СЛОВНИК СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XIV–XVCT.

1

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ СУСПІЛЬНИХ НАУК

ПІДГОТОВКА ЕЛЕКТРОННОГО ВИДАННЯ:
«ІЗБОРНИК» http://litopys.kiev.ua/
15.XI.2006

СЛОВНИК СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XIV–XVСТ.

ТОМ

а1м

КИЇВ
«НАУКОВА ДУМКА»
1977

4У(03)
С48

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КАНД. ФІЛОЛ. НАУК Д. Г. ГРИНЧИШИН,
ДОКТ. ФІЛОЛ. НАУК Л. Л. ГУМЕЦЬКА (голова),
ДОКТ. ФІЛОЛ. НАУК І. М. КЕРНИЦЬКИЙ

ПЕРШИЙ ТОМ МІСТИТЬ 5701 СЛОВО

РЕДАКТОРИ ТОМУ
Л. Л. ГУМЕЦЬКА,
І. М. КЕРНИЦЬКИЙ

РЕДАКЦІЯ МОВОЗНАВСТВА

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Перший том уклали кандидати філол. наук: Д. Г. Гринчишин **(борзєскоул — боуть, Г, З)**, У. Я. Єдлінська **(боухаичъ — бѫлкоє, волно—вѧчьковичь, Костєвъ — кюзнєць, Л)**, В. Л. Карпова **(Б — борєшєниць, Д, М)**, Л. М. Полюга **(В — волнина, КГ, К — Костє)**, М. Л. Худаш **(А, Є, Ж, И, І)**, список джерел та умовних скорочень уклала Р. Й. Керста.
Технічний секретар Р. Й. Керста.
Оформляла рукопис М. І. Сенів.
Консультували: докт. філол. наук М. О. Баскаков (тюркізми), проф. Бухарестського університету Д. П. Богдан (грамоти молдавських канцелярій), канд. філол. наук А. П. Ванагас (литуанізми).
Окремі частини тому рецензували: **А, Б, В** — наукові співробітники групи Словника давньоруської мови XI—XIV ст. Інституту російської мови АН СРСР кандидати філол. наук Т. О. Сумникова, Г. М. Лукіна, Н. В. Чурмаєва; **Г, Д, З** — наукові співробітники Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничук, кандидати філол. наук О. Б. Ткаченко, В. В. Німчук, Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів; **З, И, К** —завідуючий сектором історії білоруської мови Інституту мовознавства ім. Якуба Коласа АН БРСР докт. філол. наук А. Й. Журавський.
Над виявленням і підбором пам'яток та складанням картотеки Словника працювали співробітники відділу мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР: А. І. Генсьорський, Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, Р. Й. Керста, Л. М. Полюга, М. Л. Худаш, частково Л. М. Григорчук. Технічну роботу виконували: В. М. Бутитер, Д. Г. Бучко, О. Ф. Захарків, А. К. Рибка. Керівник Л. Л. Гумецька.

С $\frac{70105-056}{М221(04)-77}$ 114—77

© Видавництво «Наукова думка», 1977

ПЕРЕДМОВА

Мова — це продукт творчості багатьох поколінь, неоціненне надбання кожного народу. У мові, як і в її носія — народу, — своя історія, своя історична доля.

Складний багатовіковий історичний шлях розвитку пройшла й українська мова. Належачи до східнослов'янської групи слов'янських мов, вона разом з російською та білоруською мовами бере свій початок від спільного предка — давньоруської мови, що у VII—VIII ст. розвинулася на грунті споріднених говорів праслов'янської мови. Відомі історичні фактори спричинилися до того, що єдина колись давньоруська народність у XIII—XIV ст. дала початок розвитку хоч і тісно спорідненим і завжди взаємопов'язаним між собою, але вже окремим народностям, а тим самим і окремим їх мовам — російській, українській та білоруській.

У XIV—XV ст. на східнослов'янській основі за відомих історичних обставин сформувалася спільна для українців і білорусів актова мова, що живилася з народних джерел. І в цей період, і пізніше вона визнавалася офіційною мовою Великого князівства Литовського, уживалася в адміністративно-юридичних документах і навіть у державному управлінні в Польщі та Молдавському князівстві.

У XVI—XVII ст. в українській та білоруській писемних мовах розвиваються нові стилі й жанри, з'являються видатні твори світського і конфесійного письменства. Але в умовах жорстокого соціального і національного гноблення українського і білоруського народів, релігійного переслідування, інтенсивної єзуїтсько-католицької та магнатсько-шляхетської експансії на українські й білоруські землі ці культурно-мовні досягнення були можливими лише завдяки патріотизмові і стійкості нижчих та середніх верств суспільства, постійним козацько-селянським рухам і повстанням народних мас, активній і самовідданій культурно-освітницькій діяльності міських братств, високопатріотичному подвигові діячів східнослов'янської культури й науки, братерській дружбі, взаємопідтримці та культурним зв'язкам всіх трьох східнослов'янських народів. Мови трьох братніх народностей — російської, української і білоруської — і в цей історичний період їх життя зберігали свою східнослов'янську основу і спорідненість.

Однак будь-які перспективи розвитку української мови, як писемно-літературної, так і усно-розмовної, за таких умов, звичайно, були неможливі. Історичний акт возз'єднання України з Росією у 1654 р. назавжди зв'язав єдинокровні народи-брати для спільної боротьби і спільного розвитку, що відкрило нові обрії для розвитку й української літературної мови. Незважаючи на великодержавницьку дискримінаційну політику царизму, український народ при підтримці братнього російського народу, його найкращих синів зміг розвивати далі свою мову, культуру й освіту. Спільна боротьба російського й українського народів проти внутрішніх експлуататорів та іноземних загарбників стала невід'ємною ознакою їхньої історичної долі. «Український народ, який пройшов з великим російським народом довгий шлях спільної революційної боротьби, перший слідом за російськими братами став на шлях Жовтневої соціалістичної революції, поклавши початок нової славної епохи своєї історії»[1].

Завдяки мудрій ленінській національній політиці нашої Комуністичної партії українська мова досягла тих вершин розвитку, які характеризують розвинені літературні мови нашого часу. «Демократична держава,— відзначав В. І. Ленін ще в дореволюційний час,— безумовно повинна визнати *повну свободу* рідних мов і відкинути *всякі* привілеї однієї з мов»[2]. «...Сприяння не тільки фактичній рівноправності, а й розвиткові мови, літератури трудящих мас пригноблюваних раніше націй для усунення всіх слідів успадкованого від епохи капіталізму недовір'я і відчуження»[3] В. І. Ленін розцінював як один із вирішальних принципів національної політики Комуністичної партії.

Українська мова розвивається в дружній сім'ї мов усіх народів великого Радянського Союзу. Під прапором

---

[1] Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954 рр.), схвалені ЦК КПРС. К., Політвидав УРСР, 1954, с. 17.

[2] *Ленін В. І.* Повне зібрання творів, т. 25, с. 69.

[3] *Ленін В. І.* Повне зібрання творів, т. 38, с. 108.

пролетарського інтернаціоналізму відбувається дедалі більше зближення соціалістичних націй, посилюється їх взаємовплив і взаємозбагачення. Л. І. Брежнєв у своїй доповіді «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік» відзначав: «У нашій країні народилось і зміцніло велике братерство людей праці, об'єднаних, незалежно від їх національної приналежності, спільністю класових інтересів і цілей, склалися небувалі в історії відносини, які ми по праву називаємо ленінською дружбою народів»[4]. Колективізм, дружба всіх народів країни — це міцна запорука її успіхів в усіх ділянках комуністичного будівництва, у виконанні величних накреслень партії, прийнятих XXV з'їздом КПРС. «Атмосфера справжнього колективізму і товариськості, згуртованість, дружба всіх націй і народів країни, які міцніють день у день, моральне здоров'я, яке робить нас сильними, стійкими, такими є яскраві грані нашого способу життя, такими є великі завоювання соціалізму, що увійшли в плоть і кров нашої діяльності»[5].

Ці важливі фактори знаходять своє повне відображення і в розвитку мов соціалістичних націй на шляхах їх взаємодії та взаємозбагачення, вироблення певних рис спільності розвитку. Питання закономірностей розвитку національних мов у процесі розгорнутого комуністичного будівництва, ролі російської мови як мови міжнаціонального спілкування народів СРСР, яка щедро допомагає у збагаченні і розвитку всіх національних мов, перебувають у центрі уваги сучасного радянського мовознавства.

Велика увага приділяється створенню фундаментальних праць, присвячених лексичному складові, граматичній будові й функціонуванню мов народів СРСР, в тому числі української. Серед таких протягом останніх десятиріч у нашій республіці треба згадати шеститомний «Українсько-російський словник» (1953—1963), двотомний «Польсько-український словник» в трьох частинах (1958—1960), тритомний «Російсько-український словник» (1968), «Сучасна українська літературна мова» (у п'яти книгах) (1969—1973), багатотомний «Словник української мови», сім томів якого вже побачили світ, «Етимологічний словник української мови», укладання якого нещодавно завершено в Інституті мовознавства ім О. О. Потебні АН УРСР, та ін.

Відомо, що такі багатотомні праці, як перекладні і тлумачні словники, Діалектологічний атлас української мови, вимагають великої підготовчої роботи. Своїми досягненнями українське радянське мовознавство, як і мовознавча наука всіх братніх радянських республік, завдячує повсякденному піклуванню Комуністичної партії і Радянського уряду про розвиток української мови і українського мовознавства. Це є очевидним і незаперечним доказом брехливості буржуазно-націоналістичної і взагалі антирадянської пропаганди, яка перекручує факти розвитку української мови і замовчує успіхи радянської лінгвістичної науки.

Нове фундаментальне дослідження з українського мовознавства — двотомний Словник староукраїнської мови XIV—XV ст.—результат багаторічної праці колективу мовознавців Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. Цей труд можна було здійснити лише з належним знанням не тільки історії рідної мови і основ історичної лексикографії, але ще й палеографії, соціальної і культурної історії сусідніх слов'янських народів та їх мов. До його завершення необхідно було провести велику роботу по збиранню матеріалів, їх розписуванню і створенню багатотисячної належно систематизованої картотеки, а також різних перехресних картотек, інструкцій тощо.

Актуальність, наукове та загальнокультурне значення словників давньої мови кожного народу з багатою і багатовіковою традицією писемності — загальновідомі. Такі словники необхідні, з одного боку, для глибокого наукового вивчення історичного минулого конкретної мови, оскільки, як говорив Ф. Енгельс, «матерія і форма рідної мови» стають зрозумілими тільки тоді, коли простежується її виникнення і поступовий розвиток, а це неможливо, коли не приділяти уваги, по-перше, її власним відмерлим формам і, по-друге, спорідненим живим і мертвим мовам»[6], а з другого — для задоволення багатьох практичних потреб: з'ясування значення незрозумілих слів і словосполучень історичного минулого, а також тих чи інших понять і фактів суспільно-політичного, суспільно-економічного і культурного життя народу в минулому. Ось чому історичні словники різних мов розцінюються не лише як вузькогалузеве суто мовознавче наукове надбання, а як надбання загальнонаукове, загальнокультурне.

Над історичними словниками своїх мов працюють зараз учені майже всіх слов'янських народів. Нині вже можна вітати опубліковані перші три випуски «Словаря русского языка XI—XVII вв.» (М., «Наука», 1975—1976), сім томів «Słownika staropolskiego» (XIV—XV ст.) (Warszawa, 1953—1976) та вісім томів «Słownika polszczyzny XVI wieku» (Wrocław — Warszawa — Kraków, 1966—1974). Недавно був випущений для широкого обговорення грунтовний пробний зошит Історичного словника словацької мови (Див.: Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia. Ukázkový zošit. Bratislava, vyd-vo Slovenskej Akademie Vied, 1973).

Слід відзначити, що з виходом у світ історичних словників усіх слов'янських мов славістика й індоєвропеїстика в цілому одержать неоціненний науковий матеріал для різних аспектів порівняльного вивчення слов'янських і, ширше,— індоєвропейських мов.

Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. є першим етапом у систематичному описі словникового складу давньої української мови. Продовженням її будуть історичні

[4] *Брежнєв Л. І.* Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., Вид-во політичної літератури України, 1973, с. 12.

[5] Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Вид-во політичної літератури України. 1976, с. 98.

[6] *Енгельс Ф.* Анти-Дюрінг. Переворот в науці, учинений паном Євгеном Дюрінгом.— Маркс К., Енгельс Ф. Твори, т. 20, К., 1965, с. 313—314.

словники наступних періодів розвитку староукраїнської мови в зв'язку з історією українського народу. Укладання історичного словника української мови за окремими періодами її розвитку дасть можливість якнайповніше використати в ньому матеріал писемних пам'яток, а також грунтовніше і всебічніше висвітлити історичну мовну дійсність з увагою до хронологічних, територіальних, а в пізніших періодах — і жанрово-стильових особливостей.

Обмеження словника хронологічними рамками XIV—XV ст. з умовно прийнятими початковою і кінцевою датами — 1300—1500 рр.— мотивується і особливістю цього періоду в історичному розвитку української мови (початок її відокремленого, оригінального розвитку), і жанрово-стильовою однотипністю мови збережених писемних пам'яток

У словнику подається не тільки максимально повний виклад усіх наявних значень, семантичних відтінків, словосполучень з докладною і в багатьох відношеннях оригінальною розробкою статей службових слів за всіма їх синтаксичними функціями, причому вперше в лексикографічній практиці із зазначенням засвідченої фонетичної і навіть графічної варіантності слів, що матиме велике наукове і практичне значення для вивчення історичної граматики і фонетики української мови. Тут запроваджується цифрова статистика значень, семантичних відтінків і функцій засвідчених у пам'ятках слів, а також усіх наявних фонетичних і графічних варіантів у формах з різними деформаціями включно. Взаємопов'язування словотворчих варіантів синонімічних слів, застосоване в словнику, полегшує користування ним з науково-дослідною і практичною метою.

Поряд із загальними назвами Словник староукраїнської мови подає і різноманітні типи засвідчених у пам'ятках писемності XIV—XV ст. власних назв — особових і географічних. Крім суто лінгвістичної інформації словотворчого і фонетичного характеру, цей ономастичний матеріал суттєво доповнює і поширює наше уявлення про тогочасний словниковий склад мови, оскільки власні назви в багатьох випадках були утворені від таких загальних назв, що з різних причин не знайшли відображення у текстах документів.

Позитивною рисою словника є послідовне врахування мовних фактів з різних територій поширення староукраїнської мови, що має важливе значення не тільки для студій з історичної діалектології, а й для істориків, зокрема для дослідників історії середньовічного права та юриспруденції, економічних відносин, адміністративного поділу та ін.

Цінним є те, що при розробці статей-слів іншомовного походження у словнику вказується не тільки мова, з якої походить те чи інше слово, а й та мова, через посередництво якої воно у свій час потрапило до української.

Таким чином, Словник староукраїнської мови є не тільки інвентарем лексичного складу писемно-літературної мови XIV—XV ст., зафіксованого у строго і цілеспрямовано відібраному колі пам'яток. Він є базою і для етимологічних досліджень, і для порівняльного вивчення слов'янських мов, зокрема процесів взаємодії слов'янських мов та їх контактів з іншими слов'янськими та неслов'янськими мовами. Отже, маючи лінгвістичний характер, словник разом з тим є фундаментальною працею з історії українського народу, його писемності й культури.

Немає сумніву, що Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. матиме широке наукове і загальнокультурне значення, служитиме надійним джерелом для дослідження різних питань історичного розвитку східнослов'янських мов і даватиме різноманітну історико-культурну інформацію. Адже він охоплює мовний матеріал писемних пам'яток початкового періоду розвитку окремих східнослов'янських мов і в ньому знайшли своє відбиття різні поняття, назви, найменування, значення, їх відтінки, пов'язані з побутом і суспільно-політичним та суспільно-економічним життям, успадковані безпосередньо із спільносхіднослов'янської давньоруської мови і не зниклі в дальшій історії братніх мов. Оскільки словник базується на матеріалах актової мови, що сформуваласи на спільній українсько-білоруській мовній основі, то, цілком природно, він матиме величезне значення не тільки для українського мовознавства, історії й культури українського народу, а й для білоруського народу, для глибокого вивчення всієї спільності братніх мов — російської, української і білоруської. Важко переоцінити його значення і для різнобічного вжитку на молдавському і румунському науково-культурному грунті. Цінні інформації знайдуть собі в ньому і дослідники історії та культури Литви і Польщі.

Словник староукраїнської мови XIV — XV ст. побудований з урахуванням останніх досягнень вітчизняної і зарубіжної слов'янської історичної лексикографії. У ньому застосовано ряд специфічних оригінальних лексикографічних прийомів. Деякі з них, можливо, викличуть і дискусійні міркування. Але немає сумніву, що ця праця дозволить ввести в науковий обіг великий обсягом, належно систематизований і прокоментований матеріал і стане базою для подальших поглиблених досліджень у різних галузях сучасної науки про історію мови.

Та цим не вичерпується важливе наукове і загальнокультурне значення словника. Побудований на мовному матеріалі широкого кола писемних пам'яток, що в багатьох випадках раніше були в науці маловідомі або й зовсім не використовувались, він містить нові переконливі свідчення спільного походження східнослов'янських народів і їх мов від єдиної колись давньоруської народності й давньоруської мови. Цим саме матеріал словника спростовує антинаукові вигадки ідеологів і апологетів українського буржуазного націоналізму, що намагаються фальсифікувати історію східнослов'янських народів та їх мов, зокрема їх спільне походження. Безперечно, Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. буде належно оцінений науковою громадськістю.

Академік *І. К. Білодід*

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ «СЛОВНИКА СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XIV — XV СТ.»

Історичний словник мови народу виконує подвійну функцію — суто наукову і загальнокультурну. Будучи інвентарем словникового складу попередніх сторіч, метрикою слова і його форм, дзеркалом його кількісного росту та смислової еволюції, історичний словник становить фундаментальну базу для всебічного вивчення мови минулого. Без нього багато проблем не можна вважати остаточно розв'язаними. Велике значення історичного словника і для історика широкого профілю в його роботі над давніми текстами, і для історика літератури стародавньої доби. Історичний словник — це водночас і важлива пам'ятка історії народу. Відбитий у ньому лексичний склад мови свідчить про ступінь розвитку народу досліджуваної епохи, про коло його духовних інтересів, про його звичаї, побут, рівень матеріальної культури.

З історії укладання Словника. До виходу в світ «Історичного словника українського язика» за ред. Є. Тимченка функції історичного словника української мови виконували певною мірою «Материалы для словари древнерусского языка» І. І. Срезневського [1], які містять чималий матеріал і з пам'яток української мови. Проте, незважаючи на свою монументальність, цей словник лише умовно міг служити довідником з лексики староукраїнської мови. Виходячи із застарілих на наш час методологічних позицій, І. І. Срезневський одним терміном «древнерусский» охоплює і пам'ятки періоду давньої Русі XI—XIII ст., і староукраїнські, старобілоруські, староросійські джерела аж до XVIII ст. Отже, щоб установити, до складу якої мови належить слово — давньоруської чи староукраїнської, необхідно керуватися локалізацією і хронологією цитатного матеріалу. Широке охоплення пам'яток писемності, з XI по XVIII ст., відбилося негативно в словнику Срезневського на повноті вибраного матеріалу.

Першою спробою заповнити існуючу в українській науковій літературі прогалину—скласти історичний словник тільки на основі пам'яток української мови — була колективна праця за ред. Є. Тимченка «Історичний словник українського язика», перший зошит якого (А — В) вийшов друком 1930 р.[2] У 1932 р. було випущено другий зошит (Г — Ж) першого тому словника [3].

Комісія історичного словника УАН за програмою-максимум повинна була скласти реєстр словника на підставі всього мовного матеріалу пам'яток української мови від найдавніших часів до XIX ст. Безумовно, поставлене завдання було надто широким і тому комісія постановила видати зібраний уже матеріал в 4—5 томах. Як свідчить список джерел, доданий до першого тому, у словнику використано пам'ятки писемності XIV—XIX ст. Проте їх зіставлення показує, що історичний словник за ред. Є. Тимченка побудований в основному на матеріалах XVI—XVIII ст.

Питання розмежування українських і білоруських пам'яток писемності XV—XVII ст. у цьому словнику спиралося не на мовний, а на територіальний принцип. Виділення білоруського лексичного матеріалу Є. Тимченко уважав завданням майбутнього, коли вийде друком історичний словник білоруської мови.

Певні застереження викликає метод вибирання словникового матеріалу з пам'яток письменства, обминання слів іншомовного походження, які історичний словник за ред. Є. Тимченка без достатніх аргументів відніс до індивідуального стилю автора. Історичний словник української мови повинен відбити мову пам'яток писемності різних століть і різних стильових жанрів у всій складності їх лексичних компонентів.

Незважаючи на ті недоліки, що виникли як у процесі укладання, так і друкування словника, перший том «Історичного словника українського язика» становив значну подію в українському мовознавстві. Він і сьогодні залишається цінним надбанням української мовознавчої літератури і часто стає в пригоді дослідникам української мови.

Враховуючи досвід укладання історичних словників в інших слов'янських країнах та власні можливості, колек-

---

[1] Див. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка, т. I—III, СПб., 1893—1912.

[2] Див. Історичний словник українського язика, т. I, зошит I, Харків — Київ, Державне вид-во України, 1930.

[3] Див. Історичний словник українського язика, т. I, зошит II, Харків — Київ, «Українська радянська енциклопедія», 1932.

тив відділу мовознавства Інституту суспільних наук приступив до створення першої ланки в серії історичних словників української мови — Словника староукраїнської мови XIV—XV ст. У 1957 р. почалося упорядковування переданих відділові Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР матеріалів картотеки, які залишилися після роботи над словником за ред. Є. Тимченка. Після того як була встановлена їх непридатність і неможливість використання в роботі над новим Словником староукраїнської мови XIV—XV ст., постало завдання виявлення архівних матеріалів, що могли лягти в основу Словника, тобто складення докладної бібліографії пам'яток староукраїнського письменства XIV—XV ст., неопублікованих, рукописних і опублікованих. Науковими співробітниками відділу були обстежені архіви і рукописні відділи бібліотек Москви, Ленінграда, Києва, Вільнюса, Кишинева та ряду обласних центрів УРСР. Зважаючи на мовну близькість українських і білоруських пам'яток писемності XIV—XV ст., усі взяті на облік пам'ятки цього періоду були проаналізовані з погляду їх мовних особливостей. Наступним етапом підготовчих робіт було опрацювання попереднього проекту інструкції для укладання картотеки Словника і ознайомлення з ним усіх мовознавчих осередків УРСР. Укладання картотеки було завершено в 1962 р. Вона налічує близько 260 тисяч карток і містить до 12 тисяч слів.

Паралельно з укладанням картотеки Словника опрацьовувався проект інструкції для укладання Словника, в якій з'ясовувалися принципи його побудови. На її основі було укладено в 1963 р. пробний зошит Словника, що послужив підставою для широкої наради, яка відбулася в 1965 р. В основному схвалені, загальні принципи укладання історичного словника української мови були доповнені зауваженнями і побажаннями мовознавців УРСР, Москви, Ленінграда, Мінська, Вільнюса, Самарканда. Протягом 1964—1968 рр. був укладений перший том Словника староукраїнської мови XIV—XV ст. (А—М). Укладання другого тому Словника (Н — Ѳ) завершено в 1974 р.

Хронологічні рамки Словника. Історичний словник української мови повинен охоплювати проміжок часу від виділення української мови з давньоруської основи до утворення нової української літературної мови, тобто містити лексичний матеріал починаючи з пам'яток XIV ст., коли вже виразно і комплексно виступають риси української мови [4], до появи «Енеїди» Котляревського, отже, період XIV—XVIII ст. Проте створення такого словника було визнано нереальним: тільки підготовчі роботи для його укладання вимагали б десятків років. До того ж, як показав досвід слов'янської історичної лексикографії, словники, що повинні були відбити лексичний матеріал багатьох сторіч, як правило, залишалися незавершеними. Завдання створення історичного словника української мови, яке стоїть перед українським мовознавством, можна вважати здійсненним тільки за умови поступового або паралельного підготування словників за окремими періодами. З уваги на жанрову однотипність пам'яток писемності української мови XIV—XV ст., на їх суто юридичний характер, порівняно кількісну обмеженість, що дозволила застосування суцільного розписування пам'яток, як перший етап у розвитку староукраїнської писемно-літературної мови виділено період XIV—XV ст.

Тип Словника. Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. задуманий за типом «тезауруса», тобто він містить всі слова всіх пам'яток указаного періоду, покладених у його основу [5]. Повне представлення лексики пам'яток XIV—XV ст. у Словнику зумовлене важливістю початкового етапу в розвитку української писемно-літературної мови, необхідністю виявлення лексичного фонду, з яким українська мова вступила на шлях самостійного розвитку. Як відомо, українська писемно-літературна мова вперше заявляє про себе в жанрі ділової мови. Бар'єр церковнослов'янської мови був прорваний у цій ділянці під впливом життєвої необхідності довести текст юридичного документа до розуміння контрагентів.

Джерела, використані при укладанні Словника. Оскільки Словник староукраїнської мови повинен представляти лексику української мови, його побудовано на основі пам'яток світського характеру, писаних тогочасною українською мовою. Пам'ятки культового характеру, писані церковнослов'янською мовою, не включені в список джерел. В основу Словника покладені всі пам'ятки, писані староукраїнською мовою, без уваги до їх територіального походження, починаючи з суцільних текстів, таких як переклад статуту Казимира III, описи замків, люстрації земель, грамоти, і кінчаючи окремими написами на різноманітних предметах, записами на полях книг тощо. Основну масу становлять грамоти. Не ввійшли до першого тому Словника матеріали декількох джерел, опублікованих і одержаних після завершення тому. Вони використані в роботі над другим томом Словника. Внаслідок цього в окремих випадках може виникнути невідповідність цифрових показників частоти в тих самих словосполученнях в обох томах. Слова, що повинні були ввійти до першого тому, будуть подані в додатку до Словника. Для складання картотеки Словника автори в усіх можливих випадках залучали фотокопії рукописів. Проте Словник побудований в основному на публікаціях джерел: з 939 одиниць, що послужили матеріалом для картотеки Словника, 132 одиниці розписані з фотокопій оригіналів та факсиміле, 85 з видань, звірених з оригіналами, і 722 одиниці з видань. Відмовитися від недосконалих у лінгвістичному відношенні видань означало б відмовитися взагалі від створення словника цього періоду.

В основу відбору пам'яток для Словника староукраїнської мови XIV—XV ст. покладено мовний принцип. Та-

---

[4] Див. Булаховський Л. А. Питання походження української мови, К., Вид-во АН УРСР, 1956, стор.37.

[5] Див. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии.— «Избранные работы по языкознанию и фонетике», т. I, Л., Изд-во ЛГУ, 1958, стор. 69.

ким чином розв'язано в Словнику складне питання розмежування староукраїнських і старобілоруських пам'яток писемності періоду XIV—XV ст. Генетична близькість обох народів, спільне перебування значної частини українських земель разом з білоруськими в межах однієї держави, Великого князівства Литовського, спільна праця українців і білорусів у тих самих урядових канцеляріях, однакові західнослов'янські впливи, спільний вклад у створення «західноруської» писемно-літературної мови зумовили мовну близькість пам'яток української і білоруської писемності того часу. Найбільш яскраві розбіжності між обома мовами на фонетичному рівні часто ховалися за традиційним етимологічним правописом, а також узусом і авторитетом великокнязівської канцелярії. У Словнику прийнято таку засаду: якщо пам'ятка виявляла українські мовні риси — сплутування етимологічних ѣ—и, ы—и, зміни о, е в новому закритому складі тощо,— вона вважалася належною до джерел української мови. І навпаки, коли пам'ятка характеризувалася білоруськими мовними особливостями — послідовним «аканням» — вона не включалася до джерел Словника. Виняток становить білоруська копія українського перекладу Вісліцького статуту з виразними слідами «акания», що виникла на переломі XV—XVI ст. Коли ж пам'ятка не виявляла ні специфічно українських, ні специфічно білоруських мовних рис, вона визначалася за територіальним принципом, за місцем написання. Питання мовної приналежності пам'яток, нейтральних за мовою і без місця написання, розв'язується у відповідності до їх змісту, до історичних даних.

Значну частину джерел Словника становлять грамоти, написані в канцеляріях Молдавського князівства, де «західноруська» мова вживалася в цей час у юриспруденції як єдина. Мовні особливості цих документів, незважаючи на певний процент у них молдаванізмів і середньоболгаризмів, виявляють повний збіг з рисами «західноруської» писемно-літературної мови, точніше з її українським варіантом. На фонологічному рівні в мові грамот, виготовлених у канцеляріях Молдавського князівства, виступають: 1) українські риси, спільні з усіма східнослов'янськими мовами (повноголосся, вокалізація ъ, ь, розвиток носових і т. ін.); 2) риси, в тій чи іншій мірі властиві всій українській мовній території (перехід давньоруського ѣ в и; зміна давньої якості о, е в новому закритому складі як результат подовження; сплутування етимологічних ы—и і т. ін.; сплутування ненаголошених е—и: имеиим замість именем, istenuju замість istinnju і т. ін.); 3) риси, властиві південно-західним говорам української мови (сплутування ненаголошених о—у: уживали/оживали; перехід а в е в позиції після палатальних: узети, зеть замість узяти, зять; протетичне в- перед початковим а-: ватамаиъ і т. ін.).

На рівні словоформ мова грамот, писаних у канцеляріях Молдавського князівства, не відрізняється від мови інших пам'яток «західноруської» писемно-літературної мови. Майже всі форми словозміни в них є континуантами флексії давньоруської мови. Привнесені болгарськими і молдавськими писарями середньоболгарська орфографія (ы замість ѣ: оу Левовы), деякі молдавські форми словозміни (типу родового множини оулмилор з молдавською флексією -лор), а в сфері синтаксису сплутування відмінків як результат утрати відмінкової флексії в середньоболгарській і молдавській мовах, нарешті, деякі лексичні молдаванізми, головним чином у галузі ономастики і назв молдавських реалій, не є, звичайно, органічними рисами мови цих грамот.

Винятково Словник бере до уваги пізніші копії документів XIV—XV ст., як, наприклад, копію грамоти великого князя литовського Олександра на поновлення привілею Івашкові Гриньковичу на село Осекрово, писаної в 1498 р. (копія XVII ст.) (Державна публічна бібліотека АН УРСР II 22199).

Принципи побудови Словника. Реєстр Словника. Усі реєстрові слова в Словнику подаються «гражданкою», без виносних букв, титл і надрядкових знаків, але із збереженням орфографії оригіналу або видання. З метою спрощення набору укладачі відмовилися від таких кириличних і грецьких знаків, як ς, ω, ȣ, ξ, ψ, Ꙗ, Ѥ, Ѩ, Ѭ, Ѱ (іжиця), і замінили їх сучасними буквами і сполученнями з, о, оу, кс, пс, я, є, у або и. Залишено нейотовані юси ѧ, ѫ та ѳ. В ілюстративному матеріалі вживаються поруч літери оу, у, а також і, ї, и та е, є, відповідно до графіки джерела, звідки взята цитата. Наведені в Словнику кириличні літери зберігаються тільки тоді, коли вони мають цифрове значення.

Кожне відмінюване слово, що виступає в реєстрі Словника, подається в його основній формі: іменники, займенники іменникового типу в називному однини, кількісні числівники в називному, прикметники та числівники й займенники прикметникової відміни в називному однини чоловічого роду, дієслова в інфінітиві. Якщо слово не засвідчене в основній формі або ж виступає з винесеною над рядок буквою, воно реконструюється і позначається зірочкою (***борковичь**). Слово, засвідчене лише в тексті, писаному латинським алфавітом, наводиться в тій самій графіці. Слова, зафіксовані і в латинському, і в кириличному алфавіті, виносяться в заголовне слово в латинському написанні тоді, коли вони, на відміну від кириличного, виступають в основній формі або ж коли латинське написання проливає світло на питання українсько-польської фонетичної субституції.

Крім повнозначних слів і їх фонетичних (**лѣсъ—лисъ**), словотворчих (**ловище — ловиско**), морфологічних (**воеводъ — воевода**), орфографічних (**биръоу — біровоу**) і графічних (**братѣи — братѧи**) варіантів, до реєстру Словника входять усі службові слова та їх варіанти. Поряд з загальними назвами у його реєстрі подаються і власні — особові і місцеві — назви, що зустрічаються в пам'ятках XIV—XV ст. Складені з двох і більше членів географічні назви — назви населених пунктів, річок, держав,— що становлять одиницю номінації, виносяться в реєстр так само, як одночленні власні назви (**Новое Сєло, Малая Ивєнка, Великое**

князство Литовское). Якщо один із членів складеної географічної назви є водночас заголовним словом іншої словникової статті, воно зв'язується з географічною назвою, компонентом якої він є **(Новый...** *Див. ще* **Новое Сѥло).** З уваги на неусталеність найменування особи в XIV—XV ст., на перехідний період від одночленного до двочленного, тричленного та описового називання особи у реєстр Словника виносяться тільки одночленні особові назви.

Не виносяться як заголовні слова мікротопоніми (типу **лѣсъ дѣдьовъ)** і описові назви населених пунктів (типу **мѣсто луцкое** «Луцьк»), що подаються в Словнику на рівні стійких словосполучень у статті на перший член складеної назви. Якщо перший член складеного мікротопоніма не фігурує як заголовне слово словникової статті, то він виноситься як заголовне слово окремої словникової статті **(Трибѣсовскии: Трибѣсовскии коурганъ).** Граматичні форми компонентів мікротопоніма і складеного ойконіма враховуються у відповідних статтях. Складені мікротопоніми і описові ойконіми наводяться, крім цього, в статтях на кожен із повнозначних компонентів і відсилаються до відповідної статті **(Трибѣсовскии коурганъ** у статті **коурганъ, мѣсто луцкое** у статті **луцкии).**

Церковнослов'янські і староукраїнські варіанти церковних особових назв виносяться як окремі реєстрові слова в окремих словникових статтях, пов'язаних між собою **(Никита — Микита).** Проте у випадку, коли на підставі форм непрямих відмінків не можна встановити, від якого варіанта вони походять, обидва подаються в одній словниковій статті **(Михаилъ — Михаило).** Молдавські варіанти церковних особових назв, часто невідмінювані, виступають в окремих словникових статтях **(Николае).** Якщо власна особова назва виступає в скороченій формі, на її походження вказує відсилання до повної форми співвідносної особової назви **(Адашъ...** *пор.* Адамъ**).**

Морфологічні **(воєводъ — воєвода)** і словотворчі варіанти **(ловище — ловиско)** загальних назв виносяться в реєстр в окремих словникових статтях. У випадку збігу форм непрямих відмінків або наявності скорочених написань, з яких не можна встановити форми називного однини, вони подаються в одній словниковій статті **(а(п), апр, а(п)л: Априлїи — Априль).**

У реєстр Словника включено всі іншомовні слова — загальні та власні назви,— які зустрічаються в пам'ятках української мови XIV—XV ст. і цим самим становлять складову частину лексичного фонду писемно-літературної мови того часу. На походження таких слів указують наведені поряд у дужках іншомовні паралелі. Коли іншомовне слово потрапило в мову українських пам'яток через посередництво іншої мови, як правило, поруч наводиться приклад з мови-посередника **(каньцлѣрии —** *стп.* kanclerzy, *лат.* cancellarius). У випадку запозичень із західнослов'янських мов укладачі Словника враховували і живіші контакти з польською мовою в розмовному плані, і вплив старочеських актів на мову українських грамот. Проте часто немає можливості з цілковитою певністю встановити, яким шляхом — усним чи писемним, безпосередньо з польської чи чеської мови — запозичене слово проникло в українську мову. Як правило, на першому місці подаються чеські відповідники, однак порядок подачі західнослов'янських паралелей не становить абсолютної вказівки на безпосередність чи небезпосередність запозичення **(Кановникъ —***стч.* kanovnik, *стп.* kanonik/kanownik, *лат.* canonicus). Іншомовні паралелі наводяться і при власних особових назвах **(Аврамѣй —** *цсл.* Аврамии, *гр.* Ἀβράμιος, *гебр.* Abrahām). На молдаванізми, тобто на загальні і власні назви, які з мови східнороманських племен, що населяли Молдавське князівство, або через її посередництво проникли в староукраїнську мову, а також на слова сучасної молдавської мови вказує позначка *молд.*

Нечленні форми прикметників подаються при членних формах, якщо вони засвідчені пам'ятками. Коли ж в основній формі засвідчені тільки нечленні прикметники, при них наводяться форми членних прикметників. Форми вищого і найвищого ступенів прикметників і прислівників виносяться як окремі заголовні слова і пов'язуються з формами інших ступенів порівняння. Прикметники, утворені від географічних назв, пов'язуються з топонімом-основою: в кінці статті, якщо він фігурує в реєстрі Словника, або в дужках, безпосередньо після цифри частоти фіксацій слова, коли топонім-основа не виступає в реєстрі Словника, але відомий. Поруч наводиться вказівка на його місцезнаходження **(Лавровьскыи...** *пор.* Лавровъ *у Перемишльській землі*). Ад'єктивовані дієприкметники наводяться як самостійні реєстрові слова **(Литыи... литое сѥребро).**

Дієслова різного граматичного виду наведені як окремі заголовні слова, але пов'язані з своєю видовою парою **(Дати...** *Див. ще* **Давати).** Префіксовані видові утворення пов'язуються з безпрефіксними дієсловами тільки у випадку, коли вони зберігають те саме основне значення **(оудилати...** *Див. ще* **Дѥлати).** Дієслова з часткою **ся** вводяться окремо в реєстр і пов'язуються із співвідносними дієсловами без частки **ся.** Дієприслівники не виносяться окремо в реєстр і наводяться серед форм дієслова, що виступає в заголовному слові в інфінітиві. Якщо інфінітивна форма не засвідчена, вона відтворюється і позначається зірочкою. Неад'єктивовані дієприкметники виносяться в реєстр як заголовні слова тільки у випадку, коли вони є єдиними формами дієслова. Пасивні дієприкметники зі зв'язкою (типу **была написана)** трактуються в Словнику як особові форми пасиву і виступають у заголовному слові у формі інфінітива, засвідченого або відтвореного. Віддієслівні іменники виносяться в реєстр і пов'язуються із співвідносним дієсловом, якщо воно наявне в Словнику.

Прислівники, що виступають у функції сполучників, подаються в одній статті й позначаються римськими цифрами (**где...** I. *присл.;* II. *спол.*).

Прийменникові конструкції з прислівниковим і прийменниковим значенням виносяться в реєстр як омонімічні заголовні слова, без уваги до їх написання окремо чи разом **(Наверхъ** [1] *присл.;* **Наверхъ** [2] *прийм.*). Так само подаються омонімічні сполучники і частки **(ани**[1] *спол.;* **ани**[2] *част.*).

Усі засвідчені в основній формі варіанти заголовного слова наводяться поряд з ним в порядку їх типовості. Вони також виступають і на відповідному за алфавітом місці та відсилаються до заголовного слова статті, хіба що розташовані в безпосередньому сусідстві з заголовним словом. Реконструйовані варіанти заголовного слова, тобто не засвідчені в пам'ятках, позначені зірочкою, подаються тільки один раз на відповідному за алфавітом місці з відсиланням до заголовного слова, але поруч з ним не наводяться. Через те різні варіанти того самого слова можуть зустрічатися в різних місцях реєстру за алфавітним порядком, але всі вони відсилаються до одного заголовного слова відповідної статті. Таким чином, Словник має суто документальний характер і не ставить собі за мету створення на підставі варіантів якогось єдиного для даного історичного періоду абстрактного типу слова.

Різноманітні написання віддієслівних іменників на **-ие, -ье, -е** (типу **благословение, благословенье, благословенє**) відбивають різні орфографічні прийоми писарів XIV—XV ст. і не дають підстави вважати їх морфологічними чи словотворчими варіантами заголовного слова і виносити в окремі словникові статті. Вони кваліфікуються в Словнику як правописні варіанти, тобто різні написання того самого слова. Навпаки, слова на **-ович, -евич** і т. ін., де чергування **о, е** втратило свою фонетичну позиційну обумовленість і які в XV ст. виступають уже як самостійні варіанти формантів (**Масковичъ — Маскевичъ, Крецович — Крецевич**), вважаються словотворчими варіантами і вводяться в реєстр як заголовні слова окремих словникових статей. У реєстрі Словника за алфавітом подаються усі фонетичні, орфографічні і графічні варіанти заголовного слова.

Омоніми в Словнику виступають як окремі заголовні слова і позначаються вгорі арабськими цифрами. Питання про омоніми, яким у словнику пам'яток писемності більш відповідала б назва «омографи», розв'язано таким чином [6]: омонімами вважаються власні назви різних географічних об'єктів (**Бахна**[1] — назва села, **Бахна**[2] — назва річки); омографічні власні та загальні назви (**Береза**[1]— загальна назва, **Берєза**[2] — назва річки); тотожні за походженням слова, що виступають як різні частини мови (**Верхъ**[1] — іменник, **Верхъ**[2] — прийменник); омографи, що виникли внаслідок помилкового написання (**Господа**[1] — житло, **Господа**[2] замість **Господаръ**); слова різного походження, що збіглися в своєму фонемному складі внаслідок фонетичного розвитку (**Весть**[1] — дієслово, **Весть**[2] — іменник); омографи, що виникли внаслідок значеннєвої еволюції слова на метонімічній основі (**Апостолъ**[1] — людина, **Апостолъ**[2]— книга); значеннєво тотожні слова, проте різного граматичного роду (**Волынь**[1] *ж.*, **Волынь**[2] *ч.*); слова, утворені від однієї твірної основи незалежно одне від одного, але з утраченим значеннєвим зв'язком (**Головныи**[1] — стосовно голови, **Головныи**[2] — центральний); різні за значенням і за граматичними зв'язками префіксовані дієслова того самого походження, що виникли внаслідок розпаду полісемічного слова (**Выбрати**[1] ... обрати, вибрати; **Выбрати**[2] ... стягнути, зібрати); омографи, утворені внаслідок збігу з іншомовними запозиченнями (**Весь**[1] — займенник, **Весь**[2] — іменник, *стп.* wieś); омографи, що виникли внаслідок однакової графічної фіксації різних за походженням і значенням іншомовних запозичень (**Гдѣ коли**[1] — *стп.* gdykoli якщо, коли, **Гдѣ коли**[2] — *стп.* gdziekoli куди).

У реєстрі Словника подаються із знаком оклику перед ними всі помилково написані слова і перекручення в такій граматичній формі, у якій вони засвідчені в пам'ятках. Якщо видавець пам'ятки вказує на помилкове написання даного слова в оригіналі, воно наводиться із знаком оклику і відсиланням до правильної форми слова (**! Праправою** *див.* **Правыи**[2]). Легкі для розшифрування описки писарів пам'яток відсилаються до відповідної словникової статті (**! Готило** *див.* **Гостилъ**). Якщо здеформоване слово можна реконструювати, то реконструйована форма вводиться поруч у ламаних дужках, документується цитатою і відсилається до відповідної словникової статті (**! Веньцоват** ⟨веньци дъцковати⟩... *Див.* **Дицковати**). Якщо контекст не дає підстави для зрозуміння слова ні для відтворення його правильної форми, воно залишається із знаком питання в ламаних дужках і супроводжується ілюстрацією (**! варейнинах** ⟨?⟩). Сигнал видавця «sic» або «так» після помилкових написань подається в дужках з позначкою «прим. вид.» (sic.— *Прим. вид.*). На помилки в ілюстративному матеріалі, помічені укладачами Словника, звертається увага знаком оклику в круглих дужках після даного слова; у формах — перед помилковим написанням.

Тлумачення реєстрового слова. Предметне значення повнозначного реєстрового слова і граматичне значення неповнозначного встановлюється на основі всіх контекстів, у яких воно виступає. На відміну від словника сучасної мови, історичний словник є словником текстів, має справу тільки з актуалізацією загального поняття, знаком якого є слово, отже, тільки з контекстуальним значенням слова. Оперуючи даним контекстом, документуючи слово даною цитатою, історичний словник не може привносити в тлумачення слова не засвідчене контекстом значення на тій підставі, що воно існує в сучасній мові і, отже, могло існувати в минулому. У цьому документальність історичного словника.

Значення реєстрового слова передається за допомогою еквівалента сучасної української літературної мови, навіть тотожного. Проте, якщо реєстрове слово є назвою якоїсь історичної реалії, його значення викладається тлумачним способом, напр.: **Квитацыя...** письмове доручення про видачу з митного збору певної грошової суми. При збереженні назви історичної реалії в історичному пласті сучасної лексики вона наводиться після відповідної пояснювальної ремарки; напр.: **Воєвода...** (*титул правителів Молдавського князівства та його синів*) воєвода. Значення дієслова доповнюється вказівкою на його синтаксичну сполучуваність,

[6] Категорії омографів, що виступають у Словнику, перераховуються в порядку їх частоти.

напр.: **Лишити** (кого, що кому)—*(заповісти)* залишити; (про що на кому) — *(передати на вирішення кому)* залишити (що кому). Значення граматичних реєстрових слів — прийменників і сполучників — розкриваються викладом семантико-синтаксичних відношень і характеристикою зв'язку між членами речення і окремими реченнями, які вони виражають.

Географічні назви пояснюються вказівкою на рід назви (назва села, річки і т. ін.) та на місцезнаходження об'єкта за тогочасним державним і адміністративним поділом. Географічні назви з території північної частини історичної Буковини, яка в XIV—XV ст. входила до складу Молдавського князівства, а сьогодні є складовою частиною УРСР, кваліфікуються як назви «на Буковині». Географічні назви з південної частини історичної Буковини, що сьогодні входить до складу Соціалістичної Республіки Румунії, кваліфікуються як назви «в Молдавському князівстві». У всіх можливих для встановлення випадках подається сучасний відповідник названого населеного пункту. При особових назвах церковного походження, які беруть свій початок від церковнослов'янського, грецько-латинського чи гебрайського імені, наводиться церковнослов'янський відповідник тоді, коли засвідчене в пам'ятці ім'я будь-чим відрізняється від церковнослов'янської форми (**Андроникъ**, *цсл.* Анъдроникъ). У міру потреби перераховуються дальші відповідники, які вказують на походження й історію імені (**Анна**, *цсл.* Аньна, *гр.* 'Αννα, *гебр.* Hannah). Особові назви литовського походження пояснюються наведеним литовським відповідником. При особових назвах тюркського походження дається етимологічна довідка. Молдавські особові назви церковного походження пояснюються вказівкою на відповідну церковнослов'янську, евентуально грецько-латинську назву (**Алекса**, *цсл.* Алексъ, *гр.* 'Αλέξιος); при молдавських особових назвах, що виникли на основі апелятивів, наводиться молдавський апелятив з викладом його значення (**Бълаурь**...*молд.* бала́ур «змій»). Сучасні відповідники особових назв наведені тільки у випадку, коли стара особова назва відрізняється від сучасної (**Александръ**... Олександр). Гіпокористичні варіанти особових назв пов'язуються між собою. Присвійні прикметники, утворені від власних особових назв, не перекладаються, але пов'язуються з відповідною особовою назвою, коли вона засвідчена в Словнику (**Васьковъ**... *Пор.* **Васько**).

Побудова словникової статті. Кожне заголовне слово має лексико-граматичну характеристику. Вказівка на граматичний рід іменника визначає його одночасно і як частину мови. Позначками «зб.», «мн.», «невідм.» відмічаються збірні, множинні і невідмінювані іменники. Форми вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників і прислівників супроводжуються позначками «в. ст.» і «найв. ст.». Крім вказівки на вид дієслова, при перехідних дієсловах позначається керування: безприйменникове (пряме, непряме, подвійне) і прийменникове.

Безпосередньо після граматичної характеристики реєстрового слова подається в дужках арабською цифрою абсолютна частота слова, тобто число всіх його фіксацій у пам'ятках, що лягли в основу Словника. Частотність слова фіксується також після кожного його значення і відтінка значення.

При оформленні багатозначного реєстрового слова укладачі Словника керувалися, з одного боку, принципом історичності, з другого — принципом типовості значення, його поширеністю. Якщо дозволяє прозорість значеннєвого розвитку слова, у Словнику на першому місці виступає значення ближче до первинного, хоча б воно було засвідчене й незначною кількістю прикладів. Наступні, вторинні значення фіксуються звичайно в порядку їх типовості, частоти вживання. Проте значення слова навіть з найвищим показником частоти, але територіально обмежене, стоїть на останньому місці, напр.: **Вѣра** 1. віра (11); 2. вірність (25); 3. достовірність (3); 4. довір'я (3); 5. свідчення правдивості (8419). Останнє обмежене тільки грамотами, писаними в канцеляріях Молдавського князівства, отже, регіональне.

Ілюстративний матеріал, що наводиться при кожному слові та окремому його значенні, виконує подвійну функцію: служить документацією наявності слова в пам'ятках даного періоду та обгрунтуванням викладу значення. Проте у ряді випадків, коли реєстрове слово означає якусь історичну реалію, історичну подію, цитата не спроможна обгрунтувати тлумачення значення цього слова, яке стає зрозумілим тільки на підставі ознайомлення з історичною літературою предмета, напр.: **Ключъ**[2] — відомство, що займалося збором і зберіганням данини медом та іншими продуктами. Часто звичайна назва предмета чи явища дійсності стає зрозумілою тільки в зв'язку із змістом усього документа, який, проте, неможливо цитувати повністю. Трапляється, що в наведеній ілюстрації те саме заголовне слово, здебільшого службове, зустрічається декілька разів, проте в різних функціях. У такому разі слово, яке має ілюструвати дане значення, виділяється курсивом.

У Словнику перехрещуються хронологічний і територіальний принципи наведення ілюстративного матеріалу. З одного боку, подача ілюстрацій з певних часових відрізків, з другого — з певних територій в силу необхідності збільшує їх кількість при реєстровому слові. Як правило, наводяться та документуються ілюстраціями хронологічно перша й остання фіксації даного слова в пам'ятках.

Щодо ілюстративного матеріалу, то в Словнику представлена орфографія оригіналу або видання опублікованих пам'яток, за винятком графічних знаків, про які йшла мова вище. Надрядкові букви вводяться в рядок у круглих дужках, титла зберігаються над скороченими словами і буквеними цифрами. Діакритичний знак кендеми, який у графіці XIV—XV ст. позначав **и (і)**, пропускається, а його графічний еквівалент вводиться в рядок у круглих дужках, напр.: **добры(и)**. Пропущені з метою скорочення цитати слова позначаються трьома крапками. Крапки, а також різні позначки і уваги до тексту, введені видавцем

пам'ятки подаються в круглих дужках з приміткою «Прим. вид.». У ламані дужки вводяться реконструйовані авторами Словника здеформовані слова (**вєньцоват ⟨вєньци дѣцковати⟩**); знак питання біля здеформованих слів, що не піддаються реконструкції (**! варейнинахъ ⟨?⟩**); формально не виражені члени словосполучення (**⟨бояринъ⟩ малыи**); в ілюстративному матеріалі — реконструйовані видавцем слова і частини слів (**исъ тем штож к тому тѧгло из века и тепер ⟨к тому слушает⟩**).

Крапка в рукописах і надрядкові знаки, що не мають фонетичного значення, не беруться до уваги. Розділові знаки публікацій зберігаються. Коли текст фотокопії рукопису внаслідок його пошкодження не міг бути прочитаний укладачами Словника, про це сигналізує примітка редакторів «Прим. ред.». Після кожної ілюстрації наводиться в дужках місце і дата написання пам'ятки та шифр джерела, з якого взята цитата. Окремі значення багатозначного реєстрового слова позначаються арабськими цифрами і подаються з абзаца. У складних статтях, наприклад, на прийменники і сполучники, вводяться й римські цифри. Відтінки значення реєстрового слова виступають у межах основного значення також з абзаца.

Після викладу значень реєстрового слова з абзаца подаються фразеологізми за ромбом. Якщо фразеологізм зв'язаний лише з одним значенням багатозначного реєстрового слова, він наводиться після цього значення без ромба. Лексикалізовані та стійкі словосполучення розміщені відповідно до значень слова. В кінці словникової статті подаються словосполучення, що відсилаються до інших заголовних слів. При кожному словосполученні, фразеологізмі і т. ін. подається цифра частоти. Окремі слова, що входять до складу фразеологізмів і стійких словосполучень і, отже, викладаються в рамках словосполучення, не беруться вже до уваги при викладі значень співвідносних заголовних слів, враховуються, проте, при обчисленні кількості фіксацій слова в пам'ятках. Стягнені словосполучення з одним опорним словом і двома означеннями (**бояри великии и малыи**) виступають у формі двох окремих словосполучень. Формально не виражений член словосполучення, який подається в ламаних дужках, не береться до уваги при обчисленні частоти фіксацій даного слова (**⟨бояринъ⟩ малыи**). Усі фразеологізми і виділені словосполучення фіксуються в Словнику без скорочень і виносних букв.

При виділенні фразеологізмів укладачі Словника спиралися на критерії лексико-семантичні — цілісність значення, лексичну неподільність, еквівалентність слову — і структурні — більший або менший ступінь стійкості компонентів, що відтворюються в мовленні (контексті) як готові мовні одиниці (**крестъное целованье** — присяга). Допоміжним критерієм для виділення фразеологізмів та стійких словосполучень служила і їх частотність (**чинити знаменито, давати вѣдати** — повідомляти). Виділені в Словнику фразеологізми відрізняються різним ступенем невивідності значення словосполучення із значення окремих його компонентів. Найбільший ступінь ідіоматичності характеризує фразеологізми, що містять у своїй основі метафорично переосмислений образ, який і творить значення фразеологічного звороту (**бити чоломь** — просити). Плеонастичні фразеологічні звороти, поширені окремими словами (**по доброй воли, по доброю волею** — добровільно), не вважаються окремими фразеологічними одиницями. Як фразеологічні звороти у Словнику виділяються двочленні лексеми, що в сучасній мові можуть мати однослівний відповідник (**крывду дѣяти** — кривдити). До фразеологізмів віднесені двочленні й багаточленні юридичні терміни (**вина головная** — пеня за вбивство; **дати по своем животе** — заповісти), назви установ (**велїкые рокы** — сесія судів вищої інстанції), назви чинів (**великыи вистѧрникъ** — головний скарбник), титулів (**великии кнѧзь**), церковних свят і обрядів (**великыи постъ**). У Словнику виділяються і варіанти фразеологічних одиниць, що відрізняються лексичними і граматичними різновидами перемінних складових частин фразеологічної одиниці (**дати вѣдати, дати знати, дати оузнаменье**), їх порядком (**божиеи милости, милости божии**). Різні значення словосполучення виділяються і позначаються буквами, напр.: **дати (кого) в руки** (чиї, кому) **а)** підкорити (кого кому); **б)** видати (кого кому).

Словосполучення в словниковій статті подаються в алфавітному порядку, за першим повнозначним словом, не враховуючи займенників і числівників. При неповнозначних словах словосполучення не наводяться, за винятком конструкції прийменника з відмінковою формою імені або займенника (**на имя**), що виділяється й у статті на прийменник.

Форми. Крім повного словникового складу всіх староукраїнських пам'яток XIV—XV ст., у Словнику подається повний перелік усіх граматичних форм, що виступають у мові цих пам'яток. Форми прикметників, прикметникових займенників і порядкових числівників наводяться в такому порядку: в однині називний чоловічого роду, спільні для чоловічого й середнього роду родовий, давальний, орудний і місцевий; називний і знахідний середнього роду; відмінкові форми жіночого роду. У множині: форми, спільні для всіх трьох родів, форми чоловічого, жіночого і середнього роду. Кожна граматична форма слова локалізується в часі—перша і остання фіксація в джерелах— і умовним шифром пов'язується з пам'ятками. Проте, якщо вона засвідчена в багатьох джерелах, усі випадки її вживання не наводяться, а подається скорочення «і т. ін.» після останнього шифру. Як граничну кількість фіксацій тієї самої форми в Словнику прийнято число 10. Дублетні граматичні форми подаються і документуються окремо. Біля кожної з них указується число фіксацій у пам'ятках (**листа** 34; **листу** 49). Варіантні граматичні форми, що відбивають фонетичні зміни в розвитку української мови (**листи — листы**), так само подаються і документуються окремо. Цифра, що вказує на кількість варіантних форм, може не збігатися з кількістю поданих у дужках джерел, коли форми виступають у пам'ятках декілька разів на тій самій сторінці (*род. одн.* **боучача** 3 — 1434 *Cost.* II, 664; 1458 *Cost.* II, 815). Разом подаються

і документуються орфографічні й графічні варіанти. Виділяються і окремо документуються дієслівні форми на **-т**, спущені в рядок, що не дають змоги встановити твердість чи м'якість флексії, а також форми слів, взятих з пам'яток, видавці яких не позначали надрядкових букв **(имеє(т)— имєт)**. Те саме стосується слів з основою на шиплячі. У кінці каталога граматичних форм виступають з окремою позначкою скорочені написання слів, під титлом або без нього, які не дають змоги встановити граматичну форму слова. На помилку в написанні граматичної форми вказує знак оклику перед нею.

Під впливом середньоболгарської мови в грамотах XIV—XV ст., писаних в канцеляріях Молдавського князівства, виступає сплутування відмінків і поява типової для болгарської морфології «загальної форми» (casus generalis), за походженням форми називного — знахідного однини, що виступала у функції інших відмінків. На змішання відмінків у цих грамотах впливали й писарі, що переносили в староукраїнський текст властиві молдавській мові відмінки, з іменниковим артиклем включно. У випадках уживання відмінків, невластивих синтаксису староукраїнської мови, в Словнику дається позначка «зам.» (замість). Проте для увиразнення характеристичної і відомої ще в давньоруській мові конструкції форми називного відмінка однини основ на **-а** у функції прямого додатка до інфінітива, тобто у функції акузатива (типу **рыба ловити)**, наводяться серед форм знахідного. При визначенні відмінків у пам'ятках, писаних в канцеляріях Молдавського князівства, враховуються помітні в них особливості середньоболгарської графіки, як, наприклад, сплутування ѧ — ѫ — ъ — ь, внаслідок чого форми типу **моушѫ** і **станѫ** в певних контекстах кваліфікуються як називний однини.

Відсильні позначки вказують на зв'язок між реєстровими словами і статтями Словника. Позначка «див.» пов'язує варіанти з заголовним словом статті, а також помилкові написання з правильною формою слова. Словникова стаття може закінчуватися позначками «Див. ще» і «Пор.». Позначка «Див. ще» пов'язує словотворчі **(ловище — ловиско)** або морфологічні **(монастирь—монастирѣ)** варіанти слова того самого значення; варіантні назви географічного об'єкта; словотворчі варіанти особової назви **(Ивашко — Иванко)**; іншомовну і українську форми загальної або власної назви **(краль — король, Ланчиця — Лучиця)**; дієслова недоконаного і доконаного виду з основним значенням дієслова; дієслова з часткою **-ся** і співвідносні дієслова без частки **-ся**; заголовне слово, що є членом складеної географічної назви, і цю складену географічну назву. Позначка «Пор.» пов'язує деривати з базисними основами: віддієслівні іменники із співвідносними дієсловами; присвійні відантропонімічні прикметники з особовими назвами; відтопонімічні прикметники з даними географічними назвами, скорочені, гіпокористичні особові назви з повними назвами, форми вищого і найвищого ступенів прикметників і прислівників з формою звичайного ступеня порівняння.

АЛФАВІТ

Давні букви	Цифрові значення букв	Написання букв у Словнику
А	1	А а
Б	—	Б б
В	2	В в
Г	3	Г г
КГ	—	КГ кг
Д	4	Д д
Є	5	Єє Ее
Ж	—	Ж ж
S З	6 7	З з
И	8	И и
І	10	І і Її
К	20	К к
Л	30	Л л
М	40	М м
Н	50	Н н
О	70	О о
П	80	П п
Р	100	Р р
С	200	С с
Т	300	Т т
ОУ Ꙋ У	400	ОУ Уу
Ф	500	Фф
Х	600	Х х
Ѡ	800	О о
Ц	900	Ц ц
Ч	90	Ч ч
Ш	—	Ш ш
Щ щ	—	Щ щ
Ъ	—	Ъ ъ
Ы	—	Ы ы
Ь	—	Ь ь
Ѣ	—	Ѣ
Ю	—	Ю ю
Ꙗ	—	Я я
Ѥ	—	Є є
Ѧ	900	Ѧ
Ѫ	—	Ѫ
Ѩ	—	Ѧ
Ѭ	—	Ѫ
Ѯ	60	КС
Ѱ ѱ	700	ПС
Ѳ	9	Ѳ
Ѵ	400	І або У

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

акт.— активний
алб.— албанське
ар.— арабське
арам.— арамейське
б.— біля
баж.-ум. сп.—бажально-умовний спосіб
безос.— безособова форма, безособове дієслово
бл.— близько
б. м. н.— без місця написання
болг.— болгарське
виг.— вигук
відм.— відмінок
вірм.— вірменське
в ориг.— в оригіналі
в. ст.— вищий ступінь
гебр.— гебрайське
герм.— германське
гот.— готське
гр.— грецьке
дав.— давальний відмінок
дв.— двоїна
див.— дивись
діал.— діалектне
дієприкм.— дієприкметник
дієприсл.— дієприслівник
дієсл.— дієслово
док.— доконаний вид
ж.— жіночий рід
займ.— займенник
зам.— замість
зб.— збірний іменник
знач.— значення
знах.— знахідний відмінок
імп.— імперфект
інф.— інфінітив
іт.— італійське
кл. ф.— клична форма
лат.— латинське
лит.— литовське
м.— місто
мад.— мадярське
майб.— майбутній час
мин.— минулий час
місц.— місцевий відмінок
мн.— множина
многокр.— многократне дієслово
молд.— молдавське
монг.— монгольське
наз.— називний відмінок
найв. ст.— найвищий ступінь
нак. сп.— наказовий спосіб
нвн.— нововерхньонімецьке
не відчит.— не відчитано
недок.— недоконаний вид
неперех.— неперехідне
нім.— німецьке
одн.— однина
одноч.— одночасний з основною дією
ор.— орудний відмінок
ос.— особа
ос. н.— особова назва
п.— після
пас.— пасивний
перев.— переважно
перед.— передуючий основній дії
перех.— перехідне
перс.—перське
перф.— перфект
пол.— польське
пперф.— плюсквамперфект
предик.— предикативне слово
прийм.— прийменник
прикм.— прикметник
прим. вид.— примітка видавця
присл.— прислівник
род.— родовий відмінок
рум.— румунське
с.— середній рід
свн.— середньоверхньонімецьке
сгр.— середньогрецьке

серб.— сербське
сканд.— скандінавське
ск. н.— скорочене написання
сл.— середньолатинське
слов.— слов'янське
слц.— словацьке
спол.— сполучник
спол. слово — сполучне слово
сполуч.— сполучення
ствн.— староверхньонімецьке
стн.— старонордійське
стп.— старопольське
стпр. — старопрусське
стфр.— старофранцузьке
стч.— старочеське
суп.— супін
суч.— сучасне
схсл.— східнослов'янське
схсн.— східносередньонімецьке
тат.— татарське
теп.— теперішній час
тур.— турецьке
тюрк.— тюркське
укр.— українське
ф.— форма
цсл.— церковнослов'янське
ч.— чоловічий рід
част.— частка
чеськ.— чеське
числ.— числівник

ДЖЕРЕЛА ТА ЇХ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

AAR Analele Academiei Române, seria II, t. XXIX, Bucureşti, 1907, стор. 647.

AGZ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego, t. I, Lwów, 1868.

АКВ Оренда вруцьких корчем вруцьким міщанам на шість років, 1489 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 35 зв.— 36.

АкВАК Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией, т. III, Акты брестского гродского суда, Вильно, 1870; т. XI, Акты главного литовского трибунала, Вильно, 1880.

АкЮЗР Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией, т. I (1361—1598), СПб., 1863; т. II (1599—1637), СПб., 1865.

АЛМ Акты Литовской метрики, т. I, вып. I (1413—1498), собраны Ф. Н. Леонтовичем, Варшава, 1896; вып. 2 (1499—1507), Варшава, 1897.

АЛРГ Акты Литовско-русского государства, изданные М. Довнар-Запольским, вып. 1 (1390—1529 г.), М., 1900.

АМВ Оренда мита володимирського берестейським євреям на чотири роки, 1489 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 38 зв.— 39.

АМЛ Оренда мита луцького євреям на три роки, 1487 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 49—49 зв.

АРМ Album paleografic moldovenesc. Documente din secolele al XIV-iea, al XV-lea şi al XVI-lea adunate de Ioan Bogdan. Bucureşti — Paris, 1926, табл. № 34.

АрхЮЗР Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе, ч. I, т. VI, К., 1883; ч. 4, т. I, К., 1867; ч. 7, т. II, К., 1890; ч. 8, т. I, К., 1893; ч. 8, т. III, К., 1909; ч. 8, т. IV, К., 1907.

AS Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. I, 1366—1506, Lwów, 1887; t. III, 1432—1534, Lwów, 1890.

АСД Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, т. II, Вильна, 1867; т. VI, Вильна, 1869.

AUB Damian P. Bogdan, Doua acte emise de Ştefan şi Iliaş fili lui Alexandru cel Bun.— «Analele universităţii Bucureşti. Seria Ştiinţe sociale istorie», an. XV, 1966, стор. 84—85, 86—87

BAM Damian P. Bogdan, Acte moldoveneşti din anii 1426—1502.— «Institutul de istorie naţională din Bucureşti», Bucureşti, 1947.

BD Documentele lui Ştefan cel Mare, publicate de Ioan Bogdan, vol. I, Bucureşti, 1913; vol. II, Bucureşti, 1913.

БСКИ Лист намісника смоленського Олександра до Юрія Глібовича про призначення бояринові Курилу Івановичу частини його вотчини, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 42 зв.

ВК Вирок у справі Курила Івановича з його братами за вотчину, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 43.

ВМБС Судове рішення у справі розподілу маєтків Андрія Корсаковича між Борисом Семеновичем, Глібом Остафійовичем та Івашком Совичем, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 58 зв.— 59. Частина грамоти має скорочення— *РИБ* 620—621.

ВМЗД Судове рішення про розмежування грунтів між дорогицькими землянами Водинськими і Погорільськими, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 53—53 зв.

ВМКФС Угода між княгинею Федоровою Соколинською і її сином та між паном Богданом Сопичичем про маєтки Черею і Тухачево, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 75.

ВОРСР Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея, составленное Александром Востоковым, СПб., 1842.

ВС Статут Казимира Великого, XV ст., Москва, Державний історичний музей, збірка гр. Уварова, № 702.

ВСоб. Підтвердження литовського князя Олександра Богданові Собачці на володіння землею Чигиревщиною в Новгородському повіті, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 58—58 зв.

ВФ Дозвіл Федьку Григоровичу на лови за Німаном у Новгородському повіті, 1499 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 110—110 зв.

ГВКЛ Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год, К., 1868.

ГВКОО Грамота великого князя литовського Олександра на поновлення привілею Івашкові Гриньковичу на село Осекрово, 1498 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, від. II, № 22199.

ГГЯ Підтвердна грамота Грицка Яглищевича панові Сенку Хомековичу на володіння кутом поля з садком, 1463 р., Львів, Наукова бібліотека АН УРСР, відділ рукописів, ф. Inwentarz Dyplomatów zakładu narodowego imienia Ossolińskich, № 2088.

GL Dodatek tygodniowy przy «Gazecie Lwowskiej» z roku 1853, № 12, стор. 48; z roku 1854, № 44, стор. 176; z roku 1857, № 40, стор. 166.

ГМ Підтвердження дарчої грамоти Грушівському монастиреві, 1404 р.— «Научные записки Ужгородского госуниверситета», т. XIII, серия историко-филологическая, Львов, 1955, фотокоп.

ГОКІР Грамота Олександра Казимировича дворянину Івану Русиновичу на село Сомино, 1499 р., Ленінград, Бібліотека ім. Салтикова-Щедріна, відділ рукописів, «Западнорусские акты», № 8.

ГПМ Ставропігіальна грамота константинопольського патріарха Максима Києво-Печерському монастиреві, 1481 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, ф. 217.

ГПХМ Дарча грамота молдавського воєводи Петра Хоморському монастиреві на села Пратещі та Діонишево Селище, 1456 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 45, спр. 134.

Gh. S. Gh. Ghibănescu, Surete şi izvoade, т. XVIII, Iaşi, 1927, № 8.

ГСПТЗ Грамота молдавського господаря Стефана III Великому князеві Івану III з пропозицією укласти договір проти турецьких загарбників, червень 1484 — березень 1486 р., Москва, Бібліотека АН СРСР, № 4.3.15, арк. 69—70.

DBAc Acte moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare, publicate de Damian P. Bogdan, Bucureşti, 1938.

ДБСН Д. П. Богдан, Славянские надписи в Валахии, Молдове, Трансильвании и Добрудже.— ВЯ, 1961, № 6, стор. 72—82.

ДГАА Дарча грамота воєводи Олександра молдавській єпископії на села Аверовці і Грецкоє, 1403 р., Краків, Бібліотека АН, спр. № 25.

ДГВВ Дарча грамота литовського князя Вітовта на село Велієв, 1424 р., Краків, Бібліотека АН, спр. № 47.

ДГВІН Дарча грамота молдавського воєводи Іллі слузі Нікору з Тузаря на місто Тузар на р. Биці, 1432 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 4202, арк. 1.

ДГВІС Дарча грамота воєводи Іллі слузі Стану, XV ст., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 4202, арк. 6.

ДГМ Договірна грамота Івана Мирчі, воєводи і господаря Бессарабської землі, з польським королем Владиславом.— «Записки Одесского общества истории я древностей», т. IV, отд. второе и третье, Одесса, 1860, стор. 322.

ДГОБ Дарча грамота молдавського воєводи Олександра слузі Богушу на село Кучурів, 1422 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 4.

ДГОБК Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Купчичу на села Купка і Нягівці, 1429 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 3.

ДГПМ Дарча грамота Олександра з Колков Печерському монастиреві на копу грошей, 1398 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, від. II 1517, № 88, арк. 347—348.

ДГПР Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення сіл Рипчичани, Радівці, Добречинещі, Баланещі та ін. від усяких повинностей, 1448 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 7226, арк. 15.

ДГСВМ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на вільний в'їзд за рибою, 1472 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 11.

ДГСВМЩ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на село Щилбиканії, 1488 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 8.

ДГСММ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на дві сім'ї циган, 1434 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 5.

ДГСМПБ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Балківці, 1471 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 10.

ДГСОС Дарча грамота князя Семена Олександровича князеві Юрієві Борисовичу на селище Сераків,

1465 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, ф. Петрова, № 217.

ДГСПМ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на прибутки від Серетського Торгу, 1488 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 13.

ДГСПМН Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Побратському монастиреві на села на р. Побраті та Пруті, 1443 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 7226, арк. 10.

ДГСХМ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Хоморському монастиреві на село Глодяни, 1490 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 14.

ДГШХ Дарча грамота князя Свидригайла Ольгердовича слузі Хомякові молодому Сенкові на вотчину Смордів, 1451 р., Львів, Бібліотека АН УРСР, відділ рукописів, № 2086.

DIR Documente privind Istoria Romîniei. Introducere, vol. II. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1956, № 8, 10a, 10b, fig. 35.

DIR «A» Documente privind Istoria Romîniei, veacul XIV, XV A. Moldova, vol. I (1384—1475). Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954.

DC Cronica Episcopiei de Rădăuţi cu Apendice de documente slavone originale şi traduse şi mai multe ilustraţiuni de Dimitrie Dan, Viena, 1912.

ДПЖН Договір між писарем, жизморським намісником Федьком Янушевичем і берестейським бурмистром Марком Гавриловичем щодо меж їх фільварків, 1500 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 4, спр. 1, арк. 21.

ЭСФ Энциклопедия славянской филологии. Издание ОРЯС императорской АН под ред. акад. И. В. Ягича. Приложение к выпуску 4_1—4_2, Пг., 1916, № 118.

ЗКЄ Запис на королівському евангелії, XV ст.— Мовознавство. № 1, 1968, стор. 68.

ЗЛЄІК Зобов'язання луцького єпископа Івана дати королеві Ягайлу 200 руських гривен і 30 коней за одержання галицької митрополії, 1398 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, ф. 256, карт. 68, од. зб. 1.

ЗНТШ Записки Наукового товариства імені Шевченка, Львів, т. V, стор. 3; т. XI, стор. 7, 10, 13; т. LI, стор. 4—5; т. LXXVI, стор. 139—142; т. CXV, стор. 19; т. CLII, фотокоп.

ЗОЄ Покрайній запис із рукописного евангелія з острожницької церкви, 1492 р., Науковий збірник, річн. VI, Ужгород, 1929, стор. 181.

ZPL Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529. Tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563, Poznań, 1841, стор. 103—109.

ЗРМ Запис про розподіл майна між Ваньком Чжусичем з Квасилова і його братаничем Олехном Чжусою, 1478 р., ЦДІА УРСР у Києві, Луцька гродська книга, ф. 25, оп. 1, од. зб. 124 (2127).

ЗХП W ł. Kuraszkiewicz, Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV wieku. Studium Językowe, Kraków, 1934, стор. 134—136.

ИК Інвентар міста Кременця, XV ст., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 122 зв.— 123.

CVD Constantin N. Velichi, Documente inedite de la Ştefan cel Mare la Ieremia Movilă Vălenii-de-Munte Aşezământul tipografie «Datina Românească», 1934.

KE Запис у восьмигласнику, виданому Фіолем у Кракові 1491 р. Günter Zainer i Świętopełk Fiol przez Karola Estreichera, Warszawa, 1867.

CEV Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376—1430. Collectus opera Antonii Prochaska, Cracoviae, 1882.

KI Die Inschriften aus der Bukovina. Epigraphische Beiträge zur Quellenkunde der Landes- und Kirchengeschichte. Herausgegeben von dr. Eugen A. Kozak, Teil I, Wien, 1903, стор. 69.

Cost. Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, publicate de Mihai Costăchescu, vol. I, Iaşi, 1931; vol. II, Iaşi, 1932.

Cost. D. M. Costăchescu, Documente dela Ştefan cel Mare, Iaşi, 1948.

Cost. S. Documente moldoveneşti dela Ştefan cel Mare, publicate de Mihai Costăchescu (Supliment la documentele lui Ştefan cel Mare, de I. Bogdan), Iaşi, 1933.

ЛКБВ Лист польського короля Казимира біскупові віленському та ін. з приводу переговорів з магістром хрестоносців, 1447—1492 р., Москва, Інститут російської мови АН СРСР, архів В. Розова, № 56, 3, 76.

ЛКЗ Люстрація Київської землі, бл. 1471 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 3, арк. 90—94.

ЛКНКВ Лист короля Казимира до намісників ковенського, вілкомирського та ін. із забороною держати без його відома німецьку челядь, 1447—1492 р., Москва, Інститут російської мови АН СРСР, архів В. Розова, № 32.

MB M. Bošnjak, O štampariji, štamparu i izdavaču ukrajinskih inkunabula na narodnom jeziku. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, godina 14 (1966) broj 1—3, Strana 92—109, XII, Zagreb, 1967, стор. 11.

МЭФ Молдавия в эпоху феодализма. Т. I. Славяно-молдавские грамоты (XV в.— первая четверть XVII в.), под ред. проф. Л. В. Черепнина, Кишинев, 1961, № 2, стор. 2—3.

Mih. P. Mihailovici, Opt documente moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare, «Cercetări istorice», an. VIII—IX, № 1, Iaşi, 1933.

Mih. Alb. Album de documente moldoveneşti din veacul al XV-lea publicate de Paul Michailovici, Iaşi, 1934, фотокоп., № 1.

Mih. Doc. P. Mihailovici, Documentele moldoveneşti găsite la Costantinopol (1462—1755), «Cercetări istorice», an. X—XII, № 1, Iaşi, 1936.

Nic. Doc. Documente slavo-române, cu privire la relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ardealul în sec. XV şi XVI, de St. Nicolaescu, Bucureşti, 1905, стор. 325.

НРРГ Несколько русских и румынских грамот древних господарей молдавских. Издал Ф. И. Белоус, Коломыя, 1879, № 111.

ОБРН А. С. Орлов, Библиография русских надписей XI—XV вв., М.—Л., 1936.

ОЖДМ Підтвердна грамота про продаж Олехном Жюсичем Дробишу Мжюровичу села Конюхи з Рапотовим і з усім, що до нього належить, крім Озерян, 1458 р., Ленінград, Інститут історії АН СРСР, кол. Лихачова, к. 238/128.

ОКИВ Відмова Олександра великому князеві Івану Васильовичу укласти мир з Менглі-Гіреєм та Стефаном воєводою, 1496 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, ф. 256, № 74, арк. 27.

ОПВВ Відмова послам воєводи волоського у Вільні, 1493 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 152—152 зв.

ОПВВД Відмова послам воєводи волоського дворнику Джуржеві та писарю Матияшу, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 193.

ОПСВВ Відмова послам волоського воєводи Стефана дворнику Джуржеві та писарю Матияшу, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 61—62.

Пам. Памятники, изданные временной комиссией для разбора древних актов, т. I, изд. II, К., 1848, факсиміле.

ПВФЧ Посольство до волохів князем Федором Четвертинським, намісником брацлавським, та Федьком Гавриловичем, 1492—1493 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 148.

ПГАГ Продажна грамота Андрійка на село Гриньківці, 1420 р., Краків, Бібліотека АН, спр. 40.

ПГВСА Підтвердна грамота воєводи Стефана Аннушці і Марії на володіння спадковим по батькові майном, 1489 р., Державний історичний архів Молдавської РСР, ф. 220, спр. 278.

ПГВСП Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Дану, його братові Єрозавові і сестрі Марушці на продаж ними селища Данова Данчулові та його брату Драготу, 1493 р., Державний історичний архів Молдавської РСР, ф. 220, спр. 296.

ПГВСР Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру на володіння селом Ризини, купленим ним у Доні, Настиної дочки, за 70 золотих татарських, 1495 р., Державний історичний архів Молдавської РСР, ф. 220, спр. 278.

ПГОВ Підтвердна грамота воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на право перевозу без мита трьох возів товарів, 1453 р., Чернівецький державний обласний архів. Колекція документів румунського архіву. Грамоти молдавських князів, од. зб. 1.

ПГПММ Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган, 1454 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 7.

ПГСММ Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на володіння селами, млинами і митом, 1443 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159. № 6.

ПГСММЦ Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган, 1458 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 9.

ПГСПМР Підтвердна грамота воєводи Стефана Поляиському монастиреві на володіння селами Репчичани, Радівці, Русоніг, Балан, Доброчин та двома млинами і пасікою, 1446 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 7226, арк. 5.

ПДВКА Посольство до великого князя литовського Олександра від воєводи волоського Стефана через дворника Джуржа та писаря Матияша, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 60—61.

ПДСВВ Посольство до волоського воєводи Стефана від Федька Гавриловича, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 196 зв.

ПИ Палеографический изборник. Материалы по истории южно-русского письма в XV—XVIII вв., изданные Киевской комиссией для разбора древних актов, вып. 1, К., 1899, № 2, 3, 9.

ПКИП Підтвердна грамота князю Івану Путятичу на володіння дворищами у Мельницькому повіті, 1497 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 74.

ПЛПС Промова литовського посла Стромилова в Москві про пропускання російського посла через Литву в Молдавію і про молдавсько-литовські відносини, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 79, кн. 1, арк. 229—230 зв.

ПМВП Привілей молдавського воєводи Петра Арона львівським купцям на вільний проїзд у Молдавію і торгівлю з уплатою мита, 1456 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 131, № 100.

ПМХ Дарча грамота панові Мартину Хребтовичу на два чоловіки осецького десятка в Новгородському повіті, 1497 р., Москва, ЦДАДА СРСР, № 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 39.

ПОСВВ Посольство до великого князя литовського Олександра від Стефана, волоського воєводи, через Джуржа і Юрія Щербичів, 1493 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 151 зв.— 152.

ПСВВ Посольство від волоського воєводи Стефана до великого князя литовського Олександра через дворника Джуржа та питаря Михайла, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 192—192 зв.

ПСЧК Перемишльський суд визнає село Частровичі за дідичем з села Бишковичі Пінком Кунашевичем в його суперечці з Верещаком Бутевичем, 1369 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 13, оп. 2, спр. 3, стор. 111.

ПЧФГ Посольство до волоського воєводи Стефана від чашника Федька Гавриловича, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 35—36.

Р В. Розов, Українські грамоти, т. I — XIV в. і перша половина XV в., К., 1928.

RA Revista Arhivelor, an. XII, № 1, Bucureşti, 1969.

РГС Розсудна грамота воєводи Стефана між Іваном, сином Васькова з Городник, і Марушкою, дочкою Івана Купчича, 1474 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 12.

РЕА Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России, т. I. Документы и регесты к истории литовских евреев (1388—1550). Собрал и издал С. А. Бершадский, СПб., 1882; т. III. Документы к истории польских и литовских евреев (1364—1569), СПб., 1903.

Rev. Teodor T. Burada, Ocălătorie la muntele Athos, «Revista pentru istorie, archeologie şi filologie», an. 1, vol. 1, Bucureşti, 1883, стор. 397.

РИБ Русская историческая библиотека, т. XXVII. Литовская метрика, отд. I, ч. 1, СПб., 1910.

RIR Revista Istorică Română, vol. IV (без місця видання), 1934.

RS Romanoslavica, IV. Asociaţia slaviştilor din Republica Populară Română, Bucureşti, 1960, стор. 338.

РФВ Русский филологический вестник, т. LXXV, М., 1916, стор. 169—171.

СГЧА Собрание государственных и частных актов, касающихся истории Литвы и соединенных с ней владений (от 1387 до 1710 года), изданное Виленской археологической комиссией, под. ред. М. Круповича, ч. I, Вильно, 1858, стор. 20а.

SD Documente privitoare la Târgul şi Ţinutul orheiului publicate cu un studiu introductiv de Aurel V. Sava. Institutul de istorie Naţională din Bucureşti, Bucureşti, 1944, стор. 7—8.

SL Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. S podporou ministerstva školstvi a narodní osvěty vydávají O. Hujer a M. Murko, ročnik XIV, Praha, 1936—1937, стор. 678—679.

СО А. Соболевский, Очерки из истории русского языка, ч. I (без року і місця видання), стор. 41.

СП А. Соболевский и С. Пташицкий, Палеографические снимки с русских грамот преимущественно XIV века, СПб., 1903, № 12, 13.

СПС Сборник палеографических снимков с древних грамот и актов, хранящихся в виленском центральном архиве и виленской публичной библиотеке. Издание Виленской Археографической комиссии, вып. 1 (1432—1548), Вильна, 1884, № 3.

СРК Wł. Kuraszkiewicz, Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV wieku. Studjum językowe, Kraków, 1934, стор. 135.

SCIM Academia Republicii Populare Române. Institutul de Istorie şi filosofie. Studii şi cercetări de istorie medie, I, an. II, Ianuarie — Iunie, 1951.

СЯ Статут Ягайла, XV ст., Москва, Державний історичний музей, збірка гр. Уварова, № 702.

UKP Die älteste Urkunde des Klosters Putna. Zur vierhundertjährigen Gedenkfeier des Todes Stephans des Grossen. Herausgegeben von prof. dr. Eugen A. Kozak, Czernowitz, 1904, стор. 4.

УКТ Упоминки, послані князеві Тверському, 1488 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. 4, арк. 184.

ЧІАФ Чолобитна попа Ісидора і його синів Гриня та Дешка архімандритові печерському Філарету про надання їм церковної землі Міховщини у Поріччі, 1498 р., Москва, Інститут російської мови АН СРСР, архів В. Розова, № 14.

ШКН О. Шахматов, А. Кримський, Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI—XVIII вв., К., 1922, стор. 164—166.

ЯМ Ярлик від царя Муртази, 1484 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 112 — 112 зв., 113. Кінець грамоти має скорочення — *РИБ* 351.

ХРОНОЛОГІЧНИЙ СПИСОК ДЖЕРЕЛ

Фундушевий запис князя Любарта Гедиминовича про надання церкві св. Івана Богослова у Луцьку сіл Рожище, Теремное, Бущу, Мезоч та ін. 1322 р., 8 грудня, Луцьк.— *АрхЮЗР* I/VI, 1—4.

Напис 1341 р. на Теребовлянському дзвоні, що висів у церкві св. Юра у Львові. б. м. н.— *ОБРН* 74—75.

Грамота великого князя литовського Кейстута та його брата волинського князя Любарта торуиським купцям. п. 1341 р., б. м. н.— *Р* 1—2.

Жалувана грамота польського короля Казимира Великого слузі своєму Івану на дворища Занево і Микитино з угіддями у Перемишльській волості. п. 1349 р., Казимир.— *Р* 2—4.

Дарча грамота Юрія Болковича церкві св. Николи, збудованій ним у Лаврашівськім монастирі, на пашну і бортну землі та на торговельну клітку. бл. 1350 р., б. м. н.— *Р* 7—9.

Договірна грамота литовсько-руських князів Явнута, Кейстута, Любарта, Юрія Наримонтовича і Юрія Коріатовича з польським королем Казимиром Великим та мазовецькими князями Зимовитом і Казимиром. 1352 р., червень — вересень, б. м. н.— *Р* 4—7.

Купча грамота Петра Радціовського у Анни Радивонкової на землю з млином. корчмою і половиною ставу. 1359 р., Перемишль.— *Р* 9—10.

Підтвердна грамота короля Казимира Великого Ходкові Бибельському на володіння селом Бибел з присілками Пачковичі, Жасковичі, Комаровичі, Узворотвичі, Некловичі, Ворховичі. 1361 р., Судомир.— *AGZ* 6.

Договір волинського князя Димитрія (Любарта) з польським королем Казимиром Великим. 1366 р., поч. жовтня, б. м. н.— *Р* 13—14.

Купча грамота Петра Радціовського на Пнеколт у Хлипля і Захарії Шулжичів. 1366 р., Перемишль.— *Р* 11—12.

Купча грамота містича львівського Ганька Сварца в Олешка Малечковича на село на р. Щирці. 1368 р., 1 січня, Львів.— *Р* 15—16.

Перемишльський суд визнає село Частровичі за дідичем з села Бишковичі Пінком Кунашевичем в його суперечці з Верещаком Бутевичем. 1369 р., 15 листопада, б. м. н.— *ПСЧК*.

Купча грамота Вятслава Дмитровського на дворище у Василя і Генка Скибичів і їх племінника Оленка. 1370 р., вересень — листопад, Львів.— *Р* 16—18.

Жалувана грамота подільського князя Олександра Коріатовича Смотрицькому монастиреві на млин і різні привілеї. 1375 р., 17 березня, Смотрич.— *Р* 19—20.

Вкладна грамота князя Юрія Даниловича Холмського церкві Пресвятої Богородиці у м. Холмі на села Стрижево, Сліпче, Космово, Цуцнево на р. Буг. 1376 р., Холм.— *Р* 21—22.

Жалувана грамота князя Владислава Опольського своєму слузі Ладомиру Волошину на Годле поле і землю по р. Тернаві. 1377 р., 26—31 грудня, Бохур.— *Р* 23—24.

Дарча грамота князя Владислава Опольського Драгомиру і Некрі на села Старуню та Нове Село в Галицькій землі. 1378 р., Львів — *ЗНТШ* LI, 4—5.

Продажна грамота Хоньки Васкової, жінки Дядьковича, на Калеників монастир протодиякону Івану Губці та його братові Ходору. 1378 р., Перемишль.— *Р* 25—26.

Дарча грамота Чурили Бродовського князю Федору Даниловичу та його дітям на село Бродово. 1385 р., 8 квітня, б. м. н.— *Р* 27—28.

Присяжна грамота князя Федора Даниловича на вірність королеві Ягайлу. бл. 1386 р., б. м. н.— *Р* 29—30.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти заславського князя Михайла, якою він присягає на вірність польсько-

му королеві Владиславу. 1386 р., 1 березня, Краків.— *CEV* 8—9.

Закладна грамота Михайла Івановича Осташкові Григоровичу Давидовському на село Черепине. 1386 р., 27 липня, Львів.— *P* 30—31.

Дарча грамота князя Вітовта слузі Василю Карачевському на село Сем'яків. 1386 р., 15 серпня, б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/I, 1—2.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти литовського князя Дмитра Корибута, якою він присягає на вірність польському королеві Владиславу. 1386 р., 23 листопада, Луцьк.— *CEV* 10.

Вкладна князя Димитрія Ольгердовича Корибута Лаврашівському монастиреві. 1386 р., б. м. н.— *P* 32—33.

Повідомлення перемишльського судді Костька королеві Ягайлу про збір податків і витрати королівських грошей у Перемишльській волості. між 1386—1418 р., б. м. и.— *P* 33—35.

Зобов'язання королівського слуги Панька повернути через рік князеві Скиргайлу 200 рублів. 1387 р., 9 листопада, б. м. н.— *СП* № 12.

Закладна короля Ягайла воєводі молдавському Петру на Галич з областю за 4000 рублів срібла. 1388 р., 27 січня, Луцьк.— *P* 36—37.

Поручна грамота південноруських князів і бояр королеві Ягайлу за сіверського князя Димитрія Корибута. 1388 р., 26 квітня, Лучиця.— *P* 38—39.

Присяжна грамота сіверського князя Димитрія Корибута на вірність королеві Ягайлу, його дружині Ядвизі і Короні польській. 1388 р., 18 травня, Краків.— *P* 40—41.

Поручна грамота князя Федора Даниловича та інших князів і бояр південноруських за Олехна. 1388 р., 10 жовтня, Луцьк.— *P* 41—42.

Присяжна грамота князя Димитрія Ольгердовича Брянського на вірність королеві Ягайлу, Ядвизі та Короні польській. 1388 р., 16 грудня, Молодечно.— *P* 42—44.

Привілей князя Олександра (Вітовта) литовським євреям. 1388 р., Луцьк.— *ZPL* 103—109.

Лист молдавського воєводи Петра до польського короля Владислава про сплату 4000 рублів. 1388 р., Сучава.— *SL* 678—679.

Привілей великого князя литовського Вітовта гродненським євреям. 1389 р., 18 червня, Луцьк.— *PEA* I, 26—28.

Замінна грамота Яна Тарновського на маєтки, дана Ігнатові і Самоїлу Черневичам та Мишу Мужиковичу. 1390 р., 23 травня, Перемишль.— *P* 175—176.

Грамота перемишльського воєводи Фебруна про продаж владикою Афанасієм двох дворищ панові Яшку Іспрувському. 1391 р., 1 січня, Перемишль.— *P* 44—45.

Поручна грамота князів і бояр західноруських князеві Скиргайлу за Гридка Костянтиновича. бл. 1392 р., б. м. н.— *P* 46—47.

Дарча грамота молдавського воєводи Романа Іванишу витязю на села Чурсачівці, Владимирівці і Букурівці. 1392 р., 30 березня, Роман.— *Cost.* I, 7—8.

Ярлик хана Золотої Орди Тохтамиша до польського короля Ягайла. 1392—1393 р., б. м. н.— *РФВ* 170—171.

Присяжна грамота молдавського воєводи Романа на вірність польському королеві Владиславу. 1393 р., 5 січня, Сучава.— *Cost.* II, 607—608.

Присяжна грамота сіверського князя Федора Любартовича на вірність королю Ягайлу і королеві Ядвизі. 1393 р., бл. 23 травня, Віслиця.— *P* 50—51.

Дарча грамота молдавського воєводи Романа синам Білого Драгомира Тодору, Дмитру, Петрові, Михайлові, Жюржі на село на р. Сучаві. 1393 р., 18 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 13—14.

Роздільна грамота, видана Волчкові, племінникові Ходка Лоєвича, руським старостою Гнівошем. 1393 р., Вишня.— *P* 51—52.

Жалувана грамота короля Ягайла слузі Данилу Дажбоговичу Задеревецькому на кілька сіл в Галицькій і Зудечівській волостях. 1394 р., 29 червня, Краків.— *P* 53—54.

Поручна грамота молдавських бояр Братула, Станіслава, Михайла і Шандра за Стефана воєводу перед польським королем Владиславом. 1395 р., перед 6 січня, б. м. н.— *Cost.* II, 609—610.

Присяжна грамота молдавського воєводи Стефана і молдавських бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1395 р., 6 січня, Сучава.— *Cost.* II, 611—613.

Дарча грамота польського короля Владислава Іванові, Дем'янові та їх синам на село Крушельницю у Тустанівській волості. 1395 р., Глиняни.— *GL* 166.

Підтвердна грамота литовського князя Вітовта князеві Федору Даниловичу на володіння містом Острог і на майно. 1396 р., 3 липня, Луцьк.— *AS* 1, 20.

Грамота галицького старости Бенка про забезпечення своїм маєтком — селами Толмач і Жюрков — віна своїй жінці Варварі. 1398 р., 13 вересня — 15 листопада, Коломия.— *P* 56—58.

Дарча грамота Олександра з Колков Печерському монастиреві на копу грошей. 1398 р., 21 листопада, Київ.— *ДГПМ*.

Зобов'язання луцького єпископа Івана дати королеві Ягайлу 200 руських гривен і 30 коней за одержання галицької митрополії. 1398 р., Опатів.— *ЗЛЄІК*.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти литовського князя Вітовта, якою він обіцяє великому магістрату побудувати два замки на литовських границях. 1398 р., 14 листопада, Ковно.— *CEV* 56.

Жалувана грамота короля Ягайла слузі Ходку Чемеричу на села Надієво і Кропивники. 1399 р., 1 жовтня, Львів.— *P* 58—59.

Напис на стінках мідного ковчега, який зберігався у ризниці Краківського кафедрального собору Богородиці. XIV—XV ст.— *ОБРН* 112.

Дарча грамота молдавського воєводи Юги панові Брая на місцевість на Страхотині. бл. 1400 р., б. м. н.— *Cost.* I, 26—27.

Поручна грамота волоського дідича Івашка, сина воєводи Петра, і пана Вилчі польському королеві Владиславу за воєводу Романа. 1400 р., перед 25 березня, Берестя.— *Cost.* II, 617—618.

Присяжна грамота Івашка, сина воєводи Петра, на вірність польському королеві Владиславу. 1400 р., 25 березня, Берестя.— *Cost.* II, 619.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра боярам Строє і Іванові на село Пояна на Тазлові та на село Гертань. 1400 р., 29 червня, б. м. н.— *Cost.* I, 36—37.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Никулі на село Берево. 1400 р., 4 серпня, б. м. н.— *DIR«A»* 433.

Присяжна грамота стародубського князя Олександра Патрикійовича на вірність (у разі смерті Вітовта) королеві Ягайлу і Короні польській. 1400 р., 31 грудня, б. озера Круди.— *P* 61—62.

Купча грамота львівського воєводи Мациии на село Шидлов і дворище Жаворонковича, придбані паном Клюсом у Ходора Шидловського. 1400 р., Львів.— *P* 60—61.

Вкладна Перфурія Кирдійовича у Луцький монастир св. Спаса на Краснім на Кудрявчицьку землю. поч. XV ст., б. м. н.— *P* 75—76.

Написи на іконі та євангелії, що зберігалися в Сорокинсько-Філаретівській колекції музею Київської духовної академії. поч. XV ст.— *ОБРН* 141.

Присяжна грамота князя Івана Олгимунтовича Голшанського на вірність (у разі смерті Вітовта) королеві Ягайлу і Короні польській. 1401 р., 5 лютого, Мереч.— *P* 63—64.

Дарча грамота молдавських господарів Олександра і Богдана вірменському єпископові Оганесу на вірменську сучавську єпископію. 1401 р., 30 липня, Сучава.— *RIR*.

Правова грамота галицького старости Петраша з приводу суперечки про границі між Васьком Мошенчичем і Кіндратом Борсничем. 1401 р., 24 серпня, Галич.— *P* 64—66.

Виписка з фундушевого запису Владислава IV на Кобринський монастир св. Спаса, видана з Великої канцелярії Великого князівства Литовського. 1401 р., Кобринь.— *АкВАК* III, 1—2.

Дарча грамота Стефана Винца (запис на королівському євангелії). 1401 р., б. м. н.— *ЗКЄ*.

Присяжна грамота молдавського воєводи Олександра на вірність польському королеві Владиславу. 1402 р., 12 березня, Сучава.— *Cost.* II, 621.

Присяжна грамота Кості Волошина на вірність польському королеві Владиславу. 1402 р., Щекерів.— *Cost.* II, 623.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Балиці Мудричці на Красний Потік і два села на ньому та село біля височини Мунтчел. 1403 р., 1 серпня, Сучава.— *RS* 388.

Договірна грамота Івана Мирчі, воєводи і господаря Бессарабської землі, з польським королем Владиславом. 1403 р., Чжюрзев.— *ДГМ*.

Дарча грамота воєводи Олександра молдавській єпископії на села Аверовці і Грецкоє. 1403 р., Сучава.— *ДГАА*.

Розмежувальна грамота галицького старости Петра Влодковича Схарбиновського між маєтками Грабовець Міхала Грабовецького і Тисмянчани Петраша Пиликовича. 1404 р. 24 травня, Галич.— *P* 67—68.

Присяжна грамота молдавського воєводи Олександра і молдавських землян на вірність польському королеві Владиславу. 1404 р., 1 серпня, Кам'янець.— *Cost.* II, 625.

Розсудна грамота галицьких єпископів і бояр у справі суперечки за місто Тичин і Заліську волость між королем Ягайлом і Ядвигою Пилецькою з донькою Алжбетою. 1404 р., 19 жовтня, Медика.— *P* 69—71.

Підтвердження дарчої грамоти Грушівському монастиреві. 1404 р., 1 травня, Сігет.— *ГМ*.

Дарча грамота короля Владислава слузі Ходкові на вічне володіння селом Єрмолинці у Смотрицькій волості. 1407 р., 1 березня, Краків.— *АрхЮЗР* 8/I, 3—4.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Попші Михайлові на села Скорцівці та Паньківці. 1407 р., 8 березня, Сучава.— *Cost.* I, 56—57.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра і молдавських бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1407 р., 6 жовтня, Львів.— *Cost.* II, 628—629.

Жалувана грамота короля Ягайла слузі Івану Волошиновичу на корчму Вербяж на р. Щерку. 1407 р., 8 жовтня, Медика.— *P* 71—72.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра церкві св. П'ятниці в Романовім Торзі на село Леукушівці Бра-

тіанова з млином та на село за Молдавою, де був Братул. 1408 р., 16 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 60—61.

Привілей львівським купцям від молдавського воєводи Олександра. 1408 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 630—633.

Жалувана грамота польського короля Владислава Ягайла Йосифу Бідуну на городище Кописно, на Покровську церкву та на пусті дворища в Перемишльській волості. 1408 р., Судомир.— *АкЮЗР* I, 6.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Журжі Унгурянулу на села Унгуряни, Прочещі, Сперлещі, Негрилещі. 1409 р., 28 січня, Сучава.— *Cost.* 1, 64—65.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра монастиреві св. Николи, що на Сірятській Поляні, та на болота біля гирла Шумуза. 1409 р., 18 квітня, Сучава.— *Cost.* 1, 69—70.

Грамота галицького старости Яна Щкотського на продаж Филем М'яковичем села Тростянця Колі Далюєвському. 1409 р., 11 серпня — 30 вересня, Галич.— *P* 73—75.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра монастиреві св. Вознесіння на р. Немцишорі на озеро Лучіул, що на Пруті. 1409 р., 7 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 71—72.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на молдовицьке мито. 1409 р., 18 листопада, Сучава.— *DIR«A»* 437.

Привілей короля Олександра свислоцькому наміснику Григорію Ісайовичу Громиці на місце у Вільні біля церкви Рождества Христового. 1410 р., 8 жовтня, Люблін.— *АкВАК* XI, 5.

Дарча грамота воєводи Олександра Бистрицькому монастиреві на села Митюківці, Брашівці та щорічний оброк по 10 бочок вина і 10 колод пшениці. 1411 р., 6 січня, Сучава.— *Mih. Alb.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра польському королеві Владиславу про вірність і допомогу проти угорського короля. 1411 р., 25 травня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 637—638.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояриові Плотуну на село Плотунещі. 1411 р., 28 червня, б. м. н.— *Cost.* I, 84—85.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Полянському монастиреві св. Николи на п'ять татарських дворів. 1411 р., 22 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 95.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Петрові Шолдану, його жінці і дітям на село Тамерташевці та на село, що на Дупельній Могилі. 1411 р., 22 вересня, Сучава.— *DIR«A»* 439.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між селами Данила Дажбоговича Задеревецького і братів Облазницьких. 1411 р., 17 грудня, Зудечів.— *P* 77—80.

Грамота короля Ягайла молдавському воєводі Олександру про поновлення грошового зобов'язання, даного предкам Олександра (на 1000 рублів під заклад Снятина, Коломиї та Покутської землі). 1411 р., б. м. н.— *P* 76—77.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Журці Драготескулу на села Володівці та Вишню Чернавку. 1412 р., 5 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 440.

Правова грамота руського старости Івана Срімського Войткові Сулимовському з приводу суперечки його з Хмелем Прибком про половину села Сулимова. 1412 р., 14 травня, Львів.— *P* 80—81.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між Татомиром Балицьким та Івашком Дідошицьким. 1413 р., 20 вересня, Зудечів.— *P* 82—84.

Розмежувальна грамота намісника старости Міклоша Олександровича між землянами сіл Пукасівці та Блудники. 1413 р., Галич.— *GL* 48.

Напис на стіні тюремного костьолу в Любліні. 1413 р., Люблін.— *ОБРН* 115.

Продажна грамота Махни Узвартовської на село Узвартово Яхні Кийській. 1414 р., 4 квітня, Львів.— *P* 84—85.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Тоадеру Питику на села: на р. Кобилі, в гирлі Жиравця, на Бирладі. 1414 р., 2 серпня, Сучава.— *DIR«A»* 441.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Крачуну Белческулу на село, що на Білому Потоці, та на село Негоєщі. 1414 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 111—112.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Никиті та Добре Зографам на села Крайничещі і Левкушещі. бл. 1415 р., б. м. н.— *Cost.* I, 121—122.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Хоморському монастиреві на село «де був Татомир і Пертя» та на селище Дієнишево. 1415 р., 13 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 116—117.

Дарча грамота польського короля Ягайла священику Михайлу Терлецькому на село Терло. 1415 р., 28 квітня, Медика.— *P* 86—87.

Розсудна грамота молдавського воєводи Олександра між Майколою, дочкою Стоянова, та Владом і Керстею з Солки за володіння селом Солки. 1418 р., 15 січня, Баня.— *Cost.* I, 126—127.

Підтвердна грамота галицького старости Михайла Бучацького на обмін маєтками між Іваном Тучняком і Маргаритою Росовою. 1418 р., 15 серпня, Галич.— *P* 88—89.

Роз'їзна грамота Осташка Давидовського, Корчака з Липиці, Спичника з Большева між маєтками Кутищі і Полагичі. 1419 р., 1 січня, б. м. н.— *P* 90—91.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Драгомирові та Іоанишу на села Некид, Пашкани і Драготещі. 1419 р., 8 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 444.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Вені дворнику на села Корнещі, Миклушещі, Лознова, Секеряни, Дворничани, Думещі, Циганещі, Лаврещі, Садова і Хомичещі. 1420 р., 25 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 135—136.

Дарча грамота литовського князя Вітовта слузі Павлові на села Новоставці, Камінь, Свинну, Гостру Руду у Волинській землі. 1420 р., 30 липня, Ужів.— *AS* I, 25—26.

Продажна грамота Андрійка на село Гриньківці. 1420 р., Кам'янець.— *ПГАГ.*

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти князя Свидригайла, якою він зобов'язується дотримувати всіх пунктів поруки, даної литовському князеві Вітовту. 1420 р., 10 серпня, Ворони.— *CEV* 489.

Позикова грамота Васька Мошончича Іванові Гулевичу на сто кіп грошей. 1421 р., 3 січня, Львів.— *P* 91—92.

Правова грамота руського старости Івана Срімського Янові Білецькому з приводу суперечки його з Іваном Лопатичем за село Білки. 1421 р., 7—14 березня, Львів.— *P* 93—94.

Дарча грамота литовського князя Вітовта слузі Павлові на села Рідку, Соломень, Рудку-Туровку і Коров'є у Волинській землі. 1421 р., 21 серпня, Ужів.— *AS* I, 27.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між Облазничами Ігната Облазницького і Соколовим Юрія Дідошицького. 1421 р., 8—26 жовтня, Зудечів.— *P* 94—96.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра сестрі польського короля княгині Римгайлі на міста Серет і Волховець з селами і присілками, з млинами і ставами та на 600 золотих дукатів щорічно. 1421 р., 13 грудня, б. м. н.— *Cost.* I, 141—143.

Правова грамота самбірського старости Сташка Давидовського перемишльському єпископу Іллі з приводу суперечки його з стрілківцями за Лисичий брід. 1422 р., 21 січня, Погоничі.— *P* 96—98.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Бистрицькому монастиреві на мито від Бирладського Торгу та наказ своїм наступникам не порушувати її. 1422 р., 20 серпня, б. м. н.— *DIR* fig. 35.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра слузі Богушу на село Кучурів. 1422 р., 25 грудня, б. м. н.— *ДГОБ.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Батиню на три села на р. Путні. 1423 р., 12 березня, Сучава.— *Cost.* I, 153—154.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Вану Попші на села на р. Ребричі: Серби і Мойшево Філософа. 1423 р., 31 березня, Сучава.— *Cost.* I, 156—157.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра на межу від землі синів Ротомпана, надану ними ватаманові Веризі. 1423 р., 15 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 447.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра попові Юзі і його братові Нанові на село Бучумяни коло Бані. 1424 р., 16 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 161—162.

Жалувана грамота чернігівського князя Свидригайла Максимові Владу Драгосиновичу на села Косово, Березово і Жаб'є в Галичині. 1424 р., 31 серпня, Снятин.— *P* 98—100.

Жалувана грамота чернігівського князя Свидригайла Юрію Козеняті на с. Хватівці. 1424 р., 3 вересня, Коломия.— *P* 101—102.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Тодерові та Ліє на землю коло р. Тазлова. 1424 р., 9 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 956.

Дарча грамота литовського князя Вітовта на село Велієв. 1424 р., Олтушків.— *ДГВВ.*

Грамота галицького старости Михайла Бучацького про продаж Ходком Головенчичем половини села Перерослі своєму братові Журжу Перерослському. 1424 р., Галич.— *P* 105—106.

Роз'їзна грамота зудечівського старости Ленка між Островом пана Юрковського і Дроховичами Івашка Бориницького. 1424 р., б. м. н.— *P* 102—105.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Барбосулові на село на р. Шумузі. 1424 р., 26 серпня — 1425 р., 4 вересня, Сучава.— *DBAc* 19—20.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Щефанові Зуграфу на села Беркишещі, Єремієщі, Попещі і «де є Жуде Пашко». 1425 р., 30 січня, б. м. н.— *Cost.* I, 168—169.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Стровчу на села Левошівці та Неполоківці. 1425 р., 12 травня, Сучава.— *Cost.* I, 173—174.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра ключнику Щефану на село Драгосинещі і на Добротворі також Драгосинешї. 1426 р., 22 травня, б. м. н.— *BAM* 21—22.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Журжу Стенгачу на села Попещі, Финтинеле, Міхнещі та Чолтяни. 1426 р., 12 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 178—179.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра синам Щефана Стравича Тодерові і Петру на вислугу їх батька — на три села на Керлігатурі. 1426 р., Сучава.— *Cost.* I, 182—183.

Вкладна грамота князя Долголдата Долголдатовича монастиреві Николи Пустинського на землю Конона Толстоліського. 1427 р., 25 березня, Київ.— *P* 107—108.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на село Керстіанещі та Темешещі. 1427 р., 14 вересня, Сучава.— *DIR«A»* 450.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Андрієві, Филипові і Михулові, синам протопопа Симеона, на селище Миково. 1427 р., 16 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 193—194.

Жалувана грамота литовського князя Вітовта Єськові Нешевичу на дворище Ярополково у Подільській землі. 1427 р., 17 вересня, Острог.— *P* 108—109.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Оничці на село в Керлігатурі. 1427 р., вересень, Сучава.— *DBAc* 22—23.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Оанчі і його жінці Насті на село «де була вотчина Добречинова і Братула Плешескула». 1427 р., 15 жовтня, Сучава.— *Cost.* I, 196—197.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра синам Стана Лукавецького і синам Шербкова на володіння селами Лукавець і Панковці. 1428 р., 16 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 201—202.

Підтвердна і дарча грамота молдавського воєводи Олександра Велчі, синові попа Захарія, на його вотчину і на володіння селом Калугери на Вулхові. 1428 р., 15 квітня, Сучава. — *Cost.* I, 206—207.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Драгомиру на володіння селами Корнії та Стримбії і на землю коло р. Кракова для заснування села. 1428 р., 22 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 209—210.

Правова грамота князя Федора Любартовича Микові Дідошицькому з приводу суперечки його з Дмитром Даниловичем за село Сяхове, 1428 р., 5 липня, Зудечів.— *P* 109—111.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нану на володіння селами Бучумяни і Стенижани. 1428 р., 29 липня, Сучава.— *Cost.* I, 218—219.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Станчулові на село Бенила, а Керсті і його жінці Марії на село Южинці. 1428 р., 17 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 220—221.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Фунді на володіння селом Фундяни на р. Албині. 1428 р., 3 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 223—224.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра про надання Башотою Мануйлом села Башотяни Нямецькому монастиреві. 1428 р., 4 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 228—229.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра синам Івана дворника — Лазару, Станчулу і Кості на володіння селищем Добриново, де є монастир, і ще на три села під високою дібровою. 1428 р., 28 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 233—234.

Опис луцького Красноспаського монастиря, зроблений луцьким єпископом Олексієм. бл. 1429 р., б. м. н.— *P* 114.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Крачунові Пурчелескулу на володіння селом Пурчилещі та на половину млина у цьому ж селі. 1429 р., 10 січня, Сучава.— *Cost.* I, 239—240.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Журжі Фратовському та синові Івашкові на володіння двома частинами села Викшинець. 1429 р., 1 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 242—243.

Жалувана грамота литовського князя Вітовта Бедриху на село Сволочигачі й інші села у Смотрицькій волості. 1429 р., 1 лютого, Турейськ.— *P* 111—113.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра своїй дружині Марені на Вишневецький монастир та села Калинівці, Бренещі, Шендрещі і Прижолтяни та ін. 1429 р., 10 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 248—249.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Радулу граматику на села Зубрнківці та Іванківці. 1429 р., 17 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 258—259.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Купчичу на села Купка і Нягівці. 1429 р., 27 травня, Сучава.— *ДГОБК.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра слузі Оникові на село на р. Жежії. 1429 р., 1 червня, Сучава.— *Cost.* I, 266—267.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра синам Івана дворника — Лазареві, Станчулові і Кості на володіння селами, що на Тулові, на верхній частині Солонця, на Хоморі та ін. 1429 р., 3 червня, Сучава.— *Cost.* I, 269—270.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Дану Ункляту на володіння селами Полова, Зубрівці, Чулинещі, Дем'янівці та ін. 1429 р., 17 червня, Сучава.— *Cost.* I, 279—281.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на озеро Загорне на Дністрі, пасіку на Загорному і на увесь прибуток. 1429 р., 31 серпня, б. м. н.— *DIR«A»* 455.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра панові Бену, його братам, сестрам та їхнім дітям на село, що на Васлуї, і на село «де був їх батько Петро». 1429 р., 24 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 290—291.

Вкладна князя Олександра Володимировича церкві св. Богородиці у Лаврашівському монастиреві. 1429 р., Лаврашів. — *P* 113.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Данчулу на село на Бирладі, де впадає Хубална. 1429—1430 р., б. м. н.— *ВАМ* 25—26.

Дарча грамота князя Свидригайла слузі Іванові Мукосійовичу на села Малів, Охматків, Пашева, Золочів у Луцькому повіті та в Кременецькому повіті — Борщівка, Ридомль, Устя, Білка, Ожигівці. 1430 р., 30 березня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 7—9.

Підтвердна грамота князя Свидригайла на межі маєтностей землянина брацлавського Карпа Івановича Микулинського. 1430 р., 21 травня, Новоселиця.— Грамота підтверджена у Вільні 1431 р.— *ГВКЛ* 6—9.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між селом Дідошичами Мика Дідошицького та селом Жирявою Дмитра Даниловича. 1430 р., 29 травня, Зудечів.— *Р* 115—116.

Напис Стефана воєводи, сина Богдана. 1430 р., Ясси.— *Rev.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра попові Юзі на села «на ім'я Мікля від Бахну» і «Балан від Стримба». 1431 р., 30 квітня, Баскаківці. — *Cost.* I, 315. Окремі слова документуються *DIR«A»* 457.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Купчичу дворнику на володіння селом у Молдавському князівстві. 1431 р., 15 червня, Сучава.— *Cost.* I, 317—318.

Дарча грамота молдавського воєводи Олексаидра Бистрицькому монастиреві на дві пасіки, що на р. Лопашній і на р. Іткіль, та на дім Крачунов. 1431 р., 31 липня, Бистриця.— *Cost.* I, 325.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Вану і його жінці Анні на села Кошилівці та Станулівці. 1432 р., 4 січня, Сучава.— *Cost.* I, 330—331.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Драгошу з Стамника на село «де є його вотчина на Стамнику». 1432 р., 17 січня, Сучава.— *Cost.* I, 337—338.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі слузі Нікору з Тузаря на місто Тузар на р. Биці. 1432 р., 20 червня, Сучава.— *ДГВІН.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі сестриничеві Улі і його братові Юзі на володіння селами Прочещі та Нягишещі. 1432 р., 29 червня, Сучава.— *Cost.* I, 342—343.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Балоту й Оанчі на володіння частиною села Тамерташинці. 1432 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 327.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Матушиці та її родичам на село «де був Нягоє Генескул». 1433 р., 28 січня, Сучава.— *Cost.* I, 350.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі бояринові Дану дворнику, його дружині Марушці, її братові Іонулу і їхнім дітям на село на Тамаші «де був Петриц». 1433 р., 26 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 353—354.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі та бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1433 р., 4 червня, Сучава.— *Cost.* II, 650—651.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1433 р., 5 червня, Сучава.— *Cost.* II, 652—653.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Оні ключнику на село Доколиново на р. Бирладі. 1433 р., 15 червня, Сучава.— *Cost.* I, 358—359.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі Петру Дурня та його братам Іванові і Журжу на володіння селом Дурнещі. 1433 р., бл. 15 червня, Сучава.— *Cost.* I, 361—362.

Лист Жигмонта Кейстутовича до польського короля Ягайла в справі приєднання великого князя Свидригайла до Ясеницького перемир'я. 1433 р., 25 вересня, Липнишки.— *ЗНТШ* LXXVI, 139—142.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Михайлові Керстіанескулу на володіння половиною села Керстіанещі. 1433 р., 3 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 364.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Ходку Костичу на села Аннущин двір, Хуецяни, Синещі, Глодяни та на млин на р. Сереті. 1433 р., 16 листопада, Сучава.— *Cost.* II, 594.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Андрію Волотовичу на володіння селом Михлин у Луцькому повіті. 1433 р., 9 грудня. Київ.— *Р* 117—119.

Договірна грамота польських єпископів і вельмож з молдавським воєводою Стефаном. 1433 р., 13 грудня, Ланчиця.— *Р* 122—123.

Договірна грамота польського короля Ягайла з молдавським воєводою Стефаном. 1433 р., 13 грудня, Ланчиця.— *Р* 124—125.

Договірна грамота польського короля Ягайла з молдавським воєводою Стефаном. 1433 р., 13 грудня, Ланчиця.— *Р* 120—121.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Ленку Зарубичу на володіння селами в Луцькій та Кременецькій волостях. 1433 р., 27 грудня, Житомир.— *Р* 126—127

Запис молдавського воєводи Іллі про виплату жолду за військову службу Станіславу з Вронова, Пашкові Білому, Миколаєві та ін. 1433—1443 р., Сучава.— *АРМ.*

Лист шолтуза Херлі з Бирлада до бірова з Брашова. бл. 1434 р., Бирлад.— *Cost.* II, 675.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана польському королеві Владиславу на записи, присяги та голди молдавських воєвод Петра, Романа, Стефана та Олександра. 1434 р., 13 січня, Сучава.— *Cost.* II, 663—664.

Присяжна грамота молдавських бояр на вірність польському королеві та його намісникам і дідичам. 1434 р., 13 січня, Сучава.— *Cost.* II, 665—666.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана бояринові Блажу на село Рошіори, нижче під лісом село «де був Павел Болгарин» і на селище Мирлеково. 1434 р., 29 січня, Сучава.— *Cost.* I, 374.

Привілей молдавського воєводи Стефана львівським купцям. 1434 р., 18 березня, Сучава.— *Cost.* II, 667—670.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана попові Юзі на село Бучумяни і на два села на Тутові та на Побраті — селище Оцелово. 1434 р., 24 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 463.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана попові Юзі на села Бучумяни, Тормитещі, Чорсечещі, Радешанн, Минзаці, Темешещі, Лелещі та ін. 1434 р., 24 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 386—387.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Єсифу Чусі на Басово у Луцькій землі. 1434 р., 5 травня, Луцьк.— *P* 127—128.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана попові Іоілу на місце коло Балосина для побудови монастиря. 1434 р., 25 травня, Ясси.— *Cost.* I, 391.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Полянському монастиреві на циган Слава Херлов'яна, Костю Чорного зятя і Микулицу разом з сім'ями. 1434 р., 26 червня, Сучава.— *DIR«A»* 464.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на дві сім'ї циган. 1434 р., 12 липня, Дорогуня.— *ДГСММ.*

Присяжна грамота князя Федька Несвидського королеві Ягайлу і Короні польській. 1434 р., 7 вересня, Кременець.— *P* 129—131.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Керсті Ворнутаю на володіння селом «де є Романяса між Бахлуями». 1434 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost.* I, 395.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Журжеві Атоку на село, що у верхів'ї Серета «де є жуде Фет і Іліє». 1434 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost.* I, 398.

Грамота молдавського воєводи Стефана всім боярам, дворникам, солтисам, євреям та ватаманам про те, щоб не брати застави у брашівських купців. бл. 1435 р., 5 березня, Сучава.— *Cost.* II, 692.

Грамота молдавського воєводи Стефана усім солтисам про те, що брашівським купцям дозволяється вільно торгувати у Молдавському князівстві. бл. 1435 р., 19 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 694—695.

Жалувана грамота молдавського воєводи Стефана слузі Мику Войнягову на два села: на р. Тамаш «де був Мика і Сина» і на р. Дубровиці «де був Радул і Ориш», а також на половину броду на р. Сереті. 1435 р., 30 березня, Сучава.— *МЭФ.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Кинді та його синам Малі й Оанчі на володіння селом, де є їх вотчина, і на селище Драгоєво. 4 квітня 1435 р., Сучава.— *AUB,* фотокоп.

Присяжна грамота князя Федька Несвидського королеві Ягайлу і Короні польській. 1435 р., 6—13 квітня, Черняхів.— *P* 131—133.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Петру Худичі дворнику на село Миндрин Двір, пасіку у верхів'ї Огринчі, селище Лумиряни та на дві сім'ї циган. 1435 р., 14 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 402—403.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Івашкові Подобиту на село на р. Керлігатурі. 1435 р., 12 травня, Сучава.— *Cost.* I, 409.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана брашівським купцям на привілеї, надані їм молдавським воєводою Олександром. 1435 р., 26 травня, Устя Башія.— *Cost.* II, 676—677.

Лист молдавського воєводи Стефана баківським та тотруським суддям з наказом не робити кривди брашівським купцям. 1435 р., 26 травня, Устя Башія.— *Cost.* II, 677—678.

Молдавський воєвода Стефан повідомляє польському королеві Владиславу про свої стосунки з старшим братом Ілляшем воєводою. 1435 р., 26 серпня, Бирлад.— *Cost.* II, 678—680.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі та його брата Стефана на вірність польському королеві Владиславу. 1435 р., 1 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 681—682.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1435 р., 1 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 686—687.

Присяжна грамота молдавських бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1435 р., 3 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 689.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі бояринові Стану Бабичу на села Собранець, Васківці та Будинці. 1435 р., 18 жовтня, Хотин.— *DIR «A»* 465.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі попові Міку на два села: Краєщі на р. Ребричі і нижче «де був Стоян». 1435 р., 25 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 424—425.

Постанова галицького віча про переслідування злочинців. 1435 р., Галич.— *P* 133—134.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі на вірність великому князю Жигмонту. 1435 р., Сучава.— *Cost.* II, 691.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Нямецькому монастиреві на село Темешещі і на 10 татарських хат у цьому ж селі. 1435 або 1436 р., 30 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 494—495.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі і Стефана слузі Думі Чорному на села, що на р. Ребричі. 1436 р., 5 травня, Васлуй.— *BAM* 28—30.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Михайлу Стенгачу на села «на Богдані» і «де є Балан і сии Дражанов», на р. Смилі — селище Рощино, на р. Юбані — село Сусяни, село Манещі та ін. 1436 р., 13 червня, Васлуй.— *Cost.* I, 444—445.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Мойці, дворнику глотному, і його братові Тадору Спатару на село Брадичещі на р. Красній, на село на р. Кобилі «де був Інкаш» та на три місця коло пустелі. 1436 р., 15 червня, Васлуй.— *Cost.* I, 449—450.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Олександру спатару на володіння селами Глодяни, Болгари і Мунчел. 1436 р., 1 липня, Сучава.— *Cost.* I, 454—455.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Ходкові Крецовичу на два місця на Кулі біля нижньої Лужки і дві криниці. 1436 р., 17 липня, Васлуй.— *BAM* 33—34.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Ванчі логофету на володіння селом Прокопинці з млином, Мачківці з пасікою, Козарівці, Оцелово місто та ін. 1436 р., 17 липня, Васлуй.— *Cost.* I, 459—460.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Петру Унгурянину з Драгошева на чотири села у Молдавському князівстві. 1436 р., 24 липня, Сучава.— *Cost.* I, 467—468.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана слузі Луці з Сихле на село Віадич та на село в усті Серета «де був Михаїл». 1436 р., 11 серпня, Васлуй.— *Cost.* I, 473—474.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Оану Портарулу на володіння селами Брудурещі, Китещі, Ретезещі, Бозіяни, Якобещі, Бербоші та селищами Фундеве і Цолеве. 1436 р., 20 серпня, Васлуй.— *Cost.* I, 475—476.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Івашкові Баласиновичу та його братам Мику і Баді на село Круглик під Хотином. 1436 р., 27 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 481—482.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Баді Плопескулу на чотири села на р. Тазлові. 1436 р., 8 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 484—485.

Присяжна грамота воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1436 р., 19 вересня, Львів.— *Cost.* II, 697—698.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі та бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1436 р., 19 вересня, Львів.— *Cost.* II, 701—702.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Дану Месехну на вісім сіл у Молдавському князівстві. 1436 р., 19 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 487—488.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі польському королеві Владиславу на Шепинську землю з містами Хотинь, Цецунь і Хмелов. 1436 р., 23 вересня, Львів.— *Cost.* II, 706—707.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана протопопові Юзі і його синові Михайлові граматику на володіння селом Манзаці, на два кути «де були Темешещі», на дві жудечії та ін. 1436 р., 7 грудня, Васлуй.— *DIR«A»* 469.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Драгомиру та Симеону на село Каліанещі і монастир з виноградником в гирлі потоку. 1437 р., 7 лютого, Васлуй.— *Mih.* 202—203.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана купцям з Брашева і Бирса на привілеї, надані Олександром Добрим. 1437 р., 23 квітня, Васлуй.— *Cost.* II, 709.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі брашівським купцям на привілеї, надані їм Олександром Добрим. 1437 р., 29 квітня, Дорохой.— *DIR* № 8.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Тофану на володіння п'ятьма селами на р. Ракові. 1437 р., 15 травня, Васлуй.— *Cost.* I, 515—516.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Тодеру Побретянулу на село Жулещі. 1437 р., 30 червня, Сучава.— *Cost.* I, 520.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Немирці Чорторийському і його братові Івашкові на володіння селом Немирчани. 1437 р., 19 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 529—530.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Григорію Стреченовичу на Біликівці і Слободку в Летичівському повіті. 1437 р., 2 вересня, Острог.— *P* 135—137.

Дарча грамота великого князя Свидригайла слузі Каленикові Мишковичу на село Бурківці у Житомирському повіті і три слободища у Зв'яглі. 1437 р., 17 жовтня, Київ.— *AS* I, 33—34.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Іону Урекле на села Бергяни, Стенижани і Серби. 1437 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 536.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Михайлу Дорогунському на володіння селами Киидинці, Печалівці, Угринівці, Рокитна, Миліянівці та ін. 1437 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 540—542.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Думі Нямецькому на володіння селом Рошнори над Молдавою. 1438 р., 17 січня, Сучава.— *AUB*, фотокоп.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Петрові Мишчичу на села Борщівку, Борок, Кандитів і ліс Дедів у Кременецькому повіті. 1438 р., 4 лютого, Луцьк.— *P* 137—139.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Комаричу на села Жудещі та Аверещі. 1438 р., 17 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 7—8.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Нямецькому монастиреві на село Севківці, пасіку на гирлі р. Татарки і млин на гирлі р. Жежії. 1438 р., 23 лютого, Сучава.— *DIR«A»* 472.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Нізі Піатриній на села Дякулово Село, Слевещі, на пустелю для заснування села та на половину села Могошева. 1438 р., 5 березня, Васлуй.— *Cost.* II, 14—15.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Тимофію Богушу. 1438 р., 23 квітня, Луцьк.— *P* 139—141.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Полянському монастиреві на пустелю для заснування села біля Херловських прикутків. 1438 р., 18 серпня, Сучава.— *DBAc* 27—28.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана слузі Тивадару на два села на р. Берхячі. 1438 р., 21 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 26—27.

Напис на дзвоні монастирської церкви в м. Дубно. 1438 р., б. м. н.— *ОБРН* 121.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Молдовицькому монастиреві на 10 бочок вина щорічно і на осаду на р. Молдаві. 1439 р., 12 березня, Сучава.— *Cost.* II, 31—32.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана боярину Станчулові постелнику на володіння половиною села Плишинець, купленою ним за 90 золотих в Івашка, сина Горайцева. 1439 р., 3 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 35—36.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана протопопові Юзі та його синові Михайлу на володіння селами Бучумяни, Козарівці, Отхринчі, Жигеряни, Стреминоаса, Темешещі та ін. 1439 р., 2 липня, Сучава.— *Cost.* II, 41—42.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Городницькому монастиреві на володіння селом Баласинівці з млином на р. Сучаві. 1439 р., 15 липня, Сучава.— *Cost.* II, 46—47.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана панові Оані Рошку граматику та його братові Петру Кожі на володіння селами Калиманещі, Лалещі, Коцменещі, селищем Братаново та Микшиновою пасікою та ін. 1439 р., 30 липня, Васлуй.— *Cost.* II, 51—52.

Присяжна грамота воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1439 р., 8 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 712—713.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі Бистрицькому монастиреві на право збирання мита у Бакові. 1439 р., 13 вересня, Устя Кракова.— *Cost.* II, 59—60.

Присяжна грамота воєводи Стефана на вірність польському королеві Владиславу. 1439 р., 25 вересня, Бирлад.— *Cost.* II, 714.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Івану Ускатулу на володіння селом на Білому Потоці. 1439 р., 26 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 61—62.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Журжу Мояну на села Моєнещі, Татещі та Белегятову поляну. 1439 р., 28 жовтня, Сучава.— *Mih.* 205—206.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі панові Фетє на село Маржиняни біля Юкаша. 1440 р., 6 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 65—66.

Лист київського митрополита Ісидора до урядників м. Холма, в якому просить їх не чинити кривд холмському священику Вавилі і не відбирати у нього церковного саду. 1440 р., 27 липня, Холм.— *АрхЮЗР* I/VI, 5.

Вкладна Микули Долзького церкві св. Николи у Долзькому монастирі на острів і озеро Мошне. 1440 р., 17 серпня, Перевали.— *P* 141—142.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння селом Лукачещі на Солоному Тазлові, пожертвованим боярином Ванею Поркою. 1440 р., 4 жовтня, Сучава.— *Mih.* 208.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Ігнату на володіння селами Добромирещі і Балосинещі, одержаними від Івула та його племінника Негра. 1440 р., жовтень, б. м. н.— *DBAc* 31—32.

Запис Гринка Болобана про продаж маєтку Всекрово панові Федку Юнковичу. 1440—1492 рр., 26 вересня, Володимир.— *АкЮЗР* II, 105—106.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі Полянському монастиреві на чотири сім'ї циган. 1441 р., 23 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 477.

Дарча грамота воєвод Іллі та Стефана панові Владу Жикову на села Микушани, Мирославещі, Келинещі і селища Галино та Градино. 1441 р., 25 червня, Болгари.— *DBAc* 34—35.

Підтвердна грамота воєвод Іллі та Стефана панові Ігнату стольнику на володіння селами Добромирещі і Балоси-

нещі, подарованими йому Івулом та його непотом Негре. 1441 р., 7 липня, б. м. н.— *DBAc* 37—38.

Дарча грамота воєвод Іллі та Стефана слузі Калояну на село Ржавенці. 1441 р., 29 вересня, Сучава.— *DBAc* 39—40.

Дарча грамота князеві Сангушкові на села Коростичі, Олишковичі, Щаславичі. між 1441—1443 рр., б. м. н.— *AS* III, 2.

Договір молдавського воєводи Іллі з литовським князем Казимиром про дружбу і збройну допомогу. 1442 р., 9 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 716—717.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана попові Андроніку і його синові Кості логофету на володіння селом Бучумяни, обміняним ними за половину села Гочменещі з синами Станіжиними. 1442 р., 24 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 87—88.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Кресті Юкешянулу на села Кезенещі, Балосинещі, Милотинещі та ін. 1442 р., 8 березня, Сучава.— *Cost.* II, 92—93.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Міклушеві Распопу на володіння селами Левкушещі, Милещі, Хоржещі. 1442 р., 5 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 96—97.

Договірна грамота князя литовського Казимира з воєводою Іллею про дружбу і військову допомогу на випадок небезпеки. 1442 р., 8 липня, Троки.— *Cost.* II, 718—719.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Маркові, синові Бонти, на володіння селом Бонтещі на Стебнику і селом на р. Бирладі. 1442 р., 30 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 100—101.

Підтвердна грамота князя Свидригайла на надання короля Ягайла церкві св. Івана в Городку. 1443 р., 1 січня, Городок.— *P* 143—145.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулу писарю на володіння селом Сесені, селом «де був Юга Чорний» і Воробієвою пасікою. 1443 р., 6 березня, Нямц.— *Cost.* II, 119—121.

Дарча грамота воєводи Стефана слузі Тампі та його синам на села Русещі і Склипотещі. 1443 р., 16 квітня, Сучава.— *BAM* 40—42.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Побратському монастиреві на чотири сім'ї циган. 1443 р., 1 травня, б. м. н.— *Cost.* II, 126—127.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Полянському монастиреві на 9 сімей татар. 1443 р., 7 травня, Сучава.— *Cost.* II, 128—129.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулові писарю на володіння половиною сіл Беленещі і Копосещі. 1443 р., 14 травня, Сучава.— *Cost.* II, 131—132.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Щефанові Бребу на володіння селом на потоці Ядричі. 1443 р., 18 травня, Сучава.— *Cost.* II, 138—139.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Тодору Владескулу на володіння селом Владещі на р. Сереті. 1443 р., 28 травня, Сучава.— *Cost.* II, 140—141.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулу писарю і Тадору граматику на селище «де був Вана Бербече і Єремей» та млин на р. Милятині. 1443 р., 30 травня, Сучава.— *Cost.* II, 144—145.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Журжу Драгушанулу та його братові Олексі на володіння селом Драгушани і на пустелю для заснування села. 1443 р., 31 травня, Сучава.— *Cost.* II, 148—149.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Іліяшу Шанзі на володіння селами Васієщі, Бесещі, половиною села Бедещі і поляною Борили. 1443 р., 8 червня, Сучава.— *Cost.* II, 155—156.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Влашину Крецескулу на володіння селищем «де був дім його батька Стана Кречула» і чотирма полянами для заснування сіл. 1443 р., 20 червня, б. м. н.— *Cost.* II, 160.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Мойці та його братові Тадору на володіння селами на р. Ребричі — Пожерещі і Петрилещі, на р. Ребричоарі — селом попа Микова, Марковим селищем, Никаровим селищем. 1443 р., 24 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 179—180.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана ченцеві Саві на володіння виноградником, місцем для келії та Макаровою келією. 1443 р., 25 серпня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 185.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на володіння селами, млинами і митом. 1443 р., 29 листопада, Сучава.— *ПГСММ*.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Побратському монастиреві на села на р. Побраті та Пруті. 1443 р., 29 листопада, Сучава.— *ДГСПМН*.

Жалувана грамота галицького князя Льва братам Тутенію і Мойжеку на село Добаневичі в Перемишльській волості, вписана у львівські гродські книги 1443—1446 рр., Львів.— *P* 146—147.

Князь Василій Федорович Острозький поновлює запис свого батька, який надав церкву Матки Божої на кляштор святого Домініка. 1443—1452 рр., б. м. н. — *AS* I, 39.

Великий князь Свидригайло надає слузі своєму Михайлові Олехновичу села Цеценівці, Красилів, Захарівці і Котюжинці у Кременецькій волості. 1444 р., 16 січня, Луцьк.— *AS* I, 39—40

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Побратському монастиреві на чотири сім'ї циган. 1444 р., 26 квітня, Дольний Торг.— *DIR«A»* 481.

Молдавський воєвода Стефан звільняє належне Городницькому монастиреві село Баласинівці від податків. 1444 р., 1 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 207—208.

Вирок у справі суперечки між Федком канцлером і Данилом Волошиним за граничну землю Мощаницю. 1444 р., 15 серпня, Ступно.— *AS* I, 41—42.

Підтвердна грамота великого князя литовського Свидригайла Ольгердовича про давні фундуші на церкву у Володимирі, а саме: запис князя Романа Мстиславича на володіння селом Купечів і великого князя литовського Любарта Гедиминовича на с. Сушично. 1444 р., Луцьк.— *АрхЮЗР* I/VI, 7—9.

Показання Василя Микулинича королеві Казимиру Ягайловичу про те, які повинності відбували брушани великій княгині Вітовтовій. п. 1444 р., б. м. н.— *АкЮЗР* I, 17.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Михайлу логофету на село Чумелещі на р. Сереті з двома кутами і млином та на села на потоці Милятині. 1445 р., 18 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 211—212.

Жалувана грамота князя Свидригайла на володіння селом Ричегов Федорові Жуку, Ходору та Ігнату Чоботам. 1445 р., 3 березня, Луцьк.— *P* 147—149.

Князь Свидригайло надає слузі Радеві село Козлів і луки нижче Білих Берегів. 1445 р., 14 березня, Ольховець.— *СРК.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулу логофету на володіння селищами Стенижещі, Гаврилівці та на села на р. Берзоті. 1445 р., 5 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 218—219.

Стефан воєвода укладає договір з князем Казимиром про дружбу та військову допомогу на випадок небезпеки. 1445 р., 25 червня, Ясси.— *Cost.* II, 725—727.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Оанчі логофету на села Прокоп'яни, Безхачі, Великосільці та на три сім'ї циган. 1445 р., 15 липня, Сучава.— *DIR«A»* 483.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла пану Петрашку Ланевичу Мильському на маєток у Луцькому повіті. 1445 р., 24 липня, Луцьк.— *АкЮЗР* I, 17—18.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Оану Уряклі на села на р. Путні. 1445 р., 8 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 226.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Тоадеру Генескулу на володіння селом «де був тесть його піп Оана» та селом Грумазещі, купленим ним у Стана посадника. 1445 р., 11 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 230—231.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана митрополитові Кир Калисту романському на татарина Пашка з Нямца. 1445 р., 30 вересня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 236.

Жалувана грамота князя Свидригайла Ольгердовича Івану Мушаті на село Склинь у Луцькому повіті. 1445 р., 5 листопада, Луцьк.— *P* 149—151.

Договірна грамота про дружбу між Стефаном воєводою і польськими панами. 1445 р., 26 листопада, Серет.— *Cost.* II, 728—730.

Дарча грамота литовського князя Свидригайла вірменському владиці на село Ціпорово під Луцьком. 1445 р., 22 грудня, Київ.— *ЗНТШ* CXV, 19.

Дарча грамота литовського князя Свидригайла слузі Петру Ланевичу Кирдейовичу Мильському на села Киселин. Твердинь, Мутвитище та ін. у Луцькому повіті. 1445—1452 рр., Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Михайлу логофету на село Ловці з прикутками на р. Бистриці, село Гаврилівці та на 6 сімей циган. 1446 р., 25 січня, Сучава.— *Cost.* II, 237—238.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Осташкові Огорилку на володіння селом Бугайчівці на р. Ревті. 1446 р., 26 січня, Сучава.— *Cost.* II, 241.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на щорічний доход — по дві мажі риби на три кантари чорної ікри. 1446 р., 19 лютого, Сучава.— *DIR«A»* 485.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Полянському монастиреві на володіння селами Репчичани, Радівці, Русоніг, Балан, Доброчин та двома млинами і пасікою. 1446 р., 25 лютого, Сучава.— *ПГСПМР.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Драгомиру Оцелу на володіння селом Бозіани з монастирем і обома потічками. 1446 р., 5 березня, Сучава.— *Cost.* II, 247—248.

Грамота молдавського воєводи Стефана про звільнення сіл, належних Нямецькому монастиреві, від різного роду податків. 1446 р., 11 березня, Давидове Село.— *Cost.* II, 250—251.

Жалувана грамота князя Свидригайла Ходкові на села Миловши і Задиби. 1446 р., 15 травня, б. м. н.— *P* 151—153.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на монастир біля Боїщ, церкви у селах Телебечинцях, Бащотянах, Баломирещах. 1446 р., 6 червня, Васлуй.— *Cost.* II, 263.

Духовна грамота київського князя Андрія Володимировича. 1446 р., 16 червня, Київ.— *Р* 153—155.

Дарча грамота великого князя Свидригайла слузі Олиферу на село Глухни і селище Стаї у Луцькому повіті. 1446 р., 14 липня, Луцьк.— *AS* I, 42—43.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на володіння селом Дворинещі на р. Молдаві і на село Финтиряле на р. Побраті. 1446 р., 20 липня, Сучава.— *Cost.* II, 270—271.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Петрашку Ланевичу на маєтки Михалевичі, Пруси і Межиріччя в Луцькому і Острозькому повітах. 1446 р., 20 липня, Луцьк.— *АкЮЗР* I, 18.

Дарча грамота великого князя Свидригайла князеві Михайлові Васильовичу Чорторийському на села Алишів, Дерев'яне, Деків, Суховсь, Чаруковець. 1446 р., 29 грудня, Луцьк.— *AS* III, 5.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана бояринові Шандру спатару на володіння селами Колешівці, Рещинці, Дубова, Непоротова, Вишневці, Ожогів і селом на усті р. Кобилчина, де є млин. 1447 р., 14 січня, Сучава.— *Cost.* II, 273—274.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана про надання воєводою Олександром Молдовицькому монастиреві половини калугерського броду, а також 10 бочок вина щорічно. 1447 р., 11 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 281—282.

Дарча грамота великого князя литовського Свидригайла слузі Петрашу Волковиї на землю у Луцькому повіті. 1447 р., 1 серпня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11.

Дозвіл воєводи Романа брашівським купцям торгувати у Молдавському князівстві. 1447 р., 4 серпня. Баків.— *Cost.* II, 731—732.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селами Темишещі, Дворинещі, Крестенещі, Білошещі, Жеминещі, Саучещі, Башотяни, Финтиняле, Думбравиця, Телебячинці, Клокочна та ін. 1447 р., 22 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 288—289.

Лист польського короля Казимира біскупові віленському та ін. з приводу переговорів з магістром хрестоносців. 1447—1492 рр., Брест Куявський.— *ЛКБВ.*

Лист короля Казимира до намісників ковенського, вілкомирського та ін. із забороною держати без його відома німецьку челядь. 1447—1492 рр., Перемишль.— *ЛКНКВ.*

Дарча грамота молдавського воєводи Романа Петрі, синові Томи, на село Сторожинець на р. Сереті. 1448 р., 18 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 299—300.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Романа старості Подільської землі Дітриху Бучацькому на володіння селами Василів, Борисово Село, Кучурів, Ленцовичово Село, Юрківці, Вербівці. 1448 р., 23 лютого, Коломия.— *Cost.* II, 305—306.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення сіл Чюленещі, Берестяни, Рошка, належних Полянському монастиреві, від податків. 1448 р., 5 квітня, Поляна.— *DIR«A»* 491.

Продажна грамота князя Юрія Васильовича Острозького братові Іванові Васильовичу на села Мнятин, Головчичі, Підбірці, Дітиничі. 1448 р., 20 квітня, Берестя.— *AS* I, 44.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Михайлу логофету на місце, де були старі млини біля Бані, для збудування нових млинів. 1448 р., 23 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 313—314.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення сіл: Рипчичани, Радівці, Добречинещі, Баланещ та ін. від усяких повинностей. 1448 р., 5 травня, Побра та.— *ДГПР.*

Дарча грамота молдавського воєводи Петра пано Рощці та його братові Кожі на володіння селами Ка ліманещі, Брошяни, Станово, Божещі, селище Братанс во та на Микшинову пасіку. 1448 р., 15 липня, Сучава.- *Cost.* II, 316—317.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра пан ві Чернату плоскару та його братові Щефулу на вол діння селами, пустелями на ріках Короді, Сухолуї, Бе зоті, Пруті, Бирладі. 1448 р., 15 липня, Сучава.— Cos II, 323—325.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра пан ві Івану Порці на володіння селамн, що на Чорно Потоці і на р. Тутові, та на 11 циган. 1448 р., 27 липн Сучава.—*Cost.* II, 342—343.

Присяжна грамота воєводи Петра на вірність польськ му королеві Казимиру. 1448 р., 22 серпня, Хотин.— *Co* II, 733—735.

Присяжна грамота бояр воєводи Петра на вірніс польському королеві Казнмиру. 1448 р., 22 серпня, Х тин.— *Cost.* II, 737—738.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Ня цькому монастиреві на чотири сім'ї циган. 1448 р., 3 ресня, Сучава.— *Cost.* II, 352—353.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Х на половину села Унгуряни і Сперлещі, на села Проче Негашещі, Башотяни, на селища Петрилово, Тисещі Будещі. 1448 р., 3 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 355—3

Підтвердна грамота воєводи Петра брашівським купц про надання привілеїв на вільну торгівлю у Молдавськ князівстві. 1448 р., 11 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 74 741.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Марку на село Панчещі на р. Бирладі, на Фірцину пасіку і на місце під млин на р. Ракові. 1448 р., 15 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 359.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Михайлу логофету та його братам на володіння селами «де був Драгуш Тямеш на усті Студенця» і «де був Старий Тямеш». 1448 р., 22 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 361—362.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Полянському монастиреві на шість бочок вина щорічно і на віск від Красного Торгу. 1448 р., 5 жовтня, Поляна.— *Cost.* II, 365—366.

Підтвердна грамота воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селом Керничани, подарованим монастиреві боярином Крестя. 1448 р., 10 жовтня, Сучава.— *DIR* № 10a (початок грамоти до 5 цитати, далі *Cost.* II, 369).

Дарча грамота пана Крестя Нямецькому монастиреві на володіння селом Креничани. 1448 р., 10 жовтня, Сучава.— *DIR* № 10b.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Побратському монастиреві на віск від Красного Торгу та на 7 бочок вина щорічно. 1449 р., 8 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 377—378.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на володіння посадом на р. Молдаві, подарованим Оаном Пинтечею. 1449 р., 26 травня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 379—380.

Розсудна грамота молдавського воєводи Олександра між Костею паркалабом та Герге Херегарі. Костя паркалаб дав Герге Херегарі на збереження 800 золотих, які останній витратив і замість грошей віддає Кості паркалабу своє село біля Васлуя та сучавські доми. 1449 р., 5 червня, Сучава.— *Cost.* II, 385—386.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Полянському монастиреві на різні привілеї. 1449 р., 27 червня, Ясси.— *Cost.* II, 391—392.

Підтвердна грамота воєводи Олександра брашівським купцям на привілеї, надані їм його дідом воєводою Олександром. 1449 р., 3 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 742—744.

Лист Степана Кунацковича Гущі про надання частини маєтку Кольнятичі князю Федору Михайловичу Чорторизькому. 1449 р., 29 вересня, Луцьк.— *АЛМ* 8.

Договірна грамота про дружбу і військову допомогу на випадок потреби між воєводою Богданом і старостою каменецьким і подільським Дітрихом Бучацьким з Язловця. 1449 р., 2 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 746—747.

Дарча грамота воєводи Іллі слузі Стану, XV ст., Сучава.— *ДГВІС.*

Підтвердна грамота князя Олександра Володимировича про звільнення слуги Ларивона Велавського від усяких повинностей і податків. 1450 р., 19 лютого, Овруч.— *ЗНТШ* XI, 7.

Запис пана Дмитра Порицького про забезпечення на своєму маєтку віна своїй жінці Єлисаветі. п. 1450 р., б. м. н.— *ПИ* № 9.

Акт про продаж землі з угіддями у Волковийській волості Яном Корійвою Ядуговичем церкві св. Станіслава і віленському біскупу. 1451 р., 30 квітня, Вільна.— *АкЮЗР* II, 106.

Дарча грамота князя Олександра Володимировича боярам Івашкові і Петрові Григоровичам на селище Тачанчу. 1451 р., 8 травня, Київ.— *ЗНТШ* XI, 10.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Богдана Нямецькому монастиреві на двох татаринів — Пашка і Петрику. 1451 р., 31 липня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 400.

Дарча грамота молдавського воєводи Богдана Молдовицькому монастиреві на 10 бочок вина щорічно. 1451 р., 13 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 401.

Підтвердна грамота великого князя Свидригайла про надання панові Гринкові села Храпино у Туровському повіті. 1451 р., 24 вересня, Луцьк. — *AS* I, 44—45.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Богдана Петру Дурня на володіння місцем у пустелі коло р. Шаковець та на місце коло млина у руслі р. Шаковця. 1451 р., 17 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 402—403.

Дарча грамота великого князя Свидригайла слузі Петру Мишчичу на села Холунев, Холуневець, Підгаї, Силищево городище, дворище Гугнино і селище Бече. 1451 р., 22 грудня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17.

Жалувана грамота князя Свидригайла Митку, племіннику Немира, старости луцького, на село Липу в Перемишльському повіті та села Будятичі, Тишковичі, Дубровицю, Лішну і Стяги у Володимирському повіті. 1451 р., 31 грудня, Луцьк.— *Р* 157—159.

Жалувана грамота князя Свидригайла Пашкові Прокофійовичу на село Холоп'яч у Володимирському повіті. 1451 р., Луцьк.— *Р* 155—157.

Дарча грамота князя Свидригайла Ольгердовича слузі Хомякові молодому Сенкові на вотчину Смордів. 1451 р., Луцьк.— *ДГШХ.*

Жалувана грамота князя Свидригайла Єршу Терешковичу на село Смолиговичі у Мозирському повіті і села: Долгиї Шиї, Бор Брин, Посників, Микулин, Клишевське у Луцькому повіті. 1452 р., 9 січня, Луцьк.— *Р* 160—161.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Бистрицькому монастиреві на володіння потоком Ботна з усіма озерами та двома неводами на Дністрі. 1452 р., 24 лютого, Васлуй.— *DIR«A»* 500.

Підтвердна грамота воєводи Олександра брашівським купцям на привілеї, надані їм його дідом воєводою Олександром. 1452 р., 12 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 759—760.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на володіння букатою землі за Сухим потоком. 1452 р., 7 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 409—410.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Фетинії Костюшковій на село Жасковичі у Володимирському повіті. 1452 р., 22 вересня, Луцьк.— *АкЮЗР* I, 20—21.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Михайлу логофету на володіння селами Іванківці, Погорілівці, Хатчинці з прикутками, купленими ним у Маня Глобниковича за 120 золотих турецьких. 1452 р., 27 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 421—422.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Оні Киндескулу на володіння селом Драгоєщі на усті р. Добротвора, половиною села Петрещі на Зелетині, селом Веришещі на усті р. Берхяча. 1452 р., 21 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 425—426.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Тришору, синові Шандра з Юкаша на володіння селами Опришещі, Керна та Рекитиш. 1452 р., 21 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 431—432.

Привілей князю Михайлу Васильовичу на село Холопи у Луцькому повіті. 1452 р., 29 грудня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 60—61.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на циган Нанула і його братів Михула, Войка і Радула, Луку, Олексу і Завида та ін. 1453 р., 22 січня, Сучава.— *DIR«A»* 503.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Побратському монастиреві на весь віск від Красного Торгу, шість бочок вина із своєї десятини, Бозову пасіку, 12 колод солоду щорічно і 4 колоди пшениці від банського млина, три сім'ї татар та ін. 1453 р., 26 січня, Сучава.— *Cost.* II, 444—446.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на 12 бочок вина щорічно з своєї десятини, посад на Молдові вище Бані та пасіку в Бохотині, надану паном Костею уришем. 1453 р., січень, Сучава.— *Cost.* II, 453—454.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Оані постельнику на володіння селом Строєщі з млином на усті р. Шімуза, подарованим йому Марушкою Строясовою. 1453 р., 8 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 458—459.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Яцковому монастиреві коло Сучави на право осадити собі село у монастирських межах та на всякі привілеї поселенцям. 1453 р., 23 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 461—462.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Побратському монастиреві на нямецьких татар. 1453 р., 3 квітня, Нямц.— *Cost.* II, 465—466.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Симі Тунсулу, Балошу Хоржескулу, Щефану Тунсулу, Іоану Хоржескулу на село Хоржещі на р. Богдані та на село Тунсещі також на р. Богдані, куплене у Юки. 1453 р., 12 червня, Сучава.— *Cost.* II, 467—468.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Михайлу логофету, його братам Думі і Тадору на володіння селами на р. Бистриці: Ловці, Прокоп'яни з млином і пасіками, Рашківці, Гаврилівці та ін. 1453 р., 20 червня, Сучава.— *Cost.* II, 471—473.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Городницькому монастиреві на звільнення монастирського села Балосинещі від усяких податків. 1453 р., 8 липня, Сучава.— *Cost.* II, 491—492.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на татар Понтя, Журжа та Іона. 1453 р., 20 липня, Сучава.— *Cost.* II, 493—494.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Вітовту на володіння селом Лужани на Пруті, купленим у пана Косте Вранича. 1453 р., 7 вересня, б. м. н.— *Cost.* II, 495—496.

Договірна грамота воєводи Олександра з польським королем Казимиром про дружбу і військову допомогу. 1453 р., 23 вересня, Серет.— *Cost.* II, 765—766.

Підтвердна грамота воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на право перевозу без мита трьох возів товарів. 1453 р., 30 вересня, Сучава.— *ПГОВ.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на Бранішу від Бохотина — шлях до Нуорецу Ковасна і на пасіку у Козії. 1454 р., 1 січня, Сучава.— *Cost.* II, 501—502.

Договірна грамота Мужила Бучацького, старости снятинського і коломийського, і його брата Бартоша Бучацького, старости подільського, з канцлером молдавським Михайлом. 1454 р., 24 березня, Снятин.— *P* 162—163.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган. 1454 р., 25 серпня, Байчани.— *ПГПММ.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Молдовицькому монастиреві на звільнення від оплати мита трьох монастирських возів та на звільнення банських татар. 1454 р., 25 серпня, Котнари.— *Cost.* II, 508—509.

Запис князем Семеном Романовичем Кобринським своїй дружині Уляні Семенівні Голшанській двох тисяч кіп грошей. 1454 р., 1 жовтня, Кобринь.— *AS* III, 9—10.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Хоморському монастиреві на звільнення від мита. 1454 р., 2 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 513.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення від усяких повинностей сіл Нямецького монастиря: Дворинещі, Тимишещі, Манещі та ін. 1454 р., 8 грудня, Нямц.— *Cost.* II, 516—517.

Лист короля Казимира до каменецького намісника пана Федора Олізаровича з проханням дати дворянину Тишку Ходкевичу Струковицьке дворище. 1454 р., 10 грудня, Краків.— *АЛМ* 12.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на володіння землею коло Нямца на Тополиці. 1455 р., 8 лютого, Ясси.— *Cost.* II, 525—526.

Воєвода Олександр обіцяє королеві польському поміч проти татар та їх ворогів. 1455 р., 14 (лютого або травня), Банилів.— *Cost.* II, 769—770.

Підтвердна грамота воєводи Петра брашівським купцям про надання їм привілеїв на вільну торгівлю. 1455 р., 2 червня, Сучава.— *Cost.* II, 771—772.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Бистрицькому монастиреві на володіння Ботнею з усіма озерами і гирлами, усіма пасіками понад Дністром та двома бродами з усім митом. 1455 р., 6 червня, Сучава.— *Cost.* II, 531—532.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Михайлу логофету на володіння селами Нігоєва, Пертеноші, на обидві Жудечії, Хячул, Сухий потік та ін. 1455 р., 2 липня, Сучава.— *Cost.* II, 539—541

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Петру комісу на володіння селами Гредещі, Фауроане, Стенижещі, Хелмежещі та ін. 1455 р., 15 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 543—544.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Трифу Борзескулу на володіння селами Бецещі, Щефанещі, Болчещі та ін. 1455 р., 20 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 549—550.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Тадору Лінбедулчевичу на володіння селами Бранищари, Жулещі, Бербоші, Бешикуряни та ін. 1455 р., 23 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 553—554.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Думі Микачу на місце у Бохотині для заснування села. 1455 р., 29 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 558—559.

Присяжна грамота воєводи Петра на вірність польському королеві Казимиру. 1455 р., 1 жовтня, Хотин.— *Cost.* II, 773—775.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селом Балошещі. 1455 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 563—564.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селом Балошещі. 1455 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 563—564.

Напис у монастирі міста Дял. 1455 р., Дял.— *Nic. Doc*

Привілей молдавського воєводи Петра Арона львівським купцям на вільний проїзд у Молдавію і торгівлю з уплатою мита. 1456 р., 15 січня, Сучава.— *ПМВП.*

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Хоморському монастиреві на села Пратещі та Діонишево Селище. 1456 р., 20 січня, Сучава.— *ГПХМ.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра протопопові Іоілу та його синові Журжу граматику на володіння селами Онещі, Воровещі, Арпешещі, Арменещі та ін. 1456 р., 18 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 568—569.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння озером Загорнеі з усіма гирлами. 1456 р., 1 березня, Нямц.— *DIR«A»* 511.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Сину Хотинському на володіння селами Шизківці, Малинці, Замківці та ін. 1456 р., 8 червня, Сучава.— *Cost.* II, 577—578.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра на межі села на усті Бредецела, що належало Молдовицькому монастиреві. 1456 р., 13 червня, Сучава.— *Cost.* II, 582—583.

Підтвердна грамота воєводи Петра на привілеї львівським купцям. 1456 р., 29 червня, Сучава.— *Cost.* II, 788—791.

Підтвердна грамота воєводи Петра Журжі Іоіловичу на володіння селом Онещі з монастирем, селом Воровещі і пустелею для заснування села. 1456 р., 30 червня, Сучава.— *Mih.* 213—214.

Грамота молдавського воєводи Петра і його бояр про турецьку данину. 1456 р., Васлуй.— *ЭСФ.*

Грамота слуцького князя Михайла Олельковича бояринові Василію Царю з дозволом купити двір Івашка Гридковича і пожертвувати його слуцькому Троїцькому монастиреві. 1456—1481 р., Копиль.— *Р* 163—164.

Воєвода Петро видає Мужилові бучацькому та Бартошеві із Язловця зрадника і розбійника Льва і призначає двох старостів для нагляду за порядком. 1457 р., 1 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 808—811.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на мито від Баківського Торгу. 1457 р., 8 вересня, Бистриця.— *BD* I, 3—5.

Воєвода Стефан прощає вину Михайлові логофету і дозволяє йому самому і всім його родичам повернутися до своїх маєтків. 1457 р., 13 вересня, Баків.— *BD* II, 257—258.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на привілеї Симі Корчі на володіння селом Корчещі на р. Козанчі. 1457 р., 18 вересня, Сучава.— *UKP.*

Жалувана грамота київського князя Семена Олельковича Сеньку Скипорю на село Туліни. 1457 р., 1 жовтня, Київ.— *P* 164—165.

Друга жалувана грамота київського князя Семена Олельковича Сенку Скипорю на село Туліни і людей в ньому. 1457 р., 1 жовтня, Київ. — *P* 165—166.

Роз'їзна старости житомирського Жидимонта і пана Каленика Скипорю на село Туліно. бл. 1458 р., б. м. н.— *P* 166—168.

Молдавський воєвода Петро дає розписку Михайлові з Бучача про те, що він одержав золоті гроші, які свого часу давав на жолд панові Бартошу з Бучача. 1458 р., 24 січня, Кам'янець.— *Cost.* II, 814—815.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на село Балошещі і двох татар Оанчу та Пантю з усім їх родом. 1458 р., 13 лютого, Сучава.— *BD* I, 6—7.

Підтвердна грамота воєводи Стефана брашівським та іншим купцям на право вільної торгівлі у Молдавському князівстві, надане його дідом воєводою Олександром. 1458 р., 13 березня, Сучава.— *BD* II, 261—263.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння потоком Ботнею з усіма озерами, гирлами і озерцями. 1458 р., 10 квітня, Дольний Торг.— *BD* I, 8—9.

Підтвердна грамота воєводи Стефана митрополії міста Роман на володіння селами Леукушани з млином та Драгомирещі з поромом на р. Молдаві. 1458 р., 12 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 512.

Підтвердна грамота про продаж Олехном Жюсичем Дробишу Мжюровичу села Конюхи з Рапотовим і з усім, що до нього належить, крім Озерян. 1458 р., 13 червня, Острог.— *ОЖДМ*.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган. 1458 р., 31 серпня, Дольний Торг.— *ПГСММЦ*.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на право збору воску в Бані з усіх трактирів. 1458 р., 31 серпня, б. м. н. — *DIR«A»* 513.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Оану Грамі на володіння селом, що на Никиді. 1458 р., 5 вересня, Сучава.— *BD* I, 18—19.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на межі старого заповідного лісу. 1458 р., 10 жовтня, Корочин Камінь.— *Mih. Doc.* 121—123.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Негулові і Татулові на володіння селами Руси і Редяни. 1458 р., 26 жовтня, Сучава.— *BD* I, 19—21.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станчулу Синескулу на володіння селами Синещиї, Крептуряни, Щурнещиї та ін. 1458 р., 11 листопада, Сучава.— *BD* I, 24—25.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Лині Ружину на володіння селами Ружиняни, Тиуції, половиною Тележина, Стоборяни, Ботешани та озером Лаго. 1459 р., 3 січня, Сучава.— *Cost. S.* 21—22.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Івашкові Гоєнескулу на володіння селами Кононово, Никоарино та Журжа блідаря. 1459 р., 13 січня, Сучава.— *BD* I, 27—28.

Підтвердна грамота воєводи Стефана людям з Поляни і Оничан про заборону ходити по цих селах дорогунським урядникам. 1459 р., 16 лютого, Сучава.— *BD* I, 28—29.

Молдавський воєвода Стефан постановляє, що всі угорці з села Лукачещі повинні платити данину тільки Бистрицькому монастиреві і право на тих людей має тільки бистрицький ігумен. 1459 р., 20 травня, Сучава.— *DIR«A»* 514.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Негоєскулу на володіння селами Берещі, Дринжещі, Хавати, Нежещі. 1459 р., 12 червня, Ясси.— *BD* I, 31—32.

Жалувана грамота київського князя Семена Олельковича Ієремії Шашку на землі по притоках Дністра. 1459 р., 12 червня, Прилуки.— *P* 170—172.

Дарча грамота князя Семена Олександровича бояринові Андрію Морозу на село Жердеву. 1459 р., 23 липня, Київ.— *ЗНТШ* XI, 13.

Дарча грамота воєводи Стефана Хоморському монастиреві на щорічний оброк по п'ять бочок вина. 1459 р., 30 серпня, Сучава.— *BD* I, 34—35.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Гостилу на володіння селами у Молдавському князівстві Гостилещі, Негоєщі, Бахна та ін. 1459 р., 3 вересня, Сучава.— *BD* I, 35—36.

Акт про розподіл маєтку і челяді між братами Богданом і Дмитром Холоневськими. 1459 р., 14 вересня, б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 18—19.

Дарча грамота княгині Анастасії, дружини київського князя Олександра Володимировича, та її синів Семена і Михайла Троїце-Сергіївській Лаврі на села Передол і Почапод. 1459 р., Київ.— *P* 173—174.

Зобов'язання Яна Бучацького з Литвинова щодо виплати 80 гривен Михайлові, канцлеру молдавського воєводи Олександра. 1459—1460 рр., Самбір. — *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.

Грамота короля Казимира про стягнення мита в маєтках волинських князів, панів, бояр і землян. 2-а пол. XV ст., Степань.— *АЛМ* 8—9.

Купча грамота Мартина Гастовтовича на селище Крехаєв з приналежними до нього бортними землями і 14 озерами у Волчка Боденковського та його сиинів Євлашка і Романа. 2-а пол. XV ст., 3 січня, Овруч.— *СПС.*

Дарча грамота князя Михайла Костянтиновича, старости володимирського, Спаському монастиреві під Луцьком на десятину від озимої пшениці, жита, ярини, гусей, курей, качок. 2-а пол. XV ст., Луцьк.— *СО.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана про продаж Фреце Драгоше села Кецелещі за 70 золотих татарських Романові Темешескулу і про продаж Романом половини цього села Журжу Галбену за 35 золотих татарських. 1460 р., 13 квітня, Сучава.— *Cost. S.* 33—34.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на велике і мале мито у Бакові та мито у Тазлові. 1460 р., 23 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 515.

Воєвода Стефан просить Михайла логофета повернутися до нього на службу, обіцяє не згадувати про сварку між ними і повертає йому усі села і маєтки. 1460 р., 12 червня, Сучава.— *BD* II, 269—270.

Підтвердна грамота воєводи Стефана львівським і подільським купцям про надання привілеїв на вільну торгівлю в Молдавському князівстві. 1460 р., 3 липня, Сучава.— *BD* II, 271—276.

Підтвердна грамота воєводи Стефана бояринові Івулу Войнескулу на володіння селом Войнещі з монастирем, купленим в Іоана та Петрики за 50 золотих. 1460 р., 27 листопада, Сучава.— *Cost. S.* 40—41.

Дарча грамота воєводи Стефана Івашкові комісу на володіння селами Сасещі, Романещі. 1460 р., 5 грудня, Бирлад.— *BD* I, 40—41.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про надання Івулом Солкою трьох сіл зятеві Богдану і онуці Стані. 1461 р., 8 серпня, Сучава.— *BD* I, 44—46.

Грамота Івашка Дичка Васильовича про продаж князеві Семену Васильовичу Несвизькому свого маєтку у Луцькому повіті. 1461 р., 22 грудня, Луцьк.— *AS* I, 53—54.

Воєвода Стефан присягає на вірність і вічний мир з польським королем Казимиром і відрікається від раніше укладених угод, спрямованих проти короля. 1462 р., 2 березня, Сучава.— *BD* II, 282—285.

Митрополит молдавський Феоктист з усією радою воєводи Стефана обіцяє вірність королеві Казимиру і Короні польській. 1462 р., 2 березня, Сучава.— *BD* II, 288—290.

Воєвода Стефан у присутності галицького старости пана Станіслава, каменецького пана Мужили, старости снятинського і коломийського Яна Ланки обіцяє вірність польському королеві Казимиру. 1462 р., 2 березня, Сучава.— *BD* II, 291—293.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Марті, пані Михуля Андройніка, на володіння селом Унгул. 1462 р., 20 квітня, Сучава.— *BD* I, 51—53.

Дарча грамота воєводи Стефана Романові та його дітям на 100 рублів чистого срібла. 1462 р., 22 квітня, Сучава.— *BD* I, 53—54.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про те, що Марина, дочка Улина, дала половину села Сперлещі своїй тітці Стані. 1462 р., 15 травня, Баків.— *BD* I, 55—56.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Камінському монастиреві на володіння рядом сіл і млинами у Молдавському князівстві. 1462 р., вересень, Сучава.— *Cost. D.* 10—12.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Глодінулу на володіння селом Глодяни. 1462 р., 5 жовтня, Сучава.— *BD* I, 61—62.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Чориому на володіння селом Симещі в усті р. Тазлова і четвертою частиною села Филипещі. 1462 р., 6 жовтня, Сучава.— *BD* I, 63—64.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нікору Сербескулу на володіння селами, де була вотчина Думи Чорного, Дрежещі, Борисещі, Мунчеї та ін. на р. Ребричі. 1462 р., 8 жовтня, Сучава.— *BD* I, 64—65.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Лацкові на володіння селами Драгоєщі, Лукачещі, Ботещі і Какачани. 1462 р., 3 грудня, Сучава.— *BD* I, 66—67.

Дарча грамота Ігнатія, вистіарника воєводи Стефана, церкві св. Благовіщення на р. Молдовиці на різні дорогі речі. 1462 р., Молдовиця.— *BD* I, 69—71.

Підтвердна грамота воєводи Стефана львівським купцям про надання привілею на вільну торгівлю в Молдавському князівстві. 1463 р., 25 січня, Ясси.— *BD* II, 294—295.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Шефулові Чернатескулу на володіння селом Мотишещі і селищем Татулово. 1463 р., 15 квітня, Сучава.— *BD* I, 73—74.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на весь хотар у Загорній і всякі привілеї. 1463 р., 13 червня, Сучава.— *Cost. S.* 45.

Поділ маєтків князів Семена, Солтана і Василя Збаразьких. 1463 р., 9 липня, Луцьк.— *AS* I, 54—55.

Підтвердна грамота старости луцького Михайла Монтовтовича і маршалка Волинської землі пана Олізара про угоду між князями Василем і Семеном Збаразькими. 1463 р., 10 липня, Луцьк.— *AS* I, 55—56.

Продажна грамота острозького міщанина Дробиша Мжюровича князеві Іванові Васильовичу Острозькому на села Конюхи та Озеряни. 1463 р., 20 вересня, Острог.— *AS* I, 56.

Підтвердна грамота Грицька Яглищевича панові Сенку Хомековичу на володіння кутом поля з садком. 1463 р., б. м. н.— *ГГЯ*.

Дарча грамота короля Казимира Ягеллона Левину Шаломичу на заселені і незаселені землі у Берестейському воєводстві. 1463—1478 рр., Берестя.— *РЕА* I, 35—36

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Луці, синові Петра логофета, та його дружині Марині на володіння селом Топорівці. 1464 р., 28 квітня, Сучава.— *Cost. S.* 59—60.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Муші, дружині пана Пантелея, на володіння селом Пантелієщі на Озері. 1464 р., 11 червня, Васлуй.—*DIR*«A» 517.

Продажна грамота Олехна Юрійовича Іванові Дробишу Мжюровичу на озеренське дворище. 1464 р., 25 червня, Острог.— *AS* 1, 57.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тодору Продану на володіння селом Грикове на р. Сереті, купленим ним за 300 золотих турецьких. 1464 р., 12 вересня, Сучава.— *BD* I, 83—84.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Андрейкові Чорторийському на володіння селами Чортория, Дубовцул, Ошихлеб. 1464 р., 2 листопада, Сучава.— *BD* I, 85—86.

Запис про купівлю Олександром, сином Стефана воєводи, євангелія з XIV ст., зроблений на тому ж євангелії. 1464—1496 рр., б. м. н.— *Gh. S.*

Продажна грамота Гринка Єловича князеві Іванові Васильовичу Острозькому на село Долотче. 1465 р., 25 січня, Острог.— *AS* I, 57.

Дарчий запис княгині Ульяни Кобринської слузі Іуді на церкву Петра і Павла у Кобрині. 1465 р., 19 лютого, Кобринь.— *АкВАК* III, 4.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Кандрі, синові Греула, на володіння половиною села Журжещі. 1465 р., 3 березня, Васлуй.— *BD* I, 87—88.

Дарча грамота князя Семена Олександровича князеві Юрієві Борисовичу на селище Сераків. 1465 р., березень. Київ.— *ДГСОС*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана митрополитові Теоктисту на володіння селом Михаєщі, купленим ним у Журжа Ротомпана за 270 золотих турецьких. 1465 р., 11 квітня, Сучава.— *GL* 176.

Підтвердна грамота воєводи Стефана митрополії Дольного Торгу на сім циганських родин. 1465 р., 13 грудня, Сучава.— *DIR«A»* 518.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іоанишу Ізварецу на володіння селом Мунте, купленим ним за 90 золотих. 1466 р., 18 лютого, Сучава.— *DIR«A»* 519.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про звільнення всіх мешканців села Негоєщі, що на Чорному Потоці, від різних податей. 1466 р., 13 березня, Сучава.— *BD* I, 94—96.

Підтвердна грамота про обмін Янком Чапличем села Голче на помістя Межиріччя, належне князю Івану Васильовичу Острозькому. 1466 р., 20 червня, Острог.— *AS* I, 60—61.

Продажна грамота Янка Чаплича князеві Івану Васильовичу Острозькому на село Голче. 1466 р., 20 червня, Острог.— *AS* I, 61—62.

Продажна грамота князя Юрія Васильовича Заславського Семену Олізаровичу на село Белашів. 1466 р., 26 червня, Берестя.— *AS* I, 62—63.

Запис воєводою Стефаном Побратському монастиреві вічного оброку на помин душі своїх родичів. 1466 р., 9 липня, Сучава.— *BD* I, 104—106.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Бені на володіння селами Мурджани, Ухирнещі. 1466 р., 28 серпня, Сучава.— *BD* I. 109—111.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Боді на володіння місцем для заснування села і пасіки, купленими ним за 40 золотих у Татула. 1466 р., 8 грудня, Дольний Торг.— *BD* I, 112—113.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Мойкові і Кості на володіння місцем для заснування села на Керлігатурі. 1466 р., 8 грудня, Дольний Торг.— *BD* I, 114—115.

Напис на плащаниці в церкві села Сулимівки Переяславського повіту або Борисполя Полтавської єпархії. 1466 р., б. м. н.— *ОБРН* 128.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Мойкові і Кості на володіння селищем Шубеєва Криниця. 1467 р., 1 січня, Сучава.— *BD* I, 117—118.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі і Журжі, синам Мармуревим, на володіння селом Мармуряни. 1467 р., 10 січня, Сучава.— *BD* I, 118—119.

Підтвердна грамота про продаж братами Цеценівськими князеві Олександру Сангушку сіл Цеценівці і Баймаківці на Случі. 1467 р., 12 січня, Кременець.— *AS* I, 63.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана про звільнення сіл Бистрицького монастиря: Звижинці, Коголещі та ін. від сплати податків. 1467 р., 3 лютого, Сучава.— *Mih. Doc.* 125—126.

Грамота пересопницького ігумена Іларіона про обмін маєтками з луцьким старостою Петром Яновичем. 1467 р., 18 червня, Луцьк.— *СП* № 13.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Стойці та його синові Манчулу на володіння половиною села Урдещі, купленою ними за 45 золотих татарських у синів Флорини. 1467 р., 30 червня, Бирлад.— *Cost. S.* 68—69.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Хоморському монастиреві на володіння землями, подарованими йому Юрієм Шербичем. 1467 р., 11 вересня, Сучава.— *BD* I, 120—121.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Луці Кавтешу на володіння селом Кобилії Вишні. 1467 р., 2 жовтня, Сучава.— *BD* I, 122—123.

Львівський архієпископ Григорій, галицький староста Станіслав з Ходча, воєвода подільський Михайло Бучацький, не дійшовши згоди на сеймі, просять воєводу Стефана скликати другий сейм. 1467 р., 9 жовтня, під Хотином.— *BD* II, 296—298.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Драгошу на володіння селом Фауріє на р. Бистриці. 1468 р., 5 лютого, Сучава.— *BD* I, 125—126.

Воєвода Стефан разом з митрополитом і усім духовенством присягає на вірність польському королеві Казимирові та обіцяє не вступати у згоду з його ворогами. 1468 р., 28 липня, Сучава.— *BD* II, 300—303.

Воєвода Стефан прощає Михайла логофета, його брата пана Думу та їхніх слуг, обіцяє не згадувати про сварку між ними, повертає частину майна. 1468 р., 28 липня, Сучава.— *BD* II, 305—306.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Франку, Трифу, Іванові, Ісаї на володіння селом Франчещі. 1468 р., 12 вересня, Сучава.— *BD* I, 127—128.

Підтвердна грамота воєводи Стефана пану Щефулові Чернатескулу на володіння селами Чернатещі, Мотишещі, Татулово. 1468 р., 24 вересня, Сучава.— *BD* I, 129—131.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Петру і його братам Оані і Думі на володіння селами Брудурещі, Сакалишещі, Андрієщі, Берещі та ін. 1469 р., 9 лютого, Сучава.— *BD* I, 133—135.

Підтвердна грамота про продаж братами Цеценівськими князеві Олександру Сангушковичу маєтку Новосілці. 1469 р., 9 лютого, Кременець.— *AS* I, 64.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Владові Мурсі на володіння половиною села Албещі на Стебнику. 1469 р., 5 червня, Сучава.— *BD* I, 135—136.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Тоадеру Звищалу і його сестрам на володіння селами Звищелещі і Щербанещі. 1469 р., 20 жовтня, Ясси.— *BD* I, 138—139.

Напис на церкві Києво-Печерської Лаври. бл. 1470 р., Київ.— *ОБРН* 129—130.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про дозвіл татаринові Оані і його дітям повернутися до Молдавського князівства і на звільнення їх від холопства. 1470 р., 8 лютого, Сучава.— *BD* I, 140—141.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на володіння Киприяновою пасікою, монастирем з усіма полянами і пасіками, монастирськими селами і циганами. 1470 р., 1 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 522.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на право торгувати трьома мажами у Молдавському князівстві без сплати мита. 1470 р., 1 квітня, Сучава.—*DIR«A»* 523.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на Киприянову пасіку, записану на помин душі його тіткою Київною. 1470 р., 7 травня, Сучава.— *BD* I, 147—148.

Запис воєводою Стефаном Путненському монастиреві виноградника на помин душі його родичів. 1470 р., 28 травня, Сучава.— *BD* I, 149—151.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння селами Хемеяни і Сирби, подарованими Юрієм, Петрашком і Тодором. 1470 р., 5 червня, б. м. н.— *BD* I, 152—153.

Продажна грамота Ванка Скердійовича з Квасилова князеві Семенові Васильовичу Збаразькому своїх сіл у Луцькому повіті. 1470 р., 4 липня, Володимир.— *AS* I, 64—65.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Барсу і його братові Шушману на володіння селами Коблчини і Білосівці на Дністрі. 1470 р., 18 липня, Сучава.— *BD* I, 155—156.

Воєвода Стефан обіцяє Михайлові логофету не згадувати про сварку між ними і повертає йому усі села. 1470 р., 10 серпня, Дольний Торг.— *BD* II, 309—310.

Запис князем Василем Юрійовичем церкві св. Богородиці в Смоленську данини від сіл Сова і Ріпиничі. 1470 р., 16 жовтня, б. м. н.— *AS* I, 67.

Люстрація Київської землі (копія XVI ст.). бл. 1471 р., б. м. н.— *ЛКЗ* 90—94.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Томі Бонтику на володіння селами «на Поляні» «де були князі Белош і Данчул» і млином на Молдаві. 1471 р., 13 серпня, Сучава.— *DIR«A»* 525.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про звільнення Побратського монастиря від мита у Цоцорі за перевіз товарів. 1471 р., 15 серпня, Путна.— *BD* I, 158—159.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Балківці. 1471 р., 10 вересня, Сучава.— *ДГСМПБ*.

Марія Вохнова видає дочку за сестринця пана Юшка Камки і укладає з ним угоду про надання віна молодим. 1471 р., 11 вересня, Володимир.— *АрхЮЗР* 8/III, 627—628.

Дарча грамота воєводи Стефана Зографському монастиреві на 500 аспр щорічно. 1471 р., 13 вересня, Сучава.— *DIR«A»* 527.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Журжу Котецу і брату його Козмі Котецу на володіння селом Котечари, купленим ними за 80 золотих татарських. 1471 р., 24 жовтня, Сучава.— *BD* I, 163—165.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Кресті Негою на володіння селами Негоєщі, Унгуряни та млином на р. Васлуй. 1472 р., 17 січня, Сучава.— *Cost. D.* 26—27.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на вільний в'їзд за рибою. 1472 р., 22 січня, Сучава.— *ДГСВМ*.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Шандру Тетеренулу на володіння селами Моймещі, Серби та Жамири. 1472 р., 25 січня, Сучава.— *DIR«A»* 528.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Острицю на Пруті. 1472 р., 25 квітня, Сучава.— *BD* I, 169—170.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Лазору і Вілошу на володіння третьою частиною села Петрещі і половиною поляни Микулициної, подарованими їм їх дідом Петром Вилною. 1472 р., 1 червня, Васлуй.— *Cost. S.* 87—88.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Роману на володіння частиною села Міклушани. 1472 р., 5 червня, Васлуй.— *BD* I, 171—172.

Написи на печатках, прикріплених до грамоти воєводи Стефана, якою він підтверджує слузі Роману частину села Міклушани. 1472 р., 5 червня, Васлуй.— *BD* I, 172—173.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про звільнення сіл Бодещі і Юркани, належних Полянському монастиреві, від різних податків, за виїятком штрафу за викрадення дівчини. 1472 р., 19 серпня, Сучава.— *DIR«A»* 530.

Запис волинського землянина Волчка Хрінницького про забезпечення на своєму маєтку Лопавши віна своїй дочці Марині і зятю Пашку Посяговецькому. 1472 р., 15 вересня, Хріники.— *АрхЮЗР* 8/III, 2—3.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Петру, синові Балка, на володіння селом Флочещі на Великому Тазлові. 1472 р., 8 жовтня, б. м. н.— *BD* I, 177—178.

Дарча грамота воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на володіння землею. 1473 р., 8 січня, Сучава.— *ШКН* 164—166.

Дарча грамота пана Данила Дамбоговича Задеревецького Шандрові та його рідні на дворище по р. Сукилі «де Доброславець сидів». 1473 р., 6 червня, б. м. н.— *ЗНТШ* V, 3.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на млини на р. Сереті. 1473 р., 3 вересня, Сучава.— *BD* I, 181—182.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, якою він дарує Путненському монастиреві млини на р. Сереті. 1473 р., 3 вересня, Сучава.— *BD* I, 182.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Корлату на володіння селом Беркишещі на р. Молдаві. 1473 р., 13 вересня, Сучава.— *BD* I, 183—184.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петрові, сину Андрици, на володіння селом Братієщі на Сереті. 1473 р., 14 жовтня, Сучава.— *BD* I, 186—187.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станові Хоржі на володіння селом, що під кінцем Піска, і на Перигову криницю. 1473 р., 9 грудня, Сучава.— *BD* I, 189—191.

Брати Збаразькі обмінюються маєтками з своїм дядьком Семеном Збаразьким. 1473 р., б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103.

Розсудна грамота воєводи Стефана між Іваном, сином Васькова з Городник, і Марушкою, дочкою Івана Купчича. 1474 р., 26 серпня, Васлуй.— *РГС*.

Написи на печатках, прикріплених до розсудної грамоти воєводи Стефана між Іваном, сином Васькова з Хородник, і Марушкою, дочкою Івана Купчича. 1474 р., 26 серпня, Васлуй.— *BD* I, 193.

Продажна грамота Федка Козловського пану Андрушкові Федоровичу на село Ступно. 1474 р., Луцьк.— *AS* I, 69.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Михулу сулжару та його братам на володіння селом Дурнещі з монастирем. 1475 р., 14 квітня, Сучава.— *Cost. D.* 3—4.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Хородницькому монастиреві на володіння двома селами. 1475 р., 17 квітня, Дольний Торг.— *BD* I, 199—200.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Хоморському монастиреві на володіння селами Дворничани, Ставчани, Глодяни і Калугеряни. 1475 р., 25 квітня, Сучава.— *BD* I, 203—204.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Козмі, синові Балошева, на володіння селом Балошещі і половиною села Торторещі. 1475 р., 7 травня, Сучава.— *BD* I, 205—207.

Князі Олександр і Михайло Сангушковичі ділять між собою маєтки, одержані в спадок по матері. 1475 р., 17 червня, Хвалимичі.— *AS* III, 14.

Князі Михайло та Семен Збаразькі ділять між собою землі померлого князя Солтана і зобов'язуються дотримуватись складеної угоди. 1475 р., 4 липня, Луцьк.— *AS* I, 69—70.

Підтвердна грамота воєводи Стефана угорським купцям на право вільної торгівлі у Молдавському князівстві. 1475 р., 10 липня, Сучава.— *BD* II, 329.

Підтвердна грамота про те, що князі Семен і Михайло Збаразькі ділять майно померлого князя Солтана Збаразького. 1475 р., до 1 вересня, б. м. н.— *AS* I, 71.

Продажна грамота князя Михайла Івановича Роговицького панові Федору Оножку Витонізькому на село Дажєв. 1475 р., 11 жовтня, Володимир.— *AS* I, 72.

Воєвода Стефан доводить до відома брашов'ян, що він порозумівся про всі справи з жупаном Кашпаром і жупаном Міхалом, які торгуватимуть від його імені. 1475 р., 1 листопада, Дольний Торг.— *BD* II, 336.

Лист луцького старости Івана Ходкевича королеві Казимиру про охорону Свинюської королівської пущі від вторгнення сусідніх приватних власників. 1475—1480 рр., 30 червня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21.

Дарча грамота Ігнатія, званого Юга, вистіарника воєводи Стефана, Путненському монастиреві на різні речі. 1476 р., 25 січня, Путна.— *BD* I, 210—212.

Воєвода Стефан звертається з просьбою до брашівського шолтуза прислати йому збройну допомогу. 1476 р., 18 лютого, Васлуй.— *BD* II, 337.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Мушату на володіння селом Попринкани на р. Жежії, купленим ним у пана Щефула за 100 золотих татарських. 1476 р., 22 травня, Ясси.— *BD* I, 208—209.

Написи на печатках, прикріплених до грамоти воєводи Стефана, якою він підтверджує панові Мушату село Попринкани на р. Жежії. 1476 р., 22 травня, Ясси.— *BD* I, 209.

Дарча грамота Ігнатія, званого Юга, вистіарника воєводи Стефана, Путненському монастиреві на різні речі. 1476 р., 1 червня, Путна.— *BD* I, 215—216.

Дарча грамота Ігнатія, званого Юга, вистіарника воєводи Стефана, Путненському монастиреві на різні речі. 1476 р., 29 червня, Путна.— *BD* I, 216—217.

Запис про продаж Опанасом Бобиною Хмелевським маєтку Хмелев панові Волчку Жасковському. 1476 р., б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 154.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на володіння селом Ширівці за Прутом, подарованим вистіарником Югою. 1478 р., 11 лютого, Сучава.— *BD* I, 218—220.

Грамота князя Семена Васильовича і княгині Василевої про розмежування ділянки князя Солтана. 1478 р., 2 червня, Манів.— *AS* I, 75—76.

Запис про розподіл майна між Ваньком Чжусичем з Квасилова і його братаничем Олехном Чжусою. 1478 р., 5 серпня, Львів.— *ЗРМ*.

Написи на каплиці кафедрального собору при краківському королівському замку. 1478 р., Краків.— *ОБРН* 130—131.

Розмежувальна грамота Яна Кучука і Івашка Ілінича на володіння маєтком Зелви між Василевою Копачевича і Михайловою Нацевича. 1478 р., Лукониця.— *AS* III, 16—17.

Дарча грамота короля Казимира Гридкові і Данилові Старчичам на землю Хомчинську. 1478 р., Люблін.— *АрхЮЗР* 4/I, 8.

Присяжна грамота воєводи Стефана на вірність польському королеві Казимиру. 1479 р., 22 січня, Новий Град.— *BD* II, 351—352.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана німецькому паркалабові Дажбогу на володіння селом Должещії. 1479 р., 4 березня, Сучава.— *BAM* 61—62.

Дарча грамота воєводи Стефана Авраму Франку на село Подоляни і один став з млином на р. Бистриці. 1479 р., 9 березня, Сучава.— *BD* I, 220—222.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана про те, що він дарує Авраму Франку село Подоляни і один став з млином на р. Бистриці. 1479 р., 9 березня, Сучава.— *BD* I, 222.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Тоадеру, Іону, Пую, Захарію і їх сестрі Тодорі на володіння селищем Дранкалєщі. 1479 р., 29 квітня, Сучава.— *BD* I, 223—224.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Думі на володіння двома селами Рогожани на р. Сереті. 1479 р., 14 травня. Сучава.— *BD* I, 226.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Іллі, Думі і Козмі на володіння половиною села Хлапещі на Білому Потоці. 1479 р., 19 травня, Сучава.— *BD* I, 228—229.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Ханку на володіння селами Зубричани і Ванківці, купленими ним за 200 золотих татарських. 1479 р., 24 травня, Сучава.— *Cost. S.* 98—99.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Радовецькій митрополії на володіння селом Радовці та селами Коцманського округу. 1479 р., 30 серпня, Сучава.— *DC* 140—141.

Напис на могилі молдавського воєводи Романа. 1479 р., б. м. н.— *DC* 11.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Маркові Белауру на володіння половиною села, половиною млина та половиною ставу на Чорному Потоці, купленими за 150 золотих татарських у пана Крестишора. 1479—1480 р., 15 листопада, б. м. н.— *Cost. S.* 104—105.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Долзі на володіння селом Пашканії на р. Бистриці, купленим ним у синів Мирчі за 200 золотих татарських. 1480 р., 25 січня, Сучава.— *BD* I, 237—238.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Мирчі, синові Микули Оргони, на володіння селом Оргоєщі і Нігомирещі. 1480 р., 17 квітня, Сучава.— *BD* I, 238—240.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Щефулові на володіння трьома селами: Єкушани, Драгушани і Поприкани, 1480 р., 27 травня, Сучава.— *BD* I, 240—242.

Напис на печатці, прикріпленій до грамотн воєводи Стефана, про те, що він підтверджує панові Щефулу три села: Єкушани, Драгушани і Поприкани. 1480 р., 27 травня, Сучава.— *BD* I, 242.

Підтвердна грамота воєводи Стефана бояринові Харману на володіння селом Симиничани, а також на володіння татарином Костею та циганом Лалем. 1480 р., 29 серпня, Сучава.— *BD* I, 242—244.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, якою він підтверджує Харману право на володіння селом Симиничани, а також право на володіння татарином Костею та циганом Лалем. 1480 р., 29 серпня, Сучава.— *BD* I, 244.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станці на володіння селом Добрулещі, купленим нею у Анни, сестри логофета

Добрула за 100 золотих татарських. 1480 р., 11 вересня, Сучава.— *BD* I, 244—245.

Підтвердна грамота воєводи Стефана ключникові Думі, його жінці Насті, братові Юрієві, сестрам Федорі та Олушці на володіння селами Кандещі, Лозна, Максинещі. 1480 р., 15 вересня, Сучава.— *BD* I, 245—247.

Напис на могилі воєводи Богдана. 1480 р., б. м. н.— *DC* 8.

Напис на могилі молдавського воєводи Лацка. 1480 р., б. м. н.— *DC* 9.

Напис на могилі молдавського воєводи Іоанна Стефана. 1480 р., б. м. н.— *DC* 10.

Напис на могилі молдавського воєводи Богдана, брата воєводи Олександра. 1480 р., б. м. н.— *DC* 11.

Напис на могилі молдавського воєводи Богдана, сина воєводи Олександра. 1480 р., б. м. н.— *DC* 12.

Вистіарники і митники Кіракол та Бучум просять брашівського митника повернути незаконно взяті ним у Михалка 4 золотих угорських. 1480—1484 рр., 17 вересня, Сучава.— *BD* II, 369—370.

Повідомлення пана Триколича рідні про своє перебування в полоні у воєводи Басараба і розпорядження щодо власного майна. 1481 р., січень. Торговище.— *BD* II, 358.

Купча грамота воєводи Стефана на село Селівестри за 200 золотих татарських, яке пізніше обмінює на села Борилещі і Драготещі і дарує їх Тазлівському монастиреві. 1481 р., 1 лютого, Сучава.— *BD* I, 248—249.

Запис про заставлення Лукерією Ігнатовою Боровиковою свого села П'ян за 30 кіп широких грошей. 1481 р., 24 квітня, Острог.— *AS* I, 77—78.

Ставропігіальна грамота константинопольського патріарха Максима Києво-Печерському монастиреві (копія XIX ст.). 1481 р., 14 червня, б. м. н.— *ГПМ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про надання селу Радовцям привілеїв митрополії. 1481 р., 23 серпня, Сучава.— *BD* I, 256—257.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на достовірність показань свідків про те, що селом Рикичани до приходу Алібега і Скендербега володів Михул Бузат. 1481 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 258—259.

Посольство молдавського воєводи Стефана до польського короля Казимира. 1481 р., б. м. н.— *BD* II, 364—365.

Напис на кам'яній плиті у Путненському монастирі. 1481 р., Путна.— *KI*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дякові Івулу на володіння селом Віляни, купленим ним у Анни, сестри Добрула, за 200 золотих татарських. 1482 р., 15 березня, Сучава.— *BD* I, 259—261.

Угода між князем Михайлом Збаразьким і княгинею Марією Семеновою Колоденською про поділ майна померлого князя Семена Васильовича Колоденського. 1482 р., 1 квітня, Вільна.— *AS* I, 79—80.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Козмі на володіння селом Кобилія на Дністрі, купленим ним за 160 золотих татарських у Щефула Спиняна. 1482 р., 15 квітня, Сучава.— *BD* I, 261—263.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на володіння селами Дворинещі і Бузації на Молдаві та селом Финтанінеле на Побраті. 1482 р., 9 травня, Сучава.— *BD* I, 263—264.

Князі Михайло і Семен Васильовичі Збаразькі ділять між собою майно батька. 1482 р., 14 листопада, Вишнівець.— *AS* I, 80—81.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Рохату на володіння селом Кухнещі на Ребричі, купленим ним за 120 золотих татарських в Оана Кухне. 1482 р., б. м. н.— *BD* I, 265—266.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує право на володіння селом Кухнещі на Ребричі, купленим ним в Оана Кухне за 120 золотих татарських. 1482 р., б. м. н.— *BD* I, 266.

Король Казимир записує житомирським і київським боярам волості. 1482—1491 рр., б. м. н.— *АрхЮЗР* 7/II, 9—10.

Запис князем Семеном Юрійовичем дружині Настасії на віно дві тисячі кіп грошей. 1483 р., 2 лютого, Ровно.— *AS* I, 82.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжу Оничанулу і його племінникові Іону Оничанулу на володіння половиною села Оничани. 1483 р., 17 лютого, Сучава.— *BD* I, 267—268.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує Журжу Оничанулу і його племінникові право на володіння половиною села Оничани. 1483 р., 17 лютого, Сучава.— *BD* I, 268.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана на обмін селами між Вилкулом Пурчелескулом і Петром столником. 1483 р., 12 квітня, Сучава.— *Cost. D.* 30—31.

Підтвердна грамота воєводи Стефана логофету Тутулові на володіння селищем Левкоції і пасікою Врабіа, купленими за 80 золотих татарських. 1483 р., 17 серпня, Сучава.— *BD* I, 269—270.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванові Думбраву і його братові Тоадеру Урдюгашу на володіння селами Обрашіа і Іванещі та половиною Малещів. 1483 р., 23 вересня, Сучава.— *BD* I, 272—273.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Ігнатові і його брату Іону Тинтилу на володіння половиною села Шоприляни, купленого ними у дочки Шоприла за 80 золотих татарських. 1483 р., вересень, Сучава.— *BD* I, 274—276.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує Ігнатові і його брату Іону Тинтилу право на володіння половиною села Шоприляни, купленого ними у дочки Шоприла за 80 золотих татарських. 1483 р., вересень, Сучава.— *BD* I, 276.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Ониці Мушату на володіння селищем Ункетещі на Дністрі, купленим ним за 120 золотих татарських у Васка Унклята. 1483 р., 17 жовтня, Сучава.— *Cost. S.* 121—122.

Дарчий запис Олізара Кирдейовича Красносельському монастиреві на право володіння селом Доросин, вписаний у Луцьке євангеліє XV ст. 1483 р., б. м. н.— *ВОРСР* 177—178.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Оанові Тихулу на володіння селом Глодяни, купленим ним у Петра Глодянула за 120 золотих татарських. 1484 р., 13 травня, Сучава.— *BD* I, 276—277.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Драгошу на володіння селами Фундещі на ріках Албині і Лацкані. 1484 р., 13 травня, Сучава.— *BD* I, 278—279.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Парава і Татулові Беривоєскулу на володіння селом Беривоєщі, купленим ними у Щефула Чернетескула за 37 золотих татарських. 1484 р., 14 травня, Сучава.— *BD* I, 282—283.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станчулові на володіння місцевістю біля млина на р. Бредецел, купленою ним за 50 золотих татарських в онуків Коруя. 1484 р., 29 травня, Сучава.— *BD* I, 285—286.

Ярлик від царя Муртази (копія XVI ст.). 1484 р., серпень, б. м. н.— *ЯМ*. Кінець грамоти має скорочення *РИБ* 351.

Грамота молдавського господаря Стефана III великому князеві Івану III з пропозицією укласти договір проти турецьких загарбників. Червень 1484 — березень 1486 р., б. м. н.— *ГСПТЗ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на вірність польському королеві Казимиру та Короні польській. 1485 р., 16 вересня, Коломия.— *BD* II, 370—372.

Запис князя Федора Васильовича Збаразького княгині Марії Семеновій Ровенській на право володіння його маєтками Студенкою і Ставком. 1485—1500 рр., 9 серпня, Черлехів.— *AS* I, 120—121.

Дарчий запис Івана Стретовича Лаврашівському монастиреві на тридцять кіп жита. 1486 р., 10 серпня, Березовець.— *АкЮЗР* I, 295.

Підтвердна грамота воєводи Стефана ключникові Думі і його братові Петру Брудуру на володіння селом Щефанещі, купленим ними. 1486 р., 14 вересня, Сучава.— *BD* I, 289—290.

Дарча грамота воєводи Стефана Радовецькій єпископії на володіння трьома сім'ями циган. 1486 р., 13 листопада, Сучава.— *DC* 143—144.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Іванові, Андріяшу, Гаврилу і Петру на володіння селом Татарещі, купленим ними за 40 золотих татарських. 1487 р., 12 січня, Сучава.— *BD* I, 291—292.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує братам Іванові, Андріяшу, Гаврилу і Петру право на володіння селом Татарещі, купленим ними за 40 золотих татарських. 1487 р., 12 січня, Сучава.— *BD* I, 292.

Запис княгині Федки Іванової Кобринської своєму чоловікові Івану Семеновичу 2000 золотих угорських. 1487 р., 25 січня, Добучини.— *AS* I, 239—240.

Лист овруцькому намісникові панові Роману Івашковичу про здачу в оренду вруцьких корчом на три роки вруцьким міщанам. 1487 р., 29 січня, Радомль.— *РИБ* 227—228.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванкові Бриличу на володіння селами Бригияни, Вербія і Корлетяни. 1487 р., 5 березня, Сучава.— *BD* I, 293—294.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Косте Грасулу на володіння селом Плевецещі. 1487 р., 5 березня, Сучава.— *BD* I, 295—296.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Тансі на володіння земельним наділом (шостою частиною від хотара Петрещилор). 1487 р., 6 березня, Сучава.— *BD* I, 296—298.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжу Кекеразі та його жінці Федці на володіння селом Немисничі, купленим ними у боярина Івана за 200 золотих татарських. 1487 р., 8 березня, Сучава.— *BD* I, 301—302.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує Журжу Кекеразі право на володіння селом Немисничі, купленим ним у боярина Івана за 200 золотих татарських. 1487 р., 8 березня, Сучава.— *BD* I, 302.

Підтвердна грамота пані Тетяни Єнкової Чаплич князям Михайлові і Костянтинові Острозьким про заміну двору Голче на Межиріччя, проведену її чоловіком Єнком. 1487 р., 10 березня, Луцьк.— *AS* I, 85—86.

Князі Михайло та Костянтин Івановичі Острозькі віддають Тетяні Єнковій Чаплич село Межиріччя. 1487 р., 10 березня, Луцьк.— *AS* I, 86—87.

Лист київському воєводі Юрію Пацевичу про дозвіл Тишкові тимчасово користуватися землею, яка була власністю Карпа Лупандича. 1487 р., 22 травня, Краків.— *РИБ* 434—435.

Оренда мита луцького євреям на три роки (копія XVI ст.). 1487 р., 30 травня. Краків.— *АМЛ*.

Оренда мита берестейського, дорогицького, бельського та городенського луцьким євреям на три роки. 1487 р., 30 травня, Краків.— *РИБ* 225—227.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі Пригорчі на володіння половиною села Крижані на р. Сереті. 1487 р., 7 жовтня, Сучава.— *BD* I, 304—305.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Глизі Сербескулу на володіння селом Менелещі у Нямецькій волості. 1487 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost. D.* 6—7.

Підтвердиа грамота воєводи Стефана братам Луці, Оанчу і Тудорану на володіння селом Ончещі, купленим ними за 400 золотих татарських. 1487 р., 9 жовтня, Сучава.— *BD* I, 306—307.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Урсу на володіння половиною села Стерчещі, купленою ним у Михула з Феєрещ за 35 золотих. 1487 р., 9 жовтня, Сучава.— *BD* I, 308—309.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння циганами Микулою з челяддю, Татулом з челяддю та ін. 1487 р., 1 листопада, Сучава.— *BD* I, 309—311.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на циган, даних його дідом воєводою Олександром. 1487 р., 1 листопада, Сучава.— *BD* I, 311—313.

Князь Казимир дозволяє Федці Олізаровій Шиловича відписати маєток Любчо по її смерті кому-небудь із своїх рідних, звільняє цей маєток від оплати воловщини. 1487 р., 11 листопада, Луцьк.— *AS* I, 240—241.

Підтвердна грамота Казимира княгині Марії, пасербиці Олізара Шиловича, на володіння маєтком Хоцен. 1487 р., 18 листопада, Луцьк.— *AS* I, 87.

Напис на євангелії в Хоморському монастирі. 1487 р., б. м. н.— *AAR*.

Запис Олізара Кирдейовича, що підтверджує Красносельському монастиреві право на володіння десятиною з села Серники, вписаний на 205 листі Луцького євангелія XV ст. 1487 р., б. м. н.— *ВОРСР* 178.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Лупі на володіння місцевістю вище устя Серета, половиною села Хусіяни і криницею Градещеї та селом Вултурещі. 1487 р., Сучава.— *BD* I, 516—517.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Голею з Ребрича на куплене ним в Іванка Туркула село Голеєщі. 1488 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 317—318.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує слузі Голею з Ребрича право на володіння селом Голеєщі, купленим ним в Іванка Туркула. 1488 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 318.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Івулу та його племінникові Манчулові на володіння половиною села Тодерещі з визначенням межі володінь. 1488 р., 12 січня, Сучава.— *Cost. S.* 127—128.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Дашку і його сестрі Малі на володіння селами Гостилещі та Будещі на Чорному Потоці. 1488 р., 29 лютого, Сучава.— *BD* I, 323—324.

Підтвердна грамота воєводи Стефана ключникові Думі на володіння половиною села Брудурещі, яку він обміняв за село Грозещі з додачею 270 золотих татарських. 1488 р., 1 березня, Сучава.— *BD* I, 324—325.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на прибутки від Серетського Торгу. 1488 р., 3 квітня, Сучава.— *ДГСПМ*.

Підтвердиа грамота воєводи Стефана митрополії Романова Торга на володіння селом Левкушани з десятиною від капусти та селом Драгомирещі з поромом через р. Молдаву і десятиною від свіжої риби. 1488 р., 4 квітня, Сучава.— *BD* I, 341—343.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на володіння селом Грекове на р. Сереті, виміняним ним за село Громобитная в Марини, жінки Луки Єкубескула. 1488 р., 6 квітня, Сучава.— *BD* I, 346—349.

Дарча грамота воєводи Стефана бояринові Думі на володіння селом «де був Фетє» та селищем «де був Оана від Мойша». 1488 р., 5 квітня, Сучава.— *BD* I, 344—345.

Запис про заставу Грибом Івановичем князям Михайлові і Костянтинові Острозьким маєтку Тороканів за 80 кіп грошей широких. 1488 р., 16 червня, Острог.— *AS* I, 88.

Лист наміснику зв'ягольському Окушку Калениковичу про здачу на три роки в оренду мита і корчми луцьким євреям. 1488 р., 20 червня, Судомир.— *РИБ* 221—223.

Запис пані Федки, дочки Юршина, жінки Олізара Шиловича, що підтверджує сестринцеві Богданові Васильовичу право иа володіння маєтком Любчо. 1488 р., 17 липня, Ровно.— *AS* I, 241—242.

Лист луцькому старості Петру Яновичу про звільнення від військової та військової служби війта володимирського Федька. 1488 р., 31 липня, Судомир.— *РИБ* 423—424.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві иа село Щилбиканії. 1488 р., 17 серпня, Сучава.— *ДГСВМЩ*.

Упоминки, послані князеві Тверському. 1488 р., 10 вересня і 1489 р., 10 травня, б. м. н.— *УКТ*.

Дарча грамота воєводи Стефана митрополії Романова Торга на села Негоєщі, Поляну, Тибещі, половину села Гостилещі, частину села Боташева. 1488 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 353—357.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Данчулові Деля на володіння селом на р. Бирладі. 1488 р., 13 грудня, Сучава.— *BD* I, 361—362.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Герману на володіння селищем Лехов'яни, купленим ним у Дашка, сина Гостила, за 60 золотих татарських. 1488 р., Сучава.— *BD* II, 247—248.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Фрунтешу на володіння селом Чорещі, купленим ним за 80 золотих татарських у паркалаба Няга та його дочки Маренки. 1488 р., Сучава.— *BD* I, 363—364.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Михулу Чокану на володіння половиною села Федещі, купленою ним за 50 золотих татарських у синів Івана Чумаля. 1489 р., 16 січня, Сучава.— *Cost. S.* 133—134.

Запис княгині Настасії Семенової, що підтверджує її чоловікові князеві Семенові Юрійовичу право на володіння

селами Заборол, Городок, Косків. 1489 р., 18 січня, Степань.— *AS* I, 89.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Данчулу, його братові і сестрам, дітям Петра Брудура, на володіння половиною села Байківці, купленою ними у боярина Томи за 180 золотих татарських. 1489 р., 22 січня, Сучава.— *BD* I, 366—368.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Гаврилу, Никиті та Іону, синам Негрити, на володіння селом Манзації. 1489 р., 25 січня, Сучава.— *BD* I, 371—372.

Ореида вруцьких корчом вруцьким міщанам на шість років. 1489 р., 22 лютого, Краків.— *АКВ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана армашу Лупе на володіння частиною землі, купленою ним за 80 золотих у внуків Оани дворника, та селищем за Прутом, купленим ним у Станчула за 150 золотих. 1489 р., 13 березня, Сучава.— *BD* I, 372—374.

Дарча грамота воєводи Іоана Стефана Воронецькому монастиреві на село Владяни на р. Сереті, куплене ним за 350 золотих татарських у Муші, дочки Журжа, та її братів і племінників. 1489 р., 14 березня, Сучава.— *BD* I, 375—378.

Лист луцькому старості Петру Яновичу в справі маєтку Угриново, подарованого Івашковою Ієвлевича Угриновською прибраному синові Матвію. 1489 р., 23 березня, Краків.— *РИБ* 436—438.

Оренда мита володимирського берестейським євреям на чотири роки (копія XVI ст.). 1489 р., 12 травня, Петрків.— *АМВ*.

Дарча грамота брацлавському намісникові Олександру на 30 кіп грошей з луцького мита і Олександру Сангушці на 20 кіп грошей з луцького мита. 1489 р., 20 травня, Краків.— *AS* III, 21—22.

Розгляд скарги єврея Єська Рабеєвича на Симшина, сина Нісана, про крадіжку грошей. 1489 р., 24 травня, Краків.— *РИБ* 430—432.

Лист дорогицькому намісникові Якубу Довойновичу про спір за землю між Литавором Хребтовичем та дорогицькими землянами Нагоркою і Шпицею. 1489 р., 27 травня, Краків.— *РИБ* 432—433.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Аннушці і Марії на володіння спадковим по батькові майном. 1489 р., б. м. н.— *ПГВСА*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на купівлю Івашком і Гаврилом села Вітовтещі у боярина Оне та його сестри Кристини за 105 золотих татарських. 1490 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 384—385.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на купівлю половини села Хендрещі Никоаром Роменескулом у боярина Іона Сакші і сестри його Кристини за 40 золотих татарських. 1490 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 385—386.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на продаж Єлисафтою, дочкою Васія Шанга, половини села Грозещі за 200 золотих татарських слузі комісу Петру. 1490 р., 10 січня, Сучава.— *RA* 254—255.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Мареле та його племінникам на володіння селом Бонтещі, купленим ними у Тоадера Херниша за 70 золотих татарських. 1490 р., 14 січня, Сучава.— *BD* I, 387—388.

Підтвердна грамота воєводи Стефана попові Симі, його братові Гаврилу та сестрі Марті на володіння селом в усті р. Ребричоари, купленим ними в Урити. 1490 р., 17 січня, Сучава.— *BD* I, 389—391.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дітям Мирчі і Данчула Чуческула на володіння селами Мирчещі, Данчещі та Пашканії. 1490 р., 18 січня, Сучава.— *BD* I, 391—393.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Лазору Микшуну на володіння селом Гаурещі, купленим ним у Сангура і сестри його Стани за 120 золотих татарських. 1490 р., січень — лютий, Сучава.— *BD* I, 393—394.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іллі Нашфу на володіння селом Магдашани, купленим ним у Насті та її сестри Софії, дочок Стецка Даманкуша, за 80 золотих татарських. 1490 р., 7 березня, Сучава.— *BD* I, 396—397.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Симі та Авру на володіння третьою частиною села Гигоєщі та частиною села Трудещі, купленими ними у Юсипа, сина Тоадера Урдугаша, за 80 золотих татарських. 1490 р., 9 березня, Сучава.— *BD* I, 397—398.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Юрію Шербичу на володіння селом Томинці, купленим ним у Кості Муррча за 100 золотих татарських. 1490 р., 12 березня, Сучава.— *BD* I, 399—401.

Підтвердна грамота воєводи Стефана вистіарнику Ісаку на володіння селами Фунтичани та Бучум'яни, купленими ним відповідно за 200 і 120 золотих татарських у Нягші, дочки Ханина, та у Марушки, дочки Михула логофета. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *Cost. S.* 140—142.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на розмежування сіл Хоржещі, Нанещі, Пенчещі, Голешещі між бояриним Ісаєм та дітьми Стани і Данчула. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *BD* I, 403—404.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на володіння церквами у Сучавській та Чернівецькій волостях. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *BD* I, 418—421.

Дарча та підтвердна грамота воєводи Стефана на володіння церквами у Сучавській та Чернівецькій волостях. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *DC* 146—149.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Негрилу Батирескулу на володіння половиною села «де був Керстя», купленою ним у дітей Юрія Давидескула за 87 золотих татарських. 1490 р., 17 березня, Сучава.— *BD* I, 431—433.

Підтвердна грамота воєводи Стефана внукам Стояна Прочелника на володіння селами Прочелничі, Богданещі, Ховеєщі, Меделяни, Ласлояни та ін. 1490 р., 14 жовтня, б. м. н.— *BD* I, 433—434.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Хоморському монастиреві на село Глодяни, куплене ним за 150 золотих татарських у Сими Пахарничела та його сестри Аннущки. 1490 р., 26 листопада, Сучава. — *ДГСХМ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на володіння селом Поляна та Хоморському монастиреві на село Глодяни. 1490 р., 26 листопада, Сучава.— *BD* I, 435—437.

Оношко Внтонізький продає княгині Марії Семеновій Ровенській свій будинок у Луцьку. 1490 р., листопад, Луцьк.— *AS* 1, 92.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дяку Аврамові на володіння шостою частиною села Оничани з млином, купленою ним у попа Петра, непота Оники, і його дітей за 200 золотих татарських. 1490 р., 6 грудня, Сучава.— *BD* I, 442—443.

Запис пані Хведки Пашкової, дочки Дохновича, що підтверджує своєму чоловікові Василеві Хребтовичу право на володіння маєтками Яблонне і Полжі. 1490 р., 16 грудня, Луцьк.— *ЗХП* 134—136.

Обмінний лист луцького старости Петра Яновича ігуменові Пересопницького монастиря. 1490 р., Луцьк.— *Пам.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана Мирчі і його сестрі Аннущці, Лазору і його братам і сестрам, Кості і його сестрі Федці, Стані, дочці Драгомира Кашота та ін. на володіння селами Братулещі, Феделешани, Гоєщі та Верстаці. 1491 р., 7 січня, Сучава.— *BD* I, 444—446.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Могилі чашнику на володіння селом на р. Смилі, купленим ним у Стани, дочки Драгомира Кашота, за 130 золотих татарських. 1491 р., 16 січня, Сучава.— *BD* I, 446—448.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Міклушу і його братові Янку на володіння селом Урджичани, купленим ними у Мари, дочки Негина, за 52 золотих татарських. 1491 р., 16 січня, Сучава.— *BD* I, 448—450.

Дарча грамота воєводи Стефана Тазлівському монастиреві на поляну, що на Великому Тазлові, де було село Мичещі, село Флочещі з млином теж на Великому Тазлові. 1491 р., 16 січня, Сучава.— *BD* I, 450—453.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петрі і його братові Іону на володіння селом Черетіяни, купленим нимн у Драголе, дочки Драгомира, за 133 золотих татарських. 1491 р., 17 січня, Сучава.— *BD* I, 456—457.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Пурече, його братові Іванкові Толочку і їх сестрі Олюшці на володіння селами Дрисливим і «де був Носко» н Дністрі. 1491 р., 26 лютого, Сучава.— *BD* I, 458—460.

Дарча грамота воєводи Стефана Тазлівському монастиреві на села Занещі, Столничі, Фаурії та Бурещі. 1491 р., 20 квітня, Сучава.— *BD* I, 463—464.

Вирок князів Семена Юрійовича і Андрія Михайловича у справі суперечки між землянами кременецькими Цеценівськими і князем Олександром Сангушковичем за село Новосілці. 1491 р., 2 вересня, Луцьк.— *AS* I, 94—95.

Продажна грамота Василя Волчковича та його брата Льва князеві Костянтину Острозькому на володіння землею обарицькою. 1491 р., 27 вересня, Ставків.— *AS* I, 96—97.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Михулові Пожару та його родичам на володіння селами на ріках Кобилі, Сереті, Жежії. 1491 р., 6 жовтня, Сучава.— *Cost. D.* 36—38.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Селіщанулу на володіння селом Манещі і монастирем, купленими ним у Думи, сина Манева, і його племінників за 75 золотих татарських. 1491 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 466—467.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Балші на володіння селом Драгушани, купленим ним у Насті, дочки Івана Бездеча. 1491 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 468—469.

Дарча грамота воєводи Стефана Тазлівському монастиреві на половину села, що в усті Оарбикова. 1491 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 472—473.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нягоє Орбескулу та його родичам на володіння селами Респопії, Ілієщі і Кецелещі. 1491 р., 16 жовтня, Сучава.— *Cost. S.* 152—153.

Андрій Олександрович визначає границі землі, подарованої королем Олександром Пустинському монастиреві. 1491 р., 22 жовтня, Київ.— *АрхЮЗР* 8/IV, 158.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Іону Мургу на села Хинцещі та «де був Нягше Таурул». 1491 р., 31 жовтня, Сучава.— *Cost. S.* 156—157.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Луці Боцу на володіння половиною сіл Балосинещі та Ітринещі, а його племінницям Незі і Марині на володіння другою половиною цих же сіл. 1491 р., 2 листопада, Сучава.— *BD* I, 491—492.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станчулові на володіння селом Драгишани на р. Жиравець, купленим ним в Авера, сина Івана, за 200 золотих татарських. 1491 р., 2 листопада, Сучава.— *CVD* 3—4.

Заголовок вказівника сигнатур до восьмигласника, виданого Фіолем. 1491 р., Краків.— *МВ*.

Запис у восьмигласнику, виданому Фіолем у Кракові. 1491 р., Краків.— *КЕ*.

Привілей короля Казимира пану Мишчичу на маєтки Хулев, Холуневець, Салищово Городище і Бече у Перемишльському повіті. 1492 р., 3 січня, Вільна.— *АЛМ* 30—31.

Підтвердна грамота воєводи Стефана нащадкам Журжа Миндрі та Щефула Жуметате на розподілене спадкове майно. 1492 р., 17 березня, Сучава.— *Cost. S.* 161—162.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі, синові Михна, на володіння селом Томещі. 1492 р., 10 жовтня, Сучава.— *BD* I, 504—505.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадерові, його племіникові Симі і сестрі Миєрл на володіння половиною села Данчещі, купленою ними в Авра, сина вистіарника Івана, за 30 золотих татарських. 1492 р., 14 жовтня, Сучава.— *BD* I, 505—507.

Іван Тимофійович Куль продає князеві Василеві Андрійовичу Полубенському замок Микитино і людей в Лихиничах за 100 кіп грошей широких. 1492 р., 22 листопада Друцьк.— *AS* III, 23—24.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Щубеюл, куплене ним в онуків Ходка Костича і Льва за 250 золотих татарських. 1492 р., 24 листопада, Сучава.— *BD* I, 509—511.

Покрайній запис із рукописного євангелія з острожницької церкви. 1492 р., б. м. н.— *ЗОЄ*.

Посольство до волохів князем Федором Четвертинським, намісником брацлавськнм, та Федьком Гавриловичем (копія XVI ст.). 1492—1493 рр., б. м. н.— *ПВФЧ*.

Відмова послам воєводи волоського у Вільні (копія XVI ст.). 1493 р., 8 лютого, Вільна.— *ОПВВ* 152—152 зв.

Посольство до великого князя литовського Олександра від Стефана, волоського воєводи, через Джуржа і Юрія Щербичів (копія XVI ст.). 1493 р., 8 лютого, Вільна. — *ПОСВВ* 151 зв.— 152.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Стецькові на володіння частиною землі, купленою ним в онуків Іоанша Топора за 100 золотих татарських. 1493 р., 3 березня, Сучава.— *BD* II, 3—4.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана на розподіл маєтків між дочками Драгомира Юбана Мариною і Станою. 1493 р., 5 березня, Сучава.— *Cost. D.* 44—46.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Симі Бахлуяну на селище Стецкани. 1493 р., 5 березня, Сучава.— *BD* II, 5—6.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на володіння половиною села Батерещі Марушкою, а другою половиною — Негрилом, її непотом, і про продаж Марушкою своєї половини села Негрилові за 60 золотих татарських. 1493 р., 7 березня, Сучава.— *Cost. S.* 175—177.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Олексиним родичам на володіння селом на р. Винній і визначення меж їхніх володінь. 1493 р., 7 березня, Сучава.— *BD* II, 14—15.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Івулу Миндрі і його родичам на володіння селом Тивещі, купленим ними за 120 золотих татарських. 1493 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 18—20.

Дарча грамота воєводи Стефана панові комісу Петриці на село Оничани. 1493 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 21—22.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дяку Олексі на володіння селищем «де був жуде Юга», купленим ним у Чорчолін, дочки Драгойчина, за 110 золотих татарських. 1493 р., 26 березня, Сучава.— *BD* II, 26—28.

Грамота великого князя Олександра вруцькому намісникові Горностаю Романовичу на чоловіка Дитятковича в Київському повіті. 1493 р., 7 травня, Вільна.— *АЛРГ* 55—56.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Стану Грама та його братам на володіння селом Сербиї на р. Сливній, купленим ними у Журжа, сина Банчі Проднескула, та інших родичів за 64 золотих татарських. 1493 р., 26 жовтня, Сучава.— *CVD* 5—7.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Настасії, доньці Марининій, на володіння селами Станилещі, Алботещі, Керстещі та Хирещі. 1493 р., 4 листопада, Сучава.— *BD* II, 30—31.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Дану, його братові Єрозавові і сестрі Марушці на продаж ними селища Данова Данчулові та його брату Драготу. 1493 р., Сучава.— *ПГВСП*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Анні, дочці Бабула, на володіння частиною села Петрилещі на Білому Потоці, купленою нею у Луки за 50 золотих татарських. 1494 р., 27 лютого, Сучава.— *BD* II, 32—33.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам своїм Михайлу і його братові Гуцулу на володіння половиною села Кернещі. 1494 р., 11 березня, Сучава.— *BD* II, 34—35.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Томі на володіння селом «під Могилою», купленим ним за 110 золотих татарських. 1494 р., 11 березня, Сучава.— *BD* II, 36—37.

Землянин луцький Андрушко Русинович продає княгині Марії Семеновій Ровенській своє майно. 1494 р., 4 липня, Луцьк.— *AS* I, 101—102.

Вирішення судової справи боярині Мінського повіту Петрашкової та її невістки Ганки про маєтки у Мінському повіті. 1494 р., 25 липня, Троки.— *РИБ* 560—561.

Посольство великого князя литовського Олександра до молдавського воєводи Стефана через маршалків Войтеха Кучуковича та Федька Гавриловича. 1494 р., 8 вересня, Троки.— *BD* II, 386—387.

Привілей Федьку Гавриловичу на маєток Микуличі. 1494 р., 14 вересня, Кам'янець.— *АЛМ* 54.

Посольство великого князя литовського Олександра до молдавського воєводи Стефана. 1494 р., листопад, Вільна.— *BD* II, 388—389.

Напис про смерть Василя москвича Іванова сина, висічений на камені, що зберігається у підвалі Сучавського краєзнавчого музею. 1494 р., б. м. н.— *ДБСН.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванкові і його сестрам на володіння половиною села від Шекан, купленою ними за 60 золотих татарських. 1494 р., б. м. н.— *BD* II, 37—39.

Лічба ключника київського Сенька Полозовича про зібране мито. 1494—1495 рр., б. м. н.— *АЛРГ* 59—60.

Вирок у справі Курила Івановича з його братами за вотчину. 1495 р., 9 січня, Вільна.— *ВК.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі своєму Миклі і його сестрам на володіння селом на р. Київжі та на криницю Ампуциту. 1495 р., 10 січня, Васлуй.— *BD* II, 39—40.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Васкові та Микулові Бонті, Михайлові та Тодерику Довгим на володіння половиною села Фофешещі, купленою ними за 80 золотих татарських. 1495 р., 10 січня, Васлуй.— *BD* II, 40—41 (у I т. Словника); *SCIM*, pl. I (у II т. Словника).

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Марешу, Думі Малєскулу, Симі, Нікоару і Петриці на володіння селом Марсєщиї. 1495 р., 11 січня, Васлуй.— *ВАМ* 70—71.

Дарча грамота воєводи Стефана Петрові Ущару на половину села Томчещі на Бирладі. 1495 р., 11 січня, Васлуй.— *BD* II, 41—42.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Келнау на володіння половиною села Пискуль і половиною млина на Бирладі. 1495 р., 11 січня, Васлуй.— *BD* II, 42—43.

Дарча грамота воєводи Стефана братам Олексі, Журці, Драгошеві та Журжі на село Циганяни. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 45—46.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Єремії постелнику на половину села Пискул та половину млина на Бирладі. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 44—45.

Дарча грамота воєводи Стефана слузі Фрецилю та його внукам на село Ліещі. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 47—48.

Дарча грамота воєводи Стефана слузі Фетє і його братам на половину села Фундяни на Бирладі. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 48—49.

Дарча грамота воєводи Стефана Мариці, дочці Симина, і її племінникам на село Нанещі. 1495 р., 17 січня, Васлуй.— *BD* II, 52—54.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Негулові Думі та його братові Белошу на володіння четвертою частиною села Бузещі, купленою ними у Насті і її внуки Марини за 25 золотих татарських. 1495 р., 22 січня, Васлуй.— *BD* II, 54—56.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Миці, дочці Михайла Андрієскула, на володіння селом Пулпещі, купленим нею у Міхула Драгослава та його родичів за 80 золотих татарських. 1495 р., 22 січня, Васлуй.— *BD* II, 56—58.

Підтвердна грамота воєводи Стефана усім внукам глобника Ласлоа на володіння селами Ласлояни на Кракові, Шербещі, Мохориці, Драгоєщі, Петрещі, Плачинтяни та ін. 1495 р., 22 січня, Васлуй.— *BD* II, 58—60.

Воєвода Стефан визначає межі Бирладського Торгу і приєднує до нього селище «Іванча від Татарки», куплене ним за 100 золотих татарських. 1495 р., січень, Бирлад.— *BD* II, 62—64.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжі Керметі і його братові Драгоші та сестрам Драголині і Стані на володіння селом Мирещі на р. Сухолуї. 1495 р., січень — березень, б. м. н.— *BD* II, 87—88.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Петулу, Петру, їх сестрі та іншим родичам на володіння селом Додещі, купленим ними за 100 золотих татарських. 1495 р., 3 лютого, Ясси.— *Cost. S.* 193—194.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі Салче на володіння селом «на Ялані у Салче», купленим ним за 70 золотих татарських. 1495 р., 4 лютого, Ясси.— *BD* II, 68—69.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру на володіння селом Ризини, купленим ним у Доні, Настиної дочки, за 70 золотих татарських. 1495 р., 5 лютого, Ясси.— *ПГВСР.*

Лист намісника смоленського Олександра до Юрія Глібовича про призначення бояринові Курилу Івановичу частини його вотчини (копія XVI ст.). 1495 р., 9 березня, Вільна.— *БСКИ.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана Козмі, його братові Владулу і їх сестрам Незі та Стані на володіння половиною села Флорещі, купленою ними в Магдалени, дочки спатаря Петра, за 36 золотих татарських. 1495 р., 13 березня, Сучава.— *BD* II, 73—74.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про продаж Магдаленою, дочкою спатаря Петра, половини села Флорещі Марії, доньці Барсана, та її братаничам за 36 золотих татарських. 1495 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 75—77.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Влашину і Чокану на володіння третьою частиною села Аржишани на Пруті, купленою ними в Костє Ореша за 160 золотих татарських. 1495 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 77—79.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журці Пинтече, його братові Петриманові, їх сестрі Софійці і іншим їхнім родичам на володіння половиною села Городничани, половиною млина і двома селами на Бирладі: Мерчещі та Грижливі. 1495 р., 16 березня, Сучава.— *BD* II, 248—249.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Симі Гурешу на володіння половиною села Серби на р. Ребричі. 1495 р., 17 березня, Сучава.— *BD* II, 79—80.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру, сину Миклі Белческула, та Драготу Вулпескулу на володіння селом Хирова, купленим ними у Насті, дочки Росомака, за 55 золотих татарських. 1495 р., 17 березня, Сучава.— *BD* II, 81—83.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на продаж паном Юрою половини села Тивещі панам Лупі, Данчулові та Томі за 60 золотих татарських. 1495 р., 17 березня, Сучава.— *SCIM* pl. II.

Дарча грамота воєводи Стефана Никиті, Марині, дітям Якима Пялпи, та іншим їхнім родичам на володіння селом Журкани і на визначення частини цього села кожному з них. 1495 р., 19 березня, Сучава.— *BD* II, 84—85.

Прибутково-видатковий запис з Берестейського ключа. 1495 р., 2 квітня, б. м. н.— *АЛРГ* 60.

Промова литовського посла Стромилова в Москві про пропускання російського посла через Литву в Молдавію і про молдавсько-литовські відносини. 1495 р., 16 травня, б. м. н.— *ПЛПС*.

Лист наміснику переломському і ожському князю Івану Львовичу про присудження людям господарським — бортникам Петку Станковичу та Петру Билтуновичу трьох слідів землі у Переломському повіті. 1495 р., 17 червня, Вільна.— *РИБ* 601—603.

Підтвердження литовського князя Олександра Богданові Собачці на володіння землею Чигиревщиною в Новгородському повіті. 1495 р., 18 червня, Вільна.— *ВСоб*.

Судове рішення про розмежування грунтів між дорогицькими землянами Водинськими і Погорільськими (копія XVI ст.). 1495 р., 24 червня, Вільна.— *ВМЗД*.

Грамота великого князя Олександра Богданові Сенковичу Гостському на торг в його маєтку Гощі Луцького повіту. 1495 р., 4 липня, Вільна.— *АЛРГ* 55.

Судове рішення у справі розподілу маєтків Андрія Корсаковича між Борисом Семеновичем, Глібом Остафійовичем та Івашком Совичем. 1495 р., 20 липня, Вільна.— *ВМБС*. Частина грамоти має скорочення.— *РИБ* 620—621.

Запис розсуду великого князя Олександра з приводу сварки між князем Костянтином Крошинським та Борисом Семеновичем. 1495 р., 10 серпня, Вільна.— *АЛМ* 83—84.

Судовий лист між берестейськими підданими Пужичанами і Токаревськими в справі пашних і бортних земель та сіножатей. 1495 р., 14 вересня, Кам'янець.— *АЛМ* 85.

Запис розсуду князя Костянтина Острозького з приводу сварки між луцькими шевцями та міщанами про купівлю шкур. 1495 р., 8 листопада, Луцьк.— *АЛМ* 88—89.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Оані і Федору та їх племінникові Албулу на володіння двома частинами села Деокяці на р. Сухолуї. 1495 або 1496 р., Васлуй.—*BD* II, 92—93.

Дарча грамота воєводи Стефана бояринові Іону Фрунтешу на половину села Чофрещі на Бирладі. 1496 р., 24 січня, Сучава.— *BD* II, 89—90.

Петро Боговитинович записує своєму братаничу Богданові Богушевичу маєток Тур'ю. 1496 р., 26 лютого, Боковичі.— *AS* I, 244—245.

Король Олександр відпускає Андрію Пряжовському відро меду, яке люди Шершневичі здавна давали на ключ Київський. 1496 р., 22 квітня, Мереч.— *АЛРГ* 69.

Грамота короля Олександра намісникові зв'ягольському Яцку Мезу на чоловіка Лазарка Мошкевича в Овруцькому повіті. 1496 р., 27 квітня, Мереч.— *АЛРГ* 71.

Відмова Олександра великому князеві Івану Васильовичу про укладання миру з Менглі-Гіреєм та Стефаном воєводою. 1496 р., п. 19 травня, б. м. н.— *ОКИВ*.

Лічба ключника київського Сенька Полозовича. 1496 р., 20 серпня, Вільна.— *АЛРГ* 72—73.

Лічба митників володимирських Луда, Сташка, Андрія Хотечевського і Петька. 1496 р., 10 листопада, Берестя.— *АЛРГ* 78.

Угода між княгинею Федоровою Соколинською і її сином та між паном Богданом Сопичичем про маєтки Черею і Тухачево. 1496 р., 12 листопада, Берестя.— *ВМКФС*.

Напис між актами про звіт перед королем берестейських митників Левка Боговитиновича і Немири. 1496 р., 2 грудня. Берестя.— *АЛМ* 128.

Посольство до волоського воєводи Стефана від Федька Гавриловича (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПДСВВ*.

Посольство до волоського воєводи Стефана від чашника Федька Гавриловича (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПЧФГ*.

Посольство до великого князя литовського Олександра від воєводи волоського Стефана через дворника Джуржа та писаря Матияша (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПДВКА* 60—61.

Посольство від волоського воєводи Стефана до великого князя литовського Олександра через дворника Джуржа та питаря Михайла (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПСВВ* 192—192 зв.

Посольство великого князя литовського Олександра через Петра Олехновича та Федька Гавриловича до молдавського воєводи Стефана. 1496 р., б. м. н.— *BD* II, 407.

Відповідь великого князя литовського Олександра послам молдавського воєводи Стефана питарю Іванові та Томашу дяку. 1496 р., б. м. н.— *BD* II, 405.

Посольство молдавського воєводи Стефана до великого князя литовського Олександра. 1496 р., б. м. н.— *BD* II, 401—403.

Відмова послам воєводи волоського дворнику Джуржеві та писарю Матияшу (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ОПВВД*.

Відмова послам волоського воєводи Стефана дворнику Джуржеві та писарю Матияшу (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ОПСВВ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру, синові Гаврила, його племінникові панові Тоадеру та сестрі його Стані на володіння селом Недеяни, купленим ними в онуків Івашка Прочелника за 70 золотих татарських. 1497 р., 20 січня, Ясси.— *BD* II, 95—97.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нягулові Келмецую на володіння половиною села Молещі під Орхеєм, купленою в Ілки, дочки Стана, за 90 золотих татарських. 1497 р., 20 січня, Ясси.— *BD* II, 97—98.

Купча грамота воєводи Стефана на пасіку на Керлігатурі, куплену ним у Драгоша Карембу та інших внуків Петра Бертя за 70 золотих татарських. 1497 р., 22 січня, Ясси.— *BD* II, 99—101.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Уляні і братаничу її Драготові Фреціяну на володіння селом Фреціенещі за Прутом. 1497 р., 25 лютого, Васлуй.— *BD* II, 102—103.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Папі та його рідні на володіння селом Огринещі, купленим ним у синів Юги за 53 золотих татарських. 1497 р., 9 березня, б. м. н.— *Cost. S.* 208—209.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Марушці, дочці Стана Максина, на володіння половиною села Максинещі на Чорному Потоці та про визначення межі її володінь. 1497 р., 10 березня. Васлуй.— *Cost. S.* 212.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжі Пуцяну на володіння селом Пуцяни, селом «де були Мунтяни Пуцяни». 1497 р., 13 березня, Васлуй.— *BD* II, 106—108.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Микулові Мекеу на володіння половиною села Каліманещі на р. Путні, купленою ним в Іона Батина за 70 золотих татарських. 1497 р., 14 березня, Васлуй.— *BD* II, 108—109.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Борчі і його сестрі Драголі на володіння селом Бецещі, купленим ними в Івана, внука Тоадера Беці, за 100 золотих татарських. 1497 р., 15 березня, Васлуй.— *BD* II, 110—111.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Борчі, синові Трифула Борзескула, на село Бецещі і дарча на село Бербешани на р. Бистриці та половину села Ряд. 1497 р., 15 березня, Васлуй.— *BD* II, 112—113.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванові на володіння селом Іонешещі, купленим ним в Стани, дочки Мика Опинтяла, за 120 золотих татарських. 1497 р., 16 березня, Васлуй.— *BD* II, 114—115.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадерові Думбрав та його жінці Муші на володіння селом Хедерещі на р. Бирладі, купленим ними в онуків Стана Хедерец за 200 золотих татарських. 1497 р., 19 березня, Васлуй.— *BD* II, 116—117.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Меденичару Міхулові на володіння селом Редяни з озером в усті Ялана, купленим ним за 200 золотих татарських в онуків Креца з Ялана. 1497 р., 20 березня, Васлуй.— *Cost. S.* 223—224.

Підтвердна грамота воєводи Стефана комісу Іллі на володіння половиною селища Гелещі. 1497 р., 20 березня, Васлуй.— *BD* II, 118—120.

Грамота Некраша Колчейовича та його братів Мацини і Мамая на продаж двох сіл Дубищ князеві Михайлові Олександровичу Сангушковичу. 1497 р., 21 серпня, Кременець.— *AS* I, 112.

Підтвердна грамота князю Івану Путятичу на володіння дворищами у Мельницькому повіті (копія XVI ст.). 1497 р., 19 листопада, Берестя.— *ПКИП*.

Підтвердна грамота боярину Івашку Полозовичу на володіння маєтками Теребенським, Кривчичі та іншими у Пінському повіті. 1497 р., 15 грудня, Городно.— *РИБ* 682—684.

Лічба митників берестейських Левка Боговитиновича і Немири. 1497 р., 22 грудня, Вільна.— *АЛРГ* 79.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Братулові та його братові Кості на володіння селом Керліг Данов, купленим ними за 50 золотих татарських в онуків Іоанешела апрода. 1497 р., б. м. н.— *BD* II, 123—124.

Напис на могилі молдавської княжни Анастасії. 1497 р., б. м. н.— *DC* 8.

Дарча грамота панові Мартину Хребтовичу на два чоловіки осецького десятка в Новгородському повіті (копія XVI ст.). 1497 р., Луцьк.— *ПМХ*.

Лічба ключника київського Сенька Полозовича і його товаришів. 1497—1498 рр., б. м. н.— *АЛРГ* 80.

Лічба митників володимирських війта Федька Лудовича і Сенюти. 1497 і 1498 рр., б. м. н.— *АЛРГ* 79.

Грамота короля Олександра на оренду на три роки мита і луцької ваги Лерину Герешу. 1498 р., 11 травня, Вільна.— *АЛРГ* 81—82.

Запис про продаж Яном Никлевичем Підгаєцьким села Підгайці старості володимирському Василю Хребтовичу. 1498 р., 14 травня, Володимир.— *АрхЮЗР* 8/IV, 141—142.

Грамота короля Олександра на оренду берестейського, дорогицького, бельського і городенського мита Генріху Карловичу. 1498 р., 27 травня, Вільна.— *АЛРГ* 82—83.

Запис розсуду короля Олександра між боярами Богданом Остафійовичем і Мартинцем, Федьковим сином. 1498 р., 4 червня, Вільна.— *АЛМ* 158—159.

Запис (без кінця) розповіді старости про долю скарбів його зятя Юрші. 1498 р., 25 червня, Вільна.— *АЛМ* 163.

Владика Іван дає глейт на вільний прохід послів воєводи Стефана через землі Великого князівства Литовського та московського князя Івана Васильовича. 1498 р., червень, Вільна.— *BD* II, 412.

Грамота володимирського намісника Василя Хребтовича про визначення меж маєтків пана Янчинського. 1498 р., 30 липня, Володимир.— *АрхЮЗР* 8/IV, 118—120.

Грамота великого князя литовського Олександра на поновлення привілею Івашкові Гриньковичу на село Осекрово (копія XVII ст.). 1498 р., 15 вересня, Троки.— *ГВКОО*.

Дарча грамота воєводи Стефана Васютці, дочці Ромашка, на села Драгоєщі, Лукечещі, Ботещі та Кекечани. 1498 р., 24 вересня, Сучава.— *BD* II, 125—126.

Підтвердна грамота великого князя литовського Олександра вруцькому землянину Федору Блищановичу на володіння землями Телешевщиною та Царевщиною (копія 1736 р.). 1498 р., 13 жовтня, Мозир.— *ГВКЛ* 22—23.

Посольство молдавського воєводи Стефана до великого князя московського Івана Васильовича. 1498 р., б. м. н.— *BD* II, 409—410.

Посольство великого князя литовського Олександра до молдавського воєводи Стефана через дяка Богуша. 1498 р., б. м. н.— *BD* II, 413—414.

Чолобитна попа Ісидора і його синів Гриня та Дешка архімандритові печерському Філарету про надання їм церковної землі Міховщини у Поріччі. 1498 р., б. м. н.— *ЧІАФ*.

Підтвердна грамота князя Олександра владиці луцькому і острозькому Єфрему на володіння землями, що були записані Любартом Гедиминовичем Соборній церкві в Луцьку. 1498 р., Городно.— *АрхЮЗР* 1/VI, 1—4.

Запис розсуду короля між Михайлом Петругом і Богданом Сопіжичем у справі людей Дивеничів, Гордійовичів і Оболючан. 1498 р., б. м. н.— *АЛМ* 169.

Грамота Олександра Казимировича дворнику Івану Русиновичу на село Сомино. 1499 р., 17 травня, Вільна.— *ГОКІР*.

Дозвіл Федьку Григоровичу на лови за Німаном у Новгородському повіті (копія XVI ст.). 1499 р., 1 червня, Вільна.— *ВФ*.

Актикація жалуваної грамоти Костянтина Івановича Острозького Віленському Пречистенському соборові на дві копи грощей і 15 бочок жита з маєтку Здєтели. 1499 р., 5 червня, Вільна.— *АСД* VI, 2—3.

Лист смоленському наміснику панові Миколаю Івановичу Ілліничу про надання князю Олехну Глазині села Давидкова Сковородина. 1499 р., 7 червня, Вільна.— *РИБ* 776—777.

Звіт Мартина Янчелевича, відкупника мита в Мінську. 1499 р., 21 червня, Вільна.— *РЕА* III, 34—35.

Дарча грамота князя Олександра князеві Костянтинові Івановичу Острозькому на село Зв'яголь. 1499 р., 23 червня, Вільна.— *AS* I, 117—118.

Воєвода Стефан з сином Богданом та з усіма митрополитами і єпископами обіцяє мир польському королеві Яну Ольбрахту, литовському князю Олександру та угорським князям. 1499 р., 12 липня, Гирлов.— *BD* II, 417—426.

Дарчий запис паном Булгаком Лисицею половини села Івонинців Пустино-Никольському монастиреві. 1499 р., 4 серпня, Пустинька.— *ПИ* № 3.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Єфрему на володіння третьою частиною села Костещі в гирлі р. Чюхра. 1499 р., 15 серпня, Сучава.— *BD* II, 129—131.

Лист польського короля Олександра луцькому і кам'янецькому старості Семенові Юрійовичу з наказом ввести у володіння монастирем Пречистої Богоматері княгиню Марію Чорторийську. 1499 р., 12 вересня, Краків.— *АЛМ* вип. 2, 36.

Воєвода Стефан обіцяє литовському князеві Олександру підтримувати з ним вічний мир і виступати разом проти спільних ворогів. 1499 р., 14 вересня, Сучава.— *BD* II, 442—444.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Журжі гуменнику на володіння третьою частиною сіл Беєшещі, Мелин та млином. 1499 р., 15 вересня, Сучава.— *BD* II, 134—136.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Миндрі та його братові Драгою на володіння селом «де був Драгомир Грумазь» на Бахлуї. 1499 р., 7 листопада, Гирлов.— *RA* 257—259.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Думі Брудуру на половину села Цепещі (нижню частину) та на четверту частину озера Лозова. 1499 р., 14 листопада, Гирлов.— *BD* II, 140—141.

Воєвода Стефан купує в Лупшє, сина Івашка з Сирецела, село Жулещі і дарує його панові вистіарнику Єремії. 1499 р., 20 листопада, Гирлов.— *BD* II, 144—145.

Дарча грамота воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на село Милчинещі на Керлігатурі і на три фалчі винограду. 1499 р., 20 листопада, Гирлов.— *BD* II, 146—149.

Воєвода Стефан купує село Ілієшевці і млини на Сереті та нижче Ілієшевців села Драгомирещі, Телвещі, одну фалчу і дві ферталі винограду і все це дарує Бистрицькому монастиреві. 1499 р., 23 листопада, Гирлов.— *BD* II, 152—156.

Дарча грамота князя Олександра старому війтові луцькому Трушу на 20 бочок землі у Луцькому повіті. 1499 р., 25 листопада, Вільна.— *АЛРГ* 94—95.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові комісу Іллі на володіння селищем Біле на Путній, купленим ним за 100

золотих татарських в Івула, сина Войки. 1499 р., 26 листопада, Гирлов.— *BD* II, 159—161.

Дарча грамота воєводи Стефана Добровецькому монастиреві на села Руси, Калугеряни, Думещі, виміняні ним в онуків Івана Даміановича. 1499 р., 26 листопада, Гирлов.— *BD* II, 161—163.

Посольство Стефана воєводи через Костю дяка до великого князя литовського Олександра. 1499 р., б. м. н.— *BD* II, 446—450.

Дарча грамота воєводи Стефана Таці, дочці Петра Дермана, та її племінниці Васці на село Дерманещі на Сучаві, на друге село Дерманещі на Жежії і третє село на Пруті. 1499 р., б. м. н.— *BD* II, 166—167.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Лупе Кешанулу на володіння селом Онцещі на Бирладі, купленим ним у Данчула Плеша і його сестри Неги за 60 золотих татарських. 1499 р., Сучава.— *BD* II, 168—169.

Судовий лист намісника волковийського пана Івашка Іллінича і пана Івашка Мелешковича про присудження спірної землі Мезкирові. XV ст., 19 квітня, Вільна.— *РИБ* 609—610.

Жалувана грамота княгині Анни Свидригайлової бояринові Ходку на незаселену землю. XV ст., 10 квітня, Дворець.— *СГЧА*.

Запис ігумена Красносельського монастиря Феодосія про пошкодження срібної оправи на євангелії, поміщений на останній сторінці Луцького євангелія XV ст. б. м. н.— *ВОРСР* 179.

Інвентар міста Кременця. XV ст., б. м. н.— *ИК*.

Напис на гробі у Києво-Печерській лаврі. XV ст.— *ОБРН* 151.

Запис про розподіл маєтків між братами Андрієм і Яцком Барсанами. XV ст., Звиняче — *АрхЮЗР* 8/IV, 193—194.

Статут Казимира Великого. XV ст.— *ВС* 5 зв.— 39 зв.

Статут Ягайла. XV ст.— *СЯ* 9 —9 зв., 39 зв.— 43 зв.

Заповіт Якова Войни, сина Немири, матері, жінці і сестрі. XV ст., б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 27—29.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Барбовському на володіння п'ятою частиною сіл Бербещі і Плешниці, куплених ним в Аннушки. XV ст., б. м. н.— *НРРГ*.

Дарчий запис Михайла Івановича, князя мстиславського, Пустинському монастиреві на землю Ізмайлівську. бл. 1500 р., 7 квітня, Мстиславль.— *АСД* II, № 4.

Запис про продаж київським міщанином Максимом Горкавим свого місця під крамницю у м. Києві Орині, Андрієвій жінці. бл. 1500 р., б. м. н.— *ПИ* № 2.

Купча грамота воєводи Стефана слузі Яцюлі Долха і його брату Влайкулу на село Пелетючещі за 200 золотих татарських. 1500 р., 10 лютого, Сучава.— *RA* 260—261.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на озеро Загорна з гирлом, що впадає у Дніпро, Криве болото і озеро Дубровка. 1500 р., 17 березня, Ясси.— *Cost. S.* 230—231.

Воєвода Стефан обмінює села Слугани, Кикошещі, Калієпещі, Лацкани на села Бистрицького монастиря: Каучелещі, Гидинці, Бірайно, Велксаново, Мануїлещі. 1500 р., 22 березня, Ясси.— *BD* II, 172—174.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Симі і його братові Ониці, синам Ботиним, на володіння селом Ботещі, купленим ними в онуків Креца з Ялана за 70 золотих татарських. 1500 р., 25 березня, Ясси.— *BD* II, 174—176.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Глигору та його жінці Албі на володіння частиною села Решкани, купленою ними за 25 золотих татарських в онуків Думи. 1500 р., 27 березня, Сучава.— *Cost. S.* 233—235.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Думі Попшескулу і Мані на володіння селищем на потоці Іткиль, купленим ними за 220 золотих татарських в сина граматика Михайла і сестер його Крестини і Аннушки. 1500 р., 20 квітня, б. м. н.— *SD* 7—8.

Договір між писарем, жизморським намісником Федьком Янушевичем і берестейським бурмистром Марком Гавриловичем щодо меж їх фільварків. 1500 р., 3 травня, Тришин.— *ДПЖН*.

Дарчий запис князя Михайла Мстиславського Пустинському монастиреві на поселення селян на монастирській землі. 1500 р., 14 вересня, Мстиславль.— *АСД* II, № 3.

Привілей короля Олександра пану віленському, князю Олександру Юрійовичу на сім служб людей Шатрановичів у Скидельській волості. 1500 р., 22 вересня, Краків.— *АЛМ* вип. 2, 58—59.

А [1] *спол.* (6814) **I.** *(зв'язує члени речення)* (1638) **1.** *(перелічувальний)* і, та (655): А се А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво... а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бреховича дубья по долѣшьнии коньць дерєчину гаику *а* по путь полъдъгаєцьскыи *а* по гостиньць по колъбаєвьскыи (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Се азь панъ радоуль... и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо снмъ нащи(м) листомь... аже балица воєвода... прѣ(д) нами дадоше о(т) своєго оурика три села монастирю и єдинъ млинъ єдно село тєрєсь а друго кривчичь а третіє кроушево (Сігет, 1404 *ГМ*); а потолА заѣхали имъ по колтовецкое перєхрестьє *а* по великую могилу *А* по зудєчовьское роспутьє (Зудечів, 1411 *Р* 79); и мы... даємъ и дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ, а Пашева, а Золочов у Луцкомъ повѣте (Лvцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при том были светки наша рада: архимандритъ Печерский Аврамей, *а* кнАз Иван ПутАта, *а* воєвода Киевский пан Юрша, *а* кнАз Борис Глинский, *а* пан Ластавский староста Каменицкий, *а* пан Петръ Войницкий, *а* пан Войдило, *а* пан Гринко Сурвилович, пан Єско Мишкович *а* пан Ромейко, *а* пан Михайло Мошенский (Київ, 1437 *AS* I, 34); а мыто имаю(т) плати(т) о(т) єдин(н)о (!) вига колонева по вї гро(щ), *а* о(т) лєубїа по нї гро(ш), *а* бытъваръ по й, *а* чє(х) по (д) гро(ш) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ... трехъ чоловѣковъ, на имя Ганюса Шатроновича, а Олекса, а брата его Карпа, а въ Дубенской волости Федора Денковича, а Данила, а Радивона, а Сидора (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(чергується з сполучником и*)* і, та (45): тѣмъ мы... жаловали єсми єго особною нашею мл(с)тию и дали єсми ємоу... єщє сєло доли на проути итовоєвци, а сєло радовци, а сєло вишнивци и сєло на(д)нистри ли(п)ни(к) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); А при томъ были сведки наши верная рада: панъ Немира, староста луцкий, *а* панъ Федорко Малинский, *а* панъ Козаринъ, *а* панъ Суринъ писаръ, *а* панъ Федоръ дякъ, и старецъ Грецко и инныхъ людий досыть (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); пры (том) бы(ли) кн(з) во(и) би(с) ви(л) а воє(в) ви(л) п(н) м(к) ра(д) ка(н)... а ма(р) н(м) см(л) п(н) ми(к) и(л)ини(ч) и вси панове рада (Вільна, 1499 *ВФ*);

(у сполуч. а с є, а т о) а це, а то (6): а то свѣдци мѣстичи панъ кнефль михно воитъ ярославьскии а се бояре пѣтръ мошенка ходко лоєви(ч) А се попове дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои а се сусѣдє околнии онисимъ А се дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) сємєнъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

2. *(єднальний)* і, та (605): я Любартъ Кгедеминовичъ... записакъ єсми и далъ село своє Рожысче святому Иоанну Богослову... зъ пусчами, зъ лесы... зъ ловы, погонными и осочъными нашими Жолобовомъ а Чудановомъ, ⟨што⟩ надъ Стыромъ седятъ а стерегутъ пущы нашое Ретовское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); А питъ могоричь оу анъдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии меду за гривну *а* пива за гривну (Перемишль, 1366 *Р* 12); а города луцьска блюсти ми *а* никому не дати (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); такъже слюбуюмъ имъ острѣгати(!) ихъ во всомь(!), добру имъ раду радити, не однымъ вєрємєнємъ противъ имъ не быти, а мимо ихъ ни одны(х) г(с)дреи собѣ неискати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ *а* межи буко(м)ъ (Галич, 1404 *Р* 68); великии кнзь швитрикгаилъ... даємъ вѣдати... иже видєвъ... службу намъ вѣрную а никды не опущєную нашєго вѣрно (!) слуги пана андрѣя волотовича... дали єсмо тому... пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *Р* 118); А при томъ были могоричници: на имя Войтко... Пашко и Митко Ошеменци *а* Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); землю Дєръжати Маєтъ... Какъ Про(д)кове Єго ДръжанъА И оуживанА Свои мѣли А пови(н)осо(ст)ь(!) и слоуж(боу) Про(д)комь Нашимь о(т)давали (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); коли(ж) братїя рожєная боудоутъ в ымєнїи а помроу(т) тогды на стре(ч)ноую братїю имєнїе прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 36); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a słuzebnyka swoieho tohoz mykłasza (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(у сполуч. а ч) та й (2): И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... а и складовъ большей того не казалъ бы еси варити въ месте *а и* по селомъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222); И ваша бы милость сихъ пословъ, нашого а и московъского, пропустили мирьно черезъ вашей милости земли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(поєднує другорядний присудок з головним, перев. з повторним підметом) і, а, та (131): про то(ж) узрѣвше се(с) лис(т), а вы прїидѣте к на(м) и до нашеи земли съ усими своими торговлѣми и товаро(м) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); ино мы видѣвше и(х) доброє произволение, а мы такожь дали пану михаилу тоє сєло верижанє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); И оутокмивше и заплативше господство ми оусє съ готовими пинѣзми... а господство ми благопроизволих нашим благымь произволенїємь... и оучинили єсми въ задоушїє свАгопочивших предков и родителеи наших... (Сучава, 1488 *BD* I, 355); И заплативше оусє исполна, а господство мы повєрноух и тоє селище да прислоухаєт к нашємоу тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64); Ино мы видѣвши их доброи воли и токмєж и полноую заплатоу, а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Сими и братоу єго оники тоє прАдреченноє сєло на имА Ботєщи що на ЯлаиА (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

3. *(зіставно-протиставний)* а (154): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий и Острозский... *а* за насъ и чада наша Господа Бога молити ... благихъ миловати, *а* злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); тамъ же... застали смо бояръ Хмельныцкихъ... которыи признали по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ*); А даєм тому предречоному пану Каленику вечно и непорушно єму, *а* по нєм и детєм єго и внучатом, єго ближним, щадком єго (Київ, 1437 *AS* I, 34); А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого *а* луны девятьнадесятого (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); и єще дали єсми ā сто злат оугрьских, и ā село на имѣ Шировци оу Черновскои державы, яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ ген. ā, вь день свѧтаго Василія Великаго, вечерь парастас *а* заоутра свѧтаа литоургіѧ (Путна, 1476 *BD* I, 217); Билъ намъ чоломъ... князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ, у Скидельской волости, трехъ чоловѣковъ... *а* въ Дубенской волости Ѳедора Денковича, а Данила, а Радивона, а Сидора (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).

4. *(приєднувальний) (приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом окремі члени речення)* а (9): а даєм) тому пре(д)реченому пану гринку стреченовичу всѧ тая верху именованая мѣста оу трехъ со(т) копа(х) широкы(х) грошеи *а* по не(м) ино єго дѣтемъ (Острог, 1437 *P* 136); Иди(к) жалова(л) колі спа(л) на (до)розе прішо(д) Ѳа(л)ко и оузѧлъ ємоу ме(ч) и тоболы а оу тоболе(х) три ско(т)ца гро(ш)и (XV ст. *BC* 26 зв.); они обвели от Березое к Бережкам к мостоу и къ Зъблѧномъ... а зъ дроугое стороны от Милошевич з Ивашковцы по дорогоу, где была пани Михайловаѧ гоумно селит почела (Луконица, 1478 *AS* III, 17); виделосе намъ... штожъ по всему великомоу кня(з)ствоу нигде па(н)скии моужыки лоновъ своихъ не маютъ а наболе(и) в ли(т)ве (Вільна, 1499 *ВФ*);

(у сполуч. а особно, а особне, а зособна, а наибоулше, а наипервы, а наивыше *приєднує пояснюючі або уточнюючі члени речення)* а зокрема, а найбільше, а насамперед (12): мы иляшь воевода... знаменито чинимо... како... рожложивьшы(!) щкоды, наияснеишему княжатю а пану, пану владисла(в)... а особно землѧмь роускимь... оучиненыѣ... за щкоды передьреченыхь зѣм(л)ь... землю шепиньскоую... дароуемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли а особне с первьши(х) наши(х) листо(в) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А пань наш корол єго милость и Короуна имает подли нас стати, а наивыше подли нашего господарѧ Стефана воеводы (Сучава, 1462 *BD* II, 289);

(у сполуч. а є щ є) а ще, а іще (3): А при томъ были добрые люди королевые бояре... а къ тому бояре наши Кобрынскіе и Грушевскіе... а еще дворяне и мѣщане (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а єще кн⟨ѧ⟩зю Семеноу досталъ сѧ дворъ Городок... *а єще* к томоу селце Студеноковци (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); ино коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшозы отчина и дѣдина есть, а тотъ Вѣштортъ... не гораздо былъ тыи земли у отца нашого... за пусто выпросилъ, а еще тыи земли попродавалъ, а съ нихъ намъ службы не служылъ; и мы тыи земли Петку а Петру присудили (Вільна, 1495 *РИБ* 602);

(у сполуч. а к ъ т о м у) а до цього (2): А при томъ были... люди королевые бояре: Олександро Ходкевичъ... Еліокимъ, князь Корецкій, бояринъ; а къ тому бояре наши Кобрынскіе и Грушевскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Васильевой Збаразкой исъ с⟨ы⟩нми исъ єє... досталъ сѧ имъ Вишневець... а к тому Таражь, а Лопушнаѧ, а Влашиновци (Манів, 1478 *AS* I, 76).

5. *(зіставно-пояснювальний)* а (10): тогде воитекь положи(л) листь па(н) тернавского што жь пани ядвига хмелевая сно(м) с прибко(м) уздала пол села сулимова воиткови по своеи дчери *а* по прибкове сестре по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *P* 81); Се ѧ кнѧгини Ивановаѧ Семеновича Кобрыньскаѧ... пана Ивана Рогатинского дочка, а кн⟨ѧ⟩зѧ Андрѣѧ Володимировича вноука... чиню знакомито... записоую мужеви своемоу... двѣ тисѧчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239); двесте копъ записала єму по дочце своє(и) а по єго жоне (Берестя, 1496 *ВМКФС*); писалъ къ намъ Штефанъ воевода ижъ хочеть пословъ своихъ послати до брата и чстя(!) нашого, до великого князя Ивана Васильевича а до своего свата (Вільна, 1498 *BD* II, 412); Што прысылалъ єси къ намъ своего посла Богуша дьяка... поведаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала се отъ тьстя вашого а нашого стала великого князя московъского (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

6. *(зіставно-порівняльний, у сполуч.* к о л и... а к о л и) коли... *а* коли (2): коли имѣлъ ѝ тесль на недѣ(л) А коли ѕ̄ тесль (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Обычаи имею(т) лакоміи соудья, коли за віну которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бероуть (XV ст. *BC* 11).

7. *(розділовий)* або, чи (2): А такежъ мне сѧкъ говорачи и ты какъ єси цра Ахмата виделъ мене потомоу жъ видь *а* хотѧ моего слоугоу какъ єго слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и паки... въ тѧ(х) вище писани(х) селахъ варе ко(л)ко сѣ приновлѣти прѧ(ж)де и ко(л)ко сѣ приновѧ(т) а прѧ(д) и причинѧ(т)... да прислоухаю(т) къ нашеи єпи(с)копіи о(т) радо(в)це(х) (Сучава, 1490, *DC* 148).

II. *(зв'язує речення)* (5176) **А.** *(сурядні)* (5037) **1.** *(розповідно-починальний)* (3195) **а)** *(у стандартних формулах грамот)* (1817) *а*: А писанъ листъ оу дн̄ѣ пѧдесѧтьны на городъ казимиръ (Казимир, п. 1349 *P* 4); А питъ могоричь оу аньдрька оу дому лысого... А писалъ привилье се поповичь болестрашицкии именемь деячковичь василюзь сн̄ь поповь кость проузвищемь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12); а при томъ были старци Печерского манастыра а писалъ Филаретъ Полатникъ а писанъ у Печерскомъ монастирѣ мѣсяца ноемврія 21 на Воведеніе Богородица, въ лѣто 6906; индикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); а на потвержѣнье сему листу привѣсили есмо нашю печа(т) а то сѧ доконало оу коломыи (Коломия, 1424 *P* 102); а надъто еще есмо кн⟨ѧ⟩зю Алексадроу Санкгоушковичоу листъ свой дали записъный и печат свою приложили (Кременець, 1467 *AS* I, 63); а про оутвержѣнъе сего моего листа и печат есми свою приложила кь семоу моемоу листоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239—240); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина село...да є(ст) по старому хотарю... а на бо(л)шее крѣпо(с)т вѣлѣли нашем(у) вѣрном(у) пану, тъутулу ло(г)фетоу, писати и нашу печа(т) привѣсити к сему ли⟨сту⟩ нашемоу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234—235);

(у сполуч. а є щ є) а ще, і ще (5): а еще над то потверженье сего нашого жалованья, про лепшое сведецство и твердость памети, и печат нащу казали есмо привесити къ сему нашому листу (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); А еще надъ то надо все про лѣпшее Сведоцьство И твердость И печать нашю казали есмо привѣсити В(!) семоу нашомоу листоу (Луцьк, 1452 *P* 161);

(у сполуч. а п а к ъ) а ще, і ще (3): А пак хотар поустини що по тои сторони Подраги ... да ест колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510); А пак хотаръ Тлъвещ⟨е⟩м... да ест по коуда хота⟨рил пан...⟩ и пан Динга питарь и съ межїѧши (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

б) *(нанизує речення в послідовній розповіді)* а, і (1369): грань... до дороги Лисчинъское, *а* тою дорогою до перерского (!) гостинца съ Луцка до Олыки, *а* покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ...ку полуносчы; ... *а* покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ

летний, по левой руце Теременский, *а* едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий-полеский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); А дали есми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати... и с вокном и с рѣками. А то имь у вѣки належати волни продати, и замѣнити, отдати, у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити. А с тих сель имат Драгомир и Некра сь братїею своею... служити намь... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); оучинили есмо имъ границю... на второ(м)ъ полку а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ на полку *а* о(т) ближьшего реченого бука Ѧко стоить на брегъ долины простѣ на дубъ *а* о(т) дуба попрекъ лѣса простѣ оу горохолину *а* с ону строну могилы о(т) ближьшего реченого дуба на букь *а* о(т) бука оукосомь на Ѧблонь *а* о(т) Ѧблони долиною до трибуковъ *а* о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю а горѣ рѣкою до оустьѦ туричеи (Галич, 1404 *Р* 68); а дал мнѣ кнѦз... дворъ свои Межирѣчье, а к томоу ми придалъ тридцѦт коп широких гроший. А я имаю кн⟨Ѧ⟩зю... с того имѣньѦ слоужити вѣчно до моего живота... а не имаю отхиленъ быти никоуды с тым имѣньем от его отчины от Острога; а не имаю ни продати... ни замѣнити ни по доуши дати, нѣжли маю кн⟨Ѧ⟩зю... с того вѣчно слоужити до моего живота (Острог, 1466 *AS* I, 60); а маеть онъ съ того села службу панъцерную служыти; а дали то есмо у вотчыне вечно, ему и его жоне (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

(*чергується з* та) а, та (1): хотарь Бълошещим... до серед доброво у, та от толѣ повертает горѣ до конец доброви оу столпъ, а от толѣ оу дроугїи столпь оу дил, та от толѣ дилом долоу на коулми вишнїи градищи, та от толѣ право до потока Тоурбата (Сучава, 1475 *BD* I. 206)

2. (*приєднувальний*) (1544) **а)** (*приєднує до попереднього тексту складнопідрядні речення*) а, і (1099): што іесте просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) через берестие... мы хочемъ ради то учинити вамъ не блюдитесѦ ничего поидите а коли которыи торговець поидеть торговатъ ис торунѦ через берестие до лучьска без печали будте (б. м н., п. 1341 *Р* 2); воленъ панъ ганько продати воленъ о(т)дати воленъ самъ держати продалъ емоу доброволно не надобѣ оуступати на то никому *А* кто на то оустанеть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів. 1368 *Р* 15—16); мы кн҃зь федоръ данильеви(ч) кн҃зь рома(н) федорови(ч)... поручѦемсѦ по олехна што(ж) служи(т) ему сн҃дрю своему коро(л) верно... а толко измени(т) олехно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); а по ленкове животѣ и дѣте(м) леньковы(м)... таѦ села держати... *А* не останут ли сѦ дѣти по ленкове животѣ ино ленькову ближему алюбо кому ленко прикажеть по свое(м) животѣ тому тако жь таѦ села держати (Житомир, 1433 *Р* 127); К Житомироу жъ село роудники а в томъ селе девять члвка а все новые люди тѦглые еще воли не выседели *а* какъ волю выседять и они боудоуть подымъщиноу давати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины... и грань той ниве положилъ есми с Софеискою землею. А которыи нивки в долине... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); нехай они людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ на церковной земли. А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ намѣстникомъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *ACD* II, № 3);

(*у сполуч.* а т а к е ж ь, а т а к и ж ъ, а т а к о ж ъ, а т а к ж е, а т е ж ъ, а т и ж ъ) а також, а теж (43): а они имають держати так(о) долго доколѦ имо тыхо д҃ тисѦчи рублиі исполна не о(т)дамы а тижь коли бы которыі неприѦтель своею силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воевода и бра(т) его... имають ис правою вѣрою... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); а при то(м) былъ жоуржъ староста... и оне и фили(п) а такожъ кто о(т) ни(х) не иметъ сиоу лагодоу о(т) ни(х) дръжати... то(т) ⟨н⟩амъ заплати(т) шесть десѣть роубли (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); прїгожаетсѦ и(ж) зъ гневоу... то(г) то пана габають кмети приказоуемь абы вина была на томъ которыи такъ габае(т) позовамъ пѦ(т)на(д)це(т) а такежь коли боудеть кмети виновати а па(н) не винова(т) такимъ(ж) оурѦдомъ (XV ст. *ВС* 14—14 зв.); А которыи бы коли хотели... мытоу нашомоу шкодити ты бы и(х) одъ ты(х) боронилъ, А тежъ которые бы хотели мыта нашы володими(р)ские объежъдчати инъшыми дорогами... и бы(л) бы еси мытоу нашомоу вовсемъ помочонъ абы сѦ мыто нашо не понижало (Петрків, 1489 *АМВ*); а естли (*в ориг.* а ес(с)тли.— *Прим. вид.*) дорозоумїем какое зло от какых их милости непрїятелев, мы имаем им дати знати. А також пререченнїи крал... ис пререченнымы братїями... слюбили нам... иж нигде и николи нам ни жаднои шкоді... не имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(*у сполуч.* а п а к ъ, а п а к л и) а ще (31): Мы великии кн҃зь витовтъ дали есмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сн҃у радевича што есмо ему дали село велиевъ а пкли быхо(м) имѣли оу него тое село о(т)нѦти и мы имаемъ дати сорокъ гривенъ земъскими грошми (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина село... да е(ст) о(т) половини половина... а о(т) ин⟨ши(х) сто⟩роноу да е(ст) по старому хотарю, куда ⟨из вѣка⟩ оживали. а па(к) привилїе, що имали слоуга иа(ш)... калина... а они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S* 234);

(*у сполуч.* а п р о т о, а п р о т о ж ъ) а тому, а через те (11): Мы кнѦзь володиславъ... то есмы вчинили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу именемь рекучи ладомиръ волошинъ што же есть намъ вѣрно послужилъ и еще служити будеть А прото... дали есмы ему годлѣ поле, што же лежитъ о(т) бохурѦ болше милѣ (Бохур, 1377 *Р* 23—24); koliżby nineczy tot wasz posoł iechał crerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało mołwiliby korol za nim stoit a uźe nas iemu widaiet. A protoż my... weleli iesmo iz bysia wernuli nazad (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а спреведливость (!) нашоу высветли⟨в⟩ши о(т) ровности не хоче(м)сѦ выламавати вароуючисѦ розлиянья ⟨к⟩рови хрестьяньскои а прото естли на первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаное не есть к ва(м) принесено можете ачьсѦ ва(м) оузвиди(т) радное на тыи то послѣдних мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немецкого спискоу (Брест Куявський. 1447—1492 *ЛКБВ*); о часты(х) простѫпка(х) борзость бывае(т) добрая але тая борзость о соуде(х).. имаеть быти разоумно ро(з)патрена... а про то(ж) оуставлѦемь ачь хто на дѣдични именїи жалобоу чинить первыи дроу(г)и третїи которы(ж) позванъ а на перве(и) не стане(т) тогды пово(д) на треемь (!) рокоу дедичьство изыще(т) (XV ст. *ВС* 17 зв.); С (!) я па(н) дмитръ порыцькии... оузѦ(л) есми по своеи женѣ... (*не відчит.— Прим. ред.*) широки(х) гро(ш)и че(с)кои монѣты а по(л)тора(с)та ко(п) выправою а про то(ж) еи записываю... при(с)(с)та(!) ко(п) широки(х) гро(ш)и че(с)кои монѣты со (в)си(м) с ты(м) што... (*не відчит.— Прим. ред.*) слоушаеть (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9);

(*у сполуч.* а є щ є) а ще (10): а на то свѣдкове, панъ жюржь староста... и панъ илїѦшъ чашникъ а еще при томъ были послы съ львова, што съ нами сесе дѣло доконали (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); Teper pak peremiryie to imieło byty... a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); ДосталосѦ кн⟨Ѧ⟩зю Семеноу: Маневъ дворъ... а к томоу Маневоу еще село Лопоушное; а еще кн⟨Ѧ⟩зю Семеноу

досталъ сѧ дворь Городок со всими тыми селы, што к томоу здавна тѧгнеть (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);

(*у сполуч.* а т а к о, а т а к о ж, а т а к ъ, а т а к ѣ ж) а так, а также (8): а се я панъ мацина... освѣдчаю тъ... аже пришедъ предъ нашє обличьє на имѧ ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловъ... а тако продалъ яко самъ держѧлъ (Львів, 1400 *P* 60—61); оддали єсмы тую истную дѣдину нашу на вѣки вѣкомъ А тако дали єсми ему... со всѣмъ правомъ... зо всѣми ужитки.. што къ тому селу изъ вѣка прислушало (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... Оверкича Тимоха... которого намъ справы... князь Сендюшко оповѣдалъ... А такъ мы... оного прыймуємо и прыяли єсмо, яко человѣка зацного... которому... зъ ласки нашоє надаємо волности в⟨шеля⟩коѣ (Луцьк, 1438 *P* 140);

(*у сполуч.* а д а л є й, а д а л ѣ и) а далі (8): а на тоты всѣ рѣчи о гъ въѧзуємысѧ, ты(м)то листо(м)... ижєѧ хочємъ держати и тримати, на вѣки вѣко(м). а далѣи слюбоуємъ по(д) чєстью... за всѣ паны... котры(ж) тоутъ нынѣ, на то(т) ча(с) (н)нѣ(!) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); а што єстє єго записъ отъ нєго къ намъ принєсли, и мы тотъ записъ єсмо прыняли. А далєй што єстє намъ говорыли, коли похочєть Стєфанъ воєвода, або и тыми разы, кого всхочєть своихъ пословъ послати до свата своєго... абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє чєрєзъ нашу землю (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(*у сполуч.* а т о) а то (6): и на болшю крѣпость нашєго осуженіѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ... а то тако аже король заплативъ пѧ(т) сотъ гривєнъ тымъ панѧ(м) има вєчисто держѧ(т) (Медика, 1404 *P* 70); Презъ вєлїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бываютъ оутїснєны а то тымь же и(х) много у коупє єздило и мно(г) зло(г) людємь чинили (XV ст. *BC* 17); а хотарь тѣма двѣма поустынѣма по стары(м) хотаро(м) куда зоубрь ожива(л), що бы єму были оурикь съ оуси(м) доходо(м) єму... и братїѧ(м) єго, кто боуде(т) ближнїи. а то єсмы ємоу дали оурн(к)... що бы они... за равасова сєла и за татарь, николи нє оупоминали (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173);

(*у сполуч.* а и) а й (3): а коли жона твоѧ мовила пєрє(д) пано(м) воєводою... и тои дє(и) трєтєє части нє повєдала абы ивашку совѣ в то(м) запису записана была, а и ты пєрє(д) г(с)дрє(м) тыми разы того нє повєдалъ, а(ж) бы та(м) трєтѧя часть совє записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); А пак хотарь Тлъвєщ⟨є⟩м... да єст по коуда хота⟨рил пан...⟩ и пан Динга питарь и съ мєжїѧши. А от инш⟨их сто⟩ронъ да єст по старомоу хотароу, коуда из вѣка ожи-вали *А* и привилїє що имали Мароушка... ⟨а⟩ тота привилїѧ загибла (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

б) (*приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом прості і складносурядні речення*) а, і, та (148): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ єсми и далъ село своє Рожысче святому Иоанну Богослову... одъ границы Сениковъ... до Любецкого мосту... *а* потомъ пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ретовъкою поступуючи, недалеко села нашого Своза, ажъ ку Пруднику идучи, увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божоє со всякими пожытками прыдаємо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2); и заѣхали имъ землѧнє и старцєвє по ихъ правому поколѧ держали ихъ предковє... А потолѧ заѣхали имъ по колтовецкоє перєхрєстьє (Зудечів, 1411 *P* 79); вєлможныи стєфанъ... нїѣшнии воєвода землѣ молдавскои... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были *а* наиболши абы то на дши оца єго нє зостало (Ланчиця, 1433 *P* 121); а они оужє имаю(т) и дроугы дє(н) напрє(д) оуложити, коли сѧ нама (по)сполу оузри(т), по(д)бно(г) бы сѧ и(м) право стало, *а* дотолѣ нє имаю(т) на(м), ни пано(м) наши(м) ничо(г) оупоминати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); мы оуставлѧємь оу жалоба(х) оу дєди(ч)ны(х)... нє смєєть вєнцьци брать адно(!) чєтыри гроши памє(т)но(г) а в малы(х) два гро(ш)и *а* вєнци нє имає(т) права брать (XV ст. *BC* 22); ино съ того имѣнья своєго Здєтєлы записалъ єсми на вѣчность на соборную Церковь... двѣ копѣ грошей, а съ пашни... пятнадцать бочокъ жита солянокъ, *а* то єсми и въ Евангєліє уписалъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3);

(*у сполуч.* а т а к и, а т а к о, а т а к о ж д є, а т а к о ж д є р є, а т а к о ж є, а т а к о ж ъ, а т а к ъ ж є, а т а к ѣ ж ь, а т є ж ь) а також (72): пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то имаєть отправи(т) тучєнѧ(к) а тако(ж) панн марєкорѣта росовѧ да(л) своє сєло сєрно(к) тучнѧкови и м ко(п) прида(л) за куропотєники (Галич, 1418 *P* 89); вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижє даємы... листъ нашъ... стєфанови воєводѣ землѣ молдавскои на потвєржѣньє нашихъ первыхъ листовъ... а держали єсмы имь наши листы и николи єсмо ихъ нє о(т)ступали, а такѣ жь мы видѣвшє єго млєрдьє к намь и доброволноє пристаньє дали єсмы приятєлю нашому милому стєфанови воєводѣ землѣ молдавскои нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124); и варє ку(л)ко кожохарп соу(т) оу ты(х) сє(л)... що бы монастирю был то(т) вє(с) прихо(д) а тако(ж) су(д)ци о(т) ясо(х)... щобы нє имали дила судити ты(х) лю(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а мы єсмо добрє зрозоумєли тымъ рєчамъ, а тєжъ, милостивый королю, имаємь вєльми вєликоую щкотоу отъ Каменьчанъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а с тєго вѣра наша и вѣра нашєго сына Богдана воєводї и вѣра наших бояр и покои стокмлєнїи жадным обичаєм аби нє бил зламан, и нє имаєм в том быти виновати; а Тоурком, колико боудоум мочи, быти им нєпрїятєли. А також коупцєм от землѧх прєрєчєнаго кролѣ... вєздє по нашєи зємли молдавскои да єст им слободно... ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*у сполуч.* а п а к ъ) а ще (18): А хотаръ тои пасицн: почєнши из долоу... до вєрха... та чєрєс Трънавкоу попєрєк на Крълани, опѧть до кнѣгнинн хотарѣ. То є ємоу вєс хотар. А пак єи да оучинѧтъ за то номѣноу оу монастыр на каждїи вторник коупно съ родитєлєм єи Александром воєводом (Сучава, 1470 *BD* I, 148); И оустах азъ господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи с злат татарскых оу роукы Мароушкы... а пак ȣ злат татарскых заплатих оу роукы Мърини, дочци Оанца Брълича (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

(*у сполуч.* а є щ є) а ще (16): тѣмъ мы... дали єсмы єму... Красныи потокъ... а от оустїя хотаръ єму на Срєть... а от Иляшєвци... дубровою до Срєть на оустїє потока. А єщє єсмы єму дали трєтїє сєло оу Слава на мунтчєлъ тому хотаръ около оусєго Буковина (Сучава, 1403 *RS* 338); А кнѧзю Михаилоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи... со всєм ис тым, штож здавна к томоу прислоухало; а єщє кнѧзь Олєксандро придал сто коп широкых грошєй, Ческой манєты братоу своємоу кнѧзю Михайлоу к тым имѣнєм (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а людєи похожи(х) шєсть члвко(в) оу то(м) имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х)... а єщє на(д)то к тому имє(н)ю црквимоу(!) прида(л) єсми ємоу дєсѧ(т) ко(п) гро(ш)и широкоє ли(ч)би (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(*у сполуч.* а и, а и є щ є) а й, а ще (13): а далъ єсмь и зємлю рольную и съ сѣножатьми... а и єщє далъ єсмь нѣзы (!) на днѣстрѣ о(т) мутвичьного потока до стєпаньча пєрєвоза... а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюновѧ ото изъбищьного пєрєвоза... до бєрєгъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); а мыта со осмь ко(п) грошє(и) прѣ(н)дєть коли тихо а и то половица на цє(р)ковъ капланоу идєт

(б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... не далъ бы еси никому ни въ чомъ имъ кривъды чинити, а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222);

(*у сполуч.* а т о) а то (7): приехалъ клепачь на ст҃го якуба дн҃ь дн҃ь лежалъ призирая тоѣ роботы коли имѣлъ ѝ тесль на недѣ(л) а коли ѕ̃ тесль а то на каждую недѣлю каждому теслѣ давалъ по с(и)ми грои(!) широкихъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а мы есми дали нашемоу миломоу братоу... державу на имѣ, городъ келїю... а то є(ст) нашемоу миломоу братоу.. урикъ съ усими доходы непороушено николи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); можеть панъ иванъ мушата и его дити и его ближнии тое имѣньє продати и заставити... или по д҃ши дати а то есмо дали тое имѣньє вѣчно и непорушно (Луцьк, 1445 *Р* 150—151);

(*у сполуч.* а т а к о, а т а к ъ) а так, і так (3): а тако ему дає(м)... со млины с полми съ рольѧми (Снятин, 1424 *Р* 100); И оусетавши (!) пан Юга вистїѧр⟨н⟩ик и заплатил им оуси тоты вышеписанни пинѣзи, оусє готовими пинѣзми. А они також дали панoу ⟨Юг⟩и вистїѧрникоу и великоє прївилїє от... Александра воєводи... *А* та⟨ко⟩ оу тот же час прѣ(д) нами и прѣд нашими бояри, пан Юга ⟨вист⟩їѧрник... оучинил за своє з⟨дравї⟩є... ⟨и дал...⟩ село на имѣ Шировци за Проутомъ... манастирю нашемоу от Поутнои (Сучава, 1478 *BD* I, 219); Казимиръ... король Польскій... дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія, на имя Хулевъ, а Холуневецъ... ничого на себе не вымѣняя; а можетъ собѣ тая имѣнія полепшивати... а на новомъ корени посадити. а такъ имѣня верху писаная дали есмо пану Петру Мышчичу и записали вѣчно и непорушно (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31);

(*у сполуч.* а д а л е й) а далі, і далі (2): И мы въ томъ князя Костантина оправили при чести есмо его оставили. А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу, и матцѣ князя Константиновои и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(*у сполуч.* а р о т о ż) а тому, а через те (1): a newestee naszoy... Julianie prysiahł... boronity ieie, ino unia u niatstwo weleł ieie umoryty... A pro toż nam nikakoho peremiryia ne nadobe s nim (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139);

(*з відтінком заключності*) то, то ж (45): Также што придали есмо кн⟨ѧ⟩зю Федору село Бродов, а также Радоселки, Радогоща, Межиречъє... *А* то все перво выписаноє держати кн⟨ѧ⟩зю Федору вѣчно (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); а мы подлоугъ его милости слюбленїю и подлоугъ его милости записоу, въ що намъ добро чинилъ и записалъ сѧ чинити добро намы, *а* мы слюбили есмо и записали есмы сѧ... и дали есми ему от насъ... селы (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а тото мыто татарскоє, що было оустановлено оу билом городѣ, *а* мы тото мыто ливовчаном отпоустили (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); И пак тоты истины Седи-Ахматови сыновє, што соут нинѣчє... оу наших роуках... а мы имаемо их твердо и статочно держати, оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292); И тиж за припасни що сѣ знаидоут оу Радовцехъ и оу Коцманє, оу тих селах що прислоухают от митрополию, а до тих припасни никто аби не имал ни жадноє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257); А пак тота привилїа що єст от дѣда нашего от Александра воєводї на Полѣни на оба части, и пак дроугаа привилїа що єст оу оуиков наших от Илїаша воєводї и от Стефана воєводї... *а* господство мы єще єсми их дали оба оу роуки молєбникоу нашемоу кирь Василїє епископоу от Романова тръга (Сучава, 1488 *BD* I, 356); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина... на тоє половини о(т) ръшкани, *а* они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

3. (*зіставно-протиставний*) а (159): у того гостынца кгрунтъ Теремеиский по левой руце, а по правой Поддубецький (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); королеви держати лвовьскую землю исполна а намъ держати володимѣрьскую луцкую белзьскую холмьскую берестиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) а противу сѧхова кнѧ(ж) лоука (Краків, 1394 *Р* 54); тако земѧнє... вызнали... аже влдчни люде... оуздають тополничаномъ занєже тополничанє имѣють с уладкою границю а стрѣлковци не имѣють (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); маеть панъ федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати, а я самъ ни жона моя... ни щадки мои никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); А коуничнико(в) три по шести коуни(ц) дають два и(х), *а* трети(и) коуничникъ по три коуници (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); охматъ царъ одинъ царъ былъ, а нинє два цари єсмо з братомъ моимъ седихматомъ (б. м. н., 1481 *ЯМ*); Нагорка а Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили, и въ книгахъ земъскихъ тая речъ имъ оправена, *а* права ни одного, а ни гвердостей инъшихъ на то не мамы (Краків, 1489 *РИБ* 433); И Бори(с) рекъ бы(л) в жоны моєє на єє вѣно запи(с) што е(и) му(ж) єє пе(р)вы(и) записа(л), а третєє части Ивашку Совичу в то(м) єє запи(с)у не было (Вільна, 1495 *ВМБС*); и Мокрычане инъшие рекли: тут мает панъ Янчинский слидогонъ, а иншие рекли: далей маем; и в том реч свою подвоили (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большей не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст., *АЛМ* 9); ино повѣдали штож деи то отчина Ходкова, отець его держал за князя Глѣба Довковдовича, а Рянцю то не отчина (Дворець, XV ст. *СГЧА*); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a jakub Prynozczyczy a boiary kniahyny pynskoy szyrma *a* s papa markowy ruki służebnyci namisnyka beresteyskaho... a radcy mista beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

4. (*єднальний*) і (131): I też sud'ja mesta naszoho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388, *ZPL* 104); даємъ вашеи мл(с)ти виданіє, аже мы и с нашимъ братомъ, стефано(м) воєводою, исъєднали сѣ и помирили сѣ єсми и имаємъ на томь мироу стоати, на вѣкы вѣчныѫ, а вашеи мл(с)ти... имаємъ оба слоужити вѣрно, на вѣкы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); И благословляю вашу милость... что бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); в Житомири слоугъ пѧтъна(д)цать из гольтѧи *а* два чл҃вка тѧглыхъ подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); а єстли мнѣ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Настаси с кн⟨ѧ⟩зем его милостью бог дѣток не дасть, *а* надомною станет ⟨сѧ⟩ волѧ божѧ... ино тыи имѣньѧ вси кн⟨ѧ⟩зю его милости... вѣчно и непорушно (Степань, 1489 *AS* I, 89); Ино сѧ на(м) видело, што(ж) то негора(з)до смотрено, а єму в то(м) кри(в)да вчынена и(ж) о(д)ного длѧ свѣтка о(т)далено его о(т) о(т)чины (Вільна, 1495 *ВК*); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть село а што на(м) с нѣго пл(т)оу идеть (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

(*зв'язує речення з дієприслівниковим зворотом*) і (8): а пакли бы панъ Васко не далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови... тогда имаєть панъ Васко дати оуваданьє пану Ивашкови оу Роудѧнцѣ, со всѣмъ правомъ, яко самъ держалъ панъ Васко, *а* не вынимая ничого с того села (Львів, 1421 *Р* 92); и за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣштортъ тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковь не поведаючи (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

Б. (*підрядні*) (139) (*вживається на початку головних речень з підрядними — у препозиції*). **1.** (*умовними*) то (36):

аже самъ не можеть заплатити тотъ истинъныи што же оуложать его оу вину, хочеть ли самъ король заплатити за нь а его дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); пак ли бы тото исныі гродо силою оузѧто а мы оужды имає(мо) ты исныі д҃ тисѧчи рублиі имо воротити иеполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); пак ли не будє(т) фрѧзьского сєрєбра, а мы литовьскые рубли дамы алюбо литоє сєрєбро, пак ли не будеть лито(г) сєрєбра а мы заплатимы грошми по чє(м) фрѧзьскоє сєрєбро идеть (б. м. н., 1411 *Р* 77); а пак ли бы ватама(н) албо рѧдцѧ рѣклъ абы єго оу сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); а єстли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших нєпрїятєлєи какоє зло, або шкодї алибо прєкажєнїѧ, а их милость тогди нам и дѣтєм нашим... тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

2. *(умовно-часовими)* то, тоді (36): а тако(ж) коли сѣ знаидоу(т) о(т) наши(х) татаръ мєжи манастырскыми татары що боудє(т) сѣ оумишали оу сєси розмирици, а мы имаємъ и(х) оузѣти опѧ(т) наза(д) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 495); a koli k Jeho Miłosti takoie dieło wczynisz, a Jeho Miłość... takimżo obyczaiem choczet k tobie utwerditi sia (Вільна, 1494 *BD* II, 389); коли нам богъ поможет та добоудєм засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую, а тогды нам... да єст слободно... въити ис их милости зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

3. *(підметовими)* то (29): а по наши(м) животи кто боудєтъ г(с)п(д)ръ... зємли мо(л)давскои... а то(т) щобиємоу нєпороуши(л) нашєго даанїє (Сучава, 1432 *ДГВІН*); кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє, або оусхочє(т) оувєрноути ... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); коли бы до⟨л⟩жникъ рєклъ тоє имєнїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шєє бо тотъ што тобѣ прода(л), *а* мнѣ бы(л) до(л)женъ пєрвїє нижли ты купилъ (XV ст. *ВС* 35); алє комоу сѣ оузри(т) кри(в)да ажє имає(т) о(т) ти(х) люди и(с) тѧ(х) сєла(х) боу(д) оу чє(м) или за вєликоє дило или за малоє а они да тѣжоуть и да иштоу(т) и(х) прѧ(д) єгоумєнє(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); а по наши(м) животи, кто будє(т) г(с)п(д)ръ нашєи зємли, а то(т) а би и(м) оутвъ(р)ди(л) и оукрѣпи(л) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(з повторним підметом) (2): кто боудєть там оу тои свѧтои цръкви, *а* они, покова боудємо мы от бога живи, *а* они да имают нам слоужити на въсѣких нєдєлѣхь оу чєтвръток вєчєрь параклис, а въ пѣток литоургїю (Сучава, 1488 *BD I*, 356).

4. *(додатковими)* то (14): а што будєть вашєѣ дєржавы под нами *а* мы за то нє стоимъ вамъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а кто бы о(т) на(с) по правдѣ нє слоужи(л) илїашю воєводє, *а* того имєть король, господарь, казнїти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); а кто боудє(т) игоумє(н) илї брѧтиа оу томъ монастирю и нє имоут ⟨грижа⟩ти сѧ о спасєнїи нашємъ и о памѧти прєдко(в) наши(х), *а* имъ да є(ст) сѫдиа богъ и свѧты никола (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); а чо(г) бы сѧ лицє(м) нє знашло по нашєи зємли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѧ(д) имає(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); алє таковаго чловѣка, гдє оучюють и изнаидоут оу их зємлѧх или боуд оу кого от их подданников, а их милости мают єго вѣгнати и въпоудити проч из их милости зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

5. *(часовими)* то (11): и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣєткы єго до зємлъ рускы(х) приближатсѧ, *а* мы обличиѣ к нєму прїидємъ... и бєзь всѧкои о(т)молвы... при чти и при вѣрѣ нашои... слюбимы и присѧгнємы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); коли кн⟨ѧ⟩зю Сємєну спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); коли пришолъ цєсаръ тоурский на насъ и на нашоу зємлъю, *а* наши оубогии люди отъ Сачавы и они побєгли до Камєнъца, а оу нашихъ людєй оубогихъ отъ Сачавы были паробъцы Кафинъскиє, и тиє вси окованы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Николай жалова(л) на матєя жє ємоу яко(ж) прїятєлєви конѧ позычилъ здорово(г) на дорогѫ, а коли(ж) ємоу засѧ вєрнѫ(л), *а* то(т) конь хрома(л) (XVст. *ВС* 23 зв.); Ратомскій свѣтчилъ тымъ обычаємъ: коли панъ Петръ прїѣхалъ до Станкова и съ панєю своєю до дѣлу своєго, а я тогды намѣстникомъ былъ отъ пана старосты (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

6. *(пояснювальними)* то (5): а тако(ж) варє що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ *а* они с ни(х) да возмоу(т) вєликоє мыто о(т) гривны а товаръ що проминє(т) *а* они да бєру(т) о(т) єоза ка(к) право (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515); Милостивый королю! Што єси прислалъ Матыѧса бискоупа о щъкодоу Камєницъкоую до насъ, а мы єсмо добрє зрозоумєли тымъ рєчамъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а што с подворъѧ панєи Михайловы Руденский (!) ворота поставлѧны на тоє подъворъє, *а* пєрєдтым зо вєков чєрєз тыи подворѧ чаруковскоє до руденского подворѧ дороги жадноє нє бывало ани оулипи (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

7. *(міри або ступеня)* то (4): а отъ тїи куници колько будуть намъ надобни, *а* мы имємъ соби купити, а инїи имъ слободни (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а от тыи коуници колко боудоут намъ надобни, *а* мы имємъ собѣ коупити, а иныи имъ слободни (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); и пак колико бєсєдє имахмо къ вашєи милости, а мы по рѣдоу въсє къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

8. *(причини)* (*у сполуч.* а т о) а тому, а тому то, а через те (1): Іже оу доспє(ш)но(м) людоу чєсть королє(в)ская и оборонєниє всєи зємли залєжить *а*, то слоуши(т) (!) на ка(ж)до(г) рыцєрьска(г) чл҃вка а на шлѧ(х)тича и на кажьно(г) поспо(л)наго чл҃вка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ вєликостї имєнїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъскои на валкоу (XV ст. *ВС* 34 зв.).

9. *(способу дії)* так (1): какъ оц҃ь нашь какъ оц҃и ваши были за одно послы сылали мєжи собою а мы такожє хочємъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

А² *част.* (50) 1. *(починальна) (у сполуч.* а с є *в стандартних початкових формулах грамот)* оце (40): А сє ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвьскии и господарь рускоѣ зємлѣ далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньюо(!) матѣичича што жь слушаєть пєрємыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сн҃у двд҃вьского осташкови (Львів, 1386 *Р* 31); а сє азъ влд҃ка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с҃)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); А сє азь смѣрєныи *(в ориг.* смрѣрєныи.— *Прим. вид.)* игоумєнь чєстнѣи обитѣли свѧтаго благовѣщєнїа и свѧщєнномонах Анастасїє... видѣвшє мы, сыноу цръковныи и добрыи нашь приѧтєлю правыи, твоє произволєнїє, сътворихом о том що мы слюбихом твоєи милости, панє Игнатє... поколь боудєт свѧтоє мѣсто сїє, да от нас боудєт⟨ь⟩ тоє произволєнїє, за вашє здравїє и за доушѧ вашѧ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); А сє я кназь (!) Олєксандро Сонкгоушковичь, а кнѧзь Михайло Сонкгоушковичь подилилис єсмо отчизною нашою (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А сє я кнѧз Михайло и кнѧз Костєнтин Иванович⟨и⟩ Острозски⟨и⟩ записываєм п⟨а⟩ни Єнковой Чаплича пани Татѧнє имѣнє своє Мєжирєчє (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

2. *(підсилювальна)* ще, ще й, та, та й (9): I poszli na woynu a i sami iesmo uże na doroze, Boha wozmia na pomocz (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣрънов службы и вєлѣлъ мѧ имити и вєлѣлъ былъ мѧ горла моєго избавити и жоны моѣ и дѣтокь моихъ и чти и имѣньѧ моєго *а* бєзъ моѣ вины и бєзъ права чєрєсъ намолву моихъ нєприѧтєлєи (Черняхів, 1435 *Р* 132); Тыми жъ

разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а по нашємь животѣ *а* они да имают слоужити нам въ пѣток вечєрь парастас, а оу соуботоу литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356);

(*у сполуч.* а в е д ж е) тож, але ж (1): ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ... абы до насъ прыиехалы изъ паномъ Карпомъ потокмылыся... а ведже мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

!А[3] ⟨О⟩ *див.* **О.**

ААВРАМ *див.* **АВРАМЬ.**

! АБА ⟨АБО⟩ *див.* **АБО.**

***АБЄГИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва?)*: тыє свѣ(т)ки писали г(с)дрю Своємоу па(н)у скипорю того(ж) дєлѧ што(жь) они при старости ива(н) абєгина оу... (!) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *род. одн.* **абєгина** (бл. 1458 *Р* 168).

АБИ[1] *див.* **АБЫ** [1].

АБИ[2] *див.* **АБЫ** [2].

АБО *спол.* (90) **I.** *(зв'язує члени речення)* (87) **1.** *(розділовий)* або, чи, чи то (69): toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedcził by (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); завѣзкоу... поставили єсмы мє(ж) ними пѧ(т)дєсѧ(т) гривє(н) срєбра, кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє, або оусхочє(т) оувєрноути... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); продал єсми єму и на потом будоучим ближним єго так, ижєт (!) он волєн або хто ближный єго кому оусхочєт продати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ (Краків, 1500, *АЛМ* вип. 2, 58).

2. *(розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи, чи то... чи то (12): czerez upad, pożohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawlenymi zastawami utratił... (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); продал єсми єму... так, ижєт он волєн... кому оусхочєт продати або даровати або замєнити и на своє доброволно вжитки обєрнути (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а єстлибы хто хотєл вступатисѧ оу моє сєло Пьѧнъ... нєхайжє он... тыи наклады отложит *(в ориг.* отложити.— *Прим. вид.)* што кн⟨ѧ⟩зи их м⟨и⟩л⟨о⟩сть на тоє имєнє Пьѧн наложат: або став заставѧт або иншии который наклад на тоє имєнє наложѧт (Острог, 1481 *AS* I, 77); намѣстникъ мой нє жаловалъ на пана Петра, ижъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ изъ тое скрини (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А також мы ... ани жаднои радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкоторѧ моц... тоурєцкого чъсарѣ, або єго санжак(а) або єго подданных, пришла бы (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

(чергується з а л и б о) (1): а єстли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших нєпрїятєлєи какоє зло, або шкодї алибо прєкажєнїѧ, а их милость тогди ... имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

3. *(пояснювально-уточнюючий)* чи, чи то, або ж, тобто (5): I też... sud'ja mesta naszoho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko... a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); продали єсмо... землю пашноую... со всѧкими... поплатки и податми которымъ колвєк имєнєм могоут названы або мѣнены быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); А також мы... ани жаднои радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкоторѧ моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

II. *(зв'язує сурядні речення) (розділовий)* або, чи (3): źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom bozi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho; abo budet' pered oblicznostiu naszoju wyznania (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); Кто бѫдє(т) нєко(т)рыи добры(и) чл҃вкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имєєть пово(д) на нєго досвє(т)чить або то(т) добры(и) имєє(т) самь своєю прїсѧгою о(т)быть (XV ст. *BC* 18); а о томъ дєлє коли ѧ боудоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу або отъ иноє стороны рать моѧ прибєгъши, твоимъ людѧмъ зашкодѧ(т)... потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ... к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **АЛБО, АЛЄБО, АЛИ**[2], **АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО** [1].

АБРИК *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то свѣдковє... пан никєл абрик, пан юнь... пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **абрик** (1456 *Cost.* II, 791).

АБЫ[1], **АБИ** *спол.* (230) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* щоб, аби (114): што ієстє просили насъ абыхомь васъ пустили... чєрєз бєрєстиє абы вамъ нє закажали мы хочємь ради то учинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); тогды пожадал єсть оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* I, 6); тогды они пришєдши вшитци... оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища... и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѧтславу (Львів, 1370 *Р* 18); вєлможныи стєфанъ... воєвода... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *Р* 121); просилъ єсьми господина владыки Володимерского, абы его милость печать свою прыложилъ къ сему моему листу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а што было мыто, оу тєгєнѧкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта нє было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); и просили єсмо ты(х) людєи добры(х)... которыи при то(м) свє(д)цє(м) (!) билн аби оны свои печа(ти) приложили (Луцьк, 1490 *Пам.*); билъ намъ чоломъ, абыхмо ему тые... имен⟨ь⟩ица и люди нашимъ привил⟨ь⟩емъ потвєрдили (Городно, 1497 *РИБ* 683); и писалъ и всказалъ къ намъ, просєчы и жадая насъ, абыхъмо тыхъ єго пословъ казали чєрєзъ нашы зємли добровольнє пропустити (Вільна, 1498 *BD* II, 412); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(повторюється перед присудком) (12): про то хочємь абы соу(д)я алюбо по(д)соудокъ, абы вєньци нєслали одно двоу слоугъ слоу(жє)бнїковъ (XV ст. *BC* 17); мы Стєфан воєвода... слоубоуємъ... и обєцахомъ... абихом мы на того днє и на тъи час, що коли нам єго освєценною милость изѧвлѣєть по єго милости посломь... абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новый Град, 1479 *BD* II, 351);

а ж є а б ы х о м (1) *див.* **АЖЄ** [1];

(з відтінком припущення, сумніву) наче, начебто, буцім, буцімто (5): а пак ли бы ватама(н) албо рѧдцѧ рѣклъ абы єго оу сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); жаловалъ намъ... Литаворъ Хребтовичъ на земянъ Дорогицъкихъ, на Нагорку а на Шъпицу, абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ, будучи въ Смоленску, абыхъ я семь волостей твоеи милости... закралъ безъ данины... вашое милости... и тежъ абыхъ переималъ былъ въ него въ Мошне (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

2. *(мети — у постпозиції)* щоб, аби (92): а на крѣпо(с) то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша печа(т) абы то крѣпко здержа(т) (Молодечно, 1388 *Р* 43); тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розьіха(л) и оуграничилъ (Галич, 1404 *Р* 68); ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до зємянъ Браславскихъ... также до

бояръ Хмелныцкихъ... абы до насъ прыиехалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) абы зє(м)лѣ наша далє нє гыбла (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); што ваша милость мне очивисте приказали и дворанина своего пана Стецъка Шишку прислали, абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ... Ино я с тымъ дворяниномъ... до князя Михайла посылалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); а то(т) староста имєєть ємоу ласкы оу на(с) шоукать, абыхомъ прїпоустїлї єго ко справѣ (XV ст. *ВС* 38 зв.); Тогды имаєм с обох сторон послати своих панов, абы таковои рѣчи досмотрили и справєдливост оучинили (Гирлов, 1499 *BD* II, 424—425);

(повторюється перед присудком однорідного підрядного речення) (2): та(к) сѧ єднали и(ж)бы... па(н) мань з дѣтми своими да(л) по(д)бны дєнь паноу михаилоу, абы вышли с паны и мєжиаши и съ и(х) стары(м) привилиє(м), абы дали и оузнамєнали паноу михаилоу тоть оувє(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422);

(у препозиції) (3): про(т) абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашєи службѣ и оу правдѣ коли сѧ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в) и єго королици (Молодечно, 1388 *P* 43); Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ (? — *Познач. вид.*), выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Абы оусїльнїкомь смєлость о(т)нѧта оуставлѧємь колї шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїча забьє(т) за головоу шєстьдесѧ(т) гривєнъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

3. *(означальні — у препозиції)* буцім, ніби, що (1): И мы ...питали: маешъ ли на кимъ на него доводъ, абы онъ семъ волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

Див. ще **БЫ**[1]

АБЫ[2], **АБИ** *част.* (123) *(модальна)* щоб, аби (122): Jestliby waźnosti peniezej pozyczonych ne wczinila, aby... sudi swojemu, tuju zastawu okazał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а таки(ж) коли мєдоу привєзоу(т) о(т) свои(х) пасикъ абы нє платили мыта ино оу ѧсо(х) (Сучава, 1453 *ПГОВ*); а до ти(х) припасни ни(к)кто (!) аби нє има(л) ни жадноє дило али аби има(л) дило єпископа нашего о(т) Радовцє(х) или дворници и(х) (Сучава, 1479 *DC* 141); A hranica naszomu hosudarstwu welikomu kniazstwu s twoieiu zemleiu aby była po dawnomu (Вільна, 1494 *BD* II, 389); коли похочєть Стєфанъ воєвода, або и тыми разы, кого всхочєть своихъ пословъ послати... навєдити зъдоровъя дочки своєє... и внука своєго, абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); абы ка(ж)ныи варовалъсѧ своємоу соусєдоу шкоды чїни(т) (XV ст. *ВС* 25); а ... кто боудє(т) г(с)п(д)рь нашєи зємли, а то(т) а би и(м) оутвъ(р)ди(л) (Сучава, 1500 *Cost.* *S.* 234);

(повторюється перед присудком) (1): И тєжъ абы ихъ люди съ чоужыхъ зємль мєжы єго людей мєжы Волохъ абы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

Див. ще **БЫ**[2], **ДАБЫ.**

АВА *спол.* (4) (*мад.* avagy) *(зв'язує члени речення — розділовий)* або ж, чи то: А коли привєзоут Ливовчанє соукна... а оу ных никто гвалтом бєз пинѣзєи ни один локот нє моглъ оузѣти, ни мытник, ани боѧрин, ава ни ми сами (Сучава, 1460 *BD* II, 275); и имают нас остерєгати и оборонити... от каждого на свѣти языка, и от Тоурковь и от Татар и от Оугорь, ава и от поганина и от христианина (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Про тож ни один болѣрин, ани соудєц, ани мытник, ава ни один наш слоуга или болѣрин да нє смѣют брати мыто от товара монастирского (Путна, 1471 *BD* I, 159).

АВГУСТЪ, АВГУСТ, АУГОУСТЪ *ч.* (66) (*цсл.* авъгоустъ, *гр.* α'ύγουστος, *лат.* augustus) (*назва місяця*) серпень: писань в лѣ(т)≠ѕцѝ агоуста д҃ днь (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); оу сочавѣ влѣ(т)≠ѕцкв м(с)ца августа в҃ днь (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); писань оу пєрєвалєхъ... мисѧца Авгоуста сємого на(д)цѧ(т) днѧ (Перевали, 1440 *P* 142); На то єсми дали нашь листъ... оу Самборѣ мсцѧ авгус оу трєтии дєнь (Самбір, 1458 *P* 169); Писан оу Чєрлєховѣ, августа θ҃ дєн, индикт трєтий (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); Писанъ у Вильни, Августъ 10 день. Индиктъ 13 (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); пса(н)... В лѣ(т)≠ѕ҃ м(с)ца авгоу(с) д҃ днь инди(к) в҃ (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **августъ, август** 5 (1440 *Cost.* II, 66; 1444 *AS* I, 42; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *АЛМ* 84; 1496 *АЛРГ* 72); **аугоустъ** 1 (1436 *Cost.* I, 474); *зам. род.* мѣсѧца **авгауст** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 59); **аугоуст** 1 (1499 *BD* II, 131); *род. одн.* **августа, Авгоуста, авъгоусъта** 11 (1413 *ОБРН* 115; 1414 *DIR«A»* 441; 1424 *ДГВВ*; *P* 100; 1438 *DBAc* 28; 1440 *P* 142; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1485—1500 *AS* I, 121; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1497 *AS* II, 112 і т. ін.); **авгоу(ст), авгоус(т)** 6 (1426 *Cost.* I, 179; 1428 *Cost.* I, 221; 1435 *Cost.* II, 680; 1444 *Cost.* II, 208; 1445 *Cost.* II, 226); **авгу(с), авгус** 4 (1422 *DIR«A»* 35; 1437 *Cost.* I, 530; 1447—1492 *ЛКНБ*; 1458 *P* 169; 1499 *ПИ* № 3); **аугуста** 4 (1403 *RS* 338; 1421 *AS* I, 27; 1436 *Cost.* I, 476; 1448 *Cost.* II, 738); **агоуста** 1 (1400 *DIR«A»* 433); **ауста** 1 (1478 *ЗРМ*); **ау(г)ста** 1 (1448 *Cost.* II, 735); **аугоу(с)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **аугс(т)** 1 (1436 *Cost.* I, 482); *ск. н.* **ау(г), ауг** 24 (1429 *DIR«A»* 455; 1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 185; 1447 *Cost.* II, 289; 1455 *Cost.* II, 544; 1459 *BD* I, 35; 1469 *BD* I, 46; 1470 *BD* II, 310; 1479 *Cost.* *S.* 102; 1488 *ДГСВМЦ* і т. ін.); **ав(г)** 3 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ*; 1489 *ПГВСР*); **а(г)** 1 (1447 *Cost.* II, 732).

АВЄРЄЩИЄ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тъ(м) мы... жаловали єсми єго особною нашею мл(с)тїю и дали єсми єму два сєла... на имѣ жидєщїє и авєрєщиє (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *наз.* **авєрєщиє** (1438 *Cost.* II, 7).

Див. ще ***АВЄРОВЦИ.**

***АВЄРОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... оже єсмы оучинили с нашою... радою... и дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла авєровци што на сучавѣ а другоє сєло грьцькоє (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *знах.* **авєровци** (1403 *ДГАА*).

Див. ще **АВЄРЄЩИЄ.**

АВИВЪ *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Ἄβιβος): фролъ, лаворъ... авивъ... святыи григории чюдотворєц... все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **авивъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

АВРААМЪ *див.* **АВРАМЬ.**

АВРАМЄЙ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Аврамии, *гр.* Ἀβράμιος, *гебр.* Abraham) Аврамій: А при томъ были свєтки наша рада: архимандритъ пєчєрский Аврамєй, а кнѧз Иван Путѧта (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аврамєй** (1437 *AS* I, 34).

АВРАМОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ была дочка моѧ... Марѧ Сємєновѧ Ровєнскаѧ... пан Фєдко Аврамович дворанинъ (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аврамович** (1488 *AS* I, 242).

***АВРАМОВЪ** *прикм.* (1): А пак привилїи Аврамово, що имал он на тоє сєло от нас жє... а тоты єго привилїи, ажє съ коли изьявѧт, а они да нє имают добоувати на сїє нашє привилїє (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Аврамово** (1493 *BD* II, 22).

Пор. **АВРАМЬ.**

АВРАМЬ, АВРАМ, АВРААМЪ, ААВРАМ *ч.* (13) *(особова назва, гр.* Ἀβραάμ, Ἀβράμ, *гебр.* Abraham) Аврам: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ Святаго Михайла Златовер-

хого (Київ, 1398 *ДГПМ*); продали єсмо мыто володими(р)ское... єсю а товарышоу его Аврамоу (Петрків, 1489 *АМВ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга иаш Сима БєнѦ и сєстра єго Моуша и братанич их Боуда и плємєниковє их Аврам и плємєница єго Стана... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аврамь, Аврам** 5 (1490 *BD* I, 442; 1493 *BD* II, 22; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); **Авраамъ** 1 (1398 *ДГПМ*); *зам. род.* оу руки **Ааврам** 1 (1479 *BD* I, 221); *зам. дав.* слоузѣ ⟨**Ав**⟩**рам** 1 (1472 *BD* I, 221); *дав. одн.* **Аврамоу** (1489 *АМВ*; 1490 *BD* I, 442; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175).

***АВЪГОУСЪТЪ** *див.* **АВГУСТЪ.**

АВЪРО *ч.* (5) *(особова назва, молд., цсл.* Авєркии, *гр.* 'Αβέρκιος) Оверкій: мы Стєфан воєвода... ⟨знамє⟩нито чиним... ожє прїидє прѧд... оусими нашими молдавскыми бояре слоуга наш Авъро... и продал свою правоую ⟨отн⟩иноу (Сучава, 1491 *CVD* 3); И оуставшє наши слоуги Тоадєр и плємєник єго Сима... та заплатили... ї̃ злат татарскых... слоузѣ нашємоу Авъроу (Сучава, 1492 *BD* I, 506).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Авъро** (1491 *CVD* 3); *дав. одн.* **Авъру** (1490 *BD* I, 397; 1491 *CVD* 3; 1492 *BD* I, 506).

Див. ще **АВЪРОУ.**

АВЪРОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., цсл.* Авєркии, *гр.* 'Αβέρκιος) Оверкій: И заплатили наши слоуги Сима и брат єго Авъроу оуси тоти вишєписанни пинѣзи (Сучава, 1490 *BD* I, 397); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... слоуга наш Авъроу... и продал свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 505).

Див. ще **АВЪРО.**

АГАПИЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Агапии, *гр.* 'Αγάπιος) Агапій: тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... монастиръ, на оустиє брълъдєцѣ, гдє агапиє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

***АГГЄЛЪ** *див.* ***АНГЕЛЪ.**

АГЪТА *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Агаѳа, *гр.* 'Αγάθη) Агата: и пак оу том... прїидє прѧд нами... НастѦ... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоупленїє, єдноу фалчоу винограда... що же была коупила тотоу фалчоу винограда от Агъта, жєна Кариак Леоуринци от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **(от) Агъта** (1499 *BD* II, 147).

Див. ще ***ОГАѲЬЯ.**

***АДАМАШЪКА** *ж.* (2) *(стп.* adamaszek, *лат.* adamascus) адамашка: А на кажъдыи годъ мають намъ дати чоломъбит⟨ь⟩я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226); послано кнѧзю... шоуба собольѦ волочонаѦ аксамитомъ або адамашъкою (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **адамашъки** (1487 *РИБ* 226); *ор. одн.* **адамашъкою** (1488 *УКТ*).

АДАМЪ *ч.* (3) *(особова назва, гр.* 'Αδάμ, *гебр.* Ādām): А при томъ были... панъ адамъ орецкии, панъ михалъ оугринъ ваповецкии (Перемишль, 1391 *P* 45); пис(анъ) оу Сочавѣ, от Адама (Сучава, 1468 *BD* II, 303).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Адамъ** (1391 *P* 45; 1433 *P* 122); *род. одн.* **Адама** (1468 *BD* II, 303).

***АДАШЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Адам): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истиннїи наши слоуги... сыновє Лазора Адаша, и плємєник их Иванко... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *род. одн.* **Адаша** (1495 *BD* II, 249).

АДНО *див.* **ОДНО.**

АЖ[1] *див.* **АЖЪ**[1].

АЖ[2] *див.* **АЖЪ**[2]

АЖБЫ[1], **АЖЪБЫ, АЖБИ, АЖЬБЫ** *спол.* (33) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* щоб, аби (15): Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, aż by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); возрєвшє єсмо на на (!) єго вѣрноую службу и хотѦчє по нємъ аж бы тымъ лѣпєи и вѣрнѣи намъ... послужилъ... даємъ ємоу... и оставлѦємь... при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); мы возрѣвши на єго вєрну службу и хотѦчє по нѣмъ аж бы намъ вєрнѣи послужи(л)... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво (Львів, 1399 *P* 59); Про тожъ напоминаємъ твою милость твоєму съ нами запису и подълугъ прысяги нашоє, ажъ бы єси намъ рачылъ быти раденъ и помоцонъ напротивъ того нєпрыятєля нашого, въ нашу прыгодоу и потрєбу (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); и мы о том писали до ключника луцкого... аж бы сѦ о том доведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(з відтінком припущення, сумніву) ніби, буцім (4): И Костянтинъ рекъ... а рєкъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ, ажъ быхъ я господарскихъ семь волостей закралъ и сему въ тебе въ Мошнѣ переписалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); И Глѣбъ рекъ... самъ же почалъ єси Совѣ свѣтчити на трєтюю часть, ажъ бы была въ томъ запису трєтяя часть єму записана (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

2. *(мети — у постпозиції)* щоб, аби (4): А длѦ лепшоє твердости того моего листа, я Степанъ Гуща билъ есми чоломъ господину владыцѣ... ажбы ихъ милость печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); силовали сѣ есми, аж бихмо пришли на обичаи предков наших (Коломия, 1485 *BD* II, 371); и ты нмъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє ажъ бы мыто нашо непонижалосѦ (Краків, 1487 *АМЛ*); А вы бы тежъ присѦгоу свою пере(д) его мл(с̃)тью вдєлали а(ж)бы г(с)дръ вашъ записъ сво(и) да(л) посломъ его мл(с)ти (б. м. н., 1496 *ОПСВВ*);

(у препозиції) (1): рѣчи которыи жь в часу бывають *аж бы* нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущои знаємости аж бы вѣчистью листовъ былы потвєржєны (б. м. н., 1424 *P* 99).

3. *(умовні — у препозиції)* якщо б, коли б, якби (5): а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль што ѣ имѣль с прибковою сєстрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м̃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *P* 81): а єго, бжє нє даи, аж бы сѦ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а зємлѦмъ миръ правы дєржати и вѣчны, нєроушєны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а до то(г) часу н до того днѣ, аж бы(х) сѦ па(к) нє могло на(м) стати тако(г) миру и тако(г) покоя, яко быхо(м) моглн имъ то(у)ю справє(д)ливо(ст) оучинити, а они оужє имаю(т) и другы дє(н) напрє(д) оуложити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а бож⟨е⟩ того не дай, ажбы сѦ што мѣло надо мною стати, тогды до моеѣ отчины до ГолчѦ не имають ничого имѣти братя моя ни ближнии моѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60—61);

(в інтерпозиції) (1): На котороумь соимѣ тоты пановє съ ⟨о⟩бох сторонь, одною волєю тоутож на том мѣстьцѦ под Хотинємь, аж бы била божїа волѣ и господарѣ кролѣ єго милостъ и господарѣ Стєфана воєводы на то, и дроугы снємь посполити оу тыждєнь по свѦтомь Юрїи наиближшимь положили (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

4. *(підметові — у постпозиції)* щоб (1): слушно єст ажбы вчинки людъски которыижъ ⟨съ⟩ часомъ отходѦт достаточнымъ свєдєтствомъ листовъ и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

5. *(означальні — у постпозиції)* ніби, наче, неначе, мов, немов (1): далєи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь... ажьбыхо(м) которыи сты(м) то мистро(м) хотѣли дєржати тадынки о єднанье покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

АЖБЫ[2] *част.* (1) *(модальна, розпочинає спонукальне речення)* аби, щоб, хай, нехай: рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущои знаємости *аж бы* вѣчностью листовъ былы потвєржєны (б. м. н., 1424 *P* 99).

***АЖ-ГЄРИИ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* haǰi-girej): а мы имаємо их твердо... держати... и николи на волю их не поустити, ани выдати их... ни до Литвы, ани до Басараб, ани царєви Аж-Гєриєви (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Аж-Гєриєви** (1462 *BD* II, 292).

АЖЄ[1], АЖѢ *спол.* (155) (*приєднує підрядні речення*) **1.** (*додаткові — у постпозиції*) що (127): Мы кнѧ(з) Федоръ любортови(ч) знаємо чннимъ... аже г(с)дрь нашь... и єго кролєваѧ... дали ми землю... на имѧ сѣверскую (Віслиця, 1393 *P* 50—51); мы вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... аже нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч)... послужилъ намъ (Краків, 1394 *P* 53—54); а сє азъ влдка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ аже да(л) ми г(с)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки... чинимы знаємо... аже слуга нашь вєриыи па(н) ходко чємєреви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *P* 59); а слюбуємь и слюбили єсмо за романа, аже имаєть романъ служити нашєму г(с)дрю, кролю влодиславу (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); Мы... оу єдин(с)твѣ воли нашєи ... осудили єсмы и осужѧємъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту (Медика, 1404 *P* 69—70); даємо вѣдомо симъ наши(м) листомъ... аже балица воєвода... съзидашє црковь въ имє стго архагла Михаила (Сіґет, 1404 *ГМ*); купєць дасть свою вѣру, аже нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); мы кнѧ(з) Ѳедорь любортови(ч) чинїмы то знамєнїто ... *аже* прїшє(д) прє(д) на(с) па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрь дѣдошицкого кгоурь(гє)шєви(ч) аже ємоу взѧ(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ (Зудечів, 1421 *P* 95); и то и ѣщи вьзнали аже влдчни люде слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 98); и стали єсмо на томъ, аже имаємъ записы держати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); и дали єсми Ива(н)кови... по обычаю аби пошо(л) ива(н) са(м) съ кд присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними аже ива(н) исъ своими братїами соу(т) оунуки ку(п)чичєви по и(х) матєри такожде аже су(т) и марушки и ми(х)нови ти(ж) оунукы (Васлуй, 1474 *РГС*); Мы то знаємъ аже они роскажоуть твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401);

(*у сполуч.* а ж є а б ы х о м) щоб, щоби, аби (1): мы Стєфан воєвода... явно чиним... аже мы слюбоуємь... то господарю... королєви полскомоу... аже абыхом єго милости вєрни и справєдливи были (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

2. (*умовно-часові — у препозиції*) якщо, коли, як (13): аже поидєть оугорьскыи король на литву польскому королєви помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); а до спсова днє аже нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то сєло опѧтъ до другого року (Львів, 1386 *P* 31); Аже будєть ва(м) надобѣ помочь на кого иа ворога вашєго ѧзъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Аже що коли тыѧ вышєписаны, Ивоул и Негра, или боудї кто от их плємєнє имоут починати на пана Игната... да заплатит... завѣска ѝ роу⟨бли срєбра⟩ (б. м. н., 1440 *DBAc* 32); а тоты єго привилїи, аже сѣ коли изьявѧт, а они да нє имают добоувати на сїє нашє привилїє николи иа вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22);

(*у сполуч.* а ж є п а к ъ) якщо ж, коли ж (1): аже пакъ тых ємоу нє достанєтъ тогда що бы было братїѧмь єго (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242);

(*у сполуч.* є с т ь л ї а ж є) (1) *див.* **ЄСТЛИ** 1;

(*у постпозиції*) якщо, коли (1): и николи того нє хочємъ порушити, а ни противъ тому быти, на вѣкы вѣчныѧ, аже иамъ господарь нашь, король, кривды нє оучинитъ оу нашєи землі и оу моєи отчины и оу моєи во всєи границы (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

3. (*підметові — у постпозиції*) що (4): Swidoczno budeth kaszdomu kto koly na sziy list vzozdrith, aze swidomo mny panu Miklvschowy Alexandrowiczu... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszcziznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); комоу имє(т) сѣ видѣти, аже имаєть кривда о(т) ты(х) людєи ис тѧ(х) сєла(х), а о(н) да и(х) ишчє(т) прѧ(д) игоумєно(м) о(т) нѣмца (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); ино тоу(т) были мно(г) рѣчи, заноу(ж) паноу кости сѧ видѣло аже мало имає(т) за свои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

4. (*означальні — у постпозиції*) що (5): исталасѧ торгувлѧ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны стго ивана аже пани хонька васковая дѧдьковича жєна... продала єсть тотъ мунастырь за к гривєнъ сєрєбра вѣсного (Перемишль, 1378 *P* 25—26); тѣмь мы... дали єсми ємоу оу иашєи землі оу молдавскои сєла на имѣ собранєцъ... и васковцїи, мишино сєло, аже мишѣ загубилъ своє имѣнїє оу хитлѣньствы и боудници михаила кошчїєвича аже и онъ загубилъ оу хитлѣньстви (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); алє кому сѣ оузри(т) кри(в)да аже имає(т) о(т) ти(х) люди и(с) тѧ(х) сєла(х) боу(д) оу чо(м)... а они да тѣжоуть и да иштоу(т) и(х) прѧ(д) игоумєнє(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

5. (*способу дії — у постпозиції*) що (2): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли єсмо єго оу нашои державѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); и на болшю крѣпость нашего осужєниѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ подлугъ нашєи землі обычаѧ а то тако аже король заплативъ пѧ(т) сотъ гривєнъ тымъ панѧ(м) има вєчисто, держѧ(т) (Медика, 1404 *P* 70).

Див. ще **АЖЄТ, АЖЪ[1], ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ[2], ИЖЄТЬ, ИЖЬ[2], ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

АЖЄ[2] *част.* (2) (*підсилювальна*) (*у сполуч.* а ж є д о *вказує на межу в просторі або часі*) аж до: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода молдавьскии и дѣдичь оусєи землѣ волошьскоі о(т) плонины аже до брєгу морѧ... слюбили єсми... владиславови... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Мы... Іо Стєфан воєвода... слюбоуєм... иж от тых мѣсть напєрєд съ прѣрєчєнным... Яном Олбрахтом, кралєм полскым... о... шкодї и кривды, под которим колвє (!) часом оучинєных, аже до нинѣшнѣго днє, а мы имаємо имѣти ... мир (Гирлов, 1499 *BD* II 419—420).

Див. ще **АЖЄЛЄ, АЖЪ[2], АЛИЖЬ[2].**

АЖЄБЫ *спол.* (2) (*приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції*) щоб, щоби, аби: а коли быхми то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) михаилу на тоты дни вышєпнса(н)ны(х), а мы сѧ по(д)даємь ажєбы оузѧ(л) оу нашємъ имѣнии оу карловѣ пѧ(т)дєсѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); єсми била чолом... королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимеру, ажебы... допустил мєнє ко имєнѧм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

АЖЄЛЄ *част.* (1) (*підсилювальна*) (*у сполуч.* а ж є л є... д о *вказує на межу в просторі*) аж до: алє коли... оусхочє(м) поєхати пєрє(д) нашєго милостивого пана... абы на(с) мирно глєитовали... и(с) нашєи границы до нашєго милостивого пана королѧ... и па(к) о(т) нашєго пана ажєлє па(к) до нашєи границы (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **АЖЄ[2], АЖЪ[2], АЛИЖЬ[2].**

АЖЄТ *спол.* (1) (*стп.* ażeć) (*приєднує підрядні речення способу дії — у постпозиції*) що: так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих... ани мои прирожоныи ближнии... нє мают в то сѧ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще **АЖЄ[1], АЖЪ[1], ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ[2], ИЖЄТЬ, ИЖЬ[2], ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

***АЖОУДЪ** *ч.* (3) (*назва містечка у Молдавському князівстві*): А кто повєзєтъ соукно до Басараб, дати имєт на головном мытѣ оу Сочавѣ от гривноу три гроши... а оу Ажоуда... от воза в злати (Сучава, 1460 *BD* II, 274); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Щербан и

Бръндоуше... продали свою правоую отниноу... половина сєло от Шєкан, вишнѣѧ част, по вишє Ажоуда (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ажоуда** (1460 *BD* II, 274; 1494 *BD* II, 38).

АЖЪ[1], **АЖЬ, АЖ** *спол.* (16) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що (11): будєть вєдомо оусємъ хто коли видитъ грамоту(с) а любо слышитъ чтучи ажъ ѧзъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ... со кнѧзємъ скиригаиломъ... што жъ... дати ми двєстє рублєвъ кнзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ вєликого цр҃ства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а кажєть, ажъ онъ тому нє радъ былъ, што которыи дєла нинє вамъ съ нимъ такъ стали сє (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(*у сполуч.* а ж ъ ш т о) що ж (1): Такє(ж) тыми часы г(с҃)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили г(с҃)дрєви нашєму ажъ што тамъ слышали в зємли тоурє(ц)ко(и) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

2. (*умовно-часові — у препозиції*) якщо, коли, як (3): Тє(ж) ажь который мѧтє(л) алюбо иньшоую рє(ч) возмє(т) оу ко(г) своєю волєю имєє(т) ємѫ за сѧ вѣрнѫ(т) (XV ст., *ВС* 29 зв.— 30); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнєт нѣкоторіи боярин... кроулѣ єго милости до нас... тот бы имал одослати сѣ до своєго господарѣ до кролѣ єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(*в інтерпозиції*) (1): и тыми разы ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраины к тымъ нашымъ панъствомъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ**[2], **ИЖЄТЬ, ИЖЬ**[2], **ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

АЖЪ[2], **АЖ** *част.* (21) *(підсилювальна) (переважно у сполуч. з прийм., що виражають просторові або часові відношення)* аж (19): а потомъ пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ротовъкою поступуючи, недалеко села нашого Своза, ажъ ку Пруднику идучи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); грань... одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); ажъ тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ... у верхъ тое Смыжали посеред речки аж до верьхов тое Смыжали (Хрінники, 1472 *АрзЮЗР* 8/III, 3); а... король... писал до пана старосты и до нас, штобы сѧ тою дѣлницею... нє дєлили до того часоу, поки аж б⟨о⟩гъ дасть корол... боудєть оу кн⟨ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); а тые Єсаки ажъ мєнє братомъ нарєчєшъ вєли дати (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и они присѧгнули и завєли по рѣчку по мѣзноую, а по кривицоу а(ж) до камєного бродоу (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(*у сполуч.* а ж ъ и) аж (2): И тая Ганка мешкала на дѣльницы мужа своєго на вдов⟨ъ⟩ємъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ... и какъ... вжо пошодшы... тую дѣл⟨ь⟩ницу... держала... ажъ и до тыхъ часовъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); и зася... тыхъ єго пословъ... абы тєжъ добровольно єстє ихъ пропускали... дорогою ажъ и до границы волоскоє (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

Див. ще **АЖЄ**[2], **АЖЄЛЄ, АЛИЖЬ**[2].

АЖЪБЫ *див.* **АЖБЫ**[1].

АЖЬ *див.* **АЖЪ**[1].

АЖЬБЫ *див.* **АЖБЫ**[1].

АЖѢ *див.* **АЖЄ**[1].

АЗЪ, АЗЬ, АЗ *займ.* (50) (*цсл.* азъ)я: а сє азъ вл҃дка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с)д҃ръ мои... митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); Азъ рабъ бж҃іи... стєфанъ по прозвищоу(ж) винцъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Сє азъ рабъ бж҃іи кн҃зь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кієвь (Київ, 1446 *Р* 154); И оустах азь господство мы и заплатих оуси... с҃ злат татарскых оу роукы Мароушкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **азъ, азь, аз, а(з)** (1398 *ЗЛЕІК;* 1401 *ЗКЄ*; 1433 *Cost.* I, 359; 1446 *Р* 154; 1453 *Cost.* II, 453; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 144, 147 і т. ін.).

Див. ще **Я, ЯЗЪ**[1].

* **АИНА** *ж.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві)* Гайно: И о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ Кн҃гни маріи... имѣніє пръвоє а иноу (!) словєнєскъ могылноє (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! а иноу** (1446 *Р* 154).

АКА (?) (1): тѣ(м) мы... дали єсми ємоу оу нашєи земли... сєла... балосинєщи и на поли на имѧ милотинєщіи... и на краковѣ гдє бы(л) са(с) да(н) и да(н) влѣкъ ака (? — *Прим. вид.*), обѣ жоудєчіи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

АКО *див.* **ЯКО.**

АКОЖЬ *див.* **ЯКОЖЬ.**

АКСАКЪ *ч.* (2) *(особова назва, тюрк.* aqsaq «кривий, кульгавий»): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **аксакъ** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн.* **аксака** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще **АКСАКЪ-ТЄМИРЬ.**

АКСАКЪ-ТЄМИРЬ *ч.* (2) *(особова назва, тюрк.* aqsaq «кривий, кульгавий», timur «залізо», «залізний»): по тыхъ посланию... вышолъ на мєнє аксакъ-тємирь жєлѣзнаѧ нога (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **аксакъ-тємирь** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн.* **аксакъ тємирѧ** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще **АКСАКЪ.**

* **АКСАМИТЪ** *ч.* (1) *(стч., стп.* aksamit, *лат.* exametum, *гр.* ἑξάμιτον) оксамит: послано кнѧзю вєликомоу тоє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомь (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **аксамитомъ** (1488 *УКТ*).

* **АЛБА** *ж.* (5) *(особова назва, молд.* «біла»): И оуставшє слоуга наш Жоуржа Къкъразъ и съ своєю жєною (*в ориг. двічі.— Прим. вид.*) Фєдкою та заплатили оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу и сєстрн єго Алби (Сучава, 1487 *BD* I, 301); а ми тако(ж)дєрє и о(т) на(с) єсми дали и потвєрдили слузѣ нашєму, глигору, и жєнѣ єго, а(л)бѣ, тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *дав. одн.* **А(л)бѣ** 2 (1500 *Cost. S.* 234); **Алби** 1 (1487 *BD* I, 301); *ор. одн.* **Албою** (1487 *BD* I, 301; 1500 *Cost. S.* 234).

* **АЛБАШЄВЪ** *прикм.* (1): тѣмь мы... дали єсмы єму... сєла... близь быку по тои сторонѣ, на долиноу што падає(т) проти(в) албашєва кєшєнєва, оу крънници (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **албашєва** (1436 *Cost.* I, 459).

Пор. **АЛБАШЪ.**

АЛБАШЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Албъ, Албоу): а оу то(м) сєли дєсѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми и албашъ съ дѣтми (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн.* **албашъ** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

Див. ще * **АЛБОТЪ.**

* **АЛБЄЩІИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвєрдили єсмо ємоу... сєла на имѣ: ⟨половина⟩ сєла от Албєщіи на Стєбникоу, и мѣсто от поустыни (Сучава, 1469 *BD* I, 135—136).

ФОРМИ: *род.* **Албєщіи** (1469 *BD* I, 136).

АЛБИНА *ж.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хота(р)... горѣ до обрьшіє, та до води ⟨оу ал⟩бина (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); Тѣм ми... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѣ фоундєщіи на Албинѣ (Сучава, 1484 *BD* I, 278).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **албина** (1428 *Cost.* I, 224); *род. одн.* **албини** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **албынѣ** 1 (1479 *ВАМ* 61); *ор. одн.* **албинєю** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **Албънєю** 1

(1446 *Cost.* II, 247); *місц. одн.* **на Албинѣ** 2 (1428 *Cost.* I, 223; 1484 *BD* I, 278); **на Албини** 1 (1484 *BD* I, 278).

***АЛБЇА** *ж.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві)*: тѣм мы... дали єсмн ємоу оу нашии зємли оу молдавскои... сєлищє дѣлино албїа на нарилоу (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **албїа** (1443 *Cost.* II, 160).

АЛБО, АЛЬБО, АЛ *спол.* (18) *(зв'язує члени речення) (розділовий)* або, чи, чи то: chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); знаменито бу(д) и свѣдочно каждо(м) добро(м) кто коли на то(т) листъ позрить албо услыши(т) єго чтучи (Львів, 1412 *P* 81); Слюбоуємъ такѣжъ и слюбили єсми и обѧзоуємы сѧ тимъ нашимъ листомъ, ижъ какъ рихло прєрєчєныи панъ владиславъ, кролъ полскы... приближитсѧ **албо** прїидєтъ до рускы(х) зємлъ, прєрє(ч)нны стєфанъ воєвода нашъ, имаєтъ прїихати обличитѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю сим моим листом кому будєт потрєб єго вѣдати **албо** чтучи єго слышати, ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а што колн кому буду чим должен, што будъ ⟨у⟩ кого узял пенезей ал(!) чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князъ Миханло (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); Я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий, сознаваю сим моимъ листом, кому будетъ его потреба ведати албо чтучи его слышати: Продал есми свое имѣнъе отъчистое... пану Василю Хребътовичу (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

Див. ще **АБО, АЛЄБО, АЛИ², АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО¹.**

АЛБОТЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва селища у Молдавському князівстві)*: А хотар тои боукати зємли от хотара Алботєщилорь почєншн от оустїє Сърати долоув (*в ориг.* долоу(в).— *Прим. вид.*) по бєрєгь Проута (Сучава, 1489 *BD* I, 373); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвърдили єсмы... оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѣ: Стънилєщїи, и єдноу сєлищоу оу томжє хотароу на имѣ Алботєщїи (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз.* **Алботєщїи** (1493 *BD* II, 31); *род. молд.* **Алботєщилорь** (1489 *BD* I, 373).

***АЛБОТЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Албъ, Албоу): А на то єстъ... в. п. Станчюла... в. п. Албота... и вѣра оусих наших бояръ (Сучава, 1468 *BD* I, 126).

ФОРМИ: *род. одн.* **Албота** (1468 *BD* I, 126).

Див. ще **АЛБАШЪ.**

АЛБОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд.* алб «білий»): А на то єст вєлика марторїа само (!) господства ми... и наши бояре: бил пан Доума Браєвича... пан Албоу... и инїн доситъ (Сучава, 1462 *BD* I, 52—53).

Див. ще **АЛБОУЛЪ, АЛБЪ.**

АЛБОУЛЪ, АЛБОУЛЬ, АЛБУЛ *ч.* (42) *(особова назва, молд.* алб «білий»): тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли сєла... на богданѣ... и на кєгѧчъ на пото(к) крьннцамъ гдє былъ оана албоулъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); єдна част да єст Оани самомоу, а дроугаа част да єст Фъдороу и Албоулоу (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **албоулъ, Албоуль, албоу(л), албоул** (1436 *Cost.* I, 444; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; 1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141, 153; 1483 *BD* I, 269; 1496 *BD* II, 92 і т. ін.); *род. одн.* **албоула, а(л)боула** (1436 *Cost.* I, 450; 1438 *Cost.* II, 27; 1446 *Cost.* II, 241; 1453 *Cost.* II, 494; 1458 *BD* II, 262; 1459 *BD* I, 36; 1460 *Cost. S.* 41; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *BD* I, 121; 1470 *DIR«A»* 522 і т. ін.); *дав. одн.* **Албоулоу** (1496 *BD* II, 92).

Див. ще **АЛБОУ, АЛБЪ.**

АЛБЪ, АЛБЬ *ч.* (53) *(особова назва, молд.* алб «білий»): а на то є(ст)... вѣра пана алба чашника и вѣра въсѣ(х) боѧръ нашихъ молдавскы(х) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364); А на то єст... в. п. Алба паркалаба нѣмєцкаго... и вѣра въсѣхъ болѣр наших (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **албъ, албь, Alb** (1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* I, 449; 1453 *Cost.* II, 459; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 276; 1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519; 1470 *BD* I, 153 і т. ін.); *род. одн.* **алба** (1433 *Cost.* I, 364; 1434 *Cost.* I, 374; 1436 *Cost.* I, 473; 1439 *Cost.* II, 52; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 540; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I 67; 1470 *BD* II, 310 і т. ін.); *дав. одн.* **Албоу** (1467 *BD* I, 122).

Див. ще **АЛБОУ, АЛБОУЛЪ.**

***АЛБЪНЯ** *див.* **АЛБИНА.**

***АЛБЫНА** *див.* **АЛБИНА.**

АЛБЬ *див.* **АЛБЪ.**

АЛЄ, АЛѢ *спол.* (209) **I.** *(зв'язує члени речення)* (130) **1.** *(протиставний)* (123) **а)** *(поєднує члени речення з запереченням з членами речення без заперечення)* але, а (121): пак лн бы... хо(т)л бы коли о(т) стати тонъ (!) исны кнѧ(з) корнбу(т) а либо єго дѣти ѧвно а либо таино тогда мы со всимъ поспольство(м) зємли єго... нє хочємъ послушни быти алє королѧ польско(г) володислава... и корунѣ польскои вѣрни хочємъ быти (Лучиця, 1388 *P* 39); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ажє хотѧчи... вєликому королю полскому... оуказати нашє голдованїє и наши присѧгы... и нашє (!) листы... которыми сѧ єсмы єму записали... ижє быхомъ николи нє имѣли противъ єму быти, а ни противу єго корунѣ прорєчєнои полскои, алє быхомъ єму и єго корунѣ помагали (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а по нашє(м) животѣ, кого бъ (!) избєрє(т) быти г(с)дарєм оу нашєи зємли... то(т) абы имь нєпоруши(л) нашего даанїа и потвыржєнїѧ, алє абы єму оутвырди (л) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473); Сє мы паиовє Цєцєнєвъскыи... з доброю памѧтью, нє имѣючи жадных прикростєи ниоткогс, алє з доброю волєю продали єсмо имѣнье отчиноу свою и дѣдиноу (Кременець, 1467 *AS* I, 63); И Зенко мовить: я не продавалъ, але продала наша матка (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); соу(д)я соудѧчи соуды нє можє(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда бо нє о(н) самъ соудить алє пановѣ (XV ст. *ВС* 33 зв.); А по нашєм животѧ, кто боудєт господаръ нашєи зємли... тот бы им нє пороушил нашего даанїѧ и потвръжєнїѧ, алє бы им оутвръдил ⟨и⟩ оукрѣпил (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176);

б) *(поєднує члени речення без заперечення)* але, проте, однак (2): Бартолтъ жалова(л) на ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л) а ондреи вызналъ алє рєклъ и(ж) коупилъ во єго владарѧ и заплатн(л) (XV ст. *ВС* 31); не поѣдемъ тамъ, бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. *(протиставно-уточнюючий)* але, тільки, лише (7): просимо вашєі мл(с̃)ти што бы єстє оучинили иныі листо ѧко н тото што писано оу луцки а(л) на г̃ тисѧчи (Сучава, 1388 *SL*); а отъ того вєрємєни и до сєлє ты(х) вашы(х) пословъ до г(с)дра нашого до воєводы нєбыло то(л)ко бы(л) пришолъ фє(д)ко гаврыловичъ алє нє тымъ посє(л)ствомъ (б. м. и., 1496 *ПСВВ*); оуставлѧємь гдѣ коли на войноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєй зємли оу сєлє(х) нє стоялї, алє на полї (XV ст. *ВС* 28); и втокъмєли єсмо исъ послы твоєй милости, абыхъ оучынилъ твоєй милости нашъ листъ и подъ нашою прысягою, алє по пєрьвому копию (б. м. н., 1496 *BD* II, 401—402).

II. *(зв'язує речення)* (79) **А.** *(зв'язує сурядні речення)* (51) **1.** *(протиставно-уточнюючий)* (41) **а)** *(поєднує заперечно-спонукальні речення із стверджувальними)* але, тільки, лише (27): а у чєрновци, возы нє стрѧсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и також ты(х) людєи и никто да нє смѣєтъ соудити николи, але да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастирѣ, а иного соудцоу да нє имають николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а тако(ж) ни ослоухарє да нє имають ходити оу тѧ(х) сєла(х),

ни соудци никоторыи, да не имають глобоу, коли име(т) сѧ оучинити котораѧ смрьти оу и(х) сєла(х), алє сами ка⟨лоу⟩гєрє да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х) ло(д) (sic! — *Прим. вид.*), а ни грабити и(х), алє сами калугєри о(т) монастирѣ о(т) немцѣ съ єгумєномъ и с ки(м) они знаю(т), що бы соудили свои лю(д) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); а ино(г) соу(д)ца да нє имають николи ни оу чоумъ алє да соудѧтъ сами своими люди о(т) ти(х) три(х) монастирски(х) сєла(х) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); а до ти(х) люди що соу(т) оу ти(х) сєла(х) аби нє имали дило ни єди(и) иа(ш) боѧри(н) ани старости о(т) Цѣцина ани глобници ани пєрєроу(б)ци. ни соудити и(х) ани глобоу оузѧти о(т) ии(х)... алє щоби и(х) соудили наши єпискоупи. или дворници (Сучава, 1479 *DC* 141);

б) *(поєднує стверджувально-спонукальні речення — з відтінком застереження)* але, однак, проте (7): и щобы имъ доброволно и слободно ходити, по въсєи зємли г(с)ва ми... продавати свою торговлю и соукна и плотна и бобовъ и бу(д) коли иму(т) имати. алє полотно и бобовъ локтємъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т), с ки(м) иму(т) торговати сѧ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а на воиско то кто да идоу(т) тоти люди коли прилучит сѧ самому г(с)вами ити на вои(с)ко тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) а иногди николи алє(ж) то(т) прихо(д) и оуси службѣ о(т) то(г) сєло то оуси да прислухає(т) къ стои цркви о(т) м(л)давци (!) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); оури(к) да є(ст) съ оуси(м) доходо(м) муши жєны пана пантєлєа и зєтоу єи пєтру оцєлєскулу... алє о(т) тои части кму (!) є(ст) о(т)чина (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517);

в) *(поєднує стверджувально-розповідні речення)* але, а, однак, проте (6): а приписалъ єсмь микитино дворищє т кому жь (!) дворищю къ пєрємышьльскому ижь было двоє алє ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); А єстли бы господарь кроль ... того соимоу на тотъ дєнь... нє произволил, алє бы єго милостъ ины дєнь ... положиль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѧ Стєфана воєводоу своими послы... обыслати (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298); и листъ єсми на то г(с)дра королѧ єго мл҃сти мѣлъ алє ми на москвє взѧ(т) коли бы(л) єсми по(н)манъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

г) *(поєднує заперечні речення із стверджувально-розповідними)* але, а, лише (1): I też sud'ja mesta naszoho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko, albo nasz starosta (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

2. *(протиставно-приєднувальний)* (10) а) *(приєднує стверджувально-розповідні до стверджувально-розповідних)* але, а, однак, проте (7): а пак ли бы ватама(н) албо рѧдцѧ рѣклъ абы єго оу сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ алє такѣ жъ право м⟨аєт⟩ъ быти (Галич, 1435 *P* 134); чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми митрополїю нашєму о(т) романова трьга... сєла... на имѣ лєоукоушани вы(ш) торгоу и драгомирєщи съ пороумо(м) а лєоукоушани съ млиномъ алє поро(м) єсть на молдавѣ (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); оузрѣвши лист господства ми, а ти прїиди к нам без ныкоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили... от въсєго нашєго сєрдца. Алє вас хочєм дєржати и оу вєликои милости и ласцѣ дєржати и чти (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309);

б) *(приєднує заперечно-спонукальні до стверджувально-розповідних)* але, проте, однак (1): варє коли и оу которих днєх и часох ⟨боудєт...к⟩то тѣгати или оупоминати на пана Лацка... за таа сєла... и на сїє ⟨привилї⟩є, тот нам заплатит... завєзкоу р҃ оубли сєрєбра. Алє да нє имают никто на вѣки добыва⟨т⟩и на сєє прївилиє ни съ одным своим привилиєм (Сучава, 1462 *BD* I, 67);

в) *(приєднує заперечно-спонукальні до заперечно-спонукальних)* але, а (1): тоты сє(л) оуси вышєписанны(х) и озєры що бы сѧ никто о(т)наши(х) пановъ нє оумѣша(л) ни оу чи(м) алє що бы нєплатили намъ да(н), ни поса(д), ни или(ш), ни по(д)во(д), ни оу жо(лду) що бы нє платили (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288);

г) *(приєднує стверджувально-спонукальні до стверджувально-розповідних)* але, проте, однак (1): пан Юрїи Шербич... дали от своєго оурика правою свою отниноу нашємоу монастирю от Хомора... половина от тоє полє на имѣ на Злътъроныи, межи бродовє под Бохотиномъ, повыше Ноуорєщи, алє да єст томоу монастирє нижнѧѧ част (Сучава, 1467, *BD* I, 120).

Б. *(зв'язув підрядні речення)* (28) 1. *(приєднує зв'язані вмістом складнопідрядні речення)* але, а, проте, однак (27): а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ... тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ. Але то што жь коли вси боѧрє и зємлѧнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако жє имѣють твєрдити городъ (Смотрич, 1375 *P* 20); вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знамєнито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ... зъєднано было ижь нѣкгды прєможныи панъ алєксандръ воєвода... присѧгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучинєныхъ... зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ алє ижь вєлможный стєфанъ снъ єго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... а мы... про то жь єго... правого чинимы (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); и такожє тоти люди ис тѧ(х) три(х) монастирски(х) сєлахъ да нє имає(т) никто о(т) наши(х) пано(х) и оурѧ(д)нико(х) соудити и(х) ни оу чє(м) а нє оу которо(м) дилѣ алє комоу сѣ оузри(т) кри(в)да ажє имає(т) о(т) ти(х) люди... а они да тѣжоуть и да иштоу(т) и(х) прѧ(д) єгоумєнє(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); и въ посольствє... онъ на вашу милость сию (*в ориг.* сюю.— *Прим. вид.*) вину ставлаєть, рєкучы што онъ нє радъ бы былъ тому, што мєжы вашою милостью зъ вєликимъ князємъ московъскимъ таково дєло стало сѧ, алє коли посылали єстє... своихъ пановъ до вєликого князя... абы єстє оузяли... съ ннмъ любовъ и доконъчанье... и любовъ и доконъчанье съ нимъ взяли єстє (б. м. н., 1499 *BD* II, 447—448).

2. *(протиставно-уточнюючий)* але, тільки, лише (1): а на пєрєвозы от воза... по чєтири гроши, алє коли имоут возыты поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

Див. ще **АЛИ**[1].

АЛЄБО *спол.* (1) *(зв'язує члени речення) (розділовий)* або, чи то: а коли бы па(н) на(ш) милостивы, коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выимєнованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лнци нє хотили попо(л)нити... нє имаючи котороу(ю) смєртн(у)ю болєс(т), бжє, того не даи, алєбо которую налогоу ис которои стороны, абы то было знамєнито и пану нашєму королєви (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛИ**[2], **АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО**[1].

АЛЄКСА *ч.* (36) *(особова назва, молд., цсл.* Алєксъ, *гр.* Ἀλέξιος) Олекса: тѣмъ мы... дали єсми єму... єдну пасику на вѣрхъ огринчи, гдє є(ст) алєкса рышковинъ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403); Иванко и Алєкса пръкалаби орхєискїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Алєкса, алєкса** (1435 *Cost.* I, 403; 1443 *Cost.* II, 149; 1453 *DIR«A»* 503; 1462 *Cost. D.* II; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 393; 1497 *BD* II, 107; *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); *род. одн.* **Алєксы** (1471 *ДГСМПБ*); *дав. одн.* **Алєкси** (1493 *BD* II, 14, 27).

Див. ще **АЛЄКСИЮ, ОЛЕКСА, *ОЛЕКСѢИ.**

АЛЄКСАНДЕРЪ *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСАНДРО *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСАНДРОВИЧЪ, ОЛЕКСАНДРОВИЧ, АЛЄКЪСАНДРОВИЧ, ОЛЄКСАНДРОВИЧЬ *ч.* (22) *(особова назва):* Swidoczno budeth kaszdomu... aze swidomo mny panu Mikl-

vschowy Alexandrowiczu... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Miroslawa szczoby on kurolowszcziznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); Мы кнзь семенъ олекса(н)дрови(ч) дали есмо слузѣ нашему па(н)у сенку скипорю... село нашо тулины (Київ, 1457 *P* 165); Мы кнзь Семенъ алекса(н)дрови(ч) Велико(г) КнА(з)ства Своє(г) Кие(в)ского (Прилуки, 1459 *P* 171); А при том были люди добрыи: Пан Михайло олександрович Загоровскии, а пан Семен Петров (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А при томь нашемь єднаньи были: кнАзь Михайло Олександровичь, а пан Янъ Довойновичь (Вільна, 1482 *AS* I, 80); Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь... записалъ есми... тридцатъ копъ жита къ церкви пречистое Богоматере (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); и з ласки нашое, подле данины кнегини Семеновое Александровича... то потвержаемъ симъ нашнмъ листомъ (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олександровичь, олексаи(д)ровичь, олекса(и)дрови(ч), олександрович** 8 (1456—1481 *P* 164; 1457 *P* 165, 166; 1475 *AS* III, 14; 1482 *AS* I, 80; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *AS* I, 87, 241); **алєксандровичъ, але(к)са(н)дрови(ч), Алєкъсаидрович, ! алєксаидрович, алєкса(н)дрови(ч)** 7 (п. 1450 *ПИ* № 9; бл. 1458 *P* 168; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; *P* 171; 1465 *ДГСОС*; 1480—1500 *AS* I, 121; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *род. одн.* **Алєксандровича, Алєксанъдровича** (1497 *РИБ* 683); *дав. одн.* **Олєксандровичу** 1 (1497 *AS* I, 112); **Alexandrowiczu** 1 (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **олєксандровича** (1482 *AS* I, 80); *ор. одн.* **Алєкса(н)дровичє(м)** (1459 *P* 174).

*** АЛЄКСАНДРОВЪ** *прикм.* (3): а на то вѣра моА юги воєводы и вѣра дити моихъ... вира олекса(н)дрова, вира богданова (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а на то є(ст) вѣра... сна г(сд)ва мн петрова и александрова (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); основана быс церковь... при великом короли казимирѣ благовѣрн. кнзем семеоном александрові отчичи кієвском прі архімандритѣ іоан (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129—130).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **алєксандрова** 2 (1429 *Cost.* I, 258; 1429—1430 *ВАМ* 25); **олекса(н)дрова** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *місц. одн. ч.* **при алєксандрові** (отчичи) (бл. 1470 *ОБРН* 129).

Пор. **АЛЄКСАНДРОУ, АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСАНДРОУ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, молд., цсл.* Александръ, *гр.* 'Αλέξανδρος) Олександр: а на то є(ст) вѣра нашего г(сд)ва вышеписаннаго алєксандроу воєводы (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); А пак до того вєрєменє... крал полекїи, и Алєксандроу... тако слюбили нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСАНДРЪ, АЛЄКСАНДРО, ОЛЄКСАНДРЪ, ОЛЄКСАНДРО, АЛЄКСАНЪДРЪ, АЛЄКСАНЪДРО, АЛЄКЪСАНЪДРО, АЛЄКЪСАНДРО, АЛЄКСАНДЄРЪ, ОЛЄКСАНЪДРО, АЛЄКСАНДРЬ *ч.* (626) *(особова назва, гр.* 'Αλέξανδρος) Олександр: Мы кнА(з) литовьскии кнА(з) олєксанъдро корьАтовичь чинимъ свѣдочно... штожь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цркви... оу смотричи то и мы кнАзь олєксанъдро потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); їо романь воєвода обладаА землєю молдавьскою... даль єсмь исмоимъ (!) сынъми олєксанъдро и богданъ слузѣ нашему иванышю витАзю... сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а сведци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи... олєксандро ледАнскыи (Львів, 1412 *P* 81); а и тоє провинѣньє и шкоду оучиненую алєксандромъ воєводою... нє оупоминати (Ланчиця, 1433 *P* 123); а при то(м) бы(л)... боАринъ нашъ алєксан(д)ро самотєчи(ч) (Київ, 1446 *P* 154); Алєкса(н)дръ бо(ж)ю мл(ст)ю (Вільна, 1495 *БСКИ*); Божыю милостїю и господара нашого здоровьємь вєликого короля Алєксандра (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Александръ, Алєксандрь, алєксанъдръ, Алєкса(н)дръ** 147 (1388 *ZPL* 103; 1389 *PEA* I, 26; 1400 *DIR«A»* 433; 1414 *DIR«A»* 441; 1421 *Cost.* I, 141; 1432 *Cost.* I, 327; 1448 *Cost.* II, 353; 1469 *BD* I, 138; 1487 *BD* I, 310; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **Александро, Алєксанъдро, Алєкъсандро, Алєкъсанъдро, алєксан(д)ро** 19 (1388 *P* 42; 1402 *Cost.* II, 621; 1411 *Cost.* I, 84; 1435 *Cost.* I, 454; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1470 *BD* I, 150; 1494 *BD* II, 387; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **олєксандро, олєксаиъдро** 15 (1375 *P* 20; 1401 *RIR*; 1412 *P* 81; 1429 *P* 113; 1434 *P* 128; п. 1450 *ПИ* № 9; 1465 *АкВАК* III, 4; 1475 *AS* I, 69; III, 14; 1491 *AS* I, 94 і т. ін.); **Алєксаидєръ** 5 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 159; *АрхЮЗР* 1/VI, 1; *ГВКОО*); **олєксандръ** 4 (1401 *RIR*; 1433 *P* 119; 1468 *BD* II, 301; 1499 *AS* I, 117); **!алєксандъ !** (1400 *P* 62); *ск. н.* **але(к)** 1 (1499 *ВФ*); *зам. ор. одн.* **ис олєксанъдро** 1 (1392 *Cost.* I, 7); *род. одн.* **Алєксаидра, Алєкьсаидра** 364 (1400 *Cost.* I, 37; 1409 *DIR«A»* 437; 1420 *Cost.* I, 136; 1432 *Cost.* I, 327; 1443 *Cost.* II, 126; 1462 *BD* I, 66; 1472 *Cost. S.* 88; 1486 *BD* I, 290; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1497 *BD* II, 109; бл. 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **Олєксандра** 7 (1401 *RIR*; 1448 *Cost.* II, 733, 734; 1449 *Cost.* II, 746; 1456 *Cost.* II, 788; 1462 *BD* II, 283; 1468 *BD* II, 301); **!алєксан** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **Аликсандра** 1 (1495 *BD* II, 41); *зам. місц. одн.* **при алєксандра** 1 (1435 *Cost.* II, 695); *дав. одн.* **Алєксандроу** 19 (1411 *P* 76, 77; 1433 *P* 123; 1467 *AS* I, 63; 1496 *ПСВВ*; 1499 *BD* II, 419, 425, 426, 443 і т. ін.); **олєксандроу** 6 (1475 *AS* I, 71; III, 14; 1491 *AS* I, 94); **Алєксандрови** 1 (1403 *RS* 388); *знах. одн.* **Алєксандра** 4 (1398 *ДГПМ*; 1411 *Cost.* II, 638; 1436 *Cost.* II, 706; 1455 *Cost.* II, 770); **олєксаидра** 4 (1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 302; 1491 *AS* I, 94); *ор. одн.* **алєксандромъ, Алєксанъдромъ, Алєксаидром** 7 (1433 *P* 123; 1470 *BD* I, 148; 1498 *BD* II, 409, 410; 1499 *BD* II, 420, 442); **Алєксаидрєм** 1 (1499 *BD* II, 419); **Олєксандромъ** 1 (1393 *Cost.* I, 13); *місц. одн.* **при (иа) Алєксандрѣ** 2 (1437 *Cost.* II, 708; 1499 *АСД* VI, 2); **пры алєкса(и)дре** 1 (1496 *ПСВВ*).

Див. ще **АЛЄКСАНДРОУ.**

***АЛЄКСАНЪДРОВИЧ** *див.* **АЛЄКСАНДРОВИЧЪ.**

АЛЄКСАНЪДРЪ *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСИН *прикм.* (4): почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи... до Фалкъоа, та горѣ фалкъом до стєжки гдє гроб Алєксин (Сучава, 1490 *BD* I, 420); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прАд нами... Магда... н оуноуковє єи... и дали... од оурика дѣда их пана Нєгри... єдно сєло на Виннои, иа имѣ гдє бил дом Алєксин (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Алєксин** (1490 *BD* I, 420; 1493 *BD* II, 14—15); *дав. мн.* **Алєксиним** (1493 *BD* II, 14).

Див. ще ***АЛЄКСОВЪ.**

Пор. **АЛЄКСА.**

АЛЄКСИЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Алєксъ, *гр.* 'Αλέξιος) Олексій: пис(а) Алєксию въ Соуч(а)вѣ (Сучава, 1479 *BD* I, 222).

Див. ще **АЛЄКСА, ОЛЄКСА, *ОЛЄКСѢИ.**

*** АЛЄКСОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє благопроизволи господство ми... и оучинили єсмо въ задоушїє... прєдков и родїтелєн наших... и дали єсми... монастироу... цигане на имѣ: ... Марко н Кръчюн, сыны Алєксови (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Алєксови** (1487 *BD* I, 312).

Див. ще **АЛЄКСИН.**

Пор. **АЛЄКСА.**

АЛЄКЪСАНДРОВИЧ *див.* **АЛЄКСАНДРОВИЧЪ.**

***АЛЄКЬСАНДРЪ** *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЖБѢТА *ж.* (4) *(особова назва, стч.* Alžběta, *стп.* Alżbieta) Єлизавета: а мы то єму осужАє(м) а панАмъ Адвизѣ и алжбѣтє вєчноє молчАниє чинимы (Медика, 1404 *P* 70); тогдє воитєкъ положи(л) листь па(н) тєрнав-

ского што жъ пани ядвига хмєлєвая... уздала пол сєла сулимова воиткови по своєи дчєри а по прибковє сєстрє по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **алжбѣта** (1404 *P* 70); *дав. одн.* **алжбѣтє** (1404 *P* 78); *ор. одн.* **алжбѣтою** (1404 *P* 70); *місц. одн.* **по алжбѣтѣ** (1412 *P* 81).

Див. ще ***ЄЛИЗАВЕТА, *ЄЛИСАѲЬ.**

***АЛЖКА** *ж.* (2) *(особова назва, стп.* Alżka, *пор.* Алжбѣта): аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшель што ѣ имѣль с прибковою сєстрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м̃ ко(п) (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *ор. одн.* **алжкою** (1412 *P* 81).

Див. ще ***ГАЛЗЬКА.**

АЛИ[1], **АЛЇ** *спол.* (264). **I.** *(зв'язує члени речення)* (232) **1.** *(протиставний — поєднує члени речення з запереченням в членами речення без заперечення)* але, а (228): знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода... и(з) доброи волѣ, а никимъ нє принуженъ, али з доброі и з мудроі рады своїх слугъ и пановъ... слюбили єсми и слюбуємъ, обѣщєваючи чистою вѣрою ⟨и⟩ чистою правдою вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а тако(ж) кого бъ избєрє(т) господарє(м) быти, оу нашєи зємли... то да єм(оу) нєпороущи(т) али єм(оу) пот(в)ръди(т) нашє данїє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); н гдє иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да нє даду(т) нигдє, оу нашєи зємли, али да иду(т) доброво(л)но бє(з) въсѣко(і) забави (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю єго милости... жадного иного пана нє искати... али єго милости кролю... помагати (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); А по нашєм животѣ, кто боудєть господарь нашєи зємли, от дѣтєи наших или от нашєго родоу... тот бы нє пороушилъ нашєго даанїа, али бы оутвръдиль и оукрѣпиль (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

2. *(протиставно-уточнюючий)* але (2): али по старомоу хотарю... да прислоухає(т) увє(с) то(т) хотаръ нашє(г) монастирѧ о(т) нємца, *али* и съ грълами и с полѣни, вєздє по старому хотарю, що є(ст) монастирскїи хотаръ (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); А пак наияснѣишїи Ян Олбрахть, крол полскїи, ис прѣрєчєною братію єго милости, тогди имали би перєвозити сѣ також на зємли тоурєцкого чъсарѣ чєрєс Доунаи, али оу брод що сѣ зовет Облоучица (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(у сполуч. а л и о п р о ч є) але крім (1): да єст ємоу от нас оурик и съ въсєм доходом, али опрочє сєстри єго Олюшки и братаник єго Данчюла и Пєтримана, сыновє Иванка гоуменника, и сєстричич єго Михъилаша и Копача, сыновє Василиси (Сучава, 1491 *BD* I, 459);

(у сполуч. а л и є д н о) але тільки (1): А хотар тои трєтои вышєписаннои части от Бъєшєщи, али єдно оу село, почєнши от бєрєг Молдавѣ мало ниже от гдє выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (32) **1.** *(протиставно-уточнюючий)* (23) **а)** *(зв'язує заперечно-спонукальні речення із стверджувально-спонукальними)* але, а (12): а вы и(х) товаръ да нє смѣє(т) становити али становитє о(т) то(г) сто(л)ца гдє ва(м) щкодє (!) оучинили (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); а тарканъ никто щобы нє былъ, али да платѣтъ мито каждыи (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); а иного соудъца да ие имаю(т), николи на вѣк⟨и⟩, ни оу чи(м), али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); а до ти(х) припасни ни(к)кто (!) аби нє има(л) ии жаднoє дило али аби има(л) дило єпископа нашєго о(т) Радовцє(х) или дворници и(х) (Сучава, 1479 *DC* 141); И такождєрє, варє колико сєла соут оу Коцманє... а до тих люди що соут от тѣх сєла (!) аби нє имали дило ни єдин наш боѧрин... али щоби их соудили наши єпископи, или дворници их (Сучава, 1481 *BD* I, 257); А митници от Романова тръга да нє имають дило до того мита, али да бєрєть тото мито єпископь... от Романова тръга (Сучава, 1488 *BD* I, 342);

б) *(зв'язує стверджувально-спонукальні речення з відтінком застереження)* але, а (11): да єст нм от нас оурик съ въсѧм доходом имь, али да єсть Мърини и Федки сєло Мирчещїи (Сучава, 1490 *BD* I, 392); тоє въсєвишєписа(н)ноє (!) да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к), съ въсє(м) доходо(м) али да є(ст) и(м) на чєтири части (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37); да єст им от нас оурик и съ въсєм доходом; **али да єст** половина от того сєла слоузѣ нашємоу Тоадєроу самомоу, а дроугаа половина... да єст попоу Тоадєроу (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

2. *(протиставно-приєднувальний) (приєднує зв'язані змістом прості стверджувально-розповідні речення)* а, але (6): щобы имъ ⟨оури⟩къ съ оусѣмъ доходомъ, имъ и дѣтємъ и⟨х⟩ али тоє ⟨вышєпис⟩анноє сєло брадичещи тоє тадороу опро⟨ч⟩ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450); а чо(г) бы сѧ лицє(м) нє знашло по нашєи зємли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѧ(д) имає(м) сказати, али и дотолѣ имає(м) сѧ причинити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); Ино мы выдѣвшє их доброю волю и токмєж и полнїи заплат, а мы такождє и от нас єсми дали и потвръдили тоє прѧдрєчєноє сєло на имѣ Нъмисничїи слоузѣ нашємоу Жоуржа Къкъразъ и жєни єго Фєдки Али половина того прѧдрєчєного сєла от Вад, вышноую част, да єст слоузѣ нашємоу Жоуржи Къкъразъ от нас оурик и съ въсєм доходом (Сучава, 1487 *BD* I, 302).

3. *(протиставний)* (3) **а)** *(зв'язує стверджувально-розповідні речення)* але, а, однак (2): а на болшєє потвєржєнїє вєлѣли єсмы привѣсити нашоу пєчать малоую къ сємоу листоу нашємоу, али тѣмь потвєржєнїєм потвєржаємь, яко и вєликою печатью (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); и гєрге... рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подєржанїє, али я єсмъ хоти(л) сєбѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385);

б) *(зв'язує заперечно-спонукальне речення із стверджувально-спонукальним)* але (1): Також и мы... нє имаєм таковогo чловѣка (*в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.*) прїимити... оу нашєи зємли, ани оу кого от подданних наших; али таковогo чловѣка (*в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.*)... мы да имаюм єго въгнати и въпоудити проч ис нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

Див. ще **АЛЄ.**

АЛИ[2] *спол.* (2) **1.** *(зв'язує члени речення — розділовий)* або, чи (1): Мы дмитрии... корибу(т) кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ кто коли на тои листъ оузрить али оуслыши(т) иже... вєлєбному г(с̃)пдрю володиславу королеви польскому... слюбили єсмо и слюбуємь (Краків, 1388 *P.* 40—41).

2. *(зв'язує сурядні речення — розділовий)* або, чи, чи то (1): ако (ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и довєдє(т) на(ш) чл̃къ на брашовѣни из добрими лю(д)ми, а они брашовѣни не мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) будє(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

Див. ще. **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО**[1].

АЛИ-БЄГ *ч.* (2) *(особова назва, ар.* ali «великий», *тюрк.* beg — титул людини знатного походження): а он загоубил тота привилїє коли пришли Али-бєг и брат єго Скєндєрь-бєг и съ Цапалоушєм и поплєнили нашоу зємлю до поуд вєликою лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Али-бєг** (1481 *BD* I, 258).

АЛИБО, АЛИБЪ *спол.* (115). **I.** *(зв'язує члени речення)* (112) **1.** *(розділовий)* або, чи, чи то (91): пак ли бы єго жь бъ нє даи хо(т)л бы коли о(т)стати гонъ исны кнѧ(з) корибу(т) а либо єго дѣти... тогда мы со всимъ поспольство(м)

земли его хочемы его о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); Бжъею мл(с)тью ѧ па(н) пѣръ влодковичь... свѣдчю и познава(м)ъ тым то листомъ каждому добро(м)у кому надобѣ кто на тотъ листъ позритъ а либо оуслыши(т) его чтучи... аже миха(л) грабовецкии а па(н) пѣрашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *Р* 67—68); мы... слюбоуемъ имаемъ... вѣрнѣ голдовати, а то тако иже пре(д)реченыи па(н) кро(л) и его короуна полска имае(т) на(с) пре(д) ты(м) днемъ голдованиѧ два алибо три м(с)цѣ обыслати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); а ливовчане що имоут ходити до браилова, а либо до кілїи по рыбоу, на краинем мыти, оу бакови, а либо оу берлади имает давати мыто от гривны по полтора гроша (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); я хве(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича сознаваю си(м) мои(м) листо(м) хто на не(г) посмотри(т) алибо чтучи е(г) оуслыши(т) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134); Також и мы... жадного непрїятелѣ кролѣ его милости... мы не имаем таковогo чловѣка *(в ориг.* чл҃ка.— *Прим. вид.)* прїимити... али такового чловѣка *(в ориг.* чл҃ка.— *Прим. вид.)* где сѣ оучюет и знаидет оу нашеи земли, алибо боуд оу кого от наших подданников, мы да имаюм его вънати и въпоудити проч ис нашеи земли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

2. *(розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи, чи то... чи то (14): а мыто оу баковѣ, а либо оу бръладѣ, а либо уо бани один грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Пак ли бы тот ден так намѣненны, нам, землѣм нашим молдавскым нѣкотора потребизна знакомита, яко валка алибо воина с Татары, алибо инших наших неприатели, алибо парсоунѣ нашои немоч, алибо инша котора потребизна нам пригодила сѣ, а то бы наияснѣишемоу королю его милостї и свѧтои его Короунѣ а то бы его послом было явно (Сучава, 1462 *BD* II, 285); И також естли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу алибо присѣгоу съ которим чловѣком против его милости... тое оусе казимо и оуморѣемо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372);

(чергується із спол. л и б о, л ю б о, а б о) (5): але коли па(н) на(ш) коро(л) его мл(с)тъ приближи(т) сѧ до рускои земли, а мы имае(м) пере(д) его мл(с)ть выехати на выименованое мистце, либо до каме(н)цѧ, алибо до снѧтина (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а хтобы мел того имѣнѧ под ки⟨е⟩г⟨и⟩нѧ Ивановаѧ Кропотчинаѧ або пани Михайловаѧ Руденскаѧ, ино кн⟨е⟩г⟨и⟩ни ее милости *(в ориг.* мл҃.— *Прим. вид.)* ненадобе ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); а естли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших непрїятелеи какое зло, або шкодї алибо прекаженїѧ, а их милость тогди нам и дѣтем нашим и земли нашеи молдавскои тое имают нам оусе оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

3. *(пояснювально-уточнюючий)* або, тобто (2): мы александръ воевода... знаемо чини(м) ... и(ж) есмы дали... кнѧгини ри(м)гаилѣ, бывшои жонѣ нашои, до еи живота и к тому на каж(д)ыи го(д) ше(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в) а либо че(р)лены(х) золоты(х) оугорскы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); И такиж потвержаем и далеи слюбоуем и обецѣем (!) иж ест было старыи записи *алибо* завезанѧ пригодло (!) бы сѣ нам оучинити которыи былви (!), алибо на потоум могли бы быти, а противкоу паноу нашемоу кролю и свѧтои его Короунѣ полскои, тоты записы оумарѣмо тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

II. *(зв'язує сурядні речення — розділовий)* або, чи, чи то (3): а тако(ж) коли коро(л) его мл(с)тъ то(т) буде(т) оу коруна, а либо иншїи коро(л) его мл(с)тъ будетъ оу коруна, тог(д)ы... имаемъ хо(л)довати кролеви его мл(с)ти по(л)скому (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); а коли боудет лед а либо имоут ходити оу брод, тогды перевоза ни гроша да не дадоут (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А пак наияснѣишїи Ян Олбрахтъ,... ис прѣреченою братїю его милости, тогди имали би перевозити сѣ також на земли тоурецкого чъсарѣ черес Доунаи, али оу брод що сѣ зовет Облоучица, алибо порозоумивши *(в ориг.* пороузоумивши.— *Прим. вид.)* сѣ оба прѣреченїи кралеве... ис нами, прѣреченым Стефаном воеводою, по коуда сѣ им и нам боудет видити маиполипшеи, маипожиточнѣи, тоуда перевозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ², АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО¹**.

АЛИЖЬ¹, АЛИЖ *спол.* (3) *(приєднує підрядні речення) (часові — у постпозиції)* аж, доки, поки: а города луцьска блюсти ми а никому не дати алижь осподарь мо (!) великии король возметь коли оусхочеть (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); па(к)ли ⟨бы мы⟩ не д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шести со(т) золоты(х), тогда коро(л) господа(р) на(ш)... имие(т) ихъ брати и встѧгати та(к) долго, али(ж) жонѣ нашеи бывшеи кнѧгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. и., 1421 *Cost.* I, 142).

АЛИЖЬ², АЛИЖ *част.* (6) *(підсилювальна) (перев. у сполуч.* а л и ж ь д о) аж: тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже не было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли есмо его оу нашои державѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); тако смы мы опытали старцевъ кунцѣревы(х)... оучини(л) есмъ вѣчную границю и закопали по перехрестныи путь што на долинѣ подли попелева али(ж) до ло(з) (б. м. н., 1419 *Р* 90—91); а межи тыми городы и межи нашею землею рускою то границѣ будуть вѣчныи... о(т) рѣчи (!) колючина прѧмо поперекъ полѧ болохова али жь до великои рѣки днѣстра (Ланчиця. 1433 *Р* 125); я еще будучи в добром здоровю... дала есми ему... имене... ограничоное почонши посеред Мухотолок... до соколское дороги, соколскою дорогою алиж оу Мохотолоки (Ровно, 1488 *AS* I, 242); крал... нам въси мерзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль... през нас и през наши подданнїи и его милости и подданным его милости преминоулих часов алиж до сего дне оучиненыхъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

Див. ще **АЖЄ², АЖЄЛЄ, АЖЪ²**.

! ALUBA *див.* **АЛЮБО.**

АЛХАТАРЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то послуси... о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь панъ вахно танча алхатаръ русъ никель (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **алхатаръ** (1368 *Р* 16).

***АЛЫШОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Голишів: и мы... дали есмо емоу имене в Лоуцкомъ повете оу Жоукове село Алышовъ, на реце на Стоубле (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Алышовъ** (1446 *AS* III, 5).

Див. ще ***ГОЛЄШЄВЪ.**

АЛЬБО *див.* **АЛБО.**

АЛѢ *див.* **АЛЄ.**

***АЛѢКСАНДРОВСКИИ** *прикм.* (1): продали есмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхае(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортные алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская и грицева а морозова а оушако(в)ская а мотовилово (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Алѣкса(н)дро(в)ская** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЮБО, АЛЮБЪ, АЛЮБЬ *спол.* (275) **I.** *(зв'язує члени речення)* (269) **1.** *(розділовий)* або, чи, чи то (230): а поидеть ли царь на лѧхи а любо кнѧзи темнии кнѧземъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); А што оу нѣмецкихъ правѣхъ съдѧть на ланохъ хотѧ бы трие члвци сѣдили на лану а любо д҃ одну колоду дають ись ла-

ну а по два гроша широкая (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); тогды ты(х) ѣ копъ имаєть быти дано слузѣ нашєму юркови а любо по нє(м) єго дѣтє(м) (Коломия, 1424 *Р* 102); А нє останут ли сѧ дѣти по лєнковє животѣ ино лєнькову ближєму а любо кому лєнко прикажєть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ сєла дєржати (Житомир, 1433 *Р* 127); и такижь тымъ то листомъ слюбуємь... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы єго до зємлъ русвыхъ (!) приближатсѧ, а мы обличнѣ к нєму прїидємъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); А боудѣ(т) хто злостївє алюбо нєправа иє хотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имєть щкоды чинити зємли алюбо зємълѧномъ тогды є(г) имѣнїє дѣди(ч)ство вынѧвни (!) вѣно жєньскоє имєєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39); а тоє имє(н)є чємєри(н), маю подати игоумєноу пєрєсопницкомоу, ларионоу, алюбо по нє(м) боудоучємоу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. (*розділово-перелічувальний*) або... або, чи... чи, чи то... чи то (26): а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стрєчєновичо(м) тыхъ имѣнєи добывати... тогды пєрвѣє имаєть дати триста ко(п) широки(х) грошєи пану гринку а любо єго дѣтє(м) а любо внучато(м) и ближни(м) єго (Острог, (1437 *Р* 136); Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *ВС* 24); а хто бы хотє(л) игоумєноу пєрєсопницкомоу ларивоноу оу тє(м) имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х) кривдоу вчинити в людє(х) а любо в зє(м)ли, а любо в граница(х), я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ єго боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(*чергується з* л ю б о) (4): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *Р* 6); тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко (Галич, 1401 *Р* 65).

3. (*пояснювально-уточнюючий*) або, чи, чи то, тобто (9): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѧ кролѧ коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того виимати... и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); хоче(м) откоуль изыскъ а любо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоуле тє(ж) и казнь имєєть быти (XV ст. *ВС* 29 зв.); И иоучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людєи о моужєбоиство обьмо(л)вѧ(т) а для давности алюбо зашли(х) часовъ нє можєтсѧ оу то вымовить (XV ст. *ВС* 33); никды мєжи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана... ижбы... в то(м) кнзьствѣ вєлико(м) литовско(м) в таковыи тадынки оустоупити варовалибысѧ алюбо стєрєгли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

II. (*зв'язує сурядні речення*) (6) 1. (*приєднувальний*) або (3): а николи нєхочєми (!) быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с) сѧ, а любо чєрє(с) кого иного, *а любо* иныи гдє бы коли того исного пана нашєго, наимл(с)тниишого кролѣ полского, и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи... оуставичнїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а таѧ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю а любо отъ иноє стороны гдє моѧ сила нє стєчєть а рать на конь оузъсѧдєтъ а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичєю языкъ вєсти нє пошлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. (*розділово-перелічувальний*) або ... або, чи ... чи, чи то... чи то (2): мн своєю ра(до)ю оуставлѧємь ижь вєлїє соусѣдъ посполито нє можє(т) поитї изъ однс(г) сєла да (!) дроугого одно оди(н) алюбо два а то с волєю па(н)скою вынѧвши оу нєкоторы(х) члонка(х) колї па(н)у своємоу сєлѧиноу до(ч)коу ємоу оусїлоуєть алюбо жєноу *алюбо* колї ємоу имєньє сїлою бєрє(т) *алюбо* колї боудє(т) панъ у клѧтвє чєрє(с) го(д) но нѣ толко три алюбо чотыри но вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *ВС* 26—26 зв.).

3. (*розділовий*) або, чи, чи то (1): а коли бых я хотѣлъ от кн⟨ѧ⟩зѧ єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти проч ѣхати, алюбо дѣти моѣ нє хотѣли бы єго дѣтєм слоужити, тогды я и дѣти моѣ мають ѣхати коуды хотѧт (Острог, 1466 *AS* I, 61).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ** [2], **АЛИБО, ЛИБО, ЛЮБО** [1].

АМЄНЪ, АМЄНЬ *виг.* (3) («істинно», *стч.*, *стп.* amen, *лат.* amen, *гебр.* amen) (*заключне слово в інвокації — зачині грамоти*) амінь (2): во имя бжьє амєнь коу вѣчьнои памѧти тоито рѣчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Во имя Боже, аменъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106);

(*заключне слово в апрекації— кінцівці грамоти*) амінь (1): Писанъ листъ... по оузвежени чесного Хреста, подъ лѣты Рожества Христова А. лѣтъ Д. сто лѣт трецего лѣта. Амень (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

Див. ще **АМИНЬ.**

АМИНЬ, АМИН, АМІН, АМІНЪ, АМЫНЬ *виг.* (57) («істинно», *цсл.* аминь, *гр.* ἀμήν, *гебр.* amen) (*заключне слово в інвокації — зачині грамоти*) амінь (31): Во имя отца и сына и свѧтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Во имѧ оцѧ и сна и стго дха аминь (Смотрич, 1375 *Р* 20); Во имѧ оца и сна и стго дха Аминь (Бохур, 1377 *Р* 23); Въ имя Отца и Сына и Святого Духа. Аминь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4); Въ ыме Панское, аминь (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); Во имѧ г(д)нє аминь (Житомир, 1433 *Р* 126); въ имѧ бжїє, ами(н) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); Во имя Светое и нераздѣльное Троицы. Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(*заключне слово в апрекації — кінцівці грамоти*) амінь (16): а при томь былъ попо пєчѣрєскии пєтръ а коръчмитъ олєхновичь сєменъ оу вѣки вѣкомъ Аминь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а да(н) оу чєрнѧховє оу сєрє(д) ѕ нд(ли свт(г)о вєликого посту по(д) лѣты розтва хрстова а ≠ лѣ(т) и ѹ лѣ(т) л є лѣ(т) аминь (Черняхів, 1435 *Р* 133); Здравствоуитє о господи, амин (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370); И милїи богь да оумножит вам лєта, амин (Торговище, 1481 *BD* II, 358);

(*заключне слово в санкції — формулі документу, що містить погрозу покарання за порушення постанови, сформульованої в документі*) амінь (10): А кто о(т)имєть о(т) цркви стго николы судитсѧ со мною пєрєдъ бгмь єгда придєть правєдиыи судии хотѧ судити живимь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломь єго ами(н) (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9); да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіє а по сємъ и дєтємъ нашимъ вєчную памѧть аминь (Холм, 1376 *Р* 22); А кто бы хотѣль тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть от господа бога... и да єст подобєнь Іюдѣ и проклѣтомоу Арїи, и да имаєт оучастїє съ онѣми Іюдєє єжє възъпиша на господа христа: кръвь єго на них и на чєдох их, єжє и єст и бъдєт въ вѣкы, аминь (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

Див. ще **АМЄНЪ.**

АМПОУЦИТА *ж.* (1) (*назва водного джерела у Молдавському князівстві*): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тоти истиннїи слоуга наш миклѣ и сєстри єго... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю, дали и потвърдили єсмы им... єдно сєло на Кнѣжа на имѣ гдє бил дом дѣда их Ивана, и оу томжє хотароу кръницѣ на имѣ Ампоуцита (Васлуй, 1495, *BD* II, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ампоуцита** (1495 *BD* II, 39).

АМЫНЬ *див.* **АМИНЬ.**

АНА *ж.* (2)(*особова назва,болг.* Ана, *цсл.* Аньна, *гр.* Ἄννα, *гебр.* Hannah) Анна, Ганна: ана продала пєтрашкови радъцєовьскому свою дѣднину... оу вѣки (Перемишль, 1359 *P* 10); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Ана, сєстра Доброулова... и дала своимъ плємєником... два сєла (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ана** (1359 *P* 10; 1470 *BD* I, 155).

Див. ще **АННА.**

АНАНЇЄ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Анания, *гр.* Ἀνανίας, *гебр.* Chanania) Ананій: а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩... и цигане, на имѣ татаро(м) илѣ ватама(н) съ чєлѣдъю си, ананїє и(с) чєлѣдъю си и съ оуноучати и праоуноучаты (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

Див. ще **ОНАНЬѦ.**

АНАСЇА *ж.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* Анисия, *гр.* Ἀνυσία) Онисія: И оуставшє слоуга наш Иванка и сєстри єго Нѣгша и Анноушка и Анасїа и братанича их Соръ та заплатили оуси тоти вишєписанїи пинѣзи (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Анасїа** (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **Анасїи** (1494 *BD* II, 38).

Див. ще ***АНИСЇА.**

АНАСТАСИЄ, АНАСТАСЇЄ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, молд., цсл.* Анастасии, *гр.* Ἀναστάσιος) Анастасій, Анастас: А сє азь смѣреныи (*в ориг.* смрѣреныи.— *Прим. вид.*) игоумень... и свѧщєнномонах Анастасїє и съ въсѣм братство⟨м⟩ яже о христѣ... сътворихом... да от нас боудєт⟨ь⟩ тоє произволєнїє, за ваше здравїє (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); мы, Стєфан воєвода... ⟨знамени⟩то чинимь... яко да оутвръдимь и оукрѣ⟨пимь⟩ нашь монастирь от Молдавица... гдє єсть игумень, нашь молєбникь, попа Анастасїє (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

***АНАСТАСЇА** *див.* **АНАСТАСЬЯ.**

АНАСТАСЬЯ *ж.* (2) (*особова назва, гр.* Ἀναστασία) Анастасія: Мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє єсмы оучинили с наши(м) добры(м) оумысло(м)... и дали єсмы цркви стои пѧтници що на романовє торгу гдє лєжи(т) стопочившаѧ мти (!) наша кнѧгынѧ анастасья... двѣ селѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); Іо Стєфа(н) воєво(д)... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѧжни анастасїї (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **анастасья** (1408 *Cost.* I, 61); *дав. одн.* **анастасїї** (1497 *DC* 8).

Див. ще **НАСТАСЇѦ.**

АНАФЄМА, АНАТЄМА, ANATHEMA, АНАѲТЄМА *ж.* (6) (*гр.* ἀνάθεμα) (*прокляття*) анафема: да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою (Холм, 1376 *P* 22); а коли которы господаръ порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ... и да єстъ таковыи анаѳєма (Сучава, 1403 *ДГАА*); а кто бы хоти(л) пороушити имъ нашє данїє то(т) оузри(т) казни г(с)вами и да є(ст) анаѳєма (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) иа(с) кля(т)ва в сє(и) въ(к) и в боудоущєй ана(ѳ)тєма и маранаѳта свты(х) апосто(л) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **анафема, анатєма, anathema, анаѳтєма** 4 (1403 *ДГАА*; 1435 *DIR«A»* 465; 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 392); **ана(ѳ)тєма** 1 (1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **анаѳємою** (1376 *P* 22).

***АНГЄЛЪ** *ч.* (3) (*цсл.* анъгелъ, аггелъ, *гр.* ἄγγελος) ангел: и боуди ємоу клѧтва о(т) всѣ(х) сты(х) ангєлъ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *род. мн.* **о(т)... ангєлъ** (1446 *P* 154); *ор. мн.* **агглы** 1 (1401 *ЗКЄ*); **аггєли** 1 (1476 *BD* I, 216).

***АНДОНЇЄВЪ,** *прикм.* (1) ◇ камєнь андонїєвъ *див.* **КАМЄНЬ**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **андонїє(в)** (1490 *ДГСХМ*).

Пор. ***АНДОНЇИ.**

***АНДОНЇИ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* Антоиии, *гр.* Ἀντώνιος) Антоній: И оуставшє слоуга нашь пань Аврам дїякь та заплатиль оуси тоти с̃ злат татарских оу роуки... Андонїю и Анни (Сучава, 1490 *BD* I, 442).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Андонїю** (1490 *BD* I, 442); *ор. одн.* **Андонїємь** (1490 *BD* I, 442).

Див. ще ***АНТОНЇИ.**

АНДРЄЄВЪ *див.* **АНДРѢЄВЪ.**

АНДРЄИ *див.* **АНДРѢИ.**

АНДРЄИКА *ч.* (6) (*особова назва, пор.* Андрѣи) Андрійко: Пис⟨а⟩ Андрєика оу Соуч(а)вѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 184); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи наши слоуги Тоадєр Юкаш и братаничь єго Фарко... и плємєникові их Андрєика и братїа єго... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Андрєика** 5 (1473 *BD* I, 184; *ШКН* 166; 1475 *BD* I, 207; 1491 *BD* I, 452; 1495 *BD* II, 59); *зам. дав.* **Андрєика** 1 (1491 *BD* II, 452).

Див. ще **АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРЄИКО, АНДРѢИКО, АНДРѢІКО, АНЪДРЄИКО *ч.* (85) (*особова назва, пор.* Андрѣи) Андрійко: а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧнє панъ ходько быбєльскии со двѣма сн̃ма андрѣико и васко (Перемишль, 1378 *P* 26); мы кн̃зь фєдоръ данильєви(ч)... єско романкови(ч) васко кирдѣєви(ч) андрѣико романкови(ч) поручѧємсѧ по олєхна (Луцьк, 1388 *P* 42); прїидє прѧ(д) нами и прѧ(д) нашими болѣры панъ андрєико и бра(т) єго лоука по своєи доброи воли (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); А на то єст... в. п. Андрєика Чорторовского (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аидрєико, анъдрєико** 4 (1443 *Cost.* II, 131; 1460 *Cost. S.* 41; 1464 *BD* I, 85; 1466 *BD* I, 96); **андрѣико, андрѣіко** 4 (1378 *P* 26; 1388 *P* 42; 1404 *P* 70; 1420 *ПГАГ*); *зам. род.* пана **Андрєико** 1 (1488 *BD* I, 325); *род. одн.* **Андрєика, анъдрєика** (1460 *Cost. S.* 33; 1479 *BD* I, 222; 1486 *BD* I, 290; *DC* 144; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 446; 1493 *BD* II, 4; 1495 *BD* II, 43; *ПГВСР*; 1497 *Cost. S.* 224 і т. ін.); *дав. одн.* **Андрєикоу** (1464 *BD* I, 85).

Див. ще **АНДРЄИКА, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРЄИКОВЪ *прикм.* (3): тѣмъ. мы... потвєрдили єсми єго... сєла... и млинъ о(т) полѣ що былъ андрєиковъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє благопроизволн господство ми... и дали єсми... монастироу... цигане на имѣ... Сима съ чєлѣдми, и Никита и Оницъ, сыны Андрєикови (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **андрєиковъ** (1448 *Cost.* II, 342); *род. одн. ч.* **андрєикова** (1474 *РГС*); *наз. мн. ч.* **Андрєикови** (1487 *BD* I, 312).

Пор. **АНДРЄИКО.**

***АНДРИЦЄВЪ** *прикм.* (2): Ино Илка нє заприла сѧ за ⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил Пєтроу Понич (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *наз. одн. ж. зам. знах.* **Андрицєва** (1473 *BD* I, 186).

Пор. ***АНДРИЦЯ.**

***АНДРИЦЯ** *ч.* (2) (*особова назва, молд. пор.* Андрѣи): прїидоша прѧд нами... наш столник, сынъ Андрици, и тѣгал на дочкоу пана Пєтра Понича, на Илцѣ, за съмрътъ отцѣ єго Андрицѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *род. одн.* **Андрици** 1 (1473 *BD* I, 186): **Андрицѣ** 1 (1473 *BD* I, 186).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, АНДРОУШКО, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРИЮ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Аньдрєи, *гр.* Ἀνδρέας) Андрій: тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ и(х) сєла... гдє бы(л) стоѧ(н) фолѣ и пониже марково сєлищє и никорово сєлищє и на вас⟨луя⟩... и на

текучѧ где бы(л) андрию ватама(н) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

АНДРИЯШЪ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРИѦШ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

***АНДРИѦШЪ** *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРИѦШЬ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРІАШЪ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

***АНДРІЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* та продали тоє сєло Мика, дочци Михъилъ Андріескоула, за п̃ злат татарских (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Андріескоула** (1495 *BD* II, 57).

***АНДРІЄШЪ** *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРІЄЩІИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тъм мы... жаловали єсмо их особною нашею милостію и дали и потвердили єсмо им... сєла на имѣ Броудоу‹рєщіи›... и Андріещіи на Брълʼ‹адѣ› (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Андріещіи** (1469 *BD* I, 134).

***АНДРІИ** *див.* **АНДРѢИ.**

***АНДРІЯШЄВЪ** *прикм.* (2): а на то вѣра моѧ... вѣра паиа драгоєва вѣра аньдриѧшєва (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра моа... и вѣра андріяшєва (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **андріяшєва, аньдриѧшєва** (1392 *Cost.* I, 8; 1411 *Cost.* I, 84).

Пор. **АНДРѢЯШЬ.**

***АНДРОВАШЪ** *див.* ***ОНДРОВОШЪ.**

***АНДРОИНИКОВИЧЪ** *див.* ***АНДРОНИКОВИЧЪ.**

АНДРОИНИКЪ *див.* **АНДРОНИКЪ.**

***АНДРОНИКОВИЧЪ** *ч.* (17) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана кости андронниковича (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529—530); а на то є(ст)... вѣра наши(х) болѣръ, вѣра пана нѧгоѧ... вѣра пана кости андрониковича (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андроиникови(ч)** 2 (1448 *Cost.* II, 362, 737); **андронникови(ч)** 1 (1445 *Cost.* II, 218); *род. одн.* **Андрониковича** 9 (1438 *DIR«A»* 472; *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 32, 35, 42, 47, 62; 1445 *Cost.* II, 236; 1448 *Cost.* II, 365); **андрониковича** 3 (1439 *Mih.* 206; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 314); **андроиниковича** 1 (1437 *Cost.* I, 530); **андроиникови(ч)** 1 (1448 *Cost.* II, 359).

АНДРОНИКОВЪ *прикм.* (4): а на то є(ст)... вѣра пана костѣ вистѣрника, вѣра пана кости андроникова... и вѣра оусихъ болѣръ нашихъ молдавскы(х) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180); а на то є(ст)... вѣра пана кости андрониковъ... и вѣра въсѣхъ болѣръ наши(х) молдавскы(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270).

ФОРМИ: *наз. одн. ч. зам. ж.* вѣра... **Андрониковъ** (1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 241, 270); *наз. одн. ж.* **андроникова** (1443 *Cost.* II, 180).

Пор. **АНДРОНИКЪ.**

АНДРОНИКЪ, АНДРОИНИКЪ *ч.* (14) *(особова назва, цсл.* Анъдроникъ, *гр.* Ἀνδρόνικος) Андронік: и мн видѣвше доброє и(х) произволеніє, такожь даємь и о(т) на(с) тоє сєло вышеписанноє, на имѧ боучоумѣни, нашимь вѣрнымь болѣромь паноу андроникоу и сноу єго паноу кости логоѳєтоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); и оуставши Марта, паны (!) пана Михоула Андроиника, та заплатила оуси тоти вишеписаны пинѣзи (Сучава, 1462 *BD* I, 52); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувѧ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) а оуставни(к) пє(ч)рскы лаврентєи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андроиникъ, андроини(к)** 2 (1445 *Cost.* II, 730; 1449 *Cost.* II, 386); **андрони(к)** 1 (1498 *ЧІАФ*); *род. одн.* **Андроиника** 7 (1446 *Cost.* II, 248; 1449 *Cost.* II, 380; 1462 *BD* I, 52; 1488 *BD* I, 355); **андроника** 3 (1443 *Cost.* II, 156; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 353); *дав. одн.* **андроникоу** (1442 *Cost.* II, 87).

***АНДРОННИКОВИЧЪ** *див.* ***АНДРОНИКОВИЧЪ.**

АНДРОУШКО, ОНДРЮШКО *ч.* (11) *(особова назва, пор.* Андрѣи): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... Федоръ осташкови(ч) рикаило охрѣмъ братьѧ єго трєшко ондрюшко, никонъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и перева(л)скии из жоною моєю огаѳьєю и з сынми моими гоурко(м) и з стєцко(м) и Андроушко(м)... придалъ єсми своєго имѣнья дольска дєсѧтиноу озимины и вєснины дєсѧтоую копоу (Перевали 1440 *P* 142); а пановє наши по имєню... па(н) шєндрика толочко пань лазѧ пити(к) пань андроушко пань ионь боучоу(м) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А на твєрдост вєрху писаных рѣчий я Андрушко Русинович и пєчат єсми привѣсил к сєму моєму листу (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтєчє и брат єго Петримань ... и плємєник их оана и брат єго Андроушко... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Андроушко** 6 (1456 *ЭСФ*; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1491 *BD* I, 445; 1494 *AS* I, 101, 102; 1495 *BD* II, 249); **ондрюшко** 1 (бл. 1392 *P* 47); *зам. дав. одн.* єсми дали... **Андроушко** 2 (1493 *BD* II, 14); *дав. одн.* **Андрушкоу** (1474 *AS* I, 69); *ор. одн.* **Андрушко(м)** (1440 *P* 142).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРѢ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Андрѣи): и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю... циганє на имѣ... наноуль... и андрѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522); а хота(р) тои половина сєло о(т) а(н)дрѣ поче(н)шє, о(т) старого става (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, *АНЬДРЪКО.**

АНДРѢЄВИЧ, АНЬДРѢЄВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зѧть... васько аньдрѣєвичь (б. м. н., 1385 *P* 28); а при то(м) были свєдоки наша рада вл(д)ка луцкии ѳєо(д)сии... а к̃нзь василєи андрѣєви(ч) маршалокъ нашъ (Острог, 1437 *P* 136); взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ Єго Милости Андрѣєвича Полоубєнского тридцат коп грошей широких на дворѣць наш на рєцѣ Дрюти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23): А при том было добрых людей досит: был брат мой пан Левъ Боговитинович... а кнѧз Василєй Андрѣєвич Полоубєнскій (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *наз. одн.* **аньдрѣєвичь, Андрѣєвич, андрѣєви(ч)** 3 (1385 *P* 28; 1437 *P* 136; 1496 *AS* I, 245); **ондрѣєви(ч)** 1 (1451 *ДГШХ*); *род. одн.* **Андрѣєвича** (1492 *AS* III, 23); *дав. одн.* **ондрѣєвичю** (1466 *ОБРН* 128).

АНДРѢЄВЪ, АНДРЕЕВЪ *прикм.* (7): приказъ па(н) андрѣєвъ дчюсина маршалковъ (Київ, 1433 *P* 119); а понѧ(л) єсми тую єго невѣстку а(н)дрѣєву жону с при(з)волєньємъ доброє памєти г(с)дра королѧ єго млсти со всими имє(н)и мужа єє (Вільна, 1495 *ВМБС*); мы слышачи ондрєво (!) вызнанье а то(г) оумєрлъ(г) сказоуємь ондрєєви абы то досвє(ч)лъ жєбы то є(г) коупленоє (XV ст. *ВС* 31); прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **андрѣєвъ** 1 (1433 *P* 119); **Андреевъ** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн. с.* ! **ондрєво** (XV ст. *ВС* 31); *дав. одн. ж.* **андрѣєвѣ** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн. ж.* **а(н)дрѣєву** (1495 *ВМБС*); *ор. одн. ж.* ! **аньдрѣєво** (1413 *ОБРН* 115).

Пор. **АНДРѢИ.**

АНДРѢИ, АНДРЄИ, ОНДРЄЙ, ОНДРѢИ, АНЪДРЕЙ, АНЬДРѢИ, АНЬДРИЙ *ч.* (56) *(особова назва, цсл.* Аньдреи, *гр.* Ἀνδρέας) Андрій: первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч)... ондрѣн митковъ пасыно(к) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); А на то были свѣдци, добрии панове: панъ Котлиньскиѣ воєвода илвъвски... панъ Андрѣи... панъ Глѣбъ соу(д)ѣчь (Львів, 1421 *P* 92); мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє тоты истинны слоуги нашн по(п) андреи и филипъ

и михоулъ... слоужили намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); а даємъ тому прєдъ писаному пану андрѣю волотовичю вєрху мєнованая мѣста (Київ, 1433 *P* 119); а при то(м) были свєдоки наша рада вл(д)ка луцкии... а кнзь андрѣи васильєвичь (Острог, 1437 *P* 136); мы Олєксандръ (*в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.*)... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше имєнємъ Звѧгол... в повѣтє києвскомъ, што дєржал пєрвѣй сєго кн⟨ѧ⟩зь Василєй а кн⟨ѧ⟩зь Андрѣй Сємєновичи Звѧголские, дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андрєи, Анъдрей, andrei** 16 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1427 *Cost.* I, 193; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *P* 154; 1451 *AS* I, 45; 1455 *Cost.* II, 769; 1463 *AS* I, 55; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВМБС*; 1496 *АЛРГ* 69 і т. ін.); **андрѣи, аньдрѣи, Аньдрѣй** 12 (1421 *P* 92; 1433 *P* 119, 122; 1437 *P* 136; 1451 *P* 159; 1466 *AS* I, 61; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **Ондрєй** 5 (1441—1443 *AS* III, 2; XV ст. *BC* 31; 1492 *АЛМ* 31; 1496 *АЛРГ* 78); **ондрѣи** 2 (1392 *P* 47; 1491 *AS* I, 94); ! **одрєи** 1 (XV ст. *BC* 31); *род. одн.* **андрѣя, андрѣѧ** 4 (1433 *P* 118, 119; 1454 *AS* III, 10; 1487 *AS* I, 239); **андрєя, ан(д)рєа** 3 (1401 *ЗКЄ*; 1432 *Cost.* I, 330; 1481 *ГПМ*); **андрїа** 1 (1455 *Cost.* II, 550); *дав. одн.* **Андрею** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *AS* III, 21; 1496 *АЛРГ* 69); **андрѣю** 3 (1433 *P* 118, 119; 1459 *ЗНТШ* XI, 13); **ондрєєви** 1 (XV ст. *BC* 31); **Анъдрѣеви** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн.* **ондрєя** 1 (XV ст. *BC* 31); **ондрѣѧ** 1 (1491 *AS* I, 94); *ор. одн.* **Анъдреемъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

АНДРѢИКО *див.* **АНДРЄИКО.**

АНДРѢІКО *див.* **АНДРЄИКО.**

АНДРѢЯШЬ, АНДРИѦШ, АНЪДРѢЯШЬ, АНДРИЯШЬ, АНДРИѦШЬ, АНДРЇАШЪ *ч.* (16) (*особова назва, пор.* Андрѣи): панъ анъдрѣяшь староста рускии (Бохур, 1377 *P* 24); пань Андрѣяшь староста Рускои землѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а на то... вѣра пана юрьѧ столникова и брата єго пана анъдриѧша (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы Стефан воєвода ... знамєнито чиним... ож(є)... Мѣрєна и Титиана... продали тоє сєло слоугам нашим Иваноу и братїам ⟨є⟩го Андриѧшоу и Гаврилоу и Пєтроу за м̃ злат татарскых (Сучава, 1487 *BD* I, 291).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андрияшъ, андриѧшь, андриѧш, андрїашъ** 5 (1398 *P* 57; 1429 *Cost.* I, 269; 1442 *Cost.* II, 87; 1445 *Cost.* II, 226; 1487 *BD* I, 291); **Андрѣяшь, Анъдрѣяшь** 2 (1377 *P* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5); *род. одн.* **андрїаша, андрїѧша, андрїа(ш), анъдриѧша** 5 (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1429 *Cost.* I, 280; 1445 *Cost.* II, 226); **а(н)дрїєша** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *дав. одн.* **Андриѧшоу** 2 (1487 *BD* I, 291); **андрїашєви** 1 (1414 *Cost.* I, 111).

!**АНЄ** *див.* **АНИ** [1].

***АНЄПСЄИ** *ч.* (1) (*гр.* 'ανεψός) племінник: а оу то(м) сєли дєсѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми... и зорѣ съ анєпсєи своими (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *ор. мн.* **анєпсєи** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

АНИ [1], **АНЇ, АН, АНЫ,** *спол.* (503) **I.** (*зв'язує члени речення*) (494) **1.** (*єднальний*) ні, ані (249): Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т) кнѧ(з) литовскии чннимъ то знаємо... иже... слюбуємы ... иже о(т) ты(х) мѣстъ... чистаѧ вѣрность и полна будємъ дєржа(т) тому истому королєви... а николи ни в одно вєрємѧ нє о(т)ставати а ни о(т)ступити и на вѣки (Краків, 1388 *P* 40—41); мы кнѧ(з) дмитрии... чинимъ знамєни(т)... иже... хотѧчи... кору(н) по(л)скои службу... оуказати... слюбуємъ дєржати цѣлую правду... а николи... о(т) ни(х) ани о(т) коруны по(л)скоѣ никоторою хитростью о(т)стати (Молодечно, 1388 *P* 43); Съ которого того копища... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а того нѧтєва романъ нє имаєть оуспомина(т), а ни жѧловати, ни прєд однымъ чоловѣкомъ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д) а ни бурькрабъ а никоторого старьшєго по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣрє(н) быти королєви єго м̃лсть (Кременець, 1434 *P* 131); Нє єсть то ди(в) ани новина ижє писа(л) такии рѣчи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тые земли продалъ есми... конецнѣ (!) со всѣми ужитки... ни одного права собѣ, ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Слоуги г̃ на(и)мѧ Олизаровичи из вєко(в) слоужать о двоу конє(х) и(з) слоугою а иноє слоужбы никоторое нєслоуживали ани побороу нєдаивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); а мои(м)... дѣтємъ ани мои(м) ближи(м) (!) оу тую дѣлницю... нєнадобѣ въступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*); а иншим ближним кн⟨ѧ⟩зѧ єго милости ани моим нєнадобє сѧ в тыи имѣньѧ вступати (Степань, 1489 *AS* I, 89); прїидоша... оуноукове доумини по и(х) доброи воли и ники(м) нєпоноужєни а ниприсиловани и продали свою правою о(т)ниноу, о(т) своєго праваго оурика (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(*у сполуч.* а н и т є ж ь, а н и т ѣ ж ь) ані теж, ані також (4): Слоужєбнікъ за віноу пановѫ нє има(т) позывати кмєтѧ є(г) ани тє(ж) пана за вїнѫ кмєтєвоу (XV ст. *BC* 6); а с пєвного вѣданья иашего никды мєжи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была ґадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(*у сполуч.* а н и п а к) ані теж, ані також (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... слоуга наш пан Щєфоул питарюл... по своєи доброи воли, никым нєпоноужєн ани пак присилован, и продал он... свою правоую отниноу (Ясси, 1476 *BD* I, 208).

2. (*єднально-перелічувальний*) ні... ні, ані ... ані (92): а пакли бы воєвода нѣкоторыми чѧсы хотѣлъ... оуста(т) противу г(с)дрѧ... мнѣ с ни(м) нє оустати, а ни почина(т), а ни по нємь стати, противу своєго г(с)дрѧ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своєю братьєю и своими всѣми ближьшими ижь оу тои половици дѣднины и оу другои... нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ а ни єго ближьши (Галич, 1409 *P* 74); сами порозоумѣти можєтє коли ани в короунѣ ани въ кнѧзьствѣ вєлико(м) объличнє нєбыли быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) вєликая бы была нєлацьность а зъмєшканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и оучинили єсми въ задоушїє свѧтопочивших прєдков и родитєлїє наших, а за здравїс и спасєнїє нашє... на то яко да нє имаєт ни єдин наш боѧрин, ани старости, ани шолтоузи и пръгари Соучавскыи, ани шолтоузи и пръгари от Сєрєтского тръга, ани дворници от тих двох тръгох, ани глобници от волости Соучавскои, да нє имают дило до тих наши (!) люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 256); а я сам Иван, ани моѧ жона, ани дєти наши, ани наши близкии нє мают сѧ в то оустоупати (Друцьк, 1492 *AS* III, 23—24); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тоє, ани ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(*чергується з* н и) ні ... ні, ані ... ані (148): а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни ѧловицѣ платити а н (!) поѣздьниства ни грамоты иосити (Казимир, п. 1349 *P* 4); а нє имаєть тои коръчмы от нє(г) отнѧти ни одинъ староста а ни одинъ воєвода бєз нашєи волѣ (Медика, 1407 *P* 72); прото(ж) ни єдинъ болѣриникъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь, ни посадникъ, ни глобникъ, ни илишарь, а нї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє їмаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а нєнадобє вступатисѧ в тоє имѣньє никому, ни братьи моє⟨й⟩, ни жонѣ моєй, ни дѣтємъ моимъ, ани ближнимъ моимъ (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); так єсми єму продал, ажєт ннхто з ближних моих ни жона моѧ, ни дєти мои, ани мон прирожоныи ближнии, нихто з нихъ нє мают в то сѧ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а мнѣ єси ни одного листа, ни королева, а ни шурина моєго, нє вказывалъ (Вільна, 1495

РИБ 620); а в тыи пѣнѧзи... нєнадобѣ сѧ мнѣ оустоупати, ни моєй женѣ, ани дѣтємъ моим, ани ближним моим (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); И також жадного нєпріятелѣ нашєго, которіи... хотѧл бы назвати сѣ господарєм нашєи землі... нє имают таковато чловѣка пріимити... алє таковаго чловѣка... вънгнати и въпоудити проч из их милости землѧх, абы нє мєшкал... ни явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (9) 1. *(єднальний)* ні, ані (6): а тако(ж), никто да нє смѣю(т) (!) сижы оучинити оу и(х) хотаръ, на днистри, или оу озєры или плоты, а ни ловити никто, оу ихъ хотаръ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); Ино, господару, княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую, а ни мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21);

(у сполуч. а н и т є ж ъ) ані теж (1): микоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы нє по правдѣ на нє(г) жалова(л) ани тєжь бы тыи пенѣзи ис(т)рачоны (XV ст. *BC* 32).

2. *(єднально-перелічувальний)* ні... ні, ані... ані (2): и они рєкли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по нєволи, а пѣнѧзєй жадных за тоє нє брали, ани печати нашєй в того листу нѣт, ани клєйна жадного мы в сєбє нє маєм (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

Див. ще **НИ** [1], **NYŹE** [2].

АНИ [2] *част.* (1) *(підсилювальна)* навіть: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... кролєви... оучинєныѣ... смиловавьшы ся, а ни на сєрдци своѣмь то(г) имити памятоуючи досить оучынинїє... па(н) владисла(в)... кролєви полскому... землю шєпиньскоую... ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **НИ** [2].

***АНИСЇА** *ж.* (1) *(особова назва, гр.* Ἀνυσία) Онисія: а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Иванка и сєстрам єго Нѣгши и Анноу⟨шции⟩ Анисїи... половина сєло от Шєкан (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Анисїи** (1494 *BD* II, 38).

Див. ще **АНАСЇА.**

АНЇ *див.* **АНИ** [1].

***АНКА** *ж.* (3) *(особова назва, пор.* Анна): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуноуки Нана ключника... и дали свою правоую отниноу... половина сєло на Полочинєх... и половина от млина плєменикoм своим слоузѧ нашємоу паноу Или комисоу и сєстри єго Анки и братаничи их Мъріи (Васлуй. 1497 *BD* II, 118).

ФОРМИ: *род. одн.* **Анки** (1497 *BD* II, 119); *дав. одн.* **Анки** (1497 *BD* II, 118).

Див. ще **АННОУШКА, ГАНКА.**

АННА, АННЪ *ж.* (37) *(особова назва, цсл.* Аньна, *гр.* Ἄννα, *гебр.* Hannah) Ганна, Анна: купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); Я Семенъ сколковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ єсми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана... Артемія, Анну (Київ, 1398 *ДГПМ*); Жаловала намъ бояриня Мѣнского повѣту, на имя Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку (Троки, 1494 *РИБ* 560); Мы Кнегини Швитрикгаиловая Кнегини Анна жаловали єсмо слугу нашого Ходка землею єго отчиною (Дворець, XV ст. *СГЧА*); и оучинили єсмо въ задоушїє свѧтопочившых дѧтєи господства мы Алєксандра воєводи и дъщєри нашєи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Анна** 17 (1432 *Cost.* I, 330; 1470 *BD* I, 155; 1482 *BD* I, 260; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 403; 1491 *Cost. D.* 37; 1494 *BD* II, 34; XV ст. *СГЧА*; 1497 *BD* II, 102 і т. ін.); **Аннъ** 1 (1480 *BD* I, 244); *род. одн.* **Анны, анъны** 3 (1359 *P* 10; 1499 *BD* II, 154, 155); **анн** 1 (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **Анни** 10 (1480 *BD* I, 244; 1482 *BD* I, 260; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 403, 442; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 32; 1494 *BD* II, 34, 36); **Анне** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *знах. одн.* **Анну, анинъ** 2 (1398 *ДГПМ*; 1401 *ЗКЄ*); *ор. одн.* **Анною** (1490 *BD* I, 442).

Див. ще **АНА.**

***АННИНЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... прїидоша прѧд нами... наши слоуги Онє и брат єго Костє, сыновє Аннини ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1493 *BD* II, 3); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоугы наши Тоадєрь Тоуркоул и брат єго Михоуца... и плємєница их Армѣнка, дочка Аннина... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Аннина** (1497 *BD* II, 107); *наз. мн. ч.* **Аниини** (1493 *BD* II, 3).

Пор. **АННА.**

АННОУШКА, АНОУШКА *ж.* (54) *(особова назва, пор.* Анна): а по єго животѣ, жон⟨ы єго⟩ Марєиы, и оуиукамъ єи Анушцѣ и Станѣ... и въсєму роду их, нєпороушєно николиже на вѣкы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19); и оуставшє наши слоуги доума попшєскоу и мани ⟨и заплатиль оуси исполна тоты вышєписанїи пинєзи оу роукы слоуз (!) нашємъ якоб⟩ сын михаила оцєла граматика и сєстра єго крестина и аноушка (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аноушка** 13 (1467 *BD* I, 120; 1479 *BD* I, 223 ;1483 *Cost. D.* 30; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 59; 1499 *BD* II, 130; XV ст. *НРРГ;* 1500 *SD* 7 і т. ін.); **Анноушка** 10 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* 1,445, 447; *Cost. D* 37; 1492 *BD* I, 509; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 153); *зам. род. одн.* от **Аниоушка** 2 (1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*); отъ **Аноушка** 1 (1488 *BD* I, 325); *род. одн.* **Анноушки** (1493 *BD* II, 18); *дав. одн.* **Аноушци** 7 (1479 *BD* I, 223; 1484 *BD* I, 278; 1487 *BD* I 294; 1489 *BD* I, 376, 1493 *BD* II, 14; 1497 *BD* II, 103); **Анноушци** 6 (1483 *Cost. D.* 30; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 447; 1494 *BD* II, 38); **Анноушки** 3 (1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 14; 1494 *BD* II, 38); **Аиоушки** 3 (1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 306; 1495 *BD* II, 59); **Анушцъ** 1 (1424—1425 *DBAc* 19); **Аиоушкы** 1 (1499 *BD* II, 154); *ор. одн.* **Аноушкою** 3 (1470 *BD* I, 153; 1480 *BD* I, 241; 1487 *BD* I, 306); **Аноушкоую** 1 (1470 *BD* I, 152); **анноушкою** 1 (1483 *Cost. D.* 30); **Аноушкои** 1 (1483 *BD*, I, 269).

Див. ще. ***АНКА, ГАНКА.**

***АННОУШЧИНЪ** *прикм.* (5): И оу том також прїидоша прѧд намы... слоуга наш Гоурбан... и сєстричича єго Настѣ... дочка Анноушчина... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Аниоушчина** (1499 *BD* II, 134, 135, 162); *дав. одн. ж.* **Анноушчини** (1499 *BD* II, 135).

Див. ще **АННОУШЧИНЪ ДВОРЬ.**

Пор. **АННОУШКА.**

АННОУШЧИНЬ ДВОРЬ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... жаловали єсмы єго особною мл(с)тїю и дали єсми ємоу, оу нашєи землі, сєла на воронѣ *(в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.)* на имѧ анноушчинь дворь и хоуєцѣны и синєщи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Анноушчинь дворь** (1433 *Cost.* II, 594).

Див. ще **АННОУШЧИНЪ.**

АННЪ *див.* **АННА.**

АНО *спол.* (2) (*стп.* ано) **I.** *(зв'язує сурядні речення) (єднальний)* і, та (1): кторыи будє(т) право(м) добувати, тому имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити та(м), ано опѧ(т) имає(т) быти наложєно (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

II. *(приєднує підрядне умовне речення — у преповиції)* то (1): ино коли бы єго богь нє даи воитє (!) с того свѣта сшєддъ (!) ано на єго дѣти сулимовь има сполна спасти (Львів, 1412 *P* 81).

АНТОНИДА *ж* (1) *(особова назва)* Антонида: ми стєфанъ воєвода... знамєнито чинимь... ожє далъ свѧтопочившыи

родитель нашь... монастирю свѧтомоу въздвиженїю... где єст антонида старица, єдно село на сочавѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **антонида** (1439 *Cost.* II, 46).

***АНТОНЇИ** *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* Анътонии, *гр.* Ἀντώνιος) Антоній, Антон: и оуказалсѧ намъ правыми листы восселеньского патрїярха, Антонїа Костантинополѧ (Сучава, 1401 *RIR*); и поклонили сѧ есмы пр(с)томоу образоу єѧ и прп(д)бны(м) оцѣ(м) антонїю и ѳео(до)сїю (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **антонїа** (1401 *RIR*; 1446 *P* 154, 155); *дав. одн.* **антонїю** (1446 *P* 154).

Див. ще ***АНДОНЇИ.**

***АНТОНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ о з є р о А н т о н о в о *див.* **ОЗЄРО.**

ФОРМИ: *місц. одн.* с. **Антоновы** (1430 *ГВКЛ* 9).

***АНТЫМИСЪ** *ч.* (1) (*гр.* ἀντιμήνσιον) (*посвячений плат, що розстелюють на престолі під час літургії*) антиминс: а соблазмы творясчыхъ изверзати, церкви освесчати, антымисы благословити, еретыковъ и непослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **антымисы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

АНОУШИН *прикм.* (1): Мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд намн... Лазоръ Пискоу сынь Аноушин... съ своими братїами... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Аноушин** (1483 *BD* I, 269).

АНОУШКА *див.* **АННОУШКА.**

***АНХИМАНДРИТЪ** *див.* **АРХИМАНДРИТЪ.**

АНЪДРЕЙ *див.* **АНДРѢИ.**

АНЪДРЄИКО *див.* **АНДРЄИКО.**

***АНЪДРѢИКОВЪ** *прикм.* (1): Мы великии кнзь витовть дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сну радевича што єсмо єму дали село чєлиєвъ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **анъдрѣиковоу** (1424 *ДГВВ*).

Пор. **АНДРЄИКО.**

АНЪДРѢЯШЬ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

***АНЪНА** *див.* **АННА.**

АНЫ *див.* **АНИ**[1].

АНЬДРИЙ *див.* **АНДРѢИ.**

***АНЬДРИѦШЄВЪ** *див.* ***АНДРЇЯШЄВЪ.**

***АНЬДРЪКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Андрѣи): А питъ могоричь оу аньдрька оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* **аньдрька** (1366 *P* 12).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, АНДРѢ.**

АНЬДРѢЄВИЧЬ *див.* **АНДРѢЄВИЧ.**

***АНЬДРѢЄВЪ** *див.* **АНДРѢЄВЪ.**

АНЬДРѢИ *див.* **АНДРѢИ.**

АОАША *ж., невідм.* (2) (*назва гори у Молдавському князівстві*): А хотарь Бълошєщим да єст почєнши от кръницѣ Влъканова до кръницѣ Корнина, та от толѣ... горѣ до Аоаша, та чєрєс Аоаша та право на доброви до сєрєд добровоу (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

***АПА** *ж.* (1) (*молд.* апэ) вода: хота(р)... о(т) доуба... на велїкоє о(л)хоу, а о(т) толѣ ... на доамна и до апь гь(р)чїа до обрьшїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. мн.* **апь** (1458 *Mih. Doc.* 121—122).

***АПОСТОЛСКИЙ** *прикм.* (2) ◇ а п о с т о л с к о є с ѣ д а л и щ є (1) (*лат.* sedes apostolica) апостольський престол, престол папи римського: Благословенье Ісидора, митрополита Києвского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятъского и Литовъского и Немецького (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); с т о л є ц ъ а п о у с т о л ь с к и и (1) *див.* ***СТОЛЄЦЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **апостолского, апоустольского** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ*).

***АПОСТОЛЪ**[1] *ч.* (43) (*гр.* ἀπόστολος) апостол: а доконалосѧ тоє дѣло оу годѣ (!) лучици в ндлю по (с)тмь ап(с)лѣ марку євнглстѣ (Лучиця, 1388 *P* 39); А коли ⟨кото⟩рыи господарь имъ порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ от... ві апостолъ (Сучава, 1403 *RS* 338); да(н) ли(с) оу нашємъ дворѣ оу зоудєчевѣ по ст(с)мъ (!) ап(с)лѣ пєтрѣ оу пєрвыи понєдѣлокъ (Зудечів, 1428 *P* 111); и боуди ємоу клѧтва о(т) ба оца и сна и ста(г) дха... и о(т) всѣ(х) сты(х) анґєлъ и о(т) пр(о)ркь и ап(с)лъ (Київ, 1446 *P* 154); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваномъ княземъ Семеновичемъ, жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковъ святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба... и о(т) вї сты(х) въховны(х) ап(с)ль и прочїи(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **ап(с)ла** (1400 *Cost.* I, 37; 1421 *Cost.* I, 142); *місц. одн.* **по ап(с)лѣ** (1388 *P* 39; 1428 *P* 111); *род. мн.* **апостолъ, ап(с)лъ, апостоль, ап(с)ль, апостол, аплъ, апль, апосто(л)** (1401 *ЗКЄ*; 1403 *RS* 338; 1409 *DIR«A»* 437; 1435 *Cost.* II, 680; 1438 *DIR«A»* 472; 1444 *Cost.* II, 208; 1457 *BD* I, 5; 1465 *АкВАК* III, 4; 1488 *BD* I, 343; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231).

***АПОСТОЛЪ**[2] *ч.* (1) (*церковна книга*) апостол: застали єсмо оу стго спса на красно(м) д̃ иконы кованы(х)... єваньгєльє кованоє ап(с)лъ половина прилога (!) осмогла(с)ни(к) вє(с) оуста(в) (б. м. н., бл. 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ап(с)лъ** (бл. 1429 *P* 114).

***АПРИЛЇИ** *див.* **АПРИЛЬ.**

АПРИЛЬ, АПРЫЛЬ, АПРѢЛЬ, АПРИЛ *ч.* (64) (*гр.* ἀπρίλιος, *лат.* aprilis) (*назва місяця*) квітень: оу сочавѣ влѣ(т) sцзі (!) априлья ні (Сучава, 1409 *Cost.* I, 70); п⟨и⟩сан оу Берєсти, м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца април⟨ѧ⟩ к ден (Берестя, 1448 *AS* I, 44); Pisan w Lubline, Aprila dwadcat dewiatoho dnia (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Данъ во Мстиславли. Апрыль семы день (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **априль** 2 (XV ст. *РИБ* 610; 1496 *АЛРГ* 71); **април** 2 (1481 *AS* I, 78; 1496 *АЛРГ* 69); **апрѣль** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); **Апрыль** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *род. одн.* **апри(л)** 8 (1415 *Cost.* I, 117; 1419 *DIR«A»* 444; 1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 386; 1448 *AS* I, 44; 1449 *Cost.* II, 378; 1470 *DIR«A»* 522; 1482 *AS* I, 80); **априлїа, априлїя, априлїѧ** 7 (1412 *DIR«A»* 440; 1429 *Cost.* I, 259; 1439 *Cost.* II, 36; 1441 *DIR«A»* 477; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4; 1488 *ДГСПМ*); **априля, Aprila** 6 (1438 *P* 141; 1443 *BAM* 42; 1451 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *СГЧА*; 1478 *АкЮЗР* 4/I, 8); **априлья** 1 (1409 *Cost.* I, 70); *ск. н.* **а(п)** 31 (1423 *DIR«A»* 447; 1428 *Cost.* I, 210; 1435 *Cost.* I, 403; 1444 *DIR«A»* 481; 1453 *Cost.* II, 466; 1470 *DIR«A»* 523; 1480 *BD* I, 240; 1491 *BD* I, 464; 1497 *DC* 8 і т. ін.); **апр** 4 (1420 *Cost.* I, 136; 1445 *Cost.* II, 219; 1464 *Cost. S.* 60; 1495 *АЛРГ* 60); **а(п)л** 1 (1431 *Cost.* I, 315).

Див. ще **АПРЇЛИЄ.**

АПРИШОВЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а тому свѣдъци панъ миколаи спичникъ... панъ шанъдро апришовьскии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **апришовьскии** (1424 *P* 106).

АПРЇЛИЄ *ч., невідм.* (1) (*молд.* априлиє) (*назва місяця*) квітень: ~писа ивашко брътѧєви(ч) оу соучавѣ в лто sцл̃ѕ апрїлиє єі (Сучава, 1428 *Cost.* I, 207).

Див. ще **АПРИЛЬ.**

АПРОД *ч.* (12) (*молд.* апрод) судовий пристав: и єще єсми дали нашему вѣрному пану, думѧ апроду, брату пана михула писарѧ, єдно сєло на саннои що было вла(д) матусово (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); ⟨и оус⟩тавши наши слоуги Братоул и брат єго Костє та заплатили тоти вишєписаннїи пинѣзи ~ и злат татарскых оу роуки Іоноу сыноу Іо⟨нъшєл⟩а апрода (б. м. н., 1497 *BD* II, 123—124).

ФОРМИ: *наз. одн.* **апрод, апро(д)** (1449 *Cost.* II, 386; 1479 *BD* I, 223; 1495 *BD* II, 59); *род. одн.* **апрода, апро(д)** (1448 *Cost.* II, 300; 1449 *Cost.* II, 380; 1497 *BD* II, 123, 124); *дав. одн.* **апродоу** (1443 *Cost.* II, 131; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 59).

АПРЫЛЬ *див.* **АПРИЛЬ.**

АПРѢЛЬ *див.* **АПРИЛЬ.**

***АПОУСТОЛЬСКИИ** *див.* ***АПОСТОЛСКИИ.**

***АРБИКОВЪ** *див.* ***ОАРБИКОВЪ.**

АРБОУРЄ *ч.* (36) (*особова назва, молд.* арборе «дерево»): а на то є(ст) вѣра... іо Стєфа(н) воєвода... вѣра па(н) щєфоула вѣра па(н) лоука арбоурє портарѣ соучавска(г) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); А на то єсть... вѣра наших боярь в. п. Доумы... в. п. Лоука Арбоурє портарѣ сочавского (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Арбоурє** (1471 *ДГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 228; 1499 *BD* II, 425, 444); *род. одн.* **Арбоурє** 21 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1471 *BD* I, 164; 1472 *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 184; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 130, 136, 140, 144; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **Арбоурѧ** 3 (1473 *BD* I, 190; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4); **Арбоурѣ** 2 (1472 *DIR«A»* 528; 1475 *BD* I, 206).

***АРБОУРЄВЪ** *прикм.* (1): А на то єст вѣра... бояр наших: в. п. Збѣри... в. п. Лоукы Арбоурєва портарѣ соучавского (Сучава, 1486 *BD* I, 290).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Арбоурєва** (1486 *BD* I, 290).

Пор. **АРБОУРЄ.**

***АРДАНОВИЧЪ** *ч.* (3) (*особова назва*): пи(с), оу васлоуи, пєтръ арданови(ч) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); писа пєтры арданоуви(ч) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *наз. одн.* **арданови(ч)** (2) (1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 583); **арданоуви(ч)** (1) (1458 *DIR«A»* 513).

***АРДАНОУВИЧЪ** *див.* ***АРДАНОВИЧЪ.**

АРДЄВОВИЧЬ *ч.* (2) (*особова назва*): а на розъѣздѣ были зємлѧнє... панъ манько ардєвовичь а осташь голобутъ (Зудечів, 1411 *P* 79); а при то(м) были свѣдци... па(н) манко ардєвови (!) па(н) прокопъ нѧнєви(ч) (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ардєвовичь** 1 (1411 *P* 79); **! ардєвови** 1 (1413 *P* 83).

***АРЖИШАНЫ** *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): А хотар тои трєтои част от сєло от Аржишан... почєнши из долоу от похрєбь та прости на дил оу глод (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *род.* **Аржишань, Аржишан** (1495 *BD* II, 77, 78).

***АРЗОУЛ** *ч.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): А хотар томоу выш⟨є⟩рєчєномоу сєло Стєцканїи, нижє въ оусти Арзоул, оу вадоу Нєгоуцъторюви (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Арзоул** 1 (1493 *BD* II, 6); **Арзула** 1 (1493 *BD* II, 6).

***АРИИ** *ч.* (29) (*особова назва, гр.* 'Ἄρειος) Арій: а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) ~ га ~ ба и о(т) прѣчистыѫ єго мтрє и о(т) ~ тиї сты(х) о(т)ць никєискы(х) и да єсть подобникъ арїоу ⟨и⟩ їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А кто сѣ покоусит тоє пороушити, тот да єст проклѧт от господа бога... и да єст подобєн Иоудѣ и проклѣтомоу Арїю (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

ФОРМИ: *дав. одн.* **арїю, арию** 22 (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; 1435 *Cost.* II, 689; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1454 *Cost.* II, 502; 1457 *BD* I, 5; 1466 *BD* I, 106; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); **арїоу, ариоу** 3 (1400 *Cost.* I, 37; 1403 *ДГАА;* 1415 *Cost.* I, 117); **арїєви** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *знах. одн.* **ариа, арїа** (1443 *ДГСПМН*; *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 366).

Див. ще **АРИѦ.**

АРИѦ *ч.* (16) (*особова назва, цсл.* Арии, *гр.* 'Ἄρειος) Арій: а кто по⟨роу⟩ши⟨ть таковы да єст⟩ проклєть о(т) ~ га ~ ба... и да є подобникь арїи (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) ~ га ~ ба... и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* проклѣтому **АриѦ** (1479 *BD* I, 222); *дав. одн.* **арїи** (1400 *DIR«A»* 433; 1435 *DIR«A»* 465; 1453 *Cost.* II, 466; 1460 *DIR«A»* 515; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 343; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *ор. одн.* **Арїєю** (1499 *BD* II, 155).

Див. ще ***АРИИ.**

***АРЇИ** *див.* **АРИИ.**

АРМАШ *ч.* (6) (*молд.* армаш) чиновник вищого рангу, наділений адміністративними і судовими функціями: И заплатил слоуга наш Лоупє армаш та заплатил оуси тоти пинѣзи ~ п злат оу роуки Настѣ и братоу єи Тома (Сучава, 1489 *BD* I, 373); А хотар тои вышєписаннои сєлищи да єст от Драгоєщи, коуда хотарил пан Братоул армаш (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **армаш** (1489 *BD* 1, 373; 1493 *BD* II, 27); *дав. одн.* **армашоу** (1489 *BD* 1, 373).

***АРМѢНЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): И дали и потвєрдили єсми и(м), оу нашєи зємли, оу молдавскои... сєла на имѣ онєщи... и армѣн⟨єщи⟩, подли соучавѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *наз.* **армѣн⟨єщи⟩** (1456 *Cost.* II, 569).

АРМѢНКА, АРМѦНКА *ж.* (9) (*особова назва, молд., болг.* арме́нка): мы Стєфан воєвода знаменито чиним ис сим листом нашим... оже тоти истинїи... Дръгоуш и сєстри єго Баницъ и Армѣнка, сыновє Мари, жаловали єсми их особною нашею милостїю (Сучава, 1490 *BD* I, 391—392); прїидоша прѧд нами... Иванко Лєвич... пан Щєфоул... и плємєници их Армѧнка и Васка и Анна... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509); И оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи ~ р злат оу роуки слоугам нашим Тоадєроу Тоуркоулоу и братоу єго Михоуци... и плємєници их Армѣнки (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Армѣнка** 3 (1490 *BD* I, 391; 1491 *Cost. S.* 156; 1497 *BD* II, 107); **АрмѦнка** 1 (1492 *BD* I, 509); *зам. дав.* сєстра(м) єго... васи(л)ка и **армѣнка** 1 (1491 *Cost. S.* 156); сєстрам их Параска и **АрмѦнка** 2 (1493 *BD* II, 14); *дав. одн.* **Армѣнки** (1490 *BD* I, 392; 1497 *BD* II, 107).

***АРМѢНЧИНЪ** *прикм.* (1): а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)ва ми и былъ... па(н) ивашко армѣнчи(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **армѣнчи(н)** (1456 *Cost.* II, 583).

Пор. **АРМѢНКА.**

АРМѢНЧИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): И такождєре оусталь Ивашко Армѣнчич прѣд нами... и даль с⟨вя⟩тому монастирю нашему от Молдавици половина села (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Армѣнчич** (1473 *ШКН* 165).

АРМѦНКА *див.* **АРМѢНКА.**

***АРПАШЪ** *прикм.* (1): тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми и(м), оу нашєи зємли, оу молдавскои, и(х) правѧ отнина... сєла на имѣ... арпъщєщи арпашєви... и тодєрєщи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *знах. мн.* **арпашєви** (1456 *Cost.* II, 569).

АРПЪШЄЩИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми и(м), оу нашєи

земли, оу молдавскои... сєла на имѣ онєщи... и арпъшєщи арпашеви (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569); тѧм, мы... ⟨дали⟩ и потвръдили єсми и(м), оу нашєи земли, оу мо(л)давскои... село... на имѣ половина о(т) тодерєщи, вишнє⟨а⟩ча(ст), о(т)... арпъш⟨єщїи арпашєви⟩ (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

ФОРМИ: *наз.* **арпъшєщи** (1456 *Cost.* II, 569); *род.* **арпъш⟨єщїи⟩** (1488 *Cost. S.* 127).

АРСЄНИИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Арсєнии, *гр.* Ἀρσένιος) Арсеній, Арсен: а на то єсм(ь) приложилъ свою печать и оць мои Вл(д)ка лучьскыи арсєнии (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **арсєнии** (1366 *P* 14).

***АРСОУРИ** *с., невідм.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури... до самїи шипот, от толѣ... до Арсоури (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

***АРТЕМІИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Артємии, *гр.* Ἀρτέμιος) Артемій, Артем: Я Семенъ с колковъ... уписалъ єсми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину... Артемія, Анну (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Артемія** (1398 *ДГПМ*).

***ARTYKUŁ** *ч.* (1) *(стч.* artikul, *стп.* artykuł, *лат.* articulus) *(стаття, параграф юридичного документа)* артикул: I też, wsi kotoryje artykuły dalijesmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerźajem to im na wecznyje czasy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *знах. мн.* **artykuły** (1388 *ZPL* 108).

***АРХАГГЕЛЪ** *ч.* (3) *(цсл.* архаггелъ, *гр.* ἀρχάγγελος) архангел: балица воєвода и драгь (!) мєщєрь съзидашє црковь въ имє стго архаггла михаила на земли тєрєсовскои (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **архаггла** (1404 *ГМ*); *дав. одн.* **архагглоу** (1404 *ГМ*).

АРХИЄПИСКОПЬ, АРХЇЄПИСКОПЬ, АРХЇЄПИСКОУПЪ *ч.* (6) (*гр.* ἀρχιεπίσκοπος) архієпископ: на... соимоу кончанїє и дѣланїє и рѣженїє и справлєнїє наоучтѧвѣишїи (!) оу бозѧ отєць кнѣзь Григориє, божїєю милостїю и свѧтои церквє Илвовскои архиєпископь, и також велєможны пановє... соуть сосланы и налицены и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); А на болшоую крѣпост и потвръжденїє сталои вѣри, нашоу печат болшоую... и печати архїєпископов і єпископов... велѣли єсмы привѣсити к сємоу листоу нашємоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **архиєпископь, архїєпископь** 2 (1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 425); **Архїєпископоуп** 1 (1481 *ГПМ*); *род. мн.* **архїєпископов** (1499 *BD* II, 425); *ор. мн.* **архиєпископи, архїєпископи** (1499 *BD* II, 419, 425).

Див. ще **АРЦИБИСКУПЪ.**

***АРХИЄРАРХЪ** *ч.* (5) (*гр.* ἀρχιεράρχης) архієрарх, архієпископ: мы петръ воєвода... знамєнито чини(м)... оже благопроизволи господство ми... и дали єсми нашємоу монастирю о(т) полѧны, идє(ж) є(ст) хра(м) стаго архїєрарха и чудотворца николы, на въсѧкои (!) лѣто, по шєсти бочо(к) вина, о(т) нашєи десѧтины (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чиним и(с) симь листом нашим... ѧко да оутвръдим и оукрѣпмь (!) нашє єп(с)коупїє о(т) Радовцє(х) идєже є(с) храм стго (!) архиєра(р)ха и чюдотворца Николаа (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *род. одн.* **архиєрарха, архиєра(р)ха, архїєрарха** 4 (1448 *Cost.* II, 365; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 144); ! **архистрарха** 1 (1443 *Cost.* II, 128).

***АРХИЄРѢИ** *ч.* (2) (*цсл.* архиєрей, архиєрѣи, *гр.* ἀρχιερεύς) архієрей: Г(с)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшєму црквь и олтарь стаго архиєрѣя х(с)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); ми петръ воєво(д)а... знамѣнито чины(м)... аже блгопроизволихо(м) нашы(м) блгы(м) произволѣныє(м)... и дали єсмы нашємоу манастырю о(т) побраты гдѣ єсть хра(м) стго архыєреа и чюдотворца николы... четиры чєля(ди) циганъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481).

ФОРМИ: *род. одн.* **архиєрѣя, архыєреа** (бл. 1350 *P* 8; 1444 *DIR«A»* 481).

***АРХИМАНДРИДЪ** *див.* **АРХИМАНДРИТЪ.**

***АРХИМАНДРИТА** *ж.* (1) *(монастир, очолюваний архімандритом)* архімандрія: предѣлы єго єпа(р)хїи а(р)хима(н)дриты печє(р)скоє (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **а(р)хима(н)дриты** (1481 *ГПМ*).

АРХИМАНДРИТЪ, АРХИМАНДРИТЬ, АРХИМАНДРИТ *ч.* (32) (*гр.* ἀρχιμανδρίτης) архімандрит: Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... архимандрыты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати, какъ в нашой области, въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А при том былн свєтки наша рада: архимандритъ Печерский Аврамей, а кнѧз Иван Путѧта (Київ, 1437 *AS* I, 34); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кир попь Григорїє, ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **архимандритъ, архимандрит, архимандри(т), а(р)хїма(н)дри(т), архимандрить** 16 (1437 *AS* I, 34; 1446 *P* 154; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1476 *BD* I, 211, 215; 1481 *ГПМ;* 1488 *BD* I, 348; 1490 *BD* I, 419; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **архимандры(т)** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); **архима(д)ридъ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род. одн.* **архимандрита** (1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 540, 544); *дав. одн.* **архимандритоу** (1498 *ЧІАФ;* 1499 *BD* II, 154); *знах. одн.* **архима(н)дрита** (1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **архимандритом, архїимѫдритомь** 4 (1446 *P* 154; 1470 *BD* I, 150, 153; 1481 *ГПМ*); **а(н)химандрито(м)** 1 (1459 *P* 174); *місц. одн.* **прі архімандритѣ** (бл. 1470 *ОБРН* 130); *знах. мн.* **архимандрыты** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***АРХИМАНДРЫТЪ** *див.* **АРХИМАНДРИТЪ.**

! **АРХИСТРАРХЪ** ⟨АРХИЄРАРХЪ⟩ (1): и дали єсми нашємоу монастрю (!) о(т) полѣны гдє є(ст) хра(м) стаго архистрарха и чоудотворца николы ѳ тата(р) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

Див. ***АРХИЄРАРХЪ.**

***АРХИСТРАТИГЪ** *ч.* (1) *(цсл.* архистратигъ, *гр.* ἀρχιστρατυγος) *(титул св. Михаїла)* архістратиг: лѣ (!) 6974 княини (!) олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаілоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128).

ФОРМИ: *дав. одн.* **архистратигоу** (1466 *ОБРН* 128).

АРХЇЄПИСКОПЬ *див.* **АРХИЄПИСКОПЬ.**

АРХЇЄПИСКОУПЪ *див.* **АРХИЄПИСКОПЬ.**

***АРХЇЄРАРХЪ** *див.* ***АРХИЄРАРХЪ.**

***АРХЫЄРЄИ** *див.* ***АРХИЄРѢИ.**

АРЦИБИСКУПЪ, ЯРЦИБИСКУПЪ *ч.* (3) (*стч., стп.* arcybiskup, *лат.* archiepiscopus) католицький архієпископ: а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ арцибискупъ льв⟨овс⟩ки... па(н) петръ зхарбинови(ч) (Медика, 1415 *P* 87); мы Стєфань воєвода... слюбоуємь... королєвѣ полскомоу... и оусим ярцибискоупом... абыхомь мы их милости вєрни и подьдани были (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **арцибискупъ** 1 (1415 *P* 87): **ярцибискупъ** 1 (1433 *P* 122); *дав. мн.* **ярцибискоупом** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще **АРХИЄПИСКОПЬ.**

АРЪМЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... сръби н арьмєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342);

А хотар томоу сєлоу... оу краи доуброви от БрощАн, от толѣ... до хотарѣ Аръмєщилорь (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз.* **аръмєщи** (1448 *Cost.* II, 342); *род. молд.* **Аръмєщилорь** (1491 *BD* I, 449).

***АСАНЪ** *ч* (2) (*особова назва, ар.* hasan «красивий»): ныиѣ послалъ єсмь к вамъ слуги наши асана и тулу очжю то повѣдати вамь нашєму брату абы то вѣдали вы (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Асана** (1392—1393 *РФВ* 170).

***АСПРАТА** *ж.* (1) (*гр.* ἄσπρα «гроші») (*назва дрібної срібної монети*) аспр: И мы давали за тоую к паробъковъ за пАть по девАти тисАчъ, а за иного по пАти аспратъ за одного паробъка (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *род. мн.* **аспратъ** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***АСПРЪ.**

***АСПРЪ** *ч.* (2) (*гр.* ἄσπρου «гроші») (*назва дрібної срібної монети*): и да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф аспра обретаАщи(м)сА в тои бо(л)ници (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *наз. дв.* **аспра** (1471 *DIR«A»* 527).

Див ще ***АСПРАТА.**

АТОКЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы стефанъ воєвода... чиниимь знамєнито... ожє тоты истинніи жоуржь атокъ дали єсми ⟨ємоу єдно село⟩ на вьрхъ саратѣ гдѣ є(ст) жоудє фътъ и иліє (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398).

ФОРМИ: *наз. одн.* **атокъ** (1434 *Cost.* I, 398).

АУГОУСТЪ *див.* **АВГУСТЪ.**

***АОУРАРЬ** *ч.* (4) (*молд.* аурар) золотар: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) прїидоша прАд нами... слоуга иаш Холоватіи и съ своими падчєрицами... и продали тоє мисто от млин слоузѣ нашємоу Станчюлоу аоурарю (Сучава, 1484 *BD* I, 285); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиниимь... ожє тота истинна Васоутка... жєна Станчюла аоурарА, жаловали єсмы єи особною нашєю милостїю (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *род. одн.* **аоурарА** (1498 *BD* II, 126); *дав. одн.* **аоурарю** (1484 *BD* I, 285, 286).

***АХМАТЪ** *див.* **ОХМАТЪ.**

АЧБЫ, АЧЬБЫ *спол.* (8) (*приєднує підрядні речення*) (*умовні — у препозиції*) якщо б, коли б (7): ач быхомъ самъ своимъ животомъ нє поспѣшни были ку єго мл(с)ти потрєбизностъ єхати... тогди мы пошлємы помоцъ своА (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); ач бы был которы отдалєнны, тых засѣ прАзискати хочємо и имамо (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

(*у постпозиції*) (1): и слюбуємъ заАть сѣто слюбуємъ выправить єго бъ нє даи ачь бы сА кому пригоднло (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

Див. ще **АЧЬ, АЩЄ, АЩЄБИ, АЩЄЛИ.**

АЧЄИ *част.* (3) (*модальна*) ачей, чей: того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собє нєволю... и похилити соби головоу томоу поганствоу... докоу(л) ачє и сѣ Бъ ѿлы смилоує(т) абыхо(м) ти(ж) могли о(т) Ба помо(ч) имѣти и стороны свои наити ка(к) и наши прє(д)ци имѣл(и) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашоє мл(с)ти... и... вашоє мл(с)ти прыятели... абы вси обєрънули лица своєго к поганству и ваша мл(с)ть тєжъ с ними ачє(и) да(л) бы богъ то бы нє загибло хрєстиянъство межы вашоє мл(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); Про тожъ єстли ваша милость такъ чынили.. дєлайте яко знаєтє. какъ мєжи васъ доконъчанье было; а чєй быхмо могли оучынити промєжи вами любовъ и миръ и доконъчанье, якъ и пєрьвєй было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

***АЧИБКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ п а с и к а а ч и б к о в а *див.* **ПАСИКА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ачибковы** (1420 *Cost.* I, 135).

АЧЬ, АЧЪ *спол.* (17) (*приєднує підрядні речення*) **1.** (*умовні — у препозиції*) якщо, коли (12): Ачь рыцєрь алюбо шлА(х)тА шлА(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємж платїти за ранж єі (XV ст. *BC* 29 зв.); тє(ж) ачь слоуга рє(ч)ныи оуломокъ соусєдоу пана своєго щкодоу алюбо кри(в)доу оучини(т) тогды па(н) имєєть за него досы(т) оучини(т) (XV ст. *BC* 30); ачь нє дастъ имъ Богъ детокъ, ино.. волныи собє продати и ближнымъ своимъ дати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627);

(*в інтерпозиції*) (1): а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє ачьсА ва(м) оузвиди(т) радноє на тыи то послѣднии мистровы (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу которыи оу се(м) нашє(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. (*допустові*) (2) хоч, хоча (*в інтерпозиції*) (1): Хочє(м) того ачь имь гнєвъ нашь о(т)поуще(н) алѣ ты(х) што щкоды почінилї што (!) и(м) право(м) досы(т) о(т)повєдалї (XV ст. *BC* 28 зв.).

(*у сполуч.* а ч ъ п а к ъ — *у препозиції*) (1): ачъ пакъ хотА и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ будє(т) и о(н) ихъ наза(д) можє(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА*).

3. (*причини — у препозиції*) оскільки (1): Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы члвчи измєны (!)... а протожь мы казимиръ... коро(л) по(л)скы(и)... выдаваємы и оуставлАємы права кгорая жь вшистци в нашєи зємли имають соудить (XV ст *BC* 9 зв.— 10).

Див. ще **АЧЬІ, АЧЬКОЛИ, АЩЄ, АЩЄБИ, АЩЄЛИ.**

АЧЬБЫ *див.* **АЧБЫ.**

АЧЬКОЛИ *спол.* (1) (*зв'язує підрядне речення*) (*допустове — в інтерпозиції*) хоч, хоча: а тѣжь дАдинаА моА кнАгини СємєноваА МарьА и зАть єи кнАзь Сємєнъ Юрьєвичь слюбовали ми и подьвАзали сА подь го, ачь коли на тотъ час нє было дочки єи, а жоны пнАзА (!), сємєновы, а сєстры моєи кнАжны Настасьи, ижь єй того имѣньА подь мною нє искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

Див. ще **АЧЬ.**

І АЧЬ НАШЬ ⟨А ЧИНШЪ⟩ (1): тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу г гривны ачь нашь (!) ро(ч)ныи имєє(т) ємоу платить ка(к) и ... платїлъ (XV ст. *BC* 39).

Див. **А¹, *ЧИНШЬ.**

АЩЄ, АЩИ *спол.* (19) (*цсл.* аще) (*приєднує підрядні речення*) (*умовні — у препозиції*) якщо (3): а на томъ хотарѣ ащє мочи имоу осадити сєла, да осадАть съ тѣмъ вышєписаннымъ потвєръж(д)єнїємь (б. м. н., 1415 *Cost* I, 122); а а(щ) сєго они знаидоуть тамо о(т) тоє прѣ(д) рєчєноє мѣсто а они да имають имъ възѣти сіє что они боудоут има (!) прї себѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc* 122);

(*у постпозиції*) (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ⟨ис⟩ сим листом... каждомоу добромоу ащє комоу потрєбизна ⟨боудєт⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

(*у сполуч.* к о л и... а ш є) (15) *див.* **КОЛИ.**

Див. ще **АЧБЫ, АЧЬ, АЩЄБИ, АЩЄЛИ.**

АЩЄБИ *спол.* (2) (*приєднує підрядні умовні речення — у препозиції*) якщо б: и ащє би инны млинъ оучинилсА оу томъ потоцѣ такожъ да боудєтъ половина отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); тоє вышєписаноє ащє кто би хотѣ(л) пороушити о(т) наши(х) дѣтєи или нашєго плѣмєнє таковъ да є(ст) проклА(т) о(т) га ба (Сучава, 1448 *DIR* № 10 b).

Див. ще **АЩЄ, АЩЄЛИ, АЧБЫ.**

АЩЄЛИ *спол.* (2) (*приєднує підрядні умовні речення — у препозиції*) якщо, коли ж: Ащєли хто... повєлєния княжєния нашєго пєрєступитъ дєрзнєтъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будєтъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ащє ли кто пр(ѣ)стжпить заповѣ(д) сіж... да є(ст) прокла(т) (!) о(т) ба (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **АЧЬБЫ, АЧЬ, АЩЄ, АЩЄБИ.**

АЩИ *див.* **АЩЄ.**

Б *див.* **БЫ**[1].

БАБИНСКИЙ, БАБИНЬСКИЙ *ч.* (5) *(особова назва):* А при том был... панъ Ивашко Бабинский (Острог, 1465 *AS* I, 57); А при том был... пан Ивашко Бабиньский, пан Пашко Бабинский (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бабинский, Бабиньский** (1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 60, 61).

***БАБИНЬ** *прикм.* (1) ◇ Бабинь потокь (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣм мы видѣвш⟨є⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвердили єсми ємоу... сєла на имѣ лєвкоушєщи... на бабини потока (!) (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на бабини** (1442 *Cost.* II, 96).

БАБИНЬСКИЙ *див.* **БАБИНСКИЙ.**

БАБИЧ *ч.* (2) *(назва річки у Вітебській землі):* и за тоую сто коп грошєй широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... а... землю пашноую... з сєножатми и з лѣсы, оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинский... а в в(!) озєрє и в рєцє Бабичи є(зы) и в Тоухоу, а тамжє на озєрє зємлю бортъноую на имА Рогозноу а Бабичиноу, такжє оу в оброубє грани, гдѣ Бабич снАл сА с Чорнороуєм (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бабич** (1492 *AS* III, 23); *місц. одн.* **в Бабичи** (1492 *AS* III, 23).

***БАБИЧИНА** *ж.* (1) *(назва земельної ділянки у Вітебській землі):* и за тоую сто коп грошєй широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... а... зємлю пашноую... з сєножатми и з лѣсы, оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинский... а в в(!) озєрє и в рєцє Бабичи є(зы) и в Тоухоу, а тамжє на озєрє зємлю бортъноую на имА Рогозноу а Бабичиноу (Друцьк, 1492 *AS* II, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бабичиноу** (1492 *AS* III, 23).

БАБИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* мы илїа воєводѣ... знаємо чинимь... ожє тотъ истинныи слоуга нашь вѣрныи бояринь пань стань бабичъ... служитъ намъ правоую и вѣрноую слоужбою (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); а на ⟨то⟩ є(ст)... вѣра пана ⟨стана⟩ бабича (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468); Мы Стєфан воєвода... знаменїто чиным... ожє... боАрин пан Албоул... продал и отстоупил сєло Бабишєво на имѣ Кобълїєи Вишныи, гдє бил дом Стана Бабиша (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бабичъ** (1435 *DIR«A»* 465); *род. одн.* **бабича** I (1436 *Cost.* I, 468); **Бабиша** 3 (1467 *BD* I, 122).

***БАБИШЄВЬ** *прикм.* (3): мы Стєфан воєвода.. знаменїто чиным... ожє прїидє прєд нами... пан Албоул... и продал... сєло Бабишєво на имѣ Кобълїєи Вишныи... та продал зєтоу Стана Бабиша... и жєнє єго, дочци Бабишєвѣ... и братоу єи, снноу Бабишєвоу Иванкоу (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Бабишєвоу** (1467 *BD* I, 122); *знах. одн. с.* **Бабишєво** (1467 *BD* I, 122); *дав. одн. ж.* **Бабишєвѣ** (1467 *BD* I, 122).

Пор. **БАБИЧЪ.**

***БАБИШЪ** *див.* **БАБИЧЪ.**

***БАБОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* бабэ, *слов.* баба): мы стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсмы нашєи митрополїи... єи питомы циганы на имѣ... бабоу(л) и своими дА(т)ми и чєлА(д)ю (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бабоу(л)** (1465 *DIR«A»* 518).

***БАВОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ Бавовские дворы (1) *(назва садиби у Молдавському князівстві):* И пак дадох... господство ми... сєло имєним Боурєщїи... що тото сєло Боурєщїи прислоушно бѣ къ Бавовских дворов (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *род. мн.* **Бавовских** (1491 *BD* I, 464).

***БАВОЛНА** *ж.* (4) (*стп.* bawełna, *стч.* bavlna, *свн.* boumwol(l)e) бавовна: а што привєзєтъ изъ бєсарабъ или пєрєць, или баволну, или будь што, отъ вї кантари, у баковѣ, полърубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а що привєзоутъ из басарабъ или пєрєцъ, или боволноу или боуд што... полъ роублъ сєрєбра (Сучава, 1434 *Cost.* II, 668); А що привєзоут от Басараб или от Тоуркох, или пєрєцъ, или баволноу или боуд що, оу Баковѣ... от воза по в златы тоурскых (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *знах. одн.* **баволноу, баволну** 3 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **боволноу** 1 (1434 *Cost.* II, 668).

БАГАВЬСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) оурожєныи панъ григорь багавьскыи и панъ Акушь сєкиринскыи... а иншихъ много было при томъ добры(х) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **багавьскыи** (1420 *ПГАГ*).

БАГАЄТСКЫИ *ч.* (1). *(особова назва):* мы пановє господарѣ нашего... на имА... панъ вилча о(т) липникы... панъ станчоу(л) багаєтскыи... вызнаваємь тымъ то... листомъ... колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... стєрєчи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **багаєтскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

БАГЛОВ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Буглів: кн⟨А⟩зю Василью осталсА город Збараж, а к тому сєла Янковцы... Баглов (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баглов** (1463 *AS* I, 54).

***БАГЛОУИ** *див.* **БАХЛОУИ.**

***БАГНО** *с.* (1) багно: я хвє(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича... даровала єсми... моужа своє(г)... своими име(н)и о(т)чизными на имѧ ѧ(б)лон(ь)ны(м) а по(л)жами з боры з лєсы з болоты с по(л)ми ись сєножа(т)ми з рєками с потоки и з багны (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **багны** (1490 *ЗХП*).

БАГОВСКЫИ *ч.* (2) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожъ єсмо просили вєлєможны(х) паны и шлѧ(хо)тини (!) пано(в) ра(дї) кролєвскои... пана яна баговского и иныи пановє русци, ижє мы слюбуємъ... служити королю єго мл(с)ти... ажбы коли имала нєволю землѧ королѧ єго мл(с)ти роускаа и подолскаа о(т) татаръ... помо(ч) давати (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769—770); А на то свѣдкове... пан Халєцкыи и пан Баговскыи (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баговскыи** (1460 *BD* II, 276); *знах. одн.* **баговского** (1455 *Cost.* II, 769).

***БАГОВЪ РОГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою... слоужбою... дали єсми ємоу... єщє силище гдє ста(в) по (!) баговы(м) рого(м) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *ор. одн.* **баговы(м) рого(м)** (1437 *Cost.* I, 541).

БАГРАМЪ *ч.* (2) *(особова назва):* а на то свѣдоци... панъ баграмъ соцкии лвовьскии (Львів, 1386 *P* 31); а на тъ свѣдци... баграмъ соцкыї (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баграмъ** (1386 *P* 31; 1400 *P* 61).

***БАГРИНОВСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* просил єсми... кнѧзѧ Григорѧ Ивановича Багриновского, абы их милость печати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Багриновского** (1492 *AS* III, 24).

***БАГРЫНОВСКІЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Багриново *у Вітебській землі):* тамъ же въверхъ Кулыги просто до (ро)гу леса, а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи признаны по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Багрыновскій** (1430 *ГВКЛ* 9).

БАДЄВ *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... томоу... монастироу, цигане на имѣ... Бад(ѣ) съ чєлѣдєю, и сынь Бадєв Микоула съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бадєв** (1487 *BD* I, 310).

Пор. **БАДѢ.**

***БАДЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы боѧрє... алєксандра воєводы па(н) михаило дорогу(н)скыи... думитръ бадєви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) місто... сєстрѣ господарѧ нашєго королѧ по(л)ского (б. м. п., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бадєви(ч)** (1421 *Cost.* I, 141—142).

БАДЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти н҃ цркви ис попи... л҃а крко(в) оу бадєвци и(с) попо(м)... (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу бадєвци** (1490 *DC* 147).

БАДИКА *ч.* (1) *(особова назва, молд.* баде «дядя»): а на имѣ цигано(м)... бадика и съ чєлѣдъю єи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бадика** (1462 *Cost. D.* 11).

БАДОУ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* баде «дядя»): мы стєфанъ воєвода... знамєнито чини(м)... єжє... дали є(с)ми стои цркви (!)... тоти цигани на имѣ хръма(н) и бєра бадоу (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бадоу** (1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще **БАДѢ.**

***БАДЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше правоую... єго слоужбоу... дали єсмы ємоу оу нашєн зємли молдавскои осємъ сєлъ на имѧ... лнєщи... ба(д) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ба(д)** (1436 *Cost.* I, 488).

БАДѢ *ч.* (17) *(особова назва, молд.* баде «дядя»): а на то вѣра... боѧръ молдавскыхъ... вѣра пана бадѣ сучавского (Сучава, 1403 *ДГАА*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тоти истиннїи наши слоуги Фръциль... и Бъди слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бадѣ** (1436 *Cost.* I, 484; 1440 *DBAc* 32; 1443 *Cost.* II, 120; 1487 *BD* I, 310); *род. одн.* **бади, Badi** 6 (1403 *ДГАА*; 1443 *Cost.* II, 156; 1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 241, 248, 270); **бадѣ, ба(дѣ)** 4 (1411 *Cost.* I, 85; 1438 *Cost.* II, 15; 1443 *ДГСПМН*; *Cost.* II, 141); *дав. одн. зам. наз.* **Бъдн** (1495 *BD* II, 47); *знах. одн.* **бадю** (1454 *ПГПММ*); *ор. одн.* **бадєю** (1436 *Cost.* I, 481).

Див. ще **БАДОУ.**

БАИКО *ч.* (4) *(особова назва, молд., болг.* бай «дядько»): и дали и потвръдили єсми... нашє(м)у монастири о(т) побрати... татары, на имѣ баико и съ чєлѣ(д)ю... (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Шандроу и братїа єго Юрїи Баико и Сава... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баико** (1453 *Cost.* II, 445, 446; 1465 *BD* I, 88; 1495 *BD* II, 249).

***БАИКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то єст... вѣра пана Ивана Баиковича (Сучава, 1441 *DBAc* 40).

ФОРМИ: *род. одн.* **Баиковича** (1441 *DBAc* 40).

БАИКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы також и от нас єсми дали и потвръдили... тоє прѧдрєчєноє половина сєло на имѣ от Баиковци (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* **от Баиковци** (1489 *BD* I, 367).

***БАИКОУЛ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хота(р)... прости чєрє(с) бїстрїца на грохотиш и баикоул (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **баикоул** (1458 *Mih. Doc.* 122).

БАИМАКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* сє мы пановє Цєцєнєвъскыи... продали єсмо имѣньє отчиноу свою и дѣдиноу... на имѧ Цєцєнєвъци а Баимаковци на рєци на Слоучи (Кременець, 1467 *AS* I, 63).

ФОРМИ: *наз.* **Баимаковци** (1467 *AS* I, 63).

***БАИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго іу҃ ха҃ іо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми стои нашєи єпископїи о(т) радъвцє(х)... а҃ крко(в) на лоукавци и(с) попо(м)... гі҃ крко(в) оу баи(н)ци и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу баи(н)ци** (1490 *DC* 147).

БАИЧАН *див.* **БАЛЧАН.**

***БАИЧАНОУЛЪ** *ч.* (7) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... ивана баичаноула (Сучава, 1453 *Cost.* II, 494); а на то єс(т) вѣра... пана баичаноула (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559).

ФОРМИ: *род. одн.* **баичаноула** 6 (1453 *Cost.* II, 494; 1455 *Cost.* II, 540, 550, 553, 559. 564); ! **бличаноула** 1 (1454 *Cost.* II, 501).

Див. ще **БАЛЧАН.**

***БАИЧАНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* пи(с) жоуржь ноилєви(ч) оу баичанє(х) (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *місц.* **оу баичанє(х)** (1454 *ПГПММ*).

***БАКОВСКИЙ** *прикм.* (2) ◇ Баковскии тръгъ (2) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бакеу: мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... даєм и потвръждаєм... мито от Баковскаго тръга (Бистриця, 1457 *BD* I, 3—4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Баковскаго** (1457 *BD* I, 4).

Пор. ***БАКОВЪ.**

***БАКОВЪ** *ч.* (44) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бакеу: а кто повезєтъ сукно до бесарабъ, дати иметъ... у баковѣ, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); мы Стефан воєвода... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... попь Григорїє, Ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу... и дали господствоу мы пєть сєль... три на Бистрици, выше Бакова (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *род. одн.* **Баковѣ** 5 (1435 *Cost* II, 677; 1457 *BD* I, 4; 1459 *DIR«A»* 514; 1462 *Cost. D.* 10); **Бакова** 4 (1409 *Cost.* I, 64; 1460 *DIR«A»* 515; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *місц. одн.* **оу Баковѣ, у баковѣ** 32 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 59; 1456 *Cost.* II, 789; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 274, 275, 276; *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 56; *Cost. D.* 10 і т. ін.); **оу Бакови** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **оу Бако(в)** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **оу Баков** 1 (1460 *BD* II, 274)

Див. ще ***БАКОВСКИЙ** (Баковскии тръгъ).

БАКОТА *ж.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Бакоти: а кн⟨А⟩зю Солтану оу лоуцком повѣтє... сєла... Бакота... Лопушна (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бакота** (1463 *AS* I, 55; 1482 *AS* I, 81).

БАКОТСКИЙ, ВАКОТНКІ *ч.* (2) *(особова назва):* a przi thim bili swidczy... pan Piotr Bakothki stharostha podolski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4); а при томъ были и свѣдци п(н)ъ петрашь бакотский (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бакотский** 1 (1445 *СРК*); **Bakothki** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***БАКШИНЪ** *прикм.* (2) ◇ Бакшина гора (2) *(назва урочища у Волинській землі):* к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ... отъ того конъца... къ Бакшиной горе... а отъ Бакъшыны горы до дороги Лисчиньское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Бакъшыны** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *дав. одн. ж.* **Бакшиной** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***БАКЪШЫНЪ** *див.* ***БАКШИНЪ.**

***БАЛАКѢРОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы... ива(н) балакѣрови(ч)... чинимы знамени(т)... како... мы... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз одн.* **балакѣрови(ч)** (1388 *Р* 38).

***БАЛАМУТОВЪ** *прикм.* (1): а къ тому дали єсмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах. одн ч.* **Баламутова** (1497 *РИБ* 683).

***БАЛАНЄЩИ** *див.* **БЪЛЪНЄЩИ.**

БАЛАНЪ[1] *ч.* (4) *(особова назва, молд., болг.* Бала́н, Бълан): Тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою (!) до на(с).. дали єсми ємоу... сєла... где є(ст) микла о(т) бахноу и где є(ст) баланъ о(т) стрымба (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... сєла... и пониже єдно мѣсто на има стръминоаса и где є(ст) баланъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баланъ** (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 444; 1439 *Cost.* II, 41).

БАЛАНЪ[2] *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы Стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... оже... даємъ... монастирю... села... на има грабовци... и бєресци и на... телици... баланъ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); мы стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже... потвръж(д)аємъ сєла на имѣ репчичаны исъ оусими прикоуткы на имѣ где ватаманъ дави(д) и радовци и баланъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баланъ** (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн.* **баланъ** (1443 *ДГСПМН*)

БАЛАСИНЄЩИ *див* **БАЛОСИНЄЩИ.**

***БАЛАСИНОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы илїа воєвода... чини(м) знаємо... аже тотъ истиныи на има панъ ивашко баласиновичи (!) и съ своими братїами... слоужили прєже стопочившємоу род⟨и⟩тєлю нашємоу (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **баласиновичи** (1436 *Cost.* I, 481).

БАЛАСИНОВЦИ, БАЛОСИНОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... знаменито чинимь... оже далъ свАтопочившыи родитель нашь... монастирю... єдно сєло на сочавѣ, на имА баласиновци и съ млиномь (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми се(с) ли(ст) нашь мои(м) людє(м)... о(т) балосиновци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492).

ФОРМИ: *наз.* **баласиновци** 2 (1439 *Cost.* II, 46; 1444 *Cost.* II, 207); *зам. род.* **о(т) балосиновци** 1 (1453 *Cost.* II, 492).

Див. ще **БАЛОСИНЄЩИ.**

БАЛАЧ, БАЛАЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прАд нами... Стана... и братаничи єи... и продали... єдно сєло на Смилои на имѣ где бил Балач (Сучава, 1491 *BD* I, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Балач, Балачь** (1491 *BD* I, 447).

БАЛАЧАНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго ї҃у х҃а і҃о Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили єсми ст҃ои нашєи єпископуїи о(т) радъвцє(х)... тоти н҃ ц҃ркви ис попи... м҃г ц҃рковь оу балачани и(с) попомь... (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу балачани** (1490 *DC* 147).

БАЛАЧЬ *див.* **БАЛАЧ.**

***БАЛИЛОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Балила *у Молдавському князівстві):* Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго ї҃у х҃а і҃о Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили, єсми ст҃ои нашєи єпископуїи о(т) радъвцє(х)... тоти н҃ ц҃ркви ис попи... к҃є ц҃рко(в) балиловска (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **балиловска** (1490 *DC* 147).

БАЛИНА *ж.* (2) *(назва соляного джерела у Львівській землі):* побраль па(н) татомирь вєпрѣ оу черно(м) лѣсѣ коло тоурьи оу балины... лѣсь и балина вокно солноє и полє и доубровы то є(ст) балицкоє (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **балина** (1413 *Р* 83); *род. одн.* **балины** (1413 *Р* 83).

***БАЛИНОВСКИИ** *прикм.* (1): Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго ї҃у х҃а і҃о Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили єсми ст҃ои нашєи єпископуїи о(т) радъвце(х)... тоти н҃ ц҃ркви ис попи... є҃ ц҃рко(в) балиновска и(с) попо(м) Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **балиновска** (1490 *DC* 147).

Пор. **БАЛИНЦИ.**

***БАЛИНОЄ** *с.* (1) ◇ кръница балиноє *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **балиноє** (1448 *Cost.* II, 324).

БАЛИНЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и достало сѣ мъринки... сєло на имѣ мъндрєцїи, на сиретѣ, где били балинци... тиж на сиретѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

ФОРМИ: *наз.* **балинци** (1492 *Cost. S.* 161).

БАЛИЦА[1] *ч.* (7) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... оже тотъ истинныи слуга и бояринъ нашъ панъ Балица мудричка... служитъ намъ правою и вѣрною службою (Сучава, 1403 *RS* 338); балица воєвода.. съзидашє ц҃рковь (Сігет, 1404 *ГМ*); коли єси своихъ пословъ до насъ прысылалъ, Ивана Бєрсєна и Балицоу дьяка и они намъ отъ тебє говорыли: намъ взять

миръ зъ великимъ князємъ... литовъскимъ... бо ты съ нимъ миръ... взялъ єси (б. м. н., 1498 *BD* II, 409—410).

ФОРМИ: *наз. одн.* **балица** 3 (1403 *RS* 338; 1404 *ГМ*; *Cost.* II, 625); *зам. род.* вѣра... **Балица** 3 (1411 *Cost.* I, 85; 1495 *BD* II, 53); *знах. одн.* **Балицоу** (1498 *BD* II, 409).

***БАЛИЦА**[2] *ж.* (1) *(назва гори у Молдавському князівстві):* хота(р)... оу пискоул балиц(и) долѣ мєждоу таркъоу и бистри(ц) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *род. одн.* **балиц(и)** (1458 *Mih. Doc.* 122).

БАЛИЦКИИ[1], **БАЛИЦКИ, БАЛІЦКІИ** *ч.* (8) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были землѧнє и панъ лєнько зарубичь воєвода зудєчовьскии панъ короваи процєвичь... панъ татомиръ балицкии (Зудечів, 1411 *P* 79); а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки, панъ ивашко Голєшєвски (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **балицкии, баліцкіи** 5 (1411 *P* 79, 80; 1413 *P* 83; 1424 *P* 104); **Балицки** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); *дав. одн.* **балицкомоу** (1413 *P* 84); *знах. одн.* **балицко(г)** (1413 *P* 83).

***БАЛИЦКИИ**[2] *прикм.* (1) изниже ты(х) врочищь лѣсь и балина вокно солноє и полє и доубровы то є(ст) балицкоє (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **балицкоє** (1413 *P* 83).

Пор. ***БАЛИЧИ.**

***БАЛИЦОВЪ** *прикм.* (1) ◇ г р є б л я б а л и ц о в а *див.* ***ГРЄБЛЯ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на балицовы** (1434 *DIR«A»*, 463).

***БАЛИЧИ** *мн.* (2) *(назва села у Львівській землі)* Баличі: тоти старци... вызнали... староую границю и врочища межи дѣдошичи и межи баличи (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род.* **баличь** (1413 *P* 83); *ор.* **баличи** (1413 *P* 83).

***БАЛИЧИНЪ** *прикм.* (2): а на то вѣра... пана балѣчина сына бырлича (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); а на то... вѣра баличина (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **баличина** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); **балѣчина** 1 (1393 *Cost.* I, 14).

Пор. **БАЛИЦА**[1].

БАЛІЦКІИ *див.* **БАЛИЦКИИ**[1].

***БАЛКАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., болг.* балкан «гора»): а на то є(ст) вѣра... пана тадора балкана (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

ФОРМИ: *род. одн.* **балкана** (1453 *DIR«A»* 503).

БАЛКОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы за тымъ... дали єсми тому свтому нашєм(у) монастирю о(т) пу(т)нои тоє вишєписа(н)ноє нашє сєло на имѣ ба(л)ковци (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*); Сє азь... Іо Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми... монастироу от Поутнои... є цръков от Балковци (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз.* **ба(л)ковци** (1471 *ДГСМПБ*); *зам. род.* **от Балковци** (1490 *BD* I, 419).

***БАЛОМИРЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* хота(р) томоу сєлоу фоундѣнє(м) да єс(т) почєнши о(т)... баломирєщи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); єщє єсми дали... цръковъ из Трєстїѧна и о(т) баломирєщє(х) (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

ФОРМИ: *род.* **баломирєщи** (1428 *Cost.* I, 224); *місц. зам. род.* **о(т) баломирєщє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

БАЛОСИНЄЩИ, БАЛАСИНЄЩИ, БАЛОСИНЄЩЇИ *мн.* (9) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... Ивоул... и съ нєпотомъ єго... дали... сєла... на Си⟨мил⟩и на имѧ Добромирєщи и Балосинєщи (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); тѣ(м) мы видѣвшє єго правою... слоужбою до на(с) жаловали єсми єго... и дали єсми ємоу... сєла... на имѧ балосинєщи и на поли на имѧ милотинєщїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93); на имѣ цркваръ... д црко(в) оу баласинєщи и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 148); на имѣ цръквам... є цръков оу Балосинєщ с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тот⟨ъ ис⟩тинніи слоуг(а) наш Лоука Боц и плємєници єго.. дали и потвръдили єсмы им... двѣ сєла на имѣ Балосинєщїи и Итринєщїи оу Нємєцкои волости (Сучава, 1491 *BD* I, 491).

ФОРМИ: *наз.* **Балосинєщи** 3 (1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37; 1442 *Cost.* II, 93); **Балосинєщїи** 1 (1491 *BD* I, 491); *зам. місц.* **оу баласинєщи** 1 (1490 *DC* 148); *род.* **Балосинєщи** (1491 *BD* I, 491); *знах.* **балосинєщи** (1453 *Cost.* II, 492); *місц.* **оу Баласинєщ** (1490 *BD* I, 420).

Див. ще **БАЛАСИНОВЦИ.**

БАЛОСИНОВЦИ *див.* **БАЛАСИНОВЦИ.**

***БАЛОСИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє то(т) истинныи попъ Иоилъ дали єсми ємоу єдноу поустыню на кырлигътоури гдє є(ст) кырница близъ балосина (Ясси, 1434 *Cost.* I, 391).

ФОРМИ: *род. одн.* **балосина** (1434 *Cost.* I, 391).

***БАЛОТА** *ч.* (3) *(особова назва):* Мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимь... ожє... маиколѧ дъци стоѧнова... съ балотою... тѧгали на влада... ажє имь была очина тото сєло о(т) солка (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); а мы єсмы жаловали наши слугы, балотоу и оанча и дали єсмы имъ тоє сєло тамръташи(н)ци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327).

ФОРМИ: *дав. одн.* **балотѣ** (1432 *Cost.* I, 327); *знах. одн.* **балотоу** (1432 *Cost.* I, 327); *ор. одн.* **балотою** (1418 *Cost.* I, 127).

БАЛОШЄЩИ, БЪЛОШЄЩИ, БЪЛОШЄЩЇИ *мн.* (11) *(назва села у Молдавському князівстві):* єщє єсми дали прѧдрєчєнномоу монастирю... цръковъ о(т) балошєщє(х) (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); дали єсми сє(с) ли(ст)... сєламъ... на имѣ... бълошєщи и жєминєщи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); и дали и потвръдили єсми монастырю... о(т) нємца... сєло на имѣ балошєщи, на нємца (Сучава, 1455 *Cost.* II, 564); Тѣм мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали... єсми ємоу... сєла на имѣ Бълошєщїи на Юкаши (Сучава, 1475 *BD* I, 205—206).

ФОРМИ: *наз.* **балошєщи** 3 (1455 *Cost.* II, 561, 564; 1458 *BD* I, 6); **бълошєщи, ⟨б⟩ълошєщи** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517); **Бълошєщїи** 1 (1475 *BD* I, 206); *дав.* **Бълошєщим** (1475 *BD* I, 206); *знах.* **балошєщи** (1455 *Cost.* II, 561, 562); *місц. зам. род.* **(от) балошєщє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

БАЛОШЪ *див.* **БЪЛОШ.**

БАЛЧАН, БАЛЧАНЪ, БАИЧАН *ч.* (64) *(особова назва, молд., мад.* balkápu «болото»): а на то є(ст) вѣра... пана ивана балчана чѧшника (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 476); а на то єст вѣра... Ивана Баичана (Васлуй, 1436 *BAM* 29); а на то є(ст) вѣра... пана ивана балчина (sic.— *Прим. вид.*) чашника (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а пановє наши по имєню... па(н) ива(н) ба(л)ча(н) па(н) оана пынтєчє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Балчан, ба(л)чанъ, ба(л)ча(н), балчанъ** 5 (1440 *DBAc* 32; 1443 *Cost* II, 120; 1445 *Cost.* II, 730; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ЭСФ*); **баичан, баича(н)** 4 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562; 1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **балчана, ⟨балч⟩аиа, ба(л)чана** 35 (1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 219; 1448 *DIR* № 10 а; *Cost.* II, 317; 1452 *Cost.* II, 432; 1453 *Cost.* II, 462; 1455 *Cost.* II, 544 і т. ін.); **баичана** 18 (1436 *BAM* 29; 1446 *Cost* II, 248; 1448 *Cost.* II, 314; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 446, 454; 1456 *Cost.* II, 569, 578; *Mih.* 213 і т. ін.); **балчѧна** 1 (1439 *Cost.* II, 52); ! **балчина** 1 (1442 *Cost.* II, 101).

Див. ще ***БАИЧАНОУЛЪ.**

! **БАЛЧИНА** *див.* **БАЛЧАН.**

***БАЛЧѦНЪ** *див.* **БАЛЧАН.**

БАЛШЄ *ч.* (4) (*особова назва, молд., слов.* балия «чари»): Сє азъ... Іоан Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... Балше и братъ єго Юга, сыновє Олюшка, нєпотовє Шєндра... и продали свою правою очиноу (Сучава, 1489 *BD* I, 376); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїиде... Настѣ... и дала плєменикоу своємоу слоузѣ нашємоу Балши єдно сєло (Сучава, 1491 *BD* I, 468).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Балшє** (1489 *BD* I, 376); *дав. одн.* **Балши** 2 (1491 *BD* I, 468); **балшє** 1 (1489 *BD* I, 377).

***БАЛЪТРОМѢИ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Bartłomiej, *стч.* Bartolomej, *лат.* Bartholomaeus, *гебр.* bar-Tholmaj) Варфоломій: а писана... оу дє(н) свѧтого балътромьѧ (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *род. одн.* **балътромьѧ** (1401 *P* 66).

Див. ще ***ВАЛФРОМѢИ.**

***БАЛѢЧИНЪ** *див.* ***БАЛИЧИНЪ.**

***БАНИЛОВЪ** *ч.* (1) (*назва села на Буковині*) Банилів: пи(с), оу баниловь (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу баниловѣ** (1455 *Cost.* II, 770).

Див. ще **БЪНИЛА.**

БАНИЦЪ *ж.* (2) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Дръгоуш и сєстри єго Баницъ и Армѣнка... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Сучава, 1490 *BD* I, 391—392); а Дръгоушоу и сєстрам єго Баници и Армѣнки да єст им ⟨сєло⟩ (Сучава, 1490 *BD* I, 392).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баницъ** (1490 *BD* I, 391); *дав. одн.* **Баници** (1490 *BD* I, 392).

БАНКА *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нась... дали и потвєрдили єсми ємоу єго от⟨ни⟩ны... на оусти пожєриты оу банка (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **банка** (1452 *Cost.* II, 426).

***БАНКО** *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мєщерь съзидашє цр҃ковь (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ба(н)ко** (1404 *ГМ*).

БАНОВСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): Мы пановє... на имѧ панъ вилча о(т) липникы и пань исаїа бановскыи вызнаваємь... колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бановскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***БАНСКИИ** *прикм.* (3): ⟨а⟩ хотаръ томоу сєлу... дорого⟨ю⟩ що идєтъ до бани, до хотарѣ банского (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); и потвръждаємъ тому прѣ(д)рєчєнном(у) монастирю ис сѣмъ нашимъ листо(м)... два млины що су(т) оу банѣ та є(ст) имъ на полы съ банскими пръгари (Сучава, 1443 *ПГСММ*);

дорога банская (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **банского** (1424 *Cost.* I, 162); *ор. одн. ж.* **банскою** (1423 *DIR«A»* 447); *ор. мн.* **банскими** (1443 *ПГСММ*).

Пор. ***БАНЯ.**

БАНТОВАТИ *дієсл. недок.* (13) (*мад.* bántani) непокоїти, турбувати; паки имє(т) кто бантовати ты(х) люди или оузъти о(т) ни(х) боу(д) що, бєз и(х) воли, томоу шїа плати(т) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); и дали єсмы тым сєлам... сєс лист... на то, щобы... ни глобники ни припашари да нє бантоватъ их (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *інф.* **бантовати** (1444 *Cost.* II, 208; 1447 *Cost.* II, 288; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* I, 9; 1467 *Mih. Doc.* 125); *майб. 3 ос. одн.* **имєт бантовати** (1444 *Cost.* II, 208; 1475 *BD* I, 200); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да нє бантоватъ** (1475 *BD* I, 200).

***БАНЧА** *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... слоуга наш Жоуржа сынь Банчи Продънєскоула и оуноука єго Мика... и продали... єдно сєло на имѣ Сръбїи (Сучава, 1493 *CVD* 5—6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Баичи** (1493 *CVD* 6).

Див. ще **БАНЧОУЛЪ.**

***БАНЧИНЪ** *прикм.* (1): И оуставшє... Стан Грама и братїѧ єго... та заплатили... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Жоуржи сыноу (*в ориг.* сноу.— *Прим. вид.*) Банчиноу Продънєскоула (Сучава, 1493 *CVD* 6).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Банчиноу** (1493 *CVD* 6).

Пор. ***БАНЧА.**

БАНЧОУЛЪ *ч.* (18) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): а на то є(ст)... вѣра пана банчоула (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364); а на то є(ст) вѣра... пана банчю(л) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **банчоулъ** (1434 *Cost.* II, 666); *род. одн.* **банчоула, Банчула** 13 (1433 *Cost.* I, 364; 1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 395; 1435 *МЭФ;* 1436 *BAM* 29; *Cost.* I, 445; 1437 *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 35 і т. ін.); **банчюла** 3 (1433 *Cost.* II, 594; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *DIR«A»* 469); **банчю(л)** 1 (1443 *Cost.* II, 156).

Див. ще ***БАНЧА.**

***БАНЧЮЛЪ** *див.* **БАНЧОУЛЪ.**

БАНЬ *ч.* (1) (*мад.* ban) намісник: И сътвори си камєнь въ дни і҃о нѣгоє воєвода: сьтвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник и съ братїам ихъ (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бань** (1455 *Nic. Doc.*).

***БАНЯ** *ж.* (4) (*назва міста у Молдавському князівстві*): а коли сѧ воротѧтъ изъ угоръ... у бани отъ каждого терху по два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); писа їсаїа логофєть оу бани (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); и да є(ст) прихо(д) к ты(м) млино(м) ис нашєго мѣста о(т) бани (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); хотар... на поут що идєт до Бани (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род. одн.* **бани** 17 (1424 *Cost.* I, 161, 162; 1448 *Cost.* II, 313; 1453 *Cost.* II, 445, 453; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *DIR«A»* 513; 1499 *BD* II, 134, 135, 136); **банѣ** 1 (1445 *Cost.* II, 218); *місц. одн.* **оу бани** 21 (1408 *Cost.* II, 631; 1418 *Cost.* I, 127; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *Cost.* II, 789; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *BD* II, 274 і т. ін.); **оу банѣ** 2 (1443 *ПГСММ*).

***БАРАНИНА** *ж.* (3) бараняча шкіра: а тые малые кожи телятины, баранины и козлины мають шевци купити по старому, как передъ тымъ бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

ФОРМИ: *знах. мн.* **баранины** (1495 *АЛМ* 88, 89).

***БАРАНОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на тои сторонѣ ставоу в сморд(о)вѣ дворище барановича... єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **барановича** (1451 *ДГШХ*).

БАРАНОВСКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том были... мєщанє берєстейскии... Ян Барановский, а Прєсмыцкии Станислав (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барановский** (1466 *AS* I, 63).

***БАРАНЪ**[1] *ч.* (5) баран: а кто имєтъ купити скотъ или бараны... нє надобѣ нигдѣ мыто дати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А кто оусхочєт ... мито от них брати от оусєго их товароу... или воли или ѧловици или барановъ или кони или кобили... а имъ ничто да (*в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.*) не заборонено... (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *род. мн.* **барановъ** (1466 *BD* I, 96); *знах. мн.* **бараны** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274).

***БАРАНЪ**[2] *ч.* (2) (*назва землеволодіння у Віленському воєводстві*): Сє язъ кн⟨ѧ⟩зь Василєи Юрєвичъ... дал єсми и записал... вдѣл (!) отчизны моєй на Барани сєло на имѧ Совоу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); я кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Юрьєвич чиню знамєнито... записую жонѣ своєи... двѣ тисѧчи коп

на своихъ имѣньѧх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Барани** (1470 *AS* I, 67; 1483 *AS* I, 82).

***БАРБОВСКИИ** *ч.* (3) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїйдє прѣд нами... аноушка дочка марєнина вавкармана барбовского... и продала свою правоую отниноу (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **барбовского** (XV ст. *НРРГ*); *дав. одн.* **барбовскомоу** (XV ст. *НРРГ*).

БАРБОСИ *див.* **БАРБОСЬ.**

БАРБОСОУЛЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* барбэ «борода»): мы Алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тот истинныи слу⟨га⟩ нашъ Барбосоулъ служилъ нам ⟨правою и⟩ вѣрною службою (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барбосоулъ** (1424—1425 *DBAc* 19).

Див. ще **БАРБОСЬ, *БАРБОУЛЪ, БАРБЪ.**

БАРБОСЬ, БАРБОСИ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* барбэ «борода»): а при томь были... оана барбось (Баия, 1418 *Cost.* I, 127); мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє... дали єсмы имь... три сєла... на имѧ гдє єс(т) шєрба паоушєскоулъ и лазоръ, дроугоє гдє єс(т) нѣгъ барбоси (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **барбось** 1 (1418 *Cost.* I, 127); **барбоси** 1 (1426 *Cost.* I, 182).

Див. ще **БАРБОСОУЛЪ, *БАРБОУЛЪ, БАРБЪ.**

***БАРБОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* барбэ «борода»): И сътвори си камєнь въ дни Іо Нѣгоє воєвода: сътвори Барбоу(л) бань и Прѣвоул дворник (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барбоу(л)** (1455 *Nic. Doc.*).

Див. ще **БАРБОСОУЛЪ, БАРБОСЬ, БАРБЪ.**

БАРБЪ *ч.* (4) (*особова назва, молд.* барбэ «борода»): тѣмь мы... видѣвшє єго... службою... далижє и потвєрдили єсми... сєла... гдє є(ст) барбъ станъ и станчюлъ (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми монастырю нашємоу... сє(с) нашъ лис(г)... а дали єсми на то варє кол⟨ко⟩ сє(л)... на имѣ... гдє былъ барбъ джамыръ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517).

ФОРМИ: *наз. одн.* **барбъ, ⟨б⟩арбъ** (1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 41; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517).

Див. ще **БАРБОСОУЛЪ, БАРБОСЬ, *БАРБОУЛЪ.**

БАРКЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* баркэ «барка»): а на то свѣдкове... пан цорим баркь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баркь** (1456 *Cost.* II, 791).

БАРСАНЪ, БАРЪСАНЪ, БОРЪСАНЪ *ч.* (7) (*особова назва):* а мы... єсми дали и потвѣрдили мѣрїи, дочки Бръсана... тоє прѧдрєчєнноє половина сєло от Флорєщи (Сучава, 1495 *BD* II, 76); просили нас два братя рожоная: старейшый панъ Баръсанъ на имя Анъдрей, а другий Баръсанъ панъ Яцко, менъшый братъ, пана Маськовы сыны и просили насъ, быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баръсанъ, Барсанъ** 3 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **Боръсанъ** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *род. одн.* **Бръсана** (1495 *BD* II, 76); *дав. одн.* **Барсану** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

БАРСОУ *ч.* (6) *(особова назва):* того радї мы видѣвши доброє произволєнїє и данїє, що даєт Анна слоугам нашим паноу Барсоу комисоу и братоу эго Шоушманоу... Ино мы такожде єсми дали им тих прѧдрєчєных сєл (Сучава, 1470 *BD* I, 155); А на то вєликаѧ марториє... боѧрє мол⟨давскы⟩н: пан Станчоул... пан Барсоу столник (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барсоу** 1 (1476 *BD* I, 209); *зам. род.* **пана барсоу, барсу** 2 (1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4); *род. одн.* **барса** (1475 *BD* I, 206); *дав. одн.* **Барсоу** (1470 *BD* I, 155).

БАРТОЛТЪ *ч.* (2) (*особова назва, стч.* Berchtolt, *свн.* berchtolt): Бартолтъ жалова(л) на Ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л) (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бартолтъ** (XV ст. *BC* 31).

БАРТОШ *див.* **БАРТОШЪ.**

БАРТОШОВЬСКІИ *ч.* (1) *(особова назва):* а закопы копали Панъ михалъ малєховьскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бартошовьскіи** (1424 *P* 104).

БАРТОШЪ, БАРТОШ *ч.* (11) (*особова назва, стч.* Bartoš, *стп.* Bartosz, *пор.* Бальтромѣи): а при то(м) свѣдци были... па(н) барто(ш) схарбинови(ч) подкомории судомирски, па(н) васко тєптюкови(ч) (Медика, 1415 *P* 87); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оужє тоты... пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оуроженому паноу бартъшови з боучача, старостѣ зємли подолскомоу... панъ михаило з боучача... намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); а при томъ была дочка моѧ... а... пан Бартош Юшкович (Ровно, 1488 *AS* I, 242); при то(м) были... па(н) поунь па(н) станисла(в) ба(рт)ошє (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ *наз. одн.* **барто(ш), Бартош, Бартошъ, ба(рт)оше** (1415 *P* 87; 1454 *P* 162, 163; 1457 *Cost.* II, 809; 1488 *AS* I, 242; 1499 *ГОКІР*); *род. одн.* **бартоша** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1458 *Cost.* II, 815); *дав. одн.* **бартъшови** (1458 *Cost.* II, 815); *знах.* одн. **бартоша** 1 (1455 *Cost.* II, 769); **бартоуша** 1 (1458 *Cost.* II, 815).

***БАРТОУШЪ** *див.* **БАРТОШЪ.**

***БАРТЪШЪ** *див.* **БАРТОШЪ.**

***БАРХАТЪ** *ч* (2) (*свн.* barchât) бархат, оксамит: а отъ крамных рѣчєи, што соуть розмаиты рѣчи почєнши полотно, бархаты, початоє соукно ... от того от оусєго абы платили... мыто (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); и от бархатоу, и от початого соукна... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **бархатоу** (1460 *BD* II, 273); *знах. мн.* **бархаты** (1456 *Cost.* II, 788).

БАРЪСАНЪ *див.* **БАРСАНЪ.**

***БАСАРАБА** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* «бессарабець»): даю вам вєданїє, ажє... пал єсмъ въ ръцѧ господиноу Басарабє воєводє, та мє дръжит окован (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Басарабє** (1481 *BD* II, 358).

***БАСАРАБСКИИ** *прикм.* (7): мы пановє и боѧрє зємлѣ молдав(с)кои... слюбуюмъ (!)... помагати... противъ кролѧ оугорьского, противъ воєводы басарабьского, противъ турковъ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); Иоанъ Мирча Воєвода милостия Божіа Господарь Б. (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)кое зємъли а иныє з басарабскоє и повєдили г(с)дрєви нашєму ажъ што тамъ слышали в зємли тоурє(ц)ко(и) и в басарабско(и) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); и тогди... крал оугорьскїи и чъскїи... имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **басарабьского, басарабьско(г)** (1395 *Cost.* II, 612); *род. одн. ж.* **Бесарабъскоѣ** 1 (1403 *ДГМ*); **басарабскоє** 1 (1496 *ПДВКА* 61); *знах. одн. ж.* **Басарабскоую** (1499 *BD* II, 423); *місц. одн. ж.* **в басарабско(н)** (1496 *ПДВКА* 61); *ск. н.* **Б.** (1403 *ДГМ*).

Пор. ***БАСАРАБЫ.**

***БАСАРАБЫ** *мн.* (15) Бессарабська земля, Бессарабія: а до угоръ и до бєсарабъ слободно имъ вывозити сукна... а што привєзєтъ изъ бєсарабъ или пєрєць, или баволну, или будь што, отъ вї кантари, у баковѣ, полъ рубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А за никотори нє оуспомнѣныи рѣчи, щож колижъ *(в ориг.* голижъ.— *Прим. вид.)* състали оу Басарабєхъ или боуд гдє... нє имаєм оусъпомѣноути (Сучава, 1460 *BD* II, 270); а мы имаємо их твєрдо и статочно дєржати... и николи на волю их нє поустити... ни до Литвы, ани до Басараб (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *род.* **басарабъ, Басараб, басара(б)** 11 (1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1457 *Cost.* II, 809; 1460

BD II, 274; 1462 *BD* II, 292); **бесарабъ** 3 (1408 *Cost.* II, 631); *місц.* **оу Басарабєхъ** (1460 *BD* II, 270).

***БАСАРАБЬСКИИ** *див.* ***БАСАРАБСКИИ.**

***БАСИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго їу ха їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми стои нашєи єпископуїи... црко(в)... и(с) попо(м) оу баси(и)ци (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу баси(н)ци** (1490 *DC* 147).

БАСКАКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* пи(с) оанча оу баскаковцє(х) (Баскаківці, 1431 *DIR«A»* 457).

ФОРМИ: *місц.* **оу баскаковцє(х)** (1431 *DIR«A»* 457).

!БАСЛОУИ *див.* **ВАСЛОУИ**[1]

***БАСОВО** *с.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі):* даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомь повѣте Басово со всими сєлы и присєлки (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Басово** (1434 *P* 128); *місц. одн.* **оу басови** (1434 *P* 128).

***БАСОВЪ КУТЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Басів Кут: мнѣ пноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово А басовъ ку(т)... со вси(м) с ты(м) што к ты(м) сєло(м) слоушає(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **басовъ ку(т)** (1478 *ЗРМ*).

БАСОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Сє я Ванко Скєрдѣєвич ... вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну... а то єстъ на имА... Басоє (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Басоє** (1470 *AS* I, 65).

! БАТА ⟨БРАТА⟩ *див.* **БРАТЪ.**

БАТИН, БАТИНЬ *ч.* (4) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чинимь знамєнито... ожє тоть истинныи слуга нашь вирныи батинь служи(л) на(м) правою и вирною службою (Сучава, 1423 *Cost.* I, 153—154); И оуставшє... Микоуль Мъкъоу та заплатил оуси тоты вишєписанніи пинѣзи... оу роукы Іоноу Батиноу от Соучавѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 109).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Батин, батинь** (1423 *Cost.* I, 154; 1497 *BD* II, 108); *род. одн.* **Батина** (1497 *BD* II, 109); *дав. одн.* **Батиноу** (1497 *BD* II, 109).

БАТИНОВ *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... прїидє... Іон Батин от Соучавѣ, оуноукь Батинов... и продал свою правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 108).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Батинов** (1497 *BD* II, 108).

Пор. **БАТИН.**

БАТИНЬ *див.* **БАТИН.**

***БАТИРЄСКУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш Нєгрилъ Бати⟨рєс⟩коул и заплатил оуси тоти пинѣзи (Сучава, 1490 *BD* I, 432); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... мароушка, сєстра влъчи батърєскоула и братанич єи, нєгрило... и жаловали нам, ажє привилїє великоє... они загоубили (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бати⟨рєс⟩коул** (1490 *BD* I, 432); *род. одн.* **батърєскоула** (1493 *Cost. S.* 175); *дав. одн.* **Батирєскоулоу** (1490 *BD* I, 432).

БАТОСЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тъмъ мы видѣвшє єго... слоужбою... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... и цигани на имѣ... доума и батосъ (Сучава, 1448 *Cost.* II. 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **батосъ** (1448 *Cost.* II, 342).

***БАТЪРЄСКОУЛЪ** *див.* ***БАТИРЄСКУЛЪ.**

***БАТЪРЄЩИ** *див.* **БАТЪРЄЩЇИ.**

БАТЪРЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... мароушка... и... нєгрило... и жаловали нам... сєло наимѣ батърєщїи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз.* **батърєщїи** (1493 *Cost. S.* 175); *род.* **батърєщи** (1493 *Cost. S.* 176); *див.* **батърєщим** (1493 *Cost. S.* 176); *знах.* **батърєщїи** (1493 *Cost. S.* 175).

***БАТЬКО** *ч.* (1) батько: И Борисъ передъ нами рекъ: мовилъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **батька** (1495 *АЛМ* 83).

***БАХЛОУЄЦЬ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и тиж єсми ємоу дали и потвръдили она (!) сєлишчє, на бахлоуєцѣ на имѣ сєлишчє мъкъоу влада и съ мистом от млина, на бахлоуєцѣ, где бил млин оничковъ (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на бахлоуєцѣ** (1493 *Cost. S.* 176).

Див. ще. ***МАЛЫИ БАХЛОУЄЦЬ.**

БАХЛОУИ *ч.*(16)*(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу сєлоу о(т) чиреша поперєкы простѣ полємъ на бахлоую (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); тѣ(м) мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на имА попєщїи... и михнєщи на Бахлоуи (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); А хотар да єст... почъншии от писком Бахлоуи гори Бахлоуєм, и против сєлоу мѣсто от млина, и от толѣ гори Баглоуємъ до млина Косицина, и от толѣ гори Баглоуєм до Камѣнои крръници (Сучава, 1468 *BD* I, 127); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... Иван и съ... Албою... та продали... єдно сєло на имѣ Нъмиснич⟨їи⟩ на Бахлоуи (Сучава, 1487 *BD* I, 301).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Бахлоуи** (1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 127); *род. одн.* **БахлоуА** (1468 *BD* I, 128); *знах. одн.* **бахлоуи** (1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 569); *ор. одн.* **Бахлоуєм, бахлоуємъ** 2 (1411 *Cost.* I, 84; 1468 *BD* I, 127); **Баглоуєм, Баглоуємъ** 2 (1468 *BD* I, 127); *місц. одн.* **на Бахлоуи, ба(х)лоуи** 5 (1426 *Cost.* I, 178; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *ДГСПМН*; 1456 *Mih.* 213; 1487 *BD* I, 301); *зам. знах* **на бахлоую** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *ор. мн. зам. одн.* **бахлоуими** (1434 *Cost.* I, 395).

Див. ще **БАХЛОУИ ВЄЛИКЫ.**

БАХЛОУИ ВЄЛИКЫ *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хотар... от толѣ прости оу ⟨ло⟩зоу оу маткоу Бахлоуи Вєликы, и маткою БахлоуА прости долоув до столпа (Сучава, 1468 *BD* I, 128).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу маткоу **Бахлоуи Великы** (1468 *BD* I, 128).

Див. ще **БАХЛОУИ.**

БАХЛОУЯНЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфань *(в ориг.* Стєфана.— *Прим. вид.)* воєвод(а)... знамєнито чиним... ож(є) тот истиныи слоуга и бояр нашь вѣрныи пань Сима Бахлоуянь слоужил нам правою вѣрною слоужбою (Сучава, 1493 *BD* II, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бахлоуянь** (1493 *BD* II, 5).

БАХМАТОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на дєрєнико(х) да єстъ мѣсть (!) гдє... стоудєиаА кръницА и гдє андрїашъ и бахматовци (Сучава, 1429 *Cost.* I. 269).

ФОРМИ: *наз.* **бахматовци** (1429 *Cost.* I, 269).

БАХНА [1] *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві, молд.* бахнэ «багно»): мы алєксандръ воєвода... дали єсми попу нашєму... два сєла на имА миклА о(т) бахну (!) на тутовѣ и баланъ о(т) стрымба (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); тѣм (sic.— *Прим. вид.)* мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... єдно мѣсто на имА стръминоаса и гдє є(ст) баланъ и михнѣ о(т) бахнѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от бахна** (1436 *DIR«A»* 469); *род. одн.* **бахнѣ** 1 (1439 *Cost.* II, 41); **!бахну, бахиоу** 2 (1431 *Cost.* I, 315; 1434 *DIR«A»* 463).

БАХНА [2] *ж.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві, молд.* бахнэ «багно»): а хотаръ тои поустыни... прости чєрєс бахноу (Сучава, 1438 *DBAc* 27); А хотарь тои половина сєло... до оустїє Бахни (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оустъ **Бахна** (1468 *BD* I, 125, 126); *род. одн.* **Бахни** (1488 *BD* I, 356); *знах. одн.* **бахноу** (1438 *DBAc* 27).

БАЧАНИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бочаниця: А пану Оле(х)ну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница а тєсово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бачаница** (1478 *ЗРМ*).

БАЧИТИ *дієсл. недок.* (3) (*стп.* baczyć) пильнувати, уважати: оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... паноу владиславоу. кролєви... и єго намѣстко(м)... обицоуючи и слюбоуючи... съ въсєю пилностїю бачити, противъ каждомоу непрїятєлєви, а любо непрїятєлє(м) и(х) приклонити помочи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); обицоуємъ... присѣгы... господарѣ нашєго мл(с)тивого при тоу(м)то голдѣ вызнанныи єго листомъ потвєрженныи оуставичнии бєзъ прєстанїє вѣчнии бачити стєрєчи и вирнныи (!) накаждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 702).

ФОРМИ: *інф.* **бачити** (1436 *Cost.* II, 698, 702).

БАЧЮЛ *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг.* бачо «брат»): И такождєрє єсми дали и потвръдили тои свѧтои нашєи цръкви... татарє на имѣ Бачюл съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бачюл** (1488 *BD* I, 342).

БАША [1] *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг.* баша «батько»): а за ⟨т⟩аѧ вышєписаннаа сєла тѣгалсѧ па(н) шєндрика... ис пано(м) нєгрило(м) и съ пано(м) баша (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **съ баша** (1447 *Cost.* II, 273).

Див. ще **БАШИ.**

***БАША** [2] *див.* **БАШЇА.**

БАШИ *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг.* баша́ «батько»): тѣмъ мы... дали єсмы имъ... сєлищє добрїиново... и гдє былъ Баши (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баши** (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще **БАША** [1].

БАШЇА *ж.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: а хотаръ томоу сєлоу... по старомоу хотарєви на баши (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Щоубєюл на Башїоу по обѣ сторонѣ *Башїа*, да єст коуда хотарили пан Яцко Хоудич и пан Динга питар (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оустїє **башїа, Башїа** (1435 *Cost.* II, 677, 678; 1492 *BD* I, 509, 510); *дав. одн.* къ **БашїѦ** (1492 *BD* I, 510); *місц. одн.* **на баши** (1427 *Cost.* I, 196; 1434 *DIR«A»* 463; 1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще **БАШЇОУ.**

БАШЇОУ, БАШЇЮ *ч., невідм.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Щоубєюл на Башїоу... чєрєс полє и чєрєс Башїоу право на вєлнкоую могилоу... та повєрноувшє къ Башїоу на дѧл на копаноу могнлоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

Див. ще **БАШЇА.**

БАШКИРТОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то послуси... иванъ башкиртовичь хватковичь (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **башкиртовичь** (1385 *P* 28).

БАШОТА *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг.* ба́чо): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи башота маноуило прїидє прѣ(д) нами ... и дадє єдно сєло... манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228).

ФОРМИ: *наз. одн.* **башота** (1428 *Cost.* I, 228).

БАШОТѢНИ *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи башота маноуило прїидє... и дадє єдно сєло своє оурю(ч)ноє на имѧ башотѣни манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); и єщє єсми потвєрдили монастирю... сєла... на имѣ... башотѣни фєнтырѣлє (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **башотѣни** (1428 *Cost.* I, 228); *знах.* **башотѣни, башотѧни, бъшотѣни, башотѣ(н)** (1428 *Cost.* I, 228; 1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *Cost.* II, 355; 1454 *Cost.* II, 517; 1470 *DIR«A»* 522); *місц. зам. род.* **о(т) башотѧнє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

***БАШОТѦНИ** *див.* **БАШОТѢНИ.**

БДЄШИЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ оуздаванъѣ были... панъ гаврилько дробышєвичь... стєцко бдєшицкии (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бдєшицкии** (1378 *P* 26).

***БЄГАТИ** *дієсл. недок.* (1) (від чого) тікати (від чого), уникати (чого): А єщо моихъ иєсколько єсачныхъ людє(и) отъ єсака бєгаючи к тобє прихилилисѧ а моихъ пошлиинъ мнє нєдають (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **бєгаючи** (1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ЗАБЕЖАТИ, *ПОБЕЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *ПОБѢЧИ, *СЪБѢЖАТИ.**

БЄГОНЬ *ч.* (1) *(назва селища у Волинській землі)* Бегень: досталъ сѧ дєвєрю моємоу... Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь, Караєвичи, Добринь (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєгонь** (1478 *AS* I, 76).

***БЕГЪ** *див.* ***БѢГЪ** [1].

***БЄДРИХЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Bedřich; *стп.* Biedrzych, *свн.* vrideřich): мы вєликии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што дєржить о(т) насъ двѣ сєлищи (Турейськ, 1429 *P* 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бєдриху** (1429 *P* 112).

БЄЗ, БЄЗЪ, БЄЗЬ, БѢЗЪ, БЄЗО *прийм.* (281) **1.** *(з род.)* (280) **1.** *(виражає модальні відношення)* без (203): а за вєлкого кнѧзѧ олькѣрта... мы ислюбоуємъ (!) тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо бєзо всѧкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *P* 5); а мы слюбуємъ єму при нашєи вѣрѣ заплатити бєзъ никоторое о(т)волокы о(т) сєго вєлика дни за два рокы (б. м. н., 1411 *P* 77); я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сѧ... съ... лю(д)ми моими... слоужбы и обѣтници нашєи... бєзь о(т)молвы и бєзь противлинѧ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а то дали єсмо єму на вѣки на вєчныи бєз всѧкого подвиженя до єго живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); А мы имає⟨м⟩ тоє оусє полнити и дилати... бєз жадного оумышлинии и нагабаниѧ (Сучава, 1462 *BD* II. 293); коли крєстѣ с конѣ оупа(л) и оумєра(л) бєзь язика и о привилиє на(м)... нє мо(г) пови(č)ти гдє є(ст) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); звалъ мя, господару, Борисъ гатемъ... абыхъ я семь волостей ... закралъ безъ данины отца вашое милости (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Пєрвы(х) обычаевъ сѫды бывали соужены безъ часу... а такъ негдѣ сільный оубогъ премоглъ, зань(ж) не по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *BC* 13); да єст слободно и доброволно и отворєнно и безпєчнє и бєз жаднои шкодї въити ис их милости зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(у грамотах молдавських канцелярій— з іншими відмінками) без (3): про тожъ мы... вѣдаюмъ иже... зємлѧ молдавскаѧ своѧ панствы здавны(х) часовъ коу кролєвствоу полском(оу) прислоушаютъ, одною волєю и спєвного вѣданьѧ всѣхъ на(с), што єсмы нинѣ тоута слюбоуємъ... бє(з) льсти и *бє(з)* израдо(м)... ижє хочємъ... королєви полскому... вѣрнє... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); и па(к) бы имъ доброво(л)но и слобо(д)но и засѣ поихати съ оусими своими грьговлѣми бє(з) никоторою забаву и бє(з) никоторою шко(ду) (Сучава. 1456 *ПМВП*).

2. *(виражає умовно-часові відношення)* без (42): а по нашємъ животѣ, кто боудє(ть) господарє(мь) оу зємли, да ємоу нє во(з)мє(т) нашєго придании и нашихъ записо(в) бєзъ єго вины (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а нє имаєть тои коръчмы от нє(г) отнѧти ни одинъ староста а ни одинъ воєвода без нашєи волѣ (Медика, 1407 *P* 72); и мы тоую зє(м)лю чыгирєвщину богдану єсмо присудили за(н)жє нємогуть татарове зє(м)ль свои(х) продава(тн) вѣчно

бє(з) призволєньѧ о(т)ца нашого, и нашого (Вільна, 1495 *ВСоб.*); О то(м) же слоу(ж)бнїкъ нє има(т) нико(г) габа(т) бє(з) прїказанїя соуда єго (XV ст. *ВС* 6); А також мы... ани жаднои... помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѧ моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч бєз нашєи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (2): Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытили бєз виноу (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369); А ин никто бєз єгоуменовоу волоу (!)... да нє смѣєт оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити ни товар пасти (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

3. *(у сполуч. з числівниками або словами на означення міри виражає кількісні відношення)* без (12): а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло... во к гривєнъ бєз одноѣ гривны (Львів, 1386 *Р* 31); и мы... винъны... сєнькоу момо(т)ливомоу девєносто копъ бє(з) копы (Краків, 1487 *АМЛ*); Приходъ положили полшеста ста копъ грошей и три копы грошей безъ девети грошей (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); взѧли есмо полтрети копы грошей без дву грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

4. *(виражає об'єктні відношення)* без (8): а о(т) сєго часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)дєть бє(з) листа а бє(з) нашє(и) пєчати, и вы того нєпочътиво отъпоуститє зану(ж) то ложъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И то(т) курило рѣ(к), што(ж) дє(и) они бєз о(т)ца моєго и бє(з) мєнє в королѧ єго мл(с)ти были и вкрачили (!) Вільна, 1495 *БСКИ*); коли(ж) дєтї молодыи ни(ж) двоуна(д)цєтї лє(т) изостаноутъ по мѣ̃ри, алюбо бє(з) б̃ца на(м) сѧ какаѧ кри(в)да оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своя могоутьсѧ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *ВС* 26 зв.); А иныи квитанціи, што не въ єго году... тыи квитанцыи за ся ему вернуты; а иныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЄА* III, 35);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (2): А кто оусхочєт тих люди соудити... или мито от них брати... а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонєно, и бєз мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

5. *(виражає означальні відношення)* без (5): а хто бортноє дрєво зроубить бє(з) пчо(л) то по(л) гривны заплатїть а соудови др(г)оую полъгривны (XV ст. *ВС* 37—37 зв.); гостэмъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ бєзъ приимъ бєз пакости (б. м. н., 1392—1393 *РВФ* 170);

◇ б є з ъ т о г о (3) *(виражає приєднання до чого, доповнення, вказує на наявність чого-небудь поруч з іншим, подібним до нього)* крім, зверх, до того (3): тыє имаю(т) на(м) заплатити ї̃ рубли чисто(г) срєбра а бєз то(г) єщє оузри(т) казнь г(с̃)твами (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); И тот боудет под нашею казнию и оргию господства ми, без того (Дольний Терг, 1458 *BD* I, 9).

II. *(із знах.) (виражає об'єктні відношення, вказує на посередника дії)* через (1): а небѫде(т) ли розделены братїя и сєстры во очине, тогды бє(з) слѫжебнїка имаю(т) быти зазваны по(д)лоугъ права (XV ст. *ВС* 22 зв.).

***БЄЗБОЖНЫИ** *прикм.* (3) безбожний, нечестивий: да є(ст) проклѧтъ... о(т) тїї о(т)ц̃ъ иже въ никєи събравшїи(х) сѧ на бєзбожнаго арїа (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); да є(ст) проклѧ(т)... о(т) ти и иї (sic.— *Прим. вид.*) богоносны(х) отєцъ никїискы(х) събравши(х) сѧ на бєзбожнаго ариа (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **безбожнаго, безбжиаго** (1443 *ДГСПМН; ПГСММ;* 1448 *Cost.* II, 366).

БЄЗВИННЄ *присл.* (1) без причини: я кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Юрьєвич... и я кн⟨ѧ⟩зь Ондрєи Михайлович... Смотрєли єсмо того... штож жаловали... зємлѧнє *(в ориг.* зємилѧнє.— *Прим. вид.)* крємѧнєцкии... на кн⟨ѧ⟩зѧ Олєксандра Сонкгушковича, штож бы он в них взѧл имѣнє бєзвиннє оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

***БЄЗИЗМѢННО** *присл.* (1) недмінно, обов'язково: собравши всю тую чє(лѧ)дь) въ шполи поставитє на с̃тго михаила дє(н) бє(з)измѣнно прє(д) паномъ радивиломъ остиковичомъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

***БЄЗИН** *див.* ***БЄЗИНЪ.**

***БЄЗИНЪ** *ч.* (3) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотар... долоу лопатна до оусти лопатнои гдє оупадаєтъ з (!) бєзинъ оу ставоу поченши отъ усти лопатнои бєзинємъ отъ дола до столпа (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бєзин, бєзинъ** (1500 *SD* 7); *ор. одн.* **бєзинємъ** (1500 *SD* 7).

***БЄЗКОНЄЧНЫИ** *прикм.* (3) безконечний: да иматъ чѧ(ст) съ онѣми иже възъпиша на вл(д)кѫ х(ст)а и кръвъ єго на ни(х) и на чѧдѣ(х) и(х) є(ст) и бѫдєтъ въ бєзконєчныя вѣкы (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); кръвъ єго на них и на чадах их, иже єст и бъдєтъ въ бєзконєчныа вѣкы (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **бєзконєчныя, бєзконєчныа** (1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1466 *BD* I, 106).

БЄЗМЄЗДЬНИЦКИИ *прикм.* (1) який стосується титулу деяких святих: а при томъ оуздаванъѣ были... попъ микулиньскии фєдуть а другии попъ бєзмєздьницкии кость (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бєзмєздьницкии** (1378 *Р* 26).

Пор. ***БЄЗМЄЗНИКЪ.**

***БЄЗМЄЗНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* бєзмьздьникъ) *(титул деяких святих)* той, хто не бере плати (мзди) за свою працю: Кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, киръ иоанъ, самсонъ, фалелѣй... то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. мн.* **безмезници** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

***БЄЗМѢНА** *ж.* (1) ◇ б ы т и в б є з м ѣ н у *див.* **БЫТИ**[1] 10.

ФОРМИ: *знах. одн.* **бєзмѣиу** (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ИЗМѢНА**[2].

***БЄЗНОСЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Бє(з)но(с) дє(р)жить зємлю занєє(в)щиноу а с тоє зємли дани даєть по(л)копы грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бє(з)но(с)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

БЄЗО *див.* **БЄЗ.**

БЄЗПЄЧНЄ *присл.* (2) (*стч.* bezpečně) безпечно, спокійно: мы и... наши дѣдичи... маєм... пановати на пришлыи часы цѣло и бєзпєчнє (Гирлов, 1499 *BD* II, 419); а тогды нам... да єст слободно и доброволно и отворєнно и бєзпєчнє и бєз жаднои шкодї въити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

***БЄЗПЄЧНѢШИИ** *прикм. в. ст.* (1) *(спокійний)* певний: а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м)... оужь ѣдє(м) и хочє(м) сѧ порожни оучинити... абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии (!) оу нашєи слоужбѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *Р* 43).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **! бзпєчнѣшии** (1388 *Р* 43).

Пор. ***БЄЗЪПЄЧНЫИ.**

БЄЗПРАВНЄ *присл.* (1) (*стч.* bezprávně, *стп.* bezprawnie) беззаконно, протизаконно: я в них того имѣнѧ бєзправнє нє брал, нижли маю тоє имѣнє от них справнє а купил єсми... за шєстьдєсѧт коп широких гроши (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

***БЄЗХАЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѧмъ мы видѣвшє єго... вѣрною слоужбоу... дали єсми ємоу... сєла на имѣ прокопѧни на рєвтѧ... и близь шумуза бєзхачи (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *знах.* **бєзхачи** (1445 *DIR«A»* 483).

***БЄЗХЕБИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а къ тому дали єсмо... ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨є⟩ка, на имя Безхебича (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Безхебича** (1497 *РИБ* 683).

БЄЗЪ *див.* **БЄЗ.**

***БЄЗЪОТЧЬСТВО** *с.* (1) (*цсл.* безочьство) безсоромність, нечестивість: аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ бєзъо(т)чьство(м), или нєбр(ѣ)жєнїє(м) и полакомитсѧ добыткоу книгы сєѧ, и прода(ст) ѫ, да є(ст) проклѧ(т) о(т) ба, и о(т) прч(с)тыѧ єго мтрє (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **бєзъо(т)чьство(м)** (1401 *ЗКЄ*).

БЄЗЪ ПЄРЄСТАНИ *присл.* (2) безперестанно, не перестаючи: про тъ жь ѧзъ... хочю вѣрно и пилно служить королю... бєзъ пєрєстани до моего живота (Кременець, 1434 *Р* 130); ѧ... присѧглъ єсмъ... ижь... хочу... служить крулєви... до моєго живота бєзъ пєрєстани (Черняхів, 1435 *Р* 133).

Див. ще **БЕЗЪ ПРЄСТАНЇЄ.**

***БЄЗЪПЄЧНЫЙ** *прикм.* (1) (*забезпечений*) певний: мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслїдоуючи... пану владиславовы... ко бєзъпєчною вири ч(с)тою и оуставичнои слоужбы завѣзати хотѣчи томоу исномоу пану нашємоу... владиславовы, кролєвы... виры правои голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *ор. одн. ж. зам. дав.* ко **бєзъпєчною** вири (1436 *Cost.* II, 697).

Пор. ***БЄЗПЄЧНѢШИИ.**

БЄЗЪ ПРЄСТАНЇЄ *присл.* (1) безнастанно, без перестанку, постійно: мы такоже... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ, приєвгы... оуєѣкыи слюбы наияснѣишємоу паноу нашємоу, владиславови, королєви полскомоу... бєзъ прєстанїє вѣчнии бачити стєрєчи и вирнныи (!) накаждыи (!) ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

Див. ще **БЕЗЪ ПЄРЄСТАНИ.**

БЄЗЬ *див.* **БЄЗ.**

БЄКБУЛАТЪ *ч.* (3) (*особова назва, тюрк.* bek «пан», *перс.* bulat «сталь, булат»): нашь плємєньни(к) Бєкбула(т)ъ и Хожа Мєдинъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєкбула(т)ъ, Бєкбула(т), Бєкбулатъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

БЄКГИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* bek «пан» + слов'янський суфікс **-ич**): нашь плємєньни(к) Бєкбула(т)ъ и Хожа Мєдинъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) и ѣщє к тымъ Бєкгичь и Турдучакъ Бєрди (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєкгичь** (1392—1393 *РФВ* 170).

***БЄКОВЪ** *прикм.* (1): И також оустала Настѧ, дочка Бєкова, жєна Дѣлина и дала она... одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣны на⟩ имѣ «Ла фынтыницє»... Жоуржоу Котєцоу (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Бєкова** (1471 *BD* I, 164).

БЄЛАШОВ *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Білашів: я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми... имєнє на Волыни... рєчєноє Бєлашов за тридцат коп широких грошєи (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєлашов** (1466 *AS* I, 62).

***БЄЛГОРОДЪ**[1] *ч.* (1) (*назва міста у Київській землі*) Білогородка: Сєло Глєвака а в томъ сєлє и члвка а тыє люди на толокоу хоживали до бєлагорода (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **бєлагорода** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***БЄЛГОРОДЪ**[2] *ч.* (1) (*назва міста на нижній течії Дністра*) Білгород-Дністровський: и тако(ж) варє колко товаръ провадѧ(т) до бєлагорода или товаръ г(с)вами или возы или на(ш) или боярєкы (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *род. одн.* **бєлагорода** (1448 *ДГПР*).

Див. ще **БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

***БЄЛЄВСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Бѣлєвъ *у Чернігово-Сіверській землі*): Иванъ зємлю дє(р)жить Бєлє(в)скоую и да(н) идєть с тоє зємли чотыри вєдра... мєдоу а двє коуници ловчомоу чотыри гроши (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Бєлє(в)скоую** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***БЄЛЄГѢТЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ полѣна бєлєгѣтєва *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **бєлєгѣтєвоу** (1439 *Mih.* 205).

***БЕЛЕНСКИИ** *прикм.* (1): бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ... поведилъ... штожъ... кнєгиня Маря Пинская, и сынъ ее... дали єму имєн⟨ь⟩ицє на имя Теребенское... з Беленскими дан⟨ь⟩ми (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *ор. мн.* **Беленскими** 1497 (*РИБ* 683).

***БЄЛЗКИИ** *див.* **БЄЛЗЬСКИИ.**

БЄЛЗЬСКИИ *прикм.* (5) (*пор.* Белзъ): королєви дєржати лвовьскую зємлю иєполна а намъ держати володимѣрьскую. луцкую. бєлзьскую. холмьскую. бєрєстиискую иєполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии. панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ зємлѣ (Львів, 1368 *Р* 16); сє я кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цркви... сєла... при бголюбєзномь калисти єп(с)пи холмъскомъ и бєлъзскомъ (Холм, 1376 *Р* 22); прислал паи иашь кроль... свои послы и свои паны, на имѣ пана Добка з Бышова, пана Бєлзкого (Сучава, 1468 *BD* II, 305); також и сими рази, по жаданїю... кролѣ єго милости, що коли к нам прислал по єго милости вирного и шлєхотнєго посла, по пана Добєка из Бишов, пана Бєлского... абихом мы... съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бєлзьскии** (1368 *Р* 16); *знах. одн. ч.* **Бєлзкого** 1 (1468 *BD* II, 305); **Бєлского** 1 (1479 *BD* II, 351); *місц. одн. ч.* **при бєлъзскомъ** (1376 *Р* 22); *знах. одн. ж.* **бєлзьскую** (1352 *Р* 6).

БЄЛИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): пакъ господство мы даль съм имъ... сєла... єдно Доумбравѣнє, гдє быль Бєличь, дроугоє Радотєщи, гдє быль Борта (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєличь** (1499 *BD* II, 162).

БЕЛКА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Білка: и мы... дали есмо... села... в Кремянецком повѣте: Борщовка... Белка (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Белка** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

БЄЛКО *див.* **БЪЛКО.**

***БЄЛКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Сє азь пань радоуль... и лєока бєлковн(ч)... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє цркоовь (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєлкови(ч)** (1404 *ГМ*).

БЄЛОГОРОД *ч.* (1) (*назва міста на нижній течії Дністра*) Білгород-Дністровський: а кто нє идєтъ до Бєлогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородскоє (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* идєтъ **до Бєлогород** (1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ**[2], ***БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БЄЛОГОРОДСКЇИ, БЄЛОГОРОДСКИ *прикм.* (8): А на то єст вѣра... пана Юргича Бєлогородского (Сучава, 1443 *BAM* 41); а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородскоє, колко имал давати оу Былом городѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 273); а на то є(ст) вєликаа мартоурїѧ... па(н) доума и па(н) хръма(н) билогоро(д)ски(х) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бєлогород⟨ски⟩** 1 (1470 *BD* I, 156); *зам. род. одн. ч.* в. п. Станчоула **бєлогородски** 1 (1467 *BD* I, 121); **в. п. збѧри бєлогородскїи** 1 (1467 *BD* I, 121); *род.*

одн. ч. **билогоро(д)ского** 1 (1443 *Cost.* II, 120); **Бєлогородского** 1 (1443 *ВАМ* 41); *знах. одн. с.* **билогородское** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **Былогородское** 1 (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **билогоро(д)ски(х)** (1479 *Cost. S.* 98).

Див. ще **БЄЛОГРАДСКЫ.**

Пор. **БЄЛОГОРОД.**

***БЄЛОГРАД** *див.* ***БѢЛОГРАДЪ.**

***БЄЛОГРАДСКИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

***БЄЛОГРАДСКІИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

БЄЛОГРАДСКЫ, БѢЛОГРАДСКЫ *прикм.* (60): на то є(ст) вѣра... пана юргича бѣлогра(д)ского (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144—145); а на то є(ст) вѣра... па(н) ⟨петра⟩ пръкалаба билогра(д)ско(г) (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379—380); а на то є(ст) вѣра... пръкалабовє бєлогра(д)ски(х) (б. м. н., 1489 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бѣлоградскы** 3 (1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141); **белоградскы** 1 (1469 *BD* I, 138); **белоград⟨ски⟩** 2 (1470 *BD* I, 150); **б⟨ѣлог⟩радскїи** 1 (1480 *BD* I, 242—243); **бѣ⟨лоградски⟩** 1 (1472 *Cost. S.* 88); *род. одн. ч.* **бѣлоградского, бѣлогра(д)ского, бѣлогра(д)ско(г), ⟨бѣло⟩градского** 6 (1443 *Cost.* II, 145; 1468 *BD* II, 130; 1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 243); **Белоградского** 4 (1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* I, 130; 1475 *BD* I, 206); **белоградскаго** 3 (1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 134, 136); **бѣлоградскаго, бѣлогра(д)скаго** 2 (1453 *Cost.* II, 446; 1470 *BD* I, 148); **билогра(д)ско(г)** 1 (1449 *Cost.* II, 380); **билогра(д)скаго** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн. ч.* **бѣлоградского** (1468 *BD* II, 305); *наз. мн. ч.* **бѣлоградски** 1 (1472 *BD* I, 170); **белоградскы** 2 (1472 *BD* I, 172; 1473 *ШКН* 165); **белоградскыи** 3 (1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4; 1476 *BD* I, 209); **белоградскїи** 2 (1473 *BD* I, 184; 1479 *BD* I, 224); **белоградски, белогра(д)ски** 4 (1472 *Cost. D.* 26; 1480 *BD* I, 241; 1482 *BD* I, 262, 264); **бѣлоградсци, бѣлогра(д)сци** 2 (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); *род. мн.* **белоградских, белогра(д)ски(х), белоградскихъ, белогра(д)ск⟨и(х)⟩** 15 (1473 *BD* I, 182; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 268; *Cost. D.* 30; 1484 *BD* I, 279; 1489 *ПГВСА* і т. ін.); **белоградскых** 2 (1457 *BD* I, 4; 1484 *BD* I, 283); **бѣлоградских** 2 (1479 *ВАМ* 62; *BD* I, 228).

Див. ще. **БЄЛОГОРОДСКІИ.**

Пор. ***БѢЛОГРАДЪ.**

***БЄЛОГРАДСКЫЙ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

***БЄЛОШЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ бєлошєва заподїа (1) *(назва плоскогір'я у Молдавському князівстві):* а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь сєломь почєнщє о(т) гдє падає(т) (!) бєлошєва заподїа оу милѣти(н) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **белошєва** (1425 *Cost.* I, 168).

Див. ще **БЪЛОШЄВ.**

Пор. **БЪЛОШ.**

***БЄЛОШЪ** *див.* **БЪЛОШ.**

***БЄЛСКИИ**[1] *див.* **БЄЛЗЬСКИИ.**

***БЄЛСКИИ**[2] *див.* ***БЕЛЬСКИИ.**

***БЄЛУХА** *ж.* (1) *(особова назва):* Ино я послє пана своєго живота при том остала Межиречи, што пан мой менѧл со кн⟨ѧ⟩зєм Иваном Острозким, подлуг оурѧду пана моего и⟨зъ⟩... зѧтем своим с паном Ивашком Охремовичом и з дочкою своєю Бєлухою (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Бєлухою** (1487 *AS* I, 85).

***БЄЛЪЗСКИИ** *див.* **БЄЛЗЬСКИИ.**

***БЕЛЫИ** *див.* ***БѢЛЫИ**[1].

***БЕЛЬСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Бѣльскъ *у Троцькому воєводстві):* Продали есмо мыто Берестейское и Дорогицъкое, и Бельское, и Городенъское... Остачыку а Онатану Ильичичомъ... на тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); Продали есмо мыто берестейское, и дорогицкое, и белское, и городеньское краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѧчу копъ грошей и за чотыриста копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Бельское, белское** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82).

БЄНА *див.* **БЄНѦ.**

***БЄНЄВЪ** *прикм.* (1): почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури... до дом Бенєв (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бенєв** (1490 *BD* I, 420).

Пор. **БЄНѦ.**

БЄНКО *див.* **БѢНКО.**

БЄНѦ, БЄНА, БЄНѢ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Бенєдикътъ, *лат.* Benedictus): мы алєксандръ воєвода... чины(м) знаменито... ожє тоть истинны слоуга нашъ панъ бєна слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); мы Стєфан воєвода... ⟨чи⟩нимъ знаменито... ожь тот истинныи слоуга наш вѣрныи пань Бєнѣ... слоужилъ нам право и вѣрно (Сучава, 1466 *BD* I, 110); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша... слоуга наш Сима БєнѦ и сєстра єго Моуша... и продали... єдно сєло... на имѧ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєна** 1 (1429 *Cost.* I, 290); **Бєнѣ, БєнѦ** 2 (1466 *BD* I, 110; 1500 *BD* II, 175); *дав. одн.* **бєнѣ** (1500 *BD* II, 175).

Див. ще **БѢНКО.**

БЄРА, БЪРА *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. слов.* Беривои, Беримир, Берислав): мы петръ воєвода... знаменито чинн(м)... ожє то(т)... калоугєри... принєсли привилїє... що дали наши родитєлє... храмоу... цигани на имѣ Бъра и бадю и комана и съ дѣтм(и) (Байчани, 1454 *ПГПММ*); да соу(т)... к тои стои цркви тоти цигани на имѣ хръма(н) и бера (и) бадоу (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєра, Бъра** (1454 *ПГПММ;* 1458 *ПГСММЦ*).

***БЄРБЄНИЦА** *ж.* (2) (*молд.* бэрбынцэ, *мад.* berbence «діжка», «бочонок») бербениця: да нє смѣ брати десѧтиноу от пчєл, ани бербєницю мєдоу (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8—9); да имают на каждїи год от нас... оусы бєрбєницы мєдоу от дєсєтиноу що боудєт от сєлах их (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бєрбєницю** (1458 *BD* I, 9); *знах. мн.* **бєрбєницы** (1466 *BD* I, 105).

***БЄРБЄНИЦИИ** *прикм.* (1) ◇ бєрбєницая крьниця (1) *(назва джєрєла у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми и(м)... оу бєрбєницои крьници єдно мѣсто о(т) поустини, да осадитъ собѣ сєло (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **бєрбєницои** (1456 *Cost.* II, 569).

***БЄРБЄНИЦЯ** *див.* ***БЄРБЄНИЦА.**

***БЄРБЄШТИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Брусниця: воєводови пєта часть сєла от бєрбєшти (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род.* **бєрбєшти** (XV ст. *НРРГ*).

БЄРБѢЧЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* тѣм мы... дали єсми... селищє гдє бы(л) вана бєрбѣчє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144).

БЄРДИ *ч.* (1) (*особова назва, перс.* xuda, *тюрк.* berdi «богом даний»): и ѣщє к тымъ Бєкгичь и Турдучакъ Бєрди Давыдъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєрди** (1392—1393 *РФВ* 170).

***БЄРЄВОЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ сєлищє бєр⟨є⟩во⟨є⟩во *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **бєр⟨є⟩во⟨є⟩во** (1448 *Cost.* II, 324).

БЕРЕГ, БЄРЄГЪ *ч.* (29) **1.** берег (25): ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму... дворищє... а и єщє далъ єсмь єму ловища... поколѧ дунино держить до бєрєгъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4); Сє я кнѧзъ юріа... придали єсмо к цркви... сєла стрижово слєпчє космово цуцнєво з обєма бєрєги обаполъ бугу (Холм, 1376 *Р* 22);

А хотар... поченши от берег Сирета (Сучава, 1488 *BD* I, 348); poczonszy od toiey wełykoyi dorohy szto od mista ydet berehom muchawca (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(кінець)* край (1): грань... подъ Чорный лесокъ нашъ, Бродницею берегъ леса подъ Белую гору (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

3. урвище, круча (1): ми, дорадивъшися з нашими князи... дали есмо... село... с полми, з ролями, з гаи... и с потоки, и з береги, и з бережищи, и з боры, и з бортъными землями (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

десѧтинныи берег (1) *див.* ***ДЕСѦТИННЫИ;** крутый берег (1) *див.* ***КРУТЫЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **бере(г)** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *зам. род.* **от (до) берег, берегь** 3 (1493 *BD* II, 3; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 136); *дав. одн.* **берегу** (1445 *P* 150; 1458 *ОЖДМ*); *знах. одн.* **берегъ, берегь, берег, бере(г)** 12 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63, 64, 78; XV ст. *BC* 10 зв.; 1499 *BD* II, 136); **бѣре(г)** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *ор. одн.* **berehom** (1500 *ДПЖН*); *місц. одн.* **на берези** (1490 *AS* I, 92); *род. мн.* **берегъ, берег** 2 (п. 1349 *P* 4; 1488 *BD* I, 348); **берьговъ** 1 (1445 *СРК*); *ор. мн.* **береги, берги** (1376 *P* 22; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *P* 159; 1475 *BD* I, 206).

Див. ще ***БРѢГЪ, *БѢЛЫИ БЕРЬГИ.**

БЕРЕЖАНЫ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі):* Се я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж я... продал есми... отчизну... а то естъ на имѧ... Бережаны... в Луцком повѣте (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); мнѣ... досталосе на мою дѣлнницю Квасилово А басовъ ку(т) а бережаны... со вси(м) с ты(м) што к ты(м) село(м) слоушае(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **Бережаны** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*).

***БЕРЕЖИЩЕ** *с.* (1) смуга землі уздовж берега: и мы... дали есмо... село... с полми, з ролями, з гаи... и с потоки, и з береги, и з бережищи, и з боры, и з бортъными землями (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор. мн.* **бережищи** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***БЕРЕЖКИ** *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* казали есмо светком присѧгноути, они обвели от Березое (!) к Бережкам к мостоу (Луковиця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ *дав.* **Бережкам** (1478 *AS* III, 17).

***БЕРЕЗА**[1] *ж.* (1) береза: а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища, мимо Галичаны, по похилую березу брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах. одн.* **березу** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***БЕРЕЗА**[2] *ж.* (1) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* они обвели от Березое (!) к Бережкам к мостоу (Луковиця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **Березое** (1478 *AS* III, 17).

***БЕРЕЗКИЙ** *прикм.* (1) ◇ дворец Березкий *див.* **ДВОРЕЦ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Березкии** (1478 *AS* III, 17).

Пор. ***БЕРЕЗА**[2].

***БЕРЕЗНИКЪ** *ч.* (2) березник, березовий гай: а хотар тому селу... чересь поле на могилу от толѣ скузѣ березникъ на другую могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); Про то(ж) мы швитрикгаило ннако болеславъ... на знамость то чинимы... аже взозрѣвше есмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги на имѧ максима... дае(м) и дали есмо ему село... съ лѣсы съ гаи сь дубровами сь чащи сь дубники съ березники (Снятин, 1424 *P* 99—100).

ФОРМИ: *знах. одн.* **березиикъ** (1393 *Cost.* I, 13); *ор. мн.* **березиики** (1424 *P* 100).

***БЕРЕЗОВЕЦЪ** *ч.* (2) *(назва села у Смоленській землі):* Се я панъ Иванъ Олександровичь стретовичь... записалъ есми съ своего имѣнья, зъ Березовца, тридцатъ копъ жита къ церкви (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).

ФОРМИ: *род. одн.* **Березовца** (1486 *АкЮЗР* I, 295); *місц. одн.* **у Березовци** (1486 *АкЮЗР* I, 295).

***БЕРЕЗОВО** *с.* (1) *(назва поляни у Галицькій землі):* мы швитрикгаило... дае(м) и дали есмо ему... двѣ полѧнѣ березово а жабье (Снятин, 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *знах. одн.* **березово** (1424 *P* 99).

***БЕРЕЗЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бережці: въ Березцохъ не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц.* **въ Березцохъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***БЕРЕЗЫНА** *ж.* (1) *(назва річки у Віленському воєводстві):* король... да(л)... пну ма(р)тиноу сельцо любецъкое на березыни (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на березыни** (1499 *ВФ*).

***БЕРЕНДѢИ** *див.* **БЕРИНДѢИ.**

***БЕРЕСТ** *ч.* (4) берест: а хотарь... дорогою... на бере(ст) на коровіево потоци (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотар... на един берестъ знаменан... от това на един дооуб знаменан (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374); А хотар... от доуба на берест що ест на краи лѣ⟨с⟩а (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *знах. одн.* **берест, берестъ, бере(ст)** (1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1497 *BD* II, 100).

***БЕРЕСТЕ** *див.* ***БЕРЕСТЬЕ.**

БЕРЕСТЕЙСКИЙ, БЕРЕСТЕЙСКІЙ, БЕРЕСТІЙСКІЙ, БЕРЕСТѢИСКИИ, BERESTEJSKIJ *прикм.* (37): королеви держати лвовьскую землю исполна а намъ держати володимѣрьскую луцкую белзьскую холмьскую берестиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *P* 6); My Alexandr, abo Witolt z boži łaski welikij kniaź Litowskij i dedicz Horodenskij, Berestejskij, Dorohickij... znamenito czinim... (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ и панъ Левъ Боговитиновичъ, ключникъ Берестейскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a jakub Prynozczyczy a boiary kniahyny pynskoy szyrma a s pana markowy ruki służebnyci namisnyka beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

misto Beresteyskoie (3) *див.* **МѢСТО**[1] **3.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **берестейскнй, Берестейскій, Berestejskij** 8 (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26; 1401 *АкВАК* III, 2; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *АЛМ* 85; *АЛРГ* 60; 1497 *AS* I, 112); **Берестѣискии** 1 (1496 *AS* I, 245); **Берестїйскїй** 2 (1458 *ОЖДМ;* 1487 *AS* I, 239); *род. одн. ч. с.* **Берестейского** 6 (1495 *АЛМ* 85; 1497 *АЛРГ* 79; *AS* I, 112; 1500 *ДПЖН*); **Beresteyskaho** 1 (1500 *ДПЖН*); *дав. одн. ч.* **берестеискомоу** (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82); *ор. одн. ч.* **Берестейскимъ** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *знах. одн. с.* **Берестейское** (1487 *РИБ* 226; 1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 82); *знах. одн. ж.* **берестиискую** (1352 *P* 6); *наз. мн.* **Берестеискии, Beresteyskiyi** (1466 *AS* I, 63; 1500 *ДПЖН*); *род. мн.* **Берестейскихъ** (1495 *АЛМ* 85; 1497 *АЛРГ* 79); *дав. мн.* **Берестейскимъ** (1389 *РЕА* I, 27).

Пор. ***БЕРЕСТЬЕ.**

БЕРЕСТЇА *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Берестє: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали... есми ему... села на имѣ шизкоуци... и по(д) хотинѣ берестїа (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн.* **берестїа** (1456 *Cost.* II, 577).

***БЕРЕСТИЕ** *див.* ***БЕРЕСТЬЕ.**

***БЕРЕСТИИСКИИ** *див.* **БЕРЕСТЕИСКИИ.**

БЕРЕСТЇЙСКЇЙ *див.* **БЕРЕСТЕИСКИИ.**

***БЕРЕСТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ крьница Берестова *див.* **КРЬНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Берестова** (1473 *ШКН* 164).

***БЕРЕСТОКЪ** *ч.* (1) берестовий гайок: А хотар... да ест... черес поле та на долиноу берестком (!) на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **берестком** (1499 *BD* II, 148).

***БЕРЕСТЬ** *див.* ***БЕРЕСТ.**

***БЕРЕСТЬЕ** *с.* (17) *(назва головного міста у Берестейській землі)* Брест: а коли которыи торговець поидеть

торговать ис торунѧ через берестие до лучьска без печали будте (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); в городѣ берестьи подлѣты роз(с)тва х(с)ва тисѧчѧ лѣтъ и чотыри ста (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); Pryszed z Łucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); у Берестьи. Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Пса(н) в бере(ст)и в ле(т) ξ҃е м҃ца ноя(б) θ҃з день (Берестя, 1497 *ПКИП*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Berestia 1** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **Берестья** 1 (1497 *АЛРГ* 79); *знах. одн.* **берестие** (п. 1341 *Р* 2); *місц. одн.* **оу (въ) Берести, бере(ст)и** 6 (1448 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 63; 1494 *BD* II, 36; 1496 *АЛМ* 128; 1497 *ПКИП*); **в (у) Берестьи, берестьи** 5 (1400 *Cost.* II, 618; 1463—1478 *РЕА* I, 35; 1496 *АЛРГ* 78; *ВМКФС;* 1497 *АЛРГ* 79); **в берестью** 1 (1400 *Cost.* II, 619).

Див. ще **МѢСТО**[1] 3 (m i s t o B e r e s t e y s k o j e).

БЕРЕСТѢИСКИИ *див.* **БЕРЕСТЕИСКИИ.**

БЕРЕСТѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы петръ воевода... знаменито чинимъ... оже... дали есми се(с) ли(ст)... людемъ о(т) чюлинещи и о(т) берестѣни (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **берестѣии** (1448 *DIR«A»* 491).

БЕРЕСЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... оже... даемъ... тому... монастирю... села... на проутѣ на имѧ грабовци, и чюленещи и бересци (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз.* **бересци** (1443 *ДГСПМН*).

***БЕРЕЩИ**[1] *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві б. Серета):* а хотар... о(т) берещи, близ сирѣтѣ, могила що їоанъшь поставил (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *род.* **берещи** (1492 *Cost. S.* 162).

БЕРЕЩИ[2] *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві б. Васлуя):* Ивашко... тѣгал сѧ съ непотом своим... за села именоуема Берещи и Дринжещи и Хавати (Ясси, 1459 *BD* I, 31—32); тѣм мы... дали и потвердили есмо... одно селище где был дом дида их... и Берещїи пониже Сохолецїи (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Берещи** (1459 *BD* I, 32); *знах.* **Берещїи** (1469 *BD* I, 134).

***БЕРЕЩЇИ** *див.* **БЕРЕЩИ**[2].

***БЕРЗИНЕЦЪ** *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотарь ти(м) село(м)... дело(м) до берзинца гори берьзинцомъ до выше полѣноу на ⟨доуб⟩ь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *род. одн.* **берзинца** (1400 *Cost.* I, 37); *ор. одн.* **берьзинцомъ** (1400 *Cost.* I, 37).

БЕРИВОЕСКОУЛ *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* Беривои): И оуставше наши слоуги Іон Парава и Татоул Беривоескоул и заплатил⟨и⟩ оусе исполна тоти вышеписанїи пинѣзи (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Беривоескоул** (1484 *BD* I, 282); *дав. одн.* **Беривоескоулоу** (1484 *BD* I, 282).

БЕРИВОЕЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде... пан Щефоул Чернътескоул... та продал... едино селище на имѣ Беривоещїи на Сърата (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *наз.* **Беривоещїи** (1484 *BD* I, 282).

***БЕРИНДЕЕЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и тако(ж) потвержаемь ему его праваѧ села... на дроугои сторонѧ серета, на имѣ побрата и бери(н)деещи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз.* **бери(н)деещи** (1453 *Cost.* II, 472).

БЕРИНДѢИ *ч.* (26) *(особова назва, тюрк.* berendeii): а иа то е(ст) вѣра... пана бери(н)дѣѧ сто(л)ника (Сучава, 1432 *ДГВІН*); мы... панъ бериндѣи столника (!)... вызнаваемь тымъ то наши(м) листомъ... колижь велемѫжнїи илїашь воевода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... е(ст) оучини(л)... мы такоже иже повынни есмы его воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); а на то е(ст) вѣра... пана берендѣя столника (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бериндѣи** (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн.* **берендѣя, берендѣѧ, бере(ндѣя)** 15 (1435—1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 455, 468; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DBAc* 27—28; *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; *Mih.* 206; 1442 *Cost.* II, 88 і т. ін.); **бериндѣя, бериндѣѧ, бери(н)дѣѧ, бе⟨рин⟩дѣя, бериндѣа** 10 (1432 *ДГВІН;* 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 8; 1439 *Cost.* II, 35; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 93).

***БЕРИНЪ** *прикм.* (1): дали наши родителе за свою дшоу монастироу вышеписа(н)номоу храмоу... цигани на имѣ бъра и бадю... и карамана брата берина (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **берина** (1454 *ПГПММ*).

Пор. **БЕРА.**

БЕРИЧКА *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* Беривои, Беримир, Берислав): а мы такождере и от нас есмо дали и потвърдили... четврътоую част от село на Съратѣ на имѣ Боузещїи, где бил Беричка (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Беричка** (1495 *BD* II, 55).

БЕРКИШЕЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали есми ему... четыри села на милѣтини, на имѧ беркищещїи и еремїещи (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); А хотарь тому селоу на имѣ Беркишещем... поченше от блота Мъстакиноулоуи... до обиршїа потока (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *наз.* **беркишещїи** (1425 *Cost.* I, 168; 1473 *BD* I, 183); *дав.* **Беркишещем** (1473 *BD* I, 183).

***БЕРКѢЗЕВ** *прикм.* (1) ◇ р о у н к ъ Б е р к ѣ з е в *див.* ***РОУНКЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Беркѣзев** (1490 *BD* I, 420).

***БЕРЛАД**[1] *див.* **БРЪЛАД**[1].

***БЕРЛАД**[2] *див.* ***БРЪЛАД**[2].

***БЕРЛАДЪСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то вѣра... негра берладъского и вѣра прочелникова и вѣра костѣ братиловича (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *род. одн.* **берладъского** (1411 *Cost.* I, 85).

БЕРНАТЪ *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Biernat, *свн.* berenhard) Бернард: а при то(м) были... Па(н) бернатъ маршалко а ины(х) мно(г) добры(х)... было (Луцьк, 1445 *Р* 149).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бернатъ** (1445 *Р* 149).

***БЕРОВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ти... (*не відчит.— Прим. ред.*) же мы дали есмы емоу... село берово (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).

ФОРМИ: *знах. одн.* **берово** (1400 *DIR«A»* 433).

***БЕРСЕНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* коли еси своихъ пословъ до насъ прысылалъ, Ивана Берсена и Балицоу дьяка, и они намъ отъ тебе говорыли: намъ взятъ миръ зъ великимъ княземъ Александромъ литовъскимъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409—410).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Берсена** (1498 *BD* II, 409).

***БЕРТЯ** *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Балътромѣи): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... оуси оуноукове Петра Бертѣ ... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1497 *BD* II, 99); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... оуноукове Петра Берти... и продали свою правоую отниноу... от оурика оуика их Петра Берти (Гирлов, 1499 *BD* II, 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Берти** 3 (1499 *BD* II, 147); **Бертѣ** 1 (1497 *BD* I, 99).

***БЕРХѢЧЬ** *ч.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣмь мы видѣвше п⟨р⟩авоую и вѣрную его слоужбоу до нас... дали есмы емоу... едно село на Бръхечи (б. м. н., 1426 *ВАМ* 21); тѣ(м) мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до нась... дали и потвердили есми

ємоу... на оусти берхѣча верішещи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); Третеє село єсми имь дали на Берхѣчи, на имѣ Давидещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *род. одн.* **берхѣча** (1452 *Cost.* II, 426); *місц. одн.* **на Берхѣчи** 1 (1499 *BD* II, 162); **на берхѧчѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 26); **на Бръхьчи, Брьхечи** 2 (1426 *BAM* 21, 22).

***БЄРХѦЧЬ** *див.* ***БЄРХѢЧЬ.**

БЕРЪДОХОВЪСКЬИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ свѣдоци были кнѧзь Иванъ Чорьторыискьи... воєвода Городецькыи Беръдоховъскьи (Городок, 1443 *P* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Беръдоховъскьи** (1443 *P* 145).

***БЄРЪНАДЫНЪ** *ч.* (1) (*стп.* bernardyn) *(монах францісканського ордену)* бернардинець: къ дочєры єго прыслалъ єси отметъника греческого закону, владыку Смоленского, да бискупа Виленъского и черънъцовъ Беръна́дыновъ, съ тымъ штобы она выступила зъ греческого закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Беръна́дыновъ** (1499 *BD* II, 448).

***БЄРЬГЪ** *див.* **БЕРЕГ.**

***БЄРЬЗИНЄЦЪ** *див.* ***БЄРЗИНЄЦЪ.**

***БЄСАРАБЪСКИИ** *див.* ***БАСАРАБСКИИ.**

***БЄСАРАБЫ** *див.* ***БАСАРАБЫ.**

***БЄСЄДА** *ж.* (1) ◇ бєсєду имати (къ кому) мати розмову, розмовляти (з ким): а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу; и пак колико бєсєде имахмо къ вашеи мнлости, а мы по рѣдоу въсє къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *знах. мн.* **бєсєде** (1475 *BD* II, 336).

БЄЦЄЩИ, БЄЦЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвръдили єсми єму сєла, на имѣ бєцєщи... и щєфанєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); да єст ємоу от нас оурик тоє сєл(о) Бєцєщїи (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз.* **бєцєщи** 1 (1455 *Cost.* II, 549); **Бєцєщїи** 4 (1497 *BD* II, 111, 112).

БЄЦИН *прикм.* (2) ◇ млин Бєцин *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бєцин** (1497 *BD* II, 111).

Пор. ***БЄЦЯ.**

***БЄЦЯ** *ч.* (6) *(особова назва):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвръдили єсми єму сєла... що... скупи(л) о(т) бєцѣ... и... що проминѣли съ бєцєю (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиними... оже прїидє... слоуга наш Иван, сынъ Данчоула, оуноук Тоадєра Бєцѣ... н продал свою правоую отниноу от... оурика дѣдов єго Тоадєра Бєцѣ и Миклѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 110—111).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бєцѣ, бєцѣ** (1455 *Cost.* II, 549; 1497 *BD* II, 110, 111, 112); *ор. одн.* **бєцєю** (1455 *Cost.* II, 549).

БЕЧЕ *див.* **БѢЙЧЕ.**

БЄШИКОУРѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу отниноу єго, сєла, на имѣ... бєшикоурѣни и фратєщи, на чорно(м) потоцѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **бєшикоурѣни** (1455 *Cost.* II, 553).

! **БЗПЄЧНѢШИИ** ‹БЄЗПЄЧНѢШИИ› *див.* ***БЄЗПЄЧНѢШИИ.**

БИ *див.* **БЫ** [1].

***БИБАРЦОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Бибарцово сєлищє (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* и єщє єсми им дали... єдно сєлищє на имѣ Бибарцово сєлищє (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* с. **Бибарцово** (1493 *BD* II, 19).

***БИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(із значенням повторюваної дії)* полювати (на що): какъ они новгородокъ деръжали... завжды в тыхъ ловєхъ зверъ бивали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **бивали** (1499 *ВФ*).

БИЗИЛЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дали єсми нашємоу монастирю о(т) побраты... четири чєлѣди циганъ, щобы (!) на имѣ микоула... и кълима(н)... и бизилъ и съ оусєю єго челѣдию и славъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); мы петръ воєво(д)а... дали єсмы нашєм(оу) манастирю о(т) побраты... четиры чєля(ди) циганъ првы на имѣ микоула... и кълманъ... и бизилъ... и славъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бизилъ** (1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481).

Див. ще **БЫЗЫЛА.**

***БИКЪ** *див.* ***БЫКЪ.**

***БИЛАВА** *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* бѣлъ): а на то єс(т) вѣра... пана билавы чашника кнѧгина (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а на то є(ст) вѣра... пана билавы (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484—485).

ФОРМИ: *род. одн.* **билавы** (1428 *Cost.* I, 202; 1436 *Cost.* I, 485).

***БИЛАЯ КРЪНИЦЯ** *див.* **БѢЛАѦ КРЪНИЦѦ.**

***БИЛГОРОДЪ** *ч.* (2) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: а кто нє идєт на *билгородъ* (!), а он абы дал оу лапоушном билогородское мыто, колко имал дати оу биломгородѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789).

ФОРМИ: *знах. одн.* идет на 1 **билгородѣ** (1456 *Cost.* II, 789).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ** [2], **БЄЛОГОРОД, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БИЛИК *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* бѣлъ): а на то свѣдкове... пан станчоул... пан билик (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **билик** (1456 *Cost.* II, 791).

***БИЛИЦЯ** *див.* ***БѢЛИЦЯ.**

БИЛЇИ *ч.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* дали... єсми... и монастиръ... и съ озеро(м) билїи и съ оусими грълами, що извєка прїслоухає(т) ботнои (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **билїи** (1462 *Cost. D.* 11).

БИЛКА *ж.* (1) *(особова назва, молд., слов.* бѣлъ): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... Жоурка Пинтече и... Петримань... и сєстричича ихь Мъріє Билка, дочка Настина... жаловали єсмы их особоню нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Билка** (1495 *BD* II, 249).

***БИЛОГОРОДСКИИ** *див.* **БЄЛОГОРОДСКЇИ.**

***БИЛОГРАДСКИИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

БИЛОСОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Білоусівці: мы петръ воєво(д)... чинимъ знамєнито... оже... дали єсми се(с) ли(ст) нашъ сєламъ... на имѣ... билосовци ‹и› драгомирєщи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша... Ана, сєстра Доброулова... и дала своимъ плємєником... два сєла на имѣ Коблъчин(и) и Билосовци, на Днистри (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз.* **билосовци** (1447 *Cost.* II, 288; 1470 *BD* I, 155).

БИЛТУНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве, на имя Петко Станковичъ а Петръ Билтуновичъ (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Билтуновичъ** (1495 *РИБ* 602).

БИЛЦОУ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд.* білк «болото»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоше... Тоадєръ Хърниш и съ своими непоти съ Билцоу и съ Никоаръ Шєрємєт... и продал‹и›... єдино сєло... Тоадєроу Марєлє (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

***БИЛЫИ** *див.* ***БѢЛЫИ** [1].

***БИЛЫИ ГОРОДЪ** *ч.* (12) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: а кто идєтъ... у бѣлыи городъ полъ рубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто нє идєтъ до Бєлогород, а он абы дал... колко имал давати оу Былом городѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бѣлыи городъ** 2 (1408 *Cost.* II, 631); **бѣлы городъ, бѣлы город** 2 (1434 *Cost.* II, 668); *місц. одн.* **оу Билом городѣ** 4 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273); **у бѣломъ городѣ** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); **оу Былом городѣ** 2 (1460 *BD* II, 273, 274).

Див. ще **БЄЛОГОРОД, *БЄЛГОРОДЪ**[2], ***БИЛГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄГАТЄ АЛБЪ.**

БИЛѢКОВО *с.* (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* Там (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... сєла... и сухы потокъ... и пасику єго на (д)нистри, на имѣ билѣково (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **билѣково** (1455 *Cost.* II, 540).

БИЛЮРМИНЪ *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* bilür «знаючий»): мы кнѧ(з) дѣдъ... хома билюрминъ... чинимы знамєни(т)... како кєды... коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрни инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба... славнєму володиславу... вѣрность правоѧ... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него... иже... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **билюрминъ** (1388 *P* 38).

БИНЄВА *ж., невідм.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло гдє роспо(п) доли оу бинєва и сєло коухаревци, а дроугоє сєла коуничєє по(д) бинєва (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

БИРАВИЧЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и привилїє... єщє єсмо имь дали... на тоти сєла, що... дѧд нашь Алєксандръ... Бистричъскомоу монастироу даль три сєла на Бистрици... на имѣ Биравичєщи, гдє быль Бираи, и Влъксанєщи, и Маноилєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Биравичєщи** (1499 *BD* II, 162).

Див. ще ***БИРАИНО.**

БИРАИ *ч.* (1) *(особова назва):* и привилїє ... єщє єсмо имь дали... на тоти сєла, що... дѧд нашь Алєксандръ... Бистричъскомоу монастнроу даль... сєла... на имѣ Биравичєщи, гдє былъ Бираи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бираи** (1499 *BD* II, 162).

***БИРАИНО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чинимь... ожє... ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яжє о христѣ братїами... измѣнилн съ господство мы... сєло Бираино, и сєло Влъксаново (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бираино** (1500 *BD* II, 173).

Див. ще. **БИРАВИЧЄЩИ.**

***БИРИНЪ** *ч.* (1) *(назва волості у Київській землі)* Буринь: Што король е. м. волости давалъ... Макару Володковичу волость Биринъ на годъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бирииъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

!БИРЪОУ ⟨БИРОВОУ⟩ *див.* ***БЇРОВЪ.**

БИСКУП *див.* **БИСКУПЪ.**

***БИСКУПИЦЬКИЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Бискупичи *у Волинській землі):* вєлили єсмо заставити пану ивану мушати к дєсѧтинному бєрєгу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *P* 150).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **бискупицькому** (1445 *P* 150).

***БИСКОУПОВЪ** *прикм.* (2) *(належний єпископу)* єпископський: аби оуси оугрове... платили бискоупо(в) да(н) нашєм(оу) монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); да нє смѣю(т) оузѧти о(т) ни(х) бискупово (!) да(н) ни оди(н) гро(ш) (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **бискоупо(в)** 1 (1459 *DIR«A»* 514); **! бискоупово** 1 (1459 *DIR«A»* 514).

Пор. **БИСКУПЪ.**

***БИСКУПСТВО** *с.* (1) (*стч.* biskupstvo, *стп.* biskupstwo) єпископство: влодиславъ выбраныи ку бнскупєству влоцлавскому (Ланчиця, 1433 *P* 122).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бискупству** (1433 *P* 122).

Див. ще ***ПИСКОУПЪСТВО.**

БИСКОУПЪ, БИСКУП *ч.* (19) *(стч., стп.* biskup, *свн.* bischof, *лат.* episcopus) єпископ: мы бискупи мацѣи прємыски(и) и офанасѣи... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одной строны мєжи панєю Адвигою отиноь пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє и о тычи(н) мѣсто... прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); далєи тыи то исѣтыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковую рѣчь как быхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолѳа полца (!) апоустольского лєкгата а тоу(т) жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были шлѧхєтнє вроженыи пановє рада н⟨а⟩ша кн⟨ѧ⟩зь Вой⟨тє⟩х бискуп виленский (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бискоупъ, бнскуп, бискоу(п)** (1459 *DIR«A»* 514; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; XV ст. *BC* 9; 1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **би(с)** (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **бискоупоу** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *BC* 38; 1496 *АЛРГ* 72); *знах. одн.* **бискупа, бискоупа** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1481 *BD* II, 365; 1499 *BD* II, 448); *наз. мн.* **бискуповє** 2 (1433 *P* 122; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **бискупи** 1 (1404 *P* 69); *дав. мн.* **бискоупом** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще **ЄПИСКОПЪ, *ІЄПИСКОУПЬ, *ПИСКОУПЪ.**

БИСТРИЦА, БЇСТРИЦА, БЇСТРЇЦА *ж.* (63) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Бистриця: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы монастирєви оуспєнїю прч(с)тои бци што на быстрици два сєла (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); того ра(дї) мы видѣвшє єго правую и вѣрную службоу до на(с)... даємь и дали єсми єму сєла, оу нашєи зємли, оу мо(л)давскои, єдно сєло на бистрицѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); хота(р)... на оустїє потока гдє падає(т) оу бїстры(ц) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); А хотарь тоє сєло... почєньшє от рѣцѣ Бистрица (Сучава, 1479 *BD* I, 221); И господство мы... по их воли оучинили єсми и дали смо... чътири сєла на Бистрици ж(є) (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. зам.род.* от **Бистрица** 1 (1479 *BD* I, 221); *зам. знах.* чєрє(с) **Бїстрїца, бїстрица** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн.* **бистрици** 17 (1457 *BD* 1, 4; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125, 126; 1470 *BD* I, 150, 153; 1479 *BD* I, 221; 1487 *BD* I, 312); **быстрици** 7 (1422 *DIR fig.* 35; 1439 *Cost.* II, 59; 1452 *DIR«A»* 500; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8; 1467 *Mih. Doc.* 125); **Бистрицїи** 1 (1470 *BD* I, 153); **бы(с)трьїци** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **бїстри(ц)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *зам. знах.* чєрє(с) **бїстрїци** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. одн.* **бистрицоу** 3 (1468 *BD* 1, 125; 1491 *BD* I, 472); **бистри(ц), бїстры(ц)** 3 (1458 *Mih. Doc.* 121, 122); *зам. род.* от **бистрицоу** 2 (1475 *BD* I, 205, 206); *ор. одн.* **! бистриц** (1458 *Mih. Doc.* 122); *місц. одн.* **иа Бистрици** 15 (1429 *Cost.* I, 269; 1431 *Cost.* I, 325; 1446 *Cost.* II, 238, 251; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 125; 1487 *BD* I, 310; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 155; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **на Быстрици** 4 (1411 *Mih. Alb*; 1440 *Mih.* 208; 1459 *BD* I, 35; 1499 *BD* II, 154); **иа Бистрицє** 3 (1480 *BD* I, 237; 1491 *BD* I, 463, 464); **иа бистрицѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще ***МАЛАЯ БЫСТРИЦЯ.**

БИСТРИЦКІИ, БИСТРИЧЄСКІИ *прикм.* (12): а на то є(ст) вѣра... архимандрита наше(г), ку(р) єустатїє быстрицскаго (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540); да соуть томоу свѧтомоу нашємоу монастироу Бистричъскомоу от нас оурикъ (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бистричєскїи** 1 (1459 *DIR«A»* 514); **Бистрицкїи** 1 (1464 *BD* I, 84); *род. одн. ч.* **Бистричъскаго**

2 (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); **быстрицскаго** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **Бистрьїческаго, Бистричєскаго** 2 (1458 *Mih. Doc.* 121; 1487 *BD* I, 312); *дав. одн. ч.* **Бистрнчъскомоу** (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *род. одн. ж.* **Бистрицскои** (1470 *BD* I, 153); *дав. одн. ж.* **бы(с)трїчєскои** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Пор. ***БИСТРИЦЯ** [2].

***БИСТРИЦСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИСТРИЦЯ** [1] *див.* **БИСТРИЦА.**

***БИСТРИЦЯ** [2] *ж.* (4) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бистриця: а кто иметъ повезти сукно, до быстрици, до угоръ, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто имет повезти соукно до бистрици и до оугорь, оу сочавѣ, от гривны три грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); А кто иметъ повезти ⟨с⟩оукно до Быстрици... оу Бани от гривны полфтора грош(а) (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **бистрици** 2 (1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789); **быстрици** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1460 *BD* II, 274).

БИСТРИЧЄСКЇИ *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИСТРИЧЪСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИСТРЬЇЧЄСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИТЄ** *див.* ***БИТЬЄ.**

БІТІ *дієсл. недок. і док.* (48) **1.** *(завдавати побоїв)* бити (1): Петръ гони(л) Яна на оулици, а би(л) и рани(л) єго (XV ст. *BC* 18 зв.).

2. *(умертвляти)* убивати, убити (2): Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовечи, ижъ она... звер поужает, бобры оукрадомъ бьют (Луконица, 1478 *AS* III, 17); О слоужебнико(х) што не имаю(т) изь биты(х) члвко(в) одежи бра(т) (XV ст. *BC* 24 зв.—25);

◇ б и т и ч о л о м ь (кому) звернутися до кого з проханням, скаргою, бити чолом (41): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце... на будованье двора его... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то єму подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А для лепшое твердости того моего листа, я Степанъ Гуща билъ есми чоломъ господину владицѣ е. м. и княземъ и паномъ ихъ мил., которые въ семъ моемъ листу выписаны, ажбы ихъ милость печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Сє ѧ панн Фєдка... чиню знакомито... будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру великому королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мене ко имєнѧм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241); Билъ на(м) чоло(м) ключникъ лу(ц)ки(и), кнѧ(з) ива(н) поутѧти(ч)... и би(л) на(м) чоло(м) абы(х)мо тыє дворища потвє(р)дили ємоу навєчность (Берестя, 1497 *ПКИП*); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете, въ Катанской волости, села, на имя Давыдкова Сковородина (Вільна, 1499 *РИБ* 776); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустыики, абыхмо мы произволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковнои земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); ч е л о м ь б и т и а) *(без додатка) (вітати кого, засвідчувати шану кому, кланятися)* чолом бити (3): Brat Wasz menszyj Welikyy kniaz Żykhimont czełom biet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); Слуга вашей милости Иванъ Ходкевичъ, староста луцъкий нын., челом бьет (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); б) (кому чим) дати кому (що) (1): winnyj... majet' winy zapłatiti, czim majet' nam czołom biti, a гаппотu majet' dosyt' wcziniti, podłuh ran jeho, jako szlachticzu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *інф.* **biti** (1388 *ZPL* 104); *тип. 3. ос. одн.*. **biet, бьетъ, бьет** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *перф. 1 ос. одн. ч.* **билъ есми** 1 (1449 *АЛМ* 8); **би(л)** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 2); *1 ос. одн. ж.* **єсми била** 1 (1488 *AS* I, 241); **била єсми** 1 (1490 *ЗХП* 136); *3 ос. одн. ч.* **билъ, би(л)** 16 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1430 *ГВКЛ* 7; 1440 *АрхЮЗР* 1/ VI, 5; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/11, 9; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 159; *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1499 *РИБ* 776; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **былъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *3 ос. одн. ж.* **била** (1487 *AS* I, 87, 241); *1 ос. мн.* **били єсмо** (1491 *AS* I, 97; 1498 *ЧІАФ*); *3 ос. мн.* **били, bili** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *РИБ* 227; 1498 *ГВКЛ* 22; *ГВКОО*); *дієприкм. пас. мин. ч. род. мн.* **биты(х)** (XV ст. *BC* 25).

Див. ще **ЗАБИТЬ, *ЗАБЇВАТИ, *ПОБИТИ, *ОУБИТИ. БИТИ** *див.* **! БЫТИ** [2].

***БИТЬЄ** *с.* (2) бійка: О бїтьи рыцєрьскомоу (XV ст., *BC* 7 зв.); О бити рыцєскомъ (!) ... Ачь рыцерь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємж платїти за ранж єі (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о бїтьи** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.); **о бити** 1 (XV ст. *BC* 9 зв.).

Пор. **БІТІ.**

БИЦѢ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* а єще ⟨и б⟩ратоу єго жоуржоу бицѣ село єго о(т) милѣ⟨тина⟩ (? — *Прим. вид.*) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

***БИШОВ** *ч.* (2) *(назва села у Польщі, пор.* Byszów): прислал пан нашь кроль... свои послы и свои паны на имѣ пана Добка з Бышова, пана Бєлзкого, и пана Станислава с Танчина, подкомориєго Холмского (Сучава, 1468 *BD* II, 305); також... по жаданїю... господарѣ нашего... що... к нам прислал по єго милости... посла по пана Добєка из Бишов, пана Бєлского а милє пак слоубоуємъ... господареви нашємоу... абыхом сѣ съ єго милости видѣли (Новий град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бишов** 1 (1479 *BD* II, 351); **Бышова** 1 (1468 *BD* II, 305).

***БЇРОВЪ** *ч.* (4) *(молд.* биръоу, *серб.* биров, *мад.* biró*)* начальник фортеці: нїскоє поклоненїє бїровоу о(т) брашова, о(т) меншаго прїятєлѣ г(с)ва ти, шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); пишем много здравиє и любовно поклоненїє братиѧм нашим, паноу биръоу и паноу митникоу от Брашєва (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бїровоу** 2 (1434 *Cost.* II, 675); **биръоу** 2 (1480—1484 *BD* II, 369, 370).

БЇСТРИЦА *див.* **БИСТРИЦА.**

БЇСТРЇЦА *див.* **БИСТРИЦА.**

***БЛАГИИ** *див.* ***БЛАГЫИ.**

***БЛАГОВЕЩЕНІЄ** *див.* **БЛАГОВѢЩЕНІЄ.**

***БЛАГОВѢРНЫЙ** *прикм.* (2) *(цсл.* благовѣрьныи, *гр.* εὐλαβής) благовірний, благочестивий: А повелѣньємь блговѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнѧзѧ великого михаїла кєдиминовича Сє же придалъ юрьиї болковичь... к цркви стму николѣ землю пашную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); основана быс. црквь... при великом короли казимирѣ блговѣрн. кнзем семеоном александрові отчичи кієвском (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **блговѣрнаго** (бл. 1350 *Р* 8); *ор. одн. ч. ск. н.* **блговѣри.** (бл. 1470 *ОБРН* 129).

БЛАГОВѢЩЕНІЄ *с.* (15) (*цсл.* благовѣщеніє, *гр.* εὐαγγέλιον) *(назва храму, монастиря на честь церковного свята)* благовіщення: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє... дали єсмы мыто молдовицкоє монастиреви блговѣщенїю прч(с)тои бци што на молдовици оурикъ со оусимъ доходо(м) на вѣкы вѣчныѧ (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); да оутвръдимь и оукрѣ⟨пимь⟩ нашь монастирь от Молдавица, идеже есть храмь с⟨вя⟩т⟨а⟩го Благовещенїа и где есть игумень, нашь молебникь, попа Анастасіє (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **благовѣщенїе, блгвѣщенїе** (1451 *Cost.* II, 401; 1454 *Cost.* II, 508); *род. одн.* **благовѣщенїа, блговѣщениа, блговѣщенїа** 7 (1439 *Cost.* II, 31, 32; 1443 *ПГСММ*; 1447 *Cost.* II, 281; 1453 *Cost.* II, 453; 1454 *ПГПММ*; 1462 *BD* I, 70); **Благовещенїа** 1 (1473 *ШКН* 164); *дав. одн.* **блговѣщенїю** (1409 *DIR«A»* 437; 1449 *Cost.* II, 379; 1458 *DIR«A»* 513; *ПГСММЦ*).

***БЛАГОДАТЬ** *ж.* (1) *(цсл.* благодать*)* благодать: И того ради приймете отъ вседержителя Бога благодать и милость (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **благодать** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***БЛАГОИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (2) *(цсл.* благоизволити, *гр.* εὐδοκεῖν*)* ласкаво (милостиво) зволити: Се азь... Юга, великїи вистѣрникъ... оже благоизволихом благымь нашимь произволенїемь... кь свѧтомоу мѣстоу... иже на Поутнои, дали есми ã кадел(ни)цоу (Путна, 1476 *BD* I, 215).

ФОРМИ: *аор. 3. ос. одн.* **блгоизволи** (поч. XV ст. *ОБРН* 141); *1 ос. мн.* **благоизволихом** (1476 *BD* I, 215).

Див. ще ***БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ.**

***БЛАГОІЗВОЛЕНИЕ** *с.* (1) *(цсл.* благоизволение, *гр.* εὐδοκία*)* ласкаве (милостиве) зволення: блгоізволениемъ мудртїю бга оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли(ца) повелѣнїемъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *ор. одн.* **блгоізволениемъ** (1478 *ОБРН* 130).

Пор. ***БЛАГОИЗВОЛИТИ.**

Див. ще ***БЛАГОПРОИЗВОЛЕНЇЄ.**

***БЛАГОПРОИЗВОЛЕНЇЄ** *с.* (5) ласкаве (милостиве) зволення: мы стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... понеже ... благопроизволи господство ми благымь благопроизволенїе(м)... потвръждаемъ нашъ монастиръ о(т) нѣмца (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); мы стефанъ воево(д)... знаменито чини(м)... оже произволи господство ми нашимь благимъ благопроизволенїемъ... яко да оутвръдимъ ... монастирю нашемоу о(т) молдавици... даанїе... родителѣ нашего (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281).

ФОРМИ: *ор. одн.* **благопроизволенїемъ, благопроизволенїе(м), блгопроизволенїемь** (1446 *Cost.* II, 250, 263, 270; *ПГСПМР;* 1447 *Cost.* II, 281).

Пор. ***БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ.**

Див. ще ***БЛАГОІЗВОЛЕНИЕ.**

***БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (75) *(цсл.* благопроизволити, *гр.* εὐδοκεῖν*)* ласкаво зволити: мы александръ воевода... чины(м) знаменито... понеже блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволениемь и въ задшие стопочившемь родителемъ нашимь... дадо(х) монастироу... едно село (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы стефанъ воевода... чини(м) знаменито... оже блгопроизволи г(с)во ми наши(м) блгимъ произволениемъ... и дали есмы... митрополитоу... едного татарина (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); мы петръ воевода... знаменито чини(м)... оже блгопроизволи г(с)во ми... и оучинихо(м) въ задшїе стопочившихъ родителеи наши(х) (Побрата, 1448 *ДГПР*); мы петръ воевода... знаменито чини(м)... иже блгопроизволи г(сд)ва ми и съ вѣсьми боѧри г(сд)вами, прирадили сѣ есми и дали и потвръдили есми хотаръ... монастирю о(т) молдавици (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); а господство мы оу том благопроизволих... и дали есми томоу свѧтомоу мо⟨нас⟩тироу тотоу вышеписанноую пасикоу (Ясси, 1497 *BD* II, 99—100); а аз господство мы... вѣстах и благопроизволих господство мы... и оучинили есмо въ задоушїе ... дъщери нашеи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *аор. 1. ос. одн.* **благопроизволих, блгопроизволи(х)** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211; 1488 *BD* I, 347, 355; *ДГСВМЦ;* 1489 *BD* I, 377; 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 509; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *3 ос. одн. зам. 1 ос.* **благопроизволи, блгопроизволи** (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1445 *Cost.* II, 236; 1454 *Cost.* II, 501; 1462 *Cost. D.* 10; 1472 *ДГСВМ;* 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* 1, 342; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *1 ос. мн.* **блгопроизволихо(м)** (1444 *DIR«A»* 481); *перф. 1 ос. мн.* **благопроизволили** 1 (1467 *BD* I, 120); **бгопроизволили** **есми** 1 (1446 *DIR«A»* 485).

Див. ще ***БЛАГОИЗВОЛИТИ.**

***БЛАГОСЛОВЕНЕ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

***БЛАГОСЛОВЕНИЕ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

***БЛАГОСЛОВЕНЇЄ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

БЛАГОСЛОВЕНЬЕ *с.* (9) *(цсл.* благословение, *гр.* εὐδοξία*)* благословення: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а всими церквями... радити... архимандрыты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати... никакоже паче благословеня его церкви созиждати, или самовласте разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а иванъ губъка... купилъ есть тотъ мунастырь... изъ блг(с)влѣнъемь пискупа ларивона (Перемишль, 1378 *P* 26); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); И еще есми дали... мы и пак съ благословенїем молебника и родїтелѣ нашего Іоаникїа епископа от Радовцех, еще ѕ црьков и с попми (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **благословенье** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *род. одн.* **благословеня** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **благословенїѧ** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **благословеиье** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. одн.* **блг(с)влѣниъемь** 1 (1378 *P* 26); **благословенїем, бл(с)венїемь, благословениемъ** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 148).

Пор. **БЛАГОСЛОВИТИ, *БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (3) *(цсл.* благословити, *гр.* εὐδοκεῖν*)* **1.** (кого на що) наставляти на церковний сан (кого) (2): яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ; архимандрыты благословити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. (що) *(освячувати)* благословити, хрестити (1): власть господинъ отецъ владыка маетъ... антымисы благословити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **благословити** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **благословеиныхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***БЛАГОСЛОВИТИ СѦ, *БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

***БЛАГОСЛОВИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (в кого) одержати благословення (від кого), благословитися (в кого): Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... съ своею женою и съ своими дѣтками... бл(с)вили сѧ есмы оу оца нашего архиман(д)рита николы и оу всѣ(х) сты(х) старцевъ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **бл(с)вили сѧ есмы** (1446 *P* 154).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИ, *БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

***БЛАГОСЛОВЛѢНЪЕ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

***БЛАГОСЛОВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* благословляти, гр. εὐλογεῖν*)* (кого) *(напучувати)* благословляти: И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимь были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **благословляю** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИ, *БЛАГОСЛОВИТИ СѦ.**

***БЛАГОЧЬСТИВЫИ** *прикм.* (7) *(цсл.* благочьстивыи, *гр.* εὐσεβής*)* благочестивий: а по нашe(м) жив⟨отъ⟩, кто боуде(т) о(т) благочстиви(х) господар⟨еи⟩ и боуде(т) господарь нашеи земли... т⟨отъ що⟩ бы имь непороуши(л), нашего даанїа (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); Мл(с)тїѫ бжїеѧ

блгочьстивыи г(д)нь (!) на(ш) Іо Стєфа(н) воєво(д) господа(р) въсєи зємли молдавскои... оукраси гробъ съ своємоу прѣдѣдоу (б. м. н., 1479 *DC* 11); Блгочьстивыи и... Стєфа(н) воєвода... оукраси гро(б) съи оункоу (!) своємоу (б. м. н., 1480 *DC* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **блгочьстивыи, блгочьстивыи** 5 (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 9, 10, 11, 12); **блгочтивьи** 1 (1481 *KI*); *род. мн.* **благочстиви(х)** (1448 *Cost.* II, 366).

***БЛАГЫИ** *прикм.* (88) *(цсл.* благыи*)* **1.** ласкавий, милостивий (87): мы олександръ воєвода... чины(м) знамєнито... понєжє блгопроизволи гєвоми блгымь моимь произволєниємь... и дадо(х) монастироу... єдно сєло (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... аже оумыслили єсми блгымъ нашимъ оумысломъ и дали єсми нашємоу манастыри... єдно сєло (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє блгопроизволи г(с)воми наши(м) блгы(м) и ч(с)тымъ и свѣтлы(м) ср(д)цємъ и добры(м) промысло(м) и оучинихо(м) въ задшїє стопочившихъ роднтєлєи наши(х) (Побрата, 1448 *ДГПР*); Смѣрєнїи архимандрит Іоасафь, игоумєн Поутєнски, и сь вьсѣми яже о христѣ братїам⟨и⟩ видѣвшє мы сыновство и прїатєлство и благоє произволєнїє твоє, сьтворихом и о том слюбихом тво⟨є⟩и милостн... поколи боудет свѧтоє мѣсто сїє, да боудет от нас благоє твоє изволєнїє (Путна, 1476 *BD* I, 215—216); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсє вышєпнсанноє, а аз господство мы оу том въстах и благопроизволих господство мы нашим благым произволєнїєм... и оучинили єсмо въ задоушїє... дъщєри пашеи Анны... и дали єсмо... сєла що на Сєрєтѧ... монастири що на Быстрици (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

2. *(у знач. ім.)* благочестивий (1): маєтъ ... богомолецъ нашъ Климентый... благихъ миловати, а злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **благоє** (1476 *BD* I, 216, 217); *знах. одн. с.* **благоє** (1476 *BD* I, 217); *ор. одн. с.* **благымъ, благымь, благым, благы(м), блгымъ, бгы(м), блгы(м)**55 (1415 *Cost.* I, 116; 1438 *DIR«A»* 472; 1446 *Cost.* II, 250; 1453 *DIR«A»* 503; 1458 *DIR«A»* 512; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *DC* 140; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **благимъ, благимь, благим, благи(м), блги(м) блгимъ** 29 (1443 *Cost.* II, 126; 1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 400; 1458 *BD* I, 8; 1471 *BD* I, 158; 1475 *BD* I, 200; 1482 *BD* I, 263; 1486 *DC* 143; 1488 *BD* I, 347; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); *знах. мн.* **благихъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***БЛАЖАРИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*:тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... на бръладѣ блажари (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *знах.* **блажари** (1448 *Cost.* II, 324).

***БЛАЖЕНИКЪ** *ч.* (7) *(назва села у Волинській землі)* Блаженик: и оттол приехали есмо к дорожцѣ, што от Блаженика идеть в лѣсъ Кгоперецкий (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род. одн.* **Блаженика** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *дав. одн.* **Блаженику** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV 119, 120).

***БЛАЖЕНИЦКИИ** *прикм.* (2): Я, Василей Хребтовичъ... розежчалъ есми землю пану Янъчинскому от господаря нашого великого князя людми з Мокрычаны и з игуменомъ Блаженицким (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118—119); а што Блаженицкии пропаши и сеножати, то есми казал Блаженичаномъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Блаженицким** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *наз. мн. ж.* **Блаженицкии** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Пор. ***БЛАЖЕНИКЪ.**

***БЛАЖЕНИЧАНЕ** *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Блаженикъ) блаженичани: на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки, и рекъ панъ Янчинскнй: на той долине мои люде маютъ слидогоиъ и з Блаженичаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР*, 8/IV, 119).

ФОРМИ: *дав.* **Блаженичаномъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *ор.* **Блаженичаны** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

БЛАЖЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Blasius): мы стефанъ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє тотъ истиниы слоуга и боѧринъ нашъ вѣрны панъ блажъ слоужилъ свѧтопочившомоу отцоу нашємоу правою и вѣрною службою (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блажъ** (1434 *Cost.* I, 374).

БЛАИКОУЛ *див.* **ВЛАИКОУЛ.**

БЛАТО *с.* (4) *(цсл., болг.* блато) болото: на то варє коли имє(т) послати монастиръ тъи два вози по рибу на дунавъ или на єзера или на блатє(х) или на (д)нистри или боу(д) куда пошлю(т) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); щобы не ходилъ никто безъ и(х) воли ни оу блато(х) ни оу чи(м) да сѧ нє смѣєть оумишати никто (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); А хотарь... право д⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Чєрлєнои, идєже єст блато Мъстєкжноул (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блато** (1473 *BD* I, 184); *знах. мн.* **блата** (1454 *Cost.* II, 508); *місц. мн.* **на блатє(х)** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **оу блато(х)** 1 (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще ***БЛОТО, БОЛОТО.**

***БЛЄЖНЫИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЛИДАРЬ** *ч.* (2) *(особова назва, молд.* блидар «гончар»): тѣмъ мы... дали... єсми имъ... сєла на ребричи... н... гдє бы(л) стоѧ(н) и жоуржѣ (? — *Прим. вид.*) блидарѣ (? — *Прим. вид.*) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179); Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєлищє Никооарино и селище Жоуржа блидарѣ, що коупил обѣ селищи оу Бълы и оу дочкы Иванови (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **блидарѣ** (1459 *BD* I, 27); *наз. мн.* **блидарѣ** (1443 *Cost.* II, 179).

БЛИЖЄ *присл. в. ст.* (2) *(цсл.* ближе*) (про ступінь споріднення)* ближче: мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинныи слоугы нашѧ никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два сєла... штобы имь оурикь... и плєменю и(х) кто сѧ избєрєть ближє нєпороушєно николижє (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); тоє въсє што бы имъ оурикъ... и въсємоу родоу и(х) кто сѧ избєрєтъ ближє (Сучава, 1429 *Cost.* I, 270).

Пор. **НАИБЛИЖЄ.**

***БЛИЖИИ** *ч.* (2) родич, близький: А нє останут ли сѧ дѣти по лєнковє животѣ ино лєнькову ближему... таѧ сєла дєржати вѣчно (Житомир, 1433 *P* 127); А мон(м) пна ва(н)ковы(м) дѣтємъ ани мои(м) ближи(м) оу тую дѣлницю оу пноу олє(х)новоу... нє надобѣ въступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ближему** (1433 *P* 127); *дав. мн.* **ближи(м)** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **БЛИЖНЇИ** 5, **БЛИЖШЇИ** 5, ***БЛИЗКІИ** 2.

! **БЛИЖНЄ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЛИЖНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЛИЖНЇИ, БЛИЖЬНИИ, БЛИЖНЫ, БЛИЖНЫИ *прикм.* (92) **1.** такий, що в силу близького спорідненння має найбільше право на що (11): тѣмь мы... дали єсмы єму... єдно сєло... щобы єму было оурикъ... и брату єго... и дитимь ваниномь и... оунучатомь єго и прѣунучато(м) єго н пращуратомь єго и братїѧмь ⟨єго⟩ кто будє(т) ближнїи (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156—157); А дали єсмо... панеи Костюшковой Ѳєтимъи... зверху выписаное имѣнье ей самой вѣчно и непорушно, и дѣтємъ ее, и ближнему ее, которыи жо будеть *ближнїи* къ тому имѣнью братъ ее (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); Билъ намъ чоломъ часникъ (!) нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ

передъ нами листъ отца нашого... которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи, у Дмитра Холиневского, што была ему жена его записала у своемъ вѣнѣ въ сту копахъ, а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

2. *(про ступінь споріднення)* близький (2): И дали есмо тому предписаному пану Ивану Мукосѣевичу верхуменова⟨ныя⟩ мѣста вѣчно и непорушно ему, и его дѣтямъ, и его внучатомъ, и его ближнымъ счетькомъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даемъ... пану андрѣю вселотовичю верху менованая мѣста вѣчно и непорушно ему а по немъ ино его дѣтемъ и его внучато(м) и его ближнимъ счеткомъ (Київ, 1433 *Р* 119).

3. *(про дружні взаємини)* близький (2): мы оуставлАемь за тоє моужобо(и)ство городоу томоу д҃ гривны а пріятелемь ближьнимь шесть гривенъ (XV ст. *ВС* 24).

4. *(про часові відношення)* найближчий (1): Єстли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о еднаньє покоя ижбыстє з ва(с) некоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати... кдѣжь южь тАгнє(м) оу ближьни(х) днє(х) по с҃том янє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

5. *(у знач. ім.)* родич, близький (76): A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... na wiki wieczni iemu, y ieho dithem, i ieho namiesthkom, i ieho blizniem, ze wszim prawem (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4); А даем тому пречоному пану Каленнку вечно и непорушно ему, а по нем и дѣтем его и внучатом, его ближним, щадкомъ его (Київ, 1437 *AS* I, 34); а по моемъ животѣ ненадобѣ сА оу тоє моє сєло оустоупати ни дѣтєм моим, ни кровным моим, ни брати, ни которомоу ближнємоу моємоу, штожь єсми то продал вѣчно кнАзю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти (Острог 1466 *AS* I, 61); тогды єго бли(ж)нїи алюбо племенникъ пре(д) нашимъ соу(д)єю... имаєть осве(т)ченїє оучини(т) (XV ст. *ВС* 20 зв.); мнѣ вже максимоу и женѣ моєи и бли(ж)ни(м) наши(м) не надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринєю по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ближнїи, ближьнии, бли(ж)нїи** 9 (1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 267; 1446 *Р* 152; 1452 *АкЮЗР* I, 21; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1488 *AS* I, 88); **ближны** 2 (1429 *Cost.* I, 290; 1431 *Cost.* I, 317); **ближныи** 2 (1466 *AS* I, 62; 1497 *AS* I, 112); ! **ближнє** 1 (1436 *Cost.* I, 484); *дав. одн. ч.* **ближнєму, ближнємоу, ближнему** 4 (1451 *Р* 159; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *AS* I, 61; 1488 *AS* I, 242); **ближномоу** 1 (1452 *Р* 161); *наз. мн.* **ближнии, бли(ж)нии, бльижнии, бли(ж)нии** 11 (1433 *Р* 119; 1438 *Р* 138; 1445 *Р* 151; п. 1450 *ПИ* № 9; 1451 *Р* 156; 1466 *AS* I, 61, 62; 1487 *AS* I, 85; 1490 *Пам;* 1496 *AS* I, 245); **ближніе, ближъніе** 3 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **ближни** 1 (1470 *AS* I, 65); **блєжныи** 1 (1494 *AS* I, 101); **ближнитѣ** 1 (1487 *AS* I, 239); **ближныи** 1 (1437 *AS* I, 34); *зам. род. мн.* pana Mirosławowo... i dithy ioho i **blizniy** ioho 1 (1413 *GL* 48); *род. мн.* **ближнихъ, ближних** (1466 *AS* I, 62; 1491 *AS* I, 97; 1494 *АЛМ* 54); *дав. мн.* **ближиимъ, ближьнимъ, ближьнимь, ближънимь, ближним, бли(ж)ни(м), ближнїмь, ближни(м), бльижьни(м), ближъниимь** 38 (1433 *Р* 119; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1461 *AS* I, 54; 1466 *AS* I, 62; 1487 *ВОРСР* 178; 1490 *AS* I, 92; 1496 *AS* I, 244; XV ст. *ВС* 23 зв.; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **ближнымъ, ближным, бли(ж)ны(м), бльижным** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 44; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **blizniem** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/1, 3); *знах. мн.* **ближныи** (1497 *AS* I, 112); *ор. мн.* **ближними** (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1470 *AS* I, 67); *місц. мн.* **оу ближьии(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***БЛИЖИИ, БЛИЖШЇИ, *БЛИЗКІИ.**
Пор. **НАИБЛИЖНЇИ, *НАИБЛИЖШИИ.**

БЛИЖНЫ *див.* **БЛИЖНЇИ.**
БЛИЖНЫИ *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЛИЖШЇИ, БЛИЗШЇЙ, БЛИЖШИ *прикм. в. ст.* (22) **1.** (к чому) такий, що в силу споріднення або з інших причин має більше право (на що) (5): г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину и к тымъ сєломъ... нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); Про тожъ, коли она его въ тое нменье приняла за сына место своею доброю волею, а онъ къ тому именью близшій, а инъшого близъшого къ тому именью никого нетъ, только онъ одинъ, и мы ему тое именье дали (Краків, 1489 *РИБ* 438);

(про об'єкт володіння) (кому) такий, щодо якого хтось має більше право (1): тоє имєнїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шєє, бо тотъ што тобѣ прода(л), а мнѣ бы(л) до(л)женъ первїє ни(ж)ли ты коупилъ (XV ст. *ВС* 35).

2. *(про часові відношення)* найближчий (2): писа(н) во лвови, оу неди(л)ю блишую по с҃томь матфвиѣ, єоуваньгєли(с)ты (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

3. *(про просторові відношення)* найближчий (2): а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ на полку а о(т) ближьшєго реченого бука Ако стоить на брєгъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *Р* 68).

4. близько споріднений (2): а в то ся имѣнъе не мают вступовати ни дѣти мои, а ни близъшии мои прирожоные, бо то есть моя вѣрная выслуга (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); коли(ж) братїя рожєная боудоуть вымєнїи а помроу(т) тогды на стрє(ч)ноую братїю имєнїє прїидѣ(т), а помроу(т) стрє(ч)ныи бра(т)я тогды на блїшьє плємА имєнїє прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 36).

5. *(у знач. ім.)* родич, близький (10): а выволилъ... колѣ... филь мАковичь и своєю братьєю и своими всѣми ближьшими ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни єго братьА, а ни єго ближьшн (Галич, 1409 *Р* 74); и оузАли єсмы на янѣ бѣлєцкомъ помочноє а лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ, своєю братиєю стратилъ на вѣки и єго ближшии (Львів, 1421 *Р* 94); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи и дѣтєм и(х) и(х) ближши(м) по ихъ животѣ (Луцьк, 1445 Р 148); а продали єсмо то вѣчно и непорухомо єго мл(с)ти и дѣтє(м) єго и є(г) пото(м) будучи(м) и ближши(м) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ближши** 1 (1404 *Р* 70); **ближшіи** 1 (1487 *AS* I, 239); **близшій** 1 (1489 *РИБ* 438); *род. одн. ч.* **ближьшєго** 1 (1404 *Р* 68); **близшого, близъшого** 2 (1489 *РИБ* 437, 438); *знах. одн. ч.* **блишьи** (1436 *Cost.* II, 706); *наз. одн. с.* **бли(ж)шєє** (XV ст. *ВС* 35); *знах. одн. с.* **блїшьє** (XV ст. *ВС* 36); *знах. одн. ж.* **блишую** (1436 *Cost.* II, 707); *наз. мн.* **ближшии, ближьши** 3 (1409 *Р* 74; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 94); **близъшии** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. мн.* **ближьшихъ, ближьши(х)** (1409 *Р* 74); *дав. мн.* **ближши(м)** (1412 *Р* 81; 1445 *Р* 148; 1453 *Cost.* II, 495; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. мн.* **ближьшими** (1409 *Р* 74).

Див. ще ***БЛИЖИИ, БЛИЖНЇИ, *БЛИЗКІИ.**
Пор. **НАИБЛИЖНЇИ, *НАИБЛИЖШИИ.**

***БЛИЖЬНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**
***БЛИЖЬШИ** *див.* **БЛИЖШЇИ.**
***БЛИЖЬШИИ** *див.* **БЛИЖШЇИ.**

БЛИЗ, БЛИЗЪ, БЛИЗЬ *прийм.* (19) (*цсл.* близъ, близь). *(з род.) (виражає просторові відношення)* (17) біля, близько: дали єсмы єму... едно сєло близь бани на имА бучумьни (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); дали єсми... селище... и съ великы(м) гаємъ що є(ст) бли(з) милєтина (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А хотар... о(т) поянъ о(т) лѣсов рог, що близ поутъ, лип, о(т) тои лип черєс поут (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (2): а хота(р)... до могилоу що є(ст) близ дорога

(Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А хотарь... оу єдна могила близ дорохою (Сучава, 1479 BD I, 221).

***БЛИЗКІИ** *прикм.* (8) **1.** (к чому) такий, що в силу споріднення або з інших причин має більше право (на що) (1): Ино мы тое вышейписаное имен⟨ь⟩ицо... взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мели близкіе къ тому имен⟨ь⟩ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683).

2. *(у функції іменника)* родич, близький (7): волни во въсехъ тыхъ именъяхъ кому отдати, и продати, и променити пан Иван Мукосѣевичъ и его близкии по немъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А дали есмо... у верхуписаное село вечъно и непорушно ему самому князю Михаилу, и его детям, и его близкимъ, и его щадкомь (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); и то потвержаемъ... Ивашку Полозовичу и его жоне, и ихъ детемъ, и его близкимъ, вечно (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *наз. мн.* **близкіе** 1 (1497 *РИБ* 683); **близкии** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1492 *AS* III, 24); *дав. мн.* **близкимъ, близким** (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1492 *АЛМ* 31; 1497 *РИБ* 684).

Див. ще ***БЛИЖИИ, БЛИЖНІИ,** 1, 5, **БЛИЖШІИ** 1, 5. *Пор.* **НАИБЛИЖНІИ.**

БЛИЗКО *прийм.* (4) *(з род.) (виражає просторові відношення)* близько: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали есми и(м)... селище... и съ въсѣмъ трънїе(м) що соу(т) близко милѣтина и на поли (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); а хотарь... на еди(н) боу(к) знамена(н) що е(ст) бли(з)ко великои дороги где въходи(т) дорога из лѣса (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

***БЛИЗКОСТЬ** *ж.* (5) право одержання у спадщину маєтку, що випливало з близького споріднення: А которое будеть дело Якубу до него близкостью къ тому именью, и онъ нехай передъ нами на немъ ищетъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); Коли хто коупіть деди(ч)ство а то держіть г҃ лѣта и три месАци со покоемъ бе(з) нагабанія, а коли(ж) некоторыи прїетель а лю (!) прїрожены по ты(х) тре(х) лѣтѣ(х) бли(з)кость (!) хотелъ бы выкоупить тогды мы право оуставлАемъ коли (ж) ты три лѣта и трї м(с҃)ца мо(л)ча(л), тогды имее(т) на векы вѣчныи мольча(т) (XV ст. *ВС* 34 зв.— 35); Глѣбову жону Остаѳьевича оставили есмо близкост⟨ь⟩ю при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины ее, што отецъ ее держалъ Василей Корсаковичъ... и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки... и мы въ тогъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *дав. одн.* **близкости** (1495 *РИБ* 620); *ор. одн.* **близкост⟨ь⟩ю, близкостью** 2 (1489 *РИБ* 438; 1495 *РИБ* 620); ! **бли(з)кость** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.).

***BLIZNIJ** *див.* **БЛИЖНІИ.**

***БЛИЗЧАТА** *мн.* (2) близнята: хотар... на два дуби близчата и знаменани (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах.* **близчата** (1495 *BD* II, 63).

БЛИЗШІИ *див.* **БЛИЖШІИ.**

БЛИЗЪ *див.* **БЛИЗ.**

***БЛИЗЪШИИ** *див.* **БЛИЖШІИ.**

БЛИЗЬ *див.* **БЛИЗ.**

***БЛИНЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Смоленській землі)*: мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо... землю бортную Измаловскую на Блинѣ (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Блинѣ** (бл. 1500 *АСД* II, № 4).

***БЛИСЧАТУЛЬ** *див.* **БЛИСЧѢТУЛ.**

***БЛИСЧЕЦЕЛЪ** *ч.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві)*: и дали и потвърдили есми... монастирю... едно озеро на имѣ Блисчѣтул исъ блисче целомь малымь озеромь (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *ор. одн.* **блисче целомь** (1473 *ШКН* 165).

БЛИСЧѢТУЛ *ч.* (3) *(назва озера у Молдавському князівстві)*: мы стефанъ воево(д)... знаменито чини(м)... оже произволи господство ми нашимъ благимъ благопроизволенїемъ... яко да оутвръдимь... даанїе... на проутѣ едно озеро, на имѣ блишчатоу(л) и съ оусими своими грълами (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); и дали и потвърдили есми... монастирю... на Прутѣ едно озеро на имѣ Блисчѣтул... и выше озера Блисчатула другое озеро на имѣ Будоеле (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Блисчѣтул** 1 (1473 *ШКН* 165); **блишчатоу(л)** 1 (1447 *Cost.* II, 281); *род. одн.* **Блисчатула** (1473 *ШКН* 165).

! **БЛИЧАНОУЛА** ⟨БАИЧАНОУЛА⟩ *див.* ***БАИЧАНОУЛЪ.**

***БЛИШЧАТОУЛЪ** *див.* **БЛИСЧѢТУЛ.**

***БЛИШЬИ** *див.* **БЛИЖШІИ.**

***БЛЇШЬИ** *див.* **БЛИЖШІИ.**

БЛОГАРЫ *див.* **БЛЪГАРЕ.**

***БЛОТИШЕВЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва)*: тогды они... молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вАтславу яко въздали при пану блотишевьскомъ воеводѣ илвовьскомъ (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ *місц. одн.* **при блотишевьскомъ** (1370 *Р* 18).

Див. ще. **БЛОТИШОВСКИИ.**

БЛОТИШОВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: А на то послуси... панъ воевода лвовскии блотишовскии (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блотишовскии** (1368 *Р* 16).

Див. ще ***БЛОТИШЕВЬСКИИ.**

***БЛОТО** *с.* (1) (*стп.* błoto) болото: А хотарь томоу селоу... почеше от блота Мъстакиноулоуи на злїн брод (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн.* **блота** (1473 *BD* I, 183).

Див. ще **БЛАТО, БОЛОТО.**

***BLUDNIKI** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Блюдники: tedy... Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ko Poukossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *род.* **Bludnik** (1413 *GL* 48).

***БЛУДОВЪ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Блудів: што была землА о(т)шла о(т) склѣнА къ блудову оу десАтину ино то есмо опАть привернули къ Склиню (Луцьк, 1445 *Р* 150).

ФОРМИ: *дав. одн.* **блудову** (1445 *Р* 150).

БЛЪГАРЕ, БЛОГАРЫ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы илїа воевода... чини(м) знаменито... аже... панъ александро *(в ориг.* александо.— *Прим. вид.)* спатарь... добылъ на ⟨п⟩аноу мындри свою отчиноу на имѣ... блогары (Сучава, 1436 *Cost.* I, 454); и(н)и никто да несмѣетъ ты(х) монастирски(х) люди о(т)... бльгаре... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **бльгаре** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **блогары** 1 (1436 *Cost.* I, 454); *зам. род.* о(т) **бльгаре** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); *місц.* **оу Бльгарех** (1441 *DBAc* 35).

БЛЪГАРИНЪ *ч.* (2) болгарин: тѣмъ мы... дали есмы... села... на имА рошїори где е(ст) негрило и пониже по(д) лѣсомъ где е(ст) павелъ блъгаринъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); А такоже есми потвердили монастироу... ⟨...оуси татарове⟩... и оуси бо(л)гаре (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блъгаринъ** (1434 *Cost.* I, 374); *знах. мн.* **бо(л)гаре** (1462 *Cost. D.* 11).

БЛЪЖЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали есмы емоу оу нашеи земли молдавскои... села на имѣ... парчино село и блъжещи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467).

ФОРМИ: *наз.* **блъжещи** (1436 *Cost.* I, 467).

БЛЪКО *див.* **БЪЛКО.**

БЛЪКОЕ *див.* **БЪЛКОЕ.**

БЛЪЦАЦИ, БЛЪЦАЦІИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы александръ воевода... чинымъ знаменито... оже... дали есмы имъ... села на крълигѫтоури на имА где ест шерба паоушескоулъ... и блъцаци (Сучава,

1426 *Cost.* I, 182); и дали и потвърдили есми ... монастирю... едно село оу гърли Гътури на имѣ Блъцаціи (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз.* **блъцаци** 1 (1426 *Cost.* I, 182); **Блъцаціи** 1 (1473 *ШКН* 165).

БЛЫЩАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Былъ намъ чоломъ земенынъ Вруцкий, на имя Ѳедоръ Блыщановичъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Блыщановичъ** (1498 *ГВКЛ* 22).

БЛЮВИНИЧИ *мн.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* А жеребьемь имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Блювиничи** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

БЛЮСТИ *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* блюсти) (чого) оберігати, стерегти (що): а города луцьска блюсти ми а никому не дати (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30).

ФОРМИ: *інф.* **блюсти** (бл. 1386 *Р* 30).

Див. ще **БЛЮСТИ СѦ.**

***БЛЮСТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* блюсти сѧ) (чого) остерігатися, боятися: не блюдитесѧ ничего поидите (б. м. н., п.1341 *Р* 2).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **блюдитесѧ** (п.1341 *Р* 2).

Див. ще **БЛЮСТИ.**

БО[1] *спол.* (25) *(зв'язує підрядні речення) (причинні — у постпозиції)* (23) бо, тому що, через те що: оставили есмы воитка при сулимовѣ бо воите(к) за другую половину да(л) м҃ ко(п) (Львів, 1412 *Р* 81); не поѣдемъ тамъ, бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а не оустоупатисѧ оу тое имѣньє ни дѣтем моим ани жадномоу природъкоу нашомоу, бо продали есмо тое имѣньє кн(ѧ)зю Александроу Санъкгоушьковичоу вѣчьно и непороушно (Кременець, 1467 *AS* I, 63); И такъ абы есте знали ваша милость, бо исъ тымъ вашымъ посломъ и великого князя московъского посолъ до насъ прышолъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

(із сполучником на другому місці) бо (2): а намъ... достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини... одино братя християне латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); не оубоися малая мое стада блгоизволи бо оц мои небесныі (б. м. н., поч. XV ст. *ОБРН* 141).

Див. ще **ИБО.**

БО[2] *част.* (2) *(підсилювальна)* ж, же, бо: мы Стефан воевода... знакомито чинимъ... яко хотѧ... предкоув наших... наслидова(ти)... се бо достаточнѣ и свои по тоумъ боудоучи записали и заобвѧзали так и мы... их воли... послоухати заоужды винни есми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я еще на тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84).

***БОАЗНЬ** *див.* **БОЯЗНЬ.**

! BOAJEWYCZ ⟨BRAJEWYCZ⟩ *див.* **БРАЕВИЧЬ.**

***БОБОВЪ** *ч., невідм.* (6) (*молд.* бобоу) рід тканини: але полотно и бобовъ локтемъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

***БОБОТЕЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарници были панъ мынзу(л) и петришоръ... и око(л)ныи межїаши боботещи... ивашко жоуде и михаилъ скоу(м)поу(л) (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *род.* **боботещи** (1446 *ПГСПМР*).

***БОБОШЕВЪ** *прикм.* (1): а от Бобошева хотарѧ, доловъ Шоумузомъ до устїа его (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бобошева** (1424—1425 *DBAc* 19).

Пор. ***БОБОШЪ.**

***БОБОШЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* А хотаръ томоу селу от Бобоша по старому хотару (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бобоша** (1424—1425 *DBAc* 19).

***БОБРОВНИКЪ** *ч.* (14) *(феодально залежний селянин, обов'язком якого було полювання на бобрів і нагляд за бобровими гонами)* бобровник: давывали пятдесятъ куниць княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы... а бобровникъ одинъ съ конемъ и со псомъ, а дохода ему грошъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а с тое земли даеть сорокъ гроше(и) и полюдьѧ две ведре медоу а две коуници... а бобровнику пѧ(т) гроше(и) а пѧть восковъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бобровнику, бобро(в)никоу, бобро(в)нику** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93,93 зв.); *знах. одн.* **бобровникъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***БОБРОВЫЙ** *прикм.* (45) **1.** *(з хутра бобра)* бобровий (1): Я княз Михайло Иванович Роговицкий чиню знаменито... продал есми тое имене... за двесте коп... грошей... и за кожух бобровый сукномъ порътпрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. *(де водяться бобри)* бобровий (1): грань... зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче бобровое, къ Соколю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2);

◇ бобровые гоны (41) угіддя, де водилися бобри: Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село... зъ людми данными и бобровыми гоны по Стыру (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... даемъ и дали есмо... село михлинъ оу луцкомъ повѣте... со всими оуходы и приходы... и з бобровыми гоны (Київ, 1433 *Р* 118—119); а имѣеть ленько заруби(ч) тые села держати вѣчно... съ гаи и з бобровыми гоны (Житомир, 1433 *Р* 126—127); и мы порадивши сѧ из нашою радою... дали есмо ему село... из бобровыми гоны (Луцьк, 1451 *AS* I, 44); Я пан Янько Чаплич променїл есми... село своє... ис бобровыми гоны (Острог, 1466 *AS* I, 60); Я еще будучи в добром здоровю... дала есми... имене... з бобровыми гоны (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія... и зъ бобрыми (!) гоны (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); будутъ воны тое село... держати... и зъ бобровыми гоны (Троки, 1498 *ГВКОО*); гоны бобровые гонивати (1) *див.* ***ГОНЫ;** ловы бобровые (1) *див.* **ЛОВЫ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **бобровый** (1475 *AS* I, 72); *знах. одн. с.* **бобровое** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. мн. ч.* **бобровые** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *ор. мн.* **бобровыми** 39 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *Р* 138; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1465 *AS* I, 57; 1470 *AS* I, 65, 67; 1487 *AS* I,86; 1497 *РИБ* 684; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **бобровими** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **! бобрыми** 1 (1492 *АЛМ* 30).

! BOBROK ⟨БОБРУЙСЬК?⟩ *ч.* (1) *(назва міста у Троцькому воєводстві):* i słonimskoie wołosty zaczepili; Łachom, Bobrok, Łypeck (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Bobrok** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***БОБРУЙСКІИ** *прикм.* (1) *(пор.* Бобруйськ *у Віленському воєводстві):* и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а двои данники Жомойтскіи а Бобруйскіи... и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Бобруйскіи** (1495 *РИБ* 620).

***БОБРЪ** *ч.* (5) **1.** бобер (4): а о суды межа головщина, о сокольее гнѣздо, о бобры, зъ еремя (!) (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); и мы... дали есмо... село... и з боры з бортъными землѧми и зъ бобры з бобровыми гоны и зъ зеремѧны (Луцьк, 1451 *Р* 156); Жаловала сѧ пани Василевѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она... оу доубровы, поущоу и оу входы оуежъдчает, звер поужает, бобры оукрадомъ бьют (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

2. *(шкура бобра як рід податі)* бобер (1): а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами з бобры и с куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *Р* 108).

ФОРМИ: *знах. мн.* **бобры** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **бобры** (1427 *Р* 108; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *Р* 156).

БОБРЫКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣткы: ...пан Фєдко Бобрыкович, войтъ луцкый Вацюта (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бобрыкович** (1461 *AS* I, 54).

***БОБОУЛОВЪ** *прикм.* (3): И оуставшє Анна, дочка Бобоулова, та заплатила оуси тоти вишєписанніи нинѣзи (!) (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Бобоулова** (1494 *BD* II, 32); *дав. одн. ж.* **Бобоулови** (1494 *BD* II, 32).

***БОБЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор. слов.* Богдан, Боян, Борис): мы боАрє... станисла(в) милишевъ, бо(б) оприша(к)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнАгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(б)** (1421 *Cost.* I, 142).

БОБЫНА *ч.* (1) *(особова назва):* Я се есми я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми свою верную выслугу Хъмелевъ (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бобына** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***БОВБЛИ** *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Боблі: поехали есмо дорожкою, што от Блаженика идеть кг Бовбломъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род.* **Бовбол** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); *дав.* **Бовбломъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

БОВБЛЯНЕ *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Бовбли): Мы Бовблян опытали, и Бовбляие рекли вси (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз.* **Бовбляне** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах.* **Бовбляи** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

!БОВОЛНОУ ⟨БАВОЛНОУ⟩ *див.* ***БАВОЛНА.**

БОГ *див.* **БОГЪ**[1].

БОГАТА *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тє(м) мыи (!)... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!)... съ гри(н)дь о(т) богата, до(л)неи о(т) рєн⟨т⟩є богата до оустїє грьла а(н)дрїєша (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* (от) **богата** (1459 *Cost. S.* 22).

***БОГАТЫИ** *прикм.* (4) **1.** багатий (2): А сєт мы Ѳєоктистъ, митрополит молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак и свѣцкими паны молдавскими, и богатыми и оубогими... вызнавами... аже мы слюбоуємь... вєлєбномоу Казимирови (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); а колї оу нємєцькомъ правѣ кмєть осАдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметА такъ богато(г) ка(к) себѣ о(т) са(ди)ть (XV ст. *BC* 39).

2. *(у функції іменника)* багатий, багач (2): а коли(ж) оубогый бгато(г) зовє(т) о квал(т)ь, бгаты(и) о то(т) квалтъ имєєтсА очистити свѣ(т)кы алюбо имєєть быть осоуженъ (XV ст. *BC* 30).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бгаты(и)** (XV ст. *BC* 30); *знах. одн. ч.* **бгато(г)** 1 (XV ст. *BC* 30);**богато(г)** 1 (XV ст. *BC* 39); *ор. мн.* **богатыми** (1462 *BD* II, 289).

БОГАЧЬ *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми... вызнавае(м)... и(ж)... продали єсмо... сѣлища наши... ис тыми озѣры... на имА озѣро нѣжє(и) а богачь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богачь** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

БОГДАН *див.* **БОГДАНЪ.**

БОГДАНА[1] *ж.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли сєла на имА, на богданѣ гдє є(ст) баланъ и сынъ дражановъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу... єдино сєло от наших сєлах, на имѣ гдє бил Фєтє на Богдана (Сучава, 1488 *BD* I, 345).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на Богдана** (1488 *BD* I, 345); *місц. одн.* **на богданѣ** (1436 *Cost.* I, 444; 1453 *Cost.* II, 467, 468; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 138).

! БОГДАНА[2] *див.* **БОГДАНЪ.**

БОГДАНЄЩИ, БОГДЪНЄЩІИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨⟨ви⟩дѣвшє их право⟩ (!)ю службою до нас ⟨...от⟩ дѣда нашего от Ал⟨ександра воєводи... сєла⟩ на Крълигътоурѣ, на имѣ Прочєлничи... и Богданєщи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); слоузѣ нашємоу, михоулоу пожароу, да є(ст) сєло, на имѣ богдънєщїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз.* **богдънєщїи** 2 (1491 *Cost. D.* 37); **Богданєщи** 1 (1490 *BD* I, 434).

БОГДАНОВ *див.* **БОГДАНОВЪ.**

БОГДАНОВИЧ, БОГДАНОВИЧЪ, БОГДАНЪВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* а при томъ были свѣдъци... па(н) васко бъ(г)дановьчь (Погоничі, 1422 *Р* 98); А при томъ былъ князь Иванъ Путятичъ... а панъ Немера Богдановичъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бъ(г)даиовьчь, Богданъвичъ, Богданович, Богдановичъ** (1422 *Р* 98; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1487 *AS* I, 87; 1495 *АЛМ* 89); *знах. одн.* **Богдановича** (1492 *AS* III, 24).

БОГДАНОВЪ, БОГДАНОВ *прикм.* (6): а на то вѣра... брати єго, вира олекса(н)дрова, вира богданова (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); А при тых моих умовєных речах... были... пан Семашъко... а братанич мой родный пана Богдановъ сын Немѣра (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А при томъ были... Ивашко Литавор Богдаиов сын Хребтовича, а писар наш Ивашко Ацкович Владыка (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Богданов, Богдановъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 241); *наз. одн. ж.* **богданова** (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1401 *RIR;* 1411 *Cost.* I,84; 1432 *Cost.* I, 338).

Пор. **БОГДАНЪ.**

БОГДАНЪ, БОГДАН, БОГДАНЬ, БОГДАНА *ч.* (304) *(особова назва, пор. гр.* Θεόδωρος): а сє зємлАнє панъ ходько быбєльскии... богданъ тивунъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а на то свѣдоци... панъ бъданъ лАшковьскии (Львів, 1386 *Р* 31); а при то(м) былъ... богда(н) дїа(к) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); А иа то єст вѣра иашего господства... и вѣра прѣвъзлюблєних сынов господства ми Алєксандра и Богдана-Влада (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); А при ⟨томъ⟩ (*в ориг.* а при мл были.— *Прим. вид.*) были: ключникъ луцкий Богдан Сєнкович Гоский (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); Билъ намъ чоломъ бояринъ Полоцкій Богданъ Остафьевичъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); А на то єст вѣра... Богдана воєводи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богдан, богданъ, богдань, Bohdan, богда(и), бъдаиъ** 43 (1359 *Р* 10; 1386 *Р* 31; 1400 *DIR«A»* 433; 1421 *Cost.* I, 142; 1445 *Cost.* II, 730; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1470 *AS* I, 65; 1484 *ЯМ;* 1496 *ВМКФС;* 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **! богдана** 1 (1451 *Cost.* II, 402); *зам. род.* **вѣра... богданъ** 1 (1451 *Cost.* II, 400); *зам. ор.* **ис моимъ сыньми олєксанъдро и Богданъ** 1 (1392 *Cost.* I, 7); *род. одн.* **богдана, Bohdana, бо(г)даиа, богда(н), Богдаи(а), бог(д)ана, Богдан⟨а⟩** (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *DIR«A»* 433; 1430 *Rev*; 1437 *Cost.* I, 516; 1446 *Cost.* II, 238; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1473 *BD* I, 182; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 226; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *дав. одн.* **Богдану, Бог(д)аиоу** (1461 *BD* I, 45; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 222; 1480 *DC* 8, 11; 1493 *CVD* 6; 1495 *ВСоб;* 1496 *AS* I, 244; 1480 *DC* 12; 1498 *АЛМ* 159); *знах. одн.* **Богдана** (1488 *AS* I, 242;

1495 *ВСоб;* 1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛМ* 159, 169); *ор. одн.* **Богданом, Богданомъ, богдано(м)** (1401 *RIR,* 1411 *Cost.* I, 84; 1456 *Cost.* II, 583; 1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 419, 425).

БОГДАНЪВИЧЪ *див.* **БОГДАНОВИЧ.**

БОГДАНЬ *див.* **БОГДАНЪ.**

БОГДЪНЄЩІИ *див.* **БОГДАНЄЩИ.**

БОГОВИТИН *див.* **БОГОВИТИНЪ.**

БОГОВИТИНОВИЧ, БОГОВИТИНОВИЧЪ, БОГОВИТИНОВИЧЬ *ч.* (17) *(особова назва):* А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ и панъ Левъ Боговитиновичъ, ключникъ Берестейскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Я Петръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом... иж... дал єсми братаничоу своємоу ... имѣньє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); делал єго милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боговитинович, Боговитиновичъ, Боговитиновичь, Б⟨о⟩говитинович** (1401 *АкВАК* III, 2; 1466 *AS* I, 61; 1467 *AS* I, 63; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 80; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1496 *AS* I, 244, 245; 1497 *AS* I, 112); *знах. одн.* **Б⟨о⟩говитиновича** (1497 *AS* I, 112); *ор. одн.* **Боговитиновичомъ** 1 (1497 *АЛРГ* 79); ! **Боготиновичомъ** 1 (1496 *АЛМ* 128).

БОГОВИТИНЪ, БОГОВИТИН *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были сведъки, наша верная рад(а): ...пан Боговитин (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а при том были светки, наша верная рада: владыка луцкий Феодосий... пан Боговитинъ (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боговитин, Боговитинъ** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV 11).

***БОГОЛЮБЄЗНЫИ** *прикм.* (1) *(цсл.* боголюбьзнъ, *гр.* θεόφιλος, φιλόθεος) угодний богові: Се я кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цркви бжои... села стрижово слєпчє... к столцу єп(с)пїи холмъскоє при боголюбєзномъ калисти єп(с)пи холмъскомъ и бєлъзскомъ (Холм, 1376 *P* 22).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **при боголюбєзномъ** (1376 *P* 22)

***БОГОМАТИ** *ж.* (27) *(цсл.* богомати) **1.** божа мати, богомати (20): Милостию Божею и светое его Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба и спса нашєго іу ха, и о(т) прѣч(с)тыѧ єго богомтрє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. церква на честь божої матері (7): и я дамъ на прч(с)тую бо(г)мтрь десѧтую бочку ис того Ставa (Луцьк, 1445 150); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери *P* зъ Пустынки (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **богоматери, богомтри** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1376 *P* 22; 1398 *ДГПМ,* 1429 *P* 114; 1489 *BD* I, 378; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; *BD* II, 149, 155; 1500 *АСД* II, № 3); **богоматєрє, богомтрє** 9 (1486 *АкЮЗР* 1, 295; 1488 *BD* I, 343, 357; *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ;* 1499 *АСД* VI, 3; 1500 *Cost. S.* 231); **богоматеры** 2 (1500 *АСД* II, № 3, № 4); *дав. одн.* **б⟨о⟩гоматєри** (1470 *AS* I, 67); *знах. одн.* **богоматєрь, бо(г)мтрь** 2 (1445 *P* 150; 1499 *АСД* VI, 2); **богоматєръ** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *зам. род.* от **богоматєрь,** о(т) **богоматєрь** 2 (1488 *BD* I, 349; *ДГСВМШ*).

***БОГОМОЛЄ** *с.* (1) *(цсл.* богомолиє) молитва за помин душі: Се я кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цркви бжои преч(с)тои богомтри на богомолє вєчистоє сєла стрижово слєпчє космово (Холм, 1376 *P* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **богомолє** (1376 *P* 22).

***БОГОМОЛЄБНИКЪ** *ч.* (1) *(епітет духовної особи)* богомолець: коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... на(ш) богомолєбни(к) по(п) роуси(н) съ свои(м) сно(м) богдано(м) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богомолєбни(к)** (1456 *Cost.* II, 583).

Див. ще **БОГОМОЛЕЦЪ.**

БОГОМОЛЕЦЪ *ч.* (4) *(цсл.* богомольць*) (епітет духовної особи)* богомолець: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богомолецъ** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **богомолєць** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **богомо(л)ца** (1467 *СП* № 13).

Див. ще ***БОГОМОЛЕБНИКЪ.**

БОГОМОЛЪЯ *ж.* (1) *(цсл.* богомолиє) *(місце, де відбуваються моління)* церква: и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богомолъя** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***БОГОНОСЄЦЪ** *ч.* (1) *(цсл.* богоносьць, *гр.* θεοφόρος) *(титул святого Ігнатія)* богоносець: въ днь (!) стго игнатіа богоно(с)ц(а) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **богоно(с)ц(а)** (1414 *Cost.* I, 112).

***БОГОНОСНЫИ** *прикм.* (21) *(цсл.* богоносьнъ, *гр.* θεοφόρος) *(який носить бога в серці)* богоносний, благочестивий: а коли которы господарь порушитъ таковыи да єсть проклѧтъ о(т) га ба... и о(т) тиі стхъ и богоносныхъ о(т)цъ никєискыхъ и о(т) усѣхъ стхъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); поклонили сѧ єсмы... антонїю и Θєо(до)сїю и прочи(м) прп(д)бны(м) и богоносны(м) оце(м) печєрьскы(м) (Київ, 1446 *P* 154); А кто сѧ покоусит пороушити нашєго даанїѧ... тот да єст проклѧт... от свѧтых тиі богоносных отець иже въ Никеи (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *род. мн.* **богоносныхъ, богоносных, богоносны(х), богоносныхъ, богоносны(х), бого⟨но⟩сны(х), бого⟨носных⟩** 14 (1403 *ДГАА;* 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 679; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ПГСММ;* 1446 *P* 154; 1448 *Cost.* II, 366; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531; 1499 *BD* II, 149 і т. ін.); **богоносиих, богоносии(х)** 6 (1455 *Cost.* II, 564; 1458 *BD* I, 9; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 437; 1492 *BD* 1, 511; 1497 *BD* II, 100); *дав. мн.* **богоносны(м)** (1446 *P* 154).

БОГОРОДИЦА *ж.* (74) *(цсл.* богородица, *гр.* θεοτόκος) **1.** богородиця (61): а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь имєнємь калєниковъ цркви стоѣ бци оуспѣньє причистоѣ (!) (Перемишль, 1378 *P* 26); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ и Святая Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); мы александръ воєвода... знаємо чины(м)... понєже... дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ⟨с⟩тѣи богородици што є(ст) на бистрици... двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); азъ... александрь воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвердили єсми обро(к) нашємоу монастирю о(т) молдавицє, идєже є(ст) хра(м) стаго блговѣщєниа прѣстѣи бци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсе вышєписанноє, а аз господство мы оу том въстах... и оучиниили єсмо въ задоушїє... дъщери нашєи ... и дали єсмо... села... свѧтомоу монастири що на Быстрици, идеже єст храм оуспєнїє прѣсвѧтыѧ владычици нашєи богородицн и приснодѣвѣи Марїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

2. церква, побудована на честь богородиці (3): Се язъ великыї кнѧ(з) дмитриї олгирдовичь помолилсѧ єсмъ боу... далъ єсмь сто(ї) бци гнидковича лукно (б. м. н., 1386 *Р* 33); Се язъ кнѧзь олєксанъдро володимировичь... далъ єсмь десѧтину с(с)тѣ (!) бци оу лаврошєвъ манастырь (Лаврашів, 1429 *Р* 113); а на(м) тоє земли о(т) пр(с)то(и) бци иє о(т)води(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*);

◇ Воведенiе Богородици (2) *див.* ***ВОВЕДЕНІЕ;** pokrowa Bohorodiczi (1) *див.* **ПОКРОВА;** покровъ богородици (2) *див.* ***ПОКРОВЪ;** рождество богородици (2) *див.* **РОЖДЕСТВО;** свѧтая богородица (2) *див.* **СВѦТЫИ** 1; оуспенье богородици (1) *див.* **ОУСПЕНІЕ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **Богородица** 1 (1398 *ДГПМ*); **б(д)цѧ** 1 (1422 *DIR* фотокоп. 35); *род. одн.* **богородици, бци, Bohorodiczi** 9 (1378 *Р* 26; 1395 *GL* 166; 1399 *Р* 59; 1415 *Р* 87; 1449 *Cost.* II, 379; 1470 *BD* I, 150; 1498 *ЧІАФ;* 1499 *BD* II, 154); **богородица, бца, бдца** 9 (1398 *ДГПМ;* 1443 *ПГСММ;* 1446 *Р* 154, 155; 1470 *ОБРН* 129; 1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ*); **богородицѧ, бцѧ, бцѣ, ! богородицѫ, бцѫ** 7 (1352 *Р* 6; 1434 *Р* 131; 1440 *Mih. Doc.* 208; 1443 *ДГСПМН;* 1459 *BD* I, 34; 1470 *BD* I, 153); *дав. одн.* **богородици, бци, бци, б(д)ци** 44 (1386 *Р* 33; 1409 *DIR«A»* 437; 1415 *Cost.* I, 116; 1439 *Cost.* II, 59; 1447 *Cost.* II, 281; 1455 *Cost.* II, 544; 1457 *BD* I, 4; 1467 *BD* I, 120; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* 1, 510 і т. ін.); **богородицє, бцє** 3 (1453 *Cost.* II, 461; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1491 *BD* I, 473).

***БОГОРОДИЦѦ** *див.* **БОГОРОДИЦА.**

***БОГОСЛОВЪ** *ч.* (4) *(цсл.* богословъ, *гр.* θεολόγος) *(титул євангеліста Іоана)* богослов (3): Милостию Божею и светое его Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменїто чини(м)... оже...дали и потвердили єсми томоу стомоу монастироу села... и... монастиръ, где є(ст) хра(м) стго бгослова (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ... и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню, ку церкви соборной Луцкой святого Иоанна Богослова, отъ киязя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1);

святыи Иоаннъ Богословъ (1) див. **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **Богослова, бгослова** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1462 *Cost. D.* 11; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *дав. одн.* **Богослову** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

***БОГОСПАСАЄМЫИ** *прикм.* (2) благоденствуючий; такий, що знаходиться під опікою бога: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а всими церквями... радити... въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м)... нашего патрїа(р)шеского благословенїѧ, а велики(х) господарей свои(х) владѣющи(х) велики(м) княженїе(м) роускимъ и кїево(м) бгоспасаемымъ градо(м) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **бгоспасаемымъ** (1481 *ГПМ*); *місц. мн.* **въ богоспасаемыхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

!БОГОТИНОВИЧОМЪ ‹БОГОВИТИНОВИЧОМЪ› *див.* **БОГОВИТИНОВИЧ.**

***БОГОТИНЪ** *див.* **БОХОТИНЪ.**

БОГОТИНЬСКЫИ *прикм.* (1): а єще монастирь боготиньскыи имаетъ слухати о(т) того монастирѧ (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **боготиньскыи** (1411 *Mih. Alb.*). *Пор.* **БОХОТИНЪ.**

***БОГОѦВЛѢНЬЄ** *с.* (2) (*цсл.* богоявлениє, *гр.* θεοφάνεα) *(назва церковного свята, також календарна дата)* богоявлення, водохрещі: на крѣпость сему нашему листу нашю печѧть привѣсили єсмъ, в нашемъ городѣ, в сочѧвѣ, въ день свѧтго богоѧвлѣньѧ кр(с)шчѣньѧ г(с)ьнѧ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн.* **богоѧвлѣньѧ** (1395 *Cost.* II, 612, 613).

БОГОУШ, БОГОУШЪ, БОГОУШЬ *ч.* (35) (*особова назва, стч.* Bohuš, *пор.* Богуславъ): мы алєксандръ воєвода... чиии(м) знаменито... оже... слуга иашъ вѣрныи па(н) богу(ш) служи(л) на(м), правою и вѣрною службою (Сучава, 1422 *ДГОБ*); мы... князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ... видѣвъ... службу... пана Богуша Оверкича Тимоха... надаємо волности в(шеля)ковъ... єму (Луцьк, 1438 *Р* 140); А при том был... пан Богоушь Боговитинович (Острог, 1466 *AS* I, 61); А при томъ былъ... дъякъ князя великого панъ Богушъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Богуш, Богоуш, Богушъ, богоушъ, Богушь, Богоушь, богу(ш)** (1422 *ДГОБ;* 1434 *Cost.* II, 666; 1445 *Cost.* II, 730; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *AS* I, 61; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 81; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); *род. одн.* **богоуша, Богуша, богу(ш)** (1432 *Cost.* I, 338; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *Р* 140; 1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 120, 129, 156, 180; *ПГСММ* і т. ін.); *дав. одн.* **Богушеви** (1499 *BD* II, 450); *знах. одн.* **Богуша** (1499 *BD* II, 447); *ор. одн.* **Богушомъ** (1499 *BD* II, 447).

***БОГОУШОВЪ** *прикм.* (1): Я Петръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом... иж... дал єсми братаничоу своємоу Богданоу, пана Богоушовоу сыноу, имѣньє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Богоушовоу** (1496 *AS* 1, 244). *Пор.* **БОГОУШ.**

БОГОУШЪ *див.* **БОГОУШ.**

БОГОУШЬ *див.* **БОГОУШ.**

БОГЪ[1], **БОГЬ, БОГ** *ч.* (636) бог (496): А ще ли хто... сия... повеленния... переступитъ дерзнетъ... отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); просити му ба за королѧ и за королевы намѣстъкы (Казимир, п. 1349 *Р* 4); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ и Святая Богородица во второе и страшное Христово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*); мы Стефанъ воєво(да)... знаменито чини(м)... оже... оумыслихмо съ нашеѧ доброѧ волея и о(т) ба помощиа да оутвърдимо на(ш) монастиръ єже є(ст) на молдавици (Сучава, 1443 *ПГСММ*); отъколе далъ милый богъ оу роуки Стефаноу воєводе отъчиноу его... а онъ слоужилъ и слоужитъ господароу своємоу (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); А по нашем животѣ, кто боудеть господарь нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего родоу, или пакь боуд кого богъ избереть господаремь быти нашеи земли молдавскои, тот бы не пороушиль нашего даанїа (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174);

◇ бога и правду знаючи (1) по правді і совісті: тогды... мно(г) добры(х) люди ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х) и оу един(с)твѣ воли нашеи бга и правду знаю(ч) осудили єсмы... аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту.... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); з бога милостїю (1) *(титул)* з ласки бога: мы Стефаи воєвода... знаменито чиним... оже слоубоуєм... господареви нашемоу миломоу Кизимировѣ, з бога милостїю кролевѣ полскомоу (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); перед бога поити (1), поити перед бог (1) померти: и я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог, записую Пресвятой Божей Матери Земенского

села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); а вы хотѧ и сами отъ цара о(т)ца моего котори(и) же передъ бога пошолъ черес трета потому жъ присѧги хотели были есте, нине пакъ сего годоу потомужъ и отъ насъ о томъ деле оусказали есте поправъде пе(р)ве(и) (б. м. и., 1484 *ЯМ*); богъ не даи (9), боже не давай (4), боже не даи (13) *(вставні слова)*: не дай бог, не дай боже, не призведи господи: пак ли бы его жь бъ не даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ (!) исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы... хочемы его о(т)стати... а ни в чемъ его не хочемъ послушни быти (Лучиця, 1388 *Р* 39); а его, бже не даи, аж бы сѧ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а землѧмъ миръ правы держати и вѣчны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); А боже того не давай, если по нашомъ животѣ наслѣдниковъ нашихъ къ тому имѣнью ко Здетелѣ не будеть тое имѣне Здетелъ ⟨дер⟩жати и они мають тые двѣ копѣ грошей давать и пятнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); богъ дасть (6), дасть богъ (10) *(вставні слова) (уживаються при вираженні надії, сподівання на добре завершення чого)* бог дасть: а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати оже бъ дасть моему милому г(с)дрю королю двѣ стѣ гривенъ рускихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЄІК*); И мы были тое именье ему дали во опеканье до нашого, ажъ дасть богъ щасного, прыеханья (Краків, 1489 *РИБ* 437); ажъ богъ дасть по(д)ближаемъся та(м) по(д) оукраины к тымъ нашымъ панъствомъ и отътоуль дасть богъ выправимъ и шлемъ до тебе ншы(х) пословъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); Бог допоустилъ (що на кого) (1) сталася божа воля (над ким), помер (хто): Ино естлибы што на мене Бог допоустил и жена моѧ кнѧгини Улиѧна мает седети на вдовим столци (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); богъ отъ сего света взялъ (1), богъ с того света взялъ (кого) (1), богъ с того света собралъ (кого) (1) помер (хто), богові душу віддав (хто): Казалъ его мл(с)ть твое(и) мл(с)ти прыятелю своему поклонитисе а каза(л) твое(и) мл(с)ти поведити прыгодоу нашу... ижъ о(т)ца нашого прыятеля вашое мл(с)ти казимера короля по(л)ского... богъ доушу его мл(с)ти с того света собралъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); богъ милы(и) о(т)ца нашого короля его мл(с)ти с того света взялъ (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); как богь пороучил (1) як бог дав, як судилося: и пал есмъ въръцѧ господиноу Басарабе воеводе, та ме дръжит окован, как ми богь поръчил (Торговище, 1481 *BD* II, 358); про богъ (1) ради бога: возми, пане косте, тое, бо иное ничо(г) не имаю, а що боудеть болше, ты ми про бъ о(т)поусти (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); боже вховай (2) *(вставні слова)* не дай боже, не доведи господи: А естли бы сѧ, Боже вховай, тыи мыта надказили, тогды мает он... тыи мыта нам спустити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); боже заховаи того (1), чого Боже заховай (1) *(вставні слова)* не доведи господи (до чого), боже сохрани, боронь боже (від чого): а тако(ж) да сѧ не станови(т)... наши(м) тръговце(н) (!) тръговлю... хотѧ размирїе боу(де)тъ, бе заховаи то(г) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); а чого Б⟨о⟩же заховай што сѧ надомною пригодит, по моемъ животѣ не вступати сѧ в тую землю жонѣ моей (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); богъ мене побии (1) побий мене сила божа: алюбо отъ иное стороны где моѧ сила нестечеть а рать на конь оузъсѧдеть, а я о томъ оузъведаю а к тобе исъ птичею языкъ вести не пошлю землю и небо котори(и) и створи(л) богъ мене поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); видѧчи бога предо очима (1) *див.* **ВИДѢТИ 3**; въвѣдати сѧ передъ богомъ (1), оувѣдати сѧ пере(д) богомъ (1) *див.* ***ОУВѢДАТИ СѦ**; господь богъ (73) *див.* **ГОСПОДЬ**; даи боже (1) *див.* **ДАТИ 1**; далъ Богъ (1) *див.* **ДАТИ 1**; далъ бы богъ (1) *див.* **ДАТИ 1**; дѧкуючи богу (1) *див.* ***ДЯКОВАТИ**; имаючи бога пред очима (2) *див.* **ИМАТИ 2**; имети бога предъ очима (1) *див.* **ИМѢТИ**; поити къ богу (1) *див.* **ПОИТИ 1**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **богъ, богь, бог, бо(г), boh** 197 (1398 *ДГПМ*; 1420 *Cost.* I, 136; 1429 *Cost.* I, 243; 1435 *МЭФ*; 1443 *ВАМ* 41; 1454 *AS* III, 10; 1460 *Cost. S.* 41; 1470 *BD* I, 148; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *ск. н.* **бъ, бь, бгъ, бгь, бг, бъ, бь** 175 (бл. 1350 *Р* 8; 1386 *Р* 30; 1398 *ЗЛЄІК*; 1400 *Cost.* II, 619; 1414 *Cost.* I, 112; 1422 *DIR* № 35; 1427 *Cost.* I, 194; 1433 *Cost.* I, 350; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *род. одн.* **бога** 66 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1403 *ДГАА*; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1456 *ГПХМ*; 1470 *BD* I, 147; 1479 *BD* II, 351; 1481 *BD* I, 256; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 419; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *ск. н.* **ба, бга, ба, бга** 82 (1386 *Р* 30; 1400 *DIR«A»* 433; 1414 *DIR«A»* 441; 1427 *Р* 108; 1440 *Mih.* 208; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 525; 1460 *DIR«A»* 515; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *дав. одн.* **богоу, богу** 15 (1401 *АкВАК* III, 2; 1431 *Cost.* I, 325; 1457 *BD* I, 5; 1467 *BD* I, 120; 1487 *BD* I, 311, 313; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1497 *BD* II, 101; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); *ск. н.* **боу, бгоу, бгу** 14 (1386 *Р* 30, 33; 1434 *Р* 130; 1446 *Р* 154; 1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 774; 1486 *DC* 144; 1488 *ДГСПМ*; 1490 *ДГСХМ*; *DC* 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. ор. одн.* перед **Богови** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *знах. одн.* **бога, boha** 19 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1421 *Р* 94; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1458 *BD* I, 9; 1484 *ЯМ*; 1489 *BD* I, 378; 1499 *BD* II, 149; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **Бог** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *ск. н.* **ба, ба, бга** 11 (п. 1349 *Р* 4; 1404 *Р* 70; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531, 564; 1456 *ЭСФ*; 1488 *ДГСВМЩ*; *ДГСПМ*; 1490 *DC* 149; XV ст. *BC* 33 зв.); *ор. одн.* **богомъ, богом, bohom, богомь, б⟨ог⟩омь** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* II, 290; 1465 *АкВАК* III, 4; 1470 *AS* I, 67; 1476 *BD* I, 216, 217; 1497 *BD* II, 100); ! **быгомъ** 1 (1443—1446 *Р* 147); *ск. н.* **бго(м), бгомъ, б(г)мъ, бгмъ, б(г)мь, бомъ, бгомь, бмъ** 11 (бл. 1350 *Р* 8; 1385 *Р* 28; 1386 *Р* 33; 1390 *Р* 176; 1427 *Р* 108; 1435 *Р* 132; 1446 *Р* 154; 1483 *ВОРСР* 178; 1487 *ВОРСР* 178; поч. XV ст. *Р* 76 і т. ін.); *місц. одн.* **по бозѣ** 4 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **оу бозѧ** 1 (1467 *BD* II, 297); *кл. ф.* **боже, Б⟨о⟩же** 14 (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1449 *Cost.* II, 747; 1462 *BD* II, 289; 1466 *AS* I, 60; 1468 *BD* II, 302; 1490 *AS* I, 92; 1493 *ПОСВВ* 151 зв; 1499 *BD* II, 421, 423; *АСД* VI, 3 і т. ін.); *ск. н.* **бже, бже, бе** 8 (1437 *Cost.* II, 709; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *Р* 162; 1455 *Cost.* II, 769, 770); **бо(г), богь** 2 (1412 *Р* 81); *ск. н.* **бъ, бъ** 6 (1388 *Р* 39; 1401 *Р* 64; 1411 *Cost.* II, 638; 1433—1443 *АРМ*; 1436 *Cost.* II, 707; 1457 *Cost.* II, 811).

***БОГЪ 2** *ч.* (1) *(назва річки)* Південний Буг: и мы есмо ему и записали... сѣла оу кременецкой волости на имѧ: Цеценовци, а Красилов на Случи, а Захаровци на Богу (Луцьк, 1444 *AS* I, 40).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Богу** (1444 *AS* I, 40).

***БОГЪДАНЪ** *див.* **БОГДАНЪ**.

БОГЬ *див.* **БОГЪ 1**.

БОДАКИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бодаки: А мнѣ... достали сѧ тые села на имѧ: Олексинѣць... а Бодаки (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз.* **Бодаки** (1482 *AS* I, 81).

БОДЄ *див.* **БОДѢ**.

***БОДЕНКОВЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва)*: я волчько боде(н)ковьскии исвоими де(т)ми... вызнавае(м) си(м)

свои(м) листо(м)... и(ж) єсмо то оучинили... длА бо(л)шаго оужитку нашего (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бодє(и)ковьскии** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

БОДЄЩИ, БОДЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* того ради и г(с)во ми, даємъ... именуємаа сєла на побратѣ три сєла на имА нѣгомирєщи и юрчєщи и бодєщи (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); мы стєфа(н) воєво(д)... знаменито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст)... на то оу трїє(х) монастирски(х) сєла що прислоухаю(т) къ монастирю именємъ сєламъ бодєщїи и татарїи и юрканїи на побратА... а оу ти(х)... г сєла(х) да нє смѣєтъ... ходити ни єдинъ на(ш) оурА(д)ни(к) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

ФОРМИ: *наз.* **бодєщи** 1 (1443 *ДГСПМН*); **бодєщїи** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *род.* **Бъдєщи** (1443 *Cost.* II, 155).

***БОДНАРСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ дворищє Боднарскоє *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **Боднарская** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

БОДѢ, БОДЄ *ч.* (34) *(особова назва, молд., пор. болг.* Бода): а на то є(ст) вѣра... пана боди (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180); да осадит Бодѣ соби село и да оучинит соби пасикоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); И оуставше наши слоуги Стан Грама и братїА єго Сима и Бодѣ и Богдан та заплатили... пинѣзи (Сучава, 1493 *CVD* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бодѣ** 13 (1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1476 *BD* I, 209; 1493 *CVD* 6 і т. ін.); **Бодє** 1 (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **боди** 13 (1443 *Cost.* II, 180; 1470 *BD* I, 148; *BD* II, 310; *DIR«A»* 522; 1471 *BD* I, 164; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4 і т. ін.); **Бодѣ** 2 (1489 *BD* I, 374); **боды** 1 (1471 *DIR«A»* 525); *дав. одн.* **Боди** 3 (1466 *BD* I, 113; 1493 *CVD* 6); **Бодѣ** 1 (1493 *CVD* 6).

***БОЄРИНЪ** *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОЖЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тА(м) мы видѣвш(є) и(х)... слоужбою до на(с)... дали єсми и(м)... сєла на имѣ кълимънєщи... и божєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз.* **божєщи** (1448 *Cost.* II, 316).

***БОЖИИ** *див.* **БОЖЇИ.**

БОЖЇИ *прикм.* (848) **а)** *(який походить від бога)* божий (32): своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити. ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); тогды мы имѣємъ на єго землю потАгнути, на землю королА оугоръского, з бжиєю помочїю. и чинити што коли будє(м) болшє мочи оучинити нашего господарА, королА польского дѣлА (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); єстли бы сѣ пригодило с которого допоущєнїА божїего... иж бы мы от нѣкоторого непріятелѣ моцнего... та въидємо ис нашеи земли... тогди их милости земли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422);

божа воля станет ся (2), станєт сА волА божА (2) (над ким) хтось помре: а б(о)же того не давай єстли сА станєт надо мною волА божА, ино кто ближний мой отложит тии гроши... а имєнє возмєт... (Острог, 1488 *AS* I, 88); А єсли ся надъ нами Божья воля станеть, ино коли хто по нашом животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тое имѣнье... держати, и они мають тые двѣ копѣ грошей давати (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); з божиои воли (1) з божої волі; так и мы, з божиои воли, их власного дѣдичєваня поживами, их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

божиєи милости (12), милости божии (5), з (из, съ) божєи милости (16), из милости божии (1), божїєю милостїю (100), милостїю божїєю (550), за божьєю милостию (1), з божїєю милостїю (3) *(формула, що додавалася до титулу або імені світських і церковних правителів)* божою милістю, милістю божою: Милостию божєю и светоє єго Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь, изгадалъ єсми самъ о своюй души... хотечи душу спасти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Бжіи мл(с)ти мы кнАзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаемо... аже што панъ данило задеревецкии дажбоговичь замѣнилъсА селы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); мы болєславъ инако швитрикгайло з божьєи мл(с)ти кнАзь черниговскии и ины(х) знаємо то чини(м)... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнАти на своємъ селѣ на хватовцехъ н копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); прєна(і)Аснѣишєє кнАжА и па(н) казимирѣ (!), з бжїєю мл(с)тїю, коро(л) полски, господаръ нашъ мл(с)тивыи, иа(с) напомАноу(л) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); по(д)писана бысть сия капли (ца повелѣнї)емъ великодержавного короля пресветлого казимира за божьєю млтию короля польского (Краків, 1478 *ОБРН* 130); Божыю милостїю и господара нашого здоровьємъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4); desiatero boži prikazani (1) *див.* ***DESIATERO;**

б) *(присвячений богові)* божий (22): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой приданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковнои земли, которая къ той Церкви Божей Пречыстей Богоматеры прислухаетъ (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

божая служба (1) богослужіння, відправа: Про то я... записала єсми... к манастыру... село Корчичи... и зо всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ, а по тому игумену Спаскому Андрею... ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобрин, 1401 *АкВАК* III, 2);

в) *(про рік християнського літочислення)* божий (6): на то жъ дали єсмы грамоту (с)и... подъ леты бьими а. ю и т. п. з. є м(с)цА ноАбрА оу ѳ и днь (!) (б. м. н., 1387 *СП* № 12); А псанъ у Вилни, априля мѣсяця 30 день, индиктъ 14, лѣта Божего тысячного чотыриста пятдесятного и первого (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Пса(н) оу вилни лѣта б(ж)иєго... чотыриста девАтьдесАтъ девАтого (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

г) *(у присвійному значенні)* божий, бога (33): wo ime Bozie stansia (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); про тъ жь Азъ... присАглъ єсмъ бгу и мтцѣ божиюи и оусѣ(м) свАтымъ (Кременець, 1434 *Р* 130); мы... Іо Стефан воєвода... съ въсѣмы паны радными... присѣгаємь и слюбоуєм... през бога живаго и матци божїи... иж от тых мѣсть наперед съ... кралєм полскым... и из землѣмы их... а мы имаємо имѣти и ховати вАчнїи... мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

д) *(який виступав від імені бога)* божий (2): А пак кто сѣ перекоусит (раздр)оушити нашего даанїА и потвръжденїА, тот да єст проклАт от господа бога... и от кд пророк божїих (Сучава, 1488 *BD* I, 348—349); а кто сА перекоуси(т) раздрушити... дааиїа ... то(т) да є(ст) проклА(т) о(т) га ба... и о(т) кд проро(к) бжїи(х) (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*);

є) *(про хрест)* святий (1): Ино єсми оучынилъ мой листъ твоей милостн... и прысегалъ єсми самъ... на святое еванъгелиє и на кръсту божомь, и на томъ листе прысегаю, которою намъ дали послы твоей милости, тою присегою єсмо прысягали твоеи милости... и земяномъ твоей милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

божиє дерево (2), древо божїє (1) святий хрест: присАглъ єсмъ бгу и мтцѣ божиюи и оусѣ(м) свАтымъ и на бжиє дерево и поцѣлова(л) єсмъ бжиє дерево (Кременець, 1434 *P* 130); мы илїа воєвода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... пану владиславовы, по(л)скомоу кролювы... оучера... виры правои голдь прѣзь оурѣдь присѣги, тыми слови, доткноувшисА стго крижа и древа бжїа я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сА... вѣренъ хочю быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698);

є) *(відданий богові)* божий, бога (2): Азъ рабь бжїи... именамъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ дшѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Се азъ рабъ бжїи кнзь ан(д)ре(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїевь (Київ, 1446 *P* 154);

◇ Божая мати (1) церква, побудована на честь богоматері: и я... записую Пресвятой Божей Матери Земенского села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); божеє нарожєниє[1] (19), нарожѣниє божеє[1] (2), божоє нарожденїє (1) *(початок християнського літочислення)* народження Христа: а писана грамота... оу день свАтого якуба по божии нарожени, тисАча лѣтъ, т лѣт, шестьдесАт а лѣта (Судомир, 1361 *AGZ* 6); писанъ в Троцохъ подъ лѣты Божиего нарожения тысеча чотыриста деветдесятъ осмое месеца Сентебрий (!) пятнадцатый день (Троки, 1498 *ГВКОО*); божеє нарожєньє[2] (3), нарожѣньє божеє[2] (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* різдво: Коли бы сА то дѣяло около свАта нарожѣнья бо(ж)єго оуже проминоулого тогды коли єсмо очивисте с вами оу кнАзьствѣ велико(м) были (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Ино от того днА до Божего нароженья взАли есмо полтрети копы грошей без дву грошей, а от Божяго нароженя до середопостья мыто взАли есмо дванадцать копъ и осмь грошей (б. м. п., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); божьє рожество (3) *(початок християнського літочислення)* народження Христа: А писана грамота тисАча лѣ(т) по бжьмъ рожествѣ т лѣ(т) о лѣ(т) и одно лѣ(т) (Львів, 1370 *P* 18); оу лѣто божеего (!) рожества а чноє г и п и и писано листо оу луцкоу (Луцьк, 1388 *P* 37); а писано листо... оу лѣто бжоего рожества а и тїї (Сучава, 1388 *SL*); Bożeie tiło (1) причастя, святі дари: Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); другая матка божья (2) *див.* **МАТКА**[1]; изчАтьА матки божьєи (1) *див.* ***ИЗЧАТЬЄ**; матка божья (2) *див.* **МАТКА**[1]; матки божии (3), матки божии первоє (5), первоѣ матъки божиѣ (1) *див.* **МАТКА**[1]; нарожениє сына божого (4) *див.* ***НАРОЖЄНИЄ**; Покрова Матере Божоє (1) *див.* **ПОКРОВА**; рожєство матки божии (1) *див.* **РОЖДЄСТВО**; оучинити правду божїю (1) *див.* **ОУЧИНИТИ 1**; человѣкъ божии (1) *див.* **ЧОЛОВѢКЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Божіи, бжїи** (1446 *P* 154); *род. одн. ч., с.* **божьего, б(ж)ьего, божъего** 6 (1388 *P* 41; 1400 *P* 62; 1401 *P* 64; 1478 *ОБРН* 131; 1492—1493 *ПВФЧ*); **bożeho, Божего, бо(ж)єго, бо(ж)є(г)** 6 (1388 *ZPL* 108; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *AS* I, 112; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **божиего, божїего, бжїего б(ж)иего** 4 (1448 *Cost.* II, 733; 1498 *ГВКОО;* 1499 *BD* II, 421; *ГОКІР*); **божьѧ, бьѧ, бжья** 5 (1366 *P* 12; 1375 *P* 20; 1398 *ЗЛЄІК;* 1411 *P* 80; 1478 *AS* I, 76); **божія** 1 (1438 *ОБРН* 121); **божыя** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **бжоего** 1 (1388 *SL*); **божєего** 1 (1388 *P* 37); **Божяго** 1 (1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **Божого** 1 (1389 *РЕА* I, 28); **Бжїа, бжїа** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1473 *ЗНТШ* V, 3); *ск. н.* **бж** 1 (1388 *P* 39); *дав. одн. ч., с.* **бжьему** 1 (XV ст. *ВС* 15); **Божыю** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. одн. ч., с.* **божїемъ, божїемь, божїем, бжїемь, бжїемъ** 5 (1453 *Cost.* II, 453; 1457 *Cost.* II, 809; 1472 *BD* I, 170; 1485 *BD* II, 371); **б(ж)ьимъ** 1 (1401 *P* 66); **божиімь** 1 (1393 *Cost.* II, 608); **бжимъ** 1 (1370 *P* 18); *місц. одн. ч., с.* **по бжьюмъ** 5 (1377 *P* 24; 1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52); **по бьимъ, бжьїмъ** 2 (1375 *P* 20; 1400 *P* 61); **по божии** 2 (1361 *AGZ* 6; 1412 *P* 81); **на божомъ, по божомь** 2 (1378 *ЗНТШ* L1, 5; 1496 *BD* II, 402); **по бжьи** 1 (1368 *P* 15); **по бжьмъ** 1 (1370 *P* 18); ! **кожиєм** (1491 *КЄ*); *наз. одн. с.* **бжїє** (1473 *ЗНТШ* V, 3); *знах. одн. с.* **божоє, божъе, бжьє, бж(с)ьє** 12 (1388 *P* 44; 1399 *P* 59; 1403 *ДГМ;* 1412 *P* 81; 1415 *P* 86; 1424 *P* 99; 1433 *P* 124; 1436 *Cost.* II, 706; 1461 *AS* I, 53; 1487 *РИБ* 227 і т. ін.); **божиє, бжиє, Bozie** 10 (1388 *ZPL* 103; 1393 *Cost.* II, 607; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *P* 120; 1434 *P* 130; 1448 *Cost.* II, 737; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 419); **боже** 6 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *AS* III, 9; 1463 *AS* I, 54; 1492 *AS* I, 244; 1499 *AS* I, 117; *АСД* VI, 2); **божоє** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **Bozeie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *наз. одн. ж.* **божїа** 1 (1467 *BD* II, 297); **Божая, божаѧ** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1488 *AS* I, 241); **божъя, Божья** 2 (1493 *ОПВВ* 152; 1499 *АСД* VI, 3); **божѧ** 3 (1488 *AS* I, 88; 1489 *AS* I, 89); *род. одн. ж.* **божїеи, бжиеи, бжіеи, бжиеї** 9 (1402 *Cost.* II, 621; 1411 *P* 76; 1433 *P* 122, 123, 124; XV ст. *ВС* 10; 1499 *BD* II, 419); **б(ж)ьеи, божьеи** 8 (1388 *P* 39, 42; 1400 *Cost.* II, 619; 1404 *Cost.* II, 625; 1424 *P* 99, 102); **божии, божїи, бжіи** 6 (1404 *Cost.* II, 625; 1411 *P* 78; 1439 *Cost.* II, 712, 713; 1453 *Cost.* II, 453); **божоє** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1389 *РЕА* I, 26; 1408 *АкЮЗР* I, 6); **божьѣ** 2 (1403 *ДГМ;* 1421 *P* 92); **бжьєѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 706); **Божей, божей** 3 (1393 *Cost.* II, 607; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **bozey** 2 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **божиои** 2 (1462 *BD* II, 283, 284); **божиѣ, бжиѣ** 2 (1409 *P* 75; 1418 *P* 89); **bozi, бжи** 3 (1388 *ZPL* 103; 1392 *Cost.* I, 7; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **божєеі** 1 (1393 *Cost.* II, 607); **бо(ж)єє** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1498 *АЛРГ* 83); *ск. н.* **бьє** 2 (1393 *P* 51; 1394 *P* 53); **б(ж)ьє** 2 (1399 *P* 59; 1402 *Cost.* II, 623); **б(ж)а** 1 (1433—1443 *АРМ*); *дав. одн. ж.* **Божей, бо(ж)єи, бжєи** 11 (1435 *P* 133; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 67; 1488 *AS* I, 241, 242; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *АСД* II, № 3); **божой, бжой** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2, 3; 1376 *P* 22; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **божїи, бжїи** (1446 *DIR«A»* 485; 1458 *P* 169; 1462 *BD* II, 292; 1499 *BD* II, 420); **божиюи** 1 (1434 *P* 130); **Бжїеи** 2 (1471 *DIR«A»* 527; 1472 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *ск. н.* **бьи** 1 (1375 *P* 20); *знах. одн. ж.* **б(ж)ию, бжїю** 4 (1457 *Cost.* II, 809; 1498 *ЧІАФ;* 1499 *ГОКІР*); **божую** 1

(1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); б⟨о⟩жєю 1 (1443—1452 *AS* I, 39); божью 1 (1421 *P* 92); *ск. н.* бжї 1 (1440 *P* 142); *ор. одн. ж.* божїєю, бжиєю, бжиєю, бжїєю, бжїєѫ, bozi 450 (1361 *A GZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI 4; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 116; 1426 *Cost.* I, 178; 1443 *Cost.* II, 126; 1473 *BD* I, 186; 1489 *Cost. S.* 133; 1500 *Cost. S.* 233 і т. ін.); божїю, бжию, бжию 120 (1409 *Cost.* I, 64; 1428 *Cost.* I, 209; 1441 *DBAc* 34; 1452 *Cost.* II, 425; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *DIR«A»* 513; 1459 *P* 174; 1499 *BD* II, 130; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); божьєю, бьєю, бжьєю 18 (1375 *P* 20; 1378 *P* 25; 1395 *Cost.* II, 611; 1408 *Cost.* II, 630; 1427 *P* 108; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; *P* 150; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1451 *ДГШХ;* 1478 *ОБРН* 130 і т. ін.); божєю, бо(ж)єю, бжєю 18 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *P* 36; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *AS* I, 44; 1483 *AS* I, 82; 1489 *AS* I, 89; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); божю, бо(ж)ю, бжю 21 (бл. 1429 *P* 114; 1444 *AS* I, 39; 1487 *AS* I, 87; 1495 *ВК;* 1496 *ВМКФС; ПЧФГ;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); божъю, бо(ж)ъю 11 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1487 *АМЛ;* 1489 *АКВ; АМВ;* 1493 *АЛРГ* 55; 1494 *РИБ* 560; 1495 *РИБ* 601; 1496 *BD* II, 407; 1497 *РИБ* 683); божъєю 7 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 151 зв.; 1494 *BD* II, 387; 1498 *BD* II, 409); божою, bozoiu 7 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1438 *P* 140; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *AS* I, 240; 1498 *ГВКЛ* 22); божїєѧ 1 (1436 *Cost.* I, 454); в⟨о⟩žyjeju 1 (1403 *GL* 156); Божїа 1 (1403 *ДГМ*); бжїєн 1 (1455 *Cost.* II, 549); бжїи 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); божее 1 (1498 *АЛРГ* 83); Божьюю 1 (1500 *АСД* II, № 4); бєєю 1 (1388 *SL* 678); *род. мн.* божїих, бжїи(х) 2 (1488 *BD* I, 349; *ДГСВМЩ*); ! bozi 1 (1388 *ZPL* 105); *знах. мн. ж.* Божия (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. мн.* бьими (1387 *СП* № 12).

БОЖНИЦА *ж.* (2) божиця, синагога: На которыхъ тыхъ плацахъ над Городницею божница ихъ... стоитъ (Вільна, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* божница (1389 *РЕА* I, 27); *род. одн.* божницы (1389 *РЕА* I, 27).

***БОЖОВСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Божовъ *у Подільській землі):* а сеиожати от Божовское границы до Олзаровское границы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Божовский ставъ (1) *(назва ставка у Подільській землі):* под Божовскимъ ставомъ половина болота (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* Божовскимъ (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн. ж.* Божовское (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***БОЖОКЪ** *ч.* (1) *(назва лівої притоки Південного Бугу):* мы великий кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузрєвше єсмо верност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го... слуги... мы єсмо єму и записали... сєла оу кременецкой волости на имѧ... Котюжинци на Божку (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40).

ФОРМИ: *місц. одн.* на Божку (1444 *AS* I, 40).

***БОЖЪИ** *див.* **БОЖЇИ.**

***БОЖЬИ** *див.* **БОЖЇИ.**

***БОЖЬИ** *див.* **БОЖЇИ.**

***БОЗИАНЄ** *див.* **БОЗЇАНЇИ.**

***БОЗЇАНЄ** *див.* **БОЗЇАНЇИ.**

БОЗЇАНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... далиже и потвръдили єсми ємоу... села... ретезєщи и на въ(х) брълазєла бозїанє (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); А хотарь томоу сєлоу да єст по оусимь старым хотаремь... и от Бозиан (Сучава, 1467 *BD* I, 119).

ФОРМИ: *наз.* бозїаиїи (1446 *Cost.* II, 247); *род.* Бозиан (1467 *BD* I, 119); *знах.* бозїанє (1436 *Cost.* I, 475).

***БОЗЇОВЪ** *прикм.* (1) ◇ роункъ Бозїовъ *див.* ***РОУНКЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* Бозїова (1491 *BD* I, 473).

! **БОЗО** *див.* **БЄЗ.**

***БОЗОВЪ** *прикм.* (1) ◇ пасика бозова *див.* **ПАСИКА 1.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* бозова (1453 *Cost.* II, 445).

БОИКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знаменито чним... оже прїидо⟨ша⟩... Тома и сєстра єго Сорницъ... и продали... половина сєло на имѣ Боиковци (Сучава, 1489 *BD* I, 366—367).

ФОРМИ: *наз.* Боиковци (1489 *BD* I, 367).

***БОИЩЄ** *с.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... понеже... потвръждаємъ нашъ монастиръ о(т) нѣмца... и дали єсми прѧдреченномоу монастирю єдинъ монастиръ оу боищи, гдє была кєлїа влдкѫ иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

ФОРМИ: *місц. одн.* оу боищи (1446 *Cost.* II, 263).

! **БОКОВИНОУ** ⟨БУКОВИНОУ⟩ *див.* **БУКОВИНА.**

***БОКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Писан оу Боковичох (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *місц.* оу Боковичох (1496 *AS* I, 245).

***БОЛБОСѢ** *ч.* (1) *(особова назва):* а панове наши по имєню... па(н) бо(л)босѣ постє(л)нн(к) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* бо(л)босѣ (1456 *ЭСФ*).

***БОЛВАНЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Подільській землі):* мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ сєлищи одно сволочигачи а другоє вєрхъ болванцѧ оу смотрицкои волости (Турейськ, 1429 *P* 112).

ФОРМИ: *род. одн.* болванцѧ (1429 *P* 112).

***БОЛГАРИНЪ** *див.* **БЛЪГАРИНЪ.**

***БОЛДА** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* болд «верх»): А хотарь томоу сєлоу... до пояна Болди (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ФОРМИ: *род. одн.* Болди (1473 *BD* I, 184).

Див. ще **БОЛДОРЪ.**

БОЛДОРЪ, БОЛДОР, БОЛДОРЬ, БОЛДОУР *ч.* (139) *(особова назва):* тѣмъ мы видѧвше правоую и вѣрноу(ю) єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... сєло... що ємоу продалъ слоуга на(ш) панъ ива(и) болдоръ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119); Боѧрїн аноуме... Болдоур вист... Шандрѣ комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 453); А на то єст... в. п. Болдора дворника (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* Болдор, болдоръ, Болдорь 4 (1443 *Cost.* II, 119; 1487 *BD* I, 312; 1499 *BD* II, 425, 444); Болдоур 2 (1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* Болдора, бо(л)дора 104 (1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 292; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *Cost. S.* 142; 1491 *BD* I, 459; 1492 *BD* I, 511; 1493 *BD* II, 6; *Cost. S.* 176; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); Болдоура, бо(л)доура 28 (1479 *BD* I, 222; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 388; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; 1494 *BD* II, 37; 1495 *ПГВСР;* 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 136; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); ! бо(н)дора 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***БОЛДА.**

БОЛЕ, БОЛЕЙ, БОЛѢ, БОЛѢЙ *присл. в. ст.* (6) більше (5): Юреи пыталъ фра(и)цика ка(к) бы давно ємоу позычилъ фра(н)ци(к) о(т)поведа(л) ємоу болє нижьли четыри лѣта (XV ст. *BC* 22); мы оуставлѧємь абы то(г) болє нє было (XV ст. *BC* 25);

тымъ болѣи (1) тим більше, тим паче, ще більше: Мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ... службу ... пана Богуша Оверкича Тимоха, которыи будучи... роду зацного ... а хотѣчи тымъ болѣи рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... значне и оказа(ле) выѣхалъ... А такъ мы... его... прыймуемо

и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *Р* 140).

Див. ще **БОЛШЄ.**

Пор. **НАБОЛЄИ, НАИБОЛШЄ.**

БОЛЄСЛАВЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы болєславъ инако швитрикгайло з божьєи мл(с)ти кнѧзь черниговскии и ины(х) знаємо то чини(м) ... аже даровали єсмо... слузѣ нашєму... н копъ рускои личбы (Коломия, 1424 *Р* 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **болєславъ** (1424 *Р* 99, 102).

БОЛЄСТРАШИЦКИИ *прикм.* (3): А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии имєнємь дєячковичь василювь снъ поповъ кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); А писалъ грамоту костько дьякъ болєстрашицкии (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **болєстрашицкии** (1366 *Р* 12; 1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26).

Пор. ***БОЛЄСТРАШИЧИ.**

***БОЛЄСТРАШИЧИ** *мн.* (1) *(назва міста у Перемишльській землі):* а писалъ грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болєстрашичь имєнємь дьячковичь (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *род.* **болєстрашичь** (1359 *Р* 10).

***БОЛЄСТЬ** *ж.* (1) ◇ имати смєртную болєсть *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *знах. одн.* **болєс(т)** (1453 *Cost.* II, 766).

БОЛКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Сє же придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цркви стму николѣ землю пашную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **болковичь** (бл. 1350 *Р* 8); *дав. одн.* **болковичю** (бл. 1350 *Р* 8).

***БОЛКОУНОВЩИНА** *ж.* (10) податок на вола (бовкуна): а вси тыє люди... бо(л)коуно(в)щиноу дають с вола по три гроши (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бо(л)коуно(в)щиноу, бо(л)коуновъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 91 зв., 92).

***БОЛНИЦА** *див.* ***БОЛЬНИЦЯ.**

***БОЛНИЦКИИ** *прикм.* (1) що стосується монастирського притулку для хворих: Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморное на мѣстє подлє болницкоє коморы Оринѣ андрѣєвѣ жєнѣ (б. м. и., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **болницкоє** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

БОЛОБАНЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Я Гринко Болобанъ вызнаваю то симъ моимъ листомъ... штожъ продалъ есми имѣне свое... пану Федку Юнковичу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); приеждчалъ (и) (!) къ намъ земяие наши... Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Болобаиъ** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); *наз. мн.* **Болобаны** (1498 *ГВКОО*).

БОЛОДОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше его... службу... жаловали єсмы его особною нашею мл(с)тїю и дали єсмы ємоу... двѣ селѣ на имѧ болодовци и вышнѧа чериавъка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз.* **болодовци** (1412 *DIR«A»* 440).

***БОЛОНЪЄ** *див.* ***БОЛОНЬЄ.**

***БОЛОНЬЄ** *с.* (2) оболоння, оболонь: пришодъши пере (!) наше обличьє... фанасии (так.— *Прим. вид.*) влдка перемышльскии... продалъ єсть... два дворища... яко самъ держалъ и землєю и сєиожатьми и с лугомъ и з болонъємь (Перемишль, 1391 *Р* 45); а поля єсмь єму дали... от могилы к Стырову болонью (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *дав. одн.* **болонью** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *ор. одн.* **болонъємь** (1391 *Р* 45).

БОЛОТО *с.* (52) болото (48): я Любартъ Кгедиминовичъ... записалъ есми и далъ село... зъ лесы и болоты подъ лесомъ... а стерегутъ пущы нашое ... на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ... и землєю... и з болоты и сь рѣками (Перемишль, 1378 *Р* 26); мы алєксандръ воєвода ... чинимъ знаменито... оже... дали єсмы монастиреви... о(т) оусти шоумоуза болота що би никто смѣль ловити (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); мы... швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже ... даємъ и дали єсмо... сєло... пану андрѣю... и со млины и с мыты И з болоты (Київ, 1433 *Р* 118—119); а хотар томоу сєло... выше брод могила коупана, та на болото под лис столпь (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

болото волчиское (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* А коу томоу придаль есми... землю пашноую и бортноую и з синожатми... и болото волчиское попоу косити до граници и до конца лѣса волчиского (Перевали, 1440 *Р* 142); болото кривоѧ (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* пакь оу то(м)...дали и приложили єсмы о(т) на(с)... монастироу о(т) нємца болото кривоѧ и озєро, на имѣ по(д) доубровка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230); bołoto Polechowaja (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* My Witold... czynemy znamenito... iż dali iesmo służi naszomu Pawłuku Nowostawcom zemłey wołynskoy Rydkuiu na ryce Semenowce y na bołoti Polechowyi (Ужів, 1421 *AS* I, 27); Ситноє Болото (1) *див.* ***СИТНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **болото** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **болота** 6 (1409 *Cost.* I, 69; 1429 *Cost.* I, 269; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **болото, бо(л)то** (1429 *Cost.* I, 280; 1440 *Р* 142; 1443 *Р* 145; 1478 *AS* I, 76; 1492 *Cost. S.* 162; 1500 *Cost. S.* 230); *ор. одн.* **болотомъ** (1429 *Cost.* I, 280; 1443 *Р* 145); *місц. одн.* **на Bołoti** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **на болоте** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *род. мн.* **болот** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *ор. мн.* **болоты** 30 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1361 *AGZ* 7; 1377 *Р* 24; 1390 *Р* 176; 1418 *Р* 89; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *Р* 150; 1465 *AS* I, 57; 1490 *ЗХП;* 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **болотами** 1 (1491 *BD* I, 404); *місц. мн.* **на (по, оу) болотах** (1453 *ПГОВ*).

Див. ще **БЛАТО, *БЛОТО.**

***БОЛОХОВЪ** *прикм.* (1) ◇ полє болохово *див.* **ПОЛЄ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **болохова** (1433 *Р* 125).

***БОЛОШЪ** *див.* **БЪЛОШ.**

***БОЛУТАНЕ** *мн.* (1) ⟨?⟩: Пишетъ король... абы Петругъ не вступалъ ся въ тыи люди, на имя... въ Мартына зъ дѣтьми Гордеевичовъ, а въ Селивона, а въ Турка зъ дѣтьми Болутанъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *род.* **Болутаиъ** (1498 *АЛМ* 169).

***БОЛЧЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше... его слоужбоу... дали єсмы ємоу... села на имѣ... блъжєщи... и б⟨о⟩лъчєщи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467); тѣ(м) (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше є(г) правою и вѣрною службою (!) до на(с)... дали и потвръдили єсми єму сєла, на имѣ бєцєщи... и щєфанєщи, що проминѣли съ бєцєю и да(л) чѧ(с)ти жони є(г) о(т) маришєщи, за щєфанєщи, и болчєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549).

ФОРМИ: *наз.* **б(о)лъчєщи** (1436 *Cost.* I, 467); *знах.* **болчєщи** (1455 *Cost.* II, 549).

БОЛШЄ, BOLSZE, БОУЛШЄ, БОЛШЕЙ, БОЛЬШЕЙ, БОЛШЪ, БОЛЬШЪ, БОЛЪШЫ, БОЛЬШЫ *присл. в. ст.* (39) більше (32): а што може причинити болше межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє (Львів, 1370 *Р* 18); дали єсмы єму годлѣ поле што же лєжитъ о(т) бохурѧ болше милѣ (Бохур, 1377 *Р* 24); oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); да нє смѣю(т) булше бантовати и(х) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); а маю(т) они только жъ ко(р)чомъ мєти колько передъ тымъ бывало, а болшъ имъ тамъ ко(р)чомъ нємє(ти) (Краків, 1489 *АКВ*); А маєть онъ съ тыми своими послы посълати люди слугъ

паръсунами только сорокъ; а большы бы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

болшє того (6) більше того, крім того: щобы платили волоскым законом, как єст волоскы законь, а боулше того ничєго никомоу щобы нє давал⟨и⟩ *(в ориг.* давал, был.— *Прим. вид.)* и нє платили (Сучава, 1470 *BD* I, 140); И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскин Мокрычане с паномъ Янчинским ото болшеи того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); А нинє болъшы того, нє въчалъ єси єму правити и къ дочєры єго прыслалъ єси отмєтъника грєческого закону... съ тымъ штобы она выступила зъ грєческого закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); болшє от того (1) крім того, більше того: а бо(л)шє о(т) того нє имаємъ перепустити зло оу⟨чи⟩нити нашимъ лю(д)мъ оу коруна (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **БОЛЕ.**

Пор. **НАБОЛЄИ, НАИБОЛШЄ.**

***БОЛШЄВО** *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Бовшів: а осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшєва знаємо чини(м) симо (!) нашимъ листомъ... аже кроль... казалъ намъ розъѣхати границю... межи кутищи и межи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **болшєва** (1419 *P* 90).

БОЛШЕЙ *див.* **БОЛШЄ.**

***БОЛШИИ** *прикм. в. ст.* (450) **1.** *(кращий, ліпший)* більший (446): іо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо... оже... сыновє бѣлого драгомира... слоужили намъ ис правою вѣрою и слоужатъ и єщє по них болшєє службы надѣємсА (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); я волчько бодє(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми... вызнавае(м)... и(ж) єсмото оучинили ни жа(д)ны(м) припужєниє(м) анизведє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли длА бо(л)шаго оужитку нашего (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); а на болшоую крѣпость и потвръжд(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу велѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу, тъоутоулови логофєтоу, писати и намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(розміром)* більший (3): и тотъ записъ свой зъ болшою своєю печатью и съ печатьми пановъ рады своєє тымижъ нашыми послы рачилъ бы твоя милость къ намъ его прислати (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); А на болшоую крѣ⟨пост⟩ и потвръжденїє томоу въсємоу вышєписанномоу, нашоу печат *болшоую* и печат сына нашего Богдана... велѣли єсми завѣсити к сємоу нашємоу листоу (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. *(інтенсивніший)* більший (1): zemlia nasza pusta ot nich a tym w bolszoj żałosti budet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **бо(л)шаго** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах. одн. ч.* **боулшєго** (1438 *Cost.* II, 8); *наз. одн. с.* **болшєє** (1499 *AS* I, 118); *знах. одн. с.* **болшєє, болъшєє, болш⟨єє⟩, bolszeje, bolszeje** 213 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГАА;* 1424 *Cost.* I, 162; 1433 *Cost.* I, 350; 1443 *Cost.* II, 180; 1453 *Cost.* II, 446; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *BD* II, 352; 1489 *Cost. S.* 134; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **болшє** 22 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *DIR«A»* 441; 1426 *Cost.* I, 178; 1435 *Cost.* II, 689; 1445 *Cost.* II, 226; 1458 *Cost.* II, 815; 1463 *Cost. S.* 45; 1475 *BD* I, 200; 1489 *BD* I, 372 і т. ін.); **боулшєє** 19 (1442 *Cost.* II, 101; 1453 *Cost.* II, 496; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Mih. Doc.* 51; 1471 *DIR«A»* 525; 1483 *Cost. S.* 122; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 307; 1488 *Cost. S.* 128; 1490 *BD* I, 397; 1491 *BD* I, 457 і т. ін.); **боулшє, боу(л)шє** 2 (1428 *Cost.* I, 207; 1490 *DC* 149); *наз. одн. ж. зам. знах.* **на болша, бо(л)ша** (1458 *Mih. Doc.* 123; 1489 *ПГВСА*); *род. одн. ж.* **болшоє** (1393 *Cost.* I, 13; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *знах. одн. ж.* **болшоую** 120 (1433 *P* 121; 1443 *Cost.* I, 127; 1455 *Cost.* II, 775; 1468 *BD* II, 302; 1479 *BD* I, 222; 1486 *BD* I, 290; 1489 *BD* I, 368; 1490 *BD* I, 385; *ДГСХМ;* 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **болшєю** 25 (1429 *Cost.* I, 240; 1443 *Cost.* II, 156; 1452 *DIR«A»* 500; 1459 *BD* I, 28; 1466 *BD* I, 96 1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 184; *ШКН* 166; 1475 *BD* I, 204; 1476 *BD* I, 209 і т. ін.); **болшєи** 14 (1445 *Cost.* II, 231; 1446 *Cost.* II, 241; 1448 *Cost.* II, 306; 1451 *Cost.* II, 400; 1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 54; 1468 *BD* I, 126; 1479 *BAM*, 62; *BD* I, 229; *Cost. S.* 99 і т. ін.); **боулшєи** 12 (1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 583; 1458 *ПГСММЦ;* 1462 *BD* I, 56; 1465 *DIR«A»* 518; 1468 *BD* I, 306; 1470 *BD* I, 141; 1471 *BD* I, 165; 1497 *BD* II, 113 і т. ін.); **боулшєю** 5 (1409 *Cost.* I, 65; 1458 *DIR«A»* 513; 1459 *DIR«A»* 514; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88); **болшїи** 3 (1434 *ДГСММ;* 1435 *МЭФ;* 1441 *DBAc* 35); **боулшоую** 1 (1452 *Cost.* II, 422); **болшоу** 1 (1491 *CVD* 4); **болшю** 1 (1404 *P* 70); **боулши** 1 (1442 *Cost.* II, 93); ! **боую** 1 (1435 *Cost.* I, 424); **болшою** 1 (1496 *BD* II, 407); **болши** 1 (1453 *Cost.* II, 468); *місц. одн. ж.* **w bolszoj** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *знах. мн.* **болшїє** (1472 *Cost. S.* 88).

Пор. **ВЄЛИКИЙ**[1], ***НАИБОЛШИИ.**

***БОЛШЇИ** *див.* ***БОЛШИИ.**

БОЛШЪ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛЪБАСОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были пановє... пан Дашко Каленикович, а... пан Олехно Болъбасовичь (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Болъбасовичь** (1469 *AS* I, 64).

***БОЛЪЧЄЩИ** *див.* ***БОЛЧЄЩИ.**

***БОЛЪШИИ** *див.* ***БОЛШИИ.**

***БОЛЪШЫ** *див.* **БОЛШЄ.**

***БОЛЬНИЦЯ** *ж.* (6) (*цсл.* больница) монастирський притулок для хворих: маетъ... господинъ богомолець нашъ Климентый... всими церквями и ихъ свесченъниками, нищихъ обителми, болницами, страннoприемницами радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); и да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф̃ аспра обретаАщи(м) (!) сА в тои бо(л)иици (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бо(л)ници** (1471 *DIR«A»* 527); *знах. одн.* **бо(л)ницю** (1471 *DIR«A»* 527); *місц. одн.* **в бо(л)ници** (1471 *DIR«A»* 527); *ор. мн.* **болницами** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

БОЛЬШЕЙ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛЬШЪ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛЬШЫ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛѢ *див.* **БОЛЕ.**

БОЛѢЙ *див.* **БОЛЕ.**

БОЛѢРИН *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОЛѢРИНЪ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОЛѢРИНЬ *див.* **БОЯРИНЪ.**

***БОЛЯРЇНЪ** *див.* **БОЯРИНЪ.**

! **БОНДОРА** ⟨БОЛДОРА⟩ *див.* **БОЛДОРЪ.**

БОНТА *ч.* (1) (*особова назва, молд.* бонт «куций»): и мы выдѣвше єго... слоужбу... жаловали єсмы єго особиою нашеи (!) мл(с)тїю и дали и потвръдили *(в ориг.* потвръди.— *Прим. вид.)* єсмы єму... єго правою о(т)нину... що выслужи(л) отєцъ єго илїАщъ бонта, оу родителѣ нашєго (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бонта** (1442 *Cost.* II, 101).

Див. ще **БОНТѢ.**

БОНТЄЩЇИ, БОНТЄЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* и мы выдѣвше єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили *(в ориг.* потвръди.— *Прим. вид.)* єсмы... єго правою о(т)нину, наимѣ бонтєщїи на стєбнику (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а ми також и от нас єсми дали и потвръдили тоє прѣдрєченоє сєло на имѣ Бонтєщи (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

ФОРМИ: *наз.* **бонтєщїи** 3 (1442 *Cost.* II, 101; 1490 *BD* I, 387); **Бонтєщи** 1 (1490 *BD* I, 387).

Див. ще **НИЖНЇИ БОНТЄЩИ.**

БОНТИКА *ч.* (1) (*особова назва, молд.* бонт «куций»): мы Стєфа(н) воєво(д)... чини(м) знамєнито... оже... слоуга

нашь вѣрны пань тома бонтика слоужиль на(м) право и вѣрно (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бонтика** (1471 *DIR«A»* 525).

***БОНТИНЪ** *прикм.* (1): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє то(т) истинныи слоуга на(ш) марко снъ (!) бонти(н) служи(л) на(м) правою вѣрно (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 100—101).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бонти(н)** (1442 *Cost.* II, 101).

Пор. **БОНТА, БОНТѢ.**

БОНТѢ *ч.* (3) (*особова назва, молд.* бонт «куций»): И оуставшє нашє слоуги Васко и Михоул Бонтѣ... та заплатили оусє исполна (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бонтѣ** (1495 *BD* II, 40); *зам. дав.* слоугам нашим Васкови и Михоул **Бонтѣ** I (1495 *BD* II, 40); *дав. одн.* **Бонти** (1495 *BD* II, 41).

Див. ще **БОНТА.**

БОНЧАК, БОНЧАКЬ *ч.* (6) (*особова назва, тюрк.* bončaq «намисто»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... слоуга наш Бончак и сєстри єго Анна и Роуска... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1494 *BD* II, 36); А привилїє староє що имал Бончакь... оно єст оу роуки Тома (Сучава, 1494 *BD* II, 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бончак, Бончакь** (1494 *BD* II, 34, 35, 36, 37); *дав. одн.* **Бончакоу** (1494 *BD* II, 34, 36).

***БООРѢНУЛЪ** *див.* ***БОУОРѢНОУЛЪ.**

БООРЯН *див.* **БОУОРѢНЪ.**

БОРАНІЙ *прикм.* (1) баранячий: хто коли ємоу... ваганн(т) имєєть положить лоупєжь бораній (XV ст. *BC* 34).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **бораній** (XV ст. *BC* 34).

БОРДЗО, БОРЪЗДО *присл.* (2) швидко (1): Люцкые справы, еслнбы не были ствержены голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26);

как борьздо (1) *див.* **КАКЪ.**

Пор. **МАИБОРЗО.**

***БОРДИНОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Київській землі*): къ Житомироу сєло бо(р)диновъ а в томъ сєлє чотыри слоуги (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(р)диновъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

! **БОРЄШЄНИЦЬ** *див.* ***БОРШНИЦЬ.**

БОРЗЄСКОУЛ *ч.* (3) (*особова назва, молд., мад.* borz «борсук»): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слуга нашъ... трифу борзєску(л) служилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); жаловали єсми єго особною нашєи милостїю, дали єсми... ємоу... єдно село... оу млин, щожє коупил отєць єго Триф Борзєскоул от Тоадєра Бєцѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борзєскоул, борзєску(л)** (1455 *Cost.* II, 549; 1497 *BD* II, 112); *род. одн.* **Борзєскоула** (1497 *BD* II, 112).

БОРЗОСТЬ *ж.* (2) поспіх: О часты(х) простѫпка(х) борзость бываєт(т) добрая, алє тая борзость о соудє(х) и в жалоба(х) имаєть быти разоумно ро(з)патрєна (XV ст. *BC* 17 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борзость** (XV ст. *BC* 17 зв.).

БОРИЛА *ж.* (1) (*назва поляни у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвшє єго право (!) и вѣрною службу до на(с)... дали єсми єму оу нашєи землн... єдна полѣна, на имѣ борнла (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борила** (1443 *Cost.* II, 155).

***БОРИЛЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Борил): Мърина Лолкъ, дочка Іоаныша Борилєскоула... проминѣла съ господство ми своа праваа отнина (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

ФОРМИ: *род. одн.* **Борилєскоула** (1481 *BD* 1, 248).

***БОРИЛЄЩИ** *див.* **БОРИЛЄЩЇИ.**

БОРИЛЄЩЇИ *мн.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві*): А тоє сєло бил коупил Трифо Гълкошъ от Борилєщи (Сучава, 1480 *BD* I, 237—238); Мърина Лолкъ... проминѣла съ господство ми... два сєла на имѣ Борилєщїи и Дръготєщїи (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

ФОРМИ: *наз.* **Борилєщїи** (1481 *BD* I, 248); *род.* **Борилєщи** (1480 *BD* I, 238); *знах.* **Борилєщїи** 2 (1481 *BD* 1, 248); **Борилєщи** 1 (1481 *BD* I, 249).

***БОРИЛѢЩИ** *див.* **БОРИЛЄЩЇИ.**

***БОРИНЪ** *прикм.* (2) ◇ крънїца борина *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **бориноу** (1448 *DIR* № 10 a, № 10 b).

БОРИНЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а прї томь были свѣдци. па(н) лєнко староста зоудєчовскии... па(н) ивашко бориньскии (Зудечів, 1421 *P* 96).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бориньскии** (1421 *P* 96).

! **BORIROVICZ** ⟨БОРИСОВИЧ⟩ *див.* **БОРИСОВИЧ.**

БОРИС *див.* **БОРИСЪ.**

БОРИСЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣмъ ми видѣвшы єго правоую и вирьноую слоуждоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла єго праваѧ отнина, на имѣ сєлам... Дръжєщи, и Борисєщи, (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз.* **Борисєщи** (1462 *BD* I, 65).

БОРИСКОВЪСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свядъцы: пан Михайло Масковичъ, пан Гришко Борисковъскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борисковъскій** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***БОРИСКОУЦИ** *мн.* (1) (*назва села на Буковині*): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потвръдили єсми єму о(т)ниноу жони є(г)... сєла на имѣ шизкоуци... на прутѣ... и вышнивєцъ и на граници борн(с)коуци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *знах.* **бори(с)коуци** (1456 *Cost.* II, 577).

Див. ще **БОРИСОВО СЄЛО.**

БОРИСОВ *див.* **БОРИСОВЪ.**

БОРИСОВИЧ *ч.* (4) (*особова назва*): a prythom switcowie bily... pan Danylo Zaderewaczky y pan Stepan Borirovicz (!) (Глиняни, 1395 *GL* 166); Мы кнзь сємєнъ алєкандрович (!) дали єсми слоузи нше(м) кнзю юрью борисовичю сєлищє... сєрако(в) (Київ, 1465 *ДГСОС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борисович** 1 (1461 *AS* I, 54); **борисови(ч)** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); ! **Borirovicz** 1 (1395 *GL* 166); *дав. одн.* **борисовичю** (1465 *ДГСОС*).

БОРИСОВО СЄЛО *с.* (1) (*назва села на Буковині*): а мы, подлоугъ єго милости слюблєнїю и... записоу... дали єсми єму от насъ... сєлы, на имѧ василовъ на дънистрѣ и борисово сєло и коучоуровъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борисово сєло** (1448 *Cost.* II, 305).

Див. ще ***БОРИСКОУЦИ.**

БОРИСОВЪ, БОРИСОВ *прикм.* (8): Приказ кн⟨ѧ⟩зѧ Борисов⟨а⟩ (Київ, 1437 *AS* I, 34); прика(з) кнзѧ борисо(в) по(д)канъцнѣрєго (!) (Луцьк, 1438 *P* 139); а жонѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій (Вільна, 1495 *РИБ* 621).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Борисовъ, Борисов, борисо(в)** (1438 *P* 139; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43); *род. одн. ч.* **Борисов⟨а⟩** (1437 *AS* I, 34); *дав. одн. ж.* **Борисовой, борисово(и)** (1495 *ВМБС; РИБ* 620, 621).

Пор. **БОРИСЪ.**

БОРИСЪ, БОРИС *ч.* (50) (*особова назва*): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ... панъ борисъ хомѣковичь (Коломия, 1398 *P* 57); я Семенъ сколковъ... уписалъ есми... Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину... Бориса (Київ, 1398 *ДГПМ*); а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць... борисъ хомѣковичь (Галич, 1409 *P* 74); мы боѧрє... па(н) бори(с) головаты, па(н) бори(с) браєви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ...

королѧ по(л)ского... алєксандра (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А при том был: пан Дєниско Мукосѣєвич... а кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сатыєвскоє боѧрин Борис Олибовский (Острог, 1465 *AS* I, 57); Потомъ Борисъ того ничого на него не довелъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд намы... Олюшка... и продала... трєтоую част сєло от Костєщ... що юи были дали прѧд нами ж(є) слоуга наш Юрїю Браєвич, сынь Бориса Браєвича (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борисъ, борнсъ, Борис, Бори(с), бори(с)** (1398 ДГПМ; *Р* 57; 1409 *Р* 74; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Р* 119; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *ВАМ* 29; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1465 *AS* I, 57; 1495 *АЛМ* 83; *РИБ* 620 і т. ін.); *род. одн.* **Бориса** (1495 *ВМБС;* 1499 *BD* II, 130); *дав. одн.* **Борису** (1495 *РИБ* 621); *знах. одн.* **Бориса, бориса** (1398 *ДГПМ;* 1495 *АЛМ* 83, 84; *ВМБС*); *ор. одн.* **Борисомъ** (1495 *АЛМ* 83; *ВМБС*); *місц. одн.* **на Борисе** (1495 *РИБ* 621); *кл. ф.* **Борисе** (1495 *АЛМ* 83).

***БОРКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были землѧне и свѣдъци... панъ васко шєпѣчичь, мичко боркови(ч) (Перемишль, 1391 *Р* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боркови(ч)** (1391 *Р* 45).

БОРОВИК *див.* **БОРОВИКЪ.**

БОРОВИКОВАѦ *ж.* (1) *(особова назва):* Я пани Лукєрьѧ, пани Игнатовѧ Боровиковѧ сознаваю сим моим листом... заставила єсми сєло своє... кн⟨ѧ⟩зю Михаилу и кн⟨ѧ⟩зю Костянтину Ивановичом Острозским (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боровиковѧ** (1481 *AS* I, 77).

БОРОВИКЪ, БОРОВИК *ч.* (5) *(особова назва):* а заставила єсми тоє сєло своє ПъѦнь кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти по томуж, в чом мнє пан мой Игнат Боровик записал оу моєм вєнє (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боровик, Боровикъ** (1481 *AS* I, 77); *род. одн.* **Боровика** (1481 *AS* I, 77).

***БОРОКЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Борки: и мы порадивше с нашими кнзи и с паны... дали єсмо єму... сєла оу крєменецко(м) повѣтє боръщовку а борокъ (Луцьк, 1438 *Р* 138).

ФОРМИ: *знах. одн.* **борокъ** (1438 *Р* 138).

БОРОНИТИ, БОРОНЇТЬ *дієсл. недок.* (30) **1.** (кого — чого, кого — що) обороняти, боронити, захищати (кого, що від кого) (27): коли бы которыі нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а хто бы ихъ хотєлъ габати до рокоу, и ты бы ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); крал... и братїя єго... землю нашю молдавскоую... мєчєм н радою и людмы... завжды... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

2. (чого) охороняти, стерегти, пильнувати (що) (2): а бѫдє(т) лї ранє(н) тотъ алюбо заби(т) што жита борони(л) тогды имєєть дѣтємъ єго алюбо прїєтєлємь єго раны платн(т) (XV ст. *ВС* 29).

3. (що кому) забороняти, боронити (1): И тые Токаревскіє рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *інф.* **боронити, boronity** 11 (1388 *Р* 37; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; *Р* 123, 125; 1435 *Cost.* II, 687; 1442 *Cost.* II, 717; 1456 *ГПХМ;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 420); **боронїть** 3 (XV ст. *ВС* 10 зв., 29; *СЯ* 42); *теп. 3 ос. одн.* **боронить** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *1 ос. мн.* **боронимъ** (1495 *АЛМ* 85); *перф. 3 ос. одн. ч.* **боронилъ, борони(л)** (XV ст. *ВС* 19, 29); *майб. 1 ос. одн.* **хочью боронити** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *1 ос. мн.* **choczem boroniti** (1388 *ZPL* 106); *3 ос. мн.* **боудоут борооити** (1499 *BD* II, 420); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... боронилъ** 6 (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *АМВ;* 1495 *РИБ* 602; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **бы(штобы) єси... боронилъ** 3 (1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*).

Див. ще **БОРОНИТИ СѢ, БРОНИТИ, ЗАБОРОНЯТИ, ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**

БОРОНИТИ СѢ, БОРОНЇТИ СѦ *дієсл. недок.* (2) оборонятися, боронитися, захищатися: оуставлѧємъ ачь боуде(т) нєгдѣ жалоба на нихъ оу нємєцькомь правє а они нє держа(т) тогды они стратили своє право, а могоуть сѧ протївъ боронїтисѧ (XV ст. *ВС* 26); ино мы нєдоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жаднои нє имає(м) ни о(т)колѣ ка(к) прє(д)ци наши имѣли (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *інф.* **боронити сѣ, боронїтисѧ** (XV ст. *ВС* 26; 1456 *ЭСФ*).

Див. ще **БОРОНИТИ** 1, **БРОНИТИ** 2, **ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**

БОРОНЇТЬ *див.* **БОРОНИТИ.**

БОРРА *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* а на то є(ст) вєликаа мартоурїѧ, са(м) г(сд)воми... и бояре наши, па(н) станчю(л)... па(н) борра шандро (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

***БОРСНИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а сє ѧзъ па(н) пєтрашь староста галицкыи... свѣдочю (!) то своимъ листомъ... иже пришедъ пєрєд мѧ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борснич ѧ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн.* **борснич ѧ** (1401 *Р* 65).

***БОРСОУКОВЦИ** *див.* **БУРСУКОВЦЫ.**

***БОРСЧОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ дворысче Борсчовское *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **Борсчовскимъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

БОРТА *ч.* (1) *(особова назва, молд.* бортэ «дупло»): Пакь господство мы даль съм имь чътири сєла... двѣ соуть на Боужорѣ, єдно Доумбравѣнє... дроугоє Радотєщи, где быль Борта (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борта** (1499 *BD* II, 162).

***БОРТЕВЪ** *прикм.* (1) ◇ люди бортеве *див.* **ЛЮДИ.**

ФОРМИ: *наз. мн.* **бортеве** (1495 *РИБ* 602).

! **БОРТИКЪ** ⟨БОРТНИКЪ⟩ *див.* ***БОРТНИКЪ.**

***БОРТИНЪ** *ч.* (1) *(феодально залежний селянин, який доглядав господарські борті)* бортник: Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве, на имя Петко Станковичъ а Петръ Билтуновичъ, на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бортина** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще. ***БОРТНИКЪ.**

***БОРТНИКЪ** *ч.* (5) *(феодально залежний селянин, який доглядав господарські борті)* бортник: а сє бортници пашко бортикъ (!) и съ ємєлина юрко мошничь (Львів, 1370 *Р* 18); чотыри бо(р)тнинки на горо(д) дають да(н) а чотыри на цє(р)кви да(н) дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **бортикъ** (1370 *Р* 18); *наз. мн.* **бортници** 2 (1370 *Р* 18; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **бо(р)тники** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **бортниковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

Див. ще ***БОРТИНЪ.**

***БОРТНЫИ** *прикм.* (49) бортьовий, з бортями (2): тою жь дорогою зоудечєвскою къ котєшєвоу къ бортномоу доубью (Зудечів, 1413 *Р* 83);

бортная зємля (25), зємля бортная (16) ділянка землі, перев. в лісі, призначена для розведення бджіл в бортях: Сє жє придалъ юрьиі болковичь и своєю братьєю к цркви стму николѣ зємлю пашную и зємлю бортную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); и мы, подумав с нашими князи и с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... с пашнями, и з лесы, и з дубровами, и зъ бортными землями (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю... сєло

мнхлинъ... со всими оуходы и приходы... з дубровами и з борътными землѧми и с пасєками и з гаи (Київ, 1433 *Р* 118); А коу томоу придаль єсми на тоую цркв̃ь островь мошноє и озєро мошноє и землю пашноую и бортноую (Перевали, 1440 *Р* 142); Ино мы, выслухавши тыхъ листовъ, конецъ тому вчинили и тые земли пашные, а бортные, и сѣножать тымъ Токаревскимъ есмо присудили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); будутъ воны тое село Осекрово какъ отчизну свою держати и уживати зо всими людми и со всѣми землями пашными и бортными (Троки, 1498 *ГВКОО*); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями пашными и бортными (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58); бортноє дєрєво (2), бортноє дєрєвьє (1), бортноє дрєво (1), дєрєво бортноє (2) *(дерево з дуплом для рою бджіл)* дерево з бортю: а имѣєть ленько заруби(ч) тыє сєла дєржати вѣчно... съ гаи и з бобровыми гоны... з бортны(м) дєрєвьє(м) (Житомир, 1433 *Р* 126—127); а хто бортноє дрєво зроубить бє(з) пчо(л) то по(л) гривны заплатїть (XV ст. *ВС* 37—37 зв.); и за тоую сто коп грошей широкиx продали єсмо Єго Милости дворєц наш... а на озєрє землю пашноую... з бортным дѣрєвом и с пашнєю и з сєножатми (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **борьтное** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн. с.* **бортного** (1413 *Р* 83); *дав. одн. с.* **бортномоу** (1413 *Р* 83); *знах. одн. с.* **бортноє** (XV ст. *ВС* 37; 1478 *AS* III, 17); *ор. одн. с.* **бортным, бортны(м)** (1433 *Р* 127; 1492 *AS* III, 23); *род. одн. ж.* **бортное** (1499 *РИБ* 777); *знах. одн. ж.* **бортную, бортноую, бортъноую** (бл. 1350 *Р* 8; 1440 *Р* 142; 1492 *AS* III, 23; бл. 1500 *АСД* II, № 4); *ор. одн. ж.* **бортною** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1483 *ВОРСР* 178; 1499 *РИБ* 777); *знах. мн. ж.* **бортные** (2-а пол. XV ст. *СПС;* 1495 *АЛМ* 85); *ор. мн.* **бортными, борътными, бортъными** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 34; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1457 *Р* 165; 1470 *AS* I, 65; 1492 *АЛМ* 30; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ГВКОО;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.).

***БОРТЪ** *див.* ***БОРТЬ.**

***БОРТЪНЫИ** *див.* ***БОРТНЫИ.**

***БОРТЬ** *ж.* (10) *(видовбане в дереві дупло для рою бджіл)* борть (9): то всє єсмо потвєрдили... исъ землєю (!)... исъ дубровами, исъ лѣсом, исъ бортми, исъ пчолами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ... и сь лѣсомь и з бортъми и с вєпєты за рѣкою (Перемишль, 1366 *Р* 12); мы возрѣвши на єго вєрну службу... дали єсмо... сєло надѣєво... с лѣсомъ и с дубровами с полємъ с бортми (Львів, 1399 *Р* 59); О кметѣ(х) которыи(ж) дєржать борти в запоустє (XV ст. *СЯ* 9 зв.); имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол ... даємъ и записуємъ... из гаи, из боры, из борътѧмн (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

◇ борти драти (1) виймати мед з бортей: И мы пытали пани Михайловоє, по чомоубы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала, сєножати косила и борти драла, дєрєво возила на осєлєнє? (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. мн.* **борти** (XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **бортми, бортъми** 7 (1361 *AGZ* 6; 1366 *Р* 12; 1378 *Р* 26; 1399 *Р* 59; 1415 *Р* 87; 1424 *Р* 100; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **борътѧми** 1 (1499 *AS* I, 117).

БОРХИНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а тако(ж) дали єсми слобозию сєлу манастир(с)кому на имѣ борхинєщи (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); a my także jesmi dały ot nas toje wysze pysannoje seło Mychajeszczyi na Bradeceli powysze Borchyneszczyi (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *наз.* **Борхинєщи** (1458 *ПГСММЦ*); *род.* **Borchyneszczyi** (1465 *GL* 176).

БОРЧА *див.* **БОРЧѢ.**

БОРЧЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми єму... сєло... на имѣ... борчєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *наз.* **борчєщи** (1455 *Cost.* II, 544).

***БОРЧОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Борчо): а на то єстъ вѣра... боѧръ молдавскыхъ... вѣра пана борчоула и вѣра пана пєтра вистїарника (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **борчоула** (1448 *Cost.* II, 306).

Див. ще **БОРЧѢ.**

БОРЧѢ, БОРЧА, БОРЧѦ *ч.* (16) *(особова назва, молд., пор. болг.* Борчо): пи(с) борчѣ оу со(ч)вѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); мы Стєфан воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тот истынїи слоуга наш БорчѦ... слоужил нам правоую вѣрноую слоужбоую (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борчѣ, Борчѣ** 8 (1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 141; 1480 *BD* I, 242; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 261, 263, 264); **Борча** 4 (1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 244, 247; 1497 *BD* II, 111); **БорчѦ** 1 (1497 *BD* II, 112); *дав. одн.* **Борчи** 2 (1497 *BD* II, 111); **Борчѣ** 1 (1497 *BD* II, 112).

Див. ще ***БОРЧОУЛЪ.**

***БОРШНИЦЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* Мы... иванъ клєцки францєкъ борш(н)иць... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одної строны мєжи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); а тому свѣдъци панъ миколаи стпичєникъ... панъ фрѧнєцикъ борєшєниць (!) (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борш(н)иць** 1 (1404 *Р* 70); ! **борєшєнниць** 1 (1418 *Р* 89).

***БОРШЧАРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоую до нас... дали єсми єго (sic.— *Прим. вид.*) двѣ мѣстѣ от поустини на Коулѣ мєждоу Боршчарємъ и мєждоу Дѣтєлєва (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Боршчарємъ** (1436 *ВАМ* 33).

БОРЩОВКА *ж.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Борщівка: и мы, подумав с нашими князи и с паны... дали есмо и записали за єго вѣрную службу села на имя Малов... а в Кремянецкомъ повѣте: Борщовка, Рыдомлъ, Устье (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); и мы порадившє с нашими кн̃зи и с паны... дали єсмо єму и записали за єго вѣрноую службу сєла оу крємєнєцко(м) повѣтє борьщовку а борокъ (Луцьк, 1438 *Р* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борщовка** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *знах. одн.* **борьщовку** (1438 *Р* 138).

***БОРЪ** *ч.* (18) *(хвойний ліс)* бір: Ино мы, въ то угленувши... дали есмо и записали, за его вѣрную къ намъ службу, тое село... Сенно... зъ лѣсы, и зъ дубровами, и зъ боры (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); и за тоую сто коп грошей широкиx продали єсмо Єго Милости дворєц наш... а на озєрє землю пашноую... з бортным дѣрєвом... и з доубровами и з боры и лѣсы (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Которыи находи(т) оу чюжїи лѣ(с) илї гаи илї в боръ (XV ст. *ВС* 37); имѣнє н⟨а⟩шє... даємъ и записуємъ... из ролѧми, из гаи, из боры (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бору** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); *знах. одн.* **боръ** (XV ст. *ВС* 37); *ор. мн.* **боры** 15 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; *АкЮЗР* I, 21; *Р* 161; 1466 *AS* I, 62; 1490 *ЗХП* 135; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **борми** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **борамн** 1 (1498 *ГВКОО*).

***БОРЪ БРИНЪ** *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі)* Борбин: И мы дорадивши сѧ с наши кн̃зи... дали Єсмо Ємоу сєло долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє А к томоу присєлокъ боръ бринъ (Луцьк, 1452 *Р* 161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боръ бринъ** (1452 *Р* 161).

БОРЪЗДО *див.* **БОРДЗО.**

БОРЪСАНЪ *див.* **БАРСАНЪ.**
***БОРЪТНЫЙ** *див.* ***БОРТНЫИ.**
***БОРЪТЬ** *див.* ***БОРТЬ.**
***БОРЪЩОВКА** *див.* **БОРЩОВКА.**
***БОРЫЛОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Борил): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тїи истїныи ѿнове пана щефана борыловичѧ... слоужили... предкомь нашимь правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).
ФОРМИ: *род. одн.* **борыловичѧ** (1419 *DIR«A»* 444).
***БОРЫНИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Львівській землі*) Бориничі: а при то(м) были свѣдци па(н) дмитръ ходоровскыи... па(н) ивашко з борыни(ч) (Зудечів, 1428 *P* 111).
ФОРМИ: *род.* **борыни(ч)** (1428 *P* 111).
***БОРЫНІЦКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): А сє Я панъ лєнко староста Зоудєчовьскіи Свѣдчю сімъ своимъ лістомъ... ажє єсмо розъѣхалі граніцю мєжи паномъ юрковьскімъ и паномъ ивашкомъ борыніцкимъ Мєжі острова и дроховічь (б. м. н., 1424 *P* 104).
ФОРМИ: *ор. одн.* **борыніцкимъ** (1424 *P* 104).
***БОРЬТНИКИ** *мн.* (2) (*назва села у Львівській землі*) Бортники: а при то(м) были свѣдци... па(и) сєнко процєви(ч) па(н) грицко из борьтиикъ (Зудечів, 1428 *P* 111); а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи... па(н) грицко з борьтникъ (Зудечів, 1430 *P* 116).
ФОРМИ: *род.* **борьтникъ** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116).
***БОРЬТНЫИ** *див.* ***БОРТНЫИ.**
***БОСИОКЪ** *див.* ***БОСЇОКЪ.**
***БОСЇОКЪ** *ч.* (3) (*особова назва, молд.* бусуйок «васильок городній»): и оуставши наши слоуги да(н)чоу(л) и бра(т) єго драготъ и тєсть єго мълаю и тома босїо(к) та заплатили оуси испо(л)на тоти бишєписа(н)нїи пинѣзи (Сучава, 1493 *ПГВСП*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **босїо(к)** (1493 *ПГВСП*); *дав. одн.* **босїокоу, босиокоу** (1493 *ПГВСП*).
***БОСНА** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. лат.* Bosnia): єщє два цигани на имѣ лалоу и съ чєлѣ(д)ми своими и бо(с)на съ чєлѣ(д)ми... єсми дали (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(с)на** (1453 *Cost.* II, 445).
БОТЄЩИ *мн.* (6) (*назва села у Молдавському князівстві*): Ино мы єсми осмотрили с нашими паны... далн и потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємлн... вишєпнсанна сєла Дръгоєщи... и Ботєщи (Сучава, 1462 *BD* I, 67); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуноукове Крєца от Ялана... и продали... єдно сєло на Яланѣ на имѧ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).
ФОРМИ: *наз.* **Ботєщи** (1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 175); *дав.* **Ботєщнмь** (1500 *BD* II, 175); *знах.* **Ботєщи** (1462 *BD* I, 66, 67).
***БОТИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бєнѧ и сєстра єго Моуша... та продали тоє сєло слоугам нашим Сими и братоу єго Оники, сыном Ботинимь (Ясси, 1500 *BD* II, 175).
ФОРМИ: *дав. мн.* **Ботинимь** (1500 *BD* II, 175).
БОТНА *ж.* (9) (*назва потоку у Бессарабії*): тѣмъ мы видѣвшє и(х) правую и вѣрную службоу до на(с)... потвръдили єсми имъ и(х) сєла... на рєбричи на имѧ пожерєщи и петрилєщи... и на ботни мєста о(т) пустииѣ на оустиє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179); А такожъ що била их пасика оу Ботнє на имѣ Висока, аби нє имал никто до нєи дило, ани до их людїи (Сучава, 1466 *BD* I, 106).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ботна** 4 (1452 *DIR«A»* 500; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8; 1462 *Cost. D.* 11); *зам. род.* **о(т) ботна** 1 (1452 *DIR«A»* 500); *дав. одн.* **ботнои** (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **оу Ботнє** 2 (1466 *BD* I, 105, 106); **на ботни** 1 (1443 *Cost.* II, 179).
Див. ще ***БОТНИ.**
***БОТНИ** *мн.* (8) (*назва потоку у Бессарабії*): також⟨є⟩ єсмн дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имѧ калиновци гдє є(ст) головка ⟨и пасика(? — *Прим. вид.*) оу⟩ ботнє(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); и такожъ дали єсми ємоу и дроугоє сєло по(д) ботнѣми подли влъкана (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прѧд нами... слоуги наши... и продали... єдно сєлище оу Ботнєх Лєвкоцїи (!) (Сучава, 1483 *BD* I, 269).
ФОРМИ: *ор.* **ботнѣми** (1443 *Cost.* II, 120); *місц.* **оу Ботнєх, ботнє(х)** 6 (1429 *Cost.* I, 248; 1448 *Cost.* II, 342; 1470 *BD* I, 147, 148; *DIR«A»* 522; 1483 *BD* I, 269); **на ботнѣ(х)** 1 (1443 *ДГСПМН*).
Див. ще **БОТНА.**
БОТЪШ *ч.* (2) (*особова назва*): И також прїидє прѧд нами... Нѣгша... нєпота Ботъша... и продала... єдно сєло... на имѣ част Ботъшова, гдє бил дєд єи Ботъш, самомоу господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ботъш** (1488 *BD* I, 355); *род. одн.* **Ботъша** (1488 *BD* I, 355).
***БОТЪШАНИ** *див.* **БОТЬШѦНЇИ.**
***БОТЪШОВЪ** *прикм.* (2): И також прїидє прѧд нами... Нѣгша... нєпота Ботъша... и продала... єдно сєло на Молдавѣ на гроушово полє, на имѣ част Ботъшова (Сучава, 1488 *BD* I, 355).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Ботъшова** (1488 *BD* I, 355, 356).
Пор. **БОТЪШ.**
БОТЬШѦНЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): тє(м) мыи видє(в)шє єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили єсмы ємоу оу нашїи зємли мо(л)да(в)скои єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!), на имѧ роужінѣнїи... и ботьшѧнїи (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22); Сє азь Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми... монастироу от Поутнои... оуси цръкви и с попи... з̃ цръков оу Ботъшан с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).
ФОРМИ: *наз.* **ботьшѧнїи** (1459 *Cost. S.* 22); *род.* **Ботъшан** (1490 *BD* I, 419).
***БООУЛЪ** *ч.* (4) (*особова назва, молд.* боу «бик»): А иа то єст вѣра ... бояр наших: в. п. Збїарн... в. п. Драгошє Бооула дворника (Сучава, 1487 *BD* I, 305).
ФОРМИ: *род. одн.* **Бооула** (1487 *BD* I, 302, 305, 308; *Cost. D.* 7).
БОХОТИНЪ *ч.* (10) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы алєксандрь воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... шєстъ бочкы вина... и єщє пасика оу нашєи бранищє, оу бохотинъ, на имѣ бозова (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... даєм и дали єсми... нашємоу монастироу от Хомора... под Бохотиином єдноу пасикоу (Сучава, 1475 *BD* I, 203).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от (оу) **бохотинъ** (1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 501); *род. одн.* **боготи(н)** 2 (1462 *Cost. D.* 11); **бохотина** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *знах. одн.* **бохоти(н)** (1454 *Cost.* II, 501); *ор. одн.* **Бохотином, Бохотиномь** (1467 *BD* I, 120; 1475 *BD* I, 203); *місц. одн.* **оу бохотинѣ** (1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 559).
***БОХУРЬ** *ч.* (2) (*назва села у Перемишльській землі*): а дана єсть грамота оу бохури (Бохур, 1377 *P* 24).
ФОРМИ: *род. одн.* **бохурѧ** (1377 *P* 24); *місц. одн.* **оу бохури** (1377 *P* 24).
БОЦЪ, БОЦЬ, БОЦ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор. болг.* Боцо): мы боѧрє... па(н) драгу(ш), па(н) журжъ... па(н) лацко бо(ц) и бра(т) єго миклоушъ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А пак привилїє що имал дѧд их Боц Лацко на таа сєла от дѣда нашєго от Алєксандра воєводї, а тоє прївилїє загибло (Сучава, 1491 *BD* I, 491).
ФОРМИ: *наз. одн.* **боцъ, Боц, бо(ц)** 4 (1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1491 *BD* I, 491); *зам. дав.* слоуз⟨ѣ иаш⟩ємоу Лоука **Боць** 1 (1491 *BD* I, 491).
***БОЧКА** *див.* **БОЧЪКА.**

БОЧЪКА *ж.* (31) **1.** *(посудина для зберігання або перевезення рідини, зерна і т. ін.)* бочка (4): мы петръ воєвода... знаменито чинимъ... оже... дали єсми се(с) ли(ст) на(ш) сєламъ монастирски(м) людємъ о(т) чюлинєщи и о(т) берєстѣни... на то щобы нє платили да(н)... ни бочки наши щобы нє возили (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); Въ Хотячевѣ одъ накладного возя (!) по грошу давать, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

2. *(міра місткості)* бочка (21): а єщє єсмы дали оброкъ тому монастиреви из нашего двора каждыи годъ цѣлыи по десѧть бочокъ вина и по десѧть колоды пшеничны(х) (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); я дамъ на прч(с)тую бо(г)мтрь десѧтую бочку ис того Ставa (Луцьк, 1445 *P* 150); а ис тых людей дани идет три кади медоу без поуда, а копа грошей, и пол шоста гроша, а жита сєм бочок (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); Кнѧзю Андрею, Брѧславскомоу наместникоу... сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключомъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22);

бочка солянка (3) *(міра місткості сипучих тіл)* бочка з-під солі: они мають тые двѣ копѣ грошей давати и петнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

3. *(площа землі, міра якої визначалась бочкою засіяного на ній зерна)* бочка (3): И повела нас пани Василеваѧ верхъ речки Бродноє поущою, ловы своими ажъ къ селоу коу Всємероу и къ боѧром и приве⟨ла⟩... ⟨по⟩лєм Малєєвским, што кнѧз великий Витовт, єдоучи до Стародоуба... паноу Нацоу на петдесѧт бочок, ино там полѧ розъробила пани Нацоваѧ за дорогоу Слонимскоую и Клєпачовскоую, показала то ново розроблєно (Луконица, 1478 *AS* III, 17); И он о том до насъ отписал, штож то есть так, какъ он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бочъка** (XV ст. *ИК*); *знах. одн.* **бочку** (1445 *P* 150); *наз. мн. зам. род.* десѣтъ **бочкы, бочки** (1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 445, 453; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181); *род. мн.* **бочок, бочокъ** 11 (1411 *Mih. Alb.*; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378, 747; 1470 *AS* I, 67; 1478 *AS* III, 17; 1488 *УКТ;* 1489 *AS* III, 22; 1499 *АСД* VI, 3; *АЛРГ* 94); **бочекъ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. мн.* **бочки** (1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 747; 1466 *BD* I, 95).

БОЯЗНЬ *ж.* (2) боязнь: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иєть (!) гнєвъ имѣсца имєєть анї зазрасть помьсты ани те(ж) боязнь о правдоу имєсть соу(д) каково(г) имєти в роуце а ба пре(д) очима (XV ст. *BC* 33 зв.); оузрѣвши лист господствами, а ти прїиди к нам без никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили и вєс гнєв єсми тобѣ отпоустили (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боязнь** (XV ст. *BC* 33 зв.); *род. одн.* **боазни** (1470 *BD* II, 309).

БОЯР *ч.* (1) *(у Молдавському князівстві — великий землевласник або служила людина, яка займала високе суспільне становище)* боярин: мы Стефань *(в ориг.* Стефана.— *Прим. вид.)*... знаменито чиним... ож(є) тот истиныи слоуга и бояр нашь вѣрныи пань Сима Бахлоуянь слоужил нам правою вѣрною слоужбою (Сучава, 1493 *BD* II, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бояр** (1493 *BD* II, 5).

Див. ще **БОЯРИНЪ.**

БОЯРИНЪ, БОѦРИН, БОѦРИНЪ, БОЯРИН, БОЛѢРИНЪ, БОѦРИНЪ, БОЛѢРИНЪ, БОЯРИНЪ, БОЛѢРИН, БОѦРЫН, БОѦРЪНЪ *ч.* (1496) (*цсл.* болѧринъ) *(у Молдавському князівстві — великий землевласник або служила людина, яка займала високе суспільне становище; у Литовській державі — дрібний землевласник)* боярин (982): Тые вси села ... маетъ держати... владыка Луцкий... и о добромъ посполитомъ... пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а се бояре пѣтръ мошенка ходко лоеви(ч) (Львів, 1370 *P* 18); исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми межи бояры и межи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *P* 25); а при то(м) бы(л) боѧрє бра(т)ша минигаило кнѧ(з) юрьи кожшно (!) иванови(ч) (Молодечно, 1388 *P* 44); а на то вѣра моѧ... вѣра оусѣхъ боѧръ молдавьскихъ *(в ориг.* молда молдавьскихъ.— *Прим. вид.)* (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій... а бояре Кобринскіе (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); ины боѧрє наши и слоугы при то(м) были (Київ, 1446 *P* 154); и на то дали есмо ему се(с) нашъ листъ з нашою печатю, потверджаючи ею к бояромъ (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а тыи пѣнѧзи брали єсмо через роуки боѧрина Єго Милости Рамана Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю женою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти... пинѣзи... пере(д) нами и пере(д) нашими болѣри (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

бояринъ великии (509), великии ⟨болѣринъ⟩ (1), ⟨бояринъ⟩ малыи (504), малыи болѣринъ (4), ⟨бояринъ⟩ молодыи (8), бояринъ старїи (1), ⟨бояринъ, болѣринъ⟩ старыи (6), старыи бояринъ (1) *(вищий або нижчий за родовим старшинством, впливовістю та ін.)* великий або малий боярин: А на то вѣра моа, вышеписаннаго Олєксандра воєводы... и вѣра оусѣхъ бояръ молдавскыхъ, и малыхъ и великыхъ (Сучава, 1401 *RIR*); мы бояре, оусѧ рада молдавскаѧ, старїи и молодии... чинимъ знаменїто... аже имаемъ вѣрно слоужити королю и стои короунѣ полскои (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); мы Стефан воєвода... чиним знаменито... оже прїиде прѣд нами и прѣд оусими нашими великыми и малыми болѣре пан Ивоул Солка и зѣтъ их Богдан... и токмили сѣ за их отниноу (Сучава, 1461 *BD* I, 44—45); а на то єсть... вѣра въсѧ(х) бояр наши(х) молдавскы(х) и великы(х) и мали(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бояринъ, боѧринъ, бояринь, боѧринь, боярин, боѧрин, боѧри(н), бояри(н)** 75 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1420 *Cost.* I, 135; 1429 *ДГОБК;* 1432 *Cost.* I, 330; 1446 *P* 154; 1453 *Cost.* II, 453; 1465 *AS* I, 57; 1479 *BD* I, 221; 1488 *BD* I, 345; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **болѣринъ, болѣринь, болѣрин, болѣри(н)** 19 (1400 *Cost.* I, 36; 1435 *Cost.* I, 454; 1439 *Cost.* II, 61; 1443 *Cost.* II, 119; 1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 540; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ* і т. ін.); **боѧрын** 1 (1467 *BD* I, 122); **боѧрънъ** 1 (1452 *Cost.* II, 760); *род. одн.* **боѧрина, боярина** 2 (1492 *AS* III, 23; 1498 *АЛМ* 169); *зам. наз.* прїиде прѣ(д) нами... **болѣрина...** и далъ 1 (1449 *Cost.* II, 379); *дав. одн.* **бояриноу, боѧриноу** 31 (1439 *Cost.* II, 35; 1442 *Cost.* II, 717; 1448 *Cost.* II, 306; 1452 *Cost.* II, 422; 1456—1481 *P* 164; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1462 *BD* I, 64; 1472 *DIR«A»* 530; 1483 *Cost. S.* 122; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **болѣриноу** 29 (1441 *DIR«A»* 477; 1445 *Cost.* II, 218; 1457 *BD* II, 257; 1462 *Cost. D.* 12; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1470 *BD* I, 151; 1472 *BD* I, 172; 1475 *Cost. D.* 4; 1484 *BD* I, 279 і т. ін.); *знах. одн.* **боярына** 1 (1499 *BD* II, 450); **болѣрина** 1 (1456 *ЭСФ*); *ор. одн.* **болѣриномь** (1442 *Cost.* II, 87); *наз. мн.* **боѧрє, бояре, бояре** 57 (1370 *P* 18; 1388 *P* 44; 1401 *АкВАК* III, 2; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 689; 1443 *Cost.* II, 144; 1446 *P* 154; 1457 *BD* I, 5; 1469 *BD* I, 138; 1485 *BD* II, 371; 1495 *АЛМ* 83 і т. ін.); **болѣрє** 7 (1443 *Cost.* II, 179; 1462 *BD* I, 54; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 187; 1486 *BD* I, 289); **бояри** 14 (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 362; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113; 1472 *BD* I, 170; 172; *Cost. S.* 88; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241); **боѧры, boiary** 2 (1474 *РГС;* 1500 *ДПЖН*); **боѧрїи** 1 (1491 *BD* I, 464); **болѣри** 1 (1448 *Cost.* II, 362); **болѣры** 1 (1462

BD I, 56); **боѧрове** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *зам. род.* вѣра **бояри, боєри** 5 (1458 *DIR«A»* 513; 1459 *Cost. S.* 22; 1472 *Cost. D.* 26; 1482 *BD* I, 260; 1491 *BD* I, 473); вѣра **болѣри** 3 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1484 *BD* I, 279; 1500 *Cost. S.* 234); вѣра **бояры** 2 (1442 *Cost.* II, 101; 1472 *DIR«A»* 530); вѣра **боѧрє** 2 (1466 *BD* I, 96; 1495 *Cost. S.* 194); **о(т)... болѣры** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *зам. дав.* вѣрным **болѣрє** 1 (1486 *BD* I,289); *род. мн.* **бояръ, боѧръ, боярь, боѧрь, боѧр, бояр, боя(р)** 719 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1388 *P* 39; 1392 *Cost.* I, 8; 1401 *RIR;* 1424 *Cost.* I, 162; 1440 *Cost.* II, 65; 1458 *BD* I, 6; 1475 *BD* I, 206; 1490 *BD* I, 388; 1497 *BD* II, 96; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **болѣръ, болѣрь, болѣр, болѣ(р)** 110 (1400 *Cost.* I, 37; 1425 *Cost.* I,173; 1437 *Cost.* I, 536; 1445 *Cost.* II, 219; 1458 *Cost.* II, 815; 1468 *BD* I, 128; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 279; 1495 *BD* II, 82; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **!болѣрѣрь** 1 (1422 *DIR* fig.35); *зам. знах.* прѣ(д) нашѣ **боярь** 1 (1435 *Cost.* I, 454); *дав. мн.* **бояромъ, боѧром, бояром, бояро(м)** 17 (1435 *Cost.* II, 692; 1446 *P* 154; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1461 *BD* I, 45; 1478 *AS* III, 17; 1490 *BD* I, 434; 1491 *BD* I, 491; 1492 *Cost. S.* 162; 1495 *BK;* 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **болѣром, болѣромь** 2 (1442 *Cost.* II, 87; 1491 *BD* I, 445); **боярамь** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *знах. мн.* **бояръ, боѧрь** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1423 *DIR«A»* 447; 1430 *ГВКЛ* 7, 9; 1435 *Cost.* I, 454; 1445 *P* 150; 1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 305; 1478 *AS* III, 17; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *АЛМ* 83); **боѧры** 3 (1448 *Cost.* II, 738; 1454 *АЛМ* 12; 1468 *BD* II, 305); **бояре** 2 (1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 422); **бояровь** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **боѧрє, бояре** 224 (1436 *Cost.* II, 698; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *BD* II, 261; 1467 *BD* I, 122; 1475 *BD* I, 199; 1482 *BD* I, 265; 1490 *BD* I, 397; 1495 *BD* II, 87; 1497 *BD* II, 102; 1500 *BD* II, 173, 175 і т. ін.); **болѣрє** 9 (1458 *BD* I, 20; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 66; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 186; 1478 *BD* I, 218; 1486 *BD* I, 289, 290); **боѧри, бояри** 55 (1435 *Cost.* II, 679; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1452 *Cost.* II, 759; 1457 *BD* II, 257; 1464 *BD* I, 83; 1472 *BD* I, 169; 1487 *BD* I, 306; 1491 *BD* I, 452; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 40 і т. ін.); **боѧры, бояры** 40 (1378 *P* 25; 1400 *Cost.* II, 619; 1423 *DIR«A»* 447; 1430 *ГВКЛ* 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1453 *Cost.* II, 453; 1466 *BD* I, 114; 1473 *BD* I, 190; 1488 *BD* I, 324; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **болѣри, болярї** 18 (1449 *Cost.* II, 379; 1459 *Cost. S.* 22; 1464 *BD* I, 83; 1470 *BD* I, 147; 1472 *BD* I, 172; 1479 *BD* I, 221; 1481 *BD* I, 258; 1484 *BD* I, 277; 1490 *BD* I, 387; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **болѣры** 5 (1443 *Cost.* II, 131; 1462 *BD* I, 55; 1470 *BD* II, 309; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 186); **боярми** 1 (1485 *BD* II, 371).

Див. ще **БОЯР.**

БОЯРИНЯ *ж.* (1) *(дружина боярина)* бояриня: Жаловала иамъ бояриня Мѣнского повѣту, на имя Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бояриня** (1494 *РИБ* 560).

***БОЯРСКЫ** *див.* ***БОЯРЬСКИІ**.

***БОЯРЬСКИИ** *прикм.* (3) боярський (1): и тако(ж) варє колко товаръ провадѧ(т) до бѣлагорода или товаръ г(с)вами или возы или на(ш) или боярскы да нє имаютъ тоты... люди никоторои помощи давати никому николи (Побрата, 1448 *ДГПР*);

боярская роуда (2) *(назва місцевості у Київській землі):* пошє(д)ши горѣ боярьскою роудою пришє(д)ши к ива(н)ко(в)скимъ к закопамъ... то есть землѧ пана скипорєва объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **боярскы** (1448 *ДГПР*); *знах. одн. ж.* **боярьскоую** (бл. 1458 *P* 168); *ор. одн. ж.* **боярьскою** (бл. 1458 *P* 168).

***БОЯТИ СѦ** *див.* ***БОѦТИ СѦ.**

БОѦ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Боя): И такождерє єсми дали и потвръдили тои свѧтои нашєи цръкви... циганє на имѣ Боѧ съ чєлѣдєю, и Дадоуль съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боѧ** (1488 *BD* I, 342).

БОѦРИН *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРИНЪ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРИНЬ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРЪНЪ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРЫН *див.* **БОЯРИНЪ.**

***БОѦТИ СѢ** *див.* ***БОѦТИ СѦ.**

***БОѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (5) (кого, від чого; робити що) боятися (кого, чого; робити що): а слушати ми господарѧ своєго великого коро(л) во всємъ как ми повєлить и боѧтим(с)ѧ (!) єго какъ ба (б. м. н., 1386 *P* 30); а бѫдє(т) па(к) то(т) панъ силє(н) што бѫдє(т) соу(д)я боялъ сѧ сла(т) до нє(г) закла(д)у бра(т) тогды має(т) намь заплатити виноу о у нашь скарбъ (XV ст. *BC* 16 зв.— 17); про то(ж) узрѣвшє сє(с) лис(т), а вы прїидѣтє к на(м) и до нашєи землі съ усими своими торговлѣми и товаро(м), нє боѧчи сѣ ни о(т) котории шкоды (Баків, 1447 *Cost.* II, 732).

ФОРМИ: *інф.* **! боѧтим(с)ѧ** (1386 *P* 30); *теп. 3 ос. мн.* **боятсѧ** (XV ст. *BC* 15); *майб. II 3 ос. одн.* **бѫдє(т)... боялъ сѧ** (XV ст. *BC* 16 зв.); *дієприсл. одноч.* **боячисѧ, боѧчи сѣ** (XV ст. *BC* 33 зв.; 1447 *Cost.* II, 732).

Див. ще ***ОУБОЯТИ СЯ.**

! БПЄЛ ⟨БЧЄЛ⟩ *див.* **БЧОЛА** [2].

! БРАВИЧѢ ⟨БРАЄВИЧѢ⟩ *див.* **БРАЄВИЧЬ.**

***BRADECEL** *див.* **БРЪДЪЦЄЛЪ.**

БРАДИЧЄШИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тоє ⟨вышєпис⟩анноє село брадичєщи тоє тадороу опро⟨ч⟩ и дѣтємъ тадоровомъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450).

ФОРМИ: *наз.* **брадичєщи** (1436 *Cost.* I, 450).

***БРАДЪ** *ч.* (3) (*молд.* брад «ялина, смерека») ялина, смерека: а хотарь... до крьници доумитрови о(т)толѣ попоу(д) оубочи на єди(н) бра(д) знамєна(н) мєжи два зъподїи (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бра(д)** (1490 *ДГСХМ*).

БРАЄВИЧЬ, БРАЄВИЧ *ч.* (90) (*особова назва, молд., пор. болг.* Брайо): мы боѧрє... алєксандра воєводы... па(н) бори(с) браєви(ч), па(н) да(н)чу(л) жули(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѧгиню илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии прє(д) паномъ браєвичємъ... и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд намы... Олюшка... и продала... трєтоую част сєло от Костєщ... що юи были далн... слоуга наш Юрїю Браєвич, сынь Бориса Браєвича, и сєстричичи єго (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Браєвич, браєви(ч)** 20 (1421 *Cost.* I, 142; 1443 *Cost.* II, 120, 1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 769; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 56; 1464 *BD* I, 84; 1466 *DIR«A»* 519; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **! Boajewycz** 1 (1465 *GL* 176); **Браєвичь** 1 (1462 *BD* I, 54); *род. одн.* **Браєвича, Браєвыча** 65 (1441 *DBAc* 35; 1445 *Cost.* II, 212; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.* II, 526; 1459 *BD* I, 28; 1462 *BD* I, 62; 1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **браєвичи, браєви(ч)** 5 (1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 359; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *Cost.* II, 466; 1460 *Cost. S.* 41); **браєвичѣ** 1 (1456 *Cost.* II, 578); **! бравичѣ** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *ор. одн.* **браєвичємъ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще **БРАЄВИЧЮ.**

БРАЄВИЧЮ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Брайо): мы пєтръ воєвода... исъ своимы панове, ис паномъ доумѣ браєвичю, ис паномъ станчюломъ... и съ оусєю нашєю радою волоскою, вызиаваюмъ... оужє тоты златии пиивзи, котори єсмы были дали на жолдь... паноу бартъшовы з боучача... оурожєны панъ михаило з боучача... намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

Див. ще **БРАЄВИЧЬ.**

***БРАИЛО** *с.* (1) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бреїла: А Ливовчанє що имоут ходити до Браила или до Кєлєи по рибоу... имают давати мыто от гривны полтора гроша (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *род. одн.* **Браила** (1460 *BD* II, 275).

Див. ще **БРАИЛОВО.**

БРАИЛОВО *с.* (3) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бреїла: а львовчАнє што имуть поити до браилово, по рыбы... тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а ливовчанє що имоут ходити до браилова, а либо до кїлїи по рыбоу, на краинєм мыти, оу бакови, а либо оу бєрлади имает давати мыто от гривны по полтора гроша (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **до браилово** (1408 *Cost.* II, 632); *род. одн.* **браилова** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **браиловѣ** 1 (1434 *Cost.* II, 669).

Див. ще ***БРАИЛО.**

БРАИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* мы стєфанъ воєво(да)... знаменито чини(м)... ожє... потвръждаємъ тому прѣ(д)рєчєнном(у) монастирю... одно сєло... вакулинци по(д)ли браинци (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* подли **браинци** (1443 *ПГСММ*).

БРАН *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ Гостилєщи... и иа Кнѣжѣ Бран (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бран** (1459 *BD* I, 35).

***БРАНИЩА** *див.* **БРАНЇЩА.**

БРАНИЩАРСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы панове господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имА панъ вилча о(т) липникы... и пань доума бранищарскыи... вызнаваємъ тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлємЖжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бранищарскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

БРАНИЩЄ *с.* (5) (*молд., болг.* бранище «заповідний ліс») лісові угіддя: тако(ж) прїидє прА(д) нами... на(ш) бкАри(н), па(н) костє оуры(ш)... и да(л) свою пасикоу, що є(ст) оу нашє(м) бранищоу, оу бохотинѣ... нашємоу монастирю о(т) молдавици (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453—454); и испроси(л) о(т) на(с) сєбє потвръжденїє съ оури(к) на и(х) староє бранище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бранище** (1458 *Mih. Doc.* 123); *знах. одн.* **бранищє, бранїщє** (1458 *Mih. Doc.* 121, 122); *місц. одн.* **оу бранищоу** (1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 559).

Див. ще **БРАНЇЩА.**

БРАНИЩѢ *див.* **БРАНЇЩА.**

***БРАНИЩѢРЄВЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а хотарь ємоу є(ст) на могилы що на чоунго(х)... о(т)толѣ прости на чрьны потокъ та по потокоу горѣ до моста драгомира бранищѣрєва (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).

ФОРМИ: *род. одн.* **бранищѣрєва** (1400 *DIR«A»* 433).

БРАНИЩѢРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвръдили єсми ємоу отниноу єго, сєла, на имѣ гдє дворъ єго, бранищѣри, и жоулєщи и шкѣи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **бранищѣри** (1455 *Cost.* II, 553).

БРАНИЩѢРЪ *ч.* (1) (*молд.* браништар) лісник: того радї ни єди(н) бранищѣръ, боу(д) кто боудєтъ о(т) на(с) бохоти(н) дєржати, да нє имаю(т) ни жадного примѣсоу к тои пасикоу и до и(х) люди (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бранищѣръ** (1454 *Cost.* II, 501).

***БРАНЇЄ** *див.* ***БРАНЬЄ.**

***БРАНЇЧЄСКИИ** *прикм.* (1) ⟨?⟩: и но ми съ нашими болѣри искахом и обрѣтохом и чїнїхомь хотарь и бранїщє стѣи бы(с)трїчєскои монастирю како є(ст) бранїчєскои обїчна нїпороушєна нїколижє на вѣкї вѣ(ч)нїя (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **бранїчєскои** (1458 *Mih. Doc.* 122).

БРАНЇЩА, БРАНИЩѢ *ж.* (9) (*молд., болг.* бранище «заповідний ліс») лісові угіддя: мы алєксандрь воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... шєсть бочкы вина ис нашєи дєсѣтины и єщє пасика оу нашєи бранищє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445); То єст вєс хотар тои вишеписаннои бранищии (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бранищѣ** 1 (1490 *BD* I, 421); *зам. ор.* **сь бранїща** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн.* **бранищн** (1454 *Cost.* II, 501); *дав. одн.* **бранищи** 1 (1490 *BD* I, 420); **бранищии** 1 (1491 *BD* I, 473); *знах. одн.* **бранищоу** 2 (1490 *BD* I, 420, 421); **бранищю** 1 (1491 *BD* I, 473); *місц. одн.* **оу бранищє** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще **БРАНИЩЄ.**

***БРАНЇЩЄ** *див.* **БРАНИЩЄ.**

***БРАНЬЄ** *с.* (5) забирання (4): О бранїю стоговъ тѣ(ж) сто(г) жита алюбо пшенїци хто удєнь возмє(т) сЖдоу за виноу ѕ̃ гривєнъ, а чїя щкода томоу ѥ̃і а боудє(т) ли вночи тогды соудимъ за злодѣис(т)во (XV ст. *BC* 30); з а к л а д ъ б р а н ї є (1) *див.* ***ЗАКЛАДЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **бранїя** (XV ст. *BC* 6); *місц. одн.* **о браньи** 2 (XV ст. *BC* 5 зв., 11); **о бранью** 1 (XV ст. *BC* 8); **о бранїю** 1 (XV ст. *BC* 30).

***БРАСЛАВЛЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Подільській землі)* Брацлав: про тъ жь Азъ про тото добродѣиство прорєчєныхъ пановъ... приступилъ єсмъ ку... королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ крємАницємъ и съ братславлємъ (Кременець, 1434 *P* 130); Ино мы... прыказоуємъ вамъ... штобы єстє тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господаръству... отъ границы отъ Браславля тою дорогою на Вєльницоу (!) на Корєцъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *род. одн.* **Браславля** (1498 *BD* II, 412); *знах. одн.* **браславль** (1496 *ПЧФГ* 36); *ор. одн.* **братславлємъ** 1 (1434 *P* 130); **брАславлємъ** 1 (1435 *P* 133).

БРАСЛАВСКІЙ, БРАСЛАВСКИИ, БРАТСЛАВЬСКИИ, БРАЦСЛАВСКИЙ *прикм.* (17): Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ, покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича, державцы нашого Браславского и дворанъ нашихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а сє А кнїзь фєдко нєсвидьскии староста крАмАницкии и брАславскии вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ... како єсмъ А вѣрнє служилъ освАцоному кнА(з) швитриккаилу (Черняхів, 1435 *P* 132); Я, Костентинъ Ивановичъ Острожскїй... староста Луцкїй, Браславскїй и Веницкїй (Лучьк, 1495 *АЛМ* 88); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкїй (!) будучи... намѣстникомъ Браславскимъ и Веницкимъ, чиню знакомнто... штожъ придалъ єсми... имѣнье... на... Церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Браславскій** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1495 *АЛМ* 88); **брАславскии** 1 (1435 *P* 132); **братславьскии** 1 (1434 *P* 129); **брАцславский** 1 (1482 *AS* I. 80); *ск. н.* **бл.** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *род. одн. ч.* **Браславского** 4 (1430 *ГВКЛ* 7); **брАславского** 1 (1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч.* **брАславскомоу, брАславъскому** (1484 *AS* III, 21; 1491 *AS* I, 97); *ор. одн. ч.* **Браславскимъ** (1499 *АСД* VI, 2); *род. мн.* **Браславскихъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *ор. мн.* **Браславскими** (1430 *ГВКЛ* 7).

Пор. ***БРАСЛАВЛЬ.**

БРАТ *див.* **БРАТЪ.**

***БРАТАЄВИЧЪ** *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**

***БРАТАНИК** *ч.* (1) *(син брата)* племінник, небіж: да єст ємоу от нас оурик и съ въсєм доходом, али опрочє сєстри єго Олюшки и братаник єго Данчюла и Пєтримана (Сучава, 1491 *BD* I, 459).

ФОРМИ: *род. мн.* **братаник** (1491 *BD* I, 459).

Див. ще **БРАТАНИЧЬ.**

БРАТАНИЧ *див.* **БРАТАНИЧЬ.**

БРАТАНИЧА, БРАТАНИЧѢ *ж.* (15) *(дочка брата)* племінниця, небога: мы стефа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша, прѧ(д) нами... па(н) пътроу сто(л)ни(к), и ⟨наши вѣрнїи слоуги, влъкоу(л) поурчєлєскоу(л) и дѣти єго и съ своєю⟩ братаничєю, а(н)ноушкою... ⟨и проминѣли свои правїи о(т)нини⟩ (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30); И оуставшє пан Жоуржь гоуменник та заплатилъ оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Гоурбакоу... и сєстричичи єго Насти... и тыж братаничи тогож Гоурбана Насти (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братанича** 5 (1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 74, 249; 1497 *BD* II, 102; 1499 *BD* II, 134); **братаничѣ** 1 (1495 *BD* II, 57); *зам. род.* от **братанича**... Мъріє 1 (1497 *BD* II, 119); *зам. дав.* продали... сєло... слоузѣ нашємоу Иванка... и **братанича** их Сори 1 (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **братаничи** (1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 103, 118; 1499 *BD* II, 135); *ор. одн.* **братаничєю** (1483 *Cost. D.* 30).

БРАТАНИЧЬ, БРАТАНИЧ *ч.* (54) *(син брата)* племінник, небіж: тоє всє щобы ємоу оури(к) съ всѣмъ доходомь и дѣтємъ єго и братїамъ єго и сєстричичє(м) єго и братаничємь єго (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые: пан Семашъко, пан Гринко Мукосѣевич, а братанич мой родный пана Богдановъ сын Немѣра (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); кн⟨ѧ⟩зь Сємєн дал на обираньє братничью (!) своєм⟨у⟩ кн⟨ѧ⟩зю Михайлоу... Вишнєвєць город со всѣми присєлки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Я панъ ванъко чжоусичъ... чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою... пмяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичь Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ єго, Єроѳеевыхъ детей (Вільна, 1499 *РИБ* 776); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ... и братаничю их Боуди (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братанич, братани(ч)** 6 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1490 *BD* I, 4 ?; 1491 *Cost. D.* 36; 1493 *Cost. S.* 175; 1497 *BD* II, 107; 1500 *BD* II, 175); **братаничь** 4 (1495 *BD* II, 59; 1497 *Cost. S.* 223; 1499 *ГОК/Р*); *зам. ор.* и **съ братанич** 1 (1490 *BD* I, 387); *дав. одн.* **братаничю** 6 (1490 *BD* I, 387, 403; 1493 *BD* II, 18, 19; 1497 *BD* II, 107; 1500 *BD* II, 175); **братаничоу, братанїчоу** 5 (1463 *BD* I, 73; 1493 *Cost. S.* 176; 1496 *AS* I, 244; 1497 *BD* II, 103; *Cost. S.* 223); **братаничєви** 2 (1495 *BD* II, 74); ! **братничью** 1 (1475 *AS* I, 70); *ор. одн.* **братаничо(м)** 1 (1478 *ЗРМ*); **братаничєм** 1 (1495 *BD* II, 76); *наз. мн.* **братаничи** 7 (1491 *BD* I, 447; *Cost. S.* 152; 1492 *BD* I, 509; *Cost. S.* 161; 1499 *BD* II, 134, 135); **братаничєвє** 2 (1491 *BD* I, 458; 1495 *BD* II, 64); **бра⟨та⟩ничіє** 1 (1497 *РИБ* 683); *род. мн.* **братаничовъ** (1499 *РИБ* 776); *дав. мн.* **братаничєм, братаничємь, братанїчєм** 12 (1436 *Cost.* I, 459; 1491 *BD* I, 447, 458, 459; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 59, 76; 1499 *BD* II, 135); **братаничам** 1 (1499 *BD* II, 135); *ор. мн.* **братаничи** (1493 *BD* II, 19; 1496 *АЛРГ* 71).

Див. ще ***БРАТАНИК.**

БРАТАНИЧѢ *див.* **БРАТАНИЧА.**

***БРАТАНЇЧЬ** *див.* **БРАТАНИЧЬ.**

БРАТАНОВЪ *прикм.* (3) ◇ б р а т а н о в о ⟨с є л и щ є⟩ (1), с є л и щ є б р ъ т а н о в о (1) *(назва хутора у Молдавському князівстві)*: и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ... сєлищє брътаново и гдє бы(л) братановъ млинъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); т А(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбою до на(с)... дали єсми и(м)... сєла... пони(ж) ⟨м⟩икъ и съ братано⟨во сєлищє и⟩ микшинова пасика (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316); б р а т а н о в ъ м л и н ъ (1) *(назва млина у Молдавському князівстві)*: и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ... сєлищє брътаново и гдє бы(л) братановъ млинъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **братановъ** (1439 *Cost.* II, 52); *наз. одн. с.* **братано⟨во⟩** (1448 *Cost.* II, 316); *знах. одн. с.* **брътаново** (1439 *Cost.* II, 52).

***БРАТАША** *мн.* (2) ⟨брати, браття?⟩: а при то(м) бы(л) боѧрє бра(т)ша минигаило кнѧ(з) юрьи кожшно (!) иванови(ч) (Молодечно, 1388 *Р* 44); поручили(с) кнѧ(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... кнѧ(з) фєдоръ миркли бра(т) єго дмитрии ли(пѧ)та бра(т)ша кнѧ(з) юрьи кожюшно (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз.* **бра(т)ша** (1388 *Р* 44; бл. 1392 *Р* 46).

! **БРАТЄВИЧУ** ⟨БРАТЄЄВИЧУ⟩ *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**

***БРАТЄИ** *див.* **БРАТѢИ.**

***БРАТЄНИКЪ** *ч.* (4) брат: тогды облазничєвє триє братєници оучинили с даниломъ розъѣздъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); Ѳра(н)ци(к) а Ѳа(л)ко индри(х) три братєнїкы дєржали одно(г) млынарѧ (XV ст. *ВС* 23); мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє тоти истинны сновє флорины, на имѣ ио(н) и данчю(л) и михалко и сина(т) и тома и сими(о)н, оуси братиници (!), прїидоша прєд нами... и продали слоуга(м) наши(м)... половина сєла о(т) оурдєщїи (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 68—69).

ФОРМИ: *наз. мн.* **братєници** 1 (1411 *Р* 79); ! **братинници** 1 (1467 *Cost. S.* 68); **братєникн** 1 (бл. 1458 *Р* 167); **братєнїкы** 1 (XV ст. *ВС* 23).

Див. ще ***БРАТѢНЄЦЬ.**

***БРАТЄНЇКЪ** *див.* ***БРАТЄНИКЪ.**

***БРАТЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а при то(м) былъ жоуржъ староста... и пєтръ братєскоу(л) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братєскоу(л)** (1432 *Cost.* I, 343).

***БРАТЄШЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ г р ъ л о б р а т є ш є в о *див.* **ГЫРЛО.**

ФОРМИ: *знах. одн. с* **братєшєво** (1448 *Cost.* II, 324).

БРАТИ, БРАТЬ *дієсл. недок.* (135) **I.** (що кому, що з кого, на кому, кому від чого) *(мито, податок, данину, десятину і т. ін.)* брати (що від кого, з кого), стягати (що з кого) (75): што оу рускомь правѣ сѣдѧть кмєти оу зємьскомь ис тѣхъ брали єсмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а тако(ж) оу тѧ(х) сєла(х) да нє имаютъ ходити ни глобници, ни припашари... ни соудити н(х), а ни глобоу ис ни(х) нє брати (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); Про тож ни один болѣрин, ани соудец... да нє смѣют брати мыто от товара манастирского (Путна, 1471 *BD* I, 159); а мыто нмъ брати по давномоу (Краків, 1487 *АМЛ*); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской не судити, ни радити, ни пошлинъ ни якихъ на нихъ не брать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(кого — що, що в кого) *(заволодівати ким, чим)* брати, забирати (24): а и слугъ нє брали єсмы нє дадуть зємлѧнє и слугъ брати (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканьє имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны и садовъ бы церковныхъ у него не обивали и ничего церъковного не брали (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I, VI, 5); ино мы недоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жадиои нє имає(м) ни о(т)колѣ... а нє да(в)ши и(м) сами собѣ возмоу(т) ка(к) и дотоу(л) брал(и) жоны и дѣти братєи наши(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а игдѣ коли слоужєбникъ бєрє(т) волы а па(н) свои(м) село(м) и зъ свои кмети боронить, а нє хочє(т) выда(т) тогды на(м) маєть заплатить винѫ й а ты волы прє(д) нами постави(т) (XV ст. *ВС* 16 зв.); и кн⟨ѧ⟩зь Олєксандро рєк так: я в них того имѣнѧ бєзправнє нє брал... а купил єсми вѣчно и нєпорушно за шєстьдєсѧт коп широких гроши

(Луцьк, 1491 *AS* I, 94); а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, ижъбы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ изъ тое скрини, которая была незамкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(одержувати що в кого) брати (21): А два(д)цать копъ грошє(и) в кажъды(и) годъ маєт) єсь собє брати за до(л)гъ што єсъмо ємоу виньни (Петрків, 1489 *АМВ*); а тыи пѣнѧзи брали єсмо чєрєз роуки боѧрина Єго Милости Рамана Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнъе, при том был владыка володимерский Иона, а панъ Яцко Хвалелѣй (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); брати личбу (4) брати в когось рахунок, фінансовий звіт: Панъ Андрей подскарбий а Ивашко Владыка писар брали личбу у ключника киевского у Сенька Полозовича (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34);

(що) орендувати, брати в оренду (1): а другіи годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямъ, а кому первѣй его было дано, тыи маютъ послѣ его брати (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).

2. (що) *(красти)* брати (3): О злодѣиствѣ жіта на поли колї которо(г) пана алюбо мєщанїна... слѫга оу ночї нєкоторо(г) кметѧ жїто бѣрє(т), годитсѧ г(с)дрю то(г) жїта боронїть своєго (XV ст. *ВС* 29).

3. (кого) задержувати, затримувати (1): а такъже коли быхомъ имъ жольду нє поплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ (!) и тымъ што суть с ними насъ оупоминати намъ лаѧти нашихъ куп(ц)єхъ брати нашихъ людєхъ доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

4. (що в кого) *(позичати)* брати (1): А што коли кому буду чим должен, што будъ (у) кого узял пенезей, ал чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князъ Мнхайло (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

5. (що) *(жолуді)* збирати (1): а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ чєрє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с), тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы (XV ст. *ВС* 38);

закладъ брати (4) *див.* ***ЗАКЛАДЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **брати, братї, brati** 44 (1386—1418 *Р* 35; 1388 *ZPL* 104, 108; 1421 *Cost.* I, 142; 1443 *Cost.* II, 185; 1454 *Cost.* II, 517; 1460 *BD* II, 275; 1471 *BD* I, 159; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *АМЛ*; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **бра(т)** 8 (XV ст. *ВС* 17, 25, 28 зв., 35; *СЯ* 9 зв., 43, 43 зв.); **брать** 6 (1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; XV ст. *ВС* 22; *СЯ* 9; 1500 *АСД* II, № 3); **! братїя** 1 (XV ст. *ВС* 41); *теп. 3 ос. одн.* **бєрє(т), бѣрє(т)** 6 (XV ст. *ВС* 16 зв., 17, 26 зв., 29); **бєрєть, бѣрєть** 2 (XV ст. *ВС* 8, 30); *3 ос. мн.* **бєроуть, бѣроуть** 5 (XV ст. *ВС* 11, 11 зв., 17, 27 зв., 28); **бєроу(т)** 1 (1456 *ЭСФ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... брал** (1494 *AS* I, 101; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *3 ос. одн. ч.* **бралъ, брал, бра(л)** (1487 *AS* I, 85; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС* 21; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ж.* **брала** (XV ст. *СЯ* 40); *1 ос. мн.* **брали єсмы** 1 (1386—1418 *Р* 35); **єсмы... брали** 1 (1386—1418 *Р* 35); **брали єсмо** 1 (1492 *AS* III, 23); *3 ос. мн.* **брали, бралї, брал(и)** (1456 *ЭСФ;* 1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС;* 16 зв., 17, 22; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *РЕА* III, 34); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) брати** (1458 *DIR«A»* 513; 1463 *Cost. S.* 45); *3 ос. мн.* **будуть брати** (1456 *DIR«A»* 511); *майб. II 1 ос. одн. ч.* **будъ бралъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *3 ос. одн. ч.* **будє(т) бра(л)** (1457 *Cost.* II, 810); *бажн.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы бралъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **jestliby... brał** 1 (1388 *ZPL* 105); *2 ос. мн.* **бы єсте... брали** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **штобы єсте... ! брати** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *3 ос. мн.* **бы (абы, щобы)... брали, бралї** 6 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1448 *DIR«A»* 491; 1453 *Cost.* II, 454; XV ст. *ВС* 28; 1496 *BD* II, 405; 1498 *АЛРГ* 83); **бы (абы) нє брали** 2 (XV ст. *ВС;* 1496 *BD* II, 405); **брали бы** 1 (1496 *BD* II, 405); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да бєрєть, бєрє(т)** 3 (1452 *DIR«A»* 500; 1456 *DIR«A»* 511; 1488 *BD* I, 342); **нєхай... бєрєт** 2 (1496 *АЛРГ* 82, 83); 2 *ос. мн.* **да бєрєтє** (1437 *DIR* № 8); *3 ос. мн.* **да бєроуть** 6 (1437 *Cost.* II, 711; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1458 *DIR«A»* 513; 1459 *DIR«A»* 514; 1460 *DIR«A»* 515); **нєхаи бєроу(т)** 1 (1444 *Cost.* II, 208); *дієприсл. одноч.* **бєроучи** (XV ст. *ВС* 34); *бажн. ум. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **што бы... брана** (1431 *Cost.* I, 325); *предик. пас. дієприкм.* **brano** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще **ВЫБРАТИ**[2], ***ЗАБРАТИ, *ПОБРАТИ.**

БРАТИА *див.* **БРАТЇЯ**[1].

***БРАТИЛОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а на то вѣра... нєгра бєрладъского... и вѣра костѣ братиловича (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *род. одн.* **братиловича** (1411 *Cost.* I, 85).

! БРАТИНИЦИ ‹БРАТЄНИЦИ› *див.* ***БРАТЄНИЦЪ.**

***БРАТИ СѢ** *дієсл. недок. пас.* (1) *(про мито, данину)* братися, стягатися: да сѣ бєрє(т) воскъ о(т) бани о(т) оуси кръчма(х) ка(к) и стєфа(н) воєвода да(л) к тои сѣои цр҃ви (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сѣ бєрє(т)** (1458 *DIR«A»* 513).

БРАТИЯ *див.* **БРАТЇЯ**[1].

БРАТИѦ *див.* **БРАТЇЯ**[1].

БРАТЇА *див.* **БРАТЇЯ**[1].

БРАТЇЄЩИ, БРЪТЇЄЩІИ, БРЪТЇЄЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшї єго правою и вѣрною слоу‹жбою до на(с)›... далї єсми ємоу... сєла на тазловѣ... братїєщи и дохтана (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484); и заплатила Илка съмрътъ Андрицєва... и дала ємоу єдно сєло своє та Сєрєтѧ имєнємъ Брътїєщїи (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *наз.* **Брътїєщїи** 2 (1473 *BD* I, 186, 187); **брътїєщи** 1 (1473 *BD* I, 187); **братїєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 484).

БРАТЇЯ[1], **БРАТИЯ, БРАТИА, БРАТЇА, БРАТЬЯ, БРАТЬѦ, БРАТИѦ, БРАТѦ, БРАТЯ** *ж., зб.* (106) (*цсл.* братия) **1.** *(рідні, двоюрідні)* брати, браття (85): Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цр҃кви сѣму николѣ землю пашную и землю бортную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); А с тих сель имат Драгомир и Некра сь братїєю своєю, и сь их дѣтми и мают (!) служити намь, и нашимь намѣсником трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своєю братьєю... ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ... пана колы и єго дѣтии и єго ближьшихъ (Галич, 1409 *Р* 74); и помыслилъ єсмь помалѣ и на(м) тамо поити гдє оїи и братїа нашѧ (Київ, 1446 *Р* 154); Я пан Янько Чаплич промєнїл єсми кн‹ѧ›з‹ю› Иваноу Василєвич‹у› Остроскомоу сєло своє Голчє, отчиноу свою правоую отдѣлєноую от моєѣ братѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60); Былъ намъ чоломъ земенынъ Вруцкий, на имя Ѳедоръ Блыщановичъ, зъ братїєю своєю... штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичь пооднымалъ былъ у ныхъ земли отчизные (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); Такь иж межи нами и межи прєрєчєным... паном Яном Олбрахтом, кралєм полскым, и освѣцонимы кнєжати панєм Алєксандрєм, вєликым кнѧзєм литовскым, и кнєжатєм Жигмонтом, братїю єго милости... имаєт быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

2. родичі (8): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... глєитоуємь сим нашнм... глєитом наших вирных и почтєных боѧрь, на имѣ пана Михаила логоѳєта и брата єго пана Доумоу и оусю иншю єго братию и оусы их слоуть, от мала до вєлика (Сучава, 1468 *BD* II, 305); жалова(л) на(м) боѧринъ смолє(н)ски(и) на (и)мѧ Курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою на стєпана є(р)молича а на старого Мисю-

тича а на Ивашка И(л)ича, што(ж) они нє хотѧ(т) єму оу во(т)чинє дѣленицы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*).

3. *(люди одного суспільного середовища)* брати, браття (5): А панъ костѧ влаши(н) слюбоую и слюбилъ єсмь... своєму г(с)дрю, кролю полскому, влодиславу... служити ми єму вѣрнє, своєю братьєю которы(х) ко(л) прємогу к собѣ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацк і... Вызнаваємъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити и єго братю и инныє єго приятєлѣ къ на(м) приклонити дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); Іо Стєфан воєвод... пишєт господство ми приѧтєлєм господства ми, въсѣмь Брашовѣном. И по сєм да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари, братию вашоу жоупана Кашпара и жоупана Михалѣ (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

4. *(члени монастирської общини)* братія, монахи (5): а кто боудє(т) игоумє(н) илї братиа оу томъ монастирю и нє имоут (!) ⟨грижа⟩ти сѧ о спасєнїи нашємъ и о памѧти прєдко(в) наши(х), а имъ да є(ст) сѫдиа богъ и свѧты никола (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); присылалъ да (!) на(с) Бг҃омолєць нашь архима(н)дри(т) Печє(р)скїи с кїєва и вся братїя мн(с)тыря печє(р)ского чє(р)нцы крылошанѣ... жалоуючися на митрополита кїєвского и всея роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Гн҃оу и б҃цу нашємоу ѳиларєтоу архимандритоу пєчєрскомоу єжє о х҃ѣ из братиєю старци пє(ч)рска(г) монастырѧ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

5. приятелі, друзі (2): Порозоумѣти можєтє в той мѣрє какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли... которыми(ж) оузъявили єсмо ва(м) кролє(в)ства нашєго рады жаданьє чистоє а оуполнѣ дооуѳаньє которое к ва(м) яко братьи и приятєлє(м) свои(м) мають бєзо всєє роспачи приязнь чистоую (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

6. *(прихильники одного віровизнання)* братія, брати (1): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ священъниковъ, а не обидети; есмо бо нини... одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз.* **братїя, братия, братїѧ, братиѧ** 12 (1433 *Cost.* I, 361; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* I, 228; 1481 *ГПМ;* 1487 *BD* I, 312; 1489 *BD* I, 371; XV ст. *ВС* 35 зв., 36; 1491 *BD* I, 445); **братїа, братиа** 9 (1442 *Cost.* II, 88; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 3625 366; 1449 *Cost.* II, 386; 1470 *DIR«A»* 522; 1495 *BD* II, 9, 248); **братя, братѧ, бра(т)я** 4 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5;1465 *AS* I, 57; XV ст. *ВС* 32 зв.; 1466 *AS* I, 61); **братья, братьѧ** 4 (1366 *Р* 14; бл. 1392 *Р* 47; 1409 *Р* 74; 1448 *Cost.* II, 737); *род.* **брати, бра(т)и** 4 (1466 *AS* I, 61; XV ст. *СЯ* 9, 41; 1482 *AS* I, 80); **братїи, братии** 3 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; XV ст. *ВС* 22 зв., 24 зв.); **братѣ** 1 (1466 *AS* I, 60); **братьѣ** 1 (1366 *Р* 14); **братїѧ** 1 (1497 *BD* II, 113); *зам. знах.*; быхом простили... иншою **братїи** 1 (1468 *BD* II, 305); *дав.* **братьи** 6 (1366 *Р* 14; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* I, 1734; 1461 *AS* I, 54; 1489 *АМВ*); **брати** 4 (1463 *AS* I. 55; 1466 *AS* I, 61; 1470 *AS* I, 67; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141). **братии, братїи** 2 (1473 *ЗНТШ* V, 3; 1481 *ГПМ*); *знах* **братию, братїю** 6 (1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 771; 1468 *BD* II, 305; XV ст. *ВС* 36; 1475*BD* II, 336); **братю, бра(т)ю** 4 (1454 *Р* 162; 1495 *БСКИ; ВК*); **братью** 3 (1484 *ЯМ;* 1493 ПОСВВ 152; 1494 *BD* II, 387); **братею** 1 (1495 *АЛМ* 85); *ор.* **братьєю** 14 (бл. 1350 *Р* 8; 1388 *Р* 38; 1402 *Cost.* II, 623; 1409 *Р* 74; 1433 *Cost.* II, 652; 1475 *AS* I, 71; 1484 *ЯМ;* 1493 *ОПВВ* 152; 1495 *БСКИ;* 1497 *AS* I, 112); **братиєю, братїею** 9 (бл. 1350 *Р* 8; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1421 *Р* 93, 94, 1435 *Cost.* II, 686; 1462 *BD* II, 289; 1498 *ГВКЛ* 22; *ЧІАФ*); **братєю, бра(т)єю** 7 (1470 *AS* I, 67; 1482 *AS* I, 80; 1495 *БСКИ;* XV ст. *ВС* 12, 30 зв.; 1498 *АЛМ* 169); **братїю** 3 (1499 *BD* II, 419, 423); *місц.* **на (о) братїи** 5 (XV ст. *ВС* 6 зв., 8 зв., 23, 36; 1457 *Cost.* II, 809); **о бра(т)и** 1 (XV ст. *ВС* 7).

! **БРАТЇЯ**[2] ⟨БРАТИ⟩ (1): мы оуставлѧємь такыи моужь имєєт ли пєнєзи братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнєзєх алюбо нєкоторыи слюбъ оумо(л)вєныи мы то всє о(т)зываємъ (XV ст. *ВС* 41).

Див. **БРАТИ.**

***БРАТЇЯНОВЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы цр҃кви тои двѣ сєлѣ... єдно єстъ лєукушовци братїянова... а другоє єстъ за молдавою (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61).

ФОРМИ: *род. одн.* **братїянова** (1408 *Cost.* I, 61).

БРАТКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были свѣдцї... па(н) грицко з борьтникъ... па(н) братко из доулѣбъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братко** (1430 *Р* 116).

! **БРАТНИЧЬЮ** ⟨БРАТАНИЧОУ⟩ *див.* **БРАТАНИЧЬ.**

***БРАТСЛАВЛЬ** *див.* ***БРАСЛАВЛЬ.**

БРАТСЛАВЬСКИИ *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**

БРАТСТВО, БРАТЪСТВО *с.* (17) **1.** дружні взаємини, дружба (12): А онъ длѧ тєбє и насъ што бы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того длѧ много голодоу и томли тє(р)пелъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Прото г(с)дръ нашъ Стєфанъ воєвода и тоє тєперъ о(т) вашоє мл(с)ти жадаєть тєжъ по томоу жъ бра(т)ству и прыятєльство и любовъ оутвє(р)жаєть мєжы єго мл(ст) и мєжы вашу мл(с)ть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); прысла(л) насъ г(с)дръ нашъ воєвода до вашє(и) мл(с)ти вспоминаючы вашє(и) мл(с)ти єстли вашє(и) мл(с)ти воля оучынити и потвє(р)дити бра(т)ство и прыятє(л)ство и ми(р) мєжы вами (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. *зб. (члени монастирської общини)* братія (3): А сє азь смѣрєныи *(в ориг.* смрѣрєныи.— *Прим. вид.)* игоумєнь честнѣи обитѣли ... и свѧщєнномонах Анастасїє и съ въсѣм братство(м) яже о христѣ... сътворихом... тоє произволєнїє, за вашє здравїє и за доушѧ вашѧ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Смѣрєнїи архимандрит Иоасафь, игоумєн ч⟨ъ⟩стнѣи обитѣли Поутєнскои, и въсѣ братство яже о христѣ, видѣвшє ми сыновство и прїятєлство, твоє произволєнїє сьтворихом и о том слюбихом твоєи милости (Путна, 1476 *BD* I, 217);

братьство мєстьскоє (1) *(об'єднання ремісників однієї або близьких професій)* цех: О братьствє мєстьско(м) и о таварєхъ (!) и(х) што староста имаєть уставить (XV ст. *СЯ* 9 зв.); мєти братство (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **братство, братъство** 2 (1476 *BD* I, 217; 1484 *ЯМ*); **бра(ц)ство** 1 (1484 *ЯМ*); *зам. ор. мн.* исъ въсѣмы **бра⟨т⟩ство** 1 (1476 *BD* I, 211); *род. одн.* **брацства** 3 (1484 *РИБ* 351; ЯМ); **братъства** 1 (1484 *ЯМ*); *дав. одн.* **бра(т)ству** (1493 *ПОСВВ* 152); *знах. одн.* **бра(т)ство** (1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); *ор. одн.* **братство⟨м⟩** (1462 *BD* I, 70); *місц. одн.* **в(о, оу) бра(т)ствє, бърътъствє, братьствє** (1484 *ЯМ;* XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

! **БРАТОУ** *див.* **БРАТЪ.**

БРАТОУЛ *див.* **БРАТОУЛЪ.**

***БРАТУЛОВЪ** *прикм.* (2): а иа то... вѣра братулова нѧтєдулова вѣра станиславова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра моѧ юги воєводы и... вѣра братоулова (*б.* м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **братулова, братоулова** (1392 *Cost.* I, 8; бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Пор. **БРАТОУЛЪ.**

БРАТОУЛЪ, БРАТОУЛ *ч.* (75) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а на то вѣра... жюпана братула нѧтєдоула (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѧны, паны молдавскыми, на имѧ, панъ жюржь староста... панъ брату(л) страовичь... потвєржѧє(м)... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Іон... и братовє єго Іон и Драготъ... и продали... єдно сєло на Кородѣ... слоугам нашим Братоулоу и братоу єго Костє (б. м. н., 1497 *BD* II, 123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Братоулъ, братулъ, братоул, брату(л), брату(л), бра(т)лъ** (1395 *Cost.* II, 609; 1407 *Cost.* II, 625; 1408 *Cost.* I, 61; 1427 *Cost.* I, 193; 1448 *Cost.* II, 737; 1455 *Cost.* II, 562; 1462 *BD* I, 52; 1487 *BD* I, 312; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 123 і т. ін.); *род. одн.* **братоула, братула, братоул(а)** (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *Cost.* I, 37; 1403 *ДГАА;* 1412 *DIR«A»* 440; 1428 *Cost.* I, 228; 1441 *Cost.* II, 138; 1451 *Cost.* II, 400; 1456 *Cost.* II, 569; 1462 *BD* I, 52; 1491 *BD* I, 445 і т. ін.); *дав. одн.* **Братоулоу** 2 (1497 *BD* II, 123, 124); **Братоул** 1 (1488 *BD* I, 354).

БРАТЪ, БРАТЬ, БРАТ *ч.* (1016) **1.** *(рідний, двоюрідний)* брат (975): я кнѧзь єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонътовичь... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь польскъмь (!)... и съ єго братомь казимиромь мазовьскымь (б. м. н., 1352 *P* 5); а на то послуси... панъ нѣвъступъ столпувьскии и братъ єго фаниславъ (Перемишль, 1366 *P* 12); Мы кнѧ(з) литовскии кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьни корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ цркви къ матцѣ бьи (Смотрич, 1375 *P* 20); а на то вѣра моѧ... вѣра жюпана стєцькова и съ братиѧми єго (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а тому свѣдъци панъ миколаи стпиченикъ панъ зубрь ѧнєчии... воитоко (!) пана старостинъ бра(т) (Галич, 1418 *P* 89); мы иліа воєвода и бра(т) гсства ми стєфанъ воєвода... чинимъ знаменито... ожє то(т) истинныи слоуга нашъ панъ михаило стънгачъ... днє(с) намъ слоужитъ правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); И просил єсми дѧди своє⟨го⟩ кнѧзѧ Санкгоушка Фєдковича, а брата своє⟨го⟩ кнѧзѧ Алєксандра Санкгоушковича, абы Их Милост печати свои приложили къ сєй моєй грамотє (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); сє я Гринко Єлович продал єсми кн⟨ѧ⟩зю Ивану Васильєвичу Острозскому отчину свою правую, отдѣленую от моєго брата, сєло Долотчє (Острог, 1465 *AS* I, 57); а мнѣ кн⟨ѧ⟩зю Михайлу нє вступати сѧ в тыє имѣньѧ, што сѧ досталы брату моєму мѣншому (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80—81); мужъ тоє Ганки Миклашъ... вмеръ, ее оставившы на своей дѣл⟨ь⟩ницы, которою жъ ся былъ поделилъ со братомъ своимъ Петрашомъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); Искалъ Мезкир⟨ъ⟩ на брате на своемъ, на Зенку отчины своее (Вільна, XV ст. *РИБ* 609); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(перев. у листуванні між людьми одного суспільного середовища)* брат (24): слово тактамышєво къ королєви польскому вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ вєликого црства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познанскии... слюбуємы... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы што... миха(л) бучатски панъ истароста галицкии посолъ и братъ нашь милыи... мєжи... вло(д)славомъ з бжиєи мл(с)ти кролємъ полскимъ... с однои стороны а мєжи прєможнымъ стєцкомъ воєводою землѣ молдавскои... з другои стороны прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити дєржати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацски староста по(д)лски посполиты Вызнаваємъ... и(ж(... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); Пан Триколич дворник пишет... въсѧм моим милнм братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358); Тыми разы прысылалъ и писалъ къ намъ Штєфанъ воєвода ижъ хочєть пословъ своихъ послати до брата и чєтя (!) нашого до вєликого князя Ивана Васильєвича а до своєго свата (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

3. *(член монастирської общини)* брат, монах (17): и такождєрє варє кто боуде(т) игоумє(н) оу то(м) прѧдрєчєнно(м) монастирю и єлико бѫдє(т) братєи а они имаю(т) грижати за спасєниє доуши господства ми въсєгда (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); знаменито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яжє о христѣ братїами (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братъ, брать, брат, бра(т)** 204 (1361 *AGZ* 6; 1366 *P* 12; бл. 1392 *P* 46; 1407 *Cost.* I, 56; 1418 *P* 89; 1421 *Cost.* I, 142; 1436 *Cost.* I, 444; 1448 *Cost.* II, 323; 1465 *АкВАК* III, 4; 1482 *AS* I, 81; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **! братоу** 1 (1497 *Cost. S.* 208); *зам. дав.* дали... ємоу и **братмоу** 2 (1400 *DIR«A»* 433); *род. одн.* **брата, бра(т)** 274 (1366 *P* 12; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Cost.* I, 14; 1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 202; 1439 *Cost.* II, 32; 1449 *Cost.* II, 380; 1454 *AS* III, 10; 1475 *AS* I, 70; 1490 *ДГСХМ;* 1498 *BD* II, 412; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **! бата** 1 (1480 *DC* 11); *зам. род. мн.* о(т) **брата** наши(х) 1 (1443 *Cost.* II, 156); *дав. одн.* **братоу** 140 (1378 *P* 26; 1390 *P* 175; 1414 *DIR«A»* 441; 1423 *Cost.* I, 156; 1443 *Cost.* II, 131; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1465 *AS* I, 57; 1475 *AS* III, 14; 1482 *AS* I, 80; 1494 *BD* II, 34; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **бра(т)** 3 (1388 *P* 40; 1392—1393 *РФВ* 170; 1453 *Cost.* II, 766); **! броутоу** 1 (1491 *BD* I, 458); *зам. род.* вѣра **брату** 2 (1433 *Cost.* I, 361; 1445 *Cost.* II, 219); *знах. одн.* **брата, бра(т)** (1352 *P* 6; 1435 *Cost.* II, 679; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1454 *ПГПММ;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1468 *BD* II, 305; 1478 *AS* III, 17; 1484 *ЯМ;* XV ст. *ВС* 7 зв., 29 зв.; 1493 *ПОСВВ;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *ор. одн.* **братомъ, братомь** (1352 *P* 5; 1378 *P* 26; бл. 1392 *P* 47; 1411 *Cost.* I, 84; 1433 *P* 123; 1443 *Cost.* II, 128; 1454 *P* 162; 1463 *AS* I, 55; 1482 *AS* I, 80; 1494 *РИБ* 560 і т.ін.); **!братомонмь** 1 (бл.1386 *P* 30); *місц. одн.* **на брате** (XV ст. *РИБ* 609); *наз. мн.* **братїя, братиа** 16 (1460 *BD* I, 41; 1475 *Cost. D.* 3; 1487 *BD* I, 291, 306; 1488 *BD* I, 355; 1491 *BD* I, 458; 1493 *CVD* 6; XV ст. *ВС* 22 зв., 35 зв.; 1499 *BD* II, 420, 421, 422, 423); **братовє** 5 (1493 *BD* II, 14; *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1495 *BD* II, 48; 1497 *BD* II, 123); **брати, бра⟨ти⟩** 3 (1439 *Cost.* II, 36; 1442 *Cost.* II, 716; 1487 *BD* I, 310); **братьѧ** 2 (бл. 1392 *P* 47); **братя** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **братїє** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *зам. род.* вѣра **братїа,** о(т) єго (оусїх) **братїа** 3 (1432 *Cost.* I, 338; 1470 *BD* I, 155; 1474 *РГС*); *род. мн.* **братїи** 83 (1400 *Cost.* I, 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1427 *Cost.* I, 197; 1436 *ВАМ* 29; 1445 *Cost.* II, 231; 1448 *Cost.* II, 366; 1449 *Cost.* II, 392; 1453 *Cost.* II, 458; 1456 *ПМВП;* 1471 *BD* I, 159 і т. ін.); **братєи** 24 (1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1438 *Cost.* II, 27; 1441 *DBAc* 38; 1443 *ПГСММ;* 1445 *Cost.* II, 219; 1446 *Cost.* II, 238; 1447 *Cost.* II, 274; 1448 *Cost.* II, 313; 1456 *ЭСФ* і т. ін.); **брати** 7 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1403 *ДГАА; RS* 338; 1425 *Cost.* I, 174; 1454 *AS* III, 10); **братїє, братнє** 2 (1428 *Cost.* I, 218; 1453 *Cost.* II, 446); **братьи** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **братьн(и)** 1 (1484 *ЯМ*); *дав. мн.* **братїамъ, братиямъ, братїямъ, братїямь** 130 (1407 *Cost.* I, 56; 1418 *Cost.* I, 127; 1427 *Cost.* I, 196; 1434 *Cost.* I, 374; 1445 *DIR«A»* 483; 1456 *Cost.* II, 577; 1468 *BD* I, 130; 1481 *BD* II, 358; 1489 *BD* I, 376; 1495 *BD* II, 76; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **братїємь, братиє(м)** 2 (1437 *Cost.* I, 520; 1451 *Cost.* II, 400); **б⟨ра⟩тїмь** 1 (1455 *Cost.* II, 544); **братюм** 1 (1493 *CVD* 6); **братом** 1 (1497 *BD* II, 124); *знах. мн.* **братїи** 1 (1433 *Cost.* II, 651); **братиа** 1 (1460 *BD* I, 41); *ор. мн.* **братїами, братїями, братиѧмн, братиа(м)** 29 (1392 *Cost.* I, 8; 1429 *Cost.* I, 249; 1436 *Cost.* I, 481; 1448 *Cost.* II, 362; 1462 *Cost. D.* II; 1474 *РГС;* 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 436; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **братнѧмы, братїямы** 2 (1457 *BD* II, 257; 1499 *BD* II, 422); **братьѧми** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **братни** 1 (1429 *Cost.* I, 249); **брати** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *місц. мн. зам. род.* **от(оу) братїях** (1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1499 *BD* II, 420, 421, 423, 424); *наз. дв. зам. ор. мн.* съ чєтири **брата** (1487 *BD* I, 310).

БРАТЪСТВО *див.* **БРАТСТВО.**

БРАТЬ[1] *див.* **БРАТЪ.**

БРАТЬ[2] *див.* **БРАТИ.**

***БРАТЬСКИИ** *прикм.* (1) братерський, дружній: противоу радѣ кролевъства нашего братьскоую приязнь которои они зазрѧ(т) хотѣлибы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **братьскоую** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***БРАТЬСТВО** *див.* **БРАТСТВО.**

БРАТЬЯ *див.* **БРАТІЯ**[1].

БРАТЬѦ *див.* **БРАТІЯ**[1].

БРАТѢЄВИЧЪ *ч.* (7) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а на потверж(д)єнїє тѣ(м) оуси(м) велѣли єсмы нашемоу вѣрному ивашку братаєвичу писати и привѣсити печать (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); писалъ ивашко братѣєвичъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а на потвръжденїє... семоу листоу нашемоу велѧли єсмы слоузѣ нашемоу ивашкови братѧвичоу (!) писати и привѣсити печат (Сучава, 1429 *Cost.* I, 243).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братѣевичъ** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **братѣеви(ч)** 1 (1429 *Cost.* I, 259); **бръта́єви(ч)** 1 (1428 *Cost.* I, 207); *дав. одн.* **братаєвичу** 1 (1419 *DIR«A»* 444); **братѧєвичоу** 1 (1427 *Cost.* I, 197); ! **братєвичу** 1 (1429 *Cost.* I, 281); ! **братѧвичоу** 1 (1429 *Cost.* I, 243).

***БРАТѢЄВЪ** *прикм.* (1): а писано оу Соучавѣ, под нашею печатїю... роукою Братѣевою (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Братѣевою** (1401 *RIR*).

Пор. **БРАТѢИ.**

БРАТѢИ, БРАТѦИ *ч.* (13) *(особова назва, молд., слов.* братъ): ⟨А на болшеє⟩ потверженїє тѣмъ, велѣли єсмы слузѣ нашему Братѣю логоѳету писати и привѣсити печать (Сучава, 1403 *RS* 338); писа братѣи логоѳетъ (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 85); а на потвержениє томоу въсемоу велили єсмы нашему вѣрному братєю логофету писати и привѣсити печатъ (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братѣи** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1411 *Cost.* I, 85); *зам. дав.* вирному **братѧи** 1 (1409 *Cost.* I, 70); *род. одн.* **братѧя** (1408 *Cost.* I, 61); *дав. одн.* **братѧю** 5 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* II, 633; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*); **братѣю, Братѣю** 3 (1403 *ДГАА; RS 338;* 1409 *DIR«A»* 437); **братєю** 1 (1412 *DIR«A»* 440).

Див. ще **БРАТѦЮ.**

***БРАТѢНЄЦЬ** *ч.* (1) брат: А сє ѧ кнѧ(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣньцѧ тутєниѧ а моижѣка (Львів, 1443—1446 *P* 147).

ФОРМИ: *знах. дв.* **братѣньцѧ** (1443—1446 *P* 147).

Див. ще ***БРАТЄНИКЪ.**

БРАТЯ *див.* **БРАТІЯ**[1].

БРАТѦ *див.* **БРАТІЯ**[1].

! **БРАТѦВИЧОУ** ⟨БРАТѦЄВИЧОУ⟩ *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**

***БРАТѦЄВИЧЪ** *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**

БРАТѦИ *див.* **БРАТѢИ.**

БРАТѦЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): писа(н) оу соча(в)... рукою братѧю логоѳєта (Сучава, 1409 *Cost.* I, 72).

Див. ще **БРАТѢИ.**

***БРАЦСТВО** *див.* **БРАТСТВО.**

БРАШЄВСКЫ, БРАШЄВЪСКЫИ *прикм.* (2): а мунтѧньскыи воскъ и брашєвъскыи слободно имъ єсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а моунтѧнскыи воскъ и брашєвскы слободно им єст (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брашєвъскыи** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **брашєвскы** 1 (1434 *Cost.* II, 670).

Див. ще ***БРАШОВСКИИ.**

Пор. ***БРАШЄВЪ.**

***БРАШЄВЪ** *ч.* (7) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Брашов: а кто имєт повєзти соукно до брашєва, на головноє мыто, оу сочавѣ, от гривноу три гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); Паноу биръоу и паноу мытникоу от Брашєва, приѧтєлєм нашим добрим (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370).

ФОРМИ: *род. одн.* **брашєва, Брашєва** (1434 *Cost.* II, 669; 1437 *Cost.* II, 709; 1460 *BD* II, 274; 1476 *BD* II, 337; 1480—1484 *BD* II, 369, 370).

Див. ще ***БРАШОВЪ.**

БРАШЄВЪСКЫИ *див.* **БРАШЄВСКЫ.**

БРАШЄОУЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвердили єсми томоу сїомоу монастироу сєла... на имѣ... васкооуци и брашєоуци (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и(н)и никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... о(т) брашєоуци... соудити ани глобоу ис ни(х) братн (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **брашєоуци** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *зам. род.* **от брашєоуцн** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще **БРАШОВЦИ.**

***БРАШОВЛѢНИНЪ** *див.* ***БРАШОВѢНИНЪ.**

***БРАШОВСКИИ** *прикм.* (2): а кто своєго должника лицє(м) ⟨познал⟩, а оусхочє(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучинили имъ право рѧ(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); мы алєксандръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ... оусєи зємлн бръсовскои (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 742).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **бръсовскои** (1449 *Cost.* II, 742); *наз. мн. ч.* **брашовстїи** (бл. 1435 *Cost* II, 692).

Див. ще **БРАШЄВСКЫ.**

Пор. ***БРАШОВЪ.**

БРАШОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы монастиреви... што на быстрици два сєла на имѧ митюковци и брашовхи (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *наз.* **брашовци** (1411 *Mih. Alb.*).

Див. ще **БРАШЄОУЦИ.**

***БРАШОВЪ** *ч.* (10) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Брашов: а кто имєтъ повєзти сукно до брашова, на головноє мыто, у сучавѣ, отъ гривну три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто имєт повєзти соукно до брашова, на головном мытѣ, оу сочавѣ, от гривны по три грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789).

ФОРМИ: *род. одн.* **брашова** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Cost.* II, 692; 1437 *DIR* № 8; 1456 *Cost.* II, 789); *місц. одн.* **оу брашовѣ** (1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще **БРАШЄВЪ.**

***БРАШОВѢНИНЪ** *ч.* (24) *(назва особи за місцем проживання, пор.* *Брашовъ) брашов'янин: Стєфанъ воєвода... даємъ сє(с) нашъ листъ всѣмъ брашовлѣномъ (Устя Башїя, 1435 *Cost.* II, 676); пишєт господство ми приѧтєлєм господства ми, въсѣмь Брашовѣном (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *знах. одн.* **брашовѣнина** (1452 *Cost.* II, 760); *наз. мн.* **брашовѣни** 8 (1435 *Cost.* II, 695; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); **брашовѣнє** 2 (1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); **брашовлѣнє** 1 (1435 *Cost.* II, 677); *дав. мн.* **брашовѣномъ, брашовѣномь, Брашовѣном** 8 (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 742; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; 1475 *BD* II, 336); **брашовлѣномъ** 2 (1435 *Cost.* II, 676, 677); *знах. мн.* **брашовѣнн** 1 (1449 *Cost.* II, 743); **Брашовѣнє** 1 (1458 *BD* II, 262).

БРАѦ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг.* Браян): мы юга воєвода... знаємо чини(мь)... ожє тъ(и) истыннїи слоуга нашъ панъ браѧ... слоужи(т) на(мъ) правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **браѧ** (бл. 1400 *Cost.* I, 26); *дав. одн.* **браєви** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

БРЄБЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слуга нашъ щєфанъ брєбъ служилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **брєбъ** (1443 *Cost.* II, 138).

***БРЄГЪ** *див.* ***БРѢГЪ.**

БРЄЗЄНСКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Brzeziny *в Польщі):* Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии...мацѣи з бѣлАвъ брезєнскии... слюбуємы и записуємы сА... воєводѣ землѣ молдавскои... безо лсти и без хитрости (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брезєнскин** (1433 *Р* 122).

***БРЄХОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бѣлошевъ сѣножати по куцеву ниву, а по бреховича дубье (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **бреховича** (п. 1349 *Р* 3).

***БРИНДИНЪ** *прикм.* (2): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... слоуга наш Жоуржа сынь Банчи Продънескоула и оуноука єго Мика дочка Вриндина (!)... и продали... єдно сєло на имѣ Сръбїи (Сучава, 1493 *CVD* 5—6).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* ! **Вриндиа** 1 (1493 *CVD* 6); ! **Врындина** 1 (1493 *CVD* 6).

***БРЛИЧЪ** *див.* **БЫРЛИЧЬ.**

***БРОВАРЪ** *ч.* (2) (*стп.* browar, *свн.* brouwer) торгівля пивом: але оу томь домоу абы корчмы нє дєржали, ани ятки, ани бровара (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); але оу том домоу абы корчмоу нє дєржали, ани яткы, ани бровара (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *род. одн.* **бровара** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276).

БРОД *див.* **БРОДЪ.**

***БРОДЄЦЬ**[1] *ч.* (1) невеличкий брід: а хотаръ єи долоу нистро(м)... исъ пасикою иванковы... и три бро(д)цє на (д)нистрѣ (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. мн.* **бро(д)цє** (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще ***БРОДОКЪ, БРОДЪ.**

БРОДЄЦЬ[2] *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* я волчько бодє(н)ковьскии... вызнаває(м) си(м) свои(м) листо(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имА крѣхає(в)... ис тыми озѣры которыи слоухаю(т) к тому сѣлищю... на имА озѣро нѣжє(н) а богачь... а бродєць (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бродєць** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***BRODISCZE** *с.* (1) місце, де був брід: Tohdy Burgrabia... iechał so zemliany na thot uyesd... y so staremy liudmy wiwył zemliu sezo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok... a od Czeczwe ku Dnistru thanewicz (!) brodisezu i khanewicz Dworu (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *дав. одн.* **brodisczu** (1413 *GL* 48).

***БРОДНАЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* И повела нас пани Василєва А верхъ рєчки Бродноє поущою, ловы своими (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бродноє** (1478 *AS* III, 17).

***БРОДНИНА** *ж.* (3) плата за користування бродом: а ктобы хотѣлъ оузѣти о(т) ни(х) мыто или бро(д)нинoу... таковыи да боудє(т) проклА(т) (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); а таки(ж) коли мєдоу привезоу(т) о(т) свои(х) пасикъ... бродниноу щобы нє платили ни оу которо(г) брода (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бродниноу, бро(д)нинoу** (1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР;* 1453 *ПГОВ*).

***БРОДНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі):* грань... зъ леса Лютыцею... къ Соколю... черезъ пусчу нашу и ловисча, подъ Чорный лесокъ нашъ, Бродницею берегъ леса подъ Белую гору (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Бродницею** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***БРОДОВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бродів перший: Также што придали єсмо кн⟨А⟩зю Федору сєло Бродов (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бродов** (1396 *AS* I, 20).

Див. ще ***БРОДОВО.**

***БРОДОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бродів перший: а сє Азъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнАзу федору данильєвичю (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бродово** (1385 *Р* 28).

Див. ще ***БРОДОВ.**

БРОДОВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє Азъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнАзу федору данильєвичю (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бродовьскии** (1385 *Р* 28).

***БРОДОКЪ** *ч.* (1) невеличкий брід: я Любартъ Кгеде миновичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку... до Любецкого мосту на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **бродку** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще ***БРОДЄЦЬ**[1], **БРОДЪ.**

БРОДЪ, БРОД *ч.* (51) брід (31): а хотарь ти(м) сєло(м)... потокомь до тазлова... на вєликы пѫ(т)... гори поутє(м) до вєликы бродъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); тыи старци... оуказали староую границю и врочища мєжи дѣдошичи а мєжи жирАвою почєнши о(т) малого криховца о(т) потока о(т) бродоу дорогою што идєть о(т) зоудечєва к дѣдошичємъ (Зудечів, 1430 *Р* 116); а коли боудєт лед илї имоут ходити оу брод, тогди перевоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); А пак наияснѣишїи Ян Олбрахть... ис прѣрєчєною братїю єго милости, тогди имали би перевозити сѣ також на земли тоурецкого чъсарѣ черєс Доунаи, али оу брод що сѣ зовєт Облоучица (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

бродъ калугєрскии (1), калоугєрскии бродъ (2) *(назва броду у Молдавському князівстві):* и такожде дали єсмї имъ мы (!) о(т) на(с) половина о(т) калоугєрского бродоу (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); а мыто нигде да нє имаю(т) платити ни по трьгом ни по сєло(м)... ни оу калоугєрски(м) бро(ду) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523); камєнныи брод (5), камєныи брод (2) *див.* **КАМЄНИ;** Кълимановь брод (1) *див.* **КЪЛИМАНОВЬ;** лисичии бродъ (5) *див.* ***ЛИСИЧИИ;** пѣсчаныи бродъ (2) *див.* ***ПѢСЧАНЫИ;** цоцоринъ бродъ (2) *див.* ***ЦОЦОРИНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **бро(д)** 1 (1423 *Cost.* I, 154); **броу(д)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. род.* **до бродъ** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *род. одн.* **бродоу, броду** 10 (1366 *Р* 14; 1430 *Р* 116; 1431 *Cost.* I, 317; 1437 *Cost.* I, 541; 1447 *Cost.* II, 281; 1461 *BD* I, 45; 1495 *ВМЗД*); **брода** 5 (1435 *МЭФ;* 1453 *ПГОВ;* 1473 *BD* I, 183, 184); **брод** 4 (1488 *BD* I, 356; 1492 *Cost. S.* 162; 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 135); *знах. одн.* **бродъ, брод** (1366 *Р* 14; 1400 *Cost.* I, 37; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *Cost.* I, 65; 1422 *Р* 97; 1448 *ДГПР;* 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1473 *BD* I, 183; 1495 *ВМЗД;* 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); *ор. одн.* ⟨**бро**⟩**домъ** (1448 *Cost.* II, 342); *місц. одн.* **на (оу) броду, бро(ду)** 4 (1446 *DIR«A»* 485; 1454 *Cost.* II, 508; 1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159); **на (у) бро(д)** 2 (1429 *DIR«A»* 455; 1454 *Cost.* II, 508); *наз. мн. зам. ор.* межи **бродовє** (1467 *BD* I, 120); *дав. мн.* **брода(м)** (1453 *ПГОВ*); *знах. мн.* **броды** (1455 *Cost.* II, 531); *місц. мн.* **на бродо(х)** (1454 *Cost.* II, 513).

Див. ще ***БРОДЄЦЬ**[1], ***БРОДОКЪ, *ПЄЩАНЫИ БРОДЪ.**

БРОНИТИ *дієсл. недок.* (2) (*стп.* bronić) **1.** (кому) боронити, забороняти (1): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарА кролА коруны пол(с)ковъ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и нє дати имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

2. (кого проти кого) обороняти, боронити, захищати (кого від кого) (1): а мы такожъ подлугъ єго слюбоу... записали сА есмы и присАгли прєрє(ч)нному паноу владиславови, кролєви... помагати и бронити єго на протнвоу каж-

дому непрїѧтєлю єго и короуны полскои (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666).

ФОРМИ: *інф.* **бронити** (1395 *Cost.* II, 613; 1434 *Cost.* II, 666).

Див. ще **БОРОНИТИ 1, 3, БОРОНИТИ СѢ, ЗАБОРОНЯТИ, ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**

БРОННѢ *присл.* (1) (*стп.* bronnie) збройно, зі зброєю: то (!) прибѣжїть на чюжїи домъ броннѣ а уранє(н) (XV ст. *ВС* 6 зв.).

Див. ще **ОБРОННѢ.**

БРОЩѢНИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м), оу нашєи зємли, сєла на имѣ кълимънєщи... и на тоутовѣ, брощѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316); А хотар томоу сєлоу Оурджичѣнилорь почєнши от конєць полє... оу краи доуброви от Брощѧн (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз.* **брощѣни** (1448 *Cost.* II, 316); *род.* **Брощѧн** (1491 *BD* I, 449).

БРОУДОУР *див.* **БРОУДОУРЬ.**

БРОУДОУРЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потвръдили єсми ємоу... оу нашєи зємли сєла на васлоуя на имѧ броудоурєщи гдє домь єго и сєлищє фоундєвоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); И оуставши наши слоуги... та дали свою част сєло половина от Броудоурєщи... паноу Доума ключникоу (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

ФОРМИ: *наз.* **броудоурєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 475); **Броудоу⟨рєщїи⟩** 1 (1469 *BD* I, 134); *род.* **Броудоурєщи** (1488 *BD* I, 325).

***БРОУДОУРЪ** *див.* **БРОУДОУРЬ.**

БРОУДОУРЬ, БРОУДОУР *ч.* (21) *(особова назва, молд., слов.* бродъ): И оуставшє сѧ наш⟨и⟩ вѣрни болѣрє пан Доумѣ ключник и брат єго Пътроу Броудоур та заплатили оуси тоты выш(є)писанїи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим (Сучава, 1486 *BD* I, 289); А на то єсть... вѣра наших бояръ: в. п. Доумы... в. п. Доумы Броудоура (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Броудоур, Броудоурь** 4 (1486 *BD* I, 289; 1499 *BD* II, 140, 425, 444); *зам. дав.* потвръдили... Пътроу **Броудоурь** тоє... сєло 2 (1486 *BD* I, 289, 290); *род. одн.* **Броудоура** (1489 *BD* I, 367; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 130, 136, 144, 148, 155, 160, 163, 167; 1500 *BD* II, 173, 175; *Cost. S.* 231; *SD* 7).

***БРУДЦОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Brudzew): Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... марцинъ с калинова сирадскии... ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ... бєзо лсти и бєз хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **брудцова** (1433 *P* 122).

***БРОУДЪ** *див.* **БРОДЪ.**

***БРУМАРЕВЪ** *прикм.* (3) ◇ броумарєва пасика (1), пасика Брумарева (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* яко да оутвръдимъ... монастирю... на кигѧчи єдна пасика, на имѣ броумарєва пасика, и съ полѣною (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); мы, Стефан воєвода... ⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвръдили єсми тому свѣтомоу нашему монастирю от Молдавица... єдна пасика, где была пасика Брумарева (Сучава, 1473 *ШКН* 164); Пояна Брумарева (1) *див.* **ПОѦНА** [1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Брумарева, броумарєва** (1447 *Cost.* II, 281; 1473 *ШКН* 164).

***БРУНАТЪНЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* brunatny, *стп.* brunatny, *свн.* brunat, *лат.* brunaticus) темно-коричневий: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є̃ гривенъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **брунатънымъ** (1378 *P* 26).

БРУНОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то послуси... русъ ганко петько бруновичь (Львів, 1368 *P* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бруновичь** (1368 *P* 16).

! **БРОУТОУ** ⟨БРАТОУ⟩ *див.* **БРАТЪ.**

***БРУШАНЕ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання)* брушани: Што твоя милость пишешъ, господаръ мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, о пошлинахъ, ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *місц.* **о Брушаиѣхъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***БРЪГАРЪ** *див.* ***БОУРГАРЪ.**

БРЪГОВЪ *див.* **БЫРГОВЪ.**

***БРЪГЪѦНИ** *мн.* (1) *(назва села на ріці Бирладі у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє правою и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла бръгъѧни ⟨на бръладѣ и стънижани⟩ и срьби на тєкоу(ч) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536).

ФОРМИ: *знах.* **бръгъѧни** (1437 *Cost.* I, 536).

БРЪГЪѦНЇИ *мн.* (2) *(назва села на ріці Молдаві у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвше єго правоую и вѣрною службоу до нас... дали и потвердили єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѣ Бръгъѧнїи на Молдавѣ, и Вєрбїѧ на Жєжию (Сучава, 1487 *BD* I, 294).

ФОРМИ: *наз.* **Бръгъѧнїи** (1487 *BD* I, 294).

***БРЪДЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* хотар... дорогою що идєт мєжи Брьдєщи и мєжи Лїєщи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род.* **Брьдєщи** (1495 *BD* II, 63); *ор.* **Брьдєщи** (1495 *BD* II, 63).

БРЪДЪЦЄЛЪ, БРЪДЪЦЄЛ *ч.* (9) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... иже... потвръдили єсми хотарь стому монастирю о(т) молдавици сєлоу и(х), на оусти брьдъцєлъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); А митрополит наш Ѳеоктист коупил па⟨к⟩ на тих пинѣзи... дроугоє сєло на имѣ Михъєщїи на Брьдъцєл (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Брьдъцєл** 1 (1484 *BD* I, 285); *зам. род.* **на** оусти **брьдъцєлъ** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *род. одн.* **брьдєцє(л)** (1456 *Cost.* II, 582); *місц. одн.* **на Брьдѣцєл** 3 (1484 *BD* I, 285, 286; 1488 *BD* I, 347); **na Bradeceli** 2 (1465 *GL* 176); **на Брьдьцєлѣ** 1 (1464 *BD* I, 84).

БРЪЄСКОУЛ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор. болг.* Брайо): коупил тоє сєло пан Пєтроу Брьєскоул (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Брьєскоул** (1480 *BD* I, 246); *род. одн.* **Брьєскоула** (1480 *BD* I, 246).

БРЪЖОВѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвердили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... коучоулътєщи и бръжовѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **бръжовѣни** (1448 *Cost.* II, 342).

***БРЪЗЄТА** *див.* ***БРЪЗОТА.**

***БРЪЗОТА** *ж.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и єщє єсми дали пръ(д)реченном(у) болѣрин(у)... сєла на бръзєтѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); мы стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидошѧ прѧд нами... слоуга наш Татоул... и продал... єдно мѣсто от поустини на Бръзотѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); Тѧм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвердили єсми ємоу... сєлищє Татоулово... и на вєрх Бырзотѣ оу кръници калоугєровѣ (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *род. одн.* **бръзотѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 323); **Бырзотѣ** 1 (1468 *BD* I, 130); *місц. одн.* **на Бръзотѣ** 1 (1466 *BD* I, 113); **на бръзєтѣ** 1 (1445 *Cost.* II, 218).

БРЪЗОТЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ Гостнєщи... и Бръзотєщи на Быстрици (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Брьзотєщн** (1459 *BD* I, 35); *дав.* **Брьзотєщєм** (1459 *BD* I, 35—36).

БРЪЗОТЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнимто.— *Прим. вид.)*... ожє прїидошѧ прѧд нами... слоуга наш Татоул от *Брьзотъ*... и продал от своєго оурика и от своєго хотара єдно мѣсто от поустини на Брьзотѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Брьзотъ** (1466 *BD* I, 113).

***БРЪКАЧЄ** *ч.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу... почєнше... от моста Хасниш право до обрьшїа потока Брькачєлоуи, и от обрьшїа Брькачєлоуи до обрьшїа потока Лоупои (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Брькачєлоуи** (1473 *BD* I, 183).

БРЪЛАД [1] *ч.* (47) *(назва ріки у Молдавському князівстві)* Бирлад: тѣмь мы видѣвши єго правую и вѣрную слоужбу до на(с)... дали єсмы ємоу... три сєла єдино сєло на кобылѣ... дроугоє сєло на оустїи жєравцѣ... а трєтїє сєло на брьладѣ (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); Тѧм мы видѧвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потврьдили єсмы ємоу... половина сєло на Брьладѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* сєло... мєжи **Брьлад** и мєжи Стєбник (1490 *BD* I, 387); *род. одн.* **Брьлада, брьла(д)** (1448 *Cost.* II, 324, 359; 1495 *BD* II, 63, 64); *знах. одн.* **Брьлад, брьла(д)** (1414 *DIR«A»* 441; 1429—1430 *BAM* 25; 1495 *BD* II, 63, 64); *ор. одн.* **бєрладо(м)** (1433 *Cost.* I, 359); *місц. одн.* **на (оу) Брьладѣ, брьладѣ, БрьладѦ** 27 (1414 *DIR«A»* 441; 1429—1430 *BAM* 25; 1433 *Cost.* I, 359; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 324; 1460 *BD* I, 41; 1469 *BD* I, 134; 1488 *BD* I, 362; 1495 *BD* II, 41; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **на (оу) брьла(д), Брьлад** 3 (1442 *Cost.* II, 101; 1449 *Cost.* II, 385; 1495 *BD* II, 43); **на Бєрладѣ** 1 (1488 *BD* I, 363); **на Бєрлад** 1 (1490 *BD* I, 394); ⟨**оу**⟩ **Бьрлад** 1 (1490 *BD* I, 394); **оу Брьладоу** 1 (1495 *BD* II, 41).

***БРЪЛАД** [2] *ч.* (21) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бирлад: а львовчѧнє што имуть поити до браилово... или у баковѣ или у бєрладѣ, тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); пи(с), оу брьла(д) (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали... оуси оубогїи людї от наш тръг от Бръład (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **Брьлада, Брьла(д), Брьлад** (1429—1430 *BAM* 25; 1434 *Cost.* II, 675; 1495 *BD* II, 63, 64); *дав. одн.* **Брьладоу** (1495 *BD* II, 63, 64); *місц. одн.* **оу Бєрладѣ, бєрладѣ** 4 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 274, 275); **оу Брьладѣ, брьладѣ** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* I, 41; 1495 *BD* II, 64); **оу Бєрлади** 2 (1435 *Cost.* II, 680; 1456 *Cost.* II, 790); **оу бєрла(д), Бєрлад** 2 (1460 *BD* II, 275; 1467 *Cost. S.* 69); **оу брьла(д), Брьлад** 2 (1439 *Cost.* II, 714; 1495 *BD* II, 64).

Див. ще ***БРЪЛАДСКИИ** (брьладскии тръгъ).

***БРЪЛАД** [3] *ч.* (2) *(назва озера у Молдавському князівстві):* А пак оу озєро оу Брьлад, що на оустїє Жєроула, да имаєт съ паном Тоадєром писарєм нашим оба чътврътоую част (Сучава, 1496 *BD* II, 89).

ФОРМИ: *род. одн.* **Брьлада** (1496 *BD* II, 89); *місц. одн.* **оу Брьлад** (1496 *BD* II, 89).

***БРЪЛАДСКИИ** *прикм.* (3): дає(м) виданїє твоєи мл(с)ти, ажє осташѧ ваши людїє... оу виноу прѣ(д) соу(д)ци брьла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675);

брьладскии тръгъ (1), тръгъ брьладъскыи (1) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бирлад: дали єсми монастырю о(т) быстрици... мыто о(т) брьладского тръга (б. м. н., 1422 *DIR* fig. 35); а мы єсми дали нашємоу миломоу братоу, стєфаноу воєводи... городъ кєлїю... и дєржавоу о(т) тоутовоу и тръгъ брьладъскыи съ усєю волостию (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **брьладского** (1422 *DIR* fig. 35); *знах. одн. ч.* **брьладъскыи** (1435 *Cost.* II, 682); *ор. мн.* **брьла(д)ски** (1434 *Cost.* II, 675).

Пор. ***БРЪЛАД** [2].

***БРЪЛАДСКЪ** *див.* ***БРЪЛАДСКИИ.**

***БРЪЛАДЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* єщє єсмы ємоу дали шєсть чєлѣ(д) циганскы(х), на имѣ брьлада и доумитра и боуздоугана и костє и микоулица и пичорога (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *знах. одн.* **брьлада** (1446 *Cost.* II, 238).

***БРЪЛАДЪСКИИ** *див.* ***БРЪЛАДСКИИ.**

***БРЪЛАЗЄЛЪ** *див.* ***БРЪЛЪЗЄЛЪ.**

***БРЪЛЄЩЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) тѣмь сєла(м) *(в ориг.* сєлала(м).— *Прим. вид.)*... на могилоу оу гл⟨одъ⟩, та о(т) толѣ... до хотарь брьлєщы(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *дав.* **брьлєщы(м)** (1428 *Cost.* I, 209).

***БРЪЛИНСКИИ** *прикм.* (5) *(пор.* Брьлинци *у Молдавському князівстві):* били дани тоти н҃ цр҃кви ис попи... и҃ цр҃ко(в) бръли(н)скаѧ (Сучава, 1490 *DC* 147);

Брьлинскии потокъ (3), потокъ Брьлинскии (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотар Драгомирєщєм, що соут на оустїє Брьлинского потока, из вєрха... става Крьлижаном, да єст оусє долоув потоком Брьлинскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Брьлинского** (1499 *BD* II, 153, 154); *ор. одн. ч.* **Брьлинскым** (1499 *BD* II, 155); *наз. одн. ж.* **бръли(н)скаѧ** (1490 *DC* 147).

***БРЪЛИЧКА** *ч.* (1) *(особова назва):* мы боѧрє... алєксандра воєводы... па(н) горaєцъ и бра(т) єго станисла(в), па(н) бръли(ч)ка... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бръли(ч)ка** (1421 *Cost.* I, 142).

БРЪЛИЧЪ *див.* **БЫРЛИЧЬ.**

БРЪЛИЧЬ *див.* **БЫРЛИЧЬ.**

БРЪЛЪДЄСКОУЛ *ч.* (2) *(особова назва):* А такожде прїиде прѧд нами... слоуга наш Бълко Брьлъдєскоул... и продал одноу пасикоу... слоугам нашим (Сучава, 1483 *BD* I, 274—275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Брьлъдєскоул** (1483 *BD* I, 274); *дав. одн.* **Брьлъдєскоул** (1483 *BD* I, 275).

***БРЪЛЪДЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврьдили єсмо имъ... монастиръ, на оустиє брьлъдєцѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *род. одн.* **брьлъдєцѣ** (1448 *Cost.* II, 324).

***БРЪЛЪЗЄЛЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потврьдили єсми ємоу... сєла... на имѧ броудоурєщи... и на връ(х) брьлазєла бозїанє (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); Тѣм мы видѣвшє их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... потвєрдили єсмо им... сєла на имѣ Броудоу⟨рєщїи⟩... и Сакалышєщїи на Бырлъзєлоу (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **брьлазєла** (1436 *Cost.* I, 475; 1467 *BD* I, 118); *місц. одн.* **на Брьлъзєлѣ** 1 (1467 *BD* I, 119); **на Бырлъзєлоу** 1 (1469 *BD* I, 134).

БРЪЛЪЛЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* и досталосѣ мърини, оу єи ча(ст), сєла, на доумитрѣ, на имѣ шо(л)дѣнїи и брьлълєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **брьлълєщїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***БРЪЛЯ** *див.* **БЫРЛѦ.**

БРЪНДОУШЄ *ж., невідм.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Шєрбан и Брьндоушє, нєпоата Жоуржа Шєканоула...и продали свою правоую отниноу (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

***БРЪНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩... на имѧ... брънє⟨щ⟩и (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).
ФОРМИ: *наз.* **брънє⟨щ⟩и** (1429 *Cost.* I, 248).
***БРЪНЗА** *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* били дани тоти ѝ цр҃кви. . Єі цр҃ко(в) ис попо(м) оу бръизи (Сучава, 1490 *DC* 147).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу бръизи** (1490 *DC* 147).
***БРЪСА** *ж.* (4) *(назва адміністративно-територіальної одиниці у Молдавському князівстві):* прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ... и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); мы Стєфанъ воєвода... чиним знаменито... оже... дали єсми сєс наш лист прїѧтелєм нашим, оусим Брашовѣном и оусим коупцєм и оусєи зємли от Бръсѣ (Сучава, 1458 *BD* II, 261).
ФОРМИ: *род. одн.* **бръсѣ, Бръсѣ** (1437 *Cost.* II, 709; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261).
***БРЪСАНОВЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прѧд нами... дочка Петра спътарѣ... и продала... половина сєло... Мъріи, дочки Бръсанова (Сучава, 1495 *BD* II, 76).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Бръсанова** 1 (1495 *BD* II, 76); *зам. дав.* продала Мъріи, дочки **Бръсанова** 1 (1495 *BD* II, 76).
Пор. **БАРСАНЪ.**
***БРЪСАНЪ** *див.* **БАРСАНЪ.**
***БРЪСОВСКИИ** *див.* ***БРАШОВСКИИ.**
***БРЪСОМѢНЄ** *див.* **БЪРСОМѢНЄ.**
***БРЪТАНОВЪ** *див.* **БРАТАНОВЪ.**
БРЪТЇЄЩИ *див.* **БРАТЇЄЩИ.**
БРЪТЇЄЩІИ *див.* **БРАТЇЄЩИ.**
БРЪТОУЛЄЩІИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... чиним знаменито... оже... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли... сєла на имѣ Брътоулєщіи и Фєдєлєшаніи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).
ФОРМИ: *наз.* **Брътоулєщіи** (1491 *BD* I, 445).
***БРЪТѦЄВИЧЪ** *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**
***БРЪХЄЧЬ** *див.* ***БЄРХѢЧЬ.**
БРЫЛѦРЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были судьѣ и свѣдци паиѣ ходко чємерь... и голобутъ и брылѧрь (Зудечів, 1411 *P* 80).
ФОРМИ: *на. одн.* **брылѧрь** (1411 *P* 80).
***БРЫЧНОЕ** *с.* (1) *(назва урочища у Подільській землі):* тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы: одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго, а гостынцемъ... до рики Згару, нижей урочища Брычнаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **Брычнаго** (1430 *ГВКЛ* 8).
***БРЬДЬЦЄЛЪ** *див.* **БРЪДЪЦЄЛЪ.**
***БРЬЛАДЪ**[1] *див.* **БРЪЛАД**[1].
***БРЬЛАДЪ**[2] *див.* ***БРЪЛАД**[2].
***БРЬЛИЧЪ** *див.* **БЫРЛИЧЬ.**
***БРЬХЄЧЬ** *див.* ***БЄРХѢЧЬ.**
***БРѢГЪ** *ч.* (5) (*цсл.* брѣгъ) **1.** берег (4): мы романъ воєвода молдавьскии и дѣдичь оусєи зємлѣ волошьскоі о(т) плонины аже до брєгу морѧ... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка м⟩огила копана (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).
2. кінець, краї (1): а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ на полку а о(т) ближьшего рєчєного бука ѧко стоить на брєгъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *P* 68).
ФОРМИ: *род. одн.* **брєгу** (1393 *Cost.* I, 13; *Cost.* II, 607); *знах. одн.* **брѣгъ** 2 (1414 *Cost.* I, 111); **брєгъ** 1 (1404 *P* 68).
Див. ще **БЄРЄГ.**
БРѢСТЬСКИИ *прикм.* (2) *(пор.* Brześć Kujawski *у Польщі):* Мы воицєхъ з бж҃иєи мл(с)ти ярцибискупъ гнєзденскии... янъ з лихинѧ брѣстьскии ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои и дѣтємъ єго (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брѣстьскии** (1433 *P* 122).
БРЯН *див.* **БРѦН.**
БРЯНСКИ *прикм.* (1) *(пор.* Брянськ *у Чернігово-Сіверській землі):* а то(т) дє манасты(р) печє(р)скіи з приділами своими... и з ынши(ми) трємя монастыри Сивє(р)скои зємли чє(р)ниговски, брянски, новгоро(д)ка сивє(р)ского... былъ з вєко(в)... самъ в сєбѣ ставропигія (б. м. н., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брянски** (1481 *ГПМ*).
БРѦН, БРЯН *ч.* (2) *(особова назва):* а при том был кн⟨ѧ⟩зь Василєй Лукомский... а пан Дорг, а пан Брѧн (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А при том былъ: княз Михайло Сенъкгушковичъ... панъ Андрушко Матецкий, панъ Брян Радовицкий (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Брѧн, Брян** (1448 *AS* 1,44; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).
***БРѦСЛАВЛЬ** *див.* ***БРАСЛАВЛЬ.**
БРѦСЛАВСКИИ *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**
***БРѦСЛАВЪСКИИ** *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**
БРѦЦСЛАВСКИЙ *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**
***БУБЄЛСКИИ** *див.* **БЫБЄЛЬСКИИ.**
БУБЕНЪ *ч.*(2)*(особова назва):* И князь Костянтинъ перед нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ Суморокъ доброволно зъ сукни безъ имѣней (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Бубенъ** (1495 *АЛМ* 83); *род. одн.* **Бубна** (1495 *АЛМ* 83).
***БУБНОВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бубнів: **н** я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог... записую жонѣ своей Мари: Стволовичи... Бубнов, Горѣчов (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Бубнов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).
***БУБНОВЫЦЯ** *ж.* (2) *(назва долини у Подільській землі):* а одъ долыны Бубновыци черезъ лисъ стежкою до долыны Лоточное, где также есмо грань на явори вытесалы и копецъ учыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **Бубновыци** (1430 *ГВКЛ* 8).
***БУГАЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ ⟨лѣсъ⟩ бугаєвъ *див.* **ЛѢСЪ.**
ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **бугаєвомъ** (1459 *P* 171).
БУГАИЧОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму... єдно сєло... на имѣ бугаичовци (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).
ФОРМИ: *наз.* **буганчовци** (1446 *Cost.* II, 241).
***БУГДАНЪЧИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* **н** мы єсмы тому исному мишєви и єго дѣтємъ дали єсмы фєцєви(ч) дворищє и бугданъчича оу новосѣльцєхъ на вѣки (Перемишль, 1390 *P* 175—176).
ФОРМИ: *род. одн.* **бугданъчича** (1390 *P* 176).
***БУГЪ** *ч.* (1) *(назва річки)* Західний Буг: сє я князъ юріа холмъскии... придали єсмо к ц҃ркви б҃жои... сєла стрижово... цуцнєво з обєма бєрєги обаполъ бугу (Холм, 1376 *P* 22).
ФОРМИ: *род. одн.* **бугу** (1376 *P* 22).
БОУД, БОУДИ *спол.* (2) *(зв'язує члени речення) (розділово-перелічувальний, чергується із сполучниками* а л ю б о, и л и) або, чи то: Ино хто исказить тотъ обычаи злостивыи пріказоуємы... абы каждыи соудья и староста... колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бероуть боуди сє конї алюбо волы алюбо што иноє абы того межї собою нє дєлали (!) (XV ст. *BC* 11—11 зв.); А кто би хотил пороушити сїє наше данїє, *боуд* ми сами или боѧрє наши или боуд кто, таковыи да єст проклѧтъ от господа бога (Бистриця, 1457 *BD* I, 5).
БОУДА *ч.* (6) *(особова назва, молд.* будэ «буда»): а на то єстъ вѣра ... пана тадора постєлника и вѣра пана боуда столника (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); И оуставши наши слоуги... та заплатили оуси тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ и сєстри єго Моуши и братаничю их Боуди (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боуда** 3 (1488 *BD* I, 361; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); *зам. род.* вѣра пана **боуда** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн.* **Боуди** (1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175).

БОУД ГДЄ, БОУДИ ГДЄ *присл.* (12) **1.** *(вказує на невизначене місце)* будь-де, де-небудь (10): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м) обомъ... селищє... и съ въсѣмъ трънїє(м) що соу(т) близко милѣтина и на поли боу(д) гдє оу томъ хотари вєздє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати... а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонено, и бєз мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 96); мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми... листь... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои в̃ мажи по рыбу... или на озєра или боу(д) гдє оу нашєи зємли (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

2. *(вказує на напрям дії)* будь-куди, куди-небудь (2): А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнєт нѣкоторїи боярин или слоуга кроулѣ єго милости до нас, или боуд гдє до нашєи зємли... тот бы имал одослати сѣ до своєго господарѣ... просѣчи соби мироу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

Див. ще **ВАРЄ ГДЄ.**

***БОУДЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмжє мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми ємоу, оу нашєи зємли... сєла на ковръ-лоую... и боудєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *знах.* **боудєщи** (1448 *Cost.* II, 355).

БОУДЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Дашкоу... дроугоє сєло на имѣ Боудєщїи, тиж на Чорном потоцѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз.* **Боудєщїи** (1488 *BD* I, 323); *род.* **Боудєщи** (1488 *BD* I, 323).

БОУДИ *див.* **БОУД.**

БОУДИ ГДЄ *див.* **БОУД ГДЄ.**

***БУДИ КОТОРЫИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

БОУДИ КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БОУДИЛЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Будилів: и тако(ж) потвєржаємь єму єго сєла... по(д)ли снѧтина, на имѧ гавриловци, и выше о(т) боуди(л)чи, на имѧ половина шировци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **боуди(л)чи** (1453 *Cost.* II, 472).

БОУДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Буденець: тѣмжє мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... сєла на имѣ собранєцъ... и боудинци (Хотин, 1435 *DIR «A»* 465).

ФОРМИ: *наз.* **боудинци** (1435 *DIR«A»* 465).

БОУДЇ КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БОУДЇ ЩО** *займ.* (41) будь-що, що-небудь: а што привєзєтъ изъ бєсарабъ или пєрєць, или баволну, или будь што, отъ В̃ї кантари, у баковѣ, полърубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); да платѧ(т) о(т) таръ по Д̃ гро(ш) по всєи нашєи зємли и по всѣ(х) мыто(х) боу(дї) що боудє(т) оу таръ опро(ч) соукна (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); варє кого он пошлет от слоуг монастирских... с потрѣбами монастирскими до Кєлїи, или житомъ, или мєдомъ, или по рибоу, или пак боуд ис чимъ, а мито да нє имают платити (Путна, 1471 *BD* I, 159); А кто имет бантовати тых люд от тыхь сєл, боуд оу чєм... тот оузрит вєликоє казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боу(дї) що** (1437 *Cost.* II, 709); *дав. одн.* **бу(д) чємоу** (1463 *Cost. S.* 45); *знах. одн.* **боуд що, боу(д) що** 20 (1443 *ПГСММ;* 1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *Cost.* II, 789; 1458 *BD* I, 9; *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 96 і т. ін.); **будь што** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **боуд што** 1 (1434 *Cost.* II, 668); *ор. одн.* **боудї чимъ** 1 (1440 *DBA* 32); **боу(д) чимъ** 1 (1448 *Cost.* II, 362); **боуд нс чимъ** 1 (1471 *BD* I, 159); *місц. одн.* **боуд, боу(д) оу чєм (чємъ, чємь, чє(м)** 12 (1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1452 *Cost.* II, 760; 1454 *Cost.* II, 517; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; 1463 *Cost. S.* 45; 1472 *DIR«A»* 530; 1475 *BD* I, 200); **бу(д) оу чєму** 1 (1449 *Cost.* II, 743—744).

Див. ще **ВАРЄ ЩО, *ШТО БУДЪ.**

!БУД КАКАКОЄ ⟨БУДЬ КАКОЄ⟩ *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУД КАКЇИ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУД КАКЫ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУД КОЛВЄ КТО** *займ.* (1) будь-хто, хто-будь, хто-небудь: єстли бы сѣ пригодїло нѣкоторомоу подданномоу, или боуд комоу от зємлѧх кролѣ єго милости и прєдрєчєных братїях єго милости, боуд колвє комоу котораѧ кривда и шкода от подданников наших... таковїи... да имает жадати справєдливост от старост хотинскых и чєрновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *дав. одн.* **боуд колвє комоу** (1499 *BD* II, 424).

Див. ще **БОУДЬ КТО, ВАРЄ КТО.**

***БОУД КОТОРИИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

***БОУД КОТОРЫИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

БОУД КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БУДОВАНЄ** *див.* ***БУДОВАНЬЕ.**

***БУДОВАНЬЕ** *с.* (2) **1.** *(дія)* будування (1): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему потвердили листомъ нашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

2. ⟨?⟩ (1): Пани Михайловаѧ повєдила, ижъ за вєликого кнѧзѧ Швитрикгайла коли мой пан сына крєстил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **будованье** 1 (1410 *АкВАК* XI, 5); **боудованє** 1 (1478 *AS* III, 17).

БУДОЕЛЕ *с.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы, Стєфан воєвода...⟨знамєни⟩то чинимь... ожє... дали и потвръдили єсми... нашему монастирю... на Прутѣ єдно озеро... на имѣ Будоеле (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Будоеле** (1473 *ШКН* 165).

***БУДОРОЖЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Будераж: Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божоє пры церкви соборной, даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село ... Будорожъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Будорожъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI,3).

БОУД ТО *част.* (1) *(підсилювальна)* навіть: а тє(ж) бы кто имє(л) твєрдостї наши алюбо наши(х) прє(д)ковъ, а на то спѫскаютсѧ нє хотєли бы къ правоу стати боу(д) то во дѣди(ч)ны(х) ре(ч)хъ, тогды мы ты(и) твєрдостї о(т)зывавы (!) а нї во што оборочаи (!) (XV ст. *ВС* 15 зв.).

БУДУЛЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* боудити): мы боѧрє господарѧ нашєго алєксандра воєводы... па(н) иваны(ш)... па(н) буду(л) знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); тѧм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсми єму... сєла, на имѣ... прокопѣни съ млиномъ и избищчу, гдє є(ст) данило и будулъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **будулъ, буду(л)** (1421 *Cost.* I, 142; 1455 *Cost.* II, 540).

***БУДУЧИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БУДУЧИИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БУДУЧІЙ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

БУДУШЧИИ, БУДУЧЫ *прикм.* (120) майбутній, будучий (5): а записали єсьмо тые дѣла вѣчнє и непорушнє въ сій вѣкъ и въ будучій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2);

А кто имъ пороушит и разорит, того да побиетъ богъ зде телом, а въ бъдъщым (*в ориг.* бъдъдещым.— *Прим. вид.*) вѣцѣ доушеа (Сучава, 1466 *BD* I, 106); а хто учнє(т) устоупатися... до боуди на нємь о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущей (б. м. и., 1481 *ГПМ*);

напотомъ будучии (25) *див* **НАПОТОМЪ**; напотымъ будучии (1) *див.* **НАПОТЫМЪ**: потємъ бѫдучни (1) *див.* **ПОТЄМЪ**; потомъ будучии (будущии) (66) *див.* **ПОТОМЪ**; потымъ будучии (1) *див.* **ПОТЫМЪ**.

2. (*у знач. іменника*) нащадок (1): А мнѣ кн⟨А⟩зю Семѣну мѣншому не вступати сА в тые имѣньА, ни дѣтемъ моимъ... ни будущым моимъ иє вступати сА в тые имѣньА, што сА достали брат⟨у⟩ моєму кн⟨А⟩зю Михайлу (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81);

потомъ будучни (20) *див.* **ПОТОМЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **будушчии** 2 (1395 *Cost.* II, 613); **будучы** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *род. одн. ч.* **будучого** (1389 *РЕА* I, 26); *знах. одн. ч.* **будучій** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **боудоущей** 1 (1481 *ГПМ*); *місц. одн. ч.* **въ** ! **бъдъдещым** (1466 *BD* I, 106); *дав. одн. ж.* **будущои** (1424 *Р* 99); *наз. мн.* **боудоучїн** 4 (1499 *BD* II, 420, 421, 422); *наз. мн. ч.* **боудоущїи** 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); **боудоучи** 2 (1485 *BD* II, 371; 1491 *AS* I, 97); *род. мн.* **боудоучих** (1499 *BD* II, 419); *дав. мн.* **будучнм, будучнмъ, будучимь** 63 (1388 *ZPL* 103; 1393 *Cost.* II, 607; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1421 *Р* 95; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1492 *АЛМ* 30; *AS* III, 23; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **будущимъ, будущимь, боудоущнм** 21 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1413 *Р* 82; 1424 *Р* 99; 1437 *AS* I, 33; *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1439 *Cost.* II, 712; 1443 *Р* 144; 1446 *AS* I, 42; 1466 *AS* I, 60 і т. ін.); **будущымъ, будущым** 4 (1482 *AS* I, 80, 81); **будучымъ** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1499 *РИБ* 777); ! **будучи** 1 (1445 *Р* 150); ! **бѫдацемъ** 1 (1439 *Cost.* II, 714); *зам. ор. мн.* **ис**... дѣтьми нинишними и потомъ **будучимъ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); с намѣсникы потомъ **будучнмъ** 1 (1395 *Cost.* II, 612); тѣми разы и потомъ **будучнм** ! (1403 *ДГМ*); *знах. мн.* **боудоучнх** 1 (1499 *BD* II, 420); *знах. мн. ч.* **боудоучиих** ! (1458 *Cost.* II, 815); **боудоучіе** 1 (1459 *Р* 172); *ор. мн* **будучими** 2 (1395 *Cost.* II, 612; 1470 *AS* I, 67); **боудоучимы** 1 (1499 *BD* II, 419); *місц. мн.* **на боудоучих** (1499 *BD* II, 424).

***БУДУЩИИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БОУДОУЩЇИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БУДУЩЫИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БОУД ШТО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**

***БОУД ЩО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**

БУДЪ КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БОУДЬ ГДЄ** *див.* **БОУД ГДЄ.**

***БОУДЬ КАКИ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БУДЬ КАКЇИ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУДЬ КАКОВЪ** *займ.* (1) будь-хто, хто-небудь: и оузвѣдаєтъ нашъ милы приатєль панъ дєтрихъ о наше злоє, боудь от ⟨как⟩ова и от которои стороны (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **боудь от ⟨как⟩ова** (1449 *Cost.* II, 746).

***БОУДЬ КАКЫ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУДЬ КАКЫИ** *займ.* (25) будь-який, який-небудь: а которы мытныкъ и двори(к) (!) или боу(д) каки рА(д)ца бы оучини(л) чєрє(с) иа(ш) ли(ст) ина(к) томоу шиа плати(т) (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); а коли бы хотѣ(л) бу(д) какіи бояри(н) нашъ, или дворни(к)... или бу(д) каки рѣ(д)цѣ, оузѣти о(т) ни(х) бу(д) що, или бантовати и(х).. то(т) оузри(т) великои казни и оургїю г(с)ва ми (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743—744); А коли привєзоут Ливовчанє соукна алибо боуд какы товаръ, а оу ных никто гвалтом без пинѣзеи ни один локот нє моглъ оузѣти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **боу(д) какы** 4 (1448 *ДГПР;* 1453 *Cost.* II, 461; 1458 *DIR«A»* 512); **боу(д) каки** 2 (1437 *DIR* № 8; 1449 *Cost.* II, 743); **боу(д).. какы** 1 (1448 *ДГПР*); **бу(д) какїн** 3 (1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **боу(д) какын** 3 (1439 *Cost.* II, 59; 1453 *ПГОВ*; 1455 *Cost.* II, 770); ! **бу(д) каки(х)** 1 (1452 *Cost.* II, 760); *знах. одн. ч.* **боуд какы** 2 (1437 *DIR* № 8; 1460 *BD* II, 275); **боуд какїн** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *наз. одн. с.* **бу(д) какое** 2 (1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 391); ! **бу(д) какакое** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *зам. наз. одн. ж.* ! **боу(д) какое** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *наз. мн. ч.* **бу(д) какии** 1 (1448 *DIR«A»* 491); **боу(д) каки** 1 (1456 *ГПХМ*); *род. мн.* **боу(д) о(т) какы(х)** (1455 *Cost.* II, 769); *знах. мн. ж.* **боу(д) какыи** (1439 *Cost.* II, 59).

Див ще ***ВАРЄ КАК**[1].

***БОУДЬ КОЛИ** *присл.* (11) будь-коли, коли-небудь: а кто о(т) ни(х) почнє(т) за то(т) хотарь бу(д) которою лихотою или свадою бу(д) коли то(т) заплати(т) завѧзку сто золоты(х) оухоскы(х) (!) (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); то(т) да заплати(т) завѣзкоу сто рубли срєбра, кто име(т) оуспомѣноути на калоугєри, за балошєщи, боу(д) коли и оу которы(х) днє(х) и часо(м) (!) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 562).

Див. ще **ВАРЄ КОЛИ.**

***БОУДЬ КОЛКО** *числ.* (1) (*неозначено-кількісний*) скільки-небудь: такожъ дали єсми ємоу одноу пасикоу... и такожъ варє где име(т) мочи поставити соби млины на котовцА, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

Див. ще **ВАРЄ КОЛИКО**[1], **ВАРЄ КОЛКО**[1].

***БУДЬ КОТОРИИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

***БОУДЬ КОТОРЫИ** *займ.* (23) будь-котрий, будь-який, котрий-небудь, який-небудь: кто почнє(т) свадою или тежєю или бу(д) которою лихотою... тоть заплатить завѣску тѣ(х) и роубли чистого срєбра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а кто сѣ покуси(т) тєгати бу(д) оу которы(х) днє(х) и часо(х)... то(т) тогди да заплати(т) завѣзск(у) (Васлуй, 1474 *РГС*); ⟨непрїятел⟩... да нє имает ни оу нас и иигдє оу нашеи зємли. жадного поживленїа. ⟨али⟩ боуд которим ⟨прїятелєм прїАтєлѣ нашєго вєликого кнѣзѣ и дѣтєм єго... мы и дѣти наши⟩ и поддан⟨нїи наши⟩ да смо добри и прави ⟨при⟩ятели (Сучава, 1499 *BD* II, 442).

ФОРМИ: *род. одн ч., с.* **боуд... которого** 1 (1490 *BD* I, 420): **боу(д)... котораго** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *дав. одн. с.* **боу(д).. которомоу** (1429 *DIR«A»* 455); *знах. одн. ч.* **боуд которого** 2 (1490 *BD* I, 392; 1492 *Cost. S.* 162); **боу(д)... которо(г)** 1 (1448 *Cost* II, 362): *місц. одн. с.* **боуд о котором** 1 (1470 *BD* I, 140); **буди... оу котором** 1 (1466 *BD* I, 96); *знах одн. с.* **боуд которое** (1458 *BD* I. 9); *род. одн. ж.* **боудь... которои** (1449 *Cost.* II, 746); *знах одн. ж* **боуд... котороую** 2 (1468 *BD* II, 301; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); ! **боу(д) ...которою** 1 (1470 *DIR«A»* 523); *ор. одн. ж.* **бу(д) которою** (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447); *род. мн* **боу(д)... которы(х)** (1439 *Cost.* II, 59); *дав. мн.* **боуд которим** (1499 *BD* II, 442); *знах. мн. с.* **бу(д)... котор(а)я** (1454 *Cost* II, 508); *місц. мн* **боуд, бу(д) оу которых (которы(х)** 2 (1459 *BD* I, 32; 1474 *РГС*); **боуд оу которих** ! (1460 *BD* II, 270).

БОУДЬ КТО, БУДЪ КТО, БОУД КТО, БОУДИ КТО, БОУДЇ КТО *займ* (281) будь-хто, хто-будь, хто-небудь (280): ⟨А по⟩ нашємъ животѣ кто иметъ быти господарь оу зємли Молдавскои, братїи нашихъ или от нашє плємА намъ будь кто то имъ да нєпорушать нашєго данья (Сучава, 1403 *RS* 338); А по нашємь животА, кто боудет господаръ нашеи зємли, от дѣтєи наших или от нашєго рода, или пак боуд кого богъ избєрєть господарєм быти... тот бы им нє пороушил нашєго даанїА и потвръжденїА (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176);

будь кто ин (1) будь-хто інший, хто-небудь інший, хтось інший: а по нашємъ животѣ, кто будет гспдрь

нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего племене или пак буд кто ин кого бъ изберет быти гспдремъ, у нашеи земли... тот щобы им непорушил нашего даания (Сучава, 1472 *Cost. S.* 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боуд (будь, будъ, буд) кто** 95 (1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *Cost.* I, 197; 1438 *Cost.* II, 27; 1442 *Cost.* II, 93; 1452 *Cost.* II, 426; 1462 *BD* I, 62; 1471 *BD* I, 165; 1472 *Cost. S.* 77 і т. ін.); **боудї кто** 6 (1436 *BAM* 29, 34; 1440 *DBAc* 32; 1441 *DBAc* 35, 38; 1443 *BAM* 41); *зам. знач.* богъ изберетъ... **боудь кто** 17 (1420 *Cost.* I, 136; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 145; 1452 *Cost.* II, 410; 1455 *Cost.* II, 526 і т. ін.); *род. одн.* **боуд... кого** (1457 *Cost.* II, 809, 811; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *BD* II, 420, 421, 424); *дав. одн.* **боуд комоу** (1499 *BD* II, 424); *знах. одн.* **боуд кого** 147 (1422 *Cost.* I, 150; 1432 *ДГВІН;* 1445 *Cost.* II, 226; 1456 *Cost.* II, 577; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 525; 1487 *Cost. D.* 7; 1495 *BD* II, 42, 43; 1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 176; *Cost. S.* 231 і т. ін.); **боуди кого** 3 (1479 *BAM* 62; *BD* I, 222; 1495 *BAM* 71); **будь кого** 1 (1486 *BD* I, 290); **боудоу кого** I (1458 *Mih. Doc.* 123); **боу(д)... ко(г)** 1 (1449 *Cost.* II, 386).

Див. ще ***БОУД КОЛВЕ КТО, ВАРЕ КТО.**

***БОУДЬ КУДА** *присл.* (1) будь-куди, куди-небудь: на то варе коли име(т) послати монастиръ тъи два вози по рибу на дунавъ или на езера или на блате(х) или на (д)нистри или боу(д) куда пошлю(т), а тотїе вози да не имаю(т) дати мыта нигде (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513).

***БОУДЬ ОТЪ КОЛѢ** *присл.* (1) звідки-небудь: а тако(ж) варе що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т)... мыто о(т) гривны (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

***БУДЬ ЧИИ** *займ.* (1) будь-чий, чий-небудь: а тако(ж) оу тои хота(р) десѧтиноу о(т) пчоли бу(д) чии буде(т) да имае(т) бере(т) десѧтину монастирском(у) рѣ(д)ци (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бу(д) чни** (1456 *DIR«A»* 511).

***БУДЬ ШТО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**

***БОУДЬ ЩО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**

БУДЯТИЧИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Будятичі: И мы дора(д)вши (!) сѧ с наши(м) кнїзи... дали есмо Емоу Село... оу воло(д)мерьскомъ повѣте боудѧтичи (Луцьк, 1451 *P* 158—159); а панъ Юшко Камка далъ пану Стецку Шишкиничу... село... на ймя Будятичи (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *наз.* **Будятичи** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах.* **боудѧтичи** (1451 *P* 159).

БУЖОР *ч.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... иаши слоуги Іон Сакша и непот его Оне... и продали... половина село от Хъндрещ, межи Боужор и межи Сѣка (Сучава, 1490 *BD* I, 385); Пакь господство мы даль съм имь чътири села... двѣ соуть на Боужорѣ, едно Доумбравѣне... дроугое Радотещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* межи **Боужор** (1490 *BD* I, 385, 386); *род. одн.* **Боужора** (1490 *BD* I, 384); *місц. одн.* **на Боужорѣ** (1499 *BD* II, 162).

БОУЗ *див.* **БОУЗѢ.**

БОУЗАТ *ч.* (3) *(особова назва, молд.* бузат «товстогубий», *болг.* буза «щока»): Ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привел оуси свои околни межїаши (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боузат** (1481 *BD* I, 258); *дав. одн.* **Боузатоу** (1481 *BD* I, 258).

БОУЗАЦИ, БОУЗАЦЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и еще есми потвердили монастирю ншем(у)... села моиастирска на имѣ телебѣчинци на серѣти... и на мо(л)давѣ боузаци (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522); мы стефан воевода... знаменито чинимъ... оже... даем и потверждаем... монастирю от Немца... села на имѣ: Дворенещи на Молдавѣ, и Боузацїи тиж на Молдавѣ (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *наз.* **боузаци** I (1470 *DIR«A»* 522); **Боузацїи** 1 (1482 *BD* I, 263).

***БОУЗДОУГАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, тур.* buzdaγan/baztaγan «палиця»): еще есмы емоу дали шесть челѣ(д) циганскы(х), на имѣ брълада и доумитра и боуздоугана и косте и микоулица и пичорога съ женами и дѧ(т)ми и(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боуздоугана** (1446 *Cost.* II, 238).

Див. ще ***БЪЗДЫГЪ.**

БОУЗЕЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы такождере и от нас есмо дали и потвърдили слоугам нашим... тотоу прѧдреченоую четвръторую част от село на Съратѣ на имѣ Боузещїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз.* **Боузещїи** (1495 *BD* II, 55).

БОУЗѢ, БОУЗЬ, БОУЗИ, БОУЗЪ, БОУЗ *ч., невідм.* (8) *(особова назва, молд.* бузэ «губа», *болг.* буза «щока»): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали есми... томоу свѧтомоу нашемоу монастироу... циганє на имѣ: Микоула съ челѣдею... и Боузѣ съ челѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310); И оуставше слоуга наш Тома Салче та заплатил оуси тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Іон Боузъ (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

***БОУКАТА** *ж.* (17) (*молд.* букатэ «шматок») діляика: ино мы видѣвше и(х) доброе произволеніе и лагодоу, также и мы есми дали томоу (!) боукатоу землю (!) монастырю нашемоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 410); А пак оу том також прїиде прѧд нами... слоуга наш Тома... и продал свою правоую отниноу... едноу боукатоу земли (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *дав. одн.* **боукати** 3 (1489 *BD* I, 373; 1493 *BD* II, 3; 1497 *BD* II, 100); **боукатѣ** 1 (1497 *BD* II, 99); *знах. одн.* **боукатоу** 12 (1452 *Cost.* II, 410; 1487 *BD* I, 297; 1489 *BD* I, 373; 1493 *BD* II, 3; 1497 *BD* II, 99, 100); *зам. дав.* хотарь тои **боукатоу** 1 (1487 *BD* I, 297).

BUKGRABIA *див.* ***БУРЪКРАБЪ.**

БУКОВИНА *ж.* (25) буковина, буковий ліс (24): а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... о(т) толѧ простѣ оу буковину могила а о(то)лѧ по краи боуковины горѣ до шеръбовьского хотарѧ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а хотарь... на верхъ хлоубокою долиноу... та оу ли(с) межи двама (!) полѣнами та боуковиною долоу до лоуковицкое хотарѣ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... наши слоугы... и продали... едноу пасикоу иа Кралигътоури, на краи боуковинн (Ясси, 1497 *BD* II, 99);

Лахова боукоувина (1) *див.* ***ЛАХОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* около (от)... **буковина** (1403 *RS* 338; 1488 *ДГСПМ*); *род. одн.* **буковины** 4 (1392 *Cost.* I, 7, 8; 1426 *Cost.* I, 178); **боуковини** 3 (1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 99, 100); *зам. знах.* по ! **боуковини** и... поток 1 (1491 *BD* I, 449); *знах. одн.* **боуковину, буковину** 8 (1392 *Cost.* I, 7; 1414 *Cost.* I, 111; 1428 *Cost.* I, 209, 224; 1491 *BD* I, 472; 1492 *Cost. S.* 162); ! **боковиноу** 2 (1414 *Cost.* I, 111; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. род.* до, о(т) **боуковину** 3 (1428 *Cost.* I, 224; 1491 *BD* I, 456); *зам. дав.* къ **боуковиноу** I (1492 *Cost. S.* 162); *ор. одн.* **буковиною** 5 (1403 *RS* 338; 1431 *Cost.* I, 317; 1439 *Cost.* II, 41; 1443 *ПГСММ*; 1488 *ДГСПМ*); **боукоувин⟨о⟩ю** I (1495 *BD* II, 63).

Див. ще ***БОУКОВИНКА.**

***БОУКОВИНКА** *ж.* (1) буковина, буковий ліс: ⟨а хо⟩тарь емоу... на краи доубровѣ... та на нижною боуковиноу, та о(т) конець тою боук⟨ов⟩инкы иснижe доловь дѣло(м) до нижe поутѣ что иде(т) о(т) хлапещи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

ФОРМИ: *род. одн.* **боук⟨ов⟩нкы** (1414 *Cost.* I, 111). *Див. ще* **БУКОВИНА.**

***БОУКОВѢНА** *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* Там мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвердили есми... села... и на верх Смилѣ млин где был млин Делцагь Петра, оу Боуковѣне (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Боуковѣне** (1468 *BD* I, 130).

***БОУКОУВИНА** *див.* **БУКОВИНА.**

***БОУКОУРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* то є(ст) хотарь о(т) боукоурещь (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *род.* **боукоурещь** (1427 *DIR«A»* 450).

БУКУРОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* іо романь воевода... даль есмъ... слузѣ нашему иванышю витазю... г села на серетѣ... имена селомъ чюрсачвъцы (!) и владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *наз.* **букуровци** (1392 *Cost.* I, 7).

***БУКЪ** *ч.* (5) бук: а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ (Галич, 1404 *P* 68); а хотарь... на еди(н) топо(л)... о(т)толѣ... на еди(н) боу(к) знамена(н) що є(ст) бли(з)ко великои дороги (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **бука** (1404 *P* 68); *знах. одн.* **букь, боу(к)** (1404 *P* 68; 1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **буко(м)ъ** (1404 *P* 68).

***БОУЛБОАКЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві, молд.* булбоакэ «вир, коловорот, яма»): а хота(р) томоу селоу... да ес(т)... прости до албиии... и чере(с)... боуковиноу оу боулбоакъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боулбоакъ** (1428 *Cost.* I, 224).

Див. ще ***БОУЛБОКА.**

***БОУЛБОКА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві, молд.* булбоакэ «вир, коловорот, яма»): А хотар томоу... селоу... да ест... на копаноу могилоу, от толѣ черес цариноу на копаиоу могилоу, що ест над боулбокоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боулбокоу** (1499 *BD* II, 148).

Див. ще ***БОУЛБОАКЪ.**

***БОУЛГАКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* bulγaq «заколотник»): Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знаменито... што(ж) небожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стомоу николе поусты(н)скомоу манастырю половиноу селища ивоии(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боулга(к)** (1499 *ПИ* № 3).

***БУЛХАКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ грѣла Булхакова *див.* **ГРЪЛА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Булхакова** (1473 *ШКН* 165).

БОУЛШЕ *див.* **БОЛШЕ.**

***БОУЛШИИ** *див.* ***БОЛШИИ.**

***БОУНГА** *ч.* (9) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана боуиги комиса (Сучава, 1443 *Cost.* II, 129); а на то є(ст)... вѣра пана бунгы комиса (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *род. одн.* **боунги** 6 (1443 *Cost.* II, 120, 129, 132, 141; *ВАМ* 41; *ПГСММ*); **боунгы, бунгы** 3 (1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 145; 1446 *Cost.* II, 238).

! **БОУО** ⟨БОУОРЪ?⟩ (1): а хотар... почєнши отъ оусти лопатнои... на доубъ а что опа с боуо (!) на немъ та врѣхомъ дѣла (б. м. и., 1500 *SD* 7).

БОУОРИ *мн., невідм.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* И єщї есмо дали и потвръдили томо⟨у⟩... монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю, що єст около монастир, починши от верх Никида... на верх дила от Рачила, та дѣлом долоу до Боуори, где били лозници (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

BUORINUŁ *див.* ***БОУОРѢНОУЛЪ.**

БОУОРОУ *ч., невідм.* (1) *(молд.* боур «зубр») вирізаний на дереві межовий знак: а хотарь... чере(с) долиноу на сто(л)поу та на доу(б) знамеиа(н) що є(ст) на не(м) боуороу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

Див. ще **БОУОРЪ.**

БОУОРЪ *ч., невідм.* (2) (*молд.* боур «зубр») вирізаний на дереві межовий знак: А хотарь тоє село... да єст по коуда хотарил... пан ⟨Мик⟩отъ... поченьше от рѣцѣ Бистрица оу єдн⟨а⟩ могилъ копана... от толѣ горѣ оу єдинь доуб съ боуоръ (Сучава, 1479 *BD* I, 221); а хотарь... до крьници доумитрови о(т) толѣ попоу(д) оубочи... на еди(н) ли(п) що є(ст) на не(м) боуо(р) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

Див. ще **БОУОРОУ**

***БОУОРѢНОУЛЪ** *ч.* (9) (*особова назва, молд.* боур «зубр»): А на то єст... вѣра болѣр наших: в. п. Маноила... в. п. Боуорѣноула комиса (Сучава, 1458 *BD* I, 20); а на то є(ст)... вѣра пана боуорѣноула (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Buorinuł** 1 (1465 *GL* 176); **боорѣну(л)** 1 (1467 *Cost.* 69); *род. одн.* **Боуорѣиоула, боуорѣноула** (1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28, 36; 1465 *BD* I, 88; 1469 *BD* I, 134; 1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 522).

Див. ще **БОУОРѢНЪ.**

БОУОРѢНЪ, БОУОРѢНЬ, БОУОРАН *ч.* (18) (*особова назва, молд.* боур «зубр»): и на тоє... вѣра пана іона боуорѣна (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509); А при том марторіа сам господства ми выш(є) писанны Стефан воевода, и наши бояре... пан Боуорѣнь комис, и ины бояре (Ясси, 1459 *BD* I, 32); А на то єст... вѣра бояр наших... в. п. боуорѣна, в. п. Стецка Дъмъкоуша (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боуорѣнъ, Боуорѣнь** 5 (1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 52, 56; 1466 *BD* I, 113, 115); **Боуоран, боуорА(н)** 2 (1462 *BD* I, 54; 1466 *DIR«A»* 519); **Боорян** 1 (1468 *BD* I, 126); *род. одн.* **боуорѣна** 9 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ;* 1458 *BD* I, 6; *DIR«A»* 512; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *BD* I, 117, 119; 1468 *BD* I, 130); **БоуорА(н)** 1 (1467 *BD* I, 121).

Див. ще ***БОУОРѢНОУЛЪ.**

БОУРАЄ *ж., невідм.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи слоуга наш Миклѣ и сестри его Мълинъ и Боурае... жаловали есмы их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 39).

***БОУРГАРЪ** *ч.* (4) (*свн.* burger) 1. *(житель міста)* міщанин, громадянин (3): мы петръ воевода... знаменито чиним... оже пришли перед нась наши приАтелеве, боургаре Ливовскїи... и просили нас, абыхом имь мыта полехчнли (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); мы Стефанъ воевода... чиним знаменито... оже пришли перед нас наши прїАтелеве, боургаре Ливовскии... и просили нас абыхом имъ мыта полехчили (Сучава, 1460 *BD* II, 272).

2. міський радник (1): а ли(ст) есми дали бръгароу михаеви (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бръгароу** (1437 *DIR* № 8); *наз. мн.* **боургаре** 2 (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272); **бръгаре** I (1460 *BD* II, 276).

Див. ще **БОУРГОУРЪ, *ПРЪГАРЪ.**

БОУРГОУРЪ *ч.* (1) (*свн.* burger) міський радник: прїиде къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашева... на имА па(н) де(к) хано(с) (!) и па(н) боургоуръ михи(л) и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боургоуръ** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***БОУРГАРЪ** 2, ***ПРЪГАРЪ.**

***БОУРГЪМИСТРЪ** *див.* **БОУРЪМИСТРЪ.**

***БУРЕМЛЯ** *ж.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Баремель: у Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большей не надобе... Въ Золочовѣ не надобе, у Смыковѣ не надобе, въ Буремли не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Буремли** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

БУРЄМСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а при ⟨томъ⟩ были:

ключникъ луцкий Богдан Сєнкович Гоский... кн⟨ѧ⟩зь Лєв Буремский (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Буремский** (1494 *AS* I, 102).

БОУРЄЩІИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* И пак дадох... господство ми... свѧтеи монастири Тазлове сь єдино сєло именим Боурєщіи на Сърет (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз.* **Боурєщіи** (1491 *BD* I, 464).

***БУРКОВЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)* Бурківці: и мы порадив сѧ з нашими кн⟨ѧ⟩зи и п⟨а⟩ны... дали єсмо тому предреченому Каленику оу житомирском повєте сєло Бурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Бурковцы** (1437 *AS* I, 34).

***БОУРМИСТРЪ** *див.* **БОУРЪМИСТРЪ.**

БУРСУКОВЦЫ *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Борсукн: матка н⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и сєла Манєв... Бурсуковцы... Рѧшнєвка (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); записалъ былъ мнѣ дѧдѧ мой имѣнье... Передмиркоу, а Борсоуковци (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз.* **Бурсуковцы** (1463 *AS* I, 55); *знах.* **Борсоуковци** (1482 *AS* I, 79).

***БУРЧИКЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и єщє єсми єму дали и потвърждаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ... где є(ст) ходо(р) бурчи(к) и пониже бурчика, где бы(л) бѣрки(ш) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бурчи(к)** (1445 *Cost.* II, 212); *род. одн.* **бурчика** (1445 *Cost.* II, 212).

Див. ще ***БОУРЧОУКЪ.**

***БОУРЧОУКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* burčuq «зморщений», *тур.* burčaq «кучерявий»): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... далн єсми и(м)... обомъ... сєлище... и млинъ на милѣтинѣ... где бы(л) ходор боурчоу(к) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боурчоу(к)** (1443 *Cost.* II, 144).

Див. ще ***БУРЧИКЪ.**

***БОУРЧОУЛЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана боурчоула комиса и вѣра въсѣ(х) болѣръ наши(х) мо(л)давскы(х) (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **боурчоула** 2 (1442 *Cost.* II, 88, 97); **боурчюла** 1 (1442 *Cost.* II, 93).

***БУРЪКРАБЪ** *ч.* (5) (*стп.* burgrabia, *свн.* burc+grave) *(заступник кастеляна — наглядача замку, пізніше старости в місті)* бургграф: Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd (Галич, 1413 *GL* 48); ино хто исказить тотъ обычаи злостивыи прїказоуємы... абы каждыи соудья и староста и воєвода боуръкропѧ и оправъца колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того межї собою не дєлали (!) (XV ст. *BC* 11—11 зв.); а дасть ли ми коро(л) єго мїсть... держѧниє прорєчєныхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и ѧзъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д) а ни бурькрабъ а никоторого старьшєго по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣрє(н) быти королєви єго мїсть и корунѣ польскои и мнѣ ихъ слузѣ (Кременець, 1434 *P* 131).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Burgrabia** 1 (1413 *GL* 48); **Bukgrabia** 1 (1413 *GL* 48); **боуръкропѧ** 1 (XV ст. *BC* 11); *знах. одн.* **Burgrabiv** 1 (1413 *GL* 48); **буръкрабъ** 1 (1434 *P* 131).

БОУРЪКРОПѦ *див.* ***БУРЪКРАБЪ.**

***БУРЪКУЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

БОУРЪМИСТРЪ *ч.* (4) (*стп.* burmistrz, burgmistrz, *свн.* bürge-, burge-, bürger-, burgermeister) *(виборний голова міської ради середньовічних міст за магдебурзьким правом)* бургомістр: мы Стєфан, воєвода... свѣдомо чинимь... ожє... даєм и дали єсми сєс наш лист глєитовный... паноу боургъмистроу и оусим паном и чєсником радцѧм и оусим коупцєм з мѣста Ливовского... на то яко да єст им волно... прїити к нам до нашєи зємли (Ясси, 1463 *BD* II, 295); а они стали и боурьмистръ исъ старшими оузѧли тыє паробъцы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho kotory ze on maiet podłe mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боуръмистръ** (1481 *BD* II, 365); *дав. одн.* **боургъмистроу** (1463 *BD* II, 295); *ор. одн.* **burmystrom** (1500 *ДПЖН*); *дав. мн.* **боурмистро(м)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

БОУРѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* буря): а на то свѣдкове... пан прокоп... пан мартин боурѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боурѣ** (1456 *Cost.* II, 791).

БОУСТѢНОУЛ *ч.* (1) *(особова назва)* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прѧд нами... слоуги наши Лазоръ Пискоу... и Лазоръ, с нъ Мъроушчин, съ своими братїами: Михоул, и Мирча, и Марко, и Козма Боустѣноул... и продали свою правою отнноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боустѣноул** (1483 *BD* I, 269).

***БУСЧА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Буща: даємо надто подъОстрогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бусчу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

БУТ *ч.* (2) *(особова назва):* А при том былъ... пан Бут, а пан Тохрин (Ровно, 1483 *AS* I, 82); па(н) ма(р)тинъ хрєбтови(ч)... проси(л) в насъ дву(х) чївковъ... на (и)мѧ боутѧ а дробышъца (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бут** (1483 *AS* I, 82); *знах. одн.* **боутѧ** (1497 *ПМХ*).

***БУТАШЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу(ю) до на(с)... дали... єсми ємоу... на кра(с)нои щоувєѧни о(т)нина єго, що сѣ да(л) бута(ш) по своєю доброю волєю (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бута(ш)** (1456 *Mih.* 213).

БУТИН *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Бутин: а кн⟨ѧ⟩зю Солтану... в збаразском повѣтє: Олєксинєц, Островєц, Бакота, два Бутины (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к город(у) к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ: Олєксинѣць... а Бакота, а Бутин (Вишнівець, 1482 *AS* 1, 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бутин** (1482 *AS* I, 81); *наз. мн.* **Бутины** (1463 *AS* I, 55).

***БУТЫР** *ч.* (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* а здес по Бутыр и по Виноградную гору (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бутыр** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***БОУТЬ** *див.* **БУТ.**

***БОУХАИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., укр.* бугай, *тюрк.* buγa): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... оуси непотовє ласлъоа боухаича, жаловали єсмы и(х), особною нашєю мї(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost D.* 36—37).

ФОРМИ: *род. одн.* **боухаича** (1491 *Cost. D.* 37).

БОУХТѢ, БОУХТѦ, БОУХТЄ, БУХТА, BUCHTI *ч.* (61) (*особова назва, перс.* puchtä «економний»): мы алєксандръ воєвода... и с нашими паны, ... панъ бухта коми(с)... знамєнито чини(м)... ижє мы слюбуємъ ... служити королю (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); А на то єст... в. п. Боухти прькалаба килїискаго (Сучава, 1468 *BD* I, 130); А на то вєликаѧ марториє... и боѧрє мол(давскы)и:... пан Пашко, пан БоухтѦ (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боухтѣ, БоухтѦ** 18 (1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 115; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* 1, 209 і т. ін.); **Боухтє** 3 (1460 *Cost. S.* 34; 1463 *BD* I, 74; 1467 *BD* I, 123); **бухта** 1 (1455 *Cost.* II, 769); **Buchti** 1 (1465 *GL* 176); *род. одн.* **Боухти** 31 (1458 *BD* I, 20; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 63; 1464 *Cost. S.* 60; 1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 130; 1470 *BD* I, 148; 1472 *DIR«A»* 528; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 204 і т. ін.); **боухты** 3 (1457 *UKP* 4; 1460 *Cost. S.* 41; 1464 *BD* I, 86);

боухтѦ, Боухтѣ 3 (1467 *BD* I, 119, 121; 1468 *BD* I, 126); **боухтє** 1 (1458 *BD* I, 19).

БОУХЪИЧАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а насти да є(ст) боухъичанїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз.* **боухъичанїи** (1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще **БОУХЪИЧЄЩЇИ.**

БОУХЪИЧЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... дали... єсми и(м)... сєла, на кобылє(х), на имѣ съкоуянїи... боухъичєщїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз.* **боухъичєщїи** (1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще **БОУХЪИЧАНЇИ.**

***БУЦЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Буців: А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приєздъ и на стадо твоє то на буцєви насѣчено єго досыть, за Д҃ гривны (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на буцєви** (1386—1418 *P* 35).

БОУЦКАТЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* Buţa<Iacobaţa): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали... єсмо томоу сѿмоу нашємоу єп(с҃)коупїю циганєна (!) имѣ пандрѣ сь чєлѣдєю... и боуцкать сь чєлѣдєю (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боуцкать** (1486 *DC* 144).

БОУЧАЦКИИ, БОУЧАСКЫИ, БУЧАТСКИ, БОУЧАТЬСКИИ, БУЧАТЬЦЬКИИ, БУЧАЦЄКИИ, БУЧѦЦИКИИ, БУЧАЦКЫИ, БОУЧАЦСКИ, БУЧАЧЄКИИ, БОУЧАЧСКЫ, БУЧѦТСКИИ *ч.* (17) *(особова назва):* а Ѧ па(н) михалъ бучачєкии староста галицєки даю сии свои листъ (Галич, 1418 *P* 89); па(н) миха(л) бучѦцикии чєстьникъ и староста галицикии и с ыными пасаными (!)... паны... выбавили мѦ... ис того Ѧтсва (Кремєнєць, 1434 *P* 130); а панъ дидрихъ боучаскыи щоби волєнъ брати на наши коупци (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); А сє мы панъ янъ боучацкии исъ литвинова визнавамъ ... ажє што коли єсми имали мєжи нами мєрзѦчку... и єсми смирилисѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); На которого соимоу кончанїє... вєлєможны панове... пань Михаило Боучачскы... пань Влаикоуль... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боучаскыи** 2 (1448 *Cost.* II, 305); **боучацски** 2 (1454 *P* 162), **бучацєкии** 1 (1418 *P* 88); **бучачєкии** 1 (1418 *P* 89); **боучатьскии** 1 (1424 *P* 106); **бучатьцькии** 1 (1424 *P* 106); **бучатски** 1 (1433 *P* 123); **бучѦцикии** 1 (1434 *P* 130); **бучѦтскии** 1 (1435 *P* 132); **бучацкыи** 1 (1435 *P* 134); **боучацкии** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **Боучачскы** 1 (1467 *BD* II, 297); *род. одн.* **бучацского** (1457 *Cost.* II, 808); *ор. одн.* **бучатскимъ** 1 (1433 *P* 123); **боучацкимъ** 1 (1449 *Cost.* II, 746).

***БОУЧАЦКОВЬ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша прѦд нами... дъщєрѣ пана Ѧкоуша вистїарника... и съ своими нєпоти, сыновє Боучацкови Июрїєви, и тѣгали сѣ за свои отнини (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Боучацкови** (1480 *BD* I, 241).

БУЧАЦКЫИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

БОУЧАЦСКИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

БУЧАЧЄКИИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

***БОУЧАЧНЫИ** *прикм.* (3) ◇ д о л ы н а Б о у ч а ч н а я (1), ⟨д о л и н а⟩ Б у ч а ч н а я (2) *див.* **ДОЛИНА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Бучачиой** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн. ж.* **Бучачную** (1430 *ГВКЛ* 8).

БОУЧАЧСКЫ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

***БУЧАЧЪ** *ч.* (5) *(назва міста у Подільській землі)* Бучач: Я панъ дѣтри(х) изъ бучѦ(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); тоты златии пинѣзи, котори єсми были дали на жолдь оурожєномоу паноу бартъшовы з боучача... панъ михаило з боучача... намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

ФОРМИ: *наз. одн.* **буча(ч)** (1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **боучача** 3 (1434 *Cost.* II, 664; 1458 *Cost.* II, 815); **бучѦ(ч)** 1 (1420 *ПГАГ*).

BUCZIUŁ *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* bücül «бабки для гри»): a na to jest... martorya... bojar naszych... Jon Bucziuł Parkałab (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Bucziuł** (1465 *GL* 176).

БОУЧОУМ, БОУЧЮМ *ч.* (13) *(особова назва, молд.* бучум «рід трембіти», *тюрк.* puč «незграбний» + афікс um): а пановє наши по имєню... пань андроушко пань ионь боучоу(м) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А на то єст вєликаѦ марторїѦ... пан Радоул Пискь, пан Ион Боучоум (Сучава, 1464 *BD* I, 84); от пана Боучоума, вистиѦрника и митника, пишєм много здравиє... братиѦм нашим (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боучюм, Боучю(м)** 4 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1466 *DIR«A»* 519); **Боучоум, боучоу(м)** 3 (1456 *ЭСФ*; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517); *род. одн.* **Боучоума** 5 (1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1480—1484 *BD* II, 369); **бучюма** 1 (1460 *DIR«A»* 515).

БОУЧОУМѢНИ, БОУЧЮМѢНИ, БОУЧОУМѢНЄ, БОУЧОУМѢНЇИ, БОУЧЮМѢНЇИ *мн.* (11) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правую и вѣрную службу до нас... дали єсмы єму оу нашєи зємли єдно сєло близь бани на имѧ бучумѣни (Сучава, 1424 *Cost.* I, 161—162); и оу томжє ча(с)... ⟨прїидє, прѣ(д)⟩ нами... мъроушка... и драгоше стън⟨иц⟩єскоу... и продали... єдно сєло, на имѣ боучюмѣнїи (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *наз.* **боучоумѣни, бучумѣии** 4 (1424 *Cost.* I, 162; 1434 *DIR«A»* 463; 1442 *Cost.* II, 87); **боучюмѣни** 2 (1434 *Cost.* I, 386); **боучюмѣиїи** 1 (1490 *Cost. S.* 141); **боучоумѣнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 218); **боучоумѣнє** 1 (1442 *Cost.* II, 88); *род.* **боучюмѣии** (1434 *Cost.* I, 386); *знах.* **боучюмѦ(н)** (1490 *Cost. S.* 141).

БОУЧЮМ *див.* **БОУЧОУМ.**

БОУЧЮМѢНИ *див.* **БОУЧОУМѢНИ.**

БОУЧЮМѢНЇИ *див.* **БОУЧОУМѢНИ.**

***БОУЧЮМѦНИ** *див.* **БОУЧОУМѢНИ.**

БУЧѦТСКИИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

БУЧѦЦИКИИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

***БУЧѦЧЬ** *див.* ***БУЧАЧЪ.**

***БЧЄЛА** *див.* ***БЧОЛА**[2].

***БЧОЛА**[1] *ж., зб.* (4) колоди, дуплянки, вулики з бджолами (3): А такожє от того сєла да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни десѣтиноу от пчєлы (Сучава, 1438 *DBAc* 28); а тако(ж) оу тои хота(р) дєсѦтину о(т) пчоли бу(д) чии буди(т) да имає(т) бєрє(т) дєсѦтину монастирском(у) рѣ(д)ци (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511);

б ч о л а в о д и т и (1) займатися бджільництвом, розводити бджіл: далъ есми єму у пулъ гаю за манастыремъ Помостича, потреб єму бчола водити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *род.* **пчєлы** 1 (1438 *DBAc* 28); **пчоли** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **бчолы** 1 (XV ст. *BC* 19); *знах.* **бчола** водити (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Див. ще ***БЧОЛА**[2].

***БЧОЛА**[2] *ж.* (24) **1.** бджола (5): а хто кому дѣрєво зроубить со пчєлами имѣєтъ заплатити гривъноу чїи пчолы (XV ст. *BC* 37); хто боудє(т) ожалованъ о злодѣиствє бчо(л) алю(б) мд(оу) (XV ст. *BC* 6 зв.);

п ч є л ы в о д и т и (1) займатися бджільництвом, розводити бджіл: а на(м) тоє зємли о(т) пр(с)то(и) бци нєо(т)водиｔи) ани знамєни своє ни п(ч)лє (!) нє води(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

2. *(тільки в мн.)* колоди, дуплянки, вулики з бджолами (17): то всє єсмо потвєрдили... съ всѣми границями... исъ

лѣсом, исъ бортми, исъ пчолами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); што бы въ тѣхъ пасѣкахь десѧтина не брана о(т) монастирскы(х) пчелъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); и кто коли име(т) оу тои пасици ставити свои бчолы, а десѣтиноу бы калоугеры о(т) молдавице брали, а и(н) никто (Сучава, 1453 *Cost.* II, 454); а в томъ же селе пасека есть, а в то(и) пасеце сто бчо(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.);

бъчолы дерти (1) виймати мед з бортей: Жаловала сѧ пани Василеваѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она з ыменѧ своего Зелви за мост переходечи, сеножати косит и попасю пасет... бобры оукрадомъ бьют, дерево бортное, бъчолы дероут и шкоды великие чинѧт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. мн.* **бчолы** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91); **пчолы** 1 (XV ст. *BC* 37); *род. мн.* **бчо(л)** 7 (1454 *Cost.* II, 517; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *ПГСММЦ;* 1459 *DIR«A»* 514; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *BC* 6 зв., 19); **пчо(л), пчолъ** 2 (1446 *Cost.* II, 251; XV ст. *BC* 37); **бче(л)** 3 (1453 *Cost.* II, 461; 1463 *Cost. S.* 45); **пчелъ, пчел** 2 (1431 *Cost.* I, 325; 1458 *BD* I, 9); ! **п(ч)ле** 1 (1498 *ЧІАФ*); ! **бпе(л)** 1 (1453 *Cost.* II, 492); *знах. мн.* **бчолы, бъчолы** (1453 *Cost.* II, 454; XV ст. *BC* 19; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **пчолами** 1 (1361 *AGZ* 6); **пчелами** 1 (XV ст. *BC* 37).

Див. ще ***БЧОЛА**[1].

БЪ *див.* **БЫ**[1].

***БЪГДАНОВЬЧЬ** *див.* **БОГДАНОВИЧ.**

***БЪДЕЩИ** *див.* **БОДЕЩИ.**

***БЪДѦ** *див.* ***БАДѢ.**

БЪЕШЕСКОУЛ, БЪЕШЕСКОУЛЬ *ч.* (13) (*особова назва, молд., пор. болг.* Бай *і тюрк.* bay): мы Стефан воевода ...знамено чиним... оже прїидоша прѧд намы... наш слоуга Гоурбан... и сестра его Стана... и продали свою правоую отниноу... ис привилїе що имал дѧд их Оана Бъешескоуль от дѣда нашего (Сучава, 1499 *BD* II, 134—135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бъешескоул, Бъешескоуль** (1499 *BD* II, 135); *род. одн.* **Бъешескоула** (1499 *BD* II, 134, 135, 136).

***БЪЕШЕЩИ** *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): а мы такождере и от нас есмы дали... слоузѣ нашемоу... тоую прѧдреченноую третоую част села от Бъешещи (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *род.* **Бъешещи** (1499 *BD* II, 135, 136).

***БЪЗДЫГЪ** *ч.* (3) (*особова назва, молд., тур.* buzdaγan/buztaγan «палиця»): а на то естъ... вѣра пана ивана бъздыга (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); мы Стефан воевода... знамено чиним... оже прїиде... дочка Ивана Бъздъга... и дала племеникоу своемоу... село... Дръгоушанїи (Сучава, 1491 *BD* I, 468).

ФОРМИ: *род. одн.* **бъздыга, Бъздъга** (1448 *Cost.* II, 306; 1491 *BD* I, 468); *знах. одн.* **бъздыга** (1465 *DIR«A»* 518).

Див. ще ***БОУЗДОУГАНЪ.**

***БЪИЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва, тюрк.* bojly «високий на зріст, ставний»): И також прїиде прѧд нами... Нѣгша, дочка Бъила... и продала свою правоую отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бъила** (1488 *BD* I, 355).

***БЪКСЪНЕЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... на бръладѣ едно мѣсто междоу леоуринцемъ и бъксънещъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *род.* **бъксъиещъ** (1436 *Cost.* I, 444).

***БЪКЪ** *див.* ***БЫКЪ.**

***БЪЛА** *ч.* (1) (*особова назва*): Тѣм мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали... есми емоу... селище Никооарино и селище Жоуржа блидарѣ, що коупил обѣ селищи оу Бълы (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бълы** (1459 *BD* I, 27).

***БЪЛАУРЬ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* балáур «змій»): ⟨Тѣ(м)⟩ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали... есми ему... ⟨село...⟩... щоже куп(и(л) тое се⟩ло ⟨бъ⟩лаурь о(т) пана кръстишо(р) (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *наз. одн.* ⟨**бъ⟩лаурь** (1479—1480 *Cost. S.* 105).

***БЪЛИЖНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЪЛИЖНЫИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЪЛКО, БЛЪКО, БЕЛКО *ч.* (20) (*особова назва, молд., пор. болг.* Бáлко): А на то ест вѣра... бояр наших... в. п. Блъка пръкалаба келїиского (Сучава, 1468 *BD* I, 130); А на то ест велика мартоурїа... и оуси наши боѧре... пань Белко з ⟨Б⟩ело⟨град⟩ (Сучава, 1470 *BD* I, 150—151); И еще есмо дали... кир поп Тимофтеоу... тое превелїе (!) що дал оу наше роуки Пътроу, сынъ Белко (Сучава, 1491 *BD* I, 453).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бълко, Белко, блъко** 9 (1470 *BD* I, 151, 156; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1483 *BD* I, 274); *зам. род.* Пътроу, сынъ **Белко** 1 (1491 *BD* I, 453); *зам. дав.* ⟨пан⟩оу **Бълко** 1 (1483 *BD* I, 275); *род. одн.* **Блъка, бе(л)ка, Бълка** (1468 *BD* I, 130; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182, 184, 190; *ШКН* 165).

БЪЛКОВ, БЪЛКОУ *прикм.* (2): ож(е) тотъ истиннии и вернїи слоуга наш Петръ, синъ Бълков, слоужил нам право и верно (б. м н., 1472 *BD* I, 177); прїидоша прѣ(д) нами... слоуга наш Пътроу, сынъ Бълкоу, и съ своими детми... и продали свою... отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бълков** 1 (1472 *BD* I, 177); **Бълкоу** 1 (1491 *BD* I, 452).

Пор. **БЪЛКО.**

БЪЛОТЕЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы видѣвше его правою и вирною слоужбою до нас... дали... есми емоу... села на имѣ Гостилещи... и Бълотещи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Бълотещи** (1459 *BD* I, 35).

БЪЛОШ, БЪЛОШЬ, БЬЛОШЪ, БАЛОШЪ *ч.* (45) (*особова назва*): а на то е(ст)... вѣра пана бълоша чашника (Сучава, 1432 *Cost.* I, 338); а мы такождере и от нас есмо дали... слоугам нашим Нѣгоулоу Доумїѧ и братоу его Бълошоу... четврътоую част от село на Сръатѣ на имѣ Боузещїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн* **Бълош, бъло(ш)** 3 (1453 *Cost.* II, 467; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 55); **балошъ, бьлошъ** 2 (1433 *Cost.* II, 650; 1436 *Cost.* II, 701); **бълошь** 1 (1471 *DIR«A»* 525); *род. одн.* **бълоша, бьлоша** 27 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 354; 1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 460; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1442 *Cost.* II, 88; 1448 *Cost* II, 306; 1459 *BD* I, 27 і т. ін.); **белоша** 4 (1437 *Cost.* I, 515; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; *DIR«A»* 477); **болоша** 2 (1436 *Cost.* I, 455, 482); **бѣлоша** 1 (1433 *Cost.* I, 350); ! **вълоша** 1 (1437 *Cost.* I, 536); *дав. одн.* **Бълошоу, бълошоу** (1472 *Cost. S.* 88; 1495 *BD* II, 55).

БЪЛОША *ж* (1) (*назва могили у Молдавському князівстві*): а хотаръ оуси(м) ти(м) четыремь селомь почеше о(т) где падае(т) белошева заподїа оу милѣти(н), тои заподїею гори до мохилоу (!) що е(ст) имѧ бълоша (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бълоша** (1425 *Cost.* I, 168).

БЪЛОШЕВ *прикм.* (5) мы стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали... есми томоу стомоу монастироу села... що онї коупили о(т) козми, сна бълошева (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); а тота их привилїа пожегла оу дом Бълошев от Боудещи (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бълошев** (1475 *BD* I, 205; 1487 *BD* I, 297; 1488 *BD* I, 323); *зам. дав.* сыноу **Бълошев** (1487 *BD* I, 297); *род. одн.* **бълошева** (1462 *Cost. D.* 10).

Див. ще ***БЕЛОШЕВЪ.**

Пор. **БЪЛОШ.**

БЪЛОШЕЩИ *див.* **БАЛОШЕЩИ.**

БЪЛОШЕЩЇИ *див.* **БАЛОШЕЩИ.**

БЪЛОШЬ *див.* **БЪЛОШ.**

***БЪЛЧЄСКОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє... НастѦ... и продала свою правоє отнина... Тоадєроу сыноу Миклѣ Бълчєскоула (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бълчєскоула** (1495 *BD* II, 82).

! БЪЛЪНАЩЄ(М) ⟨БЪЛЪНЄЩЄМ⟩ *див.* **БЪЛЪНЄЩИ.**

БЪЛЪНЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфанъ воєво(да)... знамєнито чини(м)... оже прїидє... панъ андрєико и бра(т) єго лоука... и продали... половина одного сєла... на имѦ бълънєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... оже... дали єсми сє(с) листъ на(ш) людє(м) о(т) рыпчича(н)... и о(т) баланєщи... на то да... нє даю(т) дани (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *наз.* **бълъиєщи** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *род.* **балаиєщи** (1448 *ДГПР*); *дав.* **! бълънащє(м) бълъиє(щ)єм** (1443 *Cost.* II, 131, 132).

БЪНИЛА *ж.* (2) *(назва села на Буковині)* Банилів: тѣмъ мы видѣвше и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми имъ... двѣ сєлѣ на имѦ бънила и южинци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бънила** (1428 *Cost.* I, 221); *зам. род.* опро(ч) **бънила** (1428 *Cost.* I, 221).

Див. ще ***БАНИЛОВЪ.**

***БЪНИЛОВЪ** *прикм.* (2): а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили Мърїи, дочки Бръсана, и бр⟨атан⟩ичєм єи Томи Бънилъ и братоу єго Пєтри... сыном Бъниловом... тоє... половина сєло (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Бъииловом** (1495 *BD* II, 76).

Пор. **БЪНИЛЪ.**

БЪНИЛЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): а дроуга част от тои половини сєла да єст братаничєм єи Томи Бънилъ и братоу єго Пєтри (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* да єст... Томи **Бънилъ** (1495 *BD* II, 76).

БЪРА *див.* **БЄРА.**

***БЪРАТЪСТВО** *д в* **БРАТСТВО.**

БЪРБОШИ, БЪРБОШЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбою до на(с)... далижє... єсми ємоу... сєла... на имѦ... на проутѣ якобєщи и бърбошїи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); тѣ(м) мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбою до на(с)... дали... єсми ємоу... сєла, на имѣ... шкѣи и бърбоши... (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **бърбошїи** 1 (1436 *Cost.* I, 475); **бърбоши** 1 (1455 *Cost.* II, 553).

БЪРБЪШАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И такождєрє дали... єсми слоузѣ на⟨шєм⟩оу Борчѣ... сєло на имѣ Бърбъшанїи (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз.* **Бърбъшанїи** (1497 *BD* II, 112).

***БЪРЛАД** *див.* **БРЪЛАД [1].**

***БЪРЛИНЪ** *прикм.* (1): а на то... вѣра бърлина хърловскаго (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **бърлина** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Пор. **БЫРЛѦ.**

БЪРСОМѢНЄ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и ми єсми дали ємоу два сєлищи... на имѣ бърсомѣнє и доумитрѣни пониже бръсомѣ(н) (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35).

ФОРМИ: *наз.* **бърсомѣиє** (1439 *Cost.* II, 35); *род.* **бръсомѣ(н)** (1439 *Cost.* II, 35).

БЪСЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє єго право и вѣрноую службу до на(с)... дали єсми єму... сєла на имѣ въсиєщи... и на тазловѣ бъсєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).

ФОРМИ: *наз.* **бъсєщи** (1443 *Cost.* II, 155).

***БЪХНИЦА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ... долоув до оустїє Бахни, та Бъхницою горѣ до могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Бъхницою** (1488 *BD* I, 356).

БЪХНѢНИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тѣмъ вышєписанїє за отнини, части от сєла Фаоури и Бъхнѣни въ оустъ Бахна (Сучава, 1468 *BD* I, 125—126); А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ почєнши от лиса... до гдє сѣ снимаєть хотарь Гостилєщилорь съ Бъхнѣнилорь (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *наз.* **Бъхнѣни** (1468 *BD* I, 126); *род. молд. зам. ор.* **Бъхнѣнилорь** (1488 *BD* I, 356); *знах.* **Бъхнѣни** (1468 *BD* I, 125).

***БЪЧЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу да єст... от Бъчєщи (Сучава, 1467 *BD* I, 119).

ФОРМИ: *род.* **Бъчєщи** (1467 *BD* I, 119).

***БЪЧОЛА** *див.* ***БЧОЛА [2].**

***БЪШОТѢНИ** *див.* **БАШОТѢНИ.**

БЫ [1], БИ, Б, БЪ *част.* (1722) *(модальна)* **1.** *(надає бажально-спонукального відтінку)* би, б (316): I też żeby myncare w kniażstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi inszimi, sami... czerez meczczan, kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а по нашемь животѣ кого богъ избєрєть быти господаремъ нашєи земли... тоть щобы ємоу нєпороушилъ нашего данїѦ, али бы ємоу потвєрдилъ и оукрѣпилъ (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); Takto nam trudno peremiryia ta i Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); мы князь Семенъ Александровичъ дали єсмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови... а иный бы ся в то нихто не въступалъ (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); а хто бы ихъ хотєлъ габати до рокоу, и ты *бы* ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и ты бы ихъ въ тыи зємли увязалъ и ихъ отъ кривдъ боронилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); А по нашємъ животѦ, кто боудєт господаръ нашєи зємли... тот бы им нє пороушил нашєго даанїѦ (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176).

2. *(надає відтінку умовності)* би, б (204): пак ли бы єго жь бъ нє даи хо(т)л *бы* коли о(т)стати тонъ исны кнѦ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ поспольство(м) зємли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *P* 39); пакъ ли тотъ кто имєть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ дєржѣти, тогды мусить съ мѣстомъ тєрпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то иваноко тучнѦкъ имає заступити оправи(т) или бы кро(л) нагаба(л) то имаєть оправи(т) тучєнѦ(к) (Галич, 1418 *P* 89); а пак ли тоє пєрворє(ч)ноє сєло намъ сѦ бы слюбило а любо которому нашему слузѣ поволили быхо(м) є выкупити (Коломия, 1424 *P* 102); а дасть ли ми коро(л)... гродовъ... и Ѧзъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д)... по собѣ толико того которыи жь бы присѦглъ вѣрє(н) быти королєви (Кременець, 1434 *P* 131); сами порозоумѣти можєтє коли ани в короунѣ ани въ кнѦзьствѣ вєлико(м)... объличнє нє были быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) вєликая бы была нєлацьность а зъмєшканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Мы кнзь Семєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо Си(м) Листо(м) Наши(м) Хто бы На нє(го) Посмотрити Любо Чтоучи єго Слоухати боудє(т) хотѣ(в) комоу бы того вѣдати потреба. И(ж)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171); а кто-бы тоє єднаньє з насъ с обоу сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѦть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); А також мы... ани жадної радї ани помочи тоурком нє имаєм

дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѧ моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы, и нас поневолили бы соби на помоч (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424)

3. *(надає відтінку припущення, ймовірності)* нібито (9): И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); смотрѣли єсмо того со кн⟨ѧ⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти землѧнє кремѧнецкии... на кн⟨ѧ⟩зѧ Олександра Сонкгушковича, штож бы он в них взѧл имѣнє безвиннє оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); жаловали намъ кнгни Федоровая Федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнзємъ федоро(м) федоровичо(м)... на намєстника... любу(ц)кого пана богдана сопежича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) зымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, ижъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ изъ тоє скрини (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

Див. ще частку **БЫ** *у складі:* **АБЫ** [1], **АБЫ** [2], **АЖБЫ** [1], **АЖБЫ** [2], **АЖЄБЫ, АЧБЫ, АЩЄБИ, ГДЄ БЫ, ДАБЫ, ЄСТЛИ БЫ, ИЖЄБЫ, ИЖБЫ, КНDYBY, КАКО БЫ, КАКЪ БЫ, КДЄ БЫ, КОЛИ БЫ, НИЖЛИБЫ, OLIŻBY, ПАК БЫ, ПАКЛИБЫ, ХОТѦ БЫ, ШТОБЫ** [1], **ШТОБЫ** [2].

БЫ[2], **BY** *спол.* (12) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* щоб, щоби (10) **а)** *(без співвідносного слова в головному реченні)* (7): але вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу великомъ кня(з)стве литовъскомъ... да(и) боже бы в добры(и) часъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ*); Такежъ и пановє рада наша намъ повєдали штожъ ты писалъ о томъ къ намъ, абы намъ мовили, быхъ были съ тобою въ жытьи (Троки, 1494 *BD* II, 387); просили нас два братя рожоная: ... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); и (в)сказывалъ єси к намъ абыхмо с тобою были в прыязни... и записовъ бы(х)мо стары(х) потвє(р)дили (б. м. н., 1496 *ПДСВВ* 196 зв.);

б) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (3): Милостивый королю! Прошоу твою милость за кнѧжъноу Штефаны воєводы: о томъ бы король єго милость росмотривши, штобы пропоустилъ мои послы черезъ свою землю до кнѧзѧ московъского (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Про тожъ г(с)дръ нашъ Стефанъ воєвода нами вашо(и) мл(ст)и приказа(л) абы ваша мл(с)ть емоу записъ вписали по сєму списку што до вашє(и) мл(с)ти по насъ присла(л) и на то бы єстє ваша мл(с)ть емоу присѧгоу вдєлали пєрє(д) нами и то(т) листъ присѧ(ж)ны(и) намъ дали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

2. *(мети — у постпозиції)* *(без співвідносного слова в головному реченні)* щоб, щоби (2): Tohdy osz ia pan Miklovsz starostin namistnik posłał yesmy swoiho Burgrabiv pana Michaiła so zemliany, by rosprawil mezy nymy tho thu zemliu (Галич, 1413 *GL* 48); другоє па(к) ти(ж) оучинили єсмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) оувернули ишкоду и казали єсми вернути всє, що коли сѧ знаидє(т) лнцє(м) оу нашеи земли, бо(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

БЫБЄЛ *ч.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Библо: тогды мы... потвєрдили єсмо, єго правого всего имѣнїа, первоє, именєм рєкучн, село быбел (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **быбел** (1361 *AGZ* 6).

БЫБЄЛЬСКИИ, БЫБЄЛСКЫИ, БЫБЄЛЪСКИИ *ч.* (10) *(особова назва):* А на то послуси панъ староста рускоѣ земли... а сє землѧнє панъ ходько быбельскии кадолъфовичь друздъ (Перемишль, 1359 *P* 10); то всє єсмо потвєрдили, непорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбелскому (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы... волчко преслужи(ч) андрѣико бубел(с)ки... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одной строны мєжи панєю Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... водила(с) (Медика 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **быбельскин, быбелъскии** 6 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52); **быбелскыи** 2 (1361 *AGZ* 6); **бубел(с)ки(и)** 1 (1404 *P* 70); *дав. одн.* **быбелскому** (1361 *AGZ* 6).

***БЫБИЦКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* А пнтъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу гроший (Перемишль, 1359 *P* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **быбицкого** (1359 *P* 10).

***БЫВАННА** *мн.* (1) минуле ⟨?⟩: Колиж всего прирожєня постат своєго передкоу видѣ на быванна (!) наслѧдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѧта розоумом и смыслом проходимо, от родителєв наших обычаєв цнотами ошлѧхтєных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *знах.* ! **быванна** (1462 *BD* II, 283).

***БЫВАТИ** *дієсл. недок* (44) **I.** *(повнозначне дієслово)* (31) **1.** траплятися, бувати (11): рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ проминучими часы (б. м. н., 1424 *P* 99); Єсть въ обычаи землї нашой, колї и мтрь умре, тогды дєти бѣроуть половиноу о(т) оїа оусєго именїя, а прїгожаєтсѧ такымъ дѣтемь оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть, а тако(ж) о(т) обою стороноу бываютъ нє(до)ста(т)кы вєлїкыи, про то мы оуставлѧємь своєю ра(до)ю, абы дєти нє бралї дѣ(л)нїци о(т) оїа докоу(л) дроугоую жоноу поймє(т) (XV ст. *BC* 28);

(у безособовій формі) водиться, буває (15): хочємъ кголдова(т) королє(в)... вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присѧгою и по(д) ч(с)тью подлугъ обычаѧ ѧко ко(л) быває(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *P* 43); продал єсми... имєнє... зо всими залєжностми.. ис чинши как жє ⟨ис⟩ стародавна бывало с того имєнѧ (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а брати имъ мыто постаромоу какъ здавна бывало за дѧди нашого за вєлико(г) кнѧзя вито(в)та (Петрків, 1489 *АМВ*); тые малые кожи телятины, баранины и козлины маютъ шевци купити по старому, какъ передъ тымъ бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89); твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ... напоминаючы насъ, абыхмо съ тобою прыязнь и миръ вечный взяли... подлугъ давного обычая, какъ перъвей того зъдавна за предъковъ нашыхъ бывало (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

2. *(із словами* б р а т с т в о, л ю б о в, м и р, п р и я т е л ь с т в о*)* перебувати з ким-небудь у якихось стосунках (3): Ино мы памятаючы давныи дєла, какъ предъковє нашы исъ твоими предъками перъвшими воєводами бывали оу прыязни и въ любви, то єсмо вчынили на жаданьє твоє миръ вєчный и прыязнь съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); Ино бываючы ваша мл(ст) мєжи нами в бра(т)стве и в добро(м) мироу и приятє(л)стве яко повыше(и) рєкли єсмо а ваша мл(ст) можєтє сами порозоумєти якъ боудоуть мыслити вашє(и) мл(с)ти и приятєли и непрыятєли (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

3. (за ким) належати (кому) (1): Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости, Степановскихъ селищъ, што дей за великого князя Витовта бывали за бояры (Краків, 1454 *АЛМ* 12);

◇ б ы в а т и в ъ з а п о м н е н ю (1) забуватися, відходити в забуття: Люцкые справы, еслибы не были стверженны голосомъ свєтковъ, албо свєдецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).

II. *(дієслово-зв'язка)* *(у складеному присудку)* бувати (13) **а)** *(з предикативним членом — іменником у наз. відм.)* (1): и Ѳє(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди здавна осочники бывали того двора любецького (Вільна, 1499 *ВФ*);

б) (*з предикативним членом — прикметником*) (2): О часты(х) простѫпка(х) борзость бываѥ(т) добрая, але тая борзость о соуде(х) и в жалоба(х) имаѥть быти разоумно, розпатрена (XV ст. *ВС* 17 зв.);

в) (*з предикативним членом — пасивним дієприкметником*) (10): Прєзъ вєлїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бываюнь оутїснєны (XV ст. *ВС* 17); кто коли баваѥть (!) ожалова(н) о злодѣиствє (XV ст. *ВС* 18).

ФОРМИ: *теп.* **3** *ос. одн.* **бываѥ(т)** 2 (1388 *Р* 43; XV ст. *ВС* 17 зв.); **бываѥть** 3 (XV ст. *ВС* 6 зв., 25 зв; *СЯ* 40 зв.); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **бываѥть** (оутїснєна) 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **! баваѥть** (ожалова(н) 1 (XV ст. *ВС* 18); **бываѥ(т)** (соужена) 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *3 ос. мн.* **бываютъ** 1 (1389 *РЕА* I, 26); **бываю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 26); **бываютъ** 3 (1424 *Р* 99; XV ст. *ВС* 28; *СЯ* 42 зв.); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **бываютъ** (утїснєны і т. ін.) 3 (XV ст. *ВС* 15, 17, 25 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **бывалъ** (XV ст. *ВС* 13); *3 ос. одн. ж.* **бывала** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *3 ос. одн. с.* **бывало** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 62; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1489 *АКВ*; *АМВ*; 1494 *AS* I, 102; 1495 *АЛМ* 88; XV ст. *СЯ* 39, 42 зв.; 1496 *BD* II, 407; *ПДВКА* 61); *3 ос. мн.* **бывали, бывалі** (1496 *BD* II, 407; *ОПВВД*; XV ст. *ВС* 10 зв., 14, 42 зв.; 1499 *ВФ*); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **бывали** (соужены і т. ін.) (XV ст. *ВС* 10, 13); *дієприсл. одноч.* **бываючы** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще **БЫТИ**[1].

! БЫГОМЪ ⟨БОГОМЪ⟩ *див.* **БОГЪ** [1].

БЫДКГОСЦКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Bydgoszcz *у Польщі*): мы войцехъ з бжиєи мл(ч)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... ...миколаи быдкгосцкии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **быдкгосцкии** (1433 *Р* 122).

*** БЫДЛО** *с., зб.* (1) (*стп.* bydło) худоба: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клетках своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах.* **быдло** (1389 *РЕА* I, 27).

! БЫЗДНО ⟨быти здано?⟩ (1): Оуставлѧємь колі которая панна (замоу(ж) поидѣть, вѣно пѣнєзьное оу готовизне, што(ж) боудѣть дано пре(д) приєтельми, на томъ имєєть досыть а имєнїє дѣди(ч)ное, имєєть быздно (!) на королѧ (XV ст. *ВС* 31 зв.).

***БЫЗДЫГЪ** *див.* ***БЪЗДЫГЪ**.

БЫЗЫЛА *ч.* (1) (*особова назва*): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито ... ажє дали єсми... нашємоу манастирю... чєтири чэлѣ(д) циганскыи и на имѣ славъ хорловѣ(н) с челѣдєю... и бызыла с челѣдєю (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бызыла** (1441 *DIR«A»* 477).

Див. ще **БИЗИЛЪ**.

***БЫКОВЄЦЬ** *ч.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а хотары тѣмь сєломь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ вьрзарєва монастырѣ на вєрхъ пасикѣ ачибковы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на быковци** (1420 *Cost.* I, 135).

БЫКОВСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А с нами в тот часъ были... дворяне гдря нашего великого короля Александра: Петръ Шостовскій, а Тиша Быковскій (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Быковскій** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

БЫКОВЪ *ч.* (1) (*назва земельної ділянки у Волинській землі*): Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду. А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478, *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Быковъ** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

***БЫКЪ** *ч.* (9) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣм ми видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали.. єсми ємоу... єдино мисто на имѣ тоузара... на бѣци (Сучава, 1432 *ДГВІН*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинымъ... оже... дали... єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастыроу от Побратѣ... сзєро от оустиа Бъка и съ оусимы гырламы, и пасика Давидова на Бицы, и противъ оустиа Бъка на Днистри да оучинѣтъ соби ѿ сѣтникы (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бъка** 2 (1466 *BD* I, 105, 106); **Быку** I (1436 *Cost.* I, 459); *місц. одн.* **на быци, бъци** 2 (1432 *ДГВІН*); **на быкоу** 2 (1436 *Cost.* I, 450; 1448 *Cost.* II, 342); **на быцѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 14); **на Бицы** 1 (1466 *BD* I, 106).

***БЫЛГАРСКИИ** *прикм.* (1) болгарский: Тѧм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї.. єсми ємоу... сєло... на имѣ Рѣдичєщїи, и повышє гдє било сєло былгарскоє (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **былгарскоє** (1468 *BD* I, 130).

***БЫЛОГОРОДСКИИ** *див.* **БЄЛОГОРОДСКЇИ**.

***БЫЛЫИ ГОРОДЪ** *див.* ***БИЛЫИ ГОРОДЪ**.

БЫРГОВЪ, БРЪГОВЪ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор. нім.* Berg): А на то... вѣра пана Бырговъ Штєфанова и дѣти єго (Сучава, 1403 *RS* 338); а на то... вѣра манєва и вѣра бръговъ щєфана (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* пана **Бырговъ** 2 (1403 *RS* 338; *ДГАА*); **бръговъ** 1 (1411 *Cost.* I, 85).

***БЫРЗОТА** *див.* ***БРЪЗОТА**.

БЫРЛИЧЬ, БРЪЛИЧЪ, БРЪЛИЧЬ *ч.* (65) (*особова назва*): а на то... вѣра пана балѣчина сына бырлича (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... Мароушка... и плємєница єи... и продали свою правоую отниноу... ис привилїѧ що ималь дѧд их Стан Бръличь (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бырличь** 4 (1404 *Cost.* II, 625, 629, 701); **бръличъ** 2 (1433 *Cost.* II, 650, 666); **Бръличь** 1 (1499 *BD* II, 153); **бръли(ч)** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **брълича, брьлича, брлича** 27 (1409 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1423 *Cost.* I, 157; 1426 *Cost.* I, 178; 1428 *Cost.* I, 224; 1433 *Cost.* I, 364; 1435 *Cost.* I, 403; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 7; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **бырлича** 23 (1393 *Cost.* I, 14; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Cost.* I, 85; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *Cost.* I, 529; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32, 35, 42 і т. ін.); **бырличѧ, бырлїчѧ** 7 (1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost* I, 95; 1419 *DIR«A»* 444).

***БЫРЛЪЗЄЛЪ** *див.* **БРЪЛЪЗЄЛЪ**.

БЫРЛѦ *ч.* (6) (*особова назва*): а на то... вѣра бръли хръловского... (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и... зємлѧны молдавьскыя... панъ шандръ нѣмєцкы, панъ бырлѧ хорловскы... королю польскому... го(л)довали єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а на то... вѣра бырлѣ хорловского (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бырлѧ** (1404 *Cost.* II, 625); *род. одн.* **бръли** 2 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **бырли** 1 (1403 *RS* 338); **бырлѣ** 1 (1411 *Cost.* I, 85); **Бырла** 1 (1403 *ДГАА*).

***БЫСТРИЦСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ**.

***БЫСТРИЦЯ**[1] *див.* **БИСТРИЦА**.

***БЫСТРИЦЯ**[2] *див.* ***БИСТРИЦЯ**[2].

***БЫСТРИЦЯ**[3] *ж.* (1) (*назва річки у Галицькій землі*): тог(д)ѣ... оучинили єсмо имъ границю повышє манастырѧ... о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю а горѣ рѣкою до оустьѧ туричєи (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **быстрицю** (1404 *Р* 68).

***БЫСТРЇЧЄСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ**.

***БЫСТРЬЇЦЯ** *див.* **БИСТРИЦА**.

БЫТИ [1], **БИТИ, БЫТЫ, БИТЫ, БЫТІ, БЫТІ** *дієсл. недок. і док.* (7556) **I.** (*повнозначне дієслово*) (2594) **I.** бути, існувати; бути наявним (1033) **а)** (*у стверджувальній формі*) (1011): то всє єсмо потвєрдили... ходкови быбєлскому... со всѣми оужитки што нынѣки *сут*, и потом могуть *быти* (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... ажє... оставили єсмо попа м⟨ихаил⟩а...

при церкви свто(г) рожства бїи оу дѣдинѣ оу терлѣ при всемъ при т⟨о(м) што⟩ прислушало... церкви... а такъ(ж) оставлАемъ ⟨его⟩ Ако за кнА(з) льва были (Медика, 1415 *Р* 86—87); а на то є(ст) вѣра господства ми... и вѣра въсѣхъ боАръ наши(х) (Бистрица, 1431 *Cost.* I, 325); и варе ку(л)ко кожохари *соу(т)* оу ты(х) се(л) или боу(д) какии мастєры щобы монастирю бы(л) то(т) вє(с) прихо(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); Я кн⟨А⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал есми... имене... так долго и так широко... как ис стародавна *єст* (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а естли А ис тоєи мєны выстоуплю, а любо нєкоторыи по мнѣ боудоучии, тєперь и на пото(м)... тогды А а любо по мнѣ боудоучии, королю двєстє роубле(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); и да єсть... кръ(в) єго на ни(х) и иа чедА(х) и(х), єже єсть и бъде(т) въ вѣкы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

б) *(у заперечній формі)* (22) α. *(у реченнях безособових з додатком)* (14): пак ли не буде(т) фрАзьского серебра, а мы литовьскые рубли дамы (б. м. н., 1411 *Р* 77); а пак ли бы збѣглъ чоловѣкъ а николи єго нє бы⟨ло⟩ бы тогды тому истцєви маєєтъ (!) па(н) того села запла⟨ти⟩ти имѣнъємъ того збѣгло⟨г⟩о (Галич, 1435 *Р* 134); а што было мыто, оу тєгєнАкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта нє было але оу лапоушном, абы тото мыто было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); єсли по нашомъ животѣ наслѣдниковъ нашихъ къ тому имѣнью ко Здетелѣ не будеть... они мають тые двѣ копѣ грошей давать (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(без додатка) (5): а кто бы позабави(л) или задръжа(л) тыє вози нс си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) намъ (!) заплатити К̃ золоты(х) иначе нє боуде(т) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); А которїи, по нашем животѣ от наставник... кто нє бъдєт стоати въ сєм нашем токмѣжем, таковїи да даст отвѣть прѣд богом. А инак и нє *бьдєт* (Путна, 1476 *BD* I, 217); мы оуставлАємь за тоє моужобо(й)ство городоу томоу Д̃ гривны... а нєбоуде(т) ли чимь заплатїть, а имоуть є(г), и о(н) головою своєю заплати(т) (XV ст. *ВС* 24); А маєть онъ съ тыми своими послы посълати люди слугъ паръсунами только сорокъ; а большы бы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

β. *(у реченнях особових з наявним підметом)* (3): А такожъ оу тнхъ вишєписаных митахъ от каменъ воскоу ни єдин тарканъ да нє боудєт, ни великаго ани малого (Бистрица, 1457 *BD* I, 4); А только такъ *нє боудєть* братъство наше почомоу знакомито боудєть какъ рєкоучи ярлыкъ послали єсмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); хочомъ о томъ мыслити абы нє былъ втискъ хрєстиянъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

2. бути, знаходитися; *(про людей)* жити, проживати; *(тимчасово)* перебувати; *(про село, поселення)* бути розташованим (716): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... Ктому и куницы отъ поповъ по всемь городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); и полА всА што *суть* по рѣцѣ тои... то всє далъ єсмь ладомирови (Бохур, 1377 *Р* 24); хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю... тоѣ земли шєпин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в неи (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); кто межи ими оукажєть твердѣишимъ листомъ и знамєны што соуть на листѣ тотъ зыскал (Галич, 1401 *Р* 65); мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и тако(ж) кь и(х) татаромь що соу(т) оу бани, щобы нє имали сасовє о(т) бани ни єдино дѣло (Контари, 1454 *Cost.* II, 509); а на то свѣдковє... пан соудомирскіи што был тыми часы оу нас, оу посолствѣ от нашего пана, от королА (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Тыє имѣ⟨н⟩А достали сА брату моєму... со всими ставы што оу тых селѣхъ сут (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти в которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); даль съм имь чътири села измѣноу за тоти села: двѣ соуть на Боужорѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); мы то сказоуємь же Лоуцея боудоучи своимъ моужемъ три годы и три м(с̃)ци, а єго нєзазывала, ани сА емоу оупомїнала а далє навєкы нє иметсА оупомина(т) (XV ст. *ВС* 21 зв); и дали господствоу мы пєть сель: єдно на краковѣ на имѣ каоучєлєщи, где были жоудєвє Михаиль и Дїєнишь (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(при кому) бути вірним (кому) (1): Мы кнА(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)...иже королєви володиславови... слюбуємь... при нємъ и на вѣ(к) бы(т) (Молодечно, 1388 *Р* 43).

3. (кому, у кого, з родовим приналежності) бути (чиїм, у кого); належати (кому, до кого); мати (що); *(про закон)* стосуватися (кого) (508) а) *(у стверджувальній формі)* (501): Азъ... стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєў(г)ль за своѫ дшѫ... и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ... и по сьмрьти єго да є(ст) дѣца(м) єго (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а тия села... да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа, ка(к) *било* имъ зако(н)... алєксандра воєводы (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 695); да боуде(т) ємоу... и виногра(д) и мѣсто о(т) келїи (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); дали єсми и(м)... селище... и млинъ... що былъ щєфана зоуграфа (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); а пак ли нє мочї имєт... тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); тоє село Голчє маєт кн⟨А⟩зА єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти вѣчно быт и єго дѣтий (Острог, 1466 *AS* I, 61); а єстли мнѣ... с кн⟨А⟩зєм... бог дѣток нє дасть... ⟨а⟩ по моєм животє кн⟨А⟩зь єго милость оусхочєт собѣ иную жону понАти, будут-ли оу них дѣтки, ино тыи имѣньА вси кн⟨А⟩зю єго милости и дѣтєм єго милости вѣчно и нєпорушно (Степань, 1489 *AS* I, 89); а дроугая половина от того млина да єст паноу Клънъоу спътароу (Васлуй, 1495 *BD* II, 44); а чого есмы сестреницамъ своимъ не отдалъ ихъ скарбу, тоє и тєпере(!) у мене єсть (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(у заперечній формі)* (кому) бути (у кого), мати (що) (7): Тогда Аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); па(к) ли нє боудоу(т) дѣти ємоу, тоє да боуде(т) братїа(м) єго и дѣтє(м) и(х)... по єго сърмрти (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); поведали намъ, штож оумовили мєжи собою... обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити длА того абы нє было шкоды киАзю Семєну (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И мы Бориса Семеновича пытали: маешь ли ты, Борисе, о томъ на него доводъ, штобы онъ наши бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

4. *(бути присутнім)* (при кому, при чому, к чому) бути (при кому, при чому) (232) а) *(у стверджувальній формі)* (218): а при томь былъ попо печѣрєскии пєтръ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А то свѣдци: пань Андрєяшь... и иних к тому много было (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Пры томъ были люди зацные... (Луцьк, 1389 *РЕА* 28); а при томъ были старци Печерского монастыра (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при томь были мартуриА па(н) оана дворникь, пань журжь о(т) ⟨ф⟩ратевци (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); А при том был дАдА мой кнАзь Санкгоушко Федкович (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); a prz tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(у заперечній формі)* (14) α. *(у реченнях безособових)* (7): а пак ли бы ⟨є⟩ще єго нє *было* тогды тогды (!) коли чоловѣкъ то(т) обвинєныи домовъ приѣде приѣде(т) (!) тогды по єго оуѣханѣ трєтии днъ право має(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134); а тѣжъ дАдинаА моА кнАгини Семєноваа МарьА и зАть єи... слюбовали ми и подьвАзали сА подъ то, ачь коли на тотъ час нє было дочки єи... ижь єй того имѣньА подь мною иє искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а тыми разы

до тебє твоими послы о(т)казали єсмо што пановъ рады нашоє пры насъ супо(л)на нє было (б. м. н., 1496 *ПДСВВ* 196 зв.);

β. *(у реченнях особових з наявним підметом)* (7): тогды па(н) пѣрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду (Галич, 1404 *Р* 68); а мы з нашимї паны, з нашєю ра(до)ю маєть (!) того досмотрєти, а єстьлї аже нє боудємъ тамъ тогды... прїлоучаємъ... по(д)соу(д)ковъ, што имають тоую рє(ч) осоуди(т) нашєю моцью (XV ст. *ВС* 12 зв.); а тото мыто татарскоє, що было оустановлєно оу биломгородѣ, а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинАза, хотѣ от тисАч коп, хотА боуд там татарскїи царєвич, хотА нє бсудь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790).

5. *(мати місце)* бути; *(несподівано)* трапитися; *(про сойм)* відбуватися (43) **а)** *(у стверджувальній формі)* (40): Мы вєликий кн⟨А⟩зь Витовт чиним знаємо... иж... записали єсмо кн⟨А⟩зю Фєдору Данилєвичу Острогъ... как при Отцы єго было (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаєтъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати... на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); хотѣ будє(т) мє(ж) тѣми лю(д)ми дшєгу(б)ство, хотѣ татбу... що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); покоуль вода сА взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножѣтими своими о(т)мѣнити волбырєвцє(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Въ соуботоу... снємь посполиты землъ маистатоу господарѣ кролѣ ... под Хотинєм был (під Хотнном, 1467 *BD* II, 297); маєть настоятель того монастыра Светоє Пречыстоє въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю верху писанную, какъ здавна *было*, по тому завѣдати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

б) *(у заперечній формі)* (3) **α.** *(у реченнях безособових)* (2): Частокро(т) прїгожаєтсА, и(ж) нєкоторыи за свои плємєнємь алюбо за слоугами приходАть моцью на сЖ(д)... про то прїказоуємь мы абы того далА нє было (XV ст. *ВС* 15);

β. *(у реченнях особових з наявним підметом)* (1): а мы знаємь иже въ дворцє нє имаєть быти жа(д)ная рана (XV ст. *ВС* 31).

6. (від кого, звідки) походити (від кого); бути родом (звідки) (10): що бы имъ оурикь съ оусѣмъ доходомъ и дѣтємъ єго що имаєтъ и дѣтємъ настинымъ що съ добръчино(м) и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); мы велики князь Швидрикгялъ ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка, роду зацного, великого... до земли и панства нашого... выѣхалъ (Луцьк, 1438 *Р* 140); А коли... нє имоут робити що трєбѣ боудєт томоу монастнрю ⟨...⟩ мы знати⟨...⟩ тым людєм, що *соут* съ тих сєл вишеписанних (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

7. *(бути зв'язаним з чим)* (до чого, к чому) належати (до чого) (9): а тако дали єсмы мишєви та дворища оу новосѣльцє(х) ... со всѣми оужитки яко коли из вѣка вѣчного было к тѣмъ дворищюмъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); да боудє(т) пану михулови на полы съ лоукою шєтрарє(м) и и(!) съ оуси(м) прїходо(м), що *є(ст)* до того сєла (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); даємь и потвєржаємь матєри нашєи... сєрєцкїи торгъ и с мыто(м) и с млины и съ оусими доходы, што є(ст) к томоу торгови (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); продал єсми єму зо всим: з боры, з лєсы... и зо всими *(в ориг.* свими.— *Прим. вид.)* залєжностми, которыєж єст ис стародавна к тому имєню (Берестя, 1466 *AS* I, 62); мы Олєксандръ... вєликии кн⟨А⟩зь литовскии... чинимъ знаменито... иж... мы... ємоу имѣнє... даємъ ... зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи которымколвє *(в ориг.* колвєкоторым.— *Прим. вид.)* имєнємъ званы будут слышаючи к вє⟨р⟩хоу *(в ориг.* кверхгоу.— *Прим. вид.)* писаномоу тому имѣню, которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали и нинє сут (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

8. *(про час, стан, пору)* настати (8): И коли... боудєт потрєбнаА хвилА и час, абыхомь єго милости помоч и послоушенство оудилали... а мы имаємь оудилати (Сучава, 1468 *BD* II, 301); продали были єсмо ко(р)чмы вроуцькиє мєщаномъ вроуцъки(м)... на три годы за сто копъ и за дєсєть копъ широкихъ грошє(и)... а рокъ *было* имъ какъ тыє ко(р)чмы варити початы на мАсныє запоусты (Краків, 1489 *АКВ*); вѣдаю бо я єщо на тебє и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84); люди пришли... и повєдили... што(ж) вєздє... кличу(т) и(ж)бы... люди вси которыє доужи на кони всєсти кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) и какъ тєпъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потАгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА*).

9. (від кого, від чого) належати, припадати (з кого, з чого) (6): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми монастирю о(т) нѣмца... озєро... и пасикоу... оури(к) съ въсѣ(м) доходомъ що боудє(т) о(т) ни(х) (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинымъ... ожє... далн... єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ, да имают на каждїи год от нас по ї бочкы вина... и оусы бєрбєницы мєдоу от дєсєтиноу що боудєт от сєлах их (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

10. (к чому, у чому) прибути (куди) (4): а коли бы... коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и днєви *были*, а мы быхо(м) того... нє хотили попо(л)нити... то(г)ды на(ш) милостивыи па(н)... имає(т) на(с) казнити (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а... король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть писал до пана старосты и до нас, штобы сА тою дѣлницєю брата нашого... нє дєлили до того часоу, поки аж б⟨о⟩гъ дасть корол єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудєть оу кн⟨А⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I,70).

◇ **быти за ким** (2) бути замужем за ким, бути чиєю дружиною: а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дрє(и) о(т)ходА з сєго свѣта... записалъ жонѣ своє(и) вѣно, котораА тыми разы за борисо(м) єсть (Вільна, 1495 *ВМБС*); **было кому** (зробити що) хтось повинен був (зробити що) (6): а кто имєт повезти кони или кобыли до каменци, што было ємоу дати оу сєрєти, то имєтъ дати оу дорогоуни, а што было ємоу дати оу черновцєх то имєтъ дати оу хотини (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); а кто ⟨повєдєт⟩ кони или кобыли до Каменцѣ, що было ємоу дати оу Сєрєтѣ, то имєт датї оу Дорогоунѣ, а що было ємоу дати оу Черновци, то имєт дати оу Хотини (Сучава, 1460 *BD* II, 274); **быти в бєзмѣну** (1) бути віроломно порушеним: оу томъ записы наши и присАги нє ⟨боу⟩дуть противъ приАтєлю нашому в бєзмѣну (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); **быти у вєнє** (1) володіти майном, одержаним у віно: Оуставлаємь коли (ж) моу(ж) оумрє о(т) жены а дѣти боудоуть, она маєть быти оу своє(м) вєнє (XV ст. *ВС* 31 зв.); **боудєтъ волєнъ** (чого над ким) (1) матиме владу (у чому над ким): Тѣмъ мы придали єсмы пискоупови ворменьскомоу Оганєсови цєрквы ворменъскыА и попы ихъ. По оусєи нашєи землн боудєтъ волєнъ надъ Вормєны своєго права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*); **быти замоужь** (1) бути замужем, бути заміжньою: Коли хто оучинитсА опѣкалнїко(м) о нєко(т)рои дѣвцє... а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) єє нє хочєть выдать... мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї обпѣкальнїка (1) своєго имєєть собѣ моужа оузА(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **быти въ измѣноу** (4) бути віроломно порушеним: в томъ нашы записи и нашы прысѣги да нє боудєть нашомоу старшомоу противъ въ измѣноу, въ томъ нашъ миръ да нє роушыт сА (Троки, 1442 *Cost.* II, 716); а єго запис и присАги, оу томъ, нє боудєт против намъ и оу измѣноу, и миръ нє роушитсА (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); **быти в имєнї и** (2) мати, посідати маєток: коли (ж) братія

роженая боудоуть выменїи а помроу(т) тогды на стре(ч)ноую братїю именїє прїидѣ(т), а помроу(т) стре(ч)ныи бра(т)я тогды на блїшье племА именїє прїидѣ(т), а кажды(и) ис ты(х) боудоуть лї сестры в томь именїи, имѣють и(х) виномъ о(т)правлА(т) (XV ст. *ВС* 36); быти казни (1), быти под казни (казнию) (5) бути покараним: а кто не боуде(т) послушенъ нашемоу повелѣнїю и запису, то(т) имаетъ быти по(д) великои казни г(с)ва ми (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); И тот боудет под нашею казнию (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9); а тот ест противник нам... и... боудет наше казни (Сучава, 1466 *BD* I, 96); бити оусею ласкою (кому) (1) ставитися доброзичливо (до кого): силовали сѣ есми аж бихмо пришли на обичаи предков наших яко били и предкове наши оусею... ласкою... кнАзем (Коломия, 1485 *BD* II, 371); быти напротиву (кому) (1) виступити проти (кого): вло(д)славъ бжиею мл(с)тью кроль полскни... знаменито чинимы... ижь... александръ воевода... присАгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучиненыхъ и о(т) его по(д)данныхъ в коруною нашею переступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121); быти оу немоци (1) бути хворим, хворіти: боудем ли тогди оу которои немоци, та не мочи мем ехати заедно с ными, он бы тогди имал ехати заедно с ными сынъ иаш Богдан воевода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); быти несмѣренъ (противко кому) (1) не миритися, не перебувати в мирних стосунках (з ким): И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, ино и (онъ) противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *Р* 140—141); быти помочонъ (помоченъ, помоцонъ) (7), быти помоцни (2) помагати: и во всемъ бы еси мыту нашому былъ помочонъ (Краків, 1487 *РИБ* 227); а мы такежъ твоеи милости хочомъ быти... помоцни (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); быти противу (кого) (1), противу (кого) быти (1), быти противу (кому) (1), противу (кому, чому) быти (2), противъ (кому) быти (5) виступати проти (кого, чого): коли... буду господаремъ... слубую... аже хочю служи(т)... кролю пол(с)кому... и... кнА(з) витовту... противу ихъ не быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); слюбую... противу имъ никды не быти (Вишня, 1393 *Р* 5); слюбуюмъ... протнвъ имъ не быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); бити против (кого, чого) (1) виступати проти (кого, чого): слюбоуем... николи не бити... против кролѣ его милости (Коломия, 1485 *BD* II, 372); быти противъ (чому) (4) суперечити (чому), бути несумісним (з чим): а то е(с) противъ прїказань(ю) бжьему и противъ правоу црькомоу (XV ст. *ВС* 15); быти радъни (3) сприяти: а мы такежъ твоей милости хочомъ быти радъни... оу твою прыгодоу и потребу, на всякого твоего непрыятелА (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); а мы имаемо... мир... съ въсею моцю и силами... колико боудоум (!) мочи радни... быти... (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); быти в руках (оу роуки) (чиїх, кого) (7) а) скоритися владі (чиїй) (1): и пак тоты истини Седи-Ахматови синове... што соут... оу наших роуках... а мы имаемо их твердо... держати (Сучава, 1462 *BD* II, 292); б) бути, знаходитися (в кого) (6): а таа привилиа была оу роуках пана Короуя (Сучава, 1462 *BD* I, 66—67); А пак привилїе що имал Лоука... а она ест оу роуки... Юрши (Сучава, 1494 *BD* II, 33); быти оу роуцѣ (чиїй, кому) (2) а) належати (кому) (1): А пану Оле(х)ну... досталосе бачаница а тесово... со вси(м) ты(м) што к ты(м) село(м) слоушае(т) нижли што естъ дани медовое оу пна оле(х)новои роуцѣ (Львів, 1478 *ЗРМ*); б) бути виданим (кому) (1): хочемъ... бы такыи... имеетъ быти в роуце своемоу сътАжьцю (б.м.н., XV ст., *ВС* 11); быти смирни (1). ⟨быти⟩ смирни (з ким) (1) бути в мирних стосунках: И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, ино и (онъ) противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *Р* 140—141); быти оу соромотѣ (1) бути позбавленим честі: а боудѣ(т)ли емоу прїсоужено свїде(ч)ствомъ сА очистїть а оди(н) свѣток не боудѣт зго(д)ныи длА то(г) не боудѣ(т) оу соромотѣ (XV ст. *ВС* 36 зв.); быти в соромотоу (кому) (1) бути позбавленим честі: а не наидѣть ли тое ласка (!) в на (!) ... длА того не е(ст) емоу в соромотоу (XV ст. *ВС* 38 зв.); то есть (11) тобто: штоже село Старуня. то осадил отець Некринь пустиню, то есть село Некриново, и братии его, и дѣтий его (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); мы иляшь воевода... знаменито чинимо... како... землю шепиньскоую... з городы тоѣ то исти(н)ноѣ земли шепиньскоѣ, то есть хотѣнь, цецюнь и хмеловъ... даваемы, дароуемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); и я жене своей кнАгини УлиАне записоую против ее тисАчн коп дроугоую тисАч коп, ино т⟨о⟩ ⟨е⟩ст двѣ тисАчи коп, на своих имѣнАхъ отчизных (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); есмо просили велеможны(х) паны и шлА(хо)тини пано(в) ра(дї) кролевскои, то е(ст), панъ андреи ондръво(ш) исъ игровоА... судїа подо(л)ского, пана яна баговского и иныи панове русци, иже мы слюбуемъ н слюби(л) есми служнтн королю его мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч) марша(л)ко волы(н)ско(и) землѣ староста лоуцкии с женою своею ѳедосъею записоуае(м)... имѣ(н)е о(т)чизны ниие(и) то есъ (!) село доросы(н) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); поспѣшни быти (1) *див.* ***ПОСПѢШЬНЪ;** во оупокои быти (1) *див.* **ОУПОКОИ.**

II. *(дієслово-зв'язка* (1392) **А.** *(у складеному присудку)* (1056) **1.** *(з предикативним членом — іменником)* (427) **а)** *(у називному відм.)* (414): Бекгичь и Турдучакъ Берди Давыдъ Ти кнА(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); мы оусудивше и оуправивше с нашими землАны што же были судьѣ и оставили есмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича (Зудечів, 1411 *Р* 79); а хто будеть нашъ приАтель, тотъ ильи воеводе приАтель, а хто будеть наш неприАтель, тотъ ильи воеводе неприАтель (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); А по нашем животѣ, кто боудет господаръ нашеи земли... тот щоби не пороушил нашего даанїа (Бистриця, 1457 *BD* I, 4—5); и дали есми ива(н)кови... как е(ст) право и зако(н) по обычаю аби пошол ива(н) са(м) съ КД присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними аже ива(н) исъ своими братїами *соу(т)* оунуки ку(п)чичеви по и(х) матери такожде аже *су(т)* и марушки и ми(х)нови ти(ж) оунукы (Васлуй, 1474 *РГС*); протожъ што бы еси самъ въ мыто нашо и въ промытоу невъстоупа(л)сА... бо то есть нашъ ска(р)бъ (Петрків, 1489 *АМВ*); И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная... вчинили такъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620); ива(н) васи(л)еви(ч) велики(и) кнА(з) моско(в)ски(и) г(с)древи нашому воеводе е(ст) сва(т) а ваше(и) мл(с)ти тесть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

(із сполучниками какь, яко *у складеному присудку)* (2): А коли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(д) одно имее(т) быть, а од(ѝ)го права поживать, абы не были какъ морьскы(и) дивъ, потребно есть абы однакїи соудъ былъ (XV ст. *ВС* 34 зв.); а що есмо имѣли листы записани о(т) нашего господарА, о(т) королА, и о(т) его пановъ... противъ нашего брата старшего, илїАша воеводы, що есть на(м) яко нашь оць, ты(х) листовь... не може(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679);

б) *(в орудному відм.)* (10): также коли ми бгъ поможе(т) ку моеи отнинѣ буду господаремъ и воеводою, оу земли валаскои... хочю тымъ лепѣи служи(т) нашему милому г(с)дрю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а що есмо имѣли листы... ты(х) листовь, яко и(х) к на(м) принесено... о(т)

пана коупчича, що былъ на(м) дворнико(м)... нє можє(м) (их) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); А по Васьковѣ животѣ хто попомъ оу свѧтого Ивана будєтъ, тотъ по тому жъ имаєть свѧтого Ивана землю дєрьжати (Городок, 1443 *P* 145); коли панъ Петръ пріѣхалъ до Станкова... а я тогды намѣстникомъ былъ отъ пана старости (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho... y perwo sieho słuzebnyka pana nemiryn na imia Mykłasz kotory ze był namisnykom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (1): а родителъ нашъ, кнѧзъ великыи, та⟨к⟩о ⟨же им⟩а ⟨є⟩ть намъ приятелємь быти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691).

2. *(з предикативним членом — прикметником)* (193): **а)** *(у називному відм.)* (192) **α.** *(у нечленній формі)* (112): будєть ли ялъ єго король по кривдѣ... и я кнѧзь кистютии *буду* правъ передъ въгорьскимь королємь (б. м. н., 1352 *P* 6); По оусєи нашєи земли боудєтъ волєнъ надъ Вормены своєго права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*); просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *P* 121); А тыи люди што оу тулинахъ што бы єго были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Київ, 1457 *P* 166); слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ *былыбы явны* (Вільна, 1499 *AS* I, 117); да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (48): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ нє хотѣли послушни быти, мы имамы... при корунѣ кролєв(с)т(в)а польско(г) остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); слюбили єсмо... ажє имаєть романъ служити нашєму г(с)дрю... и вєрєнъ быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); О землѧнє(х) к ва(л)це явнои имаю(т) быти готовы (XV ст. *BC* 34 зв.); нє имаєм в том быти виновати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

β. *(у членній формі)* (80): хочє(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии оу нашєи службѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); па(н) татомирь балицкии приганиль листо(м) па(н) ивашковы(м) дѣдошицко(г) иже соуть листовє нєправии фалшєвнии (Зудечів, 1413 *P* 83); а тоти наши десѣтници... щоби нє имали жа(д)ного дила до хотарѣ монасти(р)ского, или до пасики, или бу(д) к чємоу, що є(ст) монастирскоє (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); И онъ имаєть дєржати тыѣ двѣ дѣлници мои дѣдины... до тых мѣстъ, докол ємоу отложит двѣ тисѧчи золотых, кто боудєт ближшїй к тым двѣма дѣлницам дѣдины... моєѣ (Добучини, 1487 *AS* I, 239); сни томоу записоу приганили, рєкли и(ж) бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовы(и) (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (1): Ино мы тоє... имен⟨ь⟩ицо... взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мели близкіе къ тому имен⟨ь⟩ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683);

б) *(в орудному відм.) (із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка)* (1): И маєть онъ намъ вѣрнымъ быти (Луцьк, 1438 *P* 140).

3. *(з предикативним членом — прислівником або предикативним словом)* (250): будєть вєдомо оусємъ хто коли видить грамоту (б. м. н., 1387 *СП* № 12); znamienito czinim tym naszim listom, ninisznim i potom buduczim, komu budet' potreba toho wedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); А сє знамєнито будь и свѣдочно всѣмъ добрымъ людємъ (Перемишль, 1391 *P* 45); а ис того имають намъ служи(т)... гдѣ коли намъ будєть надобно (Львів, 1399 *P* 59); чини(м) знакомито... симъ нашимъ листомъ... кому ж то коли єго будєть потрєбизна (Київ, 1433 *P* 118); а мы имає(м) пєрє(д) єго мл(с)ть выєхати... гдє боудє(т) пану нашєм(у) любо (Серет 1453 *Cost.* II, 765); знамєнито чини(м) ис сѣмь листомь нашымъ въсѣмь... коли жє того комоу потрєбизна боудє(т) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); слушно *єст* ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (3): а... зъ нашимъ господарємъ, маємъ быти по давномоу (Сучава, 1442 *Cost* II, 717); а они... имаю(т) слоужити на въсѧкоую срѣдоу... и тоє имаєтъ быти нєпрѣмѣнно, по въсѧ нєдєли (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

4. *(з предикативним членом — прийменниковою конструкцією)* (72): а коли которыи торговєць поидєть торговать ис торунѧ через бєрєстиє до лучьска без печали будтє (б. м. н., п. 1341 *P* 2); приступилъ єсмъ ку... королю польско(м)... ис тыми горо(д)... што жь... оу моюмъ дєржѧнию су(т) (Кременець, 1434 *P* 130); а єго милости да ми будєтъ въ мѧсто отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); то є(ст) противъ прїказань(ю) бжьєму (XV ст. *BC* 15); ани жаднои радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѧ моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч без нашєи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

5. *(з предикативним членом — займенником)* (39): а коли па(к) потомъ коли намъ бы надобѣ вы намъ таковиже будтє (б. м. н., п. 1393 *P* 49); дали єсмо влдцѣ листъ и нашєю печатью потвєрдили єсмъ єму ажє *єсть* єго по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 98); мы оуставлѧємъ на нїхъ виноу ЄI томж па(и)у чїи гаи є(ст) (XV ст. *BC* 29); дали и потвърдили... єдно озєро на днистрѣ... що оупадаєть оу днистрь и съ пасикою, що єсть и(х) жє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

6. *(з предикативним членом — безособовою формою на* -но, -то) (18): тако єсмо оуѣхали... по лисичии бро(д), яко было из вѣка и вызнано (Погоничі, 1422 *P* 98); ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы и такъ е написано (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); вло(д)славъ.., кроль полскии... знамєнито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ... нєприятєлємъ людского поколѣнья зъєднано *было* ижь... алєксандръ воєвода землѣ молдавскои... былъ напротиву намь (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); А кто имєт бантовати тых люд (!) от тыхь сєл, боуд оу чєм, яко єст вишє писанно, тот оузрит вєликои казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (2): Teź jestliby... nekotoroho... umerłoho... wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); тогды ты(х) ѿ копъ имаєть быти дано слузѣ нашєму юркови (Коломия, 1424 *P* 102).

7. *(з предикативним членом — кількісно-іменним словосполученням)* (4): Teź ustawilijeśmo, iź źadin.. nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); али да єст тоє половина сєло от Флорєщ на три части (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

8. *(дієслівний складений присудок)* (49): Ажє *будєть* ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашєго Азъ самъ єсмь готовь за того тобѣ на помочь всєю моєю силою (б. м. н., п. 1393 *P* 49); да *су(т)* волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа, ка(к) било имъ зако(н) (Сучава бл. 1435 *Cost.* II, 695); волєнъ єсть панъ пашько Прокофьєвичь во всємъ оу томъ имѣньи... продати и промєнити и заставити и по дши на цркви дати (Луцьк, 1451 *P* 156); чомъ коли єсми могъ до живота, и я єсми давалъ, а тєперъ *єсми* нєдоужъ ничого давати бєзъ вашоє милости (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); а тогды нам, Стєфаноу воєводї, да єст слободно

и доброволно и отворенно и безпечнє и без жаднои шкодї въити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

Б. *(у складі додатка)* (336): **1.** *(у сполуч. з іменником)* (321): **а)** *(у називному відм.)* (49): мы илїа воє⟨вода⟩... ⟨ч⟩инимь знаменито... аже слюбили єсми и слюбоуємь нашємоу родителю, кнѧзоу великомоу, жигмонтоу, ємоу прїятелємь быти и подли єго стояти противь каждого єго неприѧтелѣ и приятеле(м) єго *приятель быти*, а неприятеле(м) єго *неприѧтель* (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); слюбуєм... ⟨и⟩ оуказати *(в ориг.* оуказазати.— *Прим. вид.)* сѣ явно и *быти* прїятелєм єго милости *прїятел*, а непрїятелєм єго милости *непрїятел* (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); А по нашєм животѣ, кто боудєт господарь нашєи земли, от дѣтєи наших или от нашего родоу, или пак боуд кого богъ избєрєть *господарь быти* нашєи земли молдавскои, тот бы нє пороушиль нашего даанїа (Гирлов, 1499 *BD* II, 163);

(з пропущеним іменником) (89): а по нашємь животѣ кто будєть господаръ нашєи земли или о(т) дѣтєи наши(х) или о(т) нашего племєна или кого бъ избєрєть *быти*, тоть, що бы нє пороушилъ нашего даиїа (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); А по нашєм животѣ, кто боудєт господаръ нашєи ⟨земли, или от⟩ дѣтєи наших, или кого богъ избєрєт *бити*, тот ⟨щобы⟩ нє пороушил сїє даанїє (Сучава, 1478 *BD* I, 219—220);

б) *(в орудному відм.)* (183): а по нашємь животѣ кого богъ избєрєтъ быти господарємъ нашєи земли молдавскои или оть нашихъ дѣтєи или отъ нашего племєни или боудь кто, тоть щобы ємоу нєпороушилъ нашего данїѧ (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); мы илїа воє⟨вода⟩ ... ⟨ч⟩инимь знаменито... аже слюбили єсми и слюбоуємь нашємоу родителю, кнѧзоу великомоу, жигмонтоу, ємоу прїятелємь быти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); а по нашєм животѧ кто боудєт господарєм нашєи земли от дѣтєи наших или от нашего рода или пак боуд кого бѣ избєрєт господарєм *быти* нашєи земли молдавскои, тот бы ємоу нєпороушил нашего даанїа (б. м. н., 1500 *SD* 8).

2. *(у сполуч. з прикметником)* (15) **а)** *(у називному відм.)* (10) **α.** *(у нечленній формі)* (6): тогды ѧ слюбою (!) имъ вєрєнъ быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); на тыхъ городѣхъ и оу томъ дєрьжѧнью нє имаи никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии што бы присѧгли вѣрни быти королю полскому (Черняхів, 1435 *P* 133); наи первоє схюбоує(м)(!) иже нєимаємь жа⟨д⟩ного... пана собѣ имѣти... одно... кролєви по(л)ском(оу), и короунѣ єго и имъ вѣрєнъ быти чистою вѣрою (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734);

β. *(у членній формі)* (4): тоє ємоу оурикъ съ въсємь доходомь... и въсємоу родоу єго кто сѧ избєрєть быти ємоу наиближнїи (Сучава, 1479 *BAM* 61—62);

б) *(у давальному відм.) (у нечленній формі)* (1): про то слюбую и слюбили єсмо нашему г(ѣ)дрю кролю влодиславу... служити вѣрну быти и послушну (Віслиця, 1393 *P* 51);

в) *(в орудному відм.)* (3): слюбуюмъ и слюбили єсми... кролєви володиславу... вєрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); И слухи насъ єще тыи доходять... иже... людємъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

III. *(допоміжне дієслово в аналітичних формах дієслова)* (3570) **1.** *(у складі перфекта)* (2755): я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); тогды мы... дали єсмо и потвердили єсмо... сєло быбєл (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии.... королѧ влодислава єго приказанъємь то єсмы вчинили (Перемишль, 1390 *P* 175); слюбили єсмы... што єсмы дали єго мл(с)ти... што быхомъ то вѣчно оуздєржѧли, яко сѧ єсмы тогда голдували и записали (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); мы єсмо на потвєржѣньє ты(х) границь розьѣханьє далї єсмо ємоу лїстъ (Зудечів, 1421 *P* 96); тамже копцы значныи усыпатысмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); мы великиї кнзь швїтрикга(л) Свѣдомо чинимъ всѧкому симъ нашимъ листомъ... иже дали єсмо н запїсали лєнькови зарубнчю таѧ села в луцкої земли (Житомир, 1433 *P* 126); Се азъ рабъ бжїи кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ Кїєвь съ своєю жєною и съ своими дѣтками и были єсмо въ домоу прч(с)тыѧ и поклонили сѧ єсмы пр(с)томоу образоу єѧ... и бл(с)вили сѧ єсмы оу оїа нашего архиман(д)рита николы (Київ. 1446 *P* 154); и мы... єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а запису єсми и листа г(ѣ)дра королєва нєвида(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*); и дали и приложили єсмы о(т) на(с) томоу(ж)... монастироу... болото кривиѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. *(у складі дієприслівникового звороту)* (29): Узрѣвши *єсми* на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); возрєвше *єсмо* на на (!) єго вѣрноую службу и хотѧче по нємъ аж бы тымъ лѣпєи... намъ... послужилъ... оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); тако *єсмъ* подлугъ того вызнанья исмовивши сѧ и земѧны и дали єсмо влдцѣ листъ (Погоничі, 1422 *P* 98); мы великий кнѧзь Алєксандро... чинимъ знаменито... ижєт видєвъ *єсми* знаменитоую слоужбоу намъ... кнѧзѧ Михайла Васильєвича и мы порадивши сѧ с нашими кнѧзи... дали єсмо ємоу имєнє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); и мы *єсми* пришо(д)ши пре(д) кнѧгиню илияша воєводиноую... и єсми смирилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы кнгины (!) олєска(н)довиѧ (!) наста(с)я кие(в)скаѧ подоумавши *єсмо* с нашими дѣ(т)ми... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци ... двѣ волости (Київ, 1459 *P* 174); и потомь *єсмо* нє даючи сѧ оу право пристоупили єсмо с обоу *(в ориг.* собоу.— *Прим. вид.)* сторонъ оу єднаньє промєжи старшихь приѧтєлєй нашихь (Вільна. 1482 *AS* I, 79); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо... землю пустовъскую... зо всимъ с тым, как сѧ тыє вышє мѣнєныи земли со стародавна в собѣ... мают *(в ориг.* дают.— *Прим. вид.)* и как *єсмо* на себє державши и єго милости продали (Ставків,1491 *AS* I, 96—97); и зъє(д)навшисѧ є(с)мо и запи(с) мєжы собою вдѣлалн, и г(ѣ)дру єго мл(с)ти и(з)явили (Вільна, 1495 *ВМБС*).

3. *(у складі плюсквамперфекта)* (91) **а)** *(допоміжне дієслово у формі перфекта 3 ос. одн. або мн.)* (68): Мы... кнѧ(з) алєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ цркви къ матцѣ бьи оу смотричи (Смотрич, 1375 *P* 20); Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, нєбощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру... ино онъ... зъ свѣта того изшолъ (Кобрнн, 1401 *АкВАК* III, 2); а вонъ... вєлѣлъ мѧ имить ... и вєлѣлъ мѧ былъ избавить горла моєго (Кременець, 1434 *P* 129—130); и про о(т)цѧ нашєго жбавьлинїє души єго, абы тымъ вятьшая вѣра, котораѧ николи оу на(с) нє была жгасла, тому истино(м) па(н) владисла(в)... землю шєпиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єщє силищє... гдє сили били коскови сновє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великии князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно (Луцьк 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ, и тыє свои дочки подавалъ былъ за ихъ дѣдовъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); петръ позналъ ижє єго ранилъ, але то и (!) єго початъкоу ижь би(л) первєєй ранилъ (XV ст. *BC* 18 зв.); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знаменито... што(ж)... оцъ мои... запи-

са(л) бы(л)... манастырю половиноу селища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3);

б) *(допоміжне дієслово у формі перфекта 1 і 2 ос. одн. або мн.)* (23): а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) есмо кнѧ(з) дмитрию... и правду дали... и хоче(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *Р* 43); коли есмь первое сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда есмь послалъ былъ к вамъ Асана (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... иже... дали есмы листъ нашь нашему... приятелю стефанови... какъ были есмо дали петру роману стефану и александру (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а старое Ставнице велили были есмо заставити паиу данку мукосѣевичю (Луцьк, 1445 *Р* 150); Се я Янъ... продалъ есмы... землью свою... которуюжто землью купилъ есми былъ у Бартоша (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); мы петръ воевода... тоты златии пинѣзи, котори есмы были дали на жолдь... панъ михаило... намъ верноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); мы Стефан воевода... знаменито чиним... ожѥ слоубоуем и слоубили есми... господареви нашемоу... на то якожѥ есми били слоубили и обѣцали и записали и переж(е) сего господареви нашемоу (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); Што и передъ тымъ посылали были есмо до васъ нашого посла... и вы... до насъ прыслали есте (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

4. *(у складі майбутнього I)* (104) а) *(від дієслів недоконаного виду)* (96): Мы кнѧзь володиславъ... то есмы вчинили взозрѣвши на нашего... слугу именем рекучи ладомиръ волошинъ штоже есть намъ вѣрно послужилъ и еще (!) служити будеть (Бохур, 1377 *Р* 23—24); обѣчюемы... иже... чистаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королеви (Краків, 1388 *Р* 41); А... мы... надаемо волности... такоѣ, какъ иншыи князи... зажываюгь и зажыяти будуть (Луцьк, 1438 *Р* 140); а коли мы такожъ отъ нашого прыѧтелѧ старшого боудемъ какои помочи на нашы непрыѧтели жедати... великіи кнѧзь Казимиръ... маетъ намъ помочь дати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716—717); имае(т) держати со въсими доходы и приходы... доколи боуде(т) мешкати (Снятин, 1454 *Р* 163); А естли боудемо слышати и видати никоторое непріятелство... имаемо его милости дати виданіе (Коломия, 1485 *BD* II, 372); наместнику Смоленъскому... и инымъ наместъникомь... хто потомъ будеть отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

б) *(від дієслів доконаного виду)* (8): а панъ дидрихъ бучаскыи щоби воленъ брати на наши коупци... коли не боудемъ емоу заплатиты що есми емоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); И еще варе колко црькви и с попми боудоут сѣ оучинити и поновити... и попове боудоут сѧ поставити оу оусих тих... сел ... а они оуси да слоухают того... монастира (Сучава, 1490 *BD* I, 420); а коли бы обадва змерли... то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

5. *(у складі майбутнього II)* (26) а) *(від дієслів недоконаного виду)* (14): казали есмо оуси(м) люде(м) воротити, кто що буде(т) бра(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а воды(н)скому естли буде(т) о то которое дѣло, и о(н) того неха(и) на су(д)ѧ(х) нашы(х) ... они его буду(т) негора(з)до судили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); а колижь такый боудѣ(т) колі христіяни(н)... молчалъ... тогды емоу мо(л)чаны твори(м) на векы вѣчныи (XV ст. *ВС* 35); Естли она ... тотъ листъ очиститъ... Петругъ не гораздо будетъ тому листу ганилъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

б) *(від дієслів доконаного виду)* (12): а тако(ж) коли сѣ знаидоу(т) о(т) наши(х) татаръ... що боуде(т) сѣ оумишали оу сесн розмнрици, а мы имаемъ и(х) оузѣти опѧ(т) наза(д) (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 495); А тыи, которымъ будеть тотъ Яцко земли ихъ попродалъ, п(е)н(е)зей своихъ иехай смотрять (Вільна, 1495 *РИБ* 602); г(с)дръ нашъ веле(л) до себе о томъ ведати дати... ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) себе о(т)поустилъ буде(т) и о(н) ихъ наза(д) може(т) к собе ве(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); а которым слугамъ тыи верху писанны кн⟨ѧ⟩жата *будут подавали* именѧ... естли будут ему хотѣт служити и он ихъ с тых имѣней не мает рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

6. *(у складі форм бажально-умовного способу)* (154) а) *(допоміжне дієслово у формі аориста)* (27): пак ли быхо(м) імо не воротили на і де(н) ѧко ту написано тогда гродо на(ш) галичь... заставити имаемы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а што коли быхъ слышѧ(л) што бы сѧ тыкало к моему г(с)дрю... имамъ его остерегати (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды винноватый я и воны (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); если быхоумъ тыхъ то Сад-Ахматовичюв... не выдали, тогды нам корол... не имаеть ни в чюм винен быти (Сучава, 1462 *BD* II, 293); а естли я кнѧз Семенъ хотѣл быхъ тот дѣл порушыт⟨и⟩... и я имаю отложыти оспод⟨а⟩рю королю двѣ тысѧчы рублов (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); а рекъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ, ажъ быхъ я господарскихъ семь волостей закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(допоміжне дієслово з особовим закінченням теперішнього часу) (13): Teper pak peremiryie to imieło byty; tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а пакли быхмо тыхь записовъ передь реченыхь... не дали... тогды тыѣ оусѣ записы... чинимо симь нашимь листомь скаженыѣ (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); а коли быхми молвили, то быхми молвили противъ нашеи чти (Самбір, 1458 *Р* 169); делайте яко знаете, какъ межи васъ доконьчанье было; а чей быхмо моглн оучынити промежы вами любовъ и миръ... якъ и перъвей было (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(релікт аориста при сполучниках і частці «бы», виступає як особове закінчення) (59): што iесте просили насъ. абыхомъ васъ пустили ⟨до лучцька търговатъ⟩ через берестие... мы хочемъ ради то учинити (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); тогды пожадал есть, оу нас слуга нашъ... абихом потвердили кнѧзѧ львовы листы (Луцьк, 1361 *AGZ* 6); тогды кроль господарь посла(л)ъ мне а быхъ межи ними розыіха(л) (Галич, 1404 *Р* 68); просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а мои мили отецъ и мы такожде щобихми не могли молвити передъ нашемъ... королемъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); оучинили есмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) уовернули ишкоду (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); панъ воевода... жадаеть насъ абы(х) и мы такимъ жо обычаемъ то межы нами потверъдили (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); Билъ намъ чоломь игуменъ... зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

б) *(допоміжне дієслово в теперішньому часі)* (49): просимо вашеі мл(ĉ)ти што бы есте оучинили иныі листо (Сучава, 1388 *SL* 678); Waszab miłost żałowali, syły by iestenam w tom ne czynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); И благословляю вашу милость что-бы есте о томъ опѣканье имѣли (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); И щоби сѣ есте не сварили за моею именію (Торговище, 1481 *BD* II, 358); Протожъ што бы еси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и не далъ бы еси тамъ инъшомоу никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*); И просилъ насъ, абысмо ему тые наданя потвердили (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 3); але коли посылали есте ваша милость своихъ пановъ до великого князя московъского, абы *есте* оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконьчанье, и дочеръ бы свою за тебе далъ, и любовъ и доконьчанье съ нымъ взяли есте, и крестъ есте целовали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

в) *(допоміжне дієслово у формі імперфекта)* (6): а по нашемъ животѣ кто иметъ быти господарь оу земли

молдавскои о(т) братїи нашєхъ или о(т) нашєго плємєнє или будь кто то имъ шго быху нєпорушили нашєго данья (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а по нашємъ животѣ кто имєтъ быти господаръ нашєи зємли... ⟨тотъ⟩ що быхоу ⟨нєпо⟩роушилъ нашєго данїя (Сучава, 1427 *Cost.* I, 197).

7. *(у складі пасивних форм)* (710): Аще ли хто... сня предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а дана єсть грамота оу бохури (Бохур, 1377 *Р* 24); А сє А панъ бєнко староста галицькии и снАтиньскии свѣдчю то своимъ лнстомъ каждому доброму кто на сєи листъ оузрить или перед кымъ будєть чтюнъ (Коломия, 1398 *Р* 57); Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы тым то листо(м)... иже кролєвскимъ приказаниємъ сѣдѣли єсм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93); И благословляю вашу милость, что-бы єсте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); а с пєвного вѣданья нашєго никды мєжи радою кроле(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Мєжи которыми панми пань Миколаи Гримало, вижь господарА кролѣ єго милости, особно был съсланы, абы оусым сторонам била справєдливостъ, абы одно смотрыль (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); блгоізволениємъ мудртію бга оїа всемогущаго по(д)писана бысть сия капли⟨ца повєлѣні⟩емъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130); и коли есмы пріѣхалъ до Станкова и нашолъ есмы тую клѣть не запечатану ничимъ... и скрынка тая была не замкнена въ тои клѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего даанїА и потвърж(д)єнїА, таковїи да єсть проклА(т) о(т) га ба и спса нашєго, іу ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *інф. акт.* **быти, бити, быты, биты, бытї, бытї, byti, bity, byty** 427 (1361 *AGZ* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Р* 68; 1427 *DIR«A»* 450; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 293; 1482 *BD* I, 264; 1491 *Cost. S.* 157; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **бы(т), быт** 6 (1388 *Р* 43; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1466 *AS* I, 60; 1495 *БСКИ*); **быть** 5 (1434 *Р* 130; 1440 *Mih.* 208; XV ст. *ВС* 38 зв.; 1456 *Mih.* 214); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **быти, byti** (зламаны, казненъ і т. ін.) 61 (1388 *ZPL* 103; 1415 *Р* 87; 1424 *Р* 102; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 60; 1475 *AS* I, 71; 1487 *AS* I, 86; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **быть** (осоуженъ) 1 (XV ст. *ВС* 30);

теп. 1 ос. одн. **єсми** 6 (1457 *Cost.* II, 810; 1458 *ОЖДМ;* 1460 *BD* I, 41; 1463 *AS* I, 56; 1481 *BD* II, 364; 1488 *AS* I, 241); **єсмъ** 3 (1449 *Cost.* II, 385; 1481 *BD* II, 358); **єсмь** 1 (1392—1393 *РФВ* 171); **єсѫ(м)** 1 (1434 *Cost.* II, 675); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єсми, єсьми, yesmy** 181 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1398 *ДГПМ;* 1427 *Р* 108; 1432 *ДГВІН;* 1440 *Р* 142; 1455 *Cost.* II, 769; 1465 *AS* I, 57; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1488 *AS* I, 242; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **єсмь, єсмъ** 73 (1349 *Р* 3; 1385 *Р* 28; 1401 *Р* 64; 1419 *Р* 90; 1429 *Р* 113; 1434 *Р* 130; 1446 *Р* 154; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1488 *BD* I, 347; 1491 *Cost. S.* 156 і т. ін.); **єсмы, есмы** 7 (1386—1418 *Р* 35; 1443—1446 *Р* 147; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1476 *BD* I, 211; 1498 *АЛМ* 163); **єсмо** 3 (1392 *Cost.* I, 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1500 *ДПЖН*); *болг.* **съм** 2 (1490 *BD* I, 436); **ємъ, ємь** 2 (1386—1418 *Р* 35; 1492 *ЗОЄ*); *у складі дієприслівникового звороту:* дорадивши сА **єсмъ** 1 (1419 *Р* 90); *2 ос. одн.* **єси** (1496 *BD* II, 402); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єси, єси, iesi** (писалъ і т. ін.) (1386—1418 *Р* 34; 1449 *Cost.* II, 385; 1481 *BD* II, 365; 1487 *РИБ* 434; 1489 *РИБ* 437; 1494 *BD* II, 387; 1495 *ВМБС;* 1496 *BD* II, 401; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **єси, iesi** (1476 *BD* II, 337; 1484 *ЯМ;* 1487 *АЛМ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ;* 1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 402; *ПЧФГ* 36; 1498 *АЛРГ* 82, 83 і т. ін.); *у складі дієприслівникового звороту:* **єси** пристрашивши (1495 *РИБ* 620; 1496 *ПДСВВ*); *3 ос. одн.* **є(ст)** 502 (1400 *DIR«A»* 433; 1404 *ГМ;* 1413 *Р* 83; 1422 *ДГОБ;* 1433 *Cost.* II, 594; 1453 *ПГОВ;* 1462 *Cost. D.* 10; 1479 *DC* 140; 1488 *Cost. S.* 128; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **єст, єстъ** 469 (1388 *ZPL* 106; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424—1425 *DBAc* 19; 1438 *DBAc* 27; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *BD* I, 20; 1466 *AS* I, 62; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1487 *AS* I, 86; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **єсть** 109 (1377 *Р* 24; 1388 *ZPL* 107; 1408 *Cost.* II, 632; 1422 *Р* 98; 1436 *Cost.* II, 706; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1463 *BD* II, 295; 1479 *BAM* 62; 1489 *BD* I, 377; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **є** 5 (1411 *Cost.* I, 84; 1419 *DIR«A»* 444; 1434 *DIR«A»* 463; 1470 *BD* I, 148; 1491 *BD* I, 449); **єсъ** 1 (1483 *ВОРСР* 178); *як складова частина пас. форм різних дієслів:* **єст, єстъ** (оуставлєно і т. ін.) 34 (1388 *ZPL* 109; 1403 *RS;* 1435 *Cost.* II, 679; 1448 *Cost.* II, 306; 1460 *BD* II, 275; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **є(ст)** (привишєна і т. ін.) 34 (1401 *ЗКЄ;* 1415 *Cost.* I, 117; 1429 *Cost.* I, 249; 1439 *Cost.* II, 59; 1448 *Cost.* II, 300; 1453 *Cost.* II, 466; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **єсть** (дана і т. ін.) 10 (1377 *Р* 24; 1400 *Cost.* I, 37; 1433 *Р* 121; 1447—1492 *ЛКБВ;* бл. 1458 *Р* 168; XV ст. *ВС* 19; *СЯ* 40; 1499 *AS* I, 118; 1500 *Cost. S.* 231); **е** (напысано) 2 (1400 *Cost.* I, 27; 1430 *ГВКЛ* 7); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єсть, сть** (послужилъ і т. ін.) 14 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1391 *Р* 45; 1400 *Р* 61; 1424 *Р* 99, 100; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1499 *AS* I, 117); **є(ст)** 4 (1415 *Cost.* I, 122; 1436 *Cost.* II, 701; 1437 *Cost.* I, 541; 1453 *Cost.* II, 765); **єстъ** 1 (1438 *DBAc* 27); *у складі дієприслівникового звороту:* **єсть** (видев єсмо і т. ін.) 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1484 *ЯМ*); **єстъ** 1 (1484 ЯМ); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **єсть** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *1 ос. мн.* **єсмо** 7 (1433 *ЗНТШ* XXVI, 139; 140; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1448 *Cost.* II, 733; 1449 *Cost.* II, 746; 1484 *ЯМ;* 1485 *BD* II, 371); **єсмы** 3 (1411 *Р* 76; 1448 *Cost.* II, 738); **єсми** 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 284); **смо** 1 (1475 *BD* II, 336); **єсмь** 1 (1419 *Р* 90); *як складова частина пас. форм різних дієслів:* (нєпринужєни) **єсмы** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **єсмо** (...нагабани) 1 (1448 *Cost.* II, 734); (обольщоны) **смы** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єсми, єсмї,** ! **исми** (дали і т. ін.) 1177 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1420 *Cost.* I, 135; 1436 *Cost.* I, 482; 1447 *Cost.* II, 282; 1465 *ДГСОС;* 1475 *BD* I, 204; 1488 *ДГСПМ;* 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **єсмо, єсьмо** 614 (1361 *AGZ* 6; 1403 *ДГМ;* 1412 *Р* 81; 1422 *Р* 98; 1444 *AS* I, 40; 1456 *Cost.* II, 788; 1467 *AS* I, 63; 1478 *ЗРМ;* 1487 *АМЛ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **єсмы** 579 (1352 *Р* 7; 1377 *Р* 24; 1390 *Р* 176; 1400 *Cost.* I, 37; 1411 *Р* 80; 1421 *Р* 94; 1437 *Cost.* I, 530; 1455 *Р* 150; 1462 *BD* I, 70; 1488 *ДГСПМ;* 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *скорочена форма:* **смо** 19 (1430 *ГВКЛ* 8; 1471 *DIR«A»* 527; *МВСЗ;* 1490 *BD* I, 420; 1492 *BD* I, 510, 511; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173; *SD* 7); **єсмъ** 12 (1395 *Cost.* II, 612; 1403 *ДГМ;* 1407 *Р* 72; 1409 *Cost.* I, 64; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *Р* 91; 1422 *Р* 97, 98; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10, 11; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **єсмь,** ! **єсємь** 4 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *BAM* 62; *BD* I, 222); *скорочена форма:* **смы, сьмы** 3 (1419 *Р* 90; 1430 *ГВКЛ* 8); **сми** 1 (1490 *BD* I, 420); **єсмА** 1 (1459 *Р* 174); *як складова частина дієприслівникового звороту:* **єсмо** (возрєвшє і т. ін.) 17 (1394 *Р* 54; 1424 *Р* 99; 1444 *AS* I, 40; 1451 *ДГШХ;* 1459 *Р* 174; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1475 *AS* I, 70; 1491 *AS* I, 97; 1495 *ВМБС; РИБ* 620 і т. ін.); **єсми** 5 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1446 *AS* III, 5; 1450 *АрхЮЗР* 8/IV, 59; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **єсмы**

1 (1448 *Cost.* II, 738); **єсмъ** 1 (1422 *P* 98); *як складова частина баж.-ум. сп. різних дієслів:* **єсмо** 3 (1448 *Cost.* II, 733, 734); *скорочена форма:* **смо** 2 (1430 *ГВКЛ* 7; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *2 ос. мн.* **єстє** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єстє, іестє** 20 (п. 1341 *P* 2; 1401 *RIR;* 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1447 *Cost.* II, 732; 1480—1484 *BD* II, 369; 1484 *ЯМ;* 1496 *BD* II, 405; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448); **є, єстє** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *скорочена форма:* **стє** 1 (1475 *BD* II, 336); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **єстє** 23 (1388 *SL* 678; 1433 *ЗНТШ* XXVI, 141; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1480—1484 *BD* II, 370; 1481 *BD* II, 358; 1484 *РИБ* 351; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *скорочена форма:* **стє** 2 (1435 *Cost.* II, 692; 1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* **сут, соутъ** 40 (1361 *AGZ* 6; 1413 *GL* 48; 1434 *Cost.* II, 669; 1458 *BD* I, 8; 1467 *BD* I, 119; 1476 *BD* I, 209; 1482 *AS* I, 80; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 98; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **суть** 35 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1370 *P* 18; 1393 *Cost.* II, 607; 1400 *Cost.* II, 619; 1418 *P* 89; 1428 *P* III, 1433—1443 *АРМ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1462 *BD* I, 52; 1488 *BD* I, 355; 1499 *BD* II, 162; 449 і т. ін.); **су(т)** 31 (1418 *P* 89; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *P* 130; 1442 *Cost.* II, 101; 1453 *Cost.* II, 495; 1458 *DIR«A»* 512; 1474 *РГС;* 1479 *DC* 141; 1490 *DC* 148; 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **ісоу(д)** 1 (XV ст. *BC* 29 зв.); *як складова частина пас. форм різних дієслів:* **соут** (писаны і т. ін.) 7 (1361 *AGZ* 6; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 702; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 154, 422); **соуть** (сосланы і т. ін.) 7 (1388 *ZPL* 103; 1421 *P* 93; 1442 *Cost.* II, 88; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1490 *DC* 148); **соу(т)** (привѣшены і т. ін.) 4 (1454 *P* 163; XV ст. *BC* 20, 22; 1490 *DC* 148); осѫжены ! **соу(д)** 1 (XV ст. *BC* 22); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **суть** (прода(л) і т. ін.) 3 (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *P* 74; 1421 *P* 93); **су(т), соу(т)** 3 (1437 *DIR* № 8; 1453 *Cost.* II, 765); **szuth** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *1 ос. дв. як складова частина перфекта:* **єсва** (1386 *P* 30); *3 ос. дв. як складова частина перфекта:* **ста** (1419 *P* 91);

релікти аориста 1 ос. одн. у складі баж.-ум. сп. різних дієслів і при сполучниках: **быхъ, бих** 10 (1402 *Cost* II, 623; 1404 *P* 68; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 60; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1481 *BD* II, 358; 1482 *AS* I, 81; 1495 *АЛМ* 83; 1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн.* **бѣ** (1491 *BD* I, 464); *як складова частина пасивної форми різних дієслів:* пописана **бысть** (1478 *ОБРН* 130); **бы(с)** (1341 *ОБРН* 75; 1470 *ОБРН* 129); *релікт аориста у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **бы(х)** (1457 *Cost.* II, 810); *1 ос. мн.* **быхо(м)** (1456 *ЭСФ*); *релікт аориста у складі баж.-ум. сп. різних дієслів і при сполучниках:* **быхо(м), бихомъ** 50 (п. 1341 *P* 2; 1388 *P* 37; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140; 1448 *Cost.* II, 738; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* II, 292; 1470 *BD* I, 140; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **быхмо, быхъмо, бихмо** 31 (1422 *P* 97; 1436 *Cost.* II, 707; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1485 *BD* II, 371; 1489 *АКВ;* 1491 *AS* I, 94; 1497 *РИБ* 683; 1498 *ДГПМ;* 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **быхми, бихми** 4 (1448 *Cost.* II, 305; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **бы(х)** 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1493 *ОПВВ* 152); **быхомо** 1 (1388 *P* 37); *3 ос. мн.* **быше** (1491 *BD* I, 463);

імп. у складі баж.-ум. сп. різних дієслів, 3 ос. одн.: **быхоу** (1427 *Cost.* I, 197); *3 ос. мн.* **быху** (1407 *Cost.* II, 57; 1411 *DIR«A»* 439; *Mih. Alb*; 1412 *DIR«A»* 440; 1414 *Cost.* I, 112);

перф. 1 ос. одн. ч. **был єсми** 1 (1485—1500 *AS* I, 120); **былъ** (1498 *АЛМ* 163); *як складова частина пперф. інших дієслів:* **єсмь... былъ** 1 (1392—1393 *РФВ*, 170); **єсми былъ** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); (штом) **был** (узялъ) 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *як складова частина пперф. різних дієслів баж.-ум. сп.:* **абыхъ** (переималъ) **былъ** 1 (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **былъ, быль, билъ, биль, бы(л)** 294 (1359 *P* 10; 1401 *P* 66; 1408 *Cost.* I, 61; 1422 *ДГОБ;* 1433 *ЗНТШ* CXXVI, 139; 1442 *Cost.* II, 93; 1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 61; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1489 *AS* I, 89; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **є(ст) быль, є(ст) былъ** 2 (1414 *DIR«A»* 441; 1415 *Cost.* I, 116); **єст был** 1 (1468 *BD* II, 301); **є быль** (1497 *Gh. S.*); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **былъ, бил, быль** (каган, зламан і т. ін.) (1388 *ZPL* 105, 107; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *СЯ* 39 зв., 41 зв.; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *як складова частина пасивних форм різних дієслів баж.-ум. сп.:* (щоби прошчень і т. ін.) **бил, былъ** 9 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1423 *DIR«A»* 447; 1470 *BD* I, 140; XV ст. *BC* 13; 1499 *BD* II, 424); **byłby** (najden) 4 (1388 *ZPL* 105, 106, 108); **бы бы(л)** (проклѧть) 1 (1411 *Cost.* I, 95); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **былъ, быль** 32 (1375 *P* 20; 1386 *P* 31; 1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; 1482 *AS* I, 79; 1495 *РИБ* 602; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **бил** 3 (1475 *BD* I, 206; 1480 *BD* I, 237; 1484 *BD* I, 286); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* щобы не давал **был** (1470 *BD* I, 140); *3 ос. одн. ж.* **была** 22 (1418 *Cost.* I, 127; 1437 *Cost.* I, 541; 1442 *Cost.* II, 87; бл. 1458 *P* 168; 1462 *BD* I, 66; 1472 *DIR«A»* 528; 1488 *AS* I, 242; 1489 *РИБ* 437; 1495 *РИБ* 560; 1499 *BD* II, 166 і т. ін.); **била** 6 (1466 *BD* I, 106; 1483 *BD* I, 275; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 442; 1497 *Cost. S.* 212); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **была** (записана, незамкнена і т. ін.) 10 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1495 *ВМБС;* XV ст. *BC* 10, 12, 20; 1498 *АЛМ* 163); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **была, била** 6 (1436 *Cost.* II, 706; 1445 *P* 150; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1478 *AS* III, 17; 1494 *АЛМ* 54; 1499 *BD* II, 147); **била** 1 (1491 *BD* I, 459); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів, пасивна форма:* **бы, абы** і т. ін. **была, była** (wziata, записана) 3 (1388 *ZPL* 104; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); *3 ос. одн. с.* **было** 92 (1349 *P* 3; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *P* 52; 1424 *P* 106; 1435 *P* 132; 1449 *АЛМ* 8; 1463 *AS* I, 55; 1481 *BD* II, 365; 1491 *AS* I, 95; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **било** 7 (1435 *Cost.* II, 695; 1491 *BD* I, 451, 452; 1492 *Cost. S.* 161; 1494 *BD* II, 37; 1495 *BD* II, 63); **єст было** 1 (1462 *BD* II, 285); **будетъ было** 1 (1495 *АЛМ* 88); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **было** (вызнано, дано і т. ін.) 6 (1422 *P* 98; 1433 *P* 120; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1494—1495 *АЛРГ* 59); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів, пасивна форма:* **абы...** о(т)нѧло (!) **было** 1 (1408 *Cost.* I, 61); *1 ос. мн.* **были єсмо, єсмо ... были** 4 (1446 *P* 154; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1489 *РИБ* 431, 432); **былысмо** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **были єсмо, єсмо были** 10 (1388 *P* 43; 1433 *P* 124; 1445 *P* 150; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ;* 1495 *БСКИ;* 1496 *BD* II, 401; XV ст. *СГЧА;* 1498 *BD* II, 409); **єсмо били** 1 (1491 *BD* I, 452); **были єсмы, єсмы были** 2 (1411 *P* 77; 1458 *Cost.* II, 815); **єсми били** 1 (1479 *BD* II, 351); **мы были** 3 (1489 *РИБ* 433, 437); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **бы єсмо были** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *2 ос. мн. як складова частина пперф. різних дієслів:* **были єстє** 2 (1484 *ЯМ*); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **ижбы... єстє... были** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* **были, былы** 167 (1361 *AGZ* 6; 1389 *РЕА* I, 28; 1392—1393 *РФВ* 170; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116; 1451 *AS* I, 44; 1467 *AS* I, 63; 1488 *AS* I, 88; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **били** 35 (1459 *BD* I, 35; 1460 *Cost. S.* 34; 1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 123; 1470 *BD* I, 151; 1480 *BD* I, 241; 1485 *BD* II, 371; 1487 *AS* I, 87; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **боули** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); **соут были** 1 (1468 *BD* II, 301); **была** 1 (1445 *Cost.* II, 212); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **были** (забиты і т. ін.) 4 (1468 *BD* II, 301; XV ст. *BC* 25, 33; 1496 *ПДСВВ*); **били** (дани) 2 (1490 *DC* 147, 148); (таяя (!) права... пріиманы) **была** (XV ст. *BC* 10); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **были, byli** (1411 *P* 76; 1433 *P* 123; *ЗНТШ* LXXVI, 140,

141; 1437 *Cost.* I, 541; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1457 *Cost.* II, 809; 1475 *BD* I, 199; 1499 *BD* II, 130, 162); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **бь были** (1447—1492 *ЛКБВ*); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів у пасивній формі:* **были, былы** (потвержены, захованы і т. ін.) (1389 *РЕА* I, 26; 1424 *Р* 99; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1448 *Cost.* II, 734; XV ст. *ВС* 14, 34; 1496 *ПДВКА* 61);

майб. 1 ос. одн. **буду** 3 (1352 *Р* 6; 1400 *Cost.* II, 619; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **хочю быть** 1 (1434 *Р* 131); **хочю быти** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *у складі майб. інших дієслів:* **боудоу, буду** (1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ* 84); *2 ос. одн.* **будешъ** (1487 *РИБ* 435); *у складі майб. інших дієслів:* **боудєшъ** (1484 *ЯМ;* 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *BD* II, 387); *3 ос. одн.* **боудетъ, бѫдєтъ, бъдєтъ, ! боудєто, бьдет, боудѧт** 350 (1401 *RIR;* 1414 *Cost.* I, 112; 1429 *ДГОБК;* 1443 *Р* 145; 1451 *AS* I, 44; 1468 *BD* II, 301; 1476 *BD* I, 217; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 88; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **будє(т), будь(т), бѫдє(т), бъдє(т), ! бодє(т)** 202 (1388 *Р* 39; 1415 *Р* 87; 1424 *Р* 99; 1437 *Cost.* I, 516; 1449 *Cost.* II, 391; 1459 *Cost. S.* 22; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1476 *BD* I, 212; 1490 *Cost. S.* 142; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **будєть, бѫдєть** 139 (1352 *Р* 6; 1387 *СП* № 12; 1400 *Cost.* I, 37; 1421 *Р* 95; 1433 *Р* 124; 1451 *Р* 156; 1464 *BD* I, 83; 1475 *AS* I, 70; 1487 *АМЛ;* 1490 *ЗХП* 136; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **имєть быти, имєть бъти, имє(т) бити, имаєтъ быти, имеєтъ быть, имє(т) быти** 12 (1403 *RS;* 1409 *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1428 *Cost.* I, 202, 207; 1435 *Cost.* II, 692; XV ст. *ВС* 30 зв., 34 зв.); **будє** 8 (1404 *Р* 68; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 104; 1433 *Cost.* II, 653; 1448 *Р* 148; 1460 *Cost. S.* 40; 1466 *BD* I, 95; 1499 *АСД* VI, 2); **боуд** 1 (1460 *BD* II, 276); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **боудє(т)** (ранєн, жалован і т. ін.) 44 (1422 *Cost.* I, 150; 1429 *DIR«A»* 455; XV ст. *ВС* 6 зв., 17 зв., 22 зв., 25 зв., 36 зв.; *СЯ* 43 зв.; 1455 *Cost.* II, 531 і т. ін.); **будєть, budet'** (чтюнъ, позванъ і т. ін.) 30 (1388 *ZPL* 104; 1398 *Р* 57; 1435 *Cost.* II, 689; XV ст. *ВС* 6,6 зв., 10 зв., 15 зв., 19 зв., 26 зв., 38 і т. ін.); **будєтъ, бѫдєтъ, боудєт** (проклатъ) 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1454 *Cost.* II, 502; 1499 *BD* II, 149); *як складова частина майб. і майб. II різних дієслів:* **боудє(т)** 22 (1432 *Cost.* I, 343; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1452 *DIR«A»* 500; 1454 *Р* 163; 1457 *Cost.* II, 810; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; XV ст. *ВС* 15; *СЯ* 9 зв.; 1496 *ПДВКА* і т. ін.); **боудєт, бъдєт, бѫдєтъ** 20 (1388 *ZPL* 104; 1445 *Cost.* II, 726; 1454 *Cost.* II, 501; 1462 *BD* I, 70; 1470 *BD* I, 140; 1488 *AS* I, 88; 1496 *АЛРГ* 69; 1498 *АЛМ* 169; *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **будєть** 20 (1352 *Р* 6; 1377 *Р* 24; 1442 *Cost.* II, 719; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* I, 106; 1488 *РИБ* 222; 1495 *РИБ* 601; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *BD* II, 413; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *як складова частина майб. різних дієслів у баж.-ум. сп.:* хто бы... слухати... **боудє(т) хотѣ(в)** (1459 *Р* 171); *1 ос. мн.* **хочємъ быти, хочєми быти, choczom byti** 5 (1388 *ZPL* 106; *Р* 39; 1392—1393 *РФВ* 171; 1411 *Cost.* II, 638; 1436 *Cost.* II, 698); **будємъ** 5 (1455 *Cost.* II, 774; 1487 *РИБ* 435; 1489 *РИБ* 438; XV ст. *ВС* 12 зв.; 1499 *BD* II, 423); **будємо** 2 (1438 *Р* 140; 1488 *BD* I, 356); **имаємъ бы(т)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *у складі майб. різних дієслів:* **будємъ, будумъ** 26 (1388 *Р* 41; 1411 *Cost.* II, 638; 1442 *Cost.* II, 716; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1456 *ПМВП;* 1457 *Cost.* II, 809; 1468 *BD* II, 306; 1480—1484 *BD* II, 370; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 420 і т. ін); **боудємо** 2 (1485 *BD* II, 372; 1496 *BD* II, 405); *2 ос. мн.* **боудєтє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *у складі майб. різних дієслів:* **будєтє** (1447 *Cost.* II, 732); *3 ос. мн.* **будуть** 15 (1395 *Cost.* II, 610; 1408 *Cost.* II, 633; 1433 *Р* 125; 1433—1443 *АРМ;* 1442 *Cost.* II, 719; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1496 *ОПВВД;* XV ст. *ВС* 14; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **боудоутъ, боудоут** 5 (1429 *Cost.* I, 280; 1434 *Cost.* II, 670; 1436 *Cost.* II, 701; 1445 *Cost.* II, 726; 1489 *AS* I, 89); **боудоу(т)** 5 (1390 *Р* 175; 1425 *Cost.* I, 168; 1449 *Cost.* II, 391; XV ст. *ВС* 17; 1459 *DIR«A»* 514); **иму(т) быти, ! иму(т) бы** 2 (1453 *Cost.* II, 461); **боудоуть быти** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **будут** (званы) 1 (1499 *AS* I, 118); **боудоуть** (проданы і т. ін.) 12 (XV ст. *ВС* 15, 16, 18, 25 зв., 29 зв., 33, 33 зв., 35, 36; 1494 *BD* II, 387); **боудоу(т)** (проклѣтъ і т. ін.) 2 (1439 *Cost.* II, 60; 1454 *Cost.* II, 513); *у складі майб. і майб. II різних дієслів:* **будуть** 13 (1392—1393 *РФВ* 170; 1438 *Р* 140; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1456 *DIR«A»* 511; бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 91 зв., 92 зв.; 1487 *АМЛ;* 1488 *BD* I, 342; 1495 *В. Соб.; РИБ* 602; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **будутъ, боудоут** 11 (1401 *АкВАК* 111, 2; 1429 *Cost.* I, 258; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 96; 1490 *BD* I, 420; 1495 *BD* II, 64; 1498 *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 118, *BD* II, 420); **боудоу(т)** 2 (1448 *Cost.* II, 737; 1495 *ВМЗД*);

баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч. **бы єси... бы(л)** 4 (1487 *АМЛ; РИБ* 227; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1498 *АЛРГ* 83); **бы(л) бы єси** 1 (1489 *АМВ*); *3 ос. одн. ч.* **абы (аби, ажбы, ач бы) былъ, биль, бил⟨ъ⟩** 13 (1388 *Р* 43; 1402 *Cost.* II, 623; 1435 *Cost.* II, 678; 1446 *Cost.* II, 238; 1451 *Cost.* II, 403; 1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 610; 1462 *BD* II, 284; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ОПВВД*); **щобы (щоби, штобы) былъ, билъ** 10 (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.* 1439 *Cost.* II, 46, 59; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 155; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *BD* II, 262; 1469 *BD* I, 138); **бы былъ** 3 (1434 *Cost.* II, 666; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **былъ бы** 1 (1494 *BD* II, 387); **! был ви** 1 (1462 *BD* II, 285); **и(ж) бы... бы(л)** 1 (1496 *ВМКФС*); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **штобы былъ** (проклѧть. 5 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437, 1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*); **byłby** (pozwan і т. ін.) 4 (1388 *ZPL* 105, 106, 108); *ж.* **щобы (чтоб, што бы) была, била** 4 (1426 *ВАМ* 21; 1452 *Cost.* II, 760; 1454 *Cost.* II, 501; 1471 *BD* I, 164); **абы была, била, była** 4 (1467 *BD* II, 297; 1470 *AS* I, 67; XV ст. *ВС* 14; 1494 *BD* II, 389); **бы (by) была, była** 2 (1388 *ZPL* 106; 1447—1492 *ЛКБВ*); **была бы** 1 (1463 *AS* I, 55); **коли бы была** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **аж бы била** 1 (1467 *BD* II, 297); **jestliby... była** 1 (1388 *ZPL* 107); *с.* **щобы (щоби, штобъ, штобы) было, било** 20 (1423 *Cost.* I, 156; 1433 *Cost.* I, 361; 1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 262; XV ст. *ВС* II; 1469 *BD* I, 138; 1470 *AS* I, 67; 1495 *АЛМ* 83 і т. ін.); **абы было, било** 13 (1392—1393 *РФВ* 171; 1435 *Р* 134; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 582; 789; 1462 *BD* I, 55; 1463 *AS* I, 55; 1489 *АМВ;* XV ст. *ВС* 15; 1498 *BD* II, 412); **бы было** 7 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 285; 1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ;* 1498 *BD* II, 410, 412); **было бы** 2 (1435 *Р* 134; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **гдє бы... было** 1 (1462 *BD* II, 284); **дабы... было** 1 (XV ст. *ВС* 25); **какъ бы... было** 1 (1496 *ПЧФГ* 36); **кдє бы... было** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **коли бы было** 1 (1462 *BD* II, 284); **пак ли бы... было** 1 (1435 *Р* 134); **хот бы... было** 1 (1484 *ЯМ*); *як складова частина пасивної форми дієслова;* **бы было** (оувєдєно) 1 (1495 *БСКИ*); *1 ос. мн.* **абыхмо (абыхомь, ач быхомъ) были** 11 (1433 *Р* 121; 1439 *Cost.* II, 714; 1453 *Cost.* II, 765, 766; 1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 301; 1494 *BD* II, 387; 1496 *ПДСВВ;* 1499 *BD* II, 420); **были быхом** 2 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1499 *BD* II, 424); **быхъ были** 1 (1494 *BD* II, 387); *як складова частина пасивної форми дієслова:* **що быхо(м) били** (осажени) 1 (1435 *Cost.* II, 679); *2 ос. мн.* **абы єстє были** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *3 ос. мн.* **щобы (што бы) были, били** 10 (1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 173; 1438 *Cost.* II, 7; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1454 *Cost.* II, 509; 1457 *Р* 166; 1470 *BD* I, 140); **абы (аби) были, билы, били** 5 (1453 *Cost.* II, 494; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* II, 289; XV ст. *ВС* 34 зв.; 1476 *BD* II, 337); **были бы** 1 (1499 *AS* I, 117); *як складова частина пасивної форми дієслова:* **byliby** (wymoweni) 1 (1388 *ZPL* 103); **by byli...** (zastaweny) 1 (1388 *ZPL* 103);

нак. сп. 2 ос. одн. **боу(д)** (1449 *Cost.* II, 385); *3 ос. одн.*

у формі теперішнього часу: **да єст, єстъ** 417 (1400 *Cost.* I, 27; 1412 *DIR«A»* 440; 1440 *DBAc.* 31; 1459 *BD* I, 27; 1470 *BD* I, 150; 1479 *BD* I, 221; 1487 *BD* I, 517; 1490 *BD* I, 437; 1495 *BAM* 71; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **да є(ст)** 219 (1409 *Cost.* I, 64; 1423 *Cost.* I, 157; 1431 *Cost.* I, 325; 1443 *ПГСММ;* 1455 *Cost.* II, 531; 1466 *DIR«A»* 519; 1475 *Cost. D.* 3; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **да єсть** 34 (1400 *Cost.* I, 37; 1420 *Cost.* I, 135; 1456 *Mih.* 213; 1471 *DIR«A»* 527; 1479 *BD* I, 228; 1481 *ГПМ;* 1488 *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 392, 442; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **да є** 3 (1466 *BD* I, 106; 1479 *DC* 141; 1486 *DC* 144); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **да є(ст)** (проклѧтъ) 31 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 682; 1440 *Mih.* 208; 1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 564; 1488 *ДГСПМ;* 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **да єст** (проклѧтъ) 24 (1403 *RS* 338; 1435 *Cost.* II, 679; 1448 *Cost.* II, 306; 1457 *BD* I, 5; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311, 313; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421, 437; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **да єсть** (проклєть) 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1500 *Cost. S.* 231); **да є** (проклѣтъ) 1 (1400 *Cost.* I, 27); *у формі майбутнього часу:* **да боуде(т), бѫде(т)** 36 (1411 *Cost.* I, 84; 1422 *Cost.* I, 150; 1428 *Cost.* I, 228; 1433 *Cost.* I, 361; 1437 *Cost.* I, 520; 1445 *Cost.* II, 212; 1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 772; 1479 *DC* 141 і т. ін.); **да боудєт, бѫдєтъ** 32 (1424 *Cost.* II, 593; 1429 *Cost.* I, 239; 1433 *Cost.* II, 594; 1441 *DBAc.* 40; 1443 *Cost.* II, 144; 1448 *Cost.* II, 305; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 52; 1476 *BD* I, 211; 1499 *BD* II, 149 і т. ін.); **да боудєть** 11 (1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* II, 956; 1432 *Cost.* I, 327, 338; 1435 *Cost.* II, 689; 1437 *Cost.* I, 529; 1439 *Cost.* II, 35; 1442 *Cost.* II, 716; XV ст. *ДГВІС;* 1462 *BD* I, 70; 1473 *BD* I, 184); **будь, бу(д)** 3 (1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1412 *P* 81); **боуди** 1 (1446 *P* 154); **да боуди** 1 (1481 *ГПМ*); *форма нак. сп. у сполученні з* х о т а: **хотѧ боуд... хотѧ иє боудь, хотѣ боуд... хотѣ иє буд** 4 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **да боудєт, бъдєтъ, бѫдєтъ** (проклѧтъ) 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1435 — 1436 *Cost.* I, 495; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1454 *Cost.* II, 502; 1499 *BD* II, 149); **да буде(т), бъде(т)** (проклѣтъ) 3 (1422 *DIR* № 35; 1429 *DIR«A»* 455; 1455 *Cost.* II, 531); **да боудєть** (проклѧтъ) 2 (1435 *Cost.* II, 689); *1 ос. мн.* **да смо** (1499 *BD* II, 442); *2 ос. мн.* **будте** (1341 *P* 2; 1392—1393 *РФВ* 171); *3 ос. мн. у формі теперішнього часу:* **да соутъ** 14 (1454 *Cost.* II, 517; 1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 67; 1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 453; 1495 *BD* II, 59; 1497 *BD* II, 107; 1498 *BD* II, 126 і т. ін.); **да соу(т)** 8 (1435 *Cost.* II, 695; 1456 *ГПХМ;* 1458 *ПГСММЦ;* 1479 *Cost. S.* 98; 1490 *Cost. S.* 141; 1490 *DC* 148; 1491 *Cost. S.* 156); **да соуть** 6 (1465 *DIR«A»* 518; 1486 *DC* 144; 1490 *BD* I, 404; 1495 *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 163; 1500 *BD* II, 173); *як складова частина пасивної форми різних дієслів:* **да соут** (отворени) (1499 *BD* II, 422); *у формі майбутнього часу:* **да боудоутъ** 3 (1434 *DIR«A»* 464; 1437 *Cost.* I, 541; 1443 *Cost.* II, 126); **да боудоу(т)** 3 (1443 *Cost.* II, 128; 1444 *DIR«A»* 481; 1456 *ГПХМ*); **да боудоуть** 1 (1404 *ГМ*); *як складова частина пасивної форми різних дієслів:* **да боудоу(т)** (проклѣтъ (!) (1439 *Cost.* II, 60);

дієприкм. акт. теп. наз. одн. ч. **боудоучии** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **сущь** 1 (1388 *P* 38); *род. одн. ч.* **будучого** (1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч.* **боудоучємоу** 3 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **боудоучомоу** 2 (1452 *P* 161; 1490 *Пам.*); **боудоучомъ** 1 (1451 *P* 159); *наз. мн.* **будучіи, будучии** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1451 *P* 156; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *BD* II, 419); **будучіе, будучие** 4 (1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **будущии** 2 (1433 *P* 119; 1438 *P* 138); **buduczi** 1 (1388 *ZPL* 109); **боудоучиѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **будущєи** 1 (1423 *Cost.* I, 143); *род. мн.* **будучи(х)** (1395 *Cost.* II, 612); *дав. мн.* **будучимъ, боудоучим, будучи(м)** 13 (1393 *Cost.* II, 607; 1451 *P* 156; 1485 *BD* II, 371; 1487 *AS* I, 240; 1488 *AS* I, 241; 1496 *AS* I, 244; 1497 *AS* I, 112; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 425); **будущимъ** 4 (1421 *P* 93; 1445 *P* 150); **будуцимъ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); **сущимъ** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *знах. мн.* **боудоучи** (1462 *BD* II, 284); *ор. мн.* **боудоучими** (1459 *P* 172); *акт. мин. наз. одн. ч.* **бы(в)ши(и)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **бившыи** 1 (1467 *BD* I, 122); *род. одн. ч.* **бывшаго** 7 (1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 120; 1445 *Cost.* II, 212; 1454 *ПГПММ;* 1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 28; 1495 *BD* II, 57); **бившаго** 4 (1439 *Cost.* II, 52; 1443 *BAM* 41; 1457 *BD* I, 4; 1495 *BD* II, 57); *знах. одн. ч.* **бывшего** (1468 *BD* II, 302); *дав. одн. ж.* **бывшои** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **бывшєи** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *род. мн.* **бывших** 3 (1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292); **былыхъ** 1 (1389 *PEA* I, 27); *дав. мн.* **бывшимь** (1468 *BD* II, 301; 1487 *AS* I, 86);

дієприсл. одноч. **будучи** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1438 *P* 140; 1487 *AS* I, 239, 240; 1488 *AS* I, 241; 1489 *AS* I, 89; 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *ВС* 14 зв., 21 зв., 32 зв.; 1499 *АСД* VI, 2); **будучи єсмо** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1488 *AS* I, 241).

Див. ще ***БЫВАТИ.**

! **БЫТИ**[2] ⟨ВЫТИ⟩ (1): И да єст нам слободно и доброволно из их милости зємлѧх опєт быти (!) и добывати нашю очизноу зємлю молдавскоую (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

Див. **ВЫИТИ.**

***БЫТЛЄНІЄ** *с.* (1) (*стч.* bytelnost/bytedlnost, *стп.* bydlenie) репутація: Оуставлѧємъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) коліжь которыи рыцєрь, алюбо которыи шлѧ(х)тный (!) чл҃вкъ нє боудєть пєрєсоудомъ оважонъ алюбо ожалова(н) о злодейство, алюбо о разбои, а боуде(т) однова длѧ єго добро(г) бытлєнія имєєтсѧ своєю роукою о(т)присѧ(ч) и очистїть (XV ст. *ВС* 26 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **бытлєнія** (XV ст. *ВС* 26 зв.).

БЫТНОСТЬ *ж.* (1) (*стч.* bytnost, *стп.* bytność) перебування: О панє(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позываютъ ко(г) алюбо которыи Панєи и паненъ бытность длѧ крєпостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького, абы нє мєлі оутїскоу музьско(г) (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бытность** (XV ст. *ВС* 12).

БЫТЪВАРЪ *ч.* (3) вид тканини, що вироблялася в місті Битвар, в Угорщині: а мыто имаю(т) платити о(т) одного постава колонїю по в҃і гро(ш) а о(т) лєоубїю по и҃і гроши, а бытъваръ по й, а чє(х) по д҃ гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имаютъ платити от єдиного вига... а от Леоубїа по осмьнадєсѣтє гроши, а Бытъваръ по й, а Чєх по д҃ грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бытъваръ** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***БЫШКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села в Перемишльській землі)* Бісковичі: пришодъши пєрє (!) нашє обличьє... фанасии влдка пєрємышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *місц.* **оу бышковичихъ** (1391 *P* 45).

***БЫШКУВЪСКИИ** *прикм.* (1): пришодъши пєрє (!) нашє обличьє... фанасии влдка пєрємышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища ... со всѣми оужитки што му прислуша (!) оу бышкувъскуи граници (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **оу бышкувъскуи** (1391 *P* 45).

Пор. ***БЫШКОВИЧИ.**

***БЫШОВЪ** *див.* **БИШОВ.**

***БЬЛИЖНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЬЛИЖЬНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЬЛОШЪ *див.* **БЪЛОШ.**

***БѢГЛЄЦЪ** *ч.* (1) утікач: О бѣглєцо(х) што разбои чїнѧть (XV ст. *ВС* 7).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о бѣглєцо(х)** (XV ст. *ВС* 7).

***БѢГЪ**[1] *ч.* (3) ◇ бѣги водные (3) проточні води: мы великии кнзь швитрикгаилъ олькгирдовичь... дали єсмо ємоу... село холопАчь... з реками с озеры со млыны и съ ставы и съ ставищи Со всѣми бѣги водными з болоты... с крыницами с потоки (Луцьк, 1451 *Р* 156); мы великій князь Швитригайло, чинимъ знамєнито... ижъ... дали єсмо село Жасковичи... и зъ рѣками, съ озеры, со млыны, и зъ ставы, и зъ ставищи, съ криницами, съ потоки, со всими бѣги водными, и зъ болоты, и зъ рудами (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 20—21).

ФОРМИ: *ор. мн.* **бѣги** 2 (1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21); **беги** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***БѢГЪ**[2] *ч.* (1) ◇ на бѣгъ повєрнути сА (1) кинутися тікати: Коли тои лихии бєкбула(т) побѣглъ тогда вси люди всА рать на бѣгъ повєрнулисА (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бѣгъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

БѢДУНЪ *ч.* (5) *(особова назва):* А той нстный слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, имаетъ служити намъ... изъ того села двѣма стрѣлци (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣдуиъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *дав. одн.* **Бѣдуну** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***БѢЄЦЪКИЙ** *прикм.* (3) ◇ Бѣецъкий ставъ (1), Бѣцъский ставъ (1), Бѣсцъкий ставокъ (1) *(назва ставу у Волинській землі):* А сє я, Богдан Холоневский Мышчичъ... делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ... селище за его дворомъ отъ Нового ставу до Бѣцъского ставу, от лѣса, што сеножат от моего ставъка до Бѣсцъкого ставъка и до Бѣйча... (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV,18).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бѣсцъкого, Бѣцьского** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *знах. одн. ч.* **Бѣецъкий** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Пор. **БѢЙЧЕ.**

***БѢЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) протікати: тыи старцѣ... вызналї и вказали староую границю и врочища мєжи облазнїчи и мєжи дѣдошичи по тотъ пото(к) малыи крїховєць што бѣжи(т) по(д)лѣ гоугнины доубровы (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **бѣжи(т)** (1421 *Р* 96).

БѢЗНА *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси... панъ ожєгъ солнАчковичь глѣбъбъко (1) и братъ єго костько бѣзна (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣзна** (1366 *Р* 12).

БѢЗЪ *див.* **БЄЗ**

БѢЙЧЕ, БЕЧЕ *с.* (5) *(назва селища у Волинській землі):* порадившися з нашою вѣрьною радою... дали єсмо ему имене... село Холуневъ, а къ тому... селище Бѣче (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія на имя Хулевъ... а Бече (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бече** (1492 *АЛМ* 30); *зам. род.* **мимо Бѣйче** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **Бѣйча** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *знах. одн.* **Бѣче** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); *ор. одн.* **Бѣйчемъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

БѢЛАА КРЪНИЦА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму... села на ревтѣ, на имА... козаровци и бѣлаА кръницА (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); и тако(ж) потвєржаємь єму єго села... на ревтѣ... и понижє ревтомь, оу билои кръници (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣлаА кръницА** (1436 *Cost.* I, 459); *род. одн.* **билои кръиици** (1453 *Cost.* II, 472).

***БѢЛАЯ ОРДА** *ж.* (1) *(назва феодальної держави на території Казахстану)* Біла Орда: давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бѣлон ордѣ** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще ***ОРДА.**

БѢЛЄЦКИИ *ч.* (5) *(особова назва):* тако янъ бѣлєцкии положилъ листъ кролєвскии (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣлєцкии** (1421 *Р* 94); *дав. одн.* **бѣлєцкому** (1421 *Р* 94); *знах. одн.* **бѣлєцко(г)** 1 (1421 *Р* 93); **I бѣлєцко** 1 (1421 *Р* 94); *місц. одн.* **на бѣлєцкомъ** (1421 *Р* 94).

БѢЛИКОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том моємь записном листу был: от(є)ць нашь Дамїанъ... а боАрє наши: Соугакь Бѣликовичь, Сєнко Простоупчичь (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣликовичь** (1487 *AS* I, 239).

БѢЛИКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Біликівці: и мы пораднвшє с нашимн кнзи... дали єсмо єму... сєла оу летическо(м) повѣтє на имА бѣликовци а слободка (Острог, 1437 *Р* 136).

ФОРМИ: *наз.* **бѣликовци** (1437 *Р* 136).

БѢЛИКЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы кнА(з) двдъ дмитриеви(ч)... макса(к) кгирдиви(д) бѣликъ... чинимы знамєни(т)... како... мы ... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); записали єсмо... тую зємьлю... поколѣ панъ Сєнько Сєновъскый, панъ Ильвъскыи тую зємьлю розъѣхалъ, а панъ Казаринъ Рєзановичь а Бѣликъ (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣликъ** (1388 *Р* 38; 1443 *Р* 145).

***БѢЛИЦЯ** *ж.* (5) *(шкурка білки як товар)* білка: а кто идетъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ... отъ сто бѣлиць одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто оусхочєт... мито от них брати от оусєго их товароу... или пак боуд що за товаръ, или звири: или коуници нли билиц⟨и⟩... вездє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *род. мн.* **бѣлиць** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789); **бѣлицъ** 1 (1434 *Cost.* II, 668); **билицъ** 1 (1460 *BD* II, 273); *знах. мн.* **билиц⟨и⟩** (1466 *BD* I, 96).

***БѢЛКА** *ж.* (4) *(назва села у Львівській землі)* Білка: Мы ива(н) па(н) срѣмскии... вызнавамы тым то листо(м)... ижє лопатичь ива(н)... исъ єго братиєю... позвали суть яна бѣлєцко(г) о дѣдину о бѣлку лєжАчию (1) оу влости оу лвовскои (Львів, 1421 *Р* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бѣлку** (1421 *Р* 93, 94); *місц. одн.* **при бѣлцѣ** (1421 *Р* 94).

***БѢЛОГРАДСКИИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

***БѢЛОГРАДСКЇИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

БѢЛОГРАДСКЫ *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

***БѢЛОГРАДЪ** *ч.* (6) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: мы Стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... ожє даємь и дали єсми сє(с) ли(ст) нашь монастирю нашємоу о(т) нѣмца... на то яко да є(ст) имь слобо(д)но и доброволно послати свои три мажи по рибоу или до келию... или до бАлограда (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523); И тиж єсми ємоу дали... одного татарина на имѣ КостА, щожє он коупиль того татарина от Ивашко и от Юрїи, сыновє Кълиянови от Бєлградѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *род. одн.* **бАлограда, бѣлограда, бѣлогра(д)** 3 (1470 *DIR«A»* 523; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *DIR«A»* 528); **Бєлградѣ** 1 (1480 *BD* I, 243); **бєлград** 1 (1470 *BD* I, 156); **бѣлогра(ду)** 1 (1474 *РГС*).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ**[2], **БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БѢЛОШЄВЪ *прикм.* (1) ◇ бѣлошєва сѣножать (1) *(назва місцевості в Перемишльській землі):* А сє А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво... а далъ єсмь и зємлю ролъную... и зємлА ролнаА о(т) бѣлошєвъ (1) сѣножати по куцєву ниву (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **I бѣлошєвъ** (п. 1349 *Р* 3).

Пор. **БЪЛОШ.**

***БѢЛОШЪ** *див.* **БЪЛОШ.**

***БѢЛСКИИ** *прикм.* (2) **1.** *(пор.* Бѣльскъ *у Берестейській землі):* казали є(с)мо на тоє дѣло выєхати... намѣстнику мє(л)ии(ц)кому су(д)и бѣлскому пану рачку пучицкому слушати присАги ты(х) свѣтко(в) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

2. *(пор.* Bielsk *у Польщі):* Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать: лоупєжмы гор(н)остаиными а старостє соудомирьскомоу алюбо бѣ(л)скомоу ласицами (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **бѣ(л)скомоу, бѣлскому** (XV ст. *ВС* 30 зв.; 1495 *ВМЗД*).

***БѢЛЫИ**[1] *прикм.* (14) ◇ б ѣ л ы и п о т о к ъ (12) *(назва потоку на Буковині)* : тѣмь мы видѣвшє правою и вѣрноую слоужбоу єго до на(с)... дали єсмы ємоу... два сєл(а)... на бѣло(м) потоцѣ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); а тота привилїє а они загоубили, коли пришли тоурци, на намоу (!) зємлю, на бєлом потоци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175); Б е л а я г о р а (2) *(назва урочища у Волинській землі):* грань... зъ леса... подъ Белую гору (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **бѣлого** 3 (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 116); **бѣла(г)** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122); **Билого** 1 (1483 *BD* I, 272); *місц. одн.* **на билом, биломь** 3 (1479 *BD* I, 228; 1493 *BD* II, 32); **на бѣломъ, бѣло(м)** 2 (1414 *Cost.* I, 111; 1439 *Cost.* II, 62); **на бєлом** 1 (1493 *Cost. S.* 175); *род. одн. ж.* **белое** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *знах. одн. ж.* **Белую** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще ***БИЛЫИ ГОРОДЪ, БѢЛАА КРЪНИЦА, *БѢЛАЯ ОРДА, *БѢЛЫИ БЄРЬГИ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ.**

***БѢЛЫИ**[2] *ч.* (5) *(особова назва):* їо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо ... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю, сыновє бѣлого драгомира... слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); Мы ильАшь воєвода... записуємъсА тымъ пношАмъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службу... пноу пашьку бѣлому... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолъдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **бѣлого** (1393 *Cost.* I, 13; 1403 *ДГАА; RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85); *дав. одн.* **бѣлому** (1433—1443 *АРМ*).

***БѢЛЫИ БЄРЬГИ** *мн.* (1) *(назва села в Подільській землі):* мы кньз швитригаило... знамєнито чинимъ... ажє... дали єсмо слузѣ нашьму радєви ... на имА тоє сьло... луку нижє бѣлыхъ бєрьговъ (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *род.* **бѣлыхъ бєрьговъ** (1445 *СРК*).

***БѢЛЫИ ГОРОДЪ** *див.* ***БИЛЫИ ГОРОДЪ.**

***БѢЛЫИ ГРАДЪ** *ч.* (2) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: а имъ ничто да (*в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.*) нє заборонєно, и бєз мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ: ... или на Днистри, или оу Бѣломъ Гродѣ, или оу Кїєлии (Сучава, 1466 *BD* I, 96); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити... или имоуть що продавати или коуповати или оу келїю или на дунавѣ или оу озєра(х) или оу бѣло(м) градѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Бѣломъ Градѣ, бѣло(м) градѣ** (1466 *BD* I, 96; 1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ**[2], **БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БѢЛѢ *ж.* (2) *(назва селища у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє... слоуга наш Ивоуль... и продал... єдино сєлищє на Поутнои на имѣ Бѣлѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣлѣ** (1499 *BD* II, 160).

***БѢЛАВЫ** *мн.* (1) *(назва містечка в Польщі, пор.* Bielawy): Мы воицехъ з бжиєи мл̃(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... мацѣи з бѣлАвъ брєзєнский... слюбуємы и записуємы сА стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род.* **бѣлАвъ** (1433 *Р* 122).

БѢНКО, БЄНКО *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Бенедикътъ, *лат.* Benedictus): А сє А панъ бєнко староста галицькии и снАтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ... ижє пришєдъ пєрєдъ насъ панъ гєрвасъ... и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); а свѣдковє на то... панъ пашко скотницки панъ бѣнко старосто (!) галицки (Львів, 1399 *Р* 59); Мы бискупи мацѣи прємыски... па(н)... бѣнко жАбокрицки... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны мєжи панєю Адвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... пред иа(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣнко** 2 (1399 *Р* 59; 1404 *Р* 69); **бєнко** 1 (1398 *Р* 57).

Див. ще **БЄНА.**

***БѢРЄГ** *див.* **БЄРЄГ.**

БѢРЄЗОВИЦА *ж.* (1) *(назва озера в Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнаваєм)... и(ж)... продали єсмо... сѣлища наши на имА крѣхає(в)... Ис тыми озѣры... на имА озѣро нѣжє(н)... а бѣрєзовица (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣрєзовица** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

БѢРКИШЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., мад.* berek «чагар»): тѣм мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... млинъ на милѣтинѣ... и понижє, гдє бы(л) бѣркишъ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); и єщє єсми єму дали... сєла на милѣтинѣ... гдє є(ст) ходо(р) бурчи(к) и понижє бурчика, гдє бы(л) бѣрки(ш) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣркишъ** 1 (1443 *Cost.* II, 144); **бѣрки(ш)** 1 (1445 *Cost.* II, 212).

***БѢСЦЪКИЙ** *див.* ***БѢЕЦЪКИЙ.**

БѢЦКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Biecz *у Польщі)* ◇ п а (н) б ѣ ц к и и (1) кастелян з Б'єча, б'єцький кастелян: а при то(м) свѣдци были кнАзь Анъ арцибискупъ льв⟨овс⟩ки... ⟨домаратъ с ко⟩былАнъ па(н) бѣцкии (Медика, 1415 *Р* 87).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бѣцкии** (1415 *Р* 87).

***БѢЦЪСКИЙ** *див.* ***БѢЕЦЪКИЙ.**

***БѢЧЕ** *див.* **БѢЙЧЕ.**

***БЮЛАВА** *ч.* (1) *(особова назва):* на то вєра... пана якоуша чєреватого и вєра паиа бюлави (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481—482).

ФОРМИ: *род. одн.* **бюлави** (1436 *Cost.* I, 482).

***БАЛОГРАДЪ** *див.* ***БѢЛОГРАДЪ.**

***БЖДИ КЫИ** *займ.* (1) будь-який, який-небудь: а изшє(д)шє о(т) того корєнє и плѣмєнѣ или сїлоѫ, или плѣнєнїємъ или бѫди коєѫ коєѫ (!) нѫж(д)єѫ никто да нѣ воленъ продаті ѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **бѫди коєѫ** (1401 *ЗКЄ*).

БЖЛКОЄ, БЛЪКОЄ *с., невідм.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу селоу на имѣ Бєркишєщєм... чєрєзь Молдавоу... до оустїа Бѫлкоє, и от там долѣ потоком Блъкоє до поєница Тодєрєщєм (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

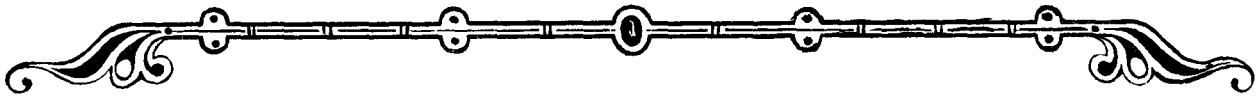

В[1] *див.* **ВЪ.**

! **В**[2] ⟨К⟩ (1): печать нашю казали есмо привѣсити В (!) сємоу нашомоу листоу (Луцьк, 1452 *Р* 161).

Див. **КЪ**[1].

ВАВИЛА *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Βαβύλας) Вавило: Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вавила** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

***ВАВКАРМАНЪ** *ч.* (2) ⟨*молд.* вакар «пастух»?⟩: мы александръ воєвода... знаменито чинимъ... ожє прїйде прѣд нами и прѣдъ нашими болѣри аноушка дочка маренина вавкармана барбовского... и продала свою правоую отниноу (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **вавкармана** 1 (XV ст. *НРРГ*); ! **ваоукарма** 1 (XV ст. *НРРГ*).

ВАВРѢНЄЦЬ *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Vavřinec, *стп.* Wawrzyniec, *лат.* Laurentius) Лаврентій: Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... вавренєць заруба сирадскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вавренєць** (1433 *Р* 122).

ВАГА *ж.* (10) **1.** *(прилад для зважування)* вага (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє ие҃ть гнєвъ... о правдоу имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуце... а сказанїя бы чинилъ справедливо (XV ст. *ВС* 33 зв.).

2. право стягати податок від зважування товару (6): Продали єсмо мыто луцкое н вагу краковѧнину Лерину Герешу на тры годы за полторы тисѧчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81—82).

3. податок від зважування товару (3): А брати ему тое мыто и вагу по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вага** (1498 *АЛРГ* 82); *знах. одн.* **вагу** 8 (1498 *АЛРГ* 81—82); ! **во(г)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ВАГАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы... даемъ и дали есмо ему у Луцъкомъ повете село Холопы на Случи, што Вагановичъ держалъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вагановичъ** (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60).

***ВАД** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Али половина того прѧдреченого села от Вад, вышноую част, да єст слоузѣ нашємоу Жоуржи Кькъразъ от нас оурик (Сучава, 1487 *BD* I, 302).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вад** (1487 *BD* I, 302).

***ВАДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) ◇ правомъ вадити сѧ *див.* **ПРАВО**[1].

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ... вади(т)** (XV ст. *СЯ* 42).

***ВАДЪ** *ж.* (2) (*молд.* вад «брід») ◇ вад Негоуцъторювъ (2) *(назва броду в Молдавському князівстві)*: А хотар томоу виш(є)реченомоу село Стєцканїи, ниже въ оусти Арзоул, оу вадоу Негоуцъторюви (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вадоу** (1493 *BD* II, 6).

***ВАЖИТИ**[1] *дієсл. недок.* (1) *(мати певну вагу)* важити: Я ѳедо(с)н игуме(н)... сребро зваживъ и... важило по тре(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **важило** (XV ст. *ВОРСР* 179).

***WAŻYTI**[2] *дієсл. недок.* (1) ◇ ważyti horłom (1) ризикувати життям: A ważyli iesmo swoim horłom s waszym pryzwoleniem, na was nadieia sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141—142).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **ważyli iesmo** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ВАЖИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (4) *(мати вагу)* важити: а кто идет до татарскои стороны, от дванадесѧт кантари, што сѧ важит, оу сочавѣ, один роубль сєребра (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); А що привезоут от Басараб или от Тоуркох... на головном мытѣ оу Сочавѣ от В҃І кантари що имоут сѧ важити ā роубль *(в ориг.* роубли.— *Прим. вид.)* сєребра (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ важит, сѣ важит** (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273); *майб. 3 ос. мн.* **сѧ имоут важити** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **имоут сѧ важити** 1 (1460 *BD* II, 274).

Див. ще ***ЗВАЖИТИ.**

***WAŻNOST** *ж.* (2) вартість: prisiahszi na ważnosti onoje zastawy... doswetczilby to na neho majet' jemu to zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

ФОРМИ: *род. одн.* **ważnosti** (1388 *ZPL* 107): *місц. одн.* **na ważnosti** (1388 *ZPL* 103).

ВАКУЛИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы стефанъ воєво(да)... знаменито чини(м)... оже... потвръждаемъ ... одно село и съ млино(м) именемъ сътчори и за буковиною вакулинци по(д)ли браинци (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *наз.* **вакулинци** (1443 *ПГСММ*).

ВАЛАСКИ *див.* **ВОЛОСКЫ.**

! **ВАЛАТИ** *див.* ***ВОЛАТИ.**

***ВАЛАШИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: ѧ панъ костѧ валащи(н) слюбоую... верєнъ быти своєму г(с)дрю (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *наз. одн.* **валаши(н)** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще **ВЛАШИНЪ, ВОЛОШИНЪ.**

***ВАЛЕНТИНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, лат.* Valentinus): писанъ въ Городне, въ день святого Валентина (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **Валентиua** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ВАЛЄСѢКЪ, ВАЛѢ СѢКЪ *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): и тако(ж) потвєржаємь єму єго правоѧ села, що и(х) купи(л) за свои правы пинѧзи... на имѣ... валєсѣкъ и хѧ(ч) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); И отнины села єсми тобѣ оувєрноули, на имѣ... Прътъноуши и Валѣ Сѣкъ (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **валєсѣкъ** 1 (1453 *Cost.* II, 472); **Валѣ Сѣкъ** 1 (1470 *BD* II, 310).

***ВАЛИЛО** *с.* (4) (*млин-сукновальня*) валило: да оучини(т) собѣ млины и що коли боудє(т) єго волѣ, или жєрствило, или валила (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); da jest' uryk s usym dochodom s młynom i s wałyłamy szczo k tomu selu prisłuchajet (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *род. мн.* **валилъ** (1448 *Cost.* II, 324); *знах. мн.* **валила** (1448 *Cost.* II, 313); *ор. мн.* **валилами, wałyłamy** (1458 *DIR«A»* 512; 1465 *GL* 176).

ВАЛКА *ж.* (12) (*стч.* válka, *стп.* walka) війна: и азъ теж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню, занеж отца моєго запис в тыи валки изгыблъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* 1, 39); А також ни с ким нє имаємо ни жодной валки починати (Коломия, 1485 *BD* II, 372); яко коли от давного а преминоулєго часоу нѣкотораѧ иєприязнь и знамєнитаа нєзгода и валка была межи нами и межи... кралєм полскым... и тыми часы... крал... нам въси мєрзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **валка** (1444 *AS* I, 42; 1462 *BD* II, 285; 1499 *BD* II, 419); *род. одн.* **валки** (1485 *BD* II, 372); *дав. одн.* **валце** (XV ст. *BC* 34 зв.); *знах. одн.* **валку** (XV ст. *BC* 11 зв., 12, 34; 1485 *BD* II, 372); *місц. одн.* **иа валце** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); **в валки** 1 (1443 —1452 *AS* I, 39); *ор. мн.* **валками** (1448 *Cost.* II, 734); *місц. мн. зам. дав. одн.* **кг валцє(х)** явны(х) (XV ст. *BC* 8 зв.).

***ВАЛКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*): мы вєликий кнѧз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... мы... даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Калєнику... в Овруцком повєтє сєло Остафъєво на Норинє как Остафей держал, а Валковичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Валковичи** (1437 *AS* I, 34).

***ВАЛФРОМѢИ** *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Варѳоломєи, *гр.* Βαρθολομαῖος, *гебр.* bar-Tholmaj) Варфоломій: Г(с̃)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшєму цркв̃ь и олтарь ст̃аго архиєрѣя х̃(с)ва николы пєрєнєсѣнье ч(с)тн̃ыхъ єго мощни сну своєму валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **валфромѣю** (бл. 1350 *P* 8); *знах. одн.* **валфромѣя** (бл. 1350 *P* 8).

Див. ще ***БАЛЪТРОМѢИ.**

ВАЛЧИТИ *дієсл. недок.* (1) (*стч.* válčiti, *спт.* walczyć) вести війну, воювати: бєз вѣданиѧ и бєз рады и наоуки пана нашего королѧ єго милости и Короуны ничого нє имаємь починати, ани валчити (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **валчити** (1468 *BD* II, 302).

ВАЛЪ *ч.* (5) вал, насип: а хотарь имъ... по краи буковины дѣломъ доловь до валу (Роман, 1392 *Cost.* I, 7—8); а межи Вишнєвца и Манєва граница... по тоу стороноу рѣки Горинѣ по вал (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **валъ** (1392 *Cost.* I, 7); *род. одн.* **валу** (1392 *Cost.* I, 8; 1432 *Cost.* I, 330); *знах. одн.* **вал** (1475 *AS* I, 71); *ор. одн.* **вало(м)** (1432 *Cost.* I, 330).

ВАЛѢ СѢКЪ *див.* **ВАЛЄСѢКЪ.**

ВАНА *ч.* (54) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): мы алєксандръ воєвода, господарь зємли мо(л)давскои... и мы боѧрє... па(н) ста(н) бръли(ч) и брат єго вана... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141); а на то свѣдковє... пан баичан, пан вана пынтичь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вана** 12 (1421 *Cost.* I, 142; 1423 *Cost.* I, 156; 1432 *Cost.* I, 343; 1436 *BAM* 29; 1440 *Mih.* 208; 1443 *Cost.* I, 120, 144; 1448 *Cost.* II, 737; 1453 *Cost.* II, 458; 1456 *Cost.* II, 791 і т. ін.); **ва(и)** 1 (1421 *Cost.* I, 141); *род. одн.* **ваны** 22 (1443 *Cost.* I, 121; *ПГСММ;* 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 365; 1451 *Cost.* II, 400; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *ПГПММ* і т. ін.); **вани** 10 (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1443 *Cost.* II, 156; 1448 *Cost.* II, 317, 343; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.* II, 526, 564); **ваиѣ** 9 (1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 37; 1448 *Cost.* II, 317, 343).

Див. ще **ВАНЦА, ВАНЧА, ВАНЪ, ВАНЬКО.**

ВАНДРУГА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) *суч.* Зелене: мы вєликиі кн̃зь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... ижє дали єсмо и запісали лєнькови зарубичю таѧ сєла в луцкоі зємли олыку... А в крємѧнєцкои волости вандруга (Житомир, 1433 *P* 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вандруга** (1433 *P* 126).

***ВАНИНЪ** *прикм.* (2): дали єсмы єму.... два сєла... щобы єму было оурикъ съ оусимь доходомь. . и дитимь ваниномь и братїѧмь ваниномь (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156).

ФОРМИ: *дав. мн.* **ваниномь** (1423 *Cost.* I, 156).

Пор. **ВАНА.**

ВАНКО *див.* **ВАНЬКО.**

ВАНКОВЦЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѧ... живєрть и рома(н)... и продали... сєла на имѣ зоубричанїи и оу їномьже хотари ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз.* **ванковцїи** (1479 *Cost. S.* 98); *знах.* **ваньковци** (1479 *Cost. S.* 98).

! **ВАННОУ** ⟨ВИННОУ⟩ (1): А хотар томоу сєлоу... прости оу Винноу (*в ориг.* Ванноу.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

Див. ***ВИННА.**

ВАНЦА *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): тѣмъ мы видѣвш⟨и⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла на имѧ... чоулинєщи и гдє былъ ванца (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280); тѧмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбоу до нас жаловали єсми єго обною (!) нашєю мл(с)тїю и дали єсми ємоу... сєла на имѣ прокопѧни на рєвтѧ и за прутомъ противъ по(д)лѧнє(х)... гдє є(ст) ванца (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ваица** (1429 *Cost.* I, 280; 1445 *DIR«A»* 483).

Див. ще **ВАНА, ВАНЧА, ВАНЪ, ВАНЬКО.**

ВАНЧА *ч.* (6) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... панъ ванча логоѳєть служилъ... а днє(с) служить на(м) правою и вѣрною службою (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); а на то є(ст) вѣра... наши(х) боѧ(р), вѣра пана нѧгоя ... вѣра пана юргича и зѣта єго, пана ванчи логоѳєта, вѣра пана ⟨кости⟩ вистиарника (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ванча** (1436 *Cost.* I, 459; 1442 *Cost.* II, 87); *род. одн.* **ванчи** (1443 *Cost.* II, 141; 1447 *Cost.* II, 273); *дав. одн.* **ваичи** (1442 *Cost.* II, 87, 88).

Див. ще **ВАНА, ВАНЦА, ВАНЪ, ВАНЬКО.**

ВАНЪ *ч.* (9) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): а на то є(ст) вѣра... боѧръ наши(х) вѣра пана михаила вѣра пана вана дворника (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); ми боѧрове... вши п̃сци посполу и кажды особно, на имѧ па(н) нѣгои... и па(н)

ванъ порка... Авно чини(м)... гды(ж)... петръ воєво(д)... королєви полском(у)... по винною слоужбою вѣчнє записа(л) сА (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); а на то єст... вѣра бояръ наших... вѣра пана вана жулича, вѣра пана козма шандровича (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549—550).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ваиъ** (1432 *Cost.* I, 330; 1448 *Cost.* II, 737); *род. одн.* **вана** (1422 *ДГОБ;* 1425 *Cost.* I, 169; 1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 138; 1446 *Cost.* II, 241; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 549).

Див. ще **ВАНА, ВАНЦА, ВАНЧА, ВАНЬКО.**

ВАНЪКО *див.* **ВАНЬКО.**

***ВАНЪКОВЪ** *прикм.* (2): а по животѣ пна Ванъковѣ тая да(н) медовая оу сєлє оу новгоро(д)чичо(х) пноу олє(х)ноу вечно непороушно а мои(м) пна ва(н)ковы(м) дѣтємъ... оу тоую дѣлницю... нє надобѣ въступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* по **Ванъковѣ** (1478 *ЗРМ*); *дав. мн.* **ва(н)ковы(м)** (1478 *ЗРМ*).

Пор. **ВАНЬКО.**

ВАНЬКО, ВАНКО, ВАНЪКО *ч.* (11) (*особова назва, пор.* Иванъ): а при томъ оуздаванъѣ были бояре землАнє панъ ходько быбєльскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) со двѣма снма ванько А лєхно (Перемишль, 1378 *Р* 26); Мы Стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... аже єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоА, которыиже сА иснимали с нами, оу сєрєтА, на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ ванко с квасилова, панъ хо(л)мскы (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Я панъ ванько чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знамєнито симъ нашимъ ли(с)то(м)... и(ж) своимъ братаничо(м)... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); Я петръ янови(ч)... вызнаваю... с господарА королА... дозволє(н)є(м)... мєнА(л) єсми с ыгумєно(м) пєрєсопницки(м). з ларионо(м) ты(м) всє(м) своимъ имє(н)є(м) на имА дА(д)ковичи, которое жь єсми купи(л) оу землАнина волы(н)ского оу ва(н)ка ста(н)ковича дА(д)ко(в)ского (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ванко** 3 (1424 *Р* 100; 1445 *Cost.* II, 729; 1470 *AS* I, 64); **ванько** 3 (1378 *Р* 26; 1443 *Р* 145; 1461 *AS* I, 54); **ванъко** 1 (1478 *ЗРМ*); **ва(н)ко** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **ва(н)ка** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **ванкоу** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **ВАНА, ВАНЦА, ВАНЧА, ВАНЪ.**

***ВАНЬКОВЦИ** *див.* **ВАНКОВЦЇИ.**

ВАПОВЄЦКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были землАнє исвѣдъци панъ ходько быбєльскин... панъ михалъ оугринъ ваповєцкии (Перемишль, 1391 *Р* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ваповєцкии** (1391 *Р* 45).

***ВАРВАРА** *ж.* (2) (*особова назва, гр.* Βαρβάρα): А сє А панъ бєнко... свѣдчю то... иже пришедъ пєрєдъ насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ селѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); ⟨тоє въсє вышєпис⟩аноє да є(ст) слузѣ нашєм(у) марку, о(т) на(с) ури(к) єму и сєстра(м) єго, варвари и насти (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *дав. одн.* **варварѣ** 1 (1398 *Р* 57); **варвари** 1 (1479—1480 *Cost. S.* 105).

ВАРВАРИНЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снАтиньскии... панъ хролъ варвариньскии воронко воитъ коломыискии рускин (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варвариньскии** (1398 *Р* 57).

ВАРЄ ГДЄ *присл.* (1) будь-де, де-небудь: и такожъ варє гдє имє(т) мочи поставити соби млины на котовцА, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

Див. ще **БОУД ГДЄ** 1.

! ВАРЕЙНИНАХ ⟨?⟩ (1): и то господару, помню... къ жниву три дни, а на яръ трижъ дни, а сѣна четыры стырты ставять, и на Усоячи ѣзъ забивають старына жъ, а варейнинахъ не бывало, то имъ, господару, новина жъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ВАРЄ КАК**[1] *займ.* (2) будь-який, який-небудь, який би не був: и варє ка(к) было право (*в ориг.* прово.— *Прим. вид.*) и(х), при отцѣ нашєго, такожє и мы по тому даємъ и потвръждаємъ имъ ис си(м) листомъ нашимъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); и варє ка(к) было прєво (!) и(х) при оцѣ нашєго, тако(ж) и мы (по) том(у) даємъ и потвєрждаємъ и(м) ис симъ листомъ нашимъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771—772).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **варє ка(к)** (1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 771—772).

Див. ще ***БОУДЬ КАКЫИ.**

ВАРЄ КАК[2] *присл.* (1) будь-як, як-небудь: И такождєрє мєнє нє забиваєтє, алє варє как сѣ вам видит наилипшє, так оучинитє (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ВАРЄ КОЛИ *присл.* (8) будь-коли, колн-будь, коли-небудь: варє коли бы оусталъ поАна ста(н)... на пана михаила логофє(та)... за тота сєла... то(т) заплати(т) вышєписанную завѣзкоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); А по нашєм животА, кто боудет господарь нашєи зємли, от дѣтєи наших... или пак варє коли кого богъ избєрєт господарємь б⟨ыти нашєи зємли⟩ молдавскои, ⟨тот⟩ аби нє пороушил нашєго дааніа (Сучава, 1475 *BD* I, 204).

Див. ще ***БОУДЬ КОЛИ.**

ВАРЄ КОЛИКО[1] *числ.* (3) (*неозначено-кількісний*) скільки-небудь: а тако(ж) варє колико люди слоухають къ митрополїю да нє имає(т) и(х) соудоути (!) ни шолтоузы ани пр(и)гарє (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); И такождєрє, варє колико сєла соут оу Коцманє, що прислоухают от нашєго митрополїю от Радовцєх, а до тих люди що соут оу тѣх сєла абн нє ималн дило ни єдин наш боАрин (Сучава, 1481 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *наз.* **варє колико** (1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще **ВАРЄ КОЛКО**[1], ***БОУДЬ КОЛКО.**

ВАРЄ КОЛИКО[2] *присл.* (1) скільки: мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє прАд нами... Стана, дочка Миклъоуша дворника... и дала... слоузѣ нашємоу Романоу Спатарєлоу, част єи от Миклъоушани, варє колико она дръжала (Васлуй, 1472 *BD* I, 171—172).

Див. ще **ВАРЄ КОЛКО**[2].

ВАРЄ КОЛКО[1] *числ.* (8) (*неозначено-кількісний*) скільки-небудь: И дали єсми на то варє колко сє(л) прислоухають к нашємоу монастирю, на имѣ гдє є(ст) ⟨с⟩амоилъ ватаманъ на бистрици (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); И єщє варє колко цръкви и с попми боудоут сѣ оучинити и поновити от сєва (!) на прєд... а они оуси да слоухают того свАтого нашєго монастира от Поутнои (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз.* **варє колко** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1448 *ДГПР;* 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 516; 1490 *BD* I, 420); **варє ку(л)ко** 1 (1448 *DIR«A»* 491); *знах.* **варє ко(л)ко** (1490 *DC* 148).

Див. **ВАРЄ КОЛИКО**[1], ***БОУДЬ КОЛКО.**

ВАРЄ КОЛКО[2] *присл.* (3) скільки-небудь: и тѣмъ сєло(м) о(т) милѣтина тако(ж) да є(ст) съ въсѣми старыми хотари о(т) тополиа долу, варє колко оузмогу(т) оуживати тота сєла досы(т) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212); тако(ж) варє ко(л)ко припа(с) боудє(т) оу ти(х) сєло(х) тако(ж) монастирю да боудоу(т) (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

Див. ще **ВАРЄ КОЛИКО**[2].

ВАРЄ КТО *займ.* (19) будь-хто, хто-небудь: стєфанъ воєвода... г(с)п(д)ръ зємли молдавскои, пише(м) въсѣмъ бояромъ и дворнико(м)... и въсєму поспо(л)ству, варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузАлъ на торговчАны о(т) брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); А по нашємь животѣ, кто боудєть господарь нашєи зємли, от дѣтєи наших... или пак варє кого богъ избєрєть господарємь быти... тот аби... нє пороушиль нашєго

дааніа (Сучава, 1473 *BD* I, 184); варє кто придєт от ваших людєи до нас, а ми возмєм ис них тоти наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варє кто** (бл. 1435 *Cost.* II, 692; 1446 *DIR«A»* 485; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 458; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 95, 110; 1480—1484 *BD* II, 370 і т. ін.); *род. одн.* **варє кого** (1467 *BD* I, 118; 1468 *BD* I, 128; 1469 *BD* I, 134, 136; 1471 *BD* I, 158; 1473 *BD* I, 184).

Див. ще **БОУДЬ КТО, *БОУД КОЛВЄ КТО.**

***ВАРЄ КУЛКО** *див.* **ВАРЄ КОЛКО**[1].

ВАРЄ ЩО *займ.* (2) який-небудь, будь-який: а тако(ж) варє що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т) вєликоє мыто о(т) гривны (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варє що** (1460 *DIR«A»* 515; *Cost. S.* 41).

Див. ще ***БОУДЇ ЩО, *ШТО БУДЪ.**

ВАРИТИ, ВАРЫТИ *дієсл. недок.* (14) *(виготовляти хмільні напої)* варити (13): а єщє єсмы имъ дали волю штобы собѣ дєржАли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє дєржАти, ни пива варити, ни мєду (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мАсныє запоусты вєликого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)воє ихъ коупли и варити имъ тыє ко(р)чмы до тогожъ годоу, какъ шєсть годовъ вы(и)дєть (Краків, 1489 *АКВ*);

исклады варити (1) *див.* ***СКЛАДЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **варити** 9 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 630; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ*); **варыти** 3 (1487 *РИБ* 227, 228); *перф. 3 ос. мн.* **варили** (1489 *АКВ*).

***ВАРЛААМЪ** *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Βαρλαάμ) Варлам: мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє блгопроизволи г(сд)во ми... Яко да оутвръдимь и оукрѣпимь на(ш) монастир... глаголємыи зоугра(ф) и гдє є(ст) иєг(оу)мєн молєбни(к) на(ш) ки(р) по(п) иєромона(х) варлаа(м) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варлаа(м)** (1471 *DIR«A»* 527).

***ВАРОВАТИ СА** *дієсл. недок.* (3) *(стч.* varovati se, *стп.* warować się) (чого, робити що) остерігатися: а особно ижє мы доброую завжды мѣли єсмо... волю... коу покоєви а коу єднотѣ а спрєвєдливость (!) нашоу высвєтливши о(т) ровности нє хочє(м)сА выламавати вароуючисА розлиянья крови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); в то(м) кнзьствѣ вєлико(м) литовско(м) в таковыи тадынки оустоупити варовалибысА алюбо стєрєгли алє мистрови а законови єго нє вѣрили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... варовалъся** (XV ст. *ВС* 25); *3 ос. мн.* **варовалибысА** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. одноч.* **вароуючисА** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВАРШОВЬСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* чини(м) свѣдомо вєлєбної твоєї мл(с)ти жє єсми дали тому истиному пану варшовьскому ї тисАчѣ фрА(ж)кого (!) сєрєбра (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *дав. одн.* **варшовьскому** (1388 *SL* 678).

ВАРЫТИ *див.* **ВАРИТИ.**

ВАСИЛЄВАА *див.* **ВАСИЛЬЄВАА.**

ВАСИЛЄВИЧ *див.* **ВАСИЛЬЄВИЧЪ.**

ВАСИЛЄВИЧЪ *див.* **ВАСИЛЬЄВИЧЬ.**

***ВАСИЛЕВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ дворъ Василевскии *див.* **ДВОРЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Василевского** (1499 *АЛРГ* 94).

***ВАСИЛЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Игна(т) дє(р)жить зємлю василє(в)щиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **василє(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ВАСИЛЕИ *ч.* (29) *(особова назва, цсл.* Василии, *гр.* Βασίλειος) Василь: пєрвыи поручни(к) кнА(з) михаило євнутєви(ч)... василєи дмитриєви(ч) (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47); а при том был кн⟨А⟩зь Василєй Лукомскии, а пан Василєй Хрєбтович (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии... кнА(з) василєи козєчи(ч) (Луцьк, 1490 *Пам.*); мы Олєксандръ... кн⟨А⟩зь литовскии... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвАгол зо всими єго присєлки в повѣтє києвскомъ, што дєржал пєрвѣи сєго кн⟨А⟩зь Василєи... дали єсмо ласкавє чєрєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Василєи, василєи, Василєй, василє(и)** (бл. 1392 *Р* 47; 1437 *Р* 136; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1448 *AS* I, 44; 1449 *АЛМ* 8; 1463 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 67; 1490 *Пам.;* 1494 *AS* I, 101; 1495 *РИБ* 620; 1499 *ГОКІР* і т. ін.).

Див. ще **ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ, ВАСІЛИА.**

ВАСИЛИЄВ *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

***ВАСИЛИЄВИЧЬ** *див.* **ВАСИЛЬЄВИЧЬ.**

ВАСИЛИЄВЬ *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇИ, ВАСЫЛЫИ, ВАСИЛЬИ *ч.* (24) *(особова назва, гр.* Βασίλειος) Василь: Мы кнА(з) дв҃дъ дмитриєви(ч)... василии данильєви(ч)... тым то листомъ чинимы знамєни(т) како кєды в то врємА коли кнА(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность... королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); Я семєнъ сколковъ... уписалъ єсми въ домъ Пречистои Богоматери Печєрскому монастыру родители наши Іоана Ірину Ѳеодосію Василія Іоана (Київ, 1398 *ДГПМ*); И єщє дали єсми ā сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть... вь дєнь свАтаго Василїя Вєликаго (Путна, 1476 *BD* I, 217); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть сєло а што на(м) с нѣго пла(т)у идєть (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **василии, Василїи** 5 (1388 *Р* 38; бл. 1392 *Р* 46; 1430 *ГВКЛ* 7; 1445 *Р* 151; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **васылыи** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **василии** 1 (1451 *ДГШХ*); *род. одн.* **василиА, Василїя, Василїа, васїлїа** 5 (1419 *Р* 91; 1430 *ГВКЛ* 7; 1454 *Cost.* II, 502; 1476 *BD* I, 215, 217); **василья** 1 (1391 *Р* 45); *дав. одн.* **Василью** (1456—1481 *Р* 164; 1463 *AS* I, 54, 55); *знах. одн.* **Василія** 1 (1398 *ДГПМ*); **василья** 1 (1499 *ГОКІР*); *ор. одн.* **Васильємъ, Васильєм** (1475 *AS* I, 69, 70).

Див. ще **ВАСИЛЕИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ, ВАСІЛИА.**

***ВАСИЛИСА** *ж.* (2) *(особова назва, гр.* βασίλισσα) Василина: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Станчюл Стъростєскоул и братїА єго... и продали свою правоую отниноу... слоугам нашим паноу Поурєчє спътароу и братоу єго Иванкоу Толочко... и сєстричичєм их Михъилашоу и Копачю, сыновє Василиси (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *род. одн.* **Василиси** (1491 *BD* I, 458, 459).

***ВАСИЛИСИНЪ** *прикм.* (2): а на то вира... дѣтєи господ(д)ства ми романова и василисина (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прАд нами и прАд нашими молдавскими бояре... Дръгълинь, дочка Настина, и сєстричича єи Тоудора, дочка Василисина... и дали свою правоую отниноу... плємєником своим (Васлуй, 1497 *BD* II, 118).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **василисина, Василисина** (1408 *Cost.* I, 61; 1497 *BD* II, 118).

Пор. ***ВАСИЛИСА.**

ВАСИЛЇЄ *ч., невідм.* (5) *(особова назва, молд., цсл.* Василии, *гр.* Βασίλειος) Василь: мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м)... понєжє изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ⟨с⟩тѣи богородици... гдє є(ст) старєцъ ку(р) василїє двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); Мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи и зємли молдавскои, Василїє єпископь Долнѣи єпископїи Романова тръга... слюбили єсмо и слюбоу-

єм... въси рѣчи вишеписаннїи кролєви полскомоу... въсємоцнє а нєпороушєнно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЬ, ВАСІЛИА.**

***ВАСИЛЇЄВЪ** *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

ВАСИЛЇИ *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСИЛКА *ж.* (2) (*особова назва, пор.* Василиса): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѧ(д) нами и прѧ(д) оусимы нашимы мо(л)давскыми бояри слоуга иа(ш): оана зѣмь, и сєстри єго, васи(л)ка и армѣнка и нѣгша... и продали свою правоую о(т)ниноу (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **васи(л)ка** 1 (1491 *Cost. S.* 156); *зам. дав.* оу роуки... **василка** 1 (1491 *Cost. S.* 156).

Див. ще **ВАСКА, ВАСОУТКА.**

ВАСИЛОВЪ *ч.* (1) (*назва села на Буковині*) Василів: а мы... дали єсми єму от насъ... сєлы, на имѧ василовъ на дънистрѣ и борисово сєло (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **василовъ** (1448 *Cost.* II, 305).

ВАСИЛЧѢ *ч.* (1) (*особова назва*): и мѣсти(ч) добри люди, при то(м) были, имєноує(м) ихъ василчѣ мытни(к), ники(л) вои(т), сєрки(з) вои(т) ормѣнскы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386).

ФОРМИ: *наз. одн.* **василчѣ** (1449 *Cost.* II, 386).

ВАСИЛЬ *ч.* (21) (*особова назва, гр.* Βασίλειος): купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ єму жь рѣчють скибичь и въ єго брата на имѧ оу гѣнка и въ єхъ сновцѧ оу олєнка иже купилъ панъ вѧтславъ во всѣхъ трии то жь ту имєновани (Львів, 1370 *P* 18); а при том были пановє: пан Ивашко Калєниковичь... а Василь Поповичь мєщанин крємѧнєць⟨ки⟩ (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А коли єсми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнъе, при том был владыка володимерский Иона (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: наз. одн. **Василь, васи(л)** (1436 *Cost.* I, 459; бл. 1458 *P* 167; 1467 *AS* I, 63; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **Василѧ, василѧ, Василя** 8 (1370 *P* 18; 1449 *АЛМ* 8; 1478 *AS* III, 17; 1492 *AS* III, 23; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **Васила** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **Василю** (1449 *АЛМ* 8; 1490 *ЗХП;* 1492 *AS* III, 24; 1495 *ВК;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *знах. одн.* **василя** (1490 *ЗХП*).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСІЛИА.**

ВАСИЛЬЄВАѦ, ВАСИЛЄВАѦ *ж.* (9) (*особова назва*): Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост переходєчи, сєножати косит... и шкоды вєликиє чинѧт (Луковиця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васильєваѧ, Василєваѧ** (1478 *AS* III, 17; *AS* I, 75); *род. одн.* **Василєвоє** (1478 *AS* III, 17); *дав. одн.* **Васильєвой** (1478 *AS* I, 76); *знах. одн.* **Василєвоую** (1478 *AS* III, 17).

ВАСИЛЬЄВИЧЪ, ВАСИЛЬЄВИЧЪ, ВАСИЛЬЄВИЧ, ВАСИЛЄВИЧЪ, ВАСИЛЄВИЧ *ч.* (73) (*особова назва*): а при то(м) были свєдоки наша рада вл(д)ка луцкии ѳєо(д)сии... а кнзь андрєи васильєвичь маршало(к) нашь (Острог, 1437 *P* 136); а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє: князь Иван Василєвич Курцєвич, а панъ Тихъно Кисєл (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Билъ намъ чоломъ окол(ь)ничый Смоленъскій, наместъникъ Лучина Городка, князь Олехно Василєвичъ Глазына (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васильєвичь, васильєвичь** 13 (1437 *P* 136; 1445 *P* 151; 1451 *P* 156, 159; 1452 *АкЮЗР* 1, 21; *P* 161; 1478 *AS* I, 75; 1482 *AS* I, 79, 80, 81 і т. ін.); **Василєвичъ, Василєвич** 11 (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 120; 1491 *AS* I, 95; 1496 *ПДВКА* 60; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1499 *РИБ* 776); **Васильєвичъ, Васильєвич** 9 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *AS* I, 44; 1461 *AS* I, 53; 1475 *AS* I, 69, 71; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1483 *AS* I, 82; 1494 BD II, 387); **васильєви(ч)** 2 (1446 *P* 152; 1451 *ДГШХ*); **васи(л)єви(ч)** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *род. одн.* **Васильєвича** 9 (1446 *AS* III, 5; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1496 *BD* II, 405; *ПСВВ* 192 зв.; *ПЧФГ* 36; 1498 *BD* II, 412); **Василєвича** 6 (1488 *AS* I, 242; 1490 *AS* I, 92; 1495 *ВМБС;* 1496 *ОПВВД; ПЧФГ* 35; 1499 *АЛМ* 36); **Васи(л)єви(ч)** 1 (1451 *P* 159); *дав. одн.* **Васильєвичоу** 8 (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1482 *AS* I, 79, 81; 1498 *BD* II, 409); **Василєвичу** 5 (1448 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 60; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1470 *AS* I, 65); **Васильєвичю** 2 (1461 *AS* I, 53; 1475 *AS* I, 70); *знах. одн.* **Васильєвича** (1475 *AS* I, 69); *ор. одн.* **Василиєвичомъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *наз. мн.* **Васильєвичи** 1 (1463 *AS* I, 55); **Василєвичи** 1 (1463 *AS* I, 54); **Василиєвичи** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ВАСИЛЬЄВЪ, ВАСИЛИЄВ, ВАСИЛИЄВЪ, ВАСИЛЮВЪ *прикм.* (7): А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии имєнємь дєячковичь василювь снъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12); и оуставшє наши слоуги, пьтюль и брать єго пєтръ... та заплатили... пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу, їоноу боуз... и дроугомоу їоноу, сноу василїєвоу (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **василиєвь, василиєв** 3 (1495 *BD* II, 68, 69; *Cost. S.* 193); **васильєвъ** 1 (1392 *P* 46); **василювь** 1 (1366 *P* 12); *дав. одн. ч.* **василїєвоу** (1495 *Cost. S.* 193); *знах. одн. ж.* **васи(л)єву** (1495 *ВМБС*).

Пор. **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ.**

ВАСИЛЬИ *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСИЛЮВЬ *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

ВАСІАНЪ, ВАСЬЯНЪ *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Васиянъ, *гр.* Βασιανός): А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); и господинъ владыка Васіанъ печать свою прыложилъ къ сєму моему листу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы васья(н) коувѧ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васьянъ, васья(и)** 2 (1401 *АкВАК* III, 2; 1498 *ЧІАФ*); **Васіанъ** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ВАСІЛИА *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Василии, *гр.* Βασίλειος) Василь: в лѣто ξ В мца сє(п) ки прѣстависѧ Васілиа москвічь ивановь снь всѧково (б. м. н., 1494 *ДБСН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васілиа** (1494 *ДБСН*).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ.**

***ВАСЇЛЇИ** *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСКА *ж.* (4) (*особова назва, пор.* Василиса): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Иванко Лєвич... пан Щєфоул... и плємєници их Армѧнка и Васка и Анна... по их доброи воли... продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истиннїи Тацѣ, дочка Пєтра Дръмана, и плємєница єи Васка, дочка Настасїина... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васка** (1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 146, 166); *род. одн. зам. дав.* заплатнх... пинѣзи... сєстри єго **Васкы** (1499 *BD* II, 147).

Див. ще **ВАСИЛКА, ВАСОУТКА.**

***ВАСКАНЪ** *ч.* (12) (*особова назва*): а иа то є(ст) вѣра... наши(х) боѧ(р) ... вѣра пана диєниша спаѳарѣ, вѣра пана васкана столника (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273); то и(м) вє(с) хота(р) а хотарни⟨ци⟩ были па(н) тадора васка(н) и па(н) ива(н) къцєлѣ(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х), вѣра пана браєвича дворника... вѣра пана тадора васкана, вѣра пана тадора моики (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

ФОРМИ: *наз. одн.* **васка(н)** (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 445); *род. одн.* **васкана** (1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 356; 1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 446, 454, 473, 496; 1454 *Cost.* II, 501).

ВАСКО *див.* **ВАСЬКО.**

***ВАСКОВИЧЬ** *ч.* (28) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... наши(х) бояръ, вѣра пана кръстѣ... вѣра пана тадора васковича (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138); а тыи люди о(т)чичи мои на имѧ микоула ильѧ Юрець... богда(н), васкови(ч)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **васкови(ч)** (1448 *Cost.* II, 737; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **васковича** 21 (1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 120, 138; *ПГСММ;* 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 219; 1446 *Cost.* II, 238; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 317, 343, 365; 1453 *Cost.* II, 468 і т. ін.); **васкови(ч)** 4 (1443 *Cost.* II, 156; 1446 *Cost.* II, 241; 1448 *Cost.* II, 314, 324, 359); **васковичѧ** 1 (1446 *Cost.* II, 270); ! **всковича** 1 (1448 *DIR* № 10 а).

ВАСКОВЦИ[1], **ВАСКОВЦЇИ, ВАШКОВЦИ, ВАСКООУЦИ** *мн.* (5) *(назва села на Буковині)* Вашківці: тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ... полѧноу... и васковци оба коуты што ємоу далъ богданъ пєрє(д) нами (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... и о(т) васкооуци и о(т) блъгарє... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **васковци, васкооуци** 2 (1431 *Cost.* I, 317; 1462 *Cost. D.* 10); **васковцїи** 1 (1435 *DIR«A»* 465); **Вашковци** 1 (1431 *Cost.* I. 317); *зам. род.* о(т) **васкооуци** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125).

***ВАСКОВЦИ**[2] *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі):* а васковци стєцку воєводѣ о(т)писали єсмы к волоскои зємли (Ланчиця, 1433 *P* 125).

ФОРМИ: *знах.* **васковци** (1433 *P* 125).

ВАСКОВЦЇИ *див.* **ВАСКОВЦИ**[1].

ВАСКОВЪ *див.* **ВАСЬКОВЪ.**

***ВАСКОВЫИ** *див.* **ВАСЬКОВЪ.**

***ВАСКОВЬЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* и с своеи дѣлници поступили ся есмо... Васковьци, къде Онацко сидѣлъ, а Опрѣловци и ставомъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *знах.* **Васковьци** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ВАСКООУЦИ *див.* **ВАСКОВЦИ**[1].

ВАСЛОУИ[1] *ч.* (59) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Васлуй: а на то єс(т) вѣра г(сд)вами вышєписанна(г) алєксандра воєводы... вѣра пана шєрбѣ о(т) васлуѧ (Сучава, 1423 *Cost.* I, 157); писаль шандроу кръжєвич, оу васлоуи (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 224).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Васлоуи** (1481 *BD* II, 358); *род. одн.* **васлоуѧ** (1423 *Cost.* I, 157; 1449 *Cost.* II, 385; 1487 *BD* I, 304); *знах. одн.* **Васлоуи** (1435 *Cost.* II, 682); *ор. одн.* **васлоуїмъ** (1449 *Cost.* II, 385); *місц. одн.* **оу васлоуи** 42 (1436 *BAM* 34; *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 52; 1446 *Cost.* II, 263; 1449 *Cost.* II, 744; 1452 *DIR«A»* 500; 1460 *BD* II, 274; 1465 *BD* I, 88; 1474 *РГС;* 1495 *BAM* 71; 1497 *BD* II, 103 і т. ін.); **оу Васлоую** 4 (1436 *Cost.* I, 476; 1454 *Cost.* II, 508; 1497 *BD* II, 113, 115); **оу васлоуя** 3 (1436 *BAM* 30; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 179); ! **оу Баслоуи** 1 (1479 *BD* II, 337); ! **оу вѣслоуи** 1 (1436 *Cost.* I, 460).

Див. ще ***ВАСЛОУИСКИИ** (в а с л о у и с к и и т р ъ г ъ).

***ВАСЛОУИ**[2] *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую... слоужбоу... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли... єдно сєло на васлоуи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); тѣ(м) видѣвше єго, правою... слоу(ж)бою, до нас... дали и потвръдили є(с)ми ємоу... сєла, на имѣ нєгоєщи... и оу(н)гоурѣни и мли(н), на васлоуѧ (Сучава, 1472 *Cost. D.* 26).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на васлоуя, васлоуѧ** 2 (1436 *Cost.* I, 475; 1472 *Cost. D.* 26); **на васлоуи** 1 (1429 *Cost.* I, 290).

***ВАСЛОУИСКИИ** *прикм.* (2) ◇ в а с л о у и с к и и т р ъ г ъ (2) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Васлуй: сима пи(с) оу васлоуискомь тръгоу (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 516); тѣм мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... єдна пасика... на имѣ фѣрцина, пасика, оу васлуиского тръгоу хотари (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **васлуиского** (1448 *Cost.* II, 359); *місц. одн. ч.* **оу васлоуискомь** (1437 *Cost.* I, 516).

Пор. **ВАСЛОУИ**[1].

ВАСОУТКА *ж.* (6) *(особова назва, пор.* Василиса): тоє въсє щобы имъ оурикъ и жєнѣ єго, васютцѣ, и дѣтємъ ихъ... нєпороушєно, николижє, на вѣкы (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимь... ожє тота истинна Васоутка... жаловали єсмы єи особною нашєю милостїю (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васоутка** (1481 *BD* I, 248; 1492 *BD* I, 509; 1498 *BD* II, 126); *дав. одн.* **Васоутци** 1 (1481 *BD* I, 248); **васютцѣ** 1 (1433 *Cost.* II, 594); *ор. одн.* **Васоуткою** (1480 *BD* II, 241).

Див. ще **ВАСИЛКА, ВАСКА.**

ВАСЫЛЫИ *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСЬКО, ВАСКО, WASZKO *ч.* (73) *(особова назва, пор.* Василии): а при том были свѣдци, пан пєтръ нєоря... пан васко кузмич (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а на то послуси влдка ларивунъ... друздъ кадолъфовичь васько кузмычь (Перемишль, 1366 *P* 12); мы кнзь фєдоръ данильєви(ч)... васко кирдѣєви(ч)... поручѧємсѧ по олєхна (Луцьк, 1388 *P* 42); A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Waszko Hołowenczicz, Jhnat krechowicz (Галич, 1413 *GL* 48); а писа васко грамати(к) оу со(ч)вѣ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); Сє мы пановє Цєцєнєвъскыи: панъ Васко Цєцєнєвъскый, а пан Нѣмєць... продали єсмо имѣньє... на имѧ Цєцєнєвъци (Кременець, 1467 *AS* I, 63); приєждчалъ(и) (!) къ намъ земяне наши зъ володимерского повету Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васко, васко** 52 (1361 *AGZ* 6; 1385 *P* 28; 1401 *P* 65; 1415 *P* 87; 1421 *P* 92; 1445 *СРК*; 1456 *ЭСФ;* 1467 *AS* I, 63; 1483 *Cost. S.* 121; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **Васько, васько** 3 (1366 *P* 12; 1385 *P* 28; 1401 *АкВАК* III, 2); **Waszko** 1 (1413 *GL* 48); *род. одн.* **Васка** (1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 118; 1492 *BD* I, 509); *дав. одн.* **Васкоу** 2 (1491 *BD* I, 447; 1495 *БСКИ*); **Ваську** 2 (1443 *P* 145); **Васкови** 2 (1495 *BD* II, 40, 41); **васковѣ** 1 (1401 *P* 65); *знах. одн.* **Васка** (1430 *ГВКЛ* 7; 1491 *AS* I, 94; 1495 *BK*); *ор. одн.* **Васкомъ** (1458 *Cost.* II, 814; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще **ВАСЮТА.**

ВАСЬКОВЪ, ВАСКОВЪ *прикм.* (7): а сталасѧ торгувлѧ мєжи добрыми людми... ажє пани хонька васковая дѧдьковича жєна... сама то вчинила (Перемишль, 1378 *P* 25—26); А по Васьковѣ животѣ хто попомъ оу свѧтого Ивана будєть, тоть по тому жь имаєть свѧтого Ивана зємьлю дєрьжати (Городок, 1443 *P* 145); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѧ прє(д) нами и пєрє(д) оусими нашими мо(л)давскыми бояре... васко... и юра шоури(н) васко(в)... и продали... сєла на имѣ зоубричанїи и... ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **васковь, васко(в)** 4 (1474 *РГС;* 1479 *Cost. S.* 98); **васьковъ** 1 (поч. XV ст. *P* 75); *місц. одн. ч.* **по васьковѣ** (1443 *P* 145); *наз. одн. ж.* **васковаи** (1378 *P* 25).

Пор. **ВАСЬКО.**

ВАСЬЯНЪ *див.* **ВАСІАНЪ.**

ВАСЮТА *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Василии): А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная: владыка Луцкїй Ѳеодосей, панъ Иванъ Гулевичъ, панъ Васюта Тептюковичъ...

панъ Дениско Мукосѣевичъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная владыка Луцкій Ѳеодосей... панъ Васюта Тептюковичъ (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васюта** (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18).

Див. ще **ВАСЬКО.**

***ВАСЮТКА** *див.* **ВАСОУТКА.**

ВАТАМАНЪ, ВАТАМАНЬ, ВАТАМАН *ч.* (36) виборний сільський старшина, представник сільської общини на руському праві, тіун: тѣ(м) мы, видѣвши єго правою и вѣрную службою до на(с)... дали єсмы єму єдно сєло... кучуровъ гдє бы(л) ватама(н) гє(р)ма(н) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); а пак ли бы ватама(н) албо рАдцА рѣклъ абы єго оу сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присА⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); мы... єсмы дали и потвърдили слоузѣ ... паноу тоадєроу... сєло ризина гдє биль алєкса ватамань (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ватаманъ, ватамань, ватамаи, ватама(н)** 20 (1422 *ДГОБ;* 1428 *Cost.* I, 233; 1435 *Р* 134; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *Cost.* II, 179; 1445 *DIR«A»* 483; 1454 *Cost.* II, 517; 1462 *Cost. D.* 11; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1495 *ПГВСР* і т. ін.); **отамо(н)** 12 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв.); **вътъман(ъ)** 2 (1473 *ШКН* 165); *ор. одн.* **отамано(м)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *дав. мн.* **ватаманомъ** (1435 *Cost.* II, 692).

! WATHNYNU ⟨ВОТНИНУ⟩ (1): Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd, tedy oczicz toho sieła Pokosowczow sztho panu Miroslawv swoiv wathnynu prodał... y so staremy liudmy wiwył zemliu (Галич, 1413 *GL* 48).

Див. **ОТНИНА.**

! ВАОУКАРМА *див.* ***ВАВКАРМАНЪ.**

ВАХНО *ч.* (1) *(особова назва):* о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь панъ вахно танча алхатаръ (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вахно** (1368 *Р* 16).

ВАЦЮТА *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣткы: кн⟨А⟩зь Иванъ Борисович ЗвАгольскый... пан Фєдко Бобрыкович, войтъ луцкый Вацюта (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вацюта** (1461 *AS* I, 54).

***ВАШИЧИНЬСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Васічин *у Галицькій землі):* а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкыи и снАтинскы свѣдочю (!) то своимъ листомъ... ижє пришедъ пєрєд мА васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борснича о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **вашичиньскоую** (1401 *Р* 65).

WASZKO *див.* **ВАСЬКО.**

ВАШКОВЦИ *див.* **ВАСКОВЦИ**[1].

ВАШЪ *займ.* (199) **1.** *(множинний, вказує на те, що належить багатьом або стосується багатьох)* ваш (21): И тѣжь како вєлико вєсєлилась єсть рада кролє(в)ства коли чєрєс (!) посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А нє вєрнєтє ли, а ви аби єстє знали ажє... варє кто придет от ваших людеи до нас, а ми возмєм ис них тоти наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370); А коли панъ Петръ понялъ сестриницу моу (!) у Крозахъ и я мовилъ пану Петру: тамъ въ имѣнехъ вашихъ кривды великіи одъ сусѣдъ, поѣдь ты по тымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(шанобливий, вказує на те, що належить або стосується однієї особи)* ваш (47): кто к намо принєсєть записо на ґ тисАчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на Д̃ тисАчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); Brat wasz menszyy Welikyy kniaź Żykhimont czełom biet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXVI, 142); И такъ абы єстє знали ваша милость, бо исъ тымъ *вашымъ* посломъ и вєликого князя московъского посолъ до насъ прышолъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

◊ ваша милость (130) *див.* **МИЛОСТЬ;** освиченость ваша (1) *див.* ***ОСВѢЦЕНОСТЬ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вашъ, wasz** (1433 *ЗНТШ* LXVI, 139, 140, 142; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ОПВВД; ОПСВВ* 61, 62; 1498 *BD* II, 409); *род. одн. ч., с.* **вашого** 4 (1496 *ОПВВД; ОПСВВ* 61; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **вашєго** 3 (1433 *ЗНТШ* LXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 682; 1436 *Cost.* II, 698); *дав. одн. ч.* **вашємоу** (1496 *ОПСВВ* 62); *знах. одн. ч.* **вашєго** 2 (1392—1393 *РФВ* 170, 171); **вашь** 2 (1388 *SL* 678; 1447—1492 *ЛКБВ*); **вашъ** 2 (1484 *ЯМ*); *ор. одн. ч., с.* **вашимъ, вашим** 5 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1475 *BD* II, 329, 336; 1496 *ОПСВВ* 61, 62; 1498 *BD* II, 409); **вашымъ, waszym** 4 (1433 *ЗНТШ* LXVI, 142; 1496 *ОПВВД* 193; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **! ваша** 1 (1476 *BD* I, 211); *знах. одн. с.* **вашо** (1495 *ВМБС*); *наз. одн. ж.* **ваша** 39 (1433 *ЗНТШ* LXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 678, 682; 1475 *BD* II, 336; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1491 *AS* I, 94; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *BD* II, 403; *ПДВКА* 61; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **! вашє** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *род. одн. ж.* **вашей, waszey, ваше(и)** 25 (1388 *SL* 678; 1457 *Cost.* II, 810; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1496 *ПДВКА* 60, 61; *ПСВВ* 192, 192 зв., 193; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **вашоє, waszoie** 21 (1433 *ЗНТШ* LXVI, 139, 141, 142; 1481 *BD* II, 364; 1492—1493 *ПВФЧ* 148; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1494 *BD* II, 387; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **вашой** 4 (1499 *BD* II, 449, 450); **вашєє** 2 (1496 *ПДВКА* 60; 1499 *BD* II, 449); **вашєѣ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); *дав. одн. ж.* **вашєи, вашє(н), waszey, вашєі** 8 (1388 *SL* 678; 1433 *ЗНТШ* LXVI, 139; 1435 *Cost.* II, 682; 1436 *Cost.* II, 698; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1475 *BD* II, 336; 1496 *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 447, 449); **вашо(и), waszoy, waszoi** 8 (1433 *ЗНТШ* LXVI, 139, 140, 141; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1496 *ПДВКА* 60); **waszoie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXVI, 142); *знах. одн. ж.* **вашу, waszu** (1433 *ЗНТШ* LXVI, 139; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1475 *BD* II, 336; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1496 *ПДВКА* 61; 1499 *BD* II, 447); *ор. одн. ж.* **вашою, waszoiu** 5 (1494 *BD* II, 387, 388; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 447, 449); **вашєю** 2 (1496 *ПДВКА* 60, 61); *місц. одн. ж.* **оу вашєи** (1435 *Cost.* II, 694); *кл. ф.* **ваша, wasza** (1433 *ЗНТШ* LXVI, 139; 1496 *BD* II, 403; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 447, 448); *наз. мн.* **ваши** (1392—1393 *РФВ* 171; 1434 *Cost.* II, 675; 1475 *BD* II, 336; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1496 *ПСВВ* 192 зв.); *наз. мн. ч.* **вашы** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **waszy** 1 (1433 *ЗНТШ* LXVI, 141); *род. мн.* **ваших** 2 (1433 *ЗНТШ* LXVI, 142; 1480—1484 *BD* II, 370); **вашы(х)** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *дав. мн.* **вашимъ** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1434 *Cost.* II, 675; 1496 *ПДВКА* 61); **! вашАм** 1 (1476 *BD* I, 212); **! вашА** 1 (1476 *BD* I, 212); *знах. мн. ч.* **ваши** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **вашими** 2 (1484 *ЯМ;* 1447—1492 *ЛКБВ*); **вашы(ми)** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **waszymi** 1 (1433 *ЗНТШ* LXVI, 139); *місц. мн.* **оу вашихъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **waszych** 1 (1433 *ЗНТШ* LXVI, 140).

***ВБАЧИТИ** *дієсл. док.* (2) (що, чого) зважити (на що): И мы, вбачивши вѣрную службу его къ намъ, тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо єму (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Мы Олєксандръ... вєликии кн⟨А⟩зь литовскии ... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨А⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше имєнємъ звАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **вбачивши** (1494 *АЛМ* 54; 1499 *AS* I, 117).

***ВБОГИИ** *див.* **УБОГЫИ.**

В ВЄРХ, УВЄРХЪ *присл.* (2) увєрх, вгору: Вєдаєм гораздо в границах и в соусєцствє до рєкоу Зєлвоу к Дєрєчиноу в низъ и в вєрх и тоє полє Малєєвское розъроблєно, на том хочєм заведши, присАгноути (Луконица, 1478 *AS* III, 17); а Клиноватой нивє границу положилъ єсми уверхъ подлѣ малоє долины и замєжокъ малоє нивки, котораяж

посполито с Клиноватою (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Пор. **ВЪ ВЄРХОУ.**

В ВѢКЫ, ВЪ ВѢКЫ, V WIKY, V WIEKY, ОУ ВѢКЫ, ОУ ВѢКИ *присл.* (24) навіки, назавжди: ана (!) продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки (Перемишль, 1359 *Р* 10); A pokolie thy tho hraniczi... po kolie iemu toth woiczicz wiwił z starimy ludmy, po tolie papa Mirosławowo v wiky i dithy ioho i blizniy ioho (Галич, 1413 *GZ* 48); и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу аріи и да има(т) оучастіє и съ онѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на ~ га ~ ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) (!) и(х), єжє єсть и бъдє(т) въ вѣкы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

Див. ще ***ВѢКЪ, ДО ВЄКА, НАВѢКИ, НАВѢКЪ, ОУВѢКЪ.**

***ВГОРСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

ВГОРУ, УГОРУ *прийм.* (2) *(з род.) (виражає просторові відношення — вказує на напрямок дії)* угору, уверх: а ведже мы по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали, а колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка, вгору рички Згару, где насъ панъ Карпъ припроводылъ, указуючи одъколя грунтъ его починаетъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

***ВГОРЪСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ВДАВНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) за давністю втратити чинність, стати надто давнім: єстли бы сѧ таѧ рє(ч) такъ вда(в)иила, то(г)ды бы тоє дѣло мѣло вжо во оупокои бы(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп.* 3 *ос. одн. ж.* **естли бы сѧ... вда(в)нила** (1495 *БСКИ*).

WDARITI *дієсл. док.* (3) (кого) ударити: I też jestliby... wdarił tak, jakoby kriwi nerozlił, majet na nem wina byti wodłuh obyczaja naszoje ziemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 104—105).

ФОРМИ: *інф.* **wdariti** (1388 *ZPL* 106); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... wdarił** (1388 *ZPL* 104); *дієприкм. пас. мин. дав. одн. ч.* **wdarenomu** (1388 *ZPL* 104).

ВДЄЛАТИ *див.* **ОУДИЛАТИ.**

***ВДЄЛИТИ** *див.* ***УДЕЛИТИ.**

WDEN *див.* **ВЪ ДЄНЬ.**

ВДОВА *ж.* (9) удова: Розво(д) єсть мєжи лю(д)ми ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны а дроу(г)и оудовы волны прото мы оуставлѧємь моужомъ запи(с) ро(ч)ныи а оудовамъ за мєсть лѣ(т), а моужа(т)комъ за дѣсѧ(т) лѣ(т) (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вдова** (XV ст. *ВС* 36); *дав. одн.* **оудовє** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *місц. одн.* **о оудовє** (XV ст. *ВС* 21; *СЯ* 9); *наз. мн.* **оудовы** (XV ст. *ВС* 33); *дав. мн.* **оудовамъ** (XV ст. *ВС* 33); *місц.* **о оудова(х)** (XV ст. *ВС* 8, 33).

***ВДОВИИ** *прикм.* (5) вдовин, вдовиний (1): О жєнє которои моужь умрєть а она на оу(до)въє(м) (XV ст. *СЯ* 9); в д о в и и с т о л є ц ъ (1) шестимісячний строк, на протязі якого вдова після смерті чоловіка не могла виходити заміж, щоб не втратити віна, яке він їй записав: и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); с є д и т и и а в д о в и м с т о л ц ы (2) *див.* **СЄДИТИ**; с ѣ с т и н а о у д о в ь є м ъ с т о л ь ц и (1) *див.* **СЄСТИ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на вдовим** 2 (1454 *AS* III, 10); **на оудовьємъ, оу(до)въє(м)** 2 (XV ст. *СЯ* 9, 10); **на вдов⟨ъ⟩ємъ** 1 (1494 *РИБ* 560).

Див. ще ***УДОВИНЫИ.**

ВДОЛОЖЬ *прийм.* (1) *(з род.) (виражає просторові відношення)* уздовж: а тако продалъ яко самъ дєржѧлъ и с нивами и сѣножатми і ставы и со лѣсы і з дубровами і с пасиками, со всѣми границѧми і вдоложь і пупєрєкъ того існого сєла (Львів, 1400 *Р* 61).

ВДѢЛАТИ *див.* **ОУДИЛАТИ.**

***ВДѢЛЪ** *див.* ***ОУДѢЛЪ.**

ВДЯЧНО *присл.* (1) ◇ є с т ь в д я ч н о (кому) хтось радий (чому): Тєжъ всказалъ к намъ ижъ єсть ємоу вдячно да(л) намъ богъ сєсти на сто(л)цы о(т)ца нашого на о(т)чынє нашо(и) (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

ВЄ *див.* **ВЪ.**

***ВЄДАНІЄ** *див.* ***ВѢДАНИЄ.**

ВЄДАТИ [1] *див.* **ВѢДАТИ**[1].

***ВЄДАТИ** [2] *див.* **ВѢДАТИ**[2].

***ВЄДАТИ**[3] *див.* **ВѢДАТИ**[3].

***ВЄДЄТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

ВЄДЖЄ *спол.* (3) *(зв'язує сурядні речення)* 1. *(протиставний)* а, але (1): ино мы послалы... до зємянъ Браславскихъ... также до бояръ Хмелныцкихъ... абы до насъ прыєхалы... ведже оны не хотилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. *(протиставно-приєднувальний — у сполуч. з* а в е д ж е) однак, проте (1): Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій ... покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и просилъ насъ, абы есмо ему тое потвердылы... ино мы послалы... до земянъ Браславскихъ... также до бояръ Хмелныцкыхъ... абы до насъ прыиехалы (!) и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся, ведже оны не хотилы... *а ведже* мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

3. *(наслідковий)* отже (1): Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій... покладалъ передъ нами лыстъ... двораиъ нашихъ... што есмо имъ... велилы именя его... объихаты... и крывду его... розсудыты; ведже оны тое все учнныльы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ВЄДОМО *див.* **ВѢДОМО.**

***ВЕДОМОСТЬ** *ж.* (1) ◇ д о в є д о м о с т и (1) до відома: Про то Мы Александръ, або Витолдъ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потомъ будучого вєку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ прыдетъ (Вільна, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *род. одн.* **ведомости** (1389 *РЕА* I, 26).

***ВЄДОМЪ** *див.* ***ВѢДОМЪ.**

***ВЕДОМЫЙ** *прикм.* (1) точно встановлений, точно визначений: Ижє из многы(х) соудовъ одна жалоба быває(т) розно соужєна, прото мы хотѧчї имєти ведомыи соудья (!) уставлѧємъ одинъ у краковъской зємлї, а дроу(г)и у соудомїрьскыи (!) нашь соудья имєєть быти (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **ведомыи** (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ВЄДРО *с.* (52) *(міра місткості)* відро: ива(н) окоуличь даєть из очины двѣ вєдрѣ мєдоу из новича трєтєє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); къ Житомироу сєло Крошнѧ а в томъ сєлє данъника(в) три а дани даютъ колодоу мєдоу бє(з) двоу вєдє(р) а два вєдра мєдоу залєгло на поустовъско(и) зємли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); А поведалъ намъ, штож дей с них одна служъба, а дани они дают двадцать ведер меду и чотыры ведра (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєдро** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *род. одн.* **вєдра** (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1496 *АЛРГ* 69, 71); *знах. одн.* **вєдро** (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.; 1496 *АЛРГ* 69); *наз. мн.* **вєдра** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.); **вєдры** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. мн.* **вєдер, вєдє(р)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93, 93 зв., 94; 1496 *АЛРГ* 71); *знах. мн.* **вєдра** 2 (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **вєдры** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *наз. дв.* **вєдрє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *знах. дв.* **вєдрє** 6 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.; 1493 *АЛРГ* 56); **вєдрѣ** 5 (бл. 1458 *Р* 167).

ВЕЖГАЙЛО *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Visgailas): Пысанъ у Вылни, мая двадцать первого дня, индыкта девятого. Вежгайло Діякъ, рука (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вежгайло** (1431 *ГВКЛ* 9).

ВЄЗДЄ *присл.* (11) скрізь, всюди: Тѣм мы видѣвше правоую и вѣриоую и(х) слоужбоу до на(с)... далн єсми

и(м) обомъ посполно оу нашеи земли оу молдавскои, на милѣтинѣ, селище... съ великы(м) гаємъ що є(ст) бли(з) милѣтина и съ въсѣмъ трънїе(м) що соу(т) близко милѣтина и на поли боу(д) где оу томъ хотари везде (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А також крал єго милость и кнѧз великїи литовскїи да имают лишити коупцем нашим, везде по землѧх и панством их, абы ходили и торговали слободно и доброволно (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

***ВЕЗТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) везти: umerłoho ot mesta do mesta... wezliby czerez myta, niczoho na nich myta ne majet brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а с того млына тєжъ на городъ жито везоуть (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **везоуть** (XV ст. *ИК*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by**... **wez** (1388 *ZPL* 105); *3 ос. мн.* **wezliby** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще **ПОВЕЗТИ, *ПРИВЕЗТИ.**

***ВЕКЪ** *див.* ***ВѢКЪ.**

! ВЕКЫИ *див.* **ВЕЛИКИЙ[1].**

***ВЕЛАВСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вела(в)ского** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

***ВЕЛБИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: мы великиї кнзь швїтрикга(л) Свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запїсали лєнькови зарубичю таѧ сєла в луцкої земли олыку на рєцѣ олыцѣ... А велбичи (Житомир, 1433 *P* 126).

ФОРМИ: *знах.* **велбичи** (1433 *P* 126).

***ВЕЛЄБНОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* velebnosť, *стп.* wielebność) *(у сполуч. з присвійним займенником — титул)* достойність: мы романь воєвода... чинимо знаменито... оже... панъ дидрихъ боучаскыи... прїѧлъ мѧ къ єго велєбности въ мѧсто сына (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *дав. одн.* **велєбности** (1448 *Cost.* II, 305).

ВЕЛЄБНЫИ *прикм.* (31) (*стч.* velebný, *стп.* wielebny) 1. *(шанобливий епітет)* достойний (29): Божїею милостию мы кроль казимир... корол велєбныи... явно повѣдают (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А на то дали єсмы грамоту нашю и печать привѣсѣли велєбного кнѧзъства нашєго (Бохур, 1377 *P* 24); а дан(н) сєи листъ через руки велѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролевства ⟨по⟩лско(г) пробоща (с)втого ⟨флорїѧ⟩на предъ краковомъ (Медика, 1415 *P* 87); мы Ѳеоктисть, митрополнт молдавскїи... явно чиним... аже мы слюбоуємь... велєбномоу Казимирови, королеви полскомоу (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289).

2. *(у знач. іменника)* достойник (2): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то... ис ты (!) велєбными што с на(м) у то(т) ча(с) сѣдили иже пришедши пред на(с)... пани махна узвертовская и отступила узвартова панѣ яхнѣ кыинскои (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **велєбныи** 4 (1361 *AGZ* 6; 1388 *P* 39; 1400 *Cost.* II, 619); **! велє** 1 (1377 *P* 23); *род. одн. ч., с.* **велєбного** 4 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 24; 1395 *Cost.* II, 611; 1400 *Cost.* II, 617); **велѣбно(г)** 1 (1415 *P* 87); *дав. одн. ч.* **велєбному, велєбномоу, велєбио(м)** (1388 *P* 40; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 613; 1400 *Cost.* II, 619; 1403 *ДГМ;* 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Cost.* II, 650; 1435 *Cost.* II, 689; 1462 *BD* II, 289 і т. ін.); *дав. одн. ж.* **велєбиої** 4 (1388 *P* 40; *SL* 678; 1395 *Cost.* II, 612); **вѣлєбної** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *род. мн.* **велєбныхъ** (1414 *P* 85); *ор. мн.* **велєбными** (1414 *P* 85).

ВЕЛЄИ *див.* **ВЕЛѢ.**

ВЕЛЄМОЖНЫ *див.* **ВЕЛМОЖНЫИ.**

***ВЕЛЄМУЖНИИ** *див.* **ВЕЛМОЖНЫИ.**

ВЕЛЄМѪЖНІИ *див.* **ВЕЛМОЖНЫИ.**

***ВЕЛЄТИ** *див.* ***ВЕЛѢТИ.**

ВЕЛИ *див.* **ВЕЛѢ.**

!ВЕЛИВЫХ *див.* **ВЕЛИКИЙ[1].**

***ВЕЛИКАЯ ИВНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Київській землі)*: тоє сєѣ(т)чили два братєники... покоуль єсть г(с)дрѧ нашє(г) тоули(н)скоє земли... а о(т) калинова коуста по великоую ивницю (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *знах. одн.* **великоую ивницю** (бл. 1458 *P* 167); *ор. одн.* **великою ивницею** (бл. 1458 *P* 167).

***ВЕЛИКАЯ ФРОУМОАСА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: И єщї єсмо дали... монастир⟨оу⟩... бранищю... починши от верх Никида... на оустиє Велико⟨и⟩ Фроумоаси, та Великою Фроумоасою гори до роунка, що єст на верх Великои Фроумоаси (Сучава, 1491 *BD* 1,473).

ФОРМИ: *род. одн.* **Великои Фроумоаси, Велико⟨и⟩ Фроумоаси** (1491 *BD* I, 473); *ор. одн.* **Великою Фроумоасою** (1491 *BD* I, 473).

***ВЕЛИКАѦ СОУХА** *ж.* (4) *(назва річки на Буковині)*: и дали и похилили и потвє(р)дили єсмо того сєло на имѣ щи(л)биканїи оу стоуденои топлици на великои соухи и соуха великаѧ о(т) оустїѧ до самого ве(р)ха (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соуха великаѧ** (1488 *ДГСВМЩ*); *місц. одн.* **на великои соухи** (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***СОУХА ВЕЛИКАѦ, *СУХАЯ.**

ВЕЛИКИЙ[1], ВЕЛИКЇИ, ВЕЛІКІИ, ВЕЛИКЫИ, ВЕЛИКНИ, ВЕЛИКИ, ВЕЛИКЫ *прикм.* (1069) 1. *(який визначається за розміром)* великий, значний (47): Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... со всякими пожытками прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе, грани Теременьское и отъ того копъца къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а хотарь ти(м) село(м)... долоу потокомь до тазлова... до великы бродъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А потолѧ заѣхали имъ по колтовецкое перехрестье а по великоую могилу (Зудечів, 1411 *P* 79); и о(т)рѣчи (!) колочина прѧмо поперекъ полѧ болохова али жь до великои рѣки днѣстра (Ланчиця, 1433 *P* 125); а хота(р) тои поустини на верхъ долины... на могилоу великою (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); я... границу есми положилъ Плоской ниве... межею великою по конецъ Вздвнженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а боудѣтъ ли до(ч)ка старостїна а имєнїє великоє тогды сто гриве(н) братїє єи мѣюти (!) дати за вѣно (XV ст. *BC* 35 зв.); y hrapuciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... u *wełykuiu* sosnu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

Великая Долина (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: А хотаръ тои поустыни почєнше от Великои Долины прости черес поле на трънїє (Сучава, 1438 *DBAc* 27); а хотаръ... є(ст)... попрѧкъ черє(с) полѧ та черє(с) великою долиноу (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); великиидил (1) *(назва вершини у Молдавському князівстві)*: Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почъншн ис верха от берегь Брълада... та черес ровню на великы дил (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); великая дорога (10), дорога великая (2) битий шлях, тракт: а хотаръ емоу... на дорогоу на великоую гори дорогою онъ до ворловои могилы (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27); почєнше хотаръ тому селу, почєнши о(т) великои дорогъ (!) со(ч)въскои... прости долиною долоу до панкова става (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); и я... границу есми положилъ Плоскои ниве подле дороги великое (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Y hrapuciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*); великыи друмъ (2) битий шлях, тракт: а хотаръ тѧмъ селомъ да є(ст) о(т) великыи друмъ... право на дѧлъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); великии лоугъ (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привел оуси свои околни межїаши, нно они єще знали и свєдєтєлство-

вали о том, аже загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привиліа... коли пришли Алибег и брат его Скендерьбег и съ Цапалоушем та поплєнили наша землѣ до поуд великою лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258); в е л и к и и м о х ъ (2) *(назва місцевості в Київській землі):* а ло(в)ко(в)скою дорогою по великии мохъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167); в е л и к і и п о у т (4) битий шлях, тракт: а хотарь ти(м) село(м)... на поуть могила ⟨и чрѣзь⟩ тазло(в) на великы пѫ(т) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а хотарь монастироу о(т) воронє(ц) почє(н)ши о(т) мо(л)довоу о(т) проти(в) воронєца гдє падає(т) оу мо(л)дови та о(т)толѣ поутє(м) до гдє оупадає(т) оу великіи поу(т) на копаноую могилоу (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); в е л и к а я р о у д а (6) *(назва місцевості в Київській землі):* а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) кодню по великоую роудоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 168); к р ъ н и ц а в е л и к а ѧ (1) *див.* **КРѢНИЦА.**

2. *(який проявляється за силою, ступенем вияву)* великий (24): Też jestliby... niekotoryj pripuźonyj welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby... jemu ku pomoženiu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused, ... tridcat szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а прото яко и первѣи тако и тыми листы ва(с) рада короуны жаданьє(м) велики(м) проси (!)... яко з великоє с цѣлоє приязни дооуѳаньємъ рада короуны васъ тѣжь приимє всѧкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); прото(ж) ни єди(н) на(ш) оурѣ(д)ни(к) щобы сѣ нє смѣль покоусити(с) оузѣти мыто о(т) ты(х) вышеписани(х) возовь, при нашеи великоє казни (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508—509); Прїгожаєтсѧ частокро(т) и(ж) из наши(х) землѧ(н) нє о(т)бываю(т) своєи чти чинѧтсѧ разбоинїци и своєю доброю волєю а оу на(ш) у велїкы(н) гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *BC* 28—28 зв.); Алє хочоумъ єго миловати и оу чти *(в ориг.* чти.— *Прим. вид.)* и оу великои ласцѣ дєржати (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

3. *(за значенням)* великий, важливий (26): Też ustawiliješmo, iź źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); Мы кнзь Сємєнъ... О(з)на(ї)моуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)шисѧ Нод(!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) Которои На(м)ъ Великїє оуслоуги своє И ко(ш)то(м) нємали(м) о(т)дає(м) (!) (Прилуки, 1459 *P* 171); Писал Костє въ Соучавѣ, въ свѧтїи великїи денъ Пасхи (Сучава, 1488 *BD* I, 349);

в е л и к а я м а р т о р и ѧ (26) урочисте свідчення: а на то є(ст) великаѧ марториѧ нашего г(сд)ва, вишеписаннаго стєфана воєводи (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34); а на то є(ст) великаа мартоурїѧ, са(м) г(сд)воми, вышеписанныи стєфана воєводы, и прѣвъзлюбленни(х) сно(в) г(сд)вами (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); в е л и к а я п е ч а т ь (4), п е ч а т ь в е л и к а я (6) велика печать молдавського воєводи: а н⟨а⟩ крѣпость тому и на памѧть велѣлъ єсмо нашю печать великую привѣсити (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); А къ сему нашему листу на крѣпость казали єсмо нашу печать великую привѣсити (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Ино єсми оучынилъ мой листъ твоєй милости и подъ великою нашою печатью (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); в е л и к о є п о т в е р ж е н ї є (4) урочисте підтвердження: на крѣпость томоу и на великоє и на вѣчноє потвержєнїє велѣли єсмы нашоу печать великоую привѣсити к сємоу листоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а на крѣпость тому всємоу выше писанномоу и на великоє потвръж(д)єнїє вѣчноє велѣли єсмо привѣсити нашоу печать к сємоу листоу нашему (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); в е л и к о є п р и в и л и є (4), п р и в и л ї є в е л и к о є (2) **а)** документ з великою печаткою власника, що стверджує право власності (на що) (4): а мы имає(м) то(г)ды потвердити великы(м) привилиє(м) по(д)лоу(г) справє(д)ливости и зє(м)ли нашеи обычаѧ (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); и жаловали нам, аже привилїє великоє, що имал влъча батърєскоула от дѣда нашего... а тота привилїє а они загоубили, коли пришли тоурци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175); **б)** документ з великою печаткою власника про надання пільг (на що) (2): мы пєтръ воєвода... знамєнито чиним... ожє пришли перед насъ наши приѧтєлєвє, боургарє ливовскїи, и принєсли вєликоє привилиє... и просили нас, абыхом имь мыта полєхчили (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє пришли перед нас наши прїѧтєлєвє... и принєсли привилїє вєликоє... и просили нас абыхом имь мыта полєхчили (Сучава, 1460 *BD* II, 272); в е л ї к ы є р о к ы (1), р о к ы в е л ї к и є (2) сесія судів вищої інстанції за участю короля або вищих достойників: а єстьли жє сѧ ємоу нє поздоровить тогды четвертыи можє(т) отложить... на велїкі(х) роковъ первоє маєть о(т)ложить правою нємоцью а на малы(х) одно простою нємоцью (XV ст. *СЯ* 40); в е л ї к ы й с о и м (2) *(загальнодержавний з'їзд)* великий сойм: Головныи пановѣ землъ наши(х) на велїкы(х) соимє(х) сєдаю(т) о(т) на(с) на соудѣ(х) (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

4. *(значний за кількістю)* великий, чималий (17): и тако(ж) оу ты(х) вышеписанны(х) сє(л) да сѧ нє оумѣшаю(т) соу(д)ци о(т) я(с)... ни глобы брати ни трєпєтину (!) ни о которои винѣ ни о великои ни о малои (Побрата, 1448 *ДГПР*); Жаловаласѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт... бъчолы дєроут и шкоды вєликиє чинѧт (Луконица, 1478 *AS* III, 17); прїгожаєтсѧ такымъ дѣтємъ оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть а тако(ж) о(т) обою стороноу бывають нє(до)ста(т)кы вєлїкыи (XV ст. *BC* 28); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... поведаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... великого князя московъского, што жъ онъ... люди свои моцно вослалъ оу вашу землю и шкоды вамъ *великии* поделалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

5. *(який має широку славу, популярність)* славетний (5): Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє прѧд нами... митрополит сочавскїи кир Ѳєоктисть... съ произволєнїєм въсѧх наших великих монастирєи молдавских... и продал нашємоу вѣрномоу паноу Тадороу Проданоу... одно сєло митрополское (Сучава, 1464 *BD* I, 83).

6. *(який належить до привілейованих верств суспільства)* великий, знатний (7): рома(н) воєво(д)... г(с)п(д)ръ землн мо(л)давскои, пишє(м) прїѧтєли(м) (!) наши(м) мылимъ су(д)цємъ и шо(л)тузу и пръгарє(м) и оуси(м) купцє(м) вєлыкы(м) и малы(м) (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732); Оурѧ(д) шє(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(ст) оужїто(ч)но а длѧ то(г) вѣлїкыи пановѣ добываютъ собѣ шьтїсо(в) (XV ст. *BC* 32); мы Стєфанъ воєвода... вызнавамы... каждомоу добромоу, и доуховномоу и свєцкомоу, и великомоу и маломоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

7. *(який має значну силу)* могутній (1): Вѣдомо даємъ нашему бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ великого цръства (б. м. н., п. 1393 *P* 48);

в е л и к о є к н я ж е н ї є (1) велике князівство: а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) печє(р)скимъ Ста(р)цомъ и братїи нашего патрїа(р)шєского благословєнїѧ, а великн(х) Господарєй Свои(х) владѣющи(х) вєлики(м) княжєнїє(м) роускимъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); в е л и к о є к н я з т в о (5), к н я з ь с т в о в е л и к о є (4) велике князівство: А на потвержєнїє тому листови вєлѣли єсми привѣсити печат нашего великаго князства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); видєлосє намъ и паномъ радє нашо(и) штожъ по всєму великомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки ловоуъ своихъ нє маютъ (Вільна, 1499 *ВФ*).

8. *(який виступає у складі титулу)* великий (43): исталосѧ подъ дєржавою великого кролѧ краксвьского кази-

мира (Львів, 1370 *Р* 18); Вѣликии коро(л) влодиславъ Бѣє мл(с)ти польски... знаємо чинимъ аже... данило дажбогови(ч)... послужилъ намъ и оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *Р* 53—54); А при том был великого королѧ земѧнин пан Мишко Глоускій (Острог, 1463 *AS* I, 56); А с нами в тот часъ были... дворяне гдря нашего великого короля Александра (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Божыю милостію и господара нашого здоровьемъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

в є л и к ы и в и с т ѧ р н и к ъ (5) головний скарбник у Молдавському князівстві: сє азъ... пань Игнатїє, рєком⟨ь⟩и Юга, вєликыи вистѧрникь Іоанна Стєфана воєводы... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом, и єдинь покровєць (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); БоѦрїи аноумє: Тъоутоул вєл логофът... Болдоур вєл. вист. (Сучава, 1491 *BD* I, 464); в є л и к и и д в о р н и к ъ (1), д в о р н и к ъ в є л и к и и (1) придворний чин у Молдавському князівстві: а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х), вѣра пана оны дворника великого и вѣра пана маноила (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); в є л и к а ѧ к н ѧ г и н и (3), к н ѧ г и н и в є л и к а ѧ (2) велика княгиня: Кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни вєликаѧ правил(а) (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); a newestee (!) naszoy welikoy knehini Julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Kniazia Witowta boronity ieie (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); и тако(ж) даємь и потвєржаємь матєри нашєи, вєликои кнѧгини *(в ориг.* кнѧшни.— *Прим. вид.)* марїи... сєрєцкїи торгъ и с мыто(м) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); коли похочєть Стєфанъ воєвода, або... кого всхочєть своихъ пословъ послати до свата своєго вєликого князя Ивана Васильєвича навєдити зъдоровъя дочки своєє вєликоє кнѧгини и внука своєго, абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє чєрєзъ нашу зємлю до Москвы и отъ толь зася до єго зємли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); в є л и к и и к н ѧ з ь (190), к н ѧ з ь в є л и к и и (57) великий князь: А повєлѣньємь блговѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнѧзѧ вєликого(ф) (!) михаїла кєдиминовича (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Александеръ... король польскїй, великїи князь Литовскїй... Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); мы вєликый кнѧзь Швитрикайло олькирьдовичь чинимъ... знаменито... ижь потьвєрьдили брата нашого єсмо даньє королѧ Владислава свѧтому Ивану цєркви и попу Ваську Ивановъскомоу (Городок, 1443 *Р* 144—145); мы великии князь Швитрикгал литовскии, рускии и иных. Чинимъ знаменито... Дали есмо... владицѣ орменьскому под Луцкомъ, село... на имя Цѣпорово (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); ⟨а⟩ кто боудетъ намъ нєпрїѧтєл, тот и кнѧзю вєликомоу нє прїѧтєлъ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); мы вєликии кнзь швитрикаило олкєрдови(ч) чыни(м) знамєнито симъ нашы(м) листо(м) и даємъ вѣдати каждомоу добромоу хто нань оузрить (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Тымжє обичаєм и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу и доброволеніє наяснѣишаго кнѧзѧ пана Казимира, кролѣ полского и вєликого кнѧзѧ литовского... (Коломия, 1485 *BD* II, 371); Казимиръ... король Польскїй, великїй князь Литовскїй... Чинимъ знаменито и даємъ вѣдати... Симъ нашимъ листомъ... хто на нею (!) узритъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); Ja Fedko Janusz(k)owicz Pysar Wełykoho Kniazia Alexandra namisnyk Zyzmorski szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho papa nemiry hrymayłowycza (Тришин, 1500 *ДПЖН*); в є л и к и и л о г о ф ъ т ъ (2), л о г о ф є т ъ в є л и к и и (1) *(великий канцлер у Молдавському князівстві)*: а на болшєє потвєрж(д)єниє том(у) вѣсємy вышєписанному вєлѣли єсми нашєму вѣрному пану симѣ логоѳєту вєликому писати и прівѣсити нашу пєчатъ к сєму листу нашєму (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180); БоѦріи аноумє: Тъоутоул вєл. (!) логофът, Доума, Гангоур (Сучава, 1491 *BD* I, 464); в є л и к и и п а н ъ (2), п а н ъ в є л и к и и (5) *(великий феодал у Молдавському князівстві)* великий боярин: алє коли тыми часы оусхочє(м) поєхати пєрє(д) нашєго милостивого пана приєхати, а на(ш) наяснєишїи и милостивыи па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны и радцами и(с) короуны (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милость... и за тым и паноув наших, вєликых и малых, а мы єсмы простили пана Михаила логоѳєта (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306); в є л и к и й п о с т е л н и к ъ (2) придворний чин у Молдавському князівстві: БоѦріи аноумє: Тъоутоул вєл. логофът... Єримиє вєл. пост. (Сучава, 1491 *BD* I, 464); в є л и к и и с п а т а р (1) командуючий військами у Молдавському князівстві: БоѦріи аноумє Тъоутоул вел. логофът... Клънъоу вєл. спат. (Сучава, 1491 *BD* I, 453); б о я р и н ъ в є л и к и и (509), в є л и к и и ⟨б о л ѣ р и н ъ⟩ (1) *див.* **БОЯРИНЪ;** п о с о л ъ в є л и к и и (1) *див.* **ПОСОЛЪ;**

(який вживається як епітет до імені святого) великий (5): лѣ 6974 княини(!) олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаілоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128); Я, Андрей Александровичъ... державца кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли Плоскую а Клиноватую и листъ свой на то им его млсть далъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); пса(н) оу стго вєликого чю(до)творца николы в манастыри оу поусты(н)цє (Пустинка, 1499, *ПИ* № 3);

◇ о т в є л и к а и д о м а л а (1), о т м а л а д о в є л и к а (1) від малого до великого, поголовно: Мы пє(т)ро воєво(да)... и с наши(м) митрополито(м) ки(р) Ѳєктисто(м) и съ всѧми паны о(т) велика даже и до мала радили єсмы... о оутисненїє и погибєли зємли нашєи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... глєитоуємь сим нашим... глєитом наших вирных и почтєных боѦрь... и оусы их слоугь, от мала до вєлика (Сучава, 1468 *BD* II, 305); в є л ї к а я п о л щ а (2) *(назва історичної області Польщі)* Великопольща: Зємьскыи пїсари во всє(х) зємлѧ(х) королѣвъства нашєго во вєлїкои по(л)щє в їира(д)зю (!) вланъчицє коуявѣ оу добрынї за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу за пїсанѫ вєньци нєтъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.); в є л ї к е п о л ь с к о (1) *(назва історичної області Польщі)* Великопольща: такожє кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)кому на далєкиѣ стороны, далєи кракова, далєи вєликого польска, ку нємъцємъ и ку крижєвникомъ... тогды мы имамы помагати подлугу (!) всєѣ нашєѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); в є л и к ы и п о с т ъ (7) *(назва релігійного обряду, також календарна дата)* великий піст: писанъ листъ оу соучавѣ, вєликого поста пѧтоѣ нєдѣли (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а то сѧ дѣяло и дано оу вовѣ (!) оу пѧтокъ пѧтоѣ нєдѣлѣ оу вєликомъ постѣ (Львів, 1421 *Р* 94); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мѧсныє запоусты вєликого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)воє ихъ коупли (Краків, 1489 *АКВ*); ж а л о в а т и в є л и к о ю ж а л о б о ю (2) *див.* **ЖАЛОВАТИ³;** з а п у с т ы в є л и к и и (1) *див.* ***ЗАПУСТЫ;** о т м а л ы х ъ и д о в є л и к ы х ъ (1) *див.* ***МАЛЫЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вєликий, вєликїи, вєлики(и), вєлики, вєлїкїи, welikiy** 109 (1356 *Р* 30; 1388 *ZPL* 103; 1394 *Р* 53; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1427 *Р* 109; 1437 *Р* 136; 1446 *AS* I, 42; 1487 *AS* I, 87; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *АЛМ* 38 і т. ін.); **вєликыи** 12 (1366 *Р* 14; 1386 *Р* 33; 1398 *ЗЛЕІК*; 1434 *Р* 128; 1435 *Cost.* II, 691; 1438 *Р* 138; 1443 *Р* 144; 1446 *ПГСПМР;* 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **вєлики**

8 (1392 *Cost.* I, 7; 1393 *Cost.* I, 13; 1398 *P* 58; 1438 *P* 140; 1442 *Cost.* II, 717; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1447—1492 *ЛКБВ*); **велики** 5 (1400 *Cost.* I, 37; 1448 *Cost.* II, 306; 1467 *BD* II, 297; 1476 *BD* I, 216; 1498 *BD* I, 128); **wełyki** 2 (1420 *AS* 1, 25; 1421 *AS* I, 27); *ск. н.* **вел.** 6 (1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн. ч., с.* **великого** 119 (бл. 1350 *P* 8; 1370 *P* 18; 1392—1393 *РФВ* 170; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *P* 133; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* I, 66; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV,158; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **великаго** 9 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1442 *Cost.* II, 97; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 66; 1476 *BD* I, 215, 217; 1488 *ДГСВМЩ*; 1496 *BD* II, 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *АСД* VI, 3); **велика** 2 (1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305); **wełykoho** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1500 *ДПЖН*); ! **велыкою** 2 (1481 *BD* I, 258); ! **великои** 1 (1479 *BD* I, 221); *дав. одн. ч., с.* **великому, великомоу, welikomu** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1386 *P* 30; 1388 *P* 39; 1401 *P* 64; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1442 *Cost.* II, 716; 1462 *BD* II, 289; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 241; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **великіи, великии** 5 (бл. 1458 *P* 167; 1488 *BD* I, 348, 349; 1490 *ДГСХМ*); **великы** 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1495 *BD* II, 63); **великыи, велікы(и)** 2 (1446 *ПГСПМР*; XV ст. *ВС* 28); **велики** 1 (1453 *Cost.* II, 445); ! **веліи(ки)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **вели(к)** 1 (1491 *Cost. S.* 157); *ор. одн. ч., с.* **великимъ, велики(м), великим** 16 (1442 *Cost.* II, 716; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1445 *Cost.* II, 725; 1447 *АкЗР* I, 60; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1481 *ГПМ*; 1488 *AS* I, 242; 1496 *ОПСВВ;* 1498 *АЛМ* 169; *BD* II, 410; 1499 *BD* II 448 і т. ін.); **великы(м), великым** 3 (1443 *Cost.* II, 144; 1452 *Cost.* II, 422; 1499 *BD* II, 419); *зам. род. ч.* до поуд **великою** логоу 1 (1481 *BD* I, 258); *місц. одн. ч., с.* **на (о, при, оу) великом, велико(м), великомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1421 *P* 94; 1438 *P* 140; 1446 *P* 154; 1451 *ДГШХ;* 1453 *Cost.* II, 492; 1470 *BD* I, 140; 1491 *BD* I, 456; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); *кл. ф. одн. ч.* **великии** (1444 *AS* I, 42); *наз. одн. с.* **великоє** 5 (1408 *АкЮЗР* I, 6; XV ст. *ВС* 35 зв., 36; 1447 *Cost.* II, 288); **вѣликоє** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах. одн. с.* **великоє** 25 (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost* II, 517; 1456 *Cost.* II, 788; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 272; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1493 *Cost. S.* 175 і т. ін.); ! **великою** 1 (1466 *BD* I, 95); *наз. одн. ж.* **велика** 15 (1462 *BD* I, 52; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 155; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС* і т. ін.); **великаѧ, велікаѧ, великая, wełykaja** 11 (1396 *AS* I, 20; 1436 *Cost.* I, 444; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1460 *Cost. S.* 34; 1464 *BD* I, 84; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* I, 123; 1476 *BD* I, 209; 1488 *ДГСВМЩ* і т. ін.); **великаа** 3 (1461 *BD* I, 45; 1464 *DIR«A»* 517; 1479 *Cost. S.* 98); **вѣлика** 1 (1470 *BD* I, 141); *наз. одн. ж. зам. знах.* привѣсити печѧть... **великаѧ** (1408 *Cost.* II, 633); да ⟨им⟩етъ **великаѧ** казни (1446 *Cost.* II, 251); *род. одн. ж.* **великои** 17 (1392 *Cost.* I, 7; 1420 *Cost.* I, 135; 1433 *P* 125; 1448 *ДГПР*; 1452 *Cost.* II, 760; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 114; 1488 *ДГСПМ*; 1492 *BD* I, 510; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **великоє, великоє** 3 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1496 *BD* II, 405); **wełykoy** 1 (1500 *ДПЖН); дав. одн. ж.* **великои** (1433 *ЗНТШ* LXXVI 139; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.*II, 774; бл. 1458 *P* 168); *знах. одн. ж.* **великою, великую** 22 (1392 *Cost.* I, 8; 1393 *Cost.* I, 14; 1400 *Cost.* I, 27; 1411 *P* 79; 1415 *Cost.* I, 122; 1424 *Cost.* I, 162; 1454 *Cost.* II, 513; 1466 *BD* I, 114; 1481 *BD* II, 365 і т. ін.); **великою** 9 (1446 *ПГСПМР*; 1447 *Cost.* II, 289; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *DIR«A»* 513; *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 95, 96; 1488 *ДГСПМ*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *BD* II, 148); **велікоє, великоє** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1475 *BD* I, 200); **wełikuiu** 1 (1500 *ДПЖН)*; *зам. місц.* **при** нашеи **великоє** казни 1 (1454 *Cost.* II, 509); *ор. одн. ж.* **великою** 11 (1388 *ZPL* 108; 1415 *Cost.* I, 122; 1457 *BD* I, 4; 1458 *Mih. Doc.* 122; бл. 1458 *P* 167, 168; 1480 *BD* I, 239; 1488 *ДГСПМ*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1496 *BD* II, 402); *місц. одн. ж.* **на (о, при, оу, во) великои, велікои** 9 (1388 *ZPL* 106; 1429 *DIR«A»* 455; 1445 *P* 148; 1448 *ДГПР*; 1457 *BD* II, 257; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 309; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1488 *ДГСПМ*); **при великоє** 1 (1454 *Cost.* II, 509); ! **оу велїко(м)** по(л)ще (XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн.* **велїкым** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *наз. мн. ч.* **велици** 11 (1421 *Cost.* I, 142; 1449 *Cost.* I, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 123; 1472 *BD* I, 172; *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209); **великыи, велїкыи** 7 (1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 113; 1473 *BD* I, 187; XV ст. *ВС* 28; 1474 *РГС*); **великіи** 3 (1466 *BD* I, 115; 1479 *BD* I, 224; 1498 *АЛМ* 163); **велики** 3 (1472 *BD* I, 170; *DIR«A»* 530; 1480 *BD* I, 241); **велиціи, wełycyi** 2 (1465 *GL* 176; 1471 *ДГСМПБ*); **великы** 1 (1467 *BD* II, 297); **вѣлїкыи** 1 (XV ст. *ВС* 32); *наз. мн. ч. зам. род.* в. бояръ **великыи** и малих 1 (1468 *BD* I, 126); *зам. місц. мн. ч.* **при** наши(х) бояръ **велици** и малы 1 (1449 *Cost.* II, 389); *наз. мн. ж.* **великии, великіи** 3 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1498 *АЛМ* 163); **великыи, велїкыи** 2 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); ! **вєкыи** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *наз. мн. с.* **вѣлїкая** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *род. мн.* **великих, велики(х), великихъ, великихь** 217 (1428 *Cost.* I, 210; 1438 *Cost.* II, 8; 1449 *Cost.* II, 744; 1454 *Cost.* II, 509; 1462 *BD* I, 52; 1472 *ДГСВМ*; 1480 *BD* I, 239; 1486 *DC* 144; 1490 *BD* I, 443; 1497 *BD* II, 113; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **великы(х), великых, великыхъ, великыхь, велїкы(х), wełykych** 204 (1401 *RIR* 45; 1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 136; 1433 *Cost.* I, 350; 1439 *Cost.* II, 32; 1453 *DIR«A»* 503; 1462 *BD* I, 54; 1473 *BD* I, 184; 1484 *BD* I, 277; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **великыи(х), великыих** 5 (1425 *Cost.* I, 173; 1436 *Cost.* I, 488; 1441 *DBAc* 38; 1444 *DIR«A»* 481; 1467 *BD* I, 121); ! **велїкы, великы** 3 (1443 *ДГСПМН*; 1456 *DIR«A»* 511; 1487 *ВОРСР* 178); **великыи** 1 (1468 *BD* I, 126); ! **великых** 1 (1435 *Cost.* I, 424); *дав. мн.* **великим** 1 (1463 *BD* II, 295); **великы(м)** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **велицѣ(м)** 1 (1433 *Cost.* I, 362); *знах. мн.* **великіи** 1 (1498 *АЛМ* 169); **великыи** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *знах. мн. ч.* **велїкыи** (XV ст. *ВС* 17); *знах. мн. ж.* **великии, великіи** 3 (1493 *BD* II, 15; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); **великіє, великиє** 3 (1459 *P* 171; 1478 *AS* III, 17; 1495 *АЛМ* 89); **велїкыи** 1 (XV ст. *СЯ* 40); *ор. мн.* **великими, wełykymy** 59 (1453 *Cost.* II, 766; 1460 *Cost. S.* 33; 1467 *BD* I, 120; 1470 *AS* I, 65; 1478 *BD* I, 218; 1482 *BD* I, 260; 1484 *BD* I, 282; 1489 *BD* I, 376; 1493 *ПГСВП*; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **великыми** 22 (1461 *BD* I, 44; 1467 *Cost. S.* 68; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 186; 1474 *РГС*; 1476 *BD* I, 208; 1479 *Cost. S.* 98; 1495 *BD* II, 81; 1497 *BD* II, 97; 1499 *BD* II, 144); **великимы** 4 (1467 *BD* I, 122; 1491 *BD* I, 448; 1495 *BD* II, 68; 1499 *BD* II, 130); *зам. род.* вера вьсе(х) боєри (!) наши **великими** і малими 1 (1459 *Cost. S.* 22); *місц. мн.* **на (о, вы) великы(х)** 4 (XV ст. *ВС* 12 зв., 22; *СЯ* 40, 42 зв.); (!) **на велих** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. ще **БАХЛОУИ ВЕЛИКЫ, *ВЕЛИКАЯ ИВНИЦЯ, *ВЕЛИКАѦ СОУХА, *ВЕЛИКАЯ ФРОУМОАСА, *ВЕЛИКИИ ДОЛЖОКЪ, *ВЕЛИКИИ КРИХОВЪ, *ВЕЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ, *ВЕЛКИИ, ВѢЛИКІИ ТАЗЛОВ, *МЕЗОЧЪ ВЕЛИКИЙ, *ОГОРОЖЕНАЯ ВЕЛИКАЯ.**

Пор. ***БОЛШИИ, *НАИБОЛШИИ.**

***ВЕЛИКИЙ**[2] *ч.* (6) *(особова назва):* А на то єст... вѣра болѣръ наших... вѣра пана Кръсти Великого, вѣра пана Доумы Чорного (Сучава, 1441 *DBAc* 40); ⟨тѣ(м)⟩ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали ⟨и потвръдил⟩и єсми єму... ⟨сєло на имѣ⟩ вѣр⟨топъ(?)⟩... щоже куп⟨и(л) тое сє⟩ло ⟨бъ⟩лаурь о(т)... непо(т) пана кръсти вє⟨лико⟩го (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **Великого, вє⟨лико⟩го** 4 (1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1455 *Cost.* II, 540; 1479—1480 *Cost. S.* 105); **великаго** 2 (1442 *Cost.* II, 97; 1448 *Cost.* II, 300).

***ВЕЛИКИИ ДОЛЖОКЪ** *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* а велики(м) до(л)жко(м) по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *ор. одн.* **велики(м) до(л)жко(м)** (бл. 1458 *Р* 167).

Див. ще ***ДОЛЖЕКЪ.**

***ВЕЛИКИИ КРИХОВЪ** *ч.* (2) *(назва річки у Львівській землі):* тоти старци... стали оу великого крихова, кде переходить дорога зоудечевскаѧ (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища межи дѣдошичи а межи жирѧвою почепши о(т) малого криховца о(т) потока о(т) бродоу дорогою... до рѣкы до великого крихова до бродоу (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *род. одн.* **великого крихова** (1413 *Р* 83; 1430 *Р* 116).

***ВЕЛИКИИ ТАЗЛОВЪ** *див.* **ВѢЛИКІИ ТАЗЛОВ.**

ВЕЛИКІИ *див.* **ВЕЛИКИЙ[1].**

ВЕЛИКО *присл.* (1) вельми, дуже: И тѣжь како велико веселіласѧ Єсть рада кроле(в)ства коли черес посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЕЛИКОДЕРЖАВНЫИ** *прикм.* (1) *(який стоїть на чолі великої держави)* великодержавний: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **великодержавного** (1478 *ОБРН* 130).

***ВЕЛИКОЕ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЕ** *с.* (17) Велике князівство Литовське: А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого... которому... надаемо волности в⟨шеля⟩коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ, великомъ князтвѣ Литовскомъ заживати (Луцьк, 1438 *Р* 140); И тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли есмо ехали з великого литовьского кнзьства была повѣдена (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А какъ дасть Богъ будемъ у вотчине нашой, у великомъ княжъстве Литовъскомъ... и мы тогъды, доведавшися гораздъ о томъ, и тому делу конецъ вчинимъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); мы Олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костентина Ивановича Острозского вышшого гетмана великого кн⟨ѧ⟩зьства литовского... емоу имѣнє н⟨а⟩ше именемъ Звѧгол... дали есмо ласкаве (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн.* **великого князства Литовского, великого кнѧзъства литовъского, великого князства Литовъского, великого кн⟨ѧ⟩зьства литовского** 4 (1475 *AS* I, 72; 1481 *BD* II, 365; 1489 *РИБ* 433; 1499 *AS* I, 117); **великого литовьского кнзьства** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*); **великого князтва Литовского** 1 (1438 *Р* 140); *дав. одн.* **великому князъству литовъскому, великому кнѧзъству литовъскомоу** 2 (1498 *BD* II, 412); **кнзьствоу великомоу литовьскомоу** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. одн.* **у (оу, на) великомъ князстве Литовъскомъ, велико(м) кня(з)стве литовъскомъ** 4 (1489 *РИБ* 438; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 151 зв.); **въ великомъ князтвѣ Литовскомъ** 1 (1438 *Р* 140); **у великомъ княжъстве Литовъскомъ** 1 (1487 *РИБ* 435); **в кнзьствѣ велико(м) литовско(м)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЕЛИКОМОУЧЕНИКЪ** *ч.* (9) великомученик: яко да творѧт ми памѧть, на вѣкы вѣчныѧ, единь день въ годь в че⟨твръто⟩к прѣд свѧтым великомѫчеником Димитріемь (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Тоє въсє вышеписанноє да єст томоу свѧтомоу нашемоу монастири що на Воронец, идеже єст храм свѧтаго и славнаго великомоученика и побѣдоносца Георгія (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *род. одн.* **великомоученика, великом(ч)ника, великомъченіка** (1471 *DIR«A»* 527; 1472 *ДГСВМ*; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148); *ор. одн.* **великомѫчеником** (1462 *BD* I, 70).

ВЕЛИКОПОЛЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а се бортници пашко бортикъ (!) и съ емелина юрко мошничь, тихно великопольскии, голко залѣскии (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **великопольскии** (1370 *Р* 18).

ВЕЛИКОСИЛЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѧмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали есми емоу оу нашеи земли оу молдавскои села на имѣ прокопѧни на ревтѧ... и на сочавѣ великосилци (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *наз.* **великосилци** (1445 *DIR«A»* 483).

***ВЕЛИКОСТЬ** *ж.* (2) *(розмір)* величина: Іже оудоспе(ш)но(м) людоу честь короле(в)ская и оборонение всей земли залежитъ... абы ка(ж)дый по(д)лоугъ великості именія своего бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъской (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **великості, велікості** (XV ст. *ВС* 13, 34 зв.).

***ВЕЛИКЪ ДЕНЬ** *ч.* (3) *(назва церковного свята, також календарна дата)* великдень: а мы слюбуемъ ему при нашеи вѣрѣ заплатити безъ никотороє о(т)волокы о(т) сего велика дни за два рокы (б. м. н., 1411 *Р* 77); оу нашо(м) ⟨селѣ⟩ оу медыцѣ оу ндлю оу четвертую по велицѣ дни под лѣты рожства бци (ты)сѧ(ч) лѣтъ д ста (лѣтъ еі) лѣто (Медика, 1415 *Р* 87); А сего годоу пе(р)вого маю(т) намъ да(ти) на (с)ветого михаила день пѧ(т) сотъ золотыхъ што при(и)дѣть А по велицедни в середоу толькожъ пѧть сотъ золотыхъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **велика дни** (1411 *Р* 77); *місц. одн.* **по велицедни** 1 (1487 *АМЛ*); **по велицѣ дни** 1 (1415 *Р* 87).

ВЕЛИКЫ *див.* **ВЕЛИКИЙ[1].**

ВЕЛИКЫИ *див.* **ВЕЛИКИЙ[1].**

***ВЕЛИМУЖИНИИ** *див.* **ВЕЛМОЖНЫИ.**

***ВЕЛИТИ** *див.* ***ВЕЛѢТИ.**

***ВЕЛИЦКИИ** *прикм.* (1) ◇ в е л и ц к и и с т а в ъ *(назва ставу у Волинській землі):* Я... дала есми ему... имене... так как г⟨о⟩спо⟨да⟩рь мой пан Олизар зо мною посполите держал... поченши от Мосора половицею реки минуючи Сведники аж до велицкого ставу по греблю до соколскоє дороги (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **велицкого** (1488 *AS* I, 242).

ВЕЛІЄ *див.* **ВЕЛѢ.**

! ВЕЛІИКИ *див.* **ВЕЛИКИЙ[1].**

ВЕЛІКІИ *див.* **ВЕЛИКИЙ[1].**

***ВЕЛІКОСТЬ** *див.* ***ВЕЛИКОСТЬ.**

***ВЕЛІТИ** *див.* ***ВЕЛѢТИ.**

***ВЕЛКИИ** *прикм.* (1) (*стч.* velký, *стп.* wielki) ◇ в е л к и и к н ѧ з ь (1) великий князь: а за велкого кнѧзѧ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбоуемъ тотъ миръ держати вѣлми твердо безо всѧкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **велкого** (1352 *Р* 5).

Див. ще **ВЕЛИКИЙ[1].**

ВЕЛМИ *див.* **ВЕЛЬМИ.**

ВЕЛМОЖНЫИ, ВЕЛЕМОЖНЫ, ВЕЛЕМѪЖНІИ *прикм.* (22) (*стч.* velmožný, *стп.* wielmożny) вельможний: але ижь велможныи стефанъ... воевода землѣ молдавскои пришолъ за сѧ ку доброи памѧти не хотѧчи зостати оу винѣ оца своего... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *Р* 121); ино оузревшо невиность мою велемужнии панове свтоє коруны полскоє рада... не хотѧчо дати загинути мнѣ вѣрному кнѧжѧти... выбавили мѧ... ис того нѧтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132); мы панове господарѣ нашего... вызнаваемь... колижь велемѫжнїи илїашъ воевода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы та-

коже иже повынни есмы его воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); А на вѣроу вышеписанних рѣчеи, печати наши и съ печатїю прѧдречєнаго велможнаго господарѣ нашєго Іо Стєфана воєводї, господарѣ земли молдавскои, къ нинѣшнємоу листови привѣсити велѣли єсмо (Гирлов, 1499 *BD* II, 426).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нелможныи** 3 (1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 737; 1474 *AS* I, 69); **велєможны** 1 (1467 *BD* II, 297); **велємѫжнїи** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн. ч.* **велможного, велможно(г)** 2 (1448 *Cost.* II, 737; 1487 *AS* I, 86); **велєможного** 1 (1467 *BD* II, 297); **велможнаго** 1 (1499 *BD* II, 426); **велємѫжного** 1 (1436 *Cost.* II, 702); **велємѫжнаго** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *знах. одн.* **велєможного, велєможно(г)** 2 (1436 *Cost.* II, 706; 1467 *BD* II, 297); *ор. одн. ч.* **велможным** (1499 *BD* II, 425); *наз. мн. ч.* **велєможны** 2 (1467 *BD* II, 297); **велємужнии** 1 (1435 *P* 132); **вельможьныи** 1 (XV ст. *BC* 15 зв.); **велимужинии** 1 (1434 *P* 130); *род. мн.* **велможныхъ, велможиы(х)** (1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 283); *знах. мн. ч.* **велєможны(х)** (1455 *Cost.* II, 769).

***ВЕЛУНСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Wieluń *у Польщі):* Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ земли и велунъскоѣ земли и рускоѣ земли господарь и дѣдичь вѣчныи землѧмь тѣмъ... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *P* 23—24); ми княз Володиславь Опольскои землѣ господарь, Велунскои землѣ, Рускои землѣ господарь... Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Нєкрину, дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **велунъскоѣ** 1 (1377 *P* 23); **Велунскои** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

***ВЕЛУНЪСКИИ** *див.* ***ВЕЛУНСКИИ.**

ВЕЛЬМИ, ВЕЛМИ, ВЕЛЪМИ, ВѢЛМИ *присл.* (10) вельми, дуже: а за велкого кнѧзѧ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбоуємъ тотъ миръ держати вѣлми твердо (б. м. н., 1352 *P* 5); слубуемо... велебному Владиславу... нашему великому и велми милому приятелеви сдержати и полнити ты-то листы и записы нашѣ (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа, а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); але вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу великомъ кня(з)стве литовъскомъ я за то ве(л)ми г(с)дроу нашому стєфану воєводе доброси видить (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); А какъ поветрее почалосѧ велми от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

! **ВЕЛЬНИЦОУ** *див.* ***ВЕНИЦЯ.**

***ВЕЛЬМОЖЬНЫИ** *див.* **ВЕЛМОЖНЫИ.**

ВЕЛѢ, ВЕЛИ, ВЕЛІЄ, ВЕЛЄИ *присл.* (5) (*стп.* wiele) багато: а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбелъскии панъ мичко мжюрувъскии... и вели было добрыхъ при томъ (Перемишль, 1390 *P* 176); пан Албоул... продал и отстоупил село Бабишево на имѣ Кобелїеи Вишныи, где бил дом Стана Бабиша, та продал зетоу Стана Бабиша, паноу Лоукы Кавтешоу... оу циноу за в̃ конї добрих, так велеи как сп златих татарскых (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

***ВЕЛѢБНЫИ** *див.* **ВЕЛЄБНЫИ.**

***ВЕЛѢТИ** *дієсл. недок. і док.* (519) (що) веліти: а кто поидеть съ сею грамотою через дорогычинъ... до лучьска торговатъ ис торунѧ ѧзъ киѧзь кестути не велю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *P* 2); А на потверженіе тому листови велѣли єсми привѣсити печат нашего великаго князства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); тамъ же єсмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а вонъ ие досмотрѣвши моѣ вѣрьноѣ службы и велѣлъ мѧ имити и велѣлъ былъ мѧ горла моего избавити (Черняхів, 1435 *P* 132); А на потверженє того н⟨а⟩шого жалованѧ, про лепшую памет и твердость, печат н⟨а⟩шу велєли єсмо привєсити к сему н⟨а⟩шомоу листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); а старое Ставище велили были єсмо заставити пану данку мукосѣевичю (Луцьк, 1445 *P* 150); протожъ што бы єси самъ въ мыто нашо и въ промытоу нєвъстоупа(л)сѧ и никомоу не веле(л) въстоупатисѧ (Петрків, 1489 *АМВ*); И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!) и я подѣлилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єніє томоу въсємоу вышеписанномоу, велѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу, тъоутоулови логофетоу, писати и намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **вели(т)** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **велѣлъ єсмо** 1 (1392 *Cost.* I, 8); **єсми велелъ** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **велѣлъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ч.* **велелъ, weleł** 10 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *AS* I, 42; 1496 *BD* II, 401; *ПДВКА* 61; 1498 *BD* II, 402, 409, 410; 1499 *BD* II, 449); **велѣлъ** 5 (1434 *P* 129; 1435 *P* 132; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *РИБ* 610; 1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ж.* **велѣла** 3 (1498 *АЛМ* 163); **велела** 1 (1496 *ВМКФС); 1 ос. мн.* **велѣли (велѣлї) єсми (єсмї)** 302 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *P* 37; 1393 *Cost.* II, 607; 1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 207; 1440 *Cost.* II, 66; 1453 *Cost.* II, 454; 1469 *BD* I, 84; 1475 *BD* I, 204; 1489 *Cost. S.* 134; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **велѣли єсмы, велѣ(л) єсмы** 99 (1402 *Cost.* II, 621; 1409 *DIR«A»* 437; 1419 *DIR«A»* 444; 1429 *Cost.* I, 270; 1444 *DIR«A»* 481; 1459 *BD* I, 28; 1468 *BD* II, 306; 1479 *BD* I, 229; 1491 *BD* I, 450; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **велѣли єсмо** 29 (1388 *P* 39; 1433 *Cost.* II, 653; 1438 *P* 139; 1443 *P* 145; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 496; 1466 *BD* I, 106; 1475 *AS* I, 70; 1487 *BD* I, 305; 1499 *BD* II, 426 і т. ін.); **вѣлѣли єсмн** 10 (1428 *Cost.* I, 219, 224; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 129; 1446 *Cost.* II, 248; 1456 *Cost.* II, 578; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 279); **велили єсми** 8 (1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *DIR«A»* 472; 1449 *Cost.* II, 744; 1464 *Cost. S.* 60; 1468 *DC* 144); **єсмо... велилы** 4 (1430 *ГВКЛ* 7, 8, 9); **велєли єсмо, weleli iesmo** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43); **велили єсмо** 3 (1434 *P* 128; 1445 *P* 150; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **велѧли єсмы** 3 (1409 *Cost.* I, 65; 1429 *Cost.* I, 243; 1499 *BD* II, 156); **єсмо велилы** 2 (1430 *ГВКЛ* 8, 9); **велєли єсми, велєлї єсми** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1435 *Cost.* II, 689); **велилы** 2 (1430 *ГВКЛ* 7, 8); **велѣли єсмь** 2 (1467 *Cost. S.* 69; 1479 *ВАМ* 62); **велилѣ єсми** 2 (1436 *Cost.* I, 482; 1490 *BD* I, 443); **weliły jesmy** (1403 *GL* 160); **велѣлы єсмы** 1 (1425 *Cost.* I, 174); **велєли єсмы** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **вѣлѧли єсми** 1 (1463 *Cost. S.* 45); **велили єсмы** 1 (1412 *DIR«A»* 440); **велилѣ єсмы** 1 (1411 *DIR«A»* 439); **вѣлѣли єсмо** 1 (1469 *BD* I, 136); **вѣлєли єсми** 1 (1473 *BD* 1, 182); **велѣли** 1 (1396 *AS* I, 20); **вѣлѣли** 1 (1500 *Cost. S.* 234); **велєли** 1 (1450 *ЗНТШ* XI, 7); **велилы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **смо велилы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **велѣхмо** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *3 ос. мн.* **велѣли** (1490 *ЗХП* 136); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **велѣлъ былъ** (1434 *P* 130; 1435 *P* 132); *1 ос. мн.* **велили были єсмо** (1445 *P* 150); *майб. 1 ос. одн.* **велю** (п. 1341 *P* 2); *3 ос. одн.* **веліть** (XV ст. *BC* 25); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **(то) бы єси веле(л)** 1 (1484 *ЯМ*); **што бы єси... ие веле(л)** 1 (1489 *АМВ*); *3 ос. мн.* **абы... велѣли** (1490 *ЗХП* 136); *нак. сп. 2 ос. одн.* **вели** (1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ПОВЕЛЄВАТИ, *ПОВЕЛѢТИ, *ОУЗВЕЛЄТИ.**

ВЕНА *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже тоть истинны слоуга и вѣрніи боѧринь панъ вєна дворникъ слоужилъ прѣжде свѧтопочившимь нашимь прѣдкомь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєна** (1420 *Cost.* I, 135).

ВЕНЕЦЪ *ч.* (1) забезпечення від чоловіка, що належить законно удові, яка, виходячи заміж, не одержала віна:

и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а къ тому придалъ былъ ему семдесятъ копъ грошей, и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье... а жонѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій тридцать гривенъ съ тыхъ п⟨е⟩н⟨е⟩зей, што былъ Глѣбъ Борису далъ семдесятъ копъ грошей (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах. одн.* **венецъ** (1495 *РИБ* 621).

ВЕНИЦКІЙ *див.* **ВѢНИЦКИЙ.**

***ВЕНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва міста у Подільській землі)* Вінниця: В городе оу веници поушка а две пищали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); прыказоуемъ вамъ... штобы есте тыхъ его пословъ изъ ихъ слугами добровольне пропускали по нашому господаръству... почонъшы отъ границы отъ Браславля тою дорогою на Вельницоу (!)... на границу московскую (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **Вельницоу** (1498 *BD* II, 412); *місц. одн.* **оу веници** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ВЕНО *див.* **ВѢНО.**

ВЕНЦИ, ВЕНЬЦИ, ВѢНЦИ, ВѢНЬЦИ, ВЕНЬЦІ *присл. в. ст.* (10) (*стп.* więce) більше: мы рада наша оуставлѧе(м)... не имаю(т) веньці бра(т) на (нѣдѣ)лю толко десѧты пенезь (XV ст. *BC* 28 зв.).

! **ВЕНЬЦОВАТ** ⟨ВЕНЦИ ДѢЦКОВАТИ⟩ (I) (*стп.* więce dzieckować): Соудья не имеєть веньцова(т) сла(т) одно два слоугы (XV ст. *BC* 17).

Див. **ДИЦКОВАТИ.**

***ВЕПРЕВЪЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Иванъ землю де(р)жить вепревъщиноу а с тое земли данн хоживоло (!) чоты(р)надъцать веде(р) медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вепревъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***ВЕПРЬ** *ч.* (10) кабан, вепр: мы кнѧ(з) фе(д)оръ любортови(ч) чинимо то знаменито... аже прийда пре(д) насъ и пре(д) паны па(н) нвашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) аже емоу побраль па(н) татомирь вепрѣ оу черно(м) лесѣ (Зудечів, 1413 *P* 82—83); а и гдѣ коли тыи вепрї забьють оу лесѣ тогды имеєть знамѧ на дереве оучинїть (XV ст. *BC* 37 зв.); и те(ж) повѣди(л) пере(д) нами што с того села сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са а... за вепра по два(д)ца(ть) грошеи (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вепрѧ** 2 (XV ст. *BC* 9,38); **вепра** 1 (1499 *ГОКІР*); **вѣпрѧ** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.); *наз. мн.* **вепрї** (XV ст. *BC* 37 зв.); *знах. мн.* **вепрѣ** 3 (1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1430 *P* 116); **вепрї** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.).

ВЕРА *див.* **ВѢРА.**

***ВЕРБА** *ж.* (4) верба: а хотарь тѣмъ селомъ почєнши о(т) молдави чере(с) лоугъ... на вербоу а о(т) връби чере(с) поле на могилоу (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); Ино мы есмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почъншн нс верха от берегь Брълада от едноу вербоу... на могилоу копаноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род. одн.* **връби** (1427 *DIR«A»* 450); *знах. одн.* **вербоу** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1495 *BD* II, 64); *зам. род.* от едноу **вербоу** 1 (1495 *BD* II, 63).

***ВЕРБІЄ** *с., зб.* (1) верб'я: ⟨а⟩ хотарь томоу селу... на доубъ што е(ст) на д⟨орог⟩оу... а о(т) то(л) на вербіе (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вербіе** (1424 *Cost.* I, 162).

ВЕРБІѦ *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь ⟨тѣм вишеписа⟩нным селам, на имѣ Бръгъѧнїи на Молдавѣ и Вербіѧ, част их, и Корлътѣнїи, да ест по старомоу хотароу... коуда из вѣка ожевали (!) (Сучава, 1487 *BD* I, 294).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вербіѧ** (1487 *BD* I, 294).

ВЕРБОВЕЦЬ *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Вербовець: а што матка н⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и села Манев, и... Вербовец... то все брату н⟨а⟩шому Солтану после матки н⟨а⟩шое живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к моей роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Семеноваѧ Марьѧ... имѣньє на имѧ... Вербовець (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вербовець** (1482 *AS* I, 79); *знах. одн.* **Вербовец** (1463 *AS* I, 55).

ВЕРБОВСКИЙ *прикм.* (1): А при мнѣ былъ... панъ Литаваровъ, намесникъ вербовский Сидоръ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вербовский** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Пор. ***ВЕРБОЯ.**

ВЕРБОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Вербівці: а мы... дали есми ему от насъ... селы, на имѧ василовъ на дънистрѣ... и вербовци (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз.* **вербовци** (1448 *Cost.* II, 305).

ВЕРБОТА *ч.* (1) *(особова назва):* а притом были свѣдци... пан лѣсота, воевода кремєнецкыи, и его брат пан вербота ставишин (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вербота** (1361 *AGZ* 6).

ВЕРБОТИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был... пан Петраш Верботич (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Верботич** (1463 *AS* I, 56).

***ВЕРБОЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Верба: Одложили есьмо на Гнидовѣ не надобе мыта давати... у Вербои не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Вербои** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВЕРБЯЕВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Вербаїв: и мы... дали есмо ему... село Вербяев въ Луцъкомъ повете, со всими тыми приходы, и доходы (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вербяев** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ВЕРБѦЖЬ *ч.* (1) *(назва корчми у Львівській землі)* Вербіж: ин(х)ъ мног(х)ъ зѣмль го(с)подарь знаемо чинимъ... аже даемъ и дали есмы нашю коръчму на имѧ вербѧжь на рици на счирчи оу счирецкои во(л) слузѣ нашемоу иваноу волошиновичю и его дѣтемъ (Медика, 1407 *P* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вербѧжь** (1407 *P* 72).

***ВЕРДОУНОКЪ** *ч.* (2) (*стп.* wiardunk/wierdunek, *стч.* verdunk, *свн.* vierdung) *(назва грошової одиниці)* чверть гривні: А тако(ж) оуста о по(д)соу(д)ко(х), коли емоу нехто нагани(т) имеєть положи(т) любо три вѣрдоунъкы алюбо лоупежь лїсичїй (XV ст. *BC* 34).

ФОРМИ: *знах. мн.* **вердоунькы** 1 (XV ст. *BC* 37); **вѣрдоунъкы** 1 (XV ст. *BC* 34).

***ВЕРЕМѦ** *с.* (13) час (3): A to weremia siechalisia byli k nam kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); А пак до того времене и до того часоу наияснѣ⟨и⟩шїи вишеписаннїи кралеве... тако слюбили нам, Стефаноу воеводи, оборонити нас завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

◇ безъ времени (1) невчасно, невчас: а скоугтоулъ и козма не имаю(т) добыти на иоила съ привилїемь що они оучинили о(т) александра воево(д) оу иоиловѣ бе(з) времениїи (Сучава, 1456 *Mih.* 213); никоторымъ вѣремєнємъ (6) ніколи: такоже кеды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)кому... тогды мы имамы помагати... а никоторымъ вѣремєнємъ противъ имъ не быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); не имаеть о(т) нихъ то отоити никоторымъ вѣремѧнемъ (Львів, 1399 *P* 59); а воеводу имѣю держѧ(т) и ему ради(т), ажбы никоторымъ вѣремене(м) не былъ противу кролеви (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); ни в одно вѣремѧ (1) ніколи: Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаемо... иже о(т) ты(х) мѣстъ с нашими дѣтми чистаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королеви... а николи ни в одно вѣремѧ не о(т)ставати а ни о(т)ступити (Краків, 1388 *P* 40—41); ни (не) однымъ вѣремѧнемъ (2) ніколи: про то слюбую и слюбили есмо нашему г(с)дрю... служити вѣрну быти... а противу имъ никды не быти ни

одиымъ верємѧнємъ (Віслиця, бл. 1393 *Р* 51); такъже слюбуюмъ (!) имъ... не однымъ веремєнємъ противъ имъ не быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн.* **веремєнїи** 1 (1456 *Mih.* 213); **веремєни** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **веремєнє** 1 (1499 *BD* II, 423); *знах. одн.* **веремѧ, weremia** (1388 *Р* 41; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *ор. одн.* **веремєнємъ, веремєнє(м)** 6 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1400 *Р* 62; *Cost.* II, 619; 1401 *Р* 64; 1402 *Cost.* II, 623); **веремѧнємъ** 2 (бл. 1393 *Р* 51; 1399 *Р* 59).

Див. ще ***ВРѢМѦ.**

***ВЕРЄНЪ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

***ВЕРЄСЧАКЪ** *див.* ***ВЕРЄШЧАКЪ.**

***ВЕРЄШЧАКЪ** *ч.* (17) (*особова назва, молд., мад.* vörös «червоний» і verés «бій»): тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрноую слоужбоу... дали есми емоу... села на воронѣ (*в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.*) на имѧ... синещи, близь верешчѣка, и глодѣне (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); а на то є(ст) вѣра... пана томы верешчака... и вѣра въсѧ(х) болѣрь наши(х) мо(л)да(в)скы(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *род. одн.* **верешчака, вересчака, верешака** 13 (1441 *Cost.* II, 138; 1443 *ВАМ* 41; *Cost.* II, 120, 126, 129, 132, 141, 145, 156, 180; *ПГСММ;* 1446 *Cost.* II, 238); **веришчака** 2 (1440 *Cost.* II, 66; 1441 *Cost.* 40); **вѣрешчака** 1 (1443 *ДГСПМН*); **верешчѣка** 1 (1433 *Cost.* II, 594).

Див. ще **ВЕРЕЩАКА.**

***ВЕРЄШЧѢКЪ** *див.* ***ВЕРЄШЧАКЪ.**

ВЕРЕЩАКА *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... бояринъ... Іосифъ Верещака (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Верещака** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ВЕРЄШЧАКЪ.**

***ВЕРЄЩАКЪ** *див.* ***ВЕРЄШЧАКЪ.**

ВЕРЗЬСТЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а еще при томъ были послы съ Львова, што съ нами сесе дѣло доконали... ханысъ верзьсть и русъ никлюсъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **верзьсть** (1408 *Cost.* II, 633).

ВЕРИГА *ч.* (2) (*особова назва*): алєксандръ воєвода... чинимь знамєнито... оже то(т) истинныи верига ва(та)мань тѧгальсѧ (!) съ ротымпановы сыны за хотарь (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **верига** (1423 *DIR«A»* 447); *дав. одн.* **веризи** (1423 *DIR«A»* 447).

ВЕРИЖАНЄ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а єшче прїиде прѧ(д) иами... па(н) петрь гуди(ч) и сы(н) єго, яцко... и продали єдно село, що є(ст) на мо(л)давѣ, на имѧ верижанє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз.* **верижанє** (1453 *Cost.* II, 472); *знах.* **верижанє** (1453 *Cost.* II, 472).

ВЕРИТИ *дієсл. недок.* (6) (кому) (*бути пересвідченим у правдивості чого, не сумніватися в чому*) вірити (4): a chrest'janin by jemu ne chotel weriti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) не хоте(л) верити (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(*мати довір'я до когось*) вірити (2): а верims твое(и) мл(с)ти приятелю нашому ижъ тое нашое прыгоды и жалости боудешъ жаловати (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

ФОРМИ: *інф.* **верити, weriti** (1388 *ZPL* 103; 1495 *МВЗД*); *теп. 1 ос. одн.* **вѣрю** (1475 *AS* I, 70); *1 ос. мн.* **верims** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **веры(м)** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... вѣрили** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ВЕРОВАТИ.**

***ВЕРИШЕЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали и потвердили есми емоу его от⟨ни⟩ны дръгоещи... и веришещи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426).

ФОРМИ: *знах.* **веришещи** (1452 *Cost.* II, 426).

***ВЕРИШЧАКЪ** *див.* ***ВЕРЄШЧАКЪ.**

ВЕРНЄ *див.* **ВѢРНѢ.**

ВЕРНЇИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВЕРНО *див.* **ВѢРНО.**

***ВЕРНОСТ** *див.* ***ВѢРНОСТЬ.**

ВЕРНУТИ, ВЕРНУТЫ, ВѢРНОУТИ, ВѢРНОУТЬ *дієсл. док.* (23) **1.** (що кому) (*віддати назад*) повернути (22):

порадившесѧ есмо с нашыми кнзми и паны с нашею вѣрною радою верноули есмо слоузѣ нашемоу хомѣковн молодому на имѧ сенкови его очыноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); мы петръ воєвода... вызнаваюмъ... оуже (!) тоты златии пинѣзи, котори есмы были дали на жолдь оуроженому паноу бартъшовы з боучача... оурожены панъ миханло з боучача, староста подолскон посполитои... намъ верноулъ н заплатилъ неполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); И за тим ли пак оуставши слоуга наш Козма и верноул тоти вышеписанних пинѣзи свѧтомоу монастирю от Бистрицоу (Сучава, 1475 *BD* I, 206); А иныи квитанціи, што не въ его году, индикъ 5, іюнь 14, тыи квитанцыи за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35).

2. (кого) (*змусити повернутися*) завернути (1): хотѧ и ты(х) пословъ о(т) себе о(т)поустилъ буде(т) и о(н) ихъ наза(д) може(т) к собе ве(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *інф.* **вернути, ве(р)нути** 5 (1457 *Cost.* II, 809; 1495 *РИБ* 621; 1496 *ПДВКА* 61; 1498 *АЛМ* 169); **вернуты** 2 (1499 *РЕА* III, 35); **вѣрноути** 1 (1467 *СП* № 13); **вѣрноуть** 2 (XV ст. *ВС* 26, 33 зв.); **вернѫ(т)** 1 (XV ст. *ВС* 30); *перф. 3 ос. одн. ч.* **верноу(л), верноулъ, верноул, вернѫ(л)** (1458 *Cost.* II, 815; XV ст. *ВС* 26 зв., 27; 1475 *BD* I, 206); *1 ос. мн.* **верноули** єсмо 1 (1451 *ДГШХ*); **єсми... верноули** 1 (1468 *BD* II, 306); *майб. 2 ос. одн.* **ве(р)нєшъ** 1 (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **вѣрнє(т)** (XV ст. *ВС* 36 зв.); *2 ос. мн.* **вернєте** (1480—1481 *BD* II, 370); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн.* **абы... верноулъ** (XV ст. *ВС* 32); *нак. сп. 2 ос. мн.* **вернитє** (1480—1484 *BD* II, 370).

Див. ще **ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ОБЕРНУТИ 3, ПОВЕРНОУТИ 1, 2, ПРИВЕРНУТИ 2, ОУВЕРНОУТИ, *ОУВЕРНОУТИ СѢ.**

ВЕРНОУТИ СѢ *дієсл. док.* (7) вернутися, повернутися: A protoż my... weleli iesmo izby sia wernuli nazad (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); емоу бы слободно... верноути сѣ до нас (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *інф.* **верноути сѣ** 2 (1499 *BD* II, 421); **сѧ... верноуть** 1 (XV ст. *ВС* 39); *перф. 3 ос. одн. ч.* **ся вѣрнулъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **izby sia wernuli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *дієприсл. перед.* **верноувшисѣ** (1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ВЕРНУТИ 2, ПОВЕРНОУТИ 1, *ПОВЕРТАТИ, ПРИВЕРНУТИ 1, *ПРИВЕРНОУТИ СѦ, *ОУВЕРНОУТИ СѢ.**

ВЕРНУТЫ *див.* **ВЕРНУТИ.**

ВЕРНЫ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВЕРНЫИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВЕРНѢИ *див.* **ВѢРНѢИ.**

ВЕРНѦКОВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Верняки: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы... Вернѧковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Вернѧковцы** (1463 *AS* I, 54).

***ВЕРНѫТИ** *див.* **ВЕРНУТИ.**

ВЕРОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого, без додатка) вірити (кому): И елико изрекѫт вашеи милости от господства ми, а вы о въсем вѣроунте их (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); и теперъ просимо такожъ отъ твоее милости, и абы есн намъ потверъдилъ прысягою твоя милость, абыхмо могли веровати, аже еси намъ со всею правъдою твоя милость (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

ФОРМИ: *інф.* **веровати** (1496 *BD* II, 402); *нак. сп. 2 ос. мн.* **вѣроуитє** (1475 *BD* II, 336).

Див. ще **ВЕРИТИ.**

! ВЕРХИИ *див.* **ВЕРЬХНИИ.**

***ВЕРХОВИНА** *ж.* (5) верхня течія ріки: А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, за-

сталисмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); И о(т) веръховины єє Которая Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици землю Деръжати Маєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **верховины, веръховины** 3 (1430 *ГВКЛ* 8; 1459 *Р* 171); **верховыны** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн.* **верховину** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ВЄРХОВНИИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВЄРХОВНЫИ** *прикм.* (35) *(титул кожного з-поміж 12 перших апостолів)* верховний: а коли ⟨кото⟩рыи господарь имъ порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ... от свѣтыхъ **н** верховнъхъ В҃І апостолъ (Сучава, 1403 *RS* 338); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашего даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т)... о(т) В҃І ст҃ы(х) враховны(х) ап(с)ль (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. мн.* **враховныхъ, враховъных, враховных, въровны(х)** 13 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1443 *ДГСПМН;* 1448 *Cost.* II, 306; 1457 *BD* I, 5; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **враховни(х), враховнихъ, враховних, врхъховнихь, въровних, въровни(х)** 13 (1435 *Cost.* II, 689; 1444 *Cost.* II, 208; 1479 *BD* I, 222; 1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **верховныхъ, верховны(х), верховнъхъ** 6 (1403 *ДГАА; RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; *Cost.* I, 95); **верховни(х)** 2 (1408 *Cost.* I, 61; 1489 *BD* I, 378); **врыховны(х)** 1 (1448 *Cost.* II, 366).

***ВЄРХОВЩИНА** *ж.* (1) вид податі: Володимерскихъ капных пенезей и верховщины а циншовыхъ литовижзких пѧтдесѧтъ копъ и чотыри копы и полтретѧдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **верховщины** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***ВЕРХОВЫИ** *ч.* (1) вершник, верховий: Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. одн.* **верхового** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВЕРХОВЫНА** *див.* ***ВЕРХОВИНА.**

***ВЕРХОВЬ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Верхів: у Верхови въ Кунинѣ не надобе, а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Верхови** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВЄРХОМЬ *присл.* (2) верхом, горою: а хотары тѣмь сѣломь що соуть на быковци... на великоую кръницоу, а отъ великои кръницы верхомь на терновскоу полѣноу (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (3) вищевказаний, вищезазначений: а мнѣ тѣжь кнѧзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу ненадобѣ того имѣньѧ верхоу выписаного, Городка... искати подь дѧдиною моєю кнѧгинею Семеновою Марьєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Я хвє(д)ка... дала єсми моужоу своємоу... тыи име(н)я... вѣрхоу выписаныи (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **верхоу выписаного** (1482 *AS* I, 79); *знах. мн. с.* **вѣрхоу выписаныи** (1490 *ЗХП*).

Див. ще ***ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ** *прикм.* (5) *(стч.* svrchujmenovaný*)* вищеназваний, вищезгаданий: а дає(м) тому пре(д)реченому пану гринку стреченовичу всѧ тая верху именованая мѣста оу трехъ со(т) копа(х) широкы(х) грошеи (Острог, 1437 *Р* 136); А длѧ твердости... верхуименованых речей и печать єсми свою приложили к семоу листоу (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **верхоу именованое** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 156); *род. мн.* **верхуименованых** (1474 *AS* I, 69); *знах. мн. с.* **верху имеованая** 1 (1437 *Р* 136); **оуверъхуименованаѧ** 1 (1446 *Р* 152).

Див. ще ***ВЄРХУМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫИ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ, *ПРВИМѢНЄННЫИ, *ПРОМѢНЄННЫИ.**

***ВЄРХУМЄНОВАНЫИ** *прикм.* (5) *(стч.* svrchujmenovaný*)* вищеназваиий, вищезгаданий: И дали есмо тому предписаному пану Ивану Мукосѣевичу верхуменова⟨ныя⟩ мѣста вѣчно и непорушно (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ тому предъписаному пану андрѣю волотовичю верху менованая мѣста вѣчно и непорушно (Київ, 1433 *Р* 119); А дали есмо напередреченому Петру Ланевичу Кирдеевичу мылскому верхуменованые именъя и села (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **верху менованая** 2 (1433 *Р* 119; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **верхуменованые** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **верхуменова⟨ныя⟩** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); **верху менованныя** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 18).

Див. ще ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫИ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ, *ПРВИМѢНЄННЫИ, *ПРОМѢНЄННЫИ.**

***ВЄРХОУОПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищеназваний, вищезгаданий: и мы ємоу дали и записали за єго верную службоу тые сєла верхоу описаныє (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **верхоу описаныє** (1437 *AS* I, 34).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ВЄРХУПИСАНЫИ** *прикм.* (16) *(стч.* svrchupsaný*)* вищезазначений, вищезгаданий: А тые верхоу писаныє мѣсьца придаль єсми... к дольсзкои цркви вѣчно и непороушно (Перевали, 1440 *Р* 142); а мои(м) п҃на ва(н)ковы(м) дѣтємъ ани мои(м) ближи(м) оу тую дѣлницю оу п҃ноу оле(х)новоу што ве(р)хоу писаноую не надобѣ въступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми ихъ милостей верхуписаныхъ на свидство (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); маеть настоятель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **верхоуписаномоу** (1499 *AS* I, 118); *знах. одн. с.* **верху писаное** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17); **уверхупсаное** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *знах. одн. ж.* **верху писанную** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **ве(р)хоу писаноую** 1 (1478 *ЗРМ*); **оуверьхуписаную** 1 (1443 *Р* 145); *наз. мн. с.* **верхуписаныи** 1 (1489 *AS* I, 89); **верху писаны** 1 (1499 *AS* I, 118); *род. мн.* **верху писаных, верхупсаныхъ** (1489 *AS* I, 89; 1491 *AS* I, 95; 1494 *AS* I, 102); *знах. мн. ж.* **верху писаныи** 1 (1490 *AS* I, 92); **верхупнсаныхъ** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *знах. мн. с.* **верхоу писаныє** 1 (1440 *Р* 142); **верху** писаная 1 (1492 *АЛМ* 31).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ,**

***ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ВЄРХУПСАНЇИ** *прикм.* (1) (*стч.* svrchupsanú) вищезазначений, вищезгаданий: а мы боѦрє... яко истци и рукоимѣ слюбуємы... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по нє(м) будущеи имѣю(т) по(л)нити и мы слугы ихъ вє(р)ху псанїи оу се(м) листи (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142—143).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **вє(р)ху псанїи** (1421 *Cost.* I, 143).

Див. ще ***ВЕРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЕРХОУОПИСАНЫИ, *ВЕРХУПИСАНЫИ, ВЫШЕПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЕРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЕРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

***WERCHUSZICZA** *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchuszicziv Smothriczkowi wolosthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *місц. одн.* **na Werchuszicziі** I (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **na Werchuszicze** I (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ВЕРХЪ [1] *ч.* (117) **I.** *(найвища частина чого)* верх, *(гори)* вершина, верхів'я (29): y k tomuż prydali iesmo swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec... do werchu Zbornych Mohył (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Тємже видєвшє єго правою н вєрною слоужбо (!) до нас, дали ємоу и потвръдили ємоу єго отнина села єго... и половина долгои полѣна, и на врьх дѣла роункоушороул (Сучава, 1458 *BD* I, 19); а хотар виш⟨єписани...⟩ и долоу лопатна (!) до оусти лопатнєи... на врѣхъ дѣла... та врѣхомъ дѣла о исписили єго на ротоу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. *(річки)* верхів'я (88): А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли жє до вєрха рѣки тоѣ и полѦ всѦ што суть по рѣцѣ тои (Бохур, 1377 *P* 24); а Ѧко сѦ замѣнившє селы тогды панъ данило инѦлъ сѦ оубивати... оу пысковича дворищє што навєрхъ любшѣ на гугнинѣ (Зудечів, 1411 *P* 79); А хотаръ тои пасици: почєнши из долоу гдє оупад⟨а⟩єть Моловатєцъ оу Вышнивєцъ, та гори Вишнивцєм до вєрха, и полѣни по (!) вєрха Вишнивца въси до хотарѣ кнѣгинина (Сучава, 1470 *BD* I, 148); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... иаши слоуги... и продали свою правою о(т)ниноу, о(т) своєго правого оурика... що на вєрхъ потока телѣжинова (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* до (от) **вєрхъ** потока 14 (1403 *RS* 338; 1420 *Cost.* I, 135; 1437 *Cost.* I, 541; 1446 *ПГСПМР;* 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 398; 1491 *BD* I, 467, 473; *Cost. S.* 156; 1493 *BD* II, 27); до **врѣх** I (1500 *SD* 7); *род. одн.* **вєрха, врьха** 20 (1377 *P* 24; 1393 *Cost.* I, 13; 1409 *Cost.* I, 65; 1429 *Cost.* I, 248; 1434 *Cost.* I, 386; 1458 *BD* I, 19; 1470 *BD* I, 148; 1473 *ШКН* 164; 1483 *BD* I, 272; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **werchu** 1 (1420 *AS* I, 25); *зам. знах.* по **вєрха** Вишнивца 1 (1470 *BD* I, 148); *знах. одн.* **вєрхъ, вєрхь, вєрх, врьх, verch** 73 (1411 *P* 79; 1420 *Cost.* I, 135; 1434 *Cost.* I, 398; 1446 *ПГСПМР;* 1455 *Cost.* II, 544; 1463 *BD* I, 73; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 295; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 78; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **вѣрхъ** 2 (1435 *Cost.* I, 403; 1445 *Cost.* II, 231); **врѣхъ** 1 (1500 *SD* 7); **!вєрхо** I (1428 *Cost.* I, 209); **! вєрхоу** I (1458 *Mih. Doc.* 122); *ор. одн.* **врѣхомъ** (1500 *SD* 7); *род. мн.* **вєрьхов** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ВЕРХЪ [2] *прийм.* (4) *(з род.) (виражає просторові відношення — вказує на напрям дії)* поверх, вище: Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што держить о(т) насъ двѣ селищи одно сволочигачи а другоє вєрхъ болванцѦ оу смотрицкои волостн (Турейськ, 1429 *P* 112); а што матка н⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и села Манєв, и другий старый Манєв, Тараж... а вєрхъ попова ставу селищо... то всє брату н⟨а⟩шому Солтану послє матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И повєла нас пани ВасилєваѦ вєрхъ рєчки Бродноє поущою, ловы своими ажъ къ селоу коу Всємероу и къ боѦром (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ПОВЕРХЬ.**

***ВЕРХЬМЕНЕНЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищезазначений: мы великый кизь швитригайло... чинимъ знамєнито... иже видивь и знамєнавь службу нашого вѣрного слуги пана єсиѳа чусы... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣтє басово... со всими пошлинами какь тая всѦ вєрхь мєнєная имѣнья сама в собѣ... маєть (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *наз. мн. с.* **вєрхь мєнєная** (1434 *P* 128).

Див. ще ***ВЕРХУИМЕНОВАНЫИ, *ВЕРХУМЕНОВАНЫИ, *ВЕРЪХУПОМЕНЕНЫИ, *ПРВИМѢНЕННЫИ, *ПРОМѢНЕННЫИ.**

ВЕРШНѦКОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то были свѣдци, добрии панове: панъ Котлиньскиѣ воєвода илвъвски... панъ Ивашко ВєршнѦковичь, панъ Глѣбъ соу(д)єчь (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ВєршнѦковичь** (1421 *P* 92).

ВЕРЪБСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А писалъ листъ пупъ Левко Веръбский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Веръбский** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

***ВЕРЪНУТИ СЯ** *див.* **ВЕРНОУТИ СѢ.**

***ВЕРЪНИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

***ВЕРЪХОВИНА** *див.* ***ВЕРХОВИНА.**

***ВЕРЪХУПОМЕНЕНЫИ** *прикм.* (1): вищезгаданий, вищезазначений: И просил єсми их милости вєрьху поменєных п⟨а⟩нов, штобы печати своє к сему моєму листу прывєсили (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **вєрьху поменєных** (1475 *AS* I, 72).

Див. ще ***ВЕРХУИМЕНОВАНЫИ, *ВЕРХУМЕНОВАНЫИ, *ВЕРХЬМЕНЕНЫИ, *ПРВИМѢНЕННЫИ, *ПРОМѢНЕННЫИ.**

***ВЕРЪХЪ** *див.* **ВЕРХЪ** [1].

***ВЕРЫГОДНЫЙ** *прикм.* (1) (*стп.* wiarygodny) гідний довір'я: Пры томъ были люди зацные... И при многихъ людей веры годныхъ светковъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28).

ФОРМИ: *род. мн.* **веры годныхъ** (1389 *РЕА* I, 28).

ВЕРЬХНИИ *прикм.* (2) верхній, горішній: а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюновоѦ ото изьбищьного перевоза поперєкъ волышины верьхнии конець обьѣздомь (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); а хотаръ зубрєвцємъ из долоу... та на вєрхии (!) конєцъ полѦнъ скоумповы(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вєрьхнии** (п. 1349 *P* 4); *знах. одн. ч.* **!вєрхии** (1429 *Cost.* I, 280).

Див. ще **ИВАЧЕВ ВЕРХНИЙ.**

ВЕС *див.* **ВЕСЬ** [1].

***ВЕСЕЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) звеселити: И богъ ви вєсели, амин (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **вєсели** (1475 *BD* II, 336).

Див. ще ***ВЕСЕЛИТИ СѦ.**

***ВЕСЕЛИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) радуватися: И тѣжь како вєлико вєселилаСѦ єсть рада кролє(в)ства, коли чєрєс (!) посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **вєселилаСѦ єсть** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ВЕСЕЛИТИ.**

ВЕСНА *ч.* (1) *(особова назва):* Поручили(с)... кнѧ(з)... за гридка за костѧнтинови(ч)... кнѧ(з) михаило євнутєвн(ч)... Федоръ весна (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **весна** (бл. 1392 *Р* 47).

***ВЕСНИНА** *ж.* (1) *(збіжжя, посіяне весною)* ярина: Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и перева(л)скии... што(ж) есми сороужи(л) црквь стго николы на старо(м) манастыри оу дользкоу **н** придаль есми своего имѣнья дользска десѧтиноу озимины и веснины десѧтоую копоу (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *род. одн.* **веснины** (1440 *Р* 142).

***ВЕСТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) ◇ вєстисѧ к игрѣ (1) приступати до гри, починати грати: О косторе(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) люд(и) ведоу(т)сѧ к игрѣ а бероуть пенѧзи на заклады алюбо негдѣ на очиноу (XV ст. *ВС* 27 зв.); вєстисѧ подлоуг права (1) керуватися правом: єсть болеи пановъ штожь имеють права немецькая оу свои(х) селехъ о(т) на(с) позычены, алюбо о(т) наши(х) пре(д)ковъ а онї о(т)поущають немецькое право, а ведоутсѧ по(д)лоугъ по(л)скаго права (XV ст. *ВС* 26).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **ведоутсѧ** 1 (XV ст. *ВС* 26); **ведоу(т)сѧ** 1 (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ВЄСТЬ[1] *дієсл. недок.* (7) *(доставляти кого куди)* приводити (4): мы право чинимъ коли(ж) которымъ свє(т)комъ боуде(т) выроучена (!) клѧтва тогды то(т) которыи свє(т)кы веде(т) бе(з) оуразоу жалобы своея имеєть моць иньшїи свє(т)кы именовать и весть (XV ст. *ВС* 19 зв.);

вести на соудъ (2), на соудъ вести (1) позивати: о дєтє(х) которы(и) не имаю(т) лє(т) розоумоу своего а ведоуть и(х) на соу(д) а о(т)поведанїе дєдичьны(х) (XV ст. *ВС* 33); а оу ты(х) двоу годе(х) неоупомїнають анї на соу(д) ведоу(т) (XV ст. *ВС* 28 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **вєсть** (XV ст. *ВС* 19 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **ведє(т)** 2 (XV ст. *ВС* 18 зв., 19 зв.); **ведѣ** 1 (XV ст. *ВС* 20); *3 ос. мн.* **ведоуть** 2 (XV ст. *ВС* 8, 33); **ведоу(т)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.).

Див. ще **ПОВЄСТИ.**

***ВЕСТЬ**[2] *див.* ***ВѢСТЬ.**

ВЄСЬ[1], **ВЄСЪ, ВЕС** *займ.* (4315) *1.* весь (4293): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... и вси наступъннки его (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *Р* 18); Але то што жь коли вси боѧре и землѧне будуть городъ твердити тогды тии люди тако же имѣють твердити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20); а про то та пани хонька... и своемъ со всѣмъ племенемь оуздала єсть тотъ мунастыръ каленикoвъ иванови губцѣ... со всѣмъ объѣздомь **н** со всѣми границѧми (Перемишль, 1378 *Р* 26); а тия села дадоше... **и** с полемь и съ лѣсомь **н** съ водою **и** съ въсѣмь прижитко(м) (Сігет, 1404 *ГМ*); имаемы єму служити **и** помагати на усѣхъ (!) єго неприѧтели (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); волин во всихъ тыхъ имѣньяхъ кому о(т)дати **и** продати **и** променити панъ андреи волотовичь **и** єго бльижнии по немъ будущии (Київ, 1433 *Р* 119); а мои мили отецъ **и** мы такожде щобнхми не могли молвити... ⟨передъ⟩ оусѣмъ землѣномъ **и** передъ оусею полскою радою (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305—306); При чомъ всюмъ Єго Самого жону дети И напотомъ Боудоучїе Исча(д)ки Єго При томъ всю(м)ъ зоставоую И мѣти хочоу Какъ Продъкове Єго заживали што бы И оунъ тое о(т)чи(з)ни И дидизъни Своє заживалъ И по не(м)ъ Сча(д)ки Єго (Прилуки, 1459 *Р* 172): продали єсмо имѣньє ... с полми, з доубровами, исъ сеножатми... **и** зъ инъшими со всѣ (!) достатки, што к томоу имѣнью прислоухаеть (Кременець, 1467 *AS* I, 63); и ихь м⟨и⟩л⟨о⟩сть промежн нами такь нашли: штожь я кнѧзь Михайло Васильевичь постоупилъ єсми дѧдиной своей... имѣньє на имѧ Городокь со всѣми тыми приселки, што здавна кь Городкоу прислоушають, со всѣми пожитки (Вільна, 1482 *AS* I, 79); будуть воны тое село... держати... и зъ даню грошовою и медовою и со всими доходы и вжитки **и** со всѣмъ потому що здавна къ тому селу вышей писаному Осекрову прислухаетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... въсѧ(м), кто нань оузры(т)... оже дали... єсмы... стмоу монастироу... єдно озеро (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. всякий (5): слюби(ли) єсмы нашому милому приятелю стефану воєводѣ... о(т) всего нагабанья и о(т) всѣхъ кривдъ и о(т) всего насилства... боронити (Ланчиця, 1433 *Р* 124—125); а далеи хочемъ **и** слюбоуемъ вшитки записы пре(д)речены(х) пре(д)ковъ наши(х)... бе(з) зрады и безъ всеи хитро(с)ти, держати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); а им да єст слободно заеѣ до оугоръ поехати съ оусим их товаром, без никоторои забавѣ и пагоубѣ (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

3. *(з прийм.* без*)* жодний (3): Порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыи то мистровы листы в собѣ мѣли а особне с первьши(х) наши(х) листо(в) которыми(ж) оузъявили есмо ва(м) кроле(в)ства нашего рады жаданье чистоє... которое к ва(м) яко братьи а приятеле(м) свои(м) мають безо всеє роспачи приязнь чистоую (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Але яко оузрѧт сес нашь листъ, так тым часом щоби до нас съ оусим пришли, без оусего страхоу и без оусего оусъмнѧниа (Сучава, 1468 *BD* II, 306);

зо всимъ на все (4) зовсім, назавжди: Продал єсми зо всимъ на все как єсми самъ держал (Володимир, 1475 *AS* I, 72); продали єсмо єго Милости дворец наш... которыйже дворец и земли выслоужил отець мой... зъ землѧми своими и со всим на все, как сѧ в собе мают (Друцьк, 1492 *AS* III, 23);

на всѣхъ мѣстехъ (3) *див.* **МѢСТО**[1]; надъ то надо все (1), над томъ, над оусѣмъ (1) *див.* **ТОТЪ;** отъ оусего сердца (4) *див.* ***СЕРДЦЕ;** съ оусим сердцемь (1) *див.* ***СЕРДЦЕ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вєсъ, вєсь, вєс, вє(с)** 53 (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* I, 27; 1411 *Cost.* I, 84; 1424 *Cost.* I, 162; 1438 *DBAc* 27; 1453 *Cost.* II, 445; 1475 *BD* I, 206; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *SD* 7 і т. ін.); **оувє(с), увє(с)** 4 (1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 501; 1463 *Cost. S.* 45); ! **оусє** 1 (1455 *Cost.* II, 531); *род. одн. ч., с.* **оусего, оусє(г), усего** 50 (1403 *RS* 338; 1434 *Cost.* II, 669; 1447 *Cost.* II, 281; 1456 *Cost.* II, 788; 1472 *Cost. S.* 88; 1487 *BD* I, 297; 1490 *BD* I, 386; 1499 *BD* II, 130; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **всего, всего, въсего** 19 (1361 *AGZ* 6; 1433 *Р* 125; 1435 *Р* 132; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* II, 285; 1470 *BD* II, 309; 1483 *BD* I, 275; 1495 *АЛМ* 84; XV ст. *СЯ* 64; 1496 *ВМКФС* і т. ін.); **всѣго** 1 (1394 *Р* 54); **въсега** 1 (1475 *BD* II, 336); **вшего** 1 (1388 *Р* 39); *зам. місц. одн.* на томъ хотарѣ **оусего,** што бы осадилъ себѣ десѧтъ селъ 1 (1429 *Cost.* I, 269); *дав. одн. ч., с.* **всему, всємоу, въсему, въсємоу, вьсємоу, всємоу, вьсємоу, въсєм(оу), въсєм(у)** 670 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1409 *Cost.* I, 65; 1424 *Cost.* I, 162; 1433 *Р* 121; 1448 *Cost.* II, 325; 1466 *BD* I, 113; 1476 *BD* I, 209; 1488 *BD* I, 318; 1490 *BD* I, 384; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **оусему, оусємоу** 46 (1418 *Cost.* I, 127; 1428 *Cost.* I, 228; 1447 *Cost.* II, 274; 1460 *Cost.* I, 41; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 130; 1470 *BD* I, 148; 1473 *BD* I, 182; 1474 *РГС* і т. ін.); **въсѣмоу, всѣму** 4 (1429 *Cost.* I, 249; 1448 *Cost.* II, 738; 1457 *BD* I, 5; II, 258); **въсимоу** 1 (1490 *DC* 149); **вьсємоу** 1 (1436 *ВАМ* 34); ! **въсє** 1 (1429 *ДГОБК*); *знах. одн.* **ч. оувес, увесь, оувє(с), увє(с)** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 2; 1448 *Cost.* II, 365; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Cost.* II, 582; 1457 *BD* II, 257; 1461 *BD* I, 45; 1463 *Cost. S.* 45; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1474 *РГС;* 1490 *BD* I, 420); **вєс, вє(с)** 8 (1429 *Р* 114; 1448 *DIR«A»* 491; 1452 *DIR«A»* 500; *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 445; 1460 *BD* I, 41; 1470 *BD* II, 309; 1472 *DIR«A»* 528); *ор. одн. ч., с.* **всѣмъ, въсѣмь, всѣ(м), вьсѣмъ, въсѧмь,**

въсѧмъ, всѧмъ, въсѧ(м) 245 (1359 *Р* 10; 1375 *Р* 20; 1393 *Р* 51; 1404 *ГМ;* 1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* I, 162; 1434 *DIR«A»* 464; 1445 *Р* 148; 1460 *BD* I, 41; 1472 *BD* I, 170; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **всємъ, въсємь, въсе(м), въсємъ, всем, въсєм, вьсє(м)** 187 (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 135; 1432 *ДГВІН;* 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 466; 1459 *Cost. S.* 22; 1465 *ДГСОС;* 1479 *ВАМ* 61; 1487 *BD* I, 291; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **всимъ, вси(м), всим** 65 (1388 *Р* 39; 1395 *GL* 166; 1407 *Р* 72; 1433 *Р* 118; 1442 *Cost.* II, 716; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1466 *AS* I, 62; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *ЗРМ;* 1488 *AS* I, 242; 1490 *ЗХП* 136; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **оусимъ, оусимь, оуси(м)** 52 (1400 *Cost.* I, 26; 1409 *Cost.* I, 69; 1425 *Cost.* I, 168; 1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 131; 1457 *Cost.* II, 809; 1470 *BD* I, 150; 1475 *BD* I, 203; 1490 *DC* 148 і т. ін.); **усѣмъ, оусѣмъ, оусѣмь, оусѣ(м)** 32 (1392 *Cost.* I, 7; 1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Cost.* I, 84; 1414 *Р* 85; 1421 *Р* 94; 1432 *Cost.* I, 327; 1434 *ДГСММ;* 1436 *Cost.* I, 450; 1448 *Cost.* II, 306; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102 і т. ін.); **оусымъ, оусым, оусы(м)** 8 (1457 *UKP* 4; 1462 *BD* I, 65; 1464 *BD* I, 85; 1465 *GL* 176; *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 123); **оусємь, оусємъ, оусєм** 7 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 36, 37; 1443 *Cost.* II, 126; 1460 *Cost. S.* 41); **wszim** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/1, 3); **всы(м)** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *зам. род.* о(т) **вси(м)** 1 (1453 *Cost.* II, 492); *місц. одн. ч., с.* **во** (на, въ) **всємъ, всє(м), всємь, всєм, въсємъ** 24 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1386 *Р* 30; 1415 *Р* 87; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1451 *Р* 156; 1454 *Cost.* II, 517; 1475 *AS* I, 72; 1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1499 *BD* II, 442 і т. ін.); **на (при, о) всѣмъ, всѣм** 5 (1394 *Р* 54; 1448 *Cost.* II, 737; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269); **на (о) оусємъ, оусєм** 3 (1463 *BD* II, 295; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530); **во (при) всюмъ** 2 (1459 *Р* 172; 1498 *АрхЮЗР* I/IV, 3); **на (о) усимъ, оуси(м)** 2 (1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ПМВП*); **во всомъ** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *наз. одн. с.* **всє, въсє, въсе** 177 (1395 *Cost.* II, 612; 1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 218; 1442 *Cost.* II, 93; 1451 *Cost.* II, 403; 1467 *BD* I, 117; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 310; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **оусє, усе** 28 (1436 *Cost.* I, 455; 1443 *Cost.* II, 131; 1452 *Cost.* II, 432; 1456 *DBAc* 46; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 130; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **въсѣ** 4 (1429 *Cost.* I, 249; 1443 *ДГСПМН;* 1448 *ДГПР;* 1474 *РГС*); ! **выса** 1 (1441 *DBAc* 35); ! **въ** 1 (1447 *Cost.* II, 289); ! **свѣ** 1 (1457 *BD* II, 257); ! **въкє** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *знах. одн. с.* **оусє, оусе, use, усе, усє** 72 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ;* 1411 *Mih. Alb.*; 1421 *Cost.* I, 142; 1446 *DIR«A»* 485; 1460 *BD* I, 41; 1475 *BD* II, 329; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 436; 1495 *BD* II, 40; 1499 *BD* 147 і т. ін.); **всє, все, въсє, wse** 65 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1392 *Р* 46; 1400 *Cost.* II, 619; 1415 *Cost.* I, 122; 1430 *ГВКЛ* 7; 1448 *Cost.* II, 314; 1456 *ПМВП;* 1463 *BD* II, 295; 1472 *ДГСВМ;* 1483 *ВОРСР* 178; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **въсѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **wsie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *наз. одн. ж.* **всѧ, вся, въсѣ** 6 (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; *Р* 123; 1445 *Р* 150; *Cost.* II, 725; 1481 *ГПМ*); **оусѧ, usja** 4 (1435 *Cost.* II, 689; 1443 *Р* 145; 1492 *BD* I, 497; *Cost. S.* 162); **оусѣ, усѣ** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1453 *Cost.* II, 445); *род. одн. ж.* **въсєѧ, въсєѧ, всєя, всєя, въсєя, въсєа, всєѣ** 22 (1392—1393 *РФВ* 170; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1455 *Cost.* II, 564; 1460 *DIR«A»* 515; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 150; 1472 *ДГСВМ;* 1481 *BD* I, 256; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 347; 1495 *Cost.* II, 612 і т. ін.); **оусеї, оусєи, усеи** 13 (1393 *Cost.* II, 607; 1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1435 *Cost.* II, 679; 1455 *Cost.* II, 769; 1456 *Cost.* II, 791; *ПМВП;* 1460 *BD* II, 276); **въсєѫ** 6 (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **всєи, въсєи, всеи** 6 (1404 *Р* 70; 1448 *Cost.* II, 735; 1464—1496 *Gh. S.* 6; 1479 *DC* 11; XV ст. *BC* 34; 1481 *KI*); **всєє, всеє** 4 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1470 *AS* I, 67; 2-а пол. XV ст. *CO;* 1487 *ВОРСР* 178); **въсєѫ** 2 (1455 *Cost.* II, 525; 1457 *BD* I, 4); **оусєѧ** 1 (1473 *BD* I, 181); **всѣє** 1 (1482 *AS* I, 80); ! о(т) **въсє** торговлю 1 (1448 *Cost.* II, 741); *дав. одн. ж.* **оусєи, усеи** 6 (1401 *RIR;* 1435 *Cost.* II, 679, 687; 1449 *Cost.* II, 742; 1452 *Cost.* II, 799; 1458 *BD* II, 261); **въсєи** 1 (1499 *BD* II, 448); **wsej** 1 (1388 *ZPL* 103); **вшє** 1 (1404 *Р* 70); *знах. одн. ж.* **всю** 6 (1433 *Р* 124; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1457 *Cost.* II, 810; XV ст. *BC* 13 зв., 16 зв.; 1489 *АМВ*); **оусю** 3 (1468 *BD* II, 305; 1478 *ЗРМ*); *ор. одн. ж.* **всєю, въсєю, всєю, въсєѫ** 45 (1386 *Р* 30; 1392—1393 *РФВ* 170; 1415 *Cost.* I, 116; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1442 *Cost.* II, 716; 1449 *Cost.* II, 742; 1459 *Р* 171; 1472 *BD* I, 169; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **оусєю, усєю** 32 (1388 *Р* 37; 1435 *Cost.* II, 682; 1443 *Cost.* II, 126; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *BD* II, 261; 1462 *BD* II, 288; 1481 *BD* I, 258; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *Cost. S.* 161; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **оусєѧ** 10 (1486 *DC* 143; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 342, 355; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419; 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 162); **вьсєя, въсєѧ, всєѧ** 6 (1444 *Cost.* II, 207; 1445 *Cost.* II, 236; 1488 *ДГСВМЩ;* 1499 *BD* II, 147, 154, 420); **въсєю** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **въсѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 365); **оусъѧ** 1 (1491 *BD* I, 472); **всю** 1 (1490 *DC* 146); **всеи** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *місц. одн. ж.* **во (въ, по) всєи, въсєи, всє(и)** 8 (1411 *Cost.* II, 638; 1436 *Cost.* II, 698; 1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1495 *BK*); **усей** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1472 *ДГСВМ*); **всюи** 1 (1459 *Р* 171); ! **все** (1453 *ПГОВ*); *наз. мн.* **оуси** 19 (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 461; 1467 *BD* II, 297; 1469 *BD* I, 138; 1478 *AS* I, 76; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 420; 1495 *BD* II, 63 і т. ін.); **вси, въси** 14 (1393 *Р* 49; 1429 *Cost.* I, 248; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1437 *Cost.* I, 541; 1446 *Р* 154; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.; 1487 *BD* I, 310; 1493 *ПОСВВ;* XV ст. *BC* 26 зв.; 1496 *ОПСВВ*); **оусы** 1 (1456 *ЭСФ*); **всє** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); **всѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *наз. мн. ч.* **оуси, уси** 53 (1404 *Cost.* II, 625; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 651; 1443 *Cost.* II, 128; 1459 *DIR«A»* 514; 1473 *BD* I, 187; 1485 *BD* II, 371; 1495 *BD* II, 57; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **вси, въси** 28 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1375 *Р* 20; 1433 *Cost.* II, 651; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *AS* I, 65; 1476 *BD* I, 209; 1481 *BD* II, 365; 1495 *АЛМ* 88; 1499 *ВФ* і т. ін.); **всє** 5 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; XIV—XV ст. *ОБРН* 112); **оусы, usy** 3 (1465 *GL* 176; *DIR«A»* 518; 1472 *BD* I, 172); **въсѧ** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **оусѣ** 1 (1497 *BD* II, 99); ! **нши** 1 (1488 *Cost.* II, 737); **всє(и)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *ж.* **въси, всн** 2 (1470 *BD* I, 148; XV ст. *BC* 22); **оусы** 1 (1467 *BD* II, 298); **всєє** 1 (1498 *BD* II, 410); *зам. род.* о(т) **оуси** кръчма(х) 3 (1455 *Cost.* II, 772; 1458 *DIR«A»* 513); *с.* **въси, вси, всї** 7 (1388 *ZPL* 105; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *BC* 10, 12; 1499 *BD* II, 425); **въсѣ, вьсѣ** 3 (1429 *Cost.* I, 269; 1446 *Cost.* II, 251; 1476 *BD* I, 217); **всѧ, wsia** 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; XV ст. *BC* 5 зв.; 1434 *Р* 128); **всє** 1 (XV ст. *BC* 9 зв.); *род. мн.* **оусихъ, оуси(х), оусих, уси(х)** 297 (1400 *Cost.* I, 37; 1425 *Cost.* I, 169; 1432 *ДГВІН;* 1445 *Cost.* II, 729; 1452 *Cost.* II, 432; 1460 *BD* II, 270; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 292; 1494 *BD* II, 33; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **всѣхъ, въсѣхь, въсѣхъ, всѣх, въсѣх, всѣ(х), вьсѣ(х), въсѧхь, въсѧх, всѧх, въсѧ(х)** 358 (1370 *Р* 18; 1388 *Р* 40; 1395 *Cost.* II, 612; 1409 *Р* 74; 1424 *Cost.* I, 162; 1440 *Cost.* II, 66; 1446 *Cost.* II, 238; 1451 *Cost.* II, 400; 1467 *BD* I, 118; 1470 *BD* II, 310; 1488 *ДГСПМ;* 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **оусѣхъ, усѣхъ, оусѣхо, оусѣ(х)** 37 (1388 *SL* 678; 1392 *Cost.* I, 8; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1411 *DIR«A»* 439; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *Cost.* I, 197; 1433 *Cost.* I, 354; 1439 *Cost.* II, 712 і т. ін.); **всих, вснхъ, въсих, вси(х)** 23 (1388 *Р* 43; 1452 *Cost.* II, 422; 1470 *AS* I, 67; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV. 21; 1481 *BD* II, 365; 1485—1500 *AS* I, 121; 1495 *РИБ* 620; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **оусы(х), оусых, usych** 9 (1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 63, 65; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 105, 106; 1467 *BD* I, 123); **вьсєх, всєхъ, въсє(х)** 4 (1424—1425 *DBAc* 19; 1440 *Mih.* 208; XV ст. *BC* 16 зв.; 1459 *Cost. S.* 22);

вшн(х) 1 (1388 *Р* 39); *зам. дав.* знамєнито чини(м) **въсѣ(х)** кто на(и) възри(т) (1428 *Cost.* I, 209); *зам. знах.* вольни они **всихъ** тыхъ имѣней кому отдати (1446 *АкЮЗР* I, 18); на **оуси(х)** сторо(н) (1451 *Cost.* II, 403); и заплатили **оусєх** исполна тоты... пинѣзи (1495 *BD* II, 87); ! **оувси(х)** 1 (1454 *ПГПММ*); !**оубѧх**(1476 *BD* I, 209); *дав. мн.* **всѣмъ, всѣмь, въсѣмъ, всѣм, вьсѣм, въсѣмь, въсѣ(м), въсѧм, въсѧмъ, вьсѧмь, всѧм, въсѧ(м), всѧ(м)** 410 (1370 *Р* 18; 1388 *Р* 40; 1402 *Cost.* II, 623; 1420 *Cost.* I, 135; 1433 *Р* 121; 1444 *Cost.* II, 207; 1452 *Cost.* II, 759; 1466 *BD* I, 113; 1471 *BD* I, 158; 1495 *BD* II, 53; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **оусимь, оусимъ, оусим, оуси(м)** 89 (1400 *DIR«A»* 433; 1407 *Cost.* I, 56; 1409 *DIR«A»* 437; 1423 *DIR«A»* 447; 1442 *Cost.* II, 87; 1453 *Cost.* II, 766; 1463 *BD* II, 295; 1468 *BD* II, 301; 1488 *BD* I, 354; 1495 *BD* II, 39 і т. ін.); **усѣмъ, оусѣмо, оусѣмъ, оусѣ(м), оусѣмь, оусѧм** 56 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1388 *Р* 36; 1408 *Cost.* II, 630; 1419 *DIR«A»* 444; 1432 *Cost.* I, 330; 1434 *Р* 130; 1446 *Cost.* II, 247; 1451 *Cost.* II, 402 і т. ін.); **всим, всимъ, въси(м), вси(м) всї(м)** 19 (1388 *Р* 38; 1396 *AS* I, 20; 1435 *Cost.* II, 691; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1454 *AS* III, 9; 1479 *ПГВСА;* 1496 *BD* II, 402; XV ст. *ВС* 10, 34 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **въсемъ, всемь, въсемь, въсем, всемъ, въсе(м), вьсе(м)** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1436 *Cost.* I, 454, 455; 1458 *ПГСММЦ;* 1459 *Cost. S.* 21, 22; 1475 *BD* I, 199; 1481 *ГПМ;* 1490 *BD* I, 394; XV ст. *ВС* 11 зв.; 1491 *BD* I, 451, 472); **оусемъ** 2 (1387 *СП* № 12; 1496 *BD* II, 402); **оусым** 1 (1467 *BD* II, 297); ! **оуссѣмъ** 2 (1433 *Cost.* I, 361; 1435 *DIR«A»* 465); ! нашимь **оуси** листомь 1 (1400 *DIR«A»* 433); ! **оувси(м)** 1 (1454 *ПГПММ*); ! **сьвьм** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); ! нашим **въсѧ** 1 (1491 *CVD* 3); ! ко оусѣхъ 1 (1411 *Cost.* II, 638); *зам. род.* вѣра **оуси(м)** ...бо**ѧ**ри велики(х) (1458 *DIR«A»* 513); от **оусим** сторо(н) 1 (1472 *Cost. D.* 26); *знах. мн.* **оуси** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1495 *BD* II, 64); **вси(х)** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); ! **оузи** 1 (1489 *BD* I, 373); *знах. мн. ч.* **уси, оуси** 100 (1435 *Cost.* II, 679; 1446 *Cost.* II, 263; 1453 *Cost.* II, 766; 1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 522; 1480 *BD* I, 239; 1490 *BD* I, 436; 1491 *BD* I, 451; 1495 *BD* II, 64; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **въси, вси** 14 (1388 *ZPL* 108; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1467 *ПС* № 13; 1476 *BD* I, 208; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *Пам.;* 1498 *АЛМ* 163; *АЛРГ* 73, 82; 1499 *BD* II, 144); **всѧ, вся, всѣ** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 1433 *Cost.* II, 653; 1448 *Cost.* II, 734—738); **всихъ, вси(х)** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1495 *ВМЗД*); **все** 1 (1496 *АЛРГ* 72); **оусых** 1 (1468 *BD* II, 305); **оусы** 1 (1468 *BD* II, 305); **оусѣ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *ж.* **оуси** 14 (1447 *Cost.* II, 732; 1448 *Cost.* II, 313; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *BD* I, 8; 1462 *BD* I, 52; 1467 *BD* II, 297; 1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 419 і т. ін.); **всн** 8 (1487 *РИБ* 227; 1496 *ПДВКА;* XV ст. *ВС* 17 зв.; 37 зв.; 1499 *BD* II, 419, 426; *РИБ* 777); **оусѣ** 3 (1436 *Cost.* II, 707; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **всѧ, всѣ** 3 (1448 *Cost.* II, 365, 733, 738); **оусѧ** 1 (1457 *BD* II, 257); **оусы** 1 (1466 *BD* I, 105); *знах. мн. с.* **вси, въси** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 105; 1489 *АМВ;* 1496 *ОПВВД;* 1498 *АЛРГ* 83; 1499 *BD* II, 154); **всѣ** 5 (1462 *BD* II, 285; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **вся, въсѧ** 5 (1377 *Р* 24; 1437 *Р* 136; 1448 *Cost.* II, 365; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1446 *Р* 157); **оусѣ, оусѧ** 5 (1446 *Р* 152; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 270; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1474 *РГС*); **оуси** 4 (1447 *Cost.* II, 288; 1472 *BD* I, 177; 1488 *BD* I, 356; 1491 *Cost. D.* 37); ! **оусих** 1 (1485 *BD* II, 371); ! **усѣхъ** 1 (1404 *Cost.* II, 625); *ор. мн.* **оусими, усими** 203 (1409 *Cost.* I, 65; 1421 *Cost.* I, 142; 1443 *Cost.* II, 125; 1452 *DIR«A»* 500; 1461 *BD* I, 44; 1470 *BD* I, 147; 1481 *BD* I, 258; 1494 *BD* II, 34; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **всѣми, вьсѣми, въсѣми, въсѧми, всѧми** 193 (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18; 1390 *Р* 176; 1409 *Cost.* I, 65; 1414 *DIR«A»* 441; 1429 *ДГОБК;* 1445 *Cost.* II, 211; 1456 *Cost.* II, 582; 1464 *BD* I, 83; 1475 *AS* I, 70; 1480 *BD* I, 241; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **всими, въсими** 96 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1401 *АкВАК* III, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1442 *Cost.* II, 716; 1451 *AS* I, 44; 1454 *Р* 163; 1469 *AS* I, 64; 1475 *AS* I, 71; 1487 *AS* I, 86; 1489 *AS* I, 89; 1491 *AS* I, 97; 1495 *ВМБС;* 1500 *АЛМ* 58 і т. ін.); **оусимы** 16 (1458 *Cost.* II, 814; 1460 *Cost. S.* 33; 1466 *BD* I, 106; 1491 *BD* I, 448; 1495 *BD* II, 55; 1497 *BD* II, 108; 1499 *BD* II, 134 і т. ін.); **всеми, въсеми, вьсеми** 12 (1395 *Cost.* II, 613; 1427 *Р* 108; 1437 *AS* I, 34; 1443 *Cost.* II, 160; 1446 *AS* I, 42, 43; 1474 *AS* I, 69; 1478 *AS* I, 76; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; *BD* II, 407); **въсѣмы, вьсѣмы** 11 (1476 *BD* I, 211; 1495 *BD* II, 74; *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 144, 167, 419, 420, 422, 425); **оусѣми** 10 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Mih. Alb.* 1414 *Р* 85; 1436 *Cost.* I, 484; 1443—1446 *Р* 147; 1449 *Cost.* II, 385; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **usymy** 3 (1395 *GL* 166; 1465 *GL* 176); **вси(м)** 2 (1388 *Р* 39; 1407 *Р* 72); **оусыми** 1 (1425 *Cost.* I, 173); **оусѣмы** 1 (1443 *Cost.* II, 131); **всемы** 1 (1499 *BD* II, 167); **всимы** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **всыми** 1 (1453 *Cost.* II, 495); **wszimy** 1 (1413 *GL* 48); ! **со всѣ** 2 (1393 *Р* 51; 1467 *AS* I, 63); **воусеми** 1 (1436 *Cost.* I, 455); ! **вєсѣми** (1418 *Р* 89); *місц. мн.* **на (по, о, оу) оуси(х)** 10 (1443 *Cost.* II, 119; 1453 *ПГОВ;* 1456 *Cost.* II, 791; 1457 *Cost.* II, 809; 1460 *BD* II, 276; 1490 *BD* I, 419, 420); **во (при, въ, по, о, на) всѣхъ, всѣ(х), всѧх, въсѧх** 12 (1399 *Р* 59; 1400 *Cost.* II, 619; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *Р* 124; 1437 *Cost.* II, 709; 1438 *Р* 138; 1459 *Р* 171; 1462 *BD* II, 284; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **во (при, о) всихъ, всих** 9 (1433 *Р* 119; 1437 *АкЮЗР* 12; *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *AS* I, 43; 1466 *BD* I, 62; 1495 *РИБ* 620; 1496 *ОПВВД*); **во (о) всехъ въсехъ** 3 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; XV ст. *ВС* 13; *СЯ* 43 зв.); **по оусѣх, усѣхъ** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); **при всю(м)ъ** 1 (1459 *Р* 172); **по вѣсо(м)** 1 (1445 *Cost.* II, 231).

ВЄСЬ[2] *ж.* (2) (*стп.* wieś) село: мы оуставлѧємь, абы ка(ж)ны(и) велїкыи па(н), а никоторый иньши и(х) нє коупова(л) собѣ ше(л)тиства (!) нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя вєсь а коупи(ть) ли хто, тогды тоє коуплѣнїє нї во(ш)то нє идє(т) (XV ст. *ВС* 32 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєсь** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *род. одн.* **вси** (XV ст. *ВС* 32 зв).

! **ВЄСѢМИ** ‹ВЬСЬМИ› *див.* **ВЄСЬ**[1].

***ВЄТХЫИ** *прикм.* (1) старий: А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ почєнши от лиса... а от толѣ по должи нивам на могилоу, що єст оу зли вєтхыи поут (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **вєтхыи** (1488 *BD* I, 356).

***ВЄЦИН** *прикм.* (1) ◇ мость Вєцин *див.* ***МОСТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Вєции** (1488 *BD* I, 356).

ВЕЧЕРА *ж.* (1) ◇ тайная вечера *див.* ***ТАИНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **вечера** (1478 *ОБРН* 130).

ВЄЧЄРЪ, ВЄЧЄРЬ *присл.* (8) увечері: и такождєрє варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м) прѧдрєчєнно(м) монастирю а они... имаю(т) слоужити на въсѧкоую срѣдоу вечє(р) паракли(с) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); а по нашємь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вєчєрь парастас (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ВЄЧИСТО *див.* **ВѢЧИСТО.**

***ВЄЧИСТЫИ** *див.* ***ВѢЧИСТЫИ.**

ВЄЧНЄ *див.* **ВѢЧНЄ.**

ВЄЧНО *див.* **ВѢЧНО.**

***ВЕЧНОСТЬ** *див.* ***ВѢЧНОСТЬ.**

***ВЄЧНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

ВЄЧЪНЄ *див.* **ВѢЧНЄ.**

ВЄЧЪНО *див.* **ВѢЧНО.**

***ВЄШЄНЬСКЫЙ** *прикм.* (1) ◇ гостинєць Вєшєньскый *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Вєшєньскый** (1443 *Р* 145).

ВЖДЫ *див.* **ОУЖДЫ.**

ВЖЄ *див.* **УЖЄ.**

ВЖИВАТИ *див.* **ОУЖИВАТИ.**

***ВЖИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* užití, *стп.* użyć) (чого) спожити (що) (1): тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища по своеи доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѧтславу (Львів, 1370 *Р* 18);

◇ рады оужити (1) *див.* **РАДА.**

ФОРМИ: *інф.* **в(ж)ити** (1370 *Р* 18); *дієприкм. акт. мин. род. мн.* **оуживши(х)** (1404 *Р* 70).

***ВЖИТОКЪ** *див.* ***ОУЖИТОКЪ.**

***ВЖИТОЧНЄ**[1] *с.* (7) пожиток: Воленъ то онъ продати, отдати... и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути, какъ самъ найлѣпѣй розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); и волєн пан вѣленский кн⟨ѧ⟩зь Костентинь єго милость... тыє земли... отдати и продати, заменити... кь своєму лѣпшємоу вжиточному обєрнути сами налєпей розоумѣючи (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити... и къ своему вжыточному оберънути, какъ самъ налепей розумеючы (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити... и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *дав. одн.* **вжиточному, вжиточномоу** 5 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 24; 1499 *ГОКІР;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **вжыточному** 1 (1499 *РИБ* 777); **оужиточному** 1 (1497 *AS* I, 112).

ВЖИТОЧНЄ[2] *присл.* (1) (*стп.* użytecznie) пожиточно, корисно: а тоє выше писанноє через шлах⟨о⟩тнє вроженого кн⟨ѧ⟩зѧ Костентина... маєт быти продано, и заменено... как єму и єго властнымъ наследкомъ лепей а вжиточнє взвидит сѧ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ВЖО *див.* **УЖЄ.**

***ВЖЫВАТИ** *див.* **ОУЖИВАТИ.**

***ВЖЫТОКЪ** *див.* ***ОУЖИТОКЪ.**

***ВЖЫТОЧНЄ** *див.* ***ВЖИТОЧНЄ**[1].

***ВЗВИДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*уявитися*) здатися, видатися: а тоє выше писанноє через шлах⟨о⟩тнє вроженого кн⟨ѧ⟩зѧ Костентиа... ⟨маєть⟩ быти держано и поживано спокойне... как єму и єго властнымъ наследкомъ лепей а вжиточнє взвидит сѧ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **взвидит сѧ** (1499 *AS* I, 118).

***ВЗГОРОКЪ** *ч.* (1) (*стп.* wzgórek) пагорок: и я... тые нивки отехалъ... и границу есми положилъ Плоской ниве... в долину стѣшкою просто на взгорокъ к Клиноватой ниве (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *знах. одн.* **взгорокъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ВЗДАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ хвалу вздавати *див.* **ХВАЛА.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **вздаєть** (1493 *ПОСВВ*).

***ВЗДВИЖЕНСКИИ** *прикм.* (1) ◇ Вздвиженская нива (1) (*назва ниви у Київській землі*): и я... тые нивки отехалъ... и границу есми положилъ Плоской ниве... по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Вздвиженское** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ВЗДЛУЖЪ *присл.* (1) (*стп.* wzdłuż) удовж: До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховають... а ждовжъ до пляцу пана Ивана Федоровича, а з другое стороны вздлужъ до улочки и до пляцовъ костелныхъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще **ЖДОВЖЪ.**

***ВЗДОУХЪ** *ч.* (1) (*цсл.* въздоухъ) (*покров для церковного посуду з причастям*) воздух: лѣ 6974 княини (!) олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаілоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вздоухъ** (1466 *ОБРН* 128).

***ВЗЕТИ** *див.* **ОУЗѦТИ.**

***VZITHOK** *див.* ***ОУЖИТОКЪ.**

***ВЗЛИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*вийти з берегів*) розлитися: но коли панъ дробышь ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольєть, пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбыревце(м) (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѧ взольєть** (1458 *ОЖДМ*).

***ВЗНАТИ** *див.* ***ВЫЗНАТИ.**

***YZOZDRITHI** *див.* ***ВЗОЗРѢТИ.**

***ВЗОЗРѢТИ** *дієсл. док.* (6) (*цсл.* възрѣти) **1.** (на що) поглянути (4): а сє знаменито бу(т)ду (так.— *Прим. вид.*)... всѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѧть (Перемишль, 1390 *Р* 175); А сє знаменито будь... всѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѧть ожє мы... то познавали (Вишня, 1393 *Р* 52).

2. (що) побачити (1): Swidoczno budeth kaszdomu kto koły nasziy list wzozdrith (Галич, 1413 *GL* 48).

3. (на кого, на що) зглянутися, зважити (2): Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ земли... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу (Бохур, 1377 *Р* 23—24); мы швитрикгаило... кнѧзь черниговскии... на знамость то чиними... ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги... дає(м)... єму сєло (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **wzozdrith** (1413 *GL* 48); *3 ос. мн.* **оузоздрѧть** (1390 *Р* 175; 1391 *Р* 45; 1393 *Р* 52); *дієприсл. перед.* **взозрѣвши єсмы** 1 (1377 *Р* 23); **взозрѣвшє єсмы** 1 (1424 *Р* 99).

Див. ще ***ВОЗРѢТИ, *ПОЗРѢТИ, *ОУЗРѢТИ.**

ВЗЯТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

WZIATI *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗЯТЪ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗЯТЬ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗЯЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земенинъ Володимеръский: а панъ Ласко (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Взячъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ВЗѦТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗѦТІ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗѦТЬ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВИ *див.* **ВЫ**[1].

***WIADY** *мн.* (1) (*назва села у Троцькому воєводстві*): Pryszed z Łucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zdiłow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах.* **Wiady** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***WIWESTY** *дієсл. док.* (3) (*межі*) визначити: A pokolio thy tho hraniczi po tolie imyet pan Mirosław i ślid priimathy y odhonithy, po kolie, iemu toth woiczicz wiwił z starimy ludmy (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **wiwył, wiwił** (1413 *GL* 48).

ВИВОЗЫТИ *див.* **ВЫВОЗИТИ.**

***ВИГШАНИ** *див.* ***ВИКШАНИ.**

***ВИГЪ** *ч.* (5) (*мад.* vég) (*міра довжини тканини*) сувій: але полотно и бобовъ локтемъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имають платити от єдиного вига ⟨Колонєва⟩ по дванадесѣтє гроши (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *род. одн.* **вига** (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); *ор. одн.* **вигомъ, вигом, виго(м)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261).

***ВИДАНІЄ** *див.* ***ВѢДАНИЄ.**

***ВИДАТИ**[1] *дієсл. недок.* (2) (що) бачити: и глѣбъ рє(к), ты мнѣ ты(х) записє(и) нє давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... вида(л)** (1495 *ВМБС*).

ВИДАТИ[2] *див.* **ВѢДАТИ**[1].

ВИДЄТИ *див.* **ВИДѢТИ.**

***ВИДЄТИ СЄ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

***ВИДЄТИ СЯ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

***ВИДЄТИ СѦ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

***ВИДИТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

***ВИДИТИ СѢ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

ВИДОМО *див.* **ВѢДОМО.**

ВИДОМЯ *присл.* (1) свідомо, з наміром: ведже оны тое все учинылы, грамоту свою видомя дали ему (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ВИДѢТИ, ВИДЕТИ *дієсл. недок. і док.* (377) **1.** (що) бачити (8): тако будеть ведомо оусемъ хто коли видить грамоту(с) а любо слышитъ чтучи ажъ Азъ панко слуга королевъ та(к) есмь оумолвилъ и договорилъ со кнАземъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Usłyszawsza to wsl zapłakali i mołwili; «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niż bychmo to wideli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); И соу(д)я пыта(л) петра не однова моглъ ли бы досве(т)чи(т) на не(г) хтобы видѣлъ тогды петръ о(т)поведалъ же не маеть кимъ досветъчи(т) (XV ст. *ВС* 19); абы видели оуси наши межыяшы, аже есми оусемъ прыятелемъ твоей милости прыятелъ а непрыятелемъ *(в ориг.* непрыятель.— *Прим. вид.)* всимъ твоей милости и землямъ твоеи милости непрыятель (б. м. н., 1496 *BD* II, 402—403);

(що) *(брати до уваги)* зважати (на що), бачити (що) (349): тѣмъ мы видѣвше его вѣрноую слоужбоу... дали есми емоу а (!) мѣсто на страхотинїе (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 26); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже видевъ и знаменавъ службу намъ вѣрную... пана андрѣя волотовича и мы... даемъ и дали есмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомъ повѣте (Київ, 1433 *Р* 118); мы великии кнАзь швитригаило олькьрдовичь чинимь знаменито... иже видивъ а знаменавъ намъ Службу его вѣрную... пана ивана мушаты... и даемъ и дали есмы ему село склѣнь оу луцкомъ повѣти (Луцьк, 1445 *Р* 150); И мы видечи речъ справедливоую... казали есмо светком присАгноути... и... заложили гран и зароуки сто роублев грошей, абы за рекоу Зельвоу не переходила (Луконица, 1478 *AS* III, 17); видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); И господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили есми (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(що) *(пересвідчуватися в чому)* бачити (12): Се я кнАзь Семен Романович Кобринский чиню твердост сею моею грамотою... всим добрым комоу тое моее грамоты боудет надобе видети (Кобринь, 1454 *AS* III, 9); А се я пан Гриб Ивешеневич сознаваю *(в ориг.* созноваю — *Прим. вид.)* и записываю сим моим листомъ каждому доброму кому потреб будет того листа видети (Острог, 1488 *AS* I, 88); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито симъ моимъ листомъ кождому, кому буде потреба его видѣти... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... съ того имѣнья своего Здетелы... на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... пѣнезей двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

2. (що) відчувати, зазнавати (що, чого) (4): иио я видячи ласку и призреніе князя е. м., на себе далъ есми зъ с. м. (!) зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А кто схочет его или дѣти его оувести опАт оу холопство, чере (!) сес иашь лист, тот имает на сА видѣти великоую казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141).

3. (кого) ставитися (до кого) (3): А такежъ мие сАкъ говорачи хотА и ты какъ еси цра Ахмата видѣлъ мене потомоужъ видь а хотА моего слоугоу какъ его слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

видАчи бога предо очима (1) як перед богом, щиросердно: тако мы с паны оглАдавши его листовъ иже суть шлАхетнии листове и смолвивши сА видАчи едного бога предо очима и подлугъ смолвы оставили есмы бѣлецко при бѣлцѣ (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *інф.* **видети** 9 (1454 *AS* III, 9; 1461 *AS* I, 53; 1467 *СП* № 13; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; 1490 *AS* I, 92; *Пам.;* 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1495 *ВМБС*); **видѣти** 2 (1487 *AS* I, 239; 1499 *АСД* VI, 2); *теп. 1 ос. мн.* **видимо** 1 (1496 *BD* II, 401); ! **видимъ** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); *перф. 2 ос. одн. ч.* **еси... виделъ** (1484 *ЯМ*); *1 ос. мн.* **видили есмо** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **есми... видили** 1 (1490 *BD* I, 392); *майб. 1 ос. одн.* **имоу видети** (1481 *BD* II, 365); *3 ос. одн.* **имает... видѣти** 1 (1470 *BD* I, 141); **маетъ видѣти** 1 (1458 *DIR«A»* 513); **имає(т) видѣти** 1 (1453 *Cost.* II, 492); **видить** 1 (1387 *СП* № 12); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы видѣлъ, видѣ(л)** (XV ст. *ВС* 19, 19 зв.); *1 ос. мн.* **bychmo... wideli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *3 ос. мн.* **абы видели** (1496 *BD* II, 402); *нак. сп. 2 ос. одн.* **видь** (1484 *ЯМ*); *дієприсл. одноч.* **видАчи, видячи** 2 (1421 *Р* 94; 1449 *АЛМ* 8); **видечи** 2 (1478 *AS* III, 17; 1499 *AS* I, 117); **выдечи** 1 (1488 *AS* I, 241); **видѣчи** 1 (1485 *BD* II, 371); **видѣ** 1 (1462 *BD* II, 283); *дієприсл. перед.* **видѣвше, видАвше** 211 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *Cost.* I, 111; 1425 *Cost.* I, 173; 1439 *Cost.* I, 41; 1448 *Cost.* II, 300; 1459 *BD* I, 27; 1473 *BD* I, 190; 1484 *BD* I, 282; 1489 *BD* I, 371; 1491 *BD* I, 468; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **видѣвши, видѣвшї, видАвши** 88 (1414 *DIR«A»* 441; 1422 *ДГОБ;* 1432 *Cost.* I, 338; 1441 *DBAc* 40; 1451 *Cost.* II, 403; 1460 *Cost. S.* 33; 1472 *BD* I, 169; 1480 *BD* I, 239; 1490 *BD* 1, 387; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **выдѣвше** 8 (1409 *Cost.* I, 64; 1460 *Cost. S.* 41; 1484 *BD* I, 266; 1487 *BD* I, 302, 308; 1488 *BD* I, 317; 1489 *BD* I, 373; 1494 *BD* II, 32); **видевше** 6 (1429 *Cost.* II, 290; 1458 *BD* I, 19; 1459 *Cost. S.* 21; 1472 *BD* 1,177; 1497 *BD* II, 116); **видѣв, видѣвъ** 5 (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138, 140; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *Р* 152); **видевъ, видев** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 33; 1446 *AS* I, 42; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **видивъ, видивь** 2 (1434 *Р* 128; 1445 *Р* 150); **видѣвшы** 2 (1462 *BD* I, 64; 1464 *DIR«A»* 517); **вѣдѣвше** 2 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84); **видевши** 2 (1493 *BD* II, 12; 1499 *BD* II, 130); **видевъ (видев) есмо** 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **видевъ есми** 2 (1446 *AS* III, 5; 1450 *АрхЮЗР* 8/IV, 59); **видѣвши есмо** 1 (1492 *АЛМ* 30); **ведевше** 1 (1479 *BD* I, 226); **видевшы** 1 (1495 *РИБ* 620); **видивши** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **widiwszy** 1 (1465 *GL* 176).

***ВИДѢТИ СѢ** *дієсл. недок. і док.* (16) **1.** *безос.* (кому) здаватися, видаватися (13): дале комоу име(т) сѣ видѣти, аже имаетъ кривда о(т) ты(х) людеи... а о(н) да и(х) ишче(т) прА(д) игоумено(м) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); жалова(л) на(м) боАринъ смоле(н)ски(и) на (и)мА курило Иванови(ч), на бра(т)ю свою... што(ж) они не хотА(т) ему оу во(т)чине дѣленицы дати... и виделосе на(м) што(ж) курилоу в то(м) кривдасА дѣе(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mnisia w tom kryuda wydeła iż by namisnyk Papa nemiryn Mykłasz zawel zemli moiey Panu Marku (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

добро ся видит (1) *див.* **ДОБРО**[2].

2. (з ким) зустрічатися, бачитися (2): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... слоубоуемъ и обецахомъ... абыхом сѣ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *теп. 3. ос. одн.* **видить сА** 1 (1496 *BD* II, 402); **сѣ видит** 1 (1481 *BD* II, 358); **ся видить** 1 (1493 *ПОСВВ*); *перф. 3 ос. одн. ж.* **sia wydeła** (1500 *ДПЖН*); *3 ос. одн. с.* **виделосе** 2 (1495 *БСКИ*; 1499 *ВФ*); **сА виделo** 1 (1495 *ВК*); **сА видѣло** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **вїдѣлосА** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **е(сь) сА...вїдѣло** 1 (XV ст. *ВС* 39 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **име(т) сѣ видѣти** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **сА име(т) видѣти** 1 (1449 *Cost.* II, 391); **сА будет видети** 1 (1466 *AS* I, 62); **сѣ боудет видити** 1 (1499 *BD* II, 423); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхом сѣ ... видѣли** (1479 *BD* II, 351).

***ВИДѢТИ СА** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

ВИЖНИЧА *ж.* (1) (*назва міста у Польщі, пор.* Wyżnica) Вижниця: приехали су(т) па(н) предбо(р) с конець полА, па(н) соудомирскіи и староста перемышлскїи и па(н) янь кмита з вижнича (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **вижнича** (1453 *Cost.* II, 765).

ВИЖНѦНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были шлѧхетни панове ... па(н) волчко переслюжичь... па(н) клю(с) вижнѧнскыи (Львів, 1414 *Р* 85).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вижнѧнскыи** (1414 *Р* 85).
***ВИЖНѦНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Вижняни: а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи па(н) клюсъ из вижнѧнъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).
ФОРМИ: *род.* **вижнѧнъ** (1430 *Р* 116).
ВИЖЬ *ч.* (2) **1.** слуга старости-державця, обов'язком якого було офіційне свідчення різних фактів у межових спорах (1): ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).
2. *(арбітр у суперечці)* посередник (1): Межи которыми панми панъ Миколаи Гримало, вижь господарѧ кролѣ его милости, особно был съсланы, абы оусым сторонам била справедливость, аби одно смотрыль (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вижь** (1467 *BD* II, 297); *знах. одн.* **вижа** (1430 *ГВКЛ* 7).
***ВИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(винести постанову)* вирішити: На котороумь соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь, одною волею... оу тыждень по свѧтомь Юрїи наиближшимь положили, и визволили и оуставили, иа том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ не моглы изгодити промеж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **визволили** (1467 *BD* II, 297).
***ВИЗНАНИЕ** *див.* ***ВЫЗНАНЬЕ.**
***WIYMOWATI** *див.* ***ВЫИМОВАТИ.**
***WIK** *див.* ***ВѢКЪ.**
***ВИКОЛЕ** *с.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотаръ оуси(м) ти(м) четырем селомь почеише о(т) где падае(т) белошева заподїа оу милѣти(и)... та чере(с) мохи(л) на виколе (б. м. и., 1425 *Cost.* I, 168).
ФОРМИ: *знах. одн.* **виколе** (1425 *Cost.* I, 168).
***ВИКОПАТИ** *див.* ***ВЫКОПАТИ.**
***ВИКОУПЛЕНЇЕ** *див.* ***ВЫКОУПЛЕНЇЕ.**
***ВИКШАНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* И еще есми дали... монастироу... s̃ церъков (!)... от волости Соучавскон, на имѣ церъквам... D̃ церъков (!) оу Викшан с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420); та есми дали тоти s̃ церкви (!) и съ s̃ попи... на имѣ церквамь... B̃ церко(в) (!) оу ви(г)шаии и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 148).
ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **ви(г)шани** (1490 *DC* 148); *род. зам. місц.* оу **Викшан** (1490 *BD* I, 420).
ВИКШИНЕЦЬ *ч.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы по его воли и его данїю пожаловали есмы ивашка особною нашею милостїю, за неже есмы емоу дали томоу (!) половиноу села викшинець (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242).
ФОРМИ: *наз. одн.* **викшинець** (1429 *Cost.* I, 242).
ВИЛАВЧЕ *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Коритне: а межи нашими селы замостье и вилавче (Ланчиця, 1433 *Р* 125).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вилавче** (1433 *Р* 125).
! ВИЛЕИСКИИ *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**
ВИЛЕНСКИЙ, ВИЛЕНСКІЙ, ВѢЛЕНСКИЙ *прикм.* (36): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій, намѣстникъ свислоцкій, панъ Григорей Исаевичъ Громыка (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); При томъ были: во(евода) Вил(енскій), панъ Мих(аило) Рад(ивиловичъ) (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58);
◇ мѣсто Виленское (1) *див.* **МѢСТО** [1].
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Вилеискій, Виленский, Вил(енскій)** 11 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1492 *АЛМ* 31; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58); **вѣленскнй** 1 (1491 *AS* I, 97); **Виленьск(ій)** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **wyłenski** 1 (1420 *AS* I, 26); **! виленискии** 1 (1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **вн(л), в(л), ви(л)** 7 (1493 *АЛРГ* 56; 1495 *ВК;* 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн. ч.* **виленъского** 1 (1499 *ВФ*); **Виленского** 1 (1498 *АЛМ* 169); *дав. одн. ч.* **вилнскомоу, виленскому** 4 (1491 *AS* I, 96; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *ВМБС*); **виленьскомоу, Виленьскому** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн. ч.* **Виленъского** (1499 *BD* II, 448; *ВФ*); *місц. одн. ч.* **Виленскомъ** (1410 *АкВАК* XI, 5); *род. одн. ж.* **Виленской** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн. ж.* **Виленьской** (1451 *АкЮЗР* II, 106).
Пор. ***ВИЛЬНА.**
***ВИЛЕНЪСКИИ** *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**
***ВИЛЕНЬСКИИ** *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**
***ВИЛКА** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* влъкъ): а на то е(ст) вѣра г(сд)вами вышеписанна(г) александра воеводи... вѣра пана вилки (Сучава, 1423 *Cost.* I, 157).
ФОРМИ: *род. одн.* **вилки** (1423 *Cost.* I, 157).
***ВИЛКИИСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Вилькея *в Жомоїтській землі):* Нашимъ намѣстникомъ ковенскому вилкомирскому... вилкиискому... и боѧромъ нашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **вилкиискому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).
***ВИЛКОМИРСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Вилькомир *у Віленській землі):* Нашимъ намѣстникомъ ковенскому вилкомирскому оутенскому... и боѧромъ иашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **вилкомирскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).
***ВИЛНА** [1] *див.* ***ВИЛЬНА.**
***ВИЛНА** [2] *див.* ***ВИННА.**
ВИЛНА [3] *ч.* (1) *(особова назва):* мы стефанъ воевода... чиним знаменито ... оже прїиде прѧд нами... слоуга иаш петръ *вилна*... и дал своим оуноуком... третїю част... от его село, от петрещи на вилнои (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 87—88).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вилна** (1472 *Cost. S.* 87).
ВИЛЧА *див.* **ВЛЪЧА.**
***ВИЛЧИНЪ** *див.* **ВЛЪЧИН.**
***ВИЛЧУ** *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., слов.* влъкъ): а на то есть... вѣра пана влъчѫ *(в ориг.* вѣра пана навлъчѫ. — *Прим. вид.)* (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); а на то е(ст)... вѣра пана ви(л)чу (б. м. и., 1422 *ДГОБ*).
Див. ще **ВЛЪЧА.**
ВИЛЧѦ *див.* **ВЛЪЧА.**
***ВИЛЬНА** *ж.* (37) *(назва столиці Великого князівства Литовського)* Вільнюс: Пысанъ у Вылни (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); Псанъ оу вильни июнѧ ã днь, инъдикъ ẽ (Вільна, 1499 *ВФ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **Вилнн** (1496 *АЛРГ* 72; 1499 *АСД* VI, 3); *дав. одн.* **Вильии** (1481 *BD* II, 365); *місц. одн.* **у Вилии** 21 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1482 *AS* I, 80; 1492 *АЛМ* 31; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *AS* I, 118; *АЛРГ* 95; *АСД* VI, 3; *РЕА* III, 34 і т. ін.); **оу Вилнн, вильни** 7 (1495 *АЛМ* 84; 1496 *ПДВКА;* 1498 *АЛМ* 168; *BD* II, 412; 1499 *АСД* VI, 3; *ВФ*); **у Ви(л)ии** 5 (1494 *BD* II, 389; 1495 *БСКИ*; *ВК; В. Соб.; ВМЗД*); **у Вылни** 1 (1431 *ГВКЛ* 9).
***ВИЛЬЯ** *ж.* (1) (*стп.* wilia, *лат.* vigilia) переддень, передодень: писанъ листъ оу галичи ...на вилью оушестьѧ свѧтого д̃ха (Галич, 1404 *Р* 68).
ФОРМИ: *знах. одн.* **вилью** (1404 *Р* 68).
ВИНА *ж.* (110) **1.** *(проступок)* вина, провина (33): sudja mesta naszeho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati, ale my tolko, albo nasz starosta ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а вонъ не досмо-

трѣвши моѣ вѣрьноѣ службы и велѣлъ мѧ имити... а безъ моѣ вины (Черняхів, 1435 *Р* 132); али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) и оу глоба(х) и оу въсѣкы(х) винa(х), що коли боудоу(т) сѧ чинити на и(х) людє(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытили без виноу, та єстє ємоу оузѧли Д҃ злат(и) оугрьскїи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369);

виноу дати (кому, кому о чім) (3) звинуватити (кого в чому): тогди имає(м) звати до на(с) нашє(г) м҃лого оцѣ и прїателѣ, пана мужила, и оучинити єму прав(д)у б҃жїю на ти(х) оуси(х), кому иму(т) они вину дати, яко(ж) на листо(х) глєитовны(х) стои(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809—810); оли па(н) своємоу владарєви алюбо своємоу слоузє о некоторой речи, а любо о кри(в)дѣ виноу дасть, тогды имєєтсѧ своєму пану о(т)присѧ(ч) самь сєдмь (XV ст. *BC* 32); вину ставляти (на кого) (1) складати (звалювати) вину (на кого); И такъ... онъ на вашу милость сию вину ставляєть, рєкучы што онъ нє радъ бы былъ тому, што межи вашою милостью зъ великимъ князємъ московъскимъ таково дєло стало сѧ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447—448); безъ вины (1) не винний: которы(и) боудє(т) бє(з) вины а соу(д)и в далєкы(х) староиа(х) (!) имєє(т) ли о(т)повє(д) (XV ст. *BC* 16); сказовати оу винѫ (1) *див.* ***СКАЗОВАТИ.**

2. грошовий штраф (52): ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); А кто на то оустанєть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *Р* 16); пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны, по нимъ и щадки ихъ, по иихъ вины господарю королю заплатити сто копъ грошей (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); а тїѧ ц҃ркви и попи оуси да прислоухаю(т) к нашїи епископїи о(т) радо(в)цє(х) из данєю из поклони и съ въсѣми вииами (Сучава, 1490 *DC* 148);

вина головиаѧ (2) пеня за вбивство: мы оуставлѧємь коли хто ко(г) о моужебоиство оба(ди)ть а вины головъноє собѣ добываєть а въ три лѣта къ праву нє прїводи(л) а по трєхъ лєтѣ(х) на самомъ изостаиє(т) тая вина головнаѧ (XV ст. *BC* 33); квалтовная вина (1) *див.* ***KHWAŁTOWNYJ.**

3. судова справа (1): Оуставлѧємь абы соудъ штобы израна да (!) обѣда алюбо да (!) полуднѧ о всє(х) жалоба(х) соуды соудилї а є(ст)ли жє нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѧ тогды хочємь то(г) абы безъ коуплєнїя віны абы дроугого днѧ соудъ скончанъ (XV ст. *BC* 13).

4. оплата за суд (1): а нє надобѣ оу єго люди никому оуступати сѧ а єму своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*).

5. *(загроза)* кара покарання (1): прїказоуємь мы тымъ то слоужебнїко(м) по(д) виною сєдєнїя(!) оурѧдоу и(х) и о бранїя имєнїя и(х) безъ прїказанїя ихъ соуда нє позывали нїко(г) а бѫдє(т) ли то чини... тогды вина на ни(х) прє(д)рє(ч)єная и про(ж)жєна (XV ст. *BC* 15);

подъ виною (чого) (4) під загрозою покарання (чим): Тє(ж) ажь которыи мѧтє(л) алюбо иньшоую рє(ч) возмє(т) оу ко(г) своєю волєю имєє(т) ємѫ за сѧ вѣрнѫ(т) по(д) виною шєсть гривинъ (XV ст. *BC* 29 зв.— 30); мати вину (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

6. *(позичені гроші)* борг (2): и мы того видѣвши що(ж) гєрґє з доброи воли да(л), за свою виноу, сєло и домы свои и мы тако(ж) дає(м) и дали єсмо нашємоу вѣрномоу паиоу кости прькалабоу тоє прѣ(д)рєчєнноє сєло по(д) васлоуімъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385—386); Смотрѣли єсмо того со кн⟨ѧ⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю... зємлѧнє *(в ориг.* зємнлѧнє.—*Прим. вид.)* крємѧнєцкии на имѧ Цєцєнєвскии на кн⟨ѧ⟩зѧ Олєксандра Сонкгушковича, штож бы он в них взѧл имѣнє безвиннє оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94);

зостати оу винѣ (1), изостати винѣ (1) *див.* **ЗОСТАТИ**[1]; оупадати оу виноу (2) *див.* ***ОУПАДАТИ;** оупасти оу виноу (2) *див.* ***ОУПАСТИ.**

7. *(зобов'язання)* повинність (1): и оучинили єсми нашєи вѣрности голдъ и с нашими по(д)даными зємли мо(л)давскои, яко наши прє(д)ковє чинили по винѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712).

8. *(основа для вчинку)* причина (1): Частокро(т) бываю(т) сєла поуста пановъ коли сєлѧнѧ идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бє(з) вины (XV ст. *BC* 26);

остати оу виноу (1) *див.* **ОСТАТИ;** поуститисѧ вины (1) *див.* **ПОУСТИТИСѦ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **вина, віна** (1388 *ZPL* 104, 105; XV ст. *BC* 6, 14, 15, 15 зв., 17, 37); *род. одн.* **вины, віны** 24 (1368 *Р* 16; 1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 27; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1414 *DIR«A»* 441; 1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132; 1436 *Cost.* II, 706; XV ст. *BC* 7 зв.; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105 і т. ін.); **вини** 1 (XV ст. *BC* 129); **винѣ** 1 (1448 *ДГПР*); *дав. одн.* **винѣ** (1439 *Cost.* II, 712); *знах. одн.* **вину, віну, вінѫ, виноу** (1352 *Р* 6; 1388 *ZPL* 107; 1434 *Cost.* II, 675; 1445 *СРК;* 1449 *Cost.* II, 385; 1457 *Cost.* II, 809; 1475 *AS* I, 70; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *BC* 14 зв.; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *зам. род. одн.* без **виноу** (1480—1484 *BD* II, 369); *ор. одн.* **виною, winoju, віною** (1388 *ZPL* 107; XV ст. *BC* 10, 11 зв., 13, 15 зв., 19, 28, 30, 33 зв.); *місц. одн.* **о вине, wine** 3 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *BC* 17, 28); **оу винѣ** 3 (1433 *Р* 121; XV ст. *BC* 17 зв.; 1488 *ДГПР*); *знах. мн.* **вины, віны** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 11 зв.); *ор. мн.* **винами, віиами, вина(м)** (1443—1446 *Р* 147; XV ст. *BC* 29; 1490 *DC* 148); *місц. мн.* **оу винах, вина(х)** (1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530; 1491 *AS* I, 94).

ВИНЕН *прикм.* (6) **1.** *(повинен)* зобов'язаний (2): єсли быхоум тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис ыными темники и оуланы нє выдали, тогды нам корол єго милость иє имаєть ни в чюм винєи быти, и можєть нам своих записоув нє держати (Сучава, 1462 *BD* II, 293).

2. *(який має борг)* винний (4): Я кнѧзь Фєдор Василєвич Збаразский сознаваю сим моимъ листомъ, штож был єсми винєн дѧдинои сво(є)й кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ии Сємєновой Ровєнской тисѧчу коп грош⟨єй⟩ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120); а тєжъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцъкоє и личъбоу иамъ дали с трє(х) годовъ, и мы имъ двєма остали винъны ша(х)ноу сто копъ грошє(и) и три(д)ца(т) копъ и шєсть копъ А сєнькоу момо(т)ливомоу дєвєносто копъ бє(з) копы (Петрків, 1489 *АМЛ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **винєн, винєиъ** (1462 *BD* II, 293; 1485—1500 *AS* I, 120); *наз. мн.* **виньни, винъиы, винни** (1462 *BD* II, 284; 1489 *АМЛ; АМВ*).

Див. ще **ВИНОВАТЫЙ** 2, 3; ***ПОВИНЄНЪ.**

ВИНИЦКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были шлѧхєтнии пановє олєшко судия илвскии панъ янъ виницкии па(н) янъ зубрскии... иныхъ много было добрыхъ (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виницкии** (1421 *Р* 94).

***ВИННА** *ж.* (7) *(назва річки у Молдавському князівстві):* И такожъ прїидє прѣ(д) нами... грозавъ снъ могошєловъ о(т) виннѣ... и продалъ своѧ чѧ(ст), половина сєла оу ⟨могошєва що на вин⟩нѣ панїи нѣги пана пїатр(и)иои (!) (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); А хотар томоу сєлоу... почєнши от Винни от тополи та на могилоу от Могоша... та прости оу Винноу *(в ориг.* Ванноу.— *Прим. вид.)* на мо⟨гилоу⟩... та прости оу Винноу на тополю (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **виннѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 14); **Винни** 1 (1493 *BD* II, 15); *знах. одн.* **Винноу** 1 (1493 *BD* II, 15);

! **Ванноу** 1 (1493 *BD* II, 15); *місц. одн.* **на Вииной** 1 (1493 *BD* II, 14); ! **на Вилиой** (1472 *Cost. S.* 88).

***ВИННИЦКИИ** *див.* **ВѢНИЦКИЙ.**

WINNYJ *прикм.* (2) *(який провинився)* винний: Ktomu, jestliby... ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj, majet winy zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **winnyj** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще **ВИНОВАТЫИ** 1.

ВИНО[1] *с.* (22) вино: а єщє єсмы дали оброкъ тому монастиреви из нашего двора иа каждыи годъ цѣлыи по десѧть бочокъ вина (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); и єщє придали єсмо от нас оброк томоу свѧтомоу нашємоу монастирю от Поутнои на каждїи год по ВI бочки вина (Сучава, 1473 *BD* I, 181).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вино** (1448 *Cost.* II, 365); *род. одн.* **вина** (1411 *Mih. Alb.*; 1438 *DBAc* 28; 1443 *Cost.* II, 185; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378, 747; 1451 *Cost.* II, 401; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181); *знах. одн.* **вино** (1444 *Cost.* II, 207; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 492; 1458 *ПГСММЦ*).

***ВИНО**[2] *див.* **ВѢНО.**

***ВИНОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) обвинувачувати: О владарь (!) алюбо о слоузє што и(х) панъ виноуєть (XV ст. *BC* 32).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **виноуєть** (XV ст. *BC* 32).

ВИНОВАТЫИ, ВЇНОВАТЫИ, ВИНОВАТЫ, ВИНОВАТЪ *прикм.* (28) **1.** винуватий (12): а которыи бы нє хотилъ на томъ изъєднанию стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); а в том делу закладъ межы собою заложыли: хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); хто колї будєть позваный на соудъ имєєть о(т)поведать а бѫде(т) ли виноа(т) имєєть быти казнєнъ вїною (XV ст. *BC* 15 зв.); и покои стокмлєнїи жадным обичаєм аби нє бил зламан, и нє имаєм в том быти виновати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(повинен)* зобов'язаний (2): пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны... вины господарю королю заплатити сто копъ грошеи (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и учинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

3. *(який має борг)* винний, винен (3): и кнѧз великий послал нас, а на виноватом дал нам десѧт копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42); и гергє... ре(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подержанїє, али я... твои пинѣзи єсмъ страви(л) и тєперъ єсмъ тобѣ винова(т) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

4. *(у знач. іменника) (позваний до суду)* обвинувачений (II): пово(д), а любо вїноватый, имею(т) быти позваны к соудоу (XV ст. *BC* 13).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **виноватый, вїноватыи** 8 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; XV ст. *BC* 10, 13, 17 зв., 25, 30 зв.); **винова(т)** 4 (1449 *Cost.* II, 385; XV ст. *BC* 14, 15 зв.); **виноватъ** 2 (XV ст. *BC* 14, 17); **виноваты** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **виноваты(и)** 1 (XV ст. *BC* 18); ! **воноватыи** 1 (XV ст. *BC* 17 зв.); *дав. одн. ч.* **вїноватомоу** (XV ст. *BC* 25); *знах. одн. ч.* **виноватого, вїноватого, вїновато(г)** 4 (1435 *Cost.* II, 679, 682; XV ст. *BC* 17 зв., 27); ! **вїнова(т)то(г)** 1 (XV ст. *BC* 25); *місц. одн. ч.* **на виноватомъ, виноватом** (1444 *AS* I, 42; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *наз. мн.* **виновати** 3 (1448 *Cost.* II, 733; XV ст. *BC* 14; 1499 *BD* II, 424); **виноваты** 1 (XV ст. *BC* 14).

Див. ще **ВИНЄН, WINNYJ, *ПОВИНЄНЪ.**

***ВИНОГРАДНИКЪ** *ч.* (1) виноградар: А которыи нивки в долине... то есми велелъ дєржати виноградиикомъ, а ігумену и старцом не казалъ есми в тое вступатися (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *дав. мн.* **виноградником** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ВИНОГРАДНЫЙ** *прикм.* (1) ◇ Виноградная гора (1) *(назва урочища у Волинській землі):* а здєс по Бутыр и по Виноградную гору, а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Виноградную** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ВИНОГРАДЪ *ч.* (31) **1.** виноградник (30): а єшчє єсмы дали томоу монастиреви мѣсто г(д)є любить собє содити (!) виногра(д) и имати на вѣкы вѣчныѧ со оусимъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); прїидє прѧд нами... Настѧ, кнѧгинѧ пана Юга вистѧрника... и продала... єдноу фалчоу и В фертал(и) винограда на Хръловскоу гороу повыше Поутєнскых виноградовь (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

2. *(плоди)* виноград (1): и є(ст) виногра(д) выше нємецкого города и є(ст) мѣсто гдє є(ст) тѣскъ того *виногра(д)* (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зиногра(д)** (1429 *Cost.* I, 269; 1443 *Cost.* II, 185); *род. одн.* **винограда, виноград(а), виногра(д)** (1443 *Cost.* II, 185; 1453 *Cost.* II, 461; 1476 *BD* I, 215; 1499 *BD* II, 147, 153); *дав. одн.* **винограду, виноградоу** (1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* II, 185; 1470 *BD* I, 150); *знах. одн.* **виноград, виногра(д)** (1409 *Cost.* I, 69; 1436 *Cost.* I, 475; 1443 *Cost.* II, 185; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 215; 1499 *BD* II, 148); *ор. одн.* **виноградомъ** (1437 *Mih.* 203); *наз. мн. зам. род.* пооузли вышеписанных **виноградовє** (1499 *BD* II, 154); *род. мн.* **виноградов, виноградовь** (1499 *BD* II, 147, 148, 153).

ВИНЦЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Азъ рабь бжїи... именємъ стєфанъ по прозвищоу (ж) винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виицъ** (1401 *ЗКЄ*).

***ВИПИСАТИ** *див.* ***ВЫПИСАТИ.**

***ВИПИСОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(детально викладати)* описувати: мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... аже прише(д)ши прє(д) нами... па(н) мань... и продали сєлишча своа поу(с)таа... коуды на и(х) старое при вилиє виписоує(т) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **виписоує(т)** (1452 *Cost.* II, 422).

ВИРА *див.* **ВѢРА.**

ВИРЄН *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВИРИШЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашеи зємли молдавскои осємъ сєлъ на имѧ роз⟨к⟩а... виришєщїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* **виришєщїи** (1436 *Cost.* I, 488).

ВИРИШЪ, ВѢРИШЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд., мад.* vörös «червоний» і vetés «бій»): тѣмь мы видѣвши єго правую и вѣрную слоужбу до на(с)... дали єсмы ємоу... єдино сєло на кобылѣ... гдє є(ст) былъ вѣришь станиславь (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); а при то(м) былѣ жоуржъ староста и... вана виришъ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виришъ** 1 (1432 *Cost.* I, 343); **вѣришь** 1 (1414 *DIR«A»* 441).

ВИРНЄ *див.* **ВѢРНѢ.**

ВИРНО *див.* **ВѢРНО.**

***ВИРНОСТЬ** *див.* ***ВѢРНОСТЪ.**

ВИРНЫИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВИРЪНО *див.* **ВѢРНО.**

***ВИРЪНЫИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

***ВИСЛИЦА** *ж.* (3) *(назва міста у Польщі, пор.* Wislica): и на крѣпость сєму нашєму листу нашю печѧть привѣсили єсмо оу вислици (Віслиця, 1393 *P* 51); мы оуставлѧємь ижє краковъскый староста на трє(х) мєсцє(х) имєєть

соуды соудити, оу краковє во Ондреєвѣ оу вїслици (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вислици, вїслици, вїслїци** (1393 *Р* 51; XV ст. *ВС* 10, 13 зв.).

ВИСЛИЦКИИ, ВИСЛИЦКІЙ *прикм.* (4): A przi thim bili swidczy; pan Jan krakowski... pan Climoth s Corewa — wisliczki, pan Andrei s Thenczina, podstoli krakowski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); А сє А панъ Анъ щькотьскии паиъ вислицкии староста галцкии (!) свѣдчю... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь мАковичь и своєю братьєю ... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л) пьрьдъ нами па(и) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половиу дѣдьнины тристАньцъ (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вислицкии, Вислицкій** 3 (1408 *АкЮЗР* 1, 6; 1409 *Р* 74); **wisliczki** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Пор. ***ВИСЛИЦА.**

ВИСЛОУЖЄНЇЄ *с.* (22) земельне володіння, одержане за службу: мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє тоты истинны слоугы наши сыновє щефана стравича... потвръдили єсмы право вѣрноє выслоужєнїє отца и(х) щефана и дали єсмы имъ оу нашєи зємли три сєла (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); и тако(ж) потвєржаємь єму єго сєла и выслоужєниа... що(ж) имаєть о(т) наши(х) пєрє(д)ков, на рєвтѣ, на имѣ прокопѣнє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... оуноуковє крєца ... продали... выслоужєнїє дѣда их... єдно сєло... на имА рѣдАнїи (Васлуй. 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от вислоужєнїє** (1461 *BD* I, 45); *род. одн.* **выслоужєнїа, выслужєниа** (1432 *Cost.* I, 343; 1445 *Cost.* II, 218); *знах. одн.* **выслоужєнїє, выслужєнїє, выслужєниє, выслужєнїє, выслужєньє** 15 (1426 *Cost.* I, 182; 1431 *Cost.* I, 317; 1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 179; 1455 *Cost.* II, 540; 1467 *BD* I, 117; 1478 *BD* I, 219; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); **выслоужєнїє** 2 (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *BAM* 29); *знах. мн.* **выслужєниа, выслоужєнїа** (1453 *Cost.* II, 472; 1456 *Cost.* II, 568).

Див. ще **ВЫСЛУГА.**

Пор. ***ВЫСЛУЖИТИ.**

***ВИСОВИДОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Поручнли(с) кнА(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костАнтинови(ч)... пєрвыи поручни(к) кнА(з) михаило євнутєви(ч)... дани(л) висовидови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **висовидови(ч)** (1392 *Р* 47).

ВИСОКА *ж.* (3) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) листъ на(ш) людє(м)... о(т) давыдовци... **н о(т)** пасыки о(т) високои (Побрата, 1448 *ДГПР*); А такожъ що била их пасика оу Ботнє на имѣ Висока (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Висока** (1466 *BD* I, 106); *род. одн.* **високои** (1448 *ДГПР*); *ор. одн.* **високою** (1446 *ДГСПМР*).

Див. ще **ВЫСОКЫИ** (в и с о к а п а с и к а).

***ВИСОКИИ** *див.* ***ВЫСОКЫИ.**

ВИСТИАРНИКЪ, ВИСТЇАРНИКЪ, ВИСТЇАРНИК, ВИСТИЯРНИК, ВИСТИАРНИКЬ, ВИСТИАРНИК, ВИСТЇАРНИКЬ, ВИСТѢРНИКЪ, ВИСТѢРНИКЬ, ВИСТЯРНИК, ВИСТАРНИКЪ *ч.* (379) (*молд.* вистиер) скарбник (374): а иа то вѣра моа выше⟨писанаго⟩ алєксандра воєводы... хораєца вистирника и дѣтїи єго... вѣра оусихь болѣръ нашихь (б. м. и., 1400 *Cost.* I, 37); мы боАрє молдавскы... пань михаило дорогоунскы... панъ мирча вистїарникъ... и вси боАрє... знамєнито чинимъ... ижъ панъ нашъ воєвода прєрє(ч)нныи, слюбилъ... кролєви полскому... а мы такожъ... записали сА єсмы... паноу владиславови... вѣрнѣ служити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666); мы ⟨Стєфан во⟩євода... чиним знамєнито ... ожє тоты истинны слоуги наши Михъило и Пицоурко... прїндошѣ прАд иами... та продали наш⟨є⟩моу вѣрномоу паноу Юзи вистїАрникоу, оу циноу за т҃ златы татарски (Сучава, 1478 *BD* I, 218—219); а на то єсть... вѣра пана исака выстѣрника (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231); в є л и к ы и в и с т А р н и к ъ (5) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **вистиАрникъ, вистїарникъ, вистїАрник, вистиярник, вистиарникь, вистиарник, вистиарни(к), вистїарни(к), вистиа(р)ни(к), вистїарникь** 38 (1404 *Cost.* II, 625; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 362; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 141; 1474 *РГС;* 1480 *BD* I, 241; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **вистѣрни(к), вистѣрникъ, вистѣрникь, вистАрни(к), вистярник, вистАрникъ** 15 (1433 *Cost.* II, 650; 1443 *Cost.* II, 120; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Cost. S.* 69; 1476 *BD* I, 211, 215; 1490 *Cost. S.* 140, 141; 1499 *BD* II, 426, 444); **wystiarnyk** 1 (1465 *GL* 176); *зам. род.* вѣра пана Юга **вистѣрникъ** 2 (1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126); *ск. н.* **вист.** 4 (1458 *BD* I, 19; 1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **вистиарника, вистїарника, вистиарнїка, вистиАрнка, вїстиАрника, вистїАрника, вистиАрника, вистьАрника, вистїярника, вистиярника, ви(с)тїарника, вистиарник(а)** 181 (1400 *DIR«A»* 433; 1409 *DIR«A»* 437; 1415 *Cost.* I, 116; 1423 *Cost.* I, 157; 1434 *DIR«A»* 463; 1443 *Cost.* II, 149; 1460 *Cost. S.* 34; 1470 *DIR«A»* 522; 1481 *BD* I, 259; 1493 *CVD* 6; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **вистѣрника, вїстѣрнїка, вистАрника** 123 (1428 *Cost.* I, 224; 1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* I, 202; 1464 *Cost. S.* 60; 1484 *BD* I, 277; 1490 *BD* I, 386; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 107; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **вистєрника, ви(с)тє(р)ника** 3 (1459 *Cost. S.* 22; 1472 *Cost. D.* 26; 1495 *BD* II, 42); **выст(и)ярника** 1 (1459 *BD* I, 28); **выстѣрника** 1 (1500 *Cost. S.* 231); **вистирника** 1 (1400 *Cost.* 1, 37); **вистїаарника** 1 (1428 *Cost.* I, 219); *дав. одн.* **вистїАрникоу, вистїарникоу** 5 (1478 *BD* I, 219; 1490 *Cost. S.* 140, 141); **вистѣрникоу** 2 (1490 *Cost. S.* 141); *знах. одн.* **вистѣрника** 1 (1499 *BD* II, 144).

ВИСТѢРѢ *ж., невідм.* (2) (*молд.* вистиерие) державна скарбниця: Ино мы видѣвше ихь доброи воли и токмєж и полноую заплатоу, а мы такожь и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу паноу Аврамоу дїякоу от вистѣрѣ тотоу прАдрєченоую шєстоую част сєло (!) от Оничан (Сучава, 1490 *BD* II, 442).

ВИСТЯРНИК *див.* **ВИСТИАРНИКЪ.**

ВИСТАРНИКЪ *див.* **ВИСТИАРНИКЪ.**

ВИТЕБСКІЙ *прикм.* (2) *(пор.* Витебскъ, *головне місто у Вітебській землі):* А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашь, князь Матей, бискупъ Виленскій... панъ Ивашко Гойцевичъ, намѣстникъ Витебскій (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); П(р) бы(л) воє(в) ви(л) ка(н) па(н) ми(к)... п(н) г(р) с(т) о(ст) м(р) и(ш) ви(т) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Витебскій** (1492 *АЛМ* 31); *ск. н.* **ви(т)** (1496 *ВМКФС*).

***ВИТЄЗЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали... єсмо имъ... сєла на кородѣ... мєжи мотосєщи и мєжи витєзєщи, єдио мѣсто о(т) поустини... н поиижє витєзєщи, оу крьници, мѣсто о(т) поустини (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *род.* **витєзєщи** (1448 *Cost.* II, 323); *ор.* **витєзєщи** (1448 *Cost.* II, 323).

***ВИТЄЗЪ** *див.* **ВИТАЗЬ.**

***WITEKTY** *дієсл. док.* (1) *(взяти початок)* витекти: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchuszicziv Smothriczkowi wolosthi na wiki wieczni... i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczysczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* szuth... **witekli** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ВИТОВТ *див.* **ВИТОВТЪ.**

***ВИТОВТОВАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куниць княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по тры гроши житщины (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Витовтовой** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ВИТОВТОВЪ** *прикм.* (*I*): Дроугоє вспоминаєть г(с)дръ нашъ воєвода ваше(и) мл(с)ти... яко были пре(д)ки деда нашого алекса(н)дра воєводы волоского,и пре(д)ки вито(в)то(в) великого князя лито(в)ского яко они мели межи собою бра(т)ство и приятє(л)ство, и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **вито(в)то(в)** (1496 *ПСВВ* 192).

Пор. **ВИТОВТЪ.**

ВИТОВТЪ, ВИТОВТ, ВИТОВЪТЪ, ВИТОЛДЪ, WITOLT *ч.* (83) (*особова назва, лит.* Výtautas): My Alexandr, abo Witolt z boźi łaski welikij kniaź Litowskij... znamenito czinim tym naszim listom... komu budet' potreba toho vedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Се А кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... што єсми выслоужи(л) оу бга и оу велико(г) кизА внтовта... даю о(т) своєє выслоуги вѣрноє по своєи дши... стмоу николє поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108); а на то є(ст)... вѣра пана жоуржа фратовска⟨го⟩... вѣра пана витолта... вѣра въсѣхъ болѣръ наши(х) молдавскы(х) и великы(х) и ма⟨лы(х)⟩ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536); А се мы панъ Янъ Боучацкии исъ литвинова вызнава(м) то симъ листомъ нашимъ... аже што коли єсми имали межи нами мерзАчку ис паномъ Михаиломъ канцлѣремъ Алєксандра воєводины(м). и мы єсми пришо(д)ши пре(д) кнАгиню Илияша воєводиноую и пре(д) и(х) паны мо(л)давскии... пре(д) паномъ пръкалабомъ и пре(д) паномъ Вытолтомъ... и єсми смнрилисА и сътокмилисА (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602); якъ было при пре(д)нихъ (!) г(с)дре(х) воєво(д) волоски(х), и кнзе(и) лито(в)ски(х) пры алєкса(н)дре воєводе и пры витовъте кнзн абы знали вси и прыятєли и непрыятє(ли) вашн (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Витовт, Витовтъ, витовътъ** 9 (1396 *AS* I, 20; 1400 *Cost.* II, 619; 1424 *ДГВВ;* 1427 *Р* 109; 1429 *Р* 112; 1478 *AS* III, 17; 1495 *РИБ* 602; 1496 *ОПВВД*); **Witolt, вито(л)тъ** 3 (1388 *ZPL* 103; 1436 *Cost.* II, 701; 1453 *Cost.* II, 458); **Witold, Витолдъ** 3 (1389 *РЕА* I, 26; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); *род. одн.* **витолта, Витольта** 26 (1435 *DIR«A»* 465; 1436 *BAM* 29; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 97; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1453 *DIR«A»* 503 і т. ін.); **внтовта, Witowta** 20 (1400 *Р* 62; 1401 *Р* 64; *RIR;* 1421 *Cost.* I, 142; 1427 *Р* 108; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1454 *АЛМ* 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1489 *AMB* і т. ін.); *дав. одн.* **витовту, Witowtu, витовтоу** 11 (1400 *Cost.* II, 619; 1401 *Р* 64; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 91 зв.); **вито(л)тоу** 2 (1453 *Cost.* II, 495, 496); *знах. одн.* **Витовта** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. одн.* **Витовтомъ** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); **Вытолтомъ** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *місц. одн.* **на (при) витовтѣ** 3 (1446 *Р* 154; 1451 *ДГШХ;* 1458 *ОЖДМ*); **пры витовътє** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **Витольтѣ** 2 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВИТОЛТЄСКОУЛ *ч.* (1) (*особова назва*): мы стєфан воєвод... чиним знаменїто... оже приидоша прѣд нами и прѣд наших болѣре Мълинъ и Выша и зАт их Ивашко Витолтєскоул... и дали и отстоупили слоугам нашим Нѣгоулови и Татоулови... сєла що имъ дал и лишил оу⟨и⟩ко их Пояна Стан (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Витолтєскоул** (1458 *BD* I, 20).

ВИТОЛТЄЩЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоугам иашим Иванкоу и Гаврилоу тоє прАдрєчєноє сєло на оустїє Боужора, на имѣ Витолтєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 384).

ФОРМИ: *наз.* **Витолтєщїи** (1490 *BD* I, 384).

***ВИТОЛТЪ** *див.* **ВИТОВТЪ.**

***ВИТОЛЬТЪ** *див.* **ВИТОВТЪ.**

ВИТОНИЗКИЙ *ч.* (3) (*особова назва*): продал єсми тоє имєнє Дажєв п⟨а⟩ну Фєдору Оножку Витонизкому за двєстє коп широкихъ грошей монєты чєскоє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); а надъ тыи рѣчи верху писаныи про лепшую твєрдост я Оношко Витонизкий печат свою приложил к сєму моємоу листу (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Витонизкий** (1490 *AS* I, 92); *дав. одн.* **Витонизкому** (1475 *AS* I, 72).

***ВИТѢЗЬ** *див.* **ВИТАЗЬ.**

ВИТАЗЬ *ч.* (14) (*титул бояр, які брали участь у бойових походах*) витязь, воїн: їо романь воєвода... даль єсмъ ис моимъ сынъми... слузѣ нашєму иванышю витАзю... г сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и иаши слугы панъ Ануш витАзь, панъ станнславъ ротомпанъ... владиславу... королю польскому... слюбуємы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); мы Стєфан воєвода... чиним знаменито... ожє тоти истинныи слоуга наш Мирча... и Стана, дочка Драгомира Кашотъ, и... сыновє Мирча Кашотъ, нєпотовє Братоула витѣзѣ,— жаловали єсми их особною нашею милостїю (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **витАзь** (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625); *род. одн.* **витєза** 3 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **витѣзА** 2 (1481 *BD* I, 248); **витѣзѣ** 1 (1491 *BD* I, 445); **витАза** 1 (1403 *RS* 338); **вѣтАза** 1 (1428 *Cost.* I, 202); *дав. одн.* **витАзю** (1392 *Cost.* I, 7).

ВИЦАШПАНЬ *ч.* (1) (*слц.* vicišpaň) заступник жупана: Се азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) ижоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгъ мєщерь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла монастирю (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вицашпань** (1404 *ГМ*).

***ВИЧНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВИШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) (*позбавляти життя через повішення*) вішати: и ти(ж) имає(м) с вашєи мл(с)ти и наши пановє такую справє(д)ливо(ст) дръжати мє(ж) нами и землѣми, яко быхо(м) могли злодїєвъ имєновани(х) або лицє(м) нѣты(х) вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *бож.-ум. сп.* 1 *ос. мн.* **быхо(м)... вишали** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **ВѢСИТИ.**

ВИШЄ *див.* **ВЫШЄ**[1].

***ВИШЕНКИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Вишеньки: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ єсми и далъ село своє Рожысче... соборной церкви у Луцку... противъ острова Кобуча до Белоє горы, Стыромъ подъ Вишеики (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2).

ФОРМИ: *знах.* **Вишєнки** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

ВИШЄПИСАНЇИ *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВИШЄПИСАННЇИ *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

***ВИШЄПИСАННЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

***ВИШЄПИСАНЪНЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВИШЄРЄЧЄННЇИ *див.* **ВЫШЄРЄЧЄННЇИ.**

ВИШНЄВЄЦКИЙ *ч.* (2) (*особова назва*): А при томъ были: кн⟨А⟩зь Михайло Вишнєвєцкий, а пан Пєтръ Боговитинович (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вишнєвєцкий** (1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **Вишнєвєцкого** (1497 *AS* I, 112).

***ВИШНЄВЄЦЪ** *див.* **ВИШНЄВЄЦЬ.**

ВИШНЄВЄЦЬ, ВИШНѢВЄЦЬ, ВИШНЄВѢЦЬ *ч.* (12) (*назва міста і села у Волинській землі*) Вишнівець: а мыта..., кн⟨А⟩зю Солтану оу Вишнєвцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); А мнѣ кнА⟨зю⟩ Михаилу Васильєвич⟨у⟩ Избаразкому достал сА город Вишнѣвєць (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вишнєвєць** 2 (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); **Вишнѣвєць** 1 (1482 *AS* I, 81); **Вишнєвѣць** 1 (1482

AS I, 81); *род. одн.* **Вишнєвца** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *дав. одн.* **Вишнєвцю** 1 (1478 *AS* I, 76); **Вишнѣвцю** 1 (1482 *AS* I, 81); *знах. одн.* **Вишнєвєць** 1 (1475 *AS* I, 70); *місц. одн.* **в Вишнѣвци** 1 (1482 *AS* I, 81); **оу Вишнєвцы** 1 (1463 *AS* I, 55); *наз. мн.* **Вишнєвцы** (1463 *AS* I, 55).

***ВИШНЄВСКИИ** *прикм.* (1): а тот город Вишнєвѣць и со всими тыми сєлы, какъ оу верху писано и со всими с тыми ставы, што сут ставы в тых сєлѣхъ, и з вишнєвским мытомъ и со всими пожыткы... достали сѧ брат⟨у⟩ моєму старшєму кн⟨А⟩зю Михайлу (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **вишнєвским** (1482 *AS* I, 81).

Див. ще ***ВЫШНѢВѢЦКИИ.**

Пор. **ВИШНЄВЄЦЬ.**

ВИШНЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою... дали єсми, оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєла на днистри, ⟨на⟩ имѣ колєшєвци... и вишнєвци (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз.* **вишнєвци** (1447 *Cost.* II, 273).

ВИШНЄВѢЦЬ *див.* **ВИШНЄВЄЦЬ.**

***ВИШНИВЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє... сєло вишнивци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах.* **вишнивци** (1437 *Cost.* I, 541).

***ВИШНИИ** *див.* **ВЫШНІИ.**

ВИШНЇИ ЖИКОВ *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* є цр҃ко(в) о(т) вишнїи жико(в) (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **вишнїи жико(в)** (1490 *DC* 148); *вам. місц.* цръков... **оу Вишнїи Жиков** (1490 *BD* I, 420).

Див. ще ***ЖИКОВЪ** [2], **НИЖНЇИ ЖИКОВ.**

***ВИШНЇИ КОБЪЛЇЄИ** *див.* **КОБЪЛЇЄИ ВИШНЫИ.**

***ВИШНЇИ ЛОУГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми имъ оу нашєи зємли сєла... и ⟨три⟩ мѣстъ о(т) поустини єдно на краснои повыше никорєщи, дроугоє на ло⟨ханъ? по⟩выше пїатриіа мѣста, а третїє на быкоу оу вишнїи лоугъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449—450).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вишнїи лоугъ** (1436 *Cost.* I, 450).

ВИШНѢВЄЦЬ *див.* **ВИШНЄВЄЦЬ.**

***ВИЩИКУСОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Вищикуси: мы великий кнѧз Швитрикгайл литовский... чиним знаменито... иж... даєм и дали єсмо тому предрєченому Калєнику... в овруцком повєтє сєло Остафьєво иа Норинє... а под Полоным Вищикусовичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Вищикусовичи** (1437 *AS* I, 34).

***ВЇАДИЧЬ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго вѣрною слоужбою до на(с)... н дали єсми ємоу оу нашєи зємли двѣ сєлѣ, єдно... на имѧ вїади(ч), дроугоє... гдє былъ Михаилъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вїади(ч)** (1436 *Cost.* I, 473).

***ВЇДѢТИ СѦ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

! ВЇДѢВШЇ ⟨ВІНѢВШІ⟩ (1): Нихто нє има(т) нїкимъ позыва(т) толко слоужєбникомъ вїдѣвшї о простоупкоу прї дворє (XV ст. *BC* 6).

Див. **ВЫНѢТИ.**

***ВЇЄЗОУРЇИ** *мн.* (2) *(назва селища у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... сєлоу... чєрєс Башїоу право на вєликоую могилоу близ поутѣ, нижє Вієзоурїи (Сучава, 1492 *BD* I, 510); А хотар томоу... сєлоу, що на Крълигатоурѣ на имѧ Милчинєщїи... да єст почєнши от Томнна хотара от новою могилоу що єст выше Вієзоурїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ *род.* **Вієзоурїи** (1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 148).

ВЇНОВАТЫИ *див.* **ВИНОВАТЫИ.**

ВКАЗАТИ *див.* **ОУКАЗАТИ.**

ВКАЗОВАТИ *дієсл. недок.* (3) (що) *(давати дивитися)* вказувати, показувати: тогды влдка почалъ вказовати и рѣклъ стана такъ милин пановє то єсть цр҃квная зємлѧ ст҃го сп҃са по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 97); и колы есмо проихалы черезъ лїсъ Почапинскии до долыни Кобелыка, вгору рички Згару, где насъ панъ Карпъ припроводылъ, указуючи одъколя грунтъ его починаєтъ, ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *інф.* **вказовати** (1422 *P* 97); *теп. 1 ос. одн.* **указую** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дієприсл. перед.* **указуючи** (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще ***ВКАЗЫВАТИ, *ПОКАЗАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, ОУКАЗАТИ.**

***ВКАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (8) (що кому) *(подавати для підтвердження)* пред'являти, показувати: алє ижь вєлможныи стефанъ... хотѧчи и слюбуючи намъ... такую и болшую вѣру какъ намъ передковє єго воєводы оуказывали служити... иж бы такъ вѣрнѣ служити помагати и пристати хотѣлъ а с нами... вѣрнѣ... жити (Ланчиця, 1433 *P* 121); И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ єго подскарбєму нашому дворному, наместнику Утенъскому, пану Литавору а писару нашому ѳедьку (Краків, 1489 *РИБ* 431); И панъ ольбры(х)тъ повєдилъ пєрє(д) нами штожъ отєцъ нашъ король єго мл(с)ть да(л) о(т)цоу єго пн҃у ма(р)тиноу сєльцо любєцькоє на бєрєзыни иа (и)мя тє(р)пичово з лю(д)ми и привнлє(и) о(т)ца н҃шого короля єго мл(с)ти на тоє сє(л)цо вказывалъ (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **еси... вказывалъ** (1495 *РИБ* 620); *3 ос. одн. ч.* **вказывалъ** (1489 *РИБ* 431; 1498 *АЛМ* 159; 1499 *ВФ*); *3 ос. мн.* **вказывали** 2 (1495 *ВК; ВМЗД*); **оуказывали** 1 (1433 *P* 121); *дієприсл. перед.* **оуказоуючи** (XV ст. *СЯ* 42).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ПОКАЗАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, ОУКАЗАТИ.**

***ВКИНУТИ** *дієсл. док.* (3): (що в що) вкинути: и па(и) ива(н) то н пєрє(д) г(с)дрє(м) тобѣ свѣтчи(л) оу вочы и жє ты са(м) тотъ запи(с) зрєза(в)шы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВБМС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вкину(л)** 2 (1495 *ВМБС*); **укину(л)** 1 (1495 *ВМБС*).

! ВКРАЧИЛИ ⟨ВКРОЧИЛИ⟩ *див.* ***ВКРОЧИТИ.**

***WKRASTI** *див.* ***ОУКРАСТИ.**

***ВКРОЧИТИ** *дієсл. док.* (1) вторгтися, вдертися (?): жалова(л) на(м) боѧринъ смолє(н)ски(и) на (и)мѧ курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою... што(ж) они нє хотѧ(т) єму оу во(т)чинє дѣлєницы (!) дати ... И то(т) курило рѣ(к), што(ж) дє(и) они бє(з) о(т)ца моєго и бє(з) мєнє в королѧ єго мл(с)ти были и вкрачили (!) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **! вкрачили** (1495 *БСКИ*).

ВКУПЕ, УКОУПЄ *присл.* (2) укупі, разом: Тые вси села... маєтъ держати... владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ, вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ... радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Прєзъ вєлїкыи заклады частокро(т) оубогы(и) лю(ди) бываютъ оутїснєны, а то тымъ жє и(х) много у коупє єздило и мно(г) зло(г) людємъ чинили (XV ст. *BC* 17).

ВЛАД *див.* **ВЛАДЪ.**

ВЛАДАРЬ *ч.* (4) (*стч.* vladař, *стп.* włodarz, władarz) управитель маєтку короля або феодала: О владарь (!) алюбо о слоузє што и(х) панъ виноуєть оли (!) па(н) своємоу владарєви алюбо своємоу слоузє о нєкоторой рєчи, алюбо о кри(в)дѣ виноу дасть, тогды имєєтсѧ своєму па(н)у о(т)присѧ(ч) самь сєдмь (XV ст. *BC* 32).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **о владарь** (XV ст. *ВС* 32); *род. одн.* **владарѧ** (XV ст. *ВС* 31); *дав. одн.* **владареви** (XV ст. *ВС* 32); *місц. одн.* **о владарю** (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **ВЛОДАРЬ.**

! VLADI⟨?⟩ (!): a pry thom switcowie bily ⟨... — *Прим. вид.*⟩ lohy (!) Kurowski nasz pan... Danylo Zaderewaczky y pan Stepan Borirowicz (!) vladi (!) kolo ⟨... — *Прим. вид.*⟩ y ynnich mnoho dobrych ludij bylo pry tom (Глинянн, 1395 *GL* 166).

ВЛАДИКА *див.* **ВЛАДЫКА**[1].

***ВЛАДИМИРОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сє азъ рабъ бжїи кизь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмъ въ кїєвъ съ своєю женою и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **владимирови(ч)** (1446 *Р* 154).

Див. ще **ВОЛОДИМИРОВИЧЬ.**

ВЛАДИМИРОВЪЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* їо романь воєвода... далъ єсмъ ис моимъ сынъми... слузѣ нашєму иванышю витѧзю... сєла на сєрєтѣ... имєна сєломъ... владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *наз.* **владимировъци** (1392 *Cost.* I, 7).

***ВЛАДИМИРЪ** *ч.* (1) *(особова назва)* Володимир: Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ Кїєвь съ своєю женою и съ своими дѣтками... и поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу кнзѧ вла(ди)мира ольъкгердови(ч) и дѧдь своихь гробо(м) (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **вла(ди)мира** (1446 *Р* 154).

ВЛАДИСЛАВЪ, ВЛАДИСЛАВ, ВЛЪДИСЛАВ, ВЛЪДИСЛАВЬ, *ч.* (51) *(особова назва, стч.* Vladislav, *стп.* Władysław): Мы Владиславъ б(ж)ьє мл(с)ти коро(л) пол(с)ки... чиннмы знаємо... аже слуга нашь верныи па(н) ходко чємєреви(ч) послужи(л) на(м) вернє (Львів, 1399 *Р* 59); мы великыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь потьвєрьдили брата нашого єсмо даньє королѧ Владислава свѧтому Ивану цєркви (Городок, 1443 *Р* 144—145); и тыми часы єго милость вишєрєчєнніи крал за волю и на причиноу наияснѣишєго кнѧжатє паиа и пана Владислава... брата єго милости наимилєишаго, нам въси мєрзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владиславъ, Владислав, Władisław** 8 (1399 *Р* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/1, 3; 1408 *АкЮЗР* 1, 6; 1433 *Р* 123; 1434 *Cost.* II, 666; 1499 *BD* II, 423); **Влъдиславь, Влъдислав** 2 (1455 *Nic. Doc.*); *род. одн.* **Владислава, владислава** (1436 *Cost.* II, 698, 702; 1443 *Р* 145; 1445 *Р* 148; 1499 *BD* II, 419); *дав. одн.* **Владиславу, владиславоу** 17 (1400 *Cost.* II, 618; 1403 *ДГМ;* 1404 *Cost.* II, 625; 1386—1418 *Р* 35; 1433 *Cost.* II, 652; 1435 *Cost.* II, 689; 1436 *Cost.* II, 702; 1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Cost.* II, 735 і т. ін.); **владиславови** 12 (1393 *Cost.* II, 607; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Cost.* II, 651, 652; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 701, 702; 1439 *Cost.* II, 714; 1448 *Cost.* II, 735); **владиславовы** 2 (1436 *Cost.* II, 697); **владисла(в)** 3 (1436 *Cost.* II, 706); **Владславоу** 1 (1462 *BD* II, 285); *ор. одн.* **владиславомь** (1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще **ВЛОДИСЛАВЪ, ВОЛОДИСЛАВЪ.**

ВЛАДИЧИЦА *ж.* (21) (*цсл.* владычица) *(епітет до богородиці)* владичиця: мы Стєфанъ воєво(д) г(с)дръ земли молдавско(и) знамєнито чини(м)... ожє... оучинили єсми въ задшиє стопочивши(х) родитєлє(и) наши(х) и за нашє здравиє... да оутвърдимо на(ш) монастиръ єжє є(ст) на молдавици храмъ стаго блговѣщєниа прѣстыѧ вл(д)чицѧ (!) нашѧ бца и прїснодѣвы мрїа (Сучава, 1443 *ПГСММ);* и боуди ємоу клѧтва, о(т) ба оца и сна и ста(г) дха и о(т) прч(с)тыѧ вл(д)чцѧ нашєа бца и при(с)двы мріа (Київ. 1446 *Р* 154); Сє азъ... Іо Стєфан воєвода... знамєнїто чинимь... ожє... оумислихьмо яко да оутвръдимь и оукрѣпимь наш питомїи монастиръ от Поутнои, идєжє єст храмь оуспєнїє прєчистїѫ наша владичнца богородица и приснодєваа Марїа (Сучава, 1473 *BD* I, 181); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсє вышєпнсанноє, а аз... дали єсмо въси вышєпнсанныи сєла що на Сєрєтѧ... та єсмо дали вышєписанноє нашєм⟨оу⟩ свѧтомоу монастири що на Быстрици идєжє єст храм оуспєнїє прѣсвѧтыѧ владычици нашєи богородици и приснодѣвѣи Марїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **владычици** 1 (1499 *BD* II, 154); **вл(д)чицѧ, ! вл(д)чцѫ** 3 (1443 *ПГСММ; ДГСПМН;* 1446 *Р* 154); **владнчица, вл(д)чца** 2 (1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ*); *дав. одн.* **владычици, вл(д)чици, вл(д)чци** 12 (1462 *BD* I, 70; 1475 *BD* I. 203; 1476 *BD* I, 211, 215; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 419, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 509—510); **владычицє** 1 (1491 *BD* I, 473); **вла(дї)чицє** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **владичицєи** 1 (1491 *BD* I, 464).

***ВЛАДОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Владъ Чорныи *у Молдавському князівстві):* били дани тоти ѿ цркви ис попи о(т) дєда нашєго о(т) алєксандра... иї црко(в) владовскаа ис попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **владовскаа** (1490 *DC* 147).

***ВЛАДОВЪ** *прикм.* (5): А на то вѣра моѧ и моихъ сыно (!)... вѣра пана оуладова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски цигаиє на имѣ сны владови наноуль и братїа єго (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **владо(в)** (1453 *DIR«A»* 503); *наз. одн. ж.* **владова** 2 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85); **оуладова** 1 (1392 *Cost.* 1. 8); *наз. мн. ч.* **владови** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. **ВЛАДЪ.**

***ВЛАДСЛАВЪ** *див.* **ВЛАДИСЛАВЪ.**

***ВЛАДОУЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Владиміръ або Владиславъ): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... Мъгдълинъ, дочка Петра спътарѣ... и продала... половина сєло на имѣ половина от Флорєщи на Полочинє... слоугам нашим Козми и братоу єго Владоулоу (Сучава, 1495 *BD* II, 73—74).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Владоулоу** (1495 *BD* II, 74).

Див. ще **ВЛАДЪ.**

ВЛАДЪ, ВЛАДЬ, ВЛАД *ч.* (191) (*особова назва, пор.* Владиміръ або Владиславъ): а на то вѣра моѧ... вѣра пана юрьѧ столникова и брата єго пана анъдриѧша вѣра пана оулада дворникова (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы, пановє воласкыя(!), зємлѧны молдавьскыя... панъ балица... панъ владъ дворникъ... чинимы знаємо освѣцєному и вєлєбному и вєликому владиславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы... имаємы єму вѣрни быти (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а на то єст вѣра нашєго господства вышєписаннаго мы стєфана воєводи, и вѣра прѣвъзлюбленнаго сына господства ми, богдана влада (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владъ, владъ, Влад** 17 (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1418 *Cost.* I, 127; 1424 *Р* 100; 1441 *DBAc* 34; 1445 *Cost.* II, 231; 1469 *BD* I, 135; 1489 *BD* I, 376; 1491 *Cost. S.* 152; 1495 *BD* II, 74 і т. ін.); **Владь** 1 (1488 *BD* I, 377); *род. одн.* **влада, вла(д)** 170 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *DIR«A»* 439; 1424 *Р* 99; 1443 *Cost.* II, 131; 1479 *BD* I, 222; 1483 *Cost. S.* 122; 1493 *BD* II, 15; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); **оулада** 1 (1393 *Cost.* I, 14); *дав. одн.* **владови** (1418 *Cost.* I. 127); *знах. одн.* **влада** (1418 *Cost.* I, 127).

Див. ще ***ВЛАДОУЛЪ.**

***ВЛАДЪ ЧОРНЫИ** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти ѝ ц҃ркви ис попи о(т) дєда нашєго о(т) алєксандра... л҃и ц҃рко(в) и(с) попо(м) на солонци оу чорного влада (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **чорного влада, влада чорного** (1490 *DC* 147).

ВЛАДЫКА[1], **ВЛАДИКА** *ч.* (79) (*цсл.* владыка) **1.** *(архієрей)* владика (56): Тыи вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маеть держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а сє азъ вл҃дка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ аже да(л) ми г(с)дрь мои великыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); тако єсмъ подлугъ того вызнанья нємовивши сѧ и зємѧны и дали єсмо вл҃дцѣ листъ и нашєю печатью потвєрдили єсмъ єму аже єсть єго по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 98); Протож иенадобѣ никому въступати ся и еден вѣдаеть тое село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... понєже... благопроизволи господство ми... и дали єсми прѧдрєченномоу монастирю єдинъ монастнръ оу бонщи, гдє была кєлїа влдкѫ (!) иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); Тєжъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіє, а владицѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской не судити... нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена, тое судити намъ посполъ... владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. господь (23): а кто бы того нє задєржаль или радиль на порошєнїє(!), таковы... да є(ст) подобє(н) їюда и проклѧтомоу арїю, и оучєстїє да имаєть сь онѣми, єжє възьпишє на владыка х(ст)а (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679—680); Сє аз раб владыкы моемоу исоу христа, Ио Стєфан воєвод... знамєнито чинним... ож... Нєгша, дочка Жоуржї и съ єи дѣтми... продали свою правою и питомоую отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн.* **владыка, вл҃дка** 32 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1366 *Р* 12; 1391 *Р* 45; 1398 *ЗЛЕІК*; 1404 *Р* 69; 1422 *Р* 97; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1470 *AS* I, 65; 1490 *Пам.*; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1 і т. ін.); **владика** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *зам. род.* гдє была кєлїа ! **вл҃дкѫ** 1 (1446 *Cost.* II, 263); *зам. знах.* възпиша на **владыка** 3 (1435 *Cost.* II, 680; 1448 *Cost.* II, 366; 1457 *BD* I, 5); *род. одн.* **владыкы** 12 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216; 1488 *BD* I, 342, 347; *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD*, I, 419; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451); **владыки** 11 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 453; 1467 *СП* № 13; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1473 *BD* I, 181; 1490 *DC* 146; *Пам.;* 1494 *AS* I, 102; XV ст. *ВОРСР* 179; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *дав. одн.* **владыцѣ** 5 (1422 *Р* 98; 1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 71; 1500 *АСД* II, № 3); **владыце** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **владицѣ** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **вл҃дцѣ** 1 (1422 *Р* 98); *знах. одн.* **владыку, владыкѫ** (1435 *Cost.* II, 682, 689; 1438 *DIR«A»* 472; 1487 *BD* I, 311, 313; 1499 *BD* II, 448); *ор. одн.* **владыкою** 2 (1422 *Р* 97; 1500 *АСД* II, № 3); **улѧдкою** 1 (1422 *Р* 98).

ВЛАДЫКА[2], **ВЛЪДИКА, ОУЛАДЫКА** *ч.* (9) *(особова назва):* Пис(а) Иванко ⟨В⟩лъдика оу Соучавѣ (Сучава, 1469 *BD* I, 136); А при том был... пан Хвєдко Оуладыка дъѧк королєв (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); Ключникъ киевъский Сенько Полозовичъ личбу делал мне Ивашку Владыце у Вилни (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владыка, вл(д)ка** 4 (1487 *AS* I, 87, 241; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *ВМБС*); **Оуладыка** 2 (1487 *AS* I, 85, 86); ⟨В⟩лъдика 1 (1469 *BD* I, 136); *дав. одн.* **Владыце, владыцє** (1495 *ВМБС;* 1496 *АЛРГ* 72).

ВЛАДЫЧИН *ч.* (3) *(особова назва):* Пнс(а) Иван Владычин оу Соч(а)вѣ (Сучава, 1467 *BD* I, 118): Пис(а) Иванко Владычин оу Соучавѣ (Сучава, 1469 *BD* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владычин** (1467 *BD* I, 118; 1468 *BD* I, 128; 1469 *BD* I, 135).

***ВЛАДЫЧИНЪ**[1] *прикм.* (1) архієрейський: а на то послуси вл҃дка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии и печать єго... вл҃дчнъ тивунъ иванько губка (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вл҃дчиъ** (1366 *Р* 12).

Див. ще ***ВЛАДЫЧНЫИ.**

ВЛАДЫЧИНЪ[2] *прикм.* (1): а на то послуси иванъ владычинъ зѧть васко голыи ѧхн(о) онисимъковьчь (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **владычинъ** (1385 *Р* 28).

Пор. **ВЛАДЫКА**[2].

***ВЛАДЫЧИЦА** *див.* **ВЛАДИЧИЦА.**

***ВЛАДЫЧНЫИ** *прикм.* (2) (*цсл.* владычьнии) архієрейський: и то и ѣщн вьзнали аже влдчни людє слѣдъ гонѣть по лисичин бро(д) и оуздають тополничаномъ занєжє тополничанє имѣють с ул҃адкою границю (Погоничі, 1422 *Р* 98); Тєжъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіє (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. мн.* **влдчни** (1422 *Р* 98); *дав. мн.* **владычнымъ** (1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще ***ВЛАДЫЧИНЪ**[1].

ВЛАДЬ *див.* **ВЛАДЪ.**

ВЛАДѢНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали... єсми томоу свѧтомоу нашємоу монастироу тоє сєло на имѣ Владѣнїи на Сирєтѣ, гдє быль Ориш Владь (Сучава, 1489 *BD* I, 377).

ФОРМИ: *наз.* **Владѣнїи** (1489 *BD* I, 376, 377).

***ВЛАДѢЮЩИИ** *дієприкм.* (1) який володіє: а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) печє(р)скимъ Ста(р)цомъ и братїи нашєго патрїа(р)шєского благословєнїѧ а велики(х) Господарей свои(х) владѣющи(х) велики(м) княжєнїє(м) роускимъ и кїєво(м) (б. м.н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *акт. теп. род. мн.* **владѣющи(х)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **ВОЛОДѢТИ.**

***ВЛАИКО** *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг., серб.* Влайко): А на то єст... в. п. Станчюла, в. п. Влаика, оуика нашєго... и вѣра въсѣх бояръ наших молдавскых (Сучава, 1467 *BD* I, 117—118).

ФОРМИ: *род. одн.* **Влаика** (1467 *BD* I, 117).

Див. ще **ВЛАИКОУЛ.**

ВЛАИКОУЛ, ВЛАИКОУЛЬ *ч.* (103) *(особова назва, молд., пор. болг., серб.* Влайко*):* А на то єст... вѣра и доуша пана Козма Шандровича... в. и д. п. Влаикоула паркалаба... вѣра и доуша всѣхъ боѧр наших молдавскых (Баків, 1457 *BD* II, 258); А на то єст великаа мартоурїѧ сам господства ми вышєписанны Стєфан воєвода и наши бояри на имѣ: пан Маноило, и пан Станчюл, пан Влаикоул... и инны наши бояри (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); печать пана доуми влаикоул (Сучава, 1499 *BD* II, 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вланкоул, Влаикоуль, Wlaikul** 31 (1459 *BD* I, 32; 1461 *BD* I, 45; 1463 *BD* I, 74; 1467 *BD* I, 123; 1469 *BD* I, 138; 1472 *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241 і т. ін.); ! **Блайкоул** 1 (1472 *BD* I, 172); *зам. род.* печать... **влаикоул** 2 (1476 *BD* I, 209; 1499 *BD* II, 444); *род. одн.* **Влаикоула** 68 (1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1464 *Cost. S.* 59; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 148; 1472 *BD* I, 177; 1475 *BD* I, 203; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 263; 1483 *BD* I, 270; 1484 *BD* I, 277 і т. ін.); **Влаикола** 1 (1468 *BD* I, 126).

Див. ще ***ВЛАИКО.**

***ВЛАИКОУЛОВИЧ** (2) (*особова назва, молд., болг., серб.* Влайко): Мы бояре земли молдавскои, рада господарѣ нашєго Стєфана воєводы: Іон Тъоутоул логофєт, Доума Влаик⟨оул⟩ович паркалаб... и иныи бояре що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Влаик⟨оул⟩ович** 1 (1499 *BD* II, 444); 1 **Кланкоулович** 1 (1499 *BD* II, 425).

ВЛАИКОУЛЬ *див.* **ВЛАИКОУЛ.**

ВЛАКОИ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдци панъ миколаи спичникъ... панъ влакои драгомирецькии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влакои** (1424 *P* 106).

***ВЛАСНОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* vlasnost, *стп.* włos(t)ność) *(належність кому чого з правом повного розпорядження)* власність: а тоє выше писанноє *(в ориг.* выше писанного. — *Прим. вид.)* через шлах⟨о⟩тнє вроженого кн⟨А⟩зА Костентина... и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти держано (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *ор. одн.* **власностю** (1499 *AS* I, 118).

***ВЛАСНЫЙ** *прикм.* (7) (*стч.* vlastní, *стп.* własny) **1.** *(чий на підставі права власності)* власний (2): так и мы, з божиои воли, их власного дѣдичеваня поживами, их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни есми (Сучава, 1462 *BD* II, 284); я кн⟨А⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал есми пану Семеноу Олизаровичоу имене на Волыни своє власноє (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

2. *(свій, не чужий)* власний (2): а тоє выше писанноє *(в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.)* через шлах⟨о⟩тнє вроженого кн⟨А⟩зА Костентина и теж на єго наследъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти держано... как єму и єго властнымъ наследкомъ лепей... взвидит сА (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(зв'язане смислом з підметом, підсилювальне слово у знач. сам) власний (2): własnoju prisiahoju oczistitisia majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

3. справжній, правдивий (1): и волно єму въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти, и титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ, яко властному шляхтичови, тубылцови, заживати (Луцьк, 1438 *P* 141).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **власного** (1462 *BD* II, 284); *дав. одн. ч.* **властному** (1438 *P* 141); *знах. одн. с.* **власноє** (1466 *AS* I, 62); *ор. одн. ж.* **własnoju** (1388 *ZPL* 104, 108); *дав. мн.* **властнымъ** (1499 *AS* I, 118); *знах. мн. ч.* **власныи** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще ***ВЛОСТНЫЙ.**

***ВЛАСТЕЛЬ** *ч.* (1) володар, пан: Прѣстави сА Іо Влъдиславь воєводь в лѣ(т) ѾSЦЖГ, м(с)ца Авгоу(ст) кв днь И сътвори си камень въ дни Іо Нѣгоє воєвода сьтвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник и съ братїам ихъ, снови Нѣгоє КраАвскы, понеже и Влъдислав воєвода и подигноу(л) властели (Дял. 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **властели** (1455 *Nic. Doc.*).

***ВЛАСТНЫЙ** *див.* ***ВЛАСНЫЙ.**

***ВЛАСТЬ** *ж.* (2) (*цсл.* власть) *(право підпорядковувати своїй волі кого або що)* влада: Тые вси села... маєть держати... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маєть (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а болше того никакоє власти да не имає(т) на(д) те(м) мн(с)тыре(м) пече(р)скимъ и предѣлы єго єпа(р)хїи а(р)хима(н)дриты пече(р)скоє (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **власти** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **власть** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ВЛАХЇНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* влахъ): а на то є(ст)... вѣра пана (!) влахїна (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484—485).

ФОРМИ: *род. одн.* **влахїна** (1436 *Cost.* I, 485).

ВЛАШИНОВЦИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Влашинці: а што матка и⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и села Манєв, и... Влашиновцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а ки⟨А⟩г⟨и⟩ни Васильевой Збаразкой исъ с⟨ы⟩нми исъ ее... досталъ сА имъ Вишневецъ... а к тому... Влашиновци (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз.* **Влашиновци** (1478 *AS* I, 76); *знах.* **Влашиновцы** (1463 *AS* I, 55).

***ВЛАШИНОВЪ** *прикм.* (2): А хотарь томоу селоу на имѣ Беркишещем... почеше от блота Мъстакиноулоуи... черезь Молдавоу оу щазоу Влашиновоу, и от щаза Влашинови право до оустїа Бѫлкоє (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Влашиновн** (1473 *BD* I, 183); *знах. одн. ж.* **Влашиновоу** (1473 *BD* I, 183).

Пор. **ВЛАШИНЪ.**

ВЛАШИНЪ, ВЛАШИНЬ *ч.* (15) *(особова назва, молд., слов.* влахъ): а на то є(ст)... вѣра пана влашина спътарѣ... и вѣра всѣхъ боАръ наши(х) (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); И оуставше наши слоуги Влашинь и непот єго Чокан та заплатили оуси тоты вишеписанїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашемоу Косте Оръшь (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Влашинъ, Влашинь** (1443 *Cost.* II, 160; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1495 *BD* II, 78, 248); *род. одн.* **влашина** (1435 *Cost.* I, 424; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DIR«A»* 472; 1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454); *дав. одн.* **Влашиноу** (1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 78).

Див. ще ***ВАЛАШИНЪ, ВОЛОШИНЪ.**

ВЛЕВО, ВЪЛЕВО, УЛЕВО *присл.* (10) уліво, наліво: а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 2); а одъ Сиквы долыны, до Мыскова горба, н з Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе у лево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

***ВЛИЦА** *див.* **ОУЛИЦА.**

ВЛОДАРЬ *ч.* (1) (*стп.* włodarz) управитель маєтку короля або феодала: Бартолтъ жалова(л) на Ондрея и(ж) ємоу сеножать покоси(л), а Ондрей вызналь але реклъ и(ж) коупилъ во єго владарА и заплати(л) а то(т) влодарь оумерлъ (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодарь** (XV ст. *BC* 31).

Див. ще **ВЛАДАРЬ.**

ВЛОДЕКЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а свєдци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи... алєксандро лєдАнскыи влодєкь воєвода лвовскыи (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодєкь** (1412 *P* 81).

***ВЛОДИМЕРСКИЙ** *прикм.* (1): И мы великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви тые записы и обыскали есмо съ нашою княгинею... которое какъ было село и земли... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Влодимерское** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

Див. ще **ВОЛОДИМИРСКИЙ.**

***ВЛОДИСЛАВОВЪ** *прикм.* (2): мы Стефан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотА... памАти... предкоув наших... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу наияснѣишои з божиои памАти наияснАиших кнАжат н панов кролюв полскыхъ, на нмѣ коу наияснѣишемоу и коу наивышшемоу паноу Влодславовоу отцю и дроугомоу пана Влодславовоу, сыноу єго, кролюмъ полскимъ... посвѣдчити и потвердити... так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни есми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Влодиславовоу** 1 (1462 *BD* II, 283); **Влодславовоу** 1 (1462 *BD* II, 283).

Пор. **ВЛОДИСЛАВЪ.**

ВЛОДИСЛАВЪ *ч.* (34) (*стп.* Włodzisław, Włodsław) Владислав: Влодиславу божьеи млти коро(л) полско(м) (Луцьк, 1388 *P* 42); господарА нашего милостивого, королА влодислава єго приказанъемь то есмы вчинили (Перемишль, 1390 *P* 175); А ивашко... знаемо чиню... аже велебныи г(с)дрь, влодиславъ, из божьеи мл(с)ти кроль пол(с)ки и велебныи кнА(з), витовтъ литов⟨с⟩ки, смиловали(с) надо мною, принАли суть мене собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); А далеи слюбоуем, иж въсѣ... обвезанА... пред-

ков наших воєвод молдавскых... которым сѣ промѣноунномоу (!) Владславоу кролю полскомоу и дроугомоу Влодславоу сыноу єго записал сѣ и обвезал сѣ... с полностию здержим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодиславъ, Влодисла(в), вло(д)славъ** (1388 *P* 36; 1394 *P* 53; 1395 *Cost.* II, 610, 612; 1400 *Cost.* II, 619; 1404 *P* 70; 1415 *P* 86; 1433 *P* 120, 122, 124); *род. одн.* **влодислава** (1390 *P* 175; 1395 *Cost.* II, 610, 611; 1400 *P* 62; 1401 *P* 64; XV ст. *СЯ* 9; 1402 *Cost.* II, 623); *дав. одн.* **Влодиславу, вло(д)славу, влодиславоу** 9 (1388 *P* 42; *SL* 678; 1393 *P* 51; 1402 *Cost.* II, 621, 623; 1404 *P* 70; 1434 *Cost.* II, 664); **вло(д)славови, влодиславови** 4 (1393 *Cost.* II, 607; 1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 663, 664); **Влодславоу** 2 (1462 *BD* II, 285); *ор. одн.* **вло(д)славомъ, влодиславомъ** (1404 *P* 70; 1433 *P* 123).

Див. ще **ВЛАДИСЛАВЪ, ВОЛОДИСЛАВЪ.**

ВЛОДКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* А па(н) птръ влодковичь дѣдичь схарбиновскии староста галицкии свѣдчю и познава(м)ъ... аже миха(л) грабовецкии а па(н) пт҃рашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *P* 67—68); а мы слюбоуємъ єму при нашеи вѣрѣ заплатити безъ никоторое о(т)волокы о(т) сего велика дн҃и за два рокы яко были есмы послали нашего посла пана петра влодкови(ч) старосту теребовльско(г) подъстольє(г) судомирьско(г) до алєксандра воєво(д) (б. м. н., 1411 *P* 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодковичь** (1404 *P* 67); *знах. одн.* **влодкови(ч)** (1411 *P* 77).

***ВЛОДСЛАВОВЪ** *див.* ***ВЛОДИСЛАВОВЪ.**

***ВЛОДСЛАВЪ** *див.* **ВЛОДИСЛАВЪ.**

***ВЛОДЫКА** *ч.* (1) *(особова назва):* Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ въ Клодовѣ, апрѣль 2 дн., индиктъ 5 ... Влодыцѣ Попковичу волость Жолвяжъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Влодыцѣ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II,9).

***ВЛОЖЕНЫЙ** *див.* **ОУЛОЖИТИ.**

***WŁOŻYTY SIA** *дієсл. док.* (1) (в що) *(вмішатися)* втрутитися: Takto nam trudno peremiryia ta i waszab milost żałowali, syły by iesto nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włożyli, niż wiry dla Chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **sia włożyli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ВЛОСТНЫИ** *прикм.* (6) (*стп.* włostny) *(чий на підставі права власності)* власний: а про лѣпшую справедливость и сведотство печат свою влостную завѣсили ⟨есмо⟩ к сему н⟨а⟩шому листу (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Янъ ... ре(к) зъ своєє зь влостноє бчолы мед несъ до своего домоу (XV ст. *BC* 19); жаловали на(м) погоре(л)скии на него, што(ж) о(т)нѧ(л) в ни(х) зе(м)лю и(х) влостную (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **влостного** (XV ст. *BC* 23 зв.); *род. одн. ж.* **влостноє** (XV ст. *BC* 19); *знах. одн. ж.* **влостную** (1470 *AS* I, 65; 1487 *AS* I, 240; 1495 *ВМЗД*); *місц. одн. ж.* **оу !влоустєноуи** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ВЛАСНЫЙ** 1.

***ВЛОСТОВСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а пакы бихомъ тако не задержали, яко сѧ есмо записали на то(м) сниму, прї наши(х) пановъ ... при паноу андровашу, воєводы подолскомоу, старости самборскомоу, и при пану влостовскомоу, старости подолскомоу... що быхо(м) били осажени нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *місц. одн.* **при влостовскомоу** (1435 *Cost.* II, 679).

***ВЛОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* włość) *(територіально-адміністративна одиниця)* волость: Мы ... вызнавамы ... иже лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ исъ єго братиєю посполною рукою позвали суть яна бѣлецко(г) о дѣдину о бѣлку лежѧчию оу влости оу лвовскои (Львів, 1421 *P* 93).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу влости** (1421 *P* 93).

Див. ще **ВОЛОСТЬ** 1.

ВЛОЦЛАВСКИИ *прикм.* (2) *(пор.* Włodsław, Włocławek *у Польщі):* Мы воицехъ з бжиеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии ... бискупове влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому миколаи з михалова... ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **влоцлавскии** (1433 *P* 122); *дав. одн. с.* **влоцлавскому** (1433 *P* 122).

! **ВЛОУСТЄНОУИ** ⟨ВЛОСТНОИ⟩ (1): Тиж... слюбоуєм... Казимироу кролю... противко каждомоу неприателеви их пристати и помагати, оу влоустєноуи парсоунѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ***ВЛОСТНЫИ.**

***ВЛОУСЪ** *див.* ***ОУЛОУСЪ.**

***ВЛЧА** *див.* **ВЛЪЧА.**

***ВЛЪДЕСКУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. слов.* владати): мы стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже тоть истины слуга нашъ тадоръ влъдеску(л) слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 140—141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влъдеску(л)** (1443 *Cost.* II, 141).

ВЛЪДЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго право(ю) и вѣрною службою до на(с) ... дали єсми єм(у)... єго очину село на серетѣ, на имѧ влъдещи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 141).

ФОРМИ: *наз.* **влъдещи** (1443 *Cost.* II 141).

ВЛЪДИКА *див.* **ВЛАДЫКА** [2].

ВЛЪДИСЛАВ *див.* **ВЛАДИСЛАВЪ.**

ВЛЪДИСЛАВЬ *див.* **ВЛАДИСЛАВЪ.**

***ВЛЪКАНОВЪ** *прикм.* (2) ◇ крьниця Влъканова *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Влъканова** (1475 *BD* I, 206).

***ВЛЪКАНЪ** *ч.* (1) *(назва джерела):* и такожъ дали єсми емоу и дроугоє село по(д) ботнѣми подли влъкана (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *род. одн.* **влъкана** (1443 *Cost.* II, 120).

ВЛЪКСАНЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и привилїе от Алєксандра воєводї дѣда нашего єще єсмо имь дали що на тоти села ... на имѣ Биравичещи ... и Влъксанещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Влъксанещи** (1499 *BD* II, 162).

Див. ще ***ВЛЪКСАНОВО.**

***ВЛЪКСАНОВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали господствоу мы петь сель... три на Бистрици, выше Бакова: село Бираиио, и село Влъксаново и село Маноуилещи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Влъксаново** (1500 *BD* II, 173).

Див. ще **ВЛЪКСАНЕЩИ.**

ВЛЪСЪНЕЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали н потвердили єсми томоу стомоу монастироу села, оу нашеи земли мо(л)давскои, на имѣ село(м)... влъсънещїи по вишє о(т) баковѣ ... и лоукъчещїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз.* **влъсънещїи** (1462 *Cost. D.* 10).

***ВЛЪХОВЕЦКИИ** *прикм.* (1): билн дани тоти н҃ цр҃кви ис попи о(т) деда нашего... л҃з цр҃ко(в) ис попо(м) влъховецка (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **влъховецка** (1490 *DC* 147).

Пор. **ВЛЪХОВЕЦЬ.**

ВЛЪХОВЕЦЬ *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Волховець: били дани тоти н҃ цр҃кви ис попи о(т) деда нашего ... л҃з цр҃ко(в) и(с) попо(м) на влъховець (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* на **влъховець** (1490 *DC* 147).

ВЛЪЧА, ВЫЛЧѦ, ВИЛЧѦ, ВИЛЧА *ч.* (100) *(особова назва, молд., слов.* влъкъ): Ѧ ивашко, снъ петровъ, дѣди(ч) валаски, и па(н) вилчѦ поручѦємъ и выручили єсмо оу нашего господарѦ, оу велебного кролѦ пол(с)кого, романа (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617); мы стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѦд нами... и жаловали нам, аже привилїє великоє, що имал влъча батърєскоула от дѣда нашего... на своє отниноу, сєло на имѣ батърєщїи... они загоубили (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влъча** 4 (1428 *Cost.* I, 206; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 228; 1493 *Cost. S.* 175); **вылчѦ** 3 (1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 665, 670); **вилчѦ** 2 (1400 *Cost.* II, 617; 1421 *Cost.* I, 141); **вилча** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *зам. род.* вѣра пана **влъча** 3 (1414 *Cost.* I, 112; 1428 *Cost.* I, 221; 1438 *Cost.* II, 26); вѣра пана **вилча** 1 (1425 *Cost.* I, 169); вѣра пана **влъчѦ** 1 (1415 *Cost.* I, 122); вѣра пана **вылчѦ** 1 (1407 *Cost.* I, 57); *род. одн.* **влъчи, вльчи, влчи** 41 (1409 *Cost.* I, 65; 1414 *DIR«A»* 441; 1428 *Cost.* I, 202; 1431 *Cost.* I, 318; 1433 *Cost.* I, 359; 1438 *Cost.* II, 7; 1476 *BD* I, 209; 1488 *BD* I, 345; 1493 *Cost. S.* 175 і т. ін.); **вылчи** 24 (1422 *DIR* 35; 1432 *Cost.* I, 331; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 468; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 46; 1475 *BD* I, 206 і т. ін.); **вилчи** 7 (1425 *Cost.* I, 173; 1428 *Cost.* I, 228; 1435 *Cost.* II, 679; 1436 *Cost.* I, 455, 481, 484; 1437 *Cost.* I, 515); **Вылчѣ** 6 (1436 *BAM* 29, 33; *Cost.* I, 444, 450, 460; 1437 *Mih.* 203); **влъчѣ** 5 (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 473, 476); *ор. одн.* **вилчею** (1400 *Cost.* II, 619).

Див. ще ***ВИЛЧУ.**

ВЛЪЧИН *прикм.* (7): и на то на все слюбили єсмо цѣлова(л) крєстъ с паномъ вилчею и печѦ(т) вилчина привѣше(н) с моєю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѦд нами... мароушка, сєстра влъчи батърєскоула, и братанич єи, нєгрило, снъ влъчин ... и жаловали нам, аже привилїє... на своє отниноу ... загоубили (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **влъчин** (1493 *Cost. S.* 175); *наз. одн. ж.* **вилчина** (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95); **Вылчина** 1 (1411 *Mih. Alb.*); **влъчина** 1 (1493 *Cost. S.* 176).

Пор. **ВЛЪЧА.**

ВЛѢКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы илїа воєво(д)... знамєнито чини(м)... оже... дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла... на имѦ балосинєщи... и на краковѣ гдє бы(л) са(с) да(н) и да(н) влѣкъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влѣкъ** (1442 *Cost.* II, 93).

***ВЛѢЧИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) тривати, продовжуватися: и дадо(х) его п(о)поу никїтѣ да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго и по съмрьти єго да є(ст) дѣца(м) єго оставши же дѣца(х) да є(ст) вноучѦто(м) єго и прѣвноучѦтомь дондєжє сѦ влѣчє(ть) сѣмѦ є(г) и корєнъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѦ влѣчє(ть)** (1401 *ЗКЄ*).

***ВМЕРТИ** *див.* ***ОУМЕРТИ.**

***ВМЕШКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* omieszkać) *(з заперечною часткою)* затримуватися: а запнсала есми по души єго князя небощика... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **бы... не вмешкала** (1401 *АкВАК* III, 2).

ВНИЗ *прийм.* (1) *(в род.) (виражає просторові відношення — вказує на напрям дії)* вниз, наниз (чим, по чому): а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по той сторони тылько грунтъ Почапынскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

В НИЗЪ *присл.* (1) вниз, наниз: Она поставила боѦр, моужей многих, которыи перед нами поведили: Ведаєм гораздо в границах и в соусєцстве по рєкоу Зєлвоу к Дєрєчиноу в низъ и в верх и тоє полє Малєєвскоє розъроблєно (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ВНИМАТИ *дієсл. недок.* (1) (кого від чого) *(не давати зробити що)* стримувати, здержувати: а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѦ кролѦ коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и нє дати имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

ФОРМИ: *інф.* **внимати** (1395 *Cost.* II, 613).

В НОЧИ, ОУНОЧІ *присл.* (6) уночі: Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сѫсє(ди) ижь ємоу в ночи конь украде(н) (XV ст. *ВС* 22 зв.).

ВНОУК *див.* **ОУНОУК.**

ВНОУКА *див.* **ОУНОУКА.**

ВНУКЪ *див.* **ОУНОУК.**

***ВНУЧА** *див.* ***ОУНОУЧА.**

ВНУЧКО *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... аже єсмо оумолвили и с пре(д)рєчеными паны и с коруны по(л)скоѦ, которыиже сѦ иснимали с нами, оу сєрєтѦ, на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ внучко с коутнѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **внучко** (1445 *Cost.* II, 729).

***ВНОУЧѦ** *див.* ***ОУНОУЧА.**

ВО *див.* **ВЪ.**

ВОБЄЛ *див.* **ОБЄЛ.**

***ВОВЕДЕНІЕ** *с.* (2) ◇ Воведеніє Богородиці (2) *(назва релігійного свята, також календарна дата)* введення богородиці: а писанъ у Печерскомъ монастырѣ мѣсяца ноємврія 21 на Воведеніє Богородица (!) въ лѣто 6906: индикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Воведеніє** (1398 *ДГПМ*).

***ВОВЄСЪ** *див.* ***ОВЄСЪ.**

! ВОВЛКОВЛЯНИНЪ *див.* **ВОЛКОВЯНИНЪ.**

***ВОВРУЧИИ** *див.* ***ВРУЧИИ.**

! ВОГ ⟨ВАГУ⟩ (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иєть гнєвъ о правдоу имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуце... а сказанїя бы чинилъ справєдливо (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. **ВАГА.**

! ВОГДАНОВИЧЬ *див.* **БОГДАНОВИЧ.**

ВОДА *ж.* (35) **1.** *(перев. у множині)* водні угіддя (16): а даємъ и дали єсмо со всѣми оужитки с лєсомъ, съ дубровами, с водою, и съ зѣмлєю и ставы (Краків, 1394 *Р* 54); а тия сєла дадошє прѣ(д) нами и на нашє вѣ(данїє) исполємь и съ лѣсомь и съ водою и съ въсѣмь прижитко(м) да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); а та(к) оузда(л) Ѧко самъ имѣ(л) и с полємъ и зємєлєю (!) и с луками и с водами и с рѣками и с луги и с гаи и с лѣсы и с дубровами и со вєсѣми (!) оужитъки што нининѣ (!) су(т) (Галич, 1418 *Р* 89); а имѣєть лєнько заруби(ч) тыє сєла дєржати вѣчно нєпорушо (!) Со всимъ што к ты(м) сєломъ прислушаєть С полми с нївами съ сєножатми съ водами с рєками с крыницѦми... и со всими оуходы и приходы (Житомир, 1433 *Р* 126—127); мы кнгиины олєкса(н)довѦ (!) наста(с)я кие(в)скаѦ ... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци к манастырю Сєргиєвоу, двѣ волости наши(х)... съ зємлѦми и(з) водами. С озєры и с рѣкамы, и с рѣчками и С потокы и(з) бобровыми Гоны (Київ, 1459 *Р* 174); продал єсми свое имѣнъе отъчистое и дедичное Подгайцн у Володимерскомъ повете своєю доброю волею... пану Василю Хребътовичу... с полми, и сєножатми, и с гаєм, и с дубровою, и с водами, н с потоки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

2. *(річка, потік)* вода (12): а хота(р)... до ди(л) нєг⟨рє⟩ще(м) оу могилоу та о(т) толѣ на краи ли⟨с⟩а... та до води ⟨оу ал⟩бина (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А хотарь тим вы-

шєписаниимь трєм сєламь по водоу Добровєцом долоу до оусти Коуцитнои, та пакь по водоу Коуцитнои гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

3. *(вміст водоймища)* вода (2): но коли панъ дробышь ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольєть, пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножѣтими своими о(т)мѣнити волбыревцє(м), какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); коли кн⟨ѧ⟩зю Сємену спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длѧ того абы нє было шкоды кнѧзю Сємену, штобы гораздо вода съшла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55);

в о д о ю (1) водним шляхом, водою: На Мощєницы нє надобе Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшего не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); п о в о д ѣ (4) водним шляхом, по воді: и по тои сторонѣ ставоу да оучинѣтъ жєрствило, и о(т) ста(в) доловъ проуто⟨мь⟩, о(т) оу⟨сєи⟩ тръ⟨го⟩вли, да є(ст) имъ въсє тоє мыто и по водѣ и по соу(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); яко да оутвръдим цръковъ... и съ оусими озєрами и гырлами и озєрками, и от Чєрлєного Кєшєнєва до дил Загорни... и съ митом и по соухоу и по водѣ (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вода** (1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 54, 55; 1470 *DIR«A»* 522); *род. одн.* **води** I (1428 *Cost.* I, 224); **воды** I (1446 *Cost.* II, 270); *дав одн.* **водѣ** (1448 *Cost.* II, 324; 1458 *BD* I, 8); *знах. одн.* **водоу** (1433 *Cost.* I, 359; 1453 *Cost.* II, 445; 1499 *BD* II, 163); *ор. одн.* **водою** (1394 *P* 54; 1404 *ГМ;* 1446 *Cost.* II, 270; 1493 *BD* II, 6; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *BD* II, 63); *місц. одн.* **по (на) водѣ** (1429 *Cost.* I, 258; 1448 *Cost.* II, 324; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); *ор. мн.* **водами** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1418 *P* 89; 1424 *P* 100; 1433 *P* 127; 1459 *P* 174; 1466 *AS* I, 60; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

Див. ще **ДОБРАѦ ВОДА.**

ВОДИТИ *дієсл. недок.* (3) ◇ в о д ы т и п о д в о д у (1) *(вид натуральної повинності селян)* давати підводу на вимогу правителя або феодала-землевласника (1): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чины(м)... ожє... дали (є)сми сє(с) на(ш) листь нашємоу монастирю... на то абн оуси и(х) людн... нєводыли по(д)водоу а такожє наши паркалаби о(т) нѣмца боу(д) кто боудеть о(т) на(с) (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); б ч о л а в о д и т и (1) *див.* ***БЧОЛА** [1]; п ч є л ы в о д и т и (1) *див.* ***БЧОЛА** [2].

ФОРМИ: *інф.* **водити** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1498 *ЧІАФ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби водыли** (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***ВОДИТИ СЯ.**

***ВОДИТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) *пас.* (перед ким) розглядатися: Мы бискупи ... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о тыч(и)н мѣсто... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **водила(с)** (1404 *P* 70).

Див. ще **ВОДИТИ.**

***ВОДИЧКА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали... єсми ємоу... воровєщи, и на ба(х)луи мє(ж) водичкою и мє(ж) дринжєщи єдно мѣсто о(т) поустини (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *ор. одн.* **водичкою** (1456 *Mih.* 213).

ВОДЛЄ *прийм.* (1) *(стч.* vedle, *стп.* wedle) *(з род.) (виражає модальні відношення)* відповідно (до чого, чому), згідно (з чим): Продал єсми имєнє... с людми, с полми... вынявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслуженыхъ и куплєных в зємъли тутошней волынской лєжачихъ водлє права посполитого и статуту великого князства литовского (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

Див. ще **ВОДЛУГ, ПОДЛЄ, ПОДЛУГЪ.**

ВОДЛУГ *прийм.* (4) *(стп.* według) *(з род.) (виражає модальні відношення)* відповідно (до чого, чому), згідно (з чим): winu sud'i swojemu wodłuh obyczaja zemskoho, zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); и мы во(д)лу(г) и(х) листу судового погорє(л)ски(х) жє в то(м) єсмо оправили и сє(с) нашъ листъ на то и(м) дали (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

Див. ще **ВОДЛЄ, ПОДЛЄ, ПОДЛУГЪ.**

***ВОДНЫИ** *прикм.* (6) ◇ б ѣ г и в о д н ы е (3) *див.* ***БѢГЪ** [1]; п о т о к и в о д н ы е (3) *див.* ***ПОТОКЪ** [1].

ФОРМИ: *ор. мн.* **водными** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *P* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ВОДОРАЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Про памет: Водорацкии вышей дани взѧл 100 судновъ и судно Индикъ 14 (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Водорацкии** (1496 *АЛРГ* 73).

ВОДОТЫИНЪ *ч.* (1) *(назва села у Київській землі)* Водотиїв: Сєло водотыинъ а в томъ сєлє дєвєть слоу(г) ко(н)ми слоужать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **водотыинъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***ВОДОХРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва релігійного свята, також календарна дата)* водохрещі: писанъ листъ оу сочавѣ, оу нѣдєлю, на канунѣ водохрщь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608).

ФОРМИ: *род.* **водохрщь** (1393 *Cost.* II, 608).

***ВОДЫНСКИИ** *прикм.* (7): што пє(р)во сєго стоѧли пєрє(д) нами очивисто вправє зємѧнє дороги(ц)кии воды(н)ски(и) с погорє(л)скими (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **воды(н)ски(и)** (1495 *ВМЗД*); *дав. одн. ч.* **воды(н)скому** (1495 *ВМЗД*); *наз. мн. ч.* **воды(н)ски(и)** (1495 *ВМЗД*).

***ВОДЫТИ** *див.* **ВОДИТИ.**

***ВОЄВАНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ш к о д а в о є в а н н а я *див.* **ШКОДА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **воєваную** (1433 *P* 121).

***ВОЄВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) сплюндрувати, спустошити: а на(ш) господаръ, кролъ, о(т)поустилъ намъ тотъ гнивъ, що о(т)цъ нашъ, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю и снѣти(н) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **воєвалъ** (1435 *Cost.* II, 687).

ВОЄВОДА, ВОЄВОДѢ *ч.* (1639) **1.** *(титул правителів Молдавського князівства та його синів)* воєвода (1558): Влодиславу... кролю польскому... оусєсєрд(є)ч(н)є (!) поклонѧниє о(т) пєтра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678); а тижь коли бы которыі нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); такжє коли ми бгъ поможе(т) ку моєи отнинѣ буду господарємъ и воєводою... слубую и сєи листъ на сєбє даю, ажє хочю тымъ лєпѣи служи(т)... кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы... вызнаваємь... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такожє иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); а нєприѧтєлѧ нашого ильи воєводѣ оу єго зємли противъ насъ нє дєржати, а намъ такожъ нєприѧтєлѧ ильи воєводы, оу нашои зємли, противъ єго нє дєржати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а на то єстъ вѣра господствами романа воєводы вышєписаннаго, и вѣра въсѣхъ боѧръ молдавскыхъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); Korol Jeho Miłość s twoimi predki perwymi woiewodami, mieli pryiatelstwo i lubow (Вільна, 1494 *BD* II, 388); а на то єсть вѣра нашєго г(сд)ва вышєписаннаго, мы стєфана воєводы, и вѣра прѣвъзлюбленнаго сїа г(сд)ва мы, богдана воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(у Польському королівстві і Литовській державі намісник короля або великого князя)* воєвода (81): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *P* 6); А на

то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ землѣ... панъ воєвода лвовскии блотишовскии соцкии юско (Львів, 1368 *P* 16); A pritomo byli tyje swetkowe kniaź Fedor wojewoda Łuckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a Łuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски панъ Ѧшко тарновьскии панъ ликоза воєвода панъ гофмистръ крщнъ (Краків, 1394 *P* 54); а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскии панъ гѣрко панъ андриѧшь (Коломия, 1398 *P* 57); а дасть ли ми коро(л) єго мїсть и потвердє(т) (!) держѧниє прореченыхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и Ѧзъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д) а ни бурькрабъ а никоторого старьшего по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣрє(н) быти королєви (Кременець, 1434 *P* 131); А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичь, Тышко братъ єго... Данило, воєвода Грушовскій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); И на(д)то єщє θє(д)ко сла(л)ся на пна миколая радивиловича воєводоу виленъского канъцлєра нашого (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воєвода, воєвода, wojewoda** 735 (1352 *P* 6; 1390 *P* 176; 1400 *P* 60; 1421 *Cost.* I, 141; 1443 *P* 145; 1468 *BD* II, 300; 1470 *BD* II, 309; 1484 *BD* I, 282; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **воєво(д)** 54 (1388 *P* 36; 1404 *P* 69; 1435 *Cost.* II, 694; 1448 *Cost.* II, 359; 1458 *BD* I, 20; 1470 *BD* I, 140; 1479 *BD* I, 223; 1486 *BD* I, 289; 1491 *BD* I, 451; 1497 *DC* 8 і т. ін.); **воєводѣ** 1 (1435 *DIR«A»* 465); *ск. н.* **воє(в)** 3 (1496 *ВМФКС;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *ВФ*); ! **во** 2 (1495 *ВК;* 1499 *ГОКІР*); *род. одн.* **woiewody, воєводы** 384 (1388 *ZPL* 108; 1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* I, 56; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *Cost.* I, 361; 1447 *Cost.* II, 273; 1468 *BD* II, 306; 1479 *Cost. S.* 98; 1490 *BD* I, 398; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **воєводи, воєводі** 254 (1400 *Cost.* I, 27; 1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 218; 1438 *Cost.* II, 26; 1456 *BD* I, 456; 1460 *Cost. S.* 34; 1475 *BD* I, 203; 1489 *BD* I, 367; 1494 *BD* II, 37; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **воєво(д)** 78 (1388 *SL* 678; 1411 *P* 77; 1432 *Cost.* I, 331; 1442 *Cost.* II, 93; 1452 *Cost.* II, 759; 1468 *BD* I, 126; 1472 *BD* I, 177; 1490 *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); **воєводѣ** 18 (1429 *Cost.* I, 242; 1433 *Cost.* I, 353; 1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 60; 1441 *DBAc* 37; 1442 *Cost.* II, 719; 1443 *BAM* 41; 1448 *ДГПР;* 1460 *Cost. S.* 41; 1467 *BD* I, 121; 1473 *BD* I, 181 і т. ін.); *род. зам. наз.* іо олєксандрь **воєводы** 2 (1400 *Cost.* I, 36; 1442 *Cost.* II, 87); *зам. місц.* при **воєводы** 1 (1435 *Cost.* II, 695); *дав. одн.* **воєводѣ** 18 (1411 *P* 77; 1433 *P* 125; 1435 *Cost.* II, 679; 1442 *Cost.* II, 719; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1479 *DC* 11; 1480 *DC* 11; 1497 *DC* 12; 1499 *BD* II, 422 і т.ін.); **воєводє** 15 (1435 *Cost.* II, 689; 1442 *Cost.* II, 719; 1481 *BD* II, 358; 1487 *РИБ* 434; 1490 *ЗХП;* 1493 *ОПВВ* 152 зв.; *ПОСВВ* 151 зв.; 1495 *ВМБС;* 1496 *АЛРГ* 72 і т. ін.); **воєводи, воєводі** 6 (1435 *Cost.* II, 682; 1499 *BD* II, 420, 422, 423); **воєво(д)** 3 (1388 *P* 37; 1411 *P* 77); **воєводови** 1 (XV ст. *НРРГ*); **воєводы** 1 (1435 *Cost.* II. 679); *ск. н.* **во** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *зам. род.* снь Стєфан **воєводє** (1497 *Gh. S.* 6); *знах. одн.* **воєводоу** 13 (1395 *Cost.* II, 610; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *P* 125; 1436 *Cost.* II, 706; 1455 *Cost.* II, 770; 1462 *BD* II, 289; 1467 *BD* II, 298; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 422; *ВФ* і т. ін.); *зам. ор.* ! нашим **воєв(о)доу** 1 (1462 *BD* II, 289); *ор. одн.* **воєводою** 20 (1400 *Cost.* II, 619; 1433 *P* 123; 1435 *Cost.* II, 689; 1442 *Cost.* II, 718; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 228; 1462 *BD* II, 289; 1496 *ОПВВД;* XV ст. *ВС* 33 зв.; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); *місц. одн.* при **воєводѣ** 2 (1370 *P* 18; 1437 *Cost.* II, 709); пры **воєводє** 1 (1496 *ПСВВ*); при **воєводы** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн.* **воєводы** 7 (1395 *Cost.* II, 610; 1433 *P* 121, 122; 1455 *Cost.* II, 774; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1462 *BD* II, 289); *зам. род.* о(т) иліаша и о(т) стєфана **воєводовє** 1 (1500 *Cost. S.* 234); *род. мн.* **воєводъ, воєвод, воєводь** (1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 663; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 283, 285; 1496 *ПСВВ* 192); *дав. мн.* **воєводамъ** (1433 *P* 123, 124; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1498 *BD* II, 412); *знах. мн.* **воєводъ** (1395 *Cost.* II, 613); *ор. мн.* **воєводами, woiewodami** (1395 *Cost.* II, 613; 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *BD* II, 407); *місц. мн.* при **воєво(д)** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще **ВОЄВОДЪ.**

ВОЄВОДИНЪ *прикм.* (9) воєводин: мы панове и боѧрє землѣ молдав(с)кои, па(н) михаль, бра(т) воєводинъ, па(н) бра(т)лъ ѧтєду(л)... слюбуюмъ и слюбили єсми... вєлєбному кролєви. володиславу... вєрнымъ быти и помагати... противъ кролѧ оугорьского (Сучава, 1395 *Cost.* II 612); А сє мы панъ янъ боучацкии исъ литвинова вызнава(м) то симъ листомъ нашимъ... аже што коли єсми имали мєжи нами мєрзѧчку и с паномъ Михаиломъ канцлѣрємъ Алєксандра воєводины(м) и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѧгиню илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии... и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII. фотокоп.); и мы ты(х) прывилєю(в) на обє стороне выслоухали и свєдєцтва пна воєводина а пана юрьєва (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **воєводинъ** (1395 *Cost.* II, 612; 1443 *Cost.* II, 119); *род. одн. ч.* **воєводина** (1443 *Cost.* II, 141); *ор. одн. ч.* **воєводины(м)** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *знах. одн. ж.* **воюводин** 1 (1442 *Cost.* II, 419); ! **воєводиноую** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *наз. мн. ж.* **воєводины** (1456 *DIR«A»* 511); *знах. мн. с.* **воєводина** (1499 *ВФ*).

***ВОЄВОДИЧЪ** *ч.* (1) син воєводи: Стояли пєрє(д) нами очєвисто жалова(л) намъ писаръ нашъ наместъникъ Стоклишъски(и) θєдько григоръєвичъ на воєводича троцкого на пна о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупаєтьcя въ єго ловы любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **воєводича** (1499 *ВФ*).

***ВОЄВОДСТВО** *с.* (1) ◇ с ѣ с т и н а в о є в о д с т в ѣ *див.* **СѢСТИ.**

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воєвод(с)твѣ** (1395 *Cost.* II, 612).

ВОЄВОДЪ, ВОЄВОДЬ *ч.* (54) *(титул правителів Молдавського князівства та його синів)* воєвода: Печать Іо Олєксандр Воєводь Г⟨оспод⟩ин землѣ Молдавскої (Сучава, 1401 *RIR* 45); а на то є(ст) вѣра нашєго гп(д)ва вышєписа(н)наго мы бо(г)дана воєвода (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); а на то є(ст) вѣра нашєго г(сд)ва вишєписа(н)наго. ми стєфана воєво(д)а (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воєводь, воєводь** 2 (1401 *RIR* 45; 1455 *Nic. Doc.*); *зам. род.* а на то ⟨є(ст)⟩ вѣра... Стєфана **воєводъ** 2 (1451 *Cost.* II, 400; 1454 *Cost.* II, 509); *род. одн.* **воєвода, воєво(д)а** 46 (1428 *Cost.* I, 209; 1436 *Cost.* I, 468; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1470 *BD* I, 147; 1480 *BD* I, 241; 1486 *DC* 144; 1490 *DC* 148; 1493 *BD* II, 15; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **воєводоу** 3 (1430 *Rev.* 397; 1480 *BD* I, 239); *ор. одн.* **воєводом** (1470 *BD* I, 148).

Див. ще **ВОЄВОДА** 1.

ВОЄВОДѢ *див.* **ВОЄВОДА.**

***ВОЕННЫИ** *прикм.* (1) військовий: а онъ намъ маєть... службу военную отправовати (Луцьк, 1438 *P* 141).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **воєнную** (1438 *P* 141).

ВОЖДЫ *див.* **ОУЖДЫ.**

ВОЖИКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а свѣдковє на то... панъ мичко кухмистръ вожикъ иныхъ много было при томъ добрыхъ люди (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вожикъ** (1399 *P* 59).

***ВОЗДАНІЄ** *с.* (1) (*цсл.* възданиє) юридична передача маєтку: а тєжь пєрє(д) тымї паны имєнїя вѣлїкая бывають, воз(д)ано такоє воз(д)анїє иньшїи жалобы вєликый имають бытї въ прошєнїю книгы зємьскы пїсаны (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воз(д)анїє** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще ***ОУЗДАВАНЪЄ.**

Пор. ***ВОЗДАТИ.**

***ВОЗДАТИ** *дієсл. док.* (3) (*цсл.* въздати) (що) юридично передати: мы сказоуємь, по смрти мужьнє, жєнє только вѣно оузѧ(т) а остатокъ всєго имєнїя дѣтємъ воздасть (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **воздасть** (XV ст. *ВС* 39; *СЯ* 40); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **воз(д)ано** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ВОЗИТИ, ВОЗЫТЫ *дієсл. недок.* (14) 1. (кого, що) возити (4): и тако(ж) щобы нє давали мыто и(х) возовє, коли имє(т) возити мє(д) о(т) бохотина (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508); И мы пытали пани Михайловоє, по чомоубы она оу поущоу за рєкоу оуєжджала... дєрєво возила на оселєнє (Луконица, 1478 *AS* III 17); абы нє платили... мыто... ни от єдиной тръговли; развѣ которіи боудоут возити рибоу он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

2. (чого і без додатка) *(повинність)* доставляти натуральну данину (6): ни на млі(н) да нє робѣтъ... ни вино да нє возѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); Мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнитом.— *Прим. вид.)* ожє тот истини *(в ориг.* истиних.— *Прим. вид.)* нашъ митрополит кир Тарасиє от Романова тръгоу даємъ и дали єсми сєс лист наш оусим єго людєм... а они да имают от нас вєликою тарканство и вєликою слобозию... и да нє даст нам ни илиш... ани бочки да нє возѧт (Сучава, 1466 *BD* I, 95);

повозъ возити (1) *див.* ***ПОВОЗЪ;** подводу возити (1) *див.* ***ПОДВОДА.**

3. (чим) *(через ріку)* перевозити (2): а на перєвози от воза, илї от нємєцких илї от ормєнских по чєтири гроши, алє коли имоут возити поромомь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а на перєвозы от воза, или от нємєцкых или ормєнскых по чєтири гроши, алє коли имоут возыты поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **возила** (1478 *AS* III, 17); *майб. 3 ос. одн.* **имєтъ возити** 1 (1448 *Cost.* II, 314); **имє(т) возити** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *3 ос. мн.* **боудоут возити** 1 (1495 *BD* II, 64); **имоут возити** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **имоут возыты** 1 (1460 *BD* II, 275); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы возили** (1448 *DIR«A»* 491); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... возѧтъ, возѣтъ** 4 (1438 *DBAc* 28; 1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 492; 1458 *ПГСММЦ*); **да... возѧт** 1 (1466 *BD* I, 95); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **вожоиа** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ВОЗЛЮБЛЄННЫИ** *див.* **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

***ВОЗНЄСЄНЬЄ** *див.* **ВЪЗНЄСЄНЇЄ.**

***ВОЗНИИ** *прикм.* (1) ◇ дроумъ возниии *див.* **ДРУМЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **возним** (1473 *BD* I, 183).

***ВОЗНИКЪ** *ч.* (2) (*стп.* woźnik) запряжний кінь: продал єсми тоє имєнє Дажєв п(а)ну Фєдору Оножку Витонизкому за двєстє коп широкихъ грошєй монєты чєскоє и за кожух бобровый сукномъ порѣпрыяномъ (!) крытый и за два возники сєрыє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); мы оуставлѧє(м) и(ж) такая нєвѣста имѣєть изостать прї жївотїнѣ и прї винѣ и прї вознико(х) которыми вожона прї моужи, вынѧвъши кони оу цєнє трє(х) гривєнъ, которыи(ж) то на дѣ(л) поидоуть то оудовє с тымі дѣтъками (XV ст. *СЯ* 40—40 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн.* **возники** (1475 *AS* I, 72); *місц. мн.* **прї вознико(х)** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ВОЗОВАѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Кн(ѧ)зю Сємѣну Избаразкому, брату моєму мѣншому достал сѧ Ивачовъ... а Возовѧ (Вишнївець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Возовѧ** (1482 *AS* I, 80).

***ВОЗОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Возовъ потокъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* И єщє ємоу потвєрдили єсми сєло на имѣ Нєжєщи на Возовѣ потоцѣ, що их коупил от Тадора Фофыша (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на Возовѣ** (1459 *BD* I, 32).

ВОЗОК *ч.* (1) візок: абы нє платили... мыто... ни от єдинои тръговли; развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу, а от єдин возок також єдноу рибоу, дроуго нищо (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от єдин **возок** (1495 *BD* II, 64).

***ВОЗРѢТИ** *дієсл. док.* (37) (*цсл.* възрѣти) 1. (на що) зглянути (33): Мы кнѧ(з) Фєдоръ любортови(ч) знаємо чинимъ симъ нашимъ листомъ кто коли на нь возри(т) или пакъ оуслыши(т) ажє ґ(с)дрь нашь король пол(с)кии... и єго кролєвѧ... дали ми зємлю (Віслиця, 1393 *P* 50—51); мы стєфанъ воєвода зємлѣ молдав(с)кои знаємо и чинимъ симъ нашимъ листомъ, кто нань коли возрить... ажъ изъ бжьєю помочью вєлєбного кро(л) влодислава... сѣли єсмь на воєвод(с)твѣ зємли молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки... чинимы знаємо симъ нашимъ листомъ кто ко(л) на(н) возри(т) или па(к) оуслыши(т) ажє слуга нашь вєрныи па(н) ходко чємєрєви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *P* 59); мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ каждому доброму... хто на нь возрить... ижє... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю... сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); мы, вєликий княз Алєксандро... чинимъ знаменито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ кождому доброму хто на н воизрит... даємъ и дали єсмо єму имєнє у Перемилскомъ повєтє (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17); Мы панъ моужыло боучацски... Вызнаваємъ симь нашымъ листомъ каждомоу... кто на(н) возри(т) или єго чтоучы оуслышытъ и(ж)... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин 1454 *P* 162—163).

2. (на що) *(врахувавши що)* зглянутися (4): мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... возрєвшє єсмо на на (!) єго вѣрноую службу... оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 53—54); мы возрѣвши на єго вєрну службу... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво (Львів, 1399 *P* 59); Władislaw Bozey milosthi korol polski... Czyniemy znamienitho... aze dale iesmo sluze naszimu chodkowi szelo na imie Jermolinczi na ricze Werchuszicze v Smotriczkoi wołosthi, woirziwszy (!) na ieho wiernuiu szluzbu (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* cz(i)om... **wozriły** 1 (1395 *GL* 166); *майб. 3 ос. одн.* **возрить** 15 (1394 *P* 53; 1395 *Cost.* II, 611; 1401 *P* 64; 1404 *Cost.* II, 625; 1415 *P* 86; 1433 *P* 118; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *АкЮЗР* I, 18 і т. ін.); **возри(т)** 5 (1393 *P* 50; 1399 *P* 59; 1404 *P* 69; 1411 *P* 76; 1454 *P* 162); **возрит** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1444 *AS* I, 39; 1446 *AS* I, 42; *AS* III, 5); **возритъ** 3 (1402 *Cost.* II, 621; 1438 *P* 140; 1445 *Cost.* II, 728); **возрыть** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **воизрит** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **wozdryth** 1 (1395 *GL* 166); **! woyrzith** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **! возрь** 1 (1401 *P* 65); *дієприсл. перед.* **возрѣвши** 1 (1399 *P* 59); **! woirziwszy** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **возрєвшє єсмо** 1 (1394 *P* 54).

Див. ще ***ВЗОЗРѢТИ, *ПОЗРѢТИ, *ОУЗРѢТИ.**

***ВОЗЪ** *ч.* (76) віз (67): A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y s płathi, y z dochodi... y z mythom... od kozdoho woza po hrosik, a ys kupieczkich wozow po dwa hrosziki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); Въ Хотячевѣ одъ накладного возя (!) по грошу давать, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); сєго ради ни єдинь нашь бояри(н) или мытни(к) да нє имаю(т) нигдє позабавити монастирски возове ни оу чє(м) ни сучавски мытници (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523);

нѣмєцкии возъ (4) *див.* ***НѢМЄЦКИИ;** ормѣнскии возъ (4) *див.* **ОРМЕНЬСКИИ;** фоурманскии возъ (1) *див.* ***ФОУРМАНСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **воза, woza** 45 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 274 275; *DIR«A»* 515 і т. ін.); ! **возя** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. одн.* **во(з)** 1 (XV ст. *BC* 30); *зам. місц.* не имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои **возъ** 1 (1408 *Cost.* II, 632); *місц. одн.* **на вози** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **на возѣ** 1 (1434 *Cost.* II, 669); **на возы** 1 (1460 *BD* II, 275); *наз. мн.* **возовє** 3 (1454 *Cost.* II, 508); **вози** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *зам. род.* ис ти(х) три **возы** 1 (1453 *ПГОВ*); ис ти(х) вишепи(с)ны(х) два **возы** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *род. мн.* **возовъ, wozow** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1429 *DIR«A»* 455; 1454 *Cost.* II, 509); **возъ** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *знах. мн.* **возы** 7 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1448 *ДГПР;* 1453 *ПГОВ;* 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **вози** 3 (1446 *DIR«A»* 485; 1454 *Cost.* II, 513); **возовє** 1 (1470 *DIR«A»* 523); *ор. мн.* **возы** (1453 *ПГОВ*); *місц. мн.* **оу возо(х)** (1454 *Cost.* II, 513).

ВОЗЫТЫ *див.* **ВОЗИТИ.**

ВОЙДАТОВИЧЬ, ВОЙДАТОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* А при том были рада н⟨а⟩ша: кн⟨А⟩зь Михайло Васильєвич... а пан Юшко Войдатович (Луцьк, 1451 *AS* I, 44—45); А при томъ были свєтки рада наша кнзь михайло васильєвич... А панъ юшко войдатовичь (Луцьк, 1452 *P* 161).

ФОРМИ: *наз. одн.* **войдатовичь** 2 (1451 *P* 157; 1452 *P* 161); **Войдатович** 1 (1451 *AS* I, 45).

ВОЙДИЛО *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свєтки наша рада: архимандритъ печєрский Аврамєй... а панъ Петръ Войницкий, а панъ Войдило, а пан Гринко Сурвиловичь (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Войдило** (1437 *AS* I, 34).

***ВОИЗРѢТИ** *див.* ***ВОЗРѢТИ.**

ВОИКА[1] *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг.* Войко): мы алєксандръ воєвода... дали єсми томоу стому... монастырю челѣди циганскыи на имѣ наноу(л)... воика и раду(л) (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); и єщє єсми потвєпотвердили (!) нашємоу монастирю оуси монастирски цигане на имѣ сны владови наноуль и братїа єго воика и михоулъ и съ челѣ(д)ми своими (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воика** 2 (1453 *DIR«A»* 503; 1470 *DIR«A»* 522).

Див. ще **ВОИКО.**

ВОИКА[2] *ж.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Войка): Тиж єсми ємоу дали и потвєрдили одного циганина на имѣ Лаль, щоже он коупиль т⟨ого⟩ циганина от Воика, дочка пана Понича старого (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Воика,** дочка пана Понича (1480 *BD* I, 243).

ВОИКО *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Войко): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврѣдили єсмо имъ оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєла на кородѣ... гдє бы(л) воико и щєфоуль (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воико** (1448 *Cost.* II, 324).

Див. ще **ВОИКА**[1].

ВОИКЫИ *прикм.* (1) мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прАд нами... слоуга наш Ивоуль, сынъ Воикыи... и продал свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Воикыи** (1499 *BD* II, 160).

Пор. **ВОИКА**[1].

***ВОИЛОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнА(з) двдъ дмитриєви(ч)... кгирдиви(д) бѣликъ снъ єго сємє(н) воилови(ч) гриць с брато(м) стєпано(м)... чинимы знамєни(т) всимъ которы(м) того трѣба како кєды в то врємА коли кнА(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє... володиславу... королєви польскому... слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) зємлАнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воилови(ч)** (1388 *P* 38).

! **ВОИМУЮЧИ** *див.* ***ВЫИМОВАТИ.**

ВОИНА[1] *ж.* (35) війна: а иматъ мишь служити кролєви стрѣльцємъ на каждую воину (Перемишль, 1390 *P* 176); А с того на(м) Имаю(т) слоужити И наши(м) Намѣстко(м) В. ма стрѣлцєма На заволаноую воиноу яко инии зємлАнє слоужа(т) (Луцьк, 1445 *P* 148); Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, нам, зємлѣм нашим молдавскым нѣкотора потрєбизна знакомита, яко валка алибо воина с Татары, алибо инших наших нєприатєли... а то бы... имаєт єго милостъ дєн и мѣсцє отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воина** (1462 *BD* II, 285); *знах. одн.* **воиноу, воину** 32 (1390 *P* 176; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1445 *P* 148; 1458 *ОЖДМ;* бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 92 зв.; XV ст. *BC* 12, 27 зв.; 1488 *РИБ* 424 і т. ін.); **во(и)н** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *місц. одн.* **на войнє** (XV ст. *BC* 12).

ВОЙНА[2] *ч.* (2) *(особова назва):* А при том былъ княз Михайло Сенъкгушковичъ... панъ Война Немѣричъ (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Война** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ВОИНАВА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а (є)щє єсми дали ємоу на воинавѣ половина сєло (!) гдє є(ст) пашко ватаманъ (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воинавѣ** (1445 *DIR«A»* 483).

***ВОИНАВКА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму оу нашєи зємли... єдно мѣсто о(т) пустини на воинавцѣ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воинавцѣ** (1435 *Cost.* I, 403).

ВОИНЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* воина): мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тотъ истинны слоуга наш, вѣрни панъ ивоул воинєскоул, слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1460 *Cost. S.* 40—41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воинєскоул** (1460 *Cost. S.* 41).

ВОИНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм ми выдѣвшє єго право и вѣрною слоужбо (!) до нас... дали и потвєрдили єсмы єго правою отнина. сєло на имѣ воинєщїи (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41).

ФОРМИ: *наз.* **воинєщїи** (1460 *Cost. S.* 41).

ВОИНИКОУЛ *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* воина): а четврътаа част от того сєла да єст плємєникоу их Мирчи Поурчєлоу соурларюл, сыноу Станин(оу), и плєминники єго Доброиноу воиникоул (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воиникоул** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **воиникоул** (1495 *BD* II, 53).

***ВОЙНИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Войнин: А тые, господару, земяне всн тоежъ отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло войнина отреклнся (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *род. одн.* **войниа** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ВОИНИЦКИИ *ч.* (4) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски... па(н) миколаи воиницки(и) па(н) творИАнъ подчАши(и)... чинимы знаємо симъ нашимъ листо(м)... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны мєжи панєю Адвигою отиною пнлєцкою и єи дѣвкою алжбѣтою с другоѣ строны о волость о залєсиє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Меднка, 1404 *P* 69—70); Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскин збыкгнѣвъ краковскии... домаратъ воиницкии вАнценцъ съ шамотулъ мєжирѣцкии... слюбуємы и записуємы сА стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); А при том были свєтки наша рада: архимандритъ печєрский Аврамєй... а пан Петръ Войницкий (Київ, 1437 *AS* I, 34); а при то(м) были свєдоки наша рада, а па(н) мониви(д) староста подольскии и кремєнєцкии... а па(н) я(н) воиницкии староста луцкии и олєскии (Луцьк. 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воиницкии, Войницкий, воиницки(и)** (1404 *Р* 69; 1433 *Р* 122; 1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138).

***ВОИНЪ** *ч.* (1) *(вид повинності)* військова земська служба: а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни Ѧловицѣ платити (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **воина** (п. 1349 *Р* 4).

ВОИНѢГОВЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* воинѣгъ): мы, Стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истинныи слуга наш Микъ Воинѣговъ служилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1435 *МЭФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воинѣговъ** (1435 *МЭФ*).

! WOYRZITH *див.* ***ВОЗРѢТИ.**

! WOIRZIWSZY *див.* ***ВОЗРѢТИ.**

***ВОИСКА**[1] *ж.* (2) (*болг.* войска, *серб.* војска) військо: тако слюбили нам, Стєфаноу воєводи, оборонити нас завжды и зємлю нашю зємлю молдавскоую от чъсарѣ тоурєцкого и от єго воиски (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн.* **воиски** 1 (1499 *BD* II, 423); **воиске** 1 (1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***ВОИСКО**[1].

***ВОИСКА**[2] *ж.* (1) війна: А пак коли оусхочєт наияснѣишіи Владислав, крал оугръскіи и чъскіи... и прєрєченіи наияснѣишіи Ян Олбрахть, крол полскіи... и оучинѦт воиска и, из божїєю помощїю, поидоут сами своими парсоунамы... на тоурєцкого чъсарѣ и на єго зємли и тогды наияснѣишіи Владислав... имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *знах. мн.* **воиска** (1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***ВОИСКО**[2].

***ВОИСКО**[1] *с.* (4) військо (2): а мы имаємь вѣрно и знамєнито єго мл(с)ти слоужити и воиско єго мл(с)ти на помо(ч) давати (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); А пан наш наимилостивѣишіи корол и Короуна имаєт нас оборонити и остєрєчи и послы своими и ороужиємь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

оу воискоу ходити (2) виконувати військову повинність: ни вино да нє возѦтъ тоты лю(дї)... ни оу воиско да нє ходѦ(т), николи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492); И дали єсмы тым сєлам вишеписанним сєс лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан... ни оу воискоу да нє ходѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *знах. одн.* **воиско** (1453 *Cost.* II, 492; 1455 *Cost.* II, 774); *місц. одн.* **оу воискоу** (1475 *BD* I, 200); *ор. мн.* **воисками** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***ВОИСКА**[1].

***ВОИСКО**[2] *с.* (5) війна: да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу... ни вино да нє возѣтъ, ии на воиско и нїколи да нє ходѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); а на воиско то кто да идоу(т) тоти люди прилучитсѦ самому г(с)вами ити на воиско тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **воиска** (1447 *Cost.* II, 289); *знах. одн.* **воиско** 2 (1444 *Cost.* II, 207; 1458 *ПГСММЦ*); **! воску** 1 (1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще ***ВОИСКА**[2].

***ВОИСЛАВИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Кръстина, дочка Воиславина, и сєстричича Кръстинина НастасїѦ... и дали господствоу мы три сєла на Добровєць (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Воиславина** (1499 *BD* II, 162).

ВОЙТ *див.* **ВОИТЪ.**

ВОИТЄКЬ *ч.* (6) (*особова назва, стп.* Wojtek, *пор.* Воитѣхъ): тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлєвая сно(м) с прибко(м) уздала пол сєла сулимова воиткови по своєи дчєри а по прибковє сєстрє по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воитєкь** 2 (1412 *Р* 81); **! воитє** 1 (1412 *Р* 81); *дав. одн.* **воиткови** (1412 *Р* 81); *знах. одн.* **воитка** (1412 *Р* 81); *місц. одн.* **на воитку** (1412 *Р* 81).

Див. ще **ВОЙТКО.**

***ВОИТЄХ** *див.* **ВОИТѢХЪ.**

***ВОИТИ** *дієсл. док.* (2) увійти: И пани вошла въ клѣть со мною посполу (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Тѣ(ж) оуставлѦємь хто скоимъ имєєть граніцю о лѣ(с) а войдѣ(т) чєрє(с) граніцю оу лє(с), а то(т) єго застанєть, має(т) оу нєго оузѦ(т) за первоє застатьє сокироу а въ дроугоє застанѫт любо мѦтєль а любо соукню (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **вошла** (1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **войдѣ(т)** (XV ст. *ВС* 37).

ВОИТИН *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и дали... єсми... монастироу от Поутнои... оуси цръкви и с попи... на имѣ цръкви оу Соучавскои волости... г҃ цръков от Воитин с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Воитин** (1490 *BD* I, 419).

ВОЙТКО, ВОИТОКО *ч.* (4) (*особова назва, стп.* Wojtek, *пор.* Воитѣхъ): А при томъ были свѣдци... панъ Клементъ Вислицкій, панъ Войтко, Судомирскій судья (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м҃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а тому свѣдъци... панъ фрѦнєцикъ борєшєниць воитоко пана старостинъ бра(т) никлєсъ (Галич, 1418 *Р* 89); А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаемъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Войтко, воитко** 3 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1412 *Р* 81; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **воитоко** 1 (1418 *Р* 89).

Див. ще **ВОИТЄКЬ.**

***ВОИТКОВЪ** *прикм.* (3): а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєлъ... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м҃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **воитковь** (1412 *Р* 81); *знах. одн. ж.* **воиткову** (1412 *Р* 81); *дав. мн.* **воитковымь** (1412 *Р* 81).

Пор. **ВОИТЄКЬ, ВОЙТКО.**

***ВОИТОВЪ** *прикм.* (2) війтів: тогды панъ данило приида прєд насъ и тѦгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворище о пысковича... и положили прєд нами кролєвьскоє привильє воитово и оуздавалныѣ листы (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на воитовѣ** (1411 *Р* 79); *знах. одн. с.* **воитово** (1411 *Р* 79).

***ВОЙТОВЪСТВО** *с.* (1) територія міського або сільського самоврядування, підлегла війтові: Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского и Литовижъского на войну не ходити до его живота ни со однымъ старостою Луцъкимъ (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

ФОРМИ: *род. одн.* **войтовъства** (1488 *РИБ* 424).

ВОИТОКО *див.* **ВОИТКО.**

ВОИТЪ, ВОЙТ, ВОІТЪ *ч.* (33) (*стп.* wojt, *свн.* voget, *лат.* vocatus, advocatus) *(у містах на німецькому праві голова місцевого самоврядування і міського суду)* війт: а сє зємлѦнє панъ ходько быбєльскии... панъ воитъ пєрємышльскии (Перемишль, 1359 *Р* 10); а то свѣдци мѣстичи панъ кнєфль михно воитъ ярославьскии (Львів, 1370 *Р* 18); а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѦтиньскии... панъ хролъ варвариньскии воронко воитъ коломыискыи рускии (Коломия, 1398 *Р* 57); а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)ва ми и былъ на(ш) митрополи(т), ки(р) ѳєо(к)тистъ... и па(н) тадоръ сюлжарю, па(н) сєркизы воитъ о(т) со(ч)вѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583); и тєжъ просилъ єсми пана войта Володимерского Федка Лудовича, штобы печать свою прыложилъ къ сему моему листу, и панъ войтъ печать свою прыложилъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а про лѣпшою твєрдость я макси(м) би(л) чоло(м) п҃(н)оу воитоу и боурмистро(м) и рѦдца(м) штобы и(х) мл҃(с)ть приложи(ли) пєча(т) мѣстицкоую к сємоу листу (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воитъ, воит, вои(т), воітъ, woith** (1359 *Р* 10; 1370 *Р* 18; 1390 *Р* 176; 1398 *Р* 57; 1400 *Р* 61; 1413 *GL* 48; 1418 *Р* 89; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *Cost.* II, 583; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1490 *AS* I, 92; 1496 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *род. одн.* **войта** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *дав. одн.* **воиту, воитоу** (1488 *РИБ* 424, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн.* **воита** (1411 *Р* 79; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1495 *АЛМ* 88); *ор. одн.* **воитомъ** (1411 *Р* 89); *місц. одн.* **на воитѣ** (1411 *Р* 79).

ВОЙТѢХЪ *ч.* (8) (*особова назва, стч.* Vojtěch, *стп.* Wojciech, *лат.* Adalbertus): А при томъ были панове рада наша: князь Войтѣхъ, бискупъ Виленскій... панъ Петръ Яновичъ и ины⟨е⟩ панове, маршалки нашы (Вільна, 1495 *РИБ* 621); Пры (том) бы(ли) кн(з) во(и) би(с) ви(л) а воє(в) ви(л)... и вси панове рада (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Войтѣхъ** 1 (1495 *РИБ* 621); **Вой⟨тє⟩х** 1 (1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **во(и)** 1 (1499 *ВФ*); **Вт.** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *знах. одн.* **во(и)тєха** (1496 *ПДВКА; ПДСВВ; ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **Войтєхомъ** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще **ВОИЦЄХЪ.**

***ВОЙТЯНЬЕ** *с.* (1) ⟨?⟩: Нине пакъ для нашего брацства, какъ наше слово почастовавше, намъ отъ васъ войтянье вчинишъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *знах. одн.* **войтянье** (1484 *РИБ* 351).

ВОИЦЄХЪ *ч.* (2) (*особова назва, стп.* Wojciech, *лат.* Adalbertus): Мы воицєхъ з б҃жиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... воицєхъ з малого ланчицкии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воицєхъ** (1433 *Р* 122).

Див. ще **ВОЙТѢХЪ.**

WOICZICZ *див.* **ОТЧИЧ.**

ВОІТЪ *див.* **ВОИТЪ.**

ВОКНО *с.* (3) отвір соляної шахти (1): А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь... и со всѣми доходи... с полем, и с лѣсомь, и с вокном и с рѣками (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5);

◇ вокно солноє (1), окно соли (1) соляна шахта: изниже ты(х) врочищь лѣсь и балина вокно солноє и поле и доубровы то є(ст) балицкоє (Зудечів, 1413 *Р* 83); да имаю(т) о(т) три возы таркани велики(х) оу всє земли г(с)вами и по тръго(м) и села(м) по оуси(х) болота(х) и озєра(х) и по оуси(х) мыта(х) и по оуси(х) окна(х) соли (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вокно** (1413 *Р* 83); *ор. одн.* **вокном** (1378 *ЗНТШ* LI, 5); *місц. мн.* **по окна(х)** (1453 *ПГОВ*).

***ВОКО** *див.* ***ОКО**[1].

***WOŁANIE** *с.* (1) поклик: jestliby chrest'jane jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat szelahow majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *дав. одн.* **wołaniu** (1388 *ZPL* 108).

Пор. ***ВОЛАТИ.**

! **ВОЛАСКЫЯ** *див.* **ВОЛОСКЫ.**

***ВОЛАТИ** *дієсл. недок. і док.* (3): 1. *недок.* (*голосно просити допомоги*) кликати (1): Też jestliby... niekotoryj pripużonyj, welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby... jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

2. *док.* оголосити судовий позов (2): а боудє(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмети єго тогды то(т) слоужєбникъ имєє(т) каж(д)ого кметѧ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѧ и вала(т) (!) тымъ оурѧдомь, хто кого позываєть а о што позываєть (XV ст. *ВС* 14); а про то(ж) соудъ колижь... оузри(т) ча(с) по(до)бный, имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа (!) подъ такы(м) повѣтомъ а на коємъ мѣстѫ оу такыи днь книгы правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *інф.* **вола(т)** 1(XV ст. *СЯ* 43); ! **вала(т)** 1(XV ст. *ВС* 14); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **wołałby** (1388 *ZPL* 108).

***ВОЛБЫРЄВЦИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): но коли панъ дробышь ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножѣтими своими о(т)мѣнити волбыревцє(м) (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *дав.* **волбыревцє(м)** (1458 *ОЖДМ*).

ВОЛЄН *див.* **ВОЛНЫИ.**

ВОЛЄНЪ *див.* **ВОЛНЫИ.**

***ВОЛИНСКИИ** *див.* ***ВОЛЫНСКИИ.**

***WOLITY** *дієсл. недок.* (2) воліти: lipszi wasza miłost sami nas kaznite, wolim ot waszoie miłosti terpieti, niżby tomu nas prywodite (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **wolim** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **woleli bychmo** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ВОЛКАНЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а тому свѣдци па(н) Ѧнъ количь па(н) волканъ оугорницкии (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волканъ** (1404 *Р* 68).

ВОЛКОВИСКІЙ *див.* **ВОЛКОВЫЙСКИЙ.**

***ВОЛКОВИЦЪКИИ** *прикм.* (1): а которого моего чоловека волковицького заечицького в дуброве имуть, нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **волковицького** (1475 — 1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Пор. **ВОЛКОВИЧИ**[2].

***ВОЛКОВИЧИ**[1] *мн.* (1) (*назва села у Галицькій землі*): даємъ ємоу и дали єсмо и оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) а противу сѧхова кнѧ(ж) лоука (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз.* **волкови(ч)** (1394 *Р* 54).

ВОЛКОВИЧИ[2] *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а кнѧзю Михайлоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи... Волковичи со всєм ис тым, штож здавна к томоу прислоухало (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз.* **Волковичи** (1475 *AS* III, 14).

***ВОЛКОВЫЕЧЪ** *ч.* (2) (*особова назва*): Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете подле двора Василевского по дорогу по Подгаецкую от дворца, а по границу по Волковыеча от Стыра (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *род. одн.* **Волковыеча** (1499 *АЛРГ* 94).

***ВОЛКОВЫИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): у Волковыяхъ не надобе (Степань, 2-а пол. XVст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц.* **у Волковыяхъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВОЛКОВЫЙСКИЙ, ВОЛКОВИСКІЙ *прикм.* (7) (*пор.* Волковыискъ *у Троцькому воєводстві*): А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаемъ, Пашко и Митко Ошеменци а Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Што твоя мл(с)ть присла(л) єси свои(х) пословъ ма(р)шалъка своєго во(и)тєха коучуковина (!) намєстника во(л)ковы(и)ского и чашника своєго пана Фє(д)ка гавриловича мєжи нами мироу вєчного дєлати и записы чинити (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волковыйскнй, Волковыйскій** 2 (1482 *AS* I, 80; XV ст. *РИБ* 609); **Волковискій** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); *ск. н.* **во(л)** 1 (1496 *ВМКФС*); **вл.** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *знах. одн. ч.* **во(л)ковы(и)ского** (1496 *ПДВКА* 60); *місц. одн. ж.* **у Волковиской** (1451 *АкЮЗР* II, 6).

***ВОЛКОВЫЯ** *ч.* (2) (*особова назва*): А даемъ ему, предописанному пану Петрашу Волковыи, ловцу, верху именованое место вѣчне, непорушъно ему и жоне его (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **Волковыя** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **Волковыи** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ВОЛКОВЯНИНЪ *ч.* (13) (*назва особи за місцем проживання, пор.* Волковыи *у Волинській землі*) **волков'янин:**

А коли есмо тые земли заводилъ, было при томъ иныхъ добрыхъ людей много Волковянъ и иныхъ сторонныхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волковянинъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. одн.* **Вовлковлянина** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. мн.* **Волковянъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***ВОЛНА** *ж.* (4) вовна: колко давали на сочавѣ, половина отъ того мыта имуть дати, на сирѧтъ, отъ оусего и отъ кожи и отъ волны и отъ овчины (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); та колко мыта давали оу Сочавѣ, того половина имають дати оу Сереги от оусего, и от кож, и от волны, и от овчин (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *род. одн.* **волны** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

ВОЛНЄ *присл.* (1) (*стп.* wolnie) добровільно: и врозумивши то пани Олизаровоѧ, штож мы слугу нашого п⟨а⟩на еєй п⟨а⟩на Олизара мели во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тые двє именѧ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

Див. ще **ВОЛНО** II.

ВОЛНИНА ⟨?⟩ (2): и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву свинюскую не ездили и не пустошили лововъ, и в топылехъ зверинъныхъ по волнину стад и черед не поили, и новинъ с пол старыхъ не причинивали (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ВОЛНО, ВОЛЬНО (26) **I.** *предик.* (25) вільно, можна: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 127): а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ, што коли изнаидуть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а тако(ж) хочемъ о єзерє(х) коли(ж) обапо(л) єзера лю(ди) жївоуть ижь во(лно) имъ рыба ловить (XV ст. *BC* 10 зв.); естлибы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды ему вольно пойти отъ него прочъ и кому хотѣлъ, тому бы служилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

II. *присл.* добровільно, не з примусу (1): А сє ѧ король казимиръ краковьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище... далъ єсмь єму волно и слободно (Казимир, п. 1349 *P* 3—4).

Див. ще **ВОЛНЄ.**

***ВОЛНОСТЬ** *див.* ***ВОЛЬНОСТЬ.**

ВОЛНЫИ, ВОЛЄНЪ, ВОЛЬНЪ, ВОЛѢНЪ, ВОЛЄН (75) **I.** *предик.* *(у нечленній формі)* (63) має право, може, вільно (робити що): а волєнъ продати и за даръ да (!) кому коли хочєть (Казимир, п. 1349 *P* 4); А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати, у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); волни во всихъ тыхъ имѣньяхъ кому о(т)дати и продати и променити панъ андрѣи волотовичь и єго бльжнии по нємъ будущии (Київ, 1433 *P* 119); и да є(ст) волєнъ панъ михаи(л) логофєтъ казнити и брати ис того, кто є(ст) оу єго хотари и нє иметъ возити на тоты млины (Сучава, 1448 *Cost.* II, 314); по своєм животє волна она тоє имѣнє Хоцєн дати, записати дочцє своєй кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновой Ровєнской (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити, и на церковъ записати, и къ своєму вжыточному оберънути, какъ самъ налепей розумеючы (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити и прибавити, и розширити, и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

II. *прикм.* (12) **1.** звільнений від податків і повинностей (5): и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни... двѣ корчмѣ вольныхъ въ Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Ино мы... тоє мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою и зъ корчмою вольною потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило олькирьдовичь чинимъ... знамєнито... ижъ... свѧтому Ивану цєркви... дали єсмо и записали земьлю срьковъноую и ланъ вольный (Городок, 1443 *P* 144—145);

(звільнений від рабства) вільний (1): а по єго смрти или єго лиши(т) цркви или єго комоу да(ст) или єго ослободи(т) а о(н) є(ст) волєнъ (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

2. вільний від заборони, від обмежень (робити що) (3): про то(ж)... що бы єсте нє становили и(х), але да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамаріа (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ... волныи собе продати и ближнымъ своимъ дати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

3. *(незалежний)* вільний (1): Розво(д) єсть мєжи лю(д)ми, ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны а дроу(г)и оудовы волны (XV ст. *BC* 33);

б о у д є т ъ в о л є н ъ (чого над ким) (1) *див.* **БЫТИ.**

4. *(залежний від чиєї волі)* довільний (1): Прото(ж) уставлѧє(м)ъ абы оу правє(х) нашеє землї всѧкыи члвкъ которого колї права имєєть собє нмєтї рє(ч)нїка во(л)но(г) о соудє(х) ко(л)ко ка(ж)на(ѧ) землѧ имєєть соудья и(м) (XV ст. *BC* 12 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волєнъ, волє(н), волєн** 39 (п. 1349 *P* 4; 1377 *P* 24; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *P* 100; 1445 *Cost.* II, 236; 1463 *AS* I, 56; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **волѣнъ** 1 (1394 *P* 54); **вольнъ** 1 (1409 *P* 74); **волныи** 1 (1442 *Cost.* II, 719); *знах. одн. ч.* **вольный** 1 (1443 *P* 145); **во(л)но(г)** 1 (XV ст. *BC* 12 зв.); *наз. одн. ж.* **волна** (1487 *AS* I, 87, 240, 241; 1488 *AS* I, 241; 1490 *AS* I, 92); *знах. одн. ж.* **вольную** (1410 *АкВАК* XI, 5); *ор. одн. ж.* **вольною** (1410 *АкВАК* XI, 5); *наз. мн.* **волни, вольни, вълни, во(л)ни** 16 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* II, 262 і т. ін.); **волны** 2 (XV ст. *BC* 33; *СЯ* 41); **волныи** 2 (1435 *Cost.* II, 695; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **волнѣ** 1 (XV ст. *СЯ* 41); *знах. мн.* **вольныхъ** (1401 *АкВАК* III, 2).

***ВОЛОВЕЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* а тако єсмо єму дали... тото перво рє(ч)ноє сєло... Ѧко коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х)... о(т) пѣстынѣ на верхъ воловцѣ (б. м. н., 1424 *P* 99—100).

ФОРМИ: *род. одн.* **воловцѣ** (1424 *P* 100).

***ВОЛОВЩИНА** *ж.* (1) назва податку від волового плуга: такеж з нашей ласки пожаловали єсмо и отпустили с того имєнѧ Любча воловщину нашу на вєки, вєчныє (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *знах. одн.* **воловщину** (1487 *AS* I, 241).

***ВОЛОВЫИ** [1] *прикм.* (5) воловий: а у которомъ торгу иметъ купити, тамъ иметъ дати... отъ сто кожи воловыхъ десѧть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины, а передъ тымъ деи здавна того не бывало, ижбы мѣщане... мѣли тые кожи малые купити, кромъ великихъ кожъ воловыхъ и яловичихъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *род. мн.* **воловыхъ, воловых** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1495 *АЛМ* 88); *знах. мн. ж.* **воловые** (1495 *АЛМ* 89).

***ВОЛОВЫИ** [2] *ч.* (1) *(назва потоку в Галицькій землі):* а тако єсмо єму дали... тото... сєло... Ѧко оуѣхана к нєму границѧ о(т) рознова чєрє(с) полє попєрє(к) на оустьє волово(г) (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **волово(г)** (1424 *P* 99).

ВОЛОДАВА *ж.* (1) (*назва міста у Польщі, пор.* Włodawa): Кнѧзю Олександроу Сонкгоушковича достало сѧ Сошно, Володава, Шоумино со всєм ис тым, штож здавна к томоу прислоухало (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Володава** (1475 *AS* III, 14).

ВОЛОДИМЕРЕЦКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были землѧне и панъ ленько зарубичь... панъ драгомиръ володимерецкии (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **володимерецкии** (1411 *Р* 79, 80).

ВОЛОДИМЕРОВИЧЪ *див.* **ВОЛОДИМИРОВИЧЬ.**

ВОЛОДИМЕРСКИЙ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМЕРСКІЙ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМЕРСКЫЙ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

***ВОЛОДИМЕРЪ** *див.* ***ВОЛОДИМИРЪ.**

ВОЛОДИМЕРЪСКИИ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМЕРЬСКИИ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМИРОВИЧЬ, ВОЛОДИМЕРОВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* Се язъ кнѧзь ѥлександро володимировичь... далъ есмъ десѧтину стъ бци оу лаврошевъ манастырь (Лаврашів, 1429 *Р* 113); Мы, князь Александро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ... селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); А при томъ были свѣдоки, рада наша... князь Андрей Володимеровичъ, князь Юрей Семеновичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Володимеровичъ** 3 (1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1492 *АЛМ* 31); **володимировичь** 1 (1429 *Р* 113); *род. одн.* **Володимировича** (1487 *AS* I, 239).

Див. ще ***ВЛАДИМИРОВИЧЬ.**

ВОЛОДИМИРСКИИ, ВОЛОДИМЕРСКИЙ, ВОЛОДИМИРСКІЙ, ВОЛОДИМЕРЬСКИИ, ВОЛОДИМЕРЪСКИИ, ВОЛОДИМЕРСКІЙ, ВОЛОДИМЕРСКЫЙ *прикм.* (58): я Любартъ Кгедеминевичъ, Луцкий и Володимерский князь, изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского и Литовижъского на войну не ходити до его живота ни со однымъ старостою Луцъкимъ... ани з наместникомъ Володимирскимъ, а ни зъ земъляны Волынъское и Володимерское земли (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Я, Василей Хребтовичъ, намесникъ володимерский, сознавамъ симъ моимъ листомъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); Би(л) на(м) чоло(м) дворѧни(н) на(ш) ивашко роусиновичь и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣте села на имѧ сомина (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Володимерский, володимерьскии, володимерьскии, володнмерскій** 13 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 103; 1401 *АкВАК* III, 2; 1446 *Р* 152; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1463 *AS* I, 55; 1470 *AS* I, 65; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 2-а пол. XV ст. *СО* 41; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 141); **володимирскии, володимирскїй, воло(ди)мирьски(й), воло(ди)мирьски(и)** 5 (1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 239. 240; 1496 *АЛРГ* 78; 1499 *ГОКІР*); **володимерскый** 1 (1461 *AS* I, 54); *ск. н.* **вол(ди)** 1 (1499 *ГОКІР*); *род. одн. ч.* **володимерского** 10 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1496 *АЛРГ* 78; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 8/IV, 141—142; *ГВКОО*); **Володнмирского, воло(ди)мирьского** 2 (1488 *РИБ* 424; 1499 *ГОКІР*); *дав. одн. ч.* **володимерьскомоу, володимерскому** 5 (1475 *AS* I, 71, 72; 1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **володими(р)скомоу, Володимирскому** 3 (1488 *РИБ* 424; 1489 *АМВ*); *ор. одн. ч.* **володимирскимъ** (1488 *РИБ* 424); *місц. одн. ч.* **оу (в) володимерьскомъ, володнмерскомъ, воло(д)мерьскомъ** 5 (1429 *Р* 113; 1451 *Р* 156, 159; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **оу воло(ди)мирьско(м)** 1 (1499 *ГОКІР*); *знах. одн. с.* **володими(р)ское** (1489 *АМВ*); *род. одн. ж.* **Володимерское** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1488 *РИБ* 424); *дав. одн. ж.* **володимерской** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах. одн. ж.* **володимѣрьскую** (1352 *Р* 6); *наз. мн. ч.* **Володимерские** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); *род. мн.* **володими(р)ски(х), володимирскихъ** 2 (1488 *УКТ;* 1496 *АЛРГ* 78); **Володимерскихъ** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах. мн. с.* **володими(р)скиє** (1489 *АМВ*).

Див. ще ***ВЛОДИМЕРСКИИ.**

Пор. ***ВОЛОДИМИРЪ.**

***ВОЛОДИМИРЪ** *ч.* (10) *(назва міста у Волинській землі)* Володимир-Волинський: А се докончанье межи королемь польскымь и кнѧземь дмитриемь къ володимирю о(т)ступаетьсѧ потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ (б. м. н., 1366 *Р* 14); Самъ Казимиръ Старосте Луцъкому, маршалъку Волынъское земъли, пану Петру Яновичу... и инымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское земли и Володимиръ деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424); писанъ у Володимери (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142); и о(т)ць на(ш) король его мл(с)ть тое село приверноу(л) к воло(ди)мирю к двороу нашомоу тоуриискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **володимирю, воло(ди)мирю** (1366 *Р* 14; 1499 *ГОКІР*); *знах. одн.* **Володимиръ** (1488 *РИБ* 424); *місц. одн.* **у Володимери** 5 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1470 *AS* I, 65; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120, 142); **у Володимиры** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **у Володимєры** 1 (1475 *AS* I, 72).

***ВОЛОДИМѢРЬСКИИ** *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИСЛАВЪ, ВОЛОДИСЛАВЬ, VULODISLAW *ч.* (17) *(особова назва)* Владислав: Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ земли... господарь... то есмы вчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); про тъ жь ѧзъ про тото добродѣиство прореченыхъ пановъ приступаю и приступилъ есмь ку... пану... володиславови бжиею млстью королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ кремѧницемъ и съ братславлемъ (Кременець, 1434 *Р* 130); мы стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... аже есмо оумолвили ис пре(д)речеными паны и с коруны по(л)скоѧ... оу серетѧ, на имѣ, панъ янъ с чижева, панъ и староста краковскы, на мѣсце володислава, королѣ по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **володиславъ, Володиславь** 4 (1377 *Р* 23; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1395 *Cost.* II, 613; 1411 *Р* 76); **Vulodislaw** 1 (1395 *GL* 166); *род. одн.* **володислава** (1388 *Р* 39; 1445 *Cost.* II, 729); *дав. одн.* **володиславу** 6 (1388 *Р* 39, 40, 41, 43; 1395 *Cost.* II, 612; 1433 *Cost.* II, 651); **володиславови** 3 (1388 *Р* 43; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); *ор. одн.* **володиславомь** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще **ВЛАДИСЛАВЪ, ВЛОДИСЛАВЪ.**

***ВОЛОДКО** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л)... па(н) воло(д)ко (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воло(д)ко** (бл. 1458 *Р* 168).

***ВОЛОДКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ въ Клодовѣ... Макару Володковичу волость Биринъ на годъ, послѣ первыхъ (б. м. и., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Володковичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ВОЛОДѢТИ *дієсл. недок.* (2) (чим) **1.** *(держати у своїй владі)* володіти (1): а тые земли продалъ есми... предреченому бискупу и которые потомъ будуть бискупове тыми землями имь володѣти и держати на вѣки (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

2. *(у власність)* мати (що) (1): продалъ Зенко, братъ мой, отчину, нашу дѣл⟨ь⟩ницу, а тыми пѣнезми володѣеть (Вільна, XV ст. *РИБ* 609).

ФОРМИ: *інф.* **володѣти** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *теп. 3 ос. одн.* **володѣеть** (XV ст. *РИБ* 609).

Див. ще ***ВЛАДѢЮЩИИ.**

***ВОЛОЖА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Волоша: Жаловали намъ мѣщане Луцкіе, штожъ они много мытъ установили... Одложили есьмо... у Воложѣ мыто и промыто брать по старому (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Воложѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВОЛОКА** *ж.* (1) багниста низина, мочар⟨?⟩: тое свѣ(т)чили два братеники васи(л) а гринь покоуль есть г(с)дрѧ

наше(г) тоули(н)ское земли... а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *ор. одн.* **волокою** (бл. 1458 *Р* 167).

ВОЛОКТОВИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* А пану оле(х)ну на его до(л)ницю досталосе бачаница... А волоктовичи (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **волоктовичи** (1478 *ЗРМ*).

ВОЛОСКЫ, ВАЛАСКИ *прикм.* (35) *(що стосується Молдавського князівства)* молдавський: А ивашко, снъ петра воеводы, дѣди(ч) земли валаскоѣ... слубую... аже хочю... служи(т) нашему милому г(с)дрю, кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы петръ воевода, господаръ земли молдавскои... съ оусею нашею радою волоскою вызнаваюмъ... оуже тоты златии пинѣзи... панъ михаило з боучача... намъ верноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); Што есте намъ говорили отъ прыятеля нашого Стефана воеводы волоского о записъ нашъ... абыхмо казали его переписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); маеть онъ съ тыми его послы ехати черезъ нашо паиъство до границы московъское и зася отъ границы московъское тоюжъ дорогою до волоское границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); волоскы законъ (5) волоське право: а о(н) где иметъ жити, оу нашеи земли, тамъ да живе(т) слободно, на волоско(м) законѣ, а про холопство никто да емоу несмѣетъ оуспоминати (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); мы Стефан воевод... чиным знаменито... оже ...дали есмы сес нашь лист нашемоу татариноу... на то... щобы сидил оу нашеи земли... слободно... какже сидѣть... оуси Волохове своим волоскы⟨м⟩ закономь (Сучава, 1470 *BD* I, 140); земля волоская (11), волоская земля (5) Молдавія, Молдавське князівство: то же село пото(к) к волоскои земли тАгнеть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А сет *(в ориг.* се(т).— *Прим. вид.)* мы Стефань воевода... вызнавамы... аже мы и слюбоуемь и слюбили есми... съ оусимь посполствомь волоскои земли... королевѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верии... были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 301); А што всказалъ ижъ шлеть своего посла до свата своего до великого князя ивана васи(л)евича жадаючы абы г(с)дръ нашъ далъ его послу добровольное проеханье чере(з) его мл(с)ти панъства до москвы и о(т)толе зася до волоское земли (б. м. н., 1496 *ОПВВД*); волоськое право (1), право волоское (1) волоське право: то все далъ есмь ладомирови садити село оу волоское право (Бохур, 1377 *Р* 24); а тое село перво ре(ч)ное имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по(л)нинъ... аю(т) (!) (Снятин, 1424 *Р* 100).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волоскы** 2 (1470 *BD* I, 140); **валаски** 1 (1400 *Cost.* II, 617); *род. одн. ч., с.* **волоского, волоско(г)** (1424 *Р* 100; 1496 *BD* II, 405; *ОПВВД; ПСВВ* 192); *ор. одн. ч.* **волоскы⟨м⟩** 3 (1470 *BD* I, 140); **волоскимъ** 1 (1496 *ОПВВД*); **!волоскы** 1 (1470 *BD* I, 140); *місц. одн. ч.* **на волоско(м)** (1445 *Cost.* II, 236); *знах. одн. с.* **волоськое** (1377 *Р* 24); *род. одн. ж.* **волошьскоі** 5 (1393 *Cost.* II, 607); **волоскои** 4 (1433 *Р* 125; 1468 *BD* II, 301); **волоское** 3 (1496 *ОПВВД;* 1498 *BD* II, 412); **валаскоѣ** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *знах. одн. ж.* **волоскую** (1433 *Р* 124); *ор. одн. ж.* **волоскою** 2 (1433 *Р* 125; 1458 *Cost.* II, 814); **валаскою** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *місц. одн. ж.* **оу валаскои** (1400 *Cost.* II, 619); *наз. мн. ч.* **!воласкыя** (1404 *Cost.* II, 625); *ор. мн.* **валаскими** (1400 *Cost.* II, 619); *місц. мн.* **о (при) волоскихъ, волоски(х)** (1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.).

ВОЛОСТЬ *ж.* (116) **1.** *(територіально-адміністративна одиниця)* волость, *(велика)* земля (84): А се А король казимиръ краковьскии... далъ есмь слузѣ своему иванови дворище заньво (!) матѣичича што жь слушаеть перемыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Узрѣвши есми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали есми имь двѣ селѣ... а тая села лежат в Галицкой волости (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Мы великии князь витовтъ дали есмо сюю нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ селищи... оу смотрицкон волости (Турейськ, 1429 *Р* 112); мы великиі князь швітрикга(л) Свѣдомо чинимъ... иже дали есмо... ленькови зарубичю таА села... в кремАнецкои волости вандруга, А семеновка (Житомир, 1433 *Р* 126); И такожде ни паркалабове от Немцѣ, ани старости от тою волости... да не смѣют их соудити, лише сам митрополит (Сучава, 1466 *BD* I, 95); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете, въ Катанской волости, села (Вільна, 1499 *РИБ* 776); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люди, семь службоѣ, у Скидельской волости, на имя: Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа, а въ Дубенской волости Ѳедора Денковича а Данила, а Радивона, а Сидора Комеля, ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2 58).

2. *(великий маєток)* волость (32): (а) што межи твоеѣ землѣ суть кнА(ж)ниА волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ наше даите (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Мы бискупи... чинимы знаемо симъ нашимъ листо(м)... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсие... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 70); пак ли коро(л) его млсть не оусъхочеть мА оставить при держАнию ты(х) городовъ и волостии... тогды А хочю тоѣ присАги моеѣ пороже(н) быть (Кременець, 1434 *Р* 130—131); мы кнгины олеска(н)довА (!) наста(с)я кие(в)скаА... придали есмо... к манастырю Сергиевоу двѣ волости наши(х) передо(л) а почАпо(д) (Київ, 1459 *Р* 174); Билъ чоломь Королю е. м. бояринъ кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости еще и до тыхъ мѣстъ не держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына... и поведилъ передъ нами, штожъ... коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночюють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волость** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *род. одн.* **волости** (1377 *Р* 24; 1404 *Р* 70; 1408 *Cost.* I, 61; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 256; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1490 *BD* I, 419; *DC* 146; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *дав. одн.* **волости** (п. 1349 *Р* 3; 1404 *Р* 70); *знах. одн.* **волость, волостъ** (1404 *Р* 70; 1435 *Cost.* II, 682; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9, 10; 1499 *РИБ* 776); *ор. одн.* **волостию** 2 (1388 *Р* 37; 1435 *Cost.* II, 682); **волостью** 1 (1434 *Р* 128); *місц. одн.* **у(в) волости, v volosthi** 44 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Р* 52; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *Р* 99; 1433 *Р* 126; 1444 *AS* I, 40; 1451 *АкЮЗР* II, 106; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1488 *ДГСПМ;* 1499 *BD* II, 144; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **при волость** 3 (1434 *Р* 130); **оу** перемыскоѣ **волость** 1 (1443—1446 *Р* 147); *ск. н.* оу **во(л)** 1 (1407 *Р* 72); *наз. мн.* **волости, wołosty** (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **волостии** 3 (1386—1418 *Р* 35; 1434 *Р* 131; 1436 *Cost.* II, 706); **волостей, wołostey** 7 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1495 *АЛМ* 83; 1496 *АЛРГ* 73); *дав. мн.* **волостямь** 2 (1436 *Cost.* II, 706); **волостем** 1 (1459 *Р* 174); *знах. мн.* **волости, wołosty** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1436 *Cost.* II, 706; 1449 *Cost.* II, 746; 1459 *Р* 174; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1498 *BD* II, 413); *ор. мн.* **волостми, волостьми** (1433 *Р* 125; 1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***ВЛОСТЬ.**

***ВОЛОСЪ** *ч.* (1) ◇ хот А за единъ волосъ (1) хоч трохи, хоч якоюсь мірою, хоча на одну волосинку: а кто тое наше дание пороуши(т), хотА за еди(н) волосъ, да е(ст) проклѣ(т) о(т) ба (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392).

ФОРМИ: *знах. одн.* **волосъ** (1449 *Cost.* II, 392).

***ВОЛОСЬКИЙ** *див.* **ВОЛОСКЫ.**

ВОЛОСѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... волосѣни и оу крєцоула и оу клима (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **волосѣни** (1448 *Cost.* II, 342).

ВОЛОТОВИЧЬ, ВОЛОТОВИЧЪ, ВОЛОТОВИЧ *ч.* (13) *(особова назва):* А при томъ были сведъки, наша вєрная рад(а)... пан Казарин, маршалок Луцкое землѣ, пан Иванъ Волотовичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ тому прєдъ писаному пану андрѣю волотовичю верху мєнованая мѣста (Київ, 1433 *Р* 119); А прї томъ были свєтки ра(д) наша кнзь Ива(н) васильєвичь... а па(н) андрѣи волотови(ч) (Луцьк, 1451 *Р* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волотовичъ, Волотович** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **Волотовичь, волотовичь** 3 (1433 *Р* 119; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **волотови(ч)** 2 (1438 *Р* 139; 1451 *Р* 159); *род. одн.* **волотовича** 1 (1433 *Р* 118); **волотови(ч)** 1 (1433 *Р* 119); *дав. одн.* **волотовичю** 1 (1433 *Р* 119); **Волотовичу** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВОЛОХИ** *мн.* (3) Молдавія, Молдавське князівство: то границѣ будуть вѣчныи наипервѣи мєжи нашимъ городо(м) снАтиномъ а мєжи шєпинци которыи жь шєпинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *Р* 125); Господаръ вашъ Стєфанъ воєвода... всказалъ ижъ шлєть своєго посла до свата своєго до вєликого кнзя ивана васи(л)євича жадаючы абы г(с)дръ нашъ далъ єго послу добровольноє проєханьє чєрє(з) єго мл(с)ти панъства до москвы и о(т)толє зася до волоскоє зємли и г(с)дръ єго мл(ст) вєлики(и) кнА(з) да(л) єго послу проєханьє чєрє(з) свою зємлю до москвы и отъто(л) засА до ихъ зємли до волохъ (б. м. н., 1496 *ОПВВД*).

ФОРМИ: *род.* **волохъ** (1487 *РИБ* 434; 1496 *ОПВВД*); *дав.* **волохомъ** (1433 *Р* 125).

ВОЛОХОВЄ *мн.*(3)*(жителі Молдавського князівства)* молдавани, волохи: мы Стєфан воєвод, господаръ зємли молдавскои, чиным знамєнито... оже... дали єсмы сєс нашь лист нашємоу татариноу... щобы сидил оу нашєи зємли... слободно... какжє сидѣть... оуси Волоховє своим волоскы(м) закономь (Сучава, 1470 *BD* I, 140); оу вашоє милости суть люди Волоховє што отъ єго зємли отъ зємли молъдавъскоє (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз.* **Волоховє** (1470 *BD* I, 140; 1499 *BD* II 449); *род.* **Волохъ** (1498 *BD* II, 412).

ВОЛОЧЄКО *див.* **ВОЛЧКО.**

ВОЛОЧЄНІЄ *с.* (3) ◇ волочєнїє дивкы (3) умикання, викрадання дівчини: а оу ти(х) монастирски(х) г сєла(х) да нє смѣєтъ ходити ни єдинъ на(ш) оурА(д)ни(к) ани глобникь... тоу(л)ко да имаю(т) наши гло(б)нїц(и) оузАти на(м) нашоу глобоу о(т) дшєгоубство и о(т) волочєнїє дивкоу (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); да нє имают дило до тих наши люди от Радовци... ни соудити их... ни за доушєгоу(б)ство, ни за волочєніє дивкоу, що сѣ боудєть оучинити оу того сєла оу Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 256—257).

ФОРМИ: *наз. одн. вам. род.* о(т) **волочєнїє** (1472 *DIR«A»* 530); *знах. одн.* **волочєніє** (1481 *BD* I, 257).

Пор. **ВОЛОЧИТИ.**

ВОЛОЧИТИ *дієсл. недок. і док.* (10) **1.** *док.* (що чим) *(матеріалом)* покрити (3): Отписую Пречистой до Печерского монастыра паицыр и кожух куний, сѣрою кувтѣрою волоченъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); З нового мєста послано кнАзю вєликомоу тѳє(р)скомоу шоуба собольА волочонаА аксамитомъ або адамашъкою (б. м. н., 1488 *УКТ*).

2. *недок.* (що і без додатка) *(неводом)* ловити рибу (2): а под моимъ млыномъ не маютъ волочити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... опрочє крыниць што неводо(м) волочать (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3);

дивка волочєная (3), волочєная дивка (2) викрадена дівчина: хо(т)є прилоу(чт)сє та(т)ба или доушєгоубина или дивка волочєна и тоє оусє щоби монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) вєсъ (Сучава, 1456 *ГПХМ*); а до ти(х) люди що соу(т) оу ти(х) сєла(х) аби нє имали дило ни єди(н) на(ш) боАри(н)... ни соудити и(х)... ни за доушєгоу(б)ство ни за волочєнїю (!) дивкоу (Сучава, 1479 *DC* 141).

ФОРМИ: *інф.* **волочити** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *теп. 3 ос. мн.* **волочать** (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **волоченъ, волочеи** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *наз. одн. ж.* **волочена** 1 (1456 *ГПХМ*); **волочонаА** 1 (1488 *УКТ*); *род. одн. ж. зам. знах.* за дїоукоу **волочєнои** (1467 *Mih. Doc.* 125); *знах. одн. ж.* 1 **волочєнїю** (1466 *BD* I, 95; 1479 *DC* 140, 141).

ВОЛОЧИЩА *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі):* ки⟨А⟩зю Сємену досталсА город Колоден а сєла... МєдынА, Волочища (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Волочища** (1463 *AS* I, 54).

ВОЛОШИН *див.* **ВОЛОШИНЪ.**

ВОЛОШИНОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* инъ(х) многъ(х) зѣмль го(с)подарь знаємо чинимъ... ажє даємъ и дали єсмы нашю коръчму на имА вєрбАжь... слузѣ нашємоу иваиоу волошиновичю (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волошиновичь** (1407 *Р* 72); *дав. одн.* **волошиновичю** (1407 *Р* 72).

ВОЛОШИНЪ, ВОЛОШИН *ч.* (7) *(особова назва):* а сє зємлАнє... богданъ тивунъ, щепанъ волошинъ риботицкии (Перемишль, 1359 *Р* 10); жаловал перед нами пан федко канцлєр господару н⟨а⟩шомоу, кн⟨А⟩зю вєликому Швитрыкгайлоу, на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волошинъ, волошин, волоши(н)** (1359 *Р* 10; 1377 *Р* 24; 1404 *Р* 70; 1444 *AS* I, 41, 42); *знах. одн.* **Волошиина** (1444 *AS* I, 41); *місц. одн.* **на Волошиине** (1444 *AS* I, 42).

Див. ще ***ВАЛАШИНЪ, ВЛАШИНЪ.**

***ВОЛОШЬСКИИ** *див.* **ВОЛОСКЫ.**

ВОЛОУЄВЬ *прикм.* (2) ◇ потокъ волоуєвь *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волоуєвь** (1413 *Р* 83); *ор. одн. ч.* **волоуєво(м)** (1413 *Р* 83).

***ВОЛУИКА** *ж.* (2) *(назва річки у Галицькій землі):* а тако єсмо єму дали... Ако оуѣхана к нєму границА о(т) рознова чєрє(с) полє... горѣ к волуицѣ подлѣ дубины по нижнии конєць дубиины на вєрхъ волуицѣ (б. м. н., 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **волуицѣ** (1424 *Р* 99); *дав. одн.* **волуицѣ** (1424 *Р* 99).

***ВОЛХА** *див.* ***ОЛХА.**

***ВОЛХОВЄЦЬ** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... и мы боАрє... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто а волховєцъ... кнАгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *дав. одн.* **во(л)ховцю** (1421 *Cost.* I, 142); *знах. одн.* **волховєцъ** (1421 *Cost.* I,142).

***ВОЛХОВЄЦЬКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* А на то вѣра моя вышє писаннаго алєксандра воєводы... вѣра пана Жюржа Волховєцького (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *род. одн.* **Волховецького** (1403 *ДГАА; RS* 338).

***ВОЛХОВСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то вѣра моа вышєписаннаго їоанна алєксандра воєводы... и вѣра жюржѣ волховского (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *род. одн.* **волховского** (1411 *Cost.* I, 85).

***ВОЛЧИНЄЦЬ**[1] *ч.* (1) *(назва річки на Буковині):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали

єсмы єму... сєла на рєвтѣ... и на оустїє волчинцѧ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *род. одн.* **волчинцѧ** (1436 *Cost.* I, 459).

***ВОЛЧИНЄЦЬ**[2] *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Вовчинець: били дани тоти н̃ цркви ис попи о(т) деда нашего о(т) алєксандра... почє(н)ши о(т) соучавскои волости ā црко(в) на лоукавци и(с) попо(м)... āі црко(в) на во(л)чинци (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа во(л)чинци** (1490 *DC* 147).

***ВОЛЧИСКИИ** *прикм.* (2) ◇ болото волчискоє (1) *див.* **БОЛОТО;** лѣсъ волчискии (1) *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **волчиского** (1440 *Р* 142); *знах. одн. с.* **волчискоє** (1440 *Р* 142).

ВОЛЧКЄВИЧИ *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Волчки *у Троцькому воєводстві)* Вовчковичі: они поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкевичи и Ивашковцы и Клепачи, поущи нам, ловы, дерево бортноє з одного (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз.* **Волчкевичи** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ВОЛЧКОВИЧИ.**

ВОЛЧКО, ВОЛЪЧКО, ВОЛЧЪКО, ВОЛЧЬКО, ВОЛЪЧЪКО, ВОЛОЧЄКО *ч.* (18) *(особова назва):* а пришодъши предъ наше обличьє и передъ зємлѧны панъ волъчко пана ходьковъ сыновець лоєвича ис пани ходьковою женою... поєдналисѧ о сєла (Вишня, 1393 *Р* 52); а при том были свѣтки: вл(а)дыка володимєрскии Порфирей... пан Волчко Кн(ѧ)зьскии... (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А пры томъ были свѣтки добрые: былъ панъ Немира Цевовъский, панъ Волъчъко Ощовский (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); i pewedił (!) nam namesnik urucki, Wołczko Romanowicz, sztoż dey tuju zemlu derżyt nini Jakow Owdeiewicz (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волчко, волъчко, во(л)чко, Волчъко, волчько, Волъчъко, Wołczko** 12 (1393 *Р* 52; 1404 *Р* 70; 1414 *Р* 85; 1415 *Р* 87; 1458 *Р* 168; 1470 *AS* I, 65; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **Волочєко** 1 (1418 *Р* 89); *дав. одн.* **Волчку, Волъчку, во(л)чько(у)** 3 (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **волъчкови** 1 (1393 *Р* 52); *знах. одн.* **волъчка** (1393 *Р* 52).

ВОЛЧКОВИЧ *див.* **ВОЛЧКОВИЧЬ.**

***ВОЛЧКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Волчки *у Троцькому воєводстві)* Вовчковичі: И поставила передъ нами пани Василеваѧ Озерничанъ и Милошевичъ и Волчковичов (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Волчковичов** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ВОЛЧКЄВИЧИ.**

ВОЛЧКОВИЧЬ, ВОЛЧКОВИЧ *ч.* (4) *(особова назва):* А то свѣдци: панъ Андрѣяшь староста Рускои зємлѣ... пань Васко Волчковичь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а прї томь были свѣдци па(н) лєнко староста зоудечовскии па(н) дмитръ волчкови(ч) (Зудечів, 1421 *Р* 96); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм сами на себе... штож... продали єсмо... отчизну нашу (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои... записа(л)... поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волчковичь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **Волчкович** 1 (1491 *AS* I, 96); **волчкови(ч), во(л)чкови(ч)** 2 (1421 *Р* 96; 1499 *ПИ* № 3).

ВОЛЧЪКО *див.* **ВОЛЧКО.**

ВОЛЪЧКО *див.* **ВОЛЧКО.**

***ВОЛШЇИ** *прикм.* (1) ◇ потокъ волшїи *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **волшїємь** (1479 *BD* I, 228).

***ВОЛЪ** *ч.* (44) віл: тако(ж) по д̃ гро(ш), да платѣ(т), ка(к) старїи законъ бы(л), а с(т) вола що бы по в̃ гро(ш) платили (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а коли быхми то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) михаилу на тоты дни вышєписа(н)ны(х), а мы сѧ поддаємъ ажє бы оузѧлъ оу нашємъ имѣнии оу Карловѣ пѧ(т)дєсѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Грєжаны дво(р) а в томъ дворє шесть члвка а осмь воло(в) чотыри коровы (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **во(л)** (1449 *Cost.* II, 743); *род. одн.* **вола** (1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 262; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *дав. одн.* **волоу** (XV ст. *BC* 16 зв.); *знах. одн.* **вол, во(л), волъ** 7 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1458 *BD* II, 262); **вола, вол(а)** 4 (1452 *Cost.* II, 760; XV ст. *BC* 37; 1458 *BD* II, 262); *наз. мн.* **волы** (XV ст. *BC* 11 зв., 16 зв.; *ИК*); *род. мн.* **воловъ, воло(в)** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; XV ст. *BC* 16 зв., 30; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв., 93); *знах. мн.* **волы** 13 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262; 1459—1460 *ЗНТШ*, CLIII, фотокоп.; XV ст. *BC* 8, 16 зв., 17, 30); **воли** 1 (1466 *BD* I, 96); *ор. мн.* **волы** (XV ст. *BC* 17 зв.).

***ВОЛЪБЫРОВСКИИ** *прикм.* (1): А панъ олєхно юрьєвичь жюсичь продалъ єсмъ дѣдиноу и отьчиноу свою... и з сѣножатми и ставы а ставъ нижьнии к волъбыровскомоу берегоу ставленъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **волъбыровскомоу** (1458 *ОЖДМ*).

Пор. ***ВОЛБЫРЄВЦИ.**

ВОЛЪЧКО *див.* **ВОЛЧКО.**

ВОЛЪЧЪКО *див.* **ВОЛЧКО.**

***ВОЛЫНСКИИ** *прикм.* (34): My Witold, wełyki kniaż łytowskiy ... czinim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowosławce y druhoie sełyszcze Kameń w zemli wołynskoiey na ryci Pełtwi (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Я ларио(н) игоумє(н) пєрєсопницки(и)... вызнаваю... што(ж)... мѣнѧ(л) єсми с пано(м) пєтро(м) яновичо(м)... ты(м) свои(м) имє(н)є(м)... на имѧ чємєри(н)... на єго имє(н)є на дѧ(д)ковичи которое жь о(н) коупи(л) оу зємлѧнина волы(н)волы(н)ского (!) на имѧ оу ва(н)ка ста(н)ковичѧ дѧ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Старостѣ Луцкому и Каменецкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **волы(н)ского** 1 (1490 *Пам.*); ! **волы(н)волын(с)кого** 1 (1467 *СП* № 13); *род. одн. ж.* **Волынское, волын(с)кое, волы(н)скоє, волынъскоє** 24 (1466 *AS* I, 62; 1467 *СП* № 13; 1487 *АМЛ;* 1488 *AS* I, 241; 1489 *РИБ* 437; 1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 102; 1495 *АЛМ* 88; 1498 *АЛРГ* 81; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36 і т. ін.); **волинскои, wołynskoy, волы(н)ско(и)** 3 (1421 *AS* I, 27; 1463 *AS* I, 55; 1483 *ВОРСР* 177); **волинскоѣ** 1 (1475 *AS* I, 69); *ск. н.* **вол** 1 (1498 *ГВКОО*); *місц. одн. ж.* **в волынской** 1 (1475 *AS* I, 72); **w wołynskoiey** 1 (1420 *AS* I, 25); *ор. мн.* **волынскими** (1491 *AS* I, 94).

Пор. ***ВОЛЫНЬ**[1], ***ВОЛЫНЬ**[2].

***ВОЛЫНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* та(м) г(с)дрю нашємоу по волы(н)ци по ивницькоую дорогоу а по калиновъ коустъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *знах.* **волы(и)ци** (бл. 1458 *Р* 167).

***ВОЛЫНЬ**[1] *ж.* (2) *(Волинська земля)* Волинь: Я кн(ѧ)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62); врозумивши то пани ОлизароваѦ... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѧ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на (оу) Волыни** (1466 *AS* I, 62; 1487 AS I, 240).

Див. ще ***ВОЛЫНЬ**[2].

***ВОЛЫНЬ** [2] *ч.* (1) *(Волинська земля)* Волинь: Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский, и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
ФОРМИ: *місц. одн.* **иа Волыню** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
Див. ще ***ВОЛЫНЬ** [1].

ВОЛЬНО *див.* **ВОЛНО.**

***ВОЛЬНОСТЬ** *ж.* (7) **1.** *(лише в множині) (звільнення від якихось повинностей)* пільги (5): Umyslili jesmo s panу radami naszimi i dali prawa i wolnosti... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); дали есмо ему... две дворища тяглыхъ... со всими тыми приходы, и доходы, и волностями, и уезды, што къ тымъ селомъ слушаеть (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).
2. *(виняткове право)* привілей (2): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного... которому, яко человѣку рыцерскому, зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати... и волно ему... титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ, яко властному шляхтичови, тубылцови, заживати (Луцьк, 1438 *Р* 140—141).
ФОРМИ: *род. одн.* **волиости** (1438 *Р* 140, 141); *знах. мн.* **вольиости, волности, wolnosti** (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26, 27); *ор. мн.* **волностями** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **вольностьми** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

ВОЛЬНЪ *див.* **ВОЛНЫЙ.**

***ВОЛЬНЫЙ** *див.* **ВОЛНЫИ.**

***ВОЛЬШИНА** *ж.* (1) *(вільховий лісок)* вільшина: а и еще далъ есмь ему ловища оуюноваѧ ото изьбищьного перевоза поперекъ вольшины (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4).
ФОРМИ: *род. одн.* **вольшины** (п. 1349 *Р* 4).

ВОЛѢ *див.* **ВОЛЯ.**

ВОЛѢНЪ *див.* **ВОЛНЫИ.**

ВОЛЯ, ВОЛѦ, ВОЛѢ *ж.* (537) **1.** *(бажання)* воля (140): а мы по его воли и его данїю пожаловали есмы ивашка особною нашею милостїю (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); za to waszej miłosti diakuiem, rady iesmo, waszu wolu czynim z Nimcy peremiriie derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); про тожъ мы которою зь его волию повинни есмы сѧ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти... хочемъ вшитки ... слюбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); а кн⟨ѧ⟩зь Семен Василевич волен тыи имѣньѧ продати... и што волѧ его над тыми имѣньи вдѣлати (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Ино мы видѣвши их доброи воли... а мы такождере и от нас есмы дали и потвръдили слоугам нашим... тое прѧдреченное село на имѧ Ботещи (Ясси, 1500 *BD* II, 175);
волѣю доброю (1), доброю волею (30) добровільно: Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ земли... нашею доброю волею... то есмы вчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); и я есми подѣлил сѧ з братомъ своимъ мѣншымъ со кн⟨ѧ⟩з⟨е⟩мъ Семѣномъ Избаразким самъ своею волѣю доброю (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Продал есми свое имѣнье... Подгайци... своею доброю волею, безъ кажъдого примушенъя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); з воли доброе (1), з доброи воли (6) з власної волі, добровільно: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воевода молдавьскии... иже и(з) доброи волѣ, а никимъ не принуженъ... слюбили есми... вѣрна служьба служити... королеви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Вызнаваемъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) съ нашеи доброеи воли и розмыслоу хотячы пана михайла канцлиря молдавско(г) намъ братомъ... оучынити... придали есми емоу по(л) мыта (Снятин, 1454 *Р* 162—163); и врозумивши то пани олизароваѧ... з воли своеей доброе ани жадного примушенѧ, волне даровала нас и дала и записала тые две имена оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); своею волею (2) **а)** добровільно, з власної волі (1): и да(л) емоу герге своею волею тое село вы(ш)писанное, що е(ст) по(д)ли васлоуя (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); **б)** самовільно, на свій розсуд (1): Те(ж) ажь который мѧте(л) алюбо иньшоую ре(ч) возме(т) оу ко(г) своею волею имее(т) емѫ за сѧ вѣрнѫ(т) по(д) виною шесть гривинъ (XV ст. *ВС* 29 зв.— 30); добрая воля (1), доброе воли (1) *див.* **ДОБРЫЙ** III; от доброѧ волеѧ (27) *див.* **ДОБРЫЙ** III; по доброи воли, по добрих воли, по доброю воли, по доброю волею, по доброю (доброи) волю (191) *див.* **ДОБРЫЙ** III; из (з, съ) доброю волею (32) *див.* **ДОБРЫЙ** III; добрую мѣти волю (1) *див.* **ДОБРЫЙ** III;
(схвалення) воля, згода (33); волен продати: волен замѣнити тако доброму яко есть самъ исо кнѧжею волею (Бохур, 1377 *Р* 24); а не имаеть тои коръчмы от не(г) отнѧти ни одинъ староста... без нашеи волѣ (Медика, 1407 *Р* 72); паки име(т) кто бантовати ты(х) люди оузѣти о(т) ни(х) боу(д) що, без и(х) воли, томоу шїа плати(т) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); Ино князь федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскій, староста Луцкій, тое мое имѣніе въ пана Василя выкупилъ зъ моее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); и тыми часы его милость вишереченнїи крал, за волю и на причиноу наияснѣишего кнѧжате пана и пана Владислава... нам въси мерзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);
одною волею (3) одностайним стремлінням, одностайно, згідно: одною волею... обицоуемъ и слюбоуемъ... королеви полскомоу... вирнныи (!) на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); На котороумь соимѣ тоты панове съ обох сторонь, одною волею... и дроугы снемь посполиты... положили (під Хотином, 1467 *BD* II, 297);
(рішення) воля (14): а сложилъ еще на королѧ ка(к) его волѧ чимъ король пожалуеть (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili: «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaż to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати засужды винни есми (Сучава, 1462 *BD* II, 284); Во имѧ светыѧ тройца стан сѧ божаѧ волѧ (Ровно, 1488 *AS* I, 241); и теперъ бо(ж)ею волею былобы и подобро зань же кто естъ, ива(н) васи(л)еви(ч) велики(и) кнѧ(з) моско(в)ски(и) г(с)древи нашому воеводе е(ст) сва(т) а вашe(и) мл(с)ти тесть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).
2. намір, замисел (5): Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриеви(ч)... чинимы знамени(т)... како кеды в то времѧ коли кнѧ(з) велебныи дмитрии инѣмъ имене(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность и послушьство... не приневолени а никотораѧ зла волѧ примучени велико(м) и славнему володиславу... со вси(м) своими землѧмы... вѣрность правaѧ и не изрушистаѧ слюби(л) а мы именемъ и моча вши(х) землѧнъ... ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); И тѣжь како велико веселилаcѧ есть рада кроле(в)ства коли черес посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и мы тогды вашей милости... нашого посла до великого князя московьского послали, напоминаючы ему, штобы онъ отъ того оумыслу и воли своее повъстягнулъ и зъ вами бы миръ ималъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).
3. *(свобода, можливість здійснювати що)* право (1): а покоул оусхочет кн⟨ѧ⟩зь Семенъ тои гребли держати высоко, тое есть оу его воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);
давати волю (1) *див.* **ДАВАТИ** 3; дати волю (4) *див.* **ДАТИ** 4; имати волю (4) *див.* **ИМАТИ** [2]; имати собе свою волю (1) *див.* **ИМАТИ** [2].
4. *(стан того, хто перебуває на волі)* воля (1): И пак тоты истины Седи-Ахматови сынове, што соут нинѣче по божїи милостї оу наших роуках... а мы имаемо их твердо и статочно держати, оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ, и николи на волю их не поустити (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

5. погляд, думка (1): мно(г) добры(х) люди ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х) и оу єдин(с)твѣ воли нашеи бга и правду знаю(ч) осудили єсмы... аже г(с)дрь нашь кроль... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка (Медика, 1404 *Р* 70).

6. тимчасове звільнення новосельців від феодальних повинностей і податків (2): О волї колї панъ которы(и) волю даєть (XV ст. *СЯ* 9 зв.);

во (на) воли сєдєти (2) бути звільненим від повинностей і податків: А изъ рАшювъскои волости приходитъ полъ тритъя ста коло(д) опрочє волАнъ што на воли сѣдАть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); А три члвк новыхъ во воли нє седєли трє(х) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); волю (воли) высєдєти (14), ⟨воли⟩ высєдєти (1), высєдєти волю (1), высєдєти ⟨волю⟩ (2) вибути строк звільнення від повинностей і податків: а в томъ селє чотыри слоугы... єщо воли нєвысєдєли а коли волю высєдять они мають слоужити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.);

◇ до воли (чиєї) (5) тимчасово, залишаючи за собою право відкликання: Мы кнА(з) федоръ любортови(ч) знаємо чинимъ... аже... король пол(с)кии... и єго королєваА... дали ми зємлю до своєи воли на имА сѣверскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити... до всли моей (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а кому будєт от⟨є⟩цъ н⟨а⟩шъ або мы того имєнА зємли або люди дали до н⟨а⟩шєй воли, то и тєперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118); у (в) (чиїй) воли ⟨быти⟩ (4): підлягати кому, бути в чийому розпорядженні: Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); а боудѣ(т) хто злостїве алюбо иєправа (!) нєхотАчи къ правоу стати... тогды є(г) имѣнїє... имєєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузАто а боудѣ(т) лї инА(т) тогды то оу нашо (!) волї боудѣть (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39); а кому будєт от(є)цъ н⟨а⟩шъ або мы того имєнА зємли або люди дали до н⟨а⟩шєй воли, то и тєперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118); божа воля станєт ся (2), станєт сА волА божА (2) *див.* **БОЖЇИ;** з божиои воли (1) *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **волА, воля, wolia** 15 (1387 *СП* № 12; 1403 *ДГМ;* бл. 1415 *Cost.* I, 122; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1470 *AS* I, 65; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **волѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 313; 1467 *BD* II, 297); *род. одн.* **воли, волї** 47 (1393 *Р* 51; 1404 *Р* 70; 1444 *Cost.* II, 208; 1454 *Р* 162; 1458 *BD* I, 8; 1462 *BD* II, 284; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 71; 1484 *ЯМ;* 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **волєѫ** 9 (1455 *Cost.* II, 525, 531, 564; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 8; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **волєА, волА** 15 (1458 *BD* I, 6; 1460 *DIR«A»* 515; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 181; 1481 *BD* I, 256; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 347; *ДГСПМ;* 1490 *DC* 146 і т. ін.); **волєа, волєя** 3 (1462 *Cost. D.* 10; 1466 *BD* I, 105; 1473 *ШКН* 164); **волѣ** 3 (1393 *Cost.* II, 607; 1407 *Р* 72; 1448 *Cost.* II, 734); **волє** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *вам. знах.* видѣвшє их доброи **воли** 59 (1464 *BD* I, 84; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1483 *Cost. D.* 30; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 384; 1495 *BD* II, 57; 1500 *SD* 7 і т. ін.); *дав. одн.* **воли** (1436 *Cost.* II, 698, 701; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1500 *BD* II, 173, 175); *знах. одн.* **волю, woliu, wolu** 75 (1408 *Cost.* II, 631; 1432 *Cost.* I, 343; 1443 *Cost.* II, 120; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1456 *Cost.* II, 789; 1476 *BD* I, 208; 1484 *BD* I, 277; 1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 41; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **волоу** 2 (1463 *BD* I, 74; 1473 *BD* I, 190); *вам. род.* бєз єгоуменовоу **волоу** 1 (1490 *BD* I, 421); *ор. одн.* **волєю, волѣю, волєА, волєѫ** 67 (1377 *Р* 24; 1391 *Р* 45; 1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Р* 106; 1435 *Cost.* II, 687; 1443 *ДГСПМН;* 1451 *Cost.* II, 401; 1461 *AS* I, 53; 1487 *BD* I, 310; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **волєя** 3 (1443 *ПГСММ;* 1444 *Cost.* II, 207; 1499 *BD* II, 147); **волью** 2 (1400 *Р* 61; 1409 *Р* 74); **волию** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **волА** 1 (1388 *Р* 39); своєю... **волю** 11 (1438 *Cost.* II, 14; 1453 *Cost.* II, 467; 1461 *BD* I, 45; 1472 *BD* I, 172; 1479 *BD* I, 221; 1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 276; 1487 *BD* I, 306; 1490 *BD* I, 387; 1495 *BD* II, 40 і т. ін.); ! **воА** 1 (1444 *Cost.* II, 207); *зам. дав.* по єго доброю **волєю** 8 (1438 *Cost.* II, 14; 1449 *Cost.* II, 379; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1459 *BD* I, 32; 1465 *BD* I, 88; 1466 *BD* I, 113; 1478 *BD* I, 218); *місц. одн.* **у (оу, в, во, на) воли, woły, волї** (1370 *Р* 18; 1386—1418 *Р* 35; 1436 *Cost.* II, 698; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1452 *Cost.* II, 410; 1460 *Cost. S.* 33; 1487 *BD* I, 304; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1494 *BD* II, 32 і т. ін.)

***ВОЛАНИНЪ** *ч.* (1) новоселець, тимчасово звільнений від повинностей і податків: А изъ рАшювъскои волости приходитъ полъ тритъя ста коло(д) опрочє волАнъ што на воли сѣдАть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *род. мн.* **волАнъ** (1386—1418 *Р* 35).

***ВОНИСТЫЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва селища у Волинській землї):* на Гнидовѣ не надобе мыта давати... у Вонистычинѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Вонистычинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВОНЪ[1] *див.* **ОНЪ**[1].

ВОНЪ[2] *присл.* (3) 1. геть, назовні (2): а хотаръ... є(ст)... на доубъ роубѣжїє гдє поутъ о(т) млины выході ть во(и) ис лѣса (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною, а не бралъ изъ тое клѣти ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(зовсім)* геть чисто (1): Ино дє(и) свє(т)чи(л)... Мєщанинъ смоленскии... што(ж) дє(и) коли дє(д) и(х) сємє(н) Плошєвичъ смотрєвшы межы дєтє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х) и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

***ВООТГНАТЬ** *дієсл. док.* (1) увігнати, загнати (?): о закладє(х) иже ти можєть вобороу старостиноу воо(т)гнать Тє(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далєка (!) тогды землАнА наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оубороу старостїнѫ (XV ст. *ВС* 33 зв.— 34).

ФОРМИ: *інф.* **воо(т)гнать** (XV ст. *ВС* 34).

ВО ПЕРВЫХЪ *присл.* (1) передусім, насамперед: Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маєть держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... и о добромъ посполитомъ... во первыхъ яко пастырь и отецъ нашъ, пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ВОРЛОВЫИ** *прикм.* (2) ◇ ворловая могила (2) *(назва могили у Молдавському князівстві):* а хотаръ ємоу... жєжиєю на ворловоую могилоу (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ворловои** (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *знах. одн. ж.* **ворловоую** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Див. ще ***ОРЛИИ.**

ВОРМЄНСКЫИ *див.* **ОРМЕНЬСКИИ.**

***ВОРМЄНЪСКЫИ** *див.* **ОРМЕНЬСКИИ.**

***ВОРМЄНЫ** *мн.* (2) вірмени: По сусєи нашєи зємли боудєть волєнъ надъ Вормєны своєго права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *род.* **Вормєнъ** (1404 *RIR*); *ор.* **Вормєны** (1401 *RIR*).

***ВОРМЄНЬСКЫИ** *див.* **ОРМЕНЬСКИИ.**

***ВОРНИКЪ** *ч.* (2) (*молд.* вориик, *слов.* дворникъ) *(придворний чин у Молдавському князівстві)* управитель двора, дворник: а на то єст... вѣра пана нєгрилаша ворника и дѣтєи єго (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); БоАрїи аноуме: Тъоутоул вєл логофът... Драгош вор (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз. одн. ск. н.* **вор** (1491 *BD* I, 464); *род. одн.* **ворника** (1439 *Cost.* II, 46).

Див. ще **ДВОРНИКЪ, ДВОРНИКОУЛ.**

ВОРНОУТАИ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. лат.* voluntarius): мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... оже... слоуга нашъ панъ кръстѦ ворноутаи слоужилъ прѣжде стопочившому отцоу нашємоу право и вѣрно (Сучава, 1434 *Cost.* I, 395).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ворноутаи** (1434 *Cost.* I, 395).

***ВОРОБИЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ воробиєва пасика (1) (*назва пасіки у Молдавському князівстві*): и такожъ дали єсми ємоу одноу пасикоу... на имѦ воробиєва пасика (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **воробиєва** (1443 *Cost.* II, 120).

ВОРОВЄЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до нас... дали и потвердили єсми ємоу оу нашеи земли села... на имѣ онєщи... и воровєщи (Сучава, 1456 *Mih.* 213); Тѣм мы видѣвшє єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ Гостилєщи... и... Воровєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **воровєщи** (1456 *Mih.* 213; *Cost.* II, 569; 1459 *BD* I, 35).

! ВОРОВОРОНѢ *див.* ***ВОРОНА** [2].

ВОРОГЪ *ч.* (7) ворог: нашь плєменьни(к) бєкбула(т)ъ И хожа Мєдинъ оучинилсѦ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); На то єсмо прысягали, яко и самн оуйзрытє ваша милость, штобы богъ далъ наши ворози подъ нашыми ногами и подъ нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ворогъ** (1392—1393 *РФВ* 170); *знах. одн.* **ворога** (1392—1393 *РФВ* 171); *знах. мн.* **ворози** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1496 *BD* II, 403); **ворого(в)** 1 (1457 *Cost.* II, 809).

***ВОРОЖАЙ** *ч.* (1) (*стп.* rodzaj) (*ряд поколінь*) рід: а хто сѦ мєни(т) шлѦ(х)тичо(м), а нє зродоу шлѦхо(т) (!) о шлѦхотный ворожай имєє(т) пово(д) нмєти о(т) корєнѦ (XV ст. *BC* 18 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ворожай** (XV ст. *BC* 18 зв.).

Див. ще ***РОЖАЙ.**

ВОРОНА [1] *ч.* (2) (*особова назва*): а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л)... па(н) ворона (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168); Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ... Воронѣ Ивашку волость Хотень на годъ, послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вороиа** (бл. 1458 *Р* 168); *дав. одн.* **Воронѣ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ВОРОНА** [2] *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу, оу нашеи земли, сєла на воронѣ (*в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); Ино сѣ зостали нашємоу вѣрномоу паноу Щєфоулови... три сєла, одино сєло на имѣ Єкоушанїи на обрѣшїє Воронѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *род. одн.* **Воронѣ** (1480 *BD* I, 241); *місц. одн.* **! иа вороворонѣ** (1433 *Cost.* II, 594).

ВОРОНА [3] *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): а на то... вѣра пана йона старого о(т) ворона (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **вороиа** (1403 *ДГАА*).

ВОРОНЄЦЬ, ВОРОНЄЦЪ, ВОРОНЄЦ *ч.* (15) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... оже... дали єсмн сє(с) на(ш) листъ нашємоу манастирю о(т) воронєц идєжє є(ст) хра(м) сто вєликом(ч)ника и побѣдоносца хр(с)ва гєо(р)гїа (Сучава, 1472 *ДГСВМ*); и оучинили єсми и въ задоушїє... предков и родитєлєи наших... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш свѦтыи монастир що на Воронєць (Ясси, 1497 *BD* II, 100); Тоє въсє... да єст томоу свѦтомоу нашємоу монастири що на Воронєц (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Воронєць, Воронєцъ, воронєц** 5 (1472 *ДГСВМ*; 1488 *ДГСВМЩ*; 1489 *BD* I, 377); *зам. місц.* **на Вороиєць** 1 (1497 *BD* II, 100); *род. одн.* **воронє(ц), вороиєц** 4 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); **вороиєца** 2 (1490 *ДГСХМ*); **воронєцоу** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); *місц. одн.* **на Воронєц** (1499 *BD* II, 147, 148).

ВОРОНИЦЪСКЫИ *прикм.* (1) (*пор.* Воронєць *у Молдавському князівстві*): Мы панове господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѦ... пань станъ бырличь вороницъскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воєвода... владиславовн, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истнныи голдъ... стєрєчи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вороницъскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

ВОРОНКО *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свѣдци... панъ хролъ варвариньскии воронко воитъ коломыискыи рускии (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вороико** (1398 *Р* 57).

ВОРОНОВИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были добрые люди... панъ Яцко Ранъдиничъ а Лєвъ Вороновичъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вороновичъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

***WORONOW** *прикм.* (1) ◇ sełyszcze Woronowo *див.* **СЕЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Woronowa** (1420 *AS* I, 25).

ВОРОНОВЪ *ч.* (1) (*назва земельної ділянки у Волинській землі*): Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду, А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вороновъ** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

ВОРОТА *мн.* (3) ворота: а РуденскаѦ мает оу подворѦ своєго ворота поставити на влицу што з вєком оулица промєж подворей положєна (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз.* **ворота** (1494 *AS* I, 101); *знах.* **ворота** (1494 *AS* I, 102).

Див. ще ***ВРОТА.**

ВОРОТИТИ *дієсл. док.* (8) (що кому) (*віддати назад*) повернути: а мы слубоуємо (так.— *Прим. вид.*) єму при нашеі вѣри... тѣхо д тисѦчи рублиі воротити исполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); а такожє слоубоуємы и имаємы воротити оусѣ записы тому истино(м) королєвн полскому и єго короуни, што передькове нашы имили о(т) королєвьства полско(г) (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); и сєла, имєниа твоя оусѣ єсми тоби воротили, на що имєш поставити привнлиѦ ис права (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

ФОРМИ: *інф.* **воротити** (1388 *Р* 37; 1436 *Cost.* II, 707; 1457 *Cost.* II, 810); *перф. 1 ос. мн.* **єсмы... воротили** 1 (1457 *BD* II, 257); **єсми... воротили** 1 (1460 *BD* II, 270); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **пак ли быхо(м)... нє воротили** (1388 *Р* 37); *2 ос. мн.* **що бы стє... воротили** (1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВОРОЧАТИ,** ***ВРАТИТИ,** ***ВРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ** 2, **ПРИВЄРНУТИ** 2, **ОУВЄРНОУТИ** 1.

***ВОРОТИТИ СѦ** *дієсл. док.* (9) (*приїхати назад*) повернутися: коли сѦ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в)... вѣрноє послу(ш)ство дєржа(т) (Молодечно, 1388 *Р* 43); А кто иметъ повєзти ⟨с⟩оукиио до Быстрици н до Оугоръ, оу Сочавѣ от гривны три гроши... А коли сѦ воротит ис Оугоръ, оу Молдавици от каждого тєрха по В гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ воротит** 1 (1460 *BD* II, 274); **сѦ воротить** 1 (1456 *Cost.* II, 789); *1 ос. мн.* **сѦ вороти(м)** (1388 *Р* 43); *3 ос. мн.* **сѦ имоу(т) (имоутъ) воротити** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 789); **сѦ имуть воротити** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **имоут ⟨сѦ⟩ воротити** 1 (1460 *BD* II, 274);

сѧ воротѧтъ, сѧ воротѧт 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669).

ВОРОЧАТИ *дієсл. недок.* (2) (що кому) *(віддавати назад)* повертати: землю шепиньскоую, котороую молдавьская земла (!) о(т) короуны имила... дароуємы а ворочаємы ж нашыхъ пановъ и бояровь вѣданеїмь (!), рады и волею особьни, на вѣкь вѣкомь имити, де(р)жати со вьсѣми приходы, оужитьки (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); И дворь пана Мнхоулов, що єст на сєрети, и к томоу в сєла... єсми им их верноули; а коли оузримє их справедливоую слоужбоу, и мы им и боулшє боудєм ворочати (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **ворочаємы** (1436 *Cost.* II, 706); *майб. 1 ос. мн.* **боудєм ворочати** (1468 *BD* II, 306).

Див. ще **ВЕРНУТИ** 1, **ВОРОТИТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ПОВЕРНОУТИ** 2, **ПРИВЕРНУТИ** 2, **ОУВЕРНОУТИ** 1.

***ВОРОШГЕЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* не надобе мыта давати... въ Перемили войту не надобе, у Ворошгечинѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Ворошгечинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВОРОШИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) торкатися (чого, до чого): и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною, а не бралъ изъ тое клѣти ничого, ани скрини ты не ворошилъ, которая стояла не замкнена зъ листы и съ списки (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **ворошилъ** (1498 *АЛМ* 163).

ВОРХОВИЧѢ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі):* тогды мы... потвердили єсмо, єго правого всєго имѣнїа, первоє, именєм рєкучи, сєло быбел и со присѣлкы... ворховичѣ сєло, що в тых дѣдин (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **ворховичѣ** (1361 *AGZ* 6).

***ВОСЕЛЕНЬСКИЙ** *див.* ***ВСЕЛЕНСКІИ.**

! ВОСКУ *див.* ***ВОИСКО** [2].

***ВОСКОВЫИ** *прикм.* (1) ◇ восковыи грошн (1) оплата, що збиралася від купців, які привозили віск: Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, що (!) ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).

ФОРМИ: *род. мн.* **восковых** (1495 *АЛРГ* 60).

ВОСКЪ *ч.* (31) **1.** *(тільки в одн.)* віск (15): а львовчѧнє што имуть принести сами изъ угоръ сєрєбро жьжєноє, отъ того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно... а мунтѧньскыи воскъ и брашєвьскыи слободно имъ єсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и дали єсми томоу стомоу нашємоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правїи прихо(д) въси камєни о(т) воскоу о(т) нашєго сєрєцкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).

2. *(тільки в одн.)* воскове мито (9): и тако(ж) дали єсмо томоу прѧдрєченному монастирю воскъ о(т) краснаго тръга оувє(с), да бєроу(т) калоугєри, на въсѧкоє лѣто, о(т) въсѧ(х) кто имє(т) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); а тако(ж) шолтоузи и пръгари и дворници или кто имє(т) брати о(т) на(с) воскъ по инши(х) тръго(х) а оу бани никто о(т) ты(х) о(т) оуси(х) да сѣ нє оумишаєтъ ни оу чє(м) алє сами калоугєри да бєроутъ воскъ о(т) бани о(т) оуси(х) кръ(ч)мъ (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

3. *(одиниця міри)* кружало воску (7): Олисє(и) землю дє(р)жить Матъѳєєвъщиноу а с тоє землї даєть дєсѧтъ вєдє(р) мєдоу дани а полюдья двє вєдрє мєдоу а двє коуници а ловчому чотыри гроши а бобровиикоу пѧ(т) восковъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воскъ, вос(к)** (1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1458 *DIR«A»* 513); *род. одн.* **воскоу** (1457 *BD* I, 4; 1466 *BD* I, 96, 105; 1488 *ДГСПМ*); *знах. одн.* **воскъ, воскь** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *BD* II, 275; 1495 *АЛРГ* 60); *род. мн.* **восковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв., 94).

***ВОСЛАТИ** *дієсл. док.* (2) (кого в що) *(з метою нападу)* наслати, напустити (кого на що): посылали єсмо къ тобє нашого посла, повєдаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ... вєликого князя московъского, штожъ намъ... люди свои моцъно въслалъ въ нашу землю... и... шкоды намъ вєликии подєлалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); послалъ єси своихъ пословъ до насъ, повєдаючы... вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... вєликого князя московъского, што жъ онъ... люди свои моцно вослалъ оу вашу землю (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **въслалъ, вослалъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447).

***ВОСПРЫЕМИНИКЪ** *ч.* (1) *(продовжувач діяльності)* наступник, наслідник: даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ его село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *дав. мн.* **воспрыемнникомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ВОСТАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) вставати, підніматися (від чого): а коли (ж) сѧдоуть на соудѣ тогды тыи(ж) жалобы штосѧ прє(д) ними дѣють имаю(т) тоутъ соуди(т) а индѣ (!) воставаючи съ соуда (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **воставаючи** (XV ст. *СЯ* 43).

***ВОСТОЧНЫИ** *прикм.* (1) східний: ї то(т) мн(с)ты(р) пєчє(р)скїи былъ з вєко(в)... самъ в сєбѣ Ставропигїя о(т) вєлики(х) кнзєй роуски(х) и Святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)стє(н)тинаполски(х) (!) нового рима Свтоє каѳолическоє восточныє цркви хр(с)товы (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **восточныє** (1481 *ГПМ*).

***ВОТНИНА** *див.* **ОТНИНА.**

***ВОТПИТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* wątpić) (у чім) сумніватися (в чому), вагатися (щодо чого): мы алєксандръ воєвода... знамєнито оузѧвлѧми... ожє до на(с) приєхали соу(т) оу посо(л)ство пановє и рада... королѧ казимира... и жадали на(с)... абыхо(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю повины(и) гол(д) оудилали... а мы и с нашими паны и радою ничого оу то(м) нє во(т)пили, алє к том(у) ра(дї) єсмо пристали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **во(т)пили** (1453 *Cost.* II, 765).

***ВОТПѢНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* wątpienie) ◇ оувєсти оу вотпѣньє *див.* **ОУВЕСТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **вотпѣньє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВОТЧИЗНА** *див.* ***ОТЧИЗНА.**

***ВОТЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

ВОТЧИЧЬ *див.* **ОТЧИЧ.**

***ВОТЧЫНА** *див.* **ОТЧИНА.**

***ВОТЪЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

ВОХНО *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были свѣтки... пан Фєдко Козловскии, а пан Вохно (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вохно** (1470 *AS* I, 65).

ВОХНОВА *ж.* (2) *(особова назва):* Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вохнова** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627, 628).

Пор. **ВОХНО.**

WOCZICZ *див.* **ОТЧИЧ.**

***ВОЧЫ** *див.* ***ОКО** [1].

***ВОЩИНАРЬ** *ч.* (1) воскобійник: и дали єсми томоу стомоу нашємоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правїи прихо(д) въси камєни о(т) воскоу о(т) нашєго сєрєцкого тръга и шєсть вощинарє єщє о(т) сєрєцкога (!) тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **вощинарє** (1488 *ДГСПМ*).

ВОЮТИНСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том былъ... панъ Васко Воютинский (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воютинский** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

! **ВОѦ** *див.* **ВОЛЯ.**

***ВПАДАТИ** *див.* ***ОУПАДАТИ.**

***ВПАМЯТАТИ** *дієсл. док.* (2) взяти до уваги: Ино мы, впамятавшы его верьную а пил⟨ь⟩ную службу доброе памяти ку отцу нашому... и къ намъ, з ласки нашое, тыи сельца... дали есмо ему (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **впамятавшы** 1 (1499 *РИБ* 777); **впамата(в)ши** 1 (1499 *ГОКІР*).

ВПИСАТИ, УПЫСАТЫ *дієсл. док.* (14) **1.** (кого, що в що, до чого) *(занести в книги, список)* вписати, записати (10): Я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); ино и на кролєвьскомъ листѣ на воитовѣ и на оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє дворище пысковича што на любши и на гугни алє тоє дворище пысковича стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што оу сєлѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ... имѣнье Здетелу... на соборную церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... а то есми и въ Євангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистоє Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

2. (кого в що) залучити (кого до чого) (1): Piszete wasza miłost, iż ieste s Niemcy wziali peremirie do rożenstwa (!) Chrystowa, a nas ieste u toż peremirie upsali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139);

записъ вписати (3) *див.* **ЗАПИСЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **вписати** 2 (1496 *ПДВКА* 60, 61); **упысаты** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *перф. 1. ос. одн. ч.* **уписалъ есми** 1 (1398 *ДГПМ*); **есми... уписалъ** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *3 ос. одн. ж.* **оуписала** (1496 *ВМКФС*); *2 ос. мн.* **ieste... upsali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI 139); *майб. 3 ос. мн.* **впишют** (поч. XV ст. *Р* 76); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... вписали** (1496 *ПДВКА* 60); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **вписа(н) єсть** (1495 *ВК*); *1 ос. мн.* **въписаны** (1499 *ВФ*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **оуписано** (1411 *Р* 79).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ПИСАТИ** 5.

***ВПОКОЙ** *див.* **ОУПОКОИ.**

***WPOMETANIE** *с.* (1) нагадування: A jestliby k tretemu wyznaniu (!) ne priszoł, wina kotoraja połoźona dla wpometania, sud'i majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **wpometania** (1388 *ZPL* 105).

***ВПОМИНАНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* upominanie) вимога, претензія: и они повєдали пєрє(д) нами што жъ какъ они новгородокъ дєрьжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало завжды в тыхъ ловехъ зверъ бивали а о(т) пани марътиновоє никоторого вспоминаньѧ коу о(т)цоу нашому и намъ нє было (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **вспоминаньѧ** (1499 *ВФ*).

Пор. **ОУПОМИНАТИ** 3, **ОУПОМѦНУТИ** 2.

***ВПОМИНАТИ** *див.* **ОУПОМИНАТИ.**

ВПРАВО, ВЪПРАВО, УПРАВО *присл.* (8) вправо, направо: а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идеть до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); засталисмо Пана Євсея зъ людмы его, который намъ поведалъ: жє по тую могилу и по ричку Вышню мой грунтъ Якушински управо, а влево грунтъ Мыкулински (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ВРАБІѦ *ж.* (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прѧд нами... слоуги наши... и продали свою правою отниноу... єдно сєлищє... и єдноу пасикоу... на имѣ Врабїа (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Врабїа** (1483 *BD* I, 269).

***ВРАЖЄНІЄ** *с.* (1) поранення: Жалова(л) ди(к) на Ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вєчєрѧ стало(с) (!) свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика нє вєда(л) кто оуранїлъ Ѳа(л)ко позна(л) ижє свєчи погаси(л) а вражєнїя запрє(л) (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **вражєнїя** (XV ст. *ВС* 27).

Пор. ***ВРАЗИТИ.**

***ВРАЗИТИ** *дієсл. док.* (3) (кого і без додатка) поранити: О томъ хто ко(г) вы грє вразить (XV ст. *ВС* 31); коли(ж) кмє(т)ь бѫдє(т) ранє(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотнє, тогды ємоу прїидєть двє частї за раны, а третья часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **вразить** (XV ст. *ВС* 31); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... оурази(л)** (XV ст. *ВС* 27); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **бѫдє(т)... оуражо(н)** (XV ст. *ВС* 29).

***ВРАЗУМѢТИ** *див.* ***ОУРАЗОУМѢТИ.**

***ВРАНИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* вранъ*):* и даємь томоу монастирю сєс лист нашь на.. в̃ сєла: Петра Вранина... и дроугоє сєло що тиж слоухаєт кь томоу монастирю (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вранина** (1475 *BD* I, 200).

***ВРАНИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.,* вранъ*):* мы боѧрє... алєксандра воєводы... па(н) драгоми(р) врани(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); мы алєкса(н)дръ воєвода... чини(м) знамєиито.. ожє то(т)... па(н) костє врани(ч) прїидє прѣ(д) нами... и прода(л) своє сєло (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495).

ФОРМИ: *наз. одн.* **враии(ч)** (1421 *Cost.* I, 142; 1453 *Cost.* II, 495).

***ВРАНЦАНЬ** *див.* **ВРЪНЧАН.**

***ВРАНЧА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣм мы видѣвшє правоу... єго слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашии зємли оу молдавскои... четири полѣны оу томжє хотари... и на вранчи сєлищє дѣлино албїа (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на вранчи** (1443 *Cost.* II, 160).

***ВРАНЧАНЪ** *див.* **ВРЪНЧАН.**

***ВРАТИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* вратити) (що) *(віддати назад)* повернути: ...тѣмь мы видивши правдоу и слоужбоу вѣрноую нашего вѣрного слоуги пана ⟨алєксандра спатара⟩ вратили єсми єго отчиноу, ты(х) двѣ сєли вышєп⟨иса⟩ны(х) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455).

ФОРМИ: *перф. 1. ос. мн.* **вратили єсми** (1436 *Cost.* I, 455).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ, *ВРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ** 2, **ПРИВЄРНУТИ** 2, **ОУВЄРНОУТИ** 1.

***ВРЕМѦ** *див.* **ВРѢМѦ.**

***ВРЄЧЄННЫИ** *див.* ***ОУРЄЧЄННЫИ.**

!**ВРИНДИНА** *див.* ***БРИНДИНЪ.**

***ВРОЖЕНЫИ** *див.* **ОУРОЖЄНЫИ.**

***ВРОЗУМѢТИ** *дієсл. док.* (4) (що, чому) зрозуміти (що): а мы такѣ жь оурозумѣвши єго такоє обѣцованьє и слюбы а познавши ижъ прєрє(ч)нии стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ и коруны нашєи нє чинилъ... про то жь єго... о тую исную мєрзѧчку и шкоду воєваную намъ и корунѣ нашои оучинєную о(т) єго о̃ца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); и врозумивши то пани Олизароваѧ штож мы слугу нашого п⟨а⟩на єєй п⟨а⟩на Олизара мєли во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѧ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); И мы посольству вашоє милости, што до насъ посломъ вашоє милости Богушомъ дьякомъ, гораздо єсмо врозоумєли (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо врозоумєли** (1499 *BD* II, 447); *дієприсл. перед.* **оурозумѣвши** 2 (1433 *P* 121; 1457 *Cost.* II, 810); **врозумивши** 1 (1487 *AS* I, 240).

Див. ще ***ЗРОЗОУМЄТИ, ПОРОЗОУМѢТИ** 1, ***ОУРАЗОУМѢТИ** 1.

***ВРОКЪ** *ч.* (2) *(натуральна або грошова данина феодалові)* оброк (1): Село слобода а в томъ сєлє десѦть слоугъ на во(и)ноу идоуть а врокоу даю(т) чотыри копы грошє(и) а подымъщиноу недають а ины(х) никоторы(х) пошли(н) нєзнають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.);

сєдити на вроцє (1) *див.* **СѢДИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **врокоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *місц. одн.* **на вроцє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

Див. ще ***ОБРОКЪ.**

***ВРОНОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Воронів: Мн ильѦшь воєвода... записуємъ сѦ тымъ пношамъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службоу прєжерє(ч)ному пну станиславу з вронова пноу пашьку бѣлому (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **вронова** (1433—1443 *АРМ*).

***ВРОТА** *мн.* (1) (*стп.* wrota) ворота: а боудє(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмєти єго тогды то(т) слоужєбникъ имєє(т) каж(д)ого кмєтѦ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѦ и вала(т) (!) тымъ урѦдомъ хто кого позываєть (XV ст. *ВС* 14).

ФОРМИ: *род.* **вро(т)** (XV ст. *ВС* 14).

Див. ще **ВОРОТА.**

***ВРОТИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* wrócić) (що) *(віддати назад)* повернути: а тєжь штожь мои отєць... позычи(л) пѣнѦзи моєму... г(с)дрю, кролю пол(с)кому, и тыхъ сѦ о(т)ступлю и листы хочю тыи вроти(т) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **хочю... вроти(т)** (1400 *Cost.* II, 619).

Див. ще **ВѢРНУТИ** 1, **ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, ПОВѢРНОУТИ** 2, **ПРИВѢРНУТИ** 2, **ОУВѢРНОУТИ** 1.

***ВРОЧИЩЄ** *див.* ***ОУРОЧИЩЄ.**

***ВРОЧНЫИ** *прикм.* (2) ◇ врочныи гроши (2) *(феодальна грошова повинність)* оброк, чинш: Сєло Щє(р)бовъ а в томъ сєлє слоугъ трина(д)цать а чоты(р)надъцаты(и) отамо(н) а половнца мєжи и(х) оубоги(х) а вро(ч)ны(х) грошє(и) дають двє копє грошє(и) а которыє врочны(х) грошє(и) нєдають тыє подымъщину дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *род. мн.* **вро(ч)ны(х), врочны(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ВРУЙКИЦА** *ж.* (1) *(назва селища у Волинській землі)*: не надобе мыта давати... у Вруйкицы (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Вруйкицы** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВРУСЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: Дали есмо... владицѣ орменьскому под Луцком сєло, што Врусъ держалъ (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Врусъ** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

ВРУЦКИИ, URUCKI *прикм.* (15): i pewedił (!) nam namesnik urucki, Wołczko Romanowicz, sztoż dey tuju zemlu derżyt nini Jakow Owdeiewicz (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); што пє(р)во сєго продали были єсмо ко(р)чмы вроуцькиє мєщаномъ вроуцьки(м)... а рокъ было имъ какъ тыє ко(р)чмы варити початы на мѦсныє запоусты (Краків, 1489 *АКВ*); а при то(м) были... тиву(н) вруцкии костушко а васко олѣшковичь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Былъ намъ чоломъ зємєнынъ Вруцкии на имя Ѳедоръ Блыщановичъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вруцкии** 3 (2-а пол. XV ст. *СПС;* 1493 *АЛРГ* 55; 1498 *ГВКЛ* 22); **urucki** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *дав. одн. ч.* **вроуцькомоу, вруцькому** (1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ;* 1496 *АЛРГ* 71); *місц. одн. ч.* **во Вруцьком** (1496 *АЛРГ* 71); *наз. мн. ч.* **Вруцькіє, вроуцькиє** (1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ*); *дав. мн.* **вроуцъки(м)** (1489 *АКВ*); *знах. мн. ж.* **Въруцькіє, вроуцькиє, Вруцькіє** (1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *АКВ*); *ор. мн.* **вруцкими** (1498 *ГВКЛ* 23).

Див. ще ***ОВРУЦКИИ.**

Пор. ***ВРУЧИИ.**

***ВРУЧЕЙ** *див.* ***ВРУЧИИ.**

***ВРУЧИИ** *ч.* (3) *(назва міста у Київській землі)* Овруч: И писан у Вовручомъ (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); Намєстнику вруцькому князю Григорю Глинъскому и инымъ наместникомъ нашимъ, хто потомъ будеть отъ нас Вручей держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вручей** (1496 *АЛРГ* 71); *місц. одн.* **у Вовручомъ** 1 (1450 *ЗНТШ* XI, 7); **во вручє(м)** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Див. ще ***ОВРУЦКИИ** (Овруцкое место).

***ВРЪБА** *див.* ***ВѢРБА.**

***ВРЪЗАРЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ врьзарєвъ монастирь (2) *(назва монастиря у Молдавському князівстві)*: а хотары тѣмъ сєломъ що соуть на быковци почєнши от вьрзарєва монастырѣ на вєрхъ пасикѣ ачибковы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **врьзарєва, вьрзарєва** (1420 *Cost.* I, 135).

!ВРЪНДИНА *див.* ***БРИНДИНЪ.**

***ВРЪНИЧАНЪ** *див.* **ВРЪНЧАН.**

ВРЪНЧАН *ч.* (8) *(особова назва)*: а на то є(ст) вєлика марториа са(м) г(д)во ми... Стєфа(н) воєво(д)а... и наши болѣрє... па(н) вра(н)ча(н) спатар... па(н) дажбо(г) чашни(к) (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*); А на то єст⟨ь⟩... Вѣра пана Врьничана — спьтарѣ (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вра(н)ча(н), Врьнчан** 2 (1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 172); **Вранц⟨ань⟩** 1 (1472 *BD* I, 170); *род. одн.* **вра(н)чана, Вранчана, врнъчана, въръ(н)чана, Врьничана** (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *ШКН* 165).

Див. ще **ВРЪНЧАНУЛ.**

ВРЪНЧАНУЛ *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то єст вєлика марторіа... пан врьнчанул спатар (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **врьнчаиул** (1472 *Cost. S.* 88).

Див. ще **ВРЪНЧАН.**

***ВРЪСТАТЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє тоти истинныи слоуга наш Мирча... и сынові Иванка Врьстата... жаловали єсми их особною нашею милостїю (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *род. одн.* **Врьстата** (1491 *BD* I, 445).

ВРЪСТАЦЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и дали и потвръдили єсми им... сєла на имѣ Брьтоулєщїи... и Врьстацїи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *наз.* **Врьстацїи** (1491 *BD* I, 445).

***ВРЪТОАПЄ** *с.* (1) (*молд.* вьртоп «вибоїна») яр: А хотар тои... сєлищи да єст... на могилоу на врьх дѣла, от толѣ право чєрєс врьтоап ⟨є и право⟩ на могилоу оу поток що сѣ зовєт Рѣча (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **врьтоап⟨є⟩** (1493 *BD* II, 27).

***ВРЪХ** *див.* ***ВѢРХЪ**[1].

***ВРЪХОВНИИ** *див.* ***ВѢРХОВНЫИ.**

***ВРЪХОВНЫИ** *див.* ***ВѢРХОВНЫИ.**

***ВРЪХОВЪНЫИ** *див.* ***ВѢРХОВНЫИ.**

***ВРЫХОВНЫИ** *див.* ***ВѢРХОВНЫИ.**

***ВРѢДНИКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ВРѢМѦ** *с.* (4) (*цсл.* врѣмѦ) час (1): Мы кнѦ(з) дѣдъ дмитриєви(ч) кнѦ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то врємѦ коли кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность и послушьство... королєви польскому... вѣрность правaѦ и нє изрушистаѦ слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39);

◇ никоторымъ врѣмєнємъ (2) ніколи: имаємы єму добрую раду радити, а противъ єму никоторымъ

врѣменемъ не быти (Кам'яиець, 1404 *Cost.* II, 625); н имаемь доброую раду радити, а противоу емоу никоторы(м) врѣменемь не быти (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); на которыхъ врѣменахъ (1) будь-коли, у будь-який час: а ктобы хотѣлъ оузѣти о(т) ни(х) мыто или бро(д)нинноу боу(д) коли на которыхъ врѣме(н) таковыи да боуде(т) проклА(т) о(т) гā бā (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455).

ФОРМИ: *знах. одн.* **времѧ** (1388 *P* 39); *ор. одн.* **врѣменемъ, временемь** (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653); *род. мн. зам. місц.* **врѣме(и)** (1429 *DIR«A»* 455).

Див. ще ***ВЕРЕМѦ.**

***ВРѢХ** *див.* **ВЕРХЪ** [1].

!ВРѦДИКА *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ВРѦДЪ** *див.* ***ОУРѦДЪ.**

***ВСАКИИ** *див.* **ВСЯКЫЙ.**

ВСЕ *див.* **ОУСЕ.**

***ВСЕАКЪ** *див.* **ВСЯКЫЙ.**

***ВСЕВЫШЕПИСАННЫИ** *прикм.* (2) вищевказаний: а на боулши (!) крѣпос(т) томоу въсемоу всевышеписанномоу велѣли есми... печа(т) привѣсити к семоу листоу нашемоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *дав. одн.* с. **всевышеписанномоу, въсевышеписанному** (1442 *Cost.* II, 93, 101).

ВСЕГДЫ *присл.* (2) завжди: мы великии кн⟨я⟩зь швитрикгаил... чинним знаменито... иж оузревше есмо верност а службу всегды не омешканную н⟨а⟩ш⟨о⟩го верного слуги Михайла Олехновича, и мы есмо ему и записали... сѣла оу кременецкой волости (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Пово(д) вінова(т)то(г) (!) правомъ всегды ищеть (XV ст. *BC* 25).

Див. ще **ВЪСЕГДА.**

ВСЕДЕРЬЖИТЕЛ *ч.* (6) (*усл.* вьседрьжитель) вседержитель: И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI 5); А кто бы хотил пороушити сие наше даание... таковы да ест проклАт от господа бога въседръжителѣ (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вседерьжител** (поч. XV ст. *ОБРН* 141); *род. одн.* **въседръжителѧ, вседерьжителя, въседръжителѣ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; *Mih.* 208; 1443 *ПГСММ;* 1453 *Cost.* II, 454; 1458 *BD* I, 9).

! ВСЕИ ⟨СЕМЫИ⟩ *див.* **СЕМЫЙ.**

***ВСЕКРЕВО** *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* Я гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое набытое Всекрево пану Федку Юнковичу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Всекрево** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще ***ВСЕКРОВО, ОСЕКРОВО.**

***ВСЕКРОВО** *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* мает панъ Федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **Всекрова** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще. ***ВСЕКРЕВО, ОСЕКРОВО.**

***ВСЕЛЕНСКІИ** *прикм.* (4) *(титул константинопольського патріарха)* вселенський (3): мы Олександро воевода... знаемо чинимъ... оже тотъ истинныи Оганесъ епископуп ворменскын пришелъ к намъ... и оуказалсА намъ правыми листы вселеньского патріярха, Антоніа КостантинополА (Сучава, 1401 *RIR*); Максимъ Мл(с)тїю Бжїею Архїепископуп костє(н)тинаполя нового рима и вселе(н)скіи Патрїа(р)хъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

соборъ вселенскии (1) *див.* ***СОБОРЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вселе(н)скіи** (1481 *ГПМ*); *род. одн. ч.* **вселеньского** 1 (1401 *RIR*); **въселенъскаго** 1 (1408 *Cost.* I, 61); *род. мн.* **вселе(н)ски(х)** (1481 *ГПМ*).

***ВСЕМЕРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* И повела нас пани ВасилеваА верхъ речки Бродное поущою, ловы своими ажъ къ селоу коу Всемероу (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Всемероу** (1478 *AS* III, 17).

***ВСЕМОГУЩИИ** *прикм.* (1) всемогучий: блгоізволениемъ мудртію бга оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли⟨ца⟩ (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **всемогущаго** (1478 *ОБРН* 130).

ВСЕСТИ *див.* **ВСѢСТИ.**

***ВСКАЗАТИ** *дієсл. док.* (28) (о чім, к кому, до кого, кому, що) сповістити, повідомити (кого про що), *(офіційно — ще)* заявити (кому про що) (21): А вы хотА и сами отъ цара о(т)ца моего... черес трета потомужъ присАги хотели были есте, нине пакъ сего годоу потомужъ и отъ иасъ о томъ деле оусказали есте поправъде пе(р)ве(н) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Тежъ всказалъ к намъ ижъ естъ емоу вдячно да(л) намъ богъ сести на сто(л)цы о(т)ца нашого на о(т)чыне нашо(и) на великомъ кня(з)стве литовъскомъ г(с)дромъ есмо зоста(ли) с того паноу воеводе дякуемъ яко прыятелевы нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); Про то господаръ нашъ великий князь Алексанъдро всказалъ и твоей милости абы еси зъ его милост⟨ью⟩ оутверъдилъ ся (Троки, 1494 *BD* II, 387); Господа(р) нашъ велики(и) кнА(з) алекса(н)дръ... всказалъ што еси прысылалъ к намъ своихъ пословъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); какъ же розоумеемъ на томъ твоее милости посольстве, отъ него ничого се намъ не стало, и въ тыхъ речахъ о чомъ твоя милость до него всказалъ, того намъ ничого не оправилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(що через кого кому, о чім до кого через кого, що ким, що через кого до кого) передати через кого, переказати що (4): а што колы та(и)ны свои чере(с) табина мне оускажи (б. м. н., 1484 *ЯМ*); ино мы... о тыхъ делехъ до пана воеводы чере(з) нашы послы вскажемъ (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152—152 зв.); што еси писа(л) до насъ листъ сво(и) и дьяко(м) свои(м) лоукою всказа(л) жадаючи насъ абы(х)мо дали поуть чистъ послоу твоему чере(с) нашу землю... до москвы (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 35);

(що кому, як) *(розпорядитися)* наказати, веліти (що) (3): а што мн оускаже(т) осподарь мои тое радъ чиню (б. м. н., 1386 *P* 30); и дали есми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лева с тѣми то лихо(т)иикы, и оучинили они на(д) ними по(м)ста, яко(ж) то право и(м) оусказали (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); и мы того со кн⟨А⟩зми и паны досмотрѣвши и в том есмо кн⟨А⟩зА Олександра знашли правого и всказали есмо так: естли г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь король его м⟨и⟩л⟨о⟩сть допустит Цеценевских отчины их, тогды они мают кн⟨А⟩зю Олександру Сонкгушковичоу отложити пѣнАзи шестьдесАт коп широких гроши (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **въсказалъ еси** (1496 *BD* II, 407); *3 ос. одн. ч.* **всказалъ, всказа(л), въсказалъ, wskazał, wskazal** (1493 *ОПВВ* 152; 1494 *BD* II, 387, 388, 389; 1496 *BD* II, 407; *ОПВВД; ОПСВВ* 61; *ПДСВВ; ПЧФГ* 35, 36; 1498 *BD* II, 413, 414); *1 ос. мн.* **оусказали** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **всказали есмо** 1 (1491 *AS* I, 94); *2 ос. мн.* **оусказалн естє** (1484 *ЯМ*); *майб. 3 ос. одн.* **оускаже(т)** (1386 *P* 30); *1 ос. мн.* **вскажемъ** (1493 *ОПВВ* 152 зв.); *нак. сп. 2 ос. одн.* **оускажи** (1484 *ЯМ*).

Див. ще **ВСКАЗЫВАТИ, *ҚАЗАТИ** 1, ***ПРИҚАЗЫВАТИ, *ПРЫҚАЗАТИ, РОСКАЗАТЬ, *РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ, *СҚАЗЫВАТИ.**

ВСҚАЗЫВАТИ *дієсл. недок.* (9) 1. (що к кому, до кого, що через кого до кого, о чім к чому, кому) передавати, переказувати (що через кого) (8): а половицю тѣхъ пѣнАзии иаложили есмы на твоѣ роботы яко же твоя мл(с)ть оусказовалъ до нас слуги своего и листы своеми казалъ еси, на домъ на медицкии (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Ино... великий князь Иванъ Васильевичъ, о томъ къ намъ всказывалъ, абыхмо были съ тобою въ миру (Троки, 1494 *BD* II, 386—387); и (в)сказывалъ еси к намъ абыхмо с тобою были в прыязни и в мироу какъ пре(д)ки нашы... с твои(ми) пре(д)ки были в прыязни и в мироу (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*);

И на то мы с тыми вашє(и) мл(ст)и послы которые были в насъ говори(ли) єсмо вси иашиє потрєбныє рєчи и списки имъ вказали и вашє(и) мл(ст)и по нихъ всказывали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

2. (що кому) *(виносити рішення про передачу чого кому)* присуджувати (1): И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паиы радою иашею то помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣио Борисовой жонѣ на его поведанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *інф.* **всказывати** (1495 *РИБ* 620); *перф. 2 ос. одн. ч.* **(в)сказывалъ еси, wskazywał iesi** (1494 *BD* II, 386, 388; 1496 *ПДСВВ*); *3 ос. одн. ч.* **всказывалъ, wskazywał** 2 (1494 *BD* II, 387, 388); **оусказовалъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); *1 ос. мн.* **всказывали** (1496 *ПДВКА* 60).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, *КАЗАТИ** 2, ***ПРИКАЗЫВАТИ, *ПРЫКАЗАТИ, РОСКАЗАТЬ** 3, ***РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ. *СКАЗОВАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

***ВСКОВИЧЪ** *див.* ***ВАСКОВИЧЬ.**

***ВСЛЫШАТИ** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

***ВСПЄРТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* wesprzeć się) (в чому) заперечити (проти чого): жаловали иа(м) погорє(л)скии на него, што(ж) о(т)нѦ(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную... погорє(л)скиє дали на то пѦ(т)дєсѦ(т) свѣтковъ... и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) нєхотє(л) вєрити... и мы... росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) члвко(в) выбрати, кого бы о(н) межы иими хотѣлъ... и воды(н)ски(и) в то(м) вспє(р)сѦ, а рєкучы иже оди(н) с ты(х) свѣтко(в) неприсѦгъ, н поча(л)сѦ позыва(ти) до на(с) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вспє(р)сѦ** (1495 *ВМЗД*).

***ВСПОМЄНОУТИ** *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ВСПОМИНАТИ** *див.* **ОУСПОМИНАТИ.**

***ВСПОМЯНОУТИ** *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ВСПЫТАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) запитати: И мы Бориса вспытали: вѣдаешь ли што на него какіе рѣчи, мовъ на него теперъ передъ нами (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **вспытали** (1495 *АЛМ* 84).

Див. ще ***ПОПЫТАТИ** 1, ***ПЫТАТИ, *РОСПЫТАТИ, *СПЫТАТИ.**

ВСТУПАТИ, ОУСТУПАТИ, ВСТУПАТЬ *дієсл. недок.* (4) **1.** (у що) *(насильно входити)* вторгатися, вдиратися (1): А зятю моему и дочцѣ моей н их дѣтем и никому ие иадобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницькую уступати и переходити иикoли (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

2. (на що, в що) оспорювати право власиості (иа що) (2): коупилъ панъ ганько сварць... в олєшка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на щирку... продалъ ємоу доброволно нє иадобѣ оуступати на то никому (Львів, 1368 *Р* 15—16); а хотя бы есть мѣлъ иншій вступати въ тые дѣла и той рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ передъ Милостивымъ Богомъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2);

(у кого) займати, чіпати (кого) (1): А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашимъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ нашымъ урадникомь не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлиинъ иамъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *інф.* **оуступати, уступати** 2 (1368 *Р* 16; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **вступать** 1 (1500 *АСД* II, № 3); **вступати** 1 (1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще **ВСТУПАТИ СѦ, ВСТУПИТИ СѦ, ВСТУПОВАТИ СѦ, ОУСТОУПОВАТ.**

ВСТУПАТИ СѦ, ВЪСТУПАТИ СѦ, ВСТУПАТЬ СЯ, ОУСТУПАТИ СѦ *дієсл. недок.* (69) **1.** (в що) *(насильно входити)* вторгатися (4): Иио, господару, княз Михайло отъказалъ: я дей самъ иичимъ ся в ловы господаръские не вступую, а ни мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); А тымъ Пужичаномъ не казали есмо въ тые земли вступать ся, нижли только стадо маютъ паствити (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстъникъ Стоклишъски(и) Ѳедько Григорьєвичъ на воєводича троцкого на пїа о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупається въ єго ловы любєцъкии за иємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. (в що) оспорювати право власності (на що) (46): ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину н вотнину... а в то нє иадобѣ оуступатисѦ ни оунукумъ єѣ ни плємєню єѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А не вступатисе въ тые дѣла и иншому никому, што жъ есьмо записали по души князя небощика, мужа своего, къ манастыру Светому Спасу у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а хто сѦ имє(т) оустоупа(т) оу моє прида(н)є што Ѧ да(л) стмоу николє... соу(ди)тсѦ со мною пєрє(д) бгомъ (Київ, 1427 *Р* 108); Милостью Божьєю мы вєликыи кнѦзь Швитрикаило олькиръдовичъ чинимъ... зиамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую... свѦтому Ивану цєрькви и попу Ваську... А нєнадобѣ оу тую зємьлю никому оустоупатисѦ, ани съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *Р* 145); ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... двѣ копѣ грошей... А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

3. (в що, без додатка) *(вмішуватися в чиї справи)* втручатися (15): и азъ теж записываю тую ц⟨є⟩рков на клаштъръ по отца своєго записаню... а по сємоу записаню иєнадобє вступати сѦ свєтским попом в тот клѦштур, лише миихом (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); а тєжъ што бы єси и самъ в мыто нашо и въ промытоу нє встоупалъсѦ, нєха(и) заведаю(т) мыто нашо и промытоу мытники наши (Краків, 1487 *АМЛ*); А которыи нивки в долине... то есми велелъ держати виноградником, а ігумену и старцом не казалъ есми в тое вступатися (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Волєн кн⟨Ѧ⟩зь Михайло на тых сєлищах люди садити и прибавити и розширити и к своєму лєпшому оужиточному обєрнути, как сам налєпєй розоумєючи, а нам ужє самым... нєнадобє сѦ ничим оуступати (Кременець, 1497 *AS* I, 112); и сам бы еси в мыта наши и в промыты не вступалсѦ и ни судилъ его, ни рѦдил, и наместнику своему не казал вступатисѦ и ни судити его, ни рѦдити: нехай он мыта и промыты ведаетъ по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

(у кого) займати, чіпати (кого) (3): а нє надобѣ оу єго люди никому оуступатисѦ а єму своѣ люди судити и вину и пєрьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастирскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

◇ оуступати сѦ на (чиє) слово (1) ламати, порушувати (чий) заповіт: иє надобѣ оуступати сѦ на моє слово нико(м) (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *інф.* **вступатисѦ, въступатисѦ, встоупатисѦ, въступати ся, въстоупати ся, вступатися** 21 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1461 *AS* I, 54; 1463 *AS* I, 55; 1467 *СП* № 13; 1481 *AS* I, 77; 1489 *АМВ;* 1490 *AS* I, 92; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВСоб.;* 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **оустоупатисѦ, оуступати сѦ** 13 (1359 *Р* 10; 1434 *Р* 128; 1448 *AS* I, 44; 1445 *СРК;* 1467 *AS* I, 63; 1481 *AS* I, 77; *ГПМ;* 1487 *ВОРСР* 178; 1494 *РИБ* 561; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **сѦ... оустоупати** 7 (1440 *Р* 142; 1466 *AS* I, 61; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 24; 1496 *AS* I, 244; 1497 *AS* I, 112; 1499 *АСД* VI, 3); **сѦ... вступати, сѦ... въступати** 4 (1465 *AS* I, 57; 1489 *AS*

I, 89; 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **сѧ вступати, ся встоупати** 2 (1466 *AS* I, 62; 1499 *ВФ*); **сѧ оуступати, ся оустоупати** 2 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1489 *AS* I, 89); **вступатисе** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); ! **оустяпатися** 1 (1487 *ВОРСР* 178); **се... въступати** 1 (1451 *ЗНТШ* XI, 10); **вступать ся** 1 (1495 *АЛМ* 85); *теп. 1 ос. одн.* **ся... вступую** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *3 ос. одн.* **встоупаеться** (1499 *ВФ*); *майб. 3 ос. одн.* **сѧ име(т) оустоупа(т)** 1 (1427 *Р* 108); **начнетъ уступатисе** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **имѣ(т)... въстоупати сѧ** 1 (1446 *Р* 154); **имет сѧ оустоупати** 1 (1459 *Р* 174); **учие(т) устоупатися** 1 (1481 *ГПМ*); *баж.-ум.сп. 2 ос. одн. ч.* **што бы еси... въстоупа(л)сѧ, штобы еси... встоупалъсѧ, штобы еси... вступалъся, бы еси... вступалсѧ** 5 (1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); **бы еси... уступался** 1 (1487 *РИБ* 226); *3 ос. одн.* **бы ся... въступалъ** 1 (1459 *ЗНТШ* XI, 13); **абы... вступался** 1 (1498 *АЛМ* 169); *3 ос. мн.* **бы ся ... вступали** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще **ВСТУПАТИ, ВСТУПИТИ СѦ, ВСТУПОВАТИ СѦ, ОУСТОУПОВАТ.**

ВСТУПАТЬ *див.* **ВСТУПАТИ.**

ВСТУПАТЬ СЯ *див.* **ВСТУПАТИ СѦ.**

ВСТУПИТИ *дієсл. док.* (2) ◇ въступити у еднанье (з ким) (1) укласти полюбовну угоду: И Нагорка и Шпица ие хотели того ждать и въступили съ иимъ у еднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433); вправо вступити (1) *див.* **ПРАВО** [1].

ФОРМИ: *інф.* **вступити** (1482 *AS* I, 81); *перф. 3 ос. мн.* **въступили** (1489 *РИБ* 433).

Див. ще ***ПРИСТУПАТИ, ПРИСТОУПОВАТИ, ПРЫСТУПИТИ** 2.

ВСТУПИТИ СѦ, УСТУПИТИ СЯ *дієсл. док.* (3) (в що) *(вмішатися в чиї справи)* втрутитися (2): А се А кнА(з)левъ вызвали есмы с литовъскоѣ земле два братѣньцА тутениА а моижѣка да(л) есмы ѣма оу перемыскоѣ волость село добаиевичь... ие надобѣ оуступати сѧ иа мое слово нико(м) а кто сѧ оуступи(т) тотъ оувѣдаеть сѧ со мною пере(д) быгомъ (!) (Львів, 1443—1446 *Р* 147); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь иагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106);

вправо вступити сѧ (1) *див.* **ПРАВО** [1].

ФОРМИ: *інф.* **вступити сѧ** (1482 *AS* I, 81); *майб. 1 ос. одн.* хочью... **уступитися** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн.* **сѧ оуступи(т)** (1443—1446 *Р* 147).

Див. ще **ВСТУПАТИ СѦ** 3, **ВСТУПОВАТИ СѦ** 2.

ВСТУПОВАТИ СѦ, ВСТУПОВАТИСЬ, ВЪСТУПОВАТИ СЕ, УСТУПОВАТИ СЯ *дієсл. недок.* (6) **1.** (в що) оспорювати право власиості (иа що) (5): маеть панъ Федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати, а я самъ, ни жона моя и ни дѣти мои и ии щадки мои никако вже въ тое уступоватися ие маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); А по животѣ пн҃а Ванъковѣ тая да(и) медовая оу селе оу новгоро(д)чичо(х) пн҃оу оле(х)иоу вечно непороушно а мои(м) пн҃а ва(н)ковы(м) дѣтемъ ани мои(м) ближи(м) оу тую дѣлницю оу пн҃оу оле(х)новоу што ве(р)хоу писаноую ие надобѣ въступоватисе (Львів, 1478 *ЗРМ*); я еще будучи в добром здоровю... дала есми ему по своем животе имеие оу вотчизну на имѧ Любчо... а ненадобе в тое имеие никому вступовати сѧ, ни брату моему родному, ии дочце моеей (!), ии внучатомъ моим, ани ближним моимъ (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

2. (в що) *(вмішуватися в чиї справи)* втручатися (1): А по семъ иенадобе вступоватись ии детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ии въ люды церковъныя, ии во вся суды ихъ, — то все далъ есми церкви Божой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **вступоватись** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **ся вступовати, ся... вступовати** 2 (1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **уступоватися** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **вступовати сѧ** 1 (1488 *AS* I, 242); **въступоватисе** 1 (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **ВСТУПАТИ** 2, **ВСТУПАТИ СѦ** 2, 3, **ВСТУПИТИ СѦ.**

ВСТѦГАТИ *дієсл. недок.* (3) **1.** (що иа кім) *(вимагати сплати)* стягати (1): па(к) ли⟨бы мы⟩не д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шести со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имие(т) истигати ты(х) дванаицѧ(т) со(т) золоты(х) иа иаши(х) купце(х) и иа землѧно(х), имие(т) ихъ брати и встѧгати та(к) долго, али(ж) жонѣ иашеи бывшеи кнѧгини рн(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

2. (кого) притягати до відповідальиості, переслідувати судом (2): А которыи бы купцы хотели мыто объежчати иовыми дорогами, ажбы еси ему на тых помоч давал, иехай он их встѧгает и мыто иа них берет по давному (Вільиа, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *інф.* **встѧгати** (1421 *Cost.* I, 142); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехай... встѧгает** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **нехай... встѧгаеть** 1 (1498 *АЛРГ* 83).

Див. ще **ИСТИГАТИ.**

***ВСХОДЪ** *ч.* (1) схід: к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почоиъ отъ того копъца при дорозе... на всходъ слонца зимиый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **всходъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ВСХОТѢТИ** *див.* ***ВЪСХОТѢТИ.**

***ВСХОТѢТИ СѦ** *дієсл. док., безос.* (1) (робити що) схотітися, захотітися: Я пани ЛукерьА, пани ИгнатоваА БоровиковаА сознаваю сим моим листом каждому доброму кому сѧ его всхочет видети або чтучи его слышати (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѧ... всхочет** (1481 *AS* I, 77).

Див. ще ***ВХОТѢТИ, *ВЪСХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, *ХОТѢТИ** 1.

ВСѢСТИ, ВСЕСТИ *дієсл. док.* (2) (на що) сісти: г҃(с)дра нашого люди пришли с тоуре(ц)кое земъли... и поведили г҃(с)древи нашему... што(ж) везде по всимъ городо(м) и по местомъ кличу(т) и(ж)бы добрые юиаки и люди вси которые доужи иа кони всести кони бы добрые и зброи де(р)жа(ли) и какъ тепъло боуде(т) маю(т) иа кони всѣсти и потѧгнути (б. м. и., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *інф.* **всѣсти** 1 (1496 *ПДВКА* 61); **всести** 1 (1496 *ПДВКА* 61).

Див. ще **СЕСТИ.**

ВСЯКЫИ *займ.* (64) **1.** кожний, *(рідше)* всякий (22): а кнѧзю дмитрию помагати королеви на всѧкого неприятелѧ опроче своеѣ братьѣ (б. м. н., 1366 *Р* 14); Се азь панъ радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даемо вѣдомо симъ наши(м) листомь въсѣкомоу кто посмотрить на сесь листъ аже балица воевода и драгь мещерь съзидаше цр҃ковь... на земли тересовскои (Сігет, 1404 *ГМ*); мы петръ воевода... зиаменито чиии(м)... оже... дали есми иашемоу монастирю о(т) полѧны... на въсѧкои лѣто, по шести бочо(к) вина (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); А пак вышеписанны іегоуМеи кір поп Григоріе и съ въсѧми братїѧмн... да им слоужѧт на въсѧкоу неделю литоургїю. иа день съботиыи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(з прийменником **без***)* усякий, жодний (21): мы ислюбоуемъ тотъ миръ держати вѣлми твердо безо всѧкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *Р* 5); мы обличиѣ к нему прїидемъ... и безъ всѧкои о(т)молвы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а то дали есмо ему на вѣки на вечныи без всѧкого подвижеия до его живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Тое въсе... слюбоуем... Яноу Олбрахтоу... здержати и наполнити, без въсѣкого

хитлѣнства и бєз жадиои зрадї и бєз въсѣкои хитрости (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

2. *(без винятку)* весь (15): увесь лесъ Ретовъ, за Ретовъкою къ Рожысчомъ, на западъ слонца,— до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); Про то я... записала есми... десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыии жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а иного соудъца да иє имаю(т)... али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) и оу глоба(х) и оу въсѣкы(х) вина(х), що коли боудоу(т) сѦ чинити иа и(х) людє(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); продали єсмо... зємлю бортъиоую... з бортным дѣревом и с пашиєю... из бобровыми гоны и со всѦкими иными поплатки (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

3. *(різноманітний)* всілякий (4): I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe imenem byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а данииковъ и данъныхъ зємль оу чоудиовє бо(р)тниковъ осмъ чотыри бо(р)тиики на горо(д) дають да(н) а чотыри на цє(р)кви да(и) дають а вси тыє данъники слоужбоу всякоую слоужать на горо(д) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); моудрым и племєнитым и въсѣкои чести достоиным нам жє драгим приѦтєлєм, въсѣмь Брашовѣиомъ (Дольиий Торг, 1475 *BD* II, 336).

4. *(цілий)* весь (1): а хотарь имъ нижии о(т) марышєвъци... а отолѦ (!) по краи буковииы дѣломъ доловь до валу то єму хотарь всєак⟨ъ⟩ (Романи, 1392 *Cost.* I, 7—8).

5. *(у знач. іменника, в часткою* не*)* ніхто (1): Też jestliby czerez upad, pożehi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawlenymi zastawami utratił by... wsiakij ne majet'... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **wsiakij** 2 (1388 *ZPL* 104, 108); **всякыи** 1 (XV ст. *BC* 12 зв.); **всеак⟨ъ⟩** 1 (1392 *Cost.* I, 8); *род. одн. ч., с.* **всякого, всѦкого, въсѣкого** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1444 *AS* I, 40; XV ст. *СЯ* 42; 1499 *BD* II, 425); *дав. одн. ч.* **всѦкому, wsia(komu), всакомоу, въсѣкомоу** 6 (1375 *P* 20; 1392—1393 *РФВ* 170; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1404 *ГМ;* 1433 *P* 126; 1465 *GL* 176); **оусѦкому** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн. ч.* **всѦкого, всякого** 2 (1366 *P* 14; 1498 *BD* II, 414); **оусѣкого** 1 (1402 *Cost.* II, 621); *наз. одн. с.* **всѦкоѦ** (1448 *Cost.* II, 733); *знах. одн. с.* **въсѦкои** 1 (1448 *Cost.* II, 365); **въсѦкоє** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *місц. одн. с.* **о въсѣком** (1466 *BD* I, 95); *наз. одн. ж.* **wsiakaia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. одн. ж.* **всѣкои, въсѣкои, всѦкои, въсѦкои** 14 (1434 *Cost.* II, 664; 1437 *Cost.* II, 709; 1445 *Cost.* II, 729; 1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1463 *BD* II, 295; 1479 *BD* II, 352; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **всякоє, всякое, всѦкоє** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1498 *BD* II, 413); **всѦкоѣ** 3 (1352 *P* 5; 1366 *P* 14); **оусѣкои** 1 (1475 *BD* II, 329); **въсѣкоа** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *дав. одн. ж.* **уосѣкои** (1468 *BD* II, 300); *знах. одн. ж.* **въсѣкоую, всякоую, въсѦкоую, wsiakuju** 4 (1388 *ZPL* 108; 1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 365; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **въсѦкоу** 1 (1499 *BD* II, 156); *наз. мн. ж.* **wsiakije** (1388 *ZPL* 103, 104); *знах. мн. ч.* **оусѣкии** (1436 *Cost.* II, 701); *знах. мн. ж.* **оусѦкїи** (1401 *RIR*); *ор. мн.* **всякими, всѦкими, всѦки(м), ! въсѣками** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2, 3; 1424 *P* 100; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1490 *DC* 148; 1492 *AS* III, 23); *місц. мн.* **оу въсѦки(х)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **иа въсѣких** 1 (1488 *BD* I, 356); **оу въсѣкы(х)** 1 (1449 *Cost.* II, 391).

***ВСѦКОВЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* в лѣто ≠ зв мца се(п) ки прѣстави сѦ василиа москвїчь ивановь сн҃ь всѦкова (б. м. н., 1494 *ДБСН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **всѦкова** (1494 *ДБСН*).

***ВТЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (в що) влитися, втекти: и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо... землю бортъноую... в оброубє грани, гдѣ Бабич снѦл сѦ с Чорнороуєм а Рогозиа втєкла в Чарнороуй (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **втєкла** (1492 *AS* III, 23).

ВТИСКЪ *ч.* (5) *(гоніння)* утиск (2): А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти поведити ижъ о(т)чынє єго мл(с)ти зємля(м) граничънымъ и поданъиымъ єго мл(с)ти великии крывды и втиски деються отъ твоєє мл(с)ти зємли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); ино мы яко паиъ хрєстияиъски(и)... хочомъ о томъ мыслити аби иє былъ втискъ хрєстияиъству о(т) поганъства (Вільиа, 1493 *ОПВВ* 152);

в т и с к ъ д є я т и (кому) (1) утискувати, пригнічувати (кого): Прото єго мл(с)ть казалъ твоє(и) мл(с)ти мовити ажъ бы твоя мл(с)ть то намъ казалъ оправити такъ какъ бы граиицамъ и по(д)даиымъ нашимъ крывды и втиски иє деяли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); у т и с к ъ у ч и н и т и (чому) (1) утиснути, пригнітити (що): а хто бы хотѣлъ зємъли нашой утискъ учииити, то и маем посполъ боронити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

◇ м є т и о у т ї с к ъ (1) *див.* **ИМѢТИ I.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **втискъ** (1493 *ОПВВ* 152); *род. одн.* **оутїскоу** (XV ст. *BC* 12); *знах. одн.* **утискъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *наз. мн.* **втиски** (1492—1493 *ПВФЧ*); *знах. мн.* **втиски** (1492—1493 *ПВФЧ*).

Див. ще ***НАТИСКЪ, *ПРИТИСКЪ.**

! ВТОКЪ *див.* ***ВЬТОРОКЪ.**

***ВТОКЪМЄТИ** *див.* ***ОУТОКМИТИ.**

***WTHOREK** *ч.* (1) (*стп.* wtorek) вівторок: W naszom horodi Krakowi, we wthorek wielikoho postha (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *знах. одн.* **wthorek** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***ВТОРНИКЪ, *ВЬТОРОКЪ.**

***ВТОРНИКЪ** *ч.* (3) (*цсл.* въторьникъ) вівторок: а пса(и) в олтушъковѣ во втории(к) оу тыи жо дн҃ь по оуспєньи ст҃ѣи бци (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а пак єи да оучинѦтъ за то помѣноу оу монастыр на каждїи вторииК (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вторни(к), вторник, вторникъ** (1424 *ДГВВ;* 1434 *P* 131; 1470 *BD* I, 148).

Див. ще ***WTHOREK, *ВЬТОРОКЪ.**

ВТОРЫЙ, УТОРЫИ *числ.* (7) другий (6): оучинили єсмо имъ границю повыше манастырѦ свѦто(г) михаила прєзъ крииичину на второ(м)ъ полку (Галич, 1404 *P* 68); оу сочавѣ... м(с)цѦ сєктєбрѦ (!) оу двадєсѦтє и вторыи днь (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); Писан в Луцку, месяца декабра двадцат второго дня (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); Даио оу Вилин, в лѣто сєм тисѦч сємоє, м⟨ѣ⟩с⟨Ѧ⟩ца июнѦ кг҃ деи, индикт вторый (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

◇ в т о р о е п р и ш е с т в і є (1) *див.* ***ПРИШЕСТВІЄ I.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вторый** 1 (1499 *AS* I, 118); **уторыи** 1 (XV ст. *BC* 13 зв.); *род. одн. ч.* **второго** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн. ч.* **вторыи** (1411 *Cost.* I, 95); *місц. одн. ч.* **иа второ(м)ъ** (1404 *P* 68); *знах. одн. с.* **второе** (1398 *ДГПМ*).

***ВТОРЫИНАДЦАТ** *числ.* (1) дваиадцятий: Писанъ в лето семое тисеча шестсотъ девятдесят семого року, месяца сенътебра четвертогонадцат дня, индикта второгонадцат (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18—19).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **второгонадцат** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19).

ВУ *див.* **ВЪ.**

***ВОУЗЛЮБЛЄНЫИ** *див.* **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

***ВОУКРЄПИТИ** *див.* ***ОУКРѢПИТИ.**

VULODISLAW *див.* **ВОЛОДИСЛАВЪ.**

ВОУЛПАШ *див.* **ВОУЛПАШЬ.**

***ВОУЛПАШЄВЬ** *прикм.* (1) ◇ м л и н ъ В о у л п а ш є в ь *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Воулпашєвѣмъ** (1468 *BD* I, 130).

Пор. **ВОУЛПАШЬ.**

ВОУЛПАШЬ, ВОУЛПАШЪ, ВОУЛПАШ *ч.* (18) *(особова назва, молд.* вулпэ «лис»): пи(с) ву(л)пашъ граматикъ

(Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 380); и на то ли(ст) на(ш) дали єсмы... съ оусими нашими паны... а панове иаши по имєню... кръстѣ и па(и) воу(л)па(ш) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Пис(а) Воулпаш оу Соучавѣ (Сучава, 1478 *BD* I, 220).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воу(л)па(ш), воулпа(ш), ву(л)па(ш), Воулпаш, воу⟨л⟩па⟨ш⟩** 11 (1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 492, 494; 1455 *Cost.* II, 559; 1456 *Cost.* II, 569; *ЭСФ*; *Mih.* 214; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* II, 32; 1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 220); **Воулпашь, воу(л)пашь, ву(л)пашь** 4 (1455 *Cost.* II, 544, 772; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *BD* I, 170); **Воулпашъ, ву(л)пашъ** 2 (1449 *Cost.* II, 380; 1466 *BD* I, 113); *дав. одн.* **Воулпашоу** (1458 *BD* II, 262).

ВОУЛПЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд.* вулпэ «лис»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи наши слоуги Тоадер Юкаш и братаничь Єго Фарко... и тиж плємєник их Жоуржа Воулпє... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ВОУЛПЄСКОУЛЬ *ч.* (4) (*особова назва, молд.* вулпэск «лисячий»): И оуставшє наши слоуги Тоадєрь... и Драготь Воулпєскоуль и заплатили оусє исполна тоты... пинѣзи (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воулпєскоуль** 1 (1495 *BD* II, 82); *вам. дав.* слугам... Тоадєроу... и... **Воулпєскоуль** 2 (1495 *BD* II, 82); *род. одн.* **Воулпєскоула** (1495 *BD* II, 82).

ВОУЛТОУРЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): И такождєрє ⟨прїи⟩дє ⟨прѧд иами⟩ Соръ, дочка Ланка от МоисїѦ... и продала... єдино сєло на МоисїѦ, на имѣ Воултоурєшїи, тиж слоузѣ иашємоу паиоу Лоупє (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *наз.* **Воултоурєщїи** (1487 *BD* I, 516).

***ВОУЛХОВА** *ж.* (1) (*назва річки на Буковині*): и дали єсмы ємоу оу нашєи зємли єдно сєло на имѧ кл(оу)гъри на воулховѣ, гдє є(ст) домъ єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 206).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воулховѣ** (1428 *Cost.* I, 206).

***ВОУШКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): продали єсмо... часть свою, котороую маю половиноу от дѧдков моих от Игната, и от Ходора, а от Ничипора Воушковичов (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *род. мн.* **Воушковичов** (1492 *AS* III, 23).

***ВХОВАТИ** *див.* **ОУХОВАТИ.**

***ВХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (із запереченням) (чого) підлягати (чому), підпадати (під що): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) вєдоутсѧ к игрѣ а бероуть пенѧзи на заклады алюбо иєгдѣ иа очиноу, а проигравши прїходѧ(т) оу спа(ч) (!) а любо во оубо(ж)ство, а такїи нє входѧ(т) нашє(г) осоуженїя по(д)лоугъ заслоугы (XV ст. *BC* 27 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **входѧ(т)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

***ВХОДЫ** *мн.* (15) право вільного вступу в господарські ліси і води: мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... чиии(м) знакомито... ижє... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ... со всими оуходы и приходы... и с лєсы и з дубровами (Київ, 1433 *P* 118); мы вєликыи кнзь швитригаило... чинимь зиамєнито... ижє... записуємъ пану чуси имѣиья оу луцкомъ повѣтє басово... со всими входы и приходы с нивами сєножатми з дубровами (Луцьк, 1434 *P* 128); И в томъ привильи стоить ижъ отє(ц) нашъ пану ма(р)тиноу далъ тыи люди и(з) ихъ зємлями пашъиыми и(з) борътными и(з) сєножатьми и(з) ихъ входы и ловы (Вільиа, 1499 *ВФ*); И потвєржаємъ тые люди симъ иашимъ листомъ вѣчно и непорушно... и какъ оии сами своихъ земль и входовъ въ держани были (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59).

ФОРМИ: *род.* **входовъ** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах.* **входы** (1478 *AS* III, 17); *ор.* **входы** 8 (1434 *P* 128; 1437 *AS* I, 34; *P* 136; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 42; *P* 152; 1499 *ВФ*; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **оуходы, уходы** 5 (1433 *P* 118, 127; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

Див. ще ***УХОДЪ.**

***ВХОТѢТИ** *дієсл. док.* (2) (що і без додатка) схотіти, захотіти: а єстли похочєт за моуж пойти, дѣти оставивши, а нє вхочєт сєдити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пєнєзи єи отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); И мы о томъ межи ними досмотрѣвши, и того Мартиица есмо оправили и приказали есмо Богдану Остафієвичу, абы ему въ томъ далъ впокой; вольио ему, кому вхочетъ, тому служитъ (Вільиа, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **вхочєт, вхочетъ** (1454 *AS* III, 10; 1498 *АЛМ* 159).

Див. ще ***ВСХОТѢТИ СѦ, *ВЪСХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, *ХОТѢТИ** 1.

ВЧЄРАШНЄЄ *с.* (1) (*назва села у Київській землі*) Вчорайше: Сєлищє вчєрашнєє а на томъ сєлищи отамо(и) сєдить (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вчєрашнєє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ВЧИНИТИ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

! **ВЧИНИТЬ** ⟨ВЧИНИЛЪ⟩ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ВЧИНОКЪ** *див.* ***ОУЧИНОКЪ.**

ВЧЫНИТИ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ВШЕЛЯКИИ** *займ.* (6) (*стч.* všelijaký, *стп.* wszelaki) всілякий: До того позволяємъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати и вшелякіе напое, дома робечы и привозиые купуючи, въ домахъ своихъ шиикоВать, оддаючы до скарбу нашого повинность дорочную (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); А такъ мы хотѣчи его въ... панствѣ нашомъ... заховати оного прыймуемо... которому... надаемо волиости в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое... и волно ему... титулу вшелякого... заживати (Луцьк, 1438 *P* 140—141).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **вшелякого** (1438 *P* 141); *знах. одн. с.* **вшелякое** (1438 *P* 140); *род. одн. ж.* **в(шеля)коѣ** (1438 *P* 140); *знах. мн. ч.* **вшелякіе** 1 (1389 *PEA* I, 27); **вшелякіи** 1 (1389 *PEA* I, 27); *знах. мн. с.* **вшелякія** (1389 *PEA* I, 27).

***ВШИСТОКЪ** *див.* ***ВШИТОКЪ.**

***ВШИТОКЪ** *займ.* (14) (*стп.* wszytek) весь: тогды они пришедши вшитци и... оуздали пану вѧтславу... того дворища (Львів, 1370 *P* 18); панъ волъчко... ис пани ходьковою жєною... поєдиалисѧ о сєла вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *P* 52); мы ннѣ слюбуємы... ижь вшитки оурѧды... прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 123); гды(ж) покоѧ и сладкостъ, ижь є(ст) иа(д) вшытки смыслы, жадни сьѧ иєо(т)хилоѧє(т), єдно о всѣмъ, члкъ нєславиыи то по дѣлѧ, ми боѧровє... ѧвно чини(м)... ижє хочємъ вшитки... слюбы... держатн (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **вшитокъ** (1386—1418 *P* 34); *наз. одн. с.* **вшитко** (1370 *P* 18); *знах. одн. с.* **вшитко** (1386—1418 *P* 34); *наз. мн. ч.* **вшитци** 3 (1370 *P* 18; 1433 *P* 123); **вшистци** I (XV ст. *BC* 10); *дав. мн.* **вшиткымъ** (1434 *Cost.* II, 666); *знах. мн.* **вшитки, вшытки** (1388 *P* 39; 1433 *P* 123; 1448 *Cost.* II, 734, 737, 738); *знах. мн. с.* **вшитка** (1393 *P* 52).

ВЩОВСКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том былъ... паи Вщовский (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вщовский** (1483 *AS* I, 82).

Див. ще **ОЩОВСКИЙ.**

ВЪ, ВЬ, В, ВО, ВЄ, ВУ, ВЫ *прийм.* (1951) I. (*із знах.*) (1068) 1. (*виражає часові відношення*) в, у (що) (729) а) (*вказує на обмежений відрізок часу, в якому відбувалася дія*) (59): Nadto, choczem, iźby źadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripuźał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ *в* нєдѣлю... осудили єсмы... ажє г(с)дрь иашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70); Яко да творѧт ми памѧть, на вѣкы вѣчныѧ, єдинь дєнь *въ* годъ *в* чє(тврто)к прѣд свѧтым вєликомѧчєником Димитрїємь,

в срѣд(ѣ) вечерь парастась, а *в* че(твръто)к свѧтаа литоургїа, за доушѧ нашѧ и за подроужіє кнѣгыиѣ Настѣ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Я киязь Коистантыиъ Ивановичъ Острозкій будучи въ тотъ часъ гетманомъ у господара моего великого князя Алексаидра... чиню зиакомито... штожъ придалъ есми и записалъ... имѣиье Здетелу... на соборную Церковъ... у Вилии (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

б) *(вживається при датуванні із словами «л ѣ т о», «д е н ъ» тощо)* (649): въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); а писанъ у Печерскомъ моиастырѣ мѣсяца иоемврія 21 на Воведеиіе Богородица, въ лѣто 6906; индикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); писано въ ливовѣ, оу срѣ(д) по въз(д)вижєнїє ч(с)тнаго кр(с)та, *в* лѣ(т) ѕ҃ц҃м҃д сє(п) ѳї (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); Въ суботоу, въ день свѧтого Францишка, в лѣто ҂ѕцоє, сиемь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ єго милостъ роускых и подолскых и молдавскых на полиоумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь (під Хотиином, 1467 *BD* II, 297); П⟨и⟩саи оу Луцку в лѣт⟨о⟩ ѕ҃ц҃ч҃д (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Писаиъ у Краковѣ, въ лѣто 7009, мисяца Сеитября 22 день. Индиктъ 5 (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59);

в) *(вказує на тривалість дії)* (18): вѣрии хочемъ быти а иикoли(ж) нє хочемъ о(т)става(т) и на вѣки и во вшитки часы нноли ихъ нє о(т)стати (Лучнця, 1388 *Р* 39); н дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ прїѧтєлємъ нашимъ, оусимъ брашовѣномъ, на то абы имали, оу нашєи земли, тотъ закоиъ, що имали въ дни родителѣ нашего, але(к)сандра воєво(д) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ зде телом... и да єст подобєнъ Июдѣ предателю и проклѣтому Арию... кръвъ єго на иих... иже єст и бъдєтъ въ безконечныа вѣкы, амии (Сучава, 1466 *BD* I, 106); а хто учнє(т) устоупатися и пакостити митрополитъ алибо хто иины да боуди иа нємъ о(т) иа(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущеи ана(θ)тєма и маранаθта св҃ты(х) апосто(л) (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

г) *(вказує на явище, яке співпадає щодо часу з дією)* (3): А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судитъ Богъ и Святая Богородица во второе и страшное Христово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*); Про тожъ напомииаємъ твою милость твоєму съ нами запису и подълугъ прысяги нашоє, ажъ бы єси иамъ рачылъ быти раденъ и помоцонъ иапротивъ того иєприятеля нашого, въ нашу прыгодоу и потрєбу (б. м. и., 1498 *BD* II, 414).

2. *(виражає об'єктні відношення)* в, у (що) (128): А по семъ иенадобе вступоватись ни детемъ моимъ... ии въ люды церковъиыя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а в то нє надобѣ оуступатисѧ... єѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а кто сє слово нашє пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣиіа въстоупати сѧ разсоудит сѧ съ мною прѣ(д) бгомь (Київ, 1446 *Р* 154); А мають в тоє мыто оувєзатисѧ за неделю пере(д) свѧтъки (Петрків, 1489 *АМВ*); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣио далъ дворецъ свой, на имя Старинки, а двои данники... и мы въ тотъ дворецъ и въ даиники Глѣбу дали увязанье по близкости жоиы его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); Тежъ паиомъ владычнымъ десятиикомъ не иадобѣ въ ты люди уступатися в монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумеиа у Пречыстой Пустынской ие судити (Мстиславль, 1500 *ACD* II, № 3).

3. *(виражає модальні відношення)* в, у (що) (89): Во имя отца и сыиа и свѧтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); то єму оурнк⟨ъ съ оу⟩сѣмъ доходомъ... николи нє въ порушаи⟨іє⟩ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); Я паи Дробышь Мжюрович мѣстич острозкіи коупил єсми оу паиа Олєхна Чоускы имѣньє єго... оу вотчиноу и в дѣдиноу (Острог, 1463 *AS* I, 56); одио ж позволяю зятю моему и дочцє моей на потребу нмъ самим иа селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хреииицкой дерева утяти... а дубровы мсей Хренницкой ие копати и сѣна въ стоги ие кидати (Хріииики, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Во имя Светое и иераздѣльное Троицы Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

4. *(виражає відношення мети)* на (що) (70): Іо Стєфа(и) воєвода... оукраси гро(б) съ дѣдоу своємоу... въ вѣчнаа ємоу п⟨а⟩мѧ(т) (б. м. н., 1480 *DC* 11); Коли хто оучинитсѧ опѣкалїко(м) о иєко(т)рои дѣвцє а возмєть єє собѣ во опѣканіє исъ єє очииою... а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) єє нє хочеть выдать длѧ того штобы єє имєиїє пожївать мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї обпѣкальнїка (!) своєго имєєть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.); и мы были тое именье ему дали во опекаиье до иашого, ажъ дасть Богъ щасного, прыеханья (Краків, 1489 *РИБ* 437).

5. *(виражає просторові відношення, вказує на місце, куди спрямована дія)* в, у (що) (66): по половиие зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... болоты голыми до Камеия леса, зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче бобровое (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); Сє азъ рабъ бжїи кизь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмъ въ кїєвъ съ своєю женою (Київ, 1446 *Р* 154); Надаю... Городищє И з лєсами Драгоушо(в)скими... И рє(ч)ками Малими *В* роусавоу Впадаючими — И какъ Таѧ роусава... *в* днѣстръ оупадаєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171); и курило послалъ сѧ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х), што(ж) в книги таѧ рє(ч) вышє(и) писанаѧ неоуведєна (Вільна, 1495 *БСКИ*); y opu tuju hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zawełу... w papa markowa zemlu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

6. *(виражає кількісні відношення)* за, на (що) *(або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції)* (6): а сє я панъ михаило иваиовичь заставилъ своє сєло черепыиє... во к гривєиъ бєз одиоѣ гривны (Львів, 1386 *Р* 31); А на третій годъ такожъ *(в ориг.* двічі.— *Прим. вид.)* мають намъ дати тисячу золотыхъ въ тыи жъ роки, по пятисотъ золотыхъ, *въ* тую жъ личъбу тры тисячы копъ грошей и *въ* трыста копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, штобы мѧло того мыта прийти: то маем ему оттрутитн в наши пенезн *в* тую ж суму (Вільна. 1498 *АЛРГ* 82).

Див. ще **У II.**

II. *(з місц.)* (774) **1.** *(виражає просторові відношення)* в, у (чім) (538) **а)** *(вказує на місце, де відбувається дія)* (333): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климеитый... а за насъ и чада иаша Господа Бога молити... архимандрыты благословити... какъ въ нашой области, въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе, и въ селахъ до иихъ прислухаючихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *во* Лвовѣ в дн҃ь покрова бци под лѣты розтва хва тисѧчѧ лѣтъ дєвѧиосго дєвѧто(г) лѣ(т) (Львів, 1399 *Р* 59); А пса(и) в градє житомири (Житомир, 1433 *Р* 127); А писаиъ листъ въ Холъмѣ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); зємлю Дєржъати Маєтъ по самоую Соухоую камєиицю... И изъ стѣнъками И ярами Долинами По на дънєстромъ и въ полѧхъ боудоучими зо всѣмъ тымъ Какъ Про(д)кове Єго Дръжаиъѧ И оуживанѧ свои мѣли (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); дроугоє сєло Тєтєро(в)ка а в томъ сєлє дєсѧть члвковъ подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Писал Костє *въ* Сучавѣ, въ свѧтїи великіи денъ Пасхи (Сучава, 1488 *BD* I, 349); отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы (Краків, 1489 *РИБ* 431); Писанъ въ Каменци (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); И тыми разы оии засє к на(м) приє(ж)джали н жалова(л) иа(м) тотъ Стєпа(и) є(р)моличъ збра(т)єю своєю на курила и повєдили на(м), што(ж) дє(и) пє(р)во сєго о(т)цы и(х) право мѣли пєрє(д) королємъ єго мл(ст)ю

оу лѧсе(х) в радомли (Вільна, 1495 *БСКИ*); а онъ такежъ хочеть прыказати въ своей земли своимъ бурькулабомъ, ажъ бы нашимъ людемъ справедливость по томужъ делали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); О ты(х) которыи(ж) делаю(т) дерево в лесе (XV ст. *СЯ* 9 зв.); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на місце, в якому хтось або щось знаходиться)* (205): а тая села лежат в Галицкой волости, на Малой Быстрици (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Мы бискупи мацѣи премыски и сфаиасѣи владыка премыски па(н) Анъ дѣди(ч) тарнов(с)ки староста ру(с)ки... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одиои строны межи панею Ѧдвигою... с другоѣ строны о волость о залѣсие и о тычи(н) мѣсто и о ты села што к тому мѣсту прислушѧе(т) в земли саноцкои на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... съ своею женою... поклонихом сѧ... всѣхь стыхъ старцевъ гробо(м) въ печерѣ (Київ, 1446 *Р* 154); оузрѣвши есмо знаменитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша терешковича... дали есмо емоу село долъгие шии в лоуцкомъ повѣте (Луцьк, 1452 *Р* 160—161); в томъ же приселъкоу землѧ поустаѧ Михоно(в)шина (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); Што перъво сего жаловалъ намъ... панъ Литаворъ Хребътовичъ иа земянъ Дорогицъкихъ... аби они земли его забрали въ томъ его имеиьи, которое мы ему дали *въ* Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)кве бы(л) *в* по(и)маньи (Вільна, 1495 *ВМБС*); а в городе поушечъного пороху полъбочъки (б. м. н., XV ст. *ИК*); таковіи да есть проклѧ(т)... о(т)... прочіи(х) и о(т) сты(х) тѣі о(т)ць, иже въ никеи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(виражає об'єктні відношення)* (149): Тые вси села отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентыи, владыка Луцкии и Острозскии... никакоже паче благословеня его церкви созиждати... или свесченъниковъ отъ иего благословенныхъ отъ церкви отганяти, или дидаскалию основати... но во всемъ ему, яко настоятелю, повиноватись (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); пан юрьии пра(в) вь свои(х) граиица(х) и помочное да(л) (Зудечів, 1421 *Р* 96); волни во всихъ тыхъ имѣньяхъ кому о(т)дати и продати и промеиити панъ андрѣи волотовичь (Київ, 1433 *Р* 119); А можеть собе в томъ имеию полепшати и ширити и на новом корени садити (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); а такожъ штобы еси ихъ кривдъ боронилъ, и мытоу бы еси нашомоу во всемъ бы(л) помоченъ (Краків, 1487 *АМЛ*); И мы князя Костентиа въ томъ оправили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А тымъ Пужичаномъ не казали есмо въ тые земли вступать ся, нижли только стадо маютъ паствити, а шкоды ни *въ* чомъ не велѣли есмо чинити (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); а в том делу закладъ межы собою заложыли (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); y mni sia w tom kryuda wydeła (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

3. *(виражає модальні відношення)* (67): тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища по своеи доброи воли и за иныѣ молвили абы *в* добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ пану вѧтславу (Львів, 1370 *Р* 18); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаемъ симъ иашимъ листо(м) ижь имѣеть нашь милыи приятѣль стефанъ воевода... свою землю волоскую всю держати во всѣхъ своихъ границахъ (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а которыижь то листы и записы хочемъ имѣти въ оусѣхъ рѣче(х) и члонкохъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); Я ки⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызиаваю сим моим листом... ижет продал есми пану Семеноу Олизаровичоу имене иа Волыни... так долго и так широко какже есми сам держал во всих границах и во всих околицах (Берестя 1466 *AS* I, 62); Которыи съ соуда избегають во гиѣвѣ (XV ст. *ВС* 5 зв.); а кому будетъ от⟨е⟩цъ н⟨а⟩шъ або мы того имена земли або люди дали до н⟨а⟩шей воли, то и теперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

4. *(виражає часові відношення)* (12): И иншые права и волности, в привилияхъ отъ Насъ ... *въ* року тисеча трыста осмдесятъ осмомъ наданыхъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы не проминулы съ проминучими часы подобно есть имѣлы ли бы приити къ будущой знаемости (б. м. н., 1424 *Р* 99); и коръчмы бы еси своей ие держалъ въ месте... ижъли бы нехай только мели два разы, або три *въ* году склады (Судомир, 1488 *РИБ* 222); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, штобы мѧло того мыта прийти (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

5. *(виражає кількісні відношення)* (8): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имене отчиа и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича *въ* чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); и билъ намъ чоломъ Федко Гавриловичъ, абыхмо ему тое имѣніе дали вѣчно въ тыхъ пенязехъ его (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); и Богда(н) пере(д) иами рекъ што(ж) теща его кнгни ма(р)я исъ сыномъ свои(м) кнзе(м) федоромъ подавали и записали ему тые две име(н)и свои вечно в чотыре(х) сотъ копа(х) грошe(и) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

Див. ще **У III.**

III. *(з род.)* (109) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* в, у (кого, чого) (107) **а)** *(вказує на особу, якої стосується дія або в якої щось знаходиться)* (97): Ф корната князѧ новогоро(д)ского (б. м. н., бл. 1350 *Р* 9); купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ ему жь рѣчють скибичь и въ его брата иа имѧ оу гѣнка и въ ехъ сновцѧ оу оленка (Львів, 1370 *Р* 18); А питъ моричь (!) в олеша, оу дому за полъ гривны грошювъ (Перемишль, 1378 *Р* 26); Ино князь Федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскій, староста луцкій тое мое имѣніе въ пана Василя выкупилъ зъ мсее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ иашъ е. м., коли бы его ему потребъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); нижло што се тычетъ Моревича, въ того есмы купилъ землю (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ *въ* насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на предмет, в якому щось знаходиться або якому щось властиве)* (10): тогды мы, исъ нашею вѣрною радою дали есмо и потвердили есмо, его правого всего имѣніа... що (!) в тых дѣдин, оу граничях (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а в того привиля тых панов Цеценевских и печат есть и тых свѣтков печати есть (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣштортъ тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а *въ* тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

2. *(виражає часові відношення)* в, у (чому) (2): а заплативши заруки, предся сес лист мои пры моцы захованы быти мает в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Во давны(х) часо(в) обычаи бы(л) коли кме(т) кмѣтѧ забилъ тогды давші три гривъны гро(ш)и бы(л) пороженъ моужабойства (XV ст. *ВС* 24).

Див. ще **У I.**

ВЪ ВЕРХОУ, ОУ ВЕРХУ *присл.* (7) вище: Тые имѣ⟨н⟩ѧ достали сѧ брату моему мѣншому князю Семѣну... со всими доходы якъ в верху писано (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); а тогды маю(т) мнѣ тое име(и)е дѧ(д)ковское подати та(к) доброе и нарѧжьное и сто(л)кими(ж) лю(д)ми моими о(т)-

чизними... ка(к) я и(м) да(л) и въ верхоу выписано стои(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

Пор. **В ВЕРХ.**

ВЪ ВЕРХЪ, УВЕРХЪ *прийм.* (4) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на напрям межової лінії)* уверх (чого): тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани иа лыпи вытесаты велилы; отътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Виницкаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а обрубъ земленый... именицу моему Лопавшомъ по старине: от имеиа моего Хреиникъ... краем нив церковных Хренницких у Смыжаль... у верхъ... Смыжали посеред речки аж до Веръхов тое Смыжали (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ВЪВѢДАТИ СѦ** *див.* ***ОУВѢДАТИ СѦ.**

ВЪ ВѢКЫ *див.* **В ВѢКЫ.**

ВЪГНАТѦ *див.* **ВЫГНАТИ.**

***ВЪГОРЬСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

ВЪ ГОТОВЕ *присл.* (1) напоготові: И слухи насъ еще тыи доходять отъ туль зъ его земли, иже весь вжо въ готове, и людемъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ВЪДЕНЬ, WDEN, У ДЕНЬ *присл.* (4) удень: źem toho konia w deń wział, kotoryjźe za peniazi moi jest zastawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); идіи о(т)поведа(л) же то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с нимь во одно(м) селе вночи и въ дн҃ь (XV ст. *BC* 21).

ВЪДРОУГОЕ, ОУ ДРУГОЕ *присл.* (5) вдруге, у другий раз: И тые Токаревскіе рекли... а то земли наши и васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ... а потомъ у другое смотрѣлъ того панъ Якубъ Немеровичъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); естли пакъ видить сѧ тяжько твоей милости оу другое иамъ листу дати... и оу другое прысягати, а твоя милость намъ дай опѧть листъ... што естъ подъ прысягою твоей милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

Див. ще **ДРУГОЕ.**

ВЪ ЕДНО *присл.* (1) одностайно: мы Іоан Стефан воевода... знамено чиним... силовали съ есми аж бихмо пришли на обичаи предков наших, яко били и предкове наши оусею вирою и слоужбою... Короуни кролевства полского; оудїѧчии били сами и землѣ молдавскаѧ и тоты оуси подданиїи оусею подданости записовали и въ едио оучинили (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

***ВЪЕХАТИ** *дієсл. док.* (1) (у що) в'їхати: какъ бы были мистровы пословє оу кнзьство великоє въехали ижбы естє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посредки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **какъ бы были... въехали** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЪЗВАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* възъвати) *(зробити що)* покликати, призвати: а далѣи слюбоуемъ... иже... котрыиже то снє(м) нашъ г(с)п(д)ръ, петръ воево(да), възовє(т) оучинити, иже тоты всѣхъ рѣчеи на вер(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присѧгою на сты хр(с)тъ оучинєною обьвоѧжутсѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **възовє(т)** (1448 *Cost.* II, 738).

! ВЪЗВИДЖЕНИЕ *див.* ***ВЪЗДВИЖЕНІЕ.**

***ВЪЗВѢДАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) розвідати, вивідати: мѣли есмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... гдѣ жо толко проси(л) обыстє възвѣдавши радами и помоцами вашими оу на(с) нашоу волю естли быхо(м) коу еднанью покоя сты(м) то мистро(м) которыи хотѣли держати тадынки (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **възвѣдавши** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ВѢДАТИ**[1] 2, ***ОУЗЪВЕДАТИ.**

***ВЪЗДАТИ** *див.* **ОУЗДАТИ.**

***ВЪЗДВИЖЕНІЕ** *с.* (6) (*цел.* въздвижениє) ◇ въздвиженїе честнаго креста (5), чеснаго въздвиженїе креста (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* здвиження чесного хреста: Писан листъ оу нашем городе оу Чжюрзеве оу иедел по святом Мацѣи, а по руску по оузвежени чесного Хреста (Чюрзев, 1403 *ДГМ*); писано въ ливовѣ, оу срѣ(д), по въз(д)виженїе ч(с)тнаго кр(с)та (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); Писан оу Сочавѣ, в лѣто҂зз, мѣсѧца сєптєврїа дї дєнь, на дєнь въздвиженїа честнагo крєста (Сучава, 1499 *BD* II, 444);

(назва храму, монастиря на честь свята) (2): мы илїа воевода... знамено чинимъ... оже далъ свѧтопочившыи родитель нашь ... монастирю свѧтомоу въздвиженїю чстинаго (!) крста... едио село... на имѧ баласиновци (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); мы александръ воевода... чинимъ знамено... оже... дали есми се(с) ли(ст) нашъ мои(м) людє(м), монастирю о(т) горо(д)ника, идє(ж) є(ст) хра(м) чеснаго и животвор⟨и⟩щаго възви(д)жение кр(с)та (Сучава, 1453 *Cost.* II, 491—492).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* хра(м) чеснаго... ! **възви(д)жениє** кр(с)та 1 (1453 *Cost.* II, 492); *зам. місц.* **по въз(д)виженїє ч(с)тнаго кр(с)та** 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); *род. одн.* **въздвиженїа** (1499 *BD* II, 444); *дав. одн.* **въздвиженїю** (1439 *Cost.* II, 46); *місц. одн.* **по оузвежени** (1403 *ДГМ*).

***ВЪЗЛЮБЛЕННѢИШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) найулюбленіший: а на то є(ст) вѣра г(с)ва ми вышеписаинаго алекса(и)дра воеводы и вѣра възлюбленнѣишаго сиа г(с)ва ми нлїаша воеводы (б. м. и., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **възлюбленнѣишаго** (1425 *Cost.* I, 169).

Див. ще **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

Пор. **ВЪЗЛЮБЛЕНЫ.**

ВЪЗЛЮБЛЕНЫ *прикм.* (101) (*цсл.* възлюбленыи) улюблений: а на то вѣра нашего... александра воеводы и вѣра возлюблеинаго ми сн҃а ілїаша воеводы (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); А на то єст вѣра... ⟨Стефана⟩ воеводы, и вѣра възлюблєним сыном господства ми Алексаидра ⟨и Пє⟩тра и Богдана (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **възлюблєны** (1469 *BD* I, 138); *род. одн. ч.* **възлюбленнаго, вь(з)люблєннаго** 69 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1429 *Cost.* I, 242; 1435 *DIR«A»* 465; 1438 *DIR«A»* 472; 1440 *Cost.* II, 65; 1445 *Cost.* II, 212; 1451 *Cost.* II, 400; 1467 *BD* I, 117; 1470 *BD* I, 148 і т. ін.); **възлюблєнаго** 13 (1429 *Cost.* I, 249; 1436 *Cost.* I, 481; 1439 *Cost.* II, 60; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *BAM* 41; 1451 *Cost.* II, 403; 1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 126; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525 і т. ін.); **возлюблєинаго** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **възлюблєиого** 1 (1435 *Cost.* I, 424); **воузлюблєного** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **възлюблєина** 1 (1420 *Cost.* I, 136); *дав. одн. ч.* **възлюблѣиомоу** (1429 *Cost.* I, 248); *род. мн.* **възлюбленных, възлюблєнны(х) възлюблєныхъ** 11 (1429 *ДГОБК; Cost.* I, 291; 1429—1430 *BAM* 25; 1431 *Cost.* I, 318, 325; 1438 *DBAc* 27; *DIR«A»* 472; 1466 *BD* I, 105; 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 206); **възлюблєныхъ** 1 (1429 *Cost.* I, 270); *дав. мн. зам. род.* вѣра **възлюблєним** (1478 *BD* I, 219).

Пор. ***ВЪЗЛЮБЛЕННѢИШИИ, ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

***ВЪЗМОЧИ** *дієсл. док.* (8) (*цсл.* възмощи) змогти: а хотаръ селищи, и поустины колко възмогоутъ оживати два села досытъ (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); тѣмь мы... далиже и потвердили есми правовѣрное его выслуженїе... села... колко възможеть собѣ села и прикоуткы осадити (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469); а хо⟨таръ⟩ пустинѣмъ колко възмогу(т) оживати досыт (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **възможеть** 1 (1436 *DIR«A»* 469); **възможет** 1 (1436 *BAM* 33); *3 ос. мн.* **възмогоутъ, възмогутъ** 3 (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 450; 1438 *Cost.* II, 15); **възмогоу(т), възмогу(т)** 2 (1436 *Cost.* I, 444; 1439 *Cost.* II, 52); ! **възмугутъ** 1 (1435 *Cost.* I, 403).

Див. ще ***МОЧИ** 1, ***ОУЗМОЧИ.**

! ВЪЗМУГУТЪ *див.* ***ВЪЗМОЧИ.**

ВЪЗНАВАТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) визнавати, признавати: Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю єго милости... жадного иного паиа иє искати, ани имати ани възиавати (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *інф.* **възнавати** (1485 *BD* II, 371).

ВЪЗНЄСЄНІЄ *с.* (36) (*цсл.* възнесениє) *(назва церковного свята, також календарна дата)* вознесения, вшестя (4): писано... оу пнє(д)лни(к) по оузиє(с)ни гйи (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а то сѧ дѣѧло оу иашемъ дворѣ оу зоудечевѣ по оузиєсєиии первыи пнє(д) (Зудечів, 1430 *P* 116); и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити... алє поручылъ за сєбє нашого боярыиа Федора... сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ черълєныхъ, и имєлъ ихъ послати къ нємоу до Хотєнѧ на дєнь вознєсєнья христова (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

(назва храму, монастиря на честь свята) (31): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы монастыреви стго оузиєсєнїа христова... одно озєро на прутѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 71); мы стєфа(и) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали... єсмы иашємоу стмоу монастироу о(т) иѣмца, идєжє єсть хра(м) възнє(с)нїѧ гѧ бѧ и спса нашего, їу хѧ... даанїє и потвръж(д)єиїѧ дѣда иашего алєкса(и)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

свѧтоє вознєсєнїє (1) *див.* **СВѦТЫИ 1.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **възнєсєиїє** 10 (1446 *Cost.* II, 270; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *Cost.* II, 352; 1451 *Cost.* II, 400; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 494; 1470 *BD* I, 147, 155; *DIR«A»* 522, 523); *зам. род.* хра(м) стого **възнєсєнїє** 3 (1446 *Cost.* II, 251, 263; 1454 *Cost.* II, 516); *род. одн.* **възиєсєнїа, възнєсєнїѧ, възнє(с)нїѧ, вознєсєнья, оузнєсєнїа** (1409 *Cost.* I, 71; 1446 *DIR«A»* 485; 1463 *Cost. S.* 45; 1487 *BD* I, 312; 1499 *BD* II, 450; 1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **възнє(с)иїю, възнєсєиїю** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *DIR«A»* 455; 1438 *DIR«A»* 472; 1448 *DIR* № 10a; 1452 *Cost.* II, 410; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 525, 564; 1458 *BD* I, 6; 1482 *BD* I, 263); *місц. одн.* **по оузиє(с)ии, узиєсєиьи, оузиєсєнии** (1411 *Cost.* II, 638; 1412 *P* 81; 1430 *P* 116).

***ВЪЗОПИТИ** *див.* ***ВЪЗЪПИТИ.**

***ВЪЗРѢТИ** *див.* ***ОУЗРѢТИ.**

***ВЪЗЪПИТИ** *дієсл. док.* (31) (*цсл.* възъпити) (на кого) закричати: или бы радилъ иа пороу⟨шенїє⟩ таковы... оучѧстїє да има(т) съ оиѣми иже възъпишѧ на ⟨исоуса⟩ христа кровъ єго на ны(х) и на чѧдо(х) и(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249); а кто имє(т) порушитн сіє нше (!) данїє, то(т) да є(ст) проклѣ(т)...о(т) въсѧ(х) сты(х) и(ж) възъпиша кро(в) єго на ни(х) и на чадѧ(х) и(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); па(к) кто съ покоуси(т) пороушити того... нашєго даанїѧ... да имат оучастїє и съ онѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша иа гѧ хѧ, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. мн.* **възопиша, възъпиша, възьпиша, вьзпиша, възъпишѧ** 27 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 689; 1448 *Cost.* II, 366; 1457 *BD* I, 5; 1479 *BD* I, 222; 1489 *BD* I, 378; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **възъпишѫ** 2 (1435 *Cost.* II, 682; 1443 *ДГСПМН*); **вьзьпишє** 1 (1435 *Cost.* II, 680); **вьзѧпиша** 1 (1458 *BD* I, 9).

ВЪЗѢТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

***ВЪЗѦПИТИ** *див.* ***ВЪЗЪПИТИ.**

ВЪЗѦТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЪИТИ *див.* **ВЫИТИ.**

! ВЪКЄ ⟨ВЪСЄ⟩ *див.* **ВЄСЬ** [1].

***ВЪКОУПЛЄННЫИ** *дієприкм.* (1) куплений: тѣ⟨м⟩ мы видѣвше єго правою и верною слоужбою до нас дали и потвръдили єсми ємоу єго правою отнинноу и въкоуплєнною, сєло на имѣ Пъшканїи иа Бистрицє (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ж.* **въкоуплєниою** (1480 *BD* I, 237).

ВЪЛЕВО *див.* **ВЛЕВО.**

***ВЪЛЄНЇИ** *див.* **ВЪЛѢНЇИ.**

***ВЪЛЄНЪ** *див.* **ВОЛНЫИ.**

ВЪЛЄШОАЄ *ж.* (2) *(особова назва):* А такожде прїидє прѧд нами... слоуга иаш Бълко Брълъдєскоул... и продал одиому пасикоу... оу лѧс, гдє била Вълєшоає, тиж слоугам нашим Игнатоу и братоу єго Іоноу Тинтюлоу (Сучава, 1483 *BD* I, 274—275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вълєшоає** (1483 *BD* I, 275).

! ВЪЛОША *див.* **БЪЛОШ.**

ВЪЛѢНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвод(а)... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша перед иами... Анна ... и съ с⟨во⟩имъ нєпотомъ... и продали... сєло на имѣ Вълѣнїи (Сучава, 1482 *BD* I, 260).

ФОРМИ: *наз.* **Вълѣнїи** (1482 *BD* I, 260); *дав.* **Вълѣном** (1482 *BD* I, 260); *знах.* **Вълєнїи** (1482 *BD* I, 260).

ВЪМѢСТО, ВЪМѦСТО, ОУМѢСТО, ОУМЄСТО *прийм.* (5) *(з род.) (виражає об'єктні відношення, вказує на заміну одного предмета іншим)* замість: мы романь воєвода... чиимо знамєнито... ожє... панъ дидрихъ боучаскыи, старостѣ (!) подолскою (!) зємли... прїѧлъ мѧ къ єго вєлєбности въ мѧсто сына, а єго милости да ми будєтъ въ мѧсто отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а колї оу иємєцькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды нєможєть о(т)ити о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оумѣсто себѣ кмєтѧ такъ богато(г) ка(к) сєбѣ о(т)са(ди)ть (XV ст. *BC* 39); А пак єпискоупїи свѧтои иашєи от Радовцєх мы єсмо єи дали и потвръдили, въ мѣсто тих вышєпнсанних ѕ цръков и с попми, дроугїи ѕ цръков исъ ѕ попи оу черновскои волости (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

Див. ще **МѢСТО** [2].

***ВЪНГРЫ** *див.* ***ОУГРОВЄ.**

***ВЪНѢТИ** *див.* **ВЫНѢТИ.**

***ВЪПАСТИ** *див.* ***ОУПАСТИ.**

***ВЪПИСАТИ** *див.* **ВПИСАТИ.**

ВЪПОЛНѢ, ОУПОЛНѢ *присл.* (2) цілком, вповні: Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь нєприятєль... жадая а хотѧ... мысли ваши о которы(х) жо нєпороушоны въ вѣрє оуставичиѣ а въполнѣ мы дооуфамы а надѣю мамы нѣкоторое о на(с) оувести оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ВЪПРАВО *див.* **ВПРАВО.**

ВЪПОУДИТИ *дієсл. док.* (2) (*стч.* vypuditi, *стп.* wypędzić) вигиатн: И також жадного нєпрїятєлѣ нашєго... вышєрєчєниїи крал и братїя єго милости... нє имают... прїимити... алє таковаго чловѣка, гдє оучюють и изнаидоут оу их зємлѧх... мают єго вънати и въпоудити проч из их милости зємлѧх, абы нє мєшкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

ФОРМИ: *інф.* **въпоудити** (1499 *BD* II, 421).

***ВЪРЗАРЄВЪ** *див.* ***ВРЪЗАРЄВЪ.**

***ВЪРУЦЪКИИ** *див.* **ВРУЦКИИ.**

***ВЪРХОВНИИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВЪРХОВНЫИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВЪСЄБЛАГЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* вьсєблагъ) найласкавіший, наймилостивіший: мы и (!) алєксанъдръ воєвода... чиимъ знамєнито... ожє произволи господство ми въсє благы(м) произволєниєм и въсєсвѣтлы(м) и чисты(м) наши(м) срѣдцє(м) за дша наши(х) родитєлєи... єжє дає(м) и потвєржаємъ данїє наши(х) родителии нашємоу монастирю о(т) побраты (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377—378).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **въсє благы(м)** (1449 *Cost.* II, 377).

***ВЪСЄВЫШЄПИСАННЫЙ** *див.* ***ВСЄВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВЪСЄГДА *присл.* (1) (*цсл.* вьсєгда) завжди: и такождєрє варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м) прѧдрєчєнио(м) монастирю и єлико бѫдє(т) братєи а они нмаю(т) грижати за

спасение доуши господства мн въсегда (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

Див. ще **ВСЕГДЫ.**

***ВЪСЕДРЪЖИТЕЛЬ** *див.* **ВСЕДЕРЬЖИТЕЛ.**

***ВЪСЕЛЕНЪСКИИ** *див.* ***ВСЕЛЕНСКІИ.**

***ВЪСЕОСВЯЩЕННЫИ** *прикм.* (1) преосвященний: мы стефаиь воевода... чини(м) знамениито... оже... дали есмы въсеосщенномоу митрополитоу киръ калистоу романскомоу едиого татарина на имѣ пашка (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **въсеосщенномоу** (1445 *Cost.* II, 236).

***ВЪСЕСВѢТЛЫЙ** *прикм.* (1) щирий, чистий: мы и(!) алексаиьдръ воевода... чинимъ знамениито... оже произволи господство ми въсе благы(м) произволениемъ и въсесвѣтлы(м) и чисты(м) наши(м) сръдце(м) за дша иаши(х) родителеи... еже дае(м) и потвержаемъ данїе наши(х) родителии нашемоу моиастирю о(т) побраты (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377—378).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **въсесвѣтлы(м)** (1449 *Cost.* II, 377).

Див. ще ***СВѢТЛЫИ 1, *СВѢТЛѢИШИИ.**

***ВЪСЕХВАЛНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* въсехвальнъ) преславний, славетний: а кто сѧ перекоуси(т) роздрушити... даанїа... то(т) да е(ст) проклѧ(т) о(т)... сти(х) сла(в)ни(х) и въсехвалны(х) и враховни(х) апл петра и павла (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *род. мн.* **въсехвалиы(х)** (1488 *ДГСВМЩ*).

ВЪСИЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше его право и вѣрною службу до на(с)... дали есми ему оу нашеи земли, оу молдавскои, села на имѣ въсиещи... и... бъсещи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).

ФОРМИ: *наз.* **въсиещи** (1443 *Cost.* II, 155).

ВЪСЇЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, пор.* Василіе) Василь: мы Стефаи воевода... знамено чиним... оже тоти истинии наши слоугы фете и братове его Въсїю и Татоул слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).

***ВЪСКАЗАТИ** *див.* ***ВСКАЗАТИ.**

***ВЪСКРЪСЕНІЕ** *с.* (1) ◇ въскръсенїе христово (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* великдень: пи(с) тома, оу сочавѣ... у де(н) въскръсенїѧ хри(с)това (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34).

ФОРМИ: *род. одн.* **въскръсеиїѧ** (1460 *Cost. S.* 34).

***ВЪСЛАТИ** *див.* ***ВОСЛАТИ.**

***ВЪСЛЫШАТИ** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

***ВЪСПОМѢНѫТИ** *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ВЪСТАТИ** *див.* **ОУСТАТИ.**

ВЪСТУПАТИ СѦ *див.* **ВСТУПАТИ СѦ.**

***ВЪСТУПИТИ** *див.* **ВСТУПИТИ.**

ВЪСТУПОВАТИ СЕ *див.* **ВСТУПОВАТИ СѦ.**

***ВЪСОУТЧИНЪ** *прикм.* (1): тое въсе щобы имъ оурикъ и женѣ его, васютцѣ, и дѣтемъ ихъ... и въсоутчиии (!) братїамъ... непороушено, николиже, на вѣкы (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

ФОРМИ: *дав. мн.* **! въсоутчиии** (1433 *Cost.* II, 594).

Пор. **ВАСОУТКА.**

***ВЪСХОТѢТИ** *дієсл. док.* (32) (*цсл.* въсхотѣти) схотіти, захотіти: а коли будеть по миру, кто не оусхочеть далѣи миру держати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *P* 6); а не оусъхочет ли мѧ король его млсть при соколнци оставить ино имаеть ми его млсть дать ми о(т)мѣиу за соколець (Кременець, 1434 *P* 130); а кто въсхочеть женѣ моеи и дѣте(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) съ ты(х) имѣнїи женѣ моеи и дѣте(м) мои(м) (Київ, 1446 *P* 154); а коли оусхотѣ(т) выгнати волы о(т) наше(и) земли до оугоръ, тогди имаютъ платити о(т) каждого вола по В гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а коли наза(д) оусхоче(т) поити до земли мо(л)давскоеи имае(т) поити доброволие съ своею панею съ своими дитками (Сиятин, 1454 *P* 163); продал есми ему и на потом будоучим ближним его так, ижет он волен або хто ближный его кому оусхочет продати або даровати або замеиити и на свое доброволно вжитки обернути (Берестя, 1466 *AS* I, 62); А пак коли оусхочет наияснѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи, господаръ наш ласкавїи, и пререче́нїи наияснѣишїи Ян олбрахть, крол полскїи... и оучинѧт воиска и... поидоут... на тоурецкого чъсарѣ... и тогди наияснѣишїи Владислав... имал бы проити черес Басарабскоую землю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оусхотѣлъ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *майб. 3 ос. одн.* **оусхоче(т)** 6 (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *Cost.* II, 353; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *DIR«A»* 503; *ПГОВ;* 1454 *P* 163); **усхочеть, оусхочеть** 4 (1352 *P* 6; 1386 *P* 30; 1434 *P* 130); **оусъхочет, оусхочет** 6 (1434 *P* 130; 1466 *AS* I, 62; *BD* I, 96; 1475 *AS* I, 71; 1489 *AS* I, 89; 1499 *BD* II, 423); **въсхочеть, всхочеть** 3 (1446 *P* 154; 1496 *BD* II, 405); **всхочет** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **въсхочетъ** 1 (1486 *АкЮЗР* I, 295); *1 ос. мн.* **оусхоче(м)** (1453 *Cost.* II, 766); *3 ос. мн.* **оусхотѣтъ** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262); **оусхотѧт, оусхотѣт** 3 (1458 *BD* II, 262; 1488 *AS* I, 88); **оусхотѣ(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 743); **! оусхотю(т)** 1 (1490 *Пам.*); **въсхотять** 1 (1496 *BD* II, 405); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **па(к) ли бы оусхоти(л)** (1454 *P* 163).

Див. ще ***ВСХОТѢТИ СѦ, *ВХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, *ХОТѢТИ 1.**

***ВЪСѢКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

***ВЪСѢКЫИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

***ВЪСѦКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

ВЪ ТРЕТЕЕ, ОУ ТРЕТЕЕ *присл.* (3) утрете: Тѣ(ж) оуставлѧемь хто скоимъ имеетъ границю о лѣ(с) а воидѣ(т) чере(с) границю оу ле(с) а то(т) его застанеть мае(т) оу него оузѧ(т) за первое застатье сокироу... а въ третее застане(т) маеть взѧтї любо вола алюбо коиѧ а то бѣ(з) виы (XV ст. *BC* 37).

***ВЪТЪМАНЪ** *див.* **ВАТАМАНЪ.**

***ВЪХОДИТИ** *див.* ***ВЫХОДИТИ.**

***ВЪЧАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* въчѧти) (робити що) почати: А нине болъшы того, не въчалъ еси ему правити и къ дочеры его прыслалъ еси отметъника греческого закоиу, владыку Смоленского... съ тымъ штобы она выступила зъ греческого закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. и., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **въчалъ еси** (1499 *BD* II, 448).

Див. ще ***НАЧАТИ 1, ПОЧАТИ 1, *ПОЧАТИ СѦ, ПОЧИНАТИ 1, *ПОЧИНАТИ СЯ.**

***ВЪШЕПИСАНЫИ** *див.* **ВЫШЕПИСАННЫИ.**

ВЪШНѦА ЧЕРНАВЪКА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воевода... чинимъ знамениито... оже... дали есмы емоу оу нашеи земли оу молдавскои двѣ селѣ на имѧ болодовци и въшнѧа чернавъка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн.* **въшиѧа чернавъка** (1412 *DIR«A»* 440).

***ВЪШПОЛЕ** *с.* (1) *(назва містечка у Віленській землі)* Ушполе: Каждыи хтоньколи буда собравши всю тую че‹ла›дь (!) въшполи (!) поставите иа стго Михаила де(и) (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **!въшполи** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ВЪШПОЛСКИИ** *прикм.* (1): Нашимъ намѣстникомъ ковенскому вилкомирскому... и въшполскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **въшполскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

Пор. ***ВЪШПОЛЕ.**

***ВЪѦЗОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (на що чим) зобов'язуватися (зробити що): а на тоты всѣ рѣчи о гь въѧзуемысѧ ты(м)то листо(м), и по(д)даваемь(с) и иашоѧ всѧ по то(м)

боудоучиѧ, ижеѧ хочємъ держати и тримати, на вѣки вѣко(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **въѧзуємысѧ** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

ВЫ[1], **ВИ** *займ.* (123) **1.** *(множинний, вживається при звертанні до декількох осіб)* ви (76): о(т) кнѧзѧ о(т) кєстутѧ и о(т) кнѧзѧ о(т) либорта у торунь к мѣстычемъ што іесте просили иасъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) чєрєз бєрєстиє абы вамъ нє закажали мы хочємъ ради то учинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *P* 2); рома(и) воєво(д)... пишє(м)... су(д)цємъ и шо(л)тузу и пръгарє(м) и оуси(м) купцє(м) вєлыкы(м) (sic.— *Прим. вид.*) и малым вѣдомо да є(ст) вамъ, ажє помоглъ на(м) бъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732); Казимиръ бжьєю мло(с)тю король полскии... Нашимъ намѣстникомъ... и боѧромъ нашимъ даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ... и(ж) хто будє(т) ва(с) (!) дєржа(т) чєлѧ(д) нємєцкую... бы єстє при нашєи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); Мы пытали, по чомоу вы свєдоми? Они повєдили, ижъ з намн соуграничники Волчкєвичи (Лукоиица, 1478 *AS* III, 17); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость дєлайтє яко знаєтє, какъ мєжи васъ доконъчаньє было *(в ориг.* были.— *Прим. вид.)*; а чєй быхмо могли оучынити промєжи вами любовъ и миръ и доконъчаньє (*б.* м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

2. *(шанобливий, вживається при звертанні до одної особи)* ви (47): Слово тактамышєво къ королєви польскому вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ великого цр҃ства Коли єсмь пєрвоє сѣлъ на цр҃ьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣдаиие и иаши посли нашли ва(с) под городомъ под троки стоѧчи (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Welikomu Korolu Polskomu... A ważyli iesmo swoim horłom s waszym pryzwoleniem, na was nadieia sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141—142); и твоя милость къ намъ всказывалъ, абыхмо и мы зъ вашою милостью по томужъ мєли прыятєльство и любовъ и оутвєрьдили быхмо ся зъ вами (Троки, 1494 *BD* II, 387); И тотъ иашъ посолъ отъ толє ся вєрьнулъ и до насъ прыєхалъ, и ваша милость, какъ жє розоумєєтє съ того посольства ничого нє стало вамъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз.* **вы** 20 (1392—1393 *РФВ* 170, 171; 1437 *DIR* № 8; 1447 *Cost.* II, 732; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 336; 1478 *AS* III, 17; 1484 *ЯМ;* 1489 *РИБ* 433; 1496 *ОПСВВ* 62; *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 409); **ви** 1 (1480—1484 *BD* II, 370); *род.* **васъ, ва(с), was** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1484 *РИБ* 351; *ЯМ;* 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); *дав.* **вамъ, вам, ва(м)** (п. 1341 *P* 2; 1392—1393 *РФВ* 170, 171; 1437 *DIR* № 8; 1447 *Cost.* II, 732; 1447—1492 *ЛКБВ; ЛКНКВ;* 1460 *BD* II, 276; 1463 *BD* II, 295; 1481 *BD* II, 358; 1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ* 85; 1498 *BD* II, 409, 412; 1499 *BD* II, 447, 448, 449); *знах.* **васъ, вас, ва(с), was** 19 (п. 1341 *P* 2; 1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141, 142; 1447 *Cost.* II, 732; 1447—1492 *ЛКБВ; ЛКНКВ;* 1470 *BD* II, 309; 1480—1484 *BD* II, 370; 1481 *BD* II, 358; 1495 *АЛМ* 85; 1496 *ПДВКА* 61; 1499 *BD* II, 448, 449); **ви** 1 (1475 *BD* II, 336); *ор.* **вами, wami** (1392—1393 *РФВ* 171; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1457 *Cost.* II, 810; 1484 *ЯМ;* 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *BD* II, 405; *ОПСВВ* 62; *ПСВВ* 192 зв; 1498 *BD* II, 409; XV ст. *ДГВІС;* 1499 *BD* II, 447, 448, 449); *наз. дв.* **ва** (1378 *P* 26).

ВЫ[2] *див.* **ВЪ.**

***ВЫБАВИТИ** *дієсл. док.* (3) (*стп.* wybawić) **1.** (кого з чого) (звільнити кого від чого) визволити, внбавити (2): ино оузрѣвши невиность мою вєлимужинни паиови свѧтоѣ коруны польскоѣ рада... выбавили мѧ... ис того ѧтства и с того оусєго злого (Кремеиець, 1434 *P* 130); ино оузрєвшо нєвиность мою вєлємужнии пановє с҃вто҃є коруны полскоє рада... выбавилн мѧ... ис того нѧтъства и со всєго злого (Черняхів, 1435 *P* 132).

2. (кого від чого) *(від відповідальності)* звільнити (1): a tot... ot toje reczi, budet wybawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **выбавили** (1434 *P* 130; 1435 *P* 132); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **budet wybawen** (1388 *ZPL* 108).

ВЫБИРАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого, кого між ким) *(віддавати перевагу кому)* обирати, *(виділяти одного з-поміж багатьох — ще)* вибирати: я иліа воєвода господаръ землн молдавскои, присѣгаю и обицоую сѧ ... николи инъшєго собѣ пана мимо прѣ(д)рєчєниого, наияснѣшєго пана мл(с)тивого владислава, кролѣ, и єго короунї кролевства по(л)ского искати и выбирати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); н ти(ж) слюбує(м) нмъ дати и поставити и дали на граници оу хотини и оу чєрновскои воло(с)ти два паны справє(д)ливы(х) и имєновании(х), которы имутъ они мєжи нашимн паны мо(л)давскыми выбирати, абы єди(н) бы(л) иа(м) старостою хоти(и)скы(м) а дроугы чєрно(в)скы(м) оустави(ч)ны(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *інф.* **выбирати** (1436 *Cost.* II, 698; 1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **ВЫБРАТИ**[1].

ВЫБРАТИ[1] *дієсл. док.* (4) (кого з кого, к чому і без додатка) *(віддати перевагу кому)* обрати, *(виділити що з-поміж багатьох можливостей або кого з-поміж багатьох осіб — ще)* вибрати: Teź jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majut suźony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познанскии яиъ холмъскии бискупові влодиславъ выбраиыи ку бискупству влоцлавскому... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ подлоугъ свои(х) ты(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднаньє покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радиыи выбравши к иа(м) рачили зослати к мариборкоу коу поражѣнью посполоу з радою короуны о єднаньє покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и мы того сами мєжи ними смо(т)рѣли и росказали єсмо воды(и)скому с ты(х) свѣтковъ осмиа(д)ца(ти) члвко(в) выбрати, кого бы о(и) мєжы ними хотѣлъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *інф.* **выбрати** (1495 *ВМЗД*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **jestliby... wybrali** (1388 *ZPL* 106); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **выбраныи** (1433 *P* 122); *дієприсл. перед.* **выбравши** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ВЫБИРАТИ.**

ВЫБРАТИ[2] *дієсл. док.* (4) **1.** (що на ким, що з чого) стягнути, зібрати (що з кого) (2): што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ што єсмы выбрали на землѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко што жє єсмы выбрали ис пєрємышльскоѣ волости изъ ярославльскоѣ волости (б. м. н., 1386—1418 *P* 34—35).

2. (що) взяти в оренду (2): Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему даиа волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ н билъ чоломъ королю его м., абы далъ ему тотъ годъ выдержати, отодвинувши иншихъ, а другій бы годъ къ тому придалъ на окупъ, што жона его и дѣти у Ордѣ. Ино король е. м. тотъ годъ его первый далъ ему тую волость выбрати на сесь годъ, какъ часъ прїйдетъ, отодвинувши иныхъ; а другій годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямъ, а кому первѣи его было дано, тыи маютъ послѣ его братн (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10).

ФОРМИ: *інф.* **выбрати** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); *перф. 1 ос. мн.* **есмы выбрали** (1386—1418 *Р* 34).

Див. ще **БРАТИ** 1.

***ВЫВЕДѢНЬЕ** *с.* (1) *(встановлення границі)* визначення, виведення: тогды я па(н) староста петрашь с землАны оучиили есмы межи ими завитыи рокъ на (вы)ведѣньє границы кто межи ими оукажеть твердѣишимъ листомъ и знамены што соуть на листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн.* **(вы)ведѣньє** (1401 *Р* 65).

ВЫВЕЗТИ, ВЫВЕСТИ *дієсл. док.* (7) (що) вивезти: а от тых коуниц боудет ли намь надоби, а мы коупим за готовы а остаиок слободно имь вывезти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А моунтѣнскыи воскъ и оугорскыи имъ слободно ис земли вывести (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *інф.* **вывезти** 5 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275, 276); **вывести** 2 (1460 *BD* II, 274, 275).

Див. ще **ВЫВОЗИТИ.**

***ВЫВЕСТИ**[1] *дієсл. док.* (4) **1.** (кого) *(як свідків)* привести (3): тогды облазничєвє трие братеници оучинили с даниломъ розъѣздъ и вывели облазничєвє много добрыхъ людии на дуброву и землАнъ и старцевъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); тако смы мы господарески(м) казаниемъ кролевски(м) и кнА(з) федушковымъ выиха(л) та(м) а кунцѣрє игнатъ вывели старцѣ (б. м. н., 1419 *Р* 90).

2. *(з-під права)* вилучити (1): мы оуставляемь съ своимы паны где боуде(т) знаидены боудоуть в селе(х) алюбо в месте(х) немецькы(х) имають быти инАты и выведены а имають быти по(л)скымъ правомь осоу(же)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **вывели** (1411 *Р* 79; 1419 *Р* 90); *інф. пас.* **быти... выведены** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ВЫВЕСТИ[2] *див.* **ВЫВЕЗТИ.**

***ВЫВОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(встановляти границі чого)* визначати, виводити: мы оуставлАемь и хочо(м) коли хто продаває(т) дѣди(ч)ство своем(оу) комѫ тогды тотъ што коупїть имеєть слоужебнїко(м) соуседы того именїя позвать абы прї томъ были какъ то(т) именїя емоу выводи(т) што продоваєть (!) (XV ст. *СЯ* 42—42 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **выводи(т)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще **ЗАВЕСТИ, *ЗАВОДИТИ.**

ВЫВОЗИТИ, ВИВОЗЫТИ *дієсл. недок.* (5) (що) вивозити: а до угоръ и до бесарабъ слободно имъ вывозити сукна (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А оугорскыи коуници слободно имъ вывозити *(в ориг.* вивозыти.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *інф.* **вывозити** 3 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789, 791); **вивозыти** 1 (1460 *BD* II, 275); ! **выивозити** 1 (1434 *Cost.* II, 668).

Див. ще **ВЫВЕЗТИ.**

***ВЫВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* vyvoliti, *стп.* wywolić) (що) застерегти: А се А панъ Анъ щькотьскии панъ вислицкии староста галцкии (!) свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ иа(с)... филь мАковичь и своею братьею... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л) пьрьдъ нами па(н) колѣ далюевьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристАньць... а выволилъ то па(н) колѣ филь мАковичь... ижь оу тои половици дѣднины... иь можь(т) габати филь а ни его братьА (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выволилъ** (1409 *Р* 74).

ВЫГЛАДИТИ *дієсл. док.* (1) (що з чого) *(викреслити)* витерти, стерти: Ино де(и) свє(т)чы(л) о то(м) пере(д) ии(м) мещанинъ смоленски(и) сымо(н) татарино(в) ты(м) обычає(м), што(ж) де(и) коли де(д) и(х) семе(н) площевичъ смотревшы межы дете(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своее дѣ(л)ницоу о(т)ца его иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *інф.* **выгладити** (1495 *ВК*).

ВЫГНАТИ, ВЪГНАТИ *дієсл. док.* (6) **1.** (кого) вигнати, прогнати (3): Жаловали намъ кнїгни федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на наместника мце(н)ского... пана богдана сопежича рекомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымене(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); И також жадного непрїятелѣ нашего... крал и братїя его милости... не имают... прїимити... але таковаго чловѣка... а их милости мают его въгнати и въпоудити проч из их милости землАх, абы не мешкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

2. (кого від чого) *(вивести)* погнати (кого з чого) (3): а коли оусхотѣ(т) выгнати волы о(т) наше(і) земли до оугоръ тогды имаютъ платити о(т) каждого вола по В̃ гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А коли оусхотѣтъ выгнати волы от нашеи земли до Оугоръ, тогди имают платити от каждого вола по в̃ грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *інф.* **въгнати** 3 (1452 *Cost.* II, 759; 1499 *BD* II, 421); **выгнати** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... выгна(л)** (1496 *ВМКФС*).

***ВЫГОНЪ** *ч.* (1) вигін: а имѣеть ленько заруби(ч) тые села держати... со всимъ што к ты(м) селомъ прислушаеть С полми с нівами с сеножатми... съ выгоны и со всими оуходы и приходы (Житомир, 1433 *Р* 126—127).

ФОРМИ: *ор. мн.* **выгоны** (1433 *Р* 127).

***ВЫДАВАТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (що) *(вживати гроші на що)* витрачати (1): А што пакъ ты есмы пѣнАзи выдавали панъ староста творъянъ взАлъ на твое потребы л̃ гривенъ и полъ тритъе гривны (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

2. (кого кому) *(передавати кого в чиє розпорядження)* видавати (2): Zaniużby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom. A to weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia. Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili: «woleli bychmo, sztob i nas Korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaż to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

3. (що) *(обнародувати закони)* видавати (1): про то (ж) б̃гоу коу хвале и его прч̃(с)тои мтри а к оужиткоу нашимъ по(д)даным̃ъ што учинїть конець жалобамъ выдаваемы и оуставлАемы права ктораяжь вшистци в нашеи земли имають соудить и по(д) виною держать (XV ст. *ВС* 10);

◇ выдавати замоужъ (кого) (3) видавати заміж: братїя роженая выдаючи свои сестры замоу(ж) имее(т) каж(д)ыи дати шестьдѣсА(т) гривенъ боудѣ(т) ли велїкое именїе а боудѣ(т) ли мало ино по(д)лоугъ имѣнїя братїя платАть пенАзи (XV ст. *ВС* 35 зв.— 36).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **wydaiet, widaiet** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *1 ос. мн.* **выдаваемы** (XV ст. *ВС* 10); *3 ос. мн.* **выдають** (XV ст. *ВС* 8 зв., 36); *перф. 1 ос. мн.* **есмы... выдавали** (1386—1418 *Р* 35); *дієприсл. одноч.* **выдаючи** (XV ст. *ВС* 35 зв.).

Див. ще **ВЫДАТИ** 1, 2.

ВЫДАТИ, ВЫДАТЬ *дієсл. док.* (40) **1.** (що, що на кого, що на що) *(вжити гроші, засоби на що)* витратити (6): namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuiu zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derżym u ziemli, szto iesmo derżali pry duszy wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Се А кнАгини ИвановаА Семеновича КобрыиськаА... записоую мужеви своемоу... на тых двух дѣлницах дѣдины и отчизны моеѣ... двѣ тисАчи золотых оугорских, штож мужь мой кнАзь Иван выдал двѣ тысАчи золотых на таА моА имѣиьА (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытнка Менъского въ Мартина Янъчелевича: Съ первого году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

2. (кого кому) *(передати в чиє розпорядження)* видати (17): аже побѣгнєть русинъ а любо руска или во львовъ или холопъ чии или роба выдати єго (б. м. н., 1352 *Р* 6); Teper pak peremiryie to imieło byty; tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а хто погадаєть на вєликого кнѧзѧ животъ, а забъжыть въ нашїоу зємлю, того зрадуоу маємъ вєликомоу кнѧзю, зъ нашоѣ зємли, выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а тако(ж) коли бы вышо(л) андреи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ишкодни(к) покутскы до нашеи зємли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770); ‹А кто бы погадал на живот прїятелѣ нашего› Алєксандра ‹вєликого кнѧзѧ литовского и забєжит в нашоу зємлю, мы маєм того зрадцоу› выдати с нашеи зємли прїателєви нашємоу Алєксандроу вєликомоу ‹кнѧзю литовскомоу› (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. (*відпустити що кому*) видати (3): А комоу дамо в нихъ гроши земѧномъ и двораномъ наши(м) з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу... иижли комоу в ни(х) дамо иа истравоу тымъ они маю(т) выдати нєжъдоучи рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); а и гдѣ коли слоужєбникъ бєрє(т) волы а па(н) свои(м) сєло(м) изъ свои кмєти боронить а нє хочє(т) выда(т) тогды на(м) маєть заплатить винѫ ЄІ а ты волы прє(д) нами постави(т) (XV ст. *ВС* 16 зв.); А иное на листы твоее милости давал пану Станиславу Глебовичу а иное выдал князю Дмитрею Путѧтичу, воєводе Киевскому (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

4. (кого) *(зрадити)* видати (1): Оу другомъ пакъ лѣтѣ стала мєжи на(с) замѧтнѧ нашь плєменьни(к) Бєкбула(т)ъ и Хо(ч)жа Мєдинъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с)... тъи исиыи бекбулатъ нашь ворогъ насъ выдалъ и побѣглъ о(т) насъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

5. (кого) видати заміж (1): Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о нєко(т)рои дѣвцє а возмєть єє собѣ во опѣканїє исъ єє очиною алюбо изъ дѣди(ч)ствомь а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) єє нєхочєть выдать длѧ того штобы єє имєнїє пожївать мы сказоуємь и(ж) така дѣвка бѣзъ волї обпѣкальнїка своєго имєєть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.);

◇ выдати замоужь (1), замоужъ выдати (5) видати (віддати) заміж: а коли оць за своєго живота дѣвкоу замоужь выдасть а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смртї єго иная братїя є(г) нє могоу(т) иньшє(г) изыска(т) алѣ в то имєнїє имѣтї досыть в чомъ о(т)прави(т) оць (XV ст. *ВС* 36); выдати личбу (на чім) (1) виписати рахунок (на що): Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе. Выдал личбу на немъ 11 копъ без шести грошей (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60); выдати во право (1) выдати ‹во право› (1) віддати під суд: Ѳра(н)ци(к) а Ѳа(л)ко индри(х) три братєнїки дєржали одно(г) млынарѧ индри(х) трєтїи бра(т) о нєкотыи (!) простоупкы выда(л) во право прїшє(д)ши дроу(г)и бра(т) Ѳа(л)ко жаловалъ на индриха и(ж) бы ємоу млыиарѧ нєисправєдливє выда(л) (XV ст. *ВС* 23—23 зв.); видати съ права (кого кому) (1) віддати за законом: Пишетъ король е. м. въ листѣ своемъ до пана Олехна, вспоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ со всими паны радою своею подлѣ жалобы паиа Остафя боярина Полоцкого тыи люди, которыи выдалъ съ права кнегини Ѳедоровои (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); клѧтвоу выдати (1) *див.* **КЛѦТВА;** на смєрть выдать (1) *див.* **СМРЪТЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **выдати** 14 (1352 *Р* 6; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 302; 1487 *АМЛ;* 1499 *BD* II, 443); **выдать** 3 (XV ст. *ВС* 38 зв.; *СЯ* 41, 41 зв.); **выда(т)** 1 (XV ст. *ВС* 16 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **выдалъ, выдал, выда(л)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1487 *AS* I, 239; 1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 169; XV ст. *ВС* 20, 21 зв., 23 зв.; 1499 *РЕА* III, 34, 35); *1 ос. мн.* **iesmo... wydali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *3 ос. мн.* **выдали** (1494—1495 *АЛРГ* 60; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *майб. 3 ос. одн.* **выдасть** (XV ст. *ВС* 8, 11, 35 зв., 36); *3 ос. мн.* **выдадоуть** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **иже бы... выдалъ** (XV ст. *ВС* 23 зв.); *1 ос. мн.* **bychmo... wydali** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **што быхо(м)... выдали** 1 (1455 *Cost.* II, 770); **єсли быхоумъ... выдали** 1 (1462 *BD* II, 293).

Див. ще ***ВЫДАВАТИ** 1, 2.

***ВЫДЕЛАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) закарбувати: и пан Янъчинский рек: тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб; мой чоловек Дягил выделал его своею рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выделал** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ВЫДЕРЖАТИ *дієсл. док.* (13) (*стп.* wydzierżeć) (що) орендувати: Билъ чоломъ королю е. м. бояриив Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ и билъ чоломъ королю его м., абы далъ ему тотъ годъ выдержати, отодвинувши иншихъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10); а дє(р)жати имъ тоє мыто до того жъ рокоу за нєдєлю пєрє(д) свѧтъки какъ чоты(ры) годы вы(и)доуть а маютъ намъ въ кажъды(и) годъ давати готови(з)ною выдє(р)жавшы по(л) года шєстьдєсѧтъ копъ шыроки(х) грошє(и) а дроугоую по(л) года выдє(р)жавшы такєжъ намъ маю(т) дати шє(ст)дєсѧтъ копъ грошє(и) (Петрків, 1489 *АМВ*); Продали есмо мыто берестейское... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы... Первый год выдержавши, маеть нам дати чотыриста копъ грошей, а другий год выдержавши, маеть нам дати пѧт сот копъ грошей, а третий год выдержавши, мает нам дати тежъ пѧт сот коп грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

ФОРМИ: *інф.* **выдержати** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); *майб. 3 ос. одн.* **выдержить** (1498 *АЛРГ* 82); *3 ос. мн.* **выдє(р)жать** (1487 *АМЛ*); *дієприсл. перед.* **выдержавши** 8 (1498 *АЛРГ* 82, 83); **выдє(р)жавшы** 2 (1489 *АМВ*).

Див. ще **ДЕРЖАТИ** 4.

ВЫДРАТЬ *дієсл. док.* (1) (що на кому) *(силою взяти)* видерти (що в кого): Тѣ(ж) которы(и) соу(д)я алюбо которы(и) старшїи алюбо и(х) намєснїкъ хотѧчи кого оутєгать нє имаючи на нихъ жалобы ни одноє ани вины разъмовитоє позовы на нє(г) чинѧ(т) а хотѧчи на ни(х) нєшто выдрать (XV ст. *ВС* 15 зв.— 16).

ФОРМИ: *інф.* **выдрать** (XV ст. *ВС* 16).

***ВЫДѢТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

***ВЫЄЗДИТИ** *дієсл. недок.* (2) *(подаватися куди з певною метою)* виїжджати, виїздити: и мы пє(р)во сєго высылали та(м) того мєжы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского, пана станислава пє(т)рашковича а намѣстника дороги(ц)кого пана якуба дово(и)новича, и они та(м) выє(з)дили и того мєжы ними смотрєли (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **выє(з)дили** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще **ВЫЄХАТИ** 1, **ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, ѢХАТИ** 1.

ВЫЄХАТИ *дієсл. док.* (9) **1.** *(податися куди з певною метою)* виїхати, поїхати (7): а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкыи и снѧтинскы свѣдочю то своимъ листомъ... иже пришєдъ пєрєд мѧ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борснича о границю о вашичиньскоую... тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѧны оучинили єсмы мєжи ими завитыії рокъ на (вы)вєдѣньє границы... тогды ѧ па(н) староста на тои рокъ своимъ животомъ выѣхалъ на тоу границю (Галич, 1401 *Р* 65); жаловали на(м) погорє(л)скии на нєго, што(ж) о(т)нѧ(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную... и мы того сами мєжы ними смо(т)рѣли и росказали єсмо

воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) чл҃вко(в) выбрати... а тыи мѣли свѣтки присАгнувшы свѣтчити и та(м) казали є(с)мо на тоє дѣло выєхати, намѣстнику дороги(ц)кому па(н)у я(к)убу дово(и)новичу... слушати присАги ты(х) свѣтко(в) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); Ja Fedko Janusz(k)owicz pysar wełykoho kniazia alexandra... szto iesmy kupył ymineyco... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho z panom Markom hawryłowyczom... ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mni sia w tom kryuda wydeła iz by namisnyk pana nemiryn Mykłasz zawel zemli moiey panu Marku y ia o tom obsyłał pana nemiru y pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho... a słuzebnyka swoieho... y kazał im mni hranyciu zawesty y ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (до чого) прибути, приїхати (1): мы велики князь Швидрикгялъ Руски... чинимъ знамєнито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который... хотѣчи... рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого, великого князтва Литовского, зиачне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *Р* 140).

3. (перед кого) виїхати назустріч (кому) (1): алє коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сА до рускои земли, а мы имає(м) пере(д) єго мл(с)ть выєхати на выимєиованоє мистцє (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *інф.* **выєхати** (1453 *Cost.* II, 765; 1495 *ВМЗД*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **выѣхалъ, wyiechał** (1401 *Р* 65; 1500 *ДПЖН*); *3 ос. одн. ч.* **выѣхалъ** (1438 *Р* 140); *1 ос. мн.* **єсмо выиха(л)и** 1 (1404 *Р* 68); **єсмо... выѣхали** 1 (1422 *Р* 97); **смы... выиха(л)** 1 (1419 *Р* 90); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **а быхмо выѣхали** (1422 *Р* 97).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, *ПРИЄЖДЖАТИ, ПРИЕХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATU SIA, *СЪЄХАТИ, ѣХАТИ.**

***ВЫЖЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (що) выпалити: Такъ жє напоминає(м) тєбє што єси приславши люди свои горо(д) нашъ браславль зжогь и мєсто выжогъ и люди наши... оу свою землю звєлъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выжогъ** (1496 *ПЧФГ*).

Див. ще ***ŻECZY, *ЗЖЄЧИ, *ПОЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.**

***WYZWANIE** *с.* (2) (*стп.* wezwanie) *(вимога з'явитися куди)* виклик: A jestliby k tretemu wyznaniu (!) ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sudi majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *дав. одн.* ! **wyznaniu** (1388 *ZPL* 105); *знах. одн.* ! **wyznanie** (1388 *ZPL* 105).

***ВЫЗВАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) викликати, запросити: А сє А кнА(з) левъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣньцА тутєниА а моижѣка (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **вызвали єсмы** (1443—1446 *Р* 147).

Див. ще **ЗВАТИ** 2, **ПОЗВАТИ** 1.

***ВЫЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (що від кого, що кому) викупити, взяти назад із застави: I też jestliby... chrestianin, zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił; a tych to lichw, jestliby czerez mesiec nedał, i onym primnožajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); нижли зять мои князь Михаило маетъ отложити за тые Горки Станиславу Недоспѣлскому осмъдесят коп грошей и осмъ копъ, а половину тую вызволит Горокъ собѣ, што оиъ держитъ у своих пенезех (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **вызволит** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... wyzwolił** (1388 *ZPL* 106).

***ВЫЗВОЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого з чого) звільняти (кого від чого): А што есми на брата своего мовилъ, штобы ие з делного платилъ за Мнкуличы, ино ся есми доведалъ, што и з делъного платилъ иио я ис того брата своего вызволяю, иж єсть невиненъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **вызволяю** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***ВЫЗНАВАТИ** *дієсл. недок.* (29) 1. (що, що чим, що з чим) *(офіційно повідомляти)* заявляти (25): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то си(м) наши(м) листо(м)... иже пришедши пред на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыяскои и уздала на вѣкы (Львів, 1414 *Р* 85); мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... ожє пришли єсмо... оу сєрдєчноую приазнъ... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); панъ моужыло боучацски... Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ... мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); Я кн⟨А⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижет продал єсми пану Сємєноу олизаровичоу имєнє иа Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... кн(А)зю Сємєну Василєвичу... продал єсми вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Я Андрушко Русинович зємлАнин луцкий вызнаваю сим моим листом... продал єсми чаруковъского подворА мѣстъцє в околном городѣ в Луцку, отчиу и дѣдиноу свою, кн⟨є⟩г⟨и⟩ни Мари Сємєновой Ровенской на вєчность (Луцьк, 1494 *AS* I, 101);

(на кого) *(давати показання)* свідчити (про що) (3): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имеие отчина и дедиа моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцатн копах грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Я Иван Тимофєєвич Коуль, боАрин господарский Тетеринский з женою моєю Марѣєю Хламотинною и сыньми иашими Гришком а Кмитою вызнаваєм сами на себє сим нашим листом штож взАли єсмо въ киАзА ВасилА Єго Милости Андрѣєвича Полоубєнского тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

2. (що) *(підтверджувати)* визнавати (1): и Богда(н) пєрє(д) нами рєкъ што(ж) тєща єго кнгни ма(р)я исъ сыномъ свои(м) кнзє(м) фєдоромъ подавали и записали єму тыє двє имє(н)и свои вєчно в чотыро(х) сотъ копа(х) грошє(и) двєстє копъ записала єму по дочцє своє(и) а по єго жонє а дроугую двєстє копъ взАла в нєго на свои потрєбы и тоую двєстє копъ грошє(и) записали ємоу вы(з)наваючи на ты(х) свои(х) именья(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **вызиаваю** 7 (1434 *Р* 129; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1466 *AS* I, 62; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 65; 1490 *Пам.*; 1494 *AS* I, 101); **вызнавамъ, вызнава(м)** 2 (1414 *Р* 85; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **вызнаю** 1 (1449 *АЛМ* 8); *1 ос. мн.* **вызнаваємъ, вызиаваємь, вызнаває(м), вызнаваєм** 9 (1420 *ПГАГ*; 1435 *Р* 132; 1436 *Cost.* II, 701; 1445 *Р* 148; 1448 *Cost.* II, 734; 1454 *Р* 162; 1455 *Cost.* II, 773; 1491 *AS* I, 96; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1492 *AS* III, 23); **вызиавамы** 4 (1421 *Р* 93; 1435 *Р* 134; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 301); **вызнавами** 3 (1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 289, 292); **вызнаваюмъ** 1 (1458 *Cost.* II, 814); *дієприсл. одноч.* **вы(з)наваючи** (1496 *ВМКФС*).

Див. ще ***ВЫЗНАТИ** 1, ***ПОЗНАВАТИ, *ПОЗНАТИ** 2, ***ПРИЗНАТИ, *ОУЗНАВАТИ, *ОУЗНАТИ** 1.

***ВЫЗНАНЬЄ** *с.* (5) *(показання)* свідчення (3): тако зємАнє исмовивши сА н старци и вызнали аже по лисичии бро(д) зємлА цркв҃ная ст҃го сп҃са... тако... подлугъ того вызнаиья... дали єсмо вл҃дцѣ листъ и нашєю пєчатью потвєрдили єсмъ єму аже єсть єго по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); Иио оу том оуставши слоуга иаш Михоул Боузат и привел оуси свои околни мєжїаши, иио они єщє зиали и свєдєтєлствовали о том, аже загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привилїа... иио мы видѣвши доброє

и правоє их вызнанїє и правоє ⟨с⟩вєдєтєлство, а ми такождєрє и от нас єсми дали и потвєрдили слоузѣ нашємоу Михоулоу *(в ориг.* Моухоулоу.— *Прим. вид.)* Боузатоу тоє сєло (Сучава, 1481 *BD* I, 258);

(признання в чому) зізнання (в чому), визнання (чого) (2): Бартолтъ жалова(л) на Ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л), а Ондрєй вызналъ алє рєклъ и(ж) коупилъ во єго владарѧ и заплати(л) а то(т) влодарь оумєрлъ мы слышачи ондрєво вызнанье а то(г) оумєрлъ(г) сказоуємъ ондрєєви абы то досвє(ч)лъ жєбы то є(г) коупленоє (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *род. одн.* **вызнанья** (1422 *P* 98); *знах. одн.* **вызнанье, вызнаиїє, визнаниє** (XV ст. *BC* 31; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258).

Пор. ***ВЫЗНАТИ.**

! WYZNANIE ⟨WYZWANIE⟩ *див.* ***WYZWANIE.**

! WYZNANIU ⟨WYZWANIU⟩ *див.* ***WYZWANIE.**

***ВЫЗНАТИ** *дієсл. док.* (15) **1.** (що) *(підтвердити)* визнати, посвідчити (10): Teź ustawili jeśmo, iź źadin... nie majet prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho; abo budet pered oblicznostiu naszoju wyznania (!) a majet' prisiahati pered szkołoju w dwerej (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); мы єсмо выслали нашєго оурѧдника па(н) лєика старостоу зоудєчєвско(г) иа тоу то границю па(н) ивашко дѣдошицкии постави(л) старцѣ обьчии па(н) татомирь постивиль (!) старцѣ обьчии тоти старци сгодили сѧ с обою стороноу на одино слово вызнали оуказали староую границю и врочища мєжи дѣдошичи и мєжи баличи (Зудечів, 1413 *P* 83); тако зємѧнє исмовивши сѧ и старци и вызнали аже по лисичии бро(д) зємлѧ цркваная єго спса из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *P* 97—98); Ино ми... оучинили єсми ємоу закон... аби он привєл оуси свои околии мєжіаши перед нами... аби и они вызнали и свєдєтєлствова⟨ли⟩ о том, а жє єст так (Сучава, 1481 *BD* I, 258);

(дати показання) посвідчити (1): Гдѣ колї дѣвка, алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т)... оусилована... а лю(ди) то пєрє(!) соудо(м) вызнають... тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *BC* 36—36 зв.);

(визнати свою провинність) признатися (2): Барто(л)тъ жалова(л) на ондрєя и(ж) єго рани(л) а одреи (!) вызналъ а рєклъ оу дворцє сѧ стало (XV ст. *BC* 31).

2. (що, без додатка) *(обітницю, присягу)* дати, скласти (2): мы такожє... обицоуємь и слюбоуємь... оусѣкыи слюбы... владиславови, королєви полскомоу... нлїаша воєводы... при тоу(м) то голдѣ вызнанныи... оуставичнии бєзъ прєстанїє вѣчнии бачити стєрєчи и... иа каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); про тожъ мы... слюбоуємь... ижє хочємь вшитки слоужбы... и иншьѧ слюбы, кторыѧжъ... пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... оучини(л) взна(л) и записа(л) ... на вѣкы, дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вызиалъ** 2 (XV ст. *BC* 31); **взиа(л)** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *3 ос. мн.* **вызнали, вызналї** 6 (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1422 *P* 98; 1430 *P* 116; 1480 *BD* I, 239); **вызнали** 1 (1422 *P* 98); *майб. 3 ос. мн.* **вызнають** (XV ст. *BC* 36); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби... вызнали** (1481 *BD* I, 258); *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **! budet... wyznania** (1388 *ZPL* 106); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **вызнанныи** (1436 *Cost.* II, 702); *предик. пас. дієприкм.* **было... вызнано** (1422 *P* 98).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ** 2, ***ПОЗНАВАТИ**, ***ПОЗНАТИ** 2, ***ПРИЗНАТИ**, ***ОУЗНАВАТИ**, ***ОУЗНАТИ** 1.

! ВЫИВОЗИТИ *див.* **ВЫВОЗИТИ.**

***ВЫИМАТИ** *дієсл. недок.* (5) **1.** (що) виймати (1): kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tito wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. (що на кого, що кому) залишати (що кому), зберігати за ким право (на що) (2): мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали своєю доброю волєю... сєрє(т) мисто а волховєцъ исъ сєлы... и съ оусими оужи(т)кы, що(ж) к тому мисту к сєрєту и во(л)ховцю слухаєть ничого собѣ наза(д) и напєрє(д) нє выимаючи... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Я Иван Тимофєєвич Коуль... продали єсмо... зємлю... со всим пожитком, ничого на себє нє вымаючи (!), ани оставлѧючи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

3. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* (кого) за винятком (кого), виключаючи (кого) (1): и былъ бы твоя милость зъ нашымъ господаремъ зъ єго милостью въ добромъ прыятєльствє за одинъ на кожъдого єго милости нєприятєля, и на Татаръ, выймаючы братью єго милости (Троки, 1494 *BD* II, 387);

(із запереченням) (без винятку) не виключаючи (1): записуємъ... влодиславови, кролєви польскому... вѣрно служити... посполу стати противу іхъ нєприѧтєлємъ ни одного нє вымаючи (!) (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **! вымаючи** 2 (1393 *Cost.* II, 608; 1492 *AS* III, 23); **выимаючи** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **выймаючы** 1 (1494 *BD* II, 387); **wyymaia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ВЫИМОВАТИ, *ВЫНИМАТИ** 3, 4, **ВЫНѢТИ** 1, 2, ***ВЫѦТИ.**

***ВЫИМЄНОВАНЫИ** *прикм.* (4) названий, згаданий: алє коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сѧ до рускои зємли, а мы имає(м) пєрє(д) єго мл(с)ть выєхати на выимєноваоє мистцє (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); Тоє оусє вышєписанноє и выимєнованноє имаємь издєржати и по⟨л⟩нити (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **выимєнованому** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **выимєнованном(у)** 1 (1453 *Cost.* II, 765); *знах. одн. с.* **выимєнованиоє** 1 (1468 *BD* II, 302); **выимєнованоє** 1 (1453 *Cost.* II, 765).

***ВЫИМЄНОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) залишати (що кому), зберігати за ким право (на що): я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... зо всим тымъ, што к тому имєню з вєка прислухаєт, ничого нє выимєнуючи (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выимєнуючи** (1488 *AS* I, 242).

Див. ще ***ВЫЙМЄНЫВАТИ, *ВЫМЄНИВАТИ, *ВЫМЄНѦТИ** 1.

***ВЫЙМЄНЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що на кого) залишати (що кому): и мы... даемъ и дали єсьмо у въ Острозскомъ повѣтѣ Межирѣчье... со всимъ съ тымъ, што къ нимъ зъ вѣка и здавна слушало... ничого на себѣ не выймєнывая (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выймєнывая** (1446 *АкЮЗР* I, 18).

Див. ще ***ВЫИМЄНОВАТИ, *ВЫМЄНИВАТИ, *ВЫМЄНѦТИ** 1.

***ВЫИМЕНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (чого), виключаючи (що): И мы єму того человека ДитѦтъковича дали вечно єму, и єго жоне... со всими платы и доходы потому, какъ и отцу нашєму служивалъ и дан даивал, выимєиєѦ конѦ маеть ставить на неделю в Чернобыли подавному (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выимєнєѦ** (1493 *АЛРГ* 56).

Див. ще ***ВЫМЄНѦТИ** 2.

***ВЫИМОВАТИ** *дієсл. недок.* (26) (*стч.* vyjmovati) **1.** (що на кого, що кому) залишати (що кому), зберігати за ким право (на що): A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... ze wszim prawem, y s plathi, y z dochodi, szobi niczoho ni wiymuiuczi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); и мы... дали єсмо єму... две дворища тяглыхъ... со всими пожитъки и вольностьми, ничого иа себе не выймуючи и не оставуючи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13).

2. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (чого), виключаючи (що) (2): а коли мы пожадаємъ какоую помоч оу великого киѦзѦ, на наши непрїѦтєли, а кнѦз великїи имаєтъ намъ дати такоую помоч, без лъсти и хитрости, выимоуючи єго милости, брата нашєго, господарѣ, кролѦ полского и оугорского и црѦ татарского против тых намъ помоч нє дати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє... мєлъ оуставнаго слоужєбнїка чєресъ которо(г) имєть позывати... выимоуючи бы сѦ хто поустилъ вины пєрє(д) соудомъ тогды то(г) можє(т) посла(ти) которымъ коли (XV ст. *ВС* 15 зв.);

(із запереченням) не виключаючи (22): и слубили єсми н слубуємъ вѣрнє быти а ни иного господарѦ шюкати, анє имати, алє королєви... на єго оусѣ неприѦтєлѣ помагати, ни одного нє воимуючи (!) (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а стєцко... присѦглъ и записалъ сѦ кролєви... помагати противу каждого неприятєлѦ никого нє выимуючи (Ланчиця, 1433 *Р* 123); и присѦглъ єсмъ бгу... ижь хочу вѣрнє... служить крулєви полско(м)... и хочу стоѦти при нихъ вѣрно своєю радою и помочью противу кажтому (!) члвку и неприѦтєлю нико(г) нє выимуючи (Черняхів, 1435 *Р* 133); И такиж имаємь быти каждомоу королєвскомоу приѦтєлю приѦтєлє, а неприѦтєлєвѣ королєвскомоу имаємь быти неприѦтєлє, жадного нє выимоуючи (Сучава, 1468 *BD* II, 301—302).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выимуючи, ! воимуючи, wiymuiuczi** (1393 *Cost.* II, 607; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1433 *Р* 123; 1434 *Cost.* II, 664; 1435 *Р* 133; 1439 *Cost.* II, 712; 1442 *Cost.* II, 717; 1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 770; 1468 *BD* II, 301—302 і т. ін.).

Див. ще ***ВЫИМАТИ** 2, 3, ***ВЫНИМАТИ** 3, 4, **ВЫНѢТИ** 2, ***ВЫѦТИ.**

***ВЫИМОЛВА** *ж.* (1) відмовка: а то слюбоуємы при чти, при вѣрѣ держати и полнити без выимолвы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666).

ФОРМИ: *род. одн.* **выимолвы** (1434 *Cost.* II, 666).

Див. ще ***ВЫМОЛВА.**

***ВЫИНЯТИ** *див.* **ВЫНѢТИ.**

***ВЫИСЛОУЖЄНЇЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЄНЇЄ.**

ВЫИТИ, ВЫТИ, ВЪИТИ *дієсл. док.* (25) 1. *(вибратися звідки)* виїхати; *(вимушено — ще)* покинути (що) (11): а мыто имаю(т) платити о(т) таръ по д҃ гроши, коли пріиду(т), оу нашєи зємли, и коли пакъ выиду(т) о(т) нашєи зємли, тако(ж) по д҃ гро(ш), да илатѣ(т) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); н да(л) имъ панъ михаиль чѦ(ст) пинѣзєн напрє(д), а остато(к) имає(т) имь дати, коли оны выидоу(т) и оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь стары тѦ(х) то сєлишчь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); Мы панъ моужыло боучацски староста снятински... Вызнаваємъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г)... приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи пєрє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); И також слюбыл нам наияснѣишїи Ян Олбрахтъ, крал полскїи... иж бы мы от нѣкоторого непрїятєлѣ моцнєго, которомоу бы мы отпєрєты нє моглы, та въидємо ис нашєи зємли, либо до Угор, алибо до их милости кролєвства полскаго, тогди их милости зємли да соут, отворєни иам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422);

(покинути приміщення) вийти (1): И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!) и я подѣлилъ;... а какъ полотна подѣливши, нани (!) ещо зъ клѣти не вышла (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(визволитися) звільнитися, вийти на волю (1): а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)квє бы(л) в по(и)маныи, а ка(к) дє(и) Бори(с) му(ж) мо(и) о(т) то(л) вы(и)дєть и я запи(с) положу (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. *(повернути куди)* вийти (1): а хотарь имъ нижии о(т) марышєвъци... а отолѦ (!) ‹чрѣзъ› сєрєтъ горѣ до вєликої буковины кдє вышєлъ путь оть добрѣно‹вц›ь на конєц полѦ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

3. *(прибути куди)* прийти (2): а остато(к) имає(т) имь дати, коли оны... оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь... заиоу(ж) та(к) сѦ єдиали и(ж) бы прѦдрєчє(н)ны, па(н) мань з дѣтми своими да(л) по(д)бны дєнь паноу михаилоу, абы вышли с паны и мєжиаши и съ и(х) стары(м) привилиє(м), абы дали и оузнамєнали паноу михаилоу тоть оувє(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а тако(ж) коли бы вышо(л) андрєи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ишкодни(к) покутскы до нашєи зємли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

4. (на кого) *(збройно виступити)* напасти (1): по идикгиєву посольству вышолъ на мєнє аксакъ темирь желѣзнаѦ нога о(т) чорного пѣска. Тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

5. (з кого) народитися (від кого) (1): мы Стєфанъ воєвода ...чинимъ знаменито... ожє... дали єсми монастирю о(т) молдавици двѣ чєлѣди циганскыи... и ни єдинъ о(т) наши(х) рѦдца примѣса къ тѣмъ вышєписаннымъ циганомъ да не имаєтъ такожде и... къ дѣтємъ и(х) и къ въсєму плємєню и(х), що из тѣ(х) двѣ вышєрє(ч)нны(х) чєлѣдє(х) выидєтъ (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*).

6. пройти, минути (5): А держати имъ тое мыто до того жъ року — две недели по семой суботе, какъ выйдуть тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мѦсныє запоусты вєликого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)воє ихъ коупли и варити имъ тыє ко(р)чмы до того жъ годоу, какъ шєсть годовъ вы(и)дєть (Краків, 1489 *АКВ*);

◇ выити з рукъ (кого) (1) *(про документ)* бути складеним (ким): а то(т) листъ вышо(л) єсть з рукъ ивашка по(д)скарбєго а пса(л) ванко (Снятин, 1424 *Р* 100); и с обычаєв выити (1) *див.* **ОБЫЧАИ** 1.

ФОРМИ: *інф.* **выити** 3 (1449 *Cost.* II, 747; 1457 *Cost.* II, 811); **выти** 2 (1454 *Р* 163); **въити** 1 (1499 *BD* II, 422); **! быти** (1499 *BD* II, 422); *перф. 3 ос. одн. ч.* **вышолъ, вышо(л)** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *СЯ* 42); **вышєлъ** 1 (1392 *Cost.* I, 7); **вышо(л) єсть** 1 (1424 *Р* 100); *3 ос. одн. ж.* **вышла** (1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **вы(и)дєть** 3 (1489 *АКВ;* 1495 *ВМБС*); **выидєтъ** 1 (1434 *ДГСММ*); *1 ос. мн.* **въидємо** (1499 *BD* II, 422); *3 ос. мн.* **выиду(т), выидоу(т)** 3 (1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 771); **выйдуть, вы(и)доуть** 2 (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... вышол** 1 (1462 *BD* II, 289); **коли бы вышо(л)** 1 (1455 *Cost.* II, 770); *3 ос. мн.* **абы вышли** (1452 *Cost.* II, 422).

***ВЫИХАТИ** *див.* **ВЫЄХАТИ.**

***ВЫКЛАДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) викладати, з'ясовувати: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... Которыми(ж) напрє(д) оузновлѦєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы. Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члонцє(х) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выкладаючи** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЫКОПАТИ** *дієсл. док.* (3) зорати: Я кн‹Ѧ›зь Юри Василєвич Жаславскии вызнаваю... ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни... зо всими ролѦми выкопаными и нє викопаными н со всими сѣножатми, которыє ж єст тєпєр и которыєж и на потом мают быти выкопаны (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти выкопаны** (1466 *AS* I, 62); *дієприкм. пас. мин. ор. мн.* **выкопаными, викопаными** (1466 *AS* I, 62).

***ВЫКОРЄНИТИ** *дієсл. док.* (1) викоренити: оуставлѦємь и сказоуємь коли(ж) нєкоторы(и) ищєпы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплєны а боудоуть выкорєны (!) алюбо

вырваны маєть заставить во огородѣ щепы а віны шєсть гривєнъ на томъ (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть** ! **выкорєны** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ВЫКУПАТИ *дієсл. недок.* (3) (що, що в кого) *(маєток, відданий у заставу)* викуповувати: а што наложит кнѧз Михайло и кнѧз Костєнтин Ивановичи Острозкии на тоє имєнє по звѣдом⟨у⟩ людєй добрых, а кто будєт тоє имєнє выкупати и он маєт тот наклад отложити кн⟨ѧ⟩зю Михайлоу и кн⟨ѧ⟩зю Костєнтиноу Ивановичом (Острог, 1488 *AS* I, 88); а по єго животѣ въ жоны єго и въ дѣтєй нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ е. м. коли бы єго єму потребъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *інф.* **выкупати** (1488 *AS* I, 88; 1494 *АЛМ* 54); *майб. 3 ос. одн.* **будет выкупати** (1488 *AS* I, 88).

Див. ще **ВЫКУПИТИ, ОКОУПИТИ, *ОТКОУПИТИ.**

ВЫКУПИТИ, ВЫКОУПИТЬ *дієсл. док.* (11) **1.** (що, що кому, що від кого, що в кого) *(маєток, відданий у заставу)* викупити (10): а сє панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сну дѣдвьского осташкови... во к гривєнъ бєз одноѣ гривны а рокъ о(т) спсва днє а до спсова днє ажє нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть дєржати то сєло опѧтъ до другого року (Львів, 1386 *Р* 31); а пак ли тоє пєрворє(ч)ноє сєло намъ сѧ бы слюбило а любо которому нашєму слузѣ поволили быхо(м) є выкупити тогды ты(х) Й копъ имаєть быти дано слузѣ нашєму юркови (Коломия, 1424 *Р* 102); Мы вєликии кнзь витовтъ дали єсмо єську нєшєвичю дворищє Ѧрополково... а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в нєго то сєлищє єго... или кому быхо(м) приволили выкути (!) тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдєсѧть гриве(н) полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); и прода(л) ⟨костє⟩... єдно сєлищє на имє отънижєщи... що єго па(н) костє выкупи(л) о(т) стъниговы(х) сыно(в) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); Билъ намъ чоломъ часникъ (!) нашъ федко Гавриловичъ, и положилъ передъ нами листъ отца нашого, короля е. м. которымъ єму далъ и дозволилъ выкупити имѣніє, на имя Микуличи, у Дмитра Холиневского (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

2. *(заплативши викуп, звільнити кого з полону)* викупити (1): коли вашєй милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ ту знашолъ... одну паню отъ Татаръ выкуплена (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *інф.* **выкупити** 3 (1424 *Р* 102; 1429 *Р* 112; 1494 *АЛМ* 54); **выкоупить** 2 (XV ст. *ВС* 34 зв., 35); ! **выкути** 1 (1427 *Р* 109); *перф. 3 ос. одн. ч.* **выкупилъ, выкупи(л)** (1445 *Cost.* II, 218; 1449 *АЛМ* 8); *майб. 3 ос. одн.* **выкупить** (1386 *Р* 31); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж. зам. знах.* знашолъ... паню... **выкуплена** (1499 *BD* II, 450); *знах. одн. ж.* **выкоуплєноую** (1484 *BD* I, 285).

Див. ще **ВЫКУПАТИ, ОКОУПИТИ, *ОТКОУПИТИ.**

***ВЫКОУПЛЄНІЄ** *с.* (7) куплений маєток, придбання: тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... правоє єго о⟨т⟩ниноу и выкоуплєніє, сєло на имѣ бозїанїи (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); И пак оу том и оу тотжє час прїидє прѧд нами... Настѧ, кнѣгинѧ пана Юга вистѧрника... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоуплєніє, єдноу фалчоу винограда (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *знах. одн.* **выкоуплєнїє, викуплєниє, викоуплєнїє** (1446 *Cost.* II, 247; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BD* II, 221, 228; 1480 *BD* I, 246; 1499 *BD* II, 147).

Див. ще ***ВЫКОУПЛЄНЇЯ.**

Пор. **ВЫКУПИТИ.**

***ВЫКОУПЛЄНЇЯ** *ж.* (3) куплений маєток, придбання: Тѣм мы... жаловали єсми єго особною иашєю милостїю и дали и потвєрдили єсмн ємоу... правоє єго отниноу и выкоуплєнїю, одино сєло на имѣ Сминичанїи ... що жє ои коупиль... от Костє Грама (Сучава, 1480 *BD* I, 243); жаловали єсми єго особною нашєи мнлостїю, дали єсми и потвръдили єсми ємоу... правїи єго отни⟨ни⟩ и выкоуплєнїи: єдно сєло...щожє коупил отєць єго (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *знах. одн.* **выкоуплєнїю** (1480 *BD* I, 243; 1488 *BD* I, 347); *знах. мн.* **выкоуплєнїи** (1497 *BD* II, 112).

Див. ще ***ВЫКОУПЛЄНІЄ.**

Пор. **ВЫКУПИТИ.**

***ВЫЛАМАВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* vylamovati se, *стп.* wyłamować się) (від чого) ухилятися: а особно ижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю тако яко коро(л) хрєстья(н)⟨с⟩кии коу покоєви и коу єднотѣ а справєдливость нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м) сѧ выламавати вароуючисѧ розлиянья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ выламавати** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЫЛНА** *див.* ***ВИЛЬНА.**

***ВЫЛЧИНЪ** *див.* **ВЛЪЧИН.**

ВЫЛЧѦ *див.* **ВЛЪЧА.**

! **ВЫМАТИ** *див.* ***ВЫИМАТИ.**

***ВЫМЕЛОКЪ** *ч.* (2) *(оплата за помел зерна)* мірчук: будутъ воны тоє сєло ... держати... зъ млынами зъ млынисчами изъ ихъ вымелками (Троки, 1498 *ГВКОО*); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... даємъ и записуємъ... из млины и их вымилки, а посполитє мовѧчи зо всими доходы и зо всими потрєбами (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *ор. мн.* **вымелками** 1 (1498 *ГВКОО*); **вымилки** 1 (1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***ВЫМОЛОТОКЪ.**

***ВЫМЄНИВАТИ** *дієсл. недок.* (4) (*стч.* vyměňovati) (що на кого) залишати (що кому): и мы... дали єсмо пану Андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ... со всими оуходы и приходы ничого на сєбє нє вымєнивая (Київ, 1433 *Р* 118); А дали єсмъ єму вѣчнє то непорушъно зо всѣми уходы и приходы, ничого на себе не выменевая (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **вымєнивая, вымєниваѧ** 2 (1433 *Р* 118); **выменевая** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **вымѣниваючи** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще ***ВЫИМЄНОВАТИ, *ВЫЙМЄНЫВАТИ, *ВЫМЄНѦТИ** 1

***ВЫМЄНѦТИ** *дієсл. недок.* (10) (*стч.* vyměňovati) **1.** (що на кого, що кому) залишати (що кому) (8): мы, вєликий князь Швитрикгаил... чинимъ знамєнито... ижє видєв и зиамєиав службу намъ вѣрную... Ивана Мукосѣевича... дали єсмо и записали за єго вѣрную службу сєла... зо всимъ с тым, што к тымъ селамъ звѣка здавна слушало и тыми разы слушаєтъ, ничого на нас не выменяя (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); дали єсмо Ємоу Сєло липоую... Со всѣми правы Со всѣми пожитки нічого собѣ нє вымєнѧючи (Луцьк, 1451 *Р* 158—159); продал єсми своє имѣнъє... пану Василю Хребѣтовичу... со всим с тым и по тому, какъ к тому имѣнъю слушаєтъ... ничого на себе не выменяя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

2. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (чого), виключаючи (що) (2): а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи прыѧтєль на помочь жадалъ, и мы сами нашомоу прыѧтєлю маємъ быти, со всимъ жывотомъ, до помочы, вымѣнѧючы то, чого божє не даи, нижьли боудємъ имѣти какоую налогоу, на нашоу зємлю, Или нємощь отъ бога на насъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выменяя, вымєнѧя, вымєнѧѧ, вымѣняя** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1451 *Р* 156; 1461 *AS* I, 54; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **вымєнѧючи** 2 (1451 *Р* 159; 1452 *Р* 161); **вымѣняючи** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **вымѣнѧючы** 1 (1442 *Cost.* II, 716); ! **вымєнѧюго** 1 (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ВЫИМЄНОВАТИ, *ВЫЙМЄНЫВАТИ, *ВЫИМЄНЯТИ, *ВЫМЄНИВАТИ.**

***ВЫМИЛОКЪ** *див.* ***ВЫМЕЛОКЪ.**

***ВЫМОВА** *ж.* (1) змова: а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ, прѧз сѧ алибо прѧз кого иного, гдє бы врєченного Казимира кролѣ и Короуны єго нєпожиточнє алибо оувлочство было бы мовєно, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вымовѣ** (1462 *BD* II, 284).

WYMOWITY *дієсл. док.* (3) **1.** *(висловити)* вимовити, сказати (1): toje u sweje prisiahi wymowiti majet, kak jemu taja zastawa zastawena (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

2. *(іменем)* назвати (1): I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe imenem byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

3. *(висловлюючи умову)* застерегти (1): мы, хотѧчи єго освѣцєности... оу... полности вѣры нашои оупєвнити вызнавамы тнм то листом... быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чєсти и вѣры нашєи, коу оуставичнои слоужбѣ и тиж помочи пристаности, а то под обычаєм тиж вымовєннѣмъ на долѣ писанным (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **wymowiti** (1388 *ZPL* 104); *бажн.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **byliby wymoweni** (1388 *ZPL* 103); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. ч.* **вымовєннѣмъ** (1462 *BD* II, 284).

***ВЫМОВИТЬ СЯ** *дієсл. док.* (1) (у що) *(довести свою невинність)* виправдатися (в чому): ниоучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людєи о моужєбойство обьмо(л)вѧ(т) а длѧ давности, алюбо зашли(х) часовъ, нєможєтсѧ оу то вымовить (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... вымовить** (XV ст. *BC* 33).

***ВЫМОВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (2) (що на кого) залишати (що кому): я лario(н)... промєни(л) єсми па(н)у пєтроу яновичоу... тоє своє имѣнье... со вси(м) с ты(м) ка(к) и са(м) єсми тоє имє(н)є чємери(н) дрьжа(л), нє оставлѧючи, ани вымо(л)влѧючи на сєбѣ ничого (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а промєни(л) єсми єму тоє имє(н)є дѧ(д)ковичи... со всє(м) с ты(м), ка(к) ѧ в него коупи(л) и са(м) дрьжа(л), нє оставлѧючи, ани вымовлѧючи на сєбє ничого (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **вымовлѧючи** 1 (1490 *Пам.*); **вымо(л)влѧючи** 1 (1467 *СП* № 13).

***ВЫМОВЛѦТИ СЯ** *дієсл. недок.* (2) (чим) відговорюватися, відмовлятися: Иже дховныи и свє(т)скыи имєнїя дєржать, а намъ сѧ тымъ вымовлѧють, а нашєи слоужбы на воинє нє чїнѧ(т), про (то) хочємь и прїказоуємь штобы такыи по(д)лоугъ сїлы и вси имєнїя своє (!) с намї на воиноу хо(ди)ли (XV ст. *BC* 12); имаємь хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пєрє(д)ци хо(л)дъ чинили и служили, ничи(м) сѧ нє вымовлѣючи (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **ся... вымовлѧють** (XV ст. *BC* 12); *дієприсл. одноч.* **сѧ... вымовлѣючи** (1455 *Cost.* II, 729).

Див. ще **ВЫМОЛВИТИ СѦ, *ВЫМОЛЪВѦТИ.**

***ВЫМОВЛѢТИ СЯ** *див.* ***ВЫМОВЛѦТИ СЯ.**

***БЫМОЛВА** *ж.* (2) ◇ вымолву имєти (1) мати виправдання: мы оуставлѧємь и прїказоуємь хто колї боудєть позваныи на соудъ имєєть о(т)повєдать а бѫдє(т) ли винова(т) имєєть быти казнєнъ вїною а жа(д)ное вымо(л)вы нє имєєть (XV ст. *BC* 15 зв.); имати вымолву (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *род. одн.* **вымо(л)вы** (XV ст. *BC* 15 зв.).

Див. ще ***ВЫИМОЛВА.**

ВЫМОЛВИТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (з чого) відмовитися, вимовитися (від чого): И коли боудєт пана иашєго королѧ приказаниє, и боудєт потрєбнаѧ хвилѧ и час, абыхомь єго мнлости помоч и послоушєнство оудилали... И ис того нє имаємь єго милости вымолвити сѧ, анн короунѣ полскои ни оу чєм (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *інф.* **вымолвити сѧ** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще ***ВЫМОВЛѦТИ СЯ, *ВЫМОЛЪВѦТИ.**

***ВЫМОЛВЛѦТИ** *див.* ***ВЫМОВЛѦТИ.**

***ВЫМОЛОТОКЪ** *ч.* (1) *(оплата за помел зерна)* мірчук: И то єсмо дали... съ всѣми пожиткы... сь млины и с ты(х) млиновъ вымолоткы (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *ор. мн.* **вымолоткы** (1445 *P* 148).

Див. ще ***ВЫМЕЛОКЪ.**

***ВЫМОЛЪВѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (ким) відмовлятися, вимовлятися: Пригожаєтсѧ и(ж) о нєкоторыи простоупкы, позывани боудоуть прє(д) насъ, а они вымолъвѧють своими старшими, а любо паны своими, а изъ и(х) жє прїказанія то чинѧ(т) (XV ст. *BC* 15).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **вымолъвѧють** (XV ст. *BC* 15).

Див. ще ***ВЫМОВЛѦТИ СЯ, ВЫМОЛВИТИ СѦ.**

***ВЫМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (1) видумати: а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти вымыслены** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще ***ВЫМЫШЛЯТИ.**

***ВЫМЫШЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) видумувати: Пла(ч)лївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужєбнїци по зємли єздѧ(т)... оубогыя кмєти алюба (!) сєла дховныхъ алюбо оубогы(х) зємлѧны утїскають новая права на нєго вымышлѧють (XV ст. *BC* 14 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **вымышлѧють** (XV ст. *BC* 14 зв.).

Див. ще ***ВЫМЫСЛИТИ.**

***ВЫМѢНИВАТИ** *див.* ***ВЫМЕНИВАТИ.**

***ВЫМѢНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* wymienić) (що) відмітити, відзначити: Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, намъ... нѣкотора потрєбизна... пригодила сѣ, а то бы... королю єго милостї... было явно, на инши час подобны имает єго милостъ ден и мѣсцє отложити... а то зособна вымѣнивши, иж корол єго милостъ... имает напрєд намѣнєнноє тот дєн и мѣсцє двома алибо трєма мѣсѧцъма обвѣстити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **вымѣнивши** (1462 *BD* II, 285).

***ВЫМѢНЯТИ** *див.* ***ВЫМЕНѦТИ.**

***ВЫНИМАТИ** *дієсл. недок.* (5) **1.** (кого) *(робити винятком)* виключати (1): мы илїа воє⟨вода⟩, господа(р) ⟨зємл⟩и молдавскои... слюбоуємь нашємоу родитєлю, кнѧзоу вєликомоу, жигмонтоу, ємоу прїятєлємь быти... а нєприятєлє(м) єго нєприѧтєль... єдно вынимаємь, нашєго господарѣ, королѣ полского, противь єго и противъ короунѣ, нє имаємь николи стояти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691).

2. (що) *(відбирати)* вилучати (1): а пакли бы панъ Васко нє далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови... тогда имаєть панъ Васко дати оувазанье пану Ивашкови оу Роудѧнцѣ, со всѣмъ правомъ... а нє вынимая ничого с того сєла (Львів, 1421 *P* 92).

3. (що кому) залишати (1): о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали и со всѣмъ правомъ и с всѣ(м) обиѣздо(м) (!) ничьго собѣ нь вынимаючи ни зоставлѧючи (Галич, 1409 *P* 74).

4. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (2): такє(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны... тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати подлу(г) всєѣ иашєѣ мочи, противу всѣхъ ихъ нєприѧтєлии, нє вынимуючи ни одны(х) (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); видѣвше мл(с)ти нашєго милого господарѧ, кролѧ, до насъ и слюбоуємы... слоужити вѣрно и приѧѧти, доброую радоу радити до иашєго живота, на оусѣкого єго нєприѧтєлѧ, нєвынимающи николи никогожє (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **вынимаємь** (1435 *Cost.* II, 691); *дієприсл. одноч.* **вынимающи** 1 (1402 *Cost.* II, 621); **вынимаючи** 1 (1409 *P* 74); ! **вынимуючи** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **вынимая** 1 (1421 *P* 92).

Див. ще ***ВЫИМАТИ, *ВЫИМОВАТИ, ВЫНѢТИ** 2, 3, ***ВЫѦТИ.**

! ВЫНИМУЮЧИ *див.* ***ВЫНИМАТИ.**

ВЫНѢТИ *дієсл. док.* (20) **1.** (що) *(дістати звідки)* вийняти (4): Мы Петро воево(д)... с пани радою нашею... просили єсмы нашего болѣрина... абы пошє(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... мочї имєт ли ниже що та(к) и добро и пак ли не мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Мы Бовблян опытали, и Бовбляие рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз великий Швитригайло привернулъ свой кон и, вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* (чого, що, о що, за що) за винятком (чого), виключаючи (що) (11): Ot tych to reczej źadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych źadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104); Коли ~мти оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) не можєть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) до колѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу тогды всє имѣнїє о(т) опѣка(л)ника возмоуть а боудоуть ли позванї ие имають алѣ и(х) лѣ(т) соудья имєєть смотрєти выиѦвши ты(х) члонъковъ напїсаны(х) (XV ст. *ВС* 35); Нихто неима(т) нїкнмъ позыва(т) толко слоужебникомъ вїдѣвшї (!) о простоупкоу прї дворе, которыи исправлѦєть позовъ протївъ ко(г) бє(з) правого повода (XV ст. *ВС* 6); Продал єсми имєне... с людми... из дубровами — вынявши за трєтию част зо всихъ имєней моих отчизныхъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А також мы, Стєфан воєвода... ани жаднои радї ани помочи Тоурком ие имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы н нас понєволили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч без нашеи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

3. (від чого) вилучити, відокремити (1): О панє(х) алюбо о паниа(х) которыи(ж) позывають ко(г) алюбо которыи Панеи и паиєнъ бытность длѦ крєпостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы не мелї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *ВС* 12).

4. (із чого) забрати, взяти (1): Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) емоу вынѦ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)броволнои дорозѣ оу торговоую днноу (XV ст. *ВС* 31 зв.);

◇ в ы н Ѧ т и н а р у к и (1) взяти иа поруки: Поручили(с) кнѦ(з) велико(м) скнрьгаилу за гридка за костѦнтинови(ч) вынѦли єго на свои ру(к) за побѣгъ и за все лихоє (б. м. н., *бл.* 1392 *Р* 46); л ї ц о м ъ в ы и н я т и (1) *див.* ***ЛИЦЄ.**

ФОРМИ: *інф.* **вынѣти** (1456 *ЭСФ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **вынѦ(л)** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *3 ос. мн.* **вынѦли** (бл. 1392 *Р* 46); *майб. 3 ос. одн.* **выиметь** (XV ст. *ВС* 17 зв.); *3 ос. мн.* **выимоу(т)** (XV ст. *ВС* 36 зв.); *дієприсл. перед.* **вынѦвши, вынявши, wyniawszi** 6 (1388 *ZPL* 103; XV ст. *ВС* 15 зв., 26 зв., 35; *СЯ* 41; 1475 *AS* 1, 72); **вынемши** 2 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **вънѣвши** 1 (1499 *BD* II, 424); **вынѦмьши** 1 (XV ст. *ВС* 11); **винѦвъши** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **! вынѦвни** 1 (XV ст. *ВС* 39); 1 **вышавши** 1 (XV ст. *ВС* 27 зв.); 1 **вїдѣвшї** 1 (XV ст. *ВС* 6); *теп. пас. 3 ос. мн.* **вынєты соуть** (XV ст. *ВС* 12).

Див. ще ***ВЫИМАТИ** 1, 3, ***ВЫИМЕНЯТИ, *ВЫИМОВАТИ** 2, ***ВЫМЄНѦТИ** 2, ***ВЫНИМАТИ** 2, 4, ***ВЫѦТИ.**

***ВЫПИСАНЬЄ** *с.* (2) **1.** *(заява про що на письмі)* написання (1): а то такъ ач прєрє(ч)ныи воєвода... корунѣ вѣрою пристаиєть яко єго передъковє вѣрни были и служили ~подлугъ выписаиья и зрѦжеиья первыхъ листовъ оца и предковъ єго воєводъ молдавскихъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

2. *(передача маєтку)* запис (1): о выпїсанїю имєнїю (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *род. одн.* **выписанья** (1433 *Р* 121); *місц. одн.* **о выпїсанїю** (XV ст. *СЯ* 9).

Пор. ***ВЫПИСАТИ** 1.

***ВЫПИСАТИ** *дієсл. док.* (17) **1.** *(викласти що в письмовій формі)* написати (9): пак ли не имѣємъ єму заплатити ~на тотъ днь яко ту выписано тогды мы в то(т) днь безъ никотоpые о(т)волокы имаємъ єму дати нашь городъ снѦти(н) (б. м. н., 1411 *Р* 77); але ижь вєлможиыи стєфаиъ ... воєвода землѣ молдавскои... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... слюбуючи намъ... служити прияяти чинити ~по(д)лугъ листовъ оца первыхъ и передковъ єго яко жь на нихъ досыть явно єсть выписано (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а то на вѣкы слюбую по(д) чъстъю и по(д) вѣрою тою, яко выписанно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(и)є дѦ(д)ковское подати та(к) доброє... ка(к) я и(м) да(л), и въ вєрхоу выписано стои(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. *(перелічити що в письмовій формі)* назвати, вказати (7): Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti... kotoryi sut' niżej w tom liste naszom wypisany (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); тоє вьсє выписанноє да будє(т) имъ непорушєнно, до нашєго живота (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); А се(т) мы Стєфань воєвода... вызнавамы и оузѦвлѦмы ис тым то нашимъ... милє выписанымь маистатомь... аже мы и слюбоуємь... Казимировѣ... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верни... были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

3. (з чого) *(зробити витяг)* виписати (1): и мы казали и(мъ) тотъ листъ судовы(и) пана ивано(в) вѦжевича перє(д) нами положити, н онн того листа судового перє(д) нами неположыли, ии(ж)ли повѣдили на(м), што(ж) де(и) тотъ листъ вписа(н) єстъ в книги судовыи н минуту выписаную с тыхъ кни(г) перє(д) нами вказывали (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **выписавши** (1484 *ЯМ*); *3 ос. мн. теп.* **sut wypisamy** 1 (1388 *ZPL* 103); **выписаиы** 1 (1404 *Р* 68); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. ч.* **выписанымъ** (1468 *BD* II, 301); *наз. одн. с.* **выписано** (1490 *Пам.*); **выписанноє** 1 (1448 *Cost.* II, 741); *знах. одн. ж.* **выписаную** (1495 *ВК*); *наз. мн. ч.* **wypisany, выписаны** (1388 *ZPL* 108; 1449 *АЛМ* 8); *род. мн.* **выписаны(х)** (1448 *Cost.* II, 734); *предик. пас. дієприкм.* **выписано** 4 (1411 *Р* 77; 1433 *Р* 121, 124; 1499 *АЛМ* 8); **виписано** 1 (1482 *AS* I, 81); **выписанно** 1 (1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ, *ЗАПИСОВАТИ** 5, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ, ПОПИСАТИ** 2, ***ПОПИСОУВАТИ** 2, ***ПСАТИ.**

***ВЫПОВЄДАНЇЄ** *с.* (2) позбавлення прав: о выповєданїю кого выповєдають с права. Запїсы оучинєны длѦ пано(в) а длѦ исправѣдлнвостї прото мы оуставлѦємь и запїсоуємь колн(ж) которыи ~члвкъ домъни имаєтьсѦ (!) имаєть право ко деди(ч)ствѦ што(ж) иньшїи держать а оу три годы н за три месеци не габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу первомоу заисканиоє (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о выповєданїю** 1 (XV ст. *ВС* 20 зв.); **о выповѣданьи** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.).

Пор. ***ВЫПОВЄДАТИ.**

***ВЫПОВЄДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стп.* wypowiadać) ◇ в ы п о в є д а т и с п р а в а (кого) (2) позбавляти права: о выповєданїю кого выповєдають с права. Запїсы оучинєны длѦ пано(в) а длѦ исправѣдливостї прото мы оуставлѦємь и запїсоуємь колн(ж) которыи ~члвкъ домъниимаєтьсѦ имаєть право ко деди(ч)ствѦ што(ж) иньшїи держать а оу три годы н за трн месеци не габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу первомоу заисканиоє (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **выповєдають** 1 (XV ст. *ВС* 20 зв.); **выповѣдаю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.).

***ВЫПРАВА** *ж.* (1) придане, виправа: С (!) я па(н) дмнтръ порыцькии... сознаваю... оузѧ(л) єсми по своєи жєиѣ... ⟨полтораста коп⟩ широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты а по(л)тора(с)та ко(п) выправою (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *ор. одн.* **выправою** (п. 1450 *ПИ* № 9).

! **ВЫПРАВИТЬ** *дієсл. док.* (4) **1.** (кого до кого) *(послати)* вирядити, виправити (2): Прото мы помнєчы прыязии и маючы записы прє(д)ковъ твоєє мл(с)ти з нѣшыми прє(д)ки и твоєє мл(с)ти з нашымъ отъцємъ... послали и выправнлн єсмо нашыхъ пословъ до твоєє мл(с)ти (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); И тыми разы ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраинны к тымъ нашымъ панъствомъ и отътоуль дасть богъ выправимь и шлємъ до тєбє нѣшы(х) пословъ и о прыя(з)ни и о мироу (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

2. (що від кого) видобути (2): а такъжє коли быхомъ имъ жолъду нє поплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ (!) и тымъ што суть с ними насъ оупоминати намъ лаѧти нашихъ купцєхъ брати нашихъ людєхъ доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *інф.* ! **выправитъ** (1433—1443 *АРМ*); *перф. 1 ос. мн.* **выправили єсмо** (1492—1493 *ПВФЧ*); *майб. 1 ос. мн.* **выправимы** 1 (1433—1443 *АРМ*); **выправимъ** 1 (1496 *ПДСВВ*).

ВЫПРОВОДЇТЬ *дієсл. док.* (1) (кого) вивести, випровадити: а нє можєть ли тотъ староста в иа(с) того о(т)рима(т) што мы нє хочємъ дати ємоу справы абы сѧ очисти(л) томоу в чомъ ємоу виноу дано тогды то(т) староста имєє(т) єго выпроводїть до границы зємьскоє (XV ст. *ВС* 38 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **выпроводїть** (XV ст. *ВС* 38 зв.).

***ВЫПРОСИТИ** *дієсл. док.* (4) (що в кого) випросити: и за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣштортъ тыи ихъ зємли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости (Вільна, 1495 *РИБ* 602); паклибы он в г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рѧ великого кн⟨А⟩зѧ тоє имѣньє выпросил на вѣчность, ино ѧ ємоу тоє имѣньє записываю вѣчнѣ (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выпросилъ** (1495 *РИБ* 602); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **былъ... выпросилъ** (1495 *РИБ* 602); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **паклибы выпросил** (1496 *AS* I, 245).

Див. ще **ПРОСИТИ, *ПРАШАТИ, СПРОСИТИ 2, ОУПРОСИТИ.**

***ВЫПСАТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* vypsati) (на чому) *(викласти що в письмовій формі)* написати (в чому) : а по лєнковє животѣ и дѣтє(м) лєньковы(м) тако жь таѧ сєла дєржати Со вси(м) какъ на сємъ листу выпсано вѣчно нєпорушно (Житомир, 1433 *Р* 127).

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* **выпсано** (1433 *Р* 127).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ, ЗАПИСАТИ, *ЗАПИСОВАТИ 5, *ЗАПИСЫВАТИ 1, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ 2, *ОТПИСАТИ 2, ПИСАТИ 1, ПОПИСАТИ 2, *ПОПИСОУВАТИ 2, *ПСАТИ.**

***WYPUSTOSZYTY** *дієсл. док.* (1) (що) спустошити: A i toho wasza milost (!) ne smotryte, szto nam i onoie peremiryie wczyniło, szto waszy s Łuczany wziali Pryszed z Lucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **wypustoszyli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ПУСТОШИТИ.**

***ВЫРАЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) викладати, формулювати: Про то Мы Александръ... Княжа Литовское... ведомо чынимо... Ижъ... права и вольности имъ самымъ и потомкомъ ихъ надаемъ и позволяемъ, яко нижей описано такъ выражаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **выражаемъ** (1389 *РЕА* I, 26).

Див. ще ***ВЫРАЗИТИ.**

***ВЫРАЗИТИ** *дієсл. док.* (1) назвати: Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечиые часы н веки могъ тотъ листъ иашъ, выразившы инжей имеиами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо н печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **выразившы** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ВЫРАЖАТИ.**

***ВЫРАХОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) віддати готівкою: а што коли ѧ наложю на тоє имє(н)є на чємери(н) дрьжачи Єго в сєбє, тогды вси ты(и) мои иаклады має(т) мнѣ игуме(н) пєрєсопницкыи ларио(н)... поплатити а дєсѧ(т) ко(п) гро(ш)и приданоую вырахва(т)и (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *інф.* **вырахва(т)и** (1490 *Пам.*).

***ВЫРВАТИ** *дієсл. док.* (1) вирвати: коли(ж) нєкоторы(и) ищєпы са(до)вы во городѣ боудоуть щиплєны, а боудоуть выкорєиы, алюбо вырваны, маєть заставить во огородѣ щепы, а вїны шєсть гривєнъ на томъ (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть... вырваны** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

***ВЫРЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* wyrzec) (що) *(анафему)* виголосити, проголосити: коли(ж) которымь свє(т)комъ боудє(т) выроучєна (!) клѧтва тогды то(т) которыи свє(т)кы вєдє(т) бє(з) оуразоу жалобы своєя имєєть моць иньшїи свє(т)кы имєновать и вєсгь а нє мо(ж)ть ли иньши(х) свє(т)ко(в) имєнова(т) одно тыи што имъ клѧтва вырє(ч)на а хочємь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ... абы да(л) разрєшєнїє тымъ свє(т)комъ штобы правда нє была оутїснєна (XV ст. *ВС* 19 зв.— 20).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **вирє(ч)на** (XV ст. *ВС* 20); *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **боудє(т)** ! **выроучєна** (XV ст. *ВС* 19 зв.).

Див. ще ***ВЫРѢКАТИ, РЄЧИ 1.**

***ВЫРНОСТЬ** *див.* ***ВѢРНОСТЬ.**

***ВЫРУЧИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого у кого) звільнити, вибавити (кого від кого): ѧ ивашко, снъ пєтровъ, дѣди(ч) валаски,и па(н) вилчѧ поручѧємъ и выручили єсмо оу нашего господарѧ... романа (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **выручили єсмо** (1400 *Cost.* II, 617).

***ВЫРѢКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* wyrzekać) *(оголошувати рішення)* постановляти: И такиж потвєржаєм... иж єст было старыи записы алибо завєзанѧ пригодло бы сѣ нам оучинити которыи былви (!) алибо на потоум могли бы быти, а противкоу паноу нашємоу кролю... тоты записы оумарѣмо тым то листомъ, скажєно н оуморєно чиимъ, вырѣкаючи от сєго часоу на потоум жаднои моци нє имѣти ани твєрдости (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **вырѣкаючи** (1462 *BD* II, 285).

Див. ще ***ВЫРЄЧИ, РЄЧИ 1.**

! **ВЫСА** ⟨ВСЄ⟩ *див.* **ВЄСЬ**[1].

***ВЫСВЕТЛИТИ** *дієсл. док.* (1) з'ясувати, вияснити: а ...иже мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю тако яко коро(л) хрєстья(н)⟨с⟩кии коу покоєви а коу єднотѣ а справєдливость нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м)сѧ выламавати вароуючисѧ розлиянья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **высвєтливши** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЫСЄДЄТИ** *дієсл. док.* (19) ◇ ⟨в о в о л и⟩ в ы с є д є т и (1) вибути строк звільнення від повинностей і податків: А три члвк новыхъ во воли нє сєдєли трє(х) годъ а два высєдєли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); в о л ю (в о л и) в ы с є д є т и (14), ⟨в о л и⟩ в ы с є д є т и (1), в ы с є д є т и в о л ю (1), в ы с є д є т и ⟨в о л ю⟩ (2) *див.* **ВОЛЯ 6.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **высєдє(л)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *3 ос. мн.* **высєдєли** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв.,

92 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **высєдять** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92 зв.); *дієприсл. перед.* **высєдє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ВЫСЛАТИ** *дієсл. док.* (6) (кого) відрядити, послати (4): пришедъ пєрєд мѧ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борснич ѧ о границю... тогды коундратъ оу(ка)залъ свою границю... а васко мошєнчичь на тои рокъ нє сталъ на завитыи а ни людии нє выслалъ тогды (Галич, 1401 *Р* 65—66); мы єсмо выслали нашєго старосту зоудєчєвско(г) па(н) лєнка с паны на тоую границю (Зудечів, 1430 *Р* 116); *(виселити кого звідки)* вислати (2): Ино которого єсмо чоловєка вєдали въ нашой земли, што ємоу добра нє хотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогдыжъ зъ зємли нашоє выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выслалъ** (1401 *Р* 66); *1 ос. мн.* **єсмо выслали, єсмо... выслали** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116; 1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **выслали** (1497 *АЛРГ* 79).

Див. ще ***ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ, ПОСЛАТИ 1, ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

***ВЫСЛО-УХЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и король его милость нашого суда не пересужывалъ, велѣлъ таки его милость Мезкиру тую землю держати и увяжчого ему далъ Выслоуха (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Выслоуха** (XV ст. *РИБ* 610).

ВЫСЛУГА *ж.* (8) земельне володіння, одержане за службу: Сє ѧ кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... што єсми выслоужи(л) оу бга и оу велико(г) кнзѧ витовта г(с)дрѧ своєго даю о(т) своєє выслоугы вѣрноє по своєи дши ись своєю кнгинєю стмоу николє поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108); а мєнє... при моюи вотнинѣ при исбаразискои волость... при моюи выслузѣ имаєть мѧ єго мсть оставить (Кременець, 1434 *Р* 130); а в то ся имѣнъе не мают вступовати ни дѣти мои, а ни близъшии мои прирожоные, бо то єстъ моя вѣрная выслуга (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш, выслоугоу отца мсєго которыйжє дворєц и зємли выслоужил отець мой (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ... зъ выслуги своєє, штомъ выслужилъ на господари моємъ, на великомъ Князи Александрѣ Литовскомъ имѣнье Здетелу, ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ єсми... на... церковъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **выслуга** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. одн.* **выслоуги** (1427 *Р* 108; 1499 *АСД* VI, 2); *знах. одн.* **выслоугоу, выслугу** (1446 *Р* 154; 1451 *ДГШХ;* 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1492 *AS* III, 23); *місц. одн.* **при выслузѣ** (1434 *Р* 130).

Див. ще **ВИСЛОУЖЕНІЄ.**

***ВЫСЛУЖЕНИЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЕНІЄ.**

***ВЫСЛОУЖЕНІЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЕНІЄ.**

***ВЫСЛУЖЕНЬЕ** *див.* **ВИСЛОУЖЕНІЄ.**

***ВЫСЛУЖИТИ** *дієсл. док.* (8) (що на кому, у кого) *(придбати службою)* вислужити (що в кого): Сє ѧ кнзь долголдатъ долголдатови(ч) мл(с)тью бжьєю што єсми выслоужи(л) оу бга и оу велико(г) кнзѧ витовта г(с)дрѧ своєго даю о(т) своєє выслоугы вѣрноє по своєи дши... стмоу николє поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108); и дали и потврьдили єсмы єму ⟨оу нашєи⟩ зємли єго правою о(т)нину, на имѣ бонтєщіи... и мѣсто о(т) млинъ иа брьла(д) що выслужи(л) отєцъ єго илїѧшъ бонта, оу родитєлѣ нашєго, оу алєксандра воєво(д)а (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а на тои сторонѣ ставоу в смордвѣ дворищє барановича выслоугоу оца єго штожь бць єго выслужылъ на вєлико(м) кнзн витовтѣ и то єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ єсми и записалъ зъ выслуги своєє, штомъ выслужилъ на господари моємъ на великомъ князи Александрѣ Литовскомъ, имѣнье Здетелу, ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ єсми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь выслоужи(л), єсмь... выслоужи(л)** 2 (1446 *Р* 154, 154—155); **єсми выслоужи(л)** 1 (1427 *Р* 108); **штомъ выслужилъ** 1 (1499 *АСД* VI, 2); *3 ос. одн. ч.* **выслужи(л), выслоужил** 2 (1442 *Cost.* II, 101; 1492 *AS* III, 23); **выслужылъ** 1 (1451 *ДГШХ*); *дієприкм. пас. мин. род. мн.* **выслужєныхъ** (1475 *AS* I, 72).

***ВЫСЛОУХАНЬЕ** *с.* (1) вислухання, заслухання: Коли бы сѧ то дѣяло...тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнѧзьствѣ вєлико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были початы быти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **выслоуханью** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***ВЫСЛУХАТИ.**

***ВЫСЛУХАТИ** *дієсл. док.* (6) (чого, що) *(уважно прослухати)* вислухати, заслухати (що): И мы... тотъ записъ его выслухавши, и иа то єсмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ зъ нашою печетью (Краків, 1489 *РИБ* 432); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм сами на себє сим и⟨а⟩шим листомъ хто на нєго посмотрить або чтучи єго выслухат (!)... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину... Острозскомоу... зємлю пустовъскую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); и мы ты(х) прывилєю(в) на обє сторонє выслоухали и свєдцътва пна воєводина а пана юрьєва (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **выслоухали** (1499 *ВФ*); *майб. 3 ос. одн.* ! **выслухат** (1491 *AS* I, 96); *дієприсл. перед.* **выслухавши** 2 (1489 *РИБ* 432; 1495 *АЛМ* 85); **выслухавшы** 2 (1495 *БСКИ; РИБ* 620).

Див. ще ***ВЫСЛУШАТИ, *ВЫСЛЫШАТИ, СЛОУХАТИ 1, СЛУШАТИ 1.**

***ВЫСЛОУХЪ** *див.* ***ВЫСЛО-УХЪ.**

***ВЫСЛУШАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(уважно прослухати)* вислухати, заслухати: и мы єсмы єсмы (!) выслушали листь па(н) воитковь што єму писа(н) и оставили єсмы воитка при сулимовѣ (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмы єсмы (!) выслушали** (1412 *Р* 81).

Див. ще ***ВЫСЛУХАТИ, *ВЫСЛЫШАТИ, СЛОУХАТИ 1, СЛУШАТИ 1.**

***ВЫСЛЫШАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(уважно прослухати)* вислухати, заслухати: тогдѣ єсмо выслышали рѣчь обою зо обоу стороиу и прибкову и воиткову (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо выслышали** (1412 *Р* 81).

Див. ще ***ВЫСЛУХАТИ, *ВЫСЛУШАТИ, СЛОУХАТИ 1, СЛУШАТИ 1.**

***ВЫСЛѢЖЕНІЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЕНІЄ.**

ВЫСОКО *присл.* (1) високо: а покоул оусхочєт кн⟨ѧ⟩зь Сємєнъ тои грєбли дєржати высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

Пор. **ВЫШЕ[1], НАИВЫШЕ, ПОВЫШЕ[1].**

***ВЫСОКЫИ** *прикм.* (9) *(який має велику відстань знизу догори)* високий (2): пытали єсмо Старыхъ боярь и мужєи старыхъ што была зємлѧ о(т)шла о(т) склѣнѧ къ блудову оу дєсѧтину иио то єсмо опѧтъ привериули къ Склнию по высокую могилу (Луцьк, 1445 *Р* 150); а хотаръ тѧмъ сєломъ да є(ст) о(т) вєликыи друмъ... а о(т)толѧ на высокыи дѣлъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*);

высокая доуброва (4) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* и єщє єсмы придали имъ к томоу монастирєви три сєла по(д) высокою доубровою (Сучава,

1428 *Cost.* I, 233); и дали есми емоу... еще силище поу(д) (sic.— *Прим. вид.*) мъятинами... и оу вишнїи конецъ грабо(в) на баши где маѳеи сиди(т) и по(д) високою добровою где миклоушъ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); в и с о к а п а с и к а (3) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* того ради и ѓ(с)во ми, даемъ и потвръждаемъ... именуемаа села на побратѣ... и съ млино(м) на телнци и висока пасика (Сучава, 1443 *ДГСПМН);* мы петръ воевода... знаменито чини(м)... оже... дали есми се(с) листъ на(щ) люде(м)... о(т) пасыки о(т) високои (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **высокыи** (1446 *ПГСПМР*); *наз. одн. ж.* **висока** (1443 *ДГСПМН*); *род. одн. ж.* **високои** I (1448 *ДГПР*); ! **высокою** I (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн. ж.* **высокую** (1445 *Р* 150); *ор. одн. ж.* **високою, высокою** (1428 *Cost.* I, 233; 1437 *Cost.* I, 541); *місц. одн. ж.* **на высокои** (1429 *Cost.* I, 269).

Пор. ***ВЫШШИИ, НАЙВЫШИИ.**

ВЫСОЦЪКО *с.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Висоцьк: досъталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъникн и Высоцъко селище и съ тымъ, што к Журавъникомъ и къ Высоцъку селищу изъ вѣка вечного тягъло (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Высоцъко** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. одн.* **Высоцъку** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ВЫСТЕРЕГАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого, кого від чого) перестерігати, остерігати: и также имаемы его выстерегати о(т) всѣхъ злы(х) речеи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); слюбоуем томоу паноу Казимироу кролю... правоу вѣроу ховати... алибо их всѧх противности, которїи пришли коу нашемоу вѣдомоу, маем оуставично выстерегати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **выстерегати** (1433 *Cost.* II, 653; 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ВЫСТЕРЕЧИ.**

WYSTEREHAT SIA *дієсл. недок.* (1) (*стп.* wystrzegać się, *стч.* vystřiháti se) (від чого) остерігатися (чого): pospolityje majut utiahati i wysterehat sia (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *інф.* **wysterehat sia** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***СТЕРЕЧИ СѦ.**

ВЫСТЕРЕЧИ *дієсл. док.* (1) (кого) перестерегти, остерегти: я илїа воевода... оучинили е(с)ми къ сеи слоужбѣ... паноу владиславоу, кролевн... слоужбы... ховати... где бы коли того нсного пана нашего... лихое оу волотство ражено, а любо молвено и овшемь мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) речїи которы бы коли коу нашеи знаемости пришли оуставичнїи обыслати и выстеречи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *інф.* **вистеречи** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **ВЫСТЕРЕГАТИ.**

***ВЫСТИЯРНИКЪ** *див.* **ВИСТИѦРНИКЪ.**

ВЫСТОЯТИ СѦ *дієсл. док.* (1) *(про маєток)* перейти у власність кредитора за давністю користування: Имѣнїя дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пенѧзѧ(х) запїсоують некоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до їи лѣ(т) а потомъсѧ выстояло (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **сѧ выстояло** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ВЫСТОУПИТИ *дієсл. док.* (12) (з чого) відмовитися, відступитися (від чого) (8): Пришолъ перед нас кн⟨ѧ⟩зь Василей из братом своимъ... а поведали намъ, штож оумовили межи собою о ивачевськии ставы... и рукоу дали собѣ с того не выступити, твердо держати (Луцьк, 1463 *AS* I, 55—56); а естли ѧ ис тоеи мены выстоуплю, а любо некоторыи по мнѣ боудоучии... тогды ѧ а любо по мнѣ боудоучии, королю двесте роубле(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а с того дѣлоу не выстоупити з нас никоторомоу... бо есмо тое подѣлили соб⟨е⟩ вѣчне и непороушно, а котрыи з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю... п ѧтсоть кон (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А нине.... къ дочеры его прыслалъ еси отметъника греческого закону, владыку Смоленского... съ тымъ штобы она выступила зъ греческого закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

◇ з ъ д о к о н ъ ч а н ь я в ы с т у п и т и (2) *див.* **ДОКОНЧАНЬЕ;** з ъ к р е с т ъ н о г о (х р е с т ъ н о г о) ц е л о в а н ь ѧ ⟨в ы с т у п и т и⟩ (2) *див.* ***КРЕСТЪНЫИ.**

ФОРМИ: *інф.* **выстоупити, выступити** (1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* I, 70, 71; *AS* III, 14; 1478 *AS* I, 76); *перф. 3 ос. одн. ч.* **выступилъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); *майб. 1 ос. одн.* **выстоуплю** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *3 ос. одн.* **выстоупить** (1475 *AS* III, 14); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **хто-бы... выстоупил** (1475 *AS* I, 70); *3 ос. одн. ж.* **штобы... выступила** (1499 *BD* II, 448).

Див. ще ***ОТСТУПАТИ, ОТСТОУПИТИ** 3, **ОТСТУПОУВАТИ.**

***ВЫСУМОВАТИ** *дієсл. док.* (1) вирахувати, вичислити: Продал есми имене... вынявши за третию част зо всихъ именей моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых в земъли тутошней волынской лежачихъ... высумовавши што болшъ не стоит за третию част всих именей моихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **высумовавши** (1475 *AS* I, 72).

***ВЫСЧОПЪ** *ч.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глимеща и Высчопа, и Тополного (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Высчопа** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ВЫСЫЛАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) відряджати, посилати: и мы пе(р)во сего высылали та(м) того межы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского... а намѣстника дороги(ц)кого (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **высылали** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ, ПОСЛАТИ** 1, **ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

***ВЫТЕБСК** *ч.* (1) *(назва головного міста у Вітебській землі)* Вітебськ: помню... хоживали подъ княземъ великимъ Витовтомъ дяди твоего отъ Вытебска до Смоленска (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вытебска** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ВЫТЕСАТЫ *дієсл. док.* (3) (що на чому) вирізати, витесати: тамъ же есмо подле рики згару конецъ (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *інф.* **вытесаты** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *перф. 1 ос. мн.* **есмо... вытесалы** (1430 *ГВКЛ* 8).

ВЫТИ *див.* **ВЫИТИ.**

***ВЫТОЛТЪ** *див.* **ВИТОВТЪ.**

***ВЫХОДИТИ** *дієсл. недок.* (10) **1.** (із чого, від чого) *(про дорогу)* вести (від чого), виходити (з чого) (8): а хотаръ тѧмь селомь де е(ст)... право на дѧлъ... а о(т) толѣ... на доубъ роубѣжїе где поутъ о(т) млины выходнть во(н) не лѣса (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); а хотарь... на еди(н) боу(к) знамена(н) що е(ст) бли(з)ко великои дороги где *въходи(т)* дорога из лѣса... на едноу во(л)хоу знаменаноу о(т)толѣ потоко(м) долоу до где въходи(т) пото(к) из лѣса (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); А хотар томоу селоу... оу кран доуброви... от толѣ... черес Лихїи поток опѧт оу конець поле, где въходит поут от леса (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

2. (з чого) *(брати початок — про річку)* випливати, витікати (3): и дали и потвръдили есми... нашему монастирю... на Прутѣ едно озеро... и една грула, що сѣ зоветь грула Булхакова, и другая грула, що выходить изь озера долу до мосту (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165); и дали и приложили есмы... монастироу о(т) немца болото кривѧ и озеро... съ грулою, на имѣ кышчина, що есть исверха, о(т) по(д) конець писка, о(т) где выходить грула из днистра н тече(т) долоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **выходит, выходи(т), въходит, въходи(т)** 7 (1484 *BD* I, 285; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 449; 1499 *BD* II, 136); **выходить** 2 (1473 *ШКН* 165; 1500 *Cost. S.* 230); **выходитъ** 1 (1446 *ПГСПМР*).

***ВЫХОДЪ** *ч.* (3) **1.** оплата феодалові за право виходу з села або переходу до іншого господаря (2): а люди которыи осаднт кнѧз Михайло и кнѧз Костентин... на том имєни, ино которыи оусхотѧт осєсти оу том имєни, тыи мают дати кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти по копє грошєй выходоу (Острог, 1488 *AS* I, 88); а нєзасєдєлыи, коли оусхотя(т) о(т) нє(г) про(ч) поити, ка(к) в зє(м)ли обычаи єсть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно ємоу поити гдѣ хочє(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. данина (1): (а) што мєжи твоєѣ зємлѣ суть кнѧ(ж)ниѧ волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ наше даите (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **выходоу** (1488 *AS* I, 88); *знах. одн.* **выходъ, выхо(д)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1490 *Пам.*).

ВЫШ *див.* **ВЫШЄ** [1].

ВЫША *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* выше): мы Стєфан воєвод... чиним знамєніто... ожє приидоша прѣд нами... болѣре Мълинъ и Выша... и дали и отстоупнлн слоугам нашим Нѣгоулови и Татоулови... села... на имѣ Роуси... и... Рєдѣни (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Выша** (1458 *BD* I, 20).

ВЫШЄ [1], **ВЫШЄЙ, ВЫШЬШЄ, ВИШЄ, ВЫШ** *присл. в. ст.* (50) **1.** *(викладений раніше на письмі)* вище, раніше (48): и мы пановє... слюбуємъ... влодиславови, кролєви польскому...вѣрно служити, а николи сѧ роздѣлити на вѣкы и с кроллвьствомъ польскимъ, ѧкожє вышьшє писано (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); тоє въсє што бы имъ оурикъ съ въсѣмъ доходомъ имъ и дѣтємъ и(х) каж(д)ому своѧ ча(ст), якожє в⟨ышє⟩ стоитъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); Ино я, Стєпанъ Куначковнчъ Гуща вышей писаный, записую князю Федору... тую третюю часть отчизны имєнія моего... якъ въ семъ моемъ листу вышей выписано (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); мы сами с нашимь живото(м) боудє(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю, яко вышє на то(м) листоу проѧвлѧємъ (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774—775); Іо Стєфан воєвода... на тыє слюбы и присѣгы, що вышє пишєм... слюбоуєм посполоу и съ сыном нашим Богданом (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

2. *(в напрямі до верхньої частини чого)* вгору, уверх (2): яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ монастырю о(т) быстрици... на имѣ ботна и съ оусими озєрами... и о(т) чєрвлєного кєшєнєва до дн(л) загорни, а вышє нистромъ и пони(ж) и оуси пасикы (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); яко да оутвръдим цръковъ... съ оусими озєрами... от Чєрвлєного Кєшєнєва до дил Загорни, и вишє Днистром и пониже оуси пасики (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

Див. ще **З ВЫШЄ** [1], **ПОВЫШЄ** [1].

Пор. **ВЫСОКО, НАИВЫШЄ.**

ВЫШЄ [2], **ВЫШЄЙ** *прийм.* (45) *(з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення, вказує на місцезнаходження чого)* вище (43): а хотаръ ємоу вышє страхотѣнѣ гори жєжиєю на ворловоую могилоу (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а мєжи тыми городы и мєжи нашєю зємлєю рускою то границѣ будуть вѣчныи... али жь до вєликои рѣки днѣстра вышє сєла потока (Ланчиця, 1433 *P* 125); и є(ст) виногра(д) вышє нємєцкого города (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и даємъ стомоу монастирю молдавици посадоу, що є(ст) на молдавѣ, вышє о(т) бани (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); а мы також... єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу... тотоу сєлищоу за Проутом, гдє бил тръгъ Сърати, по вышє оустїє Сърати (Сучава, 1489 *BD* I, 373); Пакь господство мы даль съм имь... привилїє от Алєксандра воєводї... на тоти сєла, що... дѧд нашь Алєксандръ воєвода... даль три сєла на Бистрицн, вышє Бакова (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); и дали господствоу мы пєть сєль... три на Бистрици, вышє Бакова (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. *(виражає кількісні відношення)* більше, понад (1): Оурѧ(д)нїци соу(д)и коморникы о жало(б) малы(х) которыхъ то поклодаємь (!) о(т) трнцати гнївєнъ (!) ажь нїжє нє (имє)ють вѣньци бра(т) памє(т)но(г) одна два гро(ш)а вышє три(д)цатї гривєнъ д҃ гро(ш)и (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.).

3. *(виражає об'єктні відношення, вказує на перевищення норми)* зверх, крім (чого) (1): Про памєт: Водорацкий вышєй дани взѧл 100 суднов и судно (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73).

Див. ще **З ВЫШЄ** [2], **ПОВЫШЄ** [2].

***WYSZEJ MENENYJ** *див.* ***ВЫШЄМѢНЄНЫИ.**

ВЫШЄЙПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

***ВЫШЄМѢНЄНЫИ** *прикм.* (5) вищеназваний, вищезгаданий: Umyslili jesmo ... i dali prawa i wolnosti... wyszej menenoj meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и волєн пан вѣлєнский кн⟨ѧ⟩зь Костєнтинь... тыє зємли вышє мѣнєныє отдати и продати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... даєм... так широко и долго... как жє и пєрво того дєржали тыи вышє мєн⟨є⟩ныи кн⟨ѧ⟩жата: кн⟨ѧ⟩зь Василєй а кн⟨ѧ⟩зь Андрѣй (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **wyszej menenoj** (1388 *ZPL* 103); *наз. мн. с.* **вышє мєн⟨є⟩ныи** (1499 *AS* I, 118); *наз. мн. ж.* **вышє мѣиєныи** (1491 *AS* I, 97); *знах. мн. ж.* **вышє мѣнєныє** (1491 *AS* I, 97); *ор. мн.* **вышємєиєиыми** (1499 *ГОКІР*).

ВЫШЄПИСАННЫИ, ВЫШЄПИСАННЇИ, ВИШЄПИСАННЇИ, ВИШЄПИСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫ, ВЫШЄПИСАНЫ, ВЫШЄЙПИСАНЫЙ *прикм.* (1354) *(попередньо зазначений)* вищеназваний, вищезгаданий (909): а на то оусє и слюбуємъ бєзъ льсти и бєзъ хитрости и с тѣми со оусѣми вышєписаными вѣчныи тонъ (!) записъ твєрдо дєржѧти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а хотаръ тѣмъ вышєписаннымъ сєломъ и сєлищє(м) да є(ст) съ въсѣмы старыми хотари куда из вѣка оуживали (Сучава, 1443 *ПГСММ*); а коли быхмн то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) Михаилу на тоты дни вышєписа(н)ны(х), а мы сѧ по(д)даємъ ажєбы оузѧ(л) оу нашємъ имѣнии оу Карловѣ пѧ(т)дєсѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); И оу том оуставши наш вѣрныи пан Моушат дворник и заплатил он въси тоты вышєписанныи пинѣзи р҃ злат татарских оу роуки слоузѧ нашємоу паноу Щєфоулоу питарю (Ясси, 1476 *BD* I, 208); и тыи вси пошлины ему єсмо отпустили съ того села панъцерного тыхъ пошлинъ вышей писаныхъ не надобе ему давати (Вільна, 1499 *РИБ* 777); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѧ и потвръж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба (Ясси, 1500 *Cost. S.*, 231);

(попередньо з'ясований) вищевикладенні (445): ⟨а н⟩а булшєю крѣпости всє въшєписаному вєлѧли єсмы нашєму в⟨ѣрно⟩му пану псаию логоѳєту писати и привѣсити нашу ⟨пє⟩чатъ к сємоу листу нашєму (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а на болшєє потвєрженїє вєлѣли єсмы привѣсити нашоу печать малоую къ сємоу листоу нашємоу, але тѣмь потвєрженїємь потвєржаємь, яко и вєликою печатью до колѣ нмуть съвръшити нашє дѣло вышєписанноє (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); а то всє вышє пнсаноє слюбоує(м) здєржати и попо(л)нити при нашои чти и при хри(с)анскои вѣрѣ (Снятин, 1454 *P* 163); а про лѣпшую справєдливость и на твєрдость вышє писаных рєчей и пєчати свои привѣсєлн (!) єсмо к сєму н⟨а⟩шому листоу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И курило послалъ сѧ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х), што(ж) в книги таѧ рє(ч) вышє(и) писаѧ неоувєдєна (Вільна, 1495 *БСКИ*); Мы Георгїє архїєпнскопь Соучавскои и зємли молдавской, Василїє Єпископь Долнѣи єпископїи Романова тръга... слюбили єсмо... о въси рѣчи *вишє писаннїи* въ въсѧх словѧх, вышєписанномоу наияснѣишомоу паноу Яноу Олбрахтоу... кролєви полскомоу... нєпороушєнно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426); А на болшоую крѣпость и потвръжденїє то моу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу Тъоутоулови логофєтоу

писати и нашоу печат завѣсити к семоу листоу нашемоу (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вышеписаиный** 8 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 156); **вышеписаны** 5 (1462 *BD* I, 54; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 141, 155; 1472 *BD* I, 172); **вышеписанный, вишеписа(н)ны(и)** 5 (1471 *ДГСМПБ; DIR«A»* 527; 1473 *ШКН* 165; 1479 *Cost. S.* 98; 1499 *BD* II, 422); **вышеписаннїи, вишеписаннїи** 2 (1499 *BD* II, 425, 443); **вишеписанїи** 1 (1470 *BD* I, 153); **вышей писаный** 1 (1449 *АЛМ* 8); *род. одн. ч., с.* **вышеписаниаго, вишеписаииаго, вышеписанна(г), вышписаина(г), вы(ш)писанна(г), вы(ш)писаинаго, вишеписанънаго** 357 (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1420 *Cost.* I, 136; 1434 *ДГСММ;* 1448 *Cost.* II, 324; 1457 *UKP;* 1469 *BD* I, 134; 1479 *BD* I, 224; 1484 *BD* I, 286; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **вишеписанаго, вышеписанаго, вишепи(с)наго** 34 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *P* 77; 1432 *Cost.* I, 338; 1441 *DIR«A»* 477; 1454 *Cost.* II, 513; 1466 *BD* I, 110; 1479 *Cost. S.* 102; *ПГВСА;* 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 39 і т. ін.); **вышеписанного, вишеписаниого, вышеписанно(г)** 17 (1409 *Cost.* I, 65; 1436 *BAM* 29; 1445 *Cost.* II, 729; 1447 *Cost.* II, 289; 1452 *Cost.* II, 432; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *DIR«A»* 513; 1464 *BD* I, 84; 1468 *BD* I, 128; 1491 *BD* I, 467 і т. ін.); **вышеписаиого, вишеписаиого** 4 (1414 *Cost.* I, 111; 1436 *Cost.* I, 484; XV ст. *НРРГ*; 1490 *DC* 148); **вышепи(с)ннааго, вышеписаинааго** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1448 *Cost.* II, 342); ! **вы(ш)писа(н)нго,** ! **вишеписаниго** 2 (1453 *Cost.* II, 462; 1467 *Mih. Doc.* 126); ! **вышписаииаго** 1 (1460 *Cost. S.* 41); ! **вишеписаино** 1 (1468 *BD* I, 126); ! **вишеписа(н)ио(м)** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *дав. одн. ч., с.* **вышеписаинномоу, вишеписанномоу, вы(ш)писанномоу, вы(ш)пи(с)иом(у), вышьписанному, вышепи(с)нномоу, вышеписсаиномоу, wyszepysannomu,** ! **вышеписаиом** 421 (1411 *Cost.* I, 95; 1420 *Cost.* I, 136; 1439 *Cost.* II, 32; 1445 *Cost.* II, 219; 1454 *ПГПММ;* 1467 *BD* I, 119; 1479 *BD* I, 224; 1483 *Cost. D.* 31; 1490 *BD* I, 388; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **вышеписаномоу, вишеписаиому, ви(ш)писаиомоу, ви(ш)пи(с)иомоу, въшеписаному** 52 (1409 *Cost.* I, 65; 1433 *P* 121; 1443 *Cost.* II, 145; 1456 *Cost.* II, 583; 1468 *BD* I, 131; 1479 *DC* 141; 1489 *Cost. S.* 134; 1490 *BD* I, 404; 1491 *BD* I, 467; 1495 *ПГВСР* і т. ін.); **вышей писаному** 3 (1442 *Cost.* II, 717; 1498 *ГВКОО*); **вышеписанноумоу** 2 (1438 *Cost.* II, 8; 1458 *BD* I, 20); **вышеписааномоу** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *знах. одн. ч.* **вышеписани** (1470 *BD* I, 150); *ор. одн. ч., с.* **вышеписаниымъ, вышеписаннымь** 4 (1415 *Cost.* I, 122; 1426 *BAM* 22; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *Cost.* II, 131); **вышепис⟨аномъ⟩** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *місц. одн. ч.* **о вышеписаиномъ** 1 (1443 *Cost.* II, 132); *наз. одн. с.* **вышеписанное, вишеписаиное, вы(ш)писанное, вишепи(с)нное,** ! **вышеписаннае** 127 (1428 *Cost.* I, 218; 1432 *ДГВІН*; 1446 *DIR«A»* 485; 1455 *Cost.* II, 531; 1464 *Cost. S.* 59; 1470 *DIR«A»* 523; 1475 *Cost. D.* 3; 1480 *BD* I, 246; 1495 *BAM* 71; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **вишеписаиое, вышеписаное, вы(ш)писаное** 19 (1449 *Cost.* II, 392; 1453 *Cost.* II, 445; 1459 *DIR«A»* 514; 1463 *Cost. S.* 45; 1468 *BD* I, 130; 1474 *РГС;* 1480 *BD* I, 243; 1490 *BD* I, 403; 1495 *BD* II, 46; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **вышеписанио, вышпи(с)ино** 3 (1445 *Cost.* II, 219; 1449 *Cost.* II, 386; 1493 *Cost. S.* 176); **ви(ш)писано** 1 (1453 *Cost.* II, 468); **вышеписсааное** 1 (1448 *Cost.* II, 342); ! **вышеписаны** 1 (1429 *Cost.* I, 249); *зам. род. ч.* **вышеписаиое** Петра воєводы 1 (1448 *DIR* № 10a); *зам. дав.* на боулшею крѣпо(ст) все **вишеписаиое** велѣли є(сми)... привѣсити... печа(т) 1 (1458 *DIR«A»* 513); *знах. одн. с.* **вышеписаниое, вишеписанное, вы(ш)писаиое, wysze wypysannoje** 54 (1415 *Cost.* I, 122; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1446 *Cost.* II, 251; 1457 *Cost.* II, 811; 1468 *BD* II, 302; 1475 *BD* II, 329; 1481 *BD* I, 249; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **вышеписаное, вишеписаное** 5 (1448 *DIR* № 10 b; 1454 *P* 163; 1457 *BD* II, 257; 1499 *ГОКІР*); **вышейписаное** 1 (1497 *РИБ* 683); *зам. наз. мн.* **вышеписанное...** села... да соуть 1 (1500 *BD* II, 173); *наз. одн. ж.* **вышє(и)писанаѧ** 1 (1495 *БСКИ*); **вышеписанна, вышеписанн⟨а⟩** 2 (1440 *DBAc* 32; 1497 *BD* II, 119); *род. одн. ж* **вышеписаниои** (1497 *BD* II, 99, 100); *дав. одн. ж.* **вышеписаниои, вишеписаинои, вишеписа(н)но⟨и⟩** 10 (1476 *BD* I, 209; 1491 *BD* I, 473; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 109, 119; *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 136, 156, 160); ! **вишеписанною** 2 (1488 *BD* I, 325; 1493 *ПГВСЦ*); **вишеписаннѣи** 1 (1491 *BD* I, 464); *знах. одн. ж.* **вышеписаииою, вишеписанною, ви(ш)писа(н)ною** 5 (1425 *Cost.* II, 422; 1448 *Cost.* II, 362; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 67; 1497 *BD* II, 100); **вишеписанною** 1 (1491 *BD* I, 452); *наз. мн.* **вышеписанныи** 1 (1448 *ДГПР*); **вышеписаннїи** 1 (1499 *BD* II, 425); **вышеписанїе** 1 (1468 *BD* I, 126); ! **вышиписаны(х)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *наз. мн. ч.* **вышеписаины, вишеписанны** 2 (1443 *Cost.* II, 128; 1465 *DIR«A»* 518); **вышеписаны** 1 (1440 *DBAc* 32); **вишеписаиннїи** 1 (1499 *BD* II, 423); *наз. мн. с.* **вишеписаннаа, вышеписаниаѧ, вишеписаннаѧ** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1462 *BD* I, 63, 65; *Cost. D.* 11; 1464 *BD* I, 85); *род. мн.* **вышеписанных, вышеписаины(х), вишеписа(н)ны(х)** 12 (1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 473, 476; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *Cost.* II, 26; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР;* 1464 *DIR«A»* 517; 1499 *BD* II, 154, 156); **вышеписанних, вишеписаниих** 10 (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 101; 1458 *BD* I, 19; 1475 *BD* I, 200; 1482 *BD* I, 263; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 130, 426); **вышеписаны(х), вышшеписаиых, вишепи(с)ны(х)** 4 (1454 *Cost.* II, 513; 1463 *AS* I, 55, 56; 1467 *СП* № 13); **вышеписани(х), вишеписаиихъ** 3 (1454 *Cost.* II, 508—509; 1458 *Cost.* II, 815; 1490 *Пам.*); **вышейписаныхъ** 2 (1492 *АЛМ* 31; 1499 *РИБ* 777); **вышеписаиы** 1 (1437 *Mih.* 203); **вышеписа(и)ни** 1 (1472 *ДГСВМ*); **вышеписанныхъ** 1 (1441 *DBAc* 37); ! **вышеписаиы(м)** 1 (1438 *Cost.* II, 7); *дав. мн.* **вишеписаиим, вышеписанним, ви(ш)писанни(м)** 18 (1470 *DIR«A»* 522; 1475 *BD* I, 200, 1479 *Cost. S.* 98; 1488 *BD* I, 342; 1490 *BD* I, 434; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 19; 1495 *BD* II, 59; 1497 *BD* II, 107; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **вышеписаиым, вышеписаинымъ, вышеписаниымь, вишеписанным** 13 (1434 *ДГСММ;* 1435 *Cost.* II, 691; 1436 *DIR«A»* 469; 1443 *ПГСММ*; 1446 *ПГСПМР*; 1448 *Cost.* II, 314; 1473 *ШКН*; 1490 *BD* I, 392; 1495 *ПГВСР*; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **вишеписаним, вишеписанимъ, вышеписаиимь** 4 (1443 *BAM* 41; 1480 *BD* I, 239; 1488 *BD* I, 356; 1490 *BD* I, 404); **вышеписаны(м), вишеписаным** 2 (1453 *Cost.* II, 766; 1495 *BD* II, 249); ! **вышеписаны(х)** (1437 *Cost.* I, 541); *знах. мн.ч.* **вышеписаиїи, вишеписаниїи** 36 (1484 *BD* I, 276; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 400; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; 1493 *ПГВСП;* 1494 *BD* II, 32; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **вышеписанныи, вишеписаиныи** 12 (1467 *BD* I, 122; 1476 *BD* I, 208; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 30; 1488 *BD* I, 354; 1495 *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 98, 102; *Cost. S.* 208; 1499 *BD* II, 147, 154, 168); **вишеписанїи, вышеписанїи** 13 (1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 285; 1486 *BD* I, 289; 1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 396; 1491 *BD* I, 456; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 55 і т. ін.); **вишеписаныи** 2 (1466 *DIR«A»* 519; 1483 *Cost. S.* 121); **вишеписанних, вышеписаиних** 4 (1475 *BD* I, 206; 1482 *BD* I, 262; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234); **вышеписаниыхъ, вы(ш)писаниы(х)** 2 (1453 *Cost.* II, 466; 1459—1460 *ЗНТШ*, CLIII, фотокоп.); **вишеписаних** 2 (1480 *BD* I, 244; 1482 *BD* I, 260); **вишеписаини, вышеписаини** 3 (1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 221; 1490 *BD* I, 397); **вишеписани** 2 (1487 *BD* I, 297; 1490 *BD* I, 387); **вишеписаны** 1 (1462 *BD* I, 52); *знах. мн. ж.* **вишеписаниїи, вышеписаинїи** 3 (1495 *BD* II, 92; 1499 *BD* II, 419, 425—426); **вышеписаныи** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **вышеписаиы** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. мн. с.* **вышеписаиїи, вишеписанїи** 2 (1493 *Cost. D.* 45; 1499 *BD* II, 163); **вышеписаннїи, вишеписа(н)нїи** 2 (1491 *Cost. D.* 37; 1500 *BD* II, 173); **вышеписанныи** 1 (1499 *BD* II, 154); **вышепи-**

саныи 1 (1499 *РИБ* 777); **вышєписаны** 1 (1447 *Cost.* II, 273); **вышєписаина, вишєписанна** 3 (1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 67); **вышєписаннаа, вишєписаннаа** 3 (1447 *Cost.* II, 273; 1462 *BD* I, 67; 1472 *DIR«A»* 528); **вышєписанных, вышєписанны(х), вышєп⟨иса⟩нны(х)** 3 (1436 *Cost.* I, 455; 1447 *Cost.* II, 288; 1490 *BD* I, 392); **вышєписаниыє** 1 (1441 *DBAc* 37); **вышєйписаиые** 1 (1497 *РИБ* 683); *ор. мн.* **вышєписанными** (1393 *Cost.* II, 607); *місц. мн.* **оу вы(ш)писаны(х), вишєписаных** 2 (1449 *Cost.* II, 391; 1457 *BD* I, 4); **оу вишєписани(х)** 1 (1490 *DC* 148); **на вышєписанных** 1 (1490 *BD* I, 392); **на вышєписанних** 1 (1492 *Cost. S.* 162).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

ВЫШЕРЕЧЕННЇИ, ВИШЕРЕЧЕННЇИ *прикм.* (8) вищеназваний, вищезгаданий: мы Стєфанъ воєвода... чинимъ знаменито... ожє... дали єсми монастирю о(т) молдавицн двѣ чєлѣди циганскыи... и ни єдиниъ о(т) наши(х) рѧдца примѣса къ тѣмъ вышєписаннымъ циганомъ да нє имаєтъ такожде и къ дѣтємъ и(х) и къ въсєму плєменю и(х), що из тѣ(х) двѣ вышєрє(ч)нны(х) чєлѣдє(х) выидєтъ (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*); И також жадного нєпрїятєлѣ нашєго, которїи колвє нєпрїятєл наш хотѧл бы назвати сѣ господарєм нашєн зємлн молдавскои, и оупадноул бы оу кролѣ єго милости... а вышєрєчєнїи крал и братїя єго милости... нє имают таковаго чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); Ино мы впамата(в)ши (!) єго к на(м) вѣрную слоуждбоу з ласки нашоє тоє сєло вышєрєченноє сомино... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вышєрєченнїи, вишєрєченнїи** (1499 *BD* II, 419, 420); *дав. одн. с.* **виш⟨є⟩рєченомоу** (1493 *BD* II, 6); *знах. одн. с.* **вышєрєчєиноє, ⟨вышє⟩рєченноє** (1478 *BD* I, 219; 1499 *ГОКІР*); *род. мн.* **вышєрє(ч)ниы(х)** (1434 *ДГСММ*); *дав. мн.* **вышєрєчєны(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. мн.* **вышєрєчє(н)ными** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***НАПЄРЕДРЕЧЕНЫИ, *НАПРЕДЪРЕЧЕНЫИ, *ПЄРВОРЕЧЕНЫИ, *ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ, ПРЕДРЕЧЕНЇИ, *ПРЕЖЕРЕЧЕНЫИ, ПРЕРЕЧЕНЫИ, *ПРОРЕЧЕНЫИ.**

! ВЫШИПИСАНЫХ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫИ.**

***ВЫШИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) вишити: княнни (!) олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаилоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **вышила** (1466 *ОБРН* 128).

***ВЫШНЄВЄЦЪ** *ч.* (9) *(назва річки у Молдавському князівстві):* понєжє оумыслили єсмы добро⟨ю на⟩шєю мислїю... и дали єсми жонѣ нашєи кнѧ⟨гини⟩ марєны монастиръ иа вышнєвцѣ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); а хотаръ тои пасници: поченши из долоу гдє оупад⟨а⟩єть Моловатєцъ оу Вышнивєцъ, та гори Вишнивцєм до вєрха, и полѣни по вєрха Вишнивца въси до хотарѣ кнѣгнинна (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *род. одн.* **вишнивца** 2 (1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 522); **вышнєвца** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *дає. одн.* **вишнивцу** (1470 *DIR«A»* 522); *знах. одн.* **вышнєвєцъ** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **вышнивєцъ** 1 (1470 *BD* I, 148); *ор. одн.* **вышнєвцємъ** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **Вишнивцєм** 1 (1470 *BD* I, 148); *місц. одн.* **на вышнєвцѣ** (1429 *Cost.* I, 248).

***ВЫШНЄВЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Белзькій землі)* Вишнів: мы алєксандръ воєвода... знаменито чнни(м)... ожъ єсмо просили... пано(в) ра(дї) кролєвскои, то є(ст)... по(д)столи лвовскы, пана штнбора изъ выш(н)єва, ... и иныи пановє русци, иже мы слюбуємъ и слюби(л) єсми служити королю єго мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *род. одн.* **выш(н)єва** (1455 *Cost.* II, 769).

ВЫШНИВЄЦЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣм мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною слоужбою до нас... дали... єсми єму... сєла на имѣ шизкоуци... и вышнивєцъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вышнивєцъ** (1456 *Cost.* II, 577).

ВЫШНІИ *прикм.* (51) 1. верхній, горішній (47): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єщє силищє поу(д) мъятинами гдє роужи(ч) сиди(т)... и оу вишніи конєцъ грабо(в) на баши гдє маѳєи сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); коли кн⟨ѧ⟩зю Сємєну спустити вышній ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїи (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина сєло, о(т) ръшкани, ви(ш)наа ча(ст), да є(ст) о(т) половини половина, о(т) оусє(г) хотарѣ (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. *(про бога)* всевишній (1): а кто нє съдєржитъ нашъ записъ, тотъ да єстъ проклѧтъ *(в ориг.* покрѧтъ.— *Прим. вид.)* от вышнаго бога (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

3. вищевказаний, вищенаведений (1): А... корол єго милость и Короуна абы нам полнили и здєржали, подлоуг слюбов и записов... што их проѧвлѧємь оу вышнєм писмени (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

◇ в ы ш н я я д о у б р о в а (1) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* а хотарь ємоу є(ст)... горѣ до моста... о(т) того моста прости...на краи вышнеи доубровоу (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); в и ш н ї и м о я т и н и (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* и дали єсмн ємоу... єщє... оу вишнїи мояти(н) сєла що кнѣгинина была (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вышнін, вышнии** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1480 *BD* I, 243); *род. одн. ч.* **вышиаго** (1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн. ч.* **вишнємоу** (1475 *BD* I, 206); *знах. одн. ч.* **вишніи** 4 (1437 *Cost.* I, 541; 1475 *BD* I, 206); **вышнін** 2 (1463 *AS* I, 55; 1489 *BD* I, 373); *місц. одн. с.* **оу вышнєм** (1462 *BD* II, 292); *наз. одн. ж.* **вишнѣѧ** 11 (1490 *BD* I, 432; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 41, 74, 77, 78; 1497 *BD* II, 109; *Cost. S.* 212); **вишнѣа, ви(ш)нѣа** 3 (1495 *BD* II, 43; 1497 *Cost. S.* 209; 1500 *Cost. S.* 234); **вишнаа, ви(ш)иаа** 2 (1500 *Cost. S.* 234); **вишнєѧ** 2 (1491 *BD* I, 472); **вышнаѧ** 2 (1467 *BD* I, 121; 1483 *BD* I, 274); **вышнѣа** 2 (1469 *BD* I, 134; 1497 *BD* II, 119); **вишнѧа** 1 (1497 *BD* II, 119); **вишнє⟨а⟩** 1 (1488 *Cost. S.* 127); **вышнѣѧ** 1 (1495 *BD* II, 74); **вѣшнѣѧ** 1 (1490 *BD* I, 432); *род. одн. ж.* **вишнои** 3 (1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 119); **вышнєи** 1 (1400 *DIR«A»* 433); **вышнои** 1 (1497 *Cost. S.* 212); **вишнєи** 1 (1465 *BD* I, 88); **вишнии** 1 (1491 *BD* I, 472); *знах. одн. ж.* **вышноую** 2 (1487 *BD* I, 302; 1488 *BD* I, 354); **вышнію, вышниию** 2 (1473 *ШКН* 165); **вишнїє** 1 (1491 *BD* I, 473); *род. мн.* **вышиих** (1499 *BD* II, 147); *знах. мн.* **вишиіи** (1475 *BD* I, 206).

Див. ще **ВИШНЇИ ЖИКОВ, *ВИШНЇИ ЛОУГЪ, КОБЪЛЇЄИ ВИШНЫИ.**

***ВЫШНѢВѢЦКИИ** *прикм.* (1): А мнѣ кн⟨ѧ⟩зю Михайлу Васильєвич(у) Избаразкому достал сѧ город Вишнѣвєць... и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишневець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **вышнѣвѣцким** (1482 *AS* I, 81).

Див. ще ***ВИШНЄВСКИИ.**

Пор. **ВИШНЄВЄЦЬ.**

***ВЫШНЯ**[1] *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, гдє пришлисмо... засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вышни** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн.* **Вышню** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ВЫШНЯ**[2] *ж.* (1) *(назва міста у Львівській землі)* Судова Вишня: а писанъ листъ оу вышни (Вишня, 1393 *Р* 52).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вышни** (1393 *Р* 52).

***ВЫШПИСАННЫИ** *див.* **ВЫШЕПИСАННЫИ.**

***ВЫШШЕПИСАНЫИ** *див.* **ВЫШЕПИСАННЫИ.**

***ВЫШШИИ** *прикм. в. ст.* (4) **1.** *(більший за значенням)* виший (2): про то мы сказоуємь ажь которын соу(д)я ко(г) не исправедливо осоуди(т) нєбоячисѧ бга то(т) имєє(т) на вышъшєє право о(т)озвать имєєть ємоу первоє о(т)ложи(т) три гривны а коли(ж) соу(д)ю перємо(ж)мь вышшимь правомь маєть ємоу вѣрноуть за сѧ три гривны за соромотоу из виною єі (XV ст. *ВС* 33 зв.).

2. *(у часовому відношенні)* давніший (1): абы тоє што к ва(м) писали безо льсти писали. Бо ровными таковыми хитростѧми а льстѧми прєз мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщоныємы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

◇ в ы ш ш и и г є т м а н (1) великий гетьман: мы Олєксандръ, божєю милостью вєликии кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѧхотнє врожєного кн⟨ѧ⟩жати Костентина Ивановича Острозского вышшого гєтмана вєликого кн⟨ѧ⟩зьства литовского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє нмєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **вышшого** (1499 *AS* I, 117); *знах. одн. с.* **вышъшєє** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *ор. одн. с.* **вышшимъ** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *род. мн.* **вышьши(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. *** ВЫСОКЫИ, НАИВЫШИИ.**

***ВЫШЪ ВЫРАЖЕННЫИ** *прикм.* (1) вищевикладений, вищесформульований: Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ (? — *Прим. вид.*), выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **вышъ выражеиные** (1389 *РЕА* I, 27).

ВЫШЪКОВО *с.* (2) *(назва села у Берестейській землі)* Вишків: Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали... на имя Вышъково а Мукободы (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вышъково** (1489 *РИБ* 433); *знах. одн.* **Вышъково** (1489 *РИБ* 433).

***ВЫШЪШИИ** *див.* ***ВЫШШИИ.**

***ВЫШЬПИСАННЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВЫШЬШЄ *див.* **ВЫШЄ** [1].

***ВЫШЬШИИ** *див.* ***ВЫШШИИ.**

***ВЫѢЗДИТИ** *дієсл. док.* (1) об'їздивши якусь територію, визначити межі землеволодіння: исталосѧ при державѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) ожє купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворище исъ земєю (!)... А выѣздилъ ту землю ходоръ чєолчи(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выѣздилъ** (1370 *Р* 18).

Див. ще ***ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

***ВЫѢХАТИ** *див.* **ВЫЄХАТИ.**

***ВЫѦТИ** *дієсл. док.* (1) *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* (що) за винятком (чого), виключаючи (що): знамєнитосто чинимы... иже мы романъ воєвода молдавьскии... слюбили єсми н слюбуємъ... владиславови из божєєі мл(с)ти королєви польскому... на єго оусѣ нєприѧтєлѣ помагати, ни одного нє воимуючи подлугъ чти и нашеі правды, выѧвъши землю пруськую и литовьскую (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **выѧвъши** (1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще ***ВЫИМАТИ** 3, ***ВЫИМОВАТИ** 2, ***ВЫНИМАТИ** 4, **ВЫНѢТИ** 2.

ВЬ *див.* **ВЪ.**

***ВЬЗЛЮБЛЄННЫИ** *див.* **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

***ВЬЗНАТИ** *див.* ***ВЫЗНАТИ.**

***ВЬТОРОКЪ** *ч.* (3) вівторок: а писанъ... нндикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); писанъ лнстъ оу галичи (Втрк) на вилью оушєстьѧ свѧтого дха (Галич, 1404 *Р* 68); про тожь мы иляшь воєвода и господарь зѣмль мольдавъскихъ знамєнито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... кролєви... а особно... коломы(и)скимь и снятиньскнмь волостямь прєзь вєлєможно(г) алєксандра воєводу... безь вины, оучинєныѣ, которихь щкодь оу голду, тоуто, во лвови, во вьторокъ блишыи... королю полскому... оучинєно(г) ... дароуємы а ворочаємы ж (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **втокъ,** ! **Втрк** 2 (1398 *ДГПМ;* 1404 *Р* 68); **вьторокъ** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***WTHOREK, *ВТОРНИКЪ.**

***ВѢДАНИЄ** *с.* (15) ◇ б є з в ѣ д а н и ѧ (3) без відома: Ino u zapisach Waszych i w naszych, sztoż waszoi miłosti a bez naszeho wedaniia nessyłaty sia so kniaziem Szwitrykhayłom, ani posłow k nemu słat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); И такожь без вѣданиѧ и без рады и наоуки пана нашєго королѧ єго милости и Короуны ничого нє имаємь починати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); А також ни с ким нє имаємо ни жаднои валки починати, ани покои оусмотрити, ни оуєднати сѣ без виданїѧ кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 372); н с в ѣ д а н ь є м ъ (2) з відома, за згодою: а при томъ при всѣмъ оставлѧємъ єго... на вѣки вѣкомъ нєпороухомо никимъ ис нашимъ вѣданьємъ (Краків, 1394 *Р* 54); про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... землю шєпиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы ж нашыхь пановь и боярровь вѣданєїмь (!) (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); н а в ѣ д а н ї є (1) з відома: а тия сєла дадошє прѣ(д) нами и на нашє вѣданїє... да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); с в ѣ д а н ь ѧ (4) з відома: колижь... илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такожє... одною волєю исплъного виданїа оуси(х) на(с) обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... королєви полскомоу... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); а с пєвного вѣданья нашєго никды мєжи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); гды(ж) пєрєчєныи (!) вєлможныи пєтръ воєво(д)... паноу казимировѣ... королєви полском(у)... с пєвного нашє(г) вѣданьѧ... коу чистои вѣрности... записа(л) сѧ и обовѧзалъ, про тожъ мы... слюбоуємъ... слюбы... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); д а в а т и в ѣ д а н ї є (3) *див.* **ДАВАТИ;** д а т и в ѣ д а н и є (2) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣданья, вѣданьѧ** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 738); **виданїа, виданїѧ** 2 (1436 *Cost.* II, 701; 1485 *BD* II, 372); **wedaniia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **вѣданиѧ** 1 (1468 *BD* II, 302); *знах. одн.* **виданїє** 3 (1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Cost.* II, 682; 1485 *BD* II, 372); **вѣданиє, вѣданїє** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1404 *ГМ*); **вєданїє** 1 (1481 *BD* II, 358); *ор. одн.* **вѣданьємъ** 1 (1394 *Р* 54); ! **вѣданєїмь** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. **ВѢДАТИ** [1] 1.

ВѢДАТИ [1], **ВЄДАТИ, ВИДАТИ** *дієсл. недок.* (65) **1.** (кого, що, о чім) знати (кого, що, про що) (45): Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь Єоунутии и Кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *Р* 5); тако єсмо... выѣхали и зємѧны самборьскыми и старьци што жь о томъ добрє вѣдають (Погоничі, 1422 *Р* 97); Мл(с)тию божию мы вєликыи кнзь швитригайло... чинимь знамєнито симь наши(м) листомъ комуждо потрєбизна єго вѣдати иже... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомь повѣтє (Луцьк, 1434 *Р* 128); Мы пытали по чомоу вы свєдоми, штобы то было пани Василєвоє Копачєвича, они повєдали: Вєдаєм гораздо, коли дєржал Слоним пан Копач (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я єщо на тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84); Ино которого єсмо чоловєка

вѣдали въ нашой земли, што ємоу добра нєхотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогды жъ зъ земли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); Чинимъ знамєнито симъ нашимъ листомъ... кому того потребъ будетъ вѣдати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

в є д а т и д а т и (до кого о чім) (1), д а т и в ѣ д а т и (кому) (1) повідомити (кого про що), довести до відома: (кого): и єстли похочєтє ... ми(р) и записъ к намъ вдєлати намъ г(с)дръ нашъ вєлє(л) до себє о томъ вєдати дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); А також мы, Стєфан воєвода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурєцком на земли ...кроулєв оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралєм и братїям их имаєм дати вѣдати оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); д а в а т и в ѣ д а т и (17) *див.* **ДАВАТИ;** ч и н и т и в е д а т и (1) *див.* **ЧИНИТИ 2.**

2. (що) *(дізнатися)* розвідати, вивідати (1): И тѣжь како вєлико вєсєлиласа єсть рада кролє(в)ства коли чєрєс посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тых тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **вѣдати** 23 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Р* 118; 1444 *AS* I, 39; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1459 *Р* 171; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 87; 1494 *АЛМ* 54; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **ведати, vedati** 15 (1388 *ZPL* 103; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 44; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1487 *AS* I, 85; 1493 *АЛРГ* 55; 1496 *ПДВКА* 61; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV 141 і т. ін.); **вѣда(т)** 2 (1447—1492 *ЛКНКВ;* 1499 *ГОКІР*); **widaty** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *теп. 1 ос. одн.* **вѣдаю** 1 (1495 *АЛМ* 83); **ведаю** 1 (1484 *ЯМ*); *2 ос. одн.* **вѣдаєшъ** 1 (1495 *АЛМ* 84); **вѣдаєшь** 1 (1495 *АЛМ* 84); **ведаєшъ** 1 (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **вѣдаєтъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *1 ос. мн.* **ведаєм, ведаємъ** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1478 *AS* III, 17); **вѣдаюмъ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *2 ос. мн.* **ведаєтє, wedaiete** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1484 *ЯМ*); *3 ос. мн.* **вѣдають** 1 (1422 *Р* 97); **ведаю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **веда(л), wedał** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *ВС* 23 зв., 27); *1 ос. мн.* **єсмо... ведали** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **ведали** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *майб. 1 ос. одн.* **боудоу ведати** (1484 *ЯМ*); *1 ос. мн.* **боудємо... видати** (1485 *BD* II, 372); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **абы вѣдали** (1392—1393 *РФВ* 170); *нак. сп. 2 ос. одн.* **вѣдаи** (1352 *Р* 5); *дієприсл. одноч.* **вѣдаючи** (XV ст. *СГЧА*).

Див. ще ***ВЪЗВѢДАТИ, *ОУЗЪВЄДАТИ.**

***ВѢДАТИ** [2] *дієсл. док.* (2) бачити, видáти: Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полА тогды оупоустїлъ мошьноу а в неи три ско(т)ци микоула сєючи тоє полА и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми, марти (!) оупомина(л) абы ємоу вєрноулъ а о(н) то(г) прєлъ мы сказоуємь микѫлє самомоу о(т)прїсАчь и(ж) иє вѣда(л) ты(х) гро(ш)и ани мошны (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вѣда(л)** 1 (XV ст. *ВС* 32); **веда(л)** 1 (XV ст. *ВС* 26).

***ВѢДАТИ** [3] *дієсл. недок.* (5) (що) відати, завідувати (чим): Протож ненадобѣ никому въступати ся и еден вѣдаеть тоє село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а въ мыто бы еси нашо и въ промыту не уступался, нехай мыто и промыту нашу ведають они, мытники нашы (Краків, 1487 *РИБ* 226); И сам бы еси в мыто нашо и в промыту и у вагу не вступалсА... нехай он мыто нашо и промыту и вагу ведаеть по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **вѣдаеть** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехай... вѣдаеть** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **нехай... ведаетъ** 1 (1498 *АЛРГ* 83); *3 ос. мн.* **нехай... ведають** 1 (1487 *РИБ* 226); **нехай... вѣдають** 1 (1488 *РИБ* 222).

Див. ще **ЗАВѢДАТИ.**

ВѢДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... землю о(т) пустини осадити себѣ села на имА козарєвци и ползаловцн и вѣдинци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **вѣдинци** (1431 *Cost.* I, 317).

ВѢДОМО, ВЄДОМО, ВИДОМО *предик.* (15): відомо (9): будеть вєдомо оусємъ хто коли видить грамоту а любо слышитъ чтучи ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнАзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во (б. м. н., 1387 *СП* № 12); вѣдомо да є(ст) вамъ, аже помоглъ на(м) бъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); А и привилїє що имали Мароушка... и плєменица єи... на тоє сєло на Илїєшевци... тота привилїА загибла, како єст видомо нам и бояром (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

◇ в ѣ д о м о д а в а т и (1), д а в а т и в ѣ д о м о (1) повідомляти, доводити до відома: Вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ вєликого цр҃ства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... съзидашє цр҃ковь... на земли тєрєсовскои (Сігет, 1404 *ГМ*); в ѣ д о м о ч и н и т и (2), ч и н и т и в ѣ д о м о (2) повідомляти, доводити до відома: Про то Мы Алєксандръ, або Витолдъ, з ласки Божоє Княжа Литовскоє... ведомо чынимо... ижъ... права и волности... надаємъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); їо роман воєвода землї молдавскої... ис нашими боАры чинимъ то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ, исъ своєю братиєю... служили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); А сє я панъ данило, дамбоговичъ (!), Задєрєвєцки. Вѣдомо чинимо... Дали єсмъ на имА Шандрови... дворищ... кдє доброславєц сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще **СВѢДОМО, СВѢДОЧНО.**

***ВѢДОМЪ** *ч.* (5) ◇ з (с ь) в ѣ д о м о м (кого) (3) з відома: Се я Янъ... продалъ есмы... сь вѣдомомъ осподарья королья Казимира землью свою питомую (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Продал есми своє имѣнъе отъчистое... з своеи жены и дѣтий вѣдомом, пану Василю Хребѣтовичу (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); к о у в ѣ д о м о у (1) до відома: а николи нє имаєм быти в ради... гдє бы врєченного Казимира кролѣ... нєпожиточнє... было бы мовєно... алибо их всАх противиости которїи пришли коу нашємоу вѣдомоу, маєм оуставично выстєрєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); н ѣ т ъ в ѣ д о м а (1) невідомо: И повѣдилъ ми Репа, штожъ в то (!) въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися, а мнсы зламаныи, а котлы зломаныи, и скрыня не замкнена зъ листы и списки, нѣтъ вѣдома съ какими (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣдома** (1498 *АЛМ* 163); *дав. одн.* **вѣдомоу** (1462 *BD* II, 284); *ор. одн.* **вѣдомомъ, вѣдомом** 2 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **ведомомъ** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще ***СВѢДОМЪ** [1].

***ВѢДѢТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

! **ВѢЖИ** ‹ВѢКИ› (1): а право имаєть єго млєть имаєть да(т) мнѣ и моимъ дѣтємъ и землАномъ оусѣмъ тыхъ то зѣмль польскоє оу вѣжи (!) како инымъ землАмъ польскимъ (Кременець, 1434 *Р* 130).

Див. ***ВѢКЪ.**

* **ВѢЖНАНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи прємыски(и)... Ашєкъ мазовшАни(н) мичко кулыков(с)ки(и) клюсъ вѣжнАн(с)ки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчъ... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣжнАн(с)ки(и)** (1404 *Р* 70).

***ВѢКЪ** *ч.* (199) **1.** *(надзвичайно тривалий час)* вік, вічність (7): Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ нашъ (? — *Прим. вид.*) выразившы нижей именамы светки при томь былыхъ, онымъ дали есмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь,

чинымо знаменито нынешнымь и потомъ будучимь веку людемь, ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А кто имъ пороушит и разорит... и да єст подобєнъ Июдѣ предателю и проклѣтомоу Арию... кръвъ єго на них и на чадах их, иже єст и бъдєтъ въ безконечныа вѣкы, амин (Сучава, 1466 *BD* I, 106);

во вѣки вѣковъ (1) навіки-віків, навічно: Богу нашому слава во вѣки вѣковъ, Аминь (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); въ вѣкы вѣчныє (1) навіки, навіки-віків: ⟨тѣм⟩же мы видѣвшє єго правою и верною службоу до на(с)... дали єсмы ємоу... ā сєло... въ вѣкы вѣчныє (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); до вѣка вѣчнаго (1) довіку, навічно: Сє азь рабь... ісу христа Игнатіє... дали єсми ā кадєл⟨ни⟩цоу ... яко да творѣт ми памєть... прѣжде же сьмрьти нашєи и по сьмрьти до вѣка вѣчиаго (Путна, 1476 *BD* I, 215); из вѣка вѣчного (21), ис вѣчного вѣка (1), из вѣка из давного (1) одвіку, споконвіку: а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калениковъ иванови губцѣ... яко из вѣка вѣчного слушало к тому мунастырєвн (Перемишль, 1378 *P* 26); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... аже оставлАєм(ъ)... попа м(ихаил)а... при всємъ при т(о)м (што) прислушало и слушаєть из вѣку вѣчно(г) цєркви ѿтому р(ожс)тву манастырю тєрлєц(кому) (Медика, 1415 *P* 86—87); а пану Яцъку... досъталося Гуговъ и съ тымъ, штожъ изъ вѣка вечного тягъло к Гугову (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); тако зємАнє исмовивши сА и старци и вызнали аже по лисичии бро(д) зємлА ц҃рквная ст҃го сп҃са из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *P* 97—98); а хотарь тои ⟨сєлищю⟩ да є(ст) по старомоу хотароу, коуда из вѣка вѣчного о⟨живали⟩ (Сучава, 1483 *Cost. S.* 122); на вѣки вѣка (1), на вєки вєкома (2), на вѣки вѣкомъ (12), на вѣку вѣкомъ (1), на вѣкъ вѣкомъ (2) навічно, навіки-віків, назавжди: Мы дмитрин... кнА(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... на вѣки вѣкомъ... обѣчюємы наша присАга (Краків, 1388 *P* 40—41); а то даємъ тако иа вѣку вѣкомъ (так.— *Прим. вид.*) єму (Львів, 1399 *P* 59); а мы... имаємъ вѣрнѣ приаяти и слоужити королю... на вѣкъ вѣкомъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); да єст томоу монастирю от Хомора от нас оурик, непороушенно николи на вѣки вѣка (Сучава, 1467 *BD* I, 121); И боудєт ли нам оусилно... тогды... корол... подли нас имаєть стати, а никомоу нас и землю нашоу не выдати ⟨ни⟩коли на веки вєкома (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Тоє оусє вышєписанноє слюбоуєм и присѣгаєм здєржати... на вѣкы вѣком (Колємия, 1485 *BD* II, 372); иа вѣки вѣчныѣ (131) навічно, назавжди, навіки-віків: записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); со всѣмъ ис тѣмъ оузда(л) росовои на вѣки вѣчєныѣ (Галич, 1418 *P* 89); И мы... тоє имѣніє на имя Микуличи дали єсмо єму... на вѣки вѣчные (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); тоє въкє (!) вышєписанноє да єсть томоу... монастироу... на вѣкы вѣчноА (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230—231); на вѣкы вѣчніи часы (1) навічно, назавжды, навіки-віків: тако... оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... паноу владиславоу, кролєви... на вѣкы вѣчнїи часы (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); оу вѣки вѣкомъ (1) навіки, навіки-віків: оу вѣки вѣкомъ аминь (Перемишль, 1359 *P* 10); оу вѣкы вѣчныА (3) навіки, навіки-віків: то єстъ оурикъ со оусѣмъ доходомъ сѣти єп(с)кпии нашои оу вѣкы вѣчныА (Сучава, 1403 *ДГАА*); то ємоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы вѣчныА (*б. м. н.*, 1411 *Cost.* I, 84); вѣчнє (н) на вѣки (6) *див.* **ВѢЧНЄ;** вѣчно (и) на вѣки (4) *див.* **ВѢЧНО.**

2. життя (2): А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ здє тєлом, а въ бъдъщым *(в ориг. бъдъдещым.— Прим. вид.)* вѣцѣ доушєа (Сучава, 1466 *BD* I, 106); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущєй анаѳтєма и маранаѳта свты(х) апосто(л) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣка** 21 (1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1407 *Cost.* I, 56; 1435 *DIR«A»* 465; 1442 *Cost.* II, 88; 1458 *BD* I, 20; 1463 *BD* I, 74; 1475 *BD* I, 203; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1483 *Cost. S.* 122 і т. ін.); **вика, wika** 2 (1464 *BD* I, 86; 1465 *GL* 176); **вєка** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **вєку** 2 (1389 *РЕА* I, 26; 1430 *ГВКЛ* 7); **вѣку** 1 (1415 *P* 87); *знах. одн.* **вѣкъ, вѣкь, вѣ(к)** (1401 *АкВАК* III, 2; 1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 706; 1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **въ вѣцѣ**(1466 *BD* I, 106); *род. мн.* **вѣковъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *дав. мн.* **вѣкомъ, вѣкомь, вѣком, вѣко(м)** 12 (1359 *P* 10; 1388 *P* 41; 1394 *P* 54; 1399 *P* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1409 *P* 74; 1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 702; 1448 *Cost.* II, 738; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **вєком, вєко(м)** 3 (1470 *AS* I, 65; 1483 *ВОРСР* 178); *знах. мн.* **вѣкы** 89 (1400 *DIR«A»* 433; 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 280; 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 365; 1459 *BD* I, 35; 1473 *BD* I, 187; 1482 *BD* I, 263; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **вѣки, ! вѣжи, вѣкї, wiki** 52 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1359 *P* 10; 1389 *РЕА* I, 27; 1401 *АкВАК* III, 2; 1415 *P* 87; 1433 *P* 123; 1434 *P* 130; 1445 *P* 148; 1462 *Cost. D.* 11; 1482 *BD* I, 263; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **wiki** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **вєки, wyeki** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1389 *РЕА* I, 27; 1395 *GL* 166; 1415 *P* 87; 1440 *P* 142; 1468 *BD* II, 301, 302; 1470 *AS* I, 65; 1487 *AS* I, 241); **вєкы** 4 (XV ст. *BC* 12, 22, 35); ! **вѣку** 1 (1399 *P* 59); *див. дв.* **вєкома** (1468 *BD* II, 301, 302); *знах. дв.* **вѣка** (1448 *Cost.* II, 365; 1467 *BD* I, 121).

Див. ще **В ВѢКЫ, ДО ВЄКА, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, НАВѢКИ, НАВѢКЪ, ОТ ВѢКА, SWYKU, ОУВѢКЪ.**

***ВѢЛЄБНЫИ** *див.* **ВЄЛЄБНЫИ.**

ВѢЛЄНСКИЙ *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**

***ВѢЛЄТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВѢЛИКИЙ** *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1].

ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, ТАЗЛОВЪ ВЄЛИКО *ч.* (17) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: єдно сєло на солономъ тазловѣ на имА провозєщи и полѣ на опришина о(т) кърова на велико(м) тазловѣ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); А хотар томоу виш⟨є⟩реченомоу сєло Стєцканїи... оу вадоу Негоуцъторюви, гдє коуплѣ⟨є⟩т сА Тазловь Вєлико съ Тазловь Солиноу (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тазловъ (Тазловь) Вєлико** 2 (1493 *BD* II, 6); *зам. род.* от **Вѣликїи Тазлов** 2 (1491 *BD* I, 452, 453); *род. одн.* **Вєликого Тазлова** (1491 *BD* I, 452); *місц. одн.* **на Вєликом Тазловє** 9 (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 451, 452, 453, 463); **иа Вєлико(м) Тазловѣ** 3 (1419 *DIR«A»* 444; 1470 *BD* I, 153).

Див. ще ***СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ, *СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛОВЪ**[1], ***ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**

ВѢЛМИ *див.* **ВЄЛЬМИ.**

***ВѢЛЬЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі)* Вілія: Сє мы пановє Цєцєнєвъскии... продали єсмо имѣньє отчиноу свою... на имА Новосѣльци на рєцѣ на Вѣльи (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Вѣльи** (1469 *AS* I, 64).

***ВѢЛѢТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВѢЛАТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВѢНЕЦЪ** *ч.* (1) вінець: застали єсмо оу ст҃го сп҃са на красно(м) д҃ иконы кованы(х) а г҃ икони з вѣньци (б. м. н., бл. 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *ор. мн.* **вѣньци** (бл. 1429 *P* 114).

ВѢНИЦКИЙ, ВЄНИЦКІЙ *прикм.* (6): а мєиє... при вѣнницикои (!) волость... при моюи выслузѣ имаєть мА єго мл҃сть оставить (Кременець, 1434 *P* 130); Я князь Кон-

стантынъ Ивановичъ Озтрозкій, будучи въ тотъ часъ... намѣстникомъ Браславскимъ и Веницкимъ, чиню знакомито симъ моимъ листомъ... штожъ прндалъ есми... имѣнье Здетелу... на соборную Церковъ... у Вилнн (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

гостынець Винницкии (1) *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вѣницкии** 1 (1485—1500 *AS* I, 121); **Веницкій** 1 (1495 *АЛМ* 88); *род. одн. ч.* **Вииницкаго** (1430 *ГВКЛ* 8); *дав. одн. ч.* **вѣницкомоу** (1491 *AS* I, 97); *ор. одн. ч.* **Веницкимъ** (1499 *АСД* VI, 2); *місц. одн. ж.* **при І вѣиницикои** (1434 *Р* 130).

Пор. ***ВЕНИЦЯ.**

І ВѢННИЦИКОИ ‹ВѢННИЦКОИ› *див.* **ВѢНИЦКИЙ.**

ВѢНО, ВЕНО *с.* (38) **1.** *(маєток жінки, одержаний нею при одруженні від батьків)* віно, придане (15): оуставлѧємь тѣ(ж) колї хто наши(х) землѧнъ до(ч)коу свою замоу(ж) заживота выдасть а єй вѣно запїшеть коли(ж) о(н) оумре(т) тогды братїя вѣнци не маю(т) дати одно вено а боудѣтъ ли до(ч)ка старостїна а именїє великоє тогды сто гриве(н) братїє є (!) имѣюти (!) дати за вѣно (XV ст. *ВС* 35 зв.); Я пан Волчко Хренницкій... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники. 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); Билъ намъ чоломъ часникъ нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ передъ нами листъ отца нашого... которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи, у Дмитра Холиневского, што была ему жена его записала у своемъ вѣнѣ въ сту копахъ, а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець. 1494 *АЛМ* 54).

2. *(довічне забезпечення приданого жінки грошовою сумою або частиною маєтку чоловіка)* віно (20): Се я кнѧзь Семен Романович Кобринский... записоую жене своей, кнѧгини Улиане Семеновне Голшанских на своих именѧхъ... тоую тисѧч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан... за мене идоучи... и я жене своей кнѧгини Улиане записоую против ее тисѧчи коп дроугоую тисѧч коп... Ино естлибы што на мене Бог допоустил и жена моѧ кнѧгини Улиана... не вхочет седити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пенези єй отдати, вено єє двѣ тисѧчи коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); я кн‹ѧ›зь Семен Юрьевич... записую жонѣ своей кн‹ѧ›г‹и›ни Настасьи против єє отчизны оу вѣне двѣ тисѧчи коп на своихъ имѣньѧх (Ровно, 1483 *AS* I, 82); а тотъ небо(ж)чикъ бра(т) мо(й) а(н)дре(и) о(т)ходѧ з сего свѣта о(т)писа(л) мнѣ име(н)є о(т)чины своєє третюю часть, имѣ(н)є оуздоу, а на дву часте(х) име(н)ѧ своего записалъ жонѣ своє(и) вѣно, которѧ тыми разы за борисо(м) єсть (Вільна, 1495 *ВМБС*);

◇ вином отправлѧти (1), отправити вѣномъ (1) (кого) давати, дати віно (кому), вінувати (кого): коли(ж) братїя роженая боудоуть вымеиїи а помроу(т) тогды на стре(ч)ноую братїю именїє прїидѣ(т) а помроу(т) стре(ч)ныи бра(т)я тогды наблїшьє племѧ именїє прїидѣ(т) а кажды(и) ис ты(х) боудоуть лї сестры в томъ именїи имѣють и(х) виномъ о(т)правлѧ(т) (XV ст. *ВС* 36); быти у вѣне (1) *див.* **БЫТИ** [1].

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣно** 2 (XV ст. *ВС* 31 зв.; 1495 *ВМБС*); **вено** 1 (1495 *ВМБС*); *род. одн.* **вѣна** 2 (1494 *РИБ* 561); **вена** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн.* **вѣно** 13 (1494 *АЛМ* 54; XV ст. *ВС* 35 зв., 39; *СЯ* 40, 41; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); **вено** 3 (1454 *AS* III, 10; XV ст. *ВС* 35 зв.; 1495 *ВМБС*); *ор. одн.* **вѣиомъ** 1 (XV ст. *ВС* 36); **виномъ** 1 (XV ст. *ВС* 36); **веномь** 1 (XV ст. *ВС* 21); *місц. одн.* **оу, у, въ вѣне** 4 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1483 *AS* I, 82; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1494 *РИБ* 561); **оу, у вене** 4 (XV ст. *ВС* 31 зв.; 1481 *AS* I, 77); **прї виие** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **у ви(н)** 1 (XV ст. *ВС* 21); **у вѣни** 1 (1494 *РИБ* 560); **у вѣнѣ** 1 (1494 *АЛМ* 54); **во вен(ѣ)** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **оу вену** 1 (1488 *AS* I, 241).

***ВѢНОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) забезпечити довічно придане жінки грошовою сумою або частиною маєтку чоловіка: А се ѧ панъ бенко староста галицькии и снѧтиньскии свѣдчю... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ на толъмачи и жюрковѣ на своюи вотнинѣ (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вѣновалъ** (1398 *Р* 57).

ВѢНЦИ *див.* **ВЕНЦИ.**

ВѢНЬЦИ *див.* **ВЕНЦИ.**

***ВѢПРЬ** *див.* ***ВЄПРЬ.**

ВѢРА, ВЄРА, ВИРА, ВѦРА *ж.* (8522) **1.** *(віросповідання)* віра (11): слубуемо... сдержати и полнити ты-то листы и записы нашѣ, якося есмо предъ тым оу нашихъ листехъ записали... Владиславу Крол Полскому... подлугъ хрестьяньскоѣ веры (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); і Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaż ne czoho dla iesmo to wczynili... niż wiry dla chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); томоу исномоу пану нашемоу... владиславовы, кролеви... оучера, тоу, у левовы, посполоу съ въсею радою нашею... намъ по(д)данными лю(д)ми виры правои голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); мы вишеписанїи Іо Стефан воевода... на тые слюбы и присѣгы... на наше право и на нашю вѣроу христїянскоую, слюбоуем посполоу и съ сыном нашим Богданом воеводою (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

2. *(відданість)* вірність (25): а тижь коли бы которы неприѧтель своею силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воевода и бра(т) его... имають ис правою вѣрою... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); велможныи стефанъ... воевода... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили и ласкави были... хотѧчи и слюбуючи намъ... такую и болшую вѣру какъ намъ передкове его воеводы оуказывали (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Не єсть то ди(в)... иже писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь неприятель... хотѧ... мысли ваши противоу намъ завжды чисте а вѣрны о которы(х) жо непороушоны въ вѣре оуставичиѣ... нѣкоторое о на(с) оувести оу вотнѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а про тожъ гды(ж)... казимирѣ... коро(л) полски... на(с) напомѧноу(л), абы есмо ем(оу)... чистою вѣрою и певною, ѧко и пре(д)ковє наши тримали и держали, прото(ж), мы... вызнаває(м)... иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали... иже єм(оу)... боуде(м)... помо(ч) оуставѣчныѧ чинити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); Сим листом слюбоуем, мы и наши сынове... кролю его милостн... въсею вирою... помагати (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

вѣрою пристати (кому) (1) бути вірним: а то такъ а(ч) прере(ч)ныи воевода з дѣтми... намъ и дѣтемъ нашимъ и наместкумъ и корунѣ вѣрою пристанеть яко его передъкове вѣрии были и служили (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

3. достовірність (3): А я самъ князъ Михайло Иванович Роговицкий для лепшоє веры и твердости к печатямь ихъ милости и свою печат есми к сему моему листу привесил (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А на вѣроу вышеписанних рѣчеи, печати наши... къ нинѣшнемоу листови привѣсити велѣли есмо (Гирлов, 1499 *BD* II, 426).

4. довір'я (3): а сведци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи... иныхъ велѣ при томь добрыхъ было им же честь и вѣра лежить (Львів, 1412 *Р* 81); а при томъ были шлѧхетнии панове олешко судия илвскии (!) панъ янъ виницкии... иныхъ много было добрыхъ им же чьсть н вѣра лежить (Львів, 1421 *Р* 94).

5. свідчення правдивості (8419): а на то вѣра моѧ и моихь сыно (!) вѣра вѣра (!) жупана юги жю(р)жевича вѣра жюпана стецькова и съ братиѧми его вѣра братулова нѧтедулова вѣра станиславова вѣра пана драгоева (Роман,

1392 *Cost.* I, 8); а на то єст вѣра нашего господства вишеписаннаго мы Стефана воєводы, и вѣра възлюбленнаго ми сына Алєксандра, и вѣра бояр наших (Васлуй, 1465 *BD* I, 88); А на то єст вѣра нашего господства вышеписаннаго мы Стефана воєводи, и вѣра прѣвъзлюбленнаго сына господства мы Богдана воєводи, и вѣра бояр наших (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

вѣрою и правдою (4), (со) правдою и вѣрою (2), вѣра и чтью (1), под вирою (1), при вѣри (1) *(формула присяги)* вірою і правдою, вірою і честю: а мы слубоуємо єму при нашеї вѣри... тѣхо д тисѧчи рублиі воротити исполна (Луцьк, 1388 *P* 37); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ⟨иж изєднали сѧ єсмо...⟩...съ... Алєксандром... велик⟨им кнѧзем литовс⟩ким...⟨...на то как от сєго днє⟩ напєрєд да ⟨и⟩має⟨м⟩ємоу быти добріи и правіи ⟨пріѧтєль, со всим срѣдцом и со⟩всєю... прав⟨д⟩ою и вѣрою (Сучава, 1499 *BD* II, 442); дати вѣру (2) *див.* **ДАТИ**; подъ чєстию и вѣрою (4), при чєсти и вѣри (44) *див.* **ЧЄСТЬ** 1; оучинити вѣру (1) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣра** 8405 (1392 *Cost.* I, 8; 1403 *RS* 338; 1412 *DIR«A»* 440; 1427 *DBAc* 23; 1434 *Cost.* I, 398; 1453 *Cost.* II, 462; 1465 *BD* I, 88; 1481 *BD* I, 249; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **вєра** 15 (1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 455; 1457 *BD* II, 258; 1458 *BD* I, 9; 1459 *Cost. S.* 22; 1462 *BD* I, 65; 1473 *BD* I, 182; 1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 453; 1495 *BD* II, 55 і т. ін.); **вѣра** 21 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1408 *Cost.* I, 61; 1425 *Cost.* I, 169); **вѧра** 4 (1443 *Cost.* II, 129, 141; 1497 *Cost. S.* 223, 224); *зам. знах.* держати **вѣра** 1 (1388 *P* 43); *зам. ор.* обѣчюємы **вѣра** и ч⟨єс⟩тью 1 (1388 *P* 41); под **вѣра** 1 (1403 *ДГМ*); *род. одн.* **веры** 4 (1389 *РЕА* I, 28; 1403 *ДГМ;* XV ст. *ВС* 28 зв.; 1475 *AS* I, 72); **вѣры** 1 (1462 *BD* II, 284); **вири** 2 (1436 *Cost.* II, 697; 1499 *BD* II, 425); **wiry** 1 (1436 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **виры** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **вѣроу** (1400 *Cost.* I, 37; 1408 *Cost.* II, 632; 1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 664, 669; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II, 284; 1499 *BD* II, 425, 426); *зам. місц.* **при вѣроу** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *ор. одн.* **вѣрою** 19 (1388 *P* 37; 1403 *ДГМ*; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 300; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 285; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1499 *BD* II, 425, 442 і т. ін.); **вирою** 2 (1485 *BD* II, 371, 420); **вѣроую** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. одн.* **при вѣрѣ** 31 (1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *P* 77; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 651; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1454 *P* 163; 1463 *BD* II, 295; 1470 *BD* II, 310; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **при вѣри** 6 (1388 *P* 37; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *BD* II, 725; 1460 *BD* II, 270; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 443); **при вири** 2 (1423 *Cost.* I, 143, 290); **при вѣрѧ** 2 (1456 *ПМВП;* 1479 *BD* II, 352); **при вѣры** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1457 *Cost.* II, 811); **при вери** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **при (въ) вѣрє** 2 (1411 *Cost.* II, 638; 1447—1492 *ЛКБВ*).

ВѢРБИЛОВЪ *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнаває(м)... иже... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в)... ис тыми озѣры... на имѧ озѣро... вѣрбиловъ а глушки (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣрбиловъ** (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3).

***ВѢРДОУНОКЪ** *див.* ***ВЄРДОУНОКЪ.**

ВѢРЄНЪ *див.* **ВѢРНЫИ.**

***ВѢРЄШЧАКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ.**

ВѢРИШЬ *див.* **ВИРИШЪ.**

ВѢРНЄ *див.* **ВѢРНѢ.**

ВѢРНИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВѢРНІИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВѢРНО, ВЄРНО, ВИРНО, ВИРЪНО *присл.* (140) *(віддано)* вірно (137): Мы кнѧзь володиславъ... рускоѣ земли господарь... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу... што же єсть намъ вѣрно послужилъ (Бохур, 1377 *P* 23—24); Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... корунѣ польскои голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); Мы кн҃зь федоръ данильєви(ч) кн҃зь рома(н) федорови(ч)... поручѧємсѧ по олєхна што(ж) служи(т) єму сп҃дрю своєму коро(л) вєрно (Луцьк, 1388 *P* 42); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ож(є)... боярии наш вѣрніи пан Доума Броудоурь слоужил нам право и вѣрно (Гирлов, 1499 *BD* II, 140);

(згідно з умовою) точно (3): мы алєксандро воєвода... слюбоуємы нашею доброю волєю... слоужити и приѧѧти и доброую радоу радити... влодиславоу, кролю польскомоу... имаємо вѣрно издержати... подлоугъ нашего хр(с)тиѧнъства и нашеи чьсти (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); тоє оусє вышеписанноє слоубоуємо здержати при нашеи чти и при вѣрѣ хр(с)тїанскои и попо(л)нити вѣрно и стато(ч)но по(д)ло(г) (!) того нашего листоу (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775).

Див. ще **ВѢРНѢ.**

Пор. **ВѢРНѢИ.**

***ВѢРНОСТЬ** *ж.* (13) *(відданість)* вірність: Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право нє изрушеною вѣрностью... слюбуємы... иже о(т) ты(х) мѣстъ с нашими дѣтми чистаѧ вѣрность и полна будемъ дєржа(т) (Краків, 1388 *P* 40—41); иліашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи (!) голдь вырности... оучини(л)... мы такоже... обицоуємъ... оусѣкыи слюбы... владиславови, королєви полскомоу... вириныи (!)... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); мы вєликии кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... чиним знамєнито... иж оузрєвшє єсмо вєрност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го вєрного слуги Михайла Олєхновича, и мы єсмо єму и записали за єго вєрную службу сѣла оу крємєнєцкой волости (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40); прото(ж), мы хотьѧчи... кролѧ казимнра... из вѣрности нашє оупєвнити, вызнаває(м)... иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали... иже єм(оу)... чистою вѣроу и пєвною боуде(м) дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѧ... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩... абы яко тыи то пєрєдковє... кролюм полскым... вѣчноую вѣрностъ... записали и заобвѧзали так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣриости, вѣрио(с)ти** 3 (1448 *Cost.* II, 733, 734, 738); **вырности** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *дав. одн.* **вѣриости** (1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Cost.* II, 738); *знах. одн.* **вѣриость, вѣриостъ** 4 (1388 *P* 39, 41; 1462 *BD* II, 284); **вєрност** 1 (1444 *AS* I, 40); **вирностъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *ор. одн.* **вѣрностью** (1388 *P* 41).

ВѢРНОУТИ *див.* **ВЄРНУТИ.**

ВѢРНОУТЬ *див.* **ВЄРНУТИ.**

ВѢРНЫИ, ВѢРНІИ, ВѢРНЫ, ВѢРНИ, ВѢРЄНЪ, ВЄРЄНЪ, ВЄРНІИ, ВЄРНЫИ, ВЄРНЫ, ВИРНЫИ, ВИРЄН *прикм.* (1171) *(відданий)* вірний (1164): колиж то пришедши прєд нашє обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѧзѧ львовы листы... тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и слубили єсми... корунѣ польскоі вѣрнє служити... ѧкожє слуша (!) вѣрному служѣ (!) оучинити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); мы Вєликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ ... ажє нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задєрѣвєцкии... оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *P* 53—54); а такъ приступилъ єсмъ ку крулєви... и присѧглъ єсмъ вѣрє(н) быть (Кременець, 1434 *P* 130); И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, ино и (онъ) противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *P* 140—141); и нє имаємъ ты(х)... мєрзѧчо(к) помина(т) на вѣки али имаємъ бы(т) и слюбуємъ ис паномъ михаиломъ оу вѣрной приязни (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы кн҃гины олєска(н)довѧ (!) наста(с)я

кие(в)скаѧ подоумавши єсмо... с нашєю Вѣрною радою... придали єсмо оу до(м) Сѣыя тр(б)ци к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174); мы Олєксандръ... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше именємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу, тъоутоулови логофєтоу, писати и намоу (!) пєча(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

◇ Вирная долына (1), долына Вирная (1) *(назва долини в Подільській землі)*: а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи признаны по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскїй (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); верны листъ (2) договірна грамота: А сєт мы Стєфань воєвода... вызнавамы... каждомоу добромоу... кто коли на тоть наш вєрны листь позрить ажє мы и слюбоуємь... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости вєрни и подьдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301); къ вѣрнон руцѣ (2) *(юридична формула в документах про збір мита)* за дорученням господаря: Дѣлалъ его милость личбу съ ключникомъ Берестейскимъ Левкомъ Боготиновичомъ (!) а зъ Немирею, што держали отъ е. м. мыто Берестейское къ вѣрнон руцѣ (Берестя, 1496 АЛМ 128); делал его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ а з Немирею, што держали от его милости мыто берестейское к верной руце (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); держати оу твєрдои и оу вѣрнои роуцѣ (1) *див.* **ДЕРЖАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вѣрныи, вѣриы(и)** 48 (1361 *AGZ* 6; 1422 *ДГОБ;* 1438 *Р* 140; 1443 *Cost.* II, 119; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 313; 1455 *Cost.* II, 540; 1464 *Cost. S.* 59; 1475 *Cost. D.* 3; 1493 *BD* II, 5 і т. ін.); **вѣрны** 28 (1426 *BAM* 21; 1431 *Cost.* I, 317; 1438 *Cost.* II, 7; 1443 *Cost.* II, 160; 1452 *Cost.* II, 426; 1462 *BD* I, 52; 1469 *BD* I, 135; 1471 *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; 1497 *Gh. S.* 6 і т. ін.); **вѣрнїи** 20 (1420 *Cost.* I, 135; 1428 *Cost.* I, 209; 1437 *Cost.* I, 540; 1459 *BD* I, 27; 1468 *BD* I, 130; 1480 *BD* I, 241; 1488 *BD* I, 317; 1493 *BD* II, 21; 1495 *BD* II, 43; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **вѣрєиъ, вѣрє(н)** 6 (1388 *Р* 39; 1434 *Р* 130, 131; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 734; 1457 *Cost.* II, 810); **вєрєнъ** 4 (1400 *Cost.* II, 618, 619; 1402 *Cost.* II, 623); **вєрнїи** 4 (1458 *BD* I, 18; 1472 *BD* I, 177; 1479 *BD* I, 226; 1497 *Cost. S.* 223); **вирныи, wirnyj** 3 (1423 *Cost.* I, 154, 156; 1465 *GL* 176); **вєрныи** 2 (1394 *Р* 53; 1399 *Р* 59); **вѣрни** 2 (1460 *Cost. S.* 41; 1467 *BD* I, 120); **вєрны** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **виреи** 1 (1462 *BD* II, 289); *род. одн. ч.* **вѣрного, вѣрно(г)** 15 (1424 *Р* 99; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 118; 1434 *Р* 128; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р* 156; 1452 *Р* 160 і т. ін.); **вєрного, вєръного** 9 (1437 *AS* I, 33; 1444 *AS* I, 40; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* I, 42; *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *AS* I, 44; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1468 *BD* II, 302); **вирного** 1 (1449 *Cost.* II, 379); *дав. одн. ч.* **вѣрномоу, вѣрно(м), вѧриомоу, !вѣриоумоу** 445 (1361 *AGZ* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1400 *Cost.* I, 31; 1423 *Cost.* I, 154; 1434 *Cost.* II, 387; 1448 *Cost.* II, 306; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1467 *BD* I, 118; 1483 *Cost. D.* 30; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **вєрномоу** 6 (1436 *Cost.* I, 455; 1446 *AS* I, 42; 1459 *Cost. S.* 22; 1466 *DIR«A»* 519; 1499 *BD* II, 135); **вирномоу, wirnomu** 5 (1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1465 *GL* 176); **вѣрну** 1 (1393 *Р* 51); *знах. одн. ч.* **вѣрного** 2 (1377 *Р* 24; 1495 *АЛМ* 84); **вирного** 1 (1479 *BD* II, 351); **вєрны** 1 (1468 *BD* II, 301); *ор. одн. ч., с.* **вѣрнымъ** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1438 *Р* 140; 1462 *BD* II, 284); **вєрнымъ, вєриым** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1462 *BD* II, 289, 292); *знах. одн. с.* **вѣрноє** 2 (1388 *Р* 43; 1429 *Cost.* I, 267); **вирноє** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **wirne** 1 (1420 *AS* I, 25); *наз. одн. ж.* **вѣрная, вѣрнаѧ** 7 (1445 *АкЮЗР* I, 18; *Р* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1448 *Р* 149; 1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **вєрная** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **вѣрна** 2 (1393 *Cost.* II, 607; 1487 *BD* I, 295); **вѣрнаа** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *род. одн. ж.* **вѣрноѣ** 2 (1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132); **вѣрноє** 1 (1427 *Р* 108); **Вирной** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн. зам. знах.* за его правои и **вѣрнои** слоужбоу 1 (1464 *Cost. S.* 59); видѣвшє его правою и **вѣрнои** слоу(ж)бою 1 (1472 *Cost. D.* 26); **за... вѣрноє** их слоужбоу 1 (1484 *BD* I, 279); *дав. одн. ж.* **вѣриои** 1 (1496 *АЛМ* 128); **вєрной** 1 (1497 *АЛРГ* 79); *знах. одн. ж.* **вѣриоую, вѣрную** 210 (1377 *Р* 24; 1412 *DIR«A»* 440; 1426 *BAM* 21; 1437 *Р* 136; 1445 *Р* 150; 1458 *BD* I, 25; 1469 *BD* I, 136; 1479 *BAM* 62; 1483 *BD* I, 270; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **вѣрною** 120 (1409 *Cost.* I, 65; 1420 *Cost.* I, 135; 1428 *Cost.* I, 209; 1436 *Cost.* I, 144; 1447 *Cost.* II, 273; 1456 *Cost.* II, 577; 1464 *Cost. S.* 60; 1472 *Cost. D.* 27; 1488 *BD* I, 345; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.); **вєрную, вєрную, wiernuiu** 15 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1436 *Cost.* I, 455; 1444 *AS* I, 40; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 65; 1472 *BD* I, 177; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1479 *BD* I, 226; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **вєрною** 5 (1400 *Cost.* I, 36; 1435 *Cost.* I, 424; 1458 *BD* I, 19; 1475 *Cost. D.* 3; 1480 *BD* I, 237); **вирную, вирноую, виръиоую** 10 (1425 *Cost.* I, 169; 1430 *ГВКЛ* 9; 1457 *UKP;* 1460 *BD* II, 270; 1462 *BD* I, 63, 64; 1464 *BD* I, 85, 86); **вириою** 2 (1459 *BD* I, 35, 36); **вѣрну, вѣрноу** 4 (1403 *RS* 338; 1431 *Cost.* I, 318; 1462 *BD* I, 62; 1493 *BD* II, 27); **вєрну** 1 (1399 *Р* 59); **! вѣрно** 2 (1432 *ДГВІН;* 1468 *BD* I, 125); **! вѣрноуи** 1 (1429 *Cost.* I, 270); *ор. одн. ж.* **вѣриою, вѣрною** 97 (1361 *AGZ* 6; 1400 *Cost.* I, 26; 1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1426 *Cost.* I, 178; 1437 *Р* 136; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *Р* 152; 1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1459 *Р* 174; 1479 *BAM* 61; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **вєриою, вєръною** 14 (1400 *DIR«A»* 433; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *AS* I, 33; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* I, 42; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1468 *BD* II, 301; 1480 *BD* I, 237 і т. ін.); **вирною** 4 (1423 *Cost.* I, 154, 156; 1425 *Cost.* I, 168; 1449 *Cost.* II, 746); *місц. одн. ж.* **оу вѣрнои** 2 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1462 *BD* II, 292); *наз. мн.* **вѣрни** 8 (1388 *Р* 39; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; *Р* 121; 1435 *Р* 133; 1436 *Cost.* II, 698; 1472 *BD* I, 169; 1486 *BD* I, 289); **вѣрны** 6 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1467 *BD* I, 117, 118; 1468 *BD* I, 127; 1471 *BD* I, 164); **вѣрны(и), вѣрныи** 3 (1443 *Cost.* II, 144, 179; 1448 *Cost.* II, 316); **вєрни** 3 (1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 301); **вирни** 1 (1462 *BD* II, 289); **вєриы** 1 (1455 *Cost.* II, 775); **вирнѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **вѣрнїи** 1 (1469 *BD* I, 134); **! вѣрнє** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *наз. мн. ч.* **вѣрная** 1 (1433 *Р* 119); *род. мн.* **! вѣринхъ** (1393 *Cost.* II, 607); *дав. мн.* **вѣриым, вѣрнымъ, вѣрнымь, вѣриы(м)** (1433 *Cost.* I, 359; 1436 *Cost.* II, 481; 1442 *Cost.* II, 87; 1486 *BD* I, 289, 290); *знах. мн. ч.* **вирных** 1 (1468 *BD* II, 305); **вирны** 1 (1468 *BD* II, 305); *знах. мн. ж.* **wirnyie** 1 (1421 *AS* I, 27); **вирныи** 1 (1436 *Cost.* II, 702); **wyerny** 1 (1395 *GL* 166); **вѣрныи** 1 (1499 *AS* I, 117); *ор. мн.* **вѣриыми** 2 (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); **вирнимы** 2 (1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* II, 306); **вѣриими** 1 (1460 *BD* II, 270); *місц. мн.* **оу вєрных** (1468 *BD* II, 302).

ВѢРНѢ, ВѢРНЄ, ВИРНЄ, ВЄРНЄ, ВѢРНѦ *присл.* (30) *(віддано)* вірно (24): слюбуємы... иже... чистаѧ вѣрность и полна будємъ держа(т) тому истому королеви... а лихого вѣрнѣ остєрєгати (Краків, 1388 *Р* 41); а сєѧзькнѧ(з) Фєдико нєсвидискии староста крємѧнєцкии... вызнаваю то...ѧко жь ѧвно было... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ... кнѧ(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *Р* 129); а кто сє слово иашє пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣнїа въстоупати сѧ разсоудит сѧ съ мною прѣ(д) бгомь... иже єсмь то вѣрнѣ выслоужи(л) оу свои(х) господарєи (Київ, 1446 *Р* 154—

155); и далѣи слюбоуємъ имаємъ коли намъ... коро(л) казимиръ... де(н) и мѣстцє намени(т), єму... вѣрнѣ голдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Сим листом слюбоуєм... быти пріятелем єго милости пріятел, а непріятелем єго милости непріятел, вирнє и право (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); *(згідно з умовою)* точно (6): а по моюмъ животѣ имають вѣрнѣ испустить ты то горо(д) и землѣ королеви єго мл҃сть (Кременець, 1434 *P* 131); и стали єсмо на томъ, аже имаємъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнѧ, ка(к) коли наши пере(д)ци записали королеви єго мл(с)ть (Серет, 1446 *Cost.* II, 729); мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѧ... предкоув наших воєвод молдавских... обычаєм... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу... кролюмъ полскимъ... вѣрнѣ наслидованным... потвердити... так и мы... поживами (Сучава. 1462 *BD* II, 283).

Див. ще **ВѢРНО.**

Пор. **ВѢРНѢИ.**

ВѢРНѢИ, ВЄРНѢИ *присл. в. ст.* (5) *(більш віддано)* вірніше: возрєвше єсмо на на (!) єго вѣрноую службу и хотѧче по нємъ аж бы тымъ лѣпєи и вєрнѣи намъ... послужилъ... оставнли єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); мы возрѣвши на єго вєрну службу и хотѧче по нѣмъ аж бы намъ вєрнѣи послужи(л) ...дали єсмо и даємъ нашє сєло Надѣєво (Львів, 1399 *P* 59); а такѣ жь того исного стєцка воєводу хотѧчи особною мл҃(с)тью оутѣшити абы намъ... вѣрнѣи служилъ... тыи городы цєцунь а хмєловъ... даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *P* 125).

Пор. **ВѢРНО, ВѢРНѢ.**

***ВѢРОУВАТИ** *див.* **ВЄРОВАТИ.**

***ВѢРХОУВЫПИСАНЫИ** *див.* ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ.**

***ВѢРЪНЫИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВѢСИТИ *дієсл. док.* (1) (кого) *(стратити через повішення)* повісити: а кторы бы на(ш) непріѧте(л) оутєклъ на и(х) сторону или злодіи, то(г) имає(т) вѣсити, або на(м) наза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *інф.* **вѣсити** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще ***ВИШАТИ.**

! **ВѢСЛОУИ** *див.* **ВАСЛОУИ**[1].

***ВѢСНЫИ** *прикм.* (5) *(вимірюваний вагою)* ваговий, на вагу (3): далъ имъ панъ вѧтслъвъ S (т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра (Львів, 1370 *P* 18); продала єсть тотъ мунастырь за к҃ гривєнъ сєрєбра вѣсного (Перемишль, 1378 *P* 26);

гривна вѣсная (2) *див.* **ГРИВНА** 2.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **вѣсного** (1370 *P* 18; 1378 *P* 26); *род. мн.* **вѣсиихъ** (1366 *P* 12); *знах. мн. ж.* **вѣснии** (1366 *P* 12).

***ВѢСТЬ** *ж.*(4) вістка, повідомлення (2): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова али жь оузрѣли єсмо єго оу нашои державѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); гдє моѧ сила нєстєчєть а рать на конь оузъсѧдєть а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичєю языкъ вєсти нєпошлю... богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

вѣсть давати (кому) (1) повідомляти (кого): а тижь коли бы которыі нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити а намо оу ты часы вѣсть давати штобыхомо пособлѧли (Луцьк, 1388 *P* 37); вѣсть дати (кому) (1) повідомити (кого): аже будєть ва(м) надобѣ помочь на кого... ѧзъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою а толко вѣсть намъ даите (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣсти** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **вести** 1 (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **вѣсть** (1388 *P* 37; 1392—1393 *РФВ* 171).

***ВѢСЪ** *ч.* (1) *(система мір, застосовувана при зважуванні)* вага: чини(м) свѣдомо вєлєбної твоєі мл(с)ти же єсми дали тому истиному пану варшовьскому ѓ тисѧчѣ фрѧ(ж)кого сєрєбра тѣмо вѣс(о)мо што єсми почали давати оу луцкн (Сучава, 1388 *SL*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **вѣс(о)мо** (1388 SL).

***ВѢТЬ** *ж.* (1) (*цсл.* вѣть) *(гілка)* вітка, віть: коли тѣ(ж) хто оукрадѣ(т) доубъ... маєть платїти шєсть скотъ... а колї толко вѣ(т) о(т)роуби(т) ино чєтыри ско(т)ци маєть платить (XV ст. *BC* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вѣ(т)** (XV ст. *BC* 37).

***ВѢТѦЗЄВЪ** *прикм.* (1) витязів: а на то вѣра моѧ и моихь сыно (!) вѣра вѣра (!) жупана юги жю(р)жєвича... вѣра пана драгуша вѣтѧзєва... (Роман, 1392 *Cost.* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **вѣтѧзєва** (1392 *Cost.* I, 8).

***ВѢТѦЗЪ** *див.* **ВИТѦЗЬ.**

***ВѢЧЄНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

ВѢЧИСТЕ *присл.* (1) (*стп.* wieczyście) довічно: и то єсми продал пану Волчку Жасковскому вѣчисте (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

Див. ще **ВѢЧИСТО, ВѢЧНЄ, ВѢЧНО.**

ВѢЧИСТО, ВЄЧИСТО *присл.* (8) (*стп.* wieczyście) довічно: присудили єсмы... аже король заплативъ пѧ(т) сотъ гривєнъ тымъ панѧ(м) има вєчисто дєржѧ(т) (Медика, 1404 *P* 70); мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... ижє... дали єсмо... пану андрѣю сєло михлинъ... вєчисто а нєпорушно (Київ, 1433 *P* 118); а нє маєт быти отхил⟨є⟩на нигдє от острог⟨а⟩, нижли мают нам с того имєнѧ служити вєчисто (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

Див. ще **ВѢЧИСТЕ, ВѢЧНЄ, ВѢЧНО.**

***ВѢЧИСТЫИ** *прикм.* (6) (*стп.* wieczysty) **1.** *(здавна встановлений)* віковічний, споконвічний (3): оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали... со всѣми границами вѣчистымъ (!) (Галич, 1409 *P* 74); а та(к) оузда(л) ѧко самъ имѣ(л)... со всѣми границами вѣчистыми што изє вѣка к тои дѣдининѣ прислушало (Галич, 1418 *P* 89).

2. *(який повинен завжди бути, відбуватися)* вічний, повсякчасний (2): Сє я кнѧзь юріа холмъскии... придали єсмо к цр҃кви бж҃ой преч(с)тои бг҃оміри на бг҃омолє вєчистоє сєла стрижово слєпчє (Холм, 1376 *P* 22); тамъ же противъ той долыни... для вечистого знаку паль забыты казалы єсмо и тую границю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9);

◇ вѣчистои памяти (1) блаженної пам'яті: про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како пилни оу розюми и оу сєрдьци своѣмь, рожложивьшы щкоды... пану владисла(в), щаснои а вѣчистои памяти кролєви... а особно землѧмь роускимь... безь вины оучинєныѣ... землю шєпиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **вечистого** (1430 *ГВКЛ* 9); *знах. одн. с.* **вечистоє** (1376 *P* 22); *род. одн. ж.* **вѣчистои** (1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **вѣчистыми** 1 (1418 *P* 89); ! **вѣчистымъ** 1 (1409 *P* 74).

Див. ще **ВѢЧНЫИ.**

ВѢЧНА *див.* **ВѢЧНО.**

ВѢЧНЄ, ВЄЧЪНЄ, ВЄЧНЄ, ВѢЧНѢ *присл.* (14) навічно (8): а записали єсьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); ми боѧрове и рада вєлможно(г) пєтра воєво(д) ... ѧвно чини(м)... гды(ж) пєрєчєныи вєлможныи пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... коу чистои вѣрности, по винюю слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ... про тожъ мы... повинни єсмы... вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни... вєчнє и нєпороушнє (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а с того дѣлоу нє выстоупити з нас никоторомоу... бо єсмо тоє подѣлили соб⟨є⟩ вѣчнє и нєпороушно (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14);

вѣчнє (и) на вѣки (6) навіки-віків: Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ

и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели въ томъ светомъ евангелии, и то такъ же потвержаемъ вѣчие и на вѣки (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а тоє выше писанноє через шлах⟨о⟩тнє вроженого кн⟨А⟩зА Костентина и теж на его наследъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти держано... вѣчнє на вѣки (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ВѢЧИСТЕ, ВѢЧИСТО, ВѢЧНО.**

ВѢЧНЇИ *див.* **ВѢЧНЫИ.**

ВѢЧНО, ВЕЧНО, ВѢЧЬНО, ВѢЧЪНО, ВЕЧЪНО, ВѢЧНА *присл.* (131) навічно, назавжди (100): Ино мы... тоє мѣстце... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); записали єсмо оу верьху писаную тую земьлю... свАтому Ивану церькви... вѣчьно (Городок, 1443 *Р* 145); и я єсми тоє своє имѣньє... продал... кн⟨А⟩зю Иваноу Васильєвич⟨у⟩ Острозком⟨у⟩... с тым... с чим єсми оу него коупил вѣчно (Острог, 1463 *AS* I, 56); А продали єсмо то Єго Милости вобел вечно (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а коли дѣти первоє жоны оца часть свою... в ро(з)дѣ(л) вѣчно возмоуть тогды дѣ(л)ница дроугоє жоны на єє дѣти сполна прїидоуть (XV ст. *СЯ* 41); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

вѣчно (и) на вѣки (4) навіки-віків: А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскій, а панъ Андрей Чапличъ, а панъ Ивашко Подолянскій, очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); тоє имєнє Любчо по своєм животє волна она отдати... комубы хотела вечно на веки (Луцьк, 1487 *AS* I, 241);

постійно, повсякчас (25): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... вечъно и непорушоно (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); потвержАє(м)... королеви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камАнци, коли сА єсмы голдували и записали єго мл(с)ти, што быхомъ то вѣчно оуздержАли, яко сА єсмы тогда голдували и записали вѣчно (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); и теж посли отца н⟨а⟩шого кому будем того имѣнА або земли и люди дали и листы н⟨а⟩шими на вѣчност будемъ потвердили, то мает вѣчно держано быти (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

до кінця життя (1): А я имаю кн⟨А⟩зю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти с того имѣньА слоужити *вѣчно* до моєго живота и дѣти моѣ маюць єго дѣтєм слоужити вѣчно (Острог, 1466 *AS* I, 60);

споконвіку (1): то всє єсмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбелскому... съ всѣми границями яко из вѣка, вѣчно прислушало к тым селумъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

Див. ще **ВѢЧИСТЕ, ВѢЧИСТО, ВѢЧНЄ.**

***ВѢЧНОСТЬ** *ж.* (12) довічне збереження документом юридичної сили (2): рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущой знаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвержены (б. м. н., 1424 *Р* 99); а про лѣпшоую справе(д)ливость и вѣчность и печати єсмо свои приложили к семоу нашемоу листоу (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3);

◇ вѣчность имѣти (о що) (1) мати право на довічне володіння (чим): и кн⟨А⟩зь Семен противъ того реклъ: жаднoѣ я вѣчности з братом моимъ кнАземъ Васильєм нє имѣл о дѣлницю брата моєго кн⟨А⟩зА Солтана, нижли єсмо такъ держали тоую дѣлницю осподарьскоѣ воли и пожитки собѣ имѣли на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 69—70); на вѣчность (9) навічно, назавжди: Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали єсьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его... и тежъ дозволили єсьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную пиво и медъ держати, и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажєв на вечност (Володимир, 1475 *AS* I, 72); ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ єсми на вѣчность на соборную Церковъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣчности** (1475 *AS* I, 69); *знах. одн.* **вѣчность, вѣчност** 5 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1496 *AS* I, 245; 1499 *AS* I, 118; *АСД* VI, 2; *ПИ* № 3); **вечность, вечност** 5 (1475 *AS* I, 72; 1494 *AS* I, 101; 1496 *АЛРГ* 69; 1497 *ПКИП*; 1499 *AS* I, 118); *ор. одн.* **вѣчностью** (1424 *Р* 99).

***ВѢЧНЫ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

ВѢЧНЫИ, ВѢЧНЇИ *прикм.* (220) **1.** *(безконечний у часі)* вічний (1): и да моу дароує живот вѣчны и здє многлѣтны живот (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S*);

вечная памАть (1) вічна пам'ять: ~ сє я кнАзъ юріа холмъскии ... придали єсмо к цр҃кви бжои преч(с)тои бг҃омтри... сєла стрижово слєпчє... за што здє даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіє а по сємъ и детємъ нашимъ вечную памАть аминь (Холм 1376 *Р* 22); въ вѣчнаа п⟨а⟩мѧ(т) (кому) (1) на вічну пам'ять: Блг҃очьстивыи и х(с)олюбивыи Іо Стефа(н) воєвода г(с)п(д)ръ земли мо(л)давскои снъ Бог(д)ана воєводы оукраси гро(б) съ дѣдоу своємоу Іо Бог(д)аноу воєводѣ... въ вѣчнаа ємоу п⟨а⟩мѧ(т) (б. м. н., 1480 *DC* 11); вѣчнои памѣти (1) *(церковна служба на помин душі)* вічне поминання: и тако(ж) прїиде прА(д) нами... па(н) костє оуры(ш)... и оучини(л) радї божїи млстї, абы ємоу вѣчнои памѣти и да(л) свою пасикоу... нашємоу монастирю о(т) молдавици (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453—454); к (коу) вѣчнои памАти (9) на вічну пам'ять (кому, чого, про що): Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памАти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ илья вїдка премышлєскыи и самборьскыи жаловалъ сА пре(д) кролємъ на стрѣлковцѣ аже оубивають сА оу землю оу ц҃ркву стго сп҃са (Погоничі, 1422 *Р* 97); Во имА бжиє стан сА к вѣчной рѣчи памАти (Ланчиця, 1433 *Р* 120); во имя бжьє амєнь коу вѣчьнои памАти тоито рѣчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); длА того ку вѣчныи рѣчи памети мы Олєксандръ... великии кн⟨А⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117); вечными часы *(в заперечному реченні)* (1) ніколи: в котороєж то имєнє Дажєв вжо я сам ани мои дети... нє маємо ся вступовати и никоторы перєказы в томъ имєню чинити вечными часы (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. *(не обмежений строком)* вічний (24): и на вѣчнаА крѣпость к сему листу печати нашѣ велѣли єсмо привѣти (!) (Лучиця, 1388 *Р* 39); и на вѣчноє потвержєнїє велѣли єсмы нашоу печать великоую привѣсити к семоу листоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); заплативъ имъ тыи пѣнА(з) пА(т) сотъ гривєнъ полки(х) (!) єго жь мѣста тычина и тыхъ селъ и всеи волости залѣскоѣ держАниє вѣчноє правымъ судомъ напре(д) речено(м) г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому и єго послѣдко(м) присудили єсмы (Медика, 1404 *Р* 70); а мы єсми поставили владови и крьсти завАзку вѣчноую осымь десАть роубли литого серебра (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ... ожє... дали и потвердили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ да имают на каждїи год от нас по ї҃ бочкы вина (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106); Такь иж межи нами и межи прерєченым наияснѣишим паном Яном Олбрахтом, кралєм полскым... из обохъ сторон, имает быти покоуи и мір вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(постійний) вічний, повсякчасний (5): а мы... панАмъ Адвизѣ и алжбѣте вечноє молчАниє чинимы (Медика, 1404 *Р* 70); и дорадивши сА єсмъ ты(х) старцо(в) и... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перєхрєстныи путь што на долинѣ подли попєлєва али(ж) до ло(з) (б. м. н., 1419

Р 90—91); а межи тыми городы и межи нашею землею руською то границѣ будуть вѣчныи (Ланчиця, 1433 *Р* 125);

на вѣчныє часы (3), на вечныє часы и веки (1) *(назавжди)* навіки: I też, wsi kotoryie artykuły dalijesmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerżajem to im na wecznyje czasy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и присѧгли есми... а которыижь то листы и записи хочемъ... на вѣчныи часы моцнѣ держѧти (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); и тоую Ста(в)ропигїю мн(с)тырю пече(р)ско(му) спредѣлами его стве(р)жаемъ и (з)моцняе(м) на вѣчныє часы (б. м. н., 1481 *ГПМ*); въ вѣкы вѣчныє (1) *див.* ***ВѢКЪ;** до вѣка вѣчнаго (1) *див.* ***ВѢКЪ;** на вѣки вѣчныѣ (131) *див.* ***ВѢКЪ;** на вѣкы вѣчнїи часы (1) *див.* ***ВѢКЪ;** оу вѣкы вѣчныѧ (3) *див.* ***ВѢКЪ.**

3. *(до кінця життя)* довічний (7): мы кроль казимир краковскои землѣ... господарь и дѣдичь вѣчныи землѧм тым... явно повѣдают, колиж то пришедши пред наше обличе слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, и оуказал есть кнѧзѧ львовы листы... тогды мы... потвердили есмо, его правого всего именїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы кнѧзь володиславъ... рускоѣ земли господарь и дѣдичь вѣчныи землѧмъ тѣмъ самодержець... то есмы вчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); мы богданъ воевода... вызнавами... оже пришли есмо оу вечноую едность и оу христианскоую лагодоу... ис паномъ детрихомъ боучацкимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); Про то господаръ нашъ великий князь Александро всказалъ и твоей милости абы еси зъ его милост‹ью› оутверъдилъ ся... и мелъ бы еси зъ его милостью прыязнь вечную (Троки, 1494 *BD* II, 387).

4. *(давно встановлений)* споконвічний (3): знаемо чинимъ ... аже... дали есмы нашю коръчму... иваноу волошиновичю... со вси(м) оужитки с вѣчными границѧми... што к тои коръчмѣ из вѣку слушѧло и слоушѧеть (Медика, 1407 *Р* 72); А тако дали есмы ему и его дѣтемъ... зо всѣми ужитки и зъ вѣчными границами, што къ тому селу изъ вѣка прислушало и слушаетъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* 1, 6); И то есмо дали... съ всѣми пожиткы... И съ вѣчными границами (Луцьк, 1445 *Р* 148);

из вѣка вѣчного (21), ис вѣчного вѣка (1) *див.* ***ВѢКЪ** 1.

5. *(незмінний)* остаточний (1): а бждє(т) ли хто иньшии мени(л)сѧ право име(т) къ тои очине имее(т) прїити пре(д) соу(д)ею а оуказа(т) свое право а заме(ш)кае(т) лї а не прїиде(т) на ро(к) а соудья осоудить алюбо очистить очиноу тогды то(т) соу(д) есть ве(ч)ныи (XV ст. *BC* 22 зв.);

◇ вѣчная очизна (отчизна) (3) маеток, одержаний після батька з правом спадкової власності: съ приказание(м) кралѧ вла(д)слава... взѧли есмо вѣчноую очизноу въ огороженои въ великои къ королевьско(м)у двороу шлѧхетны(м) чобото(м)ъ (Луцьк, 1445 *Р* 148); Се я Ванко Скердѣевич... вызнаваю иж я... кн‹ѧ›зю Семену Василевичу дѣдѣчу Збаразскому продал есми емоу вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вѣчныи** 2 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 23); **ве(ч)ныи** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); **вѣчнїи** 1 (1499 *BD* II, 419); *род. одн. ч.* **вѣчного, вѣчно(г)** 11 (1378 *Р* 26; 1390 *Р* 176; 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Р* 87; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1442 *Cost.* II, 88; 1458 *BD* I, 20; 1463 *BD* I, 74; 1476 *BD* I, 209; 1483 *Cost. S.* 122); **вѣчнаго** 5 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 134; 1475 *BD* I, 203; 1476 *BD* I, 215); **вечиого** 3 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1496 *ПДВКА* 60); **вичного, ви(ч)ного** 3 (1464 *DIR«A»* 517; 1464 *BD* I, 86; 1472 *BD* I, 170); **вечиаго** 1 (1469 *BD* I, 136); **wicznaho** 1 (1465 *GL* 176); *зам. знах. мн.* **на вѣки вѣчиого** 3 (1438 *Cost.* II, 7; 1456 *Cost.* II, 582; 1482 *BD* I, 263); **на вѣкіи вечнаго** 1 (1458 *BD* I, 19); *знах. одн. ч.* **вечный, вечны(и)** 6 (1496 *BD* II, 402, ‹07; *ОПСВВ; ПДВКА* 60); **вѣчны** 4 (1445 *Cost.* II, 726; 1464—1496 *Gh. S*; 1473 *BD* I, 187); **вѣчныи** 2 (1393 *Cost.* II, 607; 1499 *BD* II, 419); **вичныи** 1 (1466 *BD* I, 105); **вѧчнїи** 1 (1499 *BD* II, 420); *ор. одн. ч.* **вѣчиымъ** (1454 *Р* 162); *знах. одн. с.* **вѣчноє** 4 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Р* 70; 1421 *Р* 94; 1433 *Cost.* II, 653); **вечноє** 1 (1404 *Р* 70); *наз. одн. ж. зам. знах.* въ **вѣчнаа** емоу п(а)мѫ(т) (1480 *DC* 11); *род. одн. ж.* **вѣчнои** 1 (1453 *Cost.* II, 453); **вечноє** 1 (1474 *AS* I, 69); *дав. одн. ж.* **вѣчнои, вѣчьнои** 8 (1422 *Р* 97; 1433 *Р* 120, 124; 1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 733, 737; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 371); **вѣчныи** 2 (1448 *Cost.* II, 733; 1499 *AS* I, 117); *знах. одн. ж.* **вѣчноую** 6 (1418 *Cost.* I, 127; 1419 *Р* 90; 1445 *Р* 148; 1462 *BD* II, 283; 1470 *AS* I, 65); **вечную, wecznuiu** 4 (1376 *Р* 22; 1449 *Cost.* II, 746; 1494 *BD* II, 387, 388); **вѣчнаѧ** 1 (1388 *Р* 39); *наз. мн. ж.* **вѣчиыи** (1433 *Р* 125); *знах. мн. ч.* **вѣчныѧ, вѣчныа, вѧчныѧ, вѣчиыя, вѣчиыѫ, вѣчьиыѧ** 78 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 95; 1427 *DIR«A»* 450; 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 365; 1453 *Cost.* II, 454; 1465 *DIR«A»* 518; 1475 *BD* I, 203; 1488 *BD* I, 356 і т. ін.); **вѣчныи, вѣчьныи** 19 (1415 *Р* 87; 1424 *Р* 104; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 242; 1433 *Р* 123; 1436 *Cost.* II, 707; 1439 *Cost.* II, 32; 1442 *Cost.* II, 87; XV ст. *BC* 22; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **вѣчииѧ, вѣчнїѧ, вѣчниа, вѧ(ч)иїѧ, вѣчнїа** 15 (1409 *Cost.* I, 65; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *Cost.* II, 446; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1459 *BD* I, 35; 1463 *BD* I, 74; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *DIR«A»* 522; 1476 *BD* I, 215; 1490 *DC* 148 і т. ін.); **вѣчнїи, вѣчнии** 4 (1435 *Cost.* II, 679; 1436 *Cost.* II, 698, 702; 1439 *DIR«A»* II, 62); **вѣчиые** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1444 *DIR«A»* 481; 1481 *ГПМ;* 1494 *АЛМ* 54); **вечные, вечъные** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1389 *РЕА* I, 27; 1440 *Р* 142; 1487 *AS* I, 241); **вѣчны** 4 (1400 *Cost.* I, 37; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 258; 1435 *Cost.* I, 424); **вѣченыѣ, вѣчьиыѣ, вѣчиыѣ** 4 (1395 *Cost.* II, 612; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 106); **wicznyie** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **вечныи** 2 (1444 *AS* I, 140; XV ст. *BC* 12); **wyeczney** 1 (1395 *GL* 166); **вечнии** 1 (1479 *BD* I, 226); **wecznyje** 1 (1388 *ZPL* 108); **wicznya** 1 (1465 *GL* 176); **вѣчноѧ** 1 (1500 *Cost. S.* 231); **wieczni** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); ! **вѣчны(м)** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *ор. мн.* **вѣчными** 3 (1407 *Р* 72; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1445 *Р* 148); **вечиыми** 1 (1475 *AS* I, 72).

Див. ще ***ВѢЧИСТЫИ.**

ВѢЧНѢ *див.* **ВѢЧНЄ.**

ВѢЧЪНО *див.* **ВѢЧНО.**

ВѢЧЬНО *див.* **ВѢЧНО.**

***ВѢЧЬНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВѢШНѢИ** *див.* **ВЫШНІИ.**

***ВѢШТОРТОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича, штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вѣштортовича** (1495 *РИБ* 601—602).

ВѢШТОРТЪ *ч.* (3) *(особова назва, лит.* Vistartas*):* и за тымъ дей отецъ того яцка Вѣштортъ тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у... короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковъ ие поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вѣштортъ** (1495 *РИБ* 602).

***ВЯТЬШИИ** *прикм. в. ст.* (1) *(цсл.* вѧщии) більший: мы иляшь воевода... знаменито чинимо... како... рожложивьшы шкоды... владисла(в) ... королеви... презъ... о(т)цѧ нашеє(г)... оучиненыѣ... памятоуючи... про о(т)цѧ нашего жбавьлинїє души его, абы тымъ вятьшая вѣра, котораѧ николи оу на(с) не была жгасла... владисла(в), нинеишему королеви полскому... землю шепиньскоую... дароуемы а ворочаемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **вятьшая** (1436 *Cost.* II, 706).

***ВѦЖЕВИЧЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* коли де(д) и(х) семе(н) площевичъ смотревшы межы дете(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своее дѣ(л)ницоу о(т)ца его иванову выгладити во(н) и па(и) ива(н) вѧжеви(ч) для де(и) того сведе(ц)ства о(т)дали(л) бы(л) о(т)ца его о(т) о(т)чыны (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѧжеви(ч)** (1495 *ВК*); *род. одн.* **вѧжевича** (1495 *БСКИ; ВК*); *ор. одн.* **вѧжевичо(м)** (1495 *ВК*).

ВѦНЦЄНЦЬ, ВѦЦЄНЬЦЬ, ! ВѦЦНЄЦЬ *ч.* (3) *(особова назва, стп.* Więceńc, *стч.* Vincenc, *лат.* Vicentius*)* Вікентій: Мы воинцехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... домаратъ воиницкии вѧнценць съ шамотулъ межирѣцкии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); ино оузрєвшо (!) невиность мою велємужнии панове... на имѧ па(н) вѧцнєць (!) староста рускии наивышыи и па(н) михалъ бучѧтскии староста галицкии... выбавили мѧ бг҃мь... ис того нѧтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѧнценць** 1 (1433 *Р* 122); **вѧценьць** ! (1434 *Р* 130); ! **вѧцнєць** 1 (1435 *Р* 132).

ВѦРА *див.* **ВѢРА.**

***ВѦРНЫИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВѦТСЛАВЪ, ВѦТСЛЪВЪ *ч.* (6) *(особова назва):* исталосѧ при дєржавѣ пана Оты старосты рускоѣ злѣ (!) ожє купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворище исъ зємєю(!) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѧтславъ, вѧтслъвъ** (1370 *Р* 18); *дав. одн.* **вѧтславу** (1370 *Р* 18).

ВѦЦЄНЬЦЬ *див.* **ВѦНЦЄНЦЬ.**

! ВѦЦНЄЦЬ *див.* **ВѦНЦЄНЦЬ.**

ВѦЧКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* С я па(и) дмитръ порыцькии пана ильинъ сы(н) вѧчьковичѧ... оузѧ(л) єсми по своєи женѣ по паней га(л)зьцє... полтораста коп широки(х) гро(ш)й че(с)кои монѣти (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а на то свѣдкы при то(м) были тогды землѧнє королєвскыи на имѧ панъ онаньѧ вѧчковичь и кн҃зь поутѧта (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѧчковичь** (1458 *ОЖДМ*); *род. одн.* **вѧчьковичѧ** (п. 1450 *ПИ* № 9).

***ВѦЧНЇИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВѦЧНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВѦЧЬКОВИЧЬ** *див.* **ВѦЧКОВИЧЬ.**

***HABANIE** *с.* (1) *(стп.* gabanie*)* нападки: Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

ФОРМИ: *род. одн.* **habania** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***НАГАБАНІЄ.**

Пор. **ГАБАТИ.**

ГАБАТИ, ГАБАТЬ *дієсл. недок.* (21) (*стп.* gabać) **1.** (кого, чим і без додатка) напаствувати, турбувати (кого), вимагати силоміць (що від кого) (18): Też jestliby czerez upad, pożohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawlenymi zastawami utratił by wsiakij ne majet'... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а хто бы ихъ хотелъ габати до рокоу, и ты бы ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); Протож кому коли подаемъ в него пенѧзи з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

2. (кого) позивати до суду (3): а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь... ижь оу тои половици дѣднины и оу другои што пьрвоє купилъ панъ кола нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ (Галич, 1409 *Р* 74); а мы имъ слюбоуємъ... аже не имаємъ пана мыхаила староста прѧдреченого и єго намѧсниковъ по томъ боудоучиихъ оупоминати, ани габати оу вѣкы (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815); а єстли бы єго в том имѣныи нѣкако хотѣли гадати (!) тыи Тоурьѧнскии, тогды ѧ ємоу тыи пѣнѧзи маю очистити (Боковичі, 1496 *AS* 1, 245).

ФОРМИ: *інф.* **габати** 8 (1388 *ZPL* 104; 1409 *Р* 74; 1458 *Cost.* II, 815; 1487 *АМЛ; РИБ* 266; XV ст. *СЯ* 41 зв.; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **габать** 2 (XV ст. *ВС* 14 зв.; *СЯ* 42 зв.); **габа(т)** 1 (XV ст. *ВС* 6); ! **гадати** 1 (1496 *AS* 1, 245); *теп. 3 ос. одн.* **габаєть** (XV ст. *ВС* 14, 20 зв., 21); *3 ос. мн.* **габають** (XV ст. *ВС* 14); *пперф. 3 ос. мн.* **былї... габалї** (XV ст. *СЯ* 42); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... габали** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *бажс.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **абы... были габаии** (XV ст. *ВС* 14).

Див. ще **НАГАБАТИ.**

! **ГАВЛИЛ** *див.* **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛ, ГАВРИЛО *ч.* (25) (*особова назва, цсл.* Гавриилъ, *гр.* Γαβριη'λ, *гебр.* gabhri'ēl) Гаврило: А при томъ были сведъки... пан Боговитин, панъ Гаврило Шило (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а кнзѧ юрьєвы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии и па(н) га(в)рило маршалко к (!) єго (Острог, 1458 *ОЖДМ*); И оуставшє наши слоуги Иван и братїа єго Андриѧш и Гаврил и Пєтрь и заплатили оусє исполна тоти вышєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1487 *BD* I, 291); и тыми разы тыє мєщанє вроуцъкиє... на (и)мѧ иванъ а гаврило... просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колько годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... Оурига... та продала тоє сєло попоу Сими и братоу єго Гаврилоу (Сучава, 1490 *BD* I, 389—390).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаврил** 7 (1487 *BD* I, 291, 312; 1489 *BD* I, 371; 1490 *BD* I, 384, 390, 400); **Гаврило, га(в)рило** 7 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *Р* 141; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *Р* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1458 *ОЖДМ;* 1489 *АКВ*); ! **Гавлил** 1 (1483 *BD* I, 269); *дав. одн.* **Гаврилоу** 9 (1487 *BD* I, 291; 1489 *АКВ;* 1490 *BD* I, 384, 390, 400); **Гаврылу** 1 (1487 *РИБ* 228).

Див. ще **ГАВРИЛА.**

ГАВРИЛА *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Гавриилъ, *гр.* Γαβριη'λ, *гебр.* gabhri'el) Гаврило: Гаврила дє(р)жить цє(р)ковноую зє⟨млю⟩ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаврила** (бл. 1471 *ЛКЗ* 94).

Див. ще **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛО *див.* **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛОВИЧЪ, ГАВРИЛОВИЧ, ГАВРЫЛОВИЧЪ *ч.* (13) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки: кн⟨А⟩зь Иванъ Борисович Звѧгольскый, пан Олизаръ Гаврилович староста володимєрскый (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); а при том были... мєщанє берєстєйскии: Марко Гаврилович и Мишко Товдикинович (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63); и билъ намъ чоломъ Федко Гавриловичъ, абыхмо ему тоє имѣніє дали вѣчно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); zemłam tych folwarkow hranycia mne iest... z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаврилович** 2 (1461 *AS* I, 54; 1466 *AS* I, 63); **Гавриловичъ** 2 (1494 *АЛМ* 54); **Гаврыловичъ** 2 (1494 *BD* II, 387; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); *дав. одн.* **Гавриловичу** (1494 *АЛМ* 54); *знах. одн.* **Гаврыловича** 3 (1496 *BD* II, 401; *ПДСВВ; ПСВВ* 192 зв.); **Гавриловича** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *ор. одн.* **Гаврыловичомъ, hawryłowyczom** (1496 *BD* II, 401; 1500 *ДПЖН*).

ГАВРИЛОВЦИ *мн.* (5) *(назва села на Буковині)* Гаврилівці: и єщє єсми дали прѣ(д)реченном(у) болѣрин(у)... на имѣ сєлищє гавриловци (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219); тѧм (sic.—*Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму и потвръдили... сєла на имѣ... гавриловци и пони(ж) того иванковци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **гавриловци** (1445 *Cost.* II, 219; 1446 *Cost.* II, 238; 1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 540); *дав.* **гавриловцє(м)** (1445 *Cost.* II, 219).

***ГАВРИЛОВЪ** *прикм.* (2): а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Тоадероу, сыноу Гаврилову... ⟨тоє⟩ прѧдреченноє сєло на имѣ Нєдєяни (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Гавриловоу** (1497 *BD* II, 96).

Пор. **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛЪКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Гаврил*):* а при томъ оуздаванъѣ были бояре зємлѧнє панъ ходько быбєль-

скии... панъ гаврилъко дробышевичь со двѣма сн҃ма (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гаврилъко** (1378 *Р* 26).

***ГАВРЫЛО** *див.* **ГАВРИЛ.**

ГАВРЫЛОВИЧЪ *див.* **ГАВРИЛОВИЧЪ.**

ГАВСЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч) гавсъ климѧнтъ... чинимы знамени(т) всимъ которы(м) того трѣба кто коли тонъ (!) листъ увиди(т) или оуслыть (!) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гавсъ** (1388 *Р* 38).

ГАДАТИ[1] *дієсл. недок.* (2) гадати, передбачати (1): а с певного вѣданья нашего никды межи радою кролє(в)ства нашего такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

◇ и а л и х о г а д а т и (1) *див.* ***ЛИХО.**

ФОРМИ: *інф.* **гадати** (1388 *Р* 42); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **была гадана** (1447—1492 *ЛКБВ*).

! **ГАДАТИ**[2] ‹ГАБАТИ› *див.* **ГАБАТИ.**

ГАЖА *ч.* (6) *(особова назва, молд., тюрк.* хоз̆а, *перс.* хаз̆а «пан, старець, старшина, багатий купець»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... наши слоугы Драгоуш Каръмбоу... и брать єго Іон и племеник их Гажа... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1497 *BD* II, 99); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышеписанныи пинѣзи...оу роукы... Дръгоушоу Каръмбоу... и братоу єго Іоноу и сестри их Феди и оуноуком их Нистороу Гажи и сестри єго Васкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гажа** 2 (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 146); *зам. род.* сыном старого **Гажа** 2 (1499 *BD* II, 147); *дав. одн.* **Гажи** (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147).

Див. ще * **ОЧЖѦ.**

ГАИ *ч.* (51) гай (48): даемо... тому господину отцу владыце... село наше Бусчу... зъ гаями (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); то все єсмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калєниковъ иванови губцѣ... и зъ гаими и зъ дубровами (Перемишль, 1378 *Р* 26); а та(к) оузда(л) ѧко самъ имѣ(л)... и с гаи и с лѣсы и с дубровами (Галич, 1418 *Р* 89); мы великии кн҃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ... с лєсы и з дубровами... и з гаи (Київ, 1433 *Р* 118); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... селище... и съ великы(м) гаємъ що є(ст) бли(з) милѣтина (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А се ѧ кнѧ(з) лєвъ...да(л) єсмы ѣма оу перемыскоѣ волость (!) село добанєвичь... и съ гаѣ и съ дубровами (Львів, 1443—1446 *Р* 147); Я кн(ѧ)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижет... продал єсми єму зо всим: з боры, з лєсы, з доубровами... зъ гайми (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо... землю пустовъскую обарицкую... з боры и лєсы, з доубровами и гаи (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... чинимъ знаменито... иж... ємоу имѣнє в(а)ше имєнємъ Звѧгол... даємъ и записуємъ... из гаи, из боры (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

Л и с и ч ы и г а и (1) *див.* ***ЛИСИЧИИ;** о у т в и н ъ г а и (2) *див.* ***ОУТВИНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **гаи** (XV ст. *ВС* 29, 37); *род. одн.* **гая** 1 (бл. 1458 *Р* 168); **гаю** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **гаю** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн.* **гаи** (XV ст. *ВС* 8 зв., 28 зв., 37, 37 зв.); *ор. одн.* **гаем, гаємъ** (1443 *Cost.* II, 144; *Р* 145; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *місц. одн.* **у(въ) гаи** 4 (XV ст. *ВС* 7 зв., 28 зв.; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **оу гаю** 1 (XV ст. *ВС* 37); *ор. мн.* **гаи** 24 (1413 *GL* 48; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1499 *AS* 1, 117 і т. ін.); **гаими, гайми** 3 (1378 *Р* 26; 1390 *Р* 176; 1466 *AS* I, 62); **гаями, га(я)ми** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1361 *AGZ* 6); **гаѣ** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1443—1446 *Р* 147); *місц. мн.* **в гаехъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **СѢЄНЫИ ГАИ.**

***ГАИОКЪ** *ч.* (1) ◇ д є р є ч и н ъ г а и о к ъ *див.* ***ДЄРЄЧИНЪ**[1].

ФОРМИ: *дав. одн.* **гаику** (п. 1349 *Р* 3).

***ГАЛБЄНЪ** *див.* ***ГАЛБИНЪ.**

ГАЛБИНОУЛ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* галбен «жовтий»): А хотар томоу селоу... по старым хотаром, коуда ємоу хотарил... пан Жоуржъ Галбиноул и съ межїѧшїи (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Галбиноул** (1470 *BD* I, 153).

Див. ще ***ГАЛБИНЪ.**

***ГАЛБИНЪ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* галбен «жовтий»): а пановє наши по имєню... па(н) доума мика(ч) па(н) доума га(л)би(н) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а у то(м) лєпа(к) оуста(л) рома(н) темешеску(л)... и прода(л) половина села о(т) кєцєлєщъ... слузѣ нашєм(у) паноу жоуржа галбєноу (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **га(л)би(н)** (1456 *ЭСФ*); *дав. одн.* **галбєноу** (1460 *Cost. S.* 33).

Див. ще **ГАЛБИНОУЛ.**

ГАЛЄШ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* галеш «сумний»): И достало сѣ слоузѣ ‹на›шємоу Исаю... половина от Нънєщи, гдє бил Галєш (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Галєш** (1490 *BD* I, 403).

***ГАЛЄШОВЪ** *прикм.* (1): а господство мы аз оу том оустах та пожаловах... Єрємїю вистѣрника, сына Галєшова, и дадох ємоу тоє прѧдреченнoє сєло (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Галєшова** (1499 *BD* II, 114).

Пор. **ГАЛЄШ.**

***ГАЛЗЬКА** *ж.* (1) *(особова назва, стп.* Halszka, *пор.* Алжбѣта): я па(н) дмитръ порыцькии... оузѧ(л) єсми по своєи жєнѣ по панєи га(л)зьцє... по(л)тора(с)та ко(п) выправою (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по... га(л)зьцє** (п. 1450 *ПИ* № 9).

Див. ще ***АЛЖКА.**

ГАЛИЦКИИ, ГАЛИЦЬКИИ, ГАЛИЦКЫИ, ГАЛИЦКИ, ГАЛИЦКЫ, ГАЛИЦСКЫ, ГАЛИЧСКЫ, ГАЛЦКИИ, ГАЛИЦЄКИ, ГАЛИЦЄКИИ, ГАЛИЦИКИИ, HALICZKJ *прикм.* (29): а тая села лежат в Галицкой волости (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); А сє ѧ панъ бєнко староста галицькии и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришедъ передъ насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); а сє азъ вл҃дка иванъ из луцка знаємо чиню... ажє да(л) ми г(с)дрь мои... митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); а сє ѧзъ па(н) петрашь староста галиц҃кыи (!) и снѧтинскы свѣдочю то своимъ листомъ... иже пришедъ передъ мѧ васко мошєнчичь и позвалъ коуидрата борсничѧ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65); и па(н) миха(л) бучѧцикии честьникъ и старосста галицикии и с ыными... паны... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (!) (Кременець, 1434 *Р* 130); а мы такижь слюбили єсмы... в руцѣ писанного *(в ориг.* пасанного.— *Прим. вид.)* пана михаила з бучача, панъ а староста галицкы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); мы Стефан воєвода... явно чиним... аже... мы слюбоуємь... подлоуг нинѣиших записов и слюбов, што сѧ конали межи нами и межи королєвскими паны и чєсники, перед паном Лывовским паном Станиславом, старостою Галицким (Сучава, 1462 *BD* II, 292); На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... велєможны панове: пань Станиславь с Ходча, воєвода земли роускои, посполитои староста Галицскы, и пань Михаило Боучачскы... соуть сосланы и налицены и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **галицкии** 7 (1404 *Р* 67, 68; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 88; 1433 *Р* 122, 123; 1435 *Р* 132); **галицкыи,**

!галиїкыи 3 (1401 *Р* 65; 1435 *Р* 134); **галицькии** 3 (1398 *Р* 57; 1424 *Р* 106); **Haliczkj** 2 (1413 *GL* 48); **галицки** 2 (1399 *Р* 59; 1409 *Р* 74); **галицкы** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **галицєки** 1 (1418 *Р* 89); **галицєкии** 1 (1418 *Р* 89); **галицикии** 1 (1434 *Р* 130); **Галицскы** 1 (1467 *BD* II, 297); **галичскы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **галцкии** 1 (1409 *Р* 74); *род. одн. ч.* **галицкого** (1455 *Cost.* II, 769); *дав. одн. ч.* **Haliczkomu** (1413 *GL* 48); *ор. одн. ч.* **Галицким** (1462 *BD* II, 292); *знах. одн. ж.* **галицкую** (1398 *ЗЛЕІК*); *місц. одн. ж.* **в Галицкой** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Пор. ***ГАЛИЧЬ.**

***ГАЛИЧАНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Галичани: а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища, мимо Галичаны, по похилую березу брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах.* **Галичаны** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

HALICZKJ *див.* **ГАЛИЦКИИ.**

ГАЛИЧСКЫ *див.* **ГАЛИЦКИИ.**

***ГАЛИЧЬ** *ч.* (9) *(назва міста у Галицькій землі)* Галич: а тижь коли бы которыі неприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); о(т)мѣну єсмо єму дали на имѧ подъ галичемъ чѧгрово (Краків, 1394 *Р* 54); писанъ листъ оу галичи (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *знах. одн.* **галичь** (1388 *Р* 37); *ор. одн.* **галичємъ** (1394 *Р* 54); *місц. одн.* **оу галичю** 3 (1401 *Р* 66; 1409 *Р* 75; 1418 *Р* 89); **оу галичи, Haliczy** 3 (1404 *Р* 68; 1413 *GL* 48; 1424 *Р* 106).

ГАЛЦКИИ *див.* **ГАЛИЦКИИ.**

ГАНГОР *див.* **ГАНГОУР.**

! ГАНГОУЛА ⟨ГАНГОУРА⟩ *див.* **ГАНГОУР.**

ГАНГОУР, ГАНГОУРЬ, ГАНГОР *ч.* (133) *(особова назва, молд.* гангур «іволга»*)*: а пановє иаши по имєню... па(н) михоу(л) сто(л)ни(к) па(и) гангоу(р) спатарь (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А на то єстъ... в. п. Боухтѧ, в. п. Гангор (Сучава, 1468 *BD* I, 126); А на то єст вѣра нашєго господства... мы Стєфана воєводі... и вѣра бояр наших: в. п. Доума, в. п. Гангоура орхєиского (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаигоур, Гангоурь, гангоу(р)** 16 (1456 *ЭСФ*; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1491 *BD* I, 453 і т. ін.); **! гаоугоурь** 1 (1479 *Cost. S.* 98); *зам. род.* в. п. **Гаигор** 1 (1468 *BD* I, 126); *род. одн.* **Гаигоура, Ганъгоура** 110 (1467 *BD* I, 118; 1470 *BD* I, 148; 1472 *DIR«A»* 528; 1475 *BD* I, 204; 1480 *BD* I, 239; 1484 *BD* I, 277; 1488 *BD* II, 247; 1490 *BD* I, 384; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 19; *Cost. S.* 176 і т. ін.); **! гаоугоура** 3 (1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 229); **! Ганкоура** 1 (1473 *BD* I, 184); **! га(н)гоула** 1 (1493 *ПГВСП*).

***ГАНДЕЛЬ** *ч.* (1) *(свн.* handel*)* торгівля: Гандле и куплю в рынку и в клеткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати мають (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **гаидле** (1389 *РЕА* I, 27).

***HANEWCI** ⟨?⟩ *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Ганнівці: Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot uyesd... y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza... po pothok, a thym pothokom... prosti ku Dnistru thanewicz (!) brodisczu i khanewicz (!) Dworu (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *род.* **hanewicz** (1413 *GL* 48).

***ГАНИТИ** *дієсл. недок.* (3) *(стч.* haniti, *стп.* ganić*)* (чому) оскаржувати (що): єстли бы воды(и)ски(и) судоу и(х) гани(л), тогды они хотѧ(т) сами с ни(м) о то мовити а сво(и) су(д) очистити (Вільна, 1495 *ВМЗД*); Петругъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый фальшевный (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **ганю** (1498 *АЛМ* 169); *майб. II 3 ос. одн.* **будетъ... гаиилъ** (1498 *АЛМ* 169); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **єстли бы... гани(л)** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***НАГАНИТИ, *ПРИГАНИТИ.**

ГАНКА *ж.* (6) *(особова назва, пор.* Анна*)*: и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ганка** (1494 *РИБ* 560, 561); *род. одн.* **Гаики** (1494 *РИБ* 560); *дав. одн.* **Ганци** (1494 *РИБ* 560); *знах. одн.* **Ганку** (1494 *РИБ* 560).

Див. ще ***АНКА, АННОУШКА.**

ГАНКО, ГАНЬКО *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Ганусъ*)*: коупилъ панъ ганько... дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); А с нами... были панъ Олехно Скорута... и мещанинъ кіевскій Ганко (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ганко, гаиько** (1368 *Р* 15, 16; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн.* **хаикоу** (1479 *Cost. S.* 98).

! ГАНКОУРА ⟨ГАНГОУРА⟩ *див.* **ГАНГОУР.**

ГАНУСОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ была дочка моѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ Марѧ Сємєновaѧ Ровєнскаѧ... пан Шимко Ганусович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ганусович** (1488 *AS* I, 242).

ГАНОУСОВЪ *прикм.* (1): а при первомъ соудѣ былъ... па(н) михалко... ганоусовъ зѧть (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гаиоусовъ** (1401 *Р* 66).

Пор. ***ГАНУСЪ.**

***ГАНУСЪ** *ч.* (2) *(особова назва, стч.* Hanuš, *лат.* Johannes*)*: Ино мы, зъ ласки нашое, за єго службу, тые люди... на имя: Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа... єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Гануса** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Ганюса** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ХАНИШЬ, *ХАНОСЪ, ХАНЫСЪ.**

***ГАНЪГОУРЪ** *див.* **ГАНГОУР.**

ГАНЬКО *див.* **ГАНКО.**

***ГАНЮКЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а тыи люди... на имѧ... марко, ганю(к) тимо(ш)ко... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ганю(к)** (1490 *Пам.*).

***ГАНЮСЪ** *див.* ***ГАНУСЪ.**

ГАРБОРТОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при первомъ соудѣ былъ па(н) васко тѧптюковичь... па(н) ѧцко гарбортовскыи (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гарбортовскыи** (1401 *Р* 66).

ГАРДОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* гард «загата»*)*: сє азь ... стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє пріидоша пєрє(д) нами... шандроу гардоу и плєменикъ єго... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

***ГАРЕЛЬ** *ч.* (1) *(стч.* háleř, *стп.* halerz, *свн.* haller*) (дрібна срібна монета, що дорівнює* 1/12 *широкого чеського гроша)* галер: Приходу мыта: пѧтдєсѧт коп и пол осмы копы грошей и два гроша и сем гарели (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. мн.* **гарели** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***ГАРМАНОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: какжє тот Єго Милости боѧрин Рамаи о тыи пѣнѧзи мѧл со мною право пѣред... Тораномъ Гармановичом и тоую тридцат коп грошей широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Гармановичом** (1492 *AS* III, 23).

! ГАОУГОУРА ⟨ГАНГОУРА⟩ *див.* **ГАНГОУР.**

! ГАОУГОУРЬ *див.* **ГАНГОУР.**

ГАОУРѢНІИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: ⟨...сєла⟩ на Крълигътоурѣ. на имѣ Прочєлничи... и Гаоурѣніи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Гаоурѣниіи** (1490 *BD* I, 434).

HACZISCZA *ж.* (2) *(назва лісу в Подільській землі)*: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu oidinu na imie Jermolinczi... y z thom liszom imienuyczy Haczisczа, i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczysczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Haczisczа** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. одн.* **Haczyszczy** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***ГАЧИЩА** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі):* мы великыи кнѧзь Швитрикаило олькирьдовичь чинимь... знаменито... ижь... дали єсмо и записали земьлю црьковьную и лаиъ вольный а сѣножать оу Гачищєхъ (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *місц.* **оу Гачищєхъ** (1443 *Р* 145).

ГАШПАР, КАСПАРЬ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор. болг.* Гаспар, *гр.* Γάσπαρης): а иа то свѣдкове... радци ливовскіи, што тыми часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали, на имѣ, пан билик, пан фридрих... пан каспарь, пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); також прїидє прѧд нами... Олах Іоаныш и Гашпар, мѣсчанє от Хрълова... и продалк... отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153—154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гашпар** 1 (1499 *BD* II, 154); **каспарь** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **Кашпара** (1475 *BD* II, 336); *дав. одн.* **Гашпароу** (1499 *BD* II, 154).

ГАШТОЛТОВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* namisniku kiiowskomu, panu Martynu Gasztołtowiczu (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); и на то передъ намы лыстъ отца нашего, короля его мылости, показовалы и тежъ пана Мартына Гаштолтовича (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); жалова(л)... намъ... намєстъникъ Стоклишъски(и) Ѳедько григорьєвичъ на воєводича троцкого на пн҃а о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупаєтьcя въ єго ловы (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаштолтовичъ** (1498 *ГВКЛ* 22); *род. одн.* **Гаштолтовича** (1498 *ГВКЛ* 22); *дав. одн.* **кгасто(в)товичю** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); **Gasztołtowiczu** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн.* **кгасто(л)товича** (1499 *ВФ*).

ГВАЛТОМ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

***ГВОЗДЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Отписую... пану Гвоздю кожух куний, рабою камъкою волочен (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Гвоздю** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ГДЄ[1], ГДѢ (565) **I.** *присл.* (4) будь-де (3): Też, jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majut' sużonу byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); пак ли нє имал бы прощєнїѧ, нам нє дєржати єго ни оу нас, ани гдє оу нашєи земли нє мєшкати ємоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

кудись, куди-небудь (1): Нижъли коли мы сами гдє своєю головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маєть пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

II. *спол.* (561) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні з відтінком місця)* де (474) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (290): к тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, гдє суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы цр҃кви тои двѣ сєлѣ оу нашои земли оу молдавскои єдно єстъ лєукушовци... а другоє єстъ за молдавою гдє былъ братулъ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); а одъ леса ажъ до урочища Вириой долыны, гдє засталысмо бояръ Хмелъныцкихъ... которыи признали по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); И мы видєчи рєчъ справєдливою... казали єсмо свєтком присѧгноути, они обвєли... от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу, гдє была пани Михайловѧ гоумно сєлит почєла (Луконица, 1478 *AS* III, 17); а єстли сѧ надомною божѧ волѧ станєт, и я просила мужа своєго... абы єго милость што записал к цєркви божєй к свѧтому Иоанну к Голшаном, гдѣ маєт и тѣло моє лєжати (Степань, 1489 *AS* I, 89); оуставлѧємы бы кєлїхъ оучинєнъ за по(л)торы гривны къ цр҃кви гдѣ прїбѣга(л) (XV ст. *BC* 23 зв.); и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи, гдє были жоудєвє Михаиль и Дїєнишь... дроугоє на Сєрєтѣ на имѣ Гыдинци, гдє былъ дворъ Нєгринь, три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(з пропущеним членом головного речення, до якого відноситься підрядне) (93): тѣмь мы выдѣвшє єго правою и вѣрную службу до на(с) ... дали єсмь (sic.— *Прим. вид.*) єму оу нашєи земли... сєла на имѣ прочєщїи и спєрлєщи... и... пониже гдє є(ст) команъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); а к город(у) к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ: Олєксинѣць, а Островєць... а гдѣ Мишко жывѣт, а гдѣ Юхно жывєт (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); А хотар тои трєтои вышєписаннои части от Бѣєшєщи... почєнши от бєрєг Молдавѣ мало ниже от гдє выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дш҃їє ст҃опочившн(х) прє(д)ко(в)... наши(х)... дали и приложили єсмы о(т) на(с)... монастироу о(т) нємца болото кривиѧ и озєро... що єсть исвєрха, о(т) по(д) конєць писка, о(т) гдє выходить грьла из днистра и тєчє(т) долоу, до язєроу доубровка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (78): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы цркви ст҃ои пѧтници що на романовє торгу, гдє лєжи(т) ст҃опочившаѧ мти наша... двѣ сєлѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвръдили єсмы нашємоу ст҃моу монастироу о(т) нѣмца, идєжє єсть хра(м) възнє(с)нїѧ г҃а б҃а... и гдє єсть єгоумєнь (sic.— *Прим. вид.*) молєбникь нашь... даанїє и потвръж(д)єнїѧ дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(із співвідносним словом у головному реченні) (13): До того копища ихъ, гдѣ змєрлыхъ своихъ ховаютъ, подле пляцовъ... надъ Городницею до самоє речки Городницы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); досталася єму сторона тая, гдє єго дворъ, люди и каждоє поле и маєва (sic.— *Прим. вид.*) на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу... гдє был Милчин Щєфан, да єст почєнши от Томина хотара... на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

2. *(місця)* де (86) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* (40): а отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза, гдє се Чолница зъ Ретовкою сходитъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Сє азь пань радоуль вицашпань... и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... дадошє о(т) своєго оурика... єдинъ млинъ... що є(ст)... на сопоункы гдє падаєть съпънца оу тисоу (Сігет, 1404 *ГМ*); а одъ тоєи долыны Кобелыкой (!) на полудень грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце влево, пускаючи до головы и верховыны Ровця, гдє также копецъ усыпалы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7—8); а кто имєт коупити скот илї бараны... боуд гдє оу нашєи земли, нє надобѣ нигдє мыто дати, лишє гдє коупит (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); и за тоую сто коп грошєй широких продали єсмо Єго Милости... землю пашноую... оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинский, а по Торокан и Полонкоу и гдѣ снєлас с Тороканю (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а въ трєтєє застанє(т) маєть взѧтї любо вола алюбо конѧ... и має(т) знамєнїє оучини(т) на дѣрєвѣ гдѣ то(т) оузѧлъ закладъ (XV ст. *BC* 37); а хотар... до оусти лопатнои гдє оупадаєтъ з бєзинъ оу ставоу (Сучава, 1500 *SD* 7);

(із співвідносним словом у головному реченні) (4): а кто имєтъ купити скотъ или бараны, у баковѣ... либо у иныхъ торгохъ нашихъ, нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... помыслилъ єсмь помалѣ и на(м) тамо поити гдє оц҃и и братїа нашѧ (Київ, 1446 *Р* 154); Ино чтобы єсте нигдѣ на новыхъ мытехъ... мыта на нихъ не брати... нижли бы єсте тутъ мыто брали, гдѣ было здавна... при великомъ князи Витольтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова в головному реченні) (28): тѣмь мы видѣвши єго правую и вѣрную слоужбу до на(с)... дали єсмы ємоу... три сєла єдино сєло на

кобылѣ... а дроугоє сєло на оустїи жєравцѣ *гдє* оупа(д)єть на брьла(д) на имє гдє быль лиє (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго, а гостынцемъ... у лево, пускаючи черезъ поле до рики Згару, иижей урочища Брычнаго, *гдє* впадаєтъ ричка Кулыка, гдє есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А хотар тои трєтои сєрєднои части сєло от Костєщи що на оустїє Чюхра, гдє оупадаєт оу Проут, да єст от оу⟨сє⟩го хотара трєтаѧ част (Сучава, 1499 *BD* II, 130);

(із співвідносним словом у головному реченні) (7): а коли имуть купити татарьскыи товаръ у иныхъ торгохъ нашихъ, тамъ имуть дати гдѣ єго купѧтъ, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); и пришедши тамъ гдє впадаєтъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла, который поведылъ: же грунтъ мой по правой сторони, а по левой до Мыкулынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А коли имоут коупити татарскыи товар оу иных тръгох наших, а они имоут тамъ давати гдє коупѧт от гривны два гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

(у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (3): и гдє иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да нє даду(т) нигдє, оу нашєи зємли (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); мы оуставляємь съ своимы паны гдє боудє(т) знаидєны боудоуть в сєлє(х) алюбо в мєстє(х) нємєцькы(х) имають быти инѧти и выведєны а имають быти по(л)скымь правомъ осоу(жє)н(и) (XV ст. *BC* 25 зв.); и гдє надобє боудєть имъ помочъ и ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє ажъ бы мыто нашо нєпонижалосѧ (Краків, 1487 *АМЛ*);

(при дієсловах руху) куди (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (2): тогды можєть поити гдѣ хочєть (XV ст. *BC* 39); волно ємоу поити гдѣ хочє(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (2): тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, гдє пришлисмо... тамъ засталысмо пана Даныла, который поведылъ: же грунтъ мой по правой сторони (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

3. *(додаткові — у постпозиції)* де (1): коли кръстѣ с конѣ оупа(л) и оумєра(л) бєзь язика и о привилїє на(м) о нашоу правую о(т)чиноу нє мо(г) пови(с)ти гдє є(ст) (Васлуй, 1461 *DIR«A»* 517).

Див. ще **КДЄ.**

ГДЄ [2] *див.* **ГДѢ** [1].

ГДЄ БЫ *спол.* (2) *(приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де[б]: а николи нєхочєми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с)сѧ, а любо чєрє(с) кого иного... гдє бы коли того исного пана нашєго, наимл(с)тниишого кролѣ полского... лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ... гдє бы врєченного Казимира кролѣ... оувлочство было бы мовєно, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **КДЄ БЫ.**

ГДЄЖ *див.* **ГДЄЖЬ.**

ГДЄЖЪ *див.* **ГДѢЖЬ.**

ГДЄЖЬ, ГДЄЖ *спол.* (7) *(приєднує підрядні умовно-часові речення) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* якщо[ж], коли[ж]:мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... гдєж того комоу боудєтъ потрєбно ожє пришли єсмо оу вєчноую єдность... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ис сѣмъ ⟨нашимъ листомъ⟩... гдєж того комоу боудєт потрєбизна ожє прїидоша прѣд нами... слоуги наши... Попычка и... Микоул... и продали... одно мѣс⟨то⟩ на поустини (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

ГДЄ ИНДЄ *присл.* (1) куди-небудь: а єстлибы дєти мои нє хотєли кн⟨ѧ⟩зєм... служити а гдєбы индє поєхали проч, тогды тыи имєнѧ... кн⟨ѧ⟩зєм... вєчисто (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ГДЄ КОЛВЄ *присл.* (2) (*стп.* gdziekolwie) де-небудь, будь-де: Też, jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe,tam majut' sużony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); єстли бы сѣ пригодило ... иж бы мы... въидємо ис нашєи зємли... тогди их милости зємли да соут отворєни нам, Стєфаноу воєводї... гдє колвє оу прєдрєчєном кролєвствѣ их милости боудєм хотити мєшкати (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

***ГДЄ КОЛЄТЪ БЫ** *спол.* (1) *(стп.* gdziekole*) (приєднує підрядне речення місця) (у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* де [б]: мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє слюбуєми... владиславови, кролєви полскому... по(д)лє єго мл(с)ти стати противъ каждого єго нєпрїѧтєлѧ... ту гдє колє(т) бы кролєви єго мл(с)ти трєба (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ГДЄ КОЛИ [1] *спол.* (1) *(стп.* gdziekoli*) (приєднує підрядне речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де [б]: да имаю(т) о(т) на(с) три возы таркани вєлики(х) оу всє(и) зємли г(с)вами... гдє коли иму(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ГДЄ КОЛИ [2] *див.* **ГДѢ КОЛИ** [1].

***GDZURDZOW** *прикм.* (1) ◇ d o l i n a G d z u r d - z o w a *див.* **ДОЛИНА** [1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Gdzurdzowy** (1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1).

GDI KOLI *див.* **ГДѢ КОЛИ** [1].

ГДЫЖЬ *спол.* (5) (*стп.* gdyż) *(приєднує підрядні речення причини — у препозиції)* тому що: гды(ж) всѧкоѧ прирожыньє наслѣдоує(т) свои(х) прє(д)ко(в), мы... иѣ имаємъ шлѧхєтны(м) обычаємь наши(х) прє(д)ко(в) противити сѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); гды(ж) перєчєныи вєлможныи пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... повинною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ и обовѧзалъ про тожъ мы которою зъ єго волию повинни єсмы сѧ згодити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

Див. ще **КДЫЖЬ.**

ГДѢ [1], **ГДЄ** *спол.* (6) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(умовно-часові)* якщо, коли (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (2): волєн... моу(ж) мои па(н) василєи тыи имє(н)я... да(ти) и прода(ти)... и коу своємоу лє(п)шомоу є(г) обєриоу(ти) гдѣ є(г) до(б)рая воля боудєть (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (1): а гдє приидє(т) за ни(т) (!) до к⟨о⟩торого сєла а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своєго оу ⟨сєлѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти трє⟩тии дн(с)ъ (!) по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу сє⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *P* 134);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): Иже сн҃вє со оѩи соу(т) одно(г) права прото оуставлєнїє чинїмъ гдѣ єсть имъ потрєбїзна жєбы оѩєвою пєча(т)ю пєчатотї(!) а иньшєє своєя нє мєлї анї смєлї имєти (XV ст. *BC* 11 зв.).

2. *(часові)* коли (2) *(у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні)*: гдѣ на оулици пєтръ яна гонилъ и ранилъ нє боронилъ пєтръ своєго живота алє мьстѫ учинилъ (XV ст. *BC* 19); гдє що мо(ч) мє(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вєрнути бо сѧ єсмо им(л)и на то по(д) присѣгою (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **ИГДѢ. KHDY.**

ГДѢ [2] *див.* **ГДЄ** [1].

ГДѢ БЫ *спол.* (1) *(приєднує підрядне речення місця) (в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де[б]: колї который бѫдє(т) па(н) позванъ на ро(к), а нє стане(т) к рокѫ, за винѫ гдѣ бы оузѧти шєсть воло(в) тѫ(т) брали три(д)цать алюбо сорокъ (XV ст. *BC* 16 зв.).

ГДѢЖЬ, ГДѢЖО, ГДЄЖЪ *спол.* (3) *(приєднує підрядні означальні речення в відтінком місця) (у постпозиції —*

без співвідносного слова в головному реченні) де, де [ж]: а коли кого обвинѧ(т), оу нашеи земли, того имаємъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци, гдєжъ наши пєрє(д)ци положили мѣстцє, на колочини (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); мы великии кнѣзь швитрикаило олкердови(ч)... вєрноули єсмо слоузѣ нашємоу хомѣкови... двѣ дворицы... на имѧ печєнчына дворище а дроугоє гдѣжь былъ старнщынъ дворєць (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть н оуспоминаєть свои первѣишии листы... гдѣжо толко проси(л) абыстє възвѣдавши... нашоу волю Єстли быхо(м) коу єднанью покоя с ты(м) то мистро(м) которыи хотѣли держати тадынки (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ИГДЄЖЬ, ИДЕЖЄ.**

ГДѢ КОЛИ[1], **ГДЄ КОЛИ, GDI KOLI** *спол.* (8) (*стп.* gdykoli) (*приєднує підрядні умовно-часові речення*) якщо, коли (*у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні*) (4): mayuth nam y nasym dythem... yz... thoho szela trema strilczi... sluzithy gdi koli nadoby nasym dytem y nasym sczathkom (Глиняни, 1395 *GL* 166); а ис того имають намъ служи(т)... копиємъ и шєстью стрѣлцєвъ гдѣ коли намъ будєть надобно к нашеи потрѣбѣ (Львів, 1399 *P* 59): я илїа воєвода... присѣгаю... съ въсѣми землѣми и лю(д)ми моими... съ въсєю пилностїю бачити, противъ каждомоу непрїятєлєви, а любо непрїятєлє(м) и(х) приклонити помочи... гдє коли, боудєтъ потрѣбизна чинити (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

(*у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні*) (3) Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка... боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ боудѣ(т) оусиловаиа... а повала а знамєна неизнадѣны боудоуть а лю(ди) то пєрєсоудо(м) вызнаютъ которыми она свє(т)чєна тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины (XV ст. *BC* 36);

(*без співвідносного слова у головному реченні*) (1): гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєи земли оу сєлє(х) нє стоялї (XV ст. *BC* 28).

ГДѢ КОЛИ[2] *спол.* (1) (*стп.* gdziekoli) (*приєднує підрядне речення місця*) (*у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні*) куди: колї па(н)у (!) своєму сєлѧниноу до(ч)коу ємоу оусїлоуєть алюбо жєноу... алюбо колї боудє(т) панъ у клѧтвє чєрє(с) го(д)... вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *BC* 26 зв.).

ГДѢХОНЄЦЪ *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*): кн(ѧ)зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы, Обаринцы... Гдѣхонєцъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гдѣхонєцъ** (1463 *AS* I, 54).

! **ГЄДЄОК** *див.* ***ГЄДЄОНЪ.**

***ГЄДЄОНЪ** *ч.* (12) (*особова назва, гр.* Γεδεών, *гебр.* gid'om): пи(с) гедєо(н) писа(р) кнєгининъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 219); пи(с) гедєо(к) (!) (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); И оу том також... прїидоша прѧд нами... Мърина... и плєменица єи Илка... и... Гидїон и брат єго Пєтрѧ... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гедєо(н)** 8 (1428 *Cost.* I, 219, 224; 1432 *Cost.* I, 327, 338; 1433 *Cost.* I, 359; *Cost.* II, 653; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 460); **Гидїон** 1 (1499 *BD* II, 153); ! **гедєо(к)** 1 (1459 *DIR«A»* 514); ! **годєо(н)** 1 (1428 *Cost.* I, 210); *дав. одн.* **Гидїоноу** (1499 *BD* II, 154).

ГЄНАДІЄ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, цсл.* Генадии, *гр.* Γεννάδιος) Геннадій: Пис(а) оу свѧтом монастири... Генадїє ієрмонах (Путна, 1476 *BD* I, 217); а господство мы съм дал и повєрноул тоє селищє на имѣ Полѣна... гдє єст ієгоумєн... поп Генадїє (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

***ГЄНАРИИ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНАРЬ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

ГЄНВАРЇЄ *ч., невідм.* (1) (*молд.* генарне) (*назва місяця*) січень: Писал Шандроу Кръжє... мѣсѧца генварїє ВІ (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).

Див. ще ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНВАРЇИ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНВАРЪ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНВАРЬ** *ч.* (86) (*цсл.* генварь, *гр.* γενοθάριος, *лат.* jānuārius) (*назва місяця*) січень: а на болшєє потвєрженьє велѣли єсмы привѣсити печать нашу... у сучавѣ городѣ въ лѣто ҂ ѕ҃ЦАІ генуаріа м(с)ца въ з҃ дн҃ь (Сучава, 1403 *ДГАА*); а писана грамота... м(с)ца генъварѧ оу ка҃ дн҃ь (Погоничі, 1422 *P* 98); а п⟨и⟩сан... м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца генвара ѕ҃І ден (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); П⟨и⟩сан... ген⟨варѧ⟩ к҃Е ден (Острог, 1465 *AS* I, 57); П⟨и⟩сан... м⟨ѣ⟩с⟨а⟩ца ген⟨вара⟩ к҃Е (Добучини, 1487 *AS* I, 240); А данъ... въ лѣто 6960, мца Ген. 3 день (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); пса(н) вовруче(м) ге(н) г҃ дн҃ь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Тоадєр писа... в лѣто҂ ЗЄ, геноуар к҃В (Ясси, 1497 *BD* II, 101).

ФОРМИ: *наз. одн.* **генъвар⟨ъ⟩** (1487 *РИБ* 228); *род. одн.* **генварѧ, генъварѧ, ген⟨варѧ⟩, Генваря, генваря, ген(варя)** 9 (1422 *P* 98; 1443 *P* 145; 1452 *P* 161; 1463—1478 *РЕА* I, 36; 1465 *AS* I, 57; 1467 *AS* I, 63; 1473 *ШКН* 166; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1489 *AS* I, 89); **геноуар, геноуа⟨р⟩** 3 (1497 *BD* II, 97, 98, 101); **гєивара, ген⟨вара⟩** 2 (1444 *AS* I, 40; 1487 *AS* I, 240); **гєиар, гєна(р)** 2 (1472 *Cost. D.* 27; 1496 *BD* II, 90); **гєиария** 1 (1495 *BAM* 71); **гєиварїа** 1 (1495 *BD* II, 43); **генарѣ** 1 (1409 *Cost.* I, 65); **гєиуарїа** 1 (1403 *ДГАА*); *ск. н.* **Ген., ген, ге(н)** 63 (1411 *Mih. Alb.*; 1418 *Cost.* I, 127; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *Cost.* II, 374; 1446 *Cost.* II, 238; 1453 *DIR«A»* 503; 1467 *BD* I, 118; 1472 *DIR«A»* 528; 1487 *BD* I, 292; 1497 *DC* 12 і т. ін.).

Див. ще **ГЄНВАРЇЄ.**

***ГЄНДРЫХЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Hendrich, *стп.* Hendryk, *свн.* heinrich) Генріх: Продали єсмо мыто берестейское... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѧчу копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Гендрыху** (1498 *АЛРГ* 82).

***ГЄНУАРЇИ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНЪВАРЪ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНЪВАРЬ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

ГЄОРГЇЄ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, молд., цсл.* Георгии, *гр.* Γεώργιος) Юрій, Георгій: пи(с) георгїє срьби(н) и певє(ц) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Третєє село єсми имь дали на Берхѣчи... що смо коупили тоє село от Георгїє... за с҃м злат татарскы(х) (Гирлов 1499 *BD* II, 162).

Див. ще ***ГЄОРГЇИ, ГЄОРГЇОУ.**

***ГЄОРГЇИ** *ч.* (12) (*особова назва, цсл.* Георгии, *гр.* Γεώργιος) Юрій, Георгій: da jest' uryk s usym dochodom... mytropołyi naszei ot Suczawi ideże jest' chram sw(ia)t(o)ho muczenyka Heorhia neporuszanno... na wiky wicznya (Сучава, 1465 *GL* 176); Тоє въсє вышеписанноє дали єсмо свѧтомоу нашємоу монастирю що на Воронєц, идєжє єст храм свѧтаго... великомоученика и побѣдоносца Георгїѧ (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Георгїѧ, Георгїа, Heorhia** (1465 *GL* 176; 1471 *DIR«A»* 527; 1472 *ДГСВМ;* 1488 *ДГСВМЩ*; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419, 436; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148); *ор. одн.* **георгєє(м)** (1490 *DC* 146).

Див. ще **ГЄОРГЇЄ, ГЄОРГЇОУ.**

ГЄОРГЇОУ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Георгии, *гр.* Γεώργιος) Юрій, Георгій: пи(с) иса(и) шу(ш)манови(ч) у су(ч)въ... на де(н) сїого георгїоу (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

Див. ще **ГЄОРГЇЄ, *ГЄОРГЇИ.**

***ГЄРАСИМЪ** *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Γεράσιμος) Герасим, Герасим: а при то(м) бы(л) оц҃ь иашь никола архиман(д)ритъ печєрскыи... ключникъ двд҃ъ кєларь гераси(м) (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гераси(м)** (1446 *Р* 154).

ГЄРВАСЪ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Γερβάσιος) Гервасій: А сє А панъ бєнко... свѣдчю... нжє пришедъ пєредъ насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гєрвасъ** (1398 *Р* 57).

ГЄРГЄ *ч., невідм.* (8) (*особова назва, молд., мад.* György, *пор.* Γεωργίε, Γεωργίου) Юрій, Георгій: и да(л) ємоу гєргє своєю волєю тоє сєло (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще **ЖОУРЖА**[1], ***ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

***ГЄРГЄВЪ** *прикм.* (1): и мы... дає(м) и дали єсмо нашємоу вѣрномоу паноу кости пръкалабоу... домы гєргєви соучавскы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385—386).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **гєргєви** (1449 *Cost.* II, 385).

Пор. **ГЄРГЄ.**

***ГЄРЕШЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Продали есмо мыто луцкое и вагу краковАнину Лерину Герешу на тры годы за полторы тисАчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Герешу** (1498 *АЛРГ* 81).

ГЄРМАН *ч.* (29) (*особова назва, цсл.* Германъ, *гр.* Γερμανός, *лат.* Germanus) Герман: тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрную службою до на(с)... дали єсмы єму єдно сєло... гдє бы(л) ватама(н) гє(р)ма(н) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); А на то єст... мартоурїа... пан Юга вистїарник, пан Герман постєлник (Сучава, 1479 *BD* I, 224); ⟨та⟩кождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Тоадєроу Гєрманоу тоє ... сєлищє (Сучава, 1488 *BD* II, 247).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Герман, гє(р)ма(н)** (1422 *ДГОБ;* 1479 *BD* I, 224; *Cost. S.* 99; 1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Германа** (1478 *BD* I, 219; 1479 *BAM* 62; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 260, 262; 1483 *BD* I, 268; 1484 *BD* I, 277 і т. ін.); *дав. одн.* **Германоу** (1488 *BD* II, 247).

Див ще. **ХЪРМАНЬ.**

ГЄРОНДЇЄ *ч., невідм.* (5) (*особова назва, молд., цсл.* Γεροντιε, гр. Γερόντιος) Геронтій: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми свАтомоу нашємоу монастироу от Хомора... идєжє єст игоумєн молєбник нашь коур поп Гєрондїє, правїи и питомїи сєла того свАтого монас⟨ти⟩рА (Сучава, 1475 *BD* I, 203); а оу том оу тот жє час прїидоша прАд нами... молєбник наш кур попь Гєрондїє іегоумєн и съ въсѣми яжє о христѣ братїАми... и дали господствоу мы... одно сєлищє (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ГЄТМАНЪ *ч.* (5) (*стп.* hetman, *стч.* hejtman, *схсн.* hetman, *свн.* häuptmann) (*найстарший над військом*) гетьман (4): тоуть снимали сА єсми... ис полскими паны, ис пано(м) о(н)дровошємь, воєводою руски(м), гєтмано(м) королєвскимь, и съ иншими паны (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨А⟩зю Костєнтину єго милости Ивановичу Острозскомоу... гєтману єго милости... зємлю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Я, Костентинъ Ивановичъ Острожскій, гетманъ господара, короля е. м. (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); Я князь Константынъ Ивановичь Остроскій, будучи въ тотъ часъ гетманомъ у господара моего великого князя Александра... чиню знакомито... штожъ придалъ есми... имѣнье Здетелу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

в ы ш ш и и г є т м а н ъ (1) *див.* ***ВЫШШИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **гетманъ** (1495 *АЛМ* 88); *род. одн.* **гетмана** (1499 *AS* I, 117); *дав. одн.* **гєтману** (1491 *AS* I, 96); *ор. одн.* **гетманомъ, гєтмано(м)** (1455 *Cost.* II, 774; 1499 *АСД* VI, 2).

ГЄОУРОЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы видѣвшє єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ Гостилєщи... и Гєоуроєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Гєоуроєщи** (1459 *BD* I, 35).

***ГИБНОУТИ** *див.* ***ГЫБНОУТИ.**

ГИГОЄЩЇИ *мн.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві*): ⟨И та⟩кождєрє єсми дали и потвръдили слоузѣ нашє⟨моу Т⟩оадєрю Оурдюгашоу... сєло на имѣ Гигоєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинним... ожє прїидє прАд нами... слоуга наш Юсип... и продал... трєтїю част сєла от Гигоєщ (Сучава, 1490 *BD* I, 397).

ФОРМИ: *наз.* **Гигоєщїи** (1483 *BD* I, 272); *род.* **Гигоєщ** 3 (1490 *BD* I, 397, 398); *род. молд.* **Гигоєщилор** 1 (1490 *BD* I, 398).

***ГИДЄВОВЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра мсА и моихь сыно(!)... вѣра пана оуладова пана гидєвова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **гидєвова** (1392 *Cost.* I, 8).

Пор. **ГИДЄВЪ.**

ГИДЄВЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы пановє и боАрє зємлѣ молдав(с)кои, па(н) михаль... иванишь витАзь, па(н) гидєвъ... слюбили єсми... кролєви, володиславу... вєрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гидєвъ** (1395 *Cost.* II, 612).

ГИДЇОН *див.* ***ГЄДЄОНЪ.**

ГИДѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Гєдєонъ) Гедеон: Того радї мы видѣвши доброє произволєнїє и данїє, що дает Анна слоугам нашим... тих прАдрєчєнных сєл, що их коупил сынъ єи Гидѣ (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гидѣ** (1470 *BD* I, 155).

ГИНДА *ж.* (3) (*особова назва*): тако(ж) прїидоша прА(д) нами... фєдка и сєстри єи мърина и гинда... и продали... єдино сєло (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гинда** 2 (1495 *ПГВСР*); *зам. дав.* заплати(л)... мърини и **гинда** 1 (1495 *ПГВСР*).

ГИНДЄ, ГЫНДЄ *ч., невідм.* (5) (*особова назва, молд.* гиндэ «жолудь»): а на то є(ст)... вѣра пана томѣ гынде (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); А на то єст... в. п. Томи Гинде (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ГИНОУТЬ *дієсл. недок.* (1) (*умирати*) гинути, погибати: Знамєнїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) и(ж) пожєгъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **гиноуть** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

Див. ще ***ГЫБНОУТИ.**

ГИНШТОВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а кн⟨А⟩зю Сємєну досталсА город Колодєн а сєла: Чернєхов... Гиншовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз.* **Гиншовцы** (1463 *AS* I, 55).

***ГИРИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а в конюхи и в конокормци наши оу басови оу ко(ст)ковчи а на ровномь оу дички а в лАховє оу гиричи пану чусє нє надобє оуступати сА (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *знах.* **гиричи** (1434 *Р* 128).

ГИЦОУЛ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Георгїи, Гєоргїу): И оуставшє наши слоуги Михъилъ и брат єго Гицоул та заплатили оуси тоти вишєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гицоул** (1494 *BD* II, 34); *дав. одн.* **Гицоулоу** (1494 *BD* II, 34).

ГЛАВА *ж.* (2) (*цсл.* глава) (*старший за становищем у сім'ї, в домі*) голова (1): Розво(д) єсть мєжи лю(д)ми ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны а дроу(г)и оудовы волны (XV ст. *ВС* 33);

◇ о у с ѣ к н о в ѣ н ь є г л а в ы с в я т о г о и в а н а (1) *див.* ***ОУСѢКНОВѢНЬЕ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **глава** (XV ст. *ВС* 33); *род. одн.* **главы** (1424 *Р* 102).

ГЛАГОЛЄМЫИ *дієприкм.* (1) (*цсл.* глаголємыи) званий, на ім'я: яко да оутвръдимь и оукрѣпимь на(ш) монастир о(т) сѣтои горѣ идєжє є(ст) хра(м) сѣго и сла(в)наго великомъчєнїка и побєдоносца гєо(р)гиа глаголємыи зоугра(ф) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *пас. теп. наз. одн. ч.* **глаголємыи** (1471 *DIR«A»* 527).

***ГЛАЗОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Паве(л) землю де(р)жить глазо(в)щиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **глазо(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ГЛАЗЫНА *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ окол⟨ъ⟩ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ ... села, на имя Давыдкова Сковородина (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глазына** (1499 *РИБ* 776).

***ГЛЕБОВИЧЪ** *див.* **ГЛѢБОВИЧЬ.**

ГЛЕВАКА *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Глеваха: Село Глевака а втомъ селє й чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глевака** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ГЛЕИТОВАТИ *дієсл. недок.* (6) (*стч.* glejtovati, *стп.* glejtować, *свн.* geleiten) (кого чим, кому чим) гарантувати безпеку охоронною грамотою (кому) (4): и глеитуємъ имъ симъ наши(м) листо(м) прави(м) и хр(с)тїанскымъ глеито(м)... абы имъ доброволно и слобо(д)но прїихати до нашеи земли съ оусими своими тръговлѣми (Сучава, 1456 *ПМВП*); мы Стефан воєвода... знаменито чиним сам лис⟨то⟩мь... оже... глеитоуємь сим нашим правым и христианскым лис⟨то⟩мь и глеитом наших вирных и почтеных боарь (Сучава, 1468 *BD* II, 305);

(кого, кого ким) гарантувати безпечний проїзд у супроводі (кому) (2): але коли тыми часы оусхоче(м) поехати пере(д) нашего милостивого пана приехати, а на(ш) ... па(н) имає(т) на(с) глеитовати своими чотырми великими паны и радцами и(с) короуны... абы на(с) мирно глеитовали... и(с) нашеи границы до нашего милостивого пана королА его мл(с)ти и па(к) о(т) нашего пана ажеле па(к) до нашеи границы (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *інф.* **глеитовати** (1453 *Cost.* II, 766); *теп. 1 ос. мн.* **глєнтоуємъ, глєитуємъ, глєитоуємь** (1456 *ПМВП;* 1460 *BD* II, 269; 1468 *BD* II, 305); *перф. 1 ос. мн.* **глєитовали єсми** (1460 *BD* II, 269); *бажн.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... глєитовали** (1453 *Cost.* II, 766).

***ГЛЕИТОВНЫИ** *прикм.* (3) ◇ листъ глєитовны и *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **глєитовныи, глєитовъныи** (1457 *BD* II, 257; 1463 *BD* II, 295); *місц. мн.* **на глєитовны(х)** (1457 *Cost.* II, 810).

***ГЛЕИТОВЪНЫИ** *див.* ***ГЛЕИТОВНЫИ.**

***ГЛЕИТЪ** *ч.* (4) (*стч.* glejt/klejt, *стп.* glejt/glet, *свн.* geleite) охоронна грамота: глеитуємъ имъ симъ наши(м) листо(м) прави(м) и хр(с)тїанскымъ глеито(м)... абы имъ доброволно и слобо(д)но прїихати до нашеи земли съ оусими своими тръговлѣми (Сучава, 1456 *ПМВП*); мы Стефаи воєвода... знаменито чиним... оже... глеитоуємь сим нашим правым и христианскым лис⟨то⟩мь и глеитом наших вирных и почтеных боарь (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *ор. одн.* **глеитом, глеито(м)** (1456 *ПМВП;* 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269; 1468 *BD* II, 305).

ГЛИГА *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Григоръ): мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже то(т) истинїи слоуга на(ш), глига сръбєскоу(л), слоужи(л) на(м), право и вѣрно (Сучава, 1487 *Cost. D.* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глига** (1487 *Cost. D.* 6).

ГЛИГОР *див.* **ГРИГОРЪ.**

ГЛИГОРЪ *див.* **ГРИГОРЪ.**

***ГЛИМЕНЕЦЪ** *ч.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа, и Тополного (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Глименца** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ГЛИНАРЬ** *ч.* (2) той, хто обмазує глиною хату: А глинарюмъ што лѣпѣли около дому а клепачь наемалъ З єхъ лѣпило (б. м. и., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *дав. мн.* **глинарюмъ** (1386—1418 *Р* 35).

***HLYNIENI** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Глиняни: a na kriposth szemu listhu nasemu nasu peczath priwisilijesmo w nasom sely w Hlynienich za Lwowom cztiry myly (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *місц.* **w Hlynienich** (1395 *GL* 166).

***HŁYNYSZCZA** *мн.* (1) *(назва маєтку в Берестейській землі):* y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe położyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... po połowyne chworyszcz y hłynyszcz y odtuł prosto w mezu ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род.* **hłynyszcz** (1500 *ДПЖН*).

***ГЛИННОЄ**[1] *с.* (1) *(назва села у Турово-Пінській землі):* и мы... дали есмо єму село оу туровском повѣте Храпино подле Глинного (Луцьк, 1451 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *род. одн.* **Глинного** (1451 *AS* I, 44).

***ГЛИННОЄ**[2] *с.* (1) *(назва села у Київській землі):* а тая землА пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ о(т) кодє(н)скоє роуды до гли(нно)го тєснъ пАтъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **гли(нно)го** (бл. 1458 *Р* 167).

ГЛИНСКИЙ *див.* **ГЛИНЬСКИИ.**

ГЛИНСКІЙ *див.* **ГЛИНЬСКИИ.**

***ГЛИНЪСКИИ** *див.* **ГЛИНЬСКИИ.**

ГЛИНЬСКИИ, ГЛИНСКИЙ, ГЛИНСКІЙ *ч.* (4) *(особова назва):* а при томъ были свєдоки... кн҃зь олєксандръ иванови(ч) носъ... кн҃зь борисъ глиньскии (Київ, 1433 *Р* 119); а при то(м) были докторъ с кракова кн҃зь янъ рєкгула а кн҃зь иванъ борисови(ч) глиньскии (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Наместнику вруцъкому князю Григорю Глинъскому (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глиньскии, Глинскій, Глинский** (1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *дав. одн.* **Глинъскому** (1496 *АЛРГ* 71).

ГЛОБА *ж.* (37) (*болг.* глоба, *серб.* глòба, *молд.* глоабэ) судовий штраф, судове стягнення: а они єго искоупили о(т) тои глобы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); сами ка⟨лоу⟩-гєрє да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); а до тих люди що соут оу тѣх села (!) аби нє имали дило ни єдин наш боАрин... ани переоубци, ни соудитн их, ани глобоу оузАти от них (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глоба** (1456 *ГПХМ*); *род. одн.* **глобы** (1432 *Cost.* I, 327; 1448 *ДГПР*); *знах. одн.* **глобоу** 27 (1432 *Cost.* I, 327; 1446 *Cost.* II, 251; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *ГПХМ;* 1459 *BD* I, 29; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257 і т. ін.); **гло(б)** 2 (1448 *DIR«A»* 491); ! **гло** 1 (1458 *DIR «A»* 512); *ор. одн.* **глобою** (1447 *Cost.* II, 288); *наз. мн.* **глоби** (1456 *ГПХМ*); *місц. мн.* **оу глоба(х)** (1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530).

! **ГЛОБИЦИ** ⟨ГЛОБНИЦИ⟩ *див.* **ГЛОБНИК.**

ГЛОБНИК, ГЛОБНИКЬ, ГЛОБЪНИК *ч.* (31) збирач судових штрафів, судових стягнень: а хотаръ томоу мѣстоу да боудєть... коуда ємоу хотарилъ панъ жоуржь глобни(к) (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956); а також оу тА(х) села(х) да нє имаютъ ходити ни глобникы, ни припашаре... а ни инъ никто о(т) наши(х) оурАднико(х) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... потвръдили єсми им... села, що били дѣда их Ласлъоа глобника (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глобникь, глобни(к), глобиик, глобъник** (1424 *Cost.* II, 956; 1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 391; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 530); *род. одн.* **глобника** (1425 *Cost.* I, 169; 1455 *Cost.* II, 540; 1495 *BD* II, 59); *наз. мн.* **глобници, гло(б)нїци** 17 (1438 *DBAc* 28; 1447 *Cost.* II, 288; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257 і т. ін.); **глобники** 1 (1475 *BD* I, 200); **глобникы** 1 (1446 *Cost.* II, 251); !**глобици** 1 (1458 *ПГСММЦ*); *род. мн.* **глобии(к)** (1437 *Cost.* II, 709).

***ГЛОБНИКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... аже прише(д)шн прє(д) намн.. па(н) мань глобнникови(ч) из дѧтми своими... н продали сєлишча своа поу(с)таа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глобникови(ч)** (1452 *Cost.* II, 422).

ГЛОБНИКЬ *див.* **ГЛОБНИК.**

***ГЛОБНЇКЪ** *див.* **ГЛОБНИК.**

ГЛОБЪНИК *див.* **ГЛОБНИК.**

***ГЛОДОВЄ** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши н(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали н потвєрдили єсми н(м)... сєла на имѣ онєщи, на кръли́гьтоурѣ... и по вы(ш) воровєщи... и арпъшєщи арпашєви и чєрє(с) бахлоуи, оу глодовє, о(т) вєликои мог⟨ы⟩лоу (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *знах. одн.* **глодовє** (1456 *Cost.* II, 569).

***ГЛОДЪ**[1] *ч.* (13) (*молд.* глод «грязь») болото (12): а хотаръ оуси(м) тн(м) четырємь сєломь почєнше о(т) гдє падає(т) бєлошєва заподїа оу милєти(н), тои заподїєю горн до мохнлоу... от толѣ заподїєю вышє пашка на гло(д), та оу милєтини (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168—169); А хотар тои трєтои част от сєло от Аржишан... та прости на дил оу глод (Сучава, 1495 *BD* II, 78);

кроугли глодъ (1) *див.* ***КРОУГЛЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **глода** 2 (1491 *BD* I, 473); **гло(д)** 2 (1428 *Cost.* I, 209, 224); *знах. одн.* **глод, гло(д)** (1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 209; 1453 *Cost.* II, 445; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 78); *наз. мн. молд. зам. род.* от **глодоурє** (1494 *BD* II, 35); *род. мн.* **глодов** (1492 *BD* I, 510); *знах. мн. молд.* **глодоурє** (1494 *BD* II, 35).

***ГЛОДЪ**[2] *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли чєтири сєла на кръли́нгѫтоурѧ на имѧ попєщїи... и фынтынѣлє и михнєщи на бахлоуи ⟨и⟩ чолтанїи оу глода (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... сръби и арьмєщи... и оу гло⟨д⟩ъ... волосѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* сєла... оу **гло⟨д⟩ъ** (1448 *Cost.* II, 342); *род. одн.* **глода** (1426 *Cost.* I, 178).

ГЛОДѢНЄ[1] *мн.* (1) *(назва села на р. Вороні у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу, оу нашєи зємли, сєла на воронѣ *(в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.*), на имѧ анноушчинь дворь и хоуєцѣны... и глодѣнє (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

ФОРМИ: *наз.* **глодѣнє** (1433 *Cost.* II, 594).

ГЛОДѢНЄ[2] *мн.* (1) *(назва села на р. Ставниці у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы выдѣвшє ихь правою и вѣр⟨ною слоуж⟩бою до на(с)... дали єсми имъ єдно мѣсто о(т) пасыкы (!) о(т) глодѣнє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **глодѣнє** (1443 *Cost.* II, 149).

ГЛОДѢНИ[1] *див.* **ГЛОДѢНЇИ**[1].

ГЛОДѢНИ[2] *див.* **ГЛОДѢНЇИ**[2].

ГЛОДѢНИ[3] *мн.* (1) *(назва села на р. Тутові у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми єму... сєло на тутовѣ, на имѣ грьдєщи... и глодѣни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз.* **глодѣни** (1455 *Cost.* II, 543).

ГЛОДѢНЇИ[1], **ГЛОДѢНИ** *мн.* (8) *(назва села біля Ставчан у Молдавському князівстві);* мы Стєфан воєвода... знамєнито чнним... ожє... дали єсмн... нашємоу монастироу... сєла... на имѣ сєлам: Дворничанїи... н Глодѣни (Сучава, 1475 *BD* I, 203); мы Стєфан воєвода... знамєнито чннм... ожє... прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима... и сєстра єго... и продали свою правоую отниноу... єдно сєло на имѣ Глодѣнїи, гдє бил Стан, подли Стъвчан (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *наз.* **Глодѣнїи** 7 (1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*); **Глодѣни** 1 (1475 *BD* I, 203).

ГЛОДѢНЇИ[2], **ГЛОДѢНИ** *мн.* (3) *(назва села на р. Тележній у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... ⟨чи⟩нимъ знамєнито... ожє... потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли... сєло на имѣ Глодѣни на Тєлѣжни (Сучава, 1462 *BD* I, 61); мы Стєфан воєвода... знамєнито чнним... ожє прїидє прѣд нами... Пътроу Глодѣноул... и продал свою правоую и пнтомоую отниноу... єдно сєло на имѣ Глодѣнїи, на вєрхъ Тєлѣжин⟨ов⟩ѣ потока (Сучава, 1484 *BD* I, 276).

ФОРМИ: *наз.* **Глодѣнїи** 2 (1484 *BD* I, 276, 277); **Глодѣни** 1 (1462 *BD* I, 61).

ГЛОДѢНОУЛ *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... ⟨чи⟩нимъ знамєнито... ожє тот истинныи наш слоуга... Пєтръ Глодѣноул жаловали єсмы єго особною нашєю милостию (Сучава, 1462 *BD* I, 61); мы Стєфан воєвода... знамєнито чним... ожє прїидє прѣд нами... слоуга наш Пътроу Глодѣноул... и продал... єдно сєло на имѣ Глодѣнїи (Сучава, 1484 *BD* I, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глодѣноул** (1462 *BD* I, 61; 1484 *BD* I, 276); *дав. одн.* **Глодѣноулоу** (1484 *BD* I, 276).

ГЛОТЇИСКИ *прикм.* (1) ◇ дворникъ глотїиски *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **глотїиски** (1456 *Mih.* 213).

Див. ще **ГЛОТНЫИ.**

ГЛОТНЫИ *прикм.* (1) ◇ дворникъ глотныи *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **глотныи** (1436 *Cost.* I, 449).

Див. ще **ГЛОТЇИСКИ.**

ГЛУБОЧЄК НИЖНЫЙ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Великий Глибочок: кн⟨ѧ⟩зю Сємєну достался город Колоден а сєла: Чернєхов, Ивачєв вєрхний... Глубочєк нижный, Ронєв (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глубочєк нижный** (1463 *AS* I, 54).

ГЛУСКИЙ, ГЛОУСКІЙ, ГЛОУСКЫИ *ч.* (7) *(особова назва):* а при том был кн⟨ѧ⟩зь Василєй Лукомский... а пан Мишко Глуский (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а при том был вєликого королѧ зємлѧнин пан Мишко Глоускій (Острог, 1463 *AS* I, 56); пытали єсмо свѣтков: кн⟨ѧ⟩зѧ Поутѧты Иванович⟨а⟩... пана Мишка Глоуского (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глуский, Глоуский, Глоускій** 5 (1448 *AS* I, 44; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61); **Глоускыи** 1 (1458 *ОЖДМ*); *род. одн.* **Глоуского** (1475 *AS* I, 70).

***ГЛУСКЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Віленському воєводстві)* Глуськ: записую жонѣ своєй кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѧчи коп на своихъ имѣньѧх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Глуску** (1483 *AS* I, 82).

ГЛОУСКЫИ *див.* **ГЛУСКИЙ.**

***ГЛУХНИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* суч. Ново-Малин: мы вєликии ки⟨ѧ⟩зь Швитрикгаилъ... чиним знамєнито... иж... дали єсмо тому вєрномоу нашому слоузє Олфєроу (!)... сєло Глухни... оу лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах.* **Глухни** (1446 *AS* I, 42).

ГЛУШКИ *мн.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнавє(м)... ижє... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) а к тому сѣлищю... озѣро нѣжє(н)... а вѣрбиловъ а глушки (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз.* **глушки** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ГЛУШЫЦА** *ж.* (3) *(назва села у Смоленській землі):* и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному... и съ пошлинами... што къ двору нашому, къ Глушыцы, шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Глушыцы** (1499 *РИБ* 776, 777); *місц. одн.* **на Глушыцы** (1499 *РИБ* 776).

***ГЛУШЫЦКИИ** *прикм.* (1): а коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!)... н къ двору нашому, къ Глушыцы, насадку меду дають (Вільна, 1499 *РИБ* 776—777).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Глушыцкое** (1499 *РИБ* 776).
Пор. ***ГЛУШЫЦА.**

***ГЛЪВЪШАНИ** (?) *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сел⟨о⟩... на имѧ калиновци... н прижолтѣни ⟨...глъв⟩ъшани (? — *Прим. вид.*) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).
ФОРМИ: *наз.* **⟨глъв⟩ъшани** (1429 *Cost.* I, 248).

ГЛѢБОВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ зємлѣ (Львів, 1368 *Р* 16); Пр⟨авилъ⟩ м⟨а⟩р⟨шалокъ⟩, н⟨а⟩м⟨естникъ⟩ М⟨е⟩р⟨єцкій⟩, п⟨а⟩нъ Ст⟨аниславъ⟩ Гл⟨ебовичъ⟩ (Троки, 1494 *РИБ* 561); А иное на листы твоее милости давал пану Станиславу Глебовичу, а иное выдал князю Дмитрею Путѧтичу (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).
ФОРМИ: *наз. одн.* **глѣбовичь** 1 (1368 *Р* 16); **Гл⟨ебовичъ⟩** 1 (1494 *РИБ* 561); *ск. н.* **г(л)** 1 (1496 *ВМКФС*); *дав. одн.* **Глѣбовичу** (1495 *БСКИ;* 1496 *АЛРГ* 72); *знах. одн.* **Глѣбовича** (1495 *АЛМ* 83).

***ГЛѢБОВЪ** *прикм.* (2): Глѣбову жону Остаѳъевича оставили есмо близкост⟨ь⟩ю при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины ее (Вільна, 1495 *РИБ* 620).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Глѣбову** (1495 *РИБ* 620); *ор. одн. ж.* **глѣбовою** (1495 *ВМБС*).
Пор. **ГЛѢБЪ.**

ГЛѢБЪ, ГЛѢБЬ *ч.* (25) *(особова назва, стн.* Gudleifr) Гліб: и на то свѣдци панъ дмтръ (!)... панъ глѣбъ дворьсковичь (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а при томъ оуздаванъѣ были бояре зємлѧне панъ ходько быбєльскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) (Перемишль, 1378 *Р* 26); а свєдци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи (Львів, 1412 *Р* 81); а при то(м) бы(л) оїць нашь никола архиман(д)ритъ печєрскыи... и наши боѧрє и наши моршалкы (!) кнѧзь глѣбъ дмитрїєви(ч) боѧринъ нашь алєксан(д)ро самотєчи(ч) (Київ, 1446 *Р* 154); и бори(с) рє(к) коли(м) сѧ з глѣбомъ зъє(д)на(л) то(г)ды тыи записы глѣбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Глѣбъ, глѣбъ, глѣбь** (п. 1349 *Р* 4; 1361 *AGZ* 6; 1378 *Р* 26; 1388 *Р* 38; 1404 *Р* 70; 1412 *Р* 81; 1421 *Р* 92; 1446 *Р* 154; 1463 *ГГЯ;* 1495 *ВМБС* і т. ін.); *род. одн.* **Глѣба** (XV ст. *СГЧА*); *дав. одн.* **Глѣбу, глѣбоу** (1446 *Р* 154; 1495 *ВМБС; РИБ* 620, 621); *ор. одн.* **Глѣбомъ, глѣбомъ, глѣбо(м)** (1463 *ГГЯ;* 1495 *ВМБС; РИБ* 620).

! ГЛѢБЪБЪКО ⟨ГЛѢБЪКО⟩ *див.* ***ГЛѢБЪКО.**

***ГЛѢБЪКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Глѣбъ): а на то послуси вл̄дка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии... глѣбъбъко (!) и братъ єго костько бѣзна соудья орєфѣрько (!) (Перемишль, 1366 *Р* 12).
ФОРМИ: *наз. одн.* **! глѣбъбъко** (1366 *Р* 12).

ГЛѢБЬ *див.* **ГЛѢБЪ.**

ГЛЯДЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре... Ходко Евсеевичъ, Глядъ, братъ Ходковъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Глядъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

ГЛѦДЄТИ *дієсл. недок.* (1) (чого) оглядати (що): А тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѧдєти (б. м. н., XV ст. *ИК*).
ФОРМИ: *інф.* **глѧдєти** (XV ст. *ИК*).
Див. ще ***ОГЛѦДАТИ.**

ГНАТИ, ГНАТЇ *дієсл. недок.* (5) (що) гнати: колї хто имєє(т) лѣ(с) алюбо доубровоу далєко о(т) сєбѣ а хочє(т) лї свон свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чєрє(с) чюжоє имѣнїє, тогды нє можє(т) то(г) оучини(т) одно поутємь правымъ што идєть о(т) того лѣсоу (XV ст. *ВС* 38).
ФОРМИ: *інф.* **гна(т)** 3 (XV ст. *ВС* 25 зв., 38); **гнати, гнатї** 2 (XV ст. *ВС* 37 зв., 38).

Див. ще **ГОНИТИ** 1, **ПОГНАТИ, *ПРЇГОНИТИ, ОУГОНИТЬ.**

***ГНЄВАНЬЄ** *с.* (1) гнів: а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ чєрє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с) тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы што бы томоу волно гна(т) бєзъ є(г) щкоды и бєзъ є(г) гнєваньє (!) до своє(г) лѣса (XV ст. *ВС* 38).
ФОРМИ: *род. одн.* **! гнєваньє** (XV ст. *ВС* 38).
Див. ще **ГНЄВЪ.**

***ГНЄВЛЇВЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* gniewliwy) розгніваний, гнівний: Которыи из соуда избєгаю(т) да... хто кого можєть то(т) том... нїть нєкоторыи длѧ нє(до)ст... изъ ср(д)ца зъ гнєвлїваго збѣга... (XV ст. *ВС* 11).
ФОРМИ: *род. одн. с.* **гнєвлїваго** (XV ст. *ВС* 11).

ГНЄВЪ *ч.* (10) гнів (4): прїгожаєтсѧ н(ж) зъ гнєвоу алюбо з зависти то(г) то пана габають кмєти (XV ст. *ВС* 14);
◇ гнѣвъ отпустити (4), отпоустити гнивъ (кому) (1) перестати гніватнсь (на кого): а гнѣвъ имъ имаєть о(т)пустить (Кременець, 1434 *Р* 130); а на(ш) господарь о(т)поустилъ гнивъ, що о(т)цъ нашъ, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю и снѣти(н) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); а ти прїиди к нам бєз никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили и вєс гнѣв єсми тобѣ отпоустили (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309); оу гнѣвъ оупадати (чий) (1) викликати гнів (у кого): Прїгожаєтсѧ частокро(т), и(ж) из наши(х) зємлѧ(н) нєо(т)бываю(т) своєи чти чинѧтсѧ разбоинїци и своєю доброю волєю, а у на(ш) у вєлїкы гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **гнєвъ** (XV ст. *ВС* 28 зв., 33 зв.); *род. одн.* **гнєвоу** 1 (XV ст. *ВС* 14); **гнѣва** 1 (XV ст. *ВС* 39); *знах. одн.* **гнѣвъ, гнѣв** 4 (1434 *Р* 130; 1457 *BD* II, 257; XV ст. *ВС* 28 зв.; 1470 *BD* II, 309); **гнивъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); *місц. одн.* **во гнѣвѣ** (XV ст. *ВС* 5 зв.).
Див. ще ***ГНЄВАНЬЄ.**

ГНЄЗДИЧНАѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гніздичне: а кн⟨А⟩зю Сємєну достал сѧ город Колоден а села... Гнєздичнаѧ, Шимковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Гнєздичнаѧ** (1463 *AS* I, 54).

***ГНЄЗДО** *див.* ***ГНѢЗДО.**

***ГНИВЪ** *див.* **ГНЄВЪ.**

***ГНИДКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* далъ єсмь сѫтоі бїи гнидковича лукїо (б. м. н., 1386 *Р* 33).
ФОРМИ: *род. одн.* **гнидковича** (1386 *Р* 33).

***ГНИДОВА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гнідова: на Гнидовѣ не надобе мыта давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на Гнидовѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ГНИЛЄЦКИИ** *прикм.* (1) ◇ лѣсъ Гнилєцкии *див.* **ЛѢСЪ.**
ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Гнилєц(ки)мъ** (1459 *Р* 171).

ГНИЛИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гнилиці: кн⟨А⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Гнилица (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Гнилица** (1463 *AS* I, 54).

! ГНЇВЄНЪ ⟨ГРІВЄНЪ⟩ *див.* **ГРИВНА.**

***ГНѢВ** *див.* **ГНЄВЪ.**

ГНѢВИОВЧИ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі):* А купилъ єсть иванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки и ко сѫму їо(н)у єп(с)пи к сєлу гнѣвновчи дали єі гривєнъ сєрєбра вѣсного (Перемишль, 1378 *Р* 26).
ФОРМИ: *наз.* **гнѣвновчи** (1378 *Р* 26).

ГНѢВОШЬ *ч.* (3) (*особова назва, стп.* Gniewosz): А сє знамєнито будь... ожє мы панъ гнѣвошь староста рускоѣ зємли то познавами нашимъ листомъ (Вишня, 1393 *Р* 52); а свѣдковє на то панъ хрщєнъ судомирски... панъ гнѣвошь подкомории (Львів, 1399 *Р* 59); Мы ... бѣнко жѧбокрицки гнѣво(ш) подкомори... чинимы знаємо... ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ ближши єсть к тому мѣсту к тычину...

нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гнѣвошь** 2 (1393 *Р* 52; 1399 *Р* 59); **гнѣво(ш)** 1 (1404 *Р* 69).

***ГНѢВЪ** *див.* **ГНЄВЪ.**

ГНѢЗДЄНСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Gniezno в Польщі): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познанскии янъ холмьскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гнѣздєнскии** (1433 *Р* 122).

***ГНѢЗДО** *с.* (5) гніздо (3): а о суды межа, головщина, о сокольєе гнѣздо, о бобры, зъеремя (!) (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Я... дала єсми єму... имєнє... з бобровыми гоны и соколими гнєзды (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242); Ино мы... тоє сєло вышєрєчєнноє сомино... со всими... зємлѧми пашными и бортными исъ сокольи(м) гнѣздо(м)... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*); орлєє гнєздо (2) *див.* ***ОРЛИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **гнѣзда** (бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн.* **гнєздоу** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн.* **гнѣздо** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. одн.* **гнѣздо(м)** (1499 *ГОКІР*); *ор. мн.* **гнєзды** (1488 *AS* I, 242).

ГОВОРИТИ, ГОВОРЫТИ *дієсл. недок. і док.* (23) **1.** (що і без додатка) *(усно висловлювати думки)* говорити, мовити (3): колї шлѧ(х)тичь шлѧ(х)тичю лаєть до мѣри а за того того (!) нє о(т)зовєть алюбо нє доканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шєсть дєсѧ(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 29); а то єсмы ємоу дали оури(к) за равасова сєла о(т) сочавѣ и о(т) жєжїи и за татары що бы они и и(х) плємѧ за равасова сєла и за татарь, николи нєоупоминали а инь говорили бы нищо николи (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); на памѧть посломъ говорить (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

2. (кому що, о чім) *(повідомляти про щось)* казати, говорити (що) (15): Zaniuźby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); А такєжъ мнє сѧкъ говорачи хотѧ и ты какъ єси ї҃ра Ахмата видєлъ мєнє потомоужъ видь а хотѧ моєго слоугоу какъ єго слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И потомъ говорилъ намъ дворєнинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская єму тежъ тетъка была, а тоє имєнье єму полетила во опєканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); Господаръ мой Стєфанъ воєвода вєлєлъ твоєй милости говорыти (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

3. (з ким, що) *(вести бесіду)* говорити, розмовляти (про що) (2): И єлико изрєкѫт вашєи милости от господства ми, а вы о въсєм вѣроуитє их, яко быхмо самы съ вашим милостїом говорили (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); И на то мы с тыми вашє(и) мл(ст)и послы которыє были в насъ говори(ли) єсмо вси нашиє потрєбныє рєчи (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

4. (кому) намовляти (кого) (1): Такъжо и ко князємъ и къ паномъ рускимъ и ко въсєй Руси, которыи дєрьжать грєчєский законъ, посылалъ єси тогожъ владыку Смолєнского да бискупа Вилєнъского, да говорылъ имъ отъ тєбє штобы прыступили къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

5. (кому) наказувати (1): и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву Свинюскую не ездили и не пустошили лововъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

6. (кому) *(висловлювати передсмертну волю)* заповідати (1): и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ, мужъ мой, говорилъ намъ и казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи (Кобринь. 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *інф.* **говорыти** (1496 *BD* II, 401, 402; 1498 *BD* II, 409, 410; 1499 *BD* II, 449); *теп. 3 ос. одн.* **howoryt** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **говорить** 1 (1481 *BD* II, 364); *1 ос. мн.* **говоримъ** (1484 *ЯМ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **говорилъ, говори(л)** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21; XV ст. *ВС* 29; 1489 *РИБ* 437); **говорылъ** 1 (1499 *BD* II, 448); *1 ос. мн.* **говори(ли) єсмо** (1496 *ПДВКА* 60); *2 ос. мн.* **єстє... говорыли** 3 (1496 *BD* II, 405); **єстє... говорили** 1 (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **говорыли** (1498 *BD* II, 409); *майб. 1 ос. мн.* **боудєм говорити** (1480—1484 *BD* II, 370); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхмо... говорили** (1475 *BD* II, 336); *3 ос. мн.* **говорили бы** (1425 *Cost.* I, 173); *дієприсл. одноч.* **говорачи** (1484 *ЯМ*).

ГОГА *ч., невідм.* (3) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу на имѣ Бєркишєщєм... потоком Гога горѣ до обиршїа потока Гога (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ГОГОШАТ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* гогоашэ «кокон»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... томоу свѧтомоу нашємоу монастироу... циганє на имѣ... Микоула съ чєлѣдєю... и Гогошат (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гогошат** (1487 *BD* I, 310).

***ГОД**[1] *див.* **ГОДЪ.**

! ГОД[2] ⟨ГОДНА⟩ *див.* ***ГОДНЫИ.**

***ГОДБНЫИ** *див.* ***ГОДНЫИ.**

! ГОДЄОНЪ *див.* ***ГЄДЄОНЪ.**

***ГОДИНА** *ж.* (2) (*болг.* година, *серб.* гöдина) рік: да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф аспра (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527); А пак... они сѧ обѧщали за вышєписанноє нашє даанїє и потвръжденїє... помѧн на годиноу оу ⟨єди⟩н дєнь (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* **годиноу** (1471 *DIR«A»* 527; 1499 *BD* II, 156).

***ГОДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (5) **1.** *(бути придатним)* годитися (1): а потомъ коли по(д) прїсѧгою свидо(ч)ство чинили тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѧ коумовъства єгожє бы сѧ нє го(ди) (!) свидо(ч)ство є(г) (XV ст. *ВС* 20—20 зв.).

2. *безос.* годиться, слід, треба (4): колї которо(г) пана... слѫга оу ночї нєкоторо(г) кмєтѧ жїто бѣрє(т) годи(т) сѧ гсдрю то(г) жїта боронїть (XV ст. *ВС* 29); присла(л) єси свои(х) пословъ... мєжи нами мироу вєчного дєлати... яко сѧ и годи(т) мєжи двєма г(с)дрєма хрє(с)тия(н)скима (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **го(ди)тсѧ** 2 (XV ст. *ВС* 23 зв.; *СЯ* 42 зв.); **годи(т) сѧ** 1 (XV ст. *ВС* 29); **сѧ...годи(т)** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **! бы сѧ нє го(ди)** (XV ст. *ВС* 20 зв.).

***ГОДЛѢ ПОЛЄ** *с.* (1) *(назва місцевості в Перемишльській землі):* А про то єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ полє, що жє лєжить о(т) бохурѧ болшє милѣ то полє пустынѧ (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **годлѣ полє** (1377 *Р* 24).

***ГОДНЫИ** *прикм.* (3) **1.** придатний, годящий (до чого, на що, для чого) (1): а в городє поушєчъного порохоу полъбочъки а шиповъ го(д)ныхъ бочъка (б. м. н., XV ст. *ИК*).

2. встановлений, визначений (1): а тако(ж)... коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

◇ годна замоужь (1) доросла, на відданні: Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о нєко(т)рои дѣвцє а возмєть єє собѣ во опѣканїє исъ єє очиною... а она боудѣть го(д) (!) замоужь а о(н) єє нє хочєть выдать длѧ того штобы єє имєнїє пожївать мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка своєго имєєть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! го(д)** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *місц. одн. с.* **на го(д)бномъ** (1445 *Cost.* II, 729); *род. мн.* **годныхъ** (XV ст. *ИК*).

ГОДОВАТИ СѢ *дієсл. недок.* (1) годуватися: а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но... ходити съ хорнцо(м) или с солєю или по рибу или живы(м) товаро(м) имє(т) ходити или мртвы(м) чи(м) мочї иму(т) годовати сѣ вездє, по нашєи зємли (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462).

ФОРМИ: *інф.* **годовати сѣ** (1453 *Cost.* II, 462).

Див. ще **ХОДОВАТИ.**

***ГОДОУВЛЯ** *ж.* (1) прогодування: мы стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дає(м) и дали єсми... на(ш) листь... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои в мажи по рыбу на кажды го(д) щобы на годоувлю братиа(м) или до кєлїи или на озєра (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **годоувлю** (1472 *ДГСВМ*).

ГОДЪ *ч.* (152) рік (146): а мнѣ королєви помагати оль на годъ минєть дмитриєвъ дн҃ь (б. м. н., 1366 *Р* 14); имаєть то(г) иванъ волошиновичь оуживати... а намъ с тои коръчмы имаєть давати сто грошиковъ малыхъ каждъи годъ (Медика, 1407 *Р* 72); а єщє єсмы дали оброкъ тому монастиреви из нашєго двора на каждыи годъ цѣлыи по дєсѧть бочокъ вина (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); пса(н) в лоуцкоу... ⸸ а лѣ(т),и ỹ лѣ(т) и ξ лѣ(т), З҃ го годоу (Луцьк, 1467 *СП* № 13); подымъщиноу даивали за великого кн҃зѧ вито(в)та на трєти(н) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); дє(р)жати имъ тоє мыто о(т) сихъ свѧтокъ што при(н)доуть на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*); а лїхвы не дають два годы (XV ст. *ВС* 28 зв.); н прєз год да им слоужѧт на въсѧкоу нєдєлю литоургїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); Съ первєго году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34);

◇ въ годъ же въ годъ (2) щорічно, рік у рік: а записалъ есми на своемъ имѣнїи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а то єсми... далъ къ ц⟨є⟩ркви божєй на памѧт доуши своєй и родитєлєм моим, абы с того была памѧт в годжє в год (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); з годоу на годъ (1) щорічно, рік у рік: а на(м) дава(т) с тоє зємли на цркв҃ь бж҃їю з годоу в го(д) пѧ(т)дєсѧ(т) гро(ш)и (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **годъ, го(д)** (XV ст. *ВС* 18; 1489 *АКВ*); *род. одн.* **годоу, году** 12 (1467 *СП* № 13; 1484 *ЯМ;* 1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *АКВ;* 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *ЧІАФ;* XV ст. *ВС* 23; 1499 *РЕА* III, 34, 35); **года** 3 (1489 *АМВ*; 1496 *АЛРГ* 78); *знах. одн.* **годъ, год, годь** (1366 *Р* 14; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Р* 72; 1411 *Mih. Alb.*; 1421 *Cost.* I, 142; 1439 *Cost.* II, 31; 1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401; 1470 *AS* I, 67; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9, 10; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 156 і т. ін.); *місц. одн.* **въ году** (1488 *РИБ* 222; 1499 *РЕА* III, 35); *наз. мн.* **годы** (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*); *род. мн.* **годовъ, годов, го(д)въ** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1487 *АМЛ;* XV ст. *ВС* 20 зв., 21; *СЯ* 41 зв.; 1489 *АКВ*); **годъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *знах. мн.* **годы** (1487 *АМЛ; РИБ* 226, 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ; АМВ;* 1498 *АЛРГ* 81, 82, 83; *ЧІАФ* і т. ін.); *місц. мн.* **в (у, по) годех, годє(х)** (XV ст. *ВС* 28 зв.; 1498 *АЛРГ* 82).

1 **ГОДѢ** ⟨ГОРОДѢ⟩ (1): а доконалосѧ то дѣло оу годѣ (!) лучици (Лучиця, 1388 *Р* 39).

Див. **ГОРОДЪ.**

***ГОДѦЧИИ** *прикм.* (1) *(придатний для чого-небудь)* годящий: коли(ж) оди(и) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а маиита (!) маєть быти... которая(т) (!) имєєть быти вѣчно и добраѧ и годѧчая а была любапрїимна вси(м) людє(м) (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **годѧчая** (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ГОЄ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгоє, Нѣгомиръ): а на то є(ст) ... вѣра пан гоѧ дворнїка вѣра па(н) щєфоула (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); А на то єст вєлика мартоурїѧ... Тома логоф. ... и Влаикоул старостє дє Хотин... и Гоє пърк. дє Килїя (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоє** (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **гоѧ** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще **ГОѦН.**

ГОЄНЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвод(а)... чиним знамєнито... ожє тот истиннии слоуга наш вѣрнїи Ивашко Гоєнєскоул слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоєнєскоул** (1459 *BD* I, 27).

ГОЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли... сєла на имѣ... Гоєщїи и Врътастїи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *наз.* **Гоєщїи** (1491 *BD* I, 445).

ГОЙЦЕВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были свѣдоки... панъ Олехно Довойновичъ, староста Берестейскій панъ Ивашко Гойцевичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гойцевичъ** (1492 *АЛМ* 31).

***ГОЛД** *див.* ***ГОЛДЪ.**

***ГОЛДОВАНИЄ** *с.* (7) (*стч.* holdování, *стп.* hołdowanie) васальна присяга на вірність; церемонія принесення такої присяги: коли сѧ вороти(м) сложи(в) тон слю(б) тогда хочємь... вѣрноє послу(ш)ство дєржа(т) подъ присѧгою и по(д) ч(с)тью подлугъ обычаѧ ѧко ко(л) быває(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *Р* 43); такѣжь слюбуємъ за тыхъ штожь будуть дома, нєприѣдуть с нашимъ г(с)дрмъ, стєфаномъ, ку голдованию (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а то бы кролєви єго мл(с)ти прє(з) єго послы исныѧ знамєнито было, тогды коро(л) и єго короуна имає(т) прє(д)рєчєныи дє(н) голдованьѧ, на инын ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *род. одн.* **голдованьѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **голдованиѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *дав. одн.* **голдованию** (1395 *Cost.* II, 610); *знах. одн.* **голдованїє** (1388 *Р* 39; 1411 *Cost.* II, 637, 638); *місц. одн.* **при голдованию** (1388 *Р* 43).

Пор. **ГОЛДОВАТИ.**

ГОЛДОВАТИ, ОЛДОВАТИ *дієсл. недок. і док.* (22) (*стч.* holdovati, *стп.* hołdować, *свн.* holden) (кому і без додатка) приносити (принести) присягу на вірність, присягати (присягти) на вірність: Мы дмитрии... киѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ ... иже... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40—41); коли сѧ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в) (Молодечно, 1388 *Р* 43); а кого коли г(с)дрь нашь, кроль влодиславъ, пошлєть своихъ слугъ, пановъ, до нашєи зємли, тогды тии имають прєдними (sic.— *Прим. вид.*) голдовати, слюбити, тако ѧко и мы слюбили и голдовали прєднашимъ (!) господарємъ, кролємъ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а тако(ж)... коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пєрє(д)ци хо(л)дъ чинили и служили, ничи(м) сѧ нє вымовлѣючи (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє слоубоуєм и слоубили єсми... якожє єсми били слоубили и обѣцали... кролѣ єго милости, абихом сѣ съ єго освѣщєнои милость видѣли и голдовали, мы и съ оусими нашими боѧры, подлоуг старого оби⟨ча⟩ѧ (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *інф.* **голдовати** 5 (1395 *Cost.* II, 610; 1435 *Р* 133; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774); **олдовати** 1 (1462 *BD* II, 284); **хо(л)довати** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *теп. 1 ос. мн.* **голдоуємъ** (1435 *Cost.* II, 687); *перф. 3 ос. одн. ч.* **голдовалъ** 1 (1433 *Р* 123); **є(ст) го(л)дова(л)** 1 (1453 *Cost.* II, 765); *1 ос. мн.* **голдовали єсмы** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652); **голдовали єсмо** 1 (1388 *Р* 40); **голдовали** 1 (1395 *Cost.* II, 610); **олдовали** 1 (1434 *Cost.* II, 664); *3 ос. мн.* **голдовали** 1 (1395 *Cost.* II, 610); **олдовали** 1 (1434 *Cost.* II, 663); *майб. 1 ос. одн.* **хочю голдовати** (1400 *Cost.* II, 619); *1 ос. мн.* **хочємъ кголдова(т)** (1388 *Р* 43); *баж.-ум.*

сп. 1 ос. мн. **абыхом... голдовали** (1479 *BD* II, 351); *дієприсл. перед.* **голдовавши** (1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще ***ГОЛДОВАТИ СѦ.**

***ГОЛДОВАТИ СѦ** *дієсл. недок. і док.* (9) (*стч.* holdovati, *стп.* hołdować, *свн.* holden) (кому) приносити (принести) присягу на вірність, присягати (присягти) на вірність: **мы алєксандръ воєвода ... потвєржѦє(м)... владиславови, королєви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали... коли сѦ єсмы голдували и записали єго мл(с)ти** (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); **мы иліа воєвода... знаємо чинимъ... аже мы... вєлєбномоу владиславоу... голдоуємъ... тако яко наши прєдковє голдовалисѣ и записовалисѣ... тако и мы голдовалисѣ єсми** (Сучава, 1435 *Cost.* II, 686—687).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **голдоуєтсѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **голдоу⟨є⟩ть сѦ** 1 (1435 *Cost.* II, 689); *1 ос. мн.* **сѦ голдоуємъ** (1435 *Cost.* II,689); *перф. 1 ос. мн.* **голдовалисѣ (голдовалисѦ) єсми** 3 (1435 *Cost.* II, 687, 689); **сѦ єсмы голдували** 1 (1407 *Cost.* II, 629); *3 ос. мн.* **голдовалисѣ** (1435 *Cost.* II, 687).

Див. ще **ГОЛДОВАТИ.**

***ГОЛДОВНИКЪ** *ч.* (2) васал, ленник: **мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... оу розюми (!) и оу сєрдьци своѣмь, рожложивьшы щкоды, наиясненшємоу... пану владисла(в)... прєзь вєлєможно(г) алєксандра воєводу... о(т)цѦ нашє(г)... короуны полскоѣ голдовъника... оучинєныѣ... пану нинєишєму владисла(в)... зємлю шєпиньскоую... даваємы... а ворочаємы** (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); **а па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ абы на(с) милова(л)... яко свои голдовники** (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *знах. одн.* **голдовъника** (1436 *Cost.* II, 706); *знах. мн.* **голдовники** (1453 *Cost.* II, 765).

***ГОЛДОВЪНИКЪ** *див.* ***ГОЛДОВНИКЪ.**

***ГОЛДОУВАТИ СѦ** *див.* ***ГОЛДОВАТИ СѦ.**

***ГОЛДЪ** *ч.* (21) (*стч.* hold, *стп.* hołd, *свн.* hold) васальна присяга на вірність (9): **мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чинымъ... какь то... потвєрьжаємы записы, присѦгы и олды наши(х) пєрє(д)ковъ** (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663); **я иліа воєвода... оучинили є(с)ми... паноу владиславоу, кролєви... слюбоуючи... ижє голдь прѣ(д)рєчєнныи... на каждыи ча(с), ховати** (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); **и наипєрвоє слюбоуємо и по(д)даємо сѦ, коли на(с) позовє(т) господарь нашь... на оурєчєноє мистцє, гдє пєрвїишїи воєводы коу голду хожєвали, а мы на тоть дє(н) и на тоє оурєчєноє мистцє имаємь поставити сѦ прє(д) єго мл(с)тию** (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

г о л д ъ о у д и л а т и (5) **принести васальну присягу: н жадали на(с)... абыхо(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю повины(и) гол(д) оудилали** (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); **А мы єго милости и єго Короуни славнои полскои... голд. оудилали єсмо** (Коломия, 1485 *BD* II, 371); г о л д ъ о у ч и н и т и (4), о у ч и н и т и г о л д ъ (2) **принести васальну присягу: вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижь нѣкгды прєможныи панъ алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои... присѦгъ слюбовъ голдувъ намъ... оучинєныхъ... пєрєступивши... былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ** (Ланчнця, 1433 *P* 120—121); **и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ, якожъ єсмы саюбили (!) и присѦгли и олдь пєвныи оучинили** (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); **мы панові господарѣ нашєго... вызнаваємь... колижь вєлємѦжнїи иліашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучєра тоутъ оу лїовѣ є(ст) оучини(л)... мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти** (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); **и оучинили єсми нашєи вѣрности голдъ... яко наши прє(д)ковє чинили** (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); х о л д ъ ч и н и т и (1) **приносити васальну присягу: тог(д)ы, коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пєрє(д)ци хо(л)дъ чинили и служили** (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *род. одн.* **олду** (1434 *Cost.* II, 666); *дав. одн.* **голду** (1455 *Cost.* II, 774); *знах. одн.* **голдъ, голдь, голд, гол(д)** 11 (1436 *Cost.* II, 698, 701; 1439 *Cost.* II, 712; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 371); **олдь** 2 (1434 *Cost.* II, 664); **хо(л)дъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *місц. одн.* **оу (при) голду** 2 (1436 *Cost.* II, 706; 1439 *Cost.* II, 712); **при голдѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *род. мн.* **голдувъ** (1433 *P* 121); *знах. мн.* **олды** (1434 *Cost.* II, 663).

Див. ще ***ХОЛДОУНОК.**

ГОЛЄНКА *ч.* (1) *(особова назва):* **А при том были свѣтки: намѣсник путивльский Митко Голєнка, а намѣсник вѣницкий пан Кмита Алєкъсандрович** (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голєнка** (1485—1500 *AS* I, 121).

ГОЛЄНЧИН *прикм.* (1): **А при том былн свѣтки: намѣсник путивльский Митко Голєнка... а пан Голєнчин сын Юхно** (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Голєнчин** (1485—1500 *AS* I, 121).

Пор. **ГОЛЄНКА.**

! ГОЛЕСЕВѢ ⟨ГОЛЄШЄВѢ⟩ *див.* ***ГОЛЕШЕВЪ.**

ГОЛЄШЄВСКИ *ч.* (1) *(особова назва):* **а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки панъ ивашко Голєшєвски** (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голєшєвски** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

***ГОЛЕШЕВЪ** *ч.* (1) *(назва поселення у Волинській землі)* **Голишів: Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Голесевѣ (!) не надобе** (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ ! Голесевѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще ***АЛЫШОВЪ.**

ГОЛКО *ч.* (1) *(особова назва):* **а сє бортници пашко бортикъ... голко залѣскии** (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **голко** (1370 *P* 18).

ГОЛОБУТЪ *ч.* (2) *(особова назва):* **а на розъѣздѣ былн зємлѦнє и панъ лєнько зарубичь воєвода зудєчовьскии... а осташь голобутъ** (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **голобутъ** (1411 *P* 79, 80).

ГОЛОВА *ж.* (12) **1.** *(одиниця лічби людей)* особа, чоловік (2): **и воды(н)ски(и) с ты(х) свѣтко(в) обра(л) осмна(д)ца(т) головами и они присѦгнули и завєли по рѣчку по мѣзноую** (Вільна, 1495 *ВМЗД*); **Такъжє напоминає(м) тєбє што єси... люди наши головами з жонами з дєтьми со всими ихъ статъки оу свою зємлю звєлъ** (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).

2. убитий (3): **Колї шлѦ(х)тичь шлѦ(х)тичю лаєть до мїри а за того того (!) нє о(т)зовєть алюбо нє доканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шєсть дєсѦ(т) ко(п) гро(ш)и** (XV ст. *ВС* 29).

3. *(початок ріки)* верхів'я (2): **а одъ тоеи долыны Кобелыкой (!) на полудень грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце влево, пускаючи до головы и верховыны Ровця, гдє также копецъ усыпалы** (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); **Надаю... такъ жє Городища на(д) рєкою Коусницею И з головою Коусници** (Прилуки, 1459 *P* 171).

4. розум, розсудок (1): **а нє лишаитє имъ кривды быти ни о(т) кого, що бы намъ болшє нє жаловали, за нужє мы знаюмъ ваша голова, а бы намъ покои былъ** (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678);

◇ г о л о в о ю з а п л а т и т и (1) **бути покараним на смерть: мы оуставлѦємь за тоє моужобо(и)ство городоу томоу д̃ гривны а прїятєлємь ближьнимь шєсть гривєнъ а нє боудє(т) ли чимь заплатїть а имоуть є(г) н о(н) головою своєю заплати(т)** (XV ст. *ВС* 24); г о л о в о ю н а ш є ю (1) **особисто: Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю єго милости... помагати, головою нашєю и людми и моцами нашими, против каждомоу нєпрїятєлю кролѣ єго милости** (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); с в о є ю г о л о в о ю (1) **особисто: Нижъли коли мы сами где своєю головою потягнємъ, тогды онъ съ нами тамъ маєть**

пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); похилити головоу (1) *див.* **ПОХИЛИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **голова** (XV ст. *ВС* 24 зв.; 1435 *Cost.* II, 678); *род. одн.* **головы** (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. одн.* **головоу** (XV ст. *ВС* 24 зв., 29; 1456 *ЭСФ*); *ор. одн.* **головою** (1459 *Р* 171; XV ст. *ВС* 24; 1485 *BD* II, 372; 1488 *РИБ* 424); *ор. мн.* **головами** (1495 *ВМЗД;* 1496 *ПЧФГ* 36).

***ГОЛОВАЖНЯ** *ж.* (1) *(одиниця вимірювання солі)* голова: Въ Семашка на Пусто мытѣ по двадцати и по пяти головажень соли (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. мн.* **головажень** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ГОЛОВАТЫ *ч.* (1) *(особова назва):* мы боАрє... алєксандра воєводы... па(н) бори(с) головаты, па(н) бори(с) браєви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ... королА по(л)ского... кнАгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головаты** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще **ХОЛОВАТЇИ.**

ГОЛОВЄНЧИЧЬ, ГОЛОВЄНЬЧИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы... костько головєнчичь (Галич, 1401 *Р* 66); а сє я панъ михаило боучатьскии... свѣдчю... ажє пришолъ пєрєдь насъ пєрєдь зємлАны панъ ходько головєньчичь и своимъ братомъ (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головєнчичь, головєньчичь, Hołowenczicz** (1401 *Р* 66; 1413 *GL* 48; 1424 *Р* 106).

! **ГОЛОВИНИТЪСТВО** *див.* ***ГОЛОВЬНИТЪСТВО.**

HOŁOWICZ *ч.* (1) *(особова назва):* A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... pan Drobisz Sczethen Hołowicz (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Hołowicz** (1413 *GL* 48).

ГОЛОВКА *ч.* (1) *(особова назва):* також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имА калиновци гдє є(ст) головка (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головка** (1429 *Cost.* I, 248).

***ГОЛОВНИИ** *див.* ***ГОЛОВНЫЙ**[2].

***ГОЛОВНОЄ** *с.* (1) штраф за вбивство: а бѫдє(т) лї ранє(н) тотъ алюбо забі(т) што жита борони(л) тогды имєєть дѣтємъ єго алюбо прїєтєлємъ єго раны платн(т) алюбо головноє (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *знах. одн.* **головноє** (XV ст. *ВС* 29).

Див. ще **ВИНА** (вина головнаА), **ГОЛОВЩИНА, *ГОЛОВЬНИТЪСТВО.**

***ГОЛОВНЫЙ**[1] *прикм.* (3) *(який стосується голови як частини тіла)* головний (1): а протожь мы Казимиръ... узнали єсмо и(ж) по(д)лоугъ стары(х) в зємли нашои жалобы на суде(х) нє бывали, сужєны єдностаино, алє по(д)лоугъ розоума головного, и по(д)лоугъ прїятєльства, а в томь жалобы нє бывали исконьчаны (XV ст. *ВС* 10);

вина головнаА (2) *див.* **ВИНА 6.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **головного** (XV ст. *ВС* 10); *наз. одн. ж.* **головнаА** (XV ст. *ВС* 33); *род. одн. ж.* **головъноє** (XV ст. *ВС* 33).

***ГОЛОВНЫЙ**[2] *прикм.* (37) **1.** *(центральний)* головний (35): а кто повезєтъ сукно до бєсарабъ, дати имєтъ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши, а на краи, у баковѣ, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто имєтъ повєзти соукна до Брашева, а оу головном мытѣ оу Сочавѣ от грывны по три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

2. *(старший за становищем)* головний (2): и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ бєрди давыдъ ти кнА(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Головныи пановѣ зємль наши(х) на вєлїкы(х) соиме(х) сєдаю(т) о(т) на(с) (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **головноє** (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); *знах. одн. с.* **головноє** (1408 *Cost.* II, 630, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274, 275); *місц. одн. с.* **на (оу) головномъ, головном, головно(м)** 13 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **на головнѣмъ** 2 (1434 *Cost.* II, 669, 669—670); *наз. мн. ч.* **головнии, головныи** (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***ГОЛОВЧА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а при томъ были свѣтки добрыи людє кнзь глѣбъ ивановичь... а кнзА юрьєвь слоуга изь головчи поузило (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **головчи** (1463 *ГГЯ*).

ГОЛОВЧИНЪ *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло Головчинъ а в томъ сєлє шєсть чївковъ всє слоуги на во(и)ноу ходя(т) в ловы ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Головчинъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***ГОЛОВЧИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Головчичі: Сє я кн⟨А⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою... сєло Головчичи (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах.* **Головчичи** (1448 *AS* I, 44).

ГОЛОВЩИНА *ж.* (1) штраф за вбивство: а о суды межа, головщина, о сокольєє гнѣздо, о бобры, зъєреми (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головщина** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ВИНА** (вина головнаА), ***ГОЛОВНОЄ, *ГОЛОВЬНИТЪСТВО.**

***ГОЛОВЪНЫИ** *див.* ***ГОЛОВНЫЙ**[1].

***ГОЛОВЬНИТЪСТВО** *с.* (1) штраф за вбивство: А сє А кнА(з) лєвъ... да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость (!) сєло добанєвичь и съ зємлєю... и с вина(м) и съ головинитъство(м) (!) н сєрпо(м) (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **головинитъство(м)** (1443—1446 *Р* 147).

Див. ще **ВИНА** (вина головнаА), ***ГОЛОВНОЄ, ГОЛОВЩИНА.**

***ГОЛОДЪ** *ч.* (1) голод: а онъ длА тєбє и насъ штобы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосА того длА много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **голодоу** (1484 *ЯМ*).

***ГОЛОСЪ** *ч.* (1) показання, свідчення: Люцкые справы, еслибы не были стверженны голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *ор. одн.* **голосомъ** (1389 *РЕА* I, 26).

***ГОЛТЯЕВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкон волости, Степановскихъ селищъ... на имя: Струковицкого дворища... а Добровтричъ дворища, а Голтяевичъ дворища, а повѣдалъ намъ, што пусты (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **Голтяевичъ** (1454 *АЛМ* 12).

***ГОЛТАИ** *див.* ***ГОЛЬТАИ.**

ГОЛУБОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Панаско Голубович, а я пан Михайло Цєлович... сознаваєм симъ нашимъ листом — жаловал пєрєд нами пан Фєдко канцлєр господароу н⟨а⟩шомоу, кн⟨А⟩зю вєликому Швитрыкгаилоу, на Данила, на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голубович** (1444 *AS* I, 41).

ГОЛЧЄ *с.* (9) *(назва села у Волинській землі)* Гільча: Я пан Янько Чаплич промєнїл єсми кн⟨А⟩з⟨ю⟩ Иваноу Василєвич⟨у⟩ Остроскомоу сєло своє Голчє (Острог, 1466 *AS* I, 60); у Цурковѣ, въ Гольчи не надобе... а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому, якъ было при великомъ князѣ Витольтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А сє я кнАз Михайло и кнАз Костєнтин Иванович⟨и⟩ Острозски⟨и⟩ записываєм п⟨а⟩ни Єнковой Чаплича... имѣнє своє Мєжирєчє... што пан Єнко Чаплич мєнАл с отцєм н⟨а⟩шим Голчєм на двор свой на Мєжирєчє (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голчє** (1466 *AS* I, 60); *род. одн.* **ГолчА** 1 (1466 *AS* I, 60); **Голча** 1 (1487 *AS* I, 85); *знах. одн.* **Голчє, Гольчє** (1466 *AS* I, 60, 61; 1487 *AS* I, 85); *ор. одн.* **Голчєм** (1487 *AS* I, 85, 86); *місц. одн.* **въ Гольчи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ГОЛШАНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Записоую жєнє своєй, кнѧгини Улиѧнє Сємєновнє Голшанских на своих имєнѧхъ отчизнихъ на Кобрини... тоую тисѧч коп, штож она принєсла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10).

ФОРМИ: *род. мн.* **Голшанских** (1454 *AS* III, 10).

***ГОЛШАНЫ** *мн.* (3) *(назва містечка у Віленському воєводстві):* Записоую жєнє своєй, кнѧгини Улиѧнє Сємєновнє Голшанских... тоую тисѧч коп, штож она принєсла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); А я кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Юрьєвнч маю придати ку св⟨ѧ⟩тому Иоанну к Голшаном полумєрокъ мєду (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *род.* **Голшан** (1454 *AS* III, 10); *дав.* **Голшаном** (1489 *AS* I, 89).

ГОЛЪЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... наш вѣрнїи пан Иванко Тоуркоул... и съ своими братїами... и продали... єдно сєло на Рєбричи на имѣ Голъєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **Голъєщїи** (1488 *BD* I, 317).

ГОЛЪИ *ч.* (3) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш Голъи от Рєбрича та заплатил оусє сполна тоти вышєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1488 *BD* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голъи** (1488 *BD* I, 317); *дав. одн.* **Голъю** (1488 *BD* I, 317).

***ГОЛЫГОРЫ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Гологори: мы алєксандръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожъ єсмо просили... пано(в) ра(дї) кролєвскои... пана павла столника ливо(в)ского, пана мико(ла)я з голыгоръ, по(д)сголи лвовскы... иже мы слюбуємъ и слюби(л) єсми служити королю єго мл(с)ти и сїои коруни (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *род.* **голыгоръ** (1455 *Cost.* II, 769).

***ГОЛЫИ**[1] *прикм.* (1) голий, не покритий рослинністю: я Любартъ Кгедиминовичъ... записалъ есми... село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ... пусчею, болоты голыми до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *ор. мн.* **голыми** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ГОЛЫИ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси... васко голыи Ахно онисимъковьчь (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **голыи** (1385 *Р* 28).

ГОЛЫМБОАНЇЄ *с., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... марконє и оу голымбоанїє съ ⟨бро⟩домъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

***ГОЛЬТѦИ** *ч.* (3) безземельний селянин: А коуничнико(в) три по шєсти коуни(ц) дають два и(х), а трєти(и) коуничникъ по три коуници а вси три го(л)тѧи (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. мн.* **го(л)тѧи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *род. мн.* **го(л)тѧєвъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **гольтѧи** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ГОЛЬЧЄ** *див.* **ГОЛЧЄ.**

***ГОНИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ гоны бобровыє гонивати *див.* ***ГОНЫ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **гонивали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

Див. ще **ГОНИТИ 6.**

ГОНИТИ, ГОНЇТЬ *дієсл. недок.* (13) **1.** (що, кого) гонити, гнати (4): а заимє(т)ли на своєй паствѣ, тогды нє имаєть оу свой дворъ гонїть на г(с)дрьскы(и) дворъ гнатї на обороу (XV ст. *ВС* 37 зв.); а коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, н они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) и опять, з волости гонячы, и они другую ночъ ночуюють (Вільна, 1499 *РИБ* 776—777).

2. (кого) гонитися (за ким) (2): яново свидє(ч)ство имєє(т) свиди (!) припоущено и(ж) гдѣ на оулици пєтръ яна гонилъ и ранилъ нє боронилъ пєтръ своєго живота алє мьстѫ учинилъ (XV ст. *ВС* 19).

3. (кого) переслідувати (1): И такожь ни одинь наш нєприѧтєл... абы нє имал жаднои ласки и поживлєния ни оу дворѣ пана нашєго кролѧ... ани оу Короунѣ, алє имают гонєни ⟨и⟩ кажнєни быти (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

4. (кого) *(посилати)* ганяти, гонити (2): и ти(ж) наши слоуги пєрєоубци аби нє гонили тоти люди о(т) коцмани ни на горо(д) ни на млины ни на наши дворовє съ иними зємлѣнє (Сучава, 1479 *DC* 141).

5. *(рибу)* ловити (1): аєт (пошкоджено.— *Прим. вид.*) тамо овцї пасїти илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

6. *(звірину)* полювати (кого і на кого) (1): в томъ сєлє в Тє(тє)рєвъцє гоны бобровыє два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ а и(н)дє бо(р)тници гонѧть оу чюдно(в)ско(и) жє волости (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92);

слѣдъ гонити (1), слидъ злодиискыи гонити (1) *див.* ***СЛѢДЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **гонити** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **гонїть** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **гони(т)** (XV ст. *ВС* 38); *3 ос. мн.* **гонѧть, гонять** (1422 *Р* 98; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1499 *РИБ* 776); *перф. 3 ос. одн. ч.* **гонилъ** (XV ст. *ВС* 18 зв., 19); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби нє гонили** (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да нє гонѣтъ** (1458 *ПГСММЦ*); *дієприсл. одноч.* **гонячы** (1499 *РИБ* 776); *інф. пас.* **гонєни быти** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще **ГНАТИ, *ГОНИВАТИ, ПОГНАТИ, *ПРЇГОНИТИ, ОУГОНИТЬ.**

***ГОНЫ** *мн.* (42)◇ гоны бобровыє гонивати (1) займатися бобровим промислом: в томъ сєлє в Тє(тє)рєвъцє гоны бобровыє два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); бобровыє гоны (41) *див.* ***БОБРОВЫЙ.**

ФОРМИ: *знах.* **гоны** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *ор.* **гоны** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1457 *Р* 165; 1469 *AS* I, 64; 1487 *AS* I, 86; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.).

***ГОРА**[1] *ж.* (26) гора (10): а хотарь тѣмь два сєломь почєнщє о(т) горѣ на два доуба расохата (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а тако єму дає(м) и дали єсмо... съ горами и съ малыми горками (б. м. н., 1424 *Р* 100); А хотар томоу... сєлоу... да єст... на дорогоу Корлатєм ⟨оу⟩ вєликою гороу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

Бакшина гора (2) *див.* ***БАКШИНЪ;** Белая гора (2) *див.* ***БѢЛЫИ**[1]**;** Виноградная гора (1) *див.* ***ВИНОГРАДНЫЙ;** камєна гора (2) *див.* **КАМЄНИ;** лисья гора (1) *див.* ***ЛИСИИ;** святая гора (2) *див.* **СВѦТЫИ 2;** Хръловска гора (6) *див.* ***ХОРЛОВСКЫ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **горы** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1443 *Р* 145; *бл.* 1458 *Р* 167); **горѣ** 4 (1415 *Cost.* I, 121; 1471 *DIR«A»* 527; 1479 *BD* I, 228); *дав. одн.* **горє** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **гору, гороу** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; бл. 1458 *Р* 167; 1459 *BD* I, 27; 1499 *BD* II, 147, 148); *зам. дав.* къ тои **гороу** 3 (1454 *Cost.* II, 501; 1458 *Mih. Doc.* 122); *род. мн.* **горь** (1493 *BD* II, 6); *ор. мн.* **горами** (1424 *Р* 100).

ГОРА[2] *див.* **ГОРѢ.**

ГОРАЄЦЪ, ХОРАЄЦЬ *ч.* (8) *(особова назва):* а на то... вѣра микь хораєць... вѣра хораєца вистиарника (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); ми боѧрє... алєксандра воєводы... па(н) Аки(м) калїѧнови(ч), па(н) гораєцъ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ господарѧ нашєго королѧ по(л)ского... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гораєцъ** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1421 *Cost.* I, 142); *зам. род.* вѣра микь **хораєць** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *род. одн.* **хораєца** 3 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **гораєца** 2 (1403 *ДГАА;* 1411 *Cost.* I, 85).

ГОРАЗДО, ГОРАЗДЪ *присл.* (16) (*цсл.* гораздо) гаразд, добре, як слід: и мы того досмотрєвши и овызрєвши (!) гораздъ, п⟨а⟩на Федка єсмо в том оправили (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Пришолъ перед нас кн⟨А⟩зь Василей из братом своимъ... а поведали намъ, штож оумовили межи собою... обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длА того абы не было шкоды кнАзю Семену, штобы гораздо вода сышла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И мы тому всему гораздъ розоумели єсмо и до зятя вашого, великого князя Алексанъдра литовъского, посла послали єсмо (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); а колї оу немецькомъ правѣ кметь осАдѣ(т) тогды не можєть о(т)итї о(т) пана одно... полА емоу изорать исправить гораздо и осеє(т) озимоую и ярово(м) и воздасть па(н)у своєм(оу) (XV ст. *BC* 39); мы Олєксандръ... великий кн⟨А⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлАхотне вроженого кн⟨А⟩жати Костентина Ивановича Острозского... которыи службы гораздо служил єсть... емоу имѣне н⟨а⟩ше именемъ ЗвАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ГОРАИЦЕВЪ *прикм.* (3): тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы емоу... села... на имА... вашковци... и на жежія землю осадити о(т) оусти любана(м) горѣ... до хораєцевы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); а тако(ж) ивашко снъ гораицевъ и єго бра⟨ти... да⟩ не имаю(т) оуспоминати за тоую половина села николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 36).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гораицевъ** (1439 *Cost.* II, 35, 36); *род. мн.* **хораєцевы(х)** (1431 *Cost.* I, 317).

Пор. **ГОРАЄЦЪ.**

***ГОРАНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ рѣдь Горановъ *див.* ***РѢДЬ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Горанова** (1489 *BD* I, 374).

***ГОРБАКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Горбаків: Въ Горбаковѣ одъ воза по грошу, въ Корцы одъ накладного воза по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Горбаковѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ГОРБАЧЕВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнА(з) двдъ дмитриєви(ч)... сасъ горбачєви(ч) со всєю братьєю... тым то листомъ чинимы знамени(т) всимъ которы(м) того трѣба кто коли тонъ (!) листъ оувиди(т) или оуслыть (!) (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **горбачєви(ч)** (1388 *P* 38).

***ГОРБЪ** *ч.* (2) ◇ Мысковъ горбъ *див.* ***МЫСКОВЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **горба** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ГОРДЕЕВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* Пишетъ король... абы Петругъ не вступалъся... въ Мартына зъ дѣтьми Гордеевичовъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *род. мн.* **Гордеевичовъ** (1498 *АЛМ* 169); *знах. мн.* **Гордеевичи** (1498 *АЛМ* 169).

***ГОРДИНЯ** *ж.* (1) гординя, гордість: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая... переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **гординею** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ГОРИ *див.* **ГОРѢ.**

***ГОРИНЬ** *ж.* (4) *(назва річки у Волинській землі)* Горинь: а на горинє ставъ што нєбожъчикъ семєнъ заставилъ (б. м. н., XV ст. *ИК*); а кн⟨А⟩зю Михайлоу з братьєю достал сА Вишнєвець твєржа со всими тыми селы горѣ Горинею (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *род. одн.* **Горинѣ** (1475 *AS* I, 71); *ор. одн.* **Горинею** (1475 *AS* I, 71); *місц. одн.* **на Горини** 1 (1475 *AS* I, 71); **на горинє** 1 (XV ст. *ИК*).

***ГОРКА** *ж.* (1) гірка: а тако єму дає(м) и дали єсмо... съ горами и съ малыми горками (б. м. н., 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **горками** (1424 *P* 100).

***ГОРКАВЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и)... сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ женѣ вѣчно єи и непороу(ш)но (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **горкавы(и)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

ГОРКИ *мн.* (9) *(назва села у Волинській землі)* Горки: Я, Война, пана Немиринъ сынъ... записую... моимъ сестренцомъ... Горки, а Олеско (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27—28).

ФОРМИ: *наз.* **Горки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *род.* **Горокъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *знах.* **Горки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *місц.* **на Горках** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***ГОРЛО** *с.* (6) ◇ до горла, до горль (3) до смерті: I choczem rady stoiaty podle was i podle waszych detey i podle koruny do naszeho horła so wsieiu naszeiu ziemleiu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); А мы имає⟨м⟩ тоє оусє полнити и дилати, по воли пана и господарА нашего королА єго милости и по воли свАтои Короуны... без лести и хитрости, до нашего горла и до нашеи смерти (Сучава, 1462 *BD* II, 293); горла избавити (1), избавить горла (1) позбавити життя, умертвити (кого): а вонъ не досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы... и велѣлъ мА былъ избавить горла моего (Кременець, 1434 *P* 129—130); и велѣлъ былъ мА горла моего избавити (Черняхів, 1435 *P* 132); ważyti horłom (1) *див.* ***WAŻYTI**[2].

ФОРМИ: *род. одн.* **горла, horła** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1462 *BD* II, 293); *ор. одн.* **horłom** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *род. мн.* **горль** (1462 *BD* II, 289).

***ГОРНЕЦЬ** *ч.* (2) **1.** горщок (1): А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от них братн от оусєго их товароу: или от риба свижаа... или от желѣзо или от плавъ или от горнци... везде да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

2. *зб.* горшки (1): а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слободно о(т) доброво(л)но ходнти съ хорнцо(м) или с солєю или по рибу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *ор. одн.* **хорнцо(м)** (1453 *Cost.* II, 461); *наз. мн. зам. род.* от **горнци** (1466 *BD* I, 96).

ГОРНОСТАЙ *ч.* (4) *(особова назва):* а при то(м) были докторъ с кракова кнзь янъ рєкгула... а горностай ключни(к) киє(в)скни (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Намєстъникоу вроуцъкомоу паноу го(р)ностаю романовичоу (Краків, 1489 *АКВ*); Билъ намъ чоломъ наместникъ вруцкий панъ Горностай Романовичъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Горностай, гориостай** (2-а пол. XV ст. *СПС;* 1493 *АЛРГ* 55, 56); *дав. одн.* **го(р)ностаю** (1489 *АКВ*).

***ГОРНОСТАИНЫИ** *прикм.* (1) горностаєвий: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть емоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остаиными (XV ст. *BC* 30 зв.).

ФОРМИ: *ор. мн.* **гор(н)остаиными** (XV ст. *BC* 30 зв.).

ГОРОД *див.* **ГОРОДЪ.**

ГОРОДЕНСКІЙ, ГОРОДЄНСКИЙ *прикм.* (15): My Alexandr, abo Witolt... welikij kniaź Litowskij i dedicz Horodenskij... znamenito czinim tym naszim listom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и тыхъ... Городенскихъ при томъ же праве зоставуемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); При томъ был⟨и⟩: панъ Вилен⟨скій⟩, нам⟨естникъ⟩ Городен⟨скій⟩ (Городно, 1497 *РИБ* 684); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Городенскій, Городенский** 6 (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26; 1478 *AS* III, 16; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Городен⟨скій⟩** 1 (1497 *РИБ* 684); *ск. н.* **го(р)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн. ч.*

Городенского (1389 *РЕА* I, 26); *місц. одн. ч.* **въ Городенскомъ** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах. одн. с.* **городеньское, Городенъское** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82); *наз. мн. ч.* **Городенскіе** (1389 *РЕА* I, 26); *дав. мн.* **Городенскимъ** (1389 *РЕА* I, 26); *знах. мн. ч.* **Городенскихъ** (1389 *РЕА* I, 27).

Пор. ***ГОРОДНО.**

***ГОРОДЕНЪСКИИ** *див.* **ГОРОДЕНСКІЙ.**

***ГОРОДЕНЬСКИИ** *див.* **ГОРОДЕНСКІЙ.**

ГОРОДЄЦЬКИИ, ГОРОДЄЦКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... за побѣгъ и за все лихоє первыи поручии(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... кнѧ(з) иванъ городецькии (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46); А при том был: пан Михайло Цѣдилович хороужи лоуцкий... пан Патрикѣї Городєцкий (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Городєцкий** 2 (1466 *AS* I, 61); **городєцькии** I (бл. 1392 *Р* 46).

ГОРОДЄЦЬКЫИ *прикм.* (1): А при томъ свѣдоци были кнѧзь Иванъ Чорьторыискьи... воєвода Городєцькыи Бєрьдоховъськьи (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Городєцькыи** (1443 *Р* 145).

Пор. ***ГОРОДОКЪ** [2].

***ГОРОДИТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) городити: Кто у чюжємь именьи плоты собє горо(ди)ть (XV ст. *ВС* 6 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **горо(ди)ть** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **!горо(ди)** 1 (XV ст. *ВС* 21); *перф. 3 ос. одн. ч.* **горо(ди)лъ** (XV ст. *ВС* 21).

***ГОРОДИЩЄ** [1] *с.* (13) *(місце, де було укріплене поселення)* городище: и мы... даемъ, и дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну, на имя Єсифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а хотары тѣмь сєломь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ вьрзаєва монастырѣ... по вєрхь городища (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной И при (в)сѣхъ Городищо(х)... Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); Тѧм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвєрдили єсми ємоу... сєлище Татоулово... и на вєрх Бырзотѣ оу кръници калоугєровѣ оу городище *(в ориг.* оу горододище.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* сєлище... **оу ! горододище** (1468 *BD* I, 130); *род. одн.* **городища** (1420 *Cost.* I, 135); *дав. одн.* **городищу** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *знах. одн.* **городище** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1459 *Р* 171); *ор. одн.* **городищємъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1429 *Cost.* I, 269); *знах. мн.* **городища** (1459 *Р* 171); *ор. мн.* **городищами** (1459 *Р* 171); *місц. мн.* **при Городищо(х)** (1459 *Р* 171).

ГОРОДИЩЄ [2] *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потвръдили єсми єму о(т)ниноу жоии є(г)... сєла на имѣ шизкоуци... и городище (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн.* **городище** (1456 *Cost.* II, 577).

***ГОРОДИЩЕ** [3] *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Городище: а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **городища** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **САЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ.**

***ГОРОДИЩЕ САЛИЩОВО** *див.* **САЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ.**

ГОРОДНИКЪ, ХОРОДНИКЪ *ч.* (8) *(назва села в Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... знаменито чинимъ... ожє далъ свѧтопочившыи родитєль нашь... монастирю свѧтомоу въздвиженїю чстинаго (!) крста що єсть на городникъ... єдио сєло (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); и також(д)єрє ива(н) сн҃ъ васко(в) о(т) хородни(к) исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку (Васлуй, 1474 *РГС*); Ино мы потвръждаємъ... тот прєдрєченны монастир от Хородникъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Хородникъ** 1 (1475 *BD* I, 200); *зам. місц.* **на городникъ** 1 (1439 *Cost.* II, 46); *род. одн.* **хороднн(к)** 3 (1474 *РГС*); **Хородника** 2 (1444 *Cost.* II, 207; 1475 *BD* I, 199); **горо(д)ника** 1 (1453 *Cost.* II, 492).

***ГОРОДНИЦА** [1] *ж.* (4) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* А з другое стороны улицы до цмынтару, а поперокъ до цмынтара а пляцовъ костелныхъ аж до речки Городницы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Городницы** (1389 *РЕА* I, 27); *ор. одн.* **Городницею** (1389 *РЕА* I, 27).

ГОРОДНИЦА [2] *ж.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* Мы великий кн⟨ѧ⟩зь Витовт чиним знаємо... што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Федору сєло Бродов, а также... Свищово ис присєлки: Озєрѧны, Городница (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Городинца** (1396 *AS* I, 20).

***ГОРОДНИЦЯ** *див.* ***ГОРОДНИЦА** [1].

ГОРОДНИЧИЙ, ГОРОДНИЧІЙ *ч.* (4) *(службова особа, яка наглядала за міськими укріпленнями і спорудами)* городничий: А при томъ былъ е. м. господинъ отецъ нашъ владыка Луцкій(и) (!) Остроскій Кирилъ, а князь Петръ е. м. Михайловичъ, городничій Троцкій (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А при том былъ вл⟨а⟩дыка луцкий Ярофѣй, архимандрит житичинский Тихон, кн⟨ѧ⟩зь Путѧта Ивановичъ городничий луцкий (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **городничий, городничій** (1449 *АЛМ* 8; 1467 *СП* № 13; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1483 *AS* I, 82).

***ГОРОДНО** *с.* (4) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Гродно: оув озєра оу круды мєжи городна и мєрє(ч) (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); Писанъ въ Городне (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **городна** (1400 *Р* 62); *місц. одн.* **въ (у) Городне** 2 (1497 *РИБ* 684; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); **въ Городиѣ** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ГОРОДНЫИ** *прикм.* (1) міський, городський: Колї хто нагани(т) алюбо наре(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остаиными... коморнїко(м) по шєстї ско(т) соу(д)ямь горо(д)ны(м) по полоу гривны (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *дав. мн.* **горо(д)ны(м)** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

! ГОРОДОДИЩЄ *див.* ***ГОРОДИЩЄ** [1].

ГОРОДОК *див.* **ГОРОДОКЪ** [1].

ГОРОДОКЪ [1], **ГОРОДОКЬ, ГОРОДОК** *ч.* (11) *(назва села у Волинській землі)* Городок: I poszli rati od Horodka (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Городок оузѧл и Маневъ со всѣми присєлки, што к томоу здавна слоушало и тѧгло (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); записую мужу своєму кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Юрьєвичу, оу отчинє моєй имѣньѧ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Городокъ, Городокь, Городок** (1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79); *род. одн.* **Городка, Horodka** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **Городкоу** (1482 *AS* I, 79); *знах. одн.* **Городок** (1475 *AS* I, 70; 1489 *AS* I, 89).

***ГОРОДОКЪ** [2] *ч.* (1) *(назва містечка у Львівській землі)* Городок: Данъ оу Городку (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Городку** (1443 *Р* 145).

ГОРОДОКЬ *див.* **ГОРОДОКЪ** [1].

***ГОРОДСКИИ** *прикм.* (4) **1.** *(який знаходиться в городі, місті)* городський, міський (3): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій... о тымъ, што перво сего дали єсьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора єго въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, державца кіевскій на тот часъ што... король єго млсть далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли... и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

2. *(який належить замку)* замковий (1): хто заиме(т) жївотїноу чюжоую иа своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боуде(т)

оу себє ховать... на заоутрєє имєєть гна(т) да оборы городьскєє (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **городское** (1410 *АкВАК* XI, 5); *род. одн. ж.* **городьскєє** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); **городское** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *місц. мн.* **о горо(д)скы(х)** (XV ст. *ВС* 34).

ГОРОДЪ, ГОРОД *ч.* (117) **1.** *(укріплене місце з оборонними спорудами)* го́род, замок (50): а городовъ оу рускои земли иовыхъ нє ставити... доколА миръ стоить за В̃ лѣ(т) (б. м. н., 1352 *Р* 6); нє о(т)лучитисА ми... о(т) моєго г(с)дрА великого киА(з) витовта с городми с мѣсты и с землАми (Мереч, 1401 *Р* 64); землю шепиньскоую... дароуємы а ворочаємы... на вѣкь вѣкомь имити... со вьсѣми... городы, волости, мѣста и села... тому истино(м) королеви... оу дерьжанїє и триманїє на вѣки вѣчьныя слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); **н** нє имает оу себє кормити ани ховати оу своихъ... городихъ... ни одного нашего нєприателА (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); Горо(д) житоми(р) а на городє чотыри поушки великi(х) а пАть торасни(ц) (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); И дали єсмы тым селам вишєписанним сєс лист иашъ на то, щобы нє платили нам дан... нн на город ⟨д⟩а нє робѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); а в городє поушєчъного порохоу полъбочъки (XV ст. *ИК*); Такъжє напоминає(м) тєбє што єси... горс(д) нашъ браславль зжогъ и мєсто выжогъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36); г о р о д ъ р о б и т и (2) будувати укріплення: а в то(м) сельци дєвєть чл̃вковъ подымъщиноу дають а городъ робАть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); г о р о д ъ р у б и т и (2) будувати дерев'яні укріплення: а крємАнєць дєржати юрью наримонътовичю... а города нє рубити (б. м. н., 1352 *Р* 6); г о р о д ъ т в є р д и т и (1), т в є р д и т и г о р о д ъ (1) будувати укріплення: Алє то што жь коли вси боАрє и землАнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако жє имѣють твєрдити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20).

2. *(великий населений пункт, перев. на Магдебурзькому праві)* місто (60): К тому и куницы отъ поповъ по єсемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрєстиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А писанъ листъ... на городѣ Казимирѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а мы имєнємъ и моча вши(х) землАнъ єго... ислюбуємы за него... иже со всєю своєю землєю и с городы вѣрє(н) будє(т) королеви (Лучиця, 1388 *Р* 39); а писано листо оу городѣ сочавѣ (Сучава, 1388 *SL* 679); такжє хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, тоѣ землн шепин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в неи, по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); на крєпость тому и на великоє потвєрженьє сєму нашомоу листу привѣсили єсмо наши печати оу городи, оу камАнци (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а по моюмъ животѣ имають вѣрнѣ испустить ты то горо(д) и землѣ королєви єго мл̃сть (Кременець, 1434 *Р* 131); и щобы имъ доброволно и слободно ходити, по въсеи землн г(с)ва ми, и по городамъ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сА тыє села на имА: Олексинѣць, а Островєць (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

3. населення города, кріпості (1): тымъ млыномъ може(т)се городъ живити хлєбомъ (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **городъ, город, горо(д)** (1462 *BD* I, 65; 1463 *AS* I, 54; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; XV ст. *ВС* 13; *ИК;* 1482 *AS* I, 81); *род. одн.* **города** (1352 *Р* 6; бл. 1386 *Р* 30; 1388 *Р* 37; 1443 *Cost.* II, 185; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1453 *Cost.* II, 472; XV ст. *ИК;* бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн.* **городоу, город⟨у⟩** (1435 *Cost.* II, 682; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *ВС* 24; 1482 *AS* I, 81); *знах. одн.* **городъ, город, горо(д)** (1375 *Р* 20; 1411 *Р* 77; 1434 *Р* 131; 1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 461; 1466 *BD* I, 95; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1475 *AS* I, 70; 1481 *BD* I, 257; XV ст. *ИК;* 1496 *ПЧФГ* 36 і т. ін.); *ор. одн.* **городомъ, городо(м)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *Р* 125; 1457 *Cost.* II, 809); *місц. одн.* **оу (на, в, въ) городѣ** 16 (п. 1349 *Р* 4; 1388 *SL* 679; 1392 *Cost.* I, 8; 1394 *Р* 54; 1395 *Cost.* II, 612; 1401 *Р* 64; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1427 *Р* 109; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1494 *AS* I, 101 і т. ін.); **на (в, оу) городє** 7 (1403 *ДГМ;* XV ст. *ИК*; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *безприйм.* **городє** 1 (1490 *ЗХП* 136); **оу (на) городи** 3 (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1465 *АкВАК* III, 4); **! оу годѣ** 1 (1388 *Р* 39); **оу горо(д)** 1 (1454 *Р* 163); *наз. мн.* **городы** (1433 *Р* 125; 1457 *Cost.* II, 811); *род. мн.* **городовъ** (1352 *Р* 6; 1400 *Cost.* II, 619; 1434 *Р* 131); *дав. мн.* **городомъ, городо(м)** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1496 *ПДВКА* 61); **городумъ** 1 (1433 *Р* 125); **городамъ** 1 (1449 *Cost.* II, 743); *знах. мн.* **городы** (1433 *Р* 125; 1435 *Р* 133; 1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **городы** 9 (1388 *Р* 39, 41; 1433 *Р* 125; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 133; 1436 *Cost.* II, 698, 706; 1449 *Cost.* II, 747); **городмн** 2 (1393 *Р* 51; 1401 *Р* 64); **горо(д)** 1 (1434 *Р* 130); *місц. мн.* **на городѣхъ** 2 (1434 *Р* 131; 1435 *Р* 133); **въ городахъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **оу городихъ** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **въ городехъ** 1 (1484 *РИБ* 351).

Див. ще ***ГРАДЪ, *ГРОДЪ.**

***ГОРОДЬСКЫЙ** *див.* ***ГОРОДСКИИ.**

***ГОРОЖЄНЇЄ** *с.* (1) огороджена земельна ділянка: **идїи** о(т)повєда(л) жє то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с нимь во одно(м) сєлє в ночи и въ дн̃ь, а за двє лєтє николї ємж нє упомина(л) сА ни однымь словомь о тоє гороженїє (XV ст. *ВС* 21)

ФОРМИ: *знах. одн.* **гороженїє** (XV ст. *ВС* 21).

Див. ще ***ОГОРОЖЄНЬЄ.**

Пор. ***ГОРОДИТИ.**

***ГОРОХОВ** *ч.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі)* Горохів: и врозумивши то пани ОлизароваА... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнА оу Волыни... на имА Здолбицу... а... Горохов ис присєлки (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Горохов** 1 (1487 *AS* I, 240); **Горухов** 1 (1487 *AS* I, 240).

***ГОРОХОЛИНА** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* а о(т) ближьшего реченого бука... простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **горохолину** (1404 *Р* 68).

***ГОРОХЪ** *ч.* (1) горох: се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своєю женою ѳеодосіею, запи(соу)вае(м)... десятиноу... съ жита и съ пшеници... и съ гороховь и съ всее ярины... къ сѣомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род. мн.* **гороховь** (1487 *ВОРСР* 178).

ГОРОЮ *присл.* (1) верхом, горою: а хотаръ тѣмъ сєломъ... горою до дурни чАтарА (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

***ГОРСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* А на твєрдо (!) того моєго листоу просил єсми кнАзА Сємѣна Богдановича (!) Одинцевича, а кнАзА Фєдора Дмитреєвича Горского... абы Их Милость печати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Горского** (1492 *AS* III, 24).

***ГОРОУНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... села... на имѣ пътъкъєщи... и пониже, гороунєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *знах.* **гороунєщи** (1448 *Cost.* II, 323).

***ГОРУХОВЪ** *див.* ***ГОРОХОВ.**

ГОРЧИЦА *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были... мешчане Володимерские: панъ Тинъ Горчица а панъ Маско (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Горчица** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ГОРШЕЙ *присл. в. ст.* (1) гірше: хто хотелъ бы кому лихо вчинити, собѣ горшей вдѣлаеть (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

***ГОРЩИНА** *ж.* (1) данина від свиней: да нє даду(т) да(н)... ни горщину о(т) свини да нє дадоу(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492).

ФОРМИ: *знах. одн.* **горщину** (1453 *Cost.* II, 492).

ГОРѢ, ГОРИ, ГОРѦ, ГОРА, ХОРѢ *присл.* (86) **1.** *(вказує на напрям)* уверх, угору, наверх (85): А ко млиину границѧ горѣ смотричемъ до мосту (Смотрич, 1375 *Р* 20); а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... до серета... а о(то)лѧ по краи боуковины горѣ до шеръбовьского хотарѧ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а от оустїя хотаръ ему на Сретъ, а от курты буковина та гора буковиною до верхъ потока (Сучава, 1403 *RS* 338); о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю а горѣ рѣкою до оустьѧ туричеи (Галич, 1404 *Р* 68); попере(к) рѣки тоурьи горѣ солотвиною (Зудечів, 1413 *Р* 83); А от толѣ хорѣ дѣломъ... на коиецъ доубровы на стлъпъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); а кн⟨ѧ⟩зю Михайлоу з братьею достал сѧ Вишневець твержа со всими тыми селы горѣ Горинею олиж до самои граници олескои (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); А хотарь тим... селамъ... гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

2. *(вказує на місцезнаходження)* наверху, угорі (1): тѣмъ мы видѣвше и(х) правою и вѣрноую слоужбою до иасъ... дали есмы имъ оу нашеи земли двѣ селѣ... и съ оусими полѣнами и съ лѣсы и съ потокы и серетомъ горѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202).

***ГОРѢЧОВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Горичів: Я, Война, пана Немиринъ сынъ... записую жонѣ своей Мари: Стволовичи, село... Горѣчов (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Горѣчов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ГОРЮХОВЪСКИИ** *прикм.* (1) ◇ г е р ю х о в ъ с к а я д о р о г а (1) *(назва дороги)*: а доброва всѧ нс нашими ловы по горюховъскую дорогу (Луцьк, 1445 *Р* 150).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **горюховъскую** (1445 *Р* 150).

Пор. ***ГОРОХОВ.**

ГОРѦ *див.* **ГОРѢ.**

***ГОРѦЧИИ** *прикм.* (1) ◇ г о р ѧ ч и м ъ п ы т о м ъ (1) по гарячих (свіжих) слідах: колик⟨о⟩ сѧ пригодитъ ижъ поидетъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣемъ горѧчи(м) пыто(м) а где прниде(т) за ни(т) (!) до к⟨о⟩торого села а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своего оу⟨селѣ⟩ тогды право ему маєт⟨ъ быти⟩ ⟨трє⟩тни дн(с)ъ (!) по его оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу се⟩ло бе(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *Р* 134).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **горѧчи(м)** (1435 *Р* 134).

! ГОСВАТИ ⟨ГОСПОДСТВОВАТИ⟩ *див.* ***ГОСПОДСТВОВАТИ.**

ГОСКИЙ *див.* **ГОСТСКИЙ.**

***ГОСПОДА**[1] *ж.* (1) житло: а при то(м) бы(л) оцѣ нашь никола архиман(д)ритъ печерскын оуставни(к), іона философь ключникь двдъ келарь гераси(м) и иныхь г(с)ды нашеє старцевъ много (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **г(с)ды** (1446 *Р* 154).

! ГОСПОДА[2] ⟨ГОСПОДАРЪ⟩ (1): Мл(с)тїю бжїею мьї стефа(н) воево(да), г(с)п(да) (!) земле мо(л)да(в)скои... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... мл҃бныкь наши (!) ки(р) е(р)моиа(х) е(в)статїе їегоуме(н)... и испроси(л) о(т) на(с) себе потвръжденїе съ оури(к) на и(х) староє браиище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. **ГОСПОДАРЬ.**

ГОСПОДАР *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

***ГОСПОДАРЕСКИИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

!ГОСПОДАРИ *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

ГОСПОДАРСКИЙ *прикм.* (28) *(що стосується господаря, верховного правителя)* господарський, королівський: тако смы мы господарески(м) казаниемъ кролевски(м) и киѧ(з) федушковымъ выиха(л) та(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90); мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты граии поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); тогды што на(м) его мл(с)ть повели(т)... яко на(ш) милостивы г(с)дарь, а мы тое имаемь оучинити по(д)лу(г) милосердиѧ господарского (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775); в томъ селе в Те(те)ревъце гоиы бобровые два иа(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ боѧре г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рьскии мѣиского повѣта, вызиаваем сами иа себе... штож... продали есмо... землю пустовъскую (Ставків, 1491 *AS* I, 96); и яну(ш)ко ре(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко светчи(л), што пришо(л) до иего бори(с) длѧ листу потве(р)женого г(с)дръского и приие(с) тотъ запи(с) (Вільна, 1495 *ВМБС*); а заимет ли на своей паствѣ, тогды не имаеть оу свой дворъ гонїть на г(с)дрьскы(и) дворь гнатї на обороу (XV ст. *ВС* 37 зв.); И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчинским о то болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **господарский** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1492 *AS* III, 23); *род. одн. ч., с.* **господарского, г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рьского, г(с)дръского, гдрского** (1430 *ГВКЛ* 7; 1455 *Cost.* II, 775; 1475 *AS* I, 70; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *АЛМ* 85; *ВМБС*); *дав. одн. ч.* **г(с)дрскому** (1495 *ВМБС*); *знах. одн. ч.* **г(с)дрьскы(и)** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *ор. одн. ч., с.* **господарским** 2 (1468 *BD* II, 302; 1495 *РИБ* 620); **оспода(р)скимъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **господарески(м)** 1 (1419 *Р* 90); *род. одн. ж.* **господарское** 3 (1475 *AS* I, 72; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); **осподарьскоѣ** 1 (1475 *AS* I, 70); *наз. мн.* **господарскии, г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рьскин** 3 (1448 *Cost.* II, 313; 1491 *AS* I, 96; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **господарскіе** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **господарскнх** (1491 *BD* I, 463; 1495 *АЛМ* 83); *знах. мн. ч.* **господаръскии, господарскии** 2 (1494—1495 *АЛРГ* 59, 60); **господаръские** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще ***ОСПОДАРЕВЪ.**

! ГОСПОДАРСТВА ⟨ГОСПОДСТВА⟩ (3): А на то єст⟨ь⟩ вѣра г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩ва (!) ми — вишеписанныи Стефан воевода,— и прѣвъзлюбленныхь дѣтей г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩ва (!) ми — Александра и Петра (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

Див. **ГОСПОДСТВО.**

! ГОСПОДАРСТВО ⟨ГОСПОДСТВО⟩ *див.* **ГОСПОДСТВО.**

ГОСПОДАРЪ *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

***ГОСПОДАРЪСКИИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

***ГОСПОДАРЪСТВО** *с.* (3) **1.** держава (2): прыказоуемъ вамъ: которыхъ онъ пословъ своихъ пошлеть до великого князя Ивана Васильевича, штобы єсте тыхъ его пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господаръству (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. *(керівництво державою)* панування (1): при осподаръстве королѧ казимира при єпискоупѣ... евфѣмьи (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **господаръству** (1498 *BD* II, 412); *місц. одн.* **прн осподаръствѣ** (2-а пол. XV ст. *СО*).

Див. ще ***HOSUDARSTWO.**

ГОСПОДАРЬ, ГОСПОДАРЪ, ГОСПОДАР, ОСПОДАРЬ *ч.* (1569) **1.** *(титул верховних правителів)* господар, володар (1559): А се ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвьскии и господарь рускоѣ землѣ далъ есмь слузѣ своему иванови дворище заньво матѣичича (Казимир, п. 1349 *Р* 3); исталосѧ подъ державою великого кролѧ краковьского казимира и господарѧ рускоѣ землѣ (Львів, 1370 *Р* 18): Мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олексанъдро корьѧтовичь... кнѧзь и гр҃ь подольскои земли чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр҃кви... оу смотричи (Смотрич, 1375 *Р* 20); Влодисла(з)... кроль польски литовьскиі рускиі дѣдичь и инѣ(х) многы(х) зѣмлѣ (!) господарь чинимо то свѣдо(м)... оже пано петр воево(д) молдавьі... пожичило на(м) д҃ гисѧчѣ рублиі фрѧжьского серебра (Луцьк, 1388 *Р* 36—37); из бжьеи мл(с)ти королю польскому, литовскому, рускому, и иныхъ многыхъ землъ господарю... ислюбили есмы и цѣловали есмы кр(с)тъ н го(л)довали есмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); Се ѧ кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч)... што есми выслоужи(л) оу бг҃а и оу велико(г) кн҃зѧ витовта г(с)дрѧ своего даю о(т) своее выслоуги... ст҃моу нниколе поустыньскомоу иониноу

манастырю тоую зє(м)лю на имѧ то(л)столѣсько(г) конона (Київ, 1427 *P* 108); А єстли я кн⟨ѧ⟩зь Василь-євичь хотѣл⟨бы⟩ тотъ дѣл порушыти... и я имаю оспод⟨а⟩рю королю отложыти двѣ тысѧчы рубловъ шырокими грошми (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); А при томъ былъ князь Ѳедоръ Ивановичъ Ярославичъ... а панъ Яиушъ, писаръ господара нашого великаго князя Александра (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); Милостїю божїєю мы Стєфан воєвода, господарь земли молдавскои, знаменито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... кир попь Григорїє... и измѣнили съ господсгво мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. *(землевласник, хазяїн, власник)* господар, володар, пан (7): А тын люди што оу тулинахъ што бы єго были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Київ, 1457 *P* 166); колї которо(г) пана алюбо мєщанїна алюбо которо(г) чл҃вка слѫга оу ночї нєкоторо(г) кмєтѧ жїто бѣрє(т) годи(т)сѧ г(с)дрю то(г) жїта боронїть своєго (XV ст. *BC* 29); тоє свѣ(т)чили два братєники васи(л) а гринь покоуль єсть г(с)дрѧ наше(г) тоули(н)скоє земли (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

3. *(муж)* чоловік (3): будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру великому королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мєнє ко имєнѧм моим, што мой *г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь* пан Олизар записал мнє отчизные своиє имєнѧ оу моємъ вєну (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господаръ, господарь, господар, гсподарь, г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь, гдрь, г(с)дръ, г(с)дрь, г(с)п(д)рь** 1025 (п. 1349 *P* 3; 1361 *AGZ* 6; 1375 *P* 20; 1388 *P* 36; 1394 *P* 53; 1400 *Cost.* II, 619; 1418 *P* 89; 1434 *Cost.* I, 398; 1464 *BD* I, 86; 1488 *AS* I, 241; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **осподарь** 4 (1386 *P* 30; 1482 *AS* I, 80); **! ог(с)дрь** 1 (1467 *СП* № 13); **! господари** 1 (1458 *ПГСММЦ*); **! г(с)п(да)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); *род. одн.* **господарѧ, господарѣ, г(с)дрѧ, гдря** 97 (1370 *P* 18; 1386 *P* 30; 1400 *Cost.* II, 617; 1427 *P* 108; 1434 *Cost.* II, 665; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; бл. 1458 *P* 167; 1479 *BD* II, 351; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **господара, г(с)дра** 25 (1430 *ГВКЛ* 7; 1456 *Cost.* II, 791; 1478 *AS* III, 16; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС;* 1496 *ОПВВД; ПДВКА* 60, 61; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **осподарѧ, осподаря** 10 (1419 *P* 90; 1433 *Cost.* II, 651; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1457 *P* 166; 1470 *ЗНТШ* LI, 9; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 69; 1478 *ОБРН* 130); **ог(с)дрѧ** 1 (1467 *СП* № 13); **h(osp)d(a)га** 1 (1465 *GL* 176); *дав. одн.* **господарєви** 39 (1386 *P* 30; 1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292; 1479 *BD* II, 351; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); **господарю, г⟨о⟩с⟨по⟩дрю, г(с)дрю** 39 (1388 *P* 40; 1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1411 *P* 77; 1435 *Cost* II, 689; 1448 *Cost.* II, 735; бл. 1458 *P* 167; 1462 *BD* II, 292; 1475 *AS* I, 70; XV ст. *BC* 29; 1496 *ОПСВВ* 62 і т. ін.); **господару, г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру, г(с)дроу** 15 (1444 *AS* I, 41; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1481 *BD* II, 364; 1488 *AS* I, 241; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1494 *BD* II, 387; 1495 *АЛМ* 83; *АЛРГ* 60; 1496 *ОПВВД; ОПСВВ* 61 і т. ін.); **осподарю, оспод⟨а⟩рю** 9 (1388 *P* 42; 1411 *P* 77; 1433 *Cost.* II, 651; п. 1450 *ПИ* № 9; 1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* III, 14; 1482 *AS* I, 81; 1487 *AS* I, 239); **господарєвѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 738; 1468 *BD* II, 301); **косподарєви** 1 (1386 *P* 30); **осподарєви** 1 (1386 *P* 30); **господарѣви** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **спдрю** 1 (1388 *P* 42); **! сдроу** 1 (1496 *ОПСВВ* 61); *знах. одн.* **господарѧ, господарѣ, господаря, г(с)дрѧ** 9 (1386 *P* 30; 1395 *Cost.* II, 609, 610; 1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 691; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 289; 1467 *BD* II, 298); **господара** 2 (1430 *ГВКЛ* 9; 1475 *AS* I, 72); *ор. одн.* **господаремъ, господаремь, г(с)дремъ, господаре(м)** 206 (1393 *Cost.* II, 607; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1420 *Cost.* I, 136; 1432 *Cost.* I, 331; 1445 *Cost.* II, 226; 1453 *Cost.* II, 494; 1469 *BD* I, 136; 1473 *BD* I, 182; 1490 *BD* I, 401; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **г(с)дрмъ** 4 (1395 *Cost.* II, 610; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *P* 70); **г(с)дромъ, господаромъ** 3 (1493 *ОПВВ;* 1495 *АЛМ* 83, 84); **господаръмъ** 2 (1435 *Cost.* I, 424; 1458 *BD* I, 20); **осподаремь** 2 (1442 *Cost.* II, 719; 1475 *AS* I, 69); **! господаръремь** 1 (1473 *BD* I, 190); **г(с)п(д)рьм** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *місц. одн.* **на (при) господари** 3 (1446 *P* 154; 1495 *ВМБС;* 1499 *АСД* VI, 2); **при г(с)подарю** 1 (1395 *Cost.* II, 613); *кл. ф.* **господару** 6 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1495 *АЛМ* 83); **г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю** 1 (1444 *AS* I, 42); **господаръ** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *наз. мн.* **господарїє, г(с)п(д)рїє** 10 (1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 475; 1437 *Cost.* I, 515; *Mih.* 202; 1438 *Cost.* II, 14, 26; 1439 *Cost.* II, 51; 1440 *Mih.* 208; 1441 *DBAc* 37; 1442 *Cost.* II, 92); **господари** 9 (1395 *Cost.* II, 613; 1436 *BAM* 29, 33; *Cost.* I, 444, 449, 459, 473; 1441 *DBAc* 34; 1448 *Cost.* II, 738); **господарїи** 1 (1442 *Cost.* II, 100); **господаревє** 1 (1498 *BD* II, 410); *род. мн.* **господареи** 5 (1395 *Cost.* II, 612; 1403 *ДГАА;* 1433 *Cost.* II, 651; 1446 *P* 154; 1448 *Cost.* II, 366); **господаревъ** 4 (1400 *Cost.* II, 619; *P* 62; 1401 *P* 64; 1462 *BD* II, 292); *дав. мн.* **господаремъ** 6 (1395 *Cost.* II, 612; 1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1493 *ПОСВВ* 152); *зам. род.* дєлѧ... **господаремъ...** наши(х) 1 (1408 *Cost.* I, 60); *знах. мн.* **г(с)подарии** 2 (1395 *Cost.* II, 613); **господарей** 1 (1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **господари** 2 (1395 *Cost.* II, 612; 1499 *BD* II, 155); **господары** 1 (1498 *BD* II, 410); **г(с)дрмн** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *місц. мн.* **на (о, при) г(с)дарехь** 3 (1446 *P* 154; 1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); *зам. ор.* ни пєрє(д) нами ани пєрє(д) инны(х) **г(с)п(д)рєх** 2 (1474 *РГС*); *ор. дв.* **г(с)дрєма** (1496 *ПДВКА* 60).

Див. ще **HOSUDAR.**

***ГОСПОДАРЬСКЫИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

***ГОСПОДЄНЪ** *див.* ***ГОСПОДЬНЬ.**

ГОСПОДИНЪ *ч.* (45) **1.** *(форма звертання або називання стосовно до осіб чоловічої статі — верховних правителів, світських і духовних достойників)* пан (44): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); велики самодержѧвнъи мл(с)ти бжи гнъ іо романь воєвода... даль єсмъ... иванышю витѧзю... сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ и панъ Левъ Боговитиновичъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А оповєдал єсми тоє господинови своєму п⟨а⟩ну Федору Янушєвичу старостє володимєрскому (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Отъ господина Стєфана воєводы иа пєрво поклонъ (б. м. и., 1481 *BD* II, 364); Гн҃оу и оц҃оу нашємоу Филаретоу архимаидритоу пєчєрскомоу (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

2. *(ввічлива форма звертання або називання)* пан (1): Я Семенъ с колковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господинъ, г(с)п(д)нъ, г(с)нъ, гнь, гнъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1392 *Cost.* I, 7; 1401 *АкВАК* III, 2; 1443 *Cost.* II, 155; 1449 *АЛМ* 8; 1470 *BD* II, 310; 1476 *BD* II, 337; 1480 *BD* I, 242; 1485 *BD* II, 372; 1497 *DC* 8 і т. ін.); *род. одн.* **господина** (1398 *ДГПМ;* 1401 *RIR;* 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1481 *BD* II, 364; 1489 *BD* I, 89; 1494 *AS* I, 102; 1496 *ПСВВ* 192); *дав. одн.* **господину, Гн҃оу** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2, 3; 1435 *Cost.* II, 679; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1449 *АЛМ* 8; 1481 *BD* II, 358; 1490 *ЗХП* 136; 1498 *ЧІАФ*); **господинови** 1 (1475 *AS* I, 72); *знах. одн.* **г(д)на** (1435 *Cost.* II, 679); *кл. ф.* **г(с)нє** (1445 *P* 150).

ГОСПОДСТВА *ч.* (21) *(титул молдавських воєвод)* величність: мы илїа ⟨воєвод⟩а... чинимъ знаменито... ожє то(т) истинныи ивашко... прїидє прѣ(д) господствами и продалъ... половина своєго сєла плишинєцъ (Сучава, 1439

Cost. II, 35); А иа то єст вєликаа мартоурїѧ сам господства ми вышєписанны Стєфаи воєвода и наши бояри (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); мы Стєфа(н) воєвода гсп(д)арь зємли мо(л)давскои знамєнито чиним... ожє благопроизволи господствами... и оучиниили єсмо вь задшиє сто почившихъ прє(д)ковь и родитєлєи наших (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господства** 16 (1453 *ПГОВ;* 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 52; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1481 *BD* I, 248; 1486 *DC* 143—144 і т. ін.); *зам. дав.* прилучитсѧ самому **г(с)ва** ми итн 1 (1458 *ПГСММЦ*); *зам. ор.* прє(д) **г(с)ва** ми стояти, прїидє прѣ(д) **господствами** 3 (1439 *Cost.* II, 35; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); *род. одн.* **г(сд)вы** (1455 *Cost.* II, 549).

Див. ще **ГОСПОДСТВО.**

ГОСПОДСТВО *с.* (1029) *(титул молдавських воєвод)* величність: мл(с)тїєю бжїєю мы ї алєксандрь воєводы (!) г(сд)иь зєм⟨ли мол⟩давск⟨ои⟩ и брать гсп(дс)тва ми жоупань богдань знаємо чинимь... ожє... слоуга и болѣринь нашь строє и ивань... слоужить намь... вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); И оустах господствоу (!) ми та заплатих оуси исполна тоти вишєписанни пинѣзи... оу роуки Богдан⟨оу⟩ столник⟨оу⟩ (Сучава, 1479 *BD* I, 221); И заплатих аз господство ми оуси тоти рк злат оу роуки Нєгшєи (Сучава, 1491 *BD* I, 451); А на то єст вѣра нашєго господства вышєписаннаго мы Стєфана воєводи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господство, г(сд)во, г(с)во, гсво, гво, гвво, г(с)п(д)во, господво, г(с)тво, гдство, гп(д)во** 149 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1434 *DIR«A»* 464; 1447 *Cost.* II, 281; 1455 *Cost.* II, 525; 1460 *BD* I, 41; 1479 *Cost. S.* 98; 1488 *BD* I, 342; 1495 *BD* II, 64; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); ! **господствоу** 3 (1479 *BD* I, 221, 222; 1499 *BD* II, 147); **г(сд)в** 1 (1454 *Cost.* II, 509); ! **г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩во** 1 (1473 *ШКН* 164); *зам. род.* на то єст вѣра... **г(с)во ми, г(сд)во, господство** 5 (1437 *Cost.* I, 520; 1441 *DIR«A»* 447; 1467 *BD* I, 121; *Mih. Doc.* 126; 1488 *ДГСВМЩ*); *зам. дав.* прїидє къ **г(с)во ми** 1 (1437 *Cost.* II, 709); дала (продали)... самому **господство, г(сд)во мн** 2 (1481 *BD* I, 248; 1488 *ДГСВМЩ*); дала... оу руки **господство** ми 1 (1488 *BD* I, 348); *зам. ор.* прєд **господство** ми 1 (1458 *BD* I, 9); торговали сѣ (проминѣла, проминѣли, измѣнили) съ **господство** ми 8 (1472 *BD* I, 169; 1481 *BD* I, 248, 249; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *род. одн.* **господства, господъства, господьства, г(с)ва, гсва, г(сд)ва, гсдва, г(с)два, г(с)п(д)ва, г(спд)ва, спдва, гсства, гс(ст)ва, г(с)ства, гва, г(д)ва, г(с)тва, г(ст)ва, гп(д)ва, г(с)тва, г(с)п(д)ства, гспдства, г(сд)ства, г(сп)ва, г(ос)пва, го(с)пва, господва, г(с)п(дс)ва, гос(д)ва, гп(сд)ва, гтва, гп(с)ва, г(с)птва, гсп(дс)тва** 814 (1400 *Cost.* I, 36; 1414 *DIR«A»* 441; 1423 *Cost.* I, 157; 1435 *Cost.* I, 409; 1448 *Cost.* II, 306; 1457 *BD* I, 4; 1470 *BD* I, 140; 1483 *BD* I, 270; 1495 *Cost. S.* 194; 1500 *BD* II, 173, 175 і т. ін.); **г(сд)в, г(с)в, г(д)в, гсп(дс)в** 6 (1439 *Cost.* II, 62; 1448 *Cost.* II, 300; 1451 *Cost.* II, 401; 1452 *DIR«A»* 500; 1454 *Cost.* II, 509; 1459 *Cost. S.* 22); ! **г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩ва** 2 (1473 *ШКН* 165); ! **г(с)воу** 1 (1427 *DIR«A»* 450); *дав. одн.* **господствоу, г(сд)воу** (1401 *RIR;* 1479 *BD* I, 221; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 99; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *знах. одн.* **гсство, г(с)во** (1432 *Cost.* I, 342; 1436 *Cost.* I, 454; 1442 *Cost.* II, 87).

Див. ще **ГОСПОДСТВА.**

***ГОСПОДСТВОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) *(здійснювати верховну владу)* панувати: іо алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми обро(к) нашємоу монастирю о(т) молдавицє... доколѣ дасть намъ бъ госвати (!) въ молдавѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

ФОРМИ: *інф.* ! **госватн** (1453 *Cost.* II, 453).

! **ГОСПОДСТВОУ** *див.* **ГОСПОДСТВО.**

ГОСПОДЬ *ч.* (85) (*цсл.* господь) господь, бог (12): Г(с)н помози рабу своєму юрью болковичю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди иамъ побытъ и з(д)рвіє (Холм, 1376 *P* 22); а кто бы хотѣлъ тоє пороушити, таковы да є(ст) проклѧтъ о(т) господа (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); Здравствоуитє о господи, амин (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашєго даанїѧ... да има(т) оучастїє и съ онѣмы їоудєиє, єжъ възъпища на г҃а х҃а, къ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost.S.* 231);

г о с п о д ь б о г ъ (73) господь бог: Тые вси села... маєтъ держати... Климентый, владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) г҃а б҃а (б. м. и., 1400 *Cost.* I, 37); а по нашомъ животѣ... кого господь бъ избѣрєтъ быти щобы имъ нєпороушили нашєго даніѧ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господь, г҃ь** (1428 *Cost.* I, 202; поч. XV ст. *ОБРН* 141; 1467 *BD* I, 119); *род. одн.* **господа, г҃а, га** (1368 *P* 15; 1400 *Cost.* I, 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1429 *DIR«A»* 455; 1431 *Cost.* I, 325; 1438 *DIR«A»* 472; 1452 *Cost.* II, 462; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BD* I, 222; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *знах. одн.* **господа, г҃а, га** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; 1488 *BD* I, 349; *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 378; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *кл. ф.* **господн, г(с)ди, г(с)и** 3 (бл. 1350 *P* 8; 1376 *P* 22; 1480—1484 *BD* II, 370); **осподи** 1 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); **о гь** 1 (1448 *Cost.* II, 738).

***ГОСПОДЬНЬ** *прикм.* (8) господнїй, божий (7): на крѣпость сєму нашєму листу нашю пєчѧть привѣсили єсмъ... въ дєнь свѧтго богоѧвлѣньѧ кр(с)шчѣньѧ г(с)ьнѧ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); Во имѧ г(д)нє аминь (Житомир, 1433 *P* 126); таиная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130);

р о ж е с т в о г о с п о д ъ н е (1) *див.* **РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **господиє** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 516); *род. одн. с.* **г(с)ьнѧ** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *знах. одн. с.* **го(с)днє, г(д)нє** (1395 *Cost.* II, 613; 1433 *P* 126); *місц. одн. с.* **по гн҃и** (1411 *Cost.* II, 638); *наз. одн. ж.* **гдна** (1478 *ОБРН* 130).

***ГОСПОЖА** *ж.* (2) *(форма звертання або називання дружини володаря чи представниці панівного класу)* пані: вєлєбнои г(с)жи ѧдвизѣ королици польскои... голдовали єсмо вѣрно и право нє изрушєною вѣрностью (Краків, 1388 *P* 40—41); а приказал єсми къ спожи (!) и матцє моєй и къ брати моєй, абы их м⟨и⟩л⟨о⟩сть... свои пєчати привєсили к сєму моємоу листу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *дав. одн.* **г(с)жи** 1 (1388 *P* 40); ! **спожи** 1 (1470 *AS* I, 67).

Див. ще **ГОСПОЖДА.**

ГОСПОЖДА *ж.* (13) (*цсл.* госпожда) *(форма звертання або називання дружини володаря чи представниці панівного класу)* пані: мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... понєжє блгопроизволи г(с)воми и сътворн(х) въ задшїє стопочившїимъ родитєлємъ моимъ и за здравїє и задшїє г(с)воуми, и гж(д)и г(с)вами марєны, и дѣтєи г(с)вами и дадо(х) монастироу о(т) нѣмца... двѣ сєлѣ на оусти нѣмца (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... оучинили єсми въ за дшиє стопочивши(х) родитєлєи наши(х), алєксандра воєводы, и матєри нашєи, госпожди марїи, и дали єсми нашємоу монастирю о(т) полѧны... на въсѧкои лѣто, по шєсти бочо(к) вина (Поля-

на, 1448 *Cost.* II, 365); пакь оу то(м) оучинили есмы въ за дшіе сѣопочивши(х) пре(д)ко(в), дѣдо(в) и родителеи наши(х), и за наше здравіе и сп(с)еніе и за здравіе и сп(с)еніе г(с)пж(д)н нашеи, мріи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* исъ радою отьца... и маткы моеи маренѣ **госпожда** 1 (1448 *Cost.* II, 305); стоАлъ подли моеи маткы ... маренѣ **госпожда** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *род. одн.* **госпожди** 5 (1448 *Cost.* II, 365; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 162); **госпожде** 1 (1491 *BD* I, 452); ! **госпоспожди** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **гж(д)и, г(с)ж(д)и, г(с)пж(д)и** 3 (1427 *DIR«A»* 450; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **госпожди** 1 (1470 *BD* I, 148).

Див. ще ***ГОСПОЖА.**

! **ГОСПОСПОЖДИ** ‹ГОСПОЖДИ› *див.* **ГОСПОЖДА.**

ГОСТИЛЕЩИ, ГОСТИЛЕЩЇИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвръдили есми емоу... села на имѣ Гостилещи... и Бръзотещи на Быстрици (Сучава, 1459 *BD* I, 35); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили есми им оу нашеи земли оу молдавскои... едно село на имѣ Гостилещїи на Чорном потоцѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз.* **Гостилещи** 1 (1459 *BD* I, 35); **Гостилещїи** 1 (1488 *BD* I, 323); *род.* **Гостилещ, Гостилещь** 3 (1488 *BD* I, 354, 356); **Гостилещи** 1 (1488 *BD* I, 356); *род. молд.* **Гостилещилорь** 1 (1488 *BD* I, 356); *знах.* **Гостилещ** (1488 *BD* I, 323).

ГОСТИЛЪ, ГОСТИЛО *ч.* (10) *(особова назва):* мы петръ воевода... чини(м) знаменито... оже прїиде прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими бояры го‹с›тило *(в ориг.* готило.— *Прим. вид.)* и тѣгали на калоугери о(т) немца за едно село (Сучава, 1455 *Cost.* II, 561); А також есми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Дашкоу и сестри его Мали... дроугое село на имѣ Боудещїи... що коупил тое село отець их Гостилъ (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гостилъ** 2 (1459 *BD* I, 35; 1488 *BD* I, 323); **гостило** 2 (1455 *Cost.* II, 561); ! **готило** 1 (1455 *Cost.* II, 561); *зам. род.* Дашко, сынъ **Гостилъ** (1488 *BD* II, 247); *род. одн.* **Гостила** (1488 *BD* I, 323, 354, 355).

***ГОСТИЛѢСА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половина село от Гостилещ почеши от лиса... Гостилѣсою долоув до Чорном потокоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Гостилѣсою** (1488 *BD* I, 356).

***ГОСТИНЕЦЪ** *ч.* (14) битий шлях (7): у того гостьница кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); дала есми ему... имене... ограничоное почонши посеред Мухотолок рекою Лютицею до мосту и великому гостинцу (Ровно, 1488 *AS* I, 242);

гостинецъ Вешеньскый (1) *(назва битого шляху у Львівській землі):* мы великыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знаменито... ижь... дали есмо и записали земьлю црьковъноую... по ланы а по гостинець по Вешеньскый по старый (Городок, 1443 *P* 144—145); гостынець Вининцкии (1) *(назва битого шляху в Подільській землі):* одъторь уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); гостинецъ Колковъский (1) *(назва битого шляху у Волинській землі):* а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево... на западъ летний, по левой руце Теременский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); гостиньць колъбаевьскыи (1) *(назва битого шляху в Перемишльській землі):* А се ѧ король казимиръ... далъ есмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бреховича дубья... по гостиньць по колъбаевьскыи (Казимир, п. 1349 *P* 3); гостинецъ Луцкий — полеский (1) *(назва битого шляху у Волинській землі):* а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий — полеский... по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); гостинецъ Олышский (1) *(назва битого шляху у Волинській землі):* а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); переоскии гостинецъ (1) *див.* ***ПЕРЕРОСКИЙ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **гостинца** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостынца** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостынця** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *дав. одн.* **гостинцу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1488 *AS* I, 242); *знах. одн.* **гостинецъ** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостинець** 1 (1443 *P* 145); **гостиньць** 1 (п. 1349 *P* 3); *ор. одн.* **гостинцемъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостынцем** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **гостинцомъ** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1488 *AS* I, 242).

***ГОСТИНЕЦЬ** *див.* ***ГОСТИНЕЦЪ.**

***ГОСТИНЬЦЬ** *див.* ***ГОСТИНЕЦЪ.**

ГОСТСКИЙ, ГОСТЬСКИЙ, ГОСКИЙ *ч.* (7) *(особова назва):* А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскій, а панъ Андрей Чапличъ... тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); А при томъ была дочка моѧ ки‹А›г‹и›нѧ Марѧ Семеновѧ Ровенскаѧ, а пан Богдан Гостский Сенкович ключникъ луцкий (Ровно, 1488 *AS* I, 242); Бил нам чолом пан Богдан Сенкович Гостский и просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти выймени его в Гощы (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гостский, Гостскій, Гостьский** 6 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242; 1495 *АЛРГ* 55); **Гоский** 1 (1494 *AS* I, 102).

***ГОСТЫНЕЦЪ** *див.* ***ГОСТИНЕЦЪ.**

***ГОСТЫНЕЦЬ** *див.* ***ГОСТИНЕЦЪ.**

ГОСТЬ *ч.* (7) **1.** купець, найчастіше іноземний (6): а се землѧне панъ ходько быбельскии кадолъфовичь друздъ... панъ воитъ перемышльскии канътуръ из угоръ гость панъ гутаръть (Перемишль, 1359 *P* 10); а по старымъ дорогамъ гостемъ поити куда хочеть (б. м. н., 1366 *P* 14); Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuiu zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derżym u ziemli, szto iesmo derżali pry duszy wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами и мыто нашо платили по старому (Краків, 1487 *РИБ* 226—227).

2. гість (1): Też żadnoho w domu... ne choczem hostem meti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гость** (1359 *P* 10); *род. одн.* **гостѧ** (1366 *P* 14); *ор. одн.* **hostem** (1388 *ZPL* 106); *наз. мн.* **гости, hosti** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1487 *РИБ* 226); *дав. мн.* **гостемъ** (1366 *P* 14; 1392—1393 *РФВ* 170).

ГОСТЬСКИЙ *див.* **ГОСТСКИЙ.**

HOSUDAR *ч.* (3) *(титул верховних правителів)* володар, велитель, государ: Pro to hosudar nasz welikiy kniaź Alexandr wskazal k Twoiey Miłosti, aby iesi k Jeho Miłosti utwerdił (!) sia i zapisał sia, i miel by k Jeho Miłosti pryiaźń wecznuiu i lubow (Вільна, 1494 *BD* II, 388).

ФОРМИ: *наз. одн.* **hosudar** (1494 *BD* II, 388, 389).

Див. ще **ГОСПОДАРЬ** 1.

***HOSUDARSTWO** *с.* (1) держава: A hranica naszomu hosudarstwu welikomu kniazstwu s twoieiu zemleiu aby byłz po dawnomu (Вільна, 1494 *BD* II, 389).

ФОРМИ: *дав. одн.* **hosudarstwu** (1494 *BD* II, 389).

Див. ще ***ГОСПОДАРЪСТВО** 1.

! **ГОТИЛО** *див.* **ГОСТИЛЪ.**

ГОТКЪ, ГОТКЬ *ч.* (17) *(особова назва):* А на то ест велика марториа... пан Фете Готкъ... пань Бодѣ спатарь (Ясси, 1469 *BD* I, 138—139); А на то есть вѣра... боѧрь наших... в. п. Влаикоула пръкалаба орхеиского... в. п. Фете Готкъ (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Готкъ, Готкь** 4 (1469 *BD* I, 139; 1470 *BD* I, 151, 153, 156); *зам. род.* в. п. Фєтє **Готкъ** 16 (1469 *BD* I, 134; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 262, 264; 1483 *BD* I, 268, 270, 272; 1484 *BD* I, 277, 279, 283, 286); *род. одн.* **Готка** (1482 *BD* I, 260).

***ГОТОВЄЦЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* да осади(т) соби сєло... ставъ и мли(н) на готовцѣ (Сучава, 1432 *ДГВІН*); а хотаръ тѦмъ сєломъ да є(ст) о(т) вєликыи друмъ що о(т) готовца ходитъ право надѦлъ гдє роубѣжїє на дрѣвѦ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *род. одн.* **готовца** 1 (1446 *ПГСПМР*); **готовцѦ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *місц. одн.* **на готовци 1** (1432 *ДГВІН*); **на готовцѣ** 1 (1432 *ДГВІН*).

***ГОТОВИЗНА** *ж.* (4) (*стп.* gotowizna) готівка: ОуставлѦємъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнєзьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть дано прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть (XV ст. *BC* 31 зв.); а мають намъ въ кажъды(и) годъ давати готови(з)ною выдє(р)жавшы по(л) года шєстьдєсѦтъ копъ шыроки(х) грошє(и) (Петрків, 1489 *АМВ*); а маєть нам в каждый годъ вси тыи гроши готовизною давати (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн.* **готови(з)ною** (1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); *місц. одн.* **оу готовизнє** (XV ст. *BC* 31 зв.).

Див. ще **ГОТОВЪ** 3.

***ГОТОВИИ** *див.* **ГОТОВЪ.**

***ГОТОВИТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) готовитися, готуватися: вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть, и всєє стороны западоу и италєйскихъ стронъ, єднають ся и готовять ся и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **готовять ся** (1498 *BD* II, 410).

***ГОТОВЦЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Бессарабській землі):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прѦд нами... слоуги наши ... и продали свою правою отниноу... єдно сєлищє оу Ботнєх Лєвкоцїи (!) на Готовцїи (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **Готовцїи** (1483 *BD* I, 269).

ГОТОВЪ *прикм.* (41) **1.** *(у предикативній функції) (який підготувався до чого-небудь)* готовий (6): ажє будєть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашего Ѧзъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); о зємлѦнє(х) к ва(л)цє явиои имаю(т) быти готовы (XV ст. *BC* 34 зв.); наяснєиїи па(н) на(ш) кро(л) єго мл(с)тъ... имає(т)... на(с) обыслати дєсѦтми нєдилѦми пєрє(д) ты(м), абыхо(м) знали и готови были на то(т) дє(н) и на имєнитоє мистцє (Серет, 1453 *Cost.* II, 765—766); И слухи иасъ... доходять ... ижє... людємъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. и., 1498 *BD* II, 414).

2. *(доведений до повного порядку)* готовий (1): а хтобы мєл того имѣнѦ под кн⟨є⟩гинєю искати... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости нєнадобє ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи, кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости толко готового смотрєти (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

3. *(тільки у множині) (у знач. іменника або у сполуч. в назвою грошових одиниць)* готівка, готові гроші (3): и да(л) ємоу гєрге... тоє сєло вы(ш)писанноє... паноу кости прькалабоу за єго питомы товаръ за осємъ со(т) зла(т) готовы(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а от тых коуниц боудєт ли намь надоби, а мы коупим за готовы. а останок слободно имь вывєзти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнимто.— *Прим. вид.)*... ожє прїидошѦ прѦд нами... слоуга наш Татоул... и продал... єдно мѣсто от поустини... слоузѣ нашємоу Боди... за чєтири дєсѦт златы готовы (Дольний То , 1466 *BD* I, 113);

готовыи гроши (3), гроши готовыи (2) готівка, готові гроші: пакъ ли жона моя Маря пойдет замужъ, нно зять мой князь Михайло Василевич и сестра моя княгиня Маря... отложать за вся тая именя триста копъ гроший готовых широких, а тые именя, што есми ен записал, усѣ собѣ возмуть (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); а што бы наложилъ князь Семенъ на тыя имѣния... то быхмо ему имѣли тое усе отложити готовыми грошми (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103); запродал єсми имєнє своє на имѦ Торокановъ... ѵн⟨ѦА⟩зю Михайлу... во осми дєсѦт копах готовых грошей широкой личбы чєской манєты (Острог, 1488 *AS* I, 88); готовыи пиитєзи (26) готові гроші, готівка: Я панъ дѣтри(х) изъ бучѦ(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Ѧнушеви кирьдѣєви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнѦзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); и ст(р)авы имъ слюбуємъ дати ихъ конємъ а у полыныє щкодъ готовыми пинѦзми заплатити имамы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); прото прїказоуємь абы зємлѦнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжозємьцо(м) косто(к) алюбо костарємь анї жа(д)ны(и) заклады ани на пороукы вышавши (!) готовы(и) пєнѦзи (XV ст. *BC* 27 зв.); И оутокмившє и заплатившє господство ми оусє съ готовимн пинѣзми, єлико выше пишємь (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **готовъ, гото(в)** (1392—1393 *РФВ* 171; XV ст. *BC* 34 зв.); *род. одн. с.* **готового** (1494 *AS* I, 101); *наз. мн.* **готовы** 2 (XV ст. *BC* 34 зв.; 1466 *BD* I, 113); **готови** 1 (1453 *Cost.* II, 675); **! готовъ** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.); *род. мн.* **готовых, готовы(х)** (1420 *ПГАГ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1449 *Cost.* II, 385; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88); *дав. мн.* **готовымъ** (1498 *BD* II, 414); *знах. мн.* **готовы** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **готовы(и)** 1 (XV ст. *BC* 27 зв.); **готовїи** 1 (1463 *BD* I, 74); **готовых** 1 (1460 *BD* II, 276); *ор. мн.* **готовими** 13 (1460 *BD* II, 275; 1463 *BD* I, 74; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 208; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 223; 1481 *BD* I, 248; 1482 *BD* I, 262; 1488 *BD* I, 355 і т. ін.); **готовыми** 6 (1433—1443 *АРМ;* 1456 *Cost.* II, 791; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1479 *Cost. S.* 98); **готовми** 2 (1472 *BD* I, 169; 1483 *Cost. S.* 121); **готови** 2 (1470 *BD* I, 150; 1481 *BD* I, 249).

Див. ще ***ГОТОВИЗНА.**

***ГОТОВЫИ** *див.* **ГОТОВЪ.**

ГОТОВѢИ *присл. в. ст.* (1) охочіше, радше: а такѣ жъ того исного стєцка воєводу хотѦчи особною мл(с)тью оутѣшити абы намъ потомъ тымъ готовѣи и вѣрнѣи служилъ... тыи городы цєцунь а хмєловъ... даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *P* 125).

ГОФМИСТРЪ *ч.* (1) (*стч.* hofmistr, *стп.* hofmistrz, *свн.* hovemeister) *(управляючий двору короля)* гофмейстер: а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски... панъ ликоза воєвода панъ гофмистръ кр҃щнъ (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гофмистръ** (1394 *P* 54).

***ГОЧМАНЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а паиь костє логофє(т) даль ванчи и или за и(х) очиноу половина гочмънєщи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87).

ФОРМИ: *род.* **гочмънєщи** (1442 *Cost.* II, 87); *знах.* **гочманєщи** (1442 *Cost.* II, 88).

***ГОЧМАНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... загорѣны выше гочмана (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *род. одн.* **гочмана** (1429 *Cost.* I, 269).

***ГОЧМЪНЄЩИ** *див.* ***ГОЧМАНЄЩИ.**

***ГОЩА** *ж.* (2) *(назва містечка у Волинській землі)* Гоща: Бил нам чолом пан Богдан Сенкович Гостский и просил иасъ, абыхмо єму дозволили торгъ мѣти выймєни єго в Гощы (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в Гощы** (1495 *АЛРГ* 55).

ГОѦН, ГОЯН, ГОЯНЪ, ГОѦНЪ, ГОѦНЬ *ч.* (70) (*особова назва, пор.* Нѣгоє): а на то є(ст)... вѣра пана гоѦна комиса (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); А при том марторїа

сам господства ми... Стєфан воєвода, и наши бояре: пан Влаикоул, пан Гоѧн дворник (Ясси, 1459 *BD* I, 32); А на то єст... в. п. Гояна паркалаба кєлиискаго (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоѧн, Гоянъ, Гоян, Гоѧнъ, Гоѧнь, Гоѧ(н)** 19 (1456 *ЭСФ;* 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 54; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113, 115; 1467 *BD* I, 123; *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141, 156 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана **гоѧнъ** 1 (1448 *Cost.* II, 353); *род. одн.* **Гояна, гоѧна, гояна, гоѧ(н)** 49 (1448 *Cost.* II, 324; 1452 *Cost.* II, 426; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 28; 1462 *BD* I, 62; 1464 *BD* I, 86; 1467 *BD* I, 117; 1468 *BD* I, 126; 1470 *BD* II, 310; *DIR«A»* 522 і т. ін.); **гоѧноу** 1 (1460 *DIR«A»* 515).

Див. ще **ГОЄ.**

ГРАБ *ч.* (3) граб: тамъ же есмо подле рики Згару конецъ (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а хотарь... на копаноую могилоу о(т)толѣ... на єди(н) хра(б) знамєна(н) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); а хотар томоу сєло... простѣ къ дроугомоу лисоу, на краи лиса граб (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **граб** (1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **хра(б)** (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* **на граби** (1430 *ГВКЛ* 7).

ГРАБИТИ *дієсл. недок.* (4) (кого) накладати секвестр (на що), описувати майно (чиє): що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х) ло(д) (sic.— *Прим. вид.*), а ни грабити и(х) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); а которыи бѫдєть соудомь осоуженъ а любо виноватъ и зна(и)дє(н) абы такы(х) нє граблєно (XV ст. *BC* 17); а тако(ж) соу(д)ци о(т) со(ч)ви, или дворници... що би нє смѣли ба(н)товати ти(х) лю(ди)... ани граби(т) (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *інф.* **грабити** 2 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491); **граби(т)** 1 (1456 *ГПХМ*); *баж.-ум. сп. пас.3 ос. одн. с.* **абы... граблєно** (XV ст. *BC* 17).

Див. ще ***ПОГРАБИТИ.**

ГРАБОВЄЦЄКИ *див.* **ГРАБОВЄЦЬКИИ.**

ГРАБОВЄЦКИИ *див.* **ГРАБОВЄЦЬКИИ.**

ГРАБОВЄЦКЫИ *див.* **ГРАБОВЄЦЬКИИ.**

***ГРАБОВЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Грабовець: А па(н) пѣръ влодковичь... свѣдчю... аже миха(л) грабовєцкии а па(н) пѣрашь пиликовичь просили кролѧ о границю промєжи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *P* 67—68).

ФОРМИ: *род. одн.* **грабовцѧ** (1404 *P* 68).

ГРАБОВЄЦЬКИИ, ГРАБОВЄЦКИИ, ГРАБОВЄЦКЫИ, ГРАБОВЄЦЄКИ, ГРАБОВЬЦКИИ *ч.* (5) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы... па(н) мнхалко грабовєцкыи (Галич, 1401 *P* 66); а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ михаило грабовєцькии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грабовєцкии, грабовьцкии, грабовєцькии** 3 (1404 *P* 68; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106); **грабовєцкыи** 1 (1401 *P* 66); **грабовєцєки** 1 (1418 *P* 89).

***ГРАБОВО** *с.* (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и жєнѣ єго насти... єдно сєло иа грабовы(х) (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... оу грабови сєло гдє ста(н) снди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **грабо(в)** (1437 *Cost.* I, 541); *місц. одн.* **оу грабови** (1437 *Cost.* I. 541); *місц. мн.* **на грабовы(х)** (1427 *Cost.* I, 196).

ГРАБОВЦИ[1] *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфанъ воєво(д)... чиимъ знамєнито... оже... даємъ и потвръждаємъ... тому прѣ(д)рє(ч)ниому монастирю... сєла... иа проутѣ иа имѧ грабовци и чюлєнєщи и бєрєсци (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз.* **грабовци** (1443 *ДГСПМН*).

ГРАБОВЦИ[2] *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣриою слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єще сєло оу иижнїи моятини гдє никита и сєло гдє грабовци сидѧ(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **грабовци** (1437 *Cost.* I, 541).

ГРАБОВЬЦКИИ *див.* **ГРАБОВЄЦЬКИИ.**

***ГРАДА** *ж.* (2) *(особова назва, молд., слов.* градъ і Градомиръ): дал(а) Град(а) и своими оуноукы сєстр⟨и своєи Ч⟩єрни от вислоуженїє отца их сєло на Чорном потоцѣ (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Град(а), ⟨Гра⟩да** (1461 *BD* I, 45).

***ГРАДИНА** *ж.* (1) (*болг., серб.* градина) сад, горо́д: и тако(ж) дали єсми єму макариєвоу кєлию, що є(ст) пониже нємецкого моиастирѣ, да боудє(т) ємоу и єго градиною и съ въсѣмъ намѣстиємъ (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *ор. одн.* **градиною** (1443 *Cost.* II, 185).

***ГРАДИНЪ** *прикм.* (1) ◇ Градино сєлищє (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* И мы видѣвши єго правовѣрноую слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашєи зємли... сєлищє Гал⟨ино⟩ и Градиио сєлищє (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Градино** (1441 *DBAc* 35).

Пор. ***ГРАДА.**

***ГРАДИЩА** *ж.* (1) ◇ крьница Градищєи *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Градищєєн** (1487 *BD* I, 516).

***ГРАДИЩЄ** *с.* (2) пагорок: А хотарь Бълощєщим... до сєрєд добровоу... та от толѣ дилом долоу на коулми вишнїи градищи... та потокою долоу до коулми нижнїю градищи (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *род. мн.* **градищи** (1475 *BD* I, 206).

***ГРАДЪ** *ч.* (9) (*цсл.* градъ) 1. *(укріплене місце з оборонними спорудами)* го́род, замок (3): а мито имаю(т) дати о(т) тару по Д҃ гроши, яко(ж) было старое право, дано и(м) о(т) наши(х) прє(д)ковє, и щтобы и(м) доброволно и слобо(д)но ходити по всєи зємли г(с)вами, и по градо(м) и по тръго(м) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити ни по тръго(м) ни по сєло(м) ии... на дунавѣ... ни на градо(в) о(т) портоу (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

2. *(великий населений пункт, перев. на Магдебурзькому праві)* місто (6): сє язъ сомирєнын єп(с)пь олк(с)ѣи бго(м) спсаємаго вєликого града лоу(ц)ка застали єсмо оу стго спса на красно(м) д҃ иконы кованы(х) (б. м. н., бл. 1429 *P* 114); А пса(н) в градє житомири (Житомир, 1433 *P* 127); иного соу(д)ца да нє имаєтъ развѣ г(сд)воми и къ нашємоу градоу къ сочавѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м)... нашєго патрїа(р)шєского благословєнїѧ а вєлики(х) Господарєй Свои(х) владѣющи(х) вєлики(м) княжєнїє(м) роускимъ и кїєво(м) бгоспасаємымъ градо(м) онъ жє нарєчєтсѧ мати Градово(м) роускїє зємли, а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **града** (бл. 1429 *P* 114); *дав. одн.* **градоу** (1437 *Cost.* I, 520); *ор. одн.* **градо(м)** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **в градє** (1433 *P* 127); *род. мн. зам. місц.* на дунавѣ... ни на **градо(в)** о(т) портоу (1470 *DIR«A»* 523); *дав. мн.* **градом, градо(м)** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); **градово(м)** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. мн.* **грады** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **ГОРОДЪ, *ГРОДЪ.**

ГРАМА[1] *ч., невідм.* (5) *(особова назва):* тот истиннїи нашѣ вєрнїи слоуга и боярин паи Оана Грама слоужил нам право и вєрно (Сучава, 1458 *BD* I, 18—19); а мы такождєрє и от иас єсмо дали и потвръдили слоугам нашим Станоу Грама и братїѧм єго... тоє прѧдрєчєноє сєло (Сучава, 1493 *CVD* 6).

***ГРАМА**[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти н҃ цр҃кви ис попи о(т) дєда нашєго о(т)

алєксандра воєводи почє(н)ши о(т) соучавскои волости... ꙋ҃ кѕ цр҃ко(в) оу грами ис попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу грами** (1490 *DC* 147).

ГРАМАТИК *див.* **ГРАМАТИКЪ.**

! **ГРАМАТИКА** *див.* **ГРАМАТИКЪ.**

ГРАМАТИКУ *ч., невідм.* (1) (*цсл.* граматикъ, *гр.* γραμματικός) писар, дяк: писа(л)... граматику оу сочавѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 231).

Див. ще **ГРАМАТИКЪ.**

ГРАМАТИКЪ, ГРАМАТИКЬ, ГРАМАТИК *ч.* (63) (*цсл.* граматикъ, *гр.* γραμματικός) писар, дяк: писа(л) михаилъ грамати(к) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїид⟨є прѧд нами...⟩... синъ Михаила оцєла граматика и сєстри єго...⟨и продали свою правою отнинсу...⟩ отъ оурика оан михаила оцєла граматика єдно селище (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: **граматикъ, граматик, граматнкь, грамати(к)** 46 (1422 *ДГОБ;* 1424 *Cost.* II, 956; 1429 *Cost.* I, 258; 1434 *Cost.* I, 395; 1439 *Cost.* II, 47; 1445 *DIR «A»* 483; 1456 *Cost.* II, 568; 1470 *DIR«A»* 523; 1493 *BD* II, 4; *Cost. S.* 177 і т. ін.); ! **грамати(т)** 1 (1434 *DIR«A»* 464); ! **граматика** 1 (1443 *Cost.* II, 120); *род. одн.* **граматика** (1443 *Cost.* II, 120; 1490 *BD* I, 400; 1500 *SD* 7); *дав. одн.* **граматнку** (1424 *Cost.* I, 162; 1424—1425 *DBAc* 20; 1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 229; 1429 *Cost.* I, 267; 1434 *ДГСММ;* 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 476; 1438 *Cost.* II, 27).

Див. ще **ГРАМАТИКУ.**

! **ГРАМАТИТ** *див.* **ГРАМАТИКЪ.**

ГРАМОТА *ж.* (42) (*цсл.* грамота, *гр. мн.* γράμματα) *(письмовий документ юридичного характеру)* грамота (36): И на то єсми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни ѧловицѣ платити... ни грамоты носити (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а писалъ грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болєстрашичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а дана єсть грамота оу бохур (Бохур, 1377 *Р* 24); А писана грамота вь Львовѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а дана грамо(т) в молодечнѣ (Молодечно, 1388 *Р* 44); А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ... тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє пришли прѣд нами мѣстичи илвовстїи и принєсли грамотоу свѧтопочившаго отца моєго, алєксандра, воєводы, о мытах (Сучава, 1434 *Cost.* II, 667); и я свою печат приложил на твердость сєє моє⟨є⟩ грамоты (Кобринь, 1454 *AS* III, 10);

(письмове повідомлення) лист, грамота (3): Z hramotami waszymi Michałko wasz pryiechał k nam (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); На то єсмо грамоту нашу послали (б. м. н., 1484 *РИБ* 351);

грамота оутвєръжоная (1), оутвєръжоная грамота (1) підтвердна грамота: да и грамотоу твою оутвєръжоную на то далъ, што єго дочєры дєръжати свой законъ грєчєский и къ рымъскому закону єє нє нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); И ты, по своєй оутвєръжоной грамотє... єму ни въ чомъ нє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); доконъчальная грамота (1) *див.* ***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **грамота, грамо(т)** (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18; 1377 *Р* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *Р* 41, 44; 1391 *Р* 45; 1422 *Р* 98); *род. одн.* **грамоты** (п. 1349 *Р* 4; 1454 *AS* III, 9, 10); *дав. одн.* **грамотє** 1 (1454 *AS* III, 10); **грамо(т)** 1 (1388 *Р* 42); *знах. одн.* **грамоту, грамотоу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1359 *Р* 10; 1377 *Р* 24; 1390 *Р* 176; 1398 *ДГПМ;* 1429 *Р* 112; 1430 *ГВКЛ* 7; 1434 *Cost.* II, 667; 1484 *РИБ* 351; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); *ор. одн.* **грамотою** 3 (п. 1341 *Р* 2; 1429 *Р* 112; 1454 *AS* III, 9); ! **грамою** 1 (1427 *Р* 109); *місц. одн.* **на (по) грамотє** 2 (1387 *СП* № 12; 1499 *BD* II, 448); **грамотѣ** 1 (1352 *Р* 7); *знах. мн.* **грамоты** (XV ст. *BC* 15 зв.); *ор. мн.* **hramotami** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *місц. мн.* **въ грамотахъ** (1499 *BD* II, 448).

***ГРАМОТНЫИ** *прикм.* (1) що має силу грамоти: и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю печє(р)ско(м) с предѣлами єго ствє(р)жаємъ и (з)моцняє(м) на вѣчные часы по(д)лоугъ листоу и характїи (!) писмє(н)ныи грамотноє (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **грамотноє** (1481 *ГПМ*).

! **ГРАМОЮ** ⟨ГРАМОТОЮ⟩ (1): а на то дворищє запсали єсмо єму сєю нашєю грамою (!) пѧтьдєсѧть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109).

Див. **ГРАМОТА.**

***ГРАН** *див.* **ГРАНЬ.**

ГРАНИЦА *див.* **ГРАНИЦѦ.**

***ГРАНИЦЯ** *див.* **ГРАНИЦѦ.**

ГРАНИЦѦ, ГРАНИЦА, ГРАНІЦА *ж.* (138) *(природна або умовна лінія, що відмежовує одне володіння від іншого)* границя, межа (120): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... почонъ отъ Песчаиъки бродку, одъ границы Сениковъ... до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); тогды мы... дали єсмо и потвєрдили єсмо... ворховичѣ сєло, щто (!) в тых дѣдин, оу граничях (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А ко млину границѧ горѣ смотричємъ до мосту (Смотрич, 1375 *Р* 20); А дали єсми имь та села... со всѣми доходи, яко извѣка к тимь селомь у ихь границях прислушают (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а тако вѣдка продалъ єсть... со всѣми оужитки што му прислуша (!) оу бышкувъскуи границы (Перемишль, 1391 *Р* 45); тамъ же противъ той долыны, в рици Згару... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую границю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); А зятю моему и дочцѣ моей... не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho... z folwarki ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(природна або умовна лінія, що відокремлює одну державу від іншої) границя, кордон (18): также хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю... тоѣ зємли шепин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в нєи, по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); и єщє єсми дали... михаилу логофет(у)... єдино мѣсто о(т) пустини близко границы лѣ(д)цкои (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219); маєть онъ съ тыми єго послы єхати черезъ нашо панъство до границы московъское и зася отъ границы московъское тоюжъ дорогою до волоское границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); нашим старо⟨ст⟩ам и врѣдни⟨ком⟩ граничним ⟨...изєх⟩ати сѣ на границах (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

ФОРМИ: *наз. одн.* **граница, граница** 4 (1475 *AS* I, 71; XV ст. *BC* 10 зв.; 1494 *BD* II, 389); **границѧ, hranycia** 3 (1375 *Р* 20; 1424 *Р* 99; 1500 *ДПЖН*); **hranicza** 1 (1413 *GL* 48); *род. одн.* **границы, границы** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1401 *Р* 65; 1440 *Р* 142; 1445 *Cost.* II, 219; 1449 *Cost.* II, 746; 1453 *Cost.* II, 766; XV ст. *BC* 38 зв.; *СЯ* 42; 1475 *AS* I, 71); **границы** 7 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1498 *BD* II, 412); **границѣ** 2 (1411 *Р* 79; 1430 *Р* 116); *дав. одн.* **границы** (1488 *AS* I, 242); *знах. одн.* **границю, границю, границю** 37 (1400 *Cost.* II, 619; 1404 *Р* 68; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95, 96; 1430 *ГВКЛ* 9; 1440 *Р* 142; 1455 *Cost.* II, 774; 1478 *AS* I, 76; XV ст. *BC* 37; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **границу** 8 (1464 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *BD* II, 412; 1499 *АЛРГ* 94); *ор. одн.* **границєю** (1433 *Р* 125); *місц. одн.* **на (во, оу, по) границы** (1391 *Р* 45; 1401 *Р* 66; 1411 *Cost.* II, 638; 1430 *Р* 116; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *Cost.* II, 577; 1457 *Cost.* II, 810; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *наз. мн.* **границѣ** 1 (1433 *Р* 125); **hraniczi** 1 (1413 *GL* 48);

род. мн. **границь** (1413 *Р* 83, 84; 1421 *Р* 96); *дав. мн.* **границамъ, границам** (1492—1493 *ПВФЧ;* 1499 *BD* II, 424); *знах. мн.* **границы** 2 (1495 *ВМЗД*); **границы** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *ор. мн.* **границѧми, границями** 9 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1399 *Р* 59; 1400 *Р* 61; 1407 *Р* 72; 1414 *Р* 85; 1421 *Р* 94); **границами** 7 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1409 *Р* 74; 1411 *Р* 77; 1418 *Р* 89; XV ст. *СЯ* 42 зв.; 1445 *Р* 148); **hraniczamy** 1 (1395 *GL* 166); *місц. мн.* **у (во, вь, о, въ, на) границахъ, границах, граница(х)** 20 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 96; 1433 *Р* 124; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 62; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 433; 1490 *Пам.;* 1498 *ГВКОО*; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 443 і т. ін.); **у (увъ) границяхъ, границях** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **оу граничях** 1 (1361 *AGZ* 6).

***ГРАНИЧИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) встановлювати границі, межі (чого): Коли мѣ̑ти оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нїкъ н(х) нє можєть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) доколѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу (XV ст. *ВС* 35).

ФОРМИ: *інф.* **граничи(т)** (XV ст. *ВС* 35).

Див. ще ***ОГРАНИЧИТИ.**

***ГРАНИЧНЫИ** *прикм.* (4) пограничний, прикордонний (2): А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти повєдити ижъ о(т)чынє єго мл(с)ти зємля(м) граничъными... вєликии крывды и втиски дєются отъ твоєє мл(с)ти зємли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); А коли бы сѧ пригодили которїи кривди людєм... прїатєлѣ нашє⟨го Алє⟩ксандра... нашим старо⟨ст⟩ам и врѣдни⟨ком⟩ граничним ⟨обославши сѧ съ обоу сторон изех⟩ати съ на границах, и прав⟨о⟩... ⟨ч⟩и⟨ни⟩ти... ⟨бєс отволоки⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 443); листъ граничныи (2) *див.* **ЛИСТЪ** I.

ФОРМИ: *дав. мн.* **граничъными** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **граничним** 1 (1499 *BD* II, 443); *знах. мн. ч.* **граничныи, границныи** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95).

Див. ще ***ПОГРАНИЧЪНЫИ.**

***ГРАНИЧЪНЫИ** *див.* ***ГРАНИЧНЫИ.**

***ГРАНИЧЯ** *див.* **ГРАНИЦѦ.**

ГРАНІЦА *див.* **ГРАНИЦѦ.**

***ГРАНІЧНЫИ** *див.* ***ГРАНИЧНЫИ.**

***ГРАНЫЦЯ** *див.* **ГРАНИЦѦ.**

ГРАНЬ *ж.* (26) **1.** *(природна або умовна лінія, що відмежовує одне володіння від іншого)* границя, межа (15): по половинє зъ Любчємъ грань, куды речька идетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Мы, Свыдрыгайло, Великїй Князь, чинымо знаменито... ижъ... покладалъ передъ намы лыстъ господара єго мылости, Велнкого Князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду єго зъ земяны Браславскими и бояры Хмелныцкнмы разсудылы, и грани около маєтностей єго учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и то єсми привернулъ к той ниве Клиноватой и грань той ниве положилъ єсмн с Соѳейскою землею (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(вирізаний на дереві межовий знак)* зарубина, зарубка, карб (11): тамъ же есмо подле рики Згару конецъ (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и я єсми того половицу отехал и грань перъвую єсми зарубал в дубѣ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119—120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грань** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *род. одн.* **грани** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1492 *AS* III, 23; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* **грань** 6 (1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **гран** 1 (1478 *AS* III, 17); *місц. одн.* **въ грани** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *дав. мн.* **гранямъ, граням** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. мн.* **грани** 8 (1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **кграни** 1 (1478 *AS* III, 17); *місц. мн.* **въ гранѣхъ** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17); **оу граиєх** 1 (1492 *AS* III, 23).

ГРАСОУЛЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* грас «жирний»): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тоть истїныи слоуга наш Костє Грасоуль... слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1487 *BD* I, 295).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Грасоуль** (1487 *BD* I, 295).

ГРАШЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвръдили єсми ємоу отнииоу єго, сєла, на имѣ... грашїи и моишєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **грашїи** (1455 *Cost.* II, 553).

***ГРЄБЛЯ** *ж.* (4) гребля (3): а покоул оусхочєт кн⟨ѧ⟩зь Сємєнъ тои грєбли дєржати высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); едучи от Бовбол к Блаженику... по левои руце подле самой дороги тот дуб стоит, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120);

гребля балицова (1) *(назва греблі у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы.... дали єсми ємоу... єдно мѣсто о(т) поустыни на баши ниже грєблы балицовы (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463).

ФОРМИ: *род. одн.* **грєблы** 1 (1434 *DIR«A»* 463); **грєбли** 1 (1475 *AS* I, 71); *знах. одн.* **грєблю** (1488 *AS* I, 242); *знах. мн.* **гребли** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Див. ще ***ГРОБЛѦ.**

***ГРЄВОУЛЪ** *див.* ***ГРЄОУЛЪ.**

***ГРЄЖАНЪСКИИ** *прикм.* (1): Павє(л) зємлю дє(р)жить глазо(в)щиноу... грєжанъски(и) Ѳєдько да(л) єму на полоукопьи (!) онъ тоє даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **грєжанъски(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

Пор. **ГРЄЖАНЫ.**

ГРЄЖАНЫ *мн.* (5) *(назва села у Київській землі):* Къ грєжаномъ присєлокъ Солодырє(в)ци а в томъ сєлє дє(и) оди(н) слоуга а три данъники (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **Грєжаны** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *дав.* **грєжаномъ** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); **грєжономъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); **крєжаномъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ГРЄЖОНЫ** *див.* **ГРЄЖАНЫ.**

ГРЄКОВЄ, ГРИКОВЄ *мн.* (10) *(назва села на Буковині)* Грєкове: Тѣмъ ми видѣвшы єго правоую и вирьноую слоужбоу д⟨о⟩ иас... дали и потвєрѣдили єсми ємоу... сєла... на имѣ... гдє бил дворъ Доумы Чорьного, и повишє гдє били Грєковє Чорьного Доумы (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65); и дали они господствоу ми свою правою отниноу и выкоуплєнїю, єдино сєло на имѣ Грєковє на Сиретѣ, подли Сєрєтского тръга (Сучава, 1488 *BD* I, 347); Сє азь... Іо Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми томоу свѧтомоу нашємоу монастироу от Поутнои... оуси крькви... на имѣ... С̃ крьков оу Грєч (!) с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз.* **Грикове** 2 (1464 *BD* I, 83, 84); **Грєковє** 2 (1462 *BD* I, 65; 1488 *BD* I, 347); *род.* ! **Грєч** (1490 *BD* I, 419); *дав.* **Грєком** (1488 *BD* I, 348); *знах.* **Грєковє** (1465 *GL* 176; 1488 *BD* I, 347, 348).

ГРЄОУЛОВ *прикм.* (1): мы Стєфанъ воєвода... чиним знаменито... ожє тот истинныи слоуга наш пань Кандрѣ, сынъ Грєоулов, слоужиль нам право и вѣрно (Васлуй, 1465 *BD* I, 87—88).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Грєоулов** (1465 *BD* I, 88).

Пор. ***ГРЄОУЛЪ.**

***ГРЄОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а па то єстъ... вѣра пана миклѣ грєоула и вѣра пана бълоша чашника (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **грєоула** 1 (1448 *Cost.* II, 306); **грєвоула** 1 (1448 *Cost.* II, 300).

***ГРЄЦКЇИ** *див.* ***ГРЄЦКЫИ.**

ГРЕЦКО *див.* **ГРИЦКО.**

***ГРЄЦКЫ** *див.* **ГРЄЦКЫИ.**

***ГРЄЦКЫИ** *прикм.* (4) ◇ грєцкыи квасъ (4) гатунок грецького вина: а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перєцъ... или темьѧнъ, или грєцкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши

(Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и перець, и камхи... или грецкы кфас... а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **грецкы** 2 (1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 273); **грецкыи** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **грецкїи** 1 (1456 *Cost.* II, 788).

***ГРЕЧЕСКИЙ** *прикм.* (5) ◇ г р е ч е с к и й з а к о н ъ (4), з а к о н ъ г р е ч е с к и й (1) православне віросповідання: а о дочеръ єго твои пановє изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочеры быти и греческий законъ деръжати; да и грамотоу твою оутверъжоную на то далъ, што єго дочеры деръжати своє законъ греческий, и къ рымъскому закону єє нє нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **греческого** (1499 *BD* II, 448); *знах. одн. ч.* **греческий** (1499 *BD* II, 448).

! **ГРЕЧ** ⟨ГРЕКЪ⟩ *див.* **ГРЕКОВЕ.**

ГРИБ *ч.* (1) *(особова назва):* А се я пан Гриб Ивешенєвич сознаваю и записываю сим моим листомъ каждому доброму кому потреб будет того листа видети алибо чтучи єго слышати (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гриб** (1488 *AS* I, 88).

ГРИБОВИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Грибовиця: Я, Война, пана Немиринъ сынъ ... записую матце своей пане Анне Немириной: Мстишин... Грибовица (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Грибовица** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ГРИБОВИЧЬ** ⟨?⟩*ж.* (2) *(назва джерела у Львівській землі):* о(т) оустьѧ теплицѣ грибови(ч) попере(к) рѣки свѣчѣ и поперє(к) полѧ къ чорному лѣсоу (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **грибови(ч)** (1413 *Р* 83); *дав. одн.* **грибови(ч)** (1413 *Р* 83).

***ГРИВЕНЬКА** *ж.* (1) підвісок до ікони: застали єсмо оу ст҃го сп҃са на красно(м) д҃ иконы кованы(х) а г҃ иконы з вѣньци в҃ гривеньцє золоты(х) (б. м. н., бл. 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *знах. дв.* **гривеньцє** (бл. 1429 *Р* 114).

ГРИВНА, ГРИВЪНА *ж.* (168) **1.** *(грошова одиниця)* гривия (159): а купилъ панъ петрашь за сорокъ гривенъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А се ѧ панъ бенко... свѣдчю... иже пришедъ передъ иасъ панъ гервасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); а на то дворище запсали есмо єму сєю нашєю грамою (!) пѧтьдесѧть гривеиъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); а кто би се знашо(л) ловити рибоу или роубати лисъ оу и(х) хотарю, без и(х) воли, на то(м) глоба в҃і гривни (Сучава, 1456 *ГПХМ*); а жонѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій тридцать гривенъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621);

г р и в н а л ѧ д ъ ц к а я (3) польська гривня: взѧлъ оу мене клепачь й҃і гривенъ лѧцкихъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); мы ильѧшь воєвода... записуємъсѧ тымъ пношѧмъ... ежь имаємъ и слюбуємъ имъ жолъдъ платити на каждыи мѣсѧць по є҃ гривенъ лѧдьскихъ на копье (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); г р ы в н а п о д о л ь с к а я (1) подільська гривня: и тую границю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ, заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); г р ы в н а п о л с к а я (1) польська гривня: заплативъ имъ тыи пѣнѧ(з) пѧ(т) сотъ гривенъ полки(х) (!)... всеи волости залѣскоѣ держѧние вѣчное ... коро(л) влодиславу... присудили есмы (Медика, 1404 *Р* 70); г р и в н а р у с к а я (1) *(назва грошової одиниці в староукраїнських землях)* руська гривня: а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... моему милому гдрю королю двѣ стѣ гривенъ рускихъ а тридцѧть кониі безъ хитрости (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

2. *(одиниця ваги)* гривия (1): тое сребро зваживъ и ... важило по тре(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179);

г р и в н а в ѣ с н а я (2) вагова гривня, гривня на вагу: А питъ могоричь оу аньдръка оу дому лысого за двѣ гривиѣ вѣснии меду за гривну а пива за гривну (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гривна, гривъиа** (XV ст. *ВС* 29 зв., 37 зв.); *род. одн.* **гривны** 43 (1386 *Р* 31; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670; 1435 *Cost.* II, 676; 1456 *Cost.* II, 788; XV ст. *ВОРСР* 179; *ВС* 23 зв.; 1460 *BD* II, 273; *DIR«A»* 515 і т. ін.); **грывны** 2 (1460 *BD* II, 274, 275); *знах. одн.* **гривиу, гривъноу** 7 (1366 *Р* 12; 1368 *Р* 16; XV ст. *ВС* 37; 1433—1443 *АРМ*); *зам. род.* отъ сукна, отъ **гривиу** 37 (1408 *Cost.* II, 630, 631, 632, 633; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1460 *BD* II, 273, 275, 276); *наз. мн.* **гривни** (1456 *ГПХМ*); *род. мн.* **гривенъ, гривеи, гриве(н), гривень, грівє(н)** 56 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1386—1418 *Р* 35; 1388 *ZPL* 106; 1398 *ЗЛЕІК; Р* 57; 1404 *Р* 70; 1424 *Р* 106; 1427 *Р* 109; 1458 *BD* I, 8; 1494 *РИБ* 561; 1495 *РИБ* 621 і т. ін.); **грывенъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); **гривинъ** 1 (XV ст. *ВС* 30); ! **гнївенъ** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *знах. мн.* **гривны, гривъны, грівны** 13 (1386—1418 *Р* 35; 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; 1435 *Р* 134; 1456 *Cost.* II, 789; XV ст. *ВС* 24, 31, 33 зв., 34, 36 зв., 37, 39; 1460 *BD* II, 274); **гривни** 1 (1460 *BD* II, 274); *місц. мн.* **въ гривиахъ** (1494 *РИБ* 560); *знах. дв.* **гривнѣ** (1366 *Р* 12; 1386—1418 *Р* 35).

! **ГРИВНОУ** ⟨РАНОУ⟩ (1): Абы оусїльнїкомь смелость о(т)нѧта оуставлѧемь колї шлѧ(х)та шлѧ(х)тїча забье(т) за головоу шестьдесѧ(т) гривенъ за жьны (!) члонокъ оутѧтыи три(д)ца(т) гривеиъ за простоую гривиоу (!) й҃ гривенъ (XV ст *ВС* 24 зв.).

Див. **РАНА.**

ГРИВЪНА *див.* **ГРИВНА.**

***ГРИГОРЕВИЧЪ** *див.* **ГРИГОРЬЕВИЧ.**

***ГРИГОРЕВЪ** *прикм.* (1): а се я паиъ миханло иваиовичь заставилъ своє село черепыне григореву сїу двдвьского осташкови (Львів, 1386 *Р* 31).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **григореву** (1386 *Р* 31).

Пор. **ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРЕИ *ч.* (7) (*особова назва, цсл.* Григории, *гр.* Γρηγόριος) Григорій: Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); а па(н) григореи стреченови(ч) имаеть, служити с того имѣнья копье(м) игдѣ будеть на(м) потребно (Острог, 1437 *Р* 136); При томъ былъ марш(алокъ) дворн(ый)... панъ Григорей Остыковичъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); А при томъ были... воєвода троцкий маръшалок земъский пан Ян Юрьевич, маршалок дворный... паи Григорей Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **григореи, Григорей, Григоре(и)** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1437 *Р* 136; 1489 *AS* I, 89; 1495 *АЛМ* 85; *ВМБС;* 1499 *AS* I, 118); *род. одн.* **григорья** (1437 *Р* 136).

Див. ще **ГРИГОРИИ, ГРИГОРІЄ, ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРИЕ *див.* **ГРИГОРІЄ.**

ГРИГОРИИ, ГРИГОРІЙ *ч.* (3) (*особова назва, гр.* Γρηγόριος) Григорій: Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриеви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... григории да ива(н) несвизьскии ... тым то листомъ чинимы знамени(т)... како... мы именемъ и моча вши(х) землѧнъ его ... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); фролъ, лаворъ... елисѣи пророк, святыи григории чюдотворец по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); При томъ были: во(евода) Вил(енскій) панъ Мих(аило) Рад(ивиловичъ)... мар(шалокъ) двор(ный) нам(ѣстникъ) Они(кштенскій) панъ Гр(игорій) Ос(тиковичъ) (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **григории, Гр(игорій)** (1388 *Р* 38; XIV—XV ст. *ОБРН* 112; 1494 *АЛМ* 54).

Див. ще **ГРИГОРЄИ, ГРИГОРЇЄ, ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРЇЄ, ГРИГОРИЄ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, цсл.* Григории, *гр.* Γρηγόριος) Григорій: На которого соимоу кончанїє... наоучтАвѣишїи оу бозА отєць кнѣзь Григориє... и також вєлєможны панове... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиниимь... оже прїидоша прѣд нами... молєбник нашь кир попь Григорїє... и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

Див. ще **ГРИГОРЄИ, ГРИГОРИИ, ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРІЙ *див.* **ГРИГОРИИ.**

ГРИГОРОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла оу нашєи зємли на имА хєнцовци... и григоровци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **григоровци** (1431 *Cost.* I, 317).

ГРИГОРЪ, ГРИГОРЬ, ГЛИГОРЪ, ГЛИГОР *ч.* (22) (*особова назва, гр.* Γρηγόριος) Григорій, Григор: о(т) мѣстичовъ короткии павєлъ григорь павєлъ писарь панъ вахно танча алхатаръ (Львів, 1368 *Р* 16); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо умолвнли ис прє(д)рєчєными паны... которыижє сА иснимали с нами, оу сєрєтА, на имѣ, панъ янъ с чижєва ... панъ григоръ стромило (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); А на твердо (!) того моєго листоу просил єсми кнАзА Сємѣна Богдановича (!) Одинцєвича... а кнАзА ГригорА Ивановича Багриновского, абы Их Милость печати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); Наместнику вруцькому князю Григорю Глинъскому и инымъ наместникомъ нашимь, хто потомъ будеть отъ нас Вручей держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю жєною... и заплатили и(м) оуси тоти вишєписа(и)ни(х) пинѣзи (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Григорь, григорь, григоръ** 6 (1368 *Р* 16; 1420 *ПГАА;* 1424 *Р* 104; 1445 *Cost.* II, 729; 1488 *BD* I, 354); **Глигор, глигоръ** 2 (1495 *BD* II, 53; 1500 *Cost. S.* 234); *ск. н.* **Гр.** 6 (1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн.* **григо(р)А** (1495 *ВМБС*); *дав. одн.* **Глигороу, глигору** 3 (1495 *BD* II, 53; 1500 *Cost. S.* 234); **глигорови** 1 (1500 *Cost. S.* 234); **григорєви** 1 (1386 *Р* 31); **Григорю** 1 (1496 *АЛРГ* 71); *знах. одн.* **ГригорА** (1492 *AS* III, 24).

Див. ще **ГРИГОРЄИ, ГРИГОРИИ, ГРИГОРЇЄ.**

ГРИГОРЪЄВИЧЪ *див.* **ГРИГОРЬЄВИЧ.**

ГРИГОРЬ *див.* **ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРЬЄВИЧ, ГРИГОРЪЄВИЧЪ *ч.* (3) (*особова назва*): Мы, князь Алексаиъдро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ, Григоревичом Ивашку а брату его Петру на имя Тачанчу селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); жалова(л) намъ писаръ нашъ наместъникъ Стоклишъски(и) Ѳедько григоръєвичъ на воєводича троцкого... штожъ о(н) встоупаєтьcя въ єго ловы любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Григорьєвич** 1 (1482 *AS* I, 80); **григоръєвичъ** 1 (1499 *ВФ*); *дав. мн.* **Григоревичом** (1451 *ЗНТШ* XI, 10).

HRYDKO *ч.* (3) (*особова назва*): Поручили(с) кнА(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за констАнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнА(з) михаило євиутєви(ч) кнА(з) василии михаилови(ч) (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46); Bili nam czołom tyie Uryczane, na imia; Hrydko a Daniło Starczyczy i prosili u nas zemli (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Hrydko** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *дав. одн.* **Hrydku** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн.* **гридка** (бл. 1392 *Р* 46).

***ГРИДКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Мы кизь михаило олєксан(д)ровичь произволи (!) єсмо боАриноу нашємоу... коупити дворєць ивашка гри(д)ковича (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).

ФОРМИ: *род. одн.* **гри(д)ковича** (1456—1481 *Р* 164).

ГРИЖАТИ *дієсл. недок.* (1) (*болг.* грижа се) (за що) дбати, турбуватися, піклуватися (про що): и такождєрє варє кто боуде(т) игоуме(н) оу то(м) прАдрєченно(м) монастирю и єлико бѫде(т) братєи а они имаю(т) грижати за спасєниє доуши господства ми (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *інф.* **грижати** (1448 *Cost.* II, 365).

Див. ще ***ГРИЖАТИ СѦ.**

***ГРИЖАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*болг.* грижа се) (о що) дбати, турбуватися (про що): а кто боуде(т) игоуме(н) илї братиа оу томъ монастирю и нє имоут ⟨грижа⟩ти сА о спасєнїи нашємъ... а имъ да є(ст) сѫдиа богъ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **имоут ⟨грижа⟩ти сА** (1448 *Cost.* II, 366).

Див. ще **ГРИЖАТИ.**

ГРИЖЛИВЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвърдили єсмы им... два сєла на Бръладѣ на имѣ Мърчєщїи и Грижливїи (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз.* **Грижливїи** (1495 *BD* II, 249).

ГРИКОВЄ *див.* **ГРЄКОВЄ.**

***ГРИКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а про то(ж) єи записываю на свои(х) имѣньє(х)... грикович(х) три(сс)та (!) ко(п) широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц.* **на гриковичє(х)** (п. 1450 *ПИ* № 9).

***HRYMAYŁOWYCZ** *ч.* (1) (*особова назва*): Ja Fedko Januszkowicz... szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom Mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **hrymayłowycza** (1500 *ДПЖН*).

ГРИМАЛО *ч.* (1) (*особова назва*): Мєжи которыми паими пань Миколаи Гримало, вижь господарА кролѣ єго милости, особно был съсланы, абы оусым сторонам била справєдливостъ, абы одно смотрыль (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гримало** (1467 *BD* II, 297).

ГРИНДЬ *ч., невідм.* (1) (*молд.* гринд) горб, пагорок, підгірок: тє(м) мыи (!) видє(в)шє єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м)... сь... єзѣро(м) лахо(м), сь гри(и)дь о(т) богата (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

ГРИНЄВЪЦИ *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*) Гринівці: къ чоудновоу жъ сє(л)цоу гринєвъци а в томъ сє(л)ци три члвки подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **гринєвъци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ГРИНКО, ХРИНКО *ч.* (37) (*особова назва, пор.* Григории) Гринько: А свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воєвода рогозка прокопъ сємєнко карабчѣєвьскии (Смотрич, 1375 *Р* 20); мы алєксаидръ воєвода... ис нашими зємлАиы... на имА, паиъ жюржь староста... панъ гринко... потвєржАє(м)... господарєви нашєму... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); А при том были свєтки наша рада... пан Войдило, пан Гринко Сурвилович (Київ, 1437 *AS* I, 34); а при том был ки⟨А⟩зь Василєй Лукомский... а пан Гринко МоукосєА (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые: пан Семашъко, паи Гринко Мукосѣевич (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прАд нами... слоуга наш Иваико Лєвич и братаничи єго Фєдора и Милка... и плємєиикь их Хриико от Лоуковицє и продали свою правоую отиниоу (Сучава, 1492 *BD* I, 509); а при ⟨томъ⟩ были: ключникъ луцкии Богдан Сєнкович Гоский... пан Гринко Козинский (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гриико, гринко, гри(н)ко** 15 (1375 *Р* 20; 1404 *Р* 70; 1407 *Cost.* II, 628; 1421 *Cost.* I. 141; 1437 *AS* I, 34; 1448 *AS* I, 44; 1456 *Cost.* II. 583; 1465 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1494 *AS* I, 102 і т. ін.); **Хринко, хри(н)ко** 2 (1456 *ЭСФ;* 1492 *BD* 1, 509); *род. одн.* **Гринка, гринка, гри(н)ка** 13 (1415 *Cost.* I, 122; 1420 *Cost.* I, 136; 1422 *ДГОБ;* 1423 *Cost.* I, 154; 1424 *Cost.* I, 162; 1424—1425 *DBAc* 19; 1425 *Cost.* I, 169; 1451 *AS* I, 44; 1475 *AS* I, 70; 1491 *AS* I, 94 і т. ін.); **хринка, хринъка** 3 (1414 *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 116; 1419 *DIR«A»* 444); *дав. одн.* **гринку** (1437 *Р* 136); *ор. одн.* **гринко(м), гринько(м)** (1409 *Р* 74; 1437 *Р* 136).

Див. ще **ГРИНЬ, ГРИЦКО, ГРИЦЬ, ГРИШКО.**

ГРИНКОВИЧЪ, ХРИНКОВИЧ *ч.* (30) *(особова назва):* мы боАрє молдавскы... панъ богоушъ и братъ єго, панъ пашко, панъ бори(с) гринковичъ... знаменито чиимъ... ижъ панъ нашъ, воєвода прєрє(ч)иныи, слюбилъ паиоу нашємоу мл(с)тивомоу... кролєви полскому (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666); А иа то великаА марториє... пан Яцко Хоудич, пан ⟨И⟩вашко Хринкович (Ясси, 1476 *BD* I, 209); Самъ Александеръ... великий князь литовский... чинимо ведати... приєждчалъ(и) (!) къ намъ зємяне наши зъ володимерского повету Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хриикович, Хринкови(ч), Хри(н)кови(ч)** 12 (1456 *ЭСФ;* 1470 *BD* I, 141, 151, 153, 156; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1476 *BD* I, 209); **гринковичъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); *род. одн.* **Хринковича, Хри(н)ковича, Хрикович(а)** 15 (1467 *BD* I, 119; 1468 *BD* I, 131; 1469 *BD* I, 134; 1471 *BD* I, 164; 1472 *DIR«A»* 528; 1473 *BD* I, 182, 190; 1475 *BD* I, 204, 206; *Cost. D.* 4; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); **Хринковичѣ** 1 (1473 *ШКН* 165); *наз. мн.* **Гринковичи** (1498 *ГВКОО*).

***ГРИНКОВЦѢ** *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Гринківці: Я панъ дѣтри(х) изъ бучА(ч)... вызнаваємъ... како прише(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Анушєви кирьдѣєви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнАзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *знах.* **грииковцѣ** (1420 *ПГАГ*).

***ГРИНКОВЪ** *див.* **ГРИНЬКОВЪ.**

! ГРИНКОКА ⟨ГРИНКОВА⟩ *див.* **ГРИНЬКОВЪ.**

ГРИНЬ *ч.* (13) (*особова назва, пор.* Григории) Гринь: а на то є(ст)... вѣра паиа хринѣ спатарѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 317); гринь даєть вєдро мєдоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); Гринь дє(р)жить зємлю Тищи(н)скоую (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); а тыи люди о(т)чичи мои, на имА микоула... гри(н)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*); Я по(п) порѣчкы на имА исидо(р) ис своими с сынми на имА з гринє(м) а з дєшко(м) били єсмо чєло(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црковною оу порѣчьи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гриiь, Гринь, гри(н)** 4 (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1490 *Пам.*); **Хри(и)** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *род. одн.* **хриiѣ, хриiА** (1448 *Cost.* II, 317, 324, 343, 355, 359, 365); *дав. одн.* **Гриню** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *ор. одн.* **гринє(м)** (1498 *ЧІАФ*).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИЦКО, ГРИЦЬ, ГРИШКО.**

***ГРИНЬКО** *див.* **ГРИНКО.**

ГРИНЬКОВЪ *прикм.* (9): а на то вѣра моА... алєксандра воєводы... и вѣра пана гринкова (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); а на то вѣра моА... алєксандра воєводы... и вѣра пана хринкова (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69—70); Я панъ дѣтри(х) изъ бучА(ч)... вызнаваємъ... како прише(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Анушєви кирьдѣєви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнАзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гриiьковъ** (1420 *ПГАГ*); *наз. одн. ж.* **гриикова** 6 (1407 *Cost.* I, 56; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 65; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1414 *DIR«A»* 441); **хринкова** 1 (1409 *Cost.* I, 70); **! гринкока** 1 (1411 *Cost.* I, 95).

Пор. **ГРИНКО.**

***ГРИЦЄВЪ** *прикм.* (2): Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... визнаває(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартиину кгасто(в)товичю сѣлища иаши иа имА крѣхає(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортные... игнато(в)ская а грицєва (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*);

Грицева могила (1) *(назва урочища у Волинській землі):* увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божоє... прыдаємо; к тому село нашоє Теремъноє подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **грицєва** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *род. одн. ж.* **Грицевы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. **ГРИЦЬ.**

ГРИЦКО, ГРЕЦКО, ГРѢЦКО, ХРИЦКО *ч.* (11) (*особова назва, пор.* Григории) Грицько: Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски па(н) Анъ дѣди(ч) тариов(с)ки... грицко кирдѣєви(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхь прє(д) на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); а при томъ были свѣдъци... па(н) грицко ловчии кролєвъ сметанъка и намѣстникъ лавровьскыи єфтимни (Погоничі, 1422 *Р* 98); а при томъ были свєдоки... панъ грицко кирдѣєвичь панъ иванъ чорныи (Київ, 1433 *Р* 119); А при томъ были свєдки наши... панъ Федоръ дякъ, и старецъ Грецко и инныхъ людий досыть (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо умолвили и с прє(д)рєчеными паны... которыижє сА иснимали с нами, оу сєрєтА, на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ хрицко кєрдієвичъ с поморАнъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); А при том были люди добрыи: пан Михайло Олєксандрович Загоровскии... а пан Грѣцко Иванцкый (!) из братом (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грицко** 8 (1404 *Р* 70; 1419 *Р* 91; 1422 *Р* 98; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1433 *Р* 119; 1463 *ГГЯ*); **Грєцко** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **Грѣцко** 1 (1475 *AS* III, 14); **хрицко** 1 (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИНЬ, ГРИЦЬ, ГРИШКО.**

ГРИЦЬ, ХРИЦЪ *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Григории) Гриць: Мы кнА(з) двдъ дмитриєви(ч)... гриць с брато(м) степано(м)... тым то листомъ чинимы знамени(т) всимъ которы(м) того трѣба кто коли тонъ (!) листъ оувиди(т) или оуслыть (!) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); мы стєфанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... ожє... дали єсми нашємоу монастирю о(т) полѣны... ѳ тата(р), на имА иванчоу(к)... и хрицъ съ чєлАдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гриць** 1 (1388 *Р* 38); **хрицъ** 1 (1443 *Cost.* II, 128).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИНЬ, ГРИЦКО, ГРИШКО.**

***ГРИЦЬКОВЪ** *прикм.* (1): С (!) я па(н) дмитръ порыцькии... оузА(л) єсми по своєи жєнѣ по панєи га(л)зьцє по пана грицьковои доцьцє ⟨полтараста коп⟩ широки(х) гро(ш)н чє(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **по... грицьковои** (п. 1450 *ПИ* № 9).

Пор. **ГРИЦКО.**

***ГРИЧИНЪ** *див.* ***ГРЪЧИНЪ**[1].

***ГРИШАНЫ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидє прАд нами... НастА... и продала... єдно сєло... на имѣ Хирова, мєжи Дєрєнєвь и мєжи Гришан (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *род.* **Гришаи** (1495 *BD* II, 82).

ГРИШКО *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Григории): А при томъ были свядъцы: пан Михайло Масковичъ, пан Гришко Борисковъскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Я Иван Тимофеєвич Коуль... з женою моєю Марѣєю Хламотинною и сыньми нашими Гришком а Кмитою вызнаваєм сами на себе... штож взАли єсмо въ кнАзА ВасилА... тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гришко** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *ор. одн.* **Гришком** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИНЬ, ГРИЦКО, ГРИЦЬ.**

***ГРЇВНА** *див.* **ГРИВНА.**

***ГРЇЄЛЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стефан воєвода ... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кир попь Григорїє... съ въсѣми яже о христѣ братїами... и дали господствоу мы петь сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи... мєждоу Грїєлєщь и мєждоу Лоупшею, дроугоє на Сєретѣ на имѣ Гыдинци... три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *род.* **Грїєлєщь** (1500 *BD* II, 173).

ГРОБ *ч.* (12) гробниця, могила: Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... съ своєю женою... поклонихом сА оца своє(г) гробоу кнзА вла(ди)мира олькгєрдови(ч) и дАдь своихь гробо(м) (Київ, 1446 *P* 154); блгочьстивыи г(д)иь на(ш) Іо Стефа(н) воєво(д) господа(р) въсєн земли молдавскои... оукраси гробъ съ(и) своємоу прѣдѣдоу Іо Романоу воєводѣ (б. м. н., 1479 *DC* 11); почьньши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїн Лаоури... до стєжки гдє гроб Алєксии оу шипот (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гроб** (1490 *BD* I, 420); *дав. одн.* **гробоу** (1446 *P* 154); *знах. одн.* **гробъ, гробь, гроб, гро(б)** (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 9, 10, 11, 12; 1497 *DC* 8); *род. мн.* **гробовъ** (1446 *P* 154); *дав. мн.* **гробо(м)** (1446 *P* 154); *знах. мн.* **гробы** (1480 *DC* 8).

***ГРОБЛА** *ж.* (1) гребля: а кн⟨А⟩зь Сємєн дѣдич и отчич Збаразский имаєт мѣти, дєржати и поживати ис полми и гроблАми... што к тым сєлом слушают (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *ор. мн.* **гроблАми** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще ***ГРЄБЛЯ.**

***ГРОБЪ** *див.* **ГРОБ.**

***ГРОБЬ** *див.* **ГРОБ.**

! ГРОДО *див.* ***ГРОДЪ.**

***ГРОДЪ** *ч.* (6) (*стп.* gród) (*укріплене місце з оборонними спорудами*) ґо́род, замок: а тижь коли бы которыї неприАтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исниі воєвода и бра(т) єго... имають ис правою вѣрою и со оусєю своєю силою бєзо лсти того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); а такъ приступилъ єсмь ку крулєви... и присАглъ єсмъ вѣрє(н) быть ижь круль єго млсть имаєть ми дать и потвєрдить тыхъ гродовъ и зѣмль дєржАниє до моєго живота (Кременець, 1434 *P* 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! гродо** (1388 *P* 37); *знах. одн.* **! гродо, гро(д)** (1388 *P* 37); *род. мн.* **гродовъ** (1434 *P* 130, 131); *ор. мн.* **! гро(д)** (1388 *P* 39).

Див. ще **ГОРОДЪ, *ГРАДЪ.**

ГРОЗА *ж.* (1) (*цсл.* гроза) кара, покарання: а не испра(ви)ва судить намъ бъ и чєстныи кр(с)тъ и осподарєва казнь и гроза (б. м. н., бл. 1386 *P* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гроза** (бл. 1386 *P* 30).

ГРОЗАВЪ, ГРОЗАВЬ *ч.* (2) (*особова назва, молд., болг.* грозав, *слов.* гроза): и такожъ прїидє прѣ(д) нами... грозавъ снъ могошєловъ о(т) виннѣ ... и продалъ своА чА(ст), половина сєла (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); мы Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... ожє прєидоша прА(д) нами... наши слоуги пътроу дънъоу и брать єго грозавь... и продали и(х) правоую о(т)ниноу (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грозавъ, грозавь** (1438 *Cost.* II, 14; 1493 *ПГВСП*).

ГРОЗЄ *див.* **ГРОЗА.**

***ГРОЗЄВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... ожє прєидоша прА(д) нами... наши слоуги пътроу дънъоу и брать єго грозавь и... сновє грозєви дънъоу... и продали и(х) правоую о(т)ниноу (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **грозєви** (1493 *ПГВСП*).

Див. ще ***ГРОЗИНЪ.**

Пор. **ГРОЗА.**

ГРОЗЄЩИ, ГРОЗЄЩЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы ... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... грозєщи и марконє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); а он имь дал за тотоу половина от Броудоуреши єдино сєло на имѣ Грозєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

ФОРМИ: *наз.* **грозєщи** 1 (1448 *Cost.* II, 342); **Грозєщїи** 1 (1488 *BD* I, 325); *знах.* **Грозєщи** (1488 *BD* I, 325).

***ГРОЗИМЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ, и тые свои дочки подавалъ былъ за ихъ дѣдовъ, за Петра а Грозима (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Грозима** (1495 *РИБ* 602).

***ГРОЗИНЪ** *прикм.* (3): а на то вѣра моА и моихь сыно (!)... вѣра пана оуладова пана гидєвова пана грозина (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); мы стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знаменито... ожє прїидоша... ива(н)... исъ своими братїами и тѣгали на кнѣгиню... и на оуну(к) єи на ми(х)ио сїнъ грози(н) ку(п)чича (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **грозина** (1429 *ДГОБК*); *знах. одн. ч.* **грози(н)** (1474 *РГС*); *наз. одн. ж.* **грозина** (1392 *Cost.* I, 8).

Див. ще ***ГРОЗЄВЪ.**

Пор. **ГРОЗА.**

HROZNE *присл.* (1) (*стч.* hrozně, *стп.* groźnie) суворо: Też podłuh ustaw papeźskich... hrozne prikazujem... iź... pospolityje majut' utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ГРОЗА, ГРОЗѢ, ГРОЗЄ *ч.* (87) (*особова назва, молд.* гроазэ «страх», *слов.* гроза): мы пановє и боАрє землѣ молдав(с)кои, па(н) михаль... па(н) грозА витАзь... слюбили єсми... нашєму... г(с)подарєви... вєрнымъ быти (Сучава, 1495 *Cost.* II, 612); а на то є(ст) вєликаа мартоурїА, са(м) г(сд)вами, вышєписаныи стєфана воєводы... и боярє наши... па(н) пєтръ столникь, па(н) грозѣ коми(с) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98—99); И оу том також прїидоша прАд нами... Мърина, дочка Оанца Брълича, и плєменица єи Илка... и оуноукове их Мърина, дочка Грози Коуфта... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ГрозА, грозА, Грозѣ, грозѣ** 5 (1395 *Cost.* II, 612; 1479 *BD* I, 224; *Cost. S.* 99; 1480 *BD* I, 241; 1491 *BD* I, 464); **Грозє** 2 (1491 *BD* I, 451, 453); *род. одн.* **Грози** 43 (1431 *Cost.* I, 317; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 239; 1483 *BD* I, 270; 1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 294; 1488 *BD* I, 345; 1489 *BD* I, 372; 1490 *BD* I, 386; 1491 *BD* I, 445; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **Грозѣ, ГрозА** 36 (1479 *BD* I, 222; 1482 *BD* I, 262; 1483 *BD* I, 268; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 447; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); *дав. одн.* **Грози** (1491 *BD* I, 451).

! ГРОИ ⟨ГРОШИ⟩ *див.* **ГРОШЪ.**

***ГРОМНИЦИ** *мн.* (1) (*стч.* hromnice, *стп.* gromnice) (*назва церковного свята, також календарна дата*) стрітення: в опатовѣ прєдъ громницАми оу лѣта нароженья сїнъ бжья тисА(ч) и триста дєвАносто осмого лѣта (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

ФОРМИ: *ор.* **громницАми** (1398 *ЗЛЕІК*).

ГРОМОБИТНАА *ж.* (2) (*назва селища у Молдавському князівстві*): а азь господство ми єсмъ дал Мърини... єдиоу нашоу селицоу близ Нистра, на имѣ Громобитнаа (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Громобитиаа** (1488 *BD* I, 347); *ор. одн.* **Громобитною** (1488 *BD* I, 347).

ГРОМЫКА *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Громыка** (1410 *АкВАК* XI, 5).

***HROSIK** *див.* ***ГРОШИКЪ.**

***ГРОХОТИШ** *ч.* (1) (*молд.* грохотиш) осип гірської породи: хота(р)... о(т)толѣ... прости чере(с) бїстріца на грохотиш (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **грохотиш** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ГРОШ *див.* **ГРОШЪ.**

ГРОШИ *мн.* (32) гроші (22): а записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы, и зъ данью и зъ полюдьемъ и зъ грошми (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а комоу дамо в нихъ гроши земѧномъ и двораномъ наши(м) з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); а я кн⟨ѧ⟩зь Семен Юрьевич маю придати ку св⟨ѧ⟩тому Иоанну к Голшаном полумерокъ меду из людми и з грошми (Степань, 1489 *AS* I, 89); мы Олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... великий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костентина Ивановича Острозского... емоу имѣне... даемъ и записуемъ... с платы и цынши и з мытом и зо всими иными доходы грошей и теж меду данми (Вільна, 1499 *AS* I, 117); восковыи гроши (1) *див.* ***ВОСКОВЫИ;** врочныи гроши (2) *див.* ***ВРОЧНЫИ;** готовыи гроши (3), гроши готовыи (2) *див.* **ГОТОВЪ;** земъскии гроши (1) *див.* **ЗЕМСКИЙ;** цыншовыи гроши (1) *див.* ***ЦИНШОВЫИ.**

ФОРМИ: *наз.* **гроши** (1496 *АЛРГ* 73); *род.* **грошеи, грошей, грошe(и)** 11 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; 1489 *AS* III, 21; 1495 *АЛРГ* 60; XV ст. *СЯ* 43; 1499 *AS* I, 117); **гроши, гро(ш)и** 4 (XV ст. *ВС* 6 зв., 27, 32; *СЯ* 9); **гроший** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *знах.* **гроши** (1487 *АМЛ; AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 88; XV ст. *ВС* 27; 1498 *АЛМ* 163; *АЛРГ* 82, 83); *ор.* **грошми** 7 (1401 *АкВАК* III, 2; 1424 *ДГВВ;* 1434 *Cost.* II, 668; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *ВС* 32; 1494—1495 *АЛРГ* 60); **гроши** 1 (1408 *Cost.* II, 631); *місц.* **оу гро(ш)хъ** (XV ст. *ВС* 27).

***ГРОШИКЪ** *ч.* (3) (*стч.* grošik/hrošik, *стп.* grosik) грошик (2): kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu — od kozdoho woza po hrosik, a ys kupieczkich wozow po dwa hrosziki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4);

грошикъ малыи (1) *(на противагу до широкого гроша чеського)* малий грошик: имаеть то(г) иванъ волошиновичь оуживати и своими дѣтми а намъ с тои коръчмы имаеть давати сто грошиковъ малыхъ каждъи годъ (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *знах. одн.* **hrosik** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. мн.* **грошиковъ** (1407 *Р* 72); *знах. мн.* **hrosziki** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***ГРОШОВЫИ** *прикм.* (9) грошовий, грішми (2): Узривъши есмо знаменитую намъ службу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ... со всими грошовыми платы и с цынъши (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13); мы великии кнзь швитригаилъ... оузрѣвшї есмо знаменитоую намъ слоужбоу... пана пашка прокофьевича... дали есмо емоу... село Холопѧчь... с мыты И со всѣми платы грошовыми (Луцьк, 1451 *Р* 156);

дань грошовая (6) *див.* ***ДАНЬ**[1]; ⟨дачка⟩ грошовая (1) *див.* ***ДАЧКА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **грошовое** (1496 *АЛРГ* 73); *ор. одн. ж.* **грошовою** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1470 *AS* I, 67; 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *ГВКОО*); *ор. мн.* **грошовыми** (1401 *АкВАК* III, 2; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *Р* 156; 1490 *ЗХП* 136).

ГРОШЪ, ГРОШ *ч.* (549) (*стч.* groš, *стп.* grosz, *лат.* (dē)nārius) grossus) *(монета різної чеканки і різної вартості)* гріш (490): А питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу грошин (Перемишль, 1359 *Р* 10); а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перецъ... или грецкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); и мы того досмотревши и овызревши (! — *Прим. вид.*) гораздъ, п⟨а⟩на Федка есмо в том оправили и послѣ оу его людей оузѧли есмо осмъдесѧт грошей (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А кто идет до Львова на головном мытѣ оу Сочавѣ от скотыны ā грош... а от конѣ или от кобылоу по шести хроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273); Продали есмо мыто Берестейское и Дорогицъкое... на тры годы за тры тисячы копъ грошей и за трыста копъ грошей, и на годъ по тысечы копъ и по сту копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226); и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54) а маеть намъ в каждый год давати по пѧти сот коп грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);

грошъ польскии (1) *(назва срібної монети, яка дорівнювала* $^1/_{48}$ *гривні)* польський гріш: а тое село перво ре(ч)ное имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по(л)нинъ аю(т) (!) а с каждо(г) кметѧ по $\tilde{B}$ гро(ш) польски(х) краковско(г) разу оу каждыи го(д) (б. м. н., 1424 *Р* 100); грошъ широкии (13), широкии грошъ (41) *(назва срібної монети, яка дорівнювала чверті гривні)* широкий чеський гріш: А осадивши ис каждого кметѧ по два гроша широкая оу кнѧжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); пришодъши пере (!) наше обличье, и передъ землѧны Фанасии (!) вїдка перемышльскии... продалъ есть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому на вѣки за $\tilde{I}$ гривенъ широкихъ грошии (Перемишль, 1391 *Р* 45); а не маемь оуступати сѧ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошеи пану чусе або потомь будучимь (Луцьк, 1434 *Р* 128); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижет продал есми пану Семеноу Олизаровичоу имене на Волыни свое власное... за тридцат коп широких грошей (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Продали есмо мыто володими(р)ское и перемыльское и литовижъское... за пѧть сотъ копъ грошe(и) и за ше(ст) десѧтъ копъ грошe(и) шыроки(х) (Петрків, 1489 *АМВ*); естли г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь корол его м⟨и⟩л⟨о⟩сть допустит Цеценевских отчины их, тогды они мают ки⟨ѧ⟩зю Олександру Сонкгушковичоу отложити пѣнѧзи шестьдесѧт коп широких гроши (Луцьк, 1491 *AS* I, 94);

хотѧ за єдинъ грошъ (3), хотѧ и один грош (1) хоч трохи, хоч на гріш: а коли бы хоти(л) бу(д) какїи бояри(н) на(ш)... разорити тотъ законъ... бу(д) оу че(м), хоте за еди(н) гро(ш), то(т) оузри(т) великои казни и оургїю г(с)ва ми (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); А кто сѣ покоусит, черес сес наш листъ, оузѧти мыто, хотѧ и один грош, тот оузрит нашоу казнъ (Путна, 1471 *BD* I, 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грошъ, грош** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275; 1463 *AS* I, 55; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *род. одн.* **гроша, грош(а)** 32 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1470 *AS* I, 67 і т. ін.); **гро(ш)** 1 (1463 *Cost. S.* 45); *дав. одн.* **грошу** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. одн.* **грошъ, грош, гро(ш)** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 778; 1458 *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 96; 1471 *BD* I, 159; XV ст. *ВС* 25; 1492 *AS* III, 23 і т. ін.); *наз. мн.* **гроши** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669;

1460 *BD* II, 275; бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; 1495 *РЕА* III, 33; 1497 *АЛРГ* 79); *род. мн.* **грошєи, грошей, г(р)шє(и), грош⟨єй⟩, грошє(и)** 166 (1434 *P* 128; 1438 *P* 138; 1444 *AS* I, 42; 1451 *АкЮЗР* II, 106; бл. 1458 *P* 167; 1466 *AS* I, 62; бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ;* 1490 *AS* I, 92; 1494 *АЛМ* 54; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **гроши, гро(ш)и** 66 (1398 *ДГПМ;* 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1449 *АЛМ* 8; 1458 *BD* II, 261, 262; 1467 *СП* № 13; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *BC* 22; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **грошь, грош, гро(ш)** 11 (1370 *P* 18; 1408 *Cost.* II, 631; 1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273); **грошии, гроши(и)** 9 (1359 *P* 10; 1391 *P* 45; 1466 *AS* I, 60, 61; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВОРСР* 179; 1491 *AS* I, 94); **хроши** 1 (1460 *BD* II, 273); **грошювь** 1 (1378 *P* 26); ! **грои** 1 (1386—1418 *P* 35); *знах. мн.* **гроши** 65 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1496 *АЛРГ* 71; XV ст. *BC* 22; 1497 *АЛРГ* 79 і т. ін.); **грош, гро(ш)** 26 (1424 *P* 100; 1437 *DIR* № 8; *Cost.* II, 709; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; XV ст. *СЯ* 43 зв., 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 274, 275); *ор. мн.* **грошми, грошъми** (1411 *P* 77; 1482 *AS* I, 81; 1487 *АМЛ;* 1494 *AS* I, 101); *наз. дв.* **гроша** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах. дв.* **гроша** (1377 *P* 24; 1386—1418 *P* 35).

***ГРОУБЄШОВЪСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Гроубєшовъ): Продали єсмо мыто володими(р)скоє... гроубєшовъско(моу) єськоу... на чотыры годы (Петрків, 1489 *АМВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **гроубєшовъско(моу)** (1489 *АМВ*).

ГРУДКОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии... пан петръ мошєнка грудковичь (Львів, 1368 *P* 16); Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и)... ѧцко судьѧ саноцки(и) олєшко грудкови(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи... кролє(м) влодиславомъ... мєжи панєю... пилєцкою... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грудковичь** 1 (1368 *P* 16); **грудкови(ч)** 1 (1404 *P* 70); **грюдкови(ч)** 1 (1370 *P* 18).

ГРОУЄЦЪ *ч.* (2) *(назва пагорка у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.)* мы видѣвши єго правои и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу... мѣсто о(т) пасикоv... гдє оупадає(т) гроуєцъ на шаковци (Сучава 1451 *Cost* II, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гроуєцъ** (1451 *Cost.* II, 403); *род. одн.* **гроуєцѣ** (1451 *Cost.* II, 403).

ГРОУМАЗ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* грумаз «шия», «вершина»): Мы бояре земли молдавскои... Іон Тъоутоул логофет... Іон Гроумаз староста ⟨чєрнов⟩скіи... и иныи бояре що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гроумаз** (1499 *BD* II, 425, 444).

ГРОУМАЗЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и ⟨тако(ж) прїидо⟩шѣ прѣ(д) нами станъ посадникъ... ⟨и прода(л)⟩... єдно сєло на имѣ гроумазєщи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 231).

ФОРМИ: *наз.* **гроумазєщи** (1445 *Cost.* II, 231); *знах.* **гроумазєщи** (1445 *Cost.* II, 231).

ГРУНТЪ, КГРУНТЪ *ч.* (16) *(стч.* grunt, *стп.* grunt, *свн.* grunt) *(земельні угіддя)* грунт: у того гостынца кгрунтъ Теременскнй по левой руце, а по правой Поддубецький (Луцьк. 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперъ маютъ и напотомъ набудутъ, заровно з мещаны.. заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи признали по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **груитъ** 11 (1430, *ГВКЛ* 7, 8); **кгрунтъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **грунтъ** (1430 *ГВКЛ* 8, 9); *род. мн.* **кгрунтовъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***ГРОУНЬ** *ч.* (1) горб, пагорок: Тамъ ми... дали и потвръдили єсми ємоу ... млии на матки Малом Бахлоуєцѣ, и пасикоу на конєц гроуиѣ от Шаковци, на потока Кръницѣмъ (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *род. одн.* **гроунѣ** (1458 *BD* I, 24).

***ГРУША** *ж.* (2) *(дерево)* груша: а здес по Бутыр и по Виноградную гору, а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); А хотар тои... части... повыше гроушах на столпь що на берег Молдавѣ (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род. мн.* **грушъ** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *місц. мн. зам. род.* повыше **гроушах** (1499 *BD* II, 136).

***ГРУШЕВСКІЙ** *прикм.* (1): А при томъ были... бояре наши Кобрынскіе и Грушевскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Грушевскіе** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще **ГРУШОВСКІЙ.**

Пор. ***ГРОУШОВА.**

***ГРОУШОВА** *ж.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* Записоую жєнє своєй... на своих имєнѧхъ отчизнихъ на Кобрини, на Чєрєвачицах и на Гроушовой тою тисѧч коп, штож она принєсла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Гроушовой** (1454 *AS* III, 10).

ГРУШОВСКІЙ *прикм.* (2): А при томъ были люди... Іосифъ Верещака, Данило, воевода Грушовскій, и Петръ, бояринъ Грушовскій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Грушовскій** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ГРУШЕВСКІЙ.**

Пор. ***ГРОУШОВА.**

***ГРОУШОВЪ** *прикм.* (3) ◇ г р о у ш о в о п о л є (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* И також... продали... єдно сєло на имѣ Чорсъчєщіи... на Молдавѣ оу гроушово полє (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **гроушово** (1488 *BD* I, 355, 356).

***ГРЪБОВОЛЪ** *див.* ***ГРЪБОВОУЛЪ.**

***ГРЪБОВОУЛЪ** *ч.* (5) *(особова назва, молд.* гырбов «сутулий», *слов.* гръбъ): а на то є(ст)... вѣра пана маноила гръбовоула (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65—66); а на то є(ст)... вѣра пана маноуила гръбовола (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *род. одн.* **гръбовоула, Гърбовоула** 4 (1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 145); **гръбовола** 1 (1443 *Cost.* II, 120).

Див. ще **ГРЪБОВЪ.**

ГРЪБОВЪ *ч.* (7) *(особова назва, молд.* гырбов «сутулий», *слов.* гръбъ): а на то є(ст)... вѣра пана маноила гырбова (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); а на то є(ст)... вѣра пана маноила гръбова (Сучава 1445 *Cost.* II, 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* вѣра пана мано⟨ила⟩ **гръбовъ** (1443 *Cost.* II, 156); *род. одн.* **гръбова** 5 (1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 180; *ПГСММ;* 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 231); **гырбова** 1 (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще ***ГРЪБОВОУЛЪ.**

ГРЪБОВЪЦ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* гырбов «сутулий», *слов.* гръбъ): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ож(є) прїиде прѣд нами... слоуг⟨а⟩ нашє Пътроу Гръбовъц ... и продал... полоувина сєло на Коуцитнои (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гръбовъц** 1 (1495 *BD* II, 40); *зам. дав.* заплатили... слоузѣ нашємоу Пътроу **Гръбовъц** 1 (1495 *BD* II, 41)

ГРЪДЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми єму... сєло на тутовѣ, на имѣ гръдєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз.* **гръдєщи** (1455 *Cost.* II, 543).

***ГРЪДОВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* **градъ**

і Градомир): а на болшеє потвєрьж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу вєлѣли єсмы слоузѣ нашємоу исаїи грѣдовичю писати и привѣсити нашоу пєчать (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **грѣдовичю** (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 112).

ГРЪДѢ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* градъ і Градомир): тѣмъ мы... потвєрдили єсми єго очи(и)оу... сєла... и цигани на имѣ... нанъ и грѣдѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грѣдѣ** (1448 *Cost.* II, 342).

ГРЪЛА *ж.* (18) гирло, рукав (ріки) (17): мы стєфанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... ожє произволи господство ми... яко да оутвръдимъ... монастирю... о(т) молдавици... данїє... алєксандра воєво(д)... на проутѣ єдно озєро, на имѣ блишчатоу(л) и съ оусими своими грълами (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу стмоу монастироу о(т) нѣмца... єдно озєро, на днистрѣ, на имѣ захорна, и съ грълою, що оупадаєть оу днистрь (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

грьла Булхакова (1) *(назва гирла у Молдавському князівстві):* мы, Стефан воевода... ⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвъртдили есми... нашему моиастирю от Молдовица... една грьла, що сѣ зоветь грьла Булхакова, и другая грьла, що выходить изь озера долу до мосту (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грьла** 2 (1473 *ШКН* 165; 1500 *Cost. S.* 230); *зам. знах.* дали... една **грьла** 4 (1448 *Cost.* II, 324; 1473 *ШКН* 165); *род. одн.* **грьли, гърли** (1463 *Cost. S.* 45; 1473 *ШКН* 165); *ор. одн.* **грьлою** (1448 *Cost.* II, 324; 1500 *Cost. S.* 230); *наз. мн.* **грьли** (1456 *DIR«A»* 511; 1462 *Cost. D.* 11); *дав. мн.* **грьламъ** (1462 *Cost. D.* 11); *ор. мн.* **грьлами** (1447 *Cost.* II, 281; 1456 *DIR«A»* 511; 1462 *Cost. D.* 11; 1463 *Cost. S.* 45).

Див. ще **ГЫРЛО.**

***ГРЪЛАНИЧЬ** *прикм.* (1) ◇ мостъ грьланичь *див.* ***МОСТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **грьланичь** (1420 *Cost.* I, 135).

ГРЪЛЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* да є(ст) имъ... грълєщи... отчина и(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324).

ФОРМИ: *наз.* **грълєщи** (1448 *Cost.* II, 324).

***ГРЪЛО** *див.* **ГЫРЛО.**

ГРЪТАНЬ *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѧмже мы видѣвшє єго правою и вєрною слоу(ж)боу до на(с)... дали єсмы єм(оу) оу нашєи землі оу молдавскои В сєли... єдно сєло на имѧ поѧна... а дроугоє сєло на имѧ грътань (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36—37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грътань** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *зам. род.* выше **грътань** 1 (1400 *Cost.* I, 37).

***ГРЪЦЬКОЄ** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє... дали єсмы стѣи єп(с)копии нашои... два сєла авєровци... а другоє сєло грьцькоє (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **грьцькоє** (1403 *ДГАА*).

ГРЪЧИНЄЩЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... потвръди⟨ли⟩ єсмы ємоу... пѧ(т) сєлъ на раковѣ, на имѣ поунжєщъ ... дроугоє сєло повы(ш) грьчинєщъ (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грьчинєщъ** (1437 *Cost.* I, 515).

***ГРЪЧИНЪ**[1] *ч.* (6) *(особова назва, молд., слов.* гръчинъ): а на то є(ст)... вѣра пана маноила грьчина (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); а на то є(ст)... вѣра пана маноила грьчина (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7—8); а на то є(ст)... вѣра пана маноила гричина (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281).

ФОРМИ: *род. одн.* **грьчина** 5 (1436 *Cost.* I, 468, 488; 1437 *Cost.* I, 536, 542; 1438 *Cost.* II, 8); **гричина** 1 (1447 *Cost.* II, 281).

***ГРЪЧИНЪ**[2] *ч.* (1) *(назва людини за етнічною приналежністю)* грек: а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу... или руси(н) или грьчи(н) или бу(д) какы Азы(к) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грьчи(и)** (1453 *Cost.* II, 461).

***ГРЫВНА** *див.* **ГРИВНА.**

***ГРЬЛО** *див.* **ГЫРЛО.**

ГРѢКА *ж.* (4) *(особова назва, молд.* грякэ «грецька», *слов.* гръкъ): Тѧм мы... дали и потвръдили єсми имь... сєло на имѧ Котєчарыи, що оны коупили от Грѧкы (Сучава, 1471 *BD* I, 164); мы Стефаи воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи слоуга иаш Миклѣ и сєстри єго Мълинъ и Боурає и Грѣка... жаловали єсмы их особиою нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Грѣка** (1491 *BD* I, 472; 1495 *BD* II, 39); *род. одн.* **Грѧкы** (1471 *BD* I, 164); *дав. одн.* **Грѣчи** (1491 *BD* I, 472).

ГРѢЦКО *див.* **ГРИЦКО.**

***ГРЮДКОВИЧЬ** *див.* **ГРУДКОВИЧЬ.**

***ГРѦКА** *див.* **ГРѢКА.**

ГУБКА, ГУБЪКА *ч.* (6) *(особова назва):* а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) пєрємышльскии... влдчнъ тивунъ иванъко губка (Перемишль, 1366 *P* 12); А купилъ єсть иванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **губка, губъка** (1366 *P* 12; 1378 *P* 26); *дав. одн.* **губцѣ** (1378 *P* 26).

***ГУГНИНА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* а Ако сѧ замѣнивше сєлы тогды панъ данило и пѧлъ сѧ оубивати... оу пысковича дворище што навєрхъ любиѣ на гугниѣ (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на гугниѣ** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ГОУГНИНЪ** (гоугнина доуброва), ***ГУГНЯ.**

***ГОУГНИНЪ** *прикм.* (2) ◇ гоугнина доуброва (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* а тыи старцѣ... вызналї и вказали староую границю и врочища межи облазнїчи и межи дѣдошичи по тотъ пото(к) малыи крїховєць што бѣжи(т) по(д)лѣ гоугнины доубровы (Зудечів, 1421 *P* 96); дворище Гугниио (1) *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **гоугнины** (1421 *P* 96); *знах. одн. с.* **Гугиииио** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

Див. ще ***ГУГНИНА, *ГУГНЯ.**

***ГУГНЯ** *ж.* (6) *(назва місцевості у Львівській землі):* тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сѧ (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа гугни** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ГУГНИНА, *ГОУГНИНЪ** (гоугнина доуброва).

ГУГОВЪ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі):* а пану Яцъку... досталося Гуговъ и съ тымъ, штожъ изъ вѣка вечиого тягъло к Гугову (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гуговъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. одн.* **Гугову** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***ГУГОВЪСКИИ** *прикм.* (1) ◇ Гуговъскии ставъ (1) *(назва ставу у Волинській землі):* а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засъставити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месъци (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Гуговъского** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Пор. **ГУГОВЪ.**

! **ГОУДИКА** ⟨ГОУДИЧА⟩ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГОУДИЧ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГУДИЧЪ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГОУДИЧЬ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГОУИВА *ж.* (4) *(назва річки у Київській землі)* Гуйва:

о(т) тетєреви тєснъ гоуива (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); пошє(д)ши горѣ боярьскою роудою... ива(н)ко(в)скими законами пришє(д)ши к гоуивє то єсть землѧ пана скипорєва объѣхаиая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гоуива** (бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн.* **гоуивє** (бл. 1458 *Р* 167, 168).

ГУЛЄВИЧ, ГУЛЕВИЧЪ, ГУЛЄВИЧЬ *ч.* (13) *(особова назва):* а сє я панъ Васко Мошонъчьчи (!) свѣдчю то... ожє оузѧлъ єсмъ оу пана Ивашка сто купъ оу Гулєвича (Львів, 1421 *Р* 92); а при томъ были свєдоки... панъ иванъ гулєвичь панъ грицко кирдѣєвичь (Київ, 1433 *Р* 119); а при ⟨томъ⟩ были: ключникъ луцкии Богдан Сєнкович Гоский... пан Зброх Гулєвич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гулєвич** 7 (1438 *Р* 138, 139; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 159; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1494 *AS* I, 102); **Гулевичъ** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 21); **гулєвичь** 1 (1433 *Р* 119); *род. одн.* **Гулєвича** (1421 *Р* 92).

***ГУЛНЕВЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Дали єсмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои... а увязати ее въ тотъ монастырь велѣли єсмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Гулневу** (1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

***ГОУЛЯЛНИКИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло Гоуля(л)ники а в томъ сєлє аї҃ члвка а отамо(н) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз.* **Гоуля(л)ники** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ГОУМЄННИК *ч.* (7) *(боярський чин)* гуменник, гуменний: А на то єст... в. п. Херман ключник, в. п. Жоуржоу гоумєнник (Сучава, 1469 *BD* I, 136); И оуставшє пан Жоуржь гоумєнник та заплатиль оуси тоты вышєписанніи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Гоурбаноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гоумєниик** 1 (1499 *BD* II, 135); *зам. род.* в. п. Жоуржоу **гоумєнник** 1 (1469 *BD* I, 136); *род. одн.* **гоумєнника** (1491 *BD* I, 458, 459); *дав. одн.* **гоумєннікоу** (1499 *BD* II, 135).

***ГОУМНО** *с.* (2) гумно, стодола, клуня: О пожьглъцо(х) домовъ алюбо гоумна (XV ст. *ВС* 7); И мы видєчи рєчъ справєдливоую... казали єсмо светком присѧгноути, они обвєли... от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу, гдє была паии Михайловаѧ гоумно сєлит почєла, мы єго знєти казали (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **гоумна** (XV ст. *ВС* 7); *знах. одн.* **гоумно** (1478 *AS* III, 17).

ГУРБА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* великій князь Швитригайло... чинимъ знаменито... ижъ даємъ и дали єсмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенио село... в границѣхъ, какъ се въ собѣ маеть сама отчина... а отъ Яблонна Лескова, отъ Моквина Гурба (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гурба** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

ГОУРБАН *ч.* (6) *(особова назва, молд., лат.* Urbanus): И оу том також прїидоша прѧд намы... слоуга наш Гоурбан... и сєстричича єго Настѣ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоурбаи** (1499 *BD* II, 134, 135); *род. одн.* **Гоурбана** (1499 *BD* II, 134, 135); *дав. одн.* **Гоурбаноу** (1499 *BD* II, 135).

ГОУРЄШЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* гурэ «рот»): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ож(є) тот истиннїи слоуга наш Сима Гоурєшь слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1495 *BD* II, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоурєшь** (1495 *BD* II, 79); *дав. одн.* **Гоурєшоу** (1495 *BD* II, 80).

***ГОУРКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Гоурии*):* Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и перева(л)скии из жоною моєю огаѳьєю и з сынми моими гоурко(м) и з стєцко(м) и андроушко(м) што(ж) єсми сороужи(л) цркв҃ь ст҃го николы... придаль єсми своєго имѣнья дользска дєсѧтиноу (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *ор. одн.* **гоурко(м)** (1440 *Р* 142).

ГОУСИ *мн.* (4) гуси: Сє я кнѧзь михаил... придаю с(в)томоу сп(с)у и своєго дворьца и змиинца дєсѧтиноу озими пшєници и ржи о(т) всєє Ѧрины и што коли пригодоуєст(о)ѧ (!) оу дворѣ о(т) животины и о(т) гоусии с(т) коуръ... и о(т) всєго приплодъка дєсѧтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); Грєжаны дво(р) а в томъ дворє шесть члвка а осмь воло(в) чотыри коровы... сємєро свинє(и) а гоусє(и) двана(д)цать а пашнѧ єстъ жито (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз.* **гоуси** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род.* **гоусє(и)** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93); **гоусии** 1 (2-а пол. XV ст. *СО*).

ГУТАРЪТЪ *ч.* (1) *(особова назва, стч.* Hotart, *свн.* gothard): а сє землѧнє панъ ходько быбельскии... панъ гутаръть кость соковичь гань кѣраховичь (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гутаръть** (1359 *Р* 10).

ГОУЦИНѢ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Нѣга[2]): И такождєрє єсми дали и потвръдили тои свѧтои нашеи цръкви, митрополїи от Романова тръга... цигане на имѣ Боѧ съ чєлѣдєю... и Гоуцинѣ съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоуциниѣ** (1488 *BD* I, 342).

ГУЩА *ч.* (2) *(особова назва):* я Степанъ Гуща билъ єсми чоломъ господину владыцѣ е. м. и княземъ и паномъ ихъ мил... ажбы ихъ милость печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гуща** (1449 *АЛМ* 8).

ГУЩИНЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гущанки: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла... Гущинцы, Новоє-сєло (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Гущинцы** (1463 *AS* I, 54).

ГОУЩИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки... слоуги королєвы ильѧ гоущичь братъ єго єско ростраcъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гоущичь** (1463 *ГГЯ*).

ГЪДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ сєла и(х) на имѧ... стронници... и гъдиици (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **гъдинци** (1429 *Cost.* I, 269).

ГЪЖОАНЄ *ж., невідм.* (2) *(особова назва, молд., тюрк.* хоѫа, *перс.* хаѫа «пан, старець, старшина, багатий купець»): а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Томи Салчє... тоє прѧдрєчєноє село... межи Иоаньш (!) Триколєскоул и межи Гъжоанє (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

ГЪЛЄСКОУЛ, ГЪЛЄСКОУЛЬ *ч.* (3) *(особова назва, молд., лат.* gallius): а мы такождєрє... потвръдили слоузѧ нашємоу... половина от Гълєщи, гдє был Мик Гълєскоул (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гълєскоул** 2 (1497 *BD* II, 119); **Гълєскоуль** 1 (1497 *BD* II, 119).

ГЪЛЄШЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... слоуга наш Исаю... и сєстричич єго... и розделили своѧ праваѧ отнина, сєла на имѣ Гълєшєщїи... и Пънчєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз.* **Гълєшєщїи** (1490 *BD* I, 403); *род.* **Гълєшєщи** (1490 *BD* I, 403).

***ГЪЛЄЩИ** *мн.* (3) *(назва хутора у Молдавському князівстві):* А пак хотарь тои вишєписаннои половини сєлищи... на имѧ половини от Гълєщи гдє был Мик Гълєскоул (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *род.* **Гълєщи** (1497 *BD* II, 119).

***ГЪЛКЪВА** *ч.* (1) *(особова назва):* Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєло на имѣ Пъшканїи... що жє он коупил тоє сєло от оуноуки Трифа Гълкъви (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *род. одн.* **Гълкъви** (1480 *BD* I, 237).
Див. ще **ГЪЛКОШЪ.**

ГЪЛЦЬ *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд ними... пътрь гълць и сєстра єго, моуша... и продали свою правою отниноу (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).
ФОРМИ: *наз. одн.* **гълць** (1495 *Cost. S.* 193); *дав. одн.* **гьлцоу** (1495 *Cost. S.* 193).

***ГЪНЄСКОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор. болг.* Гана): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми юи оу нашєи зємли єдно сєло... на имѧ гдє был нѣгоє гънєскоу(л) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 350); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито (!)... ожє тотъ истиниы слоуга иа(ш) па(н) тоадєръ гънєскоу(л) слоужи(л) намъ право и вѣрно (Сучава, 1445 *Cost.* II, 230).
ФОРМИ: *наз. одн.* **гъиєскоу(л)** (1433 *Cost.* I, 350; 1445 *Cost.* II, 230); *дав. одн.* **гънєскоулоу** (1445 *Cost.* II, 231).

ГЪНЄЩИ[1], **ГЪНЄЩЇИ** *мн.* (5) *(назва села в Ясському повітї Молдавського князївства):* То им вєс хотарь от тои стороны; а от Гънєщи да єст имь по старомоу хотарю (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 115); Тѣм мы... дали и потвєрдили єсмо им оу нашєи зємли оу молдавскои... одно сєлище щож гдє сѣ зовєт Щюбєєва кръница, мєжи Гъиєщїи и мєжи Роусканїи (Сучава, 1467 *BD* I, 117).
ФОРМИ: *наз. зам. дав.* идє⟨т к⟩ъ **Гъиєщи** (1466 *BD* I, 115); *род.* **Гънєщи** (1466 *BD* I, 115); *ор.* **Гъиєщи** 2 (1466 *BD* I, 114); **Гъиєщїи** 1 (1467 *BD* I, 117).

ГЪНЄЩИ[2] *мн.* (1) *(назва села у Фелчиуському повітї Молдавського князївства):* И єщє єсми им дали и потвръдили их правоую отниноу... єдно сєло на имѣ Гънєщи (Сучава, 1493 *BD* II, 19).
ФОРМИ: *наз.* **Гъиєщи** (1493 *BD* II, 19).

ГЪНЄЩЇИ *див.* **ГЪНЄЩИ**[1].

***ГЪНѦ** *див.* ***ГЫНѦ.**

***ГЪРБОВОУЛЪ** *див.* ***ГРЪБОВОУЛЪ.**

***ГЪРЛА** *див.* **ГРЪЛА.**

***ГЪРНЇЦЬ** *ж.* (1) *(молд.* гырняцэ) гірський дуб: хота(р)... оу пъигъраць на єдна гърнїць (Корочии Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).
ФОРМИ: *знах. одн.* **гърнїць** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ГЪТУРА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князївстві):* мы Стєфаи воєвода... знамєнито чинымъ... ожє... дали и потвръдили єсми... нашему моиастирю... єдно сєло оу гърли Гътури (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).
ФОРМИ: *род. одн.* **Гътури** (1473 *ШКН* 165).

ГЪОУНОСА *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князївстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... єдна пасика, оу кръници... и проти(в) козаєщи, гдє была пасика рошкова, и гъоуноса, о(т) обр⟨ъшї⟩а до оустиѧ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **дали... гъоуиоса** (1448 *Cost.* II, 323).

ГЪОУРЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князївстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож прїид⟨оша⟩ прєд ними... слоуга нашь Сьигоур и сєстра єго Стаиа... и продали... єдино сєло... на имѣ Гъоурєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 394).
ФОРМИ: *наз.* **Гъоурєщїи** (1490 *BD* I, 394).

***ГЪОУРИКА** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* гаурэ «отвір»): а на то є(ст)... вѣра пана жоуржа гъоурики (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).
ФОРМИ: *род. одн.* **гъоурики** (1452 *Cost.* II, 432).
Див. ще ***ГЪОУРИКЪ, *ГЪОУРИЧЪ.**

***ГЪОУРИКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* гаурэ «отвір»): а иа то є(ст)... вѣра пана браєвича дворника... вѣра пана ⟨гъоур⟩ика (Сучава, 1453 *Cost.* II, 468).
ФОРМИ: *род. одн.* ⟨**гъоур⟩ика** (1453 *Cost.* II, 468).
Див. ще ***ГЪОУРИКА, *ГЪОУРИЧЪ.**

***ГЪОУРИЧЪ** *ч.* (5) *(особова назва, молд.* гаурэ «отвір»): а на то є(ст) вѣра... наши(х) боѧрь, вѣра пана доумы браєвича дворника... вѣра паиа жоуржа гъоурича (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); а на то є(ст)... вѣра пана доумы браєвича дворника... вѣра паиа жоуржи гъоурича (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 496).
ФОРМИ: *род. одн.* **гъоурича** (1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 446, 454, 473, 496).
Див. ще ***ГЪОУРИКА, *ГЪОУРИКЪ.**

***ГЫБНОУТИ** *дієсл. недок.* (2) (*цсл.* гыбнѫти) *(руйнуватися)* гинути, занепадати: просили єсмы нашєго болєриина паиа михаила ло(г)фєта абы пошє(л) до тоурко(в)... оучинити иа(м) миръ ка(к) бы наша зє(м)лѣ нє гибла далє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **бы... гибла, гыбла** (1456 *ЭСФ*).
Див. ще **ГИНОУТЬ.**

ГЫДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князївстві):* и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ... дроугоє на Сєрєтѣ на имѣ Гыдинци... три иа Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173).
ФОРМИ: *наз.* **Гыдиици** (1500 *BD* II, 173).

***ГЫНДЄ** *див.* **ГИНДЄ.**

***ГЫНѦ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг.* Гана): а на то є(ст)... вѣра пана гыни вистїарника (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270); а на то єстъ... вѣра пана гынѣ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).
ФОРМИ: *род. одн.* **гыии** 1 (1446 *Cost.* II, 270); **гынѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 306).

***ГЫРБОВЪ** *див.* **ГРЪБОВЪ.**

ГЫРЛО *с.* (10) гирло, рукав (ріки) (9): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... отчина и(х) ... съ въсѣ(м) гръло⟨м⟩ о(т) бръла(д) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); Тѧм мы... далї... єсми ємоу... половина озєра Ковоурлоуиское и половина гырло (Сучава, 1468 *BD* I, 130);
гръло братєшєво (1) *(назва гирла у Молдавському князївстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... гръло братєшєво (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* половина **гырло** 1 (1468 *BD* I, 130); *зам. ор.* съ **гырло** 1 (1455 *Cost.* II, 540); *род. одн.* **грьла** (1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн.* **гръло** (1448 *Cost.* II, 324); *ор. одн.* **гръломъ, гръло⟨м⟩** (1448 *Cost.* II, 324); *ор. мн.* **гырлами** 2 (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); **гырламы** 1 (1466 *BD* I, 105—106).
Див. ще **ГРЪЛА.**

ГЬЛКОШЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А тоє сєло бил коупил Трифо Гьлкошъ от Борилѣши (Сучава, 1480 *BD* I, 237—238).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Гьлкошъ** (1480 *BD* I, 237).
Див. ще ***ГЪЛКЪВА.**

***ГЬЛЦЪ** *див.* **ГЪЛЦЬ.**

***ГЬРЧЇИ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князївстві):* хота(р) ... на оустїє пошока (!) зовоми стъжароу(л)... о(т) оустїє сьрата чєрє(с) бїстрїци на доамна и до апь гьрчїя (Корочии Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).
ФОРМИ: *род. одн.* **гьрчїя** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ГѢНКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Гєнадии): купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворищє... оу вѣки оу василѧ ємy жь рѣчють скибичь и въ єго брата на имѧ оу гѣнка (Львів, 1370 *P* 18).
ФОРМИ: *род. одн.* **гѣика** (1370 *P* 18).

ГѢРКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскии панъ гѣрко (Коломия, 1398 *P* 57).
ФОРМИ: *наз. одн.* **гѣрко** (1398 *P* 57).

ГѢРЦѢ *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Герца: тѣмъ мы... дали єсми ємоу и поновили єсми и потвєрдили сєла єго... на имѣ сєло кинди(н)ци и сєло гѣрцѣ на протѧ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 41).
ФОРМИ: *наз. одн.* **гѣрцѣ** (1437 *Cost.* I, 541).

ГЮРИИ *див.* **ЮРЇИ.**

КГ *див.* **КЪ** [1].

***КГАСТОВТОВИЧЬ** *див.* **ГАШТОЛТОВИЧЪ.**

КГАСТОВТЪ, КГАСТОЛТЪ, КГАШТОВТЪ *ч.* (3) *(особова назва, лит.* Góstautas): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутеви(ч)... степанъ зазъба, кгастовтъ кердути (б. м. п., 1392 *Р* 46—47); Левону Шаломичу Корница село, што Пятковскій держалъ, Панъ Кгастолтъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кгастовтъ** 1 (1392 *Р* 47); **Кгастолтъ** 1 (1463—1478 *РЕА* I, 36); **Кгаштовтъ** 1 (1463—1478 *РЕА* I, 36).

***КГАСТОЛТОВИЧЪ** *див.* **ГАШТОЛТОВИЧЪ.**

КГАСТОЛТЪ *див.* **КГАСТОВТЪ.**

КГАШТОВТЪ *див.* **КГАСТОВТЪ.**

***KHWAŁTOWNYJ** *прикм.* (2) (*стп.* gwałtowny) ◇ квалтовная вина (1) штраф за насильство: а коли(ж) оубогыи бгато(г) зове(т) о квал(т)ъ бгаты(и) о то(т) квалтъ имеєтсѧ очистити свѣ(т)кы алюбо имеєть быть осоуженъ ква(л)товною виноу (XV ст. *ВС* 30); rukoju khwałtownoju (1) *див.* **РУКА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **ква(л)товною** (XV ст. *ВС* 30); *ор. одн. ж.* **khwałtownoju** (1388 *ZPL* 106).

КГВАЛТОМЪ, КВАЛЪТОМЪ, КВАЛЪТОМЬ, КВАЛТОМЪ, ГВАЛТОМ, KHWAŁTOM *прил.* (12) (*стч.* kvaltem, *стп.* gwałtem) насильно, силою (7): ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); А тако(ж) хто комоу возме(т) во(з) сена ква(л)томъ имаєть платити г гро(ш)и (XV ст. *ВС* 30); А коли привезоут Ливовчанє соукна алибо боуд какы товаръ, а оу ных никто гвалтом без пинѣзеи ни один локот нє моглъ оузѣти (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

khwałtom nachoditi (1) нападати: Teź jestliby chrest'janin kopiszcza ich kaził, abo khwałtom nachodił; choczemo, iżby podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); приити квалъ-томь (1) *див.* **ПРІИТИ;** приходити квалъ-томъ (2) *див.* ***ПРИХОДИТИ;** усиловати квалъ-томь (1) *див.* ***ОУСИЛОВАТИ.**

***КГВАЛТЪ** *ч.* (11) (*стч.* kvalt, *стп.* gwałt, *свн.* gewalt) **1.** насильство (9): I też jestliby chto... khwałt w domu by..., wczinił, jako rozprawca skarbu naszoho okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а коли(ж) оубогыи бгато(г) зове(т) о квал(т)ъ бгаты(и) о то(т) квалтъ имеєтсѧ очистити свѣ(т)кы алюбо имеєть быть осоуженъ ква(л)товною виноу (XV ст. *ВС* 30).

2. напад (1): и пришелъ квалъ-томь нароко(м) на єго домъ а оу томь *квалъте* ранилъ єго мтрь (XV ст. *ВС* 19);

квалтъ домовыи (1) напад на житло: прото мы оуставлѧємь которыи чло(н)кы имеютъ соуди(т) напѣрвѣи о соуди(л)ство (!) женьскоє дроу(г)є о разбои доброволноє дорогы третеє о пожогоу чотвертоє (!) о квалтъ домовы(и) а въ (инь)ши(х) жалобахъ нє маю(т) соуди(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **khwałtowi** (1388 *ZPL* 106); *знах. одн.* **кгвалтъ, квалтъ, ква(л)тъ, квал(т)ъ, khwałt** (1388 *ZPL* 104, 107; XV ст. *ВС* 6, 18, 30; *СЯ* 43 зв.); *місц. одн.* **оу квалъте** (XV ст. *ВС* 19).

KHDY, КДЫ *спол.* (2) (*стч.* kdy, *стп.* kdy/gdy) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(причини — у постпозиції)* тому що, бо ж (1): Tez... hrozne prikazujem, aby... meli byti obwinenу, iź poźiwajut' człowecze je krowi, khdy to jest ' na protiwku zakonu i ustawy (Луцьк, 1398 *ZPL* 107).

2. *(часові — у постпозиції)* коли (1): Во имѧ божьє знаменито бу(д) и свѣдочно каждо(м) добро(м) кто коли на то(т) листь позрить албо услыши(т) єго чтучи кды єго будє(т) потрєбно (Львів, 1412 *Р* 81).

Див. ще **ГДѢ**[1] 2.

KHDYBY *спол.* (1) (*стч.* kdyby, *стп.* gdyby) *(приєднує підрядні умовно-часові речення — у препозиції):* коли ж, якщо: a khdyby... był poswetczon, tohdie... winoju majet' byti karan za prostupok (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

КГЕДЕМИНОВИЧЪ, КГИДОМИНОВИЧЪ *ч.* (4) *(особова назва):* Я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Ефремъ, владыка Луцкий и Острозский, и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню... отъ князя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кгедеминовичъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **Кгидоминовичъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *род. одн.* **Кгедиминовича** 1 (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **кедиминовича** 1 (бл. 1350 *Р* 8).

***КГЕДИКГЕЛДОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кгедикгелдовича** (1494 *РИБ* 560).

***КГЕДИМИНОВИЧЪ** *див.* **КГЕДЕМИНОВИЧЪ.**

***КГЕЗКГАИЛОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Кнзю николаю бискоупоу виленьскомоу И воєводѣ виле(н)скомоу паноу михаилоу кезькгаиловичоу каньслѣрю нашємоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и Ѳє(д)ко... посла(л)ся на прывиле(и) пана миха(и)ловъ кгє(з)кга(и)ловича воєводы виленъского (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **кгє(з)кга(и)ловича** (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **кезькгаиловичоу** (1447—1492 *ЛКБВ*).

КГИДОМИНОВИЧЪ *див.* **КГЕДЕМИНОВИЧЪ.**

***КГИРДИВИДЪ** *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Girdivydas): Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч)... макса(к), кгирдиви(д) бѣликъ сн҃ъ єго семє(н) воилови(ч)... чинимы знамени(т)... како кєды в то времѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии... вєлико(м) и славнєму володиславу... вѣрность правѧ и нє нзрушистаѧ слюби(л) а мы имєнємъ... вши(х) зємлѧнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кгирдиви(д)** (1388 *Р* 38).

КҐЛОВАЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы воицєхъ з б҃жиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ кгловачь кролєвства полского маршалокъ... слюбуємы... и записуємысѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ґанчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кгловачь** (1433 *Р* 122).

***КҐОЛДОВАТИ** *див.* **ГОЛДОВАТИ.**

***КҐОПЕРЕЦКИЙ** *прикм.* (1) ◇ лѣсъ Кгоперецкий *див.* **ЛѢСЪ:**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Кгоперецкий** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***КҐРАНЬ** *див.* **ГРАНЬ.**

КҐРУНТЪ *див.* **ГРУНТЪ.**

***КҐОУРЬГЕШЕВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнѧ(з) ѳєдорь любортови(ч) чинїмы то знамєнїто... аже... па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(гє)шєви(ч) аже ємоу взѧ(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ чєрєсь границю (Зудечів, 1421 *Р* 95).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кгоурь(гє)шєви(ч)** (1421 *Р* 95).

ДА[1] *част.* (1339) *(утворює описові форми нак. сп.)* хай, нехай *(з формами 3 ос. теп.)* (1020): а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) га ба... и да єсть подобникъ арїоу ⟨и⟩ їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А коли ⟨кото⟩рыи господарь имъ порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ (Сучава, 1403 *RS* 338); А хотаръ тѧм сєлом да єст съ оусих сторон по старомоу хотароу, коуда из вєка ⟨ожив⟩али (Сучава, 1462 *BD* I, 67); да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) и съ въсємъ доходо(м) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(у сполученні к а к о д а) (33): тоє въсє вишєписа(н)ноє како да є(ст) о(т) на(с) ємоу оури(к) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); они сѧ обѧщали за вышєписанноє нашє даанїє и потвръжденїє, како да чинѧт свѧтопочивших вышєписанных дѧтєи наших... помѧн на годиноу оу ⟨єди⟩н дєнь, за єдно обом (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); а мы... єсмы дали и потвръдили слоугам нашим... тоє прѧдрєчєнноє сєло... како да єст им от нас оурик и съ въсєм доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

(у сполученні я к о д а) (18): Стєфанъ воєвода... даємъ сє(с) нашъ листъ всѣмъ брашовлѣномъ... яко да ходѧтъ съ своєю торговлєю доброволно у нашєи зємли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); и оучинили єсми въ задоушїє свѧтопочивших прєдков и родитєлїє наших... на то яко да нє имаєт ни єдин наш боѧрин... дило до тих наши люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 256);

(з формами 1 ос. мн. теп.) (3): али такового чловѣка *(в ориг.* чл҃ка.— *Прим. вид.)*, гдє сѣ оучюєт и знаидєт оу нашєи зємли... мы да имаюм єго вънати и въпоудити проч ис нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421); ⟨али⟩ боуд которим ⟨прїятєлєм прїѧтєлѣ нашєго вєликого кнѣзѣ и дѣтєм єго⟩... ⟨мы и дѣти наши⟩... да смо добри и прави ⟨при⟩ятєли (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

(з формою 2 ос. мн. теп.) (1): а вы да имъ бєрєтє по д҃ гро(ш) о(т) тару (Дорохой, 1437 *DIR* № 8);

(з формами 3 ос. одн. майб.) (218): аще ли хто... повєлєния княжєния нашєго пєрєступитъ дєрзнєтъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будєтъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою (Холм, 1376 *Р* 22); И тоє сєло да боудєтъ ємоу оурик съ въсѣмъ доходомъ (Сучава, 1441 *DBAc* 40); Тоє да боудєт нєпрѣмѧнно до их живота (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(з формою 1 ос. мн. майб.) (1): н оумыслихмо съ нашєѧ доброѧ волєя и о(т) ба помощиа да оутвърдимо на(ш) монастиръ єжє є(ст) на молдавици (Сучава, 1443 *ПГСММ*);

(у сполученнях к а к о д а) (2): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє бл҃гопроизволи гва(д)ми (!)... како да оутвръди(м) и оукрѣпимъ стоую (!) цр҃ковь нашоу митрополєю о(т) Радовце(х) (Сучава, 1479 *LC* 140); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє благопроизволи господство ми нашим благым произволєнїємъ... како да оутвръдим свѧтоую цръковь нашоу митрополїю от Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 256);

(у сполученнях я к о д а) (40): мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... оучинили єсми въ задїє сто-почивши(х) родитєлєи наши(х)... яко да оутвръдимъ и оукрѣпи(м) монастиръ о(т) побратѣ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за д҃шїє сто-почивш**и(х)** прє(д)ко(в)... наши(х)... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) ст҃ыи монастыр о(т) нємца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(з формами 3 ос. баж.-ум. сп.) (2): а по нашємь животѧ кто бь дать (!) господарь нашєи зємли молдавскои... тотъ щобы имь нєпороушилъ нашєго записанїа и оутвръждєнїа али да имь оутвръдиль и оукрѧпиль (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242—243); а сучавскоє мито нигдє да нє платѣтъ лишє оу сучавѣ, хотѣ бы за морє(м) ходили и па(к) вънгрє(х) *да* пєрєшли бы съ тръговлєю своєю (Васлуй 1452 *Cost.* II, 759);

(у сполученні з інф.) (1): И дали єсмы тым сєлам... сєс лист нашъ на то, щобы... ни глобники ни припашари да нє бантоватъ их (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ДА[2] *спол.* (26) **I.** *(зв'язує члени речення)* (19) *(єднальний)* та, і (18): мы кнѧ(з) дѣдъ дмитриєви(ч)... григории да ива(н) нєсвизьскии... чинимы знамєни(т)... како... кнѧ(з)... дмитрии... голдованиє и вѣрность... королєви польскому... слюби(л) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); мы илїа воєвод ⟨а⟩.. чини(м) знамєнито... ажє... произволило гввоми... дали єсми монастырю нашємоу... да даваєми на каждыи го(д) по дєсѣтъ бочокъ вина (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); а к тому сєлу два ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨є⟩ки тѧгнут Онос да Овсѧник (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); половицу стада жона моя продай да по души моєй дай (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); Юрєи прїнєсъ тыи пєнѧзи да хотє(л) заплатїть (XV ст. *BC* 21 зв.—22); посылалъ єси тогожъ владыку Смолєнского да бискупа Вилєньского, да говорилъ имъ отъ тєбє штобы прыступили къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(у сполученні д а **и**) та й (1): Што ваша милость мнє... приказали... абыхъ отъ вашєй милости князю Михайлу Санькгушковичу приказалъ да и тымъ землянoмъ, которые имєня свои маютъ под ловы свинюскиє, пригрозилъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (7) **1.** *(приєднувальний — у сполученні* д а и) та й (4): ажъ нє станєть ся промєжы вами... миръ, ты и до насъ прысылаєшъ, да и я по доконъчалъныхъ записєхъ и по крєстъному цєлованью вамъ иа нихъ помогалъ и наступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); а о дочєръ єго твои пановє изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочєры быти и грєчєский законъ дєржати; да и грамотоу твою оутвєръжоную на то далъ, што єго дочєры

дерѫжати свой законъ грєческий и къ рымъскому закону єє нє нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

2. (*перелічувальний — у сполученні* д а и) та й, і (2): а къ нєдругомъ єго къ охъматовымъ дєтємъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на єго, да н къ инымъ нєдругомъ єго на єго лихо посылаєшъ, да и въ ыиыхъ дєлєхъ во многихъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью єму иє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

3. (*єднальний — у сполученні* д а и) та й (1): Пишемъ вашей милости, ижъ былъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываєтъ, что же дей обидъ чинитъся єму велъми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

!ДА[3] *див.* **ДО.**

!ДАА *див.* **ДА**[1].

***ДААНЄ** *див.* **ДААНЇЄ**[1].

ДААНЇЄ[1] *с.* (299) (*цсл.* даяниє) дарування, надання, пожалування: а по нашємъ животѣ... ⟨будъ кто що бы имъ нєпор⟩ушилъ нашє даанїѧ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а кто би хотилъ пороушити нашєго даанїа и потвєрженїа, то(т) да є(ст) проклѣ(т) (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу сѣмоу моиастироу... даанїє и потвърж(д)єнїѧ дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **даанї** 1 (1458 *DIR«A»* 513); **!ниє** 1 (1439 *Cost.* II, 32); *зам. род. одн.* от **даанїє** 1 (1499 *BD* II, 130); *зам. місц.* о въсѣком нашє **даанїє** 1 (1466 *BD* I, 95); *род. одн.* **даанїа, даания** 163 (1424—1425 *DBAc* 20; 1439 *Cost.* II, 59; 1453 *Cost.* II, 494; 1462 *BD* I, 67; 1473 *ШКН* 166; 1483 *BD* I, 275; 1488 *Cost. S.* 128; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 43; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **даанїѧ, даанияѧ** 54 (1443 *Cost.* II, 121; 1452 *Cost.* II, 426; 1470 *BD* I, 148; 1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 372; 1491 *Cost. S.* 157; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 117; 1499 *BD* II, 131; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **даѧнїа** 1 (1436 *Cost.* I, 460); **даанѧ, даания** 2 (1491 *CVD* 4; 1493 *ПГВСП*); *знах. одн.* **даанїє, даание** (1428 *Cost.* I, 210; 1435 *Cost.* I, 403; 1443 *ПГСММ;* 1448 *Cost.* II, 353; 1455 *Cost.* II, 531; 1459 *DIR«A»* 514; 1464 *BD* I, 86; 1469 *BD* I, 134; 1479 *BD* I, 222; 1500 *Cost. S.*, 230 і т. ін.); *наз. мн.* **даанїѧ** (1497 *BD* II, 120); *род. мн.* **даани** (1456 *ГПХМ*); *знах. мн.* **даанїа** 5 (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II, 59; 1453 *Cost.* II, 496; 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ*); **даанїѧ** 1 (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще **ДАНЇЄ, *ДАНИНА, *НАДАНЬЕ, *ПРИДАНИЄ.**

***ДААНЇЄ**[2] *с.* (4) ◇ д а а н ї є и м а т и (4) платити данину, виконувати різні трудові повинності: да иє да(ст) тоє сєло ни да(н), иї илиша, нн подводоу, ни дєсѣтиноу, ни ослоу(х), ни посадоу, ни на млн(н) да нє робѣтъ, ии на горо(д), ии вино да иє возѣтъ... и ни иноую никотороую нашоу слоужбоу и даанїє нє имаютъ, николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); и да нє даст нам ии илиш, ни подводоу, ни посадоу, ни жолдъ, ани на город да нє робѣти, ани на млини, ани бочки да иє возѧт... аии иноє нашє даание или слоужбѣ да иє имаєт (Сучава,1466 *BD* I, 95).

ФОРМИ: *знах. одн.* **даанїє, даание** (1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1466 *BD* I, 95).

Див. ще ***ДАНЬ**[1], ***ДАЧА, *ДАЧКА.**

ДАБИ *див.* **ДАБЫ.**

!ДАБОУТИ *див.* ***ДОБУТИ.**

ДАБЫ, ДАБИ *част.* (3) (*модально-вольова, утворює форми баж.-ум. сп.*) щоб: а по нашє(м) животѣ кто боудє(т) господарь оу нашєи зємли оу молдовскои... тои даби ємоу нє пороушиль нашєго даніа (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); а по нашємъ жи⟨вотѣ⟩ кого бъ избєрєтъ господарємъ быти оу нашєи зємли мо(л)давскои... то(т) да бы имъ оутвєрдилъ и оукрѣпилъ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468).

Див. ще **АБЫ**[2], **БЫ**[1], **ШТОБЫ**[2].

ДАВАТИ, ДАВАТЬ *дієсл. недок.* (349) **1. а)** (що, що кому, без додатка) (*податок, данину, мито і т. ін.*) давати, (*грошима — ще*) сплачувати (167): коли вси зємлѧнє имуть давати дань оу татары то сєрєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *P* 20); Съ... того копища... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); колко давали иа сочавѣ, половиа отъ того мыта имуть дати, на сирѧтъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а иєнадобѣ... съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *P* 145); А коли на во(и)ноу ходять тогды подымъщииы нє дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а маютъ намъ на кожъдый годъ давати по трыдцати копъ и по шести копъ, и по сороку грошей (Радомиль, 1487 *РИБ* 228); а маєть нам вси тыи гроши давати на каждый год готовизною (Вільиа, 1498 *АЛРГ* 82); У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большей не иадобе (Степаиь, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); и съ тоє земли бортиое маєть онъ давати... по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

б) (що кому) иадавати, дарувати, давати (80): даємо... тому господину отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а то на каждую нєдѣлю каждому тєслѣ давалъ по с'ми грои (!) широкихъ и єщи (!) к тому истраву всѣмъ *дава(л)* (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); My tohdy chotyeczy po nich lepsey sluzby dajemo ym y daliiesmo szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu (Сучава, 1395 *GL* 166); мы великии кнзь швидрикгаилъ литовьскии и рускии... чини(м) знакомито... ижє... даємъ... пану андрѣю волотовичю верху мєноваиая мѣста вѣчно и нєпорушно (Київ, 1433 *P* 118—119); такжє и г(с)во ми даємъ воскъ о(т) оуси кръчма(х) о(т) баии да прислоухає(т) к тои стои манастиръ (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); и мы... ємоу имѣнє... даємъ и записуємъ зо всими людми (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(що, що кому) подавати, надавати, давати (13): а мы... познавши ижь прєрє(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ и коруны иашєи нє чииилъ а ии давалъ... про то жь єго со всѣми под(д)аннымн о тую исную мєрзѧчку и шкоду воєваную намъ... о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 121); А такъ мы... єго... прыймуемо и прыяли єсмо... обѣцуючи єму... опатрєнье вшелякое якое значное дати, какъ иншой шляхтѣ... даємо и опатруємо (Луцьк, 1438 *P* 140); прото мы... оуставлѧє(м) абы... што... на лїхвоу пєнѧзї даю(т) нє имаю(т) вєньцї бра(т) на (нєдѣ)лю толко дєсѧтьї пєнєзь (XV ст. *BC* 28 зв.); Також и мы... ани мѣстца ани поживлєнїѧ иигдє иє имаюм ємоу давати оу нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

д а в а т и и а н є п р и ѧ т є л ѧ (1) надавати допомогу проти ворога: а мы имаємо служити и посылати и давати иа каждого єго мл(с)ти нєприѧтєлѧ (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

(кому, за що, на що) жертвувати (2): мы богданъ воєвода... чинимь знамєнито... ажє... даємь за дшѫ родити(л) наши(х) и ⟨за нашє здравиє⟩ и за здравьє дѣтєи наши(х) (Сучава, 1451 *Cost.* II, 401); А иное давал на рускии церкви и бискупу киевъскому и каноиикамъ и иным давалъ (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72);

(*як винагороду за що*) давати (1): а на то каждую недѣлю каждому тєслѣ *давалъ* по с'ми грои (!) широкихъ и єщи к тому истраву всѣмъ дава(л) и єсти и пити (б. м. н., 1386—1418 *P* 35);

в) (що кому) давати в борг, позичати (5): штобы нє давали хрєтїяно(м) пєнє(з)єи (XV ст. *BC* 9).

2. (*видавати юридичний документ*) давати (29): вло(д)славъ з бжиєи (!) мл(с)ти кроль полскии... знамєнито чинимы... ижє даємы и дали єсмы листъ нашь нашєму милому приятєлю стєфаиови воєводѣ... на потвєржѣньє нашихъ пєрвыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *P* 124); мы Стєфаи воєвода... свѣдомо чиным... ажє... даєм и дали єсмы сєє наш лист глєитовъиыи... нашємоу вѣрномоу болѣриноу паноу ми-

хаилоу логоѳєтоу (Баків, 1457 *BD* II, 257); я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый...; господарь нашъ, король... того листу не давалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); листъ на сєбє давати (1) *див.* **ЛИСТЪ.**

3. *(дозволяти)* (що, робити що) давати (5): тые дей Токаревскіе... стада господарского паствити намъ не даютъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); и мы... даємъ єго посломъ добровольноє проєханьє черезъ нашу землю (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); ино мы... твоємоу послу дає(м) поуть чи(ст) чере(з) нашу землю (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 35—36);

давати волю (кому) (1) дозволяти: и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы и па(к) що купили, ли товара или бу(д) що, въ дни нашего дѣда... тако(ж) и мы даєми имъ тоє право и тоє волю (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); давати вѣданїє (3) повідомляти: дає(м) виданїє твоєи мл(с)ти, ажє осташѧ ваши людїє... оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); И о сєм даю вам веданїє, ажє до нинѣшного часѣ єще єсмь жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); давати вѣдати (17) повідомляти: мы великии князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито и даємъ ведати... иже видев и знаменав службу намъ вѣрную... пана Иваиа Мукосѣєвича... дали єсмо... за его вѣрную службу села... у луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито и даємъ вѣдати... иже видевъ... службу намъ вѣриую... пана андрѣя волотовича... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); мы великии кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь чинимъ знаменито... и даємъ вѣдати кожномоу доброму... оузрѣвши єсмо знаменитоую намъ слоужбоу... пана єрьша терешковича... дали єсмо ємоу село долъгиє шии (Луцьк, 1452 *Р* 160); чинимъ знаменито и даємъ вѣдати кождому доброму... Видѣвши єсмо службу иамъ вѣрную... пана Петра Мушчича... дали єсмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

4. (що кому) *(термін судової справи)* призначати (1): новая права на него вымышлѧють... позывають а рокы имъ даваю(т) по(д)лоугъ своєя воли (XV ст. *ВС* 14 зв. — 15);

давати намѣстництво (кому) (1) призначати управителем (кого): а коли Павелъ давалъ мнѣ намѣстництво въ тыхъ дворехъ, а тая клѣть не запечатана была ничимъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

◇ давати замоужъ (1) давати, видавати заміж: опѣкалнїко(х) сіро(т) которыи(ж) дава(!) замоу(ж) (XV ст. *ВС* 6 зв.); давати личбу (1), личбу давать (2) давати фінансовий звіт, складати рахунок: и какъ они тие три годы выдє(р)жать и боудоуть намъ личъбоу давать, и мы маємъ имъ тыи пєнѧзи на личъбє положи(ти) (Краків, 1487 *АМЛ*); Панъ Андрей подскарбий а Ивашко Владыка писар брали личбу у ключника киевского у Сенька Полозовича а в Самоделчина сына, што в тыи часы брали мыто после личбы тое, какъ давали личбу у Троцех господару великому князю Александру (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); мы... оуставлѧємь ни с чого ли(ч)бы нє (до)вать (!) ємоу (XV ст. *ВС* 35 зв.); божє нє давai (4) *див.* **БОГЪ** [1]; вѣдомо давати (1), давати вѣдомо (1) *див.* **ВѢДОМО;** вѣсть давати (1) *див.* ***ВѢСТЬ;** ласкоу давати (1) *див.* ***ЛАСКА** 1; лїхву давати (1) *див.* ***ЛИХВА;** помочъ давати (5), помочи давати (1) *див.* **ПОМОЧЬ;** раду давати (1) *див.* **РАДА;** слоужбоу давати (1) *див.* **СЛОУЖБА** 2; хвалоу давати (2) *див.* **ХВАЛА.**

ФОРМИ: *інф.* **давати** 50 (1377 *Р* 24; 1388 *SL* 678; 1407 *Р* 72; 1424 *Р* 100; 1443 *Р* 145; 1460 *BD* II, 273; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 93; 1481 *BD* II, 364; 1496 *АЛРГ* 69; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **давать** 5 (1486 *АкЮЗР* I, 295; 1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *АСД* VI, 3); **дава(т)** 2 (XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1498 *ЧІАФ*); **! довати** 2 (*бл.* 1471 *ЛКЗ* 93); **! (до)вать** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *теп. 1 ос. одн.* **даю** 7 (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 106; 1427 *Р* 108; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1481 *BD* II, 358); **давамъ** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *3 ос. одн.* **даєть** 21 (*бл.* 1458 *Р* 167; XV ст. *СЯ* 9 зв.; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 92, 92 зв., 93, 93 зв., 94); **дает, дає(т)** 2 (1470 *BD* I, 155; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *1 ос. мн.* **даємъ, даємь, дає(м), даєм** 109 (1392—1393 *РФВ* 170; 1399 *Р* 59; 1407 *Р* 72; 1424 *Р* 102; 1434 *Cost.* II, 675; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1455 *Cost.* II, 774; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **даємы, dayemy** 3 (1395 *GL* 166; 1433 *Р* 124, 125); **даєми** 1 (1449 *Cost.* II, 743); **даємо, dajemo, daiemo** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1395 *GL* 166; 1404 *ГМ;* 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1438 *Р* 140); **даваємы** 1 (1436 *Cost.* II, 707); **даваєми** 6 (1439 *Cost.* II, 31); *3 ос. мн.* **дають** 41 (1386—1418 *Р* 35; 1388 *ZPL* 105; 1445 *СРК;* *бл.* 1471 *ЛКЗ* 90, 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93 зв.; 1484 *ЯМ;* 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **даютъ** 2 (1463—1478 *РЕА* I, 35; 1495 *АЛМ* 85); **даю(т)** 6 (1449 *Cost.* II, 392; XV ст. *ВС* 15, 28 зв.; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв.); **даваю(т)** 2 (XV ст. *ВС* 14 зв., 28 зв.); **дают** 1 (1496 *АЛРГ* 71); **! дава** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **да(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми давалъ** 1 (1481 *BD* II, 364); **ємъ давалъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); *2 ос. одн. ч.* **давалъ** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **давалъ, дава(л), давал** (1386—1418 *Р* 35; 1433 *Р* 121; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1487 *АМЛ;* 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *РИБ* 602; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 163, 169); *1 ос. мн.* **давали** (1481 *BD* II, 365); *3 ос. мн.* **давали** 10 (1392—1393 *РФВ* 170; 1401 *АкВАК* III, 2; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 90; 1494—1495 *АЛРГ* 59); **су(т) давали** 1 (1437 *DIR* № 8); *майб. 3 ос. одн.* **имєт давати** (1456 *Cost.* II, 790); *3 ос. мн.* **боудоуть давати** 2 (*бл.* 1471 *ЛКЗ* 91, 92 зв.); **боудоуть давать** 1 (1487 *АМЛ*); **имоут давати** 2 (1456 *Cost.* II, 788, 790); **имуть давати** 1 (1375 *Р* 20); *майб. II 3 ос. мн.* **боудоуть давали** (1495 *В Соб;* *РИБ* 602); *бажл.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **штобы єси... дава(л)** 1 (1487 *АМЛ*); **бы...дава(л)** 1 (1489 *АМВ*); **ажьбы єси... давал** 2 (1498 *АЛРГ* 82, 83); *3 ос. одн. ч.* **абы давал** 1 (1495 *BD* II, 64); **бы... дова(л)** 1 (XV ст. *ВС* 39 зв.); **щобы... давал был** 1 (1470 *BD* I, 140); *1 ос. мн.* **абыхмо... давали** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **щобы (щоби, штобы) давали, що бы (щоби, штобы)... давали** 10 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1446 *DIR«A»* 485; 1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 508; 1456 *ГПХМ;* 1470 *BD* I, 140; XV ст. *ВС* 9; 1486 *АкЮЗР* I, 295); **а бы... давали** 3 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 275); *нак. сп. 2 ос. одн.* **давай** (1488 *AS* I, 88; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 421, 423); *3 ос. одн.* **да дает** (1453 *Cost.* II, 453); *3 ос. мн.* **да... даю(т)** 2 (1458 *ПГСММЦ*); **да дают** 1 (1437 *DIR* № 8); **да даю(т)** 1 (1448 *ДГПР*); **нехай дають** 1 (1495 *РИБ* 602); *дієприсл. одноч.* **даючы** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ДАВЫВАТИ, *ДАИВАТИ, ДАТИ, *НАДАВАТИ, ОТДАТИ** 1, 3, ***ПОДАВАТИ** [1], ***ПРИДАВАТИ, ПРИДАТИ** 1, 3.

***ДАВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) ◇ давати сѧ оу право (1) позивати до суду: и потомъ єсмо нє даючи сѧ оу право пристоупили єсмо с обоу *(в ориг.* собоу.— *Прим. вид.)* сторонъ оу єднаньє промежи старшихъ приѧтелей нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **даючи сѧ** (1482 *AS* I, 79).

ДАВАТЬ *див.* **ДАВАТИ.**

ДАВИД *див.* **ДАВЫДЪ.**

ДАВИДЄЩИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Давидівці: Третєє село єсми имь дали на Берхъчи, на имѣ Давидєщи, где быль Давид (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Давидєщи** (1499 *BD* II, 162).

Див. ще **ДАВЫДОВЦИ.**

***ДАВИДОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л)... иванко да(д)вдови(ч) (!) (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! да(д)вдови(ч)** (1446 *Р* 154).

***ДАВИДОВО СЄЛО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* пи(с) оу давидово ⟨сєло, в лѣто⟩ ѕ҃ц҃н҃д мѣсѧца м(р)а аї (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **оу давидово** ⟨сєло⟩ (1446 *Cost.* II, 251).

***ДАВИДОВЦИ** *див.* **ДАВЫДОВЦИ.**

***ДАВИДОВЪ**[1] *прикм.* (1) ◇ пасика Давидова *див.* **ПАСИКА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ж. зам. знах.* **Давидова** (1466 *BD* I, 106).

Див. ще ***ДАВИДОВО СЄЛО.**

Пор. **ДАВЫДЪ.**

***ДАВИДОВЪ**[2] *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) былъ... станчоу(л) д⟨а⟩в⟨и⟩д⟨о⟩въ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **д⟨а⟩в⟨и⟩д⟨о⟩въ** (1432 *Cost.* I, 343).

! ДАВИЧА ⟨ДАНОВИЧА⟩ *див.* **ДАНОВИЧ.**

ДАВНО *присл.* (5) давно: ино таѧ землѧ ве(л)ми давно запоустєла была (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); Юрєи пыталъ фра(н)цика ка(к) бы давно ємоу позычилъ (XV ст. *BC* 22).

***ДАВНОСТЬ** *ж.* (1) давність: а длѧ давности алюбо зашли(х) часовъ нє можєтсѧ оу то вымовить (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *род. одн.* **давности** (XV ст. *BC* 33).

***ДАВНЫЙ** *прикм.* (18) **1.** *(що здавна існує)* давній (10): мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє... дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла... со оусѣми своими старыми и давными хотарьми (Сучава, 1403 *ДГАА*); а который бы сѧ купец промытил, то промыта нам с нимъ напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

з давных давєн (1) з давніх давен: и старцы... сознали перед нами, аж з давных давєн єсть ступєнское (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

2. *(який стосується, походить з давніх часів)* давній, минулий (5): про тожъ мы... повинни єсмы сѧ згодити... гды(ж) вѣдаюмъ иже... землѧ молдавскаѧ своѧ панствы здавны(х) часовъ коу кролєвствоу полском(оу) прислоушаютъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); ино мы памятаючы давныи дєла... то єсмо вчынили иа жаданьє твоє миръ вєчный и прыязънь съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... яко коли от давного а преминоулєго часоу... валка была мєжи нами и мєжи... паном Яном Олбрахтом... кралєм полскым... и... єго милость... крал... нам въси мєрзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

из вѣка из давного (1) *див.* ***ВѢКЪ.**

3. *(той, хто був раніше)* колишній, попередній (1): а на то вѣра... пана Влада давного дворника (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **давного, давъного** (1403 *ДГАА;* 1422 *P* 98; 1494 *BD* II, 387, 389; 1496 *BD* II, 407; *ОПСВВ* 61; 1498 *АЛРГ* 82, 83; 1499 *BD* II, 419); *дав. одн. ч.* **давиому** (1493 *АЛРГ* 56; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *дав. одн. ж.* **давной** (1475 *AS* I, 71); *род. мн.* **давиых, давны(х)** 3 (1444 *AS* I, 42; XV ст. *BC* 24; 1448 *Cost.* II, 738); **давєн** 1 (1444 *AS* I, 42); *дав. мн.* **давнымъ** (XV ст. *BC* 23); *знах. мн. с.* **давныи** 1 (1496 *BD* II, 407); давиыє 1 (1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **давными** (1403 *ДГАА*).

***ДАВЪНЫИ** *див.* ***ДАВНЫИ.**

***ДАВЫВАТИ** *дієсл. недок., многокр.* (1) не один раз давати, давати: и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **давывали** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ДАВАТИ** 1, ***ДАИВАТИ, ДАТИ** 1, ***НАДАВАТИ.**

***ДАВЫДКОВЪ** *прикм.* (1): Олехно Василевичъ Глазына просилъ в насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей, а Деменътисова Ковалева (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Давыдкова** (1499 *РИБ* 776).

ДАВЫДОВСКИИ, ДАВЫДОВСКЫИ *ч.* (4) *(особова назва):* а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сну дєдвьского осташкови (Львів, 1386 *P* 31); А осташко давыдовскии корчакъ з лнпицѣ... знаємо чини(м)... ажє кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцырє(м) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **давыдовскыи** 2 (1412 *P* 81; 1414 *P* 85); **давыдовскии** 1 (1419 *P* 90); *род. одн.* **дєдвьского** (1386 *P* 31).

ДАВЫДОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Давидівці: мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) листъ на(ш) людє(м)... о(т) давыдовци (Побрата, 1448 *ДГПР*); мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... ажє пришє(д)ши прє(д) нами... па(н) манъ глобникови(ч) из дѧтми своими... и продали сєлишча своа... опро(ч) давидовєць (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **давыдовци** (1448 *ДГПР*); *род.* **давидовєць** (1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **ДАВИДЄЩИ.**

***ДАВЫДОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Давидів: Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памѧти (Погоничі, 1422 *P* 97).

ФОРМИ: *род. одн.* **давыдова** (1422 *P* 97).

***ДАВЫДОВЬСКИИ** *див.* **ДАВЫДОВСКИИ.**

ДАВЫДЪ, ДАВИД *ч.* (16) *(особова назва, гр.* Δαυίδ Δαβίδ, *гебр.* iubit): Мы кнѧ(з) дѣвдъ дмитрнєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како... кнѧ(з)... дмитрии... голдованиє... володиславу... королєви польскому... слюби(л) (Лучиця, 1388 *P* 38—39); и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ бєрди Давыдъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Трєтєє сєло єсми имь дали на Бєрхѣчи, на имѣ Давидєщи, гдє былъ Давид (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Давид, Дави(д)** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 737; 1499 *BD* II, 162); **Давыдъ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **дѣвдъ** 3 (1388 *P* 38; 1446 *P* 154); *род. одн.* **давида** 8 (1448 *DIR* № 10а.; *Cost.* II, 314, 317, 324, 343, 355, 359, 365); **дѣвда** 1 (1444 *DIR«A»* 481).

ДАДАУКШИСЪ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Daukšỹs): А при томъ были тые панове:... Дякгордъ Дадаукшисъ и иныхъ много добрихъ людей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дадаукшисъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

! ДАДВДОВИЧ ⟨ДАВИДОВИЧЬ⟩ *див.* ***ДАВИДОВИЧЬ.**

! ДАДОМОУ ⟨ДОДОМОУ⟩ *див.* ***ДОДОМУ.**

ДАДОУЛЪ, ДАДОУЛЬ, ДАДОУЛ *ч.* (4) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми... цигани иа имѣ... Дадоулъ и доума (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); и потокмившє и заплатившє оусє вышєписанное, господство мы... дали єсми... нашємоу монастироу... сєло Доумєщи, гдє быль Дадоуль (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дадоуль, Дадоулъ, Дадоул** (1448 *Cost.* II, 342; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 162, 163).

ДАЖБОГ, ДАЖБОГЬ *ч.* (103) *(особова назва):* а на то єст... в. п. Дажбога чашника (Сучава, 1471 *BD* I, 164); а на то єст... в. п. Дажбога (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дажбог, Дажбогь, Дажбо(г)** (1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1474 *РГС;* 1479 *ВАМ* 61; *BD* I, 224; *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Дажбога** (1471 *BD* I, 164; 1473 *ШКН* 165; 1478 *BD* I, 219; 1482 *BD* I, 260; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *DC* 148; 1491 *Cost. D.* 37; *CVD* 3 і т. ін.).

ДАЖБОГОВИЧЬ, ! ДАМБОГОВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ...

аже нашь верныи слоуга данило дажбогови(ч) задерѣвецкии... послужилъ намъ (Краків, 1394 *Р* 53—54); мы кнѧзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно... Аже што паиъ данило задеревецкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ селы (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); А се н паиъ данило дамбоговичъ (!) Задеревецки Вѣдомо чинимо... Аже... Дали Есмъ... Шаидрови... дворищ (!) (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дажбоговичь** 1 (1411 *Р* 79); **дажбогови(ч)** 1 (1394 *Р* 53); **! дамбоговичъ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3).

ДАЖБОГЪ *див.* **ДАЖБОГ.**

ДАЖЕ *част.* (1) *(підсилювальна)* аж: Мы пе(т)ро воевода... съ всѧми паны о(т) велика даже и до мала радили есмы (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ДАЖЕВ *ч.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі):* Я княз Михайло Иванович Роговицкий чиню знаменито... Продал есми имене мое отчизное Дажев на вечност зо всимъ на всемъ яко ся тое имене Дажев само в себе и в обыходехъ ⟨маєть⟩ (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дажев** (1475 *AS* I, 72); *знах. одн.* **Дажев** (1475 *AS* I, 72).

***ДАИВАТИ** *дієсл. недок., многокр.* (28) давати, не один раз давати: а вси слоуги на во(и)ноу хоживали а подымъщиноу даивали на трети(и) годъ а бо(л)коуно(в)щиноу даивали на прие(з)дъ кнзю великому витовтоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); А тотъ панъ богданъ левковичъ Што Люди заведаеть почонъ отъ великого цара и досюлѧ намъ есакъ даивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Бил намъ чолом земѧнин киевский... и поведил перед нами, штож люди его... издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **даивал, даивалъ** (1493 *АЛРГ* 56); *3 ос. мн.* **даивали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв.; 1484 *ЯМ;* 1496 *АЛРГ* 69); *дієприкм. пас. мин. род. одн., ч.* **даиваного** (1496 *АЛРГ* 69).

Див. ще **ДАВАТИ** 1, ***ДАВЫВАТИ, ДАТИ** 1, ***НАДАВАТИ.**

ДАЛАТИНСКИ *див.* **ДАЛѦТИНЬСКИИ.**

ДАЛЕЙ, ДАЛѢИ, ДАЛЕ, DALEU, ДАЛИЕ, ДАЛѦ, !ДАЛЪ *присл. в. ст.* (39) 1. *(у часовому відношенні) (продовжуючи попередньо сказане)* далі, ще (18): дале комоу име(т) сѣ видѣти, аже имаетъ кривда о(т) ты(х) людеи ис тѧ(х) села(х), а о(н) да и(х) ишче(т) прѧ(д) игоумено(м) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); И далей била нам чолом и жедала нас, абыхмо еей (!) дали и призволили имене на име Любчо... по еей (!) животе отдати и записати прирожоным своим (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); А далей што есте намъ говорыли коли похочеть стефанъ воевода... своихъ пословъ послати до свата своего великого князя Ивана Васильевича... абыхмо его посломъ давали добровольное проеханье (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(продовжуючи дію в майбутньому) надалі (8): кто не оусхочеть далѣи миру держати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *Р* 6); просили есмы нашего болѣрина пана Михаила ло(г)θета абы пошe(л) до тоурко(в)... оучинити на(м) миръ ка(к) бы наша землѣ не гибла дале (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И мы ему приказали, абы далей на честь его не сягалъ и далъ ему въ томъ покой (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); мы то сказоуемь же лоуцея боудоучи своимъ моужемъ три годы и три м(с)ци а его не зазывала ани сѧ емоу оупомінала а дале на векы не имется оупомина(т) (XV ст. *ВС* 21 зв.);

(у сполуч. з формою іменника з числівником, що виражає часове поняття) пізніше (4): о которы(х) колї жалоба(х) велїкыхъ илї малы(х) алюбо тежь дьдичьны(х) а рокоу а о(т) трехъ неде(л) далеи не имаю(т) о(т)клада(т) (XV ст. *ВС* 12 зв.).

2. *(у просторовому відношенні)* далі (8): коли бы сѧ пригодило помочи оу королевъствѣ пол(с)комъ на далекиѣ стороны, далеи кракова и далеи пол(с)ки... имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); и не мают далей у доброву мою Хренницкую уходу по дерево и по траву мети, одно по Роскопаницу — могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и Мокрычане инъшие рекли: тут мает панъ Янчинскии слидогонъ, а иншие рекли: далей маем (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); y ony tuiu hranyciu mni zawodyly y tyi moyi lude dałey hranyciu zawełу (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(у дальшій частині документа) нижче (1): мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... иже... сѣдѣли есм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93).

Див. ще **НАИДАЛИ.**

Пор. **ДАЛЕКО, ДАЛЕЧЕ.**

!ДАЛЕКА *див.* **ДАЛЕКО.**

***ДАЛЕКИИ** *прикм.* (4) *(у просторовому відношенні)* далекий: такоже кеды коли бы сѧ пригодило помочи оу королевъствѣ пол(с)кому на далекиѣ стороны... тогды мы имамы помагати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); которы(и) боуде(т) бе(з) вины а соу(д)и в далекы(х) старона(х) (!) имеет ли о(т)пове(д) (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **далекиѣ** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *місц. мн.* **в далекы(х)** 1 (XV ст. *ВС* 16); **во !(до)лекы(х)** 1 (XV ст. *ВС* 6).

Пор. ***ДАЛШЇИ.**

ДАЛЕКО, !ДАЛЕКА *присл.* (3) *(у просторовому відношенні)* далеко: пан Богдан Сенкович Гостский... просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти... в Гоцы; а повѣдил... штож в Луцку торгу и мыту нашому то нешкодно естъ, а от Луцка далеко (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); колї хто имее(т) лѣ(с) алюбо доубровоу далеко о(т) себѣ а хоче(т) лї свои свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чере(с) чюжое имѣніе тогды не може(т) то(г) оучини(т) (XV ст. *ВС* 38).

Див. ще **ДАЛЕЧЕ.**

Пор. **ДАЛЕЙ** 2, **НАИДАЛИ.**

***ДАЛЕКОСТЬ** *ж.* (1) віддаленість: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воевода... иже... слубили есми и слюбуемъ... королеви... на его оусѣ неприѧтелѣ помагати... выѧвъши землю пруськую и литовьскую и с ону сторону кракова про далекость нашего люда (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *знах. одн.* **далекость** (1393 *Cost.* II, 607).

***ДАЛЕКЫИ** *див.* ***ДАЛЕКИИ.**

***ДАЛЕОВЪ** *ч.* (1) *(назва села в Сяноцькій землі)* Далійова: кола судъя галицкыи дѣди(ч)ъ з далеова (Галич, 1435 *Р* 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **далеова** (1435 *Р* 134).

ДАЛЕЧЕ *присл.* (1) (*цсл.* далече) *(у просторовому відношенні)* далеко: а болше того никакое власти да не имае(т) на(д) те(м) мн(с)тыре(м) пече(р)скимъ... поне(же) далече о(т) иа(с) о(т)стои(т) констe(н)тинополя патріа(р)ховъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

Див. ще **ДАЛЕКО.**

Пор. **ДАЛЕЙ** 2, **НАИДАЛИ.**

ДАЛИЕ *див.* **ДАЛЕЙ.**

***ДАЛШЇИ** *прикм. в. ст.* (1) *(у часовому відношенні)* пізніший, дальший: Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуем... правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **далшїи** (1462 *BD* II, 284).

Пор. ***ДАЛЕКИИ.**

!ДАЛЪ *див.* **ДАЛЕЙ.**

ДАЛѢИ *див.* **ДАЛЕЙ.**

***ДАЛЮЕВЬСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* К тому ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии... даю сии свои листъ пану колѣ далюевьскому на свѣдоцьство (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *дав. одн.* **далюевьскому** 1 (1409 *Р* 74); **далюевьско(м)** 1 (1409 *Р* 74).

ДАЛѦ *див.* **ДАЛЕЙ.**

ДАЛѦТИНЬСКИИ, ДАЛАТИНСКИ *ч.* (2) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) Ѧнъ количь... па(н) стецько далатински (Галич, 1404 *Р* 68); а тои рѣчи свѣдьци панъ стриець

воєвода галицкий... стьцко далѧтиньскии (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **далатиски** 1 (1404 *Р* 68); **далѧтиньскии** 1 (1409 *Р* 74).

ДАМАКОУШЪ, ДАМАКОУШ, ДОМОКОУШЪ, ДОМОКОУШ, ДАМАНКОУШ, ДЪМЪКОУШЬ, ДЪМЪКОУШ, ДЬМЬКОУШ *ч.* (99) *(особова назва, молд., пор.* Доминикъ): а на то є(ст) вѣра... пана домокоуша столника (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд нами Настѣ и сєстра єи Софїѧ, дочки Стєцка Дъмъкоуша... и продали... єдино сєло... на имѣ Мъгдъшанїи (Сучава, 1490 *BD* I, 396).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дамакоушъ, Дамакоуш, Дамаку(ш)** 5 (1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1436 *Cost.* II, 701; 1462 *BD* I, 56; 1468 *BD* I, 126); **дъмъкоушь, Дъмъкоуш, дъмъкоу(ш), Дьмькоуш** 7 (1418 *Cost.* I, 127; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 115; *DIR«A»* 519; 1467 *Cost. S.* 69); **Даманкоуш, Дамаикоу(ш), Damankusz** 4 (1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123); **Домокоуш, домокоушъ** 3 (1434 *Cost.* II, 666; 1458 *BD* I, 19; 1464 *BD* I, 84); *зам. род.* вѣра пана **Стєцко Дъмъкоуш** 1 (1460 *Cost. S.* 41); вѣра пана Стєцко **Дъмъкоушь** 1 (1467 *BD* I, 121); *род. одн.* **Домонкоуша** 25 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1415 *Cost.* I, 122; 1419 *DIR«A»* 444; 1424—1425 *DBAc* 20; 1427 *DBAc* 23; 1428 *Cost.* I, 207; 1429 *Cost.* I, 239; 1433 *Cost.* I, 361 і т. ін.); **Дъмъкоуша, дъмъкуша** 19 (1422 *DIR* fig. 35; 1425 *Cost.* I, 169; 1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 359; 1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 34; 1460 *DIR«A»* 515; 1467 *BD* I, 117; 1468 *BD* I, 131; 1490 *BD* I, 396 і т. ін.); **Дъмькоушѣ** 1 (1466 *BD* I, 110); **домокоуша** 13 (1409 *Cost.* I, 65; 1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 220; 1429 *Cost.* I, 242, 259, 267, 280; 1429—1430 *BAM* 26; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88 і т. ін.). **дамакуша, Дамакоуша** 10 (1422 *ДГОБ;* 1427 *Cost.* I, 197; 1428 *Cost.* I, 228; 1433 *Cost.* I, 350, 354; 1435 *Cost.* I, 403; 1437 *Cost.* I, 530; 1457 *UKP;* 1458 *BD* I, 6; 1465 *DIR«A»* 518); **Даманкоуша, даманкуша** 5 (1462 *BD* I, 63, 65; *Cost. D.* 11; 1464 *BD* I, 86; 1466 *BD* I, 106); **дьмокуша** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **доминкоуша** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **дъмокоуша** 1 (1429 *Cost.* I, 249); **домакоуша** 1 (1436 *Cost.* I, 482); *зам. дав.* паноу **домокоуша** столнику 1 (1434 *Cost.* I, 374).

***ДАМАСКА** *ж.* (1) *(рід узористої грубої шовкової тканини)* адамашка: къ свѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двєри от *дамаскы* чрьвєнои съ златом, и єдинь покровєць, и нарѧквици от тоѫждє камхы дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *род. одн.* **дамаскы** (1462 *BD* I, 70).

***ДАМАСКЪ** *прикм.* (1) ◇ камха дамаска *див.* ***КАМКА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **дамаскы** (1462 *BD* I, 70).

!ДАМБОГОВИЧЪ *див.* **ДАЖБОГОВИЧЬ.**

***ДАМЇАНОВИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Кръстина... и... Настасїѧ... измѣнили съ господство мы свои... отнини... от оурика и ис привилїа дѣда ихь Ивана Дамїановича... и дали господствоу мы три сєла... що оу ихь част были достали сѣ тоти три сєла от сєль дѣда ихь Ивана Дамїановича (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дамїановича** (1499 *BD* II, 162).

ДАМЇАНЪ, ДЕМЬЯНЪ *ч.* (6) *(особова назва, гр.* Δαμιανός) Дем'ян: Vulodislaw... Korol Polski... znajemo czinimi... cz(t)om yakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana y na ich syny... Dajemo ym... szelo (Глиняни, 1395 *GL* 166); от⟨є⟩ць Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїи свою печат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240); мы стєфа(н) воєво (да)... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѧ(д) нами... тоадєрь и бра(т) єго, дъмїя(н)... и продали... єдно сєло (*б.* м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дамїанъ** 2 (1487 *AS* I, 239, 240); **дъмїя(н)** 1 (1497 *Cost. S.* 208); **демьянъ** 1 (XIV—XV ст., *ОБРН* 112); *дав. одн.* **дъмїяноу** (1497 *Cost. S.* 208); *знах. одн.* **Demiana** (1395 *GL* 166).

ДАМНѢЦѦ *ж.* (1) *(назва потоку в Перемишльській землі):* тогды мы... потвєрдили єсмо, єго правого всєго имѣнїа... съ всѣми границями... исъ потоки, дамнѣцѧ, и путниця, со всѣми оужитки (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дамнѣцѧ** (1361 *AGZ* 6).

***ДАМЪНКОУШЄВЫЧЬ** *див.* ***ДОУМОУНКОУШЄВИЧ.**

ДАН *див.* **ДАНЪ.**

***ДАНЄ** *див.* **ДАНЇЄ.**

***ДАНЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст) марто(р)їа г(сд)во ми стєфа(н) воєво(д)а и панове наши... па(н) костє данєви(ч) па(н) пєтроу пони(ч) (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данєви(ч)** (1466 *DIR«A»* 519).

Див. ще **ДАНОВИЧ.**

***ДАНИЄ** *див.* **ДАНЇЄ.**

***ДАНИЛЄВИЧЬ** *див.* **ДАНИЛЬЄВИЧЬ.**

ДАНИЛИИ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Даниилъ, *гр.* Δανιήλ, *гебр.* Danihel) Данило: а иа то єсм(ь) приложилъ свою печать... кнѧзь данилии (*б.* м. н., 1366 *Р* 14); Сє я кнѧзъ юріа холмъскии сїнъ даниліа холмского... придали єсмо к цр҃кви бж҃ои... сєла стрижово слєпчє космово (Холм, 1376 *Р* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данилии** (1366 *Р* 14); *род. одн.* **даниліа** (1376 *Р* 22).

Див. ще **ДАНИЛО.**

***ДАНИЛІИ** *див.* **ДАНИЛИИ.**

ДАНИЛО *ч.* (22) *(особова назва, цсл.* Даниилъ, гр. Δανιήλ, *гебр.* Danihel) Данило: первын поручни(к) кнѧ(з) михайло євнутєви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч)... дани(л) висовидови(ч) (*б.* м. н., *бл.* 1392 *Р* 46—47); мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... аже нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задєрѣвєцкии... послужилъ намъ (Краків, 1394 *Р* 53—54); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ... данило, богда(н)... мають єму потому служити как єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*); Ино мы... тые люди... на имя ... Данила, а Радивона... єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Даиило, Daniło, Danyło** 14 (1394 *Р* 53; 1395 *GL* 166; 1404 *Р* 70; 1411 *Р* 79; 1455 *Cost.* II, 540; 1465 *АкВАК* III, 4; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1490 *Пам.* і т. ін.); **даии(л)** 1 (*бл.* 1392 *Р* 47); *дав. одн.* **Daniłu** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн.* **Даиила** 3 (1444 *AS* I, 41; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Даныла** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *ор. одн.* **даниломъ** (1411 *Р* 79); *місц. одн.* **на Даиилє** (1444 *AS* I, 42).

Див. ще **ДАНИЛИИ.**

ДАНИЛОВИЧЬ *ч.* (10) *(особова назва):* право такь нашло аже па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды рѣчь свою стратилъ о полє и о доубровоу (Зудечів, 1428 *Р* 111); а па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды нє могль свои(х) листовъ по(д)перєти (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данилови(ч)** 7 (1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); **даниловичь** 1 (1430 *Р* 116); *род. одн.* **даниловича** (1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116).

Див. ще **ДАНИЛЬЄВИЧЬ.**

ДАНИЛЬЄВИЧЬ *ч.* (5) *(особова назва):* а сє Ѧзъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнѧзу Фєдору данильєвичю (*б.* м. н., 1385 *Р* 28); мы вєликий кн⟨ѧ⟩зь Витовт чиним знаємо... иж записуєм и записали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Фєдору Данилєвичу Острогъ (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данильєви(ч)** 2 (1388 *Р* 38, 42); **данильєвичь** 1 (1386 *Р* 30); *дав. одн.* **даниильєвичю** 1 (1385 *Р* 28); **Данилєвичу** 1 (1396 *AS* I, 20).

Див. ще **ДАНИЛОВИЧЬ.**

***ДАНИНА** *ж.* (7) дарування, надання, пожалування: а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину, да судитсе зъ нымъ передъ милостывымъ Богомъ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); Ино мы... згадавши... тую даинну во всюмъ ему ... потвержаемъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4).

ФОРМИ: *род. одн.* **даинны** (1494 *РИБ* 560; 1495 *АЛМ* 83; *ВСоб.;* 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *знах. одн.* **данину** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

Див. ще **ДААНЇЄ[1], ДАНЇЄ, *НАДАНЬЕ, *ПРИДАНИЄ.**

ДАНЇЄ *с.* (115) (*цсл.* даниє) дарування, надання, пожалування: ⟨А по⟩ нашемъ животѣ кто иметъ быти господарь оу земли Молдавскои... то имъ да непорушать нашего данья (Сучава, 1403 *RS* 338); А се я киѧз Михаило и кнѧз Костентин Иванович⟨и⟩ Острозски⟨и⟩ записываем п⟨а⟩ни Єнковой Чаплича пани Татѧне имѣне своє межиречє подлуг отца н⟨а⟩ш⟨о⟩го данѧ (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); а по нашє(м) животѣ, кто боудє(т) г(с)п(д)ръ иашеи земли... то(т) би и(м) непороуши(л) нашего данїѧ (Сучава, 1491 *Cost. S.* 153).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **даиїє** (1429 *Cost.* I, 270); *род. одн.* **даиїа, даниа** 46 (1408 *Cost.* I, 61; 1414 *DIR«A»* 441; 1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 291; 1434 *Cost.* I, 374; 1437 *Cost.* I, 530; 1440 *Cost.* II, 66; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 502; 1486 *DC* 144 і т. ін.); **даиїѧ, даниѧ, даиїя** 24 (1411 *DIR«A»* 439; 1419 *DIR«A»* 444; 1422 *ДГОБ;* 1428 *Cost.* I, 202, 207, 228; 1429 *Cost.* I, 259, 267, 280; 1436 *Cost.* I, 455; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 131; 1487 *BD* I, 296; 1491 *Cost. S.* 153 і т. ін.); **даиья** 2 (1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57); **даиѧ, даня** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1487 *AS* I, 86); *дав. одн.* **даиїю** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 242; 1440 *Mih.* 208); *знах. одн.* **даниє, даиїє** (1403 *ДГАА;* 1411 *Mih. Alb.*; 1428 *Cost.* I, 202; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1440 *Mih.* 208; 1452 *Cost.* II, 426; 1462 *Cost. D.* 12; 1467 *BD* I, 121; 1470 *BD* I, 147; 1473 *BD* I, 182 і т. ін.); *знах. мн.* **даниа** (1439 *Cost.* II, 46, 47; 1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще **ДААНЇЄ[1], *ДАНИНА, *НАДАНЬЕ, *ПРИДАНИЄ.**

Пор. **ДАТИ.**

ДАНКО *ч.* (5) (*особова назва, пор.* Данилий): мы пановє... на имѧ панъ вилча о(т) липникы... пань данко жоуржевичъ фратовскыи... вызнаваемь тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучиии(л)... мы такожє... слюбоуємъ... вириостъ повинноую... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); a pry tom byly... radcy mista beresteyskoho danko a snezko (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данко, danko** (1436 *Cost.* II, 701; 1481 *BD* I, 248; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **Данку** (1445 *P* 150; 1481 *BD* I, 248).

Див. ще ***ДАНОУЛ, ДАНЧОУЛЪ, ДАНЪ.**

***ДАНКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидє прѧд нами... Мара... и продала свою правоую отниноу... слоугам иашим Мнклъоуш и братоу єго Янкоу, сыновє Дан⟨ко⟩вич⟨и⟩ (Сучава, 1491 *BD* I, 448—449).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Дан⟨ко⟩вич⟨н⟩** (1491 *BD* I, 449).

***ДАННИКЪ** *ч.* (17) (*особисто вільний селянин, який володів власною ділянкою землі і замість військової служби зобов'язаний був давати дань, переважно натурою*) данник: tohdyby pro wsi tyje naklady naszyje zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); къ Житомироу сєло Крошнѧ а в томъ сєлє данъникo(в) три а дани даютъ колодоу медоу бє(з) двоу вєдє(р) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); и што былъ Глѣбъ... далъ дворецъ свой... а двои данники... и мы... въ данники Глѣбу дали увязанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *наз. мн.* **данъники** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 93 зв.); **да(и)ник** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **даинниковъ, данъинко(в), данъниковъ, да(и)никовъ, Dannikow** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93); *знах. мн.* **даннники, даньиики** (1452 *P* 161; 1470 *AS* I, 67; 1474 *AS* I, 69; 1495 *РИБ* 620).

***ДАННЫИ** *прикм.* (8) з якого платять данину феодалові (6): I jakże iesmo k waszoy milosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas; med, srebro, kunicy, wsiakaia dań (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а данниковъ и данъныхъ зємль оу чоудновє бо(р)тниковъ осмъ чотырн бо(р)тники на горо(д) дають да(н) а чотыри на цє(р)кви да(н) дають (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 92);

данъныє люди (1), люди данныє (1) (*особисто вільні селяни, які володіли власною ділянкою землі і замість військової служби зобов'язані були давати дань, переважно натурою*) данники: Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку, зъ людми данными (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а в томъ сєлє дєсѧть данъникo(в)... а нє данъны(х) людє(и) што полє пашуть осмъна(д)цать чїївка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **dannyie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *наз. мн. с.* **dannaia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **данъныхъ, данъиы(х), да(н)ны(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93); *ор. мн.* **даннными** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ДАНОВИЧ *ч.* (51) (*особова назва):* а при то(м) были... па(н) шєндрико апро(д), па(н) костє данови(ч) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); и пак... прїидошє прѧд нами... сыновє Кости Дановича... и продали... єдно сєлищє на Тоутовѣ... (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Данович, данови(ч), Danowycz** 20 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 769; 1456 *ЭСФ;* 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1463 *BD* I, 74; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана костє **данович** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **дановича** 27 (1452 *Cost.* II, 426; 1454 *Cost.* II, 501; 1457 *UKP;* 1460 *DIR«A»* 515; 1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 118; 1468 *BD* I, 126; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **!давича** 1 (1453 *DIR«A»* 503); *ор. одн.* **Даиовичємъ** (1458 *Cost.* II, 814; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII фотокоп.).

Див. ще ***ДАНЄВИЧЬ.**

***ДАНСЛАВИЧЬ** *див.* ***ДАНЪСЛАВИЧЬ.**

ДАНОУКА *ч.* (1) (*особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми... циганє на имѣ Микула... и Татоул... и Яким... и Даноука съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Даиоука** (1487 *BD* I, 310).

***ДАНОУЛ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Данилий): Мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Мънъилъ ⟨и брат єго Д⟩аноул... и продали... половина сєло... слоузъ нашємоу Нєгрилъ (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* ⟨Д⟩**аиоул** (1490 *BD* I, 432); *дав. одн.* **Даиоулоу** (1490 *BD* I, 432).

Див. ще **ДАНКО, ДАНЧОУЛЪ, ДАНЪ.**

ДАНЧИНЪ *ч.* (1) (*назва урочища у Волинській землі):* великій князь Швитригайло, Литовскій, Рускій и иныхъ. Чиинмъ знаменито... Ижъ... даемъ и дали есмо... Сєиио село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ, а отъ Котова Осовъ, а отъ Пескова Купля (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Даичинъ** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

ДАНЧОУЛЪ, ДАНЧОУЛЬ, ДАНЧОУЛ, ДАНЧЮЛ *ч.* (62) (*особова назва, молд., пор.* Данилий): мы алєксандръ воєвода... и мы боѧрє... па(н) бори(с) браєви(ч), па(н) да(н)чу(л) жули(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсми дали... сєре(т) мисто... сєстрѣ... королѧ по(л)ского... кнѧгиии ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); и оуставшє

слоуга иашь Лоупє Кєшѣноул н заплатиль оуси тоти ... пинѣзи... слоузѣ нашємоу Данчюлоу Плєши (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Данчюл, Данчю(л)** 13 (1440 *DBAc* 31; 1455 *Cost.* II, 769; 1467 *Cost. S.* 68; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 367; 1491 *BD* I, 458; 1495 *BD* II, 248; 1499 *BD* II, 168); **данчоулъ, Данчоул, да(и)чу(л), даичоуль** 10 (1421 *Cost.* I, 142; 1428 *Cost.* I, 221; 1429—1430 *BAM* 25; 1448 *Cost.* II, 362, 737; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 791; 1471 *DIR«A»* 525; 1493 *ПГВСП*); *зам. дав.* єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу **Данчюл** 4 (1488 *BD* I, 361—362; 1491 *BD* I, 458, 459); *род. одн.* **Даичоула** 17 (1438 *Cost.* II, 15; 1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 493, 496; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *Cost.* II, 578; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1497 *BD* II, 110 і т. ін.); **данчюла** 10 (1448 *DIR* № 10a.; *Cost.* II, 317, 356; 1455 *Cost.* II, 544, 559; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1462 *BD* I, 65; 1490 *BD* I, 403; 1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Данчюлоу** 4 (1467 *Cost. S.* 69; 1489 *BD* I, 367; 1499 *BD* II, 168); **да(и)чоулоу** 2 (1493 *ПГВСП*); *зам. наз. одн.* **Даичоулоу** 1 (1495 *BD* II, 47); *зам. род. одн.* **Данчоулоу** 1 (1490 *BD* I, 391).

Див. ще **ДАНКО, *ДАНОУЛ, ДАНЪ.**

***ДАНЧЮЛОВЪ** *прикм.* (2): мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... Иваноул, брат пана Данчоула столникова... прїидошє прѣд нами... и дали... паноу Игнатоу сєла столникова Данчюлова (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); Тѣмь мы... потвръдили єсмы ємоу ... сєла... що онь коупиль... єдна част от Моуша... а дроугаѧ чѧст от жєна Данчюлова (Сучава, 1479 *BAM* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Даичюлова** (1479 *BAM* 61); *знах. мн. с.* **Данчюлова** (1440 *DBAc* 31).

Пор. **ДАНЧОУЛЪ.**

ДАНЪ, ДАНЬ, ДАН *ч.* (71) *(особова назва, молд., пор.* Данилий): Сє азь пань радоуль... драгомир и брать єго дань... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... съзидашє црковь (Сігет, 1404 *ГМ*); мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... панъ данъ дворникъ слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); и оуставшє слоуга наш Тоадєрь Доумбравъ и жєна єго Моуша ч заплатили оуси... пинѣзи... Жоуржи и сєстри их Добри, сыновом Дана (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данъ, дань, Дан** (1404 *ГМ;* 1418 *Cost.* I, 127; 1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 280; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* I, 353; 1434 *Cost.* II, 665; 1436 *Cost.* I, 487; 1442 *Cost.* II, 93; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); *род. одн.* **Дана, Дан** (1414 *Cost.* I, 112; 1420 *Cost.* I, 136; 1422 *DIR fig.* № 35; 1424—1425 *DBAc* 19; 1427 *DBAc* 22; 1429 *Cost.* I, 239; 1431 *Cost.* I, 318; 1434 *DIR«A»* 463; 1478 *BD* I, 219; 1497 *BD* II, 116 і т. ін.); *дав. одн.* **данъоу** 3 (1493 *ПГВСП*); **даноу** 1 (1473 *BD* I, 190).

Див. ще **ДАНКО, *ДАНОУЛ, ДАНЧОУЛЪ.**

***ДАНЪНИКЪ** *див.* ***ДАННИКЪ.**

***ДАНЪНЫИ** *див.* ***ДАННЫИ.**

***ДАНЪСЛАВИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* бжьєю мл҃тью... исталасѧ торгувлѧ... ажє пани хонька... ис паномъ ивашкомъ данъславичємь... продала єсть тотъ мунастырь (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); А при томъ были исвѣдъци... ивашко данъслави(ч), рекъноль (Вишня, 1393 *Р* 52); мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка... па(н) творИанъ подчѧши(и)... ива(н) данслави(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данъслави(ч), данслави(ч)** (1393 *Р* 52; 1404 *Р* 70); *ор. одн.* **данъславичємь** (1378 *Р* 26).

***ДАНЫЛО** *див.* **ДАНИЛО.**

***ДАНЬ**[1] *ж.* (91) данина, дань (80): коли вси зємлѧнє имуть давати дань оу татары то сєрєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *Р* 20); а записала єсмн по души єго... село Корчичи, и зе всими доходы, и зъ данью и зъ полюдьємъ и зъ грошми, и зо всими... доходы (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А тыи роботы и дани и поплатки имаєть робити и давати къ нашей потребизнѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); I jak że iesmo k waszoy mieosty ne od nowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas; med, srebro, kunicy, wsiakaia dań newidaty czymbysia i do zimy żywity (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); а с тоє зємли дани идєть сорокъ грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); и съ тоє земли бортное маєть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

дань грошовая (6) данина від орних земель, що сплачувалася грішми: и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно и зъ даню медовою и грошовою (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); и мы ему того чоловєка... дали... из зємлѧми, из водами, з бобровыми гоны, нз данью медовою и грошовою (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); будутъ воны тоє село... держати... и зъ даню грошовою и медовою (Троки, 1498 *ГВКОО*); дань мєдовая (4), ⟨дань⟩ мєдовая (4), мєдовая дань (1) данина від угідь, що сплачувалася медом: и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно изъ даню медовою и грошовою (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); кн⟨ѧ⟩зь Сємєн... имаєт мѣти, держати и поживати ис полми и гроблѧми, из дубровами, из лєсы, из гаи, из данми мєдовыми (Володимир, 1470 *AS* I, 65); а по животѣ пїа Ванъковѣ тая да(н) мєдовая... пїу олє(х)ноу (Львів, 1478 *ЗРМ*); будутъ воны тоє село... держатн... и зъ даню грошовою и медовою и со всими доходы и вжитки (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дań, да(н)** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **даии** 32 (1448 *ДГПР;* 1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93; 1478 *ЗРМ;* 1489 *AS* III, 22; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **даны** 2 (1456 *ЭСФ); знах. одн.* **дань, да(н), данъ, дан** (1375 *Р* 20; 1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 461; 1459 *DIR«A»* 514; 1470 *BD* I, 140; 1475 *BD* I, 200; 1478 *ЗРМ;* 1490 *BD* I, 420; 1493 *АЛРГ* 56; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); *ор. одн.* **данью, даню** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *ДГСММ;* 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1452 *Р* 161; 1470 *AS* I, 67; 1474 *AS* I, 69; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ГВКОО*); **данєю** 2 (1490 *DC* 148); *знах. мн.* **дани** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *ор. мн.* **данми, даньми, да(н)ми** (1421 *Cost.* I, 142; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1465 *АкВАК* III, 4; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *РИБ* 683; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.).

Див. ще ***ДААНІЄ**[2], ***ДАЧА, *ДАЧКА.**

ДАНЬ[2] *див.* **ДАНЪ.**

***ДАНЬЄ** *див.* **ДАНІЄ.**

***ДАНЬНИКЪ** *див.* ***ДАННИКЪ.**

! ДАПОУЩАТИ СѦ *дієсл. недок.* (1) (чого) допускатися (чого), чинити (що): которы(и) сѧ дапоущаю(т) (!) нєкоторы(и) простоупкы прїказанїє пано(в) свои(х) (XV ст. *BC* 6).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **!сѧ дапоущаю(т)** (XV ст. *BC* 6).

! ДАРАДИТИ СѦ *див.* ***ДОРАДИТИ СЯ.**

***ДАРИТИ** *дієсл. недок.* (1) давати дарунки: а онї боятсѧ того нєкотыи (!) ро(ди)ть (!) алюбо пє(нє)зи даю(т) о(т)коупаю(т)сѧ того нагованья (!) (XV ст. *BC* 15).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **! ро(ди)ть** (XV ст. *BC* 15).

Див. ще **ДАРОВАТИ, *ПОДАРОВАТИ.**

ДАРОВАТИ *дієсл. док.* (10) (що кому, кого, кого чим) подарувати, дати, пожалувати (що кому): а на то вѣра... въсѣхь мои(х) дѣтєи дарованны(х) ми о(т) бга (Сучава,

1414 *DIR«A»* 441); Мы болєславъ... кнѧзь чєрниговский... знаємо то чини(м)... ажє даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнѧти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ ѿ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); А моуж мои кн⟨ѧ⟩зь Иванъ Сємєнович, оузѧвши тых двѣ тисѧчи золотых, волєнъ даровати и отдати и на ц⟨є⟩рковь дати и коуды хотѧ обєрноути кь своємоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239); пани Олизарова... даровала нас и дала и записала тыє двє имєиѧ оу Волыни по своємъ животє (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); а к ты(м) мои(м) имє(н)я(м) къ ябло(н)ноу а к по(л)жа(м) даровала єсми моужа своє(г) пана васи(л)я хрє(б)товича по(д)ворьє(м) свои(м) о(т)чизны(м) отовоко(л)нє(м) городє в лоуцкоу вѣ(ч)но и нєпороушно (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).

ФОРМИ: *інф.* **даровати** (1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 239); *теп. 1 ос. мн.* **дароуємы** (1436 *Cost.* II, 706); *перф. 1. ос. одн. ж.* **даровала єсми** (1490 *ЗХП* 134, 136); *3 ос. одн. ч.* **даровал** (1487 *AS* I, 240); *3 ос. одн. ж.* **даровала** (1487 *AS* I, 240); *1 ос. мн.* **даровали єсмо** (1424 *P* 102); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... дароує** (1464—1496 *Gh. S.*); *дієприкм. пас. мин. род. мн.* **дароваиныи(х)** (1414 *DIR«A»* 441).

Див. ще ***ДАРИТИ, *ПОДАРОВАТИ.**

***ДАРЪ** *ч.* (4) **1.** благодіяння, ласка (1): а ѧкосѧ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу... певным слюбо(м), мы ктори ижє з бжїєго дароу пони(ж) на ты(х) панствѣхъ зостали, виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

2. *(лише в мн.)* приносини (1): я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жасславский вызнаваю... ижет продал єсми... имєнє... со всими данми: из дары, ис поклоны, ис чинши какжє ⟨ис⟩ стародавна бывало с того имєнѧ (Берестя, 1466 *AS* I, 62);

◇з а д а р ъ д а т и (2) дарувати, даром віддати: а волєнъ продати и за даръ да (!) кому коли хочєть (Казимир, п. 1349 *P* 4); вълни продати или за даръ дати на своє лѣпшєє обєрноути (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *род. одн.* **дароу** (1448 *Cost.* II, 733); *знах. одн.* **даръ** (п. 1349 *P* 4; 1445 *P* 148); *ор. мн.* **дары** (1466 *AS* I, 62).

!ДАСВѢТЧИТИ *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

ДАСКАЛ *ч.* (8) (*молд.* даскэл «учитель», *гр.* διδάσκαλος) *(дяк-учитель церковної або монастирської школи)* дидаскал: пи(с) іо(н) даска(л), оу соучавѣ (Сучава, 1475 *Cost. D.* 4); Пис(а) Тоадєр, брат Іона даскала, оу сочавѣ (Сучава, 1484 *BD* I, 277).

ФОРМИ: *наз. одн.* **даскал, даска(л)** (1475 *Cost. D.* 4; 1476 *BD* I, 209); *род. одн.* **даскала, даскал(а)** 5 (1482 *BD* I, 266; 1483 *BD* I, 270, 273; 1484 *BD* I, 277, 283); **даска(л)** 1 (1483 *Cost. D.* 31).

ДАТИ, ДАТІ, ДАТЬ *дієсл. док.* (1739) **1.** (кого, що кому, къ чому) дати, надати, дарувати, *(на церкву, на помин душі і т. ін.— ще)* пожертвувати (1087): я Любартъ Кгедєминовичъ... записалъ єсми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); А сє ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млнна къ цр҃кви и тымъ мнихомъ казатєлєвого закону (Смотрич, 1375 *P* 20); тѣмъ мы видѣвшє є⟨го прав⟩ую и вѣрную службу до насъ... дали єсмы єму оу нашєи зємли оу молдавскои два сєла (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); мы кнзь сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо сълузѣ нашєму пану сє(н)ку съкипорю сєло нашє тулины (Київ, 1457 *P* 166); Ино мы, зъ ласки нашое... тыє люди... єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

з а д а р ъ д а т и (2) *див.* ***ДАРЪ;**

(що кому) *(пільги, права, прибутки)* дати, надати, визнати (що за ким) (34): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми мыто молдовицкое монастиреви блговѣщєнїю прч(с)тои бц҃и што на молдовици (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); а єщє єсми дали оброкъ тому монастиреви из нашєго двора на каждыи годъ цѣлыи по дєсѧть бочокъ виина и по дєсѧть колоды пшєиичны(х) (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинымъ... ожє дали и потвєрдили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 105); сє азь ра(б) вл(д)кы моєго і҃с х҃а і҃о стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми томоу ст҃омоу нашємоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правїи прихо(д) въси камєни о(т) воскоу о(т) нашєго сєрєцкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); ⟨И пак⟩ привилїє, що имал оуико их Тома на тоє сєло на Онцєщи от нашєго оуика от Стєфана ⟨воє⟩водн, єщє дали оу роуки слоузѣ нашємоу (Сучава, 1499 *BD* II 168);

(що кому) *(підтримку, допомогу і т. ін.)* виявити, дати, подати (15): Umyslili jesmo s panу radami naszimi i dali prawa i wolnosthi ... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а коли мы ⟨к⟩акоє помочи пожадаємъ в ильи воєводы... и ильѧ воєвода такую помочь намъ имаєть дати, бєзъ хитрости (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); А також мы... ани жаднои радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

д а т и п о с в о є м ж и в о т є (3), п о с в о є м ж и в о т ѣ д а т и (2) (що кому) відписати, відказати: волно єму во всємъ томъ именю отдати и променяти, и по своєм животѣ дати (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму по своєм животє имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242);

(кого, що кому) *(про божество)* дарувати, дати (14): да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвїє а по сємъ и дєтємъ нашимъ вєчную памѧть (Холм, 1376 *P* 22); мы романь воєвода... чинимо знамєнито... ожє... панъ дидрихъ боучаскыи... слюбилъ ми... стоѧти подли насъ... съ оусєю своєю моци, что єго милости милыи богь далъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ, ино... вольныи собе продати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); На то єсмо прысягали, яко и сами оузрытє ваша милость, штобы богъ далъ наши ворози подъ нашыми ногами и подъ нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403); а господство мы... оучинили єсми... за здравїє и спасєнїє богом данних наших чєд (Ясси, 1497 *BD* II, 100);

(вставні слова) д а и б о ж є (1) дай боже: хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы... да(и) божє бы в добры(и) часъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); д а л ъ Б о г ъ (1) дав бог: а намъ сущимъ православнымъ християномъ... достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещєнъниковъ, а не обидети; єсмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); д а л ъ б ы б о г ъ (1) дав би бог: да(л) бы богъ то бы нє загибло хрєстиянъство межы вашоє мл(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); б о г ъ д а с т ь (6), д а с т ь б о г ъ (10) *див.* **БОГЪ**[1]; б о г ъ н є д а и (9), б о ж є н є д а и (13) *див.* **БОГЪ**[1].

2. (що кому) *(повернути)* віддати, дати (8): (а) што мєжи твоєѣ землѣ суть кнѧ(ж)ниѧ волости давали выходъ Бѣлои Ордѣ то намъ нашє даитє и што будєть вашєѣ дєржавы под нами... а мы вамъ *дамо* (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); да(л) єсмъ тобѣ оу роука(х) осмъ со(т) зла(т) на подєржанїє, ка(к) прїѧтєлю, *даи* ми и(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а оу нашихъ людєй оубогихъ отъ Сачавы были паробъцы Кафинъскиє... а цєсаръ тоурєцъкий прислалъ до насъ и просилъ тыхъ паробковъ Кафинъскихъ. И мы дали колько въ насъ было всихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365);

(що кому) *(відступити)* віддати, дати (72): а города луцьска блюсти ми а никому нє дати (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); пак ли нє имѣємъ єму заплатити на тотъ дн҃ь яко ту выписано тогды мы в то(т) дн҃ь безъ никоторыє о(т)волокы имаємъ єму дати нашь городъ снѧти(н) (б. м. н., 1411 *Р* 77); и *да(л)* ємоу гєргє своєю волєю тоє сєло вы(ш)писанноє... за єго питомы товаръ за осємъ со(т) зла(т) готовы(х)... и мы того видѣвши що(ж) гєргє з доброи воли *да(л)*, за свою виноу, сєло и домы свои и мы тако(ж) дає(м) и дали єсмо нашємоу вѣрномоу паноу кости пръкалабоу тоє прѣ(д)реченноє сєло (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385—386); а даю и дала єсми... зятю нашому... и дотце своей... мужа своего дидину и отчину (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); а волен он в томъ имєню продати, заменити и ближнєму своєму дати (Ровно, 1488 *AS* I, 242); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... молебникь нашь... попь Григорїє... и съ въсѣми яжє о христѣ братїами... и дали господствоу мы пєть сєль (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(вручити, надіслати через кого) дати, передати (6): штом был узелъ пенезей тридцать гривенъ у Игнатка Путивельского за мой стат... и я тых пенезей не взялъ у Игнатка, ино тые пенези возми, князь Михаило, зет мой, а даи матци моей (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); Господаръ мой Стєфанъ воєвода вєлєлъ намъ твоєй милости говорыти: прыслалъ єси до насъ своихъ пословъ, пана Пєтра кухъмистра и пана Фєдька Гаврыловича, абыхмо дали нашъ листъ твоєй милости и подъ нашою прысягою ку противъ листу твоєй милости, которого єси намъ далъ и прислалъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 401);

(довірити) (що кому) дати (1): Иди(к) жалова(л)сѧ на постоуха (!) и(ж) да(л) ємоу овцю во ста(до) єго паствитї а опѧть овци засѧ нє мєлъ о(т) пастоуха (XV ст. *ВС* 27);

дати на подержанїє (що кому) (2) віддати на схов: и гєргє... рє(к)... правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подержанїє, али я... твои пинѣзи єсмъ страви(л) и тєперъ єсмъ тобѣ винова(т) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385);

(відпустити) (що кому) видати, дати (1): а они... имаю(т) слоужити иа въсѧкоую срѣду, вєчє(р) паракли(с)... и братиа(м) дати по чирпѧлу на трапєзѧ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365);

(кого кому) видати, віддати (5): будеть ли король правъ, намъ своєго брата любарта дати оугорьскому королєви оу ятъство (б. м. н., 1352 *Р* 6); и дали єсми нмъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва с тѣми то лихо(т)никы, и оучинили они на(д) ними по(м)ста, яко(ж) то право и(м) оусказали (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); коли нас о то... корол... иапомєнєт, а мы абыхом их дали оу роуци... королєви єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

(що кому) *(податок, данину, мито, заплату за що)* дати, *(грішми — ще)* заплатити (142): исталосѧ при дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ ожє купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворище исъ зємєю (!)... далъ имъ панъ вѧтслъвъ (!) С҃(т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра (Львів, 1370 *Р* 18); а кто повєзєтъ сукно до бєсарабъ, дати иметъ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); да нє дадоутъ тоты люди ис тѧ(х) сєла(х) ни да(н), ни посадоу, ни илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу о(т) пчо(л), ани о(т) свини (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); а коли боудєт лєд илї имоут ходити оу брод, тогди пєрєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); а єщо моихъ нєсколько єсачныхъ людє(н) отъ єсака бєгаючи к тобє прихилилисѧ а моихъ пошлинъ мнє нє дають, то бы єси вєлє(л) дати (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А на кажъдыи годъ мають намъ дати чоломъбит(ь)я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226); коли кмє(т) кмѣтѧ забилъ тогды давшї три гривъны гро(ш)и бы(л) пороженъ моужабоиства (XV ст. *ВС* 24); а маєть намъ в каждый год давати по пѧти сот коп грошей: первыи год выдержавши маеть намъ дати пѧт сотъ копъ грошей, а другий год выдержавши мает нам дати пѧт сотъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);

дати личбу (1), личъбоу дати (1) скласти рахунок, дати фінансовий звіт: а тєжъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцъкоє и личъбоу намъ дали с трє(х) годовъ (Краків, 1487 *АМЛ*); Дал личбу всего сто копъ грошей и две копе грошей (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59);

(що за що) дати взамін (6): а пан жоуржь далъ сыноу пєтрови, манчоулови, за єго чѧст сєла викшинєць, одно сєло своє (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); а Т(є)одоръ дал им тиж правоую монастирскою отниноу за тоє сєло (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно *далъ* дворецъ свои... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621);

дати измѣноу (за що) (8) дати що взамін чого: а господство мы съм дал измѣноу за тотоу сєлищоу... тоє нашє сєло (Сучава, 1490 *BD* I, 436); И господство мы... дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу измѣноу за тоти вышєписаннїи сєла наши (Ясси, 1500 *BD* II, 173); дати отмѣну (4), отмѣну дати (за що) (1) дати що взамін чого: игнаткови чєрнєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) (Перемишль, 1390 *Р* 175); мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє... оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали на имѧ подъ галичємъ чѧгрово (Краків, 1394 *Р* 53—54); того ра(дї) мы... жаловали єсмо єго особною нашею мл(с)тїю и даємь и дали єсми єму сєла... що(ж) мы и(х) сами дали о(т)миноу, за єго сєло, за чумалєщи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

3. (кому робити що) звеліти, наказати (10): осподарь мои вєликии король дал ми намѣстничати оу лоуцьску (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); того ра(ди) ми єсми смотрили и судили ис нашими боѧры и дали єсми ива(н)кови и братїамъ єго... аби пошо(л) ива(и) са(м) съ к҃д присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними (Васлуй, 1474 *РГС*); а прото(ж) соудъ... имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа (!)... оу такыи дн҃ь книгы правыи положєны о(т)варєны комоу потрєбно боудєть спїсъковъ то(т) поидє(т) (XV ст. *СЯ* 43); иио за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашоє мл(с)ти... абы вси обєрънули лица своєго к поганъству (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

4. (кому робити що) дозволити (23): а и слугъ нє брали єсмы нє дадуть зємлѧнє и слугъ брати (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... хотѣли починати противъ г(с)подарѧ кролѧ коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и нє дати имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); а єшчє єсми дали ливовчаном, абы дєржали соби один домь торговским обычаємь, оу сочавѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а тая зємлѧ пуста лєжала в сии(ж) годъ дали ивану на трєтинє да(н) давати што бы таѧ зємлѧ пуста нє лєжала (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); Протожъ штобы єси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и нє далъ бы єси тамъ инъшомоу никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*); пакли бы которыи... хотєли єго в том габати... и ты бы єго от тых боронил и нє дал бы єси єму никому ии в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

дати волю (кому) (4) дозволити: а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржали, у сочавѣ, одинъ домъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржати, оу сочавѣ, одии домъ, а оу том домоу корчмоу нє дєржати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); и па(к) що коупили, ли товара ли бу(д)що, въ дни нашєго дида, алєкса(н)дра воєво(д), тако(ж) и мы дали єсми и(м) тоє право и тоє волю (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); також и мы дали єсми им тоє право и тоє волю (Сучава, 1458

BD II, 262); дати на обираньє (кому) (1) дати на вибір: кн⟨А⟩зь Сємєн дал на обираньє братнічью своєм⟨у⟩ кн⟨А⟩зю Михайлоу, и кн⟨А⟩зь михайло оузАл Вишнєвєць (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); дати разрєшєнїє (1), разрєшєнїє дати (кому) (1) дати розгрішення, відпустити гріхи: а нє мо(ж)ть ли иньши(х) свє(т)ко(в) имєнова(т) одно тыи што имъ клАтва вырє(ч)на а хочємь абы то(т) которыи клАтвоу выдалъ... абы да(л) разрєшєнїє тымъ свє(т)комъ (XV ст. *BC* 20); дати справу (кому) (1) дати можливість виправдатися: а нє можєтьли тотъ староста в на(с) того о(т)рима(т) што мы нє хочємь дати ємоу справы абысА оочисти(л) (!) томоу в чомъ ємоу виноу дано. тогды то(т) староста имєє(т) єго выпроводїть до границї зємьскоє (XV ст. *BC* 38 зв.).

5. (кого, кого ким) *(для виконання певних функцій)* призначити (6): даи мнє г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю розєздъцы з дєсАти копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42); и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити и дали на граници оу хотини и оу чєрновскои воло(с)ти два паны справє(д)ливы(х)... которы имутъ они... выбирати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); И тєжъ нашого дворанина прыставомъ дали єсмо тымъ єго посломъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412); велѣлъ... єго милость Мезкиру тую землю держати и увяжчого єму далъ Выслоуха (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); И тежъ нашого дворанина прыставомъ дали єсмо тымъ єго посломъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

дати митрополью (кому) (1) призначити митрополитом (кого): а сє азъ вл҃дка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*);

(що кому) *(точно окреслити)* дати, призначити (11): То столъ дали єсмы ємоу оу Соучавѣ, оу нашємъ городѣ (Сучава, 1401 *RIR*); ино ротымпанови сыновє пєрє(д) тими нашими боАры дали вєризи хота(р) своєи зємли съ своєю доброю волєю (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); Мы панъ моужыло боучацски... вызнаваємъ... и(ж) съ нашєи доброєи воли... дали єсми ємоу... оу снятинъ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ижє... прирадили сѣ єсми и дали и потвръдили єсми хотаръ стому монастирю о(т) молдавици сєлоу и(х) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боудє(т) а онї того мєсца нє смотрАть нє дєржа соромоу а инъде (с) становА(т) (XV ст. *BC* 10 зв.); а такы(и) ро(к) имѣє(т) ємоу да(т) староста на(ш) алюбо дн҃ь за два м(с)ци (XV ст. *BC* 38—38 зв.); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м) ...ижє... дали и потвръдили єсми хотаръ стому (!) монастирю о(т) молдавици сєлоу и(х), на оусти брѣдъцєлъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582);

(що) *(у сполуч. з формою іменника з часовим значенням) (визначити термін)* дати (1): оуставлАємь коли(ж) боудєть у нашомь дворє пєрє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья... имєєть дати на о(т)повєданїє три нє(д)ли (XV ст. *BC* 14 зв.).

6. (кого, що) *(для свідчення)* представити (4): pe dawszi swetkow (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); погорє(л)скиє дали на то пА(т)дєсА(т) свѣтковъ зємлА(н) дороги(ц)ки(х) и людє(и) нашы(х) дороги(ц)кого повѣта (Вільна, 1495 *ВМЗД*); И Борисъ передъ нами о томъ на него жадного доводу не далъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

7. *(видати юридичний документ)* дати (161): И на то єсми далъ господиноу отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А на то дали єсмо свои листъ (Смотрич, 1375 *P* 20); потвєржАє(м)... королєви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камАнци (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); Пса(н) и да(л) при дєржавє г(с)дрА вєликого кн҃зА витовта (Київ, 1427 *P* 108); отєц мои кн⟨А⟩зь Фєдоръ... дал запис кн⟨А⟩зю Яну мнихоу Чєхоу (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); мы алєкса(н)дръ воєвода... знамєнито чини(м)... о(ж)... дали єсми сє(с) лї(ст) нашъ... оусн(м) людє(м) и оусн(м) коупцє(м), на то да нмаю(т) о(т) на(с) тотъ зако(н) и тоє право що имали о(т) нашє(г) дида (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); и мы длА потвєрженА вышшє писаных рѣчєи дали єсмо кн⟨А⟩зю Сємєну сєи листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); и мы... погорє(л)ски(х) жє в то(м) єсмо оправили и сє(с) нашъ листъ на то и(м) дали (Вільна, 1495 ВМЗД); Данъ во Мстиславли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

дати пєчати (1) прикласти печать, скріпити печаттю: а на то єсмы дали своѣ пєчати (б. м. н., 1352 *P* 7); дати твєрдост (1) підтвердити: а на потвєрженьє тым дѣдинам, дали єсмо твєрдост нашу пєчат привѣсили вєлєбного королювства нашєго (Судомир, 1361 *AGZ* 6); листъ на сєбє дати (1) *див.* **ЛИСТЪ.**

8. (кого за кого) *(заміж)* видати, віддати (1): коли посылали єстє... своихъ пановъ до вєликого князя московъского, абы єстє оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчанъє, и дочєръ бы свою за тєбє далъ... а о дочєръ єго твои пановє... оуговорыли, какъ єго дочєры... грєчєский законъ дєръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

замоужь дати (2) *див.* **ЗАМОУЖЪ.**

9. (що по кому) дати в придане (що за ким) (1): купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ дѣдинну єє и вотнину што по нюи оць далъ (Перемишль, 1359 *P* 10);

◇ дати вѣданиє (2) повідомити, подати до відома: коли єсмь пєрвоє сѣлъ на цр҃ьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ Асана и Котлубугу вамъ дати вѣданиє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); А єстли боудємо слышати и видати никотороє нєпрїятєлство от которои стороноу на королѣ... имаємо єго милости дати видаиїє (Коломия, 1485 *BD* II, 372); дати вѣру (2) запевнити: а у чєрновци, возы нє стрАсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а оу чєрновци возы нє стрѣсти, алє коупєцъ дати свою вѣроу, ажє нє имаєт заповѣданны товаръ на своємъ возѣ и коуници, сєрєбро, воскъ и кони (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); дати оу знамєньє (1) повідомити, дати знати: И паки дати оу знамєньє про поганъство про Тоурцы, какъ сє оукрєплАють на хрєстиАньство (б. м. и., 1481 *BD* II, 364); дати знати (4) повідомити, дати знати: А коли сѣ прилоучит нѣкотораа... низгода мєжи старостами, тогды мы имаєм дати знати кролєви... а крал... також имаєт нам дати о том знати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); дати отвѣтъ (3) (перед ким за що) відповісти, понести відповідальність: А которїи, по нашєм животѣ, от наставник и от братїях свАтого мѣста сєго, кто нє бъдєт стоати вь сєм нашєм токмѣжєм, таковїи да даст отвѣть прѣд богом (Путна, 1476 *BD* I, 217); А кто пороушит или въ забвєнїє оставит, таковыи да даст отвєт въ дєнь страшнаго съда христова *(в ориг.* х(с)ва.— *Прим. вид.)* (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); дати покой (впокой) (кому) (3): **а)** не зачіпати (кого), залишити в спокої (кого) (1): а што проробили новины по рачвамъ и под волнинъ, тымъ бы дали покой (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **б)** не займати, не турбувати (кого) (2): И мы єму приказали, абы далєй на честь єго нє сягалъ и далъ єму в томъ покой (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); И мы... того Мартинца єсмо оправили и приказали єсмо Богдану Остафіевичу, абы єму въ томъ далъ впокой: вольно єму, кому вхочетъ, тому служитъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); дати пороукоу (за кого) (1) дати поручителя: Николай позычилъ матєєви дєсА(т) гривє(н) а да(л) за сєбѣ пороукоу лаврина (XV ст. *BC* 31); дати правду (1), правду дати (1) (кому) поклястися, присягнутися: Сє Азъ Фєдоръ данильєвичь исъ братомъ своимъ михаиломъ дала єсва правду господарєви наш(є)му... королю польскому (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); а Ако... ислюбили бы(л) єсмо кнА(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣдє(м) и хочє(м) сА порожии оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *P* 43); дати

своє право (2) запевнити: а оу черновцєх возы не трѧсти, але коупєць абы дал своє право, ажє нє имаєть заповѣданы товарь на своємь вози (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); дати прємїрїє (1) дати законну охорону, гарантувати безпеку: Бискоупъ краковъскыи и староста крако(в)скыи и соудомїрьскыи староста могоу (!) да(ти) прємїрїє (XV ст. *ВС* 9); дати (що) оу роуки (кому) (5) **а)** передати що кому (2): вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ (Галич, 1401 *Р* 65); отъколє далъ... богъ оу роуки Стєфаноу воєводє отъчиноу єго ... а онъ... слоужить господароу своємоу (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); **б)** вручити, передати у власні руки (3): пань костє... далъ своє привилїє... оу роукы сномь... ванчн (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); и свои(х) привїлїи да(л) оу руки пану михаилу (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); дати (кого) в руки (чиї, кому) (2) **а)** підкорити кого кому (1): богъ... наши... ворози далъ намъ... оу наши руки (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); **б)** видати кого кому (1): мы имаєва того исного романа... дати в руцѣ... кролю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); дати слободы (1) тимчасово звільнити від феодальних повинностей: а доко(л) мы тоую зємлю очисти(м) и є(г) мл(с)ти дати на(м) слободы на да (!) годы (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); дати слобозию (2) тимчасово звільнити від феодальних повинностей: и та(к) жє єсми дали сєлоу манастирскомоу слобозію абы нє имали дила до того сєла ни гло(б)ници и ни илишарє и ни по(д)водоу да нє дадоу(т) о(т) того сєла и ни да(н) и ни посадоу и ни на млино(х) да нє робѣ(т) и ни иноє ничого нє имаю(т) на(м) слоужити и ни дати николи (Байчани, 1454 *ПГПММ*); мы стєфанъ воєвода... дали... сєлу манастир(с)кому на имѣ борхинєщи яко да нє ходѣтъ оу ту(м) сєли ни глобици (!)... и ни (и)лишари (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); дати увязанье (в що кому) (2) ввести (кого) у володіння (чим): а пакли бы панъ Васко нє далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови... тогда имаєть панъ Васко дати оувазанье пану Ивашкови оу Роудѧнцѣ (Львів, 1421 *Р* 92); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свои... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); вєдати дати (1), дати вѣдати (1) *див.* **ВѢДАТИ** 1; виноу датн (3) *див.* **ВИНА;** вѣсть дати (1) *див.* ***ВѢСТЬ;** помочъ дати (9) дати помоч (2) *див.* **ПОМОЧЬ;** напороукоу датн (1) *див.* ***ПОРОУКА** 2; право дати (2) *див.* **ПРАВО**[1]; приганоу дати (1) *див.* ***ПРИГАНА;** раду дати (1) *див.* **РАДА;** рукоу дати (1) *див.* **РУКА;** исъ своєи роуки дати (1) *див.* **РУКА;** хвалу дати (1) *див.* **ХВАЛА.** холдоунок дати (1) *див.* ***ХОЛДОУНОК;** чест дати (1) *див.* **ЧЄСТЬ** 3.

ФОРМИ: *інф.* **дати, датї, да(ти)** 148 (1352 *Р* 6; 1375 *Р* 20; бл. 1386 *Р* 30; 1392—1393 *РФВ* 170; 1400 *Cost.* II, 618; 1411 *Р* 77; 1442 *Cost.* II, 716; 1470 *AS* I, 65; 1495 *БСКИ;* 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **дать** 4 (XV ст. *ВС* 9, 14 зв., 37; *СЯ* 43); **да(т)** 6 (XV ст. *ВС* 38 зв.; *СЯ* 41, 43 зв.; 1434 *Р* 130); **!дal** (п. 1349 *Р* 4); *аор. 1 ос. одн.* **дадох, дадо(х)** 5 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR «A»* 450; 1479 *BD* I, 221; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 144); *зам. 3 ос. одн.* и привилїє, что имал пан Богдан столник ⟨от⟩ оуикоу наших, от Стєфана воєвода, єщє жє ємоу **дадох** оу роуки Лаврам Фрънкоуль 1 (1479 *BD* I, 221); *3 ос. одн.* **дадє** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 242; 1497 *DC* 8); *1 ос. мн.* **дадохом, дадохомь** (1479 *BD* I, 221, 222; 1491 *BD* I, 463); *3 ос. мн.* **дадошѧ** 1 (1441 *DBAc* 37); **дадошє** 3 (1404 *ГМ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **далъ (дал, даль) єсмь (єсмъ)** 21 (п. 1349 *Р* 3, 4; 1375 *Р* 20; 1385 *Р* 28; 1392 *Cost.* I, 7; 1401 *Р* 66; 1429 *Р* 113; 1446 *Р* 154; 1449 *Cost.* II, 385; поч. XV ст. *Р* 75: 1481 *BD* I, 249 і т. ін.); **єсмь (єсмъ) далъ (да(л), дал)** 6 (1393 *ЗЛЕІК;* 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1488 *BD* I, 347; 1490 *ДГСХМ;* 1491 *Cost. S.* 156); **далъ (дал, да(л) єсми** 8 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1449 *АЛМ* 8; *Cost.* II, 379; п. 1450 *ПИ* № 9; 1470 *AS* I, 67; 1495 *ВМБС;* 1496 *AS* I, 244); **єсми далъ (дал)** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *AS* III, 24; 1495 *АЛМ* 89); **єсми... далъ (дал)** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1449 *АЛМ* 8; 1466 *AS* I, 63; 1470 *AS* I, 67); **даль (дал) єсмы** 3 (1443—1446 *Р* 147; 1476 *BD* I, 211); **даль съм** 1 (1499 *BD* II, 162); **съм дал** 2 (1490 *BD* I, 436); **далъ, да(л)** 5 (п. 1349 *Р* 3; 1427 *Р* 108; 1446 *Р* 154; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *1 ос. одн. ж.* **дала єсми** 3 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1488 *AS* I, 242; 1490 *ЗХП* 136); **єсми... дала** 1 (1481 *AS* I, 77); *2 ос. одн. ч.* **далъ єси** 1 (1496 *BD* II, 401); **єси да(л)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **єси далъ** 1 (1496 *BD* II, 401); **далъ, да(л)** 3 (1487 *РИБ* 434; 1495 *ВМБС;* 1499 *BD* II, 448); *3 ос. одн. ч.* **є(ст) далъ** 1 (1437 *Cost.* I, 541); **далъ, дал, даль, да(л)** 110 (1359 *Р* 10; 1370 *Р* 18; бл. 1386 *Р* 30; 1400 *Cost.* I, 37; 1429 *Cost.* I, 242; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1449 *Cost.* II, 386; 1465 *BD* I, 88; 1473 *ШКН* 165; 1499 *ВФ* і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **дала** (1431 *Cost.* I, 317; 1461 *BD* I, 45; 1473 *BD* I, 186; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 390; 1491 *BD* I, 468, 469; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *3 ос. одн. с.* **дало єст** (1438 *DBAc* 27); *1 ос. мн.* **дали (далї) єсми (єсмї)** 205 (1378 *ЗНТШ* LI 4, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1420 *Cost.* I, 135; 1435 *DIR«A»* 465; 1446 *DIR«A»* 485; 1455 *Cost.* II, 540; 1475 *BD* I, 203; 1481 *BD* I, 248; 1490 *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **дали (далї)... єсми** 90 (1428 *Cost.* I, 209; 1436 *DIR«A»* 469; 1443 *Cost.* II, 138; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 549; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 110; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 226; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **єсми дали (далї), jesmi daly** 137 (1388 *SL*, 678; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *Cost.* I, 387; 1442 *Cost.* II, 93; 1448 *Cost.* II, 356; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1468 *BD* I, 126; 1476 *BD* I, 208; 1495 *BD* II, 76; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **єсми... дали (далї)** 122 (1423 *Cost.* I, 154; 1432 *ДГВІН;* 1440 *Cost.* II, 66; 1452 *Cost.* II, 426; 1458 *BD* I, 25; 1466 *BD* I, 110; 1472 *DIR«A»* 528; 1483 *Cost. D.* 30; 1490 *BD* I, 398; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **дали єсмы, даѣы jesmy** 120 (1377 *Р* 24; 1390 *Р* 175; 1400 *DIR«A»* 433; 1411 *DIR«A»* 439; 1419 *DIR«A»* 444; 1428 *Cost.* I, 207; 1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305; 1475 *BD* II, 329; 1493 *BD* II, 6 і т. ін.); **дали... єсмы** 27 (1442 *Cost.* II, 101; 1459 *Cost. S.* 22; 1468 *BD* I, 125; 1479 *BAM* 61; 1491 *BD* I, 491; 1495 *BD* II, 41, 46, 47, 249; 1497 *Cost. S.* 212; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 140, 145, 166; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **єсмы... дали** 51 (1403 *RS* 338; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Cost.* I, 85; 1422 *ДГОБ;* 1429 *Cost.* I, 259; 1446 *Cost.* II, 238; 1462 *BD* I, 64; 1475 *BD* I, 207; 1493 *BD* II, 6; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **єсмы дали, jesmy daly** 48 (1352 *Р* 7; 1403 *ДГАА;* 1411 *Р* 80; 1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 243; 1435 *DIR«A»* 465; 1459 *BD* I, 29; 1469 *BD* I, 138; 1482 *BD* I, 265; 1491 *BD* I, 449; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **дали єсмо, дали єсьмо, dali esmo, dali jesmo** 92 (1361 *AGZ* 6; 1375 *Р* 20; 1394 *Р* 54; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1420 *AS* I, 25; 1424 *Р* 99; 1443 *Р* 145; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1465 *АкВАК* III, 4; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **дали... єсмо** 10 (1424 *ДГВВ;* 1448 *Cost.* II, 323; 1466 *BD* I, 105; 1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 134, 135; 1486 *DC* 144; 1488 *ДГСВМЩ;* 1492 *BD* I, 504; 1499 *РИБ* 777); **єсмо... дали, jesmo (iesmo)... dali** 38 (1388 *ZPL* 103; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1424 *Р* 99; 1430 *Р* 116; 1451 *ДГШХ;* 1465 *АкВАК* III, 4; 1490 *BD* I, 420; 1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 131 і т. ін.); **єсмо дали** 31 (1445 *Р* 148; 1466 *BD* I, 106; 1488 *BD* I, 357; 1489 *BD* I, 377; 1491 *BD* I, 468, 473; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 41, 55, 74, 78; 1496 *BD* II, 407; 1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 147, 154 і т. ін.); **єсмо... дали єсмо** 1 (1421 *Р* 96); **дали єсмъ** 5 (1403 *ДГМ;* 1409 *Cost.* I, 64; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10, 11; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **єсмъ (єсмь)... дали** 2 (1412 *DIR«A»* 440; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **єсмъ дали** 1 (1407 *Р* 72); **дали смо** 2 (1500 *BD* II, 173); **dale iesmo, daleszmo** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **смо дали** 1 (1492 *BD* I, 511); **сми дали** 2 (1436 *Cost.* I, 482; 1470 *BD* I, 153); **дали єсмѧ** 1 (1459 *Р* 174); **!єми дали** 1 (1453 *Cost.* II, 445);

!дами єсми 1 (1470 *BD* II, 309); **єсми да(л)** 1 (1460 *Cost. S.* 33); **дали, dali** 40 (1378 *P* 26; 1413 *P* 83; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1455 *Cost.* II, 540; 1458 *BD* I, 19; *DIR«A»* 513; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1496 *АЛРГ* 71; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **да(л)** 1(1455 *Cost.* II, 549); *3 ос. мн.* **дали** (1378 *P* 26; 1393 *P* 52; 1423 *DIR«A»* 447; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1440 *DBAc* 31; 1457 *Cost.* II, 810; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1483 *Cost. D.* 30; 1493 *BD* II, 14; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *1 ос. дв.* **дала єсва** (1386 *P* 30); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **далъ былъ, да(л) бы(л), далъ бы(л)** 5 (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; 1487 *РИБ* 434; 1495 *РИБ* 602; 1499 *ВФ*); **был дал, бил дал** 2 (1493 *BD* II, 14; 1499 *BD* II, 148); **былъ... далъ** 2 (1495 *РИБ* 620, 621); *1 ос. мн.* **дали были есмо** 1 (XV ст. *СГЧА*); **были єсмо дали** 1 (1433 *P* 124); **єсмы были дали** 1 (1458 *Cost.* II, 815); **были... дали** 1 (1489 *РИБ* 437); *3 ос. мн.* **были дали** (1499 *BD* II, 130); *майб. 1 ос. одн.* **дамъ** (1445 *P* 150); *3 ос. одн.* **дасть** 21 (1352 *P* 6; 1434 *P* 131; 1445 *P* 150; 1468 *BD* II, 302; 1475 *AS* I, 70; 1487 *РИБ* 435; 1493 *ОПВВ* 152; XV ст. *ВС* 20, 32; 1496 *ПДСВВ* і т. ін.); **дастъ, даст, да(ст)** 4 (1445 *Cost.* II, 236; 1457 *Cost.* II, 811; 1460 *BD* II, 275; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **!дать** 1 (1429 *Cost.* I, 242); *1 ос. мн.* **дамо** 4 (1392—1393 *РФВ* 170; 1487 *АМЛ;* 1499 *BD* II, 449); **дамы** 2 (1388 *SL;* 1411 *P* 77); **дами** 1 (1437 *Cost.* I, 520); *3 ос. мн.* **дадуть** (1386—1418 *P* 35); *майб. 1 ос. одн.* **хочю дати** (1398 *ЗЛЄІК*); *3 ос. одн.* **имаєть... дать** 2 (1434 *P* 130); **имаєть да(т)** 1 (1434 *P* 130); **маєтъ... дати** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *1 ос. мн.* **будєм дати, ! будумъ дати** (1456 *ПМВП;* 1468 *BD* II, 305); *3 ос. мн.* **иму(т)... дати** (1457 *Cost.* II, 809); *майб. II 1 ос. мн.* **будєтъ** (от⟨є⟩ц нашъ або) мы... **дали** 1 (1499 *AS* I, 118); **будєм... дали** 1 (1499 *AS* I, 118); *бажс.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **далъ бы єси, дал бы єси** 4 (1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); **што бы еси... далъ** 1 (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* **абы дал, абы далъ** 6 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 275; XV ст. *ВС* 20; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); **абы... далъ, абы... да(л)** 3 (1495 *АЛМ* 84; 1496 *ОПВВД;* 1498 *АЛМ* 159); **а(ж) бы... да(л)** 1 (1496 *ОПСВВ* 62); **би... далъ, бы... далъ** 2 (1446 *DIR«A»* 485; 1449 *Cost.* II, 378); **би да(л)** 1 (1499 *BD* II, 448); **да(л) бы** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); **штобы... далъ, што бы да(л)** 2 (1455 *Cost.* II, 770; 1496 *BD* II, 403); **jestliby... dał** 1 (1388 *ZPL* 106); *1 ос. мн.* **абыхмо... дали** 4 (1487 *AS* I, 241; 1489 *РИБ* 437; 1493 *АЛРГ* 56; 1494 *АЛМ* 54); **абыхмо дали** 2 (1496 *BD* II, 401; *ПЧФГ* 35); **быхо(м)... дали, абыхом... дали** 3 (1421 *Cost.* I, 142; 1434 *Cost.* I, 391; 1462 *BD* II, 292); **быхмо... дали** 1 (1436 *Cost.* II, 707); *2 ос. мн.* **абы єстє... дали** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **бы єстє... дали** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *3 ос. мн.* **бы далы** 3 (1421 *P* 92; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1496 *ОПВВД*); **абы дали** 1 (1452 *Cost.* II, 422); **штобы дали** 1 (1411 *Mih. Alb.*); *нак. сп. 2 ос. одн.* **даи, да(и)** (1376 *P* 22; 1388 *P* 39; 1401 *P* 64; 1411 *Cost.* II, 638; 1433—1443 *АРМ;* 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 769, 770; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 302; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1496 *BD* II, 402 і т. ін.); *3 ос. одн.* **да... даст, да да(ст)** 6 (1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 461, 462; 1466 *BD* I, 95); **да даст** 3 (1476 *BD* I, 216, 217; 1499 *BD* II, 156); *2 ос. мн.* **даитє** (1392—1393 *РФВ* 171); *3 ос. мн.* **да... далоутъ, да... дадоут** 6 (1438 *DBAc* 28; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *Cost.* II, 790; 1459 *BD* I, 29; 1460 *BD* II, 275); **да... дадоу(т)** 7 (1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 513; *ПГПММ;* 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *DIR«A»* 514; 1472 *ДГСВМ*); **да даду(т)** 1 (1455 *Cost.* II, 771); *дієприсл. перед* **давци, да(в)ши, давшї, dawszi** (1388 *ZPL* 103; 1452 *Cost.* II, 422; XV ст. *ВС* 24; 1456 *ЭСФ*); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **данъ, да(н), дан, да(н)н** 32 (1390 *P* 179; 1412 *P* 81; 1421 *P* 92; 1433 *P* 121; 1435 *P* 133; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *P* 157; 1456—1481 *P* 164; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1492 *АЛМ* 31; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **да(т)** 1 (1433—1443 *АРМ*); *3 ос. одн. ж.* **дана** (1377 *P* 24; 1388 *P* 41, 44; 1459 *P* 174; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *3 ос. мн.* **были дани** (1490 *DC* 147, 148); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боуде(т)... даиъ** (XV ст. *ВС* 14); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **даного** (1481 *ГПМ*); *знах. одн. ч.* **данныи** (XV ст. *ВС* 12); *род. мн.* **данних** 1 (1497 *BD* II, 100); **даных** 1 (1462 *BD* II, 290); *предик. пас. дієприкм.* **дано** (1388 *ZPL* 108; 1421 *P* 94; 1424 *P* 102; 1448 *Cost.* II, 314; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *DIR«A»* 511; 1488 *УКТ;* 1494 *BD* II, 389; XV ст. *ВС* 10 зв.; 1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ДАВАТИ, *ДАВЫВАТИ, *ДАИВАТИ, *НАДАВАТИ, ОТДАТИ** 1, 3, ***ПОДАВАТИ[1], ПОДАТИ, *ПРИДАВАТИ, ПРИДАТИ.**

***ДАТИ СѢ** *див.* ***ДАТИ СѦ.**

***ДАТИ СѦ** *дієсл. док.* (6) (кому) **1.** піддатися, датися (2): a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto tam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. дістатися (2): мы алєксандръ воєвода... дали єсми попу нашєму юзѣ два сєла... що бы єму чє(ст) оурикъ нєпорушєно и по(д) оурикъ да сѦ нє дадутъ иному никому николижє на вѣки (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); да боудєтъ имъ жоудєчїѦ оурикъ и по(д) оурикъ да сѦ нє да(ст) никомоу (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398).

3. дати (що) (2): а пань костє логоѳє(т) даль ванчи и или за и(х) очиноу половина гочмънєщи, що была частъ єго, що сѣ дали ємоу по свєєи доброи воли андрияшъ и чорра (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали... єсми ємоу... о(т)нина єго, що сѣ да(л) бута(ш) по своєю доброю волєю... прє(д) нами и прє(д) нашими бояри (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *перф. 3. ос. одн. ч.* **сѣ да(л)** (1456 *Mih.* 213); *3 ос. мн.* **dali sia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **сѣ дали** 1 (1442 *Cost.* II, 87); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сѦ... да(ст)** (1434 *Cost.* I, 398); *3 ос. мн.* **да сѦ... дадутъ** (1431 *Cost.* I, 315); *дієприсл. перед.* **dadsia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ДАТЇ *див.* **ДАТИ.**

***DATI SIA** *див.* ***ДАТИ СѦ.**

ДАТЬ *див.* **ДАТИ.**

***ДАЧА** *ж.* (1) данина, дань: а нам єму и с тои земли служить конем, а иншеи службы никоторои незнат, никоторои дачи, одно конем (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **дачи** (XV ст. *СГЧА*).

Див. ще ***ДААНЇЄ[2], *ДАНЬ[1], *ДАЧКА.**

***ДАЧКА** *ж.* (2) данина, дань (1): и мы тыє два чл҃вки и(з) и(х) жонами и(з) ихъ дєтьми изъ и(х) зємлѦми исъ сєножа(т)ми и со всими и(х) дачками... дали ємоу... вєчно и нєпороушно (Луцьк, 1497 *ПМХ*);

⟨д а ч к а⟩ г р о ш о в а я (1) данина від орної землі, що сплачувалася грішми: и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ ... казалъ записати... къ манастыру... село Корчичи и зо всими дачками, зъ медовыми и грошовыми (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); д а ч к а м е д о в а я (1) данина від угідь, що сплачувалася медом: и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати... къ манастыру... село Корчичи и зо всими дачками, зъ медовыми и грошовыми (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *ор. мн.* **дачками** (1401 *АкВАК* III, 2; 1497 *ПМХ*).

Див. ще ***ДААНЇЄ[2], *ДАНЬ[1], *ДАЧА.**

ДАШКО, ДАШЬКО *ч.* (12) *(особова назва):* а при том были... пан Дашько Калєниковичь (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Дашкоу... дроугоє сєло на имѣ Боудєшїи (Сучава, 1488 *BD* I, 323); и мы почали тых пєчатєй смотрѣти, которыиж привѣшєны в того листу; ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана... Дашка Калєниковича ... пана Гринка МжѦчича, всих пєчати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дашко, Дашько** 7 (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1478 *AS* I, 76; 1488 *AS* I, 88; *BD* I, 323,

354; *BD* II, 247); *зам. дав.* слоузѣ нашємоу **Дашко** 2 (1488 *BD* I, 355; *BD* II, 247); *род. одн.* **Дашка** (1491 *AS* I, 94); *дав. одн.* **Дашкоу** (1488 *BD* I, 323); *ор. одн.* **Дашкомъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

***ДБАТИ** *дієсл. недок. і док.* (3) *(із запереченням)* **1.** (робити що) занедбувати, занедбати (1): па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шести со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѧ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купце(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

2. (чого і без додатка) не зважати (на що) (2): коли хто бѫдє(т) осѫженъ но (!) досытьоучиненїя алюбо на роукоимъство а они нє(т)бають изъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *BC* 17 зв.); мы такожє ... обицоуємъ и слюбоуємъ... присѣгы... бачнти стєречи... а николи о(т) того исного пана иашєго мл(с)тиваго владислава, кролѣ по(л)ского... о(т)стоупити ни одни(х) натисковъ алибо намолвєнїа о(т) кого коли нє дбаючи (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **(т)бають** (XV ст. *BC* 17 зв.); *бажл.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... д(б)али** (1421 *Cost.* I, 142); *дієприсл. одноч.* **дбаючи** (1436 *Cost.* II, 702).

Див. ще ***ОТБАТИ.**

ДВА *числ.* (375) два: даемо... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); А питъ могоричь... за двѣ гривнѣ вѣсиии (Перемишль, 1366 *P* 12); ис каждого кметѧ по два гроша широкая... давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *P* 24); а кто имєтъ погнати скотъ до хотаръ... у сочавѣ, отъ скота четыри гроши, а у ѧсы два гроши, а на тѧгѧнѧкѧчю два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А хотар тим двом вышєписанним сєлам да єст от оусих сторои по старомоу хотароу (Сучава, 1491 *BD* I, 459); идїк о(т)поведа(л) же то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с иимъ во одно(м) сєлє... а за двє лєтє николї ємѫ нє упомина(л)сѧ ни одиымь словомъ (XV ст. *BC* 21); и они мають тые двѣ копѣ грошей давать (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. ч.* **два** 32 (1378 *P* 26; 1386 *P* 30; 1404 *P* 68; 1446 *ПГСПМР;* 1458 *BD* I, 19; 1463—1478 *PEA* I, 35; 1470 *AS* I, 67; 1484 *ЯМ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79 і т. ін.); *зам. род.* ис ти(х)... **два** вози 1 (1454 *Cost.* II, 513); *зам. дав.* **два** селомь 1 (1415 *Cost.* I, 121); *зам. ор.* съ **два** полѣнци 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); мєжоу **два** пѫть 1 (1400 *Cost.* I, 37); *наз. ж.* **двє** 13 (1463 *AS* I, 54; XV ст. *BC* 29; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв., 93, 93 зв.); **дви** 1 (1425 *Cost.* I, 169); **двѣ** 1 (1454 *AS* III, 10); *зам. род.* оу **дви** кръиици 1 (1436 *BAM* 33); из тѧ(х) **двѣ** чєлѣдє(х) выидєть 1 (1434 *ДГСММ*); *наз. с.* **двє** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); **двѣ** 3 (1436 *BAM* 33; 1451 *ДГШХ;* 1499 *BD* II, 162); **два** 1 (1434 *DIR«A»* 463); *род.* **двох, двохъ, дво(х)** 5 (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1491 *BD* I, 459; 1494 *РИБ* 560); **двоу** 5 (1400 *P* 61; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1472 *ДГСВМ;* XV ст. *BC* 36 зв.; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **двух, двухъ** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1487 *AS* I, 239); *дав.* **двом, двомъ, двомь, дво(м)** 12 (1412 *DIR«A»* 440; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *Cost.* I, 424; 1483 *BD* I, 267; 1488 *BD* I, 323; 1491 *BD* I, 459; 1495 *BD* II, 249; *ПГВСР;* XV ст. *ДГВІС;* 1496 *BD* II, 93 і т. ін.); **dwum** 1 (1388 *ZPL* 103); **двѣма** 2 (1425 *Cost.* I, 173; 1487 *AS* I, 239); **двєма** 1 (1487 *АМЛ*); **двома** 1 (1423 *Cost.* I, 157); *зам. род.* оу **дво(м)** кърници 1 (1442 *Cost.* II, 101); *знах. ч.* **два, dwa, дъва** 97 (1377 *P* 24; 1388 *ZPL* 105; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1415 *Cost.* I, 121; 1430 *ГВКЛ* 8; 1443 *ПГСММ;* 1460 *BD* II, 273; 1475 *AS* I, 72; 1489 *BD* I, 374; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **двѣ** 2 (1453 *Cost.* II, 445; 1479 *BD* I, 221); **двоу, двѫ** 2 (XV ст. *BC* 17, 18 зв.); **дву(х)** 1 (1497 *ПМХ*); **і да** 1 (1498 *ЧІАФ*); *знах. ж.* **двѣ** 38 (1366 *P* 12; 1401 *АкВАК* III, 2; 1424 *P* 99; 1434 *ДГСММ;* 1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 10; 1470 *AS* I, 67; 1483 *AS* I, 82; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **двє** 21 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 92; 1487 *РИБ* 226; 1493 *АЛРГ* 56; XV ст. *BC* 11 зв., 23 зв., 30 зв.; *ИК;* 1494—1495 *АЛРГ* 59 і т. ін.); **два** 11 (1425 *Cost.* I, 173; 1446 *ПГСПМР;* 1462 *Cost. D.* 10; 1466 *BD* I, 105; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1473 *ШКН* 164; 1483 *BD* I, 267; 1499 *BD* II, 147, 154 і т. ін.); **дви** 2 (1488 *BD* I, 348; 1495 *BD* II, 92); **двѧ** 1 (1497 *Cost. S.* 209); **дву** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *знах. с.* **двѣ** 43 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1408 *Cost.* I, 61; 1412 *DIR«A»* 440; 1426 *BAM* 21; 1434 *DIR«A»* 463; 1441 *DBAc* 37; бл. 1458 *P* 167; 1475 *BD* I, 199; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **два, dwa** 25 (1391 *P* 45; 1403 *RS* 338; 1411 *Mih. Alb;* 1423 *Cost.* I, 156; 1435 *Cost.* I, 424; 1448 *Cost.* II, 362; 1470 *BD* I, 155; 1479 *BD* I, 226; 1495 *BD* II, 249; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **двє, двє** 16 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.; 1487 *AS* I, 240; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *ВМКФС;* XV ст. *BC* 21; 1497 *AS* I, 112; *ПКИП* і т. ін.); *ор.* **двѣма** 5 (1378 *P* 26; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 100); **двєма** 5 (1394 *P* 54; 1438 *P* 138; XV ст. *BC* 16 зв., 17 зв.; 1496 *ПДВКА* 60); **двома** 2 (1462 *BD* II, 285; 1487 *BD* I, 292); **dwima** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **двама** 1 (1488 *ДГСПМ*); *місц.* **у (иа) дву, дъвоу** 7 (1387 *СП* № 12; п. 1450 *ПИ* № 9; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1487 *РИБ* 226; XV ст. *BC* 28 зв., 29 зв.; 1495 *ВМБС*); **двух** 1 (1487 *AS* I, 239); *зам. знах.* хотарь... от толѣ прости **иа двох** яблони 1 (1497 *BD* II, 119).

Див. ще ***ДВОИ.**

ДВАДЕСѦТЄ *числ.* (2) (*цсл.* дъва дєсѧти) двадцять: м(с)цѧ сєктєбрѧ (!) оу двадєсѧтє и вторыи днь (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... ажє... па(н) мань глобникови(ч) из дѧтми своими... продали сєлишча своа... за сто и два дєсѧ(т) зла(т) тоурєцскы(х) (Сучава, 1452 *Cost.* 421—422).

ФОРМИ: *наз.* **двадєсѧтє** (1411 *Cost.* I, 95); *знах.* **два дєсѧ(т)** (1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **ДВАДЦАТЬ.**

ДВАДЦАТЬ, ДВАДЦАТ *числ.* (29) двадцять: мая двадцать первого дня (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); всєє дани пѧт кадей мєдоу... а двадцат бочок жита (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)є... подати... и сто(л)кими (ж) лю(д)ми моими о(т)чизними, чѣвко(в) два(д)цѧ(т) и пѧ(т)... ка(к) я и(м) да(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*); Въ семашка на Пустомытѣ по двадцати и по пяти головажень соли (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню отъ того ...алє поручылъ за сєбє нашого боярына... сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ чєрълєныхъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *наз.* **двадцать, два(д)цать** 11 (1431 *ГВКЛ* 9; 1438 *P* 141; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; XV ст. *ИК;* бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91 зв., 92, 92 зв., 93 зв.); **двадцат, dwadcat** 3 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1470 *AS* I, 67; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **dwadciat** 1 (1421 *AS* I, 27); *зам. род.* мало болши **двадцать** бочокъ 1 (1499 *АЛРГ* 94); *дав.* **двадцати, (д)ва(д)цати, два(д)ца(ти), два(д)цати** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *ГОКІР*); *знах.* **двадцать, двадъцать, два(д)цать** 5 (1487 *АМЛ;* 1489 *АМВ;* 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *АЛРГ* 94; *BD* II, 450); **два(д)цѧ(т)** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*) **двацять** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **два(д)цє(т)** 1 (XV ст. *BC* 22).

Див. ще **ДВАДЕСѦТЄ.**

***ДВАДЦЄТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

***DWADCIATYJ** *числ.* (2) двадцятий: Pysan... w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); Pysan... misiacia auhusta dwadciatoho dnia perszoho (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **dwadciatoho** (1421 *AS* I, 27); *знах. одн. с.* **dwadciatoie** (1420 *AS* I, 26).

***ДВАДЦѦТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

***ДВАДЪЦАТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

***ДВАНАДЕСѢТЄ** *див.* **ДВАНАДЕСѦТ.**

***ДВАНАДЕСѢТЬ** *див.* **ДВАНАДЕСѦТ.**

ДВАНАДЕСѦТ *числ.* (7) (*цсл.* дъва на дєсѧтє) дванадцять: а кто нє идєтъ на бѣлыи городъ... имєтъ дати...

отъ каждого воза по дванадесѧте грошь (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто идетъ до татарскои стороны, от дванадесѧт кантари що съ важит оу Сочавѣ один роубль *(в ориг.* роубли.— *Прим. вид.)* сєрєбра (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **дванадесѧт** 2 (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273); **дванадесѣ(т)** 1 (1439 *Cost.* II, 59); *знах.* **дванадесѧт** 1 (1434 *Cost.* II, 668); **дванадесѧ(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **дванадесѣте** 1 (1458 *BD* II, 262); **дванадесѧте** 1 (1408 *Cost.* II, 631).

Див. ще **ДВАНАДЦАТЬ.**

***ДВАНАДЕСѦТЕ** *див.* **ДВАНАДЕСѦТ.**

! ДВАНАДПАТЬ *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

ДВАНАДЦАТЬ *числ.* (8) дванадцять: па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имнє(т) истигати ты(х) дванаицѧ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на землѧно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); а къ томоу дво(р)цоу двана(д)цать чл҃вка.. ни дають колодоу мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); а от Божяго нароженя до середопостья мыто взѧли есмо дванадцать копъ и осмъ грошей (б. м. и., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз.* **дванадцать, двана(д)цать** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92 зв., 93); **!дванадпать** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 60); *род.* **двоуна(д)цєтї** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); **дванаицѧ(т)** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **дванадцать** 1 (1497 і 1498 *АЛРГ* 79); *ор.* **двєна(д)цє(т)ма** (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **ДВАНАДЕСѦТ.**

***ДВАНАИЦѦТЬ** *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

***ДВАЦЯТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

ДВЄ *див.* **ДВА.**

***ДВЄНАДЦЄТЬ** *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

***ДВЄРИ** *мн.* (2) **1.** двері (1): a majet prisiahati pered szkoloju u dwerej (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

2. *(в церкві — царські врата)* завіса (1): къ свѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двери от дамаскы чрьвєнои съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *род.* **dwerej** (1388 *ZPL* 106); *знах.* **двєри** (1462 *BD* I, 70).

ДВЄСТЄ *числ.* (23) (*цсл.* дъвѣ сътѣ) двісті (22): будєть вєдомо оусємъ... ажъ ѧзь... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ... што жъ нинє(ч)... придєть оу дву нєдєлѧ(х) по розтвє х(с)вє дати ми двєстє роублєвъ кн҃зю скиригкаилу (!) (б.м.н., 1387 *СП* № 12); а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамє⟨ни⟩то... ожє... пан Тъбоуч от Кобылєх и брат єго Пожарь... продали нам тоє сєло... за двѣ стѣ златы татарски (Сучава, 1472 *BD* I, 169); Я княз Михайло Иванович Роговицкий чиню знаменито... продал єсми тоє имєнє ... за двєстє коп широкихъ грошей монєты чєскоє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Єфрєм... заплатил... двѣ ста злат татарскых оу роуки олющци (Сучава, 1499 *BD* II, 130);

(з першим компонентом, вираженим цифрою) (1): Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што єму дано на воскъ 2сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).

ФОРМИ: *наз.* **двєстє** (XV ст. *ИК;* 1494—1495 *АЛРГ*, 60); *знах.* **двєстє** 8 (1387 *СП* № 12; 1467 СП № 13; 1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* I, 76; 1496 *АЛРГ* 72; *ВМКФС*); **двѣстє** 5 (1485—1500 *AS* I, 121; 1490 *Пам.;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *СПС*); **двѣ стѣ** 3 (1398 *ЗЛЕІК;* 1472 *BD* I, 169; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **двѣ стѧ** 1 (1479 *ВАМ* 61); **двѣ ста** 1 (1499 *BD* II, 130); *2* **сте** 1 (1495 *АЛРГ* 60); *ор.* **двема сты** (1485—1500 *AS* I, 120); *місц.* **оу двоу сот** (1485—1500 *AS* I, 120).

ДВОЄ *числ. зб.* (3) двоє: а приписалъ єсмь микитино дворище т кому (!) жь дворищю къ пєрємышльскому ижь было на двоє алє ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а в томъ сєлє дєсѧть чл҃вковъ подымъщиноу дають а на толокоу на одноу ходять а двоє робѧть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); Ино мы видѣвшє их доброи воли и токмєж... а мы такожде (⟨рє...⟩.— *Познач. вид.*)... тоти вышєписаннїи дви части от сєло от Дєокѣци... двѣ части на двоє: єдна част да єст Оани самомоу, а дроугаа част да єст Фъдороу и Албоулоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *наз.* **двоє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах.* **двоє** (п. 1349 *Р* 3; 1495 *BD* II, 92).

***ДВОИ** *числ.* (1) два: и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а двои данники... и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах.* **двои** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще **ДВА.**

ДВОР *див.* **ДВОРЪ.**

ДВОРАНИНЪ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

ДВОРЄНЄЩИ, ДВОРИНЄЩИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* єще єсми дали... црьковъ о(т) дворинєщє(х) (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... ожє... даєм и потвєрждаємь... сєла на имѣ: Дворєнєщи на Молдавѣ, и Боузаціи тиж на Молдавѣ (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *наз.* **Дворєнєщи** 4 (1446 *Cost.* II, 270; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1482 *BD* I, 263); **дворинєщи** 1 (1446 *Cost.* II, 251); *дав.* **дворєнєщи(м)** (1446 *Cost.* II, 270); *місц. зам. род.* **о(т) дворинєщє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

ДВОРЕНИНЪ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

ДВОРЄЦ, ДВОРЄЦЬ *ч.* (17) саднба (15): Мы кнзь михаило олєксан(д)ровичь произволи єсмо боѧриноу нашємоу пану василью цр҃ю коупитн дворєць ивашка гри(д)ковича... и коупивъ то(т) дворєць придати ст҃ѣи тр(о)ци оу слоуцкоу (Копиль, 1456—1481 *Р* 164); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо єго милости дворєц наш... который-жє дворєц и зємли выслоужил отєць мой (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

д в о р є ц Б є р є з к и й (1) *(назва земельної ділянки у Троцькому воєводстві):* они повєдали: Вєдаєм гораздо... мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворєц Бєрєзкий над рєкою Зєлвою на стадо своє панъ Копач сєлит почал (Луконица, 1478 *AS* III, 17); с т а р и щ ы и ъ д в о р є ц ь (1) *див.* **СТАРИЩЫНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворєц** 1 (1492 *AS* III, 23); **дворєць** 1 (1451 *ДГШХ*); *род. одн.* **дворца, дворьца** (1499 *АЛРГ* 94; 2-а пол. XV ст. *СО*); *дав. одн.* **дво(р)цоу, dworcu** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **дворєц, дворєцъ** 5 (1478 *AS* III, 17; 1492 *AS* III, 23; 1495 *РИБ* 620); **дворєць** 2 (1456—1481 *Р* 164); **дворѣць** 1 (1492 *AS* III, 23).

***ДВОРЄЦЪ** *див.* **ДВОРЄЦ.**

***ДВОРЄЦЬ**[1] *ч.* (2) ⟨?⟩: о томъ хто ко(г) вы грє (!) вразить Барто(л)тъ жалова(л) на ондрєя и(ж) єго рани(л) а одрєи (!) вызналъ а рєклъ оу дворцє сѧ стало... а мы знаємь иже въ дворцє нє нмаєть быти жа(д)ная рана (ска)зоуємь мы заплатить раноу (XV ст. *ВС* 31).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу(въ) дворцє** (XV ст. *ВС* 31).

ДВОРЄЦЬ[2] *див.* **ДВОРЄЦ.**

***ДВОРЄЦЬ**[3] *ч.* (1) *(назва села у Турово-Пінському князівстві):* писан у Дворци Априля десятого дня (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Дворци** (XV ст. *СГЧА*).

ДВОРИНЄЩИ *див.* **ДВОРЄНЄЩИ.**

!ДВОРИСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы пановє господарѣ нашєго, илїн воєводы, на имѧ панъ вилча о(т) липникы... и панъ ивашко дворнскыи (!)... особно каждїи а посполито оуси вызнаваємь (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **1дворискыи** (1436 *Cost.* II, 701).

ДВОРИЩЄ *с.* (76) *(земельна ділянка селянина у Волинській землі та на Поліссі, що була одиницею оподаткуван-*

ня) дворище (17): а на то дворищє запсали єсмо єму... пѧтьдесѧть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); и мы єму дали и записали за єго верьную службу у гаи и на усей стороне от города семъ дворыщъ (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); Я пан Олєхно Юрєвич чиню знакомито... продал єсми отчину и дєдиноу на имѧ Ивану Дробишоу Мжуровичоу озєрєнскоє дворнщо, што Жилчич дєржал, и со всим с тым, што к тому *дворищу* слушит (Острог, 1464 *AS* I, 57); Ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ нинейшимъ лыстомъ, нехай оны тые земли свои держатъ со всимъ тымъ, як ся тыи земли и дворища во всемъ маютъ, а намъ службу земскую служатъ конно, збройно, посполу зъ иншими земями вруцкими (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22—23);

дворище служебъное (1) ⟨дворище⟩ служебъное (1) *(дворище, власники якого несли військову службу або виконували певні феодальні повинності)* дворище службове: и мы, дорадивъшися з нашими князи и паны... дали есмо ему... две дворища служебъныхъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); дворище тяглое (1) *(дворище, власники якого мусили давати підводу на двір феодала та виконувати інші повинності)* дворище тягле: и мы, дорадивъшися з нашими князи и паны... дали есмо ему... две дворища тяглыхъ, а третее служебъное (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); дворищо церковъное (1), церковное дворищо (1) *(дворище, власники якого платили податки і виконували повинності на користь церкви)* дворище церковне: и мы, дорадивъшися з нашими князи и паны... дали есмо ему... село... а церъков и з дворищомъ церковънымъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); дали єсмо ємоу имєнє... сєло Алышовъ... а манастыр свєтого Николы на Клєвани над Стоублємжє ис цєрковнымъ дворищомъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5);

(земельна ділянка з садибою) дворище (40): а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни ѧловицѣ платити (Казимир, п. 1349 *Р* 4); ана продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину... полъ става и со млиномъ и сь коръчмою и зємлєю и сь з дворищи и со всѣмъ што колн оца єѣ прислушало (Перемишль, 1359 *Р* 10); А тако дали єсмы мишєви та дворища оу новосѣльцє(х) и зємлєю и сѣножатьми и зъ гаими и ставомъ и з болоты и со всѣми оужитки яко коли из вѣка вѣчного было к тѣмъ дворищюмъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сѧ (Зудечів, 1411 *Р* 79); и мы... дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити у въ отчнчовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12); а хотар томоу сєло... о(т) дворище, гдє пєрєходит поут поток, вышє брод могила коупана, та на болото под лис столпь (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

дворищє Боднарскоє (1) *(назва земельної ділянки у Перемишльській землі)*: и мы оузрѣвши на єго вѣрную службу... даемъ и дали есмы слузѣ нашєму... наша дворища пустая Боднарская (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); дворысче Борсчовское (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: Паки же... даемо надто... господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); дворище Гугнино (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: и мы... даемъ н дали есмо... дворищє Гугнино (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); дворищє кълиманово (2) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві)*: а мърини... сѣ достало... сєло... на жежїи, гдє было дворище кълиманово (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); дворищє Ляхово (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: а обрубъ земленый тому именицу моему... межою мимо нивы дворища Ляхова (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); дворищє Ѧрополково (1) *(назва земельної ділянки у Подільській землі)*: мы вєликии кнзь витовтъ дали єсмо єську нєшєвичю дворищє Ѧрополково пустоє осаживати єму собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *Р* 109); Дїєнишєво дворищє (1) *див.* ***ДЇЄНИШЄВЪ;** мнкитино дворнщє (1) *див.* ***МИКИТИНЪ;** озєрєнскоє дворищо (1) *див.* ***ОЗЄРЄНСКИИ;** Охрємово дворищє (1) *див.* ***ОХРЄМОВЪ;** Струковицкоє дворищє (1) *див.* ***СТРУКОВИЦКИИ;** тулчино дворищє (1) *див.* ***ТУЛЧИНЪ;** Чєрниково дворищє (1) *див.* ***ЧЄРНИКОВЪ;** Якимово ⟨дворищє⟩ (1) *див.* ***ЯКИМОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворищє** 4 (1394 *Р* 54; 1411 *Р* 79; 1451 *ДГШХ;* 1492 *Cost. S.* 161); *зам. род.* о(т) **дворищє** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **дворища** (п. 1349 *Р* 4; 1370 *Р* 18; 1400 *Р* 61; 1411 *Р* 79; 1451 *ДГШХ;* 1454 *АЛМ* 12; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *дав. одн.* **дворищю** 4 (п. 1349 *Р* 3; 1370 *Р* 18; 1411 *Р* 80); **дворищу** 1 (1464 *AS* I, 57); *знах. одн.* **дворищє** 15 (п. 1349 *Р* 3; 1370 *Р* 18; 1390 *Р* 176; 1400 *Р* 61; 1411 *Р* 79; 1418 *Р* 89; 1427 *Р* 109; 1446 *AS* III, 5; 1451 *ДГШХ;* 1475 *BD* I, 203 і т. ін.); **дворищо** 1 (1464 *AS* I, 57); **!дворищ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); *ор. одн.* **дворищємъ** 2 (1411 *Р* 79; 1497 *РИБ* 683); **дворищомъ** 2 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV. 12; 1446 *AS* III, 5); **дворысчомъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); **! дворищє** 1 (1411 *Р* 79); *місц. одн.* **при дворищи** (1411 *Р* 79); *наз. мн.* **дворища** (1498 *ГВКЛ* 22); *род. мн.* **дворищь** 1 (1390 *Р* 176); **дворыщъ** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. мн.* **дворищамъ** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **дворищомъ** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **дворищюмъ** 1 (1390 *Р* 176); *знах. мн.* **дворища** (1390 *Р* 175, 176; 1391 *Р* 45; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12, 13; 1454 *АЛМ* 12; 1497 *ПКИП;* 1498 *ГВКЛ* 22); *ор. мн.* **дворищи** (1359 *Р* 10); *наз. дв.* **дворищы** (1451 *ДГШХ*); *знах. дв.* **дворищи** 1 (1497 *ПКИП*); **дворище** 1 (1497 *РИБ* 683).

***ДВОРИЩО** *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ДВОРНИК *див.* **ДВОРНИКЪ.**

***ДВОРНИКОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: а на то є(ст) вє⟨ра п⟩ана лазарѣ дворниковича (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455).

ФОРМИ: *род. одн.* **дворниковича** (1436 *Cost.* I, 455, 481).

***ДВОРНИКОВЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра... пана оулада дворникова (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **дворникова** (1393 *Cost.* I, 14).

ДВОРНИКОУЛ *ч.* (1) *(придворний чин у Молдавському князівстві)* дворник: А на то єст... вѣра бояр наших. Боѧрїи аноумє: Тъоутоул... Драгош дворникоул... Шандрѣ комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 453).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворникоул** (1491 *BD* I, 453).

Див. ще ***ВОРНИКЪ, ДВОРНИКЪ.**

ДВОРНИКЪ, ДВОРНИК, ДВОРНИКЬ, ДВОРНЫК *ч.* (535)

1. *(придворний чин у Молдавському князівстві)* дворник (512): мы панове и боѧрє зємлѣ молдав(с)кои, па(н) михаль, бра(т) воєводинъ... па(н) владъ дворникъ... слюбуюмъ и слюбили... єсми вєлєбному кролєви, володиславу вєрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а на то свѣдковє, панъ вылчѧ... панъ коупчич дворникъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); и оу том оуставши наш вѣрныи пан моушат дворник и заплатил он въси тоты вышєписанныи пинѣзи (Ясси, 1476 *BD* I, 208); а то єсть... вѣра пана болдоура дворника (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. сільський староста (9): Стєфанъ воєвода, бжїєю мл(с)тїю г(с)п(д)ръ зємли молдавскон, пишє(м) въсѣмъ бояромъ и дворнико(м) и шо(л)тузомъ и пръгарємъ... и въсєму поспо(л)ству, варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); а тако(ж) соу(д)ци о(т) Со(ч)ви, или дворници, или боу(д) каки оурє(д)ни(к) или припашарє, или ослоухарє що би нє смѣли ба(н)товати ти(х) лю(д) а ни соудн(т) и(х) ни оу чо(м) (Сучава, 1456 *ГПХМ*); мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже... оутвръди(м)... стоую (!) црковь нашоу митропо лєю

о(т) Радовцє(х)... нато ѧко да нє имає(т) ни єди(н) на(ш) боѧри(н)... ани дворници... до ти(х) наши (!) ⟨люди⟩ (Сучава, 1479 *DC* 140).

3. управитель маєтку митрополита або єпископа; митрополичий або єпископський урядник (7): а до ти(х) припасни ни(к)то єби нє има(л) ни жадноє дило, али аби има(л) дило єпископа нашего о(т) Радовцє(х), или дворници и(х) (Сучава, 1479 *DC* 141); И да имает их соудити оуси тоти попи єгоумєн от Поутєнскои монастири... или дворници боуд от которого митрополита или єпископа (Сучава, 1490 *BD* I, 420);

◇ дворникъ глотїиски (1), дворникъ глотныи (1) ополченський староста: мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... панъ мо⟨и⟩ка дворникъ глотныи и братъ єго панъ тадоръ спътаръ слоужили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449); а на то є(с)⟨ть⟩... вѣра пана ми(к) кралю дворни(к) глотїиски (Сучава, 1456 *Mih.* 213); дворници тєрговски (1), дворници торговскои (1), дворници от трьгох (1) торгові старости: да нє имає(т) ни єди(н) на(ш) боѧри(н)... соудити их... то(л)ко за свадоу торговскою и за та(т)боу що сѣ застанє(т) лицємъ оу трьгоу аби соудили дво(р)ници тєрго(в)ск(н) то(т)и люди (Сучава, 1479 *DC* 140); Толко за свадоу торговскою и за татбоу... аби соудили дворници торговскои тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257); да нє имает ни єдин наш боѧрин... ани дворници от тих двох трьгох... да нє имают дило до тих наши люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 256—257); вєликии дворникъ (1), дворникъ вєликии (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворник, дворникъ, дворникь, дворви(к), ⟨д⟩воник, двор⟨иик⟩**66 (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1418 *Cost.* I, 127; 1431 *Cost.* I, 317; 1448 *Cost.* I, 362; 1460 *BD* I, 41; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 425, 444 і т. ін.); **дворыык** 1 (1467 *BD* I, 123); *ск. н.* **дво(р)** 1 (1497 *ПКИП*); **!двори(к)** 1 (1437 *DIR* № 8); **!дворни** 1 (1479 *DC* 140); *зам. род. одн.* а на то єст в. п. костє пєрєчкїѧ, вєликы **дворникъ** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *род. одн.* **дворника, дворнїка, дво(р)ника, ⟨д⟩ворника, двор⟨иика⟩, дворъника, дворьника, dworпyka** (1400 *Cost.* I, 37; 1415 *Cost.* I, 116; 1426 *BAM* 22; 1443 *BAM* 41; 1455 *Cost.* II, 544; 1470 *BD* I, 148; 1481 *BD* I, 259; 1488 *BD* I, 343; 1493 *BD* II, 15; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *дав. одн.* **дворникоу** (1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121); *знах. одн.* **дво(р)ника, дворъника** 2 (1496 *BD* II, 407; *ПДСВВ*); **!дво(р)ка** 1 (1496 *ПСВВ*); *ор. одн.* **дворико(м)** (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн.* **дворници, дво(р)ници** (1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *ГПХМ;* 1458 *DIR«A»* 513; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257; 1490 *BD* I, 420); *дав. мн.* **дворнико(м)** (1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще ***ВОРНИКЪ, ДВОРНИКОУЛ.**

ДВОРНИЧАНЇИ, ДВОРНИЧАНИИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу... сєла на имѧ корнєщїи... и дворничании (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... даєм и дали єсми свѧтомоу нашємоу монастироу от Хомора... сєла... на имѣ сєлам: Дворничанїи под ⟨висо⟩коую доуб⟨ровою⟩ и Ставчан⟨и⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз.* **дворничании, Дворинчанїи** (1420 *Cost.* I, 135; 1475 *BD* I, 203).

***ДВОРНИЧЄЛЪ** *ч.* (4) заступник дворника — сільського старости: а на то є(ст) вѣра... пана щєфоула дворничєла (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); а на то є(ст)... вѣра пана стєцка и томы дворничєлома (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

ФОРМИ: *род. одн.* **дворничєла, дворинчє(л)** (1428 *Cost.* I, 210, 224; 1432 *Cost.* I, 331); *ор. дв. зам. род.* вѣра пана стєцка и томы **дворничєлома** (1433 *Cost.* I, 359).

***ДВОРНЇКЪ** *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ДВОРНЫИ *прикм.* (14) *(який стосується поміщицького двора)* двірський (1): Што на крємєнъцы подано... чєлѧди дво(р)ноє што в городє ї паробъки а чотыри жонъки а двє дєвъцє (б. м. н., XV ст. *ИК*);

канцлѣрь дворныи (1) *див.* **КАНЦЛЄРЪ;** конюшии дворныи (1) *див.* **КОНЮШЇИ;** маршалокъ дворныи (9) *див.* **МАРШАЛОКЪ;** подскарбій дворный (2) *див.* **ПОДСКАРБИЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дворныи, дво(р)ны(и)** 6 (1489 *РИБ* 432; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 85; 1497 *ПМХ;* 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *ск. н.* **дво(р), двор** 5 (1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *ГОКІР*); *дав. одн. ч.* **дворному** (1489 *РИБ* 431); *род. одн. ж.* **дво(р)ноє** (XV ст. *ИК*).

ДВОРНЫК *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ДВОРСКОВИЧ *див.* **ДВОРЬСКОВИЧЬ.**

ДВОРЪ, ДВОРЬ, ДВОР *ч.* (92) 1. *(господарство селянської сім'ї, що було одиницею оподаткування)* двір (13): а о(т) того сєла што сѧ словєтъ тамръташовци оузѧли єсмы пѧть дворы татаръ и дали єсмы ихъ монастирєви сѫго николы (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а Ступлѧнє сами тут дворы своими сєдєли на той Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42); К Житомироу дво(р) с пашнєю (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); кнѧзю Андрєю... сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключомъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22); а оу волєсти чоловєковъ по(л)чєтвє(р)та ста а на мєстє дворовъ тридъцать (б. м. н., XV ст. *ИК*); а съ того двора з местомъ ему не служит⟨и⟩ (Городно, 1497 *РИБ* 684).

2. *(поміщицький будинок разом з господарськими службами і землею)* двір, садиба (18): Билъ намъ чолємъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора єго въ мѣстѣ Вилєискомъ... и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ єго корчму вольную держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною службою до на(с)...дали єсми єм(у)... єдно сєло на Сєрєтѣ... да оучини(т) собѧ дворъ оу то(м) сєлѣ и млины на сєрєтѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211); а сеножати от Божовское границы до Олзаровское границы и селище за єго дворомъ отъ Нового ставу до Бѣцъского ставу... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли єго забрали въ томъ єго именьи... и двори собе порадили, и пашни розпахали у границахъ того именья єго (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... оуноукы Иваиа Дамїановича... и дали господствоу мы... сєла... єдно на имѣ Роуси, гдє быль дворъ Станов Поповича, дроугоє сєло Калоугърѣнє... трєтєє сєло Доумєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

3. *(поміщицьке землеволодіння)* маєток (39): а єщє єсмы дали оброкъ тому монастирєви из нашєго двора на каждыи годъ цѣлыи по дєсѧть бочокъ вина (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и поведилъ передъ нами, штожъ... на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють а меру овса (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

дворъ Василевскии (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* Билъ нам чолом старыи войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете подле двора Василевского (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94); дворъ Нєгринь (1) *(назва маєтку у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ ... ожє прїидоша... попъ Григорїє... и съ въсѣми яжє о христѣ братїами... и дали господствоу мы пєть сєль: єдно... на имѣ Каоучєлєщи... дроугоє... на имѣ Гыдинци, гдє быль дворъ Нєгринь, три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173); дворъ Чєрнатовъ (1) *(назва маєтку в Молдавському князівстві):* А оу томжє пак оустал пан Хєрман... и продал

тоє вишеписанноє сєло... на вєрхь Корода, повиш(є) двора Чєрнатова (Сучава, 1463 *BD* I, 74); Бавовские дворы (1) *див.* ***БАВОВСКИИ;** костєшовъ дворъ (1) *див.* ***КОСТЄШОВЪ;** нѣтєдоуловъ дворъ (1) *див.* **НѢТЕДОУЛОВЪ;** юрїєвъ дворъ (1) *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

4. *(місце перебування або проживання володаря)* двір (11): оу нашюмъ дворѣ оу мєдыцѣ оу дє(н) свѧто(г) мучєника дмитриѧ (Медика, 1407 *P* 72); да(н) ли(с̃) оу нашємъ дворѣ оу зоудєчєвѣ по с(с̃)тымъ (!) ап(с̃)лѣ пєтрѣ оу пєрвыи понєдѣлокъ (Зудечів, 1428 *P* 111); А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати оного прыймуемо (Луцьк, 1438 *P* 140); а заимє(т) ли на своєи паствѣ тогды нє имаєть оу свои дворъ гонїть на г(с)дрьскы(й) *дворь* гнатї на обороу (XV ст. *BC* 37 зв.); И такожь ни одинь наш нєприѧтєл, што сѧ назовєт господарским имєнєм, абы нє имал жаднои ласки и поживлєниа ни оу дворѣ пана нашєго королѧ єго милости, ани оу короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

(зібрання при монархові під час його виїзду для розгляду справ) двір (3): О ты(х) которыи(ж) наглѣ позывають прї дворѣ королєвъско(м) алюбо при соудѣ (XV ст. *BC* 6); а колї сѧ на(м) прїгодить прїєха(т) до котороє зємлї тогды соудья тоє зємли имєєть соудити прї нашомъ дворє (XV ст. *BC* 12 зв.);

(особи, які складають найближче оточення володаря) двір (1): мы па(к) нє поспѣли єсмо и спрѧтати всєѣ силы нашєѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть с тыми стали єсмо противъ того Аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворъ, дворь, дво(р), двор** (1392—1393 *РФВ* 170; 1429 *Cost.* I, 269; 1436 *Cost.* I, 467; 1448 *Cost.* II, 342; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1466 *AS* I, 60; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93; 1487 *AS* I, 85; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *род. одн.* **двора** 9 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1411 *Mih. Alb.*; 1434 *Cost.* I, 398; 1453 *Cost.* II, 472; 1463 *BD* I, 74; 1487 *ВОРСР* 178; 1497 *РИБ* 684; 1499 *АЛРГ* 94; *ВФ*); *зам. наз.* гдє бы(л) юрїєва **двора** 1 (1456 *Cost.* II, 577); *дав. одн.* **двороу, двору, dworu** (1413 *GL* 48; 1445 *P* 148; 1461 *AS* I, 54; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1499 *ВФ; ГОКІР; РИБ* 776, 777 і т. ін.); *знах. одн.* **дворъ, дворь, дво(р), двор** (1445 *Cost.* II, 211; 1461 *AS* I, 53; 1466 *AS* I, 60; 1468 *BD* II, 306; бл. 1471 *ЛКЗ* 94; 1487 *AS* I, 85, 86; 1497 *РИБ* 683; XV ст. *BC* 37 зв.; 1499 *ВФ*); *ор. одн.* **дворомъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *місц. одн.* **оу (въ, прї, при) дворѣ** 9 (1407 *P* 72; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1413 *P* 84; 1421 *P* 96; 1428 *P* 111; 1438 *P* 140; 2-а пол. XV ст. *CO;* XV ст. *BC* 6; 1468 *BD* II, 302); **в (прї) дворє** 6 (XV ст. *BC* 6, 12 зв., 14 зв.; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93); **оу двори** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **при дво(р)** 1 (XV ст. *BC* 15 зв.); *наз. мн.* **дворы** (XV ст. *BC* 34); *род. мн.* **дворовъ, дворов** 4 (1488 *УКТ;* 1489 *AS* III, 22; XV ст. *ИК;* 1491 *BD* I, 463); *зам. дав.* **къ Бавовских дворов** 1 (1491 *BD* I, 464); *знах. мн.* **дворы** 2 (1458 *BD* I, 8; 1481 *ГПМ*); **двори** 1 (1489 *РИБ* 433); **дворовє** 2 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *зам. род.* оузѧли єсмы пѧть **дворы** 2 (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95); *ор. мн.* **дворы** (1444 *AS* I, 42); *місц. мн.* **у дворехъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **МЫНДРИНЬ ДВОРЪ.**

***ДВОРЪНИКЪ** *див.* **ДВОРНИКЪ.**

***ДВОРЪСКОВИЧЬ** *див.* **ДВОРЬСКОВИЧЬ.**

***ДВОРЫСЧЕ** *див.* **ДВОРИЩЄ.**

***ДВОРЫЩЕ** *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ДВОРЬ *див.* **ДВОРЪ.**

***ДВОРЬНИКЪ** *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ДВОРЬСКОВИЧЬ, ДВОРСКОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* и на то свѣдци... панъ судьѧ сяноцькыи панъ глѣбъ дворьсковичь (Казимир, п. 1349 *P* 4); а при томъ оуздаванъѣ были бояре зємлѧнє... панъ глѣбъ дворъскови(ч) со двѣма сн̃ма ванько а лєхно (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворьсковичь** 1 (п. 1349 *P* 4); **дворсковичь** 1 (1361 *AGZ* 6); **дворъскови(ч)** 1 (1378 *P* 26).

ДВОРѢНОВЪ *прикм.* (1) ◇ лѣсокъ дворѣновъ *див.* **ЛѢСОКЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дворѣновъ** (1427 *DIR«A»* 450).

***ДВОРѢЦЬ** *див.* **ДВОРЕЦ.**

ДВОРЯНИНЪ, ДВОРАНИНЪ, ДВОРЕНИНЪ, ДВОРѦНИН, ДВОРѦНИНЪ, ДЬВОРѦНИНЬ, ДЬВОРѦНИНЪ *ч.* (29) *(представник служилих людей королівського, князівських і боярських дворів, також при воєводах і старостах, що одержували в умовне користування невеликі земельні володіння)* дворянин: А при томъ былъ... панъ Завиша, дворенинъ королевскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского, пана Карла Ивановыча мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А при томъ были... пана Шиловича дворянинъ панъ Яцко Ранъдиничъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); А при том был... пан Мартин Хребтович дворѧнин королєв... а пан Матфєй дворѧнин пана старостин (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87); Дали есмо монастыръ... на Пересопницы... княгини Марїи, а увязати ее въ тотъ монастырь велѣли есмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворѧнин, дворѧниинъ, дьворѧнинь, дворяниинъ, дворини(н)** 11 (1454 *АЛМ* 12; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 85, 86, 87, 239; 1499 *ГОКІР*); **дворанинъ** 2 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1488 *AS* I, 242); **дворенинъ** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1489 *РИБ* 437); *дав. одн.* **дворенину** (1499 *АЛМ* вип. 2, 36); *знах. одн.* **дворанина** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1494 *РИБ* 561; 1496 *ПДСВВ;* 1498 *BD* II, 412); *ор. одн.* **дворанином** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *наз. мн.* **дворяне, дьворѧнє** 3 (1465 *АкВАК* III, 4; 1475 *AS* III, 14; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **дворане** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **дворанъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. мн.* **дворанамъ** (1487 *АМЛ*); *знах. мн.* **дворанъ** (XV ст. *BC* 14 зв.).

***ДВОУНАДЦЄТЬ** *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

ДВѢ *див.* **ДВА.**

***ДВѢСТА** *див.* **ДВЄСТЄ.**

***ДВѢСТЄ** *див.* **ДВЄСТЄ.**

***ДВѢСТѢ** *див.* **ДВЄСТЄ.**

***ДВѢСТѦ** *див.* **ДВЄСТЄ.**

***ДВѦ** *див.* **ДВА.**

ДЄ *прийм.* (8) *(молд.* де) *(з род.) (виражає просторові відношення)* з, із: А на то єст вєлика мартоурїѧ... Станчюл пъркълаб дє Търгоул Албоу (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); Боѧрїи аноумє... Микота и рѣцєша пьр. дє Нямцоу... и Грозѧ пър. дє орхєю (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

Див. ще **ДЄЛА.**

ДЄБЄСЛАВЬ *див.* **ДОБЄСЛАВЪ.**

ДЄВЄНОСТО *див.* **ДЄВѦНОСТО.**

***ДЄВЄРЬ** *ч.* (2) дівер: досталъ сѧ дєвєрю моємоу кн⟨ѧ⟩зю Сємєну... Городокъ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дєвєрю** (1478 *AS* I, 76); *ор. одн.* **дєвєрємъ** (1478 *AS* I, 76).

ДЕВЕТДЕСЯТЪ *див.* **ДЕВЯТДЕСЯТ.**

***ДЄВЄТНАДЦАТЬ** *числ.* (1) дев'ятнадцять: Сєло Онъ-тоно(в) а в томъ сєлє дєвє(т)на(д)цать чл̃вко(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєвє(т)на(д)цать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ДЄВЄТСОТ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

ДЄВЄТЬ *див.* **ДЄВЯТЬ.**

***ДЕВЕТЬСОТНЫЙ** *див.* ***ДЄВѦТЄСОТНЫИ.**

***DEWIATDESIATHYJ** *числ.* (1) дев'яностий: stało poth liethy narozenya Chrystowa tysiacza lith trista lith dewiatdesiatho lito pyetoho litha (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **dewiatdesiatho** (1395 *GL* 166).

***DEWIATSOTNYJ** *див.* ***ДЄВѦТЄСОТНЫИ.**

ДЄВКА *див.* **ДѢВКА.**

***ДЄВЪКА** *див.* **ДѢВКА.**

***ДЄВѢНОСТО** *див.* **ДЄВѦНОСТО.**

ДЕВЯТДЕСЯТ, ДЕВЕТДЕСЯТЪ, ДЄВЯТЬДЕСѦТЪ *числ.* (5) дев'яносто: Писанъ в лето семое тисеча шестсотъ девятдесят семого року (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18—19); Писанъ... року тисеча чотырысто деветдесятъ осмого (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); Пса(н) оу вилни лѣта б(ж)иего т... *(не відчит.— Ред.)* чотыриста девятьдесѧтъ девятого м(с)ца мая (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз.* **деветдесятъ** 2 (1498 *АрхЮЗР* 1/IV, 4; *ГВКОО*); **девятдесят** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); **девятьдесѧтъ** 1 (1499 *ГОКІР*); **девѧтьдесѧ(т)** 1 (1491 *КЕ*).

Див. ще **ДЕВѦНОСТО.**

ДЕВЯТЫЙ *числ.* (11) дев'ятий: деялосе въ Луцку... року отъ нароженя Сына Божого тысеча трыста осмъдесятъ девятого (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27—28); во Лвовѣ... под лѣты розтва хва тисѧчѧ лѣтъ девѧносто девѧто(г) лѣ(т) (Львів, 1399 *Р* 59); Пысанъ у Вылни, мая двадцать первого дня, индыкта девятого (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); Pisan w Lubline, Aprila dwadcat dewiatoho dnia (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Писан... в лето шест тисѧчное девѧтое девеносто пѧтое (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); Пса(н)... ⟨т...⟩ чотыриста девятьдесѧтъ девѧтого (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **девитыи, девяты(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. одн. ч., с.* **девятого, dewiatoho, девѧтого, девѧто(г)** (1389 *РЕА* I, 28; 1399 *Р* 59; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1431 *ГВКЛ* 9; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1499 *ГОКІР*); *знах. одн. с.* **девѧтое, dewiatoie** (1421 *AS* I, 27; 1451 *AS* I, 45; 1487 *AS* I, 241).

***ДЕВЯТЫИНАДЦЯТ** *числ.* (1) дев'ятнадцятий: писан... февраля девятогонадцят дня (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **девятогонадцят** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

Див. ще ***ДЕВЯТЬНАДЕСЯТЫИ, *ДЕВЯТЬНАДЦАТЫЙ.**

ДЕВЯТЬ, ДЕВѦТЬ, ДЕВЕТЬ *числ.* (9) дев'ять: а еще есмы дали оброкъ тому монастиреви... по десѧть колоды пшеничны(х) и по девѧть поставычехъ (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); село водотыинъ а в томъ селе деветь слоу(г) ко(н)ми слоужать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); Приходъ положили полшеста ста копъ грошей и три копы грошей безъ девети грошей (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); Приходу шесть сот копъ и пѧтдесѧтъ копъ и девѧть копъ н грошъ (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз.* **деветь** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 92); **девять, девѧть** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *род.* **девети** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *дав.* **девѧти** (1481 *BD* II, 365); *знах.* **девѧть** (1411 *Mih. Alb.*).

ДЕВЯТЬДЕСѦТЬ *див.* **ДЕВЯТДЕСЯТ.**

***ДЕВЯТЬНАДЕСЯТЫИ** *числ.* (2) дев'ятнадцятий: писано... оу лѣто шестотысѧчное девѧтьсотъ н девѧтнадесѧте лѣто (Дольнй Торг, 1411 *Cost.* II, 638); А писанъ... въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **девятьнадесятого** (1465 *АкВАК* III, 4); *знах. одн. с.* **девѧтиадесѧте** (1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще ***ДЕВЯТЫИНАДЦЯТ, *ДЕВЯТЬНАДЦАТЫЙ.**

***ДЕВЯТЬНАДЦАТЫЙ** *числ.* (1) дев'ятнадцятий: А писанъ... мѣсеца Февруарія девятьнадцатого, на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **девятьнадцатого** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ДЕВЯТЫИНАДЦЯТ, *ДЕВЯТЬНАДЕСЯТЫЙ.**

ДЕВЯТЬСОТЪ, ДЕВѦТСОТ, ДЕВѦТЬСОТЪ, ДЕВѦТЬ СОТЪ, ДЕВЕТСОТ *числ.* (9) дев'ятсот (8): П⟨и⟩сан в Луцку... в лѣто ҂ S̃ девѧт сот четвертое (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); у сочавѣ, у лѣто шестотысѧчное девѧтъ сотъ и шестьнадесѧтое лѣто (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); П⟨и⟩сан оу Ровном, лето шест тисѧчное деветсот деветосто шосто (Ровно, 1488 *AS* I, 242);

(з першим компонентом, вираженим буквою) (1): П⟨и⟩сан в Луцку, в лето шостое тисѧчи ѳ сот пв̃ (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *наз.* **девѧт сот, девѧ(т) со(т)** 2 (1440 *Р* 142; 1451 *AS* I, 45); **девятьсотъ, девѧтьсотъ** 3 (1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* II, 638; 1465 *АкВАК* III, 4); **деветсот** 1 (1488 *AS* I, 242); *знах.* **девѧ стот, девѧтъ сотъ** 2 (1396 *AS* I, 20; 1408 *Cost.* II, 633); **ѳ̃ сот** 1 (1474 *AS* I, 69).

ДЕВѦНОСТО, ДЕВЕНОСТО *числ.* (10) дев'яносто: Въ лѣто шеститисѧчное и ѡ й сотное девѧносто третее (б. м. н., 1385 *Р* 28); а данъ листъ по бжьюмъ нарожѣнъе ā лѣ(т) и т̄ лѣ(т) и девѧносто лѣ(т) (Перемишль, 1390 *Р* 176); а писанъ листъ... подь лѣты ржства хв̃а, ‡ ā лѣ(т) и т̄ лѣ(т) и девѧносто лѣ(т) и осмое лѣ(т) (Коломия, 1398 *Р* 57—58); во лвовѣ... под лѣты розтва хва тисѧчѧ лѣтъ девѧносто девѧто(г) лѣ(т) (Львів, 1399 *Р* 59); Мы илїа ⟨воевод⟩а... чинимъ знаменито... ожє то(т) истинныи ивашко... прїиде прѣ(д) господствами и продалъ... половина своего села... за девѣносто златы(х) (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35); и мы имъ двема остали винъны ша(х)ноу сто копъ грошє(й)... а сенькоу момо(т)ливомоу девеносто копъ бє(з) копы (Краків, 1487 *АМЛ*); Писан оу ровном, лето шест тисѧчное деветсот деветосто шосто (Ровно, 1488 *AS* I, 242); П⟨и⟩сан оу Кремѧньцы под лет⟨ы⟩ бож⟨его⟩ нарож⟨ен⟩ѧ ‡ ā лет⟨а⟩и чотыриста и девѧносто (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз.* **девѧносто** 6 (1385 *Р* 28; 1390 *Р* 176; 1398 *ЗЛЄІК; Р* 58; 1399 *Р* 59; 1497 *AS* I, 112); **деветосто** 2 (1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 242); *знах.* **девѣносто** 1 (1439 *Cost.* II, 35); **деветосто** 1 (1487 *АМЛ*).

Див. ще **ДЕВЯТДЕСЯТ.**

***ДЕВѦТЕСОТНЫИ** *числ.* (4) дев'ятисотий: Pysan... w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoieo osmoie (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); да(н)... в лѣ(т) ҂ S̃ девѧте сотное ñ фе инд(к) еї̃ (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Писанъ... тисечи деветьсотное осмъдесятое (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **девѧте сотное** 1 (1451 *ДГШХ*); **деветьсотное** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **dewiatsotnoie, dewiatsotnoye** 2 (1420 *AS* I, 25—26; 1421 *AS* I, 27).

***ДЕВѦТНАДЕСѦТЫИ** *див.* ***ДЕВЯТЬНАДЕСЯТЫИ.**

ДЕВѦТСОТ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

ДЕВѦТЪ СОТЪ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

***ДЕВѦТЫИ** *див.* **ДЕВЯТЫИ.**

ДЕВѦТЬ *див.* **ДЕВЯТЬ.**

ДЕВѦТЬСОТЪ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

ДЕД *див.* **ДѢДЬ.**

***ДЕДИЗНА** *див.* ***ДИДИЗНА.**

ДЕДИНА *див.* **ДѢДИНА.**

DEDICZ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДЕДИЧНЫИ** *див.* ***ДѢДИЧНЫИ.**

***ДЕДИЧСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

ДЕДИЧЪ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДЕДИЧЬНЫИ** *див.* ***ДѢДИЧНЫИ.**

***ДЕДИЧЬСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДЕДНИНА** *див.* ***ДѢДНИНА.**

DEDYHOŁDA *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Gedigaudas): Prykazał Pan Dedyhołd *(в ориг.* Dedyhołda.— *Прим. вид.)* woiewoda wyłenski (Ужів, 1420 *AS* I, 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Dedyhołda** (1420 *AS* I, 26).

***ДЕДЬОВЪ** *прикм.* (1) ◇ лѣсъ дедьовъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **дедьовъ** (1438 *Р* 138).

ДЕЙ, ДЕИ, DEY, DEJ *вставне слово* (45) мов, мовляв: Zaniużby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); Пишемъ вашей милости ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чиинтъся ему велъми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); Мы кнзь Семенъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуемо... и(ж) мы дей змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м) Ко-

торои иа(м)ъ Великіє оуслоуги свое и ко(ш)то(м) немали(м) о(т)дае(м) (!)... и при (в)сѣхъ Городищо(х) и оурочища(х) Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); А подымъщиноу де(и) даивали за великого кнзА витовта на трети(и) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); а коли то роспытали штож деи то Ходкова отчина и мы Ходкоу дали тоую землю (Дворець, XV ст. *СГЧА*); А поведалъ намъ, штож дей только тое землицы иа двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

***ДЄКАБРЪ** *див.* ***ДЄКАБРЬ.**

***ДЄКАБРЬ** *ч.* (39) (*цсл.* дєкАбрь, *гр.* δεκέμβριος, *лат.* December) (*назва місяця*) грудень: Писанъ... месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); а дана грамо(т) в молодєчнѣ в середу декабрА С҃і дн҃ь (Молодечно, 1388 *Р* 44); а пса(н)... мѣсАца декабрА (Київ, 1433 *Р* 119); Писанъ... м⟨есе⟩ца дек⟨абра⟩ 15 день (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *род. одн.* **декабрА, декабря** 9 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1388 *Р* 44; 1433 *Р* 119, 127; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *AS* III, 5; 1451 *Р* 159; 1454 *АЛМ* 12; 1496 *АЛМ* 128); **декабра, дек⟨абра⟩** 4 (1431 *ГВКЛ* 9; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1461 *AS* I, 54; 1497 *РИБ* 684); *ск. н.* **дек., де(к)** 26 (1414 *Cost.* I, 112; 1428 *Cost.* I, 229, 234; 1437 *Cost.* I, 536; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1462 *BD* I, 67; 1466 *BD* I, 113, 115; 1473 *BD* I, 191; 1479 *DC* 11; 1497 *АЛРГ* 79 і т. ін.).

Див. ще ***ДЄКЄМВРЇИ.**

***ДЄКАНЪ** *ч.* (2) (*нижчий адміністративний чин*) десятник: прїиде къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ, на имА па(н) де(к) хано(с) и па(н) боургоуръ михи(л) и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто, щобы на томъ правѣ было, яко было при оци нашє(м) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **де(к)** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *зам. дав. одн.* **де(к)** 1 (1437 *DIR* № 8).

***ДЄКЄМВРЇИ** *ч.* (1) (*цсл.* дєкАврии, *гр.* δεκέμβριος, *лат.* December) (*назва місяця*) грудень: писанъ... мѣсАца дєкємврїа в҃ день (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *род. одн.* **дєкємврїа** (1449 *Cost.* II, 747).

Див. ще ***ДЄКАБРЬ.**

***ДЄКОВ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Диків: мы великии кнАзь Алєксандро... чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу... сєло Алышовъ... а Дєков на Стоублєжъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Дєков** (1446 *AS* III, 5).

***ДЕКСЕНЕВИЧЬ** *ч.* (2) (*особова назва*): И Солега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его княземъ Романомъ Лукомскимъ, о тыи люди о Дексеневичи, а о Гордеевичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Дексеневичи** 1 (1498 *АЛМ* 169); **Дексеневичовъ** 1 (1498 *АЛМ* 169).

ДЄЛА *прийм.* (1) (*молд.* дэла) (*з род.*) (*виражає просторові відношення*) з, із: А иа то єст велика мартоуріА... збїєра пърк. де чєтатє Албъ... ⟨Бел⟩ко дєла чєтатє Албъ (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

Див. ще **ДЄ.**

!ДЄЛАЛИ ⟨ДѢЛИЛИ⟩ (1): прїказоуємы... абы каждыи соудья и староста и воєвода... колї за соудовыи вїиы оу ко(г) заклады бероуть боуди се конї алюбо волы алюбо што иное абы того мєжї собою не делали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.).

Див. ***ДѢЛИТИ.**

ДЄЛАТИ, ДИЛАТИ *дієсл. недок.* (15) (що) робити, чинити, виконувати (3): А мы имає⟨м⟩ тое оусє полиити и дилати, по воли пана и господарА нашєго королА его милости (Сучава, 1462 *BD* II, 293); И мы то жєданье єго ⟨милости⟩ при⟨я⟩теля нашого дєлаємъ, даємъ єго посломъ доброволноє проєханьє чєрєзъ нашу землю (б. м. и., 1496 *BD* II,405); *(без додатка) (діяти)* робити, чинити (1): Про тожъ єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость дєлайте яко зиаєте (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449);

д є л а т и д є р є в о (1) рубати дерево: о ты(х) котрыи(ж) дєлаю(т) дєрєво в лєсє (XV ст. *СЯ* 9 зв.); д ѣ л а т и л и ч б у (3), л и ч б у д є л а т и (3) робити підрахунки. складати фінансовий звіт (з чого і без додатка): Ключникъ киевъский Сенько Полозовичъ делалъ личбу с ключа (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 60); делал єго милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ а з Немирею, што держали от єго милости мыто берестейское к верной руце (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); з а п л а т о у д и л а т и (2) *див.* **ЗАПЛАТА;** м и р о у д є л а т и (1) *див.* **МИРЪ** 4; к р и в д у д є л а т и (1) *див.* **КРИВДА;** ш к о д у д ѣ л а т и (1) *див.* **ШКОДА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **дєлати** 1 (1496 *ПДВКА* 60); **дилати** 1 (1462 *BD* II, 293); *теп. 1 ос. мн.* **дєлаємъ** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **дєлаю(т)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **делалъ, делал** 4 (1494—1495 *АЛРГ* 60; 1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *АЛРГ* 79); **дєлалъ** 1 (1496 *АЛМ* 128); *3 ос. мн.* **делали** (1496 *АЛРГ* 78); *майб. 3 ос. одн.* **будєть... дєлати** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *бажн.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... дєлали** (1496 *BD* II, 405); *нак. сп. 2 ос. мн.* **дєлайтє** (1499 *BD* II, 449); *дієприсл. перед.* **дилавши** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275).

Див. ще ***ПОДЄЛАТИ, ОУДИЛАТИ.**

***ДЄЛЄНОВЇИ** *прикм.* (1) ◇ Д є л є н о в ї и л и с (1) (*назва лісу в Молдавському князівстві*): А хотар тому селоу... на Дєлєновїи лис (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Дєлєновїи** (1493 *BD* II, 15).

***ДЕЛИТИ** *див.* ***ДѢЛИТИ.**

***ДЄЛИТИ СА** *див.* ***ДѢЛИТИ СА.**

***ДЕЛНОЕ** *с.* (2) (*плата за поділ маєтку*) дільне: а што есми на брата своего мовилъ, штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся есми доведалъ, што и з делъного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **делъного, делного** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

DELNO *присл.* (1) (*стч.* dělný «працьовитий») старанно, ретельно: y mayuth nam y nasym dythem y nasym sczathcom słuzithi yz... thoho szeła trema strilczi y jeho dytem y yeho sczatkom deino i maiet nam słuzithy gdi koli nadoby nasym dytem y nasym sczatkom (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ДЄЛО *див.* **ДѢЛО.**

***ДЄЛЦАГЪ** *див.* ***ДЄЛЦАГЬ.**

***ДЄЛЦАГЬ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., мад.* deleség, délceg «ставний»): ТАм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... и далї... єсми ємоу... сєла на имѣ... гдє бил Пътроу ⟨Д⟩є⟨л⟩цагъ... и на вєрх Смилѣ млин гдє был млин Дєлцагь Пєтра (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨Д⟩є⟨л⟩цагъ** 1 (1468 *BD* I, 130); *зам. род.* млин **Дєлцагь** Петра 1 (1468 *BD* I, 130).

***ДЄЛЪ**[1] *див.* **ДѢЛ.**

***ДЄЛЪ**[2] *див.* **ДѢЛЪ**[1].

***ДЕЛЪНОЕ** *див.* ***ДЕЛНОЕ.**

***ДЄЛЬНИЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДЄЛЬНЇЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

ДЄЛА *див.* **ДѢЛА.**

ДЄМЄКОУШЪСКОУЛ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Доминикъ): мы ⟨Стєфань воєвода⟩... знамєнито чиним... ож(є) прїидош⟨а⟩... пан Пєтрашко... и съ тєжчєю своєю старои кнєгини Ст⟨єцка, оуиоу⟩ковою Демєкоушъскоул, Аиоушкоую... и мѣнили сєла своа (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род. одн.* ⟨оуноу⟩ковою **Дємєкоушъскоул** (1470 *BD* I, 152).

***ДЕМЕНСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Демена *у Смоленській землі*): Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ, зъ Борисомъ Семеновичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Демеискимъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ДЕМЕНЪТИСОВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и проснлъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей, а Демеиътисова Ковалева на селищохъ и брата его Митька... што въ тыхъ сел⟨ь⟩цахъ седять (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Деменътисова** (1499 *РИБ* 776).

***ДЕМИДКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж видев... нам службоу вериую... н⟨а⟩шого верного слуги п⟨а⟩на Каленика Мишковича и мы... даєм и дали єсмо тому предреченому Каленику... Демидковичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Демидковичи** (1437 *AS* I, 34).

***ДЕМИДОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Демидовъ ровъ (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому именицу моему... от Пропастищъ до Демидова рову (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Демидова** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ДЕМИѦНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвш⟨и⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы емоу... села на имѧ... зубревци... и... демиѧновци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз.* **демиѧиовци** (1429 *Cost.* I, 280).

ДЕМЬЯНЪ *див.* **ДАМІАНЪ.**

ДЕН *див.* **ДЕНЬ.**

***ДЕНЄСЬ** *див.* **ДНЄСЬ.**

ДЕНИСКО, ДѢНИСКО, ДИНИСКО *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Дѣнисъ): А при томъ были свѣдъки... пан Миско Гулевичъ, пан Дениско Мокосѣевичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при том был... пан Дѣниско Моукосѣичь (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дениско, Дениско** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1465 *AS* I, 57); **Дѣниско** 1 (1466 *AS* I, 61); **диниско** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *дав. одн.* **дискоу** (1435 або 1436 *Cost.* II, 495; 1436 *Cost.* I, 488).

ДЕНИСКОВ *прикм.* (1): А при том был: пан Дениско Мукосѣевич... а пана Денисков сын пан Сенко (Острог, 1465 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Денисков** (1465 *AS* I, 57).

Пор. **ДЕНИСКО.**

ДЕНИСКОВИЧ, ДѢНИСКОВИЧ *ч.* (9) *(особова назва):* А при том был... пан Сенко Дѣнискович, пан Аньдрѣи Дѣнискович (Острог, 1466 *AS* I, 61—62); ино тых свѣтков... пана Сенка Денисковича, пана Дашка Калениковича... всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); А при томъ были: кн⟨А⟩зь Михайло Вишневецкий... а пан Сенько Дени⟨с⟩кович (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дѣиискович** 4 (1466 *AS* I, 61, 62); **Денискович, Дени⟨с⟩кович** 4 (1469 *AS* I, 64; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 81; 1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **Деиисковича** (1491 *AS* I, 94).

ДЕНИСОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были свѣтки... панъ Сенко Денисовичь и з братомъ своимъ съ паномъ Анъдреемъ (б. м. и., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); и мы досмотревши того с паны радою нашою и виделосе на(м), што(ж) курилу в то(м) кривда сѧ дѣе(т)... и казали были єсмо и(х) поделити... о(л)туху денисовичу, а роману око(р)тевоу (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Денисовичь** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); *дав. одн.* **денисовичу** (1495 *БСКИ*).

***ДЕНИСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДЕНКОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Ино мы... тые люди... на имя... Ѳедора Денковича, а Данила... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Денковича** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ДЕНЬ, ДЕНЪ, ДЕН *ч.* (425) **1.** *(у календарній даті)* день, число (282): Писанъ... месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); По б҃жьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) и т҃ и ζ и й лѣ(т) на обрѣзанье г҃а нашего исоуса х҃а нового л҃ѣ д҃нь коупилъ панъ ганько сварць... дѣдичьство (Львів, 1368 *Р* 15); писанъ листъ оу лѣто шесто тисѧчное полно ф сотъ мѣ(с)цѧ марта оу л҃ де(н) (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); Писанъ... мѣсеца октобра осьмого дня (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Пса(н) и да(и)... м(с̃)ца марта к҃е д҃нь (Київ, 1427 *Р* 108); а пса(н) в граде житомири... м(с)цѧ декабрѧ к҃ζ д҃нь (Житомир, 1433 *Р* 127); пи(с) ву(л)па(ш), оу со(ч)авъ, влѣто ѕ҃ц҃а м(с)ца їюлїа и днъ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492); Писанъ в Хренниках, в лѣто шестое тисечи деветьсотное осмъдесятое, месеца сентебра пятогонадцат дня (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); П⟨и⟩сан оу Вилни, м⟨ѣ⟩с⟨А⟩ца април⟨А⟩ а̃ д⟨є⟩нь, от созданѧ мироу ⟨С҃Ц҃⟩ П҃Д҃ (Вільна, 1482 *AS* I, 80); Данъ во Мстиславли Апрыль семы день (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4);

(у назвах церковних свят) день (46): а писана грамота оу соудомири оу день свѧтого якуба (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А писанъ листъ оу смотричи... оу д҃нь с҃тго олексѣѧ чл҃вка бьѧ (Смотрич, 1375 *Р* 20); на крѣпость сѣму нашему листу казали єсмо нашу печать привѣсити в нашемъ городѣ оу краковѣ в д҃нь с҃тхъ пѣтра и павла (Краків, 1394 *Р* 54); а то сѧ дѣѧло в нашем(м) дворѣ въ зоудечевѣ на д҃нь с҃тго м(ч)ика остафиѧ (Зудечів, 1413 *Р* 84); да(н) оу ланчици в нд҃лю в д҃нь с҃втоѣ луцѣи (Ланчиця, 1433 *Р* 125); Въ соуботоу, въ день свѧтого Францишка, в лѣто ‡ ѕцое, снемь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ его милостъ роускых и подолскых и молдавскых на полноумь мѣстьци под Хотинем был и сталь и чинень (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); Первого году мають намъ дати пят⟨ь⟩сотъ золотыхъ на светого Шымона Іюды день (Краків, 1487 *РИБ* 226); и не мелъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту панию... але поручылъ за себе нашого боярына Федора... сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ черълеиыхъ, и имелъ ихъ послати къ немоу до Хотенѧ на день вознесенья христова (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

день пѧдесѧтъны (1) *(п'ятдесятий день після паски)* зелени свята: А писанъ листъ оу д҃нь пѧдесѧтъны на городѣ казимирѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); deń swiatyi (2) святковий день, свято: choczem, iżby źadnyi... k zapłate zastawy ... w deń świetyj ne pripużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); деиь съботиыи (1) субота: и през год да им слоужѧт на въсѧкоу неделю литоургїю, на день съботныи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); дмитриевъ день (1) *див.* **ДМИТРИЄВЪ;** иванъ день (2) *див.* ***ИВАНЬ**[1]; илїинь деиь (1) *див.* ***ИЛЇИНЬ;** михаиловъ день (2) *див.* ***МИХАИЛОВЪ**[1]; петровъ день (2) *див.* **ПЕТРОВЪ;** спасовъ день (2) *див.* ***СПАСОВЪ;** юрьевъ день (1) *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

2. *(строк)* день (36): а толко не приспею на тотъ д҃нь ино ми платити оу десѧторо (б. м. и., 1387 *СП* № 12); записала єсми по души его князя небощика... ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); тогды коро(л) и єго короуна имає(т) пре(д)реченыи де(н) голдованьѧ, на иныи ча(с) преложити, бе(з) рушѣнїѧ присѧги нашеѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); а коли быхми то(г) не пополнили и не заплатили пан(у) Михаилу на тоты дни вышеписа(н)ны(х), а мы сѧ по(д)даемъ ажебы оузѧ(л) оу нашемъ имѣнии оу Карловѣ пѧ(т)десѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); прото(ж) марушка ставши оу то(т) наречєнны де(н) и присѣгла прѧ(д) нами (Васлуй, 1474 *РГС*); Фра(н)цикъ прода(л) юрьеви деди(ч)ство за сто гривенъ а юре(и) заплатилъ емоу тогды соро(к) гривенъ... а остатокъ на оуре(ч)ныи д҃ни слюбилъ заплатити (XV ст. *ВС* 21 зв.); А пак вышеписанны іегоу-

меи кир поп Григорїє и съ въсѧми братїѧми... они сѧ обѧщали... како да чинѧт свѧтопочивших... дѧтеи наших... помѧн на годиноу оу ⟨еди⟩н деиь, за едно обом (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

д е н ь с у д н ы и (3) судний день, деиь страшного суду: А которїи... не боудет стоати вь семь нашем токмѧжем, таковы да даст отвѣть вь деиь сѫднїи, прѣд богом и аггели его (Путна, 1476 *BD* I, 216); а хто(б) мѣ(л) нароуши(т) рас(с)оудится со миою во дн҃ь со(д)ны(и) (!) пре(д) мл(с)тивы(м) бго(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 178); д е н ь с т р а ш н ы и (1) день страшного суду: и въ дн҃ь страшныи ѐпсь да моу е(ст) съперникъ съ силоѫ своеѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

3. *(час) (звичайно в мн.)* дні (17): кто почне(т) свадою или тежею или бу(д)которою лихотою оу которы(х) дне(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску тѣ(х) н роубли чистого сребра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); и никто николи ⟨да не имает⟩ доб⟨и⟩вати тое село Флочещии никото⟨рым обычаем, ии⟩ оу которих днех и оу часох, ни перед нами ⟨ни перед иными⟩, кто будет господаръ нашеи земли молдав⟨скои⟩ (б. м. н., 1472 *BD* I, 178); ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить... абы вси обернули лица своего к поганъству... аче(и) да(л) бы богъ щобы не загибло хрестиянъство межы вашое мл(с)ти днехъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); Мы Іо Стефан воевода... знаемо чиним... яко... его милость... крал... нам въси мерзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль и покоуи вѣчныи... оставиль, о тыи въси... шкодї и мерзѧчкы и крывды, през нас и през наши подданнїи... преминоулих часов алиж до сего дне оучиненыхъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

в ъ д н и (кого) (9) за часів: мы петръ воево(да)... чини(м) знаменито... оже дали есми се(с) ли(ст) нашъ прїѧтелемъ нашимъ, оусимъ брашовѣномъ, на то абы имали... тотъ законъ що имали въ дни родителѣ нашего... и въ дни братїи наши(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 740—741); д о н и н ѣ ш н ѣ г о д н е (1) *див.* **НЫНѢШНИИ** 2.

4. *(міра часу)* день, доба (15): A jestliby zastawa... czerez rok deń odin była, potom żadnomu... ne majet opowedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); ⟨а п⟩а⟨кли⟩бы па(н) того с⟨е⟩ла реклъ... ажъ того чолов⟨ѣ⟩⟨ка оу с⟩елѣ нѣтъ тогды мае(т) ⟨ис⟩тецъ ждати того чоловѣ⟨ка⟩ другыѣ три дни (Галич, 1435 *P* 134); а къ жниву три дии, а на яръ трижъ дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а е(с)ли же не могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѧ тогды хочемь то(г) абы безъ коупленія віны абы дроугого днѧ соудъ скончанъ (XV ст. *ВС* 13); естли похочете ваша мл(с)ть ми(р) и записъ к намъ вделати намъ г(с)дръ нашъ веле(л) до себе о томъ ведати дати четве(р)тогона(д)цатого дн҃ѧ (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **деиь, день, дн҃ь, денъ, диъ, ден, де(н)** 190 (1366 *P* 14; 1400 *DIR«A»* 433; 1426 *Cost.* I, 183; 1437 *P* 137; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1462 *BD* I, 70; 1469 *AS* I, 64; 1480 *DC* II; 1489 *AKB;* 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **дн** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *род. одн.* **дня, dnia, днѧ, днѧ, дъня** 39 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1389 *РЕА* I, 28; 1401 *АкВАК* III, 2; 1420 *Cost.* I, 136; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1440 *P* 142; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1488 *AS* I, 242; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **диє, dnie** 10 (1352 *P* 6; 1386 *P* 31; 1413 *GL* 48; 1455 *Cost.* II, 774; 1479 *BD* II, 351; 1499 *BD* II, 419, 420); **дн҃и, дни, дьни** 4 (1421 *P* 92; 1458 *Cost.* II, 815; 1459 *Cost. S.* 22; 1489 *BD* I, 378); **дны** 2 (1428 *Cost.* I, 210; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **днѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *дав. одн.* **дню** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **дневи** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн.* **день, день, денъ, д⟨е⟩нь, дн҃ь, ден, деи, де(н), днъ, д(н)ь** (п. 1349 *P* 4; 1361 *AGZ* 6; 1390 *P* 176; 1400 *Cost.* I, 37; 1411 *P* 77; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1447 *АкЮЗР* I, 61; 1467 *BD* II, 297; 1483 *ВОРСР* 178; 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); *ор. одн.* **диемъ** 2 (1448 *Cost.* II, 734; 1498 *АЛРГ* 82—83); **дн(м)ь** 1 (1409 *P* 75); *місц. одн.* **по дн҃и, дии** (1387 *СП;* XV ст. *ВС* 31; 1487 *АМЛ*); *наз. мн.* **дии** (1496 *АЛРГ* 71); *род. мн.* **днеи** 1 (XV ст. *ВС* 31); **днехъ** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); *знах. мн.* **дни, дн҃и** (1421 *Cost.* I, 142; 1435 *P* 134; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; *Nic. Doc.;* 1458 *BD* II, 262; XV ст. *ВС* 21; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп. і т. ін.); *місц. мн.* **оу днех, днехъ, дне(х)** 11 (1415 *Cost.* I, 116; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 270; 1462 *BD* I, 67; 1472 *BD* I, 178; 1474 *РГС*); **днох** 2 (1448 *Cost.* II, 362; 1459 *BD* I, 32).

Див. ще ***ВЕЛИКЪ ДЕНЪ, *ДНИНА.**

! ДЕНЬС *див.* **ДНЕСЬ.**

***ДЕОКІѦЦИ** *див.* ***ДЕОКЯЦЇИ.**

***ДЕОКЯЦИ** *див.* ***ДЕОКЯЦЇИ.**

***ДЕОКЯЦЇИ** *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы видѣвши их доброую волоу (!)... а ми такоже есми дали и потвердили... тое... село... и едноу полѣиоу... що ест оу дубровѣ от Деокяцїи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); мы Стефан воевода... ⟨знаменито чиним⟩ ⟨...⟩ дочка Лацка Лагет⟨иша⟩... продала двѣ части от село от Деокѣци на Сохоулоуи (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *род.* от **Деокяцїи** 2 (1463 *BD* I, 74); **Деокяци** 1 (1463 *BD* I, 73); **ДеокїѦци** I (1468 *BD* I, 130); **Деокѣци** 4 (1495 *BD* II, 87; 1496 *BD* II, 92).

***ДЕОКѢЦИ** *див.* ***ДЕОКЯЦЇИ.**

ДЕРЕВО *с.* (16) дерево (3): а хто кому дерево зроубить со пчелами имѣеть заплатити гривъноу чїи пчолы а соудови дроугою гривноу (XV ст. *ВС* 37);

д е р е в о о в о щ ь и м а ю ч и (I) фруктове дерево: оуставлѧемъ и(ж) за ка(ж)ное дерево овощь имаючи, а боуде(т) ли изроубано алю (!) скажено в҃і гро(ш)и заплати(т) шкодоу а вины е҃і (XV ст. *ВС* 32); б о р т н о е д е р е в о (2), д е р е в о б о р т н о е (2) *див.* ***БОРТНЫИ;**

(зб.) дерево, будівельний ліс (5): одно ж позволяю зятю моему... на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И мы пытали пани Михайловое, по чомоу бы она оу поущоу... оуеждчала ...дерево возила на оселене? (Луконица, 1478 *AS* III, 17);

◇б о ж и е д е р е в о (2) *див.* **БОЖЇИ;** д е л а т и д е р е в о (1) *див.* **ДЕЛАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **дерево** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *AS* III, 17); *род. одн.* **дерева** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **дерево** 8 (1434 *P* 130; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; XV ст. *ВС* 32; *СЯ* 9 зв.; 1478 *AS* III, 17); **дѣрево** 1 (XV ст. *ВС* 37); *ор. одн.* **дѣревом** (1492 *AS* III, 23); *місц. одн.* **на деревѣ** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); **на дѣревѣ** 1 (XV ст. *ВС* 37).

Див. ще ***ДРѢВО.**

***ДЕРЕВЬЕ** *с. зб.* (1) ◇ б о р т н о е д е р е в ь е *див.* ***БОРТНЫИ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **деревьє(м)** (1433 *P* 127).

Див. ще ***ДРѢВѦ.**

***ДЕРЕВѦНОЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дерев'яне: мы великии кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет... дали есмо емоу... село Алышовъ... а к томоу Деревѧное на Роудце (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Деревѧное** (1446 *AS* III, 5).

ДЕРЕНЕВЬ *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже пріиде прѧд нами... Настѧ... и продала... село... на имѣ Хирова, межи Деренев и межи Гришан (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Деренев** (1495 *BD* II, 82).

***ДЕРЕНИКИ** *мн.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на деренико(х) да естъ мѣсть (sic.— *Прим. вид.*) где танко селитъ (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвши его правои (!)... слоужбоу до на(с)... дали и потвер-

дили есми емоу... мѣсто о(т) пасикоу, оу поустини, на шаковци, на имѣ оу конецъ дерено(к), где оуладае(т) гроуецъ на шаковци (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403).

ФОРМИ: *род.* **дерено(к)** (1451 *Cost.* II, 403); *місц.* **на дереник(о(х)** (1429 *Cost.* I, 269).

ДЕРЕНОВЕЦЬ *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше его правую и вѣрную службоу до на(с)... дали есмы ему... два (!) поустыни една дереновець и на черленои противь великои могыли (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дереновець** (1425 *Cost.* I, 173).

***ДЕРЕЧИНЪ** [1] *прикм.* (1) ◇ деречинъ гаиокъ (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* А се А король казимиръ... далъ есмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... по долѣшьнии коньць деречину гаику (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **деречину** (п. 1349 *Р* 3).

***ДЕРЕЧИНЪ** [2] *ч.* (1) *(назва містечка у Троцькому воєводстві):* Ведаем гораздо в границах и в соусецстве по рекоу зелвоу к Деречиноу в низъ и в верх и тое поле Малеевское розъроблено (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Деречиноу** (1478 *AS* III, 17).

***ДЕРЖАВА** *ж.* (13) **1.** *(адміністративна одиниця)* округ (8): тѣмь мы видѣвши его правою слоужбоу до на(с.)... дали есми емоу оу нашеи земли оу молдавскои села на имѣ собранецъ оу цѣциньскои державы, и васковцїи (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); мы Стефан воевода... знаменито чинимь... оже... Богдан столник... продал... едно село на имА Подолѣнїи оу дръжави нѣмецкои (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

2. влада, панування (2): истало сА подъ державою великого кролА краковъского казимира (Львів, 1370 *Р* 18); Пса(н) и да(н) при державе г(с)дрА великого кнзА витовта (Київ, 1427 *Р* 108).

3. *(самостійна держава зі своїм урядом)* держава (2): тогда аксакъ пришолъ такъ тайно на насъ аже не было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли есмо его оу нашои державѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

4. виконування обов'язків старости, намісника, державця (1): ИсталосА при державѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **державы** (1392—1393 *РФВ* 170); *знах. одн.* **державоу** (1435 *Cost.* II, 682); *ор. одн.* **державою** (1370 *Р* 18); *місц. одн.* **оу (при) державѣ** 3 (1370 *Р* 18; 1392—1393 *РФВ* 170; 1441 *DBAc* 40); **державе, державе** 2 (1427 *Р* 108; XV ст. *BC* 13); **держави** 1 (1435 *DIR«A»* 465); **дрьжави, дръжави** 2 (1476 *BD* I, 215; 1479 *BD* I, 221); **державы** 1 (1476 *BD* I, 217).

ДЕРЖАВЦА, ДЕРЖАВЦЯ *ч.* (5) *(у польському королівстві помічник старости, що завідував королівськими маєтками; у литовсько-руській державі намісник, що управляв волостю)* державець: то есть црквиая землА сѣго спса по лисичии бро(д) и за кнАзА льва и за кнАзА юрья иза ины(х) многыхъ державець (Погоничі, 1422 *Р* 97); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинский... покладалъ перед нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича, державцы нашого браславского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); мы Стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... аже... есмо оумолвилч и с пре(д) речеными паны и с коруны по(л)скоА... на имѣ... панъ заклика тарло, староста и державца стрыискы и краичы королевства по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, державца Кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену... мнстря. Пустынского двѣ нивки городское земли (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **державца, державца** 2 (1445 *Cost.* II, 729; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **державця** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **державцы** (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **державець** (1422 *Р* 97).

***ДЕРЖАНЕ** *див.* **ДЕРЖАНЇЕ.**

ДЕРЖАНЇЕ *с.* (15) **1.** володіння (2): землю Деръжати маетъ... зо всѣмъ тымъ какъ Про(д)ковє Єго ДръжанъА и оуживанА свои мѣли (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); мы сказоуемь то оупокоєное держанїе емоу што юреи держа(л) трї лета и три м(с)ци иже не оупоміна(л) емоу фра(н)ци(к) то на векы вѣчныи держїть (XV ст. *BC* 22);

(дія) володіння на правах власності (2): заплативъ имъ тыи пѣнА(з) пА(т) сотъ гривенъ полки(х) (!) его жь мѣста тычина и тыхъ селъ и всеи волости залѣскоѣ держАние вѣчное... г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому... присудили есмы... тымъ наши(м) листо(м) (Медика, 1404 *Р* 70); которыѣ городы, волости, мѣста и села посѣсти дати... королеви... оу дерьжанїе и триманїе на вѣки вѣчьныя слоубоуемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707).

2. тимчасове управління (завідування володіннями короля або великого князя з правом користуватися певними доходами) (8): пак ли коро(л) его млсть не оусъхочеть мА оставить при держАнию ты(х) городовъ и волости... до моего живота. тогды А хочю тоѣ присАги моеѣ пороже(н) быть (Кременець, 1434 *Р* 130—131); И потвержаемъ тые люди... ему... со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало и какъ они сами своихъ земль и входовъ въ держани были (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

землеволодіння, віддане в тимчасове завідування (2): а по моемъ животѣ имають вѣрне спустити тыи городы и таА держАньА королю по(л)скому и корунє польскои (Черняхів, 1435 *Р* 133).

3. дотримання (1): мы... вызнавамы... быти повинии и обвезаноу коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *наз. одн.* **держанїе** (XV ст. *BC* 22); *дав. одн.* **держаню** (1462 *BD* II, 284); *знах. одн.* **держАние, дерьжанїе** (1404 *Р* 70; 1434 *Р* 130, 131; 1436 *Cost.* II, 707); *місц. одн.* **оу (въ, при) держАнию** 2 (1434 *Р* 130); **держаньи** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **держанью, держАнью** 2 (1435 *Р* 133); **въ держани** 2 (1498 *АЛМ* 169; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах. мн.* **держАньА** 1 (1435 *Р* 133); **дръжанъА** 1 (1459 *Р* 172).

Пор. **ДЕРЖАТИ.**

***ДЕРЖАНЬЕ** *див.* **ДЕРЖАНЇЕ.**

ДЕРЖАТИ, ДЕРЖАТЬ, ДЕРЖѢТИ, ДЕРЖАТИ, ДЕРЪЖАТИ, ДЕРЬЖАТИ, ДРЪЖАТИ, ДРЬЖАТИ, ДРЬЖАТІ *дієсл. недок.* (352) **1. а)** (кого, що) володіти на правах власності (чим), мати у власності (що) (165): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а тако влдка продалъ есть яко самъ держалъ... со всѣми оужитки (Перемишль, 1391 *Р* 45); и заѣхали имъ землАне и старцеве по ихъ правому (!) поколА держали ихъ предкове (Зудечів, 1411 *Р* 79); а имѣеть ленько заруби(ч) тые села держати вѣчно непорушо (!) (Житомир, 1433 *Р* 126—127); А ещче есми дали Ливовчаном абы держали собы один дом торговскым обычаемъ оу Соучавѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276); и мы тыи земли Петку а Петру присудили: нехай они тыи земли держать, а иамъ съ того службу служать и дякла дають по давному (Вільна, 1495 *РИБ* 602); И потвержаемъ тые люди... ему самому, и его жонѣ... со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало... и какъ есмо самимъ на себе держали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59);

derzaty pod soboju (що) (1) володіти (чим): swidoczno budeth kaszdomu... oze priszodszy muzowe (!) spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszczizniu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48);

б) тимчасово управляти (чим), бути намісником-державцем (чого) (16): а кремАиець держати юрью наримонътовичю о(т) кнАзий литовьскыхъ и о(т) королА (б. м. н., 1352 *Р* 6); никто по иаше(м) животѣ. кто боуде(т) господаръ оу нашеи земли или боу(д) кто боуде(т) тогдїи (!) немецъ

держати, да не имаю(т) отнѣти ты(х) вы(ш)писанны(х) татаре о(т) нашего монастырю (Нямц, 1453 *Cost.* II, 466); В городе оу Вєници поушка а двє пищали а ко(р)чомъ пѧтна(д)цать на мєстє дають наместникоу с ко(р)чмы по пѧтина(д)цать грошє(и) хто горо(д) дє(р)жить (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Старосте Луцькому... н инымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское земли и Володимиръ деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Наместнику вруцькому князю Григорю Глинъскому и инымъ наместникомъ нашимъ, хто потомъ будеть отъ нас Вручей держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71); маршалъку нашому, наместнику Смоленъскому, пану Миколаю Ивановичу Илинича и инымъ наместъникомъ нашимъ, хто потомъ будеть отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

2. *(виконувати що)* додержувати(ся), дотримувати(ся) (чого) (61): мы ислюбоуємъ тотъ миръ держати вѣлми твердо безо всѧкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *Р* 5); а на то оусє и слюбуємъ... тонъ (!) записъ твердо держѧти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а держали есмы имъ наши листы и николи єсмо ихъ не о(т)ступали (Ланчиця, 1433 *Р* 124); ато докончанїє держати намъ и пополнити, на обѣ стороны, вѣчно и непороушєно (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); и тн(ж) имає(м) с вашеи мл(с)ти и наши панове такую справє(д)ливо(ст) дръжати ме(ж) нами и землѣми, яко быхо(м) могли злодїевъ именовани(х)... вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а мовили перед нами и рукоу дали собѣ с того не выступити, твєрьдо держати (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); а о дочєръ єго твои панове изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочєры быти и греческий законъ деръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(в якомусь стані) утримувати (1): а покоул оусхочет кн⟨А⟩зь Сєменъ тои грєбли держати высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

3. *(з метою торгівлі)* (що) держати (12): а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ держѧли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму не *держѧти*, ни пива варити, ни меду, ни месніи ни ѣткы *держѧти*, ни клѣба (!) продавати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); и тежъ дозволили есьмо єму въ томъ дворѣ єго корчму вольную, пиво и медъ держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А єщє єсми дали ливовчаном абы держали собы один дом торговскым обычаємъ оу Соучавѣ, алє оу том домоу абы корчмоу не *держали*, ани яткы, ани бровара (Сучава, 1460 *BD* II, 276); а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ и коръчмы бы еси своей не держалъ въ месте (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

4. *(орендувати)* (що) держати (34): Гаврила дє(р)жить цє(р)ковноую зє... (пошкодж.— *Прим. ред.*) а дани даєть цє(р)кви осмь ведє(р) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 94); а дє(р)жати имъ тоє мыто о(т) сихъ свѧтокъ што при(и)доуть на три годы дотогожъ рокоу до свѧтокъ (Краків, 1487 *АМЛ*); Продали єсмо мыто берестейское, и дорогицкое, и белское... Гендрыху Карловичу на тры годы... а держати єму тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божее днѧ первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

5. (що) мати в заставі, держати (10): а до спсова днє аже не выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то село опѧтъ (!) до другого року (Львів, 1386 *Р* 31); имаютъ они тако долго держа(т) нашь горо(д) снѧтїнъ н коломыю и покутьскую землю со всѣмъ доходо(м)... доколѧ мы а любо дѣти наши заплатимы имъ тыхъ одину тысѧчю рублевъ фрѧзьского сєрєбра (б. м. н., 1411 *Р* 77); Колї хто держїть оу закладѣ деди(ч)ство сказоуємь мы (ж) то(т) которыи то застави(л) а не бѫде(т) ли того тогды єго бли(ж)иїи... имаєть осве(т)ченїє оучини(т) иже то деди(ч)ство оу такы(х) пєнєзѧ(х) заложєно (XV ст. *ВС* 20 зв.); а пакли бы не хотѣла ей Петрашовая того вѣна ей платити, тогды маєть тая Ганка тую дел(ь)ницу первого мужа своего въ томъ вѣне своемъ держати до тыхъ часовъ, поки ей она тые п⟨е⟩н⟨е⟩зи заплатить (Троки, 1494 *РИБ* 561).

6. (що) *(здійснювати верховну владу)* володіти (чим), панувати (над чим) (6): королеви держати лвовьскую землю нсполна а намъ держати володимѣрьскую, луцкую белзьскую холмьскую берестиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а тыхъ всѣхъ записовъ потвєржаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣєть... стефанъ воєвода... свою землю волоскую всю держати во всѣхъ своихъ границахъ тако яко єго предкове держали (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати панове наши и опасовати, ка(к) сами себе, абыхо(м)... могли... дву зє(м) держати с обу(х) стро(и) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

7. (кого) *(надавати кому притулок)* держати (14): Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuju *(в ориг.* nasziu.— *Прим. вид.)* zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derżym u zemli... wse iesmo na nich wydali (Липинишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а намъ такожъ непрїѧтелѧ кнѧзѧ, великого казимира, оу нашеи земли, против⟨ъ него⟩ н⟨є дер⟩жати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); н ваша милость бы єстє тыхъ людей оу васъ нє деръжали, алє до єго земли отослали (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

8. (що) мати напоготові (1): вездє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж) бы добрыє юнаки и люди вси которыє доужи на кони всєсти кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

9. (кого) *(для виконання певних обов'язків)* держати, мати (4): а записала есми по души єго князя небощика... къ манастыру Светого Спаса... въ Кобрыню село Корчичи, и зе всеми доходы, и зъ данью и зъ полюдьемъ и зъ грошми, и зо всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ... ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); єра(н)ци(к) а єа(л)ко индри(х) три братенїкы держали одно(г) млынарѧ (XV ст. *ВС* 23); а хто нємецкую челѧ(д) держа бы одно(г) затаилъ довѣдавсѧ: ты(х) будє(м) казни(т) великими казньми (Перемишль 1447—1492 *ЛКНКВ*).

10. (кого) *(не відпускати)* держати, затримувати (1): И о сєм даю вам веданїє, аже... пал єсмъ въ ръцѧ господиноу Басарабє воєводє, та мє дръжит окован, как ми богъ поръчил (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

11. *(займати якесь місце)* простягатися (2): мы Стєфанъ воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали и потвєрдили єсми монастирю нашємоу о(т) нѣмца... киприѧнова пасика... и съ оусими полѣнами... и коуда полѣна держи(т) вы(ш) (!) монастирѣ за прѣко(п) на дѣль и о(т)толѣ попєрє(к) на тєрнавкоу доколѣ полѣна держи(т) и вода тєрнавка (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

12. (кого) *(перебувати в якомусь стосунку до кого)* мати (1): Оуставлѧємь право коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) держїть оца здорового и мтрь здоровоу наиграєть на себѣ нєкоторою собїноу пєнєзєи а оць и ма(т)ка нє повїнні за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *ВС* 27—27 зв.).

13. (кого) одержувати за призначенням (1): и инъ соудєцъ да нє имаютъ развѣ да дръжатъ о(т) нашєго двора о(т) Асъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398).

14. (кого) допомагати (кому), підтримувати (кого) (4): а воєводу имѣю держѧ(т) и єму ради(т) ажбы никоторымъ вєрємєнє(м) нє былъ противу кролєви (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); А сєт мы... вызнавами и явно чиним... ажє мы слюбуємъ и записоуваєм сѧ... королєви полскомоу... и имаємъ держати нашего милого господарѧ Стєфана воєводоу на то, абы вирєн и похилєн коу королєви єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); А пан наш корол... имаєт нас миловати и оуч⟨и⟩ти, держати оу каждыхъ ласкавых и верных и оучливых оучинкохъ и члонкохъ, яко держали и миловали перєжє нас бывшего дида нашего (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

о у л а с ц ѣ д є р ж а т и (5) *див.* ***ЛАСКА** 1; о у ми-

лости ⟨держати⟩ (1) *див.* **МИЛОСТЬ** 1; оу чти держати (4) ⟨держати⟩ оу чти (1) *див.* **ЧЕСТЬ** 3;

◇ держати оу прави (кого) (1) поводится з ким згідно з законом: але хоче(м) ва(с) держати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли есте имали при стопочившаго родителѣ нашего (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); derżati pry duszy (1) мати що для себе: szto iesmo derżali pry duszy *(в ориг. разом:* pryduszy.— *Прим. вид.)* wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); держати соромъ (1) соромитися, мати сором: некоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)це е(ст) имъ месцо дано боуде(т) а оні того месца не смотрѧть не деръжа соромоу а инъде(с) становѧ(т) (XV ст. *ВС* 10 зв.); держати тадыики (2) провадити переговори: тыи то исьтыи листы мистровы... мѣли в собѣ таковую рѣчь... ажь быхо(м) которыи с ты(м) то мистро(м) хотѣли держати тадынки о єднаньє покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); держати оу твердои и оувѣрнои роуцѣ (кого) (1) цілковито підпорядковувати собі кого: и пак тоты истины Седи-Ахматови сынове... а мы имаемо их... держати оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292); твердо и остаточно держати (1) *див.* **ТВЕРДО** [1].

ФОРМИ: *інф.* **держати, держати, ⟨дер⟩жати, де(р)жати, деръжати, дерьжати** 88 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1368 *Р* 15; 1396 *AS* I, 20; 1403 *ДГМ;* 1410 *АкВАК* XI, 5; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Р* 121; 1487 *АМЛ;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ВФ* і т. ін.); **держать, derżat, держа (т)** 9 (1388 *Р* 43; 1411 *Р* 77; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 141, 142; XV ст. *ВС* 10; *СЯ* 41 зв.); **держѧти** 6 (1388 *Р* 37; 1393 *Cost.* II, 607; 1408 *Cost.* II, 633; 1411 *Cost.* II, 638; 1439 *Cost.* II, 713); **держати, дьржати, дьржатї** 5 (1432 *Cost.* I, 343; 1457 *Cost.* II, 810; XV ст. *ВС* 37; 1499 *BD* II, 425, 426); **держѧ(т)** 2 (1402 *Cost.* II, 623; 1404 *Р* 70); **держѣти** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *тен. 1 ос. одн.* **держю** (1401 *Р* 64); *2 ос. одн.* **дрьжишь** (XV ст. *ВС* 35); *3 ос. одн.* **держїть, держить, де(р)жить** 35 (п. 1349 *Р* 4; 1400 *Cost.* I, 37; 1429 *Р* 112; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 5 зв., 8 зв., 12, 27; 1489 *РИБ* 438 і т. ін.); **дѣржїть** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **дръжить** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **держитъ, держит, derzyt** 6 (1463 *AS* I, 55; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **дѣржи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); **дръжит** 1 (1481 *BD* II, 358); **держи(т)** 2 (XV ст. *ВС* 34 зв.; 1470 *DIR«A»* 522); **держи, (дер)жи** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 6 зв.); *1 ос. мн.* **derzym** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *3 ос. мн.* **держать, деръжать, де(р)жать** 8 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 93, 93 зв.; XV ст. *ВС* 12, 20 зв.; *СЯ* 9 зв., 41 зв.; 1499 *BD* II, 448); **держатъ, derżat** 2 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1498 *ГВКОО);* **держа(т)** 1 (XV ст. *ВС* 26); *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми... держал** 5 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1490 *AS* I, 92); **есми... дрьжа(л)** 1 (1467 *СП* № 13); **есмы... держѧ(л)** 1 (1443—1446 *Р* 147); **держалъ, держал** 4 (1474 *AS* I, 69; 1488 *AS* I, 88; 1490 *Пам.*; 1492 *AS* III, 23); **держѧлъ** 1 (1400 *Р* 61); *1 ос. одн. ж.* **есми... держала** (1490 *ЗХП* 135); *3 ос. одн. ч.* **держалъ, держал, держа(л)** (1390 *Р* 175; 1396 *AS* I, 20; 1437 *AS* I, 34; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1463—1478 *РЕА* I, 36; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **держала** 2 (1494 *РИБ* 560; 1498 *АЛМ* 169); **дръжала** 1 (1472 *BD* I, 172); *1 ос. мн.* **есмо... держали, iesmo derżali** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1475 *AS* I, 69; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **держали есмы** 1 (1433 *Р* 124); *3 ос. мн.* **держали, деръжали, держалі** 21 (1411 *Р* 79; 1433 *Р* 124; 1434 *Cost.* II, 664; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1468 *BD* II, 302; 1484 *ЯМ;* 1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **дръжали, дьржали** 2 (1409 *Р* 74; 1415 *Cost.* I, 116); *майб. 2 ос. одн.* **боудешъ деръжати** (1492—1493 *ПВФЧ*); *3 ос. одн.* **иметъ... держати** 1 (1398 *ДГПМ*); **имє(т) дръжати** 1 (1432 *Cost.* I, 343); **иметъ... держа(т)** 1 (1427 *Р* 108); **има... держѧ(т)** 1 (1404 *Р* 70); **будетъ (боуде(т))... держати** 5 (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 466; 1454 *Cost.* II, 501; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1496 *АЛРГ* 69); **будетъ... держати** 5 (1495 *РИБ* 601; 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *АСД* VI, 3; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *РИБ* 776); **боуде(т)... держа(т)** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*); **будетъ... деръжать** 1 (1488 *РИБ* 424); **держати будетъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); **!де(р)жати** 1 (1497 *ПМХ*); *1 ос. мн.* **боудемо деръжати** 1 (1496 *BD* II, 405); **буде(м)... держати** 2 (1448 *Cost.* II, 305, 734); **боудемъ держа(т)** 1 (1388 *Р* 41); **хочемъ... держа(т)** 1 (1388 *Р* 43); **хочоум... держати** 2 (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270); **хочем... держати** 5 (1447 *Cost.* II, 732; 1448 *Cost.* II, 738; 1468 *BD* II, 306; 1470 *BD* II, 309); **хочемо... деръжати** 1 (1496 *BD* II, 402); *3 ос. мн.*, **будуть... держати** 2 (1398 *ДГПМ*; 1451 *АкЮЗР* II, 106); *майб. II 3 ос. одн. ч.* **боудетъ... держалъ** (XV ст. *ВС* 16); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч,* **бы еси... держалъ** (1488 *РИБ* 222); *3 ос. одн.* **абы... держалъ** 1 (1433 *Cost.* II, 651); **нжъ бы... держалъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **szczoby... derżał** 1 (1413 *GL* 48); **derżałby** 1 (1388 *ZPL* 107); *1 ос. мн.* **абы єсмо держали** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **абыхмо... деръжали** 1 (1496 *BD* II, 405); *2 ос. мн.* **бы єстє... деръжали** (1499 *BD* II, 449); *3 ос. мн.* **абы ..держали** 6 (1456 *Cost.* II, 791; 1457 *Cost.* II, 810; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* II, 290); **штобы... держѧли** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **бы... де(р)жа(ли)** 1 (1496 *ПДВКА* 61); *нак. сп. 2 ос. одн.* **деръжы** (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн.* **нєхаи... держить** 2 (1487 *РИБ* 435); **нєхаи... де(р)жы(т)** 2 (1495 *ВСоб.*); **да держи(т)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); **да дръжит** 1 (1499 *BD* II, 156); *3 ос. мн.* **нєхаи... держать** 2 (1495 *ВМЗД; РИБ* 602); **нєхаи... держатъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); **да держа(т)** 1 (1435 *Cost.* II, 695); **да дръжатъ** 1 (1434 *Cost.* I, 398); *дієприсл. одноч.* **дрьжачи** 4 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **держа, деръжа** 2 (1447—1492 *ЛКНКВ;* XV ст. *ВС* 10 зв.); *дієприсл. перед* **державши** (1491 *AS* I, 97); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **былъ дѣржанъ** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **держано** 2 (1499 *AS* I, 118); **дѣржано** 1 (XV ст. *ВС* 41 зв.).

Див. ще **ВЫДЕРЖАТИ, ДЕРЖАТИ СѦ** 1, ***ДЕРЪЖЫВАТИ, ЗАДЕРЖАТИ, ЗДЕРЖАТИ.**

ДЕРЖАТИ СѦ *дієсл. недок.* (3) **1.** (кого) *(давати притулок кому)* держати (1): а непріѧтелѧ нашего, оу кнѧзѧ великого земли, против нас не держати сѧ, а намъ такожъ непріѧтелѧ кнѧзѧ, великого казимира, оу нашеи земли, против⟨ъ него⟩ н⟨е дер⟩жати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

2. (кого) визнавати владу чию над собою (1): а мы не имаим ни жадного держати сѧ... господарѧ, мимо волю того пана нашего милостивого королѧ (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

3. поводитися (1): и имаемь емоу на то оуставно радїти... абы тым обычаемь был и держал сѧ яко и передкове его (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

ФОРМИ: *інф.* **держати сѧ** (1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 289); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... держал сѧ** (1462 *BD* II, 289).

Див. ще **ДЕРЖАТИ.**

ДЕРЖАТЬ *див.* **ДЕРЖАТИ.**

ДЕРЖѢТИ *див.* **ДЕРЖАТИ.**

***ДЕРЖѦНИЕ** *див.* **ДЕРЖАНЇЄ.**

***ДЕРЖѦНЬЕ** *див.* **ДЕРЖАНЇЄ.**

ДЕРЖѦТИ *див.* **ДЕРЖАТИ.**

***ДЕРЗНУТИ** *дієсл. док.* (1) наважитися, посміти: аще ли хто... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзиетъ ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **дерзиетъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3).

***ДЕРЛОУИ** *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а᾽хотарь... на рѣкоу на дерлоуи та доулоу (!) дерлоує(м) иа ста(в) монасти(р)скіи (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дерлоун** (1488 *ДГСПМ*); *ор. одн.* **дерлоуе(м)** (1488 *ДГСПМ*).

***ДЕРМАНЬ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дермань: даемо... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Дерманю** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ДЕРТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ бъчолы дерти *див.* ***БЧОЛА**[2] 2.

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **деръоут** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ДРАТИ.**

ДЕРЪЖАТИ *див.* **ДЕРЖАТИ.**

***ДЕРЪЖЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого, що) *(здавна)* володіти на правах власності (чим), мати у власності (що): и фе(д)ко мови(л)... штожъ тыи люди зъдавна... зверъ сочывали на ты(х) пано(в) котории пере(д) тымъ тотъ дворъ любечъ деръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **деръжывали** (1499 *ВФ*).

Див. ще **ДЕРЖАТИ** 1.

***ДЕРЬЖАНІЄ** *див.* **ДЕРЖАНІЄ.**

ДЕРЬЖАТИ *див.* **ДЕРЖАТИ.**

***ДЕРЬЖАНЬЕ** *див.* **ДЕРЖАНІЄ.**

***ДЕСЕТИНА** *див.* **ДЕСѦТИНА.**

***ДЕСЕТНИК** *див.* ***ДЕСЯТНИКЪ.**

ДЕСЕТЬ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

***DESIATERO** *числ. зб.* (2) ◇ desiatero boži prikazani (1) декалог; дошки, скрижалі з десятьма заповідями божими: Też ustawilijesmo, iż żadin... nie majet prisiahati na desiaterom boži prikazani (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); оу десѧторо (1) удесятеро: а толко не приспею на тотъ дн҃ь ино ми платити оу десѧторо толко солжу как жо на сеи грамоте написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *знах.* **десѧторо** (1387 *СП* № 12); *місц.* **na desiaterom** (1388 *ZPL* 106).

ДЕСѢТ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

***ДЕСѢТИНА** *див.* **ДЕСѦТИНА.**

***ДЕСѢТНИКЪ** *див.* ***ДЕСЯТНИКЪ.**

***ДЕСЯТИНА** *див.* **ДЕСѦТИНА.**

***ДЕСЯТИННИКЪ** *ч.* (1) збирач десятини: Также дали есьмо и со всимъ и съ тымъ, и съ поемщиками, и съ осѣдками, и съ роспусты, якожъ то десятиннику Богдану и дѣтемъ его (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *дав. одн.* **десятиннику** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ДЕСЯТНИКЪ.**

***ДЕСЯТНИКЪ** *ч.* (6) **1.** *(у Молдавському князівстві)*: збирач десятини (5): и такожде... а ни ключници наши а ни десѣтници да не имаютъ примѣсоу брати десѣтиноу о(т) вина (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и що бы не имали жа(д)ного дила до хотарѣ монасти(р)ского, или до пасики, или бу(д) к чемоу, що е(ст) монастирское, ни сами десѣтници, а ни па(к) и(х) слуги... заноу(ж) тоту десѣтину есми обешчѣлї и дали ст҃омоу манастирю (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

2. архієпископський урядник (1): Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. мн.* **десѣтници** (1443 *Cost.* II, 185; 1463 *Cost. S.* 45); *род. мн.* **десѧтин(к)** 1 (1455 *Cost.* II, 531); **десетник** 1 (1458 *BD* I, 8); *дав. мн.* **десятиикомъ** (бл. 1500 *АСД* II, № 4).

Див. ще ***ДЕСЯТИННИКЪ.**

ДЕСЯТЫЙ *числ.* (15) десятий: пса(н)... октѧбрѧ оу десѧ(т)и дн҃ь (Луцьк, 1388 *Р* 42); и я далъ на прч(с)тую бо(г)мт҃рь десѧтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *Р* 150); а отъ поличъного третего бы не брали, и брали бы десятое (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **десятый, десѧты(и)** (1401 *АкВАК* III, 2; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *род. одн. ч.* **десятого** (XV ст. *СГЧА*); *знах. одн. ч.* **десѧты(и)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **десѧ(т)и** 1 (1388 *Р* 42); *наз. одн. с.* **десятое** (1490 *ЗХП* 136); *знах. одн. с.* **десятое, десѧтое** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1496 *BD* II, 405; 2-а пол. XV ст. *СО*); *знах. одн. ж.* **десятую, десѧтую, десѧтоую** (1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *Р* 142; 1445 *Р* 150).

ДЕСЯТЬ, ДЕСѦТЬ, ДЕСѦТ, ДЕСѦТЪ, ДЕСѢТ, ДЕСЕТЬ *числ.* (74) десять: Аще ли хто... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); имае(т) его мл(с)тъ на(с) обыслати десѧтми недилѧми пере(д) ты(м), абыхо(м) знали и готови были на то(т) де(н) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а квитацеи дано имъ десѧть (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз.* **десѧтъ, десѧть** 6 (1386—1418 *Р* 35; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв.); **десеть** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *зам. род.* **от десѧт, десѧть** 22 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 274); **десѣт** 1 (1460 *BD* II, 275); *зам. ор.* аще ли хто... сия повеления... переступитъ дерзнетъ, **десять** тисечей рублей... да казнится 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); *род.* **десяти, десѧтн** (1444 *AS* I, 42; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1496 *AS* I, 244); *дав.* **десети** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1491 *AS* 1, 97); *знах.* **десѧть, десѧт, десѧ(т), десѧтъ, десять** 31 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1444 *AS* I, 42; 1449 *Cost.* II, 747; 1456 *Cost.* II, 789; 1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1490 *Пам.;* XV ст. *ВС* 31; 1497—1498 *АЛРГ* 80 і т. ін.); **десеть** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1489 *АКВ*); **десѣтъ** 2 (1439 *Cost.* II, 31; 1447 *Cost* II, 281); *ор.* **дѣсѧтью** 1 (1394 *Р* 54); **десѧтми** 1 (1453 *Cost.* II, 765).

ДЕСѦТИНА *ж.* (40) **1.** *(данина господарю Молдавського князівства)* десятина (22): що бы въ тѣхъ пасѣкахъ десѧтина не брана о(т) монастирскы(х) пчелъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); да не да(ст) тое село ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни десѣтиноу (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); а господвами (!) да даває(т) на кажды го(д) томоу прѣдреченномоу монастирїю по вї бочки вина ис нашеи десѧтины (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); да имают на каждїи год от нас... оусы бербеницы медоу от десетиноу що боудет от селах их (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

2. *(церковна данина)* десятина (18): Што былъ мой мужъ... небощикъ... хотѣлъ былъ записати десятину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а панъ иванъ мушата рекъ предъ нами о г(с)не какъ коли не было десѧтины а коли б(г҃)ъ дасть спусть будеть и я дамъ на прч(с҃)тую бо(г҃)мтрь десѧтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *Р* 150); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою... запи(соу)вае(м) исъ своее очины и деднины исъ серникь исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса... и съ всее ярины... къ ст҃омоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178); се я кнѧзь михаил... придаю с(с)т҃омоу (!) сп(с҃)у и своего дворьца и змиинца десѧтиноу озими пшеиицы и ржи о(т) всее ѧрины (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); Се азь раб владыкы моего ісу христа, Іо Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили есми... двѣ села... и съ десѣтиною от капоустоу... и съ десѣтиною от свижоую рибоу, що будоуть ловити люді от Драгомирецци (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **десѧтина** (1431 *Cost.* I, 325); *род. одн.* **десѧтины** 4 (1445 *Р* 150; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 453); **десетины** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **десѣтины** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *знах. одн.* **десѣтиноу, десѣтиiу** 15 (1438 *DBAc* 28; 1443 *Cost.* II, 185; 1444 *Cost.* II, 207; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *ПГСММЦ;* 1459 *DIR«A»* 514; 1463 *Cost. S.* 45 і т. ін.); **десѧтину, десѧтиноу, десятину, десятиноу** 12 (1401 *АкВАК* III, 2; 1429 *Р* 113; 1440 *Р* 142;

1445 *P* 150; 1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 461; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* I, 8; 2-а пол. XV ст. *CO*; 1487 *BOPCP* 178); **дѧсе(т)ин** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); **десетину** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *зам. род.* от **десетиноу** 1 (1466 *BD* I, 105); *ор. одн.* **десѣтиною** (1488 *BD* I, 342); *ор. мн.* **десятинами** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ДЕСѦТИННЫЙ** *прикм.* (1) ◇ десѧтинный берег (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* велили есмо заставити паиу ивану мушати к десѧтинному берегу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *P* 150).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **десѧтинному** (1445 *P* 150).

***ДЕСѦТНИКЪ** *див.* ***ДЕСЯТНИКЪ.**

***ДЕСѦТОКЪ** *ч.* (1) *(адміністративна одиниця, підлегла десятникові)* десяток: Би(л) намъ чоломъ... па(и) ма(р)тинъ хребтови(ч) И проси(л) в насъ дву(х) чївковъ в новгоро(д)скомъ повете осе(ц)кого десѧ(т)коу на (и)мѧ боутѧ а дробышъца (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **десѧ(т)коу** (1497 *ПМХ*).

***ДЕСѦТОРО** *див.* ***DESIATERO.**

ДЕСѦТЪ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

***ДЕСѦТЫИ** *див.* **ДЕСЯТЫЙ.**

ДЕСѦТЬ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

ДЕТИ *див.* **ДѢТИ.**

***ДЕТКИ** *див.* **ДѢТКИ.**

ДЕТРИХЪ *див.* **ДѢТРИХЪ.**

***ДЕТЯ** *див.* **ДѢТѦ.**

***ДЕШКО** *ч.* (1) *(особова назва):* я по(п) порѣчкы на имѧ исидо(р) ис своими с сыими на имѧ з гринє(м) а з дешко(м) бнли есмо чело(м) є(г) мл(с)ти (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дешко(м)** (1498 *ЧІАФ*).

***ДЕЩЕРЬ** *див.* **ДЪЩИ.**

***ДЕЯТИ** *див.* **ДИАТИ.**

***ДЕЯТИ СЕ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

***ДЕЯТИ СЯ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

ДЕЯЧКОВИЧЬ *див.* **ДЬЯЧКОВИЧЬ.**

ДЖАМЫРЪ, ЖАМЫРЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг. діал.* джамяр «скляр»): мы стефанъ воево(д)... чинимъ знамениито... оже... дали есми на то варе колко се(л) прислоухаютъ к нашемоу монастирю, на имѣ где є(ст) ⟨с⟩амоилъ ватамаиъ... и на тополици где былъ ⟨б⟩арбъ жамыръ (sic.— *Прим. вид.*) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); мы петръ воевода... чини(м) знамениито... оже... дали есми монастырю... се(с) нашъ лис(т)... а дали есми... варе кол⟨ко⟩ се(л)... на имѣ где є(ст) самоилъ ватама(и)... где былъ барбъ Джамыръ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Джамыръ** 1 (1454 *Cost.* II, 517); **жамыръ** 1 (1446 *Cost.* II, 251).

ДЖОУРАТОУЛ *ч.* (1) (*молд.* журат) присяжний: Тѣм мы видѣвше их правоую и вѣриоую слоужбоу до нас... и дали и потвердили есмо им... одно селище где был дом дида их Оана Джоуратоул (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Джоуратоул** (1469 *BD* I, 134).

Див. ще ***ЖОРАТЪ.**

ДЖУРКОЇА *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* хота(р)... чере(с) бїстрица на джурк... (пошкоджене місце.— *Прим. вид.*) на оустїе джуркоїа (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **джуркоїа** (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. одн.* **!джурк** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ДЖУСИН *прикм.* (2): приказъ па(н) андрѣевъ дчюсина маршалковъ (Київ, 1433 *P* 119); Се я Ваико Скердѣевич сын Джусин ис Квасилова, пан Холмъскии чиним знамените... иж я... кн⟨ѧ⟩зю Семену Василевичу дѣдѣчу Збаразскому продал есми емоу вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Джусин** (1470 *AS* I, 64); *род. одн. ч.* **дчюсина** (1433 *P* 119).

Пор. **ДЧЮСА.**

***ДЖЮРОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Журів: возревше есмо на на (!) его вѣрноую службу... даемъ емоу и дали есмо... на имѧ подъ галичемъ чѧгрово загвоздие с манастыремъ а подъ зудечовомъ джюровъ со трими присѣлки (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *знах. одн.* **джюровъ** (1394 *P* 54).

DZIDZICZ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

ДИАКОНЬ *ч.* (4) *(духовна особа нижчого рангу)* диякон: маетъ... владыка Луцкий и Острозский... яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ... попы и дьяконы совершати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Я князь Коистаитынъ Ивановичъ Острозкій... чиню знакомито... штожъ... записалъ есми... на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилии на крилосъ попомъ и діакономъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **диакоиь** (1492 *ЗОЄ*); *знах. одн.* **дьякона** (1481 *ГПМ*); *дав. мн.* **діакономъ** (1499 *АСД* VI, 2); *знах. мн.* **дьяконы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ДИАКЪ** *див.* **ДІЯКЪ.**

ДИАТИ *дієсл. недок.* (4) (чого) діяти, чинити (для чого) (1): слюбоуем... Казимироу кролю... паиованѧ и чти их, и пожиточности их на всѧх мѣстѧх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

дѣяти къ соромотѣ (кому) (1): вкривати соромом (кого), спричиняти моральну шкоду (кому): кто коли боудѣть пере(д) намї обаженъ о некотороую простоупкоу лїхоую а небоудѣ(т) чере(с) на(с)... прїпущонъ къ исправѣ а длѧ того прїгоди(т)ца емоу съеха(т) а то съеха(н)е емоу не дѣеть к соромотѣ (XV ст. *BC* 38); втискъ ⟨деяти⟩ (1) *див.* **ВТИСКЪ;** крывду деяти (1) *див.* **КРИВДА;** шкоды дѣяти (1) *див.* **ШКОДА.**

ФОРМИ: *інф.* **диати** (1462 *BD* II, 284); *теп. 3 ос. одн.* **дѣеть** (XV ст. *BC* 38); *3 ос. мн.* **дѣють** (XV ст. *СЯ* 40); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **как бы... деяли** (1492—1493 *ПВФЧ*).

***ДИВИЧА** *ж.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* мы илїа воевода... чини(м) знамениито... ож⟨е тот⟩а истиннаа паиїи пана журжа пїатринои нѣга жаловали есми еи оусобною (sic.— *Прим. вид.*) нашею мл(с)тїю и дали есми юи... едно мѣсто... на оусти дивичи (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **дивичи** (1438 *Cost.* II, 14).

ДИВКА *див.* **ДѢВКА.**

***ДИВЪ**[1] *ч.* (1) *(незвичайна річ)* диво: не есть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь неприятель (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ди(в)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ДИВЪ[2] *ч.* (1) чудовисько, див: А оли(ж) по(д) (о)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имее(т) быть а од(н)го права поживать абы (не) были какъ морьскы(и) дивъ, потребно есть абы однакїи соудъ былъ (XV ст. *BC* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дивъ** (XV ст. *BC* 34 зв.).

ДИГИЦА *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воевода... знамениито чиним... оже... оучинили есмо въ задоушїе... предков... наших... и дали есми и потвръдили... свѧтомоу нашему монастироу... цигане на имѣ: Микоула съ челѣдею... и Дигица съ челѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дигица** (1487 *BD* I, 310).

***ДИД** *див.* **ДѢДЬ.**

***ДИДАСКАЛИЯ** *ж.* (1) (*церковна школа, гр.* διδασκαλια) дидаскалія: Тые вси села... маетъ держати господиив богомолецъ нашъ Климентый... а всими церквями и нхъ свесченъниками... радити... дидаскалию основати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дидаскалию** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ДИДИЗНА** *ж.* (3) *(спадщина по дідові)* дідизна: При томъ всю(м)ъ зоставоую И мѣти хочоу какъ Продъкове Его заживали штобы И оунъ тое о(т)чи(з)ни И дидизъни

Своє заживалъ (Прилуки, 1459 *Р* 172); А сє Я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю... съзнаваєм... иж єсмо отчизну и дєдизну свою продали (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* дидизъни (1459 *Р* 172); *дав. одн.* ди-ди(з)нѣ (1459 *Р* 171); *знах. одн.* дєдизну (1497 *AS* I, 112).

Див. ще **ДѢДИНА** 1, ***ДѢДИЧНА, *ДѢДНИНА** 1.

***ДИДИЗЪНА** *див.* ***ДИДИЗНА.**

***ДИДИНА** *див.* **ДѢДИНА.**

***ДИДИЦЬСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДИДИЧСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДИДИЧЬ** *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДИДКА** *ж.* (1) *(мати батька або матері)* баба: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидо⟨ша⟩... Тома и сєстра єго... и продали сво⟨ю⟩ правоую отниноу, що била дидки их Илѣни (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *род. одн.* дидки (1489 *BD* I, 367).

***ДИДНИНА** *див.* ***ДѢДНИНА.**

ДИДОВКА *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* Дидовка (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* Дидовки (1430 *ГВКЛ* 8).

ДИДРИХЪ *див.* **ДѢТРИХЪ.**

ДИДЬ *див.* **ДѢДЬ.**

***ДИЄНИСЪ** *див.* ***ДЇОНИСЪ.**

***ДИЄНИШЄВЪ** *див.* **ДЇОНИШЄВО СЄЛИЩЄ.**

***ДИЄНИШЪ** *див.* **ДЇЄНИШЪ.**

!ДИКОУ⟨ДИВКОУ⟩ *див.* **ДѢВКА.**

!ДИКЪ ⟨ИДИКЪ⟩ (1): жалова(л) ди(к) (!) на фа(л)ка и(ж) у є(г) домоу увечєрѧ стало свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика (!) нє вєда(л) кто оуранїлъ (XV ст. *BC* 27).

Див. **ИДИКЪ.**

ДИЛ *див.* **ДѢЛ.**

ДИЛАТИ *див.* **ДЄЛАТИ.**

ДИЛЬ *див.* **ДѢЛ.**

ДИЛО *див.* **ДѢЛО.**

ДИЛѢ *див.* **ДѢЛѧ.**

ДИЛѢ ТОГО *присл.* (1) *(вказує на попередньо виражену причину даної дії)* тому, через те: А дилѣ того, мы Стєфан, воєвода и пан зємли молдавскои, знакомито чинимъ... посполито въсѣмъ и каждомоу особно (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

Див. ще **ДЛѧ ТОГО** I, **ТОГО ДѢЛѧ.**

***ДИМАЧЬ** *ч.* (1) *(назва хутора у Молдавському князівстві):* Тѣ⟨мь⟩ ми видѣвшє их... вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми им... єдно сєло оу Димач, на имѣ Цигънєни (Васлуй, 1495 *BD* II, 46).

ФОРМИ: *род. одн.* Димач (1495 *BD* II, 46).

ДИМИТРЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидоша прєд нами... наши слоугы на имѣ Ивашко комис и Тома *(в ориг.* Тотома.— *Прим. вид.)* Димитрєскоул... и тѧгали сѧ за сєла (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* Димитрєскоул (1460 *BD* I, 41).

ДИМИТРИИ *ч.* (2) *(особова назва, гр.* Δημήτριος): Сє язъ кнѧзь вєликыи димитрии докончиваю и повинуюсѧ службою таковою (б. м. н., 1366 *Р* 14); сє азъ... паньь Игнатїє... ожє... дали єсмы... кє златых оугорскых... яко да творѧт ми памѧть... єдинь дєнь въ годь в чє(твръто)к прѣд свѧтым вєликомѫчєником Димитрїємь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* димитрии (1366 *Р* 14); *ор. одн.* Димитрїємь (1462 *BD* I, 70).

Див. ще ***ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

***ДИМИТРЇИ** *див.* **ДИМИТРИИ.**

***ДИМИТРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος): азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и за дшѫ... сновь мои(х) димитра и михаила (б. м. н., 1401*ЗКЄ*).

ФОРМИ: *род. одн.* димитра (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ДИМИТРИИ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

ДИНГА *ч.* (40) *(особова назва, молд.,* ономатопея «бім бом»): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стому нашєму прѧ(д)рєчє(н)ному монастырю чєльди циганскыи на имѣ наноу(л) синъ владо(в) и братїа єго... и днинга си(н) никулєви (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); А пак хотарь... да єст по коуда хота⟨рил⟩... пан Динга питарь (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* Динга 7 (1453 *DIR«A»* 503; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 312; 1491 *BD* I, 453, 464; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 155); *наз. зам. род.* в. п. Динга, Ди(и)га 33 (1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 447; *CVD* 4; *Cost. D.* 37; *Cost. S.* 153; 1492 *BD* I, 505; *Cost. S.* 162; 1493 *ПГВСП;* 1494 *BD* II, 33 і т. ін.).

ДИНИСКО *див.* **ДЕНИСКО.**

***ДИНИСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДИНЇСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДИСНИИ** *прикм.* (1) *(який в даний час займає певну посаду, виконує певні обов'язки)* нині діючий: А сє поповє дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* дисни (1370 *Р* 18).

ДИТИ *див.* **ДѢТИ.**

***ДИТКИ** *див.* **ДѢТКИ.**

ДИТѦТЪКОВИЧЪ *ч.* (4) *(особова назва):* Панъ Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ Дитѧтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли... дани чотыри карамоны меду пресного (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* Дитѧтъковичъ (1493 *АЛРГ* 56); *знах. одн.* Дитѧтъковича (1493 *АЛРГ* 55, 56).

***ДИУКА** *див.* **ДѢВКА.**

ДИЦКОВАТИ *дієсл. недок. і док.* (2) (*стп.* dzieckować) (кого) брати в заклад майно (чиє), накладати на нього судову заборону: А кто оусхочєт тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати... вєздє да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *інф.* дицковати 1 (1466 *BD* I, 96); **!вєньцова(т)** 1 (XV ст. *BC* 17).

***ДИЧКИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* а в конюхи и в конокормцн наши оу басови оу ко(с)ковчи и на ровномь оу дички а в лѧховє... пану чусє нє надобє оуступати сѧ (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *знах.* дички (1434 *Р* 128).

ДИЧЬКО *ч.* (1) *(особова назва):* я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю симь моимъ листомъ каждому доброму прод⟨а⟩лъ єсми свою отчизну дворъ и сєло... кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Васильєвичю Нєсвизкому (Луцьк, 1461 *AS* I, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* Дичько (1461 *AS* I, 53).

! ДИЧЬСТВО *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

ДИѦКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДИѦКЬ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇАК *див.* **ДЇЯКЪ.**

***DIAKOWATI** *див.* ***ДЯКОВАТИ.**

ДЇАКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ... васковци... и за боуковиною дїаковци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* дїаковци (1431 *Cost.* I, 317).

***ДІАКОНЪ** *див.* **ДИАКОНЪ.**

ДЇАКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇАКЬ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇВНО *присл.* (1) дивно, дивовижно: коли жъ нє имєєть быти дївно но по(ди)вовано какъ(ж) мы казимиръ коро(л) по(л)скы(и) с паны рады короуны по(л)скоє о(у)ложїли єсмо (ты) пра(в) (XV ст. *BC* 9 зв.).

***ДІЄНЄЦЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє...

слоуга наш Исаю... и сєстричич єго... розделили своѧ праваѧ отнина, сєла... а и монастирь що єст на оустїє Дїєнєца (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дїєнєца** (1490 *BD* I, 403).

***ДІЄНИСЪ** *див.* ***ДІОНИСЪ.**

***ДІЄНИШЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ Дїєнишєво дворищє (1) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві):* Мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже... дали єсми... нашємоу монастироу... сєло на имѣ Пыртєщїи и Дїєнишєво дворищє (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Дїєнишєво** (1475 *BD* I, 203).

Див. ще **ДІОНИШЄВО СЄЛИЩЄ.**

Пор. **ДІЄНИШЪ.**

ДІЄНИШЪ, ДІЄНИШЬ *ч.* (32) *(особова назва, молд., мад.* Deneš, Dienes, *пор.* Діонисъ): мы алєксандръ воєвода чинимъ знаменито... оже тоти истинныи слоугы наши... симєонъ и костѧ и дїєнишъ и шандро слоужили намъ и(х) предкове правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202); а на то є(ст) вѣра... диєниша спаѳарѣ (!) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... оже прїидоша прѣд нами... попь Григорїє... и съ въсѣми яже о Христѣ братїами... и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи, где были жоудєве Михаиль и Дїєнишь (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дїєнишъ, Дїєиишь** (1428 *Cost.* I, 202; 1500 *BD* I, 173); *род. одн.* **дїєниша, диєниша, дїєниш** 29 (1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 450; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *Cost.* II, 138; 1443 *BAM* 41; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 212; 1446 *Cost.* II, 248; 1447 *Cost.* II, 273 і т. ін.); **Дїєиыша** 1 (1441 *DBAc* 35).

Див. ще ***ДІОНИСЪ, ДѢНИСЪ.**

***ДІЄНЫШЬ** *див.* **ДІЄНИШЪ.**

***ДІИНИСЪ** *див.* ***ДІОНИСЪ.**

***ДІОНИСЪ** *ч.* (13) *(особова назва, цсл.* Дионисъ, гр. Διονύσιος): а на болшєє потвєрженїє томоу въсємоу вышєписанномоу велѣли єсми слоузѣ нашємоу... паноу дїонисоу логоѳєтоу пис⟨а⟩ти и печать привѣсити к сему листоу нашємоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 530); а на то є(ст)... вѣра пана дїєниса логоѳєта (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **дїєниса** (1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88); *дав. одн.* **диєнисоу, дїєнисоу** 6 (1437 *Cost.* I, 530; 1439 *Cost.* II, 32, 36, 42, 47, 62); **Дїиинсоу** 1 (1437 *Cost.* I, 536); **дїонисоу** 4 (1437 *Cost.* I, 530, 542; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Mih.* 206).

Див. ще **ДІЄНИШЪ, ДѢНИСЪ.**

ДІОНИШЄВО СЄЛИЩЄ *с.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чины(м) знаменито... понєже блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволєиимь... и дадо(х) монастироу... єдно сєло на врьхь солонцѧ гдє є(ст) былъ татомирь и прътѧ и сєлиштє диєнишєво (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы Пє(т)ръ воєво(д)а... знає(мо) чини(м)... оже дали єсми сєсъ ли(ст)... на то що соу(т) сєла и(х) на имѣ Прътєщи и Дїоиишєво сєлище (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дїонишєво сєлищє** (1456 *ГПХМ*); *знах. одн.* **сєлиштє диєиишєво** (1415 *Cost.* I, 116).

***ДІОУКА** *див.* **ДѢВКА.**

ДІЯК *див.* **ДІЯКЪ.**

ДІЯКОУЛОВО СЄЛО *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... чини(м) знаменито...ож⟨є⟩... дали єсми юи (sic.— *Прим. вид.*) оу нашєи земли сєла на ⟨си⟩тиои, на имѧ дїякоулово сєло повыше строѧ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дїякоулово сєло** (1438 *Cost.* II, 14).

ДІЯКЪ, ДІЯКЬ, ДІЯК, ДИѦКЪ, ДИѦКЬ, ДІѦК, ДІѦКЬ, ДІАКЪ, ДІАКЬ, ДІАК, ДЬЯКЪ, ДЬѦКЪ, ДЪЯКЪ, ДЪѦК, ДЯКЪ, ДѦКЬ *ч.* (87) *(цсл.* диякъ, *гр.* διάκος, διάκων) *(діловод у княжій чи королівській канцелярії)* дяк, писар: А писалъ грамоту писарь пана старостынъ дъякъ изъ болєстрашичь имєнємъ дьячковичь (Перемишль, 1359 *P* 10); А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) сємєнъ понахиди(ч) (Львів, 1370 *P* 18); Ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); пи(с) доброулъ дїакъ оу со(ч)вѣ (Сучава, 1454 *Cost.* II, 502); писа(л) дъя(к) сверщо(к) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дїякъ, дїяк, діякь, дїѧк, дїѧ(к), диѧкъ, диѧкь дїѧкь** 34 (1431 *ГВКЛ* 9; 1454 *Cost.* II, 509; 1465 *DIR «A»* 518; 1471 *BD* I, 165; 1479 *Cost. S.* 99; 1490 *BD* I, 386; 1492 *BD* I, 507; 1495 *BD* II, 74; *ПГВСР* і т. ін.); **дїак, дїакъ, дїакь, дїа(к), діак** 19 (1413 *GL* 48; 1432 *Cost.* I, 331; 1438 *DBAc* 28; 1453 *Cost.* II, 466; 1482 *BD* I, 260; 1489 *BD* I, 378; 1490 *Cost. S.* 142; 1491 *Cost. D.* 38; XV ст. *ДГВІС*; 1492 *BD* I, 511 і т. ін.); **дъякъ, дъя(к), дьякъ, дъѧк, дьѧкъ** 10 (1359 *P* 10; 1378 *P* 26; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 85, 86; 1490 *AS* I, 92; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 450; бл. 1500 *ПИ* № 2); **дякъ, дѧкь** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI,8; 1492 *ЗОЄ*); *дав одн.* **дїякоу, дїѧкоу** 5 (1448 *Cost.* II, 362; 1490 *BD* I, 442; 1493 *BD* II, 27); **дїакоу, диакоу** 5 (1432 *Cost.* I, 343; 1445 *Cost.* II, 212, 219; 1482 *BD* I, 260); **Дьякови** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. одн.* **дьяка** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447, 449); *ор. одн.* **дьякомъ, дьяко(м)** 3 (1496 *ПЧФГ;* 1498 *BD* II, 409); **дякомъ** 1 (1499 *BD* II, 447); **диакомь** 1 (1492 *ЗОЄ*); *наз. мн.* **дьяци** (1370 *P* 18).

***ДЛЄЗСКОВО** ⟨?⟩ *с.* (1) *(назва села у Київській землі):* а сєло къ городоу длєзско(в) а в томъ сєлє двана(д)цать слоу(г) на во(и)ноу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **длєзско(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

***ДЛЪГОПОЛСКИИ** *прикм.* (2): Сє азъ пань радоуль... и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгъ мєщєрь... дадошє... монастирю... єдно сєло... що є(ст) на зємли длъгополскои (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на длъгополскои** (1404 *ГМ*).

***ДЛЪГЪ** *ч.* (1) *(цсл.* длъгъ) борг: а тако(ж) да сѧ нє станови(т) николи на вѣки наши(м) тръговцє(н) (!) тръговлю, оу и(х) землю, за длъгъ, ии и(х) тръговцє(м), оу нашєи зємли (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *знах. одн.* **длъгъ** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***ДОЛГЪ** 1.

ДЛЪГЫ *прикм.* (6) *(цсл.* длъгъ) **1.** *(у просторовому відношенні)* довгий (1): тыми землями имъ володѣти и держати на вѣки, какъ же тые земли суть долги и широки увъ своихъ границяхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

2. *(у часовому відношенні)* довгий (1): соуть нєкоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожївана, а оу коро(т)комоу часоу страви(т) (XV ст. *ВС* 24 зв.);

◇ долгая полѣна (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Тємже видєвшє єго правою и вєрною слоужбо (!) до нас, дали ємоу... половина долгои полѣна... и млин (Сучава, 1458 *BD* I, 19); долгиє лозы (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* Я пань микоула... придаль єсми на тоую црковь... зємлю пашноую и бортноую... почєнши о(т) стго озєра... по долгиє лозы (Перевали, 1440 *P* 142); долгоє полє (1) *(назва місцевості на Буковині):* хотар... до дороги що переходит от долгого полѣ до Трєстїѧна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); длъгы рѧд (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... далиже... єсми ємоу... сєла... на имѧ броудоурєщи... и по(д) длъгы рѧ(д) кытєщи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **длъгы** (1436 *Cost.* I, 475); *род. одн. с.* **долгого** (1495 *BD* II, 63); *знах. одн. ч.* **(до)лгыи** (XV от. *ВС* 24 зв.); *род. одн. ж.* **долгои** (1458 *BD* I, 19); *наз. мн. ж.* **долги** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *знах. мн. ж.* **долгиє** (1440 *P* 142).

***ДЛЪЖНИКЪ** *ч.* (1) *(цсл.* длъжьникъ) боржник: Стєфанъ воєвода... пишє(м)... що бы ии єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова, развѣ *(в ориг.* раздѣ.—

Прим. вид.) коли познаєть своєго длъжника лицемъ, тогди имаєть заплатити то(т)... должни(к) (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692).

ФОРМИ: *знах. одн.* **длъжника** (бл. 1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще ***ДОЛЖНИКЪ** 1.

***ДЛЪЖОКЪ** *див.* ***ДОЛЖОКЪ** [1].

ДЛЯ, ДЛѦ, ДЛѢ *прийм.* (59) *(з род.)* **1.** *(виражає відношення мети)* для, заради **а)** *(у препозиції)* (32): Я, княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, для потверженья сего нашого листу и нашихъ сихъ записей, приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); тамъ же противъ той долыны... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а надѣю маю(ч) и дооуѳаю(ч) ва(м) иже в таковы(х) рѣча(х) длѧ чти и доброго нашего ничого менши вы ка(к) они та(к) много чинили (є есте) (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И мы длѧ потверженѧ вышше писанных рѣчей дали есмо кн⟨ѧ⟩зю Семену сей листъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми ихъ милостей верхуписаныхъ на свидство, ижъ бы ихъ милосты печати свои приложили къ сему моему листу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

б) *(у постпозиції)* (5): ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włozyli, niż wiry dla chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); и на то ли(ст) на(ш) дали есмы пан(оу) михаилоу ло(г)ѳетоу... абы о(н) съ оуси(м) ср(д)цемь наше(г) оупокоѧ длѣ ходи(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И мы тогды вашей милости для прыятеля нашого милого, нашого посла до великого князя московъского послали (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. *(виражає відношення причини)* через (що) **а)** *(у препозиції)* (19): A jestliby k tretemu wyznaniu (!) ne priszoł, wina kotoraja połozona dla wpometania, sudi majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); Ино тыми разы длѧ некоторого моего недостаткоу еще есмо в кнѧзѧ Василѧ... взѧли семдесѧт коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) наше(г) пана... кметь оутечетъ длѧ гнѣва пана своє(г)... тогды мы сказоуемь, же тотъ кметь име(т) плати(т) па(н)у своемоу вїноу г҃ гривны (XV ст. *ВС* 39); и ваша бы милость сихъ пословъ... пропустили мирьно черезъ вашей милости земли, для нашоє воли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

б) *(в інтерпозиції — між означенням та іменником)* (3): Ино сѧ на(м) видело, што(ж) то негора(з)до смотрено, а ему в то(м) кри(в)да вчынена и(ж) о(д)ного длѧ свѣтка о(т)далено его о(т) о(т)чины (Вільна, 1495 *ВК*); послали есмо нашого посла до Мендли-Кгерѧ... вашеє жъ милости тоежъ для прыгоды (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

Див. ще **ДѢЛѦ.**

ДЛѦ ТОГО (9) **I.** *присл.* (4) *(вказує на попередньо виражену причину даної дії)* тому, через те: Оурѧ(д) ше(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(г) оужїто(ч)но(и) а длѧ то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (XV ст. *ВС* 32); длѧ того ку вѣчныи рѣчи памети... чинимъ знаменито (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

II. *спол.* (5) *(приєднує підрядні речення)* **а)** *(мети)* тому що; для того, щоб; на те, щоб (4): Коли бысѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)его оуже проминоулого тогды коли есмо очивисте с вами оу кнѧзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль певныи паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаевъ доро(г) и посредковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были початы быти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Коли кн⟨ѧ⟩зю Семену спустити вышнїй ставъ, а в тотже час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй — обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длѧтого абы не было шкоды кнѧзю Семену (Луцьк, 1463 *AS* I, 55);

б) *(причини)* тому що; через те, що (1): а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1400—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще **ДИЛѢ ТОГО, ТОГО ДЛѦ, ТОГО ДѢЛѦ.**

!ДМИТРЄЄВИЧА ⟨ДМИТРЄЄВИЧИ⟩ *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* и мы... даем... в овруцком повете село Остафъево... а Демидковичи, а Дмитреєвича дети на Хвасничи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Дмитреєвича** (1437 *AS* I, 34).

***ДМИТРЄЄВИЧЬ** *див.* ***ДМИТРИЄВИЧЬ.**

***ДМИТРЕИ** *див.* **ДМИТРИИ.**

***ДМИТРИЄВИЧЬ** *ч.* (4) *(особова назва):* мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамени(т)... како... коли... гспдрь нашь... голдованиє... королеви польскому... вѣрность праваѧ... слюби(л) а мы... ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39); а при то(м) бы(л)... кнѧзь глѣбь дмитрїеви(ч) (Київ, 1446 *P* 154); просил есми... кнѧзѧ Ѳедора Дмитреєвича Горского, а кнѧзѧ Григорѧ Ивановича Багриновского, абы Их Милость печати свои приложили к семоу моемоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитриєви(ч), дмитрїеви(ч)** (1388 *P* 38; 1392 *P* 47; 1446 *P* 154); *знах. одн.* **Дмитреєвича** (1492 *AS* III, 24).

ДМИТРИЄВЪ *прикм.* (2): А с нами в тот часъ были... слуги кнзя Дмитріевы Путятича (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158);

дмитриєвъ день (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Дмитра: а мнѣ королеви помагати оль на годъ минеть дмитриєвъ днь (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дмитриєвъ** (1366 *P* 14); *наз. мн.* **Дмитріевы** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Див. ще ***ДМИТРОВЪ.**

Пор. **ДМИТРИИ.**

ДМИТРИИ, ДМИТРИЇ *ч.* (14) *(особова назва, цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος): въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ евъфимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); то сѧ дѣяло в нашомъ дворѣ в зоудечевѣ в де(н) стго дмитрия (Зудечів, 1421 *P* 96); а иное выдал князю Дмитрею Путѧтичу (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитрии, дмитриї** (1386 *P* 33; 1388 *P* 39, 40, 43; 1392 *P* 46); *род. одн.* **дмитрия, дмитриѧ** (1407 *P* 72; 1421 *P* 96); *дав. одн.* **дмитрию** 4 (1366 *P* 14; 1388 *P* 43); **Дмитрею** 1 (1496 *АЛРГ* 72); *ор. одн.* **дмитриемь** (1366 *P* 14); *місц. одн.* **при дмитріи** (1341 *ОБРН* 75).

Див. ще **ДИМИТРИИ,** ***ДИМИТРЪ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

***ДМИТРЇЄВИЧЬ** *див.* ***ДМИТРИЄВИЧЬ.**

***ДМИТРІЕВЪ** *див.* **ДМИТРИЄВЪ.**

***ДМИТРЇИ** *див.* **ДМИТРИИ.**

ДМИТРО, ДМИТРЪ, ДМИТРЬ *ч.* (20) *(особова назва, цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος): и на то свѣдци панъ дмтръ (!) панъ петръ (Казимир, п. 1349 *P* 4); а на то послуси... дмитръ матьфѣевичь, панъ нѣвъступъ столпувьскии (Перемишль, 1366 *P* 12); їо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо... оже... сыновє бѣлого драгомира, дмитро, петръ, михаило, жюржь слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды заложил сѧ листы оуказати свою границю жирѧвскоую (Зудечів, 1430 *P* 116); а естли бы тое рушилъ, тогды я маю брату своему пану Дмитру сто копъ заплатити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Федко Гавриловичъ... положилъ передъ нами листъ... короля е. м., которымъ ему далъ и

дозволилъ выкупити имѣніе... у Дмитра Холиневского (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитръ, дмитрь, ! дмтръ** 16 (1349 *Р* 4; 1366 *Р* 12; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1424 *Р* 104; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; п. 1450 *ПИ* № 9 і т. ін.); **дмитро** 1 (1393 *Cost.* I, 13); *род. одн.* **Дмитра** (1494 *АЛМ* 54); *дав. одн.* **Дмитру** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *ор. одн.* **Дмитромъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

***ДМИТРОВЪ** *прикм.* (2): па(н) микъ дѣдошицкии... па(н) дмитровымъ даниловича з роуды листо(м) приганилъ аже соуть неправыи... листы (Зудечів, 1428 *Р* 111); а па(н) микь дѣдошицкии приганилъ листо(м) аже неправыи листы фалшованыи па(н) дмитровы даниловича з роуды (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **дмитровы** (1430 *Р* 116); *дав. мн.* **дмитровымъ** (1428 *Р* 111).

Див. ще **ДМИТРИЄВЪ.**

Пор. **ДМИТРО.**

ДМИТРОВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* исталосѧ при дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворище (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитровьскии** (1370 *Р* 18).

ДМИТРЪ *див.* **ДМИТРО.**

ДМИТРЬ *див.* **ДМИТРО.**

!ДМТРЪ *див.* **ДМИТРО.**

***ДНЕПРЪ** *ч.* (1) *(назва річки)* Дніпро: Писанъ на прилоуце за (д)нєпромъ (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *ор. одн.* **(д)нєпромъ** (1459 *Р* 172).

ДНЄСЬ, ДНЄС, !ДЄНЬС *присл.* (33) (*цсл.* дьньсь) нині, тепер: исталосѧ при дєржавѣ... старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворище исъ зємєю (!) яко из вѣка слушало к тому дворищю вшитци вжиткове што дн(с)ь суть и потомъ могуть быти (Львів, 1370 *Р* 18); мы їо алєксандрь воєвода... знаємо чинимы... оже... болѣринь нашь никоула слоужиль стопочившимь родителємь нашимь правою и вєрною слоу(ж)боу и днє(с) слоужить намь правою и вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... пань михаилъ логофєтъ, слоужи(л) прѣж(д)є стопочивши(х) родителємъ нашимъ право и вѣрно, а днє(с) служитъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1455 *Cost.* II, 539—540).

***ДНИНА** *ж.* (1) день: Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)броволнои дорозѣ оу торговоую днин(оу) (XV ст. *ВС* 31 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дин(оу)** (XV ст. *ВС* 31 зв.).

Див. ще **ДЄНЬ.**

***ДНИСТРЪ** *ч.* (45) *(назва річки)* Дністер: а придалъ єсмь єму озєра рыбнаѧ за днѣстромъ куды мои нєводи ходили (Казимир, п. 1349 *Р* 3); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже... дали єсми монастирю... озєро на (д)нистрѣ (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); и о(т) того сєла на низъ днѣстромъ до морѧ к зємли волоскои тѧгнєть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали єсми єго особною нашєю мл(с)тию и дали єсми ємоу... сєло на (д)нистри ли(п)ни(к) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); И о(т) вєрховины єє Которѧ Впадаєть В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Камєници зємлю Дєрьжати Маєть (Прилуки, 1459 *Р* 171); мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже дали и потвърдили єсмы єдно озєро, на днистрѣ... и съ грлою, що оупадаєть оу днистрь (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *род. одн.* **днѣстра** 2 (п. 1349 *Р* 4; 1433 *Р* 125); **диистра** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **Dnistru** (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **днѣстръ** 3 (1459 *Р* 171); **днистрь** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *ор. одн.* **днѣстромъ** 3 (п. 1349 *Р* 3; 1433 *Р* 125); **дънєстромъ** 1 (1459 *Р* 172); **Днистром** 1 (1458 *BD* I, 8); *місц. одн.* **на (д)нистри, на днистри** 18 (1437 *Cost.* I, 541; 1439 *Cost.* II, 41; 1447 *Cost.* II, 273; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *Cost.* II, 569; 1458 *BD* I, 8; 1466 *BD* I, 96; 1470 *BD* I, 155; 1482 *BD* I, 262; 1491 *BD* I, 458 і т. ін.); **на днистрѣ, на (д)нистрѣ, на дънистрѣ** 7 (1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР; Cost.* II, 305; 1470 *DIR«A»* 523; 1495 *ПГВСР;* 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **на днистрѧ** 3 (1470 *DIR«A»* 523; 1495 *ПГВСР*); **на днѣстрѣ, на (д)нѣстрѣ** 2 (п. 1349 *Р* 3; 1456 *DIR«A»* 511); **на (д)нистра** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **на (д)нистрїа** 1 (1452 «*DIR«A»* 500).

Див. ще ***НИСТРЪ.**

***ДНИСТРЬ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

!ДНО ⟨?⟩ (1): ино... мы так⟨ождєрє и от нас єсмы⟩ дали и потвръдили єсми слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прѧдрєчєноє сєл⟩ище на исписали дно (!) и обидє лопатна до оусти лопатнои (б. м. н., 1500 *SD*).

***ДНѢСТРЪ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

ДО[1] *прийм.* (1031) *(з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення)* (527) **а)** *(вказує на межу чого)* до(чого), по (що) (246): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ, лєсы, урочысчы до Колодезыковъ, пусчею, болоты голыми до каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а ко млину границѧ горѣ смотричємъ до мосту (Смотрич, 1375 *Р* 20); а хотарь имъ... по краи боуковины горѣ до шєръбовьского хотарѧ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища... почєнши о(т) малого криховца о(т) потока... до рѣкы до вєликого крихова до бродоу (Зудечів, 1430 *Р* 116); а обрубъ земленый тому именицу моему лопавшомъ по старине: ... от реки Стыра... до Могилокъ и Язвинокъ... а оттол жолобомъ до Пропастищъ, а от Пропастищъ до Демидова рову (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и они присѧгнули и завєли... а(ж) до каменого бродоу (Вільна, 1495 *ВМЗД*); toiu mezoiu do dorohy wełykoyi u wełykuiu sosnu a od sosny do iwanowycza mezy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

а ж є д о (2) *див.* **АЖЄ**[2]; а ж є л є д о (1) *див.* **АЖЄЛЄ;**

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками та зі словосполученнями) (89): а хотарь ти(м) сєло(м)... до вєликы бродъ... до вышє полѣноу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); хота(р)... до могилоу (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); и дали... болото... о(т) гдє выходить грѣла из днистра и течє(т) долоу, до язєроу доубровка, и о(т) доубро(в)ка, до гдє оупадаєть оу яьєр (!) (Ясси, 1500 *Cost. S.*, 230);

б) *(вказує на місце, куди спрямована дія)* до (чого), у, на (що) (177): а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунѧ чєрєз бєрєстиє до лучьска бєз пєчали будтє (б. м. н., 1341 *Р* 2); а до угоръ и до бєсарабъ слободно имъ вывозити сукна (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по тои сторони тылько грунтъ Почапынскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имає(т) поити доброволнє (Снятин, 1454 *Р* 163); и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побєгъ до Волохъ (Краків, 1487 *РИБ* 434); а пастоу(х) ре(к) и(ж) тоую овцю прїгони(л) до села (XV ст. *ВС* 27); А намѣстники наши маютъ отсылати сами до Вилни до протопопы (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) до (12): а львовчѧнє што имуть поити до браилово, по рыбы... тамъ имуть дати, оть гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а кто нє идєть до Бєлогород, а он абы дал... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнєт нѣкоторїи наш боярин или наш слоуга... *до* их милости зємлѧх... тот бы имал одослати сѣ до нас (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

2. *(виражає часові відношення) (вказує на термін виконання дії)* до (чого), по (що) (117): А по семъ ненадобе

вступоватись ни детемъ моимъ... ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ии во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а миръ о(т) покрова бцѣ до иванѧ дн҃е до купалъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); а до спсова дн҃е аже не выкупить єго на тотъ рокъ имѣеть дєржати то сєло опѧтъ (!) до другого року (Львів, 1386 *Р* 31); а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); а... король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть писал... до насъ штобы сѧ тою дѣлницею... нє дєлили *до* того часоу, поки аж... корол єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудєть оу кн⟨ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); хто имаєть ста(д) конная алюбо жерєбѧчья имаєть... паствить о(т) Юрьєва днѧ до Міхайлова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.); А також мы, Стєфан воєвода, до того часоу коли услышим о ихани тоурєцком на зємли... кроудєв оугръскаго и полскаго... тогди им... имаєм дати вѣдати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. *(виражає об'єктні відношення)* (368) а) *(вказує на адресата дії)* до (кого, чого); відповідає сучасній конструкції з дав. в. (156): увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а половицю тѣхъ лѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы яко же твоя мл(с)ть оусказовалъ до насъ слоуги своєго (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а они щобы волни били прити до на(с), абыхо(м) мы и(х) судили (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); а г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рь нашь король... писал до пана старосты и до нас (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); колї и(х) прївожено до забїты(х) надорозє, тогды онї и(х) лоупилї с тго (!) имєнія оу которомъ былї забиты (XV ст. *ВС* 25); И тотъ нашъ посолъ отъ толє ся вєрънулъ и до насъ прыєхалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) до (!): А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин или наш слоуга... *до* прѣрєченних єго милости братїях... тот бы имал одослати сѣ до нас... просѣчи соби от нас мыроу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

б) *(вказує на зв'язок дії з якоюсь особою або з якимсь предметом)* до (кого, чого) (210): маєть... владыка Луцкий и Острозский... игумены наставляти, попы и дьяконы совершати, какъ въ нашой области, въ... городахъ въ Луцку и въ Острозе, и въ селахъ до нихъ прислухаючихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3): да боудє(т) пану михулови... и съ оуси(м) прїходо(м), що є(ст) до того сєла (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); тѧмь мы видѧвши єго правоую и вѣрноую слоу(ж)бою до на(с) жаловали єсмы єго особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525); слоужебникъ имєє(т) каж(д)ого кмєтѧ до вро(т) посохо(м) дотъкноут сѧ, и вала(т) тымъ урѧдомь хто кого позываєтъ (XV ст. *ВС* 14); а владыцѣ Полоцкому того игумена... не судити... нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена, тое судити намъ посполь (...— *Вид.*) владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) до (кого, чого) (!): а ти(ж) сотирѣ, алибо єго слуги, а нї и(н) никто о(т) наши(х) бояр (sic.— *Прим. вид.*)... да нє имає(т) жадного примѣсу до манасти(р)ски(х) пасика(х) (!) (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

4. *(виражає означальні відношення)* до (чого) (2): Ачь рыцєрь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) емѫ платїти за ранѫ (XV ст. *ВС* 29 зв.); мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо... И(ж) мы... єго При всюи о(т)чи(з)нѣ и диди(з)нѣ Єго... зоставоую И... надаю... Городища Сєлища и Оурочища з рѣками И рѣ(ч)ками и(з) ихъ Прилє(г)лостѧми ко(ж)доє до сєбє Широко(ст) Маючиє (Прилуки, 1459 *Р* 171).

5. *(виражає модальні відношення)* до (чого) (11): Мы кнѧ(з) федоръ любортови(ч) знаємо чинимъ... аже г(с)дрь нашь король... и єго кролєваѧ... дали ми зємлю до своєи воли на имѧ сѣвєрскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); а брашовѣномъ кто будє(т), що оузѧлъ бєзъ и(х) права... що бы стє имъ воротили въсѣ, до нити (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Коли(ж) кмє(т) бѫдє(т) ранє(н) до крови... тогды ємоу прїидєть двє частї за раны а трєтєя часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); А кому будєтъ от⟨є⟩цъ н⟨а⟩шъ або мы того имєнѧ зємли або люди дали до н⟨а⟩шей воли, то и тєперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

6. *(виражає відношення мети)* до (чого), для (чого) (2): Про то мы... ведомо чынимо тымъ тєперєшнимъ, яко и на потомъ будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ нашъ листъ прыдетъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); а пакъ лы бы самих насъ нашъ милыи прыѧтєль на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѧтєлю маємъ быти... до помочы (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

7. *(виражає ступінь охоплення предмета дією)* до (чого) (3): мы пє(т)ро воєво(да)... и съ всѧми паны о(т) велика даже и до мала радили єсмы и много подоумали мє(ж) собою о оутиснєнїє и погибєли зємли нашєи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своєю женою ѳеодосіею, запи(су)вае(м)... исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса... и съ всее ярины почень о(т) малы(х) и до великы и къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178);

◇ до того (2) до того, крім того: До того позволяемъ имъ... въ домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Надаю... До Того Инъшіє Городища И оурочища На(д) рѣчъкою Каменицею (Прилуки, 1459 *Р* 171).

!ДО² ⟨ЗА⟩ (!): мы Стєфан воєвода... глєитовали єсми єго правым глєитом... яко да єст ємоу слободно... к нам прїити до (!) єго правоую и вирьноую слоужбоу (Сучава, 1460 *BD* II, 269—270).

Див. **ЗА¹**.

ДОАМНА *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: хота(р)... черє(с) бїстрїци на доамна и до... обрьшїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми... монастироу сєла... оу здвижинъци о(т) доамна (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **о(т) доамна** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *зам. знах.* **на доамна** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ДОБАНИВИЧѢ** *мн.* (2) *(назва села у Перемишльській землі)* Дубаневичі: А сє А кнѧ(з) лєвъ... да(л) єсмы ѣма оу перємыскоѣ волость сєло добанєвичь (!) и съ зємлєю и съ сѣножѧтими (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *знах.* **! добанєвичь** 1 (1443—1446 *Р* 147); **добаниви(ч)ѣ** 1 (1443—1446 *Р* 147).

***ДОБЕКЪ** *ч.* (2) (*особова назва, стч., стп.* Dobek, *пор.* Добєславъ): и за тым єшчє до нас прислал пан нашь кроль... свои паны, на имѣ пана Добка з Бышова пана Бєлзского, и пана Станислава с Танчина (Сучава, 1468 *BD* II, 305); також и сими рази... коли к нам прислал... по пана Добєка из Бишов, пана Бєлского, а ми лєпак слоубоуємъ... господарєви нашємоу... абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали, мы и съ нашими... боѧры (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Добка** 1 (1468 *BD* II, 305); **Добєка** 1 (1479 *BD* II, 351).

ДОБЄСЛАВЪ, ДЄБЄСЛАВЬ *ч.* (3) (*особова назва, стч.* Dobeslav, *стп.* Dobisław): А на то послуси... панъ петръ ивановичь панъ добєславъ кошицкии (Львів, 1368 *Р* 16); мы войцєхъ з бжиєи мл҃(с)ти ярцибискупъ гнѣзденский... добєславъ съ сєнка любєлскии... слюбуємы... стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы што пасаныи (!)... мєжи... вло(д)славомъ... кролємъ полскимъ... и нами... с однои стороны а мєжи стєцкомъ воєводою... з другои стороны... владиславъ кроль и... всѧ коруна полская боронити дєржати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **добєславъ** 2 (1368 *Р* 16; 1433 *Р* 122); **дєбеславь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

***ДОБИВАТИ** *див.* **ДОБЫВАТИ.**

***ДОБИТИ** *див.* **ДОБЫТИ.**

***ДОБИТОКЪ** *ч.* (2) **1.** худоба, товар (1): ты оуси выше писанны татарове да боудоу(т) нашемоу монастырю оури(к) и съ въсѣмы и(х) чєлѣдми и съ оусѣмъ и(х) имѣниємъ и добитко(м) на вѣки вѣчныѧ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128—129).

2. цінність, вартість (1): ащє ли кто... полакомитсѧ добыткоу книгы сєѧ, и продас(т) ѫ, да є(ст) проклѧ(т) о(т) ѿа (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **добыткоу** (1401 *ЗКЄ*); *ор. одн.* **добитко(м)** (1443 *Cost.* II, 129).

ДОБРА *ж.* (3) (*особова назва, молд., слов.* добръ): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... наши слоуги Нєкита и брат єго Жоуржа и сєстра их Добра... и продали свою правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добра** (1497 *BD* II, 116); *дав. одн.* **Добри** (1497 *BD* II, 116).

ДОБРАѦ ВОДА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Доброводи: а кн⟨ѧ⟩зю Сємєну досталсѧ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... ДобраѦ вода (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ДобраѦ вода** (1463 *AS* I, 54).

ДОБРЄ[1] *присл.* (8) **1.** *(як годиться, як належить)* добре (1): dobre chował w zakone swojem (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

2. добре, цілком (6): мы вєликиі кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому симъ нашимъ листомъ кто во нь возрить или оуслышить чтучи кому жь будєть того потрєбно иж бы добрє вразумѣлъ (Житомир, 1433 *Р* 126); а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); вша мл(с)ть можєтє тому сами добрє розоумєти аже о(т) оуси(х) сторонъ поганъство... на хрєстиянъство... оукрєпляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

3. *(у відповідності з правом)* добре (1): О жакоу алюбо о капланє которы(ж) добрє дєржїть оцьство сво(є) (XV ст. *ВС* 5 зв.).

Див. ще **ДОБРО**[2], **ДОБРѢ.**

ДОБРЄ[2] *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* добръ): мы олєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинныи слоугы... никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два сєла (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); вєлѣ(л) єсмы иашємоу вє(р)иомоу, добри логофє(т), писати (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **добрє** (1415 *Cost.* I, 121); *дав. одн.* **добри** (1459 *Cost. S.* 22).

ДОБРИИ *див.* **ДОБРЫИ.**

***ДОБРИНОВСКИИ** *прикм.* (1): сє азь... їѡ Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... єсми... потврьдили... нашєи єпископїи о(т) радовцє(х) і цр҃ко(в)... о(т) волости соуча(в)скои... щожє били дани тоти н҃ цр҃кви ис попи... кв. цр҃ковь добриновска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **добриновска** (1490 *DC* 147).

Пор. ***ДОБРИНОВЦИ.**

***ДОБРИНОВЦИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а хотарь... до вєликоі буковины кдє вышєлъ путь оть добрѣно⟨вц⟩ь на конєц полѧ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ хєнцовци на сєрѣ(т)... и шєпєлєвы(х) сєло што замѣнилъ за добриновци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род.* **добрѣно⟨вц⟩ь** (1392 *Cost.* I, 7); *знах.* **добриновци** (1431 *Cost.* I, 317).

ДОБРИНЬ *ч.* (1) *(назва селища у Волинській землі)* Добринь: досталъ сѧ дєвєрю моємоу... Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь, Караєвичи, Добринь (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добринь** (1478 *AS* I, 76).

ДОБРЇИ *див.* **ДОБРЫЙ.**

***ДОБРЇИНОВЪ** *прикм.* (2) ◇ с є л и щ є д о б р ї и н о в о *див.* **СЄЛИЩЄ 1.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **добрїиново** (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269).

***ДОБРО**[1] *с.* (8) добро (7): А што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѧ нашєго лихо или добро того(м) нє оутаити господарѧ нашєго (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); мы имаємъ нашєму старшємоу приѧтєлю, кнѧзю, вєликомоу казимироу, прїѧѧти (!) и єго добра смотрити а онъ такиж имаєтъ намъ прїѧѧти (!) и нашєго добра смотрити (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); Ино которого єсмо чоловєка вєдали въ нашой зємли, што ємоу добра нє хотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогдыжъ зъ зємли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

п о д о б р о (1) добре: И тєпєръ бо(ж)єю волєю было бы и по добро заньжє кто єстъ, ива(н) васи(л)єви(ч) вєлики(и) кнѧ(з) моско(в)ски(и) г(с)дрєви нашому воєводє є(ст) сва(т) а вашє(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **добра** (1445 *Cost.* II, 726; 1496 *BD* II, 405); *знах. одн.* **добро** (бл. 1386 *Р* 30; 1448 *Cost.* II, 305; 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ДОБРО[2] *присл.* (4) *(похвально)* добре (3): мочї имєт ли иижє що та(к) и добро а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И добро бы было и тобє со хрєстияны миръ имати и посполъ со всими хрєстиянъскими господары противъку погаиъства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410);

д о б р о с я в и д и т (що кому) (1) викликає задоволення (що в кого): и за то вє(л)ми г(с)дроу иашому Стєфану воєводє добро ся видить и хвала милому богу вздаєть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

Див. ще **ДОБРЄ**[1], **ДОБРѢ.**

ДОБРОВА *див.* **ДОУБРОВА**[1].

***ДОБРОВЄЦЪ** *див.* **ДОБРОВЄЦЬ.**

ДОБРОВЄЦЬ *ч.* (4) *(назва потоку в Молдавському князівстві)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... оуноукы Ивана Дамїановича... и дали господствоу мы три сєла иа Добровєць (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на Добровєць** (1499 *BD* II, 162, 163); *ор. одн.* **Добровєцом** (1499 *BD* II, 163).

***ДОБРОВОЛЄНІЄ** *с.* (1) доброзичливість, прихильність: Тымжє обичаєм и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу и доброволєніє наяснѣишаго кнѧзѧ пана Казимира (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *знах.* одн. **доброволєніє** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще **ДОБРОВОЛЇЄ.**

ДОБРОВОЛЇЄ *с.* (1) доброзичливість, прихильність: аз господство ми ⟨въ⟩ том благопроизволих нашим благим произволєнїє⟨м⟩... и съ оусъѧ (!) нашїѧ доброволїє ⟨и⟩ от бога помощїѧ (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **съ... доброволїє** (1491 *BD* I, 473).

Див. ще ***ДОБРОВОЛЄНІЄ.**

ДОБРОВОЛНЄ, ДОБРОВОЛЬНЄ *присл.* (8) **1.** *(без перешкод, без заборони)* вільно (7): ustawilijesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имає(т) поити добровольнє съ своєю панєю съ своими дитками (Снятин, 1454 *Р* 163); а тоє выше писанноє *(в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.)*... мает быти продаио, и замєнєно, и заставлєно, и отдаио доброволнє на свои потрєбы и вжитки обернути, как єму... лєпєй а вжиточнє взвидит сѧ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

2. *(за власним бажанням, без примусу)* добровільно (1): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м)

то... иже пришедши пред на(с) очвистє (!) н доброволнє пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *Р* 85).

Див. ще **ДОБРОВОЛНО.**

***ДОБРОВОЛНИ** *див.* ***ДОБРОВОЛНЫИ.**

ДОБРОВОЛНО, ДОБРОВОЛЬНО, ДОБРОВОУЛНО *присл.* (43) **1.** *(без перешкод, без заборони)* вільно (39): а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью єму доброволно (Перемишль, 1366 *Р* 12); по томужъ и мы дали єсми имъ яко да ходѧтъ съ своєю торговлєю доброволно у нашєи зємли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); продал єсми єму... так, ижєт он волєн... кому оусхочєт продати або даровати або замєнити и на своє доброволно вжитки обєрнутн, как же сѧ єму налєпей будєт видєти и радити (Берестя, 1466 *AS* I, 62); мы Стєфан воєвод... чиным знамєнито... ожє даємь... сєє нашь лист нашємоу татарин(о)у... на то... щобыхом єго опѧт нє оуводили оу холопство, аны дѣти єго, алє щобы сидил оу нашєи зємли, он и своими дѣтми, слободно и доброволно и бєз никоторои нєволи (Сучава, 1470 *BD* I, 140), да єст им слободно и доброволно и отворєно ходити и торговати, заплатившє правоє своє мыто (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(за власним бажанням, без примусу)* добровільно (4): а продали и оуздали єму добровоулно и оу вѣки дѣтємь єго (Перемишль, 1366 *Р* 12); продалъ ємоу доброволно нє надобѣ оуступати на то никому (Львів, 1368 *Р* 15—16); Се я Янъ, иначей Корѣйва Ядукговичь, продалъ есмы добровольно... землью свою питомую у волости Волковиской (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И князь Костянтинъ передъ нами рєкъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіє Бубенъ, а Дуденковъ Суморокъ доброволно зъ сукни безъ имѣней (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

Див. ще **ДОБРОВОЛНЄ.**

***ДОБРОВОЛНЫИ** *прикм.* (9) **1.** *(безперешкодний)* вільний (3): и мы то на жєданьє єго ⟨милости⟩ при⟨я⟩тєля нашого дєлаємъ, даємъ єго посломъ добровольноє проєханьє чєрєзъ нашу зємлю ⟨до Москвы⟩ и отъ толь зася до єго зємли (б. м. и., 1496 *BD* II, 405);

доброволная дорога (4) відкрита для всіх дорога, гостинець: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу... лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяти, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою, засѣд на доброволной дорозе у своемъ имени у Колпыници (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Мартинъ жалова(л) на Микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и, квальто(м)ъ, на (до)броволной дорозѣ (XV ст. *ВС* 31 зв.).

2. *(непримушений, викликаний власним бажанням)* добровільний (2): а такѣ жь мы видѣвшє єго млсрдьє к намъ и доброволноє пристаньє дали єсмы приятєлю нашому... нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *Р* 124); Ино ми видѣвши мєжи ⟨ними⟩ их доброволн⟨и⟩ ток⟨мєж⟩ и полнои заплатоу, а ми тако⟨ждєрє и от н⟩ас єсми дали и потвєрдили... Ивоулоу дїакоу тоє... сєло (Сучава, 1482 *BD* I, 260).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **доброволн⟨и⟩** (1482 *BD* I, 260); *знах. одн. с.* **добровольноє, доброволноє** (1433 *Р* 124; 1496 *BD* II, 405; *ОПВВД*); *род. одн. ж.* **доброволноє** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *місц. одн. ж.* **на доброволной, на (до)броволной** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 8, 31 зв.).

ДОБРОВОЛЬНЄ *див.* **ДОБРОВОЛНЄ.**

ДОБРОВОЛЬНО *див.* **ДОБРОВОЛНО.**

***ДОБРОВОЛЬНЫИ** *див.* ***ДОБРОВОЛНЫИ.**

***ДОБРОВТРИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се здѣся просилъ у насъ... Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ... на имя:... Добровтричъ дворища, а Голтяевичъ дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **Добровтричъ** (1454 *АЛМ* 12).

ДОБРОВОУЛНО *див.* **ДОБРОВОЛНО.**

***ДОБРОДАНІЄ** *с.* (1) добродіяння, благодіяння: а по наши(м) жївотѣ кто (!) избєрє(т) бы быти г(с)п(д)рь... нашєи зємлє... то(т) би и(м) нє пороушил наша доброданіє и потврьжденїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 123).

ФОРМИ: *знах. одн.* **доброданіє** (1458 *Mih. Doc.* 123).

***ДОБРОДѢИСТВО** *с.* (2) добродіяння: про тъ жь Азъ про тото добродѣиство прорєчєныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсмъ ку... королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ крємѧницємъ и съ братславлємъ (Кременець, 1434 *Р* 130); про то жь А про тоє ихъ добродѣиство... приступаю... ку... королєви польскому... с... городы и зємлѧми што... суть оу моємъ дєржѧнью (Черняхів, 1435 *Р* 132—133).

ФОРМИ: *знах. одн.* **добродѣиство** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132).

ДОБРОИН *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* добръ): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти... сынъ станинъ, и плємєник их Доброин воиникоул и сєстра єи Лоушкъ... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доброин** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Доброиноу** (1495 *BD* II, 53).

ДОБРОКГОСТЬ *ч.* (2) *(особова назва, стч.* Dobrohost, *стп.* Dobrogost): мы войцєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденский... доброкгостъ с колна каменьскии... доброкгостъ съ шамотулъ калискии... слюбуємы... стєцку воєводѣ (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброкгостъ** (1433 *Р* 122).

ДОБРОМИРА *ж.* (3) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ сєломъ... до потока што словєтсѧ добромира, та добромирою горѣ до тѣсного оугла на проутѣ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269—270).

ФОРМИ: *наз. одн.* **добромира** (1429 *Cost.* I, 270); *род. одн.* **добромиры** (1429 *Cost.* I, 269); *ор. одн.* **добромирою** (1429 *Cost.* I, 270).

ДОБРОМИРЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... дали нашємоу вѣрномоу паноу Игнатоу сєла... на имѧ Добромирєщи и Балосинєщн (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); мы Илїа воєвода и... Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... Ивоул... и Нєпот єго Нєгрє... дадошѧ двѣ сєлѣ на имѧ Добромирєщи и Балосинєщи, паноу Игнатоу столн⟨икоу⟩ (б. м. н., 1441 *DBAc* 37).

ФОРМИ: *наз.* **Добромирєщи** (1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37).

ДОБРОСЛАВЄЦЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я панъ данило дамбоговичъ (!) Задєрєвєцки, Вѣдомо чинимо... Ажє я дорадивсѧ и своими приѧтєл'ми... Дали Єсмъ... дворищ ов (!) тоу стороноу рѣки Соукилѧ, о(т) стриѧ, кдє доброславєцъ сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброславєцъ** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

***ДОБРОСЛАВЄЩИ** *мн.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... далиже и потвръдили єсми ємоу... сєла... на проутѣ... и цолєва сєлищє и съ озєромь и виногра(д) (!) єго на въ(х) доброславєщимъ потокоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).

ФОРМИ: *дав.* **доброславєщимъ** (1436 *Cost.* I, 475).

***ДОБРОТА** *ж.* (7) **1.** добро, благо (3): мы романь воєвода... чинимо знамєнито... ожє... панъ дидрихъ боучаскыи... стоитъ подли насъ и стоитъ о нашємъ доброту (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); и ваша бы милость сихъ пословъ... пропустили миръно чєрєзъ вашєй мнлости зємли... бо сии пословє нє ходять на злость вашєй милости, алє на доброту вашєй милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. доброзичливість (2): мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х)... пану владиславовы, по(л)скомоу королювы... оу лєвовы... голдь оучинили є(с)ми (Львів, 1436

Cost. II, 697); тогди они па(к) с поч(с)тіе(м) и добротою на(с) и наша кнѣгинѣ и наши паны и слуги о(т)проводити без шкода ⟨и⟩ без забавы (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

3. добрі стосунки (2): коли сюю правъдоу... промежи собою вчинимъ... отъ сего часоу межи тебе и нами лешее (!) доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **доброты** (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **доброту** (1448 *Cost.* II, 305; 1499 *BD* II, 449); *ор. одн.* **добротою** (1457 *Cost.* II, 811); *місц. одн.* **оу добротѣ** (1436 *Cost.* II, 697); *наз. мн.* **доброты** (1484 *ЯМ*).

ДОБРОТВОРЪ *ч.* (6) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* А хотаръ Драгосинещомъ, што на Добротворѣ... почеши от издолоу, от Ласловова хотарѧ, Добротворъ и Пожарита, до верха (б. м. н., 1426 *ВАМ* 22); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали и потверъдили есми им... села... на имѣ... Мохориціи... на Добротворѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добротворъ** (1426 *ВАМ* 22); *род. одн.* **Добротвора** (1426 *ВАМ* 21; 1452 *Cost.* II, 426); *місц. одн.* **на Добротворѣ** (1426 *ВАМ* 22; 1452 *Cost.* II, 432; 1495 *BD* II, 59).

***ДОБРОТИЧИНЬ** *прикм.* (1) ◇ потокъ добротичинь (1) *див.* ***ПОТОКЪ** [1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **добротичинь** (1415 *Cost.* I, 121).

! **ДОБРОТУ** ⟨ДОБРОМУ⟩ *див.* **ДОБРЫИ.**

ДОБРОЧИНЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефанъ воевода... чинимъ знаменито... оже... дали есми... села на имѣ... роусонѣгъ и доброчинъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброчинъ** (1446 *ПГСПМР*).

ДОБРОУЛ *див.* **ДОБРОУЛЪ.**

ДОБРОУЛЕЦЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* добръ): доброулецъ писа, оу сочавѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброулецъ** (1448 *Cost.* II, 343).

ДОБРОУЛЕЩІИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тота... Аннъ... продала... одино село на имѣ Доброулещіи (Сучава, 1480 *BD* I, 244).

ФОРМИ: *наз.* **Доброулещіи** (1480 *BD* I, 244); *дав.* **Доброулещем** (1480 *BD* I, 244); *знах.* **Доброулещіи** (1480 *BD* I, 244).

***ДОБРОУЛОВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... Ана, сестра Доброулова логофет(а)... и дала своимъ племеником... два села... на Днистри (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Доброулова** (1470 *BD* I, 155).

Пор. **ДОБРОУЛЪ.**

ДОБРОУЛЪ, ДОБРОУЛ *ч.* (75) *(особова назва, молд., слов.* добръ): пи(с) доброу(л), оу со(ч)вѣ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 401); мы Стефан воевод(а)... знаменито чиним... оже прїидоша перед нами... Анна, сестра пана Доброула логофета, и съ с⟨во⟩имъ непотомъ... и продали... село на имѣ Вълнїи (Сучава, 1482 *BD* I, 260).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброулъ, доброу(л), доброул** 18 (1451 *Cost.* II, 401; 1452 *DIR«A»* 500; *Cost.* II, 410, 422; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 458; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 578 і т. ін.); *зам. дав.* **доброул логофету** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Доброула** (1480 *BD* I, 241; 1482 *BD* I, 260); *дав. одн.* **Доброулоу, Dobrułu** 41 (1457 *BD* I, 5; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *Cost. S.* 34; 1462 *Cost. D.* 12; 1463 *BD* I, 74; 1465 *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 118; *Cost. S.* 69; *Mih. Doc.* 126 і т. ін.); **добру(л)** 3 (1458 *DIR«A»* 513; *Mih. Doc.* 123; *ПГСММЦ*); **Доброулови, до(б)роулови** 7 (1458 *BD* I, 7; 1459 *BD* I, 28, 36; 1460 *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 96); **Доброуло** 1 (1468 *BD* I, 126).

***ДОБРОУША**[1] *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... село... оу верхъ доброуши (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **доброуши** (1437 *Cost.* I, 541); *місц. одн.* **на доброуши** (1437 *Cost.* I, 541).

ДОБРОУША[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... еще село по(д) каражиномъ доброуша (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **доброуша** (1437 *Cost.* I, 541).

ДОБРЪ *див.* **ДОБРЫИ.**

ДОБРЪЧИНЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы петръ воевода... знаменито чини(м)... оже... дали есми се(с) листъ на(ш) люде(м)... о(т) добрьчинещи (Побрат, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **добрьчинещи** (1448 *ДГПР*).

ДОБРЪЧИНОВЪ *прикм.* (1): тѣмъ мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есмы емоу... едно село на грабовы(х) где былъ домъ добрьчиновъ (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **добрьчиновъ** (1427 *Cost.* I, 196).

Пор. ***ДОБРЪЧИНЪ.**

***ДОБРЪЧИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* добръ): що бы имъ оурикъ съ оусѣмъ доходомъ... и дѣтемъ настинымъ що съ добрьчино(м) и сиоу еи що е(ст) о(т) дроуга еи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *ор. одн.* **добрьчино(м)** (1427 *Cost.* I, 196).

ДОБРЫИ, ДОБРИИ, ДОБРЇИ, ДОБРЫ, ДОБРЪ *прикм.* (643) **1.** *(який є носієм позитивного начала, протилежний до негативного)* **1.** *(який спрямований на добрі справи)* добрий (33): мы кнѧзь володиславъ... нашимъ добрымъ оумышлѣнъемь то есмы вчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); мы александръ воевода... знаемо чинимъ... оже есмы оучиили с наши(м) добры(м) оумысло(м)... и оучиили есмы за душїе дшъ (!) делѧ переже стопочившїимъ господаремъ предкомъ иаши(х) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); се азь... ї҃о Стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже блгопроизволи гп(д)вомі (!) наши(м) блгимь произволенїемь... та и(с) наши(м) добри(м) помисло(м)... и оучинили есми въ задшїе сто почи(в)ши(х) пре(д)ко(в) и родителїе иаши(х) и за наше з(д)равїе (Сучава, 1490 *DC* 146).

2. *(вельможний, шляхетного роду)* добрий, достойний (22): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воевода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *Р* 6); мы дмитрии инѣмъ именемъ корибу(т)... чинимъ то знаемо... иже *добраѧ* рада наши(х) боѧръ... и нашею доброю волею... велебному г(с)пдрю володиславу королеви польскому... голдовали есмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40—41); мы їо александро воевода... знаемо чинимъ... оусѣмъ добрымъ паномъ... оже тотъ истинныи слоуга и бояринъ нашъ плотоунъ слоужилъ переже стопочившїимъ господаремъ оцоу нашемоу правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); и кн⟨ѧ⟩зь Михайло положил листъ перед королем его м⟨и⟩л⟨о⟩стью а реклъ: тым обычаемъ записал сѧ ты с моим отцемъ перед добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); г(с)дра нашого люди... поведили... ажъ што тамъ слышали в земли тоуре(ц)ко(и) и в басарабско(и) што(ж) везде по всимъ городо(м) и по местомъ кличу(т) и(ж)бы *добрые* юнаки и люди вси которые доужи на кони всести кони бы добрые и зброи де(р)жа(ли) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); ачь хто менїтсѧ шлѧхътичомь тогды имеет шесть оурожены(х) стары(х) а добры(х) шлѧтичовъ (!) поставить на свиде(ч)ство (XV ст. *ВС* 18 зв.); мы Стефан воевода... знаменито чиним... ⟨иж⟩... оузьли есмо промежи собою и промежи наш⟨ими дѣтми мир вѣчныи⟩... съ нашим добрим ⟨велеможним⟩ Александром (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

(у знач. іменника ч. р.) (124): мы... кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... всѧкому доброму... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр҃кви... то и мы... потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго аж бы коли нѣкоторѧ пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продати тако доброму ѧко и самъ штобы бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т) (Львів, 1399 *Р* 59); а которыи бы нє хотилъ на томъ изьєднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682): мы великии князь Швитрикгал... чинимъ знаменито... симъ нашимъ листомъ каждому доброму, хто нань возрить или чтучи его въслышить, комуждо будеть его потрѣбно (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); Кто бѫдє(т) иєко(т)рыи добры(и) чл҃вкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имєєть пово(д) на нєго досвє(т)чить або то(т) добрыи имєє(т) самь своєю прїсѧгою о(т)быть (XV ст. *ВС* 18); Мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиим... с тым нашим листом въсѧм посполитым, кто на нєм оузрыт или чтоучи єго оуслышит, каждомоу добромоу, коли комоу потрєбизна боудєт (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

3. *(який користується довір'ям, має авторитет у суспільстві)* добрий, достойний (13): бж҃ьєю мл҃тью и добрыхъ людии прьязнью исталасѧ торгувлѧ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны ст҃го ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); а на(ш)... коро(л) казими(р)... имає(т)... на(с) ласкаво миловати и оборонити... яко оуси(м) добры(м) по(д)даинико(м) зємлѧмь свои(м), та(к) имає(т) и на(м) єго мл(с)тъ о(т) си(х) часо(в) оудилати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а ки⟨ѧ⟩зь Сємєн... мовил так: я с моим братомъ, с отцємъ *(в ориг.* сотцємъ.— *Прим. вид.)* твоим нє записивал сѧ тымъ листомъ, а тымъ свѣтком твоимъ, што оу твоєм листоу стоѧть, вѣрю яко добрымъ людем (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскин мокрычане с паномъ Янчинским ото болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

добрыє люди (25), люди добрыє (10) свідкн: А при томъ были зємлѧнє исвѣдъци панъ ходько быбєльскии, панъ адамъ орєцкии... инѣхъ добрыхъ людии зємлѧнъ много было при томъ (Перемишль, 1391 *Р* 45); тогды облазничєвє триє братєиици оучинили с даниломъ розъѣздъ и вывєли облазничєвє много добрыхъ людии иа дуброву и зємлѧнъ и старцєвъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); ино на посли(д) герге оуставшисѧ з добрыми лю(д)ми пєрєпроси(л) пана костю абы єго прости(л) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); А також, кто коли имоут познати оу них коии или волы... и доведєт иаш чловѣкъ на Брашовѣнє из добрыми людми... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); а про лє(п)шоую справє(д)ливость вышеписани(х) речєи, и пєча(т) свою приложи(л) к сємоу листоу, и просили єсмо ты(х) людєи добры(х) и(с) зо (!) обоу сторо(н) которыи при то(м) свє(д)цє(м) били аби оны свои пєча(ти) приложили (Луцьк, 1490 *Пам.*); А при том было добрых людей досит: был брат мой пан Лєвъ Боговитинович, чашник вєликого кн⟨ѧ⟩зѧ и ключникъ бєрєстѣиский (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

4. *(не ворожий, приязний)* добрий (5): а... коро(л) казими(р) ... имає(т)... на(с)... оборонити и опасти... послы своими и мєчє(м) своимь и радою и оусими добрыми оучи(н)ки (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Сєго ради мы оу томъ видѣвши их доброє произволєнїє и *доброю* лагодоу мєж нами на то, а мы сѧ єсми оумыслили нашимь добримь промислом... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш мо⟨на⟩стирь от Поутнон (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170); Ино за то, кажєть, ажъ мєжы васъ тыи дєла такъ сталисє, а онъ былъ... свойство съ вами вчынилъ, хотєчы съ вами доброго пожытья и до вєка (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

добримъ ласкавымъ окомъ посмотрити (між кого) (1) милостиво поставитися (до кого): нинє пакъ длѧ нашєго бра(ц)ства нашєго Спрєта добримъ ласкавымъ окомъ посмотри мєжи тєбє и мєжи мєнє длѧ васъ и насъ коли єго стомоу вє(р)нєшъ братъства дєлѧ нашєго (б. м. н., 1484 *ЯМ*); доброє мыслити (кому) (1) сприяти (кому): а всє ми доброє мыслити съ моимъ брато(м) господареви нашєму вєликому коро(л) (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30).

5. *(відданий, вірний)* добрий, щирий (13): нашихъ *добрыхъ* приѧтєлєи и (!) радою и нашимъ добрымъ оумысломъ и нашою доброю волєю... владнславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а того дѣлѧ приказуємы дѣтємъ нашимъ и всѣмъ намѣсткумъ нашимъ и по(д)даннымъ... абы николи прєрє(ч)ному воєводѣ и єго дѣтємъ... и по(д)даннымъ на вѣки нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Того ради молимо вас, яко наши прїѧтєли добрїи, оучинитє за нашоу волю та вєрнитє тоти д҃ злат(и), понєжє соут наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370); ⟨али⟩... да смо добри и прави ⟨при⟩ятєли (Сучава, 1499 *BD* II, 442).

6. *(розумний)* добрий (8): знамєнитосто чинимы ... ижє мы романъ воєвода... ижє и(з) доброи волѣ, а никимъ нє принужєнъ, али з *доброі* и з мудроі рады своіхъ слугъ и пановъ нашихь... слюбили єсми и слюбуємъ, обѣщєваючи чистою вѣрою ⟨и⟩ чистою правдою вѣрна служьба служити (Сучава, 1493 *Cost.* II, 607); азь... іо алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє блгопроизволи гвоми нашимь блгымь произволєниємь... и наоучаємъ добраго съвѣта и оучинили єсми въ за доушїє стопочивши(х) пєрєдковь наши(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453);

з добрымь розмышлєнїємь (2) добре обміркувавши, добре подумавши: прїгожаєтсѧ частокроть жє наши(х) дворѧнъ... наглє и(х) позывають прє(д) соудьи... а тамъ на ни(х) жалоба а онї нє вєдали такїи о(т)повє(ди) имаю(т) з добрымь розмышлєнїємь (XV ст. *ВС* 14 зв.); тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ... завитє и конєчнѣ вложєнымъ намѣнєнѣмъ з *добрымъ* розмышлєниємъ мно(г) добры(х) люди ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х)... осудили єсмы и осужѧємъ, ажє... кроль влодиславъ... ближшн єсть к тому мѣсту к тычину... иижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70).

7. *(згідний з правдою, законний)* добрий, справедливий (6): ⟨Ино⟩ мы видѣвши их добры токмєжь и заплат полны, а мы також дали и потвєрдили... ⟨Моикови и⟩ братоу єго Кости тото вышєписанноє мѣсто на Кръличгтоурѣ (Дольиий Торг, 1466 *BD* I, 114); ино мы видѣвши добро изнанїє и свѣдѣтєлство, а ми такождєрє и от нас єсми им дали и потвръдили тоє сєло, батърєщїи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

8. *(схвальний)* добрий (1): О часты(х) простѫпка(х) борзость бывае(т) добрая алє тая борзость о соудє(х) и в жалоба(х) имаєть быти разоумно ро(з)патрєна и(ж) соудья имєє(т) вси жалобы ро(з)мыс(ли)ти (XV ст. *ВС* 17 зв.);

доброє памяти (5) *(про покійного)* блаженної пам'яті, доброї пам'яті: того дѣлѧ явно чини(м) ты(м)то листо(м), како хотѧчи наслѣдовати обычѧѧ доброѣ памѧти вєлможны(х) пано(в), прє(д)ко(в) наши(х)... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотии, 1448 *Cost.* II, 733); Ино мы, впамятавшы єго вєрьную а пил⟨ь⟩ную службу доброє памяти ку отцу нашому, королю єго милости, и къ намъ, з ласки нашоє тыи сєльца... дали єсмо єму (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

9. *(благополучний, щасливий)* добрий (2): тогды они... оуздали пану вѧтславу... того дворища по своєи доброи

воли и за иныѣ молвили абы в *добромъ* покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вАтславу (Львів, 1370 *Р* 18); Въ имА отца и сына и доуха свАтого... штож єст добры початок и конець коу каждомоу и справедливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїАнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300);

добръ здоровъ (1) благополучний: одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а де(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); в добры и часъ (1) *(щасливо, благополучно)* в добрий час: да(и) боже бы в добры(и) часъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

10. *(чесний)* добрий (2): ОуставлАємъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) колїжь которыи рыцєрь алюбо которыи шлА(х)тныи члвкъ нє боудєть пєрєсоудомъ оважонъ алюбо ожалова(н) о злодєиство алюбо о разбои а боуде(т) однова длА єго добро(г) бытлєнїя имєєтсА своєю роукою о(т)присА(ч) и очистїть (XV ст. *ВС* 26 зв.).

11. *(корисний)* добрий (1): a k tomu czasu derżym ich, sztobychmo s nimi naszym nepryiatelem otpiali sia i sztobychmo nieszto dobroho naszoho wczynili s nimi (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

12. *(який дає прибуток)* добрий (1): а нє оусъхочєт ли мА король єго млсть при соколици оставить ино имаєть ми єго млсть дать ми о(т)мѣну за соколєць такъ добрє Ако соколєць (Кременець, 1434 *Р* 130).

13. *(у знач. іменника с. р.)* **а)** добро, благо (14): тые вси села... маєтъ держати господинъ богомолєцъ нашъ Климентый, ... а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ... радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); a na thom mozet szobi prziszaditi, polipsity, a wolen ie przedati y oddati, na swoie dobroie powiernuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); и мы имѣємъ нашому приАтелю, ильи воєводѣ, приАти и єго доброго смотрѣти, а иль⟨А⟩ воєвод⟨а⟩ такожь имаєть намъ приАти и нашого доброго смотрѣти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю и свАтои єго Короунѣ полскои, чистоа правоу вѣроу ховати, и оусє доброє ховати паиованА и чти их, и пожиточности их на всАх мѣстАх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

б) майно, добро (2): а пак ли сА бы намъ пригодила... которая иалога... до королА доброє нашє оправимъ от нашеи земли (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); ач бы сА на(м) пригодила нѣкотораа пригода... выити на(м) и(с) нашеи земли, то(г)ди... вездє на(м) имѣнїа є(г) и доходы отворєны и нєзаборонны... доколѣ да(ст) млы бъ привєрнє(т)сА нашє доброє ку нашеи земли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

II. *(без відхилень від норми, від усталеного взірця)* **1.** *(який не втрачає своєї вартості)* добрий, сталий (2): тогды од(н)а манита маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х), которая (т)(!) имєєть быти вѣчно и добраА и годАчая, а была любапрїимна вси(м) людє(м) (XV ст. *ВС* 34 зв.); а єстлибы вже не мог того подворА оправити я, вже тогды маю пѣнАзи кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости отложити шєст копъ грошей широкоє личбы так добрыми грошми какже єсми самь оу єє милости брал (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

2. *(з позитивними якостями)* добрий, здоровий, міцний (7): а у черновци, возы нє стрАсти, алє купець дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ, куници, сєрєбро, воскъ и кони добрїи земьстїи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); мы Стєфан воєвода... знамєнїто чиным... ожє прїидє прєд нами... пан Албоул... и продал... сєло Бабишєво... паноу Лоукы Кавтєшоу... оу циноу за в конї добрих, так вєлєи как сп златих татарскых (Сучава, 1467 *BD* I, 122); г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє земъли... и повєдили... што(ж) вєздє... кличу(т) и(ж)бы... люди вси которыє доужи на кони всєсти кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) и какъ тєпъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потАгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61);

(в доброму стані, не зруйнований) добрий, упорядкований (4): а тогды па(н) пєтръ янови(ч) має(т) тоє имє(н)є чємєри(н) подати, мнѣ або по мнѣ боудоучємоу, та(к) доброє и нарАжєноє, и с то(л)кими(ж) людми, с чєтырма члвки о(т)чизными ка(к) А па(н)у пєтроу да(л) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)є дА(д)ковскоє подати та(к) доброє и нарАжьноє и с то(л)кими(ж) лю(д)ми моими о(т)чизними... ка(к) я и(м) да(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

3. *(годящий, придатний на що)* добрий, справний (1): а на спустъ добри(и) ставъ (б. м. н., XV ст. *ИК*);

в добром здоровю (3) цілком здоровий, при доброму здоров'ї: сє А пани фєдка... чиню знакомито... будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом... королю... Казимєру ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мєнє ко имєнАм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 141); я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни СємєновА кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Настасьа будучи в добром здорови а в добром розумѣ чинимъ знамєнито... записую мужу своєму... имѣньА Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89); доброє памєти (1), в (з а) доброй памАти (2), з доброю памАтью (2) при повній свідомості, притомний: А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю симъ моимъ листомъ... прод⟨а⟩лъ єсми свою отчизну... сєло... Ровноє... своєю доброю волєю а в доброй памАти нискотороє иаглости (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); Поведила перед нами... кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Фєдка, штожь пан єєй (!) нєбощикъ пан Олизар Шилович... будучи доброє памєти отходА сєго свєта даровал и дал и записал єєй (!) имєнА свои (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); оу (в) добром розоумѣ (3) при здоровому розумі: Сє мы пановє Цєцєнєвъскыи... боудоучи єсмо оу добром розоумѣ... нє имѣючи жадных прикростєй ниоткого... продали єсмо имѣньє отчиноу свою (Кременець, 1467 *AS* I, 63); я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни СємєновА кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Настасья будучи в добром здорови а в добром розумѣ чинимъ знамєнито... записую мужу своєму кн⟨А⟩зю Сємєну Юрьєвичу оу отчинє моєй имѣньА Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89); прийти ку доброи памАти (1) *див.* **ПРІЙТИ.**

III. *(який виконується за власним бажанням, без примусу)* добрий, добровільний (133): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсми произволили нашимь добрымь произволєниємь и оучинили єсми задши (!) свѣтопочивши(х) прєдковь наши(х) (б. м. н., 1422 *DIR* II, № 35); и ми видѣвшє доброє и(х) произволєнїє, такожь даємь и о(т) на(с) тоє сєло вышєписаниоє, на имА боучоумѣни... паноу андроникоу и сноу єго паноу кости логоѳєтоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); Ино мы видѣвшє их доброи волю и данїє, а мы такожє єсми и от насъ дали и потвєрдили тота прАдрєчєнА пасика... оу Ботнєх, да єст монастирю нашємоу о⟨т⟩ нас оурикъ съ въсАм доходом (Сучава, 1470 *BD* I, 147—148); ино ми видѣвши мєжє ними доброє и(х) воли и то(к)мє(ж) и по(л)ною заплатоу, а ми тако(ж)дєрє и о(т) на(с) єсми дали и потвєрдили слузѣ нашєму, глигору... тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло, о(т) ри(ш)кани (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

добрая воля (1), доброє воли (1) добровільно, з власної волі: слюбуємо нашею чистою вѣрою... ни ким к тому присиловани, ни принужєни, нѣжь наша добрая воля (Чжюрзєв, 1403 *ДГМ*); я волчько бодє(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми... вызнаває(м)... и(ж) єсмо то учинили ни жа(д)ны(м) припужєниє(м) ани звєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли длА бо(л)шаго оужитку нашєго (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); и з (з, с ъ) доброю волєю (32) добровільно, з власної волі: а по нашємь животѣ кто будєть господаръ нашєи земли... тоть що бы нє пороушилъ нашєго данїа, нѫ щобы оутвръдилъ и оукрѣпи(л) понєжє дали єсмы съ въсєѫ доброѫ волєѫ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); Сє мы пановє цєцєнєвъскыи: пан Васко Цєцєнєвъскый, а пан Нѣмєцъ... нє имѣючи жадных прикро-

стей ниоткого, але из доброю волєю, продали єсмо имѣньє отчиноу свою... кн⟨А⟩зю Алєксандроу Санкгушковичю... на имѧ Новосѣльци (Кременець, 1469 *AS* I, 64); И потокмивше и заплативше оусє вышеписанноє, господство мы благопроизволи нашимь благым произволєнїємь... и съ оусєѧ нашєѧ доброѧ волєѧ... и оучинили єсми и въ задоушїє... предков... наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); о т д о б р о ѧ в о л є ѧ (27) добровільно, з власної волі: мы петръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє благопроизволи гослодство ми нашимъ благымъ произволєнїємъ и чистимъ и свѣтлымъ срьдцємъ и о(т) въсєѧ нашєѫ доброѫ волєѫ... яко да оутвръди(м) на(ш) цръковъ о(т) нємца (Сучава, 1455 *Cost.* II, 563—564); сє азь... їо Стефа(н) воєвода... анамєнито чини(м)... ожє бл҃гопроизволи гп(д)вами (!) наши(м) бл҃гимь произволєнїємь... и о(т) въсєѧ нашєѧ доброѧ волєѧ... и оучинили єсми въ зад҃шїє... пре(д)ко(в) и родителїє наши(х) (Сучава, 1490 *DC* 146); п о д о б р о и в о л и, п о д о б р и х в о л и, п о д о б р о ю в о л и, п о д о б р о ю в о л є ю, п о д о б р о ю (д о б р о и) в о л ю (191) добровільно, з власної волі: тогды они... оуздали пану вѧтславу... того дворища по своєи доброи воли (Львів, 1370 *P* 18); мы алєксандрь воєвода... чинимь знамєнито... ожє тоть... панъ жоуржь фратовскыи прїидѣ прѣд нас, по своєи доброи воли и даде (sic.— *Прим. вид.*) сыноу своємоу ивашкови половина сєла викшинєць (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); а заставила єсми... кн⟨А⟩зю Михайлу и кн⟨А⟩зю Костянтину Ивановичом сєло своє Пъѧнь пустыню нискоторого притиску и нискотороі неволи ни принужєнѧ, нижли єсми заставила сєло своє Пъѧнь по своєй доброи воли (Острог, 1481 *AS* I, 77); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуси оуноуковє крєца от Ялана, по их доброи воли... и продали свою правоую отниноу... сыном Ботинимь (Ясси, 1500 *BD* II, 175); ⟨д о б р о у ю⟩ м а т и ⟨в о л ю⟩ (1), д о б р о у ю м ѣ т и в о л ю (ку чому) (1) бажати (чого), прагнути (до чого): а особно ижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю... коу покоєви а коу єднотѣ а спрєвєдлнвость (!) нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м) сѧ выламавати вароуючисѧ розлиѧнья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); з в о л и д о б р о є (1), з д о б р о и в о л и (6) *див.* **ВОЛЯ** 1; в о л ѣ ю д о б р о ю (1), д о б р о ю в о л є ю (30) *див.* **ВОЛЯ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **добрыи, добры(и)** 7 (1352 *P* 6; 1435 *Cost.* II, 679, 682; XV ст. *BC* 18, 28 зв.; *СЯ* 39 зв.); **добрїи, добри(и)** 3 (1484 *РИБ* 351; XV ст. *ИК;* 1499 *BD* II, 442); **добры** 2 (1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 300); **добръ** 1 (1484 *ЯМ*); *род. одн. ч., с.* **доброго, dobroho, добро(г)** 8 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1447—1492 *ЛКБВ;* XV ст. *BC* 26 зв.; 1499 *BD* II, 448); **добраго** 2 (1453 *Cost.* II, 453; 1467 *BD* I, 120); *дав. одн. ч., с.* **добромоу, доброму, dobromu, добро(м), добьромоу, доброу(м), добро(м),** ! **доброту** (1375 *P* 20; 1403 *ДГМ;* 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1456 *ПМВП;* 1468 *BD* II, 301; 1482 *AS* I, 80; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 442 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **добры(и)** 2 (1473 *BD* I, 187; 1493 *ПОСВВ* 151 *вв.*); **добры** 1 (1466 *BD* I, 114); *ор. одн. ч., с.* **добрымъ, dobrym, добрымь, добры(м)** 26 (1377 *P* 24; 1403 *ДГАА;* 1408 *Cost.* I, 60; 1411 *Mih. Alb.*; 1433 *Cost.* II, 652; 1438 *DBAc* 27; 1440 *Mih.* 208; 1448 *ДГПР;* XV ст. *BC* 14 зв.; 1458 *BD* I, 6 і т. ін.); **добрим, добримъ, добримь, добри(м)** 11 (1441 *DIR«A»* 477; 1446 *DIR«A»* 485; 1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 170; 1475 *BD* I, 200; 1478 *BD* I, 219; 1484 *ЯМ;* 1487 *BD* 311; 1490 *DC* 146; 1499 *BD* II, 442); **добрїимъ** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1431 *Cost.* I, 325); *місц. одн. ч., с.* **в (о, оу) добром, добромъ, добро(м)** 13 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1370 *P* 18; 1445 *Cost.* II, 726; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1488 *AS* I, 141; 1489 *AS* I, 89; 1494 *BD* II, 387; 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **в добру(м)** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *кл. ф. ч.* **добрыи** 2 (1462 *BD* I, 76; 1476 *BD* I, 211); **добрїи** 1 (1476 *BD* I, 211); *наз. одн. с.* **доброє** (1457 *Cost.* II, 811); *знах. одн. с.* **доброє, dobroie** 32 (1386 *P* 30; 1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4; 1439 *Cost.* II, 35; 1452 *Cost.* II, 410; 1458 *BD* I, 20; 1467 *BD* I, 121; 1473 *ШКН* 165; 1481 *BD* I, 258; 1490 *Пам.*; 1497 *BD* II, 118 і т. ін.); **добро** 1 (1493 *Cost. S.* 175); **добрє** 1 (1434 *P* 130); **доброи** 1 (1470 *BD* I, 153); *наз. одн. ж.* **добрая, добраѧ** 6 (1388 *P* 40; 1403 *ДГМ;* XV ст. *BC* 17 зв., 34 зв.; 1490 *ЗХП*); *зам. ор. одн.* наша **добра** ра(д) и наши(м)... прилюблѣниє(м) 1 (1388 *P* 39); *род. одн. ж.* **доброи, доброі** 50 (1361 *AGZ* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1464 *BD* I, 84; 1487 *BD* I, 291; 1492 *Cost. S.* 161; 1495 *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 96; *Cost. S.* 208; 1500 *BD* II, 175; *SD* 7 і т. ін.); **доброє, доброе** 16 (1449 *АЛМ* 8; 1470 *AS* I, 65; 1479 *BD* 1, 224; 1487 *AS* I, 240; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *ВМБС;* 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1499 *AS* I, 118; *РИБ* 777; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **доброѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **доброєи** 1 (1454 *P* 162); **добрѧ** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *дав. одн. ж.* **доброи, dobroj** (1370 *P* 18; 1429 *Cost.* I, 242; 1443 *Cost.* II, 131; 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *DIR«A»* 518; 1481 *BD* I, 248; 1489 *Cost. S.* 133; 1497 *BD* II, 118; 1499 *BD* II, 162; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *знах. одн. ж.* **добрую, доброую, dobruju** 37 (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 653; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *GL* 176; 1473 *BD* I, 190; 1487 *BD* I, 304; 1493 *CVD* 6; 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **доброю** 39 (1438 *Cost.* II, 14; 1453 *Cost.* II, 495; 1461 *BD* I, 45; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *Cost. S.* 98; 1483 *BD* I, 269; 1486 *BD* I, 290; 1491 *BD* I, 468; 1493 *ПГВСА;* 1495 *BD* II, 41 і т. ін.); **добру** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **добра** рада радити 1 (1393 *Cost.* II, 607); *ор. одн. ж.* **доброю, доброѫ** 70 (1377 *P* 23; 1400 *P* 61; 1423 *DIR«A»* 447; 1445 *Cost.* II, 218; 1461 *AS* I, 53; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 80; 1490 *ДГСХМ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **доброѧ, доброя** 34 (1443 *ПГСММ;* 1459 *BD* I, 34; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *BD* I, 158; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 143; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *зам. дав.* **по доброю** воли 26 (1449 *Cost.* II, 379; 1456 *Mih.* 213; 1472 *BD* I, 172; 1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 285; 1488 *BD* II, 247; 1493 *Cost. S.* 176; XV ст. *НРРГ;* 1494 *BD* II, 38 і т. ін.); *місц. одн. ж.* **в доброй** (1461 *AS* I, 53); *наз. мн. ч.* **добрыє** 7 (1465 *АкВАК* III, 4; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 72; 1478 *ЗРМ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1496 *ПДВКА* 61); **добрии, добрїи** 3 (1419 *P* 91; 1421 *P* 92; 1480—1484 *BD* II, 370); **добрыи** 2 (1463 *ГГЯ;* 1475 *AS* III, 14); **добри** 2 (1449 *Cost.* II, 386; 1499 *BD* II, 442); **добры** 1 (1449 *Cost.* II, 386); *наз. мн. ж.* **добрыи** (XV ст. *BC* 28 зв.); *род. мн.* **добрыхъ, добрых, добрыхь, dobrych** 43 (1378 *P* 25; 1409 *P* 74; 1421 *P* 94, 96; 1445 *СРК;* 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1463 *AS* I, 55; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1490 *Пам.;* XV ст. *СЯ* 42; 1496 *AS* I, 245 і т. ін.); **добрихъ** 3 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1478 *AS* III, 17); *зам. дав. одн.* по своих **добрих** воли 1 (1467 *BD* I, 120); *дав. мн.* **добрымъ, добрым, добрымь** 15 (1390 *P* 175; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1401 *RIR;* 1411 *Cost.* I, 84; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *AS* III, 9; 1460 *BD* II, 269; 1475 *AS* I, 70 і т. ін.); **добримъ, добрим** 3 (1400 *Cost.* I, 26; 1456 *ПМВП;* 1480—1484 *BD* II, 370); *знах. мн.* **добрых** 3 (1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 140; 1490 *Пам.*); **добрыи** 1 (1491 *AS* I, 94); *знах. мн. ч.* **добрыи** 3 (1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 669; 1491 *AS* I, 94); **добры** 2 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **добрыє** 1 (1496 *ПДВКА* 61); **добри** 1 (1476 *BD* I, 211); **добрїи** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **добре** 1 (1412 *P* 81); **добры(х)** 1 (XV ст. *BC* 18 зв.); **добрих** 1 (1467 *BD* I, 122); *ор. мн.* **добрыми, dobrymi** 12 (1378 *P* 25; 1388 *ZPL* 107; 1449 *Cost.* II, 385; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 766; 1458 *BD* II, 262; 1475 *AS* I, 70; 1489 *РИБ* 433; 1494 *AS* I, 101; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **добрими** 3 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1464 *DIR«A»* 517); *місц. мн.* **оу добрых** (1462 *BD* II, 290); *ор. дв.* **добрыма** (XV ст. *BC* 32).

Див. ще **ДОБРАѦ ВОДА.**

***ДОБРЫНЬ** *ч.* (1) *(назва міста в Польщі, пор.* Dobryń*):* земьскыи пісари во всє(х) земла(х) королѣвъства нашего во велїкои по(л)ще сира(д)зю в ланъчицє коуявѣ оу добрыні за запи(с) имею(т) бра(т) яко пісари краковъскыи и соудомирьскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу добрыні** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

***ДОБРЫНЬСКИИ** *прикм.* (1): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ... оже я кнѧзь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь... и съ єго землѧми... лучичьскою добрыньскою плотьскою... и со львовьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **добрыньскою** (1352 *Р* 5).

Див. ще. ***ДОБРѦНСКЫИ.**

Пор. ***ДОБРЫНЬ.**

ДОБРѢ *присл.* (1) добре: а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

Див. ще **ДОБРЄ**[1] 2, **ДОБРО**[2].

***ДОБРѢНОВЦИ** *див.* ***ДОБРИНОВЦИ.**

***ДОБРѦНСКЫИ** *прикм.* (1): Божіею милостию мы кроль Казимир краковскои землѣ... добрѧнскыи землѣ... явно повѣдают, колиж то пришедши прєд нашє обличе... ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **добрѧнскыи** (1361 *AGZ* 6).

Див. ще ***ДОБРЫНЬСКИИ.**

Пор. ***ДОБРЫНЬ.**

***ДОБРѦНЬСКЫЙ**[1] *прикм.* (1) *(пор.* Добряни *у Львівській землі)* ◇ Добрѧньскый путь (1) *(назва дороги):* мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило Олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо и записали земьлю црьковъноую... о(т) колодѧзѧ до колодѧзѧ по оувозищѣ по Добрѧньскый путь (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Добрѧньскый** (1443 *Р* 145).

ДОБРѦНЬСКЫИ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ свѣдоци были... панъ Ванько Добрѧньскыи, панъ Пѣшко маръшалъко (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добрѧньскыи** (1443 *Р* 145).

ДОБОУВАТИ *дієсл. недок.* (13) **1.** (що, без додатка) добиватися, домагатися (чого) (11): ино па(н) гостило нє моглъ добоувати тоє сєло о(т) калоугєри, алє страти(л) о(т) оусєго закона (Сучава, 1455 *Cost.* II, 561); Про ⟨тож...⟩ да нє имаєт тѧгати ани добоувати ни єдними привилїѧми на сїє нашє привилїє (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

2. (що) надбавати, придбавати (2): нє имаю иноє при дши тоу(л)ко... домовє мои що єсмъ са(м) добоува(л) на розѣ оу соучавѣ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); али и дотолѣ имає(м) сѧ причинити гдє що мо(ч) мє(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вєрнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **добувати, добоувати** (1455 *Cost.* II, 561; 1457 *Cost.* II, 809; 1474 *РГС;* 1490 *BD* I, 392; 434; 1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 22; 1499 *BD* II, 155); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмъ... добоува(л)** (1449 *Cost.* II, 385); *майб. 3 ос. одн.* **будє(т)... добувати** (1457 *Cost.* II, 810); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **що бы... добували** (1456 *Cost.* II, 577).

Див. ще **ДОБЫВАТИ** 1.

***ДОБУТИ** *дієсл. док.* (2) (що) *(силою взяти, силою оволодіти)* здобути: И коли нам богъ поможет та добоудєм засѣ нашю очизноу... а тогды нам... да єст слободно... въити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) нашє(г) пана... кмєть оутєчєть длѧ гнѣва пана своє(г) а панъ правомъ дабоудѣ(т) (!) а о(н) сѧ нє хоче(т) вєрноуть засѧ, тогды мы сказоуємь жє тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу ґ грївны (XV ст. *BC* 39).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **! дабоудѣ(т)** (XV ст. *BC* 39); *1 ос. мн.* **добудєм** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще **ДОБЫВАТИ** 2, **ДОБЫТИ** 2.

***ДОБОУЧИНЫ** *мн.* (1) *(назва замку у Троцькому воєводстві):* П⟨и⟩сан оу Добоучинах (Добучини, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *місц.* **оу Добоучинах** (1487 *AS* I, 240).

ДОБЫВАТИ *дієсл. недок.* (10) **1.** (що, чого) добиватися, домагатися (чого) (8): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю... ижє... добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гриико(м) стрєчєновичо(м) тыхъ имѣнєи добывати... тогды пєрвѣє имаєть дати триста ко(п) широки(х) грошєи пану гринку (Острог, 1437 *Р* 136); Оурѧ(д) шє(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(г) оужїто(ч)но а длѧ то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (!) (XV ст. *BC* 32); И никто николи ⟨да нє имаєт⟩ доб⟨и⟩вати тоє сєло флочєщии никото⟨рым обычаєм, ни⟩ оу которих днєх и оу часох (б. м. н., 1472 *BD* I, 178).

2. (що) *(силою брати)* здобувати (2): И тогды крол вышєписанныи н съ єго милости братїями... имают нам помочи съ въсєю их моцєю... абыхмо добывали опєт засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *інф.* **добывати, добыва⟨т⟩и** 3 (1437 *Р* 136; 1462 *BD* I, 67; 1499 *BD* II, 422); **добивати, доб⟨и⟩вати 2;** (1464 *DIR«A»* 517; 1472 *BD* I, 178); *теп. 3 ос. одн.* **добываєть** (XV ст. *BC* 33); *3 ос. мн.* **добывають** (XV ст. *BC* 32); *перф. 3 ос. одн. ч.* **добыва(л)** (1412 *Р* 81; XV ст. *BC* 20); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо добывали** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще **ДОБОУВАТИ** 1, ***ДОБУТИ, ДОБЫТИ** 2.

ДОБЫТИ *дієсл. док.* (16) **1.** (що) *(на підставі судового вироку)* добути, одержати у власність (12): Олижь пришєдъ вотчичь далъ своюо рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть (Галич, 1401 *Р* 65); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни заноужь нє оу своє оубивалъ сѧ (Зудєчів, 1411 *Р* 79); мы стефа(н) воєво(д)а... чины(м) знамєнито... ожє... фрѣцє драгошє... прода(л) своє сєло... що о(н) доби(л) о(т) оусєго права и закона о(т) анъдрєика (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33).

2. (що) *(силою взяти)* здобути (2): вѣдомо да є(ст) вамъ, аже помоглъ на(м) б҃ъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы романь воєвода... чинимо знамєнито... ожє... дидрихъ боучаскыи... тєперъ стоитъ подли насъ... и слюбилъ ми миловати мѧ... и чтоби єго милости стоѧлъ подли насъ добыти наша очизна (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

3. (кого) *(піймати)* дістати, схопити (2): а за избѣга можємъ єго добыти и выдати (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *інф.* **добыти** (1352 *Р* 6; 1418 *Cost.* I, 127; 1442 *Cost.* II, 88; 1448 *Cost.* II, 305; 1456 *Mih.* 213); *перф. 3 ос. одн. ч.* **добылъ, добы(л), добыл** 6 (1411 *Р* 79; 1435 *Cost.* I, 454; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 561; 1460 *BD* I, 41); **доби(л)** 1 (1460 *Cost. S.* 33); *1 ос. мн.* **добили єсми** (1447 *Cost.* II, 732); *3 ос. мн.* **добы(л)** (1455 *Cost.* II, 561); *майб. 3 ос. одн.* **добоудєть** (1401 *Р* 65); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да добудєть** (1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще ***ДОБУТИ, ДОБЫВАТИ** 2.

***ДОБЫТОКЪ** *див.* ***ДОБИТОКЪ.**

***ДОБЫТЬЄ** *с.* (1) здобуття, одержання у власність: па(н) пѣрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ сєла... прѧтєлю (!) своєму... сєбє мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **добытьє** (1404 *Р* 68).

Пор. **ДОБЫТИ** 1.

***ДОБЬРЫИ** *див.* **ДОБРЫИ.**

! ДОВАТИ *див.* **ДАВАТИ.**

! ДОВАТЬ *див.* **ДАВАТИ.**

ДОВГАЙЛОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были свѣтки: пан Юшко Довгайлович, пан Пашко Яловицкий (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Довгайлович** (1463 *AS* I, 55).

! ДОВГОРОДОКЪ *див.* ***НОВГОРОДОКЪ.**

***ДОВЕДАТИ СЯ** *див.* ***ДОВѢДАТИ СѦ.**

***ДОВЕДАТИ СѦ** *див.* ***ДОВѢДАТИ СѦ.**

ДО ВЄКА *присл.* (3) довіку, навічно: А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ... ни всему роду моему до века (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а онъ... свойство съ вами вчынилъ, хотєчы съ вами доброго пожытья и до вєка (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

Див. ще **В ВѢКЫ, НАВѢКИ, НАВѢКЪ, ОУВѢКЪ.**

ДОВЄСТИ *дієсл. док.* (8) **1.** (що, чого, кому) довести, доказати (що) (2): I też, jestliby... ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby jeho zabił... my... choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); па(н) татомирь балицкии довєль своихь границь и зыскаль по тоты врочища (Зудечів, 1413 *P* 83).

2. (на кого) довести вину (кого) (6): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы, бу(д) гдє оу нашє(ι) зємли и довєдє(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣни... а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) будє(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и довєдєт наш чловѣкъ на Брашовѣнє из добрыми людмн... а брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); И Костянтинъ рекъ: што я тобе рекъ, то и теперь мовлю, хочу того на тебе довести, а рекъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *інф.* **довести, dowesti** (1388 *ZPL* 106; 1495 *АЛМ* 83); *перф. 3 ос. одн. ч.* **довєлъ, довєль** (1413 *P* 83; 1495 *АЛМ* 83); *майб. 1 ос. одн.* **хочу довести** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн.* **довєдєт, довєдє(т)** (1449 *Cost.* 11, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

Див. ще ***ДОВОДИТИ.**

! ДОВЕТАТ СѦ *див.* ***ДОВѢДАТИ СѦ.**

***ДОВИДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кого в чому) розглядати звинувачення (проти кого), доноси (на кого): да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(х) и оу глоба(х) и оу въсѣкы(х) вина(х), що коли боудоу(т) сѧ чинити на и(х) людє(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); алє да соудѧтъ сами своими люди о(т) ти(х) три(х) монастирски(х) сєла(х) и да довидаю(т) и(х) о оусємъ и оу глоба(х) и оу въсѧки(х) вина(х) що коли боудє(т) на ти(х) люди чинити сѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. мн.* **да довидаю(т)** (1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530).

ДОВКГАРДЪ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Daugardas): довкгардъ прави(л) (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *наз. одн.* **довкгардъ** (1427 *P* 109).

***ДОВКОВДОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* и мы роспытали старых людеи чия то отчина, ино повѣдали штож деи то отчина Ходкова, отець его держал за Князя Глѣба Довковдовича (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Довковдовича** (XV ст. *СГЧА*).

! ДОВНА *див.* **ДАВНО.**

! ДОВНО *див.* **ДАВНО.**

***ДОВОДИТИ** *дієсл. недок.* (2) *(аргументувати)* доводити, доказувати (що): мы сказоуємъ пороучникови свидѣ(ч)ствомъ доводн(т) и(ж) бы миколаєви заплачены тыи пєнєзи (XV ст. *BC* 31 зв.); тогды тотъ имєє(т) свє(т)кы доводи(т) што с тымї гранїцами коупилъ (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **доводи(т)** (XV ст. *BC* 31 зв.; *СЯ* 42 зв.).

Див. ще **ДОВЄСТИ 1.**

ДОВОДЛИВО *присл.* (1) (*стп.* dowodliwie): переконливо, обгрунтовано, доказово: а мы... познавши ижь... стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... нє чинилъ а ни давалъ, яко жь доводливо того сѧ намъ послы своими справлѧлъ и справилъ — про то жь єго... правого чинимы и о(т)пущаємы єму (Лаичиця, 1433 *P* 121).

***ДОВОДЪ** *ч.* (6) *(аргумент)* доказ (4): и пани НацоваѦ нИѦкого доводоу слоушного нє дала (Луконица, 1478 *AS* III, 17); И мы Бориса Семеновича пытали: маєшь ли ты, Борисе, о томъ на него доводъ штобы онъ наши бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

доводъ вчинити (на кого) навести доказ вини (чиєї) (2): И Борисъ передъ нами на него о томъ доводу никакого пе (!) вчинилъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **доводу** (1478 *AS* III, 17; 1495 *АЛМ* 83, 84); *знах. одн.* **доводъ** (1495 *АЛМ* 83).

ДОВОЙНОВИЧЪ, ДОВОЙНОВИЧЬ *ч.* (5) *(особова назва)*: А при томь нашємь єднаньи были: кнѧзь Михайло Олєксандровичь а пан Янъ Довойновичь намѣстникь волковыйский (Вільна, 1482 *AS* I, 80); и мы пє(р)во сєго высылали та(м)... намѣстника дороги(ц)кого пана якуба дово(и)новича (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Довойновичъ** 1 (1482 *AS* I, 80); **Довойновичь** 1 (1492 *АЛМ* 31); *дав. одн.* **Довойновичу, дово(и)новичу** (1489 *РИБ* 432; 1495 *ВМЗД*); *знах. одн.* **дово(и)новича** (1495 *ВМЗД*).

***ДОВѢДАТИ СѦ** *дієсл. док.* (6) (о чім) довідатися (про що): а хто нємєцкую чєлѧ(д) держа бы одно(г) затаилъ довѣдавсѧ: ты(х) будє(м) казни(т) вєликими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); И мы о том писали до ключника луцкого до пана Богдана Сеньковича, аж бы сѧ о том доведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *інф.* **! доветатсѧ** (1493 *АЛРГ* 55); *перф. 1 ос. одн. ч.* **ся есми доведалъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **аж бы сѧ... доведал** (1499 *АЛРГ* 94); *дієприсл. перед.* **доведавшисѧ, доведавшися** 2 (1487 *РИБ* 435; 1493 *АЛРГ* 55); **довѣдавсѧ** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ДОГОВОРИТИ** *дієсл. док.* (1) (з ким) договоритися, укласти договір: Будєть вєдомо ажь Ѧзъ панко... та(к) єсмь оумовлилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь... договорилъ** (1387 *СП* № 12).

***ДОДАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) додати: а додали єсми оу сочавѣ... ѿ тисѧчи роублии фрѧ(ж)коо (!) сєрєбра (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **додали єсми** (1388 *SL* 678).

ДОДЕЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфан воєвода... знаменито чиним... оже... іонь боузь и сєстра єго... продали... єдно сєло, на жигъліє, на имѣ додєщїи (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз.* **додєщїи** (1495 *Cost. S.* 193).

***ДОДОВЬ** *прикм.* (3) ◇ додовь дѣль (1) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* хотарь... о(т) тоѧ могыли попрѣкь на додовь дѣль на єдинь стлъпъ (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); додова могыла (1) *(назва пагорбка в Молдавському князівстві):* хотарь... о(т) колодѣзи прости на дѣлоу на додовоу на могылоу (б. м. н., 1415 *Cost.* 1, 121); потокъ додовь (1) *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **додовь** (1415 *Cost.* I, 121—122); *знах. одн. ж.* **додовоу** (1415 *Cost.* I, 121).

***ДОДОМУ** *присл.* (1) додому: тогды маєть янъ присѧ(ч) иже сво(и) мє(д) нєсъ дадомоу (!) (XV ст. *BC* 19).

***ДОЖИДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (чого) чекати, дожидати: пак ли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати... и моцно в него пенязи брати, и ты бы его от тых боронил и не дал бы еси ему никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **дожидаючи** (1498 *АЛРГ* 82, 83).

Див. ще **ЖДАТИ.**

***ДОЗВОЛЄНЄ** *с.* (3) дозвіл: Я ларио(н) игоумє(н) пєрєсопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж)... коро(л)... пожалова(л) мєнѣ... ты(м) имє(н)ємъ, которое (ж) придано, к цр҃кви бо(ж)єи... з дозволє(н)єм го(с)дрѧ королѧ єго мл(с)ти и с митрополитовы(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); И панъ Петръ поѣхалъ до тыхъ имѣней зъ моимъ дозволєніємъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дозволе(и)єм** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам*); **дозволеніємъ** 1 (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **ИЗВОЛЄНІЄ** 2, ***ПРИВОЛѢНЬЕ, *ПРИЗВОЛЄНЬЕ, ПРОИЗВОЛЄНІЄ.**

Пор. ***ДОЗВОЛИТИ.**

***ДОЗВОЛЕНІЕ** *див.* ***ДОЗВОЛЄНЕ.**

***ДОЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (6) (що робити) дозволити (5): Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей... Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ... и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную, пиво и медъ держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Пани Михайлова повѣдила, ижъ за великого кнѧза Швитрикгайла коли мой пан сына крестил оу паиа Василѧ, Яцка, дозволил через мост оу боудоване, оу дерево, сеножати ездит (Луконица, 1478 *AS* III, 17); Бил нам чолом паи Богдан Сенкович Гостскии и просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти выймени его в Гощы (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); листъ дозволеныи (1) *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **дозволилъ, дозволил** (1478 *AS* III, 17; 1494 *АЛМ* 54); *1 ос. мн.* **дозволили есьмо** (1410 *АкВАК* XI, 5); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... дозволили** (1487 *AS* I, 87; 1495 *АЛРГ* 55); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ч.* **дозволеныи** (1495 *ВСоб*).

***ДОИСКЫВАТЬ СѦ** *дієсл. недок.* (1) *(без додатка)* дошукуватися, допитуватися (кого): коли(ж) кто моу(ж)-оубоиство учи(т) (!) а не ведаю(т) его староста не имаеть прото жалобы чини(т) але пріятелї имаютсѧ доискывать а по(д)лоугъ права с нїмь сѧ объхо(ди)ть (XV ст. *ВС* 24—24 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ доискывать** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ДОКАЗОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (чого) доводити (що): мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ... службу... вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который... будучи... чоловѣкомъ рыцерскимъ, а хотѣчи тымъ болѣй рыцерства своего доказовати до земли и панства нашого... выѣхалъ... А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *інф.* **доказовати** (1438 *Р* 140).

! ДОКАНАТИ *див.* ***ДОКОНАТИ.**

! ДОКОВЇ ⟨ИДИКОВЇ⟩ (1): иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розе прїшо(д) Ѳа(л)ко и оузѧлъ емоу ме(ч) и тоболы а оу тоболе(х) три скотца гро(ш)и... мы прїсоужаемь докові (!) поприсѧ(ч) на ты(н) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 26 зв.— 27).

Див. **ИДИКЪ.**

ДОКОЛИ *див.* **ДОКОЛѢ.**

ДОКОЛИНОВО *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есмы емоу... село на бръладѣ на имѧ село доколиново (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доколиново** (1433 *Cost.* I, 359).

ДОКОЛѢ, ДОКОЛѦ, ДОКОЛИ *спол.* (18) (*цсл.* доколѣ/доколи) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(часові — у постпозиції)* поки, доки (16): а городовъ оу рускои земли новыхъ не ставити ни сожьженого не рубити доколѧ миръ стоить за в҃ лѣ(т) (б. м. н., 1352 *Р* 6); а они имають держати так(о) долго доколѧ имо тыхо д҃ тисѧчи рублиі исполна не о(т)дамы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а мы его милости имаемо приати тымъже обичаемъ, доколѣ есмо наидали живы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); имае(т) держати со въсими доходы и приходы с мыты съ млины доколи боуде(т) мешкати (Снятин, 1454 *Р* 163); А по них, кто боудет намѧсник тому свѧтомоу мѧстоу, також да дръжит по вышеписанн⟨омоу⟩, до колѣ боудет стояти и свѧтии монастирь (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

2. *(місця — у постпозиції)* доки (2): а ⟨хотары⟩... гори долиною до колѣ и⟨сход⟩итъ оу полѣну (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65); мы Стефанъ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили есми монастирю нашемоу от нѣмца... киприѧнова пасика... и съ оусими полѣнами и паси(ч)ками колико соу(т) оу томь хотари що по(п) киприѧ(н) держа(л) по(ч)нше о(т) приходища моловатцу... и о(т)толѣ поперe(к) иа териавку доколѣ полѣна держи(т) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

Див. ще **ДОКУЛ.**

***ДОКОНАТИ** *дієсл. док.* (8) (*стч.* dokonati, *стп.* dokonać) **1.** (що) виконати, учиинти (2): а ти доконали и осоудили па(н) хр(с҃)ченъ мартиновскы па(н) ольдрихъ медускы (Галич, 1401 *Р* 66); приказоуемъ старостамъ... абы никого не позывали бе(з) повода алюбо бе(з) виины доканаиы (!) (XV ст. *ВС* 16).

2. (з ким) укласти договір, домовитися (6): мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже есмы доконали съ радцѧми и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста... и доконали есмы съ ними, штобы ходили, у нашои земли, и съ своими торговлѧми (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); А там оусы рѣчи имають быти провод⟨е⟩ны и соужены и доконаны (під Хотином, 1467 *BD* II, 298).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **доконали есмы** 1 (1408 *Cost.* II, 630): **есмы доконали** 1 (1408 *Cost.* II, 630); *3 ос. мн.* **доконали** (1401 *Р* 66; 1408 *Cost.* II, 633); *майб. 3 ос. одн.* **доконаеть** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.); **(до)конае(т)** 1 (XV ст. *ВС* 29); *інф. пас.* **быти... доканаиы** (1467 *BD* II, 298); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ж.* **! доканаиы** (XV ст. *ВС* 16).

***ДОКОНАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) статися, відбутися, мати місце: а доконалосѧ тое дѣло оу годѣ (!) лучици (Лучиця, 1388 *Р* 39); а то сѧ доконало оу коломыи оу недѣлю по оусѣкновѣньи главы сѣго ива(н) (Коломия, 1424 *Р* 102).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **доконалосѧ** 1 (1388 *Р* 38); **сѧ доконало** 1 (1424 *Р* 102).

***ДОКОНЧАНІЄ** *див.* **ДОКОНЧАНЬЕ.**

ДОКОНЧАНЬЕ, ДОКОНЪЧАНЬЕ *с.* (14) угода, договір (5): А се доконча́ньє межи королемь польскымь и кнѧземь дмитриемь (б. м. н., 1366 *Р* 14); естли ваша милость такъ чыиили, ваша милость делайте яко знаете, какъ межи васъ доконъчанье было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); зъ доконъчанья выступити (2) розірвати договір, порушити угоду: великий кнѧзь Алексанъдръ литовъский... въсказалъ ку твоей милости прыятелю своему: Што пережъ сего посылали есмо къ тобе нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу, которая жъ се намъ стала отъ... великого князя московъского, штожъ намъ зъ доконъчанья своего и хрестъного целованья выступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); Што прысылалъ еси къ иамъ своего посла... поведаючы... прыгодоу, которая вамъ стала се отъ... великого князя московъского што жъ онъ зъ доконъчаньѧ своего и крестъного целованьѧ вамъ выступилъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); доконъчаньє имати (з ким) (2) скласти угоду, договір: и естли бы онъ вамъ по доконъчанью и по крестному целованью и по записехъ, што съ ними имали есте... правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ единацтве былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); доконъчаньє имети (1): И мы... до зятя вашого... посла послали есмо... да и онъ по доконъчанью и по крестъному целованью и по записехъ, што съ ними имели есте, абы вамъ правилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); доконъчаньє взяти (3), оузяти доконъчаньє (1) *див.* **ОУЗѦТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **доконъчаньє, доконъчаньє** (1366 *Р* 14; 1499 *BD* II, 449); *род. одн.* **доконъчаньа, доконъчаньѧ** (1498 *BD* II, 409, 413; 1499 *BD* II, 447); *знах. одн.* **доконъчаньє** 5 (1498 *BD* II, 410; 1499 *BD* II, 448, 449); **доконъчанїє** 1 (1445 *Cost.* II, 726); *місц. одн.* **по доконъчанью** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448).

***ДОКОНЧАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) докінчити, закінчити: доконъчали шию (!) каплицю письмомъ мїя октября въ... (Краків, 1478 *ОБРН* 131); Доконъчана бы(с) сиѧ книга оу великомь градѣ оу краковѣ (Краків, 1491 *КЕ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **докончали** (1478 *ОБРН* 131); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **докончана бы(ст)** (1491 *КЕ*).
Див. ще ***ИСКОНЬЧАТИ СЯ, *СКОНЧАТИ 1, *СКОНЧЫТЫ.**

***ДОКОНЧИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) домовлятися, укладати договір: Се язъ кнѧзь великыи димитрии докончиваю и повинуюсѧ служьбою таковою (б. м. н., 1366 *Р* 14).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **докончиваю** (1366 *Р* 14).

Див. ще ***ДОКОНЪЧАТИ СЄ, *СКОНЧАТИ 2.**

***ДОКОНЪЧАЛЪНЫИ** *див.* ***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ.**

***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ** *прикм.* (3) ◇ д о к о н ъ ч а л ь н а я г р а м о т а (1) договірна грамота: И ты... єму ни въ чомъ нє исправляєшъ... а имя єго къ нєму пишєшъ нє по тому, какъ мєжы васъ въ доконъчальныхъ грамотахъ писано (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); д о к о н ъ ч а л ъ н ы и з а п и с ъ (1), з а п и с ъ д о к о н ъ ч а л ъ н ы и (1) *(акт)* угода, договір: и мы тогды... съ нимъ миръ взяли и крєстъ цєловали и записы доконъчальныи написалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **доконъчалъныи** (1498 *BD* II, 410); *місц. мн.* **въ (по) доконъчалъныхъ, доконъчальныхъ** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448).

ДОКОНЪЧАНЬЄ *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ.**

***ДОКОНЪЧАТИ СЄ** *дієсл. док.* (1) домовитися (про що), укласти угоду, договір: г(с)дрь нашъ воєвода поставилъ дєнь... такъ абы єстє ваша мл(с)ть прыслали... свои(х) пословъ какъ бы сє мєжы вами тоє... доконъчало (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *бажн.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы сє... доконъчало** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще ***ДОКОНЧИВАТИ, *СКОНЧАТИ 2.**

ДОКТОРЪ *ч.* (1) *(учений ступінь)* доктор: а прито(м) были докторъ с кракова кнзь янъ рєкгула а кнзь иванъ борисови(ч) глинськии (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **докторъ** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

ДОКУЛ, ДОКОУЛЬ, ДОКОУЛѦ *спол.* (12) *(приєднує підрядні речення часові — у постпозиції)* поки, доки (11): мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... бывшои жонѣ нашои... на каж(д)ыи го(д) шє(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... доку(л) она жива (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142);

(у препозиції) поки, доки (1): а докул матка н⟨а⟩ша жива она имаєт своих сєл поживати, а кн⟨А⟩зю Василью... оу тоє нєвступати сѧ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

Див. ще **ДОКОЛѢ 1.**

***ДОКОУЧАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому) докучати: дѣти имѣють проси(т) во дѣлнїци своєи а потомъ истративши оцїю докоучають (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **докоучають** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ДОЛБНИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Иванко Лєвич и... сыновє Ходка Долбнича, на нмѣ Оанца и Иванко и Васко... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **Долбнича** (1492 *BD* I, 509).

ДОЛГА, ДОЛХА *ч.* (3) *(особова назва):* тоє имь вє(с) хотар коуда имь є(ст) оучиниль долха драгомирь послань о(т) гєвами (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); Стєфан воєвода... ож(є) тотъ... наш слоуга пан Долга слоужил нам правою и вєрною ⟨слоужбою⟩ (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Долга** 1 (1480 *BD* I, 237); **Долха** 1 (1415 *Cost.* I, 122); *дав. одн.* **Долзи** (1480 *BD* I, 238).

***ДОЛГИЄ ШИИ** *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Довгошиї: мы вєликии кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... ижє дали єсмо и запїсали лєнькови зарубичю таѧ сєла в луцкої зємли... долгиє шии а вєлбичи (Житомир, 1433 *Р* 126); оузрѣвши єсмо знаменитоую намъ слоужбоу... пана Єрьша тєрєшковича И мы... даємъ И дали єсмо ємоу сєло дольгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

ФОРМИ: *знах.* **долгиє шии, дольгиє шин** (1433 *Р* 126; 1452 *Р* 161).

***ДОЛГИИ** *див.* **ДЛЪГЫ.**

ДОЛГО *присл.* (15) **1.** *(у просторовому відношенні)* завдовжки (11): Паки же... даємо... отцу владыцє... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... какъ се въ собе шыроко и долго маєтъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); А тако дали єсмы ему... зо всѣми ужитки... како широко и долго и округло у єго границахъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и мы ...емоу имѣнє... даємъ и записуємъ... так широко и долго *(в ориг.* долко.— *Прим. вид.)* н кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє въ своих границах замѣрєно єсть (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

2. *(у часовому відношенні)* довго (4): а они имають дєржѧти так(о) долго доколѧимо тыхо д̃ тисѧчи рубли исполна нє о(т)дамы (Луцьк, 1388 *Р* 37); па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѧ(т) сс(г) (!) золоты(х) на наши(х) купцє(х)... та(к) долго, али(ж) жонѣ нашєи бывшєи... попо(л)нымы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

***ДОЛГОЛДАТОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се ѧ кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своєи дши... тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108).

ФОРМИ: *наз. одн.* **долголдатови(ч)** (1427 *Р* 108).

ДОЛГОЛДАТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Се ѧ кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своєи дши... тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108).

ФОРМИ: *наз. одн.* **долголдатъ** (1427 *Р* 108).

***ДОЛГОСТЬ** *ж.* (2) *(протяглість у просторі)* довжина: Про (т)о... си(м) листо(м) моимъ надаю... Городища Сєлища... И зо (в)сєю зє(м)лєю на(д) рєкою роусавою По обохъ сторонахъ Тоє рєки землѧ Лєжачаѧ Какъ єє Про(д)ковє В широко(ст)и И до(л)гости з доубровами сєножа(т)ми И рє(ч)ками Малими В роусавоу Впадаючими... зємлю Дєръжати Маєтъ... И з оними Городищами И ихъ широкостю И долъгостю зємлѧною (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **долъгостю** (1459 *Р* 171); *місц. одн.* **в до(л)гости** (1459 *Р* 171).

ДОЛГОШИИНЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨А⟩зю Сємєну досталсѧ город Колодєн а сєла: Чернєхов... Долгошиинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз.* **Долгошиинцы** (1463 *AS* I, 55).

***ДОЛГЪ** *ч.* (9) **1.** борг (7): а кто своєго должника лицє(м) ⟨познал⟩, а оусхочє(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); А два(д)цатъ копъ грошє(и) в кажъды(и) годъ має(т) єсь собє брати за до(л)гъ што єсъмо ємоу выньни (Петрків, 1489 *АМВ*); А што коли кому буду чим должен, што будъ ⟨у⟩ кого узял пенезей, ал(!) чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князь Михайло (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

2. зобов'язання (1): а ведже мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7);

з л о д є и с к ы и д о л г ъ (1) *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **долгоу** (XV ст. *ВС* 11); *дав. одн.* **долгу** (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. одн.* **долгъ, до(л)гъ** (1489 *АМВ;* XV ст. *ВС* 6 зв., 11); *місц. одн.* **о долгу** 1 (бл. 1435 *Cost.* II, 692); **о долзє** 1 (XV ст. *ВС* 35); *знах. мн.* **долги** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще ***ДЛЪГЪ.**

***ДОЛГЫ** *див.* **ДЛЪГЫ.**

ДОЛГЫИ *ч.* (2) *(особова назва):* а при пєрвомъ соудѣ былъ па(н) васко тѧптюковичь... ива(н) долгыи (Галич, 1401 *Р* 66); тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли... сєлищє фоундєщо(м) мєждоу попо(м) мирчомъ и длъгымъ пєтромъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **долгыи** (1401 *Р* 66); *ор. одн.* **длъгымъ** (1436 *Cost.* I, 444).

ДОЛЄ *див.* **ДОЛѢ.**

!ДОЛЄКЫИ *див.* ***ДАЛЄКИИ.**

***ДОЛЖЄКЪ** *ч.* (3) *(назва села в Київській землі):* а о(т) камєны горы по до(л)жє(к) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *дав. одн.* **до(л)жкоу** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн.* **до(л)жє(к)** (бл. 1458 *Р* 167); *ор. одн.* **до(л)жко(м)** (бл. 1458 *Р* 167).

Див. ще ***ВЕЛИКИИ ДОЛЖОКЪ.**

ДОЛЖЕН *предик.* (3) (що кому, чим кому) винен (що кому): мы володиславъ... король польскыи... знаємъ то... аже єсмы дольжни одину тысѧчю рублєвъ фрѧзьско(г) сєрєбра пріятєлю нашему алєксандру воєво(д) (б. м. н., 1411 *Р* 76); А што коли кому буду чим должен... ино тые долги мое поплати зять мой (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **должен, до(л)женъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV. 28; XV ст. *ВС* 35); *наз. мн.* **дольжни** (1411 *Р* 76).

***ДОЛЖЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* долгий*):* Тѣмь мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... потвръдили єсмы ємоу... Должєщіи... що онь... коупиль... от Мароушка дочка Оан(ч)и Должєскоула (Сучава, 1479 *ВАМ* 61).

ФОРМИ: *род. одн.* **Должєскоула** (1479 *ВАМ* 61).

ДОЛЖЄЩІИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмь мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... сєла на имѧ: Должєщіи, на оустіє Албынѣ (Сучава, 1479 *ВАМ* 61).

ФОРМИ: *наз.* **Должєщіи** (1479 *ВАМ* 61).

ДОЛЖИНЪ *прикм.* (1): Тѣмь мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... трєтіѧ част того сєла що коупилъ от Нистра, пасинокъ Должинъ (Сучава, 1479 *ВАМ* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Должинъ** (1479 *ВАМ* 61).

Пор. **ДОЛГА.**

***ДОЛЖНИКЪ** *ч.* (9) **1.** боржник (5): а кто своєго должника лицє(м) познал, а оусхочє(т) права жадати о своємъ долгу, щобы пошо(л) до брашова, та щобы оучинили имъ право рѧ(д)ци брашовстіи на єго должника (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692).

2. позикодавець (4): коли бы до(л)жникъ рєклъ тоє имєніє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шєє, бо тотъ што тобѣ прода(л), а мнѣ бы(л) до(л)женъ пєрвіє ни(ж)ли ты коупилъ (XV ст. *ВС* 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **до(л)жникъ, должни(к)** (бл. 1435 *Cost.* II, 692; XV ст. *ВС* 35); *дав. одн.* **до(л)жникоу** (XV ст. *ВС* 18); *знах. одн.* **должника, до(л)жника, дольжника** (бл. 1435 *Cost.* II, 676, 692; XV ст. *ВС* 8, 31).

Див. ще ***ДЛЪЖНИКЪ.**

***ДОЛЖНО** *предик.* (1) слід: а боудоуть ли тыи пєнєзи оу мєньши(х) рє(ч)хъ ни(ж)ли ємоу до(л)жно а возмєть оу томь нєкоторы(и) закла(д) тогды маєть оу томь досы(ть) имє(т) (XV ст. *ВС* 18).

***ДОЛЖОКЪ**[1] *ч.* (2) *(назва села на Буковині)* Довжок: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло гдє пєтришоръ сиди(л), оу конєцъ должкоу, єщє сєло по(д)лъжко(м), гдє драгомиръ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **должкоу** (1437 *Cost.* I, 541); *ор. одн.* **(д)лъжко(м)** (1437 *Cost.* I, 541).

***ДОЛЖОКЪ**[2] *див.* ***ВЕЛИКИИ ДОЛЖОКЪ.**

ДОЛЗЪСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А се я, пан Анъдрѣй Волотовичъ, староста перемильский, и панъ Иванъ Долзъскій Зеньковичъ... созъноваемъ симъ нашимъ листомъ: просили нас два братя рожоная... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Долзъский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ДОЛИ *див.* **ДОЛѢ.**

ДОЛИНА[1] *ж.* (83) долина (57): а хотарь ємоу є(ст)... простѣ чєрєсъ долинои (!) до могылы (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ... Ѧко стоить на брєгъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *Р* 68); а тамъ при той долыни копєцъ усыпано (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); зємлю Дєрьжати маєтъ... И з оними Городищами... И ярами Долинами (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); а хотарь чєрє(с) долиноу на сто(л)поу... та чєрє(с) долинои що сѣ зовєть пєрєємь на дроугою долиноу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А которыи нивки в долине и долина самая и за долинои нивки... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А хотар... чєрєс полє та на долиноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(назви місцевостей у Подільській землі): д о л ы н а Б у ч а ч н а я (1), ⟨д о л и н а⟩ Б у ч а ч н а я (2): и зъ Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе улево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); d o l i n a G d z u r d z o w a (1): Nos Alexander Vitoldus... Villam servitori nostro Basilio Karaczewski, dictam Symyakow, na wierch dolini Gdzurdzowy... dedimus (б. м. н. 1386 *АрхЮЗР* 8/1, 1—2); д о л ы н а К о б е л ы ц к а я (1): а одъ тоеи долыны Кобелыкой (!) на полудеиь грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце влево (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); д о л и н а Л о т о ч н а я (2): А отъ долины Лоточиой до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, тамже копцовъ усыпаты есмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); д о л ы н а Щ е р б а н о в а (2): тамже копцовъ усыпаты есмо велилы у тоей річки Ольшаики, пры долыни Щербановой; а одъ долыны Щербановой до Сиквы долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); В є л и к а и Д о л и н а (3) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] 1; В и р н а я д о л ы н а (1), д о л ы н а В и р н а я (1) *див.* **ВѢРНЫИ;** к о у р ї є в а д о л и н а (1) *див.* ***КОУРЇЄВЪ;** л а з и р о в а д о л и н а (1) *див.* ***ЛАЗИРОВЪ;** л и п о в а ⟨д о л и н а⟩ (1) *див.* ***ЛИПОВЪ;** м о и с ѣ є в а д о л и н а (1) *див.* ***МОИСѢЄВЪ;** с е р б ъ с к а я д о л и н а (1) *див.* ***СЕРБЪСКИИ;** х л у б о к а я д о л и н а (2) *див.* ***ХЛОУБОКИИ;** Ц е ц у л ы н а (Ц ы ц у л ы н а) д о л и н а (2) *див.* ***ЦЕЦУЛЫНЪ;** А к у ш є в а д о л и н а (1) *див.* **ЯКУШЄВ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **долина 2**(1409 *Cost.*I,65; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *зам. род.* на конєць **долина,** о(т) оустіє **долина** 2 (1428 *Cost.* I, 209; 1429 *Cost.* I, 280); *род. одн.* **долыны 13** (1430 *ГВКЛ* 7, 8, 9); **долины** 8 (1404 *Р* 68; 1411 *Cost.* I, 84; 1430 *ГВКЛ* 8; 1431 *Cost.* I, 317; 1438 *DBAc* 27; 1453 *Cost.* II, 445; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **долыии** 2 (1430 *ГВКЛ* 7); **dolini** 1 (1386 *АрхЮЗР* 8/1, 1); *зам. знах.* чєрє(с) **долини** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *дав. одн.* **долине** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV,119); по **долины** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *знах. одн.* **долину, долиноу** 18 (1414 *Cost.* I, 111; 1425 *Cost.* I, 168; 1436 *Cost.* 1, 459; 1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1475 *AS* I, 71; 1488 *ДГСПМ;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **долыну** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); чєрєсь ! **долинои** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *зам. род.* на конєцъ **долину** 4 (1409 *Cost.* I, 65; 1488 *ДГСПМ*); *ор. одн.* **долиною** 12 (1404 *Р* 68; 1409 *Cost.* I, 65; 1425 *Cost.* I, 168; 1431 *Cost.* I, 317; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 582; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **долыною** 2 (1430 *ГВКЛ* 8, 9); *місц. одн.* **при долыни** 4 (1430 *ГВКЛ* 7, 8); **в (на) долине** 2 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **на долинѣ** 2 (п. 1349 *Р* 3; 1419 *Р* 91); на **долиии** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **на долины** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *наз. мн.* **долины** (1436 *Cost.* I, 444); *ор. мн.* **Долинами** (1424 *Р* 100;1459 *Р* 171—172).

***ДОЛИНА**[2] *ж.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Долина: тоти старци... стали... подлѣ доубровы горѣ до лѣсоцкои дороги котраѧ идєть и зоудєчева до долины (Зудечів, 1413 *Р* 83); а мы... сталї по(д)лї потока... кдє пєрєходи(т) дорога о(т) зоудєчова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96).

ФОРМИ: *род. одн.* **долиины** (1413 *Р* 83); *дав. одн.* **долїнѣ** (1421 *Р* 96).

***ДОЛИНКА** *ж.* (2) долинка: А хотар тои боукати земли... на долиноу на един доуб знаменан, та долинкою горѣ до трояна... на столпь (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374).

ФОРМИ: *знах. одн.* **долинкоу** (1489 *BD* I, 374); *ор. одн.* **долинкою** (1489 *BD* I, 374).

***ДОЛЇНА** *див.* ***ДОЛИНА²**.

ДОЛКЪ *ж., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* Долка, *пор. цсл.* Анатолии*)*: една част от тих сел да ест слоугам нашим Тоадероу юкашоу и братаничем его Фарко апродоу и сестрам его Долкъ и Мъроушки (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ДОЛНЄИ *присл.* (1) вниз: тем мыи видє(в)шє его правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили есмы емоу... его о(т)нни (!)... сь гри(н)дь о(т) богата, до(л)неи о(т) рен‹т›е (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

***ДОЛНИЙ** *прикм.* (5) нижній: хотар... о(т) стльпа на пъть до(л)нѣ на вели(х) (!) тополи (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); Мы Георгїе архїепископь Соучавскыи и земли молдавскои, Василїе епископь Долнѣи епископуїи Романова тръга... слюбили... есмо и слюбоуем под вѣрою нашею христїянскою (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **до(л)нѣ** (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн. ж.* **Долнеи, Долнѣи** (1473 *BD* I, 186, 187; 1499 *BD* II, 425).

***ДОЛНИЙ ТРЪГЪ** *див.* **ДОЛНЇИ ТОРГЪ.**

ДОЛНИ ТРЬГ *див.* **ДОЛНЇИ ТОРГЪ.**

***ДОЛНИЦЯ** *ж.* (1) *(частина спадщини, маєтку, розділеного між спадкоємцями)* ділянка, дільниця, уділ: А пану Олє(х)ну на его до(л)ницю досталосє бачаница а тесово а свєныи гаи (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **до(л)ницю** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще ***ДѢЛЬНИЦА.**

ДОЛНЇИ ТОРГЪ, ДОЛНИ ТРЬГ *ч.* (21) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Роман, Дольний Торг: Писано оу долнїи торгъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); и дали и потвръдили есмы нашеи митрополїи о(т) до(л)него тръга... еи питомы циганы (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); Пис(анъ) оу Долнем тръгоу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* писано **оу долнїи торгъ** 1 (1411 *Cost.* II, 638); Пис(а) оанца **оу Долии трьг** 1 (1475 *BD* I, 200); *род. одн.* **долиего тръга, до(л)него тръга** (1415 *Cost.* I, 122; 1448 *Cost.* II, 342; 1464 *BD* I, 84; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 141; 1472 *BD* I, 169); *місц. одн.* **оу Долнем (Долнемъ, Долнемь) тръгоу (трьгу)** 10 (1443 *Cost.* II, 185; 1444 *DIR«A»* 481; 1445 *Cost.* II, 236; 1449 *Cost.* II, 380; 1458 *BD* I, 9; *ПГСММЦ;* 1466 *BD* I, 113, 115; 1470 *BD* II, 310; 1475 *BD* II, 336); ! **оу долии тръгу** 1 (1451 *Cost.* II, 400); *зам. род.* **от Долнемъ торгоу** 1 (1470 *BD* I, 155).

Див. ще ***РОМАНЪ²**.

***ДОЛНѢ** *див.* ***ДОЛНИИ.**

ДОЛОВЪ, ДОЛОВЬ, ДОЛОУВ, ДОЛУУ *присл.* (24) униз, додолу: А ко млину границА... доловъ смотричемъ што дуброва межи ходорковымъ селомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); тоти старци... оуказали староую границю... доловъ теплицею до рѣки до свѣчѣ (Зудечів, 1413 *P* 83); А хотар... да ест оусе долоув потоком Брълинскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).

Див. ще **ДОЛОУ.**

***ДОЛОЖИТИ СЕ** *див.* ***ДОЛОЖИТИ СЯ.**

***ДОЛОЖИТИ СЯ** *дієсл. док.* (2) (у кого, кого) запитати, спитати дозволу: ачь не дастъ имъ Богъ детокъ, ино доложивши се у осподаря короля... волныи собе продати и ближнымъ... дати (Володнмир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); ...я ѳедо(с)и игуме(н) доло(ж)вшися вл(д)ки... остато(к) то(г) сребра... зваживъ (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **доложивши се** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **доло(ж)вшися** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179).

***ДОЛОТЧЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Се я Гринко Єлович продал есми... село Долотче (Острог, 1465 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Долотче** (1465 *AS* I, 57).

ДОЛОУ, !ДУЛУ *присл.* (48) униз, додолу: а хотарь ти(м) село(м)... долоу потокомь до тазлова (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); и еще есми ему дали и потвръждаемъ ем(у) села на милѣтинѣ ниже о(т) шипоте о(т) тополи долу где была села щефана зуграфа (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212); мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже... дали и приложили есмы о(т) на(с)... нашемоу с҃тмоу монастироу о(т) немца болото кривА и озеро... о(т) где выходить грула из днистра и тече(т) долоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

Див. ще **ДОЛОВЪ.**

ДОЛОУВ *див.* **ДОЛОВЪ.**

ДОЛУУ *див.* **ДОЛОВЪ.**

ДОЛХА *див.* **ДОЛГА.**

***ДОЛХЇИ** *ч.* (3) *(особова назва):* И оуставше наше слоуги Васко и Михоул Бонтѣ и Михъил и Тодерика Долхїи та заплатили оусе исполна (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Долхїи** 1 (1495 *BD* II, 40); *зам. дав.* продали слоугам нашим Васкови... и Тодерика **Долхїи** 2 (1495 *BD* II, 40, 41).

***ДОЛХОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Долгаска *у Молдавському князівстві):* л҃д цр҃ко(в) до(л)ховска и(с) попомь (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **до(л)ховска** (1490 *DC* 147).

***ДОЛЪ** *ч.* (4) діл, долина (3): ино ротымпанови сыновє поставили... хотари... о(т) могилы выше дуба та прости на доль (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); а хотар... отъ дола до столпа (б. м. н., 1500 *SD* 7);

тополии долъ (1) *див.* ***ТОПОЛИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **долоу** 2 (1445 *Cost.* II, 212; 1458 *BD* I, 19); **дола** 1 (1500 *SD* 7); *знах. одн.* **доль** (1423 *DIR«A* 447).

***ДОЛЪГИЕ ШИИ** *див.* ***ДОЛГИЕ ШИИ.**

***ДОЛЪГОСТЬ** *див.* ***ДОЛГОСТЬ.**

***ДОЛЪЖЕНЪ** *див.* **ДОЛЖЕН.**

***ДОЛЪЖНИКЪ** *див.* ***ДОЛЖНИКЪ.**

***ДОЛЫНА** *див.* **ДОЛИНА¹.**

***ДОЛЬ** *див.* ***ДОЛЪ.**

***ДОЛЬЗКЪ** *див.* ***ДОЛЬЗСКЪ.**

***ДОЛЬЗСКИЙ** *прикм.* (2): Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зский и перева(л)ский... есми сороужи(л) цр҃квь с҃тго николы на старо(м) манастыри оу дользкоу (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **до(л)зский** (1440 *P* 142); *дав. одн. ж.* ! **дользкой** (1440 *P* 142).

Пор. ***ДОЛЬЗСКЪ.**

***ДОЛЬЗСКЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Дольськ: Я пань микоула... сороужи(л) цр҃квь... оу дользкоу (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *род. одн.* **дользска** (1440 *P* 142); *місц. одн.* **оу дользкоу** (1440 *P* 142).

***ДОЛЬСЗКИЙ** *див.* ***ДОЛЬЗСКИЙ.**

ДОЛѢ, ДОЛИ, ДОЛЄ *присл.* (7) **1.** понизу, низом (6): хота(р)... долѣ междоу таркъоу и бистриц (!) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122); А хотар... Сьратою долѣ до где оупадает Сърата оу Проуть (Сучава, 1489 *BD* II, 373—374).

2. внизу, долі (1): тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... село доли на проути итовоевци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

***ДОЛѢШЬНИИ** *прикм.* (1) нижній долішній: а далъ есмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бреховича дубья по долѣшьнии коньць деречину гаику (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **долѣшьнии** (п. 1349 *P* 3).

ДОМ *див.* **ДОМЪ.**

ДОМА *присл.* (2) удома, дома: до того позволяемъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати

и вшелякіе напое, дома робечы и привозные купуючи, въ домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); такѣжь слюбуємъ за тыхъ штожь будуть дома, непріѣдуть с нашимъ г(с)дрмъ, стефаномъ, ку голдованию (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

***ДОМАБОРЬ** *ч.* (1) *(назва домену в Польському королівстві, пор.* Donaborz, *або* Domabórz): мы войцехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... андрѣи з домаборѧ калискии... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **домаборѧ** (1433 *Р* 122).

***ДОМАКОУШЪ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДОМАНИНКА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Доманинка: а што матка н⟨а⟩ша держит отчину и⟨а⟩шу и сєла манєв... Доманинка... то всє брату н⟨а⟩шому... послє матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доманиика** (1463 *AS* I, 55).

ДОМАРАТЪ *ч.* (2) *(особова назва, стч., стп.* Domarad): а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ... (домаратъ с ко)былѧнъ (Медика, 1415 *Р* 87); мы войцехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... домаратъ воиницкии, вѧнцєнцъ съ шамотулъ мєжирѣцкии... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци... тако яко инии пановє первии иамѣстковє наши... слюбили были и записали сѧ (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **домаратъ** (1415 *Р* 87; 1433 *Р* 122).

! ДОМИНАКА ⟨ДОМИНИКА⟩ *див.* **ДОМИНИКЪ.**

ДОМИНИКЪ *ч.* (3) *(особова назва, стч., стп.* Dominik, *лат.* Dominicus): а... коли по(д) прїсѧгою свидо(ч)ство чинили, тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѧ коумовъства єго жє (XV ст. *ВС* 20); отєц мой кн⟨ѧ⟩зь Фєдоръ ставил ц⟨є⟩рков матку б⟨о⟩жєю на клаштор томоу законоу св⟨ѧ⟩т⟨о⟩го Доминика (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доминикъ** (XV ст. *ВС* 20); *род. одн.* **Доминика** 1 (1443—1452 *AS* I, 39); **! доминака** 1 (XV ст. *ВС* 20).

***ДОМИНКОУШЪ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДОМНЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ могила Домнєва *див.* **МОГИЛА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **До⟨м⟩нєва** (1479 *BD* I, 221).

ДОМОВЪ *присл.* (1) додому: коли чоловѣкъ то(т) обвиненыи домовъ приѣдє... тогды по єго оуѣханъѣ трєтии днъ (с) право має(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134).

***ДОМОВЫИ** *прикм.* (5) *(який перебував в домі, зв'язаний з домом)* домашиій (4): а по(л)стада да(л) єсми єи вѣчно и домовыи рѣчи по своє(м) животѣ (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а челяд, и стадо, и статки домовые делили на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ єго невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

квалтъ домовыи (1) *див.* ***КГВАЛТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **домовы(и)** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *знах. мн. ч.* **домовые** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **домовыи** 1 (1498 *АЛМ* 159); *знах. мн. ж.* **домовые** 1 (1498 *АЛМ* 18); **домовыи** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9).

ДОМОКОУШ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДОМОКОУШЪ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДОМОНКОУШЬ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДОМОТКАНОВИЧЬ** *див.* **ДОМОТЪКАНОВИЧЪ.**

ДОМОТЪКАНОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была (Краків, 1489 *РИБ* 437).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Домотъкановичъ** (1489 *РИБ* 437); *дав. одн.* **Домоткаиовичу** (1489 *РИБ* 437).

ДОМЪ, ДОМ, ДОМЬ *ч.* (135) **1.** дім, житло, оселя (18): А питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу грошии (Перемишль, 1359 *Р* 10); а писано оу кнєфлѧ в дому (Львів, 1370 *Р* 18); хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ о бронѣ а оуранѧтъ того (XV ст. *ВС* 19); а привілїє що има(л) на тє(х) сєла(х) и на озєра они ємоу покради (!), коли єм до(м) злодѣи покрадили (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

2. *(будівля)* дім, будинок (36): тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ дєржѧли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє дєржѧти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); мы стєфа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... ожє... паиъ андрєико и бра(т) єго... продали... половина... сєла... и съ оусѣмы домы, що су(т) о(т) то(і) стороны потока (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); а тота их привилїа пожєгла оу дом Бълошєв от Боудєщи, коли ємоу изгорил дом (Сучава, 1498 *BD* I, 323); я Оношко Витонизкий сознаваю...: продал єсми кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновой Василєвича... дом свои оу луцком мѣсти промєж ормєнскоє ц⟨є⟩ркви н капланского домоу на бєрєзи Стырѧ (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); А тоти привилии погорили оу дом Роусоула от флочєщи, коли ємоу погорил дом (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

3. садиба (6): а половицю тѣхъ пѣнѧзии наложили єсмы на твоє роботы... на домъ на мєдицкии (б. м. н., між 1386—1418 *Р* 35); тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... язєръ ковръ-лоуискїи... и половина о(т) млино(в)... да оучинѣтъ соби до(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); а продал єсми кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни тот свой домъ... из зємлєю и с синожатю, што коли к томоу домоу слушает (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

4. *(феодальна земельна маєтність)* вотчина (69): тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрную службу до на(с)... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму оу нашєи зємли оу молдавскои сєла о(т)ннина єго на имѣ ⟨оунгоурѣн⟩и гдє домъ єго (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу... да єст... чєрєс полє... що єст оузли Миходричєва дома (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

5. храм, церква (5): Я Семенъ сколковъ по повелѣнію господина цтря моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родителн наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а то дали єсмо оу до(м) стѣи тр(о)ци на пѧма(т) (!) родитєлє(м) ѣшимъ (Київ, 1459 *Р* 174).

6. *(династія)* дім, рід (1): мы велики князь Швидриккялъ Руски и иныхъ, чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрноую... пана Богуша Оверкича Тимоха... которого намъ справы и родъ зацный дому єго вѣрный нашъ князь Сендюшко оповѣдалъ... А такъ мы... оного пріймуемо и прыяли єсмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *наз. одн.* **домъ, дом, домь** 31 (1409 *Cost.* I, 64; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *DBAc* 22; 1439 *Cost.* II, 62; 1448 *Cost.* II, 316; 1468 *BD* I, 130; 1475 *BD* I, 206; 1483 *BD* I, 272; 1490 *BD* I, 420; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); *зам. місц. одн.* **оу дом, оу домъ** 3 (1434 *Cost.* II, 670; 1488 *BD* I, 323; 1491 *BD* I, 452); *род. одн.* **дому, домоу** 10 (1386—1418 *Р* 35; 1389 *РЕА* I, 27; 1429 *Cost.* I, 280; 1438 *Р* 140; XV ст. *ВС* 12, 19, 20, 27, 36; 1490 *AS* I, 92); **дома** 1 (1499 *BD* II, 148); *дав. одн.* **дому** (1438 *Р* 140; 1490 *AS* I, 92); *знах. одн.* **домъ, дом, домь** (1386—1418 *Р* 35; 1398 *ДГПМ;* 1408 *Cost.* II, 633; 1431 *Cost.* I, 325; 1448 *Cost.* II, 324; 342; 1456 *Cost.* II, 791; бл. 1458 *Р* 167; 1460 *BD* II, 276; XV ст. *ВС* 6 зв., 19; 1490 *AS* I, 92 і т. ін.); *місц. одн.* **оу (въ, в, вь) дому, domu** 18 (1359 *Р* 10; 1378 *Р* 26; 1388 *ZPL* 106; 1408 *Cost.* II, 633; 1421 *Р* 92; 1434 *Cost.* II, 670; 1446 *Р* 154; 1458 *ОЖДМ;* XV ст. *ВС* 27, 32 зв; 1472 *BD* I, 177 і т. ін.); **у домѣ** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *наз. мн.* **домовє** (1467 *BD* I, 119); *род. мн.* **домовъ** (1389 *РЕА* I, 27; XV ст. *ВС* 7, 25 зв.); *знах. мн.* **домы** 6 (1449 *Cost.* II, 385, 386); **домовє** 1 (1449 *Cost.* II, 385); *ор. мн.* **домы** (1443 *Cost.* II, 131); *місц. мн.* **в домахъ** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **в домихъ** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **оу доме(х)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.).

***ДОМЪНИИМАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* domniemać się, *стч.* domnívati sě) думати, припускати (що): коли(ж) которыи члвкъ домъниимаєтьсѧ имаєть право ко деди(ч)ствѫ што(ж) иньшіи держать а оу три годы и за три месєци нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу первомоу заисканноє (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **домъниимаєтьсѧ** (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ДОМЬ *див.* **ДОМЪ.**

ДОНДЕЖЕ *спол.* (1) (*цсл.* доньдеже) *(зв'язує підрядні речення) (приєднує підрядні часові — у постпозиції)* доки: Азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєў(г)ль... и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ, да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго и по сърътъ єго да є(ст) дѣца(м) єго... вноучѧто(м) єго, и пр(ѣ)вноучѧтомь дондежє сѧ влѣче(ть) сѣмѧ є(г) и корєнъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

***ДОНИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а да(н)н (!) сєи листъ — чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) пробоща (с)вѣтого (флорїѧ)на предъ краковомъ (Медика, 1415 *Р* 87).

ФОРМИ: *род. одн.* **донина** (1415 *Р* 87).

ДОНЧА *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... слоуга наш Авъроу продал... половина сєло от Дончєщи, що соут на Донча (Сучава, 1492 *BD* I, 505).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* соут **иа Донча** (1492 *BD* I, 505, 506).

ДОНЧЄЩЇИ, ДЪНЧЄЩЇИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* а Ромашкоу *(в ориг.* Ромаш(ш)коу.— *Прим. вид.)*... и Оулки да єст им сєло Дънчєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 392); а мы такождєрє... єсмо дали и потвърдили слоугам нашим... тоє прѧдрєчєноє половина сєло на имѣ Дончєщїи (Сучава, 1492 *BD* I, 506).

ФОРМИ: *наз.* **Дончєщїи** 1 (1492 *BD* I, 506); **Дъичєщїи** 2 (1490 *BD* I, 392); *род.* **Дончєщи** (1492 *BD* I, 505).

ДОНЧЪ, ДОНЧЬ *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Антонїи*):* а писа до(н)чъ граматикъ, оу сочавѣ (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); пи(с) дончь (Сучава, 1448 *DIR* № 10b).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дончъ, до(н)чъ, дончь** (1433 *Cost.* II, 594; 1434 *Cost.* I, 398; 1448 *DIR* № 10b).

***ДОНЪ** *ч.* (1) *(назва річки)* Дон: А тои ѧрлыкъ писанъ оу Ордѣ на оустьи Дону (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дону** (1392—1393 *РФВ* 171).

ДОНѢ *ж.* (6) *(особова назва, молд., пор.* Антонїи*):* мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... мърина... и братаничи єи, силѣ и сєстра єго, донѣ ... и роздєлили соби свои отнинї (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); па(н) тоадєр писар... заплати(л)... ѳ зла(т) татарскы(х) оу роуки дони (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **донѣ** (1492 *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 14; 1495 *ПГВСР*); *дав. одн.* **дони** (1492 *Cost. S.* 161; 1495 *ПГВСР*).

ДОПОМАГАТИ *дієсл. недок.* (2) допомагати (кому): а они па(к) по(д) то сѧ по(д)давали присѣгою своєю... быти на(м) вѣрны и ср(д)чныи отєцъ... и допомагати на(м) проти(в) ка(ж)дому нашєм(у) нєпрїатєлю (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811); и король бы... намъ допомагалъ... пєнѧзьми ль, людьми ль, или имєньємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

ФОРМИ: *інф.* **допомагати** (1457 *Cost.* II, 811); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... допомагалъ** (1481 *BD* II, 364).

***ДОПУСКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) *(дозволяти наблизитися)* допускати: а которого моего чоловека... в дуброве имуть, нехай єго узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **допускаючи** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще ***ДОПОУСТИТИ, ПЕРЕПУСТИТИ.**

***ДОПОУСТИТИ** *дієсл. док.* (7) (кого чого, кого к чому кому чого, що) допустити (кого до чого), дозволити (кому що) (6): swedetwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); И Нагорка и Шпица... мовили намъ, абыхмо имъ того єднанья допустили (Краків, 1489 *РИБ* 433); єстли г(о)с(по)д(а)рь король єго м(и)л(о)сть допустит Цєцєнєвских отчины их, тогды они мают кн(ѧ)зю Олєксандру Сонкгушковичоу отложити пѣнѧзи (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); и мы... того Курила Иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу во всє(и) о(т)чинє и(х) (Вільна, 1495 *ВК*);

◇ бог допоустилъ (1) *див.* **БОГЪ**[1].

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **допустили єсмо** 1 (1495 *ВК*); **допустили** 1 (1489 *РИБ* 433); *майб. 3 ос. одн.* **допустит** (1491 *AS* I, 94); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **єстли бы... допоустил** 1 (1454 *AS* III, 10); **ажєбы... допустил** 1 (1488 *AS* I, 141); *1 ос. мн.* **абыхмо... допустили** (1489 *РИБ* 433); *інф. пас.* **dopuszczono... byti** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***ДОПУСКАТИ, ПЕРЕПУСТИТИ.**

***ДОПОУЩЄНІЄ** *с.* (2) *(воля, веління)* допущення, дóпуск: алєксанъдръ вєлики(и) кня(з) лито(в)скии... каза(л) твоє(и) мл(с)ти поведити прыгодоу нашу которая жъ ся намъ з допущєнья божъєго прыгодила (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); єстли бы сѣ пригодило с которого допоущєнїѧ божїєго... иж бы мы от нѣкоторого нєпрїятєлѣ... та въидємо ис нашєи зємли... тогди их милости зємли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *род. одн.* **допоущєнїѧ** 1 (1499 *BD* II, 421); **допущєнья** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*).

***ДОПУЩЄНЬЄ** *див.* ***ДОПОУЩЄНІЄ.**

***ДОРАДИТИ СЄ** *див.* ***ДОРАДИТИ СЯ.**

***ДОРАДИТИ СЯ** *дієсл. док.* (13) (з ким, кого) порадитися (з ким), вислухати раду (від кого): тако смы мы опытали старцєвъ... и дорадивши сѧ єсмъ ты(х) старцо(в) и росправи(л) єсмъ ихъ оучини(л) єсмъ вѣчную границю (б. м. н., 1419 *Р* 90); и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею, и зъ нашими князы и бояры, подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ (!) Сушичъно и зъ даню медовою и грошовою... и со всѣми доходы (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє.... дорадили сѣ єсмо с нашымъ митрополитомъ Кир Тєоктыстомъ... и оучинилы єсмо за доушоу... дида нашєго (Сучава, 1466 *BD* I, 105); А сє я панъ Данило дамбоговичъ (!) Задєрєвецки, Вѣдомо чинимо... Ажє я дорадивсѧ и своими приѧтєлми, и своими дѣтми Дали єсмъ... Шандрови... дворищ (!) (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **дорадили сѧ єсми** 1 (1455 *Cost.* II, 771); ! **дарадили сѧ єсмн** 1 (1448 *Cost.* II, 741); **дорадили сѣ єсмо** 1 (1466 *BD* I, 105); *дієприсл. перед.* **дорадивши сѧ єсмъ** 1 (1419 *Р* 90); **дорадивши сѧ, дорадивчися, дорадивъшися, ! дора(д)вшисѧ** 6 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *Р* 156, 158; 1452 *АкЮЗР* I, 20; *Р* 161; 1460 *BD* II, 272); **дорадившєсѧ** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **дорадившисе** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **дорадивсѧ** ! (1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще ***ПОРАДИТИ**[1], ***ПОРАДИТИ СѦ, ПРИРАДИТИ, *ПРИРАДИТИ СѦ, РАДИТИ**[1] 4, ***ОУРАДИТИ.**

***ДОРАДИТИ СѦ** *див.* ***ДОРАДИТИ СЯ.**

ДОРГ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был... пан Гринко Моукосєѧ, а пан Дорг (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дорг** (1448 *AS* I, 44).

ДОРОГА *ж.* (127) **1.** *(смуга землі, призначена для їзди і ходіння)* дорога (71): грань... отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а по старымъ дорогамъ гостємъ поити куда хочєть (б. м. н., 1366 *Р* 14); тоти старци... оуказали староую границю... от могыло(к)... к дорозѣ котраѧ дорога идєть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); хотаръ... о(т) конєцъ хворостїа до дорогы що идєтъ о(т)

стана д⟨о⟩ бани, та дорогою до потока (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); А тєжъ которыє бы хотєли мыта нашы володими(р)скиє объєжчати инъшыми дорогами... и ты бы самъ наты(х) помочъ дава(л) (Петрків, 1489 *АМВ*); чєрєз тыи подворА чаруковскоє до руденского подворА дороги жадноє нє бывало ани оулици (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(назви доріг у різних місцевостях): дорога банская (1): ино ротымпанови сыновє пєрє(д) тими нашими боАры дали вєризи хота(р) своєи зємли... и поставили тому хотари почєнши дорогою банскою до ратымпановы могилы (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); дорога дѣдошицкая (1): а тыи старци смовившєсА с обою стороновоу вызнали и оуказали староую границю... звышє тои дорогы дѣдошицкое (Зудечів, 1430 *P* 116); дорога жирАвьская (1): а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю... знижє тои дорогы жирАвьскоє (Зудечів, 1430 *P* 116); дорога Жуковецкая (1): Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село своє Рожысче... соборной церкви у Луцку... к тому село нашоє Теремъноє... почонъ отъ того копъца... на дорогу Жуковецкую (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); дорога зоудєчєвская (2): тоти старци... стали оу великого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвскаА поллѣ оузлюжи попєрє(к) доубровы (Зудечів, 1413 *P* 83); дорога Клєпачовская (1): ино там поля розъробила пани Нацовая за дорогоу Слонимскоую и Клєпачовскоую (Луконица, 1478 *AS* III, 17); дорога Лисчинъская (1): прыдаемо к тому село нашоє Теремъноє подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... до дороги Лисчинъское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); дорога Подгаецкая (2): Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете подле двора Василевского по дорогу по Подгаецкую (Вільно, 1499 *АЛРГ* 94); ⟨дорога⟩ Слонимская (1): ино там поля розъробила пани Нацовая за дорогоу Слонимскоую (Луконица, 1478 *AS* III, 17); дорога Хроловская (2): А хотар да єст тым сєлам... до самои дорогы Хроловскои (Сучава, 1468 *BD* I, 127); дорога Чорторыская (1): грань зъ леса... къ Соколю, делечи по половине дороги Чорторыское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); дорога Якимова (2): А пак хотар поустини що по тои сторони Подраги, що єст от дороги Якимови долоув до трєх глодов (Сучава, 1492 *BD* I, 510); горюховъская дорога (1) *див.* ***ГОРЮХОВЪСКИИ;** ивницькая дорога (1) *див.* ***ИВНИЦЬКИИ;** коденская дорога (2) *див.* ***КОДЄНСКИИ;** ловковская дорога (5) *див.* ***ЛОВКОВСКИИ;** львовъская дорога (1) *див.* **ЛВОВСКИИ;** лѣсоцкая дорога (1) *див.* ***ЛѢСОЦКИИ;** скоморoская дорога (1) *див.* ***СКОМОРОСКИИ;** соколская дорога (2) *див.* ***СОКОЛСКИИ;** страхотинская дорога (1) *див.* ***СТРАХОТИНСКИЙ;** великая дорога (10), дорога великая (2) *див.* **ВЕЛИКИЙ** 1; доброволная дорога (4) *див.* **ДОБРОВОЛНЫЙ** 1; малая дорога (4) *див.* ***МАЛЫЙ** 1.

2. дорога, похід (3): Мы Владиславъ... король Польскій... знаемо чинимъ... аже слуга нашъ Бѣдунъ... имаетъ служити намъ... изъ того села двѣма стрѣлци, и на каждую нашу дорогу, гдѣ намъ потребизна (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Николаи жалова(л) на матєя жє ємоу яко(ж) пріятєлєви конА позычилъ здорово(г) на дорогѫ, а коли(ж) ємоу за сА вернѫ(л), а то(т) конь хрома(л) (XV ст. *ВС* 23 зв.— 24); I poszli na woynu a i sami iesmo uże na doroze (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140);

собѣ назад дорогоу чынити (1) *див.* **НАЗАД.**

3. *(засіб)* дорога, шлях (2): какъ бы были мистровы пословє оу кнзьство великоє въєхали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посрєдки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дорога** 3 (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1490 *ДГСХМ*); *зам. род.* до могилоу що є(ст) бли(з) **дорога** 1 (1428 *Cost.* I, 224); *род. одн.* **дороги** 24 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1413 *P* 83; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1488 *AS* I, 242; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **дорогы** 12 (1413 *P* 83; 1424 *Cost.* I, 162; 1430 *P* 116; 1468 *BD* I, 127; XV ст. *ВС* 38; *СЯ* 43 зв.; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **дорозѣ** 2 (1413 *P* 83; 1458 *P* 168); **дороги** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. одн.* **дорогу, дорогоу, дорогѫ** 37 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1366 *P* 14; 1400 *Cost.* I, 27; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *P* 96; 1466 *BD* I, 115; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *AS* III, 17; 1488 *ДГСПМ;* 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *зам. род.* о(т)... великои **дорогоу,** до великою **дорогу** 2 (1488 *ДГСПМ*); *зам. місц.* дубь што є(ст) **на д⟨орог⟩у** 1 (1424 *Cost.* I, 162); по старои **дорогу** на дАл 1 (1489 *BD* I, 374); *ор. одн.* **дорогою, ! дорохою** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1400 *Cost.* I, 27; 1413 *P* 83; 1423 *DIR«A»* 447; бл. 1458 *P* 167; 1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); *місц. одн.* **на (при) дорозе, па doroze** 7 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 25, 26 зв. 31 зв.; 1484 *ЯМ*); **на дорозѣ** 2 (XV ст. *ВС* 8, 31 зв.); **на дорози** 1 (1429 *Cost.* I, 280); **на дороги** 1 (1488 *ДГСМП*); *род. мн.* **доро(г)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *зам. род. одн.* почєнши от великои **дорогъ** со(ч)въскои 1 (1456 *Cost.* II, 582); *дав. мн.* **дорогамъ** (1366 *P* 14); *знах. мн.* **dorohy** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *ор. мн.* **дорогами** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *РИБ* 226—227; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82—83).

***ДОРОГИИ** *прикм.* (1) дорогий, коштовний: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є̃ гривєнъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **дорогимъ** (1378 *P* 26).

***ДОРОГИНКА** *ж.* (2) *(назва місцевості у Київській землі)* Дорогинка: а велики(м) мхо(м) по дороги(н)коу а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **дороги(н)ки** (бл. 1458 *P* 167); *знах. одн.* **дороги(н)коу** (бл. 1458 *P* 167).

ДОРОГИЦКИИ *прикм.* (13): My Alexandr, abo Witołt z boźi łaski welikij kniaź Litowskij i dedicz... Dorohickij... Wołodimerskij, i inszich znamenito czinim... ninisznim i potom buduczim Umyslili jesmo... i dali prawa i wolnosti... w... panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Продали есмо мыто берестейское, и дорогицкое, и белское... Гендрыху Карловичу на тры годы (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Дорогицкии, Dorohickij** (1388 *ZPL* 103; 1478 *AS* III, 17); *род. одн. ч.* **дороги(ц)кого** (1495 *ВМЗД*); *дав. одн. ч.* **дорогицъкому, дороги(ц)кому** (1489 *РИБ* 432; 1495 *ВМЗД*); *знах. одн. ч.* **дороги(ц)кого** (1495 *ВМЗД*); *місц. одн. ч.* **въ Дорогицъкомъ** (1489 *РИБ* 433); *знах. одн. с.* **дорогицъкое, дорогицкое** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82); *наз. мн. ч.* **дорогн(ц)кии** (1495 *ВМЗД*); *знах. мн. ч.* **дорогицъкихъ, дороги(ц)ки(х)** (1489 *РИБ* 433; 1495 *ВМЗД*).

Пор. ***ДОРОГЫЧИНЪ.**

***ДОРОГИЦЪКИИ** *див.* **ДОРОГИЦКИИ.**

***ДОРОГОНИ** *ж.* (12) *(назва міста у Молдавському князівстві)*: а кто иметь повести кони или кобылы до камАнци, што было дати єму у сирАть, то иметъ дати въ дорошни (!) (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); що было ємоу дати оу Сєрєтѣ, то имєт датї оу Дорогоунѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **дорогонѣ, дорогонА** 5 (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 473; 1458 *BD* I, 6); **Дорогунѣ** 1 (1459 *BD* 29); *місц. одн.* **оу (въ) Дорогунѣ** 1 (1460 *BD*

II, 274); **Дорогоуни** 2 (1434 *Cost.* II, 669; *ДГСММ*); **дорогони** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **дороху(и)** 1 (1437 *DIR* II, № 48); ! **дорошни** 1 (1408 *Cost.* II, 632).

***ДОРОГОНСКИИ** *див.* **ДОРОГОУНСКЫИ.**

***ДОРОГОУНИ** *див.* ***ДОРОГОНИ.**

ДОРОГОУНСКЫИ, DOROHUJSKYJ, ДОРОГУНЬСКЫИ, ДОРОГУНСКЫ *ч.* (19) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... ис нашими... паны... на имѧ... панъ михаило дорогуньскыи, панъ драгошѧ о(т) нѣмцѧ... слюбили єсмы... королєви польскому... што быхомъ то вѣчно оуздєржѧли, яко сѧ єсмы тогда голдували (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); и також вєльможны панове: пань Влаикоуль... и пань Шєндрика Дорогоунскы... и рада господарѧ Стєфана воєводы... соуть сосланы и налицєны и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дорогунскыи, дорогуньскыи** 4 (1407 *Cost.* II, 628; 1408 *Cost.* II, 633; 1421 *Cost.* I, 141; 1467 *BD* I, 123); **Дорогоуискы** 4 (1433 *Cost.* II, 650; 1437 *Cost.* I, 540; 1467 *BD* II, 297); **Dorohujskyj** 1 (1465 *LZ* 176); *зам. род.* в. п. Шандро **дорогуискіи** 1 (1467 *BD* I, 121); *род. одн.* **дорогунского, дорогу(н)ско(г)** 6 (1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1429 *Cost.* I, 258; 1433 *Cost.* I, 359; 1453 *Cost.* II, 446); **дорогоунскаго** 1 (1464 *BD* I, 86); **дорогоиского** 2 (1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 540).

ДОРОГЫНЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олєксандрович Загоровскии, а пан Сємєн Пєтров... а пан Микыта Кысєл Дорогынцкии (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дорогынцкии** (1475 *AS* III, 14).

***ДОРОГЫЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Берестейській землі)* Дрогичин: а кто поидєть съ сєю грамотою чєрєз дорогычинъ... и чєрєс бєрєстиє до лучьска торговать... Ѧзъ... нє велю ихъ заимати (б. м. н., 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дорогычинъ** (1341 *P* 2).

***ДОРОЖКА** *ж.* (2) доріжка, стежка: И оттол поехали есмо дорожкою, што от Блаженика идеть кг (!) Бовбломъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дорожцѣ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *ор. одн.* **дорожкою** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ДОРОЗОУМѢТИ** *дієсл. док.* (2) (що) довідатися, дізнатися (про що): а єстли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших нєпріятєлєи какоє зло, або шкодї алибо прєкажєнїѧ, а их милость тогди нам... тоє имают... оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **дорозоумїєм** (1499 *BD* II, 422); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы дорозоумили** (1499 *BD* II, 422).

***ДОРОСТИ** *дієсл. док.* (2) ◇ дорости лѣтъ (2) дійти літ (до зросту): а оць по смрти... можєть изоставить опѣкатєльнїка оу томь имєнїи докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **доростоуть** (XV ст. *ВС* 35 зв.; *СЯ* 40 зв.).

***ДОРОСЫНЬ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Доросині: Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч)... с женою своєю Ѳедосъєю записоуває(м)... имѣ(н)е о(т)чизны нше(и) то есъ село доросы(н) а кил(ж) со всѣ(м) на все... стму великому споу намасты(р) (!) кра(с)носе(лс)ки(и) по(д) луцко(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); я... дала єсми єму... имєнє... с присєлки з Доросынємъ, а з Друзкою (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *знах. одн.* **доросы(н)** (1483 *ВОРСР* 178); *ор. одн.* **Доросынємъ** (1488 *AS* I, 142).

***ДОРОФѢИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Дороѳєи, *гр.* Δωρόθεος) Дорофій: ◇ свѧтыи дорофѣи (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **дорофѣѧ** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

!**ДОРОХОЮ** ⟨ДОРОГОЮ⟩ *див.* **ДОРОГА.**

***ДОРОХУИ** *див.* ***ДОРОГОНИ.**

***ДОРОЧНЫИ** *прикм.* (1) щорічний: позволяемъ имъ... шнїковать, оддаючи до скарбу нашого повиниость дорочную (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **дорочную** (1389 *РЕА* I, 27).

!**ДОРОШНИ** *див.* ***ДОРОГОНИ.**

***ДОСВЄТЧЄНЇЄ** *див.* ***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ.**

***ДОСВЄТЧИТЬ** *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВЄТЪЧИТЬ** *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ** *див.* ***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ.**

***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ** *с.* (4) (*стп.* doświadczenie, *стч.* dosvědčenie) вивідування (чого); пересвідчення (в чому) (2): а та(м) коли боудєтє прєзъ ясноє досвєтъчѣньє позиа⟨и⟩тє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє поноє боудєть хотѣти мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

приведення доказів у суді (2): тогды по(д)коморєй нашь по(д) своєю честїю и по(д) своимъ соумнєнїємъ имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)чєнїю которыи жє лѣпшая знамєна оукажєть а нє боудє(т) ли обапо(л) знамєна знамєнитая тогды повода прїпоустїть и свѣтъкы до освєчєнїю (!) границы (XV ст. *СЯ* 42).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **освєчєнїю** (XV ст. *СЯ* 42); *дав. одн.* **(до)свє(т)чєнїю** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **досвєтьчѣньюю** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **досвєтъчѣньє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ДОСВИЧИТЬ** *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВѢДЧАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* doświadczać) (чим) засвідчувати, свідчити: а которыижь то листы и записы хочємъ имѣти въ оусѣхъ рѣчє(х) и члонкохъ... потвєржѧючи и о томъ наѧвлѧючи и досвѣдчаючи тымъто нашимъ симъ листомъ на вѣчныи часы моцнѣ дєржѧти и ховати вѣрно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **досвѣдчаючи** (1439 *Cost.* II, 713).

Див. ще ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВѢТЧИТЬ** *дієсл. док.* (14) (*стп.* doświadczyć, *стч.* dosvědčiti) (що на кого, чого і без додатка) доказати, довести (що) (9): doswetcził by to na neho, majet' jemu to zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Фалко жалова(л) о дєди(ч)ство на индриха и индри(х) сѧ заложилъ давнымъ записамъ и досвє(т)чилъ сѧ(д)я єго оправилъ а фа(л)кови молъчанїє оучинилъ (XV ст. *ВС* 23);

(на кого, на кого ким) посвідчити, поставити свідків (проти кого) (5): хотѧчи склопотомь конєць оучини(т) оуставлѧємь коли(ж) которыи мєщанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсѫ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мєщанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **досвє(т)чить, досвєтъчи(т), досвє(т)чи(т)** 7(XV ст. *ВС* 18, 18 зв., 19, 34); **досвѣ(т)чить** 1 (XV ст. *ВС* 34); **досвичи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 27); ! **дасвє(т)чити** 1 (XV ст. *ВС* 19); *перф. 3 ос. одн. ч.* **досвє(т)чилъ** (XV ст. *ВС* 23); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **doswetcził by, doswiedcził by** 2 (1388 *ZPL* 103, 106); **абы... досвє(ч)лъ** (XV ст. *ВС* 31).

Див. ще ***ДОСВѢДЧАТИ.**

ДОСЄЛЄ, ДОСЮЛѦ *присл.* (3) (*цсл.* досєлѣ) досі, до цього часу, дотепер: почонъ здавна и досюлѧ, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѧди наши... одинъ дроугомоу приѧзьни чинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а отъ того вєрємєни и досєлє ты(х) вашы(х) пословъ... нє было (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ДОСИТ *див.* **ДОСЫТЬ.**

ДОСИТЕИ, ДОСОѲЕИ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Досиѳеи, *гр.* Δωσίθεος) Досифій, Досифей: мы Илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ажє... дало єст господство ми єдноу поустыню манастырю от Полѣны, гдє єст єгоуменъ Досоѳєи (Сучава, 1438 *DBAc* 27); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми нашємоу монастирю о(т) побраты гдє є(ст)... игоумє(н) доситєи... чєтири чєлѣди циганъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доситєи** 1 (1443 *Cost.* II, 126); **Досоѳєи** 1 (1438 *DBAc* 27).

ДОСИТЪ *див.* **ДОСЫТЬ.**

***ДОСИТЬОУЧЫНИНЇЄ** *див.* ***ДОСЫТЬОУЧИНЕНЇЄ.**

ДОСМОТРЄТИ *дієсл. док.* (19) (*цсл.* досъмотрѣти) **1.** (чого, що, кому, з ким, о чім, між ким) розглянути (що), розібратися (в чому) (17): и мы того досмотрєвши и овызрєвши (!) гораздъ, п⟨а⟩на федка єсмо в том оправили (Ступно, 1444 *AS* I, 42); И... корол єго м⟨н⟩л⟨о⟩сть писал до нас абыхмо того досмотрѣли и справєдливость тому вчинили (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... мєшчанє от мѣста от Брълад... оупросили сєбѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар, коуда из вѣка при⟨слоу⟩хало к томоу мѣстоу тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63); И мы о томъ межи ними досмотрѣвши, и того Мартинца есмо оправили и приказали есмо Богдану Остафіевичу, абы ему въ томъ далъ впокой (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); Тогды имаєм с обох сторон послати своих панов, абы таковои рѣчи досмотрили и справедливост оучинили (Гирлов, 1499 *BD* II, 424—425).

2. (чого) *(помітити)* побачити (що) (2): а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ службы (!) и вєлѣлъ мѧ имить бє(з) моєѣ вины (Кременець, 1434 *P* 129); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣрноѣ службы и вєлѣлъ мѧ имити (Черняхів, 1435 *P* 132).

ФОРМИ: *інф.* **досмотрєти** (XV ст. *BC* 12 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **єсми досмотрили** 2 (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); **єсмо... досмотрили** 1 (1495 *BD* II, 63); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... досмотрѣли** 1 (1491 *AS* I, 94); **абихмо... досмотрили** 1 (1495 *BD* II, 63); **!што быхо... досмотрѣли** 1 (1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **абы... досмотрили** (1499 *BD* II, 425); *дієприсл. перед.* **досмотрєвшы, досмотрєвъшы** 3 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1494 *РИБ* 560; 1495 *БСКИ*); **досмотрєвши** 2 (XV ст. *РИБ* 610; 1444 *AS* I, 42); **досмотрѣвши** 4 (1435 *P* 132; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1491 *AS* I, 94; 1498 *АЛМ* 159); **досмотривши** 1 (1434 *P* 129); **досмотрѣвъ** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **СМОТРИТИ 4.**

***ДОСМОТРИТИ** *див.* **ДОСМОТРЄТИ.**

***ДОСМОТРѢТИ** *див.* **ДОСМОТРЄТИ.**

ДОСОѲЄИ *див.* **ДОСИТЄИ.**

***ДОСПЄХЪ** *ч.* (1) зброя, спорядження воїна: кажьномоу чл҃вкоу въ єго доспєхоу во єго цюдності и во єго сілѣ нє є(ст) досыть окрашєнїя колї нє боудєть правы окрашєнъ (XV ст. *BC* 9 зв.— 10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ доспєхоу** (XV ст. *BC* 10).

***ДОСПЄШНЫИ** *див.* **ДОСПѢШЄНЪ.**

ДОСПѢШЄНЪ *прикм.* (2) готовий до війни (1): а кнѧзю дмитрию помагати королєви на всѧкого непрїятєлѧ... сє ли будєть нє доспѣшєнъ кнѧзю дмитрию люди своѣ послати (б. м. и., 1366 *P* 14);

доспєшыи людъ (1) військовослужилі люди: Іже оу доспє(ш)но(м) людоу чєсть королє(в)ская и оборонєнїє всєи зємли залєжить (XV ст. *BC* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **доспѣшєнъ** (1366 *P* 14); *місц. одн. ч.* **оу доспє(ш)но(м)** (XV ст. *BC* 34 зв.).

***ДОСТАТИ СЄ** *див.* ***ДОСТАТИ СѦ.**

***ДОСТАТИ СѢ** *див.* ***ДОСТАТИ СѦ.**

***ДОСТАТИ СЯ** *див.* ***ДОСТАТИ СѦ.**

***ДОСТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (33) (кому) дістатися: Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую, што ми сѧ в дѣлу достала брату своємоу кн⟨ѧ⟩зю Ивану Василєвичу Острозскому (Берестя, 1448 *AS* I, 44); И достало сѣ слоусѣ ⟨на⟩ шємоу Исаю оу єго част сєла на имѣ Хоржєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 403); Тоє всє вишєписа(н)ноє, що сѣ достало, оу єи ча(ст) да є(ст) єи, о(т) на(с) оури(к) (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45); досъталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъники и Высоцъко селище (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Кръстина... и... Настасїѧ... и дали господтвоу мы три сєла... що оу ихь част были достали сѣ тєти три сєла от сєль дѣда ихь Иваиа Дамїановича (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **достал сѧ, досталъ сѧ** 7 (1463 *AS* I, 54; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 80, 81); **сѧ... досталъ** 1 (1478 *AS* I, 76); *3 ос. одн. ж.* **достала ся** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **сѧ... достала** 1 (1448 *AS* I, 44); *3 ос. одн. с.* **досталосѧ, достало сѣ, достало сє, досъталося, досталосѧ** 10 (1475 *AS* I, 71; *AS* III, 14; 1478 *ЗРМ;* 1490 *BD* I, 403; 1492 *Cost. S.* 161; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194; 1493 *Cost. D.* 45); **сѧ ⟨до⟩с⟨т⟩ало, сѣ достало, сє достало** 6 (1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45); *3 ос. мн.* **достали сѧ** 3 (1482 *AS* I, 80, 81); **сѧ достали, сѣ достали** 3 (1482 *AS* I, 81; 1490 *BD* I, 403); **сѧ досталы** 1 (1482 *AS* I, 81); *пперф. 3 ос. мн.* **были достали сѣ** 1 (1499 *BD* II, 162).

***ДОСТАТКИ** *мн.* (4) угіддя: Сє мы пановє Цєцєнєвъскыи... продали єсмо... имѣньє... со всѣ (!) достатки, што к томоу имѣнью прислоухаєть (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Сє мы паиовє Цєцєнєвъскыи... продали єсмо имѣньє... а продали єсмо... со всѣми достаткы, што к тому имѣнью прислуха⟨є⟩ть (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *ор. мн.* **достаткы** 2 (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); **достатки, достатъки** 2 (1467 *AS* I, 63, 1469 *AS* I, 64).

***ДОСТАТОКЪ** *ч.* (1) ◇ по достаткоу (1) вичерпно, достатньо: тамъ соуть всє напїсано и по (до)ста(т)коу (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по (до)ста(т)коу** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ДОСТАТОЧНЫИ** *прикм.* (1) достатній, належний: слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **достаточнымъ** (1499 *AS* I, 117).

ДОСТАТОЧНѢ *присл.* (1) в достатній мірі: сє бо достаточнѣ и свои по тоумъ боудоучи записали и заобвѧзали (Сучава, 1462 *BD* I, 284).

***ДОСТАТЪКИ** *див.* ***ДОСТАТКИ.**

***ДОСТОИНЫИ** *прикм.* (5) **1.** (чого) достойний, гідний (1): моудрым и плємєнитым и въсѣкои чєсти достоиным... въсѣмь Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

2. *(епітет богородиці)* преславний, пречистий (1): тако ми б҃ мом҃ози (!) и сѣаа до(с)тоинаа пана марїа и оуси сѣыи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

3. належний, достойний (3): колижь... илїашъ воєвода... до(с)тоинныи (!) голдь вырности и присѣгы... є(ст) оучини(л)... мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); мы пєтръ воєво(да)... явно чини(м)... како хотѧчи наслѣдовати обычѧѧ... прє(д)ко(в) наши(х)... кторыѣжъ... кролє(м) полскы(м)... оуказали а у⟨чи⟩ни (!) достоиною вѣрою и правы(м) наслѣдованїємъ... а ѧкосѧ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои... сталости... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ... наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **! до(с)тоиныи** (1436 *Cost.* II, 701); *ор. одн. ж.* **достоиною** (1436 *Cost.* II, 697; 1448 *Cost.* II, 733); *кл. ф. ж.* **до(с)тоинаа** (1436 *Cost.* II, 698); *дав. мн.* **достоиным** (1475 *BD* II, 336).

***ДОСТОИТЪ** *дієсл. безос.* (1) (*цсл.* достояти) належить, слід: а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ священъниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **достоитъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ДОСТУПОВАТЫСЯ *дієсл. недок.* (1) (у що) *(брати участь у чому)* втручатися: тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **доступоватыся** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ДОСЪТАТИ СЯ** *див.* ***ДОСТАТИ СѦ.**

ДОСЫТЬ, ДОСЫТЪ, ДОСИТЪ, ДОСИТ *присл.* (49) **1.** *(у великій кількості)* доволі, багато, немало, досить (42): А што есмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приездъ и на стадо твое то на буцеви насѣчено его досыть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а при то(м) были свѣдци па(н) ленко староста... па(н) прокопъ нѦневи(ч) иныхъ досыть при то(м) было добрыхъ (Зудечів, 1413 *Р* 83—84); А на то ест велика марторїа... пан Збярѣ столник и Боуорѣнъ комис, и инїи досить от наших бояръ молдавских (Сучава, 1462 *BD* I, 52—53); естъ сеено пашни досыть по одномъ плоузе а по толоце по одно(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); А при том было добрых людеи досит (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

2. *(достатньою мірою)* належним чином (2): на тыи то остато(ч)ныи рѣчи досы(т) есть емоу на то о(т)писано (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

цілком, у достатній мірі (1): але ижь велможныи стефанъ... просилъ на(с) абыхомъ ему о(т)пустили... слюбуючи намъ... чннити по(д)лугъ листовъ оца первыхъ... яко жь на ннхъ досыть явно есть выписано иж бы такъ вѣрнѣ служнти... хотѣлъ... а мы... его... правого чинимы и о(т)пущаемы ему все тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

3. *(у знач. предиката)* досить, вистачить (1): коли кме(т) кмѣтѦ забилъ тогды давшї три гривъны гро(ш)и, бы(л) пороженъ моужабойства але то не было досыть за тоую простоупкоу (XV ст. *ВС* 24);

д о с ы т ь и м е т и (1), и м ѣ т ї д о с ы т ь (2) задовольнитися (чим, з чого): оуставлѦемъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнезьное оу готовизне што(ж) боудѣть дано пре(д) приетельми на томь имеєть досыть а именіе дѣди(ч)ное имеєть бы здно (!) на королѦ (XV ст. *ВС* 31 зв.).

***ДОСЫТЬОУЧИНЕНІЄ** *с.* (3) (*стч.* dosti učiněnie, *стп.* dosyćuczynienie) відшкодування: мы илящь воевода... знаменито чинимо... како розложивьщы щкоды... землѦмь роускимь... презь... александра воеводу... тымьто земламь (!) и волостямь передь речены(м), без вины, оучиненыѣ, которыхь щкодь... памятоуючи досить оучынинїе и про о(т)цѦ нашего жбавьлинїе (!)... землю шепиньскоую... даваемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Петръ жалова(л) на яна и(ж) емоу четыри па(л)ци оутѦлъ оу роу(к)... петръ... оупоминалъ досыть оучїненїя (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *род. одн.* **досыть оучїненїя** (XV ст. *ВС* 23); *знах. одн.* **досить оучынинїе** (1436 *Cost.* II, 706); *знах. мн.* **досытьоучиненїя** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

Пор. **DOSYT' WCZINITI.**

DOSYT' WCZINITI *дієсл. док.* (6) (*стч.* činiti dosti, *стп.* dosyć uczynić) відшкодувати, заплатити за вчинені збитки: winnyj takowyj, majet winy zapłatiti, czim majet nam czołom biti, a rannomu majet dosyt' wcziniti podłuh ran jeho (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); аще щкодьникови комоу защько(ды)лъ имеєть досыть оучини(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **dosyt' wcziniti** 2 (1388 *ZPL* 104, 105); **досы(т)оучини(т), досыть оучини(т)** 2 (XV ст. *ВС* 30, 36 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **досыть... вчїнѦть** (XV ст. *ВС* 11); **досыть...** (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ДОСѢГНУТИ *дієсл. док.* (1) (що) здійснити: а ми... слюбили имъ мстити на н(х) ворого(в), що мо(ч) име(т) наибо(л)ше досѣгнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **досѣгнути** (1457 *Cost.* II, 809).

ДОСЮЛѦ *див.* **ДОСЕЛЕ.**

***DOTIKATI SIA** *дієсл. недок.* (1) (чого) дотикатися, доторкатися (до чого): ustawilijesmo, izby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne, i majut kupowati i chleba sia dotikati (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *інф.* **sia dotikati** (1388 *ZPL* 108).

Див. ще **ДОТЪКНОУТ СѦ.**

***ДОТКНУТИ СѦ** *див.* **ДОТЪКНОУТ СѦ.**

ДОТОЛѢ, ДОТОЛЕ *присл.* (5) (*цсл.* дотолѣ) **1.** доти, до того часу (4): а дотолѣ и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имае(т) таа селн(ш)ча держати и оживати (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); тую данъ оусю спо(л)на Па(н) оле(х)но имае(т) давати дяди своему... дотоле доколи бгъ пну хо(л)мскому живо(т) продо(л)жи(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

2. досі, до цього часу, дотепер (1): нашь ро(ч)ный имее(т) емоу платить ка(к) и дотолѣ емоу платїлъ (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще ***ДОТОУЛ.**

***ДОТОУЛ** *присл.* (1) досі, до цього часу, дотепер: а не да(в)ши и(м) сами собѣ возмоу(т) ка(к) и дотоу(л) брал (!) жоны и дѣти братеи наши(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

Див. ще **ДОТОЛѢ.**

***ДОТЪКНЕНЕ** *с.* (1) (*стп.* dotknienie) (чого) доторк, доторкання (до чого): мы... вызнавамы тым то листом... прѦз обвезаннѣ присѦгы нашои з дотъкненемъ свѦтого хреста и прѦз его цѣловане, быти повинни и обвезаноу... коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дотъкнеиемъ** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ДОТЪКНОУТ СѦ.**

ДОТЪКНОУТ СѦ *дієсл. док.* (2) (*стп.* dotknąć się, *стч.* dotknuti se) (чого, до чого) доторкнутися: а боуде(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмети его тогды то(т) слоужебникъ имее(т) каж(д)ого кметѦ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѦ и вала(т) (!) тымъ урѦдомь хто кого позываеть (XV ст. *ВС* 14); мы илїа воевода... знаменито чини(м)... како... пану влодиславовы... голдь... доткноувшисѦ стго крижа... оучинилн е(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *інф.* **дотъкноутсѦ** (XV ст. *ВС* 14); *дієприсл. перед.* **доткиоувшисѦ** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***DOTIKATI SIA.**

***ДОТЫЧИТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* dotyczeć się) (чого) стосуватися (чого, до чого): А што есте намъ говорыли о дела пограничъныи, абыхмо прыказали нашым наместъникомъ, што ся дотычеть татьбы и розъбоевъ, ажъ бы лихихъ людей за то карали... а онъ такежъ хочеть прыказати... своимъ буръкулабомъ, ажъ бы нашымъ людемъ справедливость по томужъ делали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **ся дотычеть** (1496 *BD* II, 405).

***ДООУѲАНЬЕ** *с.* (1) (*стч.*, *стп.* doufanie) довір'я: з великое с цѣлое приязни дооуѳаньемъ рада короуны васъ тѣжь прииме (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дооуѳаньемъ** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***ДООУѲАТИ.**

***ДООУѲАТИ** *дієсл. недок.* (4) (*стч.* doufati, *стп.* doufać) довіряти: никды межи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь не была гадана... ижбы ва(м)... с которого подозрѣнья недооуѳаю(ч) (!)... в таковыи тадынки оустоупити варовалибысѦ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **дооуѳамы** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **дооуѳаное** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. одноч.* **!дооуѳаю(ч)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ДОХНОВИЧ *ч.* (4) *(особова назва)*: а при то(м) были сведоки... па(н) немирѦ староста луцкии а па(н) пашько дохнови(ч) (б. м. н., 1446 *Р* 152); я хве(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича сознаваю си(м) мои(м) листо(м) даровала есми... моужа свое(г)... своими име(н)и о(т)чизными (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дохнович, дохнови(ч)** (1446 *Р* 152; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *род. одн.* **дохновича** (1490 *ЗХП*).

***ДОХОДИТИ** *дієсл. недок.* (2) (чого) *(наближатися)* доходити (до чого) (1): не доходѦчи тоули(н) по(л) мили коуръга(н)ци (б. м. н. 1458 *Р* 167);

(кого) *(досягати)* доходити (до кого) (1): И слухи насъ еще тыи доходять отъ туль зъ его земли, нже весь вжо въ готове (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **доходять** (1498 *BD* II, 414); *дієприсл. одноч.* **доходѧчи** (1458 *P* 167).

Див. ще ***ПРИХОДИТИ 2.**

***ДОХОДЪ** *ч.* (457) прибуток, доход, приход: А дали єсми имь та сєла у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y s plathi, y z dochodi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); А дали есмо... и со всими приходы и доходы, какъ издавна и звека к тымъ селомъ прислушало и слушает (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); а мы... єсмы дали... слоугам нашим... тоє... сєло... и съ въсєм доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *род. одн.* **дохода** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн. зам. ор.* **съ въсємоу доходоу** (1445 *Cost.* II, 231); *знах. одн.* **доход** (1457 *BD* I, 4; 1490 *BD* I, 420); *ор. одн.* **доходомъ, доходом, доходомь** 414 (1392 *Cost.* I, 7; 1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1435 *DIR«A»* 465; 1455 *Cost.* II, 531; 1470 *BD* I, 149; 1480 *BD* I, 239; 1488 *Cost. S.* 127; 1492 *BD* I, 510; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); ! **доуходом** 4 (1495 *BD* II, 44, 53, 57, 59); ! **доходо** 1 (1464 *DIR«A»* 517); ! **дохо(м)** 1 (1487 *Cost. D.* 7); *наз. мн.* **доходы** (1457 *Cost.* II, 811); *знах. мн.* **доходы** (1424 *P* 100); *ор. мн.* **доходы, дохо(д)** 32 (1401 *АкВАК* III, 2, № 1; 1403 *RS* 338; 1421 *Cost.* I, 142; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1451 *AS* I, 44; 1452 *P* 161; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 86; 1498 *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **доходи, dochodi** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще **ПРИХОД.**

ДОХТАНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшї єго правою и вѣрною слоу⟨жбою до на(с)⟩... далї єсми ємоу... сєла на тазловѣ, то... братїєщи и дохтана (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дохтана** (1436 *Cost.* I, 484).

***ДОЧЄРЪ** *див.* ***ДЧИ.**

ДОЧКА *ж.* (225) донька, дочка: Се я княгини Иваиовая Семеновича Кобрынская Ѳедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1—2); мы стєфан воєвод... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Аноушка, дочка Костѣ Съръчинова, и съ сыномъ своим... н продали... єдно силищє (Сучава. 1479 *BD* I, 223); А при томъ была дочка моѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ Марѧ Сємєновaѧ Ровєнскаѧ (Ровно, 1488 *AS* I, 242); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи... дочци Настини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дочка** 89 (1401 *АкВАК* III, 1; 1431 *Cost.* II, 317; 1452 *Cost.* II, 409; 1471 *BD* I, 164; 1481 *BD* I, 248; 1492 *Cost. S.* 161; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 53; 1496 *BD* II, 92; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *зам. род.* от **дочка** 9 (1471 *BD* I, 164; 1479 *BAM* 61; 1480 *BD* I, 243, 246; 1482 *BD* I, 262; 1489 *BD* I, 367); *зам. дав.* заплатили... оу роуки... **дочка** 17 (1479 *BD* I, 223; 1483 *BD* I, 275; *Cost. D.* 30; 1487 *BD* I, 306; 1491 *BD* I, 447; 1493 *CVD* 6; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 74; *ПГВСА;* 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *вам. знах.* на **до(ч)ка** 1 (1474 *РГС*); *зам. ор.* ис **дочка** 4 (1466 *DIR«A»* 519; 1482 *BD* I, 262; 1483 *Cost. D.* 30; 1487 *BD* I, 306); *род. одн.* **дочки** 5 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79; 1489 *BD* I, 367; 1496 *BD* II, 405; 1498 *АЛМ* 169); **дочкы** 3 (1459 *BD* I, 27; 1462 *BD* I, 65; 67); *дав. одн.* **дочцѣ, дочьцѣ** 2 (1446 *P* 154; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **дочцн** 20 (1467 *BD* I, 122; 1481 *BD* II, 358; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 376; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 98, 103; 1499 *BD* I, 154 і т. ін.); **дочцє, доцьцє, дотцє** 8 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 87; 1488 *AS* I, 242); **дочки** 18 (1488 *AS* I, 347; 1490 *BD* I, 390; *Cost. S.* 140; 1491 *BD* I, 451; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 53, 59, 76, 82; 1497 *BD* II, 115); *знах. одн.* **дочку** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1473 *BD* I, 186; 1474 *РГС;* 1495 *ВМБС;* XV ст. *ВС* 8 зв., 26 зв., 35 зв.; 1498 *BD* II, 414); *ор. одн.* **дочкою** (1431 *Cost.* I, 317; 1463 *BD* I, 73; 1464 *DIR«A»* 517; 1470 *BD* I, 153; 1487 *AS* I, 85; 1488 *BD* I, 363; 1490 *BD* I, 442); *місц. одн.* **по дочцє** (1496 *ВМКФС*); *наз. мн.* **дочки** 12 (1487 *AS* I, 85; *BD* I, 291; 1490 *BD* I, 391; 1491 *BD* I, 447; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 64, 84; 1495 *ПГВСР*); **дочкы** 1 (1499 *BD* II, 15'); *зам. дав.* заплатили... оу роуки мърини и Титиани... и Моуши **дочки** Фєирови 1 (1487 *BD* I, 291); *род. мн.* **дочок** XV ст. *СЯ* 9; 1487 *BD* I, 85); *дав. мн.* **дочкам, до(ч)ка(м), до(ч)камь** (п. 1450 *ПИ* № 9; 1490 *BD* I, 396; 1491 *BD* I, 447, 452; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 85; *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 154); *знах. мн.* **дочки** (1495 *РИБ* 602; 1498 *АЛМ* 163); *ор. мн.* **дочками** (1470 *BD* I, 152; 1487 *AS* I, 85); *знах. дв.* **дочцѣ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще* ***ДЧИ, ДЪЩИ.

***ДОЧЬКА** *див.* **ДОЧКА.**

ДРАГАНИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* Тємже видєвшє єго правою и вєрною слоужбо (!) до нас, дали ємоу... сєла... гдє бил жоудє Драганич и гдє бил жоуд(є) Дъмба (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Драганич** (1458 *BD* I, 19).

ДРАГАНЪ[1] *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* драгъ*):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє... на краковѣ, гдє жоудє драганъ (Сучава, 1448 *Cost.* I, 323—324).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драганъ** (1448 *Cost.* I, 324).

***ДРАГАНЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ хєнцовци на сєрѣ(т) и григоровци вышє драгана (Сучава, 1431 *Cost.* II, 317).

ФОРМИ: *род. одн.* **драгана** (1431 *Cost.* II, 317).

***ДРАГИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* драгъ*):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... сєлища на бистрици драгича обѣ двѣ и млинъ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *род. одн.* **драгича** (1429 *Cost.* I, 269).

ДРАГНА *ж.* (1) *(особова назва):* мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты... нашн слоуги... Оана и брат єго Андроушко и сєстра их Драгна... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Драгна** (1495 *BD* II, 249).

***ДРАГОЄВЪ** *прикм.* (3): а на то вѣра... пана драгоєва (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра... пана драгоєва (Сучава, 1493 *Cost.* I, 14);

с є л и щ є д р а г о є в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ 1.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **драгоєво** (1435 *AUB*); *наз. одн. ж.* **драгоєва** (1392 *Cost.* I, 8; 1493 *Cost.* I, 14).

Пор. **ДРАГУИ.**

***ДРАГОЄЩИ** *див.* **ДРАГОЄЩЇИ.**

ДРАГОЄЩЇИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали и потвєрдили єсми ємоу єго от⟨ни⟩ны дръгоєщи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); А хотарь тѧм... сєламъ на имѧ Драгоєщимь и Лоукъчєщим... да єст... по старомоу хотароу (Сучава, 1498 *BD* II, 126).

ФОРМИ: *наз.* **Драгоєщїи** (1498 *BD* II, 126); *род.* **Драгоєщи** (1493 *BD* II, 27); *дав.* **Драгоєщнмь** (1498 *BD* II, 126); *знах.* **дръгоєщи, Дръгоєщїи** (1452 *Cost.* II, 426; 1462 *BD* I, 66, 67; 1495 *BD* II, 59).

***ДРАГОИ** *див.* **ДРАГУИ.**

ДРАГОЛЄ, ДРАГОЛИ *ж., невідм.* (9) *(особова назва. молд., слов.* драгъ*):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним.. ожє прїидє прѣд нами... Драголє, дочка Драгомира... и продала... сєло на имѣ Чєрєтїѧни (Сучава, 1491 *BD* I, 456); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинними(!)... ожє прїндє... слоуга наш Иван... и продал свою правоую отниноу... слоузѣ нашємоу Борчи и сєстри єго Драголи (Васлуй, 1497 *BD* II, 110—111).

ДРАГОМАНЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою

до на(с)... потвердили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... аръмєщн... и оу драгоманъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **драгомаиъ** (1448 *Cost.* II, 342).

ДРАГОМИР *див.* **ДРАГОМИРЪ.**

ДРАГОМИРЄЦЬКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ влакои драгомирєцькии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгомирєцькии** (1424 *P* 106).

ДРАГОМИРЄЩИ, ДРАГОМИРЄЩІИ *мн.* (9) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашємоу монастирю о(т) нѣмца... на то варє колко сє(л) прислоухаютъ к нашємоу монастирю, на имѣ... башотѧни... и драгомирєщи (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 250—251); А хотар Драгомирєщєм... по старомоу хотар⟨о⟩у (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).

ФОРМИ: *наз.* **Драгомирєщи** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1499 *BD* II, 153, 154); **Драгомирєщіи** 1 (1488 *BD* I, 342); *род.* **Драгомирєщи** (1488 *BD* I, 342); *дав.* **Драгомирєщєм** (1499 *BD* II, 154).

ДРАГОМИРОВЪ *прикм.* (2): А новоє сєло Драгумирово, и брата єго Станково, и дѣтий ихъ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрною службою до нас... дали єсми имъ... сєло... гдє домъ драгомировъ на кобылѧ(х) на имѧ калїанєщи (Васлуй, 1437 *Mih.* 202—203).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **драгомировъ** (1437 *Mih.* 202—203); *наз. одн. с.* **Драгумирово** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Пор. **ДРАГОМИРЪ.**

ДРАГОМИРЪ, ДРАГОМИР, ДРАГОМИРЬ *ч.* (34) *(особова назва, цсл.* Драгомирь*):* А с тих сель имат Драгомир и Некра сь братією своєю... служити намь... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); їо роман воєвода... чинимъ... вѣдомо... ожє... сыновє бѣлого драгомира... слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... пан драгомиръ володимєрєцкии (Зудечів, 1411 *P* 80); мы стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуноукове попа драгомира... и продали... єдно сєло... на имѣ додєщїи (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгомиръ, Драгомир, драгомирь** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1404 *ГМ;* 1411 *P* 79; 1419 *DIR«A»* 444; 1428 *Cost.* I, 209; 1437 *Cost.* I, 541; *Mih.* 202; 1446 *Cost.* II, 247; 1490 *BD* I, 400; 1491 *BD* I, 456 і т. ін.); *род. одн.* **драгомира** (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1451 *Cost.* II, 400; 1490 *DC* 147; 1491 *BD* I, 445, 456; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 68; *Cost. S.* 193 і т. ін.); *дав. одн.* **дра⟨го⟩мироу** (1446 *Cost.* II, 247); **Драгумиру** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 4).

ДРАГОСИНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвшє п⟨р⟩авоую и вѣрную єго слоужбоу до нас... дали єсмы ємоу... єдно сєло... на имѧ Драгосинєщи, дроугоє сєло на вєрхъ Добротвора, такожде на имѧ Драгосинєщи (б. м. н., 1426 *BAM* 21).

ФОРМИ: *наз.* **Драгосиниєщи** (1426 *BAM* 21); *дав.* **Драгосиниєщомъ** (1426 *BAM* 22).

***ДРАГОСИНОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы швитриккгаило... на знамость то чинимы... Ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу... влада драгосиновича... дали єсмо єму сєло (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **драгосиновича** (1424 *P* 99).

ДРАГОСЛАВЬ *ч.* (11) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра п⟨ана⟩ драгєслава (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553); и оуставшє Мика и заплати⟨ла⟩ оуси тоти пинѣзи... оу роуки паноу Михоулоу Драгославоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Драгославь, драгосла(в)** (1455 *Cost.* II, 562; 1456 *ЭСФ;* 1495 *BD* II, 57); *род. одн.* **драгослава** (1455 *Cost.* II, 540, 544, 553, 559, 564; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213); *дав. одн.* **Драгославоу** (1495 *BD* II, 57).

ДРАГОТА *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Драгь*):* ми боѧровє... на имѧ... па(н) драгота и панъ хри(н) спатаръ... ѧвно чини(м) ты(м)то листо(м)... гды(ж)... пєтръ воєво(д)... по винною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ и обовѧзалъ. про тожъ мы... слюбоуємъ... ижє хочємъ вшитки слоужбы... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); А пак привилїє що она имала на тоє сєло... єи дала оу роуки Тоадєроу... и Драгота Воулпєскоула (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгота** (1448 *Cost.* II, 737); *зам. дав.* оу роуки Тоадєроу... и **Драгота** (1495 *BD* II, 82).

Див. ще **ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОТЄСКОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чинимо знамєнито... ожє тотъ истинныи слуга нашь жоурка драготєскоулъ слоужилъ намъ право и вѣрною слоужбою (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драготєскоулъ** (1412 *DIR«A»* 440).

***ДРАГОТЄЩИ** *див.* ***ДРЪГОТЄЩІИ.**

ДРАГОТЪ, ДРАГОТЬ *ч., невідм.* (23) *(особова назва, пор.* Драгь*):* Пан Триколич дворник пишєт моєи панєи Нєгрити... и братоу ми Драготъ Тъмъшаноул... и въсѧм моим... прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд намы... Настѣ, дочка Костина, и сынь тои Насти Драготъ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 134).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОШ, ДРАГУШ, ДРЪГУШ *ч.* (104) *(особова назва, пор.* Драгь*):* а на то вѣра... пана драгуша вѣтѧзєва (Романи, 1392 *Cost.* I, 8); а на то єсть... вѣра пана драгоша паркалаба нємєски (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгош** 5 (1448 *Cost.* I, 362; 1468 *BD* I, 125; 1479 *BD* I, 224; 1491 *BD* I, 453, 464); **Драгуш, Дръгуш, Дръгоуш** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1448 *Cost.* II, 362; 1490 *BD* I, 391; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 146); **дра(г)шь** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *род. одн.* **драгоша** 80 (1403 *ДГАА;* 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* I, 162; 1431 *Cost.* I, 318; 1442 *Cost.* II, 93; 1455 *Cost.* II, 564; 1480 *BD* I, 245; 1486 *DC* 144; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **драгуша** 2 (1392 *Cost.* I, 8; 1422 *ДГОБ*); **драгош** 4 (1455 *Cost.* II, 544, 559; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213); **Дръгоуша** 2 (1490 *BD* I, 397); *дав. одн.* **Драгушу, Дръгушу** (1490 *BD* I, 392; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147); *ор. одн.* **драгошємь** (1418 *Cost.* I, 127).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОША, ДРАГОШѦ *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Драгь*):* а на то... вѣра драгоши витєза (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Жоуржи и Кръ⟨мѣти и бр⟩атоу єго Драгощи... тоє прѣдрєчєноє сєло... на имѣ Миррєщїи (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгоша** 1 (1432 *Cost.* I, 337); **драгошѧ** 1 (1407 *Cost.* II, 628); *род. одн.* **драгоши** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1454 *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 540); *дав. одн.* **Драгоши, (Д)рагоши** (1441 *DBAc* 35; 1495 *BD* II, 87).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОШЄ, ! ДРАКОШЄ, !ДРИГОШЄ *ч., невідм.* (62) *(особова назва, пор.* Драгь*):* а при томь были мартуриѧ па(н) оана дворникь... па(н) драгошє (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); А на то єст... в. п. Єрємїѧ и п. Драгошє пръкалабовє нємєцкїи (б. м. н., 1499 *BD* II, 167).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

***ДРАГОШЄВИЧЬ** *див.* **ДРАГУШЄВИЧЬ.**

***ДРАГОШЄВЪ**[1] *прикм.* (14): ⟨а⟩ хотаръ томоу сєлу... до дра⟨го⟩шєва хотарѣ (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162);

◇ Драгошєво полє (11), полє драгошєво (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше ихъ правую и вѣрную службу до нас... дали єсмы имъ оу нашеи зємли оу молдавскои три села на полє драгошєво (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); дали єсми... ємоу... єдно сєло на имѣ Бєцєщїи оу Драгошєво полє, гдє єст дом єго (Васлуй, 1497 *BD* II, 112); поток Драгошєвъ (1) *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **Драгошєва, дра⟨го⟩шєва, драг⟨ош⟩єва** (1424 *Cost.* I, 162; 1436 *Cost.* I, 467; 1466 *BD* I, 114); *зам. місц.* **на Драгошєва** (1458 *BD* I, 19); *наз. одн. с.* **Драгошєво** (1419 *DIR«A»* 444; 1455 *Cost.* II, 549; 1480 *BD* I, 237; 1481 *BD* I, 248; 1495 *BD* II, 84; 1497 *BD* II, 110, 111, 112); *місц. одн. с.* **на драгошєвѣ** (1436 *Cost.* I, 467).

Пор. **ДРАГОШ, ДРАГОШЄ.**

ДРАГОШЄВЪ[2] *ч.* (2) *(особова назва)*: мы боѧрє господарѧ нашєго воєводы, панъ михаило дорогоунскы... панъ костє драгошєвъ... чинимъ знамєнито ажє слюбоуємъ... володиславу... кролю полскомоу (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651); А на то є(ст)... вѣра пана кости драгошєва (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгошєвъ** (1433 *Cost.* II, 650); *род. одн.* **драгошєва** (1437 *Cost.* I, 515).

ДРАГОШѦ *див.* **ДРАГОША.**

***ДРАГСИНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоую (!) до на(с)... дали и потвєрдили єсми єму... сєло... на имѣ грѣдєщи... и... дра(г)сини (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *знах.* **дра(г)сини** (1455 *Cost.* II, 544).

ДРАГУИ, ДРЪГОИ *ч.* (11) *(особова назва, пор.* Драгъ*)*: а на то вѣра... пана драгоя (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє тота истинна Васоутка... оуноука Дрѣгоѧ... жаловали єсмы єи особною нашєю милостїю (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дрѣгои** 2 (1472 *DIR«A»* 528); **Драгуи** 1 (1404 *P* 70); *род. одн.* **драгоя** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *Cost.* I, 112; 1415 *Cost.* I, 116; 122); ! **драгоа** 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441); **Дрѣгоа** 1 (1462 *BD* I, 66); **Дрѣгоѧ** 1 (1498 *BD* II, 126).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

***ДРАГУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Драгъ*)*: тон ємоу оурикь... и братоу єго драгулови (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441).

ФОРМИ: *дав. одн.* **драгулови** (1414 *DIR«A»* 441).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, ДРЪГОЮ.**

***ДРАГУМИРОВЪ** *див.* **ДРАГОМИРОВЪ.**

***ДРАГУМИРЪ** *див.* **ДРАГОМИРЪ.**

ДРАГУШ *див.* **ДРАГОШ.**

ДРАГУШАНЄ, ДРЪГОУШАНЇИ, ДРЪГИШАНЇИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше ихъ правою и вѣр⟨ною служ⟩бою до на(с)... дали єсми имъ... сєло... на имѧ драгушанє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149); мы Стєфан воєвода... знамє⟨нито⟩ чиним... ожє... Авъро сынъ Ивана... продал... єдно сєло на Жиравєц на имѣ Дрѣгиш⟨ани⟩ (Сучава, 1491 *CVD* 3).

ФОРМИ: *наз.* **драгушанє** 1 (1443 *Cost.* II, 149); **Дрѣгоушанїи** 2 (1491 *BD* I, 468); **Дрѣгиш⟨ани⟩, Дрѣгишанїи** 2 (1491 *CVD* 3); *род.* **Дрѣгошан** (1480 *BD* I, 246); *знах.* **Дрѣгушанїи** (1480 *BD* I, 241).

ДРАГУШЄВИЧЬ *ч.* (8) *(особова назва)*: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... и костє драгоушєвичь... даємо вѣдомо ажє балица воєвода и драгъ мєщєрь съзидашє црковь (Сігет, 1404 *ГМ*); а на то ⟨єсть вѣра⟩... пана костѣ драгошєвича (Васлуй, 1437 *Mih.* 203).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгушєвичь** (1404 *ГМ*); *род. одн.* **драгошєвича** (1433 *Cost.* I, 359; 1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1436 *BAM* 33; *Cost.* I, 445, 450; 1437 *Mih.* 203).

***ДРАГУШОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ лєсы Драгоушовскиє *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **Драгоушо(в)скими** (1459 *P* 171).

***ДРАГЫИ** *прикм.* (4) (*цсл.* драгыи) дорогий, милий, любий: да творѧт ми памѧть... дъщєрє ми драгои Софїи, рєкомѣи Сопцѣ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Моудрым и плємєнитым и въсѣкои чєсти достоиным нам жє драгим приѧтєлєм, въсѣмь Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); да ми творѧть... свѧтаа литоургїа, за... дьщєрѧ ми драгои Софїа (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **драгои** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); *дав. мн.* **драгим** (1475 *BD* II, 336).

ДРАГЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* драгъ*)*: Сє азь пань радоуль... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгъ мєщєрь съзидашє цр҃ковь (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгъ** (1404 *ГМ*).

! **ДРАКОШЄ** *див.* **ДРАГОШЄ.**

***ДРАТИ** *дієсл. недок.* (2) (що з кого) здирати (1): О слоужєбнїко(х) што имоу(т) за(!) з оубїто(г) чл҃вка одєжоу дра(тн) (XV ст. *BC* 7);

◇ борти драти (1) *див.* **БОРТЬ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **драла** (1478 *AS* III, 17); *майб. 3 ос. мн.* **имоу(т)... дра(ти)** (XV ст. *BC* 7).

Див. ще ***ДЄРТИ.**

***ДРЄВО** *див.* ***ДРѢВО.**

***ДРЄВѢНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* дрѣвѣныи) дерев'яний: а кто оусхочєт... мито от нних брати... или от риба свижаа или от мажи солєнои... или от дрєвѣном (!) соудинам... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *дав. мн.* ! **дрєвѣном** (1466 *BD* I, 96).

ДРЄМОУТЄВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при нас был пан Богданъ Дрємоутєвичь (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дрємоутєвичь** (1478 *AS* III, 17).

! **ДРИГОШЄ** *див.* **ДРАГОШЄ.**

ДРИНЖЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали єсми ємоу... на ба(х)луи мє(ж) водичкою и мє(ж) дринжєщи єдно мѣсто о(т) поустини (Сучава, 1456 *Mih.* 213); мы Стєфан воєвода... чиним... знамєнито .. ожє... Ивашко... тѣгал сѧ съ иєпотом своим... за сєла имєноуєма Бєрєщи и Дринжєщи (Ясси, 1459 *BD* I, 31—32).

ФОРМИ: *наз.* **Дриижєщи** (1459 *BD* I, 32); *ор.* **дринжєщи** (1456 *Mih.* 213).

ДРИСЛИВОЄ *с.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Станчюл Стъростєскоул и братїѧ єго... продали... двѣ сєла на Днистри, єдно на имѣ Дрисливоє а дроугоє гдє бил Иоско (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дрисливоє** (1491 *BD* I, 458, 459); *зам. род.* от **Дрисливоє** (1491 *BD* I, 459).

ДРОБИШЄВИЧЪ *див.* **ДРОБЫШЄВИЧЬ.**

ДРОБИШЪ *див.* **ДРОБЫШЬ.**

***ДРОБНИИ** *див.* ***ДРОБНЫИ.**

***ДРОБНЫИ** *прикм.* (3) ◇ дробнии рѣчи (1), рѣчи дробнии (1) роздрібний товар, роздрібний крам: А отъ крамных рѣчєи, што соуть розмаиты рѣчи поченщи полотно, бархаты, початоє соукно, ножи, ногавици, косы, поѧсы и ины дробны рѣчи, що сѧ зовут крамны рѣчи, от того от оусєго абы платили... мыто от гривны, три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); от сєрпи, циновии рѣч(и), миси, конвици, поѧси покочини, циквы, шафран, шапкы, плоужнаа жєлиза, корди, мєчи, и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

тръговли друбныи (1) *див.* **ТОРГОВЛѦ 2.**

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **дробиы** (1456 *Cost.* II, 788); *род. мн.* **дробиих** (1460 *BD* II, 273); *знах. мн. ж.* **друбныи** (1435 *Cost.* II, 625).

ДРОБЫШЄВИЧЬ, ДРОБИШЕВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ оуздаванъѣ были бояре... панъ гаврилько дробышєвичь со двѣма снма (Перемишль, 1378 *P* 26); а при то(м) были добрии петро судиѧ перемыскии... грицко дробышєви(ч) (б. м. н., 1419 *P* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дробышєвичь** 1 (1378 *P* 26); **дробышєви(ч)** 1 (1419 *P* 91); **Дробишевичъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2).

***ДРОБЫШЄЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Би(л) намъ чоломъ... па(н) ма(р)тинъ хребтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) члвковъ... на (и)мѧ боутѧ а дробышъца (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дробышъца** (1497 *ПМХ*).

ДРОБЫШЬ, ДРОБИШЪ *ч.* (10) *(особова назва):* А при томъ былъ... панъ Михайло Дробишъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии панъ судиѧ дробышь (Галич, 1409 *P* 74); Я пан Дробышь Мжюрович мѣстич острозкїй коупил єсми... имѣньє єго (Острог, 1463 *AS* I, 56); Я пан Олєхно Юрєвич чиню знакомито... продал єсми отчину свою... Ивану Дробишоу Мжуровичоу (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дробишъ, Drobisz** 2 (1401 *АкВАК* III, 2; 1413 *GL* 48); **Дробышь** 5 (1401 *P* 66; 1409 *P* 74; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56); *дав. одн.* **Дробышю** 1 (1458 *ОЖДМ*); **Дробишоу** 1 (1464 *AS* I, 57); *знах. одн.* **Дробыща** (1458 *ОЖДМ*).

ДРОЗДЪ, ДРУЗДЪ *ч.* (3) *(особова назва):* а сє зємлѧнє панъ ходько быбєльский кадолъфовичь друздъ (Перемишль, 1359 *P* 10); а при томъ оуздаванъѣ были бояре зємлѧнє панъ ходько быбєльскии... панъ ивашко дроздъ (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроздъ** 1 (1378 *P* 26); **дроуздъ** 2 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12).

⟨...⟩ДРОЙНИКОВЪ (1) ⟨?⟩ *(пошкоджений текст):* а на то є(ст) вѣра ⟨...⟩дройниковъ вѣра пана поркы чашника (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

***ДРОХОВЇЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі):* а сє я... свѣдчю... ажє єсмо розъѣхалі границю... мєжі острова и дроховїчь и закопы єсмо закопалі вѣчныи (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *род.* **дроховїчь** (1424 *P* 104).

ДРОЧИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* дрок «кущ»*):* а тому свѣдци па(н) ѧнъ количь... панъ иванъ дрочичь (Галич, 1404 *P* 68); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... лазѧ и... михоул... продали свою... ⟨дѣди⟩на и ис привилїа дєда их, ивана дрочича... половина сєло (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дрочичь** (1404 *P* 68); *род. одн.* **дрочича** (1489 *Cost. S.* 133).

***ДРУБНЫИ** *див.* ***ДРОБНЫИ.**

ДРУГИИ, ДРУГІИ, ДРУГЫИ, ДРУГЫ *числ.* (257) 1. *(наступний; який іде після даного)* другий (138): Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ на имя сєло Старуня, а другоє сєло Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); єдно сєло тєрєсь, а дроуго кривчичь... да слоужє(т) манастироу стго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и женѣ єго Насти... сєло... и дѣтємъ настинымъ... и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єн моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); И мы дора(д)вши сѧ с наши(м) кнзи... С нашєю радою дали єсмо ємоу сєло липоую... а дроугоє сєло на погорьи (Луцьк, 1451 *P* 158—159); Первого году мають намъ дати пят⟨ь⟩сотъ золотыхъ на светого Шымона Іюды день, а дру⟨гу⟩ю пят⟨ь⟩сотъ золотыхъ Вгорскихъ — на Святки (Краків, 1487 *РИБ* 226); И тыи кнїгы имєю(т) быти за трємї ключи замькноуты оди(н) клю(ч) имаєть имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а третїи зємьскыи пїсарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); И господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили єсми и дали смо... чътири сєла... єдно сєло Слоугани, дроугоє сєло Кикоцєщи, трєтєє сєло Калїєнєщи, чътврътоє сєло Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(ще один) другий (67): а покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ, поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а при томъ оуздаванѣ были... попъ микулиньскии Фєдуть а другии попъ бєзмєздьницкии кость (Перемишль, 1378 *P* 26); A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iż Nimec siudy (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); за замєшьканьє ты(х) воло(в) и работы за ка(ж)ноую нєдѣлю имєє(т) платити д̃ скотца з виною єі а соудови дроугая єі (XV ст. *BC* 30); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи... оу роукы Мароушкы, дочци Настини, и плєменици єи, дроугоє Мар'шки, дочци Олчини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

2. *(у знач. прикметника) (не такий, відмінний від даного)* інший, другий (48): Też jestliby... nekotoroho... umerłoho, ot mesta do mesta... abo ot odnoje zemli do druhoje zemli wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); My Witold... czynim znaminito... iż dali iesmo... Pawłu seliszcze naszo Nowostawce... y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec (Ужів, 1420 *AS* I, 25); а они оуже имаю(т) и другы дє(н) напрє(д) оуложити, коли сѧ нама (по)сполу оузри(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а на другу сторону тоєжь дороги — доуброва и лєсы ничого тоє зємли от Манєва нє отошло ани отгран⟨ич⟩єно (Манів, 1478 *AS* I, 76); О смєрдє которыи забьєть дроу(г) смєрда (XV ст. *BC* 7); Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu y druhoie dorohy stoiez dorohy od mista ydet k muchawcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

другая матка божья (2) *див.* **МАТКА**[1]; єдинъ на дроугого (1) *див.* **ЄДИНЪ**; одинъ дроугомоу (1) *див.* **ОДИНЪ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **другии, другіи, druhij** 7 (1378 *P* 26; 1388 *ZPL* 105; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1495 *BD* II, 68, 69; *Cost. S.* 193; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **дроу(г)и** 3 (XV ст. *BC* 12 зв., 23 зв., 35); **другы(и), другыи, druhyy** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; XV ст. *BC* 18 зв.; 1487 *BD* I, 312); **другы** 3 (1400 *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441; 1457 *Cost.* II, 810); **дроу(г)** 1 (1492 *ЗОЄ*); *род. одн. ч., с.* **другого, druhoho** 8 (1386 *P* 31; 1470 *AS* I, 67; 1488 *BD* I, 348; XV ст. *BC* 13, 26, 26 зв.; *СЯ* 42 зв.; 1500 *ДПЖН*); **другаго** 1 (XV ст. *BC* 18 зв.); **дроугога** 1 (XV ст. *BC* 7); **дроуга** 1 (1427 *Cost.* I, 196); *дав. одн. ч.* **другому, дроугомоу** (1400 *Cost.* I, 37; 1448 *Cost.* II, 733, 735; 1462 *BD* II, 283, 285; 1484 *ЯМ;* 1492 *Cost. S.* 162; 1495 *Cost. S.* 193); *знах. одн. ч.* **другии, другіи** 15 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1463 *AS* I, 55; 1466 *BD* I, 114; 1475 *BD* I, 206; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1487 *АМЛ;* 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 15; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); **дроу(г)и** 5 (XV ст. *BC* 17 зв., 18, 33 зв., 40, 42 зв.); **дроугыи** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); **другы** 3 (1424 *Cost.* I, 162; 1457 *Cost.* II, 810; 1467 *BD* II, 297); **другого, дроуго(г)** 5 (1442 *Cost.* II, 88; XV ст. *BC* 7, 24, 24 зв., 37); *ор. одн. ч.* **дроу(г)мъ** (XV ст. *BC* 31 зв.); *місц. одн. ч., с.* **оу дроугомъ, о дроугомь** (1392—1393 *РФВ*, 170; XV ст. *BC* 16 зв.); *наз. одн. с.* **другоє** 9 (1408 *Cost.* I, 61; 1411 *P* 79; 1457 *Cost.* II, 809; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1480 *BD* I, 241; 1491 *BD* I, 445; *Cost. D.* 37; 1496 *ПСВВ* 192; 1499 *BD* II, 162); **дроу(г)є** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *знах. одн. с.* **другоє, druhoie** 57 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441; 1426 *Cost.* I, 182; 1434 *Cost.* I, 386; 1445—1452 *АрхЮЗР*

8/IV, 12; 1457 *BD* I, 4; 1473 *ШКН* 165; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **дроуго** 3 (1404 *ГМ;* 1419 *DIR«A»* 444; 1495 *BD* II, 64); *наз. одн. ж.* **другая, другаѧ** 7 (1421 *Cost.* I, 142; 1466 *BD* I, 105; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1473 *ШКН* 165; 1488 *УКТ;* 1495 *BD* II, 249; 1499 *ПИ* № 3); **другаа** 18 (1415 *Cost.* I, 122; 1488 *BD* I, 347; 1491 *BD* I, 491; 1492 *BD* I, 506; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 43, 59; *Cost. S.* 193; 1496 *BD* II, 92; 1499 *BD* II, 130); **друга** 2 (1431 *Cost.* I, 325; 1495 *BD* II, 76); *зам. знах.* потвръдили єсмы емоу **другая** част 3 (XV ст. *BC* 30; 1479 *BAM* 61); *род. одн. ж.* **другое, дроугоє, druhoje** 19 (1388 *ZPL* 105; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1478 *AS* III, 17; XV ст. *СЯ* 41; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **другои, druhoy** 10 (1400 *DIR«A»* 433; 1421 *AS* I, 27; 1425 *Cost.* I, 168; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *P* 123; 1467 *BD* II, 297; 1478 *AS* III, 17; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100); **другоѣ** 1 (1404 *P* 70); **druhoiey** 1 (1420 *AS* I, 25); *зам. знах.* оу **дроугоє** роуптоуроу 3 (1458 *Mih. D.* 121; 1472 *DIR«A»* 530); *дав. одн. ж.* **другои** (1482 *AS* I, 79; 1488 *BD* I, 347; XV ст. *BC* 30 зв.; 1499 *BD* II, 154); *знах. одн. ж.* **дроугоую, другую, druhuiu, дру⟨гу⟩ю** 31 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1393 *Cost.* I, 13; 1412 *P* 81; 1421 *Cost.* I, 142; 1400—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *AS* III, 10; 1464 *Cost. S.* 59; 1487 *BD* I, 302; 1489 *AMB;* 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **другу, druhu** 3 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; *AS* I, 76; 1495 *BD* II, 63); **дроугою** 2 (1488 *ДГСПМ;* 1491 *BD* I, 452); ! **дроую** 1 (XV ст. *СЯ* 41); *ор. одн. ж.* **другою** (1462 *BD* I, 56); *місц. одн. ж.* **на (в) другои** (1403 *RS* 338; 1409 *P* 74; 1453 *Cost.* II, 472; 1499 *BD* II, 449); *наз. мн. ч.* **другїи** 1 (1495 *BD* II, 248); **друзіи** 1 (XV ст. *BC* 24); *наз. мн. ж.* **дроу(г)и** (XV ст. *BC* 33); *род. мн.* **други(х)** (1421 *Cost.* I, 142; 1487 *BD* I, 292); **дроугы(х)** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *знах. мн. ч.* **другии** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); **дроу(г)и** 2 (XV ст. *BC* 18 зв., 35); **другыѣ** 1 (1435 *P* 134); *знах. мн. ж.* **другїи, druhij** 2 (1388 *ZPL* 106; 1490 *BD* I, 420); **другіа** 1 (1490 *DC* 148); *знах. мн. с.* **друга** (1421 *Cost.* I, 142; 1453 *Cost.* II, 472); *ор. мн.* **другими** 1 (1462 *BD* II, 292); **другимы** 1 (1475 *AS* I, 72); *наз. дв.* **другая** (XV ст. *СЯ* 43).

ДРУГОЄ *присл.* (2) по-друге: а мы єще слюбили имъ мстити на и(х) ворого(в), що мо(ч) имє(м) наибо(л)ше досѣгнути, другоє па(к) ти(ж) оучинили єсмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) оувєрнули шкоду (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); Дроугоє вспоминаєть г(с)дръ нашъ... вашє(и) мл(с)ти о пє(р)выхъ г(с)дрєхъ воєводъ волоскихъ и князє(и) литовъскихъ... яко они мєли мєжи собою бра(т)ство и приятє(л)ство, и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192).

Див. ще **ВЪ ДРОУГОЄ.**

***ДРУГЪ** *див.* **ДРУГИИ.**

ДРУГЫ *див.* **ДРУГИИ.**

ДРОУЖА *ч.* (2) *(особова назва, молд.):* мы боАрє... ча(н) строишо(р) дроужа, станисла(в) милишєвъ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ... нашєго королА (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроужа** (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **дроужи** (1429 *Cost.* I, 249).

***ДРУЖЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* от това... на... кръницоу що єст мєжи Портар(и) и мєжи Дроужєщи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *ор.* **Дружєщи** (1495 *BD* II, 63).

***ДРУЖИНА** *ж., зб.* (2) 1. *(товариство)* дружина (1): а притом были... пан пєтръ нєоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв... и... много было доброи дружины при том (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

2. *(збройний загін)* дружина (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє пришли... мужило... и... барто(ш)... жалоуючи... и шкоду о(т) никоторы(х) зра(д)ще(в) и злодїєвъ, а на имѣ о никако(г) лєва и о(т) є(г) дружину (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *род. одн.* **дружины** (1361 *AGZ* 6); *знах. зам. род.* о(т)... **дружину** (1457 *Cost.* II, 809).

ДРУЗДЪ *див.* **ДРОЗДЪ.**

***ДРУЗКА** *ж.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну... с присєлки з Доросынємъ, а з Друзкою (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Друзкою** (1488 *AS* I, 242).

ДРУМЪ, ДРУМ *ч.* (6) *(молд.* друм «дорога») дорога, шлях (3): А хотарь томоу сєлоу... дроумом по срѣд поєница, идєжє оупадаєт дроум оу брод старїи топлицн, и от брода дроумом до пояна Болди (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184);

д р о у м ъ в о з н и и (1) возовий шлях, проїзна дорога: А хотарь томоу сєлоу... дроумом возним до потока (Сучава, 1473 *BD* I, 183); в є л и к ы и д р у м ъ (2) *див.* **ВЄЛИЦКИЙ** [1] 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроум** (1473 *BD* I, 184); *зам. род.* от... **друмъ** (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн.* **дроумъ** (1446 *ПГСПМР*); *ор. одн.* **дроумом** (1473 *BD* I, 183, 184).

***ДРУЦКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Вітебській землі)* Друцьк: Писан оу во (!) Друцкоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Друцкоу** (1492 *AS* III, 24).

***ДРЪГИШАНЄ** *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

ДРЪГИШАНЇИ *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

ДРЪГМЪНЄЩЇИ *див.* **ДРЪГОМЪНЄЩЇИ.**

***ДРЪГОЄЩИ** [1] *див.* **ДРАГОЄЩЇИ.**

***ДРЪГОЄЩИ** [2] *мн.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотар... на врх потока Дрѣгоєщилор (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *род. молд.* **Дрѣгоєщилор** (1493 *BD* II, 27).

***ДРЪГОЄЩЇИ** *див.* **ДРАГОЄЩЇИ.**

ДРЪГОИ *див.* **ДРАГУИ.**

***ДРЪГОИЧЄВЪ** *прикм.* (1): Алєкса дїяк... заплатил оуси тоти рі злат татарских оу роу⟨ки чорчо⟩лини, дочци Дрѣгоичєви (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **Дрѣгоичєви** (1493 *BD* II, 27).

Див. ще ***ДРЪГОИЧИНЪ.**

***ДРЪГОИЧИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прАд нами... дочка Дрѣгоичина... и продала свою правоую отниноу (Сучава, 1493 *BD* II, 26—27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Дрѣгоичина** (1493 *BD* II, 26).

Див. ще ***ДРЪГОИЧЄВЪ.**

ДРЪГОМЪНЄЩЇИ, ДРЪГМЪНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а стани сѣ достало, оу єи ча(ст), сєла, на имѣ спирѣнїи и дрѣгмѣнєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **дрѣгомѣнєщїи, дрѣгмѣнєщїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***ДРЪГОТЄЩИ** *див.* ***ДРЪГОТЄЩЇИ.**

***ДРЪГОТЄЩЇИ** *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє ихъ правую и вѣрную службу до на(с)... дали єсмы имъ... сєло драготєщи (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); А за тим... прїидє... Мѣрина Лолкъ ... и дала Мѣриинъ Лолкъ тоти два сєла Борилєщїи и Дрѣготєщи самомоу господство ми (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

ФОРМИ: *знах.* **драготєщи, Дрѣготєщи** 3 (1419 *DIR«A»* 444; 1481 *BD* I, 248, 249); **Дрѣготєщїи** 2 (1481 *BD* I, 248).

***ДРЪГОШАНИ** *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

ДРЪГОЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, пор.* Драгь*):* Ин⟨о мы⟩ вид⟨ѣвш⟩є их доброи воли... а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Данчюл Дѣлѣ тоє прАдрєченоє сєло... на имѣ ⟨гдє бил⟩ жоуд⟨є Б⟩оуда и Дрѣгою (Сучава, 1488 *BD* I, 362).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ.**

ДРЪГУШ *див.* **ДРАГОШ.**

ДРЪГОУШАНЇИ *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

***ДРЪГУШАНУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє тоты истинныи слугы наши журжъ дрѣгушану(л) и братъ єго алєкса служили право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 148—149).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дръгушаиу(л)** (1443 *Cost.* II, 148).

ДРЪГЪЛИНА *ж.* (1) *(особова назва):* Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потвръдили есми емоу... село... шо же он коупил... от оуноуки Трифа Гълкъви на имѣ ... Драгоше и Петре и сестра их Мърина и Дръгълина (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дръгълина** (1480 *BD* I, 237).

Див. ще **ДРЪГЪЛИНЬ.**

ДРЪГЪЛИНЬ, ДРЬГЪЛИНЬ, ДРЪГЪЛИНЪ *ж.* (17) *(особова назва):* И оуставшє наш⟨и слоуг⟩и Жоуржа Кръмѣте и брат его Драгоше и сестри их Дръгълинь и Стана и заплатили... р҃ злат татарских оу роуки слоузѣ нашемоу Тоадероу (б. м. н., 1495 *BD* II, 87); А хотарь томоу вишеписаннои половин(и) села... да ест от части Дръгълнни (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дръгълинь, Дрьгълинь, Дръгълинъ** 9 (1495 *BD* II, 64, 68, 87; *Cost. S.* 193; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 118, 119); *зам. дав.* **Дръгълинь** 1 (1495 *BD* II, 87); *род. одн.* **Дръгълини** (1497 *BD* II, 119); *дав. одн.* **Дръгълини, Дръгълини** (1495 *BD* II, 69, 87; *Cost. S.* 193).

Див. ще **ДРЪГЪЛИНА.**

***ДРЪГЬЛИНЬ** *див.* **ДРЪГЪЛИНЬ.**

***ДРЪЖАВА** *див.* ***ДЕРЖАВА.**

***ДРЪЖАНЪЄ** *див.* **ДЕРЖАНІЄ.**

ДРЪЖАТИ *див.* **ДЕРЖАТИ.**

ДРЪЖЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тъмъ ми... дали и потверъдили есми емоу... села... на имѣ... Дръжещи и Борисещи (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз.* **Дръжещи** (1462 *BD* I, 65).

ДРЪМАНЕЩІЙ, ДРЪМЪНЕЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали и потвердили есми... монастироу села... на имѣ село(м)... дръманещїи... на кивѣжди и опрїшане (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и(н)и никто да несмѣетъ ты(х) монастирски(х) люди... о(т) дръмънещи... соудити (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили есмы им... ⟨едно село⟩ на Соучавѣ на имѣ Дръ⟨мѣне⟩щи (б. м. н., 1499 *BD* II, 166—167).

ФОРМИ: *наз.* **Дръмънещи, Дръ⟨мъне⟩щи** 2 (1499 *BD* II, 167); **Дръманещіи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род.* **дръмънещи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

***ДРЪМАНОВЪ** *прикм.* (2): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи... оуноукы Стояна сына Дръманова, жаловали есмы их особною нашею милостїю (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Дръмаиова** (1499 *BD* II, 166, 167).

Пор. ***ДРЪМАНЪ.**

***ДРЪМАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... Тацѣ, дочка Петра Дръмана и племеница еи Васка... жаловали есмы их особною нашею милостїю (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дръмана** (1499 *BD* II, 166).

ДРЪМЪНЕЩИ *див.* **ДРЪМАНЕЩІЙ.**

ДРЪНКЪЛЪЕЩІЙ *мн.* (3) *(назва селища у Молдавському князівстві):* А хотар тои селищи... ⟨на имѣ⟩ Дрънкълъещїи да ест от въсих сторон по старомоу хотарю (Сучава, 1479 *BD* I, 224).

ФОРМИ: *наз.* **Дрънкълъещїи** (1479 *BD* I, 223, 224).

***ДРЪСЛИВИЦЯ** *ж.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* мы Александръ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали есмы имь... два села на дръсливци (!) (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ! дръсливци** (1415 *Cost.* I, 121).

ДРЪСЦИ *мн., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* цр҃ко(в) ис попо(м) на дръсци (Сучава, 1490 *DC* 147).

***ДРЫВА** *мн.* (2) дрова: а имають пана юрковьского люди из острова... дрыва роубаті але не пастьвіті (б. м. н., 1424 *P* 104); а по всему гаю волно ему дрыва рубати (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *знах.* **дрыва** (1424 *P* 104; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***ДРЫЖАНА** *ч.* (2) *(назва потоку в Галицькій землі):* попере(к) потока лужешева горѣ потоко(м) волоуево(м) лѣсо(м) къ потокоу дрыжани (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **дрыжани** (1413 *P* 83); *дав. одн.* **дрыжани** (1413 *P* 83).

***ДРЬЖАВА** *див.* ***ДЕРЖАВА.**

ДРЬЖАТИ *див.* **ДЕРЖАТИ.**

ДРЬЖАТІ *див.* **ДЕРЖАТИ.**

***ДРѢВО** *с.* (7) (*цсл.* дрѣво) дерево (3): колї хто прїчиною оумре(т) алюбо оутоне(т) алюбо с древа спадѣть о томъ не(т) жадное жалобы оу праве (XV ст. *BC* 24); ⟨...⟩ает тамо овцї пасїтн илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь илї проутїе (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122);

древо овощь имаючи (имающи) (3) плодове (фруктове) дерево: хто пороуби(т) древо ово(щ) им(а) оуставлАемь и(ж) за ка(ж)ное дерево овощь имаючи а боуде(т) ли изроубано алю (!) скажено ві гро(ш)и заплати(т) щкодоу (XV ст. *BC* 32); бортное древо (1) *див.* ***БОРТНЫЙ;** древо божїе (1) *див.* **БОЖІЙ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **древа** (XV ст. *BC* 24; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **древо** (XV ст. *BC* 8, 32, 37); *род. мн.* **дрѣвъ** (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. мн.* **древа** (XV ст. *BC* 28 зв.).

Див. ще **ДЕРЕВО.**

***ДРѢВА** *с., зб.* (2) дерева: а хотаръ... до роубАжїе на дрѣвА на великыи дроумъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дрѣвА** (1446 *ПГСПМР*).

Див. ще ***ДЕРЕВЬЕ.**

***ДРЮКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнА(з) двдъ дмитриеви(ч)... хома билюрминъ васко дрюкови(ч)... чинимы знамени(т) како кеды... кнА(з) ... дмитрии инѣмъ имене(м) корибу(т)... королеви польскому... вѣрность... слюби(л) а мы... ислюбуемы за него... иже... вѣре(н) буде(т) королеви (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дрюкови(ч)** (1388 *P* 38).

***ДРЮТЬ** *ж.* (2) *(назва річки у Вітебській землі)* Друть: Ино тыми разы... продали есмо... дворец наш... на рецѣ Дрюти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Дрюти** (1492 *AS* III, 23).

ДУБ *див.* **ДУБЪ.**

***ДУБЕНСКИЙ** *прикм.* (3): грань... черезъ пусчу нашу и ловисча... Бродницею берегъ леса подъ Белую гору, Стыромъ, за монастыръ Дубинский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Ино мы... за его службу, тые люди... на имя: Гануса Шафрановича, а Олексу, а Карпа, а въ Дубенской волости Ѳедора Денковича, а Данила... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Дубинский** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *місц. одн. ж.* **въ Дубенской** (1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).

Пор. ***ДУБНО.**

***ДУБИНА** *ж.* (2) *(дубовий гай)* дубина, дубняк: а тако есмо ему дали... Ако оуѣхана... границА... обчиною горѣ к волуицѣ подлѣ дубины по нижнии конець дубины на верхъ волуицѣ (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубины** (1424 *P* 99).

Див. ще ***ДУБНИКЪ.**

***ДУБИНСКИЙ** *див.* ***ДУБЕНСКИЙ.**

***ДУБИСЧА** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дубиччя: грань... отъ монастыра... до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род.* **Дубисчъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ДОУБИЩЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дубище: А се я Некраш Колчеевич из братьею своею... съзнаваем... иж есмо... продали двое *(в ориг.* две.— *Прим. ед.)* селища на имА Доубища... за шестьдесАт копъ грошеи (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Доубища** (1497 *AS* I, 112).

***ДУБЛЕНСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* а къ тому дали есмо... ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Дубленского, и з... дворищемъ (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Дубленского** (1497 *РИБ* 683).

ДУБЛЯНСКИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были... Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ... игуменъ (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дублянски** (1398 *ДГПМ*).

***ДУБНИКЪ** *ч.* (1) *(дубовий гай)* дубина, дубняк: а тако єсмо єму дали... тото... сєло... съ лѣсы съ ган сь дубровами сь чащи сь дубники съ берєзники (б. м. н., 1424 *Р* 99—100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **дубники** (1424 *Р* 100).

Див. ще ***ДУБИНА.**

***ДУБНО** *с.* (1) *(назва міста у Волинській землі)* Дубно: Паки же... даемо... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Дубно** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ДОУБОВАѦ *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми... сєла на днистри, ⟨на⟩ имѣ колєщєвци... и доубовоѦ (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доубовоѦ** (1447 *Cost.* II, 273).

***ДОУБОВИ** *прикм.* (1) дубовий: хотаръ... о(т)толѣ на доубови пєиъ та на краи лѣсокъ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **доубови** (1427 *DIR«A»* 450).

ДОУБОВЪЦОУЛ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Дубівці: Тѣмь и ми... дали и потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла єго... на имѣ сєлам: ЧорторіѦ и Доубовъцоул (Сучава, 1464 *BD* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доубовъцоул** (1464 *BD* I, 85).

***ДУБРАВА** *див.* **ДОУБРОВА**[1].

ДОУБРОВА[1], **ДОБРОВА** *ж.* (155) *(дубовий ліс)* діброва (138): то все єсмо потвєрдили... исъ зємєю, исъ сѣножатми, исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); тоѣ дубровы половина ко млину (Смотрич, 1375 *Р* 20); а тако продалъ яко самъ дєржѦлъ... и со лѣсы і з дубровами (Львів, 1400 *Р* 61); мы... швитрикгаилъ литовьскии...чиним знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ... и с лєсы и з дубровами (Київ, 1433 *Р* 118); Я кн⟨Ѧ⟩зь Юри Василєвич Жаславскии вызнаваю... нжєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє... з боры, з лєсы, з доубровами, з ловы, зъ гайми (Берестя, 1466 *AS* I, 62); И господство мы выдѣвши их волю, мы по их воли оучинили єсми и дали смо... чтвръстоє сєло Лоцкани, що противь Калїєнєщь под доубровою (Ясси, 1500 *BD* II, 173); доуброва каприна (1) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* хотаръ... оу долиноу по(д)ли доубровоу капринoу (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); доуброва Свинюская (2) *(назва діброви у Волинській землі):* мои люди... в доуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); dubrowa Sitnaia (1) *(назва діброви у Волинській землі):* a z druhoy storony po dubrowu Sitnuiu (Ужів, 1421 *AS* I, 27); доуброва Хренницкая (3) *(назва діброви у Волинській землі):* и не мают далей у доуброву мою Хренницкую уходу по дерево и по траву мети, одно по Роскопаницу-могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); высокая доуброва (4) *див.* ***ВЫСОКЫИ;** вышняя доуброва (1) *див.* **ВЫШНІИ;** гоугнина доуброва (1) *див.* ***ГОУГНИНЪ;** кроуглая доуброва (1) *див.* ***КРОУГЛЫИ;** чєрлєная доуброва (3) *див.* ***ЧРЪВЄНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **доуброва** 3 (1375 *Р* 28; 1428 *Р* 111; 1478 *AS* I, 76); **доброва** 1 (1445 *Р* 150); *род. одн.* **доубровы** 12 (1375 *Р* 20; 1393 *Cost.* I, 13; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1432 *Р* 330, 331; 1438 *DBAc* 27; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *BD* I, 449); **доуброви** 9 (1414 *Cost.* I, 111; 1431 *Cost.* I, 317; 1491 *BD* I, 449; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 107); **доубровѣ** 1 (1414 *Cost.* I, 111); **доброви** 1 (1475 *BD* I, 206); *дав. одн.* **доубровѣ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* **доуброву, dubrowu** 18 (1411 *Р* 79; 1421 *AS* I, 27; 1424 *Cost.* I, 162; 1428 *Р* 111; 1446 *Cost.* II, 270; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1478 *AS* I, 76; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63 і т. ін.); **добровоу** 1 (1491 *BD* I, 456); *зам. род.* у сєрєд **доуброву,** по(д)ли **доубровоу,** на краи **доуброву** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1425 *Cost.* I, 169; 1446 *Cost.* II, 270; 1493 *BD* II, 27); до сєрєд **добровоу** 1 (1475 *BD* I, 206); *зам. місц.* оу **Доубровоу** 2 (1497 *BD* II, 107); *ор. одн.* **доубровою, доубровою** 10 (1403 *RS* 338; 1428 *Cost.* I, 233; 1448 *Cost.* II, 316; 1493 *BD* II, 15; 1495 *BD* II, 63; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; 1500 *BD* II, 173); **доброво** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. знах.* прє(з) **доубровою** 1 (1493 *BD* II, 15); *місц. одн.* **на (у, в) доубровѣ** 6 (1421 *Р* 95; 1429 *Cost.* I, 269; 1430 *Р* 116; XV ст. *BC* 37; 1463 *BD* I, 74); **доуброве** 2 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **доброви** 3 (1456 *DIR«A»* 511; 1475 *BD* I, 206; 1495 *BD* II, 63); *наз. мн.* **доубровы** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96); *знах. мн.* **доубровы** (1368 *Р* 15; 1377 *Р* 24: 1413 *Р* 83; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **доубровами, доубровами, dubrowami** 70 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1394 *Р* 54; 1424 *Р* 100; 1434 *Р* 128; 1443—1446 *Р* 147; 1451 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 86; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **дубравами** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***ДУБРОВА**[2] *ж.* (2) *(назва міста у Польщі, пор.* Dąbrowa): а при то(м) свѣдци были... па(н) моужи(к) из дубровы ⟨домаратъ с ко⟩былѦнъ (Медика, 1415 *Р* 87); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденский... янъ мужикъ з дубровы лвовскии воєводы марцинъ с лавска познанскии Добєславъ съ Сєнна любєлскии... слюбуємы и записуємы сѦ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубровы** (1415 *Р* 87; 1433 *Р* 122).

***ДУБРОВА**[3] *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше є⟨го прав⟩ую и вѣрную службу до насъ... дали єсмы ємоу... два сєла... на имѦ одному сєлу скорцєвци о(т) чєрного потока, а другоє панковци што выше калогєри о(т) дубровѣ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); мы Стефан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнимто.— *Прим. вид.)*... ожє прїидошѦ... Татоул от Бръзотъ... и продал... єдно мѣсто от поустини на Бръзотѣ... слоузѣ нашємоу Боди от Доубровоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубровѣ** (1407 *Cost.* I, 56); *знах. зам. род.* от **Доубровоу** (1466 *BD* I, 113).

***ДУБРОВЕНЪСКИИ** *прикм.* (1) ◇ Дубровенъскии путь (1) *(назва дороги в Смоленській землі):* а коли стадо глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **въ Дубровенъскомъ** (1499 *РИБ* 776).

***ДОУБРОВИЦА**[1] *ж.* (2) *(невеликий дубовий ліс)* діброва: а хотарь... прости на доубь на дубровици (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); А хотар тои боукати зємли... чєрєс доубровицоу на долинкоу (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374).

ФОРМИ: *знах. одн.* доубровицоу (1489 *BD* I, 374); *місц. одн.* **на дубровици** (1415 *Cost.* I, 121).

***ДОУБРОВИЦА**[2] *ж.* (1) *(назва замку у Волинській землі)* Дубровиця: Ино мы на єго жаданьє то вчинили, прыказоуємъ вамъ... штобы єстє тыхъ єго пословъ... добровольнє пропускали по нашому господаръству тою дорогою... на Доубровицоу, на Пинєскъ, на границу московскую (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Доубровицоу** (1498 *BD* II, 412).

ДОУБРОВИЦА[3] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* И мы... дали єсмо ємоу сєло липоую... а дроугоє сєло... доубровица (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доубровица** (1451 *Р* 159).

ДОУБРОВИЦКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были... кн⟨Ѧ⟩зь Юрєй Иванович Доубровицкий а пан Богуш Боговитинович (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доубровицкий** (1491 *AS* I, 97).

***ДОУБРОВИЦЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали есми ему... село на Дубровици, где былъ Радулъ и Орышъ (Сучава, 1435 *МЭФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Дубровици** (1435 *МЭФ*).

ДОУБРОВКА *ж.* (3) *(назва озера у Молдавському князівстві):* пакь оу то(м) оучинили есмы въ за дїїе... пре(д)ко(в)... наши(х)... и дали и приложили есмы... монастироу о(т) немца болото кривА... о(т) где выходить грьла из днистра и тече(т) долоу, до язероу доубровка, и о(т) доубро(в)ка, до где оупадаеть у яъер (sic.— *Прим. вид.*) оу захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до (от) **дубровка** 2 (1500 *Cost. S.* 230); *зам. ор.* по(д) **доубровка** 1 (1500 *Cost. S.* 230).

ДУБЪ, ДУБ *ч.* (78) дуб: а хотар тому селу... до доуба на краї доубровы а исъ доуба простѣ чересь поле на могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ (Галич, 1404 *P* 68); И оттол поехали есмо дорожкою... и приехали есмо к дубу, и пан Янъчинский рек: тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); а хотар... на врѣхъ (!) дѣла на доубъ (*б. м. н.*, 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дубъ, дуб** 4 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); *зам. род.* о(т) **дубъ** 2 (1446 *ПГСПМР;* 1488 *ДГСПМ*); *род. одн.* **дуба** (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* I, 37; 1423 *DIR«A»* 447; 1446 *Cost.* II, 270; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1466 *BD* I, 114; 1491 *BD* I, 456; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); *дав. одн.* **дубу** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* **доубъ, дуб, доубь** 36 (1404 *P* 68; 1415 *Cost.* I, 121; 1446 *ПГСПМР;* 1466 *BD* I, 114; 1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСПМ;* 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **дуба** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *ор. одн.* **дубо(м)ъ** (1404 *P* 68); *імсц. одн.* **в дубѣ** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **на доубоу** 1 (1491 *BD* I, 456); *наз. мн. зам. род.* о(т) **четире дубы** (1437 *Cost.* I, 515); *род. мн.* **дубовъ** 1 (1419 *P* 91); **дубь, ду(б)** 3 (1432 *ДГВІН;* 1437 *Cost.* I, 515; 1458 *Mih. Doc.* 121); *знах. мн.* **доуби** (1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63); *місц. мн.* **на доубо(х)** (1446 *ПГСПМР*); *знах. дв.* **дуба** (1415 *Cost.* I, 121).

***ДУБЬ** *див.* **ДУБЪ.**

***ДУБЬЄ** *с., зб.* (4) дубняк, дубиння: а далъ есмь и землю ролъную... по куцеву ниву а по бреховича дубьє (Казимир, п. 1349 *P* 3); о(т) бортного доубьА поперє(к) доубровы к могылка(м) (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубья, доубьА** (п. 1349 *P* 3; 1413 *P* 83); *дав. одн.* **доубью** (1413 *P* 83); *знах. одн.* **доубьє** (п. 1349 *P* 3).

***ДУДЕНКО** *ч.* (1) *(особова назва):* А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ Бубна, а Дуденка Суморока земли моцно за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дуденка** (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще **ДУДЕНКОВЪ.**

ДУДЕНКОВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ Суморокъ доброволно (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дуденковъ** (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще ***ДУДЕНКО.**

***ДОУЖЪ** *прикм.* (1) *(здатний на що)* дужий: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)кое земъли... и поведили... што(ж) везде по всимъ городо(м) и по местомъ кличу(т) и(ж) бы... люди вси которые доужи на кони всести кони бы добрые и зброи де(р)жа(ли) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. мн.* **доужи** (1496 *ПДВКА* 61).

! **ДУЮ** ⟨ДОУНАЮ⟩ *див.* ***ДОУНАИ.**

***ДУКАТЪ** *ч.* (2) (*стч.* dukat, *іт.* ducato) *(назва золотої монети)* дукат: мы Александръ воевода... знаемо чини(м)... и(ж) есмы дали... бывшои жонѣ нашои... на каж(д)ыи го(д) ще(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в) а либо че(р)лены(х) золоты(х) оугорскы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *род. мн.* **дукатовъ, дукато(в)** (1421 *Cost.* I, 142).

! **ДУЛУ** *див.* **ДОЛОУ.**

***ДОУЛЧЄВИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* дулче «солодкий»*):* мн боАрове г(с)п(д)рА нашего мл(с)тнвого... на имА... па(н) мирчА доулчеви(ч), и па(н) косте орышеви(ч)... Авно чини(м)... иже хочемъ вшитки слоужбы... королеви полскому... вѣрне... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); и на то ли(ст) на(ш) дали есмы пан(оу) михаилоу ло(г)ѳетоу... а панове наши по именю... па(н) тоадерь доу(л)чеви(ч) пань михоу(л) старости(ч) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доу(л)чеви(ч), доулчеви(ч)** (1448 *Cost.* II, 737; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **⟨доулче⟩ви(ч)** (1448 *Cost.* II, 317).

Див. ще ***ДУЛЧИЧЪ.**

***ДУЛЧЄСКУЛЪ** *ч.* (13) *(особова назва, молд.* дулче «солодкий»*):* а на то є(ст) вѣра... пана доумъ дулчєскула (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7—8); а на то є(ст) вѣра... пана Мирчи Дулчєскула (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379—380).

ФОРМИ: *род. одн.* **дулчєскула** 10 (1438 *Cost.* II, 8, 15; 1443 *BAM* 41; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 219, 231; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 314, 355; 1449 *Cost.* II, 380); **дулчєска** 2 (1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 35); ! **дулчєсчула** 1 (1445 *Cost.* II, 212).

! **ДУЛЧЄСЧУЛА** ⟨ДУЛЧЕСКУЛА⟩ *див.* ***ДУЛЧЄСКУЛЪ.**

***ДУЛЧИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва, молд.* дулче «солодкий»*):* а на то є(ст) вѣра... пана думы дулчича (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138); а на то є(ст) вѣра... пана доумы доулчича и брата его пана мирчи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 226).

ФОРМИ: *род. одн.* **дулчича** (1443 *Cost.* II, 138; 1445 *Cost.* II, 226).

Див. ще ***ДОУЛЧЄВИЧЬ.**

***ДОУЛѢБЫ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Дуліби: а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскый... па(н) братко из доулѣбъ а ины(х) досыть добры(х) при томъ было (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *род.* **доулѣбъ** (1430 *P* 116).

ДОУМА, ДОУМ'Ѣ *ч.* (481) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* а на то вѣра... доумы дворника (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... снове моушини, и племени(к) и(х), доума, снъ калнии(н)... и продали... о(т) половини половина село... на имѣ о(т) ръщкани, вишнаа ча(ст) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дума, доума, Duma** 60 (1433 *Cost.* II, 650; 1443 *Cost.* II, 119; 1448 *Cost.* II, 737; 1452 *Cost.* II, 422; 1464 *DIR«A»* 517; 1473 *BD* I, 187; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 325; 1495 *BAM* 70; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **Думѣ** 5 (1453 *Cost.* II, 458, 459; 1455 *Cost.* II, 562; 1474 *РГС;* 1486 *BD* I, 289); *зам. род.* вѣра пана **Доума, Дума** 89 (1400 *Cost.* I, 37; 1435 *МЭФ;* 1445 *Cost.* II, 231; 1454 *Cost.* II, 509; 1468 *BD* I, 128; 1479 *BD* I, 221; 1489 *BD* I, 367; 1492 *BD* I, 511; 1495 *BD* II, 47; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. дав.* продали нашим вѣрным болѣре(м) пан **Дума** и брат его пан Пътроу Броудоурь 4 (1486 *BD* I, 289, 290; 1488 *BD* I, 325; 1500 *SD* 7); *зам. ор.* ис паномъ **доумѣ** 1 (1458 *Cost.* II, 814); *род. одн.* **думы, доумы** 157 (1400 *DIR«A»* 433; 1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 126; 1452 *Cost.* II, 426; 1465 *BD* I, 88; 1471 *BD* I, 164; 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 384; 1497 *BD* II, 100; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **думи, доуми** 136 (1428 *Cost.* I, 218; 1441 *DBAc* 35; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 106; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 294; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 77; 1497 *BD* II, 115; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **Доумѣ** 18 (1432 *ДГВІН;* 1441 *DBAc* 37; 1446 *Cost.* II, 248; 1453 *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.*

II, 550; 1470 *BD* I, 148; 1472 *Cost. D.* 26; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 260; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *дав. одн.* **думѣ, думѧ** 5 (1443 *Cost.* II, 131; 1445 *Cost.* II, 218; 1453 *Cost.* II, 472; 1480 *BD* I, 246; 1488 *BD* I, 325); **думи** 1 (1500 *SD* 7); **Думу** 1 (1491 *BD* I, 467); *знах. одн.* **Доуму** (1468 *BD* II, 305).

Див. ще **ДОУМЪ.**

ДОУМБРАВИЦА, ДОУМБРЪВИЦА *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ, на имѣ... доумбрьвица и тєлєбѣчинци... тоты сє(л) оуси вышєписанны(х)... що бы сѧ никто о(т) наши(х) пановъ нє оумѣша(л) ни оу чи(м) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); а слоузѣ нашємоу, фръчи... да є(ст) роусчорїи и доумбрьвица (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доумбравица, доумбрьвица** (1447 *Cost.* II, 288; 1470 *DIR«A»* 522; 1491 *Cost. D.* 37).

ДОУМБРАВЪ *ч.* (7) *(особова назва):* ми Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тоти истинныи наши слоуги Иван Доумбравъ и брат єго Тоадєръ Оурдюгашоу слоужили нам пра⟨во и вѣр⟩но (Сучава, 1483 *BD* I, 272); И оуставшє слоуга наш Тоадєрь Доумбравъ и жєна єго Моуша и заплатили оуси тоти вишєписаннїи пинѣзи (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумбравъ** 2 (1483 *BD* I, 272; 1497 *BD* II, 116); *зам. род.* **Доумбравъ** 1 (1483 *BD* I, 272); *зам. дав.* **Доумбравъ** 4 (1483 *BD* I, 272; 1497 *BD* II, 116, 117).

***ДОУМБРАВѢНЄ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Пакъ господство мы даль съм имь чътири сєла измѣноу за тоти сєла: єдно Доумбравѣнє... дроугоє Радотєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *знах.* **Доумбравѣнє** (1499 *BD* II, 162).

ДОУМБРЪВИЦА *див.* **ДОУМБРАВИЦА.**

***ДОУМЄЩИ** *див.* **ДУМЄЩИИ.**

ДУМЄЩИИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою... дали єсми ємоу... сєла на имѧ корнєщїи... и думєщии (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Кръстина... и... Настасїѧ... дали господствоу мы три сєла...: єдно на имѣ Роуси... другоє... Калоугърѣнє... трєтєє сєло Доумєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз.* **думєщии** (1420 *Cost.* I, 135); *знах.* **Доумєщи** (1499 *BD* II, 162, 163).

***ДОУМИНЪ** *див.* ***ДОУМЫНЪ.**

ДОУМИТРА *ж.* (4) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє пріидоша, прѣ(д) нами... мърина и сєстра єи, стана... нєпоти шолди ⟨о(т)⟩ доумитра... и роздєлили свои... о(т)нини (Сучава, 1493 *Cost. D.* 44—45).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **о(т) доумитра** (1493 *Cost. D.* 45); *місц. одн.* **на доумитрѣ** (1493 *Cost. D.* 45).

ДОУМИТРЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* а Тома Доумитрєскоул и Костє Тоурбоурє стратили съ своими привил⟨ї⟩ами (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумитрєскоул** (1460 *BD* I, 41).

***ДОУМИТРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... сєлищє добрїиново... и доумитрєщи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **доумитрєщи** (1429 *Cost.* I, 269).

ДУМИТРОВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѧны, паны молдавскыми, на имѧ... панъ иліяшъ думитровскии, панъ Шєрба... слюбили єсмы... королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629).

ФОРМИ: *наз. одн.* **думитровскии** (1407 *Cost.* II, 629).

***ДОУМИТРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ к р ъ н и ц я д о у м и т р о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **доуми(т)рови** (1490 *ДГСХМ*).

ДОУМИТРОУ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος*):* а по ихъ съмр҃ти и доумитроу воєвода и брать єго... дадошє прѣ(д) нами... сєло тарась (Сігет, 1404 *ГМ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє пріидоша прѧд нами... оуико их Доумитроу, и плємєници их Васко... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* II, 509).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРЪ.**

ДОУМИТРЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Димитръ, *гр.* Δημήτριος*):* мы боѧрє... алєксандра воєводы... станисла(в) милишєвъ... доумитръ бадєви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсми дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ господарѧ нашєго королѧ по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); єщє єсмы ємоу дали шєсть чєлѣ(д) циганскы(х), на имѣ брълада и доумитра... съ жєнами и дѧ(т)ми и(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доумитръ** (1421 *Cost.* I, 142); *знах. одн.* **доумитра** (1446 *Cost.* II, 238).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ.**

ДОУМИТРѢНИ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* и ми єсми дали ємоу два сєлищи... на имѣ бърсомѣнє и доумитрѣни (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35).

ФОРМИ: *наз.* **доумитрѣни** (1439 *Cost.* II, 35).

ДОУМИЧКА *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... пан Братоул... продал... єдно сєло на имѣ Оунгоул, гдє бил жоуде Доумичка (Сучава, 1462 *BD* I, 51—52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумичка** (1462 *BD* I, 52).

ДОУМЇѦ *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* И оуставшє наши слоуги нѣгоул Доумїѧ и бр⟨ат⟩ єго Бѣлош та заплатили оуси тоты... пинѣзи (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумїѧ** (1495 *BD* II, 55); *зам. дав.* продали нѣгоулу **Доумїѧ** (1495 *BD* II, 55).

***ДОУМОУНКОУШЄВИЧ** *ч.* (4) *(особова назва):* а на то єст... в. п. Стєцъка Дамънкоушєвыча (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); а на то є(ст) вєлика марториѧ нашєго г(сд)ва... и оуси(х) боѧр нашы(х)... па(н) стєцко дъмъ(н)коушєви(ч) (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дъмъ(н)коушєви(ч)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); *зам. род.* в. п. **Доумоункоушєвич** Стєцка 1 (1458 *BD* II, 262); *род. одн.* **Дамънкоушєвыча** 1 (1457 *BD* I, 4); **Дъмъкоушє(в)ича** 1 (1458 *BD* I, 20).

ДОУМША *ч.* (27) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* мы алєксандрь воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... три татары, на имѣ баико... и доумша... и щєфа(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445); А на то єсть... в. п. Доумши постєлника (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доумша** 3 (1453 *Cost.* II, 445; 1499 *BD* II, 425, 444); *зам. род.* в. п. **Доумша** постєлника 13 (1497 *BD* II, 96, 109, 111, 117, 119; *Cost. S.* 209, 224; 1499 *BD* II, 130, 136); *род. одн.* **Доумши** (1458 *Mih. Doc.* 123; 1497 *BD* II, 103, 113, 115; *Cost. S.* 212; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 140, 148, 155, 163).

ДОУМЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* а на то є(ст)... вѣра пана доумъ дулчєскула... вѣра пана доумъ чорного дворника (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7—8).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **доумъ** (1438 *Cost.* II, 8).

Див. ще **ДОУМА.**

***ДОУМЫНЪ** *прикм.* (3): а на то є(ст)... вєра пана доумы(н) (sic.— *Прим. вид.*) ⟨лимбъдоулч⟩євича (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє пріидоша прѣ(д) нами... оуноуковє доумини... и продали свою... о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234);

с є л и щ є д о у м и н о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ 1.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **доумино** (1448 *Cost.* II, 324); *наз. одн. ж.* **доумы(н)** (1436 *Cost.* I, 455); *наз. мн. ч.* **доумини** (1500 *Cost. S.* 234).

Пор. **ДОУМА.**

ДОУМѢ *див.* **ДОУМА.**

***ДУНАВЪ** *ч.* (2) *(назва ріки, болг.* Дунав, *серб.* Дунав*)* Дунай: на то варє коли имє(т) послати монастиръ тъи два вози по рибу на дунавъ или на єзєра... а тотїє вози да нє имаю(т) дати мыта нигдє, оу нашєи зємли, на бродо(х) и на прѣвозо(х) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити... или имоутъ що продавати ...или оу кєлїю или на дунавѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дунавъ** (1454 *Cost.* II, 513); *місц. одн.* **на дунавѣ** (1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще ***ДОУНАИ.**

***ДОУНАИ** *ч.* (3) *(назва ріки)* Дунай: прото(ж) ми видѣвше и(х) привїлия... и дали єсми на(ш) ли(ст) нашємоу монастироу... на то щобы ходили три возовє и(х) на рибоу, или на дую (!) или на нистри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508); А пак наиянѣвишїи ян олбрахть... ис прѣрєченою братїю... тогди имали би пєрєвозити сѣ також на зємли тоурєцкого чъсарѣ чєрєс Доунаи (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Доунаи** (1499 *BD* II, 423); *місц. одн.* **на Доунає** 1 (1466 *BD* I, 96); ! **на дую** 1 (1454 *Cost.* II, 508).

Див. ще ***ДУНАВЪ.**

ДУНИНО *с.* (1) *(назва маєтку у Перемишльській землі):* а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюноваѧ ото изьбищьного пєрєвоза... поколѧ дунино дєржить до бєрєгъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *P* 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дунино** (п. 1349 *P* 4).

***ДУПЄЛНЫИ** *прикм.* (3) ◇ д у п є л н а я м о г ы л а (2), м о г и л а д о у п л ъ н а я (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а ву тото сєло што на дупєлнои могылы братъ єго миклоушъ нє имаєтъ ниодно дѣло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а хотарь тѣмъ сєломъ... на могилоу доуплъноую (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *знах. одн. ж* **доуплъноую** (1427 *DIR«A»* 450); *місц. одн. ж.* **на дупєлнои** (1411 *DIR«A»* 439).

***ДОУПЛЪНЫИ** *див.* ***ДУПЄЛНЫИ.**

***ДОУПНАТЫИ** *прикм.* (1) ◇ м о г и л а Д о у п н а т а *див.* **МОГИЛА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Доу(п)ната** (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

! **ДОУРИОУЮ** ⟨ДОУРНОУЮ⟩ *див.* ***ДОУРНЫИ**[1].

ДУРНЄЩИ, ДУРНЄЩЇИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы ви⟨дѣвше и(х)⟩ правою и вѣрноую слоужбою (!) до на(с)... дали єсмы ⟨имъ оу нашєи зємли⟩ оу молдавскои сєло ⟨на имѧ⟩ доурни⟨щїи⟩... а хотаръ томоу сєлоу доурнєщомъ да боуде(т) по старомоу хотароу (Сучава, 1433 *Cost.* I, 361); тѧ(м) мы... дали и потвръдили єсми єм(у)... єдино сєло, на имѣ мънъилєщїи, оу нємєцскои волости, оузли ду(р)нєщїи (Сучава, 1487 *Cost. D.* 6—7).

ФОРМИ: *наз.* **дуриєщїи, доурни⟨щїи⟩** (1433 *Cost.* I, 361; 1475 *Cost. D.* 3); **дуриєщи** 1 (1475 *Cost. D.* 3); *род.* **ду(р)нєщїи** (1487 *Cost. D.* 7); *дав.* **дурнєщє(м)** 1 (1475 *Cost. D.* 4); **доурнєщомъ** 1 (1433 *Cost.* I, 361).

***ДОУРНИЩЇИ** *див.* **ДУРНЄЩИ.**

***ДОУРНЫИ**[1] *прикм.* (2) ◇ д о у р н а я м о г и л а (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хотарь... о(т) хородка на доуриоую (sic.— *Прим. вид.*) могилоу о(т) доуриоую могилоу чєрє(с) доубровоу (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **доурноую** 1 (1446 *Cost.* II, 270); ! **доуриоую** 1 (1446 *Cost.* II, 270).

***ДОУРНЫИ**[2] *ч.* (1) *(особова назва):* лг҃ирко(в) оу доуриого юги (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **доурного** (1490 *DC* 147).

Див. ще **ДОУРНѢ.**

ДОУРНѢ *ч.* (3) *(особова назва, молд.):* а хотаръ тѣмъ сєломъ... горою до дурни чѧтарѧ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317): мы богдана воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то(т) исти(н)нїи слоуга нашъ, пътроу доурнѣ, слоужи(л) на(м)... вѣрно (Сучава, 1451 *Cost.* II, 402—403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доурнѣ** (1433 *Cost.* I, 361; 1451 *Cost.* II, 403); *род. одн.* **дурии** (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***ДОУРНЫИ**[2].

***ДОУХОВЄНСТВО** *с., зб.* (2) духовенство: мы стєфань воєвода... вызнавамы... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми паноу... нашємоу... Казимировѣ... и оусим ярцибискоупом и бискоупом и оусємоу доуховєнствоу... абыхомь мы их милости верни и подьдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *дав. одн.* **доуховєнствоу** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн.* **доуховєнствомь** (1468 *BD* II, 301).

ДУХОВНИКЪ, ДУХОВНИК *ч.* (3) духівник, сповідник: а духовныхъ были: плебанъ Володимерский князь Станиславъ, а духовникъ владыки Володимерского пупъ Прокопинский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); А при том был духовник єго милости Феоктєлєтъ (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **духовникъ. духовник** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1489 *AS* I, 89).

***ДУХОВНИЦА** *ж.* (5) заповіт, духівниця: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Ино дє(и) свє(т)чы(л) о то(м)... сымо(н) татарино(в)... што(ж) дє(и) коли дє(д) и(х) сємє(н) площєвичъ смотрєвшы мєжы дєтє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х) и казалъ з доуховницы своєє дъ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *BK*).

ФОРМИ: *род. одн.* **доуховницы** 1 (1495 *BK*); **духовници** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дав. одн.* **духовници** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *знах. одн.* **духовницу** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 29).

***ДУХОВНЫИ** *прикм.* (10) *(який належить до духовенства)* духовний (4): о шєлътисєхъ свє(т)скы(х) и д҃хвныхъ (XV ст. *BC* 11 зв.); А сєт мы ѳєоктість, митрополит молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак и свѣцкими паны молдавскими... вызнавами и явно чиним... ожє мы слюбоуємь... господарєви нашємоу... Казимирови... абыхом мы нє имали николи на вѣки отстоупити и отхилити сѧ от... свѧтои Короуны полскои (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289);

(у знач. іменника) священнослужитель, духовний (5): и таки(ж) которѧ ⟨бы сѧ⟩ шкода стала о(т) нашєѧ зємлѧ оу коруни и паномъ и мѣсчѧномъ и купцємъ и кмєтємъ и духовнымъ и боу(д)коли кому, а коли кого обвинѧ(т)... того имаємъ поставити, ку праву (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); Ижє д҃ховныи и свє(т)скыи имєнїя дєржать а намъ сѧ тымъ вымовлѧють а нашєи слоужбы на воинє нє чїнѧ(т) про (то) хочємъ и прїказоуємь штобы такыи... с намї на воиноу хо(ди)ли (XV ст. *BC* 12); а духовныхъ были: плебанъ Володимерскии князь Станиславъ, а духовникъ владыки Володимерского пупъ Прокопинский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628);

о т є ц ь д о у х о в н ы й (1) *див.* **ОТЄЦЬ** 4.

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **доуховному** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн. ч.* **доуховнымь** (1468 *BD* II, 301); *наз. мн. ч.* **д҃ховныи** (XV ст. *BC* 12); *род. мн.* **доуховныхъ, д҃хвныхъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; XV ст. *BC* 14 зв.); *дав. мн.* **доуховнымъ, д҃ховнымъ** (1445 *Cost.* II, 729; XV ст. *BC* 11 зв.); *ор. мн.* **доуховными** (1462 *BD* II, 289); *місц. мн.* **о д҃хвныхъ, д҃хвиы(х)** (XV ст. *BC* 5 зв., 11 зв.).

***ДОУХОДЪ** *див.* ***ДОХОДЪ.**

***ДОУХЪ** *ч.* (47) ◇ д о у х ъ с в ѧ т ы и (1), с в я т ы и д у х ъ (41) **1.** *(у християнській релігії — третя особа божественної трійці)* святий дух (40): во имя отца и сына и свѧтаго духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а кто сє слово

наше пороуши(т)... и боуди ємоу клѧтва о(т) ба оца и сна и ста(г) дха (Київ, 1446 *Р* 154); Въ имѧ отца и сына и доуха свѧтого (Сучава, 1468 *BD* II, 300); Изволенїємь отца и поспѣшенїємь (*в ориг.* поспѣшенїє.— *Прим. вид.*) сыиа и съвръшенїємь свѧтаго доуха (Путна, 1476 *BD* I, 215); Въ имѣ отца и сына и свѧтого доуха (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

2. *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого духа (1): а дана грамо(т)... оу понедѣлни(к) по с(т)мъ дсѣ (Краків, 1388 *Р* 41); и ш є с т в ь є с в я т о г о д у х а (1) *див.* ***ИШЄСТВЬЄ;** п о с в я т о м о у д о у х о у (1) *див.* **СВѦТЫЙ** 2; о у ш є с т ь є с в ѧ т о г о д о у х а (1) *див.* ***ОУШЄСТЬЄ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **духа, дха** (1352 *Р* 6; 1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1400 *Р* 60; 1413 *GL* 48; 1421 *Р* 95; 1446 *Р* 154; 1462 *BD* I, 70; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1491 *BD* I, 451 та ін.); *дав. одн.* **дху** (1438 *DIR«A»* 472); *місц. одн.* **по (о) дусѣ, дсѣ** (1388 *Р* 41; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ДОУША *ж.* (150) **1.** *(за релігійними уявленнями — безсмертна нематеріальна основа в людині, що протиставлялася матеріальній — тілу)* душа (21): я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души... хотечи душу спасти, записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а кто поступить на моє слово въвѣдаеться тотъ передъ бомъ ис моєю душею (б. м. н., 1385 *Р* 28); и такождере варе кто боуде(т) игоуме(н) оу то(м)... монастирю и елико бѫде(т) братеи а они имаю(т) грижати за спасение доуши господства ми въсегда (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); богъ прости ему доушу (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.);

п о д у ш и (22) на помин душі: А не вступатисе въ тые дѣла и иншому никому, што жъ есьмо записали по души князя небощика... къ манастыру Светому Спасу у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); воленъ отъдати, и заменити, и продати, коли хотя и по души отъдати (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); волна есми тые имена продати и заменити и ближним своим дати и по души своей к церкви божей придати (Ровно, 1488 *AS* I, 241); з а д о у ш о у (д о у ш и) (64) на помин душі: азъ рабь бжїи... именемъ стефанъ по прозвищоу Винцъ... коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ дшѫ... и за дшѫ татомировѫ и шан(д)ровѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); тое въсе да бѫдетъ томоу вы(ш)писанномоу нашемоу монастырю оурикъ съ всѣмъ доходомъ за наши(х) стопочивши(х) родителеи дшѫ и за дшѫ стопочившаго родителѣ нашего еже по стомоу дхоу іосифа митрополита (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); Се азь... Игнатие, рекоми Юга, великы вистиярник Іоана Стефана воеводи, оже произволих нашим благимь произволениемь... и... дали есми... село на имѣ Шировци... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ... вечерь парастас а заоутра свѧтаа литоургїѧ... прѣжде сьмрѣти нашеи, а по сьмрѣти нашеи... за доушѧ нашѧ и за доушѧ подроужїѧ наше, имѣ еи Настѣ (Путна, 1476 *BD* I, 216—217); А... пан Юга ⟨вист⟩їѧрник... оучинил... за доуши свѧтопочивших ⟨родителеи своих и⟩ за свою доушоу (Сучава, 1478 *BD* I, 219); з д о р о в н а д о у ш и и н а т ѣ л е (1) *див.* **ЗДОРОВЪ.**

2. *(сумління, совість)* душа (8): тое въсе вышеписанное слюбуемъ имъ на нашу дшу и на нашу вѣру (Сучава, 1456 *ПМВП*); а хто то наше прїказанье переступїть то(т) име(т) п(н)оу то(г) села шкодоу его платїти по(д)лоу(г) его дши што сѧ ємоу шкоды сталї з вїною (XV ст. *ВС* 28); Тое въсе... мы... Стефан воевода... слюбили есмо... при нашеи чти и при нашеи доуши и при нашеи христїанскои вѣри (Сучава, 1499 *BD* II, 443);

н а д у ш и з о с т а т и (1) обтяжити душу (кого): але ижь велможныи стефанъ... воевода... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили... а наиболши абы то на дши оца его не зостало.. а мы... его ... о тую исную мерзѧчку и шкоду... оучиненоую о(т) его оца правого чинимы и о(т)пущаемы ему все тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); н а д у ш и п о л о ж и т и (1), п о л о ж и т и н а д у ш и (1) обтяжити душу (кого): Про то я не хотѣла есми положити того на мужа моего души и записала есми... десятиноу къ светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а што коли кому буду чим должен... ино тые долги мое поплати зять мой князъ Михаило, а на моей души не положи (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

3. присяга, клятва (26): А на то єст вѣра и доуша господства ми вишеписанаго ми Стефаиа воеводи, и вера и доуша боѧр нашых (Баків, 1457 *BD* II, 258); А на то єст вѣра и доуша наша, и вѣра и доуша дѣтеи наших, и вѣра и доуша въ⟨сѣх бо⟩яр наших молдавских (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

4. *(людина, особа)* душа (1): ни жа(д)на дша да не имае(т) жадного примѣсу до усего хотарѣ о(т) загорна (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45);

д о у ш а х р и с т ї ѧ н с к а я (1) християнин: ку каждомоу *(в ориг.* кажды.— *Прим. вид.)* справедливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѧнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300);

◇ d e r ż a t i p r y d u s z y (1) *див.* **ДЄРЖАТИ;** и м а т и п р и д у ш и (1) *див.* **ИМАТИ** [2].

ФОРМИ: *наз. одн.* **доуша, дша** 8 (1457 *BD* II, 258; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 96; 1468 *BD* II, 306; 1470 *BD* II, 310; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 443); *зам. знах.* **дша** 1 (1439 *Cost.* II, 59); *род. одн.* **души, доуши, дши** (1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 365; XV ст. *ВОРСР* 179; *ВС* 28, 36 зв.; 1470 *AS* I, 67); *дав. одн.* **души, доуши** (1468 *BD* II, 300); *знах. одн.* **душу, доушу, доушоу, дшоу, дшѫ** 45 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1403 *ДГАА;* 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1448 *Cost.* II, 353; 1456 *ПМВП;* 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 527; 1478 *ЕD* I, 219; 1488 *AS* I, 242; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1493 *ПОСВВ* 151 зв. і т. ін.); **дшю** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.); *ор. одн.* **душею** 1 (1385 *Р* 28); **душеа** 1 (1466 *BD* I, 106); *місц. одн.* **на (с, о, при) души, дши, duszy** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1401 *АкВАК* III, 2; 1427 *Р* 108; 1445 *Р* 151; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1463 *AS* I, 56; 1470 *AS* I, 65; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); *род. мн.* **дшъ** 5 (1408 *Cost.* I, 60; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 69, 71; 1411 *Mih. Alb.* № 1); *зам. знах.* **душь, дшь** 2 (1403 *ДГАА;* 1467 *BD* I, 121); *дав. мн. зам. знах.* **да боудет от нас тое произволенїе... за вашѧм душамь** (1476 *BD* I, 212); *знах. мн.* **души, доуши, дши** 9 (1422 *DIR* II, № 35; 1470 *BD* I, 147; *DIR«A»* 522; 1472 *BD* I, 170; 1478 *BD* I, 219); **дшѧ, доушѧ** 5 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215, 217); **дша** 3 (1441 *DIR«A»* 477; 1449 *Cost.* II, 377; 1476 *BD* I, 211); **душе** 1 (1466 *BD* I, 96); *ск. н.* **д(ш)** 1 (1448 *Cost.* II, 366).

ДОУШЄГОУБИНА *ж.* (1) душогубство: а тако(ж) соу(д)ци о(т) со(ч)ви... щоби не смѣли ба(н)товати ти(х) лю(ди) ани соуди(т) и(х) ни оу чо(м)... хо(т)е прилоу(чт)се та(т)ба или доушегоубиа или дивка волочена и тое оусе щоби монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) весъ (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доушегоубиа** (1456 *ГПХМ*).

Див. ще ***ДОУШЄГУБСТВО.**

***ДОУШЄГУБСТВО** *с.* (8) душогубство: тоты се(л)... щобы сѧ никто о(т) наши(х) пановъ не оумѣша(л) ни оу чи(м)... ани су(д)ци глобу оузѣти о(т) ты(х) лю(д), о(т) ты(х) се(л)... хотѣ буде(т) ме(ж) тѣми лю(д)ми дшегу(б)ство, хотѣ татбу, хотѣ бу(д) какое *(в ориг.* какакое.— *Прим. вид.)* дило... що бы наши рѣ(д)ци дила не имали судити и(х) ло(д) (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы Стефан воево-

да... знамєнито чинимъ... ожє... оучинили єсми въ задоушїє... прєдков... наших... на то яко да нє имаєт ни єдин наш боѧрин... дило до тих наши люди от Радовци... ни соудити их... ни за доушєгоу⟨б⟩ство, ни за волочєнїє дивкоу (Сучава, 1481 *BD* I, 256—257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дшєгу(б)ство** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *зам. род. одн.* о(т) **дшєгубство** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *знах. одн.* **дшєгоубство, душєгоубство, доушєгоу⟨б⟩ство** (1454 *Cost.* II, 517; 1466 *BD* I, 95; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще **ДОУШЄГОУБИНА.**

! **ДШЇЄ** ⟨ЗАДОУШЇЄ⟩ (1): мы пєтръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... оучинили єсми въ дшїє (!) стопочивши(х) родитєлєи наши(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 352).

Див. ***ЗАДОУШЇЄ.**

***ДЧИ** *ж.* (9) (*цсл.* дъщи) дочка, донька: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито...ожє єсмы дали шолдатъ пєтрови и жєнѣ єго дчєри пана жули и дѣтємъ имъ... єдно сєло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); тогдє воитєкь положи(л) лист... што жь пани ядвига хмєлєвая... уздала пол сєла сулимова воиткови по своєи дчєри... по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *P* 81); а о дочєръ єго твои пановє изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочєры быти и грєческий законъ дєръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дчєри** 2 (1411 *DIR«A»* 435); **дочєры** 3 (1499 *BD* II, 448); *знах. одн.* **дочєръ** (1499 *BD* II, 448); *місц. одн.* **по дчєри** (1412 *P* 81).

Див. ще **ДОЧКА, ДЪЩИ.**

***ДЧУРЖА** *див.* **ЖОУРЖА**[1].

***ДЧОУРЪЖА** *див.* **ЖОУРЖА**[1].

ДЧЮСА *ч.* (7) (*особова назва*): а при томъ были свєдоки... панъ иванъ чорныи панъ андрєи дчюса маршалокъ нашь панъ савастьянъ (Київ, 1433 *P* 119); мы вєликии кнзь швитригайло... чинимь знамєнито... ижє видивь и знамєнавь службу нашого вѣрного слуги пана єсиѳа чусы и мы... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣтє (Луцьк, 1434 *P* 128); я панъ ванько чжусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дчюса** (1433 *P* 119); *род. одн.* **чусы** (1434 *P* 128); *дав. одн.* **чусє** 3 (1434 *P* 128); **чуси** 1 (1434 *P* 128); *ор. одн.* **чжоусою** (1478 *ЗРМ*).

***ДЧЮСИНЪ** *див.* **ДЖУСИН.**

***ДЪБЄЩИ** *мн.* (1) (*назва селища у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє дъбєщє(м) и чєрнътєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *дав. зам. знах.* **потвръдили єсмо имъ... сєлищє дъбєщє(м)** (1448 *Cost.* II, 323).

***ДЪВА** *див.* **ДВА.**

***ДЪВИДЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... сыновє Юрїѧ Дъвидєскоула... и продали... половина сєло... на имѣ гдє бил Кър⟨стѣ⟩ (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дъвидєскоула** (1490 *BD* I, 432).

ДЪМБА *ч.* (1) (*особова назва, молд.* дымб «пагорок»): Тємжє видєвшє єго правоую и вєрноую слоужбо (!) до нас, дали ємоу... два жоудѣчїи, гдє бил жоуде Драганич и гдє бил жоуд⟨є⟩ Дъмба (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дъмба** (1458 *BD* I, 19).

***ДЪМЇЯНЪ** *див.* **ДАМЇАНЪ.**

***ДЪМОНКОУШЬ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДЪМЪКОУШ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЪМЪКОУШЄВИЧЬ** *див.* ***ДОУМОУНКОУШЄВИЧ.**

ДЪМЪКОУШЬ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЪМЪНКОУШЄВИЧЬ** *див.* ***ДОУМОУНКОУШЄВИЧ.**

***ДЪМЬКОУШЬ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЪНЄСТРЪ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

***ДЪНИСТРЪ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

ДЪНЧЄЩЇИ *див.* **ДОНЧЄЩЇИ.**

***ДЪНЪ**[1] *див.* **ДАНЪ.**

***ДЪНЪ**[2] *див.* **ДЄНЬ.**

***ДЪНЪОВЪ** *прикм.* (2) ◇ **сєлищє дънъово** (*назва селища у Молдавському князівстві*): а ми тако(ж)... о(т) на(с) єсмо дали и потвръдили слоуга(м) наши(м) да(н)чоулоу и братоу єго драготъ... тоє прѣдрєчє(н)нои (!) сєлищє на имѣ сєлєщє (!) дънъово (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **дъиъово** (1493 *ПГВСП*).

***ДЪЩЄРЬ** *див.* **ДЪЩИ.**

ДЪЩИ, ДЪЩЄРЪ, ДЪЩЄРѢ *ж.* (16) (*цсл.* дъщи) дочка, донька: мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимь... ожє тота истиннаѧ маиколѧ дъщи стоѧнова съ своими сны... тѧгали на влада... аже имь была очина тото сєло о(т) солка и нє могли добыти (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы всє вышєписанноє, а аз господство мы... оучинили єсмо въ задоушїє свѧтопочившых дѧтєи господства мы Алєксандра воєводи и дъщєри нашєи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дъщи** 1 (1418 *Cost.* I, 127); **дъщєръ** 1 (1432 *Cost.* I, 330); **дъщєрѣ** 1 (1480 *BD* I, 241); *зам. дав.* **дъщи** 1 (1497 *DC* 8); *род. одн.* **дъщєрє, дьщєрє** 2 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 217); **дъщєри** 1 (1499 *BD* II, 154); **дьщєрѧ** 1 (1476 *BD* I, 211); *дав. одн.* **дъщєри, дъшєри** 3 (1464 *DIR«A»* 517; 1484 *BD* I, 278; 1499 *BD* II, 155); *наз. мн.* **дъщєри** (1479 *ПГВСА;* 1493 *Cost. S.* 176); *дав. мн.* **дєщєрє(м)** 1 (1429 *Cost.* I, 249); ! **дѣдѣщєрє(м)** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *ор. мн.* **дъщєри** (1480 *BD* I, 241).

Див. ще **ДОЧКА,** ***ДЧИ.**

ДЪЯКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЪѦК *див.* **ДЇЯКЪ.**

***ДЫВЕНИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Жаловалъ намъ Михайло Петругъ на Богдана Сопѣжича, рекучи: увязалъ ся въ люди мои отчинныи... безъ кождого права, на имя въ Дывєничи, а въ Гордєєвичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Дывєничи** (1498 *АЛМ* 169).

***ДЫМЪ** *ч.* (1) (*одиниця оподаткування*) двір: и то, господару, помню: давывали... княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по тры гроши житщины, а въ кухню по курети (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **дыма** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще ***ПОДИМЪЄ.**

ДЬВОРѦНИНЪ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

ДЬВОРѦНИНЬ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

***ДЬДИЧЬНЫИ** *див.* ***ДѢДИЧНЫИ.**

***ДЬМОКУШЪ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДЬМЬКОУШ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЬЩЄРЬ** *див.* **ДЪЩИ.**

***ДЬЯВОЛЪ** *ч.* (1) (*цсл.* дияволъ, *гр.* διάβολος) диявол: вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ... нєприятєлємъ людского поколѣнья зъєднано было ижь... алєксандръ воєвода... на(с) розгнѣвалъ алє ижь вєлможныи стєфанъ снъ єго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... а мы... о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дьяволомъ** (1433 *P* 120).

***ДЬЯКОНЪ** *див.* **ДИАКОНЬ.**

ДЬЯКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЬЯЧКОВИЧЬ, ДЄЯЧКОВИЧЬ *ч.* (2) (*особова назва*): а писалъ... писарь пана старостынъ дьякъ изъ болєстрашичь имєнємь дьячковичь (Перемишль, 1359 *P* 10); а писалъ... поповичь болєстрашицкии имєнємь дєячковичь василювь снъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєячковичь** 1 (1366 *P* 12); **дьячковичь** 1 (1359 *P* 10).

***ДЬѦКОВ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*): мы... Витовт чиним знаємо... што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Фєдору сєло... Дьѧков (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Дьѧков** (1396 *AS* I, 20).

ДЬѦКЪ *див.* **ДІЯКЪ.**

***ДѢВИЧИИ** *прикм.* (1) дівочий: Опѣкалнїкохъ (!) дѣвичьихъ (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *місц. мн.* **дѣвичьихъ** (XV ст. *СЯ* 9).

ДѢВКА, ДИВКА, ДЄВКА *ж.* (33) **1.** дівчина (13): Што на крємєнъцы... чєлѦди дво(р)ноє што в городє ї паробъки а чотыри жонъки а двє дєвъцє (б. м. н., XV ст. *ИК*); моужьчинъко(м) до єі лѣ(т) а дєвцє до ві лѣ(т) нїкомоу оу правѣ о(т)повѣдать (XV ст. *СЯ* 40 зв.); то ємоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы вѣчныѦ томоу и дѣтємъ єго илїє дѣтѦ илїє дєвка и оуноучатомъ єго и прѣоуноучатомъ єго (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84);

дивка волочєная (3), волочєная дивка (2) *див.* **ВОЛОЧИТИ;** волочєнїє дивкы (3) *див.* **ВОЛОЧЄНЇЄ.**

2. донька (12): тогды... осудили єсмы... аже... г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть... к тымъ сєломъ... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца за пана Стецка за Шишкинича, мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); а братъ его, тотъ Петрашъ, тѣжъ вмеръ, одно детя дѣвку съ нею мѣвшы (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣвка** 4 (1404 *Р* 70; XV ст. *ВС* 36, 36 зв.; *СЯ* 41 зв.); **дивка** 1 (1456 *ГПХМ*); **дєвка** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *дав. одн.* **дѣвцє** 2 (XV ст. *ВС* 35 зв.); **дєвцє, дєвъцє** 3 (XV ст. *ВС* 8, 31 зв.; *СЯ* 40 зв.); *знах. одн.* **дѣвъкоу, дѣвку** 3 (1494 *РИБ* 560; XV ст. *ВС* 25 зв., 36); **дивкоу, дїоукоу** 5 (1467 *Mih. Doc.* 125; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 257); ! **диоуккоу** 1 (1466 *BD* I, 95); **девку** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *зам. род.* о(т) ! **дикоу** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *ор. одн.* **дѣвкою** (1404 *Р* 70); *місц. одн.* **о дѣвцє** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **о дєвъцє** 1 (XV ст. *ВС* 31 зв.); *наз. мн.* **дѣвкы** (XV ст. *СЯ* 41); *род. мн.* **дєвокъ** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *дав. мн.* **дѣвъкомъ** (XV ст. *СЯ* 41); *знах. мн.* **дѣвъкы, дѣвкы** (XV ст. *СЯ* 41); *місц. мн.* **о дѣвъка(х)** (XV ст. *СЯ* 9); *знах. дв.* **дєвъцє** (XV ст. *ИК*).

***ДѢВЪКА** *див.* **ДѢВКА.**

ДѢД *див.* **ДѢДЬ.**

ДѢДИНА, ДЄДИНА *ж.* (31) **1.** *(спадщина від діда)* дідизна, дідівщина (22): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Ѧ панъ олєхно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь дѣдиноу и отьчиноу свою паноу дробышю мжюровичю (Острог, 1458 *ОЖДМ*); а даю и дала есми... зятю нашому пану Стецку Шишкиничу... мужа своего дидину и отчину, селце на имя Ставокъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); И далєй била нам чолом и жедала нас, абыхмо єєй (!) дали и призволили имєнє на имє любчо пана єєй (!) прадєдину и дєдину и отчизну по єєй (!) животє отдати и записати прирожоным своим, комубы она хотєла (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); Ино, коля тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдиа естъ, а тотъ Вѣштортъ... не гораздо былъ тын земли выпросилъ за пусто у отца нашого... а въ тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючи... и мы тыи земли Петку а Петру присудили (Вільна, 1495 *РИБ* 602); Мы Стефан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали и потврѣдили єсмы єи оу нашєи зємли оу молдавскои єи правоу и отниноу и дѣдиноу, сєла на имѦ Драгоєщїи и Лоукъчєщи и Ботєщи (Сучава, 1498 *BD* II. 125—126).

2. земельний наділ, ділянка землі (9): то все єсмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому, и дѣтєм єго, со всѣми обєзды тых дѣдин, што тут писаны сут (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы влодиславъ коро(л) полски литовски руски... знає(м)ъ чини(м)... аже оставлѦєм(ъ) и оставили єсмо попа м(ихаил)а и єго дѣти и єго щатки при цєр(с)кви (!) свто(г) рожс(с)тва (!) бци оу дѣдинѣ оу тєрлѣ *(в ориг.* оу *нема.— Прим. вид.)* (Медика, 1415 *Р* 86—87); Мы... вызнавамы... иже лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ исъ єго братиєю... позвали суть яна бѣлєцко(г), о дѣдину о бѣлку лєжѦчию *(так.— Прим. вид.)* оу влости оу лвовскои (Львів, 1421 *Р* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣдиа** 4 (1484 *BD* I, 279; 1495 *РИБ* 602; 1498 *BD* II, 126); **дєдиа** 1 (1449 *АЛМ* 8); *зам. знах.* дали и потвердили єсми... сєло Лозна, отнина и **дѣдина** пана Петра Бръєскоула 2 (1480 *BD* I, 246; 1489 *Cost. S.* 133); *род. одн.* **дѣдины** (1487 *AS* I, 239); *знах. одн.* **дѣдиноу, дѣдину** 9 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 93; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56; 1467 *AS* I, 63; 1470 *AS* I, 65; 1494 *AS* I, 101; 1498 *BD* II, 126); **дєдиноу** 3 (1464 *AS* I, 57; 1487 *AS* I, 240, 241); **дидину, didinu** 4 (1407 *АрхЮЗР* 8/1, 3, 4; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *місц. одн.* **у дѣдинѣ** (1415 *Р* 87; XV ст. *ВС* 16); *род. мн.* **дѣдин** (1361 *AGZ* 6); *дав. мн.* **дѣдинам** (1361 *AGZ* 6).

Див. ще ***ДИДИЗНА, *ДѢДИНИНА, *ДѢДИЧНА, *ДѢДИЧЬСТВО, *ДѢДНИНА** 1.

***ДѢДИНИНА** *ж.* (5) земельний наділ, ділянка землі: а выволилъ то па(н) колѣ филь мѦковичь... ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни єго братьѦ... оу тои дѣдининѣ тристѦньць(х) (Галич, 1409 *Р* 74); а та(к) оузда(л) Ѧко самъ имѣ(л)... со всѣми границами вѣчистыми што изє вѣка к тои дѣдининѣ прислушало (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дѣдининѣ** (1418 *Р* 89); *місц. одн.* **оу... дѣдиниинѣ** (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89).

Див. ще ***ДѢДИНА** 2, **ДѢДНИНА** 2.

***ДѢДИЦТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

ДѢДИЧ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДѢДИЧЄВАНЄ** *с.* (1) спадщина: так и мы, з божиои волн, их власного дѣдичєваня поживами (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѣдичєваия** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДѢДИЧНА** *ж.* (1) *(спадщина від діда)* дідизна, дідівщина: прiидоуть нєхто потварєнъ прє(д) соудъ а приповєдасѦ, на очизноу алюбо на дѣдичноу нєимаючи с неи жа(д)на(г)о права (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дѣдичноу** (XV ст. *ВС* 16).

Див. ще ***ДИДИЗНА, ДѢДИНА** 1, ***ДѢДНИНА** 1.

***ДѢДИЧНЫЙ** *прикм.* (16) **1.** *(одержаний у спадщину)* успадкований, дідичний (4): Я панъ Ванько Чжоусичъ... чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м)... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); оуставлѦємъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнєзьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть дано прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть а имєнїє дѣди(ч)ноє имєєть быздно (!) на королѦ (XV ст. *ВС* 31 зв.);

успадкований від діда (1): Я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий, сознаваю... продал есми свое имѣнъе отъчистое и дедичное Подгайци (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

2. *(який стосується спадщини)* спадковий (8): оу жалоба(х) оу дєди(ч)ны(х) алюбо вы ины(х) велякы(х) нє смєєть вєньци брать адно (!) чєтыри гроши памє(т)но(г) (XV ст. *ВС* 22).

3. який стосується маєтку (3): о гранїца(х) дєди(ч)ны(х) и рє(ч)ныи (!) частыи споры (XV ст. *ВС* 10 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **дъди(ч)ноє** 1 (XV ст. *ВС* 31 зв.); *зам. наз. мн.* имѣнія **дѣди(ч)но** которыи(ж) то... запїсоують 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *знах. одн. с.* **дєдичноє** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **дѣдичнє** 1 (XV ст. *ВС* 8); *наз. одн. ж.* **дєди(ч)иа** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *місц. одн. ж.* **оу дєди(ч)иѣ** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **оу дєди(ч)но(и)** 1 (1478 *ЗРМ*); *наз. мн.* **дєди(ч)ны** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *род. мн.* **дєдичьны(х)** (XV ст. *ВС* 33); *знах. мн.* **дєдичии** (XV ст. *ВС* 17 зв.); *місц. мн.* **во (о) дєди(ч)ны(х)** 4 (XV ст. *ВС* 5 зв., 10 зв., 15 зв.); **оу (о) дєди(ч)ны(х), дєдичьиы(х)** 3 (XV ст. *ВС* 10 зв., 22, 23); **о дьдичьны(х)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ДѢДИЧЬ, ДѢДИЧ, ДѢДИЧЪ, ДЕДИЧЪ, DEDICZ, DЕIDZICZ *ч.* (42) **1.** спадкоємець (7): А Ивашко, снъ петра воєводы, дѣди(ч) земли валаскоѣ, знаємо чиню симъ листомъ, аже... кроль пол(с)ки и... кнА(з)... литов(с)ки смиловали(с) надо мною, принАли суть мене собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); такижь... слюбуємъ... ижъ... пере(ч)нному пану вло(д)славу, кролеви, сномъ освѣченны(м), влодиславови и казимиру, и дѣдичомъ корунѣ полскои оучинимы вѣру (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); тако мы и тако и наши дѣдичи по том боудоучїи... маєм быти и пановати... цѣло и безпечне (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

2. *(титул володарів)* господар, пан (25): Божією милостию мы кроль казимир краковскои земли, соудомирскои земли... поморскыи земли корол велебныи, роускои земли господарь и дѣдичь вѣчныи землАм тым, самодръжецъ, явно повѣдают колиж то... Ходко быбелскыи... пожадал есть... абихом потвердили кнАзА львовы листы... тогды мы... дали есмо и потвердили есмо его правого всего имениа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Влодисла(в)... кроль польски литовьскиі рускиі дѣдичь и инѣ(х) многы(х) земли (так.— *Прим. вид.*) господарь чинимо... свѣдо(м)... оже пан петр воево(д) молдавьі... пожичило на(м) д̃ тисАчѣ рублиі (Луцьк, 1388 *P* 36—37); мы Стефан воевода... вызнавамы... аже мы... слюбоуємь... Казимировъ... королевѣ полскому... штожь ест наивышїи дѣдич и пан и господарь... многим землАмь (Сучава, 1468 *BD* II, 301); мы олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... великии кн⟨А⟩зь литовский, руский, жомойтский и иних пан и дѣдич, чинимъ знаменито... иж... мы... емоу имѣне... ЗвАгол... дали есмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

3. *(великий землевласник)* дідич (10): Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии староста рускии познавами то нашимъ листомъ господарА нашего милостивого королА влодислава его приказанъемь то есмы вчинили (Перемишль, 1390 *P* 175); Пригожаетсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи езьдА(т) по чюжеи земли послоужьбамъ а заставлАють намесники во оччине своеи алюбо оу дѣдинѣ (XV ст. *BC* 16); а кн⟨А⟩зь Семен дѣдич и отчич Збаразский имает мѣти, держати и поживати ис полми и гроблАми, из дубровами... што к тым селом слушают (Володимир, 1470 *AS* 1, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣдичь** 9 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 23; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1388 *P* 36; 1390 *P* 175; 1393 *Cost.* II, 607; 1404 *P* 67; 1433 *P* 120, 124); **дѣди(ч)ъ, дѣдич** 3 (1435 *P* 134; 1470 *AS* I, 65; 1499 *AS* I, 117); **дѣди(ч), дѣдич** 5 (1400 *Cost.* II, 617, 619; 1404 *P* 69; 1440 *P* 142; 1468 *BD* II, 301); **дедичъ, dedicz** 3 (1388 *ZPL* 103; 1489 *PEA* I, 26; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **dzidzicz** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. одн.* **дедича** 1 (1478 *ОБРН* 130); **дидича** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн.* **дѣдичоу** 3 (1434 *Cost.* II, 666; 1435 *Cost.* II, 678; 1436 *Cost.* II, 706); **дѣдичю, ! дѣчю** 4 (1388 *SL* 678; 1393 *Cost.* II, 607; 1439 *Cost.* II, 712; 1479 *BD* II, 351); **дѣди(ч)** 1 (1386 *P* 30); **дѣдѣчу** 1 (1470 *AS* I, 65); **дидичю** 1 (1436 *Cost.* II, 697); *ор. одн.* **дѣдичомъ** (1433 *P* 125); *наз. мн.* **дѣдичи** (1463 *AS* I, 54; XV ст. *BC* 16; 1499 *BD* II, 419); *дав. мн.* **дѣдичомъ** 2 (1434 *Cost.* II, 664, 666); **дѣдичем** 1 (1499 *BD* II, 419); **дѣд(ч)оумъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **дидичем** 1 (1499 *BD* II, 425).

***ДѢДИЧЬСТВО** *с.* (45) **1.** *(власність, одержана у спадок)* спадщина (26): аже самъ не можеть заплатити тотъ истиньныи што же оуложать его оу вину, хочеть ли самъ король заплатити за нь а его дѣдичьство собѣ оузАти не оусхочеть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто его потАжеть (б. м. н., 1352 *P* 6); купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олешка... дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *P* 15); Кто позываеть о дидицьство алюбо о домъ (XV ст. *BC* 6 зв.);

2. *(земельна власність)* маєток (19): Ачь которая жонъка мени(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи веномь а десАть ле(т) не о(т)была алюбо заме(ш)кала а то деди(ч)ство жалобы чинА(т) алюбо сА напоминаеть а то(т) соупокоемь держа(л) тогды то(т) изостанетсА прї дѣди(ч)стве а тая жонъка истратила (XV ст. *BC* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **деди(ч)ство** 2 (XV ст. *BC* 20 зв.); **дѣди(ч)ство** 1 (XV сА.*BC* 21); *род. одн.* **дѣди(ч)ства** 1 (XV ст. *BC* 35); **! дѣдичьство** 1 (XV ст. *СЯ* 42); *дав. одн.* **деди(ч)ствѫ** (XV ст. *BC* 20 зв.); *знах. одн.* **дѣди(ч)ство, дѣдичьство** 22 (1352 *P* 6; 1368 *P* 15; XV ст. *BC* 6 зв., 10, 17 зв., 21, 21 зв., 39; *СЯ* 41 зв., 42); **дѣдицтво** 2 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12); **деди(ч)ство, дедичьство** 9 (XV ст. *BC* 6 зв., 8 зв., 14 зв., 17 зв., 20 зв., 21 зв., 23, 34 зв.; *СЯ* 9); **дидицьство** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); **диди(ч)ство** 1 (XV ст. *BC* 34 зв.); **! дичьство** 1 (1352 *P* 6); *ор. одн.* **диди(ч)ствомь** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *місц. одн.* **во (прі) дѣди(ч)стве** 1 (XV ст. *BC* 21); **во дѣди(ч)ствѣ** 1 (XV ст. *BC* 21).

Див. ще ***ДѢДИЧЕВАНЕ, ДѢДИНА** 2, ***ДѢДНИНА** 2.

***ДѢДКО** *див.* **ДѢТКО.**

***ДѢДНИНА** *ж.* (16) **1.** *(власність, успадкована від діда)* дідизна (11): купилъ панъ петрашь... в анъны радивонъковоѣ дѣдину ее и вотнину што по нюи оць далъ (Перемишль, 1359 *P* 10); а се я... воевода їлвовъскыи освѣдчаю... аже... ходоро (!) шидловоскыи (!)... продалъ пану клюсови свою дѣднину на імА шидловъ (Львів, 1400 *P* 60—61); тѣм мы видѣвше его правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили есми емоу... его правою отниноу и дѣд⟨н⟩иноу села на имѣ Гостилещи... и Негоещи (Сучава, 1459 *BD* I, 35); Се мы пановѣ Цеценевъскыи... продали есмо имѣнье отчиноу свою и дѣдьнину кн⟨А⟩зю Алексадроу Санкгушковичю (Кременець, 1469 *AS* I, 64); И також прїидоша... наши слоуги зърнъ и братїа его... и продали свою правоую отниноу и дедниноу, едно село на имѣ Чорсъчещїи (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

2. *(земельна власність)* маєток, володіння (5): А се А... староста галцкии (!) свѣдчю то... ижь филь мАковичь и своею братьею... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л)... па(н) колѣ далюевьско(м) свою половину дѣдьнины тристАньць... а ту дѣднину панъ кола вольнъ продати или замѣнити или тунь о(т)дати (Галич, 1409 *P* 74); а се я... староста галицькии свѣдчю то... аже... созналъ... паиъ ходько... аже што имаю (!) посполную дѣдьнину перерость (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѣдинны, дѣдьнины** 3 (1409 *P* 74); **деднины** 1 (1487 *ВОРСР* 178); *знах. одн.* **дѣдниниу, дѣдьниниу** 10 (1359 *P* 10; 1400 *P* 61; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106; 1459 *BD* I, 35; 1469 *AS* I, 64; XV ст. *НРРГ*; 1479 *BD* I, 221, 222); **дедниноу** 1 (1488 *BD* I, 355); *знах. мн.* **ди(д)нины** (1471 *DIR«A»* 525).

Див. ще ***ДИДИЗНА, ДѢДИНА** 1, ***ДѢДИНИНА, *ДѢДИЧНА, *ДѢДИЧЬСТВО** 2.

***ДѢДОЧИЧИ** *див.* ***ДѢДОШИЧИ.**

***ДѢДОШИЦКИИ**[1] *прикм.* (5): звыше тыхъ врочищь лѣсъ и поле и доубровы то є(ст) дѣдошицкое (Зудечів, 1413 *P* 83); па(н) микь заложил сА старци обчїми оуказати свою границю дѣдошицкоую (Зудечів, 1430 *P* 116);

дорога дѣдошицкая (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **дѣдошицкое** (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116); *знах. одн. ж.* **дѣдошицкоую** (1421 *P* 95; 1430 *P* 116).

Пор. ***ДѢДОШИЧИ.**

ДѢДОШИЦКИИ[2] *ч.* (21) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были землАне... панъ ивашко дѣдошицкии панъ манько Ардевовичь (Зудечів, 1411 *P* 79); мы кнА(з) ѳедорь любортови(ч) чинїмы... знаменїто... аже... па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(ге)шеви(ч) аже емоу взА(л) вепрѣ вь его доубровѣ (Зудечів, 1421 *P* 95); а мы есмо на потвержение тои границѣ дали свои листъ па(н)у минкови дѣдошицкомоу (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣдошицкии** (1411 *Р* 79; 1413 *Р* 82, 83; 1419 *Р* 91; 1421 *Р* 95, 96; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); *род. одн.* **дѣдошицко(г)** (1413 *Р* 83); *дав. одн.* **дѣдошицкомоу** (1421 *Р* 96; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); *знах. одн.* **дѣдошицкого, дѣдошицко(г)** (1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116).

***ДѢДОШИЧИ** *мн.* (6) *(назва села у Львівській землі)* Дідушичі: о(т) могыло(к)... к дорозѣ котраѧ дорога идеть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тыи старци... оуказали староую границю... почєнши... о(т) потока о(т) бродоу дорогою што идеть о(т) зоудечєва к дѣдошичємъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *род.* **дѣдочичь** (1413 *Р* 83); *дав.* **дѣдошичємъ** (1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); *ор.* **дѣдошичи** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1430 *Р* 116).

ДѢДЬ, ДѢД, ДИДЬ, ДЄД, ДѦД *ч.* (140) **1.** *(батьків чи материн батько)* дід (137): и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы и па(к) що купили, ли товара или бу(д) що, въ дни нашего дѣда, алєксандра воєво(д), тако(ж) и мы даєми имъ тоє право и тоє волю (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... даєм и потвръждаєм сим нашим листом даанїє дида нашего... Алєксанъдра воєводи (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); И онъ имаєть дєржати тыѣ двѣ дѣлници мои дѣдины и отчизны моєѣ и поживати со всѣми доходы и приходы, какь дѣдь мои и от⟨є⟩ць мой имѣли (Добучини, 1487 *AS* I, 239); И мы въ томъ князя Костентина оправили, и дѣда, и отца его, и матку его, и его самого при чети есмо зоставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... оуноуковє Крєца... продали свою правоую отниноу от их праваго оурика, от оурика дѣда их Крєца (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *тільки у мн. (люди минулих поколінь)* предки (2): азъ рабь бжїи... имєнємь стєфанъ по прозвищу Винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ ... и сновь мои(х)... и сєстръ... и дѣдовь и прѣдѣдовь (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и заѣхали имъ землѧнє и старцєвє по ихъ правому поколѧ держали ихъ прєдковє ихъ дѣдовє их оци (Зудечів, 1411 *Р* 79).

3. *(батьків чи материн брат)* дядько(1): А тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ, и тые свои дочки подавалъ былъ за их дѣдовъ, за Петра а Грозима (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣд, дѣдь, дѧд** 11 (1487 *AS* I, 239; *BD* I, 310, 312; 1490 *BD* I, 434; 1491 *BD* I, 491; 1492 *Cost. S.* 162; 1499 *BD* II, 134, 135, 153, 162); **дєд, дє(д)** 4 (1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 390; 1495 *BK*); **дидь, ди(д)** 2 (1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 301); *род. одн.* **дѣда, дѧда** 65 (1449 *Cost.* II, 743; 1484 *BD* I, 279; 1490 *BD* I, 434; 1493 *BD* II, 14; 1494 *BD* II, 36; 1495 *BD* II, 39; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 116; 1499 *BD* II, 135; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **дєда** 27 (1476 *BD* I, 208; 1488 *BD* I, 342; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 420; *DC* 148; *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 448; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 80; 1496 *ПСВВ* 192 і т. ін.); **дида** 16 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* II, 66; 1466 *BD* I, 105; 1468 *BD* II, 301, 302; 1469 *BD* I, 134; 1472 *BD* I, 169; 1480 *BD* I, 239; 1490 *BD* I, 400 і т. ін.); *дав. одн.* **дѣду** 3 (1480 *DC* 11; XV ст. *BC* 21 зв.; 1495 *АЛМ* 83); **дидови** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн.* **дѧда** (1495 *АЛМ* 83, 84); *наз. мн.* **дѣдовє** (1411 *Р* 79); *род. мн.* **дѣдовъ, дѣдов, дѧдов** 6 (1492 *BD* I, 509; 1495 *РИБ* 602; 1497 *BD* II, 80, 111; 1499 *BD* II, 162; 1500 *Cost. S.* 230); *дав. мн.* **дєдам** (1493 *BD* II, 18).

***ДѢДЬНИНА** *див.* ***ДѢДНИНА.**

***ДѢДѢЧЬ** *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДѢЄТИ СѦ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

ДѢЛ, ДѢЛЬ, ДИЛ, ДИЛЬ *ч.* (122) (*молд.* дял) пагорбок, гірський хребет, діл: а хотарь... по краи буковины дѣломъ доловь до валу (Роман, 1392 *Cost.* I, 7—8); ⟨а хо⟩тарь... чрѣсь дѣль съ лѣсомь на долиноу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); А от толѣ... на конєцъ дѣла и на конєцъ доубровы (Сучава, 1438 *DBAc* 27); а хотар... на врѣхъ дѣла на доубъ... та врѣхомъ дѣла... на ротоу (б. м. н., 1500 *SD* 7); *(назви пагорбків-вододілів у Молдавському князівстві)*: дѣль проутовь (2): а хотарь... на дѣль проутовь на могыл(оу) (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); дѣлъ слънъ (1): а от толѣ... чєрєс лозїє на дѣлъ на слънъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); дѣлъ солєвъ (1): дали... єсми томоу... монастироу... виногра(д) о(т) со(л), оу баковѣ, о(т) дѣ(л) солєвъ (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); дил Тимотєов (1): почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обрьшїи Лаоури... до дил Тимотєов (Сучава, 1490 *BD* I, 420); Вєликии дил (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1; додовь дѣль (1) *див.* ***ДОДОВЬ;** липовъ дѣл (1) *див.* ***ЛИПОВЪ;** стємниковь дѣль (1) *див.* ***СТЄМНИКОВЬ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от (до) **дѣл, дѣль, дѣ(л)** 5 (1437 *Cost.* I, 515; 1462 *Cost. D.* 10; 1463 *BD* I, 73; 74); от **дил, диль, ди(л)** 5 (1428 *Cost.* I, 224; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8; 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* 420); *род. одн.* **дѣла** 15 (1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *BD* I, 19; 1491 *BD* I, 467; *Cost. S.* 157; 1492 *BD* I, 510; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **дила** 13 (1428 *Cost.* I, 224; 1466 *BD* I, 114, 115; 1489 *BD* I, 374; 1490 *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 449, 473; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 119); **дѣлоу** 3 (1428 *Cost.* I, 22, 41; 1491 *BD* I, 467); *знах. одн.* **дѣлъ, дѣль, дѣ(л), дѧлъ, дѧл, дѧ(л)** 27 (1414 *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 121, 122; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BD* I, 221; 1489 *BD* I, 374; 1494 *BD* II, 35 і т. ін.); **дил, ди(л)** 13 (1428 *Cost.* I, 224; 1432 *ДГВІН;* 1475 *BD* I, 206; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1491 *BD* I, 473; 1495 *BD* II, 63, 78); ! **дєла** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *ор. одн.* **дѣломъ, дѣломь, дѣлом** 21 (1392 *Cost.* I, 8; 1409 *Cost.* I, 65; 1411 *Cost.* I, 84; 1414 *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 121; 1433 *Cost.* I, 359; 1437 *Cost.* I, 515; 1446 *ПГСПМР;* 1473 *BD* I, 183; 1491 *BD* I, 473 і т. ін.); **диломъ, дилом** 8 (1400 *Cost.* I, 27; 1425 *Cost.* I, 168; 1428 *Cost.* I, 209; 1466 *BD* I, 114; 1475 *BD* I, 206; 1491 *BD* I, 456); **дєломь, дєло(м)** 5 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); *місц. одн.* **оу (иа) дѣлоу** (1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* I, 162; 1456 *Cost.* II, 582).

***ДѢЛАНЇЄ** *с.* (1) *(про нараду)* перебіг, хід: Въ соуботоу... снємь посполиты землъ... роуєкых и подолскых и молдавскых на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь На которого соимоу кончаніє и дѣланіє и рѣжєніє и справлєніє... кнѣзь Григориє... и рада господарѧ Стєфана воєводы... соуть сосланы и налицєны и намѧнєны (б. Хотина, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дѣланїє** (1467 *BD* II, 297).

Пор. **ДЄЛАТИ.**

***ДѢЛАТИ** *див.* **ДЄЛАТИ.**

***ДѢЛЄНИЦА** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛИНЪ** *прикм.* (2): А також оустала Настѧ, дочка Бєкова, жєна Дѣлина и дала она... одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣны⟩ (Сучава, 1471 *BD* I, 164);

сєлищє дѣлино (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Дѣлина** (1471 *BD* I, 164); *знах. одн. с.* **дѣлино** (1443 *Cost.* II, 160).

Пор. **ДѢЛѢ.**

***ДѢЛИТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (чого, що, чим із ким, чого, що між ким) *(на частини)* ділити (що, що між ким, з ким) (5): А се я, Богдан... Мышчичъ, сознаваю моимъ листомъ: делилъ есми з братомъ своимъ... отчизною нашою Холоневомъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); обычаи имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого а коли шлѧ(х)тича закла(д) бєроуть нє имєючи жа(д)ноє мл(с)ти мєжї собою то(г) дєлѧ(т) (XV ст. *BC* 11); А челяд, и стадо, и статки домовые делили на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); прїказоуємы... абы каждыи соудья и староста и воєвода... колї за соудовыи вїны оу ко(г) за-

клады бероуть... а любо што иноє абы того межї собою иє делали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.); мы кн⟨А⟩зь Василей, кн⟨А⟩зь Семен, кн⟨А⟩зь Солтан Василевичи... созиаваєм... дѣлили єсмо отчину свою промеж себе перед паном Михайлом Монт⟨о⟩втовичом старостою луцким (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

2. (між кого) відділяти, розмежовувати (кого) (1): межи тыхъ рѣка колочинъ дѣлить (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

3. (що) перетинати (1): грань... зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче бобровое, къ Соколю, делечи по половине дороги Чорторыское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* дѣлить (1433 *Р* 125); *3 ос. мн.* делѧ(т) (XV ст. *ВС* 11); *перф. 1 ос. одн. ч.* делилъ есми (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *1 ос. мн.* дѣлили єсмо (1463 *AS* I, 54); *3 ос. мн.* делили (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* 1 абы... делали (XV ст. *ВС* 11 зв.); *дієприсл. одноч.* делечи (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще **ПОДЕЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РАЗДЕЛЇТЬ, РОЗДЕЛЇТЇ.**

***ДѢЛИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (5) (чим, чим з ким і без додатка) ділитися: король... писал до пана старосты и до нас, штобы сѧ тою дѣлницею брата нашого кн⟨А⟩зѧ Солтана не делили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); О разделе(х) хто сѧ дели(т) пре(д) приєтели (XV ст. *ВС* 32 зв.); Я кнѧзь Михайло Васильевичь Избаразький съзнаваю... штож єсмо сѧ дѣлили з братєю отчиною нашою со кн⟨А⟩з⟨є⟩мъ Семеномъ Избаразкимъ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* сѧ дели(т) (XV ст. *ВС* 8,32 зв.); *перф. 1 ос. мн.* дѣлили сѧ єсмо 1 (1475 *AS* I, 71); єсмо сѧ дѣлили 1 (1482 *AS* I, 80); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* штобы сѧ... делили (1475 *AS* I, 70).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, ПОДЕЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РАЗДЕЛЇТЬ, РОЗДЕЛЇТЇ.**

***ДѢЛНИЦА** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛНИЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

ДѢЛО, ДЕЛО, ДИЛО *с.* (112) **1.** *(дія, поведінка)* вчинок, діло (5): А кто о(т)иметь о(т) ц҃р(к)ви ст҃го николы судитсѧ со мною передъ б҃гмь егда придеть праведныи судии... оуздати комуждо противу дѣломь єго (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9); мы илия воєвода... чинимъ знаменито... оже... наслѣдоуючи наши(х) прѣдковъ и такъжь нашего оцѧ дѣла и оучинки, приєхали єсми до лвова (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); а коли къ єго милости такоє дело вчинишъ, зъ єго милостью оутверъдишъся, и записы боудоуть вделаны... тогды твоя милость своихъ пословъ къ нашомоу господару єго милости пошли (Троки, 1494 *BD* II, 387);

дѣло обыдноє (1) несправедливість, кривда: А коли бы сѧ пригодили которїи кривди людем... нашим старо⟨ст⟩ам... ⟨изех⟩ати сѣ ... и прав⟨о⟩ тым дѣлом обыдним всим ⟨ч⟩и⟨ни⟩ти (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

2. *(завдання)* робота, діло (2): мы Стефанъ воєвод... чиним знаменито ... оже прїидоша пред нами... калоугерици от... монастирѣ... и оуказали намъ лист... що была имала на двѣ сел(ѣ), абы робили томоу монастирю, а иноє дѣло щобы не имали ничого (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 199—200); А ин никто... да не смѣет... ни рибоу ловити ни товар пасти ни иноє ни жадноє дило робити (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

3. *(подія)* справа, діло (60): а доконалосѧ тоє дѣло... в ндлю по (с)тмъ ап(с)лѣ марку евнглстѣ (Лучиця, 1388 *Р* 39); а записали єсьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сїй вѣкъ и въ будучїй (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); колико возовъ пошлю(т)... или по рибоу или по ме(д) или боу(д) по которомоу дѣлоу боу(д) коли щобы о(т) ни(х) нигде не оузѣли мыта (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); ино мы в ты(х) реча(х)... до пана воєводы нашы(х) пословъ пошлемъ а о тыхъ делехъ до пана воєводы чере(з) нашы послы вскажемъ (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152—152 зв.); a na twerdost toho diła y peczat iesmo swoyu pryłozył k semu moiemu łystu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

4. *(судова справа)* позов, тижба (14): Казимиръ, король Польскїй Смотрели есмо того дела (Краків, 1489 *РИБ* 431); И також про дило кривды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

5. *(збройна сутичка)* бій, битва (1): мы па(к) иє поспѣли єсмо и спрѧтати (!) всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть и с тыми стали єсмо противъ того Аксака. Тыи исныи бекбулатъ... иасъ выдалъ и побѣглъ о(т) насъ... То дѣло потолѣ стало (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170);

◇ дѣло имати (3), дѣло имѣти (1); имати дѣло (22) (у що, із ким, чим) втручатися (у що), мати відношення (до кого, до чого): а ву тото село што на дупелнои могылы братъ єго миклоушъ не имаєтъ ни одно дѣло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); И панове от Хрълова а бы никакоє дѣло не имат с тоє село (Сучава, 1438 *DBAc* 28); а тако(ж), ни дворници сочавскы(х) (sic.— *Прим. вид.*) а ни и(н) никто да не имаю(т) дила с тими лю(д)ми, ни судити и(х), а ни иноє нищо не ни(х) не брати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); и да имает их соудити... єгоумен от Поутенскои монастири, а... дворници... да не имают ни жадноє дило до тих попов (Сучава, 1490 *BD* I, 420); никакимъ дѣломъ (1), никакими дѣ(л) ⟨а м и⟩ (1) ніяким чином, ні в якому разі: а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша печа(т) абы то крѣпко здержа(т) не изрушисто никакими дѣ(л) (Молодечно, 1388 *Р* 43—44); а в то(и) манасты(р) пече(р)скїй ни вче(м) не встоупатися Митрополито(м) кїевски(м) а не криликомъ (!) Соѳейскимъ никаки(м) дѣломъ вечно, а нико(му) їнше(му) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); съмъртноє дѣло (1) *див.* ***СМЕРТНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* дѣло 8 (1388 *Р* 39; 1392—1393 *РФВ;* 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 391; 1495 *БСКИ; ВМЗД;* 1500 *АСД* II, № 3); дело 3 (1489 *РИБ* 438; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448); дило 1 (1447 *Cost.* II, 288); *род. одн.* дѣла 10 (1448 *Cost.* II, 365; 1494 *РИБ* 560; 1495 *АЛМ* 85; *БСКИ; ВК; ВМБС; ВМЗД; ВСОб; РИБ* 601; 1498 *АЛМ* 169); дела 5 (1478 *AS* III, 17; 1484 *ЯМ;* 1489 *РИБ* 431; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ*); дила, diła 6 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *ПГПММ;* 1463 *Cost. S.* 45; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* дѣлу 1 (1429 *DIR«A»* 455); делу 1 (1487 *РИБ* 435); *знах. одн.* дѣло 14 (1408 *Cost.* II, 633; 1415 *Cost.* I, 122; 1438 *DBAc* 28; 1448 *ДГПР;* 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* I, 9; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 95; 1475 *BD* I, 200; 1495 *ВМЗД* і т. ін.); дило 34 (1454 *Cost.* II, 517; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 106; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256; 1488 *BD* I, 342; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); дело, dieło 2 (1494 *BD* II, 387, 389); *ор. одн.* дѣломь (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* оу (о) дѣлѣ 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391); деле 6 (1484 *ЯМ;* 1496 *ПДСВВ;* 1498 *BD* II, 413); дилѣ 4 (1453 *Cost.* II, 492; 1459 *DIR«A»* 514; 1472 *DIR«A»* 530); дили 2 (1470 *BD* I, 140); *наз. мн.* дела (1499 *BD* II, 448); *род. мн.* дѣлъ (1459—1460 *ЗНТШ* CL, фотокоп.); *дав. мн.* дѣломь, дѣлом (бл. 1350 *Р* 9; 1499 *BD* II, 443); *знах. мн.* дѣла 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1436 *Cost.* II, 706; 1439 *Cost.* II, 712); дела 3 (1496 *BD* II, 405, 407; *ОПВВД*); *ор. мн. ск. н.* дѣ(л) (1388 *Р* 44); *місц. мн.* въ (о) делехъ (1493 *ОПВВ* 152 зв.; 1499 *BD* II, 448).

***ДѢЛЧИИ** *див.* ***ДѢЛЬЧИИ.**

ДѢЛЪ[1] *ч.* (23) **1.** поділ спадщини (15): Се я кн⟨А⟩зь Юри Василевич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую, што ми сѧ в дѣлу достала (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а хтобы имѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ... триста коп отложити (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); и в то(м) листу о жа(д)но(м) праве не пи-

ше(т)... ни(ж)ли то(л)ко єго **мл(с)ть** пишеть... што(ж) Степанъ є(р)моли(ч)... повєда(л)... и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ єщє за великого кнзѧ жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*); а в том делу закладъ межы собою заложыли: хто бы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

2. *(частина спадщини, маєтку, поділених між спадкоємцями)* ділянка, дільниця, уділ (4): а пришодъши... паиъ волъчко пана ходьковъ сыновєцъ лоєвича ис пани ходьковою женою... а поєдналисѧ на вѣки ожє волъчкови нє починати оу дѣлъ николи (Вишня, 1393 *Р* 52); мы петръ воєвода... знаменито чини(м)... ожє... дали єсми нашємоу монастирю... по шєсти бочо(к) вина, о(т) нашєи дєсѧтины илї о(т) хрълова илї о(т) котнарѧ илї па(к) боу(д) ис котораго дѣла (б. Поляни, 1448 *Cost.* II, 365); жаловалъ на(м)... коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х)... што(ж) нє хотѧ(т) дати єму ровного дєлу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*); коли панъ Петръ пріѣхалъ до Станкова исъ панею своєю до дѣлу своего, а я тогды намѣстникомъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

д ѣ л и м ѣ т и (1), и м и т и д ѣ л (1) (з ким, з ким у чому) ділитися (чим з ким): што перед осподарєм королєм єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью жаловал кн⟨ѧ⟩зь Михайло Васильєвич Збаразкий на дѧдю своєго кн⟨ѧ⟩зѧ Сємєна Васильєвича о дѣлницю дѧди своєго кн⟨ѧ⟩зѧ Солтана, ижбы съ єго отцємъ кнѧзємъ Васильємъ дѣл имѣл перед паны... и кн⟨ѧ⟩зь Сємєн... реклъ: жадноѣ я вѣчности з братом моимъ кнѧзємъ Васильєм нє имѣл о дѣлницю... кн⟨ѧ⟩зѧ Солтана (Луцьк, 1475 *AS* I, 69—70); Я панъ ванько чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знаменито... и(ж) своимъ братаничо(м)... имяли єсмо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); н а д ѣ (л) п о и т и (1) бути поділеним: мы оуставлѧє(м) и(ж) такая иєвѣста имѣєть изостать прї жївотїнѣ и прї винѣ и прї возникo(х) которыми вожона прї моужи, винѧвъши кони оу цєнє трє(х) гривєнъ, которыи(ж) то на дѣ(л) поидоуть то оудовє стымї дѣтъками (XV ст. *СЯ* 40—40 зв.); ч и н и т и д ѣ л (1) *див.* **ЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣлъ** (1495 *БСКИ*); *род. одн.* **дѣлєу, дѣ** у 6 (1475 *AS* I, 70; *AS* III, 14; 1495 *ВК;* 1498 *АЛМ* 163); **дєлу** 1 (1495 *ВК*); **дѣла** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *знах. одн.* **дѣлъ, дѣл, дѣ(л)** 10 (1393 *Р* 52; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 69, 71; 1478 *ЗРМ;* XV ст. *ВС* 32 зв.; *СЯ* 40 зв.; 1482 *AS* I, 81); **делъ** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *місц. одн.* **в дѣлу** 1 (1448 *AS* I, 44); **в делу** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Див. ще ***ДОЛНИЦЯ, *ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛЪ**[2] *див.* **ДѢЛ.**

ДѢЛЬ *див.* **ДѢЛ.**

***ДѢЛЬНИЦА** *ж.* (40) *(частина спадщини, маєтку, поділених між спадкоємцями)* ділянка, дільниця, уділ: панъ волъчко пана ходьковъ сыновєцъ лоєвича ис пани ходьковою женою и съ еѣ дѣтьми и зѧтємь... поєдналисѧ о сєла вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52); Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую, што ми сѧ в дѣлу достала брату своємоу кн⟨ѧ⟩зю Ивану Василєвичу Острозскомоу за полсєдманацат коп грошєй (Берестя, 1448 *AS* I, 44); Тогожь єсмо осмотрѣвшю (!) и велѣли єсмо им тою дѣлницєю кн⟨ѧ⟩зѧ Солтановою поделити сѧ на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Ино дє(и) свє(т)чы(л) о то(м)... мєщанинъ смолєнски(и)... што(ж)... коли дє(д) и(х) сємє(н) площєвичъ смотрєвшы межы дєтє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) и па(н) ива(н) вѧжєви(ч) длѧ дє(и) того свєдє(ц)ства о(т)дали(л) бы(л) о(т)ца єго о(т) о(т)чыны (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣ(л)ница** (XV ст. *ВС* 35 зв.; *СЯ* 41); *род. одн.* **дѣлници, дѣ(л)нїци** 3 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; XV ст. *ВС* 28; *СЯ* 40 зв.); **дєльнїци** 1 (XV ст. *ВС* 28); **дѣлєиицы** 1 (1495 *БСКИ*); *дав. одн.* **дѣлницы** (1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **дѣльнїцю, дѣ(л)иицю, дѣлницю** 14 (1393 *Р* 52; 1475 *AS* I, 69, 70, 71; 1478 *ЗРМ;* 1482 *AS* I, 80; XV ст. *ВС* 28, 32 зв., 35 зв.; *СЯ* 40 зв.); **дѣл⟨ь⟩ницу, дѣ(л)ницоу, дѣлницоу** 5 (1448 *AS* I, 44; 1463 *AS* I, 55; 1494 *РИБ* 560; 1495 *ВК;* XV ст. *РИБ* 609); **дєльницю** 1 (1478 *AS* I, 76); **дєл(ь)-иицу** 1 (1494 *РИБ* 561); *ор. одн.* **дѣльиицєю, дѣ(л)нїцєю** (1475 *AS* I, 70, 71; XV ст. *ВС* 31 зв.); *місц. одн.* **иа (о) дѣльиицы, дѣл⟨ь⟩ницы** 2 (1494 *РИБ* 560); **иа (о) дѣ(л)ници** 2 (XV ст. *ВС* 7 зв., 30 зв.); *дав. мн.* **дѣлницам** (1487 *AS* I, 239); *місц. мн.* **на дѣлницах** (1487 *AS* I, 239); *знах. дв.* **дѣлници** (1487 *AS* I, 239).

Див. ще ***ДОЛНИЦЯ, ДѢЛЪ**[1] 2.

***ДѢЛЬНИЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛЬНЇЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛЬЧИИ** *ч.* (2) особа, уповноважена здійснювати поділ земельної власності: а котрыи з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю... пѧтсоть коп, а дѣльчимъ сто коп (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); и мы в то(м) курила и тєпє(р) оправили... и казали є(с)мо и(х) ты(м) жє дѣлчи(м) подєли(ти) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *дав. мн.* **дѣльчимъ, дѣлчи(м)** (1475 *AS* III, 14; 1495 *БСКИ*).

ДѢЛѢ *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* недѣля): И оуставшє слоуга наш Данчюл Дѣлѣ та заплатил оуси тоти пиивзи (Сучава, 1488 *BD* I, 362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дѣлѣ** (1488 *BD* I, 362); *дав. одн.* слоузѣ нашємоу... **Дѣлѣ** (1488 *BD* I, 362).

***ДѢЛѢНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ⟨хотары⟩... долиною долу оу єднїи бродъ, та прости оу дѣлѣна оусти долиноу (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65).

ФОРМИ: *знах. одн.*! **оу дѣлѣна** (1409 *Cost.* I, 65).

***ДѢЛЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвшє их правою слоужбою до нас ⟨...⟩ ⟨сєла⟩... на имѣ... Гаоурєнїи, и Дѧлєщїи на оусти **дѣли** (б. м. н. 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѣли** (1490 *BD* I, 434).

ДѢЛѦ, ДЄЛѦ, ДИЛѢ *прийм.* (11) *(цсл.* дѣля) *(з род.)* **1.** *(виражає цільові відношення — у постпозиції)* для (чого), заради (чого) (9): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ.... ожє... оучинили єсмы за душїє дшъ (!) дєлѧ пєрєжє стопочившїимъ господарємъ прєдкомъ наши(х) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); Нинє пакъ длѧ нашєго бра(ц)ства... добримъ ласкавымъ окомъ посмотри мєжи тєбє и мєжи мєнє... братъства дєлѧ нашєго (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. *(виражає причинні відношення — у препозиції)* через (що) (1): колиж... крол полскыи... нас... коу наслѣдованю... наших прєдков оупоминал и приводил, дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы тым то листом на єго освѣцєности... быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чєсти и вѣры нашєи, коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

(у постпозиції) через (що) (1): А єщє надобъѧ дєлѧ оу Стрєта нисколько поставовъ єсми взѧлъ какъ жалованьє вчиинилъ (б. м. и., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ДЛЯ.**

ДѢНИСКО *див.* **ДЕНИСКО.**

ДѢНИСКОВИЧ *див.* **ДЕНИСКОВИЧ.**

ДѢНИСЪ *ч.* (13) *(особова назва, цсл.* Дионисии, *гр.* Διονύσιος) Денис: а на то є(ст) вѣра... пана диниса логоѳєта (Сучава, 1432 *ДГВІН*); и мы єсми пришо(д)щи пре(д) кнѧгиню илияша воєводиноую... и пре(д) паномъ дєнисомъ и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А при том был: пан Михайло цѣдилович Хороужий лоуцкий, а пан Дѣнисъ Моукосѣичь (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дѣнисъ** (1466 *AS* I, 61); *род. одн.* **дииса** (1432 *ДГВІН*); *дав. одн.* **динису, диисоу, ди⟨иї⟩-соу** 6 (1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 425; *Cost.* II, 682, 687; 1436 *Cost.* I, 468, 485); **дѣнисоу, дѣнїсоу** 3 (1435 *Cost.*

II, 689; 1436 *Cost.* I, 455, 482); денису 1 (1438 *Cost.* II, 8); *ор. одн.* денисомъ (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще **ДІЄНИШЪ, *ДІОНИСЪ.**

***ДѢНІСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДѢРЄВО** *див.* **ДЕРЄВО.**

***ДѢРЖАТИ** *див.* **ДЕРЖАТИ.**

***ДѢСѦТЬ** *див.* **ДЕСЯТЬ.**

***ДѢТЄЛЄВЪ**[1] *прикм.* (1) ◇ дѣтєлєва пасика *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму... єдно селище на милковѣ... и оу дѣтєлєва пасика двѣ мѣстѣ о(т) пустини (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* дѣтєлєва (1435 *Cost.* I, 403).

***ДѢТЄЛЄВЪ**[2] *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми єго (sic. — *Прим. вид.*) двѣ мѣстѣ от поустини на Коулѣ междоу Боршчарємъ и междоу Дѣтєлєва оу нижнєи Лоужкы (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33).

ФОРМИ: *род. одн.* Дѣтєлєва (1436 *ВАМ* 33).

ДѢТИ, ДѢТІ, ДЄТИ, ДИТИ *мн.* (2012) **I.** *(малолітні, не дорослі)* діти (6): О дѣтєхъ хто(ж) нє маєть лє(т) розоумоу своєго а вєдоуть ихъ на соу(д) а о(т)повєданїи дѣдичнє (XV ст. *ВС* 8); Горо(д) Житоми(р)... а чєлѧди в̃ паробки а двє жо(н)цє а троє дєтє(и) малы(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

2. *(сини й дочки)* діти (2006): ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки и дѣтємъ єго полъ става и со млиномъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); Коли бы которыі нєприѧтєль... облогло тото... гро(д) галичь тогда... воєвода и бра(т) єго и дѣти іхь... имають... города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); мы возрѣвши на єго вєрну службу и хотѧчє по нѣмъ аж бы намъ вєрнѣи послужи(л) и нашимъ дѣтємъ єго дѣти и єго щѧтковє дали єсмо... сєло надѣєво (Львів, 1399 *Р* 59); а по нашємъ животѧ кто будєтъ г(с)п(д)ръ нашєи зємли о(т) дѣтєи наши(х) или о(т) братєи наши(х) или о(т) нашєго плємєнє... тотъ бы имъ нє пороушилъ нашєго дааніа (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483); мы кнгины олєска(н)доваѧ (!) наста(с)я киє(в)скаѧ подоумавши єсмо с нашими дѣ(т)ми... придали єсмо ...к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174); И потвєржаємъ тые люди... єму самому, и єго жонѣ, и ихъ дѣтємъ, и на потомъ будучимъ ихъ щадкомъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз.* дѣти 64 (1388 *Р* 37; 1400 *Р* 61; 1411 *Р* 77; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 125; 1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1470 *AS* I, 65; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); дети, дєти II (1437 *AS* I, 34; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1466 *AS* I, 62; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* I, 76; 1487 *AS* I, 85; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *ВС* 26 зв.; 1499 *ВФ*); дити, dithi 4 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1445 *Р* 151; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301); *зам. род.* вѣра... дѣти, дѣтї, о(т) дѣти 137 (1400 *Cost.* I, 27; 1409 *Cost.* I, 70; 1422 *ДГОБ;* 1429 *Cost.* I, 267; 1436 *Cost.* I, 455; 1441 *DBAc* 35; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1468 *BD* I, 126; 1490 *BD* I, 398; 1497 *BD* II, 113 і т. ін.); вѣра... дити, dithy 2 (1400 *Cost.* I, 27; 1413 *GL* 48); *зам. дав.* ємоу и дѣти 2 (1459 *Cost. S.* 22; 1468 *BD* I, 125); *род.* дѣтєи, дѣтєї, дѧтєи 961 (1388 *Р* 39; 1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1429 *Cost.* I, 270; 1439 *Cost.* II, 32; 1459 *BD* I, 36; 1471 *DIR«A»* 527; 1486 *DC* 144; 1497 *BD* II, 98; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); дєтєи, detey, дєтє(и) 28 (1429 *Cost.* I, 239; 1433 *Cost.* I, 353; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 63; 1466 *BD* I, 106; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1473 *BD* I, 181; 1484 *ЯМ;* 1494 *РИБ* 560; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); дитєи 2 (1437 *Mih.* 203; 1445 *DIR«A»* 483); дѣтии, дѣтїи 94 (1366 *Р* 12; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1400 *DIR«A»* 433; 1409 *Р* 74; 1414 *DIR«A»* 441; 1422 *ДГОБ;* 1429 *Cost.* I, 242; 1434 *Р* 130; 1448 *Cost.* II, 300; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); дєтїи 4 (1427 *Р* 108; 1436 *Cost.* I, 481); дитїи I (1425 *Cost.* I, 169); ! дѣтїа 1 (1467 *BD* I, 120); *зам. дав.* дѣтии 1 (1388 *Р* 39); *дав.* дѣтємъ, дѣтємь, дѣтєм, дѣтємо 485 (1359 *Р* 10; 1388 *Р* 37; 1400 *Cost.* I, 37; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 121; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1460 *Cost. S.* 41; 1472 *Cost. S.* 88; 1491 *Cost. D.* 37; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); дєтємъ, дєтємь, дєтєм 37 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1376 *Р* 22; 1429 *Cost.* I, 248; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1457 *УКР;* 1463 *BD* I, 74; 1487 *AS* I, 86; 1493 *АЛРГ* 56; 1497 *AS* I, 112; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); дитємъ, dytem, dythem, ditem, dithem 8 (1393 *Cost.* II, 607; 1395 *GL* 166; 1400 *Cost.* I, 27; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); дѧтємъ, дѧтємь, дѧтєм 9 (1400 *Cost.* I, 27; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 559; 1469 *BD* I, 138; 1473 *BD* I, 190; 1497 *BD* II, 117, 118, 119; *Cost. S.* 223); дѣтєємь 1 (1479 *Cost. S.* 98); дѣтѣм 2 (1482 *AS* I, 80; 1493 *Cost. D.* 45); детомъ 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); dithom 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); дѣтьмъ 2 (1400 *Р* 61; 1409 *Р* 74); дѣтїмъ, дѣтим 6 (1414 *Cost.* I, 111; 1436 *Cost.* I, 484; 1458 *BD* I, 19; 1479 *BD* I, 226; 1480 *BD* I, 238; 1489 *Cost. S.* 133); дитимь 1 (1423 *Cost.* I, 157); дѣтямъ, дѣтѧм 4 (1429 *Cost.* I, 249; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1449 *АЛМ* 8; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); детям, детѧм 2 (1446 *AS* III, 6; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); дѣца(м) 1 (1401 *ЗКЄ*); *зам. род.* вѣра дѣтєм... и боѧри наши о(т) дѣтєм 2 (1456 *Cost.* II, 569; 1479 *BD* I, 224); *знах.* дѣти, дѣтї 35 (1388 *Р* 39; 1394 *Р* 54; 1412 *Р* 81; 1433 *Cost.* II, 651; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1448 *Cost.* II, 362; 1454 *AS* III, 10; 1461 *BD* I, 45; 1470 *BD* I, 140; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); дєти 4 (1394 *Р* 54; 1459 *Р* 172; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1497 *AS* I, 112); дѣтєи 1 (1474 *РГС*); *ор.* дѣтми, дѣ(т)ми, дѣтьми, дѧтми 65 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *Р* 43; 1395 *Cost.* II, 612; 1401 *Р* 64; 1418 *Cost.* I, 127; 1435 *Cost.* II, 689; 1442 *Cost.* II, 716; 1465 *DIR«A»* 518; 1480 *BD* I, 243; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); дєтми, дєтьми, дє(т)ми 15 (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1440 *Р* 142; 1444 *AS* I, 40; 1466 *BD* I, 106; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1491 *BD* I, 452; 1496 *ПЧФГ* 36; XV ст. *ИК; СПС;* 1497 *ПМХ*); дитми 1 (1462 *BD* II, 289); дѣти 1 (1489 *BD* I, 376); *місц.* о дѣтєхъ, дѣтє(х) 4 (XV ст. *ВС* 7, 8, 26 зв.; *СЯ* 9); дѣтѣ(х) 1 (XV ст. *ВС* 33); дєтє(х) 3 (1484 *ЯМ;* XV ст. *ВС* 7 зв., 33); *місц. зам. род.* оставши... дѣца(х) 1 (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ДѢТКИ, ДѢТѦ.**

***ДѢТИНИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дитиничі: Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми... сєло дѣтиничи (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах.* Дѣтиничи (1448 *AS* I, 44).

ДѢТІ *див.* **ДѢТИ.**

ДѢТКИ *мн.* (12) діти, дітки: а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль што ѣ имѣль с прибковою сєстрою... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м̃ ко(п) и сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); Сє азъ рабъ бжїи кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю жєною и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *Р* 154); а коли наза(д) оусхочє(т) поити... имає(т) поити доброволнє съ своєю панєю съ своими дитками (Снятин, 1454 *Р* 163); а бєз королєвскои воли и богомь даных диток єго ничого нє имаєм чинити (Сучава, 1462 *BD* II, 289—290); а єстли пак им бог дѣток нє дасть, ино тыи... имѣньѧ вси мают быти ... св⟨ѧ⟩тому Иоанну (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *наз.* дѣтки (1489 *AS* I, 89); *род.* дѣток, дѣтокь 3 (1435 *Р* 132; 1489 *AS* I, 89); диток 2 (1462 *BD* II, 289, 290); детокъ 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *ор.* дѣтъками, дѣтками 3 (1412 *Р* 81; XV ст. *СЯ* 40 зв.; 1446 *Р* 154); дитками 2 (1454 *Р* 163).

Див. ще **ДѢТИ, ДѢТѦ** 1.

ДѢТКО, ДѦДКО *ч.* (19) (*особова назва, молд., слов.* дѣтѧ): а на то єсть... вѣра пана ивана дѣдка (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135—136); а на то є(ст)... вѣра пана ивана дѣтка (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290—291); мы стєфа(н) воєвода...

знамєнито чини(м)... ожє тоти... наши слоуги, нѣгоє орбєскоу(л) и бра(т) єго, кали(н), и братаничи и(х), дѧдко и вла(д)... жаловали єсми и(х) особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣтко** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **дѧдко** 1 (1491 *Cost. S.* 152); *род. одн.* **дѣдка** 5 (1420 *Cost.* I, 136; 1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 169, 173); **дѣтка** 12 (1422 *ДГОБ;* 1424 *Cost.* I, 162; 1424—1425 *DBAc* 20; 1426 *BAM* 22; *Cost.* I, 178; 1428 *Cost.* I, 207; 1429 *ДГОБК; Cost.* I, 249, 270, 291).

ДѢТРИХЪ, ДИДРИХЪ, ДЄТРИХЪ *ч.* (9) (*особова назва, стч.* Dětřich, *свн.* Dieterich): а ти доконали и осоудили... па(н) ольдрихъ мєдускы дѣтрихъ кромиров(с)кы (Галич, 1401 *Р* 66); а панъ дидрихъ бучаскыи щоби волєнъ брати на наши коупци... коли нє боудємъ ємоу заплатити що єсми ємоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а мы имаємъ давати паноу дєтрихоу на кажды рокъ по чєтири‹ста› златыхъ ‹т›оу‹рєц›кихъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєтрихъ** 3 (1449 *Cost.* II, 746); **дидрихъ** 2 (1448 *Cost.* II, 305); **дѣтрихъ, дѣтри(х)** 2 (1401 *Р* 66; 1420 *ПГАГ*); *дав. одн.* **дєтрихоу** (1449 *Cost.* II, 747); *ор. одн.* **дєтрихомъ** (1449 *Cost.* II, 746).

***ДѢТЪКИ** *див.* **ДѢТКИ.**

ДѢТѦ *с.* (4) **1.** (*малолітній, не дорослий*) дитина (3): jestliby kotoryi detia... okormił, tot jako złodej majet karan byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106—107); а братъ єго, тотъ Петрашъ, тѣжъ вмеръ, одно детя дѣвку съ нею мѣвшы (Троки, 1494 *РИБ* 560).

2. син (1): то ємоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы вѣчныѧ томоу и дѣтємъ єго илїє дѣтѧ илїє дєвка и оуноучатомъ єго (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣтѧ** (1411 *Cost.* I, 84); *род. одн.* **detiati** (1388 *ZPL* 107); *знах. одн.* **детя, detia** (1388 *ZPL* 106; 1494 *РИБ* 560).

Див. ще **ДѢТИ, ДѢТКИ.**

***ДѢЯТИ** *див.* **ДИАТИ.**

***ДѢЯТИ Сѧ** *дієсл. недок.* (15) **1.** відбуватися, здійснюватися, мати місце (11): а то сѧ дѣяло... м(с)цѧ іюлѧ въ ~кз днь (Львів, 1386 *Р* 31); Деялосе въ Луцку, передъ святомъ Яна светого Хрестителя (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а то сѧ дѣѧло в нашє(м) дворѣ въ зоудєчевѣ (Зудечів, 1413 *Р* 84); коли бы сѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)єго оуже проминоулого тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнѧзьствѣ вѣлико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль певныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ (Брест Куявський, 1447—1493 *ЛКБВ*); на том соимѣ оуси рѣчи... которыи (*в ориг.* котоиры.— *Прим. вид.*) сѣ дѧяли прєд посолством чєрєс... Яна Рытвынского... до вєлєможного господарѣ Стефана воєводы... и оуси инши имають быти соужєны (б. Хотина, 1467 *BD* II, 297).

2. *пас.* чинитися, робитися (3): А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти повєдити ижъ о(т)чынє єго мл(с)ти зємля(м) граничъныимъ и поданъныимъ єго мл(с)ти вєликии крывды и втиски деються отъ твоєє мл(с)ти зємли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); а коли(ж) сѧдоуть на соудѣ тогды тыи(ж) жалобы штосѧ прє(д) ними дѣють имаю(т) тоужъ соуди(т) а нндѣ (!) воставаючи съ соуда (XV ст. *СЯ* 43); и видєлосє на(м), што(ж) курилоу в то(м) кривда сѧ дѣє(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

3. траплятися, бувати (1): I też, sudja... kotoraja sia diejet... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi, oliżby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ дѣє(т)** 1 (1495 *БСКИ*); **sia diejet** 1 (1388 *ZPL* 106); *3 ос. мн.* **дєються** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **сѧ... дѣють** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *перф. 3 ос. одн. с.* **сѧ дѣѧло, сѧ дѣяло** 6 (1386 *Р* 31; 1413 *Р* 84; 1419 *Р* 91; 1421 *Р* 94, 96; 1430 *Р* 116); **дѣялось** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **деялосе** 1 (1389 *РЕА* I, 27); *3 ос. мн.* **сѣ дѧяли** (1467 *BD* II, 297); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **коли бы сѧ... дѣяло** (1447—1492 *ЛКБВ*); **ка(к) бы... сѧ дѣєло** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***ДѢѦТИ Сѧ** *див.* ***ДѢЯТИ Сѧ.**

ДЯГИЛ *ч.* (1) (*особова назва*): мой чоловек Дягил выделал его своєю рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дягил** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ДЯГИЛЕВЪ, ДЯГИЛЕВ *прикм.* (3): тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Дягилев, Дягилевъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

Пор. **ДЯГИЛ.**

ДЯДИНАЯ, ДѦДИНАѦ *ж.* (11) (*дружина дядька*) дядина: а тѣжь дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Сємєноваѧ Марьѧ и зѧть єи кнѧзь Сємєнъ Юрьєвичь слюбовали ми... ижь єй того имѣньѧ подь мною нє искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79); на тых же Горках и на половици Олеска маєтъ дядиная моя пани Козариновая — сто гривенъ на половици Горокъ, а сто гривенъ на половици Олеска (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); а што кн‹ѧ›г‹и›ни Сємєноваѧ на тыи имѣнѧ наложит, я маю кн‹ѧ›г‹и›ни Сємєновой дѧдинои своєи... наклады отложити (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дядиная, дѧдинаѧ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **дѧдинои** (1482 *AS* I, 79; 1485—1500 *AS* I, 120—121); *знах. одн.* **дѧдиноую** (1485—1500 *AS* I, 120); *ор. одн.* **дѧдиною** (1482 *AS* I, 79).

***ДЯДКО** *див.* **ДЯДЬКО.**

ДЯДЬКО, ДѦДКО *ч.* (11) (*батьків або материн брат*) дядько: а... бы(л) при то(м)... пань ивашко дѧдко дѣтии ~кнзѧ юрьєвы(х) (Острог, 1458 *ОЖДМ*); досталъ сѧ дєвєрю моємоу кн‹ѧ›зю Сємєну и дѧдкоу н‹а›шємоу подъ луцкимъ повєтомъ Городокъ (Манів, 1478 *AS* I, 76); а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха (Краків, 1489 *РИБ* 431); И мы пну Станиславу... прывилє(и) дя(д)ка своєго... казали пєрє(д) нами положыти которы(м) отєцъ нашъ дя(д)ку єго тоє имєньє далъ бы(л) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дядько, дѧдко** (1458 *ОЖДМ;* 1489 *РИБ* 431); *род. одн.* **дя(д)ка** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1499 *ВФ*); *дав. одн.* **дя(д)ку, дѧдкоу** (1473 *AS* I, 76; 1499 *ВФ*); *ор. одн.* **дядкомъ, дѧдкомъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1478 *AS* I, 76); *наз. мн.* **дѧдки** (1494 *AS* I, 101); *род. мн.* **дѧдков** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ДЯДЯ.**

ДЯДЬКОВИЧЪ *ч.* (3) (*син дядька*) двоюрідний брат: а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ єго, дядьковичь ... Нисанъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); жаловалъ на(м) бояринъ смолєнски(и), коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дядьковичъ** (1489 *РИБ* 431); *знах. одн.* **дядьковича** (1489 *РИБ* 431); *знах. мн.* **дѧ(д)ковичо(в)** (1495 *ВК*).

ДЯДЯ, ДѦДѦ *ч.* (15) (*батьків чи материн брат*) дядько: помню князя великого Витовта, дядю твоего (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Сє азъ рабъ бжїи... съ ~своєю жєною... поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу... и дѧдь своихь гробо(м) (Київ, 1446 *Р* 154); жаловал кн‹ѧ›зь Михайло Васильєвич збаразкий на дѧдю своєго кн‹ѧ›зѧ Сємєна Васильєвича (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); а брати имъ мыто по старомоу какъ здавна бывало за дѧди нашого за вєлико(г) кнѧзя вито(в)та и за жыкгимонъта (Петрків, 1489 *АМВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дядя, дѧдѧ** (1454 *AS* III, 10; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1482 *AS* I, 79); *род. одн.* **дяди, дѧди** 5 (1454 *AS* III, 10; 1475 *AS* I, 69; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *АМВ*); *зам. ор. одн.* под княземъ... Витовтомъ дяди твоего 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I,

17); *дав. одн.* **дяди** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **дядю, дѦдю** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475 *AS* I, 69); *місц. одн.* **при дяди** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *наз. мн.* **дѦди** (1484 *ЯМ*); *род. мн.* **дѦдь** (1446 *Р* 154).

Див. ще **ДЯДЬКО.**

ДЯКГОРДЪ *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Daũgardas): А при томъ были... панъ Петрашъ Монтикгордовичъ... Дякгордъ Дадаукшисъ и иныхъ много добрихъ людей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дякгордъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***ДЯКЛО** *с.* (3) (*лит.* dúokle, dõkle) (*подать натурою від урожаю і загального прибутку в селянському господарстві, крім худоби*) дякло: И тотъ яцко тыхъ ихъ земль половину попродалъ и съ тои земли службы намъ не служывалъ и дякла не давалъ... и мы тыи земли Петку а Петру присудили: нехай они тыи земли держать а намъ съ того службу служать и дякла дають по давному (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *род. одн.* **дякла** (1495 *РИБ* 602); *знах. мн.* **дякла** (1495 *РИБ* 602).

***ДЯКОВАТИ** *дієсл. недок.* (4) (за що, з чого кому) дякувати (за що кому): Za to waszey miłosti diakuiem (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); с того паноу воєводе дякуємъ яко прыятелеви нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152): Ино за то тобє прыятелю нашому дякуємъ, ижє єси въ томъ нашомъ делє посылалъ тамъ къ нему своего посла (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

д Ѧ к у ю ч и б о г у *(вставні слова)* (1) богу дякувати, слава богу: Сє я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж я в тот час дѦкуючи б⟨о⟩гу здоров на д⟨у⟩ши и на тѣлє и с доброю волею и с полным розумом ... продал єсми... вѣчную отчизну свою и дѣдину свою (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **дякуємъ, diakuiem** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1493 *ОПВВ* 152; 1498 *BD* II, 413); *дієприсл. одноч.* **дѦкуючи** (1470 *AS* I, 65).

ДЯКЪ *див.* **ДІЯКЪ.**

ДѦД *див.* **ДѢДЬ.**

ДѦДИНАѦ *див.* **ДЯДИНАЯ.**

ДѦДКО[1] *див.* **ДЯДЬКО.**

ДѦДКО[2] *див.* **ДѢТКО.**

***ДѦДКОВИЧИ** *мн.* (9) (*назва присілка у Волинській землі*) Дядьковичі: Я Ларио(н) игоуме(н) пересопницки(и) вызнаваю... мѣнѦ(л) єсми с пано(м) петро(м) яновичо(м)... свои(м) име(н)є(м)... на єго име(н)є на дѦ(д)ковичи (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Я петръ янови(ч) староста лоуцки(и)... вызнаваю... менѦ(л) єсми с ыгумено(м) пересопницки(м)... а промени(л) єсми єму тоє име(н)є дѦ(д)ковичи, вѣчно и непороушно (Луцьк, 1490 *Пам*).

ФОРМИ: *наз.* **дѦ(д)ковичи** (1490 *Пам.*); *знах.* **дѦ(д)ковичи** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *місц.* **оу дѦ(д)ковичо(х)** (1490 *Пам.*).

***ДѦДКОВИЧЪ**[1] *див.* **ДЯДЬКОВИЧЪ.**

***ДѦДКОВИЧЪ**[2] *ч.* (2) (*особова назва*): исталасѦ торгувлѦ межи добрыми людми... аже пани хонька васковая дѦдьковича жена... продала єсть тотъ мунастырь (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); мы бискупи мацѣи премыски... па(н) Ѧнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки... глѣбъ дѦдкови(ч) чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѦдкови(ч)** (1404 *Р* 70); *род. одн.* **дѦдьковича** (1378 *Р* 25).

***ДѦДКОВСКИИ**[1] *прикм.* (1): а тогды маю(т) мнѣ тоє име(н)є дѦдковскоє подати та(к) доброє и нарѦжьноє и с то(л)кими(ж) лю(д)ми моими (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **дѦ(д)ковскоє** (1490 *Пам.*).

Пор. ***ДѦДКОВИЧИ.**

***ДѦДКОВСКИИ**[2] *ч.* (2) (*особова назва*): Я ларио(н)... игоумен пересопницки(и) вызнаваю... мѣнѦ(л) єсми с пано(м) петро(м) яновичо(м)... ты(м) свои(м) име(н)є(м)... на єго име(н)є... которое жь о(н) коупи(л) оу землѦнина волы(н)волы(н)ского (!) на имѦ оу ва(н)ка ста(н)ковичѦ дѦ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Я петръ янови(ч) староста лоуцки(и)... вызнаваю... с господарѦ королѦ... дозволе(н)є(м)... менѦ(л) єсми... ты(м)... своимъ име(н)є(м)... которое жь єсми купи(л) оу землѦнина волы(н)ского оу ва(н)ка ста(н)ковича дѦ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѦ(д)ко(в)ского** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

***ДѦДКОВЩИНА** *ж.* (1) спадщина від дядька: и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо... дворец наш... которыижє дворец и земли выслоужил отець мои дѦдковщиноу свою Микитино на кнѦзи Иванє Юръевичи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дѦдковщину** (1492 *AS* III, 23).

***ДѦДЬКОВИЧЬ** *див.* ***ДѦДКОВИЧЪ**[2].

ДѦДѦ[1] *див.* **ДЯДЯ.**

ДѦДѦ[2] *ч.* (1) (*особова назва*): первыи поручни(к) кнѦ(з) михаило евнутеви(ч)... осипъ дѦдѦ исаи соколникъ (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѦдѦ** (1392 *Р* 47).

***ДѦКОВАТИ** *див.* ***ДЯКОВАТИ.**

ДѦКЬ *див.* **ДІЯКЪ.**

***ДѦЛ** *див.* **ДѢЛ.**

ДѦЛЕЩІИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы... ⟨села⟩... на имѣ Прочелничи... и ДѦлещіи на оусти Дѣли (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **ДѦлещіи** (1490 *BD* I, 434).

***ДѦЛЪ** *див.* **ДѢЛ.**

***ДѦСЕТИНА** *див.* **ДЕСѦТИНА.**

***ДѦТИ** *див.* **ДѢТИ.**

***ДѦЯТИ СѦ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

***ЄВАГГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

***ЄВАНГЄЛИЄ** *с.* (10) (*цсл.* евангелие, *гр.* εὐαγγέλιον) евангеліє: застали єсмо оу стго спса на красно(м)... єваньгєльє кованоє (б. м. н., бл. 1429 *Р* 114); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI,8); а то есми и въ евангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **евангеліє, еванъгелие, еваньгельє, єу(г)лие** (бл. 1429 *Р* 114; 1487 *AAR*; 1496 *BD* II, 402; XV ст. *ВОРСР*; 1499 *АСД* VI, 3); *місц. одн.* **въ (у, на) еваигелиеи, евангелии, єу(г)лии** 3 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; XV ст. *ВОРСР*); **въ ! евангелие** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **у еванъгелеи** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

***ЄВАНГЄЛИСТЪ** *ч.* (26) (*цсл.* евангелистъ, *гр.* εὐαγγελιστής) евангеліст: а доконалосѧ тоє дѣло оу годъ (!) лучици в нд҃лю по (с)тмъ ап(с)лъ марку евнгл҃стѣ (Лучиця, 1388 *Р* 39); в недыцѣ (!) в недѣлю на завтрѣє ст(ї)о луки евнгл(с)та (Медика, 1404 *Р* 70); а кто бы того не издръжалъ... таковыи да є(ст) проклѣтъ о(т) б҃а и о(т) прч(ї)тыѫ его мтрє, и о(т) четыри єу(г)листи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а... и о(т) сты(х) четири єу(г)гєлиста (sic. — *Прим. вид.*) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **евангєлиста, евнгл(с)та** (1404 *Р* 70); *місц. одн.* **по евнгл҃стѣ** 1 (1388 *Р* 39); **єоуваньгєли(с)ты** 1 (1436 *Cost.* II, 707); *наз. мн. зам. род.* **єуаггєлисти, єу(г)листи, евангєлисти, єу(г)листи** 14 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 59; 1457 *BD* I, 5; 1479 *BD* I, 222; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; *DC* 149); **іуаггєлисти** 3 (1499 *BD* II, 149, 155, 163); **єу(г)листы, єу(г)лїсты** 2 (1435 *Cost.* II, 689; 1448 *Cost.* II, 300); **іуглисти** 1 (1439 *Cost.* II, 32); *род. мн.* **єу(г)листъ, єу(г)листь, евангєлистъ, єуглистъ** 6 (1435 *Cost.* II, 679; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ПГСММ;* 1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 366); *наз. дв. зам. род. мн.* о(т)... четири **єу(г)гєлиста** 1 (1500 *Cost. S.* 231).

***ЄВАНГЕЛІЄ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИЄ.**

***ЕВАНЪГЕЛЕЄ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИЄ.**

***ЄВАНЪГЄЛИЄ** *див.* ***ЄВАНГЕЛИЄ.**

***ЄВАНЬГЄЛЬЄ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИЄ.**

ЄВАЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Моилони (!) Скурмань Шикомъ уланомъ... на имя Тємешовъ сынъ Євачъ, добрій слуга мой тамъ упалъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Євачъ** (1484 *РИБ* 351).

***ЄВДОКИМОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... глѣбъ євдокимови(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то времѧ коли кнѧ(з) велєбныи дмитрии... володиславу... королєви польскому... вѣрность правaѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы... моча вши(х) (!) землѧнъ єго... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **євдокимови(ч)** (1388 *Р* 38).

***ЄВЛАШКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Євлампии): Я волчько бодє(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми сь євлашко(м) а з романо(м) вызнаває(м)... и(ж) єсмо то оучинили нижа(д)ны(м) припужєниє(м) ани звєдє(н)є(м) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **євлашко(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ЄВЛАШКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч) василии данильєви(ч) федоръ євлашкови(ч) хвороща... чинимы знамєни(т)... како кєды в то времѧ коли кнѧ(з) велєбныи дмитрии... влодиславу... королєви польскому .. вѣрность правaѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы... моча вши(х) (!) землѧнъ єго... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **євлашкови(ч)** (1388 *Р* 38).

***ЄВНУТЄВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* печѧт кнѧзѧ міхылово (!) євнютєвича (Краків, 1386 *CEV* 9); первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч) (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **євиутєви(ч)** (бл. 1392 *Р* 46); *род. одн.* **євнютєвича** (1386 *CEV* 9).

***ЄВНЮТЄВИЧЪ** *див.* ***ЄВНУТЄВИЧЬ.**

***ЄВПРАКСІЯ** *ж.* (1) *(особова назва, гр.* Εὐπραξία): Я Семенъ с колковъ ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому манастыру родители наши Іоана... Ѳеодосію... Євпраксію (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Євпраксію** (1398 *ДГПМ*).

ЄВСЕЕВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... Ходко Євсеевичъ... а еще дворяне и мѣщане (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Євсеевичъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ЄВСЕИ** *ч.* (4) *(особова назва, цсл.* Евсевии, *гр.* Εὐσέβιος) Овсій, Євсей: ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ: пана Максыма... пана Євсея и пана Кмыту (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Євсея** (1430 *ГВКЛ* 7, 8, 9).

ЄВСТАТИЄ, ЄУСТАТІЄ, ЄУСТАТЫЄ *ч., невідм.* (7) *(особова назва, молд., цсл.* Євьстатии, *гр.* Εὐστάθιος) Євстахій, Євстафій, Остап: мы петръ воєво(д)а... знамѣнито чины(м)... аже... дали єсмы нашєм(оу) манастырю о(т) побраты... идеже є(ст) єгоуменъ єустатыє... четыри чєля(ди) циганъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481); да оутвєрди(м) нашъ монастирь о(т) корочина каменѣ где є(ст)

архима(д)ридъ (sic.— *Прим. вид.*) молєбъникъ (sic.— *Прим. вид.*) на(ш), по(п) єустатїє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

Див. ще ***ЄУСТАТЇИ, СТАХЇЄ.**

***ЄВФѢМИИ** *див.* ***ЄВЪФИМИИ.**

***ЄВХИМИИ** *див.* ***ЄВЪФИМИИ.**

***ЄВЪДАДЬЄВЪ** *с.* (1) *(назва села в Київській землі):* Сєло Євъдадьє(в) а в томъ сєлє шєсть члвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Євъдадьє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ЄВЪФИМИИ** *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Єуфимъ, *гр.* Εὐθύμιος) Юхим, Єфим: въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі... игуменомъ евъфимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); А про лѣпшую твєрдость тых вєрху писаных рѣчей просила єсми... єпископа туровского и пинского ЄвхимъѦ абы... печат свою приложилъ (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *род. одн.* **Євъєимѧ** 1 (1489 *AS* I, 89); **єфимьѧ** 1 (1385 *P* 28); **Євхимьѧ** 1 (1489 *AS* I, 89); *ор. одн.* **евъфимьемъ** (1341 *ОБРН* 75); *місц. одн.* **при євфѣмьи** (2-а пол. XV ст. *СО*).

***ЄВЪѲИМЪ** *див.* ***ЄВЪФИМИИ.**

ЄГДА *спол.* (2) *(цсл.* єгда) *(приєднує підрядні речення часу)* коли **а)** *(у постпозиції)* (1): А кто о(т)иметь о(т) цркви стго николы судитсѧ со мною пєрєдъ бгмь єгда придєть правєдныи судии (б. м. н., бл. 1350 *P* 8);

б) *(у препозиції)* (1): а єгда похочєтъ архима(н)дри(т)... да сове(р)ши(т) в Манасты(р) Пєчє(р)скій митрополитъ кїєвскїй архима(н)дрита їгоумєна прєзвитера, дьякона ку свтой литу(р)гїй (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

***ЄГОВЪ** *прикм.* (4) *(цсл.* єговъ) *(належний йому)* його: то сєло даль воєвода строєви и иванови... ємоу и дѣтємъ єговѣмь и⟨оу⟩ноучєто(м) єговѣ(м) и праоуноучєто(м) єговѣ(м) и праштоурѣтомь (!) єговѣмь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *дав. мн.* **єговѣмь** (1400 *Cost.* I, 37).

ЄГОУМЄН *див.* **ЄГОУМЄНЪ.**

***ЄГОУМЄНОВЪ** *прикм.* (1): ігуменів: А ин никто без єгоумєновоу волоу да нє смѣєт оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити ни товар пасти ни иноє ни жадноє дило робити (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **єгоумєновоу** (1490 *BD* I, 421).

ЄГОУМЄНЪ, ЄГОУМЄНЬ, ЄГОУМЕН *ч.* (32) *(гр.* ἡγούμενος) ігумен: Мы Илїа воєвода... чинимъ знамєнито.... аже... дало єст господство ми єдноу поустыню манастырю от Полѣны, гдє єст єгоумєнъ Досоѳєи (Сучава, 1438 *DBAc* 27); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже дали... єсмы... монастироу о(т) нѣмца... гдє єсть єгоумєнь (sic.— *Прим. вид.*)... по(п) ѳєо(к)тисть, даанїє... дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єгоумєнъ, єгоумєи, єгоумєнь, ! єєгоумєнь** (1438 *DBAc* 27; 1444 *DIR«A»* 481; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 105; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *BD* I, 170; 1482 *BD* I, 263; 1489 *BD* I, 377; 1491 *BD* I, 452; 1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **єгоумєну** (1452 *Cost.* II, 410; 1470 *DIR«A»* 523; 1488 *BD* I, 348); *ор. одн.* **єгумєиомъ, єгоумєном** (1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1459 *BD* I, 29).

Див. ще **ИГУМЄНЪ, ИЄГОУМЄНЬ.**

ЕДЕН *числ.* (243) **1.** *(кількісний)* один (209): тѦмже мы... дали єсмы єм(оу) оу нашеи земли оу молдавскои... єдно сєло на имѧ поѧна (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); а мыто своє правоє да платѧ(т), о(т) єдного тѧрху, по чотыре гроши (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито ис сѣмъ листомъ нашимъ... оже тоты истинни тизоанє, дочка конатасова... и съ своимъ синомъ, лєоуринцє(м), по своєю доброю (!) воли и прода(л) єдноу боукатоу зємлю (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); єдна част от того сєла да єст Марицъ, дочки Симиноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... прїид⟨є прѧд нами...⟩ отъ синъ михаила оцєла граматика и сєстри єго крєстина и аноушка... и продали... єдно сєлищє на исписилє (б. м. н., 1500 *SD* 7);

(один з двох або з декількох) один (22): Сє азь пань радоуль ... и жоупань... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгъ мєщєрь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла манастирю... єдно сєло тєрєсь а дроуго кривчичь а трєтїє кроушєво (Сігет, 1404 *ГМ*); мы по их воли оучинили єсми и далисмо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу... чътири сєла на Бистрици ж(є): єдно сєло Слоугани, дроугоє сєло Кикощєщи, трєтєє сєло Калїєнєщи, чътврътоє сєло Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(тільки один) єдиний (2): тако мы с паны... смолвивши сѧ видѧчи єдного бога прєдо очима а подлугъ смолвы оставили єсмы бѣлєцко (!) при бѣлцѣ (Львів, 1421 *P* 94); Протож ненадобѣ никому въступати ся и єден вѣдаєть тоє сєло владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19);

ни оу єдномъ нити (1) *див.* ***НИТЬ;** хотѣ оу єдно(м) нити (1) *див.* ***НИТЬ.**

2. (у знач. займенника) (із запереченням) жоден, ні один, ніхто (8): А такожъ оу тихъ вишєписаных митахъ и от камєнъ воскоу ни єдин тарканъ да нє боудєт... ни съ нашєи зємли ани с чоужєи, ни *єдъным* нашым листом (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); Того ради никто николи да нє имают (!) тѣгати, ани добоувати, на сїє нашє привилїє, ни съ єдном привилїє (Сучава, 1490 *BD* I, 392); Про⟨тож⟩ да нє имаєт тѧгати ани добоувати ⟨ни⟩ єдними привилїѦми на сїє нашє привилїє (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **єден** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *род. одн. ч.* **єдного** (1424 *Cost.* I, 162; 1435 *Cost.* II, 676; 1437 *Cost.* II, 711); *дав. одн. ч., с.* **єдному** (1400 *Cost.* I, 37; 1490 *BD* I, 420); *знах. одн. ч.* **єдного** 3 (1421 *P* 94; 1445 *Cost.* II, 236; 1453 *Cost.* II, 466); **єднїи** 1 (1409 *Cost.* I, 65); *ор. одн. ч., с.* **єдиимь, єдним** 2(1459 *BD* I, 32); 1485 *BD* II, 372); **єдънымъ** 1 (1457 *BD* I, 4); ! **єдном** 1 (1490 *BD* I, 392); *місц. одн. ч.* **оу єдномъ** (1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 744); *наз. одн. с.* **єдно** (1408 *Cost.* I, 61; 1427 *DBAc* 22); *знах. одн. с.* **єдно** (1400 *Cost.* I, 36; 1415 *Cost.* I, 116; 1423 *Cost.* I, 156; 1442 *Cost.* II, 88; 1453 *Cost.* II, 467; 1462 *BD* I, 52; 1486 *BD* I, 289; 1490 *BD* I, 390; 1495 *BD* II, 87; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *наз. одн. ж.* **єдна, єдъна** (1415 *Cost.* I, 122; 1425 *Cost.* I, 173; 1431 *Cost.* I, 325; 1446 *ПГСПМР;* 1458 *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 105; 1479 *BAM* 61; 1488 *BD* I, 345; 1495 *BD* II, 53; 1496 *BD* II, 92 і т. ін.); *род. одн. ж.* **єднои** (1473 *BD* I, 190; 1475 *BD* I, 203; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 297; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 3, 31; 1495 *BD* II, 63, 64; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); *знах. одн. ж.* **єдиоу** (1452 *Cost.* II, 409); *ор. мн.* **єдними** (1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 162; 1499 *BD* II, 155).

Див. ще **ЄДИНЪ, ОДИНЪ.**

***ЄДИНАЦТВО** *с.* (4) єдність, згода (2): братъ и тєсть нашъ а твоѣ сватъ, вєликий князь Иванъ Васильєвичъ, о томъ къ намъ всказывалъ, абыхмо были съ тобою въ миру и въ єдинацтвє (Троки, 1494 *BD* II, 387); и єстли бы онъ вамъ по доконъчанью... правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ єдинацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409);

мєти єдинацтво (1), jednactwo mieti (1) (з ким) бути в злагоді, в згоді: Про то господаръ нашъ... всказалъ и твоєй милости абы... мєлъ бы єси зъ єго милостью прыязнь вєчную и любовъ, по тому какъ и прєдъкове єго милости и отецъ єго милости мєли приязнь и єдинацтво съ прєдъки твоими (Вільна, 1494 *BD* II, 387).

ФОРМИ: *знах. одн.* **єдинацтво** 1 (1494 *BD* II, 387); **iednactwo** 1 (1494 *BD* II, 388); *місц. одн.* **въ єдинацтвє, въ єдинацътвє** (1494 *BD* II, 387; 1498 *BD* II, 409).

Див. ще ***ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНѦНЬЄ !, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДИНАЦЪТВО** *див.* ***ЄДИНАЦТВО.**

!ЄДИННО *див.* **ЄДИНЪ.**

***ЄДИНОСУЩНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* єдиносѫштьныи, *гр.* ὁμοούσιος) єдиносущний: Во ймя святые єдиносущные и нероздилимые Тройцы Отца и Сына и Светого Духа (Хрініики, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); Въ имѣ отца и сына и свѧтого доуха, троицє свѧтаа и єдиносъщнаа и неразделимаа (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* єдиносѫщна 1 (1490 *DC* 146); єдиносъштнаа, єдиносѫщнаа, єдиносоущнаѧ (1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 376); *род. одн. ж.* єдиносущные (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); *кл. ф. ж.* єдиносъщнаа, єдиносѫщнаа, єдиносъщна (1488 *BD* I, 342, 347; 1490 *BD* I, 419; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451).

***ЄДИНОСЪШТНЫИ** *див.* ***ЄДИНОСУЩНЫИ.**

***ЄДИНОСЪЩНЫИ** *див.* ***ЄДИНОСУЩНЫИ.**

***ЄДИНОСѪЩНЫИ** *див.* ***ЄДИНОСУЩНЫИ.**

***ЄДИНОЧЬСТВО** *с.* (1) (*цсл.* єдиночьство) єдність, згода: взѧли єсмо приѧзнь... зъ ... казимиромъ, королєвичємъ... быти оу прыѧзни и въ єдиночьствѣ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

ФОРМИ: *місц. одн.* въ єдиночьствѣ (1442 *Cost.* II, 716).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ** 1, ***ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДИНСТВО** *с.* (1) (*цсл.* єдиньство) єдність, згода: тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ... оу єдин(с)твѣ воли нашєи... осудили єсмы и осужѧємъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту... нижли тыи пани ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70).

ФОРМИ: *місц. одн.* оу єдин(с)твѣ (1404 *P* 70).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, ЄДНАНЬЄ** 1, ***ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

ЄДИНЪ, ЄДИНЬ, *числ.* (126) (*цсл.* єдинъ) 1. *(кількісний)* один (98): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(и) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мєщєрь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла манастирю и єдинъ млинъ (Сігет, 1404 *ГМ*); а єщє єсмы дали оброкъ тому монастиреви... по дєсѧть бочокъ вина... и игумєну по єдинъ полъ поставъ сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); знамєнито чиним ис сим нашим листом... ожє прїидє прѧд намы... слоуга наш Лоупшє... и продаль свою правоую отниноу... єдино сєло оу Нємєцкои волости на Чорном потоцѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 144);

(один з двох або з декількох) один (1): и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити... на граници оу хотини и оу чєрновскои воло(с)ти два паны справє(д)ливы(х)... абы єди(н) бы(л) на(м) старостою хоти(н)скы(м) а дроугы чєрно(в)скы(м) оустави(ч)ны(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

єдинъ на дроугого (1) один на другого, один на одного: Ино за то нє имаю(т) опоминати ни єди(н) на дроугого за тотоу миноу... и ни тѣгати сѣ никто нє имаєть (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); хотѧ за єдинъ волосъ (1) *див.* ***ВОЛОСЪ;** хотѧ за єдин грошъ *див.* **ГРОШЪ;** ни за єдинъ нить *див.* ***НИТЬ.**

2. *(спільний)* один (1): О братїи што єдинъ мълныи (!) имаю(т) (XV ст. *BC* 23).

3. *(у знач. займенника) (із запереченням)* жоден, ні один, ніхто (20): Стєфанъ воєвода... пишє(м) въсѣмъ бояромъ... варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єднинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧныи о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Сєго ради ни єдинь нашь бояри(н) или мытни(к) да нє имаю(т) нигдє позабавити монастирски возовє ни оу чє(м) (Сучава, 1470 *DIR «A»* 523); и тиж пак оу том промыслили єсмо... та смо потвръдили им старїи закои, како ни єдин чловѣкь от которих живоут оу Бръład они абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* єдинъ, єдинь, єди(н) (1415 *Cost.* I, 122; 1442 *Cost.* II, 88; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 501, 508, 509; 1459 *BD* I, 29; 1470 *DIR«A»* 523; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); *род. одн. ч.* єдиного 2 (1458 *BD* II, 262; 1492 *ЗОЄ*); ! єдин(н)о 1 (1452 *Cost.* II, 759); *знах. одн. ч.* єдинъ, єдинь, єдин 56 (1404 *ГМ;* 1411 *Mih. Alb.*; 1415 *Cost.* I, 122; 1434 *Cost.* II, 668; 1457 *BD* I, 4; 1476 *BD* I, 215; 1489 *BD* I, 373; 1491 *Cost. S.* 157; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); єдиного 1 (1466 *BD* I, 106); *наз. одн. с.* єдино (1491 *BD* I, 464); *знах. одн. с.* єдино (1414 *DIR«A»* 441; 1432 *ДГВІН;* 1436 *Cost.* I, 481; 1440 *Cost.* II, 65; 1448 *DIR* № 10 в; 1463 *BD* I, 73; 1488 *BD* I, 325; 1493 *BD* II, 21; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *род. одн. ж.* єдинои 1 (1495 *BD* II, 64); єднои 1 (1497 *BD* II, 119); *знах. одн. ж.* єдиноу 2 (1462 *Cost. D.* 10; 1463 *BD* I, 73); ! єдино (полѣноу) 2 (1491 *BD* I, 451).

Див. ще **ЕДЕН, ОДИНЪ.**

***ЄДНАНЇЄ** *див.* **ЄДНАНЬЄ.**

***ЄДНАЛЬНЫИ** *прикм.* (1): ◇ листъ єднальныи *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* єднал⟨ь⟩ного (1489 *РИБ* 433).

ЄДНАНЬЄ *с.* (25) (*стч.*, *стп.* jednanie) 1. єдність, згода, (3): Ино ми видѣвши их доброую волоу и єдънаниє и заплатоу оусє готовими пинѣзи, а ми такожє єсми дали и потвєрдили... паноу Щєфоулоу Чєрнатоу, тоє вишєписанноє сєло Мотишєщїи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); ино мы видѣвши и(х) доброую волю и єднанїє и заплату а ми тако(ж) єсми далї и потвєрдили тоє прѧ(д)рєчєноє сєло на имѧ моунтє слоузѣ нашємоу иоанишю изварєцу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519);

єднанїє чинити (між ким) (1) приводити до згоди, примиряти (кого): мы оузнаваючи мѣжи прїєтєли єднанїє чини(м) (XV ст. *BC* 20 зв.).

2. *(дія)* укладення договору за взаємною згодою (3): а та(к)жє на то(м) єднанию єсми остали пан(у) михаилоу пѧ(т)дєсѧ(т) гривєнъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А при томь нашємь єднаньи были: кнѧзь Михайло Олєксандровичь, пан Янъ Довойновичь намѣстникь Волковыйский (Вільна, 1482 *AS* I, 80); а далє(и) бори(с) рєкъ правда єстъ да(л) єсми тотъ запнсъ ивашку владыцє писару г(с)дрскому а з волєю глѣбовою остаѳъєвича послє є(д)наньѧ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

єднанье покоя (6) укладення мирного договору: Єстли бы мистръ съ свои(м) закоиомъ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи вибравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу коу поражѣнью посполоу з радою короуны о єднанье покоя яко братьи и(х) и приятели... а та(м) коли боудєтє прєзъ ясноє досвєтъчѣнье позна⟨и⟩тє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднанье (!) покоя боудєть хотѣти мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. договір (9): и да(л) имъ паиъ михаиль чѧ(ст) пинѣзєи напрє(д), а остато(к), имає(т) имь дати, коли оны выидоу(т) и оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь стары тѧ(х) то сєлишчь, по(д)лоу(г) єднанїа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а кто-бы тоє єднанье з насъ с обоу *(в ориг.* собоу.— *Прим. вид.)* сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); И тыж нѣкоторых панов... с обох сторон их, длѣ розници или сказы, абы тїи въси вышєписаннїи наши єднанїѧ и прїязни нє имают быти зламаны анї прєстоуплєни (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

въступити у єднан⟨ь⟩є (1) *див.* **ВСТУПИТИ;** мѣти єднаньє (1) *див.* **ИМѢТИ;** пристоупити оу єднаньє (1) *див.* **ПРЫСТУПИТИ.**

ФОРМИ: *наз.одн.зам.род.* срѣдники єдианьє покоя (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн.* є(д)наньѧ, єдианья 3 (1489 *РИБ* 433; 1495 *ВМБС*); єдианїа 1 (1452 *Cost.* II, 422); *дав. одн.* єднанью (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* єднаньє 8 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1482 *AS* I, 79; 1489 *РИБ* 433; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); єднанїє, єдънаниє 4 (1463 *BD* I, 74; XV ст. *BC* 20 зв.; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519); *ор. одн.* єднан⟨ь⟩ємъ 1 (1495 *РИБ* 620); ! єднаны 1 (1462 *BD* I, 55); *місц. одн.* на єднанию 2 (1458 *P* 169; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фо-

топ.); при єднаньи 1 (1482 *AS* I, 80); *наз. мн.* єднанїѧ (1499 *BD* II, 425).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ЗЪЄДНАНЬЄ, *ОДИНОЦЬСТВО, *ОУЄДНАНЇЄ.**

Пор. ***ЄДНАТИ.**

***ЄДНАТИ** *дієсл. недок.* (3) (*стч.* jednati, *стп.* jednać) **1.** (що з ким) погоджувати (що з ким), домовлятися (про що з ким) (2): а на то свѣдковє... пан доума браєвич... и пакъ панове и радци ливовскїи, што тымн часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); и пакъ панове бръгарє и радци Ливовскыи, що тымы часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

2. (що між ким) посередничати (між ким у чому) (1): конъдра(т) шєсть свє(т)ковъ поставилъ, по(д)лоугъ приказанїя соусоудьи (!) правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи жє тоую рє(ч) мєжи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *BC* 20).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* єдна(л) (XV ст. *BC* 20); *3 ос. мн.* єднали (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276).

***ЄДНАТИ СЕ** *див.* ***ЄДНАТИ СѦ.**

***ЄДНАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (4) **1.** *(договорюватися)* єднатися, укладати угоду (3): а остато(к) имає(т) имь дати, коли они... оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь... по(д)лоу(г) єднанїа, заноу(ж) та(к) сѧ єднали и(ж) бы прѧ(д)рєчє(н)ны па(н) мань з дѣтми своими да(л) по(д)бны день паноу михаилоу, абы вышли с паны и мєжиаши и съ и(х) стары(м) привилиє(м), абы дали и оузнаменали паноу михаилоу тоть оувє(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а тое єднан⟨ь⟩е, што Борисъ з Глѣбомъ єдналъ се неслушнымъ єднан⟨ь⟩ємь, то єсмо зрушили (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

2. об'єднуватися, згуртовуватися (1): вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєве... єднають ся и готовять ся и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* єднають ся (1498 *BD* II, 410); *перф. 3 ос. одн. ч.* єдналъ се 1 (1495 *РИБ* 620); сѧ... єдналъ 1 (1495 *ВМБС*); *3 ос. мн.* сѧ єднали (1452 *Cost.* II, 422).

IEDNACTWO *див.* ***ЄДИНАЦТВО.**

Див. ще ***ЗЪЄДНАТИ СЯ, *ПОЄДНАТИ СѦ, ОУЄДНАТИ СѢ.**

ЄДНО *присл.* (5) (*стч.*, *стп.* jedno) тільки, лише, лиш: а родитєлъ нашъ, кнѧзъ вєликыи, та⟨к⟩о⟨жє им⟩а⟨є⟩ть намь приятєлємь быти... и приѧтєлємъ нашїмь приѧтєль быти, а нєприѧтєлємь нашимь нєприятель, єдно вынимаємь, нашєго господарѣ, королѣ полского противь єго и противъ короунѣ, нє имаємь николи стояти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); прото(ж) коли(ж) бѫдє(т) братїя або сєстры во очинє разделєны алюбо розно разлоучєны и пригодитсѧ(ж) нєкоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нє возмє(т) на себѣ соуженїє конечнє потомь прїидє(т) бра(т) єго а хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє єдно оу своєи частї очины имєє(т) моць оу жалобѣ (XV ст. *BC* 22 зв.); А хотар тои трєтои вышєписаннои части от Бъєшєщи, али єдно оу сєло, почєнши от берєг Молдавѣ мало ниже от где выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ОДНО.**

ЄДНОСТАИНО *присл.* (1) (*стч.* jednostajně, *стп.* jednostajno) однаково, так само: а протожь мы казимиръ бжію мл(є)тью коро(л) по(л)скы(и)... узнали єсмо и(ж) по(д)лоугъ стары(х) в зємли нашои, жалобы на соудє(х) не бывали соужєны єдностаино, алє по(д)лоугъ розоума головного, и по(д)лоугъ прїятєльства (XV ст. *BC* 10).

***ЄДНОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* jednost, *стп.* jedność) ◇ приитиоу єдность *див.* **ПРЇИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* єдность (1449 *Cost.* II, 746).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ 1, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДНОТА** *ж.* (1) (*стч.*, *стп.* jednota) єдність, згода: на тыи то остаточныи рѣчи досы(т) єсть ємоу на то о(т)писано а особно нжє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо... волю тако яко коро(л) хрєстья(н)⟨с⟩кии коу покоєви а коу єднотѣ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* єднотѣ (1447—1449 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ 1, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДНОЦСТВО** *с.*(3) єдність, згода (1): и слюбили єсмо... быти... с ним оу приѧзни и оу єдноцствѣ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725); оузѧти єдноцство (єдночьство) (2) *див.* **ОУЗѦТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* єдноцство 1 (1445 *Cost.* II, 725); єдночьство 1(1447 *АкЮЗР* I, 60); *місц. одн.* оу єдноцствѣ (1445 *Cost.* II, 725).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ 1, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДЪНАНИЄ** *див.* **ЄДНАНЬЄ.**

! ЄЄГОУМЄНЬ *див.* **ЄГОМЄМЪ.**

***ЄЖЄ** *спол.* (24) (*цсл.* єжє) **1.** *(приєднує підрядні означальні речення — у постпозиції)* який, котрий, що (19): а кто бы того нє задєржаль... таковы да єсть проклѧть о(т) господа ба... и оучастїє да имаєть сь онѣми, єжє възъпишє на владыка х(ст)а (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679—680); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... даєм и потвръждаєм... даанїє дида нашєго... Алєксандъра воєводи... мито от Баковскаго тръга и от Тазловѣ... єжє из вѣка прислоушають тожмита томоу монастирю (Бистриця, 1457 *BD* I, 3—4); Гноу и оцоу нашємоу ѳиларєтоу архимандритоу пєчєрскомоу єжє о хѣ и(з) братиєю старци пє(ч)рска(г) монастырѧ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); А кто сѧ покоусит порушити нашєго даанїѧ и потвръжденїѧ, тот да боудєт проклѧт... и оучастїє да имаєт съ онѣми Іоудїи єжє възъпиша на господа бога ісу христа (Гирлов, 1499 *BD* II, 149); *(в інтерпозиції)* що (2): мы алєксандръ воєвода... чины(м) знамєнито... понєжє благопроизволи гєвоми... и въ задшиє стопочившємь родитєлємъ нашимь... дадо(х) монастироу пана ивана дворника оуспєнїоу стои бци єжє є(ст) на хоморю єдно сєло на врьхь солонцѧ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); тоє въсє да бѫдєтъ томоу... манастырю оурикъ съ всѣмъ доходомъ... задшѫ стопочившаго родитєлѣ нашєго єжє по стомоу дхоу їосифа (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472).

2. *(приєднує підрядні додаткові)* що (3): мы и (sic.— *Прим. вид.*) алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... єжє дає(м) и потвєржаємъ данїє наши(х) родитєлии (sic.— *Прим. вид.*) нашємоу монастирю о(т) побраты, о(т) полѣны (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377—378); мы стєфанъ воєвода... знамєнито чини(м)... єжє... дали є(с)ми стои црвки (!) о(т) стого монастирѣ о(т) молдавици... тоти цигани на имѣ хръма(н) и бєра (и) бадоу (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще **АЖЄ[1], АЖЪ[1], ЄЖЬ, ИЖЄ[2], ИЖЬ[2], ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ЄЖЬ, ЄЖЪ *спол.* (3) (*цсл.* єжь) **1.** *(приєднує підрядні означальні речення—у постпозиції)* який, котрий, шо (2):Мы ильѧшь воєвода... записуємъсѧ тымъ пношѧмъ што к намъ з литьвы приєхали на нашю службоу... пну станиславу з вронова... пну михалови инъшимъ *єжь* суть с ними и будуть єжь имаємъ... имъ жолдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба... и да има(т) участїє и съ онѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(з'ясувальний) (приєднує підрядні додаткові)* що (1): Мы ильѧшь воєвода... записуємъсѧ тымъ пнѡшѧмь... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ИЖЄ**[2], **ИЖЬ**[2], **ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ЄЗДИТ *дієсл. недок.* (8) (чим, у що, по чому, до чого, без додатка) *(переміщатися за допомогою якихось засобів пересування, їздити в різні місця)* їздити (7): Пани Михайловѧ повєдила, ижъ за вєликого кнѧзѧ Швитрикгайла коли мой пан сына крєстил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит (Луковиця, 1478 *AS* III, 17); А которыи бы гости хотєли мыто нашо объєжъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ оть того устєгалъ, нєхай бы єздили старыми дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); а тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѧдєти (б. м. н., XV ст. *ИК*); слоужебнїци по зємли єздѧ(т) оубогыя кмєти... алюбо оубоги(х) зємлѧны оутїскають (XV ст. *ВС* 14 зв.— 15);

їздити полювати (1): и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву Свинюскую не ездили и не пустошили лововъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *інф.* **ездит** (1478 *AS* III, 17); *теп. сп. 3 ос. мн.* **єздѧ(т), єзьдѧ(т)** (XV ст. *ВС* 14 зв., 16); *перф. 1 ос. одн. ч.* **!ѣзлилъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **є(з)ди(л)** єсми 1 (XV ст. *ИК*); *безос. ф.* **и(х)** много **єздило** (XV ст. *ВС* 17); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы ездили, абы... ездили** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1487 *РИБ* 227).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, *ПРИЄЖДДЖАТИ, *ПРИЄХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA, *СЪЄХАТИ, ѢХАТИ.**

***ЄЗЄРО** *с.* (9) (*цсл.* єзєро) озеро: дали єсми в потвдилї (!) даниа родителъ нашего стго почившаго алєксан (!) воєводи, щобы нє смѣлисѣ оумышати о(т) наши рѣ(д)ници и о(т) наши болѣри никто оу єзєра загорнѣи заноуже є(ст) дано о(т) наши(х) пєрє(д)ко(в) монастырю о(т) нѣмца (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); А хотар... да єст... от доуба на бєрєст що єст на краи лѣ⟨с⟩а, та... до поток до єзєрѣ (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *род. одн.* **єзєра** 3 (1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* I, 20; XV ст. *ВС* 10 зв.); **єзєрѣ** 1 (1497 *BD* II, 100); *ор. одн.* **єзєромь** 1 (1473 *ШКН*); **єзѣро(м)** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *род. мн.* **єзєр** (1464 *DIR«A»* 517); *знах. мн.* **єзєра** (1454 *Cost.* II, 513); *місц. мн.* **о єзєрє(х)** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

Див. ще **ОЗЄРО, *ЯЗЄРЪ**[1].

***ЄЗЄРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ п о т о к ъ є з є р о в ъ *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **єзєро(в)** (1453 *Cost.* II, 445).

***ЄЗЄРѢНЬ** *див.* ***ЄЗЄРѦНЪ.**

***ЄЗЄРѦНЪ.** *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* єзєро): а на... по(т)вєрждєнїє... вѣра пана пє(т)ра єзєрѣна комиса (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а пановє наши по имєню... па(н) нѧ(г) кы(м)пѧ(н)... па(н) єзєрѧ(н) коми(с)... и па(н) соломонь (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єзєрѧ(н)** (1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **єзєрѣна** (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ*).

***ЄЗЪ** *див.* ***ЯЗЪ**[2].

***ЄЗЪДЖИВАТИ** *дієсл. недок. многокр.* (1) їздити: мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворєц Бєрєзкий над рєкою Зєлвою на стадо своє панъ Копач сєлит почал (Луковиця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єзъдживали** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, ЄЗДИТ, *ПРИЄЖДЖАТИ, *ПРИЄХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA, *СЪЄХАТИ, ѢХАТИ.**

***ЄЗЫКЕИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Пишетъ король е. м.... абы Петругъ не вступал ся въ тыи люди, на имя въ Єзыкеича зъ дѣтьми, а въ Нєвѣра зъ братею єго и зь дѣтьми (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Єзыкеича** (1498 *АЛМ* 169).

***ЄЗѢРО** *див.* ***ЄЗЄРО.**

ЄКИМОВИЧ *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ЄКОБЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сє азь... Іо Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Мърєна, жєна Лоука Єкобєскоула... и дроугая Мърєна, нєпота єи... и проминѣли съ господство ми єдино сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *род. одн.* **Єкобєскоула** (1488 *BD* I, 347).

ЄКОУБЪ *див.* **ЯКОУБЪ.**

ЄКОУШАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино сѣ зостали нашємоу вѣрномоу паноу Щєфоулови пръкълабоу на єго части от тих отнини три сєла, одино сєло на имѣ Єкоушанїи (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *наз.* **Єкоушанїи** (1480 *BD* I, 241).

***ЄЛЄНА** *ж.* (2) *(особова назва, гр.* Ἑλένη) Олена: Азъ рабь бжїи... стєфанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ... н сновь мои(х) димитра и михаила и марины... и єлєнѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); тѧмь мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... о(т)нины и ди(д)нины жоны єго єлєны (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525).

ФОРМИ: *род. одн.* **єлєны** (1471 *DIR«A»* 525); *знах. одн.* **єлєнѫ** (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ОЛЄНА.**

***ЄЛІЄЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Кнѧзю Андрєю, Брѧславскомоу намєстникоу ї копъ грошєй... а дєсѧть копъ зъ Звѧгольскоє дани въ Єльца (Краків, 1489 *AS* III, 21—22).

ФОРМИ: *род. одн.* **Єльца** (1489 *AS* III, 22).

***ЄЛИЗАВЕТА** *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Єлисаветь, *гр.* Ἐλισάβετ, *гебр.* Eliżewa): по⟨д⟩писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ... короля пресветлого Казимира... и єго королевоє... єлизаветы (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн.* **єлизаветы** (1478 *ОБРН* 130).

Див. ще **АЛЖБѢТА, *ЄЛИСАѲЬ.**

ЄЛИКО *займенниковий числ.* (19) (*цсл.* єлико) (*у знач. сполучника приєднує підрядні речення ступеня і міри — у постпозиції*) скільки (16): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ, монастырю о(т) быстрици... и съ оусими озєрами и гырлами... о(т) чєрвлєного кєшєнєва до ди(л) загорни, а выше нистромъ и пони(ж) и оуси пасикы, єлико соу(т) оу томъ хотарѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); И заплативше господство мы вѣсє исполна єлико вишє пишєм (Гирлов, 1499 *BD* II, 144);

(у препозиції) (2): и такождєрє варє кто боудє(т) игоуме(и) оу то(м)... монастирю и єлико бѫдє(т) братєи а они имаю(т) грижати за спасєниє доуши господства ми (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); И єлико изрєкѫт вашєи милости от господства ми, а вы о вѣсєм вѣроуитє (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336);

(в інтерпозиції) (1): А кто сѣ покоусит нашєго даанїа и потвръждєнїа, єлико єст вышє писано, пороушити... таковїи да єст проклѣть от господа бога (Сучава, 1488 *BD* I, 357).

***ЄЛИНСКЪ** *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* Поведила перед нами старостинѧ луцкаѧ... кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Фєдка, штожь пан єєй (!) нєбощикъ пан Олизар Шилович... даровал... єєй (!) имєнѧ свои на имѧ Здолбицоу с присєлком с Єлинском (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Єлинском** (1487 *AS* I, 240).

***ЄЛИСАѲЬ** *ж.* (2) *(особова назва; цсл.* Єлисаф, *гр.* Ἐλισάβετ, *гебр.* Eliżewa) Єлизавета: мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Магда... и оуноукове єи... и дали... єдно сєло на Виннои... та дали слоугам нашим Работь и сєстри єго Соръ и братаничєм ⟨их⟩ Анноушки и Єлисаѳи, дочкам Жоуржиним (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Єлисаѳи** (1493 *BD* II, 14).

Див. ще **АЛЖБѢТА, *ЕЛИЗАВЕТА.**

ЕЛИСѢИ *ч.* (2) (*особова назва, гр.* 'Ελισσαῖος, *гебр.* 'Ēlīsa) Єлисей: господи помози самоилови кюзнєцю и елисѣеви писцю и левонтѣеви писцю (Краків, XIV—XV в. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **елисѣи** (XIV—XV в. *ОБРН* 112); *дав. одн.* **елисѣеви** (XIV—XV в. *ОБРН* 112).

Див. ще ***ОЛИСЄИ.**

ЄЛІОКИМЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ, Тышко братъ его, Єліокимъ, князь Корецкій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єліокимъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

ЄЛОВИЦЬКИЙ *ч.* (3) (*особова назва*): а при томъ были панове... пан Ивашко Єловицький... а пан Яцько Єловицький (Кременець, 1469 *AS* I, 64); А при томъ были: кн⟨А⟩зь Михайло Вишнєвецкий... а пан Ивашко Єловицкий (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єловицькый** 2 (1469 *AS* I, 64); **Єловицкий** 1 (1497 *AS* I, 112).

ЄЛОВИЧ, ЄЛОВИЧЬ, ѢЛОВИЧ *ч.* (11) (*особова назва*): а при том был пан Андрей Чаплич... пан Єско Єлович (Острог, 1464 *AS* I, 57); А при томъ была дочка моѧ кн⟨А⟩г⟨и⟩нѧ МарѦ СємєноваѦ РовєнскаѦ... пан Єнко Єлович... пан Бартош Юшкович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єлович** 8 (1464 *AS* I, 57; 1465 *AS* I, 57; 1481 *AS* I, 77; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88, 242); **Єловичь** 1 (1478 *AS* I, 76); **ѣлович** 2 (1466 *AS* I, 61, 62).

***ЄЛОВЪСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то вѣра моѧ... вѣра пана станислава єловъского (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **єловъского** (1393 *Cost.* I, 14).

***ЄМЄЛИНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Львівській землі*) Ямельня: а сє бортници пашко бортикъ и съ ємєлина юрко мошничь (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ *род. одн.* **ємєлина** (1370 *P* 18).

ЄНЖЄ *займ.* (1) (*стп.* jenże) *відносний (приєднує підрядні означальні речення)*: о пороучникоу єнжє сѧ менить пре(д) прєжнє (XV ст. *BC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єнжє** (XV ст. *BC* 8).

ЄНКО *ч.* (7) (*особова назва, цсл.* Єнохъ, *гр.* 'Ενώχ): и затым пан Єнко Чаплич поєхал... проч (Луцьк 1487, *AS* I, 86);

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єнко** (1487 *AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242); *ор. одн.* **Єиком** (1487 *AS* I, 86).

ЄНКОВАѦ *ж.* (5) (*особова назва*): и мы припустили к тому имєню п⟨а⟩ни Єнковую (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЄнковаѦ** (1487 *AS* I, 85, 86); *дав. одн.* **Єнковой** (1487 *AS* I, 86); *знах. одн.* **Єнковую** (1487 *AS* I, 86).

***ЄНКОВЪ** *прикм.* (1): ино послє живота нєбожчика пана Єнкова и мы припустили к тому имєню п⟨а⟩ни Єнковую п⟨а⟩ни ТатѦну (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Єнкова** (1487 *AS* I, 86).

Пор. **ЄНКО.**

ЄНЪКОВИЧЪ *ч.* (2) (*особова назва*): при том был владыка володимерский Иона... а панъ Федко Єнъковичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єнъковичъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/IV, 141); *род. одн.* **Єнъковича** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142).

ЄОЛЪГАТЬСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): Єолъгатьскій писаръ писалъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єолъгатьскій** (1484 *РИБ* 351).

***ЄПАРХИЯ** *ж.* (2) (*цсл.* єпархия, *гр.* ἐπαρχεία) єпархія, єпископія: Аще ли хто подъ областию нашою въ єпархиєй Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступить дєрзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а болшє того никакоє власти да нє имає(т) на(д) тє(м) мн(с)тырє(м) пєчє(р)скимъ и прєдѣли єго єпа(р)хїи а(р)хима(н)дриты пєчє(р)скоє, понє(жє) далєчє о(т) на(с) о(т)стои(т) констє(н)тинополя патрїа(р)ховъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **єпа(р)хїи** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **въ єпархиєй** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ЄПИСКОПИА** *див.* **ЄПИСКОУПІѦ.**

***ЄПИСКОПИЯ** *див.* **ЄПИСКОУПІѦ.**

***ЄПИСКОПІЯ** *див.* **ЄПИСКОУПІѦ.**

ЄПИСКОПЪ, ЄПИСКОПЬ, ЄПИСКОУПЬ, ЄПЫСКОУП *ч.* (54) (*цсл.* єпискупъ, єпископъ, *гр.* ἐπίσκοπος) єпископ: Аще ли хто подъ областию нашою въ єпархиєй Луцкой и Острозской... сия предания отческая... переступитъ дєрзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А купилъ єсть иванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки и ко сн҃му їо(н)у єп(с)пи к сєлу гнѣвновчи д(а)ли є҃і гривєнъ сєрєбра вѣсного (Перемишль, 1378 *P* 26); Тоє въсє... слюбоуєм... исъ въсѣмы архїєпископи и єпископи... кралю полскомоу... моцнє и нєпороушєннє... дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єпископ, єпископъ, єп(с)коуп,** ! **єпископу, єпископь** 13 (1401 *RIR*; 1470 *BD* I, 150, 155; 1473 *BD* I, 186, 187; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256, 257; 1486 *DC* 144; 1490 *DC* 146); **єпископь, єпископъ, єп(с)пь, єп(с)кпь** 9 (1429 *P* 114; 1470 *BD* I, 141; 1488 *BD* I, 342, 356; 1490 *DC* 147; 1499 *BD* II, 425); **єпыскоуп** 2 (1473 *BD* I, 186—187); *род. одн.* **єпискупа** 3 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 420); **єпископа, jєpyskopa** 4 (1465 *GL* 176; 1489 *AS* I, 89; 1490 *BD* I, 420); *дав. одн.* **єп(с)пи** 1 (1378 *P* 26); **єпіскопоу** 1 (1488 *BD* I, 356); *знах. одн.* **єпископа** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **єпискоупа** 1 (1472 *BD* I,169); *ор. одн.* **єпископомъ, єпископом, єпископомь** 4 (1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150, 155; 1471 *ДГСМПБ*); *місц. одн.* **при єп(с)пи** 2 (1376 *P* 22; 1480 *DC* 9) ; **при єпископѣ** 1 (2-*а* пол. XV ст. *СО*); *наз. мн.* **єпископи** 3 (1472 *BD* I, 170; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **єпыскоупїи** 1 (1473 *BD* I, 187); *род. мн.* **єпископов** (1499 *BD* II, 425); *дав. мн.* **єпископомъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *ор. мн.* **єпископи** 2 (1499 *BD* II, 419, 425); **єпископы** 1 (1473 *BD* I, 186); **єпыскоупы** 1 (1473 *BD* I, 186); **єпископи** 1 (1472 *BD* I, 169).

Див. ще **БИСКОУПЪ, *ІЄПИСКОУПЬ, *ПИСКУПЪ.**

***ЄПИСКОПІЄ** *с.* (3) (*молд.* єпископиє, *цсл.* єпископия, *гр.* ἐπισκοπή) єпископія, єпархія: мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чиним и(с) симь листом нашим... ожє благопроизволи господствами... и съ оусєѦ нашєѦ доброѦ волєѦ и о(т) б҃а помощїѦ и оучинилиєсмо вь зѧ҃дшиє ст҃а почившихъ прє(д)ковь и родителєи наших... Ѧко да оутвръдим и оукрѣпм (!) нашє єп(с)коупїє о(т) Радовцє(х) идєжє є(ст) храм ст҃го архиєра(р)ха и чюдотворца Николаа (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *дав. одн.* **є(п)скоупїю** (1486 *DC* 144); *знах. одн.* **єп(с)коупїє** (1486 *DC* 144).

Див. ще **ЄПИСКОУПІѦ.**

ЄПИСКОУПІѦ *ж.* (22) (*цсл.* єпископия, *гр.* ἐπισκοπή) єпископія, єпархія: сє я кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цр҃кви б҃жои прєч(с)тои б҃гомтри... сєла стрижово слєпчє космово... к столцу єп(с)піи холмъскоє при б҃голюбєзномъ калисти єп(с)пи холмъскомъ и бєлъзскомъ (Холм, 1376 *P* 22); Мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи и зємли молдавскои, Василїє єпископь Долнѣи єпископїи Романова тръга, Іоанїкїє єпископь Радовскои єпископїи... с... Іо Стєфаном воєводою... слюбили єсмо... королєви полскому... въсє моцнє а нєпороушєнно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єпископїѦ** (1490 *BD* I, 420); *род. одн.* **єпископїи, єп(с)піи** 4 (1376 *P* 22; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1499 *BD* II, 425); **єпископїи** 2 (1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 425); *дав. одн.* **єпископїи, єп(с)кпии** 8 (1403 *ДГАА;*

1490 *DC* 147, 148, 149); **єпископоупїи** 6 (1490 *BD* I, 420; *DC* 147, 148); *місц. одн.* **оу єп(с)копїи** (1490 *DC* 148).

Див. ще ***ЄПИСКОУПЇЄ.**

ЄПИФАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди па(н) васко люби(ч)... па(н) Семашко Єпифановичъ (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єпифановичъ** (1478 *ЗРМ*).

ЄПЫСКОУП *див.* **ЄПИСКОПЪ.**

***ЄРАРХЪ** *див.* **ИЄРАРХЪ.**

ЄРЄМЄИ *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Иєрємия, *гр.* 'Ιερεμίας, *гебр.* yirmĕyah). Єремія, Ярема: Тѣм мы... дали єсми и(м) обомъ посполно ... на милѣтинѣ, селище... где бы(л) єрємєи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); и єщє єсми єму дали... села... где бы(л) єрємєи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єрємєи** (1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212).

Див. ще **ЄРЄМИѦ, ЄРИМИЄ, *ЄРЄМЇИ.**

ЄРЄМИѦ, ЄРЄМЇА *ч.* (9) (*особова назва, цсл.* Иєрємия, *гр.* 'Ιερεμίας, *гебр.* yirmĕyah) Єремія, Ярема: ми боѦрове... на имѦ па(н) нѣгои... и па(н) єрємиѦ... Ѧвно чини(м)... гды(ж) ... петръ воєво(д) ... прєнаѦснѣишом(у)... паноу казимировѣ... королєвн полском(у)... повинною слоужбою вѣчнє записа(л)сѦ... про тожъ мы которою зь єго волию повинни єсмы сѦ згодити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); Мы кнзь Семєнъ... о(з)на(і)моуємо... и(ж) мы деи змилова(в)ши сѦ но(д) (!) слоугою наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м) которои на(м)ъ великїє оуслоуги своє и ко(ш)то(м) немали(м) о(т)дає(м) про (т)о... єго при (в)сюи о(т)чн(з)иѣ... зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171); а господство мы аз оу том оустах та пожаловах нашоу слоугоу пана Єремїю вистѣрника... и дадох ємоу тоє прѦдреченнoє сєло (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єремиѦ, єрємїа** (1448 *Cost.* II, 737; 1456 *ЭСФ;* 1495 *BD* II, 44; 1499 *BD* II, 125, 444); *род. одн.* **єремїи** (1483 *Cost. D.* 31); *дав. одн.* **єремїи** (1495 *BD* II, 43); *знах. одн.* **Єремїю** (1499 *BD* II, 144); *ор. одн.* **Єремиєю** (1459 *P* 171).

Див. ще **ЄРЄМЄИ, ЄРИМИЄ, ЄРЄМЇИ.**

ЄРЄМЇЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсми єму оу нашєи земли оу мо(л)давскои четыри села на милѣтини, на имѦ беркишєщїи и єрємїєщи и попєщи и где є(ст) жоуде пашко (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168).

ФОРМИ: *наз.* **єрємїєщи** (1425 *Cost.* I, 168).

***ЄРЄМЇИ** *ч.* (135) (*особова назва, цсл.* Иєрємия, *гр.* 'Ιερεμίας, *гебр.* yirmĕyah) Єремія, Ярема: А на то єст вѣра... боѦр наших: в. п. Збиара... в. п. ЄримїѦ постєлника (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); а на то є(ст) вѣра... болѣри наши, вѣра пана думѣ... вѣра пана єрємїа (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *род. одн.* **єремія, єремїѦ, єрємїа** 134 (1479 *BD* I, 222; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 264; 1483 *BD* I, 268, 270; 1487 *BD* I, 292, 294; *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 318; 1497 *BD* II, 96; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.), **ЄримїѦ** 1 (1479 *BD* I, 222).

Див. ще **ЄРЄМЄИ, ЄРЄМИѦ, *ЄРИМИЄ.**

***ЄРЕТЫКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* єретикъ, *гр.* αἱρετικός) єретик: маетъ... богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... еретыковъ и непослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **еретыковъ** (*АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ЄРИМИЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* иєремия, *гр.* 'Ιερεμίας. *гебр.* yirmĕyah) Єремія, Ярема: БоѦрїи аноуме: Тъоутоул вел. логофѣт... єримиє вел. пост. (Сучава, 1491 *BD* I, 453, 464).

Див. ще **ЄРЄМЄИ, ЄРЄМИѦ, *ЄРЄМЇИ.**

ЄРИМЇИ *див.* ***ЄРЄМЇИ.**

ЄРЛѦ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том былъ вл(а)дыка луцкий Ярофѣй... а пан ЄрлѦ (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЄрлѦ** (1483 *AS* I, 82).

***ЄРМОЛИНИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* жаловаъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) семєнова на дѦ(д)ковичо(в) свои(х) на о(р)тюха а на стєфана є(р)молиничо(в) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **є(р)молиничо(в)** (1495 *ВК*).

JERMOLINCZI *мн.* (2) *(назва села у Подільській землі)* Ярмолинці: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchuszicziv Smothriczkowi (!) wolosthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *наз.* **Jermolinczi** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

***ЄРМОЛИЧЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* И стєпа(н) єрмоли(ч) з братьєю своєю до кни(г) зє(м)ски(х) нєпослалисѦ (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **є(р)моличь, єрмоли(ч)** (1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **є(р)молича** (1495 *БСКИ*).

ЄРОМОНАХЪ *див.* **ІЄРОМОНАХЪ.**

***ЄРОѲЕЕВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ вь насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. мн.* **Єроѳеевыхъ** (1499 *РИБ* 776).

Пор. **ЯРОФѢИ.**

***ЄРЬШЬ** *ч.* *(особова назва):* мы великии кнзь швитрикга(л)... оузрѣвши єсмо знаменитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша терєшковича... дали єсмо ємоу сєло долъгие шии в лоуцкомъ повѣте (Луцьк, 1452 *P* 160—161).

ФОРМИ: *род. одн.* **Єрьша** (1452 *P* 161).

***ЄСАКЪ** *ч.* (3) (*тур.* jasaq «данина, податок», «кара, штраф») *(податок натурою)* ясак: А тотъ панъ богданъ левковичь што люди заведаєть почонъ отъ великого цара и досюлѦ намъ єсакъ даивали, а тые єсаки ажъ мене братомъ наречешь вели датн (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **єсака** (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **єсакъ** (1484 *ЯМ*); *знах. мн.* **єсаки** (1484 *ЯМ*).

***ЄСАЧНИКЪ** *ч.* (1) *(людина, що платить ясак):* ясачник: къ Житомироу сєло бо(р)диновъ а в томъ сєлє чотыри слоуги троє сочнико(в) новые люди єщо воли невыседели а коли волю выседять они мають слоужити, А єсачники имоуть тѦглы тѦгноути какъ и иные люди (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн.* **єсачники** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

Див. ще ***ЄСАЧНЫИ.**

***ЄСАЧНЫИ** *прикм.* (2) *(у знач. іменника)* ясачний (1): а сєло къ городоу длєзско(в) а в томъ сєлє двана(д)цать слоу(г) на во(и)ноу ходять а подымъщиноу нє дають а єса(ч)ны(х) одина(д)цать чл҃вка подымъщиноу дають а горо(д) робѦть (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.);

є с а ч н ы и л ю д и (1) *(люди, що платять ясак)* ясачники: А єщо моихъ нєсколько єсачныхъ люде(и) отъ єсака бегаючи к тобє прихилилисѦ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. мн.* **єсачныхъ, єса(ч)ны(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ЄСАЧНИКЪ.**

ЄСИФЪ *ч.* (6) (*особова назва, цсл.* Иосифъ, *гр.* 'Ιωσήφ, *гебр.* yoseph) Йосип: А той истный слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, имаетъ служити намъ и нашимъ дѣтемъ изъ того села двѣма стрѣлци (Судомир, 1408 *АкЮЗР* 1, 6); мы великыи кнзь швитригаило... чинимъ знаменито ... иже видивь и знаменавь службу нашого вѣрного слуги паиа єсиѳа чусы... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣте (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єсифъ** (1408 *АкЮЗР* 1, 6); *род. одн.* **єсиѳа** (1434 *P* 128); *дав. одн.* **Єсифу** (1408 *АкЮЗР* 1, 6).

Див. ще **ІОСИФЪ, ОСИПЪ, ЮСИП.**

ЄСКО *див.* **ЄСЬКО.**

ЄСТИ *дієсл. недок.* (1) їсти: а то на каждую нєдѣлю каждому тєслѣ давалъ по сми грои (!) широкихъ и єщи к тому

истраву всѣмъ дава(л) н єсти и пити (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *інф.* єсти (1386—1418 *Р* 35).

ЄСТЛИ, ЄСТЪЛИ, ЄСЛИ *спол.* (41) **1.** *(приєднує умовно-часові речення — у препозиції)* якщо, коли (26): єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє покоя боудєть хотѣти мѣти... рада короуни васъ тѣжь приимє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а єстли похочет замоуж пойти, дѣти оставивши... тогды дѣти мои мают пенези ей отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а єстли А ис тоєи мєны выстоуплю... тогды А алюбо по мнѣ боудоучии, королю двесте роублє(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А єстли боудємо слышати и видати никоторое нєпрїятєлство от которои стороноу на королѣ єго милости... имаємо єго милости дати виданїє (Коломия, 1485 *BD* II, 372); а єстли *(в ориг.* є(с)тли.— *Прим. вид.)* дорозоумїєм какоє зло от какых их милости нєпрїятєлєв, мы имаєм им дати знати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); а єстли который с тыхъ нє хотєл ємоу служити и он ⟨о⟩ставивши имѣнє єдь проч зо всимъ своимъ статкомъ (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(у сполученні є с т л и ж є, є с т л и ж) якщо ж, коли ж (10): єсть(ли) же кромє свады боудє(т) раненъ, тогды петръ имаєть то присАчь свои раны (XV ст. *BC* 19 зв.); а єстьлї жь замє(ш)кає(т), алюбо нєо(т)баєть за пА(т)на(д)цє(т) годовъ того освєчєнїя оучинить, тогды тоє дѣды(ч)ство изгинжло (XV ст. *BC* 21);

(у сполученні є с т л и п а к) якщо ж, коли ж (3); а єстли пак им бог дѣток нє дасть, ино тыи вєрху писаныи имѣньА вси мают быти по кн⟨А⟩зА єго милости животѣ св⟨А⟩тому Иоанну (Степань, 1489 *AS* I, 89); єстли пакъ ваша мл(с̃)ть з г(с)дрємъ наши(м) нє запишєтєсА в мироу и в прия(з)ни быти тогды... маю(т) тыє люди тАгну(ти) любо на королєвоу зємлю... або на вашу мл(с̃)ть оу вашоу зємлю (б. м. н., 1496 *ПДВКА*);

(у сполученні є с т ь л ї а ж є) якщо ж, коли ж (1): а єстьлї аже нє боудємъ тамъ тогды шєсть алюбо четыри намєнъ (!) прїлоучаємъ су(д)и, алюбо по(д)соу(д)ковъ (XV ст. *BC* 12 зв.).

2. *(приєднує додаткове — у постпозиції, у формі залежного питання)* чи (1): и кнїгни ма(р)я исъ сыно(м) свон(м) кнїзе(м) фєдоро(м) ты(м) свє(т)комъ на то(м) вєлєла присАгноути, єстли бы то они справнє свє(т)чили (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ЄСТЛИ БЫ, ЄСТЬЛИ БЫ *спол.* (58) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* якщо б, коли б: Jestliby ważnosti peniezej pozyczonych ne wczinila, aby... sudi swojemu, tuju zastawu okazał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ... оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднаньє покоя нжбыстє з ва(с) иѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); єстли бысА таА рє(ч) такъ вда(в)нила, то(г)ды бы тоє дѣло мѣло вжо во оупокои бы(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); а єстли бы дорозоумили с которои сторони... какоє зло... а их милость тогди нам и дѣтєм нашим... тоє имают нам оусє оуказати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

***ЄСЬ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Єсифь): продали єсмо мыто володими(р)скоє... єсю (Петрків, 1489 *AMB*).

ФОРМИ: *дав. одн.* єсю (1489 *AMB*).

Див. ще **ЄСЬКО.**

ЄСЬКО, ЄСКО *ч.* (21) *(особова назва, пор.* Єсифъ): мы кнзь фєдоръ данильєви(ч)... єско романкови(ч)... поручАємсА по олєхна што(ж) служи(т) єму спдрю своєму коро(л) вєрно бєзо лсти бєз хитрости (Луцьк, 1388 *Р* 42); продали єсмо мыто володими(р)скоє... єськоу и єго братьи на чотыры годы (Петрків, 1489 *AMB*).

ФОРМИ: *наз. одн.* єсько, єско (1388 *Р* 42; 1437 *AS* I, 34; 1463 *ГГЯ;* 1464 *AS* I, 57; 1478 *AS* I, 76; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1489 *РИБ* 431, 432); *род. одн.* Єська (1489 *РИБ* 432); *дав. одн.* єську, єськоу (1427 *Р* 109; 1488 *РИБ* 222; 1489 *AMB; РИБ* 432); *знах. одн.* Єська (1489 *РИБ* 432).

Див. ще ***ЄСЬ.**

***ЄУАГГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

***ЄУАНГЄЛИЄ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИЄ.**

***ЄУАНГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

***ЄОУВАНЬГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

ЄОУНУТИИ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Jaunùtis): Вѣдаи то каждыи чївкъ кто на тын листъ посмотрить ожє я кнАзь Єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонтовичь юрьии корятовичь чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* Єоунутии (1352 *Р* 5).

***ЄУСТАТЇИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Євьстатии, *гр.* Εὐστάθιος) Євстахій, Євстафій, Остап: а на то є(ст) вѣра г(сд)вами... и вѣра архимандрита нашє(г), ку(р) єустатїА (Сучава, 1455 *Cost.* II, 544).

ФОРМИ: *род. одн.* єустатїА (1455 *Cost.* II, 544).

Див. ще **ЄВСТАТИЄ, СТАХЇЄ.**

***ЄОУФИМКОВЪ** *прикм.* (2) ◇ є о у ф и м к о в о с є л о (2) *(назва села у Волинській землі):* къ володимирю о(т)ступаєтьсА потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ по єоуфимково сєло (б. м. н., 1366 *Р* 14).

ФОРМИ: *род. одн. с.* єоуфимкова (1366 *Р* 14); *знах. одн. с.* єоуфимково (1366 *Р* 14).

***ЄФИМИИ** *див.* ***ЄВЪФИМИИ.**

ЄФРЄМЄИ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Єфрємъ, *гр.* 'Εφραίμ, *гебр.* Efraîm) Єфрем, Охрім: А при томъ были: Владыка Лоуцкии Єфрємєи, а кнАз Иванъ Василєвич (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А при томъ были владыка луцъкий Єфремей, а княз Иванъ Васильевич (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* Єфрємєи, Єфремей (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

Див. ще **ЄФРЄМЪ, ЄФРИМЪ, ОХРѢМЪ.**

ЄФРЄМЪ, ЄФРЄМ *ч.* (7) *(особова назва, гр.* 'Εφραίμ, *гебр.* Efraîm) Єфрем, Охрім: Я Семенъ... по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину... Єфрема (Київ, 1398 *ДГПМ*); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, I); И оуставшє наш слоуга Єфрєм та заплатил... двѣ ста злат татарскых оу роукы Олюшци (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* Єфрємъ, Єфрє(м), Єфрєм (1488 *ДГСВМЩ;* 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, I; 1499 *BD* II, 130); *дав. одн.* Єфрємоу (1499 *BD* II, 130); *знах. одн.* Єфрєма (1398 *ДГПМ*).

Див. ще **ЄФРЄМЄИ, ЄФРИМЪ, ОХРѢМЪ.**

ЄФРИМЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Єфрємъ, *гр.* 'Εφραίμ, *гебр.* Efraîm) Єфрем, Охрім: И оучинили єсми въ задоушїє свАтопочивших предковь и родителєи наших... Ако да оутвръдимь и оукрѣпим нашъ свАтїи монастирь... гдє єсть єгоуменъ молєбникъ нашъ кир попъ Єфримъ (Сучава, 1489 *BD* I, 377).

ФОРМИ: *наз. одн.* Єфримь (1489 *BD* I, 377).

Див. ще **ЄФРЄМЄИ, ЄФРЄМЪ, ОХРѢМЪ.**

ЄФРОСИНА *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Євфросиния, *гр.* Εὐφροσύνη) Єфросинія, Фросина: мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтєчє и брат єго Пєтримань... и дроугаА племєница их Єфросина... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* Єфросиина (1495 *BD* II, 249).

ЄФТИМИИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Єфьтимъ, *гр.* Εὐθύμιος) Євтим: а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... и намѣстникъ лавровьскыи єфтимии (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єфтимии** (1422 *Р* 98).

ЄХАТИ *див.* **ѣХАТИ.**

ЄХАТЬ *див.* **ѣХАТИ.**

ЄЩЄ, ЄЩИ, ЄЩО, ЄШЧЄ, ИЩИ, ѣЩИ, ѣЩЄ *присл.* (207) 1. *(крім того, до того)* ще, іще (166): А сє А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво матѣичича... а и єщє далъ єсмъ нѣзы на днѣстрѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 3); А губка далъ шюбу свою куничюю ... за є гривєнъ пани хоньци и єщє ва дали ві лисици пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26); а на то свѣдковє, панъ жюржь староста... панъ Ацко и панъ илїАшъ чашникъ а єщє при томъ были послы съ львова ((Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu, sztobychom pak ieszcze my, tretieho naszeho posła prystawiwszy otpustyli ko kniaziu Szwitrykhayłu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140); еще надто, про лепшое сведоцство и твердость, и печать нашу казали есмо привесити къ сему нашому листу (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ... А ещо Левону — жъ Шоломичу призволили есмо Неверово село держати (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); и на(д)то єщє ѳє(д)ко сла(л)ся на пїа миколая радивиловича воєводоу виленъского... ижъ тая рєчъ имъ зведома (Вільна, 1499 *ВФ*);

(*у сполученні* є щ ї и) ще також, ще і, і також (1): а господство ми оу том благопроизволих... и дали єсмо... монастиро⟨у⟩ от Вѣликїи Тазлов... тотоу вишеписанною полѣноу... и єщї и тоє вышеписанноє сєло (Сучава, 1491 *BD* I, 452—453).

2. *(до цього часу)* ще, іще (25): а по томъ вовсѣ дєсАть гривєнъ приходитъ и і скутъ того єсмы єщи нє брали (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а пак ли бы ⟨є⟩щє єго нє было... тогды по єго оуѣханьѣ третии дн҃ъ право мае(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134); Сєло радосто(в) а в томъ сєлє три чл҃вки а четвє(р)ты(и) отамо(н) а вси єщо воли нє выседєли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); И о сєм даю вам вєданїє, ажє до нинѣшного часѣ (!) єщє єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); вжо они два годы ко(р)чмы вари(ли) а третого годоу єщє нєварилн (Краків, 1489 *АКВ*); а какъ полотна подѣливши, нани (!) ещо зъ клѣти не вышла (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. *(з давніх часів)* ще, іще (11): и потвєрдили єсмы имъ отниноу и(х) єщє данїє наши(х) стопочившихъ прєдковъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); Павє(л) зємлю дє(р)жить глазо(в)шиноу а стоє зємли хоживало дє(и) издавна колода мєдоу ино таА зємлА вє(л)ми давно запоустела была, ино єщо грєжанъски(и) ѳєдъко да(л) єму на полоукопьи онъ тоє даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ*, л. 93 зв.); єго мл(с)ть пишєть... што(ж) Стєпанъ є(р)моли(ч)... повєда(л) єго мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ єщє за вєликого кн҃зА жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*).

4. *(знов)* ще, іще (3): и тыми разы тыє мєщаиє вроуцъкиє... просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колько годо(в) продали и мы имъ тые ко(р)чмы єщо продали на шєсть годовъ (Краків, 1489 *АКВ*).

5. *(при прислівниках у вищому ступені — в більшій мірі)* ще (1): tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia; zaniuz w tomby peremiryi oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas i tym by *ieszcze* trudney nam ot nich było (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ЄѲИФАНОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были наши вѣрная рада... киАзь иванъ васильєвичь черторыискии... панъ сємашко єѳифановичь (Луцьк, 1445 *Р* 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єѳифановичь** (1445 *Р* 151).

Ж[1] *див.* **ЖЬ.**

! **Ж**[2] ⟨ЗЪ⟩ (1): землю шепиньскоую... дароуемы а ворочаемы ж (!) нашыхъ пановь и бояровь вѣдаиеїмь (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

Див. **ЗЪ.**

***ЖАБЬЄ** *с.* (1) *(назва поляни у Галицькій землі)* Жаб'є: дали есмо ему село на имѧ косово... а на рѣцѣ на черемоши двѣ полѧнѣ березово а жабье (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жабье** (1424 *P* 99).

***ЖАВОРОНКОВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а се я панъ мацина воевода їлвовъскыи освѣдчаю тъ тымъ листомъ каждому доброму... аже пришедъ предъ наше обличье на имѧ ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови... дворище жѧворонковича (Львів, 1400 *P* 60—61).

ФОРМИ: *род. одн.* **жѧворонковича** 2 (1400 *P* 61); **жаворонковича** 1 (1400 *P* 61).

***ЖАДАНЇЄ** *див.* ***ЖАДАНЬЕ.**

***ЖАДАНЬЕ** *с* (8) **1.** прохання (7): а прото яко и первѣй тако и тыми листы ва(с) рада короуни жаданье(м) велики(м) проси (!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Тыми разы прысылалъ... къ намъ Штефанъ воевода... просечи и жадая насъ, абыхъмо... его пословъ казали черезъ нашы земли... пропустити Ино мы на его жаданье то вчинили (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. вимога (і): також и сими рази, по жаданїю... кролѣ его милости... миле пак слоубоуемъ и обецахомъ господареви нашемоу... абыхом съ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *дав. одн.* **жаданїю** (1479 *BD* II, 351); *знах. одн.* **жаданье** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1496 *BD* II, 407; 1498 *BD* II, 412); **жеданье** 3 (1496 *BD* II, 405; *ОПСВВ*); *ор. одн.* **жаданье(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОЖАДАНИЄ.**

Пор. **ЖАДАТИ.**

ЖАДАТИ, ЖЕДАТИ *дієсл. недок.* (18) **1.** (чого від кого, кого) просити (чого в кого, кого) (14): а коли мы такожъ отъ нашого прыѧтелѧ старшого боудемъ какои помочи на нашы непрыѧтели жедати... и великїи кнѧзь казимиръ... такожъ маетъ намъ помочь дати безъ хитрости (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716—717); Такежъ панъ воевода всказалъ к намъ оупоминаючы насъ иже старода(в)на пре(д)кове нашы зъ его пре(д)ки были оу прия(з)ни и записы мали межи собою и межи землями и жадаеть насъ абы(х) и мы такимъ жо обычаемъ то межы нами потверъдили (Вільна, 1493 *ОПВВ*); и писалъ и всказалъ къ намъ, просечы и жадая насъ, абыхъмо тыхъ его пословъ казали черезъ нашы земли добровольне пропустити (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. (чого від кого) вимагати (2): И також нашим подданным, комоу сѣ пригодит кривда от подданников кролѣ его милости... тот також да имает жадати справедливости от старости каменецкого (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

3. (зробити що) жадати, бажати, хотіти (1): Не есть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии речи которыи писа(л) ка(к) нашь неприятель... жадая а хотѧ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжди чисте а вѣрны... оувести оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

права жадати (1) *див.* **ПРАВО**[1].

ФОРМИ: *інф.* **жадати** (1435 *Cost.* II, 692; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 424); *теп. 3 ос. одн.* **жадаеть** (1493 *ОПВВ; ПОСВВ*); *2 ос. мн.* **жадаете** (1447—1492 *ЛКБВ*); *перф. 3 ос. одн. ж.* **жедала** (1487 *AS* I, 241); *1 ос. мн.* **жедали** 1 (1496 *BD* II, 401); **есмо жедали** 1 (1496 *BD* II, 402); *3 ос. мн.* **жадали** (1453 *Cost.* II, 765); *майб. 1 ос. мн.* **боудемъ... жедати** (1442 *Cost.* II, 717); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... жадалъ** (1442 *Cost.* II, 716); *дієприсл. одноч.* **жадаючи** 1 (1496 *ПЧФГ*); **жадаючы** 1 (1496 *ОПВВД*); **жадая** 2 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1498 *BD* II, 412).

Див. ще **ПОЖАДАТИ.**

***ЖАДЕНЪ** *див.* **ЖАДНЫИ.**

ŻADIN *див.* **ЖАДНЫИ.**

***ЖАДЛИВОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* żądliwość) прагнення: мы илїа воевода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х) вѣрою до(с)тоиною и оуставичною жадливостїю и с ни(м) случити... пану владиславовы, по(л)скомоу кролювы... тоу, оу левовы... голдь ... оучинили е(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *ор. одн.* **жадливостїю** (1436 *Cost.* II, 697).

! **ЖАДНАЯ** ⟨КАЖНАЯ⟩ (1): о соудѣ ко(л)ко жа(д)ная (!) имѣеть иметь (XV ст. *BC* 5 зв.).

Див. ***КАЖНЫИ.**

ЖАДНЫИ, ЖАДНИ, ŻADIN *займ.* (76) жодний, жоден (67): Też ustawilijesmo, iż żadin... nie majet prisiahati na desiaterom bożi prikazani, to jest knihi Mojsejewy (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); а не оустоупатисѧ оу тое имѣньє ни дѣтем моим ани жадномоу природъкоу нашомоу (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Я Василей Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваем... штож без жадного принужен⟨А⟩... продали есмо кн⟨А⟩зю Костентину... отчизну нашу на реци на Пчичи (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); И Борисъ передъ нами о томъ на него жадного доводу не далъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); крал и братїя его... не имают таковогo чловѣка прїимити, ани мѣстца ани жадного поживленїѧ... да не имают емоу давати (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

жадным обичаем (2) *див.* **ОБЫЧАИ;**

ніхто (7): A jestliby zastawa... czerez rok deń była, potom żadnomu... ne majet opowedati, Nadto, choczem, iżby żadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); И такиж имаемь быти каждомоу королевскомоу приѧтелю приѧтеле, а неприателевѣ коро-

левскомоу имаємь быти неприѦтеле, жадного не выимоуючи (Сучава, 1468 *BD* II, 301—302).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **жадныи, žadnyj** 2 (1388 *ZPL* 105, 107); **жаде(н)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **zadin** 1 (1388 *ZPL* 105); **жадни** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *род. одн. ч., с.* **жадного** 20 (1388 *ZPL* 103; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 293; 1468 *BD* II, 301; 1487 *AS* I, 240; 1491 *AS* I, 96; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **жаднего** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **жа(д)на(г)** 1 (XV ст. *BC* 32 зв.); **жа(д)но(г)** 1 (XV ст. *BC* 16); ! **жаднаа** 1 (1456 *ЭСФ*); **ядного** 1 (1445 *Cost.* II, 236); *дав. одн. ч.* **жадномоу, žadnomu** (1388 *ZPL* 107; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; XV ст. *BC* 29 зв.); *знах. одн. ч.* **жадныи** (XV ст. *BC* 32 зв.); *ор. одн. ч.* **жадиымъ, жа(д)ны(м)** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 20 зв., 27 зв., 1499 *BD* II, 424); *наз. одн. с.* **жа(д)ное** (1457 *Cost.* II, 809; 1479 *DC* 141); *місц. одн. с.* **о жадно(м)** (1495 *БСКИ*); *наз. одн. ж.* **жадна** 1 (1456 *ПМВП*); **жа(д)ная** 1 (XV ст. *BC* 31); *род. одн. ж.* **жаднои** 10 (1455 *Cost.* II, 774; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* II, 285, 290; 1468 *BD* II, 302; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1499 *BD* II, 422, 423, 425); **жадное** 9 (1389 *РЕА* I, 27; 1494 *AS* I, 102; XV ст. *BC* 11, 15 зв., 24, 28 зв., 29, 36 зв.; 1495 *АЛМ* 83); **жаднеѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 734; 1475 *AS* I, 69); *знах. одн. ж.* **жаднoую** (1462 *BD* II, 292); *наз. мн.* **жадныи** (XV ст. *BC* 27 зв., 1487 *AS* I, 85); *род. мн.* **жадныхъ** (1389 *РЕА* I, 27; 1448 *Cost.* II, 734; 1467 *AS* I, 63; 1468 *BD* II, 301; 1469 *AS* I, 64; 1491 *AS* I, 94).

***ЖАДОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Жадова *на Буковині):* та єсми дали... тои стои нашеи єпископоупіи о(т) радовце(х)... в̃ црко(в) жадовска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **жадовска** (1490 *DC* 147).

***ЖАКЪ**[1] *ч.* (2) (*стч.* żak, *стп.* żak) *(молодший член церковного причту)* причетник: о жакоу алюбо о капланѣ, котории(ж) держитъ очиноу свою (XV ст. *BC* 12).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о жакоу** (XV ст. *BC* 5 зв., 12).

ЖАКЪ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали и потвердили єсми его очи(н)оу... села на имѣ... волосѣни... и оу жакъ и оу драгоманъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **оу жакъ** (1448 *Cost.* II, 342).

ЖАЛОБА *ж.* (52) *(офіційна заява в суд)* скарга (39): Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жаднoє жалобы оу правє (XV ст. *BC* 24); и положы(л) пєрє(д) нами жалобу Ивашко сови(ч) на бориса сємєновича... (Вільна, 1495 *ВМБС*); Пишетъ король е. м. въ листѣ своемъ до пана Олехна, вспоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ со всими паны радою своею подлѣ жалобы пана Остафя боярина Полоцкого (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

ж а л о б а о ч и н а о ч и (1) скарга з приводу відданих у заставу речей для забезпечення боргового зобов'язання: А бѫде(т) ли жалоба очи на очи о пєнєзи о позычьє алюбо в нєкоторо(и) речи запїсаны а бѫде(т) ли виноваты(и) позва(н) пєрвы(и) дроу(г)и трєтїи на ро(к) а нє станєть тогды сказоуємы то(т) которыи пєнєзи позыча(л) алюбо торы(и) (!) речи записаны по тре(т)ємь рокоу имаєть моць продати алюбо оборотить коуда хочєть (XV ст. *BC* 17 зв.—18); ж а л о б у ж а л о в а т и (1) подавати скаргу: Головныи пановѣ зємль наши(х) на вєлїкы(х) соиме(х) седаю(т) о(т) на(с) на соудѣ(х) прє(д) которымижь то паны жалобы вєлїкыи дѣди(ч)ны бывали жаловани а и(х) сказанїя бывало правдиво ка(к) бы прє(д) нашєю облїчьснотью (!) то сѧ дѣєло (XV ст. *СЯ* 42 зв.); ж а л о б у с т р а т и т и (2) програти справу в суді: а проволоче(т)лисѧ тая нємоць трєтєа правая тогды можє(т) трєтью о(т)ложїть ка(к) єщє нємоцонъ бы(л) тако(ж) єщо ємоу нєпоздоровело какъ четвєртомоу рокоу маєть стати алюбо алюбо (!) рє(ч)нїка посла(т) а нє бѫде(т)лї тогды жалобы стратить (XV ст. *СЯ* 39 зв.— 40); ж а л о б у ч и н и т и (о у ч и н ї т и) (6) (на кого) подавати, подати скаргу (на кого), скаржити, заскаржити (кого): жалобу чинилъ пєтръ на яна оужє (!) єго ранилъ, Янъ о(т)повєда(л) жє са(м) єго рани(л) а то хотєлъ свєдє(ч)ство оуказать ємоу (XV ст. *BC* 19 зв.); хочємь ачь хто єсть оу правє нємєцькомъ а жалобоу оучинїть протївъ вїноватомоу а виноватыи в томъ правє нє слоухаєть нє оумєєть о(т)повєдать можє(т) къ своєму правоу рє(ч) о(т)ложить (XV ст. *BC* 25); ж а л о в а т и в е л и к о ю ж а л о б о ю (2) *див.* **ЖАЛОВАТИ**[3]; и м є т и з а и с к а н н о є ж а л о б ы (1) *див.* **ИМѢТИ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **жалоба** (XV ст. *BC* 12 зв., 14 зв., 17 зв., 26; *СЯ* 43 зв.); *род. одн.* **жалобы** (XV ст. *BC* 15 зв., 19 зв., 20 зв., 24, 24 зв., 32 зв.; 1498 *АЛМ* 169); *дав. одн.* **жалобѣ** (XV ст. *BC* 30 зв.; *СЯ* 43 зв.); *знох. одн.* **жалобу, жалобоу** 10(XV ст. *BC* 6 зв., 12 зв., 13 зв., 17 зв., 19 зв., 21, 25; *СЯ* 43 зв.; 1495 *ВМБС;* 1498 *АЛМ* 169); ! **жа** 1 (XV ст. *BC* 17 зв.); *ор. одн.* **жалобою** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); *місц. одн.* **оу (о) жалобѣ** (XV ст. *BC* 22 зв.; *СЯ* 9, 43 зв.); *наз. мн.* **жалобы** (XV ст. *BC* 10, 14 зв., 22; *СЯ* 42 зв.); *род. мн.* **жало(б)** (XV ст. *СЯ* 43); *дав. мн.* **жалобамъ** (XV ст. *BC* 10); *знах. мн.* **жалобы** (XV ст. *BC* 13, 17 зв., 21; *СЯ* 39 зв., 40, 42 зв., 43, 43 зв.); *місц. мн.* **въ (оу, о) жалобахъ** (XV ст. *BC* 12 зв., 13, 17 зв., 22, 23 зв.; *СЯ* 43 зв.).

***ЖАЛОВАНЬЄ** *с.* (14) надання, пожалування (12): а на потвєрженьє того нашєго жалованья... и пєчать нашю вєлѣли єсмо привѣсити к сєму нашєму листу (Київ, 1433 *Р* 119); а єщє надъ то на потвєржениє сєго нашого жалованьѧ... пєчать нашю казали єсмо привѣсити к сємоу нашомоу листоу (Луцьк, 1451 *Р* 157);

ж а л о в а н ь є в ч и н и т и (2) надати, пожалувати: А єщє надобъѧ дєлѧ оу Стрєта нисколько поставовъ єсми взѧлъ какъ жалованьє вчинилъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **жалованья, жалованьѧ, жалованьа** (1433 *Р* 119; 1434 *Р* 128; 1437 *AS* I, 34; *Р* 136; 1438 *Р* 139, 141; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43; 1451 *Р* 157); *знах. одн.* **жалованьє** (1484 *ЯМ*).

Пор. **ЖАЛОВАТИ**[2].

***ЖАЛОВАТИ**[1] *дієсл. недок.* (5) **1.** (чого) оплакувати (що, кого (1): а каза(л) твоє(и) мл(с)ти повєдити... ижъ с(т)ца нашого приятеля вашоє мл(с)ти Казимєра короля по(л)ского... богъ доушу... с того свєта собралъ чогожъ мы тяжко яко сынъ о(т)ца жалуємъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

2. (кого, за що, чого) співчувати (з приводу чого, кому) (3): а вєримы твоє(и) мл(с)ти приятелю нашому ижъ тоє нашоє прыгоды и жалостн боудєшь жаловати (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); Пакъ жалуєть вашу мл(с)ть за смє(р)ть о(т)ца вашоє мл(с)ти своєго прыятєля казимєра што єго богъ о(т) сєго свєта взя(л) (Вільна, 1493 *ПОСВВ*);

ж а л о в а т и ж а л о с т и (1) висловлювати (свій) жаль (кому, з приводу чого): пришли... мужило бучацского... и... барто(ш) изъ язловцѣ ... жалоуючи свои жало(ст) и свои смрть що сѣ стала на и(х) дѣти и братїи, и ишкоду о(т) никоторы(х) зра(д)цє(в) и злодїєвъ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **жалуєть** (1493 *ПОСВВ*); *1 ос. мн.* **жалуємъ** (1492—1493 *ПВФЧ*); *майб. 2 ос. одн.* **боудєшъ жаловати** (1492—1493 *ПВФЧ*); *дієприсл. одноч.* **жалоуючы** 1 (1493 *ОПВВ*); **жалоуючи** 1 (1457 *Cost.* II, 809).

***ЖАЛОВАТИ**[2] *дієсл. недок. і док.* (208) 1. (кого чим, кого) обдаровувати (обдарувати), нагороджувати (нагородити), наділяти (наділити) (кого чим) (6): про то слюбую и слюбили єсмо нашєму г(с)дрю кролю влодиславу... служити вѣрну быти и послушну с тымъ со всѣмъ чи (!) мѧ жѧловали (Віслиця, 1393 *Р* 51); а мы єсмы жаловали наши слугы, балотоу и оанча и дали єсмы имъ тоє сєло (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали єсьмо и дали слузѣ нашому, на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла, зо всими доходы и съ приходы (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Мы Кнєгини

Швитрикгаиловая Кнегини Анна жаловали есмо слугу нашого Ходка землею его отчиною, што была под Рянцем (Дворець, XV ст. *СГЧА*); А Обрагимъ толъмачъ на се(и) дорозе много томьли мелъ а и его какъ боудешъ жаловати вы ведаете (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. *док.* (к кому) пожертвувати (що кому) (1): мы Стефан воевод(а)... знаменито чиним... оуже... боАрин пан Юрїи Шербич и матере его Федка... жаловали къ богоу и прѣчистои его матере и дали от своего оурика правою свою отниноу нашемоу монастирю от Хомора (Сучава, 1467 *BD* I, 120).

3. *док.* (кого) зглянутися (на кого), змилуватися (над ким) (2): а жалова(л) мА кнА(з) скирикгаило тое серебро принести и дати č рублА (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Takto nam trudno peremirya ta i Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141);

жаловати милостию (198), милостию жаловати (1) (кого) виявити ласку (до кого): тѣ⟨м⟩ есми ихъ особною м⟨и⟩л⟨о⟩стию жаловали (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); тАмже мы видѣвше его правою и верною слоу-(ж)боу до на(с) жаловали есмы его оусобною мл(с)тїю и дали есмы ем(оу)... в сели оурикь сь оусемь доходомь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); тѣмь мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбоу до на(с) жаловали есми его особною нашею мл(č)тїю (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); ТАм мы видАвше его правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали есмы его особною нашею милостїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **жалова(л)** (1387 *СП* № 12); *1 ос. мн.* **жаловали есми** 117 (1420 *Cost.* I, 135; 1429 *Cost.* I, 266; 1438 *Cost.* II, 7; 1448 *Cost.* II, 300; 1459 *BD* I, 27; 1466 *BD* I, 110; 1472 *DIR«A»* 528; 1487 *BD* I, 294; 1493 *BD* II, 21; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **жаловали есмы** 75 (1400 *DIR«A»* 433; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1428 *Cost.* I, 202; 1436 *DIR«A»* 469; 1446 *Cost.* II, 238; 1462 *BD* I, 61; 1479 *BD* I, 228; 1491 *BD* I, 491; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **жаловали есмо (есьмо)** 7 (1448 *Cost.* II, 323; 1453 *Cost.* II, 472; 1465 *АкВАК* III, 4; 1467 *BD* I, 117; XV ст. *СГЧА;* 1469 *BD* I, 134, 135); **жаловали** 1 (1448 *Cost.* II, 355); **есми... жаловали** 1 (1393 *Cost.* I, 13); **есмы жаловали** 1 (1432 *Cost.* I, 327); *3 ос. мн.* **жаловали, жѦловали** (1393 *Р* 51; 1467 *BD* I, 120); *майб. 2 ос. одн.* **боудешъ жаловати** (1484 *ЯМ*); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* Waszab miłost żałowali (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ПОЖАЛОВАТИ.**

ЖАЛОВАТИ³, ЖѦЛОВАТИ, ЖАЛОВАТЬ *дієсл. недок. і док.* (61) **1.** (на кого, кому на кого, без додатка) подавати (подати) скаргу, скаржитися (43): А ивашко... и па(н) вилчА... слюбуемъ... за романа, аже... романъ... на кнА(з) швитригаи(л) не имаеть жАловати (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); мы кнА(з) Ѳедорь любортови(ч) чинїми то знаменїто... аже... па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(ге)-шеви(ч) аже емоу взА(л) вепрѣ вь его доубровѣ чересь границю (Зудечів, 1421 *Р* 95); Жаловалъ намъ... Луцъкій Єсько Рабеевичъ на дядьковича своего, на Симышина сына на Нисана (Краків, 1489 *РИБ* 431); Смотрѣли есмо того со кн⟨А⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали г⟨о⟩с-⟨по⟩д⟨а⟩рю королю... землАне *(в ориг.* земилАне.— *Прим. вид.)* кремАнецкии на имА Цеценевскии на кн⟨А⟩зА Олександра Сонкгушковича (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту... на землянъ Берестейскихъ... (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Жаловали намъ кнїгни федоровая Федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) ... на наместника мце(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопежича рекомо бы онъ и(х) выгна(л) з имене(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Петръ жалова(л) на яна и(ж) емоу č раны оучинилъ (XV ст. *ВС* 19); жалова(л) намъ писаръ нашъ наместъникъ Стоклишъски(и) Ѳедько григоръевичъ на воеводича троцкого... штожъ о(н) встоупаеться въ его лови любецъкии за немъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*); жалобу жаловати (1) *див.* **ЖАЛОБА.**

2. (кому, перед ким, на кого, без додатка) жалїтися, скаржитися (12): а того нАтсва романъ не имаеть оуспомина(т), а ни жАловати, ни предоднымъ (sic.— *Прим. вид.)* чоловѣкомъ... пакли бы романъ почА(л) и жАловалъ предкимъ (sic.— *Прим. вид.)* того нАтсва... тогды мы имаева того исного романа опАтъ поставити и дати в руцѣ нашему милому г(с)дрю, кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); перед осподарем королем его м⟨и⟩л⟨о⟩стью жаловал кн⟨А⟩зь Михайло Васильевич Збаразкий на дАдю своего кн⟨А⟩зА Семена Васильевича о дѣлницю дАди своего кн⟨А⟩зА Солтана (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); мы стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прАд нами... мароушка, сестра влъчи батърескоула, и братанич еи, негрило... н жаловали нам, аже привилїе великое, що имал влъча батърескоула от дѣда нашего... онн загоубили, коли пришли тоурци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

3. *док.* (о що) обвинуватити (кого в чому) (3): хто боуде(т) жалова(н) о злодѣиство бчо(л) (XV ст. *ВС* 19);

жаловати великою жалобою (2) скаржитися з великим жалем: мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже тоть истиннїи слоуга наш Мирча, сынъ Микоулов Оргоане... жаловал намъ великою жалобою, рекоучи так: аже ⟨п⟩ривилиА дида своего Щефана Оргоне... а он загоубил тота привилиА коли прїихал царь тоурскїн та плАнил нашоу землю (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239); мы Стефан воевода... знаменито чинимъ... оже прїиде прАд нами и прАд нашими оусими молдавскими боАри... слоуга нашь Михоуль Боузат и жаловал нам великою жалобою рекоучи нам так: аже привилїе, що он имал от наших оуиков... на свое правое отниноу... а он загоубил тота привилїе коли пришли Али-бег и брат его Скендерь-бег и съ Цапалоушем и полленили нашоу землю (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *інф.* **жаловати** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **жѦловати** 2 (1400 *Cost.* II, 618); **жаловать** 1 (XV ст. *ВС* 23 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **жалоуеть** 1 (XV *ВС* 8 зв.); **жалоует** 1 (1480—1484 *BD* II, 369); *3 ос. мн.* **жалоуютъ** (1435 *Cost.* II, 677 695); *перф. 1 ос. одн. ч.* **жалова(л) есми** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **жаловалъ, жаловал, жалова(л), жѦловалъ** (1400 *Cost.* II, 618; 1413 *Р* 82; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; 1462 *BD* I, 66; 1475 *AS* I, 69; 1489 *РИБ* 431; 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *ВС* 19; 1499 *ВФ* і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **жаловала** (XV ст. *ВС* 36 зв.; 1494 *РИБ* 560); *3 ос. мн.* **жаловали** (1413 *GL* 48; 1491 *AS* I, 94; 1493 *Cost. S.* 175; 1495 *АЛМ* 85, 88; *ВМЗД; ВСоб.;* 1496 *ВМКФС*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **иж бы... жалова(л)** (XV ст. *ВС* 32); *3 ос. мн.* **щобы... жаловали** (1435 *Cost.* II, 678); *перф. пас. 3 ос. мн. ж.* **жалобы... бывали жаловани** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боуде(т) жалова(н)** (XV ст. *ВС* 19).

***ЖАЛОВАТИ СЯ** *дієсл. недок. і док.* (7) **1.** (на кого, перед ким на кого) подавати (подати) скаргу (на кого) (4): илья вїдка премышлескыи и самборьскыи жаловалъ сА пре(д) кролемъ на стрѣлковцѣ аже оубивають сА оу землю оу црквную (Погоничі, 1422 *Р* 97); Лавринъ жалоуетсА на мартина ижь емоу мтрь заби(л) (XV ст. *ВС* 24 зв.); Жаловала сА пани ВасилеваА Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она з ымена своего Зелви за мост переходечи, сеножати косит и попасю пасет (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

2. (на кого, кому) жалїтися, скаржитися (3): a newestee (!) naszoy welikoy knehini Julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Kniazia Witowta boronity ieie, ino unia u niatstwo weleł ieie umoryty a to sia i waszoy miłosti jawiło sia było żałowaty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); присылалъ до на(с) Бгомолець иашь архима(н)дри(т) Пече(р)скїи с кїева... жалоуючися иа митропо-

лита кїевского и всея роусїе што(ж) и(м) иасилїе чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *інф.* **sia... żałowaty** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *теп. 3 ос. одн.* **жалоуєтсѧ** (XV ст. *ВС* 24 зв., 33); *перф. 3 ос. одн. ч.* **жаловалъ сѧ** (XV ст. *ВС* 27; 1422 *Р* 97); *3 ос. одн. ж.* **жаловала сѧ** (1478 *AS* III 17); *дієприсл. одноч.* **жалоуючися** (1481 *ГПМ*).

ЖАЛОВАТЬ *див.* **ЖАЛОВАТИ**[3].

***ЖАЛОСТЬ** *ж.* (6) горе, жаль, смуток (5): nikak ne możem... sztobychmo im ne mstyli, zaniaz zemlia nasza pusta ot nich a tym w bolszoj żałosti budet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); и оучинивши имъ тую жало(ст) и ишкоду, а о(н) сѧ оувєрну(л) до нашєи зємли мо(л)давскую ис тыми то лиходѣици (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809);

ж а л о в а т и ж а л о с т н (1) *див.* **ЖАЛОВАТИ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **жалости** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ОПВВ*); **жало(ст)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *знах. одн.* **жало(ст)** (1457 *Cost.* II, 809); *місц. одн.* **w żałosti** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***ЖАЛОУДИЄ** *с., зб.* (1) жолуддя: а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ... тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствѣть на три(д)ца(т) лако(т), обапо(л) дорогы (XV ст. *ВС* 38).

ФОРМИ: *знах.* **жалоудиє** (XV ст. *ВС* 38).

Див. ще ***ЖОЛОУДЪ.**

***ЖАЛЬ** *предик.* (1) жаль, шкода: Такъжє напоминає(м) тєбє што єси приславши люди свои горо(д) нашъ браславль зжогъ и мєсто выжогъ и люди наши... оу свою зємлю звєлъ, прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) (б. м. н., 1496 *ПЧФГ*).

ЖАМИРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмъ ми... дали и потвєрдили єсми єму у нашєи зємли мо(л)давскои... сєла на имѣ моимєщи и сръби н жамири повы(ш) яского тръга (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз.* **жамири** (1472 *DIR«A»* 528).

ЖАМЫРЪ *див.* **ДЖАМЫРЪ.**

***ЖАСКОВИЧИ** *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі):* Мы великїй киязь Швитригайло, чинимъ знаменито... ижъ мы... дали есмо село Жасковичи у Володимерскомъ повѣтѣ, сестреницы пана Немиры, старосты Луцкого, пани Костюшковой Ѳетимъи (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 20—21).

ФОРМИ: *дав.* **Жасковичомъ** 1 (1452 *АкЮЗР* I, 21); **Жашковичомъ** 1 (1452 *АкЮЗР* I, 21); *знах.* **Жасковичи** (1452 *АкЮЗР* I, 21).

ЖАСКОВИЧѢ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі):* тогды мы, исъ нашєю вѣрною радою дали єсмо и потвєрдили єсмо, єго правого всєго имєнїа, первоє, имєнєм рекучи, сєло быбел и со присѣлкы, пачковичѣ, а жасковичѣ (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **жасковичѣ** (1361 *AGZ* 6).

***ЖАСКОВСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* а то есми продал пану Волчку Жасковскому вѣчистє (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Жасковскому, Жасковъскому** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***ЖАСКОВЪСКИИ** *див.* ***ЖАСКОВСКИИ.**

ЖАСЛАВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Я кн⟨А⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жаславский** (1466 *AS* I, 62).

ЖАТИ *дієсл. недок.* (2) (що) *(зрізувати стебла серпом)* жати: а мєщаиє вси на толокоу ходѧть... жати и сєно косити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а служба дей ихъ тоє три дни сєна косѧть, а три дни жита жнуть (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *інф.* **жати** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *теп. 3 ос. мн.* **жнуть** (1496 *АЛРГ* 71).

***ЖАШКОВИЧИ** *див.* ***ЖАСКОВИЧИ.**

***ЖБАВЬЛИНЇЄ** *с.* (1) спасіння: мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... про о(т)цѧ нашєго жбавьлинїє души єго... кролєви полскому ... за шкоды передь рєчєныхъ зѣм(л)ь и волостии, то єсть коломы(и)скихь и снятиньскихь... зємлю шєпииьскоую... дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жбавьлинїє** (1436 *Cost.* II, 706).

***ЖГАСНУТИ** *дієсл. док.* (1) *(припинитися)* згаснути: мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... абы тымъ вятьшая вѣра, котораѧ николи оу на(с) нє была жгасла, тому истино(м)... кролєви полскому... за щкоды передь рєчєныхъ зѣм(л)ь... зємлю шєпииьскоую, котороую молдавьская зємла (!) о(т) короуны имила... дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. одн. ж.* **была жгасла** (1436 *Cost.* II. 706).

ЖДАТИ, ЖДАТЬ *дієсл. недок.* (8) (кого, чого) ждати, чекати, очікувати: іхо жє ждати имаєть намо о(т) тыхо мѧ(с)пусто за ѿ лѣта (Луцьк, 1388 *Р* 37); ⟨а п⟩а⟨к ли⟩ бы па(н) того с(є)лє рєклъ ⟨ажъ т⟩ого чоловѣка нѣтъ... тогды має(т) ⟨ис⟩тєцъ ждати того чоловѣ⟨ка⟩ другиѣ три дни (Галич, 1435 *Р* 134); А комоу дамо в нихъ гроши зємѧномъ и двораномъ наши(м) з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); Протож кому коли подаємъ в него пенѧзи з мыта, тыи бы нехай року ждали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *інф.* **ждати** 1 (1388 *Р* 37; 1435 *Р* 134); **ждать** 1 (1489 *РИБ* 433); *бож.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы ждали** 3 (1487 *АМЛ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); **жъдали бы** 1 (1487 *РИБ* 226); *дієприсл. одноч.* **жъдоучи** (1487 *АМЛ*).

Див. ще ***ДОЖИДАТИ.**

ЖДЄ *част.* (2) (*цсл.* ждє) *(ототожнююча)* ж, же: и дали єсми юи (sic.— *Прим. вид.*) оу иашєи зємли сєла иа ⟨си⟩тиои на имѧ діякоулово сєло повыше єтроѧ и сєлище що оу томждє (sic.— *Прим. вид.*) хотару єсть (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); сє азь рабь владыкы моєго ісу христа, пань Игнатїє... благопроизволих нашєм благымь произволєиїємь... дали єсмы трои двери от дамаскы чръвєнои... и нарѫквици от тоѫждє камхы дамаскы (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70).

Див. ще **ЖЄ**[1] 2, **ЖО** 2, **ЖЬ** 2.

***ЖДЄЛОУЛ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хота(р)... до... обрьшїє и кояждоул до об⟨рьшї⟩є мъгоура до об⟨рьшїє⟩ждєлоулоуи (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **ждєлоулоуи** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ЖДОВЖЪ *присл.* (1) здовж, уздовж: Мы Алексаидръ, або Витолдъ... ведомо чынимо... Ижъ ... Городенскіє... До того копища ихъ... подле пляцовъ ... надъ Городницею до самоє рєчки Городницы, а ждовжъ до пляцу пана Ивана Федоровича... Съ которого того копища... яко и... набытыхъ пляцовъ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати ие маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

Див. ще **ВЗДЛУЖЪ.**

ЖДОУЮ ⟨КАЖДОУЮ⟩ *див.* ***КАЖДЫИ.**

***ЖДЧАРЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Жджари, суч. Заставне: записую матце своей пане Ание Немириной... Ждчары (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Ждчары** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ЖЄ[1] *част.* (626) 1. *(підсилювальна)* же (549): Сє жє придалъ юрьиї болковичь... к цркви... зємлю пашиую (б. м. и., бл. 1350 *Р* 8); ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); А то всє перво выписаноє держати кн⟨А⟩зю Фєдору вѣчно, непорушно никимжє (Луцьк, 1396

AS I, 20); а хотарь тѣмь трїємь сєломь... да и(м) є(ст) непороушєно николиже на вѣкы (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); а **во** всѣхъ тыхъ имѣниехъ, которыхъ **же** єсмо поступили, **ино** не было десяти члвка (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а єстлибы хто хотєл вступати сѦ оу моє сєло ПьѦнъ... нєхайже он отложит тридцат копъ грошей широких готовых кн⟨А⟩зю Михайлу и кн⟨А⟩зю Костєнтину Ивановичом (Острог, 1481 *AS* I, 77); и мы во(д)лу(г) и(х) листу судового погоре(л)ски(х) же в то(м) єсмо оправили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest... z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho kotoryze on maiet podłe mista Beresteyskaho y perwo sieho słuzebnyka pana nemiryn... kotory ze był namisnykom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(ототожнююча, перев. з формами займ. 3-ї ос.)* ж, же (22): которїи бы єго нє слоушали, мы єго исказнимы єгожє роукою (Сучава, 1401 *RIR* 45); дали єсмо... сєло... Мутвитище въ Луцъкомъ повете, а Клоча в Луцкомъ же повете (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Дашкоу и сєстри єго Мали их жє правѧѦ отнинна (Сучава, 1488 *BD* I, 323); А по нашем животѣ, кто боудєть господарь нашєи зємли... тот бы нє пороушиль нашєго даанїа... заноужє єсмн им дали измѣноу за их жє правїи отнини (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

3. *(у знач. сполучника)* а) *(єднальний) зв'язує члени речення)* і, а (26): маєть... Климєнтый, владыка Луцкий и Острозский... соблазны творясчыхъ извєрзатн, церкви освєчати... єретыковъ и непослушныхъ клясти, никакожє паче благословеня єго церкви созиждати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); видѣвшє мл(с)ти нашєго милого господарѦ, королѦ, до насъ и слюбоуємы... слоужити вѣрно и приѦѦти... на оусѣкого єго нєприѦтєлѦ, нєвынимающи николи никогожє (Сучава, 1402, *Cost.* II, 621); Милостїю божїєю мы Стефан воєвода... чиним знамєнито и сим листом нашим въсѣм кто нан оузрит алибо єго чтоучи оуслишит, колиже того аще комоу потрѣбизна боудєт (Васлуй, 1497 *BD* II, 112);

б) *(приєднувальний) (приєднує прості й складні речення)* і, а (26): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божоє пры церквн соборной, даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... сєло наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); протожє, никто, николи, ни съ єдними прївилїами да нє имаєт тѣгатн а ни добоувати на сїє нашє прївилїє, николи, на вѣки (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162); Какъ жє розоумєємъ на томъ твоєє милости посольствє, отъ нєго ничого сє намъ нє стало (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(приєднує вставні речення) і, а (2): слюбоуємъ... ижє со имьѦ поспольсто(м) (!) пєрво(м), котрыижє то с нє(м) нашъ г(с)п(д)ръ, пєтръ воєво(да), възовє(т) оучинити, ижє тоты всѣхъ рѣчєи на вєр(х) писанны(х) тако(ж)... обьвоѦжутсѦ и запишю(т)... здєржатн и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); Сє А кнѦгини ИвановаѦ... записоую мужєви своємоу кнѦзю Иваноу Сємєновичю на тых двух дѣлницах дѣдины и отчизны моєѣ, которыхжє єсмн ємоу нє записала, двѣ тисѦчи золотых оугорских, штож мужь мой кнѦзь Иван выдал двѣ тысѦчи золотых на таѦ моѦ имѣньѦ (Добучини, 1487 *AS* I, 239);

(приєднує вставний дієприслівниковий зворот) і, а (1): и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ, да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго и по съмрътн єго да є(ст) дѣца(м) єго оставши жє дѣца(х) да є(ст) вноучѦто(м) єго (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ЖДЄ, ЖО, ЖЬ.**

ЖЄ² *спол.* (21) **1.** *(приєднує підрядні речення) (додаткові — у постпозиції)* що (19): a jestliby nekotoryj kon byłby ... kradenyj, czerez chrest'janina byłby najden, tohdy... własnoju prisiahoju oczzistitisia majet', rekuczi, źem toho konia w deń wział, kotoryjze za peniazi moi jest zastawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); чини(м) свѣдомо велєбноі твоєі мл(с)ти жє єсми дали тому истиному пану варшовьскому г тисѦчѣ фрѦ(ж)кого сєрєбра (Сучава, 1388 *SL*); Жалобоу чинилъ пєтръ на яна оу жє (!) єго ранилъ, янъ о(т)поведа(л) жє са(м) єго рани(л) (XV ст. *BC* 19 зв.); А перешедши верховину Ровця... засталисмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одъ верховины на полудєнь у право грунтъ мой, а влєво лисъ Мыховъ — паиа Карпова (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

2. *(наслідкове — у постпозиції)* так що (1): Знаменїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) (!) и(ж) пожєгъци имають злою смртїю гиноуть... а тєжь частокро(т) бываєть нмь пособа, алюбо правомъ нємєцькымь о(т)бываю(т) жє нє бывають казнєны (XV ст. *BC* 25 зв.).

3. *(підметове — у постпозиції)* що (1): пригожаєтсѦ частокроть жє наши(х) дворѦнъ алюбо иньши(х) прї нашо(м) дворє боудоучи наглє и(х) позывають прє(д) соудьи (XV ст. *BC* 14 зв.).

ЖЄБЫ *спол.* (10) *(стп. żeby)* *(зв'язує підрядні речення)* **1.** *(приєднує підрядні додаткові)* а) що, щоб, щобн, аби (6): ustawilijesmo, iźby..., konej pospolitych w deń tolko zastawu majut brati jawno... i też żeby mypcary w kniaźstwe naszom ustaweny, ... s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi inszimi, sami... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 107—108); Мы... сказоуємь ондрєєви абы то досвє(ч)лъ жєбы то є(г) коуплєноє (XV ст. *BC* 31); и мы Бориса спытали: мовилъ лн єси на него тые слова, жебы онъ сомь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(чергується з б ы) (1): мы хочємо бє(з) оураза бы того хто тыи свєткы вєдѣ жєбы соудья свидє(ч)ство и(х) прїнѦ(л) (XV ст. *BC* 20);

б) *(з відтінком непевності)* начебто, неначебто, буцімто, нібито (2): а коли(ж) соу(д)я пыта(л) слоу(же)бнїка тогды слоужєбникъ запрєлъ жєбы нєвидѣ(л) тоє раны тогды то(т) янъ... рєклъ свє(т)кы повєсть штбы (!) видѣ(л) тыя раны (XV ст. *BC* 19—19 зв.).

2. *(приєднує підрядне умовне)* якщо б, коли б (1) :а хтобы нмѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п⟨є⟩рьвїє триста коп отложити и тыи наклады ктожь *(в копії* ктомоужь.— *Прим. вид.)* оу свою дѣлницю наложит: то, жебы то имѦло изроушано (!) быти (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

***ЖЄДАНЬЄ** *див.* ***ЖАДАНЬЄ.**

ЖЄДАТИ *див.* **ЖАДАТИ.**

***ЖЄЖЄНЫИ** *див.* ***ЖЬЖЄНЫИ.**

ЖЄЖИОРА *див.* **СУХАЯ ЖЄЖИОРА.**

ЖЄЖЇЯ *ж.* (19) *(назва річки на Буковині)* Жижія: а хотарь ємоу выше страхотѣнѣ гори жєжиєю на ворловоую могилоу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27); а мърини, дочци жоуржа жоуметатє, єи сѣ достало оу єи част, сєло... на жєжїи (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истиннїи Тацѣ... и плємєница єи Васка... жаловали єсмы их особною нашою милостїю и дали и потвръдили єсмы им оу нашєи зємли оу молдавскои... три... ⟨сєла: єдно сєло⟩ на Соучавѣ... н дроугоє сєло на Проутѣ... и трєтїи сєло на Жєжїи (б. м. н., 1499 *BD* II, 166—167).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на жєжїя** (1431 *Cost.* I, 317); *род. одн.* **жєжїи** (1425 *Cost.* I, 173; 1438 *DIR«A»* 472); *знах. одн.* **жєжию, Жєжїю** (1400 *Cost.* I, 27; 1462 *BD* I, 52); *ор. одн.* **жєжїю** 2 (1462 *BD* 1, 52); **жєжиєю** 1 (1400 *Cost.* I, 27); *місц. одн.* **на (по) жєжїи** 9 (1429 *Cost.* 1, 266; 1459 *BD* I, 29; 1476 *BD* I, 208, 209; 1480 *BD* I, 241; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 161; 1499 *BD* II, 167); **на I Жєжию** 1 (1487 *BD* I, 294).

Див. ще ***ЗИЖА.**

***ЖЄЛИЗО** *див.* **ЖЄЛѢЗО.**

ЖЄЛѢЗНАѦ НОГА *ч.* (1) прізвнсько Тимура: по тыхъ посланию по идикгиєву посольству вышолъ на мєнє аксакъ

темирь желѣзнаѧ нога о(т) Чорного пѣска (б. м. и., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **желѣзнаѧ нога** (1392—1393 *РФВ* 170).

ЖЕЛѢЗО *с.* (2) залізні вироби (1): А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от иих брати, от оусего их товароу: или от риба свижаа... или от платно или от желѣзо... или боуд що имоутї (!) продавати, или пак где боудоут коуповатн... везде да ест имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96);

плоужное желизо (1) *див.* ***ПЛОУЖНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **желѣзо** (1466 *BD* I, 96); *наз. мн.* **желиза** (1460 *BD* II, 273).

ЖЕМЕРЕЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и еще есми потвердили монастирю нашем(у)... села монастирска на имѣ телебѣчинци... и на тополицѣ жемерещїи (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **жемерещїи** (1470 *DIR«A»* 522).

ЖЕМИНЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали есми се(с) ли(ст) нашъ селамъ монастирскимъ о(т) немцѣ, на имѣ темишещи... и жеминещи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз.* **жеминещи** (1447 *Cost.* II, 288).

ЖЕМОИТСКЫ *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

***ЖЕМОИТСКЫЙ** *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

ЖЕМОИТЬСКИИ *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

ЖЕНА, ЖОНА *ж.* (194) дружина, жінка, супруга (182): исталасѧ торгувлѧ... аже пани хонька васковая дѧдьковича жена... продала есть тотъ мунастырь... иванови губцѣ (Перемишль, 1378 *P* 25—26); А се ѧ панъ бенко... свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣновалъ н оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ (Коломия, 1398 *P* 57); Ино мы... тое мѣстце подле Рожества Христова... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно, ему и его женѣ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А то все запнсуемь пану чусе а по немь ино его женѣ (Луцьк, 1434 *P* 128); а кто въсхочеть женѣ моеи и дѣте(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) съ ты(х) имѣнїи женѣ и дѣте(м) мои(м) (Київ, 1446 *P* 154); Ино естли бы што на мене Бог допоустил и жена моѧ киѧгини Улиѧна мает седети на вдовим столци и з дѣтми моими (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); так есми ему продал, ажет нихто з ближних моих ни жона моѧ, ни дети мои... не мают в то сѧ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своею женою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти... пинѣзи (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

жону (жену) пояти (понѧти, поиѧть) (6); понѧть (поѧти) жону (4) взяти собі дружину, одружитися, оженитися: и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти (Луцьк, 1438 *P* 141); а естли... по моем животе кн⟨ѧ⟩зь его милость оусхочет собѣ иную жону понѧти... ино тыи имѣньѧ вси кн⟨ѧ⟩зю его милости (Степань, 1489 *AS* I, 89);

отдати за жону (1) *див.* **ОТДАТИ;** слюбная жона (1) *див.* ***СЛЮБЪНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **жона** 19 (1440—1491 *АкЮЗР* II, 105; п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1488 *AS* I, 241; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *СЯ* 40; 1495 *ВМБС* і т. ін.); **жена** 14 (1378 *P* 26; 1432 *Cost.* I, 330; 1454 *AS* III, 10; 1461 *BD* I, 45; 1467 *BD* I, 122; 1471 *BD* I, 164; 1480 *BD* I, 246; 1488 *BD* I, 347; XV ст. *BC* 39; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *наз. одн. зам. род.* от **жена** 1 (1479 *BAM* 61); *род. одн.* **жоны** 17 (1424—1425 *DBAc* 19; 1434 *P* 130; 1453 *Cost.* II, 472; 1462 *BD* I, 55; 1471 *DIR«A»* 525; 1482 *AS* I, 79; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *BC* 24 зв.; *СЯ* 41; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); **жены** 6 (1385 *P* 28; 1462 *BD* I, 55, 67; 1472 *DIR«A»* 528; XV ст. *BC* 31 зв.; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **жони** 2 (1456 *Cost.* II, 577; 1491 *BD* I, 456); *дав. одн.* **женѣ** 32 (1393 *Cost.* II, 607; 1398 *P* 57; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1427 *Cost.* I, 196; 1433 *Cost.* II, 594; 1446 *P* 154; 1451 *P* 156; 1461 *BD* I, 45; 1484 *BD* I, 278; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **жонѣ** 20 (1396 *AS* I, 20; 1421 *Cost.* I, 142; 1428 *Cost.* I, 221; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1483 *AS* I, 82; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВМБС; РИБ* 620; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **жоие** 9 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1466 *AS* I, 62; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *ВМКФС;* 1497 *ПКИП; ПМХ; РИБ* 683; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *РИБ* 777); **жене** 11 (1444 *AS* I, 40; 1454 *AS* III, 9, 10; 1467 *BD* I, 122; XV ст. *BC* 8, 38 зв.; *СЯ* 40, 40 зв.; 1499 *АЛРГ* 94); **жени** 7 (1487 *BD* I, 301, 302; 1497 *BD* II, 116, 117; 1500 *Cost. S.* 234); **жони** 2 (1433 *Cost.* I, 353; 1455 *Cost.* II, 549); **жоны** 1 (1462 *BD* I, 55); **жены** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *знах. одн.* **жоиу** 14 (1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1438 *P* 141; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1459 *P* 172; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *BC* 28; *СЯ* 40 зв., 41; 1495 *РИБ* 620 і т. ін.); **жену** 7 (поч. XV ст. *P* 76; XV ст. *BC* 7 зв., 19, 26 зв., 28; *СЯ* 9; 1462 *BD* I, 67); *ор. одн.* **женою** 13 (1393 *P* 52; поч. XV ст. *P* 76; 1426 *BAM* 21; 1446 *P* 154; 1482 *BD* I, 262; 1483 *BD* I, 269; *ВОРСР* 178; 1487 *BD* I, 301; 1492 *AS* III, 23; 1500 *Cost. S.* 234); **жоиою** 5 (1440 *P* 142; 1452 *АкЮЗР* I, 20; XV ст. *СЯ* 41; 1466 *BD* I, 106); *місц. одн.* **о жене** 2 (XV ст. *BC* 31 зв.; *СЯ* 9); **по женѣ** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); **по жоие** 1 (1496 *ВМКФС*); *наз. мн.* **жоны** 2 (XV ст. *BC* 33; 1491 *AS* I, 97); **жонн** 1 (1458 *BD* I, 6); *род. мн.* **женъ, жень** (XV ст. *BC* 7, 25 зв.); *дав. мн.* **жоиам** (1497 *AS* I, 112); *знах. мн.* **жоны** (1456 *ЭСФ;* 1497 *AS* I, 112); *ор. мн.* **жонами** 3 (1496 *ПЧФГ*, 1497 *ПМХ*); **женами** 1 (1446 *Cost.* II, 238).

***ЖЕНЫИ** *див.* ***ЖЬЖЕНЫИ.**

***ЖЕНЬСКИИ** *прикм.* (2) 1. жіночий (1): прото мы оуставлѧемь которыи чло(и)кы имеютъ соуди(т) напѣрвѣи о соуди(л)ство (!) женьское дроу(г)е о разбои доброволное дорогы... а въ (инь)ши(х) жалобахъ не маю(т) соуди(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

2. жінчин (1): А боудет хто злостїве алюбо неправа (!), нехотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а иметь щкоды чинити земли алюбо земълѧномъ тогды е(г) имѣиїе дѣди(ч)ство вынѧвни (!) вѣно женьское, имеетъ бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *BC* 38 зв.— 39).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **женьское** (XV ст. *BC* 39; *СЯ* 43 зв.).

ЖЕРАВЕЦ, ЖИРАВЕЦ *ч.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали есми емоу оу нашеи земли молдавскои осемъ селъ на имѧ роз⟨к⟩а петръ на кобылѣ... лиещи иа оусти жиравца и иа хоринчь кавадииещи и ба(д) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи шолтоузове... прїидоша прѧд нами ... и оупросили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар... Ино мы есмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почъньши ис верха от берегь Бръслада... та оу Жеравець, та старою маткою Жерав⟨ца д⟩олоу пониже от Хрънещи, до где оупадает Жеравец оу Брълад (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63); ми Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде прѣд нами... Стана ... и продала свою правоую отниноу... едно село на Жеравцѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 114—115).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жеравец** 1 (1495 *BD* II, 63); *зам. місц.* село на **Жиравец** 2 (1491 *CVD* 3); *род. одн.* **жиравца** 1 (1436 *Cost.* I, 488); **Жерав⟨ца⟩** 1 (1495 *BD* II, 63); **жеравцѣ** 1 (1414 *DIR«A»* 441); *зам. місц.* **на жеравца** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *знах. одн.* **Жеравець** (1495 *BD* II, 63); *місц. одн.* **на Жеравцѣ** 2 (1497 *BD* II, 115); **иа жеравцн** 2 (1460 *BD* I, 41).

***ŻERD'** *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі):* My Witołd, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iz dali iesmo słuzi naszomu... seliszcze... Nowostawce... y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey sto-

rony tych sełyszcz po Rudu Swiatec y po ryku Żerdi od sełyszcza Woronowa hory rykoiu Żerdyiu do werchu Zbornych—Mohył (Ужів, 1420, *AS* I, 25).

ФОРМИ: *род. одн. зам. знах.* **po ryku Żerdi** (1420 *AS* I, 25); *ор. одн.* **Żerdyiu** (1420 *AS* I, 25).

***ЖЕРДЕВА** *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Жердова: Милостю бо(жо)ю мы князь Семенъ Александровичъ дали єсмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Жердеву** (1459 *ЗНТШ* XI, 13).

***ЖЕРДЕНЄВЪ** *ч.* (1) *(назва селища у Київській землі)* Жерденівка: К Житомироу жъ сєлищо Жє(р)денєвъ а в томъ сєлищи три члвки всє слоуги (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жє(р)денєвъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ЖЕРЄБЄЦЬ *ч.* (2) жеребець: дали Єму сєло оу тєрєбовльскии волости иовосєлъцѣ а шисть кобылъ и стада а жєрєбєць (Вишня, 1393 *P* 52); а тре(т)яка и четвертока (!) и пѣтока (!) хто забьеть ино по(д)лоугъ дши чїи єсть жєрєбєць (XV ст. *BC* 36 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жєрєбєць** (XV ст. *BC* 36 зв.); *знах. одн.* **жєрєбєць** (1393 *P* 52).

***ЖЕРЕБИИ** *ч.* (2) *(назва земельного наділу, без чітко окресленого виміру, розмір якого визначався днем оранки)* жереб: Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣкн, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду. А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *дав. мн.* **жеребьемъ** (1463—1478 *РЕА* I, 35); *знах. мн.* **жеребьи** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

***ЖЕРЕБЯТИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сеньку Жеребятичу волость Лопатинъ на сюю осєнь, на окупъ съ татаръ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Жеребятичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ЖЕРЄБѦ** *с.* (4) лоша: которыи имєєть жєрєбѦта неоукы а щкоды чинїть по полоу жїтоу (XV ст. *BC* 8 зв.); Тѣ(ж) оуставлѦємь хто комоу забьєть жєрєбѦ три грївны маєть платить (XV ст. *BC* 36 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жєрєбѦ** (XV ст. *BC* 36 зв.); *знах. мн.* **жєрєбѦта** (XV ст. *BC* 8 зв., 37 зв.).

***ЖЕРЄБѦЧЬИ** *прикм.* (1) лошачий: Тѣжь оуставлѦємъ хто имаєть ста(до) (!) конная алюбо жєрєбѦчья имаєть по(д)стороже (!) паствить о(т) юрьєва днѦ до мїхаилова днѦ (XV ст. *BC* 37 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **жєрєбѦчья** (XV ст. *BC* 37 зв.).

***ЖЕРОВЛЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* ходо(р) зємлю дє(р)жить Жєро(в)лє(в)щиноу а дани даєть дєсєть ведє(р) мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Жєро(в)лє(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ЖЕРСТВИЛО** *с.* (4) прядильня вовни: тѣмже мы... жаловали єсми єго особною нашою мило(с)тїю и дали єсми єм(оу)... мисто наши(х) млиновъ ... да оучини(т) собѣ млины и що коли боудє(т) єго волѣ, или жерствило, или валила, или боу(д) що (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); тоє оусє вишєписаннаа сєла и млинові и ставові и жорствила и пасики и монастирєві и озєра... да є(ст) монастироу нашємоу о(т) корочина камєна, о(т) на(с) оури(к), съ оуси(м) доходо(м) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жерствило** (1448 *Cost.* II, 313, 324); *ор. одн.* **жорствило(м)** (1462 *Cost. D.* 10); *наз. мн.* **жорствила** (1462 *Cost. D.* 11).

***ЖЄРОУЛЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла... на обръшиа(х) жєроула (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); А пак оу озєро оу Брълад, що на оустїє Жєроула, да имаєт съ паном Тоадєром писарєм нашим оба чтвртоую част (Сучава, 1496 *BD* II, 89).

ФОРМИ: *род. одн.* **жєроула** (1448 *Cost.* II, 323; 1468 *BD* I, 130; 1496 *BD* II, 89).

***ŻECZY** *дієсл. недок.* (1) (що) палити: Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **zhli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ВЫЖЄЧИ, *ЗЖЄЧИ, *ПОЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.**

ЖИВЄРТЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м) ссѣ(м) наши(м) листо(м)... ожє прїидошѦ прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърєщи... и продали свою правою о(т)нинoу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **живєрть** (1479 *Cost. S.* 98).

***ЖИВИТИ СЕ** *дієсл. недок.* (2) (чим) годуватися, живитися: тымъ млыномъ може(т) се городъ живити хлєбомъ (б. м. н., XV ст. *ИК*); I jakże iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas; med, srebro, kunicy, wsiakaia dań newidaty czymbysia i do zimy żywity (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *інф.* **се... живити** 1 (XV ст. *ИК*); **sia... zywity** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЖИВОНАЧѦЛНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* живоначальнъ, *гр.* ζωαρχικός) той, хто дав початок, начало життю, живому: А хто сєи на(ш) листь пороуши(т) и в нашє прида(н)є имєт сѦ устоупати то(т) сѦ с нами ро(з)соуди(т) прє(д) живоначѦ(л)ною тр(о)цєю (Київ, 1459 *P* 174).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **живоначѦ(л)ною** (1459 *P* 174).

***ЖИВОТВОРѦЩИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* животворѦщии) животворний: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє блгопроизволи г(с)вами... и дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ... монастирю о(т) горо(д)ника, идє(ж) є(ст) хра(м) чесного и животвор⟨и⟩щаго (!) възви(д)жєниє кр(с)та а на имѣ людє(м) о(т) балосиновци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **животвор⟨и⟩щаго** (1453 *Cost.* II, 492).

***ЖИВОТЪ** *ч.* (509) (*цсл.* животъ) життя (1): Спо(л)на ...олє(х)но имає(т) давати... хо(л)мскомоу даиь... доколи бгъ пноу...живо(т) продо(л)жи(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*);

до живота (51) а) до смерті, до кінця життя (50): а што ми оускажє(т) осподарь мои тоє радъ чиню... и до живота (б. м. н., 1386 *P* 30); а на лихо єму королє(в) не гадати ио служи(т) єму королєви вєрно и до своє(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *P* 42); и присѦглъ єсмъ бгу... ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулєви полско(м) ... до моєго живота безъ пєрєстани (Черняхів, 1435 *P* 133); а то всє выше писаноє даємъ ємоу до є(г) жывота (Снятин, 1454 *P* 163); имаємъ бы(т)... ис паномъ Михаиломъ оу вѣрной приязни до наше(г) живота (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ*, CLIII, фотокоп.); Тоє да боудєт нєпрѣмѦнно до нх живота (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

б) за все своє життя, на протязі всього свого життя (1): чомъ коли єсми могъ до живота, и я єсми давалъ, а теперъ єсмн нєдоужъ ничого давати безъ вашоє милости (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); в животе (1) при житті, в живих, серед живих: Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56); за живота (3) при житті, за життя: а коли оцъ за своєго живота дѣвкоу замоужь выдасть, а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смрті єго иная братїя є(г) нє могоу(т) иньшє(г) изыска(т) алѣ в то нмєнїє имѣтї досить в чомъ о(т)прави(т) оцъ (XV ст. *BC* 36); а моу(ж) мои па(н) василєи тыи имє(н)я я(б)ло(н)но а по(л)жи волє(н) за живота моєго и по животѣ моє(м) да(ти)... и коу своємоу лє(п)шомоу є(г) оберноу(ти) гдѣ є(г) до(б)рая воля боудєть (Луцьк, 1490 *ЗХП*); на (чий) животъ погадати (2), погадати на (чий) животъ (3) важити на чиє життя: а хто на ильи воєводы животъ погадаєть, а забєжить оу нашю зємлю, и мы такожъ имаємъ того израдую с нашоє зємлн ильи воєводѣ выдати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); по животѣ (405) по смерті: а по єго животѣ кого бъ избьрєть н стыи никола

тому все (то) што к цр̃(к)ви предалъ есмь и своею братию (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); А то все перво выписаное держати кн⟨А⟩зю федору вечно, непорушно никимже, и до его живота, а по его животе жонѣ его и дѣтем его оу веки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); А не останут ли сѧ дѣти по ленкове животѣ ино ленькову ближему а любо кому ленко прикажеть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ села держати вечно непорушно (Житомир, 1433 *Р* 127); А по животѣ Пн̃а Ванъковѣ тая да(н) медовая оу селе оу новгоро(д)чичо(х) пн̃оу оле(х)ноу вечно непороушно (Львів, 1478 *ЗРМ*); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое... ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ, которін коли по нашомъ животѣ будуть (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); а по наши(м) животи, кто буде(т) г(с)п(д)ръ нашеи земли, а то(т) а би и(м) оутвъ(р)ди(л) и оукрѣпи(л) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234); п о с л е (о п о с л ѣ) ж и в о т а (6) по смерті: а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой в годъ же въ годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и опослѣ моего животѣ (!) кто иметъ тое имѣнія (!) держати (Київ, 1398 *ДГПМ*); ино после живота небожчика пана Єнкова и мы припустили к тому имѣню п⟨а⟩ни Єнковую п⟨а⟩ни ТатѦну (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); п р и ж и в о т ѣ (9) при житті, за життя: а се Ѧзъ чюрило бродовьскии далъ есм(ъ) село сво(е) бродово инѦзу федору даниль̂евичю и дѣтемъ его при своемъ животѣ и по своемъ животѣ (б. м. н., 1385 *Р* 28); Сн̃ъ прї животѣ Оїа Своє(г) не имає(ть) печа(ти) оцѣ̃ы пожїва(т) (XV ст. *ВС* 11 зв.); продал есми... село своє... вечно и непороушно, при моем животѣ и по моем животѣ (Острог, 1466 *AS* I, 61); п р и ж и в о т ѣ п о д р ъ ж а т и (1) залишити при житті, залишити живим: а то дали есмо оу до(м) Ст̃ѣи тр(о)ци на пѦма(т) (sic.— *Прим. вид.*)... съ тцо(м) (!) праоце(м) а на(м) на здоро(в)е кого бо(г) при животѣ подръжи(т) а по животѣ та(к) же на пѦмѦ(т) (!) (Київ, 1459 *Р* 174); (с а м) с в о и м ъ ж и в о т о м ъ (8), с в о и м ъ ж и в о т о м ъ (10), с в о и м и ж н в о т ы (1), с в о е м о у ж и в о т о у (1) особисто: а кнѦзю дмитрию помагати королеви на всѦкого неприятелѦ опроче своеѣ братьѣ безо всѦкоѣ хитрости и льсти своимь животомь (б. м. н., 1366 *Р* 14); слюбуемъ... подлу(г) ихъ стати своими животы и со всею нашею мочью... и со всѣмъ поспольствомъ земли молдав(с)кои противу кролѦ оугор(с)кого (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); тогды Ѧ па(н) староста на тои рокъ своимъ животомъ выѣхалъ на тоу границю (Галич, 1401 *Р* 65); И боудет ли нам оусилно... тогды и сам пан наш наимилостївѣиши корол его милость и сам своимь жнвотом подли нас имаеть стати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); с в о и м ъ ж и в о т о м ъ п о м а г а т и (1) помагати особисто: а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати (!) со всѣми своими людми на оборонѣня нашей землѣ Перемыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); д а т и п о с в о е м ж и в о т е (3), п о с в о е м ж и в о т ѣ д а т и (2) *див.* **ДАТИ**; з д о р о в ы м ъ ж и в о т о м ъ (1) *див.* **ЗДОРОВЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **живота, живо(т)** 20 (1386 *Р* 30; 1396 *AS* I, 20; 1402 *Cost.* II, 621; 1421 *Cost.* I, 142; 1439 *Cost.* II, 714; 1443 *Cost.* II, 185; 1460 *BD* II, 270; 1487 *AS* I, 86; 1490 *ЗХП;* 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); **жывота** 1 (1454 *Р* 163); **животѣ** 1 (1398 *ДГПМ*); *дав. одн.* **животоу** (1449 *Cost.* II, 746); *знах. одн.* **животъ, живот** (1366 *Р* 14; 1395 *Cost.* II, 612; 1401 *Р* 65; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 746; 1464—1496 *Gh. S.*; 1478 *ЗРМ); ор. одн.* **животомъ, животом, животомь, живото(м)** 12 (1366 *Р* 14; 1400 *Р* 61; 1401 *Р* 65; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1439 *Cost.* II, 714; 1447 *Cost.* II, 289; 1455 *Cost.* II, 770; 1457 *Cost.* II, 811; 1468 *BD* II, 302 і т. ін.); **! житомь** 1 (1447 *Cost.* II, 289); **жывотомъ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *місц. одн.* **по (при) животѣ, жївотѣ, животѦ** 372 (1350 *Р* 8; 1385 *Р* 28; 1400 *Cost.* I, 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1424 *Cost.* I, 162; 1432 *Cost.* I, 338; 1470 *BD* I, 148; 1493 *BD* II, 27; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **по (в) животе, животе** 20 (1396 *AS* I, 20; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *AS* I,40; 1451 *AS* I, 44; 1462 *BD* I, 67; 1470 *AS* I, 67; 1487 *AS* I, 87; 1491 *CVD* 4; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1493 *АЛРГ* 55 і т. ін.); **по животи** 12 (1403 *ДГАА;* 1423 *Cost.* I, 154; 1428 *Cost.* I, 210; 1432 *ДГВІН;* 1446 *Cost.* II, 248; 1470 *AS* I, 67; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 279; 1490 *BD* I, 398; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **по животоу** 1 (1476 *BD* I, 212); *ор. мн.* **животы** (1395 *Cost.* II, 612).

ЖИВЪ *прикм.* (16) **1.** *(нечленна форма в предикативній функції)* живий (10): а тижь коли бы которыі непріѦтель своею силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воевода и бра(т) его и дѣти ехь или которы из нихо жи(в) останеть имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); мы александръ воевода... знаемо чини(м)... и(ж) есмы дали... сере(т) мисто... кнѦгини ри(м)гаилѣ... и к тому на каж(д)ыи го(д) ше(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... доку(л) она жива (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а о слоужбоу коли на воиноу пооити (!) тогды Ѧ имаю за пана дробыша застоупати докоуль е(с)ми живъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А пак кто боудет епископь оу нашен свѦтои митрополїи от Романова тръга, съ въсѣми братїами... а они покова боудемо мы от бога живи, а онн да имают нам слоужити на въсѣких неделѣхь оу четвръток вечерь параклис, а въ пѣток литоургію (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

2. *(членна форма) (про бога)* живий, безсмертний (2): a nam semkrot prysiahał, klenasia żywym Bohom i wsie izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Мы... Іо Стефан воевода... слюбоуем ... кралю полскомоу... през бога живаго... имѣти... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420).

3. *(членна форма у знач. іменника)* живий, живущий (1): а кто о(т)иметь о(т) ц̃ркви ст̃го миколы судитсѦ со мною передъ бг̃мь егда придеть праведныи судии хотѦ судити живымь и мртьвымь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9);

◇ ж и в ы и т о в а р ъ (2) худоба як предмет торгівлі: а тако(ж) ты(х) люди да е(ст) и(м) слобо(д)но о(т) (!) доброво(л)но ходити съ хорнцо(м) или с солею или по рибу или живы(м) товаро(м) име(т) ходити или мртвы(м)... а мыто нигде да не да(ст) ни гро(ш) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462); А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати от оусего их товароу:... или живих товаръ или мертвих ... а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* не заборонено ... боуди... (Сучава, 1466 *BD* I, 96); ж и в ы Ѧ р ѣ ч и (1) все живе: гды(ж) всѦкоѦ прирожынье наслѣдоуе(т) свои(х) пре(д)ко(в), мы кторыи(ж) всѦ живыѦ рѣчи розоумо(м) превышае(м) нѣ имаемъ шлѦхетны(м) обычаемъ нашн(х) пре(д)ко(в) противити сѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **живъ, жи(в), живо** (1388 *Р* 37; 1458 *ОЖДМ;* 1481 *BD* II, 358); *знах. одн. ч.* **живаго** (1499 *BD* II, 420); *ор. одн.* **живы(м), żywym** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1453 *Cost.* II, 462); *наз. одн. ж.* **жива** (1421 *Cost.* I, 142; 1463 *AS* I, 55); *наз. мн.* **живи** 1 (1488 *BD* II, 356); **живы** 1 (1449 *Cost.* II, 746); *род. мн.* **живих** (1466 *BD* I, 96); *дав. мн.* **живымь** (бл. 1350 *Р* 9); *знах. мн.* **ж. живыѦ** (1448 *Cost.* II, 733).

ЖИГМОНТЪ, ЖИГМОНТ, ЖЫКГМОНТЪ, ЖЫКГИМОНТЪ, ZIMONT *ч.* (17) *(особова назва, стп.* Zygmunt, *лат.* Sigismundus): A pritomo byli tyje swetkowe; kniaź Fedor wojewoda Łuckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a Łuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); Brat wasz menszyy Welikyy kniaź Żykhimont czełom biet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); и о(т)писалъ есмь своеи женѣ кн̃гни Марїи... свою очиноу, и свою выслоугоу Иже есмь выслоужи(л)... на вели(ком) кнзи... жикгнмонтѣ (Київ, 1446 *Р* 154); по(д)писана бысть сня капли⟨ца повелѣні⟩емъ... короля пресветлого казимнра... іс поколенья цѣ(са)рьского виоука пренанезвитяжнеішего цесаря Жі-

кгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130); и в то(м) листу... єго мл(с)ть пишеть... што(ж) степанъ є(р)моли(ч), з братьєю своєю, повєда(л) єго мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ єщє за вєликого кнзѧ жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*); Такь иж мєжи нами и мєжи... кнєжатєм Жигмонтом... имаєт быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жыкгмонтъ** 1 (1389 *РЕА* I, 28); **жыкгимонтъ, Żykhimont** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1496 *ПСВВ*); **жигмонть, жигмонт** 2 (1499 *BD* II, 420, 423); **Zimont** 1 (1388 *ZPL* 109); *род. одн.* **Жікгимонта** 1 (1478 *ОБРН* 130); **жыкгимо(н)та, жыкгимонъта** 2 (1489 *АМВ;* 1495 *БСКИ*); **Жигмонта** 1 (1499 *BD* II, 419); *дав. одн.* **Жигмонтоу** (1435 *Cost.* II, 691; 1499 *BD* II, 419, 425, 426); *ор. одн.* **Жигмонтом** (1499 *BD* II, 419, 420); *місц. одн.* **на жикгимонтѣ** (1446 *P* 154).

Див. ще ***ЖИДИМОТЪ, *ЗИГМУНТЪ.**

***ЖИГЪЛЇЯ** *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* мы стєфан воєвода ... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд намн... іонь боузь и сєстра єго, дрьгълинь... и продали свою правою (!) отниноу... єдно сєло, на жигълїє (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на жигьлїи, жигълїє** (1495 *Cost. S.* 193).

ЖИГЪРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м) оу нашєи зємли молдавскои сєла на имѣ боучоумѣнїи... и по(д) боуковиною жигърѣнїи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз.* **жигърѣнїи** (1439 *Cost.* II, 41).

***ЖИГЪЛЇЯ** *див.* ***ЖИГЪЛЇЯ.**

ŻID *див.* **ЖИДЪ**[1].

ЖИДЄЩІЄ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсми єму два сєла оу нашєю зємлю оу молдавско(м) (!)... на имѣ жидєщїє и авєрєщиє (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *наз.* **жидєщїє** (1438 *Cost.* II, 7).

***ЖИДИМОТЪ** *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Zygmunt, *лат.* Sigismundus): а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л) па(н) калєни(к) а па(н) жидимо(т) (б. м. н., 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидимо(т)** (1458 *P* 168).

Див. ще **ЖИГМОНТЬ, *ЗИГМУНТЪ.**

***ЖИДОВА** *ж., зб.* (3) євреї: Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti wsej Zidowe wyszej menenoj meszkajuczim w tem panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Продали есмо мыто Берестейское и Дорогицькое, и Бельское, и Городенъское жидове Луцъкой... на тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); Продали есмо мыто Звягольское и корчму жидове Луцъкой... на трн годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *дав.* **Zidowe, жидове** (1388 *ZPL* 103; 1487 *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222).

Див. ще **ЖИДЪ**[1], **ЖЇДОВИНЪ.**

***ЖИДОВИНЪ** *ч.* (1) яр, байрак, балка: А хотар томоу сєлоу... оу краи доуброви от БрощѦн... от толѣ по поуд дила оу жидовинъ (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жидовинъ** (1491 *BD* I, 449).

***ŻIDOWKA** *ж.* (1) єврейка: I też jestliby chrestianin, nekotoroj żidowce rukoju khwałtownoju meł szto wcziniti, abo wdarił, majet byti karan podłuh prawa naszoje zemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *дав. одн.* **żidowce** (1388 *ZPL* 106).

***ЖИДОВСКИИ** *див.* ***ЖЇДОВСКЫИ.**

***ЖИДОВЧИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѦ(з) дѣдъ дмитриєви(ч)... ива(н) жидовчи(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии... володиславу... королєви польскому... вѣрность праваѦ... слюби(л)... а мы... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидовчи(ч)** (1388 *P* 38).

ЖИДЪ[1], **ЖЫДЪ, ŻID** *ч.* (87) єврей: A jestliby żid żida ranił, winu sud'i swojemu, wodłuh obyczaja zemskoho zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Продали єсмо мыто лоуцъкоє жидови ша(х)ноу печоховичоу... на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*); коли вашєй милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ ту знашолъ оу одного жыда одну паню отъ Татаръ выкуплена и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню отъ того Жыда (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидъ, żid** 28 (1388 *ZPL* 103, 104, 105, 106, 107, 108; XV ст. *BC* 39 зв.; 1466 *AS* I, 61—62 і т. ін.); **жыдъ** 2 (1487 *РИБ* 228; 1489 *РИБ* 431); *род. одн.* **żida, жыда** (1388 *ZPL* 106, 107, 108; 1499 *BD* II, 450); *дав. одн.* **жидоу, żidu, жыдоу** 5 (1388 *ZPL* 103, 104; 1487 *РИБ* 227; 1489 *АМВ*); **жидови** 1 (1487 *АМЛ*); **żidowe** 1 (1388 *ZPL* 103); *знах. одн.* **żida** (1388 *ZPL* 103, 104, 105, 106, 107); *наз. мн.* **жїдовє, жидовє, żidowe** 11 (1388 *ZPL* 104, 105, 106, 107, 108; XV ст. *BC* 28 зв.; 1495 *АЛМ* 88, 89); **жыдовє** 1 (1389 *РЕА* I, 26); *род. мн.* **żidow** (1388 *ZPL* 106, 108); *дав. мн.* **жидом, żidom** 6 (1388 *ZPL* 106; 1389 *РЕА* I, 27; 1495 *АЛМ* 88); **жидовомъ, жидовом** 4 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95); **жидам** 1 (1389 *РЕА* I, 26); *знах. мн.* **жидовъ** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **жыдовъ** 2 (1495 *АЛМ* 88; 1497 *АЛРГ* 79); *ор. мн.* **żidy** (1388 *ZPL* 106, 107); *місц. мн.* **о жїдє(х)** 3 (XV ст. *BC* 9 зв., 27 зв.; *СЯ* 43 зв.); **жїдъ(х)** 1 (XV ст. *BC* 9).

Див. ще ***ЖИДОВА, ЖЇДОВИНЪ.**

ЖИДЪ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* а при первомъ соудѣ. былъ... па(н) михалко жидъ ганоусовъ зѦть (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидъ** (1401 *P* 66).

***ЖИКГИМОНТОВЪ** *прикм.* (1): печать жикгимонтоба(!) (Ковно, 1398 *CEV* 56).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* ! **жикгимонтоба** (1398 *CEV* 56).

Пор. **ЖИГМОНТЬ.**

***ЖИКГИМОНТЪ** *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

ЖИКОВ[1] *ч.* (1) *(особова назва):* мы Иліа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тот истнны слоуга наш панъ Влад Жиков слоужилъ намъ право и вѣрно (Болгари, 1441 *DBAc* 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жиков** (1441 *DBAc* 34).

***ЖИКОВЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали єсми томоу стомоу нашємоу монастироу о(т) поутнои... малоє мито на соучавѣ що є(ст) оу жнковє (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу жиковє** (1488 *ДГСПМ*).

Див. ще **ВИШНЇИ ЖИКОВ, НИЖНЇИ ЖИКОВ.**

ЖИЛЧИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* продал єсми отчину свою и дєдиноу на имѦ... озєрєнскоє дворищо, што Жилчич дєржал (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жилчич** (1464 *AS* I, 57).

ЖИЛЬХОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на тъ свѣдци пано Ѧшко мазовшанинъ... михаль жильховскын (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жильховскыи** (1400 *P* 61).

***ЖИМОИТСКИИ** *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

ЖИРАВЄЦ *див.* **ЖЄРАВЄЦ.**

***ЖИРѦВА** *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі):* а тыи старци... оуказали старою границю и врочища межи дѣдошичи а мєжи жирѦвою (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *ор. одн.* **жирѦвою** (1430 *P* 116).

***ЖИРѦВЬСКИИ** *прикм.* (3): а па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды заложил сѦ листы оуказати свою границю жирѦвскоую (Зудечів, 1430 *P* 116);

ж и р Ѧ в ь с к и и п у т ь (1) *(назва дороги у Львівській землі):* а потолѦ заѣхали имъ по колтовєцкоє пєрєхрєстьє... а жирѦвьскимъ путємъ на облазничь нивы (Зудечів, 1411 *P* 79); д о р о г а ж и р Ѧ в ь с к а я (1) *див.* **ДОРОГА 1.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **жирѦвьскимъ** (1411 *P* 79); *род. одн. ж.* **жирѦвьскоє** (1430 *P* 116); *знах. одн. ж.* **жирѦвскоую** (1430 *P* 116).

Пор. ***ЖИРѦВА.**

***ЖИТАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Житані: записую жонѣ своей Мари: Стволовичи, село Житани (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Житани** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ЖИТИ *дієсл. недок.* (28) **1.** *(бути живим)* жити (1): Се азъ рабъ бжіи кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз-(д)илъ єсмь въ кїєвь... и поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу... и всѣх стыхъ старцєвъ гробо(м) въ печерѣ и размисли(х) на своє(м) ср(д)ци Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ (Київ, 1446 *Р* 154).

2. (у чім, на чім) жити, проживати, мешкати (24): пакъ ли тотъ кто имєть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ дєржѣти, тогды му-ситъ (!) съ мѣстомъ тєрпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ: Олєксинѣць... а гдѣ Мишко живѣт, а гдѣ Юхно жывет (Вишневець, 1482 *AS* I, 81); И благословляю вашу милость... что-бы и нынѣ вашимъ опѣканємъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ... жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обліженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); па(к) ли єго попроси(т), а о(н) гдє иметъ жити, оу нашєи зємли, тамъ да живє(т) слободно, на волоско(м) законѣ (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); а тые двѣ части того имєніа, на которомъ єсми мѣлъ самъ жити, запродалъ єсми (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє из людмн своими, коториєж в том имєни живут (Берестя, 1466 *AS* I, 62); И тиж пак оу том промыслили єсмо... како нн єдин чловѣкь от которих живоут оу Бръладъ ани абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

3. (з ким) *(бути у взаємовідносинах, співіснувати)* житн (2): алє нжь вєлможныи стєфанъ... воєвода землѣ молдавскои... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустилн слюбуючи... с нами... вѣрнѣ безо лсти и без хитрости жити а мы... про то жь єго... правого чиними (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Штожъ однн слоуга мо(и) вжє осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а (з)дє такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ ино мы с вами коли сѧкъ живємъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилнсѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

4. (чим) живитися, годуватися (1): Пишемъ вашей мнлости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, чтоже дей обидъ чинитъся єму велъми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ, а нимъ то онъ у тое церькви жывєтъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *інф.* **жити** (1433 *Р* 121; 1449 *АЛМ* 8); *теп. 3 ос. одн.* **живет** 1 (1482 *AS* I, 81); **жывєтъ** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **живєть** 1 (XV ст. *ВС* 32 зв.); **живє(т)** 1 (1443 *Cost.* II, 119); **живѣт** 1 (1482 *AS* 1, 81); *1 ос. мн.* **живємъ** (1484 *ЯМ*); *3 ос. мн.* **живуть, жівоуть** 3 (XV ст. *ВС* 5 зв., 10 зв., 32 зв.); **живут, живоут** 3 (1466 *AS* I, 62; 1470 *BD* I, 140; 1495 *BD* II, 64); ! **жи** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **жили** (1446 *Р* 154); *майб. 3 ос. одн.* **иметь жити** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1456 *Cost.* II, 791); **имет жити** 2 (1434 *Cost.* II, 670; 1460 *BD* II, 276); **иметъ жити** 1 (1445 *Cost.* II, 236); **боудє(т) жити** 2 (1458 *DIR«A»* 512; 1470 *BD* I, 140); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **жилъ бы** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *3 ос. мн.* **щобы... жили** (1470 *BD* I, 140); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да живє(т)** (1445 *Cost.* II, 236); *дієприкм. акт. теп. дав. одн. ч. зам. род. мн.* от оусих братїа **живащомоу** (1470 *BD* 1, 155).

ЖИТИЧИНСКИЙ *прикм.* (1) *(пор.* Жидичнн *у Волинській землі):* А при том былъ... архимандрит житичнинский Тихон (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **житичинский** (1483 *AS* I, 82).

ЖИТО *с.* (30) **1.** збіжжя (27): и тако(ж) коли прїидє(т) мє(д) н жито нашего монастырѣ о(т) побратѣ на цоцори(н) бро(д) що бы провозници провозили єго без иикоторого мѧшкаиїа (Побрата, 1448 *ДГПР*): а мєщанє вси на толокоу ходѧть жита жати и сєно коснти (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а хто не въсхочетъ по мнѣ давать того жита, судитъ єму богъ (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); колї которо(г) пана алюбо мєщанїна... слѫга оу ночї нєкоторо(г) кмєт жїто бѣрє(т) годи(т)сѧ г(с)дрю то(г) жїта бороніть (XV ст. *ВС* 29); и они маютъ тые двѣ копѣ грошей давати и петнатцать бочокъ жита солянок на соборную церковъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. *(рослина)* жито (3): и записала єсми... десятнну къ светому Спасу къ Кобрыню... десятую мѣрку отъ жита, десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а пашнѧ єстъ жнта и пъшєница и овє(с) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... запи(соу)вае(м) исъ... своєго двора десятиноу, оу поли нсъ озимн н съ ярины и съ жита и съ пшєници и съ овса и съ ячменю... и къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жито** (1448 *ДГПР;* бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93); *род. одн.* **жита, жїта** (1401 *АкВАК* III, 2; 1470 *AS* I, 67; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *ВОРСР* 178; XV ст. *ВС* 29, 30; *ИК;* 1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн.* **жито, жїто** (1453 *Cost.* II, 461; XV ст. *ВС* 7 зв., 25, 29; *ИК;* 1486 *АкЮЗР* I, 295); *ор. одн.* **житомъ** (1471 *BD* I, 159); *місц. одн.* **в жїтѣ** (XV ст. *ВС* 7); *наз. мн.* **жита** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах. мн.* **жита** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1496 *АЛРГ* 71).

***ЖИТОМИРСКИИ** *див.* **ЖИТОМИРЬСКИИ**.

***ЖИТОМИРЪ** *ч.* (14) *(назва міста у Київській землі)* Житомир: А пса(н) в градє житомири... (Житомир, 1433 *Р* 127); Горо(д) житомн(р) а на городє чотыри поушки вєлики(х) а пѧть торасни(ц) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **житоми(р)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *дав. одн.* **житомироу** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.); **къ житомири** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *місц. одн.* в **(оу) житомири** (1433 *Р* 127; бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ЖИТОМИРЬСКИИ *прикм.* (3): даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Калєнику оу житомирском повєтє сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л)... па(н) жидимо(т) (!) Старо(с)та житомирьскии (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168); Што король е. м. волости давалъ боярамъ житомирскимъ въ Клодовѣ, апрѣль 2 дн., индиктъ 5 (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **житомирьскии** (бл. 1458 *Р* 168); *місц. одн. ч.* **оу житомирском** (1437 *AS* I, 33); *дав. мн.* **житомирскимъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

Пор. ***ЖИТОМИРЪ**.

***ЖИТЩИНА** *ж.* (1) податок від збіжжя, житщина: и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по тры гроши житщины (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **житщины** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ЖИЦѦ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми єму, оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєло на тутовѣ, на имѣ грѣдєщи... и па⟨д⟩ина єго о(т) жицѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *род. одн.* **жицѣ** (1455 *Cost.* II, 544).

ЖЇВОТЇНА[1] *ж., зб.* (12) худоба, скот: ачь хто комоу потравить жїто жївотїною а на чїей щкодє боудєть занѧто оуставлѧємь платїть чїя жївотїна с ка(ж)ноє жївотїны четвєрта(ѧ) часть пєнєзєй имєєть заплатить (XV ст. *ВС* 25); Се я кнѧзь михаил... придаю с(с)томоу (!) Сп(с)у и своєго дворьца... о(т) животины и о(т) гоусии о(т) коуръ... и о(т) всєго приплодька дєсѧтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*).

ФОРМИ: *наз.* **жївотїна** (XV ст. *ВС* 25); *род.* **животины, животїны, жївотїны** 4 (XV ст. *ВС* 25, 28, 35 зв.; 2-а пол. XV ст. *СО*); **животи(н)** 1 (XV ст. *ВС* 25); *знах.* **жївотинѫ, жївотїноу** (XV ст. *ВС* 17, 25 зв.); *ор.* **животиною, жївотїиою** (XV ст. *ВС* 7, 25); *місц.* **прї жївотїнѣ** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ЖЇВОТЇНА**[2] *ж.* (3) худобина, животина: а боудєть лї такыи иайдєны што нє о(т)баючи (!) а своє лакомьство по(л)-

нѧ ажь котороую жївотїноу ис ты(х) истратѧ(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудєть (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **жївотнны** (XV ст. *ВС* 25); *знах. одн.* **жївотїноу** (XV ст. *ВС* 8 зв., 11 зв.).

***ЖЇВОТЪ** *див.* ***ЖИВОТЪ.**

ЖЇДОВИНЪ *ч.* (1) еврей: коли бы до(л)жникъ реклъ тоє именїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шєє бо тотъ што тобѣ прода(л) а мнѣ бы(л) до(л)женъ первіє ни(ж)ли ты коупилъ а колижь такыи боудѣ(т) колї христїѧни(н) алюбо жїдовинъ молчалъ три лѣта и три м(с)ци тогды ємоу мо(л)чаны твори(м) на вєкы вѣчныи (XV ст. *ВС* 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жїдовинъ** (XV ст. *ВС* 35).

Див. ще ***ЖИДОВА, ЖИДЪ**[1].

***ЖЇДОВСКЫИ** *прикм.* (15) еврейський (14): Teź, jestliby chto kak na szkołu żidowskuju metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Ли(х)ва жїдовъская нє имає(т) нїгдѣ насыщєніє (XV ст. *ВС* 28 зв.); szto iesmy kupył... folwarky żydowskije... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

z a k o n ż i d o w s k y j (1) *див.* **ЗАКОНЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **жїдо(в)скыи** 1 (XV ст. *ВС* 39); **żidowskij** 1 (1388 *ZPL* 106); *місц. одн. ч.* **w żidowskom** (1388 *ZPL* 103, 106); *знах. одн. с.* **żidowskoje** (1388 *ZPL* 106); *наз. одн. ж.* **жідовска** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **жїдовъская** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **жыдовская** 1 (1389 *РЕА* I, 27); *род. одн. ж.* **żidowskoje** 1 (1388 *ZPL* 103); ! **жндавскои** 1 (1389 *РЕА* I, 27); *знах. одн. ж.* **żidowskuju** (1388 *ZPL* 105); *місц. одн. ж.* **о жідовъскои** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); ! **жи(да)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); *род. мн.* **жидовскихъ** (1389 *РЕА* I, 27); *знах. мн. ч.* **żydowskije** (1500 *ДПЖН*).

***ЖЇДЪ** *див.* **ЖИДЪ**[1].

***ЖЇКГИМОНТЪ** *див.* **ЖИГМОНТЪ.**

***ЖЇТО** *див.* **ЖИТО.**

***ЖЛОМИТИ** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**

ЖМУДСКІЙ, ŻMUDSKI *прикм.* (2) (*лит.* žemaitis) жмудський: Kazimir, Bozoiu miłostiu korol Polski weliki kniaz Litowski, Ruski, kniaz Pruski, żmudski i innych (Луцьк, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Самъ Александръ, Божою милостью, великий князь Литовскій, Русскій, Жмудскій и инныхъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Жмудскій** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); **żmudski** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

Див. ще **ЖОМОЙТСКИЙ.**

***ЖНИВО** *с.* (1) жнива: и то, господару, помню... къ жниву три дни, и на яръ трижь дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **жниву** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ЖО *част.* (12) **1.** (*підсилювальна*) же, ж (7): А толко нє приспєю на тотъ дн҃ь ино ми платити оу десѧторо (!) толко солжу как жо на сєи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); мы великии ⟨кнѧзь ка⟩зимиръ, королєвичъ литовъскии... чинимъ знаменито... каждому комужо того будєть потрєбизна аже взѧли єсмо приѧзнь с нашими паны (Троки, 1442 *Cost.* II, 718); Нє єст то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь неприятєль... жадая... мысли ваши противоу намъ завжды чистє а вѣрны о которы(х) жо непороушоны въ вѣрє оуставичнѣ а въполнѣ мы доуѳамы... нѣкоторое о на(с) оувести оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А дали есмо напредъ речоной паней Костюшковой Ѳєтимъи... зверху выписаное имѣнье ей самой вѣчно и непорушно... и ближнему ее, который жо будєть ближній къ тому имѣнью братъ ее (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); Што пишетъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о близкость именья тетъки его ... штожъ она его взела къ собе въ тое именье за сына место, на которомъ жо именьи мужъ ее первый... ее оставилъ (Краків, 1489 *РИБ* 437).

2. (*ототожнююча*) же (3): а писа(н) в олтушъковѣ во вторни(к) оу тыи жо дн҃ь (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); з нового места послано кнѧзю великому тѳє(р)скомоу шоуба собольѧ... а в҃ колодє мєдоу прєсного... а й бочокъ овъса на кони тамъ жо а ѳ҃ сти(р)тъ сєна (б. м. н., 1488 *УКТ*); онъ жо положилъ личбу зъ... мыта Смоленского (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

3. (*у знач. сполучника*) і **а)** (*єднальний — зв'язує дієприслівникові звороти*) (1): и глѣбъ рєкъ, я в тєбє проси(л) того запису... и ты мнѣ єго нєда(л) ни видєти ани слышєти... и принє(с)шы єси єго до пана Ивана в Троце(х) бє(з) мєнє... са(м)жо єго зрѣзавшы и в ого(н) вкинул (Вільна, 1495 *ВМБС*);

б) (*приєднувальний — приєднує речення*) а, і (1): И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его княземъ Романомъ Лукомскимъ, о тыи люди о Дексеневичи... передъ господаремъ... у Вилни (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **ЖДЄ, ЖЄ**[1], **ЖЬ.**

***ЖОИМОИЦКИИ** *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

***ЖОЛВЯЖЪ** *ч.* (2) (*назва волості у Київській землі*): Юшку Попковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ... Влодыцѣ Попковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Жолвяжъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ЖОЛДОУНАРЬ *ч.* (1) вербувальник до війська: прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь... а нї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє імаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жолдоунарь** (1444 *Cost.* II, 208).

***ЖОЛДЪ** *ч.* (10) (*стч.* żołd, *стп.* żołd, *мад.* zsold, *свн.* solt) оплата найманим солдатам, жолд. (5): Мы ильѧшь воєвода... записуємъсѧ тымъ п҃ношѧмъ... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); а они да имают от нас великою тарканство и великою слобозию (!) за є҃ лѣт... и да нє даст нам ни илиш, ни подводоу, ни посадоу, ни жолдъ (Сучава, 1466 *BD* I, 95);

н а ж о л д ъ х о д и т и (3), о у ж о л д ъ х о д и т и (1), х о д и т и н а ж о л д ъ (1) відбувати військову повинність: да нє да(ст) тоє сєло ни да(н) нї илиша... ни на воиско и нїколи да нє ходѣтъ, ни на жол(д) и ни иноую никотороую нашоу слоужбоу (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); и тако(ж) оу посаду и на жо(лд) на(д)нистрѣ тоты лю(д) да нє ходѧ(т) (Побрата, 1448 *ДГПР*); Щоби нє платили да(н) ни посадоу ни по(д)водоу, ни или(ш) що би нє давали на(м) николи, ни на жо(лд) що би нє ходили (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **жолъду** 1 (1433—1443 *АРМ*); **жо(лду)** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *знах. одн.* **жол(д), жо(лд), жолдъ, жолдь, жолдъ** (1433—1443 *АРМ;* 1444 *Cost.* II, 208; 1448 *ДГПР;* 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ;* 1458 *Cost.* II, 815; 1466 *BD* I, 95); *місц. одн.* **оу жо(лдоу)** (1448 *DIR*«*A*» 491).

***ЖОЛДЬ** *див.* ***ЖОЛДЪ.**

***ЖОЛНЕРЪ** *див.* ***ЖОЛНИРЬ.**

***ЖОЛНИРЬ** *ч.* (2) (*стп.* żołnierz, *стч.* žoldneř, *свн.* soldenier) **1.** кіннотник шляхетського стану (1): Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28).

2. (*воїн-найманець*) жовнір (1): а кролъ єго мл(с)ти имаєтъ на(с) оборонити и по(д)лє на(с) стати противъ каждого нашєго нєпрїѧтєлѧ, а ни жа(д)нєго нє выимуючи, а ни жолнирєвъ с короны кролєвства противко намъ нашимъ нєпрїѧтєлє(м) нє пропустити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *наз. мн.* **жолнере** (1389 *РЕА* I, 28); *род. мн.* **жолниревъ** (1439 *Cost.* II, 714).

***ЖОЛОБОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* записалъ есми **н** далъ село... зъ пусчами, зъ лесы и болоты подъ лесомъ, зъ ловы, погонними и осочъными нашими Жолобовомъ а Чудановомъ, што иадъ Стыромъ седятъ а стерегутъ пущы нашое Ретовское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Жолобовомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

***ЖОЛОБЪ** *ч.* (1) видолинок, жолобинка, улоговина: а обрубъ земленый тому имениицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... аж до веръхов тое Смыжали, а оттол жолобомъ до Пропастищъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **жолобомъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ЖОЛТЫЗЪ** *див.* **ШОЛТОУЗЪ.**

***ЖОЛОУДЪ** *ч., зб.* (3) жолуддя: Сказоуемь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(ж)и(и) (!) гай на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть одно(т) вѣпрѧ справомь забить (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жолоудъ, жолоу(д), жо(лоу)** (XV ст. *ВС* 8 зв., 37 зв.).

Див. ще ***ЖАЛОУДИЕ.**

***ЖОЛЪДЪ** *див.* ***ЖОЛДЪ.**

ЖОМЕГАТЕ *див.* **ЖУМЕТАТЕ.**

***ЖОМЕТАТЕВИЧЪ** *див.* ***ЖУМЕТАТЕВИЧЪ.**

***ЖОМЕТАТЕВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЕВЪ.**

ЖОМОЙТСКИЙ, ЖЕМОИТЬСКИИ, ЖОМОИТЬСКИИ, ЖОМОИТЪСКІЙ, ЖОМОЙСКІЙ, ЖЕМОИТСКЫ *прикм.* (37) (*лит.* žemaitis) жмудський: Александеръ, Божою милостью король польскій, великій князь Литовскій, Русскій, княжа Пруское, Жомоитское и иныхъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); милостью божьєю, мы великии ⟨кнѧзь ка⟩зимиръ, королевичъ литовъскии, жемоитьскии, роускии и иных (Троки, 1442 *Cost.* II, 718); Казими(р) бо(ж)ею мл(с)тью коро(л) полскии Велнки(и) кнзь литовьскии роускии кнжа проускоє и жомои(т)скии и ины(х) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Казимир Божю мил⟨остью⟩ корол полский, великий ки⟨ѧ⟩зь лит⟨о⟩вский, роуский, кн⟨ѧ⟩жа проускоє, жомойтский и иныхъ (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); И мы пну Станиславу старостє жомои(т)скомоу прывилє(и) дя(д)ка своєго пана миха(и)ловъ казали пєрє(д) нами положыти (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **жомойтский, жомои(т)скии, жомоитьскии, жомоитъский** 18 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *AS* I, 87; 1492 *АЛМ* 30; 1495 *АЛМ* 85; 1496 *ПДСВВ;* 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; *BD* II, 413; *ГВКОО;* 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; *AS* I, 117 і т. ін.); **жомойскій** 1 (1454 *АЛМ* 12); **жемоитьскии** 1 (1442 *Cost.* II, 718); **жемоитскы** 1 (1445 *Cost.* II, 725); *ск. н.* **жо(м)** 1 (1496 *ВМКФС*); **жомои(т)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн. ч.* **жомоитского** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **жимоитского** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн. ч.* **жомоитскомоу, жомои(т)скомоу, жоимонцкомоу** (1462 *BD* II, 289, 292; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351; 1499 *ВФ*); *ор. одн. ч.* **жомоитскимъ** (1442 *Cost.* II, 716; 1447—1492 *ЛКНКВ*); *наз. одн. с.* **Жомоитское** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1487 *AS* I, 240); *род. одн. ж.* **жо⟨моитскои⟩** (1499 *BD* II, 442); *род. мн.* **жемоитскых** (1499 *BD* II, 443).

Див. ще **ЖМУДСКІЙ.**

***ЖОМОТАТЕВИЧЪ** *див.* ***ЖУМЕТАТЕВИЧЪ.**

***ЖОМОТАТЕВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЕВЪ.**

ЖОМОТАТИЧЪ *ч.* (12) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана жоуржа жомътатича (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359); и дали єсми єму... сєла.... що и(х) купи(л) о(т) мы(н)дрѣ жумататича (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жомотатичъ** (1433 *Cost.* II, 650); *род. одн.* **жомътатича** 1 (1433 *Cost.* I, 359); **жумататича, жоумататича** 2 (1437 *Cost.* I, 515; 1455 *Cost.* II, 540); **жоумътатича** 3 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 460; 1437 *Cost.* I, 542); **жоуметатича** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *наз. мн. зам. род. одн.* **жоумътатичи** 2 (1441 *DBAc* 38; 1442 *Cost.* II, 93); **жумѣтатичи** 1 (1439 *Cost.* II, 52); **жумѫтатичи** 1 (1438 *Cost.* II, 15).

***ЖОМОТАТОВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЕВЪ.**

ЖОМОТАТѦ *див.* **ЖУМЕТАТЕ.**

***ЖОМОТАТѦВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЕВЪ.**

***ЖОМЪТАТЕВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЕВЪ.**

***ЖОМЪТАТИЧЪ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**

***ЖОМЪТЪЦѢНЬ** *див.* **ЖОУМЪТЪЦѢНІИ.**

ЖОНА *див.* **ЖЕНА.**

ЖОНКА, ЖОНЪКА *ж.* (11) **1.** заміжня жінка (5): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в сєлѣ боудѣ(т) оусилована... тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины, пїсаны о сїльстве (XV ст. *ВС* 36—36 зв.); а чєлѧди дво(р)ное што в городе ї паробъки а чотыри жонъки а двє девъцє (б. м. н., XV ст. *ИК*).

2. *(особа жіночої статі)* жінка (6): даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ... и(ж) хто буде(т) ва(с) дєржа(т) чєлѧ(д) немєцкую мужє(в) ли жоно(к) ли робѧтли бы єстє при нашєи мл(с)ти воли... собравши всю тую чє(ла)дь въ шполи поставитє на сїго михаила дє(н) (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); Горо(д) житоми(р) а на городе чотыри поушки... а чєлѧдн ї паробки а двє жо(н)цє а троє дєтє(и) малы(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоика, жонъка** (XV ст. *ВС* 21, 36, 36 зв.); *знах. одн.* **жоику, жонъкоу** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *наз. мн.* **жонъки** (XV ст. *ИК*; бл. 1471 *ЛКЗ* 31 зв.); *знах. мн.* **жоно(к)** (1447—1492 *ЛКНКВ*); *місц. мн.* **о жонъка(х)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *наз. дв.* **жо(н)цє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ЖОРАВЪНИКИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Журавники: досъталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъники (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз.* **Жоравъники** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав.* **Журавъникомъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***ЖОРАТЪ** *ч.* (1) (*молд.* журат) присяжний: та єсми дали и потвръдили тои стои нашєи єпископіи о(т) радовцє(х)... црко(в)... оу костини оу жората драгомира (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **жората** (1490 *DC* 147).

Див. ще **ДЖОУРАТОУЛ.**

***ЖОРСТВИЛО** *див.* ***ЖЕРСТВИЛО.**

ЖОСЛАВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свєтки: кн⟨ѧ⟩зь Иван Юрєвич Жославский, а пан Єско Єлович (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жославский** (1481 *AS* I, 77).

ЖОУДЕ, ЖЮДЕ, ЖУДѢ *ч.* (35) (*молд.* жуде) урядник з адміністративними і судовими повноваженнями, суддя: и дали єсмъ єму... сєла о(т)нина єго на имѣ ⟨оунгоурѣн⟩ и где домъ єго... и нєгрилєщи и нѣгъ где є(ст) нѣгъшъ жудѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); Стєфанъ воєвода... пишє(м) въсѣмъ бояромъ и дворнико(м) и шо(л)тузомъ и пръгарємъ и жудємъ и ватаманомъ... що бы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... оже прїидоша прѣд иами... архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яже о Христѣ братїами... и дали господствоу мы петь сєль: єдно на Краковѣ иа имѣ Каоучєлєщи, где были жоудєве Михаиль и Дїєнишь... дроугоє на Сєретѣ на имѣ Гыдинци... три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоудє** 30 (1425 *Cost.* I, 168; 1434 *Cost.* I, 386; 1448 *Cost.* II, 323; 1455 *Cost.* II, 540; 1488 *BD* I, 362; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 115 і т. ін.); **жудѣ** 1 (1409 *Cost.* I, 64); **жюде** 1 (1433 *Cost.* II,594); *наз. мн.* **жоудєве** (1443 *Cost.* II, 179; 1500 *BD* II, 173); *дав. мн.* **жудємь** (бл. 1435 *Cost.* II, 692).

ЖОУДЕЧІѦ *ж.* (15) (*молд.* жудечиє) *(частина села, де знаходилася резиденція судді):* и потвєрдили єсмн ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѣ боучюмѣни... и на оусти стоудєнца тємєшєщи обѣ части жоудєчїє (Суча-

ва, 1434 *Cost.* I, 386); слоузѣ нашємоу, михоулоу пожароу, да є(ст) сєло, на имѣ богдъиєщїи, и половина о(т) оа(н)чиноу жоудєчїю, що є(ст) повишє могили (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоудєчїѧ** (1434 *Cost.* I, 398); *знах. одн.* **жоудєчїю** (1491 *Cost. D.* 37); *знах. мн.* **жоудєчїи** 6 (1436 *Cost.* I, 467; 1439 *Cost.* II, 41; 1442 *Cost.* II, 93; 1455 *Cost.* II, 540; 1458 *BD* I, 19; 1488 *BD* I, 356); **жоудєчїє** 3 (1434 *Cost.* I, 386; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 475); *молд.* **жоудєчїилє** 2 (1488 *BD* I, 361, 362); **жоудѣчїи** 1 (1458 *BD* I, 19).

ЖУДѢ *див.* **ЖОУДЄ.**

***ЖОУДѢЧІЄ** *див.* **ЖОУДЄЧЇѦ.**

***ЖУКОВЕЦКИИ** *прикм.* (I) ◇ дорога Жуковецкая *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *знах. одн.* **Жуковецкую** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. ***ЖУКОВЪ.**

***ЖУКОВЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Жуків: и мы... дали єсмо ємоу имєнє в Лоуцкомъ повєтє оу Жоукове сєло Алышовъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); въ Жуковѣ одъ воза по грошу, а одъ коня не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Жоукове** 1 (1446 *AS* III, 5); **въ Жуковѣ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ЖОУКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* ми кнѧ(з) великии швидригаило... дали єсми и(м) рычєговъ... о(т)мѣноу шлѧхєтно(м)у Ѳє(д)ороу жоукови половиноу рычєгова (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *дав. одн.* **жоукови** (1445 *P* 148).

ЖОУЛА *ч.* (6) *(особова назва, молд., пор.* Жулиє): Мы Алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито симъ нашимъ листомъ... ожє єсмы дали шолданъ пєтрови и жєнѣ єго дчери пана жули... єдно сєло на шумузи (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтєчє и брат єго Пєтримань... сыновє Жоула Пѣнтєчє... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Жоула** 3 (1491 *BD* I, 451; 1495 *BD* II, 248); *род. одн.* **жули** 2 (1411 *DIR«A»* 439); **ꙁuły** 1 (1465 *GL* 176).

Див. ще **ЖОУЛКА.**

ЖОУЛЄЩИ, ЖОУЛЄЩЇИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє пра(воу)ю и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... єдно сєло на имѣ жоулєщїи (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); А хотарь томоу... сєлоу... на имѣ Жоулєщи да єст... по коуда из вѣка ожиували (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *наз.* **Жоулєщи** 5 (1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 553; 1499 *BD* II, 144); **жоулєщїи** 1 (1437 *Cost.* I, 520).

***ЖОУЛИНЪ** *прикм.* (2): Ио Стєфан воєвод... знамєнито чинним... ож прїидоша прєд нами... Нєгша... и пак нашє слоуги Грозє и брат єго Нєгрилъ... сыновє Жоулини... и продали свою... отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 451); Тѧм мы видѣвшє єго правою... слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєло... що бил коупил тоє сєло Аврам вистѧрник от... Манчюл и от плєминник єго от Іон Лога, сєстричичи Жоулини (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **жоулини** (1491 *BD* I, 451; 1493 *BD* II, 22).

Пор. **ЖОУЛА.**

ЖОУЛИЧОУ *ч.*, *невідм.* (1) *(особова назва):* а хотарни(к) былъ оана жоуличоу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ЖОУЛИЧЪ.**

***ЖОУЛИЧЪ** *ч.* (41) *(особова назва, молд.* Жоулич, *лат.* Iulius): мы боѧрє... алєксандра воєводы... па(н) ѧки(м) калїѧнови(ч)... па(н) да(н)чу(л) жули(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ господарѧ нашєго королѧ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А на то єст... вѣра и доуша пана... Оана Жоулича (Баків, 1457 *BD* II, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жули(ч)** (1421 *Cost.* I, 142; 1445 *Cost.* II, 730; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562); *род. одн.* **жулича, жоули(ч)** 36 (1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 156; 1445 *DIR«A»* 483; 1447 *Cost.* II, 282; 1448 *Cost.* II, 317; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 496; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *Cost.* II, 569; 1457 *BD* I, 4 і т. ін.); **жоуличи** 1 (1448 *Cost.* II, 355).

Див. ще **ЖОУЛИЧОУ.**

ЖОУЛКА *ч.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Iulius, *пор.* Жулиє): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним и сим листом нашим... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Иванко Лєвич... и плємєникь их Жоулка Пѣнтєчє... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоулка** (1492 *BD* I, 509).

Див. ще **ЖОУЛА.**

***ЖУМАТАТЄВИЧЪ** *див.* **ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

ЖУМАТАТИНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѧ панъ вилча о(т) липникы... и пань мындрѣ жумататинскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... господаръ нашъ... кролю по(л)скомоу... голдь... оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ... тотъ... голдъ... королєви полскомоу... илїаша воєводы... єго листомъ потвєрженныи... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жумататинскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***ЖОУМАТАТИЧЬ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**

ЖУМЄТАТЄ, ЖОМЄТАТЄ, ЖОМОТАТѦ, ЖУМТАТѢ, ЖУМЪТАТЄ, ЖУМЪТАТѢ, ЖЮМЄТАТЄ *ч.*, *невідм.* (21) *(особова назва, молд.* «половина»): А на то... вѣра пана Жуметатє Иона (Сучава, 1403 *RS* 338); а мърини, дочци жоуржа жоуметатє, єи сѣ достало, оу єи част, сєло (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ** *ч.* (27) *(особова назва):* а на то... вѣра пана жуметатєвича (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); а на то... вѣра пана щєфоула жюмотатєвича (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *род. одн.* **жоумъТатєвича** 12 (1428 *Cost.* I, 218, 224; 1436 *BAM* 34; *Cost.* I, 488; 1437 *Cost.* I, 529; *Mih.* 203; 1438 *DBAc* 27; *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32, 35, 42, 62); **жуметатєвича, жоумотатєвича** 6 (1412 *DIR«A»* 440; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 267; 1436 *Cost.* I, 468; 1439 *Cost.* II, 46; 1441 *DBAc* 40); **жоумататєвича, жумататєви(ч)** 3 (1436 *BAM* 29; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 7); **жюмоутатєвича** 2 (1436 *Cost.* I, 455, 481); **жометатєвича** 1 (1428 *Cost.* I, 207); **жомотатєвича** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **жоуметатєвичѧ** 1 (1419 *DIR«A»* 444); **жюмотатєвича** 1 (1448 *Cost.* II, 300).

***ЖУМЄТАТЄВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**

***ЖУМЄТАТИЧЪ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**

***ЖОУМОТАТЄВЪ** *прикм.* (25): а на то вѣра... пана иона жуметатєва (Сучава, 1403 *ДГАА*); а на то є(ст)... ви(ра) жоуметатєви(х) сновъ (!) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169); А на то є(ст)... вѣра пана щєфоула жоумѣтатѣва (Сучава, 1442 *Cost.* II, 97).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **жомотатєва** 7 (1428 *Cost.* I, 221; 1429 *ДГОБК; Cost.* I, 249, 270, 291; 1431 *Cost.* I 318; 1433 *Cost.* I, 353); **жоумотатєва** 3 (1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 484; 1442 *Cost.* II, 101); **жоумѣтатєва** 3 (1436 *Cost.* I, 473; 1439 *Mih.* 206; 1442 *Cost.* II, 88); **жометатєва** 2 (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 259); **жомотатова** 2 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *DIR«A»* 450); **жомотатєва** 2 (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 259); **жуметатєва, жоуметатєва** 2 (1403 *ДГАА*; 1429 *Cost.* I, 280); **жомѣтатєва** 1 (1429 *Cost.* I, 239); **жомотатѧва** 1 (1428 *Cost.* I, 234); **жоумѣтатѣва** 1 (1442 *Cost.* II, 97); *род. мн.* **жоуметатєви(х)** (1425 *Cost.* I, 169).

Пор. **ЖУМЄТАТЄ.**

ЖУМТАТѢ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

ЖУМЪТАТЄ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

***ЖОУМЪТАТЄВИЧЪ** *див.* **ЖУМЄТАТЄВИЧЪ**
***ЖОУМЪТАТИЧЪ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**
ЖУМЪТАТѢ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**
ЖОУМЪТЪЦѢНІИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мърини... єи сѣ достало... сєло на имѣ жоумъ-тъцѣнїи (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

ФОРМИ: *наз.* **жоумъ-тъцѣнїи** (1492 *Cost. S.* 161); *знах.* **жомъ-тъцѣнь** (1492 *Cost. S.* 161).

***ЖУМѢТАТИЧЬ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**
***ЖУМѢТАТѢВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**
***ЖУМѢТЯТИЧЬ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**

ЖОУПАНЬ, ЖЮПАНЪ *ч.* (62) *(старшина, також титул молдавської феодальної знаті)* **жу**пан: а на то вѣра моѧ и моихъ сино(!) вѣра, вѣра жупанаюги жю(р)жевича вѣра жюпана стєцкова и съ братиѧми єго (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); А ⟨на бо⟩лшоую крѣпост и потвръжденіє т⟨омоу въсємоу... велѣли є⟩сми нашємоу вѣриомоу жоу⟨паноу Тъоу⟩тоулоу логофєтоу писаті и нашоу ⟨печат привѣсити к⟩ сємоу листоу нашємоу (Ясси, 1497 *BD* II, 97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоупань** 3 (1400 *Cost.* I, 36; *DIR«A»* 433; 1404 *ГМ*); **жюпанъ** 1 (1407 *Cost.* I, 56); *род. одн.* **жупана, жоупана** 9 (1392 *Cost.* I, 8; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1422 *DIR* fig 35; 1433 *Cost.* I, 350); **жюпана** 4 1.392 *Cost.* I, 8; 1393 *Cost.* I, 14; 1407 *Cost.* I, 56); *дав. одн* **жоупаноу, жоу⟨паноу⟩** (1448 *Cost.* II, 314; 1449 *Cost.* II, 380; 1453 *Cost.* II, 466; 1462 *Cost. D.* 12; 1484 *BD* I, 279; 1487 *BD* I, 294; 1492 *BD* I, 511; 1493 *BD* II, 4, 6; 1497 *BD* II, 97 і т. ін.); *знах. одн.* **жоупана** (1475 *BD* II, 336); *ор. одн.* **жоупаномъ** (1411 *Cost.* I, 84).

***ЖУРАВЪНИКИ** *див.* **ЖОРАВЪНИКИ.**

ЖОУРЖА[1], **ЖОУРЖѦ, ЖОУРЖѢ** *ч.* (55) *(особова назва, молд., пор.* Ґєоргїє, Ґєоргїоу): а на то є(ст)... вѣра пана жоуржи фратов⟨ского⟩ и дѣти єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); И оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи р̃ злат оу роуки слоугам нашим (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоуржа Zurża** 13 (1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 118; 1483 *BD* I, 267; 1487 *BD* I, 301; 1488 *BD* I, 354; 1489 *BD* I, 367; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 46; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); **жоуржѧ** 3 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 495; 1456 *Cost.* II, 568); **жоуржѣ** 3 (1443 *Cost.* II, 179; 1453 *Cost.* II, 459; 1456 *Mih.* 213); *зам. дав.* паноу **жоуржа** 3 (1460 *Cost. S.* 33; 1487 *BD* I, 301, 302); *род. одн.* **жоуржи, жоуржі** (1428 *Cost.* I, 224; 1441 *DBAc* 40; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 446, 454, 462, 473, 496; 1454 *Cost.* II, 501; 1491 *BD* I, 451 і т. ін.); *дав. одн.* **жоуржи** (1483 *BD* I, 267; 1487 *BD* I, 302; 1489 *BD* I, 367; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 59, 87; 1497 *BD* II, 107, 116); *знах. одн.* **дчоуржоу, дчоу(р)жоу** 2 (1496 *ПДСВВ*); **чжоуржоу, czurżu** 2 (1494 *BD* II, 386, 388); **дчоуръжа** 1 (1496 *BD* II, 407); *ор. одн.* **Дчуръжєю, Дчуржою** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще **ГЄРГЄ, *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

ЖОУРЖА[2] *ж.* (2) *(особова назва):* И оуставши господство ми и заплатили єсми оуси тоти вишеписанныи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Данкоу... и оу роуки сєстричичи єго Жоуржи (Сучава, 1481 *BD* II, 248).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоуржа** (1481 *BD* I, 248); *дав. одн.* **Жоуржи** (1481 *BD* I, 248).

ЖОУРЖЄВИЧЪ, ЖЮРЖЄВИЧЬ (8) *(особова назва)*: а на то... вѣра жупана юги жю(р)жєвича (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржєвичь па(н) пєтръ судия (Погоничі, 1422 *P* 98); а тому свѣдъци панъ миколаи спичникъ... панъ ивашко жчюрь(ж)вичь (!) (Галич, 1424 *P* 106); ТѦ⟨м⟩ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... половина сєло (!) на имѣ Жоуржєщи на Ставницѣ, щож он коупил от Костє и от Стана, сыновє Жоуржєвич⟨и⟩, за п̃ злат (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоуржєвичъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **жоуржєвичь** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **жюржєвичь** 1 (1422 *P* 98); 1 **жчюрь(ж)вичь** 1 (1424 *P* 106); *род. одн.* **жю(р)жєвича** 2 (1392 *Cost.* I, 8; 1393 *Cost.* I, 14); *зам. дав.* къ **жюржовича** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *наз. мн.* **Жоуржєвич⟨и⟩** 1465 *BD* I, 88).

***ЖУРЖЄВЪ** *прикм.* (4): а на то... вѣра... пана жюржєва (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); тоє въсє вышєписанноє да є(ст) имъ о(т) на(с) оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м) имъ и дѣтємъ жоуржєвимъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 569).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **жюржєва** 1 (1392 *Cost.* I, 8); **журжєва** 1 (1429 *Cost.* I, 258); *дав. мн.* **жоуржєвымь** 1 (1429 *Cost.* I, 242); **жоуржєвимъ** 1 (1456 *Cost.* II, 569).

Пор. **ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ.**

ЖОУРЖЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦ⟨м⟩ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу ... половина сєло на имѣ Жоуржєщи на Ставницѣ (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

ФОРМИ: *наз.* **Жоуржєщи** (1465 *BD* I, 88).

***ЖОУРЖИКА** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Ґєоргїє, Ґєоргїоу): и дали єсми ємоу... єщє сєло гдє би(л) мали(ч) оу жоуржики (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); а на то є(ст)... вѣра пана жоуржики комиса (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 496).

ФОРМИ: *род. одн.* **жоуржики** (1437 *Cost.* I, 541; 1453 *Cost.* II, 496).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА**[1], **ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

***ЖОУРЖИНЪ** *прикм.* (5): а мы... єсмы дали и потвръдили... дочкам Жоуржиним... тоє сєло на Виннои (Сучава, 1493 *BD* II, 14); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили... сыном Жоуржином... сєло на имѣ Недєяни (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Жоуржини** (1495 *BD* II, 64); *дав. мн.* **Жоуржиним** 2 (1493 *BD* II, 14); **Жоуржином** 1 (1497 *BD* II, 96).

Пор. **ЖОУРЖА**[1], **ЖОУРЖА**[2].

ЖОУРЖОУ *ч., невідм.* (10) *(особова назва, молд., пор.* Ґєоргїє, Ґєоргїоу): а на то є(ст)... вѣра пана жоуржоу жоумъ-татєвича и дѣти єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); дали и потвръдили єсми и(м)... на имѣ съкоуянїи ... и доумбръвица, гдє би(л) жоудє жоуржоу (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА**[1], ***ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

ЖОУРЖЪ, ЖУРЖЬ, ЖЮРЖЬ *ч.* (208) *(особова назва, молд., пор.* Ґєоргїє, Ґєоргїоу): Іо роман воєвода... чинимь то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... жюржь слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); созналъ то передъ нами панъ ходько своєю доброю волєю... ажє продалъ свою половицю перєросли брату своєму ж(ч)юржєви (Галич, 1424 *P* 106); и оуставшє пан Жоуржь гоумєнник та заплатиль оуси тоты вышєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоуржь** 15 (1409 *Cost.* I, 64; 1421 *Cost.* I, 141; 1426 *Cost.* I, 178; 1432 *Cost.* I, 343; 1433 *Cost.* I, 361; 1434 *Cost.* II, 665; 1439 *Mih.* 205; 1443 *Cost.* II, 148; 1445 *Cost.* II, 218; 1470 *BD* I, 153 і т. ін.); **жоуржь, Жоуржь, журжь** 14 (1418 *Cost.* I, 127; 1424 *Cost.* II, 956; 1429 *Cost.* I, 242; 1432 *Cost.* I, 327; 1434 *Cost.* I, 398; 1454 *ПГПММ;* 1456 *Cost.* II, 569; 1471 *BD* I, 164; 1499 *BD* II, 135, 162 і т. ін.); **жюржь** 5 (1393 *Cost.* I, 13; 1407 *Cost.* II, 623, 629; 1408 *Cost.* II, 633); *род. одн.* **жоуржа, журъжа** 142 (1412 *DIR«A»* 440; 1420 *Cost.* I, 136; 1426 *BAM* 22; 1431 *Cost.* I, 318; 1437 *Cost.* I, 536; 1442 *Cost.* II, 93; 1452 *Cost.* II, 432; 1468 *BD* I, 130; 1487 *BD* I, 302; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **жюржѧ** 6 (1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 69; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95); **жюржа** 6 (1403 *ДГАА; RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1409 *Cost.* I, 65; 1411 *Mih. Alb.*; 1436 *Cost.* I, 481);

жюржї 1 (1411 *Cost.* I, 85); **жоуржѣ** 1 (1484 *BD* I, 286); *дав. одн.* **жоуржоу, żurżu** 8 (1426 *Cost.* I, 182; 1429 *Cost.* I, 290; 1436 *Cost.* I, 444; 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *GL* 176; 1471 *BD* I, 164; 1499 *BD* II, 135); **ж(ч)юр(ъ)єви, ж(ч)юржеви** 2 (1424 *P* 106); **жоуржеви** 1 (1434 *Cost.* I, 391); *знах. одн.* **журжа** (1432 *Cost.* I, 327; 1496 *ПСВВ*); *ор. одн.* **жоуржемъ** 1 (1458 *BD* I, 6); **ж(ч)юр(ж)мъ** 1 (1424 *P* 106).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА[1], *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

ЖОУРЖѢ *див.* **ЖОУРЖА[1].**

ЖОУРЖА *див.* **ЖОУРЖА[1].**

ЖОУРКА *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Георгіє, Георгїоу): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє тотъ истинныи слуга нашь жоурка драготєскоулъ слоужилъ намъ право и вѣрною службою (!) (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним ... ожє тоти истиннїи нашн слоуги Алєкса и Журка... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 45—46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоурка, Журка** (1412 *DIR«A»* 440; 1495 *BD* II, 46, 248).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА[1], *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

ЖОУРКАНЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): дали и потвръдили єсми им... их правоую отниноу, єдно село на имѣ Жоурканїи (Сучава, 1495 *BD* II, 84).

ФОРМИ: *наз.* **Жоурканїи** (1495 *BD* II, 84).

ЖОУРКОВЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Георгіє, Георгїоу): и також єсмо дали:.. томоу свѧтомоу нашємоу монастироу ā фалчоу и три фєртали винограда... що был дал тотоу фалчоу и три фєртали томоу свѧтомоу нашємоу монастироу пан Юга вистїѧрник, що жє был он коупил тот виноград от Жоурковь мѧсникь, сына киш Ласлъоу от Хрълови, за ке̃ златы оугръскых Червлиини (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Жоурковь** (1499 *BD* II, 148).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА[1], *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРѢ.**

ЖОУРѢ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Георгіє, Георгїоу): и дали єсми... монастироу... циганє на имѣ: Лоука сынъ Лацков съ чєлѣдєю ... и Жоурѣ съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоурѣ** (1487 *BD* I, 310, 312).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА[1], *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ.**

***ЖЧЮРЖЬ** *див.* **ЖОУРЖЪ.**

***ЖЧЮРЪ** *див.* **ЖОУРЖЪ.**

***ЖЧЮРЬЖВИЧЬ** *див.* **ЖОУРЖЄВИЧЪ.**

ЖЪ *див.* **ЖЬ.**

***ЖЪДАТИ** *див.* **ЖДАТИ.**

ŻYWITY SIA *див.* ***ЖИВИТИ СЕ.**

***ЖЫВОТЪ** *див.* ***ЖИВОТЪ.**

***ŻYWYJ** *див.* **ЖИВЪ.**

***ЖЫДИЧЫНЪ** *ч.* (3) (*назва села у Волинській землі*) Жидичин: у того гостинца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий, просто ку гостинцу до жыдичыиа отъ олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **жыдичына** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЖЫДОВСКИИ** *див.* ***ЖЇДОВСКЫИ.**

ЖЫДЪ *див.* **ЖИДЪ[1].**

ЖЫКГИМОНТЪ *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

***ЖЫКГИМОНЪТЪ** *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

ЖЫКГМОНТЪ *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

***ЖЫТИ** *див.* **ЖИТИ.**

***ЖЫТЬЄ** *с.* (2) згода, злагода, мир (1): Такєжъ и пановє рада наша намъ поведали штожъ ты писалъ о томъ къ намъ, абы намъ мовили быхъ были съ тобою въ жытьи и въ добромъ прыятєльствє (Троки, 1494 *BD* II, 387); а тыми разы до тєбє твоими посли о(т)казали єсмо што пановъ рады нашоє пры насъ супо(л)на не было а жы(т)я с тобою нє о(т)мови(ли) єсмо и тыми разы (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **жы(т)я** (1496 *ПДСВВ*); *місц. одн.* **въ жытьи** (1494 *BD* II, 387).

ЖЬ, ЖЪ, Ж *част.* (605) **1.** (*підсилювальна*) ж, жє (465): А сє ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣчича што жь слушаєть пєрємыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *P* 3); а што можє причинити болшє мєжи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє яко жь торговлѧ исталася (Львів, 1370 *P* 18); мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно своимъ листомъ всѧкому доброму кто жь на сєи листъ посмотрить што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр̃кви (Смотрич, 1375 *P* 20); А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю симъ моимъ листомъ каждому доброму комужь коли єго потрѣбно боудєть видєти што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр̃кви (Луцьк, 1461 *AS* 1, 53); а коли(ж) кто моу(ж)оубоиство учи(т) (!) а нє вєдаю(т) єго староста нє имаєть прото жалобы чини(т) (XV ст. *BC* 24—24 зв.); y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypaty poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... w tuju rozpłuhu kotoruiuz mykłasz zawodył pana nemiryn namisnyk (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (*ототожнююча, з формами займ. 3 ос.*) ж, жє (4): а сє здє єму жь сѧ манєвъ досталъ (Манів, 1478 *AS* I, 76); И пак оу том и оу тотжє час прїидє прѧд нами и прѧд нашими бояре Настѧ... по єиж доброи воли... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

3. (*виділювально-приєднувальна*) теж, також (39): королєви дєржати лвовьскую зємлю нсполна а намъ дєржати володимѣрьскую... нсполна жь (б. м. н., 1352 *P* 6); просимо вашєі мл(с̃)ти штобы єстє оучинили иныі листо... на г̃ тисѧчи подо кроловою жь печатию (Сучава, 1388 *SL*); Про то я... записала єсми... десятину къ светому Спасу къ кобрыню, и зъ млына... десятую мѣрку... и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Мы... кнѧзь Алєксандро... чинимъ знаменито... ижєт... дали єсмо ємоу имєнє... сєло Алышовъ на рєцє на Стоублє... а Дєков на Стоублєжъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А єщо Левону жъ Шоломичу призволили єсмо Неверово село держати (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Сєло радосто(в) а в томъ сєлє три чї̃вки а четвє(р)ты(и) отамо(н) а вси єщо воли нє высєдєли оди(н) чї̃вкъ стары(и) и тотъ подымъщиноу даєть а тыє высєдє(в) волю подымъщиноу жъ боудоуть давати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602); Такъ жє ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мєндли Кгєрєѧ цара Перєкопъского, вашєє жъ милости тоєжъ для прыгоды (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

4. (*у знач. сполучника*) (*зв'язує речення*) (96) **а)** (*єднальний*) і (79): знаємо чинимъ симъ нашимъ листо(м) каждо(м)у добро(м)у кто коли иа сєи листъ оузрить или оуслышить єго чтоучи ко(м)у ж то(г) листоу боудєть потрѣбизна (Медика, 1407 *P* 72); мы выликиї кн̃зь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому симъ нашимъ листомъ кто во нь возрить или оуслышить чтучи комужь будєть того потрєбно (Житомир, 1433 *P* 126); протъ жь ѧзъ... приступилъ єсмъ ку... па(н) володиславови бжиєю мї̃стью королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ крємѧницємъ и съ братславлємъ и съ иными городы и зємлѧми штожь тыми ра(з) оу моюмъ держѧиию су(т) которыѣ *жь* то исъ (с)тара давна ку свѧтои корунѣ пильскои (!) прїслухають (Кременець, 1434 *P* 130); Мл(с)тєю бжїєю мы пєтръ воєвода г(с)п(д)ръ зємли мо(л)давскои чини(м) знаменито ис сємъ листо(м) иаши(м) каждому добромоу коли(ж) то(г) кому будєтъ потрѣбизна ожє... дали єсми сє(с) на(ш) ли(ст) наши(м) прїѧтєлємъ

(Сучава, 1456 *ПМВП*); Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи єго вслышитъ, комужъ будетъ того потреба вѣдати (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); чинимо ведати симъ листомъ нашимъ хто на него посмотритъ або чтучи его услышитъ комужъ того потребу (!) будетъ ведати (Троки, 1498 *ГВКОО*);

б) *(приєднувальний)* а, і (17): кто жь коли зломи(т) нашю грамотоу су(д) пре(д) б(г)мъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ селищи любо сами оузѧти оу него или кому призволили быхомъ выкупити и тогды имѣемъ дати ему за тыи двѣ селищи шестьдесѧть копъ тую подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); Колиж всего прирожения постат своего передкоу видѣ на быванна наслѧдовати, про тож и мы... от родителєв наших обычаєв цнотами ошлѧхтєных и похвалиых отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II 283); И пани вошла въ клѣтъ со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!), и я подѣлилъ; половину жъ полотенъ собѣ взяла, а половину велѣла мнѣ послати до Крозъ до сестры (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(приєднує вставне речення) і, а (1): И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, который *жъ* самъ записы поламалъ, а передъ тымъ третее части Совѣ не поведаючы (Вільна, 495 *РИБ* 620).

Див. ще **ЖДЄ, ЖІЄ**[1], **ЖО.**

***ЖЬЖЄНЫИ** *прикм.* (4) ◇ серебро жьженое *див.* **СЕРЕБРО.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **жьженоє, женоє** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II 791; 1460 *BD* II, 275); **жєженоє** 1 (1434 *Cost.* II, 670).

! **ЖЬНЫИ** ⟨КАЖНЫИ⟩ (1): колї шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїча забьє(т) за головоу шестьдесѧ(т) гривєнъ за жьны(и) (!) члонокъ оутѧтыи три(д)ца(т) гривєнъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

Див. ***КАЖНЫИ.**

ЖЮДЄ *див.* **ЖОУДЄ.**

ЖЮМЄТАТЄ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

***ЖЮМОТАТЄВИЧЪ** *див.* ***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

***ЖЮМОУТАТЄВИЧЪ** *див.* ***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

ЖЮПАНЪ *див.* **ЖОУПАНЬ.**

***ЖЮРЖЄВИЧЪ** *див.* **ЖОУРЖЄВИЧЪ.**

ЖЮРЖЄВИЧЬ *див.* **ЖОУРЖЄВИЧЪ.**

***ЖЮРЖЄВЪ** *див.* ***ЖУРЖЄВЪ.**

ЖЮРЖЬ *див.* **ЖОУРЖЪ.**

***ЖЮРКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі):* А се ѧ панъ бенко староста галицький и снѧтиньский свѣдчю то... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ селѣ на толъмачи и жюрковѣ (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на жюрковѣ** (1398 *Р* 57).

ЖЮСИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* ѧ панъ Олехно юрьевичь Жюсичь продалъ есмь дѣдиноу и отъчиноу свою (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жюсичь** (1458 *ОЖДМ*).

***ЖѦБОКРИЦКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи премыски(и) ... па(н) твориѧнъ подчѧши(и) ѧшко решев(с)ки(и) бѣнко жѧбокрицки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жѧбокрицки(и)** (1404 *Р* 69).

***ЖѦВОРОНКОКИЧЪ** *див.* ***ЖАВОРОНКОВИЧЪ.**

***ЖѦЛОВАТИ**[1] *див.* ***ЖАЛОВАТИ**[2].

***ЖѦЛОВАТИ**[2] *див.* **ЖАЛОВАТИ**[3].

З[1] *див.* **ЗЪ.**

! **З**[2] ⟨ЗА⟩ (!): О пїсарє(х) зємъскы(х) ко(л)ко має(т) бра(т) з (!) записноє (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. **ЗА**[1].

! **Z**[3] ⟨Ż⟩ (!): a i my k waszoy milosty (!) kolkiz (!) dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza miłost posłow k nemu nesłali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. **ЖЬ**[1].

ЗА[1] *прийм.* (1372) I. *(з род.)* за (36) **1.** *(виражає часові відношення, вказує на час, протягом якого щось відбувалося)* (33): а такѣ(ж) оставлѧємъ (єго) ѧко за кнѧ(з) льва были за руски(х) кнѧжатъ (Медика, 1415 *Р* 87); но покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбырєвцє(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А подымъщиноу дє(и) даивали за великого кн҃зѧ витовта на трєти(и) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а брати имъ мыто по старомоу какъ здавна бывало за дѧди нашого за велико(г) кнѧзя вито(в)та и за жыкгимонъта (Петрків, 1489 *АМВ*); и мы листу того выслухавшы и в то(м) листу... єго мл(с)ть пишеть... што(ж) стєпанъ є(р)моли(ч), з братьєю своєю, поведа(л) єго мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ єщє за великого кн҃зѧ жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*); а коли оц҃ь за своєго живота дѣвку замоужь выдасть а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смр҃тї єго иная братїя є(г) нє могоу(т) иньшє(г) изыска(т) (XV ст. *ВС* 36); Што твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ... и въсказалъ єси къ намъ напоминаючы насъ, абыхмо съ тобою прыязнь и миръ вєчный взяли... какъ... за прєдъковъ нашыхъ бывало (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

2. *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу або предмет, які є приводом чогось)* (3): Оуставлѧємь и(ж) прє(д) нашєю обли(ч)ностїю алюбо пєрє(д) нашими паны алюбо прє(д) нашимъ старостою соу(д)я соудѧчи соуды нє можє(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда бо нє о(н) самъ соудить алє пановѣ (XV ст. *ВС* 33 зв.).

II. *(зі знах.)* (1273) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (469) **а)** *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* за (147): Тые вси села... маєтъ держати... Климентый, владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); просити му ба за королѧ и за королєвы намѣстъкы (Казимир, п. 1349 *Р* 4); мы пановє, боѧрє... слюби(л) єсми за наше(г) г(с)дрѧ стєфана воєводу зємли молдавскоѣ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 609—610); а слюбуємъ и слюбили єсмо за романа аже имаєть романъ служити... кролю владиславу пол(с)кому... безо лсти и безхитрости (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); алєксандръ воєвода... чинимь знаменито... оже то(т) истинныи верига... тѧгальсѧ съ ротымпановы сыны за хотарь (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); И такожде ни паркалабовє от Нємцѣ, ани старости от тою волости... за тадбѣ, ни за доушєгоубство... ани за которою дѣло... никто их да нє смѣют их соудити, лише сам митрополит или єго оурѣдници (Сучава, 1466 *BD* I, 95); маєть настоятель того монастыра... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4);

(у знач. прийм. п р о) (7): а то єсми ємоу дали оури(к)... що бы они и и(х) плємѧ за равасова села и за татарь, николи неоупомиинали (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); И по сєм да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари... а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336);

б) *(вказує на предмет, в обмін на який виконується щонебудь, а також на ціну, за яку щось купується або продається)* за (306): аже самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што же оуложать єго оу вину хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); игнаткови чєрнєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) (Перемишль, 1390 *Р* 175); и мы... оставили єсмы воитка при сулимовѣ бо воитє(к) за другую половину да(л) м҃ ко(п) (Львів, 1412 *Р* 81); а нє оусъхочєт ли мѧ король єго мл҃сть при соколици оставить ино имаєть ми єго мл҃сть дать ми о(т)мѣну за соколєць (Кременець, 1434 *Р* 130); А пак господство ми дал єсмъ Марини Лолкї за тоти два села єи, за Борилєщи и за Дръготєщи, вышєписанноє село Селивєстрїи... оба коути (Сучава, 1481 *BD* I, 248—249); и они рєкли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по нєволи, а пѣнѧзей жадных за тоє нє брали (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); А по нашєм животѣ, ⟨кто боудєт господаръ нашєи зємли⟩... тот бы им нє пороушил нашєго даан⟨їа и⟩ потвръжденїа... заноуже они соби ⟨коупили⟩ за свои правїи пинѣзи (Васлуй, 1497 *BD* II, 103); И господство мы... дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричьскому измѣноу за тоти вышєписаннїи сєла... на Бистрици ж(є) (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм. д о) (1): И тиж за припасни що сѣ знаидоут оу Радовцєхъ и оу Коцмане... никто аби нє имал ни жадноє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

(у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм. н а) (3): а на то єсмы ємоу дали оури(к) за равасова села о(т) сочавѣ и о(т) жєжїи и за татары (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); Ино єго лиши, за нашоу волю (Васлуй, 1476 *BD* II, 337);

(у грамотах молдавських канцелярій, відповідає безприйменниковій конструкції) (3): А кто що имит имати до их люд⟨и⟩ боуд котороє дѣло, или великоє или за малоє, а их оу⟨р⟩єдник сам своєго чловѣка да соудѧт (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9); Того ради молимо вас яко наши прїѧтели добрїи, оучинитє за нашоу волю та вєриитє тоти д҃

злат(и), понєже соут наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) за (2): а тако(ж) ивашко снъ гораицевъ и єго бра⟨ти⟩... ⟨да⟩ нє имаю(т) оуспоминати за тоую половина сєла николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 36); И оуставши наши слоуги Тоадєрь и брат єго Доума... та дали свою част сєло половина от Броудоурєщи...нашємоу вѣрномоу паноу Доума ключникоу... а он имь дал за тотоу половина от Броудоурєщи єдино сєло на имѣ Грозєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

2. *(виражає причинові відношення)* за (281): A jestliby penezej nemeł, tohdy za postupok, jako prawo najdet', majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже даємъ и дали єсмо тому пре(д)рєченому пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); Толко за свадоу торговскою и за татбоу, що сѣ застанєт лицєм оу тръгоу, аби соудили дворници торговскои тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257); и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за єго службу 50 копъ грошей на томъ имѣни (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ передъ нами, штожъ... кнєгиня Маря Пинская, и сынъ ее... за єго служъбу дали єму имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683); слоужебникъ за вїноу нє имєєть позывать кмєтѧ ани тєжь пана за виноу кмє(т) (XV ст. *ВС* 13 зв.); Ино мы... за єго службу, тые люди... єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

(у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм. з (чого) (1): И тыми часы єго милость вишєрєченїи крал за волю и на причиноу наияснѣишего кнѧжатє пана и пана Владислава... нам въси мєрзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) за *(зі знах.)* (3): а по нашємъ животѣ... ⟨що бы имъ нє пор⟩ушилъ наше даанїѧ... за нужє єсмы ⟨имъ⟩ дали за ихъ правою и вѣрною службою (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); А по нашємъ животѣ кто боудет господаръ нашеи земли... тотъ що бы имъ нє пороушил нашего даанїа, али що би имъ оутврѣдилъ... за ихъ правою и вѣриою слоужбою (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

3. *(виражає кількісні відношення)* за (254): а купилъ пань пєтрашь за сорокъ гривєнъ (Перемишль, 1359 *P* 10); созналъ то передъ нами панъ ходько... аже продалъ свою половицю пєрєросли брату своєму ж(ч)юржеви за тридьцѧть гривєнъ (Галич, 1424 *P* 166); Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую... за полсєдманацат коп грошей (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а продали єсмо ємоу вѣчьно... за тридьцать копъ широких грошей (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѧ на годъ... по камъцє штобы стоѧла за двадъцать копъ г(р)шє (Краків, 1487 *АМЛ*); Продали есмо мыто берестейское, и дорогицкое... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѧчу копъ грошей и за чотыриста копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги... и продали свою правою о(т)ниноу... за лє зла(т) татарски(х) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

4. *(виражає відношення мети)* за (221): Азъ рабь бжїи... именємъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)лъ за своѧ дшѧ и подроужїа ми марєѧ и ро(д)тєль мои(х) ан(д)реа и марїѧ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); про то(ж) митрополи(т) кто боуде(т) оу нашеи земли... да нє имає(т) ни єдно дѣло... до ты(х) попо(в), заноу(ж) єсми дали то(т) прихо(д) храмоу стого нїколы, за наше здравиє и за дшоу нашн(х) родителии и братии иаши(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє стопочивши(х) пре(д)ко(в), дѣдо(в) и родителеи наши(х), и за наше здравїє и сп(с)єнїє и за здравїє и сп(с)єнїє г(с)пж(д)и нашеи, мрїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм. д л я) (2): а за болшеє потвєрждєнїє присѣгали єсми межи собою и клѣли сѣ єсми на ч(ст)ныи кр(с)тъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) за *(зі знах.)* (3): мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... ожє даємъ сє(с) нашъ листъ и потвєржаємъ даанїа о(т) нашєго родитєлѣ храмоу оуспєнїє свѧтѣи богородици о(т) быстрици за дша нашего родитєлѣ (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); да боудєт от нас тоє произволєнїє, за вашѧ здравїємь и за вашѧм доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212).

5. *(виражає часові відношення)* (26) *(вказує на відрізок часу, протягом якого щось відбувалося)* протягом, на протязі (15): а городовъ оу рускои земли новыхъ нє ставитн ни сожьженого нє рубити доколѧ миръ стоить за В лѣ(т) (б. м. н., 1352 *P* 6); А глинарюмъ што лѣпѣли (!) около дому а клєпачь наємалъ ·З·єхъ лѣпило за ·Д· нєдѣ(л) (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); идїи о(т)повєда(л) жє то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с нимь во одно(м) сєлє в ночи и въ днь а за двє лєтє николї ємѧ нє оупомина(л) сѧ ни однымь словомь о тоє горожєнїє (XV ст. *ВС* 21); а они да имают от нас вєликою тарканство и вєликою слобозию за є лѣт о въсѣком наше даанїє и слоужбѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95);

(вказує на часову межу дії) після (6): по ишєствьи стго дха за В нє(д)ли литовьскимъ кнѧзємъ стати оу холмѣ а королєви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *P* 6); мы сказоуємъ матєєви то(г) конѧ двє нєдѣли хова(т) а боудєть здоровъ за тыи двє нєдєлї ино добро а нє боудє(т) здоро(в) имєєть приєтєльскыи сѧ расправи(т) (XV ст. *ВС* 23 зв.— 24); ино єсми слюбили заплати(т) пан(у) михаилу по матцѣ бжїи оу пѧ(т)къ К гривє(н) а тридєсѧ(т) гривєнъ имаємъ заплати(т) п(о) рож(с)твѣ х(с)вѣ за чотыри нєдѣли (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.);

(вказує на відрізок часу, що передував якомусь термінові або якійсь події) за *(або відповідає безприйменниковій конструкції)* (5): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже... пак слоубоуємъ и обєцахомъ господарєви нашємоу миломоу кролѣ (!) єго милости, абихом мы на того диє и тьи час, що коли нам єго освєценною милость изѧвлѣєтъ по єго милости посломь, пєрєж(є) того днє и пєрєж(є) нашєго соимоу за Ѕ мѣсѧць, и на мисцѣ оу Коломыи, абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); а дє(р)жати имъ тоє мыто до того жъ рокоу за нєдєлю пєрє(д) свѧтьки какъ чоты(ры) годы вы(и)доуть (Петрків, 1489 *АМВ*); а держати єму тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божєе днѧ первоє за нєдєлю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

6. *(виражає просторові відношення, вказує на напрям руху або межової лінії)* за (що), по той бік (чого) (10): я Любартъ Кгедєминовичъ... записалъ єсми и далъ сєло своє Рожысчє... соборной церкви у Луцку... почонъ оть Песчанъки бродку... Бродницею берегъ леса подъ Белую гору, Стыромъ, за монастыръ Дубинский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2); которын то граныци и за рику, также копци и грунтъ Карпа Мыкулинского потверждаємъ (Новоселнци, 1430 *ГВКЛ* 9); а тая землѧ пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. и., бл. 1458 *P* 167); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали и потвєрдили єсми монастирю нашємоу о(т) нѣмца... киприѧнова пасика... по(ч)нше о(т) прихоцища моловатцу вода вишнивцу... за прѣко(п) на дѣль (Сучава,

1470 *DIR«A»* 522); И мы пытали пани Михайловоє, по чомоубы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала (Луконниця, 1478 *AS* III, 17).

7. *(виражає модальні відношення)* за, на (8): а приписалъ єсмь микитино дворище т кому (!) жь дворищю къ перємышьльскому ижь было на двоє але ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); а кто тоє нашє даниє пороуши(т), хотѧ за єди(н) волосъ, да є(ст) проклѣ(т) о(т) ба (!) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392); А кто сѣ имет покоусити черес сєс лист наш та возмет имъ циноу, хотѧ за єдин грош, а тот єст противник нам (Сучава, 1466 *BD* I, 96); и былъ бы твоя милость зъ нашымъ господарємъ... въ добромъ прыятельствє за одинъ на кожъдого єго милости нєпрыятєля (Троки, 1494 *BD* II, 387).

8. *(виражає означальні відношення) (у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм.* д л я) (4): Тѣм мы... дали и потвръдили єсмы ємоу оу нашєи зємли... сєла... на имѣ: Фаоуриє на Бистрици и съ мѣстъ за став оу Бистрицоу (Сучава, 1468 *BD* I, 125); И пак дадох и помиловах господство ми... сь єдино сєло... що ... прислоушно бѣ къ Бавовских дворов, и съ мѣсто за пасикоу через Сърет оу поустини (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

III. *(з ор.)* (63) **1.** *(виражає просторові відношення, вказує на місце, де відбувалася дія або знаходилося щось)* за (38): а потомъ... увесь лесъ Ретовъ, за Ретовъкою... до церкви Божоє со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а придалъ єсмь єму озєра рыбнаѧ за днѣстромъ (Казимир, п. 1349 *P* 3); мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы цр҃кви тои двѣ сєлѣ... єдно єстъ лєукушовци... а другоє єстъ за молдавою (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); Писанъ на прилоуцє за (д)нєпромъ (Прилуки, 1459 *P* 172); жалова(л) намъ писаръ нашъ... на воєводича троцкого... штожъ о(н) встоупаєтьcя въ єго ловы любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками, у знач. прийм. н а) (2): мы алєксандръ воєвода ... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинни тизоанє... прода(л) єдноу боукатоу зємлю... монастырю нашємоу о(т) нѣмца... на имѣ за соухо(м) потоцѣ (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); Сє азь... Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми тои свѧтои нашєи цръкви... двѣ сєла на имѣ Лєвкоушанїи... и Драгомирєщїи... за Молдавѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

2. *(виражає об'єктні відношення)* (12) *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* за (9): и кто бы єму нєпрїѧтєль, тотъ и намъ нєпрїѧтєль, о єго кривды какъ и о наши кривды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); которыи (ж) прїходѧ(т) сїлою алюбо квалъто(м) къ соудоу за плємєнємъ алюбо за слоугамї (XV ст. *BC* 6); Мы михалъ бучацкыи... и кола судъя галицкыи... вызнавамы... ижъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѧчи(м) пыто(м) а гдє приидє(т) за ни(т) до к⟨о⟩торого сєла а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своєго оу ⟨сєлѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти трє⟩тии дн҃ъ по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу сє⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *P* 134); И також за тым єднаны и ток⟨мєж⟩и а ⟨Ма⟩рєна... а она по своєиж(є) воли продала и своєго правого оурика єдно сєлишчє... за сєдм дєсѧт злат тоурєцьскы(х) (Баків, 1462 *BD* I, 55);

(у знач. прийм. п р о) (2): Што пишетъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ єси до насъ за слугою своимъ за Матѳєємъ о близкость именья тетъки єго (Краків, 1489 *РИБ* 437);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками, відповідає безприйменниковій конструкції) (1): а по нашє(м) животѣ, кто боудє(т) господаръ нашєи зємли... то(т) бы ємоу нє пороуши(л) нашєго даанїа... заноу(ж) єсми ємоу дали за стомоу възнєсєнїю (Сучава, 1455 *Cost.* II, 564).

3. *(виражає модальні відношення)* (4) за (3): И мы то имъ прызволяємъ: нехай они людей за себе зовуть и нановѣ за собою посадять на церковной земли (Мстиславль, 1500 *ACD* II, № 3);

(у знач. прийм. н а *зі знах. або відповідає безприйменниковій конструкції з ор.)* (1): и тыи кнїгы имею(т) быти за трємї ключи замькноути (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

4. *(виражає причинові відношення)* за (чим), з (чого), через (що) (4): за повелиниємъ велыкого князя Свыдрыгаила... мы дворане господарскіє... былысмо у... пана Карпа Ивановыча Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); по(д)писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ великодержавного короля пресветлого казимира за божьєю мл҃тию короля польского (Краків, 1478 *ОБРН* 130); иномъ (!) за чєлоби(т)ємъ и(м) то єсмо в кн҃га(х) стары(х) патрїа(р)шєски(х) о(б)рєли и тоую Ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(м) с прєдѣлами єго ствє(р)жаємъ (б. м. и., 1481 *ГПМ*).

5. *(виражає відношення належності кому)* за (3): Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости... што дей за великого князя Витовта бывали *за* бояры (Краків,1454 *АЛМ* 12); а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дрє(и) о(т)ходѧ з сєго свѣта о(т)писа(л) мнѣ имє(н)є о(т)чины своєє трєтюю часть... а на дву частє(х) имє(н)ѧ своєго записалъ жонѣ своє(и) вѣно, котораѧ тыми разы за борисо(м) єсть (Вільна, 1495 *ВМБС*).

6. *(виражає означальні відношення)* за, з (2): и мы длѧ потвєржєнѧ вышшє писаных рѣчей дали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Сємєну сей листъ за нашими пєчатьми (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); а длѧ памѧти соудоу нашог⟨о⟩ дали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Сємєноу *(в ориг.* Мємєноу.— *Прим. вид.)* Васильєвич⟨ю⟩ сєй нашь листъ за нашими пєчатьми (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

!ЗА [2] ⟨ЗЪ⟩ (1): О слоужєбнїко(х) што имоу(т) за зубїто(г) (!) чл҃вка одєжоу дра(ти) (XV ст. *BC* 7).

Див. **ЗЪ.**

ЗА [3] *част.* (4) *(підсилювальна) (у сполуч.* щ о з а) за: а мито своє правоє да платѧ(т)... по чотырє гроши, о(т) гривны, що коли за товара имутъ купити, оу нашєи зємли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); А пак они що за привилїє имали староє на тѣх вышєписанных сєл, от дѣда нашєго от Алєксандра воєводи, а она єст скажєна (Сучава, 1490 *BD* I, 392).

!ЗА [4] ⟨ЗАСѧ⟩ (1): Колї шлѧ(х)тичь шлѧ(х)тичю лаєть до мт҃ри а *за* (!) того того (!) нє о(т)зовєть алюбо нєдоканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шєстьдєсѧ(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *BC* 29).

Див. **ЗАСѧ.**

! ЗААПИСУ *див.* **ЗАПИСЪ.**

ЗАБАВА *ж.* (14) перешкода, затримка: жалуютъ намъ брашєвлѣнє, ажє по ти(х) сторонъ много ишкоды чинѧтъ людємъ и(х) и торговцємъ и(х) и забавы (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678); да єст имь слободно и доброволно и безъ забавѣ прїєхати до нашєи зємли съ оусим вашим торговлєю и товаром (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* ! **безабава** (1453 *Cost.* II, 445); *род. одн.* **забавѣ** 5 (1437 *Cost.* II, 709; 1454 *Cost.* II, 508; 1475 *BD* II, 329); **забави** 4 (1453 *ПГОВ;* 1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269); **забавы** 3 (1435 *Cost.* II, 678; 1457 *Cost.* II, 811; 1463 *BD* II, 295); *знах. одн. зам. род.* бє(з) **забаву** (1456 *ПМВП*).

ЗАБАВИТИ *дієсл. док.* (1) (що) затримати (що), чинити перешкоду (чому): а нє имає(т) тоти два вози никто забавити нигдѣ ни оу чо(м)... въ зємли г(с)твами (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485).

ФОРМИ: *інф.* **забавити** (1446 *DIR«A»* 485).

Див. ще **ЗАБАВЛѦТИ, ПОЗАБАВИТИ.**

ЗАБАВЛѦТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) чинити перешкоду (кому), затримувати (кого): а которыи люди оусхотѦт пойти ис того сєла за кн⟨Ѧ⟩зѦ Михайла и за кнѦзѦ Костєнтина Иванович⟨ов⟩ Острозких, тыи мают пойти доброволно, а тот их нє маєт забавлѦти нивчєм кто маєт тоє имєнє выкупати (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *інф.* **забавлѦти** (1488 *AS* I, 88).

Див. ще **ЗАБАВИТИ, ПОЗАБАВИТИ.**

***ЗАБВЄНІЄ** *с.* (1) (*цсл.* забъвение) ◇ въ забвенїе оставити (1) забути, пустити в непам'ять: А кто пороушит или въ забвенїе оставит, таковыи да даст отвєт въ день страшного съда христова (*в ориг.* х(с)ва.— *Прим. вид.*) (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* **забвенїє** (1499 *BD* II, 156).

Пор. ***ЗАБИВАТИ** [2].

***ЗАБЄЖАТИ** *дієсл. док.* (6) утекти: а хто погадаєть на вєликого кнѦзѦ животъ, а забъжыть въ нашїоу зємлю, того зрадуоу (!) маємъ вєликомоу кнѦзю, зъ нашоѣ зємли выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а хто на ильи воєводы животъ погадаєть, а забєжить оу иашю зємлю, и мы такожъ имаємъ того израдую (!) с нашоє зємли ильи воєводѣ выдати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а кто иметъ погадати на наш⟨ъ⟩ животъ и забєжитъ оу кнѦзѦ вєликого землю, а кнѦз, вєликіи казимиръ, имаєтъ того нашєго зрадуѦ (!) намъ выдати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **забєжить** 2 (1442 *Cost.* II, 719); **забєжитъ** 2 (1445 *Cost.* II, 726); **забъжыть** 2 (1442 *Cost.* II, 716).

Див. ще ***БЄГАТИ, *ПОБЄЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *ПОБѢЧИ, *СЪБѢЖАТИ.**

***ЗАБИВАТИ** [1] *дієсл. недок.* (1) (що) (*всаджувати в що*) забивати: ...иа Усоячи ѣзъ забивають (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **забивають** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ЗАБЫТЫ.**

***ЗАБИВАТИ** [2] *дієсл. недок.* (2) (кого) забувати: И такождерє мєнє нє забиваєтє (!), алє варє как сѣ вам видит наилипше, так оучинитє, щобих нє загиблъ (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **забиваитє** 1 (1481 *BD* II, 358); ! **забиваєтє** 1 (1481 *BD* II, 358).

ЗАБИТЬ *дієсл. док.* (28) (кого) убити: Też jestliby... zabił, majet byti karan jako winnyj (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Лавринъ жалоуєтсѦ на мартина ижь ємоу мт҃рь заби(л) (XV ст. *BC* 24 зв.); и о(н) пере(д) нами повѣди(л) што(ж) тоє вышєписаноє сєло сомино... держа(л)... тишко и того тишка тыи(ж) лю(ди) соминци забили (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *інф.* **забить** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.); **заби(т)** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **забилъ, заби(л)** (XV ст. *BC* 24, 24 зв.); *3 ос. мн.* **забили** (1499 *ГОКІР*); *майб. 3 ос. одн.* **забьєть** 11 (XV ст. *BC* 7, 7 зв., 8 зв., 24 зв., 29, 29 зв., 36 зв.); **забьє(т)** 4 (XV ст. *BC* 7, 24 зв., 29 зв., 36 зв.); **изабьє(т)** 1 (XV ст. *BC* 24); *3 ос. мн.* **забьють** (XV ст. *BC* 37 зв.); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by (jestliby)... zabił** (1388 *ZPL* 104, 106); *3 ос. одн. с.* **jestliby... zabiło** (1388 *ZPL* 106); *перф. пас. 3 ос. мн.* **былї забиты** (XV ст. *BC* 25); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **бѫдє(т) лї заби(т)** (XV ст. *BC* 29).

Див. ще **ВІТІ** 2, ***ЗАБЇВАТИ, *ПОБИТИ** 1, ***ОУБИТИ**

***ЗАБИТЫИ** *ч.* (2) убитий: мы оуставлѦємь... хто єго прїведѣть к томоу забитомоу алюбо вєлїть ты(х) прїзва(т) болє ємоу нє прїдѣть одно одинъ гро(ш) взѦть (XV ст. *BC* 25).

ФОРМИ: *дав. одн.* **забитомоу** (XV ст. *BC* 25); *род. мн.* **забїты(х)** (XV ст. *BC* 25).

***ЗАБЇВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кого) убивати: соу(д) нє которыи ка(к) нєпрїятєвє (!) свою кро(в) прїро(ж)нѫю розлївають бра(т) алюбо сєстроу забївають длѦ то(г) абы ємоу имєнїє застало (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **забївають** (XV ст. *BC* 29 зв.).

Див. ще **ВІТІ** 2, **ЗАБИТЬ, *ПОБИТИ** 1, ***ОУБИТИ.**

***ZABITIE** *с.* (1) (*стп.* zabicie) убивство: jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati... był obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *місц. одн.* **o zabitiu** (1388 *ZPL* 107).

Пор. **ЗАБИТЬ.**

***ЗАБЇТЫИ** *див.* ***ЗАБИТЫИ.**

***ЗАБОЛОТЦИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Заболотцї: и я ... записую матце своей пане Анне Немириной... Заболотци (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Заболотци** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЗАБОРОЛ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Заборолъ: Я кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни СеменоваѦ кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни НастасьѦ... записую мужу своєму имѣиьѦ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Заборол** (1489 *AS* I, 89).

***ЗАБОРОНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (що кому) забороняти: А кто оусхочєт тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати... а имъ ничто да нє заборонєно, и без мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ... вєздє да єст имъ слободно (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *нак. сп. пас. 3 ос. одн. с.* **да нє заборонєно** (1466 *BD* I, 96).

Див. ще **БОРОНИТИ** 3.

***ЗАБРАТИ** *дієсл. док.* (3) (кого, що) забрати, загарбати: Жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребтовичь иа земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); И мы Бориса Семеновича пытали: маешь ли ты, Борисе, о томъ на него доводъ, штобы онъ наши бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы (ижбы)... забралъ** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. мн.* **абы... забрали** (1489 *РИБ* 433).

Див. ще **БРАТИ** 2. ***ПОБРАТИ** 2.

***ЗАБЪЖАТИ** *див.* ***ЗАБЄЖАТИ.**

ЗАБЫТЫ *дієсл. док.* (1) (що) (*всадити в що*) забити: тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Антоновы, для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *інф.* **забыты** (1430 *ГВКЛ* 9).

Див. ще ***ЗАБИВАТИ** [1].

***ЗАВАДА** *ж.* (1) перешкода: про тоже... слюбили єсмо нашємоу милому господарєви, королєви... нє помѦноути ты(х) листовъ королєвскы(х) и панскы(х), ко ишкоди королєви и къ завади и пано(м) єго (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *дав. одн.* **завади** (1435 *Cost.* II, 679).

ЗАВЄДАТИ *див.* **ЗАВѢДАТИ.**

***ЗАВЄЗАНЄ** *с.* (1) (*стп.* zawięzanie) договір: И такиж потвєржаєм и далєи слюбоуєм и обєцѣєм, иж єст было старыи записы алибо завєзанѦ пригодло(!) бы сѣ нам оучинити которыи былвы (!), алибо на потоум могли бы быти (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *знах. мн.* **завєзанѦ** (1462 *BD* II, 285).

***ЗАВЄЗКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

***ЗАВЕРШАНЫ** *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання*) завершанн: Левону Шаломичу шесть человѣкъ Завершанъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36).

ФОРМИ: *род.* **Завершаиъ** (1463—1478 *РЕА* I, 36).

***ЗАВЄСИСТЫИ** *прикм.* (1) ◇ печать завєсистая *див.* **ПЄЧАТЬ** [1].

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **завєси(с)тою** (1387 *СП* № 12).

ЗАВЄСИТИ *див.* **ЗАВѢСИТИ.**

ЗАВЄСТИ *дієсл. док.* (7) (що, що кому) *(провести межу)* визначити: Вєдаєм горазд0 в границах и в соусєцствє по рєкоу Зєлвоу к Дєрєчиноу в низъ и в вєрх и тоє полє Малєєвскоє розъроблєно, на том хочєм завєдши, присѦгноути (Луконица, 1478 *AS* III, 17); Pan nemyra... kazał im mni hranyciu zawesty y Ja tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **завєсти, zawesty** (1495 *ВМЗД;* 1500 *ДПЖН*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **zawel** (1500 *ДПЖН*); *3 ос. мн.* **завєли, zawely** (1495 *ВМЗД;* 1500 *ДПЖН*); *дієприсл. перед.* **завєдши** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ВЫВОДИТИ, *ЗАВОДИТИ.**

ЗАВЖДЫ, ЗАОУЖДЫ, ЗАОУЖДИ, ЗАОУЖДЫИ *присл.* (13) завжди: мы... боѦри и рада... илїаша воєводы... вызнаваємь... колижь... господаръ нашъ... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... ижє повынни єсмы єго воли пристати и заоуждын вирнѣ послушни быти... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); Нє єсть то ди(в) ани новина ижє писа(л) такии рѣчи... нашь неприятєль... хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжды чистє а вѣрны... хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и они повєдали пєрє(д) нами што жъ... тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало завжды в тыхъ ловєхъ звєръ бивали (Вільна, 1499 *ВФ*).

Див. ще **ОУЖДЫ.**

***ЗАВИДОВЪ** *прикм.* (1): и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ сни завидови оанца и братїа єго цинка и попоущѣ своими чєлѣ(д)ми (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **завидови** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. ***ЗАВИДЪ.**

***ЗАВИДЪ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* завида): мы пєтръ воєвода... чинимъ знамєнито ... ожє... дали єсми томоу стомоу нашємоу прє(д)рєчєнномоу монастирю чєлѣди цигански(х), на имѣ вла(д) и лацка и зави(д) и хѣртѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 352—353); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стому нашєму прѦ(д)рєчє(н)ному монастырю чєлѣди циганскыи на имѣ наноу(л)... алєкса и зави(д) съ чєлѣ(д)ми своими (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зави(д)** (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503).

ЗАВИСИТИ *див.* **ЗАВѢСИТИ.**

***ЗАВИСТЬ** *ж.* (1) заздрість, зависть: прїгожаєтсѦ и(ж) зъ гнєвоу алюбо з зависти то(г) то пана габають кмєти приказоуємь абы вина была на томъ которыи такъ габає(т) позовомъ пѦ(т)на(д)цє(т) (XV ст. *ВС* 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **зависти** (XV ст. *ВС* 14).

ЗАВИТЄ *присл.* (1) (*стп.* zawicie) остаточно: тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ... завитє и конєчнѣ вложєнымъ намѣнєнѣмъ з добрымъ розмышлєниємъ... осудили єсмы и осужѦємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70).

***ЗАВИТЫИ** *прикм.* (2) ◇ з а в и т ы и р о к ъ (1), р о к ъ з а в и т ы и (1) (*стч.* zavitý rok, *стп.* zawity rok) *(строк, під час якого покликана сторона повинна обов'язково прибути)* остаточний строк: тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѦны оучинили єсмы мєжи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣнє границы (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **завитыи** (1401 *Р* 65, 66).

! ЗАВИТЬ ⟨ЗАСТАВИТЬ⟩ (1): но коли панъ дробышь став завить (!) но покоуль вода сѦ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбырєвцє(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

Див. **ЗАСТАВИТИ** [2].

ЗАВИША *ч.* (3) *(особова назва):* А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ... а панъ Завиша, дворенинъ королевскій, а бояре Кобрынскіе (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); пан Завиша печат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Завиша** (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *AS* I, 239, 240).

***ЗАВИШЄНЪЄ** *с.* (1) *(печатки)* привішення: На што И листъ Нашъ с притисьнєнъємъ И завишєнъємъ Печати Нашоє Дали Єсмо (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *ор. одн.* **завишєнъємъ** (1459 *Р* 172).

Пор. **ЗАВѢСИТИ.**

***ЗАВОДИТИ** *дієсл. недок.* (4) (що, що кому) *(проводити межу)* визначати: А коли єсмо тые земли заводилъ, было при томъ иныхъ добрихъ людей много Волковянъ и иныхъ сторонныхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Y ony tuiu hranyciu mni zawodyły (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмо... заводилъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн. ч.* **zawodył** (1500 *ДПЖН*); *3 ос. мн.* **zawodyły** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще ***ВЫВОДИТИ, ЗАВЄСТИ.**

***ЗАВОЛАНЫИ** *дієприкм.* (1) (*стп.* zawołany) оголошений: А с того на(м) Имаю(т) слоужити И наши(м) Намѣстко(м) ·В· ма стрѣлцема На заволаноую воиноу яко инии зємлѦнє слоужа(т) (Луцьк, 1445 *Р* 148).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ж.* **заволаноую** (1445 *Р* 148).

ЗАВСЄ *присл.* (1) (*стп.* zawsze) завжди, повсякчас: мы боѦрє молдавскы... знамєнито чинимъ... ижъ... записали сѦ єсмы... пану владиславови, кролєви... вѣрнѣ служити... за всє и на вѣкы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666).

Див. ще **ОУЗАВСЄ.**

***ЗАВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Завшьє *у Київській землі):* Бил намъ чолом земѦнин киевский... и поведил перед нами, штож, люди его въ Завской волости... издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **въ Завской** (1496 *АЛРГ* 69).

ЗАВѢДАТИ, ЗАВЄДАТИ *дієсл. недок.* (5) (що) відати (чим): Мы приказали тымъ ловъцомъ вашей милости свинюшаномъ и тые новины заведати (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); а тєжъ што бы єси и самъ в мыто нашо и въ промытоу нє встоупалъсѦ, нєха(и) заведаю(т) мыто нашо и промытоу мытники наши (Краків, 1487 *АМЛ*); маєть настоятель того монастыра... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *інф.* **завѣдати** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **заведати** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *теп. 3 ос. одн.* **заведаєть** (1484 *ЯМ*); *нак. сп. 3 ос. мн.* **нєха(и) заведаю(т)** 1 (1487 *АМЛ*); **нєхаи заведають** 1 (1488 *РИБ* 223).

Див. ще **ВѢДАТИ** [3].

ЗАВѢЗАТИ *дієсл. док.* (1) (к чому) зобов'язатися (до чого): мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како... пану нашєму мл(с)тивомоу... ко... оуставичнои слоужбы завѣзати хотѣчи... тоу, оу лєвовы... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *інф.* **завѣзати** (1436 *Cost.* II, 697).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ЗАВѢЗКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

***ЗАВѢЗОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого робити що) зобов'язувати: и къ оусимъ наши(м) на(с) и нашє по(д)даиныи... завѣзоуємо оучинити и полнити то(т) истинныи голдъ (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **завѣзоуеми** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЕЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ЗАВѢЗОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) зобов'язуватися: оучинили є(с)ми... доброво(л)но сѧ завѣзоуючи... голдъ прѣ(д)рєчєнныи... на каждыи ча(с), ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **сѧ завѣзоуючи** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЕЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ЗАВѢЗСКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

ЗАВѢСИТИ, ЗАВЕСИТИ, ЗАВИСИТИ *дієсл. док.* (47) (щ) *(печать)* привісити, прикріпити шнурком: А на то дали єсмо свои листъ и печать завѣсили своєго кнѧзьтва (Смотрич, 1375 *P* 20); а на то дали єсмы грамоту нашю и печать завѣсяли на потвержѣнъє тѣ(х) дворищъ (Перемишль, 1390 *P* 176); и на(т) печѧть нашю завѣсили єсмы (Кременець, 1434 *P* 131); а для болшое твердости печать нашу завесити росказали есмо (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 4); на которыж рѣчи лєпѣйшє свєдєтство а болшєє потвержєнє печат н⟨а⟩ша єст к сємоу н⟨а⟩шомоу листу завѣшєна (Вільна, 1499 *AS* I, 118); А на болшоую крѣпость... вєлѣли єсмы... нашоу печат завѣсити к сємоу листоу нашємоу (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *інф.* **завѣсити** 28 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ*; 1428 *Cost.* I, 210; 1445 *Cost.* II, 727; 1451 *Cost.* II, 403; 1462 *BD* I, 62; 1471 *DIR«A»* 527; 1483 *BD* I, 270; 1499 *BD* II, 163; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **завесити, завесити** 5 (1459 *BD* I, 35; 1460 *BD* I, 41; *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 67; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 4); **зависити** 1 (1479 *DC* 141); *перф. 3 ос. одн. ч.* **завѣсилъ** (1386 *P* 31); *1 ос. мн.* **завѣсили єсмы** 4 (1391 *P* 45; 1412 *P* 81; 1434 *Cost.* II, 664; *P* 131); **завѣсили єсмо** 2 (1388 *P* 41; 1414 *P* 85); **єсмо... завѣсили** 1 (1375 *P* 20); **єсмы... завѣсили** 1 (1390 *P* 176); **завєсили** 1 (1470 *AS* I, 65); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **єст... завѣшєна** (1499 *AS* I, 118); *3 ос. мн.* **соутъ завѣшєны** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **завѣшєны** 1 (1433 *P* 123); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. ж.* **завишєною** (1462 *BD* II, 293).

Див. ще **ПРИВѢСИТИ, *ПРИВЕШАТИ, *ПРИВѢШАТИ.**

ЗАВѢСИТЬ *дієсл. док.* (1) (що) відкласти, відстрочити (1): О дѣтѣ(х) што(ж) нє маю(т) лѣ(т) розоумоу своєго а боудоуть на соу(д) позваны имаєть имь соу(д)я ро(к) завѣсить и запи(с) до лѣ(т) розоумоу ихъ (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *інф.* **завѣсить** (XV ст. *BC* 33).

ЗАВѢСКА *ж.* (24) *(грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди)* заклад: и завѣску поставили єсмы н рубли чистого сребра тѣмь що тоє сєло дръжали (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); А кто коли оупоминет, боуд оу которых днох и часох... тот да заплатит завѣзкоу ξ роубли срєбра (Ясси, 1459 *BD* I, 32); а кто сѣ покуси(т) тєгати бу(д) оу которы(х) дн҃є(х) и часох... то(т) тогди да заплати(т) завѣзск(у) ξ рубли срєбра чистого (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* онъ (тот)... заплатилъ **завѣска** (1436 *Cost.* I, 468; 1440 *DBAc* 32); *знах. одн.* **завѣзкоу, завѧзку** 13 (1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447; 1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 410, 422; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 526, 562; 1459 *BD* I, 32); **завѣску** 4 (1415 *Cost.* I, 116; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 362); **завєзкоу** 4 (1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 67); **завѣзск(у)** 1 (1474 *РГС*).

***ЗАВѦЗАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) зобов'язатися: и подлу(х) того, яко пере(д)ковє наши... присѧгою завѧзалисѧ полнїи держали, а мы такижь слюбили єсми и олдовали (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663—664).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **завѧзалисѧ** (1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЕЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ЗАВѦЗКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

***ЗАГАСИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) загасити: жалова(л) ди(к) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вечєрѧ стало(с) (!) свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю (XV ст. *BC* 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **загасилъ** (XV ст. *BC* 27).

Див. ще ***ПОГАСИТИ.**

***ЗАГАШЄНІЄ** *с.* (3) гасіння: жалова(л) ди(к) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вечєрѧ стало(с) (!) свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика нє веда(л) кто оуранїлъ (XV ст. *BC* 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **загашєнїю** 1 (XV ст. *BC* 27); **в загашєнїи** 1 (XV ст. *BC* 27); **о загошєнїи** 1 (XV ст. *BC* 27 зв.).

Пор. ***ЗАГАСИТИ.**

ЗАГВОЗДИЄ *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Загвіздя: оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єму дали на имѧ подъ галичємъ чѧгрово загвоздиє с манастырємъ (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **загвоздиє** (1394 *P* 54).

ZAHWOSKJ *ч.* (1) *(особова назва):* A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj, pan Indrych Zahwoskj (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Zahwoskj** (1413 *GL* 48).

***ЗАГИБНУТИ** *див.* **ЗАГИНУТИ.**

ЗАГИНУТИ *дієсл. док.* (12) **1.** *(зникнути невідомо куди)* пропасти (8): а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашєго господарѧ, о(т) королѧ... такъ на(м) загыбли по купчичевоу смєрти, нє можє(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); А и привилїє що имали Марушка ... и плємєиица єи... на тоє сєло на Илїєшєвци... от дѧда нашєго от Алєксандра воєвод⟨ы, а⟩ тота привилїѧ загибла (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

2. *(перестати існувати, вмерти)* загинути (4): ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии панови свѧтоѣ коруны польскоѣ... нє хотѧчи да(т) загину(т) мнѣ вѣрно(м) кнѧжѧтю... выбавили мѧ бго(м) ... ис того ѧтсва (!) и с того оусєго злого (Кременець, 1434 *P* 130); а чє(и) да(л) бы богъ тобы нє загибло хрєстиянъство мєжы вашоє мл(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

ФОРМИ: *інф.* **загинути** 1 (1435 *P* 132); **загину(т)** 1 (1434 *P* 130); *перф. 3 ос. одн. ж.* **загибла** (1490 *BD* I, 434; 1499 *BD* II, 155); *3 ос. одн. с.* **загибло** (1491 *BD* I, 491); *3 ос. мн.* **загибли** 2 (1491 *BD* I, 445; 1492 *Cost. S.* 162); **загыбли** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *майб. 3 ос. одн.* **загинет** (1475 *BD* I, 200); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **щобих... загиблъ** (1481 *BD* II, 358); *3 ос. одн. с.* **бы (щобы)... загибло** (1481 *BD* II, 358; 1493 *ПОСВВ* 152).

! ЗАГОНѢИ ⟨ЗАГОРНѢИ⟩ *див.* **ЗАГОРНА**[1].

ЗАГОРНА[1] *ж.* (5) *(назва маєтку у Молдавському князівстві):* а тако(ж) оу тои хота(р) дєсѧтиноу о(т) пчоли бу(д) чии будє(т) да имає(т) бєрє(т) дєсѧтину монастирском(у) рѣ(д)ци а тако(ж) мыта що будуть брати рибу у хотар загорнѣи (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); а кто... имє(т) сѧ умѣшати, бу(д) оу чє(м), оу манастирє(и) хотаръ о(т) загорна, то(т)... узри(т) на(д) собою нашу казнъ (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **о(т) загорна** (1463 *Cost. S.* 45); *род. одн. молд.* **загорнѣи** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **! загонѣи** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *місц. одн.* **оу загорнои** (1463 *Cost. S.* 45).

***ЗАГОРНА**[2] *ж.* (2) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє благопроизволи господство ми... яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) црьковъ, монастырю о(т) быстрици... съ оусими озєрами... о(т) чєрвлєного кєшєнєва до ди(л) загорни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє благопроизволи господство ми... яко да оутвръдим црьковъ монасти⟨роу⟩ от Быстрици... съ оусими озєрами... от Чєрвлєного Кєшєнєва до дил Загорни (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **загорни, Загорни** (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8).

***ЗАГОРНА**[3] *ж.* (7) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєво(д) ... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєлам монастирскимъ о(т) нємцѣ... и озєры и(х) лучїю и захорна (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу стмоу монастироу о(т) нѣмца... єдно озєро, на днистрѣ, на имѣ захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **захорна 2** (1447 *Cost.* II, 288; 1500 *Cost. S.* 230); *зам. знах.* оупадаєть... оу **захориа** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *род. одн. молд.* **загорнѣи** (1456 *DIR«A»* 511); *місц. одн.* **оу загорнѣ** (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще **ЗАГОРНОЄ.**

ЗАГОРНОЄ *с.* (2) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми монастирю о(т) нѣмца... озєро на (д)нистрѣ на имѧ загорноє (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455).

ФОРМИ: *наз. одн.* **загориоє** (1429 *DIR«A»* 455); *місц. одн.* **на загорно(м)** (1429 *DIR«A»* 455).

Див. ще ***ЗАГОРНА**[3].

***ЗАГОРОВО** *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* мы вєликии кнзь швитриккгаилъ... чини(м) знакомито... ижє... дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє противъ єго отчизны загорова (Київ, 1433 *P* 118).

ФОРМИ: *род. одн.* **загорова** (1433 *P* 118).

ЗАГОРОВСКИЙ, ЗАГОРОВЪСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при том свєтки были: вєлможный пан Михайло Монтовтович староста луцкий... а пан Михайло Загоровский (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей, нареченый владыка луцъкий... панъ Михайло Загоровъский (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Загоровский, Загоровъский** (1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* III, 14; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ЗАГОРОДИТИ *дієсл. док.* (3) **1.** (що) *(відокремити)* відгородити (2): да нє имаютъ николи оуспоминати илїашєвы сыновє... о то(м) вышєписанномъ хотари, половина що къ бълнє(щ)єм (sic.— *Прим. вид.*) прислушаєтъ... развѣ тота новаа царина, що си(м) разомъ загорожєна (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131—132).

2. (що) *(вчинити перешкоду)* загородити, перегородити (1): а пєрєдтым... до руденского подворѧ дороги жадноє нє бывало ани оулици, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милость маєт тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

ФОРМИ: *інф.* **загородити** (1494 *AS* I, 102); *перф. 3 ос. мн.* **загородили** (1443 *Cost.* II, 131); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **загорожєна** (1443 *Cost.* II, 132).

***ЗАГОРѢНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ... сєлищє добрїиново... и загорѣны вышє гочмана (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **загорѣны** (1429 *Cost.* I, 269).

***ЗАГОШЄНЇЄ** *див.* ***ЗАГАШЄНЇЄ.**

***ЗАГОУБИТИ** *дієсл. док.* (9): (що) втратити: тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла на имѣ собранєцъ... мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); И загоубил Аврам вистѧрник тоє сєло оу хитлѣнстви, коли побєжал от нас до литовскои зємли (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **загоубил, загубиль** (1435 *DIR«A»* 465; 1462 *BD* I, 67; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258; 1493 *BD* II, 22); *3 ос. мн.* **загоубили** (1491 *Cost. DE* 37; 1493 *Cost. S.* 175).

***ЗАГЫБНОУТИ** *див.* **ЗАГИНУТИ.**

***ЗАДАТИ** *дієсл. док.* (2) (що кому) завдати, заподіяти: Ktomu, jestliby... ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj, majet' winy zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Я, Война, паиа Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **задалъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... zadał** (1388 *ZPL* 104).

ZADEREWACZKY *ч.* (1) *(особова назва):* a prythom switcowie bily... nasz pan Kyczry y pan Danylo Zaderewaczky... y ynnich mnoho dobrych ludij bylo pry tem (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Zaderewaczky** (1395 *GL* 166).

Див. ще **ЗАДЄРЄВЄЦКИИ.**

ЗАДЄРЄВЄЦКИИ, ЗАДЄРѢВЄЦКИИ *ч.* (5) *(особова назва):* мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задєрѣвєцкии... послужилъ намъ и оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбоу (Краків, 1394 *P* 53—54); а при то(м) были свѣдци па(н) ленко староста па(н) задєрєвєцкии дмитрь па(н) сєнко процєви(ч) (Зудечів, 1413 *P* 83); А сє я панъ данило, дамбоговичъ (!), Задєрєвєцки(и) Вѣдомо чинимо... Ажє я дорадивсѧ и своими приѧтєлми... Дали Єсмъ на имѧ шандрови... дворищ ов тоу стороноу рѣки Соукилѧ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **задєрєвєцкии, Задєрєвєцки(и) 4** (1404 *P* 70; 1411 *P* 79; 1413 *P* 83; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **задєрѣвєцкии** 1 (1394 *P* 53—54).

Див. ще **ZADEREWACZKY.**

ЗАДЄРЖАТИ, ЗАДРЪЖАТИ *дієсл. док.* (6) **1.** (кого, що) *(на якийсь строк)* задержати, затримати (3): а кто би позабави(л) или задръжа(л) тыє вози ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) намъ заплатити Н золоты(х) иначє нє боудє(т) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); а тако(ж) варє кто оусхочє(т) о(т) наши(х) бояръ ти(х) циганъ задръжати или затаити прѣ(д) калугєрми то(т) да заплатитъ свою шїю (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503);

(що) порушити (1): а кто коли которыи на(с) оурѧдни(к) задєржати и прѣстоупи(т) на(ш) листъ и нашє данїє, то(т) оузри(т) нашоу казнъ и оргию господства ми (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 378).

2. (чого) *(виконати що)* додержати (2): а кто бы того нє задєржалъ... таковы да єстъ проклѧть (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *інф.* **задєржати 2** (1448 *Cost.* II, 353; 1449 *Cost.* II, 378); **задръжати** 1 (1453 *DIR«A»* 503); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... задєржаль** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **би... задръжа(л)** 1 (1446 *DIR«A»* 485); *1 ос. мн.* **бихомъ... задєржали** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ДЄРЖАТИ 2, ЗДЄРЖАТИ.**

ЗАДЄРѢВЄЦКИИ *див.* **ЗАДЄРЄВЄЦКИИ.**

***ЗАДНИЙ** *прикм.* (2) **1.** останнїй (1): я Любартъ Кгедєминовичъ... записалъ єсми и далъ село своє Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку... Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

2. попередній, давніший (1): мы имъ слюбоуємъ... ажє нє имаємъ пана мыхаила староста прѧдрєчєного... оупоминати, ани габати оу вѣкы, писаниа ни листовъ заднихъ ховати никакого (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **задний** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *род. мн.* **задиихъ** (1458 *Cost.* II, 815).

ЗАДРЪЖАТИ *див.* **ЗАДЕРЖАТИ.**

***ЗАДОУШЄ** *див.* **ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДОУШИЄ** *див.* **ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДОУШЇЄ** *с.* (75) благодіяння, пожертва для спасіння душі: мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... оже... оучинили єсмы за душїє дшъ дєлѧ пєрєжєстопочившїимъ господарємъ прєдкомъ наши(х) и за здравїє гва нашєго (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє сѣопочивши(х) прє(д)ко(в), дѣдо(в) и родитєлєи наши(х), и за нашє здравїє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *знах. одн.* **задоушїє, за душїє, задоушиє, задшїє, за дшїє, задшїє, задшиє, задшиє** 66 (1408 *Cost.* I, 60; 1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1443 *Cost.* II, 128; 1459 *BD* I, 34; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 419; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **за дшьє** 1 (1409 *DIR«A»* 437); **задшыє** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **за доушїѧ** 1 (1491 *BD* I, 452); ! **дшїє** ! (1448 *Cost.* II, 352); *знах. мн.* **задши, задоуши** 4 (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 446, 491; 1467 *BD* I, 121); **задоуша** 1 (1467 *BD* I, 120).

***ЗАДОУШЫЄ** *див.* ***ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДОУШЬЄ** *див.* ***ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДЫБЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Задиби: мы вєликии кнѧзь швитрикгалъ олькгирдови(ч) чини(м) знамєнито... иже... дали єсмо єму... сєло оу тырыско(м) (!) повѣтє задыбы (Луцьк, 1446 *P* 152).

ФОРМИ: *знах.* **задыбы** (1446 *P* 152).

ЗАЄДНО *присл.* (6) заодно, разом: а они ти(ж) бы имѣли засъ остєрєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє... абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) дєржати с обу(х) стро(н) за єдно в миръ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); боудєм ли тогди оу которои нємоци, та нє мочи мєм самы єхати заєдно с ными, он бы тогди имал єхати заєдно с ными сынь нашь Богдан воєвода, и съ своєю парсоуною (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **ЗАОДНО.**

ЗАЄЦЄВА КРЪНИЦѢ *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и досталосъ мърини, оу єи ча(ст), сєла, на доумитрѣ, на имѣ... заєцєва крьницѣ и шоломонова крьницѣ (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **заєцєва крьницѣ** (1493 *Cost. D.* 45).

***ЗАЄЧИИ** *прикм.* (1) ◇ **ловъ заєчии** *див.* ***ЛОВЪ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о заєчьємь** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ЗАЕЧИЦЬКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Заячици *у Волинській землі*): а которого моего чоловека волковицького, заечицького в дуброве имуть, нехай его узвесять (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **заечицького** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ЗАЖИВАТИ *дієсл. недок.* (7) (*стп.* zażywać) (чого) користуватися (чим): Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ... заровно з мещаны до скарбу Нашого платечы, заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); и волно єму въ здѣшнємъ панъствѣ нашомъ... волности шляхецкоѣ... заживати (Луцьк, 1438 *P* 141); При чомъ всюмъ Єго Самого... зоставоую и мѣти хочоу Какъ Продъковє Єго заживали штобы И оунъ тоє о(т)чи(з)ни И дидизъни Своє заживалъ И по нє(м)ъ Сча(д)ки Єго (Прилуки, 1459 *P* 172).

ФОРМИ: *інф.* **заживати** (1389 *РЕА* I, 27; 1438 *P* 140, 141); *теп. 3 ос. мн.* **зажывають** (1438 *P* 140); *перф. 3 ос. мн.* **заживали** (1459 *P* 171, 172); *бажн.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы... заживалъ** (1459 *P* 172).

Див. ще **ЗАЖЫЯТИ, ПОЖИВАТИ** 1.

***ЗАЖЫВАТИ** *див.* **ЗАЖИВАТИ.**

ЗАЖЫЯТИ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zażywać) (чого) користуватися (чим): А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли єсмо, яко человѣка зацного... которому... зъ ласки нашоє надаємо волности в⟨шеля⟩коѣ... заживати, такоѣ, какъ иншыи князи... зажывають и зажыяти будуть (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **зажыяти будуть** (1438 *P* 140).

Див. ще **ЗАЖИВАТИ, ПОЖИВАТИ** 1.

ЗАЗВАТЬ *дієсл. док.* (4) (кого) позвати до суду (2): а нє бѫдє(т) ли розделєны братїя и сєстры во очинє тогды бє(з) слѫжєбнїка имаю(т) быти зазваны по(д)лоу(г) права (XV ст. *BC* 22 зв.); **зазвать къ правоу** (1), **зазвать на право** (1) позвати до суду: Коли(ж) очичи в чюжєи зємли боудоуть мєнова(н) прє(д) соудомь тогды соудья слоужєбнїко(м) єго имаєть зазвать триичи къ правоу абы о(т)повєда(л) к томоу хто сѧ прїповєда(л) къ єго очизнє (XV ст. *BC* 16); по нєкоторо(м) дни зазваль миколан пороучника на право о ты пєнєзи (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *інф.* **зазвать** (XV ст. *BC* 16); *перф. 3 ос. одн. ч.* **зазваль** (XV ст. *BC* 31); *майб. 3 ос. одн.* **зазовєть** (XV ст. *BC* 10); *інф. пас.* **быти зазваны** (XV ст. *BC* 22 зв.).

Див. ще **ЗАЗЫВАТІ, ЗВАТИ** 3, **ПОЗВАТИ** 2, **ПОЗЫВАТИ** 1.

ЗАЗРАСТЬ *ж.* (1) заздрість, зависть: А коли(ж) оу жалоба(х) оу правєдлива(г) соу(д) нє иєть (!) гнєвъ имѣсца имєєть анї зазрасть помьсты ани тє(ж) боязнь о правдоу имєєть соу(д) каково(г) имєти в роуцє а бā прє(д) очима а сказанїя бы чинилъ справєдливо (XV ст. *BC* 33 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зазрасть** (XV ст. *BC* 33 зв.).

***ЗАЗРѢТИ** *дієсл. недок.* (1) (чому) заздрити, завндувати: а противоу радѣ кролєвъства нашєго Братьскоую прнязнь которои они зазрѧ(т) хотѣлибы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **зазрѧ(т)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЗАЗЪБА *ч.* (1) *(особова назва)*: Поручили(с) кнѧ(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... озарьѧ мишютинъ мєлєшко стєпанъ зазъба (б. м. н., 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зазъба** (1392 *P* 47).

ЗАЗЫВАТІ *дієсл. недок.* (2) (кого) позивати до суду: мы то сказоуємь жє лоуцєя боудоучи свонмъ моужємъ три годы и три м(с)ци, а єго нє зазывала ани сѧ ємоу оупомїнала а далє на вєкы нє имєтсѧ оупомина(т) (XV ст. *BC* 21 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **зазывати** (XV ст. *BC* 6); *перф. 3 ос. одн. ж.* **зазывала** (XV ст. *BC* 21 зв.).

Див. ще **ЗАЗВАТЬ, ЗВАТИ** 3, **ПОЗВАТИ** 2, **ПОЗЫВАТИ** 1.

ЗАИМАТИ *дієсл. недок.* (10) **1.** (що) *(забирати)* займати (8): а на сирѧтъ имуть дати отъ гривну по полъвтора гроша, а рыбы и воза нє заимати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А Ливовчанє що имоут ходити до Браила или до Кєлєи по рибоу... имают давати мыто от гривны полтора гроша, а от воза рибоу нє заимати (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(що) *(захоплювати)* займати (1): а за вєлкого кнѧзѧ олькѣрта и за корьята... мы ислюбоуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо бєзо всѧкоѣ хитрости нє заимати намъ королєвы зємлѣ ни єго людии што єго слухають (б. м. н., 1352 *P* 5—6).

2. (кого) *(чинити перешкоду)* затримувати (1): а кто поидєть съ сєю грамотою... до лучьска торговать ис торунѧ ѧзъ кнѧзь кєстути нє вєлю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *інф.* **заимати** (п. 1341 *P* 2; 1352 *P* 5; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II. 275).

***ЗАЙМИЩЄ** *с.* (1) *(недавно освоєна ділянка землі, що знаходилася віддалік від інших земель)* займище: И мы... казали єсмо свєтком присѧгноути, они обвєли от Бєрєзоє... к Кроупомоу и займищам по Крєщєноую (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. мн.* **займищам** (1478 *AS* III, 17).

***ЗАИСКАННЫЙ** *прикм.* (2) виграний (1): Коли(ж) которыи чл҃вкъ домъиимаеть сѧ (!) нмаеть право ко дєди(ч)ствѫ што(ж) нньшїн дєржать а оу три годы и за трн мєсєци нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу пєрвомоу заисканноє (XV ст. *ВС* 20 зв.);

имєти заисканноє жалобы (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **заисканноє** (XV ст. *ВС* 20 зв.); *знах. одн. с.* **заисканноє** (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ZAISTO *присл.* (1) (*стп.* zaiste) справді: Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, aż by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

***ЗАКАЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zakazać) (кому) заказувати, забороняти: што іестє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговать) чєрєз бєрєстнє абы вамъ нє закажали мы хочємъ ради то оучинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абы... закажали** (п. 1341 *Р* 2).

***ЗАКАЗНИКЪ** *ч.* (2) **1.** управитель архієрейського дому або монастиря (1): Благословенье Ісидора, митрополита Києвского и всея Руси... старостамъ Холмъскимъ и воєводамъ, кто коли ни естъ, такъ-же и заказникомъ и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

2. повноважний представник правителя у волості (1): Кнѧзємъ нашымъ, паномъ и воєводамъ... н тивуномъ и всимъ заказъникомъ по нашому господаръству по вєликому кнѧзъству литовъскому (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *дав. мн.* **заказникомъ, заказъникомъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1498 *BD* II, 412).

***ZAKAZUJUCZYJ** *дієприкм.* (1) *(у знач. іменника)* той, що забороняє, не дозволяє: I też ustawilijesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne, i majut' kupowati i chleba sia dotikati, ... a zakazujuczi im, winu nam majut' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *акт. теп. наз. мн.* **zakazujuczi** (1388 *ZPL* 108).

***ЗАКАЗЦЯ** *ч.* (1) судовий службовець: коли которая пани алюбо панна позвана была а прїдє(т) на ро(к) данныи и соудья сѧдє(т) на соудѣ имєєть посла(т) заказцю своєго съ єє съпоромъ до єє домоу и тамь она имєть свою рє(ч) оуздати рє(ч)нїкови комоу она хочєть (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заказцю** (XV ст. *ВС* 12).

***ЗАКАЗЪНИКЪ** *див.* ***ЗАКАЗНИКЪ.**

***ЗАКЛАДНѢ** *присл.* (2) у заставі: хто дєржить имєнїє закла(д)нѣ (XV ст. *ВС* 20 зв.).

***ЗАКЛАДЪ** *ч.* (25) **1.** *(предмет, взятий як забезпечення одержуваної позички, відшкодування)* застава (6): а возмєть два вола алюбо два конѧ тогды имѣєть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маєть на пороукоу и має(т) знамєнїє оучини(т) на дѣрєвѣ гдѣ то(т) оузѧлъ закладъ (XV ст. *ВС* 37).

2. судова заборона на майно (10): а бѫ(дє)ть ли оутрєтєє позванъ съ своими кмєти а нє станє(т) къ правоу тогды всю свою стратити (!) рє(ч) а волы которы(и) побраны в закладѣ тогды прїидоуть на соудьи (XV ст. *ВС* 16 зв.);

закладъ бранїє (1) накладення судової заборони на майно: соудья нє имє(т) вєньци сла(т) адно (!) два слоу(г) своихъ слоужєбнїкомъ (!) на закла(д) бранїя (XV ст. *ВС* 6); закладъ брати (4) накладати судову заборону на майно: обычаи имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бєроуть нє имєючи жа(д)ноє мл(с)ти мєжї собою то(г) дєлѧ(т) (XV ст. *ВС* 11); ⟨оупасти⟩ оу закладъ (2) *див.* ***ОУПАСТИ.**

3. *(грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди)* заклáд (2): а в том делу закладъ межы собою заложыли: хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); в котороєж то имєнє Дажєв вжо я сам ани мои дєти... нє *(в ориг.* на.— *Прим. вид.)* маємо ся вступовати... под закладомъ на господара короля єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть трымасты копами грошей, а на п⟨а⟩на Оножка... другимы трымасты копами грошей (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *род. одн.* **закладу** (XV ст. *ВС* 17); *знах. одн.* **закладъ, закла(д)** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; *ВС* 6, 11, 16 зв., 18, 37, 39 зв.); *ор. одн.* **закладомъ** (1475 *AS* I, 72); *місц. одн.* **оу** (в) **закладѣ** 4 (XV ст. *ВС* 16 зв., 17, 20 зв.); **! о закла** 1 (XV ст. *ВС* 11); *знах. мн.* **заклады** (XV ст. *ВС* 11 зв., 17, 27 зв., 34); *місц. мн.* **о закладѣ(х)** 2 (XV ст. *ВС* 8 зв., 11); **о закладє(х)** 2 (XV ст. *ВС* 5 зв., 33 зв.).

ЗАКЛИКА *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили ис прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ янъ с чижєва, панъ и староста краковскы... панъ заклика тарло, староста и дєржавца стрыискы и краичы королєвста (!) по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **заклика** (1445 *Cost.* II, 729).

ЗАКОНЪ [1], **ЗАКОНЬ** *ч.* (49) закон, право (27): своимъ тывуномъ приказуємъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа, ка(к) било имъ зако(н)... при алєксандра воєводы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); Занъ же кто обидитъ церковь Божую, тотъ самому Божыю закону противляєтъся (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); По(д)лоугъ оуставлєнїя сты(х) оцєвъ зако(н) єсть томоу право страти(т) хто своєго права нє пожївають (XV ст. *ВС* 26); А також крал єго милость и кнѧз вєликїи литовскїи да имают лишити коупцєм нашим... абы ходили и торговали слободно и доброволно... по старомоу закону (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

волосты законъ (5) *див.* **ВОЛОСКЫ;** искати закономъ (съ законом) (2) *див.* **ИСКАТИ** 2; стояти на законѣ (3) *див.* **СТОЯТИ** [1]; оучинити законъ (2) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1;

◇ zakon żidowskyj (1) іудейська віра, іудаїзм: Naperwej ustawilijesmo iżby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi kotoroje sia tyczet' parsuny Zidowskoje napretiwku zidowe dwum chrest'janom a tretemu zidu, kotoryj by sia dobre chował w zakone swojem zidowskom, swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); законъ грєчєский (1), грєчєский законъ (4) *див.* ***ГРЄЧЄСКИЙ;** рымъскии законъ (4) *див.* ***РЫМЪСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **законъ, законь, зако(н)** (1435 *Cost.* II, 695; 1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 771; 1470 *BD* I, 140; XV ст. *ВС* 26; 1474 *РГС*); *род. одн.* **закона** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *Cost. S.* 33); **закону, zakonu** 3 (1388 *ZPL* 107; 1499 *BD* II, 448); *зам. ор.* прѧд оусєго **закона** 1 (1474 *РГС*); *зам. місц.* держати оу тои прави и **закона** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *дав. одн.* **закону** 7 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1499 *BD* II, 424, 448); *знах. одн.* **законъ, зако(н)** (1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258; 1495 *BD* II, 64; XV ст. *ВС* 10; 1499 *BD* II, 448); *ор. одн.* **закономъ, закономь, законо(м)** (1435 *Cost.* II, 677; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *BD* I, 29; 1470 *BD* I, 140, 141); *місц. одн.* **на законѣ** 2 (1445 *Cost.* II, 236; 1449 *Cost.* II, 743); **на зако(н)** 2 (1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); **w zakone** 1 (1388 *ZPL* 103).

***ЗАКОНЪ** [2] *ч.* (6) (*стч., стп.* zakon) *(чернеча община)* орден: мы ... кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь... дали єсмо на вѣки тои млннъ и мѣсто оу млина къ црквн и тымъ мнихомъ казатєлєвого закону (Смотрич, 1375 *Р* 20); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра

крижевницкого... которыми(ж)... оуспоминаєть свои первѣишии листы Выкладаючи оны... в то(м) какъбы васъ межи нами з одное стороны а межи собою и твжь съ свои(м) законо(м) крижевничи(м) з другоє стороны правѣ за срѣдники коу єднанью покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **закону** (1375 *Р* 20); *дав. одн.* **законоу** 1 (1443—1452 *AS* I, 39); **законови** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **законъ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **закономъ, законо(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЗАКОПАТИ** *дієсл. док.* (4) (що) *(укопати в землю)* закопати: туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п)... на одну сторону до кутищь а на другую к полагичо(м) и ко локотко(м) и конемѧтчичо(м) (б. м. н., 1419 *Р* 91); Сє ѧ грицко ѧглищевичь и своєю маткою с овдотьєю... продали єсмо паноу сєнкоу хомєковичю коутъ полѧ ись садкомъ по роудкоу... и (пошкоджено.— *Прим. ред.*) єсмо закопали (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо закопали, закопалі** 2 (1424 *Р* 104; 1463 *ГГЯ*); **єсмо... закопа(л)** 1 (1419 *Р* 91); **єсмъ... закопали** 1 (1419 *Р* 90).

***ЗАКОПЄЦЬ** *ч.* (1) *(невеликий рів з насипом)* закіп: А коу томоу придаль єсми на тоую цркв҃ь... зємлю пашноую и бортноую и з синожатмн почєнши о(т) сѣго озєра... по закопци старыи (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *знах. мн.* **закопци** (1440 *Р* 142).

***ЗАКОПЪ** *ч.* (5) **1.** *(рів з насипом)* закіп, межовий копець (3): а закопы копали Панъ михалъ малєховьскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. н., 1424 *Р* 104); пошє(д)ши горѣ боярьскою роудою прншє(д)ши к ива(н)ко(в)скимъ к закопамъ ива(н)ко(в)скими закопами пришє(д)ши к гоуивє то єсть зємлѧ пана скипорєва объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

2. межовий камінь (2): туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) (б. м. н., 1419 *Р* 91); а сє я панъ лєнко староста Зоудєчовьскіи Свѣдчю... ажє єсмо розъѣхалі граніцю мєжи паномъ юрковьскімъ и паномъ ивашкомъ борыніцкимъ... и закопы єсмо закопалі вѣчныи (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зако(п)** (1419 *Р* 91); *дав. мн.* **закопамъ** (бл. 1458 *Р* 168); *знах. мн.* **закопы** (1424 *Р* 104); *ор. мн.* **закопами** (бл. 1458 *Р* 168).

***ЗАКРАСТИ** *дієсл. док.* (4) (що) привласнити, украсти: Жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ... абыхъ я семь волостей твоеи милости, господара моего закралъ безъ данины отца вашое милости и вашое милости, господара моего (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **быхъ (абыхъ) ...закралъ** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **абы (жебы) закралъ** (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще ***КРАСТИ, *ПОКРАСТИ, *ОУКРАСТИ.**

***ЗАКОУПИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) купити: Я Пєтръ Боговитинович сознаваю... нж... дал єсмн братаничоу своємоу Богданоу... имѣньє, которое єсми закоупил за ВІ коп грошей без дєсѧти грошей на имѧ Тоурьюю... оу ТоурьѧньскиХ и Сынковичов (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми закоупил** 1 (1496 *AS* I, 244); **закоупил** 1 (1496 *AS* I, 245).

Див. ще **КУПИТИ, КОУПОВАТИ, ПОКУПИТИ.**

***ЗАЛЄЖАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (у чому) залежати (від чого) (1): Іже оу доспє(ш)но(м) людоу чєсть короле(в)ская и оборонєниє всєи зємли залєжить а то слоуши(т)... на кажьно(г) поспо(л)наго чл҃вка абы ка(ж)дыи... бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъскои на валкоу (XV ст. *ВС* 34 зв.).

2. (кому) належати (2): О удова(х) и о малъжо(н)кахъ имжє поспо(л)но запїсанїє нє залєжїть (XV ст. *ВС* 8—8 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **залєжить, залєжїть** 2 (XV ст. *ВС* 8 зв., 34 зв.); **залєжи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 33).

Див. ще **НАЛЕЖАТИ** 1.

***ЗАЛЄЖНОСТЬ** *ж.* (1) усе, що иалежить до чогось: Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровнчоу имєнє на Волыни своє власноє... зо всими *(в ориг.* свими.— *Прим. вид.)* залєжностми, которыєж єст ис стародавна к тому имєню (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *ор. мн.* **залєжностми** (1466 *AS* I, 62).

Див. ще ***ПРИНАЛЄЖНОСТЬ.**

***ЗАЛЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zalec) **1.** залищитися несплаченим, невідданнм (1): къ Житомироу сєло КрошнѧА а в томъ сєлє даиъника(в) три а дани дають колодоу мєдоу бє(з) двоу вєдє(р) а два вєдра мєдоу залєгло на поустовъско(и) зємли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

2. *(пробути, опинитися в якомусь стані)* пролежати (1): а с тоє зємли хоживало семъ вєдє(р) мєдоу а полюдиѧ вєдро мєдоу а двє коуници... ино таѧ зємля много лєтъ залєгла поуста ничого с нєє нє хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **залєгла** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *3 ос. одн. с.* **залєгло** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***ЗАЛОГЪ** *ч.* (2) *(забезпечення)* застава: варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова, развѣ *(в ориг.* раздѣ.— *Прим. вид.)* коли познаєтъ своєго длъжника лицємъ, тогди имаєтъ заплатити то(т) нстинныи должни(к) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Іоань Алєксандрь... вѣрны воєвода и гєдн҃ь въсєи зємли мльдовскои откоупи сы тєтроєугль що є быль оу залогє (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **залогъ** (1435 *Cost.* II, 692); *місц. одн.* **оу залогє** (1464—1496 *Gh. S.*).

***ЗАЛОЖИТИ** *дієсл. док.* (6) **1.** (що) *(установити)* визначити (4): тамъ же противъ той долыны... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы, и, штобы ее иикто не нарушилъ, заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а в том делу закладь межы собою заложыли: хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); и отправили єсмо пани Василєвоую, заложили гран и зароуки сто роублєв грошей, абы за рєкоу Зєльвоу нє пєрєходила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

2. (що) *(віддати в заставу)* заставити (1): сказоуємь мы(ж) то(т) которыи то застави(л) а нє бѫдє(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи... имаєть освє(т)чєнїє оучини(т) иже то дєди(ч)ство оу такы(х) пєнєзѧ(х) заложєно (XV ст. *ВС* 20 зв.).

3. (що) взяти в заставу (1): и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужєго товара, развѣ коли кто знаидєть своєго должника (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **заложыли** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **заложили** 1 (1478 *AS* III, 17); **заложилы** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... заложитъ** (1435 *Cost.* II, 676); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **заложєно** (XV ст. *ВС* 20 зв.).

***ЗАЛОЖИТИ СѦ** *дієсл. док.* (5) **1.** (зробити що) зобов'язатися (4): а па(н) игна(т) заложи(л) сѧ обчїми старци оуказатї свою границю облазни(ц)коую (Зудечів, 1421 *Р* 95); а па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды заложил сѧ листы оуказати свою граннцю жирѧвскоую (Зудечів, 1430 *Р* 116).

2. (чому) довести, представити докази (1): Фалко жалова(л) о дєди(ч)ство на индриха и индри(х) сѧ заложилъ давнымъ записамъ и досвє(т)чилъ (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **заложил сѧ, заложи(л) сѧ** 4 (1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116); **сѧ заложилъ** 1 (XV ст. *ВС* 23).

***ЗАЛОЖЫТИ** *див.* ***ЗАЛОЖИТИ.**

ЗАЛУЖЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Залужжя: кн(А)зю Василью осталсА город Збараж, а к тому сєла... ВєрнАковцы, Залужє (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Залужє** (1463 *AS* I, 54).

***ЗАЛѢСИЄ** *с.* (1) *(назва маєтку у Перемишльській землі):* Мы бискупи... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны мєжи панєю Адвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... в землі саноцкои на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *знах. одн.* **залѣсиє** (1404 *Р* 70).

***ЗАЛѢСКИИ** [1] *прикм.* (2): тогды на роцѣ... в мєдыцѣ... осудили єсмы... ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ напрє(д) рєчєныи ближши єсть... ко вшє (sic.— *Прим. вид.*) волости залѣскои нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **залѣскоѣ** (1404 *Р* 70); *дав. одн. ж.* **залѣскои** (1404 *Р* 70).

*Пор.** **ЗАЛѢСИЄ.**

ЗАЛѢСКИИ [2] *ч.* (1) *(особова назва):* а сє бортници пашко бортикъ и съ ємєлина... тихно вєликопольскии голко залѣскии (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **залѣскии** (1370 *Р* 18).

***ЗАМЕЖОКЪ** *ч.* (1) смуга землі за межею: а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *знах. одн.* **замежокъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ЗАМЄНИТИ *див.* **ЗАМѢНИТИ.**

***ЗАМЄШКАНЬЄ** *див.* **ЗЪМЄШКАНЬЄ.**

***ЗАМЄШКАТИ** *дієсл. док.* (7) (*стп.* zamieszkać) (що і без додатка) занедбати, пропустити: ачь которая жонъка мєни(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи вєномь а дєсАть лє(т) нє о(т)была алюбо замє(ш)кала а то дєди(ч)ство жалобы чинА(т) алюбо сА напоминаєть а то(т) с оупокоємь дєржа(л), тогды то(т) изостанєтсА прї дѣди(ч)стве а тая жонъка истратила (XV ст. *ВС* 21); оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу а никды нє замєшканоую Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша тєрєшковича... даємъ И дали єсмо ємоу сєло долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* ! **замєшька(х)** (XV ст. *ВС* 20); *3 ос. одн. ж.* **замє(ш)кала** (XV ст. *ВС* 21); *майб. 3 ос. одн.* **замє(ш)кає(т)** 2 (XV ст. *ВС* 21, 22 зв.); **замєшькаєть** 1 (XV ст. *ВС* 7); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **замєшканоую** (1451 *Р* 158; 1452 *Р* 161).

Див. ще ***ОМЄШКАТИ** 1.

***ЗАМЄШЬКАТИ** *див.* ***ЗАМЄШКАТИ.**

***ЗАМКНОУТИ** *див.* ***ЗАМЬКНОУТИ.**

***ЗАМКОВЫИ** *прикм.* (1) замковий: на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ, то естъ, почавши отъ мосту замку Городенского ку рынку, обаполъ улицы, до улицы, которая идетъ зъ улицы Замковое ку Подолю... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Замковое** (1389 *РЕА* I, 27).

ЗАМКОУЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Санківці: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потвръдили єсмы єму о(т)нинoу жони є(г)... сєла на имѣ шизкоуци... и замкоуци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз.* **замкоуци** (1456 *Cost.* II, 577).

***ЗАМОКЪ** [1] *ч.* (5) за́мок: А около ку замку до малое церквы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ... абы до насъ прыихалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— Прим. вид.) (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы... та вѣидємо ис нашеи земли... до их милости кролєвства полскаго, тогди их милости земли да соут отворєни иам, Стєфаноу воєводї... прїити... до их милости землАх и мѣстах и замкох, гдє колвє оу предречєном кролєвствѣ их милости боудєм хотити мєшкати (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *род. одн.* **замку** (1389 *РЕА* I, 26; 1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **замку** (1389 *РЕА* I, 27); *знах. мн.* **замъки** (1498 *BD* II, 413); *місц. мн. зам. род.* прїити до... **замкох** (1499 *BD* II, 422).

***ЗАМОКЪ** [2] *ч.* (1) замо́к: а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, ижъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *знах. мн.* **замки** (1498 *АЛМ* 163).

***ЗАМОРСКЫИ** *прикм.* (1) заморський, заграничний: А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и перець, и камхи, и тєбєнкы... или инбир, или перецъ, а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **заморскыи** (1460 *BD* II, 273).

***ЗАМОСТЇЄ** *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Замостя: та єсми дали и потвръдили... єпископїи о(т) радовцє(х)... КГ црко(в) замостїА и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **замостїА** (1490 *DC* 147).

ЗАМОСТЬЄ *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Замостя: а межи нашими сєлы замостьє и вилавчє а межи волоскою землєю какъ издавна оу лѣсъ ходили такъ и нинѣ ходити имѣють на вѣки вѣчныи (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *наз. одн.* **замостьє** (1433 *Р* 125).

ЗАМОУЖЪ, ЗАМОУЖЬ, ЗАМОУЖ *присл.* (2!) ◇ з а м о у ж ь д а т и (2) видати (віддати) заміж: О оїи которыи маєть до(ч)коу свою замоужь (дати) (XV ст. *ВС* 35 зв.); з а м у ж ъ о т д а в а т и (1) віддавати заміж: и тая Ганка передъ нами повидѣла, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560); з а м о у ж ь п о и т и (3), п о й т и з а м у ж ъ (2), ⟨п о и т и⟩ з а м о у ж ъ (1) вийти заміж: колї... панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнєзьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть дано прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть (XV ст. *ВС* 31 зв.); пакъ ли жона моя Маря пойдет замужъ, ино зять мой ... и сестра моя ... отложать за вся тая именя триста копъ гроший готовых широких, а тые именя, што есми еи записал, усѣ собѣ возмуть (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); а єстли похочєт за моуж пойти, дѣти оставивши, а нє вхочєт сєдити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пєнєзи єй отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, пока пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); б ы т и з а м о у ж ь (1) *див.* **БЫТИ** [1]; в ы д а в а т и з а м о у ж ъ (3) *див.* ***ВЫДАВАТИ;** в ы д а т и з а м о у ж ь (1), з а м о у ж ъ в ы д а т и (5) *див.* **ВЫДАТИ** 5; г о д н а з а м о у ж ь (1) *див.* ***ГОДНЫИ;** д а в а т и з а м о у ж ъ (1) *див.* **ДАВАТИ.**

***ЗАМЫКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що в чому) вміщувати, поміщати: а прото єстли на первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... о(т)писать подлоугъ словъ того то нємецкого спискоу которыи оу сє(м) нашє(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **замыкамы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЗАМЬКНОУТИ** *дієсл. док.* (2) *(без додатка)* замкнути: и тыи кнїгы имаю(т) быти за трємї ключи замькноуты (XV ст. *СЯ* 42 зв.); И повѣдилъ ми Репа, штожъ вто (!) въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися... и скрыня не замкнена зъ листы и списки (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти замькноуты** (XV ст. *ВС* 42 зв.); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **замкиена** (1498 *АЛМ* 163).

ЗАМѢНИТИ, ЗАМЕНИТИ *дієсл. док.* (28) (що за що, що кому) обміняти (що на що), замінятися, обмінятися (чим з ким): воленъ продати: воленъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ (Бохур, 1377 *Р* 24); волни продати, и замѣнити, отдати (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а ту дѣднину пѧнъ кола вольнъ продати или замѣнити или тунь о(т)дати (Галич, 1409 *Р* 74); тѣм мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и потвердили... сєла оу нашєи зємли на имѧ хєнцовци... и шєпєлєвы(х) сєло што замѣнилъ за добриновци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); а волен и отдати, и заменити, и по души дати (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Василєвич волєн тыи имѣньѧ продати и заменити и по души дати (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *інф.* **замєнити** 12 (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; *Р* 161; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1488 *AS* I, 241, 242; 1491 *AS* I, 97; 1499 *РИБ* 777); **замѣнити** 9 (1377 *Р* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *Р* 45; 1394 *Р* 54; 1409 *Р* 74; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1466 *AS* I, 60; 1492 *AS* III, 24; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **замѣни(т)** 3 (1399 *Р* 59; 1424 *Р* 100; 1499 *ГОКІР*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **замѣнилъ, замѣни(л)** (1431 *Cost.* I, 317); *інф. пас.* **быти... замєнєно** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще ***ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ**[1], ***МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, *ОТМѢНИТИ, ПРОМЕНИТИ** 1, **ПРОМЕНЯТИ.**

***ЗАМѢНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) (чим з ким) обмінятися: мы кнѧзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно... Аже што панъ данило задєрєвєцкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ сєлы ис воитомъ исъ зудєчовьскимъ и сулкомъ чєрємховомъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); А сє я па(н) миха(л) бучацєкии, староста галицкии свѣдъчю... ижє пришєдъши пєрєдъ на(с) и пєрєдъ зємєлѧны тучнѧ(к) ива(н) ис панєю росовою ис марєгорѣтою... познали пєрєдъ нами и пєрєдъ зємєлѧны ижє сѧ замѣнили сєлы (Галич, 1418 *Р* 88—89).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **замѣнилъ сѧ** (1411 *Р* 79); *3 ос. мн.* **сѧ замѣнили** (1418 *Р* 89); *дієприсл. перед.* **сѧ замѣнивше** (1411 *Р* 79).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *МѢНИТИ**[1], ***МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, *ОТМѢНИТИ, ПРОМЕНИТИ** 1, **ПРОМЕНЯТИ.**

***ЗАМѢРИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) відмірити: мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)* ... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо... так широко... якъ тоє имѣнє... въ своих границах замѣрєно єсть (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. одн. с.* **замѣрєно єсть** (1499 *AS* I, 118).

ЗАМѦТНѦ *ж.* (1) непорозуміння: оу другомъ пакъ лѣтѣ стала мєжи на(с) замѦтнѦ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **замѦтиѦ** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ЗАНЄЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Бє(з)но(с) дє(р)жить зємлю занєє(в)щиноу а с тоє зємли дани даєть по(л)копы грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **занєє(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЗАНЄЖЄ, ЗАНЄЖ, ЗАНЖЄ, ЗАНЪЖЄ, ЗАНЬЖЄ *спол.* (13) (*цсл.* занєжє) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, через те що, бо (8): а нє имаєть тои корьчмы о(т) нє(г) отнѧти ни одинъ староста... занжє (так.— *Прим. вид.*) єсмъ дали ивану волошиновичю тую корьчму... до нашєи волѣ (Медика, 1407 *Р* 72); и то и ѣщи вьзнали аже вѣдчни людє слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) и оуздають тополничаномъ занєжє тополничанє имѣють с уйадкою граннцю (Погоничі, 1422 *Р* 98); а кто имєт бантовати тых люд от тыхь сєл, боуд оу чєм... тот оузрит вєликоє казни господства ми, занєж(є) єсми миловали того монастирѣ от нашєю милост⟨ї⟩ю (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); Пєрвы(х) обычаєвъ соуды бывали соужєны бєзъ часоу... а такъ нєгдѣ сїльныи оубогъ премоглъ, зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *ВС* 13); И тєперъ бо(ж)єю волєю былобы и по добро заньжє кто єстъ ива(н) васи(л)єви(ч) вєлики(и) кнѧ(з) моско(в)ски(и) г(с)древи нашому воєводє є(ст) сва(т) а ваше(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще **ZANIAŻ, ЗАНОУЖЄ, ПОНЄЖЄ.**

ZANIAŻ, ZANIAZ *спол.* (3) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, через те що, бо: nikak nie możem na sebe położyty, sztobychmo im nie mstyli, zaniaz zemlia nasza pusta ot nich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще **ЗАНЄЖЄ, ЗАНОУЖЄ, ПОНЄЖЄ.**

ZANIUŻ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ZANIUZ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨ѧ⟩зю Василью остался город Збараж, а к тому сєла... Залужє, Занковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Занковцы** (1463 *AS* I, 54).

ЗАНОУЖЄ, ЗАНУЖЄ, ЗАНОУЖЪ, ЗАНУЖЪ, ЗАНЮЖЪ, ЗАНУЖЬ, ЗАНОУЖЬ, ЗАНЮЖЬ, ЗАНОУЖ, ZANIUZ, ZANIUZ *спол.* (304) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, через те що, бо (298): ⟨А по⟩ нашємъ животѣ кто имєтъ быти господарь оу зємли молдавскои... то имъ да нє порушать нашєго данья и иашєго оутвєрженїя без вины ихъ занужь ⟨єсмы имъ⟩ дали за правовѣрную ихъ скужбу (!) (Сучава, 1403 *RS* 338); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сѧ (Зудечів 1411 *Р* 79); Васи(л) зємлю дє(р)жить Соупроуно(в)щиноу а с тоє зємли хоживоло (!) три(д)цать грошє(и) и вєдро мєдоу... а нанѧчи того нєисполнѧєть заню(ж) приго(л)тѧєвє(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); а мнѣ... нєнадобѣ того имѣньѧ... искати подь дѧдиною моєю ... занюжь постоупилъ єсми имь того имѣньѧ... вѣчно и нєпороушно (Вільна, 1482 *AS* I, 79); А по нашєм животѣ, кто боудєть господарь нашєи зємли... тот бы нє пороушиль нашєго даанїа... занужє єсми им дали измѣноу за их жє правїи отнини (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

Див. ще **ЗАНЄЖЄ, ZANIAŻ, ПОНЄЖЄ.**

! ЗАНУЖНУЖЬ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНОУЖЪ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНОУЖЬ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНЧА *ч.* (4) (*особова назва, молд., болг.* Занчо): пи(с) занча дїакъ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 425); пи(с) занча (sic.— *Прим. вид.*) дїа(к) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 485).

ФОРМИ: *наз. одн.* **занча** (1435 *Cost.* I, 425; 1436 *Cost.* I, 485); *род. одн.* **занчѣ** (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ* 3).

ЗАНЪЖЄ *див.* **ЗАНЄЖЄ.**

! ЗАНЬВО ⟨ЗАНЬЄВО⟩ *див.* ***ЗАНЬЄВО.**

***ЗАНЬЄВО** *с.* (1) *(назва дворища в Перемишльській землі):* А сє А король казимиръ краковьскии и куАвьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича што жь слушаєть пєрємыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! заньво** (п. 1349 *Р* 3).

ЗАНЬЖЄ *див.* **ЗАНЄЖЄ.**

ЗАНЮЖЪ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНЮЖЬ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

***ЗАНѦТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (що) *(захопити чужу худобу на потраві)* зайняти (3): хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боудє(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да (!) оборы городьскєє (XV ст. *ВС* 25 зв.).

2. *(відбутися протягом якогось часу)* протривати (1): а покул оусхочєт кн⟨ѧ⟩зь Сємєнъ тои грєбли дєржати

высоко, тое есть оу его воли; а покоул тои оузлои займеть, потол кн⟨ѧ⟩зем не ловити оу том ставоу ани ихъ людем (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **заиме(т)** 2 (XV ст. *BC* 25 зв., 37 зв.); **займеть** 1 (1475 *AS* I, 71); *майб. пас. 3 ос. одн. с.* **боудеть занѧто** (XV ст. *BC* 25).

***ЗАОБВѦЗАТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) зобов'язатися: мы Стефан, воєвода знакомито чинимъ... яко хотѧ... предкоув наших... обычаем... наслидова⟨ти⟩... абы яко тыи то передкове... кролюм полскым... записали и заобвѧзали, так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни есми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **заобвѧзали** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ОБВЕЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

ЗАОДНО *присл.* (1) заодно, разом: какъ отъць нашь какъ оїи ваши были за одно послы сылали межи собою а мы такоже хочемъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

Див. ще **ЗАЕДНО.**

***ЗАПАДЪ** *ч.* (4) **1.** *(одна з чотирьох частин світу)* захід (3): а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ летний (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

2. *(Західна Європа)* Захід (1): вси королеве и вси хрестияньскии господареве, колько ихъ суть, и всее стороны западоу и италейскихъ стронъ, еднаються и готовять ся и хотели бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *род. одн.* **западоу** (1498 *BD* II, 410); *знах. одн.* **западъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЗАПЕЧАТАТИ** *дієсл. док.* (3) *(зачинити з накладенням печатей)* запечатати: а тая клеть не запечатана была никакою печатю (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **запечатана была** (1498 *АЛМ* 163); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **запечатану** (1498 *АЛМ* 163).

***ЗАПИРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) замикати, запирати: Те(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далека (!), тогды землѧнѧ (!) наши могоуть заклады бьроучи запира(т) оубороу старостїнѫ (XV ст. *BC* 34).

ФОРМИ: *інф.* **запира(т)** (XV ст. *BC* 34).

ЗАПИС *див.* **ЗАПИСЪ.**

***ЗАПИСАНЇЕ** *див.* **ЗАПЇСАНЇЕ.**

ЗАПИСАТИ *дієсл. док.* (98) **1.** (що) *(викласти у письмовій формі)* написати (6): а що есмо имѣли листы записани о(т) нашего господарѧ, о(т) королѧ... ты(х) листовь... такъ на(м) загыбли по купчичевоу смерти, не може(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а тотъ листъ, который же былъ записалъ дѧдѧ мои небожчикь кнѧзь Семенъ на таѧ имѣньѧ мнѣ, тотъ есми листъ содралъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79);

(що) *(письмово зафіксувати)* записати (3): а записали есьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мѧло того мыта прийти (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

2. (що) підтвердити записом, офіційно засвідчити (20): Мы великий кн⟨ѧ⟩зь Витовт чиним знаемо... иж записуем и записали есмо кн⟨ѧ⟩зю Федору Данилевичу Острог (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); и мы емоу дали и записали за его верную службоу тые села верхоу описаные (Київ, 1437 *AS* I, 34); а по наше(м) животѣ, кого бъ избере(т) быти г(с)дарем (sic.— *Прим. вид.*) оу нашеи земли... то(т)... абы ему оутвырди(л) и записа(л), зану(ж) есми ему дали за его вѣрную службоу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... имѣнье Здетелу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

(що, що на чім, що з чого, що на що, що в чім) забезпечити записом боргове зобов'язання, легат (що у чому, що з чого) (25): а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); на тыи двѣ селищи записали есмо ему Сею нашею грамотою шестьдесѧть копъ подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *Р* 112); а панъ дидрихъ бучаскыи щоби волѣнъ брати на наши коупци... коли не боудемъ емоу заплатиты що есми емоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а заставила есми тое село свое Пъѣнь кн⟨ѧ⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти по томуж, в чом мне пан мой Игнат Боровик записал оу моем вене, оу тридцати копах широких грошей (Острог, 1481 *AS* I, 77); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ... съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми... на соборную церковъ... у Вилни... съ плату нашого... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

3. (що кому, що на кого) заповісти, відписати, відказати (що кому) (35): я Любартъ Кгедеминовичъ, луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити и на церковь записати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); записали есмо... тую землю свѧтому Ивану церькви (Городок, 1443 *Р* 145); и волен пан вѣленский кн⟨ѧ⟩зь Костентинь... тые земли... на церков записати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Воленъ онъ то... на церковъ записати (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

4. (кому, що, що кому) *(письмово)* засвідчити (що), зобов'язатися (до чого) (6): и стали есмо на томъ, аже имаемъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнѧ, ка(к) коли наши пере(д)ци записали королеви его мл(с)ть (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); перед осподарем королем его м⟨и⟩л⟨о⟩стью жаловал кн⟨ѧ⟩зь Михайло Васильевич Збаразкий на дѧдю своего кн⟨ѧ⟩зѧ Семена Васильевича о дѣлницю дѧди своего кн⟨ѧ⟩зѧ Солтана, ижбы съ его отцемъ кнѧземъ Васильемъ дѣл имѣл перед паны, и листы промежи себе записали вѣчно (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже слоубоуем и слоубили есми... на то якоже есми били слоубили и обѣцали и записали и переж(е) сего господареви нашемоу милостивомоу кролѣ (!) ... абихом сѣ съ его освѣценои милость видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

5. (що) віддати в заставу (2): а бѫде(т) ли виноваты(и) позва(н)... на ро(к) а не станеть тогды сказоуемы то(т), которыи пенези позыча(л) алюбо торы(и) (!) речи записаны по тре(т)ем рокоу имаеть моць продати алюбо оборотить коуда хочеть (XV ст. *BC* 18).

6. *(внести до книг)* записати (!): Земьскыи пїсари во все(х) землѧ(х) королѣвъства нашего... за запи(с) имею(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу запїсанѫ веньци нетъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **записати** (1401 *АкВАК* III, 2; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 87, 241; 1490 *ЗХП* 136; 1491 *AS* I, 97; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *ГОКІР; РИБ* 777); *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми... записалъ, записал, записа(л)** 6 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1496 *AS* I, 244; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *АСД* VI, 2); **записалъ есми** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1398 *ДГПМ;* 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *АСД* VI, 2); **есми записал** 1 (1470 *AS* I, 67); *1 ос. одн. ж.* **записала есми** 3 (1401 *АкВАК* III, 2); **есми... записала** 1 (1487 *AS* I, 239); *3 ос. одн. ч.* **записалъ, записал, записа(л)** (1448 *Cost.* II, 738; 1463 *AS* I, 56; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 87, 240; 1488 *AS* I, 241; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *BC* 35; 1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ж.* **записала** (1487 *AS* I, 240; 1494 *АЛМ* 54; 1496 *ВМКФС*); *1 ос. мн.* **есмо ... записали** 11 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 126; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1443 *Р* 145; 1444 *AS* I, 40; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; п. 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *AS* I, 42; *Р* 152; 1492 *АЛМ* 31); **записали есмо (есьмо)** 4 (1396 *AS* I, 20; 1401 *АкВАК* III, 2; 1429 *Р* 112; 1443 *Р* 145); **есми... записали** 4 (1448 *Cost.*

II, 305; 1463 *BD* II, 295); **записали** 3 (1437 *AS* I, 34; п. 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **есьмо записали** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *3 ос. мн.* **записали** (1445 *Cost.* II, 729; 1475 *AS* I, 69; 1489 *РИБ* 433; 1496 *ВМКФС*); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **записалъ, записа(л) былъ (был)** 3 (1443—1452 *AS* I, 39; 1482 *AS* I, 79; 1499 *ПИ* № 9); **былъ записалъ** 1 (1482 *AS* I, 79); *3 ос. одн. ж.* **была... записала** (1494 *АЛМ* 54); *1 ос. мн.* **есми били... записали** (1479 *BD* II, 351); *майб. 3 ос. одн.* **запїшеть** (XV ст. *BC* 35 зв.); *3 ос. мн.* **запишю(т)** (1448 *Cost.* II, 738); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы (щобы, коли бы)... записал, записа(л)** (1443 *Cost.* II, 121; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 473; 1462 *BD* II, 284; XV ст. *BC* 35; 1489 *AS* I, 89); *теп.пас.3 ос. одн. ч.* **записанъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *3 ос. одн. ж.* **записана** (1495 *ВМБС*); *3 ос. мн.* **записаны** (1439 *Cost.* II, 713); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **была... записана** (1495 *ВМБС*); *бажс.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **а(ж) бы... записана** 1 (1495 *ВМБС*); **бы была... записана** 1 (1495 *ВМБС*); **абы... записана была** 1 (1495 *ВМБС*); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **запїсанѫ** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *наз. мн. ж.* **записаны (запїсаны)** (XV ст. *BC* 18); *знах. мн. ч.* **записани** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ВПИСАТИ** 1, ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСОВАТИ СѦ, *ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ЗАПСАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ, *ОТПИСЫВАТИ, ПИСАТИ, ПОПИСАТИ** 1, ***ПОПИСОУВАТИ** 2, ***ПСАТИ**.

ZAPISATI SIE *дієсл. док.* (36) **1.** (кому, кому робити що і без додатка) *(письмово)* зобов'язатися (до чого), засвідчити (що) (31): мы Иванъ Мирча... Господарь земли Бесарабъскоѣ... слубуемо... велебному Владиславу... сдержати записы нашѣ, якося есмо предъ тым оу нашихъ листехъ записали (Чжюржев, 1403 *ДГМ*); мы алєксандръ воєвода... потвєржѦє(м)... вєлєбному владиславови... тотъ листъ, што єсмы дали... коли сѦ єсмы записали єго мл(с)ти, што быхомъ то вѣчно оуздєржѦлн, яко сѦ єсмы тогда... записали (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а стецко прєр(ч)ныи воєвода... записалъ сѦ кролєви... служити (Ланчиця, 1433 *P* 123); а мы... подлоугъ єго милости записоу, въ що... записалъ сѦ чинити добро намы, а мы слюбили єсмо и записали єсмы сѦ, яко нашєго милого отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а єстли я кнѦз Сємеиъ хотѣл-быхъ тот дѣл порушыт⟨и⟩, и тот записъ какъ єсмо записали сѦ, и я имаю отложыти оспод⟨а⟩рю королю двѣ тысѦчы рублов шыроки⟨ми⟩ грошми (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); єстли сѦ г(с)дръ нашъ помири(т) з вашєю мл(с)тью и запишє(т) тогды они конє(ч)но маю(т) потѦгнути в зємлю г(с)дра нашого (б. м. и., 1496 *ПДВКА* 61).

2. (з ким, к кому) скласти письмовий договір (з ким) (3): и кн⟨Ѧ⟩зь Михайло положил листъ перед королєм єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью а рєклъ: тым обычаємъ записал сѦ ты с моим отцємъ перед добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); a koli k Jeho Miłosti takoie dieło wczynisz, a Jeho Miłost' hosudar nasz z bożeju pomocziu takimżo obyczaiem choczet k tobie utwerditi sia i zapisati sie (Вільна, 1494 *BD* II, 389).

3. (кому, що кому) віддати в заставу (2): хто сѦ и(м) запїса(л) нє имєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *BC* 28 зв.); Я кнѦзь Федор Василєвич Збаразский сознаваю... штож... записал сѦ єсми дѦдинои своєй кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновой Мари имѣнѦ свои (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **записал сѦ єсми** (1485—1500 *AS* I, 120); *2 ос. одн. ч.* **записал сѦ** (1475 *AS* I, 70); *3 ос. одн. ч.* **записалъ, записал, записа(л) сѦ (сѣ, ся, sia)** 6 (1433 *P* 123; 1448 *Cost.* II, 305, 738; 1462 *BD* II, 285; 1489 *РИБ* 431); **сѦ... запїса(л)** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); *1 ос. мн.* **сѦ єсмы... записали** 3 (1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 637); **єсмо записали сѦ** 2 (1482 *AS* I, 81); **записали сѦ єсмы** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **записали сѣ єсми** 1 (1435 *Cost.* II, 682); **записали єсмы сѦ** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **єсмы сѦ... записали** I (1411 *Cost.* II, 638); **єсми... записали сѦ** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **єсмо сѦ записали** 1 (1442 *Cost.* II, 717); **записали сѦ єсмо** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **сѦ єсмо записали** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **ся єсмо... записали** 1 (1403 *ДГМ*); *3 ос. мн.* **сѦ(ся) записали** 4 (1434 *Cost.* II, 663; 1489 *РИБ* 433); **записали сѦ** 3 (1433 *Cost.* II, 652; 1434 *Cost.* II, 663; 1475 *AS* I, 70); **сѦ (ся)... записали** 3 (1448 *Cost.* II, 733; 1489 *РИБ* 433); *пперф. 3 ос. мн.* **были... записали сѦ** (1433 *P* 123); *майб. 3 ос. одн.* **сѦ... запишє(т)** 1 (1496 *ПДВКА* 61); choczet... **zapisati sie** 1 (1494 *BD* II, 389); *2 ос. мн.* **запишєтє сѦ** (1496 *ПДВКА* 61); *бажс.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **aby... iesi... zapisał sia** (1494 *BD* II, 388).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСОВАТИ СѦ, *ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ОТПИСАТИ** 2.

***ЗАПИСИВАТИ СѦ** *див.* ***ЗАПИСЫВАТИ СѦ**.

***ЗАПИСНОЄ** *с.* (2) *(те, що внесене до книги)* запис: О пїсарє(х) зємъскы(х) ко(л)ко має(т) бра(т) з (!) записноє (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **записноє** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); ! **запїса(н)** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ЗАПИСНЫЙ** *прикм.* (5) ◇ з а п и с н ы й л и с т ъ (2), л и с т ъ з а п и с н ы й (2) *(документ, що засвідчує якийсь юридичний факт)* акт: а надъто єщє єсмо кн⟨Ѧ⟩зю Алєксандроу Санкгоушковичоу листъ свой дали записъный (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А при... сем моєм записном листе были панове люде добрые (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А при том моємь записном листу был: от⟨є⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй, а кнѦзь Михайло Сєнгоушкович (Добучини, 1487 *AS* I, 239); к н и г и з а п и с ь н ы е (1) *див.* **КНИГА** 2.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **записный, записъный** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); *місц. одн. ч.* **при записном** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 239); *місц. мн.* **въ записьныхъ** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

! **ЗАПИСО** *див.* **ЗАПИСЪ**.

***ЗАПИСОВАТИ** *дієсл. недок.* (20) **1.** (що кому) підтверджувати записом, офіційно засвідчувати (5): Мы великий кн⟨Ѧ⟩зь Витовт чиним знаемо... иж записуем и записали есмо ки⟨Ѧ⟩зю Федору Данилевичу Острогъ (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Ино я, Степаиъ Куиачковичъ Гуща... записую князю Федору... тую третюю часть отчизны имєнія моего, которую єсми е. м-ти зъ моее доброе воли далъ (Степань, 1449 *АЛМ* 8); мы Олєксандръ *(в ориг.* оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨Ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє... ЗвѦгол... дали єсмо... даємъ и записуємъ зо всими людми к томоу имѣню здавна прислушаючими (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(що кому) забезпечувати записом боргове зобов'язання, легат (4): и я жєнє своєй кнѦгини УлиѦнє записоую против єє тисѦчи коп дроугоую тисѦч коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); записоую мужеви своєму... на тых двух дѣлницах дѣдины и отчизны моєѣ... двѣ тисѦчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

2. (що кому) заповідати, відказувати, відписувати (6): Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч)... староста лоуцкни с женою своєю ѳедосъєю записоувае(м) на вѣки веко(м)... село доросы(н) ст҃му великому сп҃оу (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); записую мужу своєму кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну Юрьєвичу оу отчинє моєй имѣньѦ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89).

3. (кому робити що і без додатка) *(письмово)* засвідчувати (що), зобов'язуватися (до чого) (3): мы пановє и поспольство оусєі зємлѣ волошь⟨с⟩коі... записуємъ вєлєбному влодиславови, кролєви польскому... вѣрно служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); и тоты оуси подданнїи оусєю подданости записовали и въ єдно оучинили (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

4. (що) віддавати в заставу (1): Имѣнїя дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пенѧзѧ(х) запїсоують некоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до ·ЙІ· лѣ(т) а потомъ сѧ выстояло (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

5. (що) *(письмово зафіксовувати)* записувати (1): Запїсы оучинєны длѧ пано(в) а длѧ исправѣдливостї прото мы оуставлѧємъ и запїсоуємь коли(ж) которыи чївкъ домъниимаєть сѧ (!) имаєть право ко деди(ч)ствѫ што(ж) нньшїи держать а... нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу первомоу заисканноє (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **записую, записоую** (1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 9, 10; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 239; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1489 *AS* I, 89); *1 ос. мн.* **записуємъ, запїсоуємь, записуем** 7 (1393 *Cost.* II, 607; 1396 *AS* I, 20; 1434 *P* 128; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1499 *AS* I, 117); **записоуває(м)** 2 (1483 *ВОРСР* 178; 1487 *ВОРСР* 178); *3 ос. мн.* **запїсоують** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **записовали** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ СѦ** 1, ***ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ЗАПСАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ** 1, ***ОТПИСАТИ, *ОТПИСЫВАТИ, ПИСАТИ.**

***ЗАПИСОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (6) **1.** (кому) *(письмово)* засвідчувати (що), зобов'язуватися (до чого) (5): тако яко инии панове... воєводамъ землѣ молдавскои слюбили были и записали сѧ так же и мы нїѣ... записуємы сѧ стецку воєводѣ (Ланчиця, 1433 *P* 123); А сєт мы Ѳеоктисть, митрополит молдавскїи... записоуваєм сѧ... королєви полскомоу... абыхом мы нє имали николи на вѣки отстоупити и отхилити сѧ от нашєго милого господарѧ (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289).

2. *пас.* (між ким) писатися (ким) (1): А пан и господарь наш корол єго милость и короуна абы нам полнили и здержали, подлоуг слюбов и записов што сѧ записовали и конали мєжи нами (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **записуємы сѧ** 1 (1433 *P* 123); **записуєми сѧ** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **записуємъсѧ** 1 (1433—1443 *АРМ*); **записоуваєм сѧ** 1 (1462 *BD* II, 289); *перф. 3 ос. мн.* **записовалисѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **сѧ записовали** 1 (1462 *BD* II. 292).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ОТПИСАТИ** 2.

ЗАПИСЪ, ЗАПИС *ч.* (180) **1.** *(юридичний акт про надання маєтку)* запис (23): а по нашємъ животѣ, кто боудє(ть) господарє(мь) оу землн, да емоу нє во(з)мє(т) нашєго приданиѧ и нашихъ записо(в) безъ єго вины (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви тые записы и обыскали есмо съ нашою княгинею... которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); А хто потомъ порушитъ сей нашъ запись, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а кто сѣ покуси(т) порушити сиє нашє данїє и записооу (!) що вышє пишє(м) то(т) бодє(т) (!) по(д) нашєи великои казни (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126).

2. *(документ про забезпечення легату, боргу)* запис (39): Сє яз кн⟨А⟩зь Василєй Фєдорович Острозский: иже отєц мой кн⟨А⟩зь Фєдоръ ставил ц⟨є⟩рков матку б⟨о⟩жєю на клаштор томоу закону св⟨А⟩т⟨о⟩го Доминика, а такжє записал былъ и дал запис кн⟨А⟩зю Яну мнихоу Чєхоу и азъ тєж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); а в том же запису и мнє третѧя часть записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); Фалко жалова(л) о дєди(ч)ство на индриха и индри(х) сѧ заложилъ давнымъ записамъ (1) и досвє(т)чилъ (XV ст. *ВС* 23); и богда(н) вказа(л) пєрє(д) нами то(т) записъ и(х) на тыє имєнья и они томоу записоу приганили, рєкли и(ж) бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовыи (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

письмове зобов'язання, договір (61): а на то оусє и слюбуємъ... вѣчныи тонъ (!) записъ твєрдо дєржѧти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Ino u zapisach Waszych i w naszych, sztoż waszoi miłosti a bez naszeho wedaniia nessyłaty sia so kniaziem Szwitrykhayłom, ani posłow k nemu słat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а тыхъ всѣхъ записовъ потвєржаємъ симъ нашимъ листо(м) (Ланчиця, 1433 *P* 124); И мы того смотрѣвшо (!) кн⟨А⟩зѧ Сємєна оправили, а кн⟨А⟩зѧ Михайла обвинили; єго свѣтки нє посвєдчили ни дѣлоу, ани записоу (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Тоє въсє вышєписанноє мы вишєписанніи Іо Стєфаи воєвода... о въсѧх рѣчєх и работах и записов, на нашє право и на нашю вѣроу христїяискоую, слюбоуєм (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

з а п и с ъ в д є л а т и (о у д и л а т и) (8) скласти договір (письмову угоду): Сим листом слюбоуєм... против єго милости...ны съ єдним чловѣком сєго свѣта николи нє бити, ани которїи ричи имати, ани записи оудилати против кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); и записъ єго мл(с)ть каза(л) вдєлати по(д)лугъ обычая (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 62); з а п и с ъ в п и с а т и (3) скласти договір (письмову угоду): и г(с)дръ нашъ стєфанъ воєвода такєжъ має(т) вашє(и) мл(с)ти потому(ж) запи(с) вписати... и тотъ записъ вашимъ посломъ дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60—61); з а п и с ъ и м а т и (м а т и) (3), и м а т и з а п и с ъ (1), з а п и с ъ и м є т и (м є т и) (2) мати договір (письмову угоду): И також єстли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу (!) алибо присѣгоу съ которим чловѣком против єго милости и короуни полскои... тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372); и ваша милость бы єстє тыхъ людей оу васъ нє дєръжали, алє до єго землн отослали, по прысєгахъ и по записєхъ што маєтє ваша милость промєжи вами (б. м. н., 1499 *BD* II, 449); з а п и с ъ о у ч и н и т и (1), з а п и с ъ ч и н и т и (1) укласти (укладати) договір (письмову угоду): ачбы єсмо козѣ записы с которы(м) коли члонко(м) оучинили кторыѧ бы проти (в)... королєви, и короунѣ єго, а любо бы могли быти тоты всѧ оуморьѧємъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); д о к о н ъ ч а л ъ н ы и з а п и с ъ (1), з а п и с ъ д о к о н ъ ч а л ъ н ы и (1) *див.* ***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ;**

боргове зобов'язання (8): кто к намо принєсєть записо на ·Г· тисѧчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на ·Д·тисѧчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); а по двоу годє(х) оужє и(м) далє(и) нє(т) лїхвы жаднoє и ни запїсомь имєють поминаю(т) анї то(т) хто сѧ и(м) запїса(л) нє имєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *ВС* 28 зв.); а такъжє коли быхомъ имъ жолъду нє поплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ... насъ оупоминати намъ лаѧти нашихъ куп(ц)єхъ брати нашихъ людєхъ доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*);

(письмовий документ юридичного характеру) грамота (25): а кто нє боудє(т) послушєнъ нашємоу повєлѣнїю и записоу, то(т) имаєтъ быти по(д) вєликои казни г(с)вами (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а на болшєи крѣпость сємоу нашємоу записоу вєлѣли єсми нашємоу вѣрномоу... боѧриноу... нашоу пєчать привѣсити (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); а просили нас што-быхмо *(в ориг.* быхо.— *Прим. вид.)* къ ихъ записамъ пєчати свои приложили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); А для лѣпъшои твердости я, Яиъ Никлевич, и печать свою приложил, к сему моему запису (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV. 141).

3. письмове розпорядження (3): Запїсы оучинєны длѧ пано(в) а длѧ исправѣдливостї (XV ст. *ВС* 20 зв.).

4. *(внесений до книг)* запис (1): Зємьскыи пїсари во всє(х) землѧ(х) королѣвъс(т)ва нашєго... за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу запїсанѫ вєньци нєтъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **записъ, запис, запи(с)** 5 (1443—1452 *AS* I, 39; 1445 *Cost.* II, 726; 1489 *РИБ* 431; 1495 *ВМБС;* 1496 *ВМКФС*); ! **запїсаиъ** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *род. одн.* **записоу, запїсоу, запїсѫ** 26 (1429 *Cost.* I, 280; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 776; 1460 *DIR«A»* 515; 1467 *BD* I, 118; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 241; XV ст. *BC* 18 зв.; 1496 *ВМКФС* і т. ін.); ! **заапису** 1 (1445 *Cost.* II, 212); *дав. одн.* **запису, записоу** (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *Cost.* II, 306; 1496 *ВМКФС;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141, 142; *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 449); *знах. одн.* **записъ, запїсъ, запис, запи(с)** 52 (1393 *Cost.* II, 607; 1401 *АкВАК* III, 2; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1458 *BD* I, 9; 1465 *АкВАК* III, 4; 1482 *AS* I, 81; 1495 *ВМБС;* XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1496 *BD* II, 405; *ВМКФС; ОПСВВ* 62; *ПДВКА* 60, 61 і т. ін.); **записо** 1 (1388 *SL* 678); ! **записоу,** ! **записооу** 3 (1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1485 *BD* II, 372); *ор. одн.* **записомъ, запїсомь, записом** 3 (1462 *BD* II, 289; XV ст. *BC* 28 зв.; 1495 *РИБ* 620); ! **записамъ** 1 (XV ст. *BC* 23); *місц. одн.* **въ (в) запису** 6 (1495 *ВМБС; РИБ* 620); **въ записе** 1 (1496 *BD* II, 405); *наз. мн.* **записы, запїсы** 9 (1436 *Cost.* II, 707; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1494 *BD* II, 387; XV ст. *BC* 20 зв.; 1496 *ОПСВВ* 61); **записи** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *род. мн.* **записовъ, записовь, записов, записо(в)** 20 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1433 *Cost.* II, 651; *P* 121, 124; 1436 *Cost.* II, 707; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI. 8; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 289; 1495 *РИБ* 620; 1496 *BD* II, 405 і т. ін.); **записоув** 1 (1462 *BD* II, 293); *зам. місц. мн.* о въсѧх рѣчех... и **записов** 1 (1499 *BD* II. 425); *дав. мн.* **записом** 1 (1475 *AS* I, 70); **записамъ** 1 (1475 *AS* I, 70); *знах. мн.* **записы, запїсы** 29 (1403 *ДГМ;* 1433 *Cost.* II, 651; 1436 *Cost.* II, 707; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1448 *Cost.* II, 305, 734; 1462 *BD* II, 285; 1493 *ОПВВ* 152; 1495 *ВМБС;* XV ст. *BC* 28 зв ; 1498 *BD* II, 410 і т. ін.); **записовъ** 4 (1433 *Cost.* II, 651; 1439 *Cost.* II, 712; 1496 *ОПВВД; ПДСВВ*); **записи** 3 (1400 *Cost.* I, 41; 1448 *Cost.* II. 305; 1485 *BD* II, 372); *місц. мн.* **по записехъ** 4 (1498 *BD* II, 409;1499 *BD* II, 449); **u zapisach** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще ***ЗАПИСЬ, ЗАПЇСАНЇЄ.**

***ЗАПИСЪНЫЙ** *див.* ***ЗАПИСНЫЙ.**

***ЗАПИСЫВАТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (що) *(викладати у письмовій формі)* писати (1): и они перед нами сознали: тым обычаємъ кн⟨ѧ⟩зю Сємєноу со ки⟨ѧ⟩зємъ Васильємъ были рѣчи перед нами, а конца ни одного межи собою не вчинили, ни листа перед нами не записывали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

2. (що кому, що на що) підтверджувати записом, офіційно засвідчувати (що кому) (5): и азъ теж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню, занеж отца моєго запис в тыи валки изгыблъ, и аз н⟨и⟩нѣ записываю ту ц⟨є⟩рков на клашторъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); паклибы он в г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рѧ великого кн⟨ѧ⟩зѧ тое имѣнье выпросил на вѣчность, ино ѧ ємоу тое имѣнье записываю вѣчнѣ (Боковичі, 1496 *AS* I, 245);

(що на чому) забезпечувати записом боргове зобов'язання, легат (що у чому) (1): а про то(ж) єи записываю на свои(х) имѣнье(х)... три(сс)та (!) ко(п) широки(х) гро(ш)и че(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **записываю** (1443—1452 *AS* I, 39; п. 1450 *ПИ* № 9; 1488 *AS* I, 88; 1496 *AS* I, 245); *1 ос. мн.* **записываєм** (1487 *AS* I, 86); *перф. 3 ос. мн.* **записывали** (1475 *AS* I, 70).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ЗАПСАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ** 1, ***ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ, *ПСАТИ** 1.

***ЗАПИСЫВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (чим і без додатка) *(письмово)* зобов'язуватися (до чого) (2): а кн⟨ѧ⟩зь Семєн томоу листоу приганоу дал, а мовил так: я с моим братомъ, с отцємъ твоим не записивал сѧ тымъ листомъ (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и они рекли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по неволи (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. (чим кому) підтверджувати записом, офіційно засвідчувати (1): А се я пани Єнковаѧ Чаплича пани Татѧна... записываю сѧ... сим моим листом... кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костєнтиноу Ивановичом Острозским: штож небожчик пан мой пан Єико Чаплич менѧл (!) со кн⟨ѧ⟩зєм Иваном Острозским отчиною своєю Голчєм на кн⟨ѧ⟩зжи двор... на Межиреченє (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **записываю сѧ** (1487 *AS* I, 85); *перф. 1 ос. одн. ч.* **записивал сѧ** (1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **записывали сѧ** (1491 *AS* I, 94).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСОВАТИ СѦ, *ЗАПИСЫВАТИ.**

***ЗАПИСЬ** *ж.* (2) **1.** *(документ про забезпечення легату)* запис (1): И глѣбъ ре(к) ты мнѣ ты(х) записе(и) не давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) ани чтучы и(х) слыхалъ, ни(ж)ли сѧ с тобою є(д)налъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. письмове зобов'язання, договір (1): Я, кнегини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, для потверженья сего нашого листу и нашихъ сихъ записей, приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *род. мн.* **записей, записе(и)** (1401 *АКВАК* III, 2; 1495 *ВМБС*).

Див. ще **ЗАПИСЪ, ЗАПЇСАНЇЄ** 2

***ЗАПИСЬНЫИ** *див.* ***ЗАПИСНЫЙ.**

! **ЗАПЇСАН** [1] ⟨ЗАПЇСАНЇЄ⟩ (1): О братоу старшомъ которы(и) замешькаєть запїса(н) (!) (XV ст. *BC* 7).

Див. **ЗАПЇСАНЇЄ.**

! **ЗАПЇСАН** [2] ⟨ЗАПЇСНОЄ⟩ (1): О пїсаре(х) земьскы(х) ко(л)ко имеєть бра(т) за запїса(н) (!) (XV ст. *BC* 9 зв.).

Див. ***ЗАПИСНОЄ.**

ЗАПЇСАНЇЄ *с.* (7) **1.** заповітний запис (5): а по нашомъ (sic.— *Прим. вид.*) животѣ кто иметъ быти господаръ нашеи земли... щобы имъ непороушили нашего данїѧ и оутверждєнїѧ и записанїѧ... заноу(ж) дали єсмы имъ за и(х) правовѣрноую слоужбоу (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); и азъ теж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню, занеж отца моєго запис в тыи валки изгыблъ (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39).

2. *(заповідане майно)* запис, легат (2): О оудова(х) и о ма(л)жонъка(х) имже поспо(л)но запїсанїе незалежи(т) николи (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **запїсанїе** (XV ст. *BC* 33); *род. одн.* **записанїѧ, записанїа** (1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 243); *дав. одн.* **записаню** (1443—1452 *AS* I, 39); *знах. одн.* **запїсанїе** 1 (XV ст. *BC* 8—8 зв.); ! **запїса(н)** 1 (XV ст. *BC* 9 зв.).

Див. ще **ЗАПИСЪ** 2, ***ЗАПИСЬ** 1.

! **ЗАПЇСАНЪ** ⟨ЗАПИСЪ⟩ (1): відѣлосѧ на(м) за непо(до)бное иже такыи кро(т)кыи запїсанъ (!) бе(з) оумо(л)вы не былъ дѣржанъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

Див. **ЗАПИСЪ** 2.

***ЗАПЇСАТИ** *див.* **ЗАПИСАТИ.**

***ЗАПЇСОВАТИ** *див.* ***ЗАПИСОВАТИ.**

***ЗАПЇСЪ** *див.* **ЗАПИСЪ.**

***ZAPŁAKATI** *дієсл. док.* (1) заплакати: Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili; «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaż to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **zapłakali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***ЗАПЛАТ** *ч.* (10) плата, заплата: ⟨Ино⟩ мы видѣвши их добры токмежь и заплат полны, а мы також дали и потвердили... братоу єго Кости тото вышеписанное мѣсто на Кръличгтоурѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); Ино мы видѣвше их доброую волю и токмєж и полнїи заплат, а мы такождере и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу Томи тое прѧдреченое село оу Кобълех (Сучава, 1494 *BD* II, 36).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заплат** (1466 *BD* I, 114; 1476 *BD* I, 208; 1487 *BD* I, 291, 302, 517; 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 397, 432; 1491 *BD* I, 449; 1494 *BD* II, 36).

Див. ще **ЗАПЛАТА.**

ЗАПЛАТА *ж.* (88) плата, заплата (85): Nadto, choczem, iż by żadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripužał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Кто прода (!) дѣдичьство а половїноу заплаты возмє(т) (XV ст. *BC* 6 зв.); имає(м) имъ заплату всю заплатити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Ино мы видѣвши их доброи воли и токмєж и полноую заплатоу, а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Сими и братоу єго Оники тоє прѧдрєчєнноє сєло на имѧ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

з а п л а т о у в ч и н и т и (кому) (1) заплатити: какъ ємоу заплатоу вчинишъ то ты вєдаєшъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); з а п л а т о у д и л а т и (2) платити: алє коли боудєт намъ надоби илї сукно илї инаѧ торговлѧ... а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши, и надобноє оузѧли (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); алє коли боудєтъ намъ надобы или соукно или инаѧ торговлѣ... а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобноє оузѧти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **заплата** (XV ст. *BC* 22); *род. одн.* **заплаты** (XV ст. *BC* 6 зв.); *дав. одн.* **zapłate** (1388 *ZPL* 107); *знах. одн.* **заплату, заплатоу** (1453 *Cost.* II, 495; 1457 *Cost.* И, 810; 1460 *BD* II, 275; 1466 *DIR«A»* 519; 1479 *BD* I, 224; 1484 *ЯМ*; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 400; 1494 *BD* II, 32; 1497 *BD* II, 96; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.).

Див. ще ***ЗАПЛАТ.**

ЗАПЛАТИТИ, ЗАПЛАТИТЬ *дієсл. док.* (242) (що, що кому і без додатка) заплатити (239): нє оусхочєть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто єго потѧжєть (б. м.н., 1352 *P* 6); А кто на то оустанєть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *P* 16); и на болшю крѣпость нашєго осужєниѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ... а то тако ажє король заплативъ пѧ(т) сотъ гривєнъ тымъ панѧ(м) има вєчисто дєржѧ(т) (Медика, 1404 *P* 70); а нє маємь оуступати сѧ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошєи пану чусє (Луцьк, 1434 *P* 128); а ктобы тоє єднаньє з насъ с обоу сторонъ оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Фра(н)цикъ прода(л) юрьєви дєди(ч)ство за сто гривєнъ а юрє(и) заплатилъ ємоу тогды соро(к) гривєнъ а остатокъ на оурє(ч)ныи дѣи слюбилъ заплатити (XV ст. *BC* 21 зв.); И оуставшн наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышєписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

◇ з а п л а т и т и ш ї ю (2) бути покараним на смерть через повішання: а тако(ж) варє кто о(т) наши(х) бояръ, боу(д) кто оусхочє(т) ти(х) цигани задєржати или затаити прє(д) калоугєрми, то(т) заплати(т) свою шїю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); а тако(ж) варє кто оусхочє(т) о(т) наши(х) бояръ ти(х) циганъ задръжати или затаити прѣ(д) калугєрми то(т) да заплатитъ свою шїю (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); г о л о в о ю з а п л а т и т и (1) *див.* **ГОЛОВА.**

ФОРМИ: *інф.* **заплатити, zapłatiti** 36 (1352 *P* 6; 1388 *ZPL* 103; 1411 *P* 77; 1427 *P* 109; 1435 *Cost.* II, 692; 1446 *DIR«A»* 485; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1482 *AS* I, 79; 1494 *АЛМ* 54; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **заплатить, заплатїть** 9 (XV ст. *BC* 16, 16 зв., 22, 22 зв., 24, 24 зв., 25, 31, 37); **заплати(т)** 2 (XV ст. *BC* 32; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *аор. 1 ос. одн.* **заплатих, заплатых, заплати(х)** (1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСВМШ;* 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **заплатил** (1488 *BD* I, 354, 355); *3 ос. одн. ч.* **заплатил, заплатилъ, заплатиль, заплати(л)** (1453 *Cost.* II, 472; 1463 *BD* I, 74; 1473 *BD* I, 190; 1479 *Cost. S.* 98; 1487 *BD* I, 297; 1489 *РИБ* 432; 1491 *BD* I, 447; 1494 *BD* II, 36; 1497 *BD* II, 98; XV ст. *BC* 21 зв.; 1499 *BD* II, 130, 168 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **заплатила, заплати⟨ла⟩** (1462 *BD* I, 52; 1473 *BD* I, 186; 1480 *BD* I, 244; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 57); *1 ос. мн.* **заплатили єсми** 2 (1472 *BD* I, 169; 1481 *BD* I, 248); **єсми заплатили** 1 (1470 *BD* I, 150); *3 ос. мн.* **заплатили** (1466 *BD* I, 114; 1479 *BD* I, 223; 1483 *BD* I, 275; 1486 *BD* I, 289; 1489 *BD* I, 367; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 55; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 96; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *майб. 1 ос. одн.* **заплачоу** (1490 *Пам.*); *3 ос. одн.* **заплатить, заплатїть** 6 (1368 *P* 16; 1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; XV ст. *BC* 35 зв., 37 зв.; 1494 *РИБ* 561); **заплатит, заплатитъ** 3 (1436 *Cost.* I, 468; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* II, 67); **заплати(т)** 9 (1423 *DIR«A»* 447; 1432 *Cost.* I, 343; 1448 *Cost.* II, 353, 362; п. 1450 *ПИ* № 9; 1452 *Cost.* II, 422; XV ст. *BC* 24, 30; 1456 *ГПХМ*); *1 ос. мн.* **заплатимы** 2 (1411 *P* 77); **имѣємъ... заплатити** 1 (1411 *P* 77); **бэудємъ... заплатиты** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *бажн.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by... zapłatił** (1388 *ZPL* 106); *1 ос. мн.* **быхми... заплатили** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *3 ос. мн.* **щобы... заплатили** (1434 *Cost.* II, 675); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да заплатитъ** 2 (1452 *Cost.* II, 410; 1453 *DIR«A»* 503); **да заплатит** 2 (1440 *DBAc* 32; 1459 *BD* I, 32); **да заплати(т)** 4 (1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 526, 562; 1474 *РГС*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **заплачо(н)** (XV ст. *BC* 31); *наз. мн.* **заплачєны** (XV ст. *BC* 31 зв.); *дієприсл. перед.* **заплативше** 15 (1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 452; *Cost. S.* 156; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **заплативши, заплати(в)ши** 8 (1434 *P* 128; 1456 *ПМВП;* 1475 *AS* I, 72; 1488 *BD* I, 347; 1491 *BD* I, 472; XV ст. *BC* 21 зв.; 1499 *BD* II, 147, 154); **заплатившы** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); **заплативъ** 2 (1404 *P* 70); *предик. пас. дієприкм.* **заплачєно** (XV ст. *BC* 8).

Див. ще **ПЛАТИТИ, *ПЛАТИТИ СѦ, ПОПЛАТИТИ.**

ЗАПОВЄДАТИ *дієсл. недок. і док.* (3) (*стч.* zapověděti, *стп.* zapowiedać) (кому) забороняти, заборонити: о игрєцо(х) косто(ч)ны(х) ка(к) имъ заповєдаю(т) (XV ст. *BC* 27 зв.); а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ и коръчмы бы еси своей не держалъ въ месте, и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы коръчмы въ месте не варили (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *інф.* **заповєдати** (XV ст. *BC* 7 зв.); *теп. 3 ос. мн.* **заповєдаю(т)** (XV ст. *BC* 27 зв.); *бажн.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **заповедалъ бы еси** (1488 *РИБ* 222).

***ЗАПОВѢДАНЇ** *див.* ***ЗАПОВѢДАНЫИ.**

***ЗАПОВѢДАННЫ** *див.* ***ЗАПОВѢДАНЫИ.**

***ЗАПОВѢДАНЫ** *див.* ***ЗАПОВѢДАНЫИ.**

***ЗАПОВѢДАНЫИ** *прикм.* (4) заборонений: а у чєрновци, возы нє стрѧсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє иє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А оу Чєрновцєх возы нє трѧсти, алє коупєцъ абы дал своє право, ажє нє имает заповѣданї товаръ на своємъ возы (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **заповѣданны, заповѣданы** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790); **заповѣданї** 1 (1460 *BD* II, 275); **заповѣданыи** 1 (1408 *Cost.* II, 632).

***ЗАПОВѢДЬ** *ж.* (1) *(настанова)* заповіт, завіт: аще ли кто прѣстѫпить заповѣ(д) сіѫ бєзьо(т)чьство(м) (!) или нєбрѣжєнїє(м) и полакомнтсѧ добыткоу книгы сєѧ и прода(ст) ѫ да є(ст) проклѧ(т) о(т) бā (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заповѣ(д)** (1401 *ЗКЄ*).

ЗАПОДІА, ЗЪПОДІА *ж.* (14) *(молд.)* плоскогір'я (13): а хотарь оуси(м) ти(м) чєтырємь сєломь почєншє... о(т) тои могилу... заподїєю вышє пашка на гло(д) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168—169); А хотар тои вышєписанної сєлищи да єст от Драгоєщи... чєрєс зъподїю оу сєрєд доубровоу на могилоу (Сучава, 1493 *BD* II, 27);

б є л о ш є в а з а п о д ї а (1) *див.* ***БЄЛОШЄВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **заподїа** 1 (1425 *Cost.* I, 168); *зам. род.* **гори зъподїа** 1 (1468 *BD* I, 127); *род. одн.* **зъподїи** (1492

BD I, 510); *знах. одн.* **зъподїю** (1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1493 *BD* II, 27); *ор. одн.* **заподїєю, зъподїєю** (1425 *Cost.* 1, 168, 169; 1492 *BD* I, 510); *знах. мн.* **заподїи, зъподїи** (1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ*).

ЗАПОМНЄНѦ *с.* (2) (*стч.* zapomnění, *стп.* zapomnienie) забуття (1): Абы запомнєнѧ рѣчи с часов вдѣланыхъ нє вдѣлало бы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

бывати въ запомненю (1) *див.* ***БЫВАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **запомнєиѧ** (1499 *AS* I, 117); *місц. одн.* **въ запомиєию** (1389 *PEA* I, 26).

***ЗАПРЄНЇЄ** *с.* (1) заперечення, відмовлення: а коли(ж) соу(д)я пыта(л) слоу(ж)бнїка тогды слоужебникъ запрєлъ жебы нє видѣ(л) тоє раны тогды то(т) янъ по запрєнїю того слоужебника рєклъ свє(т)кы повєсть шт (!) бы видѣ(л) тыя раны (XV ст. *BC* 19—19 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по запрєиїю** (XV ст. *BC* 19 зв.).

Пор. ***ЗАПРЄТИ.**

***ЗАПРЄТИ** *дієсл. док.* (6) (чого і без додатка) заперечити (що), відмовитися (від чого): Też jestliby... on... zaprzeł to... majeť zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу чєтыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) и янъ того запрє(л) (XV ст. *BC* 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **запрєлъ, запрє(л)** (XV ст. *BC* 19 зв., 23, 27); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by zaprzeł** I (1388 *ZPL* 103); **by... zaprzeł** 1 (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***ЗАПРѢТИ СѦ, *ПРЄТИ, *ОУПРИТИ СѢ.**

***ЗАПРИСѦГАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що, робити що) заприсягати (що), зобов'язуватися під присягою (робити що): Тоє оусє вышєписанноє слюбоуємь, заприсѧгаємь здєржат... подлоуг того нашєго листоу и присѧг наших (Сучава, 1462 *BD* II, 290).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **заприсѧгаємь** (1462 *BD* II, 290).

Див. ще ***ОТПРИСѦЧЬ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ЗАПРИТИ СѦ** *див.* ***ЗАПРѢТИ СѦ.**

***ЗАПРЇТИ СѦ** *див.* ***ЗАПРѢТИ СѦ.**

***ЗАПРОДАТИ** *дієсл. док.* (2) (що кому) продати: а тые двѣ части того именїа... запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А сє я пан Гриб Ивєшєнєвич... запродал єсми имєнє своє на имѧ Тороканов... во осми дєсѧт копах готовых грошей широкой личбы ческой маиєты (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **запродалъ (запродал) єсми** (1449 *АЛМ* 8; 1488 *AS* I, 88).

Див. ще ***ПОПРОДАВАТИ, *ПОПРОДАТИ, PRZEDATI, ПРОДАВАТИ, ПРОДАТИ** 1.

***ЗАПРѢТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) (за що і без додатка) відмовитися (від чого), заперечити (що): оуставлѧємь коли(ж) которыи мєщанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсѫ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мєщанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) а запрїтца ль тогды имєєть самь своєю роукою о(т)присѧчь (XV ст. *BC* 18 зв.); Ино Илка нє заприла сѧ за ⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил... отєць Илцѣ, алє оустала прѧд нами и прѧд нашим митрополитом (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ... запрѣлъ** (1449 *Cost.* II, 385); *3 ос. одн. ж.* **заприла сѧ** (1473 *BD* I, 186); *майб. 3 ос. одн.* **запрїтца** (XV ст. *BC* 18 зв.).

Див. ще ***ЗАПРЄТИ, *ПРЄТИ, *ОУПРИТИ СѢ.**

***ЗАПСАТИ** *дієсл. док.* (1) (на що кому) записати, підтвердити записом (легат): а на то дворище запсали єсмо єму сєю нашєю грамою (!) пѧтьдєсѧть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **запсали єсмо** (1427 *P* 109).

Див. ще **ЗАПИСАТИ 2, *ЗАПИСОВАТИ** 1, ***ЗАПИСЫВАТИ** 2.

***ЗАПОУСТЪ** *ч.* (2) *(ділянка непрорубаного, непрочищеного лісу)* запуст: О кмєтѣ(х) которыи(ж) дєржать борти в запоустє (XV ст. 9 зв.); y dali iesmo tomu słuzi naszomu Pawłu tuiu zemlu naszu... z polmi, z dubrowami... y z zapustami (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в запоустє** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *ор. мн.* **zapustami** (1420 *AS* I, 25).

***ЗАПУСТЫ** *мн.* (4) ◇ запусты великіи (1) *(останній тиждень перед великоднім постом)* запусти, масляна: И мы казали и тотъ листъ очистити, и рокъ есмо положили тещи его передъ нами стати иа запусты на наши великіи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); мясные запусты (3) *див.* ***МЯСНЫИ.**

ФОРМИ: *знах.* **запусты** (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ;* 1498 *АЛМ* 169).

***ЗАПОУСТѢТИ** *дієсл. док.* (3) запустіти: а с тоє зємли хоживоло (!) дє(и) издавна колода мєдоу ино таѧ зємлѧ вє(л)ми давно запоустєла была (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **запоустєла** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *3 ос. одн. с.* **запоустєло** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *пперф. 3 ос. одн. ж.* **запоустєла была** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЗАРАДИ *прийм.* (1) *(з род.) (виражає причинові відношення)* через (що), заради (чого): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... монастироу... цигане на имѣ: Лоука... и Нѧнчюл холтѣюл, що дали єго калоугєри от Бистрици за ради съмрътъ Козми татарина, за що оубили того Козма татарина цигане от Бистричєскаго монастирѣ (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

Див. ще **РАДИ.**

ЗАРОВНО *присл.* (2) (*стп.* zarówno) однаково, нарівні: Гандле и куплю в рынку и в клєткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати (!) мають (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

***ЗАРОСЛИ** *мн.* (1) перелісок: и мы, дорадивъшыся з нашими князи... дали есмо ему... село Вербяев въ Луцькомъ повєте... с полми, з ролями, з гаи, и з заросльми, з дубровами, з лесы (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор.* **заросльми** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

Див. ще ***ПОРОСЛЬ.**

ЗАРУБА *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Zaręba): Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... добєславъ съ сєниа любєлскии ваврънєць заруба сирадскии воицєхъ з малого ланчицкии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои и дѣтємъ єго (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **заруба** (1433 *P* 122).

***ЗАРУБАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) закарбувати, зарубати: Мы Бовблян опытали, и Бовбляне рекли вси: «правда єст, тые грани сам княз великий Швитригайло привернулъ свой кон и, вынемши кордъ, своєю рукою тые грани зарубал...» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми зарубал** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *3 ос. одн. ч.* **зарубал** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ЗАРУБИЧЬ *ч.* (5) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были зємлѧнє и панъ лєнько зарубичь воєвода зудєчовьскии (Зудечів, 1411 *P* 79); а имѣєть лєнько заруби(ч) тыє сєла дєржати вѣчно нєпорушо (!) (Житомир, 1433 *P* 126—127).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зарубичь, заруби(ч)** (1411 *P* 79, 80; 1433 *P* 127); *род. одн.* **зарубича** (1411 *P* 80); *дав. одн.* **зарубичю** (1433 *P* 126).

***ЗАРУКА** *ж.* (3) *(грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди)* заклад: тамъ же противъ той долыны... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ,

заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а заплативши заруки, предся сєс лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72); мы... отправили єсмо пани Василєвоую, заложили гран и зароуки сто роублєв грошей, абы за рєкоу Зєльвоу нє пєрєходила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заруку** (1430 *ГВКЛ* 9); *знах. мн.* **заруки, зароуки** (1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* III, 17).

ЗАСЄ *див.* **ЗАСЯ.**

***ZASYPATY** *дієсл. док.* (1) (що) *(спорудити)* насипати: y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **zasypały** (1500 *ДПЖН*).

***ЗАСЛОУГА** *ж.* (2) **1.** *(те, що хто заслужив)* заслуга (1): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) вєдоутсѧ к игрѣ а бєроуть пєнѧзи на заклады алюбо нєгдѣ на очиноу а проигравши прїходѧ(т) оу спа(ч) (!) алюбо во оубо(ж)ство а такїи нє входѧ(т) нашє(г) осоужєнїя по(д)лоугъ заслоугы (XV ст. *ВС* 27 зв.).

2. *(вчинок, гідний похвали)* заслуга (1): мы Стєфан, воєвода... знамєнито чинимъ... яко хотѧ... памѧти... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу наияснѣишои з божиои памѧти наияснѧиших кнѧжат и панов кролюв полскыхъ их воли... послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *род. одн.* **заслоугы** (XV ст. *ВС* 27 зв.; 1462 *BD* II, 283).

***ЗАСПИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а къ тому дали есмо... ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Дубленского... и тежъ ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка на имя Безхебича, и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки, на имя Заспичи а Носовичи а Михеевичи (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Заспичи** (1497 *РИБ* 683).

ZASTAWA *ж.* (19) *(речове забезпечення одержуваної позички)* застава (18): Też jestliby... kotoraja by jemu była czerez złodejstwo abo czerez khwałt wziata, na tuju istenuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104);

(забезпечення боргового зобов'язання маєтком, який передавався в користування кредиторові) застава (1): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю... симъ моимъ листомъ... которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **zastawa** (1388 *ZPL* 104, 107); *род. одн.* **zastawy** (1388 *ZPL* 103, 107); *знах. одн.* **zastawu** (1388 *ZPL* 103, 104, 106, 107, 108); *місц. одн.* **въ заставѣ** (1449 *АЛМ* 8); *род. мн.* **zastaw** (1388 *ZPL* 106); *знах. мн.* **zastawy** (1388 *ZPL* 103); *ор. мн.* **zastawami** (1388 *ZPL* 104).

ЗАСТАВИТИ[1] *дієсл. док.* (22) (що, що кому) *(дати в заставу)* заставити: а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сїну дѣдвьского осташкови... во к гривєнъ бєз одноѣ гривны (Львів, 1386 *Р* 31); и я єсми в тых тридцати копах широких грошей кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти заставила сєло своє Пьѧнь кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костѧнтину Ивановичом (Острог, 1481 *AS* I, 77); Колї хто дєржїть оу закладѣ дєди(ч)ство сказоуємь мы(ж) то(т) которыи то застави(л)... имаєть освє(т)чєнїє оучини(т) иже то дєди(ч)ство оу такы(х) пєнєзѧ(х) заложєно (XV ст. *ВС* 20 зв.); а тоє выше писанноє *(в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.)* чєрєз шлах⟨о⟩тнє вроженого кн⟨ѧ⟩зѧ Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойнє... маєт быти продано, и замєнєно, и заставлєно, и отдано доброволнє... как єму... лєпєй а вжиточнє взвидит сѧ, вѣчнє на вѣки (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *інф.* **заставити** 4 (1388 *Р* 37; 1445 *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *Р* 156); **застави(т)** 1 (1424 *Р* 100); *перф. 1 ос. одн. ч.* **заставилъ** (1386 *Р* 31); *1 ос. одн. ж.* **заставила єсми** 3 (1481 *AS* I, 77); **єсми заставила** 1 (1481 *AS* I, 77); **єсми... заставила** 1 (1481 *AS* I, 77); **я єсми... заставила** 1 (1481 *AS* I, 77); *3 ос. одн. ч.* **застави(л)** (XV ст. *ВС* 20 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by (iżby)... zastawił** (1388 *ZPL* 103, 104); *інф. пас.* **быти... заставлєно** (1499 *AS* I, 118); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **jest zastawen** (1388 *ZPL* 108); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **былъ... заставлєнъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **by byli... zastaweny** (1388 *ZPL* 103); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **zastawlenoje** (1388 *ZPL* 106); *наз. одн. ж.* **zastawena** (1388 *ZPL* 104); *знах. мн.* **заставлєны** (XV ст. *ВС* 10); *ор. мн.* **zastawlenymi** (1388 *ZPL* 104).

ЗАСТАВИТИ[2], **ЗАСЪТАВИТИ** *дієсл. док.* (9) (що) *(перегородити греблю)* загатити: а доброва всѧ ис нашими ловы по горюховъскую дорогу а староє Ставищє вєлили были єсмо заставити пану данку мукосѣєвичю (Луцьк, 1445 *Р* 150); а на той часъ, коли ся есмо мѣняли, Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а на горинє ставъ што нєбожъчикъ сємєнъ заставилъ а стоупа а с того млына идєть на городъ мєрьки (XV ст. *ИК*); и тыи наклады отложит *(в ориг.* отложити.— *Прим. вид.)* што кн⟨ѧ⟩зи их м⟨и⟩л⟨о⟩сть на тоє имєнє Пьѧн наложат: або став заставѧт або инший который наклад на тоє имєнє наложѧт (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *інф.* **заставити, засъставити** (1445 *Р* 150; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1463 *AS* I, 55); *перф. 3 ос. одн. ч.* **заставилъ, заставил** (XV ст. *ИК;* 1475 *AS* I, 71); *майб. 3 ос. одн.* **! завить** (1458 *ОЖДМ*); *3 ос. мн.* **заставѧт** (1481 *AS* I, 77); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **былъ... заставлєнъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

! ЗАСТАВИТЬ *див.* **ИЗОСТАВИТЬ.**

! ЗАСТАВЛѦЮТЬ ⟨ЗОСТАВЛѦЮТЬ⟩ *див.* ***ЗОСТАВЛѦТИ.**

! ЗАСТАЛО ⟨ЗОСТАЛО⟩ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

! ЗАСТАНЄТ ⟨ЗОСТАНЄТ⟩ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

***ЗАСТАТИ** *дієсл. док.* (16) (кого, що) *(знайти в якомусь стані або місці)* застати, знайти (2): сє язъ сомиреныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу сѣго сѣса на красно(м) Д̃ иконы кованы(х) а Г̃ иконы з вѣньци (б м. н., бл. 1429 *Р* 114); Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56);

(побачити) застати, зустріти (8): а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное, одътоль до Цецулыны долыны, где есмо засталы людей Салискихъ, которыи поведылы, же в право грунтъ Салискій, а влево до Микулинецъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8);

(зловити) застати, спіймати (6): сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрѧ одно(г) с правомь забить (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **засталъ** (1493 *АЛРГ* 55); *1 ос. мн.* **засталисмо** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **засталысмо** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **есмо засталы** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **есмо... засталы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **застали єсмо** 1 (бл. 1429 *Р* 114); **засталысьмы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *майб. 3 ос. одн.* **застанєть** 3 (XV ст. *ВС* 37, 37 зв.); **застанє(т)** 2 (XV ст. *ВС* 37, 37 зв.); *3 ос. мн.* **застанѫ(т)** (XV ст. *ВС* 37).

***ЗАСТАТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) ◇ з а с т а т и с ѣ л и ц є м ъ (2) *(про крадіжку)* бути виявленим у момент вчинення: то(л)ко за свадоу торговскою и за та(т)боу що сѣ застанє(т) лицємъ оу тръгоу аби соудили дво(р)ници тєрго(в)ск(и) то(т)и люди (Сучава, 1479 *DC* 140); Толко за свадоу торговскою и за татбоу, що сѣ застанєт лицєм оу тръгоу, аби соудили дворници торговскои тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѣ застанєт, застанє(т)** (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257).

! ЗАСТАТЬ ⟨ЗОСТАТЬ⟩ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

***ЗАСТАТЬЄ** *с.* (1) спіймання: Тѣ(ж) оуставлѧємь хто с коимъ имєєть граніцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) граніцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузѧ(т) за пєрвоє застатье сокироу а въ дроугоє застанѫ(т) любо мѧтєль (!) алюбо соукню (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **застатьє** (XV ст. *ВС* 37).

Пор. ***ЗАСТАТИ.**

***ЗАСТОЛПНИКЪ** *ч.* (1) духовне звання для ченців: присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) пєчє(р)скїи с кієва и вся братія мн(с)тыря пєчє(р)ского чє(р)нцы крылошанѣ и засто(л)пники жалоуючися на митрополита кієвского и всєя роусіє што(ж) и(м) насиліє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **засто(л)пники** (1481 *ГПМ*).

ЗАСТОУПАТИ *дієсл. недок.* (1) (за кого) заступатися (за кого), боронити, захищати (кого): а о слоужбоу коли на войноу поойти (!) тогды ѧ имаю за пана дробыша застоупати докоуль є(с)ми живъ окромѣи инши(х) слоужєбъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *інф.* **застоупати** (1458 *ОЖДМ*).

ЗАСТУПИТИ, ЗАСТУПИТЬ *дієсл. док.* (3) *(без додатка)* гарантувати (що кому) (2): пакли бы кто нагабалъ тучєнѧка оу тои дѣдининѣ... то пани марєгорѣта росовоѧ имаєть заступити отправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *Р* 89);

◇ ш к о д у з а с т у п и т ь (1) *див.* **ШКОДА.**

ФОРМИ: *інф.* **заступити** 2 (1418 *Р* 89); **заступить** 1 (1463 *AS* I, 56).

ЗАСТУПОВАТИ *дієсл. недок.* (3) ◇ с л у ж ъ б у з а с т у п о в а т и *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **заступовати** (1489 *РИБ* 437); *перф. 3 ос. одн. ч.* **заступовалъ** (1489 *РИБ* 437, 438).

ЗАСЪТАВИТИ *див.* **ЗАСТАВИТИ** [2].

ЗАСѢ *див.* **ЗАСЯ.**

***ЗАСѢВЪ** *ч.* (1) *(те, що посіяне)* засів: Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла... и зо всими пашнями, и съ десятинами, и зъ засѣвы (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *ор. мн.* **засѣвы** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ЗАСѢСТИ** *дієсл. недок.* (1) (без додатка) *(підстерегти)* засісти (на кого): Я, Война, панъ Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою, засѣд на доброволной дорозе у своемъ имени у Колпыници (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **засѣд** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ЗАСЯ, ЗАСѦ, ЗАСѢ, ЗАСЄ *присл.* (34) (*стп.* zasię, *стч.* zase) **1.** назад (30): а мито да нє даду(т) иигдє, оу нашєи зємли, али да иду(т) доброво(л)но бє(з) въсѣко(і) забави и тамо идоучи и опѧ(т) засє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) нашє(г) пана на(м) послоу(ш)но(г) кмєть оутєчєть длѧ гнѣва пана своє(г) а панъ правомъ дабоудѣ(т) (!) а о(н) сѧ нє хочє(т) вєрноуть засѧ тогды мы сказоуємь же тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(и)у своєму вїноу Г҃ гривны (XV ст. *ВС* 39); въ Корцы одъ накладного воза по два гроши, а одъ порожнего не надобе, а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); маєть онъ съ тыми єго послы єхати чєрєзъ нашо панъство до границы московъскоє и зася отъ границы московъскоє тоюжъ дорогою до волоскоє границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); И коли нам богъ поможет та добоудєм засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую, а тогды нам, Стєфаноу воєводї, да єст слободно... въити ис их милости зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. знов, знову (3): Też jestliby... prisiahszi na ważnosti onoje zastawy, a zasia prisiahszi chrest'janin doswetczilby to na neho, majet' jemu to zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); И тыми разы они засє к нг(м) приє(ж)джали и жалова(л) на(м) тотъ Стєпа(н) є(р)моличь збра(т)єю своєю на Курила (Вільна, 1495 *БСКИ*).

3. в свою чергу (1): дали на граници оу хотини и оу чєрновскои воло(с)ти два паны... которы имутъ они мєжи нашими паны мо(л)давскыми выбирати... абы оужє они имѣли ихъ остєрєгати о(т) оуси(х) крив(д)ъ, ка(к) сами сєбє, а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ЗАТАИТИ *дієсл. док.* (3) (кого) заховати: а тако(ж) варє кто о(т) наши(х) бояръ, боу(д) кто оусхочє(т) ти(х) цигани задєржати или затаити прє(д) калоугєрми, то(т) заплати(т) свою шїю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); а хто нємєцкую чєлѧ(д) дєржа бы однс(г) затаилъ довѣдавсѧ: ты(х) будє(м)казни(т) вєликими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *інф.* **затаити** (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... затаилъ** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

ЗАТИМ *див.* **ЗАТЫМЪ.**

ЗАТИМЪ *див.* **ЗАТЫМЪ.**

ЗАТО *присл.* (6) тому: за(т)жь чинимо сєсь листо о Г҃ тисѧчи а вашєи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѧчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу вєликомъ кня(з)стві литовъскомъ и зато вє(л)ми г(с)дроу нашому Стєфану воєводє доброся видить и хвала милому богу вздаєть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); Ино за то, кажєть, ажъ мєжы васъ тыи дєла такъ стали сє, а оиъ былъ съ нами взялъ любовъ и доконъчанье и свойство съ вами вчынилъ, хотєчы съ вами доброго пожытья и до вєка (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

***ЗАТОКА** *ж.* (1) *(ріки)* затока: Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє... з боры, з лєсы... из рєками, из малыми рѣчками, из затоками (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *ор. мн.* **затоками** (1466 *AS* I, 62).

ЗАТЫМЪ, ЗАТИМЪ, ЗАТЫМ, ЗАТИМ (10) **I.** *присл.* (7) (*стп.* zatym, *стч.* zatem) потім (7): за тымъ пак король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть, г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рь наш, писал до нас штобыхмо *(в ориг.* быхо.— *Прим. вид.)* того досмотрѣли и свѣтковъ опытали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); а за тимли пак оуставши мароушка, сєстра влъчина... и продала свою чѧст от сєла, от батърєщи... братаничоу своємоу, нєгрилови, за ξ҃ злат татарских (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); и за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣштортъ тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у отца нашого (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

II. *спол.* (3) *(у сполуч.* и з а т ы м *зв'язує члени речення) (приєднувальний)* а також (2): а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милость и подлоуг прозбы паноуѣ єго милости и подлоуг просбы митрополитов наших, и за тым и паноув наших, вєликых и малых, а мы єсмы простили пана Михаила логоѳєта (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306);

(у сполуч. а з а т и м ъ *зв'язує сурядні речення) (приєднувальний)* а отже (1): а мы затимъ оуставши нашєю доброю волєю ... да утвръдимъ и укрѣпи(м) на(ш) монастир о(т) пу(т)нои (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*).

Див. ще **НАПОТОМЪ, НАПОТЫМЪ, ПОТЄМЪ, ПОТОМЪ, ПОТЫМЪ.**

ЗАОУЖДИ *див.* **ЗАВЖДЫ.**

ЗАОУЖДЫ *див.* **ЗАВЖДЫ.**

ЗАОУЖДЫИ *див.* **ЗАВЖДЫ.**

ЗАОУТРА *присл.* (2) (*цсл.* заоутра) ранком: и єщє дали єсми ā сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ гєн. ā вь день свѧтаго Василїя Вєликаго,

вечерь парастас а заоутра свѧтаа литоургіѧ (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ЗАХАРЇА *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Захария, *гр.* Ζαχαρίας, *гебр.* Zekarjah) Захарій, Захар: коупилъ панъ петръ радцѣовьскии дѣдицтво пнеколътъ оу шюлжичювь оу хлиплѧ и оу брата его захарьѣ (Перемишль, 1366 *P* 12); И оуставши наши слоуги Тоадер... и Захарїа... и заплатили оусн готовими пинѧзми оу роуки Аноушци (Сучава, 1479 *BD* I, 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Захарїа** (1479 *BD* I, 223); *род. одн.* **захарьѣ** (1366 *P* 12).

Див. ще ***ЗАХАРЇИ.**

***ЗАХАРЇИ** *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Захария, *гр.* Ζαχαρίας, *гебр.* Zekarjah) Захарій, Захар: мы александръ воевода... чинимъ знаменито... ожє тотъ истиниыи слоуга нашъ влъча снъ попа захарїа жаловали есмы его особною нашею мл(с)тїю и потвердили есмы емоу отниноу его (Сучава, 1428 *Cost.* I, 206); а ми такождере и от нас ⟨дали⟩ и потвердили слоугам нашим Тоадероу и братїам его Іоноу и Поую и Захарїю... тое прѧдречено селище (Сучава, 1479 *BD* I, 224).

ФОРМИ: *род. одн.* **захарїа** (1428 *Cost.* I, 206); *дав. одн.* **Захарїю** (1479 *BD* I, 223, 224).

Див. ще ***ЗАХАРЇА.**

ЗАХАРЇИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до иа(с)... дали есмы имъ... села и(х) на имѧ... строинци... и захарїинци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **захарїинци** (1429 *Cost.* I, 269).

ЗАХАРОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Захарівці: мы великии кн(я)зь Швитрикгаил... даем вѣдати... иж оузревше есмо верност... н(а)ш(о)го... слуги Михайла Олехновича, мы есмо ему и записали за его верную службу сѣла оу кременецкой волости на имѧ: Цеценовци... а Захаровци на Богу (Луцьк, 1444 *AS* I, 140).

ФОРМИ: *наз.* **Захаровци** (1444 *AS* I, 140).

***ЗАХОВАНЄ** *с.* (1) (*стп.* zachowanie) додержання, дотримання: Але колиж... пан Казимир, крол полскыи... нас недавномоу захованю, здержаню чистои, явнои вѣры а певнои его освѣцености... напомѣноул... дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы... быти повинни... коу держаню зоуполна чести и вѣры (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн.* **заховаию** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ЗАХОВАТИ** 3.

ЗАХОВАТИ *дієсл. док.* (7) (*стп.* zachować, *стч.* zachovati) **1.** (кого) затримати, залишити (1): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *P* 140).

2. (у чому) зберегти (1): Іже оу доспе(ш)но(м) людоу честь королє(в)ская и оборонение всеи земли залежить а то слоушн(т) на ка(ж)до(г) рыцерьска(г) члвка... абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ великостї имения своего бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои на валкоу о(т)воренои абы и(х) имения оу покои захованы были (XV ст. *BC* 34 зв.);

(що на кого) *(дати можливість кому зробити що)* залишити (що за ким) (1): sud'ja mesta naszoho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104);

пры моцы заховати (1) *див.* **МОЦ** 2.

3. (що) *(не порушити)* додержати, дотримати (1): А далеи слюбоуем, иж въсѣ посполито и особ листы и записы и обвезанѧ и твердости реченых предков наших... здержим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

◇ божє заховаи того (1) *див.* **БОГЪ**[1]; чого Божє заховай (1) *див.* **БОГЪ**[1].

ФОРМИ: *інф.* **заховати** (1438 *P* 140); *майб. 1 ос. мн.* **заховамо** (1462 *BD* II, 285); *нак. сп. 2 ос. одн.* **заховаи, заховай** (1437 *Cost.* II, 709; 1490 *AS* I, 92); *інф. пас.* **byti... zachowan** I (1388 *ZPL* 104); **заховаи быти** I (1475 *AS* I, 72); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **абы... захованы были** (XV ст. *BC* 34).

Див. ще ***ЗАХОВЫВАТИ, ХОВАТИ** 4, ***CHOWATI SIA.**

***ЗАХОВЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zachowywać) (що кому) залишати (що за ким): а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ не заховывая, але со всѣмъ правомъ ... бискупу (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **заховывая** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **ЗАХОВАТИ** 2.

ЗАХОРНА *див.* ***ЗАГОРНА** [3].

***ЗАЦНЫИ** *прикм.* (4) (*стп.* zacny) *(аристократичного, шляхетського походження)* благородний, шляхетний: Пры томъ были люди зацные: Федоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере, альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); мы великй (!) князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... нашого вѣрного слуги, пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи... роду зацного... до земли и панства нашого, великого князтва Литовского, значне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **зацного** (1438 *P* 140); *знах. одн. ч.* **зацный** 1 (1438 *P* 140); **зациого** 1 (1438 *P* 140); *наз. мн.* **зацные** (1389 *РЕА* I, 28).

***ZACZEPITI** *дієсл. док.* (1) (що) захопити: a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... zaczepili... to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **zaczepili** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЗАШКОДИТИ** *дієсл. док.* (2) (кому) завдати шкоди: а боудѣ(т) ли емоу прїсоужено свїде(ч)ствомъ сѧ очистїть а оди(н) свѣтокъ не боудѣ(т) зго(д)ныи длѧ то(г) не боудѣ(т) оу соромотѣ ащє щкодьникови комоу защько(ди)лъ имеєть досыть оучини(т) (XV ст. *BC* 36 зв.); а... твоимъ людемъ коли шкода станеть, а о томъ деле коли ѧ боудоу ведати и тобе коли рать свою поущоу або отъ иное стороны рать моѧ прибегъши, твоимъ людѧмъ зашкодѧ(т) а я о томъ оузъведавши, а таѧ рать и (з)де ко мне при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу не казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънемъ к ва(м) не о(т)шлю (б. м. и., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **защько(ди)лъ** (XV ст. *BC* 36 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **зашкодѧ(т)** (1484 *ЯМ*).

***ЗАШЛИИ** *прикм.* (1) (*стч.* zašlý, *стп.* zaszły) давній: И ноучили(с) (!) некоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людеи о моужебойство обьмо(л)вѧ(т) а длѧ давности алюбо зашли(х) часовъ не можетсѧ оу то вымовить (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *род. мн.* **зашли(х)** (XV ст. *BC* 33).

***ЗАЩЬКОДИТИ** *див.* ***ЗАШКОДИТИ.**

***ЗАѢХАТИ** *дієсл. док.* (3) (кому) об'їхавши якусь територію, визначати її межі: А потолѧ заѣхали имъ по колтовецкое перехрестье а по великую могилу (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **заѣхали** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, ОТЕХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

ЗАѦЧИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Заячиці: а кнѧзю Михайлоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи, Тишковичи, Заѧчица (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Заѧчица** (1475 *AS* III, 14).

ЗБАРАЖ *ч.* (2) *(назва міста у Волинській землі)* Збараж: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збараж** (1463 *AS* I, 54); *місц. одн.* **оу Збаражи** (1463 *AS* I. 55).

***ЗБАРАЖСКИИ** *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].

ЗБАРАЖЬСКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].

ЗБАРАЗКАѦ *ж.* (2) *(особова назва):* а кн⟨А⟩гини Васильєвой Збаразкой... досталъ сѦ... Вишнєвєць (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збаразкаѧ** (1478 *AS* I, 75); *дав. одн.* **Збаразкой** (1478 *AS* I, 76).

ЗБАРАЗКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].

ЗБАРАЗКЫИ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].

***ЗБАРАЗСКИИ** [1] *прикм.* (3): а мєнє єго милість... при моюи вотнинѣ при исбаразискои... имаєть мѦ єго мїсть оставить (Кременець, 1434 *P* 130); а кн⟨А⟩зю Солтану оу Вишнєвцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **збаразского** (1463 *AS* I, 55); *місц. одн. ч.* **в збаразском** (1463 *AS* I, 55); *місц. одн. ж.* **при исбаразискои** (1434 *P* 130).

Пор. **ЗБАРАЖ.**

ЗБАРАЗСКИИ [2], **ИЗБАРАЗКИЙ, ЗБАРАЗКИЙ, ЗБАРАЗКЫИ, ЗБАРАЖЬСКИЙ, ИЗБАРАЗЬКИЙ** *ч.* (21) *(особова назва):* Пришолъ передъ иас кн⟨А⟩зь Василєй из братом своимъ съ кн⟨А⟩зємъ Семеномъ Васильєвичи Збаражскии, а поведали намъ, штож оумовили мєжи собою о ивачєвськии ставы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); Я кнѦзь Михайло Васильєвичь Збаражьский чиню знаменито... штожь коли записалъ былъ мнѣ дѦдѦ мой... имѣньє... ино ми того имѣньѦ отпирали дѦдинаѦ моѦ... а зѦть єи (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Я кнѦзь Федор Василєвич Збаразский сознаваю сим моимъ листомъ, штож был єсми винєн дѦдинои сво⟨є⟩й... тисѦчу коп грош⟨ей⟩ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збаразкий** 3 (1475 *AS* I, 69, 75; 1491 *AS* I, 95); **Збаразский** 2 (1470 *AS* I, 65; 1485—1500 *AS* I, 120); **Избаразький** 1 (1482 *AS* I, 80); **Избаразкий** 1 (1482 *AS* I, 81); **Збаражьский** 1 (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **Избаразкому** 3 (1482 *AS* I, 80, 81); **Збаражскому** 1 (1482 *AS* I, 79); **Збаразскому** 1 (1470 *AS* I, 65); *ор. одн.* **Избаразкимъ** 3 (1482 *AS* I, 80); **Збаразкимъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *наз. мн.* **Збаразскии** 2 (1463 *AS* I, 54; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **Збаражскии** 1 (1463 *AS* I, 55); **Зба⟨ра⟩зкыи** 1 (1475 *AS* I, 71).

***ЗБЄРА** *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

***ЗБЄРѢ** *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

***ЗБИАРА** *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

ЗБИЯРѢ *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

***ЗБИѦРА** *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

ЗБИѦРѢ *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

ЗБЇАРЇИ, ZBYARY *ч.* (2) *(особова назва):* a na to jest' martorya... bojar naszych Pan Duma Boaewycz (!)... P. Zbyary Stolnyk (Сучава, 1465 *GL* 176); А на то є(ст) велика мартоурїѦ... пан Станчоул пръкалаб бєлогород⟨ски⟩... пан Збїарїи пръкалаб бєлогород⟨ски⟩ (Сучава, 1470 *BD* I, 155—156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збїарїи** 1 (1470 *BD* I, 156); **Zbyary** 1 (1465 *GL* 176).

Див. ще **ЗБЇѦРѦ.**

ЗБЇѦРѦ, ЗБИѦРѢ, ЗБИЯРѢ, ЗБЇѦРѢ, ЗБІАРѦ, ЗБІАРѢ, ЗБІЄРА, ЗБѢРѢ, ЗБѢРЯ, ЗБЯРѢ *ч.* (124) *(особова назва):* А на то є(ст)... вѣра паиа Збиари сто(л)ника (Сучава, 1457 *UKP*); А на то єст велика мартоурїѦ... пан Бодѣ дворник, пан ЗбїѦрѦ (Сучава, 1472 *BD* I, 170); ⟨печать п⟩аиа сбіа⟨ри сто⟩лн⟨ика⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збиарѣ, ЗбїѦрѦ, ЗбиѦрѣ, Збиярѣ, збіѦрѣ, ЗбіарѦ, збіарѣ** 18 (1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 54; 1464 *DIR«A»* 517; 1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 187; 1474 *PГC;* 1479 *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 241 і т. ін.); **Збярѣ, Збѣрѣ** 6 (1462 *BD* I, 52, 56; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BD* I, 224); **Збїєра** 1 (1470 *BD* I, 153); *зам. род.* в. п. Станчюла... в. п. **Збѣря** 1 (1468 *BD* I, 126); в. п. **Збиара** 1 (1479 *BD* I, 222); *род. одн.* **Збїари, ЗбїѦри, ЗбиѦри, Збиари, Збияри** 69 (1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 62; 1466 *BD* I, 106; 1469 *BD* I, 134; 1473 *BD* I, 182; 1479 *BAM* 62; 1481 *BD* I, 249; 1484 *BD* I, 277; 1487 *BD* I, 292; 1489 *BD* I, 374 і т. ін.); **Збїарѣ, Збиарѣ** 6 (1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 136; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 323, 364); **Збиары, ЗбиѦры** 5 (1465 *DIR«A»* 518; 1468 *BD* II, 306; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1479 *BD* I, 228); **Збѣри** 5 (1457 *BD* II, 258; 1458 *BD* I, 6; 1467 *BD* I, 119; 1472 *DIR«A»* 528; 1486 *BD* I, 290); **Збяри, ЗбѦри** 4 (1467 *BD* I, 121; 1483 *BD* I, 268; 1484 *BD* I, 283; 1489 *BD* I, 376); **Збѣрѣ** 3 (1458 *BD* II, 262; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88); **Збєри** 2 (1462 *BD* I, 67; 1489 *BD* I, 376); **Збѣры** 1 (1457 *BD* I, 4); **Збєрє** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **сбіа⟨ри⟩** 1 (1499 *BD* II, 444).

Див. ще **ЗБЇАРЇИ.**

***ЗБОЖЄ** *с., зб.* (1) (*стп.* zboźe) збіжжя, пашня: хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а черє(с) но(ч) боудє(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да оборы городьскєє (XV ст. *BC* 25 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на збожю** (XV ст. *BC* 25 зв.).

***ЗБОРНЫИ** *прикм.* (2) ◇ з б о р н а ц є р к о в ъ (1) головна або велика церква в місті, собор: Сє язъ кн⟨А⟩зь Василєй Юрєвичъ... отходѦчи с сєго свѣта дал єсми и записал къ пр⟨є⟩ч⟨и⟩стой б⟨о⟩гоматєри къ зборной церкви къ Смолєнску... сєло на имѦ Совоу и данники (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); Z b o r n y i M o h y ł y (1) *(назва урочища у Волинській землі):* y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony... od sełyszcza Woronowa... do werchu Zbornych-Mohył (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **зборной** (1470 *AS* I, 67); *род. мн.* **Zbornych** (1420 *AS* I, 25).

Див. ще ***СОБОРНЫИ.**

***ЗБОРЪ** *ч.* (1) (*стп.* zbór) натовп, юрба: О панє(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позывають ко(г) алюбо которыи панєи и панєнъ бытность длѦ крєпостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы иє мєлї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *BC* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* **збора** (XV ст. *BC* 12).

ЗБРОЙНО *присл.* (1) збройно, зі зброєю: нехай оны тыи земли свои держатъ... а намъ службу земскую служатъ конно, збройно, посполу зъ иншими земями вруцкими (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22—23).

ЗБРОХ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Зброслав): а при ⟨томъ⟩ *(в ориг.* а при мл. были.— *Прим. вид.)* были: ключникъ луцкии Богдан Сєнкович Гоский, кн⟨А⟩зь Фєдор Чєтвєртєнский... пан Зброх Гулєвич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зброх** (1494 *AS* I, 102).

***ЗБРОЯ** *ж.* (4) зброя: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили г(с)древи нашєму... што(ж) вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж) бы добрыє юнаки и люди... кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) и какъ тєпъло боудє(т) маю(т) на кони всєсти и потѦгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); И повѣдилъ ми Репа, штожъ... въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися, а мисы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **зорою** (1498 *АЛМ* 163); *наз. мн.* **зброи** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **зброи** (1496 *ПДВКА* 61).

***ЗБУДОВАНЫИ** *дієприкм.* (2) збудований: Я кн⟨А⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє... Бєлашов... зо всими залєжностми... из млыны, из будоваными (!) и нєзбудоваными... и со всими данми (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *пас. мин. ор. мн.* **збудоваными** (1466 *AS* I, 62).

ZBYARY *див.* **ЗБЇАРЇИ.**

ЗБЫГНѢВЪ, ЗБЫКГНѢВЪ *ч.* (3) (*особова назва, стп.* Zbygniew): а свѣдкозє на то панъ хрщєиъ судомирски

панъ збыгнѣвъ маршѧлко панъ гнѣвошь подкомории (Львів, 1399 *Р* 59); A przi thim bili swidczy; pan Jan krakowski... pan Zbygniew marschalko krolowei (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познаискии... слюбуємы... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы... владиславъ кроль и дѣти єго... дєржати нєпорушно... имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **збыгнѣвъ, Zbygniew, збыкгнѣвъ** (1399 *Р* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1433 *Р* 122).

***ЗБЫТОКЪ** *ч.* (1) ◇ имати збытокъ *див.* **ИМАТИ** [2].

ФОРМИ: *род. одн.* **збытъку** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

! **ЗБѢГА** ⟨ЗБѢГАЮТЪ⟩ *див.* ***ИЗБЄГАТИ.**

***ЗБѢГАТИ** *див.* ***ИЗБЄГАТИ.**

***ЗБѢРА** *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

ЗБѢРѢ *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

ЗБѢРЯ *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

***ЗБѢЧИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zbiec) утекти: а пак ли бы збѣглъ чоловѣкъ и николи єго нє бы⟨ло⟩ бы тогды тому истцеви маєєтъ (!) па(н) того сєла запла⟨ти⟩ти имѣнъємъ того збѣгло⟨г⟩о чоловѣка (Галич, 1435 *Р* 134).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **пак ли бы збѣглъ** (1435 *Р* 134); *дієприкм. акт. мин. род. одн. ч.* **збѣгло⟨г⟩о** (1435 *Р* 134).

Див. ще ***БЄГАТИ.**

ЗБЯРѢ *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

***ЗБѦРѢ** *див.* ***ЗБЇѦРѦ.**

***ЗВАЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(на вагах)* зважити: то па(к) я Ѳєдо(с)и... остато(к) то(г) сребра собра(в) тоє сребро зваживъ и... важило по тре(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зваживъ** (XV ст. *ВОРСР* 179).

Див. ще ***ВАЖИТИ СѦ.**

***ЗВАРТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Звертів: мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то... ижє пришєдши прєд на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои... со усѣми границѧми яко з вѣка к звартову слушѧло (Львів, 1414 *Р* 85).

ФОРМИ: *дав. одн.* **звартову** (1414 *Р* 85).

Див. ще ***УЗВАРТОВЪ.**

ЗВАТИ *дієсл. недок. і док.* (8) **1.** (що) *(давати назву, найменування)* називати, іменувати (2): хота(р)... о(т) доуба... на оустїє потока зовомы стъжароу(л) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122); мы Олєксандръ... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣриыи службы... Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо... зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи которымколвє *(в ориг.* колвє которым.— *Прим. вид.)* имєнємъ званы будут (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118);

(кого ким) прозивати, називати (1): Жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ, будучи въ Смоленску, абыхъ я семь волостей твоеи милости, господара моего, закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

2. (кого) *(запрошувати)* звати, кликати, прикликати (3): и варє кто имє(т) звати или о(т) чужєи зємли или о(т) лѧ(д)цкую зємли... а тоты люди оуси... да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.)* соби и жито сїати и сино косити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); и мы то имъ прызволяємъ: нехай они людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

3. (кого о що) позивати (кого за що) (1): а коли(ж) оубогыи бгато(г) зовє(т) о квал(т)ъ бгаты(и) о то(т) квалтъ имєєтсѧ очистити свѣ(т)кы (XV ст. *ВС* 30);

звати к правоу (1) позивати в суд: а коли(ж) одна старона (!) станєть а дроугы(и) нє боудєть а троичи звалъ к правоу а нє о(т) то(г) тогды страти(т) всю свою рєчь (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **звати** (1457 *Cost.* II, 809); *теп. 3 ос. одн.* **зовє(т)** (XV ст. *ВС* 30); *перф. 3 ос. одн. ч.* **звалъ** (XV ст. *ВС* 13 зв.; 1495 *АЛМ* 83); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) звати** (1453 *Cost.* II, 461); *нак. сп. 3 ос. мн.* **хай... зовутъ** (1500 *АСД* II, № 3); *майб. пас. 3 ос. мн.* **званы будут** (1499 *AS* I, 118); *дієприкм. пас. теп. наз. одн. ч.* **зовоми** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***ВЫЗВАТИ, ЗАЗВАТЬ, ЗАЗЫВАТЇ, *НАЗВАТИ, ПОЗВАТИ, ПРИЗВАТИ.**

***ЗВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (14) називатися, зватися: а отъ крамных рѣчєи... що сѧ зовоут крамны рѣчи, от того от оусєго абы платили, оу сєрєтѣ, мыто от гривны, тои (!) гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); А пак наияснѣишїи Ян Олбрахть, крол полскїи, ис прѣрєчєною братїю єго милости, тогди имали би пєрєвозити съ також на зємли тоурєцкого чъсарѣ чєрєс Доунаи, али оу брод що съ зовєт Облоучица... по коуда съ им... боудєт видити маиполипшєи, маипожиточнѣи, тоуда пєрєвозити съ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **съ (сє, сѧ) зовєт** 11 (1463 *BD* I, 73; 1467 *BD* I, 117; 1473 *BD* I, 190; 1487 *BD* I, 516; 1491 *BD* I, 473; 1492 *BD* I, 510; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 423); **съ зовєть** 2 (1473 *ШКН* 165; 1488 *ДГСПМ*); *3 ос. мн.* **сѧ зовоут** (1456 *Cost.* II, 788).

Див. ще **НАЗВАТИ СѢ.**

***ЗВЄДЄНЄ** *с.* (1) (*стп.* zwiedzenie) обман: Я волчько бодє(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми сь євлашко(м) а з романо(м) вызнаває(м)... и(ж) єсмо то оучинили ни жа(д)ны(м) припужєниє(м) ани звєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **звєдє(н)є(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

ЗВЕДОМО *див.* **СВѢДОМО.**

***ЗВЄДОМЪ** *див.* **СВѢДОМЪ** [2].

З ВЄКА *див.* **З ВѢКА.**

***З ВЄКОВЪ** *див.* **ЗО ВЄКОВ.**

З ВЄКОМ *присл.* (1) відвіку, звіку: а РуденскаѦ маєт ... ворота поставити на влицу (!), што з вєком оулица промєж подворєй положєна (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

***ЗВЄР** *див.* ***ЗВЄРЪ.**

***ЗВЕРИННЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЕРИНЪНЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЄРИНЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (2) вищеназваний: и мы ему дали и записали, за его къ намъ вѣрную службу, тоє село зверху выписаное Сенно (Луцьк, п. 1445 *АкЮЗР* I, 17); А дали есмо на предъ реченой паней Костюшковой Ѳетимъи... зверху выписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **зверху выписаное** (п. 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЄИВЫПИСАННЫИ, *ПЄРВЄЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ЗВЄРЪ** *ч., зб.* (3) звірина: Жаловала сѧ пани ВасилєваѦ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи... звєр поужаєт, бобры оукрадомъ бьют (Луконица, 1478 *AS* III, 17); и Ѳє(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любєцького звєръ сочывали на ты(х) пано(в) котории пєрє(д) тымъ тотъ дворъ Любєчъ дєръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **звєръ, звєр** (1478 *AS* III, 17; 1499 *ВФ*).

Див. ще ***ЗВѢРЬ, *ЗВѢРѦ** 1.

***ЗВЕРЫНЪНЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЕРѦ** *див.* ***ЗВѢРѦ.**

***ЗВЕСТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* zwieść) (кого) привести, завести: Такъ же напоминає(м) тебє што єси приславши люди свон горо(д) нашъ браславль зжогъ и місто выжогъ и люди наши головами з жонами з дєтьми со всими ихъ статьки оу свою зємлю звєлъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **звєлъ** (1496 *ПЧФГ* 36).

***ЗВЕЧИСТЫИ** *прикм.* (2) одвічний: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку... дорогою звечыстою до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) нечє(р)скіи с кієва... чє(р)нцы... жалоуючися на митрополита кієвского и всея роусіє што(ж) и(м) насиліє чини(т) и права имь давныє и (з)вечистыє ламати хоще(т) (б. м. и., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **звечыстою** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. мн. с.* **(з)вечистыє** (1481 *ГПМ*).

***ЗВЕЧЫСТЫИ** *див.* ***ЗВЕЧИСТЫИ.**

***ЗВИЖИНЦИ** *див.* **ЗДВИЖИНЪЦИ.**

ЗВИНАЧЄЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Звиняче: къ Житомироу жъ сєло Звиначєє а в томъ сєлє чотыри слоугн а пѦты(и) тѦглы(и) подымъщиноу даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Звиначєє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

Див. ще ***ЗЪВИНЯЧАЯ.**

***ЗВИНИГОРОДСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Звєнигородъ *у Київській землі):* мы Олєксандръ... вєликий кн⟨Ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... старости брѦславского и звинигородского в тот час будучого... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **звинигородского** (1499 *AS* I, 117).

***ЗВИНКЄНЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѦ(з) дѢдъ дмитриєви(ч)... русанъ плакси(ч)... юрьи звинкєнєви(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды...дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє... королєви польскому... слюби(л)... а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **звинкєнєви(ч)** (1388 *Р* 38).

***ЗВИРЬ** *див.* ***ЗВѢРЬ.**

***ЗВИЩАЛА** *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* свѣщило): а мы також єсмы дали ⟨и⟩ потвръдили... паноу Тоадєроу Звищали єго сєло Звищєлєщи (Ясси, 1469 *BD* I, 138).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Звищали** (1469 *BD* I, 138).

Див. ще ***ЗВЫЩАЛЪ.**

***ЗВИЩЄЛЄЩИ** *див.* **ЗВЫЩЄЛЄЩИ.**

***ЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) зволити, дозволити: а коли мы нє боудє(м) с тоє зємли дани полни(ти) на цркв҃ь бж҃ію и ѳ(г) мл(с)ти архимандритоу тоую зємлю о(т) на(с) о(т)нѦ(ти) и да(ти) комоу є(г) мл(с)ть зволи(т) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **зволи(т)** (1498 *ЧІАФ*).

Див. ще ***ИЗВОЛИТИ** 1 ***ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

ЗВОЛОХИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Волохи, *суч.* Підгір'я: кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому сєла... Гдѣхонєцъ, Зволохи под Мєчитовомъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Зволохи** (1463 *AS* I, 54).

З ВЫШЄ[1] *присл.* (1) вище: а от толѣ чєрєс долиноу... та же чєрєс полє прости на краи трънїѦ из выше (!) на стлъпъ мєжи могилами (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

Див. ще **ВЫШЄ**[1], **ПОВЫШЄ**[1].

ЗВЫШЄ[2] *прийм.* (2) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на предмет або на місце, за яким щось проходить або відбувається)* вище (чого), понад (чим): звышє тыхъ врочищъ лѣсъ и полє и доубровы то є(ст) дѣдошицкоє (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тыи старци смовивше сѦ с обою стороновоу вызнали и оуказали староую границю... мєжи дѣдошичи а мєжи жирѦвою... дорогою што идєть о(т) зоудєчєва к дѣдошичємъ... а звышє тои дорогы дѣдошицкоє а знижє тои дорогы жирѦвьскоє (Зудечів, 1430 *Р* 116).

Див. ще **ВЫШЄ**[2], **ПОВЫШЄ**[2].

***ЗВЫЩАЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* свѣщило) мы Стєфан воєвода... ⟨зна⟩мєнито чиним... ожє прїи⟨до⟩ша прѣд нами... панъ Тоадєр Звы⟨щ⟩алъ ⟨и съ⟩ своими сєстрами... и потокмили съ оны оуси поспол... та отст⟨оуп⟩или оны братоу своємоу паноу Тоадєроу Звищали єдно сєло (Ясси, 1469 *BD* I, 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Звы⟨щ⟩алъ** (1469 *BD* I, 138).

Див. ще ***ЗВИЩАЛА.**

ЗВЫЩЄЛЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... ⟨зна⟩мєнито чиним... ожє прїи⟨до⟩ша прѣд нами... панъ Тоадєр Звы⟨щ⟩алъ ⟨и съ⟩ своими сєстрами... и потокмили съ оны оуси поспол... та отст⟨оуп⟩или оны братоу своємоу паноу Тоадєроу Звищали єдно сєло на имѣ сєлоу Звыщєлєщи (Ясси, 1469 *BD* I, 138).

ФОРМИ: *наз.* **Звыщєлєщи** (1469 *BD* I, 138); *знах.* **Звищєлєщи** (1469 *BD* I, 138).

***ЗВѢДОМЪ**[1] *див.* ***СВѢДОМЪ**[1].

***ЗВѢДОМЪ**[2] *див.* **СВѢДОМЪ**[2].

З ВѢКА, ЗЪ ВѢКА, З ВЕКА *присл.* (12) одвіку, споконвіку: и мы, подумав с нашими князи н с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... зо всимъ с тым, што к тымъ селамъ звѣка здавна слушало (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); и мы порадивсѦ с нашими кн҃зи дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю... сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє... со всимъ с тымъ што к тымъ сєломъ з вѣка здавна слушало (Київ, 1433 *Р* 118); А хотар томоу вишєписанномоу сєлоу да єст по старомоу хотароу, коуда оживали з вѣка (Сучава, 1487 *BD* I, 306); я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму по своєм животе имєнє оу вотчизну на имѦ Любчо... зо всим тымъ, што к тому имєню з вєка прислухаєт (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЕКОМ, ЗО ВЕКОВ, ИЗ ВЕКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

***ЗВѢРИНЫИ** *прикм.* (6) ◇ ловища зверинные (1) *див.* ***ЛОВИЩЄ;** ловы звѣриныє (4) *див.* **ЛОВЫ;** топыль зверинъныи (1) *див.* ***ТОПЫЛЬ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **звєриными** 2 (1434 *Р* 128; 1499 *AS* I, 117); **звериными** 1 (1498 *ГВКОО*); **звєрынъиыми** 1 (1499 *ВФ*); **звѣриными** 1 (1424 *Р* 100); *місц. мн.* **в зверинъныхъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще ***ЗВѢРѦЧИИ.**

***ЗВѢРЬ** *ч.* (2) *(дика тварина)* звір: имѣєть лєнько заруби(ч) тыє сєла дєржати... съ ставы с ловищи и со звѣри (Житомир, 1433 *Р* 127); А кто оусхочєт тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати от оусєго их товароу... или живих товаръ или мертвих... или звири: или коуници или билиц⟨и⟩... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *знах. мн.* **звири** (1466 *BD* I, 96); *ор. мн.* **звѣри** (1433 *Р* 127).

Див. ще ***ЗВЕРЪ, *ЗВѢРѦ** 1.

***ЗВѢРѦ** *с.* (2) 1. *(дика тварина)* звірина (1): а кн⟨Ѧ⟩зь Сємєн дѣдич и отчич Збаразский имаєт мѣти, дєржати... из ловищи з малыми и з вєликими звєрѦты, из бобровыми гоны (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

2. *(жива істота)* створіння (1): Колиж всего прирожєня постат своєго передкоу видѣ на быванна наслѧдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѧта розоумом н смыслом проходимо, от родителєв наших обычаєв цнотами ошлѧхтєных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *знах. мн.* **звѣрѧта** (1462 *BD* II, 283); *ор. мн.* **звєрѧты** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще ***ЗВЄРЪ, *ЗВѢРЬ.**

***ЗВѢРѦЧИИ** *прикм.* (1) ◇ ловища звѣрѧчии (1) *див.* ***ЛОВИЩЄ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **звѣрѧчими** (1445 *P* 148).

Див. ще ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЯГОЛЬСКИИ** *див.* **ЗВѦГОЛСКИИ** [1].

ЗВѦГОЛ *ч.* (3) *(назва села у Київській землі) суч.* Новоград-Волинський: мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиим знаменито... иж... даєм и дали єсмо тому предреченому Каленику... слободища во Звѧгли *(в ориг.* во в Звѧгли.— *Прим. вид.)* (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше именємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє черєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Звѧгол** (1499 *AS* I, 117); *місц. одн.* **во (въ) Звѧгли, Зъвѧгли** (1437 *AS* I, 34; 1499 *AS* I, 118).

ЗВѦГОЛСКИИ [1] *прикм.* (4): Продали єсмо мыто Звягольское и корчму... Израилу и Єську, а Юдъце, на три годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222); Билъ намъ чоломъ иаместникъ звѧголскии Яцъко Мезь и просил в нас во Вруцъком повете человека на имѧ Лазарка Мошъкевича (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **звѧголскии** (1496 *АЛРГ* 71); *дав. одн. ч.* **Звягольскому** (1488 *РИБ* 222); *знах. одн. с.* **Звягольское** (1488 *РИБ* 222); *род. одн. ж.* **Звѧгольское** (1489 *AS* III, 22).

Пор. **ЗВѦГОЛ.**

***ЗВѦГОЛСКИИ** [2] *див.* **ЗВѦГОЛЬСКЫЙ** [1].

ЗВѦГОЛЬСКЫЙ [1] *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ были свѣткы: кн⟨ѧ⟩зь Иванъ Борисович Звѧгольскый, пан Олизаръ Гаврилович староста володимерскый (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше именємъ Звѧгол... што держал первѣй сего кн⟨ѧ⟩зь Василей а кн⟨ѧ⟩зь Андрѣй Сємєновичи Звѧголскиє, дали єсмо ласкавє черєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Звѧгольскый** (1461 *AS* I, 54); *наз. мн.* **Звѧголскиє** (1499 *AS* I, 117).

***ЗВѦГОЛЬСКЫЙ** [2] *див.* **ЗВѦГОЛСКИИ** [1].

***ЗГАДАТИ** *дієсл. док.* (3) **1.** (з ким) порадитися (2): тогды ѧ па(н) староста згадалъ землѧны і оправили єсмы кундра(т) оу тои границы поколѧ єму кнѣзъ лєвъ оуѣхалъ (Галич, 1401 *P* 66); ино мы... згадавши зъ паны радами нашими, тую данину во всюмъ єму... потвержаємъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4).

2. (о чім) *(подумати)* згадати (про що) (1): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь, изгадалъ єсми самъ о своюй души... зглисалъ єсми и далъ село своє Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **изгадалъ єсми** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **згадалъ** 1 (1401 *P* 66); *дієприсл. перед.* **згадавши** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ЗГАРЪ** *ч.* (4) *(назва річки в Подільській землі)* Згар: тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Антоновы, для вечистого знаку паль забыты казалы єсмо и тую граныцю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *род. одн.* **Згару** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *місц. одн.* **в Згару** (1430 *ГВКЛ* 9).

***ЗГИНОУТИ** *дієсл. док.* (8) (кому і без додатка) *(зникнути)* пропасти (7): ино ми видѣвшы сведєтє(л)ство иашы(х) бояр... ажє тота и(х) привилиа о(т) наши(х) прє(д)ков що имали на тоє сєло... та(к) згиноули ка(к) они свѣдєтє(л)ствоую(т) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сѫсє(ди) ижь ємоу в ночи конь украдє(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нїм во слє(д) пошли за злодєємь и онї нє хотєлї а оу томь ємѫ ко(н) изьгиноулъ (XV ст. *BC* 22 зв.); и поведили передъ нами щожъ ихъ привилей на ихъ село отчизное Осекрово зъ церкви ихъ згинулъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(без додатка) (бути втраченим) пропасти (1): а такоє свїдєчество чинѧчи оу три(д)цати годовъ можє(т) окоупити тоє дѣди(ч)ство а єстьлї жь замє(ш)кає(т)... за пѧ(т)на(д)цє(т) годовъ того освєченїя оучинить тогды тоє дѣди(ч)ство изгинѫло (XV ст. *BC* 20 зв.— 21).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изьгиноулъ** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); **згинулъ** 1 (1498 *ГВКОО*); *3 ос. одн. с.* **изгинѫло, изгїноуло** (XV ст. *BC* 21, 27 зв.); *3 ос. мн.* **згиноули** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1489 *РИБ* 431); **изгиноули** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **! изьгили** 1 (1464 *DIR«A»* 517).

Див. ще ***ИЗГЫБНУТИ.**

***ЗГОДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (6) **1.** (з ким о що, між ким о що) згодитися, погодитися (з ким на що або у чому), дійти до згоди (з ким у чому, з ким щодо чого) (2): На котороумь соимѣ тоты пановє съ ⟨о⟩бох сторонь... визволили и оуставили, иа том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ нє моглы изгодити промеж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); изгодила сѧ єсми из дєвєрємъ исъ своимъ со кн⟨ѧ⟩зємъ Сємєномъ и дєти мои изъ дѧдкомъ своимъ о ки⟨ѧ⟩зѧ Солтановоу дєльницю (Манів, 1478 *AS* I, 76);

(з чим) *(не заперечувати)* згодитися (1): про тожъ мы которою зь єго волию повыини єсмы сѧ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738);

◇ изгодити сѧ (сгодити сѧ) на одно (одино) слово (2) прийти до одностайної думки: тоти старци сгодили сѧ с обою стороноу на одино слово (Зудечів, 1413 *P* 83); а тыи старцѣ изгодили сѧ со обою стороновоу (sic.— *Прим. вид.*) на одно слово (Зудечів, 1421 *P* 96).

2. (на що) домовитися (про що) (1): и мы старцов роспытали и старцы снєм сѧ и згодив сѧ на одно мєсто и сознали перед нами, аж з давных давєи єсть ступєнскоє, а Ступлѧнє сами тут дворы своими сєдєли на той Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ згодити** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **сѣ... изгодити** 1 (1467 *BD* II, 297); *перф. 1 ос. одн. ж.* **изгодила сѧ єсми** (1478 *AS* I, 76); *3 ос. мн.* **изгодили сѧ** 1 (1421 *P* 96); **сгодили сѧ** 1 (1413 *P* 83); *дієприсл. перед.* **згодив сѧ** (1444 *AS* I, 42).

***ЗГОДНЫИ** *прикм.* (1) *(який дав згоду)* згідний: а боудѣ(т) ли ємоу прїсоужено свїдє(ч)ствомъ сѧ очистїть а оди(н) свѣтокъ нє боудѣ(т) зго(д)ны(и) длѧ то(г) нє боудѣ(т) оу соромотѣ (XV ст. *BC* 36 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **зго(д)ны(и)** (XV ст. *BC* 36 зв.).

ЗДАВНА, ЗЪДАВНА, ЗДАВЪНА *присл.* (58) здавна: Też jestliby kotoryj... był najden sud'i swojemu u wine peneżnoj abo wynszoj kotoroj, kotoraja z dawna ułożona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а имѣєть тоє сєло дєржати и оуживати со всѣми єго пожитки и оужитки што к нєму здавна прислухають (Коломия, 1424 *P* 102); мы великии кнѣзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... даємъ и дали єсмо тому прє(д)реченому пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє... со всимъ с тымъ што к тымъ сєломъ з вѣка здавна слушало (Київ, 1433 *P* 118); Сє я... Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу... первоє сєло Мнѧтин, дроугоє сєло Головчичи, а Подборци, а Дѣтиничи со всєм с тым, што к тым сєлам здавна тѧгнєт (Берестя, 1448 *AS* I, 44); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... пан Братоул... продал... єдно сєло... и полѣны оуси колко слоухали здавна того сєла (Сучава, 1462 *BD* I, 51—52); и Ѳє(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна

осочники бывали того двора любецького (Вільна, 1499 *ВФ*); И потвержаемъ тые люди... со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ИЗДАВНА, ИЗДАВНО, *ОТДАВНА.**

! ЗДАЛИ ⟨ОУЗДАЛИ⟩ (1): Се я Ванко Скердѣевич сын Джусин ис Квасилова... вызнаваю, иж я... кн⟨А⟩зю Семену Василевичу дѣдичу Збаразскому продал есми емоу вѣчную отчизну свою... а продали есмо и здали (! — *Прим. вид.*) есмо з доброе воли на веки веком (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

Див. **ОУЗДАТИ.**

ЗДВИЖИНЪЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали и потвердили есми томоу стомоу монастироу села... мли(н) що е(ст) н⟨а бис⟩трици и оу здвижинъци о(т) доамна и соболещїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); никто да не смѣетъ ты(х) монастирски(х) люди о(т) зви(жи)нци... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **зви(жи)нци** (1467 *Mih. Doc.* 125); оу **здвижинъци** (1462 *Cost. D.* 10).

ЗДЕ *присл.* (9) **1.** тут (8): да пребудуть же непорушно подъ анаѳемою за што зде даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіе (Холм, 1376 *Р* 22); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиетъ богъ здѣ телом (Сучава, 1466 *BD* I, 106); Бьдага (sic.— *Прим. вид.*) прости и да моу дароуе живот вѣчны и здѣ мног лѣтны живот (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S.*).

2. сюди (1): а я о томъ оузъведавши, А таА рать и(з)де ко мне при(и)детъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ЗДЕС.**

***ЗДЕРЖАНЕ** *с.* (1) додержання: Але колиж... Казимир, крол полскыи... нас недавномоу захованю, здержаню чистои, явнои вѣры... напомѣноул... мы... вызнавамы... быти повинни... коу держаню... чести и вѣры иашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн.* **здержаню** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ЗДЕРЖАТИ.**

ЗДЕРЖАТИ, ЗДРЖАТИ, ИЗДЕРЖАТИ, СДЕРЖАТИ *дієсл. док.* (32) (що) *(виконати)* додержати, дотримати: а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли есмо наша печа(т) абы то крѣпко здержа(т) (Молодечно, 1388 *Р* 43); тое и слубуемо... великому и велебному Владиславу... сдержати и полнити тыто листы и записы нашѣ (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); а кто не съдержитъ нашъ записъ, тотъ да естъ проклАтъ *(в ориг.* прокрАтъ.— *Прим. вид.)* (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); Тое оусе вышеписанное слюбоуемь, заприсАгаемь здержат и полнити господареви нашемоу королеви... подлоуг того нашего листоу (Сучава, 1462 *BD* II, 290); Тое вьсе вышеписанное мы... Стефан воевода... имаемо... здержати и наполнити, без въсѣкого хитлѣнства и без жадиои зраді (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *інф.* **здержати** 18 (1448 *Cost.* II, 738; 1454 *Р* 163; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 270, 276; 1470 *BD* II, 310; 1475 *BD* II, 329; 1479 *BD* II, 352; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **издержати** 4 (1402 *Cost.* II, 621; 1445 *Cost.* II, 729; 1468 *BD* II, 302); **здржати** 1 (1472 *ДГСВМ*); **сдержати** 1 (1403 *ДГМ*); **здержат** 1 (1462 *BD* II, 290); **здержа(т)** 1 (1388 *Р* 43); *майб. 3 ос. одн.* **съдержитъ** (1448 *Cost.* II, 306); *1 ос. мн.* **здержим** 1 (1462 *BD* II, 285); **хочем здержати** 1 (1463 *BD* II, 295); **хочемъ... здержати** 1 (1471 *BD* II, 285); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... издръжалъ** (1435 *Cost.* II, 682); *3 ос. мн.* **абы... здержали** (1462 *BD* II, 292).

Див. ще **ДЕРЖАТИ** 2, **ЗАДЕРЖАТИ** 2.

ЗДЕС, ЗДЕСЕ, ЗДѢСЯ *присл.* (4) тут: koliżby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а здес по Бутыр и по Виноградную гору... потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); И тыми разы здесе мещане были въ насъ и били иамъ чоломъ, абыхмо ихъ не отдаляли отъ тыхъ корчомъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

Див. ще **ЗДЄ.**

***ЗДЕТЕЛА** *ж.* (4) *(назва маєтку у Троцькому воєводстві):* ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ иа Пречистую Богоматеръ у Вилни... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Здетелы** (1499 *АСД* VI, 2); *дав. одн.* **Здетелѣ** (1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн.* **Здетелу** 1 (1499 *АСД* VI, 2); **Здетелю** 1 (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще ***ЗДЕТЕЛЪ.**

***ЗДЕТЕЛЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку в Троцькому воєводстві):* А... тое имѣне Здетелъ (дер)жати и они мають тые двѣ копѣ грошей давать (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Здетелъ** (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще ***ЗДЕТЕЛА.**

***ZDiTOW** *ч.* (1) *(назва містечка у Троцькому воєводстві):* a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zditow... zaczepili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Zditow** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЗДОЛБИЦА** *ж.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі)* Здовбиця: Поведила перед нами старостинаА луцкаА кн⟨А⟩г⟨и⟩ни ОлизароваА Шиловича кн⟨А⟩г⟨и⟩ии Федка, штожь... небощикъ паи Олизар Шилович... записал еей (!) именА свои иа имА Здолбицоу... а Горухов (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Здолбицу** (1487 *AS* I, 240).

ЗДОРОВ *див.* **ЗДОРОВЪ.**

***ЗДОРОВЕ** *див.* ***ЗДОРОВИЕ.**

***ЗДОРОВИЕ** *с.* (16) **1.** здоров'я (12): мы александръ воевода... чинимы знаемо... оже... учинили есмы за наше здоровье и за дшъ переже сто почившїи(х) господареи... и дали есмы стѣи еп(с)кпии нашои... два села (Сучава, 1403 *ДГАА*); ино оузрѣвши невиность мою велимужинии (!) панови свАтоѣ коруны польскоѣ... не хотАчи да(т) загину(т) миѣ вѣрно(м) кнАжАтю... на чить и на здоровию и на имѣнию и выбавили мА бго(м)... ис того Атсва (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *Р* 130); а то дали есмо оу до(м) стѣи тр(о)ци на пАма(т) (так.— *Прим. вид.*) родите-ле(м) ншимъ... а на(м) на здоро(в)е (Київ, 1459 *Р* 174); коли похочеть Стефанъ воевода... своихъ пословъ послати до свата своего великого князя Ивана Васильевича наведити зъдоровъя дочки своее великое кнАгини... абыхмо его посломъ давали добровольное проехаиье черезъ нашу землю до Москвы и отъ толь зася до его земли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

в добром здоровю (3) *див.* **ДОБРЫИ.**

2. згода, дозвіл (1): Божыю милостїю и господара нашого здоровьемъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую на Блинѣ вѣчна (!) (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **здоровъА, зъдоровъя** (1484 *ЯМ;* 1496 *BD* II, 405); *знах. одн.* **здоровїе, здоровие** 5 (1439 *Cost.* II, 59; 1441 *DIR«A»* 477; 1465 *DIR«A»* 518; 1475 *BD* I, 200); **здоровье** 2 (1403 *ДГАА;* 1409 *DIR«A»* 437); **здоров(е)** 1 (1459 *Р* 174); *ор. одн.* **здоровьемъ** (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *місц. одн.* **в (на) здоровю, здоровъю** 3 (1435 *Р* 132; 1488 *AS* I, 241); **на здоровию** 1 (1434 *Р* 130); **в здорови** 1 (1489 *AS* I, 89).

Див. ще **ЗДРАВИЕ, *ЗДРОВИЕ.**

ЗДОРОВЪ, ЗДОРОВ *прикм.* (8) *(нехворий)* здоровий (5): Оуставлаемь право коли(ж) некоторы(и) сы(н) держїть оца здорового и мтръ здоровоу иаиграеть на себѣ

нєкотороую собїноу пєнєзєи а оїь и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *ВС* 27—27 зв.);

з д о р о в н а д о у ш и и н а т ѣ л є (1) здоровий і при здоровому розумі: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я в тот час... здоров на д⟨у⟩ши и на тѣлє и с доброю волєю и с полным розумом:.. кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу... продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); з д о р о в ы м ъ ж и в о т о м ъ (1) при доброму здоров'ї: а сє я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю... аже пришедъ предъ нашє обличьє на имѧ ходоро шидловоскыи (!) своєю доброю волью здоровымъ животомъ ничимъ нє принужєнъ и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловъ (Львів, 1400 *Р* 60—61); д о б р ъ з д о р о в ъ (1) *див.* **ДОБРЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **здоровъ, здоров, здоро(в)** (XV ст. *ВС* 23 зв.; 1470 *AS* I, 65; 1484 *ЯМ*); *знах. одн. ч.* **здорового** (XV ст. *ВС* 23 зв., 27); *ор. одн. ч.* **здоровымъ** (1400 *Р* 61); *знах. одн. ж.* **здоровоу** (XV ст. *ВС* 27).

***ЗДОРОВЪЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ**

***ЗДОРОВЫИ** *див.* **ЗДОРОВЪ.**

***ЗДОРОВЬЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ.**

ЗДРАВИЄ *с.* (135) (*цсл.* здравиє) здоров'я: да прєбудуть же нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіє (Холм, 1376 *Р* 22); ино ми... оучинили єсмо за нашє з(д)равїє и за нашихъ дѣт⟨єи и⟩да(лъ) єсми тоє прѣ(д)рєчєноє посадоу... да єстъ монастирю нашему о(т) молдавицѣ оурикъ (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє сто̃почивши(х)... родитєлєи наши(х), и за наше здравїє и сп(с)єнїє и за здравїє и (сп)сєнїє г(с)пж(д)и нашєи, мр̃їи, и за здравїє и сп(с)єнїє дѣтєи наши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* много **здравиє** (1480—1484 *BD* II, 369); *знах. одн.* **здравиє, здравїє, з(д)равїє, з(д)рвїє** 129 (1376 *Р* 22; 1408 *Cost.* I, 60; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *DIR«A»* 455; 1443 *Cost.* II, 126; 1452 *DIR«A»* 500; 1478 *BD* I, 219; 1487 *BD* I, 310; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **здравыє** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1466 *BD* I, 105); **здравьє** 1 (1451 *Cost.* II, 401); *ор. одн. зам. зн. мн.* за вашѧ **здравїємь** (1476 *BD* I, 212); *знах. мн.* **здравїа** (1476 *BD* I, 211).

Див. ще ***ЗДОРОВИЄ, *ЗДРОВИЄ.**

***ЗДРАВСТВОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* здравьствовати) бути здоровим: здравствоуитє о господи, амин (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **здравствоуитє** (1480—1484 *BD* II, 370).

***ЗДРАВЫЄ** *див.* **ЗДРАВИЄ.**

***ЗДРАВЬЄ** *див.* **ЗДРАВИЄ.**

ЗДРЖАТИ *див.* **ЗДЄРЖАТИ.**

***ЗДРОВИЄ** *с.* (1) (*стп.* zdrowie) здоров'я: А на то єст нашє вѣра и доуша господства ми Стєфана воєвода... заноужє єсми дал(и) свѣтои цръкви за доушє свѧтопочившим родитєлєм нашим и за нашоу здровиє (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *знах. одн.* **здровиє** (1466 *BD* I, 96).

Див. ще ***ЗДОРОВИЄ, ЗДРАВИЄ.**

ЗДѢСЯ *див.* **ЗДЕС.**

***ЗДѢШНИИ** *прикм.* (4) (*цсл.* здѣшьнии) тутешній: волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти (Луцьк, 1438 *Р* 141).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **въ здѣшнемъ** (1438 *Р* 140, 141).

***ЗДЯТЕЛСКИИ** *прикм.* (1): съ того имѣнья своего Здєтелы записалъ єсми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни ... двѣ копѣ грошей, а съ пашни нашее Здятелское пятнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Здятелское** (1499 *АСД* VI, 3).

Пор. ***ЗДЄТЕЛА, *ЗДЄТЕЛЪ.**

ZE[1] *прийм.* (1) (*стп.* ze) *(з ор.) (виражає модальні відношення)* з, зі, із: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu... ze wszim prawem (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).

Див. ще **ЗЪ, ИЗЕ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

ZE[2] *див.* **ЖЄ**[1].

ZJEDNATY SIA *див.* ***ЗЪЄДНАТИ СЯ.**

***ЗЄЛВА**[1] *ж.* (5) *(назва річки у Троцькому воєводстві)* Зельва: мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворєц Бєрєзкий над рєкою Зєлвою на стадо своє панъ Копач сєлит почал и за брата єго пана Мєнторта по рєкоу Зєлвоу на сюю стороноу нєт паноу Нацоу и потом (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Зєлвоу, Зєльвоу** (1478 *AS* III, 17); *ор. одн.* **Зєлвою** (1478 *AS* III, 17).

***ЗЄЛВА**[2] *ж.* (1) *(назва маєтку у Троцькому воєводстві)* Зельва: Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходечи, сєножати косит и попасю пасєт (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Зєлви** (1478 *AS* III, 17).

***ЗЄЛЄТИНЪ** *ч.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали и потвєрдили єсми ємоу... на зєлєтинѣ половина о(т) пєтрєщи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли оу молдавскои их праваа отнина, сєла ... на имѣ Ласльоанїи на Краковѣ... и на Зєлєтинѣ Пєтрєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *род.* **зєлєти(н)** (1491 *Cost. S.* 156); *місц. одн.* **иа Зєлєтинѣ, зєлєтинѣ, зєлєтинѧ** (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1495 *BD* II, 59).

! **ЗЄМЄЛЄЮ** ⟨ЗЄМЛЄЮ⟩ *див.* **ЗЄМЛѦ.**

! **ЗЄМЄЛѦНЫ** ⟨ЗЄМЛѦНЫ⟩ *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

ЗЄМЄНИНЪ *див.* **ЗЄМЯНИНЪ.**

***ЗЄМЄНСКИИ** *див.* ***ЗЄМЄНЬСКИИ.**

ЗЄМЄНЫНЪ *див.* **ЗЄМЯНИНЪ.**

***ЗЄМЄНЬСКИИ** *прикм.* (3) ◇ з є м є н ь с к а я к р и н и ц я (2) *(назва джерела у Волинській землі):* а сє здє єсмо положили границю мєжи Манєва и Вишнєвца... простє къ зємєньской крининци а от зємєньскоє крининци простє чєрєсъ доубровоу до крємєнєцкоє зємли (Манів, 1478 *AS* I, 76); З є м є и с к о є с є л о (1) *(назва села у Волинській землі)* Земно, *суч.* Зимне: и я, познав по соби, иже с тоє раны маю пойти перед Бог, записую Пресвятой Божей Матери Земенского села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Земенского** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *род. одн. ж.* **зємєньскоє** (1478 *AS* I, 76); *дав. одн. ж.* **зємєньской** (1478 *AS* I, 76).

Пор. **ЗЕМНО.**

***ЗЄМЄСКИИ** *див.* **ЗЄМСКИИ.**

ЗЄМЛА *див.* **ЗЄМЛѦ.**

ЗЄМЛЄНЇНЪ *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

ЗЕМЛЕНЫЙ *прикм.* (4) земельний: Про(т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу жонѣ И пото(м)ствоу Єго При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)иѣ Єго зємлѧной... Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **земленый** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *ор. одн. ж.* **землѧною** (1459 *Р* 171); *місц. одн. ж.* **при землѧной** (1459 *Р* 171).

ЗЄМЛИЦА *ж.* (8) *(земельне угіддя)* земля, грунт (6): Се я Яиъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы доброволно... землью свою питомую у волости Волковиской... и съ тою земьлицею, которую купилъ есми у Мацка Вовлковлянина, ксензью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хреиникъ...

до Могилокъ и Язвинокъ, от Язвинокъ до дороги... тотъ обрубъ землица Лопавъшская (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

з є м л и ц а п а ш н а Ѧ (1) нива, рілля: продали єсмо єго Милости дворєц наш... зъ зємлѦми своими... а на озєрє зємлю пашноую на имѦ Коудричи... а на озєрє зємлица пашнаѦ Коузнєвщина (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); з є м л и ц а п у с т н а я (1) покинута земля, земля без господаря: Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **землица, зємлица** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1492 *AS* III, 23); *род. одн.* **земли́цы** (1499 *АЛРГ* 94); *знах. одн.* **землицу** (1499 *АЛРГ* 94); *ор. одн.* **земьлицею** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. мн.* **землицъ** (1454 *АЛМ* 12).

ЗЄМЛѢ *див.* **ЗЄМЛѦ.**

***ЗЄМЛѢНИНЪ** *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

ЗЄМЛѦ, ЗЄМЛЯ, ЗЄМЛѢ, ЗЄМЬЛѦ, ЗЄМЛА *ж.* (2209) 1. *(верхній шар земної кори)* земля (1): Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. *(планета)* земля (3): А полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нєо(т)шлю... зємлю и нєбо котори(и) и створи(л) богъ мєнє поби(й) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А кто сѣ покоусит нашего даанїа и потвръжденїа... пороушити или раздроушити, тот таковїи да єст проклѣть от господа бога... сътворшаго нєбо и зємлѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 357).

3. *(земельне угіддя)* земли, грунт (298): ана (!) продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину... и зємлєю и сь з (!) дворищи (Перемишль, 1359 *P* 10); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олєшка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на щирку сєло и зємлю (Львів, 1368 *P* 15); филь мѦковичь и своєю братьєю... оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ... и с польмъ и зємлью и с лѣсы и зу (!) дубровами (Галич, 1409 *P* 74); та(к) король господарь приказалъ намъ своимъ листомъ а выхмо выѣхали и зємѦны и старьци и розьѣхали мєжи влдкою а мєжи стрѣлковци о зємлю о цр҃кву и лѣс (Погоничі, 1422 *P* 97); а увзялъ есми за тые земли у него двацять и пять копъ грошей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); мы кн҃гины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)довоѦ (!) наста(с)я киє(в)скаѦ... придали єсмо оу до(м) ст҃ыя тр(о)ци (!) к манастырю Сергиєвоу двѣ волости наши(х)... и съ зємлѦми и(з) водами (Київ, 1459 *P* 174); А хотарь тои боукатоу земли да єст от оусєго хотара Пєтрєщилорь шєстая часть (Сучава, 1487 *BD* I, 297); а продал єсми кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни тот свей домъ... из зємлєю и с синожатю (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); и мы то имъ прызволяемъ: иехай они людей за себе зовутъ и иановѣ за собою посадятъ иа церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

з є м л Ѧ к о л о д и а я (1) ділянка землі в лісі з колодами (пнями), відведена для розведеиня бджіл: полазная зємлѦ коло(д)ная (б. м. и., бл. 1458 *P* 167); з є м л я л о в н а я (1) ділянка землі, відведена для полювання иа звірів: придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъио и зъ даню медовою и грошовою... и землею ловною (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); з є м л я п а ш н а я (14) нива, рілля: Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цр҃кви ст҃му николѣ зємлю пашную и зємлю бортную (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); А коу томоу придаль есми на тоую цр҃квь... зємлю пашноую и бортноую и з синожатми (Перевали, 1440 *P* 142); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ... которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); И в томъ привильи стоить ижъ отє(ц) нашъ паиу ма(р)тиноу далъ тыи люди и(з) ихъ зємълями пашъными и(з) борътными и(з) сєножатьми и(з) ихъ входы и ловы (Вільна, 1499 *ВФ*); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ... ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями пашными и бортными, и сѣножатми (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); з є м л Ѧ п о д ъ л а з н а Ѧ (1), з є м л я п о д л о з и а я (!) (1) ділянка землі, яку обробляли нерегулярно, иаїздом: а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки и изъ полми продѣланными и непродѣланными и зь землями подлозиыми (!) и зъ борми и съ лѣсми и съ дубровами и съ бортми (Вільиа, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а в томъ жє сєлє зємлѦ поустаѦ подъла(з)наѦ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); з є м л Ѧ п у с т о в ъ с к а Ѧ (1), п о у с т о в с к а Ѧ з є м л Ѧ (3) необроблена, покинута земля, земля без господаря: а дани дають колодоу мєдоу бє(з) двоу вєдє(р) а два вєдра мєдоу залєгло на поустовъско(и) зємли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); я Василєй Волчкович из братом своим Лвомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨Ѧ⟩зю Костєитину... Острозскомоу... отчизну нашу на рєци на Пчичи на имѦ зємлю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); з є м л Ѧ р о л н а Ѧ (3) нива, рілля: а далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми што к тому дворищю слушаєть (Казимир, п. 1349 *P* 3); б о р т н а я з є м л я (25), з є м л я б о р т н а я (16) *див.* ***БОРТНЫИ**; п о л а з н а я з є м л Ѧ (2) *див.* ***ПОЛАЗНЫИ.**

4. держава, країна (1680): majet na nem wina byti wodłuh obyczaja naszoje ziemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); пак ли бы ...хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ (!) исны кнѦ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ поспольство(м) зємли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *P* 39); и доконали єсмы съ ними, штобы ходили, у нашои зємли, и съ своими торговлѦми (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); Тымжє обичаєм и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и зємлѣ наша, отдалити сѣ от повиности и подданости прєдковь наших, видѣчи и зиаючи ласкоу... Казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371); А по нашєм животѣ, кто боудєть господарь нашєи *земли*... или пакь боуд кого богъ избєрєть господарємь быти нашєи зємли молдавскои, тот бы нє пороушилъ нашего даанїа, али бы оутвръдилъ и оукрѣпилъ (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174);

з є м л я к о р о л є в с к а я (2), к о р о л є в с к а я з є м л я (3) королівство: а коли нє будємъ подлоугъ дєржати записи нашєго родитєлѣ илїа воєводы и наши записи, а панъ дидрихъ бучаскыи щоби волєнъ брати на наши коупци, оу зємли королєвскои и оу нашєи зємли, коли иє боудємъ ємоу заплатиты що єсми ємоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); О монїтє королє(в)ско(и) зєм(ли) (XV ст. *BC* 34); А поутѦ просить одъ Стєфаиа воєводы иа зємлю королєвъскоую (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); з є м л я л и т о в ь с к а я (5), л и т о в с к а я з є м л я (4) Литовська феодальна держава, Велике князівство Литовське: мы романъ воєвода... слюбили єсми и слюбуємъ... королєви... и коруиѣ польскоі вѣриє служити и помагати... на єго оусѣ нєприѦтєлѣ... выѦвъши зємлю... литовьскую (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); А сє Ѧ киѦ(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣньцѦ тутєниѦ а моижѣка (Львів, 1443—1446 *P* 147); И загоубил Аврам вистѦрник тоє сєло оу хитлѣнстви, коли побєжал от нас до литовскои зємли (Сучава, 1493 *BD* II, 22); з є м л я м о л д а в с к а я (1067), м о л д а в с к а я з є м л я (5) Молдавська феодальна держава, Молдавське князівство: велики самодєржѦвиъи мл(с)ти бжи гнъ їо романь воєвода обладаѦ зємлєю молдавьскою о(т) планины до морѦ даль єсмь... слузѣ нашему иванышю витѦзю за єго вѣрную службу г сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а такѣ жь мы видѣвшє єго мл҃сердьє к намъ и доброволноє пристанье дали єсмы... стєфанови воєводѣ зємлѣ молдавскои иашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124); и тоуть пєрє(д) и(х) мл(с)тїю єсмо слюбили

и правдоу свою оуказали мы и с нашими паны и съ оусею мо(л)давскою землею, абыхомь инои стороны жаднои не имали (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); А по нашемь животѦ, кто боудет господаръ... нашеи земли молдавскои, тот бы им не пороушил нашего даанїѦ и потвръжденїѦ (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176); з е м л я р а к у с ь с к а я (1) Австрійська феодальна держава, Австрія: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого Казимира... вноука пренанезвитяжнеішего цесаря жікгимонта пана земли ракусьскоіе (Краків, 1478 *ОБРН* 130—131); з е м л я т о у р е ц к а я (1), т о у р е ц к а я з е м ъ л я (1) Турецька феодальна держава, Туреччина: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє земъли... и поведили г(с)древи нашему ажъ што тамъ слышали в земли тоурє(ц)ко(и) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); з е м л я о у г о р ь с к а я (1), о у г р ъ с к а я (о у г у р ъ с к а я) з е м л я (2) Угорська феодальна держава, Угорщина: а пакли бы потѦгнулъ король оугоръскыи на мене, на александра воеводу... тогды господарь нашь, король полскыи, имаетъ насъ боронити и потѦгнути во оугуръскую землю (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого Казимира... вноука пренанезвитяжнеішего цесаря жікгимонта пана земли... угорьскоі (Краків, 1478 *ОБРН* 130—131); з е м л я ч е с ь к а я (1) Чеська феодальна держава, Чехія: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого Казимира... вноука... цесаря жікгимонта пана земли... чеськоє (Краків, 1478 *ОБРН* 130—131); з е м л я в о л о с к а я (11), в о л о с к а я з е м л я (5) *див.* **ВОЛОСКЫ;** л Ѧ д ц к а я (лѣ с к а я) з е м л я (2) *див.* **ЛѦДСКИИ.**

5. *(адміністративно-територіальна одиниця або історично-географічна територія)* земля (194): А се А... господарь рускоѣ землѣ далъ есмь слузѣ своему иванови дворище заньво (!) матѣичича што жь слушаеть перемысковѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3); мы... олексанъдро коръѦтовичь... кнѦзь и гдрь подольскои земли чиимъ свѣдочно... штожь былъ братъ иашь кнѦ(з) юрьии корьѦтови(ч) придалъ млинъ къ цр҃кви къ матцѣ бьи оу смотричи то и мы кнѦзь олексанъдро потверживаемъ того своимь листомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); ми княз Володиславь Опольскои землѣ господарь, Велунскои землѣ, Рускои землѣ господарь и дѣдичь прирожоний тѣмь землямь усѣмъ Узрѣвши есми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали есми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); также хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, тоѣ земли шепин(с)коѣ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а при томъ были сведъки... панъ Юрша, пан Хохлевский... пан Казарин, маршалок Луцкое землѣ, пан Иванъ Волотовичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); мы алекса(н)дръ воевода... знаменито чини(м)... о(ж)... дали есми се(с) лї(ст) нашъ... оуси(м) брашовѣно(м)... и оусеи земли о(т) бръсѣ... на то да имаю(т) о(т) на(с) тоть зако(н) и тоє право що имали о(т) наше(г) дида, о(т) алекса(н)дра воево(д) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута, подкоморній земли Холмское (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Старостѣ луцкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); Старостѣ луцкому и Каменецкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

6. *(населення)* народ (2): A to weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

7. маеток, земля (20): про то жь мы оузрѣвше... аже тоє дворище пысковича што на гугни стоить на облазничь земли и мы... оставили есмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); Се А кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своеи дши... сѣму николе поустынскомоу иониноу маиастырю тоую зе(м)лю на имѦ то(л)столѣсьско(г) конона (Київ, 1427 *Р* 108); ведже оны не хотилы, мовячи: «не поѣдемътамъ (!), бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо» (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); жаловали на(м) погоре(л)скии на него, што(ж) о(т)нѦ(л) в ни(х) зе(м)лю и(х) влостную (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

8. *(територія, що перебуває під владою короля, князя і т. ін.)* володіння, земля (11): а за велкого кнѦзѦ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбоуемъ тотъ миръ держати вѣлми твердо... не заимати намъ королевы землѣ ни его людии што его слухають (б. м. н., 1352 *Р* 5—6); а дасть ли ми коро(л) его мл҃сть и потверде(т) (так.— *Прим. вид.*) держѦние прореченыхъ гродовъ и зѣмль до моего живота и Ѧзъ ислюбую при моюи чти и вѣрѣ кнѦзѦчюи... ижь не оставлю на тыхъ городѣхъ иного воево(д) а ни бурькрабъ... толико того которыи жь бы присѦглъ вѣре(н) быти королеви его мл҃сть (Кременець, 1434 *Р* 131); и ваша бы милость сихъ пословъ, иашого а и московъского, пропустили мирьно черезъ вашей милости земли, для нашое воли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **землѣ, землѣ, земьлѦ, земля, zemlia** 34 (п. 1349 *Р* 3; 1422 *Р* 97; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1443 *Р* 145; 1455 *Cost.* II, 769; 1459 *Р* 171; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1485 *BD* II, 371; XV ст. *ВС* 12 зв.; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); **земла** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *род. одн.* **земли, землі, земъли, zemli** 1292 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1375 *Р* 20; 1415 *Cost.* I, 116; 1438 *Cost.* II, 27; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1467 *BD* II, 297; 1475 *AS* I, 69; 1488 *РИБ* 424; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **землѣ, земълѣ** 47 (п. 1349 *Р* 3; 1368 *Р* 16; 1378 *ЗНТШ* LI, 4, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1448 *Cost.* II, 737; 1463 *AS* I, 55; 1483 *ВОРСР* 177 і т. ін.); **землє** 2 (1458 *Mih. Doc.* 121, 123); **zemły** 1 (1465 *GL* 176); **землие** 1 (1475 *Rev.*); **zemłey** 1 (1421 *AS* I, 27); **зѣмли** 1 (1394 *Р* 54); **! землимли** 1 (1499 *BD* II, 148); **! злѣ** 1 (1370 *Р* 18); *дав. одн.* **земли, земъли, землі** (1423 *DIR«A»* 447; 1433 *Р* 125; 1449 *Cost.* II, 742; 1456 *Cost.* II, 788; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1468 *BD* II, 302; 1472 *ДГСВМ;* 1499 *BD* II, 419; XV ст. *ВС* 14 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *знах. одн.* **землю, земьлю, zemliu, zemlu, ziemlu, ziemliu** 138 (п. 1349 *Р* 3; бл. 1350 *Р* 8; 1368*Р* 15; 1393 *Cost.* II, 607; 1411 *Р* 77; 1431 *Cost.* I, 317; 1440 *Р* 142; 1459 *Р* 171; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1484 *ЯМ;* 1495 *В. Соб.;* бл. 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); *зам. род.* боукату **землю** 6 (1452 *Cost.* II, 409, 410; 1487 *BD* I, 297; 1489 *BD* I, 373); господаръ **землю** 1 (1479 *BD* I, 221); до и(х) **землю** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *зам. дав.* да є(ст)... **землю...** оурикъ 1 (1455 *Cost.* II, 526); *зам. місц.* **оу** нашеи **землю** 3 (1437 *Cost.* II, 709; 1438 *Cost.* II, 7; 1466 *BD* I, 96); *ор. одн.* **землею, земълею, zemleiu; ziemleiu** 36 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1388 *Р* 39; 1400 *Cost.* II, 619; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1459 *Р* 171; 1468 *BD* II, 301; 1485 *BD* II, 371; 1498 *ЧІАФ;* 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **землью** 2 (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89); **зѣмлею** 1 (1394 *Р* 54); **! землею** 1 (1418 *Р* 89); *місц. одн.* **оу (в, въ, во, на, при, о, по) земли, землі, ziemli** 385 (1352 *Р* 6; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* II, 619; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Р* 79; 1457 *Cost.* II, 809; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1485 *BD* II, 372; 1496 *BD* II, 495; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *зам. знах.* потѦгнулъ... на мене... и на моеи **земли** 1 (1411 *Cost.* II, 638); *наз. мн.* **земли** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛМ* 85; *РИБ* 602; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *ГВКЛ* 22; 1499 *BD* II, 422); *род. мн.* **земль, землъ, zeml** 44 (1386 *Р* 30; 1393 *Р* 50; 1402 *Cost.* II, 623; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1420 *AS* I, 25; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 284; 1495 *В. Соб.;* 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **зѣмль** 21 (1388 *SL* 678; 1394 *Р* 53; 1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Р* 72; 1413 *ОБРН* 115; 1415 *Р* 86; 1433 *Р* 120, 124; 1434 *Р* 131; 1435 *Р* 132; 1439 *Cost.* II, 712 і т. ін.); **земли, ziemli** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1436 *Cost.* II, 697); **!зѣмлѣ** 1 (1388 *Р* 36);

zemel 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); zemłej (1395 *GL* 166); *дав. мн.* землѧмъ, землѧмь, землѧм, землѣмь, землѣм, zemlam 29 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 23; 1434 *P* 130; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 285; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 421; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); земламіь 1 (1436 *Cost.* II, 706); *знах. мн.* земли 40 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1457 *Cost.* II, 809; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1489 *РИБ* 433; 1492 *AS* III, 23; 1495 *АЛМ* 83; 1497 *РИБ* 683; 1498 *BD* II, 412; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 449 і т. ін.); землѣ 5 (1433 *P* 125; 1434 *P* 131; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 348, 357); зѣмли 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. мн.* землѧми, землѣми, земълями, землями 52 (1352 *P* 5; 1388 *P* 39; 1401 *P* 64; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *AS* I, 40; 1451 *АрхЮЗР* II, 106; 1470 *AS* I, 65; 1491 *AS* I, 97; 1498 *ГВКОО*; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); землѣмы 3 (1448 *Cost.* II, 737; 1499 *BD* II, 420, 423); *місц. мн.* оу (на, во, по) землѧх, землѧ(х), земляхъ, землѣ(х) 10 (1436 *Cost.* II, 701; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *АЛМ* 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.; XV ст. *BC* 43 зв.; 1499 *BD* II, 420, 421, 424); *зам. род.* от, из, до... их землѧх 9 (1499 *BD* II, 421, 422, 424); королевичом... инших землѧх 1 (1445 *Cost.* II, 725); *наз. дв.* две земли (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *знах. дв.* земли (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

Див. ще ***ЗЕМЯ.**

ЗЕМЛѦНИНЪ, ЗЕМЛЕНІНЪ, ЗѢМЛѦНИНЪ *ч.* (71) (*стп.* ziemianin) *(особа шляхетського стану, яка володіла земельною власністю)* дрібний землевласник: а се землѧне панъ ходько быбельскии кадолъфовичь друздъ иванъко полъпричичь богданъ тивунъ (Перемишль, 1359 *P* 10); Але то што жь коли вси боѧре и землѧне будуть городъ твердити тогды тии люди тако же имѣють твердити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *P* 20); а облазничеве оуказали свою граннцю и землѧны и старци (Зудечів, 1411 *P* 79); А се ѧ па(н) миха(л) бучацекии... свѣдъчю то и познаваю... иже пришедъши передъ на(с) и передъ земелѧны (!) тучнѧ(к) ива(н) ис панею росовою... ничимъ не примучени познали передъ нами и передъ земелѧны (!) иже сѧ замѣнили селы (Галич, 1418 *P* 88—89); И тиж иаши слоуги перероубци аби не го⟨ни⟩ли тоти люди от Коцмани ни на город, ни на млины, ни на наши дворове, съ иними землѣне (Сучава, 1481 *BD* I, 257); Смотрѣли есмо того со кн⟨ѧ⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю королю его м⟨и⟩л⟨о⟩сти землѧие кремѧиецкии на имѧ Цеценевскии на кн⟨ѧ⟩зѧ Олександра Сонкгушковича, штож бы он в них взѧл имѣне безвинне оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* землѧнинъ, землѧиии, землѧни(н) 4 (1435 *P* 184; XV ст. *BC* 27 зв.; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1466 *AS* I, 62); зѣмлѧнинъ 3 (1394 *P* 54); землеиінъ 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *род. одн.* землѧнина (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* землеиіноу (XV ст. *BC* 18 зв.); *наз. мн.* землѧне, зьмлѧне 15 (1359 *P* 10; 1375 *P* 20; 1391 *P* 45; 1395 *Cost.* II, 612; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *P* 79; 1445 *СРК*; 1458 *ОЖДМ*; XV ст. *BC* 38 зв.; 1491 *AS* I, 94 і т. ін.); землѧны 2 (XV ст. *BC* 29 зв.; 1404 *Cost.* II, 625); ! землѧнѧ 1 (XV ст. *BC* 34); *род. мн.* землѧнъ, землѧ(н) (1388 *P* 39, 40; 1391 *P* 45; XV ст. *BC* 28, 35 зв.; 1411 *P* 79); *дав. мн.* землѧномъ, земьлѧномъ, землѧномь (1386 *P* 30; XV ст. *BC* 14, 38 зв.; 1430 *P* 130); *зам. ор. мн.* передъ землѣномъ (1448 *Cost.* II, 306); *знах. мн.* землѧны 6 (1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106; XV ст. *BC* 14 зв.; 1434 *P* 130); ! земелѧны 1 (1418 *P* 89); землѧне 1 (XV ст. *BC* 39 зв.); *ор. мн.* землѧны, zemliany, земълѧны 13 (1395 *Cost.* II, 612; 1401 *P* 65, 66; 1404 *P* 68; 1407 *Cost.* II, 628; 1411 *P* 79; 1413 *GL* 48; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132, 134; 1488 *РИБ* 424); землѣие 2 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); ! земелѧиы 1 (1418 *P* 89); *місц. мн.* на землѧнохъ, землѧно(х) 2 (1386—1418 *P* 34; 1421 *Cost.* I, 142); о землѧне(х) 2 (XV ст. *BC* 7 зв., 34 зв.); о землѧнѧ(х) 1 (XV ст. *BC* 27 зв.); ! о земиы(х) 1 (XV ст. *BC* 8 зв.).

Див. ще **ЗЕМЯНИНЪ.**

***ЗЕМЛѦНЫИ** *див.* **ЗЕМЛЕНЫЙ.**

***ЗЕМЛѦНЬСКИИ** *прикм.* (1) (*стп.* ziemiański) *(який стосується землянина-шляхтича)* шляхетський: а на то есмы дали облазничомъ сесъ нашь листъ под нашею печатью а к тому и нашихъ слугъ землѧньскнѣ печати (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* землѧиьскиѣ (1411 *P* 80).

ЗЕМНО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Земно, *суч.* Зимне: Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* Земно (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 3).

Див. ще ***ЗЕМЕНЬСКИИ** (З е м е и с к о е с е л о).

! **ЗЕМНЫХ** ⟨ЗЕМЛѦНЕХ⟩ *див.* **ЗЕМЛѦНИНЪ:**

ЗЕМСКИИ, ЗЕМЪСКИЙ, ЗЕМСКІЙ, ЗЕМЬСКЫИ *прикм.* (50) **1.** *(який стосується землі як адміністративно-територіальної одиниці)* земський (4): а не можеть ли тотъ староста в на(с) того о(т)рима(т)... тогды то(т) староста имее(т) его выпроводіть до границы земьское (XV ст. *BC* 38 зв.); о о(т)кладанію роковъ земьскы(х) (XV ст. *СЯ* 40);

з е м ъ с к и и г р о ш и (1) гроші, що були в обігу на даній території: а пакли быхо(м) имѣли оу иего тое село о(т)нѧти и мы имаемъ дати сорокъ гривенъ земъскими грошми (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); з е м ь с к ы и п і с а р ь (3), п і с а р ь з е м ь с к ы и (2) *(службова особа, що брала участь у земських судах з дорадчим голосом, мотивувала вироки, давала виписи, посвідчувала їх згідність з оригіналом і складала звіти про кількість справ і записів)* земський писар: а тыи книги имею(т) быти за тремі ключи замькиоути оди(н) клю(ч) имаеть иметі соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а третіи земьскыи пісарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); О пісаре(х) земьскы(х) ко(л)ко имееть бра(т) за запіса(н) (!) (XV ст. *СЯ* 9 зв.); з е м с к о е п р а в о (3), ⟨п р а в о⟩ з ѣ м ь с к о е (1) *(правові норми, прийняті в земських судах, станових судах феодальної Польщі, на яких розглядалися переважно цивільні справи шляхти)* земське право: пак ли бы кто нагабалъ тученѧка оу тои дѣдининѣ оу сернъку... то пани марегорѣта росовѧ имаеть заступити оправи(т) подлугъ земеско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); Ино ми есми досмотрили ис нашими болѣри... и оучинили есми емоу закон, подлоуг земскаго права (Сучава, 1481 *BD* I, 258); што оу рускомъ правѣ сѣдѧть кмети оу зѣмьскомъ ис тѣхъ брали есмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. и., 1386—1418 *P* 35); к н и г и з е м ъ с к и е (7) *див.* **КНИГА** 2; м а р ш а л о к ъ з е м с к и й (14) *див.* **МАРШАЛОКЪ**; о б ы ч а и з е м ь с к и и (2) *див.* **ОБЫЧАИ** 3; п о д с к а р б и й з е м с к и й (1) *див.* **ПОДСКАРБИЙ**; с л о у ж б а з е м с к а я (6) *див.* **СЛОУЖБА** 1; с о и м ъ з е м ь с к и и (1) *див.** **СОИМЪ**; с о у д ъ з е м ь с к ы и (1) *див.* **СУДЪ** [1] 4.

2. місцевого походження (4): а у черновци, возы не стрѧсти але купець дасть свою вѣру, аже не имаетъ заповѣданыи товаръ на свои возъ, куници, серебро, воскъ и кони добріи земъстіи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А оу Черновцех возы не трѧсти, але коупецъ абы дал свое право, аже не имает заповѣданї товаръ на своемъ возы: коуници, серебро, воскъ, алибо кони добры земскии (Сучава 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* земскии, земскій, земъский 11 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 45; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1491 *AS* I, 97; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; 1499 *AS* I, 118); земьскыи 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *ск. н.* зем 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч., с.* земъского, земьско(г), zemskoho 3 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *СЯ* 41; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); земскаго 2 (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); земеско(г) 1 (1418 *P* 89); *дав. одн. ч.* земьскомоу, zemskomu (1475 *AS* I, 71; XV ст. *BC* 30 зв.; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *місц. одн. ч., с.* оу зѣмьскомъ 1 (1386—

1418 *Р* 35); **иа земьско(м)** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); *род. одн. ж.* **земьскоє** (XV ст. *ВС* 38 зв.); *дав. одн. ж.* **земъскои** (XV ст. *ВС* 34); *знах. одн. ж.* **земъскую, земскую** (1489 *РИБ* 437, 438; 1498 *ГВКЛ* 22); *наз. мн. ч.* **земьскыи** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *род. мн.* **земьскыхъ, земьскы(х)** 4 (XV ст. *СЯ* 9, 39 зв., 40); **зє(м)ски(х)** 2 (1495 *БСКИ*); *знах. мн. ч.* **земскии, земскіи** 2 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **земстіи, земъстіи** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *знах. мн. ж.* **земъскы** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); **зє(м)скиє** 1 (1495 *БСКИ*); *ор. мн.* **земъскими** (1424 *ДГВВ;* 1489 *РИБ* 433); *місц. мн.* **о земъскы(х), земьскыхъ, земьскы(х)** 3 (XV ст. *СЯ* 9,9 зв., 43 зв.); **въ земъскихъ** 1 (1489 *РИБ* 433).

***ЗЕМЪЛѦ** *див.* **ЗЕМЛѦ.**

***ЗЕМЪЛѦНИНЪ** *див.* **ЗЕМЛѦНИНЪ.**

ЗЕМЪСКИЙ *див.* **ЗЕМСКИИ.**

***ЗЕМЬЛИЦѦ** *див.* **ЗЕМЛИЦѦ.**

ЗЕМЬЛѦ *див.* **ЗЕМЛѦ.**

***ЗЕМЬЛѦНИНЪ** *див.* **ЗЕМЛѦНИНЪ.**

ЗЕМЬСКЫИ *див.* **ЗЕМСКИИ.**

***ЗЕМЯ** *ж.* (7) (*стп.* ziemia) **1.** *(земельне угіддя)* земля, грунт (2): то все єсмо потвердили, непорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... съ всѣми границями... исъ зємєю, исъ сѣножатми, исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); исталосѧ при дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) ожє купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю (так.— *Прим. вид.*) (Львів, 1370 *Р* 18).

2. держава, країна (2): про то(ж) коли(ж) кто имє(т) рубити дєсѧтиноу о(т) вина о(т) нас по нашєи зємли *(в ориг.* зєми.— *Прим. вид.)*, а о(н) бы далъ нашємоу монастирю вышєписанномоу по сєдє(м) бочо(к) вина (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє, абыхо(м) оужє могли с вами по(с)полу зємли осѧсти и кролє(в)скую и иашу и абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) дєржати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

з є м ѧ м о л ъ д а в ь с к а ѧ (1) Молдавська феодальна держава, Молдавське князівство: мы ильѧшь воєвода... господарь зєми молъдавьскои записуємъсѧ тымъ пнѡшамъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службоу (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

3. *(адміністративно-територіальна одиниця)* земля (1): Семенъ Юр: стар: луц: мар. вол. зем: (Троки, 1498 *ГВКОО*).

4. маєток, земля (1): ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ... нехай оны тые земли свои держатъ... а намъ службу земскую служатъ... посполу зъ иншими земями вруцкими (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22—23).

ФОРМИ: *род. одн.* **зєми** 1 (1433—1443 *АРМ*); *ск. н.* **зем.** 1 (1498 *ГВКОО*); *дав. одн.* **зєми** (1449 *Cost.* II, 378); *ор. одн.* **зємєю** (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18); *род. мн.* **зє(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *ор. мн.* **земями** (1498 *АЛРГ* 23).

Див. ще **ЗЕМЛѦ.**

ЗЕМЯНИНЪ, ЗЕМѦНИН, ЗЕМЄНИНЪ, ЗЕМЄНЫНЪ *ч.* (32) (*стп.* ziemianin) *(особа шляхетського стану, яка володіла земельною власністю)* дрібний землевласник: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати... въ Луцку и въ Острозе, и въ селахъ до иихъ прислухаючихъ такожде и бояръ и земянъ нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); та(к) король господарь приказалъ намъ своимъ листомъ а быхмо выѣхали и зємѧны и старьци и розьѣхали мєжи вїдкою а мєжи стрѣлковци о зємлю о цр҃кву и лѣс (Погоничі, 1422 *Р* 97); Мы, Свыдрыгайло, Великій князь, чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ земянинъ нашъ повету Браславского, Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ, покладалъ передъ иами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а при том был великого королѧ зємѧнин пан Мишко Глоускій (Острог, 1463 *AS* I, 56); Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту... на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); тою присєгою єсмо прысягали твоєй милости и паномъ твоєй милости и зємяномъ твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi... a boiary kniahyny pynskoy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: **зємѧнин, зємянинъ, зємѧни(н)** 5 (1430 *ГВКЛ* 7; 1463 *AS* I, 56; 1494 *AS* I, 101; 1496 *АЛРГ* 69; 1499 *ГОКІР*); **зємєнинъ** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); **зємєиынъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *род. одн.* **зємянына** (1430 *ГВКЛ* 7); *наз. мн.* **зємѧиє, zemiane** (1422 *Р* 97; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1495 *ВМЗД;* 1498 *ГВКОО;* 1500 *ДПЖН*); *род. мн.* **зємянъ, зємѧ(н)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1430 *ГВКЛ* 7; 1495 *ВМЗД*); *дав. мн.* **зємѧномъ, зємяномъ** (1422 *Р* 97; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1487 *АМЛ;* 1496 *BD* II, 402); *знах. мн.* **зємянъ** 3 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *РИБ* 433; 1495 *АЛМ* 85); **зємѧны** 1 (1422 *Р* 97); *ор. мн.* **зємѧны** (1422 *Р* 97, 98; 1430 *ГВКЛ* 7; 1438 *Р* 141).

Див. ще **ЗЕМЛѦНИНЪ.**

ЗЕНКО *див.* **ЗѢНЬКО.**

ЗЕНКОВИЧ, ЗЕНЬКОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А се я, пан Анъдрѣй Волотовичъ, староста перемильский, и панъ Иванъ Долзъский Зеньковичъ... созънаваемъ симъ нашимъ листомъ: просили нас два братя рожоиая... быхмо **ихъ** розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); А при том были свєтки: кн⟨ѧ⟩зь Иван Юрєвич Жославский ... пан Юхно Зєнкович, пан Андрей Кортєвич (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зєнкович, Зеньковичъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1481 *AS* I, 77).

***ЗЕРЕМѦ** *с.* (15) угіддя, де водилися бобри; угіддя з бобровими норами: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу иамъ вѣрную... пана Ивана Мукосѣевича... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... з бобровыми гоны, и с зеремяны (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); и мы порадив сѧ с нашими кнїзи и с паны... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрєю... село михлинъ оу луцкомь повѣтє... з бобровыми гоны и с зєрємѧиы (Київ, 1433 *Р* 118—119); и мы, порадившися с нашими князи, и паны... даемъ и дали есмо ему... село Холопы... з бобровыми гоны, и зеремяны (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60—61).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зъеремя** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. мн.* **зєрємѧны, зєрємяны** 12 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *АкЮЗР* I, 12; 1438 *Р* 138; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *Р* 156; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61 і т. ін.); **зєрємєиы** 2 (1445 *Р* 150; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

***ЗЄТЪ** *див.* **ЗѦТЬ.**

***ЗЖЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (що) спалити: а городовъ оу рускои земли новыхъ нє ставити ни сожьженого нє рубити доколѧ миръ стоитъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); Такъжє напоминає(м) тебє што єси приславши люди свои горо(д) нашъ браславль зжогъ и мєсто выжогъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зжогъ** (1496 *ПЧФГ* 36); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **сожьженого** (1352 *Р* 6).

Див. ще ***ВЫЖЄЧИ, *ŻECZY, *ПОЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.**

***ЗИГМУНТЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Zygmunt, *лат.* Sigismundus) Сигізмунд: мы алєксандръ воєвода... знаменито чини(м)... ожъ єсмо просили вєлєможных паны и шлѧ(хо)тини пано(в) ра(ді) кролєвскои... пана подолцѧ, по(д)комори подолского, пана зигмунта, судїа подо(л)ского, паиа яна баговского... ижє мы слюбуємъ и слюби(л) єсми

служити королю єго мл(с)ти и сѣои коруни (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зигмунта** (1455 *Cost.* II, 769).

Див. ще **ЖИГМОНТЬ, *ЖИДИМОТЬ.**

***ЗИЖА** *ж.* (2) *(назва ріки у Молдавському князівстві)* Жижія: а ми видѣ⟨вши⟩ вѣрноую и правоую єго слоужбоу и ми єсми дали ємоу два сєлищи на зижи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... даєм... свѧтомоу нашємоу монастироу от Хомора... сєла ... на имѣ сєлам: Дворничанїи... и на Зижи сєло на имѣ Кълоугърѧ⟨ни⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Зижи** (1439 *Cost.* II, 35; 1475 *BD* I, 203).

Див. ще **ЖЄЖІЯ.**

ЗИМЄ *присл.* (1) (*стп.* zimie) взимку, зимою: ⟨...⟩ ли што лєтє ино двє нєдели ма⟨...⟩ ї заклады а боудє(т) ли зимє и ⟨...⟩ и а коли оу кого оузѧто а иє ⟨...⟩ сѧ томоу алюбо досыть нє ⟨...⟩ъ в томъ часоу (XV ст. *BC* 11 зв.).

ЗИМИРЪСТАМЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а єщє при томъ были послы съ львова, што съ нами сєсє дѣло доконали, мычко куликовьскыи и зимиръстамъ ханысъ и ханысъ вєрзьсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зимиръстамъ** (1408 *Cost.* II, 633).

***ЗИМНЫЙ** *прикм.* (2) північний: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкии — полєский, а оттоль до дороги... прозываемое Острозское... по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 2).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **зимный** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ЗИНОВЕЙ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Зиновии, *гр.* Ζηνόβιος) Зіновій: а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей, нареченый владыка луцъкий, а княз Семенъ Васильевичъ, наместъникъ Кремяницъкий (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зиковей** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ЗИНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Динівці: тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоую до иа(с)... потвєрдили сєла єго... на имѣ сєло кинди(н)ци... єщє сєло зиновци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **зиновци** (1437 *Cost.* I, 541).

***ЗИСКЪ** *див.* **ИЗЫСКЪ.**

ZID *див.* **ЖИДЪ** [1].

***ZIMA** *ж.* (1) зима: I jakże iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas... newidaty czymbysia i do zimy żywity (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **zimy** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ZIMONT *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

***ЗЛАМАТИ** *дієсл. док.* (6) **1.** зламати, поламати (4): И повѣдилъ ми Репа, штожъ... въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися, а мисы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. (що) *(не дотримати)* зламати, порушити (2): И тыж нѣкоторых панов або которих поддаиних иаших... длѣ розници или сказы, абы тїи въси вышєписаниїи наши єднанїѧ и прїязни нє имают быти зламаны анї престоуплени (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти зламаны** (1499 *BD* II, 425); *бож.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **аби... бил зламан** (1499 *BD* II, 424); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **зламаныи** 3 (1498 *АЛМ* 163); **зломаныи** 1 (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ЗЛОМИТИ, ЛАМАТИ, ЛОМИТИ, *ПОЛАМАТИ.**

***ЗЛАТАРЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ Златарєва полѣна (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* А хотаръ томоу сєлу... доловъ Шоумузомъ до устїа єго и половина Златарєви полѣиы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Златарєви** (1424—1425 *DBAc* 19).

***ЗЛАТО** *с.* (1) (*цсл.* злато) *(позолочена нитка)* золото: къ свѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *ор. одн.* **златом** (1462 *BD* I, 70).

Див. ще ***ЗОЛОТО.**

***ЗЛАТОВЕРХИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* златоврьхъ) золотоверхий, златоверхий: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ Святаго Михайла златоверхого игуменъ Стєфанъ Переломило попъ Лисинскій Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **златоверхого** (1398 *ДГПМ*).

ЗЛАТООУСТЪ *ч.* (1) (*цсл.* златоустъ) *(назва богослужебної книги)* «Златоуст»: сє азъ сомирєныи єп(с)пъ олк(с)ъи... застали єсмо оу сѣго сѣса на красно(м) Д҃ иконы кованы(х)... половина прилога (!) осмогла(с)ни(к) вє(с) оуста(в) кири(л) книга златооустъ (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *наз. одн.* **златооустъ** (1429 *P* 114).

***ЗЛАТЪ** *див.* ***ЗЛАТЫИ** [2].

***ЗЛАТЫИ** [1] *прикм.* (1) (*цсл.* златыи) золотий: мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оужє (!) тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оуроженомоу паноу бартъшовы з боучача... братъ роженъи паиа бартоша, намъ вєриоулъ и заплатилъ исполною (Кам'яиець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

ФОРМИ: *знах. мн.* **златии** (1458 *Cost.* II, 814).

Див. ще ***ЗОЛОТЫИ** [1].

***ЗЛАТЫИ** [2] *ч.* (326) (*цсл.* златыи) *(назва монети)* золотий (72): тѣмъ мы видѧвшє правоую и вѣрноу(ю) єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... єдио сєло... що ємоу продалъ... панъ ива(н) болдоръ за пѧ(т) десѣтъ златы(х) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119); и гєргє... рє(к) прѣ(д) иа(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, иа подержанїє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И оуставшє слоуга наш Иван та заплатил оуси тоти пинѣзи р҃к злат оу роуки Стани (Васлуй, 1497 *BD* II, 115);

златыи татарскии (240) татарський золотий: тѣ(м) мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєло... щожє ємоу продали тоє сєло... плємєници єго... за р҃л зла(т) татарски(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); Тѣм мы видѣвши их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсмо им... одно сєлищє... що они коупили от Кости... за р҃кє златых татарских (Сучава, 1467 *BD* I, 117); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю жєиою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти вишєписа(и)ни(х) пинѣзи, ї҃є зла(т) татарски(х) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234); златыи тоурєцьскыи (5) турецький золотий: а мы имаємъ давати паноу дєтрихоу на кажды рокъ по чєтири⟨ста⟩ златыхъ ⟨т⟩оу⟨рєц⟩кихъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); nasz wirnyj bojaryn Pan Żurża Rotompan... prodał swoje pytomoje seło... Kyr Theoktystu mytropołytu u cenu za 270 złaty turecskych (Сучава, 1465 *GL* 176); златыи тоурскыи (1) турецький золотий: А що привєзоут от Басараб или от Тоуркох... от воза по В҃ златы тоурскых (Сучава, 1460 *BD* II, 274); златыи оугорскыи (6), оугорскыи златыи (1) угорський золотий: мы пє(т)ро воєво(да)... с паны радою нашєю мо(л)да(в)скои... радили єсмы и миого подоумали мє(ж) собою о оутисненїє и погибєли зємли нашєи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) а иаибоу(л)шє о(т) тоурко(в) иже... просѧ(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); и єщє дали єсми ѣ сто злат оугрьских, и ѣ сєло (Путна, 1476 *BD* I, 217); златыи оугръскыи чєрвлиии (1) угорський дукат, угорський червінець: И також єсмо дали и потвръдили томоу свѧтомоу нашємоу монастироу ѣ фалчоу и три фєртали винограда... що жє был он коупил тот виноград... за к҃є златы оугръскых чєрвлини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* **за Й҃ (М҃, Р҃) злати** 45 (1453 *Cost.* II, 495; 1460 *BD* II, 274; 1463 *BD* I, 74; 1466 *DIR«A»*

519; 1479 *BD* I, 223; 1486 *BD* I, 289; 1488 *BD* II, 247; 1490 *BD* I, 396; 1495 *Cost. S.* 193; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); за кє (М, СЛ) **златы, złaty** 20 (1445 *Cost.* II, 231; 1459 *BD* I, 27; 1465 *GL* 176; 1472 *BD* I, 169; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BAM* 61; 1497 *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 147, 153, 154 і т. ін.); за Р **златыи** 1 (1462 *BD* I, 63); *род. мн.* **злат, зла(т), злать** 228 (1446 *Cost.* II, 247; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 ЗСФ; 1462 *BD* I, 52; 1468 *BD* I, 130; 1476 *BD* I, 217; 1480 *BD* I, 246; 1487 *BD* I, 517; 1497 *BD* II, 115; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **златых, златыхъ, златыхь, златы(х)** 22 (1443 *Cost.* II, 119; 1449 *Cost.* II, 747; 1452 *Cost.* II, 410; 1456 *Cost.* II, 789; 1462 *BD* I, 70; 1467 *BD* I, 117; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BAM* 61; *BD* I, 228 і т. ін.); *знах. мн.* **злати, злат(и)** 5 (1449 *Cost.* II, 385; 1456 *BD* I, 456; 1460 *BD* II, 274; 1480—1484 *BD* II, 369, 370); **златы** 2 (1460 *BD* II, 274); ! **златиь** 1 (1500 *SD* 7); *знах. дв.* **злата** (1479 *BD* I, 221).

Див. ще ***ЗЛОТЫИ, *ЗОЛОТЫИ*** [2].

***ЗЛЇИ** *див.* ***ЗЛЫИ.**

***ЗЛО** *с.* (3) лихо (2): а єстли бы дорозоумили с которои сторони от каких наших непрїятелєи какоє зло, або шкодї алибо прекажєнїѧ, а их милость тогди нам... тоє имают нам оусє оуказати и оповєсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423); з л о о у ч и н и т и (кому) (1) учинити лихо: а бо(л)ше о(т) того иє имаємъ пєрєпустити зло оу⟨чи⟩нити нашимъ лю(д)мъ оу корунѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зло** (1445 *Cost.* II, 729; 1499 *BD* II, 422).

***ЗЛОБНЫИ** *прикм.* (1) *(у знач. іменника)* злочинець (1): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ иашъ Климентый, владыка луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **злобныхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ЗЛОДЄИ** [1] *див.* ***ЗЛОДѢИ.**

! **ЗЛОДЄИ** [2] ⟨ЗЛОДЄИСТВО⟩ *див.* ***ЗЛОДѢИСТВО.**

***ЗЛОДЕЙСКИИ** *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**

***ЗЛОДЄИСКЫИ** *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**

***ЗЛОДЄИСТВО** *див.* ***ЗЛОДѢИСТВО.**

***ЗЛОДЇИ** *див.* ***ЗЛОДѢИ.**

***ЗЛОДЇИСКИИ** *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**

***ЗЛОДѢИ** *ч.* (15) 1. злочинець (5): Też jestliby kotoryi detia... okormił, tot jako złodej majet' karan byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106—107); а кторы бы на(ш) нєпрїѧтє(л) оутєклъ на и(х) сторону или злодїи, то(г) имає(т) вєсити, або на(м) наза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. злодій (10): Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сѧсє⟨ди) ижь ємоу в ночи конь украде(н) а о(и) и(х) проси(л) абы с нїмь во сле(д) пошли за злодєємь и онї нє хотєлї (XV ст. *BC* 22 зв.); Мы михалъ бучацкыи... и кола судъя галицкыи... вызнавамы то и землѧны иж⟨ъ⟩ та(к) єсмо то оуложили колик⟨о⟩ сѧ пригодитъ ижъ поидетъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѧчи(м) пыто(м) а где приидє(т) за ни(т) (!) до к⟨о⟩торого сєла а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своєго оу ⟨сєлѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти тре⟩тии днъ по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу сє⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *P* 134); а привїлїє що има(л) на те(х) сєла(х) и на озєра они ємоу покради (!) коли єм до(м) злодѣи покрадили (!) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **złodej** (1388 *ZPL* 106); *род. одн.* **злодѣѧ** (1435 *P* 134); *ор. одн.* **злодєємь** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); **злодѣємъ** 1 (1435 *P* 134); *місц. одн.* **о злодєи** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); **о злодєю** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); *наз. мн.* **злодїи** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **злодѣи** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *род. мн.* **злодїєвъ** (1457 *Cost.* II, 809); *дав. мн.* **злодѣємь** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); **злодїє(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн.* **злодїєвъ** (1457 *Cost.* II, 810); ! **зло(и)дє(и)** (XV ст. *BC* 28 зв.); *місц. мн.* **о злодѣєхъ** (XV ст. *BC* 7 зв., 28).

***ЗЛОДѢИСКИИ** *прикм.* (5) украдений (1): ОуставлѧЄмь и сказоуємь колї хто боудѣ(т) трїичи обаженъ пєрє(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои, и пєрєможєнъ алюбо нєкотороую рє(ч) злодѣискоую лїцомъ выимоу(т) алюбо вѣрнє(т), на вєкы жа(д)ноє чти нє имєє(т) иметь (XV ст. *BC* 36 зв.);

з л о д є и с к ы и д о л г ъ (1) боргове зобов'язання злодія відшкодувати вкрадене: а оуводєть (!) лї того нєства (!) своєго соутѧ(ж)ци тогды порожчєнъ єго и долгоу єго вынѧмъщи злодєискы(и) долгъ иже имєєть за всє платїти (XV ст. *BC* 11); З л о д е й с к а я с т е ж к а (1) *(назва урочища у Волинській землі):* досталася єму сторона тая, где єго дворъ, люди... и селище за єго дворомъ... до Салищова за Злодейскую стежку, по долину (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); с л и д ъ з л о д и и с к ы и г о н и т и (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1; с л и д ъ з л о д ї и с к и и п л а т и т и (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **злодїиского** (1454 *ПГПММ*); *знах. одн. ч.* **злодєискы(и)** (XV ст. *BC* 11); *знах. одн. ж.* **злодѣискоую** 1 (XV ст. *BC* 36 зв.); **злодейскую** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. мн.* **злодиискы(х)** (1458 *ПГСММЦ*).

***ЗЛОДѢИСТВО** *с.* (17) злодійство, крадіжка: Też jestliby... nahabał... o zastawu... kotoraja by jemu była czerez złodejstwo, abo czerez khwałt wziata, na tuju istenuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Хто боуде(т) ожалованъ о злодѣиствє бчо(л) алю(б) мд(оу) (XV ст. *BC* 6 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **злодѣиство** 6 (XV ст. *BC* 18, 19, 30, 32 зв., 36 зв.); **злодєиство, złodejstwo** 3 (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 26 зв., 32 зв.); *місц. одн.* **о злодѣиствє** 3 (XV ст. *BC* 6 зв., 18); **о злодєиствє** 1 (XV ст. *BC* 8); **о злодѣиствѣ** 1 (XV ст. *BC* 29); ! **о злодє(и)** 2 (XV ст. *BC* 7 зв., 8 зв.); *знах. мн.* **złodejstwa** (1388 *ZPL* 104).

! **ЗЛОИДЄИ** ⟨ЗЛОДЄИ⟩ *див.* ***ЗЛОДѢИ.**

***ЗЛОМАТИ** *див.* ***ЗЛАМАТИ.**

***ЗЛОМИТИ** *дієсл. док.* (6) (що) *(не дотримати)* зламати, порушити (5): кто жь коли зломн(т) нашю грамотоу су(д) прє(д) б(г)мъ имаю с нимъ (Перемишль, 1390 *P* 176); вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... иже... алєксандръ воєвода землѣ молдавскои... присѧгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучинєныхъ... пєрєступивши и зломивши былъ напротиву иамъ и на(с) розгнѣвалъ (Лаичиця, 1433 *P* 120—121); a nam semkrot prysiahał, klenasia żywym Bohom i wsie izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); а пакли быхмо тыхь записовъ пєрєдь рєчєныхь, што имили пєрєдьковє наши о(т) короловьства полско(г), нє дали, подьлоуть слоубоу нашего... тогды тыѣ оусѣ записы и листы пєрєдьковь нашыхь што имили ѣхь о(т) короловьства полско(г) чииимо симь нашимь листомь скажєныѣ и жломьлєныѣ (!) и ни во што (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **izłomił** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); **isłomił** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *майб. 3 ос. одн.* **зломи(т)** (1390 *P* 176); *дієприсл. перед.* **зломивши** (1433 *P* 121); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ч.* ! **жломьлєныѣ** (1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ** 2, **ЛАМАТИ, ЛОМИТИ, *ПОЛАМАТИ.**

***ЗЛОСТИВЫИ** *див.* **ЗЛОСТЇВЇИ.**

ЗЛОСТЇВЄ *присл.* (1) (*стп.* złośćiwie) злісно: а боудѣ(т) хто злостївє алюбо нєправа нєхотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имєть щкоды чинити зємли а(любо) зємлѧномъ тогды є(г) имєнїє дѣди(ч)ство вынѧвни (!) вѣно жєньскоє имєєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *BC* 38 зв.— 39).

ЗЛОСТЇВЇИ *прикм.* (2) (*стп.* złośćiwy) злісний: Обычаи злостївїи бы(л) слоужєбнїчїи колї и(х) прївожєно до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго (!) имєнїя

оу которомъ былї забиты мѣнѦ(т) собѣ за кровно (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **злостївіи** (XV ст. *ВС* 25); *знах. одн. ч.* **злостивыи** (XV ст. *ВС* 11).

ЗЛОСТЬ *ж.* (4) **1.** зло, лихо (1): вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ росъсѣвцею злости неприятелемъ людского поколѣнья зъеднано было ижь нѣкгды преможныи панъ александръ воевода землѣ молдавскои... присѦгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучиненыхъ... переступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121);

н а з л о с т ь (1) на зло, на злість: и ваша бы милость сихъ пословъ... пропустили мирьно черезъ вашей милости земли... бо сии пословє не ходять на злость вашей милости, але на доброту вашей милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. злість, злоба (2): Коли(ж)... оумыслъ и злость и(х) є(ст) на то какъбы христїяньство обажїли є(ст) сѦ на(м) за по(до)бно вїдѣло штобы нї одныи... оу нашои земли нашомоу хрїстїанинѫ пѣнезеи бы иє дова(л) (!) на записы анї на лїсты одно на закла(д) по(д)лѫгъ старо(г) обычая (XV ст. *ВС* 39—39 зв.); а мы обличнѣ к нему... при чти и при вѣрѣ нашои, и по(д) хрестїанскою вѣрою, без (з)лости и безъ хитрости прїидемѣ, а перє(ч)нному пану вло(д)славу, кролеви... оучинимы вѣру (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664).

ФОРМИ: *наз. одн.* **злость** (XV ст. *ВС* 39); *род. одн.* **злости, (з)лости** (1433 *Р* 120; 1434 *Cost.* II, 664); *знах. одн.* **злость** (1499 *BD* II, 449).

***ЗЛОТЫИ** *ч.* (1) (*стп.* złoty) ◇ з л о т ы и т у р е ц к и и (1) турецький золотий: Мы ильѦшь воевода... записуемъсѦ тымъ пїошѦмъ... єжь имаемъ и слюбуемъ имъ жолъдъ платити иа каждыи мѣсѦць по Є̃ гривєнь лѦдьскихъ на копьє и злотые по три турецкие за гривну а за щкоды стоимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **злотые** (1433—1443 *АРМ*).

Див. ще ***ЗЛАТЫИ** [2], ***ЗОЛОТЫИ** [2].

***ЗЛЪТЪРОНА** *ж.* (2) **1.** *(назва поля у Молдавському князівстві)* (1): мы Стефан воевод(а)... знаменито чиним... оуже... прїидоша перед нами... нашь вѣрни боѦрин паи Юрїи Шербич и матере его Федка... и дали... нашемоу монастирю от Хомора... половиа от тоє полє иа имѣ на Злътъроныи (Сучава, 1467 *BD* I, 120).

2. *(назва пасіки у Молдавському князівстві)* (1): мы Стефан воевода... знамеиито чииим... оже... даем и дали есми свѦтомоу нашемоу монастироу от Хомора... едноу пасикоу на имѣ Злъто⟨роныи⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Злътъроныи, Злъто⟨роныи⟩** (1467 *BD* I, 120; 1475 *BD* I, 203).

***ЗЛЫИ** *прикм.* (14) **1.** злий, злісний (2): Мы кнѦ(з) дѣдъ дмитриєви(ч) кнѦ(з) русаиъ плакси(ч)... чинимы знамени(т)... како кеды в то времѦ коли кнѦ(з) велебныи дмитрии... голдованиє и вѣрность и послушьство... не приневолени а иикотораѦ зла волѦ примучени велико(м) и славнему володиславу... со вси(м) своими землѦми... вѣрность праваѦ и не изрушистаѦ слюби(л) а мы именемъ и моча вши(х) землѦнъ... ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); а онъ имаетъ насъ остеречи, яко нашъ милы приатель, от оусихъ злы⟨хъ⟩ чловков, и имаетъ намъ радити и на оусє нашє доброє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746—747).

2. *(непридатний)* негодящий, поганий (1): А хотарь томоу селоу на имѣ Беркишещем... поченше от блота Мъстакиноулоуи на злїи брод (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

3. несправедливий, неправий (3): ОуставлѦемь и(ж) пре(д) нашею обли(ч)иостїю алюбо пере(д) нашими паны .. соу(д)я соудѦчи соуды не може(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда бо не о(н) самъ соудить але пановѣ (XV с *ВС* 33 зв.).

4. *(жорстокий)* лютий, злий (1): Зиаменїто намъ есть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.).

5. *(у знач. іменника с. р.)* нещастя, лихо (4): ино оузрѣвши невиность мою велимужинии (!) паиови... выбавили мѦ бг̃о(м) и жону мою и дѣти мсѣ... ис того Ѧтсва (!) и с того оусего злого (Кремеиець, 1434 *Р* 130); Презъ велїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бывають оутїснены а то тымь же и(х) много у коупє ездило и мно(г) зло(г) людемь чинили и квалтомь брали (XV ст. *ВС* 17); и оузвѣдаетъ иашъ милы приатель панъ детрихъ о нашє злоє боудь от ⟨как⟩ова и от которои стороиы а онъ имаетъ насъ остеречи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746);

◇ з л ы є р ѣ ч и (2) зло, біда: и тако имаемы его остерегати о(т) усѣхъ злыхъ рѣчеи (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и также имаемы его выстерегати о(т) всѣхь злы(х) рєчеи и имаемь доброую раду радити (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); з л ы и л ю д и (1) злочинцї: оии имаю(т)... на то стояти... како бы могли... оучинити на(м) ми(р)... яко быхо(м) имѣли собѣ, покои с ти(х) съ вси(х) сторо(н), яко быхо(м) могли злы людє показнити, а правы(м) покои оучиииити и сами оу иашє(м) покоѦ быти, оу нашеи земли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **злого, зло(г)** (XV ст. *ВС* 8 зв., 17, 33 зв.; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); *знах. одн. ч.* **злїи** 1 (1473 *BD* I, 183); *знах. одн. с.* **злоє** (1449 *Cost.* II, 746); *наз. одн. ж.* **зла** (1388 *Р* 39); *ор. одн. ж.* **злою** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *род. мн.* **злыхъ, злы(х), злы⟨хъ⟩** (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 747); *знах. мн.* **злы** (1457 *Cost.* II, 809).

***ЗМЕРЛЫИ** *ч.* (1) (*стп.* zmarły) померлий: на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ, то естъ, почавши отъ мосту замку Городенского... До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховаютъ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **змерлыхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***ЗМЕРТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zemrzeć) померти: а коли бы обадва змерли а не зостанетъ ся ни по одномъ сыновъ и щадковъ музского... полу то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **зомретъ** (1498 *ГВКОО*); *бажум. сп. 3 ос. мн.* **коли бы... змерли** (1498 *ГВКОО*).

ЗМЄТЫ *мн.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі)*: Я волчько бодє(н)ковьскии и своими де(т)ми... вызиаває(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... Ис тыми озѣри... на имѦ озѣро нѣжє(н) а... змєты (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз.* **змєты** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ЗМИИНЄЦЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Змїїнець: Се я киѦзь михаил костѦ(н)тиновичь... придаю сѣтомоу сп(с)у и своего дворьца и змиинца десѦтиноу озими пшеници и рьжи от всєє Ѧрины (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*).

ФОРМИ: *род. одн.* **змиинца** (2-а пол. XV ст. *СО*).

***ЗМИЛОВАТИ СѦ** *дієсл. док.* (5) (на кого, иад ким) змилуватися, змилосердитися (иад ким), зглянутися (иа кого): А ивашко... дѣди(ч) земли валаскоѣ, знаемо чиню... аже велебныи г(с)дрь, влодиславъ, из божьеи мл(с)ти кроль пол(с)ки и велебныи киѦ(з), витовтъ литов⟨с⟩ки, смиловали(с) иадо мною, принѦли суть мене собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); и па(н) косте сѦ смилова(л) на не(г) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); Мы кнзь Семенъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуемо... И(ж) мы деи змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м)... при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѦ смилова(л)** (1449 *Cost.* II, 385); *3 ос. мн.* **смиловали(с)** (1400 *Cost.* II, 619); *майб.*

3 ос. одн. **съ... смилоуе(т)** (1456 *ЭСФ*); *дієприсл. перед.* **змилова(в)ши сѧ** 1 (1459 *Р* 171); **смиловавьшы ся** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

***ЗМОВИТИ СѦ** *дієсл. док.* (7) (з ким) договоритися, домовитися: тог(д)ѣ єсмо выиха(л)и исъ зємлѧны и съ старци смолвивьши сѧ и вона два прилюбила (Галич, 1404 *Р* 68); тако зємѧнє исмовивши сѧ и старци и вызнали аже по лисичии бро(д) зємлѧ цр҃квная ст҃го сп҃са из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); а змовившися есми зъ своими детми, дали есмо имъ вечно и непорушно зо всимъ с тым, што к тому селу слушаетъ и належитъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); и далъ (!) панъ воєвода вскаэалъ к намъ иже отъ всихъ стороиъ поганъство на хрєстия(н)ство наступаєть и в томъ (!) часъ жадаєть абыхмо змовилися зъ братьєю нашою противъ поганъства за хрєстиянъство (Вільна, 1493 *ОПВВ*).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо змовилися** (1493 *ОПВВ*); *дієприкм. акт. мин. наз. мн. ч.* **смовивше сѧ** (1430 *Р* 116); *дієприсл. перед.* **смолвивьши сѧ, смолвивши сѧ** 2 (1404 *Р* 68; 1421 *Р* 94); **исмовивши сѧ** 2 (1422 *Р* 98); **змовившися** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***ИЗМОВИТИ, *СМОЛВИТИ.**

! ЗМОЛЫШЪ ⟨ЗМОЛВЫШЪ⟩ *див.* ***СМОЛВИТИ.**

***ЗМОЦНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* zmocniti, *стп.* zmocnić) (що чим) скріпити, засвідчити: Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ, выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **есмо... змоцнили** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ЗМОЦНЯТИ.**

***ЗМОЦНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zmocniać) (що) скріплювати, засвідчувати: и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(м) с прєдѣлами єго ствє(р)жаємъ и (з)моцняє(м) на вѣчныє часы по(д)лоугъ листоу и характїи писме(н)ныи грамотноє о(т) великого кн҃зя роуского (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **(з)моцняє(м)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***ЗМОЦНИТИ.**

ЗМОУЛЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврьдили єсмо имъ... сєла... на имѣ пътъкъєщи... и змоулци (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *наз.* **змоулци** (1448 *Cost.* II, 323).

***ЗМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zmyślić) (що) задумати, замислити: Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ, князь Иванъ Семеновичъ, мужъ мой, зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а прото и на то(т) часъ стєреглисмысѧ абы... того лѣта ты(х) то противоу на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. одн. ч.* **змыслылъ былъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *бажс.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абы... змыслили** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЗНАЄМО, ЗНАЄМЪ *присл.* (46) ◇ з н а є м о (з н а є м ъ) ч и н и т и (37), з н а є м о ⟨ч и н и т и⟩ (1), ч и н и т и з н а є м о (що кому) (8) повідомляти, сповіщати (що, про що), доводити до відома (що): Мы дмитрии инѣмъ именємъ корибу(т) кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ... иже... вєлєбному г(с)пдрю володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40—41); мы юга воєвода... знаємо чини(мь)... ожє тъ(и) истыннїи слоуга иашъ панъ браѧ слоужилъ... на(мъ) правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 26); мы кнѧзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо... аже... панъ данило задєрєвєцкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ сєлы ис воитомъ исъ зудєчовьскимъ и сулкомъ чєрємховомъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); Мы болєславъ инако швитрикгаило... кнѧзь чєрниговскии и ины(х) знаємо то чини(м)... ажє даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнѧти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ Ѿ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); мы пє(т)ръ воєво(д)... знає(мо) чини(м)... ожє дали єсми сєсъ ли(ст) наше(м) ст҃о(м) монастирю... на що соу(т) сєла и(х) на имѣ прътєщи и дїонишєво сєлищє (Сучава, 1456 *ГПХМ*); Мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... яко коли от давного а прєминоулєго часоу нѣкотораѧ нєприязнь... была мєжи нами и мєжи наияснѣишим кнѣжатєм паном Яном Олбрахтом з божїєи милости кралєм полскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

***ЗНАЄМОСТЪ** *ж.* (4) ◇ з н а є м о с т ъ и м а т и (1), з н а є м о с т ъ и м ѣ т и (чого) (1) ознайомитись (з чим), взяти до відома (що): ми боѧровє и рада вєлможно(г) пєтра воєво(д)... ѧвно чини(м) ты(м)то листо(м), котрыи того листа боудоу(т) знаємостъ имѣти, гды(ж)... пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... повинною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ... про тожъ мы... зь єго волию повинни єсмы сѧ згодити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); А дилѣ того, мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... въсѣмъ... того листа зиаємостъ имаючи, яко хотѧ... прєдкоув наших... наслидова(ти)... мы... их воли... послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283); к о у з н а є м о с т и п р и и т и (1), п р и и т и к ъ з н а є м о с т и (1) стати відомим: рѣчи... ажбы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущой зиаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвєржєны (б. м. н., 1424 *Р* 99); гдє бы коли того исного пана нашего, наимл(с)тниишого кролѣ полского, и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противиы(х) рєчїи которы бы коли коу нашєи знаємости пришли оуставичиїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *дав. одн.* **зиаємости** (1424 *Р* 99; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **зиаємостъ** (1448 *Cost.* II, 738; 1462 *BD* II, 283).

Див. ще ***ЗНАМОСТЬ.**

ЗНАЄМЪ *див.* **ЗНАЄМО.**

***ЗНАИТИ** *дієсл. док.* (15) **1.** (що) *(несподівано побачити загублене, сховане)* знайти (1): О томъ хто што коли изнаидєть (XV ст. *BC* 8);

(кого) виявити, знайти (5): мы оуставлѧємь съ своимы паны гдє боудє(т) (!) знаидєны боудоуть в сєлє(х) алюбо в мєстє(х) нємєцькы(х) имають быти инѧты и вывєдєны а имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *BC* 25 зв.); алє таковаго чловѣка, гдє оучюють и изнаидоут оу их зємлѧх... а их милости мают єго въгнати и въпоудити проч из их милости зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421);

(що) виявити, встановити (1): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова... боудѣ(т) оусилована... а повала а знамєна нє изнадѣны боудоуть а лю(ди) то пєрєсоудо(м) вызнають которыми она свє(т)чєна тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *BC* 36—36 зв.).

2. (кого) *(натрапити на кого)* зустріти, застати (2): и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужєго товара, развѣ коли кто знаидєть своєго должника (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); И такъжє бы єстє знали ваша милость: коли вашей милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ ту знашолъ... одну паню отъ Татаръ выкуплена (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

3. (кого в чому) визнати, знайти, вважати (кого щодо чого) (3): И мы того со кн⟨ѧ⟩зми и паны досмотрѣвши и в том єсмо кн⟨ѧ⟩зѧ Олєксандра знашли правого (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И мы в томъ шевцовъ знашли правыхъ Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

4. (що) захотіти, забажати (1): а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ, што коли изнаидуть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631).

5. (що) постаиовити, вирішити (2): и таки(ж) котораѦ ⟨бы сѦ⟩ шкода стала о(т) нашеѦ землѦ, оу коруни и паномъ и мѣсчаномъ и купцемъ... а коли обвинѦ(т), оу нашеи земли, того имаемъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци, гдежъ наши пере(д)ци положили мѣстце, на колочини, и що право изиаидетъ, то иехаи терпи(т) виноваты (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зиашолъ** (1499 *BD* II, 450); *1 ос. мн.* **знашли** (1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 88); *майб. 3 ос. одн.* **изиаидетъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **изнаидеть** 1 (XV ст. *BC* 8); **знаидеть** 1 (1435 *Cost.* II, 676); **зиаиде(т)** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); *3 ос. мн.* **изнаидоутъ, изиаидоут** 2 (1434 *Cost.* II, 668; 1499 *BD* II, 420); **изнаидуть** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **знаидоуть** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **бѫдеть... зиа(и)де(и)** (XV ст. *BC* 17); *3 ос. мн.* **изнадѣиы боудоуть** 1 (XV ст. *BC* 36); ! **боудеть... зиаидеиы** 1 (XV ст. *BC* 15); ! **боуде(т) зиаидены боудоуть** 1 (XV ст. *BC* 25 зв.).

Див. ще ***ЗНАИТИ СѦ, НАИТИ*[1] 1, *НАИТИ СѦ.**

***ЗНАИТИ СѦ** *дієсл. док.* (9) знайтися, виявитися (7): а тѣмы (!) селамъ от турлуи съ оусими поени... непогушено (!) имъ... и дѣтемъ его... и всему роду его ко⟨моу⟩ сѦ изнаидетъ изнаиближни (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а кто би се знашо(л) ловити рибоу или роубати лисъ оу и(х) хотарю без и(х) воли на то(м) глоба В҃I гривни (Сучава, 1456 *ГПХМ*); али такового чловѣка *(в ориг.* чл҃ка.— *Прим. вид.)*, где съ оучюет и знаидет оу нашеи земли... мы да имаюм его вънгнати и въпоудити проч ис нашеи земли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

з и а и т и с Ѧ л и ц е м ъ (1), л и ц е м ъ з и а и т и с Ѧ (1) бути в наявності, бути наявним, виявитись: а мы... оучинили есмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) съ и(м) оувернули ишкоду и казали есми вернути, що коли сѦ знаиде(т) лице(м) оу нашеи земли, бу(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ знаиде(т)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **сѦ изнаидетъ** 1 (1409 *Cost.* I, 65); **съ... знаидет** 1 (1499 *BD* II, 421); *3 ос. мн.* **съ зиаидоу(т)** (1435—1436 *Cost.* I, 495; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1490 *DC* 148); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би се знашо(л)** (1456 *ГПХМ*); *3 ос. одн. с.* **бы сѦ... знашло** (1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще ***ЗНАИТИ, НАИТИ*[1], *НАИТИ СѦ.**

ЗНАКОМИТО *присл.* (8) (*стп.* znakomito) відомо (1): А только такъ не боудеть братъство наше почомоу знакомито боудеть какъ рекоучи ярлыкъ послали есмо (б. м. и., 1484 *ЯМ*);

◇ з н а к о м и т о ч и н и т и (1), ч и н и т и з н а к о м и т о (що) (6) (*стп.* czynić znakomito) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): мы великии кнзь швитрикгаилъ литовьскии... чини(м) знакомито... иже... даемъ и дали есмо тому пре(д)реченому паиу андрѣю за его вѣрную службу село михлинъ оу луцкомъ повѣте (Київ, 1433 *P* 118); А дилѣ того, мы Стефаи воевода... знакомито чинимъ... яко хотѦ счаснои памѦти велможныхъ панов предкоув наших воевод молдавских... обычаем и стопенюм наслидова⟨ти⟩... их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни есми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); се Ѧ паии Федка... чиню знакомито... есми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру великому королю его м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимеру, ажебы его м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мене ко именѦм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... имѣнье Здетелу... иа соборную Церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

***ЗНАКОМИТЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* znakomity) явний, очевидний: Пак ли бы тот ден так намѣненны, нам, землѣм нашим молдавскым нѣкотора потребизна зиакомита, яко валка алибо воина с Татары... алибо инша котора потребизна нам пригодила съ... на инши час подобны имает его милость ден и мѣсце отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **знакомита** (1462 *BD* II, 285).

***ЗНАКЪ** *ч.* (2) **1.** *(свідчення)* знак (1): тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Аитоновы, для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

2. *(умовна позначка)* знак (1): и Мокрычаие нам жадного знаку не вказали, а ни грани (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род. одн.* **знаку** (1430 *ГВКЛ* 9; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ЗНАМЄНАНЪ** *прикм.* (28) значений, мічений: А хотар томоу мѣстоу да ест поченши от потока Драгошева... оу знаменаны доуб, а от доуба черес рѣдя до великои дороги та оу знамена⟨ны⟩ дроугіи доуб (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); А хотар тои пасици и тои боукати земли... да ест... поченши ис верха от краи лѣса... на един берест знамеиан (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **зиамєнан, зиамєнань, знамєиа(н)** 19 (1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 3; 1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100); **знамєнаны, зиамєна⟨ны⟩** 2 (1466 *BD* I, 114); *род. одн. ж.* **зиамєнаиои** (1488 *BD* I, 348); *знах. одн. ж.* **зиамєнаноу** (1490 *ДГСХМ*); *наз. мн. ч.* **знамєиаии** (1495 *BD* II, 63); *знах. мн. ч.* **знамєнани** (1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63).

***ЗНАМЄНАНЫИ** *див.* ***ЗНАМЄНАНЪ.**

***ЗНАМЄНАНЬ** *див.* ***ЗНАМЄНАНЪ.**

***ЗНАМЄНАТИ** *дієсл. док.* (10) **1.** *(без додатка)* визначити, позначити (що) (1): А хотарь тое село иа имѣ Подолѣнїи да ест по коуда хотарил и зн⟨ам⟩ена⟨л⟩ пан ⟨Мик⟩отъ и паиа РѦцеша пръкълаби от Нѣмьца (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

2. (що) *(взяти до уваги)* відзначити (9): мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу намъ вѣриую... пана Ивана Мукосѣевича, и мы подумав с нашими князи и с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже видевъ и знаменавъ службу намъ вѣрную... пана андрѣя волотовича и мы порадив сѦ с нашими кнзи и с паны... даемъ и дали есмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомъ повѣте (Київ, 1433 *P* 118); мы великий кн ⟨Ѧ⟩ зь Швитрикгайлъ... чиним знаменито... иж видев и знаменав службу нам верную... н⟨а⟩ш⟨о⟩го верного слуги Олыйфера и мы порадився з нашими кн⟨Ѧ⟩з ⟨Ѧ⟩ми и паны... даем и дали есмо тому вериому нашому слоузе Олфероу... село Глухни (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зн⟨ам⟩єна⟨л⟩** (1479 *BD* I, 221); *дієприсл. перед.* **знамєиав, знаменав, зиамєнавъ** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 118; 1434 *P* 128; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138, 140; 1445 *P* 150; 1446 *AS* I, 42; *P* 152).

Див. ще ***ЗНАМЄНОВАТИ, *ПОЗНАМЄНАТИ.**

! **ЗНАМЄНИМТО** ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

ЗНАМЄНИТЄ *присл.* (2) (*стп.* znamienicie) ◇ ч и н и т и з н а м є н и т є *див.* **ЧИНИТИ** 2.

Див. ще **ЗНАМЄНИТО, ЗНАМЄНИТОСТО.**

ЗНАМЄНИТО, ЗНАМѢНИТО, ЗНАМЕННИТО *присл.* (550) **1.** відомо (7): А се знаменито буду(т) (!) и свѣдочио есѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѦть (Перемишль, 1390 *P* 175); Во имѦ божье знаменито бу(д) и свѣдочно каждо(м) добро(м) кто коли на то(т) листъ позрить албо услы-

ши(т) єго чтучи кды єго буде(т) потрєбно (Львів, 1412 *Р* 81); Знаменїто иамъ єсть ис права цєсарьско(м) (!) и(ж) пожєгъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.); а коли бы... коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того... нє хотили пополнити по(д)лу(г) слюбоу и того запису... нє имаючи котороу(ю) смєртн(у)ю болєс(т)... абы то было знамєнито и пану иашєму королєви єго мл(с)ти... то(г)ды... коро(л) єго мл(с)тъ, имає(т) на(с) казнити и карати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

2. *(дуже добре)* відмінно, бездоганно (4): а мы па(к) имаємь єго мл(с)ти вѣрно и знамєнито служити... яко(ж) бы(л) обычаи пєрє(д)ко(в) наши(х) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); и голдовавши єго мл(с)ти, а мы имаємь вѣрно и знамєнито єго мл(с)ти слоужити (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

◇ знамєнито оузѧвлѧти (що) (1) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): мы алєксаидрь воєвода... знамєнито оузѧвлѧми... ожє до на(с) приєхали соу(т) оу посо(л)ство пановє и рада... королѧ казимира, королѧ по(л)ского (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); знамєнито чинити (262), чиити знамєнито (що) (276) повідомляти (що, про що): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... ижє... королєви володиславу польско(м)... слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *Р* 43); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсмы доконали съ радцѧми и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста и съ усѣмъ поспольствомъ ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); мы кнѧ(з) Ѳєдорь любортови(ч) чинїмы то знамєнїто... ажє прїшє(д) прє(д) на(с) п̃а(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого... ажє ємоу взѧ(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ чєрєсь границю (Зудечів, 1421 *Р* 95); мы вєликии киѧз Швитрикгаил литовский... чиним знамєнито... иж... даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Калєнику оу житомирском повєтє сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); я кн⟨ѧ⟩зь Семєн Юрьєвич чиню знамєнито сим моим листом... записую жонѣ своєй кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьи... оу вѣнє двѣ тисѧчи коп на своихъ имѣньѧх (Ровно, 1483 *AS* I, 82); Самъ Алєксандръ Божію милостію... чинимъ знамєнито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи єго услышить, кому того потрєбъ будєть вѣдати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ЗНАМЄНИТЄ, ЗНАМЄНИТОСТО.**

! ЗНАМЄНИТОМ ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

ЗНАМЄНИТОСТО *присл.* (1) ◇ знамєнитосто чиити (що) (1) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): знамєнитосто чинимы прєзъ тънь листь... ижє мы романъ воєвода молдавьскии и дѣдичь оусєи зємлѣ волошьскоі... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣриа служба служити... нєпрєможєному владиславови из божєєі мл(с)ти королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще **ЗНАМЄНИТЄ, ЗНАМЄНИТО.**

***ЗНАМЄНИТЫИ** *див.* **ЗНАМЄНЇТЫИ.**

***ЗНАМЄНЇЄ** *с.* (2) (*цсл.* знамєниє) знак, мітка (1): а возмєть лї два вола алюбо два конѧ тогды имѣєть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маєть на пороукоу и має(т) знамєнїє оучини(т) на дѣрєвѣ гдѣ то(т) оузѧлъ закладъ (XV ст. *ВС* 37);

◇ дати оу знамєньє (1) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **знамєнїє** 1 (XV ст. *ВС* 37); **знамєньє** 1 (1481 *BD* II, 364).

ЗНАМЄНЇТЫИ *прикм.* (19) **1.** *(дуже добрий)* відмінний, бездоганний (8): мы вєликий кнѧзь Алєксандро... чинимъ знамєнито... ижєт видєвъ єсми знамєнитоую слоужбоу... вєрного нашого кнѧзѧ Михайла Васильєвича... даємъ и и дали єсмо ємоу имєнє в лоуцкомъ повєтє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); мы вєликии кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь чинимъ знамєнито... оузрѣвши єсмо знамєнитоую иамъ слоужбоу... Єрьша тєрєшковича... даємъ И дали єсмо ємоу сєло долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

2. *(розпізнавальний)* примітиий (2): а нє боудє(т) (!) ли обапо(л) знамєна знамєнитая тогды повода прїпоустїть и свѣтъкы до освєчєнїю гранїци (XV ст. *СЯ* 42).

3. *(високого роду, становища)* значний, важний (2): I też jestliby... na imienie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozycził, a toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedcził by, my... mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje naznamenujemo, a jemu toho to imenia na protiwku khwałtowi choczem boroniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Коли(ж) кмє(т) па(н)у алюбо шлѧ(х)тичю раноу оучини(т) двє(и) алюбо три(и) за ка(ж)ноую раноу ЄI а соудови ЄI... а боудѣ(т) лї знамєнїтыи шлѧ(х)тичь тогды шєстьдєсѧ(т) гривєнъ (XV ст. *ВС* 30 зв.— 31).

4. *(що має велике значення)* важливий, важний (2): мы алєксандрь воєвода... знамєнито оузѧвлѧми ис тымъто нашимъ знамєниты(м) листо(м)... ожє до на(с) приєхали соу(т) оу посо(л)ство пановє и рада... королѧ казимира, королѧ по(л)ского... и жадали иа(с), абыхо(м) имали поити пєрє(д)... пана казимира, королѧ по(л)ского, и абыхо(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю повины(и) гол(д) оудилали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); мы Стєфан воєвода... вызнавами и явно чиним ис тым то нашим листом и знамєнитым и вєрным и хр⟨ис⟩тїанским маистатом... ажє мы слюбоуємь... и обѧзоуєм сѧ... Казимирови, королєви полскому... ажє абыхом єго милости вєрни и справєдливи были (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

5. *(славнозвісний)* знаменитий (1): Што пєрєжъ сєго посылали єсмо къ тобє нашого посла, повєдаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ тєтя нашого... штожъ намъ зъ доконъчанья своєго и хрєстъного цєлованья выступилъ... замъки знамєнитыи и волости нашы побралъ и посєлъ и шкоды намъ вєликии подєлалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

6. явний, очевидний (4): и далѣи слюбоуємъ имаємъ... єму... вѣрнѣ голдовати, а то тако ижє прє(д)рєчєныи па(н) кро(л)... имає(т) иа(с) прє(д) ты(м) днємъ голдованиѧ два алибо три м(с)цѣ обыслати, ижбы єсмо тогды нѣкоторыми валками знамєнитыми с нашими зємлѧми. Ѧко то о(т) татаръ алюбо о(т) инши(х) нєпрїѧтє(л) иагабани, алюбо знамѣнитою иємоцью обтѧжєни, а то бы кролєви єго мл(с)ти прє(з) єго послы исныѧ знамєнито было, тогды коро(л) и єго короуна имає(т) прє(д)рєчєныи дє(н) голдованьѧ, на иныи ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знамєнитаѧ кривда а низгода мєжи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **знамєнїтыи** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *ор. одн. ч.* **знамєнитым, знамєниты(м)** (1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 292); *наз. одн. ж.* **знамєнитаѧ, знамєнитаа** (1499 *BD* II, 419, 424); *знах. одн. ж.* **знамєнитоую** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *AS* I, 44; *Р* 156, 158; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; *Р* 161); *ор. одн. ж.* **знамѣнитою** (1448 *Cost.* II, 734); *наз. мн. с.* **знамєнитая** (XV ст. *СЯ* 42); *род. мн.* **znamenitych** (1388 *ZPL* 106); *знах. мн. ч.* **знамєнитыи** (1498 *BD* II, 413); *знах. мн. с.* **знамєнїтая** (XV ст. *СЯ* 42); *ор. мн.* **знамєнитыми** (1448 *Cost.* II, 734).

ЗНАМЄННИТО *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

***ЗНАМЄНОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(взяти до уваги)* відзначити: мы вєликии кнѧз Швитрикгаил литовскии... чиним знамєнито... иж видєв и знамєновав нам службоу вєрную... и⟨а⟩шого вєрного слуги п⟨а⟩на Калєника Мишковича... даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Калєнику оу житомирском повєтє сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **знамєновав** (1437 *AS* I, 33).

Див. ще ***ЗНАМЄНАТИ 2.**

***ЗНАМЄНЬЄ** *див.* ***ЗНАМЄНІЄ.**

! ЗНАМЄТО ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

***ЗНАМОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* znamost, *стп.* znamość) ◇ и а з н а м о с т ь ч и н и т и (що) (1) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): Про то(ж) мы швитрикгаило инако болєславъ... на знамость то чинимы си(м) наши(м) листо(м)... ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу нашєго вѣрно(г) слуги на имѧ максима... дає(м) и дали єсмо сєло на имѧ косово (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *знах. одн.* **знамость** (1424 *Р* 99).

Див. ще ***ЗНАЄМОСТЬ.**

ЗНАМѢНИТО *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

***ЗНАМѢНИТЫЙ** *див.* **ЗНАМЄНІТЫЙ.**

ЗНАМѦ *с.* (17) **1.** межовий знак (13): тогды ѧ па(н) староста згадалъ зємлѧны і оправилн єсмы кундра(т) оу тои границы поколѧ єму кнѣзъ лєвъ оуѣхалъ н мы ємоу толѧ оуѣхали по та знамєна (Галич, 1401 *Р* 66); А хотарь тоє сєло на имѣ Подолѣнін да єст... почєньшє от рѣцѣ Бистрица... тажє от знамєнь и до знамєн⟨ь⟩ до могила До⟨м⟩нєва (Сучава, 1479 *BD* I, 221); а нє боудє(т) (!) ли обапо(л) знамєна знамєнитая тогды повода прїпоустїть и свѣтъкы до освєчєнїю грaнїци (XV ст. *СЯ* 42); будуть воны тое село Осекрово какъ отчизну свою держати и уживати зо всими людми и со всѣми землями пашными и бортными и зъ старыми знамены и новыми (Троки, 1498 *ГВКОО*).

2. карб, зарубка (2): а игдѣ колн тыи вєпрї забьють оу лєсѣ тогды имєєть знамѧ на дєрєвѣ оучинїть (XV ст. *ВС* 37 зв.).

3. слід, знак (2): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в сєлѣ боудѣ(т) оусилована... а знамєна нє изнадѣны боудоуть а лю(ди) то пєрєсоудо(м) вызнають которыми она свє(т)чєна тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зиамѧ** (XV ст. *ВС* 38); *род. одн.* **зиамєна** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.); **зиамєни** 1 (1498 *ЧІАФ*); *знах. одн.* **знамѧ** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *наз. мн.* **зиамєиа** (XV ст. *ВС* 36, 36 зв.; *СЯ* 42); *род. мн.* **зиамєи, знамєиь, зиамєи⟨ь⟩** (1479 *BD* I, 221); *знах. мн.* **знамєна** (1401 *Р* 66; XV ст. *СЯ* 42); *ор. мн.* **зиамєны** (1401 *Р* 65; 1498 *ГВКОО*); *місц. мн.* **по знамєнах** (1493 *BD* II, 15).

ЗНАНІЄ *с.* (3) **1.** знання (1): а хочємь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ а на пороукоу присѧгноулъ и на просбоу по(до)бноу абы да(л) разрєшєнїє тымъ свє(т)комъ штобы правда нє была оутїснєна а лє (!) хочє(т)ли то(т) о(т)пѫстїти алюбо разрєшєнїє дасть на проспоу (!) кы (!) знанїю правды тогды оба сѫ(т) разрєшєнъая (XV ст. *ВС* 20);

б є з з н а н ї я (1) без відома: ає(т) (!) тамо овцї пасїти илї рїбоу гонити... илї боуд що бєзи(х) (!) знанїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

2. показання (1): ино мы видѣвши добро изнанїє и свѣдѣтєлство, а ми такождєрє и от нас єсми им дали и потвръдили тоє сєло, батърєщїи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **бєз... знанїє** (1458 *Mih. Doc.* 122); *дав. одн.* **знанїю** (XV ст. *ВС* 20); *знах. одн.* **изнанїє** (1493 *Cost. S.* 175).

Пор. **ЗНАТИ.**

ЗНАТИ, ЗНАТ *дієсл. недок.* (36) **1.** (що, за що, о чім) *(мати знання про що, бути поінформованим)* знати (15): алє наяснєиишїи па(н) на(ш) кро(л) его мл(с)тъ... имає(т)... на(с) обыслати дєсѧтми нєдилѧми пєрє(д) ты(м), абыхо(м) знали и готови были на то(т) дє(и) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765—766); а мы знаємь иже въ дворцє нє имаєть быти жа(д)ная рана (XV ст. *ВС* 31); И такъ абы єстє знали ваша милость, бо исъ тымъ вашымъ посломъ и великого князя московъского посолъ до насъ прышолъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. (кого) *(бути знайомим з ким)* знати (1): ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашоє мл(с)ти... и пакъ другни вашоє мл(с)ти прыятєли кого ваша мл(с)ть знаєтє абы вси оберънули лица своего к поганъству (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

3. (чого) *(із запереченням)* бути зобов'язаним (до чого) (7): Сєло слобода а в томъ сєлє дєсѧть слоугъ на во(и)ноу идоуть а врокоу даю(т) чотыри копы грошє(и)... а ины(х) никоторы(х) пошли(н) нє знають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а нам єму и с тои земли служить конєм, а иншеи службы никоторои незнат (Дворець, XV ст. *СГЧА*); ино нашымъ намѣстникомь и тивуномъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать... ни службы имъ нашей никоторой не знати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

4. *(без додатка)* знати, розуміти, вважати за потрібне (4): можеть собе полепъшивати и розширивати, на новомъ корени осадити и примножити, какъ самъ налепей знаючи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); сами калугєри о(т) монастирѣ о(т) нємцѣ съ єгуменомъ и с ки(м) они знаю(т) щобы соудили свои лю(д)... и що бы они оучинили с тою глобою ка(к) знаю(т) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость дєлайтє яко знаєтє (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

5. (кого) вимагати (від кого) (2): а толко измєии(т) олєхно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); про тожъ смотритє наши листы, що єсми имъ дали... а нє лишаитє имъ кривды быти ни о(т) кого, що бы намъ болшє нєжаловали, за нужє мы знаюмъ ваша голова, а бы намъ покои былъ (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678).

6. (що) відчувати (1): Тымжє обичаєм и мы оудилали... вндѣчи и знаючи ласкоу и доброволєнїє наяснѣишаго кнѧзѧ пана Казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

7. (?) (1): А коли що загинєт того монастирѣ, или не имоут робити що трєбѣ боудєт томоу монастирю (... — *Прим. вид.*) мы знати (...— *Прим. вид.*) тым людєм, що соут съ тих сєл вишєписанних (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200);

◇ б о г а и п р а в д у з н а ю ч и (1) *див.* **БОГЪ** [1]; д а т и з н а т и (4) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *інф.* **знати** 8 (1388 *Р* 42; 1475 *BD* I, 200; 1481 *ГПМ;* 1499 *BD* II, 422, 424, 449; 1500 *АСД* II, № 3); **знат** 2 (XV ст. *СГЧА;* 1478 *AS* III, 17); *теп. 1 ос. одн.* **знаю** (1495 *АЛМ* 83); *1 ос. мн.* **знаємь, знаємъ** *2* (XV ст. *ВС* 31; 1496 *BD* II, 401); **знаюмъ** 1 (1435 *Cost.* II, 678); *2 ос. мн.* **знаєтє** (1493 *ПОСВВ* 152; 1499 *BD* II, 449); *3 ос. мн.* **знаю(т)** 3 (1447 *Cost.* II, 288; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); **знають** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **знали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1481 *BD* I, 258); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхо(м) знали** (1453 *Cost.* II, 765); *2 ос. мн.* **бы (абы, щобы) єстє знали** (1481 *BD* II, 358; 1480—1484 *BD* II, 370; 1499 *BD* II, 447, 449, 450); *3 ос. мн.* **абы знали** (1496 *ПДСВВ*); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да знат** (1475 *BD* II, 336); *дієприсл. одноч.* **знаючи, знаю(ч)** (1404 *Р* 70; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1485 *BD* II, 371).

***ЗНАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (к чому) *(із запереченням)* признатися (до чого): и Богда(н) пєрє(д) нами рєкъ што(ж) тєща єго кнгни ма(р)я исъ сыномъ свои(м) кнзє(м) фєдоромъ подавали и записали єму тыє двє имє(н)и свои вєчно в чотыро(х) сотъ копа(х) грошє(и)... и кнгни ма(р)я и сынъ єє кнзь фєдо(р) к томоу сѧ нє (з)на(ли) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѧ иє (з)на(ли)** (1496 *ВМКФС*).

! ЗНАТО ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

ЗНАЧНЕ *присл.* (1) (*стч.* značně, *стп.* znacznie) величаво: мы великй (!) кнзь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка, роду зацного... до земли и панства на-

шого, великого князтва Литовского, значне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *Р* 140).

***ЗНАЧНЫЙ** *прикм.* (2) **1.** розмежувальний (1): тамже копцы значныи усыпатысмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

2. значний, чималий (1): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое якое значное дати (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **значное** (1438 *Р* 140); *знах. мн. ч.* **значныи** (1430 *ГВКЛ* 8).

ЗНѢТИ *дієсл. док.* (1) (що) зняти, повалити, зруйнувати: они обвели от Березое к Бережкам к мостоу... а зъ дроугое стороны от Милошевич з Ивашковцы по дорогоу, где была пани Михайлова҂ гоумно селит почела, мы его знети казали (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *інф.* **знети** (1478 *AS* III, 17).

ЗНИЖЕ, ИЗНИЖЕ, ИСНИЖЕ *прийм.* (3) *(з род.) (виражає просторові відношення)* нижче: изниже ты(х) врочищь лѣсь и балина вокно солное и поле и доубровы то є(ст) балицкое (Зудечів, 1413 *Р* 83); ⟨а хо⟩тарь емоу почавши о(т) лѣвѣтъ... исниже доловь дѣло(м) до ниже поутѣ что идє(т) о(т) хлапещи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); а звыше тои дорогы дѣдошицкое а знижє тои дорогы жирА҂вьское (Зудечів, 1430 *Р* 116).

Див. ще **НИЖЕЙ²**, **ПОНИЖЕ²**.

ЗО *див.* **ЗЪ**.

ЗО ВЕКОВ *присл.* (2) відвіку, споконвіку: ї то(т) мн(с)ты(р) печє(р)скїи былъ звеко(в) с предѣлами свои(ми) вышеречє(н)ными самъ в себѣ ставропигїя о(т) велики(х) кизей роуски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а што с подворъА҂ паиеи Михайловы Руденскнй ворота поставлА҂ны на тое подъворъе, а передтым зо веков через тыи подворА҂ чаруковское до руденского подворА҂ дороги жадное не бывало ани оулнци, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милость мает тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЕКОМ, З ВѢКА, ИЗ ВЕКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

***ЗОГРАФЪ** *ч.* (1) (*молд.* зуграв, *гр.* Ζωγράφος) іконописець: мы александръ воевода... чиин(м) знаменито оже тоты истинныи слоугы нашА҂ никыта и добре зографи дали есмы имь оу иашеи земли оу молдавскои два села на дръсливци (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *наз. мн.* **зографи** (1415 *Cost.* I, 121).

ЗОИКА *ж.* (6) (*особова назва, молд.*, *гр.* Ζωή) Зоя: Тѣмъ мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили есмы емоу... третїА҂ чА҂ст що коупиль от Зоика оуноука... юдева (Сучава, 1479 *BAM* 61); И оуставше слоуга наш Негрилъ Бати⟨рес⟩коул и заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки сестрам их Зоики и Насти (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨Зо⟩ика** 1 (1490 *BD* I, 432); *зам. род.* **от Зоика** 1 (1479 *BAM* 61); *род. одн.* **Зоики** (1488 *BD* I, 361, 362); *дав. одн.* **Зоики** (1490 *BD* I, 432).

***ЗОЛОТЕЕВО** *с.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві)*: И мы видечи речъ справедливоую, кграни самые по рекоу Зелвоу... казали есмо светком присА҂гноути, они обвели от Березое... ажъ к Ментортовоу оуглоу и Золотеевоу (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Золотеевоу** (1478 *AS* III, 17).

***ЗОЛОТО** *с.* (2) золото: А кто на то оустанеть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *род. одн.* **золота** (1368 *Р* 16).

Див. ще ***ЗЛАТО.**

***ЗОЛОТЫИ¹** *прикм.* (5) золотий: на то все послали есмо сеи нашь А҂рлыкъ и с нашею печатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); па(к)ли быхо(м) не дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїи дни и чА҂сы... то(г)да по(д)дае(м) сА҂ королеви по(л)скому, господареви нашему по(д) другую ше(ст) со(т) *золоты(х)* дукатовъ либо че(р)лены(х) золоты(х) оуго(р)ски(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа, сестриницы мои, пана Юршина дочки, привезъ до мене до Крозъ и скарбы пана Юршины вси золотыи... все то привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **золотою** (1392—1393 *РФВ* 171); *род. мн.* **золоты(х)** (1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Р* 114); *знах. мн. ч.* **золотыи** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ЗЛАТЫИ¹**.

***ЗОЛОТЫИ²** *ч.* (41) *(назва монети)* золотий (26): па(к) ли быхо(м) не дали ты(х) *золоты(х)* которого року на оу(м)олвенїи дни и чА҂сы... то(г)да по(д)дае(м) сА҂ королеви по(л)скому, господареви нашему по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ либо че(р)лены(х) золоты(х) оуго(р)ски(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); они же не послали, а соу(д)ци оузъли теперъ миѣ І҃ золо(т) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а коли ближниѣ моѣ отложать двѣ тисА҂чи золотых и онъ имаеть тых двух дѣлниць дѣдины и отчизны моеѣ постоупити им (Добучини, 1487 *AS* I, 239); А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъеднал ъ... и записалъся ему, ижъ тыхъ золотыхъ на немъ не маеть искати, а ни отецъ его, а ни братъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); з о л о т ы и в г о р с к и и (о у г о р с к и и) (9) угорський золотий: а кто о(т) ни(х) почне(т) за то(т) хотарь бу(д) которою лихотою или свадою бу(д)коли то(т) заплати(т) завА҂зку сто золоты(х) оухоскы(х) (!) (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); А коли быхмо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣли первои... королю положити триста золотыхъ угорьскихъ, а князю Семену двѣстѣ копъ широкихъ гроши (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); записоую мужеви своему киА҂зю Иваноу Семеновичю... двѣ тисА҂чи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239); отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивиицы, а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его... а и ключи отъ тое пивницы были въ нихъ, и потомъ тыи золотыи въ насъ згинули (Краків, 1489 *РИБ* 431); з о л о т ы и т а т а р с к и и (1) татарський золотий: мы стефа(и) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидошА҂ пре(д) нами... живерть и рома(и) о(т) козърещи... и продали свою правою о(т)ниноу... за с҃ золоты(х) татарски(х) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); з о л о т ы и т о у р е ц к ы и (1) турецький золотий: мы Стефань воевода... чиинм знаменито... оже прїиде прА҂д нами... митрополит сочавскїи кир Феоктисть... и продал нашемоу вѣрномоу паиоу Тадороу Проданоу... одно село... иа имѣ Гриковє... за три ста золотых тоурецкых (Сучава, 1464 *BD* I, 83); з о л о т ы и о у г о р ъ с к и и ч е р ъ л е н ы и (1), ч е р л е н ы и з о л о т ы и о у г о р с к ы и (2) угорський дукат, угорський червінець: па(к) ли быхо(м) не дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїи дни и чА҂сы... то(г)да по(д)дае(м)сА҂ королеви по(л)скому... по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ либо че(р)лены(х) золоты(х) оуго(р)ски(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); и не мелъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню... але поручылъ за себе нашого боярына Федора... сто и двадъцать золотыхъ оугорьскихъ черъленыхъ, и имелъ ихъ послати къ немоу до ХотенА҂ на день вознесенья христова (б. м. и., 1499 *BD* II, 450); и с т и н н ы и з о л о т ы и (1) *див.* ***ИСТИННЫЙ²**.

ФОРМИ: *наз. мн.* **золотыи** (1489 *РИБ* 431); *род. мн.* **золотыхъ, золотых, золоты(х)** 35 (1421 *Cost.* I, 142; 1423 *DIR«A»* 447; 1446 *DIR«A»* 485; 1453 *Cost.* II, 472; 1464 *BD* I, 83; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1479 *Cost. S.* 98; 1487 *АМЛ;* 1489 *РИБ* 431; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **золо(т)** 2 (1434 *Cost.* II, 675); *знах. мн.* **золоты** (1421 *Cost.* I, 142);

ор. мн. **золотыми** (1489 *РИБ* 431); *місц. мн.* **о зол⟨о⟩тихъ** (1458 *Cost.* II, 815).

Див. ще ***ЗЛАТЫИ** [2], ***ЗЛОТЫИ.**

ЗОЛОЧОВ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Золочівка: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу намъ вѣрную... папа Ивана Мукосѣевича... дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов... а Золочов у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большей не надобе... Въ Золочовѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Золочов** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *місц. одн.* **въ Золочовѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

! **ЗОРОЮ** ⟨ЗБРОЮ⟩ *див.* ***ЗБРОЯ.**

ЗОРѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Лазарь) Лазар: а оу то(м) сєли дєсѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми... и зорѣ съ анєпсєи своими (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зорѣ** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

ЗОСЛАТИ *дієсл. док.* (1) (кого) послати, вирядити: Єстли бы мистръ съ свои(м) законом подлоугъ свои(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **зослати** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ 2, ПОСЛАТИ 1, ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ 1, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

ЗОСОБНА, ЗОСОБНО *присл.* (4) зокрема: а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и присѧгли в руцѣ писанного *(в ориг.* пасанного.— *Прим. вид.)* пана михаила з бучача... з особна освѣченнымъ кнѧжатомъ, паномъ владиславомъ, пере(ч)ннымъ кролемъ полскымъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); и далѣи слюбоуемъ имаемъ коли иамъ пречєныи господаръ, коро(л) казимиръ... де(н) и мѣстцє намєни(т), єму... по(д)лу(г) обычаѧ пре(д)ковъ наши(х)... азособно(!) олєксандра воєво(д), о(т)цѧ нашѣго, и ильѧша и стефана воєво(д), братьи нашѣи, вѣрнѣ голдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Пак ли бы тот ден так намѣненны, нам... нѣкотора потребизна... пригодила сѣ... имает єго милость ден и мѣсцє отложити... а то зособна вымѣнивши, иж корол єго милость... имает напрєд намѣненнoє тот ден и мѣсцє двома алюбо трєма мѣсѧцъма обвѣстити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

***ЗОСТАВИТИ** *див.* **ИЗОСТАВИТЬ.**

***ЗОСТАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (що собі) залишати собі на власність (1): ѧ панъ ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то... ижь... филь мѧковичь и своєю братьєю оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ... иичьго собѣ... ни зоставлѧючи (Галич, 1409 *Р* 74);

(що при кому) *(не міняти чийого стану власності)* залишати (1): а пакъ мы тое село ихъ колижъ воиы и теперъ его держатъ при нихъ тымъ способомъ зоставляемъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

2. (кого) *(вирушаючи кудись, призначати когось замість себе)* залишати (1): Пригожаєтсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѧ(т) по чюжєи земли по слоужьбамъ а заставлѧють (!) намєсникы во оччинє своєи (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **зоставляемъ** (1498 *ГВКОО*); *3 ос. мн.* **заставлѧють** (XV ст. *ВС* 16); *дієприсл. одноч.* **зоставлѧючи** (1409 *Р* 74).

Див. ще ***ЗОСТАВОВАТИ, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ** [1] 1, ***ОСТАВЛѦТИ** 2, ***ОСТАВОВАТИ, ОСТАТИ** 1.

***ЗОСТАВОВАТИ** *дієсл. недок.* (3) (кого при чім) *(не міняти чийого стану власності, права на що)* залишати: и тыхъ... Городенскихъ при томъ же праве зоставуемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); При чомъ всюмъ Єго Самого жону дєти И напотомъ Боудоучїє Исча(д)ки Єго При томъ всю(м)ъ зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **зоставоую** (1459 *Р* 171, 172); *1 ос. мн.* **зоставуемъ** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ** 1, **ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ**[1] 1, ***ОСТАВЛѦТИ** 2, ***ОСТАВОВАТИ, ОСТАТИ** 1.

ЗОСТАТИ[1], **ЗОСТАТЬ, ИЗОСТАТЬ** *дієсл. док.* (19) **1.** (при кім, на чім, в чім) *(не покинути)* залишитися (при кому, на чому) (4): такжє коли ми бгъ поможе(т) ку моєи отнинѣ буду господарємъ и воєводою, оу земли валаскои, слубую... кролю пол⟨с⟩кому... и... кнѧ(з) витовту... со всѣми моими боѧры валаскими... при ни(х) и зоста (!) на вѣки (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу великомъ кия(з)стве литовъскомъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.);

(по кім, без кого) *(опинитися в якомусь стані, положенні)* залишитися (3): Коли(ж) дєтї молодыш ни(ж) двоуна(д)цєтї лє(т) изостаноуть по мтри алюбо бє(з) оца на(м) (!) сѧ кривда какаѧ кри(в)да оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своя могоутьсѧ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *ВС* 26 зв.); Што писалъ еси до нась, што тамь держалъ землю Карпъ Лупанъдичъ... и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ, а тая земля пуста зостала, а служъбы намъ съ нее не было (Краків, 1487 *РИБ* 434);

(при чім) *(не втратити чого)* залишитися, остатися (3): О удовє прї чомь зостать колї моужь умрєтъ (XV ст. *СЯ* 9);

(на кім) *(затриматися)* залишитися (1): мы оуставлѧємъ коли хто ко(г) о моужєбоиство оба(ди)т а вины головъноє собѣ добываєть а въ три лѣта къ праву иє прїводи(л) а по трєхъ лєтѣ(х) на самомъ изостанє(т) тая вина головнаѧ (XV ст. *ВС* 33).

2. (кому, кому від кого) дістатися у власність (2): Соу(д)(!) никоторыи ка(к) нєпрїятєвє (!) свою кро(в) прїро(ж)нѫю розлївають бра(т) алюбо сєстроу забївають длѧ то(г) абы ємоу имєнїє зостало (!) (XV ст. *ВС* 29 зв.); а азь господство ми єсмь дал Мърини, дочки Тоадєра Продана... за тоє сєло за Грєковє, єдноу нашоу сєлищоу... що нам зостала тота сєлища от Влъчи (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

3. (ким) *(у знач. допоміжного дієслова)* стати (1): г(с)дромъ єсмо зоста(ли) с того паноу воєводє дякуємъ яко прыятєлєви нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152);

◇ з о с т а т и о у в и н ѣ (чиїй) (1) залишитися винуватим через кого, мати иа сумлінні вину (чию): вєлможныи стефанъ... воєвода землѣ молдавскои пришолъ за сѧ ку доброн памѧти иє хотѧчи зостати оу винѣ оца своєго прєрє(ч)ного алєксандра воєводы просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 121); и з о с т а т и в и н ѣ ⟨о у в и н ѣ⟩ (чим) (1) бути покараним штрафом: а нє станє(т) ли виноватыи къ правѫ а пово(д) станєт алюбо слѫгѫ пошлєть тогды виноватыи изостанє(т) винъ двєма волы (XV ст. *ВС* 17); и з о с т а т и о у м о л о д о с т ї (1) залишитися неповнолітнім: Сироты што по оци и мтри изостаноуть оу молодостї а имаю(т) нагабанїє частоє о(т) людєи (XV ст. *СЯ* 40 зв.); н а д у ш и з о с т а т и (1) *див.* **ДОУША** 2; о у с ї р о т с т в ѣ з о с т а т и (1) *див.* ***СЇРОТСТВО.**

ФОРМИ: *інф.* **зостати** 1 (1433 *Р* 121); **зостать** 1 (XV ст. *СЯ* 9); **изостать** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); 1 **и зоста** 1 (1400 *Cost.* II, 619); ! **заста(т)** 1 (XV ст. *ВС* 31 зв.); *перф. 3 ос. одн. ж.* **зостала** (1487 *РИБ* 434; 1488 *BD* I, 347); *1 ос. мн.* **зостали** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **єсмо зоста(ли)** 1 (1493 *ОПВВ* 152); *3 ос. мн.* **зостали** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **изостанє(т)** 2 (XV ст. *ВС* 17 зв., 33); ! **застанє(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *1 ос. мн.* **хоч(є)м... зостати** (1448 *Cost.* II, 738); *3 ос. мн.* **изостаноуть** 2 (XV ст. *ВС* 26 зв.; *СЯ* 40 зв.); **зостаноу(т)** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *бажн.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **абы... зостало** 1 (1433 *Р* 121); 1 **абы... застало** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще ***ЗОСТАТИ СѦ, *ИЗОСТАВАТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

! **ЗОСТАТИ** [2] ⟨ЗОСТАВИТИ⟩ *див.* **ИЗОСТАВИТЬ.**

***ЗОСТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) **1.** *(бути в наявності)* залишитися (1): а коли би обадва змерлы а не зостанетъся ии по одномъ сыновъ и щадковъ музского... полу то тое село Осекрово на иасъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

2. (при чім) залишитися власником чого (2): соупоръ имеєть бытї прїпоущонъ на свѣ(т)ки а не боуде(т) лї иметї добры(х) свѣ(т)ко(в) ино очичь сѦ изостанєть при очїнѣ (XV ст. *СЯ* 41 зв.— 42);

(кому) дістатися у власність (1): Ино сѣ зостали нашємоу вѣрномоу паноу Щєфоулови пръкалабоу на єго части от тих отнини три сєла (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѣ зостали** (1480 *BD* I, 241); *майб. 3 ос. одн.* **зостанетъся** 1 (1498 *ГВКОО*); **изостанєтсѦ** 1 (XV ст. *ВС* 21); **сѦ изостанєть** 1 (XV ст. *СЯ* 42).

Див. ще **ЗОСТАТИ[1], *ИЗОСТАВАТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

ЗОСТАТЬ *див.* **ЗОСТАТИ[1].**

***ЗРАДА** *ж.* (6) (*стч.* zrada, *стп.* zdrada) зрада, віроломство: а далѣи хочємъ и слюбоуємъ вшитки записы пре(д)рєчены(х) пре(д)ковъ наши(х), воєво(д) молдавски(х), дєржати и наполнити, кторы, ми сьѦ пре(д)рє⟨че⟩ны(м) кролємъ полскимъ... бє(з) зрады и безь всєи хитро(с)ти, дєржати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); Тоє въсє... слюбоуєм... Яноу Олбрахтоу... и братїям єго... нєзламанно и нєоуражєнно имаємо дръжати... бєз жадної зрадї и бєз въсѣкои хитрости (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. одн.* **зрадї, зрадн** 3 (1499 *BD* II, 425, 426, 443); **израды** 1 (1462 *BD* II, 285); **зрады** 1 (1448 *Cost.* II, 735); *ор. одн. зам. род.* **бєз израдо(м)** (1448 *Cost.* II, 738).

***ЗРАДЄЦЬ** *ч.* (4) (*стп.* zdradziec) зрадник: а кто иметъ погадати на наш⟨ъ⟩ животъ и забєжитъ оу кнѦзѦ вєликого зємлю, а кнѦз, вєликіи казимиръ, имаєтъ того нашєго зрадуѦ (!) намъ выдати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); дали єсми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва с тъми то лихо(т)никы, и оучинили они на(д) ними по(м)ста (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зра(д)цѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 809); ! **зрадуѦ** 2 (1445 *Cost.* II, 726); *род. мн.* **зра(д)цє(в)** (1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще ***ЗРАДЦА.**

ЗРАДНЕ *присл.* (1) (*стч.* zrádně, *стп.* zdradnie) зрадливо, віроломно: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

! **ЗРАДУОУ** ⟨ЗРАДЦОУ⟩ *див.* ***ЗРАДЦА.**

! **ЗРАДУѦ** ⟨ЗРАДЦѦ⟩ *див.* ***ЗРАДЄЦЬ.**

***ЗРАДЦА** *ч.* (4) (*стч.* zradca, *стп.* zdradźca) зрадник: а хто погадаєть на вєликого кнѦзѦ животъ, а забъжыть въ нашїоу зємлю, того зрадуоу (!) маємъ вєликомоу кнѦзю, зъ нашоѣ зємли, выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **зрадуоу** 2 (1442 *Cost.* II, 716); ! **израдую** 2 (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ЗРАДЄЦЬ.**

***ЗРАДЧИЧЪ** *ч.* (1) син зрадника: И Борисъ передъ нами рекъ: мовилъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн.* **зрадчичомъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ЗРЄЗАТИ** *див.* ***ЗРѢЗАТИ.**

***ЗРОЗОУМЄТИ** *дієсл. док.* (1) (чому) зрозуміти (що): Милостивый королю! Што єси приславъ МатыѦса бискоупа о щъкодоу Каменицъкоую до насъ, а мы єсмо добрє зрозоумєли тымъ рєчамъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо... зрозоумєли** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***ВРОЗУМѢТИ, ПОРОЗОУМѢТИ** 1, ***ОУРАЗОУМѢТИ** 1.

***ЗРОУБИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому що) зрубати: а хто кому дѣрєво зроубить со пчєлами имѣєть заплатити гривъноу чїи пчолы а соудови дроугоую гривноу (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **зроубить** (XV ст. *ВС* 37).

Див. ще **ИЗРОУБАТИ, *ПОРОУБИТИ, РОУБАТИ** 1.

ЗРОУШИТИ, ЗРУШЫТЬ, ИЗРОУШИТИ *дієсл. док.* (5) **1.** (що) зруйнувати, знищити (1): Нє єсть то ди(в)... иже писа(л) такии рѣчи... жадая а хотѦ ... Братьскоую приязнь... зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. (що) *(не додержати)* порушити (4): пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны, по нимъ и щадки ихъ, по нихъ вины господарю королю заплатити сто копъ грошей (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); а хтобы имѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п⟨є⟩рьвїє триста коп отложити (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); а тое еднан⟨ь⟩е, што Борисъ з Глѣбомъ едналъ се неслушнымъ еднан⟨ь⟩емъ, то есмо зрушили (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *інф.* **зроушити** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **зрушыть** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **изроушити** 1 (1475 *AS* I, 71); *перф. 1 ос. мн.* **єсмо зрушили** (1495 *РИБ* 620); *інф. пас.* **изроушаио быти** (1475 *AS* I, 71).

Див. ще **НАРОУШИТИ** 2, **ПОРОУШИТИ** 1, ***ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ** 2, **УЗРУШИТИ.**

***ЗРЪНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л и щ є з р ъ н о в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **зрънова** (1443 *ПГСММ*).

Пор. **ЗЪРНЪ.**

***ЗРѢЗАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) порізати: и яну(ш)ко рє(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до нєго бори(с) длѦ листу потвє(р)жєного г(с)дръского и принє(с) тотъ запи(с) и взѦ(в)шы но(ж) са(м) жє єго зрѣзавшы и в ого(н) оукину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **зрѣзавшы** 2 (1495 *ВМБС*); **зрєзавшы** 1 (1495 *ВМБС*).

***ЗРѦЖЄНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* zrządzenie) розпорядження, воля: про то жь... о(т)пущаємы єму всє... а то такъ а(ч) прєрє(ч)ныи воєвода з дѣтми и намѣстки и с паны и єго под(д)анными намъ и дѣтємъ нашимъ и намѣсткумъ и корунѣ вѣрою пристанєть яко єго передъковє вѣрни были и служили подлугъ выписанья и зрѦженья первыхъ листовъ оца и прєдковъ єго воєводъ молдавскихъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

ФОРМИ: *род. одн.* **зрѦженья** (1433 *Р* 121).

ZSTARODAWNA *див.* **СЪСТАРОДАВНА.**

ЗУ *див.* **ЗЪ.**

ЗУБРЄВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Зубрівка: тѣмъ мы видѣвш⟨и⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла на имѦ полова и зубрєвци на проутѣ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз.* **зубрєвци** (1429 *Cost.* I, 280); *дав.* **зубрєвцємъ** (1429 *Cost.* I, 280).

ЗОУБРИКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм⟨ъ мы в⟩идѣвшє єго правую и вѣрную службоу до насъ... дали єсмы ємоу... двѣ сєлѣ... на имѣ... зоубриковци ожє иванковци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258).

ФОРМИ: *наз.* **зоубриковци** (1429 *Cost.* I, 258).

***ЗОУБРИЧАНИ** *див.* **ЗОУБРИЧАНЇИ.**

ЗОУБРИЧАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидошѦ прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърєщи и васко... и продали... сєла на имѣ зоубричанїи и оу їномьжє хотари ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз.* **зоубричаиїи** (1479 *Cost. S.* 98); *знах.* **зоубричани** (1479 *Cost. S.* 98).

ЗОУБРОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѦ панъ вилча о(т) лип-

никы... пань оуклѧтѣ зоубровскыи... вызнаваємь... колижь велємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи (!) голдь вырюсти и присѣгы... є(ст) оучини(л)... мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоубровскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

ЗУБРСКИИ *див.* **ЗОУБРЬСКІИ.**

ЗУБРЬ, ЗОУБРЪ *ч.* (3) *(особова назва):* тогды па(н) пѣрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду, алє полѣтилъ своѧ сєла тисмѧнчаны и тото(т)ъ (!) розьиздъ прѧтєлю (так.— *Прим. вид.*) своєму пану ѧньчѣєви зубрєви сєбє мѣсто (Галич, 1404 *Р* 68); а хотарь тѣма двѣма поустыиѣма по стары(м) хотаро(м) куда зоубръ ожива(л) (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зубрь, зоубръ** (1418 *Р* 89; 1425 *Cost.* I, 173); *дав. одн.* **зубрєви** (1404 *Р* 68).

ЗОУБРЬСКІИ, ЗУБРСКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томь были шлѧхєтнии панове олєшко судия илвскии (так.— *Прим. вид.*) панъ янъ виницкии па(н) янъ зубрскии (Львів, 1421 *Р* 94); а при томъ свѣдцї былї ... панъ яиъ зоубрьскіи а панъ куліковьскіи (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоубрьскіи, зубрскии** (1421 *Р* 94; 1424 *Р* 104).

***ЗОУГРАФЪ**[1] *ч.*(3) *(назва місцевості на Афоні)* Зограф: И поставили єсми обро(к) нашєи бо(л)ници о(т) нашєго стаго монастирѣ о(т) зоуграфа що ми по бжїєи воли тотоу бо(л)ницю сами смо оутвръдили (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоугра(ф)** (1471 *DIR«A»* 527); *род. одн.* **зоуграфа** (1471 *DIR«A»* 527).

***ЗОУГРАФЪ**[2] *ч.* (4) (*особова назва, молд.* зуграв «маляр»): мы алєксандръ воєвода... зиаємо чини(м)... ожє то(т) истинныи на(ш) слоуга щефа(н) зоугра(ф) служи(л) на(м) правою и вирною службою (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); и єщє єсми єму дали и потвръждаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ... гдє была сєла щефана зуграфа (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоугра(ф)** (1425 *Cost.* I, 168); *род. одн.* **зуграфа** (1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212).

***ЗОУДЄЧЄВСКИИ** *прикм.* (4): мы єсмо выслали нашєго оурѧдника па(н) лєнка старостоу зоудєчєвско(г) иа тоу то границю (Зудечів, 1413 *Р* 83); мы єсмо выслали нашєго старосту зоудєчєвско(г) па(н) лєнка с паны на тоую границю (Зудечів, 1430 *Р* 116);

дорога зоудєчєвская (2) *див.* **ДОРОГА 1.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **зоудєчєвско(г)** (1413 *Р* 83; 1430 *Р* 116); *наз. одн. ж.* **зоудєчєвскаѧ** (1413 *Р* 83); *ор. одн. ж.* **зоудєчєвскою** (1413 *Р* 83).

Див. ще **ЗУДЄЧОВЬСКИИ.**

Пор. ***ЗОУДЄЧЄВЪ.**

***ЗОУДЄЧЄВЪ** *ч.* (6) *(назва міста у Львівській землі)* Жидачів: а то сѧ дѣѧло в нашє(м) дворѣ въ зоудєчєвѣ (Зудечів, 1413 *Р* 84); а то сѧ дѣѧло оу нашємъ дворѣ оу зоудєчєвѣ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *род. одн.* **зоудєчєва** (1413 *Р* 83; 1430 *Р* 116); *місц. одн.* **оу (въ) зоудєчєвѣ** (1413 *Р* 84; 1421 *Р* 96; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116).

Див. ще ***ЗОУДЄЧОВЪ.**

ЗОУДЄЧОВСКИИ *див.* **ЗУДЄЧОВЬСКИИ.**

ЗОУДЄЧОВСКІИ *див.* **ЗУДЄЧОВЬСКИИ.**

***ЗОУДЄЧОВЪ** *ч.* (3) *(назва міста у Львівській землі)* Жидачів: мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чиимъ... ажє... оставили єсмо єго ... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали на имѧ подъ галичємъ чѧгрово... а подъ зудєчовомъ джюровъ (Краків, 1394 *Р* 53—54); а мы єсмо выслали врѧдика (!) нашєго... на тоу границю сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ кдє пєрєходи(т) дорога о(т) зоудєчова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96).

ФОРМИ: *род. одн.* **зоудєчова** (1421 *Р* 96); *ор. одн.* **зудєчовомъ** (1394 *Р* 54); *місц. одн.* **оу зоудєчовѣ** (1411 *Р* 80).

Див. ще ***ЗОУДЄЧЄВЪ.**

ЗУДЄЧОВЬСКИИ, ЗОУДЄЧОВСКИИ, ЗОУДЄЧОВСКІИ *прикм.* (10): мы кнѧзь фєдоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо... ажє што паиъ даинло задєрєвецкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ сєлы ис воитомъ исъ зудєчовьскимъ и сулкомъ чєрємховомъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); А сє я панъ лєнко староста Зоудєчовьскіи Свѣдчю сімъ своимъ лїстомъ... ажє єсмо розъѣхалї границю мєжи паномъ юрковьскімъ и паномъ ивашкомъ борыніцкимъ мєжі острова и дроховїчь (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **зудєчовьскии, зоудєчовскин, Зоудєчовьскіи** (1411 *Р* 79, 80; 1421 *Р* 96; 1424 *Р*104); *род. одн. ч.* **зудєчовьского** (1411 *Р* 80); *знах. одн. ч.* **зоудєчовьского, зоудєчовского** (1411 *Р* 79; 1421 *Р* 95); *ор. одн. ч.* **зудєчовьскимъ** (1411 *Р* 79); *знах. одн. с.* **зудєчовьскоє** (1411 *Р* 79).

Див. ще ***ЗОУДЄЧЄВСКИИ.**

Пор. ***ЗОУДЄЧОВЪ.**

ЗОУПОЛНА *присл.* (1) повністю, цілковито: Алє колиж... Казимир, крол полскыи... нас... захованю... вѣры... напомѣноул... мы, хотѣчи єго освѣцєности... оу ... вѣры нашои оупєвнити, вызнавамы тым то листом... быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чєсти и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ИСПОЛНОЮ, СПОЛНА, СОУПОЛНА.**

***ЗХАРБИНОВИЧЬ** *див.* ***СХАРБИНОВИЧЬ.**

***ЗХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ зходити зъ того свѣта (1) умирати, покидати цей світ: и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **зходечи** (1401 *АкВАК* III, 2).

ЗЪ, ЗЬ, З, ЗО, ЗУ *прийм.* (737) **I.** *(з род.)* (194) **з, із, зі 1.** *(виражає об'єктні відношення)* (53) **а)** *(вказує на об'єкт, що є одиницею якогось обчислення, з якого щось належить)* (33): А што єсми на брата своего мовилъ, штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся єсми доведалъ, што и з дельного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); таѧ зємлѧ довна (!) запоустєла ничого з нєє нє хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); i oni maiut nam z toiei zemli służbu służyt, potomu, jak i perwei toho zdawna z toiey zemli służba szła (Люблін,1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); а зъ ихъ имѣней... сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей намъ идетъ семь служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на сукупність об'єктів, з яких виділяється один або більше)* (10): а то єсмо собє подєлили ровно вѣчно и нєпорушио и никоторому з нас нє въступати сѧ нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих... нихто з нихъ нє мают в то сѧ вступатн (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Я княз Михайло Иванович Роговицкий... Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажєв... выиявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслуженыхъ и куплєных в зємъли тутошнєй волынской (Володимир, 1475 *AS* 1, 72); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а ие зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова иа того маетъ спасти который ся останетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

в) *(вказує на джерело відомостей або дії)* (2): какъ бы были мистровы пословє оу кизьство вєликоє въєхали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посредки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a Jakub Prynozczyczy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

г) *(вказує на об'єкт якоїсь дії)* (3): О слоужєбнїко(х) што имоу(т) за з убїто(г) члївка одєжоу дра(ти) (XV ст. *BC*

7); Ино де(и) свє(т)чы(л) о то(м) пєрє(д) ии(м) мєщаниинъ смолєнски(и)... ты(м) обычає(м), што(ж)... коли де(д) и(х) смотрєвшы мєжы дєтє(и)... н казалъ з доуховницы своєє дъ(л)иицоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) (Вільиа, 1495 *ВК*);

д) *(вказує на зв'язки, організацію, з яких хтось виходить)* (4): Што пєрєжъ сєго посылали єсмо къ тобє иашого посла, поведаючи нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ тєтя нашого... штожъ намъ зъ доконъчанья своєго и хрєстъного цєлованья выступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); А нинє... къ дочєры єго прыслалъ єси... владыку Смолєнского, да бискупа Вилєнъского и чєрънъцовъ Бєрънадыновъ, съ тымъ штобы она выступила зъ грєчєского закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

е) *(вказує на стан, що зазнає зміни або порушується дією)* (1) *перекладається сучасною безприйменниковою конструкцією:* и такъ намъ поведаєтє про то, што тоє дєло мєжы вами такъ стало сє, што Алєксанъдръ зять вашъ зъ доконъчанья своєго и крєстъного цєлованья, што съ вами ималъ, вамъ нє исправляєть (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

2. *(виражає означальні відношення)* (57) а) *(з просторовим відтінком)* (48): A pritomo byli... rycere a Luba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); право такъ нашло аже па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды имаєть свои листы по(д)перети свѣдкы и очистити (Зудечів, 1428 *Р* 111); мы богданъ воєвода... вызнавами ... оже пришли єсмо оу вечною єдность... ис паномъ детрихомъ боучацкимъ з Азловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оуже тоты златии пинѣзи, котори єсми были дали на жолдь оурожєиомоу паноу бартъшовы з боучача... урожєны панъ михаило з боучача... братъ рожєнъи пана бартоша, намъ вєрноулъ и заплатилъ исполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); и пани Василєвая... поставила пєрєд нами Лоукониичан, королєвских людей из Ярнєва и зъ Сынковичъ (Луконица, 1478 *AS* III, 17); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковнои земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

б) *(без просторового відтінку)* (9): тогдѣ єсмо выслышали (так.— *Прим. вид.*) рѣчь обою зо обоу сторону и прибкову и воиткову (Львів, 1412 *Р* 81); а мнѣ хвє(д)цє па(ш)ко(в)ои дохновича напроти(в)коу то(г) ничо(г) нє мови(ти) ани дѣтє(м) мои(м) и ни бли(ж)ни(м) мои(м) з родоу моє(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тоє, аии ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ иашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

3. *(виражає причинові відношення)* (46): My Alexandr, abo Witolt z bożi łaski welikij kniaź Litowskij... dali prawa i wolnosti ... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); знамєнитосто чинимы... иже мы романъ воєвода молдавьскии... и(з) доброи волѣ, а никимъ нє приинуженъ, али з доброі и з мудроі рады своіхъ слугъ... слюбили єсми и слюбуємъ, обѣщєваючи чистою вѣрою и чистою правдою вѣрна служьба служити ... владиславови... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Мы болєславъ... з божьєи мл(с)ти кнАзь чєрниговскии... знаємо то чини(м)... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнАти на своємъ сєлѣ... Н҃ копъ рускон личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знамєнито чинимы... ижъ нѣкгды прєможныи панъ алєксандръ воєвода землѣ молдавскои з направы а рады нєприятєлии нашихъ... присАгъ слюбовъ ... намъ оучинєныхъ... пєрєступивши и зломивши былъ на противу намъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121); Ино князь Федоръ єго милость Михайловичъ Чорторыскій... тоє мое нмѣніе въ пана Васнля выкупнлъ зъ моее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Ино мы, зъ ласки нашое, за єго службу тые люди... єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

4. *(виражає просторові відношення)* (30) а) *(вказує на місце, вихідну точку дії)* (27): дорогою... на гостинецъ Луцкий — полеский, а оттоль до дороги, которая идетъ зъ Жыдичына до Крупой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); А коу томоу придалъ есми на тоую цр҃квь... зємлю пашноую и бортноую... почєнши о(т) ст҃го озєра лѣсо(м) мошєнски(м) а з лѣса мошєньского по долгиє лозы (Перевали, 1440 *Р* 142); а хто погадаєть на вєликого кнАзА животъ, а забъжыть въ иашїоу зємлю, того зрадуоу (!) маємъ вєликомоу кнАзю, зъ нашоѣ зємли, выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); и тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з вєликого литовьского кн҃зьства была повѣдєна (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А... никому не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницькую уступати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И слухи иасъ єщє тыи доходять отъ туль зъ єго зємли, иже вєсь вжо въ готовє, и людємъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); а хотар виш⟨єписани...⟩ ... до оусти лопатнои гдє оупадаєтъ з бєзинъ оу ставоу (б. м. н., 1500 *SD* 7);

б) *(вказує на місце дії)* (3): y k tomuź prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec y po ryku Żerdi (Ужів, 1420 *AS* I, 25); они обвєли от Бєрезоє к Бєрєжкам... по Крєшєноую, а зъ дроугоє стороны от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

5. *(виражав часові відношення)* (4): и старцы снєм сА и згодив сА на одно мєсто и сознали пєрєд нами, аж з давных давєн єсть ступєнскоє (Ступно, 1444 *AS* I, 42); про тожъ мы которою зь єго волию повинни єсмы сА згодити... гди(ж) вѣдаюмъ иже прє(д)рєчєныА зємлА молдавскаА своА панствы здавны(х) часовъ коу кролєвствоу полском(оу) прислоушаютъ... слюбоуємъ... иже хочємъ... слюбы, которыАжъ...пєтръ воєво(д)... казимирю, королєви полскому... оучини(л)... вѣрнє... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); онъ жо положилъ личбу зъ (другого? — *Прим. вид.*) году, зъ мыта Смоленского положилъ на личбѣ, што выдалъ трыста копъ и 30 копъ и 3 копы и 40 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34—35).

6. *(виражає модальні відношення)* (3): мы... слюбуємы... ижь вшитки оурАды и зъєднанья и записы... мєжи наиясн҃ишимъ кн҃жатємъ а паномъ... вло(д)славомъ з бжиєи мл(с)ти кролємъ полскимъ... с одной стороны а мєжи прєможнымъ стєцкомъ воєводою зємлѣ молдавскои... з другои стороны прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣтн єго... на вѣкн ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 123); И о(т) вєрьховины єє КотораА Впадаєтъ В днєстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Камєницы зємлю Дєрьжати Маєть (Прилуки, 1459 *Р* 171).

7. *(виражає кількісні відношення)* (1): дай мнє г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю розєздъцы з дєсАти копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

II. *(зі знах.)* (3) *(у сполуч. з числівником виражає кількісні відношення, вказуючи на приблизну кількість чого)* з (що), близько (чого): а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий — полеский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а мыта при(и)дє(т) копъ з два(д)цать на годъ (б. м. и., XV ст. *ИК*); а мытъцє єстъ с тымъ намєстъникомъ горо(д) дє(р)жить а повєдають на го(д) со всимъ з дєсА(т) копъ грошє(и) при(и)дєть того мытъца (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

III. *(з ор.)* (540) з **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (501) а) *(вказує на супровід одних предметів або осіб іншими)* (346): даемо иадто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... зъ лесами... зъ гаями, ловами и зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); ана (!) про-

дала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки... и землею и сь з дворищи (Перемишль, 1359 *Р* 10); а тако продалъ яко самъ держѧлъ... и со лѣсы и з доубровами (Львів, 1400 *Р* 61); мы александръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто а волховецъ исъ селы и присє(л)кы, со млины... и з данми (б. м. и., 1421 *Cost.* I, 141—142); а иде(т) с не(г) колода медоу и съ всеми пошлинами з бобры и с куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *Р* 108); продал єсмн єму зо всим: з боры, з лесы, з доубровами, з ловы, зъ гайми и зо всими ролѧми выкопаными и нє выкопаными (Берестя, 1466 *AS* I, 62); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворец наш... и люди в Лихиничох зъ землѧми своими (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Ино мы... з ласки нашое, тыи сельца вышейписаныи... дали есмо ему, со всими ихъ землями пашными и з сеножат(ь)ми и з бортною земълею церъковною Михайловъскою (Вільна, 1499 *РИБ* 777); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ... ему самому... со всими ихъ землями пашными и бортными... и со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами та предметами)* (155): а отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза, где се Чолница *зъ* Ретовкою сходитъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ... заровно з мещаны до скарбу Нашого платечы, заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а ведже мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); про то жь... о(т)пущаємы єму все... слюбуючи... стефана воєводу... миловати а то такъ а(ч) прере(ч)ныи воєвода з дѣтми и намѣстки... намъ и дѣтемъ нашимъ и намѣсткумъ и корунѣ вѣрою пристанєть (Ланчиця, 1433 *Р* 121); и мы порадив сѧ з нашими кн(ѧ)зи и п(а)ны, з нашою верною радою, даєм и дали єсмо... село Бурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); мы ильѧ воєвода... чынимъ знаменито... ожь взѧли єсмо прыѧзнь... зъ иашимъ старшимъ прыѧтелємъ, зъ великимъ кнѧземъ казимиромъ, королевичемъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); А къ тому листу и печати свое привесили: пани Вохнова зъ своими детми свою печатъ, а панъ Юшко Камка свою печатъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича и подумавши есмо зъ нашими князьями и паны, зъ нашою вѣрною радою, дали есмо Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); хто матьце моей в чомъ коли будеть кривду делати, тот ся зо мною розъсудить перед Богови (б. м. и., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho z panom Markom hawryłowyczom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(виражає означальні відношення)* (10): се азъ сомиреныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу сто҃го сп҃са на красно(м) д҃ иконы кованы(х) а г҃ иконы з вѣньци (б. м. н., 1429 *Р* 114); и на то дали есмо ему се(с) нашъ листъ з нашою печатю (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а на то есмо ему сес листъ нашъ дали з нашою печатю (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); И на то єсми дал кнѧзю Василю... сєс мой лист з моєю печатю (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); и тотъ записъ свой зъ болшою своєю печатью и съ печатьми пановъ рады своєє тымижъ нашыми послы рачилъ бы твоя милость къ намъ єго прислати (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

3. *(виражає модальні відношення)* (26): тогды на роцѣ... в медыцѣ... з добрымъ розмышлениємъ мно(г) добры(х) люди... осудили єсмы и осужѧємъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); Я ларио(н) игоуме(н) пересопницки(и) вызнаваю... што(ж) ог(с)дрь (!) коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) менѣ бг҃омо(л)ца своє(г)... ты(м) име(н)ємъ которое(ж) придано к цр҃кви бо(ж)єи ст҃омоу манастырю на имѧ чемери(н) з дозволе(н)єм ог(с)дрѧ (!) королѧ єго мл(с)ти и с митрополитовы(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Се мы пановє Цєценєвъскыи... боудоучи єсмо у добром розоумѣ и з доброю памѧтью... продали єсмо имѣньє отчиноу свою... ки(ѧ)зю Алєксандроу Санкгушковичю (Кременець, 1469 *AS* I, 64); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И панъ Петръ поѣхалъ до тыхъ имѣней зъ моимъ дозволеніемъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

4. *(виражає кількісні відношення)* (3): Коли комоу четыри волы возме(т) силою а боуде(т) на то осве(т)ченье за замєшьканьє ты(х) воло(в) и работы за кажноую недѣлю имєє(т) платити д҃ скотца з виною є҃і а соудовн дроугая є҃і (XV ст. *ВС* 30).

Див. ще **ZE**[1], **ИЗЕ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

***ЗЪБЛѦНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві)*: И мы... казали єсмо светкомъ присѧгноути, они обвели от Березоє к Берєжкам к мостоу н къ Зъблѧномъ (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав.* **Зъблѧномъ** (1478 *AS* III, 17).

***ЗЪВИНЯЧАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Звиняче: Писанъ у Зъвинячой (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Зъвиячой** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194).

Див. ще **ЗВИНАЧЕЄ.**

***ЗЪВѦГОЛЪ** *див.* **ЗВѦГОЛ.**

ЗЪДАВНА *див.* **ЗДАВНА.**

***ЗЪДОРОВЪЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ.**

***ЗЪДЧАРКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Жджарки, *суч.* Білопілля: записую матце своей пане Анне Немировой... Ждчары и Зъдчарки (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Зъдчарки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЗЪЄДНАНЬЄ** *с.* (2) договір, угода (1): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои... ижь вшитки оурѧды и зъєднаиья н записы... межи наияснѣишимъ кн҃жатемъ а паномъ... вло(д)славомъ... кролемъ полскимъ... с однои стороны а межи преможнымъ стецкомъ воєводою землѣ молдавскои... з другои стороны прере(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити держати непорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123);

н а и з ь є д н а н ї ю с т о а т и (1) дотримуватись договору (угоди): а которыи бы нє хотилъ на томъ изьєднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа изьєднанїю** (1435 *Cost.* II, 682); *знах. мн.* **зъєднанья** (1433 *Р* 123).

Див. ще **ЄДНАНЬЄ.**

Пор. ***ЗЪЄДНАТИ.**

***ЗЪЄДНАТИ** *дієсл. док.* (1) скоїти, спричинити (що): вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ росъсѣвцею злости... зъєднано было ижь нѣкгды преможныи панъ алєксандръ воєвода землѣ молдавскои з направы а рады неприятєлии нашихъ... присѧгъ... и записовъ намъ оучиненыхъ... переступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121).

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* **зъєдиаио было** (1433 *Р* 120).

***ЗЪЄДНАТИ СЯ** *дієсл. док.* (9) (з ким, з ким о чім) згодитися, дійти до згоди (з ким, з ким на чому) (2): даємъ вашеи мл(с)ти виданїє, аже мы и с нашимъ братомъ, стефано(м) воєводою, исъєднали сѣ и помирили сѣ єсми

(Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); y ony tuiu hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zawełу... w pana markowa zemlu y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

скласти угоду, з'єднатися (7): И Нагорка и Шпица не хотели того ждать и въступили съ нимъ у еднан⟨ъ⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433); и бори(с) рє(к) коли(м) сѦ з глѣбомъ зъе(д)на(л) то(г)ды тыи записы глѣбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *інф.* **zjednatysia** (1500 *ДПЖН*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **коли(м) сѦ...** зъе(д)на(л) (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **ся...** зъедналъ (1489 *РИБ* 431); *1 ос. мн.* **исъедиали сѣ... есми** (1435 *Cost.* II, 682); *3 ос. мн.* **ся... зъеднали** 2 (1489 *РИБ* 433); **з⟨ъ⟩едиалися** 1 (1489 *РИБ* 433); *дієприсл. перед.* **зъеднавшыся** 1 (1495 *РИБ* 620); **зъе(д)иавшисѦ** 1 (1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ЄДНАТИ СѦ, *ПОЄДНАТИ СѦ, ОУЄДНАТИ Сѣ.**

***ЗЪЕРЕМЯ** *див.* ***ЗЄРЄМѦ.**

ЗЪМЄШКАНЬЄ *с.* (*стч.* změškanl, *стп.* zmieszkanie) задержання, затримання (1): Коли комоу четыри волы возме(т) силою а боуде(т) на то осве(т)ченье за замешьканьє ты(х) воло(в) и работы за ка(ж)ноую недѣлю имее(т) платити Д҃ скотца з виною Є҃І а соудови дроугая Є҃І (XV ст. *ВС* 30);

(гаяння часу) затримка, задержка (1): Сами порозоумѣти можете коли ани в короунѣ ани въ кнѦзьствѣ велико(м) объличнє не были быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нелацьность а зъмешканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зъмєшканьє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **замєшьканьє** (XV ст. *ВС* 30).

ЗЪПОДІА *див.* **ЗАПОДІА.**

ЗЪРНЪ *ч.* (2) *(особова назва):* И також прїидоша прѦд нами... наши слоуги Зърнъ и братїа его Тома и Іон... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зърнъ** 1 (1488 *BD* I, 355); *зам. дав.* оу роуки **Зърнъ** и братїамь его 1 (1488 *BD* I, 355).

ZYZMORSKI *прикм.* (1) (*пор.* Жижмори *в Троцькому воєводстві):* Ja Fedko Janusz(k)owicz pysar wełykoho kniazia aleksandra namisnyk Zyzmorski (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Zyzmorski** (1500 *ДПЖН*).

***ЗЫСКАТИ** *див.* ***ИЗЫСКАТИ.**

***ЗЫЧИТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стч.* žičiti, *стп.* życzyć) (що кому) зичити, бажати: естли мистръ... васъ за срѣдники єднанье покоя боудеть хотѣти мѣти... рада короуны васъ тѣжь приимє всѦкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **зыча** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **зычоучо** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЗЬ *див.* **ЗЪ**

***ЗЬМЛѦНИНЪ** *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

***ЗѢИКО** *див.* **ЗѦИКО.**

ЗѢИКОВ *прикм.* (2): Мы Стефан воєвода... знаменито чнним... оже прїидє прѦд нами... слоуга сын Зѣиков ... и продал свою правоую отниноу (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Зѣиков** (1494 *BD* II, 32); *дав. одн. ч.* **Зѣиковоу** (1494 *BD* II, 32).

Пор. **ЗѦИКО.**

ЗѢМЄЩІИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми видѣвши его правоую и вирноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвердили есми емоу... села... на имѣ Зѣмещїи... и Сакълишещїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ФОРМИ: *наз.* **Зѣмєщїи** (1462 *BD* I, 63).

***ЗѢМИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а што заставил Роман Чюс, ставъ на Горини противъ Зѣмина, н той ставъ къ Манєвоу (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *род. одн.* **Зѣмина** (1475 *AS* I, 71).

***ЗѢМЛѦ** *див.* **ЗЄМЛѦ.**

ЗѢМЛѦНИНЪ *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

ЗѢМЪ *ч.* (5) *(особова назва):* и оуста(х) а(з), г(сд)воми, ⟨и за⟩плати(х) оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу, оана зѣмъ... сѝо(м) драгоше зѣмъ о(т) зелети(н) (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зѣмъ** 1 (1491 *Cost. S.* 156); *зам. род.* о(т)... **зѣмъ** 3 (1491 *Cost. S.* 156); *зам. дав.* оу роуки слоузѣ нашемоу, оана **зѣмъ** 1 (1491 *Cost. S.* 156).

***ЗѢМЬСКИЙ** *див.* **ЗЄМСКИЙ.**

ЗѢНЬКО, ЗѢНКО, ЗЄНКО *ч.* (10) (*особова назва, пор.* Зиновеи) Зіновій, розм. Зінько: а на то свѣдкы при то(м) были тогды зємлѦнє королевскыи на имѦ панъ онаньѦ... и панъ зѣнко лобоуньскыи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Искалъ Мезкир⟨ъ⟩ на брате на своемъ, на Зенку, отчины своее (Вільна, XV ст. *РИБ* 609); Жаловали намъ люди наши... на имя Зенко, а Наливайко, а Левонъ Пужичане, на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зєнко** 4 (XV ст. *РИБ* 609, 610; 1464 *AS* I, 57; 1495 *АЛМ* 85); **Зѣнко, зѣнко, Зѣнько** 4 (1458 *ОЖДМ;* 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61); *знах. одн.* **Зєнка** (XV ст. *РИБ* 609); *місц. одн.* **на Зенку** (XV ст. *РИБ* 609).

ЗѢТ *див.* **ЗѦТЬ.**

ЗѢТЪ *див.* **ЗѦТЬ.**

ЗЯТ *див.* **ЗѦТЬ.**

ЗЯТЬ *див.* **ЗѦТЬ.**

ЗѦИКО *ч.* (2) (*особова назва, пор. рум.* zaică «сойка»): а пановє наши по имєню... па(н) драгоше чашни(к) па(н) зѦико па(н) доума мика(ч) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А пак привилїє що имал Лоука, отца его Зѣика, от наших оуиков от ИлїѦша воєводї и от Стефана воєводи, а она єст оу роуки слоузѣ нашемоу Юрши апродоу (Сучава, 1494 *BD* II, 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зѦико** (1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **Зѣика** (1494 *BD* II, 33).

ЗѦТЬ, ЗЯТЬ, ЗѦТЪ, ЗѢТ, ЗѢТЪ, ЗѦТ, ЗЯТ *ч.* (59) *(чоловік сестри або дочки)* зять: и еще ва дали В҃І лисици пани хоньци и еѣ зѦтеви ивашкови и дѣтемъ еѣ (Перемишль, 1378 *P* 26); А се Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии ... свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь мѦковичь и своею братьею и на имѦ изъ гринько(м) сочивьчичьмъ и с миньк(м) и зѦть(м) и сестрою... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристѦньць за С҃ и за К҃ копъ (Галич,1409 *P* 74); А зятю моему и дочцѣ моей... не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницькую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а к моей роуцѣ мнѣ постоупила дѦдинаѦ моѦ кнѦгини СємєноваѦ МарьѦ и зѦть єи кнѦзь Сємєнъ Юрьєвичь имѣньє на имѦ Манєвъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Што и передъ тымъ посылали были єсмо до васъ нашого посла, Шанъдра дьяка, абы єстє зъ зятємъ вашимъ зъ Алєксанъдромъ великимъ князємъ миръ взяли (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зѦть, зять** 11 (1385 *P* 28; 1388 *P* 37; 1401 *P* 66; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1498 *АЛМ* 163; *BD* II, 409); **зят, зѦт, зѣт** 4 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1458 *BD* I, 20; 1484 *BD* I, 278); **зѦть, зѣть** 2 (1434 *DIR«A»* 464; 1461 *BD* I, 45); **зѦ(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 472); *род. одн.* **зѣта, зѦта** 10 (1443 *ПГСММ; Cost.* II, 120, 126, 129, 132, 141, 145, 180; 1446 *Cost.* II, 241; 1447 *Cost.* II, 273); **зѦтѦ, зятя, зѣтѣ, зѦтѣ** 8 (1443 *ВАМ* 41; *ДГСПМН; Cost.* II, 138, 149, 156; 1446 *Cost.* II, 238; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1498 *BD* II, 409); *дав. одн.* **зятю, зѦтю** 8 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79); **зєтоу** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 122); **зѦтєви** 1 (1378 *P* 26); *ор. одн.* **зѦтємь, зятємъ, зѦтєм** 9 (1378 *P* 26; 1393 *P* 52; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 85; 1498 *АЛМ* 169; *BD* II, 409, 410); **зѦть(м)** 1 (1409 *P* 74); *наз. мн.* **зѦтєвє** (1487 *AS* I, 85); *ор. мн.* **зѦтми** (1487 *AS* I, 85).

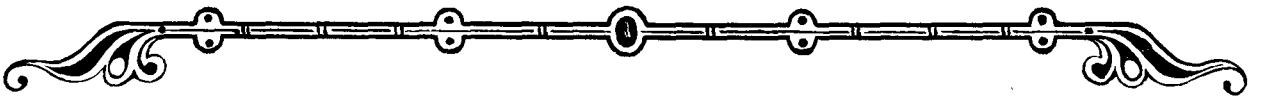

И[1], **І**, **Ї**, **Y** *спол.* (21961) **1.** *(зв'язує члени речення)* (20616) **1.** *(перелічувальний)* і, та (10090): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа, *и* Тополного, *и* Мошонки, *и* Свинки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2); По бжьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) и т҃ и ξ҃ и й҃ лѣ(т)... коупилъ панъ ганько сварць... в олешка оу оу (!) малечковича... село и землю и доубровы и лѣсъ и рѣкоу и ставы и все дѣдичьство его (Львів, 1368 *Р* 15); а при томъ при всѣмъ оставлѧемъ его и его дѣти и его намѣстки и его щатки на вѣки вѣком (Краків, 1394 *Р* 54); тогды вл҃дка почалъ вказовати и рѣклъ... то есть цр҃квная землѧ ст҃го сп҃са по лисичии бро(д) *и* за кнѧзѧ льва *и* за кнѧзѧ юрья *и* за ины(х) многыхъ державець (Погоничі, 1422 *Р* 97); а даем тому предречономоу пану Каленику вечно и непорушно ему, а по нем *и* детем его *и* внучатом, его ближним, щадком его (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на(ш) милостивыи па(н), наяснеишіи коро(л) казими(р)... имае(т)... на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти и ми(р) и покои оудилати о(т) нашихъ неприѧтелевъ послы своими и мече(м) своимь и радою и оусими добрыми оучи(н)ки (Серет, 1458 *Cost.* II, 766); А мнѣ кнѧ⟨зю⟩ Михайлу Васильевич⟨у⟩ Избаразкому достал сѧ город Вишнѣвець ис мѣстѣчком и с тым селом, што под мѣстѣчкомъ, и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); и волен пан вѣленский кн⟨ѧ⟩зь Костентинь его милость *и* его *(в ориг.* иго.— *Прим. вид.)* милости кнегинѧ *и* их милостн дѣти *и* на потом боудоучи *и* их милости щадки тые земли выше мѣненые *(в ориг.* дѣненые.— *Прим. вид.)* отдати и продати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); *и* оучинили есми и въ задоушіе свѧтопочивших предков и родителеи наших, *и* за наше здравіе и спасеніе, *и* за здравіе и спасеніе госпожди господства мы Маріи, *и* за здравіе и спасеніе дѣтеи наших, *и* дали есми томоу свѧтомоу нашемоу монастироу тое вышеписанное село (Сучава, 1492 *BD* I, 510); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ намѣстникомъ *и* тивуномъ *и* иншымъ нашымъ урадникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(чергується з а) (45) *див.* **А**.

(у сполуч. и т е ж ъ, и т ы ж, и т и ж, и т ѧ ж, и т ѣ ж ь, и т а к ѣ ж ь, и т а к ѣ*)* і також, і теж, а також, а теж (35): Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриеви(ч)... тым то листомъ чинимы знамени(т)... како кеды в то времѧ коли кнѧ(з) велебныи дмитрии... голдованиє и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба и хс(с҃)та цѣлоние (!) ... володиславу... королеви польскому... вѣрность правѧ и не изрушистаѧ слюби(л), а мы... ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); A pritomo byli tyje swetkowe: kniaź Fedor wojewoda Łuckij... i też Minkhajło i z Oszmeny i też z Litwy inszije bojare (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); мы великии кн҃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито и даемъ вѣдати... иже... дали есмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... село михлинъ ... со всими оуходы и приходы... сь селищи и с нивами и с пашнѧми... и з болоты и с рудами и такѣ што в тыхъ имѣньи примыслить собѣ... и со всѣми платы што к тому имѣнью слушаеть и пре(д) тымъ слушало и такѣ с луги и сь сеножатьми и со всѣми пожитки (Київ, 1433 *Р* 118—119); а къ тому дали есмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына, и тежъ ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Дубленского... и тежъ ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Безхебича, и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки... и тежъ дали ему въ месте Пинскомъ огорода своего дворъ собе поселити (Городно, 1497 *РИБ* 683); И оуставше пан Жоуржь гоуменник та заплатиль оуси тоты... т҃ злат татарскых оу роукы слоузѣ нашемоу Гоурбаноу... и сестричичи его Насти... и братаничем Настиним... и тыж братаничи тогож Гоурбана Насти... и сыноу тои Насти Драготъ (Сучава, 1499 *BD* II, 135);

(у сполуч. и п а к ь*)* і також, і теж, а також, а теж (10): а на то свѣдкове... пан доума браевич, пан станчоул... пан микоуло (!) постелник, и пакь панове и радци ливовскіи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Ино мы видѣвши меже ними их доброую волю и токмеж и пак и полноую заплатоу, а мы такождере и от нас есмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу вѣрномоу паноу Или комисоу... селище... иа имѣ Бѣлѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 160);

(у сполуч. и т а к о, и т а к ъ, и т а к ы*)* і також, і теж, а також, а теж (8): и такы имаемы ему служити и помагати на усѣхъ его иеприѧтели... и тако имаемы его остерегати о(т) усѣхъ злыхъ рѣчеи (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и мы емоу дали... тые села... со всим с тым што к ним з века и здавна слушало *(в ориг.* слоужало.— *Прим. вид.)* и тѧгло и так сѧ слушает вечисто и непорушно со всеми входы и приходы... и так што в тых именѧх собе примыслить... и со всими платы... и так: з луги, из сеножатми и со всими пожитки (Київ, 1437 *AS* I, 34); мы великий кн⟨ѧ⟩зь Швитрикгаилъ... чиним знаменито... иж... дали есмо тому верному нашому слоузе Олферою (!)... село Глухни... ис ставы и ставищи, и з мыты, и так што в тых именехъ собе примыслит... и так ис луги, из доубровами, и сеножатми, ис пасеками и со всими пожитки (Луцьк, 1446 *AS* I, 42—43);

(чергується з т а*)* (2): А хотар тои пасици... да ест... почеиши ис верха от краи лѣса от един писькь, та черес поток и черес полѣноу и черес лѧс до дороги, та долоу дорогою до Михалчев поток на един берест знаменан (Ясси, 1497 *BD* II, 100);

(виступає перед останнім з перелічуваних членів речення) і, та (441): Вѣдаи то каждыи ч҃лвкъ... оже я кнѧзь еоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королемь кази-

миромь польскъмь... и съ єго землѧми краковьскою и судомирьскою сирѧзьскою куявьскою лучичьскою добрыньскою плотьскою мазовьскою люблиньскою сєтѣховьскою *и* со львовьскою (б. м. н., 1352 *P* 5); My Alexandr, abo Witolt z boźi łaski welikij kniaź Litowskij i dedicz Horodenskij, Berestejskij, Dorohickij, Łuckij, Wołodimerskij, *i* inszich znamenito czinim tym naszim listom, ninisznim i potom buduczim (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Мы Вѣликии коро(л) влодиславъ Ѣьє мл(с)ти польски литовьскии *и* роуски... знаємо чинимъ... аже нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч)... оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *P* 53—54); А на то вѣра моя вышєписаннаго алєксандра воєводы и вѣра пана станислава ротомпана... вѣра пана бырговъ штєфанова... вѣра пана мика бѣлого... вѣра пана жюржа волховєцкого... *и* вѣра оусѣхъ боѧръ молдавскыхъ (Сучава, 1403 *RS* 338); A to (!) weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ*, LXXVI, 140); Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацски... Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу оу ка(ж)доую єго пригодоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє съ єго панєю съ є(г) дитками *и* съ слоугами (Снятин, 1454 *P* 162—163); При чомъ всюмъ Єго Самого жону дєти И напотомъ Боудоучіє Исча(д)ки Єго При томъ всю(м)ъ зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 172); ⟨ино⟩ мы вндѣвшє их доброи воли токмєж *и* полноую заплатоу мы так⟨ождерє и от нас єсмы⟩ дали и потвръдили єсми слоуги наши доум⟨а покшескоул и мани тоа прѧдрєчєноє сєл⟩ищє (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. *(єднальний)* і, та (9857): Ащє ли хто подъ областию иашою въ епархиєй Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); то всє єсмо потвєрдили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому, и дѣтєм єго (Судомир, 1361 *AGŽ* 6); дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ цркви и тымъ мнихомъ казатєлєвого закону (Смотрич, 1375 *P* 20); а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣдє(м) и хочє(м)сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашєи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); мы алєксандръ воєвода... дадо(х) монастироу пана ивана дворника оуспєнїоу стои бци... єдно сєло на врьхъ солонцѧ гдє є(ст) былъ татомирь *и* прътѧ и сєлиштє диєннишєво (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); Мы болєславъ... кнѧзь чєрниговскии и ины(х) знаємо то чини(м)... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнѧти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ ѣ̃ копъ рускои личбы краковскои монѣты а имѣєть тоє сєло дєржати и оуживати со всѣми єго пожитки и оужитки (Коломия, 1424 *P* 102); волни во всих тых имєнѧх кому отдати, продати и промєнити: пан Калєник и єго ближныи по нєм будучиє (Київ, 1437 *AS* I, 34); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копати и сѣна въ стоги не кидати (Хріннки, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а сє здє ємужь сѧ Манєвъ досталъ съ всєми присєльки и сь селищи, што к тому двору издавна слушало (Манів, 1478 *AS* I, 76); а на то єсть вѣра... пана тоадєра и пана нєгрила, паркалабовє хотинскыи, вѣра пана єрємїѧ и пана драгоша, паркалабовє нємєцкыи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(поєднує другорядний присудок з головним, перев. з повторним підметом) і, а, та (32): про то жь мы оузрѣвшє на кролєвьскии листъ и на оуздавныѣ листы... ажє тоє дворищє пысковича што на гугни стоить на облазничь зємли *и* мы оусудившє и оуправившє с нашими зємлѧны... *и* оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *P* 79); того ради мы видѣвшє и(х) доброу(ю) волю и лагодоу... *и* мы дали єсми нашємоу вѣрномоу паноу михоулови писарю тоє вышє писанноє єло (!) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); Узривъши єсмо знаменитую намъ служъбу... слуги нашого верного пана... маршалъка зємъского, и мы... дали єсмо єму село Киселинъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); И мы, то устне въ того Єська Рабеєвича слышавъши и тотъ записъ єго выслухавши, *и* на то єсмо дали Нисану Симьсичу нашъ листъ зъ нашою печатью (Краків, 1489 *РИБ* 432); и какъ за него вжо пошодшы, *и* тую дѣл⟨ь⟩ницу первого мужа своего держала у вѣни своємъ въ тридцати гривнахъ аж и до тыхъ часовъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю жєною, а(л)бою, *и* заплатили и(м) оуси тоти вишєписа(н)ни(х) (!) пинѣзи (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(у сполуч. и т а к о ж ъ, и т а к ѣ ж ь, и т а к, и т а к ѣ, и т є ж ъ, и т и ж, и т ѣ ж ь, и т ы ж, и т а к о ж, и т є ж⟩ і також, і теж, а також, а теж (51): Teź jestliby... niekotoryj pripuźonyj... czasu nocznoho wołałby, a jestliby jemu ku pomoźeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... i teź... tridcat szelahow majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаєвичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали єсьмо єму мѣстцє городскоє... на будованьє двора єго въ мѣстѣ Виленскомъ... и тежъ дозволили єсьмо єму въ томъ дворѣ єго корчму вольную, пиво и медъ держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); тако мы с паны оглѧдавши єго листовъ... оставили єсмы бѣлєцко(!) при бѣлцѣ и такѣ цо (так.— *Прим. вид.*) жє мєжи тыми граннцѧми (так.— *Прим. вид.*) которая прозвиска суть со оусѣмъ (Львів, 1421 *P* 94); А хотаръ томоу сєлоу фоундєцїи на Албини и тиж хотар Лацканом... да єст по старим хотаром от оусих сторон, коуда из вѣка оживали (Сучава, 1484 *BD* I, 278); и отецъ нашъ, король єго милость, казалъ имъ тыє земли ихъ зася пооддаваты и на то передъ намы лыстъ отца нашего, короля єго мылости, показовалы и тежъ пана Мартина Гаштолтовича (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); а тоє вышє писаниоє *(в ориг.* вышє писанного.— *Прим. вид.)* чєрєз шлах⟨о⟩тнє врожєного кн⟨ѧ⟩зѧ Костєнтина и тєж на єго наслєдъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти дєржано и пожнвано спокойнє и скромливє (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(у сполуч. и п а к ъ) і також, і теж, а також, а теж (22): а сучавскоє мито нигдє да нє платѣтъ лишє оу сучавѣ... и па(к) вънгрє(х) да пєрєшли бы съ тръговлєю своєю, єщє да платѧ(т) оу сучавѣ мыто соучавскоє (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашоє мл(с)ти которыи суть на своє(м) па(н)стве и пакъ другии вашоє мл(с)ти прыятєли... абы вси обєрънули лица своєго к поганьству (Вільна, 1493 *ПОСВВ*); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышєписанныи пинѣзи сл злати татарскых оу роукы слоугам нашим Дрьгоушоу Карьмбоу... и пак оу роукы Насти кнѣгыни пана Югы вистїѧрника (Гирлов, 1499 *BD* II, 147);

(у сполуч. и є щ є) і ще, а ще (4): Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ зємли... господарь... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашєго вѣрного слугу имєнємь рєкучи ладомнръ волошинъ што жє єсть намъ вѣрно послужилъ и єщи (!) служити будєть (Бохур, 1377 *P* 23—24); тє(м) мыи... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!), на имѧ роужінѣнїи и ботьшѧнїи... сь гри(н)дь о(т) богата... і єщє сь шипотє, гдє оупадає(т) оу проутєцоу (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

3. *(приєднувальний) (приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом окремі члени речення)* і, та (19): Я Любартъ Кгедєминовичъ ... записалъ єсми и далъ село своє

Рожысче... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ от того копъца при дорозе, грани Теременьское, *и* отъ того копъца къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); але тоє дворище пысковича стоить оуписано на кролевьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листовъ што оу селѣ оу ловчичохъ *и* другоє недорѣзовича дворище (Зудечів, 1411 *Р* 79); и онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ *и* не одънократъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); А хотарь тон половини села да єсть от оусего хотара половина, и по старомоу хотароу, коуда из вѣка ожнвали (Васлуй, 1495 *BD* II, 43).

II. *(зв'язує речення)* (1345) **А.** *(сурядні)* (1268) **1.** *(розповідний)* **а)** *(нанизує речення у послідовній розповіді)* і, а (788): Фанасии влдка перемышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому на вѣки... и оуздалъ єсть влдка передъ нами пану Яшкови испрувъскому та дворища на вѣки (Перемишль, 1391 *Р* 45); а на розъѣздѣ были землАнє и панъ лєнько зарубичь воєвода зудечовьскии... *и* заѣхали имъ по ихъ правои правдѣ *и* остали сА облазничевє при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); *и* оста(л) жоуржь намъ окоупити свою шїю *и* за тотоу глобоу то(т) жоуржь далъ прѣ(д) нами свою чАсть о(т) села о(т) тамръташи(н)ци слоуга(м) наши(м) балотѣ и оанчѣ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); мы великий кнАз Швитрикгайл литовский... даєм вєдати... иж видєв... службоу верную... п⟨а⟩на Каленика Мишковича и мы... даєм и дали єсмо тому... Каленикоу оу житомирском повєтє село Боурковцы... а в овруцком повєтє село Остафъєво... *и* мы ємоу дали и записали за єго вєрную службоу тыє села (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); *и* мы порадивши сА из нашою радою... дали єсмо єму село оу туровском повѣтє Храпино подлє Глинного... *и* мы єму по томуж дали ис поли, з доубровами... из бобровыми гоны, вечно и непорушно до єго живота (Луцьк, 1451 *AS* I, 44); И мы пытали пани Михайловоє, по чомоубы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала, сєножати косила... дерево возила на осєлєнє? Пани МихайловаА повєдила, ижъ... коли мой пан сына крєстил оу пана ВасилА, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит; *и* пани ВасилєваА шапъкоу ставила до людей добрых (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); *и* мы были тое именье єму дали во опеканье до нашого... прыеханья. И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская єму тежъ тетъка была, а тое именье єму полетила во опеканье, *и* мы были Якубу Домотканович казали тымъ именьемъ опекатися до нашого... пріеханья подле єго поведанья. *И* тыми разы пишешъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье... *и* онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ и не одънокроть (Краків, 1489 *РИБ* 437—438); и тое имѣніе спало на отца нашого, и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за єго службу 50 копъ грошей на томъ имѣни, а 100 копъ велѣлъ заплатити тому Петру Холиневскому вѣно... и въ той полторусту копъ грошей далъ єму тое имѣніе до єго живота (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); *y* zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho... *y* perwo sieho słuzebnyka pana nemiryn... kotory ze był namisnykom ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mni sia wtom krywda wydeła... *y* ia otom obsyłał pana nemiru *y* pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a słuzebnyka swoieho tohoz mykłasza y kazał im mni hranyciu zawesty *y* ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom markom, y ony tuiu hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zawełу poczały mni powidaty w pana markowa zemlu *y* my chotiły o tom z panom markom zjednatysia (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(у стандартних формулах грамот)* а, і (6): и на крѣпость сєму наши печАтн привѣсили єсми к сєму листу (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); и на(т) печАть нашю завѣсили єсмы (Кременець, 1434 *Р* 131); И писан у Вовручємъ февраля девятогонадцят дня индикта третегонадцять (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

2. *(єднальний)* і (226): будеть ли ялъ єго король по кривдѣ любартъ будеть правъ и я кнАзь кистютии буду правъ передъ въгорьскимь королємь (б. м. н., 1352 *Р* 6); А на крѣпост сєму всєму печать нашю привѣсили єсмо и панове рада наша земли литовъское свои печати привѣсили к сєму нашому листу (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а кто сє слово наше пороуши(т)... разсоудит сА съ мною прѣ(д) бгомь *и* боуди ємоу клАтва о(т) ба оца и сна и ста(г) дха (Київ, 1446 *Р* 154); А я имаю кн⟨А⟩зю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти с того имѣньА слоужити вѣчно до моєго живота и дѣти моѣ мають єго дѣтєм слоужити вѣчно (Острог, 1466 *AS* I, 60); И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ, а то земли наши *и* васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мельницкій панъ Александръ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); коли которая пани алюбо панна позвана была а прїдє(т) на ро(к) данныи и соудья сАдє(т) на соудѣ имєєть посла(т) заказцю своєго съ єє съпоромъ до єє домоу (XV ст. *BC* 12); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє дали... єсмы нашємоу стмоу монастироу от нѣмца, идєжє єсть хра(м) възнє(с)нїА га ба... *и* гдє єсть єгоумєнь (sic.— *Прим. вид.*) молєбникь нашь, ку(р) по(п) ѳєо(к)тисть, даанїє и потвърж(д)єнїА дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost.* S. 230).

3. *(приєднувальний)* (248) **а)** *(приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом прості речення)* і, а (66): Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая... преступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ. *И* на то єсми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Протож ненадобѣ никому въступати ся и єден вѣдаєть тое село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а то всє выше писаноє слюбоує(м) здержати и попо(л)нити при ншои чти и при хри(с)анскои (!) вѣрѣ *и* на свѣдомостъ (!) сє(г) нше(г) листа печяти нашѣ соу(т) привѣшєны (Снятин, 1454 *Р* 163); А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ и... устне позналъ, ижъ єго тыми золотыми клепалъ, и записалъся єму, ижъ тыхъ золотыхъ на немъ не маєть искати, а ни отецъ єго, а ни братъ єго; *и* тотъ записъ єго передъ нами чтєнъ (Краків, 1489 *РИБ* 431—432); а с тєго (!) вѣра наша и вѣра нашєго сына Богдана воєводї и вѣра наших бояр *и* покои стокмлєнїи жадным обичаєм аби нє бил зламан (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(у сполуч. и такожъ, и такожде, и такождєрє, и такижъ, и также, и такоже, и такѣж, и такѣ, и тєжъ, и тижь, и тыжь) і також, і теж, а також, а теж (46): I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny ...s fałsziwymi penezmi... sami czerez posła naszoho wojewody... kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а имѣєть тоє село держати и оуживати со всѣми єго пожитки и оужитки што к нєму здавна прислухають и такѣ(ж) по но(м) (так.— *Прим. вид.*) єго дѣти (Коломия, 1424 *Р* 102); А пан наш наимилостивѣишїи корол и Короуиа имаєт нас оборонити и остєрєчи и послы своими и ороужиємь своимь и воисками своими... и такожь ни одинь наш нєприАтєл... абы нє имал жаднои ласки и поживлєниа ни оу дворѣ паиа нашєго королА... ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Тогды имаєм с обох сторон послати своих панов, абы та-

ковыи рѣчи досмотрилн и справедливост оучинили. И тыж нѣкоторых панов... абы тїи въси вышеписаннїи наши єднанїѧ и прїязни нє имают быти зломаны (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

(у сполуч. и є щ є, и є щ ї, и ѣ щ є) і ще, а ще, і до того ж, а до того ж (20): А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є̃ гривєнъ пани хоньци и єщє ва дали вї лисици пани хоньци и єѣ зѧтєви ивашкови и дѣтємь єѣ (Перемишль, 1378 *P* 26); нашь плємєиьни(к) бєкбула(т)ъ и хожа мєдинъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) и ѣщє к тымъ бєкгичъ и турдучакъ бєрди давидъ ти кнѧ(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ*, 170); мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м)... понєжє изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу... што є(ст) на бистрици... двѣ пасѣкы, єдна на лопашнои и дроуга пасѣка на итъкылю... и єщє єсмы дали прѣдрєчєнномоу монастироу домъ крачоуновъ от камєна (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); А пры томъ были свѣтки добрые: былъ панъ Нємира Цєвовъскин, панъ Волъчъко Ощовский а панъ Пашъко Смыковъский, и еще надъ то про лѣпъшую справедъливость и про лепъшее сведоцъство и печати єсмо свои прывѣсили (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193—194); да єст им от нас оурик и съ въсєм доходом. И єщє єсми им дали и потвръдили... єдно сєлищє на имѣ Бибарцово сєлищє (Сучава, 1493 *BD* II, 19);

(у сполуч. и п а к ъ, и п а к и) а також, а теж, і ще, а ще (9): а вы прїидѣтє к на(м)... съ оусими своими торговлѣми и товаро(м) нє боѧчи сѣ... зану(ж) є(ст) ва(м) нашѧ зємлѧ отворєна и нє будєтє имати о(т) на(с) иик(о)торои крывды, алє хочє(м) ва(с) дєржати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли єстє имали при стопочившаго родитєлѣ нашєго, алєксандра воєво(д) и па(к) имаємъ миру на оуси сторони (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... наши слоугы Дръгоуш Каръмбь и плємєниковє єго... продали свою правоую отниноу... єдно сєло... на имѧ Милчинєщїи... И пак оу том и оу тотжє час прїидє прѧд нами... Настѧ, кнѣгинѧ пана Юга вистѧрника... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоуплєнїє, єдноу фалчоу винограда... (Гирлов, 1499 *BD* II, 146—147);

(у сполуч. и ч т о б ы, и щ о б ы) і щоб, і щоби (3): и слюбилъ ми миловати мѧ до своєго живота, яко отца (!) сына своєго милоуєтъ, и чтоби єго милости стоѧлъ подли насъ добыти наша очизна (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); И пак ⟨до⟩ Вънгрєх да пєрєшли бы съ торговлєю своєю, єщє да платѣтъ оу Сочавѣ мыто Сочавскоє, а индє нигдє оу нашєи зємли. И щобы они волни ⟨были⟩ коупити собѣ и вол и коров (Сучава, 1458 *BD* II, 262);

(вводить вставне речення) і, а (1): И мы видєчи рєчъ справєдливоую, кграни самые по рєкоу Зєлвоу — *и* пани Нацовѧ нИѧкого доводу слоушного нє дала — казали єсмо свєтком присѧгноути (Лукоиица, 1478 *AS* III, 17);

б) *(приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом складнопідрядні речення)* а,і (35): Билъ намъ чоломъ писарь... о тымъ, што... дали есьмо ему мѣстце городское... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то єму подтвердили (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); и дали єсмы ємоу оу нашєи зємли сєло єго поурчєлєщи гдє єстъ домъ єго и половина млина... въ томъ сєлѣ *и* ащє би инны млинъ оучинилсѧ оу томъ потоцѣ такожъ да боудєтъ половнна отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); а ведже мы... зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали, *и* колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка... ажъ тамъ есмо... застали бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ, и мытоу бы єси нашомоу во всємъ бы(л) помочєнъ *и* гдє надобє боудєть имъ помочъ и ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє (Краків, 1487 *АМЛ*); Такъ жє ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мєндли-Кгєрєѧ... вашєє жъ милости тоєжъ для прыгоды, *и* какъ тотъ иашъ посолъ отъ Татаръ прыйдєть... мы такєжъ... дамо вашей милости знати (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(у сполуч. и т а к о ж ъ, и т а к и ж ь, и т а к о ж д є, и т а к о ж д є р є, и т а к о ж є, и т є ж ъ, и т и ж ъ, и т ѣ ж ъ) і також, і теж, а також, а теж (51): a jestliby chrest'jane jemu ku pomoženiu nie pribehli... tridcat' szelahow majet zapłatiti.. I też, ustawili jesmo, iźby prodawali wsiakuju recz dobrowolne (Луцьк, 1388 *ZPL* 168); И такождєрє мєнє нє забиваєтє, алє варє как сѣ вам видит наилипшє, так оучинитє, щобих нє загнблъ. И такождєрє щоби єстє знали, ажє Солтан... а он єст съ мною жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia. Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(у сполуч. и є щ є) і ще, і до того ж, а ще, а до того ж (9): И дали єсми монастирю нашємоу... да даваєми на каждыи го(д) по дєсѣтъ бочокъ вина и єщє к томоу єсми придали къ монастырю посадоу що є(ст) на молдавѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); и дали єсмо тоє вышєписанноє сєло що на Крълигатоури... и тотоу фалчоу винограда що на Хръловскоу гороу, и єщє єсмо дали два фалчи... винограда... що єсмо осадили господствоу мы от поустини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147);

(у сполуч. и п а к ъ) а також, а теж, і ще, а ще (8): а сочавскоє мыто нигдє... да нє платѣтъ... хотѣ бы за морємъ ходили. И па(к) до оугоръ пєрєшли бы съ торго⟨вл⟩ю свои, єщє да платѣтъ оу сочавѣ мыто сочавскоє (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); мы Стєфан воєвода... явно чиним... ажє мы слюбоуємь... королєви полскомоу... ажє абыхом єго милости верни и справєдливи были, и мы и съ оусими паны... И пак тоты истины Сєди-Ахматови сынові, што соут нинѣчє... оу наших роуках (Сучава, 1462 *BD* II, 292); алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с̃)ть зостали оу вашоє мл(с)ти столыцы... и за то вє(л)ми г(с̃)дроу нашому... доброся видить... и пакъ прыслалъ насъ г(с̃)дръ нашъ Стєфанъ воєвода до вашоє мл(с̃)ти... оуспоминаючы вашо(и) мл(с̃)ти ижє о(т)стародавна прє(д)ковє вашоє мл(с̃)ти... были братовє и прыятєлєвє нашы(м) прє(т)ко(м) (Вільна, 1493 *ПОСВВ*).

Б. *(підрядні)* (77) *(вживається на початку головних речень з підрядними — у препозиції)* 1. *(умовними)* то (33): a tychto lichw, jestliby czerez mesiec nedał, i onym primnožajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ Сєлищи любо сами оузѧти оу него Или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ сєлищи шєстьдєсѧть копъ тую подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *P* 112—113); а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи прыѧтєль на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѧтєлю маємъ быти, со всимъ жывотомъ, до помочы (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а хто нє въсхочєть жєнѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) слоужи(т) и азъ тыє имѣнїа да(л) жєнѣ своєи и дѣтє(м) свои(м) (Київ, 1446 *P* 154); Ино єстлибы што на мєнє Бог допоустил *и* жєна моѧ кнѧгиии Улиѧна мает сєдєти на вдовим столци и з дѣтми моими (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ и мытоу бы єси нашому во всємъ бы(л) помочєнъ и гдє надобє боудєть имъ помочъ *и* ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє (Краків, 1487 *АМЛ*); а нє боудє(т)ли чимь заплатїть а имоуть є(г) и о(н) головою своєю заплати(т) (XV ст. *ВС* 24); а которым слугамъ тыи... кн⟨ѧ⟩жата будут подавали имєнѧ въ Зъвѧгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣнєй нє маєт рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

2. *(часовими)* то, тоді (16): коли пак стала валка оу зємли и они пошли под лєс к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42); доколѧ и на(ш) посо(л) исходи(т) до господарѧ нашєго, до королѧ єго мл(с)ти, и мы сами

и с нашимь живото(м) боуде(м) пере(д) его мл(с)тїю (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); А се мы панъ Янъ Боучацкии исъ Литвинова вызнавамъ то... аже што коли есми имали межи нами мерзѧчку и с паномъ Михаиломъ канцлѣремъ Александра воеводинымъ *и* мы есми пришодши предъ кнѧгиню Илияша воеводиноую... и есми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1458 *Р* 169); а ты(х) досыть люде(и) которые ещо воли не выседели, а коли выседять и они такожъ боудоуть платити платъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а тежъ какъ де(р)жали они о(т) насъ пе(р)во сего мыто лоуцъкое и личъбоу намъ дали с тре(х) годовъ, *и* мы имъ двема остали винъны Ша(х)ноу сто копъ грошe(и) и три(д)ца(т) копъ и шесть копъ (Краків, 1487 *АМЛ*); а коли стадо ...гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

(чергується з а *при повторному підметі)* то (1): коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу землю, а наши оубогии люди отъ Сочавы *и* они побегли до Камеиъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

3. *(додатковими)* то (9): што еси милостивыи королю казалъ пописати овесъ вшнтокъ што есмы выбрали на землѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); а хто бы ихъ хотелъ габати до рокоу, и ты бы ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и о колко земли оне (!) с паном Чичинским спор мели, *и* я есми того половицу отехал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

4. *(підметовими)* то (9): И што оузможетъ осадити на тѣх хотарѣх, *и* тое да моу боудетъ оурик и съ въсѣмъ правомъ вышеписаннымъ (б. м. н., 1426 *ВАМ* 22); а кто въсхочеть женѣ моеи и дѣте(м) мои(м) слоужи(т) *и* они слоужа(т) съ ты(х) имѣнїи женѣ моеи и дѣте(м) мои(м) (Київ, 1446 *Р* 154); а комоу дамо в нихъ гроши земѧномъ и дворономъ наши(м) з мыта нашого *и* тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); а кто будет тое имене выкупати *и* он мает тот наклад отложити кн⟨ѧ⟩зю Михайлоу и кн⟨ѧ⟩зю Костентиноу Ивановичом (Острог, 1488 *AS* I, 88); А если ся надъ нами Божья воля станеть, ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тое имѣнье Здетелю держатн, *и* они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни на крилосъ у годъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

5. *(означальними)* то (6): што же мишь мужикови(ч) держалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга *и* мы есмы тому исному мишеви и его дѣтемъ дали есмы Фецеви(ч) дворище и бугданъчича оу новосѣльцехъ на вѣки (Перемишль, 1390 *Р* 175—176); а што заставил Роман Чюс, ставъ на Горини противъ Зѣмина, и той ставъ къ Манеевоу (б. м. н., 1471 *AS* I, 71); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки, а двои данники... *и* мы в тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); а што есте его записъ отъ него къ намъ принесли, и мы тотъ записъ есмо прыняли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

6. *(причини)* то (1): Якожъ проѧвилъ есми переже сего королю его милости, *и* король бы его милость о том розъсмотрелъ и намъ допомагалъ тыми разы, пенѧзьми ль, людьми ль, или именьемъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

7. *(допустовими)* то (1): ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) себе о(т)поустилъ буде(т) *и* о(н) ихъ наза(д) може(т) к собе ве(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

8. *(місця)* то (1): тогды ѧ па(н) староста згадалъ землѧны і оправили есмы кундра(т) оу тои граници поколѧ ему кнѣзъ левъ оуѣхалъ *и* мы емоу толѧ оуѣхали по та знамена (Галич, 1401 *Р* 66).

9. *(способу дії)* то (1): какъ мужъ мой держалъ, и мы ему по тому жъ дали (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

И², **I** *част.* (567) **1.** *(підсилювальна)* (557) **а)** і (338): то все далъ есми церкви Божой. К тому и куницы отъ поповъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А се ѧ король казимиръ... далъ есмь слузѣ своему иванови дворище заньво... а далъ есмь и землю ролъную... што к тому дворищю слушаеть (Казимир, п. 1349 *Р* 3); да пребудуть же непорушно подъ анаѳемою за што зде даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіе а по семъ *и* детемъ нашимъ вечную памѧть амиинь (Холм, 1376 *Р* 22); и то *и* ѣщи вьзнали аже влдчни люде слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 98); а на Даниле на Волошине взѧли есмо проездъ десѧт коп а на то и листъ иаш соудовыи дали есмо пану федкоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); абы тое што к ва(м) писали безо льсти писали, бо ровиыми таковыми хитростѧми а льстѧми през мистра... частокро(т) обольщоныемы а прото и на то(т) часъ стереглисмысѧ абы... ты(х) то противоу на(м) листовъ хитре не змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И боудет ли нам оусилно... тогды *и* сам пан наш иаимилостївѣиши корол его милость *и* сам своимь животом подли нас имаеть стати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); а про оутвержѣнье сего моего листа *и* печат есми свою приложила къ семоу моему листоу и тых добрых людїй есми просила, штобы *и* своѣ печати приложили къ семоу моемоу листоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239—240); и на чо(м) бы тыи свѣ(т)ки присѧ(г)нули, то мѣли *и* завести, и потолѧ и(м) *и* границы положи(ти) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); тое въке (!) вышеписанное да есть томоу нашемоу сѵмоу монастироу о(т) нѧ(м)ца *и* о(т) иа(с) оурыкь и съ въсемь доходомь, непороушенно, николи, на вѣкы вѣчноѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230—231);

б) *(навіть)* і (5): Билъ чоломъ королю е. м. бояриинъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо *и* до тыхъ мѣстъ ие держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10); и теперъ бо(ж)ею волею былобы *и* подобно зань же кто естъ, ива(н) васи(л)еви(ч)... г(с)древи нашому воеводе е(ст) сва(т) а ваше(и) мл(с)ти тесть (б. м. н., 1496 *ПСВВ*); И Сапѣга рекъ: я ещо тогды и дочки въ иее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля е. м. черезъ жалобу пана Остафеву (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

а и (5) *див.* **А¹**; а и е щ е (13) *див.* **А¹**; д а и (8) *див.* **ДА²**; е щ ї и (1) *див.* **ЕЩЕ**; к а к ж е и (2) *див.* **КАКЪ**; к а к ъ и (21) *див.* **КАКЪ**; п а к ъ и (2) *див.* **ПАКЪ**; т а и (1) *див.* **ТА**; т а к е ж ъ и, т а к и ж ъ и, т а к ы ж и (5) *див.* **ТАКЕЖЪ**; т а к ж е и (5) *див.* **ТАКЖЕ**; т а к о и (3) *див.* **ТАКО**; т а к о ж д е и (10) *див.* **ТАКОЖДЕ**; т а к о ж д е ж е и (1) *див.* **ТАКОЖДЕ**; т а к о ж д е р е и (58) *див.* **ТАКОЖДЕРЕ**; т а к о ж и (31) *див.* **ТАКОЖЪ**; т а к о ж е и (2) *див.* **ТАКОЖЪ**; т а к ъ и (11) *див.* **ТАКЪ**; т а к ъ ж е и (7) *див.* **ТАКЪ**; т е ж ъ и, т и ж ь и (2) *див.* **ТЕЖЪ**; я к о и, ѧ к о и (23) *див.* **ЯКО**; я к о ж е и (1) *див.* **ЯКО**; я к ъ и (3) *див.* **ЯКЪ**.

2. *(підсилювально-обмежувальна)* аж (7): а што ми оускаже(т) осподарь мои тое радъ чиню и всею мыслью моею *и* до живота (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); а на лихо ему королe(в) не гадати но служи(т) ему королеви верно и до свое(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *Р* 42); и присѧглъ есмъ бгу... ижь хочу... служить крулеви полско(м)... и хочу стоѧти при нихъ вѣрно... противу кажтому (!) члвку и неприѧтелю нико(г) не выимуючи *и* до моего живота безъ перестани (Черняхів, 1435 *Р* 133); мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже прїидошѧ прѧд нами... слоуга наш Татоул... и продал... едно мѣсто от поустини на Бръзотѣ ... *и* до хотар Крач⟨ю⟩нов (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); Се я па(н) Олизарь кирдеевич... и съ своею женою Ѳеодосіею, запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу, оу поли и съ озими... и съ всее ярины почень о(т) малы(х) *и* до великы (!) (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178);

а ж ъ и (2) *див.* **АЖЪ²**.

(зайві написання) (2): мл(с)тїю бжїю *и* мы *и* (sic.— *Прим. вид.*) алексанъдръ воевода... чинимъ знамеиито... оже... потвержаемъ данїе наши(х) родителии (sic.— *Прим.*

вид.) нашємоу монастирю о(т) побраты (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377).

***И**[3] *займ.* (32) (*цсл.* и) **1.** *(вказівний з анафоричним відтінком)* цей (26): знаменито бу(д)... каждо(м) добро(м) кто коли иа то(т) листь позрить албо услыши(т) єго чтучи кды *єго* будє(т) потрєбно (Львів, 1412 *Р* 81); а по єго животѣ въ жоны єго и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ... коли бы *єго* єму потребно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

2. *(відносний) (вживається тільки в род. одн. с., приєднує вставні речення із значенням побажання нездійснення того, що виражає підрядне умовне)* чого (6): *єго* бъ нє даи што(с) пригоди нашєму г(с)дрю вєликому кнѧ(з) витовту по єго животѣ нє имамъ искати иныхъ г(с)дрвъ мимо... королѧ влодислава (Мереч, 1401 *Р* 64); а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль... тогдѣ има Хмѣль прибко... сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а, єго бжє нє даи, аж бы сѧ що стало над нами самыми алибо над нашими паны, а землямъ миръ... дєржати... нєроушєны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **єго** (1401 *Р* 64; 1412 *Р* 81; 1420 *ПГАГ;* 1424 *Р* 104; 1428 *Р* 110; 1430 *Р* 116; 1433 *Р* 118; 1444 *AS* I, 40; 1445 *Р* 150; 1448 *Р* 148; 1494 *АЛМ* 54 і т. ін.).

! **И**[4] ⟨ИЗЪ⟩ (1): а мѣняли есмо своєю доброю волею ани и (!) жадной наглости (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. **ИЗЪ.**

! **И**[5] ⟨К⟩ (1): а тотъ иашъ перъвый записъ вамижъ и (!) нєму шлємъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

Див. **КЪ**[1].

! **И**[6] ⟨О⟩ (1): И (!) жєнє корои (!) моужь оумрє(т) прї чо(м) має(т) оста(т) (XV ст. *ВС* 8).

Див. **О.**

***ИАКОУШЬ** *див.* **ЯКОУШЪ.**

ИБО *спол.* (1) (*цсл.* ибо) *(приєднує підрядне речення причини — у постпозиції)* бо: и своимъ тывуномъ приказуємъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще **БО**[1].

ИВАН *див.* **ИВАНЪ.**

***ИВАНЄЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Иванъ): Я по(п) порѣчкы на имѧ исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєло(м) є(г) мл҃(с)ти штобы є(г) мл҃(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црко(в)ною оу порѣчьи на имѧ мєхо(в)щиною половиною сотчи⟨...⟩ полы со ива(н)цо(м) мєховичо(м) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ива(и)цо(м)** (1498 *ЧІАФ*).

Див. ще **ИВАНИШЬ, ИВАНКА, ИВАНКО, ИВАШКО.**

ИВАНИНА *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Иванъ): а при том были панове: пан Ивашко Калєниковичь... а тивоун крємянецьки Иванина (Кременець, 1467 *AS* I, 63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иваиина** (1467 *AS* I, 63).

YWANYNOWSKI *прикм.* (1): Ja Fedko Januszkowicz... szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho... folwarky... na Imia rankowski ywanynowski a paszkowski y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho z panom Markom hawryłowyczom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ywanynowski** (1500 *ДПЖН*).

Пор. **ИВАНИНА.**

***ИВАНИЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Іванчани *у Волинській землі)*: я єщє будучи в добром здоровю... выдечи сєстрєнца своєго кн⟨А⟩зѧ Богдана Василєвича службу и пилност до сєбє, дала єсми єму... имєнє... на имѧ Любчо... с присєлки... и ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок рєкою Лютицєю... до Пєщаного Броду ... к иваницкой границы (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **иваницкой** (1488 *AS* I, 242).

ИВАНИШЬ *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Иванъ): Іо ромаиь воєвода... даль єсмь... слузѣ нашєму иванышю витѧзю... сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); мы алєксандръ воєвода... и мы боѧрє господарѧ нашєго алєксандра воєводы, па(н) михаило дорогу(н)скыи... па(н) иваны(ш)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванишь** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **иваны(ш)** 1 (1421 *Cost.* I, 141); *дав. одн.* **иваиышю** (1392 *Cost.* I, 7).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНКА, ИВАНКО, ИВАШКО.**

ИВАНКА *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Иванъ): мы стєфанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... ожє... дали єсми нашємоу монастрю (!) о(т) полѣны... ѿ тата(р), на имѧ иванчоу(к) и съ брато(м) своимъ... и иванка съ брато(м) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128); И оуставшє слоуга наш Иванка и сєстри єго Нѣгша и Аниоушка... та заплатили оуси тоти... пинѣзи ξ злат татарскых оу роуки слоузѣ нашємоу Шєрбаноу (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванка** 2 (1443 *Cost.* II, 128; 1494 *BD* II, 38); *зам. дав.* нашємоу **Иваика** 2 (1494 *BD* II, 38).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНИШЬ, ИВАНКО, ИВАШКО.**

ИВАНКО, ИВАНЪКО, ИВАНОКО *ч.* (44) *(особова назва, пор.* Иванъ): а сє зємлѧнє панъ ходько быбельскии... иванъко полъпричичъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то иваноко тучнѧкъ имає заступити (Галич, 1418 *Р* 89); а при то(м) были свєдоки наша рада, а па(н) мониви(д) староста подольскии и крємєнєцкии... а па(н) иванко мукосѣєви(ч) (Луцьк, 1438 *Р* 138—139); а при то(м) бы(л) ѻць нашь никола архиман(д)ритъ пєчєрскыи... иванко дадвдови(ч) *(зам.* двдови(ч).— *Прим. вид.)* (Київ, 1446 *Р* 154); Мы Георгїє архїєпископъ Соучавскыи... Иванко и Алєкса пръкалаби архєискїи... слюбили єсмо... кролєви полскомоу ... въсє моцнє а нєпороушєнно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванко, иванко, иванъко** 27 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1438 *Р* 139; 1446 *Р* 154; 1455 *Cost.* II, 769; 1466 *DIR«A»* 519; 1468 *BD* I, 128; 1488 *BD* I, 317; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **иваноко** 1 (1418 *Р* 89); *зам. дав.* паноу **Иванко** 2 (1488 *BD* I, 317; 1491 *BD* I, 458); *зам. ор.* съ **Иванко** 1 (1489 *BD* I, 376); *род. одн.* **Иванка** (1491 *BD* I, 445, 458, 459); *дав. одн.* **Иванкоу** 9 (1467 *BD* I, 122, 123; 1487 *BD* I, 302; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 458, 459); **ива(н)кови** 1 (1474 *РГС*).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНИШЬ, ИВАНКА, ИВАШКО.**

***ИВАНКОВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Іванків: К Житомироу жъ ⟨...⟩ло Ива(н)ково (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ива(н)ково** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***ИВАНКОВСКИИ** *прикм.* (2): пошє(д)ши горѣ бояръскою роудою пришє(д)ши к ива(н)ко(в)скимъ к закопамъ ива(н)ко(в)скими закопами пришє(д)ши к гоуивє то єсть зємлѧ пана скипорєва объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *дав. мн.* **ива(н)ко(в)скимъ** (бл. 1458 *Р* 168); *ор. мн.* **ива(и)ко(в)скими** (бл. 1458 *Р* 168).

Пор. ***ИВАНКОВО.**

ИВАНКОВЦИ *мн.* (3) *(назва села на Буковині)* Іванківці: тѣм⟨ъ мы в⟩идѣвшє єго правую и вѣрную службоу до насъ... дали єсмы ємоу... двѣ сєлѣ... на имѣ... зоубриковци ожє иванковци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); и дали єсми єму и потвръдили є(г) правовѣрноє выслужєнїє... по(д) снѣтиномъ, гавриловци и пони(ж) того иванковци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **иванковци** (1429 *Cost.* I, 258; 1452 *Cost.* II, 422); *знах.* **иваиковци** (1455 *Cost.* II, 540).

ИВАНКОВЬ *прикм.* (4): И пак оу том прїидошє прѧд нами... Анноушка и... сыновє Иванкови... и продали свою

правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоугы наши Тоадєрь Тоуркоул и брат єго Михоуца и братанич их Шаидир, сынъ Иванковь... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 106—107);

пасика иванкова (1) *див.* **ПАСИКА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Иванковь** (1497 *BD* II, 107); *наз. одн. ж.* **Иванкова** (1495 *BD* II, 57); *наз. мн. ч.* **Иванкови** 1 (1495 *BD* II, 64); *наз. мн. ж. зам. ор. одн. ж.* исъ пасикою **иванковы** 1 (1456 *DIR«A»* 511).

Пор. **ИВАНКО.**

ИВАНОВИЧЪ, ИВАНОВИЧЬ, ИВАНОВИЧ, ИВАНОВЫЧЬ *ч.* (41) *(особова назва):* а на то послуси вл҃дка ларивунъ ис кри(лошаны)... панъ пєтръ ивановичъ (Перемишль, 1366 *P* 12); а на то послуси кнѧзь юрьии глєбовичь бєлъськии... панъ пєтръ ивановичь (Львів, 1368 *P* 16); а при томъ были свєдоки... кнзь олєксандръ иванови(ч) носъ... панъ андрєи дчюса маршалокъ нашь панъ савастьянъ (Київ, 1433 *P* 119); а нє маєм быти отхил⟨є⟩ны нигдє от Острога, иижли маєм служити с того имєнѧ кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костєнтиноу Ивановичом Острозким вєчно и иєпорушно (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную (Мстиславль,бл.1500 *АСД* II,№4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ивановичъ, Иванович 10** (1430 *ГВКЛ* 7; 1475 *AS* I, 72; 1483 *AS* I, 82; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 95, 97; 1495 *АЛМ* 88; 1499 *АСД* VI, 3; 1500 *АСД* II, № 3); **Ивановичь** 6 (1368 *P* 16; 1386 *P* 31; 1434 *P* 128; 1463 *ГГЯ;* 1499 *АСД* VI, 2; бл. 1500 *АСД* II, № 4); **иванови(ч)** 4 (1388 *P* 42, 44; 1433 *P* 119; 1495 *БСКИ*); **Ивановычь** 1 (1366 *P* 12); *род. одн.* **Иванович⟨а⟩** 3 (1475 *AS* I, 70; 1492 *AS* III, 24; 1499 *AS* I, 117); **Ивановыча** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **Ивановичу** (1491 *AS* I, 96; 1495 *BK;* 1499 *РИБ* 776); *наз. мн.* **Ивановичи, Иванович⟨и⟩** (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 88); *род. мн.* **Иванович⟨ов⟩** (1488 *AS* I, 88); *дав. мн.* **Ивановичомъ, Ивановичом** (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88); *ор. мн.* **Ивановичи** (1487 *AS* I, 85).

***ИВАНОВСКИИ** *прикм.* (1): тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского. А з другое стороны улицы до цмынтару (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Ивановского** (1389 *РЕА* I, 27).

Пор. **ИВАНЪ.**

ИВАНОВЪ, ИВАНОВЬ *прикм.* (20): а писалъ Ивашко Петровичъ, писаръ кнегини Ивановое Кобрынское Ѳеодоры (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а хотаръ тѣмъ сєломъ што на проутѣ на имѧ о (!) тѣсного оугла што повыше иванова сєла тоуринского, та долоу проутомъ до болота (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); а при том был вєликого королѧ зємѧнин пан Мишко Глоускій... а пан Катоуна маршалко кн⟨ѧ⟩зѧ Ивановъ Острозкого (Острог, 1463 *AS* I, 56); Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского... на войну не ходити (Судомир, 1488 *РИБ* 424); и мы порозоумєвши то(моу) и того курила Иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу во всє(и) о(т)чинє и(х) (Вільна, 1495 *BK*);

ивановъ потокъ (1), потокъ ивановъ (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмь... сєломь... на колодѣзи ивановѣмь потокомь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ивановъ, ивановь** (поч. XV ст. *P* 75; 1463 *AS* I, 56; 1488 *BD* I, 354; 1494 *ДБСН;* 1495 *BK*); *род. одн. с.* **иванова** (1429 *Cost.* I, 269); *дав. одн. ч.* **Иванову** (1488 *РИБ* 424); *знах. одн. ч.* **иванов, ивано(в)** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1495 *BK*); **Иванова** 1 (1495 *BK*); *ор. одн. ч.* **ивановѣмь** (1415 *Cost.* I, 121); *наз. одн. ж.* **Ивановая, Ивановаѧ** (1401 *АкВАК* III, 1, 2; 1487 *AS* I, 239; 1494 *AS* I, 101); *род. одн. ж.* **Ивановое** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **иванови** 1 (1459 *BD* I, 27); *знах. одн. ж.* **иванову** (1495 *BK*); *знах. мн.* **Ивановы** (1448 *AS* I, 44).

Пор. **ИВАНЪ.**

***ИВАНОВЪСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы вєликыи кнѧзь Швитрикайло... чинимъ... знамєнито... ижь потьвєрьдили брата нашого єсмо даньє... и попу Ваську Ивановъскомоу, дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую (Городок, 1443 *P* 144—145).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Ивановъскому** (1443 *P* 145).

***ИВАНОВЫИ** *див.* **ИВАНОВЪ.**

ИВАНОВЫЧЬ *див.* **ИВАНОВИЧЪ.**

ИВАНОВЬ *див.* **ИВАНОВЪ.**

ИВАНОКО *див.* **ИВАНКО.**

***ИВАНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Иванинъ *у Волинській землі)* : Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василевич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **иванскую** (1448 *AS* I, 44).

ИВАНЦКЫЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были люди добрыи: пан Михайло Олєксандрович Загоровскии... а пан Грєцко Иванцкый и з братом (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванцкый** (1475 *AS* III, 14).

ИВАНЧА[1] *ч.* (1) *(особова назва):* писал иванча дїакъ, оу сочавѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванча** (1434 *Cost.* II, 670).

ИВАНЧА[2] *ж.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* И пак оу том прїидошє прѧд нами... Анноушка и сєстра єи Моуша... и продали... єдно сєлище на Тоутовѣ на имѣ Иванча от Татарки (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванча** (1495 *BD* II, 64).

ИВАНЧАНЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Іванчани: а кн⟨ѧ⟩зю Сємєну достал⟨ѧ⟩ город Колоден а сєла: Чєрнєхов... Иванчаны (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Иванчаны** (1463 *AS* I, 54).

***ИВАНЧИКОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Ванчиківці: били дани тоти н҃ цркви ис попи о(т) дєда нашєго о(т) алєксандра воєводи... а҃ црко(в) на лоукавци... лв҃ црко(в) оу ива(н)чико(в)ци н(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу ива(и)чико(в)ци** (1490 *DC* 147).

ИВАНЧОУКЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко...иванчоукь драгомирь даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... съзидашє црковь въ имє стго архаг҃гла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); мы стєфанъ воєво(д)... знамєнито чиним... ожє произволи господство ми... и дали єсми... монастрю (!) о(т) полѣны... ѳ҃ тата(р), на имѧ иванчоу(к) и съ брато(м) своимъ и съ оусими чєлѣдми и(х)... щєфѣнє(л) съ чєлѣдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванчоукь, иванчоу(к)** (1404 *ГМ;* 1443 *Cost.* II, 128).

ИВАНЪ, ИВАНЬ, ИВАН *ч.* (360) *(особова назва, пор.* Иоанъ): А сє ѧ король казимиръ краковьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч)... иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18); мы кнзь фєдоръ данильєви(ч)... кнзь алєк(с)андро чєтвєртєнскии иванъ нєсвизскии... поручѧємсѧ по олєхна (Луцьк, 1388 *P* 42); а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржєвичь... и крилошанє самборьсции и мно(г) добры(х) (Погоничі, 1422 *P* 98); А при том были свєтки наша рада: архимандритъ пєчєрский Аврамєй, а кнѧз Иван Путѧта (Київ, 1437 *AS* I, 34); И мы имъ, на имя Ивану а Гаврылу, а Петруши, тые корчъмы Вруцъкіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и они повѣдили пєрє(д) нами, што(ж) дє(и) о(т)цы нашы мєли о то(м) право со о(т)цє(м) єго пєрє(д) пано(м) ивано(м) вѧжєвичо(м) (Вільна, 1495 *BK*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Кръстина... и сєстричича Кръстинина Настасїѧ... и из-

мѣнили съ господство мы свои правїи отнини... от оурика и ис привилїа дѣда ихь Ивана Дамїановича, що ималь он от дѣда нашего от Александра воєводи (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162);

свѦтыи Иванъ (6) *див.* **СВѦТЫИ** 1; оусѣкновѣнье главы святого ивана (1) *див.* ***ОУСѢКНОВѢНЬЕ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванъ, ивань, Иван, ива(н)** (1366 *P* 14; 1388 *P* 42; 1400 *Cost.* I, 36; 1412 *P* 81; 1428 *P* 111; 1438 *P* 141; 1458 *P* 168; 1475 *AS* I, 72; 1494 *BD* II, 36; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); *род. одн.* **иваиа, ива(н), Иван, иван(а), їваиа, ! иванна** (1378 *P* 25; 1388 *ZPL* 108; 1400 *Cost.* I, 36; 1415 *Cost.* I, 116; 1436 *DIR«A»* 469; 1458 *P* 168; 1488 *BD* I, 323, 324; 1469 *BD* I, 136; 1487 *AS* I, 85; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *дав. одн.* **ивану** 31 (1378 *P* 26; 1407 *P* 72; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1443 *P* 145; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1483 *BD* I, 272; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 354; 1498 *BD* II, 409 і т. ін.); **иванови** 5 (п. 1349 *P* 3, 4; 1378 *P* 26; 1414 *Cost.* I, 111); *знах. одн.* **Ивана** (1395 *GL* 166; 1495 *БСКИ;* 1498 *BD* II, 409); *ор. одн.* **Иваномъ, Иваном, ивано(м)** (1388 *P* 38; 1465 *Ак ВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 85; 1490 *Пам.;* 1492 *ЗОЄ;* 1495 *ВК;* 1496 *BD* II, 402); *місц. одн.* **на Иванє** (1492 *AS* III, 23).

ИВАНЪКО *див.* **ИВАНКО.**

***ИВАНЫШЪ** *див.* **ИВАНИШЬ.**

***ИВАНЬ**[1] *прикм.* (2) ◇ ивань день (2) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Івана: а миръ о(т) покрова бцѣ до иванѦ днє до купалъ а о(т) иванѦ днє за в҃. лѣ(т) (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **иванѦ** (1352 *P* 6).

Пор. **ИВАНЪ.**

ИВАНЬ[2] *див.* **ИВАНЪ.**

ИВАЧЄВ ВЄРХНИЙ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Горішній, *суч.* Верхній Іванів: а кн⟨А⟩зю Сємену досталсѦ город Колоден а сєла: Чернєхов, Ивачев верхний (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивачєв верхний** (1463 *AS* I, 54).

ИВАЧЕВСКИЙ *прикм.* (2) *(пор.* Ивачовъ *у Волинській землі)* ◇ Ивачевский ставъ (2) *(назва ставу у Волинській землі):* Пришолъ перед нас кн⟨А⟩зь Василей из братом своимъ... а поведали намъ, штож оумовили межи собою о ивачєвськии ставы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а на той часъ, коли ся есмо мѣняли, Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ивачевский** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *знах. мн. ч.* **ивачєвськии** (1463 *AS* I, 55).

***ИВАЧЄВСЬКИИ** *див.* **ИВАЧЕВСКИЙ.**

***ИВАЧЄВЪ НИЖНИЙ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Долішній, *суч.* Нижній Іваиів: и с своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставомъ, а Янковци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ивачевъ Нижний** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще **ИВАЧОВЪ, ИВАЧОВЪ НИЖНЫИ.**

ИВАЧОВЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Долішній, *суч.* Нижній Іваиів: Кн⟨А⟩зю Сємѣну Избаразкому... досталсѦ Ивачовъ... а Возова (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивачовъ** (1482 *AS* I, 80).

Див. ще ***ИВАЧЄВЪ НИЖНИЙ, ИВАЧОВЪ НИЖНЫИ.**

ИВАЧОВЪ НИЖНЫИ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Долішній, *суч.* Нижній Іванів: кн⟨А⟩зю Василью осталсѦ город Збараж а к тому сєла: Янковцы, Обаринцы, Ивачовъ нижиыи (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивачовъ нижныи** (1473 *AS* I, 54).

Див. ще ***ИВАЧЄВЪ НИЖНИЙ, ИВАЧОВЪ.**

! ИВАШИ ⟨КВАШИ⟩ *див.* **КВАША.**

ИВАШЄВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* и мы имъ... на имя... Квашы, а Ивашевичу, а Радивону, тые корчъмы Вруцькіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и тыми разы тыє мєщанє вроуцъкиє... кваша а ивашєвичъ просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ивашєвичъ** (1489 *АКВ*); *дав. одн.* **ивашєвичоу** (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*).

***ИВАШЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* морхина даєтъ двѣ вєдрѣ мєдоу из нєкрашєвщины по(л)тора вєдра мєдоу Стєпановщины двѣ вєдрѣ мєдоу ивашєвщины (б. м. н., 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **ивашєвщины** (1458 *P* 167).

ИВАШКО, ИВАШЪКО, ИВАШЬКО *ч.* (210) *(особова назва, пор.* Иванъ): а при томъ оуздаванѣ были бояре зємлѦнє панъ ходько быбельскии... панъ ивашко дроздъ (Перемишль, 1378 *P* 26); а имаю пану Ивашкови дати ту сто купъ... на другую матыки (!) бжьѣ (Львів, 1421 *P* 92); А при томь были свєдоки... кнѦзь олєксандро ивановичь нось пань ивашко монивндовичь (Луцьк, 1434 *P* 128); мы, князь Алексанъдро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ Григоревичом Ивашку и брату его Петру... селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); А при нас был... пан Ивашко (Луконица, 1478 *AS* III, 17); А на то єст... в. п. Ивашко (Сучава, 1481 *BD* I, 249); Бы(л) на(м) чоло(м) дворяни(н) на(ш) ивашко роусиновичь и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣтє сєла на имѦ сомина (Вільна, 1499 *ГОКІР*); y pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ивашко, ивашъко, ивашько** 113 (1378 *P* 26; 1393 *P* 52; 1413 *P* 83; 1433 *P* 119; 1451 *P* 159; 1465 *AS* I, 57; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1487 *AS* I, 241; 1494 *AS* I, 102; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана **ивашко** 2 (1480 *BD* I, 243; 1481 *BD* I, 249); *род. одн.* **ивашка** (1407 *Cost.* I, 57; 1421 *P* 92; 1439 *Cost.* II, 35; 1467 *BD* I, 119; 1469 *BD* I, 134; 1483 *BD* I, 275; 1495 *BD* II, 69; 1497 *BD* II, 96; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *дав. одн.* **Ивашку, Ивашъку** 14 (1419 *DIR«A»* 444; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1460 *BD* I, 41; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/И, 9; 1488 *РИБ* 424; 1495 *ВК; ВМБС; БСКИ;* 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *РИБ* 683; 1499 *ГОКІР*); **ивашкови** 10 (1378 *P* 26; 1421 *P* 92; 1427 *Cost.* I, 197; 1429 *Cost.* I, 242, 243, 281; 1435 *Cost.* I, 409; 1437 *Cost.* I, 529); *знах. одн.* **Ивашка** (1429 *Cost.* I, 242; 1460 *BD* I, 41; 1495 *АЛМ* 85; *БСКИ;* 1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **ивашкомъ, ива(ш)ко(м), Ивашком** (1378 *P* 25; 1424 *P* 104; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *AS* I, 85; 1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНИШЬ, ИВАНКА, ИВАНКО.**

ИВАШКОВЦЫ[1] *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Ивашковцы[2]) івашківці: И поставила передъ нами пани ВасилєваѦ Озєрничанъ и Милошєвичъ и Волчковичов, Слоимцов, Ивашковцов и Клепачов (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз.* **Ивашковцы** (1478 *AS* III, 17); *знах.* **Ивашковцов** (1478 *AS* III, 17).

***ИВАШКОВЦЫ**[2] *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* И мы видечи речъ справедливоую... казали єсмо свєтком присѦгноути, они обвєли... от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу... (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *ор.* **Ивашковцы** (1478 *AS* III, 17).

ИВАШКОВЪ *прикм.* (9): право такь нашло ажь па(н) ивашковы листи оуморєни на вѣкы (Зудечів, 1413 *P* 83); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана Ивашкова Калениковича... пана Гринка МжѦчича, всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И оустах аз господство мы та заплатих въси тоти... пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Лоупшє от Снрєцела, сыноу Ивашковоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ивашковъ** (1499 *BD* II, 144); *дав. одн. ч.* **Ивашковоу** (1499 *BD* II, 144); *знах. одн. ч.* **Ивашков** (1460 *BD* I, 41); *ор. одн. ч.* **ивашковы(м)** (1413 *P* 83); *знах. одн. с.* **Ивашково** (1459 *BD* I, 32); *наз. одн. ж.* **Ивашкова**

(1491 *AS* I, 94); *наз. мн. ч.* **ивашковы** 1 (1413 *P* 83); **ивашкови** 1 (1499 *BD* II, 130).

Пор. **ИВАШКО.**

ИВАШЪКО *див.* **ИВАШКО.**

***ИВАШЪКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Самъ Казимиръ Наместъннику Вруцъкому, пану Роману Ивашъковичу (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Ивашъковичу** (1487 *РИБ* 227).

ИВАШЬКО *див.* **ИВАШКО.**

***ИВЄНКА** *див.* ***МАЛАЯ ИВЄНКА.**

ИВЄШЄНЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Гриб Ивєшєнєвич... запродал єсми имєнє своє на имѧ Торокановъ оу луцком повєтє (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивєшєнєвич** (1488 *AS* I, 88).

ИВКИ *мн.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в)... ис тыми озѣры... на имѧ озѣро нѣжє(н) а богачь... а ивки... а вѣликоє озѣро (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз.* **ивки** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ИВНИЦЬКИЙ** *прикм.* (1) ◇ и в н и ц ь к а я д о р о г а (1) *(назва дороги):* а писали єсмо г(с)дрю своємоу на памѧ(т) та(м) г(с)дрю нашємоу по волы(н)ци по ивницькоую дорогоу а по калиновъ коустъ (б. м. н., 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **ивницькоую** (1458 *P* 167).

Пор. ***ВЄЛИКАЯ ИВНИЦЯ.**

***ИВНИЦЯ** *див.* ***ВЄЛИКАЯ ИВНИЦЯ.**

***ИВОНИНЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михайло во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) сѐтому николє поусты(н)скомоу монастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* №3).

ФОРМИ: *род.* **ивони(и)цо(в)** (1499 *ПИ* № 3).

ИВОУЛ *див.* **ИВОУЛЬ.**

***ИВОУЛОВЪ** *прикм.* (2): И дал Ивоул Богданоу и оуноуцѣ свои Станѣ єдно привилиє от старого Алєксандра воєвод⟨ї⟩... от Ивоуловоу част в̃ хижи и єдноу златиноу (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Ивоулова** (1461 *BD* I, 45); *знах. одн. ж.* **Ивоуловоу** (1461 *BD* I, 45).

Пор. **ИВОУЛОУ, ИВОУЛЬ.**

ИВОУЛОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* мы стєфа(н) ⟨воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то⟩ти исти(н)нїи наши слоуги, по(п) ивоулоу и плємє(н)ни(к) єго, ма(н)чюлоу, с⟨лоужили на(м) право и в⟩ѣрно (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

Див. ще **ИВОУЛЬ.**

ИВОУЛЬ, ИВОУЛ *ч.* (17) *(особова назва):* мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє тоты истинны слоугы наши Ивоул... и съ нєпотомъ єго съ Нєгра, прїидошє прѣд нами... и дали нашємоу вѣрномоу паноу Игнатоу сєла Столникова Данчюлова (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); И оуставшє пан Илѣ комис та заплатил оуси тоты вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Ивоулоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивоуль, Ивоул** (1440 *DBAc* 31, 32; 1441 *DBAc* 37; 1460 *Cost. S.* 41; 1461 *BD* I, 45; 1482 *BD* I, 260; 1493 *BD* II, 18; 1499 *BD* II, 160); *род. одн.* **Ивоула** (1448 *Cost.* II, 316); *дав. одн.* **Ивоулоу** 5 (1482 *BD* I, 260; 1493 *BD* II, 18, 19; 1499 *BD* II, 160); **Ивоулови** 1 (1461 *BD* I, 45); *знах. одн.* **Ивоула** (1461 *BD* I, 45).

Див. ще **ИВОУЛОУ.**

ИВЪНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѧм ми видѣвшє их правою и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсми им... сєла на имѣ: Обрѫшїа... и Ивънєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

ФОРМИ: *наз.* **Ивънєщїи** (1483 *BD* I, 272).

ИГДЄЖЬ *спол.* (1) *(приєднує підрядні речення означальні — в препозиції)* де: игдежь боудє(т) простоупъка по(д) которы(м) правомъ тымъ(ж) правомъ боудє(т) осоужєнъ (XV ст. *BC* 26).

Див. ще **ГДѢЖЬ, ИДЄЖЄ.**

ИГДѢ *спол.* (4) *(приєднує підрядні умовно-часові речення — у препозиції)* коли, якщо (3): Тѣ(ж) оуставлѧємь хто комоу забьєть жєрєбѧ три грївны маєть платить а игдѣ рана боудѣть ємоу хрєбтїнѣ то полъторы гривны (XV ст. *BC* 36 зв.);

(у постпозиції) (1): а па(н) григорєи стрєчєнови(ч) имаєть, служити с того имѣнья копьє(м) игдѣ будєть на(м) потрєбно (Острог, 1437 *P* 136).

Див. ще **ГДѢ**[1].

ИГНАТ *див.* **ИГНАТЪ.**

ИГНАТЇЄ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, молд., цсл.* Игнатии, *гр.* Ἰγνάτιος) Ігнатій, Гнат: сє азъ... панъ Игнатїє рєком⟨ь⟩іи Юга... къ свѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азъ... Игнатиє рєкоми Юга... кь свѧтомоу мѣстоу... дали єсми ā кадилницоу (Путна, 1476 *BD* I, 216).

Див. ще ***ИГНАТІИ.**

***ИГНАТІИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Игнатии, *гр.* Ἰγνάτιος) Ігнатій, Гнат: оу соучавѣ въ лѣ(т) ш̃ квм(с)ца дє(к) к̃ въ днь с̃тго игнатіа бгоно(с)ц(а) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **игнатіа** (1414 *Cost.* I, 112).

Див. ще **ИГНАТЇЄ.**

ИГНАТКО *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Игнатіи*):* а при томъ оуздаванъѣ были боярє зємлѧнє панъ ходько быбєльскии... игнатко чєрнєви(ч) (Перемишль, 1378 *P* 26); И такѣ(ж) шлѧхєтно(м)у ходорови съ брато(м) сь єго съ игнатко(м) дроугую половицю рычєгова (Луцьк, 1445 *P* 148); а при томъ были свѣтки добрыи людє кнзь глѣбъ ивановичь... панъ игнатко мнѧтиньскии (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **игнатко** (1378 *P* 26; 1463 *ГГЯ*); *род. одн.* **Игнатка** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *дав. одн.* **игнаткови** (1390 *P* 175); *ор. одн.* **игнатко(м)** (1445 *P* 148).

Див. ще **ИГНАТЪ.**

***ИГНАТОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и мы тых Цєцєнєвских пытали, Ондрѣѧ Нѣмцєвича, а Васка Игнатовича: єст-ли ваша пєчат оу того привилѧ? (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Игнатовича** (1491 *AS* I, 94).

***ИГНАТОВСКИЙ** *прикм.* (1): продалиєсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортныє алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **игнато(в)ская** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. **ИГНАТЪ.**

***ИГНАТОВЪ** *прикм.* (4): такосмы мы опытали старцєвъ кунцѣрєвы(х) игнатовы(х) (б. м. и., 1419 *P* 90); па(н) юрьии дѣдошицкии пригна(л) (!) па(н) игнатовы(м) лїсто(м) ажє соуть нєправїи ѳалшованїи (Зудечів, 1421 *P* 95); Я пани Лукєрьѧ, пани Игнатовѧ Боровиковѧ... заставила єсми сєло своє Пъѧн кн⟨ѧ⟩зю Михайлу (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Игнатовѧ** (1481 *AS* 1, 77); *наз. мн.* **игнатовы** (1421 *P* 95); *дав. мн.* **игнатовы(м)** (1421 *P* 95); *знах. мн. ч.* **игнатовы(х)** (1419 *P* 90).

Пор. **ИГНАТЪ.**

ИГНАТЪ, ИГНАТЬ, ИГНАТ *ч.* (40) *(особова назва, пор.* Игнатіи) Ігнатій, Гнат: A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Ihnat krechowicz Mitropolicz namiszznik (Галич, 1413 *GL* 48); па(н) игна(т) пово(д) постави(л) старцѣ обчии (Зудечів, 1421 *P* 96); Мы, князь Алєксанъдро Володимеровичъ дали єсмо бояромъ нашимъ, Григоревичом... селищо, со всимъ с тымъ, якъ перво того панъ Игнатъ Шумаков держалъ (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); а при том был... пан Игнат Промчѣйкович (Острог, 1463 *AS* I, 56); Ино ми видѣвшє мєжи ними доброю волю и токмєж...

а ми такождере и от нас есми им дали и потвръдили слоугам нашим Игнатоу и братоу его... тои прѧдречѥнои половина селици (Сучава, 1483 *BD* I, 275); и оуставше наши слоуги... игнатъ и сестра его, мърїа, и заплатили оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Игнатъ, игнать, Игнат, Jhnat** (1413 *GL* 48; 1419 *P* 90; 1421 *P* 95, 96; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1463 *AS* I, 56; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1481 *AS* I, 77; 1491 *AS* I, 94; 1497 *Cost. S.* 208); *род. одн.* **игната** (1454 *Cost.* II, 509; 1481 *AS* I, 77; 1492 *AS* III, 23); *дав. одн.* **Игнатоу** 11 (1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37; 1483 *BD* I, 274, 275; 1490 *BD* I, 442; 1497 *Cost. S.* 208, 209); **игнатови** 1 (1419 *P* 90); *ор. одн.* **игнатом** (1490 *BD* I, 442); *знах. одн.* **Игната** (1440 *DBAc* 35); *кл. ф.* **Игнате** (1462 *BD* I, 70).

Див. ще **ИГНАТКО.**

***ИГРА** *ж.* (8) *(азартна розвага)* гра (4): о сноу которыи не о(т)деленъ о(т) оца и на костка(х) стратїть алюбо на иньшеи игрѣ (XV ст. *BC* 8);

◇ игра косточная (3) гра в кості: О игра(х) косточны(х) какъ и(м) заповедати (XV ст. *BC* 7 зв.); вестисѧ к игрѣ (1) *див.* ***ВЕСТИ СѦ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **игрѣ** (XV ст. *BC* 27 зв.); *місц. одн.* **о (на) игрѣ** 3 (XV ст. *BC* 7 зв., 8, 27); **в ыгрѣ** 1 (XV ст. *BC* 8); **в ыгре** 1 (XV ст. *BC* 31); *род. мн.* **игръ** (XV ст. *BC* 30 зв.); *місц. мн.* **о игра(х)** (XV ст. *BC* 7 зв.).

***ИГРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що з ким) грати (у що з ким): прото прїказоуемь абы землѧнинъ на(ш) не игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжоземьцо(м) косто(к) (XV ст. *BC* 27. зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум.сп. 3 ос.одн.ч.* **абы... не игра(л)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

***ИГРЕЦЪ** *ч.* (1) ◇ игрецъ косточны и (1) гравець у кості: о игрецо(х) косто(ч)ны(х) ка(к) имъ заповедаю(т) (XV ст. *BC* 27 зв.).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о игрецо(х)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

! **ИГРОВОѦ** ⟨СПРОВЫ⟩ (1): мы александръ воевода... знаменито чини(м) ... ожъ есмо просили велеможны(х) паны... ра(дї) кролевскои, то е(ст), панъ андреи ондръво(ш) исъ игровоѦ (!) ... и иныи панове русци, иже мы слюбуемъ... служити королю его мл(с)ти и стои коруни (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

Див. ***СПРОВА.**

ИГУМЕНЪ, ИГОУМЕНЬ, ІГОУМЕНЬ, ИГОУМЕН *ч.* (51) (*гр.* ἡγούμενος) ігумен: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити, игумены наставляти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); се азъ панъ кръстѣ да(л) есмь едино село монастироу нѣмецком(оу) идеже е(ст) игоумен по(п) силоуанъ (Сучава, 1448 *DIR* № 10 b); Я, Андрей Александровичъ... державца кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом... мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не судити (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **игуменъ, игумень, ігоумень, игоумеи, игоуме(н)** (1398 *ДГПМ;* 1429 *Cost.* I, 248; 1443 *Cost.* II, 126; 1453 *Cost.* II, 445; 1467 *СП* № 13; 1470 *BD* I, 150; 1475 *BD* I, 203; 1491 *BD* I, 473; XV ст. *ВОРСР* 179; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *род. одн.* **игумена** (1470 *BD* I, 155; 1500 *АСД* II, № 3); *дав. одн.* **игумеиу** (1401 *АкВАК* III, 2; 1411 *Mih. Alb.*; 1490 *Пам.;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн.* **їгоумена** (1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **игуменомь, игоумено(м), ігоуменом** 5 (1341 *ОБРН* 75; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1470 *BD* I, 153; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **ыгумено(м)** 1 (1490 *Пам.*); *наз. мн.* **игоумени** (1464 *BD* I, 84; 1470 *BD* I, 150); *дав. мн.* **игумеиомъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *знах. мн.* **игумеиы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *ор. мн.* **игоумени** (1470 *BD* I, 150).

Див. ще **ЕГОУМЕНЪ, ИЕГОУМЕНЬ.**

ИДЕЖЕ *спол.* (111) (*цсл.* идеже) *(приєднує підрядні речення)* 1. *(означальні — у постпозиції)* де (109): мы петръ воево(д)а... знамѣнито чины(м)... аже... дали есмы нашем(оу) манастирю о(т) побраты гдѣ есть хра(м) сѣго архыереа и чюдотворца николы идеже е(ст) егоуменъ еустатые и дали есмы том(оу) вышеписанном(оу) манастирю четиры челя(ди) циганъ (Дольний Торг, 1444 *D IR«A»* 481); Сего ради мы оу томъ видѣвши их доброе произволенїе и доброю лагодоу меж нами на то, а мы сѧ есмиоумыслилн... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш мо(на)стнрь от Поутнои... идеже ест егоумен попь кир Іоасафь (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170); мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже дали и потвръдили есмы нашемоу сѣмоу монастироу о(т) нѣмца, идеже есть хра(м) възне(с)нїѧ... даанїе и потвърж(д)енїѧ дѣда нашего, алекса(н)дра воеводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. *(місця — у постпозиції)* де (2): А хотарь томоу селоу на имѣ Беркнщеци... по срѣд поеница, идеже оупадает дроум оу брод старїи топлици (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

Див. ще **ГДѢЖЬ, ИГДЕЖЬ.**

***ИДИКГИЕВЪ** *прикм.* (1): по тыхъ посланию по идикгиеву посольству вышолъ на мене аксакъ темнрь желѣзнаѧ нога о(т) чорного пѣска (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **идикгиеву** (1392—1393 *РФВ* 170).

Пор. ***ИДИКГИИ.**

***ИДИКГИИ** *ч.* (1) *(особова назва, тат.* Idige, Edige): и ѣще к тымъ бекгичь и турдучакъ берди давыдь ти кнѧ(з) головнии мои были слуги н... послалисѧ одного на имѧ идикгнѧ до аксакъ темирѧ на мене ли(хо)го мыслѧче (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **идикгиѧ** (1392—1393 *РФВ* 170).

ИДИКЪ *ч.* (8) *(особова назва, стч.* Idik, *лат.* Edigius): Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) его потщїва(л) собакою своею а собака его укоусила а с тго (!) менїлъсѧ хро(м) фа(л)ко запре(л) жебы его не потщюва(л) идикъ не моглъ на него досвичи(т) (XV ст. *BC* 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Идикъ, Иди(к)** 4 (XV ст. *BC* 26 зв., 27); ! **ди(к)** 1 (XV ст. *BC* 27); *дав. одн.* **идїкови** 1 (XV ст. *BC* 27); ! **докові** 1 (XV ст. *BC* 27); *знах. одн.* ! **дика** (XV ст. *BC* 27).

Див. ще **ИДЇИ.**

ИДЇИ *ч.* (2) *(особова назва, стп.* Idzi, *лат.* Edigius): ндїи о(т)поведа(л) же то(т) франци(к)... за две лете николї емѫ не оупомина(л)сѧ ни однымь словомь о тое гороженїе мы сказоуемъ тогды идїи зыска(л) а франци(к) страти(л) (XV ст. *BC* 21—21 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **идїи** (XV ст. *BC* 21, 21 зв.).

Див. ще **ИДИКЪ.**

***ИЕВЪЛИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А прї томъ были Светки ра(д) наша кнзь Ива(н) васильевичь... а ивашко Иевъли(ч) (Луцьк, 1451 *P* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иевъли(ч)** (1451 *P* 159).

Див. ще ***ІЕВЪЛЕВИЧЪ.**

! **ИЕГРИЛА** ⟨НЕГРИЛА⟩ *див.* **НЕГРИЛЪ.**

ИЕГОУМЕНЬ, ІЕГОУМЕНЬ, ИЕГОУМЕН, ІЕГОУМЕН *ч.* (18) (*гр.* ἡγούμενος) ігумен: мы стефа(н) воево(да)... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами...е(р)мона(х) е(в)статїе їегоуме(н) и а(р)хїма(н)дри(т) Бистрычевскаго монастирѣ... и испроси(л) о(т) на(с) себе потвръжденїе съ оурн(к) на и(х) староe бранище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); тое въсе вышеписанное дали есмо свѧтомоу нашемоу монастирю... где ест їегоумень іеромонах... Мака⟨р⟩їе (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иегоумень, іегоумень, иегоумен, іегоумен, їегоуме(и)** (1458 *Mih. Doc.* 121; 1471 *DIR«A»* 527;

1473 *BD* I, 181; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148, 154, 162 і т. ін.); *дав. одн.* **иегоумен(оу)** (1491 *BD* I, 453).

Див. ще **ЕГОУМЕНЪ, ИГУМЕНЪ.**

***ИЕРАРХЪ** *ч.* (2) (*гр.* ἱεράρχης) ієрарх, єпископ: мы Стефан воєвода ... чиним знаменито... оже благопроизволи господство ми... и оучиннли есми въ задоушне свАтопочивших род⟨и⟩телен наших... яко да оутврьдимъ наш монастиръ от Побраты, идеже єст храм свАтаго нерарха чюдотворца нниколы (Путна, 1471 *BD* I, 158); іо Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили есми стои нашеи епископїін о(т) радъвце(х) и идеже є(ст) хра(м) стго єрарха и чюдотворца николи... н црко(в) ис попи (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **иерарха** 1 (1471 *BD* I, 158); **єрарха** 1 (1490 *DC* 146).

***ИЄРОМОНАХЪ** *див.* **ІЄРОМОНАХ.**

! **ИЄТЬ** ⟨ИМЄЄТЬ⟩ (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу правєдлива(г) соу(д) нє иєть (!) гневъ и мѣсца имєєть анї зазрасть помьсты ани те(ж) боязнь о правдоу имєєть соу(д) каково(г) имети в роуце а ба прє(д) очима (XV ст. *BC* 33 зв.).

Див. **ИМѢТИ.**

ИЖ[1] *див.* **ИЖЬ**[2].

! **ИЖ**[2] ⟨НЄ⟩ (2): Ачь рыцерь алюбо шлА(х)та шлА(х)тїчю раноу оучини(т) до крови нмѣє(т) емж платїтн за ранж еі а є(с)ли и(ж) (!) рыцерьскыи члвкъ ино гро(ш)и гривъна (XV ст. *BC* 29 зв.).

Див. **НЄ.**

ИЖА *див.* **ИЖЄ**[2].

ИЖБЫ, ИЖЪБЫ *спол.* (35) *(приєднує підрядні речення)* 1. *(додаткові — у постпозиції)* щоб (18): Též, ustawilijesmo, iźby w deń tolko zastawu majut' brati jawno (Луцьк, 1388 *ZPL* 107—108); i Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); И мѣщане мовнли, ижбы имъ то волно здавна тые малые кожи купнти, и тымъ торговали (Луцьк, 1485 *АЛМ* 88); И також слюбыл нам наияснѣшиїи Янъ Олбрахть, крал полскїи... естли бы сѣ пригодило с которого допоущенїА божїего... иж бы мы от нѣкоторого непрїятелѣ моцнего, которомоу би мы отператы не моглы, та въидемо ис нашеи земли... тогди их милости земли да соут отворени нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422); ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słubam moyim zawodył y mnl sia wtom krywda wydeła iz by namisnyk pana nemiryn Mykłasz zawel zemli moiey panu Marku (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(з відтінком сумніву) нібито, буцімто (7): А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ... за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); и они томоу запнсоу приганили, рекли и(ж)бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовы(и) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Мартинъ жалова(л) на мнкоулоу и(ж) емоу вынА(л) нс калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)броволнои дорозѣ оу торговоую днин(оу) мїкоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы нє по правдѣ на нє(г) жалова(л) (XV ст. *BC* 31 зв.— 32); а коли панъ Петръ ѣзлнлъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, ижъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(мети — у постпозиції)* щоб (4): а записала есми... къ манастыру Светого спаса въ Кобрыию село Корчичи... игумену Спаскому Андрею и на потомъ нншимъ игуменомъ ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы великиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чнннмъ всАкому... комужь будеть того потребно иж бы добре вразумѣлъ иже дали есмо... леньковн зарубнчю таА села в луцкої земли (Житомир, 1433 *P* 126); Колибы сА то дѣяло около свАта нарожѣнья бо(ж)его... тогды коли есмо очивисте с вами оу кнАзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длА того о(т)сюль певными паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаевъ доро(г) и посрѣдковъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. *(умовне — у препозиції) (надає головному реченню значення спонукальної модальності)* щоб (1): Естли бы мистръ съ свои(м) закономъ подлоугъ свои(х) ты(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о еднанье покоя ижбысте з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравшн к на(м) рачили зослати (Брест Куявськнй, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. *(умовно-часове — у препозиції)* якщо б, коли б (1): ижбы есмо тогды нѣкоторыми валками знаменитыми с нашнмн землАмн Ако то о(т) татаръ... алюбо знамѣнитою немоцью обтАжени... тогды коро(л) и его короуна имає(т) пре(д)реченыи де(н) голдованьА, на инши ча(с) преложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

5. *(означальне —у постпозиції)* щоб (1): никды межи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь не была гадана ани тѣжь скончана нжбы ва(м) алюбо с которого подозрѣнья не доуѳаю(ч)... в таковыи тадынки оустоупити варовали бысА алюбо стерегли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

6. *(способу дії — у постпозиції)* щоб (1): а остато(к) нмає(т) имь дати... по(д)лоу(г) еднанїа, заноу(ж) та(к) сА еднали и(ж) бы прА(д)рече(н)ны, па(н) мань... да(л) по(д)бны день паноу михаилоу (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

7. *(підметове — у постпозиції)* щоб (1): але ижь велможнын стефанъ... воєвода... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили... слюбуючи намъ... служити прияяти... по(д)лугъ листовъ оца первыхъ и передковъ его якожь на нихъ досыть явно єсть выписано иж бы такъ вѣрнѣ служити помагати и пристати хотѣлъ а с нами ... вѣрнѣ безо лстн и без хитрости жити (Ланчиця, 1433, *P* 121).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ**[3], **ИЖЄБЫ, ИЖЄТЬ, ОЖЄ, ОЖЬ, АЖЄ.**

ИЖЄ[1] *займ.* (114) (*цсл.* иже) *(відносний)* 1. *(вживається тільки в наз. одн. ч. і с., приєднує пояснювальні речення, які виражають додаткове повідомлення до попереднього висловлення)* що (10): яко жь торговлА исталасА купилъ панъ вАтславъ оу вѣки оу василА... и въ его брата... и въ єхъ (!) сновцА оу ленка иже купнлъ панъ вАтславъ (Львів, 1370 *P* 18); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ... и да єст подобенъ Июдѣ предателю... кръвъ єго на них и иа чадах их, иже єст и бѣдєтъ въ безконечныа вѣкы, амин (Сучава, 1466 *BD* I, 106); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїА... таковїи да єсть проклА(т) о(т) га ба... и да... има(т) оучастіе и съ онѣмы іоудеие, єжъ възъпиша на га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чедА(х) и(х), єже єсть и бъде(т) въ вѣкы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(приєднує підрядні речення означальні — у постпозиції)* який, котрий (99): купилъ панъ вАтславъ... оу василА єму жь рѣчють скибичь (Львів, 1370 *P* 18); а хто бы то порушилъ после его живота... да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ нже въ Ннкеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); Іо Стефа(н) воєвода... оукраси гробь съ(и) своємоу прѣдѣдоу Іоанноу старомоу Стефаноу воєводѣ — иже поби оугры на хиндовѣ (б. м. н., 1480 *DC* 10); О сирота(х) иже нїко(г) ие маю(т) (XV ст. *СЯ* 9); о томъ члвче емоу(ж) не прїганено нїгдѣ на соу(д) (XV ст. *BC* 26 зв.); мы Стефан воєвода... знаменнто чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молебннкь нашь кир попь Григорїе... и съ въсѣмн яже о христѣ братїами... и измѣнилн съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

хто (2): знаменитосто чинимы презъ тѣнь листь імъже потребизна нинѣ а потомъ будущимъ того листа (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); да є... за тѣ(х) дш҃ѫ, их же въспомѣнѫхо(м) пр(ѣ)ж(д)є (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

3. *(тільки в род. одн. с., вводить вставні речення із знач. побажання нездійснення того, що виражає підрядне умовне)* що (4): пак ли бы его жь бъ не дай хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ посполь-ство(м)... хочемы его о(т)стати (Луцьк, 1388 *P* 39); а потѧгнет (sic.— *Прим. вид.*) ли король оугоръскыи на нашего господарѧ... егоже бъ не даи, тогды мы имѣемъ на его землю потѧгнути (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); нижли, егожь боже не да(и), будем ли нмѣти какую налогу на нашю землю... оу томъ миръ не рушит сѧ (Троки, 1442 *Cost.* II, 719).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **иже** (1454 *Cost.* II, 508; 1466 *BD* I, 106; 1480 *DC* 10; 1487 *BD* I, 310; XV ст. *BC* II, 33 зв.; 1491 *BD* I, 463 і т. ін.); ! **яже** (1447 *Cost.* II, 288); *род. одн. ч., с.* **егожь** 4 (1388 *P* 39; 1404 *P* 70; 1411 *Cost.* II, 638; 1442 *Cost.* II, 719); **егоже** 2 (1411 *Cost.* II, 638; 1442 *Cost.* II, 719); **его жь** 1 (1442 *Cost.* II, 719); *дав. одн. ч.* **ему жь, емоу(ж)** (1370 *P* 18; XV ст. *BC* 7 зв., 26 зв.); *наз. одн. с.* **еже** 3 (1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163; 1500 *Cost. S.* 231); ! **иже** 6 (1462 *BD* I, 70; 1466 *BD* I, 106; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1479 *BD* I, 222); ! **яже** 1 (1462 *BD* I, 70); *знах. одн. с.* **еже** 1 (1437 *Cost.* I, 541); ! **иже** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); *наз. одн. ж.* **яже, їаже** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1497 *DC* 8); *наз. мн.* **иже** (1393 *Cost.* II, 607; 1429 *Cost.* I, 249; 1431 *Cost.* I, 325; 1443 *ДГСПМН;* 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 313; 1489 *BD* I, 378; 1497 *BD* II, 101; 1499 *BD* II, 163; 1500 *Cost. S.* 231); **Ѧже** (1457 *BD* I, 5); *наз. мн. ч.* **иже** 9 (1395 *GL* 166; 1421 *P* 94; 1435 *Cost.* II, 689; 1439 *Cost.* II, 32; 1453 *Cost.* II, 466; 1457 *BD* I, 5; 1479 *BD* I, 222; 1489 *BD* I, 378; 1499 *BD* II, 149); **яже** 1 (1500 *BD* II, 173); *наз. мн. ж.* **я(ж)** (1458 *Mih. Doc.* 121); *наз. мн. с.* **яже** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); *род. мн.* **их же** (1401 *ЗКЄ*); *дав. мн.* **имъ (им) же, імъже** (1393 *Cost.* II, 607; 1412 *P* 81; 1414 *P* 85; 1421 *P* 94; XV ст. *BC* 9 зв., 33).

Див. ще **ИЖЬ**[1].

ИЖЄ[2], **ИЖА** *спол.* (86) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що (72): а мы... ислюбуемы за него...иже... вѣре(н) буде(т) королеви и королици (Луцьк, 1388 *P* 39); Мы кнѧ(з) дмнтрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т) тымъ листо(м) иже... слюбуемъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); А се ѧ панъ бенко старостагалицькии и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ лнетомъ... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ (Коломия, 1398 *P* 57); Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы тым то листо(м) каждому добро(м)у... иже кролевскимъ приказаниемъ сѣдѣли есм(ы) на судѣ (Львов, 1421 *P* 93); A piszete wasza miłost, iże Posoł wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140); мы великиі кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому... иже дали есмо и запісали ленькови зарубичю таѧ еела в луцкої земли (Житомир, 1433 *P* 126); сами порозоумѣти можете коли ани в короунѣ аны въ кнѧзьствѣ велико(м) объличне не были бихо(м) нже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нелацьность а зъмешканье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы петръ воевода... знамено чини(м)... иже... дали и потвръдили есмы хотаръ стому монастирю о(т) молдавици селоу н(х) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); и далъ (!) панъ воевода всказалъ к намъ иже отъ сторонъ поганъство на хрестия(н)ство наступаеть (Вільна, 1493 *ОПВВ*); уставлѧемь иже ка(ж)ды(и) рыцерь алюбо просты(и) земленінъ коли хороугъ(ви) по(д)несоуть што умелъ своего местца стере(ч) (XV ст. *BC* 10 зв.); Ино за то тобе прыятелю нашому дякуемъ, иже еси въ томъ нашомъ деле посилалъ тамъ къ нему своего посла (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

2. *(причини — в препозиції)* тому що, оскільки (7): иже из многы(х) соудовъ одна жалоба бывае(т) розно соужена прото мы хотѧчї имети ведомыи соудья уставлѧемъ одинъ у краковъскои земли а дроу(г)и у соудомїрьскыи нашь соудья имееть быти (XV ст. *BC* 12 зв.).

3. *(означальні—в постпозиції)* що (3): И о(т)писалъ есмь своеи женѣ Кн҃гни марїи... свою очиноу и свою выслоугоу. Иже есмь выслоужи(л) на свои(х) г(с)дарехь своею вѣрною слоужбою (Київ, 1446 *P* 154); И слухи насъ еще тыи доходять... иже весь вжо въ готове (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

4. *(умовно-часові — в препозиції)* якщо (1): иже то што жь коли вси землѧне имуть давати дань оу татары то серебро имѣють такоже тии люди дати (Смотрич, 1375 *P* 20).

5. *(способу дії — у постпозиції)* що (1): а то тако иже пре(д)реченыи па(н) кро(л)... имае(т) на(с) пре(д) ты(м) днемъ голдованиѧ два алибо три м(с)цѣ обыслати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

6. *(підметові — у постпозиції)* що (1): Не есть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЄБЫ, ИЖЄТЬ, ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

! **ИЖЄ**[3] ⟨?⟩ (1): а так то справил иж она волна по своемъ животе тые именѧ отдати тому, кому хочет и обернути иже подлуг своей воли (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

! **ИЖЄ**[4] ⟨ИДЄЖЄ⟩ (1): мы петръ воевода... знаменито чинимъ оже... оучинили есми въ задшїе стопочивши(х) родителеи наши(х) и за наше здравїе яко оутвръдимъ на(ш) монастиръ о(т) полѣноу иже е(ст) хра(м) с҃тго николѣ (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

Див. **ИДЄЖЄ.**

ИЖЄБЫ *спол.* (1) *(з пропуском підрядного речення у заголовку одного з параграфів статуту) (приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції)* нібито: хто пригані соу(д)и на соуде сѧдѧчому ижебы (XV ст. *BC* 34).

Див. ще **ИЖБЫ.**

ИЖЄТЬ, ИЖЄТ *спол.* (6) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що (5): мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет видевъ есми... слоужбоу намъ... кнѧзѧ Михайла Васильевича и мы... дали есмо емоу имене в Лоуцкомъ повете (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал есми... имене на Волыни свое власное (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

2. *(способу дії — у постпозиції)* що (1): продал есми ему... так, ижет он волен... кому оусхочет продати... або заменити (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЄБЫ, ИЖЄ**[2], **ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ИЖЪ *див.* **ИЖЬ**[2].

ИЖЪБЫ *див.* **ИЖБЫ.**

ИЖЬ[1] *займ.* (8) *(відносний) (приєднує підрядні речення означальні — у постпозиції)* який, котрий: а приписалъ есмь микитино дворище т кому жь (!) дворищю къ перемышльскому нжь было на двое але ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); Коу вѣчнои рѣчи и памьѧти гды(ж) покоѧ и сладкость, ижь е(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьѧ не о(т)хилоѧе(т) (!) едно о всѣмъ, чл҃къ неславныи то по дѣлѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); про тож н мы, иж инша звѣрѧта розоумом и смыслом проходимо, от родителев наших обычаев цнотами ошлѧхтеных и похвалных отстоуповати не имаемо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **ижь** (п. 1349 *P* 3); *наз. одн. ж.* **нжь** (1448 *Cost.* II, 737); *наз. мн.* **иж, и(ж)** (XV ст. *BC* 24 зв.;

1462 *BD* II, 283); *наз. мн. ч.* **иж, ижь,** и(ж) (XV ст. *BC* 8 зв., 27 зв.; *СЯ* 43 зв.; 1452 *Cost.* II, 462).

Див. ще **ИЖЄ**[1].

ИЖЬ[2], **ИЖЪ, ИЖ, ! ОУЖЄ** *спол.* (138) *(приєднує підрядні речення)* 1. *(додаткові — у постпозиції)* що, щоб (106): Też ustawilijesmo, iź ... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь... ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ (Галич, 1409 *P* 74); My Witołd... czynim znaminito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce (Ужів, 1420 *AS* I, 25); а тыхъ всѣхъ записовъ потвєржаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣєть нашь мылыи приятѣль стефанъ воєвода... свою землю волоскую всю держати (Ланчиця, 1433 *P* 124); A piszete wasza miłost, iź i kniaź Szwitrykhayło u tomźe peremiryi był (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... даєм и дали єсмо тому предреченому Калєнику у житомирском повєтє село Бурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); Пишемъ вашей милостн, ижъ билъ намь чоломъ попъ Вавнла отъ светого Спаса отъ Столъпа (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); даємъ ва(м) вѣда(т) ... и(ж) хто боудє(т) ... держа(т) чєлѧ(д) нємецкую... бы єстє при нашєи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А далєи слюбуєм, нж въсѣ посполито и особ листы и запнсы... предков наших воєвод молдавскых... с полностию здержим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285); Онн поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкевичи и Ивашковцы и Клєпачи (Луконица, 1478 *AS* III, 17); и тотъ Єсько Рабеевичъ и тое передъ нами созналъ, ижъ вжо ему Нисанъ тыи стумъбреты заплатилъ подле нашого суда (Краків, 1489 *РИБ* 432); и на(л)то еще Ѳє(д)ко сла(л)ся п҃на миколая радивнловича воєводоу виленъского канъцлєра нашого а на п҃на ю(р)ѧ пацовича намєстъника полоцъкого ижъ тая речъ имъ звєдома (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(причини — у постпозиції)* тому що, оскільки (11): мы сказоуємъ яново свидє(ч)ство имєє(т) свиди (!) припоущено н(ж) гдѣ на оулици петръ яна гоннлъ и ранилъ нє боронилъ петрь своєго живота алє мьстѫ учинилъ (XV ст. *BC* 18 зв. — 19); Петръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправєдлнвє єго соудилъ (XV ст. *BC* 23); ино я ис того брата своего вызволяю. иж есть невиненъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

(у препозиції) тому що, оскільки (1): алє ижь вєлможныи стефанъ... пришолъ за сѧ ку доброи памѧти нє хотѧчи зостати оу виннѣ о҃ца своєго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *P* 121).

3. *(підметові — у постпозиції)* що (10): Прїгожаєтсѧ частокро(т) и(ж) из наши(х) землѧ(н) нє о(т)бываю(т) своєи чти чинѧтсѧ розбоинїци... а оу на(ш) у вєлїкы(и) гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *BC* 28—28 зв.); колик(о) сѧ пригодитъ ижъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѧчи(м) пыто(м) ... а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т)... тогды право єму маєт⟨ъ быти⟩ (Галич, 1435 *P* 134).

4. *(способу дії — у постпозиції)* що (5): Мы Александръ... ведомо чынимо... ижъ... права и вольности... надаємъ и позволяємъ, яко нижей описано такъ выражаємъ. *Ижъ*... на пляцахъ тыхъ... жадныхъ податковъ... давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27); О часты(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая алє тая борзость о соудє(х) н в жалоба(х) имаєть быти розоумно ро(з)патрєна и(ж) соудья имєє(т) вси жалобы ро(з)мыс(ли)ти (XV ст. *BC* 17 зв.); а так то справил иж она волна по своємъ животє тыє имєнѧ отдавати тому, кому хочет (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

5. *(означальні — у постпозиції)* що (2): а каза(л) твоє(и) мл(с)ти поведити прыгодоу нашу... нжъ о(т)ца нашого... Казимєра короля по(л)ского... богъ доушу єго млти с того свєта собралъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

6. *(у сполуч.* т а к ь и ж, *наслідкові — у постпозиції)* так що (2): мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним... яко коли... нѣкотораѧ нєприязнь... была межи нами и межи... Яном Олбрахтом... кралєм полским... н тыми часы єго милость... нам въси мєрзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль... Такь иж межи нами и межи... паном Яном Олбрахтом... имаєт быти покоун и мир вѣчнїи так иж и от тых мѣсть и на потом (Гнрлов, 1499 *BD* II, 419).

7. *(вводить вставне речення)* що (1): а пакли быхмо тыхь записовъ передъ реченыхь... нє дали... ижь того б҃ъ нє даи, тогды тыѣ оусѣ записы... чинимо... скаженыѣ и жломьленыѣ (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄБЫ, ИЖБЫ, ИЖЄТЬ, ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ИЗ *див.* **ИЗЪ.**

***ИЗАБИТИ** *див.* **ЗАБИТЬ.**

ИЗБАВИТИ, ИЗБАВИТЬ *дієсл. док.* (2) ◊ г о р л а и з б а в и т и (1), и з б а в и т ь г о р л а (1) *див.* ***ГОРЛО.**

ФОРМИ: *інф.* **избавити** 1 (1435 *P* 132); **избавить** 1 (1434 *P* 130).

ИЗБАРАЗКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ**[2].

ИЗБАРАЗЬКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ**[2].

***ИЗБЄГАТИ** *дієсл. недок.* (4) (*цсл.* избѣгати) вибігáти: которыи съ соуда избєгають во гнѣвѣ (XV ст. *BC* 5 зв.);

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **избєгають** 1 (XV ст. *BC* 5 зв.); **избєгаю(т)** 1 (XV ст. *BC* 11); **збѣгают** 1 (XV ст. *BC* 11); ! **збѣга** 1 (XV ст. *BC* 11).

***ИЗБЄЖНЫЙ** *прикм.* (1) *(який відступив від чогось)* заблудлий: а кто би хотѧль пороушити сїє нашє данїє и потвръж(д)єнїє... да є(ст) проклѧтъ о(т) въсєдръжителѧ ба и о(т) прѣч(с)тїѧ єго мтре... и да є(ст) подобєнъ июдѣ прѣдателю избєжномоу арїи (Сучава, 1440 *Mih.* 208).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **избєжномоу** (1440 *Mih.* 208).

ИЗБИШЧА *ж.* (2) *(назва села на Буковині):* и тако(ж) потвєржаємъ єму єго села... на имѣ прокопѣнє... и избишча (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); тѧм мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми єму... села на имѣ... прокопѣни... и избишчоу (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **избишча** (1453 *Cost.* II, 472); *знах. одн.* **избишчоу** (1455 *Cost.* II, 540).

***ИЗБЛѦНСКИИ** *прикм.* (1): Би(л) намъ чоломъ конюши(и) нашъ дво(р)ны(и) намєстникъ изблѧ(н)ски(и) па(н) ма(р)тинъ хребтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) чл҃вковъ в новгоро(д)скомъ повєтє (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **изблѧ(и)ски(и)** (1497 *ПМХ*).

Пор. ***ЗЪБЛѦНЫ.**

***ИЗБРАТИ** *дієсл. док.* (309) (*цсл.* избьрати) вибрати: Сє жє коли с҃на моєго изьємльтсѧ... валфромѣя а по єго животѣ кого б҃ъ избьрєть... и с҃тыи никола тому всє (то) што к цр(к҃)ви предалъ єсмь и своєю братиєю (б. м. н., 1350 *P* 8); А по нашєм животѣ, кто боудєть господарь нашєи землн, от дѣтєи наших или от нашєго родоу, или пакь боуд кого богъ избєрєть господарємь бытн нашєи землн молдавскои, тот бы нє пороушилъ нашєго даанїа (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **избєрє(т), избєрєт** 204 (1414 *Cost.* I, 112; 1436 *BAM* 34; 1441 *DBAc* 35; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 494; 1462 *Cost. D.* 12; 1473 *BD* I, 182; 1480 *BD* I, 245; 1490 *BD* I, 401 і т. ін.); **избєрєтъ** 73 (1420 *Cost.* I, 136; 1426 *Cost.* I, 178; 1429 *Cost.* I, 259; 1433 *Cost.* II, 594; 1437 *Cost.* I, 536; 1439 *Cost.* II, 62; 1442 *Cost.* II, 93; 1446 *Cost.* II, 241; 1455 *Cost.* II, 550; 1489 *BD* I, 377 і т. ін.); **избєрєть, избьрєть** 32 (1350 *P* 8; 1414 *DIR«A»* 441; 1432 *Cost.* I, 388; 1436 *Cost.* I, 455; 1442 *Cost.* II, 88; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 222; 1484 *BD* I, 286; 1487 *BD* I, 296; 1489 *BD* I, 367; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.).

***ИЗБРАТИ СѦ** *дієсл. док.* (162) виявитися: мы алєксандръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє тоты истинныи слоугы нашѦ никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два сєла... што бы имь оурикь съ въсѣмь доходомь имь и дѣтємь и(х)... и плємєню и(х) кто сѦ избєрєть ближє нєпороушєно николижє на вѣкы (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а мы ... єсмы дали и потврьдили... како да єст им от нас оурик и съ въсєм доходом, им и дѣтєм их... и въсємоу родоу их, кто сѦ им избєрєть наиближнїи, нєпороушєнно николижє на вѣкы (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ (сѣ)... избєрє(т), избєрєт** 127 (1428 *Cost.* I, 209; 1433 *Cost.* I, 350; 1442 *Cost.* II, 96; 1458 *BD* I, 20; 1462 *BD* I, 52; 1475 *BD* I, 206; 1480 *BD* I, 241; 1488 *BD* I, 323; 1492 *Cost. S.* 162; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **сѦ (сѣ)... избєрєть** 18 (1415 *Cost.* I, 121; 1479 *BAM* 62; 1480 *BD* I, 243; 1484 *BD* I, 306; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 392; 1493 *BD* II, 22; 1495 *BD* II, 82; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **сѦ (сѣ)... избєрєть** 16 (1420 *Cost.* I, 135; 1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 270; 1431 *Cost.* I, 317; 1451 *Cost.* II, 403; 1468 *BD* I, 126; 1482 *BD* I, 260; 1491 *BD* I, 456; 1495 *BD* II, 47; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **сє... избєрє(т)** 1 (1479 *Cost. S.* 101).

*** ИЗБѢГЪ** *ч.* (1) утікач: а за избѣга можємъ єго добыти и выдати (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **избѣга** (1352 *P* 6).

***ИЗВАРЄЦЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* ино мы видѣвши и(х) доброую волю и єднанїє и заплату а мы тако(ж) єсми далї... тоє прѦ(д)рєченоє сєло на имѦ моунтє слоузѣ нашємоу иоанишю изварєцю (Нямц, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *дав. одн.* **изварєцоу** 1 (1466 *DIR«A»* 519); **изварєцю** 1 (1466 *DIR«A»* 519).

ИЗ ВЄКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗ ВЄКОВЪ *присл.* (1) з давнього часу, здавна, одвіку: Слоуги ѿ на(и)мѦ Олизаровичи из вєко(в) слоужать о двоу конє(х) и(з) слоугою (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

ИЗВЕРЗАТИ *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* извръзати) (кого) усувати, виганяти: Тые вси села... маєть держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити... а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освєчати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **изверзати** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ИЗ ВИКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗВОЛЄНІЄ *с.* (8) (*цсл.* изволение) **1.** воля (7): Изволєнїємь отца, поспѣшєнїє⟨мь⟩ сына и съвръшєнїємь свѦтаго доуха, сє азъ... пань Игнатїє... ожє... къ свѦтомоу мѣстоу свѦтаго... благовѣщєнїа... дали єсми трои двєри от дамаскы чрьвєнои зъ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); изволєнїєм божїєм мы єсмо господаръ зємли молдавскои (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

2. дозвіл (1): О (!) нїхто нє можєть коупити шє(л)тїиства безъ изволєнїя брата своєго (XV ст. *BC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **изволєнїє** (1476 *BD* I, 216); *род. одн.* **изволєнїя** (XV ст. *BC* 8); *ор. одн.* **изволєнїєм, изволєнїємъ** (1462 *BD* I, 70; 1467 *BD* I, 120; 1476 *BD* I, 211, 215, 216; 1485 *BD* II, 371).

Див. ще ***ДОЗВОЛЄНЄ, *ПРИВОЛѢНЬЄ, *ПРИЗВОЛЄНЬЄ, ПРОИЗВОЛЄНІЄ.**

Пор. ***ИЗВОЛИТИ.**

***ИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* изволити) **1.** (що) дозволити, зволити (1): тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго аж бы коли нѣкоторА пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) (Львів, 1399 *P* 59).

2. *(чим)* захотіти, забажати (1): мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м) сїмъ листомъ нашимъ понєжє изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ⟨с⟩тѣи богородици... двѣ пасѣкы (sic.— *Прим. вид.*) (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **изволили єсмы, изволи(л) єсмы** (1399 *P* 59; 1431 *Cost.* I, 325).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ,* ПРОИЗВОЛИТИ.**

***ИЗВОРЪ** *ч.* (9) (*болг., молд.* извор) джерело: и тако(ж)... даємъ стомоу монастирю молдавици посадоу... и съ оусими приходы и хотарє(м) и изворы (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); И єщє сми ⟨п⟩отврьдили монастироу от Поутнои и бранищоу около монастирѣ: Соучава съ оусими єи изворами (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **извора** (1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **изворо(м)** (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* **на изворою** (1453 *Cost.* II, 454); *знах. мн.* **извори** (1488 *ДГСВМЩ*); *ор. мн.* **изворами** 2 (1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 420); **изворы** 1 (1453 *Cost.* II, 453); **извори** 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

ИЗ ВѢКА, ИЗ ВЄКА, ИЗ ВИКА, ИЗ ВѦКА, ИЗЪ ВѢКА, ИЗЄВѢКА, ИЗЬ ВИКА, ИЗЬ ВѢКА *присл.* (301) здавна, споконвіку, одвіку: то всє єсмо потвєрдили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... съ всѣми границями яко из вѣка, вѣчно прислушало к тым сєлумъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); исталося прн дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) ожє купилъ панъ вѦтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю (так.— *Прим. вид.*) яко из вѣка слушало к тому дворищю (Львів, 1370 *P* 18); тако єсмо оуѣхали вЛдцѣ и зємѦны по лисичии бро(д) яко было из вѣка и вызнано (Погоничі, 1422 *P* 98); и мы єму дали... тая села...со всимъ съ тымъ, што къ нимъ изъ вѣка и здавна слушало и тягло (Київ, 1437 *АкЮЗР* I, 12); што(ж) изъ вѣка к то(м)у рычєговоу прислоухаєть то н нїѣ имаєть Слоухати (Луцьк, 1448 *P* 148); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу... да єст... по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

ИЗ ВѢКУ *присл.* (2) здавна, споконвіку, одвіку: мы возрѣвши на єго вєрну службу... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво... со всѣмъ оужиткомъ како к нєму из вѣку прислушАло (Львів, 1399 *P* 59); а такъ даємъ єму... с вѣчными границАми како широ(к) и долго што к тои коръчмѣ из вѣку слушАло и слоушАєть (Медика, 1407 *P* 72).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

ИЗ ВѦКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

***ИЗГАДАТИ** *див.* ***ЗГАДАТИ.**

***ИЗГИНОУТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГИНѪТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГЇНОУТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГОДИТИ СѢ** *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ.**

***ИЗГОДИТИ СѦ** *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ.**

***ИЗГОРИЩЄ** *с.* (1) згарище: а хотары оунгоурѣ⟨номъ⟩ от бакова почєнши о(т) враха... та оузлисиємъ о(т) тоудора гори на конецъ по⟨лѣ⟩на изгорища о(т) крълигатою, та прости оу потокъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **изгорища** (1409 *Cost.* I, 64).

***ИЗГОРѢТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изгорѣти) згоріти: а прївнлїє що нмали они от оуиков наших... а тота их привилїа пожєгла оу дом Бълошєв от Боудєщи, коли ємоу изгорил дом (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изгорил** (1488 *BD* I, 323).

***ИЗГЫБНУТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изгыбнѫти) пропасти, зникнути: и азъ тєж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню занєж отца моєго запис в тыи валки изгыблъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изгыблъ** (1443—1452 *AS* I, 39).

Див. ще ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГѢРЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѦ...

пань стань бырличь вороницъскыи ... и панъ сима михаилашевъ о(т) изгѣрцъ... вызнаваемь тымъ то наши(м) листомъ... колижь велемѫжнїи илїашъ воевода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такоже иже повынни есмы его воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *род.* **изгѣрцъ** (1436 *Cost.* II, 701).

ИЗДАВНА *присл.* (32) здавна, віддавна, з давніх часів: гѣмь мы видѣвше и(х) правою и вѣрноую слоужбою до насъ... дали есми имъ... двѣ селѣ... и съ оусими полѣнамн... и миходрею що къ нимъ тѧгло... издавна (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а покутскаѧ землѧ какъ издавна слушала съ своею границею из вѣка наша такъ и тѧгнеть (Ланчиця, 1433 *P* 125); Дали есмо и записали владицѣ ормеьскому под Луцком село... на имя Цѣпорово... со всимъ с тымъ, што к тому селу издавна слушаеть (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а се здѣ емужь сѧ Маневъ досталъ съ всеми присельки и сь селищи, што к тому двору издавна слушало (Манів, 1478 *AS* I, 76); Бил намъ чолом... Анъдрей Прѧжовъский и поведилъ перед нами, штож, люди его въ Завско(и) волости на имѧ Шершневичи издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); Я боулга(к) лиснчи(н) сы(н) а мнхаило во(л)чкови(ч) чини(м) знаменито... што(ж)... па(н) лисица записа(л) бы(л)... поусты(н)скомоу монастырю половиноу селища ивони(н)цов... со вси(м) ... што к томоу селищоу издавна слоухало (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

Див. ще **ЗДАВНА, ИЗДАВНО, *ОТДАВНА.**

ИЗДАВНО *присл.* (1) здавна, віддавна, з давніх часів: а о(т) сукна и о(т) плотна... имаю(т) платити мыта, яко бы(л) право издавно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741).

Див. ще **ЗДАВНА, ИЗДАВНА, *ОТДАВНА.**

ИЗДЕРЖАТИ *див.* **ЗДЕРЖАТИ.**

ИЗ ДОЛОУ *присл.* (8) знизу: А хотаръ Драгосинещомъ... почеиши от издолоу... до верха (б. м. н., 1426 *ВАМ* 22); А хотар тои третои част от село... почеиши из долоу от похребь та прости на дил (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

***ИЗДРЪЖАТИ** *див.* **ЗДЕРЖАТИ.**

ИЗЕ *прийм.* (1) *(з ор.) (виражає об'єктні відношення — вказує на супровід одних предметів іншими)* ізо, із, зі: а записала есмн по души его князя небощика... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы (Кобрнн, 1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще **ZE[1], ЗЪ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

***ИЗЕХАТИ СѢ** *дієсл. док.* (і) з'їхатися: ⟨А коли бы сѧ пригодили которїи кривди людем и подданым...⟩ прїаталѣ наше⟨го Але⟩ксандра великого кнѣзѣ... ино нашим старо⟨ст⟩ам и врѣдни⟨ком⟩ граничним ⟨обославши сѧ съ обоу сторон изех⟩ати сѣ на границах (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

ФОРМИ: *інф.* ⟨изех⟩ати сѣ (1499 *BD* II, 443).

***ИЗИСКЪ** *див.* **ИЗЫСКЪ.**

***ИЗИМАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изиматисѧ) (?): Се же коли сїа моего изьемльтсѧ ~ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по его животѣ кого бъ избьреть и ст҃ыи никола тому все (то) што к цр҃(к)ви предалъ есмъ и своею братиею (б. м. и. 1350 *P* 8).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **изьемльтсѧ** (1350 *P* 8).

***ИЗИТИ** *дієсл. док.* (3) (*цсл.* изити) (від чого, з чнм, без чого) **1.** взяти початок, виникнути, вийти (1): а изше(д)ше о(т) того корене и плѣменѣ... никто да нѣ воленъ продаті ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

2. вийти, виїхати (1): они да си изидоу(т) съ всѣмъ свои(м) товаро(м), до и(х) земли без всѣкои забавѣ (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709);

◇ з ъ с в ѣ т а т о г о и з и т и (1) див. ***СВѢТЪ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изшолъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да изидоу(т)** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще **СЪИТИ.**

***ИЗЛЕМЬ** *ч.* (3) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* а дроугы хотаръ дроугомоу селоу о(т) оустїе потоко(м) гори... оу и(з)лемь до доуба могнла, **из(л)емь**, иа и(з)лемь могилоу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **из(л)емь** (1400 *Cost* I, 37); *знах. одн.* **и(з)лемь** (1400 *Cost.* I, 37).

***IZŁOMITI** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**

***ИЗЛОМЛЕНІЄ** *с.* (1) порушення, недодержання, зламання: а которынжь то листы и записы хочемъ имѣти въ оусѣхъ рѣче(х) и члонкохъ... досвѣдчаючн тымъто нашимъ симъ листомъ на вѣчныи часы моцнѣ держѧти и ховати вѣрно, безъ порушнїа и безъ изломленїа (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *род. одн.* **изломлеиїа** (1439 *Cost.* II, 713).

Пор. ***ЗЛОМИТИ.**

***ИЗМАЛОВСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Ізмайлово *у Волинській землі*): мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Измаловскую** (бл. 1500 *АСД* II, № 4).

***ИЗМЕНА** *див.* ***ИЗМѢНА[1].**

***ИЗМЕНИТИ** *див.* ***ИЗМѢНИТИ.**

***ИЗМИНА[1]** *див.* ***ИЗМѢНА[1].**

***ИЗМИНА[2]** *див.* ***ИЗМѢНА[2].**

***ИЗМОВИТИ** *дієсл. док.* (1) (з кнм) домовитися, договоритися: але на после измовили есмо и втокъмели есмо исъ послы твоей милости, абыхъ оучынилъ твоей милости нашъ листъ и подъ нашою прысягою (б. м. н., 1496 *BD* II, 401—402).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **измовили есмо** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще **ЗМОВИТИ СѦ, *СМОЛВИТИ.**

***ИЗМѢНА[1]** *ж.* (10) (*цсл.* измѣна) **1.** заміна, обмін (1): н то имае(м) еи мл(с)ти о(т) сего часоу держати непорушено изминоу за хоти(н) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

д а т и и з м ѣ н о у (8) *див.* **ДАТИ 2.**

2. зміна, переміна (1): Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы члвчи измены колижь кажьномоу члвкоу въ его доспехоу во его цюдности и во его сїлѣ не е(ст) досыть окрашенїя колї не боудеть правы окрашенъ (XV ст. *BC* 9 зв.— 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **измѣиоу** 7 (1490 *BD* I, 436; *DC* 148; *ДГСХМ*; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173, 174); **изминоу** 2 (1455 *Cost.* II, 774; 1490 *DC* 147); *наз. мн.* **измены** (XV ст. *BC* 9 зв.).

***ИЗМѢНА[2]** *ж.* (4) ◇ б ы т и в ъ и з м ѣ н о у *див.* **БЫТИ[1].**

ФОРМИ: *знах. одн.* **измѣноу** 2 (1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 726); **изминоу** 1 (1445 *Cost.* II, 726); **ызмену** 1 (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***БЕЗМѢНА.**

***ИЗМѢНИТИ** *дієсл. док.* (4) (*цсл.* измѣнити) **1.** (що, що з ким) заміняти (3): Пакь господство мы даль съм имь чътири села измѣноу за тоти села... и привнлїе от Александра воеводї дѣда нашего еще есмо имь дали що на тоти села, що былъ измѣниль тоти двѣ села дѧд нашь Александръ воевода от Бистричъскаго монастира (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); прїидоша прѣд нами... попь Григорїе... и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и измѣнилн съ господство мы правою монастирскою отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. (що) порушити, зламати (1): а толко измени(т) олехно сїою поруку ино знати коро(л) на(с) поручиико(в) (Луцьк, 1388 *P* 42).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **измѣнили** (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **былъ измѣниль** (1499 *BD* II, 162); *майб. 3 ос. одн.* **измеии(т)** (1388 *P* 42).

***ИЗНАИТИ** *див.* ***ЗНАИТИ.**

***ИЗНАИТИ СѦ** *див.* ***ЗНАИТИ СѦ.**

***ИЗНАНІЄ** *див.* **ЗНАНІЄ.**

ИЗНИЖЕ *див.* **ЗНИЖЕ.**

ИЗО *див.* **ИЗЪ.**

ИЗОРАТЬ *дієсл. док.* (1) (що кому) виоратн, зорати: а колї оу немецькомъ правѣ кметь осАдѣ(т) тогды иє можеть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметА такъ богато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть (!) алюбо полА ємоу изорать (XV ст. *ВС* 39).

ФОРМИ: *інф.* **изорать** (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще ***ОРАТИ, *ПООРАТИ, *ПРООРАТИ.**

***ИЗОСТАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* изостати) залишатися, оставатися: Колї прїгожаєтсА по смрти оцєвє н(ж) дѣвкы нє имѣючи роженоє бра(т)и изоставаю(т) въ именїи, находА(т)сА имъ такымъ дѣвъкомъ опєкальнїкы што(ж) и(х) хотАть пѣнєзми о(т)править коли замоужь поидоуть аби именїє о(т)риналї (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **изоставаю(т)** (XV ст. *СЯ* 41).

Див. ще **ЗОСТАТИ** [1] 1, ***ЗОСТАТИ СА** 1.

ИЗОСТАВИТЬ *дієсл. док.* (6) (*цсл.* изоставити) (кого, кого в чім, кого по кому) залишити, зоставити (4): а ньколи бы тѣжъ иншыи котрыи коли пановѣ г(с)п(д)ри наши алюбо иншыи хотѣлї и(х) зостати (!) мы слюбоуємъ нє оставати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); а о(т)ць по смрти тымъ то дѣтємъ и то (!) женє боудѣ(т) лї єє волА можєть изоставить опѣкательнїка оу томь именїи докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.); а какъ зъ нихъ одинъ зомреть а не зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова на того маєтъ спасти который ся останетъ и на его счадки музского полу (Троки, 1498 *ГВКОО*);

◊ при чсти зоставити (2) *див.* **ЧЄСТЬ** 2.

ФОРМИ: *інф.* **изоставить** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); ! **зостати** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *перф. 1 ос. мн.* **есмо зоставили** (1495 *АЛМ* 83, 84); *майб. 3 ос. одн.* **зоставитъ** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.); ! **заставить** 1 (1498 *ГВКОО*).

Див. ще ***ЗОСТАВЛАТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ** [1], **ЗОСТАТИ СА, ОСТАВАТИ, ОСТАВИТЬ**[1], ***ОСТАВОВАТИ.**

***ИЗОСТАТИ СА** *див.* ***ЗОСТАТИ СА.**

ИЗОСТАТЬ *див.* **ЗОСТАТИ** [1].

***ИЗРАДА** *див.* ***ЗРАДА.**

! **ИЗРАДУЮ** ⟨ИЗРАДЦЮ⟩ *див.* ***ЗРАДЦА.**

***ИЗРАИЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Издраиль, *еебр.* Yisrael): продали есмо мыто Звягольское и корчму... Израилу... на три годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Израилу** (1488 *РИБ* 222).

ИЗРАНА *присл.* (4) зранку: соудїи имає(т) бытї израна потрєзвоу соу(д) соу(д) израна алюбо до обѣда алюбо да (!) полоудни имаєть бытн соуженъ (XV ст. *ВС* 6).

***ИЗРЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* издрєщи) сказати: И єлико изрєкѫт вашеи милости от господства мн, а вы о въсєм вѣроуитє их, яко быхмо самы съ вашим милостїом говорили (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **изрєкѫт** (1475 *BD* II, 336).

***ИЗРОУБАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) зрубати: ОуставлАємь и(ж) за ка(ж)ноє дєрєво овощь имаючн а боудє(т) ли изроубано алю (!) скажєно ві гро(ш)и заплати(т) шкодоу а вины єі (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. одн. с.* **боудє(т)... изроубано** (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще ***ЗРОУБИТИ, *ПОРОУБИТИ, РОУБАТИ** 1.

***ИЗРОУШИТИ** *див.* **ЗРОУШИТИ.**

ИЗСТАРИНЫ *див.* **ИСТАРИНЫ.**

ИЗСТАРОДАВНА *див.* **ИССТАРОДАВНА.**

***ИЗЧАТЬЄ** *с.* (1) ◊ изчАтьє матки божьєи (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* зачаття матері божої: в городѣ берєстью... пзчАтьА (!) матки б(ж)ьєи подлѣты (sic.— *Прим. вид.*) роз(с)тва х(с)ва тисАчА лѣты и чотыри ста лѣтъ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619).

ФОРМИ: *род. одн.* **!пзчАтьА** (1400 *Cost.* II, 619).

ИЗЪ, ИЗЬ, ИЗ, ИЗО, ИСЗО, ! И *прийм.* (130) з, із **I.** *(з род.)* (97) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (25) **а)** *(вказує на об'єкт, що є одиницею якогось обчислення або з якого щось забирається, відділяється)* (20): А изъ рАшювъскои волости приходитъ полъ тритья ста коло(д) (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрнню, н зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А той истный слуга нашъ Бѣдунъ... имаєтъ служити намъ и нашимъ дѣтемъ изъ того села двѣма стрѣлци (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а кн⟨А⟩зю Солтану оу Вишнєвцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); кнАзю великомоу тѳє(р)скомоу дано въ кракове... в поставы соукна ма(л)ско(г)... а л ко(п) г(р)шє(и) и(з) ска(р)бу (б. м. н., 1488 *УКТ*);

б) *(вказує на сукупність об'єктів, з яких виділяється один або більше)* (5): а тижь коли бы которыі неприАтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго и дѣти іхь или которы из нихо жн(в) останєть имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боудє(т) а онї того мєсца нє смотрАть нє дєръжа соромоу а инъдє(с) становА(т) (XV ст. *ВС* 10 зв.); тоє щобы тому прѣ(д)рє⟨...⟩нному монастирю оурикъ съ оусѣмъ доходомъ... и ни єдинъ о(т) наши(х) рАдца примѣса къ тѣмъ вышєписаннымъ циганомъ да нє имаєтъ такожде и къ дѣтємъ и(х) н къ въсєму плєменю и(х) що и(з) тѣ(х) двѣ вышєрє(ч)нны(х) чєлѣдє(х) выидєтъ (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*).

2. *(виражає просторові відношення) (вказує на місце або предмет як вихідну точку дії)* (38): а львовчАнє што имуть принести самн изъ угоръ сєрєбро жьженоє, отъ того сєрєбра што быхомъ мы купилн собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); о(т) могыло(к)... к дорозѣ котрА дорога идєть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemieckiy posoł iedut iź Nimec siudy czerez naszuiu zemlu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); записоую жєнє своєй... на своих имєнАхъ отчизнихъ на Кобрыни... тоую тисАч коп, штож она принєсла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой ие жаловалъ на пана Петра, иж бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ из тое скрини, которая была не замкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); О ты(х) што(ж) изь своєа зємли идоу(т) на воиноу (XV ст. *ВС* 27 зв.— 28); н дали и приложили єсмы о(т) на(с)... стмоу монастироу о(т) нємца болото кривА и озєро, на имѣ по(д) доубровка, и съ грѣлою... о(т) гдє выходить грѣла из днистра (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(виражає означальні відношення з просторовим відтінком)* (19): A pri tomo byli swetkowe; kniaž Fedor wojewoda Łuckij... i też Minkhajło iz Oszmeny (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); а писалъ грамоту писаръ пана старостынъ дьякъ изъ болєстрашичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а сє азъ влдка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ аже да(л) ми г(с)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); а при то(м) свѣдци были кнАзь Анъ арцибискупъ льв(овс)ки па(н) м**жи(к) из дубровы (Медика, 1415 *Р* 87); и панн Василєвая... поставила перед нами Лоуконничан, королєвских людей из Ярнєва и зъ Сынковичь (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

4. *(виражає причинові відношення)* (13): мы романъ воєвода... слюбили єсми... владиславови из божєєі мл(с)ти королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); фра(н)цикъ оунѫкѫ свою лоцїю во опєканїє съ именїємь ста гривєнъ а коли(ж) по нєкоторы(х) часє(х) выда(л) єє замоужь с того именья *изь* єє молодости на нєє наклада(л) потомь... изъ своимь мѫжємь нєла(с) напоминать с тго (!) именїя своємоу дѣдоу (XV ст. *ВС* 21 зв.); ПригожаєтсА н(ж) о нєко-

торыи простоупки позывани боудоуть прє(д) насъ а они(с) вымолъзАють своими старшими... а изъ и(х) же прїказанїя то чинА(т) а чєрє(с) то частокро(т) бывають то поро(ж)ни о(т) казни а то є(ст) противъ прїказань(ю) бжьєму и противъ правоу цр(с)комоу (XV ст. *ВС* 15); мы илиа воєвода... чинимъ знамєнито... оже... приєхали єсми до Львова... к нашєму милому господарю, из милости божии владиславу королю по(л)скому (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712).

5. *(виражає модальні відношення)* (1): Такь иж мєжи нами... из обохъ сторон, имаєт быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

◊ из старины (1) *див.* **СТАРЫНА.**

II. *(з ор.)* (88) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (78) а) *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами або предметами)* (52): а купилъ єсть нванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки (Перемишль, 1378 *Р* 26); та(к) король господаръ приказалъ намъ своимъ листомъ а быхмо выѣхали *и* зємАны и старъци и розьѣхали мєжи влдкою а мєжи стрѣлковци о землю о цр҃ковну и лѣс (Погоничі, 1422 *Р* 97); изгодила сА єсми из дєвєрємъ исъ своимъ со кн⟨А⟩зємъ Сємєномъ и дєти мои из дАдкомъ своимъ о кн⟨А⟩зА Солтановоу дєльницю (Манів, 1478 *AS* I, 76); ино я... при том остала Мєжирєчи... подлуг оурАду пана моєго и зъ *(в ориг.* изАтєм.— *Прим. вид.)* зАтєм своим с паном Михном ОмєлАнским (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); на той долине мои люде мають слндогонъ и з Блаженичаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); мы тогди Стєфан воєвода, сам своєю парсоуною... из их милостми обличнє боудоум єхати на тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

б) *(вказує на супровід одних дій іншими або одних предметів та осіб іншими)* (26): Мы... чиним знаємо... иж записуєм... кн⟨А⟩зю Федору Данилєвичу Острогъ... из селы (Луцьк, 1386 *AS* I, 20); Бнлъ намъ чоломъ пнсарь нашъ... панъ Грнгорей Исаевичъ Громыка, о томъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А коу томоу придалъ єсми на тоую ц҃рковь ... землю пашноую и бортноую и з синожатми (Перевали, 1440 *Р* 142); вызнавамы тым то листом... и з дотъкненємъ свАтого хреста... быти повнини и обвезаноу коу дєржаню зоуполна чєсти и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и врозумившн то пани Олизаровая... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнА оу Волыни... на имА Здолбицу нз приселки (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); лишє... боудєм ли тогдн оу которои нємоци, та нємочи мєм самы єхати заєдно с нымн, он бы тогди нмал єхати заєдно с ными сынъ нашъ Богдан воєвода... или кого мы из их милости пошлємо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

в) *(вказує на знаряддя або засіб дії)* (5): мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м) из си(м) наши(м) листо(м) ... оже то(т) истинныи калоугєри наши о(т) молдавици приисєли прнвнлїє наши(х) прє(д)ко(в) прѣ(д) нами на потвєрждєнїє (Байчани, 1454 *ПГПММ*); яко єсмо послали такоєжъ копиє нзъ нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

2. *(виражає модальні відношення)* (4): а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырє имєнємь калєниковъ... изъ блг(є)влѣнъємь пискупа ларивона (Перемишль, 1378 *Р* 26); А пак коли оусхочет наияснѣишїи Владислав, крал оугрськїи и чъскїи... оучинАт воиска и, из божїю помощїю, поидоут сами своими парсоунамы... на тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. *(виражає означальні відношення)* (1): а на то єсми далъ им сесь мой листъ из моєю печатью (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Див. ще **ZE**[1], **ЗЪ, ИЗЕ, ИСЪ, СЪ.**

ИЗЪ ВѢКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗЪ ВѢКИ *присл.* (1) здавна, споконвічно, од віків: а хотарь тѣмъ сєла(м) по старомъ хотару да є(ст), куды изъ вѣки ожнвали (Сучава, 1443, *Cost.* II, 156).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

***ИЗЪЯВЯТИ** *дієсл. недок.* (3) (*цсл.* изъявляти) (кому) заявляти, повідомляти: мы Иванъ Мирча Божьѣ милости воєвода великии Господарь зємли Бесарабъскоѣ. Изъявямъ и освѣчаю тымъ листом каждому доброму... кто оузрит или оуслышит (Чюрзев, 1403 *ДГМ*); Мы Іо стєфан воєвода... знаємо чиним и явно изявлѣєм с тым нашим листом въсАм посполитым ... яко коли... нєприязнь... и валка была мєжи нами и мєжи... кролєм полскым... и тыми часы єго милость... нам въси мєрзАчкы и шкоды... отпоустнлъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **изъявямъ** (1403 *ДГМ*); *3 ос. одн.* **изАвлѣєть** (1479 *BD* II, 351); *1 ос. мн.* **изявлѣєм** (1499 *BD* II, 419).

Див. ще ***ИЗЯВИТИ.**

***ИЗЫСКАНЇЄ** *с.* (1) внграш судової справи: и тамь она имєть свою рє(ч) оуздати рє(ч)нїковн комоу она хочєть и на изысканїи н на истраценїн (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа изысканїи** (XV ст. *ВС* 12).

Див. ще **ИЗЫСКЪ** 2.

Пор. ***ИЗЫСКАТИ** 2.

***ИЗЫСКАТИ** *дієсл. док.* (10) **1.** (чого) одержати у власність (що) (3): а коли оць за своєго живота дѣвкоу замоужь выдасть а о(т)правн(т) вѣномъ тогды по смр҃тї єго иная братїя є(г) нє могоу(т) иньшє(г) изыска(т) алѣ в то имєнїє имѣтї досыть в чомъ о(т)прави(т) оц҃ь (XV ст. *ВС* 36).

2. *(без додатка) (про судову справу)* виграти (що) (5): кто мєжи ими оукажєть твєрдѣшимъ листомъ и знамєны што соуть на листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); Поводъ имєєть позвать вїновато(г) ко правѫ тогды воиоватыи (!) изыщє(т) а нє станє(т) ли виноватыи къ правѫ а пово(д) станєть алюбо слѫгѫ пошлєть тогды виноватыи изостанє(т) винъ двєма волы (XV ст. *ВС* 17 зв.); па(н) татомирь балнцкии довєль своихъ границь и зыскаль (Зудечів, 1413 *Р* 83); нє имаю(т) оуспоминати тоти прѣдрєчєны панове о тыто вышєпнсаны сєла на пана шєндрика... заноу⟨ж⟩ зыскал шєндрика ⟨съ въ(с)⟩єго права ⟨о(т) вышєписанни(х) болѣръ⟩ (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273);

(що) одержати перевагу (над чим) (1): а стана полѣново привнлїє да нє изысчє(т) сїє привилїє нашє николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

3. *(без додатка)* розшукати (1): Нинє пакъ для нашего брацства, какъ наше слово почастовавше, намъ отъ васъ войтянье вчннишъ, у кажъдомъ месте и въ городехъ изыскавши, отъслали бы есте къ намъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *інф.* **изыска(т)** (XV ст. *ВС* 36); *перф. 3 ос. одн. ч.* **зыскалъ, зыскаль, зыскал, зыска(л)** (1401 *Р* 65; 1413 *Р* 83; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1447 *Cost.* II, 273); *майб. 3 ос. одн.* **изыщєть** 1 (XV ст. *ВС* 10); **изыщє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 17 зв.); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... изысчє(т)** (1439 *Cost.* II, 41); *дієприсл. перед.* **изыскавши** (1484 *РИБ* 351).

ИЗЫСКЪ *ч.* (4) (*стч.* zisk, *стп.* zysk) **1.** зиск, прибуток (2): Хочє(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоулє тє(ж) и казнь нмєєть быти (XV ст. *ВС* 29 зв.); и гєрге... рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои златы, на подєржанїє, али я єсмъ хоти(л) сєбѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

2. виграш судової справи (2): мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидошА прєд нами... наши слоугы на имѣ Ивашко комис и Тома *(в ориг.* Тотома.— *Прим. вид.)* Димнтрєскоул и Костє Тоурбоурє н тАгали сА за сєла на имѣ Съсєщи на Бръладѣ и за сєло Ромѣнєщи... алє Ивашко съ прївилиами тєстѣ своєго пана Ивана вистиарника добыл съ въсєго права и соудоу, а Тома Доумитрєскоул и Костє Тоурбоурє... стратили... Ино мы видѣвшє изыскъ пана Ивашков, и мы також єсми дали и потвръдили

таа прѣдреченнаа села... слоузѣ нашемоу паноу Ивашкоу комисоу (Бирлад, 1460 *BD* I, 40—41); мы стефа(н) воево(д)а... чины(м) знаменито... оже прїндоша прА(д) нам(и)... ива(н) сн҃ъ васко(в)... исъ своими братїами и тѣгали на кнѣгиню пана андреикова шербича... рекучи аже они су(т) оунуки ку(п)чичевн по и(х) матери... прото(ж) марушка ставши оу то(т) нареченыи де(н) и присѣгла прА(д) нами... аже ива(н) исъ своими братїами нѣ(ст) оунукы ку(п)чичеви ани еи самои марушци ани ми(х)нови сего ра(дї) ми видѣвши изнскъ марушки... есми дали и потверднли марушкн и ми(х)нови племенику еи оусѣ села ку(п)чичева и въсѣ имѣнїе его (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **изыскъ** (XV ст. *ВС* 29 зв.); *знах. одн.* **изыскъ** 1 (1460 *BD* I, 41); **изискъ** 1 (1474 *РГС*); **зискъ** 1 (1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще ***ИЗЫСКАНЇЕ.**

ИЗЬ *див.* **ИЗЪ.**

***ИЗЬБИЩЬНЫИ** *прикм.* (1) ◊ изьбищьныи перевозъ (1) *(назва перевозу в Перемишльській землі)*: а и еще далъ есмъ ему ловнща оуюновА ото изьбищьного перевоза... до берегъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **изьбищьиого** (п. 1349 *Р* 4).

ИЗЬ ВѢКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗЬ ВИКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

***ИЗЬГИНОУТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗЬЕДНАНЇЕ** *див.* ***ЗЪЕДНАНЬЕ.**

***ИЗЬЯВИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) з'явитися, знайтися, стати наявним: А пак привилїи Аврамово, що имал он на тое село от нас же, от коупеж, а тоты его привилїи, аже сѣ коли изьявАт, а они да не нмают добоувати на сїе иаше привилїе николи на вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **сѣ... изьявАт** (1493 *BD* II, 22).

***ИЗЯВИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изъявити) (кому) заявити, повідомити: изъе(д)навшисА е(с)мо и запи(с) межы собою вдѣлали, и г(с)дру его мл(с)ти и(з)явили, и г(с)дръ его мл(с)ть на(м) то и листо(м) свои(м) потве(р)дилъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **е(с)мо... и(з)явили** (1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ИЗЪЯВЯТИ.**

***ИЗАВЛѢТИ** *див.* ***ИЗЪЯВЯТИ.**

ИК *див.* **ИКЪ.**

! ИКОМИВИЧ ‹ЯКИМОВИЧ› *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ИКОНА** *ж.* (2) ікона: застали есмо оу ст҃го сп҃са на красно(м) д҃ иконы кованы(х) а г҃ иконы з вѣньци (б. м. н., 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *знах. мн.* **иконы** (1429 *Р* 114).

***ИКРА** *ж.* (1) ікра, кав'яр: мы стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже бл҃гопроизволили есми наши(м) добри(м) произволенїе(м)... и дали есмн том(оу) монастирю на каждое лѣто по(д) в҃ (!) мажн рибу о(т) келїи а о(т) нашеи кнегини три кантари икру чорную (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* **три кантари икру** (1446 *DIR«A»* 485).

ИКЪ, ИК *прийм.* (20) *(з дав.)* до **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (17) **а)** *(вказує на приєднання, додавання чого до чого)* (14): а на болшее потвръженїе том(оу) въсем(оу) вышеписанном(оу) велѣли есми нашем(оу) логоѳетоу, паноу станчюлоу, привѣсити нашю печатъ нк сем(оу) ли(с)тоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); менА(л) есми с ыгумено(м) пересопницки(м), з ларионо(м) ты(м) все(м) своимъ име(н)е(м) на нмА дА(д)ковичи... на е(г) име(н)е... на чемерн(н), которое́жь придано ик манастирю (Луцьк, 1490 *Пам.*); А для липъшон твердости и печат есми свою приложили ик сему моему листу (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120);

б) *(вказує на зв'язок дії з якоюсь особою або з якимсь предметом)* (3): иного соу(д)ца да не имаетъ развѣ г(сд)вами икъ нашемоу градоу къ сочавѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); едучи от Бовбол к Блаженнку, к лесу приехавши, по левои руце подле самой дороги тот дуб стонт, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив и озли тое смужали што и къ Блаженику слушают, олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

2. *(виражає просторові відношення — вказує на місце, точку, куди спрямована дія)* (3): а хотары тѣмь селомь... отъ киприяновы полѣны... икъ поросѣчои (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); и от того привел нас пан Янчинский и к граням и рек: тут тые грани сам князь великий Швитригайло... своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

Див. ще **КОУ, КЪ**[1].

! ИЛА *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛАРИОНЬ *ч.* (5) (*особова назва, гр.* Ἰλαρίων) Іларіон, Ларіон: ‹и›с‹пис›ах ‹м›онах Иларионь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 71); а тое име(н)е чемери(н) маю подати игоуменоу пересопницкомоу ларноноу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иларионь** 1 (1462 *BD* I, 71); **ларио(и)** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **ларионоу** (1490 *Пам.*); *ор. одн.* **ларионо(м)** (1490 *Пам.*).

Див. ще **ЛАРИВУНЪ.**

***ИЛВОВСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ИЛВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ИЛВОВЬСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ИЛВСКИИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ИЛВЪВСКИИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

YLE *див.* **ИЛИ.**

***ИЛЕМНИЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві)*: Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ есмъ своеи женѣ Кнгни марїи ... свою очиноу... имѣнїе пръвое, а иноу словенескъ могылное каменець логожескъ илемници полоное (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах.* **илемиици** (1446 *Р* 154).

ИЛИ, ИЛЇ, ЇЛИ, YLE *спол.* (1702) **1.** *(зв'язує члени речення)* (1348) **1.** *(розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи (666): Тые вси села... маетъ держатн... владыка Луцкий... никакоже паче благословеня его церкви созиждати, или самовласте разорити, или свесченъниковь отъ него благословенныхъ отъ церкви отганяти, или дидаскалию основати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перецъ, или камкы, или тебенкы, или темьАнъ, или грецкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а ту дѣднину панъ кола вольнь продати или замѣнити или тунь о(т)дати (Галич, 1409 *Р* 74); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стреченовичо(м) тыхъ имѣнеи добыватн или по(д) его детми... или по(д) его внучаты... имаеть дати триста ко(п), широки(х) грошеи пану гринку (Острог, 1437 *Р* 136); А пак аж сА прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин или наш слоуга до кралѣ его мнлости, или до прѣреченних его милости братїях, или боуд где до их милости землАх или до их подданных, тотбы имал одослати сѣ до нас до своего господарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(чергується з алюбо, алюбъ, ли, либо, любо, ль) (16): а коли быхомъ хотѣли любо сами взАти в него то селище его осаженье и роспашь или кому быхо(м) приволили выкути (!) тогды имаемъ заплатити ему пАтьдесАть гриве(н) полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ селищи алюбо сами оузАти оу него Или кому приволилн быхомъ выкупити и тогды имѣемъ дати ему за тыи двѣ селищи шестьдесАть копъ тую подольскими полугрошнки (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); а кто иметь коупити скотъ или бараны, оу баковѣ, или оу романовѣ тръгоу лнбо оу банн, либо на нѣмци, либо оу иных торгох наших, не надобѣ нигде мыто дати, нижъ тамъ где коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); и король бы его ми-

лость о томъ розъсмотрелъ и намъ допомагалъ тыми разы, пенѧзьми ль, людьми ль, или именьемъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

2. *(розділовий)* або, чи, чи то (525): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѧ нашего лихо или добро того(м) не оутаити господарѧ нашего велико(г) королѧ (б. м. н., 1386 *P* 30); А се я панъ михаило боучатьскии... свѣдчю то и познавамъ снмъ своимъ листомъ... кто на сии листъ позрнтъ или слышнтъ его чтучи (Галич, 1424 *P* 106); мы великий кнѧз Швитрнкгайл... чиним знаменито и даем ведати каждомоу н⟨н⟩нешним и ⟨н⟩а потом будущимъ, хто на нево возрит или его чтучи оуслышит (Київ, 1437 *AS* I, 33); вълни продати или за даръ дати (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Стефан воевода... знаменито чиним ис сим листом нашим въсѣм кто нан оузрит или чтоучи его оуслышит (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

(*у сполуч.* и л и п а к ъ) або ж (8): Мы кнѧ(з) федоръ любортови(ч) (!) знаемо чнним снмъ нашимъ листомъ кто коли на нь возри(т) или пакъ оуслыши(т) (Віслиця, 1393 *P* 50—51); мы стефанъ воевода землѣ молдав(с)кон знаемо и чиннмъ снмъ нашимъ листомъ, кто нань коли возрить или пакъ оуслышить (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611); Мы бискупн мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и) ... чинимы знаемо симъ нашимъ листо(м) кто на нь возрн(т) или па(к) оуслыши(т) (Медика, 1404 *P* 69—70).

3. *(приєднувальний)* а також, а теж (106): ⟨а по⟩ нашемъ жнвотѣ кто иметъ быти господарь оу земли Молдавскои, братїи нашихъ или от наше племѧ намъ будь кто то имъ да непорушать... нашего оутверженїя без вины ихъ (Сучава, 1403 *RS* 338); пак ли бы кто нагабалъ тученѧка оу тои дѣдининѣ оу сернъку или кро(л) гсподарь то пани марегорѣта росовѧ имаеть заступити оправи(т) подлугъ земеско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); естли бы сѣ пригодїло нїкоторомоу подданномоу, или боуд комоу от землѧх кролѣ его милости... которѧ кривда н шкода от подданников наших... а таковїи... да имает жадати справедливост от старост хотинскых и черновских (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*у сполуч.* и л и п а к ъ) а також, а теж (8): возревше есмо на на его (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... даемъ емоу... и оставлѧемъ... его... при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну есмо ему дали (Краків, 1394 *P* 54); А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судить Бог (Київ, 1398 *ДГПМ*); А по нашемъ жнвотѣ, кто боудет господарь нашеи земли, от дѣтеи наших, или пак боуд кто кого богъ изберет господаремъ быти оу нашеи земли... тот бы не пороушил нашего даанїа (Сучава, 1458 *BD* I, 6).

4. *(пояснювальний)* тобто (19): а кто бы хотѧль сїе наше даанїе и запи(с) пороушити или прѣстъпити... то(т) да е(ст) проклe(т) о(т) господа бога (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а кто би позабави(л) или задръжа(л) тые возн ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имае(т) намъ (!) заплатити к золоты(х) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); А кто сѣ покоусит нашего даанїа и потвръжденїя пороушити или раздроушити, таковїи да ест проклѧт от господа бога (Сучава, 1492 *BD* I, 511).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (354) *(розділовий)* або (15): А се ѧ панъ бенко староста галицькии и снѧтнньскии свѣдчю то своимъ листомъ каждому доброму кто на сеи листъ оузрить или перед кымъ будеть чтюнъ (Коломия, 1398 *P* 57); А се я пан ленко староста Зоудечовьскіи свѣдчю сімъ своимъ лістомъ Каждомоу добромоу кто коли на нь оузрить іли хто колі его оуслышнть чтоучн (б. м. н., 1424 P 104); а коли боудет лед илї имоут ходити оу брод тогди перевоза ни гроша да не дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); боудем лн тогди оу которои немощи... он (!) бы тогды имал ехатн заедно с нымн сынь наш Богдан воевода и съ своею парсоуною... или кого мы нз их милости пошлемо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

(*у сполуч.* и л и п а к ъ) або, або ж (339): а по наше(м) животи кто боуде(т) г(с)п(д)рь нашеи земли молдавскои, о(т) дѣтеи наши(х) или о(т) нашего родоу или па(к) боудь кого бъ избере(т) г(с)п(д)ремь бити нашеи земли, то⟨т⟩ щоби емоу не пороуши(л) нашего даанїе и потврѣж(д)енїе (Сучава, 1428 *Cost.* I, 210); А по нашемь животѧ, кто боудет господаръ нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего рода, или пак боуд кого богъ изберетъ господарем быти нашеи земли молдавскои, тот бы нм не пороушил нашего даанїѧ н потвръжденїѧ (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176).

Див. ще **ИЛЇЄ** [2].

ИЛИА *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛИЕШЕВЦИ *див.* **ИЛЇЯШЕВЦИ.**

ИЛИНИЧЪ *див.* **ИЛЬИНИЧЪ.**

***ИЛИНЪ** *див.* ***ИЛЇИНЬ.**

***ИЛИХНО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Илья*)*: а на то е(ст) вѣра г(сд)ва ми, рома(н) воеводы, и вѣра възлюбленнаго брата г(сд)вами, илнхна, и вѣра бояръ наши(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *род. одн.* **илихна** (1448 *Cost.* II, 300).

***ИЛИЧЪ** *див.* **ИЛЬИЧЪ.**

ИЛИШАРЬ *ч.* (6) збирач данини зерном: прото(ж) ни единъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь, ни посадникъ, нн глобникь, ни илишарь анї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдннковъ, да не їмаетъ ни постати до того села (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а тако(ж) дали есми слобозию селоу манастир(с)кому на имѣ борхинещи яко да не ходѣтъ оу ту(м) сели ни глобици (!) о(т) со(ч)вѣ и нн (и)лишари (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илишарь** (1444 *Cost.* II, 208); *наз. мн.* **илишаре** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; *ПГПММ*); **илишари, (и)лишарн** 2 (1454 *Cost.* II, 509; 1458 *ПГСММЦ*).

***ИЛИШЪ** *ч.* (12) *(молд., мад.* élés*)* данина зерном: да не да(ст) тое село ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни десѣтиноу, ни ослоу(х), ни посадоу, ни на мли(н) да не робѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); и дали есмы тым селам вишеписанним сес лист нашъ на то, щобы не платили нам дан, ни посад, ни подвод, ни илиш, ни на город ⟨д⟩а не робѣтъ... ни оу воискоу да не ходѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *род. одн.* **илиша** (1444 *Cost.* II, 207; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512); *знах. одн.* **или(ш), илиш** (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР; DIR«A»* 491; 1453 *Cost.* II, 461; 1456 *DBAc* 46; 1466 *BD* I, 95; 1475 *BD* I, 200).

***ИЛИЯСОВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Іллящівка: а ндоучи о(т) города... доходѧчи тоули(н) по(л) мили коуръга(н)ци о(т) ты(х) коуръга(н)це(въ) ниже илиясова к гоуиве (б. м. н., 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **илиясова** (1458 *P* 167).

ИЛИЯШ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

***ИЛИѦШЕВЪ** *див.* ***ИЛЇЯШЕВЪ.**

ИЛЇ *див.* **ИЛИ.**

ИЛЇА *див.* **ИЛЬЯ.**

***ИЛЇАШ** *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

***ИЛЇАШЕВЪ** *див.* ***ИЛЇЯШЕВЪ.**

ИЛЇАШЪ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇАШЬ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇЄ [1] *ч.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Илия, *гр.* Ἠλίας, *гебр.* Eliyahu): мы илїе воевода... чинимъ знаменито... оже то(т) истнннныи слоуга... служилъ намъ право и вирно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илїе** (1439 *Cost.* II, 61).

Див. ще **ИЛЬЯ.**

ИЛЇЄ [2] *спол.* (2) *(зв'язує члени речення) (розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чн: то емоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ... и дѣтемъ его илїе дѣтѧ илїе девка (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

Див. ще **ИЛИ.**

ИЛЇЄШЄВЦИ *див.* **ИЛЇЯШЄВЦИ.**

ИЛЇЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали и потврьдили есми и(м),оу нашеи земли, оу молдавскои, и(х) праваѧ о(т)нина, села на имѣ ръспопїи и илїєщїи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 153).

ФОРМИ: *наз.* **илїєщїи** (1491 *Cost. S.* 153).

***ИЛЇИНЬ** *прикм.* (3): ⟨и па(н) пътроу сто(л)ни(к) да(л) влъ⟩коу поурчелєскоулоу... и ⟨непо⟩ти єго, а(н)ноушци, до(ч)ка илина поурчелєскоула, єдно село (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30);

◇ и л ї и н ь д є н ь (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Іллі: а тако(ж) варє колико люди слоухають къ митрополїю да нє имає(т) и(х) соудоути (!) ни шолтоузы ани пргарє ни гло (!) брати и(с) ни(х) ни рѧ(д)ци тръговскы(х) ни за сва(доу) ни за илїинь дн҃ь (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **илїинь** (1458 *DIR«A»* 512); *наз. одн. ж.* **илиіа** (1483 *Cost. D.* 30).

Пор. **ИЛЬЯ.**

ИЛЇЯ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛЇЯШЄВЦИ, ИЛИЄШЄВЦИ, ИЛЇЄШЄВЦИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* а от оустїя хотаръ єму на Срєть... а от Илїяшєвци... на оустїє потока (Сучава, 1403 *RS* 338); А хотарь тѧм селам да єст тому... селоу иа имѧ Илїєшевци ⟨от въсѣх⟩ сторон по старому хотароу (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз.* **Илїєшевци** 2 (1499 *BD* II, 153, 154); *зам. род.* от **Илїяшевци** 1 (1403 *RS* 338); понижє **Илиєшевци** 3 (1499 *BD* II, 153—154); *знах.* **Илїєшевци** (1449 *BD* II, 155).

***ИЛЇЯШЄВЪ** *прикм.* (5): а иа то... вѣра паиа илїяшєва (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); и нє имаєть оу себє кормити анн ховати оу своихъ мистихъ... ни самого олександра, илиѧшєва сына, ани кнѧгиню маткоу єго (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **илиѧшєва** (1449 *Cost.* II, 746); *наз. одн. ж.* **илїяшєва** (1411 *Cost.* I, 95); *наз. мн. ч.* **илїашєвы** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *род. мн.* **илїашєвы(х)** (1443 *Cost.* II, 131).

Пор. **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇЯШЪ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇѦ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛЇѦШ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇѦШИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти ї҃ цр҃кви ис попи о(т) деда нашего о(т) алєксандра воєводи... л҃є цр҃ко(в) илїѦшинци и(с) попо(м)' (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз.* **илїѦшинци** (1490 *DC* 147).

ИЛЇѦШЪ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇѦШЬ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛКА *ж.* (22) *(особова назва, молд., пор.* Илїє): Ино Илка нє заприла сѧ за ⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил Пєтроу Понич, отець Илцѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 186); а пак з҃ злат татарскых заплатих оу роукы Мърини... и племеници єи Илкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Илка** 7 (1473 *BD* I, 186; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 391, 436; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 97; 1499 *BD* II, 153); *зам. род.* от **илка** 3 (1479 *BAM* 61; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*); *зам. дав.* сєстри... **илка** 1 (1489 *BD* I, 373); *род. одн.* **Илки** (1493 *BD* II, 18); *дав. одн.* **илцѣ** 3 (1473 *BD* I, 186); **илки** 3 (1490 *BD* I, 392, 436); **илкы** 2 (1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 154); **и(л)ци** 1 (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн. зам. знах.* на дочкоу... **на илцѣ** (1473 *BD* I, 186).

***ИЛКИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи наши слоуги... сыновє Илкини... жаловали єсми их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Илкини** (1495 *BD* II, 59).

Пор. **ИЛКА.**

ИЛКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Илья*)* Ілько: а закопы копали панъ михалъ малєховьскїи... а слуга мои илко (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илко** (1424 *P* 104).

***ИЛЪВОВЪ** *див.* **ЛЬВОВЪ**[1].

***ИЛЫЯ** *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛЬВЪСКЫИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ИЛЬИНИЧЪ, ИЛИНИЧЪ *ч.* (7) *(особова назва):* При томъ был⟨и⟩: панъ Вилен⟨скій⟩, иам⟨естникъ⟩ Городен⟨скій⟩... п⟨а⟩нъ М⟨и⟩к⟨олай⟩ Иль⟨и⟩н⟨ичъ⟩ (Городно, 1497 *РИБ* 684); Маршалъку нашому... пану Миколаю Ивановичу Илинича (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иль⟨и⟩н⟨нчъ⟩, илиничъ** 3 (1478 *AS* III, 17; XV ст. *РИБ* 609; 1497 *РИБ* 684); **и(л)иии(ч)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн.* **Илинича, и(л)инича** (1495 *БСКИ;* 1499 *РИБ* 776); *знах. мн.* **и(л)иничо(в)** (1495 *ВК*).

Див. ще **ИЛЬИЧЪ.**

***ИЛЬИЧИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто Берестейское... Остачыку а Онатану Ильичичомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Ильичичомъ** (1487 *РИБ* 226).

ИЛЬИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... Александръ Ильичъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); жалова(л) на(м) боѧринъ смолє(н)ски(и) на (и)мѧ курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою... а на Ивашка И(л)ича (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ильичъ** (1465 *АкВАК* III, 4); *знах. одн.* **И(л)ича** (1495 *БСКИ*).

Див. ще **ИЛЬИНИЧЪ.**

ИЛЬЯ, ИЛЬѦ, ИЛИА, ИЛЇА, ИЛЇЯ, ИЛЇѦ, ИЛѢ *ч.* (201) *(особова назва, гр.* Ἠλίας, *гебр.* Eliyahu): а на то є(ст)... вѣра пана илїѦ чашника (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); A pisan listh v Haliczy w Sredu na konapiy (!) swietoho Illiy dnie (Галич, 1413 *GL* 48); Илья влдка прємышлєскыи и самборьскыи жаловалъ сѧ прє(д) кролємъ на стрѣлковцѣ (Погоничі, 1422 *P* 97); И оуставшє пан Илѣ комис та заплатил оуси тоты вишєписаннїи пинѣзи (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илїа, илиа** 57 (1432 *ДГВІН; Cost.* I, 330; 1433 *Cost.* II, 652; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 691; 1436 *Cost.* I, 475; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *Cost.* II, 7; 1442 *Cost.* II, 87 і т. ін.); **Илѣ** 18 (1442 *Cost.* II, 87; 1455 *Cost.* II, 562; 1467 *BD* I, 121; 1472 *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 396; 1495 *BD* II, 84; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.); **ильѧ, Илья** 10 (1422 *P* 97; 1437 *АкЗР* I, 48; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1448 *Cost.* II, 737; 1463 *ГГЯ;* 1490 *Пам.*); *зам. род.* вѣра осподарѧ і т. ін. **илїа, илїѧ, илїя, илиа** 28 (1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 218; 1435 *DIR«A»* 465; 1436 *BAM* 29; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *Cost.* II, 7; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 305; 1464 *DIR«A»* 517; 1481 *BD* I, 258 і т. ін.); *род. одн.* **илїи** 35 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 350, 353, 361; 1436 *DIR«A»* 469; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 15; 1440 *Cost.* II, 65; 1441 *DIR«A»* 477 і т. ін.); **или** 10 (1445 *Cost.* II, 218; 1455 *Cost.* II, 564; 1456 *Cost.* II, 578; *Mih. Doc.* 213; 1471 *BD* I, 164; 1473 *ШКН* 165; 1475 *BD* I, 204, 206; *Cost. D.* 4); **ильи** 4 (1442 *Cost.* II, 719); **илѣ** 3 (1472 *BD* I, 173; 1473 *BD* I, 182, 184); **Illiy** 1 (1413 *GL* 48); *дав. одн.* **или** 13 (1442 *Cost.* II, 87; 1490 *BD* I, 396; 1495 *BD* II, 85; 1497 *BD* II, 118, 119; 1499 *BD* II, 160); **илїи** 10 (1442 *Cost.* II, 87; 1447 *Cost.* II, 289; 1448 *Cost.* II, 314, 317, 325, 343, 353, 356, 359, 366); **! илы** 1 (1490 *BD* I, 396); **илыи** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *ор. одн.* **ільєю** (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще **ИЛЇЄ**[1].

ИЛЬѦШЬ, ИЛЇАШЬ, ИЛЯШЬ, ИЛЇѦШ, ИЛЇАШЪ, ИЛЇѦШЪ, ИЛЇѦШЬ, ИЛЇЯШЪ, ИЛИЯШ *ч.* (159) *(осо-*

бова назва, пор. Илїє[1]) **Ілля**: мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѧны, паны молдавскыми, на имѧ, паиъ жюржь староста... панъ илїяшъ думитровскии... слюбили єсмы... господареви нашему... королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), моуша и калина, о(т) наши(х) оуиковє, о(т) илїяша и о(т) стефана воєводовє... а оии дали оу ру(к) слузѣ нашєму, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илїяшъ, илїѧшъ, илїашъ** 15 (1407 *Cost.* II, 629; 1408 *Cost.* II, 633; 1419 *DIR«A»* 444; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *Cost.* II, 651; 1436 *Cost.* II, 701; 1442 *Cost.* II, 101; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 369a; 1458 *BD* II, 263 і т. ін.); **илїа(ш), илїя(ш), илїѧш** 5 (1421 *Cost.* I, 142; 1490 *BD* I, 434; 1493 *BD* II, 14; 1497 *BD* II, 96); **илїашь, илїѧшь** 2 (1432 *Cost.* I, 327; 1499 *BD* II, 153); **ильѧшь, иляшь** 2 (1433—1443 *АРМ;* 1436 *Cost.* II, 706); *род. одн.* **илїаша, илїѧша, илїяша, илияша, илиѧша** 116 (1408 *Cost.* I, 61; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *Cost.* II, 679; 1446 *Cost.* II, 247; 1455 *Cost.* II, 771; 1482 *BD* I, 265; 1488 *BD* I, 356; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **иляша** 5 (1460 *BD* II, 270; *Cost. S.* 33; 1462 *BD* II, 283, 285; 1473 *BD* I, 182); **ильѧша, ильѧша** 3 (1448 *Cost.* II, 733, 734; 1457 *BD* I, 4); **илиѧшѧ** 2 (1422 *RIR* № 35; 1423 *Cost.* I, 154); **илиѧшє, Ілїѧшє** 2 (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452); *дав. одн.* **илїѧшоу** 3 (1435 *Cost.* II, 679; 1497 *BD* II, 96); **илїашю** 1 (1435 *Cost.* II, 689); *ор. одн.* **илїашємъ** (1435 *Cost.* II, 689).

ИЛЬѦ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛѢ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛѢНЪ *ж.* (6) (*особова назва, молд., пор.* Єлєна): И також прїидє прѧд нами и прѧд оусими нашими молдавскими бояре Илѣнъ... и продала свою правою отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 355); Ино мы... дали и потвръдили тоє прѧдреченноє сєло... Илѣни и братаничоу єи Драготъ (Васлуй, 1497 *BD* II, 103).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Илѣиъ** (1488 *BD* I, 355; 1497 *BD* II, 102); *дав. одн.* **Илѣни** (1488 *BD* I, 355; 1497 *BD* II, 102, 103); *род. мн.* **илѣии** (1489 *BD* I, 367).

ИЛЯШЬ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИМАТИ[1] *дієсл. недок.* (3) **1.** (що з кого, од чого) стягати, брати (що з кого, з чого) (2): а єму своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*); єщє є⟨с⟩ми дали сволєю шолтоузы... що бы имали о(т) ихъ млинъ, на ка(ж)ды го(д), по дванадєсѣ(т) коло(д) соло(д) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

2. (кого) *(брати силою)* схоплювати, хапати, затримувати (1): I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny...s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi inszimi... imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *інф.* **имати, imati** (1388 *ZPL* 108; 1445 *СРК*); *биж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы имали** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще **ИМИТИ[1], ИНѦТЬ, *UNIATY.**

ИМАТИ[2] *дієсл. недок.* (1021) **I.** *(повнозначне дієслово)* (1003) **1.** (що, що від кого, що під ким і без додатка) *(бути власником чого)* мати, держати (що), володіти (чим) (137): Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперъ *маютъ* и напотомъ набудутъ... заживати мають (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); сознал то перєдъ нами панъ ходько... ажє што имаю (!) посполную дѣдьнину перєросль (Галич, 1424 *Р* 106); Што ваша милость мне очивистє приказали... абыхъ отъ вашей милости... тымъ земяномъ, которые именя свои мають под ловы Свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); а пак они привилїє, що имали на тоє сєло от оуиков наших... дали оу роуки господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355); служатъ въ мене бояре Смоленскиє... а зъ ихъ имѣней, што подъ господаромъ мають, сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); о бра(т)и што оди(и) млинъ имають (XV ст. *ВС* 7); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho... z folwarki ieho kotory że on maiet podłe (!) mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (що) користуватися (чим, з чого), мати (що) (12): алє хочє(м) ва(с) держати оу тои (!) прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли єстє имали при... алєксандра (!) воєво(д) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито... ожє... дали єсми сєс иаш лист... оусим Брашовѣном... на то да имают от нас тот закон и тоє право що имали от нашего дида от Алєксандра (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

3. (кого) *(перебувати в якихось стосунках з ким)* мати (24): и слюбили єсми и слубуємъ вѣрнє быти а ни иного господарѧ шюкати, анє имати (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); О сирота(х) ижє нїко(г) нє маю(т) нї оїа нї мїри (XV ст. *СЯ* 9); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сынове... иного пана нє... имати... ани иномоу никоторомоу пристоуповати... тъкмо... Казимирови кролю (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

4. (в чому, до чого) містити в собі, включати в себе (2): мы великыи кнзь швитригаило... чинимъ знаменито... ижє... записуємъ пану чуси имѣнья... и ѩ тая всѧ верхь менєная нмѣньа сама в собѣ и во обходє(х) свои(х) маєть (Луцьк, 1434 *Р* 128); Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... О(з)наимоуємо... И(ж)... си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городища Сєлища И оурочища... и(з) ихъ Прилє(г)лостѧми Ко(ж)доє до сєбє Широко(ст) Маючиє (Прилуки, 1459 *Р* 171).

5. (що, що над ким) підлягати (чому), мати (що) (2): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и довєдє(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣни... а они брашовѣни нє мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ или во(л) будє(т), а болшє ничого глобоу да нє *имаю(т)* на(д) собою (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а тако(ж) кто коли иму(т) познати оу ни(х) кони или волъ... и довєдє(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣнина... а они брашовѣни нє мочи иму(т) постави(т) совдыша за то(т) ко(н) или за во(л), а брашовѣни да стратѣтъ то(г) конѣ или вола, а булшє ничє(г) глобу нє *имаю(т)* на(д) собою (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759—760).

6. *(з інфінітивом) (бути зобов'язаним, мусити)* мати (зробити що) (517): А с тих сель имат Драгомир и Некра сь братїєю своєю, и сь их дѣтми и мают служити намь... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); winnyj takowyj, majet winy zapłatiti, czim majet' nam czołom biti, a rannomu majet' dosyt' wcziniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); тако ѧко и иная кнѧжата кр(с)тьѧньская... и тако ѧко наши прєдкове... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаєть слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, самъ своимъ животомъ полагати... на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а по моємъ животѣ имають вѣрнє спустити тыи городы и таѧ дєржѧньѧ королю по(л)скомоу (Черняхів, 1435 *Р* 133); и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужєго товара, развѣ коли кто знаидєть своєго должника, та єщє имаєтъ єго искати закономъ прѣ(д) на(с) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676—677); Ино єстли бы што на мєнє Бог допоустил и жена моѧ кнѧгини Оулиѧна маєт седети на вдовим столци и з дѣтми моими, а дѣти маєтъ ходовати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а кто-бы тоє єднаиьє з насъ с обоу сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а коли ближниѣ моѣ отложать двѣ тисѧчи золотых и онъ имаєть тых двух дѣлниць дѣдины и отчизны моєѣ постоупити им (Добучини, 1487 *AS* I, 239); а напєрєдъ намъ маю(т) дати на годъ тисѧчоу золотыхъ вго(р)скихъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и тыи кнїгы имею(т) быти за трємї ключи замькноуть оди(н) клю(ч) *имаєть* имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а трєтїи зємьскыи пїсарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); маєть настоя-

тель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю... какъ здавна было, по тому завѣдати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4).

7. *(з інфінітивом) (бути в праві)* мати (зробити що) (164): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а панъ клюсъ имаеть того їсного села шидлова оуживати... на вѣкы (Львів, 1400 *Р* 61); прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ... да не їмаетъ ни постати до того села (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); И о(т) вѣръховины єє Которая впадаетъ в днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици землю Дѣръжати Маетъ (Прилуки, 1459 *Р* 171); А мають только жъ коръчомъ мети, колько передъ тымъ было (Радомль, 1487 *РИБ* 228); А тымъ Пужичаномъ не казали есмо въ тые земли вступать ся, нижли только стадо маютъ паствити (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Снъ при жївотѣ оца своего не имаеть оцевы печати пожївати (XV ст. *ВС* 5 зв.); а которым слугамъ тыи верху писанны кн(а)жата будут подавали имена... и он ихъ с тых имѣней не мает рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

8. *(з інфінітивом) (бути спроможним)* мати (зробити що) (1): и соу(д)я пыта(л) петра неоднова моглъ ли бы досве(т)чи(т) на не(г) хтобы видѣлъ тогды петръ о(т)поведалъ же не маеть кимъ досветъчи(т) (XV ст. *ВС* 19);

◇ имаючи бога пред очима (зробити що) (2) справедливо, по совісті: а староста каменецкїи тыж абы имал моц от своего господарѣ... над каждым от подданных кролѣ его милости оучинити справедливост людем и подданним нашим, имаючи бога пред очима (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); мати вину (1) підлягати покаранню: колї которо(г) пана... слжга оу ночї некоторо(г) кметА жїто бере(т) годи(т)сА г(с)дрю то(г) жїта бороніть своего... а забьеть лї того хто жїто бере(т) тогды не мае(т) жадное вины (XV ст. *ВС* 29); имати волю (зробити що) (4) бути в праві, мати право: а поставы сукна имаютъ ихъ продати на искладъ, у сочавѣ, а у иншихъ торгохъ не имаютъ волю продатн ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А постави соукна имаютъ их продати на складѣ оу сочавѣ, а оу иных торгох наших не имают волю продати их (Сучава, 1460 *BD* II, 273); имати собе свою волю (1) діяти за власним бажанням, мати цілковиту свободу дії: Старосты алюбо воеводы имають собе сво(ю) волю и оуставлаю(г) собѣ по(д)лоугъ своее воли месца соудоу (XV ст. *ВС* 13 зв.); имати вымолву (1) мати виправдання: а то е(ст) противъ прїказань(ю) бжьему и противъ правоу цр(ч)комоу иже вина не имае(т) собе вымо(л)вы (XV ст. *ВС* 15—15 зв.); имати вѣчное молчание (1) не мати права домагатися чогось судовим шляхом: а не имают сА юже о то никды оупоминати нѣжли имаютъ вѣчное молчание на вѣкы (Львів, 1421 *Р* 94); имати при души (що) (1) мати у власності: а герге стоявши ре(к): не имаю иное при дши тоу(л)ко село що ми да(л) стефа(н) воево(д) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); имати збытокъ (1) зазнавати покарання: знаменїто намъ есть ис права цесарьско(м) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть а бждоуть лї наидены а да (!) костела оутекоуть не имають збытъкоу (XV в. *ВС* 25 зв.); имати кривду (2), кривду имати (від кого) (1) зазнавати шкоди: далє комоу име(т) сѣ видѣти, аже имаетъ кривда (!) о(т) ты(х) людеи ис тА(х) села(х), а о(н) да и(х) ишче(т) прА(д) игоумено(м) о(т) нѣмца и прА(д) оурАдникы монастирьскыи (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); але комоу сѣ оузри(т) кри(в)да аже имае(т) о(т) тн(х) люди и(с) тА(х) села(х)... а они да тѣжоуть... и(х) прА(д) егоумене(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); имати ласку (1) зазнавати прихильності, знаходити покровительство: И такожь ни одинь наш неприАтел, што сА назовет господарским именем, абы не имал жаднои ласки и поживленна ни оу дворѣ пана нашего королА... ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302); имати лета разоумоу (1), имати (мати) лета розоумоу (4) бути повнолітнім, досягати повноліття: о дете(х) которы(и) не имаю(т) ле(т) розоумоу своего а ведоуть и(х) на соу(д) (XV ст. *ВС* 33); имати мерзАчку (між ким) (1) бути у незгоді (з ким): мы панъ янъ боучацкии... вызнава(м) то симъ листомъ нашимъ... аже што коли есми имали межи нами мерзАчку ис паномъ михаиломъ канцлѣремъ... и мы есми пришо(д)ши пре(д) кнАгиню илияша воеводиноую... и есми смирилисА (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); имати миръ (миру) (2), миръ имати (2) перебувати у мирних відносинах з ким: и па(к) имаемъ миру на оуси сторони (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); и мы тогды вашей милости, для прыятеля нашого милого, нашого посла до великого князя московъского послали, напоминаючы ему, штобы онъ... зъ вамн бы миръ ималъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); имати моць (4), моць мати (над ким, зробити що) (1) мати право (зробити що), мати владу (над ким): Коли боудеть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлАемь иже в го(д) того обжалованнаго имаеть моць къ правоу позва(т) (XV ст. *ВС* 18); а староста каменецкїи тыж абы имал моц от своего господарѣ от кралѣ... над каждым от подданных кролѣ его милости оучинити справедливост (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); имати мѣсце (1) бути наявним, мати місце: Коли(ж) хто на соудѣ бждѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обаженъ, а естьли што(ж) с ни(м) живеть во одном селѣ алюбо к однои цркви прибѣгають то(т) которы(и) его обади(л) и на него пото(м) не конаеть а потомь хотАбы хотелъ на него конати тогды оуже не имаеть мѣсца жалобы коли пѣрвеи не коналъ (XV ст. *ВС* 32 зв.); имати нагабанїе (від кого) (1) зазнавати нападок, переслідування: Сироты што по оци и мтри изостаноуть оу молодостї а имаю(т) нагабанїе частое о(т) людеи што(ж) и(х) на право позываютъ а они еще не оумею(т) правова(т) (XV ст. *ВС* 40 зв.); имати налогоу (1) зазнавати нападу: а коли бы... коро(л) ... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и дневи были, а мы быхо(м) того какими лици не хотили пополнити по(д)лу(г) слюбоу... але быхо(м) ступили, не имаючи котороу(ю) смертн(у)ю болес(т) ...алебо которую налогоу... абы то было знаменито и пану нашему королевн (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); не имати насыщенія (1) бути ненаситним: Ли(х)ва... не имае(т) нїгдѣ насыщенїя (XV ст. *ВС* 28 зв.); имати неволю (від кого) (1) бути поневоленим, зазнавати неволі: бже, то(г) не даи, ажбы коли имала неволю землА королА его мл(с)ти... о(т) татаръ (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); имати немоць (1) бути хворим, хворіти: на треемь (!) рокоу имаеть прїсАчь иже не имаеть правою немоцью (XV ст. *СЯ* 39 зв.); имати право (к кому, к чому, зробити що, на що) (3) матн право (до чого, на що): ПригожаетсА частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи езьдА(т) по чюжеи земли по слоужьбамъ а заставлАють намесникы во оччине своеи алюбо оу дѣдинѣ прїидоуть нехто потваренъ пре(д) соудъ а припозедасА на очизноу алюбо на дѣдичноу не имаючи к неи жа(д)на(г)о права (XV ст. *ВС* 16); имати прикрость (2) зазнавати прикрості: а коли бы па(и) на(ш)... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому... мистцю... были... быхо(м) мы (на)шею доброю волею оудилали, не имаючи котору(ю) прикростъ (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); имати примѣсъ (4), примѣсъ имати (к кому, до чого, робити що) (1) втручатися (у що), встрявати в справи (кого): и ни єдинъ о(т) наши(х) рАдца примѣса къ тѣмъ... циганомъ да не имаеть (Дорогуия, 1434 *ДГСММ*); а ти(ж)... жа(д)на дша да не имае(т) жадного примѣсу до манасти(р)ски(х) пасиках (!) (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); имати присѣгоу (з ким проти кого) (1) заприсягатися: и також естли бихом мы имали которїи ричи алибо

записоу алибо присѣгоу съ которим чловѣком против єго милости... тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372); имати прощенїє (2), имати ⟨прощенїє⟩ (1) (від кого) бути прощеним, одержати прощення: пак ли нє имал бы прощеиїѧ, нам нє держати єго ни оу нас, ани гдє оу нашєн зємлн нє мєшкати ємоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421); имати которїи ричи (1), которїи ричи имати (1) (з ким проти кого) бути в змові: И також єстли бихом мы имали которїи ричи... съ которим чловѣком против єго милости... тоє оусє казимо (Коломия, 1485 *BD* II, 372); имати слободу (3), имати слобозїю (2) (від кого, о чім і без додатка) бути звільненим від феодальних повинностей: а тих люди, варє кто имоут сѧ сєлити оу том сєло, а они да имают от нас великою тарканство и великою слобозию за є лѣт (Сучава, 1466 *BD* I, 95); и далн (є)сми сє(с) на(ш) листь нашємоу монастирю о(т) бистрицн ...на то аби оуси и(х) люди имали о(т) на(с) слобозїю (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); имати смєртную болєсть (1) бути смертельно хворим: а коли бы... коро(л)... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выимєнованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили попо(л)нити по(д)лу(г) слюбоу... нє имаючи котороу(ю) смєртн(у)ю болєс(т)... абы то было знамєнито и пану нашєму королєви (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); пры собє мати (кого) (1) мати в наявності, мати біля себе: Господа(р) нашъ... прыя(з)ни... с пано(м) воєводою волоскимъ ...нє о(т)мавляє(т) вдєлати, нижли... тыми разы пановъ рады єго мл(с)ти соупо(л)на пры собє нємаєть (б. м. н., 1496 *ОПВВД*); мати за собою (кого) (1) бути одруженим (на кому, з ким): а пото(м) бори(с) рєкъ а на(д) то мѣлъ єсми єднанье з глѣбо(м) остаєъєвичо(м), которы(и) маєть за собою рожоную дочку васи(л)єву о(т)чи(ч)ку ты(х) имѣнє(и) (Вільиа, 1495 *ВМБС*); имати над собою (1), над собою имати (2) (кого) підкорятися, підлягати (кому): А комоу що сѣ оузрит кривдо (!) на тых люди, тот да ишчет их съ законом прѣд єгоумєном или прєд их урѣдником, а иного соудцѣ да нє имают над собою (Сучава, 1459 *BD* I, 29); алє да соудѧ(т) наши калоугєри о(т) быстрици сами свои люди... а иного соу(д)цѣ на(д) собою да нє имаю(т) (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); имати тарканство (від кого о чім) (1) бути звільненим від повинностей і податків: а тих люди, варє кто имоут сѧ сєлити оу том сєло, а они да имают от нас вєлнкою тарканство и великою слобозию за є лѣт о въсѣком нашє даанїє и слоужбѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95); мати твєрдость (1), твєрдость имати (1) (на що) мати законне право: тако янъ бѣлєцкии положилъ листъ кролєвскии и такѣ иныѣ листы судовыѣ што жє на бѣлку твєрдост(и) имаєть (Львів, 1421 *Р* 94); а на тоє маю твердость привилє их, што они продавши мнѣ тоє имѣнє вѣчно и нєпорушно (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); имати оучастїє (13), оучастїє имати (4), имати часть (1)(з ким) зазнавати однакової долі: а коли которы господарь порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ... и... таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рєкшимы на ха кръвь єго на ни(х) и на чѧдохъ ихъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); А кто сѧ покоусит пороушити нашєго даанїѧ... тот да боудє(т) проклѧт... и оучастїє да имает съ онѣми Іоудїи єжє възъпиша на господа бога ісу христа (Гирлов, 1499 *BD* II, 149); имати шкодоу (1), шкоду имати (2) (від кого) мати шкоду, зазнати шкоди: а мыто правоє заплати(в)ши а о(т) иа(с)... шкодоу абы нє имали (Сучава, 1456 *ПМВП*); а тєжъ, милостивый королю, имаємъ вєльми вєликоую щкодоу отъ Камєнъчанъ (б. м. и., 1481 *BD* II, 365);

бєсєдоу имати (1) *див.* ***БЄСЄДА**; даанїє ⟨имати⟩ (1) *див* ***ДААНЇЄ**²; дєрєво овощь имаючи (1) *див.* **ДЄРЄВО**; доброую ⟨мати⟩ волю (1) *див.* **ДОБРЫИ**; доконъчанье имати (2) *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ**; дрєво овощь имаючи (имающи) (2) *див.* ***ДРѢВО**; дѣло имати (3), имати дѣло (22) *див.* **ДѢЛО**; записъ имати (мати) (3), имати записъ (1) *див.* **ЗАПИСЪ 2**; знаємостъ имати (1) *див.* ***ЗНАЄМОСТЬ**; крєстъноє цєлованьє имати (2) *див.* ***КРЄСТЪНЫИ**; надѣю мати (2) *див.* ***НАДѢЯ**; погибєль имати (1) *див.* ***ПОГИБЄЛЬ**; подпору имати (1) *див.* ***ПОДПОРА**; слоужбоу имати (5) *див.* **СЛОУЖБА 2**; судъ имати (1), соудъ мати (1) *див.* **СУДЪ**¹ 2; оутиснєнїє имати (1) *див.* ***ОУТИСНЄНЇЄ**; оучастокъ имати (1) *див.* ***ОУЧАСТОКЪ**; хотаръ имати (2) *див.* **ХОТАРЪ**.

II. *(допоміжне дієслово у складі майб. I)* (19): а слюбуємъ и слюбили єсмо за романа аже имаєть романъ служити нашєму го(с)дрю... и вєрєнъ быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); о оїи которы имаєть до(ч)коу свою замоужь дати (XV ст. *ВС* 35 зв.); и я, познав по соби, иже с тоє раны маю пойти перед Бог (!), записую Пресвитой Божей Матери Земеиского села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Ино чтобы єсте нигдѣ на новыхъ мытехъ... мыта на нихъ не брати (!), а хто маєть но (!) новыхъ мытехъ... мыто брати, в тыхъ имѣня поднимаємъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А також мы, Стєфан воєвода, слюбили єсмо и слюбоуєм прѣрєчєномоу кролєви... иж иикоди жадної шкодї и прикази оучинити нє имаєм... ани явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *інф.* **имати** (1388 *ZPL* 108; 1393 *Cost.* II, 607; 1409 *Cost.* I, 69; 1445 *СРК;* 1485 *BD* II, 371, 372; 1498 *BD* II, 410); *теп. 1 ос. одн.* **маю** 17 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1466 *AS* I, 60; 1485—1500 *AS* I, 121; 1489 *AS* I, 89; 1490 *Пам.;* 1491 *AS* I, 94; 1492 *AS* III, 23; 1494 *AS* I, 101; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **имаю** 8 (1390 *Р* 176; 1421 *Р* 92; 1424 *Р* 106; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *ОЖДМ;* 1466 *AS* I, 60; 1482 *AS* I, 81; 1490 *Пам.*); *2 ос. одн.* **маєшъ, маєшь** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн.* **имаєть** 95 (1388 *Р* 37; 1394 *Р* 54; 1407 *Р* 72; 1418 *Р* 89; 1430 *Р* 116; 1442 *Cost.* II, 719; 1462 *BD* II, 294; 1467 *BD* II, 298; 1475 *AS* I, 70; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **маєть** 90 (1388 *ZPL* 103; 1438 *Р* 141; 1458 *ОЖДМ;* 1488 *РИБ* 424; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *РИБ* 621; 1498 *АЛРГ* 82; XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 40; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **має(т), maiet** 52 (1395 *GL* 166; 1435 *Р* 134; 1467 *СП* 13; 1475 *AS* I, 72; 1483 *ВОРСР* 178; 1487 *AS* I, 86; 1489 *AS* I, 89; 1490 *Пам.;* XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1499 *AS* I, 89 і т. ін.); **имає(т), имает, їмает** 43 (1434 *Cost.* II, 669; 1438 *Р* 138; 1446 *DIR«A»* 485; 1448 *Cost.* II, 734; 1458 *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 95; 1470 *AS* I, 65; 1488 *AS* I, 242; XV ст. *ВС* 6; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **имаєтъ** 37 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Cost.* II, 638; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 714; 1444 *Cost.* II, 208; 1447 *АкЮЗР* I, 60; 1456 *Cost.* II, 790; 1487 *AS* I, 239 і т. ін.); **имать** 1 (1390 *Р* 176); **имає** 1 (1418 *Р* 89); **има** 1 (1404 *Р* 70); **маєєтъ** 1 (1434 *Р* 134); *1 ос. мн.* **имаємъ, имаємь** 58 (1411 *Р* 77; 1427 *Р* 109; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 729; 1447 *Cost.* II, 732; 1449 *Cost.* II, 747; 1453 *Cost.* II, 766; 1491 *AS* I, 97 і т. ін.); **имає(м), имаєм** 17 (1421 *Cost.* I, 142; 1448 *Cost.* II, 734; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 765; 1455 *Cost.* II, 774; 1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 809, 810; 1487 *AS* I, 85; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **маємо** 12 (1388 *Р* 37; 1402 *Cost.* II, 621; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 420, 424, 425); **маємъ, маємь** 11 (1434 *Р* 128; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1442 *Cost.* II, 716; 1459 *АкЮЗР* 8/IV, 18; 1468 *BD* II, 301, 302); **имаємы** 11 (1388 *Р* 37; 1404 *Cost.* II, 625; 1411 *Р* 77; 1433 *Cost.* II, 652, 653; 1436 *Cost.* II, 707; 1439 *Cost.* II, 714); **имаєми** 3 (1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401); **мамы** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1489 *РИБ* 433); **маєм** 3 (1491 *AS* I, 94; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); **маємо**

2 (1475 *AS* I, 72; 1499 *BD* II, 449); **имаюм** 2 (1499 *BD* II, 421); **имаим** 1 (1462 *BD* II, 289); **мами** 1 (1499 *BD* II, 420); *2 ос. мн.* **имаєте** 1 (1463 *BD* I, 295); **маєте** 1 (1499 *BD* II, 449); *3 ос. мн.* **имаю(т), имают** 78 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1442 *Cost.* II, 88; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 272; 1468 *BD* II, 302; 1471 *BD* I, 159; 1474 *РГС;* 1487 *AS* I, 86; 1491 *BD* II, 425; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **имають** 41 (1388 *P* 37; 1399 *P* 59; 1413 *P* 83; 1421 *P* 94; 1430 *P* 116; 1434 *P* 131; 1456 *Cost.* II, 790; 1467 *BD* II, 298; XV ст. *BC* 25 зв.; 1475 *P* 133 і т. ін.); **мають** 38 (1388 *ZPL* 105, 106, 107, 108; 1389 *РЕА* I, 27; 1466 *AS* I, 60; 1467 *СП* 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; XV ст. *BC* 33; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **маю(т), мают** (1466 *AS* I, 62; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1487 *AS* I, 86; *АМЛ;* 1489 *АМВ*; *AS* I, 89; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1496 *ПДВКА* і т.ін.); **мають** 18 (1389 *РЕА* I,27; 1395 *GL* 166;1454 *AS* III, 10; 1456 *Cost.* II, 788; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/III, 10; 1495 *АЛМ* 85, 88; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **имають** 8 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1408 *Cost.* II, 631; 1420 *P* 94; 1434 *Cost.* II, 668; 1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 746, 747; 1456 *Cost.* II, 789); **ємлю(т)** 1 (XV ст. *BC* 7); ! **кма(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *1 ос. дв.* **имаєва** (1400 *Cost.* II, 618; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *у складі майб. 1 ос. одн.* **имаю** (вступатисѧ) 1 (1482 *AS* I, 81); **маю** (пойти) 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *3 ос. одн.* **имаєть** (служити, оуживати і т. ін.) 6 (1400 *Cost.* II, 618; XV ст. *BC* 8 зв., 35 зв.; 1443 *P* 145); **имає(т), имает** (видѣти) 2 (1453 *Cost.* II, 492; 1470 *BD* II, 141); **маєть** (вживати) 2 (XV ст. *BC* 38; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **маєть** (брати) 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **имит** (имати) 1 (1458 *BD* I, 9); *1 ос. мн.* **имаємъ, имає(м)** (служити, чинити і т. ін.) (1433 *Cost.* II, 651; 1433—1443 *АРМ;* 1455 *Cost.* II, 774; 1499 *BD* II, 422); *3 ос. мн.* **имаю(т)** (держа(т) (1433 *Cost.* I, 249); **mayuth** (sluzithi) 1 (1395 *GL*); *аор. 1 ос. мн.* **имахмо** (1475 *BD* II, 336); *перф. 3 ос. одн. ч.* **има(л), ималь, имал** (1440 *DBAc* 31; 1456 *Cost.* II, 789; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *BD* II, 273; 1478 *BD* I, 219; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 377; 1494 *BD* II, 33; 1498 *BD* II, 409 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **имала** (1455 *Cost.* II, 769; 1470 *BD* I, 152; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 420; 1495 *BD* II, 82; 1499 *BD* II, 130); *3 ос. одн. с.* **мало** (XV ст. *ВОРСР* 179); *1 ос. мн.* **есми имали** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *2 ос. мн.* **єстє имали** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **имали єстє** 1 (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **имали** (1435 *Cost.* II, 676; 1439 *Cost.* II, 52; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1464 *DIR«A»* 517; 1483 *Cost. D.* 30; 1490 *Cost. S.* 141; 1495 *BD* II, 80; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *пперф. 3 ос. мн.* **были имали** (1475 *BD* I, 199); *майб. 1 ос. мн.* **боудєм имати** (1499 *BD* II, 422); *2 ос. мн.* **будєтє имати** (1447 *Cost.* II, 732); *3 ос. мн.* **иму(т) (имут)** имати 6 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); ! **боудоут** има 2 (1458 *Cost.* II, 743; *Mih. Doc.* 122); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **аби (абы) има(л)** 5 (1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* II, 302; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **бы... ималъ (имал)** 4 (1499 *BD* II, 421, 443, 447); **имал бы** 3 (1499 *BD* II, 421, 423); *1 ос. мн.* **абыхомь (абыхом) имали** 3 (1453 *Cost.* II, 765; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289); **быхом... имали** 1 (1485 *BD* II, 372); *3 ос. мн.* **абы... имали** 11 (1448 *Cost.* II, 741; 1454 *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 771; 1456 *ПМВП;* 1461 *BD* I, 45; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **щобы (щоби)... имали** 11 (1429 *Cost.* I, 258; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; *Cost.* II, 741; 1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 509; 1455 *Cost.* II, 771; 1463 *Cost. S.* 45; 1475 *BD* I, 200); **имали бы (би)** 2 (1499 *BD* II, 422, 423); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... имаєть (имает)** 27 (1403 *ДГАА;* 1411 *DIR«A»* 439; 1434 *ДГСММ;* 1443 *Cost.* II, 185; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 95; 1488 *BD* I, 343; 1490 *BD* I, 421; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); **да... имає(т)** 11 (1435 *Cost.* II, 689; 1449 *Cost.* II, 392; 1491 *BD* I, 491; 1492 *BD* I, 511; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 136, 142, 149, 155, 163); **да имаєть** 2 (1435 *Cost.* II, 680; 1479 *BD* I, 222); *3 ос. мн.* **да... имають (имают)** 34 (1431 *Cost.* I, 315; 1434 *Cost.* I, 398; 1443 *Cost.* II, 185; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 67; 1466 *BD* I, 96; 1481 *BD* I, 257; 1488 *BD* I, 356; 1490 *BD* I, 420; XV ст. *BC* 7; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **да... имаю(т)** 28 (1439 *Cost.* II, 36; 1443 *Cost.* II, 132; 1449 *Cost.* II, 391, 742; 1452 *Cost.* II, 759; 1453 *Cost.* II, 461, 462, 492; 1454 *Cost.* II, 501, 513, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *DIR«A»* 528, 530 і т. ін.); **да... имають** 3 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1472 *DIR«A»* 530; 1488 *BD* I, 342); *дієприкм. акт. теп. знах. мн.* **маючиє** (1459 *P* 171); *дієприсл. одноч.* **имаючи** 10 (1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 283; XV ст. *BC* 15 зв., 16, 32; 1499 *BD* II, 424); **маючы** 1 (1492 *ПВФЧ*); **маю(ч)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. у знач. означення* **имающи** 1 (XV ст. *BC* 8).

Див. ще ***ИМАТИ СЯ, ИМѢТИ, ИНѦТЬ.**

***ИМАТИ СЯ** *дієсл. недок. і док.* (19) **1.** *(лише безос.)* (зробити що) належить, треба (4): а имаєть сѧ поставити цѣну сукнѣ у сочавѣ, ѧко во лвовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а кто не оувєрне(т), а мы казали старосты наши(м) право оучинити тѣм оубоги(м), которыи буде(т) право(м) добувати, томоу имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. (в чому і без додатка) містити в собі, включати в себе (11): даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу... какъ се въ собе шыроко и долго маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу ... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... городища селища и оурочища... Своєю Широко(ст)ю Какъ се они маю(т) (Прилуки, 1459 *P* 171); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему... со всимъ тымъ, што къ тому имѣнію здавна слушало... какъ ся маетъ въ своихъ границахъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ нинейшимъ лыстомъ, нехай оны тые земли свои держатъ со всимъ тымъ, як ся тыи земли и дворища во всемъ маютъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

3. *(про письмовий документ)* (в чому) гласити (2): Мѣли есмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... которыми(ж) напрє(д) оузнорлѧеть... выкладаючи оны нѣвкоторы(х) члонцє(х) иные(м) обычає(м) и розоумо(м) нижли сѧ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Билъ намъ... Єфремъ, владыка Луцкии... и покладалъ передъ нами листъ... Люборта Кгедиминовича, который такъ се в собе маетъ (Луцьк, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

4. (по чому) бути у стосунках, мати стосунки (між ким) (1): И мы имъ того еднанья допустили, нехай ся по тому мають, какъ ся въ томъ зъеднали и записали (Краків, 1489 *РИБ* 433);

◇ имати сѧ под присѣгою (на що) (1) зобов'язатися під присягою (до чого): где що мо(ч) ме(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вернути бо сѧ єсмо им(л)и на то по(д) присѣгою (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **ся... маетъ** 4 (1449 *АЛМ* 8; 1483 *ВОРСР* 178; 1494 *АЛМ* 54; 1498 *ГВКЛ*); **имает сѧ, имає(т) сѣ** 3 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1457 *Cost.* II, 810); **се... маетъ** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **имаєть сѧ** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **се... маєть** 1 (1445 *АкЮЗР* 1, 17); **сѧ... маєт** 1 (1492 *AS* III, 23); *3 ос. мн.* **сѧ... маю(т), сѧ... мают** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 23); **ся... маютъ** 1 (1488 *ГВКЛ* 22); **ся... мають** 1 (1489 *РИБ* 433); **се... маю(т)** 1 (1459 *P* 171); *перф. 1 ос. мн.* **сѧ єсмо им(л)и** (1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **ИМАТИ** [2] 4.

ИМБРИВЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. мад.* Emerik, *герм.* Almericus, *іт.* Amerigo): мы Стефань воєвода... чинимъ знаменито... оже прїидоша прѣд нами... наши оубози

люди... на имѣ Карлакъ Ласловь... и Имбривь... и продали иамь свою правоую и питомоую о⟨т⟩ниноу (Сучава, 1470 *BD* I, 150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Имбривь** (1470 *BD* I, 150).

***ИМЄ** *див.* **ИМЯ.**

ИМЄНЄ *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМЕНЕЙЦО** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

ИМЄНИЄ *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМЄНИТЫИ** *прикм.* (1) названий, вказаний: але... кро(л) его мл(с)тъ... имає(ѣ)... на(с) обыслати дєсѧтми недилѧми пере(д) ты(м), абыхо(м), знали и готови были на то(т) де(н) и иа именитоє мистце (Сучава, 1453 *Cost.* II, 765—766).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **именитоє** (1453 *Cost.* II, 766).

***ИМЕНИЦЕ** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

ИМЄНІЄ *див.* **ИМѢНІЄ.**

ИМЕНІЯ[1] *ж.* (1) майно: И щоби сѣ єстє не сварили за моєю имєнїю, докоул мє имєтє слышати аже єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *знах. одн.* **именїю** (1481, *BD* II, 358).

Див. ще **ИМѢНІЄ** 2.

! **ИМЕНІЯ**[2] ⟨ОДѢНІЯ⟩ (1): Обычаи злостївіи бы(л) слоужєбнїчіи, колї и(х) прївожено до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго имєнїя (!) оу которомъ былї забиты (XV ст. *BC* 25).

Див. ***ОДѢНІЄ.**

***ИМЕНОВАНИИ** *прикм.* (2) **1.** сановний, визначний (1): и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити... на граници... два паны справє(д)ливы(х) и именованни(х) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. відомий (1): и ти(ж) имає(м) с вашеи мл(с)ти... такую справє(д)ливо(ст) дръжати мє(ж) нами... яко быхо(м) могли злодїєвъ именовани(х) або лице(м) нѣты(х) вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **именовани(х), именовании(х)** (1457 *Cost.* II, 810).

ИМЕНОВАТЬ *дієсл. недок. і док.* (16) (*цсл.* имєновати) називати, назвати: купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ єму жь рѣчють скибичь и въ єго брата на имѧ оу гѣнка и въ єхъ сновцѧ оу оленка иже купилъ панъ вѧтславъ во всѣхъ трии то жь ту имєновани (Львів, 1370 *P* 18); а tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y z thom liszom imienuyczy Haczischa (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); и мѣсти(ч) добри люди, при то(м) были, имєноує(м) ихъ василчѣ мытни(к), нники(л) вои(т)... и ѥны добры лю(ди) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а хто первеи позвалъ того первеи имєновать а хто дроугы(и) позовєть того уторыи имєнова (!) (XV ст. *BC* 13 зв.); И такожь коли дасть милы богъ та прїєдет паи наш корол *(в ориг.* кокорол.— *Прим. вид.)*... на роускїи стороны и на именованаѧ мистцѧ до Камєнцѧ... або пак до Снѧтина... мы имаємь до єго милости поєхати... и имаємь єго милости... голдь оудилати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **имєновать** 2 (XV ст. *BC* 13 зв., 19 зв.); **имєнова(т)** 1 (XV ст. *BC* 20); 1 **имєнова** 1 (XV ст. *BC* 20); *тип. 1 ос. мн.* **имєноує(м)** (1449 *Cost.* II, 386); *тип. пас. 3 ос. мн.* **имєновани** (1370 *P* 18); *дієприкм. пас. тип. знах. одн. ч.* **имєноуєм** (1459 *BD* I, 34); *знах.одн.с.* **имєнуємо** (1443 *ДГСММ*); *знах. мн. с.* **имєноуєма** 1 (1459 *BD* I, 32); **имѧиуєма** 1 (1429 *ДГОБК*); **имєнуємаа** 1 (1443 *ДГСПН*); *зам. знах. одн.* за сєло **!имєноуєма** 1 (1455 *Cost.* II, 561); *знах. дв. ч.* **имєноуєма** (1458 *BD* I, 6); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ж.* **имєнованыи** (1462 *BD* II, 284); *знах. мн. с.* **имєнованаѧ** (1446 *P* 152; 1468 *BD* II, 302); *дієприсл. одноч.* **imienuyczy** (1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4).

Див. ще ***ИМЄНОВАТИ СѦ, *МЄНИТИ** 1, ***МЄНИТИ СѦ** 1.

***ИМЄНОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) називатися: и пак дадох и помиловах господство ми... монастири Тазловє сь єдино сєло имєним (!) Боурєщїи на Сърєт идєжє имєноуєт сѧ фоундоул... и съ мѣсто за пасикоу чєрєс Сърєт оу поустиии, идєже имѣноуєт сѧ монастир (Сучава, 1491 *BD* I, 464); и да⟨ли⟩ єсмы емоу оу *(в ориг.* о.— *Прим вид.)* иашеи зємли оу молдавскои съ єдно силищь на водою (!) Тазловѣ что с(ѧ) имѣноуєть Стєцьканы (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *тип. 3 ос. одн.* **имєноуєт сѧ** 1 (1491 *BD* I, 464); **имѣноуєт сѧ** 1 (1491 *BD* I, 464); **сѧ имѣноуєть** 1 (1493 *BD* II, 6).

Див. ще **ИМЄНОВАТЬ, *МЄНИТИ** 1, ***МЄНИТИ СѦ** 1

***ИМЄНЪЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМЄНЬЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМЄНЬИЦЄ** *с.* (10) *(невелике землеволодіння)* маєточок: отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... имеиейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ... штожъ... кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... за его служъбу дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683); szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky... na imia rankowski ywanowski a paszkowski... ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam sluham moyim zawodył y mni sia wtom krywda wydeła (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **имєница, имен(ь)ица** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1497 *РИБ* 683); *дав. одн.* **имєницу, имен(ь)ицу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1497 *РИБ* 683); *знах. одн.* **имен(ь)цо** 1 (1497 *РИБ* 683); **имен⟨ь⟩ице** 1 (1497 *РИБ* 683); **именейцо** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **ymineyco** 1 (1500 *ДПЖН*).

***ИМЄНЬИЦО** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

***ИМЄТИ** *див.* **ИМѢТИ.**

ИМЄТЬ *див.* **ИМѢТИ.**

***ИМИ** *див.* **ИМЯ.**

***YMINEYCO** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

***ИМИНИЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМИНЬЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

ИМИТИ[1], **ИМИТЬ** *дієсл. док.* (3) **1.** (кого) спіймати, схопити (2): а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы и велѣлъ мѧ имить бє(з) моєѣ вины (Кременець, 1434 *P* 129); а вонъ не досмотрѣвши моѣ вѣрънов службы и велѣлъ мѧ имити (Черняхів, 1435 *P* 132).

2. взяти, охопити (1): А тернаву рѣку имивши с убою стороною оли же до верха рѣки тоѣ и полѧ всѧ што суть по рѣцѣ тои... то все далъ єсмь ладомирови садити сєло оу волоськоє право (Бохур, 1377 *P* 24).

ФОРМИ: *інф.* **имити** 1 (1435 *P* 139); **имить** 1 (1434 *P* 129); *дієприсл. перед.* **имивши** (1377 *P* 24).

Див. ще **ИМАТИ**[1] 2, **ИНѦТЬ, *UNIATY.**

***ИМИТИ**[2] *див.* **ИМѢТИ.**

ИМѢ *див.* **ИМЯ.**

***ИМѢНЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

ИМѢНІЄ, ИМЕНІЄ, ИМЕНИЄ, ИМЕНЄ *с.* (422) (*цсл.* имѣние) **1.** *(землеволодіння)* маєток (404): тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили... єго всєго имѣня (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой... копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); нє о(т)лучитисѧ ми єи с моими дѣтми никоторы (!) вєрємєнємъ со всѣмъ с моимъ имѣниємъ (Мереч, 1401 *P* 64); и дали єсми ємоу оу нашеи зємли оу молдавскои... мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); а которым слугамъ тыи верху писанны кн⟨ѧ⟩жата будут подавали имєнѧ въ Зъвѧгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣней нє мает рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

и м є н и є о т ч и з н о є (5), и м ѣ н ъ є о т ъ ч и с т о є (1), о т ч и з и о є и м є н є (1), ы м є н є о т ч и н ъ н о є (1) *(успадкований по батькові маєток)* вотчина: записоую жєнє своєй... на своих имєнѧхъ отчизнихъ...

тисѧч коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); продал єсми своє имѣнъе отъчистое (Володимир, 1493 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); быти в имєнїи (2) *див.* **БЫТИ**[1].

2. майно (8): того ради тоты четири чєлѣди да боудоутъ нашємоу монастирю оури(к) и съ оусємъ ихъ имѣниємъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); тогды имаємъ доброволно выити от єго имѣниа ...съ оусимъ нашимъ *имѣнїємъ* (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); слободно и доброволно... ємоу к нам прити... и съ всѣм своим имєнием (Баків, 1457 *BD* II, 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **имєнїє, имєниє** 13 (XV ст. *BC* 12, 29 зв., 35, 35 зв., 36; 1499 *АЛМ* 8); **имѣнїє** 3 (1474 *РГС;* XV ст. *BC* 39; 1494 *АМЛ* 54); **имєиє** 2 (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72); *зам. місц.* при **имѣнїє** 1 (1448 *Cost.* II, 741); *род. одн.* **имєнїа, имєнїѧ, имєнїя** 22 (1361 *AGZ* 6; 1388 *ZPL* 106; XV ст. *BC* II зв., 15, 21 зв., 23 зв., 24 зв., 29 зв.; 1449 *АЛМ* 8 і т. ін.); **имѣньѧ, имѣнья** 14 (1435 *P* 132; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1440 *P* 142; 1466 *AS* I, 60; 1470 *AS* I, 65; 1482 *AS* 79; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); **имєиа, имєня** 12 (1444 *AS* I, 40; 1466 *AS* I, 62; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 85, 86, 241; 1495 *ВМБС;* 1499 *AS* I, 118); **имєнья** 4 (1489 *РИБ* 437); **имѣнѧ, имѣня** 7 (1361 *AGZ* 6; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1491 *AS* I, 94; 1494 *AS* I, 101; 1499 *AS* I, 118); **иминья** 1 (1445 *P* 150); **имєнїа** 1 (1361 *AGZ* 6); **имєнья** 1 (XV ст. *BC* 21 зв.); **ымєнѧ** 1 (1478 *AS* III, 17); *зам. знах.* тоє **имѣнїя** 1 (1398 *ДГПМ*); *дав. одн.* **имѣнью, имѣнъю** 16 (1433 *P* 119; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *AS* I, 60; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 79; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **имєию** 10 (1466 *AS* I, 62; 1467 *ПИ* № 13; 1487 *AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242; 1490 *Пам.*); **имєнью** 5 (1489 *РИБ* 434; 1499 *ВФ*); **имѣню** 4 (1400—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1491 *AS* I, 97; 1499 *AS* I, 117, 118); **имѣиію** 1 (1494 *АЛМ* 54); *знах. одн.* **имєиє** 33 (1446 *AS* III, 5; 1446 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 87, 240, 241; 1488 *AS* I, 88; 1490 *Пам.;* 1495 *ВМБС* і т. ін.); **имѣнъе, имѣньє** 29 (1437 *P* 136; 1445 *P* 151; *ПИ* № 9; 1451 *P* 156; 1463 *AS* I, 56; 1467, *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 79; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **имѣне** 16 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1454 *AS* III, 10; 1487 *AS* I, 86, 87; 1491 *AS* I, 94; 1499 *АСД* VI, 3; *AS* I, 117, 118); **имѣнїє** 16 (1446 *P* 154; 1449 *АЛМ* 8; XV ст. *BC* 6 зв., 35, 35 зв., 38, 39; 1494 *АЛМ* 54); **имєнїє, імєніє** 10 (1388 *ZPL* 106; XV ст. *BC* 6 зв., 12, 20 зв., 36, 39, 40, 41 зв.; 1449 *АЛМ* 8); **имєньє** 10 (1489 *РИБ* 437; 1499 *ВФ*); **имєньє** 1 (XV ст. *BC* 26 зв.); *ор. одн.* **имѣниємъ, имѣниє(м) имѣнїємъ, иминием** 6 (1401 *P* 64; 1443 *Cost.* II, 126, 129; 1444 *DIR«A»* 481); **имєнїємъ, имєнїємь, имєнием, имєниє(м), имєнїєм** 5 (1449 *Cost.* II, 749; 1453 *Cost.* II, 445; XV ст. *BC* 21 зв., *СЯ* 42; 1457 *BD* II, 257); **имѣнъємъ, имѣньєм** 2 (1435 *P* 134; 1466 *AS* I, 60); **имє(н)ємъ, имє(и)є(м)** 2 (1467 *ПИ* № 13); **имєньємъ** 2 (1481 *BD* II, 364; 1489 *РИБ* 437); **имє(и)є(м)** 1 (1490 *Пам.*); **имѣ(н)ємь** 1 (1447—1492 *ЛКНБ*); *місц. одн.* **оу (въ, во, о, при, на) имєнїи** 7 (XV ст. *BC* 17 зв., 21, 32 зв., 36; *СЯ* 40, 40 зв., 41); **имѣнїи, имѣнии** 6 (1398 *ДГПМ;* XV ст. *BC* 38 зв.; *СЯ* 41; 1455 *Cost.* II, 772; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **имени** 6 (1466 *AS* I, 62; 1488 *AS* I, 38; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1490 *Пам.*); **имєню** 5 (1430 *ГВКЛ 7;* 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, II; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1488 *AS* I, 242); **имѣньи** 4 (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; п. 1450 *ПИ* № 9; 1451 *P* 156); **имєиъи** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **имєньи** 2 (1489 *РИБ* 433, 437); **имѣнию** 2 (1434 *P* 130); **ыймени** 2 (1495 *АЛРГ* 55); **имѣиью** 1 (1435 *P* 132); **имєню** 1 (1475 *AS* I, 72); **имєни** 1 (1452 *Cost.* II, 422); **имѣнєи** 1 (1496 *AS* I, 244); **имѣныи** 1 (1496 *AS* I, 245); **имєныи** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); **имєиїи** 1 (XV ст. *BC* 36); **имене** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *зам. род.* о выпісанїю **имєнїю** (XV ст. *СЯ* 9); *наз. мн.* **имєнїа, имєнїя** 4 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *BC* 34; *СЯ* 41 зв., 42 зв.; 1460 *BD* II, 270); **имѣнїа** 1 (1457 *Cost.* II, 811); **имѣ(н)ѧ** 1 (1482 *AS* I, 80); *род. мн.* **имѣней** 6 (1446 *АкЮЗР* I, 18; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС;* 1498 *АЛМ* 163; 1499 *AS* I, 118); **имєиєй** 2 (1475 *AS* I, 72); **имѣнїи** 2 (1398 *ДГПМ;* 1446 *P* 154); **ымєнє(и)** 1 (1496 *ВМКФС*); *дав. мн.* **имѣнємъ, имѣнєм** 4 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* III, 14; 1498 *АЛМ* 163); **имѣньє(м)** 4 (1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1498 *АЛМ* 163); **имєнѧм, имєня(м)** 3 (1437 *AS* I, 34; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136); **имѣньѧм** 1 (1489 *AS* I, 89); **имєнємъ** 1 (1446 *AS* I, 43); **имѣниємъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **имѣніямъ** 1 (1492 *АЛМ* 30); *знах. мн.* **имєнѧ, имєня** 16 (1430 *ГВКЛ 7;* 1487 *AS* I, 85, 240; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **имѣньѧ, имѣнья** 15 (1434 *P* 128; 1438 *P* 138; 1470 *AS* I, 65; 1482 *AS* I, 79; 80, 81; 1487 *AS* I, 239; 1489 *AS* I, 89 і т. ін.); **имѣинѧ, имѣия** 8 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1485—1500 *AS* I, 120, 121; 1492 *АЛМ* 31; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **имѣниа, имѣнїа, имѣння, имѣиїя** 8 (1446 *P* 154; 1449 *Cost.* II, 746; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1492 *АЛМ* 30); **имєнїа** 4 (XV ст. *BC* 12, 36; *СЯ* 42 зв.); **именъя, именья** 3 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1496 *ВМКФС*); **имєня** 2 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1490 *ЗХП* 136); **имєнья** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); **имє(н)и** 1 (1491 *ВМКФС*); *ор. мн.* **имє(н)и** 3 (1490 *ЗХП* 134; 1495 *ВМБС*); **имѣиьи** 1 (1470 *AS* I, 65); **имєни** 1 (1495 *АЛМ* 83); **имєиьи** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *місц. мн.* **оу (въ, во, на)** имєиѧхъ, имєияхъ 9 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1454 *AS* III, 9—10; 1488 *AS* I, 241); **имѣиьєхъ** 5 (1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1446 *P* 152; 1450 *ПИ* № 9); **имѣньѧх, имѣньяхъ** 4 (1433 *P* 119; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1483 *AS* I, 82; 1495 *РИБ* 620); **именья(х), именъяхъ** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1496 *ВМКФС*); **имєнєхъ** 1 (1446 *AS* I, 43); **имєнѧхъ** 1 (1493 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **имѣньиєхъ** 1 (1482 *AS* I, 81); в тыхъ **имѣиьи** 1 (1433 *P* 119); **имѣниєхъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще ***ИМЕНЇЯ**[1].

***ИМѢНОВАТИ СѦ** *див.* ***ИМЕНОВАТИ СѦ.**

***ИМѢНЪЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМѢНЫЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМѢНЬЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

ИМѢТИ, ИМЕТИ, ИМЕТЬ, МѢТИ, МЕТИ, МІЕТ *дієсл. недок.* (398) **1.** *(повнозначне дієслово)* (395) **1.** (що, чого, що від кого і без додатка) *(бути власником чого)* мати, держати (що), володіти (чим) (41): A jestliby penezej nemel, tohdy za postupok... majet byti karap (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а... аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшель... тогдѣ има хмѣль прибко... сулимовь *имѣти* (Львів, 1412 *P* 81); а що єсмо имѣли листы записанн о(т) нашего господарѧ... такъ на(м) загыбли (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); и свои(х) привїлїи да(л) оу руки пану михаилу логоѳет(у)... що имѣ(л) на тоє селище (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); А мають только жъ коръчомъ *мети*, колько передъ тымъ было (Радомль, 1487 *РИБ* 228); Которыи имєєть жеребѧта нєоуки а щкоды чинїть по полоу (!) житоу (XV ст. *BC* 8 зв.); и тую землю Проселкову а Мартинцову... присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

2. (що) користуватися (чим, з чого), мати (що) (4): єсть болєи пановъ штожь имєють права нємецькая оу свои(х) селехъ о(т) на(с) позычєны (XV ст. *BC* 26).

3. (кого, що від кого) (*одержувати*) мати (2): Иди(к) жалова(л)сѧ на пастоуха и(ж) да(л) ємоу овцю во ста(до) єго паствитї, а опѧть овци зася нє мєлъ о(т) пастоуха (XV ст. *BC* 27); мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. (кого, кого ким, кого з ким, кого за кого, кого к чому) *(перебувати в якихось стосунках з ким)* мати (кого, кого ким, кого за кого) (30): коли имѣлъ ѝ тесль на нєдѣ(л) А коли ѕ тєсль (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Teź źadnoho w domu... ne choczem hostem meti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а... аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшелъ што ѣ *имѣлъ*

с прибковою сестрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко... сулимов имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а того дѣлѧ приказуємы дѣтемъ нашимъ... абы... прерє(ч)ному воєводѣ... на вѣки нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а та(м) коли боудєтє прєзъ ясноє досвєтъчѣнье познатє (!) єстли мнєтръ подлоугъ свои(х) листовъ гасъ за срѣдники єднанье (!) покоя боудєть хотѣти мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Наипєрво иж никого иного за пана нашєго мимо рєчєнного пана нашєго Казимира... нє хочєм имѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284); Билъ намъ чоломъ часникъ нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ передъ нами листъ отца нашого... которымъ ему... дозволилъ выкупити имѣніє... што была ему жена его записала у своємъ вѣнѣ въ сту копахъ, а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбнїка (XV ст. *ВС* 15 зв.); а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

5. (що в чому) містити в собі, включати в себе (2): Порозоумѣти можєтє в тои мѣрє какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

6. (що) відчувати (що), зазнавати (чого) (8): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чнимъ знамєни(т) тымъ листо(м) ижє имѣючє чистоѣ мысли... к вєлико(м) королєви володиславу... слюбуємъ дєржати цѣлую правду н чнста вѣра (Молодечно, 1388 *Р* 43); про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хочє(м) узѣти ваши(м) ч҃лко(м) за тото кєзѣшъство, понє(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а обрагимъ толъмачъ на сє(и) дорозє много томъли мєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

7. *(з інфінітивом) (бути спроможним)* мати (зробити що) (1): и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

8. *(з інфінітивом) (бути зобов'язаним, мусити)* мати (зробити що) (148): Алє то што жь коли вси боѧрє и землѧнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако жє имѣють твєрдити (Смотрнч, 1375 *Р* 20); а тоє село пєрво рє(ч)ноє имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по(л)нинъ ***аю(т) (Снятин, 1424 *Р* 100); и мы имѣємъ нашому приѧтєлю, ильи воєводѣ, приѧти и єго доброго смотрѣти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а онн ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а тє(ж) коли потрєбизно (!) соу(д)я и по(д)соудокъ имѣють людѣ(м) право чнніть какъ оу вєлїко(м) (!) по(л)щє оуставлѧє(м) (XV ст. *СЯ* 43); и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню... алє поручылъ за сєбє нашого боярына Фєдора... сто и двадъцать золотыхъ оугорьскихъ черълєныхъ, и *имєлъ* ихъ послати къ нємоу до Хотєнѧ (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

9. *(з інфінітивом) (бути в праві, могти)* мати (зробити що) (39): тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго... коли нѣкоторая пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продати (Львів, 1399 *Р* 59); мы алєксандръ воєвода.... чиимъ знамєнито... ажє хотѧчи... господарю нашєму, оуказати нашє голдованїє... и нашє листы... которыми сѧ єсмы єму записали... ижє быхомъ николи нє имѣли протнвъ єму быти (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а по єго животѣ въ жоны єго и въ дѣтєй нихто нє мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отєцъ нашъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); а возмєть лї два вола алюбо два конѧ тогды имѣєть одио(г) собѣ дрьжатї (XV ст. *ВС* 37); Жаловали намъ вси шевци Луцкіє на мѣщанъ... штожъ деи оии купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые... а передъ тымъ деи здавна того не бывало, ижбы мѣщанє... мѣли тые кожи малые купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

10. *(з інфінітивом) (намірятися, збиратися, бути повинним)* мати (робити що) (3): а сє ѧзь кнѧ(з)ь Фєдико несвидискии староста крємѧнєцкии и братславьскии вызнаваю... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнѧ(з) швидригаилови противоу сторонамъ тымъ с которыми жь во(н) нѣшито имѣлъ чинить (Кременець, 1434 *Р* 129); а тые двѣ части того имєніа, иа которомъ єсми мѣлъ самъ жити, запродалъ єсми е. м. за пятьдесятъ коп гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

11. *(у формі баж.-ум. сп. з інфінітивом) (вказує на сумнівність передбачуваної дії)* мати (зробити що) (16): I też, jestliby chrestianin... meł szto wcziniti, abo wdarił, majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а хотя бы єсть мѣлъ иншій вступати въ тые дѣла... тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); рѣчи, которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы прийти къ будущои знаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвєржєны (Снятин, 1424 *Р* 99); Колибы сѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)єго... тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнѧзьствѣ вєлико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к иа(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были початы быти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а с котороє б⟨ы⟩ то стороны хто имєлъ рушити, а с того выступити, тотъ бы имєлъ г⟨о⟩с⟨по⟩дарю королю триста копъ отложити, а собє двєстє копъ тожьто бы нмєлъ то рушити (Манів, 1478 *AS* I, 76); Ино мы тое вышейписаное имен⟨ь⟩ицо... взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мєли близкіє къ тому имен⟨ь⟩ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683);

◊ имєти бога прєдъ очима (!) бути справедливим: имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуцє а ба прє(д) очима (XV ст. *ВС* 33 зв.); мєти братство (межи собою) (1) перебувати в дружніх взаєминах (з ким): Дроугоє вспоминаєть г(с)дрь нашъ воєвода... яко были прє(д)ки дєда нашого алєкса(н)дра воєводы волоского, и прє(д)ки вито(в)то(в) вєликого князя лито(в)ского яко они мєли мєжи собою бра(т)ство и приятє(л)ство и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ*); мѣти єднанье (з ким) (1) укласти угоду: а пото(м) бори(с) рєкъ а на(д) то мѣлъ єсми єднанье з глѣбо(м) остаѳъєвичо(м)... и зъє(д)навши сѧ є(с)мо и запи(с) мєжы собою вдѣлали (Вільна, 1495 *ВМБС*); имєти заисканноє жалобы (1) виграти судову справу: тогды тотъ доминикъ... хотє(л) имєти заисканноє своє жалобы (XV ст. *ВС* 20—20 зв.); мєти в ласцѣ (кого) (1) виявляти прихильність, ласку (до кого): и врозумивши то пани ОлизароваѦ, штож мы... п⟨а⟩на Олизара мєли во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѧ оу Волыни по своємъ животє (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); имєти лѣт розоумоу (1) стати повнолітнім, досягти повноліття: о дѣтє(х) которыи коли єщє нє имєю(т) лѣ(т) ро(зоу)м(оу) (XV ст. *ВС* 26 зв.); мєти любовъ (6), любовъ мєти (з ким) (3) перебувати в дружніх взаєминах (з ким), прихильно ставитися (до кого): И твоя милость къ намъ всказывалъ, абыхмо и мы зъ вашою милостию по томужъ мєли приятєльство и любовъ (Троки, 1494 *BD* II, 387); a koli k Jeho Miłosti takoie dieło wczynisz, a Jeho Miłost hosudar nasz z bożeju pomocżiu takimżo obyczajem choczet k tobie utwerditi sia i zapisati sie, i lubow i pryiaźń miet s toboiu (Вільна, 1494 *BD* II, 389); имѣти мєрзєчку (на кого, від кого) (2) бути в сварці, у незгоді (з ким): мы Стєфанъ воєвода знаємо чинымъ... што коли єсмы имѣли мєрзєчку на нашєго г(д)на и брата старшєго... о то(м) мы... оумыслывши доброую мыслъ и оучинили єсмы вѣрною (!) покороу (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679); и оузрѣвши нашу правую пра(в)ду... а они за то на(м) слюбовали и слюбили... ажє мы нє будє(м) имѣли жа(д)ноє присловїє аии мєрзѧ(ч)ки о(т) г(с)п(д)рѧ нашє(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II,

809); имѣти (мети) миръ (3), миръ мети (1) (з ким і без додатка) перебувати у мирних відносинах, зберігати мир: Ино г(с)дръ нашъ его мл(с)ть то вчини(л) на жеданье г(с)дрѧ вашого хочеть ми(р) вечны(и) мети съ г(с)дремъ ваши(м) (б. м. н., 1496 *ПСВВ*); а мы имаемо имѣти и ховати вѧчнїи и непороушенныи и незламанныи мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); имѣти мѣсцє (1) бути наявним: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) не иеть (!) гневъ и мѣсца... имееть соу(д) како во(г) (!) имети в роуцє а б҃а прє(д) очима (XV ст. *BC* 33 зв.); имѣти налогу (на що) (5) зазнавати нападу: а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи прыѧтель на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѧтелю маемъ быти... до помочы, вымѣнѧючы то... нижьли боудемъ имѣти какоую налогоу, на нашоу землю (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а коли киѧзъ велїкїи... иметъ от нас пожадати какоую помочъ на его непрїѧтели, а мы имаемъ дати кнѧзю великомоу помоч, без хитрости, нижли того, бже не даи, боудоумъ (!) имѣти какоую налогоу с которых сторонъ, на нашоу землю (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); имѣти иемоць (немочь, иемощь) (4) бути хворим: а пакъли бы самихъ насъ нашъ милый прыѧтель на помочъ жадалъ, и мы... нашомоу прыѧтелю маемъ быти... до помочы, вымѣнѧючы то... нижьли боудемъ имѣти... немощь отъ бога на насъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); али оу цр҃ѧ имаетъ намъ помагати... и о всемь нашимъ добромъ стоѧти, какъ самъ о собѣ нижли... боудет имѧти какоую налогоу... алибо от бга немоць на себе (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); имѣти покои (покоуи) (2) перебувати у мирних відносинах: они маю(т)... на то стояти... како бы могли оучинити на(м) ми(р)... яко быхо(м) имѣли собѣ, покои с ти(х) съ вси(х) сторо(и) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); а мы имаемо имѣти и ховати вѧчнїи и непороушеиныи и незламанныи мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); мети право (2), право мети (1) (з ким о що, о чому з ким) позиватися, судитися (з ким за що): какже тот Єго Милости боѧрин Раман (!) о тыи пѣнѧзи мѧл со мною право пѣред намѣстникомъ кнѧзѧ Михаила (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и они Повѣдили пере(д) нами, што(ж) деи о(т)цы нашы мели о то(м) право со о(т)це(м) его пере(д) пано(м) ивано(м) вѧжевичо(м) (Вільна, 1495 *BK*); имѣти прикрости (від кого) (2) зазнавати прикростей: Се мы пановє Цеценевъскыи... боудоучи есмо оу добром розоумѣ з доброю памѧтью, не имѣючи жадных прикростей ниоткого... продали есмо имѣньє отчиноу свою (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Се мы пановє Цеценовъскыи... боудоучи есмо у добром розоумѣ и з доброю памѧтью не имѣючи жадиых прикростей ниоткого... продали есмо имѣньє отчиноу свою (Кременець, 1469 *AS* I, 64); имѣти присловїе (від кого) (1) зазнавати докорів, закидів: и оузрѣвши нашу правую пра(в)ду... а они за то на(м) слюбовали и слюбили листо(м) свои(м), аже мы не буде(м) имѣли жа(д)ное присловїе ани мерзѧ(ч)ки о(т) г(с)п(д)рѧ наше(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); мети приязнь (4), приязнь мети (з ким, к кому) (2) перебувати у дружніх взаеминах (з ким): Про то господаръ нашъ... всказалъ и твоей милости абы... мелъ бы еси зъ его милостью прыязнь вечную и любовъ, по тому какъ и предъковє его милости и отецъ его милости мели приязнь и единацтво съ предъки твоими (Троки, 1494 *BD* II, 387); Pro to hosudar nasz... wskazał k Twoiey Miłosti, aby... miel by k Jeho Miłosti pryiaźń wecznuiu (Вільна, 1494 *BD* II, 388); мети прыятельство (5), прыятельство мети (з ким) (1) перебувати у дружніх взаеминах, приятелювати (з ким): И твоя милость къ намъ всказывалъ, абыхмо и мы зъ вашою милостью по томужъ мели прыятельство (Троки, 1494 *BD* II, 387); czerez tyi swoi posły wskazywał iesi do nas, wspominaiuczy nam sztoż z starodawna naszy predkowie... s twoimi predki... mieli pryiatelstwo i lubow (Вільна, 1494 *BD* II, 388); имети речи (з ким) (1) мати розмову, розмовляти: И имели есмо о томъ много речей исъ послы твоей милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); имети в роуцє (кого) (1) держати, мати в руках: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) не иеть (!) гневъ и мѣеца... имееть соу(д) како во(г) (!) имети в роуцє а б҃а прє(д) очима (XV ст. *BC* 33 зв.); мети склады (1) мати дозвіл на складчину для виготовлення хмільних напоїв перед великими святами: И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы коръчмы въ месте не варили и по селомъ нижъли бы нехай только мели два разы, або три въ году склады (Судомир, 1488 *РИБ* 222); имѣти слобозїю (від чого) (1) бути звільненим від повинностей, податків: То тїе люді що коли соут оу тих селах, що би имѣли о(т) на(с) слобозїю о(т) оуси(х) наши(х) даних (!) и робот (Сучава, 1456 *ГПХМ*); мети оутїскъ (1) терпіти тисняву, товчію (в юрбі, натовпі): Панеи и панєнъ бытность длѧ крепостї (!) и(х) вынеты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы не мелї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *BC* 12); имѣти оучастїе (4), оучастїе имѣти (з ким) (4) зазнати однакової долі, поділити долю: аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ... да є(ст) проклѧ(т)... и съ іоудоѫ іскаріо(т)скы(м) оучѧстїе да има(т) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и да есть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи и да има(т) оучастїе и съ онѣми іоудеие, ежъ възъпиша на г҃а х҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231); мети во чти (кого) (1) виявляти пошану, шанувати: и врозумивши то пани Олизаровѧ, штож мы слугу нашого п⟨а⟩на еей (!) п⟨а⟩на Олизара мели во чти и в ласцѣ нашой... волне даровала нас и дала и записала тые две имена оу Волыни по своемъ животе (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); имѣти чѧ(стъ) (з ким) (1) поділити долю (з ким): а кто пороушитъ сїе данїе нашє то(т) да бѫдетъ проклѧтъ о(т) г҃а б҃а... и да иматъ чѧ(ст) съ онѣми ижє възъпиша на вл(д)кѫ х(с҃)а и кръвъ его на ни(х) и на чѧдѣ(х) и(х) (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); ничого не имѣти (до чого) (1) не мати претензій: а... ажбы сѧ што мѣло надо мною стати, тогды до моеѣ отчины до Голчѧ не имають ничого имѣти братя моя ни ближнии моѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60—61); вымолву имети (1) *див.* ***ВЫМОЛВА**; вѣчность имѣти (1) *див.* ***ВѢЧНОСТЬ**; добрую ⟨мѣти⟩ волю (1) *див.* **ДОБРЫИ**; доконьчанье имети (1) *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ**; досыть имети (1), имѣтї досыть (2) *див.* **ДОСЫТЬ**; дѣл имѣти (1), имити дѣлъ (1) *див.* **ДѢЛЪ** [1]; дѣло имѣти (1) *див.* **ДѢЛО**; мети единацтво (1), jednactwo mieti (1) *див.* **ЕДИНАЦТВО**; записъ имети (мети) (2) *див.* **ЗАПИСЪ**; знаемость имѣти (1) *див.* ***ЗНАЄМОСТЬ**; крестъное целованье имети (1) *див.* ***КРЄСТЪНЫИ**; nekotoroho podozrenoho meti (1) *див.* ***PODOZRENYJ**; обычаи имети (2) *див.* ***ОБЫЧАИ**; опѣканье имѣти (1) *див.* ***ОПѢКАНЬЕ**; на сердци имити (1) *див.* ***СЕРДЦЄ** 2; спор мети (1) *див.* **СПОР**; тяжу мети (1) *див.* ***ТЯЖА**; уход мети (1) *див.* ***УХОДЪ** [2]; оучастїе имѣти (2) *див.* ***ОУЧАСТЇЄ**; чти не имети (2) *див.* **ЧЄСТЬ** 2; шкоду имети (2) *див.* **ШКОДА**.

II. *(допоміжне дієслово в складі майб. I)* (12): а в поли кде собѣ проорють нивы то ихъ имѣеть прислушати (Смотрич, 1375 *P* 20); а до спс҃ова дне аже не выкупить его на тотъ рокъ имѣеть держати то село опѧтъ до другого року (Львів, 1386 *P* 31); пак ли не имѣемъ ему заплатити на тотъ дн҃ь яко ту выписано, тогды мы в то(т) дн҃ь безъ никоторые о(т)волокы имаемъ ему дати нашь городъ снѧти(н) (б. м. н.,

1411 *Р* 77); Коли дѣтємъ оумрє(т) мати а оць хочєть дроугоую понѧ(т) жоноу а дѣти имѣють проси(т) во оца дѣлнїци своєи а потомъ истративши оцю докоучають оу то(м) бываєть клопо(т) межи ними (XV ст. *ВС* 40 зв.); Тиж не имаємо ани хочєм никоторых землъ... прѧз воли и прѧз особного призволєня... нашєго королѣ... отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **мєти** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 1388 *ZPL* 106; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1487 *РИБ* 228; 1494 *BD* II, 387; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *ОПСВВ*); **имѣти, имѣтї** 8 (1412 *Р* 81; 1439 *Cost.* II, 713; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* II, 285; 1466 *AS* I, 61; 1498 *АЛМ* 159; XV ст. *ВС* 36; 1499 *BD* II, 420); **имєти, имєтї** 8 (XV ст. *ВС* 5 зв., 11 зв., 12 зв., 18 зв., 20 зв., 33 зв., 42 зв.); **имє(т)** 5 (XV ст. *ВС* 6, 12, 18, 22 зв., 35 зв.); **мѣти** 4 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1470 *AS* I, 65; 1495 *АЛРГ* 55); **имєть** 4 (XV ст. *ВС* 5 зв., 13, 15, 36 зв.); **имѣ(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *теп. 1 ос. одн.* **имамъ, има(м)** 2 (1434 *Cost.* II, 675; 1462 *BD* II, 293); **имѣю** 1 (1487 *AS* I, 239); *3 ос. одн.* **имєєть** 71 (XV ст. *ВС* 9 зв., 11, 12, 12 зв., 13, 16, 18 зв., 25 зв., 33 зв., 35 зв. і т. ін.); **имєє(т), имєєт** 31 (XV ст. *ВС* 6 зв., 14, 17 зв., 18, 18 зв., 22 зв., 26 зв., 29, 34 зв.; *СЯ* 43 зв. і т. ін.); **имѣє(т), имѣєт** 12 (1377 *Р* 24; 1412 *Р* 81; XV ст. *ВС* 5 зв., 29 зв., 36 зв., 37; *СЯ* 40 зв., 41 зв., 1433 *Р* 124, 126); **има(т), имат** 6 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1390 *Р* 176; 1443 *ДГСПМН*); **имѣєть** 3 (XV ст. *ВС* 35 зв., 37; *СЯ* 40 зв.); **има** 3 (1399 *Р* 59; 1412 *Р* 81); **имиє(т)** 2 (1421 *Cost.* I, 142); **мѣєтъ** 1 (1376 *ЗНТШ* V, 3); **имать** 1 (XV ст. *СЯ* 9); **і иєть** (XV ст. *ВС* 33 зв.); **і смєєть** 1 (XVст. *ВС* 11 зв.); *1 ос. мн.* **имамы** 5 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1433—1443 *АРМ*); **имѣємъ** 4 (1411 *Cost.* II, 638; 1429 *Р* 112; 1442 *Cost.* II, 719); **имамо** 3 (1462 *BD* II, 284); **имиє(м)** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *3 ос. мн.* **имѣють** 11 (1375 *Р* 20; 1422 *Р* 98; 1424 *Р* 100; *СЯ* 43; 1433 *Р* 123, 125); **имєю(т), имєют** 8 (XV ст. *ВС* 13, 17, 24; *СЯ* 41, 42 зв., 43, 43 зв.); **имєють** 7 (XV ст. *ВС* 25 зв., 28 зв., 35, 36; *СЯ* 43, 43 зв.); **і мѣюти** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *у складі майб., 1 ос. одн.* **имѣю** (держѧ(т), стати) 2 (1402 *Cost.* II, 623); **имамъ** (остерегати) 1 (1402 *Cost.* II, 623); *3 ос. одн.* **имѣєть** (прислушати, держати) 2 (1375 *Р* 20; 1386 *Р* 31); **имѣє(т)** (служи(т) 1 (1424 *Р* 99); *1 ос. мн.* **имамо** (отдалѣти) 2 (1462 *BD* II, 284); **имѣємъ** (заплатити) 1 (1411 *Р* 77); **имєє(м)** (о(т)далити) 1 (1448 *Cost.* II, 734); *3 ос. мн.* **имѣють** (проси(т) 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **имѣю(т)** (по(л)нити) 1 (1423 *Cost.* I, 143); *перф. 1 ос. одн. ч.* **имѣл** 1 (1475 *AS* I, 70); **мѣлъ єсми** 1 (1495 *ВМБС*); **єсми... мѣлъ** 1 (1495 *ВМБС*); **єсми мѣлъ** 1 (1448 *АЛМ* 8); *ж.* **мєла єсми** (1481 *AS* I, 77); *3 ос. одн. ч.* **имѣлъ, имѣль, имѣ(л), имѣл** 9 (1386—1418 *Р* 35; 1390 *Р* 176; 1412 *Р* 81; 1418 *Р* 89; 1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132; 1444 *Cost.* II, 218; 1456 *ЄСФ;* 1496 *РИБ* 602); **мєлъ** 6 (1484 *ЯМ;* 1487 *AS* I, 86; *РИБ* 227; 1494 *BD* II, 338; XV ст. *ВС* 27; 1499 *BD* II, 450); **мѣлъ** 4 (1449 *АЛМ* 8; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 85; *РИБ* 602); **имєлъ, имє(л)** 3 (XV ст. *ВС* 15 зв.; *СЯ* 42; 1499 *BD* II, 450); **мялъ, мѧл** 2 (1489 *РИБ* 437; 1492 *AS* III, 23); **mił** 1 (1388 *ZPL* 107); **ма(л)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *ж.* **мѣла** 3 (1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВМБС;* 1498 *АЛМ* 159); **имѣла** 1 (1418 *Р* 89); **имила** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *с.* **imiełо** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *1 ос. мн.* **єсмо имѣли** 2 (1435 *Cost.* II, 679; 1458 *Cost.* 815); **мѣли єсмо** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*); **имєли єсмо** 1 (1496 *BD* II, 401); **имяли єсмо** 1 (1478 *ЗРМ*); **мєли єсмо** 1 (1484 *ЯМ*); **єсмы имѣли** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **мєли** 1 (1487 *AS* I, 240); *2 ос. мн.* **имєли єстє** (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **мєли, mieli** 13 (1493 *ПОСВВ;* 1494 *BD* II, 387; 1495 *ВК;* 1496 *ПСВВ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 119 і т. ін.); **мѣли** 7 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1459 *Р* 172; 1495 *АЛМ* 88, *БСКИ, ВМЗД*); **имѣли** 3 (1456 *ЭСФ;* 1475 *AS* I, 70; 1487 *AS* I, 239); **имєли, имєлї** 3 (XV ст. *ВС* 39 зв., *СЯ*, 42; 1494 *РИБ* 560); **имили** 3 (1436 *Cost.* II, 707); **и(м)ли** 1 (1479 *DC* 140); *майб. 1 ос. одн.* **мѣти хочоу** (1459 *Р* 172); *2 ос. одн.* **боудєшъ мєти** (1494 *BD* II, 387); *3 ос. одн.* **боудєть имѣти** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **боудє(т) имєтї** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **боудет имти** 1 (1445 *Cost.* II, 726) **имет имити** 1 (1457 *BD* II, 257); choczet... **miet** 1 (1494 *BD* II, 389); *1 ос. мн.* **будємъ имѣтн, будє(м) имѣти, будєм имѣти, боудоумъ имѣти** 5 (1442 *Cost.* II, 716; 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1447 *АкЗР* I, 61; 1457 *Cost.* II, 811); **хочєм имѣтн** 1 (1462 *BD* II, 284); *3 ос. мн.* **боудоу(т) имѣти** (1448 *Cost.* II, 737); *майб. II 1 ос. мн.* **будє(м) имѣли** (1457 *Cost.* II, 809); *бажум. сп. 2 ос. одн. ч.* **мєлъ бы єси** (1494 *BD* II, 387); *3 ос. одн. ч.* **бы (ижбы) имѣлъ, имѣль, имѣл** 4 (1475 *AS* I, 69, 71; 1487 *ВОРСР* 178); **бы (jestliby, штобы, хтобы) мєлъ, miel** 4 (1388 *ZPL* 105, 106; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1494 *AS* I, 101); **бы имєлъ** 3 (1478 *AS* I, 76); **мєлъ бы, miel by** 2 (1494 *BD* II, 387, 388); **бы єсть мѣлъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **хто(б) мѣлъ** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **имє(л) бы** 1 (1467 *СП* № 13); *с.* **бы... мѣло** 1 (1495 *БСКИ*); **бы мѧло** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **ажбы мѣло** 1 (1461 *AS* I, 60); **жєбы имѧло** 1 (1448 *АЛМ* 8); *1 ос. мн.* **быхомъ, быхо(м) имѣли** 3 (1411 *Cost.* II, 637; 1435 *Cost.* II, 879; 1457 *Cost.* II, 809); **быхмо имѣли** 3 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **абыхмо... мєли** 2 (1494 *BD* II, 387, 388); *2 ос. мн.* **бы єстє мѣли** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **чтобы єстє... имѣлн** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *3 ос. мн.* **бы (абы, ажбы, щобы)... мєли, meli** 4 (1388 *ZPL* 107; 1488 *РИБ* 222; XV ст. *ВС* 12; 1497 *РИБ* 683); **абы (ажбы, щобы) имѣли** 3 (1433 *Р* 121; 1456 *ГПХМ;* 1457 *Cost.* II, 810); **бы имѣли** 1 (1429 *Р* 99); **ижбы мѣли** 1 (1495 *АЛМ* 88); **мѣли бы были** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **мєли бы** 1 (1490 *Пам.*); **і** и панове **абы... дѣло нє имат** (1438 *DBAc* 28); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да иматъ (има(т), имат)** (1429 *Cost.* I, 149; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ДГСММ;* 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 311, 313; 1500 *Cost. S.* 231); *дієприсл. одноч.* **имѣючи** 3 (1467 *AS* I, 63; XV ст. *СЯ* 41; 1469 *AS* I, 64); **имєючи** 1 (XV ст. *ВС* 11); **имѣюче** 1 (1388 *Р* 43); *дієприсл. перед.* **мѣвшы** (1495 *РИБ* 560).

Див. ще **ИМАТИ²**, ***ИМАТИ СЯ, ИНѦТЬ.**

ИМЯ, ИМѦ, ИМѢ *с.* (925) **1.** *(людини)* ім'я, йменння (4): Абы тогды тыє рєчы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); и єщє дали єсми ā сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть... а по сьмрти нашеи... за доушѧ нашѧ и за доушѧ подроужїѧ наше, имѣ єи Настѣ (Путна, 1476 *BD* I, 217); и свє(т)ки посвє(т)чили што(ж) тая кнгни пєрє(д) нами то(т) записъ ємоу на то дала и имєна и(х) в то(т) листъ оуписала (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

и м є н є м ъ (7) на ім'я, званий, що його прозивають: а писаль грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болєстрашичъ имєнємь дьячковичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); Мы кнѧ(з) дъдъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русаиъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то времѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность и послушьство... володиславу... королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); Того радї мы видѣвши доброє произволєнїє и данїє що дает Анна слоугам нашим... тих прѧдрєченных сєл, що их коупил сынъ єи... от игоумєна имєнєм Иоасафъ... ино мы такожде єсми дали им тих... сєл (Сучава, 1470 *BD* I, 155); и м є н є м ъ (кого) (1) за дорученням, від імені: а мы именємъ и моча (!) вши(х) землѧнъ єго повєлѣниємъ єго ислюбуємы за него... иже со всєю своєю землєю ... вѣрє(н) буде(т) (Лучиця, 1388 *Р* 39); и м є н є м р є к у ч и (1) на ім'я: Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ землї... нашєю доброю волєю... то єсмы вчиили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу имєнємь рєкучи ладомиръ волошинъ (Бохур, 1377 *Р* 23—24); н а и м я (113) на ім'я: купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ... и въ єго брата на имѧ оу гѣнка и въ єхъ сновцѧ... то жь ту именовани (Львів, 1370 *Р* 18); ино оузрѣвши невиность мою вєлимужинии панови свѧтоѣ коруны поль-

скоѣ рада на имѧ па(н) вѧцєньць исъ шѧмоту(л) па(н) межирѣцикии староста рускихъ зѣмль... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (!) (Кременець, 1434 *Р* 130); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская... жаловали єсьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи—церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Слуги ѿ на (н)мѧ Олизаровичи из веко(в) слоужатъ о двоу конє(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); А пак оу том також прїидоша прѣ(д) нами... слоуга иаш Пътроу... исъ своими дєтми, на имѣ Исаико и Тома и Андрєика и Іоан... и продали свою ... отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 452); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту, на имя Зенко, а Наливайко, а Левонъ Пужичане, на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Ино мы... за его службу, тые люди, семь служобъ, у Скидельской волости, на имя Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); по имєни (6) поіменно: а мы боѧрє земли мо(л)давскои на верху листа сєго по имєни попсани яко истци и рукоимѣ слюбуємы и ручимы... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по нє(м) будущєи (!) имѣю(т) по(л)нити (б. м. н., 1423 *Cost.* I, 142—143); а на то є(ст) велика марторїа са(м) г(сд)вами вышєписаны(и) стєфа(н) воєво(д)а... и ины(и) оуси наши боѧры що при то(м) били по имєни великыи и малыи (Васлуй, 1474 *РГС*).

2. *(наіменування місцевостей, населених пунктів і предметів)* назва (6): I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe *imenem* byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); имєна сєлом чюрсачвъци (!) и владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... дали єсмо... из млины и их вымилки, а посполитє мовѧчи зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи которымколвє *(в ориг.* колвєкоторым.— *Прим. вид.)* имєнємъ званы будут (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118); имєнєм назвати (що) (1) дати назву (чому), найменувати (що): продали єсмо... землю... со всѧкими... поплатки... которымъ колвєк имєнєм могоут названы... быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и м є н є м ъ (7) під назвою: и потверъждаємъ тому прѣ(д)рєченно(м) монастирю ... сєло исъ млино(м) имєнємъ съшчори (Сучава, 1443 *ПГСММ*); и мы ... ємоу имѣнє и⟨ашє⟩ имєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117); и м є н є м рєкучи (1) під назвою: тогды мы... дали єсмо... єго правого всєго имѣнїа, первоє, имєнєм рєкучи, сєло быбєл... а Жасковичѣ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); на имя (706) під назвою: Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру (!) и на Нєкрину, дали єсми имь двѣ сєлѣ на имя сєло Старуня, а другоє сєло Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); a tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... na wiki wieczni (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); Дали єсмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село, што Врусъ держалъ, на имя Цѣпорово (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); ино мы видѣвши и(х) доброую волю... а ми тако(ж) єсми далї и потвєрдили тоє прѧ(д)рєченоє сєло на имѧ моунтє слоузѣ нашємоу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519); а к моєй роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Сєменоваѧ Марьѧ... имѣньє на имѧ Манєвъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Жаловали намъ кнїгни Фєдоровая Фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на намєстника мцє(н)ского... рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з имєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х), на(и)мѧ с чєрєи (Берестя, 1496 *ВМКФС*); А хотарь томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Ботєщимь... да єст... по старомоу хотароу (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

3. *(титул)* ім'я (2): а мы имєнємъ и моча(!) вши(х) зємлѧнъ єго повєлѣниємъ єго ислюбоуємы за нєго и за єго дѣти ижє со всєю своєю зємлєю и с городы вѣрє(н) будє(т) (Лучиця, 1388 *Р* 39); И такожь ни одинь наш нєприѧтєл, што сѧ назовєт господарским имєнєм, абы нє имал жаднои ласки и поживлєниа ни оу дворѣ пана нашєго... ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

◇ i m e n e m (чого) (!) під приводом (чого), як (що): I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); в о и м ѧ (кого) (67) *(у трафаретних зворотах з посиланням на бога, трійцю):* Во имя отца и сына и свѧтого духа амнн (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Въ ыме Панское, амнь (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); Во имѧ г(д)нє аминь (Житомир, 1433 *Р* 126); Въ имѣ отца и сына и свѧтаго доуха, троицѫ свѧтаа єдиносъштнаа и нєраздєлїмаа (Сучава, 1473 *BD* I, 181); Во имѧ с⟨вѧ⟩тыѧ троица стань сѧ (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Во имя Светоє и нераздѣльное Троицы. Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); в ъ и м є (кого) (1) в честь, на честь: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)ски(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє ц҃рковь въ имє ст҃го арх҃аггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); л и ш и т и о у п р а в о є и м ѧ (1) *див.* **ЛИШИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **имя, имѧ, имѣ** (1425 *Cost.* I, 168; 1463—1478 *РЕА* I, 35; 1476 *BD* I, 217); *дав. одн.* **имєни** (1423 *Cost.* I, 142; 1466 *BD* I, 115; 1465 *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 136; 1474 *РГС*); *знах. одн.* **имѣ, имѧ, имя, йми** 878 (1361 *AGZ* 6; 1407 *P* 72; 1425 *Cost.* I, 168; 1438 *Cost.* II, 26; 1448 *Cost.* II, 362; 1453 *Cost.* II, 472; 1479 *BD* I, 228; 1489 *BD* I, 376; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **имє, imie** 11 (1388 *ZPL* 103; 1404 *ГМ;* 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1413 *GL* 48; 1414 *DIR«A»* 441; 1445 *Cost.* II, 218; 1448 *DIR* № 10b; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 226; 1487 *AS* I, 241); **ими, имі** 3 (1451 *Cost.* II, 403; 1465 *GL* 176; 1490 *BD* I, 432); **ыме** 1 (1389 *РЕА* I, 26); *ор. одн.* **имєнємь, имєнємъ, imenem, имєнє(м), имєнєм** 20 (1359 *P* 10; 1361 *AGZ* 6; 1388 *ZPL* 103; 1401 *ЗКЄ;* 1443 *ПГСММ;* 1468 *BD* II, 302; 1472 *DIR«A»* 530; 1473 *BD* I, 186; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117); **имєним** 2 (1491 *BD* I, 463, 464); *місц. одн.* **по имєню** (1456 *ЭСФ*); *наз. мн.* **имєна** (1392 *Cost.* I, 7); *знах. мн.* **имєна** (1496 *ВМКФС*); *ор. мн.* **имєнами** (1389 *РЕА* I, 27).

***ИМѦТИ** *див.* **ИМѢТИ.**

ИНАК *див.* **ИНАКЪ.**

ИНАКО *присл.* (8) (*цсл.* инако) інакше, по-іншому: мы алєксандръ воєвода... и тнжъ мы илїашъ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ... великого кнѧ(з) алєкса(н)дра инако витовта... до єи живота (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Мы болєславъ инако швитрикгаило з божьєи мл(с)ти кнѧзь чєрниговскии и ины(х) знаємо чини(м)... ажє даровали єсмо... слузѣ нашєму... на своємъ сєлѣ... ѝ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) печє(р)скимъ ста(р)цомъ и братїи нашєго патрїа(р)шєского благословєнїѧ, а вєлики(х) господарєи свои(х) владѣющи(х) ... кїєво(м)... онъ же нарєчєтсѧ мати градово(м) роускїє зємли а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

Див. ще **ИНАКЪ, ИНАЧЄ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАКЪ, ИНАК *присл.* (5) (*стч.* jinak, *стп.* inak) інакше, по-іншому: а которы мытныкъ и двори(к) (!) или боу(д) каки рѧ(д)ца бы оучини(л) чєрє(с) на(ш) ли(ст) ина(к) томоу шиа плати(т) (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взѧти... тогды пєрвѣє имаєть пану пєтру ина(к) мыщє дати чєтыри ста ко(п) широкихъ грошєи (Луцьк, 1438 *Р* 138); А инак и нє бьдєт (Путна, 1476 *BD* I, 217).

Див. ще **ИНАКО, ИНАЧЄ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАЧЄ *присл.* (2) інакше, по-іншому: а кто би позабави(л) или задръжа(л) тыє вози ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) намъ заплатити к҃ золоты(х) иначє нє боудє(т) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); и тако(ж) завѣзку поставлѣє(м) и поставили єсмы мє(ж) ними пѧ(т) дєсѧ(т) гривє(и) срєбра, кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє або оусхочє(т) оувєр-

ноути... а то(т) заплати(т) завѣзкоу вн(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **ИНАКО, ИНАКЪ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАЧЕЙ *приел.* (1) (*стп.* inaczej) інакше, по-іншому: Се я Янъ, иначей Корѣйва Ядукговичь, продалъ есмы... землью свою питомую у волостн Волковнской (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **ИНАКО, ИНАКЪ, ИНАЧЄ.**

***ИНБИР** *див.* ***ИНГБИР.**

***ИНГБИР** *ч.* (2) (*стп.* inbir, ingwer, ingber, *свн.* ingeber, *лат.* zingiber) імбир: а колн имоут коупити татарскїн товар, оу сочавѣ, илї шолкь, илї перець, илї камхи... илї ингбир, а онн абы платилн от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и перець... или инбир, или перецъ, а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ингбир** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **инбир** 1 (1460 *BD* II, 273).

ИНДЄ, ИНЪДЄ, ИНДѢ *приел.* (*цсл.* инъдє) (13) деінде (5): про то мы оуставлѧємь ижє краковъскыи староста на трє(х) месцє(х) имєєть соуды соудити: оу краковє во ондрєєвѣ оу вїслици а боудєть индє соуди(л) тогды єго соудъ моци нє маєть (XV ст. *ВС* 13 зв.); в томъ селє в Тє(тє)рєвъцє гоны бобровыє два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ а и(н)дє бо(р)тници гонѧть оу чюдно(в)ско(и) жє волости (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92);

и н д є н и г д є (8) ніде інде, більше ніде: сочавское мыто лишє оу сочавѣ, щобы платили... а индє нигде що бы нє имали єи платити (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а мыто нигде да нє имаю(т) платити ни по тръго(м) ни по село(м) ни индє нигде (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ИНДИКТЪ, ИНЪДИКТЪ, ИНДЫКТЪ, ИНДИКТ, ИНДИКЪ, ИНЪДИКЪ, ИНДИК *ч.* (185) (*цсл.* инъдиктъ, *гр.* ἰνδικτος) (*найменування року в церковному літочисленні за 15-річними циклами*) індикт: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 индикта семого (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); Писанъ у Люблини, въ лѣто тысеча чтериста десятое... индикта девятого (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); П(и)сан оу Берести, м(ѣ)с(ѧ)ца апрнлѧ к̃ ден, индикт аї (Берестя, 1448 *AS* I, 44); да(н) оу києвѣ... В лто ҂ ѕ҃ц҃ζѕ҃ инди(к) (Київ, 1457 *P* 166); пса(л) и дата (!) во (л)вовє... кану(н) прєображения хв̃а инди(т) (!) т̃ (Львів, 1478 *ЗРМ*); Псан у Вилни, въ лет 7001 мца, маия 7 ден, индик. 11 (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); Данъ во Мстиславли. Лѣто семъ тысячей осмое... индыктъ третій (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **индиктъ, индикт, инъдикт, инъдиктъ** 80 (1401 *АкВАК* III, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1446 *AS* I, 43; 1454 *АЛМ* 12; 1466 *AS* I, 63; 1489 *РИБ* 438; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *АЛМ* 36; 1500 *АЛМ* впп. 2, 59 і т. ін.); **инди(к), инъди(к), индик, индикъ, инъдикъ** 25 (1442 *Cost.* II, 719; 1459 *P* 174; 1488 *УКТ;* 1493 *АЛРГ* 56; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *АЛРГ* 72; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *ВФ* і т. ін.); **индыктъ** 3 (1431 *ГВКЛ* 9; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120; 1500 *АСД* II, № 3); **! инди(т)** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **индикта, инди(к)та, инд(и)кта, инъдикта, индкта** 47 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *РЕА* I, 28; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *P* 119; 1443 *P* 145; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70; 1483 *AS* I, 82; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **индикт⟨а⟩, индик⟨та⟩** 18 (1437 *AS* I, 34; 1451 *AS* I, 45; 1463 *AS* I, 56; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 78; 1487 *AS* I, 87; 1489 *AS* I, 89; 1490 *AS* I, 92; 1494 *AS* I, 102; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **индыкта, indykta** 6 (1420 *AS* I, 26, 27; 1431 *ГВКЛ* 9; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1498 *ГВКЛ* 23; 1500 *ДПЖН*); **индикту** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 60); *ск. н.* **ин** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **инд.** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); **и(н)д(к)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **и(дъ)** 1 (1401 *P* 66).

Див. ще ***ЇНДИКТЇОНЪ.**

***ИНДРИННИИ** *прикм.* (1): Тоє въсє вышєпнсанноє да єст имъ от нас оурик ... им равно и дѣтєм их, н дѣтєм Индринним (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Индрииним** (1469 *BD* I, 134).

***ИНДРИХ** *ч.* (7) (*особова назва, стч.* Jindřich, *стп.* Indrzych, *свн.* hindrich): θра(н)ци(к) а θа(л)ко индри(х) три(и) братєнїкы держали одно(г) млыиарѧ индри(х) трєтїи бра(т) о нєкотыи (!) простоупкы выда(л) во право (XV ст. *ВС* 23, 23 зв.); A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj, pan Indrych Zahwoski (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **индри(х)** 3 (XV ст. *ВС* 23); **Indrych** 1 (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **индриха** (XV ст. *ВС* 23, 23 зв.).

ИНДЫКТЪ *див.* **ИНДИКТЪ.**

ИНДѢ *див.* **ИНДЄ.**

! ИНКАШЪ ⟨ЮКАШ⟩ (1): и дали єсми имъ оу нашєи зємли сєла на имѧ брадичєщи на краснон... гдє былъ инка(ш) (!) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449).

Див. **ЮКАШ.**

***ИННИИ** *див.* **ИННЫ.**

ИННЫ *займ.* (21) (*стп.* inny) **1.** *(не цей)* другий, інший (1): и дали єсмы ємоу оу нашєи зємли сєло єго поурчєлєщн гдє єстъ домъ єго н половина млнна... въ томъ селѣ и аще би инны млинъ оучинилсѧ оу томъ потоцѣ такожъ да боудєтъ половина отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239).

2. *(крім названого)* другий, інший (19): а инни то вшитко свидци (Львів, 1370 *P* 18); My Witold wełyki kniaź łytowski y innych zeml czynemy znamenito... iź dali iesmo słuzi naszomu... Rydkuiu na ryce Semenowce (Ужів, 1421 *AS* I, 27); Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села... осмотрели въ томъ светомъ евангелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а при то(м) бы(л) мартори, па(н) думѣ браєви(ч) дворни(к) и па(н) маноило... и нны(х) оуси(х) наши(х) бояръ великы(х) и малы(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458—459); Самъ Александеръ, Божою милостью, великий князь Литовскій, Русскій, Жмудскій и инныхъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22);

х т о и н н ы (1) *див.* **КТО**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **инны** (1429 *Cost.* I, 239; 1481 *ГПМ*); *наз. мн.* **нни** 1 (1445 *СРК*); **инные** 1 (1454 *P* 162); *род. мн.* **инныхъ, инны(х), инъныхъ, innych** 10 (1421 *AS* I, 27; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1453 *Cost.* II, 459; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1474 *РГС*; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1497 *РИБ* 683; 1498 *ГВКЛ* 22); **innich, innijch** 2 (1395 *GL* 166); *дав. мн.* **инны(м)** (1435 *Cost.* II, 678); *знах. мн.* с. **инные** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *ор. мн.* **нными** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 7).

Див. ще **ИНШЇИ, ИНЫИ, ИНЪ.**

ИНО[1] *спол.* (273) *(зв'язує речення)* **1.** *(сурядні)* (245) **1.** *(приєднувальний з відтінком наслідковости)* отже, отож, тож (221): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ.. абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность. Ино мы, зъ ласки нашое... тое мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою и зъ корчмою вольною потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского, в имеию его Почапынцяхъ и покладалъ передъ намы лыстъ господара его мылости, Велыкого князя Швыдрыгаила, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими... разсудылы, и грани около маетностей его учинылы: ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ... абы до насъ прыиехалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— *Прим. вид.*) (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Обычан имею(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а колн шлѧ(х)тича закла(д) бероуть нє имєючи жа(д)ноє мл(с̃)тн мєжї собою то(г) делѧ(т) ино хто (!) исказить тотъ обычаи злостивыи прїказоуємы прї

наше(и) мл(с)ти абы каждыи соудья и староста... колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бероуть... абы того межї собою не делали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.); и оуставши наши слоуги Сима и брат его Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... прѧд нами и прѧд нашими бояре. Ино мы видѣвши их доброи воли... а мы такождере и от нас есмы дали... Сими и братоу его Оники тое прѧдреченное село (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(протиставний)* але, а (15): тогды панъ данило приида пред иасъ и тѧгалъ на вонта зоудечовьского на сулка... и положили пред нами королевьское привилье воитово и оуздавалныѣ листы ино и на королевьскомъ листѣ на воитовѣ и на оуздавныхъ листохъ не стоить оуписано тое дворище пысковича што на любши и на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); a newestee naszoy welikoy knehini julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Kniazia Witowta boronity ieie, ino unia w niatstwo weleł ieie umoryty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); а вонъ не досмотривши моеѣ вѣрноѣ служибы... велѣлъ мѧ былъ избавить горла моего... ино оузрѣвши невиность мою велимужинии панови свѧтоѣ коруны польскоѣ рада... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (Кременець, 1434 *Р* 129—130); Мы пе(т)ро воево(да) ...с паны радою нашею... радили есмы... о оутисненїе и погибели земли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имае(м) а наибоу(л)ше о(т) турко(в) иже... просѧ(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) ино мы недоу(ж) быхо(м) дати еи а боронити сѣ на(м) ника(к) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а рокъ было ему почати корчмы варыти на Божъе Нароженье. Ино мещане Вруцькіе, которые корчмы варыли, и не допустили ему корчомъ варыти (Радомль, 1487 *РИБ* 227); пан Юреи о томъ доведавшисѧ и до его милости отписал. Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56).

3. *(у співвідношенні ш т о — и н о зв'язує речення, перше з яких є поясненням другого)* що... то (9): Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Што твоя милость пишешъ, господаръ мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, о пошлинахъ, ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., 1444 *АкЮЗР* I, 17); Штожъ одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ вѣпалъ а де(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ естъ ино мы с вами коли сѧкъ живемъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилнсѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Што г(с)дрь вашъ штефанъ воевода всказа(л) к намъ жалоуючы жалости нашое ижъ богъ милы(и) о(т)ца нашого короля его мл(с)ти стого света взялъ ино в то(м) е(ст) божъя воля што было его свето(и) мл(с̃)ти любо такъ вчини(л) (Вільна, 1493 *ОПВВ*).

II. *(підрядні) (розпочинає головне речення)* (128) **1.** *(з підрядними умовними — у препозиції)* то (23): а толко не приспею на тотъ дн̃ь ино ми платити оу десѧторо (!) (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а толко измени(т) олехно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); а не останут ли сѧ дѣти по ленкове животѣ ино ленькову ближему (так.— *Прим. вид.*) ... таѧ села держати вѣчно непорушно (Житомир 1433 *Р* 127); га(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мешкати ино емоу дае(м) мѣсто коропецъ съ мытомъ съ млино(м) (Снятин, 1454 *Р* 163); Паклибы он в г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рѧ великого кн⟨ѧ⟩зѧ тое имѣньє выпросил на вѣчность, ино ѧ емоу тое имѣньє записываю вѣчнѣ (Боковичі, 1496 *AS* I, 245); А коли бы сѧ пригодили которїи кривди людем и подданым или людем подданних прїателѣ наше⟨го Але⟩ксандра великого кнѣзѣ... ино нашим старо⟨ст⟩ам и врѣдни⟨ком⟩ граничним... прав⟨о⟩ тым дѣлом обыдним всим ⟨ч⟩и⟨ни⟩ти (Сучава, 1499 *BD* II, 443); А если ся надъ нами Божья воля станеть, ино коли хто по нашомъ животѣ... будеть тое имѣньє Здетелю держати, и они мають тыє двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ намѣстникомъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. *(з підрядним часовим — у препозиції)* то (3): почонъ здавна и досюлѧ, съ вашими предъки наши предъки отъцы и дѧди наши, коли были оу приѧзьни и въ братъстве ино межи ними тогды многие доброты были (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А какъ поветрее почалосѧ велми от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497 — 1498 *АЛРГ* 79).

3. *(з підрядним додатковим — у препозиції)* то (1): И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, ино и онъ противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *Р* 140—141).

4. *(з підрядним підметовим — у препозиції)* то (1): а тре(т)яка и четвертока и пѣтока хто забьеть ино по(д)лоугъ дш̃и чїи есть жеребецъ и его ошецованью имѣе(т) емоу плати(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ИНО² *присл.* (9) **1.** також, теж (6): а даемъ тому предъписаному пану андрѣю волотовичю верху менованая мѣста вѣчно и непорушно ему а по немъ ино его дѣтемъ и его внучато(м) и его ближимъ счеткомъ (Київ, 1433 *Р* 119); и мы ему по томуж дали ис поли, з доубровами... вечно и непорушно до его живота, а по его животе ино его детем и ближным его (Луцьк, 1451 *AS* I, 44).

2. тільки, лише (3): Ачь рыцерь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣе(т) емѫ платїти за ранѫ... а е(с)ли и(ж) рыцерьскыи члвкъ ино гро(ш)и гривъна а бѫде(т) ли кме(т) ино шесть скотъ (XV ст. *ВС* 29 зв.); а таки(ж) коли медоу привезоу(т) о(т) свои(х) пасикъ абы не платили мыта нно оу Ѧсо(х) ни инде нигде (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ИНО³ *част.* (1) *(підсилювально-видільна)* навіть: а во всѣхъ тыхъ имѣниехъ, которыхъ же есмо поступили, ино не было десяти члвка (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ИНОГДИ *присл.* (1) (*цсл.* иногда) ◇ н н о г д и н и к о л и (1) більше ніколи: коли прилучит сѧ самому г(с̃)ва ми ити на вои(с)ко тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) а иногди николи (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

***ИНОХОДКОВЪЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)*: Село Инохо(д)ковъци а в томъ селе отамо(н) (!) самъ трете(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз.* **Инохо(д)ковъци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ИНОУДЫ *присл.* (1) (*цсл.* инѫдоу) деінде: прото(ж) реки текоу(т) межї именьи а ка(ж)ныи имеєть свои бѣре(г) а коли(ж) тая река оучини(т) собе иноуды бере(г) а не члвчьимъ оученїемь (!) але своею сїлою а колї первеишая тоутъ имаеть быті правая граница (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***ИНФОУНДЪТОУРА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а хота(р) ... до ди(л) не⟨ре⟩ще(м) оу могилоу та о(т) толѣ... до гло(д) о(т) негрещи оу и(н)фоу(н)дъторѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *місц.одн.* **оуи(н)фоу(и)дъторѣ** (1428 *Cost.* I, 224).

ИНШІИ, ИНЬШИИ, ИНЬШИ *займ.* (129) **1.** *(не цей)* другий, інший (49): Naperwej ustawilijesmo iżby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi... swedectwo dopuszczono majet byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а поставы сукна имають ихъ продати на искладъ, у сочавѣ, а у иншихъ торгохъ не имають волю продати ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Про тожъ, коли она его въ тое именье приняла за сына место своею доброю волею, а онъ къ тому именью близшій, а инъшого близъшого къ тому именью никого нетъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); прїгожаетсѧ частокроть же наши(х) дворѧнъ алюбо иньши(х) прї нашо(м) дворе боудоучи нагле н(х) позывають пре(д) соудьи (XV ст. *ВС* 14 зв.); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia Ja iemu inszoho

pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

и н ш ї й х т о (1), х т о и н ь ш и и (1), к т о ї н ш и и (1) хто інший, хтось другий: А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а бѫдет(т) ли хто иньшии мени(л)сѧ право имє(т) къ тои очинє имєє(т) прїитн прє(д) соу(д)єю а оуказа(т) своє право (XV ст. *ВС* 22 зв.); а в то(н) манасты(р) пєчє(р)скїи нивчє(м) нє встоупатися Митрополито(м) кїєвски(м) а нє криликомъ (!) Соѳєискимъ никаки(м) дѣломъ вєчно, ани ко(му) їншє(му) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); и н ш и и н и к т о (2): ніхто інший, ніхто другий: А не вступатисе въ тые дѣла н иншому никому, што жъ есьмо записали по души князя нєбощика (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Протожъ што бы єси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и нє далъ бы єси тамъ инъшомоу никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*); и н ш о г о н и ч о г о (1) нічого іншого, нічого другого: И Борисъ передъ нами иншого ничого не мовнлъ и доводу не вчинилъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); к о т о р ы и и н ь ш и (1) *див.* **КОТОРЫИ.**

2. *(крім названого)* інший, другий, решта (73): A pritomo byli tyje swetkowe; kniaź Fedor wojewoda Łuckij... rycere ałuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); А тын роботы и дани и поплатки имаетъ робити и давати къ нашей потребизнѣ, яко иншіе земляне (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и тоуть снималисѧ єсми нс нашими милыми приѧтє(л)ми... ис пано(м) о(н)дровошємь, воєводою руски(м)... и съ иншими паны и чєсники по(л)скими (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); Про(т)о нагорожаючи Ємоу... Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... и и(н)шими Лєсами и лєсками (Прилуки, 1459 *Р* 171); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смертн пана Юршиной, Ивашко Репа... привезъ до мене до Крозъ и скарбы пана Юршины вси золотыи, и гроши, и серебро, н шали, и иншіе речи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А кого коли они за себе людей прызовуть... ино нашымъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ...не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстнславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **иншїй** 3 (1398 *ДГПМ*; 1401 *АкВАК* III, 2; 1445 *Cost.* II, 729); **иньшии** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **иньши** 1 (XV ст. *ВС* 32 зв.); *род. одн. ч., с.* **иншого, инъшого** 5 (1489 *РИБ* 431, 437, 438; 1495 *АЛМ* 84; 1500 *ДПЖН*); **иньшего, инъшего, нншє(г)** 3 (1436 *Cost.* II, 698; XV ст. *ВС* 22, 36); *дав. одн. ч., с.* **иншому, инъшомоу** (1401 *АкВАК* III, 2; 1489 *АКВ*); *знах. одн. ч.* **иишин** 1 (1481 *AS* I, 77); **ниши** 1 (1462 *BD* II, 285); *знах. одн. с.* **їнньшєє** (1436 *Cost.* II, 701); *наз. одн. ж.* **инша** (1462 *BD* II, 285); *род. одн. ж.* **иишеи** 2 (XV ст. *СГЧА*; 1468 *BD* II, 306); **иньшєє** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.); *дав. одн. ж.* **иншої** (1438 *Р* 140); *знах. одн. ж.* **нншоую, иньшоую** 2 (XV ст. *ВС* 29 зв.; 1468 *BD* II, 305); **иншю** 1 (1468 *BD* II, 305); *ор. одн. ж.* **ыншою** (1438 *Р* 141); *місц. одн. ж.* **w (na) ynszoj** 2 (1388 *ZPL* 103, 105); **иньшеи** 1 (XV ст. *ВС* 8); *наз. мн.* **иншие, инъшие** 2 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); **иншын** 3 (1438 *Р* 140; *Cost.* II, 368); **иишїн** 3 (1448 *Cost.* II, 737; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **иншіе** 2 (1388 *ZPL* 109; 1408 *АкЮЗР* I, 6); **inszyje** 1 (1388 *ZPL* 105); **нншн** 1 (1467 *BD* II, 297); *наз. мн. ж.* **иншии, иньшїи** (XV ст. *СЯ* 42 зв.; 1460 *BD* II, 273); *зам. род.* **инши** людє(и) (XV ст. *ВОРСР* 179); *род. мн.* **нншихъ, инъшихъ, иньшихъ, инши(х), иньши(х), инших** (1388 *ZPL* 103; 1445 *Cost.* II, 725; 1462 *BD* II, 285; 1467 *СП* № 13; 1489 *РИБ* 433; 1491 *AS* I, 95; 1493 *BD* II, 27; XV ст. *ВС* 20; 1499 *BD* II, 163); *зам. наз. мн. ч.* **иннши(х)** пановє (1456 *Cost.* II, 583); *дав. мн.* **иншимъ, инъшимъ, нншимь, иншим** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1433—1443 *АРМ*; 1468 *BD* II, 301; 1489 *AS* I, 89; 1499 *АСД* VI, 3); **иншымъ** 1 (1500 *АСД* II, № 3); *знах. мн. ч.* **иншихъ, инших, иньшихъ** 3 (1468 *BD* II, 305; XV ст. *ВС* 14 зв.; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); **иишне** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **иньшїи** 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **иншьѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *знах. мн. ж.* **иншїи** 4 (1462 *BD* II, 284; XV ст. *ВС* 17; 1499 *BD* И, 419, 420); **иншіе** 2 (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн. с.* **иинъшіє, и(и)шїє** 2 (1459 *Р* 171; 1481 *ГПМ*); **иншые** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **їнъшєє** 1 (1436 *Cost.* II, 801); **иинша** 1 (1462 *BD* II, 283); *ор. мн.* **иншими, инъшими, иньшими** 6 (1455 *Cost.* II, 774; 1459 *Р* 171; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1498 *ГВКЛ* 23; 1499 *BD* II, 155); **ыишими** 3 (1481 *ГПМ*; 1487 *AS* I, 240; 1488 *AS* I, 242); **ынщыми** 1 (1451 *ДГШХ*); **иншыми, инъшыми** 3 (1388 *ZPL* 108; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛМ* 163); *місц. мн.* **у (въ, иа, по) иншихъ, инши(х), инших, (иньшиі(х)** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; XV ст. *ВОРСР* 179; *СЯ* 43 зв.; 1458 *DIR«A»* 513).

Див. ще **ИННЫ, ИНЫИ, ИНЪ.**

***ИНШЫИ** *див.* **ИНШЇИ.**

ИНЪ *займ.* (47) (*цсл.* ннъ) **1.** *(не цей)* другий, інший (8): Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибут... чинимъ то знаємо... ижє... королєви польскому... голдовалн єсмо (Краків. 1388 *Р* 40); мы стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... ожє прїидошѧ прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърєщи... и продали... сєла на имѣ зоубричанїи и оу їномь жє хотари ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); и н ъ н и к т о (15) ніхто інший, ніхто другий: прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ... ии илишарь а нї инъ ннкто... да нє їмаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); А ин никто без єгоумєновоу волоу да нє смѣєт оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити нн товар пасти (Сучава, 1490 *BD* I, 421); б у д ь к т о и н (1) *див.* **БОУДЬ КТО**; к т о и н (1) *див.* **КТО**[1].

2. *(крім названого)* інший, другий (22): Влоднсла(в) бжєю мл(с)то (так.— *Прим. вид.*) кроль польски литовьскиі... и инѣ(х) многы(х) зѣмлѣ (так.— *Прим. вид.*) господарь чинимо то свѣдо(м)... ожє пано пєтр воєво(д)... пожичило на(м) д тисѧчѣ рублиі фрѧжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *Р* 36—37); А при томъ были зємлѧнє и свѣдъци панъ ходько быбєльскии, панъ адамъ орєцкии... инѣхъ добрыхъ людии зємлѧнъ много было при томъ (Перемншль, 1391 *Р* 45); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє слоубоуєм... господарєви нашємоу... кролєвѣ полскомоу и великомоу кнѣзю литовскомоу ... и инѣмь многимь зємлѣмь господарь (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **инъ, ин, и(н)** (1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *Cost.* II, 517; 1457 *BD* I, 4; 1458 *DIR«A»* 512; 1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); *ор. одн. ч.* **инѣмъ** (1388 *Р* 39, 40); *місц. одн. ч.* **оу їномь** (1479 *Cost. S.* 98); *наз. мн.* **ины** (1449 *Cost.* II, 386); *наз. мн. ч.* **ныя** 7 (1446 *Р* 154; 1456 *ЭСФ*; 1459 *BD* I, 32; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 150, 151; 1474 *РГС*); **ини, иинї** 3 (1461 *BD* I, 45; 1472 *BD* I, 170; *Cost. S.* 88); *наз. мн. с.* **ины** (1456 *Cost.* II, 788); *зам. род.* **ины** (болѣръ і т.ін.) (1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* I, 54, 56; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 151); *род. мн.* **инѣхъ** 3 (1388 *Р* 36; *SL* 678; 1391 *Р* 45); **инъ, инь** 4 (1431 *Cost.* I, 315; 1435 *Cost.* I, 398; XV ст. *ДГВІС*; 1459 *DIR«A»* 514); *знах. мн. с.* **ина** (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще **ИННЫ, ИНШЇИ, ИНЫИ.**

ИНЪДЄ *див.* **ИНДЄ.**

ИНЪДИКТЪ *див.* **ИНДИКТЪ.**

ИНЪДИКЪ *див.* **ИНДИКТЪ.**

ИНЪДРИХОВЪ *прикм.* (1): а при томъ были исвѣдъци панъ судивои староста кракувъскии... панъ микшикъ ннъдриховъ сїъ (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **иинъдриховъ** (1377 *Р* 24).

Пор. ***ИНДРИХ.**

***ИНЪНЫИ** *див.* **ИННЫ.**

***ИНЪШИИ** *див.* **ИНШЇИ.**

***ИНЪШЫИ** *див.* **ИНШЇИ.**

ИНЫИ, ИНЫ *займ.* (309) **1.** *(не цей)* другий, інший (102): тогды они пришєдшн вшитци и своимъ плємєнємъ оуздалн пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища

по своєн доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) (Львів, 1370 *Р* 18); и слубили есми и слубуємъ вѣрнє быти а ни иного господарѧ шюкати, анє имати (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Сє ѧзъ кнѧ(з) алєксандъ (!) патрикѣєви(ч) стародуб(с)ки знамєни(т) чинимы ... ажє слюбую... по смєрти на(ш)го г(с)дрѧ вєликого кнѧ(з) витовта нє искати ми иныхъ господарєвъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Мы, князь Алексанъдро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ Григоревичом... селищо... а инымъ в тое никому се не въступати (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); Старосте Луцъкому... и инымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ... деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я єщо на тебе и иныхъ рѣчей много (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Кто пшєніци позычає(т) алюбо ино(г) чого (XV ст. *ВС* 6 зв.); а къ нєдругомъ єго... а наводишъ ихъ на єго, да и къ инымъ нєдругомъ єго на єго лихо посылаєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

и н ы и... а н н ы и... (6) один... а інший, один... а другий: иныє люди высєдєли а иныє нє высєдєли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); А иное на листы твоее милости давал пану Станиславу Глебовичу, а иное выдал князю Дмитрею ПутѦтичу, воеводе киевскому (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72); А иныи квитанціи, што нє въ єго году... тыи квитанцыи за ся єму вернуты; а нныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся єму вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35); и н ы и к т о (1), к т о и н ы н (2) хто інший, хтось другий: а николи нє хочєми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с)сѧ, а любо чєрє(с) кого иного (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ, прѧз сѧ алибо прѧз кого нного (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и н ы и н и к т о (11), н и к т о и н ы н (2) ніхто інший, ніхто другий: и по(д) оурикъ да сѧ нє дадутъ иному никому (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); тоє въсє... да є(ст) нашєи єпи(с)копїи... о(т) на(с) оури(к) и съ въсє(м) доходо(м) нєпороушєно... ии о(т) патрїарха ни о(т) митрополито(в) ни о(т) иного никогожє (Сучава, 1490 *DC* 148); и н о є н и ч о г о (3), и н о є н и щ о (5), и н о г о н и ч о г о (3) нічого іншого, нічого другого: прото(ж)... да сѣ нє оумѣшає(т) оу ты(х) озєры ни оу чо(м) ни мыто оузѧти... ани иноє нищо (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); а гєргє стоявши рє(к): нє имаю иноє прн дши тоулко сєло... по(д)ли васлуя... возми, панє костє, тоє, бо иноє ничо(г) нє имаю (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); Сєло Глєвака а в томъ сєлє и члвка а тыє люди на толокоу хоживали до бєлогорода, а иного ничого нє(з)нали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

2. *(крім названого)* інший, другий, решта (172): тогды пожадал єсть, оу нас... ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы, и иных старых кнѧзии листов (Судомир, 1361 *A GZ* 6); мы стєфанъ воєвода... знаємо и чинимъ... ажѣ изъ бжьєю помочью вєлєбного кро(л) влодислава пол(с)кого, лтв(с)кого и ру(с)кго ⟨и⟩ины(х) многи(х) зѣмль... г(с)дрѧ, посади(л) на(с) и сѣли єсмъ на воєвод(с)твѣ зємлн молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); а тому свѣдци па(н) ѧнъ количь па(н) волканъ оугорницкии ... и нныхъ много добрыхъ при то(м)ъ было (Медика, 1404 *Р* 68); а право имаєть єго млсть имаєть (!) да(т) мнѣ и монмъ дѣтємъ и зємлѧномъ оусѣмъ... како инымъ зємлѧмъ польскимъ (Кременець, 1434 *Р* 130); мы вєликий кнѧз Швитрикгайл литовский и руский н нныхъ, чиним знамєнито... иж... мы... дали єсмо тому... Калєнику... сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); Са(мъ) Алєксандръ бжю мл(с)тью вєлики(и) кнзь ли(т)вски(и) роускн(и) жомои(т)скии и ины(х) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

3. ні один, жодний (2): а тутъ нѣтъ иному чаиковцю ни зємлѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 *Р* 3); и тако(ж) ни оди(н) игоумє(н) илї ины калоугєръ, да нє имаєтъ *иного* прїмѣсоу ни оу чє(м) къ нашемоу калоугєроу савѣ, а ни къ томоу намєстю (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ины** 5 (1443 *Cost.* II, 185; 1452 *DIR«A»* 500; 1458 *BD* II, 262; 1462 *BD* I, 53); **нныи** 1 (1459 *ЗНТШ* XI, 13); *род. одн. ч.* **иного, ино(г)** (1393 *Cost.* II, 607; 1402 *Cost.* II, 621; 1434 *Р* 131; 1437 *Cost.* I, 520; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 512; XV ст. *ВС* 6 зв.; 1490 *DC* 148); *дав. одн. ч., с.* **иному** (п. 1349 *Р* 3; 1431 *Cost.* I, 315; 1448 *Cost.* II, 734; 1449 *Cost.* II, 746; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301; 1485 *BD* II, 371); *знах. одн. ч.* **иного** 5 (1436 *Cost.* II, 698; 1444 *Cost.* II, 208; 1458 *BD* I, 9; 1462 *BD* I, 284; 1481 *BD* II, 365); **иныи, нныі** 2 (1388 *SL* 678; 1448 *Cost.* II, 734); **ины** 1 (1467 *BD* II, 297); *ор. одн. ч., с.* **инѣмъ** 2 (1388 *Р* 39, 40); **инымъ** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1449 *Cost.* II, 386); *місц. одн. ч.* **оу їиомь** (1479 *Cost. S.* 98); *наз. одн. с.* **иноє** 3 (1408 *Cost.* II, 632; XV ст. *ВС* 11 зв.; 1434 *Cost.* II, 670); **ино** 1 (1476 *BD* I, 212); *знах. одн. с.* **иноє** (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 385; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 421; 1496 *АЛРГ* 72); *наз. одн. ж.* **инаѧ, иная** (1456 *Cost.* II, 791; XV ст. *ВС* 36; 1460 *BD* II, 275); *род. одн. ж.* **иноє** 5 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91 зв.; 1484 *ЯМ*); **инои** 1 (1455 *Cost.* II, 774); *дав. одн. ж.* **иной** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *знах. одн. ж.* **иноую** (1444 *Cost.* II, 208; 1455 *Cost.* II, 770; 1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 292; 1489 *AS* I, 89; 1492 *BD* II, 292); *наз. мн.* **иныє** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1496 *ОПСВВ* 61); **иныи** 1 (1496 *BD* II, 405); **кны** 1 (1449 *Cost.* II, 386); ! **иноє люды** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *наз. мн. ч.* **иныи** 17 (1395 *Cost.* II, 610; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 769; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 115; 1472 *BD* I, 172; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1496 *ОПВВД*); **инии, ииїи** 9 (1433 *Р* 123; 1445 *СРК*; 1448 *Р* 148; 1455 *Cost.* II, 769; 1462 *BD* I, 52; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ*; 1479 *Cost. S.* 98); **иныє, ины⟨є⟩** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621); *зам. род.* **ины** (господарєвъ, болѣрь) 6 (1400 *Cost.* II, 619; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* I, 54, 56; 1469 *BD* I, 139; 1470 *BD* I, 141); *наз. мн. ж.* **инїи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **иныи** 1 (1434 *Cost.* II, 670); **ины** 1 (1456 *Cost.* II, 788); *наз. мн. с.* **инаѧ, иная** 3 (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1435 *Р* 133); **инаа** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **ина** 1 (1442 *Cost.* II, 88); *род. мн.* **иныхъ, ины(х), інуєh** 118 (1361 *A GZ* 6; 1386 *Р* 30; 1400 *Р* 62; 1413 *Р* 84; 1424 *Р* 106; 1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Р* 149; 1462 *BD* II, 289; 1495 *АЛМ* 85; 1499 *АЛМ* 36); **иних** 5 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1472 *BD* I, 169; 1485 *BD* II, 371; 1499 *AS* I, 117); *зам. наз.* **ины(х)** (боѧрє) 1 (1460 *Cost. S.* 34); *дав. мн.* **инымъ, инымь, ины(м), иным** 20 (1403 *RS* 338; 1429 *Cost.* I, 248; 1434 *Р* 130; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1488 *РИБ* 424; 1495 *РИБ* 601; 1496 *АЛРГ* 69, 71; 1499 *BD* II, 448; *РИБ* 776); **иимъ** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **инѣмь** 1 (1479 *BD* II, 351); *знах. мн. ч.* **иныхъ, нны(х)** 4 (1431 *ГВКЛ* 9; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1495 *АЛМ* 88; 1496 *ПДВКА* 61); **иныѣ** 2 (1370 *Р* 18; 1421 *Р* 94); **иныи** 1 (1498 *АЛМ* 159); *знах. мн. ж.* **иныи** 2 (XV ст. *ВС* 18 зв.; 1499 *РЕА* III, 35); **иныє** 1 (1496 *АЛРГ* 71); *ор. мн.* **иными** 4 (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132; 1462 *BD* II, 293); **иними** 3 (1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **ыными** 3 (1434 *Р* 130; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117); *місц. мн.* **оу (въ, при) иныхъ, иных** 10 (1408 *Cost.* II, 630, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *Cost.* II, 788, 789, 790, 1460 *BD* II, 273, 274); **ыныхъ** 1 (1499 *BD* II, 448).

Див. ще **ИННЫ, ИНШЇИ, ИНЪ.**

ИНЬШИ *див.* **ИНШЇИ.**

ИНѦТЬ *дієсл. док.* (222) **I.** *(повнозначне слово)* (12) **1.** (кого) схопити, піймати, взяти силою (7): будєть ли ялъ єго король по кривдѣ любартъ будєть правъ и я... буду правъ передъ въгорьскимь королємь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а боу-

дѣ(т)лї инѧ(т) тогды то оу нашо(!) волї боудѣть а жєна єго имєнїє своє вѣно продасть комоу хочє(т) (XV ст. *ВС* 39); а которого моего чоловека... в дуброве имуть, нехай его узвесять (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. почати, стати (робити що) (3): тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко то жь ємоу ѧлъ кондратъ отповѣдати єго рѣчь (Галич, 1401 *Р* 65); а колї вышо(л) тотъ ро(к) тогды нѧли єго нагабать о граница(х) (XV ст. *СЯ* 42).

3. *(обрати напрямок)* взяти, повернути (1): а сє здє єсмо положили границю мєжи Манєва и Вишнєвца и нємьши от дороги што идєть от Манєва... простє къ зємєньскои криници (Манів, 1478 *AS* I, 76);

л н ц є м ъ н ѣ т и (1) *див.* ***ЛИЦЄ.**

II. *(допоміжне дієслово) (у складі аналітичних форм майбутнього часу)* (210): коли вси землѧнє имуть давати дань оу татары то сєрєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *Р* 20); а записалъ есми на своемъ имѣнїи в домъ Пречистой въ годъ же в годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и опослѣ моего животѣ (!) кто иметъ тое имѣнія (!) держати (Київ, 1398 *ДГПМ*); а колн имоутъ коупити татарскы товаръ, оу иных наших тръгох, тамъ имоутъ дати, гдє єго коупѧт, от гривноу два гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 668); И щоби сѣ єстє нє сварили за моєго имєнїю, докоул мє (!) имєтє слышати ажє єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *інф.* **инѧть** (XV ст. *ВС* 11); *перф. 3 ос. одн. ч.* **ѧлъ** (1401 *Р* 65); 3 *ос. одн. ж.* **нєла** (XV ст. *ВС* 21 зв.); *3 ос. мн.* **нѧли** (XV ст. *СЯ* 42); *майб. 1 ос. одн.* **имоу** (1415 *Cost.* I, 122; 1481 *BD* II, 365); *2 ос. одн.* **имєш** (1460 *BD* II, 270); *3 ос. одн.* **имєтъ** 39 (1398 *ДПГМ*; 1403 *ДГАА*; 1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* II, 631; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1420 *Cost.* I, 135; 1427 *Cost.* I, 197; 1460 *BD* II, 274 і т. ін.); **имєть** 8 (1408 *Cost.* II, 632, 633; 1409 *Cost.* I, 65; 1434 *Cost.* II, 669; 1435 *Cost.* II, 689; XV ст. *ВС* 15 зв., 38 зв.; 1456 *Cost.* II, 791); **имєт, имє(т), imyet** 71 (1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1413 *GL* 48; 1427 *P* 108; 1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 120; 1449 *Cost.* II, 378; 1456 *ЭСФ*; XV ст. *ВС* 6; 1466 *BD* I, 96 і т. ін.); **имит** 1 (1458 *BD* I, 9); **имѣ(т)** 1 (1446 *Р* 154); *1 ос. мн.* **имємъ, имє(м)** (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1456 *ЭСФ*; 1457 *Cost.* II, 809); *2 ос. мн.* **имєтє** (1481 *BD* II, 358); *3 ос. мн.* **имоутъ, ⟨и⟩моутъ** 12 (1429 *Cost.* I, 258; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1435 *Cost.* II, 676; 1457 *Cost.* II, 810); **имоуть, имуть** 17 (1375 *Р* 20; 1408 *Cost.* II, 631; 632, 633; 1415 *Cost.* I, 122; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; XV ст. *ВС* 24, 24 зв., 38 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **имоут, имоу(т)** 51 (1434 *Cost.* II, 670; 1437 *Cost.* II, 709; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 366; 1449 *Cost.* II, 743; 1453 *Cost.* II, 461; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *Cost.* II, 788; 1457 *Cost.* II, 810; 1472 *BD* II, 315 і т. ін.); **! имоутї, ! имоути** 2 (1466 *BD* I, 96); *майб.* 3 *ос. одн. ч.* **будєть... ялъ** (1352 *Р* 6); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудѣ(т) инѧ(т)** (XV ст. *ВС* 39); *3 ос. мн.* **имають быти инѧты** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **нѣты(х)** (1457 *Cost.* II, 810); *дієприсл. перед.* **нємьши** (1478 *AS* I, 76).

Див. ще **ИМАТИ[1], ИМИТИ[1], *UNIATY, *ѦТИСѦ.**

ИОАНЪ, ІОАН *ч.* (32) *(особова назва, гр.* Ἰωάννης, *гебр.* Iochanan) Іван (29): Я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери... родители наши Іоана Ірину Ѳеодосію (Київ, 1398 *ДГПМ*); А на то єст вѣра... Иоана комиса (Баків, 1457 *BD* II, 258); Кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, Киръ, иоанъ... то все безмезници (Краків, XV ст. *ОБРН* 112); ищи писа(л) иоа(н) диаконъ... пєтрикоувь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*);

с в я т ы и И о а н и ъ Б о г о с л о в ъ (1), с в ѧ т ы и И о а н н ъ (2) *див.* **СВѦТЫИ 1.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоанъ, Иса(н), Іса и** (1403 *ДГМ*; 1453 *Cost.* II, 467; XV ст. *ОБРН* 112; 1491 *BD* I, 452; 1492 *ЗОЄ*); *род. одн.* **ісана, їоана, Іоана** 7 (1411 *Cost.* I, 84; 1414 *DIR«A»* 441; 1457 *BD* II, 258; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 106; 1491 *BD* I, 448); **Иоанна, Иоанъна** 3 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; 1459 *Cost. S.* 22); *дав. одн.* **Иоанну** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; 1489 *AS* I, 89); *знах. одн.* **Іоанна** 2 (1398 *ДГПБ*; 1401 *ЗКЄ*); **Іоана** 1 (1398 *ДГПМ*); *місц. одн.* **при іоан** (бл. 1470 *ОБРН*).

Див. ще ***ИОНОУЛЪ, ИОНЪ[1].**

ИОАНЫШЪ, ІОАНЫШЬ, ЮАНЫШ, ІОАНЪШЪ, ЮАНЪШЬ, ІОАНЬШ *ч.* (19) *(особова назва, молд., пор,* Иоанъ) Іван: а на то вѣра... іоаныша (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); а пак сїі злати татарскых заплатих оу роукы Олах Иоанышоу и Гашпароу (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Іоаныш** 3 (1497 *BD* II, 115; 1499 *BD* II, 154); **Іоанъшь** 2 (1419 *DIR«A»* 444; 1492 *Cost. S.* 162); **Іоаньш** 1 (1495 *BD* II, 69); **Іоанъшъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **иоанышъ** 1 (1433 *Cost.* II, 650); **іоанышь** 1 (1495 *BD* II, 69); *род. одн.* **іоаныша, Іоанъша** 5 (1400 *DIR«A»* 433; 1411 *Cost.* I, 84; 1481 *BD* I, 248; 1493 *BD* II, 3); **іоанныша** 1 (1442 *Cost.* II, 88); **іоаниша** 1 (1432 *ДГВІН*); *дав. одн.* **Иоанышоу** 1 (1499 *BD* II, 154); **иоаннщу** 1 (1466 *DIR«A»* 519); **иоанишю** 1 (1466 *DIR«A»* 519).

ИОАСАФЪ, ИОАСАФЬ, ИОСАФЬ, ІОАСАФЬ *ч.* (8) *(особова назва)* Йоасаф: А на то єст вѣлика марторна сам господство ми... и єгоумєн кур Иосафь (Сучава, 1470 *BD* I, 141); и дал сїє... сєло на имѣ Шировци ... манастирю нашємоу от Поутнои... гдє єст єгоумєн поп коур Іоа⟨саф⟩ (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоасафъ, иоасафь, Иосафь, Іоа⟨саф⟩, Іоасафь** (1470 *BD* I, 141, 155; 1471 *ПГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1478 *BD* I, 219).

***ИОИЛЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: пи(с) жоуржь иоилєви(ч) оу баичапє(х) (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иоилєви(ч)** (1454 *ПГПММ*).

Див. ще **ИОИЛЄВИЧЮ.**

ИОИЛЄВИЧЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва)*: мы, пєтръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинны слоуга нашъ вѣрны жоуржѣ иоилєвичю ... слоужи(л) намъ право и вѣрно (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

Див. ще ***ИОИЛЄВИЧЬ.**

***ИОИЛЄЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Иоилъ): дали... єсми ємоу... щоувєѧнн о(т)нина єго, що сѣ да(л) бута(ш) по своєю доброю волєю иоилєлу прє(д) нами (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *дав. одн.* **иоилєлу** (1456 *Mih.* 213).

***ИОИЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва населеного пункту у Молдавському князівстві)*: а скоугтоулъ и козма нє имаю(т) добыти на иоила съ привилїємь що они оучинили о(т) алєксандра воєво(д) оу иоиловѣ бє(з) вєрємєнїи (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу иоиловѣ** (1456 *Mih.* 213).

ИОИЛЪ, ІОИЛ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Иоиль, *гр.* Ἰωήλ, *гебр.* Joil): а скоугтоулъ и козма нє имаю(т) добыти на иоила съ привилїємь (Сучава, 1456 *Mih.* 213); мы Стєфань воєвод... знамєнито чиним... ожє прїидошѧ прѧд нами... слоугы Оана и брат єго Іоил... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1486 *BD* I, 289).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иоилъ, Іоил** (1456 *Mih.* 213; *Cost.* II, 568; 1486 *BD* I, 289, 290); *знах. одн.* **иоила** (1456 *Mih.* 213).

ИОН *див.* **ИОНЪ[1].**

ИОНА *ч.* (6) *(особова назва, гр.* Ἰωνᾶς, *гебр.* Ionas) Йона: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при том с нами были: кн⟨ѧ⟩з Михайло Санкгушкович, а вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка луцкий Иона (Луцьк, 1491 *AS* I, 95); И заплатих господство ми и тоти рѣ злат оу роуки Пѣтроу н сыном єго Исаико... и Ион⟨и⟩ (Сучава, 1491 *BD* I, 452); А коли єсми у пана Василя пенязи брал... при том был владыка володимерский иона (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоиа, Іоиа** (1398 *ДГПМ*; 1446 *Р* 154; 1491 *AS* I, 95; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; *ЧІАФ*); *дав. одн.* **Иои⟨и⟩** (1491 *BD* I, 452).

***ИОНИНЪ** *прикм.* (1): Се А кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... сѣмоу николе поустыньскомоу ионнноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **ионинoу** (1427 *Р* 108).

Пор. **ИОНА.**

***ИОНОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.*): што бы ємоу оурикъ съ оусѣмъ доходомъ и жони єго мароушщѣ и братоу єи ионоу(л) и дѣтємъ и(х) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 352).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ионоу(л)** (1433 *Cost.* I, 353).

Див. ще **ИОАНЪ, ИОНЪ[1].**

ИОНЪ[1], ИОНЬ, ИОН, ІОН *ч.* (233) (*особова назва, молд., цсл.* Иоанъ, *гр.* Ἰωάννης, *гебр.* Iochanan) Іван: А на то вѣра моя вышеписаннаго алєксандра воєводы и... вѣра пана Жуметате Иона (Сучава, 1403 *RS* 338); Писа Іон Попович оу Ясох (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ионъ, ионь, но(н), ион, Іон** 85 (1404 *Cost.* II, 625; 1437 *Cost.* I, 536; 1448 *Cost.* II, 316; 1456 *ЭСФ*; 1463 *BD* I, 74; 1475 *Cost. D.* 4; 1483 *Cost. S.* 122; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 59; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *зам. род.* в. п. **Іои, ио(н)** 27 (1460 *Cost. S.* 34; 1487 *BD* I, 305; 1488 *BD* I, 362, 364; 1489 *BD* I, 367, 372, 374; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 449 і т. ін.); *зам. дав.* слоузи... **Іон** 4 (1483 *BD* I, 275; 1487 *BD* I, 302; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 69); *зам. знах.* слоугоу... **іо(н)** 1 (1491 *Cost. S.* 156); *род. одн.* **иоиа, Иона, іона, іона** (1403 *RS* 338; 1408 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1440 *Cost.* II, 66; 1454 *Cost.* II, 509; 1460 *DIR«A»* 515; 1478 *BD* I, 219; 1488 *BD* I, 325; 1492 *Cost. S.* 161; 1500 *Cost. S.* 231); *дав. одн.* **Іоноу, іо(н)у** 31 (1378 *Р* 26; 1456 *BD* I, 456; 1459 *BD* I, 32; 1467 *Cost. S.* 69; 1483 *BD* I, 267; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 363; 1490 *BD* I, 386; 1495 *BD* II, 53; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *зам. род.* от **іоноу** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *ор. одн.* **иоиом, іоиомъ** (1458 *Cost.* II, 814; 1459 *BD* I, 31).

Див. ще **ИОАНЪ, *ИОНОУЛЪ.**

ИОНЪ[2] *ч.* (2) (*титул, що передував імені молдавських господарів, гр.* Ἰωάννης): Ионъ Стєфанъ воєвода... господаръ земли молдавъскоє, велелъ тобє великому князю Ивану Васильєвичу говорыти (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ионъ** (1498 *BD* II, 409).

Див. ще **ІО, ЮАНЬ.**

ИОНЬ *див.* **ИОНЪ[1].**

ИОСАФЬ *див.* **ИОАСАФЪ.**

***ИОСИФОВЪ** *прикм.* (1): и дали єсми прАдреченному монастирю єдинъ монастиръ оу боищи, где была келїа влдкЯ иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **иосифова** (1446 *Cost.* II, 263).

Пор. **ІОСИФЪ.**

ИОСКО *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Іосифъ): и продали свою правоую отниноу... от оурика дѣда их Жоуржа Фратовского, двѣ сєла на Днистри, єдно на имѣ Дрисливоє а дроугоє где бил Иоско (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоско** (1491 *BD* I, 458).

Див ще **ЮСКО.**

***ИРЄЧИПЪ** *ч.* (1) (*назва сьомого місяця мусульманського місячного календаря, тат.* irädzip, *тюрк.* radzab): а тои Арлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону курАчего лѣта а мѣсАцА иречипа (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **иречипа** (1392—1393 *РФВ*, 171).

***ИРИНА** *ж.* (2) (*особова назва, гр* Εἰρήνη): Я Семенъ... уписалъ въ домъ Пречистой Богоматери... родители наши Іоана Ірину (Київ, 1398 *ДГПМ*); Прокоп Чюрин пани... Иринѣ положеныи к. в. лѣто (б.м.н., XV ст. *ОБРН* 151).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Иринѣ** (XV ст. *ОБРН* 151); *знах. одн.* **Ірину** (1398 *ДГПМ*).

Див. ще ***ОРИНА.**

ИС *див.* **ИСЪ.**

ИСАЕВИЧЪ *ч.* (3) (*особова назва*): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаєвичъ Громыка (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); и вы нашыми послы, федоромъ Исаєвичомъ и тымъ Шанъдромъ дьякомъ... до насъ прыслали єстє (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исаевичъ** (1410 *АкВАК* XI, 5); *ор. одн.* **Исаєвичомъ** (1496 *BD* II, 402; 1498 *BD* II, 409).

***ИСАЄСКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* ИсаиА): а на то є(ст) вѣра... пана доумы исаєска (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450).

ФОРМИ: *род. одн.* **исаєска** (1436 *Cost.* I, 450).

ИСАИ *ч.* (99) (*особова назва, цсл.* ИсаиА, *гр.* Ἡσαΐας, *гебр.* Yshayâh) Ісай: первы(и) поручни(к) кнА(з) михаило евнутеви(ч)... ива(н) ру(с)нови(ч) осипъ дАдА исаи соколникъ (б. м. н., 1392 *Р* 46—47); а третѣа част от тАхже сєл да єст Исаю, сыноу Оани Моусти (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **исаи** (1392 *Р* 47; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 670; 1458 *BD* I, 9); *род. одн.* **исаия, исаиА, исаїя, исаїА, исаиа, їсаїА** 6 (1419 *DIR«A»* 444; 1423 *Cost.* I, 154; 1426 *Cost.* I, 178; 1428 *Cost.* I, 221; 1429 *Cost.* I, 249; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 455; 1457 *BD* II, 258; 1468 *BD* II, 306; 1489 *BD* I, 376 і т. ін.); **исая, исаА** 22 (1422 *DIR fig.* № 35; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 280; 1432 *Cost.* I, 338; 1433 *Cost.* I, 350, 354, 359; 1436 *Cost.* I, 444; 1457 *UKP* і т. ін.); *дав. одн.* **Исаю** 2 (1490 *BD* I, 403; 1495 *BD* II, 59); **исаиєви** 2 (1415 *Cost.* I, 117, 122); **исаєви** 1 (1420 *Cost.* I, 136); **исаию** 1 (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще **ИСАИА, ИСАЇЄ, ИСАЮ.**

ИСАИА *див.* **ИСАИА.**

***ИСАИЄВЪ** *прикм.* (12): а на то є(ст)... вѣра пана доумы исаїєва (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515); а на то є(ст)... вѣра пана доумы исаїєва (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **исаиєва, исаїєва** (1437 *Cost.* I, 515; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 42, 46, 62; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 180; 1446 *Cost.* II, 238).

Пор. **ИСАИ, ИСАЇЄ.**

ИСАИКО *ч.* (8) (*особова назва, пор.* ИсаиА): сє азъ... Іоан Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша пред нами... Моуша... и съ своими братиами... съ Тоадєр столникъ и братъ єго Исаико... и продали свою правою очиноу (Сучава, 1489 *BD* I, 376); И пак оу том прїидошє прАд нами... Анноушка и сєстра єи Моуша... и плєменики их Исаико и брат єго Силїон... и продали свою правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исаико** 4 (1489 *BD* I, 376; 1491 *BD* I, 452, 458; 1495 *BD* II, 64); *зам. дав.* братїАм... Иванко и **Исаико** 2 (1491 *BD* I, 452, 458); *род. одн.* **исаика** (1493 *BD* II. 6); *дав. одн.* **исаикоу** (1489 *BD* I, 376).

Див. ще **ИСАИЛЄ.**

ИСАИЛЄ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., пор.* ИсаиА) Ісай: а на то єстъ... в. п. Исаилє... и вѣра оусих наших бояръ (Сучава, 1468 *BD* I, 126).

Див. ще **ИСАИКО.**

ИСАИА, ИСАЇА, ІСАЇА, ІСАИЯ, ИСАИА, ЇСАЇА *ч.* (54) (*особова назва, цсл.* ИсаиА, *гр.* Ἡσαΐας, *гебр.* Yshayâh) Ісай: а на болшєє потверьж(д)єнїє томоу въсємоу вышеписанномоу велѣли єсмы слоузѣ нашємоу исаїи грѣдовичю писати и привѣсити нашоу печать к сєм(оу) листоу нашємоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112); пи(с) иса(и)А у соучавѣ (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **исаиА, исаиа, исаїА, ісаия, ІсаїА, їсаїа** (1418 *Cost.* I, 127; 1434 *Cost.* II, 665; 1436 *Cost.* II, 701; 1458 *BD* I, 25; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 62; 1463 *BD* I, 74; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *Cost. S.* 69; 1472 *ДГСВМ* і т. ін.); *род. одн.* **исаїи, исаии** 18 (1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 32, 62; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 34; 1460 *DIR«A»* 515; 1464 *Cost. S.* 60; 1470 *BD* II, 310 і т. ін.); **исаи** 1 (1422 *ДГОБК*); *дав. одн.* **исаїи, ісаїи, їсаїи** (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 112; 1415 *Mih. Alb.*).

Див. ще **ИСАИ, ИСАЇЄ, ИСАЮ.**

ИСАЇЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, цсл.* ИсаиА, *гр.*

'Ησαΐας, *гебр.* Yshayâh) Ісай: пнса(л) нсаїє оу сучаве (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще **ИСАИ, ИСАИѦ, ИСАЮ.**

ИСАЇѦ *див.* **ИСАИѦ.**

ИСАК *ч.* (79) (*особова назва, гр.* 'Ισαάκ, *гебр.* Isaak) Ісак: а на то є(ст) вѣра... па(и) исака вістѣрніка (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваномъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ... церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла... и съ тыми со всими, како же было передъ тымъ... при старомъ попѣ Петровскомъ, на име Исацѣ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а на то є(ст)... вѣра пана нсака вистѣрника (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **исак, иса(к), їса(к)** (1490 *Cost. S.* 140, 141; 1499 *BD* II, 425, 444); *род. одн.* **исака, Ісака** (1458 *Mih. Doc.* 122; 1491 *Cost. S.* 153; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 22; 1494 *BD* 38; 1495 *BD* II, 43; 1496 *BD* II, 93; 1497 *BD* II, 111; 1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *дав. одн.* **исакоу** (1490 *Cost. S.* 140, 141); *місц. одн.* **прн Исацѣ** (1465 *АкВАК* III, 4).

ИСАЧКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Исак): А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ... а панъ Исачко Пузовский (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исачко** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ИСАЮ *ч., невідм.* (7) (*особова назва, молд., цсл.* ИсанѦ, *гр.* 'Ησαΐας, *гебр.* Yshayâh) Ісай: а на то є(ст) вѣра... пана исаїю (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... сжє тоти истиннїи наши слоуги Тоадєр Юкаш и братаничь єго Фарко апрод... и племеник их Исаю... жаловалн єсми их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

Див. ще **ИСАИ, ИСАИѦ, ИСАЇЄ.**

***ИСБАРАЗИСКИИ** *див.* ***ЗБАРАЗСКИИ**[1].

***ИСВѢДОКЪ** *див.* ***СВѢДОКЪ.**

ИСЗО *див.* **ИЗЪ.**

ИСИДОРЪ *ч.* (3) (*особова назва, гр.* 'Ισίδωρος) Сидір, Ісидор: Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Я по(п) порѣчкы на имѦ исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чело(м) є(г) мл(с)ти (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исидоръ, исидо(р)** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1498 *ЧІАФ*); *род. одн.* **Ісидора** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще **СИДОРЪ.**

***ИСКАЗИТИ** *див.* ***СКАЗИТИ.**

***ИСКАЗНИТИ** *див.* ***СКАЗНИТИ.**

***ИСКАРИОТСКИИ** *прикм.* (3) (*цсл.* искариотьскъ) із Каріота: аще лн кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сіѫ... да є(ст) проклѦ(т) о(т) ба... и съ іоудоѫ іскаріо(т)скы(м) оучѦстїє да има(т) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а кто сѣ покуситъ възѣти илї порушити имъ бу(д) що... да є(ст) проклѣтъ о(т) г(с)а ба... и да є(ст) подобє(н) искарио(т)ском(у) ноудѣ прѣдателю (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **искарио(т)ском(у)** 1 (1443 *ПГСММ*); **скаріотьскому** 1 (1409 *DIR«A»* 437); *ор. одн. ч.* **іскаріо(т)скы(м)** (1401 *ЗКЄ*).

ИСКАТИ, ИСКАТЬ *дієсл. недок.* (30) **1.** (кого, чого, що) (*намагатися знайти*) шукати (11): а за избѣга можемъ єго добыти н выдати аже єго нє можемъ добыти можемъ єго иска (!) съ обою сторону (б. м. н., 1352 *P* 6); сє Ѧзъ кнѦ(з) алєксандъ (!) патрикѣєви(ч) стародуб(с)кн знамени(т) чинимы... аже слюбую и слюби(л) єсми... по смерти на(ш)го г(с)дрѦ... нє искати ми иныхъ господарєвъ (б. озера Круди, 1400 *P* 62); а николи инъшєго собѣ пана мимо... владнслава, кролѣ... искати и выбирати... завѣзоуєми оучинити и полнити то(т) истинныи голдуб (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а... коли бы стала какаа налога на алєксандра воєво(доу), а о(н) штобы нє иска(л) иную сторону (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770); мы Іоан Стєфан воєвода... слюбоуєм... кролю... и нн жадного иного пана иє искати (Коломия, 1485 *BD* II, 371);

искать ласкы (!) просити, шукати ласки: а оу то(т) го(д) имєєть оу завсє (!) искать ласкы нашєє (XV ст. *BC* 38 зв.).

2. (чого, чого під ким, на кім) (*судєвим шляхом*) добиватися, шукати (чого) (9): а мнѣ тѣжь... нє надобѣ того имѣньѦ... Городка ис присєлки, искати подъ дѦдиною моєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79); А которое будеть дело Якубу до него близкостью къ тому именью, и онъ нехай передъ нами на немъ ищеть (Краків, 1489 *РИБ* 438); а хтобы мєл того имѣнѦ под кн⟨є⟩гинєю искати... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни... нє надобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101);

(кого перед ким, кого за що) подавати скаргу (на кого), скаржитися (на кого за що) (6): а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ищє(т) н(х) прѦ(д) старицѣ, алибо прѦ(д) свои моужи, иного су(д)цѣ да нє имаю(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); искалъ онъ того Мартынца за непохожого слугу (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

искати закономъ (съ законом) (2) (кого перед ким, кого перед кого) переслідувати законом (кого): и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ н(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужєго товара, развѣ коли кто знайдєть своєго должника, та єщє имаєть єго искати закономъ прѣ(д) на(с) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676—677); А комоу що сѣ оузрит кривдо (!) на тых люди, тот да ишчет их съ законом прѣд єгоуменом (Сучава, 1459 *BD* I, 29);

правомъ искати (1) *див.* **ПРАВО**[1] 2.

ФОРМИ: *інф.* **искати** 11 (1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 619; *P* 62; 1435 *Cost.* II, 676; 1436 *Cost.* II, 698; 1482 *AS* I, 79; 1485 *BD* II, 371; 1489 *РИБ* 431; 1494 *AS* I, 101); **искать** 1 (XV ст. *BC* 38 зв.); ! **иска** 1 (1352 *P* 6); *теп. 3 ос. одн.* **ищєтъ** (XV ст. *BC* 25); *аор. 1 ос. мн.* **искахом** (1458 *Mih. Doc.* 122); *перф. 3 ос. одн. ч.* **искалъ** (XV ст. *BC* 22; *РИБ* 609; 1498 *АЛМ* 159); *3 ос. одн. ж.* **искала** (1494 *РИБ* 560); *майб. 1 ос. одн.* **имамъ искати** (1401 *P* 64); *бажн.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы...иска(л)** (1455 *Cost.* II, 770); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да ищє(т)** 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 462); **да ищет** 1 (1459 *BD* I, 29); **да ищєтъ** 1 (1454 *Cost.* II, 517); **нехай ищеть** 1 (1489 *РИБ* 438); *2 ос. мн.* **ищите** (1392—1393 *РФВ* 170); *3 ос. мн.* **да ищоу(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 391); **да иштоу(т)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *дієприсл. одноч.* **ищоущи** (1402 *Cost.* II, 621).

Див. ще ***ПОДИСКИВАТИ, *ПОИСКАТИ, *ПОИСКИВАТИ.**

***ИСКЛАД** *див.* ***СКЛАДЪ.**

***ИСКЛАДАТИ** *див.* **СКЛАДАТИ.**

***ИСКЛАДЪ** *див.* ***СКЛАДЪ.**

***ИСКОНЬЧАНЪ** *прикм.* (1) скінчений, закінчений: а в томь жалобы нє бывали исконьчаны (XV ст. *BC* 10).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **исконьчаны** (XV ст. *BC* 10).

***ИСКОНЬЧАТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* исконьчатисѦ) бути закінченим, завершеним: по(д)ъ лѣ(т) 1 лѣт и 4 ст(а) и (тр)ѣтие на 10 лѣто исконьчася (с)ні костелъ... на память стго лаврѣн(тн)я (Люблін, 1413 *ОБРН* 115).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **исконьчася** (1413 *ОБРН* 115).

Див. ще ***ДОКОНЧАТИ, *СКОНЧАТИ** 1, ***СКОНЧЫТЫ.**

***ИСКОУПИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* искоупити) (кого від чого) викупити: а они єго искоупили о(т) тои глобы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **искоупили** (1432 *Cost.* I, 327).

***ISŁOMITY** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**

***ИСЛУГА** *див.* **СЛОУГА.**

***ИСЛЮБИТИ** *див.* **СЛЮБИТИ.**

***ИСЛЮБОВАТИ** *див.* ***СЛЮБОВАТИ.**

***ИСМОВИТИ СѦ** *див.* ***ЗМОВИТИ СѦ.**

ИСНИЖЄ *див.* **ЗНИЖЄ.**

***ИСНИМАТИ СѦ** *див.* ***СНИМАТИ СѦ.**

ИСНЫИ, ИСНЫ, ИСТНЫЙ *прикм.* (23) (*стч.* jistny, *стп.* istny, isny) (*звичайно у сполуч. з займенником* тот)

згаданий: пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы... хочемы его о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); што же мишь мужикови(ч) держалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга и мы есмы тому исному мишеви и его дѣтемъ дали есмы фецеви(ч) дворище и бугданъчича оу новосѣльцехъ (Перемишль, 1390 *Р* 175—176); пакли бы романъ почѧ(л) и жѧловалъ пред кимъ того нѧтева... тогды мы имаева того исного романа опѧть поставити и дати в руцѣ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а мы такѣжь оурозумѣвши его такое обѣцованьє и слюбы... про то жь его со всѣми по(д)данными о тую исную мерзѧчку... правого чинимы (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а николи не хочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чере(с) сѧ, а любо чере(с) кого иного, а любо иныи где бы коли того исного пана нашего... кролѣ полского, и короуны его, намѣстко(м) лихое оу волотство ражено (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а то бы кролеви... пре(з) его послы исныѧ знаменито было, тогды коро(л)... имае(т)... де(и) голдованьѧ на иныи ча(с) преложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **исныи** 2 (1388 *Р* 37; 1392—1393 *РФВ* 170); **исны** 1 (1388 *Р* 39); **истный** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); *род. одн. ч., с.* **исного** 6 (1388 *Р* 37; 1400 *Р* 61; 1433 *Р* 125; 1436 *Cost.* II, 698, 702); *дав. одн. ч.* **исному, исномоу** 4 (1388 *Р* 37; 1390 *Р* 175; 1436 *Cost.* II, 697, 698); *знах. одн. ч.* **исного** 4 (1400 *Cost.* II, 618; 1436 *Cost.* II, 698); **исныи** 3 (1388 *Р* 37); *наз. одн. ж.* **istnaja** (1388 *ZPL* 107); *знах. одн. ж.* **истную** 2 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 94); **исную** 1 (1433 *Р* 121); *знах. мн. ч.* **исныѧ** (1448 *Cost.* II, 734).

Див. ще **ИСТИННЫИ**[1], ***ИСТЫИ.**

ИСО *див.* **ИСЪ.**

ИСПЕРВА *присл.* (2) спершу, спочатку: да соу(т) нашемоу монастирю оури(к) съ въсѣ(м) доходо(м) не⟨под⟩вижено николи на вѣки, яко да(л) и(х) исперва братие(м) наши(м) (sic.— *Прим. вид.*) (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); а оу Тигинн да платѣт какже ис перва платилн мыто, тымже обычаем и теперъ имаютъ платити (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

Див. ще **ИС ПРЬВА, НАИПЕРВЫ** 2, **ПЕРВО** 3, **ПРЪВО.**

! **ИСПИСАЛИ** ⟨ИТКИЛѢ⟩ *див.* ***ИТКИЛЬ.**

ИСПИСАТИ *дієсл. док.* (1) *(викласти на письмі)* написати: А на *(в ориг.* наи.— *Прим. вид.)* боулшеи крѣпостъ и потвръждеиїе, велѣли есми нашемоу вѣрномоу паноу Тъоутоулови логофетоу исписати и нашоу печат привѣсити к семоу листоу нашемоу (Васлуй, 1497 *BD* II, 113).

ФОРМИ: *інф.* **исписати** (1497 *BD* II, 113).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, ***НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ, ПОПИСАТИ** 2, ***ПОПИСОУВАТИ, *ПСАТИ.**

! **ИСПИСЛЕ** ⟨ИТКИЛЕ⟩ *див.* ***ИТКИЛЬ.**

***ИСПЛЪНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* исплънити) (чому що) виконати (що), додержати (чого): ащелибн кто о(т) ны(х) или по ны(х) бѫдѫщїи(х) начѧлни(к), томоу монастиру не исплънилъ тое, ты да въздадѧ(т) слово пре(д) х(с)мь въ днь страшнаго сѫда (Сучава, 1430 *Cost.* I, 308).

ФОРМИ: *бажн.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **ащелибы... не исплънилъ** (1430 *Cost.* I, 308).

Див. ще **ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ.**

***ИСПОВѢДАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* исповѣдати) (що кому) сповістити, сказати (кому про що): И я ему исповѣдалъ платнеры, и онъ ми велѣлъ зорою (!) (zoroiu.— *Прим. вид.*) чистити... и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. од. ч.* **исповѣдалъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ИСПОВѢДИТИ.**

***ИСПОВѢДИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* исповѣдѣти) (що) сповістити, сказати (про що): и пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти, въ которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн.* **исповѣдилъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ИСПОВѢДАТИ.**

***ИСПОВѢДНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* исповѣдьникъ) святий, що зазнавав переслідувань за віру: а писана грамота оу погоничи(х) оу четверто(к) м(с)ца генъварѧ оу ка днь на памѧть стго оца макксима (!) исповѣдника (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *род. одн.* **исповѣдника** (1422 *Р* 98).

ИСПОЛНА *див.* **СПОЛНА.**

ИСПОЛНИТИ *дієсл. док.* (1) (що подлуг чого) виконати (що згідно з чим): Тое оусе вышеписанное слюбоуем и присѣгаем здержати и исполнити подлоугь сего нашего листа (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *інф.* **исполнити** (1485 *BD* II, 372).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ.**

ИСПОЛНОЮ *присл.* (1) сповна, повністю: мы петръ воевода... вызнаваюмъ ... оуже (!) тоты златии пинѣзи... панъ михаило з боучача... намъ верноулъ и заплатилъ исполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

Див. ще **ЗОУПОЛНА, СПОЛНА, СОУПОЛНА.**

ИСПОЛНЯТИ *дієсл. недок.* (2) **1.** (що) утверджувати, установлювати (1): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъннковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

2. (що) виконувати (що), додержувати (чого) (1): Васи(л) землю де(р)жить Соупроуновщиноу а с тое земли хоживоло (!) три(д)цать грошe(и) и ведро медоу... а нанѧчи того не исполънѧеть заню(ж) приго(л)тѧеве(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *інф.* **исполняти** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *теп. 3 ос. одн.* **исполъиѧеть** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ.**

***ИСПРАВА** *див.* ***СПРАВА.**

ИСПРАВЕДЛЇВЕ *див.* **СПРАВЕДЛИВЕ.**

***ИСПРАВЕДЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЕДЛИВОСТЪ.**

ИСПРАВИТИ *див.* **СПРАВИТЬ.**

***ИСПРАВИТИСЯ** *див.* ***СПРАВИТЬСЯ.**

***ИСПРАВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (5) (кому, кому в чому, кому з чого) додержувати, дотримувати (чого) (3): и вы нашыми послы... до насъ прыслали есте и такъ намъ поведаете про то, што тое дело межы вами такъ стало се, што Александръ зять вашъ зъ доконъчанья своего и крестъного целованья... вамъ не исправляеть (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); И ты, по своей оутверъжоной грамоте и какъ пановє твои оуговорыли, ему ни въ чомъ не исправляешъ: дочеръ его ноудишъ прыступити къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

⟨⟩ и с п р а в л ѧ т и п о з о в ъ (проти кого) (2) позивати до суду (кого): Которыи исправлѧеть позовъ протївъ ко(г) бе(з) правого повода (XV ст. *BC* 6).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* **исправляешъ** (1499 *BD* II, 448); *3 ос. одн.* **исправляеть, исправлѧеть, испра(в)лаеть** (XV ст. *BC* 6, 15 зв.; 1498 *BD* II, 409).

Див. ще **СПРАВИТЬ.**

ИСПРАВНО *див.* **СПРАВНО.**

***ИСПРАВѢДЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЕДЛИВОСТЪ.**

***ИСПРОСИТИ** *див.* **СПРОСИТИ.**

***ИСПРУВЪСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва)*: и оуздалъ есть влдка передъ нами пану яшкови испрувъскому та дворища на вѣки (Перемишль, 1391 *Р* 45).

ФОРМИ: *дав. одн.* **испрувъскому** (1391 *Р* 45).

ИС ПРЬВА *присл.* (1) (*цсл.* исъ прьва) спершу, спочатку: А хотарь томоу селоу... д⟨о⟩ оусті⟨а⟩ Черленои, идеже

єст блато Мъстєкѫноул и от кѫдоу ис прьва начахом (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

Див. ще **ИСПЄРВА, НАЙПЄРВЫ** 2, **ПЄРВО** 3, **ПРЪВО.**

ИСПРѦТАТИ *дієсл. док.* (2) (кого, що) зібрати: а кого коли исъпрѦчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ єсмъ имъ (Смотрич, 1375 *P* 20); мы па(к) нє поспѣли єсмо испрѦтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть и с тымы стали єсмо противъ того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *інф.* **испрѦтати** (1392—1393 *РФВ* 170); *майб. 3 ос. мн.* **исъпрѦчють** (1375 *P* 20).

ИСПУСТИТЬ *див.* **СПУСТИТИ.**

ИССТАРАДАВНА *див.* **ИССТАРОДАВНА.**

ИСТАРИНЫ, ИЗСТАРИНЫ *присл.* (3) з давніх-давен, здавна: И благословляю вашу милость... какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны ... заиъ же дей изстарины тои Божей церкви и попомъ ее ни отъ кого обидъ не чинилося (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); А кнѦ(з) Семє(н) оувє(л) бы(л) на ни(х) новиноу сєно косити на толокоу ходнти а став сыпати а того дє(и) нм и старины нє бывало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ*, 90).

ИССТАРОДАВНА, ИСТАРАДАВНА, ИСТАРОДАВНА, ИСЪСТАРАДАВНА, ИСЪСТАРОДАВНА, ИЗСТАРОДАВНА *присл.* (9) з давніх-давен, здавна: про тъ жь Ѧзъ... приступилъ єсмъ ку... корунѣ польскои ис тыми горо(д) исъ крємѦницємъ и съ братславлємъ... которыѣ жь то исъ (с)тара давна ку свѦтои корунѣ пильскои (!) прислухають (Кременець, 1434 *P* 130); про то жь Ѧ про тоє ихъ добродѣиство... приступаю... ку... королєви польскому... ис тыми городы... што тыми разы суть оу моємъ дєржѦнью которыи жь то и истара давна ку корунє прислухали и прислушѦють (Черняхів, 1435 *P* 132—133); Я кн⟨А⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми... имєнє... так долго и так широко какжє єсми сам дєржал во всих границах и во всих околицах как ис стародавна *(в ориг.* ис страродавна.— *Прим. вид.)* єст (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще ***ОТСТАРОДАВНА, СЪСТАРОДАВНА.**

ИСТАТИ СѦ *див.* **СТАТИСѦ.**

***ИСТВОРИТИ** *див.* ***СТВОРИТИ.**

***ИСТВОРѢНЬЄ** *с.* (1) створення: Во имѦ от(т)цѦ (!) и сна и стго дха бжимъ истворѣньємъ оу вѣки аминь (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *ор. одн.* **истворѣньємъ** (1370 *P* 18).

***ИСТЄЦЪ** *ч.* (3) **1.** позивач (2): ⟨а п⟩а⟨кли⟩ бы па(н) того с⟨є⟩ла рєклъ ⟨ажъ т⟩ого чоловѣка... ⟨...оу с⟩єлѣ нѣтъ тогды мае(т) ⟨ис⟩тєцъ ждати того чоловѣ⟨ка⟩ другыѣ три дни (Галич, 1435 *P* 134).

2. відповідальна особа (1): а мы боѦрє зємлн мо(л)давскои на вєрху листа сєго по имєнн попсани яко истци и рукоимѣ слюбуємы и ручимы... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по нє(м) будущєи нмѣю(т) по(л)нити (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 143).

ФОРМИ: *наз. одн.* ⟨**ис⟩тєцъ** (1435 *P* 134); *дав. одн.* **истцєви** (1435 *P* 134); *наз. мн.* **истци** (1421 *BD* I, 143).

ИСТИГАТИ *дієсл. недок.* (1) (що на кім) *(вимагати сплати)* стягати (що з кого): па(к)ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шєстн со(т) золоты(х), то(г)да коро(л)... нмиє(т) истигати ты(х) дванцѦ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на зємлѦно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *інф.* **истигати** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще **ВСТѦГАТИ.**

ИСТИНИ *див.* **ИСТИННЫЙ**[1].

ИСТИНЇИ *див.* **ИСТИННЫЙ**[1].

***ИСТИННА** *ж.* (1) (*стч.* jistina, *стп.* iścina) належна комусь основна грошова сума без додаткових нарахувань: па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш)... имиє(т) ихъ братн и встѦгати та(к) долго, али(ж)... кнѦгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *знах. одн.* **истинну** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще ***ИСТИННЫЙ**[2].

ИСТИННЫЙ[1], **ИСТИНЫИ, ИСТИННЫ, ИСТИННИИ, ИСТИНЫ, ИСТИНЇИ, ИСТЫНЇИ, ИСТЫННИИ, ИСТЫННЫИ, ИСТИНЬНЫИ, ИСТИННЪИ, ИСТЫННЇИ, ИСТЫННИ, ИСТЫННЫ, ИСТИНИ** *прикм.* (238): **1.** справжній, правдивий (1): ино они тоє вндѣвшє и оурозумѣвши, ажє єсми и(с)ти(н)ны прїатє(л) и слуга вѣрє(н) быти и служити г(с)п(д)ви ншму, кролєви є(г) мл(с)ти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. *(звичайно у сполуч. з займенниками* т о т ъ, с є и) згаданий (237): ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину, хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѦти (б. м. н., 1352 *P* 6); а такожє слоубоуємы и имаємы воротнтн оусѣ записы тому истино(м) королєви полскому (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тот истинїи слоуга... пан Доума Броудоурь слоужил нам право и вѣрно (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **истиныи, истиньныи, истиннъи** 92 (1352 *P* 6 ; 1400 *Cost.* I, 36; 1409 *Cost.* I, 64; 1414 *Cost.* I, III; 1423 *Cost.* I, 156; 1427 *Cost.* I, 196; 1440 *Cost.* II, 65; 1447 *Cost.* II, 273; 1453 *Cost.* II, 495; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **истинны** 28 (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 135; 1426 *Cost.* I, 178; 1429 *Cost.* I, 239; 1443 *Cost.* II, 138; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 553; 1457 *Cost.* II, 810; 2-а пол. XV ст. *ДГВІС*; 1460 *Cost. S.* 41 і т. ін.); **истинии, истиннїи** 18 (1428 *Cost.* I, 209; 1446 *Cost.* II, 247; 1451 *Cost.* II, 403; 1458 *Cost.* I, 18; 1472 *BD* I, 177; 1480 *BD* I, 237; 1487 *BD* I, 294; 1492 *BD* I, 504; 1495 *BD* II, 41, 44 і т. ін.); **истиныи, истїиыи** 16 (1433 *Cost.* I, 358; 1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 481; 1441 *DBAc* 40; 1445 *Cost.* II, 211; 1448 *Cost.* II, 359; 1453 *Cost.* II, 471; 1466 *BD* II, 110; 1487 *BD* I, 295; 1493 *BD* II, 5); **истины** 8 (1443 *Cost.* II, 141, 185; 1446 *Cost.* II, 237; 1452 *Cost.* II, 425, 426, 431; 1468 *BD* I, 125; 1469 *BD* I, 135; 1471 *DIR«A»* 525); **истиннїи** 8 (1428 *Cost.* I, 218; 1480 *BD* I, 238; 1484 *BD* I, 178; 1487 *Cost. D.* 6; 1491 *BD* I, 491; 1495 *BD* II, 43, 79; 1499 *BD* II, 140); **истынїи** 2 (1499 *BD* II, 21; 1497 *BD* II, 112); **истынны** 2 (1457 *UKP*; 1488 *BD* I, 323); **истиини** 1 (1438 *Cost.* II, 26); **истынныи** 1 (1462 *BD* I, 63); **истыннїи** 1 (1400 *Cost.* I, 26); **истини** 1 (1466 *BD* I, 95); *дав. одн. ч.* **истнно(м)** 4 (1436 *Cost.* II, 706, 707; 1458 *Mih. Doc.* 123); **истинному** 2 (1411 *P* 77); **истиному** 1 (1388 *GL* 678); *знах. одн. ч.* **истинно(г)** 1 (1453 *ПГОВ*); **исти(н)го** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *наз. одн. ж.* **истиннаа** 2 (1438 *Cost.* II, 14; 1497 *Cost. S.* 212); **истинна** 2 (1480 *BD* I, 244; 1498 *BD* II, 126); **истынаѦ** 1 (1418 *Cost.* I, 126); **истина** 1 (1499 *BD* II, 31); *род. одн. ж.* **исти(н)ноѣ** (1436 *Cost.* II, 706); *знах. одн. ж.* **istenuju** (1388 *ZPL* 104); *наз. мн.* **истиннїи** 3 (1469 *BD* I, 134; 1489 *BD* I, 371; 1490 *BD* I, 391); **истиннїи** 1 (1495 *BD* II, 53); **истинни** 1 (1452 *Cost.* II, 409); *наз. мн. ч.* **истинны** 11 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *Cost.* I, 193; 1428 *Cost.* I, 221, 223; 1429 *Cost.* I, 269; 1439 *Cost.* II, 51; 1440 *DBAc* 31; 1453 *Cost.* II, 467; 1467 *Cost. S.* 68; 1471 *BD* I, 164; 1478 *BD* I, 218); **истиннии, истиннїи** 10 (1479 *BD* I, 228; 1488 *Cost. S.* 127; 1491 *Cost. S.* 152; 1495 *BD* II, 39, 46, 47, 48, 59, 62, 248); **истиныи** 8 (1415 *Cost.* I, 121; 1428 *Cost.* I, 201; 1442 *Cost.* II, 87; 1443 *Cost.* II, 144, 149; 1448 *Cost.* II, 316, 323; 1483 *BD* I, 267); **истины** 4 (1462 *BD* II, 292; 1467 *BD* I, 117, 118; 1468 *BD* I, 127); **истиныи** 3 (1419 *DIR«A»* 444; 1454 *Cost.* II, 508; 1483 *BD* I, 272); **истиннїи** 1 (1495 *BAM* 70); **истинии** 1 (1490 *BD* I, 434); *наз. мн. ж.* **истиниїи** 1 (1499 *BD* II, 166); **исти(н)ии** 1 (1479 *Cost. S.* 101).

Див. ще **ИСНЫИ.**

***ИСТИННЫЙ**[2] *прикм.* (2) (*стч.* jistinny, *стп.* iścinny) ◇ и с т и н н ы и з о л о т ы и (1), и с т и н и п н н ѣ з и (1) належна комусь основна грошова сума без додатко-

вих нарахувань: па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л)... имиє(т) истигати тых дванаицѧ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на землѧно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); А по нашєм животє, кого богъ избєрєт господаръ бит⟨и... тот би⟩ ємоу нє пороушил нашєго даанѧ и потвръж⟨дєнїа, али би оутв⟩ръдил и оукрѣпил, ⟨з⟩аноужє єсмо ємоу дали и потвръдили ⟨за єго пра⟩воую слоужбоу и за що он соби коупил за свои правіи и истини пинѣзи (Сучава, 1491 *CVD* 4).

ФОРМИ: *наз. мн. ч. зам. род.* **исти(н)ныи** золоты(х) (1421 *Cost.* 1, 142); *знах. мн. ч.* **истини** (1491 *CVD* 4).

Див. ще ***ИСТИННА.**

ИСТИННЪИ *див.* **ИСТИННЫИ**[1].

ИСТИНЬНЫИ *див.* **ИСТИННЫИ**[1].

ИСТНЫЙ *див.* **ИСНЫИ.**

***ИСТОКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* истокъ) джерело: а тако єму дає(м)... со млины... съ водами и съ ихъ истоки (б. м. н., 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **истоки** (1424 *P* 100).

***ИСТОКЪМИТИ** *дієсл. док.* (1) (з ким) домовитися: А твоя милость нє далъ єси намъ листа по тому копию, яко єсмо были истокъмили исъ перъвыми послы твоєє милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

ФОРМИ: *пперф. 1 ос. мн.* **єсмо были истокъмили** (1496 *BD* II, 401).

***ИСТРАВА** *див.* ***СТРАВА.**

ИСТРАТЇТЬ *дієсл. док.* (28) **1.** (кого, що) втратити (7): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы, бу(д) гдє оу нашє(і) зємли и доведє(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣни из добрими лю(д)ми, а они брашовѣни нє мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) будє(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); Ачь хто чюжоую ро(л)ю орє(т) алюбо сєєть своєю насєєньє (!) истрати(т) а виноу заплати(т) єі (XV ст. *BC* 30); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и доведєт наш чловѣкъ иа Брашовѣнє... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

2. (що) розтратити (3): Коли дѣтємь оумрє(т) мати а оц҃ь хочєть дроугоую понѧ(т) жоноу а дѣти имѣють проси(т) во оца дѣлнїци своєи а потомъ истративши о(т)цю докоучають оу то(м) бываєть клопо(т) мєжи ними (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

3. (на чому) (*у грі*) програти (в що) (2): о сноу которыи нє о(т)дєленъ о(т) оца и на костка(х) стратїть алюбо на иньшєи игрѣ (XV ст. *BC* 8).

4. (*справу в суді*) програти (11): а кто на рокъ нє станєть а ни вкажєть тотъ стратилъ (Галич, 1401 *P* 65); θранцо(к) жалобоу оучини(л) єго(ж) пло(т) горо(ди)лъ во є(г) дѣди(ч)ствѣ а што коли сєєлъ оу томъ огороженьи то всє бра(л) идїи о(т)повєда(л) жє то(т) франци(к) бы(л) с нимь во одно(м) сєлє в ночи и въ днь а за двє лєтє николї ємѫ нє оупомина(л)сѧ ни однымь словомь о тоє гороженїє мы сказоуємъ тогды идїи зыска(л) а франци(к) страти(л) (XV ст. *BC* 21—21 зв.); а такождєрє чєрнъ и ромънє(л)... да нє имаю(т) о(т) сєлѣ напрѧ(д) болшє тѣгати ани оупоминати за тота сєла... на пана шандра... зану(ж) чєрнъ и ромънє(л) и дръгои стратили исвоими привилнями зану(ж)ну(ж) (!) была фа(л)шєвна и єсми и(х) сказили (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528); и також(д)єрє ива(н) ... исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку... понє(ж) страти(л) ива(н) исъ братїами своими прѧ(д) оусєго праваго закона (Васлуй, 1474 *РГС*);

◇ жалобу стратити (2) *див.* **ЖАЛОБА**; право стратити (1), стратити право (1) *див.* **ПРАВО**[1].

5. (*привести до загибелі*) згубити (1): а боудєть лї такыи наидєны што нє о(т)баючи а своє лакомьство по(л)нѧ ажь которою жївотїноу ис ты(х) истратѧ(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудєть (XV ст. *BC* 11 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **истратїть** 1 (XV ст. *BC* 28); **страти(т)** 1 (XV ст. *BC* 26); *перф. 3 ос. одн. ч.* **стратилъ, страти(л), стратил** (1401 *P* 65; 1421 *P* 94; 1428 *P* 111; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *Cost.* I, 32; XV ст. *BC* 21 зв., 22, 30 зв.; 1474 *РГС*); *3 ос. одн. ж.* **стратила** 1 (XV ст. *BC* 21); **истратила** 1 (XV ст. *BC* 21); *3 ос. мн.* **стратили** (1460 *BD* I, 41; XV ст. *BC* 26; 1472 *DIR«A»* 528); *майб. 3 ос. одн.* **стратить, стратїть** 4 (1401 *P* 65; XV ст. *BC* 6 зв., 8; *СЯ* 40); **истрати(т)** 1 (XV ст. *BC* 26); **страти(т)** 2 (XV ст. *BC* 13 зв., 30); **стратити** 1 (XV ст. *BC* 16 зв.); *3 ос. мн.* **истратѧ(т)** (XV ст. *BC* 11 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы стратилъ** (1404 *P* 68); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да стратѣтъ (стратѣт)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **ис(т)рачоны** (XV ст. *BC* 32); *дієприсл. перед.* **истративши** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ИСТРАЦЄНЇЄ** *див.* ***СТРАЧѢНЬЄ.**

ИСТУПИТИ *дієсл. док.* (1) (чого) (*порушити що*) відступити (від чого): и того нє хочю иступити и на то єсмъ свои листъ да(л) и печѧть привѣсилъ (Опатів, 1398 *ЗЛЄІК*).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **хочю иступити** (1398 *ЗЛЄІК*).

***ИСТЫИ** *прикм.* (7) (*стч.* jistý, *стп.* isty) згаданий: мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т) ... иже имѣючє чистоѣ мысли... по(ж)даниє к вєлико(м) королєви володиславу... тому истому королєви володиславови... слюбуємъ дєржати цѣлую правду (Молодечно, 1388 *P* 43); и дали єсми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **истого** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн. ч.* **истому** (1388 *P* 41, 43); *знах. одн. ч.* **и(с)того** (1457 *Cost.* II, 809); *наз. мн. ч.* **истыи** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **истыми** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ИСНЫИ, ИСТИННЫИ**[1].

ИСТЫНЇИ *див.* **ИСТИННЫИ**[1].

ИСТЫННИ *див.* **ИСТИННЫИ**[1].

ИСТЫННЇИ *див.* **ИСТИННЫИ**[1].

ИСТЫННЫ *див.* **ИСТИННЫИ**[1].

ИСТЫННЫИ *див.* **ИСТИННЫИ**[1].

***ИСОУСОВЪ** *прикм.* (2) ◇ Ісусово рожєство (1) (*після компонента* подъ лѣты — *календарна дата, початок християнського літочислення*): Дѣялось въ Луцку, подъ лѣты Ісусова рожєства тысяча четыреста сорокъ четвертого (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8—9); рожєство Исусово Христово (1) *див.* ***РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ісусова, Исоусова** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1446 *AS* I, 43).

Пор. **ИСУСЪ.**

ИСУСЪ *ч.* (74) (*особова назва, гр.* Ἰησοῦς) (57): а кто бы покуси(л) порушити или възѧти боу(д) о(т) того вышєписаннаго то да є(ст) проклѧтъ о(т) га ба и спса нашєго іу ха (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашєго даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба и спса нашєго, іу ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

◇ исус христово рожєство (5), рожєство исусъ христово (10) (*після компонента* подъ лѣты — *календарна дата, початок християнського літочислення*): Писан в Луцку, под лѣты Рожєства Исус Христова тисечу лѣть и чотыриста и тридцатого лѣта (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9); А псан в Києве под лѣты ржтва Исус Хсва тисяча лѣтъ и чотыриста чотырдесять пятого лѣта (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); Псан листъ... под литъ Рожєства Исусъ Христова 1000 летъ и 400 и пятъдесятъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); обрѣзаньє Исоуса Христа (1) *див.* ***ОБРѢЗАНИЄ;** рожєство Исус Христа (1) *див.* ***РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* рожества **Исусъ** Христова (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1433 *Р* 119; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *ЗНТШ* CXV, 19; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *род. одн.* **исоуса** (1368 *Р* 15; 1446 *AS* I, 5); *ск. н.* **ису** 44 (1447 *Cost.* II, 288; 1451 *Р* 157; 1454 *Cost.* II, 502; 1458 *BD* I, 9; 1470 *BD* I, 147; 1476 *BD* I, 211; 1487 *BD* I, 312; 1489 *BD* I, 376; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149 і т. ін.); **іу** 11 (1404 *Cost.* II, 625; 1470 *DIR«A»* 522, 523; 1486 *DC* 144; 1488 *ДГСПМ*; 1490 *DC* 146, 149; 1500 *Cost. S.* 230, 231); **ису(с)** 3 (1434 *Р* 128; 1437 *Р* 137; 1451 *Р* 159); **іс** 3 (1438 *Р* 139; 1453 *DIR«A»* 503; 1488 *ДГСПМ*); **іс(с)** 2 (1433 *Р* 127; 1445 *Р* 151).

***ИСХОДИТИ** *дієсл. недок. і док.* (4) (*цсл.* исходити) **1.** (до кого) відправлятися, виряджатися (1): доколѧ и на(ш) посо(л) исходи(т) до господарѧ нашего, до королѧ... и мы сами и с нашимъ живото(м) боуде(м) пере(д) его мл(с)тїю (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

2. (від чого, з чого) *(брати початок)* виходити (з чого) (3): а хотары оунгоурѣ⟨номъ⟩ от бакова... та дѣл⟨омъ⟩ гори долина що исходитъ о(т) лиса (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); и хотаръ о(т) оусти каковѣ (!), що поу(т) злѣса исходи(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **исходитъ** 2 (1409 *Cost.* I, 64; 1424 *Cost.* II, 956); **исходи(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *майб. 3 ос. одн.* **исходи(т)** (1455 *Cost.* II, 774).

***ИСЧАДОКЪ** *див.* ***СЪЩѦДОКЪ.**

***ИСЧАСНЫИ** *див.* ***ЩАСНЫИ.**

ИСЪ, ИСЬ, ИС, ИСО *прийм.* (1016) **I.** *(з род).* (125) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (67) **а)** *(вказує на об'єкт, що є одиницею якогось обчислення або з якого щось належить взяти, відняти, виділити)* з, від (кого, чого) (50): А осадивши ис каждого кметѧ по два гроша широкая оу кнѧжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); ис нашимъ вѣданьемъ волѣнъ продати замѣнити тако доброму ѧко коли самъ имаеть служити *ис* того всѣго намъ и нашимъ дѣтемъ (Краків, 1394 *Р* 54); а не надобѣ оу его люди никому оуступатисѧ а ему своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*); а господвоми (!) да даває(т) на кажды го(д) томоу прѣдреченномоу монастирїю по вї бочки вина ис нашеи десѧтины (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); оу Житомиры оу месте ко(р)чомъ два(д)цать а ис ты(х) ко(р)чомъ на годъ идеть с ни(х) по копе грошe(и) платоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); исъ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

б) *(вказує на стан, який зазнає зміни, порушується дією)* з, із (чого) (7): ино... велимужнии панови... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (так.— *Прим. вид.*) ис того оусего злого (Кременець, 1434 *Р* 130); и имаемъ *(або* имаемо.— *Прим. вид.)* емоу на то оуставно радїти... абы тым обычаемь был и держал сѧ яко и передкове его стары воеводы молдавскїи, и *ис* тых обычаев его милость, абы николи до смерти и не вышол, ис нами посполоу (Сучава, 1462 *BD* II, 289); а естли ѧ ис тое мены выстоуплю... тогды королю... двѣсте роублевъ заплачоу (Луцьк, 1490 *Пам.*);

в) *(вказує на сукупність осіб, об'єктів, з яких виділяється один чи більше, або на предмет, з якого виділяється частина)* з, із (кого, чого) (7): дали ему село оу теребовльскии волости новоселъцѣ а шисть кобылъ *и* стада (Вишня, 1393 *Р* 52); прото(ж) коли(ж) бѫде(т) братїя або сестры во очине разделены... и пригодитсѧ(ж) некотороми ис тое братїи оу жалобѣ дѣди(ч)не возме(т) на себѣ соуженїе конечне потомь прїиде(т) бра(т) его а хоче(т) тоую обновити мы кладемь емоу мо(л)чанїе (XV ст. *ВС* 22 зв.); мы стефанъ воевода... чиним знаменито... оже прїиде прѧд нами... слоуга наш петръ вилна... и дал своим оуноуком... ис своего праваго оурика, третїю част от хотарь (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 87—88);

г) *(вказує на джерело відомостей)* з, із (чого) (1): Знаменїто намъ есть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.);

д) *(вказує на вмістилище, звідки щось виймається)* з, із (чого) (1): Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) емоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и (XV ст. *ВС* 31 зв.);

е) *(вказує на предмет, на який спрямована думка, намір)* в (чім) (1): колиж... крол полскыи... коу наслѣдованю... наших предков оупоминал и приводил, дилѣ которои рѣчи мы, хотѧчи его освѣцености... оу пророченною ис полности вѣры нашои оупевнити, вызнавамы... быти повинни... коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. *(виражає просторові відношення) (вказує на напрям або вихідну точку дії)* з, із (чого) (28): а коли которыи торговець поидеть торговать ис торунѧ через берестие до Лучьска без печали будте (б. м. н., 1341 *Р* 2); a tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y z rykami... i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczysczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); а то все выше писаное даемъ емоу до є(г) жывота ко(л)ко кра(т) бы ся емоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоеи (Снятин, 1454 *Р* 163); але коли тыми часы оусхоче(м) поехати пере(д) нашего милостивого пана приехати, а на(ш)... милостивы(и) па(н) имае(т) на(с) глеитовати своими чотырми великими паны и радцами... и(с) нашеи граници до... королѧ его мл(с)ти (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); мы Стефан воевод... чиным знаменито... оже даемь и дали есмы сес нашь лист нашемоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас а ис нашеи земли до лѣскои земли (Сучава, 1470 *BD* I, 140); и дали... есмы о(т) на(с) томоу(ж) вышеписанномоу... монастироу о(т) немца болото кривѧ и озеро... що есть исверха, о(т) по(д) конець писка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(виражає означальні відношення з просторовим відтінком)* з, із (чого) (28): а се бортници пашко бортикъ (!) и съ емелина (Львів, 1370 *Р* 18); а тому свѣдци... панъ иванъ дрочичь ис торговицѣ и иныхъ много добрыхъ при то(м)ъ было (Галич, 1404 *Р* 68); Мы па(н) сташко исъ давыдова... приводимо то ку вѣчнои памѧти (Погоничі, 1422 *Р* 97); ино оузрѣвши невиность мою велимужинии панови... рада на имѧ па(н) вѧценьць *исъ* шѧмоту(л)... и с ыными ... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *Р* 130); а тако(ж) тоти люди ис тѧ(х) монастїръскы(х) селъ да не имае(т) никто... соудити и(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); по(д)писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ великодержавного короля... и его королевое пренаяснѣишей паней елизаветы іс поколенья цѣ⟨са⟩рьского вноука... цесаря жікгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

4. *(виражає модальні відношення)* із, з (2): осподарь мои великии король дал ми намѣстничати оу луцьску исъ его руки сѣлъ есмь (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); можеть о(т)дати й продати й на цркви по своей дїи дати и ближнему своему исъ своей роуки дати и по(д)ровати по немъ боудоучомъ (Луцьк, 1451 *Р* 159).

II. *(з ор.)* (891) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (871) **а)** *(вказує на супровід одних предметів або осіб іншими)* з, із (ким, чим) (214): Се же придалъ юрьиї болковичь и своею братьею к цркви стму николѣ землю пашную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); а и с тымь полемь што придалъ былъ григореви шеломыньское поле и сѣножѧти (Львів, 1386 *Р* 31); а васковци стецку воеводѣ о(т)писали есмы к волоскои земли и с тымъ со всѣмъ што к тому селу здавна прислушаеть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); и так сѧ слушает вечисто и непорушно со всеми входы и приходы... с приселки, из селищи, с нивами, ис пашнѧми... з гаи, ис пасеками (Київ, 1437 *AS* I, 34); ѧ панъ олехно юрьевичь Жюсичь продалъ есмь дѣдино(у) и отьчино(у) свою пано(у) дробышю мжюровичю село на имѧ конюхи...изо въсѣмь исъ тѣмь штожь к то-

мо(у) тѧгло изъ вѣка и тєперь (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Тоє въсє вышеписанноє да єсть слоузѣ нашємоу Корлатоу от нас оурикъ исъ въсѣмь доходомь (Сучава, 1473 *BD* I, 183); досъталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъники и Высоцъко селище и съ тымъ, што к Журавъникомъ и къ Высоцъку селищу изъ вѣка вечного тягъло (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); да єстъ им от насъ оурикъ исъ въсєм доходом им и дѣтєм их (б. м. н., 1500 *SD* 7);

б) *(вказує на знаряддя або засіб дії)* з, із (ким, чим) (449): мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємнѧны... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвержѧє(м) *ис* симъ листомъ наши(м) господарєви нашєму, вєлєбному владиславови, королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито *и* симъ нашимъ листомъ... ожє єсмы доконали съ радуѧми и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а любо отъ иноє стороны гдє моѧ сила нєстєчєть а рать на конь оузъсѧдєть, а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичєю языкъ вєсти нє пошлю... богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ис сим нашим листом въсѧм кто нан оузрыт... ожє прїндє прѧд нами... слоуга наш Ивоуль ... и продал свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 160); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним ис сим листом нашим въсѣм кто нан възрит (б. м. н., 1500 *SD* 7);

в) *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами чи предметами)* з, із (ким, чим) (208): ажє поидуть таровє (!) на лѧхы тогда руси нєволѧ поити ис татары (б. м. н., 1352 *Р* 6); а на то оусє и слюбуємъ бєзъ льсти и бєзъ хитрости и с тѣми со оусѣми вышє писаными вѣчныи тонъ записъ твєрдо дєржѧти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); тако зємлѧнє исмовивши сѧ *и* старци и вызнали ажє по лисичии бро(д) зємлѧ црквная стго спса из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); и пан Янчинский рекъ: ту я маю слидогонъ и с Мокрычаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(виражає модальні відношення)* з, із (чим) (7): воленъ продати воленъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ исо кнѧжєю волєю (Бохур, 1378 *Р* 24); мы боярє... чинимъ знамєнїто... ажє мы добры(м) оумысломъ и съ нашєю доброю волєю... королю полскомоу... и слюбоуємъ... ажє имаємъ вѣрно слоужити королю (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); А сє я пани Єнковаѧ Чаплича пани ТатѧнаА сознаваю и записываю сѧ посполито ис призволєнєм дочок своих сим моим листом... кн⟨А⟩зю Михайлу (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); И оутокмившє и заплатившє господство ми оусє съ готовими пинѣзми... а господство ми благопроизволих... исъ оусєѧ нашєѧ доброѧ волєѧ (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

3. *(виражає означальні відношення)* з, із (3): на то всє послали єсмо сєи нашь Арлыкъ и с нашєю пєчатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); и записъ єго мл(с)ть каза(л) вдєлати по(д)лугъ обичая... тєжъ ис пєча(т)ми пановъ рады єго мл(с)ти (б. м. н., 1496 *ОПСВВ*).

Див. ще **ZE**[1], **ЗЪ, ИЗЕ, ИЗЪ, СЪ.**

***ИСЪЄДНАТИ СЯ** *див.* ***ЗЪЄДНАТИ СЯ.**

***ИСЪЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Исаия): И азь господство ми заплатих оуси тоти пинѣзи... оу роуки Моуши... и сєстричичим (!) єи Тоадєроу столчикоу и братоу єго Исаикоу... и плємєници их Марини, дочц⟨и⟩ Доума Исъєскоула (Сучава, 1489 *BD* I, 376).

ФОРМИ: *род. одн.* **Исъєскоула** (1489 *BD* I, 376).

***ИСЪПРАВА** *див.* ***СПРАВА.**

***ИСЪПРѦТАТИ** *див.* **ИСПРѦТАТИ.**

ИСЪСТАРАДАВНА *див.* **ИСТАРОДАВНА.**

ИСЪСТАРОДАВНА *див.* **ИСТАРОДАВНА.**

ИСЪСѦСТИ *дієсл. док.* (1) зібратися на засідання: а є(ст)ли то(г) ча(с)у докоулѧ соудьи соудѧть алюбо соудъ исъсѧдєть бєзъ праволенїя (!) алюбо бє(з) потрєбы оувойдєть то(т) имаєть быти казнєнъ (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **исъсѧдєть** (XV ст. *ВС* 13 зв.).

Див. ще **СЄДИТИ** 1, **СЄСТИ** 1, ***СѢДАТИ** 1.

***ИСЫПАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) насипати: а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **исыпали** (1404 *Р* 68).

Див. ще **СЫПАТИ, *СЫПЫВАТИ, *УСЫПАТИ.**

ИСЬ *див.* **ИСЪ.**

***ИТАЛЄЙСКИИ** *прикм.* (1) італійський: вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть, и всєє стороны западоу и италєйскихъ стронъ, єднаються и готовять ся и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *род. мн.* **италєйскихъ** (1498 *BD* II, 410).

ИТИ *дієсл. недок.* (111) **1.** (в що) іти, вступати, входити (1): Ино, господару, княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъся в ловы господаръские не вступую, ани мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. прямувати, їхати (31): kotory iduth k torzowi *(мабуть,* k torhowi.— *Прим. вид.)* czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); а кто идєть до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Idem pered siebie na try dorohy, nekotoryże naszy uże u ich zemli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141); мы стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) на(ш) листь нашєму манастирю... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои в̃ мажи по рыбу на кажды го(д) щобы на годоувлю братиа(м) или до кєлїи или на озєра или боу(д) гдє оу нашєи зємли ни та(м) иду(т) по рыбу ни па(к) с рибою до монастирѣ (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

3. (на що) вирушати, йти (8): а на воиско то кто да идоу(т) тоти люди коли прилучит сѧ... г(с)ва ми ити на воиско тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММП*); о зємлѧнѧ(х) которы(и) на воину идоу(т) (XV ст. *ВС* 27 зв.); Сєло Слобода а в томъ сєлє дєсѧть слоугъ на во(и)ноу идоуть (б. м н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

4. *(міняти місцеперебування)* переходити (1): много смєрдовъ из одно(г) сєла да дроугога сєла нє могоу(т) бєз воли пана своєго ити (XV ст. *ВС* 7);

и т и п р о ч ь (2), п р о ч ь и т и (1) (від кого, від чого) відходити, іти геть: Частокро(т) бываю(т) сєла поуста пановъ коли сєлѧнѧ (!) идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бє(з) вины (XV ст. *ВС* 26); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканємъ та богомолъя стояла с покоємъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ (Луцьк, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5);

(з чого) виходити, покидати, залишати (що) (1): д̃ члонокъ коли хто бѫдє(т) осѫженъ но (!) досыть оучинєнїя алюбо на роукоимъство а они нє (т)бають и зъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *ВС* 17 зв.).

5. іти, прямувати (2): а въ лево... ку Пруднику идучи, увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божоє со всякими пожытками прыдаємо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а идоучи о(т) города по лєвоу тоули(н)скоє а по правоу скоморо(с)коє (б. м. н., 1458 *Р* 167).

6. *(про дорогу, шлях)* мати напрям, вести (28): а покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ, поєхати гостинцомъ, который идєть до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); о(т) могыло(к) попєрє(к) рѣки соукилѧ к дорозѣ котраѧ дорога идєть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старинє: от именя моего Хренникъ... до дороги, што з Лопавшъ идєтъ до Корытна (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и я... обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей к стому Николе и границу єсми положилъ Плоской ниве подле дороги великоє, котораяж идєтъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А хотар тои... части... от толѣ... та на поут що идет до Бани (Сучава, 1499 *BD* II, 136); y hranyciu y mezu samy iesmo promezy

sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy szto od mista ydet berehom muchawca (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

7. *(про річку)* текти, протікати (2): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Про (т)о... надаю... городище... и зо (в)сею зе(м)лею на(д) рекою роусавою... какъ таѧ роусава сама в собе рѣкою идетъ и в днѣстръ оупадаетъ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

8. *(про долину)* простягатися (1): на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

9. (на що) прагнути, стреміти (до чого) (1): Превротноєсть (!) ...на то иде(т) ка(к) бы христіянъство оубожело (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

10. (з кого, з чого) належати (17): а иде(т) с не(г) колода медоу нсъ всеми пошлинами (Київ, 1427 *Р* 108); а ис тых людеи дани идет три кади медоу без поуда (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре смоленскіе... а зъ ихъ имѣней... сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ людей... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей намъ идетъ семъ служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

11. (через що) іти, проходити, проїжджати (1): а што коли идет ис нашеи земли черес сочавоу, на серет, та колко мыта давали оу сочавѣ, того половина имають давати оу серетъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790).

12. (к чому, на що) *(на чию користь)* надходити (6): але ве(с) прихо(д) о(т) того села да иде(т) къ вышеписаниомоу монастироу (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а на горине ставъ што небожъчикъ семенъ заставилъ а стоупа а с того млына идеть на городъ мерьки (б. м. н., XV ст. *ИК*); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михаилу по давъному и со всими ихъ службами, и съ пошлинами... што къ двору нашому, къ Глушыцы, шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

13. *(мати ціну)* коштувати (3): пакли не будеть лито(г) серебра а мы заплатимы грошми по че(м) фрѧзьское серебро идеть (б. м. н., 1411 *Р* 77).

14. *(про грошовий курс)* бути встановленим, прийнятим (2): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в него то селище...тогды имаемъ заплатити ему пѧтьдесѧть гриве(н) полугрошки по тои личбе какъ оу подольскои земли идеть (Острог, 1427 *Р* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ селищи любо сами оузѧти оу него или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣемъ дати ему за тыи двѣ селищи шестьдесѧть копъ тую подольскими полугрошники по тои личбѣ какъ оу подольи идеть (Турейськ, 1420 *Р* 112—113).

15. (за кого) *(про заміжжя)* виходити заміж (1): Записоую жене своей, кнѧгини Улиѧне Семеновне... тоую тисѧч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан... от кнѧзѧ Семена Семеновича принесла за мене идоучи (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10);

◇ н ї в о ш т о н е и т и (1) бути недійсним: про то мы оуставлѧемь абы ка(ж)ны(и) велїкыи па(н) ани которыи иньши и(х) не коупова(л) собѣ ше(л)тииства нїкоторыи вси кромѣ па (!) своего чїя весь а коупить ли хто тогды тое коуплѣнїе нї во(ш)то не иде(т) (XV ст. *ВС* 32 зв.); п р а в о м и т и (2) *див.* **ПРАВО**[1].

ФОРМИ: *інф.* **ити** 2 (XV ст. *ВС* 7; 1458 *ПГСММЦ*); ! **ти** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **идe(т), идет, ydet** 32 (1414 *Cost.* I, 111; 1427 *Р* 108; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1470 *AS* I, 67; 1488 *ДГСПМ*; XV ст. *ВС* 7; *СЯ* 43 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **идеть** 22 (1411 *Р* 77; 1413 *Р* 83; 1427 *Р* 109; 1429 *Р* 113; 1458 *Р* 168; бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; XV ст. *ВС* 38; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **идетъ** 17 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1399 *РЕА* I, 27; 1408 *Cost.* II, 631; 632; 1424 *Cost.* I, 162; 1434 *Cost.* II, 668; 1459 *Р* 171; 1460 *BD* II, 273; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); *1 ос. мн.* **Idem** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *3 ос. мн.* **идоу(т), идоут, iduth** 8 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; XV ст. *ВС* 17 зв., 26, 27 зв.; 1456 *Cost.* II, 789); **идоуть** 5 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *ВС* 7 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **идоутъ** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1460 *BD* II, 274); *перф. 3 ос. одн. ж.* **шла** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *РИБ* 435); *3 ос. одн. с.* **шло** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1499 *РИБ* 777); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... шелъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *3 ос. одн. ж.* **szłab** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да иде(т)** (1454 *ПГПММ*); *3 ос. мн.* **да иду(т)** (1454 *Cost.* II, 513; 1458 *ПГСММП*); *дієприсл. одноч.* **идучи, иду(ч)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1447 *Cost.* II, 281; 1454 *AS* III, 9; *Cost.* II, 509, 513; 1458 *Р* 167; 1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ*).

Див. ще **ПРЇИТИ, ПРОИТИ.**

***ИТКИЛЬ** *ч.* (6) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: мы александръ воевода... дали есмы монастироу оуспенїоу... двѣ пасѣкы, єдна на лопашнои и дроуга пасѣка на итъкылю (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); мы стефа(н) воевода... дали и потвердили есми томоу стомоу монастироу... и пасика от итъки(л) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11).

ФОРМИ: *род. одн.* **итъки(л)** (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **на иткилѣ** 1 (1436 *Cost.* I, 459); **на итъкылю** 1 (1431 *Cost.* I, 325); ! **на исписали** 1 (1500 *SD* 7); ! **на исписле** 1 (1500 *SD* 7).

***ИТОВОЕВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и дали есми емоу ... еще село доли на проути итовоевци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах.* **итовоевци** (1437 *Cost.* I, 541).

ИТРИНЕЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: али да ест слоуз(ѣ наш)емоу Лоука Боць... половина село от Итринещь (Сучава, 1491 *BD* I, 491).

ФОРМИ: *наз.* **Итриниещїи** (1491 *BD* I, 491); *род.* **Итринещи** 1 (1491 *BD* I, 491); **Итриниещь** 1 (1491 *BD* I, 491).

***ИТЪКИЛЬ** *див.* ***ИТКИЛЬ.**

***ИТЪКЫЛЬ** *див.* ***ИТКИЛЬ.**

***ИОУДА** *див.* **ЮДА.**

***ИОУДЕИ** *див.* ***ЮДЕИ.**

***ИХАНЕ** *с.* (1) наїзд, набіг: А також мы, Стефан воевода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурецком на земли а на панства наияснѣиших пререченых панов кроулев оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралем и братїям их имаем дати вѣдати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о ихаии** (1499 *BD* II, 423).

Пор. **ѢХАТИ.**

***ИШЕСТВЬЕ** *с.* (1) (*цсл.* ишьствие) ◇ и ш е с т в ь е с в я т о г о д у х а (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* зішестя святого духа, тройця: по ишествьи ст҃го дха за в҃ не(д)ли литовьскимъ кнѧземъ стати оу холмѣ а королеви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по ишествьи** (1352 *Р* 6).

!**ИШКОД** *див.* **ШКОДА.**

***ИШКОДА** *див.* **ШКОДА.**

***ИШКОДНИКЪ** *ч.* (1) порушник законів, злочинець, шкідник: а тако(ж) коли бы вышо(л) андреи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ишкодни(к) покутскы до нашеи земли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ишкодии(к)** (1455 *Cost.* II, 770).

ИЩИ *див.* **ЕЩЕ.**

ИЩФАНЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* Istvan, *цсл.* Стефанъ, *гр.* Στέφανος) Стефан: мы Стефанъ воевода... чинимъ знаменито ... оже прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакъ Ласловь и Тоть Ищфань... и продали намъ свою правоую и питомоую о(т)ниноу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ищфань** (1470 *BD* I, 150).

Див. ще **СТЕПАНЪ, СТЕФАНЪ, ЩЕПАНЪ.**

***ИЮЛИИ** *ч.* (16) (*цсл.* июлии, *гр.* Ἰούλιος, *лат.* iulius) *(назва місяця)* липень: а писано оу Соучавѣ... оу лѣто≠ ѕцо, Іоулїа оу ї (Сучава, 1401 *RIR*); Pysan w Urzowe, w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie, misiacia jiulia trytciatoho dnia (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); А писанъ листъ въ Холъмѣ, месеца июлия во 27 день, въ лѣто 6948, инъдикта во 3 (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); пи(с) доброу(л), оу со(ч)вѣ, в лѣто ≠ѕцζг м(с)ца юлїа в̃ днъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **юлїа** 9 (1432 *ДГВІН;* 1436 *ВАМ* 34; *Cost.* I, 468; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 38; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 317, 343; 1455 *Cost.* II, 541); **июлия** 2 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1453 *Cost.* II, 492); **іоулїа** 2 (1401 *RIR;* 1415 *Mih. Alb.*); **jiulia** 1 (1420 *AS* I, 26).

Див. ще **ІЮЛЬ.**

ИЮНЬ, ІЮНЬ, ИЮН, ІЮН *ч.* (55) (*цсл.* июнь, *гр.* Ἰούνιος, *лат.* iunius) *(назва місяця)* червень: Деялося въ Луцку... року... тысеча трыста осмъдесятъ девятого, месеца Іюня осмнадцатаго дня, индикта третего (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27—28); оу сочавѣ, по(д) лѣты рож(д)ьства х(с)ва ã лѣ(т) и улг, їоу(н) є (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); а пи(с)на въ кїевѣ... Въ лѣ(т) ≠ѕ̃ц̃н̃д м(с)ца їюнѧ въ ѕі (Київ 1446 *P* 155); пса(н) оу коуєвъско(м) брѣстьи июн ≠зі дє(н) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Писанъ на прилоуцє за (д)нєпромъ іюн ві дє(н) в лѣто ≠ѕцзз (Прилуки, 1459 *P* 172); п⟨и⟩сан оу Берєсти, июн⟨ѧ⟩ кѕ дєн, индикт ді (Берестя, 1466 *AS* I, 63); Писанъ въ Судомири, іюнь 20 день инъдиктъ 6 (Судомир, 1488 *РИБ* 223); Дано оу Вилни, в лѣто сєм тисѧч сємоє, м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца июнѧ кг дєн, индикт вторыи (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **июи, іюн** 6 (1459 *BD* I, 32; *P* 172; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 62; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; *AS* III, 14); **июнь, іюнь** 5 (1488 *РИБ* 223; 1495 *РИБ* 603; 1498 *АЛМ* 159; *BD* II, 412; 1499 *РЕА* III, 35); *род. одн.* **июня, июнѧ, иоунѧ, іюня** 16 (1389 *РЕА* I, 28; 1446 *P* 155; 1458 *ОЖДМ*; 1466 *AS* I, 61; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1478 *AS* I, 76; 1488 *AS* I, 88; 1490 *Пам.*; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **юнѣ** 1 (1456 *Cost.* II, 583); *ск. н.* **ю(н), юн** 19 (1429 *Cost.* I, 281; 1431 *Cost.* I, 318; 1436 *Cost.* I, 445; 1443 *Cost.* II, 156; 1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 473; 1456 *Cost.* II, 791; 1464 *DIR«A»* 517; 1469 *BD* I, 136; 1476 *BD* I, 216 і т. ін.); **ию(н), їоу(н)** 5 (1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 392; 1467 *СП* № 13; 1495 *ВМЗД*; 1498 *ЧІАФ*); і **ие(н)** 1 (1456 *Mih. Doc.* 214).

Див. ще. ***ЇОУНЇИ.**

***ИЮРЇЄВЪ** *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

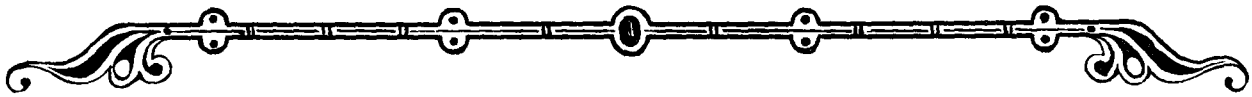

І, Ї *див.* **И**[1].
ІА *див.* **Я.**
ІАКО *див.* **ЯКО**[1].
ІАКUВ *див.* **ЯКОУБ.**
***ІАНЪ** *див.* **ЯНЪ.**
***ІАЦКО** *див.* **ЯЦКО.**
***IWANYNOWYCZ** *ч.* (1) *(особова назва)*: y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły... od sosny do iwanynowycza mezy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
ФОРМИ: *род. одн.* **iwanynowycza** (1500 *ДПЖН*).
***ІЕВЪЛЕВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: што пишешъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о близость именья тетъки его Ивашъковое Іевълевича (Краків, 1489 *РИБ* 437).
ФОРМИ: *род. одн.* **Іевълевича** (1489 *РИБ* 437).
Див. ще ***ИЕВЪЛИЧЬ.**
ІЕГОУМЕН *див.* **ИЕГОУМЕНЬ.**
ІЕГОУМЕНЬ *див.* **ИЕГОУМЕНЬ.**
***ІЕПИСКОУПЬ** *ч.* (1) (*гр.* ἐπίσκοπος) епископ: мы Стефанъ воевода... чиним знаме(ни)то... оже прїидошѧ прѧд нами... и перед нашими іепископи кир Тарасїе... и перед Іоанїкиѧ... и торговали сѣ съ господство ми за одно село... на имѣ Острица (Сучава, 1474 *BD* I, 169).
ФОРМИ: *ор. мн.* **іепископи** (1472 *BD* I, 169).
Див. ще **БИСКУПЪ, ЕПИСКОПЪ, *ПИСКОУПЪ.**
ІЕРОМОНАХ, ІЕРМОНАХ *ч.* (8) (*гр.* ἱερομόναχος) (*монах у чині священика*) іеромонах: мы стефа(н) воево(да)... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... млбнькь наши (!) ку(р) е(р)мона(х) евстатїе... и испроси(л) о(т) на(с) себе потвръжденїе съ оури(к) на и(х) старое бранище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); Тое въсе вышеписанное дали есмо свѧтомоу нашемоу монастирю що на Воронец... и гдеест іегоумень іеромонах кир поп Мака(р)іе (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).
ФОРМИ: *наз. одн.* **іермоиах** 4 (1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1499 *BD* II, 154); **іеромонах, иеромона(х)** 3 (1471 *DIR«A»* 527; 1499 *BD* II, 148); **е(р)мона(х)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121).
Див. ще **СВѦЩЕННОМОНАХ.**
***IZŁOMITI** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**
ІЛВОВСКЫИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**
ЇЛВОВЪСКЫИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**
ЇЛИ *див.* **ИЛИ.**
***ІЛИАШКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Илия): тое вышеписанное даль есмъ за своѧ дшѧ и за дшѧ възлюбленнаго ми сна ілиаш(к)а (Сучава, 1448 *DIR* № 10 b).
ФОРМИ: *род. одн.* **ілиаш(к)а** (1448 *DIR* № 10 b).
***ЇМАТИ** *див.* **ИМАТИ**[2].
***ІМЕНІЕ** *див.* **ИМѢНІЕ.**
***ЇНДИКТЇОНЪ** *ч.* (1) (*гр.* ἰνδικτίων, *лат.* indictio) (*одиниця церковного літочислення, що дорівнює 15-ти рокам*) індикт: Писа(н) в лѣто 6989 (г) їюнѧ 14 їндиктїона 14 (г) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **їндиктїона** (1481 *ГПМ*).
Див. ще **ИНДИКТЪ.**
***ЇНЪШИИ** *див.* **ИНШЇИ.**
ІО *ч., невідм.* (80) (*титул, що передував імені молдавських господарів, гр.* Ἰωάννης): велики самодержѧвнъи... їо романъ воевода... далъ есмъ... слузѣ нашему иванышю... села на серетѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); Печать іо стефань воево(да господар) земли молдавскои (Ясси, 1500 *BD* II, 176).
Див. ще **ИОНЪ**[2], **ІОАНЬ.**
ІОАКИМЪ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Ἰωάκιμ, *гебр.* Yehōjakim) Яким: Мы панове господарѣ нашего... на имѧ панъ вилча... и панъ іоакимъ ... вызнавгемь тымъ то нгши(м) листомъ (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).
ФОРМИ: *наз. одн.* **іоакимъ** (1436 *Cost.* II, 701).
ІОАН[1] *див.* **ИОАНЪ.**
ІОАН[2] *див.* **ІОАНЬ.**
ІОАНИКІЕ *ч., невідм.* (11) (*особова назва, молд., цсл.* Иоаникии, *гр.* Ἰωαννίκιος) Оникій: А на то ест велика марторїа сам господствоми... и кир Іоаникіе, епископ от Радовци (Сучава, 1473 *BD* I, 187); мы Георгіе архіепископь Соучавскыи... Іоанїкіе епископь Радовскои епископїи... слюбили есмо... въси рѣчи вишеписаннїи... кролеви полскомоу... въсе моцне... дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).
Див. ще ***ІОАНИКИИ.**
***ІОАНИКИИ** *ч.* (4) (*особова назва, гр.* Ἰωαννίκιος) Оникій: А на то ест велика мартоурїѧ... Стефана воеводы... и кир ІоаникиѦ от Радовцех (Сучава, 1472 *BD* I, 170); и еще есми дали... монастироу от Поутною (!), мы и пак съ благословенїем молебника и родїтелѣ нашего Іоаникїа епископа от Радовцех, еще s цръков (Сучава, 1490 *BD* I, 420).
ФОРМИ: *род. одн.* **Іоаникиѧ, Іоаникїа** (1472 *BD* I, 170; 1490 *BD* I, 420); *знах. одн.* **Іоаиїкиѧ** (1472 *BD* I, 169); *місц. одн.* **при Іоиикіи** (1480 *DC* 9).
Див. ще **ІОАНИКІЕ.**
***ІОАНИШЪ** *див.* **ИОАНЫШЪ.**
***ІОАНН** *див.* **ІОАНЬ.**
***ІОАНЪШЕЛЪ** *див.* ***ІОНЪШЕЛЪ.**
ІОАНЪШЪ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЪШЬ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЫШ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЫШЬ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЬ, ІОАН *ч.* (9) (*титул, що передував імені молдавських господарів, гр.* Ἰωάννης): а на то вѣра моа... Іоанна александра воеводы (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); снь Стефаи воеводе Іоань Александрь... откоупи сы тетроеугль (б. м. н., 1497 *Gh. S*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Іоан, Іоань** (1485 *BD* II, 371; 1489 *BD* I, 376; 1497 *Gh. S.*,); *род. одн.* **Іоана** 3 (1476 *BD* I, 211, 215, 216); **їоанна** 2 (1411 *Cost.* I, 84; 1462 *BD* I, 70); *дав. одн.* **Іоаиноу** (1480 *DC* 10).

Див. ще **Іо, ИОНЪ** [2].

ІОАСАФЬ *див.* **ИОАСАФЪ.**

ІОИЛ *див.* **ИОИЛЪ.**

ІОН *див.* **ИОНЪ** [1].

***ІОНИКІИ** *див.* ***ІОАНИКИИ.**

***ІОНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга наш Іон... и братовє єго... и продали свою правоую отниноу... от оурика отца Іонова (б. м. н., 1497 *BD* II, 123).

ФОРМИ: *род. одн.* **Іонова** (1497 *BD* II, 123).

Пор. **ИОНЪ** [1].

***ІОНЪШЄЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ [1]): ⟨И оус⟩тавши наши слоуги Братоул и брат єго Костє та заплатили... и злат татарскых оу роуки Іоноу сыноу Іо⟨нъшєл⟩а апрода и ... оуноуком Іонъшєла апрода (б. м. н., 1497 *BD* II, 123—124).

ФОРМИ: *род. одн.* **Іонъшєла** 3 (1497 *BD* II, 123, 124); **Іоаиъшєла** 1 (1497 *BD* II, 123).

ІОНЪШЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы видѣвшє мєжи ними их доброи воли и токмєжь... а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Иваноу тоє прѧдрєчєнноє сєло на Жиравцѣ на имѣ Іонъшєщи (Васлуй, 1497 *BD* II, 115).

ФОРМИ: *наз.* **Іоиъшєщи** (1497 *BD* II, 115).

ЮСИФЪ *ч.* (4) *(особова назва, гр.* Ἰώσηφ, *гебр.* Yôseph) Йосип, Йосиф: а на потвєрже(н) писали єсм⟨ы о⟩у сочавѣ при осщєнно(м) митрополитѣ їосифѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); А при томъ были... Олєксандро Ходковичъ... Іосифъ Верещака (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Іосифъ** (1465 *АкВАК* III, 4); *род. одн.* **їосифа** (1438 *DIR«A»* 472); *дав. одн.* **иосифови** (1414 *Cost.* I, 111); *місц. одн.* **при їосифѣ** (1408 *Cost.* I, 61).

Див. ще **ЄСИФЪ, ОСИПЪ, ЮСИПЪ.**

***ІРИНА** *див.* ***ИРИНА.**

ІСАИЯ *див.* **ИСАИѦ.**

ЇСАЇА *див.* **ИСАИѦ.**

ІСАЇѦ *див.* **ИСАИѦ.**

***ISKAŻATI** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* искажати) (що) руйнувати, нищити: Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia (!) nepryiateli naszuiu zemliu iskażali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **iskażali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***КАЗИТИ, *СКАЗИТИ.**

***ІСКАРІОТСКЫИ** *див.* ***ИСКАРИОТСКИИ.**

***ISTENYJ** *див.* **ИСТИННЫИ** [1].

***ІСУСОВЪ** *див.* ***ИСОУСОВЪ.**

***ІУАГГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

***ІОУДА** *див.* **ІЮДА.**

***ІОУЛЇИ** *див.* ***ИЮЛИИ.**

***ЇОУЛЬ** *див.* **ІЮЛЬ.**

***ЇОУН** *див.* **ИОНЬ.**

***ЇОУНІИ** *ч.* (13) (*цсл.* июнии, *гр.* ἰούνιος, *лат.* iunius) *(назва місяця)* червень: писань оу лѣто ѕ҃ци (!) м(с)ца їоунїа в кѳ днь ст҃го ап(с)ла пєтра и павла (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); пис тъутул, оу васлуи, влѣт ѕ҃цп мсца юнїа ā дєн (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **юнїа** 9 (1429 *Cost.* I, 270; 1433 *Cost.* I, 362; *Cost.* II, 651; 1434 *DIR«A»* 464; 1437 *Cost.* I, 520; 1441 *DBAc* 35; 1445 *Cost.* II, 727; 1456 *Cost.* II, 578; 1472 *Cost. S.* 88); **їоуиїа** 4 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *Cost.* I, 85; 1429 *Cost.* I, 267; 1433 *Cost.* I, 359).

Див. ще **ИЮНЬ.**

***ЇОУНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* та продали тоє сєло слоуга(м) наши(м), їоуноу папи и братоу єго, нѣнюлоу., за нг зла(т) татарскы(х) (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *дав. одн.* **їоуноу** (1497 *Cost. S.* 208).

***ЇОУНЬ** *див.* **ИЮНЬ.**

ІУРІѦ *див.* **ЮРІА.**

ІЮДА *ч.* (47) *(особова назва, гр.* Ἰούδας, *гебр.* Yehūdāh) Іуда, Юда: а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) г҃а ба... и да єсть подобникъ арїоу ⟨и⟩ їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваномъ... жаловали єсьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѦ и потвърж(д)єнїѦ, таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) г҃а ба... и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* да є(ст) подобє(н) **іюда** 1 (1435 *Cost.* II, 680); **иоуда** 1 (1479 *BD* I, 222); *род. одн.* **Іюды** (1487 *РИБ* 226); *дав. одн.* **иоудѣ, іоудѣ, їоудѣ** 22 (1400 *Cost.* I, 37; 1408 *DIR«A»* 437; 1435 *DIR«A»* 465; 1486 *DC* 144; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **июдѣ, Іюдѣ** 14 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1411 *Cost.* I, 95; 1435 *Cost.* II, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1487 *BD* I, 313; 1483 *BD* I, 343; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **юдѣ** 4 (1411 *Mih. Alb.*; 1415 *Cost.* I, 117; 1435 *Cost.* II, 689; 1487 *BD* I, 311); **Іоуд** 2 (1499 *BD* II, 149, 155); *ор. одн.* **іоудоѫ** (1401 *ЗКЄ*).

***ІЮДЄИ** *ч.* (14) (*цсл.* июдѣи, июдєи, *гр.* Ἰουδαῖος, *лат.* Iudaeus) іудей: А кто сѧ покоуснть нашєго даание и потвръжденїє... раздроушити... таковїи да єст проклѣт от господа бога... и да имаєть оучастїє съ онѣми Иоудеие (Сучава, 1479 *BD* I, 222); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѦ и потвърж(д)єнїѦ, таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) г҃а ба... и да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудєие (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *ор. мн.* **іюдєє** 4 (1490 *BD* I, 421; *DC* 149; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163); **Іоудєє** 2 (1488 *BD* I, 343; *ДГСПМ*); **Иоудеие, іоудеие** 2 (1479 *BD* I, 222; 1500 *Cost. S.* 231); **Іоудєи** 2 (1486 *DC* 144; 1499 *BD* II, 155); **июдєи** 2 (1488 *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 378); **Іоудїи** 1 (1499 *BD* II, 149); **юдєѦми** 1 (1488 *BD* I, 349).

ІЮЛЬ, ИЮЛ *ч.* (36) (*цсл.* июль, июлъ, *гр.* ἰούλιος, *лат.* iulius) *(назва місяця)* липень: а то сѧ дѣяло в лѣ(т) ≠ ѕ҃очд҃ м(с)цѧ іюлѧ въ кз҃ днь (Львів, 1386 *P* 31); Записанъ у Кобрыни, Іюля дєсятый день, въ лѣто 6909 (1401) (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А писанъ у Луцку подъ лѣты Рожєства Исусъ Христова 1000 лѣтъ и 445 лѣта, мѣсяца іюля 24 день (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); Дан в Києве июля двадцать трєтєго дня в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); Писано оу Хръловѣ... мѣсѧца їюл вї҃ (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **іюль, июл** (1401 *АкВАК* III, 2; 1442 *Cost.* II, 719; 1446 *AS* I, 43; 1463 *AS* I, 55; 1488 *РИБ* 424; 1494 *AS* I, 102; *РИБ* 561; 1495 *АЛРГ* 55; *РИБ* 621; 1499 *BD* II, 425); *род. одн.* **іюля, іюлѧ** 10 (1386 *P* 31; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 242; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **іюли** 1 (1451 *Cost.* II, 400); **ю(л), юл** 13 (1428 *Cost.* I, 219; 1431 *Cost.* I, 325; 1436 *Cost.* I, 455; 1439 *Cost.* II, 47; 1448 *Cost.* II, 325; 1453 *Cost.* II, 494; 1460 *Cost.* II, 276; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* II, 303; 1470 *BD* I, 156; 1475 *BD* II, 329); **їоу(л), ию(л)** 2 (1436 *Cost.* I, 460; 1495 *В.Соб.*).

Див. ще ***ИЮЛИИ.**

ІЮН *див.* **ИЮНЬ.**

ІЮНЬ *див.* **ИЮНЬ.**

К[1] *див.* **КЪ.**

К[2] ⟨?⟩ (1): а кнзѧ юрьєвы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикєи краєвскии и па(н) га(в)рило маршалко к єго (!) а панъ митко воєвода подолѧнскии (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

! КА ⟨какъ⟩ (1): кот(ор)ыи забьєть жївотїноу нєоукоу ка (!) конѧ (XV ст. *ВС* 8 зв.).

Див. **КАКЪ** II, 2.

КАБА *ч.* (2) (*особова назва, молд., мад.* kaba, *болг., тур.* kabá «простак»): и єщє єсми дали два чєлѧ(д) цига(н)скы(х) на имѣ черна(т) и каба (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); и дали и потврьдили єсмы нашєи митрополїи о(т) до(л)нєго тръга... єи питомы циганы на имѣ мьчкать... и каба и своими дѣтми и чєлѣ(д)ю (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каба** (1458 *DIR«A»* 512; 1465 *DIR«A»* 518).

КАБАКОВО *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*): мнѣ пноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово... а славноѣ кабаково а ростово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кабаково** (1478 *ЗРМ*).

КАВАДИНЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы видѣвше правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли молдавскои осємъ сєлъ на имѧ... кавадинєщи и ба(д) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* **кавадинєщи** (1436 *Cost.* I, 488).

***КАВТЄШЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знаменїто чиным... ожє... пан Албоул... продал и отстоупил сєло Бабишєво... паноу Лоукы Кавтєшоу (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Кавтєшоу** (1467 *BD* I, 122).

КАДЄЛНИЦА, КАДЄЛЬНИЦА *ж.* (4) кадильниця: сє азъ... пань Игнатїє, рєком⟨ь⟩и Юга... ожє благопроизволих... къ свѧтомоу мѣстоу... ижє єст на Молдавици дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом ... и єдна каделница срєбрънаа и по⟨злашєнаа⟩ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азь... Игнатиє, рєкоми Юга... ожє произволих... кь свѧтомоу мѣсту... ижє на Поутнои и дали єсми ā кадилницоу от Ї соми срєбра и позлащєна (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* дали єсмы... **кадєлиица** I (1462 *BD* I, 70); даль... ā **кадєльиица** I (1476 *BD* I, 211); *знах. одн.* **кадєлии⟨цоу⟩** I (1476 *BD* I, 215); **кадилницоу** I (1476 *BD* I, 217).

***КАДИЛНИЦА** *див.* **КАДЄЛНИЦА.**

КАДОЛЪФОВИЧЬ *ч.* (2) (*особова назва*): а сє зємлѧнє панъ ходько быбєльскии кадолъфовичь друздъ иванъко полъпричичь (Перемишль, 1359 *P* 10); а на то послуси... панъ лѣсота друздъ кадолъфовичь васько кузмычь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кадолъфовичь** (1359 *P* 10; 1366 *P* 12).

***КАДЬ** *ж.* (3) (*міра місткості*) кадіб: всєє дани пѧт кадєи мєдоу... а ис тых людєи дани идєт три кади мєдоу бєз поуда (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *наз. мн.* **кади** (1470 *AS* I, 67); *род. мн.* **кадєй** (1470 *AS* I, 67); *знах. мн.* **кади** (1470 *AS* I, 67).

КАЖДЫИ, КАЖДЇИ, КАЖДЫ *займ.* (218) **1.** (*будь-який з даного ряду*) кожний (187): Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я князь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *P* 5); А сє ѧ панъ бєнко староста галицькии и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ каждому доброму кто на сєи листъ оузрить... ижє пришєдъ пєрєдъ иасъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ (Коломия, 1398 *P* 57); мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то си(м) наши(м) листо(м) каждо(м) доброму... ижє пришєдши прєд на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова пани яхнѣ (Львів, 1414 *P* 85); мы великии князь Швитрикгал литовскии, рускии и иных Чинимъ знаменито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ каждому доброму, хто нань возрить (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю снмъ моимъ листомъ каждому доброму кому жь коли єго потрѣбно боудєть видєти... прод(а)лъ єсми свою отчизну (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); Нинє пакъ для нашего брацства, какъ наше слово почастовавше, намъ отъ васъ войтянъе вчинишъ, у кажъдомъ месте и въ городехъ изыскавши, отъслали бы єсте къ намъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбника чєрєсъ которо(г) имєть позывати (XV ст. *ВС* 15 зв.); крал... и братїя єго милости... зємлю нашю молдавскоую... с каждои стороны, мєчєм и радою и людмы... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

(*у знач. іменника*) кожний (23): Swidoczno budeth kaszdomu (!) kto koly list vzozdrith (Галич, 1413 *GL* 48); мы великий кнѧз Швитрикгайл литовский... чиним знаменито и даєм вєдати каждомоу н⟨и⟩нєшним и ⟨н⟩а потом будущимъ... иж... мы... даєм и дали єсмо... калєнику... сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33); Мы панъ моужыло боучацскии... па(н) бартошъ боучацски... вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ ка(ж)домоу комоу того боудє(т) потрєбизна... и(ж)... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); а старости хотинскїи и чєрновскїи да имают моц над каждим от подданых наших... абы оучинили *каждомоус* правєдливост (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. (*з прийменником* безъ) жодний, ніякий (6): Я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знаменито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою по нашо(и) по добро(и) воли бє(з) ка(ж)дого

приноу(ж)дєния имали є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); Жаловали намъ кнгни фєдоровая фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на намєстника мцє(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопєжича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т) чинъны(х) бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Продал есми свое имѣнье отъчистое и дедичное Подгайци у Володимерскомъ повете своею доброю волею, безъ кажъдого примушенъя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); Тоє въсє вы⟨шєписа⟩нноє мы вышєписаннїй Іо Стєфан воєвода... ⟨с⟩любоуєм и слюбили єсмо... без каждои зради (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. всілякий (2): досталася ему сторона тая, где его дворъ, люди и каждое поле маева (sic.— *Прим. вид.*) на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); А пан наш корол єго милость... имаєт нас миловати и оуч⟨и⟩ти, дєржати оу каждыхъ ласкавых и вєрных и оучливых оучинкох и членкохъ (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **каждыи, кажды(и), каж(д)ыи** 18 (1352 *P* 5; 1394 *P* 54; 1435 *Cost.* II, 689; 1439 *Cost.* II, 59; XV ст. *BC* 5 зв., 10 зв., 13, 15 зв., 35 зв.; 1447—1492 *ЛКНКВ* і т. ін.); **кажды** 3 (1448 *Cost.* II, 737; 1449 *Cost.* II, 746; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **каждїи** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн. ч., с.* **каждого, кажъдого, ка(ж)дого** (1377 *P* 24; 1408 *Cost.* II, 631; 1424 *P* 100; 1434 *Cost.* II, 668; 1449 *Cost.* II, 743; 1456 *Cost.* II, 789; 1468 *BD* II, 302; 1478 *ЗРМ*; 1487 *AS* I, 239; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); *дав. одн. ч.* **каждому, каждомоу, кажьдому** 93 (1386—1418 *P* 35; 1411 *Cost.* II, 637; 1424 *P* 104; 1436 *Cost.* II, 698; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1457 *Cost.* II, 808; 1467 *СП* № 13; 1474 *AS* I, 69; 1483 *AS* I, 82; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); ! **кажтому** 2 (1435 *P* 133; 1443 *P* 144); **каждо(м)** 1 (1414 *P* 85); **kazdomu** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); ! **kaszdomu** 1 (1413 *GL* 48); ! **кажєдому** 1 (1418 *P* 88); ! **калждомоу** 1 (1468 *BD* II, 300); *знах. одн. ч.* **каждыи, каждъи, кажъдыи, кажъды(и)** 17 (1377 *P* 24; 1407 *P* 72; 1411 *Mih. Alb.*; 1421 *Cost.* 1,142; 1433—1443 *АРМ*; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *Cost.* II, 738; 1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **кажды** 8 (1447 *Cost.* II, 281; 1449 *Cost.* II, 746, 747; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 445, 453; 1459 *BD* I, 34; 1472 *ДГСВМ*); **каждого, каж(д)ого, ка(ж)до(г)** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1448 *Cost.* II, 733, 738; XV ст. *BC* 34; 1455 *Cost.* II, 774); **каждїи** 3 (1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 148; 1473 *BD* I, 181); ! **кажтыи** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *ор. одн. ч.* **каждим** 1 (1499 *BD* II, 424); **каждым** 1 (1499 *BD* II, 424); *місц. одн. с.* **у кажъдомъ** (1484 *РИБ* 351); *кл. ф. одн.* **кажди** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. одн. с.* **каждое** (1446 *DIR«A»* 485; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн. ж.* **каждои** 4 (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1499 *BD* II, 420, 443); ! **калждои** 1 (1468 *BD* II, 302); *знах. одн. ж.* **каждую, ка(ж)доую** 4 (1390 *P* 176; 1386—1418 *P* 35; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1454 *P* 162); **каждою** 1 (1471 *DIR«A»* 527); ! **ж(д)оую** 1 (XV ст. *BC* 12); *наз. мн.* **кажды(и)** (XV ст. *BC* 36); *дав. мн.* **каждым** (1460 *BD* II, 269); *знах. мн. ч.* **кажды** (1468 *BD* II, 301); *місц. мн.* **оу каждыхъ** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***КАЖНЫИ, *КОЖДЫИ, *КЪЖДО.**

! **КАЖЄДОМУ** ⟨КАЖДОМУ⟩ *див.* **КАЖДЫИ.**

* **KAŻYTY** *див.* ***КАЗИТИ.**

! **КАЖНЕНИ** ⟨КАЗНЕНИ⟩ *див.* **КАЗНИТИ.**

***КАЖНЫИ** *займ.* (25) *(будь-який з даного ряду)* кожний (21): Мы вєликии кнзь швитрикгалъ олькгирдови(ч) чини(м) знамєнито симъ наши(м) листо(м) кажно(м)у добро(м)у... ижє видѣвъ и знаменавъ служьбу иа(м) вѣрную... пана ходька... дали єсмо ємоу... Сєла миловъши... а задыбы (Луцьк, 1446 *P* 152); Оуставлѧ (!) и(ж) по(д)рочнїкы ка(ж)номѫ повєтє однава (!) оу мцъ имають быти положєны (XV ст. *СЯ* 43); Мы вєликии кнзь швитрикга(л) олькирдовичь чинимъ знамєнито симъ нашимъ листомъ И даємъ Вѣдати кажномоу добромоу... кто жъ на нєго оузрить (Луцьк, 1452 *P* 160);

(у знач. іменника) кожний (4): Ка(ж)ны(и) мо(ж)ть имє(т) рє(ч)нїка у пра(в) (XV ст. *BC* 12); Абы ка(ж)ныи варовалъсѧ своємоу соусєдоу щкоды чїни(т) (XV ст. *BC* 25).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ка(ж)ныи, ка(ж)иы(и)** 4 (XV ст. *BC* 10 зв., 12, 25, 32 зв.); ! **кажыи** 1 (XV ст. *BC* 13); *дав. одн. ч., с.* **кажномоу, кажьномоу, кажно(м)у, кажномѫ** (1446 *P* 152; 1451 *P* 156, 158; XV ст. *BC* 9 зв., 12, 23 зв., 30 зв.; 1452 *P* 160); *знах. одн. ч.* **кажны(и)** 1 (XV ст. *BC* 37); **кажьно(г)** 1 (XV ст. *BC* 34); ! **жъны(и)** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); *місц. одн. ч.* **ка(ж)иомѫ** (XV ст. *СЯ* 43); *знах. одн. с.* **ка(ж)ноє** (XV ст. *BC* 32); *наз. одн. ж.* **ка(ж)на(ѧ)** 1 (XV ст. *BC* 12 зв.); ! **жа(д)иая** 1 (XV ст. *BC* 5 зв.); *род. одн. ж.* **ка(ж)иоє** (XV ст. *BC* 25); *дав. одн. ж.* **кажнои** (XV ст. *BC* 35 зв.); *знах. одн. ж.* **ка(ж)ноую** (XV ст. *BC* 30, 30 зв).

Див. ще **КАЖДЫИ, *КОЖДЫИ, *КЪЖДО.**

! **КАЖТОМУ** ⟨КАЖДОМУ⟩ *див.* **КАЖДЫИ.**

***КАЖЪДЫИ** *див.* ***КАЖДЫИ.**

! **КАЖЫИ** ⟨КАЖНЫИ⟩ *див.* ***КАЖНЫИ.**

***КАЖЬДЫИ** *див.* ***КАЖДЫИ.**

***КАЖЬНЫИ** *див.* ***КАЖНЫИ.**

***КАЗАНИЄ** *с.* (1) *(стч.* kazaní, *стп.* kazanie) наказ, розпорядження: тако смы мы господарєски(м) казаниємъ кролєвски(м) и кнѧ(з) фєдушковымъ выиха(л) та(м) а кунцѣрє игнатъ вывєли старцѣ (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *ор. одн.* **казаниємъ** (1419 *P* 90).

Див. ще ***КАЗНЬ**[2], **ПРИКАЗАНИЄ** 1, **ПРИКАЗЪ, *РОЗСКАЗАНЄ.**

Пор. ***КАЗАТИ** 1.

КАЗАРИН *див.* **КОЗАРИНЪ.**

КАЗАРИНЪ *див.* **КОЗАРИНЪ.**

***КАЗАТЄЛЄВЫИ** *прикм.* (1) *(стч.* kazatelový) проповідницький: дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ цр̃кви и тымъ мнихомъ казатєлєвого закону (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **казатєлєвого** (1375 *P* 20).

***КАЗАТИ** *дієсл. недок. і док.* (96) **1.** (що, зробити що) *(наказувати робити що-небудь, велїти)* казати (93): што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ што єсми выбрали на зємлѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко (б. м. н., 1386—1418 *P* 34); и тому на крѣпость печѧть нашю казали єсмы привѣси(т) (Львів, 1399 *P* 59); а наи (!) лѣпшєє свѣдоцьство казали єсмо печа(т) нашю привѣсити къ сємоу нашємоу листоу на потвръж(д)єниє (Луцьк, 1445 *P* 148—149); казали єсми вернути всє, що коли сѧ знаидє(т) лицє(м) оу нашєи зємли, бу(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); А тежъ бы єси ихъ не судилъ, не радилъ, а наместнику своему не казалъ судити (Краків, 1487 *РИБ* 226); то єсми велелъ держати виноградником, а ігумену и старцом не казалъ єсми в тое вступатися (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А на твердость того и печать нашу казали єсмо привѣсити къ сему нашому листу (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); и мы... Того курила Иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу во всє(и) о(т)чинє и(х) и казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) подєлити боѧро(м) смолєнски(м), око(л)ничомоу смолє(н)скому ивашку кривцоу, а Васи(л)ю Мирославичу (Вільна, 1495 *BK*); у Pan nemyra Prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a słuzebnyka swoieho tohoz Mykłasza y Kazał im mni hranyciu zawesty (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(говорити, висловлювати що)* казати (2): Ино за то, кажєть, ажъ межы васъ тыи дєла такъ стали сє, а онъ былъ съ вами взялъ любовъ н доконъчанье и своиство съ вами вчынилъ, хотєчы съ вами доброго пожитья и до вєка (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

3. викликати (кого) (1): а то такымъ обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуєть по(д) вїною сєдєнїя (!) врѧдоу єго начє (!) каза(т) одно по(д)лоу(г) рѧдо(в) позововъ презъ слоужєбнїка (XV ст. *BC* 13—13 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **каза(т)** (XV ст. *ВС* 13 зв.); *теп. 3. ос. одн.* **кажєть** (1499 *BD* II, 448); *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми казалъ** 2 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **казалъ есми** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *2 ос. одн. ч.* **казалъ еси** 1 (1386—1418 *Р* 35); **еси... казалъ** 1 (1386—1418 *Р* 34); **! єс... казалъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); *3 ос. одн. ч.* **казалъ, казал, каза(л)** (1386—1418 *Р* 35; 1401 *АкВАК* III, 2; 1419 *Р* 90; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *АЛРГ* 55; 1495 *ВК*; 1496 *ОПСВВ*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; *ГВКЛ* 22; 1500 *ДПЖН*); *1 ос. мн.* **казали єсмо (есьмо)** 42 (1388 *ZPL* 108; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *AS* I, 27; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1451 *AS* I, 45; 1478 *AS* III,17; 1489 *РИБ* 432; 1495 *АЛМ* 85; 1499 *ГОКІР*; 1500 *АЛМ* вип. 2,59 і т. ін.); **казали** 8 (1457 *Cost.* II, 810; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 431; 1495 *ВК*; *ВСоб.*; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *ВФ*); **казали єсми** 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 285); **казали єсмы** 2 (1399 *Р* 59; 1415 *Р* 87); **казалы єсмо** 2 (1420 *AS* I, 25; 1430 *ГВКЛ* 9); **kazale iesmo** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **казали єсмъ** 1 (1407 *Р* 72); **єсмо... казали** 1 (1403 *ДГМ*); *3 ос. мн.* **казали** (1487 *AS* I, 86); *пперф. 1 ос. мн.* **казали были єсмо** (1495 *БСКИ*); **были... казали** (1489 *РИБ* 437); *бож.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы єси... казалъ (казал)** 3 (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **казалъ бы еси** 1 (1488 *РИБ* 222); *3 ос. одн. ч.* **бы... казалъ** (1492—1493 *ПВФЧ*); *1 ос. мн.* **абыхмо (абысъмо) казали** (1496 *BD* II, 465; 1498 *BD* II, 412); *3 ос. мн.* **абы ...казали** (1487 *AS* I, 86).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ, *ПРИКАЗЫВАТИ 1, *ПРЫКАЗАТИ 1, РОСКАЗАТЬ 3, *РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

КАЗИМЄР *див.* **КАЗИМИРЪ** [1].

КАЗИМИРЪ[1], **КАЗИМИР, КАЗИМЄР** *ч.* (87) (*особова назва, стч.* Kazimir, *стп.* Kazimirz, Kazimierz): А сє А король казимиръ краковьскии и куАвьскии... далъ єсмъ слузѣ своєму иванови дворищє заньво матѣичича (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч) ... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кнгни марїи... свою выслоугоу Ижє єсмь выслоужи(л)... на своємь г(с)дари вєлико(м) кнзи казимирѣ (Київ, 1446 *Р* 154); А сєт мы Стєфань воєвода... вызнавамы... ажє мы... слюбили єсми... паноу и господарєвѣ нашємоу... Казимировѣ ... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верни и подьдани были (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301); Казимиръ Божію милостію король Польскій... Чинимъ знаменито... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія, на имя Хулевъ, а Холуневецъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **казимиръ, казимир, казими(р)** 32 (п. 1349 *Р* 3; 1361 *AGZ* 6; 1442 *Cost.* II, 716; 1447—1492 *ЛКНКВ*; 1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 284; 1478 *АрхЮЗР* 4/1, 8; 1487 *АМЛ*; 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **Казимєр** 1 (1487 *AS* I, 240); *род. одн.* **казимира** 13 (1370 *Р* 18; 1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 726; 1448 *Cost.* II, 734; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 765; 1475 *AS* I, 69; 1478 *ОБРН* 130; 1485 *BD* II, 371; 1486 *АкЮЗР* I, 295 і т. ін.); **Казимєра** 5 (1478 *AS* III, 16; 1488 *AS* I, 241; 1492—1493 *ПВФЧ*; XV ст. *ВС* 5 зв.; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *дав. одн.* **казимиру, казимироу** 13 (1433 *Cost.* II, 651; *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 664, 666; 1435 *Cost.* II, 687; 1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 284; 1484 *ЯМ*); **казимирови** 5 (1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289, 292; 1485 *BD* II, 371); **Казимировѣ, казимировѣ** 4 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351); **казимеру, казимероу** 3 (1433 *Cost.* II, 652; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1488 *AS* I, 241); **казимирю** 2 (1435 *Cost.* II, 689; 1448 *Cost.* II, 738); **казымирови** 1 (1434 *Cost.* II, 666); *знах. одн.* **казимира** (1448 *Cost.* II, 733; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 284); *ор. одн.* **казимиромъ, казимиромь** (1352 *Р* 5; 1433 *Р* 123; 1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 725); *місц. одн.* **на (при) казимирѣ** (1446 *Р* 154; бл. 1470 *ОБРН* 129).

Див. ще **КАЗИМИРѢ.**

КАЗИМИРЪ [2] *ч.* (1) (*назва міста у Польщі* пор. Kazimierz): А писанъ листъ оу дїь пАдєсАтъны на городѣ казимирѣ (Казимир, 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на казимирѣ** (1349 *Р* 4).

КАЗИМИРѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд.*): а про тожъ гды(ж) прена(ї)Аснѣишєє кнАжА и па(н) Казимирѣ... коро(л) полски... на(с) иапомАноу(л), абы єсмо єм(оу) и его короунѣ сїои полскои чистою вѣрою и пєвною, Акои прє(д)кове наши тримали и дєржали прото(ж), мы... вызнаває(м) ты(м) то ли(с)томъ иже єсмо сА о(бо)вАзали по(д) присАгою нашѣю... иже єм(оу)... чистою вѣроу и пєвноую боудє(м) дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

ФОРМИ: *наз. одн.* **казимирѣ** (1448 *Cost.* II, 733).

Див. ще **КАЗИМИРЪ** [1].

***КАЗИТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) **1.** руйнувати, нищити (2): Też jestliby chrest'janin kopiszcza ich kaził, abo khwał tom nachodił choczemo, iżby, podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuiu zemliu iskażali ieszcze hosti... a tyiez zemliu naszuiu także każat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. (*робити недійсним*) уневажнювати (1): И також єстли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу алибо присѣгоу съ которим чловѣком против єго милости и Короуни полскои и зємлѣмь и панством єго милости тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **казимо** (1485 *BD* II, 372); *3 ос. мн.* **każat** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *перф. 3 ос. одн. ч.* **kaził** (1388, *ZPL* 105).

Див. ще ***ISKAŻATI, *СКАЗИТИ.**

КАЗНАЧЕЙ *ч.* (1) скарбник: Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ, зъ Борисомъ Семеновичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **казначей** (1495 *АЛМ* 83).

! КАЗНИ *див.* **КАЗНЬ** [1].

КАЗНИТИ, КАЗНЇТИ *дієсл. недок. і док.* (19) (*цсл.* казнити) карати, покарати за що-небудь: Тые вси села... маєтъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а которыи бы не хотилъ на томъ изъєднанїю стоати, и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); А я о томъ оузъвєдавши, А таА рать и(з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити, А полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *інф.* **казнити, казиїти** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1435 *Cost.* II, 679, 682; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 766); *перф. 3 ос. одн. ч.* **казнилъ** (1435 *Cost.* II, 687); *майб. 1 ос. одн.* **боудоу казнити** (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **имєть... казиїти** (1435 *Cost.* II, 689); *1 ос. мн.* **будє(м) казиити** (1447—1492 *ЛКНКВ*); *бож.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **sztob... kaznił** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *нак. сп. 2 ос. мн.* **kaznite** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *інф. пас.* **быти казнєиъ** 2 (XV ст. *ВС* 13 зв., 15 зв.); **казнєны быти** 1 (XV ст. *ВС* 24); **! кажнєни быти** 1 (1468 *BD* II, 302); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **казненъ** (XV ст. *ВС* 36); *наз. мн. ч.* **казнєиы** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **казнєно** (XV ст. *ВС* 24).

Див. ще ***КАЗНИТИ СЯ, ПОКАЗНИТИ, *СКАЗНИТИ, *ОУКАЗНИТИ СА.**

***КАЗНИТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) бути покараним: А ще ли хто подъ областию нашою въ епархиєй Луцкой и Острозской... сия предания отческая и повеления княжения

нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да казнится** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

Див. ще **КАЗНИТИ, ПОКАЗНИТИ, *СКАЗНИТИ, *ОУКАЗНИТИ СѦ.**

КАЗНЇТИ *див.* **КАЗНИТИ.**

КАЗНЬ [1] *ж.* (28) (*цсл.* казнь) кара, покарання (22): а нє исправива судить намъ ѿъ и чєстныи кр҃(с)тъ и осподарєва казнь и гроза (б. м. н., 1386 *Р* 30); и нікто нигдє да нє смѣєтъ ихъ становити, при нашєи казни (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); а хто нємецкую чєлѦ(д) дєржа (!) бы одно(г) затаилъ довѣдавсѦ: ты(х) будє(м) казни(т) вєликими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А кто имєт бантовати тых люд (!) от тыхь сєл, боуд оу чєм, яко вишє писанно, тот оузрит вєликои казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200);

быти казни (1) *див.* **БЫТИ**; быти под казни (казнию) (5) *див.* **БЫТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **казнь** 2 (1386 *Р* 30; XV ст. *ВС* 29 зв.); **! казни** 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1466 *BD* I, 96); *род. одн.* **казни** (1435 *Cost.* II, 692; 1449 *Cost.* II, 744; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 531; 1459 *DIR«A»* 514; XV ст. *ВС* 15; 1467 *Mih. Doc.* 126); *знах. одн.* **казнь, казнъ** 7 (1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 513; 1463 *Cost. S.* 45; 1470 *BD* I, 141; 1471 *BD* I, 159); **казни** 4 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *DIR«A»* 513; 1475 *BD* I, 200); *ор. одн.* **казнию** (1458 *BD* I, 9); *місц. одн.* **при казни** (1429 *DIR«A»* 455; 1435 *Cost.* II, 695; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* II, 262); *ор. мн.* **казньми** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***КАЗНЬ** [2] *ж.* (1) (*цсл.* казнь) наказ, розпорядження: што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ, што єсмы выбрали на зємлѦнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34).

ФОРМИ: *знах. одн.* **казнь** (1386—1418 *Р* 34).

Див. ще ***КАЗАНИЄ, ПРИКАЗАНИЄ** 1, **ПРИКАЗЪ, *РОЗСКАЗАНЄ.**

***КАЗНЯ** *ж.* (1) казна, скарбниця: Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичъ Глазына... и поведилъ передъ нами, штожъ... на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють и меру овса а посошыну дають въ казню нашу (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

Форми: *знах. одн.* **казню** (1499 *РИБ* 776).

***КАЗЫМИРЪ** *див.* **КАЗИМИРЪ** [1].

КАК *див.* **КАКЪ.**

***КАКИИ** *займ.* (23) **1.** *(неозначений)* який, який-небудь, якийсь (20): а коли нашъ старшыи, вєликїи кнѦзь казимиръ отъ насъ какоѣ помочы пожадаєтъ, на єго нєпрыѦтєлѦ, и мы маємъ такоую помочъ єго милости дати, бєзъ хитрости (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); Вызнаваємъ... и(ж)... дали єсми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи пєрє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятии, 1454 *Р* 162—163); а єстли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших нєпрїятєлєи какоє зло... а их милость тогди нам... тоє нмают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

2. *(питально-відносний)* (2) який (1): И повѣдилъ ми Репа, штожъ в то (!) въ тои клети... скрыня не замкнена зъ листы и списки, нѣтъ вѣдома съ какими (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

(приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції) (1): И мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть сєло (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

какими лнци (1) *див.* ***ЛИЦЄ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **каки(м)** (1454 *Р* 162); *наз. одн. с.* **какоє** (1499 *ГОКІР*); *знах. одн. с.* **какоє** (1499 *BD* II, 422); *наз. одн. ж.* **какаѦ** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); **какаа** 1 (1455 *Cost.* II, 770); *род. одн. ж.* **какоє** 2 (1442 *Cost.* II, 719); **какои** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **какоѣ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *знах. одн. ж.* **какую, какоую** (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726); *наз. мн. ч.* **какы** (1453 *Cost.* II, 492); *род. мн.* **какых** (1499 *BD* II, 422); *знах. мн. ж.* **какіє** (1495 *АЛМ* 84); *ор. мн.* **какими** (1453 *Cost.* II, 766; 1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***КАКОВЫИ, *ЯКЫИ.**

КАКО [1] *спол.* (24) (*цсл.* како) I. *(зв'язує члени речення) (порівняльний)* як, немов (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу правєдлива(г) соу(д) нє имєть (!) гнєвъ и мѣсца имєєть анї зазрасть помьсты ани тє(ж) боязнь о правдоу имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуцє а ба прє(д) очима а сказанїя бы чинилъ справєдливо (XV ст. *ВС* 33 зв.).

II. *(зв'язує речення)* (23).

А. *(вводить вставні речення)* як (5): мы алєксандръ воєвода... посполу с нашими паны, како чинимъ знамєнито симъ наши(м) листомъ... ажє хотѦчи нашєю вѣрою и нашєю правдою... владиславови, вєликому королю полскому... оуказати нашє голдованїє... ижє быхомъ николи нє имѣли противъ єму быти (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); А и привилїє що имали Мароушка, дочка Настина, и плєменица єи дроугая М⟨ароушка⟩... от дѦда нашєго от Алєксандра воєвод⟨ы, а⟩ тота привилїѦ загибла, како єст видомо нам и бояром (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

Б. *(приєднує підрядні речення)* (18) 1. *(способу дії)* як (9) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (6): мы возрѣвши на єго вєрну службу... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво... со всѣмъ оужиткомъ како к нєму из вѣку прислушѦло (Львів, 1399 *Р* 59); а право имаєть єго млсть имаєть да(т) мнѣ и моимъ дѣтємъ и зємлѦномъ оусѣмъ тыхъ то зѣмль польскоє оу вѣжи како инымъ зємлѦмъ польскимъ (Кременець, 1434 *Р* 130); А також мы, Стєфан воєвода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурєцком на зємли а на панства наияснѣиших прєрєчєных панов кроулєв оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралєм и братїям их имаєм дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(із співвідносним словом в головному реченні) (3): кєди, коли кроль, г(с)дрь єго и нашь, влодиславъ пол(с)кии... пошлєть по на⟨шє⟩го г(с)дрѦ стєфана, тогды онъ имаєть до нєго приѣхати и своими боѦры и с паны слюбити и голдовати, тако *како* иныи воєводы голдовали и чинили и тако *како* коли иныи слуги, панове єго чили (!) (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а такъ даємъ єму и дали єсмы со всимъ право(м)... и со вси(м) оужитки с вѣчными границѦми како широ(к) и долго што к тои коръчмѣ из вѣку слушѦло и слоушѦєть (Медика, 1407 *Р* 72); А тако дали єсмы єму и єго дѣтємъ и єго намѣсткомъ со всѣмъ правомъ... што къ тому селу изъ вѣка прислушало и слушаєтъ, како широко и долго и округло у єго границахъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* 1, 6).

2. *(додаткові — у постпозиції)* що (5): Я панъ дѣтри(х) изъ бучѦ(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с) изъ вѣчнымъ листомъ єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); того дѣлѦ явно чини(м), ты(м)то листо(м) како хотѦчи наслѣдовати обычѦѦ доброѣ памѦти вєлможны(х) пано(в) прє(д)ко(в) наши(х)... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733);

(у сполуч. како да — у функції спонукального) хай же (1): мы Стєфа(н) воєвод(а) гп(д)ръ зємли мо(л)давскои знамєнито чини(м)... ожє бл҃гопроизволи г(д)вами нашимъ бл҃гь(м) произволєнїємь... како да оутвръди(м) и оукрѣпимъ стоую цр҃ковь нашоу митрополєю о(т) Радовцє(х) (Сучава, 1479 *DC* 140);

(у сполуч. како аби) щоб (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи шолтоузовє и паргаровє... от мѣста от Бръла... прїидоша прѦд намн... и оу-

просили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63).

3. *(підметові — у постпозиції)* як (1): Ако жь Авио было приАтелемъ моимъ и неприАтелемъ како есмь А вѣрне служилъ освАцоному кнА(з) швитрикгаилу противу сторонамъ тымъ ис которыми жь вонъ нѣшто имѣлъ чинити (Черняхів, 1435 *P* 132).

4. *(означальні у сполуч.* к а к о... а б ы — *у постпозиції)* щоб (1): И тиж пак оу том промыслили есмо та смо пожаловали шолтоузове и паргаре... та смо потвръдили им старїи закон, како ни един чловѣкь от которих живоут от Бръладъ они абы не платили малое мыто тамо оу Бръладѣ, ни от единои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

Див. ще **КАКО ВЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКЪ.**

КАКО [2] *част.* (36) *(цсл.* како) **1.** *(підсилювальна, в окличних реченнях)* як (1): И тѣжь како велико веселилаСА есть рада кроле(в)ства коли черес посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. *(підсилювальна, у грамотах молдавських канцелярій у сполученні* к а к о д а *при формах наказового способу)* хай же (35): тое въсе вище писа(н)ное како да е(ст) о(т) на(с) емоу оури(к) съ въсе(м) доходо(м) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); тоти ѕ цр҃кви и съ тоти ѕ попи оу волости черно(в)ской како да соу(т) по(л)ни тоти ѝ цр҃кви и съ тоти ѝ попи нашеи епископїи о(т) радовце(х) (Сучава, 1490 *DC* 148); Ино мы... такождере и от нас есмы дали и потвръдили слоугам нашим Сими и братоу его Оники тое прАдреченное село... како да ест им от нас оурик и съ въсем доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

КАКО БЫ *присл.* (1) *(відносний) (приєднує підрядні речення способу дії, у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* якби: и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м) и оусими своими рѣчи (и) оумисло(м), съ оусими своими прїАте(л)ми, како бы могли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **КАКО [1], КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

***КАКОВА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали и потвръдили есми... нашем(у) монастири о(т) побрати... млинъ оу топлицю и хотаръ о(т) оусти каковѣ... та на столпъ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *род. одн.* **каковѣ** (1453 *Cost.* II, 445).

***КАКОВЫИ** *займ.* (1) *(цсл.* каковыи) *(питально-відносний) (приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції)* який: А о дочку твою и о внука твоего, твои послы твоей милости ширей поведають въ каковой почъстивости ихъ ховаеть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **въ каковой** (1498 *BD* II, 414).

Див. ще ***КАКИИ** 2.

КАКО КЕДИ *спол.* (1) *(приєднує підрядні речення причини — у препозиції) (без співвідносного слова в головному реченні)* оскільки: Мы кнА(з) дѣдъ дмитриеви(ч)... чинимы знамени(т) ... како кеды в то времА коли кнА(з) велебныи дмитрии инѣмъ имене(м) корибу(т)... голдование и вѣрность... велико(м) и славнему володиславу Бжьеи мл(л)сти (!) королеви польскому... слюби(л) а мы именемъ и моча вши(х) землАнъ его повелѣниемъ его ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

КАКО КОЛИ *присл.* (4) *(відносний) (приєднує підрядні речення)* **1.** *(способу дії)* як (3) а) *(у постпозиції)* (2) *(без співвідносного слова у головному реченні)* (1): а даемъ и дали есмо со всѣми оужитки с лесомъ съ дубровами с водою и съ зѣмлею и ставы како коли каждыи зѣмлАнинъ приимаеть (Краків, 1394 *P* 54);

(із співвідносним словом в головному реченні) (1): кеды коли кроль... пошлеть по на⟨ше⟩го *(в ориг.* наго — *Прим. вид.)* г(с)дрА, стефана, тогды онъ имаеть до него приѣхати... голдовати ... тако како коли иныи слуги (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610);

б) *(у препозиції — із співвідносним словом в головному реченні)* (1): како колы оу наших листох оу первописаныхъ стоитъ так и тѣми разы, то усе слубуемо и хочемо то оусе держати и полнити (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

2. *(додаткові) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* як (1): Мы бискупи... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м) с однои стороны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

Див. ще **КАКО [1], КАКО БЫ, КАКО ЛИ, КАКЪ 1, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

КАКО ЛИ *присл.* (1) *(відносний) (приєднує підрядні означальні речення — у постпозиції, із співвідносним словом у головному реченні)* як: але хоче(м) ва(с) держати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*) како ли есте имали при сто҃почившаго родителѣ нашего, александра воево(д) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732).

Див. ще **КАКО [1], КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКЪ.**

КАКЪ, КАК, КАКЬ (284) **I.** *присл.* (6) **1.** *(способу дії)* як (4): О игрецо(х) косто(ч)ны(х) ка(к) имъ заповедаю(т) (XV ст. *BC* 27 зв.); На память, какъ староста повѣдилъ передъ господаремъ, княземъ великимъ, тымъ обычаемъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(неозначений)* як-небудь, якось (2): Też jestliby chto kak na szkołu... metał tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106).

II. *спол.* як (278) **А.** *(зв'язує члени речення)* (26) **1.** *(порівняльний)* (23): маетъ... господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкии и Острозский... архимандрыты благословити... попы и дьяконы совершати, какъ въ нашой области... такожде и бояръ... нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); вы ка(к) они та(к) много чинили е есте (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А тыи люди што оу тулинахъ што бы его были послушни ка(к) то осподарА съвоиго (Київ, 1457 *P* 166); и какъ предки ихъ такъ и воны сами и ихъ щадки музского полу держати маютъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(у сполуч. к а к ъ и, к а к ж е і) (2): а кто бы ему непрїАтель, тотъ и намъ непрїАтель, о его кривды какъ и о наши кривды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. *(приєднує звороти у знач. «як хто, що», «будучи»)* (1): Не Єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь неприятель и кроле(в)ства нашего (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Б. *(зв'язує речення)* (252) **1.** *(сурядні)* (9) **а)** *(приєднувальний)* як (8) *(у постпозиції)* (6): а тота их привилїа пожегла оу дом Бълошев от Боудещи, коли емоу изгорил дом, как ест нам видомо и бояром нашим (Сучава, 1488 *BD* I, 323); а прївилїе що имал дАд их, їон Жометате, о(т) дѣда нашего... а они загибли, как ест нам вѣдомо и бояром нашим (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

(у препозиції) (1): какъ же розоумеемъ на томъ твоее милости посольстве, отъ него ничого се намъ не стало (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(в інтерпозиції) (1): и тотъ нашъ посолъ отъ толе ся вернулъ и до насъ прыехалъ, и ваша милость, какъ же розоумеете съ того посольства, ничого не стало вамъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

б) *(пояснювальний)* (1): Розво(д) єсть межи лю(д)ми ка(к) моужеве є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны (XV ст. *ВС* 33).

2. *(приєднує підрядні речення)* (243) а) *(способу дії)* як (168) *(у постпозиції)* (141) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (93): А мыта не примышлѧти но какъ из вѣка пошло (б. м. н., 1366 *Р* 14); дали єсмы єму оу нашеи землі оу молдавскои два села со оусѣми своими старыми хотарми какъ изъ вѣка вѣчного ⟨оживали⟩ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); А се ѧ кнѧ(з) левъ вызвали єсмы с литовъскоѣ землѣ два братѣньцѧ тутениѧ а моижѣка да(л) єсмы ѣма оу перемыскоѣ волость село добаневичь... со оусѣми оужитки какъ єсмы са(м) держѧ(л) (Львів, 1443—1446 *Р* 147); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему... какъ ся маеть въ своихъ границахъ... какъ предкове его тое имѣніе держали и вжывали (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Про тожъ, естли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайте яко знаете, какъ межи васъ доконъчаньє было (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(у сполуч. к а к ъ и) (13): A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez, majet' myto płatiti czerez wsi myta położonyje kak i inszyje dajut' myto (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); ино мы недоу(ж) быхо(м) дати... а не да(в)ши и(м) сами собѣ возмоу(т) ка(к) и дотоу(л) брал жоны и дѣти братеи наши(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А с того села служити ему Намъ, какъ и Неверъ Намъ служилъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35—36); напоминаемъ твою мл(ст) ажъ бы еси в тыи прыязни по(д)ле тыхъ записовъ с нами былъ какъ и пре(д)кове нашы ис твоими пре(д)ки, а твоя мл(с)ть з нашымъ отъцомъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);

(приєднує дієприслівникові звороти) (6): Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити... какъ самъ найлѣпѣй розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Волна кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ тот домъ и землю отдати, и продати, и променити, как хотѧчи так ку потребезности своеи повернути (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити, и прибавити... какъ самъ налѣпѣи розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59);

(із співвідносним словом у головному реченні) (22): и я єсми тое своє имѣньє на имѧ Конюхи... продал осподарю своемоу кн⟨ѧ⟩зю Иваноу Васильевич⟨у⟩ Острозком⟨у⟩... по томоу как сам єсми оу него коупилъ (Острог, 1463 *AS* I, 56); а продал єсми пану Андрушкоу Федоровичоу вечно данники з данью и со всими податки и пожитки... такъ широко и долго и округло как я держал (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); И он о том до насъ отписал, штож то естъ так, какъ он намъ поведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(у сполуч. к а к ъ и) (7): мы кн҃зь Семенъ алекандрович (!) дали єсми слоузи н҃ше(м) кн҃зю юрью борисовичю селище на имя серако(в) со всемъ с тымъ и потомоу какъ и перви та(к) к томоу селищоу прислоухало (Київ, 1465 *ДГСОС*); а тыи чѣтыри чл҃вки о(т)чичи мои мають емоу слоужити та(к) ка(к) и пере(д) ты(м) мнѣ слоуживали (Луцьк, 1467 *СП* № 13); И мы ему того человека Дитѧтъковича дали вечно ему... и со всими платы и доходы потому, какъ и отцу нашему служивалъ и дан даивал (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56);

(в інтерпозиції) (22) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (19): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ (!) его село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... Точывско какъ се въ собе шыроко и долго маетъ до Чудовы могилы... зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви тые записы... которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); И ты, по своей оутверъжонной грамоте и какъ пановє твои оуговорыли, єму ни въ чомъ не исправляешъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); маеть настоятель того монастыра светое Пречыстое въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю верху писанную, какъ здавна было по тому завѣдати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

(із співвідносним словом у головному реченні) (3): Я хве(д)ка... даровала єсми... моужа своє(г) пана васи(л)я хре(б)товича своими име(н)и о(т)чизными... та(к) до(л)го и широко ка(к) єсми сама держала не оставлѧючи на себе ничо(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134—136); и он о том до насъ отписал, штож то естъ так, какъ он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(у препозиції) (5) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (4): какъ отц҃ь нашь какъ оц҃и ваши были за одно... а мы такоже хочемъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Естли она пріѣхавши и тотъ листъ очиститъ, што люди тыи, какъ она гораздо держала, такъ и Сопѣга гораздо держати будетъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

к а к ъ б ы т и (1) (кому) як бути, що робити: а о дочеръ его твои пановє изъ его бояры оуговорыли, какъ его дочеры быти и греческии законъ деръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

б) *(часові)* коли, як (45): *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (15): Але к нам прїиди, какъ оуделаешъ нам тотоу слоужбоу (Баків, 1457 *BD* II, 257); А держати имъ тое мыто до того жъ року — две недели по семой суботе какъ выйдуть тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); Въ Берести, какъ тыми разы былъ господаръ е. м., Декабря 2 день (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); еще надъ то тетка моя, кнегини Ѳедоровая, прислала тыми часы листъ небощика, господаря, короля е. м., писаный до пана Олехна Судимонтовича, воеводы Виленского, какъ еще Полотско держалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(у препозиції) (26) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (21): какъ бы были мистровы пословє оу кн҃зьство великое въехали ижбы естє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)кве бы(л) в по(и)маньи, а ка(к) де(и) Бори(с) му(ж) мо(и) о(т)то(л) вы(и)дѣть и запи(с) положу (Вільна, 1495 *ВМБС*); и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыидеть исъ которымъ посельствомъ, мы такежъ вашеи милости пошълемо и дамо вашей милости знати (Сучава, 1499 *BD* II, 449);

(із співвідносним словом у головному реченні) (5): А какъ дасть Богъ будемъ у вотчине нашой... а ты тогды при насъ жо будешъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); а проволоче(т)лисѧ тая немоць третеа правая тогды може(т) третью о(т)ложїть... какъ четвертомоу рокоу маеть стати... а небоуде(т) лї тогды жалобы стратить (XV ст. *СЯ* 39 зв.—40); и они поведали пере(д) нами што жъ какъ они новгородокъ деръжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало (Вільна, 1499 *ВФ*);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова в головному реченні) (4): ино король е. м. тотъ годъ его первый далъ ему тую волость выбрати на сесь годъ, какъ часъ прїйдетъ, отодвинувши иныхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою, и сыномъ его з Нисаномъ о тую тисячу золотыхъ смотрели, какъ были есмо Лони въ Луцъку, и присудили ему на нихъ пять сотъ золотыхъ (Краків, 1489 *РИБ* 431);

в) *(додаткові)* як (9) *(у постпозиції)* (8) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (6): а панъ иванъ мушата рекъ предъ нами о г(с)не какъ коли не было десѧтины (Луцьк, 1445 *Р* 150); И Нагорка а Шпица... въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е... и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433); а о дочеръ его твои пановє изъ его бояры оуговорыли,

какъ єго дочеры быти и греческий законъ деръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(із співвідносним словом у головному реченні) (2): toje u sweje prisiahi wymowiti majet, kak jemu taja zastawa zastawena (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); по своєм животє волна оиа тоє имѣнє Хоцен дати, записати дочцє своєи... водлуг того как то пан Олизар справил и записал (Луцьк, 1487 *AS* 1, 87);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (1): какъ ємоу заплатоу вчинишъ то ты вєдаєшъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

как боръздо (1), какъ рихло (1) як тільки, тільки-но: а рокоу а о(т) трєхъ нєдє(л) далєй нє имаю(т) о(т)клада(т), ка(к) боръздо жалоба станєтсѧ дєди(ч)на тогды соудья, а любо по(д)судо(к), мають на(м) скозать (!) тоую жалобу (XV ст. *BC* 12 зв.); слюбуємъ... ижъ... какъ рихло... кролъ полскы... прїидєтъ до рускы(х) землъ... Стефанъ воєвода... имаєтъ прїихати обличиѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666);

г) *(означальні)* як (11) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (8): а коли быхомъ хотѣли... сами взѧти в него то селище... тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдесѧть гриве(н) полугрошки по тои личбє какъ оу подольскои земли идєть (Острог, 1427 *P* 109); ино мы... потвердили єсмо имь того права как мают ходити по нашеи земли их коупци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Ино мы памятаючы давныи дєла, какъ предъкове нашы исъ твоими предъками... бывали оу прыязни... миръ вєчный... съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407);

(в сполуч. как жє и) (1): даємъ и записуємъ... к томоу имѣню... тымъ жє обычаєм как жє *(в ориг.* так жє.— *Прим. вид.)* и перво того держали тыи вышє мен⟨є⟩ныи кн⟨ѧ⟩жата (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118);

(із співвідносним словом у головному реченні) (2): алє ижь велможныи стєфанъ... нє хотѧчи зостати оу винѣ оїа своєго... просил на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... и слюбуючи намъ... такую и болшую вѣру, какъ намъ передкове єго воєводы оуказывали (Ланчиця, 1433 *P* 121); А такъ мы хотѣчи єго въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати... зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати, такоѣ, какъ иншыи князи (Луцьк, 1438 *P* 140);

д) *(міри або ступеня)* (4) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* як: Порозоумѣти можєтє в тои мѣрє какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тоє имє(н)є чемєри(н) маю подати игоумєноу пєрєсопницкомоу ларионоу... та(к) доброє и нарѧженоє... ка(к) я в нє(г) взѧ(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*); а єстлибы вжє нє мог того подворѧ оправити я, вжє тогды маю пѣнѧзи кн⟨є⟩г(и⟩ни єє милости отложити шєст копъ грошєи широкоє личбы так добрыми грошми какжє єсми самъ оу єє милости брал (Луцьк, 1494 *AS* I, 101);

є) *(підметові)* (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* як: Прїшло є(ст) пере(д) на(с) ка(к) старосты наши соудѧ(т) соуды и жалобы (XV ст. *СЯ* 43 зв.); Ѧко жь ѧвно было приѧтєлю(м) и нєприѧтє (!) (моимъ) какъ єсмъ вѣриѣ служил освѣчєному кнѧ(з) швидригаиловн (Кременець, 1434 *P* 129).

Див. ще **КАКО**[1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО**[1], **ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

КАКЪ БЫ *спол.* (12) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові)* (2) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* як би (1): мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... Которыми(ж) напре(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы. Выкладаючи... какъ бы васъ межи нами з одноє стороны а межи собою и тѣжь съ свои(м) законо(м) крижевничи(м) з дроугоє стороны правѣ за срѣдники коу єднанью покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(із співвідносним словом у головному реченні) щоб (1): И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканьє имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

2. *(способу дії)* (6) *(із співвідносним словом у головному реченні)* щоб (4): Прото єго мл̃(с)ть казалъ твоє(и) мл̃(с)ти мовити ажъ бы твоя мл(с)ть то намъ казалъ такъ как бы границамъ и по(д)данымъ нашымъ крывды и втиски нє деяли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36);

немов би (2): I też jestliby... chrestianin, zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

3. *(мети)* *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* щоб (3): прото(ж)... просили єсмы... пана михаила ло(г)θєта абы пошє(л) до тоурко(в)... оучинити на(м) миръ ка(к) бы наша зє(м)лѣ нє гибла далє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И во всемъ бы еси мыту нашому былъ помочонъ, какъ бы ся мыто нашо не понижало (Краків, 1487 *РИБ* 227); и то г(с)дръ нашъ воєвода поставилъ дєнь с тыми вашы(ми) послы такъ абы єстє ваша мл(с)ть прыслали до г(с)дра нашого до воєводы опѧ(т) свои(х) пословъ какъ бы сє мєжы вами тоє оутомило (!) и доконъчало (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

4. *(означальні)* *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* нібито (1): далєи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь как быхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолθа полца (!) апоустольского лєкгата а тоу(т)жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли а нє хотѣли быхо(м) имѣти за срѣдники а за єдначи покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **КАКО**[1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО**[1], **ЯКЪ.**

КАКЪ КОЛИ *спол.* (3) *(приєднує підрядні речення)* *(допустові — у препозиції)* хоча (1): вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ росъсѣвцєю злости... зъєдиано было ижь... алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои... былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ алє ижь... стєфанъ с̃н̃ъ єго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

2. *(способу дії)* як (2): *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (1): тог(д)ы, коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)ономъ (!) мѣстци, имаємъ хо(л)дватн кролєви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пере(д)ци хо(л)дъ чинили и служили (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнѧ ка(к) коли наши пере(д)ци записали королєви єго мл(с)ть (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **КАКО**[1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЬ ТО, ЯКО**[1], **ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

КАКЫИ *див.* ***КАКИИ.**

КАКЬ *див.* **КАКЪ.**

КАКЬ ТО *спол.* (3) **1.** *(зв'язує члени речення)* *(порівняльний)* як (2): А тыи люди што оу тулинахъ што бы єго были; послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (!) (Київ, 1457 *P* 166); хочєм ми(р)... мєти съ г(с)дрємъ ваши(м) какъ то приятєлє(м) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 62).

2. *(приєднує підрядні речення)* *(додаткові)* що (1): мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чинымъ тымъ то листо(м)... какъ то потвердили єсмы тимъ листомъ... нашимъ и потверъжаємы записы присѧгы и олды наши(х) пере(д)ковъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663).

Див. ще **КАКО**[1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, ЯКО**[1], **ЯКЪ.**

КАЛАФЄНДЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Сє азъ... їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чи-

ни(м)... ожє... дали и потвръдили єсми сѿои нашеи єпископоупії о(т) радъвцє(х)... К҃S цр҃ко(в) оу калафєндєщи и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **калафєндєщи** (1490 *DC* 147).

КАЛЄНИК *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Калиникъ, *гр.* Καλλίνικος): волни во всих тых имєнѧх кому отдати, продати и промєнити: пан Калєник и єго ближный по нєм будучиє (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л) па(н) калєни(к) а па(н) жидимо(т) (!) Старо(с)та житомирьскии (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Калєиик, калєни(к)** (1437 *AS* I, 34; бл. 1458 *P* 168); *род. одн.* **Калєника** (1437 *AS* I, 33); *дав. одн.* **Калєнику** (1437 *AS* I, 33, 34).

КАЛЄНИКОВИЧЬ, КАЛЄНИКОВИЧ, КАЛЄНКИКОВИЧЪ *ч.* (17) *(особова назва):* А при томъ были свєтки рада иаша кн҃зь Михаило васильєвичь... а панъ сєнко калєниковичь подъскарбии И подъканьцлѣрии нашь (Луцьк, 1452 *P* 161); А при томъ были добрыє люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королєвски(и)... панъ Сєнъко калєнниковичъ (Львів, 1478 *ЗРМ*); Казимиръ... король Полскій Намеснику Звягольскому, пану Окушъку Калєниковичу (Судомир, 1488 *РИБ* 222); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана Ивашкова Калєниковича, пана Сєнка Дєнисковича... всих пєчати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: **калєниковичь, Калєниковичь** 7 (1452 *P* 161; 1455 *AS* I, 57; 1467 *AS* I, 63; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1478 *AS* I, 75); **калєиикович** 5 (1466 *AS* I, 60, 61; 1469 *AS* I, 64; 1488 *AS* I, 88); **калєиикович** 1 (1478 *ЗРМ*); **калєиикови(ч)** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *род. одн.* **Калєниковича** (1491 *AS* I, 94); *дав. одн.* **Калєиикович** (1488 *РИБ* 222).

***КАЛЄНИКОВЪ** *прикм.* (2) ◇ м о н а с т ы р ь к а л є н и к о в ь *див.* **МОНАСТИРЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **калєииковъ** (1378 *P* 26).

Пор. **КАЛЄНИК.**

КАЛЄННИКОВИЧЪ *див.* **КАЛЄНИКОВИЧЬ.**

! **КАЛЖДОМОУ** ⟨КАЖДОМОУ⟩ *див.* **КАЖДЫИ.**

КАЛИМАНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы илїа воєвода и бра(т) г(с)вами стєфанъ воєвода... чини(м) ⟨знамєн⟩ито... ожє тоты истинны слуги наши... служили намъ право и вѣрно и мы... потвєрдили єсми имъ сєла... на имѧ калиманєщи повыше лалєщи (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *наз.* **калимаиєщи** (1439 *Cost.* II, 52).

***КАЛИМАНЪ** *див.* **КЪЛИМАНЪ.**

КАЛИНА *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг.* Калин, Калиникъ і калина «дерево»): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє тоти исти(н)нїи наши слоуги, иѣгоє орбєскоу(л) и бра(т) єго, кали(н)... жаловали єсми и(х) особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина... а они дали оу ру(к) слузѣ нашєму, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калина** 1 (1500 *Cost. S.* 234); **кали(н)** 1 (1491 *Cost. S.* 152).

***КАЛИНИНЪ** *прикм.* (1): Мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги, оана ришканоу(л)... и плємени(к) и(х), доума, сн҃ъ калини(н)... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **калини(и)** (1500 *Cost. S.* 234).

Пор. **КАЛИНА.**

***КАЛИНОВО** *с.* (1) *(назва села в Польщі, пор.* Kalinowa або Kalinowo): Мы воицехъ з бж҃иєи мл҃(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... спытєкъ с тарнова судомирскии, андрєи з домаборѧ калискии, марцинъ с калинова сирадскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **калинова** (1433 *P* 122).

***КАЛИНОВСКИИ** *прикм.* (1): Сє азь... їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми ѿстои нашєи єпископоупії о(т) радъвцє(х)... цр҃ко(в) калиновска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **калиновска** (1490 *DC* 147).

Пор. **КАЛИНОВЦИ.**

КАЛИНОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Калинівці: також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имѧ калиновци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); Сє азь... їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми ѿстои нашєи єпископоупії о(т) радъвцє(х) ...цр҃ко(в) оу калиновци и(с) попом (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз.* **калиновци** (1429 *Cost.* I, 248); *зам. місц.* **оу калиновци** (1490 *DC* 147).

***КАЛИНОВЪ** *прикм.* (2) калиновий: та(м) г(с)дрю нашємоу... по ивницькоую дорогоу а по калиновъ коустъ а о(т) калинова коуста по вєликоую ивницю (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **калинова** (бл. 1458 *P* 167); *знах. одн. ч.* **калиновъ** (бл. 1458 *P* 167).

КАЛИНЧА *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Калин, Калиникъ і калина «дерево»): Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ... ожє... дали єсми и потвръдили томоу свѧтомоу монастироу цигане... на имъ: Лоука сынь Лацков съ чєлѣдєю... и Калинча сынь Тотин съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Калинча** (1487 *BD* I, 312).

КАЛИСКИИ *прикм.* (2) *(пор.* Kalisz *в Польщі):* Мы во ицехъ з бж҃иєи мл҃(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... андрєи з домаборѧ калискии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы... прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити дєржати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **калискии** (1433 *P* 122).

***КАЛИСТЪ** *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Калистъ, *гр.* Κάλλιστος): сє я кнѧзъ юрїа холмъскии... придали єсмо к цр҃кви бж҃ои прєч(с)тои бг҃отр҃и... сєла... к столцу єп(с)пїи холмъскоє при бг҃олюбєзномъ калисти єп(с)пи и холмъскомъ и бєлъзскомъ (Холм, 1376 *P* 22); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмы въсєосщєнномоу (!) митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдного татарина на имѣ пашка (Дольний Тєрг, 1445 *Cost.* II, 236).

ФОРМИ: *дав. одн.* **калистоу** (1445 *Cost.* II, 236); *місц. одн.* **при калисти** (1376 *P* 22).

***КАЛИТА**[1] *ж.* (1) *(шкіряний мішечок на гроші, що його звичайно прив'язували до пояса)* калита: Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ (XV ст. *BC* 31 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **калиты** (XV ст. *BC* 31 зв.).

***КАЛИТА**[2] *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч)... воилови(ч) гриць с брато(м) стєпано(м), кали(т) ива(н) балакѣрови(ч) ... чинимы знамєни(т)... како кєды в то врємѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба ... володиславу... королєви польскому вѣрность... слюби(л) а мы... имєнємъ... вши(х) зємлѧнъ... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кали(т)** (1388 *P* 38).

КАЛЇАНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрною службою... дали єсми имъ оу нашєи зємли сєло... на имѧ калїанєщи (Васлуй, 1437 *Mih.* 202—203); и мы ... дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу... сєло Калїєнєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **калїаиєщи** (1437 *Mih.* 203); *род.* **Калїєнєщь** (1500 *BD* II, 173); *знах.* **Калїєнєщи** (1500 *BD* II, 173).

КАЛЇАНОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы боАрє... алєксандра воєводы... па(н) Аки(м) калїАнови(ч), па(н) гораєцъ и бра(т) єго станисла(в) ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ господарА нашєго королА по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Мы пановє... на имА... панъ мисѣ равасовскыи и панъ їоакимъ калїановичъ... вызнаваємь... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности и присѣгы... є(ст) оучини(л)... мы такоже... обицоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калїановичъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **калїАнови(ч)** 1 (1421 *Cost.* I, 142).

***КАЛЇЄНЄЩИ** *див.* **КАЛЇАНЄЩИ.**

***КАЛЇАНОВИЧЬ** *див.* **КАЛЇАНОВИЧЪ.**

КАЛОГЄРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы єму два сєла... на имА скорцевци... а... паиковци што выше калогєри о(т) дубровѣ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56).

ФОРМИ: *наз.* **калогєри** (1407 *Cost.* I, 56).

КАЛОЯНЪ *ч.* (1) *(особова назва молд., болг.* Калоян): мы Илїа воєвода... и брат господства ми, Стєфаиъ воєвода, знамєнито чинимъ... ожє тот истинныи слоуга и болѣринъ нашъ, вѣрныи панъ Калоянъ, слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1441 *DBAc* 39—40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Калояиъ** (1441 *DBAc* 40).

***КАЛУГЄРИЦА** [1] *ж.* (2) *(цсл., молд.,* калоугерица) монахиня, черниця: мы Стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... понєже... благопроизволи господство ми... и дали єсми прАдрєчєнномоу монастирю єдинъ монастиръ оу боищи... идє(ж) соу(т) калоугєрици (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); Мы Стєфанъ воєвод... чиним знамєнито... ожє прїидоша прєд нами и прєд нашими бояре калоугєрици от нашєго монастирѣ от Хородника, и оуказали намъ лист от нашєго родителѣ от Алєксандра воєвода (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 199).

ФОРМИ: *наз. мн.* **калоугєрици** (1446 *Cost.* II, 263; 1475 *BD* I, 199).

КАЛУГЄРИЦА [2] *ж.* (1) *(особова назва, молд.* «монахиня»): и дали єсми ємоу оу иашєи земли оу молдавскои сєла иа имѣ прокопАни на рєвтА и за прутомъ противъ по(д)лАнє(х) гдє є(ст) калугєрица н гдє є(ст) ванца (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калугєрица** (1445 *DIR«A»* 483).

***КАЛОУГЄРИЦА** [3] *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар томоу выш⟨є⟩рєчєномоу сєло Стєцканїи... въ оусти Калоугєрици (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Калоугєрици** 1 (1493 *BD* II, 6); **Калюгєрицєи** 1 (1493 *BD* II, 6).

КАЛУГЄРИЧИНЪ *прикм.* (3) чернечий (1): хотаръ тому сєлу почєнши о(т) вєликои дорогъ со(ч)въскои... до калугєричинъ ставъ... та о(т) того става гори и оуси иивы *калоугєричини* (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

калугєричинъ ставъ (1), ставъ калугєричинъ (1) *(назва ставу в Молдавському князівстві):* хотаръ тому сєлу... до калугєричинъ ставъ; абы было стому манастирю и съ сєломъ и съ ставо(м) калугєричинъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **калугєричиив** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *наз. одн. ч. зам. ор.* съ ставо(м) **калугєричинъ** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *наз. мн. ж.* **калоугєричини** (1456 *Cost.* II, 582).

Див. ще ***КАЛОУГЄРСКИИ, *КАЛОУГЄРОВЪ.**

***КАЛОУГЄРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ крьниця калоугєрова *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **калоугєровѣ** (1468 *BD* I, 130).

Див. ще **КАЛУГЄРИЧИНЪ, *КАЛОУГЄРСКИИ.**

***КАЛОУГЄРСКИИ** *прикм.* (3) ◇ калоугєрскии бродъ (2), бродъ калугєрскии (1) *див.* **БРОДЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **калоугєрского** (1447 *Cost.* II, 281); *місц. одн. ч.* **оу калугєрскому** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **калоугєрски(м)** 1 (1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще **КАЛУГЄРИЧИНЪ, *КАЛОУГЄРОВЪ.**

КАЛОУГЄРЪ [1], **КАЛОУГЄРЬ** *ч.* (35) (*цсл., молд.* калоугеръ, *гр.* Καλόγερος) монах, чернець: и тако(ж) ни оди(н) игоуме(н) илї ины калоугєръ, да нє имаєтъ иного прїмѣсоу ни оу чє(м) къ нашємоу калоугєроу савѣ, ани къ томоу намєстю (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и також дали монастирєви нашємоу от Нѣмца калоугєри от нашєго монастирѣ от Бистрици єдин циганин на имѣ Нѣнчюл (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калоугєръ, калоугєрь** (1443 *Cost.* II, 185); *род. одн.* **калугєра** (1443 *Cost.* II, 185); *дав. одн.* **калоугєроу** (1443 *Cost.* II, 185); *наз. мн.* **калоугєри, калугєри** 18 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 378; 1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *Cost.* II, 508; 1455 *Cost.* II, 561; 1458 *DIR«A»* 513; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1487 *BD* I, 312 і т. ін.); **ка⟨лоу⟩гєрє** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **калоугьри** 1 (1459 *DIR«A»* 514); *зам. род.* о(т) **калоугєри** 1 (1455 *Cost.* II, 561); *знах. мн.* **калоугєри** (1455 *Cost.* II, 561, 562; 1458 *DIR«A»* 513); *ор. мн.* **калоугєрми, калугєрми** 2 (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503); **калоугєри, калугєри** 2 (1464 *BD* I, 83; 1467 *Mih. Doc.* 125); **калугєры** 1 (1443 *ПГСММ*); **калугъри** 1 (1459 *DIR«A»* 514).

КАЛОУГЄРЪ [2], **КАЛОУГЄРЬ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* «монах»): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до иа(с)... дали и потвръдили єсмо имъ ... єдна пасика, оу кръници, гдє бы(л) калоугєръ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); дали єсми томоу свАтомоу нашємоу монастироу сєла що на Добровєць... єдно на имѣ Роуси... дроугоє сєло Калоугърѣнє, гдє былъ Жоуржь калоугєрь (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калоугєръ, калоугєрь** (1448 *Cost.* II, 323; 1499 *BD* II, 162, 163).

КАЛОУГЄРЬ [1] *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [1].

КАЛОУГЄРЬ [2] *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [2].

***КАЛУГОРСКИИ** *див.* ***КАЛОУГЄРСКИИ.**

***КАЛУГЪРЪ** *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [1].

КАЛОУГЪРѢНЄ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* дали єсми томоу свАтомоу нашємоу моиастироу... сєла що иа Добровєць: єдно на имѣ Роуси... дроугоє сєло Калоугърѣнє гдє быль Жоуржь калоугєрь (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).

ФОРМИ: *наз.* **Калоугърѣнє** (1499 *BD* II, 162, 163).

***КАЛУГЬРЬ** *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [1].

КАЛУСОВСКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрые: княз Иван Василєвич Курцєвич... а пан Михно Калусовский (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А... при том был владыка володимерский Иона... а панъ Янъ Калусовский (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Калусовский** (1475 *AS* I, 72; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

! **КАЛЬЦНѢРЄВЪ** *див.* ***КАНЦЛЄРЄВЪ.**

! **КАЛЬЦНѢРЬ** *див.* **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАЛЮГЕРИЦЯ** *див.* ***КАЛОУГЄРИЦА** [3].

***КАМАРИНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... о(жє)... аноушка и марїє дъщєри камаринови жаловали єсми и(х) осо(б)ною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1479 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **камаринови** (1479 *ПГВСА*).

Пор. ***КАМАРИНЪ.**

***КАМАРИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и дали и потвєрдили єсми... правоє и(х) о(т)нину о(т)нина о(т)ца и(х) камарииа сєла (Сучава, 1479 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **камарина** (1479 *ПГВСА*).

КАМЕНЕЦКИИ, КАМЕНЕЦКІИ, КАМЕНИЦКИЙ *прикм.* (11): мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... ожє пришли єсмо оу вєчноую єдность... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з Азловца, старостою каменецкимъ и подолскимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746);

Се здѣся просилъ у насъ дворининъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкой волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); А при том были и тому добре звѣдоми: кн⟨А⟩зь Юрей Иванович Доубровницкии... и писар г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рА королА его милости, староста каменецкии (Ставків, 1491 *AS* I, 97); а староста каменецкїи тыж абы имал моц... от кралѣ его милости над каждым от подданных королѣ его милости оучинити справедливост людем и подданним нашим (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **каменецкии, каменецкїи** 2 (1491 *AS* I, 97; 1499 *BD* II, 424); **каменицкий** 1 (1437 *AS* I, 34); *ск. н.* **кам** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч.* **каменецкого** (1499 *BD* II, 424); *дав. одн. ч.* **Каменецкому** (1454 *АЛМ* 12; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36); *ор. одн. ч.* **каменецкимъ, каменецким** (1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 292); *знах. одн. ж.* **каменицъкоую** (1481 *BD* II, 365); *місц. одн. ж.* **у Каменецкой** (1454 *АЛМ* 12).

Див. ще ***КАМЕНСКИИ.**

Пор. ***КАМЕНЕЦЬ** [1], ***КАМЕНЕЦЬ** [2].

***КАМЕНЕЦЬ** [1] *ч.* (11) *(назва міста у Подільській землі)* Кам'янець-Подільський: на крепость тому и на великое потверженье сему нашомоу листу привѣсили есмо наши печати оу городи оу камАнци (Кам'янець, 1404 *Cost.* II,625); а кто имет повезти кони или кобыли до каменци, што было емоу дати оу серети, то иметъ дати оу дорогоуни (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу землю, а наши оубогии люди отъ Сачавы (!) и они побегли до Каменъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *род. одн.* **каменцА, каме(н)цА, каменцѣ** 4 (1453 *Cost.* II, 765; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; 1468 *BD* II, 302); **камАици** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **Каменъца** 1 (1481 *BD* II, 365); **каменци** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *місц. одн.* **оу (в) камАици** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629); **оу каменци** 1 (1458 *Cost.* II, 815); ! **камици** 1 (1420 *ПГАГ*).

***КАМЕНЕЦЬ** [2] *ч.* (4) *(назва міста у Берестейській землі)* Кам'янець: Pryszed z Lucka około Berestia około Kamenca wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Писанъ у Каменцу (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *род. одн.* **Kamenca** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *місц. одн.* **оу Каменцы** 1 (1441—1443 *AS* III, 2); **въ каменци** 1 (1494 *АЛМ* 54); **у Каменцу** 1 (1495 *АЛМ* 85).

***КАМЕНЕЦЬ** [3] *ч.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві)*: И о(т)писалъ есмь своеи женѣ Кнгни Марїи... свою выслоугоу... имѣнїе пръвое, а иноу словенескъ могылное каменець логожескъ (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **каменець** (1446 *Р* 154).

КАМЕНИ *прикм.* (12) ◇ к а м е н а г о р а (2) *(назва гори у Київській землі)*: тое свѣ(т)чили два братеники... покоуль есть г(с)дрА нашe(г) тоули(н)ское земли... а о(т) калинова коуста по великоую ивницю а великою ивницею по каменоу гороу а о(т) камены горы по до(л)же(к) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); к а м е н а я к р и н и ц я (2) *(назва джерела у Молдавському князівстві)*: А хотар да ест тым селам и селищам почъшии от писку Бахлоуи... до камѣнои кръници (Сучава, 1468 *BD* I, 127); А хотар томоу селоу Греком почеши от берег Сирета... черес поле оу каменои кръници на копаною могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 348); к а м е н н а я п е ч ь (1) *(назва місця у Троцькому воєводстві)*: И мы... казали есмо светком присАгнути, они обвели от Березое... к каменной печи (Луконица, 1478 *AS* III, 17); к а м е н н ы и б р о д (5) *(назва броду у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есмы емоу... села... на чоухри михаиловци оу каменного бродоу (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... село на ревти где е(ст) камени броу(д) и повыше каменаго бродоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); к а м е н ы и б р о д (2) *(назва броду у Троцькому воєводстві)*: и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м)... ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили, и границы и(м) завели по тыи рѣчки по мѣзную а по кривоцоу и по каме(н)ны(и) бро(д) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **камеии** (1437 *Cost.* I, 541); *род. одн. ч.* **каменного** 3 (1431 *Cost.* I, 317); **каменого** 1 (1495 *ВМЗД*); **каменаго** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *знах. одн. ч.* **каме(н)ны(и)** (1495 *ВМЗД*); *род. одн. ж.* **каменои** 1 (1488 *BD* I, 348); **камѣнои** 1 (1468 *BD* I, 127); **камеиы** 1 (бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн. ж.* **камеиной** (1478 *AS* III, 17); *знах. одн. ж.* **каменоу** (бл. 1458 *Р* 167).

КАМЕНИЦКИЙ *див.* **КАМЕНЕЦКИИ.**

***КАМЕНИЦЪКИЙ** *див.* **КАМЕНЕЦКИИ.**

***КАМЕНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі)*: Про (т)о... Емоу самомоу... Надаю... Городища... На(д) рѣчъкою Каменицею... з обоу двоухъ Сторонъ тое рѣчки Камениці землю Дерьжати Маетъ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **Камениці** (1459 *Р* 171); *ор. одн.* **Каменицею** (1459 *Р* 171).

Див. ще ***СОУХАЯ КАМЕНИЦЯ.**

***КАМЕННЫИ** *див.* **КАМЕНИ.**

КАМЕНОЕ *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)* Кам'яна: тѣмъ мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есмы емоу ... села оу нашеи земли на имА хенцовци... и каменое на серетъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каменое** (1431 *Cost.* I, 317).

***КАМЕНСКИИ** *прикм.* (2): мы романь воевода... чинимо знаменито... оже... панъ дидрихъ боучаскыи, старостѣ подолскою земли и каменскомоу... слюбилъ ми и записалъ сА стоАти подли насъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

К р ъ с т ъ К а м е н с к и (1) *див.* **КРЪСТЪ** [1].

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **каменскомоу** (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн. ч.* **Каменски** (1438 *DBAc* 27).

Див. ще **КАМЕНЕЦКИИ.**

Пор. ***КАМЕНЕЦЬ** [1].

***КАМЕНЪ** [1] *див.* **КАМЕНЬ** [1].

***КАМЕНЪ** [2] *ч.* (4) *(назва городка у Молдавському князівстві)*: еще есмы дали прѣдреченномоу монастироу домъ крачоуновъ от камена (Сучава, 1431 *Cost.* I, 325); Тиж Стефан воевода... оукрѣпих нашь свАтыи монастир... що тоти селове быше от окол дворов наших от Камен (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

ФОРМИ: *род. одн.* **камена** 2 (1431 *Cost.* I, 325; 1457 *BD* I, 5); **каменню** 1 (1475 *BD* I, 206); **Камен** 1 (1491 *BD* I, 463).

КАМЕНЪЧАНЕ *мн.* (3) *(особова назва за місцем проживання, пор.* Каменець у Подільській землі): Милостивый королю! Прошу твое милости, оучини ми право съ Каменъчаны о мои щкоды, а я такъжо оучиню какъ ми оузвелишъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *наз.* **Каменъчане** (1481 *BD* II, 365); *род.* **Каменъчанъ** (1481 *BD* II, 365); *ор.* **Каменъчаны** (1481 *BD* II, 365).

КАМЕНЬ [1] *ч.* (10) **1.** камінь (6): а хотары оунгоурѣ⟨иомъ⟩ от бакова почеши о(т) връха... прости ⟨...⟩ оу каменъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65); тѣмъ мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоу... дали есмы ему... села на ревтѣ... и на иткилѣ меж(д)у кротолчи, пониже где камень стоить (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); а хотарь... на дорогоу... та на каме(н) на верхъ хлоубокою долиноу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

2. надгробний камінь, надгробник, надгробна плита (1): Прѣстави сА Іо Влъдиславь воеводь в лѣ(т) SЦ҃ЗГ, м(с)ца Авгоу(ст) кв҃. дн҃ь. И сътвори си камень въ дни Іо Нѣгое воевода (Дял, 1455 *Nic. Doc.*);

к а м е н ь а н д о н ї є в ъ (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а хотарь... на еди(н) топо(л)... на каме(н) андонїе(в) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); К а м е н ь К р а к о в ъ (1) *(назва пагорка у Молдавському князівстві)*: мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи наши слоуги... жаловали есми их... дали и потвръдили есми им... села... под Каменем Краковѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 59); К а м е н ь л е с ъ (1) *(назва урочища у Волин-*

ській землі): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... болоты голыми до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **камєнь** (1436 *Cost.* I, 459); *род. одн.* **Каменя** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **камєнь, камєнъ, камєн, камє(и)** (1409 *Cost.* I, 64; 1455 *Nic. Doc.;* 1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСПМ*; 1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **Камєнєм** (1495 *BD* II, 59).

Див. ще ***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ, *КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ, *КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ.**

***КАМЄНЬ** [2] *ч.* (14) одиниця виміру ваги: а мыто имуть дати отъ камєнє, у баковѣ одинъ грошъ, а на искладъ, у сочавѣ, отъ камєнє одинъ грошъ, а у сирѧть отъ камєнє одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632—633); дали єсми томоу сѿомоу нашємоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правіи прихо(д) въєи камени от воскоу о(т) нашєго єєрєцкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **камєнє** 6 (1408 *Cost.* II, 632, 633; 1434 *Cost.* II, 670); **камєнѧ, камєнѣ** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); **камєн** 1 (1466 *BD* I, 105); *знах. одн.* **камєнъ** (1457 *BD* I, 4); *род. мн.* **камєнъ, камєн** (1457 *BD* I, 4; 1466 *BD* I, 105); *знах. мн.* **камени** 1 (1488 *ДГСПМ*); **камєиы** 1 (1457 *BD* I, 4).

***КАМЕ́Н** [3] *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Камінь: My Witold, welyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu... sełyszcze Kameń w zemli wołynskoiey (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Камеń** (1420 *AS* I, 25).

***КАМЄНЬЄ** *с., зб.* (1) дорогоцінне каміння: Сє азъ сомирєныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу сѿго сѿса на красно(м)... кр(с)тъ оузвизалныи с каменьє(м) (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *ор.* **каменьє(м)** (1429 *P* 114).

КАМЄНЬСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Kamień у Польщі): Мы воицехъ з ѿжиєи мѿ(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... доброкгостъ с колна каменьскии ... слюбуємы и записуємы сѧ єтецку воєводѣ землѣ молдавскон (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **каменьскии** (1433 *P* 122).

***КАМИЛИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знаменито чи⟨ни⟩мъ... ожє прїидє прѧд нами... слоуга наш Щєфоулъ Спинѣноулъ и съ своєю женою Фєткою, дочка Камилина... и продали одино село на имѣ Кобылїѧ на Днистри (Сучава, 1482 *BD* I, 261—262).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Камилина** (1482 *BD* I, 262).

Див. ще ***КАМИЛОВЪ.**

Пор. ***КЪМИЛЪ.**

***КАМИЛОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знаменито чи⟨ни⟩мъ... ожє прїидє прѧд нами... слоуга наш Щєфоулъ Спинѣноулъ и съ своєю женою Фєткою, дочка Камилниа... и продали одино село на имѣ Кобылїѧ на Днистри, очина Фєткова, дочка Камилова (Сучава, 1482 *BD* I, 261—262).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Камилова** (1482 *BD* I, 262).

Див. ще ***КАМИЛИНЪ.**

Пор. ***КЪМИЛЪ.**

! **КАМИЦИ** *див.* ***КАМЄНЄЦЬ** [1].

***КАМКА** [1] *ж.* (8) (*тюрк.* kämxa, kimxa) узорчаста турецька шовкова тканина (7): а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перєцъ, или камкы, или тєбєнкы, или тємьѧнъ, или грєцкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а коли имоут коупити татарскїи товар, оу сочавѣ, илї шолкь, илї перець, илї камхи... а они абы платили от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѧ на годъ попѧти коуѳтєрє(и) коро(т)кихъ А по пѧти конє(и), А по камъцє што бы стоѧла за двадъцать копъ г(р)шє (Краків, 1487 *АМЛ*);

к а м х а д а м а с к а (1) адамашок: Сє азъ... пань Игнатїє... къ свѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двери от дамаєкы чрьвєнои съ златом и єдинь покровєць, и нарѫквици от тоѫждє камхы дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *род. одн.* **камхы** 1 (1462 *BD* I, 70); **камхи** 1 (1449 *Cost.* II, 747); *дав. одн.* **камъцє** (1487 *АМЛ*); *ор. одн.* **камъкою** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *знах. мн.* **камхи** 2 (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II 273); **камкы** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **камхы** 1 (1434 *Cost.* II, 668).

КАМКА [2] *ч.* (3) *(особова назва):* а панъ Юшко Камка далъ пану Стецку Шишкиничу, противъ нашого села, таково ж село... на имя Будятичи (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Камка** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627, 628); *ор. одн.* **Камкою** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

***КАМХА** *див.* ***КАМКА** [1].

***КАМЪКА** *див.* ***КАМКА** [1].

***КАМѢНЫИ** *див.* **КАМЄНИ.**

***КАМѦНЄЦЬ** *див.* ***КАМЄНЄЦЬ** [1].

***КАНДИТОВЪ** *ч.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* мы великыи кнѧзь швитрикгаилъ... чини(м) знаменито... ижь... мы... дали єсмо єму и записали... оу кремєнєцко(м) повѣтє... селищє кандитовъ (Луцьк, 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кандитовъ** (1438 *P* 138).

КАНДРѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Кондратъ): мы Стєфанъ воєвода... чиним знаменито ... ожє тот истинныи слоуга наш пань Кандрѣ, сынъ Грєоулов, слоужиль нам право и вѣрно (Васлуй, 1465 *BD* I, 87—88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Каидрѣ** (1465 *BD* I, 88).

Див. ще **КОУДРѢ.**

КАНЄВЬСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Канєвъ): а при то(м) были докторъ с кракова кнѧзь янъ рєкгула... а воитъ канєвьскии юшько (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **канєвьскии** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

КАНОВНИКЪ *ч.* (2) (*стч.* kanovník, *стп.* kanonik, kanownik, *лат.* canonicus) *(вищий чин у католицькому світському духовенстві)* канонік: А псанъ у Вилни... Матыся, кановникъ Виленьск(ій) (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А нное давал на рускии церкви и бискупу киевъскому и каноникомъ и иным давалъ (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кановникъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *дав. мн.* **каноникомъ** (1496 *АЛРГ* 72).

***КАНОНИКЪ** *див.* **КАНОВНИКЪ.**

***КАНОНЪ** *див.* ***КАНУНЪ.**

***КАНТАРЬ** *ч.* (12) (*тюрк.* kantar «вага») одиниця вимірювання ваги: а на головноє мыто, у сочавѣ, отъ ВІ кантари одинъ рубєль серєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто идетъ до татарскои стороны, от дванадєсѧт кантари що сѣ важит оу Сочавѣ один роубль *(в ориг.* роубли.— *Прим. вид.)* серєбра (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. мн.* **кантари** 10 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **кантар** 1 (1456 *Cost.* II, 789); *знах. мн.* **каитари** (1446 *DIR«A»* 485).

***КАНУНЪ** *ч.* (6) переддень (1): пса(н) и дата (!) во (л)вовє по(д) лѣты рожєства х(с)ва ≠ а лѣ(т) нуои м(с)ца аоуста (!) въ є дє(н) кану(н) прєображєния хва инди(т) (!) г (Львів, 1478 *ЗРМ*);

н а к а н у н ѣ (4) напередодні: А писана грамота вь Лвовѣ, в недѣлю на канонѣ святого филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); писанъ листъ оу сочавѣ, оу нѣдєлю, на канунѣ водохрщь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); A pisan listh v Haliczy w Sredu na kanoniy swietoho Illy dnie (Галич, 1413 *GL* 48); о у к а н у н ъ (1) напередодні: оув озєра оу круды мєжи городна и мєрє(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу пѧтокъ оу канунъ сѿго обрѣзаниѧ хва (б. озера Крудн, 1400 *P* 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каиу(н)** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **канунъ** (1400 *P* 62); *місц. одн.* **иа канунѣ** 2 (1385 *P* 28; 1393

Cost. II, 608); **на канонѣ, kanoniy** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1413 *GL* 48).

***КАНЦЛЄРЄВЪ** *прикм.* (1) канцлерів: Прика(з) пана ѳє(д)ко(в) кальцнѣрєвъ (!) (б. м. н., 1446 *Р* 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* ! **кальцнѣрєвъ** (1446 *Р* 153).

КАНЦЛЄРЪ, КАНЦИЛЄРЪ, КАНЦЛЄР, КАНЦЛИРЬ, КАНЦЛѢРЬ, КАНЦНѢРЬ, *ч.* (21) (*стч.* kancléř, *стп.* kanclerz, *лат.* cancellarius) *(хранитель печаті, керівник канцелярії)* канцлер (20): мы пановє господарѣ нашего, илїн воєводы, на имѧ... пань станъ бырличь вороницъскыи... и пань диниско канцилєръ хропотовскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь... єс(т) оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); А при томъ были: Владыка Лоуцкий Єфрємєи... а панъ Фєдко канцлєръ нашъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); Кнзю николаю бискоупоу вилєньскомоу И воєводѣ вилє(н)скомоу паноу михаилоу кєзькгаиловичоу каньслѣрю... нашємоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) съ нашєи доброєи воли и розмыслоу хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятелємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); а на то свѣдковє... пан доума браєвич... пан пєтрь канцлирь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791);

канцлѣрь дворныи (1) придворний канцлер: при то(м) были в(о) вй(л) па(н) мй(к) ра(ди) па(н) а ка(н)цлѣрь дво(р) на(м) мє(р) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **канцлєръ, каицлєр** 5 (1444 *AS* I, 41; 1446 *AS* III, 5; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *РИБ* 621; 1499 *AS* I, 118); **каицнѣрь** 1 (1446 *Р* 151); ! **кальцнѣрь** 1 (1446 *Р* 152); **канцлирь** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **каицилєръ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **ка(и)цлѣрь** 1 (1499 *ГОКІР*); *ск. н.* **каи, ка(н)** 3 (1493 *АЛГР* 56; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ*); **к(и)** 1 (1495 *ВК*); *род. одн.* **канъцлєра** 2 (1499 *ВФ*); **канцлири** 1 (1454 *Р* 162); *дав. одн.* **канцлиреви** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **канцлиру** 1 (1445 *Cost.* II, 730); **каньслѣрю** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **канцлѣрємъ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще ***КАНЬЦЛѢРИИ.**

КАНЪТУРЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє зємлѧнє панъ ходько быбєльскии... панъ воитъ перємышльскии канъторъ из угоръ гость (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каиъторъ** (1359 *Р* 10).

***КАНЪЦЛЕРЪ** *див.* **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАНЬСЛѢРЬ** *див.* **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАНЬЦЛѢРИИ** *ч.* (2) (*стп.* kanclerzy, *лат.* cancellarius) *(хранитель печаті, керівник канцелярії)* канцлер: князь Борис канциерии (!) приказалъ (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); прика(з) па(н) ѳєдька каньцлѣрєго (Луцьк, 1445 *Р* 149).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **канциерии** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *род. одн.* **каньцлѣрєго** (1445 *Р* 149).

Див. ще **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАПЛАНСКИИ** *прикм.* (1) (*стп.* kapłański) *(який стосується священика)* священиків: Я Оношко Витонизкий... продал єсми... кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Мари Ровєнской дом свой оу Луцком мѣсти промєж орменскоє ц⟨є⟩ркви и капланского домоу на бєрєзи Стырѧ (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **каплаиского** (1490 *AS* I, 92).

***КАПЛАНЪ** *ч.* (3) (*стч.* kaplan, *стп.* kapłan, *лат.* capellanus) священик: а мыта со осмь ко(п) грошє(и) при(и)дєть коли тихо а н то половица на цє(р)ковъ капланоу идєт (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); о жакоу алюбо о капланѣ которыи(ж) дєржить очиноу свою (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *дав. одн.* **каплаиоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *місц. одн.* **о каплане** 1 (XV ст. *ВС* 5 зв.); **о капланѣ** 1 (XV ст. *ВС* 12).

***КАПЛИЦА** *ж.* (2) (*стч.* kaplicě, *стп.* kaplica, *лат.* capella) каплиця: блгоізволениємъ мудртїю бга(!) оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)ємъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **капли(ца)** (1478 *ОБРН* 130); *знах. одн.* **каплицю** (1478 *ОБРН* 131).

***КАПНЫИ** *прикм.* (1) ◇ капныи пенези (1) *(за право варити і продавати пиво і мед)* шинковий податок: Володимерскихъ капныхъ пенезей и верховщини а цинШовыхъ литовижских пѧтдесѧтъ копъ и чотыри копы и полтретѧдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. мн. ч.* **капныхъ** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***КАПРИНЪ** *прикм.* (1) ◇ доуброва каприна *див.* **ДОУБРОВА** [1].

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **каприну** (1425 *Cost.* II, 169).

КАПОУСТА *ж.* (3) капуста: и тако(ж) тоты(и) лю(дї) и(с) тѧ(х) сє(л) да нє имаю(т) ни мито о(т) и(х) тръговли платити ни о(т) рибоу ни о(т) капоуста (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Сє азь... Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми тои свѧтои нашєи цръкви... двѣ сєла на имѣ Лєвкоушанїи... и съ дєсѣтиною от капоустоу от того сєла, и Драгомирєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **капоуста** (1458 *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 96); *знах. одн. зам. род.* о(т) **капоустоу** (1488 *BD* I, 342).

КАРАБЧѢЄВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* А свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воєвода рогозка прокопъ сємєнко карабчѣєвьскии (Смотрич, 1375 *Р* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **карабчѣєвьскии** (1375 *Р* 20).

***КАРАГОУНИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло гдє карагоуничєвє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. мн.* **карагоуиичєвє** (1437 *Cost.* I, 541).

КАРАЄВИЧИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Караєвичі: а кн⟨ѧ⟩зю Солтану оу лоуцком повѣтє городокъ Двор а сєла: Караєвичи, Обаров (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); досталъ сѧ дєвєрю моємоу кн⟨ѧ⟩зю Сємєну ... подъ луцкимъ повєтомъ Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь, Караєвичи (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз.* **Караєвичи** (1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* I, 76).

***КАРАЖИН** *ч.* (5) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло поу(д) (sic.— *Прим. вид.*) каражиномъ гдє симѣо(н) кнѣ(з)... єщє сєло по(д) каражиномъ доброуша и сєло по(д) каражиномъ мордвина (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *ор. одн.* **каражиномъ** (1437 *Cost.* I, 541).

***КАРАИМАНЪ** *ч.* (11) (*тюрк.* qaraman «в'яз» або qurman, *ар.* qurban «жертва», також особова назва або qaraman «назва провінції в Малій Азії») міра місткості: а оди(н) слоуга дєвяты(и) слоу(ж)боу слоужить и здавна за великого кнзѧ вито(в)та два караимона мєдоу а два члївка новы(х) єщо воли невысєдєли трє(х) годовъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); Пан Юрєй пишеть, ижъ тотъ человекъ Дитѧтъковичъ даивалъ отцу нашєму с тое земли, на которой он седить, дани чотыри карамоны меду пресного а двє вєдрє, а двє кузни меду (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); Пришло приходу двесте карайманов и дванадцать (!) карайманов (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 60).

ФОРМИ: *род. мн.* **карайманов, караимаиов** 5 (1494—1495 *АЛРГ* 60); ! **караимамов** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 60); **кораимаиовъ** 1 (1496 *АЛРГ* 72); *дав. мн.* **караиманом** (1494—1495 *АЛРГ* 60); *знах. мн.* **карамоны** (1493 *АЛРГ* 56); *наз. дв.* **караимона** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***КАРАИМОНЪ** *див.* ***КАРАИМАНЪ.**

***КАРАМАНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* qaraman «в'яз» або qurman, *ар.* qurban «жертва» або qaraman «назва провінції в Малій Азії»): мы пєтрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то(т) истинныи калоугєри наши о(т) молда-

вици принесли привилїе... що дали наши родителе за свою дшоу монастироу... цигани на имѣ бъра и бадю и комана и съ дѣтм(и) н(х) и карамана брата берина и съ дѣ(т)ми его (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **карамана** (1454 *ПГПММ*).

***КАРАМОНЪ** *див.* ***КАРАИМАНЪ.**

КАРАТИ *дієсл. док.* (14) (кого, кого за що) покарати: Teź jestliby chrest'janin... zabił, majet byti karan jako winnyj (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а коли бы па(н) на(ш) милостивы... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и дневи были, а мы быхо(м) того какими лици не хотили пополнити по(д)лу(г) слюбоу и того запису... то(г)ды на(ш) милостивыи па(н)... имае(т) на(с) казнити и карати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); И мы хочомо (!) о томъ до наместъниковъ нашыхъ пограничъныхъ писати, ажъ бы лихнхъ людей за то карали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *інф.* **карати** (1453 *Cost.* II, 766); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **ажъ бы... карали** (1496 *BD* II, 405); *інф. пас.* **byti karan, бытн кара(н)** 6 (1388 *ZPL* 104, 105, 106, 107; XV ст. *BC* 8 зв.); **karan byti** 1 (1388 *ZPL* 107); **быти! кора(н)** 2 (XV ст. *BC* 33 зв.); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **był karan** (1388 *ZPL* 105); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **ażby karan był** (1388 *ZPL* 105).

***КАРВАК** *ч.* (1) *(особова назва):* И пак оу том и оу тотже час прїиде прѧд нами... Настѧ... и прода⟨ла⟩ *(в ориг.* прода.— *Прим. вид.)* едноу фалчоу винограда на Хрло⟨в⟩скоу *(в ориг.* Хрлоскоу.— *Прим. вид.)* гороу, що же была коупила тотоу фалчоу винограда от Агъта, жена Карвак Леоуринци от Хрлова, за м̃ златы татарскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Карвак** (1499 *BD* II, 147).

КАРЛАКЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефань воевода... чинимъ знаменито... оже прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь и Тоть Ищфань... и продали намъ свою правоую и питомоую о⟨т⟩ниноу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Карлакь** (1470 *BD* I, 150).

***КАРЛОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто берестейское... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Карловичу** (1498 *АЛРГ* 82).

***КАРЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку у Галицькій землі) суч.* Прутівка: а коли быхми то(г) не пополнили и ие заплатили пан(у) михаилу на тоты дни вышеписа(н)ны(х) а мы сѧ по(д)даемъ ажебы оузѧ(л) оу нашемъ имѣнии оу карловѣ пѧ(т)десѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу карловѣ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

***КАРПОВЪ** *прикм.* (1): А перешедши верховину Ровця... застали́смо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ — пана Карпова до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Карпова** (1430 *ГВКЛ* 8).

Пор. **КАРПЪ.**

КАРПЪ *ч.* (10) *(особова назва, цсл.* Каръпъ, *гр.* Κάρπος) Карпо: за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла, васылый Сангушковичъ... и мы дворане господарскіе... былысмо у земяныня повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люды, семь служобъ у Скидельской волости, на имя: Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Карпъ** (1430 *ГВКЛ* 7; 1487 *РИБ* 434); *род. одн.* **Карпа** (1430 *ГВКЛ* 7, 9); *знах. одн.* **Карпа** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *ор. одн.* **Карпомъ** (1430 *ГВКЛ* 7).

КАРФИНА *ч.* (2) *(особова назва):* мы стефа(н) воевода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили есмы нашеи митрополїи о(т) до(л)него тръга... питомы циганы на имѣ мъчкать и своими дѣтми и челѣдию... и карфина и своими дѧ(т)ми и челѣдию (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); И такождере есми дали и потвръдили тои свѧтон нашен црькви, митрополїи от Романова тръга, и татаре на имѣ Бачюл съ челѣдею ... и Карфина холтѣюл (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Карфина** (1465 *DIR«A»* 518; 1488 *BD* I, 342).

КАРЪМБЬ *ч.* (4) *(особова назва):* И заплатих господство мы оуси тоти пинѣзи о злат оу роукы Драгоушоу Каръмбоу... прѧд оусими нашими молдав⟨ски⟩ми бояре (Ясси, 1497 *BD* II, 99); И оустах аз господство мы и заплатих... пинѣзи С̃Л злати татарскых оу роукы слоугам нашим Дръгоушоу Каръмбоу и племеником его (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Каръмбь** (1499 *BD* II, 146); *дав. одн.* **Каръмбоу** (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147).

***КАСАПЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* касап «мясник»): а такоже есми потвердили монастироу... ⟨оуси татарове⟩... на имѣ татаро⟨м⟩... тора и⟨с⟩ челѣдъю си каса(п) и(с) челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каса(п)** (1462 *Cost. D.* 11).

КАСПАРЬ *див.* **ГАШПАР.**

КАТАМАРЕВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу... дали есмы емоу... села... на имѧ... васковци... и катамаревци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **катамаревци** (1431 *Cost.* I, 317).

***КАТАМАРЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есмы емоу... села... на имѧ... васковци... и катамаревци што замѣнилъ съ катамаре(м) за шербовци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *ор. одн.* **катамаре(м)** (1431 *Cost.* I, 317).

***КАТАНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Катынь *у Смоленській землі):* Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій, наместъникъ Лучина Городка, князь Олехио Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете, въ Катанской волости, села (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **въ Катаиской** (1499 *РИБ* 776).

***КАТАСТИХЪ** *ч.* (2) *(молд.* катастиф, *гр.* Κατάστιχον) реєстр, книга для записів: а кто бы хоти(л) кръчмоу чинити да не иметсѧ написати оу катасти(х) оу калоугери (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *знах. одн.* **катасти(х)** (1458 *DIR«A»* 513).

КАТИНА *ч.* (2) *(особова назва):* а мы такождере и от нас есмы дали и потвръдили слоузѣ нашемоу... селище на Поутной на имѣ Бѣлѣ, где был Миклъоушь Катина (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Катина** (1499 *BD* II, 160).

КАТОУНА *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был великого королѧ земѧнин пан Мишко Глоускій... а пан Катоуна маршалко кн⟨ѧ⟩зѧ Ивановъ Острозского (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Катоуна** (1463 *AS* I, 56).

КАОУЧЕЛЕЩИ *див.* **КЪОУЧЕЛЕЩЇИ.**

***КАФИНЪСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Кафа в Криму) *суч.* Феодосія: а цесаръ тоурецъкий прислалъ до насъ и просилъ тыхъ паробъковъ Кафинъскихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Кафинъские** (1481 *BD* II, 365); *род. мн.* **Кафинъскихъ** (1481 *BD* II, 365).

КАЧЮРЮВЬ *прикм.* (1): не единого то родоу были оушитки единъ бы(л) костоѫ (!) а дроу(г) бы(л) качюрювь а третии бы(л) поповѧть (!) (б. м. н., 1492 *ЗОЕ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ч. качюрювь** (1492 *ЗОЕ*).

***KASZDYJ** *див.* **КАЖДЫИ.**

! КАШЕНЇЕ *див.* ***КОШЕНЇЕ.**

КАШИН *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣм мы видѣвше правоу вѣрноую его слоужбоу до

нас... дали єсми ємоу оу нашии зємли оу молдавскои... силище (!) на кашин (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на кашин** (1443 *Cost.* II, 160).

***КАШИНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Кашин): тѣм мы видѣвшє правоу вѣрноую єго слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашии зємли оу молдавскои и потврьдили єсми ємоу очиноу єго... повышє стана кашина (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *род. одн.* **кашина** (1443 *Cost.* II, 160).

КАШОТЪ *ч.* (8) (*особова назва*): и оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи рл҃ злат оу роуки Стани, дочка Драгомира Кашотъ, и... сыновом Мирча Кашотъ... и сєстричичєм Оудрѣ... оуноукове Грозѣ Кашотъ (Сучава, 1491 *BD* I, 447).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Кашотъ, Кашот** (1491 *BD* I, 445, 447).

***КАШПАРЪ** *див.* **ГАШПАР.**

***КАѲТОЛИЧЄСКИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* католичьскыи, *гр.* Καθολικός) вселенський, соборний: ї то(т) мн(с)ты(р) пєчє(р)скїи былъ з вєко(в) с прєдѣлами свои(ми) вышєрєчє(н)ными самъ в себѣ ставропигїя о(т) вєлики(х) кн҃зєй роуски(х) и Святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)стє(н)тинапольски(х) нового рима св҃тоє каѳтолическоє восточныє цр҃кви хр(с)товы Святы(х) апостолъ и св҃ты(х) о(т)цъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **каѳтолнческоє** (1481 *ГПМ*).

***КВАЛТОВНЫИ** *див.* ***KHWALTOWNYJ.**

КВАЛТОМЪ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

***КВАЛТЪ** *див.* ***КГВАЛТЪ.**

!КВАЛЪТОЛТОМЪ ⟨КВАЛЪТОМЪ⟩ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

КВАЛЪТОМЪ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

КВАЛЪТОМЬ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

***КВАЛЪТЪ** *див.* ***КГВАЛТЪ.**

КВАСИЛОВ *ч.* (3) (*назва села у Волинській землі*) Квасилів: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоѧ, которыи жє сѧ иснимали с нами, оу серетѧ, на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ ванко с квасилова (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Сє я Ванко Скєрдѣєвич сын Джусии ис Квасилова... вызнаваю, иж я... кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу дѣдѣчу Збаразкому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою и дѣдину свою на вєки вєком (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Квасилов** (1470 *AS* I, 65); *род. одн.* **Кваснлова** (1445 *Cost.* II, 729; 1470 *AS* I, 64).

Див. ще **КВАСИЛОВО.**

КВАСИЛОВО *с.* (2) (*назва маєтку у Волинській землі*) Квасилів: Я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова па(н)хо(л)мски(и) чинимъ знаменито ... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою... имали є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **квасилово** (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **квасилова** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **КВАСИЛОВ.**

***КВАСЪ** *ч.* (4) ◇ г р є ц к ы и к в а с ъ *див.* ***ГРЄЦКЫИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **квасъ, квас** 3 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788); **кфас** 1 (1460 *BD* II, 273).

КВАША *ч.* (3) (*особова назва*): И мы имъ, семи чоловекомъ, на имя Ивану и Гаврылу... а Квашы... тые корчъмы Вруцъкіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и тыми разы тыє мєщанє вроуцъкиє... на (и)мѧ иванъ А гаврило... а кваша а ивашєвичъ просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кваша** (1489 *АКВ*); *дав. одн.* **Квашы** 1 (1487 *РИБ* 228); **! иваши** 1 (1489 *АКВ*).

***КВИТАНЦИЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАНЦІЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАЦЕЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАЦІЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАЦЫЯ** *ж.* (14) (*стп.* kwitacja, *лат.* quitatio) письмове доручення про видачу з митного збору певної грошової суми: А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ, а до року бы ихъ не габали (Краків, 1487 *РИБ* 226); толкожъ квитаціи положили, на которыижъ роздали, кому е. м. подавалъ пенязей въ нихъ зъ мыта (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); А иныи квитанціи, што не въ его году, индикъ 5 (? — *Прим. вид.*) іюнь 14, тыи квитанцыи за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35).

ФОРМИ: *род. мн.* **квитацен** 5 (1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **квитацыи** 2 (1494—1495 *АЛРГ* 60, 79); **квитаціи** 1 (1496 *АЛМ* 128); *знах. мн.* **квитацеи** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79); **квитанцыи** 1 (1499 *РЕА* III, 35); **квитанціи** 1 (1499 *РЕА* III, 35); *місц. мн.* **на квитацеяхъ** 2 (1497 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 82); **на квитацыяхъ** 1 (1487 *РИБ* 226).

КДЄ, КЪДЄ *спол.* (9) (*цсл.* къдє, *стч.* kde) (*приєднує підрядні речення місця*) де **а)** (*у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні*) (7): а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци валъ... до вєликої буковины кдє вышєлъ путь (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а мы єсмо выслали врѧдика нашего... на тоу границю сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ кдє пєрєходи(т) дорога о(т) зоудєчова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96); Дали Єсмъ на имѧ Шандрови и братии єго радєвитєи дворищ' ов'тоу стороноу рѣки Соукилѧ, о(т) стриѧ, кдє доброславєцъ сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3);

б) (*у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні*) (1): кдє смолвѧть тутъ будєть судъ тѧгати сѧ ис королємь (б. м. н., 1352 *Р* 6);

в) (*у препозиції — без співвідносного слова в головному реченні*) (1): а в поли кдє собѣ проорють нивы то ихъ имѣєть прислушати (Смотрич, 1375 *Р* 20).

Див. ще **ГДЄ** [1] 2.

КДЄ БЫ *спол.* (1) (*приєднує підрядні речення місця*) (*у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні*) де б: и такижь... слюбуємъ... ижь вѣрнѣ ихь мл(с)ти служити и приѧѧти на противу каж(д)ому и(х) нєпрїѧтелю... кдє бы толко было потрѣбно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще **ГДЄ БЫ.**

КДЫ *див.* **KHDY.**

КДЫЖЬ, КДѢЖЬ *спол.* (2) (*стч.* kdyz, *стп.* gdyż, kdyż) (*приєднує підрядні речення причини — у постпозиції*) тому що, бо ж: а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли Коу досвєтьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кн҃зьства вєликого послати кдыжь с короуны до проусъ тѧгнє(м) з божьєю помочью (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ГДЫЖЬ.**

***КЄГИЧЬ** *див.* ***КИГѦЧЬ** [2].

***КЄГѦЧЪ** *див.* ***КИГѦЧЬ** [2].

***КЄДИМИНОВИЧЬ** *див.* **КГЕДЕМИНОВИЧЪ.**

КЄДЫ КОЛИ (3) **1.** *присл.* (*неозначений*) (2) будь-коли: такє(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ надалекиѣ стороны... тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєдниии имамы помагати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

2. *спол.* (1) (*приєднує підрядне умовно-часове речення*) (*у препозиції — із співвідносним словом в головному реченні*) якщо, коли: кєды коли кроль, г(с)дрь єго и нашь, влодиславъ пол(с)кии... пошлєть по на⟨шє⟩го (*в ориг.* наго.— *Прим. вид.*) г(с)дрѧ стєфана, тогды онъ имаєть до нєго приѣхати и своими боѧры (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

***КЄЗЬКГАИЛОВИЧЪ** *див.* ***КГЄЗКГАИЛОВИЧЪ.**

КЕЗѢШЪ *ч.* (1) (*молд., мад.* kezes) поручитель: про то(ж) азь есѫ(м) кезѣшъ, за тоты лю(дї), щобы они заплатили соу(д)це(м) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кезѣшъ** (1434 *Cost.* II, 675).
***КЕЗѢШЪСТВО** *с.* (1) (*молд., мад.* kezesség) порука: про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хоче(м) узѣти ваши(м) чїко(м) за тото кезѣшъство, поне(ж) има(м) погубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).
ФОРМИ: *знах. одн.* **кезѣшъство** (1434 *Cost.* II, 675).
***КЕИГѦЧЬ** *див.* ***КИГѦЧЬ** [2].
КЕЛАРЬ *ч.* (1) (*гр.* κελλάριος) (*монах, що завідував монастирськими припасами*) келар: а при то(м) бы(л) оцъ нашь никола архиман(д)ритъ печерскыи оуставни(к) іона философъ ключникь двдъ келарь герасн(м) (Київ, 1446 *Р* 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **келарь** (1446 *Р* 154).
КЕЛЕИСКИ *див.* **КЕЛЇИСКЫИ.**
***КЕЛЕИССКЫИ** *див.* **КЕЛЇИСКЫИ.**
***КЕЛЕЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**
КЕЛИА *див.* **КЕЛЇА.**
***КЕЛИИСКИИ** *див.* **КЕЛЇИСКЫИ.**
***КЕЛИЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**
КЕЛЇА, КЕЛИА *ж.* (6) (*цсл.* келия, *гр.* κελλίον) (*житло монаха*) келія: мы стефанъ воево(д)... знаменито чинимъ... оже то(т) истины калоугеръ и молебни(к) нашъ сава коупи(л) виногра(д) оу андрика о(т) немца... и дали есми емоу тое мѣсто да оучини(т) собѣ келию (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); мы стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... понеже... ми дали есми прѧдреченномоу монастирю единъ монастиръ оу боищи, где была келїа влдкѫ (!) иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); мы Стефан воевода... знаменито чиним... ож(е) прїидоша прѧд нами... слоуга наш Холоватїи и съ своими падчерицами... и продали... едино мисто от млинъ на Брдъцел, подли старих килїах, где выходит Брдъцел ст лиса (Сучава, 1484 *BD* I, 285).
ФОРМИ: *наз. одн.* **келїа, келна** (1443 *Cost.* II, 185; 1446 *Cost.* II, 263); *род. одн.* **келїи** (1443 *Cost.* II, 185); *знах. одн.* **келию** (1443 *Cost.* II, 185); *род. мн.* **подли кнлїах** (1484 *BD* I, 285).
***КЕЛЇЕ МАНАСІЕВИ** *мн.* (1) (*назва селища у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу оу нашеи земли... селище рошчино и келїе манасїеви (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).
ФОРМИ: *знах.* **келїе манасїеви** (1436 *Cost.* I, 444).
КЕЛЇИСКЫИ, КЕЛЇИСКЇИ, КЕЛЇИСКИ, КЕЛЕИСКИ *прикм.* (67): мы стефа(н) воевода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили есмы нашеи митрополїи о(т) до(л)него тръга... еи питомы циганы... що его даль пань исаиа пръкала(б) келїискы сїои параскевїи (Сучава, 1465 *DIR «A»* 518); а на то ест... вѣра бояр наши(х)... в. п. Ивашка ⟨и⟩ в. п. Максина (!) пръкалабове келїиских (Сучава, 1484 *BD* I, 283).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **келеискн** 4 (1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 155; 1472 *BD* I, 170; 1480 *BD* I, 241); **келїнскын, kelijskyi** 2 (1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123); **келїискы** 2 (1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 141); **келїиски** 2 (1470 *BD* I, 150, 151); **келїнскїи** 3 (1470 *BD* I, 155); *зам. род.* в. п. **келїискїн** 2 (1467 *BD* I, 121); *род. одн. ч.* **келїнскаго, келинскаго** 5 (1468 *BD* I, 128; 1470 *BD* I, 148; *BD* II, 310); **келеиского, келеиско(г)** 4 (1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 219); **келїнского** 2 (1468 *BD* I, 130; *BD* II, 306); **кнлїискаго, килиискаго** 2 (1468 *BD* I, 130; 1470 *BD* I, 153); *наз. мн. ч.* **келїиски** 5 (1472 *Cost. D.* 26; *Cost. S.* 88; 1475 *BD* I, 206; 1482 *BD* I, 262; 1483 *Cost. D.* 30); **келїнскыи, келннскын** 3 (1475 *BD* I, 203; *Cost. D.* 4; 1476 *BD* I, 209); **келїнскы** 3 (1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 187; *ШКН* 165); **келеискни, келеискїи** 2 (1479 *ПГВСА;* 1481 *BD* I, 249); **келїнсцн** 2 (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); **келїискїи** 1 (1473 *BD* I, 182); **келеиски** 1 (1482 *BD* I, 264); **кнлїискын** 1 (1473 *BD* I, 184); **!келїистн** 1 (1474 *РГС*); *род. мн.* **келїнских, келїискы(х)** 6 (1465 *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1479 *BD* I, 228; 1484 *BD* I, 277, 283, 286); **келеиских, келеискихь** 5 (1480 *BD* I, 245, 246; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 260; 1484 *BD* I, 279); **килїиских** 5 (1480 *BD* I, 239; 1483 *BD* I, 266, 270, 273, 275); **келїиских, келїинскн(х)** 3 (1467 *BD* I, 119; 1472 *DIR«A»* 528: 1479 *BAM* 62); **келеисскы⟨хь⟩** 1 (1479—1480 *Cost. S.* 105); **кїлїискых** 1 (1482 *BD* I, 266); **келїнскыи(х)** 1 (1479 *Cost.S.*98).
Пор. **КИЛЇЯ.**
КЕЛЇХЪ *ч.* (1) (*стч.* kelich, *стп.* kielich, *свн.* kelch, *лат.* calix) чаша: Коли ж некоторыи лю(ди) алюбо кметь умре(т) бе(з) детеи тогды панъ его увѧзоуетсѧ в постовщинѫ прото мы нѣ укладаемь то(т) обычаи а ис то(г) именїя боуде(т) лї оуставлѧемы бы келїхъ оучиненъ за по(л)торы гривны къ цр҃кви гдѣ прїбѣга(л) (XV ст. *BC* 23 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **келїхъ** (XV ст. *BC* 23 зв.).
***КЕЛЇЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**
КЕРДІЕВИЧЪ *див.* **КИРДѢЕВИЧЬ.**
КЕРДУТИ *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Girdùtis): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило евнутеви(ч)... степанъ зазъба кгастовтъ кердути (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кердути** (1392 *Р* 47).
КЕРШОНЪ *ч.* (2) (*особова назва*): А при том был... паи Кершонъ... слоуцкии (Острог, 1466 *AS* I, 61).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кершонъ** (1466 *AS* I, 61, 62).
КЕСТУТИ *див.* **КИСТЮТИИ.**
КЕЦЕЛЕЩЫ *див.* **КЪЦЕЛЕЩЇИ.**
***КЕШЕНЕВЪ** [1] *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы видѣвши его правоую и вѣрноую службоу... дали есмь ему и потвръдили выслуженье его, села... проти(в) албашева кешенева оу кръници (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).
ФОРМИ: *род. одн.* **кешенева** (1436 *Cost.* I, 459).
***КЕШЕНЕВЪ** [2] *ч.* (2) ◇ Червлены и Кешеневъ *див.* ***ЧРЪВЕНЫЙ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **кешенева** (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8).
КЕШѢНОУЛ *ч.* (3) (*особова назва*): ⟨И оуставше⟩ слоуга нашь Лоупе Кешѣноул и заплатиль оуси тоти вышеписанныи пинѣзи (Сучава, 1499 *BD* II, 168).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кешѣноул** (1499 *BD* II, 168); *дав. одн.* **Кешѣноулоу** (1499 *BD* II, 168).
***КИВОТ** *ч.* (3) (*гр.* κιβωτός) кіот, ківот: Се азь... панъ Игнатїе... даль есмы... а҃ кадельница, и а҃ кивот сребрьних и позла⟨ш⟩тених от Г҃І соми (Путна, 1476 *BD* I, 211).
ФОРМИ: *знах. одн.* **кивот** (1476 *BD* I, 211, 215, 217).
***КИВѢЖДА** *ж.* (4) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали и потвердили есми томоу сїомоу монастироу села... на кивѣжди (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).
ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* о(т) **Кивѣждоу** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *зам. дав.* **кивѣжду** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **на кивѣждн** (1462 *Cost. D.* 10).
***КИГИЯЧЬ** *ч.* (1) (*назва волості у Молдавському князівстві*): мы, Стефан воевода... знаменито чинимъ... оже... дали и потвръдили есми тому свѣтомоу нашему монастирю от Молдавица... села на имѣ Сынгурѣнїи, що соуть у волости Кигиячю (Сучава, 1437 *ШКН* 164).
ФОРМИ: *місц. одн.* **у Кигиячю** (1473 *ШКН* 164).
***КИГѦЧЬ** [1] *ч.* (1) (*назва місця у Молдавському князівстві*): И мы видѣвши его правовѣрноую слоужбоу до нас... дали есми емоу...⟨села⟩ на имѧ Микоушани и на Кигѧч оу Салчи Мирослъвещи и Кълинещи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).
ФОРМИ: *місц. одн.* **иа Кигѧч** (1441 *DBAc* 35).
***КИГѦЧЬ** [2] *ч.* (4) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы ... дали есми емоу оу нашеи земли села на имѧ, на богданѣ где е(ст) баланъ... и на кегѧчъ на пото(к)

крьиицамъ где былъ оана албоулъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); яко да оутвръднмъ... монастирю... даанїе... александра воево(д)... на кигѧчи єдна паснка, на имѣ броумарєва пасика (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281).

ФОРМИ: *род. одн.* **кегичѧ** 1 (1447 *Cost.* II, 281); *зам. місц.* **иа кеигѧча** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *знах. одн. зам. місц.* **на кегѧчъ** (1436 *Cost.* I, 444); *місц. одн.* **на кнгѧчи** (1447 *Cost.* II, 281).

КИДАТИ *дієсл. недок.* (1) складати: одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим... травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копати и сѣна въ стоги не кидати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *інф.* **кидати** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

КИЄВСКИЙ, КИЄВЪСКИИ, КІЄВСКІЙ *прикм.* (36): А при том были свєтки наша рада: архимандритъ печерский Аврамєй... а воєвода києвский пан Юрша (Київ, 1437 *AS* I, 34); Самъ Казимиръ, Божью милостью. Воеводе Кіевъскому, пану Юрю Пацевичу (Краків, 1487 *РИБ* 434); Бил намъ чоломъ наместникъ вруцкии панъ Горностай Романовичъ а поведал нам, штожъ небощикъ отецъ нашъ король его милость далъ ему въ Киевъскомъ повете человека на имѧ ДитѦтъковича (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55); я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **києвский, києвъскии, кіевскій, кнє(в)ски(и)** (1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1481 *ГПМ;* 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 69, 72; 2-а пол. XV ст. *СПС;* бл. 1500 *ПИ* № 2); *род. одн. ч., с.* **Кнєвского, Кнє(в)ского** 6 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1459 *P* 171; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1496 *АЛРГ* 69; 1497—1498 *АЛРГ* 80); **Києвска(г)** 1 (1498 *ЧІАФ*); *дав. одн. ч., с.* **Кіевъскому, кневскому, кневъскому** (1478 *АрхЮЗР* 1/IV 8; 1487 *РИБ* 434; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60, 69, 72, 73); *знах. одн. ч.* **кіевского** 1 (1481 *ГПМ*); **Киевъский** 3 (1496 *АЛРГ* 69); *місц. одн. ч.* **въ (при) Киевъскомъ, киевскомъ, кіевском** (бл. 1470 *ОБРН* 129; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *AS* I, 117); *наз. одн. ж.* **кие(в)скаѧ** (1459 *P* 174); *род. мн.* **киевских, киевскихъ** (1494—1495 *АЛРГ* 60; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *дав. мн.* **кіевскн(м)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***KIIOWSKYJ.**

Пор. ***КИЄВЪ.**

***КИЄВЪ** *ч.* (16) *(назва головного міста в Київській землі)* Київ: а пса(н) в киеве (Київ, 1433 *P* 119); Бил намъ чоломъ наместникъ вруцкии панъ Горностай Романовичъ а поведал нам, штожъ небощикъ отецъ нашъ король его милость далъ ему въ Киевъскомъ повете человека на имѧ ДитѦтъковича, а казалъ его милость о томъ доветатсѧ (!) пану Юрю Пацевичю, какъ дєржалъ от его милости Киев (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *род. одн.* **кіева** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **Кіевь, Кнев** (1446 *P* 154; 1493 *АЛРГ* 55); *ор. одн.* **кіево(м)** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **в (оу) киеве, Кіеве** 5 (1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **въ (оу) Кіевѣ, Киевѣ** 5 (1446 *P* 155; 1457 *P* 165, 166; 1469 *P* 174; 1481 *ГПМ*); **Кнѣве** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); 1 **в Киево** 1 (1465 *ДГСОС*).

КИЄВЪСКИИ *див.* **КИЄВСКИЙ.**

***КИКОШЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И господство мы... по их воли оучинили єсми и дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу измѣноу... село Кикошєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах.* **Кикошєщн** (1500 *BD* II, 173).

***КИЛЖЪ** ⟨?⟩ (1) *(назва села):* Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч) марша(л)ко волы(н)ско(и) землѣ староста лоуцкии с женою своєю ѳедосъєю записоуває(м) на вѣки веко(м) имѣ(н)е о(т)чизны нше(и) то ест село доросы(н) а кил(ж) со всѣ(м) на все я(к) ся в соб(ѣ) маетъ (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178).

***КИЛИИСКИИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

***КИЛЇА** *див.* **КЄЛЇА.**

***КИЛЇИСКИИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

КИЛЇЯ *ж.* (16) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Кілія: а мы єсми дали нашємоу миломоу братоу, стєфаноу воєводи, о(т) нашєи очєзны (!), дєржаву на имѣ, городъ кєлїю и с мыто(м) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дає(м) и дали єсми сє(с) на(ш) листь нашєму манастирю... на то яко да є(ст) во(л)но и слободно послати свои В̃ мажи по рыбу на кажды го(д) щобы на годоувлю братїа(м) или до кєлїи или на озєра или боу(д) где оу нашєи зємли (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Килїя** (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **кєлїи** 6 (1446 *DIR«A»* 485; 1467 *BD* I, 117; *Cost. S.* 69; 1471 *BD* I, 158; *ДГСМПБ*; 1472 *ДГСВМ*); **кєлєн** 1 (1460 *BD* II, 275); **кїлїи** 1 (1456 *Cost.* II, 790); *знах. одн.* **кєлїю** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *зам. род.* **Кєлню** 3 (1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 110; 1470 *DIR«A»* 523); *місц. одн.* **оу кєлїи** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **оу !Кієлии** 1 (1466 *BD* I, 96); **Кєлїю** 1 (1470 *DIR«A»* 523).

КИНДЄ, КЫНДЄ, КНЪДЄ *ч., невідм.* (33) *(особова назва, молд., лат.* Candidus): А на то єст... в. п. Томѣ Кинде (Сучава, 1458 *BD* I, 20); А на то єст вѣра... бояръ наших, по имєни: в. п. Станчюла... в. п. Тома Кынде (Сучава, 1469 *BD* I, 136).

Див. ще ***КИНДЯ.**

***КИНДИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... на имѣ сєло кинди(н)ци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **кинди(н)ци** (1437 *Cost.* I, 541).

***КИНДЯ** *ч.* (5) *(особова назва, молд., лат.* Candidus): А на то єст... вѣра бояръ наших... в. п. Хотка Щибора, в. п. Томѣ Кинди (Сучава, 1459 *BD* I, 36); А на то єст... в. п. Томы Кынди, в. п. Петра Понича (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кынди** 3 (1465 *BD* I, 88); **Кинди** 1 (1459 *BD* I, 36); **Кинды** 1 (1464 *BD* I, 86).

Див. ще **КИНДЄ.**

KINSZ *ч.* (1) *(особова назва):* A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... pan Kinsz (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Kinsz** (1413 *GL* 48).

***КИПРИНЪ** *прикм.* (1) ◇ к и п р и н а п а с и к а (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму... єдно сєлище на милковѣ, на имѧ лумирѧни, на киприна пасика (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **киприна** (1435 *Cost.* I, 403).

***КИПРИѦНОВЪ** *прикм.* (4) ◇ К и п р и ѧ н о в а п а с и к а (3) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* Ино мы видѣвше их доброи волю и данїе, а мы такоже єсми и от насъ дали и потвердили тота прѧдрєчєнаѧ пасика на имѣ КиприѦнова пасика оу Ботнєх (Сучава, 1470 *BD* I, 147—148); к и п р и я и о в а п о л ѣ н а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь сєломь... на терновскоу полѣноу, отъ киприяновы полѣны, моловати ємоу на быковци (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **КипрнѦнова** (1470 *BD* I, 147, 148; *DIR«A»* 522); *род. одн. ж.* **киприяновы** (1420 *Cost.* I, 135).

Пор. **КИПРЇАНЪ.**

КИПРЇАНЪ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Киприянъ, *гр.* Κυπριανός): Мы олєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... дали єсми жонѣ нашєи кнѧ⟨гини⟩ марєны монастиръ на вышнєвцѣ где є(ст) ⟨иг⟩оуме(н) кипрїанъ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвердили єсми монастирю нашємоу о(т)нѣмца... киприѦнова пасика оу ботнє(х)... и съ оусими

полѣнами и паси(ч)ками... що по(п) киприѧ(н) держа(л) (Єучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кипрїанъ, киприѧ(н)** (1429 *Cost.* I, 248; 1470 *DIR«A»* 522).

***КИПРИѦНЪ** *див.* **КИПРЇАНЪ.**

КИР *див.* **КИРЪ** [1].

КУR *див.* **КИРЪ** [1].

КИРАКОЛ *ч.* (18) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана кираколѣ вистїарника (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105); а на то єст вел⟨ика⟩ мартоурїа... боѧри наш⟨и: пан В⟩ лаикоул... пан Киракол вистїарникъ (Сучава, 1480 *BD* I, 241); А на то єсть... в. п. Киракола вистїарника (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Киракол** (1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Кираколѣ, кираколѣ** 10 (1479—1480 *BD* I, 239, 245, 247; *Cost. S.* 105; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 260, 262, 264; 1484 *BD* I, 279); **Киракола** 7 (1480—1484 *BD* II, 369; 1483 *BD* I, 270, 273, 275; 1484 *BD* I, 277, 283, 286).

КИРДѢЄВИЧЬ, КИРДЕЕВИЧЪ, КИРДИЄВИЧЬ, КЕРДЇЄВИЧЪ *ч.* (12) *(особова назва):* а на то есм(ь) приложилъ свою печать н... васко кирдѣєвичь (б. м н., 1366 *P* 14); мы кнзь федоръ данильеви(ч)... васко кирдѣеви(ч)... поручѧемсѧ по олехна (Луцьк, 1388 *P* 42); а при томъ были свєдоки... панъ иванъ гулєвичь панъ грицко кирдѣєвичь (Київ, 1433 *P* 119); Се я па(н) олизарь кирдеевичь моршалко (!) земли волын(с)кое староста лоуцкыи и съ своєю женою ѳеодосїею, запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу... и къ сѣмоу спсоу (!) на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 177—178).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кирдѣєвн(ч)** 3 (1388 *P* 42; 1404 *P* 70; 1483 *ВОРСР* 178); **кирдѣєвичь** 2 (1366 *P* 14; 1433 *P* 119); **Кирдеевичъ** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **кирдеевичь** 1 (1487 *ВОРСР* 178); **кирдиєвичь** 1 (1445 *P* 151); **кердїєвичъ** 1 (1445 *Cost.* II, 728); *род. одн.* **Кирдеевича** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **кырьдѣєвица** 1 (XV ст. *P* 75); *дав. одн.* **Кирдеевичу** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

КИРИЛЪ *ч.* (3) (*особова назва, гр.* Κύριλλος) Кирило: застали єсмо оу сѣго спса на красно(м) Д̃ иконы кованы(х)... с каменьє(м) єваньгєльє кованоє ап(с)лъ половина прилога осмогла(с)ни(к) вє(с) оуста(в) кири(л) книга златоустъ паремья минѣи и м(с)ци є̃ (б. м. н., 1429 *P* 114); а то под свєдомом... г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨и⟩на отца нашого владыки луцкого Кирила (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кирнлъ** (1449 *АЛМ* 8); *род. одн.* **Кнрила** 1 (1494 *AS* I, 102); **кирн(л)** 1 (1429 *P* 114).

Див. ще **КУРИЛО.**

КИРКИДИИ *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Girgedas?): А при томъ были свєдоки... пань юрша пань киркидии (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **киркидии** (1434 *P* 128).

КИРСТА *див.* **КРЪСТѦ.**

КИРЪ [1], **КИРЬ, КИР, КОУРЬ, КУР, КУR** *ч., невідм.* (140) (*гр.* κύριος «господь») *(титул осіб вищого священичого сану грецького віросповідання)* кір: мы алєксандръ воєвода... чинымъ знаменито... понеже бл̃гопроизволи г(с)воми... и дадо(х) монастироу о(т) нѣмца где старецъ ки(р) силоанъ двѣ селѣ (Сучава, 1427 *DIR «A»* 450); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє благопроизволи господство ми... яко да оутвръдим... наш монастирь от Нѣмца... где єст єгоумєн молєбник наш коурь попь ѳеоктисть, и дали єсми и потвръдили тому свѧтомоу монастироу циганє (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє дали и потвръдили єсмы нашємоу сѣмоу монастироу о(т) нѣмца ... где єсть єгоумєнь (sic.— *Прим. вид.*) молєбникь нашь, ки(р) по(п) ѳео(к)тисть, даанїє... дѣда нашего, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

***КИРЪ** [2] *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Κῦρος): а на то є(ст)... вѣра пана кира (б. м. н., 1479 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **кира** (1479 *ПГВСА*).

КИРЬ *див.* **КИРЪ** [1].

***КИРЬДѢИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Я панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с) изъ вѣчнымъ листомъ єсть прє(д)лъ сєло гринковцѣ пану Ѧнушеви кирьдѣєви (Кам'яиець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кнрьдѣєвн** (1420 *ПГАГ*).

КИСЄЛ, КЫСЄЛ *ч.* (2) *(особова назва):* а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє... панъ Тихъно Кисєл а пан Михно Калусовский (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кисєл** 1 (1475 *AS* I, 72); **Кысєл** 1 (1475 *AS* III, 14).

***КИСЄЛИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Киселин: Узривъши єсмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского, маршалъка земъского, и мы... дали єсмо єму село Киселинъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Киселинъ** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

КИСТЮТИИ, КЄСТУТИ *ч.* (4) (*особова назва, лит.* Kęstùtis): о(т) кнѧзѧ о(т) кєстутѧ и о(т) кнѧзѧ о(т) либорта у торунь к мѣстычємъ (б. м. н., п. 1341 *P* 2); Вѣдаи то каждыи чл̃вкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь Єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонътовичъ юрьии корьятовичь чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кистютин** 2 (1352 *P* 5, 6); **кєстутн** 1 (п. 1341 *P* 2); *род. одн.* **кєстутѧ** (п. 1341 *P* 2).

КИЧА *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Кичо): а на нмѣ цигано(м)... кича и съ челѣдъю си, на(н) и съ челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнча** (1462 *Cost. D.* 11).

***КИЧЄРЫ** *мн.* (1) *(назва хутора у Молдавському князівстві):* А хотар да єст тым сєлам... почънши от пискоу... а от толѣ ⟨прос⟩ти оу пискъ, помєжє Кичєры (Сучава, 1468 *BD* I, 127).

ФОРМИ: *знах.* **Кичєры** (1468 *BD* I, 127).

KYCZRY *ч.* (1) *(особова назва):* a pry tom switcowie bily... Kurowski nasz pan Kyczry y pan Danylo Zaderewaczky (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Kyczry** (1395 *GL* 166).

КИШ *ч.* (1) *(особова назва, мад.* kis «малий»): И також єсмо дали и потвръдили... томоу свѧтомоу нашємоу монастироу ā фалчоу и три фєртали винограда... що был дал... томоу... монастироу пан Юга вистїѧрник, що жє был он коупил тот виноград от Жоурковъ мѧсникь, сына Киш Ласльоу от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* сына **Киш** (1499 *BD* II, 148).

***КИШКА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотаръ єи долоу нистро(м) о(т) киш⟨к⟩а долу до устиє загорнѣи (Нямц, 1456 *Cost.* II, 575).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **кнш⟨к⟩а** (1456 *Cost.* II, 575).

***КИѢВЪ** *див.* ***КИЄВЪ.**

КИѢЖНА *ж.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан ⟨воєвода⟩ ...чиним знаменито... ожє прїидє прѧд нами... тютка наша Киѣжна... и дала... монастирєви нашємоу о⟨т⟩ Нѣмца... Киприѧнова пасика оу Ботнєх (Сучава, 1470 *BD* I, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Киѣжна** (1470 *BD* I, 147).

КІЄВСКІЙ *див.* **КИЄВСКИЙ.**

***КІЄВЪ** *див.* ***КИЄВЪ.**

***КІЄВЪСКИИ** *див.* **КИЄВСКИЙ.**

***КІЄЛИЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**

***KIIOWSKYJ** *прикм.* (1) (*стп.* kijowski): Marszałku zemskomu, namisniku kiiowskomu, panu Martynu Gasztołtowiczu (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/1, 8).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **kiiowskomu** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

Див. ще **КИЄВСКИЙ.**

***КІЛІЇСКИИ** *див.* **КЄЛІЇСКЫИ.**

***КЇЛЇЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**

КІѦНСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)речеными паны... на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ янъ кїѧнскы, и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы дєржати наши(х) перє(д)ковъ вѣрнѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кїѧнскы** (1445 *Cost.* II, 729).

!КЛАИКОУЛОВИЧ *див.* ***ВЛАИКОУЛОВИЧ.**

КЛАСТИ *дієсл. недок. і док.* (5) **1.** (док.) (що перед ким) *(пред'явити)* покласти (3): И листъ пана Юрєвъ, которыи писаныи до отца нашєго, пєрєдъ нами клалъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); и панъ староста тотъ прывилє(и) перє(д) нами кла(л) (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(недок.)* (що) накладати, навантажувати (чим) (1): и гдє иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да нє даду(т) нигдє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513);

класти молчанїє (кому) (1) позбавити (кого) права заскаржити вирок: прото(ж) коли(ж) бѧдє(т) братїя або сєстры во очинє разделєны алюбо розно разлоучєны и пригодитсѧ(ж) нєкоторомѧ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нє Возмє(т) на сєбѣ соуженїє конєчнє потомь прїидє(т) бра(т) єго и хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє єдно оу своєи частї очины имєє(т) моць оу жалобѣ (XV ст. *ВС* 22 зв.).

ФОРМИ: *теп.* 1 *ос. мн.* **кладємь** (XV ст. *ВС* 22 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **клалъ, кла(л)** (1493 *АЛРГ* 56; 1497 *РИБ* 683; 1499 *ВФ*); *майб. 3 ос. мн.* **нму(т) класти** (1454 *Cost.* II, 513).

Див. ще ***ПОКЛАДАТИ** 1, **ПОКЛАСТИ.**

***КЛАШТОРЪ** *ч.* (4) (*стч.* klašter, *стп.* klasztor, *свн.* klöster, *лат.* claustrum) католицький монастир, кляштор: а по сємоу записаню нєнадобє вступатисѧ свєтским попом в тот клѧштур, лишє мнихом (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *знах. одн.* **клашторъ, клаштор** 3 (1443—1452 *AS* I, 39); **клѧштур** 1 (1443—1452 *AS* I, 39).

КЛЕВАН *ч.* (1) (*стп.* klebaп, plebaп, *лат.* plebanus) парафіяльний священик: А при том был духовник мой поп Иванъ Стволовицкий, а князь Янъ Клєбан (sic.— *Прим. вид.*) Крошинский (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Клєбан** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Див. ще **ПЛЕБАНЪ.**

***КЛЄБАНОВЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Клєбанівка: кн⟨ѧ⟩зю Василью остался город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Клєбановцов половина (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *род.* **Клєбановцов** (1463 *AS* I, 54).

***КЛЄВАНЬ** *ч.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Клєванъ: мы вєликий кнѧзь Алєксандро... чинимъ знаменито... ижєт видєвъ єсми знаменитоую слоужбоу... вєрного нашого кнѧзѧ Михайла Васильєвича... даємъ и дали єсмо ємоу имєнє в Луцкомъ повєтє... манастыр свєтого Николи на Клєвани над Стоублємжє ис цєрковнымъ дворищомъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Клєвани** (1446 *AS* III, 5).

***КЛЕЙНО** *с.* (1) клеймо, знак: и они рєкли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по нєволи, а пєнѧзєй жадных за тоє нє брали, ани пєчати нашей в того листоу нєт, ани клєйна жадного мы в сєбє нє маєм (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *род. одн.* **клєйна** (1491 *AS* I, 94).

КЛЕМЕНТЪ *див.* **КЛИМЕНТЪ.**

***КЛЕПАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого чим) неправдиво обвинувачувати (кого в чому): А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъєдналъ и, пришодши передъ насъ, устнє позналъ, ижъ єго тыми золотыми клєпалъ, и записалъся єму, ижъ тыхъ золотыхъ на немъ нє маєть искати, а ни отецъ єго, а ни братъ єго (Київ, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **клєпалъ** (1489 *РИБ* 431).

***КЛЄПАЧОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Клєпачі *у Троцькому воєводстві)* ◇ дорога Клєпачовская *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Клєпачовскоую** (1478 *AS* III, 17).

***КЛЄПАЧИ** *ч.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Клєпачі у *Троцькому воєводстві):* И поставила пєрєдъ нами пани Василєвѧ Озєрничанъ и Милошєвичъ и Волчковичов, Слонимцов, Иванковцов и Клєпачов (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Клєпачи** (1478 *AS* III, 17); *знах. мн.* **Клєпачов** (1478 *AS* III, 17).

КЛЄПАЧЬ *ч.* (4) коваль: взѧлъ оу мєнє клєпачь ѝї гривєнъ лѧцкихъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клєпачь** (1386—1418 *Р* 35).

***KLESTYSIA** *див.* ***КЛѦСТИ СѦ.**

***КЛЕТКА** *див.* ***КЛѢТКА.**

КЛЕТЬ *див.* **КЛѢТЬ.**

***KLECK** *ч.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві):* I poszli rati od Horodka, prychodili byli k Klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Klecku** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***KLECZESK.**

***КЛЄЦКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи прємыски(и)... па(н) ѧнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки(и) староста ру(с)ки(и)... иванъ клєцки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиѣ... на многи(х) роцѣхъ прєдъ на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клєцки(и)** (1404 *Р* 70).

***KLECZESK** *ч.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві):* a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... i Słonimskoie wołosty zaczepili... Łypeck, Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Kleczesk** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***KLECK.**

***КЛИКАТИ** *дієсл. недок.* (1) закликати: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили г(с)древи нашєму ажъ што тамъ слышали в зємли тоурє(ц)ко(и)... што(ж) вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж) бы добрыє юнаки и люди вси которыє доужи... какъ тєпъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потѧгнути... в зємлю г(с)дра нашого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **кличу(т)** (1496 *ПДВКА* 61).

КЛИМЄНТОВЪ *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі)* Климєнтівка: досталъ сѧ дєвєрю моємоу кн⟨ѧ⟩зю Сємєну и дѧдкоу н⟨а⟩шємоу подъ луцкимъ повєтомъ Городокъ, а к двору приселки и сєлища: Бєгонь ... Климєнтовъ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Климєнтовъ** (1478 *AS* I, 76).

КЛИМЄНТЪ, КЛЕМЕНТЪ, КЛИМѦНТЪ *ч.* (3) *(особова назва, гр.* Κλήμης, *лат.* Clemens) Климент, Климентій: Мы кнѧ(з) дѣдъ дмитриєви(ч)... гавсъ, климѧнтъ, юрьи... чинимы знамєни(т)... како... коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность... володиславу Бжьєи мл(л)сти королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго... иже... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); а пакъ пановє бръгарє и радци Ливовскыи що тымы часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали, на имѣ: пан Климєнтъ, пан Михал (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Климєнтъ** 1 (1460 *BD* II, 276); **Клєментъ** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **климѧнтъ** 1 (1388 *Р* 38).

Див. ще **КЛИМЕНТЫЙ.**

КЛИМЕНТЫЙ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Κλήμης, *лат.* Clemens) Климент, Климентій: Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые маєтъ держати господинъ богомолєцъ нашъ Климєнтый... вечъно и непорушоно (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Климентый** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще **КЛИМЄНТЪ.**

***КЛИМОВЦИ** *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Климівка: и єще єсми дали... монастироу... ā цръков оу Климовцех и с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **Климо(в)цн** (1490 *DC* 148); *місц.* **оу Климовцех** (1490 *BD* I, 420).

CLIMOTH *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Klimonth): A przi thim biti swidczy pan Jan krakowski... pan Climoth s Corewa — wisliczki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Climoth** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КЛИМЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали н потвердили єсми єго очи(н)оу, оу нашеи земли... сєла на имѣ... волосѣни... и оу клима (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *род. одн.* **клима** (1448 *Cost.* II, 342).

КЛИМАНТЪ *див.* **КЛИМЄНТЪ.**

***КЛИНОВАТЫЙ** *прикм.* (6) ◇ К л и н о в а т а я н и в а (2), н и в а К л и н о в а т а я (3) *(назва ниви біля Києва):* а Клиноватой ниве границу положиль есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки, котораяж посполито с Клиноватою, и то есми привернулъ к той ниве Клиноватой (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); н и в к а К л и н о в а т а я (1) *див.* **НИВЪКА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Клиноватое** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн. ж.* **Кликоватой** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн. ж.* **Клнноватую** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *ор. одн. ж.* **Клииоватою** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***КЛИРИКЪ** *ч.* (1) *(цсл.* клирикъ, *гр.* Κληρικός) *(член кліру, церковнослужитель)* клірик: а в то(т) манасты(р) печє(р)скїй нивче(м) нє встоупатися митрополито(м) кієвски(м) а нє криликомъ (!) Соѳейскимъ никаки(м) дѣломъ вечно, а нико(му) їнше(му) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *дав. мн.* **!крнликомъ** (1481 *ГПМ*).

***КЛИШЄВЪСКОЄ** *с.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* оузрѣвши єсмо знаменитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша тєрєшковича И мы... даємъ и дали єсмо ємоу... присєлокъ... клишєвъскоє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **клншєвъскоє** (1452 *Р* 161).

КЛИШКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Остриця: Сє азь ... Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили єсми томоу свАтомоу... монастироу от Поутнои... оу Черновскои волости... з̃ цръков оу Клишковци с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419—420).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу Клишковцн** (1490 *BD* I, 420).

***КЛОДОВА** *ж.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Kłodowa): Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ въ Клодовѣ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Клодовѣ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

КЛОКОЧНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы петръ боєво(д)... чинимъ знаменито... оже... дали єсми се(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ на имѣ темишєщи... клокочна (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клокочна** (1447 *Cost.* II, 288).

***КЛОПОТИТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (о чім) сперечатися (через що): Бра(т)я ро(дна)я частокро(т) клопотАтсА о имєнїи (XV ст. *ВС* 32 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **клопотАтсА** (XV ст. *ВС* 32 зв.).

***КЛОПОТЪ** *ч.* (4) суперечка: тогды хочємь... абы дроугого днА соудъ скончанъ тако(ж) полоуднА жебы кажыи (!) чївкъ свою поволи оправилъ жалобоу безъ клопотоу и безъ свароу (XV ст. *ВС* 13); Коли дѣтємь оумре(т) мати а оїѣ хочєть дроугоую понА(т) жоноу а дѣти имѣють проси(т) во оїа дѣлнїци своєи а потом истративши оїю докоучають оу то(м) бываєть клопо(т) мєжн ними (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клопо(т)** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *род. одн.* **клопотоу** (XV ст. *ВС* 13); *ор. одн.* **клопотомь** (XV ст. *ВС* 18 зв.); *наз. мн.* **клопоты** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***КЛОЧА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* и мы... дали есмо ему село Киселинъ... а Клоча в Луцкомъ же повете (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Клоча** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***КЛУЧЪ** *див.* ***КЛЮЧЪ** [2].

КЛЪНЪВОУ *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЪНЪОА *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЪНЪОУ *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЪНЪОУА *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЬНЬОУ *див.* **КЪЛНЪОУ.**

!КЛѢБА ⟨ХЛѢБА⟩ *див.* **ХЛЄБЪ.**

***КЛѢСТИ СѢ** *див.* ***КЛАСТИ СА.**

***КЛѢТВА** *див.* **КЛАТВА.**

***КЛѢТКА** *ж.* (4) *(рід торгової палатки)* ятка: Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цр̃кви ст̃му николѣ... клѣтку торговую (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ... кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржати, оу сочавѣ, один домъ, а оу том домоу корчмоу нє дєржати... ни мАсныи клАткы (? — *Прим. вид.*) дєржати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *род. одн.* **клАткы** (1434 *Cost.* II, 670); *знах. одн.* **клѣтку** (бл. 1350 *Р* 8); *місц. мн.* **в клеткахъ** (1389 *РЕА* I, 27).

КЛѢТЬ, КЛЕТЬ *ж.* (15) комора: а коли Павелъ давалъ мнѣ намѣстництво въ тыхъ дворахъ, а тая клѣть не запечатана была ничимъ, а скрыня была тая не замкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клѣть** 1 (1498 *АЛМ* 163); **клеть** 1 (1498 *АЛМ* 163); *знах. одн.* **клѣть** (1498 *АЛМ* 163); **клѣти** (1498 *АЛМ* 163); *місц. одн.* **въ клѣти** 4 (1498 *АЛМ* 163); **въ клети** 1 (1498 *АЛМ* 163).

КЛѢЦИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло гдє би(л) клѣцинъ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клѣцннъ** (1437 *Cost.* I, 541).

КЛЮСЪ *ч.* (7) *(особова назва):* а пришодъшн предъ наше обличье... панъ волъчко... ис пани ходьковою женою... и зАтємь єѣ клюсомъ поєднализА о сєла вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52); а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи, па(н) клюсъ из вижнАнъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клюсъ, клю(с)** (1400 *Р* 61; 1404 *Р* 69; 1414 *Р* 85; 1430 *Р* 116); *дав. одн.* **клюсовн** (1400 *Р* 61): *ор. одн.* **клюсомъ** (1393 *Р* 52).

***КЛЮЧЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ л ѣ с ъ К л ю ч є в ъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **Ключєво(м)ъ** (1459 *Р* 171).

КЛЮЧНИКЪ, КЛЮЧНИКЬ, КЛЮЧНЫКЬ, КЛЮЧНИК *ч.* (51) **1.** *(той, хто зберігав ключі від комори)* ключник (1): И велѣла ми ключника позвати и клѣть отомкнути (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(монах, який завідував церковною ризницею)* ключар, ключник, ризничий (4): а при томъ были старци Печерского монастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при томъ были старци пє(ч)рские полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувА(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

3. *(придворний, який відав коморами молдавського воєводи, також титул)* ключник (18): а на то є(ст)... вѣра пана щефана ключника (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); И пак оу том... прїидє прАд нами... тотаж(є) вышєписанна Дръгълинъ, дочка Настина, оуноука Нана ключника (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

4. керівник «ключа», відомства, що збирало і зберігало медову та інші данини (28): А при томъ былъ... панъ Левъ Боговитиновичъ, ключникъ Берестейскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій, намѣстникъ Свислоцкій, панъ Григорей Исаевич Громыка (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); а при том с нами были: кн⟨А⟩з Михайло Сонкгушкович (!)... а ключник Луцкий пан Богдан Сєнкович (Луцьк, 1491 *AS* I, 94—95); И мы о том писали до ключника луцкого до пана Богдана Сеньковича (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ключникъ, ключникь, ключник, ключнн(к)** 25 (1398 *ДГПМ*; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Cost.* I, 359; 1451 *P* 157; 1480 *BD* I, 246; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛРГ* 60; 1497 *AS* I, 112; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **ключныкь** 1 (1426 *ВАМ* 21); *род. одн.* **ключнка** 11 (1425 *Cost.* I, 173; 1433 *Cost.* II, 594; 1489 *AS* III, 21; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1497 *BD* I, 112; *BD* II, 118, 119; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1499 *АЛРГ* 94); **ключник** 1 (1469 *BD* I, 136); *дав. одн.* **ключникоу, ключнику, ключънику** 6 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1480 *BD* I , 246; 1488 *BD* I, 325; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1496 *АЛРГ* 69); *зам. наз.* а пан Доума **ключникоу** 1 (1488 *BD* I, 325); *знах. одн.* **ключнка** (1498 *АЛМ* 163); *ор. одн.* **ключникомъ, ключником** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *наз. мн.* **ключници** (1443 *Cost.* II, 185); *дав. мн.* **ключником** (1496 *АЛРГ* 69).

***КЛЮЧЪ** [1] *ч.* (3) ключ: отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы, а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его, дядьковичъ мой Нисанъ, а и ключи отъ тое пивницы были въ нихъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); и тыи кнїгы имею(т) быти за тремї ключн замькноуты оди(н) клю(ч) имаєть имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудок а трєтїи зємьскыи пїсарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **клю(ч)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *наз. мн.* **ключн** (1489 *РИБ* 431); *ор. мн.* **ключн** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***КЛЮЧЪ** [2] *ч.* (8) відомство, що збирало і зберігало медову та інші данини: З нового мєста послано кнѧзю велнкомоу тѳє(р)скомоу... в̃ колодє мєдоу прєсного с ключа лоуцъкого (б. м. н., 1488 *УКТ*); Кнѧзю Андрєю, Брѧславскомоу... сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключомъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22); Андрею Прѧжовскому на отпущене людем его Шершневъским ведра меду до ключа Киевского даиваного, на вечность (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *род. одн.* **ключа, !клуча** (1488 *УКТ;* 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 69); *знах. одн.* **Ключъ, ключ** (1496 *АЛРГ* 69); *ор. одн.* **ключомъ** (1489 *AS* III, 22).

***КЛЮЧЪНИКЪ** *див.* **КЛЮЧНИКЪ.**

КЛЯСТИ *дієсл. недок.* (2) (кого) **1.** відлучати від церкви (1): а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати, антымисы благословити, еретыковъ **н** непослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. *(проклинати)* клясти (1): Вы стыи о(т)ци чтитє алє нє к(л)инѣтє которое ємь слово⟨...⟩о(т)писал а которы⟨...⟩м ѣ єстъ лѣ(п)шє оправлѧитє (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *інф.* **клясти** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *нак. сп. 2 ос. мн.* **к(л)нѣтє** (1492 *ЗОЄ*).

КЛЯТВА *див.* **КЛѦТВА.**

КЛѦВКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были исвѣдъци... панъ маршалко шофъ, панъ клѧвко (Бохур, 1377 *P* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клѧвко** (1377 *P* 24).

***КЛѦСТИ СѦ** *дієсл. недок. і док.* (3) клястися (1): a nam semkrot prysiahał, klenasia żywym Bohom i wsie izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139);

(на що) присягати (2): а за болшеє потвєрженїє присагали (!) єсмо межи собою и клѧли сѧ єсмо на чьстныи крєстъ и на оуси сїыи (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **клѧли сѧ єсмо** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **клѣли сѣ єсми** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *дієприсл. одноч.* **klenasia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

КЛѦТВА, КЛЯТВА *ж.* (9) **1.** прокляття (4): а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину... да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); и боуди ємоу клѧтва, о(т) ба̃ оц̃а и сн̃а и ст̃а(г) дх̃а (Київ, 1446 *P* 154); кто нє боудєт стоати вь сим нашим токмѣжим (!), таковы боуд⟨є⟩т под клѣтвою отєческою (Путна, 1476 *BD* I, 212); а хто учнє(т) оустоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущеи ана(ѳ)тєма (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

2. відлучення від церкви (4): коли(ж) которымъ свє(т)комъ боудє(т) выроучєна (!) *клѧтва* тогды то(т) которыи свє(т)кы вєдє(т)... имєєть моць иньшїи свє(т)кы именовать и вєсть а нє мо(ж)ть ли иньши(х) свє(т)ко(в) именова(т) одно тыи што имъ *клѧтва* вырє(ч)на а хочємь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ... абы да(л) разрєшєнїє тымъ свє(т)комъ (XV ст. *ВС* 19 зв.— 20);

к л ѧ т в о у в ы д а т и (1) проголосити анафему: а хочємь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ а на пороукоу присѧгноулъ и на просбоу по(до)бноу абы да(л) разрєшєнїє тымъ свє(т)комъ (XV ст. *ВС* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клѧтва, клятва, кля(т)ва** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *P* 154; XV ст. *ВС* 19 зв., 20; 1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **клѧтвоу** (XV ст. *ВС* 20); *ор. одн.* **клѧтвою** 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **клѣтвою** 1 (1476 *BD* I, 212); *місц. одн.* **у клѧтвє** (XV ст. *ВС* 26 зв.).

***КЛѦТКА** *див.* ***КЛѢТКА.**

***КЛѦЧА** *ж.* (1) кобила: а оу дворцы в королєво(м)... жонъка з дє(т)ми сама чєтвєрта, а клѧчъ троє, а волы три (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. мн.* **клѧчъ** (XV ст. *ИК*).

***КЛѦШТУРЪ** *див.* ***КЛАШТОРЪ.**

! КМАТ ⟨ИМАТ⟩ (1): и(ж) пєнєзєи на кма(т) (!) да(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. **ИМАТИ** [2].

***КМЄТЄВЪ** *прикм.* (2) кметів: Слоужєбнїкъ за вїноу паиовѧ... нє има(т) позывати кметѧ є(г̃) ани пана за вїнѧ кмєтєвоу (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **кмєтєвоу** (XV ст. *ВС* 6, 13 зв.).

КМЄТЬ *ч.* (43) *(незакріпачений оброчний селянин з правом виходу)* кметь: А осадивши ис каждого кмєтѧ по два гроша широкая оу кнѧжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *P* 24); а и гдѣ коли слоужєбникъ бєрє(т) волы а па(н) свои(м) сєло(м) и зъ свои кмєти боронить а нє хочє(т) выда(т) тогды на(м) маєть заплатить винѧ (XV ст. *ВС* 16 зв.); и таки(ж) которѧ ⟨бы сѧ⟩ шкода стала о(т) нашєѧ зємлѧ... купцємъ и кмєтємъ... того нмаємъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кмє(т), кмєт** (XV ст. *ВС* 22 зв., 23 зв., 24, 29, 29 зв., 30 зв., 31, 39); *род. одн.* **кмєтѧ, кмє(т)** (1377 *P* 24; XV ст. *ВС* 6 , 7 зв., 14, 29; 1424 *P* 100); *знах. одн.* **кмєтѧ** 3 (XV ст. *ВС*. 13 зв., 39); **кмѣтѧ** 1 (XV ст. *ВС* 24); *місц. одн.* **о кметю** 3 (XV ст. *ВС* 9, 24; *СЯ* 9 зв.); **о кмєти** 2 (XV ст. *ВС* 8, 30 зв.); *наз. мн.* **кмєти** (1386—1418 *P* 35; XV ст. *ВС* 14, 16 зв. 17); *род. мн.* **кмєтє(в)** (XV ст. *ВС* 26); *дав. мн.* **кмєтємъ, кмєтємь** (1445 *Cost.* II, 729; XV ст. *ВС* 17); *знах. мн.* **кмєти** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); **kmete** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *ор. мн.* **кмєти** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *місц. мн.* **о кмєтѣ(х)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

КМИТА *ч.* (7) *(особова назва):* А при томъ были свѣдци... панъ кмита, панъ Ѧшко олєшиньски (Краків, 1394 *P* 54); А при том были свѣтки: намѣсник цутивльский Митко Голєнка, а намѣсник вѣницкий пан Кмита Алєкъсандрович (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кмита** (1394 *P* 54; 1404 *P* 69; 1453 *Cost.* II, 765; 1485—1500 *AS* I, 121); *знах. одн.* **Кмыту** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *ор. одн.* **Кмитою** (1492 *AS* III, 23).

***КМЫТА** *див.* **КМИТА.**

***КМѢТЬ** *див.* **КМЄТЬ.**

КНАЗЬ *див.* **КНАЗЬ.**
КНЕГИНИ *див.* **КНАГИНИ.**
КНЕГИНИНЪ *див.* **КНАГИНИНЪ.**
КНЕГИНЯ [1] *див.* **КНАГИНИ.**
***КНЕГИНЯ** [2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... у Кнегинѣ не надобѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *місц. одн.* **у Кнегинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
КНЕГИНА *див.* **КНАГИНИ.**
***КНЕЖА** *див.* **КНАЖА** [1].

КНЕФЛЬ, КНОФЕЛЬ *ч.* (3) *(особова назва):* А на то послуси... о(т) мѣстичовъ короткий павелъ григорь павелъ писарь... кнофель ходоричь (Львів, 1368 *Р* 16); а то свѣдци мѣстичи панъ кнефль михно воитъ ярославьскии (Львів, 1370 *Р* 18).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кнефль** 1 (1370 *Р* 18); **кнофель** 1 (1368 *Р* 16); *род. одн.* **кнефль** (1370 *Р* 18).
!КНЕХИНЯ *див.* **КНАГИНИ.**

КНИГА *ж.* (25) **1.** церковна книга (3): аще ли кто пр(ѣ)стѧпить заповѣ(д) сіѧ безъо(т)чьство(м) (!) или нєбр(ѣ)женіє(м) и полакомитсѧ добыткоу книгы сєѧ, и прода(ст) ѧ да є(ст) проклѧ(т) о(т) ба (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); застали єсмо оу стго спса на красно(м) Д иконы... єваньгєльє кованоє... кири(л) книга златоустъ (б. м. н., 1429 *Р* 114); Сию книгоу писа(л) дѧкъ мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*);
k n i h i M o j s e j e w y (1) книги старого завіту, «п'ятикнижжя» Мойсея: Też ustawili ješmo iź źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani, to jest knihi Mojsejewy (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106).
2. *(звід актів)* книга (5): ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); курило послалъ сѧ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х) што(ж) в *книги* таѧ рє(ч) вышє(и) писанаѧ неоувєдєна (Вільна, 1495 *БСКИ*);
к н и г и з а п и с ь н ы е (1) *(книги документів різного роду зобов'язань)* записні книги: мы оуставлѧємь такыи запісъ ї годо(в) держатъ а въ ї го(д) въ тотъ запісъ можєть прє(д) соудьєю обновить въ книгахъ записьныхъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.); к н и г и з е м ъ с к и е (7) *(зводи актів земських судів)* земські книги: И мы имъ того єднанья допустили, нехай ся по тому мають, какъ ся въ томъ зъєднали и записали; а вы бы то имъ книгами земъскими оправили подле обычая тамошнего права (Краків, 1489 *РИБ* 433); И степа(н) єрмоли(ч) з братьєю своєю до кни(г) зє(м)ски(х) нєпослалисѧ (Вільна, 1495 *БСКИ*); к н и г и п а т р ї а р ш є с к и и (2) *(зводи патріарших постанов)* патріарші книги: и номъ (!) за челоби(т)ємъ н(х) то єсмо в кнїга(х) стары(х) патрїа(р)шєски(х) о(б)рєли, и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(у) с прєдѣлами єго ствє(р)жаємъ и(з)моцняє(м) на вѣчныє часы по(д)лоугъ листоу и характїй (!) писмє(н)ныи грамотноє о(т) вєликого кнїзя роуского андрея в мн(с)ты(р) пєчє(р)скїи даного и зде до кнгъ наши(х) патрїа(р)шєски(х) уписаного (б. м. н., 1481 *ГПМ*); к н и г и п р а в є д н ы є (2) **а)** *(зводи судових вироків)* правові книги (1): а стокро(т) потрєбоують с ты(х) кни(г) правєдны(х) списъковъ прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа по(д) такы(м) повѣтомъ а иа коємь мѣстѧ оу такыи днь книгы правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43); **б)** зведення законів (1): Въ книга(х) правєдны(х) наши(х) прє(д)ковъ нашихъ (!) пїсано коли моужь жєнє оумрєть тогды жона всє имєнїє своє брала а оу томъ дѣти щкодила (XV ст. *СЯ* 40); к н и г и п р а в ы є (3) **а)** *(зводи судових вироків)* (1) правові книги: соудъ... имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа по(д) такы(м) повѣтомъ а на коємь мѣстѧ оу такыи днь книгы правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43); **б)** зведення законів (2): Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѧ казимєра о оуставлєни(и) пра(в) коли(ж) всѧ права то єсть пръвоє (XV ст. *ВС* 5 зв.); к н и г и с у д о в ы е (1) книги судових вироків: и мы казали и(мъ) тотъ листъ судовы(и) пана ивано(в) вѧжєвича пєрє(д) нами положити, и они того листа судового пєрє(д) нами иєположыли, ни(ж)ли повѣдили на(м) што(ж) дє(и) тотѣ листь вписа(н) єсть в книги судовыи (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **книга** (1429) *Р* 114); *род. одн.* **книгы** (1401 *ЗКЄ*); *знах. одн.* **книгу, книгоу** (1430 *ГВКЛ* 7: 1492 *ЗОЄ*); *наз. мн.* **кнїгы, кингы** (XV ст. *СЯ* 42 зв., 43); *род. мн.* **книгъ, кнн(г), кн(и)гъ** (1481 *ГПМ:* XV ст. *СЯ* 5 зв., 9, 42 зв., 43; 1495 *БСКИ: ВК); знах. мн.* **книги, knihi** 3 (1388 *ZPL* 105; 1495 *БСКИ; ВК);* **книгы** і (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *ор. мн.* **книгами** (1489 *РИБ* 433); *місц. мн.* **в (въ) книгахъ, кнга(х), кинга(х)** (1481 *ГПМ*; XV ст. *СЯ* 40, 41 зв.; 1489 *РИБ* 433).
КНОФЕЛЬ *див.* **КНЕФЛЬ.**
КНЪДЕ *див.* **КИНДЕ.**
КНѢГИНИ *див.* **КНАГИНИ.**
***КНѢГИНИНЪ** *див.* **КНАГИНИНЪ.**
КНѢГИНѢ *див.* **КНАГИНИ.**
КНѢГИНА *див.* **КНАГИНИ.**
КНѢГЫНѢ *див.* **КНАГИНИ.**
***КНѢЖА** [1] *див.* **КНАЖА** [1].
КНѢЖА [2] *див.* **КНАЖА** [2].
***КНѢЖНИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а пановє нашн по имєню... па(н) васко лєви(ч) пань хри(и)ко лєви(ч) па(н) да(н)чоу(л) кнѣжни(ч) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѣжии(ч)** (1456 *ЭСФ*).
***КНѢЖА** *див.* **КНАЖА** [1].
КНѢЗЪ *див.* **КНАЗЬ.**
КНѢЗЬ *див.* **КНАЗЬ.**
КНЯГИНИ *див.* **КНАГИНИ.**
КНЯГИНИНЪ *див.* **КНАГИНИНЪ.**
КНЯГИНЯ *див.* **КНАГИНИ.**
КНЯЖА *див.* **КНАЖА** [1].
КНЯЖЕ *див.* **КНАЖА** [1].

***КНЯЖЄНИЄ** *с.* (5) **1.** князівська влада (1): Аще ли хто... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
2. *(країна)* князівство (3): всє то што колн кнѧжѣнъя пустинѣ... и о(т) ярославльскоѣ волости пустыню лѣсъ и добровы и полѧ што жє коли єсть тамъ тоѣ пустинѣ кнѧжѣнъя то всє далъ єсмь ладомировн садити сєло оу волоськоє право (Бохур, 1377 *Р* 24); (а) што мєжи твоєѣ зємлѣ суть кнѧ(ж)ниѧ волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170);
в е л и к о є к н я ж е н ї є (1) *див.* **ВЕЛИКИЙ** [1] 7.
ФОРМИ: *род. одн.* **княжения, кнѧ(ж)ниѧ** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1392—1393 *РФВ* 170); **кнѧжѣнъя** 1 (1377 *Р* 24); *ор. одн.* **княженїє(м)** (1481 *ГПМ*).
Див. ще ***КНАЗЬСТВО.**
!КНЯЖМИ *див.* **КНАЗЬ.**
***КНЯЖЪСТВО** *див.* ***КНАЗЬСТВО.**
***КНЯЖѢНЪЕ** *див.* ***КНЯЖЕНИЕ.**
КНЯЗ *див.* **КНАЗЬ.**
***КНЯЗТВО** *див.* ***КНАЗЬСТВО.**
КНЯЗЪ *див.* **КНАЗЬ.**
КНЯЗЬ *див.* **КНАЗЬ.**
!КНЯИНИ *див.* **КНАГИНИ.**
! КНЯНИНЕНИХЪ ⟨КНЯГИНЄНИХЪ⟩ *див.* **КНАГИНИНЪ.**

КНАГИНИ, КНАГИНА, КНЯГИНЯ, КНЯГИНИ, КНЕГИНИ, КНЄГИНА, КНЕГИНЯ, КНАГЫНА, КНѢГЫНѢ, КНѢГИНИ, КНѢГИНА, КНѢГИНѢ, !КНЕХИНЯ, !КНЯИНИ *ж.* (121) **1.** *(титул)* княгиня (81): а на то вѣра моѧ вѣра матиы (!) нашеї кнѧгѣнѣ мушаты вѣра сына на-

шего ⟨олєксандра⟩(Сучава, 1393 *Cost.* 1, 14); Се я княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1—2); а всѦ таѦ имѣнїа полѦци(л) и да(л) єсмь женѣ своєи кнѦгини мрїи (Київ, 1446 *Р* 154); записую жонѣ своєи кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѦчи коп на своихъ имѣньѦх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82); a pry tom były z moiey ruki zemiane Berestejskiyi Bohdan a iakub Prunozczyczy a boiary kniahyny pynskoy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

великаѦ кнѦгини (3), кнѦгини великаѦ (2) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] 8.

2. дружина, жінка, супруга (35): а и мы єсми пришо(д)ши пре(д) кнѦгиню илияша воєводиною... и єсми смирилисѦ и сътокмилисѦ и оусѣ мерзѦчки єсми пустили мимо сѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а пак р҃н злати татарскых заплатих оу роукы Наст⟨и к⟩нѦгыни пана Югы вистѦрника (Гирлов, 1499 *BD* II, 154); И тогди кроул єго милость прєдреченїи и братїя єго милости... имали бы нас Стефана воєводоу, и кнѣгиню нашю и дѣти наши... миловати и в ласцѣ и въ чти дєржати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѦгини, княгини** 15 (1396 *AS* I, 20; 1401 *АкВАК* III, 1; 1454 *AS* III, 10; 1465 *АкВАК* III, 4; 1478 *AS* I, 75; 1482 *AS* I, 79; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 239, 240; 1489 *AS* I, 89); **кнѦгинѦ, княгиня, кнѣгинѣ, кнѣгинѦ** 7 (1488 *AS* I, 242; *BD* I, 361; 1489 *BD* I, 376; 1490 *AS* I, 92; 1492 *AS* III, 24; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *BD* II, 147, 153); **кн҃гини** 5 (1496 *ВМКФС*); **кнегини** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1494 *AS* I, 102; XV ст. *СГЧА;* 1498 *АЛМ* 169); **кнегинѦ, кнегиня** 4 (1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 101; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 169); **кн҃гины** 1 (1459 *Р* 174); **кнѦгынѦ** 1 (1408 *Cost.* I, 60); ! **кнехиня** 1 (1497 *РИБ* 683); ! **княини** 1 (1466 *ОБРН* 128); *зам. знах.* **за... кнѣгынѣ** 2 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **кнѣгинѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *зам. ор.* и съ... **кнѣгини** 1 (1470 *BD* I, 152); *род. одн.* **кнѦгини, кнѣгини** 7 (1429 *Cost.* I, 249; 1438 *DIR«A»* 472; 1447 *Cost.* II, 281; 1465 *AS* I, 57; 1488 *BD* I, 345, 347; 1496 *BD* II, 405); **кнегини** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1446 *DIR«A»* 485; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 169); **кнѦгѣнѣ** 1 (1393 *Cost.* I, 14); **кнегины** 1 (1466 *BD* I, 105); **kniahyny** 1 (1500 *ДПЖН*); **кнѣгын(и)** 1 (1478 *BD* I, 219); ! **кѦгины** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *дав. одн.* **кнѦгинн, княгинн, кн⟨А⟩г⟨и⟩ни, кнѣгинн** 29 (1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 248; 1446 *Р* 154; 1454 *AS* III, 9; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 87; 1490 *AS* I, 92; 1492 *AS* III, 23; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **кнегинн** 11 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1449 *АЛМ* 8; 1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28, 29; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36); **⟨к⟩нѦгыни, кнѣгыни** 2 (1499 *BD* II, 147, 154); **кн҃гин** 1 (1446 *Р* 154); *знах. одн.* **кнѦгиню, кнѣгинню** (1449 *Cost.* II, 746; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 422); *ор. одн.* **кнѦгинею, княгинею, кнѣгинею** 6 (1429 *Р* 113; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *Р* 154; 1482 *AS* I, 79; 1499 *BD* II, 422); **кнегинею** 1 (1494 *AS* I, 101); **кн҃гинею** 1 (1427 *Р* 108); *дав. мн.* **кнѣгинѦм** (1499 *BD* II, 422).

КНѦГИНИНЪ, КНЯГИНИНЪ, КНЕГИНИНЪ *прикм.* (13) княгинин: а на то єс(т) ... вѣра пана братоула кнѦгинина брата и дѣти єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); А писалъ Сенько дьякъ княгииинъ Серговичъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); княини (!) олена вышила сии вздоухъ... князю михаилоу ондрѣевичю и єго княниненихъ (!) дѣтемъ (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128); А хотаръ тои пасици: поченши из долоу где оупад⟨а⟩єть Моловатецъ оу Вышнивецъ... до хотарѣ кнѣгинина, а от монастирѣ поперекъ на Трънавкоу та... опѦть до кнѣгинин хотарѣ (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кнѦгининъ, княгининъ** 2 (1432 *Cost.* I, 327; 1465 *АкВАК* III, 4); **кнегинннъ** 1 (1428 *Cost.* I, 219); *род. одн. ч.* **кнѦгинина, кнѣгинина** 5 (1428 *Cost* I, 228; 1429 *Cost.* I, 248, 280; 1443 *Cost.* II, 121; 1470 *BD* I, 148); **кнѣгинин** 1 (1470 *BD* I, 148); ! **кнѦгина** 1 (1428 *Cost.* I, 202); !**кнѦкинина** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *наз. мн. с.* **кнѣгинина** (1437 *Cost.* I, 541); *род. зам. дав. мн.* ! **княниненихъ** дѣтемъ (1466 *ОБРН* 128).

КНѦГИНСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с пре(д)речеными паны... на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ янъ кнѦгинскы и панъ галичскы (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѦгинскы** (1445 *Cost.* II, 729).

***КНѦГИНЪ** *див.* **КНѦГИНИНЪ.**

***КНѦГИНЫ** *див.* **КНѦГИНИ.**

КНѦГИНѦ *див.* **КНѦГИНИ.**

КНѦГЫНѦ *див.* **КНѦГИНИ.**

***КНѦГѢНЯ** *див.* **КНѦГИНИ.**

КНѦЖА[1], **КНЯЖА, КНѦЖѦ, КНЯЖЕ** *с.* (45) (*стч.* kniežě) *(глава держави, князівства)* князь (43): Про то Мы Александръ, або Витолдъ... Княжа Литовское и дедичъ Городенскій... ведомо чынимо... Ижъ... Нашимъ Городенскимъ права и вольности... надаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); Александръ... король польскій, великій князь Литовскій, Русскій, княжа Пруское, Жомоитское и иныхъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5): ино оузрѣвши невинность мою вєлимужинии панови (!) свѦтоѣ коруны польскоѣ рада... нє хотѦчи да(т) загину(т) мнѣ вѣрно(м) кнѦжѦтю... и выбавили мѦ... ис того Ѧтсва (!) (Кременець, 1434 *Р* 130); Самъ король Казимиръ Божію Мил. великій князь Литовскій, княже Пруское, Жомоитскій и иныхъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8); Мы, прєреченыи Іо Стєфан воєвода... присѣгаємь и слюбоуєм наияснѣишомоу кнѣжатю паноу Яноу Олбрахтоу, кралю полскомоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

(титул бояр, вельмож) князь (2): Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨А⟩зь литовскии... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѦхотнє вроженого кн⟨А⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **княжа, кнѦжа, кн҃жа** 10 (1389 *РЕА* I, 26, 28; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Р* 120, 124; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 284; 1487 *AS* I, 87, 240; 1499 *АЛМ* вип. 2,38); **кнѦжѦ** 2 (1448 *Cost.* II, 733; 1467 *BD* II, 297); **княже** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8); *род. одн.* **кн⟨А⟩жатн, кн҃жтн** 2 (1478 *ОБРН* 130; 1499 *AS* I, 117); **кнѦжатє** ! (1499 *BD* II, 419); *дав. одн.* **кнѦжати, кнѣжати** 4 (1436 *Cost.* II, 697, 701; 1462 *BD* II, 289, 292); **кнѦжѦтю** 3 (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); **княжатю, кнѣжатю** 3 (1436 *Cost.* II, 706; 1499 *BD* II, 419); **кнѦжѦти** 1 (1435 *Р* 132); ! **кнѣжата** 1 (1479 *BD* II, 351); ! **кнѦжьѦ(с)тою** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *ор. одн.* **кнѣжатєм** 1 (1499 *BD* II, 419); **кнєжатєм** 1 (1499 *BD* II, 419); **кнѦжатомъ** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **кн҃жатємъ** 1 (1433 *Р* 123); *наз. мн.* **кнѦжата, кн⟨А⟩жата** 4 (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1499 *AS* I, 118); **кнѦжѦта, кнѣжѣта** 2 (1435 *Cost.* II, 687; *Р* 133); *род. мн.* **кнѦжатъ, кнѦжат** (1415 *Р* 87; 1462 *BD* II, 283); *дав. мн.* **кнѦжатомъ** 1 (1435 *Cost.* II, 689); **кнѣжѣтомъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **кнѣжатєм** 1 (1499 *BD* II, 419); *ор. мн.* **кнєжати** (1499 *BD* II, 419).

Див. ще **КНѦЗЬ.**

КНѦЖА[2], **КНѣЖА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврьдили єсмо имъ оу нашєи земли... сєлищє комънєщє(м), на оус⟨тїи⟩ кнѦжа (Сучава,

1448 *Cost.* II, 323); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи слоуга наш Миклѣ и сестри єго... жаловали єсмы их особною нашею милостїю, дали и потврьдили єсмы им оу нашеи земли... єдно сєло иа Кнѣжа (Васлуй, 1495 *BD* II, 39).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на оус⟨тїи⟩ **кнѧжа** 1 (1448 *Cost.* II, 323); *зам. місц.* **на Кнѣжа** 1 (1495 *BD* II, 39); *місц. одн.* **на Кнѣжѣ** (1459 *BD* I, 35).

***КНѦЖА ЛОУКА** *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Княжолуки: даємъ ємоу и дали єсмо и оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали... а о(т)мѣна... противу сѧхова кнѧ(ж) лоука (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѧ(ж) лоука** (1394 *Р* 54).

***КНѦЖЕНИЄ** *див.* ***КНЯЖЕНИЄ.**

КНѦЖИИ *прикм.* (6) княжий: А коли братья кнѧжа поидуть на королѧ кнѧзю дмитрию братьи нє помагати (б. м. н., 1366 *Р* 14); воленъ продати воленъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ исо кнѧжєю волєю (Бохур, 1377 *Р* 24); кн(ж)ии писарь хомѣкъ писалъ (Ольховець, 1445 *СРК*); А сє я пани Єнковаѧ Чаплича пани Татѧна сознаваю... штож нєбожчик пан мой пан Єнко Чаплич менѧл со кн⟨ѧ⟩зєм Иваном Острозким отчиною своєю Голчєм на кн⟨ѧ⟩зжи двор отчизный *(в ориг.* на кн҃зжи двор отчижныи.— *Прим. вид.)* на Межиречє (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кнѧжии, кн(ж)ни** (1377 *Р* 24; 1445 *СРК*); *знах. одн. ч.* ! **кн҃зжи** (1487 *AS* I, 85); *наз. одн. ж.* **кнѧжа** (1366 *Р* 14); *знах. одн. ж.* **кнѧжю** (1377 *Р* 24); *ор. одн.* **кнѧжєю** (1377 *Р* 24).

Див. ще ***КНѦЖА ЛОУКА, *КНѦЗѦЧИИ.**

***КНѦЖНА** *ж.* (5) княжна: а всѧ таѧ имѣнїа полѧци(л) и да(л) єсмь... дочьцѣ своеи кнѧжнѣ овдотїи (Київ, 1446 *Р* 154); а мнѣ тѣжь кнѧзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу нєнадобѣ того имѣньѧ вєрхоу выписаного, Городка ис присєлки, искати... подь сєстрою моєю кнѧжною Настасьєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **кнѧжны** (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **кнѧжнѣ** 1 (1446 *Р* 154); **кнѧжни** 1 (1497 *DC* 8); *знах. одн.* **кнѧжъноу** (1481 *BD* II, 365); *ор. одн.* **кнѧжною** (1482 *AS* I, 79).

***КНѦЖЪНА** *див.* ***КНѦЖНА.**

! **КНѦЖЬѦ(С)ТОЮ** ⟨КНѦЖАТЮ⟩ (1): ми боѧровє и рада вєлможно(г) петра воєво(д)... ѧвно чини(м) ты(м) то листо(м)... гды(ж) перечєныи (!) вєлможныи петръ воєво(д)... прєнаѧснѣишом(у) кнѧжьѧ(с)тою па(н) (!) и паноу казимировѣ... королєви полском(у)... виною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ и обовѧзалъ про тожъ мы которою зь єго волию повинни єсмы сѧ згодити слюбоуємъ... вшитки слоужбы... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

Див. **КНѦЖА** [1].

***КНѦЖѢНЪЄ** *див.* ***КНЯЖЕНИЄ.**

КНѦЖѦ *див.* **КНѦЖА** [1].

КНѦЗ *див.* **КНѦЗЬ.**

***КНѦЗЖИ** *див.* **КНѦЖИИ.**

КНѦЗЪ *див.* **КНѦЗЬ.**

***КНѦЗЪСТВО** *див.* ***КНЯЗЬСТВО.**

***КНѦЗЪТВО** *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**

КНѦЗЬ, КНЯЗЬ, КНѦЗЪ, КНѦЗ, КНЯЗ, КНЯЗЪ, КНѢЗЪ, КНѢЗЬ, КНАЗЬ *ч.* (880) **1.** *(глава держави, князівства)* князь (88): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ Львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); ми княз Володиславъ Опольскои землѣ господарь... Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру... дали єсми имь двѣ сєлѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Сє азъ рабъ бжїи кнзь ан(д)рє(и) владимировн(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю жєною и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *Р* 154); А пак до того вєрємєнє н до того часоу наияснѣ⟨и⟩шїи вишєписаннїй кралєвє: Владислав... и Алєксандроу, кнѧз вєликїи литовскїи, и кнѧз Жигмонт тако слюбили нам... оборонити нас завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(титул бояр, вельмож) князь (528): А иа то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ зємлѣ (Львів, 1368 *Р* 16); Мы кнѧ(з) иванъ олкимонтови(ч) знаємо чиню симъ своимъ листо(м).. аже слубую и слюбилъ єсмь... што(с) пригоди нашєму г(с)дрю вєликому кнѧ(з) витовту по єго животѣ нє имамъ искати иныхъ г(с)дрвъ (Мереч, 1401 *Р* 64); Приказанье князя Борисовъ Снаксарь (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18); основана быс. цркви прстыа бдца печрскаа на старом основанїи при великом короли казимирѣ блговѣрн. кнзем семеоном александрові отчичи кієвском прі архімандритѣ іоан (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129—130); Я кнѧзь Михайло Васильєвичь Збаражьский чиню знаменито моимъ листомъ... комоу того потрѣбь боудєть (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

кнѧзь тємнии (1) *(начальник «тьмы», 10 000 воїнів)* темник: а поидєть ли царь на лѧхи а любо кнѧзи тємнии кнѧзємъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); вєликии кнѧзь (191), кнѧзь вєликии (57) *див.* **ВЄЛИКИЙ** [1] 8; вєлкин кнѧзь (1) *див.* ***ВЄЛКИИ.**

2. *(католицький священик)* ксьондз (7): а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ арцибискупъ льв(овс)кн... па(н) бѣцкии (Медика, 1415 *Р* 87); Кнзю николаю бискоупоу виленьскомоу... и вси(м) кнзємъ и пано(м) радѣ нашєи вєликого литовьского кнзьства (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Въ соуботоу... снємь... под Хотинєм был... На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... наоучтѧвѣишїи оу бозѧ отєць кнѣзь Григориє, божїєю милостїю и свѧтои церкве Илвовскои архиєпископь, и також вєлєможны панове... соуть сосланы и налицєны и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ... а духовныхъ были: плебанъ Володимерский князъ Станиславъ... а пупъ Иванъ Пятницькии (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

3. *(старшина сільської общини на волоському праві)* князь (7): тѣмъ мы видѣвше ихъ правую и вѣрную службу до нас... дали єсми ємоу... сєло на бръладѣ гдє моу є(ст) дроугы домь гдє є(ст) тамашь и иванъ кнѧзовє (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); И також прїидє прѧд нами и прѧд оусими нашими молдавскими бояре Илѣнъ, дочка Нєкитова... и продала... двѣ сєлѣ... на имѣ Полѣна, гдє били кнѣзовє Бълош и Данчюл, самомоу господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѧзь, князь, кнѧзъ, кнѧз, княз, князъ, kniaż, кнѣзъ, кнѣзь, кн⟨ѧ⟩зь, кнѧ(з), кнзь, кнѣ(з), кназь, кн(язь), кия(з), ки(з)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1352 *Р* 5; 1375 *Р* 20; 1393 *Р* 50; 1420 *AS* I, 25; 1437 *AS* I, 33; 1442 *Cost.* II, 716; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1466 *AS* I, 61; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *род. одн.* **кнѧзѧ, князѧ, князя, кнѧ(з), кнзѧ, кнѣзѣ, kniazia** 150 (п. 1341 *Р* 2; 1361 *AGZ* 6; 1386 *CEV* 10; 1400 *Р* 62; 1427 *Р* 108; 1437 *Р* 137; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1464 *AS* I, 57; 1489 *AS* I, 89; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); ! **пнѧзѧ** 1 (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **кнѧзю, кнзю, кнѣзю, князю, kniaziu, кн⟨ѧ⟩зю** 160 (1352 *Р* 6; 1377 *Р* 24; 1393 *Cost.* II, 607; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139;

1442 *Cost.* II, 716; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1465 *ДГСОС;* 1475 *AS* I, 71; 1488 *УКТ*; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **кнѧ(з)** 6 (1388 *P* 43; 1392 *P* 46; 1400 *Cost.* II, 619; 1401 *P* 64; 1434 *P* 129; 1435 *P* 132); **кнѧзу, кнѧзоу** 4 (1385 *P* 28; 1434 *Cost.* II, 666; 1435 *Cost.* II, 691; 1436 *Cost.* II, 697); *знах. одн.* **кнѧзѧ, кнѧзя, князя, кнѧ(з), кн⟨ѧ⟩зѧ, кнзѧ** (1352 *P* 5; 1400 *Cost.* II, 618; 1415 *P* 87; 1442 *Cost.* II, 716; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475 *AS* I, 70; 1484 *УКТ*; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); *ор. одн.* **кнѧземъ, кнѧзємь, княземъ, кнѧзєм, кн⟨ѧ⟩земъ, kniazem, кнзмъ, кнзем** (1366 *P* 14; 1387 *СП* № 12; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1445 *Cost.* II, 725; 1462 *BD* II, 292; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 80; 1489 *AS* I, 89; 1497 *AS* I, 112; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); *місц. одн.* **при (на) князи, кнзи, кнѧзи** 9 (1341 *ОБРН* 75; 1446 *P* 154; 1451 *ДГШХ*; 1492 *AS* III, 23; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *АСД* VI, 2); **князѣ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *кл. одн.* **кн⟨ѧ⟩же** (1444 *AS* I, 42); *наз. мн.* **кнѧзи, князи, кн⟨ѧ⟩зи, кнзи, кнѧ(з), kniazi** 13 (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1434 *P* 128; 1438 *P* 140, 141; 1445 *P* 151; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; 1481 *AS* I, 77; 1492 *АЛМ* 31; 1493 *ПОСВВ* 151 зв. і т. ін.); **кнѧзове, кнѣзовє** 4 (1414 *DIR«A»* 441; 1471 *DIR«A»* 525; 1488 *BD* I, 355); *род. мн.* **князей, князє(и), кн⟨ѧ⟩зєи** 7 (1481 *ГПМ*; 1491 *AS* I, 95; 1494 *AS* I, 102; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **кнѧзии** 3 (1352 *P* 6; 1361 *AGZ* 6); **князевъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *зам. місц.* **о (при) князє(и), кизє(и)** литовъскихъ 2 (1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); *дав. мн.* **кнѧземъ, кнзємъ, княземъ, кн⟨ѧ⟩зєм** (1352 *P* 6; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 71; 1481 *AS* I, 77; 1485 *BD* II, 371; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1498 *BD* II, 412; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); *знах. мн.* **кнѧзи** (1352 *P* 6); *ор. мн.* **кнѧзи, князи, кнзи, кн⟨ѧ⟩зи** 21 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1452 *АкЮЗР* I, 20; *АрхЮЗР* 8/IV, 60; *P* 160; 1478 *AS* I, 75 і т. ін.); **князми, кнзьми, кнзми, кнѧ(з)ми, кн⟨ѧ⟩зьми** 6 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *P* 152; 1451 *ДГШХ*; 1459 *P* 174; 1491 *AS* I, 94); **князьями, кн⟨ѧ⟩з⟨ѧ⟩ми** 2 (1446 *AS* I, 42; 1492 *АЛМ* 30); **князы** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); ! **княжми** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Див. ще **КНѦЖА** [1], ***КСЄНЗЬ.**

***КНѦЗЬСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а при том были свѣтки... пан Богдан Янчинский, пан Волчко Кн⟨ѧ⟩зьский (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кн⟨ѧ⟩зьский** (1470 *AS* I, 65).

***КНѦЗЬСТВО** *с.* (13) князівство (3): А на то дали єсмо свои листъ и печать завѣсили своего кнѧзьтва (Смотрич, 1375 *P* 20); А на то дали єсмы грамоту нашю и печать привѣсѣли велєбного кнѧзъства нашего (Бохур, 1377 *P* 24); I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny... s fałśźiwymi penezmi, abo z reczmi, inszimi... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108);

к и ѧ з с т в о л и т о в с к о є (1) литовське князівство: а король... писал до пана старосты и до нас, штобы сѧ тою дѣлницею... нє дѣлили до того часоу, поки аж... корол єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудєть оу кн⟨ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); в е л и к о є к н я з с т в о (5), к н я з ь с т в о в е л и к о є (4) *див.* **ВЕЛИКИЙ** [1] 7.

ФОРМИ: *род. одн.* **князства, кнзьства** 3 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1459 *P* 171); **кнѧзьтва, киѧзътва** 2 (1375 *P* 20; 1377 *P* 24); *дав. одн.* **кня(з)ствоу, kniazstwu** (1494 *BD* II, 389; 1499 *ВФ*); *знах. одн.* **кнзьство** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **кнѧзьство(м)** (1496 *ОПСВВ* 61); *місц. одн.* **въ (оу) кнѧзьствѣ, кнзьствѣ, кн⟨ѧ⟩зствѣ** 3 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1475 *AS* I, 70); **w kniażstwe** 1 (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***КНЯЖЕНИЄ** 2, ***ВЕЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ.**

***КНѦЗЬТВО** *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**

***КНѦЗѦЧИИ** *прикм.* (1) княжий: а дасть ли ми коро(л) єго млсть и потвєрдє(т) (так.— *Прим. вид.*) дєржѧниє прорєчєныхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и Ѧзъ ислюбую при моюи чти и при вѣрѣ кнѧзѧчюи... ижь не оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшєго по собѣ толико того которыи жь бы присѧгль вѣрє(н)быти королєви (Кременець, 1434 *P* 131).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **при кнѧзѧчюи** (1434 *P* 131).

Дїв. ще **КНѦЖИИ.**

! **КНѦКИНИНА** *див.* **КНѦГИНИНЪ.**

КО [1] *див.* **КЪ** [1].

! **КО** [2] ⟨?⟩ (1): а коли ильѧ воєвода, нашъ приѧтель, пожадаєть оу насъ какоє помочи на свои неприѧтели, и мы имѣємъ ильи воєводє такоуюжъ помочъ дати, без хитрости, вымєнѧюго (sic.— *Прим. вид.*) брата нашюго, королѧ польского и оугорьского и цѧрѧ (sic.— *Прим. вид.*) татарьского, занюжъ цѧръ (sic.— *Прим. вид.*) єсть волныи, ко (!) оу цѧ(р)ѧ помагати єму намъ прозбою и послы (Троки, 1442 *Cost.* II, 719).

! **КОБЕЛЫКОЙ** ⟨КОБЕЛЫЦКОИ?⟩ *прикм.* (1) ◇ д о л ы н а К о б е л ы ц к а я *див.* **ДОЛИНА** [1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* ! **Кобєлыкой** (1430 *ГВКЛ* 7).

Пор. * **КОБЕЛЫКЪ.**

***КОБЕЛЫКЪ** *ч.* (2) *(назва долини у Подільській землі)*: и колы есмо проихали черезъ лїсъ Почапинский до долыни Кобелыка, вгору рички Згару... тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобелыка** (1430 *ГВКЛ* 7); *місц. одн.* **при Кобелыку** (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще **ДОЛИНА** [1] (д о л ы н а К о б е л ы ц к а я).

***КОБИЛА** *див.* ***КОБЫЛА** [1].

***КОБЛИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Коблин: у Коблини не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Коблини** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***КОБЛЪЧИНИ** *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Коболчин: мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знаменито... ожє... дали єсмн сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ, на имѣ тємишєщи... и кобы(л)чи(н) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Ана, сєстра Доброулова логофєт(а)... и дала своимъ плємєником... два сєла на имѣ Коблъчин(и) и Билосовци, иа Днистри (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз.* **Коблъчин(н)** 1 (1470 *BD* I, 155); **кобы(л)чи(н)** 1 (1447 *Cost.* II, 288).

***КОБРИНКА** *ч.* (1) *(назва річки у Троцькому воєводстві)*: Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Кобринцѣ** (1401 *АкВАК* III, 2).

КОБРИНСКИИ *див.* **КОБРЫНСКІЙ** [2].

***КОБРИНЬ** *див.* ***КОБРЫНЬ.**

КОБРЫНСКАЯ, КОБРЫНЬСКАѦ *ж.* (5) *(особова назва)*: Се я княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1—2); Се ѧ кнѧгини Ивановѧ Сємєновича Кобрыньскѧ кн⟨ѧ⟩гини Фєдка, пана Ивана Рогатинского дочка... записоую мужєви своєму... двѣ тисѧчи золотых оугорских симь моимь листом (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кобрынская, КобрыньскаѦ** (1401 *АкВАК* III, 1, 2; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 239); *род. одн.* **Кобрынское** (1401 *АкВАК* III, 2).

КОБРЫНСКІЙ [1] *прикм.* (3): А при томъ былъ... Мрочко и Некрашъ, намѣстникъ Кобрынскій (Кобринь, 1401

АкВАК III, 2); А при томъ были добрые люди королевые бояре... а къ тому бояре наши Кобрынскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Кобрынскій** (1401 *АкВАК* III, 2); *наз. мн. ч.* **Кобрынскіе** (1401 *АкВАК* III, 2; 1465 *АкВАК* III, 4).

Пор. ***КОБРЫНЬ.**

КОБРЫНСКІЙ [2], **КОБРИНСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва)*: Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ... хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ... тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Се я кнѧзь Семен Романович Кобринскии чиню твердост сею моею грамотою (Кобринь, 1454 *AS* III, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кобрынскій** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **Кобринскии** 1 (1454 *AS* III, 9).

***КОБРЫНЬ** *ч.* (16) *(назва міста у Троцькому воєводстві)*: а записала есми по души моего мужа... къ манастыру Светого Спаса двѣ корчмы вольныхъ у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Писанъ в Кобрини (Кобринь, 1454 *AS* III, 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобринѧ** (1454 *AS* III, 10); *дав. одн.* **Кобрыню** (1401 *АкВАК* III, 2); *знах. одн.* **Kobryn** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *місц. одн.* **въ (у) Кобрыни** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1465 *АкВАК* III, 4); **на (в) Кобрини** 2 (1454 *AS* III, 10); **въ Кобрыню** 1 (1401 *АкВАК* III, 2).

КОБРЫНЬСКАѦ *див.* **КОБРЫНСКАЯ.**

***КОБУЧЪ** *ч.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... з... бобровыми гоны... противъ острова Кобуча (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобуча** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***КОБЪЛА** [1] *див.* ***КОБЫЛА** [2].

***КОБЪЛА** [2] *див.* **КОБЫЛА** [3].

***КОБЪЛИ** *див.* ***КОБЫЛЫ** [1].

КОБЪЛЇЄИ ВИШНЫИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Ино ми видѣвши их доброую волю и токмежь и заплатоу, а ми такожє єсмо дали и потвердили тоє вишеписанноє сєло Вишнїи Кобълїєи (Сучава, 1467 *BD* II, 122—123).

ФОРМИ: *наз.* **Кобълїєи Вишныи** (1467 *BD* I, 122); *знах.* **Вишнїи Кобълїєи** (1467 *BD* I, 123).

***КОБЫЛА** [1] *ж.* (20) кобила (19): о(т)дѣлили волъчка о(т) себе дали єму село... а шисть кобылъ (Вишия, 1393 *P* 52); а кто идет до ливова, на головномъ мытѣ, оу сочавѣ... от кобылы по шест гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789); прѧчте и милоуите кони и кобили и овци и свини и оусе товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358);

к о б ы л а с т а д ъ н а я (1) стадна кобила, конематка: И уделил єму панъ Боръсанъ... своего стада пять кобылъ стадъныхъ, а дъва конь (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *род. одн.* **кобылы** 6 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 275); **кобыли** 2 (1434 *Cost.* II, 668); *знах. одн. зам. род.* **от кобылоу** 1 (1460 *BD* II, 273); *наз. мн.* **кобили** (1466 *BD* I, 96); *род. мн.* **кобылъ, кобыл** (1393 *P* 52; 1456 *Cost.* II, 790; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1460 *BD* II, 274); *знах. мн.* **кобылы** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790); **кобыли** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 274); **кобили** 1 (1481 *BD* II, 358).

***КОБЫЛА** [2] *ж.* (5) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: А хотарь томоу сєлоу Сєливєстрїи, оба коути, оу Кобылє, да єст съ въсѣми старими хотари (Сучава, 1481 *BD* I, 249); и продала свою отниноу от оурика отца єи Драгомира, єдино сєло на имѣ Чєрєтїѧни оу Кобълє (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобылє, Кобълє** (1481 *BD* I, 248, 249; 1491 *BD* I, 456).

КОБЫЛА [3] *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єдно мѣсто мєждоу леоуринцємъ и бъксънєщъ и повышє кобыла (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); И оуставшє наши слоуги Пєтрѣ и брать єго Іон и заплатили оуси тоти вишєписанїи пинѣзи... оу роуки Драголє, дочка Драгомира от Кобълє (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* повышє **кобыла** (1436 *Cost.* I, 444); *род. одн.* **Кобълє** (1491 *BD* I, 456).

КОБЫЛЇѦ *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвердили єсми и(м)... сєла на имѣ онєщи ... и кобылїѧ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569): Ино ми видѣвши мєжє ними доброє их воли... а ми... и от нас єсми дали и потвердили слоузѣ нашємоу паноу Козмѣ оушарю тоє вишєписанноє сєло Кобылїѧ на Днистри (Сучава, 1482 *BD* I, 262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кобылїѧ** (1456 *Cost.* II, 569); *зам. знах.* дали сєло **Кобылїѧ** (1482 *BD* I, 262).

***КОБЫЛЫ** [1] *мн.* (8) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрною службою до нас... дали єсми имъ... и(х) отнина, гдє домъ драгомировъ на кобылѧ(х) (Васлуй, 1437 *Mih.* 202—203); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи тоє прѧдрєчєноє сєло оу Кобълєх (Сучава, 1494 *BD* II, 36).

ФОРМИ: *місц.* **на Кобылє(х), Кобълєх** 6 (1491 *Cost. D.* 37; 1494 *BD* II, 34, 36); **на кобылѧ(х)** 1 (1437 *Mih.* 203); *зам. род.* **от кобылєх** 1 (1472 *BD* I, 169).

Див. ще **КОБЫЛѢ.**

КОБЫЛЫ [2] *див.* **КОБЫЛѢ.**

КОБЫЛЧИНА *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє ... єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми... сєла на днистри... и на оустиє кобылчина (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **кобылчина** (1447 *Cost.* II, 273).

***КОБЫЛЧИНИ** *див.* ***КОБЛЪЧИНИ.**

КОБЫЛѢ, КОБЫЛЫ, КОБѪЛЄ *с., невідм.* (5) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... вѣдѣвшє єго правую и вѣрною слу(ж)бою до насъ... дали єсмы єму оу нашєи зємли оу молдавскои красныи потокъ што на кобылы (Сучава, 1403 *RS* 338); тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ на имѧ роз⟨к⟩а пєтръ на кобылѣ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

Див. ще ***КОБЫЛЫ** [1].

***КОБЫЛѦНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Kobylany): а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ арцибискупъ льв(овс)ки па(н) м**жи(к) из дубровы (домаратъ с ко)былѧнъ па(н) бѣцкии (Медика, 1415 *P* 87).

ФОРМИ: *род.* **(ко)былѧнъ** (1415 *P* 87).

КОБѪЛЄ *див.* **КОБЫЛѢ.**

***КОВАЛЕВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и просилъ въ иасъ въ Смоленскомъ повете, въ Катанской волости, села, на имя Давыдкова Сковородина... а Деменътисова Ковалева (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ковалева** (1499 *РИБ* 776).

***КОВАНИЙ** *прикм.* (2) з кованою оправою; (про ікону) з окладом чеканної роботи: застали єсмо оу ст҃го сп҃са на красно(м) д҃ иконы кованы(х)... єваньгєльє кованоє (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **кованоє** (1429 *P* 114); *род. мн.* **кованы(х)** (1429 *P* 114).

КОВАСНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... оже дали єсми монастырю нашємоу о(т) нѣмца... о(т) нашєи бранищи о(т) бохотинъ, а на имѣ... ковасна, съ въсѣми єѫ обръшїи (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ковасна** (1454 *Cost.* II, 501).

КОВЄНСКИЙ, КОВЄНЬСКІЙ *прикм.* (3) *(пор.* Ковенъ *у Троцькому воєводстві):* нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому оутєнскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А при томь нашємь єднаньи были: кнѧзь Михайло Олєксандровичь... а маршалок королєвъ пан Юрьий Пацєвичь намѣстник ковєнский (Вільна, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ковєньскій** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **ковєнский** 1 (1482 *AS* I, 80); *дав. одн. ч.* **ковєнскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***КОВОРЛОУИСКЫИ** *див.* **КОВРЪЛОУИСКЇИ.**

***КОВРЪЛОУИ** *див.* ***КОВОУРЛОУИ.**

КОВРЪЛОУИСКЇИ *прикм.* (4): а мы єсми дали... стєфаноу воєводи, о(т) нашєи очєзны (!), дєржаву на имѣ, городъ кєлїю и с мыто(м)... и млины коворлоуискыи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... половина о(т) млино(в) наши(х) коврълоуиски(х), на проутѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324);

озєро Ковоурлоуиское (1) *див.* **ОЗЄРО**; язєръ коврълоуискїи (1) *див.* ***ЯЗЄРЪ** [1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коврълоуискїи** (1448 *Cost.* II, 324); *наз. одн. с. зам. род.* половина озєра **Ковоурлоуиское** (1468 *BD* I, 130); *род. мн.* **коврълоуиски(х)** (1448 *Cost.* II, 324); *знах. мн. ч.* **коворлоуискыи** (1435 *Cost.* II, 682).

Пор. ***КОВОУРЛОУИ.**

***КОВОУРЛОУИ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмжє мы видѣвше... єго правоюи вѣрноюи слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєла на коврълоую (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355); мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже тоти исти(н)нїи наши слоуги... жаловали єсми и(х) особною нашєю мл(с)тїю и дали и потвръдили єсми и(м) оу нашєи зємли... сєла... на ковоурлоуи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 153).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ковоурлоуи** 2 (1468 *BD* I, 130; 1491 *Cost. S.* 153); **на коврълоуи** 1 (1448 *Cost.* II, 324); **на коврълоую** 1 (1448 *Cost.* II, 355).

***КОВОУРЛОУИСКИИ** *див.* **КОВРЪЛОУИСКЇИ.**

КОГАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ... Мордвинъ Когановичъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Когановичъ** (1401 *АкВАК* III, 2).

***КОГОЛЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и(н)и никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди о(т) зви(жи)нци и о(т) коголєщи... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *род.* **коголєщи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

***КОДЄНСКИИ** *прикм.* (4) ◇ кодєнская дорога (2) *(назва дороги у Київській землі):* а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) кодню по вєликоую роудоу (б. м. н.. бл. 1458 *P* 168); кодєнская руда (2) *(назва місцевості у Київській землі):* а тая зємлѧ пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **кодє(н)скоє** (бл. 1458 *P* 167, 168); *дав. одн. ж.* **кодє(н)ской** (бл. 1458 *P* 168); *знах. одн. ж.* **кодє(н)скоую** (бл. 1458 *P* 167).

Пор. ***КОДНЯ.**

***КОДНЯ** *ж.* (2) *(назва містечка у Київській землі)* Кодня: та(м) г(с)дрю нашємоу по волы(н)ци по ивницькоую дорогоу... а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) кодню по вєликоую роудоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 167—168).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кодии** (бл. 1458 *P* 168); *знах. одн.* **кодню** (бл. 1458 *P* 168).

***КОЖА** *ж.* (35) шкіра: а у которомъ торгу имєтъ купити, тамъ имєтъ дати ... отъ сто кожи воловыхъ дєсѧть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); И они передъ нами повѣдили, штожъ деи и передъ тымъ здавна тыи кожи малые неварунковые телятины, баранины, козлины шевци купують (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88—89).

ФОРМИ: *род. одн.* **кожи** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *род. мн.* **кожи** 16 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 274); **кожъ, кож** 8 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 273, 275; 1495 *АЛМ* 88, 89); **кожїн** 2 (1434 *Cost.* II, 668, 669); *знах. мн.* **кожи** (1495 *АЛМ* 88, 89).

***КОЖДЫИ** *займ.* (36) 1. *(будь-який з даного ряду)* кожний (29): а записала єсми по души єго князя небощика... къ манастиру светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu... y z mythom... od kożdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); мы великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито и даємъ ведати симъ нашимъ листомъ кождому доброму... хто на н возрит... иже видев... службу... нашого вѣрного слуги пана Ивана Мукосѣевича, и мы... даємъ и дали есмо и записали за єго вѣрную службу села (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городища... и(з) ихъ Прилє(г)лостѧми Ко(ж)доє до сєбє Широко(ст) Маючиє (Прилуки, 1459 *P* 171); Казимиръ... король польскій... Чинимъ знаменито и даємъ вѣдати кождому доброму... кому то єго потребизна будетъ вѣдати (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); Про то господаръ нашъ великий князь Алексанъдро всказалъ... абы єси зъ єго милост⟨ью⟩ оутвєръдилъся... и былъ бы твоя милость зъ нашымъ господарємъ зъ єго милостью въ добромъ прыятєльствє за одинъ на кожъдого єго милости нєпрыятєля (Троки, 1494 *BD* II, 387);

будь-який, всякий (1): а заплативши заруки, предся сєс лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. *(з прийменником* бєзъ) жодний, ніякий (1): Жаловалъ намъ Михайло Петругъ на Богдана Сопѣжича, рекучи: увязалъ ся въ люди мои отчиныи тыми разы безъ кождого права (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

3. *(у знач. іменника)* кожний (5): мы велики князь Швидрикгялъ руски и иныхъ, чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ кождому... хто на него возритъ... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣриую... пана Богуша Оверкича Тимоха... мы... єго... прыимуємо и прыяли єсмо... зъ ласки нашоє надаємо волности в(шеля)коѣ (Луцьк, 1438 *P* 140); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито симъ моимъ листомъ кождому, кому буде потреба єго видѣти... штожъ придалъ єсми и записалъ зъ выслуги своєє... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **кождого, кожъдого, kożdoho** (1401 *АкВАК* III, 2; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1475 *AS* I, 72; 1498 *АЛМ* 169); *дав. одн. ч.* **кождому, кожъдому** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1438 *P* 140; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 7; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1464 *AS* I, 57; 1470 *AS* I, 64; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 87; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **кожъдыи** 4 (1487 *РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*); **кожъдого** 1 (1494 *BD* II, 387); *наз. одн. с.* **Ко(ж)доє** (1459 *P* 171).

Див. ще **КАЖДЫИ, *КАЖНЫИ, *КЪЖДО.**

***КОЖИНЪ** *прикм.* (1): тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м) оу нашєи зємли, сєла на имѣ кълимънєщи... и... брощѣни, гдє є(ст) домъ кожи(н) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ *наз. одн. ч.* **кожи(н)** (1448 *Cost.* II, 316).

Пор. **КОЖѢ.**

!КОЖИЄМ ⟨БОЖЬЄМ⟩ (1): по кожиємь (!) нарожєниємь (Краків, 1491 *КЕ*).

Див. **БОЖЇИ.**

! КОЖОКАРЪ *див.* ***КОЖУХАРЬ.**

***КОЖОХАРЬ** *див.* ***КОЖУХАРЬ.**

***КОЖУХАРЬ** *ч.* (3) кожухар, кожушник: и варє ку(л)ко кожохари соу(т) оу ты(х) сє(л) или бу(д) какии мастєры щобы монастирю бы(л) то(т) вє(с) прихо(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу, или мастровє (!) иму(т) бы (!) или кожухари ... да нє да(ст) ты(х) люди ни да(н), ни посаду (Сучава, 1453 *Cost.* II, 161).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **кожокаръ** (1448 *ДГПР*); *наз. мн.* **кожохари** 1 (1448 *DIR«A»* 491); **кожухари** 1 (1453 *Cost.* II, 461).

***КОЖУХЪ** *ч.* (3) кожух, шуба: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); продал єсми тоє имєнє Дажєв... за двєстє коп широкихъ грошей монєти чєскоє и за кожух бобровый сукномъ поръпрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кожух** (1475 *AS* I, 72; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

***КОЖЧИЧИ** *мн.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві):* Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ передъ нами, штожъ кнехиня (sic! — *Прим. вид.*) Семеновая Александъдровича, кнегиня Маря Пинская и сынъ ее, князь Василей Семеновичъ, за его служъбу дали ему... в Кожчичох две дворище на пашню (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *місц.* **в Кожчичох** (1497 *РИБ* 683).

!КОЖШНО *див.* **КОЖЮШНО.**

***КОЖЪДЫИ** *див.* ***КОЖДЫИ.**

КОЖѢ *ч.* (3) (*особова назва, молд., слов.* кожа): мы илїа воєвода... чини(м) знамєн⟨ито⟩... ожє тоты истинны слуги наши панъ сана рошка граматикъ и братъ єго кожѣ пътру служили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51); єщє два цигани... и єди(н) татари(н), иа имѣ кожѣ исъ чєлѣ(д)ю (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кожѣ** (1439 *Cost.* II, 51; 1448 *Cost.* II, 316; 1453 *Cost.* II, 445).

КОЖЮШНО *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) боѧрє бра(т)ша минигаило кнѧ(з) юрьи кожшно (так.— *Прим. вид.*) иванови(ч) (Молодечно, 1388 *Р* 44); пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... кнѧ(з) юрьи кожюшно (б. м. н., 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кожюшно** (1392 *Р* 46); ! **кожшио** (1388 *Р* 44).

***КОЗА** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана кози (Сучава, 1432 *ДГВІН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **кози** (1432 *ДГВІН*).

***КОЗАЄЩИ** *мн.*(1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... єдна пасика... проти(в) козаєщи, гдє была пасика рошкова (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *род.* козаєщи (1448 *Cost.* II, 323).

***КОЗАНЧА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ ми, видѣвши є(г) правоую и вирноую слоужбоу д(о) на(с)... далї и потвєрдил(и) єсми ємоу... село єго... на имѣ Корчєщїи на Козанчи (Сучава, 1457 *UKP*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Козанчи** (1457 *UKP*).

КОЗАРЄВЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла на имѧ козарєвцн и ползаловци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... села на имѣ боучоумѣнїи... и на рєвти козарєвци (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз.* **козарєвци** (1431 *Cost.* I, 317; 1439 *Cost.* II, 41).

Див. ще **КОЗАРОВЦИ.**

КОЗАРИН *див.* **КОЗАРИНЪ.**

КОЗАРИНОВАЯ *ж.* (1) *(особова назва):* на тых же Горках и на половици Олеска маєтъ дядиная моя пани Козариновая — сто гривенъ на половици Горокъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Козариновая** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***КОЗАРИНОВЪ** *прикм.* (1): и о(н) пєрє(д) нами повѣди(л) што(ж) тоє вышеписаноє сєло сомино дєржа(л) козари(н) а послѣ того козарина дєржа(л) братаничь козарино(в) тишко (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **козарино(в)** (1499 *ГОКІР*).

Пор. **КОЗАРИНЪ.**

КОЗАРИНЪ, КОЗАРИН, КОЗАРЫН, КАЗАРИНЪ, КАЗАРИН *ч.* (18) *(особова назва):* А при томъ были сведъки, наша верная рад(а): владыка луцкий Феодосий... пан Козарин (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); Би(л) на(м) чоло(м) дворяии(н) на(ш) ивашко русиновичь и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣтє сєла на имѧ сомина которое(ж) дєржа(л) зємѧни(н) воло(ди)мирьски(и) на имѧ козари(н) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Козаринъ, Козарин, козари(н)** 11 (1438 *Р* 139; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI,8; 1445 *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1499 *ГОКІР*); **Казарин, Казаринъ** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1443 *Р* 145; 1451 *Р* 156; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **Козарын** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *род. одн.* **козарива** (1499 *ГОКІР*).

КОЗАРОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму... сєла... на имѧ прокопинци... и козаровци (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *наз.* **козаровци** (1436 *Cost.* I, 459).

Див. ще **КОЗАРЄВЦИ.**

КОЗАРЫН *див.* **КОЗАРИНЪ.**

!КОЗЄНИ ⟨КОРЄНИ⟩ *див.* **КОРЄНЪ.**

***КОЗЄНѦТА** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы болєславъ инако швитрикгаило... знаємо то чини(м)... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнѧти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ Н̃ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102).

ФОРМИ: *дав. одн.* **козєнѧти** (1424 *Р* 102).

***КОЗЄЧИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии никифо(р)... кнзь василєи козєчи(ч) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии, никиѳоръ... кнѧ(з) василєи козєчи(ч) (Луцьк, 1490 *Пам*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **козєчи(ч)** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

***КОЗИИ** *прикм.* (4) ⟨?⟩ (1): ачбы єсмо козѣ записы с которы(м) коли члонко(м) оучинили кторыѧ бы проти(в) прєрєчєно(м) господарѣви нашєм(у), королєви... бы могли быти тоты всѧ... ни во што обєртає(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734);

◇ п а с и к а к о з и ѧ (1) *див.* **ПАСИКА** 1; п о т о к ъ к о з ї и (1) *див.* ***ПОТОКЪ** [1]; р о у д а к о з ї я (1) *див.* ***РОУДА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **козїѧ** (1455 *Cost.* II, 559); *наз. одн. ж.* **козиѧ** (1462 *Cost. D.* 11; 1488 *ДГСПМ*); *знах. мн. ч.* **козѣ** (1448 *Cost.* II, 734).

***КОЗИЙ МИСТРЪ** *ч.* (1) (*особова назва, пор. стч.* mistr kozieho mleka «виробник, продавець лікувальних мастей»): Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы... землью свою питомую... которуюжто землью купилъ єсми былъ у Бартоша прозвищом Козего Мистра (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **КозегоМистра** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

КОЗИКА *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были наша вѣрная рада кнѧзи и пановє... кнѧзь ѳєдорь козика панъ Сємашко єѳифановичь (Луцьк, 1455 *Р* 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **козика** (1445 *Р* 151).

***КОЗИНА** *ж.* (1) вичинена козяча шкура: Жаловали намъ вси шевци Луцкіє на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *знах. мн.* **козины** (1495 *АЛМ* 88).
Див. ще ***КОЗЛИНА.**

КОЗИНСКИЙ, КОЗИНЪСКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* а при ⟨томъ⟩ *(в ориг.* а при мл были.— *Прим. вид.)* были.. пан Гринко Козинский хоружий луцкий, пан Зброх Гулевич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Козинский, Козинъский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 195; 1494 *AS* I, 102).

***КОЗИНЪ** *ч.* (4) *(назва селища у Волинській землі):* на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Козинѣ не надобе (Степан, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Козинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

КОЗИНЪСКИЙ *див.* **КОЗИНСКИЙ.**

КОЗЇЯ *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а пасика щобы была о(т) страни козїю къ велїкои тои гороу и да осадитъ собѣ люди, колко оузмогоутъ осадити до тои пасикоу (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501); а хота(р) до обрьшїє а о(т) толѣ на козїю къ велїкою гороу (Корочин Камінь, 1458 *Mih.* Дос. 122).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **козїя** (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. зам. род.* о(т) страни **козїю** (1454 *Cost.* II. 501).

***КОЗЛИНА** *ж.* (2) вичинена козяча шкура: И они передъ нами повѣдили, штожъ дей н передъ тымъ здавна тые кожи малые неварунковые телятины, баранины, козлины шевци купуютъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88—89).

ФОРМИ: *знах. мн.* **козлины** (1495 *АЛМ* 89).
Див. ще ***КОЗИНА.**

КОЗЛОВСКИЙ, КОЗЛУВЪСКИИ, КОСЛОВСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были наша вѣрная рада... панъ Ѳедко колодазкии, панъ Федко козлувъскии (Луцьк, 1445 *P* 151); а сє я Хведко Кословский... свєтчю... иж... продал єсми сєло своє Стоупно (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Козловский** 1 (1470 *AS* I, 65); **козлувъскии** 1 (1445 *P* 151); **Кословский** 1 (1474 *AS* I, 69).

КОЗЛОВЪ *ч.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Козлів: Мы кн(з)ь швитригаило г(с)дрь подолскои зм(л)и знамєнито чинимъ... аже дали єсмо слузѣ нашъму (!) радєви и дѣтємъ... сьло (!) козловъ (Ольховець, 1445 *СРК* 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **козловъ** (1445 *СРК* 135).

КОЗЛУВЪСКИИ *див.* **КОЗЛОВСКИЙ.**

КОЗМА, КОЗМѢ *ч.* (92) *(особова назва, гр.* Κοσμας) Кузьма: мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє тота истиннаа маикола... съ своими сны, съ козмою и съ сыною... тагали на влада и на кръстю (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); И оуставшє наши слоуги Козма и брат єго Влад... та заплатили оуси тоты вишєписанїи пинѣзи (Сучава, 1495 *BD* II, 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **козма** 20 (1428 *Cost.* I, 202; 1433 *Cost.* II, 650; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ЭСФ;* 1462 *Cost. D.* 11; 1471 *BD* I, 164; 1475 *BD* I, 205; 1483 *BD* I, 269; 1495 *BD* II, 74 і т. ін.); **козмѣ** 2 (1453 *Cost.* II, 458; 1486 *BD* I, 289); *зам. род.* вѣра пана **козма** 5 (1436 *BAM* 29; 1439 *Cost.* II, 52; 1442 *Cost.* II, 93; 1455 *Cost.* II, 550; 1457 *BD* II, 258); *зам. дав.* **Козма** 1 (1481 *BD* II, 358); *зам. знах.* убили того **козма** 1 (1487 *BD* I, 312); *род. одн.* **козмы** 31 (1432 *Cost.* I, 331; 1436 *Cost.* I, 482; 1437 *Cost.* I, 530; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 65; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 138; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 432; 1457 *BD* I, 4 і т. ін.); **козми** 21 (1435 *DIR«A»* 465; 1438 *Cost.* II, 8; 1443 *Cost.* II, 149; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 564; 1456 *Cost.* II, 569; 1462 *Cost. D.* 10; 1487 *BD* I, 312 і т. ін.); **козмѣ** 2 (1438 *Cost.* II, 27; 1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн.* **козмѣ** 6 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ;* 1479 *BD* I, 228; 1482 *BD* I, 262; 1486 *BD* I, 290); **Козми** 2 (1495 *BD* II, 74); *ор. одн.* **козмою** (1418 *Cost.* I, 127).

КОЗМИН *прикм.* (1): И такождєрє щоби єстє знали, ажє Солтан, брат Козмин, а он єст съ мною жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Козмин** (1481 *BD* II, 358).
Пор. **КОЗМА.**

***КОЗМИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а пак оу Черновской волости ѕ цръков оу Козмин с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419—420).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Козмин** (1490 *BD* I, 419).
Див. ще ***КОЗМИНОУЛЪ.**

***КОЗМИНОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єщє єсми дали и потвръдили томоу нашємоу стомоу монастироу о(т) поутнои нашє питомоє сєло на имѣ козминоу(л) оу черновскои волости (Сучава, 1488 *ДГСПМ*)

ФОРМИ: *наз. одн.* **козминоу(л)** (1488 *ДГСПМ*).
Див. ще ***КОЗМИНЪ.**

КОЗМИЦА, КОЗМИЦѢ *ч.* (18) *(особова назва, молд., пор.* Козма) : а на то є(ст)... вѣра пана козми⟨ца⟩ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365—366); А хотар Микоулєщєм коуда им хотарил пан Албоул... и пан Козмица (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Козмица** 6 (1458 *BD* I, 19; 1459 *BD* I, 32, 36; 1460 *BD* II, 276; *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45); **козмицѣ** 2 (1452 *Cost.* II, 422; 1460 *BD* I, 41); *зам. род.* вѣра пана **козмица, козми⟨ца⟩** 2 (1448 *Cost.* II, 366; 1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **козмици, ко(з)мици** 9 (1458 *BD* I, 20, 25; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515); ! **козмицъ** 1 (1458 *BD* II, 262).

***КОЗМИШЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Козма): а на то є(ст) вѣра... пана козмиша (sic.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462).

ФОРМИ: *род. одн.* **козмиша** (1453 *Cost.* II, 462).

КОЗМѢ *див.* **КОЗМА.**

***КОЗЪРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърєщи... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *род.* **козърєщи** (1479 *Cost. S.* 98).

КОИКА *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Костантынъ): И такождєрє єсми дали и потвръдили тои сватои нашєи цръкви... татарє на имѣ Бачюл съ чєлѣдєю, и Коика съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коика** (1488 *BD* I, 342).

***КОИЛИКИКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* первыи поручни(к) кна(з) михаило євнутєви(ч)... дмитриєви(ч) монивидъ коиликикови(ч)и (б. м. н., 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. мн.* **коиликикови(ч)и** (1392 *P* 47).

КОЛА *ч.* (9) *(особова назва):* а ту дѣднину панъ кола вольнъ продати или замѣнити (Галич, 1409 *P* 74); Мы михалъ бучацкыи па(н) и ст⟨а⟩роста галицкыи и кола судъя галицкый дѣдичъ з далєова вызнавамы то и зємланы иж(ъ) та(к) єсмо то оуложили (Галич, 1435 *P* 134).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кола** (1409 *P* 74; 1413 *GL* 48; 1435 *P* 134); *род. одн.* **колы** (1409 *P* 74); *дав. одн.* **колѣ** (1409 *P* 74).

***КОЛАНЪНЫИ** *ч.* (1) *(закріпачений селянин без права виходу)* коланний: Сєло цвє(т)ковъ а в томъ сєлє отамо(н) а два члвка оди(н) слоуга а дроуги(и) коланъны(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коланъны(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***КОЛЄНО** *с.* (2) *(рід, покоління в родоводі)* коліно: ачь хто менїтса шлахътичомь тогды имєєть шєсть оурожєны(х) стары(х) а добры(х) шлатичов (!) поставить на свидє(ч)ство двѫ своє(г) родоу а дроу(г)и два изъ дроугаго колєна, а трє(т)ихъ два съ трє(т)єго колєна (XV ст. *BC* 18 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **колєна** (XV ст. *BC* 18 зв.).

КОЛЄШЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Кулішівка: тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми... сєла на днистри, ⟨на⟩ имѣ колєшєвци и ръшчинци (Сучава, 1447 *Cost.* II. 273).

ФОРМИ: *наз.* **колєшєвци** (1447 *Cost.* II, 273).

***КОЛЄШЪВА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и мы вндѣвшє и(х) ⟨правою и вѣриою слоуж⟩бою до на(с)... потвердили єсми имъ... сєла... поннжє колєшъвѣ гдє бы(л) ходко и мжчюкъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *род. одн.* **колєшъвѣ** (1439 *Cost.* II, 52).

КОЛИ, КОЛЫ (442) **I.** *присл.* (13) *(неозначений)* будь-коли, коли-небудь (11) :пак ли бы єго жь бъ нє даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ (!) исныи кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы... хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); где бы коли того исного пана нашєго, наимл(с)тниишого кролѣ полского, и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи которы бы коли коу нашєи знаємости пришли оуставичнїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); А пак привилїи Аврамово, що имал он на тоє сєло... от коупєж, а тоты єго привилїи, ажє сѣ колн изьявѧт, а они да нє имают добоувати на сїє нашє привилїє николи на вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22);

(*у сполуч.* коли ... а коли) коли... а коли, іноді... а іноді (2): колн имѣлъ и тєсль на нєдѣ(л) А коли S тєсль (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); обычаи имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бєроуть нє имєючн жаднoє мл(с)ти мєжї собою то(г) дєлѧ(т) (XV ст. *BC* 11).

II. *спол.* (429) *(зв'язує підрядні речення)* **1.** *(приєднує підрядні умовно-часові)* коли, якщо (271) **а)** *(у препозиції)* (162) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (30): коли вси боѧрє и зємлѧнє боудуть городъ твєрдити, тогды тии люди тако жє имѣють твєрдити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20); а о слоужбоу коли на воиноу пооити (!) тогды ѧ имаю за пана дробыша застоупати (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Нижъли коли мы сами где своєю головою потягнємъ, тогды онъ съ нами тамъ маєть поити подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Коли(ж) кмє(т) бѫдє(т) ранє(н) до крови... тогды ємоу прїидєть двє частї за раны а трєтєя часть сѫдоу (XV ст. *BC* 29); А пак коли оусхочєт наияснѣишїи Владислав, крал оугрьскїи и чьекїи... и... Ян Олбрахть, крол полєкїн... и оучинѧт воиска и... поидоут... на тоурєцкого чьсарѣ и на єго зємли, и тогди наияснѣишїи Владислав... имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(без співвідносного слова в головному реченні) (51): такжє коли ми бгъ поможе(т) ку моєи отнинѣ буду господарємъ и воєводою, оу зємли валаскои, слубую и сєи листъ на сєбє даю, ажє хочю тымъ лєпѣи служи(т) нашєму милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); koliźby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemlu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); но коли панъ дробышъ ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбырєвцє(м) (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Про тожъ, коли она єго въ тоє именьє приняла за сына место... а онъ къ тому именью близшій (Краків, 1489 *РИБ* 438); коли похочєть Стєфанъ воєвода... своихъ пословъ послати до свата своєго... абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(*у сполуч.* а коли, але коли, и коли) а коли, але коли, і коли (64) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (19): а коли оухотѣ(т) выгнати волы о(т) нашє(і) зємли до оугоръ, тогди имають платити о(т) каждого вола по В гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а коли на во(и)ноу ходять тогды подымъщины нє дають (б. м. н., бл. 1470 *ЛКЗ* 90); И коли иам богъ поможєт та добоудєм засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую, а тогды нам, Стєфаноу воєводї, да єст слободно и добровольно... въити ис их милости зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(без співвідносного слова в головному реченні) (45): а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунѧ чєрєс бєрєстиє до лучьска бєз пєчали будтє (б. м. н., 1341 *Р* 2); а коли которыи господарь имъ ⟨поруши⟩тъ бєз вины ихъ таковыи штобы былъ проклѧть о(т) га ба (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а коли б(г)ъ дасть спусть будєть и я дамъ на прч(с)тую бо(г)мтрь дєсѧтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *Р* 150); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имає(т) поити доброволнє съ своєю панєю (Снятин, 1454 *Р* 163); а коли мы нє боудє(м) с тоє зємли дани полни(ти) на црквь бжїю и є(г) мл(с)ти архимандритоу тоую зємлю о(т) на(с) о(т)нѧ(ти) и да(ти) комоу є(г) мл(с)ть зволи(т) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*);

(сполучник «коли» повторюється перед двома і більше супідрядними реченнями) (17): а тако(ж) коли коро(л) єго мл(с)тъ то(т) будє(т) оу корунѧ, а либо иншїи коро(л) єго мл(с)тъ будєтъ оу корунѧ, тог(д)ы, коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); А отъ мєнє коли змолышъ и отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станєть отъ правоє роуки або отъ лєвоє або которинє подлє мєнє стоѧть отъ братьи(и) мои о(т) дєтє(и) мои(х) твоимъ людємъ коли шкода станєтъ, а о томъ дєлє коли ѧ боудоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу... я ихъ только боудоу нє казнити (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

б) *(у постпозиції)* (98) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (82): ѧ па(н) птръ влодковичь дѣдичь схарбиновскии ... свѣдчю... тым то листомъ каждому добромоу... коли будє того листу ко(м)у потрєбизна ажє миха(л) грабовєцкии а па(н) птрашь пиликовичь просили кролѧ о границю промєжи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *Р* 67—68); а воленъ отъдати, и заменити, и продати, коли хотя и по души отъдати (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); Мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... въсѧм... коли комоу потрєбизна боудєт яко... крал... нам въси мєрзѧчкы... отпоустиль, и покоуи... оставиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(*у сполуч.* коли... а щє) якщо, коли (14): мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито и сим листом... коли того комоу ащє потрєбизна боудєт ожє прїидє прѣд нами... пан Ивоул Солка... и дал Ивоул Богданоу... єдио привилиє... на три сєла (Сучава, 1461 *BD* I, 44—45); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито и сим лнстом нашим... коли жє того ащє комоу потрѣбизна боудєт, ожє тот истынїи слоуга наш Борчѧ... слоужил нам правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1487 *BD* II, 112);

(*у сполуч.* але коли) але коли (2): а на пєрєвози от воза, илї от нємєцких илї от ормєнских, по чєтири грощи, алє коли имоут возити поромомь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а на пєрєвозы от воза, или от нємєцкых или ормєнєкых, по чєтири гроши, алє коли имоут возыты поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

в) *(в інтерпозиції)* (11): а о цєци(н) и о хмєлєвъ, коли нашь г(с)дрь будєть, оу своєго г(с)дрѧ и в нашє(г) кролѧ, влодислава пол(с)кого, о то(є) имаєть намилвити (!) и обровнати, подлугъ кролєвы воли (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); уставлѧємь ижє ка(ж)ды(и) рыцєрь алюбо просты(и) зємлєнїнъ коли хоругъви по(д)нєсоуть што (!) умєлъ своєго мєстца стєрє(ч) а хороугвї своєи боронїть (XV ст. *BC* 10 зв.); а нє засєдєлыи коли оусхотя(т) о(т) нє(г) про(ч) поити, ка(к) в зє(м)ли обычаи єсть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно ємоу поити гдѣ хочє(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. *(приєднує підрядні часові)* коли (140) **а)** *(у препозиції)* (83) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (15): колн ж то пришєдши прєд наше обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлєкыи, и оуказал єсть кнѧзѧ львовы листы...

тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, абихом потвердили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); коли чоловѣкъ то(т) обвинєный домовъ приѣдє приѣдє(т) (так.— *Прим. вид.*) тогды по єго оуѣханьѣ третии дн(с)ъ право має(т) быти (Галич, 1435 *P* 134); а бори(с) рє(к) коли(м)сѧ з глєбомъ зъє(д)на(л) то(г)ды тыи записы глєбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*);

(без співвідносного слова в головному реченні) (35): Сє жє коли сна моєго изьємльтсѧ (так.— *Прим. вид.*) вглфромѣя а по єго животѣ кого бъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*) и стыи никола тому всє (то) што к цр(к)ви прєдалъ єсмь и своєю братиєю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); коли пак стала валка оу земли и они пошли под лєс к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42); коли кн⟨ѧ⟩зю Сємєну спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); А тако ажє коли мы послали наши вирны боѧры... до господарѣ нашего кролѣ єго милость, а... крол... просил нас... абыхом простили пана Михаила логоѳєта (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306); ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будєть тое имѣнье Здетелю держати, и они мають тые двѣ копѣ грошей давати (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у сполуч. а коли, *із співвідносним словом в головному реченні)* а коли (7): а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знаменитаѧ кривда а низгода межи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(у сполуч. а коли, але коли, и коли, *без співвідносного слова в головному реченні)* а коли, але коли, і коли (26): а коли миръ станєть юрью кнѧзю города лишитисѧ (б. м. н., 1352 *P* 6); и колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинскии до долыни Кобелыка... ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

б) *(у постпозиції)* (38) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (4): а тоти єго привилїє, що имал, оуси ємоу пахорили вь домо⟨у⟩ Роусо⟨у⟩лов от Флорєци, тогди коли погорили и привилїє пана Влаикоула, оуика нашего (б. м. н., 1472 *BD* I, 177); а боудє(т) имъ тая рє(ч) о(т)новлєна тогды они мають о(т)повєдати ка(к) и тогды коли были позваны первоє къ правоу (XV ст. *ВС* 33); Я ещо тогды и дочки въ нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(без співвідносного слова в головному реченні) (34): а города луцьска блюсти ми а никому нє дати алижь осподарь мо (!) великии король возмєть коли оусхочєть (б. м. н., 1386 *P* 30); а писанъ листъ оу коломыи оу тыжьднь по стмъ михаилѣ коли сѧ пишєть подь лѣты ржства хва ≠ а лѣ(т) и т лѣ(т) и дєвѧносто лѣ(т) и осмоє лѣ(т) (Коломия, 1388 *P* 57—58); а привілїє що има(л) на тє(х) сєла(х) и на озєра они ємоу покради (!) коли єм до(м) злодѣи покрадили (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); и надто маю свєтки люди добрыи, которыи ж при том были, коли они мнѣ тоѣ имѣнє продали вѣчно и нєпорушно (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); и листъ єсми на то г(с)дра королѧ єго млсти мѣлъ алє ми на москвє взѧ(л) коли бы(л) єсми по(и)манъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

в) *(в інтерпозиції)* (19): и тѣ(ж) имъ тая люба была иовина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з великого литовьского кнзьства была повѣдена (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а иа той часъ, коли ся есмо мѣняли, Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш) ⟨моуша и⟩ калина... о(т) илїяша и о(т) стєфана воєводовє, коли били оу миру, на тоє половини о(т) ръшкани, а они дали оу ру(к) слузѣ нашєму глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

3. *(приєднує підрядні умовні)* (3) *(у препозиції — у сполуч.* а коли, *із співвідносним словом в головному реченні)* а якщо (1): а коли жь такыи боудѣ(т)... тогды ємоу мо(л)чаны твори(м) на вєкы вѣчныи (XV ст. *ВС* 35);

(у сполуч. а коли, але коли, *без співвідносного слова в головному реченні)* а якщо, але якщо (2): алє коли боудєт намь надоби илї соукно илї инаѧ торговлѧ... а мы а либо наши мытници абы торговали (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); алє коли боудєтъ намъ надобы или соукно или иноѧ торговлѣ... а мы алибо наши мытници абы торговали (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

4. *(приєднує підрядні пояснювально-причинні)* оскільки, тому що (12) а) *(у препозиції)* (8) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (3): колижь межи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть... протожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо оурѧдомь... пану нинєишєму владисла(в) ... тому истино(м) королєви... у дєрьжанїє и триманїє на вѣки вѣчныя слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); Коли ж всєго прирожєня постат своєго пєрєдкоу видѣ на бываннa наслѧдовати, про тож и мы... от родителєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283);

(без співвідносного слова в головному реченні) (5): коли жь вєлємѫжнїи илїашь воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); Коли ж... оумыслъ и злость и(х) є(ст) на то какъ бы христїяиьство обажїли... штобы нї одныи... оу нашои зємли нашомоу хрїстїанинѫ пѣнєзєи бы нє дова(л) (!) (XV ст. *ВС* 39—39 зв.); коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина естъ ... и мы тыи земли Петку а Петру присудили (Вільна, 1495 *РИБ* 602);

б) *(у постпозиції—без співвідносного слова в головному реченні)* оскільки (2): Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѧ казимера о оуставлєни(и) пра(в) коли (ж) всѧ права то єсть пръвоє (XV ст. *ВС* 5 зв.);

в) *(в інтерпозиції)* (2): а пакъ мы тое село ихъ коли жъ воны и теперъ его держитъ при нихъ тымъ способомъ зоставляемъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

5. *(приєднує підрядні додаткові)* коли (3) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (2): И мы пытали Сопѣги: свѣдомъ ли онъ того, коли тотъ листъ брали въ небощика короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(без співвідносного слова в головному реченні) (1): Też jestliby chrest'janin nahabał... o zastawu... na tuju istnuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

КОЛИ БЫ *спол.* (28) *(зв'язує підрядні речення)* 1. *(приєднує підрядні умовні)* якщо б, коли б а) *(у препозиції)* (23) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (6): а тижь коли бы который нєприѧтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); а такъжє коли быхомъ имъ жолъду нєпоплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ (!)... намъ лаѧти нашихъ купцєхъ (Сучава, 1433—1443 *АРМ*);

(без співвідносного слова в головному реченні) (6): ино коли бы... воитє (!) с того свѣта сшєддъ (!) ано на єго дѣти сулимовь има сполна спасти (Львів, 1412 *P* 81); Коли бысѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)єго оужє проминоулого... ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до Литвы призвали были (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тако(ж) коли бы вышо(л) андрєи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи шкодни(к) покутскы до нашеи зємли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770);

(*у сполуч.* а коли бы) а якщо б (11) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (7): а коли быхомъ противъ тому молъви(л) то быхомъ молъвили противъ нашеи чти (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); *А коли бы* кн⟨А⟩зь Василеи не спустилъ своего ставу в тот час коли кн⟨А⟩зь Семенъ спустить, а была бы шкода кн⟨А⟩зю Семену, и кн⟨А⟩зь Василеи имаеть шкоду заступить (Луцьк, 1463 *AS* I, 55—56); а коли бы обадва змерли а не зостанетъся ни по одномъ сыновъ... то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(із співвідносним словом в головному реченні) (4): а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати... на оборонѣня нашей землѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а коли бых мо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣли первои ⟨господарю⟩ королю положити триста золотыхъ угорьскихъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102);

б) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (2): а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ е. м., коли бы его ему потребъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); А також мы... ани жадной радї ани помочи Тоурком не имаем дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѧ моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

в) *(в інтерпозиції)* (2): мы александръ воевода... чинимъ знаменито... аже хотѧчи... владиславови... королю полскому... оуказати... наше листы... которыми сѧ есмы ему записали... иже быхомъ николи не имѣли противъ ему быти... але быхомъ ему и его корунѣ помагали коли бы того трѣба, безо лсти и без хытрости (Дольиий Торг, 1411 *Cost.* II, 637); Вызнаваемъ... и(ж)... хотячы пана михаила... намъ братомъ... оучинити... дали есми емоу оу ка(ж)доую его пригодоу... коли бы ся емоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоеи пере(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мешкане съ его панею (Снятин, 1454 *P* 162—163);

(*у сполуч.* колко крот коли бы): скільки раз, коли б (1): Тиж от сего часоу... слюбоуем томоу паноу Казимироу кролю... противко каждомоу неприателеви их пристати и помагати... колко крот коли бы было потребизна (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

КОЛИКО (18) (*усл.* колико) **I.** *займенниковий числ.* (4) *(неозначено-кількісний)* скільки-небудь (1): колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмецкого монастырѣ или но рибоу или по ме(д)... щобы о(т) ни(х) нигде не оузѣли мыта по нашеи земли (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455);

декілька (1): и тыми разы тые мещане вроуцькие... шесть ихъ... просили насъ абыхмо єщо имъ тые ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*);

трохи (1): Се азь... Игнатїе, рекомїи Юга, великїи вистѣрникь Іо⟨а⟩на Стефана воеводы, оже... кь свѧтомоу мѣстоу... иже на Поутнои, дали есми... едии виноград близь винограда монастирьскаа оу Хьрьлов, и полю колико (!) (Путна, 1476 *BD* I, 215);

(означає велику кількість чого) скільки (1): Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ а пошли вси кь боу (Київ, 1446 *P* 154).

II. *числівниковий займ.* (14) *(у відносному значенні — зв'язує підрядні речення)*

1. *(приєднує підрядні міри і ступеня)* скільки (12) **а)** *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (11): а хотаръ еи долоу нистро(м)... на устие загорнѣи исъ въсѣми грълами колико оупадаеть оу загорнѣи (Нямп, 1456 *DIR«A»* 511); а мы такождере и от нас есмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу вѣрномоу паноу Жоуржоу гоуменникоу тоую прѧдреченноую третоую част села от Бъешещи, от колико ест част Оани Бъешескоула (Сучава, 1499 *BD* II, 135);

б) *(в інтерпозиції)* (1): а Тоурком, колико боудоум мочи, быти им непріятели (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(приєднує підрядні часові — у препозиції)* скільки раз (2): *(із співвідносним словом у головному реченні)* (1): колик⟨о⟩ сѧ пригодитъ ижъ поидетъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣемъ горѧчи(м) пыто(м) ... а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своего оу ⟨селѣ⟩ тогды право ему мает⟨ъ быти тре⟩тии дн(с)ъ по его оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ ⟨оу се⟩ло бе(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *P* 134);

(без співвідносного слова в головному реченні) (1): и пак колико беседе имахмо къ вашеи милости, а мы по рѣдоу въсе къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

Див. ще **КОЛКО**[1], **KOLKI, SKOLKO.**

КОЛИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) Анъ количь, па(н) волканъ оугорницкии (Галич, 1404 *P* 68); тъм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє правоую и вѣрноую их слоужбоу до на(с)... дали есми и(м) оу нашеи земли молдавскои села на имѣ боучоумѣнїи... и где бы(л) михаило количъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **количь** 2 (1404 *P* 68; 1436 *DIR«A»* 469); **количъ** 1 (1439 *Cost.* II, 41).

! **КОЛЇ** ⟨ТОГДЫ⟩ (1): прото(ж) реки текоу(т) межї именьи а ка(ж)ныи имеєть свои бере(г) а коли(ж) тая река оучини(т) собе иноуды бере(г) а не члвчьимь оученїемь (!) але своею сїлою а колї первеишая тоутъ имаеть бытї правая граница (XV ст. *BC* 10 зв.).

Див. **ТОГДЫ.**

***КОЛКИ** *мн.* (2) *(назва містечка у Волинській землі)* Колки: а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Я Семенъ с колковъ ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *род.* **Колковь** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1398 *ДГПМ*).

KOLKI *займенниковий числ.* (1) скільки, скільки раз: a i my k waszoy miłosty kolkiz dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza miłost posłow k nemu nesłali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще **КОЛИКО, КОЛКО**[1], **SKOLKO.**

КОЛКО[1], **КОЛЬКО, КУЛКО** (70) **I.** *числ.* (10) **1.** *(неозначено-кількісний)* декілька (2): А што есмо того Еська Рабеевича съ Нисаномъ смотрели... о стунъбреты и прысудили ему, тому Еську, на Нисане колько стуиьбретовъ (Краків, 1489 *РИБ* 432).

2. *(питальний)* скільки (8): О иаметномъ (!) ко(л)ко гро(ш)и имать брать (XV ст. *СЯ* 9).

II. *числівниковий займ.* (60) *(у відносному значенні) (приєднує підрядні речення)* **1.** *(міри і ступеня)* скільки (52): **а)** *(у постпозиції)* (49) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (30): а львовчѧне што нмуть принести сами изъ угоръ серебро жьженое, отъ того серебра што быхомъ мы купили собѣ колко будетъ иамъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а пак хотар пустини що по тои сторони Подраги... да ест колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510);

(із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (19): а кто не идетъ на бѣлыи городъ, толко иметъ дати на тѧгѧнѧкѧчю колко у бѣломъ городѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а маю(т) они только жъ ко(р)чомъ мети колько передъ тымъ бывало (Краків, 1489 *АКВ*); и дали и потвръдили есми томоу свѧтомоу нашемоу монастироу от Поутнои... оуси цръкви и с попи колко соут оу оусих селах (Сучава, 1490 *BD* I, 419);

б) *(в інтерпозиції — з узагальнюючим словом у головному реченні)* (3): и варе кто име(т) звати или о(т) чужеи земли... или о(т) нашеи земли, а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р) да е(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїали (Сучава, 1453

Cost. II, 461); вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть... єднаються... напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

2. *(додаткові)* скільки (8) **а)** *(у препозиції—із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні)* (5): а што коли идєтъ изъ землі чєрєсъ сочавы на сирѦтъ, колко давали на сочавѣ половина отъ того мыта имуть дати на сирѦтъ отъ оусєго и отъ кожи и отъ волны и отъ овчины (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А што коли идєт ис нашєи землі чєрєс Соучавоу на Сєрєт, та колко мыта давали оу Сочавѣ, того половина имаютъ дати оу Сєрєти от оусєго (Сучава, 1460 *BD* II, 275); и о колко земли оне с паном Янчинским спор мели, и я есми того половицу отехал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(без співвідносного слова в головному реченні) (2): а колько ихъ нє было, што ихъ Каменъчанє оузѦли, и мы давали за тоую к паробъковъ за пѦть подєвѦти тисѦчъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365);

б) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (1): My z kniaziem Szwitrykhayłom peremiryia nechoczem derżat zaniuż wasza miłost sami wedaie te, skolko prysiah Szwitrykhayło... isłomił (!), kolko pak bratu naszemu pokoyniku... prysiach izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **по... колку** днєи (XV ст. *BC* 31).

Див. ще **КОЛИКО, KOLKI, SKOLKO.**

!КОЛКО[2] ⟨ТОЛКО⟩ (1): Тє(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далєка тогды землѦнѦ (!) наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оубороу старостїнѫ а то слоужєбникомъ которо(г) слоужєбнїка нихто нє стави(т) ко(л)ко (!) староста и є(г) соуди(т) (XV ст. *BC* 34).

Див. **ТОЛЬКО**[3] 2.

***КОЛКОВЪСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ гостинецъ Колковъский *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ**;

ФОРМИ: *знах. одн.* **Колковъский** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. ***КОЛКИ.**

КОЛКОКРАТ *числівниковий займ.* (1) (*стч.* kolikokrat) *(у відносному значенні) (приєднує підрядні часові — у постпозиції)* скільки разів: а то все выше писаноє даємъ ємоу до є(г) жывота ко(л)кокра(т) бы ся ємоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоєи (Снятин, 1454 *P* 163).

Див. ще **КОЛКОКРОТЪ.**

КОЛКОКРОТЪ, КОЛКОКРОТ *числівниковий займ.* (3) (*стп.* kolikroć) *(у відносному значенні) (приєднує підрядні часові — в інтерпозиції)* скільки разів (2): въ всєи покори и почєстъноє(т)и оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ томоу исномоу паноу нашємоу... владиславоу, кролєви... колкокро(т) боудє(т) потрѣбизна, на вѣкы вѣчнїи часы (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

(у сполуч. колкокрот коли бы— *у постпозиції)* (1): Ти ж от сєго часоу и на потоум далпїи часы слюбоуєм томоу паноу Казимироу... противко каждомоу неприателєви их пристати и помагати... колко крот коли бы было потребизна (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **КОЛКОКРАТ.**

***КОЛНО** *с.* (1) (*назва міста у Польщі, пор.* Kolno): Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... вѦнцєнцъ съ шамотулъ мєжирѣцкии доброкгостъ с колна каменьскии... слюбуємы... и записуємысѦ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **колна** (1433 *P* 123).

КОЛНЯТИЧИ *див.* **КОЛЬНЯТИЧИ.**

КОЛО[1] *прийм.* (3) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на предмет, біля якого розташований інший предмет)* коло, біля: мы кнѦ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знаменито... ажє па(н) ивашко дѣдошицкии милєичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) ажє ємоу побраль па(н) татомирь вєпрѣ оу чєрно(м) лєсѣ коло тоурьи (Зудечів, 1413 *P* 82—83); А тые, господару, земяне вси тоежъ отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло воинина отреклися (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще **ОКОЛО**[2] 1.

! КОЛО[2] ⟨?⟩(1): a prythom switcowie bily ⟨...⟩ Iohy Kurowski nasz pan Kyczry... y pan Stepan Borirowicz (!) Vladi kolo⟨...⟩y ynnich mnoho dobrych ludij bylo pry tem (Глиняни, 1395 *GL* 166).

КОЛОДА *ж.* (23) міра місткості рідких і сипучих тіл: ис тѣхъ трии волости и взѦли єсмы вовса єі сотъ коло(д) вовса и шисть дєсѦть колодъ вовса (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а єщє єсмы дали оброкъ тому монастирєви из нашєго двора на каждыи годъ цѣлыи по дєсѦть бочокъ вина и по дєсѦть колоды пшєничны(х) (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами (Київ, 1427 *P* 108); и тє(ж) повѣди(л) пєрє(д) нами што с того сєла сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колода** (1427 *P* 108; бл. 1458 *P* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *род. одн.* **колоды** (XV ст. *ИК;* 1470 *BD* I, 140); *дав. одн.* **колодѣ** (1386—1418 *P* 35); *знах. одн.* **колоду** (1386—1418 *P* 35; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *місц. одн.* **по колодѣ** (1386—1418 *P* 35); *наз. мн.* **колод** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1499 *ГОКІР*); *зам. род.* по дєсѦть **колоды** 1 (1411 *Mih. Alb.*); *род. мн.* **колодъ, коло(д)** (1386—1418 *P* 35; 1453 *Cost.* II, 445; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *знах. мн.* **коло(д)** (1453 *Cost.* II, 445); *знах. дв.* **двє колодє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.; 1488 *УКТ*).

***КОЛОДЕЗЫКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ, лесы, урочысчы до Колодезыковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род.* **Колодезыковъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

КОЛОДЄН *ч.* (2) *(назва міста у Волинській землі)* Колодно: а кн⟨А⟩зю Сємєну досталсѦ город Колоден (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колоден** (1463 *AS* I, 54); *місц. одн.* оу **колодиє** (1463 *AS* I, 55).

КОЛОДЄНСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Я кнѦзь Михайло Васильєвичь Збаражьский чиню знаменито... штожь коли записалъ былъ мнѣ дѦдѦ мой нєбожчикъ кнѦзь Сємєнъ Васильєвичь Колоденский имѣнье на имѦ Манєвъ... ино ми того имѣньѦ отпирали дѦдинаѦ моѦ... а зѦть єи (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колоденский** (1482 *AS* I, 79).

КОЛОДНОЄ, КОЛОДНОѢ *с.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Колоденка: Сє я Ванко Скердѣєвич сын Джусин ис Квасилова, пан холмъский чиним знаменито... иж я... освєцоному кн⟨А⟩зю Сємєну Василєвичу дѣдѣчу Збаразкому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... а то єсть на имѦ... Колодноє... в луцком повѣтє (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); мнѣ пноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово а... колодноѣ (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колодное** 1 (1470 *AS* I, 65); **колодноѣ** 1 (1478 *ЗРМ*).

***КОЛОДНЫИ** *прикм.* (1) ◇ землѦ колодная *див.* **ЗЄМЛѦ 3.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **колодная** (бл. 1458 *P* 167).

***КОЛОДНЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Колодня: Одложили єсьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати въ Колодни не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Колодни** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***КОЛОДѢЗЬ** *див.* ***КОЛОДѦЗЬ.**

КОЛОДѦЗКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были наша вѣрная рада кнѦзи и пановє кнѦзь иванъ васильєвичь черторыйский... панъ Ѳєдко колодѦзкии (Луцьк, 1445 *P* 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колодѦзкии** (1445 *P* 151).

***КОЛОДѦЗЬ** *ч.* (6) джерело: коупилъ панъ петръ радцєовьскии дѣдицтво пнєколътъ... со всѣмъ оуєздомь того сєла и сычємь и с колодѦзємь (Перемишль, 1366 *P* 12);

а хотарь тѣмь два сєломь почєнше о(т) горѣ... на колодѣзи ивановѣмь потокомь, а о(т) колодѣзи прости на дѣлоу (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); мы великый кнѧзь Швитрикайло олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую ... и сєножать о(т) колодѧзѧ до колодѧзѧ по оувозищѣ по Добрѧньскый путь (Городок, 1443 *P* 144—145).

ФОРМИ: *род. одн.* **колодѧзѧ** (1443 *P* 145); *ор. одн.* **колодѧзємь** (1366 *P* 12; 1378 *P* 26); *род. мн.* **о(т) колодѣзи** (1415 *Cost.* I, 121); *знах. мн.* **колодѧзи** (1415 *Cost.* I, 121).

КОЛОКОЛИНЪ *ч.* (1) *(назва присілка у Галицькій землі):* возрєвшє єсмо иа на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... даємъ ємоу и дали єсмо и оставлѧємь и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо ємоу дали на имѧ... подъ зудєчовомъ джюровъ со трими присѣлки колоколинъ михалєвъ чєрємхово (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колоколинъ** (1394 *P* 54).

***КОЛОКЪЛЪ** *ч.* (1) дзвін: въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ евъфимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колокъ(л)** (1341 *ОБРН* 75).

КОЛОМЫИСКЫИ, КОЛОМЫИСКЫ, КОЛОМЫСКИ *прикм.* (9): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскии... воронко воитъ коломыискыи рускии (Коломия, 1398 *P* 57); мы илящь воєвода... знамєнито чинимо... како пилни оу розюми и оу сєрдьци своѣм рожложивьшы щкоды... зємлѧмь роускимь, то єсть коломы(и)скимь и снѧтиньскимь волостямь, прєзь вєлєможно(г) алєксандра воєводу... оучинєныѣ... за щкоды... пєрєдь рєчєныхь зѣм(л)ь ... зємлю шєпиньскоую ... дароуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); на которого соимоу кончанїє и дѣланїє и рѣжєнїє и справлєнїє ... вєлєможны пановє... пань Михаило Боучачскы, воєвода Подолскы, староста Снѣтинскы и Коломыискы... и вєлєможны господарь нашь крол Казимирь... и також вєлєможны пановє пань Влаикоуль и пань Гоѧнь... соуть сосланы и налицєны и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коломыискыи** 1 (1398 *P* 57); **коломыискы** 1 (1467 *BD* II, 297); **коломыски** 1 (1454 *P* 162); *род. одн. ч., с.* **коломыиского** 1 (1455 *Cost.* II, 769); **коломыско(г)** 1 (1454 *P* 163); *ор. одн. ч.* **Коломыиским** (1462 *BD* II, 292); *род. одн. ж.* **коломыискои** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *род. мн.* **коломы(и)скихь** (1436 *Cost.* II, 706); *дав. мн.* **коломы(и)скимь** (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. **КОЛОМЫѦ.**

КОЛОМЫѦ *ж.* (13) *(назва замку у Галицькій землі)* Коломия: такжє слюбуємъ о коломыю и о снѧтинъ и о покутєє (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а на(ш) господаръ, кролъ, о(т)поустилъ намъ тотъ гнивъ, що о(т)цъ нашъ, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю и снѣти(н) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); Пис(анъ) оу Коломыи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коломыѧ** (1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **Коломыє** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **коломы⟨и⟩** 1 (1468 *BD* II, 302); *знах. одн.* **коломыю** (1395 *Cost.* II, 610; 1411 *P* 77; 1435 *Cost.* II, 687); *місц. одн.* **оу коломыи** (1398 *P* 57; 1424 *P* 102; 1448 *Cost.* II, 306; 1454 *P* 163; 1479 *BD* II, 351; 1485 *BD* II, 372).

***КОЛОНЄВЪ** *прикм.* (1) що стосується кельнського сукна: а мыто имаю(т) плати(т) о(т) єди(н)о (sic.— *Прим. вид.*) вига колонєва по ВІ гро(ш) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **колонєва** (1452 *Cost.* II, 759).

Пор. ***КОЛОНЇИ.**

***КОЛОНЇИ** *ч.* (1) кельньське сукно: а мыто имаю(т) платити о(т) одиого постава колонїю по ВІ гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

ФОРМИ: *род. одн.* **колонїю** (1449 *Cost.* II, 743).

КОЛОЧИНЪ *ч.* (3) *(назва річки у Галицькій землі):* Мєжи тыхъ рѣка колочинъ дѣлить и о(т) рѣчи (!) колочина прѧмо попєрєкъ полѧ болохова (Ланчиця, 1433 *P* 125); а коли кого обвинѧ(т), оу нашєи зємли, того имаєтъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци... на колочини (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колочиинъ** (1433 *P* 125); *род. одн.* **колочина** (1433 *P* 125); *місц. одн.* **на колочини** (1445 *Cost.* II, 729).

КОЛОЧКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были свѣдци, пан пєтръ нєоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колочко** (1361 *AGZ* 6).

***КОЛПЫНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я, Война, пана Немиринъ синъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою, засѣд на доброволной дорозе у своемъ имени у Колпыиици (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Колпыници** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

КОЛПЫТОВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том был... Ивашко Колпытовский (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колпытовский** (1487 *AS* I, 87).

***КОЛТОВЄЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор. Колтовєць у Львівській землі)* ◇ к о л т о в є ц к о є п є р є х р є с т ь є (1) *(назва перехрестя у Львівській землі):* А потолѧ заѣхали имъ по колтовецкоє пєрєхрєстьє (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **колтовецкоє** (1411 *P* 79).

КОЛЧЄЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю... съзнаваєм сим н⟨а⟩шим листом... иж єсмо отчизну и дєдизну свою продали ки⟨ѧ⟩зю Михайлу Олєксандровичу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колчєєвич** (1497 *AS* I, 112).

***КОЛЪБАЄВЬСКЫИ** *прикм.* (1) *(пор. Колбаєвичи у Перемишльській землі)* ◇ г о с т и н ь ц ь к о л ъ б а є в ь с к ы и *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **колъбаевьскыи** (п. 1349 *P* 3).

КОЛЫ *див.* **КОЛИ.**

КОЛЬКО *див.* **КОЛКО** [1].

КОЛЬНЯТИЧИ, КОЛНЯТИЧИ *мн.* (4) *(назва маєтку у Волинській землі):* ино я... далъ єсми... зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Степань, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз.* **Кольнятичи** 1 (1449 *АЛМ* 8); **Колнятичи** 1 (1449 *АЛМ* 8); *род.* **кольнятичъ** 1 (1449 *АЛМ* 8); **Колиятичъ** 1 (1449 *АЛМ* 8).

КОМАНОВ *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... монастироу цигане... на имѣ: Лоука сынь Лацков съ чєлѣдєю ... и Данчюл сынъ Команов съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312);

К о м а н о в о с є л и ш ч є (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* А тоє сєлишчє, на имѣ Команово сєлишчє, та ис полѣною... а оно абы било от нас оурик слоузѣ нашєм⟨оу с⟩ими (Баків, 1462 *BD* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Команов** (1487 *BD* I, 312); *наз. одн. с.* **Команово** (1462 *BD* I, 55).

Пор. **КОМАНЪ.**

***КОМАНОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва тюркської народності)* кумани: и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м)... съ оусими своими прїѧтє(л)ми, како бы могли... оучинити на(м) ми(р) и покои о(т) басара(б) и о(т) оугоръ и о(т) то(г) то команови(ч) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *род.* **команови(ч)** (1457 *Cost.* II, 809).

***КОМАНОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы вѣдѣвшє єго правую и вѣрну слу(ж)бу до насъ... дали єсмы ємоу... два сєла комановци и крьмьнєшти (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *знах.* **комановци** (1403 *RS* 338).

КОМАНЧА *ч.* (2) (*особова назва, молд., тюрк.* Komančä, *перс.* Kemančä «скрипка»): мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... оже... єсми потвердили монастироу нашємоу... цигане... на имѣ циганом... команча и съ чєлѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали єсми... цигане на имѣ... Команча съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Команча, кома(н)ча** (1462 *Cost. D.* 11; 1487 *BD* I, 310).

КОМАНЪ *ч.* (5) (*особова назва, молд., тюрк.* Cuman «половець»): тѣмь мы выдѣвше єго правою и вѣрную службу до на(с)... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму... села... негрилєщи и нѣгъ... поннже где є(ст) команъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); мы стефанъ воєвода... знамєнито чини(м)... єже... дали є(с)ми стои цркви (!) о(т) стого монастирѣ... тоти цигани на имѣ хръма(н)... и команъ (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **команъ, кома(н)** (1409 *Cost.* I, 64; 1434 *ДГСММ;* 1458 *ПГСММЦ*); *род. одн.* **комана** (1438 *Cost.* II, 15); *знах. одн.* **комана** (1454 *ПГПММ*).

КОМАРИЧЪ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. болг.* кѝмѐр): тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... на жежїя землю осадити... о(т) оусти лазировы долины горѣ по обѣ сторонѣ до хораєцевы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); мы иліа воєвода... знамєнито чини(м)... оже... на(н) комаричъ служи(л) на(м) правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **комаричъ** I (1438 *Cost.* II, 7); *зам. род.* **комаричъ** I (1431 *Cost.* I, 317).

КОМАРОВИЧИ *мн.* (1) (*назва села у Перемишльській землі*) Комаровичі: тогды мы... дали єсмо и потвердили єсмо, єго правого всєго имєнїа, первоє, имєнєм рєкучи, сєло быбєл... а... комаровичи сєло (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **комаровичи** (1361 *AGZ* 6).

***КОМЕЛЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Ино мы, зъ ласки нашоє, за єго службу, тые люди... Ѳедора Денковича... а Сидора Комеля, єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Комеля** (1500 *АЛМ* вип. 2,58).

КОМИС, КОМИСЬ *ч.* (313) (*молд.* комис, *цсл.* комисъ, *гр.* κόμης) (*боярин, що відав кінним господарством молдавського воєводи, також титул*) конюший: а на то є(ст) вѣра нашє(г) г(с)п(д)ва Илїа воєводи и вѣра ... станчоула комиса (Сучава, 1432 *ДГВІН*); а на то єсть... вѣра пана петрика комиса (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **комис, комись, коми(с), komys, komis** (1436 *Cost.* II, 701; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 769; 1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1467 *BD* I, 123; 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *род. одн.* **комиса, комис(а), коми(с), комїса** 259 (1432 *ДГВІН;* 1437 *Cost.* I, 536; 1442 *Cost.* II, 97; 1452 *Cost.* II, 432; 1458 *BD* I, 20; 1465 *BD* I, 88; 1471 *BD* I, 164; 1483 *BD* I, 275; 1490 *BD* I, 436; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); ! **кописа** I (1486 *DC* 144); *дав. одн.* **комисоу** (1460 *BD* I, 41; 1470 *BD* I, 155; 1493 *BD* II, 22; 1497 *BD* II, 118, 119; 1499 *BD* II, 160).

Див. ще **КОМИСОУЛ.**

КОМИСОУЛ *ч.* (3) (*молд.* комис, *цсл.* комисъ, *гр.* κόμης) (*боярин, що відав кінним господарством молдавського воєводи, також титул*) конюший: а на то є(ст)... вѣра пана жоуржи комисоула (Сучава, 1453 *Cost.* II, 446); Боарїи аноуме: Тъоутоул вел. логофът... Шандрѣ комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 453).

ФОРМИ: *наз. одн.* **комисоул** (1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **комисоула** (1453 *Cost.* II, 446).

Див. ще **КОМИС.**

КОМИСЬ *див.* **КОМИС.**

***КОМЇЛОВЪ** *прикм.* (1): а на то є(ст)... вѣра пана комїлова (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **комїлова** (1435 *Cost.* I, 424).

КОМЇСЬ *див.* **КОМИС.**

***КОМОРА** *ж.* (3) (*стч., стп.* komora, *лат.* camera) **1.** державна скарбниця, казна (2): ис каждого кмєта по два гроша широкая оу кнажю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *P* 24); Частокро(т) прїгожаєтса и(ж) нєкоторыи... приходать моцью на сж(д) а сїлою права о(т)водать прото прїказоуємь мы абы того дала нє было а которыи боудєть оу томь знайдєны тогда вина на нихъ у нашои коморє па(т)на(д)цєть (XV ст. *BC* 15).

2. будинок (1): Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє на мѣстє подлє болницкоє коморы оринѣ андрѣєвѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **коморы** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн.* **комору** (1377 *P* 24); *місц. одн.* **у коморє** (XV ст. *BC* 15).

КОМОРНИКЪ *ч.* (5) (*стч.* komorník, *стп.* komornik) судовий виконавець, возний: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остайными... по(д)соудъкомъ лїсицами, по(д) коморьимь по шестї грїве(н), коморнїко(м) по шестї ско(т) (XV ст. *BC* 30 зв.); Оура(д)нїци соу(д)и коморникы о жало(б) малы(х) которых то поклодаємь (!) о(т) трицати гнївєнъ (!) ажь нїжє нє (имє)ють вѣньци бра(т) памє(т)но(г) одна два гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.); тѣмъ мы видавше правоую и вѣрноу(ю) єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... сєло... пра(д) нашими паны, на има пра(д) пано(м) нагоємъ... и панъ вана коморни(к) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119—120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коморникъ, коморни(к)** (1443 *Cost.* II, 120; XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн.* **коморнїкы, коморникы** (XV ст. *СЯ* 43); *дав. мн.* **коморнїко(м)** (XV ст. *BC* 30 зв.).

***КОМОРНЇКЪ** *див.* **КОМОРНИКЪ.**

***КОМОРНЫИ** *прикм.* (2) призначений на будинок: Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ женѣ... мнѣ вже максимоу и женѣ моєи и бли(ж)ни(м) наши(м) нє надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринєю по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **коморно(г)** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн. с.* **коморноє** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

***КОМЪНЄЩИ** *мн.* (2) (*назва селища у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали и потврьдили єсмо имъ ... сєлнщє лацка фоуроула... и сєлище комънєщє(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); Тѣм мы видѣвше єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потврьдили єсми ємоу... сєлищє... пониже Комънєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *род.* **Комънєщи** (1459 *BD* I, 35); *дав.* **комънєщє(м)** (1448 *Cost.* II, 323).

КОN *див.* **КОНЬ.**

***КОНАТАСОВЪ** *прикм.* (1): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже тоты истинни тизоанє, дочка конатасова о(т) нѣмца и съ своимъ синомъ (sic.— *Прим. вид.*) леоуринцє(м)... прода(л) єдноу боукатоу землю... монастырю нашємоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **конатасова** (1452 *Cost.* II, 409).

КОНАТИ, КОНАТЬ *дієсл. недок. і док.* (4) (*стч.* konati, *стп.* konać) (на кого) давати показання (проти кого): Коли(ж) хто на соудѣ бждѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обажєнь а єстьли што(ж) с ни(м) живєть во одномъ сєлѣ алюбо к однои цркви прибѣгають то(т) которы(и) єго обади(л) а на него пото(м) нє конаєть а потомь хотабы хотєлъ на него конати тогды оуже нє имаєть мѣсца жалобы коли пѣрвєи нє коналъ (XV ст. *BC* 32 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **конати** I (XV ст. *BC* 32 зв.); **конать** I (XV ст. *BC* 34); *перф. 3 ос. одн. ч.* **коналъ** (XV ст. *BC* 32 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **конаєть** (XV ст. *BC* 32 зв.).

***КОНАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (*стч.* konati se, *стп.* konać się) відбуватися, мати місце: А пан и господарь наш корол єго милость и Короуна абы нам полнили и здержали, подлоуг слюбов и записов штосѧ записовали и конали межи нами и межи тыми то трима великими и королевскими чесники (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѧ... конали** I (1462 *BD* II, 292); **сѧ конали** I (1462 *BD* II, 292).

КОНАТЬ *див.* **КОНАТИ.**

***КОНАХОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѧ тые села на имѧ: Олексинѣць... а Конахович⟨и⟩ (Вишнівець, 1481 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз.* **Конахович⟨и⟩** (1481 *AS* I, 81).

***КОНВИЦѦ** *ж.* (1) коновка: Почєнши где єстъ головное мыто... от коси, и от серпи, циновии рѣч(и), миси, конвици, поѧси покочини... а от того от оусего щобы платили оу Серети мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* от **конвицн** (1460 *BD* II, 273).

KONDRATH *див.* **КОНДРАТЪ.**

КОНДРАТОВИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том моємь записном листу был: от⟨є⟩ць нашь Даміянъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй... а дворѧнинъ королевь пан Юрьий Кондратович (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кондратович** (1487 *AS* I, 239).

КОНДРАТЪ, КУНДРАТЪ, KONDRATH *ч.* (12) (*особова назва, цсл.* Кондратъ, Кодратъ, *гр.* κοδρᾶτος, *лат.* Condratus, Codratus, quadratus) Кіндрат: а на тъ евѣдци пано Ѧшко мазовшанинъ пано мичко куликовскыи михаль жильховскыи воїтъ їлвовскыи кундратъ (Львів, 1400 *P* 61); ажъ тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ, пана Васка и пана Кондрата (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кондратъ, Kondrath, Конъдра(т)** 5 (1401 *P* 65; XV ст. *BC* 20; 1413 *GL* 48); **коундратъ, кундратъ** 2 (1400 *P* 61; 1401 *P* 65); *дав. одн.* **кундратови** (1401 *P* 66); *знах. одн.* **коундрата, кундра(т)** 2 (1401 *P* 65, 66); **Кондрата** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

***КОНЄЛА** *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а хотары тѣмь селомь... на оустїе конєлы, а отъ оустїа конєлы верхомь до връзарєва монастырѣ (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **конєлы** (1420 *Cost.* I, 135).

КОНЄЦ[1] *див.* **КОНЄЦЪ**[1].

КОНЕЦ[2] *див.* **КОНЕЦЪ**[2].

КОНЄЦНѢ *див.* **КОНЄЧНѢ.**

КОНЄЦЪ[1], **КОНЄЦЬ, КОНЄЦ** *ч.* (62) **1.** (*межа у просторі*) край, кінець (47): а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бреховича дубья по долѣшьнии коньць дєречину гаику (Казимир, п. 1349 *P* 3); и дали и приложили єсмы о(т) на(с)... стмоу монастироу о(т) нємца... озеро, на имѣ по(д) доубровка, и съ грълою, на имѣ кышчина, що єсть исверха, о(т) по(д) конець писка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(*частина місцевості*) окраїна, кінець (4): а и єще далъ єсмь єму ловища оуюновоѧ ото изьбищьного перевоза поперекъ волшины верьхнии конець (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); тѣмъ мы видєвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... село где грабовци сидѧ(т) оу вишнїи конецъ коулисєва (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

2. (*межа часового відрізка*) кінець (1): а то(т) юреи четыри лєта дєржа(л) с оупокоємь нє заплативши сполна пенезеи за то дѣди(ч)ство на коици четвертаго лєта тъ(и) юреи прїнесъ тыи пєнѧзи да хотє(л) заплатїть (XV ст. *BC* 21 зв.— 22).

3. (*завершення якоїсь дії*) кінець (2): Въ имѧ отца и сына и доуха свѧтого, троицѧ свѧтаѧ и нероздѣлимаѧ, штож єст добры початок и конець коу каждомоу (*в ориг.* колждомоу.— *Прим. вид.*) и справедливомоу пожиткоу (Сучава, 1468 *BD* II, 300); а хто первеи позвалъ того первеи именовать а хто дроугы(и) позоветь того оуторыи именова (!) тако(ж) и до конца (XV ст. *BC* 13 зв.);

конецъ вчинити (7), учинїть конець (!) **а)** (чому) винести рішення (щодо чого) (4): А какъ дасть Богъ будемъ у вотчине нашой, у великомъ княжъстве Литовъскомъ... и мы тогъды, доведавшися гораздъ о томъ, и тому делу конецъ вчинимъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м) по(д)лу(г) ты(х) свѣтко(в) свєдо(ц)ства конє(ц) тому таки(и) вчинили, и ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили (Вільна, 1495 *ВМЗД*) **б)** (між ким, з ким о чім) дійти згоди (з ким щодо чого) (2): кн⟨ѧ⟩зю Сємєноу со кн⟨ѧ⟩зємъ Васильємъ были рѣчи перед нами, а конца ни одного межи собою нє вчинили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Ино... мы... посылали єсмо до тебє наши(х) посло(в)... и ты о томъ с нами конъца иє вчынилъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); **в)** (чому) припинити (що), покласти край (чому) (2): про то(ж)... што (!) учинїть конець жалобамъ выдаваємы и оуставлѧємы права (XV ст. *BC* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **конєць** 1 (1468 *BD* II, 300); *зам. род.* о(т), до **конєць, конєцъ, конєц** 13 (1414 *Cost.* I, 111; 1424 *Cost.* I, 182; 1446 *BD* II, 300; 1475 *BD* I, 206; 1487 *BD* I, 292; 1491 *BD* II, 456; 1494 *BD* II, 34; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); *род. одн.* **конца, конъца** (1440 *P* 142; 1475 *AS* I, 70; XV ст. *BC* 13 зв.; 1496 *ПДСВВ*); *знах. одн.* **конєц, конєцъ** 18 (п. 1349 *P* 3; 1409 *Cost.* I, 65; 1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 280; 1432 *Cost.* I, 330; 1438 *DBAc* 27; 1451 *Cost.* II, 403; 1487 *РИБ* 435; 1495 *ВМЗД* і т. ін.); **коньць, конєць** 13 (п. 1349 *P* 3; 1400 *DIR«A»* 433; 1424 *P* 99; 1455 *Cost.* II, 559; 1465 *BD* I, 88; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 449; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 63; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **конє(ц), конєц** 8 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1458 *BD* I, 24; 1473 *BD* I, 190; 1479 *BD* I, 221; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63; *ВМЗД*); *місц. одн.* **оу (на) конци, коньци** (1392 *Cost.* I, 7; XV ст. *BC* 21 зв.).

КОНЕЦЪ[2], **КОНЕЦ** *прийм.* (3) (*з род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на межу в просторі*) кінець: а поля єсмь ему дали... от могилы к Стырову болонью конец Михалковы нивъки (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); едучи от Бовбол... по левой руце... дуб стоит, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

! **КОНЄЦЪ**[3] *див.* ***КОПЄЦЪ.**

КОНЄЦЬ *див.* **КОНЄЦЪ**[1].

***КОНЕЦЬПОЛЄ** *с.* (1) (*назва містечка у Польщі, пор. Kopiecpol*): мы александрь воєвода... знаменито оузѧвлѧми... ожє до на(с) приєхали соу(т) оу посо(л)ство пановє.. а на имѧ приєхали су(т) па(н) предбо(р) с конецьполѧ, па(н) соудомирскїи и староста перемышлскїи **н** па(н) янь кмита з вижнича, па(н) ливовскїи... и жадали на(с), абыхо(м) имали поити пере(д)... королѧ по(л)ского (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *род. одн.* **конєцьполѧ** (1453 *Cost.* II, 765).

КОНЄЧНО *присл.* (1) обов'язково, невідклично: єстлисѧ г(с)дръ нашъ помири(т) з вашею мл(с)тью и запишє(т) тогды они конє(ч)но маю(т) потѧгнути в землю г(с)дра нашого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

Див. ще **КОНЄЧНѢ.**

***КОНЄЧНЫИ** *прикм.* (1) остаточний, невідкличний: прото(ж) коли(ж) бѫдє(т) братїя або сєстры во очинє разделєны алюбо розно разлоучєны и пригодитсѧ(ж) нєкотором ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нѣ Возмє(т) на себѣ соуженїє конечнє потомь прїидє(т) бра(т) єго а хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє (XV ст. *BC* 22 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **конєчнє** (XV ст. *BC* 22 зв.).

КОНЄЧНѢ, КОНЄЦНѢ *присл.* (2) (*стч.* konečně, *стп.* koniecznie) остаточно, невідклично: тогды на роцѣ на пре(д) рєчєнымъ стронамъ в медыцѣ... завитє и конєчнѣ вложєнымъ намѣнєнѣмь з добрымъ розмышлєниємъ... осу-

дили есмы и осужАемъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближщи есть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига и еи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); а тые земли продалъ есми... конецнѣ со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **КОНЕЧНО.**

КОННО *присл.* (1) кінно, на конях: нехай оны тые земли свои держатъ ... а намъ службу земскую служатъ конно, збройно (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

***КОННЫИ** *прикм.* (1) кінний: Тѣжь оуставлАемъ хто имаеть ста(д) конная алюбо жеребАчья имаеть по(д)стороже (!) паствить о(т) юрьева днА до міхаилова днА (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **конная** (XV ст. *ВС* 37 зв.).

***КОНОВИЦИ** *мн.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше его правою и вѣрною службою до на(с)... дали же и потвердили есми право вѣриое его выслужеиіе... и... колко възможеть собѣ села и прикуткы осадити на коновице(х) (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *місц.* **на коновице(х)** (1436 *DIR«A»* 469).

***КОНОКОРМЦИ** *мн.* (1) феодально залежні селяни, що доглядали королівські кінні стада: а в конюхи и в конокормци наши оу басови оу ко(ст)ковчи... пану чусе не надобе оуступати сА (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *знах.* **конокормци** (1434 *Р* 128).

***КОНОНОВЪ** *прикм.* (1): Тѣм мы видѣвше его правою и вѣрною *(в ориг.* и вѣрною повторено.— *Прим. вид.)* слоужбоу до нас... дали и потвръдили есми емоу... селище що было Кононово на Ребричи (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Кононово** (1459 *BD* I, 27).

Пор. ***КОНОНЪ.**

***КОНОНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Κώνων) Конон, Конаш: Се А кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю о(т) своее выслоуги... стмоу николе поустыньскомоу... тоую зе(м)лю на имА то(л)столѣсьско(г) конона (Київ, 1427 *Р* 108).

ФОРМИ: *род. одн.* **конона** (1427 *Р* 108).

***КОНОПЛЯ** *ж., зб.* (1) конопельник: а хота(р) тои половина село о(т) а(н)дрѣ поче(н)ше... по више конопли, та о(т) толѣ иа виногра(д) (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

ФОРМИ: *род.* **конопли** (1488 *Cost. S.* 127).

***КОНСТАНТИНОВЪ** *прикм.* (1): А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу, и матцѣ князя Константиновои и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *дав. ж.* **Константиновои** (1495 *АЛМ* 83).

Пор. **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОНСТАНТЫНЪ, КОСТЯНТИНЪ, КОСТАНТИН, КОСТЕНТИНЪ, КОСТЕНТИНЬ, КОСТЕНТИН *ч.* (36) *(особова назва, гр.* Κωνσταντῖνος) Костянтин: А на тое есми село ПьАн ки⟨А⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти кн⟨А⟩зю Михайлу а кн⟨А⟩зю КостАнтину Ивановичомъ листъ мой дала (Острог, 1481 *AS* I, 77); Я князь Константынъ Ивановичъ Острозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... на соборную Церковъ на Пречистую Богоматерь у Вилни... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **КостАнтин, Костянтинъ** 6 (1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83, 84); **Костентин, Костентинь, Костентинъ** 6 (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛМ* 83, 88); **Константынъ** 2 (1499 *АСД* VI, 2); *род. одн.* **Костентина** (1488 *AS* I, 88; 1499 *AS* I, 117, 118); *дав. одн.* **Костентину, Костентиноу** 7 (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 96); **Костянтину, КостАнтину** 4 (1481 *AS* I, 77); *знах. одн.* **Костентина** 3 (1495 *АЛМ* 83); **Костантина** 3 (1495 *АЛМ* 83, 84); **Костанътына** 1 (1498 *BD* II, 409); *ор. одн.* **Костентином** (1487 *AS* I, 85).

***КОНСТЕНТИНАПОЛСКИИ** *прикм.* (1): I то(т) мн(с)ты(р) пече(р)скіи былъ з веко(в)... самъ в себѣ Ставропигія о(т) велики(х) кнзей роуски(х) и святы(х) потріа(р)хъ (!) ко(н)сте(н)тинаполски(х) нового рима (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. мн.* **ко(и)сте(н)тинаполски(х)** (1481 *ГПМ*).

Пор. ***КОНСТЕНТИНОПОЛЬ.**

***КОНСТЕНТИНОПОЛЬ** *ч.* (3) *(назва столиці Візантії)* Константинополь, Царгород, *суч.* Стамбул: мы Олександро воевода... знаемо чинимъ ... оже тотъ истинныи Оганесъ епископъ ворменскыи пришелъ к намъ, на нашъ столъ, на молдавскыи, и оуказалсА намъ правыми листы воселеньского патріярха, Антоніа КостантинополА (Сучава, 1401 *RIR*); Максимъ мл(с)тію Бжіею Архіепископъ косте(н)тинаполя нового рима, и вселе(н)скіи Патріа(р)хъ (б. м.н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коистe(н)тинополя** 1 (1481 *ГПМ*); **КостантинополА** 1 (1401 *RIR*); **косте(и)тинаполя** 1 (1481 *ГПМ*).

КОНЦЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И отнины села есми тобѣ оуверноули, на имѣ Негоещи и Концещи (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309—310).

ФОРМИ: *наз.* **Концещи** (1470 *BD* II, 310).

***КОНЧАНІЕ** *с.* (1) хід нарад: Въ соуботоу... снемь посполиты земль... роускых и подолскых и молдавскых... под хотинем был... На которого соимоу кончаніе и деланіе и рѣженіе и справленіе... велеможны пановe... соуть сосланы и налицены и намАнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кончаніе** (1467 *BD* II, 297).

***КОНЧАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) відбуватися, діятися: а то сА конча(л) в лѣ(т) бжье а т ніой е лѣ(т) (Молодечно, 1388 *Р* 44).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **сА конча(л)** (1388 *Р* 44).

***КОНЪДРАТЪ** *див.* **КОНДРАТЪ.**

КОНЬ, КОN *ч.* (101) кінь (96): а колн бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... моему милому гдрю королю двѣ стѣ гривенъ рускихъ а тридцАть коний безъ хитрости (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); а кто идет до ливова, на головномь мытѣ, оу сочавѣ... от каждого конА по шести гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789); И мы ему того человека ДитАтьковича дали... потому какъ и отцу нашему служивалъ и дан даивал, выменеА конА маеть, ставить на неделю в Чернобыли по давному (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); а возметьлї два вола алюбо два конА тогды имѣеть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маеть иа пороукоу (XV ст. *ВС* 37); тут тые грани сам княз великий Швитригайло, привернувши свои кон и вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118);

коньми (о дву конех) служити (кому) (2), служити (кому) конем (1), конА ставити (1), ⟨конА⟩ставить (1) вирядити в чиє розпорядження одного або більше кіннотників: Слоуги г... слоужать о двоу коне(х) и(з) слоугою (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); село водотыинъ а в томъ селе деветь слоу(г) ко(н)ми слоужать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); а нам ему и с тои земли служить конем (Дворець, XV ст. *СГЧА);* пан Юреи пишеть, ижъ тотъ человекъ... даивалъ... с тое земли... дани чотыри карамоны меду... а конА ставилъ на неделю къ чорнобылю (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **конь, коп, ко(н)** (1388 *ZPL* 108; XV ст. *ВС* 22 зв., 23 зв.); *род. одн.* **конА, коня, конѣ** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; XV ст. *ВС* 7; 1464 *DIR«A»* 517 і т. ін.); *знах. одн.* **конь, конъ, ко(и), кон** 9 (1420 *ПГАГ*; 1445 *Cost.* II, 218; 1449

Cost. II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262; 1462 *BD* I, 70; 1484 *ЯМ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); **конѧ, konia, конѣ** 11 (1388 *ZPL* 108; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262; XV ст. *BC* 8 зв., 22 зв., 23 зв., 37; 1493 *АЛРГ* 56); **кунь** 1 (1400 *P* 61); *ор. одн.* **конемъ, конем** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; XV ст. *СГЧА*); *наз. мн.* **кони, конї** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; XV ст. *BC* 11 зв.; 1456 *Cost.* II, 789); *род. мн.* **кои** 8 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 274, 275; 1466 *BD* I, 96); **конеи, konej, конє(и)** 7 (1388 *ZPL* 108; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; XV ст. *BC* 28; 1487 *АМЛ*); **коніі** 2 (1398 *ЗЛЕІК;* 1460 *BD* II, 274); **конь** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. мн.* **конемъ, конемь** (1433—1443 *АРМ;* XV ст. *BC* 28); *знах. мн.* **кони** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1449 *Cost.* II, 743; 1456 *Cost.* II, 790; 1481 *BD* II, 358; 1488 *УКТ;* XV ст. *СЯ* 40 зв.; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); *ор. мн.* **конми, ко(н)ми** (1449 *Cost.* II, 747; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *місц. мн.* **на конє(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *знах. дв.* **конѧ** (XV ст. *BC* 37).

***КОНЬЦЬ** *див.* **КОНЄЦЪ**[1].

КОНЮСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А се я пан Панаско Голубович... а я пан Лѧх Конюский сознаваєм симъ нашимъ листом — жаловал перед нами пан Федко канцлер... кн⟨ѧ⟩зю... Швитрыкгайлоу на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Конюский** (1444 *AS* I, 41).

***КОНЮХИ**[1] *мн.* (1) *(феодально залежні селяни, що стерегли королівські кінні стада)* конюхи: а в конюхи и в конокормци наши оу басови... пану чусє нє надобє оуступатисѧ (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах.* **конюхи** (1434 *P* 128).

КОНЮХИ[2] *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Конюшки: ѧ панъ Олехно юрьевичь Жюснчь продалъ есмь... паноу дробышю мжюровичю село на имѧ конюхи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и я есми тоє своє имѣньє на имѧ Конюхи... продал... кн⟨ѧ⟩зю Иваноу Васильевич(у) Острозком(у) (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз.* **Конюхи** (1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56).

КОНЮШІЙ *ч.* (3) *(боярин, що відав королівськими або княжими конюшнями, також титул)* конюший (2): А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшїй Волковискій, и сь сыномъ Миколаемъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); мы великий кн⟨ѧ⟩зь Швитригайло Оликгирдович чиним знаменито... ижеть оузрели есмо... службу королю и нам... верного слуги и конюшого королева п⟨а⟩на Гринка... и... дали есмо єму село оу туровском повѣте (Луцьк, 1451 *AS* I, 44);

к о н ю ш и и д в о р н ы и (1) придворний конюший: Би(л) намъ чоломъ конюши(и) нашъ дво(р)ны(и) намєстникъ избл(и)ски(и) па(н) ма(р)тинъ хребтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) члвковъ в новгоро(д)скомъ повєте (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **конющїй, конюши(и)** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1497 *ПМХ*); *род. одн.* **конюшого** (1451 *AS* I, 44).

КОПА *ж.* (251) **1.** *(міра кількості)* копа (5): Про то я.. записала есми ... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млыиа, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита, десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а оу стирьте по двесте копъ ржи (б. м. н., XV ст. *ИК*); Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь, записалъ есми съ своего имѣнья, зъ Березовца, тридцатъ копъ жита къ церкви пречистое Богоматере къ Лаврашеву монастырю (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).

2. *(одиниця грошової лічби)* копа (245): а питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу гроший (Перемишль, 1359 *P* 10); далъ имъ панъ вѧтслъвъ ѕ(т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра (Львів, 1370 *P* 18); а с тыхъ имѣній маетъ тую копу гроши давати на Воведеніе святыя Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); Я, Степанъ Кунацковичъ вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имене... на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Се я Ванко Скердѣевич ... вызнаваю, иж я... освецоному кн⟨ѧ⟩зю Семену Василевичу дѣдѣчу Збаразскому продал есми емоу вѣчную отчизну свою... за тисѧ(ч) коп широких грошей ческое монеты, покладаючи в копу по шестьдесѧт грошей (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Онъ жо положилъ личбу зъ (другого? — *Прим. вид.*) году, зъ мыта Смоленского положнлъ на личбѣ, што выдалъ торыста копъ и 30 копъ и 3 копы и 40 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34—35);

к о п а р у с к а я (1) *(назва грошової одиниці, що мала обіг у староукраїнських землях)* руська копа: и продалъ дѣднину... а к тому дворище жаворонковича тъ есть продалъ за ї̃ копъ рускихъ безо дву копу (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **копа** (1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн.* **копы** 3 (1487 *АМЛ;* 1491 *AS* I, 97; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **ко(п)** 1 (п. 1450 *ПИ* № 2); *дав. одн.* **по копє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1488 *AS* I, 88); *знах. одн.* **копу** (1359 *P* 10; 1398 *ДГПМ;* 1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *P* 142; 1470 *AS* I, 65; бл. 1471 *ЛКЗ* 93,93 зв ; XV ст. *BC* 26; *СПС;* 1485—1500 *AS* I, 121); *род. мн.* **копъ, копь, коп, ко(п)** 188 (1370 *P* 18; 1400 *P* 61; 1409 *P* 74; 1424 *P* 102; 1448 *AS* I, 44; 1454 *AS* III, 9; 1467 *AS* I, 63; 1475 *AS* I, 71; 1487 *АМЛ;* 1499 *РЕА* III, 35 і т. ін.); **купъ** 3 (1421 *P* 92); *знах. мн.* **копы** 13 (1449 *АЛМ* 8; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1491 *AS* I, 97; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 79, 80; 1499 *РЕА* III, 34, 35); **копи** 2 (1470 *AS* I, 67; XV ст. *ВОРСР* 179); *ор. мн.* **копами** (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72; 1481 *AS* I, 77; 1485—1500 *AS* I, 120); *місц. мн.* **оу (въ) копахъ, копа(х)** (1434 *P* 128; 1437 *P* 136; 1449 *АЛМ* 8; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1481 *AS* I, 77; 1485—1500 *AS* I, 120; 1488 *AS* I, 88; 1494 *АЛМ* 54; 1496 *ВМКФС*); род. дв. **копу** (1400 *P* 61); *знах. дв.* **копѣ** 3 (1499 *АСД* VI, 3); **копе** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1494 *АЛРГ* 59; 1495 *АЛРГ* 60).

***КОПАНЬ** *ж.* (1) *(викопаний межовий знак)* копанка, копань: А се я, Богдан Холоневский Мышчичъ... делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ; досталася ему сторона тая, где его дворъ, люди и каждое поле маева (sic.— *Прим. вид.*) на полы; а копани свои кажды человѣкъ свое вѣдаетъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах. мн.* **копани** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

КОПАТИ *дієсл. недок. і док.* (51) **1.** *(док.)* (що) **вкопати** (2): а закопы копалн панъ михалъ малеховьскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. н., 1424 *P* 104); Ино мы есмо им досмотрили и познаменали... почъншн ис верха от берегъ Брълада... оу доубровоу, где єст яма копана (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

к о п а н а м о г и л а (26), м о г и л а к о п а и а (22) *(межовий знак)* копець: ⟨а хо⟩тарь емоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка м⟩огила копана, о(т) толѣ прост⟨и на пол⟩ѣ на копаноую могилоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); А хотар томоу... селоу... да єст... черес поле... на врьх дѣла на копаноу могилоу... от толѣ на врьх дѣла на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* I, 148).

2. *(недок.)* корчувати (1): одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *інф.* **копати** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *перф. 3 ос. мн.* **копали** (1424 *P* 104); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **єст... копана** 2 (1492 *BD* I, 510); **копана** 1 (1488 *ДГСПМ*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **копана** 4 (1414 *Cost.* I, 111; 1479 *BD* I, 221; 1495 *BD* II, 63); **коупана** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн. ж.* **копанои** (1429 *Cost.* I, 280; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100); *знах. одн. ж.* **копаноу** 27 (1492 *BD*

I, 510; 1495 *BD* II, 63, 64; 1499 *BD* II, 148); **копаноую** 6 (1414 *Cost.* I, 111; 1489 *BD* I, 374; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100); **копаною** 5 (1414 *Cost.* I, 111; 1488 *BD* I, 348).

!КОПАХЪ ⟨КОПЦАХ⟩ *див.* ***КОПЄЦЪ.**

КОПАЧ *ч.* (6) *(особова назва):* Ведаєм гораздо, коли лєржал Слоним пан Копач... мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворец Березкий... панъ Копач селит почал (Луконица, 1478 *AS* III, 17); И оуставшє наши слоуги пан Поурєчє спътар... и сєстричичєвє их Михъилаш и Копач, га заплатили оуси тоти ~ри злат оу роуки Станчюлоу Стъростєскоул (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Копач** (1478 *AS* III, 17; 1491 *BD* I, 458, 459); *род. одн.* **Копача** (1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Копачю** (1491 *BD* I, 458).

КОПАЧЕВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* Жаловала сѧ пани Василєвѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича (Луконица, 1478 *AS* III, 17); А при томъ былъ... панъ Яцко Копачевичъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Копачевичъ** (1499 *АСД* VI, 3); *род. одн.* **Копачєвича** (1478 *AS* III, 17).

***КОПЄЦЪ** *ч.* (18) *(межовий знак у вигляді насипаного горба)* копець: к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе, грани Теременьское, и отъ, того копъца къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); и тамъ есмо копцовъ два усыпаты велилы, а одъ тыхъ копцовъ... до долыны Лоточное, где также есмо... копецъ учыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **копъца** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *дав. одн.* **копъцу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *знах. одн.* **копецъ** 5 (1430 *ГВКЛ* 7, 8); **! конецъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **копцовъ** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. мн.* **копцы, kopcy** 2 (1430 *ГВКЛ* 8; 1500 *ДПЖН*); **копци** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *місц. мн.* **! о копах** (XV ст. *СЯ* 9); *знах. дв.* **копца** (XV ст. *СЯ* 42).

***КОПИЄ**[1] *с.* (7) (*цсл.* копиє) спис (1): Мы ильѧшь воєвода... записуємъсѧ тымъ ~пношамъ (!)... єжь имаємъ ислюбуємъ имъ жолдъ платити на каждыи мѣсѧць по ~є гривєнь лѧдьскихъ на копьє (1433—1443 *АРМ*);

служити копиємъ (6) *див.* **СЛОУЖИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **копьє** (1433—1443 *АРМ*); *ор. одн.* **копиємъ, koryem** 2 (1399 *P* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **копьє(м)** 2 (1424 *P* 100; 1437 *P* 136); *ор. мн.* **копьи** (1394 *P* 54; 1438 *P* 138).

***КОПИЄ**[2] *с.* (3) (*молд.* копие, *стп.* kopia, *лат.* copia) копія: А твоя милость нє далъ єси намъ листа по тому копию, яко єсмо были истокъмили исъ перъвыми послы твоєє милости... и яко єсмо послали тако єжь копиє изъ нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

ФОРМИ: *знах. одн.* **копиє** (1496 *BD* II, 401); *дав. одн.* **копию** (1496 *BD* II, 401, 402).

!КОПИСА ⟨КОМИСА⟩ *див.* **КОМИС.**

***КОПИЩЕ** *с.* (3) єврейське кладовище: Też jestliby chrest'janin kopiszcza ich kazil, abo khwałtom nachodił; choczemo, iźby, podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Съ которого того копища такъ теперешнего, яко и на потомъ набытыхъ пляцовъ... жадныхъ податковъ ани повинности до скарбу Нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **копища** (1389 *РЕА* I, 27); *знах. мн.* **kopiszcza** (1388 *ZPL* 105).

***КОПОСЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єще єсми дали нашему вѣрному болѣрину... половина о(т) копосєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

ФОРМИ: *род.* **копосєщи** (1443 *Cost.* II, 131).

***КОПОСѦНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои вышєписаннои сєлищи да єст... от Копосѧн та право чєрєз зъподїю оу сєрєд доубровоу на могилоу (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *род.* **Копосѧн** (1493 *BD* II, 27).

***КОПЫДЛОВО** *с.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Kopydłowo): Мы воицєхъ з бжнєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... пєлка с копыдлова... тако яко инии пановє... так же и мы ~ннѣ слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **копыдлова** (1433 *P* 122).

***КОПЫЛЬ** *ч.* (1) *(назва містечка у Віленському воєводстві)* Копиль: да(н) оу копыли мрта въ ~к днь ~ (Копиль, 1456—1481 *P* 164).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу копыли** (1456—1481 *P* 164).

***КОПЫСТНО** *с.* (2) *(назва городища у Перемишльській землі):* и мы узрѣвши на его вѣрную службу... даемъ, и дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну, на имя Єсифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Копыстно** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *ор. одн.* подъ **Копыстномъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***КОПЬЄ** *див.* ***КОПИЄ**[1].

***КОРАБ** *ч.* (1) (*цсл.* корабь) корабель: Іо Стєфан воєвода бжїєю мл(с)тїю господаръ зємлиє молдавскыє сїѣ Богдана воєводоу сътвороу сїю коукю за кораб в лѣт ≠ SЦПГ (Ясси, 1430 *REV*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кораб** (1430 *REV*).

КОРАБЬКА *ж.* (1) *(назва броду на Дністрі):* а хотаръ єи долоу нистро(м) ... и три бро(д)цє на (д)нѣстрѣ хаворонѣ и корабька (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корабька** (1456 *DIR«A»* 511).

***КОРАИМАНЪ** *див.* ***КАРАИМАНЪ.**

!КОРАН ⟨КАРАН⟩ *див.* **КАРАТИ.**

КОРАШАЯ *ж.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* продали єсмо пану мартину кгасто(в)товнчю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в)... ис тыми озѣры... на имѧ озѣро нѣже(н)... а корашая (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корашая** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КОРДЪ** *ч.* (6) короткий меч: а у сирѧтьскомъ отъ крамныхъ рѣчєи отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); ~Г члонокъ коли прє(д) нашимъ сѫдо(м) мєчь алюбо кордъ выимєть (XV ст. *BC* 17 зв.); тут тые грани сам княз великий Швитригаило... вынемши кордъ, своєю рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кордъ** (XV ст. *BC* 17 зв.; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *наз. мн. зам. род.* **от корды** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); **корди** 1 (1460 *BD* II, 273).

***COREWO** *с.* (1) *(назва села у Вітебській землі):* A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski... pan Climoth s Corewa (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **Corewa** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

КОРЄНЄВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были панове их м⟨и⟩л⟨о⟩ст: пан Тишко Ходыкович Корєнєвский, а кн⟨ѧ⟩зѧ великого ловчий пан Лєв (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корєнєвский** (1466 *AS* I, 62).

КОРЄНЄВЩИНА *ж.* (1) *(назва землеволодіння у Віленському воєводстві):* Я Василей Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваєм сами... штож... продали єсмо... отчизну нашу... на имѧ зємлю пустовъскую обарицкую которєєж зємли нам перед тым три службы были на имѧ: Корєнєвщина а Тиховщина, а Пєрхоуровщина (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корєнєвщина** (1491 *AS* I, 96).

КОРЄНЪ *ч.* (23) **1.** рід (2): и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ да слоужи(ть) въ нє(м), до живота своєго и по съмрътн єго да є(ст) дѣца(м) єго оставши же дѣца(х) да є(ст) внуочѧто(м) єго, и прѣвноучѧтомь дондєжє сѧ влѣчє(ть) сѣмѧ є(г) и корєнъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

2. початок роду, родовід (1): а хто сѧ мени(т) шлѧ(х)тичо(м) а нє з родоу шлѧхо(т) О шлѧхотныи ворожаи имєє(т) ново(д) имєти о(т) корєнѧ (XV ст. *ВС* 18 зв.);

на новомъ корєни посадити (осадити, подсадити, садити) (20) *див.* ***НОВЫЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **корєнъ** (1401 *ЗКЄ*); *род. одн.* **корєнѧ** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); **корєнє** 1 (1401 *ЗКЄ*); *місц. одн.* **на корєни** 19 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 159; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1492 *АЛМ* 31 і т. ін.); ! **козени** 1 (1451 *Р* 156).

КОРЕЦКИЙ, КОРЕЦКІЙ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... князь Корецкій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А при том былъ вл⟨а⟩дыка луцкии Ярофѣй... а кн⟨ѧ⟩зь Богуш Васильєвич Корецкий (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корецкий, Корецкій** (1465 *АкВАК* III, 4; 1483 *AS* I, 82).

***КОРЕЦЪ**[1] *ч.* (1) *(міра місткості)* корець: ѳра(н)ци(к) позычи(л) юрьєви два(д)цє(т) корцовъ пшеници а ємоу сѧ частокро(т) оупомїналъ (XV ст. *ВС* 22).

ФОРМИ: *род. мн.* **корцовъ** (XV ст. *ВС* 22).

***КОРЕЦЪ**[2] *ч.* (2) *(назва міста у Волинській землі)* Корець: Въ Горбаковѣ одъ воза по грошу, въ Корцы одъ накладного воза по два гроши (Степань, XV ст. *АЛМ* 9); которыхъ онъ пословъ своихъ пошлєть до великого князя Ивана Васильєвича, штобы єстє тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господаръству... почонъшы отъ границы отъ Браславля тою дорогою на Вельницоу, на Корєцъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Корєцъ** (1498 *BD* II, 412); *місц. одн.* **въ Корцы** (XV ст. *АЛМ* 9).

КОРЖДАНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а пан жоуржь далъ сыноу петрови манчоуловн... одно село своє на имѧ коржданоВци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242).

ФОРМИ: *наз.* **коржданоВци** (1429 *Cost.* I, 242).

***КОРИБУТЪ** *ч.* (4) *(особова назва, лит.* Kaributàs): печѧть кнѧзѧ кори (!) (Луцьк, 1386 *CEV* 10); пак ли бы... хо(т)л бы колн о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ поспольство(м) земли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корнбу(т)** (1388 *Р* 39, 40); *род. одн.* ! **кори** (1386 *CEV* 10).

! **КОРИЦИ** ⟨КОРОЛИЦИ⟩ *див.* ***КОРОЛИЦЯ.**

КОРЛАТ *ч.* (4) (*особова назва, молд., мад.* korlat «загорода»): мы бояре... александра воєводы... па(н) ко(р)ла(т) па(н) щефа(н) страви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Тоє всє вышеписанноє да єсть слоузѣ нашємоу Корлатоу от нас оурикь и съ всѣмь доходомъ (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корлат, ко(р)ла(т)** (1421 *Cost.* I, 142; 1473 *BD* I, 183); *дав. одн.* **Корлатоу** (1473 *BD* I, 183); *знах. одн.* **Корлата** (1423 *DIR«A»* 447).

***КОРЛАТИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... селоу... да єст... на копаноу могилоу... от толѣ оусє лѣсом прости на дорогу Корлатєм ⟨оу⟩ великою гороу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *дав.* **Корлатєм** (1499 *BD* II, 148).

КОРЛЪТѢНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь ⟨тѣм вишєписа⟩нным селам, на имѣ БръгъАнїи на Молдавѣ и Корлътѣнїи, да єст по старомоу хотароу от оусихъ сторон (Сучава, 1487 *BD* I, 294).

ФОРМИ: *наз.* **Корлътѣнїи** (1487 *BD* I, 294).

КОРМИТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) утримувати, годувати: и нє имаєт оу себє кормити ани ховати оу своихъ мистихъ ани оу городихъ... ни одного нашєго неприателѧ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

ФОРМИ: *інф.* **кормити** (1449 *Cost.* II, 746).

***КОРМОХОУЗЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... село на имѣ бозїанїи... щоже ємоу продали тоє село племєници єго станчоу(л) кормохоу(з) и сєстра єго нєгрита (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кормохоу(з)** (1446 *Cost.* II, 247).

***КОРМЬ** *ч.* (1) корм: оуставлѧємь гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєи земли оу селє(х) нє с(т)оялї алє на полї анї конєи брали анї жївотїны анї плото(в) пожїгали одно конємь оу ровності кормь (XV ст. *ВС* 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кормь** (XV ст. *ВС* 28).

***КОРНАРИШ** ⟨?⟩ (1): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми и(м), оу нашєи земли, оу мо(л)давскои... села, на кобылє(х), на имѣ съкоуянїи... и на жєжїи, по(д) корн⟨а⟩риш (? — *Прим. вид.*) боухъчєщїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

КОРНЄЛЄВЪСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... па(н) нвашко корнєлєвъскыи (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корнєлєвъскыи** (1422 *Р* 98).

КОРНЄЩИ, КОРНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою н вѣрною слоужбою до иас... дали єсми ємоу оу нашєи земли оу Молдавскои села на имѧ корнєщїи и миклъоушєщи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... села на имѣ... щюбєєщи и корнєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **корнєщи** 1 (1448 *Cost.* II, 342); **корнєщїи** 1 (1420 *Cost.* I, 135).

***КОРНИЛОРЬ** *мн.* (3) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* ино мы видѣвшє єго доброю волю и даанїє... також єсми и от нас дали и потвръдили слугам нашим, лазору и бълошоу, тоє прѧдрєченоє мѣсто от село, от потока Корнилорь долу (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88); Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд нами... слоуга наш Тоадєрь... и продал... єдноу боукатоу зємлю от хотара Пєтрєщилоръ... щоби соби оусадил сєло поннжє поток Корнилорь (Сучава, 1487 *BD* I, 297).

ФОРМИ: *род. молд.* **Корнилорь, Корнилор** (1472 *Cost. S.* 87, 88; 1487 *BD* I, 297).

КОРНИНО *с.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Корнин: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну свою... а то єсть на имѧ... Корнино (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); мнѣ пноу ванкоу досталося на мою дѣльницю... корнино (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корнино** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*).

***КОРНИНЪ** *прикм.* (1) ◇ крънниця Корнина *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Корнина** (1475 *BD* I, 206).

КОРНИЦА *ж.* (2) *(назва села у Берестейській землі):* Левону Шаломичу Корница село, што Пятковскій держалъ (б. м. н., 1463—1478 *РЕА* I, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корница** (1463—1478 *РЕА* I. 36).

КОРНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) тѣмъ села(м) *(в ориг.* селала(м).— *Прим. вид.)* корнїи и стр⟨им⟩бїи, що на краковѣ... да є(ст) почєиши о(т) сочи... на доу(б) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *наз.* **корнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 209); *зам. дав.* **Корнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 209).

***КОРОВА** *ж.* (6) корова: И уделил ему панъ Боръсанъ, старейшый братъ, своего стада пять кобылъ стадъныхъ, а дъва конь, а далъ ему чоторы (!) коровы, а шубу (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы, тако(ж) и мы даєми имъ тоє право и тоє волю (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

ФОРМИ: *наз. мн.* **коровы** (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *род. мн.* **коро(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах. мн.* **коровы** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1449 *Cost.* II, 743); **коро(в), коров** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***КОРОВАЄВЪ** *прикм.* (1): а на то єсмы дали облазничомъ сєсь нашь листъ под нашею печатью... и пана короваєву печать процевича (Зудечів, 1411 *Р* 80).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **короваєву** (1411 *Р* 80).
Пор. **КОРОВАИ.**

КОРОВАИ *ч.* (4) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были землАнє и панъ ленько зарубичь воєвода зудечовьскии панъ короваи процевичъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); а при то(м) были свѣдци па(н) дмитръ ходоровскыи... па(н) ива(н) короваи (Зудечів, 1428 *Р* 111).
ФОРМИ: *наз. одн.* **короваи** (1411 *Р* 79, 80; 1421 *Р* 96; 1428 *Р* 111).

***КОРОВАТАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Кроватка: я... дала єсми єму по своєм животє имєнє оу вотчизну на нмА Любчо... и з ынщими приселки... почонши посеред Мухотолок... а по Короватую а по Топорищо (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Короватую** (1488 *AS* I, 242).

***КОРОВІЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ коровієвъ потокъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вишє писа(н)номоу селоу да є(ст) почє(н)шн о(т) лоуковицє... на берє(ст) иа коровієво (1) потоци (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).
ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на** ! **коровієво** (1488 *ДГСПМ*).

КОРОВЇЯ [1] *ч.* (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вишє писа(н)номоу селоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє... та черє(с) коровїА оу сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **коровїА** (1488 *ДГСПМ*).

***KOROWIA** [2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Коров'я: y k tomu prydali iesmo Sołomen... y Korowiuiu (1) (Ужів, 1421 *AS* I, 27).
ФОРМИ: *знах. одн.* 1 **Korowiuiu** (1421 *AS* I, 27).

***КОРОДЪ** *ч.* (13) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоу до иа(с)... дали н потвърдили єсмо имъ оу нашеи земли, оу молдавскои, села на кородѣ, на имѣ пътъещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); а мы такождерє н от иас єсмы дали и потвърднли слоугам нашим... тоє прАдреченоє село на кородѣ (б. м. н., 1497 *BD* II, 124).
ФОРМИ: *род. одн.* **Корода** 6 (1463 *BD* I, 73, 74); **Кородѣ** 1 (1468 *BD* I, 130); *місц. одн.* **на Кородѣ, кородѣ** (1448 *Cost.* II, 323; 1468 *BD* I, 130; 1497 *BD* II, 123, 124; *Cost. S.* 208, 209).

! **КОРОИ** *див.* **КОТОРЫИ.**

КОРОЛ *див.* **КОРОЛЬ.**

КОРОЛЄВ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

***КОРОЛЄВА** *ж.* (3) королева: нашихъ добрыхъ приАтелєи и радою и нашимъ добрымъ оумысломъ... великому влодиславу... королю польскому... и єго королєвои... слюбуємы и ислюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); записоую моужєви своємоу кнАзю Иваноу Сємєновичю... двѣ тисАчи золотых оугорских, штож мужь мой кнАзь Иван выдал двѣ тысАчи золотых на таА моА имѣньА; осподарю королю дал тисАчю золотых, королевой и паном радѣ тисАчю золотых (Добучини, 1487 *AS* I, 239).
ФОРМИ: *род. одн.* **королевое** (1478 *ОБРН* 130); *дав. одн.* **королєвой, королєвои** (1404 *Cost.* II, 625; 1487 *AS* I, 239).
Див. ще ***КОРОЛИЦЯ, *КРОЛИЦЯ, КРОЛЄВАА, *KROLOWA.**

КОРОЛЄВИЧЪ *ч.* (3) королевич: мы великии ⟨кнАзь ка⟩зимиръ, королєвичъ литовъскии... чинимъ знаменито... аже взАли єсмо приАзнь... сь ільєю воєводою (Троки, 1442 *Cost.* II, 718—719); мы стєфанъ воєвода... чиним знаменитом (sic.— *Прим. вид.*)... аже мы... оузАли єсми приАзни и єдноцство с... великим кнАзємъ казимиромъ, королєвичом литовскы (1) (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725).
ФОРМИ: *наз. одн.* **королєвичъ** (1442 *Cost.* II, 718); *ор. одн.* **королєвичємъ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **королєвичом** 1 (1445 *Cost.* II, 725).

КОРОЛЄВСКИИ, КОРОЛЕВСКІЙ *прикм.* (30) королівський (24): Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... игнаткови чєрнєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) и єго брату самоилови оу тѣшковичєхъ, возємъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалєлѣєвичь (Перемишль, 1390 *Р* 175); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ... а панъ Завиша, дворєнинъ королєвскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а на то свѣдковє, нанвышаА рада королєвскаА... н наши панове и рада молдавскаА (Сучава, 1455 *Cost.* II, 791); а на то свѣдкы при то(м) были тогды землАнє королєвскыи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А при томъ были добрыє людє па(н) васко люби(ч) писа(р) королєвски(и) па(и) ива(н) мушата (Львів, 1478 *ЗРМ*); Тымже обичаєм и мы оудилали... видѣчн и знаючи ласкоу и доброволєнїє наяснѣишаго кнАзА пана Казимира... которою ласкою нас и сынов наших... оузАл под свою королєвскоую и Короуни полскои оброну (Коломия, 1485 *BD* II, 371);
королєвскиє люди (1) піддані з королівських маєтків: и пани Василєвая шапъкоу ставила до людєи добрых и поставила перед иами Лоуконничан, королєвских людей из Ярнєва и зъ Сынковичъ (Луконица, 1478 *AS* III, 17); королєвская зємля (3), зємля королєвская (2) *див.* **ЗЄМЛА 4.**
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **королєвскии, королевскій, королєвски(и)** (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1478 *ЗРМ*); *дав. одн. ч.* **королєвскомоу** (1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 301); *знах. одн. ч.* **королє(в)скыи** (XV ст. *BC* 6 зв.); *ор. одн. ч.* **королєвскимь, королєвским** 2 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292); *ор. одн. ч. зам. місц. ж.* **королєвъскы(м)** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.); *місц. одн. ч.* **прї... королєвъско(м)** (XV ст. *BC* 6); *наз. одн. ж.* **королєвскаА, королє(в)ская** 2 (XV ст. *BC* 34; 1455 *Cost.* II, 791); **королєвскаа** 1 (1460 *BD* II, 276); *род. одн. ж.* **королєвскои, королє(в)ско(и)** (1455 *Cost.* II, 770; XV ст. *BC* 34; 1462 *BD* II, 289); *дав. одн. ж.* **королє(в)скои** (1455 *Cost.* II, 774); *знах. одн. ж.* **королєвъскоую, королєвскоую** (1481 *BD* II, 364; 1485 *BD* II, 371); *ор. одн. ж.* **королєвскою** (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 293); *місц. одн. ж.* **оу королєвскои** (1448 *Cost.* II, 305); *наз. мн. ч.* **королєвскыи** (1458 *ОЖДМ*); *род. мн.* **королєвскы(х)** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. мн.* **королєвских** (1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **королєвскими** 2 (1462 *BD* II, 292); **королювъскими** 1 (1390 *Р* 175).
Див. ще ***КРОЛЄВСКИИ.**

***КОРОЛЄВСКЫИ** *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

***КОРОЛЄВСТВО** *с.* (8) королівство (6): а на потверженьє тым дѣдинам дали єсмо твєрдост нашу печат привѣсили велєбного королювства нашего (Судомир, 1361 *AGZ* 6); земьскыи пїсари во всє(х) землА(х) королѣвъства нашего... за запи(с) имею(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.); а на потверженьє сему нашему листу привѣсили єсмы печать нашего королєвъства (б. м. н., 1411 *Р* 77);
королєвство полскоє (2) польське королівство: а такожє слоубуємы и имаємы воротити оусѣ записы... што передьковє нашы имили о(т) королевьства полско(г) (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с пре(д)речеными паны и с коруны по(л)скоА... на имѣ, панъ янъ с чижева... и панъ заклика тарло, староста и державца стрыискы и краичы королєвства по(л)ского... стали єсмо на томъ, аже имаємъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнА (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).
ФОРМИ: *род. одн.* **королєвьства, королєвъства, королєвства** 3 (1411 *Р* 77; 1436 *Cost.* II, 707; 1445 *Cost.* II, 729); **короловьства** 2 (1436 *Cost.* II, 707); **королѣвъства** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **королювства** 1 (1361 *AGZ* 6); *дав. одн.* **королєвству** (1411 *Cost.* II, 637).
Див. ще ***КРОЛЄВСТВО, *КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КОРОЛЄВЪ, КОРОЛЄВЬ, КОРОЛЄВ, КОРОЛЮВЪ, КОРОЛЮВ *прикм.* (32) королів, королівський: просити му ба за королѧ и за королєвы намѣстъхы (Казимир, 1349 *Р* 4); што же мишь мужикови(ч) держалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга и мы єсмы тому исному мишєви и єго дѣтємъ дали єсмы фецеви(ч) дворищє... на вѣки (Перемишль, 1390 *Р* 175—176); а писалъ писарь малохѣи королєвымь приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59); А при томъ были добрые люди королевые бояре (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А при том были: пан Богдан Сєикович Гостский... а пан Мартин Хребтович дворѧнин королєв (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **королєвъ, королєвь, королєв** 15 (1387 *СП* № 12; 1482 *AS* I, 80; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 85, 86, 239); **королювъ, королюв** 2 (1361 *AGZ* 6; 1390 *Р* 175); *род. одн. ч.* **королева** (1451 *AS* I, 44; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); *знах. одн. ч.* **королєв** (XV ст. *ВС* 17); *ор. одн. ч.* **королєвымь, королєвымъ** (1399 *Р* 59; 1495 *РИБ* 620); *місц. одн. ч.* **в королєво(м)** (XV ст. *ИК*); *род. одн. ж.* **королєвы** (1352 *Р* 5; 1395 *Cost.* II, 610); *знах. одн. ж.* **королєвоу** (1496 *ПДВКА*); *наз. мн.* **королевые** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); **королєвы** 1 (1463 *ГГЯ*); *знах. мн. ч.* **королєвы** (1349 *Р* 4); *знах. мн. с.* **королева** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще ***КРАЛЄВЪ, КРОЛЄВЪ, *КРОЛОВЪ.**

***КОРОЛЄВЪСКЫИ** *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

***КОРОЛЄВЪСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.**

КОРОЛЄВЬ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

***КОРОЛЄВЬСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.**

***КОРОЛИЦЯ** *ж.* (9) (*болг.* кралица, *серб.* кра̀лица) королева: а мы... ислюбуємы за него и за єго дѣти иже со всєю своєю землєю и с городы вѣрє(н) будє(т) королєви и королици (Лучиця, 1388 *Р* 39).

ФОРМИ: *дав. одн.* **королици, коро(л)ци** 8 (1388 *Р* 39, 40, 41, 43); ! **корици** 1 (1388 *Р* 39).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, КРОЛЄВАѦ, *КРОЛИЦЯ, *KROLOWA.**

***КОРОЛОВЬСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.**

КОРОЛЬ, КОРОЛ *ч.* (333) король: А сє ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво матѣичича (Казимир, 1349 *Р* 3); а толко измєни(т) олєхно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); а нє оусъхочєт ли мѧ король єго млсть при соколици оставить ино имаєть ми єго млсть дать ми о(т)мѣну за соколєць (Кременець, 1434 *Р* 130); а такожє слоубуємы и имаємы воротити оусѣ записы томоу истино(м) королєви полскому... што передьковє нашы имили (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); Се я Янъ... продалъ єсмы доброволно и сь вѣдомомъ осподарья королья Казимира землью свою питомую у волости Волковиской (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); доколѧ и на(ш) посо(л) исходи(т) до господарѧ нашєго, до королѧ єго мл(с)ти, и мы сами и с нашимь живото(м) боудє(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю, яко выше на то(м) листоу проѧвлѧємь (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774—775); основана. быс. цркви прстыа бдца печрскаа... при великом короли казимирѣ (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129); Божыю милостїю и господара нашого здоровьємъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **король, корол, кого!, коро(л), кроль** (1349 *Р* 3; 1361 *AGZ* 6; 1398 *ЗЛЕІК;* 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 302; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ВФ* і т. ін.); *род. одн.* **королѧ, короля, королѣ, кр(л)ѧ, королья** 85 (1352 *Р* 6; 1388 *Р* 39; 1407 *Р* 72; 1415 *Р* 87; 1435 *Cost.* II, 679; 1443 *Р* 145; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1468 *BD* II, 301; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *ВФ* і т. ін.); **корола** 1 (1436 *Cost.* II, 706); **коро(л)** 1 (1386 *Р* 30); *дав. одн.* **королю, коро(л)** 56 (1386 *Р* 30; 1393 *Р* 51; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1448 *Cost.* II, 733; 1455 *Cost.* II, 769; 1462 *BD* II, 292; 1475 *AS* I, 70; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **королєви** 51 (1352 *Р* 6; 1366 *Р* 14; 1388 *Р* 39; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Р* 132; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 292; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1475 *Р* 133 і т. ін.); **королєвѣ** 2 (1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 301); **королє(в)** 2 (1388 *Р* 42, 43); *знах. одн.* **королѧ, королѣ** (1349 *Р* 4; 1366 *Р* 14; 1387 *СП* № 12; 1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 719; 1453 *Cost.* II, 765; 1475 *AS* I, 72; XV ст. *ВС* 31 зв.; 1493 *ОПВВ* і т. ін.); *ор. одн.* **королємь** (1352 *Р* 5, 6; 1366 *Р* 14; 1439 *Cost.* II, 712; 1442 *Cost.* II, 717; 1448 *Cost.* II, 305; 1459—1460 *ЗНТШ* CL III, фотокоп.; 1475 *AS* I, 60, 70; 1495 *БСКИ*); *місц. одн.* **при короли** (бл. 1470 *ОБРН* 129); *кл. ф.* **королю** (1435 *Cost.* II, 679; 1386—1418 *Р* 34; 1481 *BD* II, 365); *наз. мн.* **королєвє** (1498 *BD* II, 410); *дав. мн.* **королємъ, королємь, королє(м)** (1435 *Cost.* II, 687, 689; 1448 *Cost.* II, 733; 1468 *BD* II, 301).

Див. ще **КРАЛ[1], КРОЛЬ.**

***КОРОЛѢВЪСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.**

КОРОЛЮВ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

***КОРОЛЮВСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.**

КОРОЛЮВЪ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

***КОРОЛЮВЪСКИИ** *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

КОРОМОЛИТИ *дієсл. недок.* (1) (на кого) готувати змову (проти кого), крамолити: и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ... ти кнѧ(з) головнии мои были слуги и тии... почали коромолити на мєнє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ *інф.* **коромолити** (1392—1393 *РФВ* 170).

***КОРОНА** *див.* **КОРОУНА.**

***КОРОНА КОРОЛЄВЪСТВА ПОЛЪСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КОРОПЄЦКИИ, КОРОПЄЦСКЫ, КОРОПЄСКЫ *прикм.* (3): а при то(м) были добрии пєтро судиѧ перємыскии пашко воєвода коропєцкии (б. м. н., 1419 *Р* 91); на которого соимоу кончанїє и дѣлаиїє... кнѣзь Григорие... и також велєможны пановє... староста Снѣтнскы и Коломыискы и Коропєскы... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коропєцкии** 1 (1419 *Р* 91); **коропєцскы** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **Коропєскы** 1 (1467 *BD* II, 297).

Пор. ***КОРОПЄЦЪ.**

***КОРОПЄЦЪ** *ч.* (4) (*назва міста в Галицькій землі*) Коропець: и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михайлоу придає(м) нашы двѣ сєлѣ (Снятин, 1454 *Р* 163); и ти(ж) ач бы сѧ на(м) пригодила нѣкотораа пригода... выити на(м) и(с) нашєи землн, то(г)ди ... кнѣгини нашєи... имѣня и(х) отворєна и мѣста и(х), городы, буча(ч) и коропє(ц) (Сучава, 1457 *Cost* II, 811).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коропє(ц)** (1457 *Cost.* II, 811); *знах. одн.* **коропєцъ** (1454 *Р* 163); *місц. одн.* **оу коропцю** 1 (1454 *Р* 163); **оу коропци** 1 (1454 *Р* 163).

***КОРОПИНЪ** *прикм.* (1) навантажений коропами: мы Стєфан воєвода... знамєнито чинымъ... ожє... дали и потвєрдили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ, да имают на каждїи год от нас по ї бочкы вина и два мажи рыби, єдына мажа мороун а дроугаѧ коропина (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **коропина** (1466 *BD* I, 105).

КОРОСТИЧИ *мн.* (1) (*назва села у Берестейській землі*): Кнѧзю Сонкгоушкоу оу Каменцы сєло Коростичи... слоухало (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *наз.* **Коростичи** (1441—1443 *AS* III, 2).

***КОРОТКИИ[1]** *прикм.* (2) (*невеликий довжиною*) короткий (1): такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѧ на годъ по пѧти коуѳтєрє(и) коро(т)кихъ а по пѧти конє(и) (Краків, 1487 *АМЛ*);

о у к о р о т к о м о у ч а с о у (1) незабаром, не в довгому часі: Соуть некоторы(и) што(ж) имаю(т) именья на (до)лгыи ча(с) пожївана а оу коро(т)комоу часоу страви(т) зъ с тго имоуть розбивать (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **оу коро(т)комоу** (XV ст. *ВС* 24 зв.); *род. мн.* **коро(т)кнхъ** (1487 *АМЛ*).

КОРОТКИИ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* А на то послуси кнѧзь юрьии... о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **короткии** (1368 *Р* 16).

КОРООУ *див.* **КОРОУЮ.**

***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ** *ч.* (1) *(назва міста у Молдавському князівстві):* того ра(дї) мы видѣвше єго правую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... даємь и дали єсми єму села... на имѣловци наши, що соуть пониже торгу о(т) короченєва каменѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *род. одн.* **короченєва каменѣ** (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще ***КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ, *КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ.**

***КОРОЧЄНЪ КАМЄНЬ** *див.* ***КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ.**

***КОРОЧИНЪ** *ч.* (1) *(міра довжини)* крок: мы Стефань воєвода... чинимь знаменито... оже прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу... и продали намь... єдинь виноград оу Хорловскомь хотарѧ, ѳ фалчїи, и *D* корочинїи (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *знах. мн.* **корочинїи** (1470 *BD* I, 150).

***КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Молдавському князівстві):* писа(л) тома оу корочено(и) каме(н) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 123); тоє оусє вишєписаннаа сєла... да є(ст) монастироу нашємоу о(т) корочина камєна (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **корочина каменѣ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **корочина камєна** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *ор. одн.* **корочино(м) каменє(м)** (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **оу ! корочено(и) каме(н)** (1458 *Nih. Doc.* 123).

Див. ще ***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ, *КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ.**

КОРСАКОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* и положы(л) пере(д) нами жалобу Ивашко сови(ч) на бориса семеновича рєкучы то(т) бори(с) понѧ(л) невѣстку мою, а(н)дрѣеву жону васи(л)евича ко(р)саковича (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корсаковичъ** (1495 *РИБ* 620); *род. одн.* **ко(р)саковича** (1495 *ВМБС*).

КОРТЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свєтки... пан Юхно Зєнкович, пан Андрей Кортевич (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кортєвич** (1481 *AS* I, 77).

КОРОУНА *ж.* (170) (*стп.*, *стч.* korona, koruna, *лат.* corona) королївство, держава (61): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... аже хотѧчи... владиславови, великому королю полскому... оуказати наше голдованїє... и наше листы... которыми сѧ єсмы єму записали... иже быхомъ николи не имѣли противъ єму быти... але быхомъ и єго корунѣ помагали (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а и тоє провинѣньє и шкоду оучиненую алєксандромъ воєводою оцємъ єго напротиву намъ и корунѣ николи намъ ихъ... не оупоминати (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а такоже слоубоуємы и имаємы воротити оусѣ записы тому истино(м) королєви полскому и єго короуни (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); Тоє оусє вишєписанноє слюбоуєм оусим коупцєм от Короунѣ здержати и пополнїти (Сучава, 1475 *BD* II, 329);

к о р о н а к р о л є в с т в а (1) Польське королївство: а кролъ єго мл(с)ти имаєть на(с) обронити... а ни жолниревъ с короны кролєвства противко намъ нащимъ непрїѧтєлє(м) не пропустити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714);

к о р у н а п о л с к а я (107) Польське королївство: а мы... ислюбуємы за него и за єго дѣти иже... вѣрє(н) буде(т) королєви и королици и ихъ дѣтємъ и корунѣ польскои (Лучиця, 1388 *Р* 39); пак ли коро(л) єго млсть не оусъхочєть мѧ оставить при держѧнию ты(х) городовъ... тогды ѧ хочю тоѣ присѧги моєѣ пороже(н) быть противоу єго млсть и противъ корунѣ польскои (Кременець, 1434 *Р* 130—131); Також и мы, прєрєченїи Стефан воєвода, жадного непрїятєлѣ кролѣ єго милости которїи колве непрїятєл кролє єго милости хотѧл бы назвати сѣ господарєм землѧм єго Короуны полскои, мы не имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421); к о р о у н а о у г о р с к а я (1) угорське королївство: Стефан воєвода... даєм и дали єсмо сєс лист наш, и слюбоуєм и слюбили єсмо оусим коупцєм от свѧтои Короунѣ оугорскои на то: да єст имь слободно и доброволно и безь забавѣ прїєхати до нашєи зємли (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коруна, короуна** (1433 *Р* 123; 1435 *Cost.* II, 687; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 285, 289, 299; 1468 *BD* II, 302); *род. одн.* **короуны, коруны, Короуны** 41 (1388 *Р* 43; 1395 *Cost.* II, 613; 1400 *Р* 62; 1401 *Р* 64; 1433 *Р* 120; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 734; 1468 *BD* II, 302; XV ст. *ВС* 9 зв.; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **короуни, корунї** 6 (1402 *Cost.* II, 621; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II 292; 1485 *BD* II, 372); **корунѣ, короунѣ** 3 (1448 *Cost.* II, 738; 1475 *BD* II, 329); **корони** 4 (1434 *Cost.* II; 666; 1436 *Cost.* II, 698, 702); **короны** 1 (1439 *Cost.* II, 714). *дав. одн.* **короунѣ, корунѣ, коруиѧ** 63 (1388 *Р* 39; 1395 *Cost.* II, 607; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Р* 123; 1448 *Cost.* II, 738; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 301; 1485 *BD* II, 371 і т. ін.); **короуни, короунї** 24 (1402 *Cost.* II, 621; 1435 *Cost.* II, 687; 1445 *Cost.* II, 728; 729; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 769, 774; 1462 *BD* II, 289; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **корунє** 6 (1435 *Р* 133); **кору(н), короу(и)** 3 (1388 *Р* 43; 1448 *Cost.* II, 737); **корони** 5 (1435 *Cost.* II, 682, 687; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **короуноу** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *зам. род.* мимо волю... **Короуноу** 1 (1462 *BD* II, 689); *ор. одн.* **короуною, коруною** (1433 *Р* 121, 123; 1439 *Cost.* II, 712); *місц. одн.* **на (при, оу, в) короунѣ, корунѧ** 6 (1445 *Cost.* II, 729; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 372); **оу коруни** 1 (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КОРОЛЄВСТВА ПОЛЬСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КОРОЛЄВЬСТВА ПОЛЬСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО** *ж.* (22) (Corona Regni Poloniae, *назва польської держави)* Короиа Польського Королївства: а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ не хотѣли послушни быти, мы имамы... при корунѣ кролєв(с)т(в)а польско(г) остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы... чинимы знаємо... владиславу... королю польскому... и єго королєвои и єго дѣтємъ и короуни королєвьства польского слюбуємы и слюбили єсмы... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сѧ, вѣрно... освичености вашєи, корони кролєвства вашєго по(л)скои... съ въсѣми зємлѣми и лю(д)ми моими вироу ч(с)тоую и вѣрєнъ хочю быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); мы Іоан Стефан воєвода... знаменито чиним... силовали сѣ єсми аж бихмо пришли на обичаи предков наших, яко били... оусєю вирою и слоужбою и ласкою наѧснѣишим кнѧзєм паном кролєм и славнои Короуни кролєвства полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *род. одн.* **корони кролєвъства (кролєвства) полъского (полского)** 3 (1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 702); **короуни кролєвства по(л)ского** 1 (1436 *Cost.* II, 698),

короуиы королєвства польско(г) 1 (1435 *Cost.* II, 689); **коруны ... кролєвс⟨т⟩ва по(л)ско(г)** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **кролювъства коруны польскои** 1 (1395 *Cost.* II, 613); *дав. одн.* **коруиѣ кролєвства (кролє)вс(тва, кролєвъства) полского (польского, польскои)** 3 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1433 *Cost.* II, 652); **короуиї (короуни, Корони) кролєвства (кролєвьства) по(л)ского, (полско(г), полского)** 3 (1436 *Cost.* II, 698, 706; 1485 *BD* II, 371); **корони кролєвства по(л)ского (по(л)скои)** 3 (1436 *Cost.* II, 698); **короуни королєвьства (королєства)полского (польского)** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1436 *Cost.* II, 702); **короунѣ королєства полского** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **корунѣ королєвьства польского** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **коронѣ кролєвства полского** 1 (1433 *Cost.* II, 651); *місц. одн.* **при корунѣ кролєв(с)т(в)а польско(г)** (1395 *Cost.* II, 613).

Див. ще ***КОРОЛЄВСТВО** (королєвство полскоє), **КОРОУНА** (корона кролєвства), ***КРОЛЄВСТВО** (кролєвство полскоє).

***КОРОУНА КРОЛЄВЪСТВА ПОЛЬСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КРОЛЄВЬСТВА ПОЛСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КОРОУЮ, КОРООУ *ч.* (6) (*особова назва, молд. корои* «яструб»): мы Стефан воєвода... чиним знаменито... ожє... пан Лацко... жаловал нам... аже прївилиа... от дида нашего стараго Алєксандра воєводы, на их отнины на сєла Дръгоєщи... а таа привилиа была оу роуках пана Короуя (Сучава, 1462 *BD* I, 66—67); И привилїє що имал пан Короoу на тоє мисто млиновноє от коупєж, що жє бил коупил пан Короую... тиж дали оу роуки слоузѣ нашємоу Станчюлоу аоурарю (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Короую** 1 (1484 *BD* I, 286); **Короoу** 1 (1484 *BD* I, 286); *род. одн.* **Короуя, короуѧ** (1462 *BD* I, 66; 1484 *BD* I, 285—286).

КОРЧА *ч.* (1) (*особова назва*): Мы Стефа(н) воєво(д)а... знаменїто чины(м)... ожє... па(н) Сима Корча слоужи(л) на(м) право и вирно (Сучава, 1457 *UKP*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корча** (1457 *UKP*).

КОРЧАКЪ *ч.* (2) (*особова назва*): а при то(м) были шлѧхетни панове па(н) спытє(к) тарновскыи... па(н) корчѧ(к) (Львів, 1414 *P* 85); ѧ осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшєва знаємо чини(м)... аже кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣрє(м) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корчакъ** 1 (1419 *P* 90); **корчѧ(к)** 1 (1414 *P* 85).

КОРЧЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣм Ми, видѣвши є(г) правоую и вирноую слоужбоу д(о) на(с)... далї и потвєрдил(и) єсми ємоу оу нашеи земл(и) оу мо(л)давскои сєло єго... на имѣ Корчєщїи на Козанчи (Сучава, 1457 *UKP*).

ФОРМИ: *наз.* **Корчєщїи** (1457 *UKP*).

***КОРЧИКЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана корчика оникы (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529—530).

ФОРМИ: *род. одн.* **корчика** (1437 *Cost.* I, 530).

КОРЧИЧАНЕ *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання, пар.* Корчичи): Про то я... записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы... што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз.* **Корчичане** (1401 *АкВАК* III, 2).

***КОРЧИЧИ** *мн.* (2) (*назва села у Троцькому воєводстві*) Корчівці: И зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи зо всими дачками (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *знах.* **Корчичи** (1401 *АкВАК* III, 2).

***КОРЧМА** *ж.* (46) 1. корчма (38): ана продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину... и сь коръчмою и землєю (Перемишль, 1359 *P* 10); да є(ст) о(т) на(с) нашємоу монастирю воскъ о(т) красного торгоу оуве(с) колко корчы(м) сѧ чинѧтъ оу красно(м) торгоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); и тыми разы тые мєщанє вроуцъкие... просили насъ абыхмо єщо имъ тые ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*); И тє(ж) повѣдн(л) пєрє(д) нами што с того сєла сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са... а с корчо(м) хоживало пл(т)оу по сорокоу грошє(и) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. хмільний напій (8): А рокъ имъ тые корчмы почати варыти — на мясные запусты великого поста (Радомль, 1487 *РИБ* 228); Протожъ што бы єси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и нє далъ бы єси тамъ инъшомоу никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коръчмы, ко(р)чмы** (1407 *P* 72; 1456 *Cost.* II, 791; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1488 *РИБ* 222); *дав. одн.* **корчме, коръчме** 2 (1488 *РИБ* 222); **корчмѣ** 1 (1407 *P* 72); *знах. одн.* **коръчму, корчьму, корчму, корчмоу** (1407 *P* 72; 1408 *Cost.* II, 633; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1434 *Cost.* II, 670; 1460 *BD* II, 276; 1488 *РИБ* 222); *ор. одн.* **коръчмою, корчмою** (1359 *P* 10; 1410 *АкВАК* XI, 5); *род. мн.* **ко(р)чомъ, коръчомъ, корчо(м)** 10 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; 1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *АКВ*; 1499 *ГОКІР*); **корчы(м)** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *знах. мн.* **корчмы, ко(р)чмы** (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *АКВ*); *знах. дв.* **корчмѣ** (1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще ***КРЪЧМА.**

***КОРЧОВЬЄ** *с., зб.* (1) викорчуваний ліс: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины с полми... съ пасѣками съ корчовьє(м) (б. м. н., 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *ор. одн.* **корчовьє(м)** (1424 *P* 100).

***КОРЧЬМА** *див.* ***КОРЧМА.**

***КОРЧѦКЪ** *див.* **КОРЧАКЪ.**

***КОРШЄВО** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Коршів: и я... записую матце своей пане Анне Немириной... Коршево (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Коршево** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***КОРЪЧМА** *див.* ***КОРЧМА.**

КОРЪЧМИТЪ *ч.* (1) власник корчми: а при томь былъ попо печѣрєскии петръ а коръчмитъ олєхновичь сємєнъ оу вѣки вѣкомъ (Перемишль, 1359 *P* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коръчмитъ** (1359 *P* 10).

***КОРЫТНО** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Коритне: а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от имеия моего Хренникъ... до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Корытна** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***КОРЬЧМА** *див.* ***КОРЧМА.**

КОРЬЯТОВИЧЬ, КОРЬѦТОВИЧЬ *ч.* (3) (*особова назва*): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѣзь Єоунутии и... юрьии корьятовичь чиинмы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *P* 5); Мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ ц҃ркви къ матцѣ б҃ьи оу смотричи (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корьятовичь, корьѧтовичь** 2 (1352 *P* 5; 1375 *P* 20); **корьѧтови(ч)** 1 (1375 *P* 20).

***КОРЬЯТЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а за великого кнѧзѧ олькѣрта и за корьята... мы ислюбоуємъ тотъ миръ держати вѣлми твєрдо (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **корьята** (1352 *P* 5).

КОРЬѦТОВИЧЬ *див.* **КОРЬЯТОВИЧЬ.**

КОРѢИВА *ч.* (1) (*особова назва*): Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы доброволно... землъ о свою питомую у волости Волковиской... ксензью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корѣива** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***КОСА** *ж.* (4) 1. *(сільськогосподарське знаряддя)* коса (2): а отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи поченши полотно, бархаты, початоє соукно, ножи, ногавици, косы... от того от оусєго абы платили, оу сєрєтѣ, мыто от гривны, три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788).

2. назва феодальної повинності селян (1): А сє А кнА(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣнцА тутєниА а моижѣка да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость (!) сєло добанєвичь ... со оусѣми поборы и с вина(м) и съ головинитъство(м) и сєрпо(м) и с коса(м) и с млино(м) со оусѣми оужитки (Львів, 1443—1446 *Р* 147);

из косою ходити (1) виконуючи феодальну повинність, косити: къ Житомироу сєло котє(л)нА а в томъ сєлє новыє люди два(д)цать и чотыри чл҃вки... а которыє волю высєдєли тыє подымъщиноу дають с топоромъ и(з) косою ходять къ Житомироу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **коси** (1460 *BD* II, 273); *ор. одн.* **косою** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *наз. мн.* **косы** (1456 *Cost.* II, 788); *ор. мн.* **коса(м)** (1443—1446 *Р* 147).

***КОСАРЬ** *ч.* (1) косар: двѣ гривнѣ далъ єсмь косарю (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *дав. одн.* **косарю** (1386—1418 *Р* 35).

КОСИТИ *дієсл. недок.* (11) (що) косити: А коу томоу придалъ єсми на тоую цр҃квь... зємлю пашноую и бортноую и з синожатми... и болото волчиское попоу косити до граници (Перевали, 1440 *Р* 142); потуль ему волио сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); а тоты люди оуси... да є(ст) и(м) слободно орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати и сино косити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); а служба дей ихъ тое три дни сена косАть, а три дни жита жнуть (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *інф.* **косити** (1440 *Р* 142; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1453 *Cost.* II, 461; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **косить** 1 (XV ст. *ВС* 31); **косит** 1 (1478 *AS* III, 17); *3 ос. мн.* **косАть** (1496 *АЛРГ* 71); *перф. 3 ос. одн. ж.* **косила** (1478 *AS* III, 17); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да... косѣтъ** (1466 *BD* I, 95).

Див. ще ***КОШИВАТИ, *ПОКОСИТИ, УКОСИТИ.**

***КОСИЦИНЪ** *прикм.* (1) ◇ млинъ Косицинъ *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Косицина** (1468 *BD* I, 127).

***КОСКОВЪ**[1] *прикм.* (1): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... силище... гдє сили били коскови сновє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **коскови** (1437 *Cost.* I, 541).

***КОСКОВЪ**[2] *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)*: А се мы... и є своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставомъ... А възяли есмо у князя Семена, у дядка своего, противку того Косковъ и ставомъ, и з млиномъ направнымъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103); Я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни СємєновА кн⟨А⟩г⟨и⟩ии НастасьА... чинимъ зиамєнито... записую мужу своєму кн⟨А⟩зю Сємєну Юрьєвичу оу отчинє моєй имѣньА Заборол, а Городок, а Косков (Степаиь, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Косков, Косковъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1489 *AS* I, 89).

КОСЛОВСКИЙ *див.* **КОЗЛОВСКИЙ.**

***КОСМОВО** *с.* (1) *(назва села у Холмському князівстві)*: Сє я кнАзъ юріа холмъскии с҃нъ даниліа холмского... придали єсмо к цр҃кви бж҃ои прєч(с)тои бг҃омтри на бг҃омолє вєчистоє сєла стрижово, слєпчє, космово (Холм, 1376 *Р* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **космово** (1376 *Р* 22).

***КОСМЫРИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Космирин: и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михаилоу придає(м) нашы двѣ сєлѣ новосѣлцн космыринъ (Снятин, 1454 *Р* 163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **космыринъ** (1454 *Р* 163).

КОСОВО *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Косів: Про то(ж) мы швитрикгаило... на знамость то чинимы... Ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрноую службу нашєго вѣрно(г) слуги на имА максима... дає(м) и дали єсмо єму сєло на имА косово с монастырємъ на рѣцѣ на рыбници (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Косово** (1424 *Р* 99).

***КОСПОДАРЬ** *див.* **ГОСПОДАРЪ.**

***КОСТАНТИНОПОЛЬ** *див.* ***КОНСТЄНТИНОПОЛЬ.**

***КОСТАНТИНЪ** *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

***КОСТАНЪТЫНЪ** *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

***КОСТАРЬ** *ч.* (2) (*стч.* kostkář, *стп.* kostarz) гравець у кості, костирник: прото прїказоуємь абы зємлАнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжоземьцо(м) косто(к) алюбо костарємь (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **костарємь** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *місц. мн.* **! о косторє(х)** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

КОСТЄ *ч., невідм.* (128) (*особова назва, пор.* Константынъ) Кость: Сє азь пань радоуль вицашпаиь марамоурє(ш)скы(м) (!)... и костє драгоушєвичь и костє поповь... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... дадошє... три сєла манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*); а хотаръ да є(ст) о(т) оуси(х) ст⟨оро⟩(и), коуда хотари(л) костє цоли(ч) (Ясси, 1455 *Cost.* II, 526); Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи... Костє паркалаб сороцкїи... слюбоуєм.. въси рѣчи вишєписаннїи... Яноу Олбрахтоу... кролєви полскомоу... нєпороушєнно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

Див. ще **КОСТЬ, КОСТА.**

***КОСТЄВЪ** *прикм.* (1): а сновє станижины за то нє дали своє привилїє оу роукоу пана костєвоу логоѳєта... заноужє имаю(т) и инна сєла оу то(м) привилїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **костєвоу** (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще **КОСТИНЪ**[1].

Пор. **КОСТЄ, КОСТЬ.**

***КОСТЄЛЄЦЪ** *ч.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Kościelec): Мы воицєхъ з бж҃иєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєискии... миколаи с костєлца... записуємы сА стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **костєлца** (1433 *Р* 122).

***КОСТЕЛНЫИ** *прикм.* (3) (*стч.* kostelní, *стп.* kościelny) костьольний: Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104); А з другоє стороны улицы до цмынтару, а поперокъ до цмынтара а пляцовъ костелныхъ аж до речки Городницы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **kostelnoje** (1388 *ZPL* 103); *род. мн.* **костелныхъ** (1389 *PEA* I, 27).

КОСТЕЛЪ *ч.* (2) (*стч.* kostel, *стп.* kościół, *лат.* castellum) костьол: знамєнїто намъ єсть... и(ж) пожєгъци имають злою смр҃тїю гиноуть а бж҃доуть лї наидены а да (!) костєла оутєкоуть нє имають збытъкоу (XV ст. *ВС* 25 зв.); на 10 лѣто нсконьчаєи (с)иі костелъ мсця авъгусъта на память стго лаврѣн(ти)я мчн. рукою аньдрѣево ами(н) (Люблін, 1413 *ОБРН* 115).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костелъ** (1413 *ОБРН* 115); *род. одн.* **костєла** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

***КОСТЄНТИНАПОЛЬ** *див.* ***КОНСТЄНТИНОПОЛЬ.**

КОСТЄНТИН *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТЄНТИНЪ *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТЄНТИНЬ *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

***КОСТЄШОВЪ** *прикм.* (1) ◇ костєшовъ дворъ (1) *(назва маєтку у Київській землі)*: К Житомироу дво(р) с пашнєю костєшовє дворє шєсть чєляди (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **костєшовє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***КОСТЄЩИ** *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Ино мы видѣвши межє нимы их доброую волю ... а мы такождєрє и от нас єсмы дали... слоузѣ нашємоу Єфрємоу тотоу... част сєло от Костєщи (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *род.* **Костєщи** 3 (1499 *BD* II, 130); **Костєщ** 1 (1499 *BD* II, 130).

КОСТИ *див.* **КОСТѦ.**

КОСТИН *див.* **КОСТИНЪ**[1].

***КОСТИНА** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: сє азь... іо Стефа(н) воєвода...знамєнито чини(м) ... оже... єсми дали... тои стои нашєи єпископіи... мв.црко(в) ис попо(м) на оустїє костини (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **костини** (1490 *DC* 147).

***КОСТИНОВЪ** *прикм.* (2): И заплатих аз господство мы оуси тоти рн злат татарских оу роуки слоузѣ нашємоу Сима пъхърничел... и братоу их Томи пъхърничєлоу, сыном Костиновим (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Костиновим, костинови(м)** (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

Пор. **КОСТИНЪ**[2].

КОСТИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... сєла и(х) на имѧ на тоуловѣ... и костинци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **костинци** (1429 *Cost.* I, 269).

КОСТИНЪ[1], **КОСТИН** *прикм.* (12): а на то... вѣра пана костина (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); и дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ... вашковци... и за боуковиною дїаковци оба кута што замѣни(л) съ костиною дочкою (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); И оуставшє пан Жоуржь гоуменник та заплатиль оуси тоты вышєписаннїи пинѣзи т злат татарскых оу роукы... братаничи тогож Гоурбана Насти, дочка Костина (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Костин** 1 (1490 *BD* I, 387); *зам. дав.* братаничю єго **Костинъ** 1 (1490 *BD* I, 387); *наз. одн. ж.* **Костина, костина** 3 (1392 *Cost.* I, 8; 1499 *BD* II, 134, 135); **Костына** 2 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1445 *Cost.* II, 231); *ор. одн. ж.* **костиною** (1431 *Cost.* I, 317); *наз. мн. ч.* **костини** (1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*).

Див. ще ***КОСТЄВЪ.**

Пор. **КОСТѦ.**

КОСТИНЪ[2] *ч.* (1) *(особова назва)*: слюбуємъ то издєржати... и с нашими паны и с нашєю радои, на имѣ, панъ нѧгоє логоѳє(т)... панъ костинъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729—730).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костинъ** (1445 *Cost.* II, 730).

КОСТИЧЬ *ч.* (30) *(особова назва)*: а иа то є(ст)... вѣра пана костича постєлника (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196—197); и продали свою правоую отниноу... от оурика дѣдов их Ходка Костича постєлника и Лєва *(в ориг.* Лєви.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костичь** (1433 *Cost.* II, 594); *род. одн.* **Костича** 26 (1427 *Cost.* I, 197; 1429 *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 317; 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 129; 1446 *Cost.* II, 238; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); **костичѣ** 2 (1429 *Cost.* I, 259; 1436 *Cost.* I, 476).

***КОСТКИ** *мн.* (3) *(стч.* kostky, *стп.* kostki) *(азартна гра)* кості: О сиоу которыи нє о(т)дєлєнъ о(т) оца и на костка(х) стратїть алюбо на иньшєи игрѣ (XV ст. *BC* 8).

ФОРМИ: *род.* **косто(к)** (XV ст. *BC* 27 зв.); *місц.* **на костка(х), костъка(х)** (XV ст. *BC* 8,30 зв.).

КОСТКО *див.* **КОСТЬКО.**

***КОСТКОВЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: а... оу ко(ст)ковчи... пану чусє нє надобє оуступати сѧ (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах.* **ко(ст)ковчи** (1434 *P* 128).

! **КОСТОРЬ** *див.* ***КОСТАРЬ.**

***КОСТОЧНЫИ** *прикм.* (4) ◇ игра косточная (3) *див.* ***ИГРА**; игрєцъ косточныи (1) *див.* ***ИГРЄЦЪ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **о косточнои** (XV ст. *BC* 7 зв., 27); *місц. мн.* **о косточны(х), косто(ч)ны(х)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

! **КОСТОѪ**⟨КОСТОВЪ⟩ *прикм.* (1): Сию книгоу писа(л) дѧкь мигаль пыхынскы... ищи писа(л) иоа(н) диаконь.. пєтрикоувь нє єдиного то родоу, были оушитки єдинь бы(л) костоѪ (!) а дроу(г) бы(л) качюрювь а трєтии бы(л) поповѧтъ (!) (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* ! **костоѪ** (1492 *ЗОЄ*).

КОСТУШКО *ч.* (1) *(особова назва)*: а при то(м) были докторъ с кракова кизь янъ рєкгула... а тиву(н) вруцкии костушко (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костушко** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КОСТЬКИ** *див.* ***КОСТКИ.**

***КОСТЫНЪ** *див.* **КОСТИНЪ**[1].

КОСТЬ *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Коистантынъ) Кость: А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии... кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12); а на то є(ст)... вѣра пана костѧ вистѣрника (б.м.н., 1443 *Cost.* II, 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кость** (1366 *P* 12; 1378 *P* 26); *род. одн.* **костѧ** (1433 *Cost.* I, 359; 1443 *Cost.* II, 126).

Див. ще **КОСТЄ, КОСТѦ.**

КОСТЬКО, КОСТКО *ч.* (12) *(особова назва, пор.* Константынъ): а на то послуси... солнѧчковичь глѣбъбъко (!) и братъ єго костько бѣзна (Перемишль, 1366 *P* 12); а писалъ кнѧжии писарь костько болєстрашицкии (Бохур, 1377 *P* 24); а ти доконали и осоудили... па(н) михалко грабовєцкыи костько головєнчичь (Галич, 1401 *P* 66); а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємерь... панъ костько повисливчичь (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костько** 9 (1366 *P* 12; 1377 *P* 24; 1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1401 *P* 66; 1411 *P* 79, 80); **костко** 2 (1404 *P* 70); *род. одн.* **костька** (1386—1418 *P* 34).

КОСТѢ *див.* **КОСТѦ.**

***КОСТЮКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ костюковъ лѣсокъ *(назва ліска у Молдавському князівстві)*: а хотаръ ⟨кошил⟩-овцє(м) горѣ роудою потокомъ на конєцъ нєсфои... поперєкъ костюкова лѣска (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **костюкова** (1432 *Cost.* I, 330).

***КОСТЮШКОВАЯ** *ж.* (2) *(особова назва)*: А дали есмо напредъ речоной паней Костюшковой Ѳетимъи... зверху выписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Костюшковой** (1452 *АкЮЗР* I, 21).

КОСТЯНТИНЪ *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТѦ, КОСТИ, КОСТѢ *ч.* (150) *(особова назва, пор.* Константынъ) Кость: мы пановє и боАрє зємлѣ молдав(с)кои... па(н) романъ, костѧ витѧзь... слюбуюмъ... кролєви, володиславу... вєрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); и мы єсми пришо(д)ши прє(д) киѧгиню илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии... прє(д) паиомъ костєю дановичємъ и прє(д) паномъ дєнисомъ и єсми смирилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Бо и тєпєрь послали єсмо нашого посла Костю дьяка до вашой милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костѧ, костѣ** 9 (1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 623; 1428 *Cost.* I, 202, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1434 *Cost.* I, 391; 1448 *Cost.* II, 342; 1480 *BD* I, 243; 1499 *BD* II, 444); **кости** 1 (1453 *Cost.* II, 458); *род. одн.* **кости** 94 (1400 *Cost.* I, 27; 1429 *Cost.* I, 249; 1437 *Cost.* I, 515; 1446 *Cost.* II, 241; 1449 *Cost.* II, 744; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 88; 1478 *BD* I, 219; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **костѣ** 18 (1411 *Cost.* I, 85; 1435 *Cost.* I, 403; 1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* II, 149; 1446 *Cost.* II, 248; 1479 *BAM* 62; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 260 і т. ін.); **Косты** 1 (1466 *BD* I, 106); *зам. знах.* тѣгати

на пана **Кости** 1 (1499 *Cost.* II, 386); а того татарина **Костѣ** 1 (1480 *BD* I, 243); *дав. одн.* **кости** 15 (1432 *ДГВІН;* 1440 *Cost.* II, 66; *Mih.* 208; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 87, 93, 97; 1449 *Cost.* II, 385; 1466 *BD* I, 114; 1495 *BD* II, 85); **Костє** 4 (1490 *BD* I, 400; 1493 *BD* II, 3; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 123); к⟨ос⟩тѣ 1 (1426 *Cost.* I, 182); *знах. одн.* **Костю** (1449 *Cost.* II, 385; 1499 *BD* II, 449); *ор. одн.* **костєю** 2 (1442 *Cost.* II, 87; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); ! **косты** 1 (1458 *Cost.* II, 814).

Див. ще **КОСТЄ, КОСТЬ.**

КОСТѦНТИН *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТѦНТИНОВИЧЬ, КОСТѦНЬТИНОВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* Поручили(с) кнѧ(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46); А при томъ свѣдоци были кнѧзь Иванъ Чорторыискьи, кнѧзь Михайло Костѧньтиновичь Ольшаницькьи (Городок, 1443 *Р* 145); а при томъ были свєтки наша вѣрнаѧ рада кн҃зь михайло васильєвичь а кн҃зь михайло костѧньтиновичь (Луцьк, 1451 *Р* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Костѧньтиновичь, костѧ(и)тиновичь** 4 (1443 *Р* 145; 2-а пол. XV ст. *СО;* 1451 *Р* 156; *ДГШК*); **костѧнтинови(ч), костѧньтинови(ч)** 2 (1392 *Р* 46; 1446 *Р* 152); *знах. одн.* **костѧнтинови(ч)** (1392 *Р* 46).

КОТЄЛЄВѦ *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Котелеве: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєла єго... на имѣ сєло кинди(н)ци... єщє сєло котєлєва (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз одн.* **котєлєва** (1437 *Cost.* I, 541).

***КОТЄЛНѦ** *ж.* (1) *(назва села у Київській землі):* къ Житомироу сєло Котє(л)нѧ а в томъ сєлє новыє люди два(д)цать и чотыри чївки (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котє(л)нѧ** (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***КОТЕЛЪ** *ч.* (2) *(металева посудина)* котел, казан: а в тои клѣти скарбу не было ничого, толко зброи были и мисы зламаныи, а котлы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. мн.* **котлы** (1498 *АЛМ* 163).

КОТЄЦЬ *ч.* (4) *(особова назва, молд.* «курник»): мы Стєфан воєвод... чиным знамєнито... оже тоты истинны слоугы наши вѣрны Жоуржь Котєць и брат єго Козма Котєць слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котєць** (1471 *BD* I, 164); *дав. одн.* **Котєцоу** (1471 *BD* I, 164).

КОТЄЧАРЫИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѧм мы видѧвши их правоую и вѣрноую слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми имь... сєло на имѧ котєчарыи (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз.* **котєчарыи** (1471 *BD* I, 164).

***КОТЄШЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі):* тотн старци... вызнали... старою границю... кдє пєрєходнть дорога зоудєчєвскаѧ... тою жь дорогою зоудєчєвскою къ котєшєвоу къ бортномоу доубью (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *дав. одн.* **котєшєвоу** (1413 *Р* 83).

КОТЛИНЬСКИѢ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то были свѣдци... панъ Котлиньскиѣ воєвода илвъвски панъ соу(д)ья лвъвскиѣ (Львів, 1421 *Р* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котлиньскиѣ** (1421 *Р* 92).

***КОТЛУБУГА** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* Qutlu buγa «сильиий бик»): коли єсмь пєрвоє сѣлъ на цр҃ьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣданиє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **котлубугу** (1392—1393 *РФВ* 170).

***КОТНАРЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Молдавському князівстві):* и дали єсми иашємоу монастирю о(т) полѧиы... на въсѧкои лѣто, по шести бочо(к) вина, о(т) иашєи дєсѧтиины илї о(т) хрълова илї о(т) котнарѧ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); писа ивашко дїя(к), оу ко(т)нари (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **котнарѧ, ко(т)нарѣ** (1448 *Cost.* II, 365; 1453 *Cost.* II, 445, 472); *місц. одн.* **оу ко(т)нари** (1454 *Cost.* II, 509).

***КОТОВЄЦЬ** *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую... службоу до на(с)... дали єсмы єму... сєла на рєвтѣ, на имѧ ... бѣлаѧ кръницѧ и на оустїє волчннцѧ, где сѧ снємаю(т) съ котовцєм (sic.—*Прим. вид.*) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); и такожъ варє где имє(т) мочи поставити соби млины на котовцѧ, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *ор. одн.* **котовцєм** (1436 *Cost.* I, 459); *місц. одн* **на котовцѧ** (1443 *Cost.* II, 119, 120).

КОТОВИЧ *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) были докторъ с кракова кн҃зь янъ рєкгула... а пана мишко(в) сн҃ъ котовича богда(н) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); а при том с нами были: кн⟨ѧ⟩з Михайло Сонкгушкович... а пан Пєтрь Котович (Луцьк, 1491 *AS* I, 94—95).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котович** (1491 *AS* I, 95); *род. одн.* **котовича** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КОТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Котів: великій князь Швитригайло... чинимъ знамєнито... Ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского, и мы... дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ, а отъ Котова Осовъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Котова** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

! **КОТОИРЫ** *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТОРИ *див.* **КОТОРЫИ.**

***КОТОРИИ** *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТОРЇИ *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТОРЇИ КОЛВЄ *займ.* (10) (*стп.* którykolwie, *стч.* který-kolivěk) *(неозначений)* будь-який, який-небудь, який би не був: I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe imenem byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворец наш... зъ зємлѧми своими... и со всѧкими иными поплатки и податми которымъколвєк имєнєм могоут названы або мѣнєны быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Також и мы, прєрєчєнніи Стєфан воєвода, жадного нєпрїятєлѣ кролѣ єго милости, которїи колвє нєпрїятєл єго милости хотѧл бы назвати сѣ господарєм зємлѧм єго короуны полскои, и которїи бы пришол до нас... мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которїи колвє** (1499 *BD* II, 420, 421); *ор. одн. ч., с.* **которым колвє, которымъколвєк, kotorym kolwe** 5 (1388 *ZPL* 103, 108; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 118); **которим колвє** 1 (1499 *BD* II, 420); *знах. мн. ж.* **которїи колвє** (1499 *BD* II, 419, 420).

Див. ще **КОТОРІИ КОЛИ, *КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ, *КТОРЫ КОЛИ.**

КОТОРІИ КОЛИ, КОТОРЪИ КОЛИ, КОТОРЫ КОЛИ, КОТРЫИ КОЛИ *займ.* (12) (*стп.* którykoli, *стч.* kterýkoli) *(неозначений) (у знач. іменника)* хто-небудь, будь-хто, хто б не був (7): а по тому игумєиу Спаскому Андрєю и на потомъ иншимъ игумєиомъ, которые коли будутъ служити у монастырѣ Светого Спаса въ Кобрыни,— ижъ бы себѣ держалъ попа (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а нє имаєть тои коръчмы от нє(г) отнѧти ни одинъ староста а ни одинъ воєвода бєз нашєи волѣ которъи (так.— *Прим. вид.*) коли на тотъ нашь листъ оузрить занжє (так.— *Прим. вид.*) єсмъ дали ивану волошиновичю тую коръчму (Медика, 1407 *Р* 72); записали сѧ єсмы и присѧгли прєрє(ч)нному паноу владиславови, кролєви... бронити єго на противоу каждому нєпрїѧтєлю єго и короуны полскои, которыжъ коли бы былъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); А намѣстники наши маютъ отсылати сами до Вилни до протопопы, которїй коли будеть протопопомъ у Пречистое Богоматере у Вильни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у знач. прикметника) будь-який, який-небудь, якийсь (5): ачбы на(с), кто коли принєвол҂а(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) него о(т)стали... того николи нє оучини(м) алє хоче(м) оустави(ч)нє и мо(ц)нє при ни(х) зостати, а ньколи бы тѣжъ иншыи котрыи коли пановѣ... хотѣлї и(х) зостати, мы слюбоуємъ нє оставати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); прото(ж) уставл҂ає(м)ъ абы оу праве(х) нашеє землї вс҂акыи чл҃вкъ которого колї права имєєть собє имєтї ре(ч)нїка во(л)но(г) (XV ст. *ВС* 12 зв.); мы Олєксандръ... великий кн(҂а)зь литовский... чинимъ знаменито... иж... ємоу имѣнє и(а)шє имєнємъ Зв҂агол... дали єсмо... зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи... к... тому имѣню, которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которій коли** 2 (1499 *АСД* VI, 3); **которы коли** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **которъи коли** 1 (1407 *Р* 72); **котрыи коли** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *род. одн. с.* **которого колї** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *ор. одн. ч.* **которы(м) коли, которымъ коли** (1448 *Cost.* II, 734; 1499 *AS* I, 118); *наз. мн.* **которые коли** (1401 *АкВАК* III, 2); *дав. мн.* **которымъ коли** (XV ст. *ВС* 15 зв.); *знах. мн.* **которы(х) ко(л)** (1402 *Cost.* II, 623); *місц. мн.* **о которы(х) колї** (XV ст. *ВС* 12 зв.).

Див. ще **КОТОРЇИ КОЛВЄ, *КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ, *КТОРЫ КОЛИ.**

КОТОРЫИ, КОТОРЫ, КОТОРЇИ, КОТРЫЙ, КОТОРИ, КОТРЫ, КОТОРОЙ *займ.* (497) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (356) а) *(означальні)* (263) який, котрий *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* (168): а... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тоти старци... стали оу великого крихова... подлѣ доубровы горѣ до лѣсоцкои дороги котра҂а идєть и зоудечєва (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); єсли быхоум тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис ными темники и оуланы нє выдали, тогды нам корол єго милость... можєть нам своих записоув нє дєржати, которыи имами под королєвскою завишєною пєчатю (Сучава, 1462 *BD* II, 293); границу єсми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); о жакоу алюбо о капланѣ которыи(ж) дєржить очиноу свою (XV ст. *ВС* 12); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и иановѣ за собою посадыти на церковнои земли, которая къ той Церкви... прислухаєть ку Пустынцы (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(із співвідносним словом у головному реченні) (30): а сє ҂азь кн҂а(з) фєдико нєсвидискии... вызнаваю... ҂ако жь ҂авно было... какъ єсмъ вѣриѣ служилъ... кн҂а(з) швидригаилови противоу сторонамъ тымъ с которыми жь во(н) нѣшито имѣлъ чиинть (Кременець, 1434 *Р* 129); а прото єстли на первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаиоє иє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... иа тыи то... (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємецкого спискоу которыи оу се(м) наше(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe położyły... poczonszy od toiey... dorohy... y odtuł prosto w mezu ieho w tuju rozpłuhu kotoruiuz mykłasz zawody! (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(з повторенням означуваного члена в підрядному реченні) (7): старци... оуказали староую границю... межи дѣдошичи и межи баличи... к дорозѣ котра҂а идєть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); границѣ будуть вѣчныи наипервѣи межи нашимъ городо(м) сн҂атиномъ а межи шєпинци которыи жь шєпинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые... которые панове... печати свои приложили к сему моему листу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); О рицєри имаю(т) стати по(д) своєю хороуговъю по(д) которою хороуговъю в земли живоуть (XV ст. *ВС* 5 зв.); a maiut nam z toiey zemli osobnuju służbu służyty, krom innych zemel, kotoryi zemli oyczyznyi derżat (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (26): A jestliby k tretemu wyznaniu ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sud'i majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); землю шєпиньскоую, которою молдавьская земла (!) о(т) короуны имила... даваємы, дароуємы а ворочаємы... тому истино(м) королєви (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ... гдє бы врєченного казимира кролѣ и короуны єго непожиточнє алибо оувлочство было бы мовєно... алибо их вс҂ах противности, которїи пришли коу нашємоу вѣдомоу, маєм оуставично выстерєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и листъ пана Юревъ, которыи писаный до отца нашєго, пєрєдъ нами клалъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); и тыми часы єго милость вишєрєченнїи крал... нам въси мєрз҂ачкы... которїиж єсмо єго милости... оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(із співвідносним словом у головному реченні) (18): позволяємъ... Ижъ... на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкають... жадныхъ податковъ...давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27); а такѣ жь... тыи городы цєцунь а хмєловъ с тыми волостми и сєлы которыи жь к нимъ прислушають... дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оуже (!) тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оурожєномоу паиоу бартъшовы з боучача... братъ рожєнъи пана бартоша, намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); и били намъ чоломъ, абыхмо имъ тые зємли ихъ отчизиые и дворища, которые маютъ въ Овруцкомъ месте, потвердылы сымъ нашимъ лыстомъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (5): которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей. Ино князь Федоръ... Михайловичъ Чорторыскїй... тое мое имѣиїе... выкупилъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); а который бѫдєть соудомъ осоужєнъ алюбо виноватъ и зиа(и)дє(н) абы такы(х) нєграблєно (XV ст. *ВС* 17); и которїи бы пришол до нас... мы нє имаєм таковогo чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(із співвідносним словом у головному реченні та з повторенням означуваного члена) (4): н которыижь то прис҂аги и запи(с) єсми оучинили... ты(х) то оусѣхъ прис҂агъ и записовъ симъ листомъ потвєржаємъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскїй а панъ Аидрей Чапличъ... очевистѣ передъ нами и устиѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и иа вѣки продали пану Петрашку Лаиевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); которыхъ онъ пословъ своихъ пошлєть до великого князя Ивана Васильєвича, штобы єстє тыхъ єго пословъ... пропускали по нашому господаръству (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

(без співвідносного слова у головному реченні) (5): kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik, a ys kupieczkich wozow po dwa hrosziki (Краків. 1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4); которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8);

б) *(підметові)* (56) хто *(у препозиції — із співвідносним словом або неозначеним займенником у головному реченні)* (9): А которыи по нашєм животѣ от наставникь... нє боу-

дєт стоати въ сємь иашєм токмѣжи, таковыи да боудєть(... —*Прим. вид.*) (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); а которыє врочны(х) грошє(и) нєдають тыє подымъщину дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); А которїи, по нашєм животѣ, от наставник или от братїах свѧтомоу мѣстоу сємоу, кто или которїи нє боудєт стоати вь сємь нашєм токмѧжєм, таковы да даст отвѣть вь дєнь сѫднїи (Путна, 1476 *BD* I, 216); а которыи люди оусхотѧт пойти ис того сєла... тыи мают пойти доброволно (Острог, 1488 *AS* I, 88);

(без співвідносного слова у головному реченні) (10): а по нашомъ животѣ которыи имєтъ господарь оу зємли молдавскои о(т) братїи нашихъ... то они да нє порушатъ нашє данїє (Сучава, 1403 *ДГАА*); а по нашємъ животѣ которыи имєтъ быти господаръ оу нашєи зємли... то имъ що (...не відчит.— *Прим. ред.*) не пороушили нашєго даиїѧ (Сучава, 1419 *DIR*«*A*» 444);

(неповні, у заголовках деяких параграфів Вісліцького статуту) (32): которыи съ соуда избєгають во гнѣвѣ (XV ст. *BC* 5 зв.); которыи комоу возмє(т) што бє(з) єго вины (XV ст. *BC* 7 зв.);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (5): мы право чинимъ коли(ж) которымъ свє(т)комъ боудє(т) выроучєна клѧтва тогды то(т) которыи свє(т)кы вєдє(т) бє(з) оуразоу жалобы своєя имєєть моць иньшїи свє(т)кы имєновать и вєсть (XV ст. *BC* 19 зв.);

в) *(додаткові)* (29) хто, (рідше) який, що *(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні)* (12): Влодисла(в)... кроль польски... чинимо то свѣдо(м) оусѣмо которыі на то(т) листо посмотрито ожє пано пєтр воєво(д) молдавьі... пожичило на(м) Д҃ тисѧчѣ рублиі фрѧжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); и ѧзъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д)... по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣрє(н) быти королєви (Кременець, 1434 *P* 131); О ты(х) которыи(ж) дєлаю(т) дєрєво в лєсє (XV ст. *СЯ* 9 зв.); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а ие зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то єго половица того села Осєкрова иа того маєтъ спасти который ся останєтъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(без співвідносного слова у головному реченні) (5): про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо оурѧдомь того листа которымь єсть потрєбизна... како... кролєви полскому... зємлю шєпииьскоую... ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Колисѧ хто правомъ вади(т) о граиица(х) оуказоуючи копца намнє три... тогды по(д)комореи нашь по(д) своєю чєстїю... имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)чєнїю которыижє лѣпшая зиамєна оукажєть (XV ст. *СЯ* 42); ми боѧровє... ѧвно чини(м) ты(м)то листо(м), котрыи того листа боудоу(т) знаємостъ имѣти, гды(ж)... пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... записа(л) сѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) хто, (рідше) який (4): I też, jestliby... zabito, a czerez swedecstwo, ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby... zabił, jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti; my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Також и мы... Стєфан воєвода, жадного нєпрїятєлѣ кролѣ єго милости, которїи колвє нєпрїятєл єго милости хотѧл бы назвати сѣ господарєм зємлѧм єго короуны полскои, и которїи бы пришол до нас, или до подданных наших, или боуд до кого *которїи* прислоухают нашєго господства, мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (5): а которыи бы нє хотилъ на томъ изьєднаиїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи иа того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); Ино которого єсмо чоловєка вєдали въ нашой зємли, што ємоу добра нєхотєлъ... того єсмо тогды жъ зъ зємли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); а которыи бы коли хотєли въ мыто нашо и (в) промытоу въстоупатисѧ и мытоу нашомоу шкодити ты бы и(х) одъ ты(х) боронилъ (Петрків, 1489 *AMB*);

(без співвідносного слова у головному реченні) (3): которїи бы єго нє слоушали, мы єго исказнимы єгожє роукою (Сучава, 1401 *RIR*); а которыи боудєть оу томь знайдєиы тогда вина на нихъ (XV ст. *BC* 15);

г) *(місця)* (8) який, котрий *(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (6): а у которомъ торгу имуть ихъ купити, тамъ имуть дати, отъ каждого конѧ по чєтыри гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А оу котором тръгоу имєт коупити там имєт давати от скота а грош (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

(без співвідносного слова у головному реченні) (2): а оу котором торгоу имоут их коупити, от каждого конѧ по чєтири грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); а оу котором торгоу имоутъ их коупити, от каждого конѣ по чєтири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

2. *(відносно-приєднувальний)* цей, цей саме (25): Мы Алєксандръ... ведомо чынимо... ижъ... на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ... На *которыхъ* тыхъ плацахъ над Городницею божница ихъ... стоитъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27); тамъ же єсмо копецъ усыпалы, грани иа лыпи вытесаты велилы ... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граыцю скончылы... Которыи то граыци и за рику, также копци и грунтъ Карпа Мыкулиского потверждаемъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); которыижь то присѧги и запи(с) єсми оучинили при томъ голду во лвовѣ... ты(х)то оусѣхъ присѧгъ и записовъ... потвєржаємъ... а которыижь то листы и записы хочємъ имѣти въ оусѣхъ рѣчє(х) и члонкохъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... велєможны пановє: пань Станиславь с Ходча... пань Михайло Боучачскы... пановє и рада господарѧ Стєфана воєводы... из дроугои стороны, соуть сосланы и иалицєны и намѧнєны. Мєжи *которыми* панми пань Миколаи Гримало, вижь господарѧ кролѣ єго милости, особно был съсланы, абы оусым сторонам била справєдливостъ, абы одио смотрыль (під Хотиюм, 1467 *BD* II, 297); Я, Андрей Александровичъ, намѣстиикъ лидскій, державца кіевскій на тот часъ што гдрь иашъ король єго млсть далъ игумену и старцом стого великого николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское землн Плоскую а Клиноватую... а которыи нивки в долиие... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); мы Олєксандръ...великий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чиимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѧГол... даємъ и записуємъ... зо всими иными доходы... на которыж рѣчи лєпѣйшє свєдєтство а болшєє потвєржєнє пєчат н⟨а⟩ша єст к сємоу н⟨а⟩шомоу листу завѣшєна (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

3. *(неозначений)* (111) *(у знач. прикм.)* якийсь, будь-який, який-небудь (100): а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунѧ чєрєс бєрєстиє до лучьска без печали будтє (б. м. н., 1341 *P* 2); A jestliby kotoryje reczi krampyje wez majet' myto płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а коли которыи господарь имъ ⟨поруши⟩тъ без вины ихъ таковыи штобы былъ проклѧть о(т) га ба (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а пак ли тоє пєрворє(ч)ноє село намъ сѧ бы слюбило а любо которому нашему слузѣ поволили быхо(м) є выкупити (Коломия, 1424 *P* 102); а мы имаємъ дати кнѧзю великомоу помоч... нижли того, бже нє даи, боудоумъ (!) имѣти какоую налогоу с которых сторонъ, на нашоу зємлю (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); А которыи бы гости хотели мыто нашо объєжъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устєгалъ, нєхай бы ездили старыми дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); а воды(н)скому

єстли буде(т) о то которое дѣло и о(н) того нєха(и) на су(д)А(х) нашы(х) а не иа ни(х) коли они єго буду(т) негора(з)до суди(ли) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); а колї сА на(м) прїгодить прїєха(т) до которое землї тогды соудья тое земли имеєть соудити прї иашомъ дворе (XV ст. *ВС* 12 зв.); а владицѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, ие судити... нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена, тое судити намъ посполь (...— *Прим. вид.*) владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

которыи иньши (I) якийсь інший: про то мы оуставлАємь абы ка(ж)ны(и) велїкыи па(и) ани которыи иньши и(х) нєкоупова(л) собѣ ше(л)тиства нїкоторыи вси кромѣ па (I) своєго чїя весь (XV ст. *ВС* 32 зв.);

на которыхъ врѣмєнахъ (I) *див.* ***ВРѢМА**;

(у знач. іменника) хто-небудь, хтось (9): а тижь коли бы которыі неприАтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго и дѣти ихь или *которы* из нихо жи(в) останеть имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); а коли которыи о(т)име(т) наше данїє... то таковыи штобы былъ проклАтъ о(т) га ба (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); а которыи з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю... пАтсоть коп (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а єстли который с тыхъ нєхотел емоу служити и он оставивши имѣнє єдь проч зо всимъ своимъ статкомъ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

4. *(питальний)* який (3): и оуставлАємь и(ж)... слоужебнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) к селоу к томоу паиоу чїє сѣло єсть... а поведать о(т) которо(г) соудьи прїказанїємъ... а для которое вины то(т) позовъ да(н) (XV ст. *ВС* 14);

◇ имати которїи ричи (I), которїи ричи имати (I) *див.* **ИМАТИ²**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которыи, которы(и), kotoryj** 111 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1341 *Р* 2; 1388 *ZPL* 105; 1403 *RS* 338; 1419 *DIR«A»* 444; 1430 *ГВКЛ* 8; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1462 *BD* I, 70; 1475 *AS* III, 14; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **которы** 14 (1388 *Р* 36, 37; 1403 *ДГАА*; 1411 *Cost.* I, 85; 1437 *DIR* № 8; 1462 *BD* II, 284; XV ст. *ВС* 5 зв., 17 зв., 18 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **которїи, котори(и)** 9 (1458 *DIR«A»* 513; 1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1484 *ЯМ*; 1499 *BD* II, 421); **котрыи** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **котори** 1(1454 *Cost.* II, 513); **котры** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **которои** 1 (1459 *Р* 171); ! **котырыи** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *род. одн.ч., с.* **которого, которо(г)** (1389 *РЕА* I, 27; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Р* 134; 1438 *Р* 140; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *ВС* 11, 14, 29; 1499 *BD* II, 421); *дав. одн. ч., с.* **которому, которомоу** (1424 *Р* 102; 1438 *Р* 140; 1466 *AS* I, 61; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1499 *BD* II, 422); *знах. одн. ч.* **которыи, которы(и)** 7 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1481 *AS* I, 77; XV ст. *ВС* 33 зв., 38; 1492 *AS* III, 23; 1495 *ВМБС*); **которого, которо(г)** 7 (1435 *Р* 134; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1496 *BD* II, 401, 405; XV ст. *ВС* 15 зв., 34; 1498 *BD* II, 409); *ор. одн. ч., с.* **которымъ, которы(м), которым** 11 (1430 *ГВКЛ* 7; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 6, 26; 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 449); **котрим** 1 (1485 *BD* II, 372); *місц. одн. ч., с.* **оу (на) которомъ, которомь, котором** 14 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; 1449 *АЛМ* 8; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 96; 1489 *РИБ* 437 і т. ін.); **на котороумь** 1 (1467 *BD* II, 297); *наз. одн. с.* **которое** 6 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1449 *АЛМ* 8; 1489 *РИБ* 438; 1495 *ВМЗД*; 1499 *АСД* VI, 3; 1500 *АСД* II, № 3); **которы** 1 (1492 *ЗОЄ*); *знах. одн. с.* **которое** (1447—1492 *ЛКБВ*; 1467 *Mih. Doc.* 125; *СП* № 13; 1475 *AS* I, 72; 1489 *РИБ* 433; 1490 *Пам.*; 1492 *ЗОЄ*; 1496 *AS* I, 244; XV ст. *ВС* 35—35 зв.; 1499 *ГОКІР*); *наз. одн. ж.* **которая, kotoraja, которА** 40 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1388 *ZPL* 104; 1436 *Cost.* II, 706; 1445 *Cost.* II, 729; 1454 *Cost.* II, 517; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 6 зв.; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **котрА** 2 (1413 *Р* 83); **котора** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1462 *BD* II, 285); *род. одн. ж.* **которои** 6 (1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 372; XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 9; 1499 *BD* II, 422); **которое, kotoroje** 6 (1388 *ZPL* 103; 1478 *AS* I, 76; XV ст. *ВС* 12 зв., 14, 20 зв.; 1491 *AS* I, 97); *дав. одн. ж.* **которои** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); ! **корои** 1 (XV ст. *ВС* 8); *знах. одн. ж.* **которою, которую, kotoruju** 17 (1388 *ZPL* 104; 1436 *Cost.* II, 706; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774; 1485 *BD* II, 372; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **которою** 3 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766; 1496 *BD* II, 402); *зам. знах. одн. с.* **за которою** дѣло 1 (1466 *BD* I, 95); *ор. одн. ж.* **которою** 4 (1485 *BD* II, 371; XV ст. *ВС* 5 зв.; 1494 *AS* I, 101; *РИБ* 560); ! **котою** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *місц. одн. ж.* **в (при, на, оу) которой, kotoroj** 5 (1388 *ZPL* 105; 1430 *ГВКЛ* 8; 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *BD* II, 423); **о ко(т)ро(и)** I (XV ст. *ВС* 7); *наз. мн. ч., с.* **которыи, kotoryi** 66 (1388 *ZPL* 103; 1401 *RIR*; 1424 *Р* 99; 1435 *Р* 133; 1448 *Cost.* II, 737; 1462 *BD* II, 285; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1488 *AS* I, 88; 1493 *ПОСВВ* 152; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **которые, kotoryje** 23 (1388 *ZPL* 103; 1430 *ГВКЛ* 7; 1499 *АЛМ* 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 62; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *РИБ* 227; 1496 *ПДВКА* 60 і т. ін.); **которїи, котории** 7 (1401 *RIR*; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 372; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 420, 421; *ВФ*); **которы, kotory** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II, 284; 1487 *AS* I, 86); **которыѣ** I (1434 *Р* 130); **которие, которіе** 2 (1484 *ЯМ*; 1497 *РИБ* 683); *наз. мн. ж.* **которыА** I (1448 *Cost.* II, 734); ! **котоиры** I (1467 *BD* II, 297); *род. мн.* **которыхъ, которы(х), которых, kotorych** 8 (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *DIR«A»* 455; 1437 *Cost.* II, 709; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1487 *AS* I, 239); **которих, которихь** 3 (1436 *Cost.* II, 706; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 425); *дав. мн.* **которы(м), которымь, которым, которымъ** (1388 *Р* 38; 1436 *Cost.* II, 706; 1462 *BD* II, 285; 1495 *РИБ* 602; XV ст. *ВС* 7 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *знах. мн. ч., с.* **которыи, котоpyi** 25 (1389 *РЕА* I, 27; 1430 *ГВКЛ* 9; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1462 *BD* II, 293; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1488 *AS* I, 88; 1495 *АЛМ* 128; 1496 *AS* I, 244; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **которы(х), которыхъ, которых, kotorych** 9 (1389 *РЕА* I, 26; 1459 *Р* 171; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1495 *АЛМ* 83; *ВК*; XV ст. *СЯ* 43; 1498 *BD* II, 412); **которы, kotory** 6 (1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 284; 1499 *AS* I, 118; XV ст. *ВС* 17; *СЯ* 9 зв.; 1500 *ДПЖН*); **котори** 2 (1458 *Cost.* II, 815); **которыѣ** 2 (1436 *Cost.* II, 706, 707); *знах. мн. ж.* **которые, kotoryje** 4 (1388 *ZPL* 105, 108; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1498 *ГВКЛ* 22); **которїи** 3 (1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 419); *знах. мн. с.* **которие, которіе** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1489 *РИБ* 433); **которая** 1 (XV ст. *СЯ* 42); *ор. мн.* **которыми** (1411 *Cost.* II, 637; 1434 *Р* 129, 131; 1435 *Р* 132; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *ВС* 36; *СЯ* 40 зв., 42 зв.; 1497 *РИБ* 683); *місц. мн.* **на (оу, о) которыхъ, которы(х), которых** 9 (1389 *РЕА* I, 26, 27; 1415 *Cost.* I, 116; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 561; XV ст. *СЯ* 43; 1460 *BD* I, 41); **оу которих** 1 (1462 *BD* I, 67).

Див. ще **КТОРЫ.**

***КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ** *займ.* (2) *(неозначений)* будь-який, який-небудь: а такоже слоубоуемы и имаемы воротити оусѣ записы тому истино(м) королеви полскому и єго короуни, што передькове нашы имили о(т) королевьства полско(г), которыѣ коли боудь записы и тижь которыѣ коли боудь передькове нашы (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **которыѣ коли боудь** (1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще **КОТОРЇИ КОЛВЄ, КОТОРІИ КОЛИ, *КТОРЫ КОЛИ.**

! **КОТОЮ** ‹КОТОРОЮ› *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТРЫ *див.* **КОТОРЫИ.**
КОТРЫИ *див.* **КОТОРЫИ.**
КОТРЫИ КОЛИ *див.* **КОТОРІИ КОЛИ.**
! КОТЫРЫИ *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТЮЖИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Котюжинці: мы великий кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузрєвшє єсмо верност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го... слуги Михайла Олєхновича, и мы єсмо єму дали и записали... сєла оу кремєнецкой волости на имѧ Цєцєновци... а Котюжинци на Божку (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40).
ФОРМИ: *наз.* **Котюжинци** (1444 *AS* I, 40).

***КОЦМАНЬ** *ж.* (9) *(назва села на Буковині)* Кіцмань: и ти(ж) наши слоуги перєроубци аби нє гонили тоти люди о(т) коцмани ни на горо(д) ни на млины ни на наши дворовє съ иними землѣнє... що сѣ знаидоу(т) оу Радовцє(х) и оу Коцманє (Сучава, 1479 *DC* 141); Іо стєфа(н) воєво(д)... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѧжни анастасії іажє дадє коцма(н) обитѣли сєй (б. м. н., 1497 *DC* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **коцмаии** (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *знах. одн.* **коцма(н)** (1497 *DC* 8); *місц. одн.* **оу Коцманє** 4 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **оу Коцмани** 2 (1479 *DC* 140, 141).

КОЦМЪНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и мы... потвєрдили єсми имъ... сєла на тоутовѣ на имѧ калиманєщи... и пониже коцмънєщи (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52).
ФОРМИ: *наз.* **коцмъиєщи** (1439 *Cost.* II, 52).

***КОЧОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) *(сіно)* збирати, складати: и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ... сєла на тоутовѣ... и пониже мѣсто да кочуєтъ себѣ сино (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).
ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да кочуєтъ** (1439 *Cost.* II, 52).

КОША *ч.* (1) *(особова назва)*: а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩ и циганє, на имѣ татаро(м)... коша и(с) челѣдъю си, тора и(с) челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. одн.* **коша** (1462 *Cost. D.* 11).

***КОШЄНІЄ** *с.* (2) косіння: О кошєнїи сєна чюжєго хто косить (XV ст. *BC* 31).
ФОРМИ: *місц. одн.* **о кошєнїи** 1 (XV ст. *BC* 31); **о ! кашєнїи** 1 (XV ст. *BC* 8).
Пор. **КОСИТИ.**

КОШЄЩІИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Тѣм мы... дали и потвєрдили єсмо им оу нашєи зємли оу молдавскои... одно сєлищє ...межи Гънєщїи и межи Роусканїи и межи Кошєщїи (Сучава, 1467 *BD* I, 117).
ФОРМИ: *ор.* **Кошєщїи** (1467 *BD* I, 117).

***КОШИВАТИ** *дієсл. недок. многокр.* (5) (що) не раз косити, косити: Сєло Ходо(р)ково а в томъ сєлє сємъ члвка осмы(и) отамо(н) а вси слоуги на во(и)ноу хоживали и в ловы хоживали... а сєна нєкошивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.—91).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **кошивали** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91); **кошывали** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).
Див. ще **КОСИТИ, *ПОКОСИТИ, УКОСИТИ.**

***КОШИЛОВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва)*: А на то є(ст)... вѣра пана стєцка кошиловича (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); а на то єст... вѣра пана стєцка кошиловича (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46—47).
ФОРМИ: *род. одн.* **кошиловича** (1438 *DBAc* 28; *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 46—47).

КОШИЛОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Кошуляни: мы илїа воєвода... чинимъ знаменито... ожє... дали єсми имъ оу нашии зємли двѣ сєлѣ на имѣ кошиловци и стаиоуловци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330).
ФОРМИ: *наз.* **кошиловци** (1432 *Cost.* I, 330).

***КОШТЪ** *ч.* (1) (*стч.* koštъ, *стп.* koszt, *свн.* kost(e)) ціна, зусилля: Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... озна(и)моуємо... и(ж) мы дєи змилова(в)ши сѧ но(д) (!) слоугою наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) Которои на(м)ъ великїє оуслоуги своє и ко(ш)то(м) нємали(м) о(т)дає(м) (!) про то нагорожаючи ємоу самомоу... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ и диди(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).
ФОРМИ: *ор. одн.* **ко(ш)то(м)** (1459 *P* 171).

***КОШЧЇЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: тѣмь жє мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу сєла на имѣ собранєцъ ... и боудинци михаила кошчїєвича (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).
ФОРМИ: *род. одн.* **кошчїєвича** (1435 *DIR«A»* 465).

***КОШЫВАТИ** *див.* ***КОШИВАТИ.**

КОЩИЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии... панъ добєславъ кощицкии (Львів, 1368 *P* 16).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кощицкии** (1368 *P* 16).

! КОЯЖДОУЛ ⟨?⟩ (1): хота(р)... о(т) доуба что є(ст) на нє(м) крь(с)ть просто чєрєсь полѣ на могїлоу... а о(т) толѣ на вєрхоу гороу чобаноуль... до обрьшїє и кояждоул до об⟨рьшї⟩є мъгоура до об⟨рьшїє⟩ (Корочии Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

! КПѢПОСТ ⟨КРѢПОСТ⟩ *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРАВЄЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: жалова(л) на(м) боѧринъ смолє(н)скн(и) на (и)мѧ курило иванови(ч), на бра(т)ю свою... што(ж) они нєхотѧ(т) єму оу во(т)чинє дѣлєницы дати... и казали были єсмо и(х) поделити, око(л)ничому... Ивашку кра(в)цоу (Вільна, 1495 *БСКИ*).
ФОРМИ: *дав. одн.* **кра(в)цоу** (1495 *БСКИ*).

КРАЄВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а кнзѧ юрьєвы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии и па(н) га(в)рило маршалко (Острог, 1458 *ОЖДМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **краєвскии** (1458 *ОЖДМ*).

КРАИ[1] *ч.* (41) *(гранична лінія)* край, межа (37): а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци... по краи боуковины (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока Драгошєва... та на цариноу до краи царины (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ ... до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна, а черезъ тую дорогу краем нив церковных Хренницких (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Жоуржи Поуцѣноу... сєло на краи Доуброви (Васлуй, 1497 *BD* II, 107);
(пограничний район держави) пограниччя, окраїна (3): а кто повезєтъ сукно до бєсарабъ, дати имєтъ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши, а на краи, у баковѣ, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто повезєть соукно до басараб, дати имєт на головномь мытѣ, оу сочавѣ, от гривны три грош. а на краи, оу баковѣ, два грош от гривны (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789);
(озера) берег (1): Тѧм мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина сєло на Бръладѧ, на краи вєликаго озєра Брълада (Сучава, 1496 *BD* II, 89).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **краи**, от **краи** (1428 *Cost.* I, 224; 1446 *ПГСПМР*; 1466 *BD* I, 114; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100); *знах. одн.* **краи, краї** (1392 *Cost.* I, 7; 1400 *DIR«A»* 433; 1411 *Cost.* I, 84; 1427 *DIR«A»* 450; 1438 *DBAc* 27; 1446 *Cost.* II, 270; 1488 *BD* I, 348; 1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 63 і т. ін.); *ор. одн.* **краем** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *місц. одн.* **на (оу) краи** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1493 *BD* II, 3; 1496 *BD* II, 89; 1497 *BD* II, 99, 100, 107).

КРАИ[2] *ч.* (5) *(особова назва)*: А на то єст... вѣра нашых бояръ... в. п. Мик Краѧ (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); А при том єсми мартор сам господство ми... Стєфан воєвода... и наше панове... пан Мик Краи... и иных панов досыт, вєликых и малых (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Краи** (1460 *BD* I, 41; *Cost. S.* 34); *род. одн.* **КраѦ** 3 (1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 20, 25).

Див. ще **КРАЛ**[2], ***КРАЛЮ**, ***КРАЮ**.

***КРАИНИИ** *прикм.* (6) прикордонний: а львовчѦнє што имуть поити до браилово, по рыбы, на краинеє мыто, или у баковѣ или у берладѣ, тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а мыто имоут платити на краинєм мыты, оу Бани алибо оу Баковѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275—276).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **краинеє** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *місц. одн. с.* **на краинєм** (1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 276); *місц. мн.* **на краиных** (1460 *BD* II, 275).

Див. ще ***КРАИШНЫИ**.

***КРАИНИКОВЬ** *прикм.* (1) ◇ потокъ краниковь *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **краиниковь** (1415 *Cost.* I, 122).

КРАИНИКОУЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣм мы видѣвше є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потвръдили єсми єму... села на имѣ шизкоуци... и краиникоуцы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз.* **краиникоуци** (1456 *Cost.* II, 577).

КРАИНИЧЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє тоты истинныи слоуги нашѦ никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два села... на имѦ краиничєщи, а дроугоє село на имѦ лєвкоушєщи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а мы такождерє и от нас єсмы дали... паноу или комисоу... тоє прѦдрєчєнноє половина село на Полочинєх на имѦ половина от Краиничєщи (Васлуй, 1497 *BD* II, 118).

ФОРМИ: *наз.* **краиничєщи** (1415 *Cost.* I, 121); *зам. місц.* **оу краиничєщи** (1490 *DC* 147); *род.* **Краиничєщи** (1497 *BD* II, 118); *ор.* **краиничєщи** (1415 *Cost.* I, 122).

***КРАИНЫЙ** *див.* ***КРАИНИИ**.

КРАЙЧИЙ, КРАИЧЫ *ч.* (4) (*стп.* krajczy) *(первісно сановник, обов'язком якого було краяння страв при королівському столі; потім почесний титул)* крайчий: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоѦ... на имѣ, панъ янъ с чижєва... и панъ заклика тарло, староста и дєржавца стрыискы и краичы королєвства по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); А при том были рада н⟨а⟩ша: кн⟨Ѧ⟩зь Михайло Васильєвич... а пан Фєдко крайчий (Луцьк, 1451 *AS* I, 44—45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крайчий** 2 (1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 45); **краичы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *род. одн.* **крайчого** (1446 *AS* III, 5).

***КРАИШНЫИ** *прикм.* (1) прикордонний: А що привєзоут от Басараб или от Тоуркох, или пєрєцъ, или баволноу или боуд що, оу Баковѣ и Романов тръгъ и оу тых краишных тръгов от воза по В̃ златы тоурскых (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. мн.* **краишных** (1460 *BD* II, 274).

Див. ще ***КРАИНИИ**.

***КРАЇ** *див.* **КРАИ**[1].

КРАКОВСКИИ, КРАКОВЪСКЫИ, КРАКОВЬСКИИ, КРАКОВЬСКИ, КРАКОВСКЫ, КРАКОВСКІЙ, КРАКУВЪСКИИ *прикм.* (28): А сє Ѧ король казимиръ краковьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так — *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); исталосѦ подъ дєржавою вєликого кролѦ краковьского казимира и господарѦ рускоѣ зємлѣ (Львів, 1370 *P* 18); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоѦ... на имѣ, панъ янъ с чижєва, панъ и староста краковскы, на мѣсцє володислава, королѣ по(л)ского єго мл(с)ти и опека(л)никъ коруни полскои (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729);

к р а к о в с к а я м о н ѣ т а (1) *(грошова одиниця краківської чеканки)* краківська монета: Мы болєславъ инако швитрикгаило... кнѦзь чєрниговскии и ины(х) знаємо то чини(м)... ажє даровали єсмо... юркови козєнѦти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ Ѝ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Краковскии, краковьскии, краковскій** 4 (п. 1349 *P* 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *P* 122); **крако(в)скыи, краковъскыи** 6 (XV ст. *BC* 5 зв., 6, 9, 13 зв.); **краковьски, krakowski** 3 (1394 *P* 54; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **краковскы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **кракувъскии** 1 (1377 *P* 24); *род. одн. ч.* **краковьского, краковско(г)** 2 (1370 *P* 18; 1424 *P* 100); **краковъска(г)** 1 (XV ст. *BC* 30 зв.); *дав. одн. ч.* **крако(в)скомоу** (XV ст. *BC* 30 зв., 38); *род. одн. ж.* **краковскои** 4 (1361 *AGZ 6;* 1424 *P* 102; 1433 *P* 120, 124); **крако(в)скы(и)** 1 (XV ст. *BC* 34 зв.); *ор. одн. ж.* **краковьскою** (1352 *P* 5); *місц. одн. ж.* **у краковъскои** (XV ст. *BC* 12 зв.); *наз. мн. ч.* **краковъскыи** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Пор. ***КРАКОВЪ**[1].

***КРАКОВЪ**[1] *ч.* (21) *(назва міста у Польщі)* Краків: а даиа грамо(т) оу краковѣ (Краків, 1388 *P* 41); таке(ш) кєды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны, далєи кракова и далєи пол(с)ки, к нѣмцомъ крижєваицємъ, тогды... имамы помагати подлу(г) всєѣ нашєѣ мочи, противу всѣхъ ихъ нєприѦтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а дан(н) сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) пробоща (с)втого (флорїѦ)на прєдъ краковомъ (Медика, 1415 *P* 87); Писанъ у Краковѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,59).

ФОРМИ: *род. одн.* **кракова** (1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612, 613; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. одн.* **краковомъ** (1415 *P* 87); *місц. одн.* **оу краковѣ, Краковѣ** 5 (1388 *P* 41; 1394 *P* 54; 1454 *АЛМ* 12; 1499 *АЛМ* вип. 2,36; 1500 *АЛМ*, вип. 2,59); **оу (в) Кракове** 10 (1487 *АМЛ; РИБ* 227, 435; 1488 *УКТ;* XV ст. *BC* 13 зв.; 1489 *АКВ*; *AS* III, 22; *РИБ* 432, 433, 438); **w Krakowi** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КРАКОВЪ**[2] *ч.* (16) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: а хота(р) тѣмь сєла(м) *(в ориг.* сєлала(м).— *Прим. вид.)* кориїи и стр⟨им⟩бїи що на краковѣ и поусти(и) сєлищи, ти(ж) що на краковѣ, да є(ст) почєнши о(т) сочи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

К а м є н ь К р а к о в ъ (1) *див.* ***КАМЄНЬ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **краковѣ** 5 (1439 *Cost.* II, 60; 1446 *Cost.* II, 263; 1447 *Cost.* II, 288; 1491 *BD* I, 463; 1495 *BD* II, 59); **кракова** 1 (1438 *DIR«A»* 472); *ор. одн.* **краково(м)** (1428 *Cost.* I, 209); *місц. одн.* **на краковѣ, Краковѣ** (1428 *Cost.* I, 209; 1442 *Cost.* II, 93; 1448 *Cost.* II, 324; 1462 *Cost. D.* 10; 1495 *BD* II, 59; 1500 *BD* II, 173).

КРАКОВЪСКЫИ *див.* **КРАКОВСКИИ**.

КРАКОВЬСКИ *див.* **КРАКОВСКИИ**.

КРАКОВЬСКИИ *див.* **КРАКОВСКИИ**.

***КРАКОВѦНИНЪ** *ч.* (2) *(назва особи за місцем проживання)* краков'яин: Продали єсмо мыто луцкое и вагу краковѦиину Лерину Герешу (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *дав. одн.* **краковѦнину** (1498 *АЛРГ* 81, 82).

КРАКУВЪСКИИ *див.* **КРАКОВСКИИ**.

КРАЛ[1] *ч.* (24) (*цсл.* краль, *стч.* kral, *болг.* краль) король: съ приказаниє(м) кралѦ вла(д)слава (так.— *Прим. вид.*) польско(г) и вгорско(г)... взѦли єсмо вѣчноую очизноу въ огорожєиои въ вєликои къ кролєвьскоу(м) двороу (Луцьк, 1445 *P* 148); Також и прєрєчєнніи крал єго милость и прєрєчєныи єго милости братїѦ... нам Стєфаноу воєводи... имают быти прїятєлєм нашим прїятели а нєпрїятєлєм нашим нєпрїятели, завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крал** (1499 *BD* II, 419, 420, 421, 422, 423, 424); *род. одн.* **кралѣ** 2 (1499 *BD* II, 419, 424); **кралѧ** 1 (1445 *P* 148); *дав. одн.* **кралю** (1499 *BD* II, 419, 425); *ор. одн.* **кралєм** (1499 *BD* II, 419, 420); *наз. мн.* **кралєве** (1499 *BD* II, 423); *дав. мн.* **кралєм** (1499 *BD* II, 423).

Див. ще **КОРОЛЬ, КРОЛЬ.**

КРАЛ [2] *ч.* (15) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана ми(к) кралѣ (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501); А на то єст великаа мартоу⟨рї⟩а господство ми... Стефана воєводї... и нашим боѧром: пан Браєвич... пан Мик Крал... и ини наши пановє (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крал, крал, кра(л)** (1456 *Cost.* II, 583; *ЭСФ;* 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45); *зам. род.* вѣра пана... **крал** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Кралѣ, кралѣ** 8 (1454 *Cost.* II, 501; 1458 *BD* I, 6; *BD* II, 262; *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; 1460 *DIR«A»* 515); **кралє** 1 (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще **КРАИ** [2], ***КРАЛЮ, *КРАЮ.**

***КРАЛЄВЪ** *прикм.* (1) (*цсл.* кралєвъ) королівський: И єлико изрекѫт вашєи милости от господства ми, а вы о въсєм вѣроуитє их, яко быхмо самы съ вашим милостїом говорили, понєжє мы смо слоуги кралєвы и свѧтои короуны (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *наз. мн.* **кралєвы** (1475 *BD* II, 336).

Див. ще **КОРОЛЄВЪ, КРОЛЄВЪ, *КРОЛОВЪ.**

КРАЛЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* а на то є(сть) вѣра... пана ми(к) кралю дворни(к) глотїиски (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

Див. ще **КРАИ** [2], **КРАЛ** [2], ***КРАЮ.**

***КРАМАРЄ** *мн.* (1) роздрібний товар: ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т), аже нє лишитє и(х) продавати свои тръговли друбныи, крамарє, ка(к) продали при нашє(г) родителѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695).

ФОРМИ: *знах.* **крамарє** (1435 *Cost.* II, 695).

Див. ще ***КРАМАРЇА, *КРАМНЫИ** (крамные рѣчи).

***КРАМАРЇА** *ж., зб.* (1) роздрібний товар: про то(ж), о(т) сего часа, що бы єстє нє стаиовили и(х), але да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695).

ФОРМИ: *знах.* **крамарїа** (1435 *Cost.* II, 695).

Див. ще ***КРАМАРЄ, *КРАМНЫИ** (крамные рѣчи).

***КРАМНЫИ** *прикм.* (9) ◇ крамные рѣчи (6), reczi kramnyje (1), крамные ⟨рѣчи⟩ (2) роздрібний товар: A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez majet' myto płatiti czerez wsi myta połozonyje kak i inszyje dajut' myto (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а у сирѧтьскомъ отъ крамныхъ рѣчєи, отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а от крамных рѣчєи, що соут розмаити рѣчи, почєнши полотно литовское и кросєнское и моудрое, и от бархатоу, и от початого соукна, и от ногавици, и от харса, ...а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **крамныи** (1456 *Cost.* II, 788); *род. мн.* **крамныхъ, крамныхъ** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 788, 790; 1460 *BD* II, 273, 275); *знах. мн. ж.* **kramnyje** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще ***КРАМАРЄ, *КРАМАРЇА.**

***КРАМЪ** *ч., зб.* (1) роздрібна торгівля: почєнши гдє єстъ головноє мыто, на складѣ оу Сочавѣ, от... рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *дав. одн.* **крамоу** (1460 *BD* II, 273).

КРАСИЛОВ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Красилів: мы великий кн⟨ѧ⟩зь швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузрєвшє єсмо верност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го... слуги Михайла Олєхновича, и мы єсмо єму и записали... сѣла оу кремєнєцкой волости на имѧ: Цєцєновци, а Красилов на Случи (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Красилов** (1444 *AS* I, 40).

***КРАСНАЯ** *ж.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли сєла на красиои (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Ивоулоу Мъндрѣ... тоє прѧдрєчєноє сєло... оу озєро на Краснои (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *род. одн.* **краснои** (1456 *Cost.* II, 582); *ор. зам. місц.* сєло на **Красиою** (1490 *BD* I, 396); *місц. одн.* **на краснои, Красиои** 8 (1434 *Cost.* I, 374; 1436 *Cost.* I, 449, 450; 1438 *Cost.* II, 14; 1456 *Mih.* 213; 1490 *BD* I, 396; 1493 *BD* II, 18, 19); на 1 **красно(м)** 1 (1458 *ПГСММЦ*).

***КРАСНЄ** *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Красноїльськ: тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла оу нашєи зємли на имѧ хєицовци на сєрѣ(т)... и половина о(т) красного (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род. одн.* **красиого** (1431 *Cost.* I, 317).

КРАСНЄШЬ *див.* **КРАСНЫШ.**

***КРАСНИШ** *див.* **КРАСНЫШ.**

***КРАСНОЕ** *с.* (4) *(назва села у Волинській землі):* застали єсмо оу стго спса на красно(м) д иконы кованы(х) (б. м. н., 1429 *P* 114); въ Красномъ одъ воза по грошу, а одъ коней не иадобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Се я па(н) олизарь кирдеевичь моршалко земли волын(с)кое... запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу... къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *знах. одн.* **красное** (1487 *ВОРСР* 178); *місц. одн.* **на (въ) красно(м), Красномъ** (1429 *P* 114; XV ст. *ВОРСР* 179; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***КРАСНОСЄЛСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Красиосельскъ *у Волинській землі):* Сє я смирены ѳедосе(и) игумень спа(с)кии кра(с)иосе(лс)киі протопо(п)... взя(л) есми сты(и) мона(с)ты(р) то е(ст) на кра(с)но(м) и постри(г) а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179);

монастырь красноселскии (1) *див.* **МОНАСТИРЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кра(с)носе(лс)киі** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *зам. дав. одн. ч.* **кра(с)носе(лс)ки(н)** 1 (1483 *ВОРСР* 178).

***КРАСНЫИ** *прикм.* (2) ◇ красныи потокъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы вѣдѣвшє єго правую и вѣриу слу(ж)бу до насъ... дали єсмы єму оу нашєи зємли оу молдавской красныи потокъ што на кобылы о(т) оустья до верхъ Потока (Сучава, 1403 *RS* 338); оучинити красную правдоу (1) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **красныи** (1403 *RS* 338); *знах. одн. ж.* **кра(с)ную** (1457 *Cost.* II, 809).

***КРАСНЫИ ТОРГЪ** *ч.* (6) *(назва міста у Молдавському князівстві):* и тако(ж) дали єсмо томоу прѧдрєчєиномоу монастирю воскъ о(т) краснаго тръга оуве(с), да бероу(т) калоугєри, на въсѧкоє лѣто, о(т) въсѧ(х) кто име(т) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); дали и потвєрдили єсмо вичиыи. оброк томоу... монастироу от Побратѣ... и половина камєн воскоу от Красного тыргоу (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **красиого торгоу** 1 (1449 *Cost.* II, 378); **Красного тыргоу** 1 (1466 *BD* I, 105); **красиого тръга** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **краснаго тръга** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *місц. одн.* **оу красно(м) торгоу** 1 (1449 *Cost.* II, 378); **оу красномь тьргу** 1 (1454 *Cost.* II, 508).

***КРАСНЫИ ТРЪГЪ** *див.* ***КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

***КРАСНЫИ ТЫРГЪ** *див.* ***КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

***КРАСНЫИ ТЬРГЪ** *див.* ***КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

КРАСНЫШ, КРАСНЄШЬ *ч.* (30) (*особова назва, молд., слов.* красьнъ): А на то єст... в. п. Красныша постєлника

(Сучава, 1458 *BD* I, 25); а на то єст велїкаѧ ⟨мартоу⟩риа нашего посподства (!)... Стєфаиа воєвода... и боѧр наших ...пан Краснєшь дворнык, паи Костє Данович (Сучава, 1467 *BD* I, 123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Красныш** 5 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; 1466 *BD* I, 113, 115); **красиєшь** 2 (1464 *BD* I, 84; 1467 *BD* I, 123); **краснє(ш)**, **krasnesz** 3 (1464 *DIR* «*A*» 517; 1465 *GL* 176; 1467 *Cost. S.* 69); **красни(ш)** 2 (1460 *Cost. S.* 34; 1466 *DIR* «*A*» 519); *род. одн.* **Красиыша** 7 (1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 34; 1460 *DIR* «*A*» 515; *Cost. S.* 41; 1465 *DIR* «*A*» 518; 1467 *BD* I, 117, 119); **Красниша** 6 (1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28, 36; 1460 *BD* II, 270; 1466 *BD* I, 110; 1467 *BD* I, 121); **Краснєша** 3 (1464 *BD* I, 86; *Cost. S.* 59; 1466 *BD* I, 106); **Кра(с)иьша** 1 (1459 *Cost. S.* 22); ! **Краснєшоу** 1 (1465 *BD* I, 88).

***КРАСНЬШЪ** *див.* **КРАСНЫШ.**

***КРАСТИ** *дієсл. недок.* (5) *(що і без додатка)* красти: a jestliby nekotoryj kon, byłby... kradenyj (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); О злодѣє(х) што крадоуть алюбо разбои чинѧ(т) (XV ст. *BC* 7 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **крадоуть, кра(д)уть** (XV ст. *BC* 7 зв., 28, 29); *бож.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **byłby ...kradenyj** (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***ЗАКРАСТИ, *ПОКРАСТИ, *ОУКРАСТИ.**

***КРАХАЄВЪ** *див.* ***КРѢХАЄВЪ.**

***КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ** *ч.* (2) *(назва міста у Молдавському князівстві):* и єщє єсмы дали прѣдрєченномоу монастироу домъ крачоуновъ от камєна (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоу(ж)бою до на(с)... дали єсмы ємоу... єдно сєло... на имѣ ло(в)ци наши на бистрици, що соу(т) пони(ж) крачунова камєнє и с прикоу(т)кы (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *род. одн.* **крачунова камєнє** 1 (1446 *Cost.* II, 238); **крачоуновъ от камєна** 1 (1431 *Cost.* I, 325).

Див. ще. ***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ, *КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ.**

КРАЧУНЪ, КРАЧЮНЬ, КРЪЧЮН *ч.* (3) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... ожє тоть истиниыи слоуга нашь паиь крачюнь бєлчєскоуль слоужиль прѣж(д)є стопочивши(м) наши(м) прєтко(м) (sic.— *Прим. вид.*) правоую и вѣрноую слоужбою (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми и потвръдили томоу свѧтомоу моиастироу цигане... иа имѣ... Братоул и братїа єго Марко и Кръчюи, сыны Алєксови съ чєлѣдми своими (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крачунъ** 1 (1429 *Cost.* I, 239); **крачюнь** 1 (1414 *Cost.* I, 111); **Кръчюн** 1 (1487 *BD* I, 312).

***КРАЧЮНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... чиним знаменито *(в ориг.* знаменимто.— *Прим. вид.)*... ожє... слоуга наш Татоул от Бръзотъ... продал... єдно мѣсто от поустиии на Бръзотѣ, на имѣ гдє монастирѣ была, и тою потокоу и до хотар Крач⟨ю⟩нов... слоузѣ нашємоу Боди от Доубровоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Крач⟨ю⟩иов** (1466 *BD* I, 113).

Пор. **КРАЧУНЪ.**

КРАЧЮНЬ *див.* **КРАЧУНЪ.**

***КРАЮ** *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., пор. рум.* craiu «король», *болг.* краль): А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Дашкоу... дроугоє сєло на имѣ Боудєщїи... що коупил тоє сєло отець их Гостилъ от Иван Краю (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

Див. ще **КРАИ [2], КРАЛ [2], КРАЛЮ.**

***КРАѦВСКЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* И сътвори си камєнь въ дни Іо Нѣгоє воєвода: сътвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник и съ братїам ихъ, снови нѣгоє Краѧвскы, понєжє и Влъдислав воєвода и подигноу(л) властєли (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Краѧвскы** (1455 *Nic. Doc.*).

KRW *див.* **КРЪВЪ.**

***КРЄЖАНЫ** *див.* **ГРЄЖАНЫ.**

КРЄМЄНЄЦКИ *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

КРЄМЄНЄЦКИИ *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

КРЄМЄНЄЦКЫИ *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

***КРЄМЄНЄЦЪКИЙ** *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

***КРЄМЄНЄЦЬ** *див.* *** КРЄМѦНЄЦЬ.**

***КРЄМЄНЄЦЬКИЙ** *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

***КРЄМЯНЄЦКЫЙ** *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

КРЄМѦНЄЦКИЙ, КРЄМЯНЄЦКИ, КРЄМЯНИЦЪКИИ, КРЄМЄНЄЦКИИ, КРЄМЄНЄЦКИ, КРЄМЯНЄЦЬКИ, КРЄМЄНЄЦКЫИ, КРѦМѦНИЦКИИ *прикм.* (22): а притом были свѣдци, пан петръ нєоря, воєвода судомирскыи... пан лѣсота, воєвода кремєнєцкыи (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы великиі кизь швїтрикга(л) Свѣдомо чииимъ... нжє дали єсмо и запїсали лєиькови зарубичю таѧ сєла в Луцкоі земли олыку... А мытельио... А в кремѧнєцкои волости ваидруга (Житомир, 1433 *P* 126); Намєстникоу Кремѧнєцкомоу, кнѧзю Алєксандроу Санкгоушковичоу К копъ грошей зъ мыта Лоуцкого (Краків, 1489 *AS* III, 22); Я Петръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом... иж... дал єсми братаничоу своємоу Богданоу... имѣньє... на имѧ Тоурьюю оу кремєнєцъкомъ повѣтє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кремєнєцкии** 3 (1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1444 *AS* I, 40); **кремѧнєцкий** 2 (1434 *P* 129; 1491 *AS* I, 94); **кремянєцьки, кремєнєць(ки)** 2 (1467 *AS* I, 63); **крѧмѧницкии** 1 (1435 *P* 132); **кремяницъкии** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); **кремянєцки** 1 (1438 *P* 141); **кремєнєцкыи** 1 (1361 *AGZ* 6); **кремєиєцки** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *дав. одн. ч.* **КремѧнєцкомоУ** 1 (1489 *AS* III, 22); **кремєнєцькому** 1 (1469 *AS* I, 64); *ор. одн. ч.* **кремянєцкымъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *місц. одн. ч.* **оу кремєнєцко(м), кремєнєцъкомъ** 2 (1438 *P* 138; 1496 *AS* I, 244); **в Кремянєцкомъ** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *род. одн. ж.* **кремєнєцкоє** (1478 *AS* I, 76); *місц. одн. ж.* **в кремѧнєцкои** 1 (1433 *P* 126); **оу кремєиєцкой** 1 (1444 *AS* I, 40); *наз. мн.* **кремѧнєцкии** (1491 *AS* I, 94).

Пор. ***КРЄМѦНЄЦЬ.**

***КРЄМѦНЄЦЬ** *ч.* (8) *(назва міста у Волинській землі)* Кременець: а кремѧнєць дєржати юрью наримонътовичю о(т) кнѧзии литовьскыхъ и о(т) королѧ за В лѣ(т) (б. м. и., 1352 *P* 6); про то жь ѧ про тоє ихъ добродѣиство про чєсныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсми ку наосвѣчєньскому киѧжѧтю пану и паиу володиславови бжьєю мл(с)тью королєви польскому... ис крѧмѧнцомъ (Черняхів, 1435 *P* 132—133); П⟨и⟩саи оу КремѧньЦы (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кремѧнєць** (1352 *P* 6); *ор. одн.* **кремѧницємъ** 1 (1434 *P* 130); **крѧмѧнцомъ** 1 (1435 *P* 133); *місц. одн.* **оу КремѧньЦы** 2 (1469 *AS* I, 64; 1497 *AS* I, 112); **на кремєнъцы** 1 (XV ст. *ИК*); **оу Кремєньци** 1 (1467 *AS* I, 63); **оу кремѧньцю** 1 (1434 *P* 131).

КРЄМЯНИЦЪКИИ *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

***КРЄМѦНИЦЬ** *див.* ***КРЄМѦНЄЦЬ.**

! **КРЄПОСТЇ** ⟨КРИХКОСТІ⟩ *див.* ***КРИХКОСТЬ.**

***КРЄПОСТЪ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРЄПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

КРЄСТИНА, КРЪСТИНА *ж.* (9) (*особова назва*) Христиа: А оу томжє пак оустал пан Хєрман... и продал тоє вишєписаниоє сєло... що ємоу дал оуико єго пан Оцєл и дочка єго Кръстина (Сучава, 1463 *BD* I, 74); мы стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидє прѧд нами... синъ Михаила оцєла граматика и сєстри єгокрєстина и аиоушка... и продали свою правою отниноу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кръстина** 4 (1463 *BD* I, 74; 1490 *BD* I, 384, 385; 1499 *BD* II, 162); **крєстина** 2 (1500 *SD* 7); *дав.*

одн. **Кръстини** (1490 *BD* I, 384, 386); *ор. одн.* **Кръстїною** (1463 *BD* I, 73).

***КРЄСТИТЄЛЬ** *ч.* (3) (*цсл.* хръститель) *(титул святого Івана)* хреститель: Stało sia jest i dano, w Łucku, w oktawu swiatoho Iwana krestitela (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); у сучавѣ ...въ сборъ сѵтго ивана кр(с)тлѧ (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **krestitela, кр(с)тлѧ** 2 (1388 *ZPL* 108; 1403 *ДГАА*); **хрестителя** 1 (1389 *РЕА* I, 27).

***КРЄСТИТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* хръстити) (кого у кого) *(бути хрещеним батьком)* хрестити: Пани Михайловаѧ поведила, ижъ за великого кнѧзѧ Швитрикгайла коли мой пан сына крестил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **крестил** (1478 *AS* III, 17).

***КРЄСТИѦНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***КРЄСТЇАНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***КРЄСТЪ** *ч.* (30) (*цсл.* крьстъ, *ствн.* krist, christ) *(предмет християнського культу)* хрест (6): а пришодъши... панъ волъчко пана ходьковъ сыновєць лоєвича ис пани ходьковою женою... дали єму сєло... новосєлъцѣ... а два хрєсты сєрєбная (Вишня, 1393 *Р* 52); Алє колиж... крол полскыи... нас... здєржаню чистои... вѣры... єго Короунѣ полскои напомѣноул... мы... вызнавамы тым то листом... прѧз обвєзаннѣ присѧгы нашои и з дотъкнєнємъ свѧтого хрєста и прѧз єго цѣлованє, быти повинни и обвєзаноу коу держаню зоуполна чєсти и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

к р (с) т ъ о у з в и з а л н ы и (1) *(дерев'яний хрест, що використовувався під час богослужіння в день церковного свята воздвиження чесного хреста)* воздвижальний хрест: застали єсмо оу сѵтго спса на красно(м)... кр(с)тъ оузвизалныи (так.—*Прим. вид.*) с камєньє(м) (б. м. н., 1429 *Р* 114); к р є с т ъ (х р є с т ъ) ц ѣ л о в а т и (5), ц ѣ л о в а т и к р є с т ъ (8) присягати, складати присягу: на сє(мъ) на всє(м) мы два исъ братомоимъ цѣлуєва крстъ што жь нама всє то исправити косподарєви нашєму вєлико(м) королю б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); мы стєфанъ воєвода... хрєстъ (sic. — *Прим. вид.*) цєлоуємъ што (sic.— *Прим. вид.*), а то докончанїє дєржати намъ... вѣчно и нєпороушєно (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); алє коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до вєликого князя московъского... и любовъ и доконъчанє съ нимъ взяли єстє, и крєстъ єстє цєловали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); х р є с т а ц ѣ л о в а н и є (1) присяга на хресті: в то врємѧ коли кнѧ(з)... дмитрии... голдованиє и вѣрность... и хс(с)та (!) цѣлониє *(зам.* цѣлованиє.— *Прим. вид.*) ... королєви польскому... слюбил а мы... нслюбуємы за него... ижє... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); в ъ з д в и ж є н ї є ч є с т н а г о к р є с т а (5), ч є с н а г о в ъ з д в и ж е н и є к р є с т а (1) *див.* ***ВЪЗДВИЖЕНІЄ**; ч є с т н ы и к р є с т ъ (3) *див.* **ЧЄСТНЫИ** 2;

(межовий знак у вигляді хреста) хрест (1): а хотар томоу сєло, на имѣ шербановци, о(т) поянъ о(т) лѣсов рог... простѣ къ дроугомоу лисоу, на краи лиса граб, тамо крсть роубан (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кр(с)тъ, крсть** (1386 *Р* 30; 1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **кр(с)та, крста, крєста** 5 (1436 *Cost.* II, 698, 702; 1439 *Cost.* II, 46; 1453 *Cost.* II, 492; 1499 *BD* II, 444); **хрєста, хста** 3 (1388 *Р* 39; 1403 *ДГМ;* 1462 *BD* II, 284); **!хєрьства** I (XV ст. *ся* 42); *знах. одн.* **крєстъ, крєсть, кр(с)тъ, кр(с)ть** 14 (1386 *Р* 30; 1400 *Cost.* II, 619; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 637; 1429 *Р* 114; 1435 *Cost.* II, 679; 1498 *BD* II, 410; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **хрєстъ, хрстъ, хр(с)тъ** 5(1445 *Cost.* II, 726; 1448 *Cost.* II, 734, 738; 1453 *Cost.* II, 766); *знах. мн.* **хрєсты** (1393 *Р* 52).

Див. ще ***КРИЖЪ, КРЪСТЪ**[1].

***КРЄСТЪНЫИ** *прикм.* (7) (*цсл.* кръстьнъ) ◇ к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є (2) присяга: А што до насъ прыказали єстє, ажъ нє станєть ся промєжы вами зъ вєликимъ князємъ Алєксанъдромъ миръ, ты и до насъ прысылаєшъ, да и я по доконъчалъныхъ записєхъ и по крєстъному цєлованью вамъ на нихъ помогалъ и наступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); а къ нєдругомъ єго къ Охъматовымъ дєтємъ посылаєшъ... да и въ ыныхъ дєлєхъ во многихъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью єму нє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); з ъ к р є с т ъ н о г о (х р є с т ъ н о г о) ц є л о в а н ь ѧ в ы с т у п и т и (2) зламати присягу: што пєрєжъ сєго посылали єсмо къ тобє нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ тстя нашого... вєликого князя московъского, штожъ намъ зъ доконъчанья своєго и хрєстъного цєлованья выступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... поведаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... вєликого князя московъского што жъ онъ зъ доконъчаньѧ своєго и крєстъного цєлованьѧ вамъ выступилъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є и м а т и (з ким) (2), к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є и м є т и (з ким) (1) взаємно зобов'язатися під присягою: и єстли бы онъ вамъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью... што съ ними имали єстє, правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ єдинацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); И мы тому всєму гораздъ розоумєли єсмо и до зятя вашого, вєликого князя Алєксанъдра литовъского, посла послали єсмо... да и онъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью и по записєхъ, што съ ними имєли єстє, абы вамъ правилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **крєстъного** 2 (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **хрєстъного** 1 (1498 *BD* II, 413); *дав. одн. с.* **крєстъиому** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448).

***КРЄСТЬ** *див.* ***КРЄСТЪ.**

***КРЄСТЬѦНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***КРЄСТЬѦНЬСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***КРЄСШЧЄНЬЄ** *с.* (3) (*цсл.* кръштєниє) *(назва церковного свята, також календарна дата)* водохрещі, богоявлення: будєть ведомо оусємъ... ажъ Ѧзъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во... а послєдноє на хрьщєньє х(с)во што жъ нинє(ч) придєть оу дву нєдєлѧ(х) по розтвє х(с)вє дати ми двєстє роублєвъ кнзю скиригаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); и на крѣпость сєму нашѣ печѧти привѣсили єсмо к тому листу, въ городѣ, в сочѧвѣ, оу день стго богоѧвлѣньѧ на кр(с)шчєньє го(с)днє (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

ФОРМИ: *род. одн.* **кр(с)шчѣньѧ** (1395 *Cost.* II, 612); *знах. одн.* **хрьщєньє** (1387 *СП* № 12); **кр(с)шчєньє** 1 (1395 *Cost.* II, 613).

***КРЄСШЧѢНЬЄ** *див.* ***КРЄСШЧЄНЬЄ.**

КРЄХОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а тому свѣдци па(и) Ѧнъ количь... па(н) лань крєховичь (Галич, 1404 *Р* 68); A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj.. Jhnat krechowicz Mitropolicz namisznik (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєховичь, krechowicz** (1404 *Р* 68; 1413 *GL* 48).

КРЄЦЄВИЧ *ч.* (26) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана крєцєвича (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); А на то єст... в. п. Ходка Крєцєвича (Сучава, 1467 *BD* I, 117—118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєцєви(ч), крєцєвич, Krecewycz** (1456 *ЭСФ;* 1460 *Cost. S.* 34; 1462 *BD* I, 54, 56; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519); *род. одн.* **Крєцєвича, крєцєвича** 17 (1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 501; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 63; 1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; 1466 *BD* I, 110; 1467 *BD* I, 118 і т. ін.); **крѣцєвича** 1 (1453 *Cost.* II, 468).

Див. ще **КРЄЦОВИЧ, КРЄЦОВИЧОУ.**

КРЄЦЄСКОУЛЬ *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє тот... пан влашинь крєцєскоуль, слоужнл нам правои (!) и вѣрно (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160); а на то єстъ... вѣра пана хотко крєцєскоул (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєцєскоуль** 1 (1443 *Cost.* II, 160); *зам. род.* вѣра пана... **крєцєскоул** 1 (1460 *Cost. S.* 41).

Див. ще ***КРЄЦОЯСКОУЛЬ.**

КРЄЦОВИЧ *ч.* (14) *(особова назва):* и на тоє... вѣра наши(х) боярь, вѣра пана оана пынтєчє... вѣра пана хо(д)ко крєцовича (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509); А на то єст вєлика марторїа само господства ми Стєфан воєвода, и наши бояре: бил пан Доума Браєвича... пан Ходко Крєцович (Сучава, 1462 *BD* I, 52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крєцович** 4 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52); *зам. род.* в. п. Ходка **Крєцович** 1 (1458 *BD* I, 25); *род. одн.* **крєцовича** (1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* I, 20; *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 62, 67).

Див. ще **КРЄЦЄВИЧ, КРЄЦОВИЧОУ.**

КРЄЦОВИЧОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* мы Илїа воєвода и брат господства ми Стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоты истинныи слоуга нашъ Ходко Крєцовичоу слоужилъ нам правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1436 *BAM* 33).

Див. ще **КРЄЦЄВИЧ, КРЄЦОВИЧ**

КРЄЦОВНИКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* ⟨Боєрїи а⟩ноумѧ: Ходка Крєцовникоул, Исаи нємецскаго, Стєцка Домокоуш (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крєцовникоул** (1458 *BD* I, 19).

***КРЄЦОЯСКОУЛЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст)... вєра пана крєцояскоула (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *род. одн.* **крєцояскоула** (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще **КРЄЦЄСКОУЛЬ.**

***КРЄЦОУЛЬ** *ч.* (4) *(особова назва):* тѣм мы видѣвшє правоу вѣрноую єго слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашии зємли... силищє (!) на кашин, на имѧ гдє биль домь отца єго стана крєцоула (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160); и оуставшє нашь вєрнїи пань, михоуль мєдєничарь, и заплатиль оуси иєполна, тоты вышєписаннїи пинѣзи... оуноуковом крєцоула (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *род. одн.* **крєцоула** (1443 *Cost.* II, 160; 1448 *Cost.* II, 342; 1497 *Cost. S.* 223).

Див. ще ***КРЄЦЪ.**

***КРЄЦЪ** *ч.* (5) *(особова назва,* молд. «кучерявий»): Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвши єго правою и вѣрною слоужб⟨оу⟩ до нас... дали... ⟨...єсми є⟩моу... сєла на имѣ: гдє бил дворь Крєцъви на Яланѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 110); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили... Ѻ злат татарских... оуноуком Крєца (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *род. одн.* **Крєца** (1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); *дав. одн.* **Крєцъви** (1466 *BD* I, 110).

Див. ще ***КРЄЦОУЛЬ.**

КРЄЦѢНЪ *ч.* (5) *(особова назва):* а при то(м) были наши панове, бы(л) па(н) маноило... па(н) хо(т)ко крєцѣнъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а на то є(ст)... вѣра пана хо(д)ка крєцѣна (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472—473).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєцѣнъ** (1449 *Cost.* II, 386); *род. одн.* **крєцѣна** (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 473).

***КРЄЧОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Кречів: а по ее животе сестренцомъ монмъ записую... место Литовижъ, а Кречовъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Кречовъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***КРЄШЄНАЯ** *ж.*(1) *(назва місцевості у Троцькому воєводстві):* И мы видєчи речъ справедливоую... казали єсмо свєтком присѧгноути, они обвели от Бєрєзоє... и займищам по Крєшєноую (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Крєшєноую** (1478 *AS* III, 17).

КРИВАѦ *ж.* (1) ◇ б о л о т о к р и в а ѧ *див.* **БОЛОТО.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **кривАѧ** (1500 *Cost. S.* 230).

КРИВДА *ж.* (49) кривда, матеріальна шкода (29): и кто бы єму нєпрїѧтєль, тотъ и намъ нєпрїѧтєль, о єго кривды какъ и о наши криеды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); такѣ ж мы слюбуємы нїѣ... єтєфану воєводѣ... о(т) всєго нагабанья и о(т) всѣхъ кривдъ... н о(т) єго нєприѧтєлии никого нє выимуючи боронити (Ланчиця, 1433 *P* 124—125); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и мы досмотрєвшы того С паны радою нашою и видєлосє на(м), што(ж) Курилу в то(м) кривда сѧ дѣє(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mni sia w tom kryuda wydela iz by namisnyk pana nemiryn Myk'asz zawel zemli moiey panu Marku (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

к р и в д у д е л а т и (кому) (1) робити (чинити) шкоду (кому): хто матьцє моей в чомъ коли будеть кривду делати, тот ся зо мною розъсудитъ перед Богови (!) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); к р ы в д у д є я т и (кому) (1) робити (чинити) шкоду (кому): Прото єго мл(с)ть казалъ твоє(и) мл(с)ти мовити ажъ бы твоя мл(с)ть то намъ казалъ оправити такъ какъ бы границамъ и по(д)даныимъ нашымъ крывды и втиски нє дєяли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); п о к р и в д ѣ (1) підступом: а про любартово ятъство хочємъ єго постави(ти) на судѣ пєрєдъ паны оугорьскими... будєть ли ялъ єго король по кривдѣ любартъ будєть правъ (б. м. н., 1352 *P* 6); к р и в ъ д у ч и н и т и (кому) (5), к р и в д у о у ч и н и т и (в ч и н и т и) (кому) (9) робити (чинити) шкоду (кому), зробити (вчинити) шкоду (кому): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимъ (б. м. н., 1352 *P* 6); то нашє голдованїє и присѧгы прорєчєныє... бєз порушєнья дєржѧти... ажє намъ господарь нашь, король, кривды нє оучинитъ оу нашєи зємли (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); не далъ бы єси никому ни въ чомъ имъ кривъды чинити, а и самъ бы єси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222); а хто бы хотє(л) игоуменоу пєрєсопницкомоу ларивоноу оу тє(м) имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х) кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ єго боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*); пакли бы которыи року не дожидаючи хотели єго в том габати... и ты бы єго от тых боронил и не дал бы єси єму никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); и м а т и к р и в д у (2), к р и в д у и м а т и (1) *див.* **ИМАТИ²**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **кривда, кри(в)да, kryuda** 7 (1453 *Cost.* II, 462; 1495 *БСКИ; ВК;* 1499 *BD* II, 424; XV ст. *BC* 26 зв.; 1500 *ДПЖН*); ! **кривдо** 1 (1459 *BD* I, 29); *зам. знах.* **кривда** 4 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ПМВП;* 1472 *DIR«A»* 530); *род. одн.* **кривды** 1 (1411 *Cost.* II, 638); **крывды** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *дав. одн.* **кривдѣ** (1352 *P* 6); *знах. одн.* **кривду, кри(в)доу, кривъдоу** 6 (1352 *P* 6 ;п. 1450 *ПИ* № 9; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; *BC* 23 зв., 30; 1490 *Пам.*); **крывду** 2 (1430 *ГВКЛ* 7); *зам. наз.* кому сѧ оузри(т) **кривдоу** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *місц. одн.* **о кри(в)дѣ** (XV ст. *BC* 32); *наз. мн.* **кривды** 3 (1435 *Cost.* II, 678; XV ст. *BC* 14; 1498 *АЛМ* 163); **крывды** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*); *род. мн.* **кривдъ, крив(д)ъ** (1433 *P* 125; 1457 *Cost.* II, 810; 1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ;* 1490 *Пам.;* 1495 *РИБ* 602; 1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **кривды, кривъды** 11 (1411 *Cost.* II, 637; 1488 *РИБ* 222; 1498 *АЛРГ* 82, 83; XV ст. *BC* 22, 26 зв.; 1499 *BD* II, 419, 420, 424); **крывды** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1499 *BD* II, 419).

***КРИВЄЦЪ** *див.* **КРИВЄЦЬ.**

КРИВЄЦЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зѧть... кривєць федоровъ (б. м. н., 1385 *P* 28); а мы... казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) подєлити боѧ-

ро(м) смолєнски(м), око(л)ничомоу смолє(н)скому ивашку кривцоу а Васи(л)ю мирославичу (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кривєць** (1385 *Р* 28); *дав. одн.* **кривцоу** (1495 *ВК*).

***КРИВИЦА** *ж.* (2) *(назва річки у Троцькому воєводстві)*: и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м)... ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили, и границы и(м) завєли по тыи рѣчки по мѣзную а по кривицоу (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кривицоу** (1495 *ВМЗД*).

***КРИВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Пінському князівстві)*: а къ тому дали есмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына... и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах.* **Кривичи** (1497 *РИБ* 683).

КРИВО *присл.* (1) ◇ **кривo оучинити** (кому) (1) порушити діючий договір; обманути: а оу томь перемирьи кто кому криво оучинить надобѣ сѧ оупомиинати старьишему, и оучинити тому и⟨съ⟩праву (б. м. н., 1352 *Р* 6).

КРИВЦЄВЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олєксандрович Загоровскии... а пан Митко Кривцєвъ (Хвалнмичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кривцєвъ** (1475 *AS* III, 14).

***КРИВЧИЧЬ** *ч.* (2) *(назва села у Закарпатській Русі)* Криве: Сє азъ пань Радоуль... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... дадошє о(т) своєго оурика три сєла манастирю... єдно сєло тєресь а друго кривчичь а трєтїє Кроушєво (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кривчичь** (1404 *ГМ*).

КРИВЪ *прикм.* (2) винуватий: боудєть лї па(н) кривъ тогды имєєть два волы оу закладѣ а боудоуть ли кмєти кривы тогды по волоу оузѧти маєть (XV ст. *ВС* 16 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кривъ** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *наз. мн. ч.* **кривы** (XV ст. 16 зв.).

***КРИВЪДА** *див.* **КРИВДА.**

***КРИЖЄВАНЦИ** *мн.* (1) (*стч.* křižovanec) *(члени німецького духовно-лицарського ордена)* хрестоносцї: такє(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны, далєи кракова и далєи пол(с)ки, к нѣмцомъ крижєванцємъ, тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати... противу всѣхъ ихъ нєприѧтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *дав.* **крижєванцємъ** (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще ***КРИЖЄВНИКИ.**

***КРИЖЄВНИКИ** *мн.* (1) (*стч.* křiževnik, *стп.* krzyżewnik) *(члени німецького духовно-лицарського ордена)* хрестоносцї: такожє кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)кому на далєкиѣ стороны, далєи кракова, далєи вєликого польска (!), ку нємъцємъ и ку крижєвникомъ, коли насъ обошлють и оупомѧнуть кроль володиславъ полъскии... тогды мы имамы помагати... на всѣ стороны (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

ФОРМИ: *дав.* **крижєвникомъ** (1395 *Cost.* II, 613).

Див. ще ***КРИЖЄВАНЦИ.**

***КРИЖЄВНИЦКИИ** *прикм.* (1) *(який належить хрестоносцям, стосується хрестоносців)* хрестоноський: Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра Крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **крижєвницкого** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***КРИЖЄВНИЧИИ.**

***КРИЖЄВНИЧИИ** *прикм.* (1) (*стч.* křižovnici) *(який належить хрестоносцям, стосується хрестоносців)* хрестоноський: Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра Крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи. Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы. Выкладаючи... в то(м) какъбы васъ мєжи нами з одноє стороны, а мєжи собою и тѣжь съ свои(м) законо(м) крижєвничи(м) з дроугоє стороны правѣ за срѣдники коу єднаньюо покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **крижєвничи(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***КРИЖЄВНИЦКИИ.**

***КРИЖЪ** *ч.* (2) (*стч.* křiž, *стп.* krzyż) *(предмет християнського культу)* хрест: тако ми б҃ь момози (!)... и то(т) сѣыи кри(ж) хвалєбныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кри(ж)** (1436 *Cost.* II, 698); *род. одн.* **крижа** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***КРЄСТЪ, КРЪСТЪ**[1].

***КРИКЪ** *ч.* (1) крик: Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в сєлѣ боудѣ(т) оусилована и она крикомъ и плачомъ освє(т)чи (!) своє оусилованїє... тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **крикомъ** (XV ст. *ВС* 36).

!КРИЛИКОМЪ ⟨КЛИРИКОМЪ⟩ *див.* ***КЛИРИК.**

***КРИЛОСЪ** *ч.* (2) (*цсл.* клиросъ, *гр.* κλῆρος) *(місце для півчих у церкві)* крилас: ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни на крилосъ попомъ и діакономъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **крилосъ** (1499 *АСД* VI, 2).

***КРИЛОШАНИНЪ** *ч.* (6) (*цсл.* крилошанинъ) *(почесний титул або почесне звання священика)* крилошанин: а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) пєрємышльскии и печать єго (Перемишль, 1366 *Р* 12); присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) Пєчє(р)скїи с кїєва и вся братїя мн(с)тыря пєчє(р)ского чє(р)нцы крылошанѣ и Засто(л)пники жалоуючися на митрополита кієвского и всєя роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а писа(л) крилошани(н) пє(ч)рскы иона (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крилошани(н)** (1498 *ЧІАФ*); *наз. мн.* **крилошанє** (1422 *Р* 98); *знах. мн.* **крылошанѣ** (1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **крилошаны, кри(лошаны)** 2 (1366 *Р* 12; 1378 *Р* 25); **крылошаиы** 1 (1391 *Р* 45).

***КРИНИЦА** *див.* **КРЪНИЦА.**

***КРИНИЦЯ** *див.* **КРЪНИЦА.**

***КРИНИЧИНА** *ж.* (1) *(місцевість, багата джерелами)* криничовина: тог(д)ѣ єсмо выиха(л)и исъ зємлѧны... оучинили єсмо имъ границю повышє манастырѧ свѧто(г) михайла прєзъ криничину (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кринничину** (1404 *Р* 68).

***КРИПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРИХКОСТЬ** *ж.* (1) крихкотілість: о панє(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позываютъ ко(г) алюбо которыи панєи и панєнъ бытность длѧ крєпостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы нє мєлї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **крєпостї** (XV ст. *ВС* 12).

***КРИХОВЄЦЬ** *див.* **МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ.**

***КРИХОВЪ** *див.* ***ВЄЛИКИИ КРИХОВЪ.**

***КРИХОВЬЄ** *с.* (1) *(назва місцевості у Львівській землі)*: а тыи старцѣ изгодили сѧ.. вызналї и вказали староую границю... по тотъ пото(к) малыи крїховєць што бѣжи(т) по(д)лѣ гоугнинь доубровы малыи криховець и по дорогоу прєжє оуказаноую мєжи криховьє и сѣножати и доубровы и лѣсь (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *знах. одн.* **криховьє** (1421 *Р* 96).

***KRIWAWYJ** *див.* ***КРОВАВЫИ.**

! KRIWI ⟨KROWI⟩ *див.* **КРОВЪ.**

***KRINICZA** *див.* **КРЪНИЦА.**

CRISSION ⟨KRYSTIAN⟩ *ч.* (1) *(особова назва)*: A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski, dzidzicz Tharnowski, Pan Crission z Osthrowa, woiewoda sudomirski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Crission** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КРЇХОВЄЦЬ** *див.* **МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ.**

***КРОВАВЫИ** *прикм.* (2) *(кровоточивий)* кривавий (1): а боудє(т) ли... рана... кровава за мєчовѫю раноу соуди(м) (XV ст. *ВС* 30 зв.);

k r i w a w a j a c h u s t a (1) *(предмет християнського культу)* нерукотворний образ: Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **кровава** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *род. одн. ж.* **kriwawoje** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***КРЪВАВЫИ.**

***КРОВНО** *с.* (1) (*стп.* krwawne) звичай, який дозволяв судовим виконавцям забиратн одежу вбитого: Обычай злостївїи бы(л) слоужєбнїчїи, колї н(х) прївожєно до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго имєнїя оу которомъ былї забиты мѣнѧ(т) собѣ за кровно мы оуставлѧємь абы то(г) болє нє было (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кровно** (XV ст. *ВС* 25).

***КРОВНЫИ** *ч.* (2) (*стч.* krevný, *стп.* krewny) родич: а по моємъ животѣ ненадобѣ сѧ оу тоє моє сєло оустоупати ни дѣтєм моим, ни кровным моим (Острог, 1466 *AS* I, 61); Сє азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч)... с жєною своєю ѳедосъєю записоувае(м) на вѣки веко(м)... село доросы(н)... стму великому споу намасты(р) (!) кра(с)носє(лс)ки(и) по(д) лоуцко(м) и жаде(н) мои кро(вныи) не мае(т) то(г) нароушити (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кро(вныи)** (1483 *ВОРСР* 178); *дав. мн.* **кровным** (1466 *AS* I, 61).

КРОВЪ, КРОВЬ *ж.* (14) кров (9): Też podłuh ustaw papeźskich wo imia swiatoho otca naszoho, hrozne prikazujem, aby na tom... ostatoczne w panstwe naszom ustaweny, meli byti obwineny, iź poźiwajut' człowecześe krowi, khdy to jest' na protiwku zakonu i ustawy, iź ... majut' utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а коли которыи господарь имъ ⟨поруши⟩тъ бєз вины ихъ таковыи штобы... былъ подобєнъ... што рєкли на ха (!) кровь єго на насъ и на ⟨чѧдо⟩хъ ихъ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а кто сѧ покоусить нашєго даанїа и потвръж(д)єнїа пороушити... то(т)... да има(т) оучастїє съ онѣми іоудєи єжє възъпиша нахаба кровь єго на ии(х) и на чадох и(х)ь (Сучава, 1486 *DC* 144);

д о к р о в и (2) до крові: Коли(ж) кмє(т) бѫдє(т) ранє(н) до крови... тогды ємоу прїидєть двє частї за раны а трєтєя часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); к р о в ъ р о з л ї в а т и (1) проливати кров: Соу(д) нєкоторый ка(к) нєпрїятєвє (!) свою кро(в) прїро(ж)нѫю розлївають бра(т) алюбо сєстроу забївають длѧ то(г) абы ємоу имєнїє застало (XV ст. *ВС* 29 зв.); k r o w r o z l i t i (1) пролити кров: I też jestliby... wdarił tak, jakoby kriwi (!) nerozlił, majet na nem wina byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); р о з л и я н ь є к р о в и (1) *див.* ***РОЗЛИЯНЬЄ.**

ФОРМИ: *наз.* **кровь, кровъ, кро(в)** (1407 *Cost* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 689; 1453 *Cost.* II, 462; 1486 *DC* 144); *род.* **крови, krowi** 5 (1388 *ZPL* 107; XV ст. *ВС* 29, 29 зв.; 1447—1492 *ЛКБВ*); 1 **kriwi** 1 (1388 *ZPL* 104); *знах.* **кро(в)** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще **КРЪВЪ.**

***КРОЗЫ** *мн.* (4) *(назва волості у Жмудській землі):* А коли панъ Петръ понялъ сестриницу моу (!) у Крозахъ и я мовилъ пану Петру: тамъ въ имѣиехъ вашихъ кривды великіи одъ сусѣдъ, поѣдь ты по тымъ имѣиемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род.* **Крозъ** (1498 *АЛМ* 163); *місц.* **у Крозахъ** (1498 *АЛМ* 163).

КРОИТОРЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* кроитор «кравець»): тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми... селище маноуилєщи ⟨и съ⟩ коуѧни и на тоутовѣ, михаилъ кроиторъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроиторъ** (1448 *Cost.* II, 342).

КРОЛ *див.* **КРОЛЬ.**

КРОЛЄВАѦ *ж.* (3) (*стп.* królowa) королева: Мы кнѧ(з) фєдоръ любортови(ч) знаємо чинимъ... аже г(с)дрь нашь король пол(с)кии... и єго кролєваѧ... ѧдвига жѧловали мѧ и дали ми зємлю... на имѧ сѣверскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); про то(ж)... слюбуємъ нашєму милому г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, вєлєбнои кролєвои ѧдвизѣ и ихъ дѣтємъ ...вѣрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кролєваѧ** (1393 *Р* 51); *дав. одн.* **кролєвои** (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, *КОРОЛИЦЯ, *КРОЛИЦЯ, *KROLOWA.**

***КРОЛЄВСКИИ** *прикм.* (17) (*стп.* królewski) *(виданий, наданий королем)* королівський (9): тогды панъ данило приида прєд насъ и тѧгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворище о пысковича... и положили прєд нами кролєвьскоє привилье воитово ...ино и на кролєвьскомъ листѣ на воитовѣ и иа оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє дворище пысковича што на любши и на гугни алє тоє дворище пысковича стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што у сєлѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); тако янъ бѣлєцкии положилъ листъ кролєвскии и такѣ иныѣ листы судовыѣ што жє иа бѣлку твєрдост(и) имаєть (Львів, 1421 *Р* 94);и слюбуємъ... тѧ(ж) права дєржати кролєвскаѧ... яко наши пєрє(д)ци дєржали (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); И такѣ жъ ис кролєвьскы(м) приказаниє(м) дали єсмы и(м) рычєговъ за и(х) вѣчноую очизну (Луцьк, 1445 *Р* 148);

(належний королеві) королівський, королів (8): съ приказаниє(м) кралѧ вла(д)слава (так.— *Прим. вид.*)... взѧли єсмо вѣчноую очизноу въ огороженои въ вєликои къ кролєвьско(м)у двороу шлѧхєтны(м) чобото(м)ъ (Луцьк, 1445 *Р* 148); мы алєксандръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожъ *(або* ижъ.— *Прим. вид.)* єсмо просили... пано(в) ра(дї) кролєвскои... ижє мы слюбуємъ... служити королю єго мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє пришли до на(с) прїатєлєвє наши млы... жалоуючи свои жало(ст) и свои (!) смртъ що сѣ стала на и(х) дѣти и братїи, и ишкоду о(т) никоторы(х) зра(д)цє(в) и злодїєвъ... що пришли были по(д) кролє(в)скы(м) городо(м), снѣти(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **кролє(в)ско(г)** (1457 *Cost.* II, 810); *дав. одн. ч., с.* **кролєвьско(м)у** (1445 *Р* 148); *знах. одн. ч.* **кролєвьскии, кролєвскии** (1411 *Р* 79; 1421 *Р* 94); *ор. одн. ч., с.* **кролє(в)скы(м), кролєвскымъ, кролєвьскы(м)** 3 (1445 *Cost.* II, 729; *Р* 148; 1457 *Cost.* II, 809); **кролєвски(м), кролєвскимъ** 2 (1419 *Р* 90; 1421 *Р* 93); *місц. одн. ч., с.* **на кролєвьскомъ** (1411 *Р* 79); *знах.одн. с.* **кролєвьскоє** (1411 *Р* 79); *род. одн. ж.* **кролєвскои** (1455 *Cost.* II, 769); *знах. одн. ж.* **кролє(в)скую** (1457 *Cost.* II, 810); *род. мн.* **кролє(в)скы(х)** (1457 *Cost.* II, 810); *дав. мн.* **кролє(в)скы(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн. с.* **кролєвскаѧ** (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **КОРОЛЄВСКИИ.**

***КРОЛЄВСТВО** *с.* (18) (*стп.* królewstwo) королівство (9): а с пєвного вѣданья нашєго никды мєжи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И також слюбыл нам наияснѣишїи Ян Олбрахть, крал полскїи... єстли бы сѣ пригодило ...иж бы мы... въидємо ис нашєи зємли... тогди их милости зємли да соут отворени нам... гдє колвє оу прєдрєчєном кролєвствѣ их милости боудєм хотити мєшкати (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422);

к р о л є в с т в о п о л с к о є (8) польське королівство: и мы панове и поспольство оусєї зємлѣ волошь⟨с⟩кої... слюбуємъ... вєлєбному влодиславови, кролєви польскому... вѣрно служити, а николи сѧ роздѣлити на вѣкы и с кроль-

вьствомъ польскимь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а да(н)н (!) сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) (Медика, 1415 *P* 87); И також слюбыл нам... крал полскїи... єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы от нѣкоторого нєпрїятєлѣ... въидємо ис нашєи зємли... до их милости кролєвства полскаго, тогди их милости зємли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422); к о р о н а к р о л є в с т в а (1) *див.* **КОРОУНА.**

ФОРМИ: *род. одн.* **кролєвства, кроле(в)ства, кролєвъства** 12 (1415 *P* 87; 1433 *P* 122; 1439 *Cost.* II, 714; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **кролювъства** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **кролєвствоу** (1448 *Cost.* II, 738); *ор. одн.* **крольвьствомъ** (1393 *Cost.* II, 607); *місц. одн.* **оу кролєвъствѣ, кролєвствѣ** (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1499 *BD* II, 422).

Див. ще ***КОРОЛЄВСТВО, *КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КРОЛЄВЪ *прикм.* (2) (*стп.* królów) королівський, королів: нашєго о(с)подарѦ кролєвы єсмъ слуги (б. м. н., 1419 *P* 90); а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржєвичь... па(н) грицко ловчии кролєвъ смєтанъка (Погоничі, 1422 *P* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кролєвъ** (1422 *P* 98); *наз. мн. ч.* **кролєвы** (1419 *P* 90).

Див. ще **КОРОЛЄВЪ, *КРАЛЄВЪ, *КРОЛОВЪ.**

***КРОЛЄВЪСТВО** *див.* ***КРОЛЄВСТВО.**

***КРОЛЄВЬСКИИ** *див.* ***КРОЛЄВСКИИ.**

***КРОЛЄВЬСКЫЙ** *див.* ***КРОЛЄВСКИИ.**

***КРОЛИЦЯ** *ж.* (2) (*болг.* крали́ца, *серб.* кра̀льица) королева: и мы пановє и поспольство оусєі зємлѣ волошь⟨с⟩кої... слюбуємъ... вєлєбному влодиславови, кролєви польскому, и єго жєнѣ, вєлєбної Ѧдвизѣ, кролици польскої... вѣрно служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кролици** (1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, *КОРОЛИЦЯ, КРОЛЄВАѦ, *KROLOWA.**

***KROLOWA** *ж.* (2) (*стп.* królowa) королева: a piszal krolowei pisar Marco. amin. (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **krolowei** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, *КОРОЛИЦЯ, КРОЛЄВАѦ, *КРОЛИЦЯ.**

***КРОЛОВЪ** *прикм.* (1) (*стп.* królów) королівський, королів: просимо вашєі мл(с)ти што бы єстє оучинили иныі листо Ѧко и того што писано оу луцки... подо кроловою жь печатию (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **кроловою** (1388 *SL* 678).

Див. ще **КОРОЛЄВЪ, *КРАЛЄВЪ, КРОЛЄВЪ.**

КРОЛЬ, КРОЛ, КРОЛЪ, КРУЛЬ, КРОУЛ *ч.* (172) (*стп.* król) король: Божією милостию мы кроль казимир... явно повѣдают, колиж то пришєдши прєд нашє обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Влодисла(в)... кроль польски литовьскиі... чинимо то свѣдо(м)... ожє пано пєтр воєво(д) молдавьі... пожичило на(м) Д тисѦчѣ (так.— *Прим. вид.*) рублиі фрѦжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); пак ли бы кто нагабалъ тученѦка оу тои дѣдининѣ оу сєрнъку или кро(л) гсподарь то пани марєгорѣта росовоѦ имаєть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); а то тако иже прє(д)рєчєныи па(н) кро(л) и єго короуна полска имає(т) на(с) прє(д) ты(м) днємъ голдованиѦ два алибо три м(с)цѣ обыслати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Також и мы, прєрєчєнїи Стєфан воєвода, жадного нєпрїятєлѣ кролѣ єго милости... которіи бы пришол до нас ... мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроль, крол, кро(л), кролъ** 33 (1361 *AGZ* 6; 1388 *P* 36; 1404 *P* 70; 1418 *P* 89; 1433 *P* 120; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 770; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 305; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **круль, кроул** 3 (1434 *P* 130; 1499 *BD* II, 421, 422); *зам. дав.* Влодиславу... **крол** Полскому 2 (1403 *ДГМ*); *род. одн.* **кролѣ, кролѦ** 47 (1370 *P* 18; 1395 *Cost.* II, 610; 1400 *Cost.* II, 617; 1402 *Cost.* II, 621; 1434 *Cost.* II, 186; 1456 *ПМВП;* 1467 *BD* II, 297; 1479 *BD* II, 351; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **кроулѣ** 3 (1499 *BD* II, 419, 421); **кро(л)** 2 (1395 *Cost.* II, 611; 1411 *P* 77); *дав. одн.* **кролєви** 28 (1390 *P* 176; 1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 623; 1433 *P* 123; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 734; 1457 *Cost.* II, 809; XV ст. *BC* 12; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **кролю** 18 (1388 *SL* 678; 1400 *Cost.* II, 618; 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 651; 1435 *Cost.* II, 681; 1436 *Cost.* II, 701; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 371 і т. ін.); **! кролѣ** 3 (1479 *BD* II, 351, 352); **крулєви, кроулєви** 4 (1434 *P* 130; 1435 *P* 133; 1499 *BD* II, 420, 421); **кро(л)** 2 (1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 619); **кролєвѣ** 1 (1479 *BD* II, 351); **кролєвы** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **кролювы** 1 (1436 *Cost.* II, 697); *знах. одн.* **кролѦ, кролѣ** (1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Cost.* II, 726); *ор. одн.* **кролємъ, кроле(м)** (1395 *Cost.* II, 610; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *P* 70; 1422 *P* 97; 1433 *P* 123); *місц. одн.* **при кролю** 1 (1395 *Cost.* II, 613); **при кролѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *наз. мн.* **кроли** (1395 *Cost.* II, 613); *род. мн.* **кролюв** (1462 *BD* II, 283); **кроулєв** 1 (1499 *BD* II, 423); *дав. мн.* **кролємъ, кроле(м), кролєм** 8 (1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 733, 735; 1485 *BD* II, 371); **кролюм** 2 (1462 *BD* II, 283, 284); **кро(л)мъ** 1 (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще **КОРОЛЬ, КРАЛ[1].**

***КРОЛЬВЬСТВО** *див.* ***КРОЛЄВСТВО.**

***КРОЛЮВЪСТВО** *див.* ***КРОЛЄВСТВО.**

***КРОЛЮВЪСТВО КОРУНЫ ПОЛЬСКОИ** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

KROM *див.* **КРОМѢ.**

КРОМЄ *див.* **КРОМѢ.**

***КРОМИРОВСКЫ** *ч.* (1) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)ченъ мартиновскы па(н) олъдрихъ мєдускы дѣтрихъ кромиров(с)кы (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кромиров(с)кы** (1401 *P* 66).

КРОМѢ, КРОМЪ, KROM, КРОМЄ *прийм.* (11) *(з род.) (виражає об'єктні відношення)* **1.** *(вказує на виділення кого або чого з групи подібних)* крім (8): мы алєксандро воєвода... слюбоуємы... слоужити... кролю польскомоу... николи нє ищоущи собѣ иного господарѦ, кромѣ кролѦ польского и короуни польскои (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); a maiut nam z toiey zemli osobnuju służbu służyty, krom innych zemel, kotoryi zemli oyczyznyi derżat (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); И мы въ томъ шевцовъ знашли правыхъ, не казали есмо мѣщаномъ... черезъ то тыхъ малыхъ кожъ купити, кромъ великихъ кожъ воловыхъ и яловичихъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

2. *(вказує на відсутність чого)* без (3): мы сказоуємь є(ст)ли и(ж) оу сварє рани(л) сѦ тогды яново свїдє(ч)ство имаєть быти припоущєно єсть (ли) жє кромє свады боудє(т) ранєнъ тогды пєтръ имаєть то присѦчь свои раны (XV ст. *BC* 19 зв.).

Див. ще **ОКРОМЪ, ОКРОМѢИ.**

***КРОПИВНИКИ** *мн.* (1) *(назва присілка в Галицькій землі)* Кропивники: мы возрѣвши на єго вєрну службу... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво ис п(р)исєлкомъ исъ кропивники (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *ор.* **кропивники** (1399 *P* 59).

КРОПОТЧИНАѦ *ж.* (1) *(особова назва):* а... хотєлибы пан Василєи Хрибтович, которою мѣрою подлє подвурѦ своєго мою отчизну стиснути алибо кн⟨є⟩г⟨и⟩нѦ ИвановаѦ КропотчинаѦ... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости нєнадобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *наз. одн.* **КропотчинаѦ** (1494 *AS* I, 101).

***КРОПЫШЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А сє попове дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кропышєви(ч)** (1370 *Р* 18).

***КРОСЄНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Коросно, *місто у Сяноцькій землі):* а от крамных рѣчєи, що соут розмаити рѣчи, поченши полотно литовскоє и кросєнскоє и моудроє, и от бархатоу и от початого соукна... а от того от оусєго ꙗобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **кросєнскоє** (1460 *BD* II, 273).

***КРОТКЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* krótki) короткий, короткочасний: Имѣнїя дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пєнѧзѧ(х) запїсоують нєкоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до ѝї лѣ(т) а потомъ сѧ выстояло вїдѣлосѧ на(м) за непо(до)бноє ижє такыи кро(т)кыи запїсанъ бє(з) оумо(л)вы нє былъ дѣржанъ, мы оуставлѧємь такыи запїсъ л҃ годо(в) дєржать (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кро(т)кыи** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

***КРОТОЛЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму... сєла на рєвтѣ... и на иткилѣ мєж(д)у кротолчи, понижє гдє камєнь стоить (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *ор.* **кротолчи** (1436 *Cost.* I, 459).

***КРОТОѲИЛЄ** *с.* (1) (*стп.* krotofila, *стч.* kratochvilé) забава, розвага: а игръ тѣ(х) позычаємь длѧ кротоѳи(л)я длѧ ча(с)у скоротанья (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **кротоѳи(л)я** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

КРОШИНСКИЙ, КРОШИНСКІЙ *ч.* (4) *(особова назва):* Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А при томъ былъ ... князь Иванъ Крошинскій (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крошинскій, Крошинский** (1495 *АЛМ* 83; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *АСД* VI, 3).

КРОШНѦ *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Крошня: къ Житомироу сєло крошнѧ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крошнѧ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***КРСТЯ** *див.* **КРЪСТѦ.**

***КРУГИЛИЯ** *ж.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Кругиль: А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть. и на твои приєздъ и на стадо твоє. то на буцєви насѣчєно єго досыть, за д҃ гривны, а на кругилии воєвода самъ призиралъ к тому (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на кругилии** (1386—1418 *Р* 35).

КРОУГЛИКЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Круглик: тѣмъ мы видѣвши и(х) правоую ⟨и⟩ вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м) оу нашєи зємли оу молдавскои єдино сєло на имѧ кроугликъ по(д) хотѣнємъ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроугликъ** (1436 *Cost.* I, 481).

КРУГЛО *присл.* (1) округи́, навколо: мы Олєксандръ... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол ... дали єсмо ласкавє... так широко и долго *(в ориг.* долко.— *Прим. вид.)* и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє въ своих границах замѣрєно єсть и роздѣлєно (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

Див. ще **ОКРУГЛО.**

КРОУГЛЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ гдє дворъ єго... волосѣни... и гдє кроуглъ ⟨оа⟩нча (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроуглъ** (1448 *Cost.* II, 342).

***КРОУГЛЫИ** *прикм.* (3) ◇ к р о у г л и г л о д ъ (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины... такє прости чєрє(с) полє на вєликою могилоу, выше путѣ, такє прости оу кроугли гло(д) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); к р о у г л а я д о у б р о в а (1) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ сєломъ... о(т) чоухри долиною до кроуглои доуброви (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); к р о у г л ы є л о з ы (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* а мы єсмо выслали врѧдика (!) нашєго па(н)а лєнка старостоу зоудєчовского ис паны на тоу границю сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **кроугли** (1453 *Cost.* II, 445); *род. одн. ж.* **кроуглои** (1431 *Cost.* I, 317); *род. мн.* **кроуглы(х)** (1421 *Р* 96).

КРУГЪ *ч.* (1) ◇ ⟨к р у г ъ⟩ л у н ы (1) місячний цикл, що складається із 19 років юліанського літочислення: А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого, индикта тринадцатого, мѣсеца фебруарія девятьнадцатого, на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); к р у г ъ с л о н ц а (1) сонячний цикл, що складається із 28 років юліанського літочислення: А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого, индикта тринадцатого, мѣсеца фебруарія девятьнадцатого на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кругъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

***КРУДА** *ж.* (1) *(назва озера у Троцькому воєводстві):* оув озєра оу круды мєжи городна и мєрє(ч) по розтвѣ х҃(с)вѣ оу пѧтокъ оу канунъ сѣго обрѣзанѧ х҃ва по нарожєньи сн҃а божьєго тисѧчь (так.— *Прим. вид.*) лѣтъ и чотыри ста лѣтъ (*б.* озера Круди, 1400 *Р* 62).

ФОРМИ: *род. одн.* **круды** (1400 *Р* 62).

КРУКИНИЦКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Крукеничі *у Перемишльській землі):* а на то послуси вїдка ларивунъ ис кри(лошаны) пєрємышльскии ... панъ яшко писарь крукиницкии (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **крукиницкии** (1366 *Р* 12).

КРУКЬЖДО *ч.* (1) *(особова назва):* Поручили(с) кнѧ(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... стєпанъ зазъба. кгастовтъ кєрдути крукьждо сурьѧтъ (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крукьждо** (бл. 1392 *Р* 47).

КРОУЛ *див.* **КРОЛЬ.**

КРУЛЬ *див.* **КРОЛЬ.**

***КРУПАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Крупа: а едучи дорогою на гостинець Луцкий-полескии, а оттоль до дороги, которая идетъ зъ Жыдичына до Крупой, прозываемое Острозское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Крупой** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***КРОУПОВО** *с.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві)* Крупово: И мы видечи рєчъ справєдливоую, кграни самыє по рєкоу Зєлвоу... казали єсмо свєтком присѧгноути, они обвєли от Бєрєзоє... к Кроупомоу (!) (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* ! **Кроупомоу** (1478 *AS* III, 17).

! **КРОУПОМОУ** ⟨КРОУПОВОУ⟩ *див.* ***КРОУПОВО.**

***КРУПСКО** *с.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Крупське: возрєвшє єсмо на на (!) єго вѣрноую службу... даємъ ємоу... подъ галичємъ чѧгрово... а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *род. одн.* **крупска** (1394 *Р* 54).

КРУПША *ч.* (2) *(особова назва):* а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крупша** (1495 *РИБ* 602); *дав. одн.* ! **Крупшу** (1495 *РИБ* 602).

***КРУПШОВЪ** *прикм.* (2): Ино, коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина єстъ, а тотъ Вѣштортъ, отецъ того Яцка, не гораздо былъ тыи земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Крупшовы** (1495 *РИБ* 602).
Пор. **КРУПША.**

***KRUSELNICZA** *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Крушельниця: Vulodislaw z bozey mylosty Korol Polski y Lithewski... znajemo czinimi... cz(t)om... dajemo ym y daliesmo szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu na rycy striv (Глиняни, 1395 *GL* 166).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Kruselniczu** (1395 *GL* 166).

КРУТИБОРОДА *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л)... панъ Ѧшко крутиборода (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **крутиборода** (1420 *ПГАГ*).

***КРУТЫЙ** *прикм.* (1) ◇ к р у т ы й б е р е г ъ (1) *(назва урочища у Волинській землі):* а здес по Бутыр и по Виноградную гору, а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **крутый** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***КРОУШЄВО** *с.* (2) *(назва села у Закарпатській Русі)* Грушево: Сє азъ пань радоуль... даємо вѣдомо... аже балица воєвода... дадоше о(т) своєго оурика три сєла монастирю... єдно сєло тєрєсь а друго (!) кривчичь а трєтїє кроушєво (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **кроушєво** (1404 *ГМ*).

КРЩЄНЪ *див.* **ХРЩЄНЪ.**

***КРЩЄНЫИ** *прикм.* (1) хрещений: мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то своимь листо(м) иже пришєдь прєд на(с)... хмѣль крщєнє имѧ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **крщєнє** (1412 *Р* 81).

***КРЪВАВЫИ** *прикм.* (1) *(цсл.* кръвавыи) *(кровоточивий)* кривавий: и(н)и никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... соудити ани глобоу ис ни(х) брати ни за дш҃єгоубство... ни кръвавыи рани а ни за синыи рани (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).
ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **кръвавыи** (1467 *Mih. Doc.* 125).
Див. ще ***КРОВАВЫИ.**

КРЪВЪ, КРЪВЬ, КРЬВЪ, KRW *ж.* (30) (*цсл.* кръвь) кров: а коли которы господарь порушитъ... и на таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рєкшими на х҃а кръвь єго на ни(х) и на чѧдохъ ихъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); а кто бы хоти(л) пороушити илї отнѣти ты(х) татарє, то(т) ... да є(ст) подобє(н) юудѣ ⟨и⟩ проклѣтомоу арїи и възъпиша: кръ(в) єго на ни(х) и на чадѣ(х) и(х) (Нямц, 1453 *Cost.* II, 466); па(к) кто съ покоуси(т) пороушити того... потвръж(д)єнїѧ, таковїи... да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на г҃а х҃а, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кръвъ, кръвь, крьвъ, кръ(в)** (1403 *ДГАА;* 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 466; 1457 *BD* I, 5; 1466 *BD* I, 106; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.).
Див. ще **КРОВЪ.**

КРЪЖАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили тоє прѧдрєчєноє половина сєло на имѣ Кръжанїи на Сърати (Сучава, 1487 *BD* I, 304).
ФОРМИ: *наз.* **Кръжанїи** (1487 *BD* I, 304).

КРЪЖЄ, КРЬЖЄ *ч., невідм.* (7) (*особова назва, молд.* «милиця»): Писал Шандроу Кръжє оу Васлоуи (Васлуй, 1495 *BD* II, 43); Писал Шандроу Кръжє (Васлуй, 1497 *BD* II, 113).

КРЪЖЄВИЧЬ, КРЪЖЄВИЧ *ч.* (15) *(особова назва):* Писал Шандроу Кръжєвич (Ясси, 1497 *BD* II, 98); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи... оу роукы... оуноукам Илїѧша Кръжєвича (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кръжєвичь, Кръжєвич, Кръжєви(ч)** (1497 *BD* II, 97, 98, 103, 117, 120; *Cost. S.* 209, 224; 1499 *BD* II, 141, 153, 156); *род. одн.* **Кръжєвича** (1499 *BD* II, 153, 154, 155).

***КРЪИНИЧЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу ... половин(и) сєла... на имѧ половини от Кръиничєщи... почєнши от Стоянова потока (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).
ФОРМИ: *род.* **Кръиничєщи** (1497 *BD* II, 119).

***КРЪЛАНЫ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу монастиреви... чєрє(с) трънавк⟨оу⟩ попєрєкъ на кръланы (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); а хотаръ тои пасици: почєнши... от монастирѣ попєрєкъ на Трънавкоу, та чєрєс Трънавкоу попєрєк на Крълани (Сучава, 1470 *BD* I, 148).
ФОРМИ: *знах.* **кръланы** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **Крълани** 1 (1470 *BD* I, 148).

***КРЪЛИГАТА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хотары оунгоурѣ⟨номъ⟩ от бакова почєнши... о(т) крълигатою, та прости оу потокъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65).
ФОРМИ: *ор. одн. зам. род.* о(т) **крълигатою** (1409 *Cost.* I, 65).

***КРЪЛИГАТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**

КРЪЛИГ ДАНОВО *див.* **КРЪЛИГЬ ДАНОВЬ.**

***КРЪЛИГОВЪ** *прикм.* (1): а оу то(м) сєли... крълигова жєна съ сыномь (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **крълигова** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494).

***КРЪЛИГЪТОУРА** *ж.* (27) *(назва місцевості, також територіально-адміністративної одиниці у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли чєтири сєла на крълигѫтоурѧ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); Тѧмъ ми видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла оу волости Кръли́гъ́тоурѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 24); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу, що на Кръли́гатоурѣ на имѧ Милчинєщїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).
ФОРМИ: *род. одн.* ! **К⟨рлигъ⟩тоуръ** (1493 *BD* II, 26); *місц. одн.* **на (оу) Кръли́гъ́тоурѣ, Кръли́гатоурѣ, кръли́гѫтоурѧ, Кръли́гъ́тоурѣ** 17 (1426 *Cost.* I, 178; 1435 *Cost.* I, 409; 1456 *Cost.* II, 568; 1458 *BD* I, 24; 1466 *BD* I, 114; 1488 *Cost. S.* 128; 1490 *BD* I, 434; 1492 *BD* I, 504; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **на Кръли́гъ́тоури, Кръли́гатоури, кръли́гѫтоури** 7 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *DBAc* 22; 1490 *BD* I, 432; 1497 *BD* II, 96, 99; 1499 *BD* II, 147); **на кырлигъ́тоури** 2 (1431 *Cost.* I, 317; 1434 *Cost.* I, 391).

КРЪЛИГЬ ДАНОВЬ, КРЪЛИГ ДАНОВО *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Братоулоу ⟨и братоу єго ⟨Кости⟩... на имѣ сєло Кръли́г Дановь *(в ориг.* Даново.— *Прим. вид.)* (б. м. н., 1497 *BD* II, 124).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кръли́г Даново** 1 (1497 *BD* II, 124); **Кръли́гь Дановь** 1 (1497 *BD* II, 123).

***КРЪЛИГЬТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**

***КРЪЛИГѪТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**

***КРЪЛИЖАНЫ** *мн.* (1) *(назва ставу у Молдавському князівстві):* А хотар Драгомирєщєм... от... става Кръли́жаном, да єст оусє долоув потоком Брълинскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).
ФОРМИ: *дав.* **Кръли́жаиом** (1499 *BD* II, 155).

КРЪМѢТЄ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, молд.* кырме «руль»): И оуставшє наш⟨и слоуг⟩и Жоуржа Кръмѣте и брат єго Драгошє... и заплатили оусєх исполна тоты вышєписанніи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Тоадероу (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).

КРЪНА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* того радї, мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ опришєщи на зєлєтинѧ и кръна (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали... єсми им...

сєла... на имѣ Ласлъоанїи... и Кръна (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръна, Кръна** (1452 *Cost.* II, 432; 1495 *BD* II, 59).

***КРЪНГЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали... почьнши ис вєрха от бєрєгь Брълада... до оустїє потока Крънга (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кръига** (1495 *BD* II, 63).

КРЪНЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсмы дали... слоугам нашим Михъилоу и братоу єго Гицоулоу тоє прѧдрєчєнсє половина сєло на Кобълєх на имѣ Крънєщїи (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *наз.* **Крънєщїи** (1494 *BD* II, 34); *род.* **крънєщь** (1494 *BD* II, 35).

КРЪНИЦА, КРЪНИЦѦ, КРЪНИЦѢ, КЫРНИЦА *ж.* (90) джерело (65): а хотарь имъ нижни... на ту сторону сєрєта оу нижнимъ коньци полѧны могыла а о(т) толѧ простѣ чєрєсь лугъ оу к⟨ръ⟩ници могила (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А тако daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... ze wszim prawem... i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczyszczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); А отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, там же копцовъ усыпаты єсмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); и мы ємоу дали... тыє сєла вєрхоу описаныє со всим с тым што к ним з вєка и здавна слушало... из криницами, съ озєры *(в ориг.* созєри.— *Прим. вид.)* (Київ, 1437 *AS* I, 34); мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо... сѣножать оу Гачищєхъ, отъ тоє сєножати зємльѧ оусѧ по ланы... а по болото а по криницю оу солотвинахъ зємлѧ и сєножать о(т) колодѧзѧ до колодѧзѧ по оувозищѣ по Добрѧньскый путь, а по криницю подъ оувозищємъ (Городок, 1443 *Р* 144—145); а к томоу оу мозыри придали єсмо ємоу сєло смолиговичи... с крыницами с потоки (Луцьк, 1452 *Р* 161); мы Олєксандръ... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє... из рєками, из малыми рѣчками, с озєры, ис ставы, ис крыницами з малыми и вєликими (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(назви джерел у Молдавському князівстві): к р ъ н и ц а б а л и н о є (1): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали ... єсмо имъ... крънница балиноє, на соухолоуи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); к р ъ н н и ц а Б є р є с т о в а (1): и дали... єсми тому свѣтомоу нашему монастирю от Молдавица... села на имѣ Сынгурѣнїи... съ крьницами, на имѣ крьницамь: крьница Берестова и два крьници у верха Сухои (Сучава, 1473 *ШКН* 164); к р ъ н и ц и б о р и н а (2): а хотарь томоу сєло да є(ст)... о(т) побратѧ на крьницю бориноу коуда и панъ кръстѣ далъ (Сучава, 1448 *DIR* № 10 а); к р ъ н и ц а в є л и к а ѧ (1): и дали єсми ємоу оу нашєи зємли... на кєигѧча мѣста о(т) поустини пониже проуна(!) оу крьница пєдоучєлоулоуи и пониже крьница вєликаѧ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); к р ъ н и ц я В л ъ к а н о в а (2): А хотарь Бълошєщим да єст почєнши от крьинцѣ Влъканова до крьницѣ Корнина (Сучава, 1475 *BD* I, 206); к р ъ н и ц а Г р а д и щ є и (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним.. ожє пріидоша... слоуга наш Станчоул Хоусив... и продал свою правою и питомою отниноу... и крьницоу Градищєєи, слоузѣ нашємоу паноу Лоупє (Сучава, 1487 *BD* I, 516); к р ъ н и ц я д о у м и т р о в а (1): а хотарь монастироу о(т) воронє(ц) почєнши о(т) мо(л)довоу... до крьници доумитрови (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); к р ъ н и ц я к а л о у г є р о в а (1): и далї и потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєлицє Татоулово... и на вєрх Бырзотѣ оу крьници калоугєровѣ оу городище *(в ориг.* городищє.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1468 *BD* I, 130); к р ъ н и ц я К о р и и н а (1): А хотарь Бълошєщим да єст почєнши от крьницѣ Влъканова до крьницѣ Корнина (Сучава, 1475 *BD* I, 206); к р ъ н и ц а к о у к о в а (1): дали и потвръдили єсмо имъ ... сєлицє... радичєво... и сєлицє бєр⟨є⟩во⟨є⟩во... и крьница коуковы и съ ⟨млины⟩ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); к р ъ н и ц а П є п є р и г о в а (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє п⟨рїидош⟩ѧ ... Д⟨ан Сокол..⟩ и продали... єдиоу крьницоу, що ⟨сѧ⟩ зовєт Пєпєригов(а) (Сучава, 1473 *BD* I, 189—190); к р ъ н и ц я с о л о д к а (2): а хотарь томоу сєло да є(ст) повыше потокомъ долоу до крьници солодкоу (Сучава, 1448 *DIR* № 10 а); к р ъ н и ц а Х р и с о в а (1): А хотарь тоє сєло на имѣ Подолѣнїи да єст... почєньше от рѣцѣ Бистрица. ... на дѣль оу крьница Хрисова (Сучава, 1479 *BD* I, 221); б є р б є н и ц а я к р ъ н и ц я (1) *див.* ***БЄРБЄНИЦИИ**; з є м є н ь с к а я к р и н и ц я (2) *див.* ***ЗЄМЄНЬСКИИ**; к а м є н а я к р и н и ц я (2) *див.* **КАМЄНИ**; с п р а в и н а к р ъ н и ц а (1) *див.* ***СПРАВИНЪ**; с т о у д є н а ѧ к р ъ н и ц ѧ (1) *див.* ***СТОУДЄНЫИ**; Що у б є є в а к р ъ н и ц а (3) *див.* ***ЩОУБЄЄВЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **крьница** 3 (1446 *Cost.* II, 270; 1467 *BD* I, 117; 1473 *ШКН* 164); **крьницѧ, крьницѣ** 3 (1429 *Cost.* I, 269; 1443 *Cost.* II, 149; 1495 *BD* II, 39); **кыриица** 1 (1434 *Cost.* I, 391); *зам. род.* оу (пониже) **крьиица** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *зам. знах.* оу **крьиица** 1 (1479 *BD* I, 221); дали... єсмо... **крьница** 1 (1448 *Cost.* II, 324); *род. одн.* **крьници, к⟨ръ⟩ници** 23 (1392 *Cost.* I, 7; 1425 *Cost.* I, 168; 1429 *Cost.* I, 280; 1436 *Cost.* I, 459; 1448 *Cost.* II, 316; 1466 *BD* I, 114; 1469 *BD* I, 136; 1488 *BD* I, 348; 1497 *BD* II, 119; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **крьницѣ** 3 (1475 *BD* I, 206); **крьницы** 1 (1420 *Cost.* I, 135); **крьниц'** 1 (1479 *BD* I, 221); **крыныци** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **криници** 1 (1478 *AS* I, 76); *дав. одн.* **криници** (1478 *AS* I, 76); *знах. одн.* **крьиицоу** 5 (1420 *Cost.* I, 135; 1473 *BD* I, 190; 1487 *BD* I, 516; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 63); **крьницю** 1 (1448 *DIR* № 10 а); **криницю** 1 (1443 *Р* 145); *зам. род.* пониже **крьиицю** 1 (1425 *Cost.* I, 168); **о(т) крьницю** 1 (1448 *DIR* № 10 а); *місц. одн.* **на крьиици** (1408 *Cost.* I, 61); *зам. знах.* долоу на **крьиици** солоткоу (1448 *DIR* № 10 в); *наз. мн.* **крьници** (1429 *Cost.* I, 280; 1437 *Cost.* I, 541; 1473 *ШКН* 164); *зам. род.* оу дви **крьници** (1436 *ВАМ* 33); оу дво(м) крьници (1442 *Cost.* II, 101); *род. мн.* **крьниць** (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3); *дав. мн.* **крьницамь** (1473 *ШКН* 164); *ор. мн.* **криницами, kriniczami** 17 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 1445 *Р* 148; 1446 *AS* I, 43; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **крьницами** 6 (1445 *Р* 150; 1446 *AS* III, 5; 1451 *Р* 156, 159; 1452 *Р* 161; 1499 *AS* I, 117); **крьницѧми** 1 (1433 *Р* 127); **криницѧми** 1 (1443—1446 *Р* 147); **крьницѧми** 1 (1424 *Р* 100); **крьницами** 1 (1473 *ШКН* 164).

Див. ще **ЗАЄЦЄВА КРЪНИЦѢ, ШОЛОМОНОВА КРЪНИЦѢ.**

***КРЪНИЦИ** *мн.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣриою слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли сєла на имѧ, на богданѣ гдє є(ст) баланъ... и на кєгѧчъ на пото(к) крьницамъ гдє былъ оана албоулъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); Тѧмъ ми видѣвшє єго правоу и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла оу волости Крълигътоурѣ... и пасикоу... на потока Крьницѣмъ (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *дав.* **крьницамъ** (1436 *Cost.* I, 444); **Крьницѣмъ** (1458 *BD* I, 24).

КРЪНИЦѢ *див.* **КРЪНИЦА.**

КРЪНИЦѦ *див.* **КРЪНИЦА.**

КРЪНИЧАНИ, КРЪНИЧѦНИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* сє азъ паиь кръстѣ да(л) єсмь єдино сєло манастироу нѣмєцкомоу... на имє сєло крьни-

чѧни (Сучава, 1448 *DIR* № 10 в); а мы такождєрє єсми дали... паноу Моушатоу дворникоу тоє прѧдрєчєнноє сєлищє на имѧ Попринканыи... мєжи Посадничи и мєжи Кръничани (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209).

ФОРМИ: *наз.* **кръничани** 1 (1448 *DIR* № 10 а); **кръничѧни** 1 (1448 *DIR* № 10 в); *ор.* **Кръничани** (1476 *BD* I, 208, 209).

***КРЪНОУЛОВЪ** *прикм.* (2) ◇ ставъ Кръноуловъ *див.* **СТАВЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Кръноулова** (1494 *BD* II, 35).

Пор. ***КРЪНОУЛЪ.**

***КРЪНОУЛЪ** *ч.* (4) (*особова назва, молд.* кырн «кирпатий»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуноуковє Михоула Кръноула... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кръноула** (1494 *BD* II, 34, 36).

КРЪСТЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тота истина настасїѧ ... дали и потвръдили єсмы єи... сєла на имѣ: Стънилєщїи... и Кръстєщїи на Молдавѣ (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз.* **Кръстєщїи** (1493 *BD* II, 31).

КРЪСТИНА *див.* **КРЄСТИНА.**

***КРЪСТИНИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Кръстина, дочка Воиславина, и сєстричича Кръстинина Настасїѧ... и измѣнили съ господство мы свои правїи отнини (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Кръстинина** (1499 *BD* II, 162).

Пор. **КРЄСТИНА.**

КРЪСТИНЦИ *мн.* (1) (*назва села на Буковині*) Керстенцї: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєла... на имѣ сєло кинди(н)ци.... єщє сєло кръстинци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **кръстинци** (1437 *Cost.* I, 541).

***КРЪСТИНЪ** *прикм.* (2): а тоє привилїє вишєписа(н)ны(х) прє(д)ко(в) нашы(х) изгиноули о(т) роукы кръстини сїа пантєлєєва (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тота истина Настасїѧ... оуноука Кръстина, жаловали єсмы єи особною нашєю милостїю (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Кръстина** (1493 *BD* II, 31); *род. одн. ж.* **кръстини** (1464 *DIR«A»* 517).

Пор. **КРЪСТѦ.**

***КРЪСТИШОРЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): ⟨тѣ(м)⟩ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали... єсми єму... ⟨сєло на имѣ⟩ вър⟨топъ...⟩... щожє куп⟨и(л) тоє сє⟩ло ⟨бъ⟩лаурь о(т) пана кръстишо(р) (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **кръстишо(р)** (1479—1480 *Cost. S.* 105).

КРЪСТЇАНЄСКОУЛЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы стєфа(н) воєвода... чины(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слоуга нашъ михаилъ кръстїанєскоулъ слоужи(л) намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръстїанєскоулъ** (1433 *Cost.* I, 364).

КРЪСТЇАНЄЩИ, КРЪСТЇЄНЄЩИ, КРЪСТИЄНЄЩИ, КЫРСТЇЄНЄЩИ *мн.* (6) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... понєжє... дадо(х) монастироу о(т) нѣмца... двѣ сєлѣ на оусти нѣмца на имѧ кръстїанєщи и тємєшєщи (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); и єщє єсми потвєрдили монастирю ѿшєм(у) вышєпи(с)нном(у) сєла монастирска на имѣ телєбѣчинци на сєрѣти... и на оусти нѣмца... кръстиєнєщи (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **кръстїєнєщи, кръстиєнєщи** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1470 *DIR«A»* 522); **кръстїанєщи** 1 (1427 *DIR«A»* 450); **кырстїєнєщи** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *род.* **кръстїанєщъ** (1433 *Cost.* I, 364).

***КРЪСТЇНА** *див.* **КРЄСТИНА.**

КРЪСТЪ[1] *ч.* (5) (*цсл.* крьстъ) (*предмет християнського культу*) хрест (1): и прысєгалъ єсми самъ изъ сыномъ нашымъ Богданомъ... на святоє єванъгєлиє и на кръсту божомъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

(*межовий знак у вигляді хреста*) хрест (3): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинни тизоанє... прода(л) єдноу боукатоу зємлю(!)... монастырю нашємоу о(т) нѣмца... на имѣ за соухо(м) потоцѣ (!) и гдє є(ст) кръстъ, на поли, мало нижє кръста (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); хота(р) стоє починьшїи монастирь оу пьнгърац (!) о(т) доуба что є(ст) на нє(м) крь(с)ть просто чєрєсь полѣ на могїлоу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121);

Кръстъ Камєнски (1) (*назва поляни у Молдавському князівстві*): а хотаръ тои поустыни почєнше от Вєликои Долины... прости чєрєс полє на Кръстъ Камєнски (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръстъ, крь(с)ть** (1452 *Cost.* II, 410; 1458 *Mih. Doc.* 121); *род. одн.* **кръста** (1452 *Cost.* II, 410); *знах. одн.* **Кръстъ** (1438 *DBAc* 27); *місц. одн.* **на кръсту** (1496 *BD* II, 402).

Див. ще ***КРЄСТЪ, *КРИЖЪ.**

***КРЪСТЪ**[2] *ч.* (1) Христос: а по нашємъ ⟨живо⟩тѣ кто ⟨боу⟩дєт ⟨господарь нашєи⟩ зємли... тотъ ⟨що...⟩ или би радилъ на пороу⟨шєнїє⟩ таковы да є(ст) ⟨проклѧ(т) о(т)... св⟩ѧщаго (!) кр⟨ъ⟩ста и о(т) Д҃ єв⟨анґєлист⟩и (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249).

ФОРМИ: *род. одн.* **кр⟨ъ⟩ста** (1429 *Cost.* I, 249).

Див. ще ***ХРИСТОСЪ.**

КРЪСТѦ, КРЪСТѢ, КИРСТА, КЫРСТА, КЫРСТѢ *ч.* (120) (*особова назва, молд., цсл.* Христофоръ, *гр.* χριστοφόρος): а на то вѣра нашєго госпо(д)ства... алєксандра воєводы... вѣра пана влада сирѧтъского и брата єго пана кръстѧ чашника (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); И пак оу том прїидошє прѧд нами... Анноушка и сєстра єи Моуша... и тиж плємєник их кръстѣ... и продали свою правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръстѧ, кръстѣ, кр(с)тѣ, кър⟨стѣ⟩** 23 (1418 *Cost.* I, 127; 1421 *Cost.* I, 142; 1438 *DBAc* 27; 1441 *DIR«A»* 477; 1447 *Cost.* II, 281; 1456 *ЭСФ;* 1464 *DIR«A»* 517; 1472 *Cost. D.* 26; 1490 *BD* I, 432; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **кырстѣ** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **кырста** 1 (1434 *Cost.* II, 670); **кирста** 1 (1434 *Cost.* II, 665); *род. одн.* **кръсти, крсти, кр(с)ти** 61 (1414 *DIR«A»* 441; 1426 *BAM* 22; 1434 *Cost.* I, 374; 1439 *Cost.* II, 42; 1441 *DBAc* 40; 1445 *Cost.* II, 226; 1446 *Cost.* II, 238; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1493 *BD* II, 31 і т. ін.); **кръстѧ, кръстѣ, кр(с)тѣ, крьстѣ** 24 (1411 *DIR«A»* 439; 1414 *Cost.* I, 112; 1433 *Cost.* II, 594; 1436 *BAM* 29; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 101; XV ст. *НРРГ;* 1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 149 і т. ін.); **кирстѣ** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **кирсти** 1 (1436 *Cost.* I, 483); *дав. одн.* **кръстѣ** 2 (1428 *Cost.* I, 221; 1429 *Cost.* I, 248); **крьсти, кръсти** 2 (1418 *Cost.* I, 127; 1491 *Cost. D.* 37); *знах. одн.* **кръстю** (1418 *Cost.* I, 127).

! **КРЪТОЛ** ⟨КРОТОН⟩ *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали... єсми томоу стомоу монастироу сєла... и пасика оу фоунъ(д), за крътo(л) (!) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **кръто(л)** (1462 *Cost. D.* 10).

***КРЪХАНЬ** *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвши єго правою и вѣрною слоужб⟨оу⟩ до нас... дали и ⟨потвєрдили єсми є⟩моу... пониже от Кръханѣ, оу мохили, мѣсто, да осадит соби сєло (Сучава 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кръханѣ** (1466 *BD* I, 110).

***КРЪЧМА** *ж.* (4) (*цсл.* кръчьма, *болг.* кръчма) **1.** корчма, шинок (3): такжє и г(с)во ми даємъ воскъ о(т) оуси кръчма(х) о(т) бани да прислоухає(т) к тои стои манастиръ къ стои цр҃кви о(т) молдавици всѧ(м) приходо(м) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

2. хмільний напій (1): а кто бы хоти(л) кръчмоу чинити да нє имєтсѧ написати оу катасти(х) оу калоугєри (б. м. и., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кръчмоу** (1458 *DIR«A»* 513); *род. мн.* **къ(ч)мъ** (1458 *DIR«A»* 513); *місц. мн. зам. род.* о(т) **кръчма(х)** (1458 *DIR«A»* 513).

Див. ще ***КОРЧМА.**

КРЪЧЮН *див.* **КРАЧУНЪ.**

***КРЫВДА** *див.* **КРИВДА.**

***КРЫЛОШАНИНЪ** *див.* ***КРИЛОШАНИНЪ.**

***КРЫНИЦА** *див.* **КРЪНИЦА.**

***КРЫНИЦѦ** *див.* **КРЪНИЦА.**

***КРЫНЫЦѦ** *див.* **КРЪНИЦА.**

***KRYPOSTH** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРЫТЫЙ** *дієприкм.* (1) покритий: продал єсми тоє имєнє Дажев п⟨а⟩ну Федору Оножку Витонизкому за двєстє коп широкихъ грошей монєты чєскоє и за кожух бобровый сукномъ порѣпрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ч.* **крытый** (1475 *AS* I, 72).

КРЬВЪ *див.* **КРЪВЪ.**

КРЬЖЄ *див.* **КРЪЖЄ.**

***КРЬМЬНЄШТИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы вѣдѣвшє єго правую и вѣрну слу(ж)бу до насъ... дали єсмы єму... красныи потокъ... а на томъ потоцѣ два сєла комановци и крьмьнєшти (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *знах.* **крьмьнєшти** (1403 *RS* 338).

***КРЬПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРЬСТЬ** *див.* **КРЪСТЪ** [1].

***КРЬСТѦ** *див.* **КРЪСТѦ.**

КРѢМЄНЄ *ч., невідм.* (2) *(особова назва)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошє прѧд нами... слоуга наш Доума... и сєстричичи єго Драготъ Крѣмєнє и Цинтѣ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 466—467).

***КРѢПИТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) *(затвердити навічно)* закріпити (що за ким): ⟨а по нашємъ животѣ кто⟩ будєтъ г(с)п(д)рь землі намьи (!)... то(т) що⟨бы нє⟩ поруши(л) нашєго данїє, али щобы имъ оутврьди(л) и крѣпи(л), за ну(ж) єсми дали єму за єго право и вѣрною службу (Сучава, 1443 *Cost.* II, 156).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3. ос. одн. ч.* **що⟨бы⟩... крѣпи(л)** (1443 *Cost.* II, 156).

***КРѢПКИЙ** *прикм.* (1) непохитний, твердий: а на крѣпость, и на великоє крѣпкоє потверженье, на то дали єсмъ нашь листъ и печать єсмо нашю казали завѣсити (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **крѣпкоє** (1403 *ДГМ*).

КРѢПКО *присл.* (4) **1.** непохитно, твердо (3): а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша печа(т) абы то крѣпко здєржа(т) нє ирушисто никакими дѣ(л) (Молодечно, 1388 *P* 43—44); Слюбуємо ... ты-то листы и записы нашѣ... Владиславу крол Полскому держати и помнити крѣпко, непорюшено (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); а симъ нашимъ листомъ потвєржѧємъ... то нашє голдованїє и присѧгы прореченыє и такы листы... моцно, крѣпко и без порушенья дєржѧти и полнити (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

2. *(з правною силою)* законно (1): на то всє послали єсмо сєи нашь Ѧрлыкъ и с нашєю печатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

***КРѢПОСТЬ** *ж.* (304) правомочне потвердження: а на крѣпость того наша печать к сєму листу вєлѣли єсми привѣсити (Луцьк, 1388 *P* 37); на крѣпость сѣму нашєму листу казали єсмо нашу печать привѣсити (Краків, 1394 *P* 54); на крѣпость сєму печѧ(т) свою привѣсилъ єсмь (Мереч, 1401 *P* 64); а на крѣпость к сєму нашєму листу казали єсмы привѣси(ти) нашю печать (Медика, 1415 *P* 87); а на бо(л)шоую крѣпость тому оусєму вышєписанному и печа(т) нашоу и печати боѧр (sic.— *Прим. вид.*) наши(х) вєлѣли єсми привѣсити к сєму нашєму листоу (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775); а на болшоую крѣпость и потвєрж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы... намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **крѣпости** (1439 *Cost.* II, 713); *знах. одн.* **крѣпость, крѣпо(ст), крѧпость, крѧпостъ, крѣпостъ** 273 (1388 *P* 37; 1394 *P* 54; 1407 *P* 72; 1415 *P* 87; 1429 *Cost.* I, 243; 1445 *Cost.* II, 231; 1463 *Cost. S.* 45; 1472 *BD* I, 172; 1483 *BD* I, 273; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **крѣпости, крьпости** 17 (1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 210; 1445 *DIR«A»* 483; 1451 *Cost.* II, 403; 1459 *BD* I, 28; 1461 *BD* I, 45; 1479 *BD* I, 229; 1480 *BD* I, 245; 1483 *Cost.S.* 122 і т. ін.); **крипость, крипост, kriposth, kripost', kryposth** 7 (1393 *Cost.* I, 14; 1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/IV, 4; *P* 72; 1462 *BD* II, 290, 293; 1465 *GL* 176); **крєпость, крєпос(т), крєпостъ** 4 (1404 *Cost.* II, 625; 1443 *Cost.* II, 121, 185; 1489 *BD* I, 378); **! кпѣпост** 1 (1491 *CVD*); **!крѣтост** 1 (1493 *BD* II, 27).

Див. ще ***КРѦПЬКОСТЬ.**

!КРѢТОСТ ⟨КРѢПОСТ⟩ *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРѢХАЄВЪ** *ч.* (3) *(назва села у Чернігівській землі)*: Крехаїв: Я волчько бодє(н)ковьскии исвоими дє(т)ми... вызнаває(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) (Овруч. 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крѣхає(в)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *дав. одн.* **крѣхаєво(у)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); **крахаєво(у)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КРѢЦЄВИЧЪ** *див.* **КРЄЦЄВИЧ.**

КРЯКОВ *прикм.* (1): а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩ и цигане, на имѣ татаро(м) илѣ ватама(н) съ чєлѣдъю си... торка, си(н) кряков (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кряков** (1462 *Cost. D.* 11).

***КРѦМѦНЕЦЪ** *див.* ***КРЄМѦНЄЦЬ.**

КРѦМѦНИЦКИИ *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

***КРѦПОСТЪ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРѦПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРѦПЬКОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* krzepkość, *стч.* křepkost) правомочне потвердження: а на крѧпькость (sic.— *Прим. вид.*) томоу всємоу маєстатъ нашъ єсмо прывѧсили и наша рада... свои печати къ сємоу нашомоу листоу прывєсили жъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717).

ФОРМИ: *знах. одн.* **крѧпькость** (1442 *Cost.* II, 717).

Див. ще ***КРѢПОСТЬ.**

***КСЕНЗЬ** *ч.* (1) (*стп.* ksiądz) ксьондз: Се я Янъ, иначей Корѣйва Ядукговичь, продалъ есмы... землью свою питомую... ксєнзью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ксєнзью** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **КНѦЗЬ** 2.

КТНО КОLЕ *займ.* (1) (*стп.* ktokole) *(відносний) (приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції з узагальнюючим займенником у головному реченні)* будь-хто: Władislaw... korol polski... czyniemy znamienitho... kazdomu dobromu, komu toho potrebizna, ktho kole nan woyrzith (!) ili vszliszith cztuczi, aze dale iesmo sluze naszimu Chodkowi szelo na imie Jermolinczi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ktho kole** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

Див. ще **КТОКОLWIEK, КТО КОЛИ, ХТОНЬКОЛИ.**

КТИТОРСТВО *с.* (1) *(право опікування над храмом)*: ктиторство: ⟨мы алєкс⟩андръ воєвода... чинимъ зна⟨менито...⟩ ...⟨...ожє тоти истин⟩ии слоугы наши тодєръ и лїє дали єсмы имы єдно ⟨мѣсто на тазловѣ...⟩... да поставєтъ и да осадєтъ себѣ монастиръ, да имъ боудє(т) оурикъ и непороушєно ктиторство имъ и дѣтємъ и(х) (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ктиторство** (1424 *Cost.* II, 956).

КТО [1], **ХТО, КЪТО, ХЪТО** *займ.* (1938) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (1709) **а)** *(додаткові)* (977)

хто *(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні)* (577): нє оусхочеть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто его потАжеть (б. м. и., 1352 *Р* 6); Мы кнА(з) литовьскии кнА(з) олександъдро корьАтовичь... чинимъ свѣдочно своимъ листомъ всАкому доброму кто жь на сеи листъ посмотрить што жь былъ... кнА(з) юрьии корьАтови(ч) придалъ млинъ къ ц҃ркви... оу смотричи (Смотрич, 1375 *Р* 20); мы великии кн҃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... каждому доброму... хто на нь возрить или его чтучи услышить комуж то коли его будеть потребизна иже... дали есмо... пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); А... корол... и короуна полскаА имает нас миловати... и оборонити... от каждого на свѣти языка... и от каждои парсоуны кто боудет противко нам (Сучава, 1468 *BD* II, 302); а так то справил иж она волна по своемъ животе тые менА отдати тому, кому хочет (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); О то(м) хто брата забьеть (XV ст. *ВС* 29 зв.); И мы... велѣли есмо Шемету п⟨е⟩н⟨е⟩зей своихъ смотрѣти на томъ, кому далъ (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); мы Стефан воевода ... знаменито чинимъ ис симь листомь нашимь всѣмь кто на немь оузрить или чтоучи его оуслышить (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні) (354): My Alexandr... kniaź Litowskij... znamenito czinim ,tym naszim listom, ninisznim i potom buduczim, komu budet' potreba toho wedati abo cztuczi jeho słyszati. (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а коли имуть купити татарьскыи товаръ... смѣетъ его продати кому любитъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); А то дали есмо оу до(м) ц҃ръи тр(о)ци на пАма(т) (так.— *Прим. вид.*) родителе(м) н҃шимъ... а на(м) на здоро(в)е кого бо(г) при животѣ подръжи(т) (Київ, 1459 *Р* 174); да ест им от нас оурик ис въсем доходом, им и дѣтем их и оуноучатом ихь... и въсемоу родоу их, кто сѣ им изберет наиближнїи (Сучава, 1489 *BD* I, 367); Я Иван Тимофеевич Коуль ... з женою моею... вызнаваем... сим нашим листом, хто на него посмотрит... комоу потреб того вѣдати, штож взАли есмо въ кнАзА ВасилА... тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а жена его именїе свое вѣно продасть комоу хоче(т) (XV ст. *ВС* 39); Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ, кому того потребъ будетъ вѣдати. Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ в насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(у препозиції — із співвідносним словом або особовим займенником у головному реченні) (33): а кто поидеть съ сею грамотою через дорогычинъ... до лучьска торговатъ ис торунА Азъ кнАзь кестути не велю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а хто немецкую челА(д) держа бы одно(г) затаилъ довѣдавсА ты(х) буде(м) казни(т) великими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); а хто не въсхочетъ по мнѣ давать того жита, судитъ ему Богъ (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); а хто бы хотелъ ихъ до року габати, и ты бы ихъ отъ тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); а хто первей позвалъ того первей именовать а хто дроугы(и) позоветь того уторыи именова (!) тако(ж) и до конца (XV ст. *ВС* 13 зв.); естлибы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды ему вольно пойти отъ него прочъ и кому хотѣлъ, тому бы служилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(без співвідносного слова у головному реченні) (4): а кто иметь коупити скотъ или бараны оу баковѣ... либо оу иных торгох наших, не надобѣ нигде мыто дати, нижъ тамъ где коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); хто с коимъ имеєть границю о лѣ(с) а воидѣ(т) черє(с) границю оу ле(с) а то(т) его застанеть мае(т) оу него оузА(т) за первое застатье сокироу (XV ст. *ВС* 37); А кто имет коупити скот... или оу Баков... алибо оу иных тръгох... не надобѣ нигде мыта давати (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (3): вольно ему, кому вхочетъ (!) тому служитъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); Тое въсе... слюбоуем... съ въсѣмы нашимы подданнымы и съ въсѣми кто нас прислоухают... Яноу Олбрахтоу, кралю полскомоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

(без співвідносного слова в головному реченні) (4): але сами калугери о(т) монастирѣ о(т) немцѣ съ егуменомъ и с ки(м) они знаю(т), щобы соуднли свои лю(д) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); продал есми ему... так, ижет он волен або хто ближный его *кому* оусхочет продати або даровати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); ино за то далъ вашо(и) м҃л(с)ти просить абы вша (!) м҃л(с)ть просили... вашое м҃л(с)ти прыятели кого ваша мл(с)ть знаете абы вси оберънули лица своего к поганъству (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152);

б) *(підметові)* (722) хто *(у препозиції — із співвідносним словом, неозначеним або особовим займенником у головному реченні)* (560): кто не оусхочеть далѣи мнру держати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *Р* 6); кто межи ими оукажеть твердѣишимъ листомъ... тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); а по наше(м) животѣ кто буде(т) господарь нашои земли или о(т) дѣтїи наши(х) или о(т) наши(х) брати... тоты щобы и(м) непорушили нашего данїА (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173—174); занъ же кто обидитъ церковь Божую, тотъ самому Божыю закону противляеться (Холм, 1400 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); а кто въсхочеть женѣ моеи и дѣте(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) (Київ, 1446 *Р* 154); а кто не идеть до Белогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородское (Сучава, 1460 *BD* II, 273); кто не боудет стоати вь сим нашим токмѣжим, таковы боуд⟨е⟩т под клѣтвою отеческою (Путна, 1476 *BD* I, 212); А комоу дамо в нихъ гроши... з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего даанїА и потвърж(д)енїА таковїи да есть проклА(т) о(т) г҃а б҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника в головному реченні) (60): аще ли хто... сия предания отческая ... переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а кто не идеть на бѣлыи городъ, толко иметъ дати на тАгАнАкА-чю колко у бѣломъ городѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а хто сА име(т) оустоупа(т) оу мое прида(н)е ... соу(ди)тсА со мною пере(д) б҃гомъ (Київ, 1427 *Р* 108); хто комоу забьеть жереба три грївны маеть платить (XV ст. *ВС* 36 зв.); А за иное аби не имали дило соудити их, али аби соудили их молебник кир Іоаникїе или кого богь изберет да боудет епископ оу нашоу митрополїю от Радовцех (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

(без співвідносного слова в головному безприсудковому реченні) (22): а кто идеть до илвова, на головное мыто, у сочавѣ отъ скота одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); тѣ(ж) сто(г) жита алюбо пшенїци хто удень возме(т) сѫдоу за виноу ѕ҃ гривенъ (XV ст. *ВС* 30); А кто иметъ повезти соукна до Брашева, а оу головном мытѣ оу Сочавѣ от грывны по три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

(з пропущеним головним реченням складнопідрядної конструкції у заголовках деяких параграфів Вісліцького статуту) (67): Кто позываеть о дидицьство алюбо о долгъ (XV ст. *ВС* 6 зв.); Хто боудеть обаженъ пре(д) соудо(м) о злодеиство алюбо о разбои (XV ст. *ВС* 32 зв.);

(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (4): Вѣдаи то каждыи ч҃лвкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнАзь еоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь (б. м. н., 1352 *Р* 5); то(т) да заплати(т) завѣз-

коу сто рубли срєбра, кто имє(т) оуспомѣиоути на калоугери, за балошєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 562); а которыи люди оусхотѧт пойти ис того сєла за кн⟨ѧ⟩зѧ Михайла... тыи мают пойти доброволио, а тот их нє мает забавлѧти нивчєм кто мает тоє имєнє выкупати (Острог, 1488 *AS* I, 88);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника в головному реченні) (3): В городє оу вєници... ко(р)чомъ пѧтна(д)цать на мєстє дають намєстникоу с ко(р)чмы по пѧтина(д)цать грошє(и) хто горо(д) дє(р)жить (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); И онъ имаєть дєржати тыѣ двѣ дѣлници... докол емоу отложит двѣ тисѧчи золотых, кто боудєт ближшій к тым двѣма дѣлницам (Добучини, 1487 *AS* I, 239);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом або неозначеним займенником у головному реченні) (6): пакъ ли тотъ кто имєть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ дєржѣти, тогды муситъ (? — *Прим. вид.*) съ мѣстомъ тєрпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а боудѣ(т) лї тая дѣвка алюбо жонъка нєсправнє жаловала... тогды то(т) на ко(г) она жаловала имѣєтсѧ очїстїть са(м) (XV ст. *BC* 36 зв.); на то, єстли бы сѣ пригодїло нѣкоторомоу подданномоу... котораѧ кривда... а таковїи комоу боудєт кривда да имаєт жадати справєдливост от старост хотинскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

в) *(означальні)* (12) який, що *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (5): а митници от Романова тръга да нє имають дило до того мита, али да бєрєть тото мито єпископь кто боудєть оу нашєи свѧтои митрополїи (Сучава, 1488 *BD* I, 342); О рыцєрю хта (!) дроу(г)го рыцєрѧ забьє(т) (XV ст. *BC* 7); а Ивашко Сова маєть третєє части своєє постигати на Борисє, хто записъ сказилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621); и богда(н) постави(л) пєрє(д) нами на то свєтки и писара того листа хто єго писа(л) (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(із співвідносним словом у головному реченні) (1): а хто бы имѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п⟨є⟩рьвїє триста коп отложити и тыи наклады кто жь оу свою дѣлницю наложит (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);

(з присвійним значенням) чий (1): оури(к) да є(ст) съ оуси(м) доходо (!) муши жены пана пантєлєва и зєтоу єи пєтру оцєлєскулу... и оусємоу роду и(х) кто и(м) боудє(т) наиближны але о(т) тои части *кму* (!) є(ст) о(т)чина (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (4): а хто погадаєть на вєликого кнѧзѧ животъ, а забъжыть въ нашїоу зємлю, того зрадуоу маємъ вєликомоу кнѧзю, зъ нашоѣ зємли, выдати (Сучава, 1442 Cost. II, 716); а кто имєтъ погадати на наш⟨ъ⟩ животъ и забєжитъ оу кнѧзѧ вєликого зємлю, а кнѧз, вєликіи казимиръ, имаєтъ того нашєго зрадуѧ (!) намъ выдати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (1): ащє щкодьникови комоу защько(ди)лъ имєєть досыть оучини(т) (XV ст. *BC* 36 зв.).

2. *(неозначений)* (223) хтось, хто-небудь (196): а оу томь пєрємирьи кто *кому* криво оучинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишєму, и оучинити тому и(съ)праву (б. м. н., 1352 *P* 6); пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то иваноко тучнѧкъ имає (!) заступити оправи(т) (Галич, 1418 *P* 89); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взѧти... тогды пєрвѣє имаєть пану пєтру... дати чєтыри ста ко(п) широкихъ грошєи (Луцьк, 1438 *P* 138); нижли комоу в ни(х) дамо на истравоу тымъ они маю(т) выдати нєжъдоучи рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жаднoє жалобы оу правє (XV ст. *BC* 24); А єсли ся надъ нами Божья воля станеть, ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тоє имѣнье Здєтєлю держати, и они мають тыє двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

будь-хто, хто завгодно (14): волєнъ продати волєнъ замѣнити, волєнъ кому о(т)дати (Перемишль, 1391 *P* 45); волни во въсєхъ тыхъ именъях кому отдати... пан Иван Мукосѣєвичъ и єго близкии по нємъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); волни во всих тых имєнѧх кому отдати... пан Калєник и єго ближныи по нєм будучиє (Київ, 1437 *AS* I, 34); Того ради ни Ивашко от сєрєцєла, ани єго дѣти... да нє имают николи болшє тѣгати... на тота вышєписанна сєла, ани кто от фофышєщим плємєнє да нє имают оупоминати за Нєжєщи (Ясси, 1459 *BD* I, 32); Також и мы... нє имаєм такового чловѣка прїимити, ани мѣстца ани поживлєнїѧ нигдє нє имаюм ємоу давати оу нашєи зємли, ани оу кого от подданних наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

кому хоти (2) кому завгодно, будь-кому: Волно резникомъ... быдло купуючы... и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Волєн пан Оножко тоє имєнє Дажєв... продати... и кому хотя записати (Володимир, 1475 *AS* I, 72);

(із вказівним значенням) той (1): и имає(м) имъ заплату всю заплатити, яко(ж) и(м) право скажє(м) и на ку(м) станє(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

(з роздільним значенням) дехто (2): А росходу шесть сотъ копъ и шестьдесѧтъ копъ, а квитацєи дано имъ десѧть, што єщо сполна нє выдали, кому по половинє, а кому трєгину (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80);

кто ин (1), хто инны (1) хто інший, хтось другий: Того ради ни Ивашко от Сєрєцєла, ани єго дѣти, ани кто ин от єго рода да нє имают николи болшє тѣгати... на тота вышєписанна сєла (Ясси, 1459 *BD* I, 32); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва (б. м. н., 1481 *ГПМ*); иныи кто (1), кто иныи (2) *див.* **ИНЫИ**; иншій хто (1), хто иньшии (1), кто їншии (1) *див.* **ИНШІЙ.**

3. *(питальний)* хто (4): и мы опытали шевцовъ, кому бы то было зведомо, што мѣщаномъ... нє волно было передъ тымъ тѣхъ малыхъ кожъ купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); и тєперъ бо(ж)єю волєю былобы и подобро заньжє кто єстъ, ива(н) васи(л)єви(ч) вєлики(и) кнѧ(з) моско(в)ски(и) г(с)дрєви нашому воєводє є(ст) сва(т) а вашє(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кто, kto, къто** 1302 (п. 1341 *P* 2; 1398 *P* 57; 1418 *P* 89; 1435 *Cost.* II, 692; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *P* 148; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *BD* I, 159; 1487 *AS* I, 239; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **хто, хъто, chto** 206 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1396 *AS* I, 20; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1427 *P* 108; 1437 *AS* I, 33; 1443 *P* 145; 1451 *AS* I, 44; 1459 *P* 174; 1487 *AS* I, 240; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **! то** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); *род. одн.* **кого, ко(г)** (1386 *P* 30; 1470 *BD* I, 140; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *BC* 6, 11 зв., 30; 1499 *BD* II, 420); *дав. одн.* **кому, комоу, ко(м)у, ко(м), komu, кму** 231 (1352 *P* 6; 1391 *P* 45; 1407 *P* 72; 1418 *P* 89; 1429 *P* 112; 1438 *P* 138; 1449 *АЛМ* 8; 1459 *BD* I, 29; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1487 *AS* I, 85; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); *ск. н.* **к(у)** 1 (XV ст. *BC* 15 зв.); *знах. одн.* **кого, ко(г)** (1350 *P* 8; 1414 *Cost.* I, 112; 1427 *DIR«A»* 450; 1436 *Cost.* I, 460; 1445 *Cost.* II, 729; 1453 *Cost.* II, 446; 1464 *Cost. S.* 60; 1475 *BD* I, 204; 1487 *BD* I, 517; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); *ор. одн.* **кимъ, ким, ки(м)** 9 (1400 *Cost.* II, 618; 1403 *ДГМ;* 1438 *P* 140; 1447 *Cost.* II, 288; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; XV ст. *BC* 19; 1458 *BD* II, 261); **кымъ** 1 (1398 *P* 57); *місц. одн.* **на кимъ** 1(1495 *АЛМ* 83); **на ку(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **НИКТО.**

! **КТО**[2] ⟨МНОГО⟩ (1): кто кмєтє(в) изо одного сєла да дроугого сєла нє могоу(т) (XV ст. *BC* 26).

KTOKOLWIEK *займ.* (2) (*стп.* ktokolwiek) *(відносний) (приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції, з узагальнюючим займенником у головному реченні)* будь-хто, хто б не був (!): мы Швидрикгайлъ великий князь Олкгилдовичъ чынымъ знаменито сымъ нашимъ листомъ кождому... кому колвекъ будетъ потребно: иже осмотрили есмо у святого еванъгелей, которие села придали наши продкове ко пречистой Божой матере церкви Володимерское (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8);

(без співвідносного слова у головному реченні) (!): Vulodislaw z bozey mylosty Korol Polski... znajemo czinimi thim nasym Listhom ktokolwiek nan vozdryth ylepak ho vslisith cz(t)om yakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana... dajemo ym... szelo ... Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ktokolwiek** (1395 *GL* 166); *дав. одн.* **кому колвекъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

Див. ще **КТНО КОЛЕ, КТО КОЛИ, ХТОНЬКОЛИ.**

КТО КОЛИ, ХТО КОЛИ *займ.* (9!) (*стч.* ktokoli, *стп.* ktokoli) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (82) **а)** *(додаткові)* (67) будь-хто, хто б не був *(у постпозиції — з узагальнюючим займенником у головному реченні)* (46): будеть ведомо оусемъ хто коли видить грамоту(с)... ажъ Азъ панко ... та(к) есмь оумолвилъ и договорилъ со кнАзємъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а се я панъ мацина... освѣдчаю тъ тымъ листомъ каждому доброму передъ кымъ коли будє тътъ листъ чтюнъ аже, пришедъ предъ наше обличьє на имА ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину (Львів, 1400 *Р* 60—61); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... каждому доброму... кому ж то коли єго будеть потребизна иже... дали єсмо тому... пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); мы великий кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... даєм вѣдати... кождому... комуж то коли єго потребно будет иж... мы єсмо єму и записали... сѣла оу кременецкой волости (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40); мы ⟨Стефан во⟩євода... чиним знаменито... въсѣмь кто коли на нь оузрить... оже тоты... слоуги наши Михъило и Пицоурко... продали ...село ... на имѣ Шировци (Сучава, 1478 *BD* I, 218—219);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні) (18): а волєнъ продати... кому коли хочеть (Казимир, п. 1349 *Р* 4); Мы Владиславъ... чинимы знаемо симъ нашимъ листомъ кто ко(л) на(н) возри(т)... аже слуга нашь... па(н) ходко чемереви(ч) послужи(л) на(м) верне (Львів, 1399 *Р* 59); А кнзь федко несвидьскии... вызнаваемъ то си(м) наши(м) листомъ нынешни(м) и потомъ будучи(м) передъ кого жь коли сесь листъ нашь приидеть... како єсмъ А вѣрне служилъ... кнА(з) швитрикгаилу (Черняхів, 1435 *Р* 132); мы Стефан воевода... вызнавами... ис тым то нашим листом ... кто коли на ть запис оузрить... аже мы слюбоуємь... королеви полскомоу... аже абыхом єго милости верни... были (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (3): хто коли єго купилъ тому слушати къ стму ивану (Перемишль, 1378 *Р* 26); а кто коли по(ч)нетъ оучинити, того имаємъ явнАго казнити и оустановити (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

б) *(підметові)* (11) будь-хто *(в препозиції — із співвідносним словом або особовим займенником у головному реченні)* (6): а кого коли г(с)дрь нашь, кроль влодиславъ, пошлеть своихъ слугъ, пановъ, до нашеи земли, тогды тии имають предними (sic.— *Прим. вид.)* голдовати слюбити (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а кто коли которыи на(с) оурАдни(к) задержати и прѣстоупи(т) на(ш) листъ... то(т) оузри(т) нашоу казнъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мАло того мыта прийти (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);

(без співвідносного слова в головному реченні) (3): хто колї боудеть позваныи на соудъ имеєть о(т)поведать (XV ст. *ВС* 15 зв.);

(з пропущеним головним реченням складнопідрядної конструкції, у заголовках деяких параграфів Вісліцького статуту) (2): кто коли баваєть (!) ожалова(н) о злодѣиствє (XV ст. *ВС* 18);

в) *(означальні)* (4) який-небудь, будь-який *(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (2): а кого коли исъпрАчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ есмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ намѣстникомъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(у постпозиції — з особовим займенником у головному реченні) (1): але комоу сѣ оузри(т) кри(в)да аже имає(т) о(т) ти(х) люди... а они... да иштоу(т) и(х) прА(д) єгоуменo(м) кто ко⟨ли⟩ боудетъ оу хра(м) стго николи (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530);

(в інтерпозиції — з особовим займенником у головному реченні) (1): а они да тѣжоутъ и да ищоу(т) и(х) прѣ(д) игоумено(м), кто коли боуде(т) оу храма стого нико⟨ли⟩... боу(д) оу че(м) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391).

2. *(неозначений)* будь-хто, хтось (9): мы такоже... обицоуємъ... николи о(т)... кролѣ по(л)ского... о(т)стоупити ни одни(х) натисковъ алибо намолвенїа о(т) кого коли не дбаючи (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского ... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ, кто коли ни естъ, такъ-же и заказникомъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и кто коли име(т) оу тои пасици ставити свои бчолы, а десѣтиноу бы калоугери о(т) молдавице брали, а и(н) никто (Сучава, 1453 *Cost.* II, 454); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы, боуд где оу нашеи земли, и доведет наш чловѣкъ на Брашовѣне... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кто коли, кто... коли, kto koły, кто ко(л)** 55 (1388 *Р* 40; 1394 *Р* 53; 1399 *Р* 59; 1404 *Cost.* II, 625; 1413 *Р* 82; 1449 *Cost.* II, 742; 1458 *Cost.* II, 814; 1472 *BD* I, 169; XV ст. *ВС* 18; 1478 *BD* I, 218 і т. ін.); **хто коли** 9 (1378 *Р* 26; 1387 *СП* № 12; 1424 *Р* 104; 1443 *Р* 144; XV ст. *ВС* 15 зв., 16, 18 зв., 34, 37 зв.); *род. одн.* **кого коли** (1436 *Cost.* II, 702); *дав. одн.* **кому коли, комоу ... коли** (1349 *Р* 4; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8; 1433 *Р* 118; 1438 *Р* 140; 1444 *AS* I, 39; 1451 *AS* I, 44; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1461 *AS* I, 53; 1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); *знах. одн.* **кого коли, кого... коли** (1357 *Р* 20; 1395 *Cost.* II, 610; 1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132; 1500 *АСД* II, № 3); *ор. одн.* **кымъ коли** (1400 *Р* 61).

Див. ще **КТНО КОЛЕ, KTOKOLWIEK, ХТОНЬКОЛИ.**

КТОРЫ, КТОРЫИ *займ.* (18) (*стп.* który) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (16) **а)** *(означальні)* (10) який, котрий *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (4): тако мы с паны... оставили есмы бѣлецко (!) при бѣлцѣ и такѣ цо (так.— *Прим. вид.*) же межи тыми границАми (так.— *Прим. вид.*) которая прозвиска суть со оусѣмъ (Львів, 1421 *Р* 94); тако (ж) и мы имає(м) чинити непрїателе(м) кроле(в)скы(м) и и(х), або ты(м) злодїе(м), которы(м) до наше(г) земли проиду(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

(без співвідносного слова у головному реченні) (3): а далѣи хочемъ и слюбоуємъ вшитки записы пре(д)речены(х) пре(д)ковъ наши(х), воево(д) молдавски(х), держати и наполнити, которы, ми сьА... кролемъ полскимъ... держати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); про то(ж)...

к оужиткоу нашимъ по(д)данымъ... оуставлАємы права которая жь вшистци в нашеи земли имають... держать (XV ст. *ВС* 10); але коли... оусхоче(м) поєхати пєрє(д) нашєго милостивого пана приєхати, а ...па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны... кторыи(ж) мы тыми часы пожадає(м) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766);

(в інтерпозиції — з узагальнюючим займенником у головному реченні) (3): про тожъ мы... слюбоуємъ... иже хочємъ вшитки... слюбы, кторыАжъ... воєво(д) молдавски... королєви полскому... оучини(л) .. на вѣкы, держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738);

б) *(підметові)* *(в інтерпозиції — з особовим займенником у головному реченні)* що, який (3): мы кторыи(ж) всА живыА рѣчи розоумо(м) прєвышає(м), нѣ имаємъ шлАхєтны(м) обычаємъ наши(х) прє(д)ко(в) противити сА (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733);

в) *(додаткові)* (3) який, котрий *(у препозиції — із співвідносним словом)* (2): а кторы бы на(ш) нєпрїАтє(л) оутєклъ на и(х) сторону или злодїи, то(г) имає(т) вѣсити, або на(м) наза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

(у постпозиції — без співвідносного слова) (1): мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ тым то листом кторымъ потрєбно єст... яко хотА... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩... так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

2. *(відносно-приєднувальний)* а цей, а саме цей (1): про тожъ мы кторою зь єго волию повинни єсмы сА згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

3. *(неозначений)* якийсь, будь-який, який-небудь (1): коли кторая пани алюбо панна позвана была а прїдє(т) на ро(к) данныи и соудья сАдє(т) на соудѣ имєєть посла(т) заказцю своєго съ єє съпоромъ до єє домоу (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кторыи** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **кторы** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *наз. одн. ж.* **кторая** (XV ст. *ВС* 12); *знах. одн. ж.* **кторoу(ю)** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **которою** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *наз. мн. ч.* **кторыи** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **кторы** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **кторыА** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **кторки** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *наз. мн. ж.* **кторыѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *с.* **которая** 2 (1421 *Р* 94); *дав. мн.* **кторы(м), кторымъ** (1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 283); *знах. мн. ч.* **кторыи** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **кторыА** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *знах. мн. с.* **которая** 1 (XV ст. *ВС* 10); *ор. мн.* **которыми** (1448 *Cost.* II, 735).

Див. ще **КОТОРЫИ.**

***КТОРЫ КОЛИ** *займ.* (1) (*стп.* którykoli) *(неозначений)* будь-який, який-небудь: Тиж нє имамо ани хочєм никоторых землъ... прАз особного произволєня рєченного пана нашєго королѣ... которым коли обычаєм, отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **которым коли** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **КОТОРЇИ КОЛВЄ, КОТОРІИ КОЛИ, *КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ.**

КОУ *прийм.* (101) (*стп.* ku, *стч.* ku) *(з дав.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (52) а) *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (20): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); про то жь А... приступилъ єсми ку... королєви польскому и ку ~свтои корунє полскои (Черняхів, 1435 *Р* 132—133); и вєзде на(м) имѣнїа є(г) и доходы отворєны... доколѣ да(ст) ~млы бъ привєрнє(т)сА нашє доброє, ку нашєи земли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811); а я кн⟨А⟩зь Сємєн Юрьєвич маю придати ку св⟨А⟩тому Иоанну к Голшаном полумєрокъ мєду (Степань, 1489 *AS* I, 89); и мы... хотАчи єго рыхлєйшого вчинити коу тымжє вчинкомъ, ємоу имѣнє н⟨а⟩ше имєнємъ ЗвАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з орудним (1): просили нас два братя рожоная... пана Маськовы сыны... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193);

б) *(вказує на відношення кого або чого до кого або до чого)* до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (14): а особно иже мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо... волю... коу покоєви а коу єднотѣ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а АкосА они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости и коу ины(м) пєвны(м) слюбо(м), мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); слюбоуємъ... абыхомъ мы их милости вєрни... были на вєки, тымъ обычаємъ, яко соут были и пєрєдковє наши... и были... покорни коу... королємъ и короунѣ полской (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Ино мы, впамятавшы его верьную а пил⟨ь⟩ную службу... ку отцу нашому... тыи сельца... дали есмо ему (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

в) *(вказує на приналежність чого до чого, на зв'язок чого з чим)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (12): tedy oczicz toho sieła Pokossowczow sztho panu Mirosławu swoiu wathnynu (!) prodał na ymię Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza (Галич, 1413 *GL* 48); Мы... бискуповє влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому... записуємы сА стєцку воєводѣ (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ єсми имѣнє своє... Всекрево... со всимъ съ тымъ, што ку тому имѣню служить (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); мы князь Семенъ Александровичъ дали єсмо село Жердеву... пану Андрѣю Морозови со всимъ с тымъ, што ку тому селу прислушаєть (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей... нановѣ за собою посадыти на церковной земли, которая къ той Церкви... прислухаєть ку Пустынцы (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

г) *(вказує на приєднання, додачу чого до чого)* до (чого) (4): My Witołd wełyki kniaź łytowski... czynemy znamenito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu ku Nowostawcom zemłey wołynskoy Rydkuiu (Ужів, 1421 *AS* I, 27); А на болшоую крѣпость... томоу оусємоу вышєписанномоу, и печат нашоу єсмо привѣсили коу сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1468 *BD* II, 302—303);

к о у т о м о у (1) до того, крім того: Я пань микоула... што(ж) єсми сороужи(л) ~цркв ~стго николы... оу дользкоу и придалъ єсми своєго имѣнья дользска дєсАтиноу озимины... А коу томоу придалъ єсми на тоую ~цркв островь мошноє (Перевали, 1440 *Р* 142).

2. *(виражає відношення мети)* на (що) (30): Teź jestliby... niekotoryj pripuźonyj... wołał by, a jestliby jemu ku pomoźeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused ...tridcat' szełahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Мы па(н) сташко исъ давыдова... приводимо то ку вѣчной памАти (Погоничі, 1422 *Р* 97); а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли коу досвєтьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушьнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до ~кнзьства вєликого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); слюбоуємо и по(д)даємо сА, коли на(с) позовє(т)... коро(л) єго мл(с)ть, на оурєченоє мистцє, гдє первїишїи воєводы коу голду хожєвали, а мы на тоть дє(н)... имаємъ поставити сА (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); длА того ку вѣчныи рѣчи памєти мы Олєксандръ... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше имєнємъ ЗвАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

3. *(виражає просторові відношення, вказує на напрям дії)* до (чого), на (що) (13): а покинувъши гостинецъ Олыш-

ский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); panu Mirosławu od Bludnik hranicza... prosti ku Dnistru thanewicz brodisczu (Галич, 1413 *GL* 48); И повєла иас пани Василєва... ловы своими ажъ къ сєлоу коу Всємєроу (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

4. *(виражає модальні відношення)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції (3): алє ижь вєлможныи стєфанъ... воєвода... пришолъ за сА ку доброи памАти... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *P* 121); А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

◇ к у п р о т и в ъ (2) взамін (чого): прыслалъ єси до насъ своихъ пословъ... абыхмо дали нашъ листъ твоєй милости и подъ нашою прысягою ку противъ листу твоєй милости, которого єси намъ далъ и прыслалъ твоя милость нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); к о у в ѣ д о м о у (1) *див.* ***ВѢДОМЪ.**

Див. ще **ИКЪ, КЪ**[1].

***КОУБЧИЧЪ** *див.* **КОУПЧИЧЪ.**

!КУВТѢРЬ *див.* ***КОУФТЄРЬ.**

***КОУВАЗЬ** *ч.* (1) ⟨?⟩: а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувА(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

КОУДА *спол.* (310) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* що, який (286): а тѣмы сєламъ о(т) турлуи съ оусими поєни и съ всАми своими старими хотарми коуда из вѣка оживали нєпогушєно (!) имъ николи на вѣк⟨ы вѣч⟩ниА (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); и оупросили сєбѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар, коуда из вѣка при⟨слоу⟩хало к томоу мѣстоу тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); ахо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина сєло, о(т) ръшкани, ви(ш)наа ча(ст), да є(ст) от половини половина, о(т) оусє(г) хотарѣ, а о(т) ин⟨ши(х) сто⟩роноу да є(ст) по старому хотарю, куда ⟨из вѣка⟩ оживали (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. *(місця)* (22) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де (19): а хотарь тѣмъ двомъ сєломъ коуда хотарили и оуживали из вѣка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); и даємъ и дали єсми сє(с) нашъ ли(ст) монастырю нашємоу о(т) быстрици... потвєржаємъ и(м) ботна исъ оусими озєрами кулко прислухаю(т) о(т) ботна и куда є(ст) и(м) стыры (!) хотаръ (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); а от ⟨инших⟩ сторо⟨н⟩ по старомоу ⟨хотароу⟩ и коуда хотарил пан Щєфоул пръкалабь (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

куди (2): а по старымъ дорогамъ гостємъ поити куда хочєть (б. м. н., 1366 *P* 14); и дали... єсми монастирю... о(т) нѣмца... киприАнова пасика... и съ оусими полѣнами... по(ч)нше о(т) приходища моловатцу вода вишнивцу и коуда полѣна дєржи(т) вы(ш) (!) монастирѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) куди (1): а гостА нє принєволити но куда хочєть туды поидєть (б. м. н., 1366 *P* 14).

3. *(способу дії) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* як, куди (2): а бѧдє(т) ли виноваты(и) позва(н) первы(и) дроу(г)и трєти(и) на ро(к) а нє станєть тогды сказоуємы то(т) которыи пєнєзи позыча(л) алюбо торы(и) (!) речи записаны по трє(т)ємь рокоу имаєть моць продати алюбо оборотить коуда хочєть (XV ст. *BC* 18); Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

Див. ще **КОУДЫ, ПОКОУДА.**

КОУДРИЧИ *мн.* (1) *(назва ниви у Троцькому воєводстві):* продали єсмо Єго Милости... на озєрє зємлю пашноую на имА Коудричи з сєножатми (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз.* **Коудричи** (1492 *AS* III, 23).

КОУДРѢ *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Кондратъ): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... язєръ коврълоуискіи съ грълою и гдє коудрѣ (? — *Прим. вид.*) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); сє азь... їо Стєфа(и) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми стои нашєи єпископуїи о(т) радъвцє(х)... ВІ црко(в) и(с) попо(м) гдє коудрѣ оприше (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коудрѣ, ко(у)дрѣ** (1448 *Cost.* II, 324; 1490 *DC* 147).

Див. ще **КАНДРѢ.**

***КУДРАВЬЧИЦЬСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Кудрявцево *у Смоленській землі):* Сє азъ пєрфурий с(с)нъ (!) ивановъ внукъ васьковъ кырьдѣєвица далъ єсмь зємлю кудрАвьчицьскую... стму сп(с)су (!) в вѣкы (б. м. н., поч. XV ст. *P* 75—76).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **кудрАвьчицьскую** (поч. XV ст. *P* 75).

КОУДЫ *спол.* (29) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* що, який (23): а хотаръ томоу сєлоу по старымъ хотаромъ коуды из вѣка оживали (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); а хотарь тА(м) сєла(м) да є(ст) о(т) оуси(х) сторонь по старомоу и(х) хотарю коуды из вѣка оживали (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525).

2. *(місця)* (5) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* куди (4): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а придалъ єсмь єму озєра рыбнаА за днѣстромъ куды мои нєводи ходили (б. м. н., 1349 *P* 3); а коли бых я хотѣлъ от кн⟨А⟩зА єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти проч ѣхати... тогды я и дѣти моѣ мають ѣхати коуды хотАт (Острог, 1466 *AS* I, 61); такєжъ и посло(м) вашє(и) мл(с)ти и купцо(м) да є(ст) зємля г(с)дра нашого воєводы о(т)творєна (!) ходити слобо(д)но и доброво(л)но... коуды имъ боудє(т) надобє (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

(у препозиції—без співвідносного слова у головному реченні) (1): kak że i tymi razy, kudy Rattia sztab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

3. *(способу дії) (в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* як (1): А моуж мой кн⟨А⟩зь Иванъ Сємєнович оузАвши тых двѣ тисАчи золотых, волєнъ даровати и отдати и на ц⟨є⟩рковь дати и коуды хотА оберноути кь своємоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* 1, 239).

Див. ще **КОУДА, ПОКОУДА.**

***КОУЄВЪСКИИ БРѢСТЬ** *ч.* (1) *(назва міста в Польщі, пор.* Brześć Kujawski): пса(н) оу коуєвъско(м) брѣстьи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу коуєвъско(м) брѣстьи** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***КОУЗМА** *див.* **КУЗЬМА.**

***КУЗМИНЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Кузьмин: а тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глАдєти ино въ ку(з)минє ставъ со млыномъ алє споущать єго нє(ль)за (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коузмина** (XV ст. *ИК*); *місц. одн.* **въ ку(з)минє** (XV ст. *ИК*).

КУЗМИЧЬ, КУЗМЫЧЬ, КУЗМИЧ *ч.* (7) *(особова назва):* а при том были свѣдци, пан пєтръ нєоря, воєвода судомирскыи... пан васко кузмич (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч)... иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18); Мы бискупи мацѣи прємыски(и) офанасѣи владыка прємыски... волчко кузми(ч).. чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиє... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кузмичь** 3 (1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1393 *P* 52); **кузми(ч)** 2 (1370 *P* 18; 1404 *P* 70); **кузмич** 1 (1361 *AGZ* 6); **кузмычь** 1 (1366 *P* 12).

КОУЗНЄВЩИНА *ж.* (1) *(назва ниви у Троцькому воєводстві):* и за тоую сто коп грошєй широких продали єсмо

Єго Милости дворец наш... а на озерє землица пашнаѧ Коузнєвщина (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коузиєвщина** (1492 *AS* III, 23).

КУЗНЄЦЪ *ч.* (5) коваль (4): или боу(д) мис(т)ръ какы боудє(т) оу ты(х) вышеписанны(х) сє(л) и кожокаръ или кузнєцъ... никто да нє имаєтъ ни єдно дѣло до ни(х) (Побрата, 1448 *ДГПР*); господи помози самоилови кюзнецю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); Яким коузнє(ц) землю дє(р)жить Лисовъщиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); с є р є б н ы и к о у з н є ц ь (1) *див.* **СЄРЄБНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **кузиєцъ** 2 (1448 *ДГПР*; 1454 *АЛМ* 12); **коузиє(ц)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); **коузиєць** 1 (1369 *ПСЧК*); *дав. одн.* **кюзиецю** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

***КУЗНЯ** *ж.* (1) рід кованої посудини; міра місткості: Панъ Юрєй пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѧТъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли... две кузни меду (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *знах. дв.* **кузин** (1493 *АЛРГ* 56).

КУЗЬМА *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Козма, *гр.* Κοσμᾶς); кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, киръ, иоанъ, самсонъ, фалелѣи по тои сторонѣ то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); а иа то є(сѫ)... вѣра пана коузмы шандровича (Сучава, 1433 *Cost.* I, 361—362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кузьма** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *род. одн.* **коузмы** (1433 *Cost.* I, 362).

***КОУКОВА** *ч.* (1) ◇ к р ъ н и ц а к о у к о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн.* **коуковы** (1448 *Cost.* II, 324).

КОУКЯ *ж.* (1) (*серб., болг.* кукя) дім, храм: Іо Стефан воєвода бжїєю мл(с)тїю господарь землиє молдавскыє сн҃ь Богдана воєводоу сътвороу сїю коукю за кораб в лѣт ≠SЦПГ (Ясси, 1430 *Rev.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **коукю** (1430 *Rev.*).

КОУЛИКОВСКИЙ, КОУЛИКОВЪСКИЙ, КУЛІКОВЬСКІИ, КУЛИКОВЬСКЫИ, КУЛИКОВСКЫИ *ч.* (6) (*особова назва*): а на тъ свѣдци пано Ашко мазовшанинъ пано мичко куликовскыи (Львів, 1400 *P* 61); а єщє при томъ были послы съ львова... мычко куликовьскыи и зимиръстамъ ханысъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); А при том был... пан Мишко Коуликовъский (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **куліковьскіи, коуликовский, коуликовъскии, куликов(с)ки(и)** 4 (1404 *P* 70; 1424 *P* 104; 1466 *AS* 1, 61); **куликовскыи, куликовьскыи** 2 (1400 *P* 61; 1408 *Cost.* II, 633).

***КОУЛИСЄВЪ** *ч.* (1) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло гдє грабовци сидѧ(т) оу вишнїи конецъ коулисєва гдє радоу(л) сиди(л) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **коулисєва** (1437 *Cost.* I, 541).

КУЛКО *див.* **КОЛКО**[1].

КОУЛКОСЪ *числ.* (1) (*неозначено-кількісний*) скільки-небудь, скількись: Мы пє(т)ро воєво(да)... с паны радою нашєю мо(л)да(в)скои... радили єсмы... о оутиснєнїє и погибєли землн нашєи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) и наибоу(л)шє о(т) тоурко(в) иже набрали и бєроу(т) по коу(л)косъ разо(в) и просѧ(т) оу на(с) даны двѣ тисьчи оугорскы(х) зла(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

***КОУЛМА** *ж.* (3) (*молд.* кулме) перевал: А хотарь Бълошешим... до сєрєд добровоу та от толѣ... оу дил, та от толѣ дилом долоу иа коулми вишнїи градищи, та от толѣ... потокою долоу до коулми нижнїю градищи, та на коулми долоу до крьницѣ Влъканова (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *род. одн.* **коулми** (1475 *BD* I, 206); *місц. одн.* **на коулми** (1475 *BD* I, 206).

***КУЛЫГА** *ж.* (3) (*назва річки у Подільській землі*): тамъ же есмо... грани на лыпи вытесаты велилы; одътоль уверхъ рички Дидовки... нижей урочища Брычнаго, где впадаетъ ричка Кулыка (!), где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **Кулыка** (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* **Кулыгы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Кулыги** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

! **КУЛЫКА** *див.* ***КУЛЫГА.**

КОУЛЬ *ч.* (1) (*особова назва*): Я Иван Тимофєєвич Коуль... з женою моєю Марѣєю... вызнаваєм... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ Єго Милости Андрѣєвича Полоубєнского тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коуль** (1492 *AS* III, 23).

***КОУЛЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): Тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали єсми єго... и дали єсми єго (sic.— *Прим. вид.*) оу нашєи землн двѣ мѣстѣ от поустини на Коулѣ (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Коулѣ** (1436 *ВАМ* 33).

КОУМНАТЪ *ч.* (1) (*молд.* кумнат) (*брат дружини*) шурин; (*чоловік сестри*) зять: мы ⟨Стєфань воєвода...⟩ знамєнито чиним... ожє прїидош⟨а прѣд нами...⟩ пан Юрїє (або Юрїи.— *Прим. вид.*) вистиярник и пан Петрашко коумнатъ єго, и съ тєжчєю своєю старои кнѣгини Ст⟨єцка, оуиоу⟩ковою Дємєкоушъскоул, Аноушкоую... и потокмили сѧ съ нашим ігоуменом архимандритом Ѳєодором (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коумиатъ** (1470 *BD* I, 152).

***КОУМОВЪСТВО** *с.* (2) кумівство: а колижь тыи свє(т)кы на соудє монованы (!) тогды то(т) замєшька(х) (!) о(т)озва(т) того коумовъства а потомъ коли по(д) прїсѧгою свидо(ч)ство чинили, тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѧ коумовъства єго жє бы сѧ нє го(ди) (!) свидо(ч)ство є(г) а хотє(л) имєти заисканноє своє жалобы (XV ст. *BC* 20—20 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **коумовъства** (XV ст. *BC* 20).

КОУМЪ *ч.* (1) кум: О свїдѣ(ч)ство прїрожєны(х) имає(т) ли бы(ти) припоущо(н) Конъдра(т) а доминака (!) домоу добыва(л) свїдо(ч)ствомь конъдра(т) шєсть свє(т)ковъ поставилъ по(д)лоугъ приказанїя соусоудьи (!) правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи жє тоую рє(ч) мєжи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *BC* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коумъ** (XV ст. *BC* 20).

КУНАЦКОВИЧЪ, КУНАЧКОВИЧЪ *ч.* (2) (*особова назва*): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе... которое имене... на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кунацковичъ, Куначковичъ** (1449 *АЛМ* 8).

КОУНАШЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свѣтки... мѣстич(и) луцкыє, мытници: Иванъ Рогатинєць, Коунашь (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коуиашь** (1461 *AS* I, 54).

КУНДРАТЪ *див.* **КОНДРАТЪ.**

***КУНИИ** *прикм.* (3) (*який зроблений із шкурок куниць*) куничий: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний, сѣрою кувтѣрою волоченъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); з нового места послано кнѧзю великомоу тфє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ або адамашъкою, а дроугаѧ шоуба ку(н)ѧ (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **куний** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *наз. одн. ж.* **ку(и)ѧ** (1488 *УКТ*).

Див. ще ***КУНИЧИИ, *КОУНИЧНЇИ.**

***КОУНИЛОВЪ** *прикм.* (1): також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имѧ калиновци... о(т) връха коунилова (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **коунилова** (1429 *Cost.* I, 248).

***КУНИНЪ** *ч.* (2) (*назва присілка у Волинській землі*) Кунин: На Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ кунинѣ

не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Поѣдила перед нами старостинаѧ луцкаѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Олизароваѧ Шиловича кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Федка, штожь пан еєй (!) небощикъ пан Олизар Шилович... записал еєй (!) именѧ свои на имѧ Здолбицоу с присєлком з... Кунином (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Куниином** (1487 *AS* I, 240); *місц. одн.* **въ Кунинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

КОУНИЦА *ж.*(47) *(шкурка куниці як товар і рід податі)* куниця: то все далъ есми церкви Божой. К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а у черновци, возы не стрѧсти, але купець дасть свою вѣру, аже не имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ, куници, серебро, воскъ и кони добрїи земъстїи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а иде(т) с не(г) колода медоу и съ всеми пошлинами з бобры и с куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *Р* 108); Я хве(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича... даровала есми своєю доброю волєю моужа своє(г) пана васи(л)я хребтовича своими име(н)и о(т)чизными... з боры з лесы... и з данми з медовыми из грошовыми и с коуницами (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134—136).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуница** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *дав. одн.* **куницы** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *знах. одн.* **коуницоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *наз. мн.* **коуиици, kunicy** 12 (1408 *Cost.* II, 633; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1434 *Cost.* II 670; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.); **куницы** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *зам. род.* от тых (тыи) **коуиици** 3 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1460 *BD* II, 276); *род. мн.* **куиицъ, коуиц, коуни(ц)** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1456 *Cost.* II, 791; бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *знах. мн.* **куници, коуиици** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275; 1466 *BD* I, 96; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 93, 93 зв.); *ор. мн.* **куницами, коуиицами** (1427 *Р* 108; XV ст. *ВС* 30 зв.; 1490 *ЗХП* 136).

КОУНИЧА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали... есми и(м), оу нашеи земли... села на имѣ онещи... и на днистри коунича (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуинча** (1456 *Cost.* II, 569).

Див. ще **КОУНИЧЕЄ.**

КОУНИЧЕЄ *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... села его... на имѣ село кинди(н)ци... а дроугое села (!) коуничеє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуиичеє** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще **КОУНИЧА.**

***КУНИЧИИ** *прикм.* (1) *(який зроблений із шкурок куниць)* куничий: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита... пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **куничюю** (1378 *Р* 26).

Див. ще ***КУНИИ, *КОУНИЧНЇИ.**

КОУНИЧНИКЪ *ч.* (2) селянин, що платив подать феодалові шкурками куниць: а коуничнико(в) три по шести коуни(ц) дають два и(х), а трети(и) коуничникъ по три коуници а вси три го(л)тѧи (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуиичиикъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *род. мн.* **коуничнико(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***КОУНИЧНЇИ** *прикм.* (1) *(який належить куниці)* куничий: а хто хоче(т) на не(г) конать иже не исправедливѣ соуди(л) имеє(т) на него досве(т)чи(т) шестьма све(т)кы такъ оуро(ж)ными ка(к) то(т) соудья а не имеєть слоуха(н) быти далѣи олижь положи(т) три гривны алюбо лоупежи коуничнїи которыи(ж) то соудья возметь справне коли боудѣть правъ (XV ст. *ВС* 34).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **коуиичиїи** (XV ст. *ВС* 34).

Див. ще ***КУНИИ, *КУНИЧИИ.**

КОУНЦѢ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. мад.* Koncza): А на то свѣдкове... пан коунцѣ, пан мартин боурѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коунцѣ** (1456 *Cost.* II, 791).

КУНЦѢРЕ *див.* **КУНЦѢРЬ.**

***КУНЦѢРЕВЪ** *прикм.* (1): а кунцѣре игнатъ вывели старцѣ тако смы мы опытали старцевъ кунцѣревы(х) игнатовы(х) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **кунцѣревы(х)** (1419 *Р* 90).

Пор. **КУНЦѢРЬ.**

КУНЦѢРЬ, КУНЬЦѢРЬ, КУНЦѢРЕ *ч.* (4) *(особова назва):* А осташко давыдовскии корчакъ... знаемо чини(м)... аже кроль... казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣре(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90); а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ. панъ куньцѣрь (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кунцѣрь, куньцѣрь** 2 (1419 *Р* 91; 1424 *Р* 106); **куицѣре** 1 (1419 *Р* 90); *ор. одн.* **кунцѣре(м)** (1419 *Р* 90).

***КУНЬ** *див.* **КОНЬ.**

КУНЬЦѢРЬ *див.* **КУНЦѢРЬ.**

***КУПАЛЫ** *мн.* (1) *(назва церковного свята Івана Хрестителя, також календарна дата)* Купайла, Купала: а миръ о(т) покрова бцѣ до иванѧ дне до купалъ (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *род.* **купалъ** (1352 *Р* 6).

***КОУПАТИ** *див.* **КОПАТИ.**

КОУПЕЖ *ч.* (5) (*стч.* kupeź, *стп.* kupierz) ◇ **привилїє от коупеж** (4) *див.* **ПРИВИЛЇЄ**; **привилїи от коупеж** (1) *див.* **ПРИВИЛЕЙ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **коупеж** (1482 *BD* I, 265; 1483 *Cost. D.* 30; 1484 *BD* I, 286; 1488 *BD* I, 347; 1493 *BD* II, 22).

***КОУПЕЖНЫИ** *прикм.* (1) ◇ **привилїє коупежноє** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **коупежноє** (1500 *RA* 260).

КУПЕЦЪ, КУПЕЦЬ, КУПЕЦ *ч.* (37) купець: а у черновци, возы не стрѧсти, але купець дасть свою вѣру, аже не имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и дали есми се(с) лї(ст) нашъ приѧтеле(м) наши(м) оуси(м) брашовѣно(м), оуси(м) купце(м) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); А которыи бы купцы хотели мыто объежчати новыми дорогами... нехай он их встѧгает и мыто на них берет по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); А також коупцем от землѧх пререцѣнаго кролѣ его милости полского и великого кнѧзѧ литовского везде по нашеи земли молдавскои да ест им слободно... ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коупецъ, купец** 5 (1434 *Cost.* II, 669; 1439 *Cost.* II, 59; 1460 *BD* II, 275; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **коупець** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790); *наз. мн.* **коупци, коупъци, ку(п)ци** 4 (1456 *Cost.* II, 788; 1457 *BD* I, 4; 1460 *BD* II, 273; *DIR«A»* 515); **коупцы, купцы** 3 (1496 *ПСВВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); *дав. мн.* **купцемъ, коупцем, купце(м), коупцемь** 19 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 186; 1445 *Cost.* II, 729; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1460 *BD* II, 276; 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **купцо(м)** 1 (1496 *ПСВВ*); *знах. мн.* **коупци** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **куп(ц)ехъ** 1 (1433—1443 *АРМ*); *місц. мн.* **на купце(х)** (1421 *Cost.* I, 142).

***KUPIECZKIJ** *прикм.* (1) (*який належить купцеві*) купецький: kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik a ys kupieczkich wozow po dwa hrosziki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. мн.* **kupieczkich** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КУПЕЧОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Купичів: Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ... осмотрели въ томъ светомъ евангелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Купечовъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

КУПИТИ, КОУПИТЬ *дієсл. док.* (226) (що, що в кого, що від кого) купити: Въ лѣто шести тисѧщноє шистьде-

сѦтъ сємоє купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъиы радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); возрєвше єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... даємъ ємоу... и оставлѦємъ... єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *Р* 54); а львовчѦне што имуть принєсти сами изъ угоръ сєрєбро жьжєноє, отъ того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы доброволно... землью свою питомую у волости Волковиской, которуюжто землью купилъ есми былъ у Бартоша прозвищомъ Козего Мистра (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажев на вєчност... вынявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых в землъи тутошней волынской (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А по нашємь животѦ, кто боудєт господаръ нашєи землиі... тот бы им нє пороушил нашєго даанїѦ и потврьждєнїѦ... заноужє... они коупили соби за свои правїи пинѦзи (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176).

ФОРМИ: *інф.* **купити** 14 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* II, 262; 1456—1481 *Р* 164; XV ст. *ВС* 8; 1495 *АЛМ* 88, 89; *В Соб.*); **коупить** 1 (XV ст. *ВС* 32); *аор. 1 ос. одн.* **коупи(х)** (1401 *ЗКЄ*); *3 ос. одн.* **коупи** (1459 *BD* I, 27); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... коупил, єсми... коупилъ** 2 (1463 *AS* I, 56); **купилъ єсми, купил єсми** 3 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1463 *AS* I, 56; 1491 *AS* I, 94); **єсмы купилъ, iesmy kupył** 2 (1495 *АЛМ* 83; 1500 *ДПЖН*); **єсми купи(л)** 1 (1490 *Пам.*); **коупи(л) єсмъ** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **съм... коупил** 1 (1490 *BD* I, 437); *2 ос. одн. ч.* **коупилъ** (XV ст. *ВС* 35); *3 ос. одн. ч.* **купилъ, купи(л), коупиль** 99 (1359 *Р* 10; 1370 *Р* 18; 1408 *Cost.* II, 632; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *Cost.* II, 131; 1453 *Cost.* II, 472; 1479 *ВАМ* 61; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *BD* I, 443; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.) ; **купилъ єсть** 2 (1378 *Р* 26); *3 ос. одн. ж.* **коупила** (1464 *Cost. S.* 59; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 58); *1 ос. мн.* **єсми коупили** 3 (1488 *BD* I, 357; 1489 *BD* I, 377; 1492 *BD* I, 511); **смо коупили** 2 (1499 *BD* II, 162); **єсємь коупили** 1 (1479 *BD* I, 222); **єсмо... коупи(л)** 1 (1490 *ДГСХМ*); *3 ос. мн.* **коупили** (1448 *Cost.* II, 323; 1452 *Cost.* II, 759; 1462 *Cost. D.* 10; 1467 *BD* I, 117; 1471 *BD* I, 164; 1483 *BD* I, 275; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 385; 1495 *BD* II, 74; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *пперф. 1 ос. одн. ч.* **купилъ єсми былъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн. ч.* **бил коупил** 4 (1456 *BD* I, 456; 1480 *BD* I, 237; 1484 *BD* I, 286; 1493 *BD* II, 21); **былъ... купилъ, был... коупил** 2 (1487 *РИБ* 228; 1499 *BD* II, 148); *3 ос. одн. ж.* **была коупила** (1499 *BD* II, 147); *майб. 3 ос. одн.* **коупїть, коупить, кѫпить** 4 (XV ст. *ВС* 32 зв., 34 зв.; *СЯ* 42 зв.); **коупит, коупи(т)** 3 (1456 *Cost.* II, 790; XV ст. *ВС* 8 зв.; 1460 *BD* II, 274); **имєт коупити, имєть купити** 7 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274); **имєть коупити** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *1 ос. мн.* **коупим** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **имємъ коупити** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); *3 ос. мн.* **купѦтъ, коупѦт** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); **имоутъ коупити, имоу(т) коупити, имоут коупити** 11 (1434 *Cost.* II, 668, 669; 1435 *Cost.* II, 676; 1437 *Cost.* II, 709; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **имуть купити** 3 (1408 *Cost.* II, 630, 631); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **што быхомъ... купили** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670); **абыхом коупили** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **коупленоє** (XV ст. *ВС* 31); *род. мн.* **куплєных** (1475 *AS* I, 72); *дієприсл. перед.* **коупивъ** (1456—1481 *Р* 164).

Див. ще ***ЗАКОУПИТИ, КОУПОВАТИ, ПОКУПИТИ.**

КУПКА *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Купка: Тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую службоу до иа(с)... дали єсмы єму оу нашєи землиі двѣ сєлѣ имѦнуєма купка... и за проутомъ нѦговци (Сучава, 1429 *ДГОБК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **купка** (1429 *ДГОБК*).

***КОУПЛЄНИНА** *ж.* (1) *(те, що куплене)* покупка: Мы кнзь михаило олєксан(д)ровичь произволи (!) єсмо бояриноу нашємоу пану василью црю коупити дворєць ивашка гри(д)ковича на локпѣи (!) єго коупленоу (!) И коупивъ то(т) дворєць придати стѣи тр(о)ци оу слоуцкоу (Копиль, 1458—1481 *Р* 164).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! коуплєноу** (1456 —1481 *Р* 164).

***КОУПЛЄНЇЄ** *див.* **КОУПЛѢНЇЄ.**

!КОУПЛЄНОУ⟨КОУПЛЄНИНОУ⟩ *див.* ***КОУПЛЄНИНА.**

КОУПЛѢНЇЄ *с.* (3) **1.** *(те, що куплене)* покупка (2): про то мы оуставлѦємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(н) ани которыи иньши и(х) нєкоупова(л) собѣ шє(л)тииства нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя вєсь а коупить ли хто тогды тоє коуплѣнїє нї во(ш)то нє идє(т) (XV ст. *ВС* 32 зв.); Тѣм мы видѣвши их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсмо им оу нашєи землиі оу молдавскои их правоє выслоужєнїє и коупленїє, одно сєлищє... що они коупили от Кости (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

2. *(про судові справи)* нагромадження (1): а є(ст)ли же нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѦ тогды хочємь то(г) абы бєзъ коуплєнїя вїны абы дроугого днѦ соудъ скончанъ тако(ж) полоуднѦ жєбы кажыи (!) члвкъ свою поволи оправилъ жалобоу бєзъ клопотоу и бєзъ свароу (XV ст. *ВС* 13).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуплѣнїє** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *род. одн.* **коуплєнїя** (XV ст. *ВС* 13); *знах. одн.* **коуплєнїє** (1467 *BD* I, 117).

Див. ще ***КУПЛЯ**[1].

Пор. **КУПИТИ.**

***КОУПЛѢТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (з чим) з'єднуватися: А хотар томоу... сєло Стєцканїи, нижє въ оусти Арзоул оу вадоу Нєгоуцъторюви, гдє коуплѣ⟨є⟩т сѦ Тазловь Вєлико съ Тазловь Солиноу (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **коуплѣ⟨є⟩т сѦ** (1493 *BD* II, 6).

Див. ще ***СЪКОУПЛѢТИ СѦ, СЬВѢКОУПЛѢТИ СѦ.**

***КУПЛЯ**[1] *ж.* (3) *(цсл.* коупля) *(дія)* купівля (1): Гандле и куплю в рынку и в клеткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати (!) мають: ремесла вшелякія робыти (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27);

(тимчасове користування нерухомим майном) оренда (1): и мы имъ тые ко(р)чмы єщо продали на шєсть годовъ... а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ иа мѦсныє запоусты вєликого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)воє ихъ коупли и варити имъ тыє ко(р)чмы до тогожъ годоу, какъ шєсть годовъ вы(и)дєть (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коупли** (1489 *АКВ*); *знах. одн.* **куплю** (1389 *РЕА* I, 27; 1475 *AS* I, 72).

Див. ще **КОУПЛѢНЇЄ** 1.

Пор. **КУПИТИ.**

КУПЛЯ[2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* великїи князь Швитригайло... чинимъ знаменито... ижъ... дали єсмо... Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова... а отъ Пескова Купля (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Купля** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

КОУПНО *присл.* (2) *(цсл.* коупьно) разом: а мы рад хочєм их миловати и оу чти и ласци дєржати, коупно с нашими вирнимы боѦры (Сучава, 1468 *BD* II, 306); А пак єи да оучинѦтъ за то помѣноу оу монастыр на каждїи вторник коупно съ родитєлєм єи (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

КОУПОВАТИ *дієсл. недок.* (15) (що, що чим, чого і без додатка) купувати (шо, за що і без додатка): и єщи к тому истраву всѣмъ дава(л) и єсти и пити а то всє куповано твоєми пѣнѦзми (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); I też, ustawili jesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne i majut' kupowati i chleba sia dotikati (Луцьк, 1388 *ZPL* 108);

мы петрь воєво(д)... чинимь знаменито... оже... дали єсми се(с) иашь ⟨листъ⟩ приАтєлємъ нашимь, оусимъ брашовѣиомь... щобы имъ оуси(м) было слобо(д)но и доброволно... ходити оу нашеи земли, продавати и коуповати товара (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771); Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *інф.* **коуповати, kupowati** (1388 *ZPL* 108; 1455 *Cost.* II, 771; 1456 *ПМВП;* 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 329); *теп. 3 ос. мн.* **купуютъ** (1495 *АЛМ* 88, 89); *майб. 3 ос. мн.* **боудоут коуповати** 1 (1466 *BD* I, 96); **имоуть... коуповати** 1 (1470 *DIR«A»* 523); *бажум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... коупова(л)** (XV ст. *BC* 32 зв.); *дієприсл. одноч.* **коупоуючи** 2 (1389 *PEA* I, 27; 1453 *Cost.* II, 462); **купуючы** 1 (1389 *PEA* I, 27); *предик. пас. дієприкм.* **коуповано** (1386—1418 *P* 35).

Див. ще ***ЗАКОУПИТИ, КУПИТИ, ПОКУПИТИ.**

***КОУПЧА** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* коупьчии): тѣмь мы выдѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали... єсми ємоу... єдно мѣсто о(т) поустини... що коупи(л) иоилъ о(т) коупчи (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *род. одн.* **коупчи** (1456 *Mih.* 213).

КОУПЧИЧ *див.* **КОУПЧИЧЪ.**

КОУПЧИЧЄВЪ *прикм.* (8): пи(с) пашко діакъ коупчичєвъ оу соч⟨авѣ⟩ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331); и тѣгали на ии(х) та(к) рєкучи аже они су(т) оунуки ку(п)чичєви (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коупчичєвъ** (1432 *Cost.* I, 331); *знах. одн. ж. зам. місц.* по (!) **купчичиоу** смерти (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн. ч.* **ку(п)чичєви** (1474 *РГС*); *знах. мн. с.* **ку(п)чичєва** (1474 *РГС*).

Пор. **КОУПЧИЧЪ.**

КОУПЧИЧЪ, КОУПЧИЧ *ч.* (47) *(особова назва):* писа купчи(ч) логофе(т) (б. м. н., 1422 *DIR* фотокоп. 35); а на то єстъ... вѣра пана юрыя коупчича (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481); того ра(д) ива(н) исъ своими брєтіами... нє хотили присѣгнути исъ своими присѣжници али сѣ о(т)пустили на марушку на до(ч)ку ивана ку(п)чича (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коупчичъ, коупчич** 5 (1429 *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 665; 670); **купчи(ч)** 1 (1422 *DIR* фотокоп. 35); *род. одн.* **коупчича, ку(п)чича** 38 (1426 *BAM* 22; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 242; 1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 359; 1434 *DIR«A»* 463; 1435 *Cost.* II, 679; *МЭФ* 3; 1444 *DIR«A»* 481; 1474 *РГС* і т. ін.); ! **коубчича, коу(б)чича** 3 (1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 267); *дав. одн.* **купчичю** 2 (1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 174); **купчичєви** 1 (1423 *Cost.* I, 157).

КУР *див.* **КИРЪ**[1].

***КУРГАНЪ** *ч.* (2) ◇ трибѣсовскии курганъ *див.* ***ТРИБѢСОВСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **кургана** (бл. 1458 *P* 168); *знах. одн.* **курганъ** (бл. 1458 *P* 167).

КУРИЛО *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Кирилъ) Кирило: жалова(л) на(м) боАринъ смолє(н)ски(и) на (и)мА курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою... што(ж) они нєхотА(т) єму у во(т)чинє дѣлєницы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **курило, коурило** (1495 *БСКИ; ВК*); *дав. одн.* **курилоу** (1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **курила** (1495 *БСКИ; ВК*).

***КОУРЇЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ коурїєва долина (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вишє писа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ци о(т) лоуковицє... та дорогою та чєрє(с) коурїєво (!) долиноу на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* ! **коурїєво** (1488 *ДГСПМ*).

КОУРКА *ч.* (2) *(особова назва, молд.* «індичка»): тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми... цигани иа имѣ синатъ... и коурка (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татарове⟩ и циганє... а иа имѣ цигано(м)... шока и съ челѣдъю си, коурка, бра(т) єго, и съ челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коурка** (1448 *Cost.* II, 342; 1462 *Cost. D.* 11).

***КУРМАНЬШИКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* qurmanšy//qurumanšy «командир ар'єргарду»): Моилони (!) с ку(р)маньшикомъ улаиомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ку(р)маньшикомъ** (1484 *ЯМ*).

KUROWSKI *ч.* (1) *(особова назва):* a pry thom switcowle bily... lohy Kurowski... y pan Danylo Zaderewaczky (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Kurowski** (1395 *GL* 166).

***KUROLOWSZCZIZNA** *ж.* (1) (*стп.* królewszczyzna) **королівський** земельний маєток: Swidoczno budeth kaszdomu... aze swidomo mny panu Miklyschowy Alexandrowiczu... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszcziznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *знах. одн.* **kurolowszcziznu** (1413 *GL* 48).

***КУРОПОТЄНИКИ** *див.* ***КУРОПОТНИКИ.**

***КУРОПОТНИКИ** *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Куропатники: тучнАкъ да(л) пани марєкорѣтѣ росовои своє сєло куропотники (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *знах.* **куропотєники** 1 (1418 *P* 89); **куропотники** 1 (1418 *P* 89).

***КУРТА** *ж.* (1) *(гранична лінія)* край: а от оустїя хотаръ єму на Срєть, а от курты буковина та гора буковиною до вєрхъ потока (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *род. одн.* **курты** (1403 *RS* 338).

КУРЦЕВИЧЬ, КУРЦЄВИЧ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ былы свѣтки: князь Иванъ Санкушковичъ, князь Василий Курцевичь (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); а пры томъ были... люди добрыє: княз Иван Василєвич Курцевич, а панъ Тихъно Кисєл (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Курцевичь** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **Курцевич** 1 (1475 *AS* I, 72).

***КОУРЪГАНЦИ** *мн.* (2) *(назва села у Київській землі)* Кургани: а... нє доходАчи тоули(н): по(л) мили коуръга(н)ци, о(т) ты(х) коуръга(н)цє(въ) нижє илиясова к гоуивє (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз.* **коуръга(и)ци** (бл. 1458 *P* 167); *род.* **коуръга(и)цє(въ)** (бл. 1458 *P* 167).

КОУРЪСЄКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потвръди⟨ли⟩ єсмы ємоу... пА(т) сєлъ на раковѣ ... чєтврътоє сєло, гдє є(ст) коуръсєкъ (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуръсєкъ** (1437 *Cost.* I, 515).

КОУРЫ *мн.* (2) кури: Сє я кнАзь михаил костА(н)тиновичь пиньскии... придаю с(ст)томоу (!) сп(с)у и своєго дворьца и змиинца... о(т) животины и о(т) гоусии о(т) коуръ... дєсАтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); Горо(д) житоми(р) а на городє... воловъ єї гоуси и коуры (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **коуры** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род.* **коуръ** (2-а пол. XV ст. *СО*).

КОУРЬ *див.* **КИРЪ**[1].

***КУРЯ** *с.* (1) курча: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой... а въ кухню по курети и по десети яецъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **курети** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***КУРАЧИИ** *прикм.* (1) ◇ курАчєє лѣто (1) *(назва одного із циклів, що дорівнює 12 рокам, тюрко-монгольської системи літочислення)* рік курки: а той Арлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону курАчего лѣта а мѣсАцА ирєчипа (б. м. н., 1392 —1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **курАчего** (1392—1393 *РФВ* 171).

***КОУСНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* Про (т)о нагорожаючи емоу... надаю... Городища на(д) рекою Коусницею и з головою Коусници и коусни(ч)кою зо всеми ихъ полАми (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **Коусници** (1459 *Р* 171); *ор. одн.* **Коусницею** (1459 *Р* 171).

***КОУСНИЧКА** *ж.* (1) *(назва річки у Подільській землі):* Про (т)о нагорожаючи емоу... надаю... Городища на(д) рекою Коусницею и з головою Коусници и коусни(ч)кою зо всеми ихъ полАми (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **коусни(ч)кою** (1459 *Р* 171).

***КОУСТЪ** *ч.* (2) кущ: а писали есмо г(с)дрю своемоу на памА(т)... по калиновъ коустъ а о(т) калинова коуста по великоую ивницю (б. м. и., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **коуста** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн.* **коустъ** (бл. 1458 *Р* 167).

КОУСѢРЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... село где коусѣръ би(л) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коусѣръ** (1437 *Cost.* I, 541).

***КУТИЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Кутище: А осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшева знаемо чини(м)... аже кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣре(м) межи кутищи и межи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *род.* **кутищь** (1419 *Р* 91); *ор.* **кутищи** (1419 *Р* 90).

КОУТНА *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Кутні: мы стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... аже есмо оумолвили и с пре(д)речеными паны и с коруны по(л)скоА... на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ григоръ стромило, хоружіи ливовскы, панъ внучко с коутнА... аже имаемъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнА (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **коутнА** (1445 *Cost.* II, 729).

***КОУТОУЛЪ** *ч.* (1) *(заворот русла річки)* коліно: ТАм мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до нас... далі и потвердили есми емоу... на Соучавѣ место да оучинит соби млин, и повише того коутоулоу Хоуецѣніи на имѣ Унгоурашіи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *род. одн.* **коутоулоу** (1468 *BD* I, 130).

КОУТЬ *ч.* (24) *(частина села)* куток (23): тѣмь мы видѣвше его правую и вѣрную службоу до на(с)... дали есмы ему оу нашои земли оу мо(л)давскои два села на имА левошовци съ оусыми своими коуты (Сучава, 1425, *Cost.* I, 173); А хотарь томоу вышеписа⟨нно⟩моу селоу Симиничаніи, вышніи коуть, да ест по старомоу хотарю (Сучава, 1480 *BD* I, 243); и за Проутом Ласлъоани на оустіи Хлабници, обѣ коутове, и Негоещи... и ДАлещіи на оусти Дѣли, обА коутове (б. м. н., 1490 *BD* I, 434);

(частина поля) кут (1): Се А грицко Аглищевичь и своею маткою совдотьею... продали есмо паноу сенкоу хомековичю коутъ полА (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуть** (1480 *BD* I, 242); *знах. одн.* **коутъ, коут** (1463 *ГГЯ;* 1480 *BD* I, 243); *наз. мн.* **коути** (1481 *BD* I, 249); *знах. мн.* **коуты** 10 (1431 *Cost.* I, 317; 1436 *D1R«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 41; 1445 *Cost.* II, 211; 1453 *Cost.* II, 458, 472; 1456 *Cost.* II, 569); **коути** 4 (1481 *BD* I, 248, 249; 1482 *BD* I, 265, 266); **коутове** 3 (1462 *Cost. D.* 10; 1490 *BD* I, 434); *ор. мн.* **коуты** (1425 *Cost.* I, 173); *знах. дв.* **кута** (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***СТЕПѢНОВЪ КОУТЪ.**

КОУФТА *ч.* (4) *(особова назва):* И оу том також прїидоша прАд нами... Мърина... и оуноукове их Мърина, дочка Грози Коуфта и племеница еи НастА... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Коуфта** (1499 *BD* II, 153, 154).

***КОУФТЕРЬ** *ж.* (3) (*перс.* kufter) дорогоцінна турецька шовкова тканина: а мы имаемъ давати паноу дѣтрихоу на кажды рокъ по четири⟨ста⟩ златыхъ ⟨тоу⟩⟨рец⟩кихъ... и по десАть камхи ⟨и⟩ пАть коуфтери (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний, сѣрою кувтѣрою (!) волоченъ (*б.* м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьА на годъ по пАти коутере(и) θ'коро(т)кихъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **кувтѣрою** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *род. мн.* **коуфтери** 1 (1449 *Cost.* II, 747); **коуθтере(и)** 1 (1487 *АМЛ*).

КОУХАРЕВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... села... на имѣ село кинди(н)ци... и село коухаревци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **коухаревци** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще ***КОУХЪРЕЩИ.**

КУХМИСТРЪ *ч.* (3) (*стч.* kuchmistr, *стп.* kuchmistrz, *свн.* küchenmeister) *(первісно сановник, який відав королівською кухнею, пізніше — почесний титул)* кухмістер: а свѣдкове на то панъ хрщенъ судомирски(и)... панъ пашко мазовески панъ мичко кухмистръ вожикъ (Львів, 1399 *Р* 59); мы великыи кнзь швитрикгаилъ литовъскии рускии и ины(х) чини(м) знаменито... ижь видѣвъ и знаменавъ службу на(м) вѣрноую... нашего вѣрного слуги пана петра мышьчича нашего кухъмистра и мы... дали есмо ему... села оу кременецко(м) повѣте (Луцьк, 1438 *Р* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кухмистръ** (1399 *Р* 59); *род. одн.* **кухъмистра** (1438 *Р* 138); *дав. одн.* **кухъмистру** (1438 *Р* 138).

КОУХНЕ *ч.*, *невідм.* (3) *(особова назва, молд., слов. «кухня»):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде прѣд нами... слоуга наш Оана Коухне... и продал ...⟨...едно село на Ребричи на имѣ Коухнещіи⟩... Тоадероу Рохатоу (*б.* м. н., 1482 *BD* I, 265).

***КОУХНЕЩІИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А оана Коухие ⟨приви⟩ліе що и⟨мал ои на тое вышеписанное⟩ село на Коухнещіи... ⟨тое привиліе⟩ от коупеж на тое село на Коухнещіи, на ⟨оба коути, еще еи дал⟩ слоузѣ нашемоу Тоадероу Рохатоу (б. м. и., 1482 *BD* I, 265).

ФОРМИ: *знах.* **Коухнещіи** (1482 *BD* I, 265).

***КУХНЯ** *ж.* (1) кухня: Што твоя милость пишешъ, господаръ мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, о пошлинахъ, ино я... то господару, помню: давывали... княгини великой Витовтовой, съ дыма... въ кухню по курети и по десети яецъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кухню** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***КУХЪМИСТРЪ** *див.* **КУХМИСТРЪ.**

***КОУХЪРЕЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже прїиде прѣ(д) нами... слоуга на(ш), васко оункАтъ... и прода(л)... одино селище, на имѣ оункетещіи, на(д) нистри, по више коухъреци (Сучава, 1483 *Cost. S.* 121).

ФОРМИ: *род.* **коухъреци** (1483 *Cost. S.* 121, 122).

Див. ще **КОУХАРЕВЦИ.**

***КУЦЕВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А се дьяци степанъ мелехови(ч) мелентии куцеви(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **куцеви(ч)** (1370 *Р* 18).

***КУЦЕВЪ** *прикм.* (1) ◇ куцева нива (1) *(назва ниви у Перемишльській землі):* А се А король казимиръ... далъ есмь слузѣ своему иванови... землю ролъную... о(т) бѣлошевъ сѣножати по куцеву ниву (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **куцеву** (п. 1349 *Р* 3).

***КОУЦИТНА** *ж.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есмы имъ оу нашеи земли тръ⟨м⟩едечіи на Коуцитнои (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); А хотарь тим вишеписаннимъ трем селамь... до оусти Коуцитнои, та пакь по водоу Коуцитнои гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *род. одн.* **Коуцитнои** (1499 *BD* II, 163); *місц. одн.* **на Коуцитнои** (1427 *Cost.* I, 193; 1490 *BD* I, 392; 1495 *BD* II, 40, 41).

КОУЧОУК *ч.* (3) (*особова назва, тюрк.* küçük «цуценя»): я пан Ян Коучоук, намєстник Городенскии, а панъ Ивашко Илиничъ, намєстник Дорогицкии смотрели єсмо того дєла (Лукониця, 1478 *AS* III, 16—17); П(р) бы(л)... п(н) вои(т) коучу(к) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коучоук, коучу(к)** (1478 *AS* III, 16; 1496 *ВМКФС*); *ск. н.* **Куч.** (1496 *АЛРГ* 69).

***КОУЧОУКОВИЧЪ** *див.* **КОУЧЮКОВИЧ.**

КОУЧОУЛЪТЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ гдє дворъ єго... и коучоулътєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **коучоулътєщи** (1448 *Cost.* II, 342).

КОУЧОУРОВСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѧ... панъ романъ хoудинскыи и панъ борисъ коучоуровскыи... вызнаваємъ... ижє повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коучоуровскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

КОУЧОУРОВЪ *ч.* (2) (*назва села на Буковині*) Малий Кочурів: тѣ(м) мы видѣвши єго правою, и вѣрную слоужбою до на(с)... дали єсмы єму єдно сєло, оу нашєи зємли оу мо(л)давскои кучуровъ (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); а мы... дали єсми єму от насъ... сєлы, на имѧ... борисово сєло и коучоуровъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коучоуровъ** (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн.* **кучуровъ** (1422 *ДГОБ*).

Див. ще ***КОУЧЮРЪ.**

***КОУЧОУРЪ** *див.* ***КОУЧЮРЪ.**

КОУЧЮКОВИЧ *ч.* (5) (*особова назва*): А при томь нашємь єднаньи были: кнѧзь Михаило Олєксандровичь... а пан Юрьий Коучюкович (Вільна, 1482 *AS* I, 80); и посылали єсмо до тєбє нашы(х) посло(в) маръша(л)ка нашого пана во(и)тєха коучоуковича а дворанина нашого фє(д)ка гаврыловича (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коучюкович** (1482 *AS* I, 80); *знах. одн.* **коучоуковича, коучуковича** (1496 *ПДВКА* 60; *ПДСВВ*; *ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **кучуковичомъ** (1496 *BD* II, 401).

***КОУЧЮРЪ** *ч.* (3) (*назва села на Буковині*) Великий Кочурів: а хотарь томоу вишє писа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши... о(т) коучоура (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А пак єпископуїи свѧтои нашєи от Радовцєх мы єсмо єи дали... Г цръкви и с попми оу Коучюр (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **коучоура** 1 (1488 *ДГСПМ*); **коучюра** 1 (1490 *DC* 147); *місц. одн.* **оу Коучюр** (1490 *BD* I, 420).

Див. ще **КОУЧОУРОВЪ.**

КОУШЛЄЙКО *ч.* (1) (*особова назва*): Панъ Пєтрашъ, панъ Соудывой, панъ Ондрєй Сакович, Коушлєйко (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коушлєйко** (1441—1443 *AS* III, 2).

***КОУЯВА** *ж.* (1) (*історична область у Польщі, пор.* Kujawy) Куява: Зємъскыи пїсари во всє(х) зємлѧ(х) королѣвъства нашєго во вєлїкои по(л)щє в їира(д)зю (!) в ланъчицє коуявѣ оу добрынї за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в коуявѣ** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

КУѦВСКИИ *прикм.* (5): А сє ѧ король казимир краковьскии и куѧвьскии и господарь рускоѣ зємлѣ далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворицє заньво (так. — *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); вло(д)славъ з бжиєи мл(с)ти кроль полскии и такѣ жь зѣмль краковскои судомирскои сирадскои ланчицкои куѧвскои... знамєнито чинимы... ижє даємы ... листъ нашь... стєфанови воєводѣ зємлѣ молдавскои на потвєржъньє нашихъ первыхѣ листовъ (Ланчиця, 1433 *P* 124).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **куѧвьскии** (п. 1349 *P* 3); *род. одн. ж.* **куѧвскои** 2 (1433 *P* 120, 124); **куявскыи** 1 (1361 *AGZ* 6); *ор. одн.* **куявьскою** (1352 *P* 5).

Пор. ***КОУЯВА.**

***КОУѲТЄРЬ** *див.* ***КОУФТЄРЬ.**

***КФАС** *див.* ***КВАСЪ.**

КЪ[1], **К, КО, КЬ, КГ, КЫ** *прийм.* (1304) (*з дав.*) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) (1142) **а)** (*вказує на приєднання, додачу чого до чого*) до (чого) (606): а приписалъ єсмь микитино дворицє т кому (!) жь дворицю къ пєрємышьльскому ижь было на двоє алє ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); а на крѣпость того наша пєчать к сєму листу вєлѣли єсми привѣсити (Луцьк, 1388 *P* 37); па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мєшкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропєцъ ... и сєло стѣнкоу к томоу причыняє(м) (Снятин, 1454 *P* 163); А на лѣпшєи справє(д)ливости (!) к сємоу нашємоу листоу пєчѧ(т) ншоу (!) привѣсили (Київ, 1459 *P* 174); а єщє кнѧзь Олєксандро придал сто коп широкых грошєи, чєской монєты братоу своємоу кнѧзю Михайлоу к тым имѣнєм (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); и оць на(ш) король єго мл(с)ть тоє сєло привєрноу(л) к воло(ди)мирю к двороу нашомоу тоуриискоу (Вільна, 1499 *ГОК1Р*); А на болшоую крѣпост... вєлѣли єсми... завѣсити нашоу пєчать к сємоу листоу нашємоу (Ясси, 1500 *BD* II, 174);

к т о м у (24) до того, крім того: то все далъ єсми церкви Божой. К тому и куницы отъ поповъ по всємъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а сє я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю... ажє... ходоро шидловоскыи... продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловъ а к тому дворицє жѧворонковича (Львів, 1400 *P* 60—61); А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ, Тышко братъ его... а къ тому бояре наши Кобрынскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки а двои данники Жомойтскіи а Бобруйскіи а къ тому придалъ былъ ему семдесятъ копъ грошей (Вільна, 1495 *РИБ* 620);

б) (*вказує на приналежність до чого або на зв'язок з чим*) до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (244): а далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми што к тому дворицю слушаєть (Казимир, п. 1349 *P* 3); А дали єсми имь та сєла у вѣки со всѣмь правомь... яко извѣка к тимь селомъ у ихь границях прислушают (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); и дали єсмы имъ оу нашєи зємли двѣ сєлѣ на имѧ лоукавєцъ и панковци и съ оусими полѣнами... що къ нимъ тѧгло... издавна (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии... янъ холмьскии бискупові влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому... записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); Мы кнзь сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо сълузѣ нашєму пану сє(н)ку съкипорю сєло нашє тулины со вьсѣмъ с ты(м) што к тому сєлу прислушаєть (Київ, 1457 *P* 166); Билъ намъ чоломъ... Федко Гавриловичъ, и положилъ... листъ... короля... которымъ ему... дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи... што была ему жена его записала... а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Коли(ж) хто на соудѣ бѫдѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обажєнъ, а єстьли што(ж) с ни(м) живєть во одномъ сєлѣ алюбо к однои цркви прибѣгають то(т) которы(и) єго обади(л) а на него пото(м) нє конаєть а потомь хотѧбы хотєлъ на нєго конати тогды оужє нє имаєть мѣсца жалобы коли пѣрвєи нє коналъ (XV ст. *ВС* 32 зв.); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей... за собою посадыти на церковнои земли, которая къ той Церкви

Божей Пречыстей Богоматеры прислухаеть ку Пустынцы (Мстиславль, 1500 *АСД* № 3);

в) *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (224): Nadto, choczem, iźby źadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripuźał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); о(т) кнѧзѧ о(т) кєстутѧ... у торунь к мѣстычємъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); Сє я кнѧзъ Юріа холмъскии сн҃ъ даниліа холмского по смрти сн҃а моєго кнѧзѧ сємєна придали єсмо к цр҃кви бж҃ои преч(с)тои бг҃омтри на бг҃омолє вєчистоє сєла стрижово слєпчє (Холм, 1376 *Р* 22); мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпископъ ворменскыи пришєлъ к намъ, на нашъ столъ (Сучава, 1401 *RIR*); Z hramotami waszymi Michałko wasz pryiechał k nam (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Сє азъ рабъ бж҃їи кн҃зь ан(д)рє(и) владимирови(ч)... поклонихом сѧ оц҃а своє(г) гробоу... и размысли(х) на своє(м) ср(д)ци. Колико то гробовъ а вси тыи жили на сємь свѣтѣ а пошли вси къ бо҃у (Київ, 1446 *Р* 154); И повєла нас пани Василєваѧ... къ боѧром (Луконица, 1478 *AS* III, 17); и... король прислал ко мнѣ лыстъ, абых сѧ з братомъ подѣлил (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); и писалъ еси къ намъ, абыхмо ему тое именье дали во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); и мы в то(м) курила и тєпє(р) оправили, к дѣлницы о(т)чины єсмо єго припустили (Вільна, 1495 *БСКИ*); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

г) *(вказує на відношення кого або чого до кого або до чого)* до (кого, чого), на (що) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (45): Мы киѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т) тымъ листо(м) иже имѣюче чистоѣ мысли мл҃рдиє и по(ж)даниє к вєлико(м) королєви володиславу польско(м)... слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *Р* 43); Ино мы, зъ ласки нашое, за єго къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце... зъ корчмою вольною потвержаемъ (Люблін, 1410 *АкВАК* 5); а такѣ жь мы видѣвшє єго мл҃рдьє к намъ и доброволное пристанье дали єсмы... стєфанови воєводѣ... нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а мы и с нашими паны и радою ничого оу то(м) нє во(т)пили, алє к том(у) ра(дї) єсмо пристали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); о зємлѧнє(х) к ва(л)цє явной имаю(т) быти готовы (XV ст. *ВС* 34 зв.); Ино мы, впамятавшы єго вѣрную а пил⟨ь⟩ную службу доброє памяти ку отцу нашому, королю єго милости, и къ намъ, з ласки нашоє тыи сельца... дали єсмо єму (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

2. *(виражає просторові відношення)* (131) а) *(вказує на напрям дії)* до (чого), на (що) (83): к тому село нашоє Теремьиоє подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... *къ* великому копъцу Грицевы могилы, на дорогу Жуковецкую, *къ* Бакшиной горе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); тоти старци... стали оу великого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвскаѧ подлѣ оузлюжи попєрє(к) доубровы к нєчачю лѣсови (Зудечів, 1413 *Р* 83); коли пак стала валка оу зємли и они пошли под лєс к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а сє здє єсмо положили границю мєжи Манєва и Вишнєвца и нємьши от дороги што идєть от Манєва к Вишнєвцю чєрєсъ полѧноу... простє къ зємєньской кринници (Манів, 1478 *AS* I, 76); границу єсми положилъ Плоской ниве подле дороги великоє, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на місце, точку, куди спрямована дія)* до (чого) (41): I też... sud'ja kotoraja sia diejet'... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi; oliźby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати *к* мариборкоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Ино я с тымъ дворанинoмъ вашей милости до князя Михайла посылалъ; и кияз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); слоужєбнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) *к* сєлоу к томоу паноу чїє сѣло єсть *къ* є(г) двороу (XV ст. *ВС* 14); и тє(ж) ты(и) лю(ди) соминци на роботоу хоживали к двороу нашом(оу) тоурєискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

в) *(вказує на межу чого)* до (чого), по (що) (7): тоѣ дубровы половина ко млину (Смотрич, 1375 *Р* 20); а па(н) микъ дѣдошицкий о(т)повидѣлъ (так.— *Прим. вид.*) ажє єсть то моє к дѣдошичє(м) полє и доуброва сѧхово (Зудечів, 1428 *Р* 111); а потомъ вєлили єсмо заставити пану ивану мушати к дєсѧтинному бєрєгу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *Р* 150); а пасика щобы была о(т) страни козїю къ вєлїкои тои гороу и да осадитъ собѣ люди (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

3. *(виражає відношення мети)* на (що), для (чого) (18): Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... корунѣ польскои слюбуємы... ни в одно вєрємѧ нє о(т)ставати ани о(т)ступити и на вѣки и къ ихъ доброму ради(т) (Краків, 1388 *Р* 40—41); а ис того имають намъ служи(т)... копиємъ а шєстью стрѣлцевъ гдѣ коли намъ будєть надобно к нашєи потрѣбѣ (Львів, 1399 *Р* 59); Во имѧ бж҃ьє стан сѧ к вѣчнои рѣчи памѧти (Ланчиця, 1433 *Р* 124); мы иліа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... короуни кролєвства по(л)ского ко бєзъпєчною вири ч(с)тою и оуставичнои слоужбы завѣзати хотѣчи.. голдь прѣзь оурѣдь присѣги ...оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); Волеиъ онъ то отдати... и къ своєму лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,59).

4. *(виражає часові відношення, вказує на термін завершення дії)* до (чого), на (що), в (що) (6): A jestliby k tretemu wyznaniu ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sudi majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куиицъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы: .. а къ жниву три дни а на яръ трижъ дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Колї которыи бѫдє(т) па(н) позванъ на ро(к) а нє станє(т) к рокѫ а за винѫ гдѣ бы оузѧти шєсть воло(в) тѫ(т) брали три(д)цать (XV ст. *ВС* 16 зв.); кторыи будє(т) право(м) добувати, тому имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити та(м), ано опѧ(т) имає(т) быти наложєно к тому то оурє(ч)ном(у) дню вы(ш)писа(н)ному (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

5. *(виражає модальні відношення)* на (що), відповідно до (чого) (4): а симъ... листомъ потвержѧємъ... и такы листы што коли єсмы дали... крѣпко и без порушєнья дєржѧти и полнити во сѣхъ, ко оусѣхъ, во сѣмъ положєнїю и во всѣхъ словѣхъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); Кто коли боудѣть пєрє(д) намї алюбо прє(д) старостою нашимъ обажєнъ о нєкотороую простоупкоу лїхоую а нєбоудѣ(т) чєрє(с) на(с) алюбо чєрє(с) нашє(г) старасты (!) прїпоущонъ къ исправѣ а длѧ того прїгоди(т)ца ємоу съєха(т) а то сїє съєха(н)є ємоу иє дѣєть *къ* соромотѣ (XV ст. *ВС* 38); тако ми... оучинили є(с)ми... обицоуючи... иже голдь... и обѣтницы нашєи... къ волі... кролѣ по(л)ского... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

6. *(виражає означальні відношення)* на (що) (2): про тожє слюбоуєму (!)... господареви земли молдавскои, нє помѧноути ты(х) листовъ королєвскы(х) и панскы(х), ко

ишкоди королєви и къ завади и пано(м) єго, и оумарѧємъ и(х) симъ листо(м) наши(м), хотѧ сѧ бы и нашли (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ИКЪ, КОУ.**

КЪ² ⟨**ВЪ**⟩ (1): записала есми... десятину къ светому Спасу *къ* Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

КЪДЄ *див.* **КДЄ.**

***КЪЖДО** *займ.* (1) (*цсл.* къжьдо) (*означальний*) кожний: А кто о(т)имєть о(т) црькви стго николы судитсѧ со мною пєрєдъ бгмь єгда придєть правєдныи судии хотѧ судити живымь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломь єго ами(н) (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **комуждо** (бл. 1350 *Р* 9).

Див. ще **КАЖДЫИ, *КАЖНЫИ, *КОЖДЫИ.**

***КЪЗЪНЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли... ⟨к⟩ъ⟨з⟩ънєщи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *знах.* ⟨**к**⟩ъ⟨з⟩ъ**нєщи** (1442 *Cost.* II, 93).

КЪКЪРАЗЪ *ч.* (5) (*особова назва*): И оуставшє слоуга наш Жоуржа Кькъразъ и съ своєю жєною Фєдкою та заплатили оусє исполна... оу роуки слоузѣ нашємоу Иваноу (Сучава, 1487 *BD* I, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кькъразъ** 1 (1487 *BD* II, 301); *зам. род.* жєни Жоуржа **Кькъразъ** 1 (1487 *BD* I, 302); *зам. дав.* слоузѣ нашємоу Жоуржа **Кькъразъ** 3 (1487 *BD* I, 301, 302).

КЪКЪЧАНИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): Ино мы... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... вишєписанна сєла Дръгоєщи... и Кькъчани (Сучава, 1462 *BD* I, 67); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимь... ожє... дали и потвръдили єсмы єи оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѧ Драгоєщїи... и Кькъчани (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз.* **Кькъчани** (1498 *BD* II, 126); *знах.* **Кькъчани** (1462 *BD* I, 66, 67).

КЪЛДЪРОУША *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): А хотар томоу... сєлоу... нижє вєликои могили... та оу глод оу Кълдъроуша, та Кълдъроушєю на поток Юбънѣси (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* оу **Кълдъроуша** (1492 *BD* I, 510); *ор. одн.* **Кълдъроушєю** (1492 *BD* I, 510).

КЪЛИМАНОВЬ *прикм.* (3) ◇ Кълимановь брод (1) (*назва броду у Молдавському князівстві*): А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ почєнши от лиса от Кълимановь брод... до Чорном потокоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356); дворищє кълиманово (2) *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Кълимановь** (1488 *BD* I, 356); *наз. одн. с.* **кълиманово** (1492 *Cost. S.* 161).

Пор. **КЪЛИМАНЪ.**

КЪЛИМАНЪ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор. болг.* Калимàн): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито ... ажє... дали єсми... манастирю храмоу стомоу николы о(т) полѣнѣ четири чєлѣ(д) циганскыи на имѣ славъ хорловѣ(и) с чєлѣдєю и никола с чєлѣдєю и кълима(н) с чєлѣдєю и бызыла с чєлѣдєю (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477); тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м), оу нашєи зємли, сєла на имѣ кълимънєщи... гдє бы(л) кълима(н) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кълима(н), кълиманъ** (1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481; 1448 *Cost.* II, 316); *род. одн.* ⟨**к**⟩**алимана** (1445 *Cost.* II, 226).

***КЪЛИМЪНЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м), оу нашєи зємли, сєла на имѣ кълимънєщи по(д) доубровою... и ⟨къ⟩лимънєщи, гдє бы(л) іонъ кълимъ-нєскоу(л) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кълимъ-нєскоу(л)** (1448 *Cost.* II, 316).

КЪЛИМЪНЄЩИ, КЪЛИМЪНЄЩЇИ *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м)... сєла на имѣ кълимънєщи... и... брощѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Микоулоу Мъкъоу тоє прѧдрєчєнноє половина сєло на имѣ Кълимънєщи (Васлуй, 1497 *BD* II, 109).

ФОРМИ: *наз.* **кълимъ-нєщи** 3 (1448 *Cost.* II, 316; 1497 *BD* II, 109); **Кълимъ-нєщїи** 1 (1497 *BD* II, 109).

КЪЛИНЄЩИ *мн.* (2) (*назва села на Буковині*) Калинівці: И мы видѣвши єго правовѣрноую слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашєи зємли ⟨оу молдавскои, сєла⟩ на имѧ Микоушани... и Кълинєщи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35); Тѣм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвердили єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... одино сєло... ⟨пони⟩жє Кълинєщи (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз.* **Кълинєщи** (1441 *DBAc* 35); *род.* **Кълинєщи** (1480 *BD* I, 246).

***КЪЛИЯНОВЬ** *прикм.* (1): И тиж єсми ємоу дали и потвердили одного татарина... щожє он коупилъ того татарина от Ивашко и от Юрїи, сыновє Кълиянови (Сучава, 1480 *BD* I. 243).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Кълиянови** (1480 *BD* I, 243).

КЪЛМЪЦОУЮ *ч., невідм.* (3) (*особова назва*): И оуставшє слоуга наш пан Нѣгоул Кълмъцоую и заплатил оус⟨є⟩ исполна (Ясси, 1497 *BD* II, 98).

***КЪЛМЪЦОУЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо нмъ оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєла на кородѣ, на имѣ пъткъєщи... и сєлищє доумино, на кълмъцоуи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на кълмъцоуи** (1448 *Cost.* II, 324).

КЪЛНЪОУ, КЛЪНЪОУ, КЛЬНЬОУ, КЛЪНЪУ, КЪЛНЬОУ, КЛЪНЪОА, КЛЪНЪВОУ, КЛЪНЪОУА *ч., невідм.* (127) (*особова назва, молд., пор. болг.* клна̀ «клясти»): А на то єст вѣра... боѧр наших... в. п. Клънъоу спътарѣ, в. п. Болдоура вистѧрника (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); а на то єсть ... вѣра пана кълнъоу (sic.— *Прим. вид.*) спатарѣ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

***КЪЛОУГЪРИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли єдно сєло на имѧ къл(оу)гъри на воулховѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 206).

ФОРМИ: *наз.* **Къл(оу)гъри** (1428 *Cost.* I, 207).

***КЪЛОУГЪРѦНИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми свѧтомоу нашємоу монастироу от Хомора... сєло на имѣ Кълоугърѧ⟨ни⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз.* **Кълоугърѧ⟨ни⟩** (1475 *BD* I, 203).

***КЪМИЛЪ** *ч.* (3) (*особова назва, молд.* «верблюд»): а на то є(ст)... ⟨вѣра пана⟩ къмила (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 15); а на то є(ст)... вѣра пана тадора къмила (Сучава, 1443 *Cost.* II, 132).

ФОРМИ: *род. одн.* **къмила** 2 (1438 *Cost.* II, 15; 1443 *Cost.* II, 132); **къмилѣ** 1 (1443 *BAM* 41).

КЪНДЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... одино сєло на имѣ Къндєщїи на Сирѣтѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз.* **Къндєщїи** (1480 *BD* I, 246).

КЪРБОУНЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашєи зємли сєла и(х) на имѧ... доумитрєщи нижє ставоу и кърбоунєщи на лѣтовишчоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **кърбоунєщи** (1429 *Cost.* I, 269).

***КЪРСТѢ** *див.* **КРЪСТѦ.**

КЪТО *див.* **КТО¹.**

КЪОУЧЄЛЄЩЇИ, КАОУЧЄЛЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали... єсми томоу стомоу монастироу села... на имѣ село(м)... торторєщїи... и къоучєлєщїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... ожє... дали господствоу мы петь сєлъ: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **къоучєлєщїи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **Каоучєлєщи** 1 (1500 *BD* II, 173); *род.* **къоучєлєщи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

КЪОУЯ *ч.* (4) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Тоадєрь Къоуя и братанича єго Анна, дочка Оана Къоуя... и продали сво⟨ю⟩ правою отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Къоуя** 1 (1497 *BD* II, 102); *зам. род.* **Къоуя** 1 (1497 *BD* II, 102); *род. одн.* **Къоуи** (1497 *BD* II, 103); *дав. одн.* **Къоуи** (1497 *BD* II, 103).

КЪЦЄЛЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знаменито... ожє прїидє прѣ(д) нами... слуга иа(ш), фръцє драгошє... и прода(л) своє село... на имѣ... кєцєлєщы(ї), на сєрєтѣ (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33); мы стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... ожє... дали... єсми и(м)... села на имѣ ръспопїи... и къцєлєщїи, на ковоурлоуи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз.* **къцєлєщїи** 1 (1491 *Cost. S.* 153); **кєцєлєщы(ї)** 1 (1460 *Cost. S.* 33); *род.* **кєцєлєщы(ї)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); **кєцєлєщы** 1 (1460 *Cost. S.* 33); **кєцєлєщъ** 1 (1460 *Cost. S.* 33).

***КЪЦЄЛѢНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. рум.* căţél «щеня»): а хотарни⟨ци⟩ были па(н) тадора васка(н) и па(н) ива(н) **къцєлѣ(н)** (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **къцєлѣ(н)** (1453 *Cost.* II, 445).

***КЪШОТОВЪ** *прикм.* (1): А хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока Драгошєва... чєрєс полє до хотарѣ къшотова (? — *Прим. вид.*) (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114—115).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **къшотова** (1466 *BD* I, 115).

Пор. **КАШОТЬ.**

КЪШЧОРЄЛЄ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали... єсмо им... селищє н⟨а и⟩мѣ Къшчорєлє (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Къшчорєлє** (1469 *BD* I, 134).

КЫ *див.* **КЪ**[1].

***КЫИ** *займ.* (2) (*цсл.* кыи) *(відносний)* який (1): а стокро(т) потрєбоую(т) с ты(х) кни(г) правєдны(х) списъковъ а прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа(!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на коємь мѣстѫ оу такыи днь книгы правыи положєны о(т)варєны (!) комоу потрєбно боудєть спїсъковъ то(т) поидє(т) (XV ст. *СЯ* 43);

(у знач. іменника) хто (1): Тѣ(ж) оуставлѧємь хто с коимъ имєєть гранїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) гранїцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу него оузѧ(т) за первоє застатьє сокироу (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **коимъ** (XV ст. *ВС* 37); *місц. одн. с.* **иа коємь** (XV ст. *СЯ* 43).

***КЫИЖДО** *займ.* (3) (*цсл.* кыижьдо) *(відносний) (приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції)* хто *(з узагальнюючим займенником у головному реченні)* (2): мы великии князь Швитрикгал литовскии... даемъ вѣдати... каждому доброму... комуждо будеть єго потрѣбно (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); мы вєликий кнзь швитрикгалъ... чини(м) знамєнито... кажно(м)у добро(м)у... кому(ж)до коли єго будєть потрѣбно (Луцьк, 1446 *Р* 152);

(без узагальнюючого займенника в головному реченні) (1): мы вєликыи кнзь швитригайло... чинимь знамєнито... комуждо потрєбизна єго вѣдати (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *дав. одн.* **комуждо, кому(ж)до** (1434 *Р* 128; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *Р* 152).

***КЫИСКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... ижє... пани махна узвєртовская... о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *Р* 85).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кыискои** (1414 *Р* 85).

***КЫМПѦНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* кымп «поле»): а панове наши по имєню... па(н) да(н)чоу(л) кнѣжни(ч) па(н) нѧ(г) **кы(м)пѧ(н)** (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кы(м)пѧ(н)** (1456 *ЭСФ*).

КЫНДЄ *див.* **КИНДЄ.**

***КЫНДЄВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и на тоє... вѣра пана тома кынДєвичѣ (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **кы(н)дєвича** 1 (1454 *ПГПММ*); **кынДєвичѣ** 1 (1454 *Cost.* II, 509).

***КЫНДЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандрь воєво(д)... знаменито чини(м)... ожє... пань она кынДєскоу(л) слоужи(л) намь право и вѣрно (Сучава, 1452 *Cost.* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кынДєскоу(л)** (1452 *Cost.* II, 426).

***КЫНДЯ** *див.* ***КИНДЯ.**

***КЫРЛИГЪТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**

КЫРНИЦА *див.* **КРЪНИЦА.**

КЫРСТА *див.* **КРЪСТѦ.**

КЫРСТЇЄНЄЩИ *див.* **КРЪСТЇАНЄЩИ.**

КЫРСТѢ *див.* **КРЪСТѦ.**

***КЫРЬДѢЄВИЦЪ** *див.* **КИРДѢЄВИЧЬ.**

КЫСЄЛ *див.* **КИСЄЛ.**

КЫТЄЩИ, КЫТЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли молдавскои осємъ сєлъ на имѧ... онєщи и кытєщїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* **кытєщїи** 1 (1436 *Cost.* I, 488); **кытєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 475).

***КЫШЧИНЪ** *прикм.* (1): и дали... єсмы о(т) на(с) томоу(ж) вышєписанномоу нашємоу стмоу монастироу о(т) нємцѧ... озєро... и съ грълою, на имѣ кышчина (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **кышчина** (1500 *Cost. S.* 230).

КЬ *див.* **КЪ**[1].

***КЮЗНЄЦЬ** *див.* **КУЗНЄЦЪ.**

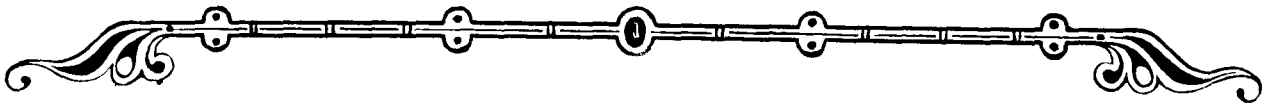

***ЛАБАНЄСКЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на тъ свѣдци... миколаі милаха (так.— *Прим. вид.*) лабанеского снъ баграмъ соцкыї (Львів, 1400 *Р* 61).

ФОРМИ: *род. одн.* **лабанеского** (1400 *Р* 61).

ЛАБѦНКА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨А⟩зю Василью остался город Збараж, а к тому села: Янковцы... Лабѧнка (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лабѧнка** (1463 *AS* I, 54).

ЛАВОРЪ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Лаоуръ) Лавр, Лавро: фролъ, лаворъ, гюрии, самонъ... святыи григории чюдотворец, по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лаворъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

Див. ще **ЛАОУРЪ.**

***ЛАВРАШЄВЪ** *див.* ***ЛАВРОШЄВЪ.**

ЛАВРЄНТЄИ *ч.* (3) *(особова назва, цсл.* Лаврентии, *гр.* Λαυρέντιος, *лат.* Laurentius) Лаврентій: исконьчася (с)ні костелъ мсця авъгусъта на память стго лаврѣн(ти)я мчн. рукою аньдрѣево ами(н) (Люблін, 1413 *ОБРН* 115); а при томъ были старци пє(ч)рские полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувѧ(з)... а оуставни(к) пє(ч)рскы лаврєнтеи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лаврє(н)тєи, лаврєнтєи** (1490 *Пам.*; 1498 *ЧІАФ*); *род. одн.* **лаврѣн(ти)я** (1413 *ОБРН* 115).

Див. ще **ЛАВРИНЪ.**

ЛАВРЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до нас... дали есми емоу... села на имѧ корнєщїи... и лаврєщїи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **лаврєщїи** (1420 *Cost.* I, 135).

ЛАВРИНЪ *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Лаврєнтеи) Лаврін: Лавринъ жалоуєтсѧ на мартина ижь емоу мтрь заби(л) марти(н) о(т)повєда(л) же лавринъ не бы(л) чїсто(г) ложа ани слюбъное жоны (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лавринъ** (XV ст. *ВС* 24 зв.); *род. одн.* **лаврина** (XV ст. *ВС* 31).

Див. ще **ЛАВРЄНТЄИ.**

ЛАВРОВЬСКЫИ *прикм.* (2) *(пор.* Лавровъ *у Перемишльській землі):* а притомъ были свѣдъци... намѣстникъ лавровьскыи єфтимии и старци лавровьсции (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лавровьскыи** (1422 *Р* 98); *наз. мн. ч.* **лавровьсции** (1422 *Р* 98).

***ЛАВРОШЄВЪ** *прикм.* (2) *(пор.* Лаврішєвъ *у Віленському воєводстві):* Се язъ кнѧзь олєксанъдро володимировичь и своию (!) кнѧгинєю московъкою и своими дѣтми далъ єсмь десѧтину стѣ бци оу лаврошєвъ манастырь ис турцѧ оу вѣки (Лаврішів, 1429 *Р* 113); Се я панъ Иванъ Олєксандровичь Стретовичь... записалъ єсми съ своего имѣнья, зъ Березовца, тридцатъ копъ жита къ церкви пречистое Богоматере къ Лаврашеву манастырю, вѣчно а не порушно (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Лаврашеву** (1486 *АкЮЗР* I, 295); *знах. одн. ч.* **лаврошєвъ** (1429 *Р* 113).

***ЛАВРѢНТИИ** *див.* **ЛАВРЄНТЄИ.**

! ЛАВСКА ⟨СЛАВСКА⟩ *див.* ***СЛАВСКО.**

***ЛАГОДА** *ж.* (14) згода, злагода (13): а такожъ кто о(т) ии(х) не имєтъ сиоу (!) лагодоу о(т) ни(х) дръжати и боуде(т) оуспоминати, то(т) ⟨н⟩амъ заплати(т) шєсть дєсѣть роубли (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); Ино мы выдѣ⟨вше их доброи воли⟩ и лагодоу и полнїи заплат, а мы також н от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Голъю тоє прѧдрєчєнноє сєло на имѣ Голъєщїи на Рєбричи (Сучава, 1488 *BD* I, 317);

приити оу лагодоу (1) *див.* **ПРЇИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **лагодоу, лагоду** (1432 *Cost.* I, 343; 1445 *Cost.* II, 218; 1452 *Cost.* II, 410; 1466 *BD* I, 113; 1473 *BD* I, 187; 1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. D.* 30; 1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 317 і т. ін.).

! ЛАГОФЄТА ⟨ЛОГОФЄТА⟩ *див.* **ЛОГОФЄТЪ.**

***ЛАГЪМАНОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Лаиевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ... а в Лагъмановы две дворища тяглыхъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в Лагъмановы** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***ЛАДАНЪ** *ч.* (1) (*гр.* λάδανον) ладан: Се же придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цркви стму николѣ зємлю пашную и зємлю бортную и клѣтку торговую што поїти ладану и тємьяну к цр(к)ви (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **ладану** (бл. 1350 *Р* 8).

ЛАДОМИРЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы кнѧзь володиславъ... взозрѣвши на нашего вѣрного слугу имєнємь рєкучи ладомиръ волошинъ... дали єсмы єму годлѣ поле (Бохур, 1377 *Р* 23—24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ладомиръ** (1377 *Р* 24); *дав. одн.* **ладомирови** (1377 *Р* 24).

***ЛАДЯТА** *ч.* (1) *(особова назва):* Я, Война, пана Немириинъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ладяты** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЛАЗАРКО** *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Лазаръ): Билъ намъ чоломъ наместникъ звѧголский Яцъко Мезь и просил в нас во Вруцъком повете человека на имѧ Лазарка Мошъкевича (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лазарка** (1496 *АЛРГ* 71).

ЛАЗАРЪ, ЛАЗАРЬ, ЛАЗОРЪ, ЛАЗОРЬ, ЛАЗОР *ч.* (80) *(особова назва, гр.* Λάζαρος, *гебр.* Eleázar): мы алєк-

сандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє тоты истинны слоугы наши сыновє щєфана стравича, тодєръ и пєтръ... дали єсмы имъ оу нашєи зємли три сєла на крълигѫтоури на имѧ гдє єс(т) шєрба паоушєскоулъ и лазоръ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); Мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѧ паиъ вилча о(т) липникы... и пань лазаръ о(т) тоуловы... вызнаваємъ... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); И оуставшє Мика и заплати⟨ла⟩ оуси тоти пинѣзи п҃ злат оу роуки паноу Михоулоу Драгославоу... и оуноукоу єго Лазороу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лазоръ, лазо(р), лазорь, лазор, лазоръ** 14 (1426 *Cost.* I, 182; 1433 *Cost.* II, 650; 1448 *Cost.* II, 737; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 562; 1483 *BD* I, 269; 1490 *BD* I, 394; 1491 *BD* I, 445; 1495 *BD* II, 57 і т. ін.); **лазаръ, лазарь** 3 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1436 *Cost.* II, 701); *зам. дав.* слоузѣ нашємоу **Лазор** Микшоуноу 1 (1490 *BD* I, 394); *род. одн.* **Лазора, лазора** 49 (1432 *Cost.* I, 331; 1435 *DIR«A»* 465; 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *DIR«A»* 472; 1440 *Cost.* II, 65; 1442 *Cost.* II, 88; 1453 *DIR«A»* 503; 1455 *Cost.* II, 540; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 373; 1495 *BD* II, 248 і т. ін.); **лазара** 5 (1432 *Cost.* I, 338; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 460; 1437 *Cost.* I, 515; 1452 *Cost.* II, 410); **лазарѧ, лазарѣ** 2 (1436 *Cost.* I, 455, 481); *дав. одн.* **Лазороу, лазору** 3 (1472 *Cost. S.* 87, 88; 1495 *BD* II, 57); **Лазароу** 1 (1490 *BD* I, 442); *ор. одн.* **лазаро(м), Лазаром** (1452 *Cost.* II, 422; 1490 *BD* I, 442).

***ЛАЗИРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ л а з и р о в а д о л и н а (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с) ... дали єсмы ємоу... иа жєжїя зємлю осадити... о(т) оусти лазировы долины горѣ... до хорає́цєвы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лазировы** (1431 *Cost.* I, 317).

***ЛАЗИТИ** *дієсл. недок.* (2) ◇ п о л а з о м ъ л а з и т и *див.* **ПОЛАЗОМЪ.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **лазять** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЛАЗОР *див.* **ЛАЗАРЪ.**

***ЛАЗОРЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Грєжаны дво(р) а в томъ дворє шєсть чл҃вка... а данъниковъ сємъ, тивоунъ Ходыка зємлю дє(р)жить Лазорєвщиноу а с тоє зємли дани даєть копоу грошє(и) а полюдия в коуници (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лазорєвщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ЛАЗОРЄВЪ** *прикм.* (1): а на то є(ст)... вѣра пана станчоула брата лазорєва (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лазорєва** (1432 *Cost.* I, 331).

Див. ще **ЛАЗОРОВЬ.**

Пор. **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОРОВЬ *прикм.* (9): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд иами... слоуга наш Тоадєрь... и продал... єдноу боукатоу зємлю (!) ... щоби соби оусадил сєло... пониже домь Лазоровь (Сучава, 1487 *BD* I, 297); И оу том також прїидоша прѧд нами... плємєниковє их Гидїон и брат єго Пєтрѧ... и оуноука их Мълинъ, дочка Лазорова ... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Лазоровь** (1487 *BD* I, 297); *дав. одн. ч. зам. ж.* дочци **Лазоровоу** (1499 *BD* II, 154); *наз. одн. ж.* **Лазорова** (1499 *BD* II, 153); *наз. мн. ч.* **лазорови** (1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*).

Див. ще ***ЛАЗОРЄВЪ.**

Пор. **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОРЪ *див.* **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОРЬ *див.* **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОУЛ *ч.* (3) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві):* А пак оу том також прїидє прѧд нами... слоуга наш Тома... и продал... єдноу боукатоу зємли от хотара своєго сєла Томєщилор, на имѣ тои боукати зємли Лазоул (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лазоул** (1497 *BD* II, 99, 100).

***ŁAZUCZYNY** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* My Witold, wełyki kniaż łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce y druhoie sełyszcze Kameń w zemli wołynskoiey na rycі Połtwi y na bołoti Łazuczyny y na Słuczy rycі (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах.* **Łazuczyny** (1420 *AS* I, 25).

***ЛАЗЪ** [1] *ч.* (1) викорчувана ділянка лісу, призначена під пасовисько або під поле: тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвердили єсми и(м)... сєла на имѣ онєщи, иа крълигьтоурѣ... и пони(ж), на томжє токоу, оу симїоно(в) ла(з), мѣсто о(т) мли(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *род. одн.* **ла(з)** (1456 *Cost.* II, 569).

ЛАЗЪ [2] *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Лазаръ): Лазъ писа оу Васлоуи в лѣто#СЦ҃МД юлїа з҃і (Васлуй, 1436 *BAM* 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лазъ** (1436 *BAM* 34).

Див. ще **ЛАЗѦ.**

ЛАЗѦ, ЛАЗѢ *ч.* (50) (*особова назва, пор.* Лазаръ): на то є(ст)... вѣра пана боунгы комиса и брата єго пана лази спатарѧ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144—145); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... наши слоуги, лазѧ и братъ єго, иван... и продали свою правою отнноу (!) (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лазѧ, лазѣ, Łazia** (1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69; 1489 *Cost. S.* 133 і т. ін.); *род. одн.* **лази** 22 (1443 *Cost.* II, 145; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 410; 1457 *UKP;* 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *Cost. S.* 41; 1462 *BD* I, 65; 1464 *BD* I, 86; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 119 і т. ін.); **лазѧ, лазѣ** 6 (1443 *BAM* 41; *ДГСПМН;* 1454 *Cost.* II, 509; 1467 *BD* I, 117, 121; 1489 *Cost. S.* 133); **лазы** 4 (1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28, 36; 1465 *DIR«A»* 518); **ласи** 1 (1464 *Cost. S.* 60).

Див. ще **ЛАЗЪ** [2].

***ЛАК** *ч.* (3) (*молд.* лак «озеро») озеро: А хотар да єст тым сєлам... почъншн от пискоу... а от толѣ прости оу лак (Сучава, 1468 *BD* I, 127); А хотар томоу виш⟨є⟩рєчєномоу сєло Стєцканїи, нижє въ оусти Арзоул, оу вадоу Негоуцъторюви... въ оусти Калоугєрици, оу лакь Поуторось (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лак, лакь** (1468 *BD* I, 127; 1493 *BD* II, 6).

***ЛАКОМЫИ** *прикм.* (1) жадний: обычаи имєю(т) лакомїи соудья (!) коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бєроуть нє имєючи жа(д)ноє мл(с)ти мєжї собою то(г) дєлѧ(т) (XV ст. *BC* 11).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **лакомїи** (XV ст. *BC* 11).

***ЛАКОМЬСТВО** *с.* (1) жадність: а боудєть лї такыи наидєны што нє о(т)баючи а своє лакомьство по(л)нѧ ажь которою жївотїноу ис ты(х) истратѧ(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудєть што смєєть на свою дш҃ю рє(ч) з вїною пѧ(т)надцєть (XV ст. *BC* 11 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лакомьство** (XV ст. *BC* 11 зв.).

***ЛАКОТЬ** *ч.* (1) (*цсл.* лакъть, *болг.* лакът) *(одиниця виміру довжини)* лікоть: а боудѣ(т) лн паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ... тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы (XV ст. *BC* 38).

ФОРМИ: *род. мн.* **лако(т)** (XV ст. *BC* 38).

Див. ще ***ЛОКОТЬ.**

***ЛАКЬ** *див.* ***ЛАК.**

ЛАЛЕЩИ, ЛЪЛЕЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши є(г) правоую и вѣрноую слоужбою до на(с)... потвердили єсми ємоу... села на имѣ боучюмѣни... и на тоутовѣ лълєщи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвердили єсми имъ... оу нашєи зємли сєла на тоутовѣ на имѧ Калиманєщи, гдє є(ст) ионъ, повышє лалєщи (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52).

ФОРМИ: *наз.* лълєщи 1 (1434 *Cost.* I, 386); *зам. род.* повышє лалєщи 1 (1439 *Cost.* II, 52).

ЛАЛОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, гр.* Εὐλάλιος): мы алєксандрь воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... два цигани, на имѣ лалоу и съ чєлѣ(д)ми своими и бо(с)на съ чєлѣ(д)ми (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445).

Див. ще **ЛАЛЬ.**

ЛАЛУШІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашъ, князь Матей, бискупъ Виленскій... намѣстникъ Витебскій панъ Лалушій, намѣстникъ Городенскій (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лалушій** (1492 *АЛМ* 31).

ЛАЛЬ *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Εὐλάλιος): Тиж єсми ємоу дали и потвердили одного циганина на имѣ Лаль (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лаль** (1480 *BD* I, 243).

Див. ще **ЛАЛОУ.**

***ЛАМАНЪ** *ч.* (3) *(особова назва, герм.* Alaman?): а при то(м) были... ⟨свє⟩тъки кня(з) олє(к)са(н)дро со(н)коушькови(ч)... а па(н) лама(н) хороужии лоуцькии (б. м. и., п. 1450 *ПИ* № 9); а при то(м) бы(л) ... олєхно порацкого ~снъ лама(и) хороужии лоуцкии (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лама(н)** (п. 1450 *ПИ* № 9; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

Див. ще **ЛОМАНЪ.**

***ЛАМАНЬЄ** *с.* (1) (чого) порушення, зламання: И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, которыи жъ самъ записы поламалъ, а передъ тымъ третее части Совѣ не поведаючы а по ламан⟨ь⟩и записовъ самъ же споведалъ... взявшы есмо на то раду съ паны радою нашою, и вчинили такъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по ламан⟨ь⟩и** (1495 *РИБ* 620).

Пор. **ЛАМАТИ**

ЛАМАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) порушувати, ламати: Вѣдомо да єть (!) всємь присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) Пєчє(р)скїи с Кієва и вся братїя мн(с)тыря пєчє(р)ского... жалоуючися на митрополита кїевского и всєя роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(т) и права имь давныє и (з)вєчистыє ламати хощє(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *інф.* **ламати** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ** 2, ***ЗЛОМИТИ, ЛОМИТИ, *ПОЛАМАТИ.**

ЛАНЄВИЧЬ, ЛАНЕВИЧЪ *ч.* (9) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зѧть... васько аньдрѣєвичь ѧцко ланєвичь (б. м. н., 1385 *Р* 28); Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ланєвичь** 1 (1385 *Р* 28); **Ланевичъ** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); *род. одн.* **Ланевича** (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18); *дав. одн.* **Ланевичу** (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18).

***ЛАНКА** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... вызнавами... ажє мы слюбоуємь... и обѧзоуєм сѧ оу то... Казимирови, королєви полскомоу... ажє абыхом єго милости верни и справедливи были... перед кнѧзємь Яном Ланкою, королєвским писарєм (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Ланкою** (1462 *BD* II, 292).

ЛАНЧИЦКИИ *прикм.* (6): A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski ... Ligęza z Niemirowa, woiewoda lanczicziki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); вло(д)славъ з бжиєи мл(с)ти кроль полскии и такѣ жь зѣмль краковскои судомирскои сирадскои ланчицкои куѧвскои... знаменито чинимы... ижє даємы и дали єсмы листъ нашь... стефанови воєводѣ... на потвержѣньє нашихъ первыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *Р* 124).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ланчицкии** 3 (1433 *Р* 122); **lanczicziki** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. одн. ж.* **ланчицкои** (1433 *Р* 120, 124).

Див. ще ***ЛУЧИЧЬСКИИ.**

Пор. ***ЛАНЧИЦЯ.**

***ЛАНЧИЦЯ** *ж.* (4) *(назва міста у Польщі, пор.* Łęczyca): Зємьскыи пїсари во всє(х) землѧ(х) королѣвъства нашєго во велїкои по(л)щє в їира(д)зю (!) в ланъчицє коуявѣ оу добрынї за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.); да(н) оу ланчици в ~ндлю в ~днь ~свтоѣ луцѣи (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу ланчици** 3 (1433 *Р* 121, 123, 125); **в ланъчицє** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. ще ***ЛУЧИЦЯ.**

***ЛАНЪ** *ч.* (8) **1.** *(одиниця вимірювання орної землі)* лан (4): А што оу нѣмецкихъ правѣхъ сѣдѧть на ланохъ хотѧ бы триє члвци сѣдили на лану а любо ~д одну колоду дають ись лану а по два гроша широкая а по тѣ(х) ~єї сотъ и по шєсти дєсѧть колодъ взѧли єсмы пѣнѧзми (б. м. н., 1386 — 1418 *Р* 35); А нєнадобѣ оу тую зємьлю никому оустоупатисѧ, а ни съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *Р* 145).

2. орна земля (4): мы великыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знаменито... ижь... записали єсмо оу верьху писаную тую зємьлю и сєножать и ланъ свѧтому Ивану церькви и попу Ваську вѣчьно и нєпорушно оу вѣки (Городок, 1443 *Р* 144—145); а промени(л) єсми єму тоє имє(н)є дѧ(д)ковичи... ис лю(д)ми ис по(л)ми... из ~лни.. и со всє(м) с ты(м) што к томоу имє(н)ю прислоушає(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **лану** (1386—1418 *Р* 35; 1443 *Р* 145); *знах. одн.* **ланъ** (1443 *Р* 145); *місц. одн.* **на лану** (1386—1418 *Р* 35); *знах. мн.* **ланы** (1443 *Р* 145); *ор. мн.* **~лни** (1490 *Пам.*); *місц. мн.* **на ланохъ** (1386—1418 *Р* 35).

***ЛАНЪЦЮСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Łańcut *у Польщі):* што же єсмы выбрали ис перємышльскоѣ волости изъ ярославльскоѣ волости опрочє пана тарнавъского людии и сь ланъцюскои волости ис тѣхъ трии волостии взѧли єсмы вовса ~єї сотъ коло(д) вовса и шисть дєсѧть колодъ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34—35).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ланъцюскои** (1386—1418 *Р* 35).

***ЛАНЪЧИЦЯ** *див.* ***ЛАНЧИЦЯ.**

ЛАНЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) Анъ количь... па(н) лань крєховичь (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лань** (1404 *Р* 68).

***ЛАПОУШНА** *ж.* (3) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Лапушна: а кто нє идєть до Бєлогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородскоє, колко имал давати оу Былом городѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 273); А хотар тои боукати зємли ис верха от старих Топо⟨рєщ⟩почєнши... на дѧл къ Лъпоушнои (Сучава, 1493 *BD* II, 3).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Лъпоушнои** (1493 *BD* II, 3); *знах. одн* **Лапоушноу** (1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***ЛАПОУШНОЄ.**

! ЛАПОУШНАѦ ⟨ЛОПОУШНАѦ⟩ *див.* **ЛОПУШНАѦ.**

***ЛАПОУШНОЄ** *с.* (7) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Лапушна: а кто имет погнати скот до татарь, на головном мытѣ, оу сочавѣ, от каждои скотины по четири гроши, оу ясох, два грош, оу лапоушном, ~в грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); А кто имет погнати скот до Татаръ, на головном мытѣ оу Сочавѣ от каждои скотини мыто Сочавское по четири гроши, оу Ясох ~в гроши, оу Лапоушном ~в гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Лапоушном, лапоушном** (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***ЛАПОУШНА.**

!ЛАПОУШНОЮ ⟨ЛОПАШНОУЮ⟩ *див.* ***ЛОПАШНАѦ.**

***ЛАРГА** *ж.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: Тѣм мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвердили есмо емоу ... мѣсто от поустыни оу кръници на об⟨ы⟩ршїи Ларджиеи (Сучава, 1469 *BD* I, 135—136); а мы, тако(ж)дере, и о(т) на(с), есми дали и потвръдили мърини тоти вишеписанїи села... на имѣ шо(л)дѣнїи... и шоломонова кръинцѣ (!) и, на ла(р)га, где би(л) оа(н)ка (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на ла(р)га** (1493 *Cost. D.* 45); *род. одн. молд.* **Ларджиеи** (1469 *BD* I, 136).

***ЛАРИВОНЪ** *див.* **ЛАРИВУНЪ.**

ЛАРИВУНЪ *ч.* (5) (*особова назва, пор.* Иларионь) Іларіон, Ларіон: а на то послуси ~влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать его (Перемишль, 1366 *P* 12); Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а хто бы хоте(л) игоуменоу пересопницкомоу ларивоноу... кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ его боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ларивунъ** 1 (1366 *P* 12); *род. одн.* **ларивона** (1378 *P* 26); *дав. одн.* **ларивоноу** 2 (1490 *Пам.*); *знах. одн.* **Ларивона** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

Див. ще **ИЛАРИОНЬ.**

***ЛАРИОНЪ** *див.* **ИЛАРИОНЬ.**

***ЛАСИЦА** *ж.* (1) (*шкурка ласиці як товар і рід податі*) ласиця: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имеєть емоу о(т)кладать лоупежмы гор(н)остаиными а старосте соудомирьскомоу алюбо бѣ(л)скомоу ласицами соу(д)и крако(в)скомоу и соудомирьскомоу коуницами (XV ст. *BC* 30 зв.).

ФОРМИ: *ор. мн.* **ласицами** (XV ст. *BC* 30 зв.).

***ЛАСКА** *ж.* (33) **1.** ласка, прихильність, милість (3): ино я, видячи ласку и призреніе князя е. м., на себе далъ есми зъ е. м., зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Тымже обичаем и мы оудилали, не хотѣчи, мы и землѣ наша, отдалити сѣ от повиности и подданости предковь кащих (!), видѣчи и знаючи ласкоу и доброволеніе наяснѣишаго кнѧзѧ пана Казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371);

ласкоу давати (кому) (1) виявляти ласку, прихильність (кому, до кого): крал и братїя его милости... не имают таковаго чловѣка прїимити, ани мѣстца ани жадного поживленїѧ ани ласкоу нигде да не имают емоу давати оу их землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); оу ласцѣ держати (кого) (5) ласкаво, з прихильністю ставитися (до кого): И не имаем оуспомѣноути николи на вѣкы до нашего живота о мимошедшых рѣчех и члѣнкохъ, але хочоум тѣ миловати и оу великои чести *(в ориг.* ~чты.— *Прим. вид.)* и ласцѣ держати, равно с нашимы вирнимы и почеснимы боѧры (Баків, 1457 *BD* II, 257); И тогди кроул его милость предреченїи и братїя его милости пре-реченїи имали бы нас Стефана воеводоу, и кнѣгиню нашю и дѣти наши... миловати и в ласцѣ и въ чти держати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); з (и з) ласки (чиеї) (13) з волі, з ласки: My Aleksandr, abo Witolt z bożi łaski welikij kniaź Litowskij... znamenito czinim... Umyslili jesmo s panu radami naszimi i dali prawa i wolnosti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Ино мы, зъ ласки нашое, за его къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно, ему и его женѣ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Ино мы тое вышейписаное имен⟨ь⟩ицо Теребенское... з ласки нашое... потвержаемъ симъ нашимъ листомъ Ивашку Полозовичу и его жоне (Городно, 1497 *РИБ* 683—684); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люди, семь служобъ, у Скидельской волости... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58); ласкою надѣлѧти (кого) (1) виявляти ласку, милість (кому, до кого): а мы такѣ жь оурозумѣвши его такое обѣцованьє и слюбы... о(т)пущаемы ему все... слюбуючи прере(ч)ного стефана воеводу... николи на вѣки ие оупомѧнути але нашею ласкою надѣлѧти и миловати (Ланчиця, 1433 *P* 121); ласкоу находити (чию) (1) здобувати ласку, милість: Прїгожаетсѧ частокро(т) и(ж) из наши(х) землѧ(н) не о(т)бываю(т) своеи чти чинѧтсѧ разбоинїци и своею доброю волею а оу на(ш) у велїкы(и) гнѣвъ оупадаю(т) а потомь лїшївшїсѧ то(г) чере(с) прїятеи (!) нашоу ласкоу находѧ(т) (XV ст. *BC* 28—28 зв.); ласку оучинити (1) виявити ласку, милість: А пролѣпшую твердость тых верху писаных рѣчеи просила есми... епископа туровского и пиисского ЕвхимъѧА, абы его милость ласку свою оучинил ⟨и⟩ печат свою приложилъ (Степань, 1489 *AS* I, 89); ласкы шоукать (кому в кого) (1) просити ласки, милості (для кого у кого): а то(т) староста имеєть емоу ласкы оу на(с) шоукать абыхомъ прїпоустїлї его ко справѣ (XV ст. *BC* 38 зв.); бити оусею ласкою (1) *див.* **БЫТИ**[1]; имати ласку (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; искать ласкы (1) *див.* **ИСКАТИ** I; мети в ласцѣ (1) *див.* **ИМѢТИ**; наити ласкоу (2) *див.* **НАИТИ**[1].

2. *(мирні стосунки)* злагода (1): а они ти(ж) бы имѣли засѣ оетерегати пановє наши и опасовати, ка(к) сами себе... абыхо(м) могли ти(ж) дву зе(м) держати с обу(х) стро(н) за едно в мирѣ, в ла(с)ци и справе(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *род. одн.* **ласки, łaski** 14 (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1438 *P* 140; 1468 *BD* II, 302; 1487 *AS* I, 241; 1494 *АЛМ* 54; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **ласкы** 2 (XV ст. *BC* 38 зв.); **łaska** 1 (XV ст. *BC* 38 зв.); *знах. одн.* **ласкоу, ласку** (1449 *АЛМ* 8; 1485 *BD* II, 371; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *BC* 24 зв., 28 зв. ; 1499 *BD* II, 420); *ор. одн.* **ласкою** (1433 *P* 121; 1485 *BD* II, 371); *місц. одн.* **оу (в) ласцѣ** 5 (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 309; 1487 *AS* I, 240; 1499 *BD* II,422); **оу (в) ласци, ла(с)ци** 2 (1457 *Cost.* II, 810; 1468 *BD* II, 306).

ЛАСКАВЄ *присл.* (1) (*стч.* laskavě, *стп.* łaskawie) ласкаво, милостиво: мы Олександръ *(в ориг.* Оксандръ — *Прим. вид.)*... великий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костентина Ивановича Острозского... имѣнє н⟨а⟩ше именемъ ЗвѧгОл... дали есмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

Див. ще **ЛАСКАВО.**

ЛАСКАВЇИ *прикм.* (7) ласкавий, милостивий (4): вло(д)славъ бжиею мл(с)тью кролѣ полекии... знаменито чинимы... ижь велможныи стефанъ... ~нѣшнии воевода землѣ молдавскои пришолъ за сѧ ку доброи памѧти не хотѧчи зостати оу винѣ ~оца своего прере(ч)ного александра воеводы просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *P* 121); А пак коли оусхочет наияс-

нѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи, господаръ наш ласкавїи, и прєреченїи наияснѣишїи Ян Олбрахть... и... поидоут сами своими парсоунамы... на тоурецкого чъсарѣ и на єго земли, и тогди наияснѣишїи Владислав... господаръ наш ласкавїи, имал бы проити чєрєс Басарабскоую землю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

доброзичливий, добрий (2): мы стєфа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... ожє прїидоша прє(д) нами... моуша панїи пана пєнтєлєа... съ своєю до(ч)кою... и свидчили... ажє привилиа що имали о(т) нашы(х) прє(д)ков... колї они били оу и(х) добру(м) и оу ласкаву(м) мироу на сєла пы(н)-тєлєєщыи... изгиноули о(т) роукы кръстини сна пантєлєева (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); А пан наш корол єго милость... имаєт нас миловати и оуч⟨и⟩ти дєржати оу каждыхь ласкавых и верных и оучливых оучинкох и члонкохь (Сучава, 1463 *BD* II, 302);

добримъ ласкавымъ окомъ посмотрити (1) *див.* **ДОБРЫИ 4.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ласкавїи** (1499 *BD* II, 423); *ор. одн. ч., с.* **ласкавымъ** 1 (1484 *ЯМ*); **ласкавим** 1 (1499 *BD* II, 425); *місц. одн. ч.* **оу ласкаву(м)** (1464 *DIR«A»* 517); *наз. мн.* **ласкави** (1433 *P* 121); *місц. мн.* **оу ласкавых** (1468 *BD* II, 302).

ЛАСКАВО *присл.* (1) ласкаво, милостиво: а на(ш) милостивыи па(н), наяснєишїи коро(л) казими(р), о(т) си(х) часо(в) имає(т) єго мл(с)тъ на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **ЛАСКАВЄ.**

***ЛАСКАВЫИ** *див.* **ЛАСКАВЇИ.**

ЛАСКО *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земенинъ Володимеръский, а панъ Ласко (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ласко** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

***ЛАСЛОВОВЪ** *прикм.* (1): а хотаръ Драгосинєщомъ, што на Добротворѣ и Пожаритѣ, почєнши от издолоу, от Ласловова хотарѧ, Добротворъ и Пожарита, до верха (б. м. н., 1426 *ВАМ* 22).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Ласловова** (1426 *ВАМ* 22).

Пор. **ЛАСЛЪО.**

ЛАСЛОВЬ *див.* **ЛАСЛЪО.**

ЛАСЛОВЬ, ЛАСЛЪОУ *ч.* (5) *(особова назва, мад.* László, *лат.* Ladislaus, *слов.* Владиславъ) Влодислав: мы Стєфань воєвода... чинимь знаменито... ожє прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь н Тоть Ищфань... и продали намь свою правоую... о⟨т⟩нинoу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150); он коупил тот виноград от Жоурковь мѧсникь сына Киш Ласлъоу от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ласлъоу** 1 (1499 *BD* II, 148); **Ласловь** 1 (1470 *BD* I 150); *род. одн.* **Ласлъоа, ласлъоа** (1491 *Cost. Doc.* 37; 1495 *BD* II, 59).

ЛАСЛЪОАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвшє их правою слоужбою (!) до нас (...— *Прим. вид.*) ⟨от⟩ дѣда нашєго от Ал⟨єксандра воєводи (...— *Прим. вид.*) сєла⟩ на Крълигътоурѣ... и за Проутом Ласлъоани на оустїи Хлабници (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); мы Стєфан воєвода (...— *Прим. вид.*) знаменито чиним (...—*Прим. вид.*) ожє (...—*Прим. вид.*) оусим оуноуковом Ласлъоа глобника... дали и потвръдили єсми им... сєла, що били дѣда их Ласлъоа глобника, на имѣ Ласлъоанїи на Краковѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **Ласлъоанїи** (1495 *BD* II, 59); *знах.* **Ласлъоани** (1490 *BD* I, 434).

ЛАСЛЪОУ *див.* **ЛАСЛЪО.**

ЛАСТАВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свєтки наша рада: архимандритъ пєчєрский Аврамєй... а пан Ластавский староста камєницкий (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ластавский** (1437 *AS* I, 34).

! ЛАСЯ *див.* **ЛАЗѦ.**

ЛАТЫНИ *мн.* (1) *(християни латинського віросповідання)* латиняни: а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *наз.* **Латыни** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

***ЛАОУРА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* И єщє сми ⟨п⟩отвръдили монастироу от Поутнои и бранищоу около монастирѣ... почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури, обчиноу до Фалкъоа (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лаоури** (1490 *BD* I, 420).

ЛАОУРЪ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Лавръ, *гр.* Λαῦρος, *лат.* Laurus); тѣмъ мы видѧвшє правоую и вѣрноу(ю) єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи земли, єдно сєло на котовцѧ, на имѧ съсѣни, гдє живє(т) лаоуръ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лаоуръ** (1443 *Cost.* II, 119).

Див. ще **ЛАВОРЪ.**

ЛА ФЫНТЫНИЦЄ *с.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* И також оустала Настѧ, дочка Бєкова, жена Дѣлина, и дала она по своєи доброи воли одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣны на⟩ имѣ «ла фынтынице» (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ла фынтынице** (1471 *BD* I, 164).

***ЛАХОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Лахова боукоувина (1) *(назва букового лісу у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почъншн ис вєрха от бєрєгь Брълада... на могилоу копаноу... от това по връх дѣла долоу оусє Лаховою боукоувин⟨о⟩ю, по обчиноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Лаховою** (1495 *BD* II, 63).

***ŁACHOM**[1] *ч.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Лахва (?): a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zditow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili: Łachom... Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Łachom** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141)

***ЛАХОМЪ**[2] *ч., невідм.* (2) *(назва озера у Молдавському князівстві):* тє(м) мыи (!) видє(в)шє єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!), на имѧ роужінѣнїи... и ботьшѧнїи і озєро лахо(м) о(т) грьла слнцє, сь мито(м) и сь млино(м) ї єзѣро(м) лахо(м) сь гри(н)дь о(т) богата (Сучава, 1459 *Cost. S* 21—22).

ЛАЦКАНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм ми видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвердили єсми ємоу... сєло на имѣ Лацканїи (Сучава, 1484 *BD* I, 278); мы по их воли оучинили єсми и дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу... чътири сєла на Бистрици ж(є)... Слоугани... Кикошєщи... Калїєнєщи... Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **Лацканїи** (1484 *BD* I, 278); *дав.* **Лацканом** (1484 *BD* I, 278); *знах.* **Лацкани** (1500 *BD* II, 173).

ЛАЦКО *ч.* (19) *(особова назва, пор.* Лазаръ): мы Алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє єсмы оучинили.. за дшу лацька воєводы... и дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла (Сучава, 1403 *ДГАА*); А пак привилїє що имал дѧд их Боц Лацко на таа сєла от дѣда нашєго от Алєксандра воєводї, а тоє прївилїє загибло (Сучава, 1491 *BD* I, 491); Іо Стєфа(н) воєво(д) г(сд)нъ земли молдавскои... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѧжни анастасїї іаже дадє коцма(н) обитѣли сєй дъщи лацка воєво(д) (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лацко, лацко** (1421 *Cost.* I, 142; 1426 *Cost.* I, 182; 1433 *Cost.* II, 650; 1462 *BD* I, 66; 1491 *BD* I, 491; 1493 *Cost. D.* 45); *род. одн.* **лацка** 6 (1448 *Cost.* II, 323; 1480 *DC* 9; 1487 *BD* I, 516, 517; 1496 *BD* II, 92; 1497 *DC* 8); **лацька** 1 (1403 *ДГАА*); *знах. одн.* **лацка** (1423 *DIR«A»* 447; 1448 *Cost.* II, 353; 1462 *BD* I, 67).

ЛАЦКОВ *прикм.* (3): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стому нашєму прѧ(д)рече(н)ному монастырю чєлѣди циганскыи на имѣ... раду(л) синомъ лацковимъ лука и алєкса и зави(д) съ челѣ(д)ми своими (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми **н** потврьдили томоу свѧтомоу монастироу... циганє на имѣ: Лоука сынь Лацков съ чєлѣдєю Алєкса Хѣрцѣ съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Лацков** (1487 *BD* I, 312); *ор. одн. ч.* **лацковимъ** (1453 *DIR«A»* 503); *наз. мн. ч.* **лацкови** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. **ЛАЦКО.**

ЛАЦКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А ⟨при том были: пан⟩ Кръстѣ дворник... пан Ивашко Лацкович (б. м. н., 1440 *DBAc* 32).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лацкович** (1440 *DBAc* 32).

***ЛАЦЬКО** *див.* **ЛАЦКО.**

***ЛАЯНІЄ** *с.* (4) лайка: О лаянїи хто комоу лаєть (XV ст. *BC* 7 зв.); О лаянию колї шлѧ(х)тѧ (!) шлѧ(х)тїчю лаєть (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о лаянїю, лаянию** 3 (XV ст. *BC* 29; *СЯ* 9 зв.); **о лаянїи** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.).

Пор. **ЛАѦТИ.**

ЛАѦТИ *дієсл. недок.* (7) **1.** (кому) лаяти (кого) (2): О лаянию колї шлѧ(х)тѧ (!) шлѧ(х)тїчю лаєть (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

2. *(домагатися повернення боргу)* ганьбити (кого) (1): коли быхомъ имъ жолъду нє поплатили... тогды имъ поволєваємъ... насъ оупоминати намъ лаѧти (Сучава, 1433—1443 *АРМ*);

лаяти матери (1), лаяти до матери (2), матєри лаяти (кому) (1) лаятися, матюкатися: Колї шлѧ(х)тичь шлѧ(х)тичю лаєть до мтри а за того того (!) нє о(т)зовєть алюбо нє доканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шєсть дєсѧ(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *BC* 29); І тє(ж) мєни(т) хто комоу мтри лаєть а нє(до)конає(т) алюбо нє о(т)зовєть в тоу(ж) виноу впадаєть шєстьдєсѧ(т) гривєнъ коли(ж) о(т)зовє(т) тогды имєєть рєчи солганъ (!) яко пєсъ (XV ст. *BC* 29).

ФОРМИ: *інф.* **лаѧти** (1433—1443 *АРМ*); *теп. 3 ос. одн.* **лаєть** 5 (XV ст. *BC* 7 зв., 29; *СЯ* 9 зв.); **лає(т)** 1 (XV ст. *BC* 29).

***ЛВОВИЧЪ** *див.* **ЛЬВОВИЧЪ.**

ЛВОВСКИИ, ЛВОВСКЫИ, ЛВОВЬСКИИ, ЛВЪВСКИѢ, ЛИВОВСКЇИ, ЛИВОВСКЫ, ЛВОВСКЫ, ИЛВСКИИ, ІЛВОВСКЫИ, ЇЛВОВЪСКЫИ, ИЛВЪВСКИИ, ИЛЬВЪСКЫЙ *прикм.* (35): ажє поидуть тарове (!) на львовьскую зємлю тогда руси на львовьцѣ нє помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода... панъ баграмъ соцкии лвовьскии панъ бъданъ лѧшковьскии соцкии тєрєбовєльскии луникъ (Львів, 1386 *P* 31); Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ мужикъ з дубровы лвовскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); мы Стєфан воєвода... вызнавами ... ажє мы слюбоуємь... Казимирови, королєви полскомоу... ажє абыхом єго милости вєрни и справєдливи были... подлоуг нинѣиших записов и слюбов што сѧ конали мєжи нами... пєрєд паном Ливовским паном Станиславом, старостою Галицким (Сучава, 1462 *BD* II, 292); На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... кнѣзь Григориє... цєрквє Илвовскои архиєпископь, и також вєлєможны пановє... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297);

львовъская дорога (1) *(назва дороги):* А сє докончанье мєжи королємь польскымь и кнѧзємь дмитриємь къ володимирю о(т)ступаєтьсѧ потолѣ по оуимицю... до маркова става о(т) маркова става по львовъскую дорогу (б. м. н., 1366 *P* 14); илвовское мѣсто (1), мѣсто Ливовское (1) Львів: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито ... ожє єсмы доконали съ радуѧми и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста ... и учинили єсмы уставнцьтво о мытахъ, у нашєи зємли (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); мы Стєфан, воєвода... свѣдомо чинимь... ожє... дали єсми сєс наш лист глєитовныи правы... оусим коупцєм з мѣста Ливовского (Ясси, 1463 *BD* II, 295).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лвовскии, лвовьскии** 4 (1368 *P* 15, 16; 1386 *P* 31; 1433 *P* 122); **ілвовскыи, їлвовъскыи, ильвъскый** 3 (1400 *P* 60, 61; 1443 *P* 145); **лвовскы, лво(в)скы** 2 (1455 *Cost.* II, 769); **ливовскы** 2 (1445 *Cost.* II, 729); **ливовскїи** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **лвовскыи** 1 (1412 *P* 81); **лвъвскиѣ** 1 (1421 *P* 92); **! львоскыи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **льв(овс)ки** 1 (1415 *P* 87); **илвскии** 1 (1421 *P* 94); **илвъвски** 1 (1421 *P* 92); *род. одн.с.* **Ливовского** 1 (1463 *BD* II, 295); **илвовского** 1 (1408 *Cost.* II, 630); *дав.одн. ч.* **Lwowskomu** (1413 *GL* 48); *знах. одн. ч.* **ливо(в)ского** (1455 *Cost.* II, 769); *ор. одн. ч.* **Ливовским** (1462 *BD* II, 292); *місц. одн. ч.* **при илвовьскомъ** (1370 *P* 18); *род. одн. ж.* **Илвовскои** (1467 *BD* II, 297); *знах. одн. ж.* **лвовьскую, львовьскую, львовъскую** (1352 *P* 6; 1366 *P* 14); *ор. одн. ж.* **львовьскою** (1352 *P* 5); *місц. одн. ж.* **оу лвовскои** (1421 *P* 93); *наз. мн. ч.* **ливовскїи** 2 (1456 *Cost.* II, 788, 791); **Ливовскыи** 1 (1460 *BD* II, 276); **илвовстїи** 1 (1434 *Cost.* II, 667); **Ливовскии** 1 (1460 *BD* II, 272).

Пор. ***ЛВОВЪ**

***ЛВОВЪ** *ч.* (30) *(назва міста)* Львів: А писана грамота вь Лвовѣ, в недѣлю на канонѣ святого филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а имаєть сѧ поставити цѣну сукнѣ у сочавѣ, ѧко во лвовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); пса(и) и дата (!) во (л)вовє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **лвова, львова** 4 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 712; 1460 *BD* II, 273); **ливова** 2 (1456 *Cost.* II, 788; *ПМВП*); **илвова** 1 (1408 *Cost.* II, 631); *ор. одн.* **lwowom** (1395 *GL* 166); *місц. одн.* **вь (во) Лвовѣ, лвовѣ, Лвъвѣ** 10 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1399 *P* 59; 1400 *P* 61; 1407 *Cost.* II, 629; 1408 *Cost.* II, 632; 1421 *P* 92; 1434 *Cost.* II, 669; 1439 *Cost.* II, 712; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **у (во) лвовє, (л)вовє** 3 (1412 *P* 81; 1414 *P* 85; 1478 *ЗРМ*); **оу лєвовы** 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); **во лвови** 2 (1436 *Cost.* II, 706, 707); **оу (въ) лиовѣ, лївовѣ** 2 (1436 *Cost.* II, 698, 701); **! оу вовѣ** 1 (1421 *P* 94).

Див. ще **ЛВОВСКИИ** (илвовское мѣсто).

ЛВЪВСКИѢ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

! ЛЄ⟨НЄ⟩ (1): а лє(!) хочє(т) ли то(т) о(т)пѫстїти алюбо разрєшєнїє дасть на проспоу кы(!) знанїю правды тогды оба сѫ(т) разрєшєнъая (XV ст. *BC* 20).

Див. **НЄ.**

ЛЄВ *див.* **ЛЄВЪ.**

ЛЄВА *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Левъ) Лев: мы алєксандръ воєвода... и мы боѧрє... алєксандра воєводы... па(н) драгоми(р) врани(ч), па(н) хо(д)ко и бра(т) єго лєва, па(н) бори(с) головаты... знаємо чини(м) ... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Иванко Лєвич и братаничи єго Фєдора и Милка... и продали свою правоую отниноу от их праваго оурика, от оурика дѣдов их Ходка Костича постєлника и Лєва *(в ориг.* Леви.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєва** (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **лєвы** 6 (1429 *Cost.* I, 249; 1436 *Cost.* I, 455, 468, 482, 484, 488); **Лєви** 1 (1492 *BD* I, 509).

Див. ще **ЛЕВКО, ЛЕОКА.**

ЛЕВЕТЬ *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше правою и вѣрноую слоужбоу єго до на(с)... дали єсмы ємоу... сєло негоєщи мєждоу тотоєщи и мєждоу леветь миклооуша о(т)нин⟨и є⟩го оурикь ємоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* мєждоу **леветь** (1414 *Cost.* I, 111).

ЛЕВИЧЪ, ЛЕВИЧ *ч.* (8) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана алєксандра левича (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Иванко Левич и братаничи єго... и продали... єдно сєло на имѣ Щоубєюл (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **леви(ч), Левич** 3 (1456 *ЭСФ;* 1492 *BD* I, 509); **левичъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **левича** 2 (1443 II, 138; 1492 *BD* I, 509); **лѣви(ч)** 1 (1443 *Cost.* II, 156); *ор. одн.* **левичємъ** (1458 *Cost.* II, 814).

ЛЕВКО *ч.* (6) (*особова назва, пор.* Левъ): А писалъ листъ пупъ Левко Веръбскии (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); В Берестьи... делал его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Левко** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1482 *AS* I, 80; 1495 *РЕА* III, 33; 1497 *АЛРГ* 79); *ор. одн.* **Левкомъ** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79).

Див. ще **ЛЕВА, ЛЕОКА.**

ЛЕВКОВИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А тотъ панъ богданъ левковичъ што люди заведаеть почонъ отъ великого цара и досюлѧ намъ єсакъ даивали, а тые єсаки ажъ мене братомъ наречєшъ вели дати (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **левковичъ** (1484 *ЯМ*).

! **ЛЕВКОЦЇИ** ⟨ЛЕВКОВЦЇИ?⟩ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуги наши Лазоръ Пискоу... и Лазоръ, сынъ Мъроушчин... и продали... єдно селище оу Ботнєх Левкоцїи (!) на Готовцїи (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* 1 **Левкоцїи** (1483 *BD* I, 269).

ЛЕВКОУШАНЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Сє азь... Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали и потвръдили єсми тои свѧтои нашеи цръкви... двѣ сєла на имѣ Левкоушанїи... и Драгомирєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз.* **Левкоушанїи** (1488 *BD* I, 342).

ЛЕВКОУШЕЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмы имь... два сєла на дръсливци на имѧ краиничещи, а дроугоє сєло на имѧ левкоушєщи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвш⟨є⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла на имѣ левкоушєщи ⟨... и⟩ хоржєщїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96).

ФОРМИ: *наз.* **левкоушєщи** (1415 *Cost.* I, 121; 1442 *Cost.* II, 96); *род.* **Левкоушєщь** (1426 *ВАМ* 21).

***ЛЕВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ЛЕВОНТѢИ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Леонтии, *гр.* Λεόντιος) Леонтій: господи помози самоилови кюзнєцю и елисѣіеви писцю и левонтѣіеви писцю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **левонтѣіеви** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ЛЕВОНЪ *ч.* (8) (*особова назва, гр.* Λέων, *лат.* Leo) Леон: Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту, на имя Зенко, а Наливайко, а Левонъ Пужичане, на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Левонъ, Лево(н)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1495 *АЛМ* 85); *дав. одн.* **Левоиу, Левоноу** (1463—1478 *РЕА* I, 35, 36; бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ЛЕВОШОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы видѣвше єго правую и вѣрную службоу до на(с)... дали єсмы єму... два сєла на имѧ левошовци... и неполоковци (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *наз.* **левошовци** (1425 *Cost.* I, 173).

ЛЕВЪ, ЛЕВ *ч.* (20) (*особова назва, гр.* Λέων, *лат.* Leo): Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за констѧнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило евнутеви(ч)... кнѧ(з) иванъ городецькии бра(т) єго кнѧ(з) юрьи левъ плакси(ч) левъ васильевъ сн҃ъ ру(с)нъ плакси(ч) (б. м. н., 1392 *P* 46); а такѣ(ж) оставлѧемъ (єго) ѧко за кнѧ(з) льва были за руски(х) кнѧжатъ (Медика, 1415 *P* 87); а на то єс(т)... вѣра боѧрь нашихъ... вѣра... пана лева и дѣтеи и(х) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а при том были панове их м⟨и⟩л⟨о⟩ст: пан **Тишко** Ходыкович Кореневский, а кн⟨ѧ⟩зѧ великого ловчий пан Лев (Берестя, 1466 *AS* I, 62); А при томъ были: кн⟨ѧ⟩зь Михайло Вишнєвецкий... а пан Левъ писар королѧ єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Левъ, левъ, Лев** (1392 *P* 46; 1401 *АкВАК* III, 2; *P* 66; 1443—1446 *P* 147; 1466 *AS* I, 62; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *AS* I, 239, 240; 1494 *AS* I, 102; 1496 *AS* I, 245; 1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **лева** 3 (1428 *Cost.* I, 202; 1457 *Cost.* II, 809; 1492 *BD* I, 509); **льва, ильва** 3 (1415 *P* 87; 1422 *P* 97; 1497 *AS* I, 112); *знах. одн.* **лева** (1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн.* **лвомъ** (1491 *AS* I, 96).

***ЛЕВЫИ** *див.* ***ЛѢВЫИ.**

***ЛЕГАТОСЪ** *ч.* (1) (*лат.* legatus) (*представник папи римського*) легат: Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятъского и Литовъского и Немецького, въ Холъмѣ о святемъ дусѣ сыномъ нашего смѣрения старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **легатоса** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще ***ЛЕКГАТЪ.**

***ЛЕГЕТИШЪ** *ч.* (2) (*особова назва*): Дръгълинъ, дочка Лацка Легет⟨иша⟩... продала свою правоую отниноу... двѣ части от сєло от Деокѣци на Сохоулоуи... слоугам н⟨ашим⟩ (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *род. одн.* **Легетиша, Легет⟨иша⟩** (1496 *BD* II, 92).

ЛЕД *ч.* (2) лід: а коли боудет лед а либо имоут ходити оу брод, тогды перевоза ни гроша да не дадоут (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а коли боудет лед илї имоут ходити оу брод, тогди перевоза ни гроша да не дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лед** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

ЛЕДѦНСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): а свєдци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи... олєксандро ледѧнскыи... иныхъ велѣ при томь добрыхъ было (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ледѧнскыи** (1412 *P* 81).

ЛЕЖАТИ *дієсл. недок.* (21) **1.** (*знаходитися де*) лежати (2): а то есми и въ Євангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

2. (*мешкати*) перебувати (1): а половицю тѣхъ пѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы яко же твоя мл(с)ть оусказовалъ до насъ слуги своего и листы своеми казалъ єси на домъ на медицкии приехалъ клепачь на стго якуба днь днь (!) лежалъ призирая тоѣ роботы (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

3. (*бути розташованим*) лежати, простилатися (6): А про то про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ поле што же лежитъ о(т) бохурѧ болше милѣ то поле пустынѧ (Бо-

хур, 1377 *Р* 24); Узрѣвши есми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали есми имь двѣ селѣ... а тая села лежат в Галицкой волости, на Малой Быстрици (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... Надаю... Городище... И зо (в)сею зе(м)лею На(д) рекою роусавою По обохъ сторонахъ Тое реки землѧ Лежачаѧ (Прилуки, 1459 *Р* 171); Продал Єсми имене моє отчизноє Дажев... вынявши за третию част зо всихъ именей моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых в земъли тутошней волынской лежачихъ водле права посполитого (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

4. *(бути похороненим)* спочивати (3): и дали есмы цркви (!) стои пѧтници що на романове торгу где лежи(т) стопочившаѧ мти (!) наша кнѧгынѧ анастасья... двѣ селѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); а естли сѧ надо мною божѧ волѧ станет, и я просила мужа своего кн⟨ѧ⟩зѧ его милость *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* абы его милость *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* што записал к церкви божей к свѧтому Иоанну к Голшаном, гдѣ мает и тѣло моє лежатн (Степань, 1489 *AS* I, 89); Іо Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потврьдили есми стон нашен епископіи о(т) радъвце(х)... где сто почивши(х) пре(д)ковє и предедовє наши(х) лежа(т)... і црко(в) ис попи (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

5. бути записаним, бути вказаним (1): а тонъ (!) лисгъ далъ панъ Васко на ты же пѣнѧзѣ, што на пана старостѣнѣ листу лежа (!) (Львів, 1421 *Р* 92).

6. (що кому). *(тільки в 3 ос. одн.)* належить (що кому), заслуговує (хто на що) (3): а сведци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи... иныхъ велѣ при томь добрыхъ было им же честь и вѣра лежнть (Львів, 1412 *Р* 81); а при томъ были шлѧхетнии пановє олешко судня нлвскни панъ янъ виницкии... много было добрыхъ им же чьсть и вѣра лежить (Львів, 1421 *Р* 94).

7. *(перебувати в стані, вираженому прикметником — іменною частиною складеного присудка)* лежати (5): а двє земли поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри ведры медоу здавна (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Гринь де(р)жить землю Тищи(н)скоую а с тоє земли хоживоло (!) чотыри ведра медоу а полюдного ведро медоу... ино таѧ землѧ довна (!) запоустела ничого з неє не хоживоло (!) в сии(ж) годъ гриню дали и(з) стретины да(н) довати (!) штобы таѧ землѧ поуста не лежала (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *інф.* лежати (1489 *AS* I, 89); *теп. 3 ос. одн.* **лежить, лежить** 3 (1412 *Р* 81; 1421 *Р* 94; 1499 *АСД* VI, 3); **лежитъ** 2 (1377 *Р* 24; 1414 *Р* 85); **лежи(т)** 1 (1408 *Cost.* I, 61); *3 ос. мн.* **лежат** 1 (1378 *ЗНТШ* LI 5); **лежа(т)** 1 (1490 *DC* 147); **лежать** 2 (1433 *Р* 125; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); ! **лежа** 1 (1421 *Р* 92); *перф. 3 ос. одн. ч.* **лежалъ** (1386—1418 *Р* 35); *3 ос. одн. ж.* **лежала** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **штобы... лежала** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *дієприкм. акт. теп. наз. одн. ж.* **Лежачаѧ** (1459 *Р* 171); *знах. одн. ж.* ! **лежѧчию** (1421 *Р* 93); *род. мн.* **лежачихъ** (1475 *AS* I, 72); *дієприсл. одноч.* **лежа** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЛЕЗИВО** *с.* (3) (*пор. пол. діал.* leziwo «шнур») міра землі: А которые три лезива Виленской земли держали очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому, ино билъ намъ челомъ, ижъ быхъ потвердилъ ему тые то писаные три лезива и зъ ихъ землями (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *знах. мн.* **лезива** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ЛЕҐАТЪ** *ч.* (1) (*стп.* legat, *стч.* legát, *лат.* legatus) *(представник папи римського)* легат: далеи тыи то исътыи листы мистровы послѣдние мѣли в собѣ таковоую рѣчь какбыхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолѳа полца (!) апоустольского лекгата а тоу(т)жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли а не хотѣлибыхо(м) имѣти за срѣдники (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лекгата** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ЛЕГАТОСЪ.**

ЛЕНКО, ЛЕНЬКО *ч.* (11) *(особова назва):* а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чемерь панъ ленко зарубичь воєвода зудечовьскии (Зудечів, 1411 *Р* 80); А не останут ли сѧ дѣти по ленкове животѣ ино ленькову ближему (так.— *Прим. вид.*) а любо кому ленко прикажеть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ села держати вѣчно непорушно (Житомир, 1433 *Р* 127).

ФОРМИ: *наз. одн.* **леико, ленько** (1411 *Р* 79, 80; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1424 *Р* 104; 1433 *Р* 127); *дав. одн.* **леиькови** (1433 *Р* 126); *знах. одн.* **ленка** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116).

***ЛЕНКОВЪ** *прикм.* (5): а на то есмы дали облазничомъ сесь нашь листъ под нашею печатью а к тому... и пана ленкова печать зарубича воєводы зудечовьского (Зудечів, 1411 *Р* 80); а по ленкове животѣ и дѣте(м) леньковы(м) тако жь таѧ села держати (Житомир, 1433 *Р* 127).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **леньковy** (1433 *Р* 127); *місц. одн. ч.* **по ленкове** (1433 *Р* 127); *наз. одн. ж.* **ленкова** (1411 *Р* 80); *дав. мн.* **леньковы(м)** (1433 *Р* 127).

Пор. **ЛЕНКО.**

ЛЕНЬКО *див.* **ЛЕНКО.**

***ЛЕНЬКОВЪ** *див.* ***ЛЕНКОВЪ.**

ЛЕОКА *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Левъ) Левко: Се азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!)... и леока белковн(ч)... даемо вѣдомо... аже балица воєвода и драгъ мещерь... и прѣ(д) нами дадоше о(т) своего оурика три села манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **леока** (1404 *ГМ*).

Див. ще **ЛЕВА, ЛЕВКО.**

ЛЕ ПАК *част.* (3) (*стп.* lepak) *(приєднувальна з відтінком заключності)* отож: а у то(м) ле па(к) оуста(л) рома(н) темешеску(л), такожъ по е(г) доброи воли и прода(л) половина села о(т) кецелещъ... паноу жоуржа галбеноу (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33); також и сими рази, по жаданїю и по рѣчи господарѣ нашего милостивого кролѣ его милости, що коли к нам прислал по его милости вирного и шлѣхотнего посла, по пана Добека из Бншов, пана Белского, а ми ле пак слоубоуемъ и обецахомъ господареви нашемоу... абыхом сѣ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); А за тим ле пак прїиде прѧд нами... Мърнна Лолкъ... и проминѣла съ господство ми... два села на имѣ Борилецїи и Дръготецїи (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

Див. ще **ЛИ ПАК.**

ЛЕПЕИ *див.* **ЛѢПѢЙ.**

***ЛЕПШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

***ЛЕПЪШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛЕПѢИ *див.* **ЛѢПѢЙ.**

***ЛЕПѢЙШИИ** *прикм. в. ст.* (1) кращий, більш достовірний: на которыж рѣчи лепѣйше свѣдетство а болшеє потвержене печат н⟨а⟩ша єст к семоу н⟨а⟩шомоу листу завѣшена (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **лепѣйше** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще ***ЛѢПШИИ.**

Пор. **ШТОНАЙЛЕПШИЙ.**

***ЛЕРИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто луцкое н вагу краковѧнину Лернну Герешу на тры годы за полторы тисѧчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Лерину** (1498 *АЛРГ* 81).

ЛЕСКОВА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* великій князь Швитригайло... Чиннмъ знаменито... Ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского... даемъ и дали есмо... Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ... а отъ Яблонна Лескова (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лескова** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ЛЄСОКЪ** *див.* **ЛѢСОКЪ.**

***ЛЄСТЬ** *ж.* (6) ◇ *без лести* (6) щиросердно: то имає(м)... оусє по(л)нитн и де(р)жати... бє(з) лєсти и бє(з) хитрости (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); Тоє оусє... имаємь издержати и по(л)нити... без лєсти и без... хитрости (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *род. одн.* **лєсти** (1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 791; 1462 *BD* II, 290, 293; 1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***ЛЬСТЬ.**

***ЛЄСЪ** *див.* **ЛѢСЪ.**

ЛЄТЄ *присл.* (1) влітку, літом: ⟨...⟩ ли што лєтє ино двє нєдєли ма⟨...⟩ ї заклады а боудє(т) лн зїмє и⟨...⟩ и а коли оу кого оузѧто а нє ⟨...⟩сѧтомоу алюбо досыть нє...ъ в томъ часоу (XV ст. *BC* 11 зв.).

***ЛЄТИЧЄСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Летичевъ *у Подільській землі):* мы вєлнкни кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знамєнито... ижь... дали єсмо єму ... сєла оу лєтическо(м) повѣтє на имѧ бѣликовци а слободка (Острог, 1437 *P* 136).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **оу лєтическо(м)** (1437 *P* 136).

***ЛЕТНИЙ** *прикм.* (1) південний: а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ летний, по левой руце Теременскнй (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **летний** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ЛЄТО *див.* **ЛѢТО.**

***ЛЄТОШНИИ** *прикм.* (1) минулорічний: Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рєкши бы то было свєдомо штожъ вы насъ брата своєго здоровъѧ отъвєдываєтє отъ лє(то)шнєго и до сєго часоу стрєта послали были єстє (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лє(то)шиєго** (1484 *ЯМ*).

***ЛЄТОУРГІА** *див.* ***ЛИТОУРГІА**

***ЛЄУБЇИ** *ч.* (3) лувенське сукно: а мыто имаю(т) плагити о(т) одного постава колонїю по вї гро(ш), а о(т) лєоубїю по нї гроши, а бытъваръ по и, а чє(х) по д гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имаютъ платити от єдиного вига ⟨Колонєва⟩ по дванадєсѣтє гроши, а от Лєоубїа по осмънадєсѣтє гроши, а Бытъваръ по и, а Чєх по д грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *род. одн.* **лєубїа, Лєоубїа** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); **лєоубїю** 1 (1449 *Cost.* II, 743).

ЛЄОУКОУШАНИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми митрополїю нашєму о(т) романова тръга... сєла... на имѣ лєоукоушани вы(ш) торгоу и драгомирєщи съ пороумо(м) а лєоукоушани съ млиномь (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *наз.* **лєоукоушани** (1458 *DIR«A»* 512).

Див. ще **ЛЄУКУШОВЦИ.**

ЛЄУКУШОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы цркви (!) стон пѧтници... двѣ селѣ... єдно єстъ лєукушовци... а другоє єстъ за молдавою (Сучава 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *наз.* **лєукушовци** (1408 *Cost.* I, 61).

Див. ще **ЛЄОУКОУШАНИ.**

***ЛЄОУРИНЦЬ** [1] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... на бръладѣ єдно мѣсто мєждоу лєоуринцємъ и бъксънєщъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *ор. одн.* **лєоуринцємъ** (1436 *Cost.* I, 444).

***ЛЄОУРИНЦЬ** [2] *ч.* (2) *(особова назва, пор. мад.* Lörincz, *лат.* Laurentius): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинни тизоанє, дочка конатасова о(т) нѣмца и съ своимъ синомъ (sic.— *Прим. вид.*) лєоуринцє(м)... прода(л) єдноу боукатоу зємлю (!)... монастырю нашємоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); И пак оу том оу тогжє час прїидє прѧд нами... Настѧ, кнѣгинѧ пана Юга вистѧрника... и прода⟨ла⟩ *(в ориг* прода.— *Прим. вид.)*... єдноу фалчоу винограда... що жє была коупила тотоу фалчоу винограда от Агъта, жєна Карвак Лєоуринци от Хрълова (Гнрлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лєоуринци** (1499 *BD* II, 147); *ор. одн.* **лєоуринцє(м)** (1452 *Cost.* II, 410).

ЛЄХНО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Олекса, Олександръ): а при томъ оуздаванъѣ были боярє зємлѧнє панъ ходько быбєльскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) со двѣма снма ванько А лєхно (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєхио** (1378 *P* 26).

Див. ще **ОЛЄХНО, ОЛЄШКО.**

! **ЛЄШЄЄ** (1): коли сюю правъдоу сѧкъ промєжи собою вчинимъ потомъ отъ сєго часоу мєжи тєбє и нами лєшєє (!) доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ЛЄШЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла оу нашєи зємли на имѧ хєнцовци на сєрѣ(т)... и оу хачишчох лєшъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєшъ** (1431 *Cost.* I, 317).

ЛИ[1] *спол.* (104) **1.** *(зв'язує члени речення)* (7) **1.** *(розділово-перелічувальний)* або, чи, чи то (5): даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ тымъ листомъ нашимъ и(ж) хто будє(т) ва(с) (!) дєржа(т) чєлѧ(д) нємєцкую мужє(в) ли жоно(к) ли робѧт ли бы єстє при нашєи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); щобы они волни были *(в ориг.* были.— *Прим. вид.)* купити собѣ и во(л) и коро(в) и па(к) що коупилн, ли товара ли бу(д) що (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759);

(чергується з и л и) (1): и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы и па(к) що купили, ли товара или бу(д) що (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

2. *(розділовий, чергується з* а л ю б о) або, чи (1): О свѣдєчьствѣ прїрожєны(х) має(т) ли бытї прїпоущонъ алюбо нє маєть (XV ст. *BC* 6 зв.).

II. *(зв'язує речення)* (97) *(приєднує підрядні умовно-часові речення)* якщо, коли: *(у препозиції)* (95): а поидєть ли царь на лѧхи а любо кнѧзи тємнии кнѧзємъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); I też, jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sudja mesta naszoho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); А нє останут ли сѧ дѣти по лєнкове животѣ ино лєнькову ближєму (так.— *Прим. вид.*) ... таѧ сєла дєржати (Житомир, 1433 *P* 127); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а от тых коуниц боудєт ли намь надоби, а мы коупим за готовы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а нє боудоуть ли тыи кмєти виноваты вины па(н)ское тогды прїказоуємы абы нєбыли габани тымъ позовомь (XV ст. *BC* 14); боудєм ли тогди оу которои нємоци, та нє мочи мєм самы єхати заєдно с ными, он бы тогдн имал єхати заєдно с ными сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(в інтерпозиції) (2): а оць по смр(с)ти (!) тымъ то дѣтємъ и то (!) жєнє боудѣ(т) лї єє волѧ можєть изоставить опѣкатєльнїка оу томь имєнїи докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

Див. ще **ЛЬ** [1].

ЛИ[2] *част.* (19) **1.** *(питальна)* (18) а) *(у прямому питанні)* чи (9): Мы пытали пани Василєвоє, єст-ли в тєбє єщо люди? (Луконица, 1478 *AS* III, 17); и мы тых Цєцєнєвских пытали, Ондрѣѧ Нѣмцєвича, а Васка Игнатовича: єст-ли ваша пєчат оу того привилѧ? (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И мы Бориса Семеновича питали: маєшъ ли на кимъ на него доводъ, абы онъ семь волостей нашихъ закралъ

(Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Ратомскій свѣтчилъ тымъ обычаемъ: коли панъ Петръ пріѣхалъ до Станкова и съ панею своею до дѣлу своего... и пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти, в которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

б) *(у непрямому питанні)* чи (9): которы(и) боудѣть познаныи а соудьи во (до)лекы(х) (!) сторона(х) име(т) ли о(т)поведитн соудъ (XV ст. *ВС* 6); и мы казали и(м) на то листы дозволеныи положити пере(д) нами о(т)ца нашого королѧ его млсти призволи(л) ли его мл(с)ть тую зе(м)лю и(м) купити (Вільна, 1495 *ВСоб.*); И мы пытали Сопѣгн: свѣдомъ ли онъ того, коли тотъ листъ брали въ небощика, короля е. м. (б. м. и., 1498 *АЛМ* 169).

2. *(підсилювальна)* же (1): але хоче(м) ва(с) держати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли есте нмали при стопочившаго родителѣ нашего, александра воево(д) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732).

Див. ще **ЛЬ** [2].

ЛИБО *спол.* (13) **I.** *(зв'язує члени речення)* (12) **1.** *(розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи, чи то... чи то (4): а кто иметъ купити скотъ или бараны, у баковѣ, либо у романовѣ у торгу, либо у бани, либо на нѣмци, либо у иныхъ торгохъ нашнхъ, не надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ и возметь печать отъ мытника (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632);

(*чергується із сполучниками* а б о, а л и б о, и л ї, л ю б о) (7): а кто иметъ коупити скотъ или бараны, оу баковѣ, или (!) оу романовѣ тръгоу, либо оу бани, либо на нѣмци, либо оу иных торгох нашнх, не надобѣ нигде мыто дати, нижъ тамъ где коупил, и возмет печатъ от мытника (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); а хтобы мел того имѣнѧ под кн⟨е⟩гинею искати либо дѧдки мои, любо сестры *(в ориг.* сесестры.— *Прим. вид.)* мои, або ближныи *(в ориг.* блежныи.— *Прим. вид.)* мон... ино кн⟨е⟩г⟨и⟩ни ее милости *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* ненадобе ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизне своей мовити и оправовати еи, а кн⟨е⟩г⟨и⟩ни ее милости *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* толко готового смотрети (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); И також слюбыл нам наияснѣишіи Ян Олбрахтъ, крал полскіи... естли бы сѣ пригодило... иж бы мы от нѣкоторого непріятелѣ моцнего, которомоу бы мы отпереты не моглы, та вѣндемо ис нашеи земли, либо до Угор, алибо до их милости кролевства полскаго, тогди их милости земли да соут отворени нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

2. *(пояснювально-уточнюючий)* або, чи, чи то (1): па(к) ли быхо(м) не дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїн дни н чѧсы... то(г)да по(д)дае(м) сѧ королеви по(л)скому... по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ либо че(р)лены(х) золоты(х) оуго(р)скы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (1) *(розділовий)* або, чи, чи то (1): а хтобы мел того имѣнѧ под кн⟨е⟩гинею искати либо дѧдки мои, любо сестры *(в ориг.* сесестры.— *Прим. вид.)* мои, або ближныи *(в ориг.*— блежныи.— *Прим. вид.)* мои, так же *либо* хотелли бы пан Василей Хрибтович (!), которою мѣрою подле подвурѧ своего мою отчизну стиснути алибо кн⟨е⟩г⟨и⟩нѧ Ивановѧ Кропотчинѧ або пани Михайловѧ Руденскѧ, ино кн⟨е⟩г⟨и⟩ни ее милости *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* ненадобе ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизне своей мовити и оправовати еи, а кн⟨е⟩г⟨и⟩ни ее милости *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* толко готового смотрети (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ**[2]**, АЛИБО, АЛЮБО, ЛЮБО**[1].

***ЛИБОРТЪ** *див.* **ЛЮБАРТЪ.**

ЛИВОВСКІИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ЛИВОВСКЫ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ЛИВОВЧАНЕ *див.* **ЛЬВОВЧѦНЕ.**

ЛИВОВЧѦНЕ *див.* **ЛЬВОВЧѦНЕ.**

***ЛИВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ЛИГОѲЕТЪ** *див.* **ЛОГОФЕТЪ.**

ЛИДСКІЙ *прикм.* (4) *(пор.* Лида *у Віленському воєводстві):* Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, державца Кіевскій... подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей к стому Николе (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); и мы пе(р)во сего высылали та(м) того межы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского пана станислава пе(т)рашковича... и они та(м) вые(з)дили и того межы ними смотрели (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лидскій** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *ск. н.* **л(д), ли(д)** (1495 *ВК; ВМЗД*); *знах. одн.* **ли(д)ского** (1495 *ВМЗД*).

ЛИЕ, ЛІЄ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Илия): тѣмь мы видѣвши его правую и вѣрную службу до на(с)... дали есмы емоу оу нашеи земли молдавскои... село на оустіи жеравцѣ... на име где быль лие (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоти истинїн Мырина и Федка... и Тоадероу и Пашко и брат его Лие... жаловали есми их особною нашею милостїю (Сучава, 1490 *BD* I, 391—392).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лие, лие, лїе** (1414 *DIR«A»* 441; 1424 *Cost.* II, 956; 1490 *BD* I, 391); *дав. одн.* **Лїи** (1490 *BD* I, 392).

ЛИЄЩИ, ЛЇЄЩЇИ *мн.* (11) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше правоую и вѣрноую его слоужбоу до на(с)... дали есмы емоу... осемъ селъ на имѧ роз⟨к⟩а петръ на кобылѣ... и лнещн на оусти жиравца (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); Тѣм мы видѣвше их правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили есм⟨ы⟩ им от нас... едно село... на имѣ Лїещіи (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).

ФОРМИ: *наз.* **лїещїи, Лїещїи** 3 (1493 *ПГВСП;* 1495 *BD* II, 47); **лиещи** 1 (1436 *Cost.* I, 488); *дав.* **лиещемъ, лиеще(м)** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *знах.* **лиещи** 2 (1448 *Cost.* II, 324; 1495 *BD* II, 63); **лиещие** 1 (1443 *Cost.* II, 131); *ор.* **Лїещи** (1495 *BD* II, 63).

ЛИКОЗА *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци... панъ Ѧшко тарновьски панъ лнкоза воевода (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ликоза** (1394 *P* 54).

ЛИМБАДОУЛЧЄ, ЛИМБЪДОУЛЧЄ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* мы боѧре ... панъ михаило дорогоунскы ... панъ лнмбадоулче... чинимъ знаменито... аже слюбоуемъ... кролю полскомоу... аже имаемъ на то(м) стоѧти и радити емоу (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651); А хотар тои селищи где бил тръгъ Сърати... почеши тиж от оустїе Сърати... до хотарѣ Лнмбъдоулче (Сучава, 1489 *BD* I, 374).

Див. ще ***ЛИМБАДОУЛЧЄВЪ.**

***ЛИМБАДОУЛЧЄВЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а на то е(ст)... вера пана доумы лимбадоулчева и брата его (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); а на то е(ст)... вѣра пана доумы лимбадоулчева (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *род. одн.* **лимбадоулчева,** ⟨**лимбъ**⟩**доулчева** (1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *Cost.* I, 515).

Див. ще **ЛИМБАДОУЛЧЄ.**

***ЛИМБАДУЛЧИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧИЧЪ.**

***ЛИМБОДОУЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

***ЛИМБЪДОЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

ЛИМБЪДОУЛЧЄ *див.* **ЛИМБАДОУЛЧЄ.**

***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ** *ч.* (11) *(особова назва):* а на то е(ст)... вѣра пана доумы лнмбъдоулчевича (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); мы петръ воевода... чини(м) знаменито... оже тотъ истинны слоуга нашъ, вѣрны панъ тадоръ линбъдоулчеви(ч) (sic.— *Прим. вид.*) слоужн(л) намъ

правои (sic.— *Прим. вид.*) и вѣрно (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **линбъдоулчєви(ч)** (1455 *Cost.* II, 553); *род. одн.* **лимбъдоулчєвича, ли(м)бьдоулчєвича, лимбодоулчєвича** 8 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 468, 482, 488; 1437 *Cost.* I, 529, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *Cost.* II, 145); **лимбъдолчєвича** 1 (1437 *Cost.* I, 542); **лимпадоулчєвича** 1 (1441 *DBAc* 40).

***ЛИМБЪДОУЛЧЄВЪ** *див.* ***ЛИМБАДОУЛЧЄВЪ.**

***ЛИМБЪДОУЛЧИЧЪ** *ч.* (6) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана лимбадулчича и брата єго пана мирчѣ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26—27); а на то є(ст)... вѣра пана думы и брата єго пана мирчи лимбъдулчичи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180).

ФОРМИ: *род. одн.* **лимбъдоулчича, лимбадулчича** (1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 120, 129, 132, 141); *наз. мн.* **лимбъдулчичи** 1 (1443 *Cost.* II, 180).

***ЛИМБЬДОУЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

***ЛИМПАДОУЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

!ЛИНБЪДОУЛЧЄВИЧЪ *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

***ЛИНЕВО** *с.* (1) *(назва озерця у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна, а через тую дорогу... у Смыжаль, которая въстала нижей озерца Линева (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Линева** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ЛИНЕВСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были свядъцы: пан Михайло Масковичъ... пан Федор Линевскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Линевскій** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***ЛИПА** *ж.* (7) липа: а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ щто (!) по перєкь полА до сєрєта... а о(то)лА по краи боуковины горѣ до шєрѣбовьского хотарА оу липы могыла (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а хотар томоу сєло, на имѣ шєрбановци, о(т) поянъ о(т) лѣсов рог, що близ поутѣ, лип (!), о(т) тои лип (!) чєрєс поут, та чєрєс полє, простѣ къ дроугомоу лисоу (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **лип** (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **липы** 1 (1392 *Cost.* I, 7); о(т) ! **лип** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **липоу** 1 (1446 *ПГСПМР*); на ! **ли(п)** 1 (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* на **лыпи** (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

ЛИ ПАК *част.* (2) (*стп.* lepak) *(приєднувальна з відтінком заключності)* отож: И за тим ли пак оуставши слоуга наш Козма и вєрноул тоти вышеписанних пинѣзи свАтомоу монастирю от Бистрицоу пон⟨є⟩же тоє сєло Торторещи а ми єсми оузАли къ нашємоу хотароу от Камєнню (Сучава, 1475 *BD* I, 206); а за тим ли пак оуставши мароушка, сєстра влъчина... и продала свою чАст от сєла, от батърєщи, част от црковъ, братаничоу своємоу, нєгрилови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

Див. ще **ЛЄ ПАК.**

***ЛИПАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Липа: оузрѣвшї єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрно(г) пана Митка... и мы дора(д)вши сА с наши(м) кнзи... дали єсмо ємоу сєло липоую оу перємильскомъ Повѣтє (Луцьк, 1451 *P* 158—159).

ФОРМИ: *знах. одн.* **липоую** (1451 *P* 158).

***ЛИПЄНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почъншн ис вєрха от бєрєгъ Бръслада... до краи боуковини п⟨овр⟩ъх дѣла против Липєнєщи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род.* **Липєнєщи** (1495 *BD* II, 63).

***ŁYPESK** *ч.* (1) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Липецьк: a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zdltow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili; Łachom, Bobrujsk, Łypesk, Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Łypesk** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЛИПИЦЯ** *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Верхня або Нижня Липиця: А осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшева знаємо чини(м)... аже кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣрє(м) мєжи кутищи и мєжи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **липицѣ** (1419 *P* 90).

ЛИПНИКИ *мн.* (3) *(назва села у Київській землі):* а мєжи то(г) єсть липники а по ты(ми) липники была пасєка кнзА михаилова г(с)дрА нашє(г) С тоули(н) а о(т) ты(х) липнико(в) к вєликои роудѣ... то єсть зємлА пана скипорєва объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *наз.* **липники** (бл. 1458 *P* 168); *род.* **липнико(в)** (бл. 1458 *P* 168); *ор.* **липники** (бл. 1458 *P* 168).

ЛИПНИКЫ *мн.* (2) *(назва села на Буковині) суч.* Погорілівці: Мы пановє господарѣ нашєго, нлїи воєводы, на имА панъ вилча о(т) липникы и пань исаїа бановскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) лнстомъ... иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло на(д)нистри ли(п)ни(к) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **ли(п)ни(к)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. род.* о(т) **липникы** 1 (1436 *Cost.* II, 701).

***ŁYPNISZKY** *мн.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* A psan u Łypniszkach (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

ФОРМИ: *місц.* **u Łypniszkach** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

***ЛИПОВЪ** *прикм.* (3) липовий (!): tedy oczicz toho sieła Pokossowczow... y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok (Галич, 1413 *GL* 48);

л и п о в а ⟨д о л и н а⟩ (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу сєлоу о(т) чиреша попєрєкы простѣ полємъ на бахлоую та бахлоуємъ долоу до долины щоє (!) мало пониже липовы о(т) тои долины простѣ на сєрбъскои долины (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); л и п о в ъ д ѣ л (1) *(назва пагорка — вододілу у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ пАты(м) сєло(м)... почєнше о(т) чєтирє доубы та прости ⟨на ра⟩ковь дѣлъ, та дѣло(м) до ст⟨ємнниковь⟩ дѣль, та до липовоу (!) дѣ(л) (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* ! **липовоу** (1437 *Cost.* I, 515); *знах. одн. ч.* **Lipowy** (1413 *GL* 48); *род. одн. ж.* **липовы** (1411 *Cost.* I, 84).

***ЛИПЪШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛИПАГИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨А⟩зю Сємєну достал сА город Колоден а сєла: Чєрнєхов... ЛипАги (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **ЛипАги** (1463 *AS* I, 54).

***ЛИПАТА** *ч.* (1) *(особова назва):* Поручили(с) кнА(з) вєлико(м) скирьгаилу за грндка за костАнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнА(з) михайло євиутєви(ч)... кнА(з) фєдоръ миркли бра(т) єго дмитрии ли(пА)та бра(т)ша кнА(з) юрьи кожюшно (б. м. н., бл. 1392 *P* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ли(пА)та** (бл. 1392 *P* 46).

***ЛИСЄЦОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвръдили єсми ємоу отниноу єго, сєла, на имѣ... бранищѣри... и лисєцоу(л) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лисєцоу(л)** (1455 *Cost.* II, 553).

***ЛИСИИ** *прикм.* (1) ◇ л и с ь я г о р а (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* мы вєликыи кнАзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єс-

мо... сєножать... о(т) лисєи горы по болото (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лисєи** (1443 *Р* 145).

ЛИСИНСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ... попъ Лисинскій Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лисинскій** (1398 *ДГПМ*).

***ЛИСИЦА** [1]*ж.* (7) *(шкурка лисиці як товар і рід податі)* лисиця: и єщє ва дали ві лисици пани хоньци и єѣ зѧтєви ивашкови и дѣтємь єѣ (Перемишль, 1378 *Р* 26); а кто идєтъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошъ... отъ сто лисиць дєсѧть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остаиными а... по(д)соудъкомъ лїсицами... зємьскомоу пїсарєви ка(ж)номоу по лисици (XV ст. *ВС* 30 зв.); А кто идєт до Лвова на головном мытѣ оу Сочавѣ от скотыны а грош... от сто лисици ι грош (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *дав. одн.* **лисици** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *наз. мн. зам. род.* от сто **лисицн** (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **лисиць, лисицъ** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789); *ор. мн.* **лїсицıми** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *знах. дв.* **лисици** (1378 *Р* 26).

ЛИСИЦА[2] *ч.* (2) *(особова назва):* Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чковн(ч) чини(м) знаменито... што(ж) нєбожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стомоу николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустнинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лисица** (1499 *ПИ* № 3).

***ЛИСИЧИ** *див.* ***ЛИСИЧИИ.**

***ЛИСИЧИИ** *прикм.* (7) лисячий, лисичий (1): А тако(ж) оуста (!) о по(д)соу(д)ко(х) коли ємоу нєхто нагани(т) имєєть положи(т) любо три вѣрдоунъкы алюбо лоупєжь лїсичїи (XV ст. *ВС* 34);

л и с и ч н и б р о д ъ (5) *(назва місцевості у Львівській землі):* тогды влдка почалъ вказовати и рѣклъ стана такъ милии пановє то єсть цркванная зємлѧ стго спса по лиснчин бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 97); Л и с и ч ы и г а и (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знаменито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую... и за болотомъ сєножать подъ Лисичымъ гаємъ (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **лисичии, лїсичїи** 5 (XV ст. *ВС* 34; 1422 *Р* 97, 98); **лисичи** 1 (1422 *Р* 98); *ор. одн. ч.* **Лисичымъ** (1443 *Р* 145).

***ЛИСИЧИНЪ** *прикм.* (1): Я боулга(к) лиснчи(н) сы(н) а мнхаило во(л)чкови(ч) чини(м) знаменито... што(ж) нєбожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стомоу николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лисичи(н)** (1499 *ПИ* № 3).

Пор. **ЛИСИЦА**[2].

***ЛИСИЧЫИ** *див.* ***ЛИСИЧИИ.**

ЛИСОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а кнзѧ юрьєвы(х) боѧръ бы(л) прн то(м) пань патрикѣи краєвскии... а пань стєцко лисовичь боѧри(н) кнзѧ михаила чорторыиского (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лисовичь** (1458 *ОЖДМ*).

***ЛИСОВЪЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Якимъ коузнє(ц) зємлю дє(р)жить Лисовъщиноу а с тоє зємли дани идєть сорокъ грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лисовъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЛИСТ *див.* **ЛИСТЪ.**

ЛИСТО *див.* **ЛИСТЪ.**

***ЛИСТОВЫИ** *прикм.* (1) ◇ л и с т о в о є п и с м о (1) письмове свідоцтво, грамота: колижь мєжи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть, абы дѣла листовымь писмомь и свѣдоцствомь оутвєржєно людьскимь (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **листовымь** (1436 *Cost.* II, 706).

ЛИСТЪ, ЛИСТ, ЛИСТО *ч.* (1830) (*стч. стп.* list) 1. *(письмовий документ юридичного характеру)* грамота (1727): А сє ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво матѣичича... а приписалъ єсмь микитино дворищє... А писанъ листъ оу днь пѧдєсѧтъиы на городѣ казимирѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4); А на потвєрженїє тому листови велѣли єсми привѣсити печат нашєго вєликаго князства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Мы болєславъ инако швитрнкгаило... кнѧзь чєрниговскии... знаємо то чини(м)... каждому доброму нинѣшни(м) и пото(м) будучи(м) сєго листа чтучи(м)... ажє... даємъ слузѣ нашєму юркови козєнѧти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ И копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); а на то єсмо єму сєс лнстъ нашъ дали з нашою печатю (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); а длѧ памѧти соудоу нашог⟨о⟩ дали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Сємєноу *(в ориг.* Мємєноу.— *Прим. вид.)* Васильєвич⟨ю⟩ сєй нашь листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); свє(т)ки посвє(т)чили што(ж) тая книгни пєрє(д) ними то(т) записъ ємоу на то дала и имєна и(х) в то(т) лнстъ оуписала (Берестя, 1496 *ВМКФС*); а на болшоую крѣпость и потвєрж(д)єнїє томоу въсємоу вышеписанномоу, велѣли єсмы... пєча(т) привѣсити к сємоу иашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

боргове зобов'язания (9): кто к намо принєсєть записо на г тисѧчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на д тисѧчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); а тєжь штожь мои отєць, пєтръ воєвода, позычи(л) пѣнѧзн моєму милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому, и тыхъ сѧ о(т)ступлю и листы хочю тыи вроти(т) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы пєтрь воєвода... съ оусєю нашєю радою волоскою, вызнаваюмъ... оужє тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оурожєномоу паноу бартъшовы з боучача... панъ михаило... братъ рожєнъи пана бартоша, намъ вєрноулъ н заплатилъ иєполною, а мы имъ слюбоуємъ... ажє нє имаємъ пана мыхаила... оупоминати, ани габати оу вѣкы, писаниа ни листовъ заднихъ ховати никакого, алн оуси листовъ котори єсмо имѣли на пана бартоуша, а ми тоти листовъ нашихъ оуси оумрътвимъ и оугасимъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815);

л и с т ъ г л є и т о в н ы и (3) *(стч.* glejtovní list, *стп.* glejtowny list, *свн.* geleitebrief) охоронна грамота: то(г)ди имає(м) зватн до на(с) нашє(г) млого оцѣ и прїатєлѣ, пана мужила, и оучинити єму прав(д)у бжїю на ти(х) оуси(х), кому иму(т) они вину дати, яко(ж) на листо(х) глєитовны(х) стои(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809—810); мы Стєфан, воєвода... свѣдомо чинимъ... ожє... дали єсми сєс наш лнст глєитовныи правы... паноу боургъмистроу и оусим паном... и оусим коупцєм з мѣста Ливовского... на то яко да єст нм волно и слободно и оусим коупцєм прїити к нам до нашєи зємлн съ оусими своими торговлѣми и товаром, коуповати и продавати, бєз нкоторои забавы и шкоды (Ясси, 1463 *BD* II, 295); л и с т ъ г р а н и ч н ы и (2) розмежувальна грамота: па(н) ивашко дѣдошицкии положилъ свои листы граничныи прє(д) нами и прє(д) паны (Зудечів, 1413 *Р* 83); мы кнѧ(з) θєдорь любортови(ч) чинїми то знаменїто... ажє прїшє(д) прє(д) на(с) па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(ге)шєви(ч), ажє ємоу взѧ(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ чєрєсь границю а яко сталї прє(д) нами и прє(д) паны на правѣ па(н) игна(т) облазницкїи жаловалъ и положи(л) свои лїсты

гранїчныи (Зудечів, 1421 *Р* 95); листъ дозволєны и (1) (*стп.* list dozwolony) грамота на дозвіл чого: и мы казали и(м) на то листы дозволєныи положити пєрє(д) нами о(т)ца нашого королѧ єго млсти призволи(л) ли єго мл(с)ть тую зє(м)лю и(м) купити (Вільна, 1495 *ВСоб*); листъ єднальныи (1) грамота про полюбовну угоду: И Нагорка а Шпица не хотели того ждать и въступили съ нимъ у єднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩єдналися съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стоятн, какъ ся з нимъ зъєднали и записали подле листу єднал⟨ь⟩ного (Краків, 1489 *РИБ* 433); листъ потвєрженыи (1) підтвердна грамота: вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до него борн(с) длѧ листу потвє(р)жєного г(с)дръского (Вільна, 1495 *ВМБС*): листъ привилныи (3) (*стп.* list przywilejny) привілей: А мыто да платѧт от своєго товара и торговли подлоуг того листоу привилного, щож єсми им дали и записали (Ясси, 1463 *BD* II, 295); листъ привилье (1) привілей: и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедникгелдовича, коли замужъ ее отдавала, и на то вказала передъ нами листъ привил⟨ь⟩е панее Сенковое (Троки, 1494 *РИБ* 560); листъ присѧжныи (1), присѧжъныи листъ (1) присяжна грамота: такъ рєкъши присѧгоу свою выписавши присѧжъны(и) листъ написавъ тагиревымъ менъшимъ братомъ табипомъ (!) послалъ єсми (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Про тожъ г(с)дръ нашъ Стефанъ воєвода нами вашо(и) мл(с)ти приказа(л) абы ваша мл(с)ть ємоу записъ вписали по сєму спнску што до ваше(и) мл(с)ти по насъ присла(л) и на то бы єстє ваша мл(с)ть ємоу присѧгоу вдєлали пєрє(д) нами и то(т) листъ присѧ(ж)ны(и) намъ дали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60); листъ судовый (10), судовый листъ (2) (*стп.* list sądowy) судовий вирок, верднкт: тако янъ бѣлєцкии положнлъ листъ кролєвскии н такѣ иныѣ листы судовыѣ што же на бѣлку твердост(и) имаєть (Львів, 1421 *Р* 94); И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою, и сыномъ его з Нисаномъ о тую тисячу золотыхъ смотрели, какъ были єсмо лони въ Луцъку, и присудили ему на нихъ пять сотъ золотыхъ, и листъ нашъ судовый на то ему дали (Краків, 1489 *РИБ* 431); жалова(л) на(м) тотъ Степа(н) є(р)моличъ з бра(т)єю своєю на курила и повєдили на(м), што(ж) дє(и) пє(р)во сєго о(т)цы и(х) право мѣли пєрє(д) королємъ єго мл(ст)ю оу лѧсє(х) в радомлн и(м) бы о(д)ны(м) о(т)суди(л) тую о(т)чи(н)ну и ли(ст) судовы(и) єго мл(с)ть да(л) а Ивана о(т)ца єго к то(и) о(т)чи(н)нє нєпрнпустн(л) (Вільна, 1495 *БСКИ*); И листъ судовый передъ нами положилъ; ино въ листу стоитъ, штожъ е. м. тыи люди Сопѣжѣ прнсудилъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); вєрны листъ (2) *див.* **ВѢРНЫИ**; листъ записный (2), записный листъ (2) *див.* ***ЗАПИСНЫЙ**; оуздавалныи листъ (1) *див.* ***ОУЗДАВАЛНЫИ**; оуздавныи листъ (3) *див.* ***ОУЗДАВНЫИ**.

2. *(письмове повідомлення)* лнст (52): Влодиславу... кролю польскому литовьскому... оусєсєрд(є)ч(н)є покланѧниє о(т) петра воєво(д) молдавьского... а писано листо оу городѣ сочавѣ оу понєдѣлнко первоі нєдѣли поста (Сучава, 1388 *SL* 678—679); покладалъ передъ намы лыстъ господара єго мылости, Велыкого Князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелныцкимы разсудылы, и грани около маетностей его учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланын. Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои первѣншни листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А єстли бы господаръ кроль єго милостъ того соимоу на тоть день по свѧтомь Юрїи оу тыждень нє произволил, алє бы єго милостъ ины день пред тым або по том положнль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѧ Стєфана воєводоу своими послы або листи своими обыслати, и день положити н намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298); и оспод(а)рь (*в ориг.* оспо(д)рь.— *Прим. вид.*) король прислал ко мнѣ лыстъ абых сѧ з братомъ подѣлил (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Господаръ мой Стефанъ воєвода вєлєлъ намъ твоєй милости говорытн: прыслалъ єси до насъ своихъ пословъ... абыхмо дали нашъ листъ твоєй милостн н подъ нашою прысягою ку противъ лнсту твоєй милостн, которого єси намъ далъ н прыслалъ твоя мнлость нашыми послы Дчуржою и Матыяшомъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

3. *(письмове звернення до певної групи людей)* послання (3): Благословенье Існдора, митрополита Кневского и всея Русн... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ, кто коли ни єстъ, такъ-же и заказникомъ и всимъ православнымъ... А писанъ листъ въ Холъмѣ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Казимиръ бжьєю мло(ст)ю король полскии... Нашимъ намѣстнникомъ ковєнскому вилкомирскому оутєнскому... и тє(ж) жомоитскимъ нашимъ намѣстникомъ и боѧромъ нашимъ даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ тымъ листомъ нашимъ и(ж) хто будє(т) ва(с) (!) держа(т) чєлѧ(д) нємєцкую... бы єстє при нашєи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); рома(н) воєво(д)... г(с)п(д)ръ зємли мо(л)давскои, пише(м)... су(д)цємъ и шо(л)тузу и пръгарє(м) и оуси(м) купцє(м)... узрѣвшє сє(с) лис(т), а вы прїндѣтє к на(м) и до нашєи зємли съ усими своими торговлѣми (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732);

◇ листъ на сєбє давати (1), листъ на сєбє дати (1) брати (взятн) письмове зобов'язання, письмово зобов'язуватися (зобов'язатися): такжє коли ми бгъ поможє(т) ку моєи отнинѣ буду господарємъ и воєводою, оу зємли валаскои, слубую и сєи листъ на себє даю, аже хочю тымъ лєпѣи служи(т) нашєму милому г(с)дрю, кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); И такъже бы єстє знали ваша милость: коли вашєй милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ... поручылъ за себє нашого боярына Федора... и листъ тотъ вашоє милости посолъ на себє далъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 450); листъ позовныи (1) (*стп.* list pozewny) позов: и оуставлѧємь и(ж) прєзъ слоужєбнїка оу позовє(х) што боудє(т) о(т) на(с) данъ алюбо о(т) соудєи такымь обычаємь имєєть быти позовъ и(ж) слоужєбнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) к сєлоу к томоу паноу чїє сѣло єсть къ є(г) двороу кметѧ которо(г) имаєть листъ позовныи подасть а повєдать о(т) которо(г) соудьи прїказанїємъ а противъ комоу а длѧ которое вины то(т) позовъ да(н) (XV ст. *ВС* 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **листъ, ли(ст), лис(т), лист, лєтъ, ли(с)тъ, листо, listh** 50 (п. 1349 *Р* 4; 1389 *РЕА* I, 26; 1400 *Р* 61; 1424 *Р* 100; 1443—1446 *Р* 147; 1444 *Cost.* II, 208; 1451 *AS* I, 45; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1489 *РИБ* 342; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); *зам. дав.* к сємоу **ли(ст)** нашємоу 1 (1455 *Cost.* II, 550); *зам. ор.* нашнмъ **листъ** 1 (1391 *Р* 45); ссємъ **ли(ст)** нашн(м) 1 (1455 *Cost.* II, 549); *род. одн.* **листу** 49 (1401 *АкВАК* III, 2; 1409 *Р* 74; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1435 *Р* 133; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 310; 1481 *ГПМ;* 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); *зам. знах.* **листу** дати 1 (1496 *BD* II, 402); **листу** выслухавши 1 (1495 *БСКИ*); **листа** 34 (1388 *Р* 43; 1421 *Cost.* I, 143; 1448 *Cost.* II, 737; 1451 *Р* 159; 1475 *AS* I, 70; 1484 *ЯМ;* 1487 *AS* I, 240; 1489 *РИБ* 431; 1495 *РИБ* 620; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); *дав. одн.* **листу, листоу, лысту, ли(ст)у, łystu** 642 (1388 *Р* 37; 1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Р* 70; 1411 *Cost.* I, 95; 1446 *AS* I, 43; 1454 *Cost.* II, 502; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1479 *DC* 141; 1487 *AS* I, 87; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **листови** 4 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *Р* 45; 1414 *Р* 85; 1499 *BD* II, 426); *знах. одн.* **листъ, листь, лист, ли(ст), листо, лис(т), лыстъ, ли(с)** 193 (1352 *Р* 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1404 *Р* 67; 1424 *Р* 106; 1439 *Cost.* II, 59; 1443 *Р* 144; 1463 *AS* I, 56; 1471 *BD* I, 159; 1482 *AS* I, 79; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.);

листа 3 (1451 *ДГШХ;* 1488 *AS* 1, 88; 1489 *РИБ* 431); *ор. одн.* **листомъ, лыстомъ, листо(м), listom, ли(ст)мъ, ли(смъ)** 722 (1375 *P* 20; 1399 *P* 59; 1407 *Cost.* I, 56; 1424 *P* 106; 1435 *МЭФ;* 1446 *DIR«A»* 485; 1460 *BD* I, 40; 1482 *AS* I, 79; 1488 *BD* I, 342; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *зам. дав.* кь сємоу **листо(м)** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *місц. одн.* **оу (въ, на, при) листу** 19 (1388 *SL* 678; 1421 *P* 92; 1433 *P* 127; 1449 *АЛМ* 8; 1455 *Cost.* II, 775; 1475 *AS* I, 70; 1481 *AS* I, 78; 1495 *БСКИ;* 1496 *BD* II, 401; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); **на (оу, въ) листѣ** 5 (1401 *P* 65; 1411 *P* 79; 1439 *Cost.* II, 713; 1498 *АЛМ* 169); **на (w, при) листе, liste** 3 (1388 *ZPL* 103; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1496 *BD* II, 402); **оу листи** 2 (1421 *Cost.* I, 142, 143); **на лѣстѣ** 1 (1401 *P* 65); *наз. мн.* **листы** 5 (1421 *P* 95; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116; 1447—1492 *ЛКБВ*); **листовє** 2 (1413 *P* 83; 1421 *P* 94); **листи** 2 (1413 *P* 83; 1430 *P* 116); *зам. місц.* по ты(х) **листы** 1 (1456 *ПМВП*); *род. мн.* **листовъ, листо(в)** 21 (1361 *AGZ* 6; 1413 *P* 83; 1424 *P* 99; 1430 *P* 116; 1433 *P* 121; 1435 *Cost.* II, 679; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 734; 1495 *АЛМ* 85; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *зам. знах.* тотн **листовъ** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *дав. мн.* **листо(м), лїсто(м)** (1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *знах. мн.* **листы, лїсты, listy** 40 (1361 *AGZ* 6; 1400 *Cost.* II, 619; 1413 *P* 83; 1428 *P* 111; 1435 *Cost.* II, 678; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 285; 1475 *AS* I, 69; 1496 *BD* II, 402; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **листи** 2 (1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 305); *ор. мн.* **листы** 9 (1386—1418 *P* 35; 1401 *RIR;* 1430 *P* 116; 1434 *Cost.* II, 666; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1455 *Cost.* II, 774; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *AS* I, 118); **листи** 1 (1467 *BD* II, 298); *місц. мн.* **на (оу) листох, листохъ, листо(х)** 4 (1403 *ДГМ;* 1411 *P* 79; 1457 *Cost.* II, 810); **оу (въ) листехъ** 2 (1403 *ДГМ;* 1498 *АЛМ* 159); **оу листѣхъ** 1 (1433 *P* 124).

***ЛИСЧИНЪСКИИ** *прикм.* (2): увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... къ Бакшиной горе, на всходъ слонца зимный грани Лисчынъское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); дорога Лисчинъская (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Лисчинъское** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **Лисчынъское** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЛИСЧЫНЪСКИИ** *див.* ***ЛИСЧИНЪСКИИ.**

ЛИСЪ *див.* **ЛѢСЪ.**

ЛИТАВАРОВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ... а панъ Литаваровъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Литаваровъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ЛИТАВОРЪ, ЛИТАВОР *ч.* (10) *(особова назва, лит.* Liutovaras, Liutavaras): при том били: вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка луцкий Никифор... подскарбий наш Ивашко Литавор Богданович Хребтовича (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный, наместникъ Утенъскій, панъ Литаворъ Хребтовичъ на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Литавор, Литаворъ, литаворъ** 5(1487 *AS* I, 87, 241; 1489 *РИБ* 432; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1499 *РЕА* III, 34); *ск. н.* **лт., л(т), ли(т)** 4 (1495 *АЛРГ* 55; *ВК; ВМЗД;* 1497 *ПМХ*); *дав. одн.* **Литавору** (1489 *РИБ* 431).

ЛИТАНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмъ мы видѣвше н(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ оу нашеи земли села и(х) на имѧ... захарїинци на верхъ шоумоуза и литановци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **литановци** (1429 *Cost.* I, 269).

***ЛИТВА** *ж.* (11) Литва, Литовське князівство: аже пондєть оугорьскыи король на литву польскому королєви помагати аже поидєть на русь... королєви нє помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); Пры томъ были люди зацные... Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы; такъ тежъ Минкгайло з Ошмены, тежъ з Литвы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); а мы имаємо их твердо и статочно держати... и николи на волю их нє поустити, ани выдати их на иноую ни на одноу сторону и ни оу одиноу роукоу, ни до Литвы, ани до Басараб (Сучава,1462 *BD* II, 292); видєлосє намъ и паномъ радє нашо(и) штожъ по всєму вєликомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нє мають а наболє(и) в ли(т)вє тыи ловы за нємъномъ писароу нашомоу Ѳє(д)коу к двороу єго любъчоу єсмо прысоудили (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Литвы, литъвы, Litwy** (1352 *P* 6; 1388 *ZPL* 109; 1389 *РЕА* I, 28; 1433—1443 *АРМ;* 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 292); *знах. одн.* **литву** (1352 *P* 6); *ор. одн.* **Литвою** (1445 *Cost.* II, 725); *місц. одн.* **в ли(т)вє** (1499 *ВФ*).

***ЛИТВИНОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Литвинів: А сє мы панъ янъ боучацкии исъ литвинова вызнава(м)... ажє што коли єсми имали межи нами мєрзѧчку нс паномъ Михайломъ канцлєрємъ олєксандра воєводины(м) и мы... єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *род. одн.* **литвинова** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

***ЛИТВИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва за етнічною приналежністю)* литвин: коли єсмь первоє сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамь дати вѣданиє и наши посли нашли ва(с) под городомъ под троки стоѧчи вы па(к) послали єстє к намъ посла вашего литвина на имѧ нєвоиста (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **литвина** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ЛИТО** *див.* **ЛѢТО.**

***ЛИТОВИЖЗКИИ** *див.* ***ЛИТОВИЖЪСКИИ.**

***ЛИТОВИЖЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Литовеж: а по ее животе сестренцомъ моимъ записую... место Литовижъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Литовижъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***ЛИТОВИЖЪСКИИ** *прикм.* (3): Отъпустили єсмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского и Литовижъского на войну не ходити до его живота ни со однымъ старостою Луцъкимъ (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Продали єсмо мыто... литовижъскоє... Аврамоу (Петрків, 1489 *АМВ*); А то все роздано... Володимерскихъ капных пенезей и верховщины а циншовыхъ литовижзких пѧтдесѧтъ копъ и чотыри копы и полтретѧдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Литовижъского** (1488 *РИБ* 424); *знах. одн. с.* **литовижъскоє** (1489 *АМВ*); *род. мн.* **литовижзких** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

Пор. ***ЛИТОВИЖЪ.**

ЛИТОВОИ *ч.* (3) *(особова назва, пор. слов.* лютъ*):* а на то... вѣра пана равасъ литовоя (Сучава, 1403 *ДГАА*); мы алєксандръ воєвода... не нашими зємлѧны, паны молдавскыми, на имѧ, панъ жюржь староста... панъ равасъ литовои... потвєржѧє(м)... королєви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнцн (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629).

ФОРМИ: *наз. одн.* **литовои** (1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **литовоя, литовоѧ** (1403 *ДГАА;* 1407 *Cost.* I, 56).

ЛИТОВСКИЙ, ЛИТОВСКІИ, ЛИТОВЪСКИИ, ЛИТОВЬСКИИ, ЛИТОВСКЫИ, ЛИТОВСКИ, ЛИТОВЬСКИ, ЛИТОВСКЫ, ЛИТОВЬСКЫ *прикм.* (131) литовський (119): а кремѧнєць держати юрью наримонътовичю о(т) кнѧзии литовьскыхъ (б. м. н., 1352 *P* 6); Влодиславу божьеи млти коро(л) полско(м) лнтовскому руско(м) и иныхъ многи(х) зємль оспдрю (Луцьк, 1388 *P* 42); мы великии кнзь

швитрикгаилъ литовьскии и рускии иныхъ чини(м) знакомито... иже... дали єсмо.. пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); а што єст литовское полотно и нємєцкоє *(в ориг.* нємємєцкоє.— *Прим. вид.)* то єст крамны рѣчи, абы платили, оу сєрєтѣ, от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); длѧ того ку вѣчныи рѣчи памєти мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

литовская монѣта (1) *(грошова одиниця литовської чеканки)* литовська монета: Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину... Ивановичу Острозскомоу... отчизну нашу на реци на Пчичн... за чотыри копы грошей литовскоє монѣты по десєти пѣнєзей оу грош (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); литовьскыи рубль (1) *(назва грошової одиниці у Великому князівстві Литовському)* литовський карбованець: пак ли нє будє(т) фрѧзьского сєрєбра, а мы литовьскыє рубли дамы а любо литоє сєрєбро (б. м. н., 1411 *Р* 77); зємля литовьская (5), литовская зємля (4) *див.* **ЗЄМЛѦ 4;** кнѧзство литовскоє (1) *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **литовский, литовскіи, литовъскии, литовьскии, лито(в)ски(и), ли(т)вски(и), Litowskij, łytowskiy, ли(в)ски(и)** 46 (1375 *Р* 20; 1393 *Р* 51; 1395 *Cost.* II, 610; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1444 *AS* I, 39; 1454 *АЛМ* 12; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **литовскыи** 1 (1437 *Р* 136); **литовски, литов(с)ки, литовьски, łytowski, Litowski, lithowski** 7 (1388 *Р* 36; 1399 *Р* 59; 1400 *Cost.* II, 619; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1415 *Р* 86; 1421 *AS* I, 27; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **литовскы, литовьскы** 2 (1411 *Р* 76; 1467 *BD* II, 297); *ск. н.* **ли(т)** 1 (1495 *ВСоб.*); *зам. ор.* ... вєликим кнѧзємъ... **литовскы** 1 (1445 *Cost.* II, 725); *род. одн. ч., с.* **литовского, литовъского, литовьского, лито(в)ского, лтв(с)кого, ! литовко(г)** (1395 *Cost.* II, 612; 1401 *Р* 64; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1453 *Cost.* II, 765; 1478 *AS* III, 16; 1485 *BD* II, 371; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч., с.* **литовскому, литовскомоу, литовъскому, лнтовьскому, литов(с)кому, литов(с)ко(м), Litowskomu** *(бл.* 1386 *Р* 30; 1388 *Р* 42; 1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ;* 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1439 *Cost.* II, 712; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 289; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); *ор. одн. ч.* **литовскимъ, литовъскимъ** 3 (1442 *Cost.* II, 716; 1498 *BD* II, 410; 1499 *BD* II, 442); **литовскым** 2 (1499 *BD* II, 419); *місц. одн. ч., с.* **оу (в, на) литовском, литовскомъ, литовъскомъ, литовско(м)** (1438 *Р* 140; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *РИБ* 435; 1489 *РИБ* 438; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1499 *АСД* VI, 2); *наз. одн. с.* **литовскоє** (1389 *РЕА* I, 26; 1433 *Р* 120, 124; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); *род. одн. ж.* **литовскои** 4 (1448 *Cost.* II, 305; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1493 *BD* II, 22; 1499 *BD* II, 422); **литовскоѣ, литовъскоѣ, ! литовьскоѣ** 3 (1442 *Cost.* II, 716, 717; 1443—1446 *Р* 147); **литовъскоє, литовскоє** 3 (1442 *Cost.* II, 719; 1491 *AS* I, 97); *знах. одн. ж.* **литовьскую** (1393 *Cost.* II, 607); *ор. одн. ж.* **литовскою** (1442 *Cost.* II, 716); *наз. мн. ч.* **литовъскии, лито(в)скии** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *ОПВВД*); *род. мн.* **литовски(х), литовъскихъ, лито(в)ски(х)** 3 (1481 *ГПМ;* 1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); **литовьскыхъ** 1 (1352 *Р* 6); *дав. мн.* **литовьскымъ** 2 (1352 *Р* 6, 7); **литовьскимъ** 1 (1352 *Р* 6); *знах. мн. ч.* **литовьскые** (1411 *Р* 77).

Див. ще ***ВЄЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ, LITHEWSKI.**

Пор. ***ЛИТВА.**

ЛИТОВСКИЙ КУТ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы, Обаринцы... Литовский Кут, Рѧбчинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Литовский Кут** (1463 *AS* I, 54).

ЛИТОВСКІИ *див.* **ЛИТОВСКИИ.**
ЛИТОВСКЫ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВСКЫИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЪСКИИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЬСКИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЬСКИИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЬСКЫ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**

***ЛИТОУРГІѦ** *ж.* (10) (*цсл.* литоургия, *гр.* λειτουργία) літургія: и такождєрє варє кто боудє(т) нгоумє(н) оу то(м прѧдрєчєнно(м) монастирю и єлнко бѫдє(т) братєи а они имаю(т) грижатн за спасєниє доушн господства ми въсєгда и нмаю(т) слоужити на въсѧкоую срѣдоу, вєчє(р) паракли(с), а оу чєтвырто(к) литоургию (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); и прєз год да нм слоужѧт на въсѧкоу нєдєлю литоургїю, на дєнь съботныи (Ґирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *дав. одн.* **литу(р)гїи** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **литоургїю, литоургию** 4 (1448 *Cost.* II, 365; 1499 *BD* II, 156); **литоургїа** 3 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **литоургїѧ** 1 (1476 *BD* I, 217); **лєтоургїа** 1 (1476 *BD* I, 215).

***ЛИТЪВА** *див.* ***ЛИТВА.**

***ЛИТЫИ** *прикм.* (9) ◇ литоє сєрєбро (4), литоє срєбро (2), сєрєбро литоє (3) чнсте, без домішок, срібло: Też ustawiliješmo, iż żadin... nie majet' prisiahati na desiaterom bożi prikazani tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); пак ли нє будє(т) фрѧзьского сєрєбра, а мы литовьскыє рубли дамы а любо литоє сєрєбро (б. м. н., 1411 *Р* 77); а тако(ж) варє кто бы хотил тѣгати за тоє сєло о(т) и(н)ни(х) єи братїи... то(т) да заплатн(т) завѣзкоу ѕ рубли литого срєбра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **литого, лито(г), litoho** (1388 *ZPL* 106; 1411 *Р* 77; 1418 *Cost.* I, 127; 1436 *Cost.* I, 468; 1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 458); *знах. одн. с.* **литоє** (1411 *Р* 77).

ЛИХАЧЄВЪ *прикм.* (1): а писа(л) старєць пахнотїи лихачєвъ братъ (Київ, 1446 *Р* 155).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лихачєвъ** (1446 *Р* 155).

***ЛИХВА** *ж.* (11) **1.** лнхва (9): I też jestliby... chrestianin zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił; a tych to lichw, jestliby czerez mesiec nedał, i onym primnożajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

2. лихварство (1): Ли(х)ва... нє имає(т) нїгдѣ насыщєнїя (XV ст. *ВС* 28 зв.);

◇ лїхву давати (1) позичати кому гроші на проценти, на лихву: а пєнєзї даваю(т) на запїсы а лїхвы нє дають два годы шгобы сѧ и(м) ли(х)ва множила а оу ты(х) двоу годє(х) нє оупомїнають анї на соу(д) вєдоу(т) а по двоу годє(х) оужє н(м) далє(н) нє(т) лїквы жаднoє и ни запїсомь имєють поминаю(т) (!) анї то(т) хто сѧ н(м) запїса(л) нє нмєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *ВС* 28 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ли(х)ва** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **! ли(х)хва** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); *род. одн.* **лїхвы, lichwy** (1388 *ZPL* 104, 106; XV ст. *ВС* 28 зв.); *знах. одн.* **лїхвоу** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *місц. одн.* **о ли(х)вѣ** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **о лихвє !** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *род. мн.* **lichw** (1388 *ZPL* 106); *знах. мн.* **lichwy** (1388 *ZPL* 106).

ЛИХИИ *прикм.* (13) **1.** негідний, мерзотний, лихий (5): коли тои лнхни бєкбула(т) побѣглъ тогда вси люди всѧ рать на бѣгъ повєрнулнсѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); кто коли боудѣть пєрє(д) намї алюбо прє(д) старостою нашимъ обаженъ о нєкотороую простоупкоу лїхоую а нє боудѣ(т) чєрє(с) на(с) алюбо чєрє(с) нашє(г) старасты (!) прїпоущонъ къ нсправѣ а длѧ того прїгоди(т)ца ємоу съєха(т) а то сїє съєха(н)є ємоу нє дѣєть къ соромотѣ (XV ст. *ВС* 38); И Борисъ передъ нами рекъ: мовнлъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

лихы люди (3) злочинцї: яко бы сѧ оуказнили лихы людн с обу(х) стро(н), а правы бы могли супо(ч)тилє па(к)

с обу(х) стро(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); И мы хочомо (!) о томъ до наместъниковъ нашыхъ пограничъныхъ писати, ажъ бы лихихъ людей за то карали и отъ поличъного бы десятое брали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

2. *(у знач. іменника с. р.)* лихо, поганий намір, поганий вчинок (2): Мы дмитрин инѣмъ именемъ корибу(т) кнѧ(з) литовскин чинимъ то знаемо всѣмъ... иже о(т) ты(х) мѣстъ с нашнми дѣтмн чистаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королевн... къ ихъ доброму радн(т) а лихого вѣрнѣ остерегати (Краків, 1388 *P* 40—41); вынѧлн его на свои ру(к) за побѣгъ и за все лихое первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило евнутеви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч) (б. м. н., 1392 *P* 46);

лихого мыслити (на кого) (1) замншляти лихе (проти кого): и ѣще к тымъ бекгичь и турдучакъ берди давыдъ ти кнѧ(з)... почалн коромолити на мене послалисѧ одного на имѧ идикгиѧ до аксакъ темирѧ на мене ли(хо)го мыслѧче (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Лихїи потокъ (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві)*: А хотар томоу селоу Оурджичѣннлорь почеши от конецъ поле от поут... от толѣ повише монастирѣ по боуковини и Лихїи поток, та черес Лихїи поток опѧт оу конецъ поле, где въходит поут от леса (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лихии** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн. ч., с.* **лихого, ли(хо)го** (1388 *P* 41; 1392—1393 *РФВ* 170; 1495 *АЛМ* 83); *знах. одн. ч.* **Лихїи** (1491 *BD* I, 449); *знах. одн. с.* **лихое** (1392 *P* 46; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн. ж.* **лїхоую** (XV ст. *BC* 38); *наз. мн.* **лихы** (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн.* **лихихъ** (1496 *BD* II, 405); *ор. мн.* **лихыми** (XV ст. *BC* 27 зв.).

***ЛИХИНИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Вітебській землі)*: и за тоую сто коп грошей широких продали есмо Его Милости дворец наш... и люди в Лихиничох зъ землѧми своими (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *місц.* в **Лихиничох** (1492 *AS* III, 23).

***ЛИХИНЬ** *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Licheń, Łychyno): Мы воицехъ з бжиеи мл(с)ти ярцнбискупъ гнезденскни... янъ з лихинѧ брѣстьскии ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуемы и записуемы сѧ стецку воеводѣ землѣ молдавскои (Лаичиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **лихинѧ** (1433 *P* 122).

***ЛИХО** *с.* (6) лихо, біда, горе, нещастя (4): а што коли быхъ слышѧ(л) што бы сѧ тыкало к моему г(с)дрю, королю, кь его лиху, имамъ его остерегати во всѣ(х) рѣче(х), безо л(с)ти н безхитрости (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а по ламан⟨ь⟩н запнсовъ самъ же споведалъ бо хто хотелъ бы кому лихо вчинити, собѣ горшей вдѣлаеть (Вільна, 1495 *РИБ* 620); а къ иедругомъ его къ Охъматовымъ детемъ посылаешъ а наводишъ ихъ на его, да и къ инымъ недругомъ его на его лихе посылаешъ (б. м. и., 1499 *BD* II, 448);

(щось погане) лихе (1): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѧ нашего лихо нли добро того(м) не оутаити господарѧ нашего велико(г) королѧ (б. м. н., бл. 1386 *P* 30);

на лихо гадати (1) замишляти лихе (на кого): а на лихо ему королє(в) не гадати но служи(т) ему королеви верно и до своє(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *P* 42).

ФОРМИ: *дав. одн.* **лиху** (1402 *Cost.* II, 623); *знах. одн.* **лихо** (*бл.* 1386 *P* 30; 1388 *P* 42; 1437 *DIR* № 8; 1495 *РИБ* 620; 1499 *BD* II, 448).

***ЛИХОДѢЕЦЪ** *ч.* (1) лиходій: и оучинивши нмъ тую жало(ст) и ншкоду, а о(н) сѧ оуверну(л) до нашеи земли мо(л)давскую (!) ис тыми то лиходѣнци (Сучава, 1457 *Cost.* II. 809).

ФОРМИ: *ор. мн.* **лиходѣици** (1457 *Cost.* II, 809).

***ЛИХОТА** *ж.* (4) лиходійство: кто почне(т) свадою или тежею или бу(д) которою лихотою оу которы(х) дне(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску тѣ(х) н роубли чистого сребра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а такожъ кто бы ⟨почѧлъ⟩ о(т) н(х) племене на петра или на его дѣти за таа села оубїиствомъ или ⟨тежею или которо⟩ю лихотою, а онъ на(м) заплатитъ завѣска ѯ роубли литого сребра (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468).

ФОРМИ: *ор. одн.* **лихотою** (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447; 1436 *Cost.* I, 468).

***ЛИХОТНИКЪ** *ч.* (2) лиходій: ино мы оузрѣвши и(х) жало(ст) и просѧ(ч) пра(в)ду о(т) на(с)... дали есми имъ того н(с)того зра(д)цѣ лева с тѣми то лихо(т)никы (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *знах. мн.* **лихо(т)никы** (1457 *Cost.* II, 809); *ор. мн.* **лихо(т)иикы** (1457 *Cost.* II, 809).

***ЛИХЫИ** *див.* **ЛИХИИ.**

***ЛИЦЕ** *с.* (11) ◇ лицем (2) в лице: а кто своего должника лице(м) ⟨познал⟩, а оусхоче(т) права жадати о своемъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучиннли нмъ право рѧ(д)ци брашовстїи на его должника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692);

◇ лїцомъ выиняти (1) знайтн щось як речовий доказ: оуставлѧемь н сказоуемь колї хто боудѣ(т) трїнчи обаженъ пере(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои и переможенъ алюбо некотороую ре(ч) злодѣискоую лїцомъ вынмоу(т) алюбо вѣрне(т), на векы жа(д)ное чти неимее(т) иметь (XV ст. *BC* 36 зв.); какими лици (1) у якийсь спосіб: а коли бы па(н) на(ш) милостивы коро(л) его мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и дневи были, а мы быхо(м) того какими лици не хотили попо(л)нити по(д)лу(г) слюбоу и того запису... то(г)ды на(ш) милостивыи па(н), коро(л) его мл(с)тъ, имае(т) на(с) казнити и карати, яко непослушники приказаниа пана своего (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); никами лици (1) ніякнм способом: Ивашко от Серецел стратил тота села от оусего закона, заноуж Іон поставил великое прнвилие, как емоу дал Ивашко тота села по своего (!) доброю волею, ани Ивашко тоут прѣд нами и прѣд нашими бояри никакнмн лици не моглъ сѣ оуприти (Ясси, 1459 *BD* I, 32); лицемъ нѣти (1) спіймати на гарячому, спіймати з поличним: и ти(ж) имае(м) с вашеи мл(с)ти и наши панове такую справе(д)ливо(ст) дръжати ме(ж) нами и землѣми, яко быхо(м) могли злодїевъ именовани(х) або лице(м) нѣты(х) вишалн на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); застати сѣ лицемъ (2) *див.* ***ЗАСТАТИ СѢ**; знаити сѧ лицемъ (1), лицемъ знаити сѣ (1) *див.* ***ЗНАИТИ СѦ**; оберънути лица (1) *див.* **ОБЕРНУТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **лица** (1493 *ПОСВВ* 152); *ор. одн.* **лице(м), лицем, лицемъ** 7 (1435 *Cost.* II, 692; 1457 *Cost.* II, 810; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); **лїцомъ** 1 (XV ст. *BC* 36 зв.); *ор. мн.* **лици** (1453 *Cost.* II, 766; 1459 *BD* I, 32).

ЛИЧБА, ЛИЧЪБА *ж.* (49) (*стп.* liczba) **1.** рахунок, фінансовий звіт (10): Личба ключнику киевскому Сенку Полозовичу а Самоделчину сыну з мыта (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); частокро(т) прїгожаетсѧ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нехто возметь к собѣ во опѣканїе а коли(ж) доростоуть лѣ(т) тогды хотѧ(т) ли(ч)бы име(т) о(т) своего опекате(л)ника все(г) свое(г) именїя (XV ст. *BC* 35 зв.); Личба мытниковъ берестейских (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79);

на личбе положити (2), положити на личбѣ (4) включити в рахунок, у фінансовнй звіт: и какъ онн тыи три годы выде(р)жать и боудоуть намъ личъбоу давать, и мы маемъ имъ тыи пенѧзи на личъбе положн(ти) (Краків, 1487 *АМЛ*); Панъ Литаворъ Хребтовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича: Съ первого году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34); брати личбу (4) *див.* **БРАТИ 1**; выдати личбу (1) *див.* **ВЫДАТИ**; давати личбу (1), личбу давать (2) *див.*

ДАВАТИ; дати личбу (1), личъбоу дати (1) *див.* **ДАТИ**; дѣлати личбу (3), личбу дєлати (3) *див.* **ДЄЛАТИ**; положити личбу (3) *див.* **ПОЛОЖИТИ.**

2. грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці (2): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в него то сєлицє... или кому быхо(м) приволили выкути (!) тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдєсѧть гривє(н) полугрошки по тои личбє какъ оу подольской земли идєть (Острог, 1427 *Р* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ сєлищи любо сами оузѧти оу него или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ сєлищи шєстьдєсѧть копъ тую подольскими полугрошники по тои личбѣ какъ оу подольи идєть (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); полская личба (2) *див.* **ПОЛСКИИ**; руская личба (1) *див.* **РУСКИИ 1**; чєская личба (1) *див.* **ЧЪСКЇИ**; широкая личба (5) *див.* ***ШИРОКИИ.**

3. сума, кількість (1): О соудьи ко(л)ко лїчьбы гро(ш)и има(т) быти взѧтого (XV ст. *ВС* 6 зв.);

◇ въ личъбу (2) в рахунок (чого): Продали есмо мыто Берестейское... на тры годы за тры тисячы копъ грошей и за трыста копъ грошей, и на годъ по тисечы копъ и по сту копъ грошей... А на третій годъ такожъ маютъ намъ дати тисячу золотыхъ въ тыи жъ роки, по пятисотъ золотыхъ, въ тую жъ личъбу тры тисячы копъ грошей и въ трыста копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *наз. одн.* **личба, личъба** (1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1496 *АЛРГ* 78; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 79, 80); *род. одн.* **личбы, ли(ч)бы, лїчьбы** 11 (1424 *Р* 102; 1461 *AS* I, 53; 1465 *AS* I, 57; 1467 *СП* № 13; 1485—1500 *AS* I, 120; 1488 *AS* I, 88; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *ВС* 6 зв., 35 зв.; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1494—1495 *АЛРГ* 59); **ли(ч)би** 1 (1490 *Пам.*); *дав. одн.* **личбє** 1 (1427 *Р* 109); **личбѣ** 1 (1429 *Р* 113); *знах. одн.* **личбу, личъбоу, личъбу** (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛМ* 128; *АЛРГ* 72; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1499 *РЕА* III, 34 і т. ін.); *місц. одн.* **на личъбє, личбє** 3 (1487 *АМЛ;* 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *АЛРГ* 79); **на личбѣ** 2 (1499 *РЕА* III, 34); *знах. мн.* **ли(ч)бы** (XV ст. *ВС* 35 зв.).

***ЛИЧИТИ** *дієсл. недок. і док.* (2) (*стп.* liczyć) **1.** *недок.* рахувати, лічити (1): а за то єсмо взѧли оу пана єго мл(с)ти двѣстє ко(п) широкы(х) грошєи чєскиє монєты а по(л)скиє личбы личачи по шєстидѣсѧ(т) грошєй за копу (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

2. *док. (утримати певну суму)* вирахувати, відрахувати (1): С҃нъ которы(и) боудѣ(т) єщо нєо(т)дѣ(л)нъ съ бра(т)єю въ очинє алюбо оца што коли проиграєть то имєєть быти лїчєно єму на єго дѣ(л)ници (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **личачи** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *інф.* **быти лїчєно** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

***ЛИЧКОВЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвши єго правою и вѣрною слоужб⟨оу⟩ до нас... дали и ⟨потвердили єсми є⟩моу... сєла на имѣ гдє бил дворъ Крєцъви на Яланѣ... и на Личковѣ Оухирнєщїи (Сучава, 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Личковѣ** (1466 *BD* I,110).

ЛИЧЪБА *див.* **ЛИЧБА.**

ЛИШ *част.* (1) *(видільно-обмежувальна)* лише, тільки: А кто боудєт их тѧгати, боуд о котором дили, или о вєликом дили, алибо хотѣ о малом, а оны помочноє боулшє щобы ничєго нє платили, лиш щобы платили волоскым законом, как єст волоскы законь (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

Див. ще **ЛИШЄ[1].**

***ЛИШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) допускати, дозволяти: про тожъ смотрите наши листы, що єсми имъ дали, та по⟨то⟩мужъ *(в ориг.* по моужъ.— *Прим. вид.)* имъ да є(ст), а нє лишаитє имъ кривды быти ни о(т) кого (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **лишаитє** (1435 *Cost.* II, 678).

Див. ще **ЛИШИТИ 3.**

ЛИШЄ[1] *част.* (9) *(видільно-обмежувальна)* лише, тільки (7): а по сємоу записаню нєнадобє вступати сѧ свєтским попом в тот клѧштур, лишє мнихом (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); а нигдє у нашєи земли сучавскоє мыто да нє платѧть, лишє у со(ч)вѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771); И такождє ни паркалабовє от Нємцѣ, ани старости от тою волости, ани глобници их, ани припашарє... никто их да нє смѣют их соудити, лишє сам митрополит или єго оурѣдници (Сучава, 1466 *BD* I, 95);

(у сполуч. лишє гдє) лише, тільки (2): а кто имєт коупити скот илї бараны илї оу баковѣ, илї оу романовом торгоу... а либо оу иных торгох, боуд гдє оу нашєи земли, нє надобѣ нигдє мыта дати, лишє гдє коупит (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А кто имєт коупити скот или бараны, или оу Баков или оу Романова тргоу или оу Нѣмца или оу Бани алибо оу иных тръгох, боуд гдє оу нашєи земли, нє надобѣ нигдє мыта давати, лишє *(в ориг.* липшє.— *Прим. вид.)* гдє коупит (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

Див. ще **ЛИШ.**

ЛИШЕ[2] *спол.* (2) *(зв'язує сурядні приєднувально-обмежувальні речення)* хіба, хіба що: И пак тоты истины Сєди — Ахматови сынові, што соут нинѣчє по божїи милостї оу наших роуках... а мы имаємо их твєрдо и статочно дєржати... и николи на волю их нє поустити... лишє коли нас о то наипєрвєи корол єго милость обышлєть алюбо тєжь напомєнєт, а мы абыхом их дали оу роуци... наяснѣишємоу Королєви (Сучава, 1462 *BD* II, 292); Мы тогди Стєфан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашєю моцю... боудєм єхати на тоурєцкого чъсарѣ; лишє, божє того нє даваи, боудоум ли тогди оу которои нємоци, та нє мочи мєм самы єхати заєдно з ными, он бы тогди имал єхати заєдно с ными сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ЛИШИТИ *дієсл. док.* (10) **1.** (кого, що кому) *(заповісти)* залишити (2): мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмы въсєосщєнномоу митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдного татарина на имѣ пашка... а по єго смрти или єго лиши(т) цркви или єго комоу да(ст) или єго ослободи(т), а о(н) є(ст) волєнъ (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); мы Стєфан воєвод... чиним знамєнїто... ожє приидоша прѣд нами... Мълинъ и Выша... и дали и отстоупили слоугам нашим... сєла що имъ дал и лишил оу⟨и⟩ко их (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

2. (кому, кого) *(дати дозвіл)* дозволити (кому) (3): ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т), ажє нє лишитє и(х) продавати свои тръговли друбныи, крамарє, ка(к) продали при нашє(г) родитєлѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); А також крал єго милость и кнѧз вєликїи литовскїи да имают лишити коупцєм нашим, вєздє по землѧх и панством их, абы ходили и торговали слободно и доброволно (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

3. (що) покинути без опіки (до чого) (1): Про тож прашаю вас: нє забиваитє мєнє и нє лишитє ми товар щоби загибло, или товар коулко боудєт или скоулищих (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

4. (про що, на кому) *(передати на вирішення кому)* залишити (що кому) (1): И також про дило и про кривды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и черновскых и на по том боудоучих старост хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

◇лишити на правѣ (кого) (2) зберегти за ким право (на що): ино мы, дорадившєсѧ ис нашими паны и радою, и лїшили єсмо их на томь правѣ и потвєрдили єсмо имъ того права как мают ходити по нашєи земли их коупци слободно по нашєи земли и которым обычаємь имают мыта платити от своєго товара (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Ино мы дорадивши сѧ ис нашими паны и радою, и лишили єсмы их на том правѣ и потвєрдили єсмо им того права, как мают ходити по нашєи земли их коупци слободно й доб-

роволно и которым обычаємъ имают мыта платити от своєго товара (Сучава, 1460 *BD* II, 272—273); л и ш и т и о у п р а в о є и м А (кого) (1) визнати право (за ким на що): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє тота истинна маиколА... съ своими сны... тАгали на влада и на кръстю о(т) солкы ажє имь была очина тото сєло о(т) солка и нє могли добыти а вла(д) и кръстА оправилисА а маиколА пєрє(д) нами съ своими сна и съ своими оуноучаты лишили влада и кръстю оу правоє имА и оправили влада и кръстю сами своими (!) Аазыкомь пєрє(д) нами (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

ФОРМИ: *інф.* **лишити** (1499 *BD* II, 424); *перф. 3 ос. одн. ч.* **лишил** (1458 *BD* I, 20); *1 ос. мн.* **лїшили єсмо** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **лишили єсмы** 1 (1460 *BD* II, 272); *3 ос. мн.* **лишили** (1418 *Cost.* I, 127); *майб. 3 ос. одн.* **лиши(т)** (1445 *Cost.* II, 236); *2 ос. мн.* **лишитє** (1435 *Cost.* II, 695); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **аби єси лишил** (1476 *BD* II, 337); *нак. сп. 2 ос. одн.* **лиши** (1476 *BD* II, 337); *2 ос. мн.* **лишитє** (1481 *BD* II, 358).

Див. ще ***ЛИШАТИ.**

ЛИШИТИ СѦ *дієсл. док.* (2) (чого) **1.** позбутися (чого), втратити (що) (1): а крємАнєць дєржати юрью наримонъ-товичю... а коли миръ станєтъ юрью кнАзю города лишитисА (б. м. н., 1352 *P* 6).

2. відмовитися (від чого) (1): ПрїгожаєтсА частокро(т) и(ж) из наши(х) землА(н) нє о(т)бываю(т) своєи чти... а оу иа(ш) у вєлїкы(и) гнєвъ оупадаю(т) а потомь лїшївшїсА то(г) чєрє(с) прїятєй (!) нашоу ласкоу находА(т) хочє(м) того ачь имь гнєвъ нашь о(т)поущє(н) алѣ ты(х) што щкоды почїнилї што и(м) право(м) досы(т) о(т)повєдалї (XV ст. *BC* 28—28 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **лишитисА** (1352 *P* 6); *дієприсл. перед.* **лїшївшїсА** (XV ст. *BC* 28 зв.).

***ЛИЩЪ** *ж.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Лищи, въ Мильчи, у Вербои не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Лищи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ЛЇВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

LIGĘZA *ч.* (1) *(особова назва):* A przi thim bili swidczy; pan Jan krakowski... Ligęza z Niemirowa, woiewoda lanczicz-ki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ligęza** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ЛЇЄ *див.* **ЛИЄ.**

***ЛЇЄЩИ** *див.* **ЛИЄЩИ.**

ЛІЄЩЇИ *див.* **ЛИЄЩИ.**

***LIPOWY** *див.* ***ЛИПОВЪ.**

LIPSZI *див.* **ЛѢПШЄ.**

***ЛЇСИЧЇИ** *див.* ***ЛИСИЧИИ.**

***LISS** *див.* **ЛѢСЪ.**

***LISSOK** *див.* **ЛѢСОКЪ.**

***ЛЇСТЪ** *див.* **ЛИСТЪ.**

***ЛІСЪ** *див.* **ЛѢСЪ.**

LITHEWSKI *прикм.* (1) *(стп.* litewski) литовський: Vulodislaw z bozey mylosty Korol Polski y Lithewski... znajemo czinimi... cz(t)om yakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana... dajemo ym... szelo... Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Lithewski** (1395 *GL* 166).

Див. ще **ЛИТОВСКИЙ.**

Пор. ***ЛИТВА.**

***LITHO** *див.* **ЛѢТО.**

LITO *див.* **ЛѢТО.**

***ЛЇХВА** *див.* ***ЛИХВА.**

***ЛЇХИИ** *див.* **ЛИХИИ.**

***ЛЇЦЄ** *див.* ***ЛИЦЄ.**

***ЛЇЧИТИ** *див.* ***ЛИЧИТИ.**

***ЛЇЧЬБА** *див.* **ЛИЧБА.**

***LISZ** *див.* **ЛѢСЪ.**

***ЛЇШИТИ** *див.* **ЛИШИТИ.**

***ЛЇШЇТИ СѦ** *див.* **ЛИШИТИ СѦ.**

ЛОБУНСКИЙ, ЛОБОУНЬСКИЙ, ЛОБОУНЬСКЫИ *ч.* (5) *(особова назва):* а иа то свѣдкы при то(м) были тогды землАнє королєвскыи на имА панъ онаньА вАчковичь... и панъ зѣнко лобоуньскыи (Острог, 1458 *ОЖДМ*). А при том был... пан Зѣнько Лобоуиьский (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лобунский, Лобоуньский, лобоуиьскыи** (1458 *ОЖДМ;* 1464 *AS* I, 57; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61).

***ЛОВЄЦЪ** *ч.* (6) **1.** *(феодально залежний поміщицький або державний селянин, який ніс службу на полюванні)* ловець (4): а тоутъ жє члвки три што подымъщины нєдаю(т) а ловъцовъ пАть што в ловы ходять тыє подымъщины нєдають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Мы приказали тымъ ловъцомъ вашей милости свинюшаномъ и тые новины заведати (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. *(придворний, що завідував полюванням; почесне придворне звання)* ловчий (2): А даемъ ему, предописанному пану Петрашу Волковыи, ловцу, верху именованое место вѣчне (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **ловъца** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **ловцу** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *род. мн.* **ловъцовъ, ловъцо(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *дав. мн.* **ловъцомъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще **ЛОВЧИЙ.**

***ЛОВИСКО** *с.* (2) мисливське угіддя: мы, великий князь Швитригайло... Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ... а село Вербяев въ Луцькомъ повете, со всими тыми приходы, и доходы... з ловы, з ловищи, з ловисками (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); мы великии кнзь швитрикгаилъ олькгирдовичь... дали єсмо ємоу... сєло холопАчь оу володимєрскомъ повѣтє со всѣми с тыми доходы и приходы... з ловы з ловиски (Луцьк, 1451 *P* 156).

ФОРМИ: *ор. мн.* **ловисками** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **ловиски** 1 (1451 *P* 156).

Див. ще ***ЛОВИЩЄ, ЛОВЫ** 2.

***ЛОВИСЧЄ** *див.* ***ЛОВИЩЄ.**

ЛОВИТИ, ЛОВИТЬ *дієсл. недок.* (13) (що і без додатка) ловити: а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью єму добровоулно (Перемишль, 1366 *P* 12); а поля єсмь ему дали... по Виноградную гору... потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); А також никто да нє смѣют сижи оуч⟨и⟩нити оу их хотар, на Днистри или оу озєры, или плоты, ани ловити никто оу их хотари (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8); Да єст тота бранищѣ монастироу от Путнои, ловити соби рибоу и пасти свои товар (Сучава, 1490 *BD* I, 420—421).

ФОРМИ: *інф.* **ловити** 10 (1366 *P* 12; 1409 *Cost.* I, 69; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* I, 8; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 71; 1490 *BD* I, 421); **ловить** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **имоут ловити** 1 (1458 *BD* I, 8); **боудоуть ловити** 1 (1448 *BD* I, 342).

***ЛОВИЩЄ** *с.* (31) мисливське угіддя (28): грань... зъ леса Лютыцею... черезъ пусчу нашу и ловисча, подъ Чорный лесокъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калєниковъ иванови губцѣ... с ловищи и со всѣми оужитки (Перемишль, 1378 *P* 26); мы великии кнзь Швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю... сєло михлинъ... со всими оуходы и приходы... и с ловы и с ловищи (Київ, 1433 *P* 118); и тако(ж) даємь и потвєржаємь матєри нашєи, вєликои кнАгини *(в ориг.* кнАшни.— *Прим. вид.)* марїи... олховєць...съ ловишчами и съ оусими доходы (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); ино мы впамАта(в)шн єго к на(м) вѣрную слоужбоу з ласки нашоє тоє сєло вышєрєченноє сомино... и(з) ловы и з ловищи...

дали єсмо ивашкоу роусиновичоу вѣчно (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

л о в и щ а з в ѣ р А ч и и (1), л о в и щ а з в е р и н н ы е (1) звіроловні угіддя: И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи И дѣтємъ и(х)... С ловищи и звѣрАчими и съ птачими (Луцьк, 1445 *Р* 148); будутъ воны тое село... держати... и зъ ловы и зъ ловищи зверинными и пташинымн (Троки, 1498 *ГВКОО*); ⟨л о в и щ а⟩ п т а ш и н ы є (1), ⟨л о в и щ а⟩ п т а ч и є (1) угіддя для полювання на птицю: дали на вѣкы вѣчныи И дѣтємъ и(х)... С ловищи и звѣрАчими и съ птачими (Луцьк, 1445 *Р* 148); будутъ воны тое село... держати... и зъ ловы и зъ ловищи зверинными и пташинымн (Троки, 1498 *ГВКОО*); л о в и щ а о у ю н о в ы є (1) водні угіддя для ловлі в'юнів: а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюновоА (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4).

ФОРМИ: *знах. мн.* **ловисча, ловища** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; п. 1349 *Р* 3); *ор. мн.* **ловищи** 26 (1361 *AGZ* 6; 1378 *Р* 26; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* 1, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *Р* 159; 1465 *AS* I, 57; 1488 *AS* I, 242; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **ловищами, ловишчами** 3 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще ***ЛОВИСКО, ЛОВЫ** 2.

***ЛОВКОВСКИИ** *прикм.* (5) ◇ л о в к о в с к а я д о р о г а (5) *(назва дороги):* а писали єсмо г(с̃)дрю Своємоу на памА(т)... по каменоу гороу а о(т) камєны горы по до(л)же(к) до(л)жко(м) горѣ по ло(в)ко(в)скоую дорогоу С ловъко(в)скоє дороги по малоую ивєнкоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ловъко(в)скоє** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн. ж.* **ло(в)ко(в)скоую** 2 (бл. 1458 *Р* 167); **ло(в)ко(в)скоу** 1 (бл. 1458 *Р* 167); *ор. одн. ж.* **ло(в)ко(в)скою** (бл. 1458 *Р* 167).

Пор. **ЛОВКОВЪ.**

ЛОВКОВЪ *ч.* (2) *(назва села у Київській землі):* а великиі(м) до(л)жко(м) по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу), што идєть о(т) ло(в)кова ко скоморохо(м) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); къ житомири сєло Ловковъ а в томъ селє дєсАть данънико(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ловковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн.* **ло(в)кова** (бл. 1458 *Р* 167).

***ЛОВНЫИ** *прикм.* (1) ◇ з е м л я л о в н а я *див.* **ЗЄМЛА** 3.

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **ловною** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ЛОВЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоу(ж)бою до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи земли, єдно сєло... на имѣ ло(в)ци (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238); того ра(дї) мы видѣвшє єго правую и вѣрную службоу до на(с)... дали єсми єму... єдно сєло на бистрицѣ, на имѣ ловци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз.* **ло(в)ци, ловци** (1446 *Cost.* II, 238; 1453 *Cost.* II, 472).

ЛОВЧИЙ, ЛОВЧЇЙ *ч.* (18) *(придворний, що завідував полюванням; почесне придворне звання)* ловчий: а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржєвичь... па(н) грицко ловчии кролєвъ смєтанъка (Погоничі, 1422 *Р* 98); а при том были пановє их м⟨и⟩л⟨о⟩ст: пан Тишко Ходыкович Корєнєвский, а кн⟨А⟩зА великого ловчий пан Лєв (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Иванъ землю дє(р)жить Бєлє(в)скоую и да(н) идєть с тоє земли чотыри вєдра а полю(д)А вєдро мєдоу а двє коуници ловчомоу чотыри гроши (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); А при том моємь записном листу был: от⟨є⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй... а ловчїй королєвь пан Янъ Мишкович (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ловчии, ловчий, ловчїй** (1422 *Р* 98; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 239); *дав. одн.* **ловчому, ловчомоу** 12 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); **ловчємоу** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *знах. одн.* **ловчого** (1466 *AS* I, 63).

Див. ще ***ЛОВЄЦЪ** 2.

***ЛОВЧИЧИ** *мн.* (3) *(назва села у Львівській землі)* Лівчиці: ино и на кролєвьскомъ листѣ... нє стоить оуписано тоє дворищє пысковича... алє тоє дворищє пысковича стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што оу сєлѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *род.* **ловчичь** (1411 *Р* 79); *місц.* **оу ловчичохъ** (1411 *Р* 79).

ЛОВЧЇЙ *див.* **ЛОВЧИЙ.**

***ЛОВЪ** *ч.* (2) ◇ л о в ъ з а є ч и и (1) полювання на зайців: О ловоу заєчьємь (XV ст. *СЯ* 9 зв.); ⟨л о в ъ⟩ л о с ї н ы и (1) полювання на лосів: О о (!) ловѫ олєньємь и лосїномъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.); л о в ъ о л є н и и (1) полювання на оленів: О о (!) ловѫ олєньємь и лосїномъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о ловоу, ловѫ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

Див. ще **ЛОВЫ** 1.

***ЛОВЪКОВСКИИ** *див.* ***ЛОВКОВСКИИ.**

ЛОВЫ *мн.* (56) **1.** лови, полювання (6): а тоутъ же чл҃вки три што подымъщины нє даю(т) а ловъцовъ пАть што в ловы ходять тыє подымъщины нє дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); коли держал Слоним пан Копач (и) брат єго пан Менторт, мы єзъдживали тоут в ловы (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

2. мисливське угіддя (44): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ (!) его село наше Бусчу... зъ гаями, ловами (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); мы великий кнАз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... даєм и дали єсмо тому предрєченому Калєнику... сєло Боурковцы... з ловы и з ловищи, з бобровыми гоны (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); И повєла нас пани Василєваѧ вєрхъ рєчки Бродноє поущою, ловы своими ажъ къ сєлоу коу Всємєроу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); И в томъ привильи стоить ижъ отє(ц) нашъ пану ма(р)тиноу далъ тыи люди и(з) ихъ зємъльями пашъными и(з) борътными и(з) сєножатьми и(з) ихъ входы и ловы (Вільна, 1499 *ВФ*);

л о в ы б о б р о в ы є (1) угіддя для полюваиня иа бобрів: для того... мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ. — *Прим. вид.)*... великий кн⟨А⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨А⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвАгол... дали єсмо... з ловы звєриными и тєж з ловы бобровыми (Вільна, 1499 *AS* I, 117); л о в ы з в ѣ р и н ы є (4) звіроловне угіддя: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины... и съ ловы звѣриными и поточьими (Снятин, 1424 *Р* 100); мы великыи кн҃зь швитригайло... чинимь знамєнито... ижє... даємъ и записуємъ пану чуси имєньья оу луцкомь повѣтє басово... з дубровами з ловы звєриными и с пташими (Луцьк, 1434 *Р* 128); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо и(з) лю(д)ми из ловы звєрынъными (Вільна, 1499 *ВФ*); ⟨л о в ы⟩ о с о ч ъ н ы е (1) звіроловне угіддя, призначене для полювання способом облави: я Любартъ Кгедєминовичъ... записалъ єсми и далъ село своє Рожысчє святому Иоанну Богослову... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); л о в ы п о г о н н ы є (1) звіроловне угіддя, призначене для полювання способом переслідування: я Любартъ Кгедєминовичъ... записалъ єсми и далъ село своє Рожысчє святому Иоанну Богослову... соборной церкви у Луцку... зъ лєсы и болоты подъ лєсомъ, зъ ловы, погонными и осочъными (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); ⟨л о в ы⟩ п о т о ч ь и (1) угіддя для полювання на птицю: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины... съ корчовьє(м) съ лозьє(м) съ горами... и съ ловы звѣриными и поточьими (Снятин, 1424 *Р* 100); ⟨л о в ы⟩ п т а ш и и (1) угіддя для полювання иа птицю: мы великыи кн҃зь швитригаило... чинимь знамєнито...

иже... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомь повѣтє басово... з дубровами з ловы звериными и с пташими (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *наз.* **ловы** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1478 *AS* III, 17; 1499 *ВФ*); *род.* **лововъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1499 *ВФ*); *знах.* **ловы** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 92 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1478 *AS* III, 17; 1499 *ВФ*); *ор.* **ловы** 35 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1433 *Р* 118; 1444 *AS* I, 40; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 62; 1478 *AS* III, 17; 1492 *АЛМ* 30; 1497 *РИБ* 684; 1499 *ВФ* і т. ін.); **ловами** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *місц.* **в ловєхъ** (1499 *ВФ*).

Див. ще ***ЛОВИСКО, *ЛОВИЩЄ, *ЛОВЪ.**

ЛОГА *ч.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Євлогий, *гр.* Εὐλόγιος): Тѧм мы видѣвшє єго правою вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... єдино сєло.. на имѣ Оничанїи, що бил коупил тоє сєло Аврам вистѧрник... от Іон Лога (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от Іон **Лога** (1493 *BD* II, 22).

***ЛОГОЖЄСКЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві)* Логойськ: И о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кн҃гни марїи... свою очиноу и свою выслоугоу... имѣнїє... логожєскъ (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **логожєскъ** (1446 *Р* 154).

***LOGOTHET** *див.* **ЛОГОФЄТЪ.**

ЛОГОФЄТЪ, ЛОГОФЄТЬ, ЛОГОФЪТ, ЛОГОѲЄТЪ, ЛОГОѲЄТЬ, ЛОГѲЄТЬ *ч.* (570) (*молд., цсл.* логофетъ, *гр.* λογοθέτης) придворний писар, завідуючий придворною канцелярією і хранитель печаті молдавського господаря, канцлер (567): А на болшєє потвержєнїє тѣмъ, вєлѣли єсмы слузѣ нашєму Братѣю логоѳєту писати и привѣсити печать нашу... к сєму листу нашєму (Сучава, 1403 *RS* 338); писа їсаїа логоѳєть оу бани (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); а на болшоую крѣпость и потвръж(д)єнїє томоу въєємоу вышєписаннѡмоу, вєлѣли єсмн нашємоу вѣрномоу паноу тъоутоулови логофєтоу писати и намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

в є л и к и и л о г о ф ъ т ъ (2), л о г о ф є т ь в є л и к и и (1) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **логофєтъ, логоѳєтъ, логофєть, логофє(т), логѳєть, логоѳєть, логофът** 29 (1411 *Cost.* I, 85; 1422 *DIR* fig 35; 1434 *Cost.* II, 666; 1442 *Cost.* II, 87; 1446 *Cost.* II, 238; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *ЭСФ;* 1491 *BD* I, 453; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *ск. н.* **логоф** 1 (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **логоѳєта, логофєта, ло(г)фєта, логофєт(а), лигоѳєта** 113 (1408 *Cost.* I, 61; 1425 *Cost.* I, 169; 1436 *Cost.* I, 460; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *Cost.* II, 509; 1464 *Cost. S.* 59; 1474 *BD* I, 193; 1482 *BD* I, 260; 1490 *Cost. S.* 141; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *зам. дав.* вєлѣли єсмы нашєму ... **логоѳєта** 1 (1409 *Cost.* I, 70); *дав. одн.* **логоѳєту, ло(г)ѳєту, логофєтоу, Łogothetu, логофѧтоу** 412 (1403 *ДГАА;* 1415 *Cost.* I, 122; 1432 *Cost.* I, 338; 1443 *Cost.* II, 132; 1452 *Cost.* II, 426; 1470 *BD* I, 151; 1476 *BD* I, 209; 1487 *BD* I, 292; 1493 *Cost. S.* 177; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **логоѳєтю** 4 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*); **логофє(т)** 3 (1453 *Cost.* II, 496; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн.* **логофєта, логофє(та), ло(г)ѳєта, логоѳєта, ! лагофєта** (1448 *Cost.* II, 362; 1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305, 306; 1496 *ПДВКА* 61); *ор. одн.* **логоѳєтомь** (1442 *Cost.* II, 87).

! **ЛОДЪ** ⟨ЛЮДИ⟩ *див.* **ЛЮДИ.**

***ЛОЄВИЧЬ** *див.* **ЛОЄВЫЧЬ.**

***ЛОЕВОЕ** *с.* (1) *(натуральна данина тваринним жиром)* лойове: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **лоеваго** (1389 *РЕА* I, 27).

ЛОЄВЫЧЬ *ч.* (5) *(особова назва):* а на то послуси вїдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать єго... стецко лоєвычь ис ходькомь братомь своємь и печать єго (Перемишль, 1366 *Р* 12); а пришодъши предъ нашє обличьє и передъ землѧны панъ волъчко пана ходьковъ сыновєць лоєвича ис пани ходьковою женою... поєдналисѧ о сєла вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоєвычь** 1 (1366 *Р* 12); **ло(є)вичь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **лоєви(ч)** 1 (1370 *Р* 18); *род. одн.* **лоєвичѧ** 1 (1386 *Р* 31); **лоєвича** 1 (1393 *Р* 52).

***ЛОЖЄ** *с.* (1) (*цсл.* ложє) ◇ ч ї с т о г о л о ж а *див.* **ЧИСТЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **ложа** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ЛОЖЪ *ж.* (1) (*цсл.* лъжь) лжа, брехня, неправда: а о(т) сєго часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)дєть бє(з) листа а бє(з) нашєи печати, и вы того нєпочътиво отъпоуститє зану(ж) то ложъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ложъ** (1484 *ЯМ*).

***ЛОЗА** *ж.* (3) лозовий чагарник, лозняк (2): а поля еемь ему дали и уехали своей земълѣ — по конец лозы нивъка на долини (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); А хотар да єст тым сєлам... почъншн от пискоу... прости оу ⟨ло⟩зоу (Сучава, 1468 *BD* I, 127—128);

л о з а М о х н а т а я (1) *(назва місцевості у Подільській землі):* тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы; одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго, а гостынцемъ, мымо лозу Мохнатую... до рики Згару (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **лозы** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *знах. одн.* **лозу, ⟨ло⟩зоу** (1430 *ГВКЛ* 8; 1468 *BD* I, 128).

Див. ще ***ЛОЗЫ**[1], ***ЛОЗЬЄ.**

***ЛОЗІЄ** *див.* ***ЛОЗЬЄ.**

ЛОЗНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до иас... дали и потвердили єсми ємоу... ⟨сєло на имѣ⟩... Лозиа (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лозна** (1480 *BD* I, 246).

***ЛОЗНИЦЯ** *ж.* (1) *(плодосушарня)* лозниця, сушарка: И єщї єсмо дали и потвърдили томо⟨у⟩ нашємоу свѧтомо(у) монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю, що єст около моиастир, починши от верх Никида... та дѣлом долоу до Боуори, гдє били лозници (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. мн.* **лозници** (1491 *BD* I, 473).

ЛОЗНОВА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу... сєла на имѧ корнєщїи... и лознова (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лознова** (1420 *Cost.* I, 135).

***ЛОЗОВА**[1] *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмъ еєломь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ вѣрзарєва монастырѣ... на верхъ лозовы, на мостъ грьланичь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **лозовы** (1420 *Cost.* I, 135).

ЛОЗОВА[2] *ж.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* Тѧм мы видѧвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... четвръта част озєра на имѣ от Лозова (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лозова** (1499 *BD* II, 140).

ЛОЗОВОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лозова: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла... Лозовоє, Охрѣмовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лозовоє** (1463 *AS* I, 54).

***ЛОЗЫ**[1] *мн.* (7) лозовий чагарник, лозняк (4): тако... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перєхрєстныи путь што на долинѣ подли попелєва али(ж) до ло(з) а о(т) ло(з) на гору до часты(х) дубовъ (б. м. н., 1419 *Р* 90—91); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи и дѣтємъ и(х)... съ всѣми пожиткы... С поли... И сь лѣсы И съ лозами И съ рѣками (Луцьк, 1445 *Р* 148); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский...

чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѦхотнє врожєного кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... даємъ и записуємъ зо всими людми... с паствами, з лозами, ис хворосты, з луками (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(у грамотах молдавських канцелярій) виноградна лоза, виноградник (1): а хотарь томоу... сєлоу да є(ст)... чєрє(с) лози на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*);

д о л г и є л о з ы (1) *див.* **ДЛЪГЫ**; к р о у г л ы є л о з ы (1) *див.* ***КРОУГЛЫИ.**

ФОРМИ: *род.* **ло(з), лозъ** (1419 *P* 91; 1421 *P* 96); *знах.* **лозы** 1 (1440 *P* 142); **лози** 1 (1488 *ДГСПМ*); *ор.* **лозами** (1445 *P* 148; 1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***ЛОЗА, *ЛОЗЬЄ.**

ЛОЗЫ[2] *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лози: а к город(у) к Вишнѣвцю достали сѦ тыє сєла на имѦ: Олєксинѣць... а Лозы (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз.* **Лозы** (1482 *AS* I, 81).

***ЛОЗЬЄ** *с., зб.* (2) лозовий чагарник, лозняк (1): а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины с полми... съ корчовьє(м) съ лозьє(м) (Снятин, 1424 *P* 100);

(у грамотах молдавських канцелярій — імовірно) виноградна лоза, вяноградник (1): Тоє вєс хотаръ от Ракыша А от ѵолѣ хорѣ дѣломъ.... на конєцъ доубровы на стлъпъ... а чєрєс лозїє на дѣлъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

ФОРМИ: *знах.* **лозїє** (1438 *DBAc* 27); *ор.* **лозьє(м)** (1424 *P* 100).

Див. ще ***ЛОЗА, *ЛОЗЫ**[1].

ЛОИ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє поповє дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лои** (1370 *P* 18).

***ЛОКНѢЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Віленському воєводстві):* Мы кнзь михайло алєксан(д)ровичь произволи (!) єсмо боѦриноу нашємоу пану василью црю коупити дворєць ивашка гри(д)ковича на локнѣи (!) (Копиль, 1456—1481 *P* 164).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ! локнѣи** (1456—1481 *P* 164).

***ЛОКОТ** *див.* ***ЛОКОТЬ.**

***ЛОКОТКИ** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Локітка: туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) ... на одну сторону до кутищь а на другую к полагичо(м) и ко локотко(м) (б. м. н., 1419 *P* 91).

ФОРМИ: *дав.* **локотко(м)** (1419 *P* 91).

***ЛОКОТЬ** *ч.* (8) **1.** *(одиниця виміру довжини, приблизно в півметра)* лікоть (4): а коли ливовчанє привєзоуть соукна а либо боуд какїи товарь, а оу них никто гвалтом ни один локот, бєз пинѦзєи и бєз их воли, абы нє могль оузѦти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790—791); а еще подънялся єму панъ Барсанъ... ставъ засъставити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месъци, трохъ локоть у зъвышки а чотыри поперекъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); А на кажъдый годъ маютъ намъ дати чоломъбит⟨ь⟩я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226).

2. *(у знач. прислівника)* л о к т є м, л о к т є м ъ (4) *(вроздріб)* на локті: и щобы имъ волно свои товаръ п⟨р⟩одавати по всєи нашєи земли, развѣ локтє(м) да нє продаю(т) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); алє платно и бобов да продаютъ локтєм, а соукна съ вигом да продаютъ (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

ФОРМИ: *знах. одн.* **локот** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); *ор. одн.* **локтє(м), локтємъ, локтєм** (1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); *род. мн.* **локоть, локотъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1487 *РИБ* 226).

Див. ще ***ЛАКОТЬ.**

! ЛОКПѢИ ⟨ЛОКНѢИ⟩ *див.* ***ЛОКНѢЯ.**

***ЛОЛА** *ж.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Lollianus): да боудє(т) пану тадору оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м) и дѣтє(м) єго и сєстрѣ єго лолѣ... нєпорушєно николижє на вѣки (Сучава, 1443 *Cost.* II, 141).

ФОРМИ: *дав. одн.* **лолѣ** (1443 *Cost.* II, 141).

Див. ще **ЛОЛКЪ.**

ЛОЛКЪ *ж.* (5) *(особова назва, молд., лат.* Lollianus): А за тим лє пак прїидє прѦд нами ... Мърина Лолкъ, дочка Іоаныша Борилєскоула... и проминѣла съ господство ми... два сєла на имѣ Борилєщїи и Дръготєщїи (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лолкъ** 2 (1481 *BD* I, 248); *зам. дав.* Марини **Лолкъ** 1 (1481 *BD* I, 249); *дав. одн.* **Лолкї, лолки** (1481 *BD* I, 249).

Див. ще ***ЛОЛА.**

ЛОМАНЪ *ч.* (1) *(особова назва, герм.* Alaman ?): а при нас в тотъ часъ былъ... хоружий луцъкий Ломанъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ломанъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

Див. ще ***ЛАМАНЪ.**

ЛОМИТИ *дієсл. недок.* (1) (що) порушувати, ламати: а мы того нєимаємъ николи успоминати кролю польскомоу и усєи корони... а ни записовъ прєдковъ наши(х) ломити (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687).

ФОРМИ: *інф.* **ломити** (1435 *Cost.* II, 687).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ** 2, ***ЗЛОМИТИ, ЛАМАТИ, *ПОЛАМАТИ.**

ЛОНИ *присл.* (2) минулого року, торік: И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы єго и съ Симъхою, и сыномъ єго з Нисаномъ о тую тисячу золотыхъ смотрели, какъ были есмо лони въ Луцъку, и присудили єму на нихъ пятъ сотъ золотыхъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

***ЛОПАВШИ** *мн.* (5) *(назва села у Волинській землі)* Лопавше: Я пан Волчко Хренницкій... поступил есми єму у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

ФОРМИ: *род.* **Лопавшъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *дав.* **Лопавшомъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах.* **Лопавши** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ЛОПАВЪШСКИИ** *прикм.* (1): а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от имеиня моего Хренникъ... до Демидова рову,— тотъ обрубъ землица Лопавъшская (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Лопавъшская** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Пор. ***ЛОПАВШИ.**

***ЛОПАТИНЪ** *ч.* (1) *(назва волості у Київській землі):* Сеньку Жеребятичу волость Лопатинъ на сюю осєнь, на окупъ съ татаръ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лопатинъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ЛОПАТИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... иже лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ исъ єго братиєю исполною рукою позвали суть яна бѣлєцко(г) о дѣдину о бѣлку (Львів, 1421 *P* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лопатичь** (1421 *P* 93, 94).

ЛОПАТНА *ж.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві):* ⟨ино⟩ мы... дали и потвръдили єсми слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прѦдрєчєноє сєл⟩ищє на исписали дно и обидє лопатна до оусти лопатнои (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лопатна** (1500 *SD* 7); *род. одн.* **лопатнои** (1500 *SD* 7); *знах. одн.* **лопатиоу** (1500 *SD* 7).

***ЛОПАШНАѦ** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м)... понєже изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ⟨с⟩тѣи богородици... двѣ пасѣкы (sic.— *Прим. вид.*), єдиа на лопашнои и дроуга пасѣка на итъкылю (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити... ни на (д)нистрѣ ни оу лапоушною (!) ни у цоцори (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. місц.* **оу !лапоушною** 1 (1470 *DIR«A»* 523); **оу !лопоушною** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *місц. одн.* **на лопашнои** (1431 *Cost.* I, 325).

ЛОПУШНАѦ *ж.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Лопушне: а кн⟨А⟩зю Солтану... в збаразском повѣтє... ЛопушнаѦ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Васильєвой Збаразкой исъ с⟨ы⟩нми исъ єє... досталъ сѧ имъ Вишнєвєць и со въсєми ис тыми присєлки и съ сєлищи, што к тому издавна слушало, а к тому Таражь, а ЛопушнаѦ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЛопушнаѦ** 2 (1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* I, 76); ! **ЛапоушнаѦ** 1 (1475 *AS* I, 70).

Див. ще **ЛОПОУШНОЄ.**

!**ЛОПОУШНОЮ** ⟨ЛОПАШНОЮ⟩ *див.* ***ЛОПАШНАѦ.**

ЛОПОУШНОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лопушне: досталосѧ кн⟨А⟩зю Сємєноу: Манєвъ дворъ... а к томоу Манєвоу єщє сєло Лопоушноє (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лопоушноє** (1475 *AS* I, 71).

Див. ще **ЛОПУШНАѦ.**

***ЛОСІНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ⟨л о в ъ⟩ л о с і н ы и *див.* ***ЛОВЪ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о лосінoмъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ЛОТОЧНЫИ** *прикм.* (2) ◇ д о л и н а Л о т о ч н а я *див.* **ДОЛИНА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Лоточное** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Лоточной** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЛОХАНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ л ѣ с ъ л о х а н о в ъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лоханова** (1415 *Cost.* I, 122).

***ЛОХАНЬ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали єсми имъ... ⟨три⟩ мѣстъ о(т) поустини єдно на краснои... дроугоє на ло⟨ханѣ⟩... а трєтїє на быкоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449—450).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ло⟨ханѣ⟩** (1436 *Cost.* I, 450).

! **ЛОЦІЯ** *див.* **ЛОУЦЄЯ.**

***ЛОУБАНА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую его слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... на лоубанѣ сръбїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на лоубанѣ** (1436 *Cost.* I, 488).

***ЛУГЪ** *ч.* (19) *(низинне місце над рікою, поросле травою або деревами)* луг (17): а тако влдка продалъ єсть яко самъ держалъ и зємлєю и сѣножатьми и с лугомъ, и з болонъємь (Перемишль, 1391 *P* 45); а та(к) оузда(л) Ѧко самъ имѣ(л) и с полємъ и зємєлєю и с луками и с водами и с рѣками и с луги (Галич, 1418 *P* 89); и так што в тых имєнѦх собє примыслить и на нову корєни посадит, и со всими платы, што к тым имєнѦм слушаєт и слушало, и так: з луги, из сєножатми и со всими пожитки (Київ, 1437 *AS* I, 34); Сє я Гринко Єлович продал єсми кн⟨А⟩зю Ивану Васильєвичу Острозскому отчину свою правую... зо всим с тым, што к томоу имѣнью прислухаєт, з ловици... з дубровами, из луги, з болоты, з рудами (Острог, 1465 *AS* I, 57); А хотар томоу сєлоу Грєком почєнши от бєрєг Сирєта... оу могилоу копаною, от толѣ прости чєрєс полє на краи ⟨д⟩роугого лоугоу на могилоу копаною, та прости чєрєс того лоуга и чєрєс полє оу камєнои кръниця на копаною могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 348);

в є л и к и й л о у г ъ (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **лоугоу** (1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 348); *знах. одн.* **лугъ, лоугъ** 2 (1392 *Cost.* I, 7; 1427 *DIR«A»* 450); **лоуга** 1 (1488 *BD* I, 348); *ор. одн.* **лугомъ** 1 (1391 *P* 45); ! **лоукомь** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *ор. мн.* **луги** (1418 *P* 89; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; *P* 136; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43; *P* 152; 1465 *AS* I, 57).

Див. ще ***ВИШНЇИ ЛОУГЪ.**

ЛУД *ч.* (1) *(особова назва, пор. стч.* Ludislav): В Берестьи войтъ володимирский Луд, а Сташко ратушный... личбу делали з мыта володимерского (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Луд** (1496 *АЛРГ* 78).

***ЛУДОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и тежъ просилъ есми пана войта Володимерского Федка Лудовича, штобы печать свою прыложилъ къ сему моему листу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); Ѳедько писар брал личбу у Сенюты а у войта володимерского у Ѳедка Лудовича (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лудовича** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах. одн.* **Лудовича** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ЛУЖАНЄ, ЛОУЖАНЫ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Лужани: мы алєкса(н)дръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє то(т) истинныи слоуга на(ш), па(н) костє врани(ч) прїидє прѣ(д) нами... и прода(л) своє сєло... на имѣ лужанє, що соу(т) понижє рипоужинци, на проутѣ (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495).

ФОРМИ: *наз.* **лужанє** 1 (1453 *Cost.* II, 495); **лоужаны** 1 (1453 *Cost.* II, 496).

!**ЛОУЖБУ** ⟨СЛОУЖБУ⟩ *див.* **СЛОУЖБА.**

***ЛУЖЄШЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ п о т о к ъ л у ж є ш є в ъ *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лужєшєва** (1413 *P* 83); *дав. одн. ч.* **лоужєшєвѣ** (1413 *P* 83).

***ЛОУЖКА** *ж.* (2) лужок (1): А хотар томоу сєлоу Грєком почєнши от бєрєг Сирєта от знамєнанои тополи чєрєс лоужкоу оу могилоу копаною (Сучава, 1488 *BD* I, 348);

н и ж н я я Л о у ж к а (1) *див.* **НИЖНЇИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **Лоужкы** (1436 *ВАМ* 33); *знах. одн.* **лоужкоу** (1488 *BD* I, 348).

Див. ще ***ЛОУЖОКЪ.**

***ЛОУЖОКЪ** *ч.* (1) лужок: а хотары тѣмь сєломь... почєнши... отъ малого лоужка и къ поросѣчои (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **лоужка** (1420 *Cost.* I, 135).

Див. ще ***ЛОУЖКА.**

ЛОУКА[1] *ж.* (8) лука (7): и къ тымъ дворищомъ, што суть поля того зобопулъ лѣса Стручина, лука Моговище малое и великое... даемъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а та(к) оузда(л) Ѧко самъ имѣ(л) и с полємъ и зємєлєю и с луками и с водами и с рѣками (Галич, 1418 *P* 89); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи... и съ всѣми пожиткы С поли И съ ро(л)Ѧми И с лоуками И съ лѣсы И съ лозами (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨А⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨А⟩жати Костєитина Ивановича Острозского... ємоу имѣиє н⟨а⟩шє имєиємъ ЗвѦгол... дали єсмо... с паствами, з лозами, ис хворосты, з луками (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

Х р е н н и ц к а я л у к а (1) *див.* ***ХРЕННИЦЪКИИ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн.* **лука** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *род. одн.* **луки** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **луку** (1445 *СРК* 135); *ор. мн.* **луками, лоуками** 4 (1418 *P* 89; 1424 *P* 100; 1445 *P* 148; 1499 *AS* I, 117); ! **лулуками** 1 (1409 *P* 74).

Див. ще ***КНѦЖА ЛОУКА.**

ЛУКА[2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лука: а кн⟨А⟩зю Сємєну досталсѧ город Колоден а сєла: Чєрнєхов... Лука, ОловѦнчино (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лука** (1463 *AS* I, 55).

ЛОУКА[3] *ч.* (101) *(особова назва, гр.* Λουκᾶς): в нєдыцѣ (!) в нєдѣлю на завтрѣє сто(г) луки євнгл(с)та (Медика, 1404 *P* 70); мы илїа воєвода и братъ гостьвами стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истинныи слоуга нашъ лоука о(т) сихлє слоужитъ намъ вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473); а ми такождєрє єсми и от нас дали и потвръдили слоугам нашим Лоуки и братїѦмь єго... тоє прѣдрєчєноє сєло на имѣ Ончєщїи (Сучава, 1487 *BD* I, 306); а на то єсть... вѣра наши(х) боярь... вѣра пана шандра, паркалаба новогра(д)ского, вѣра пана лоука арбоурє, портарѣ соучавского (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоука, лука** 42 (1436 *Cost.* I, 473; 1445 *Cost.* II, 236; 1453 *Cost.* II, 468; 1466 *BD* I, 113; 1471

ДГСМПБ; 1473 *BD* I 187; 1487 *BD* I, 306; 1492 *BD* I, 509; 1494 *BD* II, 32; 1499 *BD* II, 146 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана **лука, лоука** 29 (1446 *Cost.* II, 241; 1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 126; 1471 *BD* I, 164; 1475 *Cost. D.* 4; 1487 *BD* I, 306; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 136; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. дав.* слузѣ (попоу) нашємоу **Лоука** 4 (1487 *BD* I, 306; 1494 *BD* II, 32; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147); *род. одн.* **Лоуки, лоуки, луки** 9 (1404 *P* 70; 1467 *BD* I, 119; 1470 *BD* I, 148; *BD* II, 310; *DIR«A»* 522; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1475 *BD* I, 206); **лоукы** 7 (1446 *Cost.* II, 270; 1460 *Cost. S.* 33; 1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* I, 131; *BD* II, 306; 1471 *DIR«A»* 525; 1486 *BD* I, 290); *дав. одн.* **лоуци** 1 (1448 *Cost.* II, 362); **лоуцѣ** 1 (1464 *Cost. S.* 59); **Лоуки** 1 (1487 *BD* I, 306); **лоукы** 2 (1467 *BD* I, 122, 123); *ор. одн.* **лоукою** (1443 *Cost.* II, 131; 1452 *Cost.* II, 422; 1496 *ПЧФГ*).

***ЛОУКАВЄЦКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандрь воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоти истинныи слоугы наши сынові стана лоукавєцкого, юриє и козма... слоужили намъ и(х) прєдкові правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202).

ФОРМИ: *род. одн.* **лоукавєцкого** (1428 *Cost.* I, 202).

ЛОУКАВЄЦЪ *ч.* (2) *(назва села на Буковині)* Луківці: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрноую слоужбою до насъ... дали єсмы имъ оу нашєи зємли двѣ сєлѣ на имѧ лоукавєцъ и панковци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); сє азь... їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми сѿои нашєи єпископії о(т) радъвцє(х)... цр҃ко(в) на лоукавци (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоукавєцъ** (1428 *Cost.* I, 202); *місц. одн.* **на лоукавци** (1490 *DC* 147).

***ЛОУКАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и такожъ дали єсми ємоу и дроугоє сєло по(д)ботнѣми подли влъкана, пониже лоукани (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *род.* **лоукаии** (1443 *Cost.* II, 120).

ЛОУКАЧЄЩЇИ, ЛОУКЪЧЄЩИ *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... знаємо чини(м)... ожє то(т) истинныи болѣри(н) па(н) вана порка... остави(л)... єдно сєло на имѧ лоукачєщїи, на сланы(м) тазловѣ (Сучава, 1440 *Mih.* 208); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали и потвръдили єсмы єи... сєла на имѧ Драгоєщїи и Лоукъчєщи (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз.* **лоукачєщїи** 1 (1440 *Mih.* 208); **Лоукъчєщи** 1 (1498 *BD* II, 126); *род.* **лоукачєщи** (1459 *DIR«A»* 514); *знах.* **лоукъчєщи** 2 (1462 *BD* I, 66, 67); **лоукъчєщїи** 1 (1462 *Cost. D.* 10).

ЛУКЄРЬѦ *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Глоукерия, Гликерия, *гр.* λυκερία) Лукерія, Лукера: Я пани ЛукєрьѦ, пани ИгнатоваѦ БоровиковаѦ... заставила єсми сєло своє ПъѦн кн⟨А⟩зю Михайлу а кн⟨А⟩зю Костянтину Ивановичом Острозским (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЛукєрьѦ** (1481 *AS* I, 77).

***ЛУКНО** *с.* (1) міра меду: Сє язъ вєликыї кнѧ(з) дмитриї олгирдовичь помолилсѧ єсмь боу ї стої бци далъ єсмь сто(ї) бци гнидковича лукно пѧтип (...— *Прим. вид.*) є (!) ї озєра (б. м. н., 1386 *P* 33).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лукно** (1386 *P* 33).

***ЛОУКОВИЦКИЙ** *прикм.* (1): а хотарь томоу вишєписа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє... та боуковиною долоу до лоуковицкоє (!) хотарѣ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **!лоуковицкоє** (1488 *ДГСПМ*).

Пор. ***ЛОУКОВИЦЯ.**

***ЛОУКОВИЦЯ** *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вишєписа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє... на сто(л)пъ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Иванко Лєвич ... и плємєник их Хринко от Лоуковицє... и продали... єдно сєло на имѣ Щоубєюл (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лоуковицє** (1488 *ДГСПМ;* 1492 *BD* I, 509).

ЛУКОМСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при том был ки⟨А⟩зь Василєй Лукомский (Берестя, 1448 *AS* I, 44); И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятємъ его князємъ Романомъ Лукомскимъ, о тыи люди о Дексеневичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лукомский** (1448 *AS* I, 44; 1488 *AS* I, 88); *ор. одн.* **Лукомскимъ** (1498 *АЛМ* 169).

! ЛОУКОМЬ ⟨ЛОУГОМЬ⟩ *див.* ***ЛУГЪ.**

***ЛОУКОННИЦА** *ж.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* Писан оу Лоуконницы (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Лоуконницы** (1478 *AS* III, 17).

***ЛОУКОННИЧАНИ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Лоуконница) луконичани: и пани ВасилєваѦ... поставила пєрєд нами Лоуконничан, королєвских людєй из Ярнєва и зъ Сынковичъ (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Лоуконичан** (1478 *AS* III, 17).

ЛОУКЪЧЄЩИ *див.* **ЛОУКАЧЄЩЇИ.**

***ЛОУКЪЧЄЩЇИ** *див.* **ЛОУКАЧЄЩЇИ.**

ЛУКЪЯНОВ *прикм.* (1): А писал духовницу королєвский дворенинъ Митко, Лукъянов сын (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Лукъяиов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Пор. **ЛУКЬѦНЪ.**

ЛУКЬѦНЪ *ч.*(1) *(особова назва, цсл.* Лоукиянъ, *гр.* Λουκιανός, *лат.* Lucianus) Лукіян: а на то послуси иванъ владычинъ зѦть... лукьѦнъ тивунъ (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лукьѦнъ** (1385 *P* 28).

! ЛУЛУКАМИ ⟨ЛУКАМИ⟩ *див.* **ЛОУКА**[1].

***ЛОУМИНАТА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѦ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до иа(с)...дали єсми и(м)... оу врь(х) ⟨лоу⟩минатєи, оу крънници силищє (!) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *род. одн.* ⟨**лоу**⟩**минатєи** (1448 *Cost.* II, 316).

ЛУМИРѦНИ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою до иа(с)... дали єсми єму... єдно сєлищє на милковѣ, на имѧ лумирѦни (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *наз.* **лумирѦни** (1435 *Cost.* I, 403).

***ЛУНА**[1] *ж.* (1) *(цсл.* лоуна, *лат.* luna) ◇ ⟨к р у г ъ⟩ л у н ы *див.* **КРУГЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **луны** (1465 *АкВАК* III, 4).

ЛОУНА[2] *ж.* (4) *(особова назва, молд.* луна «місяць»): И оуставши Лоука и жєна єго Лоуиа и брат Лоуныи (!) Иванко и дали оу роукы паноу Албоу тоти вишєписанныи кони (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоуна** 2 (1467 *BD* I, 122); *зам. дав.* жєнѣ єго **Лоуиа** 1 (1467 *BD* I, 123); *род. одн.* **! Лоуныи** (1467 *BD* I, 122).

***ЛОУНГАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ ⟨...сєло⟩ повышє ⟨л⟩оунгани, на имѧ фынтирѣлє (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *род.* ⟨**л**⟩**оуигани** (1439 *Cost.* II, 52).

ЛУНИКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода... панъ бъданъ лѦшковьскии соцкии тєрєбовєльскии луникъ (Львів, 1386 *P* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **луникъ** (1386 *P* 31).

ЛУПАНЪДИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Што писалъ єси до насъ, што тамъ держалъ землю Карпъ Лупанъдичъ, а далъ былъ єму зємлю тую єщо нєбощикъ князь Сєменъ, и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побєгъ до Волохъ (Краків, 1487 *РИБ* 434).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лупанъдичъ** (1487 *РИБ* 434).

ЛОУПЄ *ч.* (12) *(особова назва, молд.* луп «вовк»): а ми також и от иас єсми дали и потвръдили тиж (!) прѧдречєних сєл, да соут слоузъ нашємоу паноу Лоупї от нас ⟨оурик и съ въсѣм доходом⟩ (Сучава, 1487 *BD* I, 517); ⟨И оуставше⟩ слоуга нашь Лоупє Кєшѣиоул и заплатиль оуси тоти вышєписанныи пинѣзи (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоупє** (1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 373; 1499 *BD* II, 168); *дав.* **Лоупє** 7 (1487 *BD* I, 516; 1489 *BD* I, 373; 1499 *BD* II, 168); **Лоупї** 1 (1487 *BD* I, 517).

***ЛОУПЄЖЬ** *ч.* (4) (*стч.* lupĕž, *стп.* łupież) звірина шкура: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать: лоупєжмы гор(н)останными а старостє соудомирьскомоу алюбо бѣ(л)скомоу ласицами (XV ст. *BC* 30 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лоупєжь** (XV ст. *BC* 34); *знах. мн.* **лоупєжи** (XV ст. *BC* 34); *ор. мн.* **лоупєжмы** (XV ст. *BC* 30 зв.).

***ЛОУПИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого з чого) обдирати, обчищати: Обычаи злостївїи бы(л) слоужєбнїчїи, колї и(х) прївожєно до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго имєнїя оу которомъ былї забиты (XV ст. *BC* 25).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **лоупилї** (XV ст. *BC* 25).

***ЛОУПОЯ** *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу на имѣ Бєркишєщєм... почєнше от блота Мъстакиноулоуи... до обрѣшїа потока Лоупои, и долѣ потоком Лоупои (!) до брода Фъгоулєцоулоуи (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лоупои** (1473 *BD* I, 183); *ор. одн.* **! Лоупои** (1473 *BD* I, 183).

***ЛОУПША** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кирь попь Григорїє... и съ въсѣми яжє о христѣ братїами... и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи ...мєждоу Грїєлєщь и мєждоу Лоупшєю (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Лоупшєю** (1500 *BD* II, 173).

ЛОУПШЄ *ч., невідм.* (3) *(особова назва, молд.* луп «вовк»): тимь мы видѣвши єго правую и вѣрную службу до на(с)... дали єсми єму оу нашои зємли оу молдавскои три сєла иа путнои, на имѧ гдє єму єс⟨ть⟩ домь, другоє гдє быль лупшє, трєтєє гдє єсть бро(д) на путнои (Сучава, 1423 *Cost.* I, 154); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд намы... слоуга наш Лоупшє от Сирєцєлъ... и продаль свою правоую отниноу... самому господству мы (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

***ЛУЦЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а што матка н⟨а⟩ша дєржит отчиу и⟨а⟩шу и сєла Манєв... Тараж... а вєрхъ попова ставу сєлищо гдѣ Луцєвичи сєдѣли то всє брату н⟨а⟩шому Солтану послє матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Луцєвичи** (1463 *AS* I, 55).

ЛОУЦЄЯ *ж.* (5) *(особова назва, стч.* Lucijĕ, *стп.* Lucyja, *лат.* Lucia) Лукія: да(н) оу Ланчици в нѣдѣлю в днь стоѣ луцѣи (Ланчиця, 1433 *P* 121); мы то сказоуємь жє лоуцєя боудоучи своимъ моужємъ три годы и три м(с)ци а єго нє зазывала ани сѧ ємоу оупомїнала а далє иа вєкы нє имєтсѧ оупомина(т) (XV ст. *BC* 21 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоуцєя** (XV ст. *BC* 21 зв.); *род. одн.* **луцѣи** (1433 *P* 121, 123, 125); *знах. одн.* **! лоцїю** (XV ст. *BC* 21 зв.).

ЛУЦКИИ, ЛОУЦКИИ, ЛУЦКІИ, ЛУЦЪКИИ, ЛУЦЪКІИ, ЛУЦЬКЫЙ, ЛОУЦЬКЫИ, ЛОУЦЬКИИ, ЛУЧЬСКЫИ *прикм.* (159): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есмы и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); КнѦзю Андрєю, БрѦславскомоУ наместникоУ ѿ копъ грошей: десѦть копъ з мыта Лоуцкого, а десѦть копъ въ ключника Лоуцкого с цыншовыхъ грошей (Краків, 1489 *AS* III, 21); И мы о том писали до ключиика луцкого до пана Богдана Сеньковича (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

л у ц к о є м ѣ с т о (1), м є с т о Л у ц к о є (1) *(назва міста)* Луцьк: Я Оношко Витонизкий... продал єсми кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Сємєновой Василєвича ки⟨А⟩г⟨и⟩ни Мари Ровєнской дом свой оу луцком мѣсти (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повєте (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94); г о с т и н и є ц ъ Л у ц к и й - п о л є с к и й (1) *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Луцкии, Луцкий, луцкіи, луцъкии, лоуцкии, лоуцькии, луцъкіи, Łuckij** 67 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 103; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *P* 149; 1451 *AS* I, 45; 1458 *ОЖДМ;* 1466 *AS* I, 61; 1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 87; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1 і т. ін.); **луцкый, лоуцкыи** 2 (1461 *AS* I, 54; 1487 *ВОРСР* 178); **лучьскыи** 2 (1366 *P* 14); *ск. н.* **луц** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч., с.* **Луцкого, лоуцкого, луцъкого, лоуцъкого** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *P* 157; 1452 *P* 161; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 241; 1490 *Пам;* 1494 *AS* I, 102; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *дав. одн. ч., с.* **луцкому, лоуцкомоу, лоуцъкомоу луцъкому** (1449 *АЛМ* 8; 1467 *СП* № 13; 1487 *АМЛ;* 1489 *РИБ* 437; 1490 *ЗХП* 136; 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛРГ* 81; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **луцкии** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **луцкого** 2 (1495 *АЛМ* 88); *ор. одн. ч., с.* **луцким, лоуцки(м), луцкимъ, луцъкимъ** (1463 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1478 *AS* I, 76; 1488 *РИБ* 424); *місц. одн. ч., с.* **оу (у, въ, в) Луцкомъ, луцкомь, луцъкомъ, лоуцкомъ, луцко(м), луцком** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *P* 150; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1461 *AS* I, 53; 1463 *AS* I, 54; 1470 *AS* I, 65; 1488 *AS* I, 88; 1490 *AS* I, 92; 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *знах. одн. с.* **лоуцъкоє, луцкоє** (1487 *АМЛ;* 1498 *АЛРГ* 81); *наз. одн. ж.* **лоуцкаѦ, луцкаѦ** (1487 *AS* I, 87, 240); *род. одн. ж.* **луцкоє** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *P* 139); *дав. одн. ж.* **луцъкой, луцкой** (1487 *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *знах. одн. ж.* **луцкую** (1352 *P* 6); *місц. одн. ж.* **въ (в) луцкой, луцкоі** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1433 *P* 126); *наз. мн. ч* **луцкіе** 2 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *АЛМ* 88); **луцкые** 1 (1461 *AS* I, 54); *род. мн.* **луцких** (1490 *AS* I, 92); *дав. мн.* **луцкимъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *знах. мн. ч.* **луцкихъ** (1495 *АЛМ* 88); *ор. мн.* **луцкими** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Пор. ***ЛУЦКЪ, *ЛУЧОСКЪ.**

***ЛУЦКЪ** *ч.* (71) *(назва міста у Волинській землі)* Луцьк: я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Пса(н) в лу(ц)коу (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Луцка, лоу(ц)ка, Łucka** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1398 *ЗЛЕІК;* 1429 *P* 114; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1495 *АЛРГ* 55); **лучцька, лучьска** 3 (1341 *P* 2); **луцьска** 1 (бл. 1386 *P* 30); *дав. одн.* **луцьку** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *ор. одн.* **луцкомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *місц. одн.* **у (оу, в, въ) Луцку, Лоуцкоу, Луцъку, лу(ц)коу, Łucku** 56 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 108; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1445 *АкЮЗР* I,18; 1445 *P* 149; 1461 *AS* 1,54; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 86; 1491 *AS* 1,95; 1497 *ПМХ* і т. ін.); **оу луцки** 2 (1388 *SL*); **оу луцьску** 1 (1386 *P* 30).

Див. ще **ЛУЦКИИ** (л у ц к о є м ѣ с т о), ***ЛУЧОСКЪ.**

ЛОУЦКЫИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

ЛУЦЬКЫИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

ЛУЦЪКІИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

***ЛУЦЬКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

ЛОУЦЬКИИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

***ЛУЦЬСКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

***ЛУЦѢЯ** *див.* **ЛОУЦЄЯ.**

***ŁUCZANY** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Луцкъ) лучани: A i toho wasza milost (!) ne smotryte, szto nam i onoie peremiryie wczyniło, szto waszy s Łuczany wziali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *ор.* **Łuczany** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ЛОУЧИН, ЛОУЧИНЬ *прикм.* (3): Пис⟨а⟩ Іон, брат Лоучин, оу Соучавѣ (Сучава, 1481 *BD* I, 257); Пис(а) Іон, брать Лоучин, въ Соучавѣ (Сучава, 1483 *BD* I, 268).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоучин, лоучинь** (1481 *BD* I, 257; 1483 *BD* I, 268; *Cost. S.* 122).

Пор. **ЛОУКА**[3].

***ЛУЧИНЪ ГОРОДОКЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Смоленській землі):* Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій, наместъникъ Лучина Городка, князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лучина Городка** (1499 *РИБ* 776).

ЛОУЧИНЬ *див.* **ЛОУЧИН.**

***ЛУЧИЦЯ** *ж.* (1) *(назва міста в Польщі, пор.* Łęczyca): а доконалосѧ тоє дѣло оу годѣ (!) лучици (Лучиця, 1388 *Р* 39).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу лучици** (1388 *Р* 39).

Див. ще ***ЛАНЧИЦЯ.**

***ЛУЧИЧЬСКИИ** *прикм.* (1): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь єоунутии и кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*)... и съ єго зємлѧми краковьскою и судомирьскою сирѧзьскою куявьскою лучичьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **лучичьскою** (1352 *Р* 5).

Див. ще **ЛАНЧИЦКИИ.**

Пор. ***ЛУЧИЦЯ.**

ЛУЧЇОУЛЪ *ч.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми монастырєви стго оузнєсєнїа христова... одно озєро на прутѣ на имѧ лучїоулъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лучїоулъ** (1409 *Cost.* I, 71).

Див. ще **ЛУЧЇЮ.**

ЛУЧЇЮ *ч., невідм.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ, на имѣ тємишєщи... драгомирєщи и хлапєщи и озєры и(х) лучїю и захорна (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

Див. ще **ЛУЧЇОУЛЪ.**

ЛУЧКА *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Лоука): а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... панъ лучка воитъ сольскии (Зудечів, 1411 *Р* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лучка** (1411 *Р* 80).

***ЛУЧОСКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Волинській землі)* Луцьк: Старосте Луцькому, маршалъку Волынъское земъли, пану Петру Яновичу... и инымъ хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское земли и Володимиръ деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лучоскъ** (1488 *РИБ* 424).

Див. ще **ЛУЦКИИ** (л у ц к о є м ѣ с т о), ***ЛУЦКЪ.**

***ЛУЧЦЬКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

***ЛУЧЬСКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

ЛУЧЬСКЫИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

ЛОУШКЪ *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Лукєрьѧ *або* Лоуцєя): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи Марицъ, дочка Симина... и сєстра єи Лоушкъ... дали и потвръдили єсми им... єдно сєло... на имѣ Нѣнєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоушкъ** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Лоушки** (1495 *BD* II, 53).

ЛОУШЧЄЩЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потвръди⟨ли⟩ єсмы ємоу ... пѧ(т) сєлъ на раковѣ, на имѣ поунжєщъ... грьчинєщъ... лоушчєщъ, чєтвръто єсєло, гдє є(ст) коуръ сєкъ, пѧтоє сєло гдє было лѣтовищє и(х) старое от вѣка (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоушчєщъ** (1437 *Cost.* I, 515).

ЛЪЗЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а стани сѣ достало, оу єи ча(ст), сєла, на имѣ спирѣнїи... и лъзєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **лъзєщїи** (1493 *Cost. D.* 45).

ЛЪЛЄЩИ *див.* **ЛАЛЄЩИ.**

***ЛЪПОУШНА** *див.* ***ЛАПОУШНА.**

***ЛЪСТЬ** *див.* ***ЛЬСТЬ.**

ЛЪХОВѢНЇИ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* слоуга наш Дашко... п⟨родалъ... сєли⟩ще на имѣ Лъховѣнїи слоузѣ нашємоу Тоадєроу Гєрманоу (Сучава, 1488 *BD* II, 247).

ФОРМИ: *наз.* **Лъховѣнїи** (1488 *BD* II, 247).

***ЛЫБЕДЬ** *ж.* (1) *(назва річки у Київській землі):* Я, Андрей Александровичъ... державца Кіевскій... границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Лыбеди** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ЛЫНКГВЄНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Лынкмены, Лынкгвены *у Віленському воєводстві):* Нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому оутєнскому оникшьтєнскому лынкгвєнскому и въшполскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **лынкгвєнскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ЛЫПА** *див.* ***ЛИПА.**

***ЛЫСТЬ** *див.* **ЛИСТЬ.**

***ЛЫСЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* А питъ могоричь оу аньдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии меду за гривну а пива за гривну (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* **лысого** (1366 *Р* 12).

***ЛЫТЫНЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Подільській землі)* Літин: одътоль уверхъ рички Дидовки... до рики Згару... где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лытына** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЛЫЧНЫИ РОГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на дєрєнико(х) да єстъ мѣсть (sic.— *Прим. вид.*) гдє танко сєлитъ (sic.— *Прим. вид.*) на лычномъ рогоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на лычномъ рогоу** (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ЛЬ[1] *спол.* (3) **1.** *(зв'язує члени речення) (розділсво-перелічувальний, чергується з сполучником* и л и) або, чи, чи то (2): Якожъ проѧвилъ єсми пєрєжє сєго королю єго милости, и король бы єго милость о томъ розъсмотрєлъ и намъ допомагалъ тыми разы, пєнѧзьми ль. людьми ль, или имєньємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

2. *(зв'язує речення) (приєднує підрядне умовно-часове — у препозиції)* коли, якщо (1): коли(ж) которыи мєщанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсѧ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мєшанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) а запрїтца ль тогды имєєть самь своєю роукою о(т)присѧчь (XV ст. *ВС* 18 зв.).

Див. ще **ЛИ**[1].

ЛЬ[2] *част.* (1) *(питальна, у непрямому питанні)* чи: И мы того старого войта Труша и тыхъ мѣщанъ старыхъ въ той речи опытывали, какъ здавна бывало, волно-ль будеть было (!) мѣщаномъ... тые кожи малые купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

Див. ще **ЛИ**[2].

ЛЬВОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Намѣстнику Переломскому и Ожскому, Князю Ивану Лвовичу и инымъ наместникомъ нашымъ (Вільна, 1495 *РИБ* 601); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩, нам⟨ѣстникъ⟩ Мер⟨ецкій⟩ и

Ут⟨енскій⟩, Кн⟨язь⟩ Михаилъ Львовичъ ⟨Глинскій⟩ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Львовичъ** (1500 *АЛМ* вип. 2,59); *дав. одн.* **Лвовичу** (1495 *РИБ* 601).

***ЛЬВОВСКИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ЛЬВОВЧАНЕ, ЛИВОВЧАНЕ, ЛИВОВЧАНЕ *мн.* (16) (*назва людей за місцем проживання, пор.* *Львовъ) львів'яни: а львовчАнє што имуть поити до браилово, по рыбы, на краинеє мыто, или у баковѣ или у берладѣ, тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А єшчє єсми дали Ливовчаном абы держали собы один дом торговскым обычаємъ оу Соучавѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз.* **ливовчанє, ливовчАнє** 8 (1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275); **львовчАнє** 2 (1408 *Cost.* II, 632); *дав.* **ливовчаном, ливовчаномь** (1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275, 276).

Див. ще ***ЛЬВОВЬЦѢ.**

ЛЬВОВЪ[1] *прикм.* (2): тогды пожадал єсть, оу нас слоуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, абихом потвердили кнАзА львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а сє листъ кнА(з) илъво(в) на добаниви(ч)ѣ (Львів, 1443—1446 *P* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **илъво(в)** (1443—1446 *P* 147); *знах. мн. ч.* **львовы** (1361 *AGZ* 6).

Пор. **ЛЄВЪ.**

***ЛЬВОВЪ**[2] *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ЛЬВОВЪСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ЛЬВОВЬСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ЛЬВОВЬЦѢ** *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання, пор.* *Львовъ) львів'яни: аже поидуть таровє (!) на, львовьскую зємлю тогда руси на львовьцѣ нє помагати (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *знах.* **львовьцѣ** (1352 *P* 6).

Див. ще **ЛЬВОВЧАНЕ.**

***ЛЬЄПШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛЬНЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* лынэ «шерсть»): мы стефа(н) воєво(да)... знамєнито чини(м)... о(ж) тоти исти(н)нїи на(ш) слоуга, па(н) льнь роужинъ, слоужи(л) на(м) правою (!) ⟨и⟩ вє(р)но (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **льнь** (1459 *Cost. S.* 21).

!ЛЬОВСКЫИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ЛЬСТИВЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* льстивыи) лицемірний, обманливий: Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... жадая а хотА своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжды чистє а вѣрны о которы(х) жо нєпороушоны въ вѣрє оуставичнѣ а въполнѣ мы доо уѳамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **льстивыми** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЛЬСТЬ** *ж.* (58) (*цсл.* льсть) лицемірство, обман (1): абы тоє што к ва(м) писали бєзо льсти писали Бо ровными таковыми хитростАми и *льстАми* прєз мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщонысмы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

бєз льсти (57) щиро, щиросердно, без обману: а кнАзю дмитрию помагати королєви на всАкого неприятелА опрочє своєѣ братьѣ безо всАкоѣ хитрости и льсти своимъ животомь (б. м. и., 1366 *P* 14); исталасА торгувлА мєжи добрыми людми... ажє пани хонька васковая дАдьковича жєна изъ дѣтьми своєми... сама то вчинила бєзо лъсти и безъ хитрости (Перемишль, 1378 *P* 25—26); такѣ ж мы слюбуємы нн҃ѣ и слюби(ли) єсмы нашому милому приятєлю стєфану воєводѣ... о(т) всєго нагабанья... и о(т) єго неприятєлии... боронити... бєзо лсти а бєз хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 124—125); а слоузє нашомоу Михайлоу с того имєня слоужити нам вєрно безо льсти и хитрости (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Мы Гєоргїє архїєпископь соучавскыи... пановє рада земли молдавскои... слюбили єсмо... кролєви полскомоу... въсє моцнє а непорошєнно дръжати и ховати, бєз въсѣкои лъсти и зрадї (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *род. одн.* **лсти, лъсти, л(с)ти, льсти** (1366 *P* 14; 1388 *P* 37; 1395 *Cost.* II, 610; 1401 *P* 64; 1411 *Cost.* II, 637; 1435 *Cost.* II, 679; 1444 *AS* I, 40; 1448 *Cost.* II, 738; 1499 *BD* II, 426 і т. ін.); *ор. мн.* **льстАми** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ЛЄСТЬ.**

***ЛѢВИЧЬ** *див.* **ЛЄВИЧЪ.**

***ЛѢВЫИ** *прикм.* (11) ◇ на лѣвоу рѫкоу (1) ліворуч, наліво, з лівого боку: а дроугы хотаръ дроугомоу сєлоу о(т) оустїє потоко(м) гори по потоко(м) о(т) потокоу на лѣвоу рѫкоу на доуба могилоу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); по левой руце (5), по левой (1) ліворуч, наліво, з лівого боку: у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецький (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы; одътоль уверхъ рички Дидовки... нижей урочища Брычнаго... где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз великий Швитригайло... зарубал и казал намъ потом держати и по тот дуб, што... стоит по левой руце дороги, што словет Дягилев дуб, ино по лѣвой руце того дуба казал пану Янчинскому держати» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); по левой стороне (1), по левой ⟨сторони⟩ (2) ліворуч, наліво, з лівого боку: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимиый... по половицу зъ Яровицею — по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла, который поведылъ: же грунтъ мой по правой сторони, а по левой до Мыкулынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); отъ правоє роуки або отъ лєвоє (1) *див.* ***ПРАВЫЙ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лєвоє** (1484 *ЯМ*); *дав. одн. ж.* **левой** 8 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); **лѣвой** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн. ж.* **лѣвоу** (1400 *Cost.* I, 37).

***ЛѢВѢТЬ** *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка⟩ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

ФОРМИ: *род. одн.* **лѣвѣтѣ** (1414 *Cost.* I, 111).

***ЛѢДЦКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

ЛѢНЦОВИЧОВО СЄЛО *с.* (1) (*назва села на Буковині*) Ленківці: а мы... дали єсми єму... сєлы, на имА василовъ на днистрѣ и... лѣнцовичово сєло (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣнцовичово сєло** (1448 *Cost.* II, 305).

ЛѢНЦѢ *ч.* (1) (*особова назва*): а пановє наши по-имєню... па(н) микоу(л) спатарь и па(н) жоуржь лѣнцѣ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣнцѣ** (1456 *ЭСФ*).

ЛѢПЄИ *див.* **ЛѢПѢЙ.**

***ЛѢПИТИ** *дієсл. недок.* (2) (*без додатка*) мазати, штукатурити (що): А глинарюмъ што лѣпѣли (так.— *Прим. вид.*) около дому а клєпачь наємалъ 3 єхъ лѣпило за д҃ нєдѣ(л) истраву ємъ давалъ то шисть гривєнъ платилъ єсмь глинарюмъ, клєпачь жє казалъ платити (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **лѣпило** (1386—1418 *P* 35); *3 ос. мн.* **лѣпѣли** (1386—1418 *P* 35).

***ЛѢПШЕ, LIPSZI** *присл. в. ст.* (2) ліпше, краще: A pro toż nam nikakoho peremiryia ne nadobe s nim, lipszi wasza miłost sami nas kaznite, wolim ot waszoie miłosti terpieti, niżby tomu nas prywodite (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Сию книгоу писа(л) дАкь мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь... Вы сѣыи о(т)ци чтитє алє нє к(л)инѣтє которое ємь слово (...— *Прим. вид.*) о(т)писал а которы (...— *Прим. вид.*) мѣ єсть лѣ(п)шє оправлАитє (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

Див. ще **ЛѢПѢЙ.**
Пор. **МАИПОЛИПШЕИ, НАИЛИПШЕ, НАЛЕПЕЙ.**

***ЛѢПШИИ** *прикм. в. ст.* (87) **1.** *(значніший за силою, ступенем прояву)* більший (62): и на то есмы привѣсили наши печати къ сему нашему листу про лѣпшее и повнѣишее оувѣренїе сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а про лѣпшую твердость нашѣ печати к сему листу завѣшены (Ланчиця, 1433 *P* 123); А про лепшоую сведомость и твердость и печать нашоу казали есмо привесити к семоу нашомоу листоу (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А на лѣпшеи справе(д)ливолости (!) к семоу нашемоу листоу печА(т) ншоу привѣсили (Київ, 1459 *P* 174); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми ихъ милостей верхуписаныхъ на свидство, ижъ бы ихъ милосты печати свои приложили къ сему моему листу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(тривкіший) кращий (11): А на потверженъе того нашого листу, про лѣпъшую памет и сведомост, печать нашу велели есмо привѣсити к сему нашому листу (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8—9); а на потверженє того н⟨а⟩шого жалованА, про лепшую памет и твердость, печат н⟨а⟩шу велели есмо привесити к сему н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на потвержѣнье про лѣпъшую памА(т) сего нашо(г) листу и печать нашу казали есмо привесити к сему нашому листу (Луцьк, 1446 *P* 152—153);

(корисніший) кращий (4): А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Волен пан Оножко тое имене Дажев, куплю свою, продати отдати и кому хотя записати и заменити и к своему лепъшому пожитку обернути (Володимир, 1475 *AS* I, 72);

(старанніший) кращнй (1): My tohdy chotyeczy po nich lepsey sluzby dajemo ym... szelo... Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 166);

(повніший) кращий (1): а прото... можете... на тыи то послѣднии мистровы (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немецкого спискоу... а которыи тѣжь есмо ва(м) роуски(м) языко(м) преложили длА лѣпшего розоумѣнья (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(виразніший) чіткіший (1): КолисА хто правомъ вади(т) о граніца(х) оуказоуючи копца намне три алюбо иньшая знаменїтая по полѣхъ алюбо в селѣ(х)... тогды по(д)комореи нашь... имеєть прїпоустїть ко (до)све(т)ченїю которыиже лѣпшая знамена оукажеть (XV ст. *СЯ* 42).

2. *(у знач. іменника с. р.)* користь, вигода (7): Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити и на церковь записати и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); вълни продати или за даръ дати На свое лѣпшее оберноути (Луцьк, 1445 *P* 148); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити, и прибавити, и розширити, и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **лѣпшего, лѣпъшего** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1491 *AS* I, 97); *дав. одн. ч., с.* **лѣпшому, лѣпшомоу** 3 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1490 *ЗХП* 136; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **лепъшому, ле(п)шомоу, лепшому** 3 (1475 *AS* I, 72; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *AS* I, 112); **лѣпшемоу** 1 (1491 *AS* I, 97); *знах. одн. с.* **лѣпшее** 8 (1411 *Cost.* II, 638; 1439 *Cost.* II, 713; 1445 *P* 148; 1448 *P* 148; 1451 *ДГШХ; P* 157, 159; 1452 *P* 161); **лепшое, лепъшое** 5 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; *AS* I, 42; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *ЗРМ*); **лепшее, лепъшее** 2 (п. 1450 *ПИ* № 9; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194); **лѣпшое** 2 (1452 *АкЮЗР* I, 21; 1465 *АкВАК* III, 4); *род. одн. ж.* **лепшое, лепъшое** 3 (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72; 1497 *AS* I, 112); **lepsey** 1 (1395 *GL* 166); **лепшой** 1 (1466 *AS* I, 63); **липъшои** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **лѣпъшои** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **лѣпшее** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); **лѣпшое** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн. ж.* **лѣпъшую, лѣпшую, лѣпшоую** 20 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1445 *P* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1461 *AS* I, 54; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1470 *AS* I, 65; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1489 *AS* I, 89; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **лепшую, лепшоую, ле(п)шоую, льепшую, лепъшую** 20 (1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 45; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 67; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 86; 1490 *AS* I, 92; 1497 *РИБ* 684 і т. ін.); **лѣпшюю** 5 (1433 *P* 119; 1437 *P* 136; 1438 *P* 139; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; бл. 1500 *ПИ* № 2); **лепшюю** 1 (1488 *AS* I, 88); **лепшю** 1 (1478 *AS* I, 76); *місц. одн. ж.* **на лѣпшеи** (1459 *P* 174); *знах. мн. ч.* **лѣпшиѣ, лѣпьшиѣ** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1409 *P* 74); **лѣпшии** 1 (1424 *P* 100); *знах. мн. с.* **лѣпшая** (XV ст. *СЯ* 42).

Див. ще ***ЛЕПѢЙШИИ.**
Пор. ***ШТОНАЙЛЕПШИЙ.**

***ЛѢПЪШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

***ЛѢПЬШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛѢПѢЙ, ЛѢПЕИ, ЛЕПЕИ, ЛЕПѢИ, LIEPIEI *присл. в. ст.* (5) *(корисніше)* краще (1): а тое выше писанное... зо всим правом... мает быти продано... и отдано доброволне на свои потребы и вжитки обернути, как ему и его властнымъ наследкомъ лепей а вжиточне взвидит сА (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(старанніше) краще (4): мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... многихъ зѣмль г(с)дрь знаемо чинимъ... аже... возревше есмо на на его (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу и хотАче по немъ аж бы тымъ лѣпеи и вернѣи намъ... послужилъ... даемъ емоу и дали есмо... подъ галичемъ чАгрово (Краків, 1394 *P* 53—54); также коли ми бгъ поможе(т) ку моеи отнинѣ буду господаремъ и воеводою, оу земли валаскои, слубую... аже хочю тымъ лепѣи служи(т)... кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); и мы узрѣвши на его вѣрную службу, хотячи по немъ ажбы тымъ лѣпѣй и вѣрнѣй послужилъ намъ... даемъ, и дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну, на имя Єсифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. ще ***ЛѢПШЕ.**
Пор. **МАИПОЛИПШЕИ, НАИЛИПШЕ, НАЛЕПЕЙ.**

***ЛѢПѢТИ** *див.* ***ЛѢПИТИ.**

***ЛѢСКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

***ЛѢСНИКИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)* Лісники: а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *місц.* **въ лѣсникахъ** (1398 *ДГПМ*).

ЛѢСОВ *прикм.* (1) лісовий: а хотар томоу село, на имѣ шербановци, о(т) поянъ о(т) лѣсов рог, що близ поутѣ... та черес поле, простѣ къ дроугомоу лисоу (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лѣсов** (1492 *Cost. S.* 162).

ЛѢСОКЪ *ч.* (7) лісок, гай (4): Tohdy... Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok (Галич, 1413 *GL* 48); а хотаръ ⟨кошил⟩овце(м) горѣ роудою... поперекъ костюкова лѣска, о(т) *лѣска*, поперекъ доубровы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330); Про (т)о... Єго При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городище Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ... И и(н)шими Лесами И лесками И зе(м)лАми (Прилуки, 1459 *P* 171);

лѣсокъ дворѣновъ (1) *(назва лісу у Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмъ селомъ поченши о(т) молдави чере(с) лоугъ... та о(т)толѣ на доубови пенъ та на краи лѣсокъ дворѣновъ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450);

костюковъ лѣсокъ (1) *див.* ***КОСТЮКОВЪ;**

чорный лесокъ (1) *див.* **ЧОРНЫИ** [1].

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на краи **лѣсокъ** (1427 *DIR«A»* 450); *род. одн.* **лѣска** (1432 *Cost.* I, 330; 1436 *Cost.* I, 459);

знах. одн. **лесокъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **Lissok** 1 (1413 *GL* 46); *ор. мн.* **лесками** (1459 *Р* 171).

ЛѢСОТА *ч.* (2) *(особова назва)*: а при-том (!) были свѣдци, пан петръ неоря... пан лѣсота, воєвода кремєнецкыи (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать єго... панъ лѣсота друздъ кадолъфовичь (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣсота** (1361 *AGZ* 6; 1366 *Р* 12).

***ЛѢСОЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Лѣсокъ, Лѣско *у Сяноцькій землі*, Лѣски *у Белзькому воєводстві)* ◊ лѣсоцкая дорога (1) *(назва дороги)*: тоти старци... стали оу великого крихова кдє переходить дорога зоудечєвскаѧ... и подлѣ доубровы горѣ до лѣсоцкои дороги котраѧ идеть и зоудечєва до долины (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лѣсоцкои** (1413 *Р* 83).

ЛѢСЪ, ЛѢСЬ, ЛИСЬ *ч.* (194) ліс (169): даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу... зъ лесами (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); коупилъ панъ ганько сварць... село и землю и доубровы и лѣсъ (Львів, 1368 *Р* 15); а ту исыпали могилу... простѣ на дубъ а о(т) дуба попрєкъ лѣса простѣ оу горохолину... (Галич, 1404 *Р* 68); тамъ же въверхъ Кулыги просто до (ро)гу леса; а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А хотарь томоу селоу от феєрещем... прости черес лис до нижнїи конець полѣни (Сучава, 1487 *BD* I, 291—292); Сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрѧ одно(г) с правомь забить (XV ст. *ВС* 37 зв.); Ино мы впамѧта(в)ши єго к на(м) вѣрную слоужбоу... тоє село вышєреченнoє сомино... из доубровами из лѣсы исъ сєножа(т)ми... дали есмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

(назви лісів або урочищ): ⟨лѣсъ⟩ бугаєвъ (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ... бугаєвомъ И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *Р* 171); лѣсъ волчиськии (1) *(у Волинській землі)*: А коу томоу придаль єсми... землю пашноую и бортноую и з синожатми почєнши о(т) сѵго озєра... по долгиє лозы... попоу косити до границы и до конца лѣса волчиского (Перевали, 1440 *Р* 142); лѣсъ Гнилєцкии (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *Р* 171); лѣсъ дєдьовъ (1) *(у Волинській землі)*: мы великыи кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знамєнито... ижь... дали єсмо єму... сєла ... борьщовку а борокъ... а лѣсъ дєдьовъ (Луцьк, 1438 *Р* 138); лєсы Драгоущовскиє (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє И з лєсами Драгоушо(в)скими (Прилуки, 1459 *Р* 171); лѣсъ Кгоперецкий (1) *(у Волинській землі)*: и оттол приехали есмо к дорожцѣ, што от Блаженика идеть в лѣсъ Кгоперецкий (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); ⟨лѣсъ⟩ Ключєвъ (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ... Ключево(м)ъ бугаєвомъ И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *Р* 171); лѣсъ лохановъ (1) *(у Молдавському князівстві)*: а хотарь тѣмь два сєломь почєнше о(т) горѣ на два доуба росохата... до лѣса лоханова (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); лѣсъ мошєнскии (2) *(у Волинській землі)*: А коу томоу придаль єсми на тоую црквь островь мошноє и озєро мошноє и землю пашноую и бортноую и з синожатми почєнши о(т) сѵго озєра лѣсо(м) мошєнски(м) а з лѣса мошєньского по долгиє лозы (Перевали, 1440 *Р* 142); лисъ Мыховъ (2) *(у Подільській землі)*: А перешедши верховину Ровиця... засталисмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же... одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ — пана Карпова до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); лѣсъ нємѣцкии (1) *(у Молдавському князівстві)*: а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави... та простѣ черє(с) полє на рогъ лѣса нємѣцкого (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); лісъ Почапинский (1) *(у Подільській землі)*: и колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка... ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); лесъ Ретовъ (1) *(у Волинській землі)*: увесь лесъ Ретовъ, за Ретовъкою къ Рожысчомъ, на западъ слонца, — до церкви Божоє со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); les Skwarnyj (2) *(у Подільській землі)*: Nos Alexander Vitoldus... villam servitori nostro Basilio Karaczewski, dictam Symyakow, na wierch dolini Gdzurdzowy, pod lesom Skwarnem, i s tym sse lesom Skwarnem... dedimus (б. м. н., 1386 *АрхЮЗР* 8/1, 1—2); лѣсъ Стручинъ (1) *(у Перемишльській землі)*: и къ тымъ дворищомъ, што суть поля того зобопулъ лѣса Стручина, лука Моговище малое и великое... даемъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); ⟨лѣсъ⟩ Томиловъ (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *Р* 171); лѣсъ черный (1), чорный лѣс (2) листяний ліс: мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... аже приида... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позвалъ па(н) татомира балицко(г) аже ємоу побраль па(н) татомирь вєпрѣ оу черно(м) лѣсѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82—83); Дєлєновїи лис (1) *див.* ***ДЕЛЕНОВЇИ**; Камень лесъ (1) *див.* **КАМЄНЬ**[1]; нєчачь лѣсъ (1) *див.* ***НЄЧАЧЬ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣсъ, лѣсь, лѣ(с)** 4 (1413 *Р* 83; XV ст. *ВС* 37 зв., 38); **лисъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* **лѣса** 28 (1404 *Р* 68; 1411 *Cost.* I, 84; 1424 *Cost.* II, 956; 1440 *Р* 142; 1453 *Cost.* II, 445; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1491 *BD* 1, 467; 1495 *BD* II, 63; XV ст. *ВС* 38; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **лиса, lisza** 8 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 224; 1484 *BD* I, 285; 1488 *BD* I, 356; *ДГСПМ;* 1492 *Cost. S.* 162); **леса** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *ГВКЛ* 8; 1491 *BD* I, 449); **лѣсоу** 3 (1458 *Mih. Doc.* 122; XV ст. *ВС* 9, 38); **лєсоу** 1 (XV ст. *ВС* 38); **ли(с)** 2 (1432 *Cost.* I, 343; 1448 *Cost.* II, 324); *род. зам. ор.* по(д) **лєсоу** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *дав. одн.* **лѣсоу** 1 (1413 *Р* 83); **лисоу** 1 (1492 *Cost. S.* 162); **лесу** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **лѣсови** 1 (1413 *Р* 83); *знах. одн.* **лѣсъ, лѣсь, лѣс, лѣ(с), лѧс** 20 (1368 *Р* 15; 1377 *Р* 24; 1411 *Cost.* I, 84; 1421 *Р* 96; 1422 *Р* 97; 1433 *Р* 125; 1446 *ПГСПМР;* XV ст. *ВС* 37; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **лисъ, лісъ, ли(с)**, **лис** 9 (1430 *ГВКЛ* 7; 1446 *ПГСПМР;* 1456 *ГПХМ;* 1487 *BD* I, 292; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 15); **лес, лесъ, лє(с)** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1444 *AS* I, 42; XV ст. *ВС* 8 зв., 37, 38); *ор. одн.* **лѣсом, лѣсомь, лѣсомъ, лѣсо(м), лѣсо(м)ъ** 15 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI 5; 1399 *Р* 59; 1413 *Р* 83; 1434 *Cost.* I, 374; 1440 *Р* 142; 4159 *Р* 171; 1490 *ДГСХМ;* 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **лесомъ, lesom** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1; 1394 *Р* 54); **liszom, lissom, лисомъ** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1413 *GL* 48; 1458 *BD* I, 24); *місц. одн.* **оу лѣсѣ** 2 (1413 *Р* 83; XV ст. *ВС* 38); **оу лѧс** 2 (1483 *BD* I, 275); **оу лесѣ** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); **в лесе** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); **оу лѣсоу** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **оу ли(с)** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *наз. мн.* **лесы** (1478 *AS* I, 76); *знах. мн.* **лѣсы** 1 (1377 *Р* 24); **лесы** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *ор. мн.* **лѣсы** 26 (1377 *Р* 24; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *Р* 87; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 127; 1451 *Р* 156;

1459 *Р* 174; 1466 *AS* I, 60; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **лесы** 26 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 118; 1444 *AS* I, 40; 1451 *AS* I, 44; 1467 *СП* № 13; 1474 *AS* I, 69; 1488 *AS* I, 242; 1491 *AS* I, 97; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **liszi** 1 (1395 *GL* 166); **лисы** 1 (1407 *Р* 72); **лесами** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1459 *Р* 171; 1498 *ГВКОО*); **лѣсми** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); *місц. мн.* **оу лесѣ(х)** (XV ст. *СЯ* 42).

ЛѢТО, ЛЕТО, LITO *с.* (989) рік (975): Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Въ лѣто шести тисѧщное шистьдесѧтъ сємоє купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); И на крѣпость сему нашѣ печѧти привѣсили єсмо к тому листу... подъ лѣ(т)мъ сѫго рож(с)тва г(с)ьнѧ а҃ т҃ ч҃ є҃ лѣ(т) (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); П(и)сан оу Києвє, под лєт(ы) рожєства Х(ри)с(то)ва а҃. лєт и҃ у҃. л҃. з҃. лєт (Київ, 1437 *AS* I, 34); И милїи богь да оумножит вам лєта, амин (Торговище, 1481 *BD* II, 358); писанъ в Троцохъ подъ лѣты Божиего нарожения тысеча чотыриста деветдесятъ осмое (Троки, 1498 *ГВКОО*); Данъ во Мстиславли. Лѣто семъ тысячєй осмоє (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

д о р о с т и л ѣ т ъ (2) *див.* ***ДОРОСТИ**; и м а т и л є т а разоумоу (1), и м а т и (**мати**) л є т а р о з о у м о у (4) *див.* **ИМАТИ²**; и м є т и л ѣ т р о з о у м о у (1) *див.* **ИМѢТИ**; к у р ѧ ч є є л ѣ т о (1) *див.* ***КУРѦЧИИ**; н о в о є л ѣ т о (3) *див.* ***НОВЫЙ**; п р ї и т и в л є т а (1), п р ї и т и л ѣ т ъ д о р о з о у м о у (1) *див.* **ПРЇИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣто** 15 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1407 *Cost.* II, 629; 1415 *Р* 87; 1422 *Р* 98; 1434 *Р* 128; 1437 *Р* 137; 1446 *AS* I, 43; 1451 *Р* 157; 1461 *AS* I, 54; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **лѣ(т)** 8 (1370 *Р* 18; 1388 *Р* 39, 44; 1391 *Р* 45; 1393 *Р* 52; 1398 *Р* 58; 1401 *Р* 66; 1419 *DIR«A»* 444); **лєто** 1 (1488 *AS* I, 242); **lito** 1 (1395 *GL* 166); **лѣ(т)ъ** 1 (1404 *Р* 68); *ск. н.* **лѣ** 1 (1466 *ОБРН* 128); **л.** 1 (1491 *BD* I, 464); *род. одн.* **лѣта** 39 (1361 *AGZ* 6; 1388 *Р* 37; 1401 *Р* 64; 1411 *Р* 77; 1421 *Р* 94; 1436 *Cost.* II, 707; 1443 *Р* 145; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **лєта, лєт⟨а⟩** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1394 *Р* 54; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1444 *AS* I, 40; 1497 *AS* I, 112); **litha** 2 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **лѣ(т)** 6 (1368 *Р* 15; 1388 *Р* 41; 1399 *Р* 59; 1421 *Р* 96; 1424 *Р* 106; 1433 *Cost.* II, 653); *знах. одн.* **лѣто, лѧто, лто** 384 (1359 *Р* 10; 1401 *АкВАК* III, 2; 1426 *ВАМ* 22; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1452 *Cost.* II, 410; 1462 *BD* I, 71; 1476 *BD* I, 212; 1491 *AS* I, 97; 1497 *BD* II, 107; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **лѣ(т), л(т), лѣт⟨о⟩** 203 (1341 *ОБРН* 75; 1391 *Р* 45; 1424 *Cost.* I, 162; 1434 *Р* 128; 1442 *Cost.* II, 97; 1453 *Cost.* II, 446; 1463 *AS* I, 56; 1472 *Cost. S.* 88; 1487 *AS* I, 240; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **лєто** 9 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* I, 76; 1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 88; 1497 *РИБ* 684; 1499 *РИБ* 777); *ск. н.* **лє(т)** 8 (1440 *Mih.* 208; 1464 *AS* I, 57; 1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 453, 473; 1493 *АЛРГ* 56; 1497 *ПКИП;* 1499 *АЛРГ* 95); **lito, litho** 3 (1413 *GL* 48; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **lit** 1 (1465 *GL* 176); *ор. одн.* **лѣтомь, лѣто(м), лѣ(т)мъ** 4 (1366 *Р* 12; 1388 *Р* 41; 1393 *Cost.* II, 608; 1395 *Cost.* II, 613); **лтмъ** 1 (1388 *Р* 39); *місц. одн.* **оу (по) лѣтѣ** 3 (1392—1393 *РФВ*, 170; 1393 *Cost.* II, 608; 1421 *Р* 92); **влѣт⟨и⟩** 1 (1482 *AS* I, 81); *род. мн.* **лѣ(т), лѣтъ, лѣт, лѣть** 155 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1395 *Cost.* II, 613; 1407 *Р* 72; 1419 *Р* 91; 1438 *Р* 139; 1451 *AS* I, 45; 1466 *BD* I, 95; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **лєт, лєтъ, лє(т), let** 14 (1388 *ZPL* 108; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; XV ст. *ВС* 7, 8, 21, 26 зв.; бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **ли(т), lith** 8 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; *Р* 72; 1413 *GL* 48); *знах. мн.* **лѣта** 14 (1388 *Р* 37; 1393 *Р* 14; 1398 *ЗЛЕІК;* 1448 *Cost.* II, 365; XV ст. *ВС* 22, 33, 34 зв., 35; *СЯ* 42, 42 зв.; 1452 *Р* 161); **лєта** 6 (XV ст. *ВС* 8 зв., 21 зв., 22, 26 зв.; 1481 *BD* II, 358); **лѣ(т)** 3 (1352 *Р*6); *ор. мн.* **лѣты, liethy, л(т)ы** 61 (1393 *Р*51; 1401 *Р* 64; 1415 *Р* 87; 1424 *Р* 100; 1428 *Р* 111; 1433 *Cost.* II, 653; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р* 157; 1478 *ЗРМ;* 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **лѣти** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 5); **лєт, лєтъ, лєт⟨и⟩, лєт⟨ы⟩** 9 (1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 45; 1497 *AS* I, 112); **лєты, lety** 5 (1387 *СП* № 12; 1388 *ZPL* 108; 1467 *СП* № 13; 1478 *AS* I, 76; 1490 *Пам.*); **лѣ(т), лѣтъ** 4 (1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Р* 80; 1413 *ОБРН* 115; 1422 *Р* 98); **lithi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **литъ** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *місц. мн.* **по (оу) лєтє(х), лєтєхъ** 3 (XV ст. *ВС* 21 зв., 22); **по лєтѣ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 33); **по лѣтѣ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); *наз. дв.* **лѣтѣ** (1402 *Cost.* II, 621); *знах. дв.* **лєте** (XV ст. *ВС* 21).

***ЛѢТОВИШЧЄ** *див.* **ЛѢТОВИЩЄ.**

ЛѢТОВИЩЄ *с.* (3) місце літнього перебування людей або худоби: тѣмъ мы ... дали єсмы имъ оу нашєи зємли сєла и(х) на имѧ на тоуловѣ где є(ст) дворъ и(х)... и кърбоунєщн на лѣтовишчоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); єщє... є(с)ми дали... є(д)но поустиню оу пото(к) єзєро(в) ста(в) и лѣтовищє и сєло садити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣтовищє** (1437 *Cost.* I, 515); *знах. одн.* **лѣтовищє** (1453 *Cost.* II, 445); *місц. одн.* **на лѣтовишчоу** (1429 *Cost.* I, 269).

***ЛѢХОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошѣ прѧд нами... сыиове Лѣхоула... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лѣхоула** (1495 *BD* II, 57).

Див. ще **ЛѦХ.**

ЛѢШНАѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лішня: И мы... дали єсмо Ємоу Сєло липоую... а лѣшнаѧ (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣшнаѧ** (1451 *Р* 159).

***ЛЮБАНА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тъмъ мы... дали єсмы ємоу... сєла оу нашєи зємли... и на жєжїя зємлю осадити о(т) оусти любана(м) горѣ и о(т) дроугои сторонъ о(т) оусти лазировы долины (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною службою до на(с)... далижє и потвердили єсми... сєла на любанѣ на имѧ манзаци (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *род. одн.* **любанѣ** (1434 *Cost.* I, 386); *місц. одн.* **на любанѣ** (1436 *DIR«A»* 469); *дав. мн.* **любана(м)** (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***ЮБАНА.**

***ЛЮБАНАСА** *див.* ***ЛЮБАНѢСА.**

***ЛЮБАНОВЪ** *прикм.* (1): а хотаръ ⟨кошил⟩овцє(м) горѣ роудою потокомъ на конєцъ нєсфои... а о(т) доубровы... хотарємъ о(т) любанова сєла (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330—331).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **любанова** (1432 *Cost.* I, 331).

Пор. **ЛЮБАНЪ.**

ЛЮБАНЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. слов.* Любомир): мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы... панъ балица... панъ любанъ... королю польскому... слюбуємы (Кам'янєць, 1404 *Cost.* II, 625).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любанъ** (1404 *Cost.* II, 625).

Див. ще ***ЮБАНЪ.**

***ЛЮБАНѢСА** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тъмъ мы... дали єсмы имъ... сєла где є(ст) ватаманъ минко и на любанаси оу ставоу и где є(ст) станъ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); А хотар томоу... сєлоу... нижє великои могили; от толѣ... на копаноу могилоу що єст оу дѧл от Любанѣси (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *род. одн.* **Любанѣси** (1492 *BD* I, 510); *місц. одн.* **на любанаси** (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще ***ЮБЪНѢСА.**

***ЛЮБАПРЇИМНЫЙ** *прикм.* (1) прийнятний: коли(ж) оди(н) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а манита маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х) которая(т) (!) имєєть быти вѣчно

и добраѧ и годѧчая а (!) была любапрїимна (!) вси(м) людє(м) (XV ст. *ВС* 34 зв).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* (!) **любапрїимиа** (XV ст. *ВС* 34 зв.).

***ЛЮБАРТОВЪ** *прикм.* (1): А про любартово ятъство хочем єго постави(ти) на судѣ передъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **любартово** (1352 *Р* 6).

Пор. **ЛЮБАРТЪ.**

ЛЮБАРТЪ *ч.* (7) (*особова назва, лит.* Liùbartas): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню, ку церкви соборной Луцкой... отъ князя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Любартъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1352 *Р* 5, 6; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *род. одн.* **либорта** 1 (п. 1341 *Р* 2); **Люборта** 1 (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *знах. одн.* **любарта** (1352 *Р* 6).

ЛЮБЄЛСКИИ, ЛЮБЕЛСКІЙ *прикм.* (2): А при томъ были свѣдци... панъ Янъ Краковскій съ Тарнова... панъ Михалъ Любелскій (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Мы воицехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... добеславъ съ сєнна любєлскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любєлскии, Любелскій** (1408 *АкЮЗР* 1, 6; 1433 *Р* 122).

Див. ще ***ЛЮБЛИНЬСКИИ.**

Пор. ***ЛЮБЛИНЪ.**

***ЛЮБЕЦКИИ** *прикм.* (1) ◊ Любецкии мостъ (1) (*назва моста на річці Лютиці у Волинській землі*): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными... почонъ отъ Песчанъки бродку... дорогою звечыстою до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Любецкого** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. **ЛЮБЧО[1].**

***ЛЮБЕЦЪКИИ** *прикм.* (5): Стояли перє(д) нами очевисто жалова(л) намъ писаръ нашъ... Ѳедько григорьевичъ на... пна о(л)бры(х)та ма(р)тиновича Кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупаєтьcя въ єго ловы любецъкии за нємъиио(м) Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **любецъкого** (1499 *ВФ*); *знах. одн. с.* **любецъкоє** (1499 *ВФ*); *наз. мн.* **любецъкии** (1499 *ВФ*); *знах. мн.* **любецъкии** (1499 *ВФ*).

Пор. ***ЛЮБЄЧЪ, ЛЮБЪЧО.**

***ЛЮБЕЧЪ** *ч.* (1) (*назва земельного володіння у Віленському воєводстві*) Любче: и Ѳє(д)ко мови(л) перє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любецъкого зверъ сочывали на ты(х) пано(в) котории перє(д) тымъ тотъ дворъ любєчъ деръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **любєчъ** (1499 *ВФ*).

Див. ще **ЛЮБЪЧО.**

***ЛЮБИМЫИ** *прикм.* (6) улюблений, любимий: а на то є(ст) вѣра г(сд)ва нашего вышеписаннаго иліа воєводы и вѣра възлюбленнаго сна г(сд)вами романа и вѣра любимаго брата г(сд)вами жоупана стєцки (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359); и єще дали єсми а сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ... за доушѧ нашѧ и за доушѧ подроужїѧ наше, имѣ єи настѣ и чєдо любимоє Михоул чашник (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **любимаго** (1433 *Cost.* I, 359; 1443 *ПГСММ*); *знах. одн. с.* **любимоє** 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217; *род. мн.* **любимых** (1476 *BD* I, 215).

ЛЮБИТИ *дієсл. недок.* (7) (кому) (*припадати до вподоби*) полюблятися: а коли имуть купити татарськыи товаръ у иныхъ торгохъ нашихъ, тамъ имуть дати гдѣ єго купѧтъ... та смѣєтъ єго продати кому любить (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); А коли имоуть коупити татарскыи товар оу иных тръгох наших... та абы тот ⟨то⟩варъ смил продати комоу любит (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **любитъ, любит** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); **любить** 1 (1409 *Cost.* I, 69); *майб. 3 ос. одн.* **имєтъ, имє(т) любити** (1448 *Cost.* II, 359; 1453 *Cost.* II, 461).

Див. ще ***ПОЛЮБИТИ, *СЛЮБИТИ СѦ.**

***ЛЮБИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрыє люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королєвски(и) па(н) ива(н) мушата (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **люби(ч)** (1478 *ЗРМ*).

LUBKO *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Любомир): A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Chodor Poczuthy Chmiel, Lubko (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Lubko** (1413 *GL* 48).

***ЛЮБЛИНЪ** *ч.* (2) (*назва міста у Польщі, пор.* Lublin) Люблін: Писанъ у Люблини (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Pisan w Lubline (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Люблини** 1 (1410 *АкВАК* XI, 5); **w Lubline** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/1, 8).

***ЛЮБЛИНЬСКИИ** *прикм.* (1): я кнѧзь єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*)... и съ єго землѧми краковьскою... люблиньскою (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **люблиньскою** (1352 *Р* 5).

Див. ще **ЛЮБЄЛСКИИ.**

Пор. ***ЛЮБЛИНЪ.**

ЛЮБО[1] *спол.* (15) (*зв'язує члени речення*) **1.** (*розділово-перелічувальний*) (4) або: а хто сѧ имє(т) оустоупа(т) оу моє прида(н)є што ѧ да(л) стмоу николє любо мои(х) детии *любо* хто имє(т) держа(т) по моє(м) животѣ соу(ди)тсѧ со мною пере(д) бгомъ (Київ, 1427 *Р* 108); а по наше(м) животѣ кто боудєтъ г(сд)ръ нашеи земли, о(т) дѣтеи наши(х) любо братіи наши(х) *любо* боу(д) кто кого бъ избєрєтъ, тотъ штобы имь непороушилъ нашего даніа (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

(*чергується із сполучниками* а б о, а л ю б о, и л и, л и б о) або... або, чи... чи, чи то... чи то (10): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *Р* 6); тогды ємоу кондратъ не хотѣлъ отповѣдити олижь пришедъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко то жь ємоу ѧлъ кондратъ отповѣдати єго рѣчь (Галич, 1401 *Р* 65); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ селищи любо сами оузѧти оу него или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ селищи шестьдєсѧть копъ тую подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); Тѣ(ж) оуставлѧємь хто с коимь имєєть границю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) границю оу лє(с) а то(т) єго застанєть мае(т) оу него оузѧ(т) за первоє застатьє сокироу въ дроугоє застанѫ(т) любо мѧтель алюбо соукню (XV ст. *ВС* 37); а хтобы мел того имѣнѧ под кн⟨є⟩гинею, искати либо дѧдки мои, любо сєстры (*в ориг.* сєсєстры.— *Прим. вид.*) мои або ближныи (*в ориг.* блєжныи.— *Прим. вид.*) мои... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости (*в ориг.* мл.— *Прим. вид.*) нєнадобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); єстли пакъ ваша мл(с)ть з г(с)дремъ наши(м) нє запишєтєсѧ в мироу, и в прия(з)ни быти тогды о то та(м) такъ слышати што(ж) маю(т) тыє люди тѧгну(ти) любо иа королевоу землю брата ваше(и) мл(с)ти або на вашу мл(с)ть оу вашоу землю (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

2. (*розділовий*) або, чи, чи то (1): Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(и)дрови(ч) Велико(г) Кнѧ(з)ства Своє(г) Кие(в)ского

о(з)на(і)моуємо Си(м) Листо(м) Наши(м) Хто бы На не(го) Посмотрити Любо Чтоучи Єго Слоухати боудє(т) хотѣ(в) Комоу бы того вѣдати потреба И(ж) мы деи змилова(в)ши сѧ но(д) (!) слоугою ... Єремиєю Ша(ш)ко(м)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ**[2], **АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО.**

ЛЮБО[2] *присл.* (6) *(виступає у ролі предикативного слова)* завгодно: чинити ми исправно землѧно(м) какъ бгу любо и осподареви моему вел(и)кому королю (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *ВС* 26 зв.); а ис тими пинѣзми волно имь торговати по оусим нашим *(в ориг.* наших.— *Прим. вид.)* торгом що имъ любо боудет (Сучава, 1460 *BD* II, 273—274); Што г(с)дръ вашъ штефанъ воєвода всказа(л) и намъ жалоуючы жалости нашоє ижъ богъ милы(и) о(т)ца нашого короля єго мл(с)ти с того свєта взялъ, ино в то(м) є(ст) божъя воля што было єго свєто(и) мл(с)ти любо такъ вчини(л) (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

***ЛЮБОВ**[1] *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі):* коли пак стала валка оу земли и они пошли под лес к Ступну на речкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Любов** (1444 *AS* I, 42).

***ЛЮБОВ**[2] *див.* ***ЛЮБОВЪ.**

***ЛЮБОВНЫЙ** *прикм.* (1) щиросердечний, щирий: От пана Киракола, вистѣрника и мытника... пишем много здравиє и любовно поклоненїє братиѧм нашим, паноу биръоу и паноу митникоу от Брашева (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **любовно** (1480—1484 *BD* II, 369).

***ЛЮБОВЪ** *ж.* (19) **1.** ласка (4): се азъ.. пань Игнатїє, реком⟨ь⟩іи Юга, великыи вистѧрникь Іоанна Стефана воєводы, оже благопроизволих нашем благымь произволенїємь... от въсеѫ нашеѫ доброѫ волеѫ, паче же и от бога помощїа и любовїѫ яже по бозѣ къ свѧтомоу мѣстоу свѧтаго и славнаго благовѣщенїа прѣсвѧтѣи... нашеи богородици.. дали есмы трои двери от дамаскы чръвенои съ златом (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Се азъ... пань Игнатїє, рекомыи Юга... от вьсеѫ нашѧѫ доброѫ волеѫ, паче же и от бога помощїа, и любовь яже по бозѣ кь свѧтомоу мѣстоу свѧтаго и славнаго оуспенїа... богородици... даль есмы єдно село за Проутомь на имѧ Ширьоуци (Путна, 1476 *BD* I, 211).

2. бажання (1): Я пан Волчко Хренницкій... отдал есми по Божой воли а по моей любъви дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

3. згода (1): Про тожъ, естли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайте яко знаєте, какъ межи васъ доконъчанье было *(в ориг.* были.— *Прим. вид)*; а чей быхмо могли оучынити промежы вами любовъ и миръ и доконъчанье, якъ и перъвей было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); о у з я т и л ю б о в ъ (2), л ю б о в ъ в з я т и (з ким) (1) вступити у дружні зв'язки: але коли посылали єсте ваша милость своихъ пановъ до великого князя московъского, абы єсте оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчанье, и дочеръ бы свою за тебе далъ, и любовъ и доконъчанье съ нимъ взяли єсте, и крестъ єсте целовали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); л ю б о в ъ о у т в е р ж а т и (межы кого) (1) зміцнювати дружні зв'язки (між ким): Прото г(с)дръ нашъ Стефанъ воєвода и тоє теперъ о(т) вашоє мл(с)ти жадаєть тежь по томоу жъ бра(т)ству и прыятельство и любовъ оутвє(р)жаєть межы єго мл(ст) и межы вашу мл(с)ть, бо вша мл(с)ть можєтє тому сами добре розоумєти аже о(т) оуси(х) сторонъ поганъство татарове и ту(р)кове на хрестиянъство какъся оукрепляють такъся оукрепляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); м є т и л ю б о в ъ (6), л ю б о в ъ м є т и (3) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **любъви** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); *знах. одн.* **любовъ, lubow, любов** 15 (1476 *BD* I, 215, 216; 1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 387, 388, 389; 1499 *BD* II, 448, 449); **любовь** 2 (1476 *BD* I, 211, 216); *ор. одн.* **любовїѫ** (1462 *BD* I, 70); *місц. одн.* **въ любви** (1496 *BD* II, 407).

ЛЮБОРТОВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) федоръ любортови(ч) знаемо чинимъ... аже... король пол(с)кии... и єго королеваѧ... Ѧдвига... дали ми землю... съверскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); мы кнѧ(з) фе(д)оръ любортови(ч) чинимо то знаменито... аже приида пре(д) на(с)... па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды жаловалъ и позвалъ па(н) мика дѣдошицко(г) аже емоу взѧлъ вепрѣ на єго доубровѣ (Зудечів, 1430 *Р* 115—116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любортовичь** 1 (1411 *Р* 78); **любортови(ч)** 5 (1393 *Р* 50; 1413 *Р* 82; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 110; 1430 *Р* 115).

***ЛЮБОРТЪ** *див.* **ЛЮБАРТЪ.**

***ЛЮБУЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор. Любуцкъ у Смоленській землі):* Жаловали намъ кнїгии федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнїземъ федоро(м) федоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на наместника мце(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопежича рекомо бы онъ и(х) вы гна(л) з ымене(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **любу(ц)кого** (1496 *ВМКФС*).

ЛЮБЧО[1] *с.* (7) *(назва села у Волинській землі)* Любче: по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ, лесы, урочысчы до Колодезыковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); се ѧ пани Федка, пана Юршина дочка... есми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру великому королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимеру, ажебы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мене ко именѧм моим... на имѧ Фоцен и Любчо в луцкомъ повете (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Любчо** (1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 241, 242); *род. одн.* **Любча** (1487 *AS* I, 241); *знах. одн.* **любчо** (1487 *AS* I, 240, 241); *ор. одн.* **Любчемъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЛЮБЧО**[2] *див.* **ЛЮБЪЧО.**

***ЛЮБША** *ж.* (3) *(назва річки у Львівській землі):* тогды панъ данило приида (!) пред насъ и тѧгалъ на воита зоудечовьского на сулка о дворище о пысковича што на любши и на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **любшѣ** (1411 *Р* 79); *місц. одн.* **на любши** (1411 *Р* 79).

***ЛЮБЪ** *прикм.* (2) *(приємний)* любий: и тѣ(ж) нмъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли есмо ехали з великого литовьского кнїзьства была повѣдена (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **люба** (1447—1492 *ЛКБВ*); *наз. мн. ж.* **любы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЛЮБЪЧО *с.* (4) *(назва земельного володіння у Віленському воєводстві)* Любче: ино в прывильи о(т)ца нашого стоить, што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє именьє любчо и(з) лю(д)ми и з ловы зверынъными (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любъчо** (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **любъчоу** (1499 *ВФ*); *знах. одн.* **любчо** (1499 *ВФ*).

Див. ще ***ЛЮБЕЧЪ.**

ЛЮДИ *мн.* (340) **1.** *(як суспільні істоти)* люди (25): бжьею млтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми межи бояры и межи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); Про то Мы Александръ, або Витолдъ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потомъ будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ прыдетъ (Луцьк, 1389 *РЕА* 1, 26); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито нынешнымъ и потомъ будучимъ веку людемъ, ижъ, прышовшы передъ насъ земянинъ нашъ повету Браславского, Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ... грани положыты

и крывду єго... розсудиты (Новосєлиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и я єсми з *людми* добрыми порозумєлъ, ижбы тыє люди господарскии Мокрычанє с паномъ Янчинским ото болшей того тяжи иє мєли (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(окремі індивіди) особи, люди (3): А панъ Пєтръ пришолъ у клєть у тую съ Давидомъ и съ иншыми людьми и попыталъ у мєнє платнєровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А маєть онъ съ тыми своими послы посъланти люди слугъ паръсунами только сорокъ; а большы бы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

з л ы и л ю д и (1) *див.* ***ЗЛЫИ;** л и х ы л ю д и (3) *див.* **ЛИХИИ** 1.

2. феодально залєжнє сільськє населення, сєляни (101): а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); и то и ѣщи вызнали ѧжє влдчни людє слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 98); А тыи люди што оу тулинахъ што бы єго были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Київ, 1457 *P* 166); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє из людми своими, которыєж в том имєни живут (Берєстя, 1466 *AS* I, 62); Сєло Глєвака а в томъ сєлє и члвка а тыє люди на толоку хоживали до бєлагорода, а иного ничого нє (з)нали, ни подымъщины нє даивали а никотороє слоужбы нє слоуживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а люди которыи осадит кнѧз Михайло и кнѧз Костєнтин Ивановичи на том имєни, ино которыи оусхотѧт осєсти оу том имєни, тыи мают дати кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти по копє грошей выходоу (Острог, 1488 *AS* I, 88); Бил намъ чолом зємѧнин києвский Анъдрєй Прѧжовъский и повєдил пєрєд нами, штож, люди єго въ Завской волости на имѧ Шєршнєвичи издавна даивали в ключъ Києвъский ведро мєду прєсного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); Ино мы, зъ ласки нашоє, за єго службу, тыє люди, сємь служобъ, у Скидєльской волости... єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

л ю д и б о р т є в є (1) *(феодально залежні селяни, які доглядали господорські борті)* бортники: жаловали намъ очивисто люди нашы бортєвє, на имя Пєтко Станковичъ а Пєтръ Билтуновичъ, на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича, штожъ вєликій князь Витовтъ далъ былъ прадєду ихъ Крупшу зємли три слѣды въ Пєрєломскомъ повѣтє (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602); л ю д и н о в ы є (1), н о в ы є л ю д и (3) селяни, що перебували тимчасово у феодальній залежності з точно визначеним обсягом повинностей: а иноє люди новыє а и тыє дають коли сѧ мєдъ родить а и тоутъ мостъ чинивали... а тыє вси люди подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); л ю д и о т ч и з н ы и (1), л ю д и о т ч и н н ы и (1) феодально залежні селяни, позбавлєні права виходу: Жаловалъ намъ Михайло Пєтругъ на Богдана Сопѣжича, рєкучи: увязалъ ся въ люди мои отчинныи тыми разы бєзъ кождого права... а пєрєдъ тымъ николи тыхъ людєй въ держаии нє былъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); л ю д и п о х о ж и є (1) вільні сєляни, які нє мали зємельної власності й орєндували за контрактом ділянки зємлі у зємлевласників: людєи похожи(х) шєсть члвко(в) оу то(м) имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х), а нєзасєдєлыи, коли оусхотю(т) (!) о(т) нє(г) про(ч) поити, ка(к) в зє(м)ли обычаи єсть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно ємоу поити гдѣ хочє(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*); ⟨л ю д и⟩ т ѧ г л ы є (1) селяни, власники дрібних зємельних ділянок, які зобов'язувалися платити феодалові чинш: К Житомироу жъ Сєло роудники а в томъ сєлє дєвять члвка а всє новыє люди тѧглыє єщо воли нє высєдєли а какъ волю высєдять и они боудоуть подымъщиноу давати и на толокоу боудоуть ходити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); л ю д и д а н н ы є (1), д а н ъ н ы є л ю д и (1) *див.* ***ДАННЫИ;** є с а ч н ы и л ю д и (1) *див.* ***ЄСАЧНЫИ;** ч о р н ы є л ю д и (1) *див.* **ЧОРНЫИ** [1];

(феодально залежні селяни, які підлягали монастирській або церковній юрисдикції) (80): и також ты(х) людєи и никто да нє смѣєть соудити николи, алє да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастирѣ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); и дає(м) и дали (є)сми сєс (!) на(ш) листъ нашємоу монастирю о(т) бистрици... на то аби оуси и(х) люди нмалн о(т) на(с) слобозїю о(т) оуси(х) и(х) сєлахъ о(т) нємєцкои волости (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); Іо Стєфан воєвода ... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми тои свѧтои нашєи цръкви, митрополїи от Романова тръга... двѣ сєла на имѣ Лєвкоушанїи повыше Романова тръга... и Драгомирєщїи... и съ дєсѣтиною от свижоую рибоу, що боудоуть ловити людї от Драгомирєщи там оу них (Сучава, 1488 *BD* I, 342);

л ю д и м о н а с т и р с к и є (2), м о н а с т и р с к и є л ю д и (4) *(селяни, звільнені від усяких господарських повинностей, які підлягали монастирській юрисдикції)* монастирські люди: а тако(ж) соу(д)ци о(т) баковѣ или и(х) глобници или и(х) слоугн да нє имаєть ты люди монастирски(х) о(т) лоукачєщи соудити ни о которо(м) дилѣ... алє да и(х) соудѣт сами калоугєри наши о(т) бистрици свои люди (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); Тежъ паномъ владычнымъ дєсятникомъ нє надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіє, а владыцѣ Полоцкому того игумєна у Пречыстой Пустынской нє судити, ни радити, ни пошлинъ ни якихъ на нихъ нє брать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); л ю д ы ц є р к о в ъ н ы є (1) *(феодально залежні селяни, які підлягали церковній юрисдикції)* церковні люди: А по сємъ ненадобє вступоватись нн дєтємъ моимъ, ни внучатомъ, ни всєму роду моєму до века, ни въ люды церковъныя, ни во вси суды ихъ,—то всє далъ єсми цєркви Божой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); к о р о л є в с к и є л ю д и (1) *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

3. феодально залєжні сєляни, які одержували зємельні ділянки, були звільнєні від податків і зобов'язані натомість нєсти військову службу (13): сє ли будєть нє доспѣшєнъ кнѧзю дмитрию люди своѣ послати (б. м. н., 1366 *P* 14); Якожъ проѧвилъ єсми пєрєжє сєго королю єго милости, н король бы єго милость о томъ розъсмотрєлъ и намъ допомагалъ тыми разы, пєнѧзьми ль, людьми ль, или имєиьємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... вєликого князя московъского, што жъ онъ зъ доконъчаиьѧ своєго и крєстъного цєловаиьѧ вамъ выступилъ и люди свои моцно вослалъ оу вашу зємлю и шкоды вамъ вєликии подєлалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

4. *(громадяни, підлеглі верховній владі короля, князя)* піддані (25): а за вєлкого (!) кнѧзѧ олькѣрта... мы ислюбоуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо бєзо всѧкоѣ хитрости нє заимати намъ королєвы зємлѣ ни єго людии што єго слухають (б. м. н., 1352 *P* 5—6); а силу ни жадному да нє смѣєть никто о(т) наши(х) людє(х) брашовлѣномъ оучинити (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677); прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) а люди наши з жонами изъ и(х) дєтьми и со всими ихъ статъки засѧ на(м) отъпоустилъ в нашу зємлю (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36); а староста каменєцкїи тыж абы имал моц от своєго господарѣ от кралѣ єго милости над каждым от подданных кролѣ єго милости оучинити справєдливост людєм и подданним нашим (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

5. *(населення будь-якої країни)* народ, жителі (5): коли(ж) оди(н) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а манита маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х) которая(т) (!) имєєть быти вѣчно и добраѧ и годѧчая а (!) была любапрїимна (!) вси(м) людє(м) (XV ст. *BC* 34 зв.); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... дали єсми сєс наш лист... оусим Брашовѣном... оусим людєм и оусим коупцєм, на то да имают от нас тот закон (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

6. свідки (16): Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы... И при многихъ людей веры годныхъ светковъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); а васко мошенчичь на тои рокъ не сталъ на завитыи а ни людии не выслалъ (Галич, 1401 *Р* 65—66); а данило ис воитомъ и вывели своѣ люди и старци (Зудечів, 1411 *Р* 79); ажъ тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ... зъ людми ихъ, которые намъ поведалы: же одъ той долыни по правой сторони грунтъ Хмельыцкій, а по левой до Почапынци (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Гдѣ колї дѣвка, алюбо жонъка, алюбо вдова боудѣ(т) на поли, алюбо в селѣ боудѣ(т) оусилована, и она крикомъ и плачомъ освє(т)чи своє оусилованїє а повала (!) а знамєна нєизнадѣны боудоуть, а лю(ди) то пєрє (!) соудо(м) вызнають которыми она свє(т)чєна тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *ВС* 36—36 зв.); у опу tuiu hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zaweły poczały mni powidaty w pana markowa zemlu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

добрыє люди (25), люди добрыє (10) *див.* **ДОБРЫИ 3.**

7. *(мешканцї міста)* городяни (10): нїскоє поклонєнїє бїровоу о(т) брашова, о(т)... шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) дає(м) виданїє твоєи мл(с)ти, аже осташѧ ваши людїє, на имѧ щуль якобь и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски... про то(ж) азь єсѫ(м) кєзѣшъ за тоты лю(дї), щобы они заплатили соу(д)цє(м) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ... и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто, щобы на томъ правѣ было, яко было при оци нашє(м) алєксандрѣ воєво(дѣ) всѣмъ людє(м) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи людї от наш тръг от Бръład, та смо потвръдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

8. *(мешканцї села)* селяни (2): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тоти истиннїи шолтоузовє и паргаровє и оуси наши мєшчанє от мѣста от Бръład, и пак оуси оубогїи людї от оусих сєль що к томоу мѣстоу прислоухают... прїидоша прѧд нами ... и оупросили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63); погорє(л)скиє дали на то пѧ(т)дєсѧ(т) свѣтковъ зємѧ(н) дороги(ц)ки(х) и людє(и) нашы(х) дороги(ц)кого повѣта (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз.* **люди, людї, лю(ди), лю(дї)** 69 (1375 *Р* 20; 1392—1393 *РФВ* 170; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1465 *АкВАК* III, 4; 1478 *AS* III, 17; 1481 *BD* II, 365; 1488 *AS* I, 88; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **людє, lude** 6 (1422 *Р* 98; 1463 *ГГЯ;* 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *ЗРМ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *ДПЖН*); *ск. н.* **лю(д)** 1 (1448 *ДГПР*); *род.* **людєи, людє(и), ludey** 33 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1444 *AS* I, 42; 1446 *Cost.* II, 251; 1470 *AS* I, 67; 1478 *AS* III, 17; 1481 *BD* II, 365; 1496 *AS* I, 245; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **люди, людї** 22 (1399 *Р* 59; 1404 *Р* 70; 1452 *Cost.* II, 410; 1458 *BD* I, 9; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 256; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); **людии, людьи, людїи, ludij** 13 (1352 *Р* 6; 1378 *Р* 25; 1386—1418 *Р* 35; 1391 *Р* 45; 1395 *GL* 166; 1401 *Р* 66; 1436 *Cost.* II, 698; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1466 *BD* I, 106; 1487 *AS* I, 240); **лю(д)** 4 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491); **lло(д)** 1 (1447 *Cost.* II, 288); **людє** 1 (1488 *AS* I, 88); **! людє(х)** 1 (1435 *Cost.* II, 677); **людыи** 1 (1466 *BD* I, 105); *зам. місц.* **при людей** 1 (1389 *РЕА* I, 28); *дав.* **людєм, людємъ, людє(м), людємь, ludiem, ludem, лю(д)мъ** 43 (1389 *РЕА* I, 26; 1391 *Р* 45; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 742; 1466 *BD* I, 95; 1496 *BD* II, 405; 1499 *BD* II, 424; XV ст. *ВС* 17; 1500 *АЛМ* 58 і т. ін.); **людѣ(м)** 1 (XV ст. *СЯ* 43); **людѧмъ** 1 (1484 *ЯМ*); *знах.* **людн, лю(дї)** 54 (1366 *Р* 14; 1411 *Р* 79; 1434 *Cost.* II, 675; 1444 *Cost.* II, 208; 1453 *Cost.* II, 462; 1466 *BD* I, 96; 1475 *BD* I, 200; 1481 *BD* I, 257; 1492 *AS* III, 23; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **людей** 13 (1430 *ГВКЛ* 8; 1478 *AS* III, 17; 1490 *Пам.;* 1495 *ВМЗД;* 1499 *AS* I, 118; XV ст. *СГЧА;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58; *АСД* II, № 3); **людии** 3 (1375 *Р* 20; 1445 *СРК*); **лю(д)** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР;* 1475 *BD* I, 200); **люды** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **людє** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **! людєхъ** 1 (1433—1443 *АРМ*); *зам. місц.* що боудє(т) **иа люды** чинити сѣ 1 (1472 *DIR«A»* 530); кривдо иа тых **люди** 1 (1459 *BD* I, 29); *ор.* **людми, лю(д)ми, людьми, лю(д)мї** 50 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1378 *Р* 25; 1413 *GL* 48; 1430 *ГВКЛ* 7; 1448 *DIR«A»* 491); 1458 *BD* II, 262; 1466 *AS* I, 62; 1489 *AS* I, 89; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **людмы, ludmy, liudmy** 5 (1413 *GL* 48; 1430 *ГВКЛ* 8; 1499 *BD* II, 420); **люди** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1472 *DIR«A»* 530); *місц.* **иа людехъ, людє(х)** 3 (1449 *Cost.* II, 391; 1490 *Пам.;* 1500 *АСД* II, № 3); **иа людѣхъ** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ЛЮДЇЄ, *ЛЮДЪ.**

ЛЮДЇЄ *мн.* (2) (*цсл.* людиє) городяни (1): дає(м) виданїє твоєи мл(с)ти, ажє осташѧ ваши людїє, на имѧ щуль якобь и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675);

торговєскыє людїє (1) *див.* ***ТОРГОВСКЫИ 2.**

ФОРМИ: *наз.* **людїє** (1434 *Cost.* II, 675; 1453 *Cost.* II, 461).

Див. ще **ЛЮДИ 7.**

***ЛЮДСКИИ** *прикм.* (7) людський: Люцкыє справы, еслибы не были стверженны голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бардзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ... неприятелемъ людского поколѣнья зъєднано было ижь нѣкгды... алєксандръ воєвода землѣ молдавскои з направы а рады неприятелии нашихъ... присѧгъ... намъ оучиненыхъ... переступивши и зломивши былъ на противу намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121); колижь межи рожаємь людьскимь ничого не єсть пилнишеє, нижьли памяти потребизна єсть, абы дѣла листовымь писмомь и свѣдоцствомь оутвержено людьскимь про тожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... землю шепиньскую... дароуємы а ворочаємы тому истино(м) королеви (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и иа потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **людского** 1 (1433 *Р* 120); **лю(д)ска(г)** 1 (XV ст. *ВС* 12); *ор. одн. ч., с.* **людьскимь, людскимъ** (1436 *Cost.* II, 706; 1451 *АкЮЗР* II, 106); *наз. мн. ч.* **людъскии** (1499 *AS* I, 117); *наз. мн. ж.* **люцкыє** (1389 *РЕА* I, 26).

***ЛЮДЪ** *ч., зб.* (2) *(населення будь-якої країни)* народ, жителі (1): знаменитосто чинимы презъ тънь листь... иже мы романъ воєвода... слубили єсми и слубуємъ... королеви... вѣрнє служити... на єго оусѣ неприѧтелѣ помагати... выѧвъши землю пруськую и литовьскую и с ону сторону кракова про далєкость нашєго люда ихъ оудрачєниѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607);

◇ доспєшныи людъ (1) *див.* **ДОСПѢШЄНЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **люда** (1393 *Cost.* II, 607); *місц. одн.* **оу людоу** (XV ст. *ВС* 34).

Див. ще **ЛЮДИ 5.**

***ЛЮДЪСКИИ** *див.* ***ЛЮДСКИИ.**

***ЛЮДЬСКИИ** *див.* ***ЛЮДСКИИ.**

ЛЮТИКЪ *ч.* (3) *(особова назва):* и мы подлѣ г⟨о⟩сп⟨о⟩д(а)рьского приказаньѧ пытали єсмо свѣтков: ...пана Лютика, пана Мишка Глоуского (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); А при томъ были добрыє людє па(н) васко люби(ч) писа(р) королєв ски(и)... па(н) лютикъ нєбогаты(и) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лютикъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **Лютика** (1475 *AS* I, 70).

***ЛЮТИЦЯ** *див.* ***ЛЮТЫЦЯ.**

ЛЮТКОВЪСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были исвѣдъци панъ судивои староста кракувъскии... панъ мартинъ лютковъскии (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лютковъскии** (1377 *Р* 24).

***ЛЮТЫЦЯ** *ж.* (3) *(назва річки у Волинській землі)* Лютиця: я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными... почонъ отъ Песчанъки бродку... до Любецкого мосту на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); я еще будучи в добром здоровю... дала есми ему по своем животе имене оу вотчизну на имА Любчо... с полми... почонши посеред Мухотолок рекою Лютицею до мосту (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лютыцы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *ор. одн.* **Лютыцею** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **Лютицею** 1 (1488 *AS* I, 242).

***ЛЮЦКЫИ** *див.* ***ЛЮДСКИИ.**

***ЛЯТЪСКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

***ЛЯХИ** *див.* ***ЛАХЫ.**

***ЛЯХОВСКИИ** *див.* ***ЛАХОВСКИИ.**

ЛАДСКИИ *прикм.* (8) польський, лядський (3): Мы воицехъ з бжиеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ окганка рокгозенскии пелка с копыдлова лАдскии... слюбуемы и записуемы сА стецку воеводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятъского и Литовъского и Немецького, въ Холъмѣ о святемъ дусѣ сыномъ нашего смѣрения старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и еще есми дали прѣ(д)реченном(у) болѣрин(у) пан(у) михаилу логоѳет(у)... едино мѣсто о(т) пустини близко граници лѣ(д)цкои, на имѣ селище гавриловци, да осади(т) собѣ село (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219);

л А д ц к а я (л ѣ с к а я) з е м л я (2) Польське королівство, Польща: и варе кто име(т) звати или о(т) чужеи земли или о(т) лА(д)цкую земли или о(т) нашеи земли, а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да е(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); мы Стефаи воевод... чиным знаменито... оже даемь и дали есмы сес нашь лист нашемоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас а ис нашеи земли до лѣскои земли (Сучава, 1470 *BD* I, 140); г р и в н а л А д ъ ц к а я (3) *див.* **ГРИВНА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лАдскии** (1433 *Р* 122); *род. одн. с.* **Лятъского** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *род. одн. ж.* **лѣскои** 1 (1470 *BD* I, 140); **лѣ(д)цкои** 1 (1445 *Cost.* II, 219); *знах. одн. ж.* **лА(д)цкую** (1453 *Cost.* II, 461); *род. мн.* **лАдъцкихъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); **лАцкихъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); **лАдьскихъ** 1 (1433—1443 *АРМ*).

***ЛАДЦКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

***ЛАДЪЦКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

***ЛАДЬСКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

***ЛАС** *див.* **ЛѢСЪ.**

***ЛАТО** *див.* **ЛѢТО.**

ЛАХ *ч.* (1) *(особова назва):* А се я пан Панаско Голубович, а я пан Михайло Целович, а я пан ЛАх Конюский сознаваем симъ нашимъ листом жаловал перед нами пан Федко канцлер... на Данила (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЛАх** (1444 *AS* I, 41).

Див. ще ***ЛѢХОУЛЪ.**

!ЛАХВЬСКЫЙ *див.* ***ЛАХОВСКИИ.**

***ЛАХИ** *див.* ***ЛАХЫ.**

***ЛЯХОВЕ** *див.* **ЛАХОВО.**

ЛАХОВИЦКИ, ЛАХОВИЦЪКИ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки панъ ивашко Голешевски, Панъ Марко, ЛАховицъки, Самодержа, Ватаманъ ЛАховицки (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЛАховицки, ЛАховицъки** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

ЛАХОВО *с.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Ляхів: а в лАхове оу гиричи пану чусе не надобе оуступати сА (Луцьк, 1434 *Р* 128); Се я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж я... кн(А)зю Семену Василевичу ... продал есми емоу вѣчную отчизну свою... а то естъ на имА: Квасилов... а ЛАхово (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А пану Оле(х)ну на его до(л)ницю (!) досталосе бачаница... А ляхово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЛАхово, ляхово** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **лАхове** (1434 *Р* 128).

***ЛАХОВСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) были... па(н) лама(н) хороужии лоуцькии... а па (!) михаило ляхо(в)скии (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олександрович Загоровский... а пан Михайло ЛАхвьский (!) (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ляхо(в)скии** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); **!ЛАхвьский** 1 (1475 *AS* III, 14).

***ЛЯХОВЪ** *прикм.* (1) ◊ д в о р и щ е Л я х о в о *див.* **ДВОРИЩЕ.**

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ляхова** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ЛАХЫ** *мн.* (4) **1.** Польща, Польське королівство (3): аже поидуть тарове (!) на лАхы тогда руси неволА поити ис татары (б. м. н., 1352 *Р* 6); И тыми разы они засе к на(м) прие(ж)джали и жалова(л) на(м) тотъ Степа(н) е(р)моличъ з бра(т)ею своею на курила и поведили на(м), што(ж) де(и) пе(р)во сего о(т)цы и(х) (право) мѣли пере(д) королемъ его мл(ст)ю оу лАсе(х) в радомли и(м) бы о(д)ны(м) о(т)суди(л) тую о(т)чи(н)ну (Вільна, 1495 *БСКИ*).

2. поляки (1): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *дав.* **Ляхомъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *знах.* **лАхи** 1 (1352 *Р* 6); **лАхы** 1 (1352 *Р* 6); *місц.* **оу лАсе(х)** (1495 *БСКИ*).

***ЛАЦКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

ЛАШКОВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдоци панъ мартинъ воевода... панъ бъданъ лАшковьскии соцкии теребовельскии луникъ (Львів, 1386 *Р* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лАшковьскии** (1386 *Р* 31).

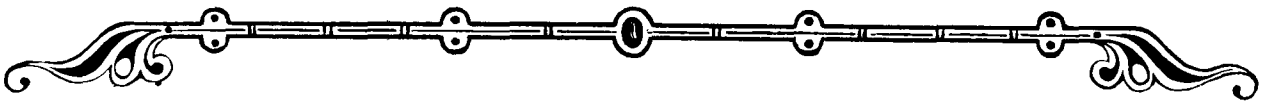

! **МА** ⟨МЫ⟩ (1): а по нашемъ животѣ кто будетъ г(с)п(д)ръ нашеи земли... то(т) щобы не поруши(л)... нашего данїа що родите(л) нашъ да(л) и ма(!) дали за его дїшу и за наше здравїе (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

Див. **МЫ** [1] 1.

МАГДА *ж.* (4) (*особова назва, пор.* Мъгдълинъ): и заплати(х) азь... оуси тоти вишеписанїи пинѣзи... оу роуки сестра(м) его магди и мари (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... Магда, дочка Михоулова... и оуноукове еи... и дали... ⟨от⟩ сво(е)го праваго оурика... едно село... слоугам нашим Работъ и сестри его Соръ (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Магда, ма(г)да** (1488 *ДГСВМЩ;* 1493 *BD* II, 14); *род. одн.* **магды** (1472 *DIR«A»* 528); *дав. одн.* **магди** (1488 *ДГСВМЩ*).

МАГОША *ж.* (2) (*особова назва, мад.* magaš «високий»): мы Стефанъ воевода... знаменито чиним, оже... прїидоша прѣд нами... наши слоуги Петрѣ и брат его Оне и сестри их Магоша и Станка... и продали... едно село... слоугам нашим Ивоулоу Мъндрѣ и братаничю его Тоадероу (Сучава, 1493 *BD* II, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Магоша** (1493 *BD* II, 18); *дав. одн.* **Магоше** (1493 *BD* II, 19).

***МАЕСТАТЪ** *ч.* (9) (*стч.* majestát, *стп.* majestat, *лат.* majestas) **1.** (*титул верховного правителя*) величність (4): а на крѣпость тому всему вышеписаному печать маистату нашого велѣли есмо привѣсити (Ланчиця, 1433 *P* 121); Въ соуботоу, въ день свѧтого Францишка... снемь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ его милостъ роуских и подолскых и молдавских на полноумь мѣстьци под Хотинем был и сталь и чинен (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

2. грамота верховного правителя (4): а тамъ пре(д)реченыи господаръ, коро(л) казимиръ, имаетъ на(с) своимъ маистатомъ потвердити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); ми Стефан воевода... вызнавами и явно чиним ис тым то нашим листом, и знаменитым и верным и хр⟨ис⟩тїанским маистатом (Сучава, 1462 *BD* II, 292); А сет (*в ориг.* се(т).— *Прим. вид.*) мы Стефань воевода... вызнавамы... ис тым то нашимъ светлымь и справедливым и мили выписаимы маистатомь каждомоу добромоу... кто коли на тоть наш верны листь позрить... аже мы и слюбоуемь и слюбили есми... королевѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верни и подьдани были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

3. печать верховного правителя (1): а на крѧпькость (!) томоу всемоу маестатъ нашъ есмо прывѧсили и наша рада земли молдавскоѣ свои печати къ семоу нашомоу листоу прывѣсили жъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717).

ФОРМИ: *род. одн.* **маистатоу, маистату** 3 (1433 *P* 121, 125; 1467 *BD* II, 297); ! **мистатоу** 1 (1462 *BD* II, 285); *знах. одн.* **маестатъ** 1 (1442 *Cost.* II, 717); **маистатъ** 1 (1439 *Cost.* II, 713); *ор. одн.* **маистатом, маистатомъ, маистатомь** (1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 301).

! **МАЕ(Т)** ⟨МАТЕРЬ⟩ (1): Розмышлениє есть и мае(т) (!) вси(х) цно(т) (XV ст. *BC* 14 зв.).

Див. **МАТИ** [1].

***МАЕТНОСТЬ** *ж.* (2) (*земельне володіння*) маеток, маетність: Васылый Сангушковичъ... и мы дворане господарскіе... былысмо у земяныны повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского... и покладалъ передъ намы лыстъ господара его мылости... которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелницкимы разсудылы, и грани около маетностей его учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню... отъ князя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *род. мн.* **маетностей** (1430 *ГВКЛ* 7; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

МАЖА *ж.* (11) (*мад.* mázsa) (*великий купецький віз, запряжений волами*) мажа: И дали есми том(оу) монастирю на каждое лѣто по(д) в̃ мажи рибоу о(т) келїи (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от едноу мажоу едноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мажа** (1466 *BD* I, 105); *род. одн.* **мажи** (1466 *BD* I, 96); *знах. одн. зам. род.* от едну **мажоу** (1495 *BD* II, 64); *наз. мн.* **мажи** (1470 *DIR«A»* 523); *род. мн.* **ма(ж)** (1472 *ДГСВМ*); *знах. мн.* **мажи** (1446 *DIR«A»* 485; 1466 *BD* I, 105; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *ДГСВМ*).

МАЗОВЕСКИ *ч.* (1) (*особова назва*): а свѣдкове на то панъ хрщенъ судомирски(и)... панъ пашко мазовески (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мазовески** (1399 *P* 59).

МАЗОВЕСКИІ *прикм.* (1) (*стп.* mazowiecki, *пор.* Mazowsze — *історична область у Польщі*): Мы бискупи мацѣи премыски и офанасѣи владыка премыски па(н) Ѧнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки староста ру(с)ки... па(н) петръ воевода мазовескиі... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь межи... г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ... с однои строны межи панею Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны... о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мазовескиі** (1404 *P* 69).

Див. ще ***МАЗОВЬСКЫЙ.**

МАЗОВШАНИНЪ, МАЗУВШАНИНЪ *ч.* (3) (*особова назва*): А при томъ были исвѣдъци панъ ходько быбелъскии... панъ пашко мазувшанинъ (Вишня, 1393 *P* 52); мы бискупи мацѣи премыски и офанасѣи владыка премыски па(н) Ѧнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки... гнѣво(ш) подкомори

Ашекъ мазовшАни(н) мичко куликов(с)ки... чинимы знаемо како ко(л) та рѣчь межи... г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ... с однои строны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны... о залѣсие ...на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мазовшаниив** 1 (1400 *Р* 61); **мазувшаниив** 1 (1393 *Р* 52); **мазовшАии(и)** 1 (1404 *Р* 69).

***МАЗОВШАНИНЪ** *див.* **МАЗОВШАНИИЪ.**

***МАЗОВЬСКЫЙ** *прикм.* (2) *(пор.* Mazowsze — *історична область у Польщі):* Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ... оже я кнАзь єоунутии и кистютии... чинимы мнръ твердыи ис... казимиромь мазовьскымь и съ єго землАми... мазовьскою, люблиньскою сетѣховьскою и со львовьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **мазовьскымь** (1352 *Р* 5); *ор. одн. ж.* **мазовьскою** (1352 *Р* 5).

Див. ще **МАЗОВЕСКИІ.**

МАЗУВШАНИНЪ *див.* **МАЗОВШАНИНЪ.**

МАИ *ч.* (53) (*гр.* μάιος, *лат.* maius) *(назва місяця)* травень, май: писано под нашими печатами на столномъ мѣстѣ оу сигѣтоу вѣ лѣ(т) ѕ҃ и ї҃ и в҃і м(с҃)ца мая въ а҃ дн҃ь (Сігет, 1404 *ГМ*); писано оу долнїи торгъ оу лѣто шестотысАчноє девАтьсоть и девАтнадесАте лѣто, маїя к҃є, оу пне(д)лни(к) по оузне(с)ни г҃ни (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); писа(н) оу луцку... м(с҃)ца мая е҃ де(н) (Луцьк, 1434 *Р* 128); А писан в Києве мая осмого дня индиктъ четвертыи-надцать (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); Пис(а) Ион даскал оу Яс, в лѣто ≠ѕцпд, маїа к҃в (Ясси, 1476 *BD* I, 209); Писанъ у Кракове, мая 30 день, инъдиктъ 5 (Краків, 1487 *РИБ* 227); Pysan w Trzyni maja 3 den (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маи, ма(и), ma(i)** 16 (1434 *Cost.* I, 391; 1435 *Cost.* I, 409; 1436 *BAM* 30; 1443 *Cost.* II, 127; 1459 *DIR«A»* 514; 1462 *BD* I, 56; 1479 *BD* I, 226, 229; *Cost. S.* 99; 1484 *BD* I, 279 і т. ін.); *зам. род.* м(с)ца **маи, ма(и), ma(i)** 10 (1425 *Cost.* I, 174; 1437 *Cost.* I, 516; 1443 *Cost.* II, 145; 1449 *Cost.* II, 380; 1470 *BD* I, 148, 151; 1475 *BD* I, 207; 1480 *DC* 10; 1484 *BD* I, 277); *род. одн.* **мая, маА, maja, маїа, мая, маїя, маиА** 26 (1404 *ГМ;* 1411 *Cost.* II, 638; 1426 *BAM* 22; 1431 *ГВКЛ* 9; 1446 *Р* 153; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1476 *BD* I, 209; 1481 *KI;* 1489 *AMB;* 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **маю** I (1484 *BD* I, 283).

МАИБОРЗО *присл. найв. ст.* (1) найшвидше: тогди им... имаем дати вѣдати... како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* I, 423).

Пор. **БОРДЗО.**

МАИКОЛА *ж.* (3) *(особова назва):* мы александръ воєвода... знаемо чинимь... оже тота истиннаА маиколА дъщи стоАнова... и съ своими оунучаты... тАгали на влада (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маиколА** (1418 *Cost.* I, 126, 127); *ор. одн.* **маиколеА** (1418 *Cost.* I, 127).

МАИПОЖИТОЧНѢИ *присл. найв. ст.* (1) найкорисніше: А пак... Ян Олбрахть ... ис... братїю єго милости, тогди имали би перевозити съ також... по коуда съ им и нам боудет видити маиполипшеи, маипожиточнѣи, тоуда перевозити съ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

МАИПОЛИПШЕИ *присл. найв. ст.* (1) найкраще: А пак... Ян Олбрахть... ис... братїю єго милости, тогди имали би перевозити съ також... по коуда съ им и нам боудет видити маиполипшеи, маипожиточнѣи, тоуда перевозити съ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **НАИЛИПШЕ, НАЛЕПЕЙ.**

Пор. ***ЛѢПШЕ, ЛѢПѢЙ.**

***МАИСТАТЪ** *див.* ***МАЕСТАТЪ.**

***МАКАВЕИ** *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Μακκαβαῖος, *гебр.* Macchabaei) Маковій: пришолъ кнАзь Феодоръ... мѣсеца аугуста въ а҃ день на дн҃ь ст҃хъ м(ч)нкъ макавеи (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *род. мн.* **макавеи** (1403 *RS* 338).

***МАКАРИЕВЪ** *прикм.* (2): да боуде(т) емоу и єго градиною и съ въсѣмъ намѣстиемъ тоє оусє вышеписанноє и виногра(д) и мѣсто о(т) келїи и калугера макариєва келиа и съ въсѣмъ присєлениемъ (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **макариєва** (1443 *Cost.* II, 185); *знах. одн. ж.* **макариєвоу** (1443 *Cost.* II, 125).

Пор. **МАКАРІЄ.**

МАКАРІЄ *ч., невідм.* (3) *(особова назва, молд., цсл.* Макарии, *гр.* Μακάριος) Макар: а господство мы оу том благопроизволих нашим благым произволенїем... и оучинили есми и въ задоушїе... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш свАтыи монастир... где єст іеґоумен молебник наш кір поп Макарїє (Ясси, 1497 *BD* II, 99—100); Тоє въсє вышеписанноє да єст томоу свАтомоу нашемоу монастири... где єст іеґоумень *(в ориг.* іеґоуменнь.— *Прим. вид.)* іермонах кір поп Макарїє, от нас оурик (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

Див. ще ***МАКАРЪ.**

***МАКАРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор. цсл.* Макарии): Макару Володковичу волость Биринъ на годъ, послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Макару** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

Див. ще **МАКАРІЄ.**

! **МАККСИМА** ⟨МАКСИМА⟩ *див.* **МАКСИМЪ.**

***МАКРЯ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Мокрина): тоє въсє що бы емоу оурикъ съ въсѣмъ доходомъ емоу и дѣтемъ єго и братїамъ єго, макрѣ и михаилоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290).

ФОРМИ: *дав. одн.* **макрѣ** (1429 *Cost.* I, 290).

***МАКСАКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* maqsaq «що любить славу»): мы кнА(з) дв҃дъ дмитриеви(ч)... макса(к) кгирдиви(д) сѣликъ с҃нъ єго семе(н) воилови(ч҃)... чинимы знамени(т)... како... коли кнА(з) ... дмитрии... велико(м)... володиславу... вѣрность... слюби(л) а мы... ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **макса(к)** (1388 *Р* 38).

МАКСИМЪ *ч.* (21) *(особова назва, гр.* Μάξιμος, *лат.* Maximus): а писана грамота... оу четверто(к) м(с)ца генъварА оу к҃а дн҃ь на памАть ст҃го о҃ца макксима (!) исповѣдника (Погоничі, 1422 *Р* 98); Ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ: пана Максыма Тымковыча, пана Ярмолу, пана Євсея и пана Кмыту (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А на то єст... вѣра болѣрь наших... в. п. Ивашка и в. п. Максима пръкалабоє келеиских (Сучава, 1484 *BD* I, 279); Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) кие(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) есми мѣстцо своє коморноє (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Максимъ, макси(м)** (1480 *BD* I, 241; 1481 *ГПМ;* бл. 1500 *ПИ* № 2); *род. одн.* **Максима, ма(к)сима, ! макксима** 13 (1422 *Р* 98; 1424 *Р* 99; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *Cost.* I, 541; 1479 *BAM* 62; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 268; 1484 *BD* I, 279 і т. ін.); **Максыма** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **максимоу** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн.* **Максыма** (1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще **МАКСИНЬ.**

МАКСИНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвердили есми емоу... дроугоє село Лозна... и Максинещїи (Сучава, 1480 *BD* I, 246); а хотар тои вишеписа(н)но⟨и поло⟩вини село, на имѣ максинещи, вышнои части, да є(ст) о(т) оусего хотара половина (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 212).

ФОРМИ: *наз.* **максинещи** (1497 *Cost. S.* 212); *род.* **Максинещи** (1497 *Cost. S.* 212); *знах.* **Максинещїи** (1480 *BD* I, 246).

***МАКСИНЄЩІИ** *див.* **МАКСИНЄЩИ.**

***МАКСИНЪ** *див.* **МАКСИНЬ.**

МАКСИНЬ *ч.* (14) (*особова назва, молд., пор.* Максимъ): а на то є(ст) великаа мартоуріА... па(н) борра шандро и па(н) максинь келїискыи(х) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98—99); мы стефа(н) воєвода знаменито чини(м)... оже тота истин(н)аа мароу(ш)ка, дочка стана максина, жаловали єсми ⟨єи особн⟩ою нашею мл(с)тїю (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **максинь** (1479 *Cost. S.* 99); *род. одн.* **максина, Ма(к)сина** 12 (1479 або 1480 *Cost. S.* 105; 1479 *ПГВСА;* 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 262; 1483 *BD* I, 272; *Cost. S.* 122; 1484 *BD* I, 283, 286; 1497 *Cost. S.* 212 і т. ін.); ! **Мисина** 1 (1483 *BD* I, 270).

Див. ще **МАКСИМЪ.**

***МАКСЫМЪ** *див.* **МАКСИМЪ.**

***МАЛАЯ БЫСТРИЦЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Галицькій землі*): а тая села лежат в Галицкой волости, на Малой Быстрици (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Малой Быстрици** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

***МАЛАЯ ИВЄНКА** *ж.* (2) (*назва річки у Київській землі*): а писали єсмо г(с)дрю Своємоу на памА(т)... С ловько(в)скоє дороги по малоую ивєнкоу, а малою ивєнкою по ло(в)ко(в)скоую дорогоу (б. м. н., 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *знах. одн.* **малоую ивєнкоу** (1458 *Р* 167); *ор. одн.* **малою ивєнкою** (1458 *Р* 167).

***МАЛАЯ РЄБРЇЧОАРА** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): Тъм мы... дали и потвръдили єсми ємоу оу нашеи зємли оу молдавскои на Малою Рєбрїчоарѣ селище Никооарино (!) (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Малою Рєбрїчоарѣ** (1459 *BD* I, 27).

Див. ще ***РЄБРИЧОАРА.**

!МАЛЄБНИКЪ *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

***МАЛЄЄВСКИИ** *прикм.* (2) ◇ п о л є м а л є є в с к о є *див.* **ПОЛЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **малєєвскоє** (1478 *AS* III, 17); *ор. одн. с.* **малєєвским** (1478 *AS* III, 17).

МАЛЄХОВСКИИ, МАЛЄХОВЬСКІИ *ч.* (2) (*особова назва*): а при томъ были шлАхєтнии пановє... михалъ малєховскии янъ хлопєцкии (Львів, 1421 *Р* 94); а закопы копали панъ михалъ малєховьскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. и., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **малєховскии, малєховьскіи** (1421 *Р* 94; 1424 *Р* 104).

***МАЛЄЧКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): коупилъ панъ ганько сварць... в олєшка оу оу (!) малєчковича... сєло и зємлю (Львів, 1368 *Р* 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **малєчковича** (1368 *Р* 15).

***МАЛЖОНЪКА** *ж.* (2) (*стп.* małżonka) жінка, дружина: о оудова(х) и о ма(л)жонъка(х) имжє поспо(л)но запїсанїє нєзалєжи(т) николи (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о ма(л)жоиъка(х), малъжо(н)кахъ** (XV ст. *ВС* 8, 33).

МАЛИНСКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были сведки наши верная рада: панъ Немира, староста Луцкий, а панъ Федорко Малинский (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Малинский** (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8).

***МАЛИНЦИ** *мн.* (1) (*назва села на Буковині*) Малинці: тъм мы... дали и потвръдилн єсми єму... села на имѣ шизкоуци, гдє бы(л) юрїєва двора (!) на прутѣ, и мали(н)ци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз.* **мали(н)ци** (1456 *Cost.* II, 577).

***МАЛИНЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прАд нами... Оурита, дочка Малина, оуноука Жоуржа Пїатра и продала свою правоую отниноу... єдно село на оустїє Рєбричоари (Сучава, 1490 *BD* I, 390).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Малина** (1490 *BD* I, 390); *дав. одн. ж.* **Малини** (1490 *BD* I, 390).

Пор. **МАЛѢ.**

***МАЛИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село гдє би(л) мали(ч) оу жоуржики (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мали(ч)** (1437 *Cost.* I, 541).

***МАЛМАЗИЯ** *ж.* (1) (*стп.* małmazyja, *стч.* malvazie, *лат.* malvazia) (*сорт виноградного вина, яке виробляли у грецькому місті Мальвазії*) мальвазія, малмазія: а мы имаємъ давати паноу детрихоу на кажды рокъ... по дєсАть бочокъ вина и по двѣ бочки малмазию (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* **двѣ бочки малмазию** (1449 *Cost.* II, 747).

МАЛО *присл.* (14) **1.** (*у невеликій кількості*) мало (4): ино тоу(т) были мно(г) рѣчи, заноу(ж) паноу кости сА видѣло аже мало имає(т) за свои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); але коли боудєтъ намъ надобы или соукно или инаА торговлѣ, или много или мало, а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобноє оузАти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

2. (*недостатньою мірою*) мало (1): И сова рє(к), я о вашо єднанье мало звѣдо(м), ни(ж)ли положы ты мнѣ записы пєрєдъ г(с)дрє(м), што жона твоА мѣла на вєно собє (Вільна, 1495 *ВМБС*).

3. (*у сполуч. з прислівниками вищого ступеня*) трохи, дещо (8): а хотаръ томоу сєлоу... бахлоуємъ долоу до долины що є мало пониже липовы (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); И он о том до насъ отписал, штож то естъ так, какъ он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

◇ м а л о п о д л ы (1) недалеко: мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... оже... дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла авєровци што на сучавѣ а другоє сєло грьцькоє што мало по(д)лы ⟨...⟩є сучАвьского торга (Сучава, 1403 *ДГАА*).

Пор. **МЄНШИ, МНѢ, НАМНЄ.**

МАЛОВ *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Малеве: и мы... даємъ ⟨и⟩ дали єсмо и записали за єго вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ, а Пашева, а Золочов у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Малов** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

***МАЛОЄ** *с.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Małe): мы войцєхъ... ярцибискупъ гнѣзденский збыкгнѣвъ краковский... судивой з остророга познанский... войцєхъ з малого ланчицкий... слюбуємы и слюбили єсмы... стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **малого** (1433 *Р* 122).

***МАЛОСТЬ** *ж.* (1) (*те, що не має великого значення*) малість: Оустаємъ (!) к соудоу гдѣ соудья сє(д)ть нє по(д)лоугъ порсоуны (!) а по(д)лоугъ вєлїкостї алюбо малости имає(т) быти прїстоупъ к соудоу (XV ст. *ВС* 13).

ФОРМИ: *род. одн.* **малости** (XV ст. *ВС* 13).

МАЛОФѢИ. МАЛОѲЄИ *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Малахии, Малахєи, *гр.* Μαλαχίας) Малафій: а тои рѣчи свѣдъци... панъ малофѣи панъ михалко грабовьцкии (!) (Галич, 1409 *Р* 74); Малоѳє(и) зємлю дє(р)жить Трибєсо(в)щиноу а с тоє зємли даєть чотыри вєдра мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **малофѣи** 2 (1409 *Р* 74; 1413 *Р* 83); **Малоѳє(и)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

Див. ще **МАЛОХѢИ.**

МАЛОХѢИ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Малахии, Малахєи, *гр.* Μαλαχίας) Малафій: а писалъ писарь малохѣи королєвымь приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **малохѣи** (1399 *Р* 59).

Див. ще **МАЛОФѢИ.**

МАЛОѲЕИ *див.* **МАЛОФѢИ.**

! МАЛСКОГО ⟨МАХАЛСКОГО⟩ *див.* ***МАХАЛСКИИ.**

***МАЛЪЖОНКА** *див.* ***МАЛЖОНЪКА.**

***МАЛЫЙ** *прикм.* (592) **1.** *(за розміром)* малий, невеликий (32): А з другое стороны улицы до цмынтару... А около ку замку до малое церквы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій... о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Надаю... Городищє и з лєсами... з доубровами сєножа(т)ми и рє(ч)ками Малими в роусавоу впадаючими (Прнлуки, 1459 *Р* 171); а кн⟨А⟩зь Сємєн... имаєт мѣти, дєржати и поживати ис полми и гроблѦми, из дубровами... из ловищи з малыми и з вєликими звєрѦты (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки, которая ж посполито с Клиноватою (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Што на крємєнъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы пушєкъ малы(х) s а пищалъ одна (б. м. н., XV ст. *ИК*); А хотар... чєрєс малоую топлицоу и чєрєс ровниноу прости оу Прокопов сад на столпь (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

малая дорога (4) *(на противагу до великої дороги — битого шляху)* польова дорога, стежка: А хотар томоу мѣстоу да єст... малою дорогою чєрєс рѣдь... до хотарѣ Кьшотова (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114—115); А хотарь... малою дорогою до сто(л)па (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

2. *(у кількісному відношенні)* малий (4): мы стєфа(н) воєво(д)а... чинимъ знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсмн... нашєм(у) монастирю... мыто вєликоє и малоє и пєрєпи(с) о(т) бакова (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515); Не оубоися малая мое стада блгоизволи бо оц мои небесныі (поч. XV ст. *ОБРН* 141); они абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

на малѣ (1) за малу ціну, дешево: никто да нѣ волєнъ продатї ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); грошикъ малыи (1) *див.* ***ГРОШИКЪ.**

3. *(за віком)* малолітній, малий (2): а на городє... чєлѦди в паробки а двє жо(н)цє а троє дєтє(и) малы(х) (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

4. *(за значенням)* малий, маловажний, незначний, дрібний (27): ни глобници, ни припашари... щобы нє смѣли бантовати и(х), а ни су(д)ци глобу оузѣти о(т) ты(х) лю(д)... хотѣ будє(т) мє(ж) тѣми лю(д)ми... бу(д) какоє *(в ориг.* какокоє.— *Прим. вид.)* дило, или вєликоє, или малоє (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); на том соимѣ оуси рѣчи имають быти соужєны, вєликы и малы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); оу жалоба(х) оу дєди(ч)ны(х) алюбо вы ины(х) вєликы(х) нє смєєть вєньци брать адно четыри гроши памє(т)но(г) а в малы(х) два(н) гро(ш)и (XV ст. *BC* 22); а до тих люди... аби нє имали дило ни єдин наш боѦрин, анн старости... ни соудити их, ани глобоу оузѦти от них, ни за вєликоє дило а ни малоє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

малая печать (1) *(на противагу великій печаті)* мала печать: а на болшєє потвєрженїє вєлѣли єсмы привєсити нашоу печать малоую къ сємоу листоу нашємоу (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); малыи соуды (1) засідання суду, які відбувалися щомісяця: хочомъ на малыхъ соудѣ(х) ижє пєрвыи рокъ и дроу(г)и простою нємоцью можєть о(т)ложить, а трєтїи правою нємоцью (Вільна, XV ст. *СЯ* 40).

5. *(за своїм становищем у суспільстві)* дрібний, незначний (4): рома(н) воєво(д)... пишє(м) прїѦтєли(м) наши(м) мылимъ (sic. — *Прим. вид.*) су(д)цємъ и шо(л)тузу и пръгарє(м) и оуси(м) купцє(м) вєлыкы(м) и малы(м) (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732); мы Стєфань воєвода... вызнавамы... ис тым то нашимь... маистатомь каждомоу добромоу и вєликомоу и маломоу аже мы и слюбоуємь и слюбили єсми... Казимировѣ, милостїю божїю королєвѣ полскомоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301);

⟨бояринъ⟩малыи (504), малыи болѣринъ (4) *див.* **БОЯРИНЪ**; панъ малыи (5) *див.* **ПАНЪ** I;

◇ от малыхъ и до вєликыхъ (1) без винятку: Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою... записоувае(м) исъ своее очины... исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеницы и съ овса и съ ячменю и съ яры(х) пшениць и съ гороховь и съ всее ярины почень о(т) малы(х) и до великы и къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178); отъ вєлика и до мала (1), от мала до вєлика (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8; Моговищє малоє (1) *див.* **МОГОВИЩЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ма(л)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *род. одн. ч.* **малого** 2 (1420 *Cost.* I, 135; 1457 *BD* I, 4); **мала** 2 (1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305); *зам. род. одн. ж.* до **малого** дорогоу 1 (1488 *ДГСПМ*); *дав. одн. ч.* **маломоу** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн. ч., с.* **малымь** (1473 *ШКН* 165); *місц. одн. ч., с.* **о (на) малом, мало(м)** 2 (1453 *Cost.* II, 492); **на малѣ** 1 (1401 *ЗКЄ*); *наз. одн. с.* **малоє** 2 (1447 *Cost.* II, 288; XV ст. *BC* 35 зв.); **мало** 1 (XV ст. *BC* 36); *знах. одн. с.* **малоє** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *BD* I, 9; 1460 *DIR«A»* 515; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); *наз. одн. ж.* **мала** (1446 *ПГСПМР*); *род. одн. ж.* **малое** 3 (1389 *РЕА* I, 27; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **малои** 2 (1420 *Cost.* I, 135; 1448 *ДГПР*); *знах. одн. ж.* **малоую** (1415 *Cost.* I, 121; 1446 *ПГСПМР;* XV ст. *BC* 14 зв.; 1499 *BD* II, 136); *ор. одн. ж.* **малою** 4 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1466 *BD* I, 114; 1488 *ДГСПМ*); **малои** 1 (1488 *ДГСПМ*); *місц. одн. ж.* **на малои** (1453 *Cost.* II, 445); *наз. мн. ч.* **мали** 9 (1460 *Cost. S.* 34; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517; 1472 *BD* I, 170, 172; *DIR«A»* 530; *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241); **малїи** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* I, 123; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BD* I, 224); **малы** 5 (1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 113; 1467 *BD* II, 297); **малыи, małyi** 4 (1465 *GL* 176; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*); *наз. мн. ж.* **малы** (1467 *BD* II, 297); *род. мн.* **малых, малыхъ, малыхь, малы(х), małych** 228 (1401 *RIR;* 1411 *Mih. Alb.*; 1420 *Cost.* I, 136; 1427 *DBAc* 23; 1434 *Cost.* I, 386; 1445 *Cost.* II, 212; 1459 *BD* I, 34; 1467 *BD* I, 119; 1484 *BD* I, 277; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **малих, малихъ, малихь, мали(х), малїх** 186 (1428 *Cost.* I, 224; 1438 *Cost.* II, 8; 1445 *Cost.* II, 231; 1454 *Cost.* II, 513; 1462 *BD* I, 67; 1471 *DIR«A»* 527; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *BD* I, 388; 1495 *BAM* 71; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **малыих, малыи(х)** 3 (1425 *Cost.* I, 173; 1441 *DBAc* 38; 1444 *DIR«A»* 481); ! **малы** I (1471 *DIR«A»* 525); ! **милы(х)** I (1447 *Cost.* II, 732); *дав. мн.* **малы(м)** I (1447 *Cost.* II, 732); **малим** I (1463 *BD* II, 295); *зам. род.* а на то є(ст)... в. въсѣхъ боѦръ молдавскыхъ и вєлицѣ(м) (!) жє и **малымъ** I (1433 *Cost.* I, 362); *знах. мн. ж.* **малые** (1495 *АЛМ* 88, 89); *ор. мн.* **малими, Малими** 51 (1458 *Cost.* II, 814; 1464 *BD* I, 83; 1470 *BD* I, 147; 1478 *BD* I, 218; 1481 *BD* I, 249; 1484 *BD* I, 282; 1487 *BD* I, 297; 1488 *BD* I, 317; 1495 *BD* II, 87; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **малыми** 29 (1424 Р 100; 1461 *BD* I, 45; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1473 *BD* I, 186; 1476 *BD* I, 208; 1479 *Cost. S.* 98; 1495 *BD* II, 81; 1497 *BD* II, 102; 1499 *AS* I, 11 і т. ін.); **малимы** 3 (1499 *BD* II, 130, 134, 144); **małymy** 1 (1465 *GL* 176); *місц. мн.* **на (о) малыхъ, малы(х)** (XV ст. *BC* 12 зв., 22; *СЯ* 40, 43); *кл. ф. мн. с.* **малая** (поч. XV ст. *ОБРН* 141).

Див. ще ***МАЛАЯ БЫСТРИЦЯ, *МАЛАЯ ИВЄНКА, *МАЛАЯ РЄБРЇЧОАРА, *МАЛЫИ БАХЛОУЄЦЬ, МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ, *МЕЗОЧЪ МАЛЫЙ.**

Пор. **МЄНЪШЫЙ.**

***МАЛЫИ БАХЛОУЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* ѦАмъ ми видѣвшє єго правоу... слоужбоу до нас... и дали и потвръдили єсми ємоу... млин на матки Малом Бахлоуєцѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на... Малом Бахлоуєцѣ** (1458 *BD* I, 24).

Див. ще ***БАХЛОУЄЦЬ.**

МАЛЫИ КРИХОВЕЦЬ *ч.* (4) *(назва потоку у Львівській землі):* а мы... сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ кдє пєреходи(т) дорога о(т) зоудєчова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *P* 95—96); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища... почєнши о(т) малого криховца о(т) потока (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **малыи криховєць** (1421 *P* 96); *род. одн.* **малого крїховцѧ** 1 (1421 *P* 95—96); **малого криховца** 1 (1430 *P* 116); *знах. одн.* **малыи крїховєць** (1421 *P* 96).

МАЛѢ *ж.* (7) *(особова назва):* тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу ... сєлищє Жоуржа блидарь, що коупил обѣ сєлищи оу Бълы и оу дочкы Иванова оу Мали (Сучава, 1459 *BD* I, 27); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... сєстра єго Малѣ и нєпотовє их Мирча и Влад... и продали... сєло на имѣ щоубєюл... господствоу мы за си злат татарских (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Малѣ** (1488 *BD* I, 323, 354; 1492 *BD* I, 509); *род. одн.* **Малѣ** 1 (1484 *BD* I, 286); **Мали** 1 (1459 *BD* I, 27); *дав. одн.* **Мали** (1488 *BD* I, 323, 355).

***МАЛѢСА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обрьшїи Лаоури... та до обрьшїє Малѣси (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Малѣси** (1490 *BD* I, 420).

***МАЛѦТЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тоє въсє що бы ємоу оурикъ съ всѣмъ доходомъ, ємоу и братїамъ єго малѦтоу и строи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473).

ФОРМИ: *дав. одн.* **малѦтоу** (1436 *Cost.* I, 473).

МАМАИ *ч.* (2) *(особова назва, тюрк.* Mamaj): а оу то(м) сєли дєсѦтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми и албашъ съ дѣтми (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); А сє я Нєкраш Колъчєєвич из братьєю своєю на имѧ из Мацыною и с Мамаєм съзнаваєм... иж єсмо отчизну и дєдизну свою продали кн⟨А⟩зю Михайлу Олєксандровичу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мамаи** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *ор. одн.* **Мамаєм** (1497 *AS* I, 112).

МАМОУРИНСКЫИ, МАМУРИНСКЫ *ч.* (9) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана ходка мамоуринского и дѣтєи єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 207); а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... па(н) гринко мамуринскы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мамоурииськыи** I (1436 *Cost.* II, 701); **мамуринскы** I (1456 *Cost.* II, 583); *род. одн.* **мамоурииского** 3 (1428 *Cost.* I, 202, 207; 1436 *Cost.* I, 484); **мамоурииьского** 2 (1436 *Cost.* I, 455); **мамоуринскаго, мамоуринска⟨го⟩** 2 (1436 *Cost.* I, 468, 488).

***МАМОУРИНЬСКИИ** *див.* **МАМОУРИНСКЫИ.**

***МАНАСІЄВЪ** *див.* ***КЄЛІЄ МАНАСІЄВИ.**

***МАНАСТИРА** *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МАНАСТИРСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МАНАСТИРСКЫ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МАНАСТИРЬ *див.* **МОНАСТИРЪ.**

МАНАСТИРЯ *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МАНАСТЫРСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МАНАСТЫРЪ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МАНАСТЫРЬ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МАНАСТЫРЯ** *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МАНДРИНЪ** *див.* ***МЪНДРИНЪ.**

***МАНДРИЧКА** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Мындрѧ): а на то є(ст)... вира пана ма(н)дрички (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн.* **ма(и)дрички** (1425 *Cost.* I, 169).

Див. ще **МОУДРИЧКА.**

МАНЄВ[1] *прикм.* (3): а на то... вѣра манєва (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 85); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошє... Доума, сынъ Манєв... и сєстричичи єго... и продали... єдно сєло... Пътроу Сєлищѣноулоу за оє злат татарских (Сучава, 1491 *BD* I, 466—467).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Маиєв** (1491 *BD* I, 466); *дав. одн. ч.* **Маиєв** (1491 *BD* I, 467); *наз. одн. ж.* **маиєва** (1411 *Cost.* I, 85).

Пор. **МАНИ, МАНЬ, МАНѢ.**

***МАНЄВ**[2] *див.* ***СТАРИЙ МАНЄВ.**

МАНЄВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѧны, паны молдавскыми, на имѧ... панъ манєвичь ивашко столникъ, панъ бырличь станъ чашникъ... слюбили єсмы... королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); И оуставшє... Лоука и братїѧ єго... и заплатили оусє нсполна... пинѣзи... оу роуки... Аноушки, дочка Лоука Манєвича (Сучава, 1487 *BD* I, 306).

ФОРМИ: *наз. одн.* **манєвичь** (1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **Маиєвича** 3 (1487 *BD* I, 306); **манєвичѧ** 1 (1407 *Cost.* I, 57); *дав. одн.* **Манєвичю** (1487 *BD* I, 306).

МАНЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь раб владыки моєго ісу христа, Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали... єсми... монастироу... оуси цръкви... оу Соучавскои волости: ā от Нижнїи Жнков ис попом, в̄ от Манєвци с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **Манєвци** (1490 *BD* I, 419).

МАНЄВЪ *ч.* (14) *(назва села у Волинській землі)* Маниво: а што матка и⟨а⟩ша дєржит отчину н⟨а⟩шу и сєла *Манєв*... старый Манєв, Тараж (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а кн⟨А⟩зь Сємєн Городок оузѧл и Манєвъ со всѣмн присєлки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); а к моєй роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѧ моѧ... имѣньє на имѧ Манєвъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Манєвъ** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79); *род. одн.* **Манєва** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *дав. одн.* **Маиєвоу** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *знах. одн.* **Маиєв, Маиєвъ** (1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70); *місц. одн.* **оу Манєвє** (1478 *AS* I, 76).

Див. ще ***СТАРИЙ МАНЄВ.**

***МАНЄТА** *див.* ***МОНЄТА.**

МАНЄЩИ, МЪНЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєла на имѧ, на богданѣ гдє є(ст) баланъ... и повышє манєщи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); а дали єсми на то... бълошєщи и манєщи⟨и⟩ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517); а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Пътроу Сєлищѣноул тоє прѧдрєчєноє сєло... на имѣ Мънєщи (Сучава, 1491 *BD* I, 467).

ФОРМИ: *наз.* **Мъиєщи** 3 (1459 *BD* I, 35; 1491 *BD* I, 467); **манєщи** I (1436 *Cost.* I, 444); *знах.* **маиєщи⟨и⟩** (1454 *Cost.* II, 517).

***МАНЄЩИИ** *див.* **МАНЄЩИ.**

МАНЗАЦИ, МЪНЗАЦЇИ, МЫНЗАЦИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу... сєла... на имѣ радєшани и на вѣр(х) любанѣ мынзаци (Сучава, 1494 *Cost.* I, 386); далиже и потвєрдили єсми... сєла на любанѣ на имѧ манзаци и... гдє были тємєшєщи (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469); а хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Мънзацїи... да єст от оусих сторон по старомоу хотароу (Сучава, 1489 *BD* I, 372).

ФОРМИ: *наз.* **манзаци** 1 (1436 *DIR«A»* 469); **Мънзацїи** 2 (1489 *BD* I, 371 372); **мынзаци** 2 (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II, 41).

МАНИ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, пор.* Маноуил): И оуставшє наши слоуги доума попшєскоу и мани⟨и заплатиль оуси исполна тоты... пинєзи⟩ (б. м. н., 1500 *SD* 7).

Див. ще **МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ, МАНѢ.**

! МАНИТА *див.* ***МОНЄТА.**

МАНКО, МАНЬКО *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Маноуил): а на розъѣздѣ были зємлѧнє... панъ манько ардєвовичь а осташь голобутъ (Зудечів, 1411 *P* 79); а при то(м) были... свѣдци... па(н) манко ардєвови (!) па(н) прокопъ нѧнєви(ч) (Зудечів, 1413 *P* 83—84).

ФОРМИ: *наз. одн.* **манко, манько** (1411 *P* 79; 1413 *P* 83).
Див. ще **МАНИ, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ, МАНѢ.**

***МАНОВЕЦЪ** *ч.* (1) манівець, непрямий шлях: И потомъ Мокрычане нас повели по своим граням мановицами по дубровѣ и по бору (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).
ФОРМИ: *ор. мн.* **мановицами** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

МАНОИЛ *див.* **МАНОУИЛ.**

***МАНОИЛЕЩИ** *див.* **МЪНЪИЛЕЩІИ.**

МАНОИЛО *див.* **МАНОУИЛ.**

***МАНСТВО** *с.* (1) (*стч.* manstvo, *стп.* maństwo) васальна повинність: и подлу(х) того, яко пере(д)ковє наши олдовали и присАгли и записали сА пану нашему милостивому... кролєвн полскому... вѣрнѣ прїААли, служили и своєи присАгн и манства, якосА записали и присАгою завАзалисА полнїи держали, а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и прнсАгли (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663—664).
ФОРМИ: *род. одн.* **маиства** (1434 *Cost.* II, 663).

МАНОУИЛ, МАНОИЛО, МАНОИЛ, МАНОУИЛО, МЪНЪИЛ *ч.* (115) (*особова назва, гр.* Μανοῦήλ, *гебр.* Emmanoil) Мануїл, Мануйло: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи башота маноуило прїидє прѣ(д) нами своєю доброю волею... и дадє... сєло... манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... наши слоуги мънъил ⟨и брат єго Д⟩аноул и продали... половина сєло на Кръли́гътоури (Сучава, 1490 *BD* I, 432).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Маноило** II (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52, 54; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113); **Маноил, Маиои(л), Manoil** 3 (1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176); **Маиоуил** I (1466 *BD* I, 115); **маноуило** I (1428 *Cost.* I, 228); **мъиъил** I (1490 *BD* I, 432); *зам. род.* пана **Маноило** 8 (1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 446, 462, 466; 1455 *Cost.* II, 526, 549, 553; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **маиоила** 77 (1432 *ДГВІН;* 1439 *Cost.* II, 62; 1445 *DIR«A»* 483; 1449 *Cost.* II, 380; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *Cost.* II, 569; 1459 *BD* I, 28; 1464 *BD* I, 86; 1467 *BD* I, 117; 1483 *BD* I, 269 і т. ін.); **маноуила** 10 (1436 *Cost.* I, 484; 1443 *Cost.* II, 120, 180; *ПГСММ;* 1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 472; 1467 *BD* I, 119); **Мъиъила** 2 (1466 *BD* I, 110; 1483 *BD* I, 269); **маиъила** I (1443 *Cost.* II, 129).

***МАНОУИЛЕЩИ** *див.* **МЪНЪИЛЕЩІИ.**

МАНОУИЛО *див.* **МАНОУИЛ.**

***МАНЧОУЛЪ** *див.* **МАНЧЮЛЪ.**

МАНЧЮЛ *див.* **МАНЧЮЛЪ.**

***МАНЧЮЛОВЪ** *прикм.* (1): Тѣмь мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... єдна част от Моуша дочка Манчюлова за ҂ѕ҃ злати татарских, а дроуга чАст от жєна Данчюлова... за ҂ѕ҃ златы татарских (Сучава, 1479 *BAM* 61).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Маичюлова** (1479 *BAM* 61).
Пор. **МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ.**

МАНЧЮЛОУ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Маноуил): и оу то(м) оуста(л) стоика и снъ єго манчюлу и заплатили оу рукы иону ... исполна (Бирлад, 1467 *Cost.S.* 69); мы стєфа(н) ⟨воєвода⟩... знамєнито чини(м)... ожє... наши слоуги, по(п) ивоулоу и плємє(н)ни(к) єго, ма(н)чюлоу, с⟨лоужили на(м) право и в⟩ѣрно (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).
Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ, МАНѢ.**

МАНЧЮЛЪ, МАНЧЮЛ *ч.* (7) (*особова назва, пор.* Маноуил): а пан жоуржь далъ сыноу пєтрови, манчоулови за єго чАст сєла викшинєць, одно сєло своє на имА корждановци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); ТАм мы видѣвшє єго правою и вѣриою слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... єдино сєло... що бил коупил тоє сєло Аврам вистАрник от Жоуржа Оничаноул... и от Манчюл... за тє злат татарских (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Маичюлъ, Маичю(л), Манчюл** (1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BAM* 61; 1487 *BD* I, 312); *род. одн.* **Маичюл** (1493 *BD* II, 22); *дав. одн.* **манчюлоу, манчюлу** 2 (1467 *Cost. S.* 69); **маичоулови** I (1429 *Cost.* I, 242).
Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЬ, МАНѢ**

***МАНЪИЛЪ** *див.* **МАНОУИЛ.**

МАНЬ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор.* Маноуил): тоє въсє що бы ємоу оурикъ съ въсѣмъ доходомъ ємоу... и братїамъ єго, макрѣ и михаилоу и жоуржоу и микоулоу и маню (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє, або оусхочє(т) оувєрноути или па(н) мнхаи(л) и єго наслѣ(д)кы или па(н) ма(н)... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).
ФОРМИ: *наз. одн.* **маиь, ма(и)** (1452 *Cost.* II, 422); *дав. одн.* **маию** (1429 *Cost.* I, 290; 1452 *Cost.* II, 422).
Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНѢ.**

МАНЬКО *див.* **МАНКО.**

МАНѢ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, пор.* Маноуил): тАм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... сєла... на имѣ... погориловци, що купилъ о(т) манѣ глобника (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540); мы Стєфан воєвода ... знамєнито чиним... ожє... слоуга наш Доума... и сєстричичи єго... продали... єдно сєло... на имѣ Мънєщи, гдє бил дом отца их ман⟨ѣ⟩ (Сучава, 1491 *BD* I, 467).
Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ.**

***МАНѢВСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): Я кнАзь Михайло Васильєвичь Избаразький съзнаваю сє... штож єсмо сА дѣлили з братєю отчиною нашою ... со кн⟨А⟩зємъ Сємѣном Манѣвским и со кн⟨А⟩з⟨є⟩мъ Фєдкомъ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).
ФОРМИ: *ор. одн.* **Маиѣвским** (1482 *AS* 1, 80).

МАРА *ж.* (7) (*особова назва, молд.* Марана): Пан Триколич дворник пишет моєи панєи Нєгрити, и моєи дочци НАгши, и оуноучати моєи Мара (Торговище, 1481 *BD* II, 358); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прАд нами... Мара, дочка Нѣгина... н продали... єдно сєло на имѣ Оурджичѣнїи (Сучава, 1491 *BD* I, 488); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошѣ прАд нами... Юрїи и сєстра єго Мъроушка, сыновє Лѣхоула, оуноуковє Пєтр⟨ашк⟩о и Марѣ... и продали... єдно сєло... на имѣ Поулнєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Мара** I (1491 *BD* I, 448); *зам. дав.* оуноучати моєи **Мара** 1 (1481 *BD* II, 358); *зам. ор.* съ своими сєстрами ма(г)да и **мара** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); *род. одн.* **Мари** 1 (1490 *BD* I, 39); **Марѣ** 1 (1495 *BD* II, 57); *дав. одн.* **Мари** (1488 *ДГСВМЩ;* 1491 *BD* I, 449).

***МАРАМОУРЄШСКЫИ** *прикм.* (1) (*пор.* Марамуреш у Трансільванії): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє цркoвь въ имє стго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **!марамоурє(ш)скы(м)** (1404 *ГМ*).

МАРАНАѲТА *ж.* (1) (*арам.* Mārana-thā, *гр.* Μαρανάθᾶ) відлучення від церкви, прокляття: а хто учнє(т) устоупатися н пакостити митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) въ(к) и в боудоущєй ана(ѳ)тєма и маранаѳта свты(х) апосто(л), и свты(х) о(т)цъ сєдми соборо(в) всєлє(н)ски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **маранаѳта** (1481 *ГПМ*).

МАРЕГОРѢТА, МАРЄКОРѢТА *ж.* (6) (*особова назва, цсл.* Маргарѣта, *гр.* Μαργαρίτης) Маргарита: а тако(ж) пани марєкорѣта росовА да(л) своє сєло сєрно(к) тучнАкови н м ко(п) прида(л) за куропотєники (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **марєгорѣта** I (1418 *P* 89); **марєкорѣта** I (1418 *P* 89); *дав. одн.* **марєкорѣтѣ** (1418 *P* 89); *знах. одн.* **марєкрѣту** (1418 *P* 89); *ор. одн.* **марєгорѣтою** (1418 *P* 89).

***МАРЄКРѢТА** *див.* **МАРЄГОРѢТА.**

МАРЄЛЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд.* маре «великий»): И оуставшє слоуга наш Тоадєр Марєлє и съ братанич (!) єго... и заплатил⟨и⟩... оуси исполна ⟨тоти⟩... пинѣзи (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

МАРЄНА, МАРЄНѢ, МЪРЄНА *ж.* (19) (*особова назва, молд., пор.* Марина) Марина: А по єго животѣ, жон⟨ы єго⟩ Марєны, и оунукамъ єи Анушцѣ и Станѣ, и дѣте⟨м их⟩ и оунучатомь их... и въсєму роду их, нєпороушєно николижє на вѣкы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19); А пак тоти дви привилии, що их дала Мърєна, дочка Тоадєра Продана, и нєпота єи Мърєна, дочка Лазора Продана, оу роуки господство ми... а аз господство ми єщє єсмъ их дал оби дви оу роуки молєбникоу нашємоу кир Паисїє єгоумєноу **от** Поут⟨н⟩и (Сучава, 1488 *BD* I, 348).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марєна, Мърєиа** 8 (1462 *BD* I, 55; 1480 *BD* I, 241; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 347, 348); **Марєиѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 305); *род. одн.* **марєиы** (1427 *DIR«A»* 450; 1429 *Cost.* I, 248; 1438 *DIR«A»* 472; 1462 *BD* I, 55); *дав. одн.* **Марєии, ⟨мар⟩єии** 2 (1429 *Cost.* I, 249; 1470 *BD* I, 148); **Марєиы** 2 (1424—1425 *DBAc* 19; 1429 *Cost.* I, 248); *ор. одн.* **Марєиою** (1469 *BD* I, 138).

Див. ще **МАРИНА.**

***МАРЄНИНЪ** *прикм.* (1): мы алєксандръ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидє прѣд нами... аноушка дочка марєнина вавкармана барбовского... и продала... пєта часть сєла от бєрбєшти (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **марєиина** (XV ст. *НРРГ*).

Пор. **МАРЄНА.**

***МАРЄНКА** *ж.* (3) (*особова назва, пор.* Марєна): А пан Нѧг паркалаб и дочка єго Марєн⟨ка⟩ (... — *Прим. вид.*) оу роуки паноу Фроунтєшоу столникоу (Сучава, 1488 *BD* I, 363).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марєи⟨ка⟩** (1488 *BD* I, 363); *дав. одн.* **Мърєики** (1488 *BD* I, 363); *ор. одн.* **Мърєикою** (1488 *BD* I, 363).

МАРЄНѢ *див.* **МАРЄНА.**

МАРЄШ, МАРЄШЬ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. стч.* Mareš): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи наши слоуги Марєш и Доума Мълъєскоул... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BAM* 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марєш, Марєшь** (1495 *BAM* 70; *BD* II, 47).

МАРЖИНЫ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): того радї, мы... дали и потвръдили єсми ємоу отнины єго, сєла на имѣ опришєщи на зєлєтинѧ... и маржины (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).

ФОРМИ: *наз.* **маржины** (1452 *Cost.* II, 432).

МАРЖИНѢНЄ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... дали єсми ємоу... єдино сєло оу юкаша, сєло на имѧ маржинѣнє (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65).

ФОРМИ: *наз.* **маржинѣиє** (1440 *Cost.* II, 65).

***МАРИБОРКЪ** *ч.* (1) (*назва фортеці ордену хрестоносців, стп.* Malbork, *свн.* Marburg, Marienburg) Мальборк: Єстли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав.* **марибoркоу** (1447—1492 *ЛКБВ*).

МАРИНА, МЪРИНА, МЪРИНЪ *ж.* (54) (*особова назва, гр.* Μαρῖνα): Азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дїїѫ... и за дїїѫ... сновь мои(х) димитра и михаила и Марины и Марїѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Я пан Волчко Хренницкій объявляю и чиню ведомо... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); И оу том також прїидоша... Мърина, дочка Оанца Брълича... и сєстра єи Аноушка... и оуноукове их Мърина... и... НастѦ... и продали свою правою отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марина, Мъриа, Мъринъ** 21 (1480 *BD* I, 237; 1481 *BD* I, 248; 1488 *BD* I, 361; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 391; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 55; *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *зам. род.* сыновє **Мъриа**, за доушоу... **Мариа** 3 (1470 *BD* I, 147; 1489 *BD* I, 367; 1495 *ПГВСР*); *род. одн.* **мариии, Мърини** 2 (1464 *Cost. S.* 59; 1495 *BD* II, 53); **Марыиы** 1 (1497 *РИБ* 684); **марииы** 1 (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **Марии, Мъриии** 24 (1481 *BD* I, 249; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 491; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 55; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); *знах. одн.* **Мариу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

Див. ще **МАРЄНА.**

МАРИЦЪ *ж., невідм.* (2) (*особова назва, пор.* Марїє): єдна част от того сєла да єст Марицъ, дочки Симиноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

***МАРИШЄЩИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣм мы... дали и потвръдили єсми єму сєла... що проминѣли съ бєцєю и да(л) чѧ(с)ти жони є(г) о(т) маришєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549).

ФОРМИ: *род.* **маришєщи** (1455 *Cost.* II, 549).

МАРИЯ, МАРЇА, МЪРЇА, МАРЬѦ, МАРЯ, МАРѦ *ж.* (74) (*особова назва, гр.* Μαρία, *гебр.* Magyam): Азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дїїѫ... и ро(д)тєль мои(х) ан(д)рєа и марїѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); тѣмъ мы... дали єсмы... двѣ сєлѣ на имѧ бънила и южинци станчоулови опро(ч) бънила, а кръстѣ и жонѣ єго марїи южинци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); Се я пани Вохнова пани Мария с своими детми, с паномъ Ивашкомъ и с паномъ Васкомъ, посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дїїє стопочивши(х) прє(д)ко(в)... наши(х), и... за здравїє... г(с)пж(д)и нашєи мрїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мария, марїа, мъріа** 3 (1436 *Cost.* II, 698; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1497 *Cost. S.* 208); **МарьѦ** 3 (1482 *AS* I, 79); **Маря, ма(р)я, МарѦ** 7 (1488 *AS* I, 242; 1496 *ВМКФС;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1497 *РИБ* 683); *зам. род.* храмь оуспєнїє... богородица ... **Марїа**, да є(ст) проклѧтъ о(т)... двы **марїа**, храмъ... прїснодѣвы(и) **мрїа** 6 (1443 *ДГСМПБ; ПГСММ;* 1446 *P* 154; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ*); храмъ оуспєнїє... приснєдєви **марїѦ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род. одн.* **Марїи, м⟨а⟩рїи, мрїи** 23 (1448 *Cost.* II, 352; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1471 *ДГСМПБ;* 1476 *BD* I, 211; 1488 *BD* I, 348; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **марїѫ** 2 (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **Марїи, марїи, м⟨а⟩рїи, мрїи, мъріи, мъріи** 18 (1428 *Cost.* I, 221; 1433 *Cost.* I, 350; 1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 774; 1481 *BD* I, 248; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 76; 1497 *Cost. S.* 208; 1499 *АЛМ* вип. 2,36 і т. ін.); **Мари** 8 (1485—1500 *AS* I, 120; 1487 *AS* I, 87; 1490 *AS* I, 92; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1494 *AS* I, 101); **Марьи** 1 (1482 *AS* I, 79); *ор. одн.* **Марѣєю** 1 (1492 *AS* III, 23); **Марьєю** 1 (1482 *AS* I, 79); **Марєю** 1 (1497 *AS* I, 85).

Див. ще **МАРЇЄ.**

МАРЇЄ, МЪРЇЄ *ж., невідм.* (9) (*особова назва, молд., цсл.* Мария, *гр.* Μαρία, *гебр.* Magyam) Марія: мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м) (...— *Прим. вид.*) аноушка и марїє, дъщери камаринєви жаловали єсми и(х) осо(б)ною нашєю мл(с)тєю (Сучава, 1479 *ПГВСА*); И оуставшє Мърїє, дочка Брьсанова, и съ своим братаничєм... та заплатили оуси тоти пинѣзн (Сучава, 1495 *BD* II, 76); И пак оу том и

оу тотже часъ такожъ прїиде... дръгълинъ... н дала она... половина селище... на имѧ половина от Гълещи... паноу Или комису, опроче... от братанича его от Мъріе (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

Див. ще **МАРИЯ.**

МАРКО, МАР'КО *ч.* (17) (*особова назва, цсл.* Маркъ, Маръко, *гр.* Μάρκος, *лат.* Marcus): a piszal krolowei pisar Marco (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); мы петръ воево(д)... чини(м) знаменито... оже то(т) истиныи слоуга на(ш), вѣрныи панъ марко, слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359); перъво сего... продали были есмо вси корчмы Въруцъкіе ... Маръку на тры годы за сто копъ и за шестьдесятъ копъ грошей широкихъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227); y ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

свѧтыи марко (I) *див.* **СВѦТЫИ** I.

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марко, марко, Мар'ко, мар⟨к⟩о, Marco** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *АЛМ* 12; 1466 *AS* I, 63; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1479—1480 *Cost. S.* 104; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 312; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **марку, Маръку, Marku** (1479 або 1480 *Cost. S.* 105; 1487 *РИБ* 227; 1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **Markom** (1500 *ДПЖН*); *місц. одн.* **по марку** (1388 *P* 39).

***МАРКОВЪ** *прикм.* (3): a pry tom byty... s pana markowy ruki słuzebnyci namisnyka beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

марково селище (I) (*назва селища у Молдавському князівстві*): тъмъ мы... дали и потвръдили есми имъ... села... на ребричи... где бы(л) стоѧ(н) долѣ и пониже марково селище (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **markowa** (1500 *ДПЖН*); *знах. одн. с.* **марково** (1443 *Cost.* II, 179); *род. одн. ж.* **markowy** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще ***МАРКОВЪ СТАВЪ.**

Пор. **МАРКО.**

***МАРКОВЪ СТАВЪ** *ч.* (3) (*назва села у Волинській землі*) Маркостав: къ володимирю о(т)ступаетьсѧ... о(т) еоуфимкова села до маркова става от маркова става по львовъскую дорогу къ скоморохомъ (б. м. н., 1366 *P* 14); и я... записую... по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **маркова става** (1366 *P* 14); *знах. одн.* **Марков Ставъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

МАРКОНЕ *с., невідм.* (I) (*назва села у Молдавському князівстві*): тъмъ мы... потвердили есми его очи(н)оу... села... грозещи и марконе (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

***МАРМОУРЕВЪ** *прикм.* (I): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты... наши... слоуги, сыновє Мармоуревы от Брълъзела, на имѣ Тома и... Жоуржа, слоужнли нам право и вѣрно (Сучава, 1467 *BD* I, 118).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Мармоуревы** (1467 *BD* I, 118).

МАРТА *ж.* (II) (*особова назва, цсл.* Маръѳа, Марта, *гр.* Μάρθα, *гебр.* Marta): азъ рабь бжїи... именемъ стефанъ... коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ дшѫ и подроужїа ми марѳѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); И оуставши Марта, паны пана Михоула Андроиника, та заплатила оуси тоти вишеписаны пинѣзи (Сучава, 1462 *BD* I, 52); и тиж есми емоу дали и потвръдили она (!) селишче... що емоу продали тое селишче аноушка н марта, дъщери мъдръжакови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марта, марта** (1462 *BD* I, 52; 1490 *BD* I, 390, 403; 1493 *Cost. S.* 176); *дав. одн.* **Марти** (1462 *BD* I, 52; 1490 *BD* I, 390, 403); *знах. одн.* **марѳѫ** (1401 ЗКЄ).

! **МАРТИ** ⟨МАРТИНЪ⟩ *див.* **МАРТИНЪ.**

МАРТИН *див.* **МАРТИНЪ.**

МАРТИНЕЦЪ, МАРТИНЄЦЬ *ч.* (6) (*особова назва, пор.* Мартинъ): а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... петрашець, опона(с) мартинець... мають ему потому служити, ка(к) есть в тои земли обычан (Луцьк, 1490 *Пам.*); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ... пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мартинецъ** 2 (1498 *АЛМ* 159); **мартинець** 1 (1490 *Пам.*); *знах. одн.* **Мартинца** 1 (1498 *АЛМ* 159); **Мартынца** 1 (1498 *АЛМ* 159); *ор. одн.* **Мартынцомъ** (1498 *АЛМ* 159).

***МАРТИНОВИЧЪ** *ч.* (I) (*особова назва*): жалова(л) намъ писаръ нашъ... на воеводича троцкого на пна о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупаеться въ его ловы любецъкии (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ма(р)тиновича** (1499 *ВФ*).

МАРТИНОВСКЫ *див.* **МАРТИНОВЬСКИИ.**

***МАРТИНОВЪ** *прикм.* (I): У Полоной у пана Мартинове одъ накладного воза по полу грошу давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **у Мартинове** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Пор. **МАРТИНЪ.**

МАРТИНОВЬСКИИ, МАРТИНОВСКЫ *ч.* (3) (*особова назва*): а ти доконали н осоудили па(н) хр(с)ченъ мартиновскы па(н) ольдрихъ медускы (Галич, 1401 *P* 66); а тои речи свѣдъцн панъ стриець воевода галицкии... панъ хрщнъ мартиновьскии (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мартиновскы** I (1401 *P* 66); **мартинов(с)ки(и), мартиновьскии** 2 (1404 *P* 70; 1409 *P* 74).

***МАРТИНЦОВЪ** *прикм.* (I): И мы очевнсто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ и тую землю Проселкову а Мартинцову, што отець его Остафѣй далъ тому Проселку, присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Мартинцову** (1498 *АЛМ* 159).

Пор. **МАРТИНЕЦЪ.**

МАРТИНЪ, МАРТИН, МАРТЫНЪ *ч.* (20) (*особова назва, гр.* Μαρτῖνος, *лат.* Martinus): а при томъ были исвѣдъци панъ судивои староста кракувъскии... панъ мартинъ лютковъскии (Бохур, 1377 *P* 24); а на то свѣдкове... пан мартин боуръ, пан каспарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А при том были: пан Богдан Сенкович Гостский... а пан Мартин Хребтович дворѧнин королев (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) емоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ (XV ст. *BC* 31 зв.); Панъ Литаворъ Хребътовичъ... а панъ Ѳедко... брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мартинъ, мартинъ, Мартин, мартин, Марти(н), ма(р)тинъ** 10 (1377 *P* 24; 1386 *P* 31; 1456 *Cost.* II, 791; 1487 *AS* I, 85, 86; 1497 *ПМХ;* XV ст. *BC* 24 зв., 31 зв., 32; 1499 *AS* I, 118); **Мартынъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); ! **марти** 1 (XV ст. *BC* 32); *род. одн.* **Мартина** 1 (1499 *РЕА* III, 34); **Мартына** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *дав. одн.* **мартину, ма(р)тиноу, Martynu** 4 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1499 *ВФ*); *знах. одн.* **мартина** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); **Мартына** 1 (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **МАРТІЄ, МАРЦИНЪ.**

МАРТІЄ *ч., невідм.* (I) (*особова назва, молд., цсл.* Мартинъ, *гр.* Μάρτιος, *лат.* Martius): мы Стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали и потвердили есми томоу стомоу монастироу... пасика... где осади(л) мартїе (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

Див. ще **МАРТИНЪ, МАРЦИНЪ.**

МАРТОР *ч.* (4) (*молд.* мартор «свідок», *гр.* μάρτυρος) свідок: а при то(м) мартори наши бояри: панъ доума браеви(ч) дворни(к) и панъ ста(н)чоулъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); А при том есми мартор сам господство ми выше⟨писа⟩н(ны) Стефан воевода, и наш митро⟨пол⟩ит кир Ѳеоктист (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мартор** (1460 *BD* I, 41); *наз. мн.* **мартори 2** (1448 *Cost.* I, 362; 1453 *Cost.* II, 458); **мартоури** 1 (1455 *Cost.* II, 562).

МАРТОРИА, МАРТОРЇА, МАРТОРЇѦ, МАРТОРИѦ, МАРТОРЫА, МАРТОРЫИ, МАРТОУРЇА, МАРТОУРЇѦ, МАРТОУРИѦ *ж.* (31) **1.** (*молд.* мэртурие «свідчення», «свідоцтво», *гр.* μαρτύρία) свідчення, свідоцтво (I): а на то є(ст) марто(р)їа г(с)(д)во ми стєфа(н) воєво(д)а и пановє наши па(н) дума браєви(ч) (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519);

от мартоуриоу (2) на підставі свідчень, на основі показань свідків: а они и тоє привилїє дали оу наших роуках, що єсмо били ми им оучинили от мартоуриоу (Сучава, 1491 *BD* I, 452); великая мартори́А (26) *див.* **ВЕЛИКИЙ** [1] 3.

2. свідки (2): а при томь были мартурИѦ па(н) оана дворникъ, пань журжь о(т) ⟨ф⟩ратєвци (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); А при том марторїа сам господства ми выш(є)писанны Стєфан воєвода, и наши бояре (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мартори́а, марторїа, марто(р)їа, martoгуа, мартори́Ѧ, марторїѦ** 16 (1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519; 1467 *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *Cost. S.* 88; 1474 *РГС* і т. ін.); **марторыа** 1 (1462 *BD* I, 54); **марторыи** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **мартоурїа, мартоу⟨рї⟩а, мартурИѦ, мартоурїѦ** 13 (1418 *Cost.* I, 127; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 150, 153; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 224; *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 241); *знах. одн. зам. род.* от **мартоуриоу** (1491 *BD* I, 452).

Див. ще **МАРТОРИЄ.**

МАРТОРИЄ *ж., невідм.* (I) ◇ великая мартори́є *див.* **ВЕЛИКИЙ** [1] 3.

Див. ще **МАРТОРИА.**

МАРТОРИѦ *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРЇА *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРЇѦ *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРЫА *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРЫИ *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОУРИѦ *див.* **МАРТОРИА.**

***МАРТОУРИСАТИ** *дієсл. док.* (2) (*молд.* мэртуриси «признаватися») (о чім і без додатка) свідчити (про що), засвідчувати (що): И оу томъ он оустал та ⟨при⟩вєлъ прѦд нами оуси свои околнїн мєжиѦши, та визнали и мартоурисали и они ажє єст так (Сучава, 1480 *BD* I, 239).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **мартоурисали** (1480 *BD* I, 239); *бажн.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби... мартоурисали** (1480 *BD* I, 239).

МАРТОУРЇА *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОУРЇѦ *див.* **МАРТОРИА.**
***МАРТОУРЬ** *див.* **МАРТОР.**

***МАРТЪ** *ч.* (82) (*цсл.* маръть, *гр.* μάρτιος, *лат.* martius) (*назва місяця*) березень: А писанъ листъ... мцѦ марта зї оу днь стго олєксѣѦ (Смотрич, 1375 *P* 20); Писан... месяца марта тридцатого дня (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9); данъ в києво (!) марта в лѣто 6973 (Київ, 1465 *ДГСОС*); Писанъ въ кракове, март⟨тъ⟩ 23 день, инъдик⟨т⟩ъ 7 (Краків, 1489 *РИБ* 438); матєи писа(л), въ ясо(х), в лто зи м(с)ца марта зї днъ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* мар⟨тъ⟩ 1 (1489 *РИБ* 438); *зам. род.* **март, мар(т)ъ, ма(рт), мар(т), мрт** 8 (1423 *Cost.* I, 154; 1448 *P* 149; 1493 *BD* II, 6, 28; *Cost. D.* 46; *Cost. S.* 177; 1497 *DC* 8; *Cost. S.* 209); *род. одн.* **марта, мрта, м(р)а** 18 (1375 *P* 20; 1392 *Cost.* I, 8; 1402 *Cost.* II, 621; 1423 *Cost.* II, 157; 1435 *МЭФ;* 1456—1481 *P* 164; 1465 *ДГСОС;* 1482 *BD* I, 261; 1493 *BD* II, 20; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **мартіа, мартія, мартїѦ** 10 (1434 *Cost.* II, 670; 1479 *BAM* 62; 1488 *BD* I, 325; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 433; 1493 *BD* II, 22; 1495 *BD* II, 74; 1497 *BD* II, 113; *Cost. S.* 224; 1500 *BD* II, 176); *ск. н.* **мар, ма(р)** 14 (1435 *Cost.* II, 692; 1442 *Cost.* II, 93; 1479 *BD* I, 222; 1490 *BD* I, 398; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 4; 1495 *БСКИ;* 1497 *BD* II, 107; *Cost. S.* 212; 1500 *Cost. S.* 235 і т. ін.); **мр, м(р)** 31 (1434 *BD* II, 37; 1443 *Cost.* II, 121; 1454 *P* 163; 1465 *BD* I, 88; 1487 *BD* I, 294; 1490 *BD* I, 397; 1493 *BD* II, 15; 1495 *BD* II, 77; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.).

***МАРТЫНЕЦЪ** *див.* **МАРТИНЕЦЪ.**

МАРТЫНЪ *див.* **МАРТИНЪ.**

МАРОУШКА, МЪРОУШКА *ж.* (42) (*особова назва, пор.* Мария): што бы ємоу оурикъ съ оуеѣмъ доходомъ и жони єго мароушцѣ... и въеємоу родоу и(х) нєпороушєно николи на вѣкы (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); прото(ж) мароушка ставши оу то(т) нарєчєнны дє(н) и приеѣгла прѦ(д) нами... рєкучи та(к) ажє ива(н) исъ своими братїами нѣ(ст) оуноукы ку(п)чичєви ани єн самои марушци ани ми(х)нови (Васлуй, 1474 *РГС*); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышеписанныи пинѣзи ĉ злат татарскых оу роукы Мароушкы, дочци Настини, и плємєници єи, дроугои Мар'шкы, дочци Олчини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **марушка, мароушка, мъроушка, мару(ш)ка, мъроу(ш)ка** 19 (1453 *Cost.* II, 458; 1474 *РГС;* 1490 *Cost. S.* 141; 1492 *BD* I, 509; 1493 *BD* II, 18; *Cost. S.* 175; 1495 *BD* II, 57, 59; 1497 *Cost. S.* 212; 1499 *BD* I, 152 і т. ін.); *зам. род.* от **Мароушка** 3 (1462 *BD* I, 65; 1479 *BAM* 61; 1491 *BD* I, 456); *род. одн.* **марушки** 2 (1474 *РГС*); **марушкыи** 1 (1474 *РГС*); *дав. одн.* **марушци, мъроушци** 5 (1474 *РГС;* 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 451; 1493 *Cost. S.* 175); **Мароушцѣ, мароушцѣ** 2 (1433 *Cost.* I, 353; 1443 *BAM* 41); **марушки, Мъроушки** 3 (1474 *РГС;* 1495 *BD* II, 57; 59); **Мароушкы** 2 (1499 *BD* II, 154); **Мар'шкы** 1 (1499 *BD* II, 154); *знах. одн.* **марушку** (1474 *РГС*); *ор. одн.* **Мароушкою** 1 (1469 *BD* I, 138); *зам. знах.* тѣгали... на **марушкою** 1 (1474 *РГС*).

***МАРОУШЧЄНЪ** *див.* **МЪРОУШЧИН.**

МАРЦИНЪ *ч.* (2) (*особова назва, стп.* Marcin) Мартин: мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденский... марцинъ с калинова сирадски... марцинъ с лавска познанский... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **марцинъ** (1433 *P* 122).

Див. ще **МАРТІЄ, МАРТИНЪ.**

MARCZKO *ч.* (I) (*особова назва, пор.* Марко): A na to swidczy... pan Woith Haliczkj Marczko pan Drobisz Sczethen Holowicz (Галич, 1413 *GL*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Marczko** (1413 *GL*).

МАРШАЛЕКЪ *ч.* (1) (*стч.* maršálek, *стп.* marszałek, *свн.* marschalc) (*службова особа з більшими чи меншими повноваженнями, якій підлягали нижчі рангом виконавці*) маршалок: А при томъ были тые панове: панъ Петрашъ Монтикгордовичъ, маршалекъ земли Литовской, панъ Судивой, намѣстникъ Ковеньскій... и иныхъ много добрихъ людей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маршалекъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **МАРШАЛОКЪ.**

МАРШАЛКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

МАРШАЛКОВЪ *прикм.* (I) маршалка, маршалків: приказъ па(н) андрѣєвъ дчюсина маршалковъ (Київ, 1433 *P* 119).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **маршалковъ** (1433 *P* 119).

МАРШАЛОКЪ, МАРШАЛОК, МАРЪШАЛОК, МАРШАЛКО, МАРШѦЛКО, МОРШАЛКО, МАРЪШАЛЪКО *ч.* (104) (*стч.* maršálek, *стп.* marszałek, *свн.* marschalc) (*службова особа з більшими чи меншими повноваженнями, якій підлягали нижчі рангом виконавці*) маршалок: а притом были евѣдци, пан пєтръ нєоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а свѣдкове на то панъ хрщєнъ судомирски(и) панъ збыгнѣвъ маршѦлко (Львів, 1399 *P* 59); А при томъ были сведъки ... пан Казарин, маршалок Луцкое землѣ, пан Иванъ Волотовичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а при то(м) бы(л) оць нашь

ннкола архиман(д)ритъ печєрскыи оуставни(к)... и наши моршалкы кнѧзь глѣбь дмитрїєви(ч) боѧринъ нашь алєксан(д)ро самотєчи(ч)... и ины боѧрє наши и слоугы при то(м) были (Київ, 1446 *Р* 154); а при том был... пан Катоуна маршалко кн⟨ѧ⟩зѧ Ивановъ Острозкого (Острог, 1463 *AS* I, 56); Старостѣ луцкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, бралн личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34);

маршалокъ дворный (9) *(начальник всіх урядників двора феодала)* придворний маршалок: При томъ были: во⟨евода⟩ Вил⟨енскій⟩, панъ Мих⟨аило⟩ Рад⟨ивиловичъ⟩... мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ нам⟨ѣстникъ⟩ Они⟨кштенскій⟩ панъ Гр⟨игорій⟩ Ос⟨тиковичъ⟩ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ нам⟨ѣстникъ⟩ Мєр⟨єцкій⟩ и Ут⟨енскій⟩, кн⟨язь⟩ Михаилъ Львовичъ ⟨Глинскій⟩ (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2,59); маршалокъ земскій (14) *(намісник, який від імені князя чинив суд на місці; у Волинській землі йому підлягали також усі збройні сили)* маршалок земський: воленъ естъ панъ Петръ Ланевичъ Кнрдеевичъ Мылский, маршалокъ земъский... во всемъ именъи продати, и променяти, и заставити и по души дати (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); А при томъ были... воєвода троцкий маръшалок земъскнй пан Ян Юрьєвич... пан Григорєй Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маршалок, маршалокъ, мар⟨шалокъ⟩, маршало(к), маръшалок** 53 (1361 *AGZ* 6; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *AS* I, 40; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 69; 1482 *AS* I, 80; 1491 *AS* I, 97; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **маршалко, марша(л)ко, маръшалъко, marschałko** 9 (1377 *Р* 24; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1443 *Р* 145; 1448 *Р* 149; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56; 1483 *ВОРСР* 178; 1490 *Пам.*); **маршѧлко** 1 (1399 *Р* 59); **моршалко, моръша(л)ко** 2 (1446 *Р* 152; 1487 *ВОРСР* 178); *ск. н.* **мар, ма(р), мр, м(р)** 17 (1495 *АЛРГ* 55; *ВК; ВМЗД;* 1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП; ПМХ;* 1498 *ГВКОО*; 1499 *ВФ*); *род. одн.* **маршалка, маршалъка** (1445 *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 241, 242; 1494 *AS* I, 102); *дав. одн.* **маршалку, маршалкоу, marszałku, марша(л)коу, маршалъку, ма(р)шалъкоу** (1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 71; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *АМЛ*; 1489 *АМВ;* 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛРГ* 81; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1499 *АЛМ* вип. 2,36 і т. ін.); *знах. одн.* **маршалка, marszałka, маръша(л)ка, ма(р)шалъка, маръшалъка** (1467 *BD* II, 297; 1494 *BD* II, 386, 388; 1495 *ВМЗД;* 1496 *ПДВКА* 60; *ПДСВВ*; *ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **марша(л)ко(м), маршалъкомъ** (1467 *СП* № 13; 1488 *РИБ* 424); *наз. мн.* **маршалки** 1 (1495 *РИБ* 621); **! моршалкы** 1 (1446 *Р* 154).

Див. ще **МАРШАЛЕКЪ.**

***МАРШАЛЪСТВО** *с.* (1) виконування обов'язків маршалка, сан маршалка: Старосте Луцькому, маршалъку Волынъское земъли... и иным, хто потомъ будетъ отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское землн и Володимиръ деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

ФОРМИ: *знах. одн.* **маршалъство** (1488 *РИБ* 424).

МАРШѦЛКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МАРЪКО** *див.* **МАРКО.**

***МАРЪТИНОВАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* а о(т) пани марътнновоє никоторого вспоминаньѧ коу о(т)цоу нашому и намъ нє было (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **марътиновоє** (1499 *ВФ*).

МАРЪШАЛОК *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

МАРЪШАЛЪКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МАРЫНА** *див.* **МАРИНА.**

МАРЫШЄВЪЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарь имъ... о(т) марышєвъци валъ щто (!) по пєрєкь полѧ до сєрєта (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **марышєвъци** (1392 *Cost.* I, 7).

МАР'КО *див.* **МАРКО.**

МАРЬѦ *див.* **МАРИЯ.**

МАРЯ *див.* **МАРИЯ.**

МАРѦ *див.* **МАРИЯ.**

***МАРѲА** *див.* **МАРТА.**

МАСКЕВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: и княз Михайло самъ к Луцъку на съєм приехалъ, а п. Михайло Маскевичъ передо мъною сталъ тутъ же (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Маскевичъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

Див. ще **МАСКОВИЧЪ.**

МАСКО *ч.* (3) *(особова назва)*: а при то(м) были свєдоки... па(н) маско гулєвн(ч) а па(н) ива(н) волотови(ч) (Луцьк, 1438 *Р* 139); а при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земенинъ Володимеръский... а мешчане Володимерские: панъ Тинъ Горчица а панъ Маско (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Маско, маско** (1438 *Р* 139; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

МАСКОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ были свядцы: пан Михаило Масковичъ, пан Гришко Борисковъскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Масковичъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **МАСКЕВИЧЪ.**

МАСТЄРЪ *ч.* (3) (*стп.* majster, *свн.* mejster, *лат.* magister) ремісник, майстер: и варє ку(л)ко кожохари соу(т) оу ты(х) сє(л) или бу(д) какии мастєры щобы монастирю бы(л) то(т) вє(с) прихо(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу, или мастровє, иму(т) бы (!) кожухари или бу(д) какы мастєръ... да нє да(ст) ты(х) люди ни да(н), ни посаду (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мастєръ** (1453 *Cost.* II, 461); *наз. мн.* **мастєры** 1 (1448 *DIR«A»* 491); **мастровє** 1 (1453 *Cost.* II, 461).

Див. ще **МИСТРЪ** [2].

***МАСТѢКЫРОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла... фратещи, на чорно(м) потоцѣ, и мастѣкыроу(л) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мастѣкыроу(л)** (1455 *Cost.* II, 553).

***МАСЬКОВЪ** *прикм.* (1): просилн нас... пана Маськовы сыны... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Маськовы** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Пор. **МАСКО.**

МАТЄИ, МЪТЄИ *ч.* (36) (*особова назва, цсл.* Матъѳеи, *гр.* Ματθαῖος, *лат.* Mathaeus, *гебр.* Matithyāh) Матвій: И оуставши наши слоуги Тоадєр и Ион... и заплатили оуси готовими пинѧзми оу роуки... Матєю (Сучава, 1479 *BD* I, 223—224); Николай жалова(л) на матєя жє ємоу яко(ж) прїятєлєви конѧ позычилъ здорово(г) на дорогѫ а коли(ж) ємоу засѧ вєрнѫ(л) а то(т) конь хрома(л) (XV ст. *ВС* 23 зв.); матєи писа(л) въ ясо(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **матєи, Мътєи** 14 (1492 *АЛМ* 81; 1495 *BD* II, 42, 46, 56, 69; ПГВСР; 1499 *BD* II, 145, 161; XV ст. *ВС* 23 зв.; 1500 *Cost. S.* 231); *зам. род.* в. п. **Мътєи** 7 (1487 *BD* I, 305, 310, 312; 1488 *BD* I, 318, 324, 343, 364); *род. одн.* **матєа, Мътєѧ, матєѧ** 9 (1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 307, 309, 517; 1488 *BD* I, 325, 348; *ДГСВМ*; *ДГСПМ*; *Cost. S.* 127); *дав. одн.* **Матєю** 3 (1479 *BD* I, 223, 224; 1487 *BD* I, 306); **матєєви** 2 (XV ст. *ВС* 23 зв., 31); *знах. одн.* **матєя** (XV ст. *ВС* 23 зв.).

Див. ще **МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТЄРЄ *див.* **МАТИ** [1].

***МАТЄРИЗНА** *ж.* (3) спадщина по матері: а по смрти пакъ єго дѣтї волны во имѣнїи очины и матєризны алѣ нє дроугоє жоны (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *род. одн.* матєризны (XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 41); *знах. одн.* матєризноу (XV ст. *СЯ* 41).

***МАТЄРИНЪ** *прикм.* (1) материн: Лавринъ жалоуєтсѧ на мартина ижь ємоу мтрь заби(л)... мы сказоуємь оу томь члонъкоу голова матєрина заплатїть (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* матєрина (XV ст. *ВС* 24 зв.).

МАТЄРЪ *див.* **МАТИ** [1].

***МАТЄРЬ** *див.* **МАТИ** [1].

МАТЕЦКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том былъ... панъ Андрушко Матецкий (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV,154).

ФОРМИ: *наз. одн.* Матецкий (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

МАТЄЮ, МЪТЄЮ *ч., невідм.* (5) (*особова назва, молд., цсл.* Матъѳеи, *гр.* Ματθαῖος, *лат.* Mathaeus, *гебр.* Matithyāh) Матвій: А на то єст вѣра... бояр наших... в. п. Андрєика чашни(к)а, в. п. Мытєю столника (Сучава, 1486 *BD* I, 290); Писал Матєю оу Соч(а)вѣ (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТИ [1], **МАТЄРЪ, МАТЄРЄ** *ж.* (90) мати, матір (84): Милостїю Божїєю и Пречистыя Єго Матєрє... я Семенъ С колковъ... уписалъ... въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); мы Стефан воєвод(а)... знаменито чиним... оужє (!)... прїидоша перед нами... пан Юрїи Шербич и матєрє єго Федка и сестра єго Аноушка (Сучава, 1467 *BD* I, 120); а (з)нати и(м)... нашєго патрїа(р)шєского благословєнїѧ, а велики(х) Господарей свои(х) владѣющи(х)... кїєво(м) бго спасаємымъ градо(м) онъжє нарєчєтсѧ мати Градово(м) (!) роускїє земли, а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*); М⟨и⟩л⟨о⟩стью божею и пречыстоє єго матєри Я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Семєновѧ кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Настасьѧ... чинимъ знаменито... записую мужу своєму... имѣньѧ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89); коли мти оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можєть дѣди(ч)ства прода(т) (XV ст. *ВС* 35); А кто бы хотѣл тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть от господа бога... и от прѣчистїа єго матєрє (Гирлов, 1499 *BD* I, 163);

Божая мати (1) *див.* **БОЖЇИ;** лаяти до матери (2), лаяти матери (1), матери лаяти (1) *див.* **ЛАѦТИ;** Покрова Матере Божое (1) *див.* **ПОКРОВА.**

ФОРМИ: *наз. одн.* мати, мти 8 (1408 *Cost.* I, 61; 1428 *Cost.* I, 228; 1475 *BD* I, 203; XV ст. *ВС* 35; *СЯ* 9, 40 зв.; 1481 *ГПМ*); мть 1 (XV ст. *ВС* 28); мтрь 1 (XV ст. *ВС* 28); матєрє 1 (1467 *BD* I, 120); *зам. род.* отъ... мтрь 6 (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.;* 1435 *Cost.* II, 689); отъ... матєръ, мтрь 3 (1435 *Cost.* II, 680; 1439 *Cost.* II, 59; 1457 *BD* I, 5); ! має(т) 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *род. одн.* матєри, мтри 17 (1444 *Cost.* II, 208; 1448 *Cost.* II, 352; 1452 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 502; 1466 *BD* I, 105; 1483 *AS* I, 82; 1486 *DC* 144; XV ст. *ВС* 29; *СЯ* 9; 1489 *AS* I, 89 і т. ін.); Матєрє, матєрє, мтєрє 31 (1398 *ДГПМ;* 1403 *RS* 338; 1415 *Cost.* I, 117; 1429 *DIR«A»* 455; 1440 *Mih.* 208; 1453 *Cost.* II, 454; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); мтры 1 (1448 *DIR* № 10 b); ! смр(с)ти 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); *дав. одн.* матєри, мтри 6 (1433 *Cost.* I, 350; 1455 *Cost.* II, 774; 1470 *BD* I, 148; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 10; 1488 *BD* I, 342); матєрє 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1467 *BD* I, 120); *знах. одн.* матєрь, мтрь 5 (XV ст. *ВС* 7, 19, 24 зв., 27); матї 1 (1458 *BD* I, 6); *ор. одн. зам. род.* за доуши матєрю єи 1 (1470 *BD* I, 147); *місц. одн.* прї (по) матєри, мтри (XV ст. *ВС* 26 зв., 27 зв.; *СЯ* 40 зв.; 1474 *РГС*).

Див. ще ***МАТИЯ, МАТКА** [1].

***МАТИ** [2] *див.* **ИМАТИ** [2].

***МАТИ СЄ** *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

***МАТИ СЯ** *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

***МАТИ СѦ** *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

***МАТИЯ** *ж.* (1) мати, матір: а на то вѣра моѧ вѣра матиы нашеї кнѧгѣнѣ мушаты вѣра сына нашєго ⟨олєксандра⟩ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* матиы (1393 *Cost.* I, 14).

Див. ще **МАТИ** [1], **МАТКА** [1].

МАТЇИ, МЪТЇИ *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* Матъѳии, *гр.* Ματθίας, *лат.* Matthias, *гебр.* Matithyāh) Матвій: Се я Янъ... продалъ есмы доброволно... землью свою питомую... и съ тою землицею, которую купилъ есми у Мацка Вовлковлянина, ксензью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А на то єст... в. п. Матїа столника... и вѣра боѧрь нашнх оусихъ, великих и малих (Сучава, 1488 *BD* I, 345); Пис(а) Мытїи дїяк оу Соч(а)вѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* Матїи, Мытїи (1490 *DC* 147; 1495 *BD* II, 74); *род. одн.* Матїа (1488 *BD* I, 345); *дав. одн.* Матѣю (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТКА [1] *ж.* (38) (*стч.* matka, *стп.* matka) мати, матір (23): про тъ жь Азъ...присѧглъ єсмъ бгу и мтцѣ божиюи и оусѣ(м) свѧтымъ (Кременець, 1434 *Р* 130); а докул матка н⟨а⟩ша жива она имаєт своих сєл поживати (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И мы въ томъ князя Костентина оправили, и дѣда, и отца єго, и матку єго, и єго самого при чсти єсмо зоставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Мы... слюбуєм... прєз бога живаго и матци божїи... имѣти... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

другая матка божья (2) (*назва церковного свята, також календарна дата*) друга пречиста: а имаю... дати ту сто купъ о(т) сєѣ маткы бжьѣ што приѣдєть на другую матыки (!) бжьѣ (Львів, 1421 *Р* 92); матки божии (3) (*назва церковного свята, також календарна дата*): а нмаю пану Ивашкови дати ту сто купъ о(т) сєѣ маткы бжьѣ што приѣдєть на другую матыки (!) бжьѣ (Львів, 1421 *Р* 92); А какъ поветрее почалосѧ велми от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79); матка божья (2) церква, побудована на честь богоматері: Мы кнѧ(з) литовьскии... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) прндалъ млинъ къ цркви къ матцѣ бьи оу смотричи то и мы... потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); Сє яз кн⟨А⟩зь Василєй Федорович Острозский: иже отєц мои кн⟨А⟩зь Федоръ ставил ц⟨є⟩рков матку б⟨о⟩жєю на клаштор тому законоу св⟨А⟩того Доминика (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); матки божии первоє (5), первоѣ матъки божиѣ (1) (*назва церковного свята, також календарна дата*) перша пречиста: пнсанъ листъ... оу поньдѣло(к) пьрьдъ маткн бжиѣ ā днь(м) (Галич, 1409 *Р* 74—75); а рокъ ему в тыи мыта увезатисѧ перед Маткою Божее днем первое за неделю, а держати ему тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божее днѧ первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); изчѧтье матки божьєи (1) *див.* ***ИЗЧѦТЬЄ;** рожество матки божии (1) *див.* **РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн.* матка, ма(т)ка (1463 *AS* I, 55; XV ст. *РИБ* 610; *ВС* 7 зв., 27 зв.); *род. одн.* матки, Матки, матъки, матыки 13 (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *Р* 75; 1418 *Р* 89; 1421 *Р* 92; 1439 *Cost.* II, 713; 1463 *AS* I, 55; 1488 *РИБ* 222; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 83); маткы 3 (1421 *Р* 92; 1448 *Cost.* II, 305); *дав. одн.* матцѣ, мтцѣ 3 (1375 *Р* 20; 1434 *Р* 130; 1495 *АЛМ* 83); матцє, матьцє, мтцє 4 (1435 *Р* 133; 1470 *AS* I, 67; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV,

27, 29); **матци** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *зам. знах.* през бога живаго и **матци** божїи 1 (1499 *BD* II, 420); *знах. одн.* **маткоу, матку** (1443—1452 *AS* I, 39; 1449 *Cost.* II, 746; 1495 *АЛМ* 83, 84); *ор. одн.* **маткою** (1463 *ГГЯ;* 1470 *AS* I, 67; 1498 *АЛРГ* 83).

Див. ще **МАТИ**[1], ***МАТИЯ.**

МАТКА[2] *ж.* (1) (*молд.* матка «русло ріки») річище, русло річки: тъм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвердили есми емоу... мѣсто о(т) мли(н) на ма(т)ки шаковци и хлабникъ, що є(ст) вишє гроуєцѣ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); хотар... старою маткою жерав⟨ца д⟩олоу пониже от Хрънещи, до где оупадает жеравец оу Брълад (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **матка** потока (1479 *BD* I, 221); *знах. одн.* **маткоу** (1468 *BD* I, 128; 1489 *BD* I, 374; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 63); *зам. род.* почєнши от **маткоу** Башіа (1492 *BD* I, 510); *ор. одн.* **маткою** (1468 *BD* I, 128; 1495 *BD* II, 63); *місц. одн.* **на матки, ма(т)ки** (1451 *Cost.* II, 403; 1458 *BD* I, 24; 1475 *BD* I, 206).

***МАТРУХЪНА** *ж.* (1) (*особова назва, пор.* Мотроуна): Се я пани Вохнова пани Мария... даю и дала есми... дотце своей панъне Матрухъне... селце на имя Ставокъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Матрухъне** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***МАТРУШКА.**

***МАТРУШКА** *ж.* (1) (*особова назва, пор.* Мотроуна): Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо... за пана Стецка за Шишкинича, мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Матрушку** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***МАТРУХЪНА.**

***МАТУСОВЪ** *прикм.* (1): и єщє єсми дали... брату пана михула писарѧ, єдно село на саннои що было вла(д) матусово (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **матусово** (1443 *Cost.* II, 131).

МАТОУШИЦА *ж.* (1) (*особова назва*): мы иліа воєвода... чини(м) знаменито... ожє ⟨т⟩ота ис⟨тиннаа⟩ матоушица жаловали єсми єи особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1433 *Cost.* I, 350).

ФОРМИ: *наз. одн.* **матоушица** (1433 *Cos..* I, 350).

***МАТФВИИ** *ч.* (1) ◇ с в ѧ т ы и м а т ф в и и *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *місц. одн.* **по матфвиѣ** (1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТФЄЙ, МАТФѢИ, МАѲЕИ *ч.* (5) (*особова назва, цсл.* Матъѳеи, *гр.* Ματθαῖος, *лат.* Mathaeus, *гебр.* Matithyāh) Матвій: пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... матфѣи оусови(ч) семеникъ кнѧ(з) михаиловъ (б. м. н., 1392 *P* 46—47); тѣмъ мы... дали єсми емоу... сєло... на баши где маѳеи сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); А при том был... пан Матфей дворѧнин пана старостин (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87); И тыми разы пишетъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье, але принела (!) того Матѳея своєю доброю волею въ тое именье за сына место (Краків, 1489 *РИБ* 437—438).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Матфей** 1 (1487 *AS* I, 87); **матфѣи** 1 (1392 *P* 47); **маѳеи** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *знах. одн.* **Матѳея** (1489 *РИБ* 437); *ор. одн.* **Матѳеемъ** (1489 *РИБ* 437).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

***МАТЪКА** *див.* **МАТКА**[1].

***МАТЪѲЄЄВЪЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): Олисє(и) землю дє(р)жить Матъѳєєвъщиноу а с тоє земли даєть дєсѧть ведє(р) медоу дани (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Матъѳєєвъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

МАТЫСЯ *ч.* (1) (*особова назва*): Матыся, кановникъ Виленьск⟨ій⟩ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Матыся** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***МАТЫЯШЪ** *див.* **МЪТЇАШЬ.**

***МАТЫѦСЪ** *див.* **МЪТЇАШЬ.**

МАТЬФѢЄВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а на то послуси... дмитръ матьфѣєвичь панъ нѣвъступъ столпувьскии (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **матьфѣєвичь** (1366 *P* 12).

***МАТѢИЧИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): А сє ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **матѣичича** (п. 1349 *P* 3).

***МАТѲЕИ** *див.* **МАТФЄЙ.**

***МАХАЛСКИИ** *прикм.* (2) (*назва гатунку фландрійського сукна, що вироблялося в місті Мехелен*): послано кнѧзю великомоу тѳє(р)скомоу. ..в поставы соукна маха(л)ского (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **маха(л)ского** 1 (1488 *УКТ*); **!ма(л)ско(г)** 1 (1488 *УКТ*).

МАХНА *ж.* (1) (*особова назва*): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м)... ижє пришедши прєд на(с)... пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **махна** (1414 *P* 85).

МАЦИНА *ч.* (3) (*особова назва*): а на потверженьє прилложилъ тому листу свою печать пано мацина (Львів, 1400 *P* 61); А сє я Некраш Колчеєвич из братьєю своєю на имѧ из Мацыною и с Мамаєм сознаваєм сим н⟨а⟩шим листом... иж єсмо отчизну... свою продали кн⟨ѧ⟩зю Михайлу Олєксандровичу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мацина** (1400 *P* 60, 61); *ор. одн.* **Мацыиою** (1497 *AS* I, 112).

МАЦКО *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Мацѣи): А при томъ были могоричници: на нмя Войтко, Конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаємъ... а Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мацко** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. одн.* **Мацка** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***МАЦЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): жаловали на(м) мєщанє новгоро(д)скиє на (и)мѧ ма(ц) а иванъ носовичъ на татарина богдана собачку (Вільна, 1495 *ВСоб*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ма(ц)** (1495 *ВСоб.*).

***МАЦЫНА** *див.* **МАЦИНА.**

МАЦѢИ *ч.* (3) (*особова назва, стп.* Maciej) Матвій (2): Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... мєжн кролє(м) влодиславомъ... мєжи панєю Адвигою отиною пилецкою... о волость о залъсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); мы войцєхъ... ярцибискупъ гнѣзденский... мацѣи з бѣлѧвъ брезєнский... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *P* 122—123);

с в ѧ т ы и м а ц ѣ и (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **мацѣи** (1404 *P* 69; 1433 *P* 122); *місц. одн.* **по Мацѣи** (1403 *ДГМ*).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МЪТЇАШЬ.**

МАЧКОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы... дали єсмы єму и потвръдили... села... на имѧ прокопинци, где бы(л) проко(п) и васи(л) ватамань, и съ млиномь и мачковци и съ пасѣкою (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *наз.* **мачковци** (1436 *Cost.* I, 459).

***МАЯТИНЪ** *ч.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а мы... дали и потвръдили... сєло що на Маятинєх, на имѧ Хирова (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *місц. мн.* **на Маятинєх** (1495 *BD* II, 82).

МАѲЕИ *див.* **МАТФЄЙ.**

***МЄДВЄДИА** *ж.* (1) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы.... дали єсмы емоу... шєстъ сєла... три на

вєрхъ мє(д)вєдиа, гдє є(ст) ⟨стєпань вата⟩мань... ⟨и⟩ три мѣста о(т) поустыни (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на вєрхъ **мє(д)вєдиа** (1429 *Cost.* I, 280).

***МЕДВИЖИИ** *прикм.* (1) ◇ Медвижа могила (1) *(назва урочища у Волинській землі):* а поля есмь ему дали и уехали своей землѣ — по конец лозы нивъка на долини, а оттоля к Медвижи могили (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **Медвижи** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***МЕДЕЛѢНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвшє их правою слоужбою до нас... (...сєла.— *Прим. вид.*) на имѣ Прочєлничи... и Богданєщи... и Мєд⟨єлѣ⟩н⟨и⟩ (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Мєд⟨єлѣ⟩н⟨и⟩** (1490 *BD* I, 434).

МЕДЕЛѢНОУЛЬ *ч.* (4) *(особова назва):* и оуставшє наши слоуги, пьтюль и... пєтръ... и оуико их, нєгриль мєдєлѣноуль, та заплатили оусє исполна, тоты вышєписанныи пинѣзи (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдєлѣноуль** (1495 *Cost. S.* 193); *дав. одн.* **мєдєлѣноулоу** (1495 *Cost. S.* 193, 194).

МЕДЕНИЧАРЬ *ч.* (3) *(особова назва, серб.* мађионичар «чародій», «знахар»): И оуставшє нашь вєрніи пань, михоуль мєдєничарь, и заплатиль оуси... тоты... пинѣзи... оу роукы... сими (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдєничарь** (1497 *Cost. S.* 223); *дав. одн.* **мєдєиичарю** (1497 *Cost. S.* 223).

***МЕДЖИАШЬ** *див.* ***МЕЖЇАШЬ.**

***МЕДИЦКИИ** *прикм.* (1): а половицю тѣхъ пѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы... на домъ на мєдицкии (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **мєдицкии** (1386—1418 *Р* 35).

Пор. ***МЕДЫКА.**

***МЕДОВЫИ** *прикм.* (10) ◇ дань мєдовая (4), ⟨дань⟩ мєдовая (4), мєдовая дань (1) *див.* ***ДАНЬ**[1]; дачка мєдовая (1) *див.* ***ДАЧКА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **мєдовая** (1478 *ЗРМ*); *род. одн. ж.* **мєдовоє** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн. ж.* **мєдовоую** (1478 *ЗРМ*); *ор. одн. ж.* **мєдовою** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1470 *AS* I, 67; 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *ГВКОО*); *ор. мн.* **мєдовыми, мєдовыми** (1401 *АкВАК* III, 2; 1470 *AS* I, 65; 1490 *ЗХП*).

МЕДУСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы па(н) олъдрихъ мєдускы (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдускы** (1401 *Р* 66).

МЕДЪ *ч.* (83) **1.** *(натуральний бджолиний)* мед (75): Сє А кнзъ долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своєи дши... стмоу николє поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зє(м)лю на имА то(л)столѣсьско(г) конона а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами (Київ, 1427 *Р* 108); А також никто от наших бояр или дєсєтник да нє смѣ брати дєсАтиноу от пчєл, ани бєрбєницю мєдоу, ани пасичници бантовати ни оу чєм (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8—9); а я кн⟨А⟩зь Семен Юрьевич маю придати ку св⟨А⟩тому Иоанну к Голшаном полумерокъ меду (Степань, 1489 *AS* I, 89); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати... по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами... и з насадкою меду (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

мєдъ прєсныи (3), присныи мєдъ (1) натуральний мед: А кто оусхочєт тих люди соудити... или мито от них брати, от оусєго их товароу: или от риба свижаа... или пак от воскоу или от присного мєдоу, коли имоути продавати... или пак гдє боудоут коуповати... вєздє да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96); Бил намъ чолом земАнин киевский Анъдрей ПрАжовъский и поведил... штож люди его... на имА Шершневичи издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного и бил намъ чолом, абыхъмо тое ведро меду отпустили ему (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

2. *(легкий хмільний напій, виготовлений із бджолиного меду)* питний мед (4): А питъ могоричь оу аньдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии меду за гривну а пива за гривну (Перемишль, 1366 *Р* 12); а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ держати, оу сочавѣ, один домъ, а оу том домоу корчмоу нє держати, ни пива варити, ни мєд (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдъ, med, мє(д)** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1448 *ДГПР;* бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.); *род. одн.* **мєдоу, меду, меду, мд(оу)** (1366 *Р* 12; 1408 *Cost.* II, 633; 1427 *Р* 108; 1458 *BD* I, 9; 1463—1478 *РЕА* I, 35; 1470 *AS* I, 67; 1488 *УКТ;* 1496 *АЛРГ* 69; XV ст. *ВС* 6 зв.; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *знах. одн.* **мєдъ, мєд, мє(д)** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1429 *DIR«A»* 455; 1434 *Cost.* II, 670; XV ст. *ВС* 19; 1454 *Cost.* II, 508); *ор. одн.* **мєдомъ** (1471 *BD* I, 159; 1494—1495 *АЛРГ* 60).

***МЕДЫКА** *ж.* (4) *(назва села у Перемишльській землі)* Медика: тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ в нєдѣлю на вутр(и)є ст(г)о луки євангєлиста... осудили єсмы и осужАємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту... нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); оу мєдыцѣ оу ндлю оу чєтвєртую по вєлицѣ дни (Медика, 1415 *Р* 87).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в (оу) мєдыцѣ** 3 (1404 *Р* 70; 1407 *Р* 72; 1415 *Р* 87); **! в иєдыцѣ** 1 (1404 *Р* 70).

МЕДЫНЄСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А тому свѣдъци панъ миколаи стпичєникъ... волочєко мєдынєский ины(х) мно(г) добрыхъ (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдынєский** (1418 *Р* 89).

МЕДЫНА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨А⟩зю Сємєну достал сА город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... Мшанєц, МєдынА (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **МєдынА** (1463 *AS* I, 54).

МЕЖ *див.* **МЕЖИ.**

МЕЖА *ж.* (8) *(границя між двома земельними володіннями)* межа: и то, господару, помню... о суды межа, головщина, о сокольее гнѣздо, о бобры, зъ еремя (!) (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а обрубъ земленый тому именицу моему... от реки Стыра межою мимо нивы дворища Ляхова и межою конецъ нивъ подворищныхъ Хренницкихъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к церкви Бжіей... и границу есми положилъ Плоской ниве... от дороги на право межею великою по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe polozyly y kopcy zasypaly (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **межа** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *род. одн.* **mezy** (1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **mezu** (1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **межою, mezoiu** 3 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1500 *ДПЖН*); **межею** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

МЕЖДОУ *прийм.* (13) (*цсл.* междоу) *(з ор.) (виражає просторові відношення — вказує на два або кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія)* між, поміж (5): а хотарь ... на стлъпъ што є(ст) меж(д)оу краиничєщи и фєтоєщи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєлищє фоундєщо(м) *междоу* попо(м) мирчомъ и длъгымъ пєтромъ и на брѣладѣ єдно мѣсто междоу лєоуринцємъ и бъксынєщъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); Тѣм мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... одино сєло... междоу ⟨Грѣм⟩єщи и ⟨Рогошєщи⟩ (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (8): тѣмь мы... дали єсмы ємоу... сєло нєгоєщи междоу тотоєщи и междоу лєвєть миклооуша (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша прѣд нами... архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яжє о христѣ братїами ... и дали господствоу мы пєть сєль: єдно иа краковѣ... междоу Грїєлєщь и междоу Лоупшєю, дроугоє на Сєрєтѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

Див. ще **МЄЖИ, МЄЖОУ, ПОМЄЖИ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**

МЄЖИ, МЄЖІ, МЄЖЄ, МЄЖ, МѢЖИ, МЄЖЫ *прийм.* (235) **1.** *(з ор.)* (209) **1.** *(виражає просторові відношення— вказує на два або кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія)* між, межи (38): исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ на полку (Галич, 1404 *Р* 68); тыи городы цєцунь а хмєловъ с тыми волостми и сєлы которыи жь к нимъ прислушають которыи жь городы лєжать мєжи нашєю зємлєю рускою и волоскою даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125); хотар... чєрєс Смила на ⟨є⟩дноу крѣницоу що єст мєжи Портар(и) и мєжи Дроужєщи, и на могилоу копаноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником с е р е д *з род.)* (1): А ко млину границѧ горѣ смотричємъ до мосту а доловъ смотричємъ што дуброва мєжи ходорковымъ сєломъ (Смотрич, 1375 *Р* 20);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (19): хотаръ... до оусти потока, мєжє полѣны оурѣклєва и роускова (Сучава, 1453 *Cost.* II, 455); боѧрин пан Юрїи Шєрбич и матєрє єго... дали... монастирю от Хомора... половина от тоє поле... мєжи бродовє под Бохотиномь (Сучава, 1467 *BD* I, 120); Тѧм мы... далї... єсми ємоу... сєла... и на вєрх Смилѣ млин гдє был млин Дєлцагъ Пєтра, оу Боуковѣнє, мєжи млиином Воулпашєвѣмъ и мєжи Жоуржа Плєшана и мєжи млина Щєфоулова и мєжи млина Плєшаноулова, да оучинит пан Щєфоулъ млин (Сучава, 1468 *BD* I, 130); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи Салгє... тоє... сєло... на имѣ оу Салчє, мєжи Иоаньш Триколєскоул и мєжи Гъжоанє (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

2. *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на два або кілька об'єктів, між якими встановлюються якісь відносини)* між, межи (ким, чим) (63): А сє докончаньє мєжи королємь польскымь и кнѧзємь дмитриємь (б. м. н., 1366 *Р* 14); бжьєю млтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѧ торгувлѧ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); Мы... слюбуємы... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы што пасаныи (!) михаа(л) бучатски... мєжи наияснѣишимъ кнжатємъ и паномъ... вло(д)славомъ... кролємъ полскимъ... и нами... с однои стороны а мєжи прєможнымъ стєцкомъ воєводою... з другои стороны прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити дєржати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а за болшєє потвєрждєнїє присѣгали єсми мєжи собою и клѣли сѣ єсми на ч(ст)ный кр(с)тъ и на оуси сти и записали сѣ єсми мєжи собою, подъ нашими печатми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); а наши записы и присѧги не боудоут с тым, оу изминоу (sic.— *Прим. вид.*) и миръ мєжи нами нє роушит сѧ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѧ оны сами в собѣ маю(т) а особно в то(м) какъ бы васъ мєжи нами з одноє стороны а мєжи собою и тѣжь съ свои(м) закоио(м) крижєвничи(м) з дроугоє стороны... коу єднанью покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А сє мы... вызнава(м)... ажє што коли єсми имали мєжи нами мєрзѧчку ис паномъ михайломъ... и єсми смирилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Такь иж мєжи нами и мєжи прєрєчєным наияснѣишим паном Яном Олбрахтом... и освѣцонимы кнєжати панєм Алєксандрєм... и кнєжатєм Жигмонтом... и нашимы потом боудоучимы, из обохъ сторон, имаєт быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (3): коли сюю правъдоу сѧкъ промєжи собою вчинимъ потомъ отъ сєго часоу мєжи тєбє и нами лєшєє доброты иного дєла иє боудєть (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Прото г(с)дръ нашъ Стєфанъ воєвода... прьятєльство и любовъ оутвє(р)жаєть мєжы єго мл(ст) и мєжы вашу мл(с)ть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152);

б) *(вказує на середовище, в якому відбувається дія)* між, межи (ким, чим), серед (кого, чого) (82): а што можє причинити болшє мєжи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє (Львів, 1370 *Р* 18); тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѧны оучинили єсмы мєжи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє границы (Галич, 1401 *Р* 65); а тако(ж) су(д)ци о(т) ясо(х)... щобы нє имали дила судити ты(х) лю(д)... бу(д) какоє дило пригоди(т)сѧ мєжи ти лю(д)ми щобы и(х) судили калугєри (Поляна, 1448 *DIR*«*A*» 491); и мы пє(р)во сєго высылали та(м) того мєжы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского, пана станислава пє(т)рашковича а... пана якуба дово(и)новича, и они та(м) выє(з)дили и того мєжи ними смотрєли (Вільна, 1495 *ВМЗД*); ино ми видѣвши мєжє ними доброє и(х) воли и то(к)мє(ж) и по(л)ною заплатоу, а ми тако(ж)дєрє и о(т) на(с) єсми дали и потвєрдили слузѣ нашєму, глигору... тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло, о(т) ри(ш)кани (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

в) *(вказує на сукупність осіб, з-поміж яких одна виконує дію або на яку спрямована дія)* з-поміж, з-посеред (кого) (3): кто мєжи ими оукажєть твєрдѣишимъ листомъ... тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити и дали иа граници оу хотиии... два паиы справє(д)ливы(х) и имєнованни(х), которы имутъ они мєжи нашими паны мо(л)давскыми выбирати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); и росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) члвко(в) выбрати, кого бы о(н) мєжы ними хотѣлъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

II. *(з род.)* (26) **1.** *(виражає просторові відношення — вказує на два або кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія)* між, межи (ким, чим) (8): оув озєра оу кроуды мєжи городна и мєрє(ч) (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); А сє я панъ лєнко староста Зоудєчовьскій Свѣдчю... ажє єсмо розъѣхалі границю... мєжі острова и дроховїчь (б. м. н., 1424 *Р* 104); а мы... дали и потвръдили... сєло... на имѧ Хирова, и що єст мєжи Дєрєнєвь и мєжи Гришан (Сучава, 1495 *BD* II, 82);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником с е р е д *з род.)* (1): што мєжи твоєѣ зємлѣ суть кнѧ(ж)ниѧ волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

2. *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на два або кілька об'єктів, між якими встановлюються якісь відносини)* між, межи (ким, чим) (7): оу другомъ пакъ лѣтѣ стала мєжи на(с) замѧтнѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость дєлайтє яко знаєтє, какъ мєжи васъ доконьчаньє было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником на *із знах.)* (2): Нинє пакъ длѧ иашєго бра(ц)ства... добримъ ласкавымъ окомъ посмотри мєжи тєбє и мєжє мєнє длѧ васъ и насъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.) (1): И тые Токаревскіе рєкли... а то зємли наши и васъ дєй о томъ смотрѣли мєжи насъ намѣстникъ Берестєйскій панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мєльницкій панъ Алєксандръ (Кам'янєць, 1495 *АЛМ* 85);

б) *(вказує на середовище, в якому відбувається дія)* між, межи (ким, чим), серед (кого, чого) (5): Сєло Щє(р)бовъ а в томъ сєлє слоугъ трииа(д)цать а чоты(р)надъцаты(и) отамо(н) а половица мєжи и(х) оубоги(х) а вро(ч)ны(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); а коли(ж) наидоуть иашоу ласкоу тогды... боудоуть мєжи своєѣ братїи во чти быти (XV ст. *ВС* 24 зв.); И тєжъ абы ихъ люди съ чоужыхъ зємль мєжы

єго людєй мєжы Волохъ абы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

в) *(вказує на об'єкт, на який спрямована дія) (відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.)* (1): а мєжи тыми городы и мєжи нашею зємлєю роускою то границѣ будуть вѣчныи наипервѣи мєжи нашимъ городо(м) снѧтиномъ а мєжи шєпинци которыи жь шєпинци к волохомъ прислушають *мєжи* тыхъ рѣка колочинъ дѣлить (Ланчиця, 1433 *P* 125).

3. *(виражає часові відношення)* під час (чого) (1): ачє(и) да(л) бы богъ шобы нє загибло хрєстиянъство мєжы вашоє мл(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

Див. ще **МЕЖДОУ, МЄЖОУ, ПОМЄЖИ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**

***МЕЖИЕВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)*: мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... мы... даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Калєнику... сєло Боурковцы... а Мєжиєвичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Мєжиєвичи** (1437 *AS* I, 34).

МЕЖИНОСОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при мнѣ былъ... княз Петръ Михайловичъ Межиносовичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Межиносовичъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

МЕЖИРЕЧЕ *див.* **МЕЖИРѢЧЬЕ.**

***МЕЖИРЕЧЬЕ** *див.* **МЕЖИРѢЧЬЕ.**

МЕЖИРѢЦКИЙ, МЕЖИРѢЦИКИИ *прикм.* (2): Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденский... вѧнцєнць съ шамотулъ мєжирѣцкий доброкгостъ с колна каменьскии... слюбуємы и слюбили єсмы... стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии панови... на имѧ па(н) вѧцєньць исъ шѧмоту(л) па(н) мєжирѣцикии староста рускихъ зємль... выбавили мѧ бго(м)... ис того ѧтства (Кременець, 1434 *P* 130).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мєжирѣцкий, мєжирѣцикии** (1433 *P* 122; 1434 *P* 130).

Пор. **МЕЖИРѢЧЬЕ.**

МЕЖИРѢЧЬЕ, МЕЖИРЕЧЕ *с.* (9) *(назва села у Волинській землі)* Межиріччя: Такжє што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Фєдору сєло Бродов, а такжє Радосєлки, Радогоща, Мєжирєчъє (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); ино я послє пана своєго живота при том остала Мєжирєчи, што пан мой мєнѧл со кн⟨ѧ⟩зєм Иваном Острозким (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мєжирѣчьє** 1 (1466 *AS* I, 60); **Мєжирєчє** 1 (1487 *AS* I, 85); *знах. одн.* **Мєжирєчє, Мєжирєчъє** 4 (1396 *AS* I, 20; 1487 *AS* I, 85, 86); **Мєжирѣчьє** 2 (1446 *АкЮЗР* I, 18; 1466 *AS* I, 60); *місц. одн.* **при Мєжирєчи** (1487 *AS* I, 85).

***МЕЖИѦШЬ** *див.* ***МЕЖЇАШЬ.**

МЕЖЇ *див.* **МЕЖИ.**

***МЕЖЇАШЬ** *ч.* (28) (*молд.* межиеш, *серб.* мєђаш «сусід») сусід: То єст вєс хотаръ тои поустыни, коуда панъ Крьстѣ Чорныи хотарил ⟨с стар⟩ыми моужми и съ околными мєжїаши (Сучава, 1438 *DBAc* 27); Ино мы... єсми ємоу оучи⟨ни⟩ли закон подлюг зємскаго права, аби он привєл к намъ оуси свои околнїи мєжиѧши, аби и они вызнали и мартоурисали о том ажє єст так (Сучава, 1480 *BD* I, 239); А пак хотарь Тлъвєщ⟨є⟩м... да єст по коуда хота⟨рил пан...⟩ и пан Динга питарь и съ мєжїѧши (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. мн.* **мєжїаши, мєжїяши, мєжиѧши** 4 (1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1459 *Cost. S.* 22); **мєжыяшы** 1 (1496 *BD* II, 402); **мєжиѧшєвє** 1 (1460 *Cost. S.* 34); *род. мн.* **мєжыашы(и)** (1464 *DIR«A»* 517); ! **мєжаши(м)** (1467 *Cost. S.* 69); *знах. мн.* **мєжїаши, мєжиѧши** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); *ор. мн.* **мєжїаши, мєжиаши, мєжїяши, мєжиѧши, мєжияши, мєжїѧши** 11 (1438 *DBAc* 27; 1452 *Cost.* II, 422; 1462 *BD* I, 66; 1464 *DIR«A»* 517; 1481 *BD* I, 259; 1492 *BD* I, 510; 1493 *Cost. S.* 175; 1494 *BD* II, 33; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **мєджиѧши** 1 (1472 *BD* I, 177); **мєжїѧшїи** 1 (1470 *BD* I, 153); **мєжиѧшє** 1 (1493 *BD* II, 27); **мєжїашми, мєжияшми** 2 (1455 *Cost.* II, 525; 1461 *BD* I, 45).

***МЕЖЇЯШЬ** *див.* ***МЕЖЇАШЬ.**

МЕЖОУ, МЕЖЮ *прийм.* (2) *(з ор.) (виражає об'єктні відношення — вказує на середовище, в якому відбувається дія)* між, межи, поміж (ким) (1): коли(ж) оу томъ роздѣлѣ три годы и три м(с)ци с оупокоємь живоуть... тогды да и на вѣкы вѣчныи жа(д)на(г) соуда мєжю собою нє мають (XV ст. *BC* 32 зв.);

(у грамотах молдавських канцелярій — зі знах. зам. ор.) (виражає просторові відношення) між, межи, поміж (чим) (1): а хотарь... от полѣноу попєрєкъ на филпѣ мєжоу два пѧть могила (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

Див. ще **МЕЖДОУ, МЕЖИ, ПОМЄЖИ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**

МЕЖЫ *див.* **МЕЖИ.**

***МЕЖЫЯШЬ** *див.* ***МЕЖЇАШЬ.**

МЕЖЮ *див.* **МЕЖОУ.**

***МЕЗКИРЪ** *ч.* (4) (*особова назва, лит.* Mĩšgiris, Mĩšgirdas): а землю есмо присудили Мезкирю... и король его милость нашого суда не пересужывалъ, велѣлъ таки его милость Мезкиру тую землю держати (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мезкир⟨ъ⟩** 2 (XV ст. *РИБ* 609); *дав. одн.* **Мезкиру** 1 (XV ст. *РИБ* 610); **Мезкирю** 1 (XV ст. *РИБ* 610).

***МЕЗКИРЬ** *див.* ***МЕЗКИРЪ.**

***МЕЗОЧЪ ВЕЛИКИЙ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: даемо... господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ, Мезочъ Малый и Великий, Будорожъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **⟨Мезочъ⟩ Великий** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***МЕЗОЧЪ МАЛЫЙ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: даемо... господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ, Мезочъ Малый и Великий, Будорожъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мезочъ Малый** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

МЕЗЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: Билъ намъ чоломъ наместникъ звѧголскии Яцько Мезь и просил в нас во Вруцъком повете человека на имѧ Лазорка Мошъкевича из его сынми, из братаничи его (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мезь** (1496 *АЛРГ* 71).

МЕЛЄНТИИ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Мєлєтии, *гр.* Μελέτιος) Мелетій: А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) сємєнъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєнтии** (1370 *P* 18).

***МЕЛЕХОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) сємєнъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєхови(ч)** (1370 *P* 18).

МЕЛЕШКА *ч.* (1) *(особова назва, пор. цсл.* Мєлєтии): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... двѣ сєлѣ на бєрхѧчѣ, на имѧ гдє домь єго, другоє на мєлєшковоу потокъ, гдє єст тадорь мєлєшка (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєшка** (1438 *Cost.* II, 26).

Див. ще **МЕЛЕШКО.**

МЕЛЕШКО *ч.* (1) *(особова назва, пор. цсл.* Мєлєтии): поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... озарьѧ мишютинъ мєлєшко стєпанъ зазъба (б. м. н., 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєшко** (1392 *P* 47).

Див. ще **МЕЛЕШКА.**

МЕЛЕШКОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: Я, Ивашко Илиничъ, намѣстникъ Волковыйскій, а Ивашко Мелешковичъ (Вільна, XV ст. *РИБ* 609).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мелешковичъ** (XV ст. *РИБ* 609).

***МЕЛЕШКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ м е л е ш к о в ъ п о т о к ъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали есми емоу... двѣ селѣ на берхАчѣ, на имА где домь его, другое на мелешковоу потокъ, где ест тадорь мелешка (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* на **мелешковоу** (1438 *Cost.* II, 26).

Пор. **МЕЛЕШКА, МЕЛЕШКО.**

МЕЛИС ⟨?⟩ (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* того радї... и дали и потвръдили есми емоу... села на имѣ опришещи... и маржины и мели(с) (...— *Прим. вид.*) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).

МЕЛНАА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨А⟩зю Семѣну Избаразкому... достал сА Ивачовъ, а Янковци... а МелнаА, а ВозоваА (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **МелнаА** (1482 *AS* I, 80).

***МЕЛНИКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Берестейській землі)* Мельник: а кто поидеть съ сею грамотою через дорогычинъ чесъ (!) мелникъ и черес берестие до лучьска торговать ис торунА Азъ кнАзь кестути не велю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мелникъ** (п. 1341 *P* 2).

***МЕЛЪ** *див.* ***МѢЛЪ.**

МЕЛЬНИЦКІЙ *прикм.* (4): И тые Токаревские рекли: ...васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мельницкій паиъ Александръ... и насъ въ томъ одправили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Ja Fedko Januszkowicz pysar wełykoho kniazia alexandra namisnyk Zyzmorski szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мельницкій** (1495 *АЛМ* 85); *род. одн. ч.* **melnyckoho** (1500 *ДПЖН*); *дав. одн. ч.* **ме(л)ни(ц)кому** (1495 *ВМЗД*); *місц. одн. ч.* **в ме(л)ни(ц)комъ** (1497 *ПКИП*).

Пор. ***МЕЛНИКЪ.**

! **МЕМЕНОУ** ⟨СЕМЕНОУ⟩ *див.* **СЕМЕНЪ.**

***МЕНА** *див.* ***МѢНА.**

***МЕНДЛИ-КГЕРЕИ** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* mengli «що має родимку», girej — дииастичне ім'я кримських хаиів): Такъ же ваша милость абы естє знали, бо послали есмо нашого посла до Мендли-КгерєА, цара Перекопъского (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мендли-КгерєА** (1499 *BD* II, 449).

***МЕНИТИ** *дієсл. недок.* (9) (*стп.* mienić) **1.** називати (що) (1): продали есмо... землю ... з бортным дѣревом и с пашнею из сеножатми и з доубровами и з боры и лѣсы и з бобровыми гоны и со всАкими иными поплатки и податми которымъ колвек именем могоут иазваны, або мѣнены быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23);

називати (кого ким), видавати (кого за кого) (3): которыи себе менїть не по правдѣ сказа (!) алю(б) соуже(н) (XV ст. *BC* 7).

2. казати, твердити (що) (2): О пороучникоу онъ(ж) мени(т) пере(д) (!) первеишаго долъжника заплачо(н) (XV ст. *BC* 31);

(що, за що) претендувати (на що) (2): Ачъ которая жонъка мени(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи веномъ а десАть ле(т) не о(т)была алюбо заме(ш)кала... тогды... тая жонъка истратила (XV ст. *BC* 21); Обычай злостївїи бы(л) слоужебнїчїи, колї и(х) прївожено до забїты(х) на дороже тогды онї и(х) лоупилї с гго именїя оу которомъ былї забиты мѣнА(т) собѣ за кровно (XV ст. *BC* 25).

3. *(тільки 3 ос. одн.)* становить (1): Ино тыми разы длА некоторого моего недостаткоу еще есмо в кнАзА ВасилА... взАли семдесАт коп грошей широких... то вжо мѣнит сто коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **менить, менїть** 3 (XV ст. *BC* 6 зв., 7, 22 зв.); **мѣиит** 1 (1492 *AS* III, 23); **меии(т)** 3 (XV ст. *BC* 21, 29, 31); *3 ос. мн.* **мѣнА(т)** (XV ст. *BC* 25); *інф. пас.* **мѣнеиы быти** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще ***ИМЕНОВАТИ СА, ИМЕНОВАТЬ, *МЕНИТИ СА, *МЕНОВАТИ.**

***МЕНИТИ СА** *дієсл. недок.* (6) **1.** (ким) називатися (ким), видавати себе (за кого) (3): а хто сА мени(т) шлА(х)тичо(м) а не з родоу шлАхо(т) (XV ст. *BC* 18 зв.).

2. казати, твердити (*із з'ясувальним спол.* щ о) (1): а бѫде(т) ли хто иньшии мени(л)сА право име(т) къ тои очине имее(т) прїити пре(д) соу(д)ею а оуказа(т) свое право (XV ст. *BC* 22 зв.);

вважати себе (ким) (1): Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) его потщїва(л) собакою своею а собака его укоусила а с тго менїлъсА хро(м) (XV ст. *BC* 27).

3. (зробити що) визватися (1): янъ то(г) менилъ сА досве(т)чить (XV ст. *BC* 19).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сА менить** 1 (XV ст. *BC* 8); **сА меии(т)** 1 (XV ст. *BC* 18 зв.); **менїтсА** 1 (XV ст. *BC* 18 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **менилъ сА, мени(л)сА, менїлъсА** (XV ст. *BC* 19, 22 зв., 27).

Див. ще ***ИМЕНОВАТИ СА, ИМЕНОВАТЬ, *МЕНИТИ, *МЕНОВАТИ.**

! **МЕНО** ⟨МЕНСКИИ⟩ *див.* ***МѢНСКИИ.**

***МЕНОВАТИ** *дієсл. недок.* (3) (*стп.* mianować) **1.** викликати поіменно, називати поімеино (2): мы право оуставлАемъ на то коли(ж) очичи в чюжеи земли боудоуть менова(н) пре(д) соудомъ тогды соудья слоужебнїко(м) его имаеть зазвать триичи къ правоу абы о(т)поведа(л) (XV ст. *BC* 16).

2. (що) казати, твердити (1): мы Свыдрыгайло, Великій князь чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ, покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и дворанъ наших... што есмо имъ... велилы... крывду его, што менуетъ одъ землянъ Браславскихъ и бояръ Хмельныцкихъ, розсудыты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **меиуетъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *перф. пас. 3 ос. мн.* **! монованы** 1 (XV ст. *BC* 20); *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть меиова(и)** 1 (XV ст. *BC* 16).

Див. ще ***ИМЕНОВАТИ СА, ИМЕНОВАТЬ, *МЕНИТИ, *МЕНИТИ СА.**

МЕНТОРТ *ч.* (2) (*особова назва, лит.* Mintartas): коли держал Слоиим пан Копач (и) брат его паи Менторт, мы езъдживали тоут в ловы (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Менторт** (1478 *AS* III, 17); *род. одн.* **Менторта** (1478 *AS* III, 17).

***МЕНТОРТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ М е н т о р т о в ъ о у г о л ъ (1) *(назва місцевості у Троцькому воєводстві):* И мы... казали есмо светком присАгноути, они обвели от Березое к Бережкам, ажъ к Ментортовоу оуглоу и Золотеевоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Меитортовоу** (1478 *AS* III, 17).

Пор. **МЕНТОРТ.**

МЕНШИ *присл. в. ст.* (1) менше: а надѣю маю(ч) и дооуѳаю(ч) ва(м) иже в таковы(х) рѣча(х) длА чти и доброго нашего ничого менши вы ка(к) оии та(к) миого чинили є есте (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **МНѢ.**

Пор. **МАЛО, НАМНЕ.**

***МЕНШИИ** *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

***МЕНЪСКИИ** *див.* ***МѢНСКИИ.**

МЕНЪШЫЙ, МѢНЬШЇИ *прикм. в. ст.* (18) **1.** *(за віком)* менший, молодший (14): А се мы кнзи Василиевичи, отчичи Збаразскии: князь Михайло а князь Семень Меньшин (!)... сознаваемъ... ижъ мѣняли есмо и з дядкомъ и своимъ... отчиною своею (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); и я есми подѣлил сА з братомъ своимъ мѣншымъ со

кн⟨А⟩з⟨є⟩мъ Семѣномъ Избаразким самъ своєю волѣю доброю и єго тѣж доброю волѣю вѣчно и непорушно (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); просили нас два братя рожоная: старейшый панъ Баръсанъ на имя Анъдрей, а другий Баръсанъ панъ Яцко, менъшый братъ, пана Маськовы сыны, и просили насъ, быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); такъ рекъши присАгоу свою выписавши присАжъны(и) листъ написавъ тагиревымъ менъшимъ братомъ ... послалъ есми (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. *(за становищем у суспільстві, у феодальній ієрархії)* менший (2): Brat wasz menszyy welikyy kniaź Żykhimont czelom biet (Липиишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); нїскоє поклоненїє бїровоу о(т) брашова, о(т) меншаго прїятелъ г(с)ва ти, шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

3. *(за кількістю)* менший (1): а бѫдоуть ли ты(и) речи оу меньши(х) пенезА(х) проданы тогды имеєть за сА о(т)дати до(л)жнїкоу (XV ст. *BC* 18);

меншої вартості (1): а боудоуть ли тыи пенези оу меньши(х) ре(ч)хъ ни(ж)ли емоу до(л)жно а возметь оу томь некоторы(и) закла(д) тогды маєть оу томь досы(ть) име(т) (XV ст. *BC* 18).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **менъшый, menszyy** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **мѣньшїи** 1 (XV ст. *BC* 23); **! Меньшин** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *род. одн. ч.* **меншаго** (1434 *Cost.* II, 675); *дав. одн. ч.* **мѣншому** 4 (1482 *AS* I, 80, 81); **менъшему** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *ор. одн. ч.* **менъшимъ** 1 (1484 *ЯМ*); **мѣншымъ, мѣншым** 2 (1482 *AS* I, 80); *знах. одн. ж.* **меиъшую** (1484 *ЯМ*); *ор. одн. ж.* **менъшею** (1484 *ЯМ*); *місц. мн.* **оу меньши(х)** (XV ст. *BC* 18).

Пор. ***МАЛЫЙ.**

***МЕНЬШИИ** *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

! МЕНЬШИН ⟨МЕНЬШИИ⟩ *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

***МЕНѦТИ** *див.* ***МѢНЯТИ.**

***МЕРА** *див.* ***МѢРА.**

***МЕРЕЕЩЇИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили есмо имъ... на бръладѣ блажари и мерещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323, 324); Тѣмъ мы... дали и потвръдили есми им... єдно село на Бръладѣ... Мереещїи (Васлуй, 1495 *ВАМ* 70—71).

ФОРМИ: *знах.* **Мереещїи** 1 (1495 *ВАМ* 71); **мерещи** 1 (1448 *Cost.* II, 324).

МЕРЕЦКИЙ *прикм.* (10): Пр⟨авилъ⟩ м⟨а⟩р⟨шалокъ⟩ н⟨а⟩м⟨естникъ⟩ М⟨е⟩р⟨ецкій⟩, п⟨а⟩нъ Ст⟨аниславъ⟩ Гл⟨ебовичъ⟩ (Троки, 1494 *РИБ* 561); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ нам⟨ѣстникъ⟩ Мер⟨ецкій⟩ и Ут⟨енскій⟩ кн⟨язь⟩ Михаилъ Львовичъ ⟨Глинскій⟩ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мерецкий, мерец⟨кій⟩, Мер⟨ецкій⟩, М⟨е⟩р⟨ецкій⟩** 5 (1494 *АЛМ* 54; *РИБ* 561; 1496 *АЛРГ* 69; 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *ск. н.* **мер, ме(р)** 5 (1496 *АЛРГ* 71; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП;* 1499 *ВФ; ГОКІР*).

Пор. ***МЕРЕЧЬ.**

***МЕРЕЧЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Мереч: оув озера оу круды межи городна и мере(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу пАтокъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); Писан в Меречи, априль 27 день, индиктъ 14 (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *род. одн.* **мере(ч)** (1400 *Р* 62); *місц. одн.* **в (оу) Меречи** (1401 *Р* 64; 1496 *АЛРГ* 69, 71).

***МЕРЕЩИ** *див.* ***МЕРЕЕЩЇИ.**

***МЕРЗЕЧКА** *див.* ***МЕРЗѦЧКА.**

***МЕРЗѦЧКА** *ж.* (13) (*стп.* mierziączka) образа; ворожа дія (9): а мы...про то жь єго...о тую исную мерзАчку и шкоду воєваную намъ и корунѣ нашои оучинєную о(т) єго о(т)ца правого чинимы и о(т)пущаємы єму все тымъ иашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Мы стефанъ воєвода знаємо чинымъ... што... оучинили єсмы вѣрною покороу... иліашоу воєводѣ, мл(с)тиве пристоу⟨пн⟩ли єсмы и поклонили сА єсми яко г(сд)ноу нашємоу и братоу старшємоу и ты предьреченнымъ мерзАчкы(м) (!) о(т) оусего сер(ди)цА о(т)поустили єсмы (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679); а мы єсмы простили пана Михаила... и пана Доумоу... и не имаєм имь оуспомѣноути никакых от мимошедших рѣчеи и мерзАчкы, що противко нам стоАли, николи ни оу чєм, на вѣкы (Сучава, 1468 *BD* II, 306); и тыми часы єго милость вишеречєнїи крал... нам въси мерзАчкы и шкоды и кривды, которїиж єсмо єго милости часоу преминоулєго оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

имати мерзАчку (1) *див.* **ИМАТИ** [2]; имѣти мерзєчку (2) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **мерзА(ч)ки** (1457 *Cost.* II, 809); *знах. одн.* **мерзАчку** 2 (1433 *Р* 121; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **мерзечку, мерьзечку, мерьзечькоу** 3 (1435 *Cost.* II, 679; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270); *род. мн.* **мерзАчо(к)** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *дав. мн.* **! мерзАчкы(м)** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. мн.* **мерзАчкы** 4 (1468 *BD* II, 306; 1499 *BD* II, 419, 420); **мерзАчки** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

***МЕРТВЫИ** *прикм.* (3) мертвий, неживий (1): А кто о(т)иметь о(т) цркви стго николы судитсА со мною передъ бгмь егда придеть праведныи судии хотА судити живымь и мртвымь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9);

◇ мертвыи товаръ (2) будь-який об'єкт торгівлі, крім худоби: а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но о(т) доброво(л)но ходити съ хорнцо(м) или с солею или по рибу или живы(м) товаро(м) име(т) ходити или мртвы(м)... а мыто да не да(ст) ни гро(ш) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462); а кто оусхочет тих люди соудити... или мито от них брати от оусего их товароу... или живих товаръ или мертвих... везде да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мртвы(м)** (1453 *Cost.* II, 462); *род. мн.* **мертвих** (1466 *BD* I, 96); *дав. мн.* **мртвымь** (бл. 1350 *Р* 9).

***МЕРЪЗЕЧКА** *див.* ***МЕРЗѦЧКА.**

***МЕРЪЗЕЧЪКА** *див.* ***МЕРЗѦЧКА.**

***МЕРЪКА** *див.* ***МѢРКА.**

МЕСЕХНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы иліа воєвода... знаємо чини(м)... оже.. нашъ вѣрныи панъ данъ месехнъ слоужилъ прѣжде... родителю нашємоу... а дне(с) слоужитъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1436 *Cost.* I, 487—488).

ФОРМИ: *наз. одн.* **месехиъ** (1436 *Cost.* I, 487).

***МЕСЕЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МЕСНЇИ** *див.* ***МЯСНЫИ.**

МЕСТО [1] *див.* **МѢСТО** [1].

МЕСТО [2] *див.* **МѢСТО** [2].

***МЕСТЦЕ** *див.* **МЕСЦО.**

***МЕСТЬСКИИ** *див.* ***МѢСТЬСКИИ.**

МЕСЦО *с.* (39) **1.** *(визначена частина простору)* місце (28): слюбоуемъ такѣжъ и слюбили есми и обАзоуемы сА тимъ нашимъ листомъ, ижъ какъ рихло преречєныи панъ владиславъ... прїидетъ до рускы(х) землъ, прере(ч)ины стефаиъ воєвода нашъ, имаєтъ прїихати обличнѣ, а присАгъ олду своєго и записоу потвердити, на мѣстци и часоу положенного єму листы албо єго послы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); И о(т) веръховины єє котора Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Стороиъ тоє рѣчки Каменици землю Деръжати Маєтъ по самоую Соухоую Каменицю С подойминами тамъ того мѣсцА По рѣчъкоу рашъковъкоу (Прилуки, 1459 *Р* 171); а еще подънялся єму панъ Барсанъ... ставъ засъставити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месцьи, трохъ локоть узъвышки а чотыри поперекъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); некоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)це є(ст) имъ месцо дано боуде(т) а онї того месца не смотрАть иє деръжа соромоу а иидъе(с)

становА(т) (XV ст. *ВС* 10 зв.); слоубоуємъ и обєцахомъ... абихом мы... на мисцѣ оу Коломыи, абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

2. пристановище (2): Також и мы... нє имаєм такового чловѣка прїимити ани мѣстца ани поживлєнїА нигдє нє имаюм ємоу давати оу нашєи зємли, ани оу кого от подданних наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

3. *(земельна ділянка)* місце (5): Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему *мѣстце* городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Я Андрушко Русинович... вызнаваю... продал есми чаруковъского подворА мѣстъцє в околном *(в ориг.* воколном.— *Прим. вид.)* городѣ в Луцку... кн⟨є⟩г⟨и⟩ни Мари Сємєновой Ровєнской на вєчность (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и)... сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє на мѣстє подлє болницкоє коморы оринѣ андрѣєвѣ жєнѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 9);

(угіддя) місце (1): а тыє вєрхоу писаныє мѣсьца придаль єсми из жоною моєю... стмоу николѣ к дольсзкои (!) цркви вѣчно и нєпороушно (Перевали, 1440 *Р* 142);

◇ н а м ѣ с ц є (кого) (1) замість: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с паны и с коруны по(л)скоА, которижє сА иснимали с нами... на мѣстцє володислава, королѣ по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729);

и м ѣ т и м ѣ с ц є (1) *див.* **ИМѢТИ**; н а п о л н о у м ь м ѣ с ь ц и (1) *див.* ***ПОЛНЫИ** [2].

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєсцо** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *род. одн.* **мѣсца** 2 (XV ст. *ВС* 32 зв., 33 зв.); **мѣстца** 3 (1499 *BD* II, 420, 421; бл. 1500 *ПИ* № 9); **мєсца** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); **мєстца** 2 (XV ст. *ВС* 10 зв., 11); **мѣсцА** 1 (1459 *Р* 171); *дав. одн.* **мистцю** (1453 *Cost.* II, 765, 766); *знах. одн.* **мѣсцє** 3 (1462 *BD* II, 284, 285); **мѣстцє, мѣстъцє** 6 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 734; 1494 *AS* I, 101); **мистцє** 4 (1453 *Cost.* II, 765, 766; 1455 *Cost.* II, 774); **мѣстцо** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 9); *місц. одн.* **на (оу) мѣстци, мѣстьци** 4 (1434 *Cost.* II, 666; 1445 *Cost.* II, 729; 1467 *BD* II, 297); ! **мѣтци** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **мѣстьцА** 1 (1467 *BD* II, 297); **месъци** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **мисцѣ** 1 (1479 *BD* II, 351); *род. мн.* **мистє(ц)** (1453 *Cost.* II, 765); *знах. мн.* **мѣсьца** 1 (1440 *Р* 142); **мєсца** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); **мистцА** 1 (1468 *BD* II, 302); *місц. мн.* **на мєсцє(х)** (XV ст. *ВС* 13 зв.).

Див. ще **МѢСТО** [1].

***МЕСЪЦЄ** *див.* **МЕСЦО.**

***МЕСЬКИИ** *див.* ***МѢСТЬСКИИ.**

***МЕСЯЦЪ** *див.* ***МѢСАЦЬ.**

***МЕСАЦЬ** *див.* ***МѢСАЦЬ.**

***МЕТАТІ** *дієсл. недок.* (2) (що) кидати: Też, jestliby chto kak na szkołu... metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Kak ze i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **metał** (1388 *ZPL* 105); *дієприсл. одноч.* **mecza** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***МЄТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* ⟨мы алєкс⟩андръ воєвода... чинимъ зна⟨мєнито⟩... ⟨ожє⟩... дали єсмы имы єдно ⟨мѣсто на тазловѣ подли рѣкы⟩... вышє мєтєщь (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956).

ФОРМИ: *род.* **мєтєщь** (1424 *Cost.* II, 956).

МЄТИ *див.* **ИМѢТИ.**

МЕФТОД ⟨МЕФТОДИИ⟩ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Меѳодии, *гр.* Μεθόδιος): хота(р)... до опрїша⟨ни⟩... камо є мєфтод... *(в ориг. розірвано.— Прим. вид.)* сторрони (!) до ⟨обър⟩шїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

***МЕХОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Я по(п) порѣчкы иа имА исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєло(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црковною... половиною... со ива(н)цо(м) мєховичо(м) (б. м. и., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мєховичо(м)** (1498 *ЧІАФ*).

***МЕХОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Волинській землі):* я по(п) порѣчкы на имА исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєло(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црковною оу порѣчьи на имА мєхо(в)щиною (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мєхо(в)щиною** (1498 *ЧІАФ*).

***МЕЧИТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨А⟩зю Василью осталсА город Збараж, а к тому сєла: Янковцы, Обаринцы... Зволохи под Мєчитовомъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Мєчитовомъ** (1463 *AS* I, 54).

***МЕЧНИКЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣм мы... дали єсми ємоу... сєла... на имА милотинєщїи и гдє осадилъ татоу(л) м(ч)никь (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **м(ч)никь** (1442 *Cost.* II, 93).

***МЕЧОВЫЙ** *прикм.* (1) завданий мечем, мечовий: Коли(ж) кмє(т) па(н)у алюбо шлА(х)тичю раиоу оучини(т) двє алюбо три за ка(ж)ноую раноу єї а соудови єї а боудє(т) ли си(нъ)євая рана а кровава за мєчовѫю раноу соуди(м) (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **мєчовѫю** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

***МЕЧЬ** *ч.* (10) *(ручна зброя)* меч (6): а... отъ крамныхъ рѣчєи, отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) Ѳа(л)ко и оузАлъ ємоу мє(ч) и тоболы а оу тоболє(х) три ско(т)ца гро(ш)и (XV ст. *ВС* 26 зв.); Почєнши гдє єстъ головноє мыто... от коси, и от еєрпи... мєчи, и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

(у переносно-узагальненому значенні) зброя (4): а насъ слюбилъ вєл⟨и⟩ки казимиръ по томоужь всємоу вышєи писаномоу боронити мєчомъ и послы, и со всєю радою и со всими людми поддаными зємли литоввскоѣ (!) , тъ (!) каждого нашого нєпрыАтєлА (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717); крал... и братїя єго... зємлю нашю молдавскоую... с каждои стороны, мєчєм и радою и людмы и съ въєєю их милости моцєю... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **мєча** (1408 *Cost.* II, 632); *знах. одн.* **мєчь, мє(ч)** (XV ст. *ВС* 17 зв., 26 зв.); *ор. одн.* **мєчєм, мєчє(м)** 2 (1453 *Cost.* II, 766; 1499 *BD* II, 420); **мєчомъ** 1 (1442 *Cost.* II, 717); *наз. мн.* **мєчи** 1 (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **мєчи** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *ор. мн.* **мєчи** (1476 *BD* II, 337).

МЕША *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... оучинили єсмо въ задоушїє... родїтєлєи наших... и дали єсми ... монастироу циганє на имѣ: Микоула съ чєлѣдєю, и Татоул съ чєлѣдєю... и Мєша съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мєша** (1487 *BD* I, 310).

***МЕШКАНЄ** *с.* (1) *(місце для проживання)* притулок: Мы панъ моужыло боучацеки... вызнаваємъ... и(ж)... хотячи пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ... приятєлємъ... оучыиити... дали єсми ємоу оу ка(ж)доую єго пригодоу того бжє нє даи коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи пєрє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшкаиє съ єго паиєю съ є(г) дитками и съ слоугами (Снятин, 1454 *Р* 162—163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мєшкаиє** (1454 *Р* 163).

***МЕШКАНЬЄ** *с.* (2) (*стч.* měskánie, *стп.* mieszkanie) зволікання, затримка: и тако(ж) коли прїидє(т) мє(д) и жито нашєго монастырѣ о(т) побратъ на цоцори(н) бро(д) що бы провозници провозили єго бєз никоторого мАшкаиїа (Побрат, 1448 *ДГПР*); и записъ єго мл(с)ть шлє(т) вами къ

г(с)дрю вашему... безъ мешканья (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 62).

ФОРМИ: *род. одн.* **мешканья** 1 (1496 *ОПСВВ* 62); **мѦшканїа** 1 (1448 *ДГПР*).

МЕШКАТИ *дієсл. недок.* (13) проживати, мешкати: Umyslili jesmo s panу radami naszimi i dali prawa i wolnosti... meszkajuczim w tom panstwie naszom, kotoryi sut' nizej w tom liste naszom wypisany (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мешкати ино емоу дає(м) мѣсто коропецъ съ мытомъ съ млино(м) и село стѣнкоу к томоу причыняє(м) (Снятии, 1454 *P* 163); и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); але таковаго чловѣка... их милости мают его вънати и въпоудити проч из их милости землѦх, абы не мешкал ни жадного часоу под их панством, ни явно ани потаемно (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

ФОРМИ: *інф.* **мешкати, меш⟨кати⟩** (1449 *Cost.* II, 747; 1454 *P* 163; 1499 *BD* II, 421, 422, 443); *теп. 3 ос. мн.* **мешкаютъ** (1389 *РЕА* I, 26); *перф. 3 ос. одн. ж.* **мешкала** (1494 *РИБ* 560); *майб. 3 ос. одн.* **боуде(т) мешкати** (1454 *P* 163); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы...** **мешкал** (1499 *BD* II, 421); *дієприкм. акт. теп. дав. мн.* **meszkajuczim** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще **ПОМЕШКАТИ, *ПРОМѢШКАТИ.**

***МЕШТЕР** *див.* **МЕЩЕРЬ.**

***МЕШЧАНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЕЩАНИН *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЕЩАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЕЩАНЇНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЕЩЕРЬ *ч.* (3) (*молд.* мештер, *мад.* mester) магістр: Се азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даемо вѣдомо... аже балица воевода и драгь мещерь съзидаше црковь въ име стго архаггла михаила (Сіґет, 1404 *ГМ*); И по сем прошоу твоѦ милость... аби еси лишил слоуга наш Михаю мештер, аби пришол до нас съ мечи и съ оръжїе, аби нам били на погане (Васлуй, 1476 *BD* II, 337).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мещерь** (1404 *ГМ*); *знах. одн.* **мештер** (1476 *BD* II, 337).

Див. ще **МИСТРЪ** [1].

МЖАЧИЧЪ, МЖАЧИЧЬ *ч.* (3) (*особова назва*): а при томъ были пановє: пан Ивашко Каленикович... а пан Гринко Мжачичь (Кременець, 1469 *AS* I, 64); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана Ивашкова Калениковича... пана Гринка МжѦчича, всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мжачичъ** 1 (1469 *AS* I, 64); **Мжачичь** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **МжѦчича** (1491 *AS* I, 94).

***МЖУРОВИЧЪ** *див.* **МЖЮРОВИЧ.**

МЖЮРОВИЧ *ч.* (3) (*особова назва*): А панъ олехно юрьевичь Жюсичь продалъ есмь дѣдиноу и отьчиноу свою паноу дробышю мжюровичю село на имѦ конюхи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Я пан Олехно Юревич чиню знакомито: ...продал есми отчину свою и дединоу на имѦ Ивану Дробишоу Мжуровичоу озеренское дворищо (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мжюрович** (1463 *AS* I, 56); *дав. одн.* **мжюровичю** 1 (1458 *ОЖДМ*); **Мжуровичоу** 1 (1464 *AS* I, 57).

МЖЮРУВЪСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбелъскии панъ мичко мжюрувъскии (Перемишль, 1390 *P* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мжюрувъскии** (1390 *P* 176).

***МЖѦЧИЧЪ** *див.* **МЖѦЧИЧЪ.**

МИ [1] *див.* **МЫ** [1].

МИ[2], **МЫ** (1001) (*енклітична форма дав. одн. особового займенника у присвійній функції*) мій, наш: мы їо александрь воевода гнь земли молдавскои и брать г(с)птвами жоупань богдань знаемо чинимы... оже... никоула... слоужить намь правою и верною слоужбою (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а на то є(ст) вѣра нашего господства вишеписаннаго мы александра воевода и вѣра възлюбленаго ми сына иліаша воеводи и вѣра дѣтеи наши(х) и вѣра болѣръ наши(х) молдавски(х) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А на то есть великаѦ марторїѦ сам господства вишеписанного мы Стефана воеводы, и син наш Александрь, и пископ наш кир Тарасие от Долнего тръга (Сучава, 1464 *BD* I,84); А на то є(ст) вѣра нашего г(сд)ва вишеписа(н)ного, ми стефана воево(д)а, и снъ г(сд)вами, бо(г)дана (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

МИГАЛЬ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Михаилъ): Сию книгоу писа(л) дѦкь мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мигаль** (1492 *ЗОЄ*).

! МИГИЛУ ⟨МОГИЛУ⟩ *див.* **МОГИЛА** [1].

МИЕРЛЪ, МІЕРЛЪ, МЫЕРЛЪ *ж., невідм.* (4) (*особова назва*): И оуставше наши слоуги Тоадер и племеник его Сима и сестра его Миерлъ та заплатили оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи (Сучава, 1492 *BD* I, 506).

МИК [1] *див.* **МИКЪ** [1].

! МИК [2] ⟨МИКОЛАЄВИЧЬ?⟩ *ч.* (1) (*особова назва*): Прит. был под. нам. бл. пн. Мик. *Мик.*, мр. двор., нм. кер (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

МИКА *ж.* (8) (*особова назва, молд.* микэ «мала»): А пак оу том також прїидоша прѣ⟨д⟩ нами... слоуга наш Пътроу... и дочки его Соръ и Софията и Мика... и продали... едино село... на Велико(м) Тазлове (Сучава, 1491 *BD* I, 452); а мы такождере и от нас есми дали и потвръдили Мики тое прѦдреченное село (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мика** 3 (1491 *BD* I, 452; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 57); *зам. дав.* дочкам его Соръ и... **Мика** 4 (1491 *BD* I, 452; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 42, 57); *дав. одн.* **Мики** (1495 *BD* II, 57).

***МИКАЧЬ** *ч.* (12) (*особова назва*): а на... потверждение... вѣра пана доуми спатарѣ микачѦ (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а на то є(ст)... вѣра пана доуми микача (Сучава, 1456 *Cost.* II, 569).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мика(ч)** (1455 *Cost.* II, 559, 562; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **микача** 8 (1454 *Cost.* II, 509 1455 *Cost.* II, 540, 544, 550, 553, 564; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213); **микачѦ** 1 (1454 *ПГПММ*).

МИКИТА, МИКЫТА *ч.* (5) (*особова назва, цсл.* Никита, *гр.* Νικήτης): а кнзѦ юрьевы(х) боѦръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краевскии ... а па(н) микита (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и вы... тымъ вашымъ посломъ Микитою дьякомъ, до насъ прыслали есте (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микита, Микита** 3 (1458 *ОЖДМ*; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1485—1500 *AS* I, 121); **Микыта** 1 (1475 *AS* 1, 141); *ор. одн.* **Микитою** (1498 *BD* II, 409).

Див. ще **НИКИТА.**

***МИКИТИНО** *с.* (1) (*назва маєтку у Вітебській землі*); и за тоую сто коп грошей широких продали есмо Его Милости дворец наш... который же дворец и земли выслоужил отець мой дѦдковщиноу свою Микитино на кнѦзи Иване Юрьевичи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Микитино** (1492 *AS* III, 23).

***МИКИТИНЪ** *прикм.* (2): писа(н)... в домоу в пана микитинѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*);

микитино дворище (1) (*назва земельної ділянки у Перемишльській землі*): а приписалъ есмь микитино дворище т кому (!) жь дворищю къ перемышльскому (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **в микитинѣ** (1458 *ОЖДМ*); *знах. одн. с.* **микитино** (п. 1349 *P* 3).

Пор. **МИКИТА.**

МИКЛАШЪ *ч.* (5) (*особова назва, стч.* Miklaš, *пор.* Миколаи): Жаловала намъ бояриня... Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку, штожъ мужъ тое Ганки Миклашъ съ

нею детей ничого не имели и за тымъ вмеръ, ее оставившы на своей дѣл⟨ь⟩ницы (Троки, 1494 *РИБ* 560); y pan nemyra prysłał ko mni... służebnyka swoieho łohoz mykłasza (Тришин 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миклашъ, Mykłasz** (1494 *РИБ* 560; 1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **mykłasza** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще **МИКЛОУШЪ.**

МИКЛОУШЪ, МИКЛЪОУШЪ, МЫКЛЪОУШЬ, МИКЛООУШЪ, МИКЛЪОУШЬ, MIKLOVSZ *ч.* (16) (*особова назва, молд., мад.* Mikloš, *серб.* Mikluš, *пор.* Миколаи): а ву тото сєло што на дупєлнои могылы братъ єго миклоушъ нє имаєтъ ниодно дѣло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); Ино мы... такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили... паноу Или комисоу тоє... сєлищє... гдє был Миклъоушь Катина (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миклоушъ, миклъоушъ, миклооушъ** 5 (1411 *DIR«A»* 439; 1421 *Cost.* I, 142; 1437 *Cost.* I, 541; 1442 *Cost.* II, 96; 1443 *BAM* 41); **миклъоуш, миклоу(ш)** 2 (1421 *Cost.* I, 142; 1491 *BD* I, 449); **Миклъоушь** 1 (1499 *BD* II, 160); **Мыклъоушь** 1 (1499 *BD* II, 160); **Mikłovsz** 1 (1413 *GL* 48); *зам. дав.* продала слоугам нашим **Миклъоуш** и братоу єго Янкоу 1 (1491 *BD* I, 448—449); *род. одн.* **Миклооуша, Миклъоуша** (1414 *Cost.* II, 111; 1472 *BD* I, 172); *дав. одн.* **Миклъоушоу** 1 (1491 *BD* I, 449); **Миклооушеви** 1 (1431 *Cost.* I, 317); **Miklvschovy** 1 (1413 *GL* 48).

Див. ще **МИКЛАШЪ.**

МИКЛЪОУШАНИ *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): А хотар тою част сєла от Миклъоушани да єст по старомоу хотароу, коуда из вѣка оживали (Васлуй, 1472 *BD* I, 172).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **Миклъоушани** (1472 *BD* I, 172).

МИКЛЪОУШЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєла на имА кориєщїи и миклъоушєщи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **миклъоушєщи** (1420 *Cost.* I, 135).

МИКЛЪОУШЪ *див.* **МИКЛОУШЪ.**

МИКЛОУШЬ *див.* **МИКЛОУШЪ.**

МИКЛА, МИКЛѢ *ч.* (15) (*особова назва, молд., пор.* Миколаи): мы алєксандръ воєвода... дали єсми попу нашєму юзѣ два сєла на имА миклА о(т) бахну на тоутовѣ и баланъ о(т) стрымба (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... на тоутовѣ двѣ сєла гдє є(ст) миклА о(т) бахноу и гдє є(ст) баланъ о(т) стрымба (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); ⟨ино⟩ мы видѣвшє мєж(и) ними ⟨их⟩ доброи воли... а мы такождєрє и от нас дали и потвръдили слоугамъ нашим Тоадєроу, сыноу Миклѣ Бълчєскоула, и Драгот⟨ъ⟩ Воулпєскоуль тоє... сєло (Сучава, 1495 *BD* II, 82); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинними (!)... ожє прїидє прѣд нами... слоуга наш Иван, сынъ Данчоула... и продал свою правою отниноу... от оурика дѣдов єго Тоадєра Бєцѣ и Миклѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 110—111).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миклА, Миклѣ** (1431 *Cost.* I, 315; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *DIR«A»* 469; 1495 *BD* II, 39); *род. одн.* **Миклѣ** 7 (1448 *Cost.* II, 300, 306; 1495 *BD* II, 82; 1497 *BD* II, 111); **Микли** 3 (1493 *CVD* 6).

***МИКОВЪ** *прикм.* (2): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ... на рєбричоарѣ сєло попа миковѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179);

с є л и щ є м и к о в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **миково** 1 (1427 *Cost.* I, 193); **миковѣ** 1 (1443 *Cost.* II, 179).

Пор. **МИКЪ**[1].

МИКОЛАЙ, МИКОЛАѢ *ч.* (38) (*особова назва, цсл.* Николаи, *гр.* Νικόλαος) Микола: А при томъ были свѣдци панъ миколай спичникъ воєвода снАтиньскии панъ гѣрко (Коломия, 1398 *P* 57); Мы ильАшь воєвода ... записуємъсА тымъ пношАмъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службу... пну миколаю пну михалови инъшимъ єжь суть с ними и будуть (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); А при томъ были могоричници: на имя Воитко, конюшій Волковискій, и съ сыномъ Миколаємъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земенинъ Володимеръский... а войтъ Володимерский панъ Миколай (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); и на(д)то єще Θє(д)ко сла(л) ся на пна миколая радивиловича воєводоу вилєнъского (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миколай, миколай, М⟨и⟩к⟨олай⟩** 20 (1398 *P* 57; 1404 *P* 69; 1411 *P* 80; 1424 *P* 106; 1445 *Cost.* II, 729; 1467 *BD* II, 297; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **Миколаѣ** 1 (1421 *P* 92); *ск. н.* **м(к), ми(к), Мик., Мк.** 7 (1493 *АЛРГ* 56; 1495 *ВК;* 1496 *АЛРГ* 69; *ВМКФС;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн.* **мико(ла)я** (1455 *Cost.* II, 769); *дав. одн.* **миколаєви, мїколаєви** 3 (XV ст. *ВС* 31, 31 зв.); **Миколаю, миколаю** 3 (1433—1443 *АРМ;* 1495 *ВМБС;* 1499 *РИБ* 776); *знах. одн.* **миколая, мїколая** (1499 *ВФ;* XV ст. *ВС* 23); *ор. одн.* **Миколаємъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **МИКОУЛ, МИКОУЛА, НИКОЛА, НИКОЛАЄ, НИКОЛАИ.**

МИКОТ *див.* **МИКОТЪ.**

***МИКОТА** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мик «малий»): А на то єст... ⟨в. п. Ми⟩коты прькалаба нѣмєцкого (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *род. одн.* **⟨Ми⟩коты** (1495 *BD* II, 82).

Див. ще **МИКОТЪ.**

***МИКОТИНЪ** *прикм.* (1): а на то є(ст)... вѣра пана грозА микотина прькалаба орхєиского (Сучава, 1486 *DC* 144).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **микотина** (1486 *DC* 144).

Пор. ***МИКОТА.**

МИКОТИЧЪ *ч.* (19) (*особова назва*): а хотарници были панъ мынзу(л)... и микотичъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); А на то єст вѣра... бояр наших... в. п. Грози Микотич(а) прькалаба орхєиского, в. п. Іон Сєкаръ прькалаба новоградского (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микотичъ** (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **микотича, М⟨ик⟩отича, Микотич(а), Микоти(ч)** 13 (1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 262; 1484 *BD* I, 279; 1487 *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 325; *BD* II, 247; *ДГСПМ; Cost. S.* 127; 1490 *BD* I, 388; 1491 *BD* I, 449 і т. ін.); **Микотич** 5 (1487 *BD* I, 296, 517; 1488 *BD* I, 348; 1490 *BD* I, 398).

МИКОТЪ, МИКОТЬ, МИКОТ *ч.* (106) (*особова назва, молд.* мик «малий»): А на то єст... в. п. Микота прькалаба новоградского (Сучава, 1483 *BD* I, 270); А на то єст... в. п. Микотъ прькалаба нємєцкого (Васлуй, 1495 *BD* II, 53—54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микотъ** 2 (1491 *BD* I, 453; 1494 *BD* II, 33); *зам. род.* в. п. **Микотъ, Микоть, Микот** 88 (1484 *BD* I, 283; 1487 *BD* I, 222; 1490 *BD* I, 437; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 6; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BAM* 71; *BD* II, 39 і т. ін.); *род. одн.* **Микота** 16 (1483 *BD* I, 270; *Cost. D.* 31; *Cost. S.* 122; 1484 *BD* I, 277; 1486 *BD* I, 290; *DC* 144; 1487 *BD* I, 296; 1488 *Cost. S.* 127; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 464 і т. ін.); **микотѣ** 1 (1489 *Cost. S.* 133).

Див. ще ***МИКОТА.**

МИКОУЛ, МИКОУЛЬ, МИКОУЛО *ч.* (25) (*особова назва, молд., пор.* Николаи) Микола: тѣмъ мы... дали єсмы имъ... трь⟨м⟩єдечїи на коуцитнои гдє былъ братоулъ микоуль (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); И оуставшє слоуга наш Микоуль Мъкъоута заплатил оуси тоты вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы Іоноу Батиноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 109); чътвртоє сєло єсми имь дали на Ховрълѣти, на имѣ Нѣгомирєщи... що смо коупили тоє сєло от Филиппа и от Тоудорана... оуноуковє Микоула Оргоає (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микоул, Микоуль, микоуль, микоу(л)** 7 (1427 *Cost.* I, 193; 1448 *Cost.* II, 324; 1455 *Cost.* II, 562;

1456 *ЭСФ;* 1466 *BD* I, 114; 1497 *BD* II, 109); **Микоуло** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **Микоула, микоула** (1448 *Cost.* II, 306; 1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 540, 544, 550; 1456 *Cost.* II, 569, 578; *Mih.* 213; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *дав. одн.* **микоулоу, мику(л)** (1429 *Cost.* I, 290; 1442 *Cost.* II, 101; 1466 *BD* I, 114; 1497 *BD* II, 109).

Див. ще **МИКОЛАЙ, МИКОУЛА, НИКОАРЪ, *НИКОМАНЪ, НИКОРЪ, НИКОУЛА.**

МИКОУЛА, МЇКОУЛА *ч.* (15) (*особова назва, молд., пор.* Миколай) Микола: тѣ(м) мы... потвердили есми емоу... села на имѣ боучюмѣни... а дроугое понижє то(р)митєщи, где є(ст) микоула жоудє (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зский и перева(л)ский ... придалъ есми своего имѣнья дользска десѧтиноу озимины и веснины десѧтоую копоу (Перевали, 1440 *P* 142); Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѧ тогды оупоустїлъ мошьноу а в неи три ско(т)ци микоула сеючи тоє полѧ и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми (XV ст. *BC* 32); а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула, ильѧ юрець, данило... пе(т)ко мають єму потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоула, мїкоула** (1434 *Cost.* I, 386; 1435 *Cost.* I, 403; 1440 *P* 142; 1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481; 1445 *DIR«A»* 483; 1487 *BD* I, 310; XV ст. *BC* 32; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **микоулы** (1448 *Cost.* II, 300); *дав. одн.* **микѫлє** (XV ст. *BC* 32); *знах. одн.* **микоулоу** (XV ст. *BC* 31 зв., 32).

Див. ще **МИКОЛАЙ, МИКОУЛ, НИКОАРЪ, *НИКОМАНЪ, НИКОРЪ, НИКОУЛА.**

МИКОУЛЄЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): А хотар Микоулєщем коуда им хотарил пан Албоул и пан Лазѣ (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз.* **Микоулєщи** (1461 *BD* I, 45); *дав.* **Микоулєщем** (1461 *BD* I, 45); *знах.* **Микоулєщи** (1461 *BD* I, 45).

МИКУЛИНИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): Господину господару великому королю слуга твой Василей Микулиничъ твоее милости, господару своему, низко чоломъ бьетъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микулиничъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

МИКУЛИНСКІЙ *ч.* (3) (*особова назва*): Мы, Свыдрыгайло... чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ земянинъ нашъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микулинскій** (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **Мыкулинского** (1430 *ГВКЛ* 7, 9).

***МИКУЛИНЦИ** *мн.* (2) (*назва села у Подільській землі*) Микулинці: а потомъ... повелъ... до Цецулыны долыны, где есмо застали людей Салискыхъ, которыи поведылы, же вправо грунтъ Салискій, а влево до Микулинецъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род.* **Микулинецъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Мыкулынець** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

***МИКОУЛИНЪ**[1] *прикм.* (1): и єщє есми потвєпотвердили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ сны владовы... и сны микоулини (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **микоулини** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. **МИКОУЛА.**

***МИКОУЛИНЪ**[2] *ч.* (1) (*назва присілка у Волинській землі*) Микулин: И мы... даємъ и дали єсмо ємоу... приселокъ боръ бринъ... а микоулинъ а клишевъское (Луцьк, 1452 *P* 161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **микоулинъ** (1452 *P* 161).

МИКУЛИНЬСКИИ *див.* **МЫКУЛЫНСКІЙ.**

МИКОУЛИЦА, МИКОУЛИЦѢ *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Миколаи): мы стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми монастирю о(т) полєни, три чєлѧ(д) циганскы на имѧ славъ хрълованъ и костє чрънїславовъ зѧтъ и микоулицѣ (Сучава, 1434 *DIR«A»* 464); єщє єсмы ємоу дали шєсть чєлѣ(д) циганскы(х), на имѣ брълада и доумитра... и микоулица (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоулица** 1 (1446 *Cost.* II, 238); **микоулицѣ** 1 (1434 *DIR«A»* 464).

***МИКОУЛИЦИНЪ** *прикм.* (2) ◇ полѣна микоулицина *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **микоулицина** 1 (1472 *Cost. S.* 87); *зам. знах.* да осадѧт ... полѣну **микоулицина** 1 (1472 *Cost. S.* 88).

Пор. **МИКОУЛИЦА.**

МИКОУЛИЦѢ *див.* **МИКОУЛИЦА.**

МИКУЛИЧИ *мн.* (3) (*назва села у Волинській землі*) Микуличі: А што есми на брата своего мовилъ штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся есми доведалъ, што и з делъного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему, и его жонѣ... вѣчно и непорушно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *наз.* **Микуличи** (1494 *АЛМ* 54); *знах.* **Микуличы** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***МИКУЛИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрые людє па(н) васко люби(ч)... панъ стецко микоули(ч) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоули(ч)** (1478 *ЗРМ*).

МИКОУЛО *див.* **МИКОУЛ.**

МИКОУЛОВ *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... чиним знаменито... ожє тоть истинїи слоуга наш Мирча, сынъ Микоулов Оргоанє, прїидє прѣд нами... та жаловал намъ великою жалобою (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Микоулов** (1480 *BD* I, 238).

Пор. **МИКОУЛ.**

***МИКОУЛЪ** *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... сєлищ⟨є на имѣ⟩ становo и пони(ж) микоу(л) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоу(л)** (1448 *Cost.* II, 316).

МИКОУЛЬ *див.* **МИКОУЛ.**

МИКОУШАНИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): И мы... дали єсми ємоу... ⟨села⟩ на имѧ Микоушани и... Кълинєщи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *наз.* **Микоушани** (1441 *DBAc* 35).

МИКШИКЪ *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Mikšik, *пор.* Миколаи): а при томъ были исвѣдъци... панъ клѧвко панъ микшикъ инъдриховъ снъ (Бохур, 1377 *P* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микшикъ** (1377 *P* 24).

МИКШИНЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... сєла на имѣ кълимънєщи... и на ѧланѣ микшинєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316—317).

ФОРМИ: *наз.* **микшинєщи** (1448 *Cost.* II, 317).

***МИКШИНОВЪ** *прикм.* (3): тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... єдно мѣсто о(т) поустини и на ѧланѣ микшинєщи дѣтємъ ми⟨кшино⟩вы (!) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316—317);

микшинова пасика (2) (*назва пасіки у Молдавському князівстві*): и мы... потвердили єсми имъ... сєла на тоутовѣ... и микшинову пасику на сухои (!) потоцѣ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... сєла на имѣ кълимънєщи... ⟨и⟩ микшинова пасика (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **микшинова** (1448 *Cost.* II, 316); *знах. одн. ж.* **микшинову** (1439 *Cost.* II, 52); *дав. мн.* **!ми⟨кшино⟩вы** (1448 *Cost.* II, 317).

МИКШОУНОУ *ч., невідм.* (2) (*особова назва*): И оуставшє слоуга наш Лазор Микшоуноу şi au plătit toţi mai sus scrişi bani, 120 zlati tătărăşti (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

МИКЪ[1], **МИКЬ, МИК, МЫК** *ч.* (53) (*особова назва, стч.* Mik, *пор.* Миколаи): а на то вѣра... хорається мика и дѣтїи его (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а па(н) микъ дѣдошицкий о(т)повѣдилъ (так.— *Прим. вид.*) ажє єсть то моє к дѣдошичє(м) поле и доуброва сѧхово (Зудечів, 1428 *P* 111);

И оуставшє слоуга наш Иван та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки Стани, дочки Мика Опинтѣлъ (Васлуй, 1497 *BD* II, 115).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микъ, микъ, Микь, Мик, Ми(к)** 24 (1428 *P* 111; 1430 *P* 116; 1434 *Cost.* I, 374; 1435 *МЭФ* 2,3; 1456 *ЭСФ;* 1459 *BD* I, 32; 1460 *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1490 *BD* I, 396; 1497 *BD* II, 119 і т. ін.); *зам. род.* а на то вѣра... **Мик, Микь, Ми(к)** 7 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *Mih.* 213; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 6; *DIR«A»* 512); вѣра паиа **мык** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Мика, мика** 16 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85; 1458 *BD* I, 20; *BD* II, 262; 1459 *BD* I, 28; *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515; 1497 *BD* II, 115 і т. ін.); *дав. одн.* **микови** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *знах. одн.* **мика** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *ор. одн.* **микомъ** (1436 *Cost.* I, 481).

***МИКЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѦ(м) мы... дали єсми и(м)... сєлищ⟨є на им⟩ѣ становo... и мъчюкъ и пони(ж) ⟨м⟩икъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨м⟩икъ** (1448 *Cost.* II, 316).

МИКЫТА *див.* **МИКИТА.**

МИКЬ *див.* **МИКЪ** [1].

***МИКЖЛА** *див.* **МИКОУЛА.**

МИЛАХА *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдци пано Ѧшко мазовшанинъ ... воїтъ ілвовскыи кундратъ микола и милаха (так.— *Прим. вид.*) лабанєского снъ (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милаха** (1400 *P* 61).

! **МИЛАШОВА** ⟨МИХАИЛАШОВА⟩ *див.* ***МИХАИЛАШОВЪ.**

МИЛЄ *присл.* (1) (*стп.*, *стч.* mile) ласкаво, прихильно: А сєт *(в ориг.* сє(т).— *Прим. вид.)* мы Стєфань воєвода... вызнавамы и оузѦвлѦмы ис тым то нашимь свєтлымь и справєдливым и милє выписанымь маистатомь каждомоу добромоу, и доуховномоу и свєцкомоу... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верни и подьдани были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

***МИЛЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ Милєвъ ставъ (2) *(назва ставка у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсмо дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Балши тоє прѦдрєченноє сєло на Подразѣ на имѣ Дръгоушанїи, мало вишє Милєва ставоу (Сучава, 1491 *BD* I, 468).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Милєва** (1491 *BD* I, 468).

МИЛЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла на кородѣ, на имѣ пъткъещи... и пониже гдє жоудє оулиоу, на имѣ милєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *наз.* **милєщи** (1448 *Cost.* II, 323); *ор.* **ми(л)єщи** (1448 *Cost.* II, 323).

МИЛИ *див.* **МИЛЫИ.**

МИЛИШЄВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы боѦрє... алєксандра воєводы... станисла(в) милишєвъ, бо(б) оприша(к)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ господарѦ нашєго королѦ по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милишєвъ** (1421 *Cost.* I, 142).

МИЛЇИ *див.* **МИЛЫИ.**

***МИЛЇЯНОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Малинівка: тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло милїяновци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах.* **милїяновци** (1437 *Cost.* I, 541).

МИЛКА *ж.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ...ожє прїидоша прѦд нами... слоуга наш Иванко Лєвич и братаничи єго Фєдора и Милка и продали... єдно сєло... господствоу мы за си злат татарских (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Милка** (1492 *BD* I, 509).

***МИЛКОВЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми єму... єдно сєлищє на милковѣ, на имѦ лумирѦни (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на милковѣ** (1435 *Cost.* I, 403).

МИЛОВАТИ *дієсл. недок.* (17) **1.** (кого) бути милостивим, виявляти милість (до кого) (15): Тые вси села, отъ иасъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... и вси наступъники его вечъно и непорушно... благихъ миловати, а злобныхъ казиити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а мы такѣ жь... о(т)пущаємы єму всє тымъ иашимъ листомъ слюбуючи прєрє(ч)ного стєфана воєводу... нашєю ласкою надѣлѦти и миловати (Ланчиця, 1433 *P* 121); И тогди кроул єго милость прєдрєченїи и братїя єго милости прєрєченїи имали бы нас Стєфана воєводоу, и кнѣгиню нашю и дѣти наши... и⟨съ⟩ въсѣми нашими слоугами и подданнимы нашимы, миловати и в ласцѣ и въ чти дєржати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. (що) дбати (про що), доглядати (кого) (1): И щоби съ єстє нє сварили за моєю имєнїю... алє прѦчтє и милоуитє кони и кобили и овци и свини и оусє товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

3. (кого) шанувати (1): А мы па(к) слюбоуємъ... здєржати и попо(л)нити по(д)лу(г) того нашєго саюбоу (!)... яко(ж) оусѦкому стато(ч)ном(у) хр(с)тїанину прислушає(т) ба миловати и справє(д)ливость оуховати (Серет, 1453 *Cost. II*, 766).

ФОРМИ: *інф.* **миловати** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 766; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 422); *теп. 2 ос. одн.* **милоуєшъ** (1481 *BD* II, 365); 3 *ос. одн.* **милоуєтъ** (1448 *Cost.* II, 305); *перф. 1 ос. мн.* **єсми миловали** (1456 *ГПХМ;* 1475 *BD* I, 200); *3 ос. мн.* **миловали** (1468 *BD* II, 302); *майб. 1 ос. мн.* **хочоум... миловати** (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270; 1468 *BD* II, 306); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... милова(л)** (1453 *Cost.* II, 765); *нак. сп. 2 ос. мн.* **милоуитє** (1481 *BD* II, 358).

***МИЛОВЪШИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Милуші: мы вєликии кнзь швитрикгалъ олькгирдови(ч) чини(м) знамєнито... ижє видѣвъ и знамєнавъ службу на(м) вѣрную... пана ходька и мы... дали єсмо єму и записали... сєла миловъши оу луцко(м) повѣтє на рєцѣ на стырє а другоє сєло оу тырыско(м) (!) повѣтє задыбы (б. м. н., 1446 *P* 152).

ФОРМИ: *знах.* **миловъши** (1446 *P* 152).

***МИЛОСЄРДИЄ** *с.* (3) **1.** прихильність (2): мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... ижє имѣючє чистоѣ мысли млсрдиє и по(ж)даниє к вєлико(м) королєви володиславу польско(м)... тому истому королєви володиславови... слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); а такѣ жь мы видѣвшє єго млсрдьє к намъ и доброволноє пристанье дали єсми приятєлю нашому милому стєфанови воєводѣ зємлѣ молдавскои нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124).

2. ласка, милість (1): тогды што на(м) єго мл(с)ть повєли(т)... а мы тоє имаємь оучинити по(д)лу(г) милосєрдиѦ господарского и по(д)лу(г) моци нашєи (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775).

ФОРМИ: *род. одн.* **милосєрдиѦ** (1455 *Cost.* II, 775); *знах. одн.* **млсрдиє** 1 (1388 *P* 43); **млсрдьє** 1 (1433 *P* 124).

***МИЛОСЄРДЬЄ** *див.* ***МИЛОСЄРДИЄ.**

МИЛОСТ *див.* **МИЛОСТЬ.**

МИЛОСТИ *див.* **МИЛОСТЬ.**

МИЛОСТИВЄ *присл.* (1) (*стп.* miłościwie, *стч.* milostivě) щиро: мы стєфанъ воєвода знаємо чинымъ... вло⟨д⟩ї-славоу, кролєви по(л)скому... што... оучинили єсмы вѣрною покороу... брату нашєму... илїашоу воєводѣ, мл(с)тивє пристоу⟨пи⟩ли єсмы и поклонили сѦ єсму (!) яко г(сд)ноу нашємоу и братоу старшємоу (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679).

МИЛОСТИВЫИ, МИЛОСТИВЫ *прикм.* (52) **1.** *(шанобливий епітет)* милостивий (45): што єсми милостивыи королю казалъ написати овесъ вшитокъ што єсмы выбрали на землѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); господарѧ нашего милостивого королѧ влодислава єго приказанъємь то єсмы вчинили (Перемишль, 1390 *Р* 175); про тъ жь ѧзъ... приступаю и приступилъ єсмъ ку... королю полско(м) пану моєму милостивому... ис тыми горо(д)... и землѧми што жь тыми ра(з) оу моюмъ держѧнию су(т) (Кременець, 1434 *Р* 130); а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имає(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати и оудилати, котороу(ю) оудила(л) отєць єго мл(с)ти, стары коро(л) нєбо(ж)чи(к), дидови нашєм(у) и бра(т) єго мл(с)ти о(т)цєвѣ нашєм(оу) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Господару нашому милостивому Казимеру, Божъю милостью королю Полскому и великому князю Литовъскому, Рускому, Прускому и иныхъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Милостивый королю! Прошоу твоє милости, оучини ми право съ Каменъчаны о мои щкоды (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

2. *(милосердний)* милостивий (6): а хотя бы есть мѣлъ иншій вступати въ тые дѣла и той рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ передъ Милостивымъ Богомъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); алє абы милостивый богъ потверъдилъ нашы прысяги... абы видєли оуси наши мєжыяшы, аже єсми оусємъ прыятєлємъ твоєй милости прыятєль (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

3. *(прихильний)* ласкавий, милостивий (1): А коли бы... нє достало нам господарѧ нашего Стефана воєводы, а мы нє имаим ни жадного держати сѧ... господарѧ, мимо волю... нашего милостивого королѧ и Короуноу (!), абы они намь *милостивы* были и подли нас стали (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **милостивыи, милостивый, мл(с)тивыи, милостивы(и)** 8 (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 733, 737; 1453 *Cost.* II, 766; 1481 *BD* II, 365; 1496 *BD* II, 402); **милостивы** 4 (1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774, 775); *род. одн. ч.* **милостивого, мл(с)тивого** 9 (1390 *Р* 175; 1436 *Cost.* II, 698, 702; 1448 *Cost.* II, 737; 1453 *BD* II, 765, 766; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* II, 351); **мл(с)тиваго** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *дав. одн. ч.* **милостивомоу, милостивому, мл(с)тивомоу, милос⟨т⟩ивом(у)** (1386—1418 *Р* 34; 1393 *Cost.* II, 607; 1434 *Cost.* II, 663; 1435 *Р* 132; 1436 *Cost.* II, 697; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 289; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; XV ст. *ВОРСР* 179; 1479 *BD* II, 351 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **милостивого, мл(с)тївого** (1453 *Cost.* II, 765, 766); *ор. одн. ч.* **Милостивымъ, мл(с)тивы(м)** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *Cost.* II, 664; 1483 *ВОРСР* 178); **милостывымъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *кл. ф. одн. ч.* **милостивый, милостивыи** (1386—1418 *Р* 34; 1481 *BD* II, 365); *наз. мн.* **милостивы** (1462 *BD* II, 289).

Пор. **НАИМИЛОСТИВѢИШІИ, НАИМИЛОСТЇВШІИ, *НАИМИЛОСТНИИШИИ.**

***МИЛОСТЇВЫИ** *див.* **МИЛОСТИВЫИ.**

***МИЛОСТЫВЫИ** *див.* **МИЛОСТИВЫИ.**

МИЛОСТЬ, МИЛОСТЪ, МИЛОСТ, МИЛОСТИ *ж.* (1645) **1.** *(благовоління, прихильне ставлення)* милість, ласка (8): бжьєю млтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми межи бояры и межи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость, а отъ нашого смиреня благословенье и молитву (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); И пак тоты истины Сєди-Ахматови сыновє, што соут нинѣчє по божїи милостї оу наших роуках, и ис дроугими темники и оуланы, а мы имаємо их твердо и остаточно держати, оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

оу милости ⟨держати⟩ (кого) (1) милостиво ставитися (до кого): Алє вас хочєм держати и оу великои милости и ласцѣ держати и чти, равно с нашими наивышшими болѣры (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309);

з бога милостїю (1) *див.* **БОГЪ**[1]; божиєи милости (12), милости божии (5), з (из, съ) божєи милости (16), из милости божии (1), божїєю милостїю (100), милостїю божїєю (550), з божїєю милостїю (3), за божьєю милостию (1) *див.* **БОЖЇИ**; жаловати милостию (198), милостию жаловати (1) *див.* ***ЖАЛОВАТИ**[2]; пожаловати милостїю (2) *див.* ***ПОЖАЛОВАТИ** 2.

2. *(милосердя)* милість (1): обычаи имею(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бероуть нє имеючи жа(д)ноє мл(с)ти межї собою то(г) делѧ(т) (XV ст. *ВС* 11);

◊ ваша (єго, єє, ихъ, наша, твоя) милость *(шанобливий титул)* (745) ваша (його, її, їх, наша, твоя) милість: а половицю тѣхъ пѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы яко же твоя млсть оусказовалъ до насъ слуги своєго и листы своєми казалъ єси, на домъ на медицкии (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); мы алєксандръ воєвода, господарь землии молдавскои, ис нашими землѧны, паны молдавскыми... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвержѧє(м).. ис симъ листомъ наши(м) господареви нашему... королеви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧици, коли сѧ єсмы голдували и записали єго мл(с)ти (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); то вже все тое именіе мое Колнятичи, якъ ся само въ собе маетъ, вѣчно и непорушно єго милости и кнегини ее милости и ихъ милости дѣтямъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); а там корол єго милостъ имает нас листы и мистатоу (!) въсєго потвердити (Сучава, 1462 *BD* II, 284—285); и кн⟨ѧ⟩зь Михайло положил листъ перед королєм єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью а реклъ: тым обычаємъ записал сѧ ты с моим отцємъ перед добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Милостивый королю! Прошоу твою милость за кнѧжъноу Штефаны (!) воєводы; о томъ бы король єго милость росмотривши, штобы пропоустилъ мои послы черезъ свою землю до кнѧзѧ московъского (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); и били єсмо чоломъ их милости о их милости печати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти повєдити ижъ о(т)чынє єго мл(с)ти земля(м) граничъныимъ и подданъныимъ єго мл(с)ти великии крывды и втиски деються отъ твоєє мл(с)ти земли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайтє яко знаєтє (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); и и(х) мл(с)ть на моє чолоби(т)є печа(т) приложи(ли) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милость, милостъ, милост, miłost, milost, милости, мл(с)ть, мл(с)тъ, мл(с)ти, мл(ст), милсть, млть, м⟨и⟩л⟨о⟩сть, м⟨и⟩л⟨о⟩ст** 183 (1386—1418 *Р* 35; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1449 *АЛМ* 8; 1455 *Cost.* II, 775; 1462 *BD* II, 284; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 77; 1490 *Пам.;* бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *ск. н.* **мл(с), мил., м.** 19 (1449 *АЛМ* 8; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 128; 1496 *АЛМ* 128; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *ВФ* і т. ін.); *зам. род.* от єго **милость, милостъ, мл(с)ть, мл(с)тъ** 8 (1456 *ПМВП;* 1457 *Cost.* II, 809; 1467 *BD* II, 297; 1468 *BD* II, 305); *зам. дав.* королю єго **млсть, мл(с)тъ** 8 (1434 *Р* 130, 131; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 809); *зам. ор.* съ єго... **милость,** межы єго **мл(ст)** 2 (1479 *BD* II, 351; 1493 *ПОСВВ* 152); *род. одн.* **милости, miłosti, milosthi, мылости, мл(с)ти, млстї, м⟨и⟩л⟨о⟩сти** 291 (1388 *Р* 42; 1399 *Р* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *Р* 99; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 302; 1481 *BD* II, 364; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **милосты, miłosty, mylosty** 3 (1395 *GL* 166; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1433—1443 *АРМ*); *ск. н.* отъ короля **е. м., мл(с)** 10 (1449 *АЛМ* 8; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 83, 88; *ВМБС;* 1496 *АЛМ* 128; 1498 *АЛМ* 169);

зам. ор. съ его **милости** 1 (1479 *BD* II, 351); божїю (нашїю) **милости, мл(с)ти** 7 (1414 *Cost.* I, 111; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 681, 687; 1457 *Cost.* II, 810; 1459 *BD* I, 35; 1462 *BD* 1, 67); *дав. одн.* **милости, м⟨и⟩л⟨о⟩сти, мл(с)ти, miłosti, мл(с)ти, miłosty, milosty** 153 (1388 *SL* 678; 1407 *Cost.* II, 629; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1449 *АЛМ* 8; 1457 *Cost.* II, 809; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); *ск. н.* **мил., м.** 8 (1449 *АЛМ* 8; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10; 1495 *АЛМ* 83); *знах. одн.* **милость, м⟨и⟩л⟨о⟩сть, мл(с)ть, мл(с)тъ, мл(ст)** 16 (1434 *Cost.* II, 675; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1453 *Cost.* II, 765; 1475 *AS* I, 72; 1476 *BD* II, 337; 1481 *BD* II, 365; 1489 *AS* I, 89; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **милости, мл(с)ти** 3 (1445 *Cost.* II, 726; 1485 *BD* II, 372; 1493 *ПОСВВ* 152); **мылосты** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *ор. одн.* **милостию, милостїю, мл(с)тию, мл(с)тїю, м⟨и⟩л⟨о⟩стию, m⟨y⟩ł⟨o⟩styju, мло(с)тїю** 760 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI 1; 1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1400 *DIR«A»* 433; 1415 *Cost.* I, 116; 1429—1430 *BAM* 25; 1445 *Cost.* II, 230; 1462 *BD* I, 63; 1483 *BD* I, 267; 1500 *Cost. S.* 233 і т. ін.); **милостью, мл(с)тью, мл̃тью, милостъю, мл(с)тъю, м⟨и⟩л⟨о⟩стью** 90 (1375 *P* 20; 1404 *P* 67; 1427 *P* 108; 1436 *Cost.* I, 459; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 87; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **милостю, мл(с)тю, мло(с)тю, мл(ст)ю** 21 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1463 *AS* I, 54; 1478 *AS* III, 16; 1482 *BD* I, 265; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1495 *БСКИ*; 1498 *ДГПМ* і т. ін.); **мл(с)тїею, м(лс)тїею, млтїею, !м(с)тлїею** 5 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 36; 1403 *ДГАА;* 1456 *DIR«A»* 511; 1459 *Cost. S.* 21); **мл(с)тею** 2 (1456 *ПМВП;* 1489 *ПГВСА*); **милостыю** 1 (1442 *Cost.* II, 716); ! **милостїом** 1 (1475 *BD* II, 336); ! **мл(с)тья** 1 (1451 *ДГШХ*); *ск. н.* **мл(с)то, мил., м.** 45 (1388 *P* 36; 1495 *АЛМ* 84; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1498 *АЛМ* 169); *зам. род.* от нашею **милост⟨ї⟩ю** 1 (1475 *BD* I, 200); *місц. одн.* **по (оу, при) милости, милостї, мл(с)ти** 8 (1446 *DIR«A»* 485; 1462 *BD* II, 292; 1470 *BD* II, 309; 1475 *AS* III, 14; 1479 *BD* II, 351; 1495 *ВМБС;* XV ст. *ВС* 11; 1496 *ОПВВД*); *кл. ф. одн.* **милость, мл(с)ть, miłosł, мл(с)тъ, мл(ст)** 29 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1435 *Cost.* II, 679; 1496 *BD* II, 402, 403; *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); ! **miłosł** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *наз. мн.* **милости** 4 (1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 102; 1499 *АСД* VI, 2; *BD* II, 421); **милосты** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *род. мн.* **милостей** 1 (1499 *АСД* VI, 2); *знах. мн.* **мл(с)ти** 1 (1402 *Cost.* II, 621); *наз. мн. зам. ор.* **милости** (1499 *BD* II, 423).

МИЛОТИНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсми ємоу... сєла... на поли на имѧ милотинєщїи и на краковѣ гдє бы(л) са(с) да(н) (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *наз.* **милотинєщїи** (1442 *Cost.* II, 93).

***МИЛОШ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., серб.* Милош, *стч.* Miloš, *пор. слов.* Милослав): Пан Триколич дворник пишет моєи панєи Негрити... и Милош... и въсѧм моим милим братїямъ и прїателєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Милош** (1481 *BD* II, 358).

***МИЛОШЄВИЧИ** [1] *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* они обвєли от Березоє к Берєжкам... а зъ дроугоє стороны от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род.* **Милошєвич** (1478 *AS* III, 17).

***МИЛОШЄВИЧИ**[2] *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання):* и поставила передъ нами пани Василеваѧ Озєричанъ и Милошєвичъ и Волчковичов (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Милошєвичъ** (1478 *AS* III, 17).

МИЛЧИН *ч.* (3) *(особова назва):* А хотар томоу вышеписанномоу сєлоу ... на имѧ Милчинєщїи, гдє был Милчин щєфан, да єст почєнши от Томина хотара (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Милчин** (1499 *BD* II, 148).

МИЛЧИНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар томоу вышеписанномоу сєлоу що на Крѣлигатоурѣ на имѧ Милчинєщїи, гдє был Милчин Щєфан, да єст почєнши от Томина хотара (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз.* **Милчинєщїи** (1499 *BD* II, 147, 148).

МИЛЫИ, МИЛЫ, МИЛИ, МИЛЇИ *прикм.* (82) *(епітет чемності)* милий, ласкавий: Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т)... чинимъ то знаємо всѣмъ... иже ... вєлєбному г(с)пдрю володиславу королєви польскому литовьскому и ру(с)скому... бра(т) нашєму милому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣєть иашь милыи приятѣль стєфанъ воєвода прєрє(ч)ныи дѣти єго и намѣсткове свою зємлю волоскую всю дєржати во всѣхъ своихъ границахъ (Ланчиця, 1433 *P* 124); мы романь воєвода... чинимо знамєнито... оже... панъ дидрихъ боучаскыи... приѧлъ мѧ къ єго вєлєбности въ мѧсто сына... и слюбилъ ми и записалъ сѧ стоѧти подли насъ съ оусєю своєю радѣ и съ оусєю своєю моци, что єго милости милый богь далъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); и ти(ж) слюби(л) на(м) ~млы отєцъ, па(н) мужило, быти ка(ж)дому нашмоу *(в ориг.* нєшмоу.— *Прим. вид.)* непрятєлю непрїатє(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Стєфан воєвода, божїєю милостїю господаръ зємли молдавскои, пишєм шолтоузоу от Брашєва, прїѧтєлю нашємоу миломоу (Васлуй, 1476 *BD* II, 337); и мы тогды вашей милости, для прыятєля нашого милого, нашого посла до великого князя московъского послали (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **милый, милыи, милы(и)** 10 (1388 *P* 39; 1393 *P* 51; 1433 *P* 123, 124; 1442 *Cost.* II, 716; 1448 *Cost.* II, 305; 1449 *Cost.* II, 746; 1481 *BD* II, 364; 1493 *ОПВВ* 152); **милы, ~млы** 7 (1449 *Cost.* II, 746, 747; 1456 *ЭСФ*; 1457 *Cost.* II, 810, 811; 1468 *BD* II, 302); **милїи** 1 (1481 *BD* II, 358); **мили** 1 (1448 *Cost.* II 305); *род. одн. ч.* **милого, ~млого, ~млго, мило(г)** (1395 *Cost.* II, 612; 1400 *P* 62; 1433 *Cost.* II, 651; 1435 *Cost.* II, 679; 1445 *P* 148; 1448 *Cost.* II, 734; 1449 *Cost.* II, 746; 1456 *ГПХМ;* 1462 *BD* II, 289; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *дав. одн. ч.* **милому, миломоу** (1388 *P* 40; 1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 305; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* II, 351; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *ПСВВ* 192 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **милого, ~млого** (1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 305; 1457 *Cost.* II, 809, 811; 1462 *BD* II, 289; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *BD* II, 402); *ор. одн. ч.* **милым, милымъ** (1445 *Cost.* II, 725; 1448 *Cost.* II 305; 1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 289; 1463 *BD* II, 295); *наз. мн. ч.* **милии** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **~млы** 1 (1457 *Cost.* II, 808); *дав. мн.* **мылимъ** 1 (1447 *Cost.* II, 731); **милим** 1 (1481 *BD* II, 358); *ор. мн.* **милыми** (1455 *Cost.* II, 774); *кл. ф. мн.* **милии** (1422 *P* 97).

Пор. **НАИМИЛѢИШЇИ.**

МИЛЬЧИНЬСКИѢ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то были свѣдци... панъ Миколаѣ Мильчиньскиѣ, панъ Андрѣи Ревоутъ (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мильчиньскиѣ** (1421 *P* 92).

***МИЛЬЧЬ** *ч.* (1) *(назва поселення у Волинській землі)* Миляч: Въ Золочовѣ не надобе... въ Мильчи, у Вербои ие надобе ⟨давати мыта⟩ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Мильчи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

МИЛѢИЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито си(м) свои(м) листо(м)... аже приида прє(д) насъ и прє(д) паны па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позвалъ па(н) татомира

балицко(г) аже емоу побраль па(н) татомирь вепрѣ оу черно(м) лѣсѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82—83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милѣичичь** (1413 *Р* 82).

***МИЛѢТИНЪ** *ч.* (11) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь сєломь почєнше о(т) где падає(т) бєлошєва заподїа оу милѣти(н) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); и єще єсми єму дали и потвръждаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ нижє о(т) шипове о(т) тополи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *род. одн.* **милѣтиіа, милѣ⟨тина⟩** (1425 *Cost.* I, 168; 1436 *Cost.* I, 444; 1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212); *знах. одн.* **милѣти(н)** (1425 *Cost.* I, 168, 169); *місц. одн.* **на милѣтинѣ** 3 (1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 211); **на милѣтини** 1 (1425 *Cost.* I, 168).

МИЛѦ *ж.* (8) *(міра відстані близько 7 км)* миля: даемо... отцу владыце... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2—3); А про то про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ полє што же лєжитъ о(т) бохур болше милѣ (Бохур, 1377 *Р* 24); а оу дво(р)цы в королево(м) милѦ отъ города в... томъ дво(р)цы жонъка з де(т)ми сама четвєрѣта (б. м.н., XV ст. *ИК*); а па kriposth szemu listhu... nasu peczath priwisili jesmo w nasom sely w Hlynienich za Lwowom cztiry myly protyw manastiriie Uneyowa (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милѦ** (XV ст. *ИК*); *род. одн.* **милѣ** 1 (1377 *Р* 24); *наз. мн.* **myly** (1395 *GL* 166); *наз. дв.* **мили** (1322 *АрхЮЗР* I/IV, 4).

МИМО, МЫМО *прийм.* (12) **I.** *(з род.)* (7) **1.** *(виражає об'єктні відношення — вказує на особу, яку не охоплює дія)* крім, окрім (6): такъже слюбуюмъ имъ... мимо ихъ ниодны(х) г(с)дреи собѣ нє искати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); єго бъ нє даи што(с) пригоди нашєму г(с)дрю великому кнѦ(з) витовту по єго животѣ нє имамъ искати иныхъ г(с)дровъ мимо нашєго г(с)дрѦ великого королѦ влодислава (Мереч, 1401 *Р* 64); Наиперво иж никого иного за пана нашєго мимо рєченного пана нашєго Казимира кролѣ... нє хочєм имѣти ани слоужити (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

2. *(виражає просторові відношення)* повз, мимо (чого) (1): а обрубъ земленый тому именицу моему... от реки Стыра межою мимо нивы дворища Ляхова (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

II. *(із знах.)* (5) **1.** *(виражає об'єктні відношення — вказує на обставини, без яких дія не повинна мати місця)* без (чого) (1): А коли бы... нє достало нам... Стєфана воєводы, а мы нє имаим ни жадного держати сѦ... господарѦ, мимо волю... королѦ (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

2. *(виражає просторові відношення — вказує на предмет, біля якого відбувається дія)* повз, мимо (чого) (3): одътоль уверхъ рички Дидовки, до гостинця Винницкаго, а гостынцемъ, мымо лозу Мохнатую, у лево... где есмо засталы пана Кмыту (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища, мимо Галичаны (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

◊ поустити мимо сѦ (1) *див.* **ПОУСТИТИ.**

***МИМОШЕДШИИ** *прикм.* (4) минулий: И нє имаєм оуспомѣноути иноколи на вѣкы до нашего живота о мимошедшых рѣчєх и члѣнкохъ (Баків, 1457 *BD* II, 257); Але вас хочєм держати и оу великои милости и ласцѣ держати и чти... н нє имаємъ тоби оуспоминати о ми⟨мо⟩шедших рѣчєх, до нашего живота (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

ФОРМИ: *род. мн.* **мимошедших** 1 (1468 *BD* II, 306); **мимошо(д)ши(х)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *місц. мн.* **о ми⟨мо⟩шедших** 1 (1470 *BD* II, 309); **о мимошедшых** 1 (1457 *BD* II, 257).

***МИМОШЕДШЫЙ** *див.* ***МИМОШЕДШИИ.**

***МИМОШОДШИИ** *див.* ***МИМОШЕДШИИ.**

***МИНА** *див.* ***МѢНА.**

***МИНАТИ** *дієсл. недок.* (1) минати, обходити (що): А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючи мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ (!) (Краків, 1487 *РИБ* 226—227).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **минаючи** (1487 *РИБ* 227).

Див. ще ***МИНОВАТИ.**

***МИНДРЯ** *див.* **МЫНДРѦ.**

МИНИВИДЪ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Min(i)vydas): А при томъ были свѣдоки, рада наша... воевода Виленскій панъ Минивидъ... и иные наши князи и панове (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Минивидъ** (1492 *АЛМ* 31).

МИНИГАЙЛО, МИНКГАЙЛО, MINKHAJŁO *ч.* (3) *(особова назва, лит.* Mingáila): A pritomo byli tyje swetkowe: kniaź Fedor wojewoda Łuckij... i teź Minkhajło i z Oszmeny (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); Пры томъ были люди зацные: Ѳедорь княжа... такъ тежъ Минкгайло з Ошмены (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Минкгайло, Minkhajło** 2 (1388 *ZPL* 108—109; 1389 *РЕА* I, 28); **Минигайло** 1 (1388 *Р* 44).

МИНКО *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Мина, *гр.* Μηνᾶς): А сє Ѧ панъ Ѧнъ щькотьский... свѣдчю... ижь прида пьрьдъ на(с)...филь мѦковичь и своєю братьєю и на имѦ изъ гриньк(м) сочивьчичьмъ и с минько(м) (Галич, 1409 *Р* 74); тѣмъ мы... дали єсмы имъ... на высокои доуброве сєла где є(ст) ватамань минко (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **минко** (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269); *ор. одн.* **минько(м)** (1409 *Р* 74).

***МИНОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) минати, обходити: Ѧ... дала єсми єму ... имєнє... ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок... минуючи Свєдники аж до вєлицкого ставу по грєблю до соколскоє дороги (Ровно, 1488 *AS* I, 141—142).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **минуючи** (1488 *AS* I, 142).

Див. ще ***МИНАТИ.**

***МИНОЗЮЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то єстъ вѣра... пана иваиа минозюла (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481).

ФОРМИ: *род. одн.* **минозюла** (1444 *DIR«A»* 481).

***МИНТОВТОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Старостѣ Луцкому пану Михаилу Минтовтовичу (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Минтовтовичу** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8).

***МИНУТА** *ж.* (2) *(стп., лат.* minuta) копія без печаті, що не має законної сили: и мы казали и(мъ) тотъ листъ судовы(и) пана ивано(в) вѦжєвича перє(д) нами положити, и они того листа судового перє(д) нами нєположыли, ии(ж)ли повѣдили на(м), што(ж) дє(и) тотъ листъ вписа(н) єстъ в книги судовыи и минуту выписаную с тыхъ кни(г) перє(д) нами вказывали (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **минуту** (1495 *ВК*); *місц. одн.* **в минутє** (1495 *ВК*).

***МИНУТИ** *дієсл. док.* (2) *(про час)* минути, пройти: а мнѣ королєви помагати оль на годъ минєть дмитриєвъ днѣ (б. м. н., 1366 *Р* 14); коли боудєть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлѦємь иже в го(д) того обжалованнаго имаєть моць къ правоу позва(т) ачь го(д) минє(т) а хочє(т) тоую рє(ч) обнови(т) тогды имєє(т) добрыми почасными лю(д)ми досвє(т)чить иже справєдливє тоую рє(ч) вєдє(т) (XV ст. *ВС* 18—18 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **минєть** 1 (1366 *Р* 14); **минє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще ***ПРОМИНУТИ.**

***МИНЬКО** *див.* **МИНКО.**

***МИНѢТИ** *див.* ***МѢНЯТИ.**

***МИНѢЯ** *ж.* (1) *(гр.* μηναῖον, *цсл.* минѣя) *(книга з текстами церковних відправ на кожен день місяця)* мінея: застали єсмо оу стго спса на красно(м)... єваньгєльє кованоє... книга златоустъ паремья минѣи и м(с)ци є (б. м. н. 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *знах. мн.* **минѣи** (1429 *Р* 114).

МИР *див.* **МИРЪ**[1].

***МИРЗА** *див.* **МЫРЗА.**

МИРЗѦ *див.* **МЫРЗА.**

***МИРИШЧЄВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали есми емоу... село миришчева (!) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **миришчева** (1437 *Cost.* I, 541).

МИРКЛИ *ч.* (1) *(особова назва)*: первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило евнутеви(ч)... кнѧ(з) федоръ миркли бра(т) его дмитрии ли(пѧ)та бра(т)ша (б. м. н., 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миркли** (1392 *Р* 46).

МИРНО, МИРЪНО *присл.* (2) мирно: але коли... оусхоче(м) поехати пере(д) нашего милостивого пана приехати, а на(ш) наяснеишіи и милостивы(и) па(н) имае(т) на(с) глеитовати своими чотырми великими паны и радцами и(с) короуны... абы на(с) мирно глеитовали ... и(с) нашеи граници до нашего милостивого пана королѧ его мл(с)ти (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); и ваша бы милость сихъ пословъ, нашого а и московъского, пропустили миръно черезъ вашей милости земли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

***МИРОГОЩЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Мирогоща: Въ Золочовѣ не надобе... въ Мирогощи не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Мирогощи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

МИРОСЛАВ *ч.* (6) *(особова назва)*: A na tho swidoczstwo daliesmo panu Mirosławowi list swoi pieczathy swoy na twerdosth (Галич, 1413 *GL* 48); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тота ... Настасїѧ... дали и потвърдили есмы еи... села на имѣ: Стънилещіи... и Кръстещіи на Молдавѣ, где бил Мирослав (Сучава, 1493 *BD* II, 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мирослав, Mirosław** (1413 *GL* 48; 1493 *BD* II, 31); *дав. одн.* **Mirosławu** 2 (1413 *GL* 48); **Mirosławowi** 1 (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **Mirosława** (1413 *GL* 48).

***МИРОСЛАВЕЩИ** *див.* **МИРОСЛЪВЕЩИ.**

***МИРОСЛАВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: и мы досмотревшы того С паны радою нашою... и к то(и) о(т)чине его есмо припустили, и казали были есмо и(х) поделити, око(л)ничому смоле(н)скому Ивашку кра(в)цоу а васку Мирославичу (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Мирославичу** (1495 *БСКИ; ВК*).

***MIROSŁAWOW** *прикм.* (1): po kolie iemu toth woiczicz wiwił z starimy ludmy, po tolie pana Mirosławowo w wiky i dithy ioho (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Mirosławowo** (1413 *GL* 48).

Пор. **МИРОСЛАВ.**

МИРОСЛЪВЕЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали есмы емоу оу нашеи земли три села, едно село на вaслоуи ... а дроугое село Мирославещи по(д) рѣдо(м) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); И мы... жаловали есми его оусобною нашею милостїю и дали есми емоу... ⟨села⟩ — на имѧ Микоушани... Мирослъвещи и Кълинещи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *наз.* **Мирослъвещи** (1441 *DBAc* 34); *знах.* **Мирославещи** (1429 *Cost.* I, 290).

МИРРЕЩІИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а мы такождере ... есмы дали и потвръдили слоугам нашим Жоуржи и Кръ⟨мѣти и бр⟩атоу его... тое... село... на имѣ Миррещіи, где был Иван Міериоул (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).

ФОРМИ: *наз.* **Миррещіи** (1495 *BD* II, 87).

***МИРСКИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* мирьскыи) *(у знач. іменника)* мирянин: и своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *дав. мн.* **мирскимъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

МИРЧА, МИРЧѦ *ч.* (83) (*особова назва, молд., серб.* Мирче, *болг.* Мирча, *пор. слов.* Мирослав): Иоанъ Мирча Воевода милостия Божїа Господарь (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); И оу том також прїидоша прѧд намы... братаничи Настини Мирча н сестра его Стана... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мирча, мирча** 11 (1403 *ДГМ;* 1434 *Cost.* II, 666; 1464 *BD* I, 84; 1480 *BD* I, 238; 1483 *BD* I, 269; 1491 *BD* I, 445; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 53; 1499 *BD* II, 134, 135); **мирчѧ** 2 (1433 *Cost.* II, 650; 1448 *Cost.* II, 737); *зам. род.* в. п. **мирча** 6 (1434 *DIR«A»* 463; 1443 *Cost.* II, 149; 1490 *BD* I, 391; 1491 *BD* I, 445, 447); *род. одн.* **Мирчи** 53 (1434 *Cost.* I, 386; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DBAc* 27—28; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 65; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *BAM* 41; 1448 *DIR* № 10a; 1449 *Cost.* II, 380; 1495 *BD* II, 53 і т. ін.); **Мирчѣ** 7 (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 15, 27; 1441 *DBAc* 35, 37); *дав. одн.* **Мырчи** 2 (1499 *BD* II, 135); **Мирчи** 1 (1480 *BD* I, 239); *ор. одн.* **мирчомъ** (1436 *Cost.* I, 444).

МИРЧЕЩІИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: али да есть Мърини и Федки село Мирчещіи (Сучава, 1490 *BD* I, 392).

ФОРМИ: *наз.* **Мирчещіи** (1490 *BD* I, 392).

***МИРЧИНЪ** *прикм.* (2): Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потвръдили есми емоу... село на имѣ Пъшканїи... що же он коупил тое село от оуноуки Трифа Гълкъви на имѣ сыновє Мирчинїи, на имѣ Фътоул и Иван (Сучава, 1480 *BD* I, 237); Чътвръ-тое село есми имь дали... на имѣ Нѣгомирещи... що смо коупили тое село от Филиппа и от Тоудорана и от сестри их от (...М.—*Прим. вид.*) ирчини, оуноукове Микоула Оргоае (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Мирчиییі** 1 (1480 *BD* I, 237); **⟨М⟩ирчини** 1 (1499 *BD* II, 162).

Пор. **МИРЧА.**

МИРЧѦ *див.* **МИРЧА.**

МИРЪ[1], **МИР** *ч.* (75) **1.** *(мирні, дружні відносини)* **мир,** злагода (21): а они ти(ж) бы имѣли засѣ остерегати пановє наши и опасовати, ка(к) сами себе, абыхо(м)... могли ти(ж) дву зе(м) держати с обу(х) стро(н) за едно в миръ, в ла(с)ци и справе(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Того раді мы видѣвши мєже ними добрїи токмеж и лагодоу и вѣчны мир, а мы такождере есми дали и потвердили... паноу Петроу... село именемъ Брътїещіи на ⟨Се⟩ретѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 187); а па(к) привилїе, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина, о(т) наши(х) оуиковє, о(т) илїяша и о(т) стефана воеводовє, коли били оу миру... а они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

н а м и р о у с т о а т и (1) підтримувати добрі, дружні відносини: даемъ вашеи мл(с)ти виданїе, аже мы и с нашимъ братомъ, стефано(м) воеводою, исъеднали сѣ и помирили сѣ есми и маемъ на томъ мироу стоати, иа вѣкы вѣчны (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); и м а т и м и р (1), и м а т и м и р у (1), м и р ъ и м а т и (2) *див.* **ИМАТИ**[2].

2. *(відсутність війни)* мир (4): а его, бже не даи, аж бы сѧ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а землѧмъ миръ правы держати и вѣчны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); Такь иж межи нами и межи преречеными наяснѣишим паном Яном Олбрахтом, кралем полскым... из обохъ сторон, имает быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

мирний час (1): да ест имь слободно и доброволно и безь забавѣ прїехати до нашеи земли съ оусим вашим торговлею и товаром, торговати и коуповати слободно и доброволно и безь забавѣ и пагоубѣ, хотѣ оу мироу хотѣ оу размирицоу (Сучава, 1475 *BD* II, 329);

и м ѣ т и (м е т и) м и р ъ (3), м и р ъ м е т и (1) *див.* **ИМѢТИ.**

3. *(спокій)* мир (2): такежъ и посло(м) ваше(и) мл(с)ти и купцо(м) да е(ст) земля г(с)дра нашого воеводы о(т)творена (!) ходити слобо(д)но и доброво(л)но и в миру и бе(з) погоубы бу(д) на которою сторону коуды имъ боуде(т) надобе (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

4. мирний договір, мир (7): а которыи бы нє хотилъ на томъ изьєднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); въ томъ нашы записи и нашы прысѣги да нє боудєть нашомоу старшомоу противъ въ измѣноу, въ томъ нашъ миръ да нє роушыт сѧ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); ажъ нє станєть ся промєжы вами зъ вєликимъ князємъ Алєксанъдромъ миръ, ты и до насъ прысылаєшъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409);

мироудєлати (1), мир вдєлати (1), мир оудилати (1) укладати (укласти) мир, забезпечувати (забезпечити) мир: о(т) си(х) часо(в) имає(т) єго мл(с)тъ на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти и ми(р) и покои оудилати о(т) нашихъ нєприѧтєлєвъ послы своими и мєчє(м) своимь (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Што твоя мл(с)ть присла(л) єси свои(х) пословъ... мєжи нами мироу вєчного дєлати и записы чинити и мєжи нашими зємлѧми якосѧ и годи(т) мєжи двєма г(с)дрєма хрє(с)тия(н)скима... и єстли похочєтє ваша мл(с)ть ми(р) и записъ к намъ вдєлати намъ г(с)дръ нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60—61); взяти миръ (2), миръ взяти (8) *див.* **ОУЗѦТИ**; просити мироу (3), просити миръ (1) *див.* **ПРОСИТИ** 1; стати на мир (1) *див.* **СТАТИ**[1]; оучинити (вчинити) миръ (5) *див.* **ОУЧИНИТИ** 2; чинити миръ (1) *див.* **ЧИНИТИ** 1.

5. перемир'я (7): а миръ о(т) покрова бц҃ѣ до иванѧ дн҃є до купалъ а о(т) иванѧ дн҃є за ·в· лѣ(т) (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миръ, мир** (1352 *P* 6; 1437 *Cost.* II, 709; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 419); *род. одн.* **мироу, миру** 10 (1352 *P* 6; 1447 *Cost.* II, 732; 1457 *Cost.* II, 810; 1496 *ОПВВД; ПДВКА* 60; *ПДСВВ;* 1499 *BD* II, 421, 443); **мыроу** 1 (1499 *BD* II, 421); *дав. одн.* **миру** (1352 *P* 6); *знах. одн.* **миръ, ми(р), мир** 15 (1352 *P* 5; 1435 *Cost.* II, 682; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 809; 1461 *BD* I, 45; 1473 *BD* I, 187; 1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 420 I т. ін.); *зам. місц.* были оу **миръ**, были оу **миръ** 2 (1480 *BD* i, 239; 1497 *BD* II, 116); *місц. одн.* **оу (въ, на, по) мироу, миру** 20 (1352 *P* 6; 1435 *Cost.* II, 682; 1464 *DIR«A»* 517; 1475 *BD* II, 329; 1488 *BD* I, 323; 1490 *BD* I, 390; 1494 *BD* II, 35; 1496 *ОПВВД; ПДСВВ;* 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **в миръ** 1 (1457 *Cost.* II, 810).

***МИРЪ**[2] *ч.* (2) (*цсл.* миръ) світ: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830, индикта семого, месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); П⟨и⟩сан оу Вилни, м⟨ѣ⟩с⟨А⟩ца април⟨А⟩ а д⟨є⟩нь, от созданѧ мироу ⟨С҃Ц҃⟩П҃θ҃ (Вільна, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *род. одн.* **мира** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **мироу** 1 (1482 *AS* I, 80).

МИРЪНО *див.* **МИРНО.**

***МИРЬ** *див.* **МИРЪ**[1].

***МИСА** *ж.* (3) миска: от коси, и от сєрпи, циновии рѣч(и), миси, конвици... мєчи, и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273); а въ тои клѣти скарбу не было ничого, толко зброи были и мисы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. мн.* **мисы** 2 (1498 *АЛМ* 163); *зам. род. мн.* от... **миси** 1 (1460 *BD* II, 273).

! МИСАИМЪ *див.* ***МИСАИЛЪ.**

***МИСАИЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Мисаилъ, *гр.* Μισαήλ, *гебр.* Mišāel): мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дає(м) и дали єсми сє(с)на(ш) листъ нашєму манастирю о(т) воронєц идєжє є(ст)... нєгумє(н) по(п) мисаи(м) (!) (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! мисаи(м)** (1472 *ДГСВМ*).

! МИСИНА ⟨МАКСИНА⟩ *див.* **МАКСИНЬ.**

МИСКО *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Михаилъ або Мисаилъ): А то свѣдци: пань Андрѣяшь староста Рускои землъ... пань Миско Тяптуковичь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); А при томъ были сведъки... пан Миско Гулевичъ, пан Дениско Мокосѣевичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а на то свѣдкове... пан каспарь, пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миско, миско** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1456 *Cost.* II, 791).

***МИСКОВЪ** *див.* ***МЫСКОВЪ.**

***МИСКЫИ** *прикм.* (1) міський: А на то свѣдкове... панове бръгаре и радци Ливовскыи... на имѣ: пан Климєнтъ... пан Нимантъ, мис⟨кыи⟩ писаръ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мис⟨кыи⟩** (1460 *BD* II, 276).

***МИСЛЬ** *див.* ***МЫСЛЬ.**

! МИСТАТОУ ⟨МАЄСТАТОУ⟩ *див.* ***МАЄСТАТЪ.**

MISTICZKJ *прикм.* (1) міський: A pisał Iwan Diak Misticzkj pissar v wieky Amin (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Misticzkj** (1413 *GL* 48).

***МИСТИЧЬ** *див.* **МѢСТИЧЬ.**

***МИСТО** *див.* **МѢСТО**[1].

***МИСТРОВЪ** *прикм.* (6) (*стч.* mistrový) магістрів: Порозоумѣти можєтє в тои мѣре какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **мистровы** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. мн. ч.* **мистровы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

МИСТРЪ[1] *ч.* (10) (*стч.* mistr/mistř, *стп.* mistr/mistrz, *лат.* magister) (*голова ордену хрестоносців*) магістр: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи. Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мистръ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн.* **мистра** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **мистрови** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **мистра** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **мистро(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **МЕЩЕРЬ.**

МИСТРЪ[2], **МИСТРЬ** *ч.* (4) (*стч.* mistr/mistř, *стп.* mistr/mistrz, *лат.* magister) (*ремісник*) майстер: на то да имаю(т) слободу... ни на горо(д) на(ш) да нє робѧ(т) или боу(д) мис(т)ръ какы боудє(т) оу ты(х) вышєписаныи(х) сє(л) и кожокарь или кузнєцъ или боу(д) какы мистръ никто да нє имаєтъ ни єдно дѣло до ни(х) (Побрат, 1448 *ДГПР*); си(х) гробы чини(л) мистрь Іа(н) (б. м. н., 1480 *DC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мистръ, мис(т)ръ, мистрь** (1448 *ДГПР;* 1480 *DC* 8).

Див. ще **МАСТЕРЪ.**

***МИСТРЪ**[3] *див.* ***КОЗИЙ МИСТРЪ.**

МИСТРЬ *див.* **МИСТРЪ**[2].

***МИСТЦЕ** *див.* **МЕСЦО.**

***МИСЦЕ** *див.* **МЕСЦО.**

МИСѢ *ч.* (14) (*особова назва, пор.* Мисаилъ): а на то є(ст)... вѣра пана миси (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); Пан Триколич дворник пишєт... оуноукоу моємоу Михоуци, и Миси такождєрє оуноукоу моємоу ... и въсѧм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мисѣ** (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн.* **миси** 8 (1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 35, 42, 46; 1440 *Cost.* II, 66); **мисѣ, ми⟨сѣ⟩** 4 (1436 *Cost.* I, 455, 482, 484; 1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн.* **Миси** (1481 *BD* II, 358).

***МИСЮТИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): жалова(л) на(м)... курило иванови(ч) ... на стєпана є(р)молича а на старого мисютича... што(ж) они нє хотѧ(т) єму у во(т)чинє дѣлєницы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мисютича** (1495 *БСКИ*).

МИСЯЦЪ *д*ив.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МИСѦЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МИСѦЦЬ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МИТЕЛЬНО** *див.* ***МЫТЕЛЬНО.**

МИТЕЩІИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а ми, тако(ж) єсми и(м) дали и потвердили... о(т) на(с) оури(к) тоє прѣ(д)рє(ч)ноє сєло, на имѣ митєщіи (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30).

ФОРМИ: *наз.* **митєщіи** (1483 *Cost. D.* 30); *знах.* **митєщіи** (1483 *Cost. D.* 30).

***МИТИН** *прикм.* (1): Ино тыми разы... єщє єсмо в кнѧзѧ Василѧ... взѧли сємдєсѧт коп грошєн широких... и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо... зємлю пашноую... оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинский, а по Торокан и Полонкоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Митин** (1492 *AS* III, 23).

МИТКО *ч.* (7) *(особова назва, пор.* Дмитрий): А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій... Пашко и Митко Ошеменци (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олєксандрович Загоровский... а пан Митко Кривцєвъ (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его... а Деменътисова Ковалева на селищохъ и брата его Митька... и ихъ товарышовъ... (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Митко** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1458 *ОЖДМ;* 1475 *AS* III, 14; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1485—1500 *AS* I, 121); *род. одн.* **Митка** (1451 *Р* 158); **Митька** (1499 *РИБ* 776).

МИТКОВИЧ *ч.* (2) *(особова назва)*: а при том был великого королѧ зємѧнин пан Мишко Глоускій, а пан Пашко Миткович воєвода острозкій (Острог, 1463 *AS* I, 56); а тыи пѣнѧзи брали єсмо чєрєс роуки боѧрина Єго Милости Рамана (!) Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миткович** (1463 *AS* I, 56); *род. одн.* **Митковича** (1492 *AS* III, 23).

МИТКОВЪ *прикм.* (1): первыи поручни(к) кнѧ(з) михайло євнутєви(ч)... ондрєи митковъ пасыно(к) (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митковъ** (бл. 1392 *Р* 47).

Пор. **МИТКО.**

МИТНИК *див.* **МЫТНИКЪ.**

МИТО *див.* **МЫТО.**

! МИТРИПОЛИТОВЫМЪ ⟨МИТРОПОЛИТОВЫМЪ⟩ *див.* ***МИТРОПОЛИТОВЪ.**

***МИТРОПОЛИИ** *див.* ***МИТРОПОЛІИ.**

***МИТРОПОЛИИНЪ** *прикм.* (1) належний до митрополії: Сє азь раб владыкы моєго ісу христа Іо Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Мърєна... и дроугаа Мърєна... и дали они господствоу ми... єдино сєло на имѣ Грєковє... що же коупил тоє сєло отєцъ их Тоадєр Продан от нашєго митрополита Ѳєоктиста Соучавскога (!), от оурика митрополиина (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **митрополиина** (1488 *BD* I, 347).

Див. ще ***МИТРОПОЛСКИИ.**

МИТРОПОЛИТ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МИТРОПОЛИТА *ч.* (1) (*цсл.* митрополитъ, *гр.* μητροπολίτης) митрополит: А писанъ листъ въ Холъмѣ, месеца июлия во 27 день, въ лѣто 6948, инъдикта во 3. Исидоръ митрополита (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митрополита** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

Див. ще **МИТРОПОЛИТЪ.**

***МИТРОПОЛИТОВЪ** *прикм.* (2) митрополитів, митрополичий: Я ларио(н) игоумє(н) пєрєсопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж) ог(с)дрь (!) коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) мєнѣ... ты(м) имє(н)ємъ, которое(ж) придано к цркви бо(ж)єи... з дозволє(н)єм ог(с)дрѧ (!) королѧ єго мл(с)ти и с митрополитовы(м), и вл(д)ки лоуцкого никифоровы(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); с господарѧ королѧ єго мл(с)ти дозволє(и)є(м) из митриполитовы(м) (!)... мєнѧ(л) єсми с ыгумєно(м) пєрєсопницки(м), з ларионо(м) ты(м) всє(м) своимъ имє(н)є(м) иа имѧ дѧ(д)ковичи... на є(г) имє(н)є на црквноє, на имѧ на чємєри(и) (Луцьк, 1490 *Пам.*)

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **митрополитовы(м)** 1 (1467 *СП* № 13); **!митриполитовы(м)** 1 (1490 *Пам.*).

Див. ще **MITROPOLICZ.**

МИТРОПОЛИТЪ, МИТРОПОЛИТЬ, МИТРОПОЛИТ *ч.* (87) (*гр.* μητροπολίτης) митрополит: а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... моєму милому г(с)дрю королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ а тридцѧть коні (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... старостамъ холмъскимъ и воєводамъ... такъ-же и заказникомъ и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди иа нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) въ(к) и вбоудоущей (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а... дворници боуд от которого митрополита или єпископа, а они да нє имают ни жадноє дило до тих попов (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митрополитъ, митрополить, митрополит, митрополи⟨т⟩, митропол⟨ит⟩** 19 (1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 562; 1456 *Cost.* II, 583; 1460 *BD* I, 41; 1464 *BD* I, 83; 1466 *BD* I, 95; 1470 *BD* I, 141; 1473 *BD* I, 187; 1488 *BD* I, 347 і т. ін.); **mytropołyt** 1 (1465 *GL* 176); *род. одн.* **митрополита** (1408 *Cost.* I, 61; 1438 *DIR«A»* 472; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1455 *Cost.* II, 540; 1459 *BD* I, 27; 1462 *BD* I, 67; 1467 *BD* I, 123; 1470 *BD* II, 310; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 419 і т. ін.); *дав. одн.* **митрополитоу** 3 (1445 *Cost.* II, 236; 1461 *BD* I, 45; 1490 *BD* I, 420); **mytropołytu** 1 (1465 *GL* 176); *знах. одн.* **митрополита** (1458 *DIR«A»* 512; 1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **митрополитомъ, митрополитомь, митрополито(м), митрополитом** (1398 *ЗЛЕІК;* 1456 *ЭСФ;* 1466 *BD* I, 105; 1467 *BD* I, 122; 1468 *BD* II, 301; 1470 *BD* I, 147; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 169; 1473 *BD* I, 186; 1490 *DC* 146 і т. ін.); *місц. одн.* **при митрополитѣ** (1408 *Cost.* I, 61); *наз. мн.* **митрополити** (1471 *ДГСМПБ*); *род. мн.* **митрополитовъ, митрополитов, митрополито(в)** (1468 *BD* II, 305; 1471 *ДГСМПБ;* 1490 *DC* 148); *дав. мн.* **митрополито(м)** (1449 *Cost.* II, 392; 1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **митрополиты** (1471 *ДГСМПБ*).

Див. ще **МИТРОПОЛИТА.**

MITROPOLICZ *прикм.* (1) (*цсл.* митрополищь) митрополичий, митрополитів: A na to swidczy... Waszko Hołowenczicz, Ihnat krechowicz Mitropolicz namisznik (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Mitropolicz** (1413 *GL* 48).

Див. ще ***МИТРОПОЛИТОВЪ.**

***МИТРОПОЛІИ** *ч.* (12) (*гр.* μητρόπολις) *(церковна округа, підпорядкована митрополитові)* митрополія: тако(ж) даємь и потвєржаємь нашємоу митрополїю млины що соу(т) на мо(л)давѣ ни(ж) романова трьга исъ валилами (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Тоє въсє вишєписанноє да єст от нас оурик нашємоу митрополию от Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *род. одн.* от **митрополїю, митрополию** (1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257); *дав. одн.* **митрополїю, митрополию** (1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще ***МИТРОПОЛІЯ.**

***МИТРОПОЛІЯ** *ж.* (25) (*гр.* μητρόπολις) *(церковна округа, підпорядкована митрополитові)* митрополія (24): тако(ж) оуси оубоги да слоухаю(т) нашєи митрополїи и ино(г) су(д)цѧ да нє имає(т) ихь соудити развѣ митрополита или єго протопопа (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); а митрополит наш Ѳєоктист коупил па⟨к⟩ на тих пинѣзи нашєи митрополїи от Соучавѣ от Ротимпана дроугоє сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347);

дати митрополью (1) *див.* **ДАТИ** 5.

ФОРМИ: *род. одн.* **митрополїи** 3 (1458 *DIR«A»* 512; 1473 *BD* I, 186); **митрополи** 1 (1465 *DIR«A»* 518); **mytropołyi**

1 (1465 *GL* 176); **мыитрополїи** 1 (1473 *BD* I, 187); *дав. одн.* **митрополїи, мїтрополїи** (1464 *BD* I, 84; 1465 *DIR«A»* 518; 1488 *BD* I, 342, 343, 347, 356, 357); *знах одн.* **митрополїю, митрополию** 3 (1481 *BD* I, 256, 257; 1488 *BD* I, 355); **!митрополею** 1 (1479 *DC* 140); **митрополью** 1 (1398 *ЗЛЕІК*); *місц. одн.* **оу митрополїи** (1479 *DC* 140; 1488 *BD* I, 342, 356).

Див. ще ***МИТРОПОЛЇИ.**

***МИТРОПОЛСКИИ** *прикм.* (2) (*цсл.* митропольскыи) належний до митрополії: мы Стефань воєвода... чиним знаменито... ожє прїиде... наш митрополит сочавскїи... и съ въсѣми своими калоугєри и цръковники митрополскими, и продал... паноу Тадороу Проданоу... одно сєло митрополскоє, на имѣ Гриковє (Сучава, 1464 *BD* I, 83).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **митрополскоє** (1464 *BD* I, 83); *ор. мн.* **митрополскими** (1464 *BD* I, 83).

Див. ще ***МИТРОПОЛИИНЪ.**

***МИТРОПОЛЬЯ** *див.* ***МИТРОПОЛЇЯ.**

***МИТРОШЬ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Митрофанъ або Дмитрий): а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... митро(ш), пє(т)ко мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митро(ш)** (1490 *Пам.*).

***МИТОУТЄЛОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє тоти истинныи слоуга на(ш), михоу(л) пожар (sic.— *Прим. вид.*)... и бра(т) єго, митоутєлоу(л)... жаловали єсмы и(х), особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митоутєлоу(л)** (1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще ***МИТОУТЄЛЪ.**

***МИТОУТЄЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мититэл «малий»): а слоузѣ нашємоу, фръчи, и братоу єго, митоутєлоу... да є(ст) роусчорїи и доумбръвица, гдє би(л) жоудє жоуржоу (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *дав. одн.* **митоутєлоу** (1491 *Cost.* D. 37).

Див. ще ***МИТОУТЄЛОУЛЪ.**

***МИТЬКО** *див.* **МИТКО.**

МИТЮКОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє дали єсмы монастиреви... два сєла на имѧ митюковци и брашовци (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *наз.* **митюковци** (1411 *Mih. Alb.*).

МИХАЄЩИ, MICHAJESZCZYI *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): А митрополит наш... коупил за тоты пинѣзи... дроугоє сєло... на имѣ Михаєщи (Сучава, 1464 *BD* I, 83—84); a my takoze jesmi dały ot nas toje wysze pysannoje seło Mychajeszczyi (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *наз.* **Михаєщи** 1 (1464 *BD* I, 84); **Michajeszczyi** 1 (1465 *GL* 176); *знах.* **Mychajeszczyi** (1465 *GL* 176).

***МИХАИЛАШЄВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана юрша михаилашєвича (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472—473).

ФОРМИ: *род. одн.* **михаилашєвича** (1453 *Cost.* II, 473).

***МИХАИЛАШЄВЪ**[1] *прикм.* (5): а на то... вѣра пана михаилашєва и дѣтєи єго (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); тѣм мы... дали и потвръдили єсми єму о(т)нинoу жони є(г), оноука михаилашєва, сєла на имѣ шизкоуци... и мали(н)ци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **михаилашєва** (1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1456 *Cost.* II, 577).

Див. ще ***МИХАИЛАШОВЪ.**

Пор. **МИХЪИЛАШ.**

МИХАИЛАШЄВЪ[2] *ч.* (1) (*особова назва*): мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѧ... пань іоанъшъ о(т) шимоуза и панъ сима михаилашєвъ о(т) изгѣрцъ... вызнаваємь... ижє повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михаилашєвъ** (1436 *Cost.* II, 701).

***МИХАИЛАШОВЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра пана милашова (!) (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! милашова** (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще. ***МИХАИЛАШЄВЪ**[1].

Пор. **МИХЪИЛАШ.**

***МИХАИЛАШЪ** *див.* **МИХЪИЛАШ.**

МИХАИЛО *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХАЙЛОВАѦ *ж.* (7) (*особова назва*): Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт (Луконица, 1478 *AS* III, 17); Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегини Марїи (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2,36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михайловаѧ** (1478 *AS* III, 17; 1494 *AS* I, 101); *род. одн.* **Михайловы** 1 (1494 *AS* I, 101); **Михайловоє** 1 (1478 *AS* III, 17); *дав. одн.* **Михайловои** (1499 *АЛМ* вип. 2,36); *знах. одн.* **Михайловоую** (1478 *AS* III, 17).

МИХАЙЛОВИЧЪ, МИХАЙЛОВИЧЬ, МИХАЙЛОВИЧ *ч.* (11) (*особова назва*): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46); ино князь Федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскїй, староста Луцкїй, тое мое имѣніе въ пана Василя выкупилъ зъ моее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А при мнѣ былъ... княз Петръ Михайловичъ Межиносовичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); a pry tom były... służebnyci namisnyka beresteyskaho pana stanysławow Mychayłowycza Fedka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михайловичъ, Михайловичь, Михайлович, михаилови(ч)** (бл. 1392 *P* 46; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *P* 157; 1452 *P* 161; 1461 *AS* I, 54; 1463 *AS* I, 55; 1491 *AS* I, 94; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *род. одн.* **Mychayłowycza** (1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **Михайловичу** (1449 *АЛМ* 8).

МИХАИЛОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... зємлю о(т) пустини осадити сєбѣ сєла на имѧ козарєвци и ползаловци и вѣдинци... и на чоухри михаиловци оу каменного бродоу (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **михаиловци** (1431 *Cost.* I, 317).

***МИХАИЛОВЪ**[1] *прикм.* (8): а на то... вѣра пана станислава ротомпана вѣра пана михаилова (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); а хотаръ томоу сєлоу... о(т) пана михайловыхъ сєлъ и о(т) лѣса по старомоу хотарю о(т) въсѣхъ сторонъ (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); а по ее животе ближним моимъ всѣ тые именя, сестренцомъ моим, князя Михайловым детемъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); И мы пну Станиславу старостє жомои(т)скомоу прывилє(и) дя(д)ка своєго пана миха(и)ловъ казали пєрє(д) нами положыти (Вільна, 1499 *ВФ*);

михаиловъ дєнь (2) (*назва церковного свята, також календарна дата*) день святого Михайла, михайлів день: на то жъ дали єсмы грамоту (с)... оу суботу по михаиловє дни на завьтриє (б. м. н., 1387 *СП* № 12); хто имаєть ста(д) конная алюбо жєрєбѧчья имаєть по(д) стороже паствить о(т) юрьєва днѧ до мїхаилова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **мїхаилова** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *знах. одн. ч.* **миха(и)ловъ** (1499 *ВФ*); *місц. одн. ч.* **по михаиловє** (1387 *СП* № 12); *наз. одн. ж.* **михаилова** (1411 *Mih. Alb.*; бл. 1458 *P* 169); *род. мн.* **михайловыхъ** (1427 *Cost.* I, 196); *дав. мн.* **Михайловым** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Пор. **МИХАИЛЪ.**

МИХАИЛОВЪ[2] *ч.* (1) (*особова назва*): пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... матфѣи оусови(ч) сємєникъ кнѧ(з) михаиловъ онципоръ с брато(м) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михаиловъ** (бл. 1392 *P* 47).

***МИХАЙЛОВЪСКИИ** *прикм.* (1): Ино мы ...дали єсмо єму, со всими ихъ землями пашными... и з бортною земълею церъковною Михайловъскою (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Михайловъскою** (1499 *РИБ* 777).

МИХАИЛЪ, МИХАИЛО, МИХАИЛЬ, МИХЪИЛЪ, МИХЪИЛО, МИХЪИЛ *ч.* (373) (*особова назва, гр.* Μιχαήλ, *гебр.* Mikhāel) Михайло (369): А повелѣньємь блговѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнѧзѧ великого михаїла кедиминовича (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧне... панъ михаило потрутовичь панъ гаврилъко дробышевычь со двѣма сн҃ма сєньковича два михаило а ивашко (Перемишль, 1378 *Р* 26); ї роман воєвода землѣ молдавскої... ис нашими боѧры чинимъ то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю, сыновє бѣлого драгомира, дмитро, пєтръ, михаило, жюржь слоужилн намъ ис правою вѣрою и слоужатъ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а слоузе нашомоу Михаилоу с того имєня слоужити нам вєрно бєзо льсти и хитрости до своєго живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); А на тоє єсми сєло Пьѧн кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костѧнтину Ивановичомъ листъ мой дала (Острог, 1481 *AS* I, 77); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить что(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо (Вільна, 1499 *ВФ*); мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль 1500 *АСД* II, № 4);

святыи михаилъ (4) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михайло, михаило** 99 (1368 *Р* 16; 1386 *Р* 31; 1393 *Cost.* I, 13; 1404 *Р* 70; 1418 *Cost.* I, 127; 1433 *Cost.* II, 650; 1451 *Р* 159; 1466 *AS* I, 61; 1482 *AS* I, 79; 1500 *АСД* II, № 3, 4 і т. ін.); **Михаилъ, Михаиль, Михаи(л)** 25 (1407 *Cost.* I, 56; 1433 *Cost.* I, 364; 1439 *Cost.* II, 41; 1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 313; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 562; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **Михъил, Михъилъ** 2 (1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 40); **Михъило** 1 (1478 *BD* I, 218); *ск. н.* **мих., ми(х)** 2 (1429 *DIR«A»* 455; 1498 *ГВКОО*); *зам. род.* от... оуика их **Михъилъ** граматика, дочки **Михъилъ** Тоудора 3 (1490 *BD* I, 400; 1495 *BD* II, 57, 64); *зам. дав.* вєлѣли єсми жупану **михаилъ** логофєт(оу); слоузѣ наше(моу) **михаи(л)** логофє(т); ємоу и братмоу (!) **михаиль** 3 (1400 *DIR«A»* 433; 1453 *Cost.* II, 492, 496); слоугам Васкови... и **Михъилъ** 3 (1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 40, 41); *род. одн.* **михаила, михаїла** 107 (бл.1350 *Р* 8; 1398 *ДГПМ;* 1414 *DIR«A»* 111; 1420 *Cost.* I, 136; 1435 *DIR«A»* 465; 1451 *Р* 159; 1458 *ОЖДМ;* 1487 *АМЛ;* 1492 *AS* III, 23; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **Михъила** 4 (1483 *BD* I, 275; 1495 *BD* II, 55); *дав. одн.* **Михайлу, Михаилоу** 98 (1404 *ГМ;* 1425 *Cost.* I, 169; 1436 *DIR«A»* 469; 1447 *Cost.* II, 274; 1456 *ЭСФ;* 1457 *BD* II, 257; 1466 *ОБРН* 128; 1475 *AS* I, 70; 1487 *AS* I, 85; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **Михъилоу** 1 (1494 *BD* II, 34); **Михаилови** 1 (1403 *RS* 338); *знах. одн.* **Михаила, Michaiła** (1413 *GL* 48; 1415 *Р* 87; 1454 *Р* 162; 1456 *ЭСФ;* 1458 *Cost.* II, 815; 1468 *BD* II, 305; 1475 *AS* I, 70; 1482 *AS* I, 80; 1494 *BD* II, 386; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); *ор. одн.* **Михаиломъ, Михаилом** (*бл.* 1386 *Р* 30; 1459 *Р* 174; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1463 *AS* I, 54; 1478 *AS* I, 76; 1487 *AS* I, 85; 1497 *AS* I, 112); *місц. одн.* **по михаилѣ** (1398 *Р* 58).

Див. ще **МИХАЛЪ, МИХОУЛЪ.**

***МИХАЇЛЪ** *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХАЛ *див.* **МИХАЛЪ.**

МИХАЛЄВЪ *ч.* (1) (*назва присілка у Галицькій землі*) Михайлевичі: о(т)мѣну єсмо єму дали... джюровъ со трими присѣлки колоколинъ михалєвъ чєрємхово (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михалєвъ** (1394 *Р* 54).

МИХАЛЄТСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): мы пановє господарѣ нашєго илїи воєводы, на имѧ... панъ богоушъ михалєтскыи и панъ хотко мамоуринскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижъ... илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности и присєгы... оучини(л)... мы такожє повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михалєтскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

МИХАЛКО *ч.* (8) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбєлъскии... воитъ перємышльскии михалко и вєли было добрыхъ при томъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); Z hramotami waszymi Michałko wasz prziechał k nam (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытили бєз виноу, та єстє ємоу оузѧли д҃ зла(т)и оугръскїи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михалко, михалко, Michałko** (1390 *Р* 176; 1401 *Р* 66; 1409 *Р* 74; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1467 *Cost. S.* 68; 1480—1484 *BD* II, 369); *дав. одн.* **михалкови** (1467 *Cost. S.* 69).

***МИХАЛКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): мы великій князь Швитригайло... чинимъ знаменито... Ижъ даемъ и дали єсьмо... въ Луцкомъ повѣтѣ Михалковичи а Прусы (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *знах.* **Михалковичи** (1446 *АкЮЗР* I, 18).

***МИХАЛКОВЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): из... миха(л)ковщины харьковщины пѧ(т)дєсѧ(т) грошєи на пєчєрьскии домъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **миха(л)ковщиины** (бл. 1458 *Р* 167).

***МИХАЛКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Михалкова нивъка (1) (*назва ділянки землі у Волинській землі*): а поля єсмь ему дали и уєхали своєй землѣ... от могилы к Стырову болонью конец Михалковы нивъки (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Михалковы** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Пор. **МИХАЛКО.**

***МИХАЛОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Польщі*): Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... миколаи з михалова панъ и староста краковский судивой з остророга познанский... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **михалова** (1433 *Р* 122).

***МИХАЛЧЕ**[1] *с.* (2) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): и заплатившє господство мы оусє исполна, а господство мы... дали єсми томоу свѧтомоу мо⟨нас⟩тироу тотоу вышєписанноую пасикоу... на краи боуковини, на поток на Михалчѣ (Ясси, 1497 *BD* II, 99—100).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Михалчѣ** (1497 *BD* II, 99, 100).

Див. ще ***МИХАЛЧЄВ** (Михалчєв поток).

***МИХАЛЧЕ**[2] *с.* (2) (*назва села на Буковині*) Михальча: Сє азь... ї҃о стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми ст҃ои нашєи єпископїи о(т) радъвцє(х) ... ѝ ц҃рко(в) ис попи... щожє били дани тоти... ц҃ркви... о(т) дєда нашєго... ѧ҃ ц҃рковь о(т) миха(л)ча (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **миха(л)ча** (1490 *ДС* 147); *місц. одн.* **оу Михалчю** (1490 *BD* I, 420).

***МИХАЛЧЄВ** *прикм.* (1) ◇ Михалчєв поток (1) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): А хотар тои пасици... долоу дорогою до Михалчєв поток на єдин берест знамєнан (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Михалчєв** (1497 *BD* II, 100).

Див. ще ***МИХАЛЧЕ**[1].

МИХАЛЪ, МИХАЛЬ, МИХАЛ *ч.* (26) (*особова назва, стч.* Michal, *стп.* Michał): А при томъ были зємлѧнє исвѣдъци панъ ходько быбєльскии ... панъ михалъ оугринъ вапоєцкии (Перемишль, 1391 *Р* 45); мы пановє боѧрє, панъ брату(л)... и панъ михалъ... слюбуємъ и слюби(л) єсми за нашє(г) г(с)дрѧ, стєфана воєводу зємли молдавскоѣ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 609—610); а на тъ свѣдци... михаль

жильховскыи воїтъ (і)лвовскыи кундратъ (Львів, 1400 *Р* 61); а А па(н) михалъ бучачєкии (!) староста галицєки (!) даю сии свои листъ пани марєкорѣтъ росовои на свѣдоцєство подъ своєю пєчатью (Галич, 1418 *Р* 89); А на то свѣдкове... пановє бръгарє и радци Ливовскыи... на имѣ: пан Климентъ, пан Михал (Сучава, 1460 *BD* II, 276); Я кн⟨А⟩зь Сємєн Васильєвичь Збаразкий и я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни ВасильєваА ЗбаразкаА со кн⟨А⟩зємъ Михаломъ изгодила сА о кн⟨А⟩зА Солтановоу дєльницю (Манів, 1478 *AS* I, 75—76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михалъ, михалъ, Михаль, михаль, Михал, Миха(л), Michał** (1391 *Р* 45; 1400 *Р* 61; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1413 *GL* 48; 1418 *Р* 88, 89; 1433 *Р* 122, 123; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132, 134; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1460 *BD* II, 276 і т. ін.); *дав. одн.* **михалови** (1433—1443 *АРМ*); *знах. одн.* **Михалѣ** (1475 *BD* II, 336); *ор. одн.* **Михаломъ, михаломъ** (1433 *Р* 123; 1478 *AS* I, 76).

Див. ще **МИХАИЛЪ, МИХОУЛЪ.**

МИХАЮ *ч.* (3) (*особова назва, молд., цсл.* Михаилъ, *гр.* Μιχαήλ, *гебр.* Mikhāel): тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу... сєла на имѣ боучюмѣни... и на вєр(х) стражницѣ, гдє є(ст) жоудє михаю (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); И по сєм прошоу твоА милость, яко иашего прїАтєлѣ, аби єсми лишил слоуга наш Михаю мєштєр, аби пришол до нас съ мєчи и съ оръжїє (Васлуй, 1476 *BD* II, 337).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михаю** 1 (1434 *Cost.* I, 386); *зам. знах.* **Михаю** 1 (1476 *BD* II, 337); *дав. одн.* **михаєви** (1437 *DIR* № 8).

Див. ще **МИХЪОУ.**

***МИХЕЕВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозович и поведилъ передъ нами, штожъ кнехиня (sic. — *Прим. вид.*)... Маря Пинская и... князь Василей Семеновичъ... дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки, на имя Заспичи а Носовичи а Михеевичи (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Михеевичи** (1497 *РИБ* 683).

***МИХИЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ, на имА па(н) дє(к)хано(с) и па(н) боургоуръ михи(л) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михи(л)** (1437 *Cost.* II, 709).

! МИХИО *див.* **МИХНО.**

***МИХЛИЛАШЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст) вѣра г(с)ва ми вышєписаннаго алєкса(н)дра воєводы и...вира пана михлилаша и дѣти є(г) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн.* **михлилаша** (1425 *Cost.* I, 169).

***МИХЛИНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Михлин: мы вєликии кнзь швидрикгаилъ литовьскии... чини(м) знакомито... иже... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *Р* 118).

ФОРМИ: *знах. одн.* **михлинъ** (1433 *Р* 118).

МИХНЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... дали єсмы ємоу... чєтири сєла... на имА попєщїи гдє є(ст) домъ єго и фынтынѣлє и михнєщи... и полѣна от боуковины (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178).

ФОРМИ: *наз.* **михнєщи** (1426 *Cost.* I, 178).

МИХНИН *прикм.* (3): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє тот истиннїи слоуга наш Тома, сынъ Михнин... жаловали єсмы єго особною нашєю милостїю (Сучава, 1492 *BD* I, 504); А пак оу том також прїидє прАд нами... слоуга наш Тома, сынь Михнин... и продал свою правоую отниноу от своєго пак праваго оурика (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Михнин** (1492 *BD* I, 504; 1497 *BD* II, 99).

Пор. **МИХНѢ.**

МИХНО *ч.* (9) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а то свѣдци мѣстичи панъ кнєфль михно воитъ ярославскии (Львів, 1370 *Р* 18); тоє оусє вышєписаноє да є(ст) марушци и плємєню єи михнови и дѣтє(м) их (Васлуй, 1474 *РГС*); Ино я послє пана своєго живота при том остала Мєжирєчи, што пан мой мєнАл со кн⟨А⟩зєм Иваном Острозким, подлуг оурАду пана моєго и зъ зАтєм своим с паном Михном ОмєлАнским и з дочкою своєю Марєю (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михно** 2 (1370 *Р* 18; 1475 *AS* I, 72); ! **михио** 1 (1464 *AS* I, 57); *зам. знах.* тѣгали... на **ми(х)но** сн̃ъ грози(н) ку(п)чича 2 (1474 *РГС*); *дав. одн.* **ми(х)иови, михиови** (1474 *РГС*); *ор. одн.* **Михном** (1487 *AS* I, 85).

***МИХНОВЪ** *прикм.* (2): того ра(д) ива(н) исъ своими братїами... сѣ о(т)пустили на марушку... аби она... присѣгнула рєкучи та(к) ажє ива(н) с̃нъ васко(в) о(т) хородни(к), исъ своими братїами нѣ(ст) оуиуки ку(п)чичєви ани єи марушкыи ани михнови (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **михиови** (1474 *РГС*).

Пор. **МИХНО.**

МИХНѢ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м)... єдно мѣсто на имА стръминоаса и гдє є(ст) баланъ и михнѣ о(т) бахиѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41); тѣм ми... дали и потвєрдили єсми ємоу... отчиноу жєнѣ єго, марини, половиноу сє(л), що о(т) топоровцє, що она коупила ис михнєю, за свои пинѣзи (Сучава, 1464 *Cost. S.* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михнѣ** (1439 *Cost.* II, 41); *ор. одн.* **михнєю** (1464 *Cost. S.* 59).

***МИХОДРИЧЄВЪ** *прикм.* (1): А хотар томоу вышєписанному сєлоу... да єст... право чєрєс поле... що єст оузли Миходричєва дома (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Миходричєва** (1499 *BD* II, 148).

***МИХОДРЯ** *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы имъ... двѣ сєлѣ на имА лоукавєцъ и панковци и съ оусими полѣнами и съ лѣсы... и миходрєю (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202).

ФОРМИ: *ор. одн.* **миходрєю** (1428 *Cost.* I, 202).

***МИХОНОВЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): в томъ жє присєлъкоу зємлА поустаА Михоно(в)щина полазомъ єє лазятъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михоно(в)щина** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

МИХОУЛ *див.* **МИХОУЛЪ.**

***МИХОУЛОВ** *прикм.* (2): И дворь пана Михоулов, що єст на Сєрєти... єсми им... вєрноули (Сучава, 1468 *BD* II, 306); мы Стєфан воєвода знамєнито чиним... ожє прїидоша... Магда, дочка Михоулова... и оуноуковє єи... и дали... єдно сєло на Виннои... слоугам нашим Работъ и сєстри єго Соръ (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Михоулов** (1468 *BD* II, 306); *наз. одн. ж.* **Михоулова** (1493 *BD* II, 14).

Пор. **МИХОУЛЪ.**

МИХОУЛЪ, МИХОУЛЬ, МИХОУЛ *ч.* (84) (*особова назва, цсл.* Михаилъ, *гр.* Μιχαήλ, *гебр.* Mikhāel): єщє єсмы дали имъ... сєла, на имА гдє былъ лацко, дроугоє гдє єс(т) михоулъ и паничъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); михулъ граматикъ писа оу васлуи влѣ(т) С̃Ц̃М̃З̃ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52); а иа болшєє потвєрждєниє сємоу нашємоу листоу вєлѣли єсми нашємоу вѣрномоу паноу, михоулоу логофєтоу, на тои печа(т) нашоу привѣсити (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392); и за тым єшчє до нас прислал пан нашь кроль єго милость свои послы... такыж нас просАчи... абыхом простили пана Михоула и бра⟨та⟩ єго пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305); И оуставшє слоуга наш, михоул чокан, та заплатил оуси тоти пинѣзи (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133); И оу том також прїидоша прАд намы... слоуга наш Гоурбан... и... Настѣ, попадїА попа Михоула от Бани... и продали свою правоую отниноу... паноу Жоуржоу гоуменикоу за сто злат татарскых (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михоулъ, михоулъ, михулъ, Михоуль, Михоу(л), михоул, михъу(л)** 27 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *Cost.* I, 193; 1438 *Cost.* II, 15; 1455 *Cost.* II, 562; 1470

DIR«A» 522; 1475 *Cost. D.* 3; 1487 *BD* I, 308; 1489 *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 40; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); *зам. род.* за доушѧ... чєдо любимоє **Михоуль, Михоу⟨л⟩** 2 (1476 *BD* I, 211, 215); *зам. дав.* дали оу роуки братоу єго, **Михоул** 6 (1487 *BD* I, 308; 1488 *BD* I, 354; 1489 *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 40); *зам. ор.* съ **Михоул** 1 (1488 *BD* I, 317); *род. одн.* **Михула, Михоула** (1443 *Cost.* II, 131; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1462 *BD* I, 52; 1478 *BD* I, 219; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 458; 1494 *BD* II, 34; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *дав. одн.* **Михоулоу, михоулоу, Михулу** 12 (1443 *Cost.* II, 129; 1449 *Cost.* II, 392; 1470 *BD* II, 309; 1475 *Cost. D.* 3; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 317; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 41; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); **Михоулови** 7 (1436 *DIR«A»* 469; 1443 *Cost.* II, 120, 131; 1497 *Cost. S.* 223); *знах. одн.* **Михоула** 2 (1462 *BD* I, 70; 1468 *BD* II, 305); **Михул** 1 (1476 *BD* I, 217).

Див. ще **МИХАИЛЪ, МИХАЛЪ.**

МИХОУЦА *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): Пан Триколич дворник пишет... оуноукоу моємоу Михоуци (Торговище, 1481 *BD* II, 358); И оуставшє слоуга иаш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки... Тоадєроу Тоуркоулоу и братоу єго Михоуци (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михоуца** (1497 *BD* II, 107); *дав. одн.* **Михоуци** (1481 *BD* II, 358; 1497 *BD* II, 107).

МИХЪЄЩІИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): А митрополит наш θеоктист коупил... дроугоє сєло на имѣ Михъєщіи на Бръдъцєл (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз.* **Михъєщіи** (1488 *BD* I, 347).

МИХЪИЛ *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХЪИЛАШ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): а на то... вѣра пана михаилаша (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); И оуставшє наши слоуги пан Поурєчє спътар и Михъилаш и Копач, та заплатили оуси тоти ри злат оу роуки Станчюлоу Стъростєскоул (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михъилаш** 1 (1491 *BD* I, 458); *зам. дав.* слоугам иашим и... сєстри их... и **Михъилаш** 1 (1491 *BD* I, 459); *род. одн.* **михаилаша** 1 (1412 *DIR«A»* 440); **Михъилаша** 1 (1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Михъилашоу** (1491 *BD* I, 458).

МИХЪИЛО *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХЪИЛЪ *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХЪОУ *ч., невідм.* (7) (*особова назва, пор.* Михаилъ): мы Стєфанъ воєвода... чиним знаменито... ожє тот истиныи слоуга нашъ пан Тъмпа и сыновє єго... Анкоул и Михъоу, слоужили намъ правою и вѣрною (*в ориг.* слоужили намъ правою и вѣриою *повторюється.— Прим. вид.*) слоужбою (Сучава, 1443 *BAM* 41); А на то єст... в. п. Михъоу спатарѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 182); А на то великаѧ марториє... пан Михъоу спатарь, пан Юга вистїарник... и иныи въси наши молдавскыи боѧрє (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

Див. ще **МИХАЮ.**

***МИХЪОУЛЪ** *див.* **МИХОУЛЪ.**

МИЧЕКЪ *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Miček, *пор.* Миколаи): А при томъ были свѣдци: панъ Янъ Краковскій съ Тарнова... панъ Мичекъ Штанъ, подсудокъ Судомирскій (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мичекъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. ще **МИЧКО.**

МИЧЄЩИИ, МИЧЄЩІИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а господство ми... дали єсмо томо⟨у⟩... монастиро⟨у⟩ от Вѣликїи Тазлов... тотоу вишєписанною полѣноу... гдє било сєло на имѣ Мичєщии (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *наз.* **Мичєщии, Мичєщіи** (1491 *BD* I, 451, 452).

МИЧКО, МЫЧКО *ч.* (6) (*особова назва, стч.* Miček, *пор.* Миколаи): а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбєлъскии панъ мичко мжюрувъскии (Перемишль, 1390 *P* 176); а свѣдковє на то панъ хрщєиъ судомирски(и)... панъ мичко кухмистръ вожикъ (Львів, 1399 *P* 59); а єщє при томъ были послы съ львова, што съ нами сєсє дѣло доконали, мычко куликовьскыи и зимиръстамъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мичко** 5 (1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1399 *P* 59; 1400 *P* 61; 1404 *P* 70); **мычко** 1 (1408 *Cost.* II, 633).

Див. ще **МИЧЕКЪ.**

МИЧКОВА *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... зємлю о(т) пустини осадити сєбѣ сєла на имѧ козарєвци и ползаловци и вѣдинци и мичкова (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мичкова** (1431 *Cost.* I, 317).

***МИШИНЪ** *прикм.* (1): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... васковцїи, мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **мишино** (1435 *DIR«A»* 465).

Пор. **МИШѢ**

МИШКО *ч.* (12) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а при том был... пан Мишко Глуский (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А при том были... мєщанє бєрєстейскии: Марко Гаврилович а Мишко Товдикинович (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63); а тын люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... ива(н) з брато(м), мишко(м)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мишко** (1448 *AS* I, 44; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61, 63; 1482 *AS* I, 81); *род. одн.* **Мишка** (1475 *AS* I, 70); *ор. одн.* **мишко(м)** (1490 *Пам.*).

МИШКОВИЧ *ч.* (4) (*особова назва*): А при том были... пан Єско Мишкович, а пан Ромєйко (Київ, 1437 *AS* I, 34); А при том моємь записном листу был... ловчїй королєвь пан Янъ Мишкович (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мишкович** (1437 *AS* I, 34; 1451 *AS* I, 44; 1487 *AS* I, 239); *род. одн.* **Мишковича** (1437 *AS* I, 33)

***МИШКОВЩИНА** *ж.* (2) *назва земельної ділянки у Волинській землі*): И мы, того досмотревшы... тые есмо два слѣды, Мишковщину и Петровщину, Ганци есмо присудили (Троки, 1494 *РИБ* 560—561).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мишковщины** (1494 *РИБ* 560); *знах. одн.* **Мишковщину** (1494 *РИБ* 560).

***МИШКОВЪ** *прикм.* (1): а прито(м) были... горностай ключни(к) киє(в)ский а пана мишко(в) снъ котовича богда(н) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мишко(в)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. **МИШКО.**

***МИШУТИНИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): жаловалъ на(м) бояринъ смолєнски(и), коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х) на о(р)тюха... а на фє(д)ца Мишутинича... што(ж) нє хотѧ(т) дати єму ровного дєлу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мишутинича** (1495 *ВК*).

***МИШЧИЧЬ** *див.* **МЫШЧИЧЪ.**

МИШЬ *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а имать мишь служити кролєви стрѣльцємь на каждую воину (Перемишль, 1390 *P* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мишь** (1390 *P* 175, 176); *дав. одн.* **мишєви** (1390 *P* 175, 176).

Див. ще **МИШѢ.**

МИШѢ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Михаилъ): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... васковцїи, мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мишѣ** (1435 *DIR«A»* 465).

Див. ще **МИШЬ.**

МИШЮТИНЪ *ч.* (1) (*особова назва*): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... озарьѧ мишютинъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мишютинъ** (бл. 1392 *P* 47).

МІЄРИОУЛ, МІЄРЇОУЛ *ч.* (2) *(особова назва):* а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потврьдили слоугам нашим... тоє... сєло... на имѣ Миррєщїи, гдє был Иван Мієрїоул (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мієриоул, Мієрїоул** (1495 *BD* II, 87).

МІЄРЛЪ *див.* **МИЄРЛЪ.**

МІЕТ *див.* **ИМѢТИ.**

MIKLOVSZ *див.* **МИКЛОУШЪ.**

***МІКОЛАИ** *див.* **МИКОЛАЙ.**

МІКОУЛА *див.* **МИКОУЛА.**

***МІТРОПОЛЇЯ** *див.* ***МИТРОПОЛЇЯ.**

MICHAJESZCZYI *див.* **МИХАЄЩИ.**

***МІХАИЛОВЪ** *див.* ***МИХАИЛОВЪ** [1].

***МІХЫЛОВЪ** *прикм.* (1): печѧт кнѧзѧ міхылово (!) євнютєвича (Краків, 1386 *CEV* 9).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* ! **міхылово** (1386 *CEV* 9).

Пор. ***МИХИЛЪ.**

МЛИН *див.* **МЛИНЪ.**

***МЛИНОВНЫЙ** *прикм.* (3) *(про місце на річці)* придатний для спорудження водяного млина: а мы такождєрє єсми дали и потвєрдили слоузѣ нашємоу Станчюлоу аоурарю тоє прѧдрєчєноє мисто м⟨л⟩иновноє на Брьдьцєл (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн. с. зам. род.* коупил того миста **млиновноє** 1 (1484 *BD* I, 286); *знах. одн. с.* **млиновноє, м⟨л⟩иновноє** 2 (1484 *BD* I, 286).

МЛИНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Млинівці: Кн⟨ѧ⟩зю Сємѣну Избаразкому... достал сѧ Ивановъ... а Млиновци (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз.* **Млиновци** (1482 *AS* I, 80).

МЛИНЪ, МЛИНЬ, МЛИН, МЛЫНЪ *ч.* (231) млин (208): ана продала пєтрашкови радъцєовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки и дѣтємъ єго полъ става и со млиномъ и сь коръчмою (Перемишль, 1359 *P* 10); а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); Про то я... зєписала єсми, подлугъ слова мужа моего, князя небощика умовы: десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгъ мєщерь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла манастирю и єдинъ млинъ (Сігет, 1404 *ГМ*); И оу томъ жє хотар⟨є да оучинит⟩ъ сєбѣ млинъ гдє оузмогоутъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); А к томоу оу мозыри придали єсмо ємоу сєло смолиговичи... з лѣсы с пасєками... со млыны... И со всѣми пожитки (Луцьк, 1452 *P* 161); А тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѧдєти ино въ ку(з)минє ставъ со млыномъ алє споущать єго нє(ль)за (б. м. н., XV ст. *ИК*); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѧГол... ... даємъ и записуємъ... из боры, из борътѧми, ис синожатми... из млины и их вымилки (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(назви млинів у Молдавському князівстві): млин Бєцин (2): Ино ми... єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Борчи... тоє... сєло... на имѣ Бєцєщїи, гдє бил млин Бєцин (Васлуй, 1497 *BD* II, 111); млинъ Воулпашєвь (1): Тѧм мы... далї... єсми ємоу... сєла... и... млин гдє был млин Дєлцаг Пєтра... мєжи млином Воулпашєвѣмъ и мєжи Жоуржа Плєшана (Сучава, 1468 *BD* I, 130); млинъ Косицинъ (1): А хотар да єст... почъньши от писко Бахлоуи... до млина Косицина (Сучава, 1468 *BD* I, 127); млин оничковъ (1): ино мы видѣвши мєжє ними доброє их воли... а ми... и от нас єсми ємоу дали и потвръдили и тоє половина сєло, от батърєщи... и тиж єсми ємоу дали и потвръдили она сєлишчє... на бахлоуєцѣ, гдє бил млин оничковъ (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); млинъ Плєшаноуловъ (1): Тѧм мы... далї... єсми ємоу... сєла... и... млин... мєжи млина Щєфоулова и мєжи млина Плєшаноулова (Сучава, 1468 *BD* I, 130); млинъ Щєфоуловъ (1): Тѧм мы... далї... єсми ємоу... сєла... и... млин... мєжи млина Щєфоулова и мєжи млина Плєшаноулова (Сучава, 1468 *BD* I, 130); млинъ сновидовскии (1) *(назва млина у Галицькій землі):* и мы тако жъ... паноу михаилоу придає(м) нашы двѣ сєлѣ... исъ млиномъ сновидовски(м) (Снятин, 1454 *P* 163); братановъ млинъ (1) *див.* **БРАТАНОВЪ**;

доход від млина (14): мы алєксандръ воєвода... чины(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слоуга на(ш) крачунъ пурчєлєску(л)... дали єсмы ємоу... сєло єго поурчєлєщи... и половина *млина*... въ томъ сєлѣ и ащє би инны млинъ оучинилсѧ оу томъ потоцѣ такожъ да боудєтъ половина отнина, ⟨а половина⟩ особою (!) *млина* да будєтъ дъщєрємъ микоулови (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); па(к) ли (бы) хоти(л) оу коломыи мєшкати ино придали єсми по(л) млина и мыта по(л) коломыско(г) (Снятин, 1454 *P* 163); я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оц҃ъ мои па(н) лисица записа(л) бы(л) ст҃ому николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивани(н)цо(в) и половиноу пашни и сєножатєи и половиноу млына со вси(м) половиноу што к томоу сєлищоу издавна слоухало (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **млинъ, млинь, млин, мли(н)** 12 (1429 *Cost.* I, 239; 1437 *Cost.* I, 541; 1447 *Cost.* II, 273; 1453 *Cost.* II, 445; 1455 *Cost.* II, 549; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 134; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *Cost. S.* 176; 1497 *BD* II, 111 і т. ін.); **млынъ** 1 (XV ст. *ИК*); *зам. род.* от **млинъ, мли(н), млинь, млин** 9 (1442 *Cost.* II, 101; 1451 *Cost.* II, 403; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 569; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1484 *BD* I, 285; 1495 *BD* II, 44; 1497 *BD* II, 112); *род. одн.* **млина** 20 (1375 *P* 20; 1429 *Cost.* I, 239; 1431 *Cost.* I, 317; 1448 *Cost.* II, 355; 1454 *P* 163; 1458 *DIR«A»* 512; 1468 *BD* I, 127; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 43; 1497 *BD* II, 118 і т. ін.); **млына** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *ИК;* 1499 *ПИ* № 3); *дав. одн.* **млину** 5 (1375 *P* 20, 28; 1448 *Cost.* II, 359; 1458 *DIR«A»* 512; 1469 *BD* I, 134); **млиновы** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **млинови** 1 (1445 *Cost.* II, 212); *знах. одн.* **млинъ, млинь, мли(и), млин** 39 (1375 *P* 20; 1404 *ГМ;* 1429 *Cost.* I, 269; 1438 *DBAc* 27; 1448 *Cost.* II, 342; 1457 *BD* I, 4; 1468 *BD* I, 130; 1479 *Cost. S.* 98; 1490 *BD* I, 394; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **млина** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *ор. одн.* **млиномъ, млиномь, млино(м), млином** 36 (1359 *P* 10; 1378 *P* 26; 1408 *Cost.* I, 61; 1436 *Cost.* I, 459; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *DIR«A»* 512; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1480 *BD* I, 246; 1490 *BD* I, 442; 1497 *BD* II, 117 і т. ін.); **млыномъ, młynom** 5 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; XV ст. *ИК*; 1465 *GL* 176); *наз. мн.* **млины** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 313); **млинове** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *зам. род.* от **млины** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1472 *BD* I, 169, 170); от **млини** 1 (1488 *BD* I, 355); *род. мн.* **млиновъ, млино(в), млинов** (1445 *P* 148; 1448 *Cost.* II, 313, 314, 324; 1468 *BD* I, 130); *дав. мн.* **млиномъ, млиномь, млино(м), млином** 7 (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 313, 314; 1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 130; 1473 *BD* I, 181); **млина(м)** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *знах. мн.* **млины** 20 (1429 *Cost.* I, 258; 1435 *Cost.* II, 682; 1443 *Cost.* II, 120; 1445 *Cost.* II, 211; 1446 *Cost.* II, 251; 1452 *Cost.* II, 422; 1457 *BD* I, 4; 1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257 і т. ін.); **млини** 4 (1466 *BD* I, 95; 1473 *BD* I, 181; 1475 *BD* I, 200; 1488 *ДГСПМ*); *ор. мн.* **млины** 17 (1421 *Cost.* I, 142; 1424 *P* 100; 1433 *P* 119; 1437 *P* 136; 1445 *P* 148; 1447 *Cost.* II, 288; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1462 *Cost. D.* 10; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **млини** 10 (1468 *BD* I, 126; 1479 *BD* I, 221; 1488 *BD* I, 356; 1489 *BD* I, 376, 377; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 153, 154); **млыны, мълыны** 14 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *P* 128; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *P* 161; 1466 *AS* I, 62; 1468 *BD* I, 125 і т. ін.); **млынами** 1 (1498 *ГВКОО*); *місц. мн.* **на млино(х)** (1453 *Cost.* II, 461, 492; 1454 *Cost.* II, 517; *ПГПММ;* 1456 *ГПХМ;* 1458 *DIR«A»* 512; *ПГСММЦ*).

***МЛЫНАРЬ** *ч.* (2) мельник, млинар: Ѳра(н)ци(к) а Ѳа(л)ко индри(х) три(и) братенїкы дєржали одно(г) млынарѧ... Ѳа(л)ко жаловалъ на индриха и(ж)бы ємоу млынарѧ неисправєдливє выда(л) (XV ст. *ВС* 23—23 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **млынарѧ** (XV ст. *ВС* 23, 23 зв.).

***МЛЫНИСЧЕ** *див.* ***МЛЫНИЩЕ.**

***МЛЫНИЩЕ** *с.* (2) місце біля млина: узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича кирдеевича Мылского... мы... дали есмо ему... село Вербяев... с полми, з ролями, з гаи... з ловы, з ловищи, з ловисками, з реками, з речищами, с озеры, с озерищи, со млины, со млынищи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); будутъ воны тое село... держати... и зъ лесами изъ борами, и зъ дубровами... и зъ ставами и зъ ставищами зъ млынами з млынисчами и зъ ихъ вымелками (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **млынищи** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **млынисчами** 1 (1498 *ГВКОО*).

МЛЫНЪ *див.* **МЛИНЪ.**

***МЛЬДОВСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МЛѢЧКО *ч.* (2) (особова назва): пан Млѣчко печат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Млѣчко** (1487 *AS* I, 239, 240).

***МНИХЪ** *ч.* (3) (*цсл.* мънихъ) монах: дали есмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ церкви и тымъ мнихомъ казателевого закону (Смотрич, 1375 *Р* 20); а по семоу записаню ненадобѣ вступати сѧ светским попом в тот клѧштур, лише мнихом (б. м. н., 1443 — 1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *дав. одн.* **мниху** (1443 — 1452 *AS* I, 39); *дав. мн.* **мнихомъ, мнихом** (1375 *Р* 20; 1443 — 1452 *AS* I, 39).

Див. ще ***МОНАХ.**

***МНОГЛѢТНЫ** *прикм.* (1) довголітній: Бъдага (sic.— *Прим. вид.*) прости и дамоу дароує жнвот вѣчны изде многлѣтны живот (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **многлѣтны** (1464—1496 *Gh. S*).

МНОГО *присл.* (53) багато (52): а притом были свѣдци... много было доброи дружины при том (Судомир, 1361 *AGZ* 6); иныхъ много было при томъ добрыхъ люди полѧнъ и руси (Львів, 1399 *Р* 59); жалуютъ намъ брашевлѣне, аже по ти(х) сторонъ много ишкоды чинѧтъ людемъ и(х) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа, а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); але коли боудетъ намъ надобы или соукно или инаѧ торговлѣ, или много или мало, а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобное оузѧти (Сучава, 1460 *BD* II, 275); ино таѧ земля много залегла поуста ничого с нее не хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); Але видимо оу томъ листу твоее милости много речей прыложено, яко мы не жедали такового листоу отъ твоее милости и имели есмо о томъ много речей исъ послы твоей милости (б. м. н.. 1496 *BD* II, 401);

дуже (1): kolizby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało mołwiliby: korol za nim stoit a uze nas iemu widaiet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

МНОГОГРѢШНЫИ *прикм.* (2) (*цсл.* многогрѣшьнъ) дуже грішний, многогрішний: а пана самашко(в) (так.— *Прим. вид.*) приказъ писа(л) многогрѣшныи сна(к)сарь великого кнзѧ писарь (Острог, 1437 *Р* 137); а прика(з) кнзѧ борисо(в)... многогрѣшныи снакъсарь писа(л) (Луцьк, 1438 *Р* 139).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **многогрѣшныи** (1437 *Р* 137; 1438 *Р* 139).

***МНОГЫИ** *прикм.* (44) численний (42): Се Ѧзъ Федоръ данильевичь исъ братомъ своимъ михаиломъ дала есва правду... королю польскому л(и)товскому дѣди(ч) и ру(с)кому (так.— *Прим. вид.*) ины(х) многихъ земль господареви (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); nekotoryże naszy uże u ich zemli a dannyje wołosty mnohyie prystalisia k nam, dadsia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); почонъ здавна и досюлѧ, съ вашими предъки наши предъки отъцы и дѧди наши, коли были оу приѧзьни и въ братъстве ино межи ними тогды многие доброты были (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а къ недругомъ его къ Охъматовымъ детемъ посылаешъ... да и въ ыныхъ делехъ во многихъ по докончанью и по крестъному целованью ему не исправляешъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(у знач. іменника) багато хто (1): и многыи неисправне бралї а людемь крывъды чинїлї (XV ст. *ВС* 22);

◇ на миозѣ (1) за високу ціну, дорого: никто да нѣ воленъ продатї ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **миого** (1448 *Cost.* II, 305; 1480—1484 *BD* II, 369); *місц. одн. с.* **на мнозѣ** (1401 *ЗКЄ*); *наз. мн. ч.* **многыи** 1 (XV ст. *ВС* 22); *наз. мн. ж.* **многие, mnohyie** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1484 *ЯМ*); **мно(г)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); *род. мн.* **многыхъ, многы(х)** 10 (1388 *Р* 36; *SL* 678; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Р* 72; 1411 *Р* 76; 1422 *Р* 97; 1433 *Cost.* II, 650, 652; 1436 *Cost.* II, 697; XV ст. *ВС* 12 зв.; 1467 *BD* II, 297 і т. ін.); **многихъ, многих, многи(х), mnohich, mno(h)ich, (многи)хъ** 18 (бл. 1386 *Р* 30; 1389 *РЕА* I, 28; 1394 *Р* 53; 1399 *Р* 59; 1403 *ДГМ;* 1408 *АкЮЗР* I,6; 1413 *ОБРН* 115; 1433 *Р* 120; 1439 *Cost.* II, 712; 1478 *ОБРН* 130 і т. ін.); **многъ(х)** 1 (1407 *Р* 72); *зам. дав. мн.* и ины(х) **многы(х)** землѣмъ господаръ 1 (1435 *Cost.* II, 681); *дав. мн.* **многымъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **многимь, многим, многи(м)** 3 (1435 *Cost.* II, 678; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351); *знах. мн. ч.* **многих** (1478 *AS* III, 17); *місц. мн.* **на (во) многихъ, многи(х)** (1404 *Р* 70; 1499 *BD* II, 448).

***МНОЖИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) збільшуватися, множитися: а пенезї даваю(т) на запїсы а лїхвы не дають два годы штобы сѧ и(м ли(х)ва множила (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **штобы сѧ... множила** (XV ст. *ВС* 28 зв.).)

МНѢ *присл. в. ст.* (1) (*цсл.* мьне) менше: а мы сказоуемь штобы то было очїщенїе двеиа(д)це(т)ма све(т)кома добрыма а не мнѣ (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **МЕНШИ.**

Пор. **МАЛО, НАМНЕ.**

***МНѦТИН** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* М'ятин: Се я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василевич Острозского продал есми... первое село Мнѧтин, дроугое село Головчичи... со всем с тым, што к тым селам здавна тѧгнет вѣчно и непорушно (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мнѧтин** (1448 *AS* I, 44).

МНѦТИНЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки добрыи люде князь глѣбъ ивановичь панъ михаило нѧкевичь панъ нелюбъ панъ игнатко мнѧтиньскии слоуги королевы (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мнѧтиньскии** (1463 *ГГЯ*).

! МОВЖДЫ ⟨ЗАВЖДЫ⟩ (1): а ми мовжды (!) бы есмо были хотѣли коу досветьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнзьства великого послати кдыжь с короуны до проусъ тѧгне(м) з божьею помочью (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. **ЗАВЖДЫ.**

***МОВИЛА** *ж.* (1) (*молд.* мовилэ «пагорб») могила, пагорб: тѣ(м) мы... дали есми ему два села оу нашею землю оу молдавско(м) (!) подли мови(л) юка(ш), на имѣ жидещїе и аверещие (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *род. одн.* **мови(л)** (1438 *Cost.* II, 7).

Див. ще **МОГИЛА** [1].

МОВИТИ, МОВИТЬ *дієсл. недок. і док.* (40) (що кому) говорити, казати, сказати, мовити (29): Też jestliby... nahabał... mowiaczi, iżby jemu swoju zastawu zastawił (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); ведже оны не хотилы, мовячи: «не поѣдемъ тамъ (!)» (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а мовили перед

нами и рукоу дали собѣ с того нє выступити, твєрьдо дєржати (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); И Нагорка и Шпица... въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е... и мовили намъ, абыхмо имъ того еднанья допустили (Краків, 1489 *РИБ* 433); Борисъ мовилъ: ты ми первей примовилъ; а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); и Ѳє(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любєцького звєръ сочывали на ты(х) пано(в) котории пєрє(д) тымъ тотъ дворъ любєчъ дєръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*);

(о що) говорити, казати (про що) (3): я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); тогды они хотѧ(т) сами с ни(м) о то мовити а сво(и) су(д) очистити (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(на кого) наговорювати, обвинувачувати (кого) (7): А што есми на брата своего мовилъ, штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся есми доведалъ, што и з делъного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); И мы Бориса спытали: мовилъ ли еси на него тые слова, жебы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(проти чого) заперечувати, оскаржувати (що) (2): а мнѣ хвє(д)цє па(ш)ко(в)ои дохновича напроти(в)коу то(г) ничо(г) нє мови(ти) ани дѣтє(м) мои(м) и ни бли(ж)ны(м) мои(м) з родоу моє(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП*); И Борисъ передъ нами рекъ: мовилъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *інф.* **мовити, мови(ти)** 7 (1490 *ЗХП;* 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *AS* I, 101; 1495 *АЛМ* 84; *ВМЗД*); **мовить** 1 (1495 *АЛМ* 83); *теп. 1 ос. одн.* **мовлю** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн.* **мовить** 2 (XV ст. *РИБ* 609, 610); **мовитъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); *перф. 1 ос. одн. ч.* **мовилъ** 3 (1495 *АЛМ* 83; 1498 *АЛМ* 163); **єсми... мовилъ** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *2 ос. одн. ч.* **мовилъ** 1 (1495 *АЛМ* 83); **мовилъ... єси** 1 (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **мовилъ, мови(л), мовил** (1475 *AS* I, 70; 1495 *АЛМ* 83, 84; 1498 *АЛМ* 159; 1499 *ВФ*); *3 ос. одн. ж.* **мовила** (1495 *ВМБС*); *1 ос. мн.* **єсмо... мовили** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **мовили** (1463 *AS* I, 56; 1489 *РИБ* 433; 1495 *АЛМ* 83, 88); *майб. 1 ос. одн.* **буду мовити** (1495 *АЛМ* 84); *3 ос. мн.* **хотѧ(т)... мовити** (1495 *ВМЗД*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... мовили** (1494 *BD* II, 387); *нак. сп. 2 ос. одн.* **мовъ** (1495 *АЛМ* 84); *дієприсл. одноч.* **мовичи, мовѧчи, mowiaczi** 3 (1388 *ZPL* 103; 1430 *ГВКЛ* 7; 1499 *AS* I, 117); **мовечи** 1 (1478 *AS* III, 17); *предик. пас. дієприкм.* **мовєно** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **МОЛВИТИ.**

МОГИЛА[1], МОГЫЛА, МОГИЛЪ *ж.* (173) могила, пагорб (108): а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци... на ту сторону сєрєта оу нижнимъ коньци полѧны могыла (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ на полку (Галич, 1404 *P* 68); А потол заѣхали имъ колтовєцкоє пєрєхрєстьє а по вєликую могилу (Зудечів, 1411 *P* 79); тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, где пришлисмо и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); пытали єсмо Старыхъ боярь... што была зємлѧ о(т)шла о(т) склѣнѧ къ блудову оу дєсѧтину ино то єсмо опѧтъ привєрнули къ Склиню по высокую могилу ѣдучи к пустомыту (Луцьк, 1445 *P* 150); мы стєфа(н) воєво(да)... знамєнито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... млбнькь наши (!)... а(р)хїма(н)дри(т) Бистрьїческого монастирѣ... и испроси(л) о(т) на(с) себе потвръжденїє съ оури(к) на и(х) старое бранищє хота(р)... о(т) доуба... просто чєрєсъ полѣ на могїлоу а толѣ (!) могїлоу простї на роуптоуроу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); А хотар томоу... сєлоу... да єст... от новою могилоу що єст выше Вїєксоурїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(назви могил у Молдавському князівстві): м о г и л а Д о м н є в а (1): А хотарь тоє сєло... до могила До⟨м⟩нєва (Сучава, 1479 *BD* I, 221); м о г и л а д о у п н а т а (1): а хота(р) тои половина сєло... наи (sic.— *Прим. вид.*) краи рѣдю моги(л) доу(п)ната (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127); м о г и л а р о у с о в а (1): а хотарь... дѣломъ проутовѣ(м) на могылу роу(с)овоу та тѣмь дѣломь на... могылоу малоую (б. м. н., 1415 *Cost.* I. 121—122); в о р л о в а я м о г и л а (2) *див.* ***ВОРЛОВЫИ**; Г р и ц е в а м о г и л а (1) *див.* ***ГРИЦЄВЪ**; д о д о в а м о г ы л а (1) *див.* ***ДОДОВЬ**; д у п є л н а я м о г ы л а (2), м о г и л а д о у п л ъ н а я (1) *див.* ***ДУПЄЛНЫИ**; д о у р н а я м о г и л а (2) *див.* ***ДОУРНЫИ[1]**; Z b o r n y i M o h y ł y (1) *див.* ***ЗБОРНЫИ**; м о г и л а к о п а н а (22), к о п а н а м о г и л а (26) *див.* **КОПАТИ**; М е д в и ж а м о г и л а (1) *див.* ***МЕДВИЖИИ**; Р о с к о п а н и ц а - м о г и л а (1) *див.* ***РОСКОПАНИЦА**; р о т ы м п а н о в а м о г и л а (1) *див.* ***РОТОМПАНОВЪ**; ч у д о в а м о г и л а (1) *див.* ***ЧУДОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **могила, моги(л)** 16 (1392 *Cost.* I, 7; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1446 *Cost.* II, 270; 1488 *ДГСПМ; Cost. S.* 127; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **могыла** 2 (1392 *Cost.* I, 7); *зам. род. одн.* оу єдна **могила**, до **могила** До⟨м⟩нєва 2 (1479 *BD* I, 221); *зам. знах.* оу єдна **могилъ** копана 2 (1479 *BD* I, 221); *род. одн.* **могилы** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2, 3; *бл.* 1400 *Cost.* I, 27, 37; 1404 *P* 68; 1423 *DIR«A»* 447; 1429 *Cost.* I, 280; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **могили** 8 (1491 *Cost. D.* 37; 1492 *BD* I, 510; *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 100); **могыли** 3 (1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* I, 162; 1425 *Cost.* I, 173); **могылы** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1430 *ГВКЛ* 8); **мохили, мохил(и)** 2 (1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 128); **мохи(л)** 1 (1456 *Cost.* II, 882); *зам. знах.* хотарь... є(ст)... поутємь на дроугои **могылы** 2 (1400 *DIR«A»* 433); *дав. одн.* **могили** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **могилы** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **могилоу, могилу, могїлоу** 80 (1393 *Cost.* I, 13; *бл*, 1400 *Cost.* I,27; 1411 *P* 79; 1425 *Cost.* I, 168; 1428 *Cost.* I,209; 1445 *P* 150; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 15; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **могылоу, мог⟨ылоу⟩** 6 (1400 *DIR«A»* 433; 1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* I, 162); **мохилоу** 1 (1468 *BD* I, 128); **мохи(л)** 1 (1425 *Cost.* I, 168); ! **мигилу** 1 (1425 *Cost.* I, 168); *зам. род.* от (до) тон **могилоу, могїлоу** 16 (1425 *Cost.* I, 168; 1428 *Cost.* I, 209, 224; 1446 *Cost.* II, 270; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1488 *BD* I, 356; *ДГСПМ;* 1492 *BD* I, 510; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 148); от... **мог⟨ы⟩лоу** 1 (1456 *Cost.* II, 569); до **мохилоу** 1 (1425 *Cost.* I, 168); *місц. одн.* **на могилы** 1 (1400 *DIR«A»* 433); **на могылы** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1411 *DIR«A»* 439); *наз. мн.* **могилы** (1425 *Cost.* I, 169); *род. мн.* **mohył** 1 (1420 *AS* I, 25); **моги⟨...⟩** 1 (1446 *ПГСПМР*); *знах. мн.* **могилы** 1 (1446 *ПГСПМР*); **могили** 1 (1493 *BD* II, 15); *ор. мн.* **могылами** (1438 *DBAc* 27).

Див. ще ***МОВИЛА.**

МОГИЛА[2], МОГЫЛА, МОХИЛА *ч.* (86) *(особова назва)*: А на то єст ... в. п. Мохила чашника (Сучава, 1490 *BD* I, 437); И оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи рл злат оу роуки Стани (Сучава, 1491 *BD* I, 447); А на то єст... в. п. Могыла чашника (Гирлов, 1499 *BD* II,155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Могила** 3 (1491 *BD* I, 447; 1499 *BD* II, 425, 444); **Мохила** 1 (1491 *BD* I, 464); *зам. род.* в. п. **Могила** 38 (1491 *Cost. S.* 153; 1493 *ПГВСП;* 1494 *BD* II, 37; 1495 *BAM* 71; 1496 *BD* II, 93; 1497 *BD* II, 96; 1499 *BD* II, 144; XV ст. *НРРГ;* 1500 *BD* II, 173; *Cost. S.* 231 і т. ін.); **Мохила, мохила** 41 (1490 *BD* I, 437; 1491 *BD* I, 449; *Cost. S.* 157; 1492 *BD* I, 505; 1493 *BD* II, 33; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 39; *Cost. S.* 194; 1497 *Cost. S.* 209; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **Могыла** 1 (1499 *BD* II, 155); *зам. дав. одн.* нашємоу вѣрномоу паноу **Могила** 2 (1491 *BD* I, 447).

***МОГИЛИЦА** *ж.* (3) пагорбок, могилка, невелика могила: а хотаръ... є(ст) ... чєрє(с) вєликою долиноу та дѣломъ на вєликоую могилоу на столпъ... а о(т) толѣ обернєтъ

попєрєкъ чєрє(с) долиноу по(д)ли могилици попєрєкъ на липоу що є(ст) поспо(л) с тополєю (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины... до оусти сто(л)пъ, нижє могилицоу, та прости на дѣ(л), на малои могилици, та чєрє(с) долини, на могилоу вєликою (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *род. одн.* **могилици** (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн. зам. род.* ниже **могилицоу** (1453 *Cost.* II, 445); *місц. одн.* **на могилици** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***МОГЫЛКА.**

***МОГИЛКИ** *мн.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому именицу моему... межою конецъ нивъ подворищныхъ Хренницкихъ до Могилокъ и Язвинокъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род.* **Могилокъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

МОГИЛЪ *див.* **МОГИЛА** [1].

***МОГІЛА** *див.* **МОГИЛА** [1].

МОГОВИЩЄ *с.* (1) ◇ Моговищє малоє (1), ⟨Моговищє⟩ вєликоє (1) *(назва луки в Перемишльській землі):* И къ тымъ дворищомъ, што суть поля того зобопулъ лѣса Стручина, лука Моговищє малоє и великоє, што къ тому городищу слушало, даємъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моговищє** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***МОГОРИЧНИКЪ** *ч.* (1) свідок при угоді, якого частують учасники угоди: А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаємъ, Пашко и Митко (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. мн.* **могоричници** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

МОГОРИЧЬ *ч.* (3) (ар. macharidż «витрати») *(почастунок для свідків якоїсь угоди)* могорич: А питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу гроший (Перемишль, 1359 *Р* 10); А питъ моричь (!) в олєша оу дому за полъ гривны грошовъ (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **могоричь** 2 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12); **! моричь** 1 (1378 *Р* 26).

***МОГОШЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмжє мы... даємъ и дали єсми панїи нѣги... ⟨сєло на⟩ имѧ прѣдрєченныѧ половина сєла могошєва (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14—15).

ФОРМИ: *род. одн.* **могошєва** (1438 *Cost.* II, 15).

Див. ще **МОГОШЄЩИ.**

МОГОШЄЛОВЪ *прикм.* (1): И такожъ прїидє прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими боѧрє грозавъ снъ могошєловъ о(т) виннѣ... и продалъ своѧ чѧ(ст), половина сєла оу ⟨могошєва⟩ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **могошєловъ** (1438 *Cost.* II, 14).

МОГОШЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)* прото(ж) мы... дали єсми на(ш) ли(ст)... на то... щобы ходили доброволно... и щобы нєплатили мыто... ни оу васлую, ни у цоцори(н) бро(д), а ни оу могошєщи, а ни оу романовоу тръгоу (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **могошєщи** (1454 *Cost.* II, 508).

Див. ще ***МОГОШЄВЪ.**

МОГЫЛА [1] *див.* **МОГИЛА** [1].

МОГЫЛА [2] *див.* **МОГИЛА** [2].

***МОГЫЛКА** *ж.* (2) пагорбок, могилка, невелика могила: о(т) бортного доубьѧ попєрє(к) доубровы к могылка(м) о(т) могыло(к) попєрє(к) рѣки соукилѧ к дорозѣ (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. мн.* **могыло(к)** (1413 *Р* 83); *дав. мн.* **могылка(м)** (1413 *Р* 83).

Див. ще ***МОГИЛИЦА.**

***МОГЫЛНОЄ** *с.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кнгни марїи и свои(м) дѣтє(м) и єє дѣтє(м) свою очиноу, и свою выслоугоу... имѣнїє пръвоє, а иноу (!) словєнєскъ могылноє... камєнєць. логожєскъ (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **могылноє** (1446 *Р* 154).

***МОДРОУЗЪ** *ч.* (4) *(особова назва молд., пор. болг.* Мòдро): А на то єст... в. п. Илїаша Модроуза (Сучава, 1458 *BD* I, 6); А на то єст вѣра... Иляша Модроуза (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **Модроуза** (1458 *BD* I, 6; *BD* II, 262; *DIR«A»* 512; 1460 *BD* II, 270).

МОЄНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и ми дали єсми ємоу... двѣ сєлѣ иа имѧ моєнєщи и тътєщи (Сучава, 1439 *Mih.* 205).

ФОРМИ: *наз.* **моєнєщи** (1439 *Mih.* 205).

***МОЖЕЙКОВИЧЪ** *ч.* (I) *(особова назва):* и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Можейковича** (1494 *РИБ* 560).

***МОЗЫРЬ** *ч.* (2) *(назва міста у Київській землі):* А к томоу оу Мозыри придали єсмо ємоу сєло смолиговичи даньники Из данью И со всѣми тыми дохо(д) И приходы што к тымъ сєломъ Исъстародавна слоушало и тѧгло (Луцьк, 1452 *Р* 161); Пысанъ въ Мозыри, октоврія трынадцятого дня (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 23).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу (въ) Мозыри** (1452 *Р* 161; 1498 *ГВКЛ* 23).

МОИ *займ.* (658) *(вказує на те, що належить особі оповідача або має відношення до нього)* мій: А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Сє жє коли с҃на моєго изьмльтсѧ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по єго животѣ кого б҃ъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*) и с҃тыи никола тому всє (то) што к цр(к)ви прєдалъ єсмь и своєю братиєю (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Я Семенъ с колковъ по повелѣнію господина цтря моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); ⟨а на⟩ то вѣра моѧ вышєписаннаго алєксандра воєводы и вѣра дѣтєи моихъ и вѣра брата моєго жюпана богдана (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы (!) и вєлѣлъ мѧ имить бє(з) моєѣ вины и бє(з) права чєрє(с) намолъвоу моихъ (нє)приѧтюлъ и вєлѣлъ мѧ былъ избавить горла моего и жоны моєѣ и дѣтии моихъ имѣниѧ моего и чти моєѣ (Кременець, 1434 *Р* 129—130); И на то давалъ зятю моему и дочце моей сесь лист под моею печатью (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и Их Милость на мою прозбоу то вчинили и пѣчати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); A na twerdost toho diła y peczat iesmo swoyu pryłozył k semu moiemu łystu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мои, мой, мо(и)** 73 (1366 *Р* 14; 1398 *ЗЛЕІК;* 1424 *Р* 104; 1454 *AS* III, 10; 1461 *AS* I, 54; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 431; 1496 *BD* II, 401; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **! мо** 1 (*бл.* 1386 *Р* 30); *род. одн. ч., с.* **моєго, моего, моє(г)** 80 (бл. 1350 *Р* 8; 1376 *Р* 22; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Cost,* I, 56; 1434 *Cost.* II, 667; 1443—1452 *AS* I, 39; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 453; 1466 *AS* I, 60; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **мойго** 1 (1490 *ЗХП*); *дав. одн. ч., с.* **моєму, моємоу, ⟨мо⟩ємоу, moiemu** 84 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; *бл.* 1386 *Р* 30; 1398 *ЗЛЕІК;* 1434 *Р* 130; 1448 *Cost.* II, 305; 1465 *AS* I, 57; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 121; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **моимоу** 2 (1490 *ЗХП*); *дав. зам. род. ч.* владыкы **моємоу** 1 (1491 *BD* I, 451); *знах. одн. ч.* **мои** 12 (1434 *Р* 130; п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 63; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1481 *AS* I, 77; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *AS* III, 24; 1495 *АЛМ* 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1496 *BD* II, 402); **моєго** 3 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1484 *ЯМ*); *ор. одн. ч., с.* **моимъ, моимь, моим, мои(м)** (*бл.* 1386 *Р* 30; 1401 *Р* 64; 1415 *Cost.* I, 116; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1461 *AS* I, 53; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *зам. ор. мн.* **ис моимъ**

сынъми 1 (1392 *Cost.* 1,7); *місц. одн. ч., с.* **въ (оу, на, по, при) моємъ, моємь, моєм, моє(м)** 27 (1386 *Р* 33; 1398 *ДГПМ;* 1427 *Р* 108; 1435 *Р* 133; 1449 *АЛМ* 8; 1466 *AS* I, 61; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1481 *AS* I, 77; 1489 *AS* I, 89; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); **по моюмъ** 2 (1434 *Р* 130, і31); *зам. ж.* **оу моємъ** земли 1 (1437 *DIR* № 8); *кл. ф.* **мои** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *наз. одн. с.* **моє** (1428 *Р* 111; 1449 *АЛМ* 8; 1489 *AS* I, 89); *знах. одн. с.* **моє** (1385 *Р* 28; 1427 *Р* 108; 1443—1446 *Р* 147; 1466 *AS* I, 61; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1484 *ЯМ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; поч. XV ст. *ВОРСР* 177; *Р* 76; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *наз. одн. ж.* **моя, моѧ** 32 (1392 *Cost.* I, 8; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1407 *Cost.* I, 56; 1440—1492 *АкЮЗР* II 105; 1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 10; 1465 *AS* I, 57; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1492 *AS* III, 23; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); **моа** 3 (1400 *DIR«A»* 433; 1401 *RIR;* 1411 *Cost.* I, 84); *род. одн. ж.* **моєѣ** 14 (1385 *Р* 28; 1434 *Р* 129, 130, 131; 1466 *AS* I, 60, 61; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 239); **моєє** 10 (1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 9, 10; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 29; 1495 *ВМБС*); **моєи, моєй, моеи, moiey** 11 (1448 *Cost.* II, 305; 1454 *AS* III, 10; 1455 *Cost.* II, 774; 1470 *AS* I, 67; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1500 *ДПЖН*); **моѣ** 3 (1435 *Р* 132); *дав. одн. ж.* **моєи, моеи** 28 (1400 *Cost.* II, 619; 1435 *Р* 132; 1454 *AS* III, 10; 1470 *AS* I, 67; 1481 *BD* II, 358; 1490 *AS* I, 92; 1496 *AS* I, 244; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **! моєєй** 1 (1488 *AS* I, 242); **моюи** 1 (1434 *Р* 130); *знах. одн. ж.* **мою** 24 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1398 *ДГПМ;* 1402 *Cost.* II, 623; 1434 *Р* 130; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *ЗРМ;* 1488 *AS* I, 242; 1494 *AS* I, 101; 1495 *ВМБС* і т. ін.); **! моу** 1 (1498 *АЛМ* 163); *ор. одн. ж.* **моєю** 19 (1385 *Р* 28; 1392—1393 *РФВ* 171; 1400 *Cost.* II, 619; 1440 *Р* 142; 1454 *AS* III, 9; 1470 *AS* I, 67; 1482 *AS* I, 79; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *AS* III, 23; 1495 *АЛМ* 89 і т. ін.); *зам. знах.* за **моєю** именїю 1 (1481 *BD* II, 358); *місц. одн. ж.* **на (по, у) моєи, моей** 14 (1411 *Cost.* II, 638; 1444 *AS* I, 41; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2, 3; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28, 29; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **при моюи** 3 (1434 *Р* 130, 131); *наз. мн.* **мои, moyi** 15 (1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1478 *AS* I, 76; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *AS* I, 85, 1490 *Пам.;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **моѣ** 4 (1466 *AS* I, 60); **мое** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *наз. мн. ч.* **мои** 17 (п. 1349 *Р* 3; 1392—1393 *РФВ* 170; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1466 *AS* I, 62; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1487 *AS* I, 85; 1494 *AS* I, 101 і т. ін.); **моѣ** 2 (1466 *AS* I, 61; 1487 *AS* I, 239); *наз. мн. ж.* **мои** (1487 *AS* I, 85; 1494 *AS* I, 101); *род. мн.* **моихъ, моихь, моих, мои(х)** 24 (1392 *Cost.* I, 8; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Cost.* I, 56; 1427 *Р* 108; 1459 *Р* 171; 1466 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1484 *ЯМ;* 1487 *AS* I, 85; 1492 *AS* III, 23 і т. ін.); **! мои** 1 (1484 *ЯМ*); *зам. знах. мн.* єси да(л) оу **мои(х)** роу(к) 1 (1449 *Cost.* II, 385); *дав. мн.* **моимъ, моимь, моим, мои(м), moim, moyim** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1427 *DIR«A»* 450; 1446 *Р* 154; п. 1450 *ПИ* № 9; 1461 *AS* I, 54; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 77; 1482 *AS* I, 81; 1488 *AS* I, 242; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *знах. мн.* **мои** 5 (1388 *ZPL* 108; 1435 *Р* 132; 1449 *Cost.* II, 385; 1479 *BD* I, 222; 1498 *АЛМ* 169); **моѣ** 2 (1434 *Р* 130); *знах. мн. ч.* **мои** 5 (1449 *Cost.* II, 385; 1467 *СП* № 13; 1481 *BD* II, 365; 1490 *Пам.*); **моѣ** 1 (1366 *Р* 14); **мое** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **моихъ** 1 (1495 *АЛМ* 84); *знах. мн. ж.* **мои** 3 (1481 *BD* II, 365; 1487 *AS* I, 239; 1498 *АЛМ* 163); *ор. мн.* **моими** (1400 *Cost.* II, 619; 1401 *Р* 64, 1436 *Cost.* II, 698; 1440 *Р* 142; 1454 *AS* III, 10; 1470 *AS* I, 67; 1490 *Пам.*); *місц. мн.* **при моих** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *кл. ф. мн. с.* **!мое** стада (XV ст. *ОБРН* 141).

***МОИЖѢКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Mažeikà, Mažeikis): А се А кнА(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ землѣ два братѣньцА тутєниА а моижѣка (Львів, 1443—1446 *Р* 146).

ФОРМИ: *знах. одн.* **моижѣка** (1443—1446 *Р* 147).

МОИКА *ч.* (15) (*особова назва, молд., пор.* Моисии): мы илїа воєвода и братъ господства ми стефанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоты истинны слоуги наши панъ мо⟨и⟩ка дворникъ глотныи и братъ єго панъ тадоръ спътаръ слоужили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истины слоугы наши вѣрны Моика и брат єго Костє слоужили намъ право и вѣрно (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моика, мо⟨и⟩ка** (1436 *Cost.* I, 449; 1443 *Cost.* II, 179; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *ЭСФ;* 1467 *BD* I, 117); *род. одн.* **Моики, моик⟨и⟩** 7 (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 468, 473, 496; 1454 *Cost.* II, 501); **моикы, мо⟨и⟩кы** 3 (1442 *Cost.* II, 93; 1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 149).

Див. ще ***МОИКО.**

***МОИКО** *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Моисии): а на то є(ст)... ⟨вѣра⟩ пана м⟨ои⟩ка и ⟨брата єго тадора⟩ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 97); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Попычка и нєпот єго Микоул... и продали слоугам нашим Моико⟨ви и⟩ братоу єго... одно мѣс⟨то⟩ на поустини на Крълигътоурѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

ФОРМИ: *род. одн.* **моика, м⟨ои⟩ка** (1442 *Cost.* II, 97; 1453 *Cost.* II, 446); *дав. одн.* **Моико⟨ви⟩** (1466 *BD* I, 114).

Див. ще **МОИКА.**

! МОИЛОНИ ⟨МОИ УЛАНИ?⟩ (1): Му(р)тазино слово королю братоу моємоу Моилони (!) ску(р)мань Шикомъ уланомъ бєз нашєи воли на (и)мА тємєщовъ сынъ Євачъ// добрій слуга мой тамъ упалъ (б. м. н., 1484 ЯМ — *РИБ* 351).

Див. **МОИ, *ОУЛАНЪ.**

МОИМЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣм ми... дали и потвєрдили єсми єму у нашєи землі мо(л)давскои правую о(т)нину жены єго магды сєла на имѣ моимєщи и сръби (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз.* **моимєщи** (1472 *DIR«A»* 528).

***MOJSEJEW** *див.* ***МОИСѢЄВЪ.**

***МОИСИЄ** *с.* (3) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): И такождєрє ⟨прїи⟩дє ⟨прѧд нами⟩ Соръ, дочка Лацка от МоисїА... и продала... єдино сєло на МоисїА, на имѣ Воултоурєщїи, тиж слоузѣ нашємоу паноу Лоупє (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *род. одн.* **МоисїА** (1487 *BD* I, 516, 517); *місц. одн.* **на МоисїА** (1487 *BD* I, 516).

Див. ще ***МОИСИЯ.**

***МОЙСИКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*): Я Семенъ с колковъ... записалъ есми на своемъ имѣнїи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу грощи взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и о послѣ моего животѣ (!) кто иметъ тое имѣнія держати (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *місц.* **въ Мойсиковичахъ** (1398 *ДГПМ*).

***МОИСИЯ** *ж.* (1) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): и дал Ивоул Богданоу... привилиє от старого Алєксандра воєвод⟨ї⟩, що им пишєт на три сєла от Моисии и от Соикы (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моисии** (1461 *BD* I, 45).

Див. ще ***МОИСИЄ.**

МОЙСѢЄВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): кн⟨А⟩зю Василью осталсА город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Мойсѣєвцы, Волочища (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Мойсѣєвцы** (1463 *AS* I, 54).

***МОИСѢЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ м о и с ѣ є в а д о л и н а (1) (*назва сільськогосподарського угіддя у Перемишльській землі*): сѣножать на моисѣєвѣ долинѣ обьѣздна и землА ролнаА (Казимир, п. 1349 *Р* 3); к н і h і M o j s e j e w y (1) *див.* **КНИГА** 1.

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на моисѣєвѣ** 1 (п. 1349 *Р* 3); *знах. мн. ж.* **Mojsejewy** 1 (1388 *ZPL* 106).

! МОИЧЄСВОУЛЪ *див.* ***МОИЧЄСКОУЛЪ.**

***МОИЧЄСКОУЛЪ** *ч.* (7) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра болѣ⟨ръ⟩ наши(х)... вѣра пана тадора моичєскоула, вѣра пана хринѣ спатарѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 317); а на то є(ст) вѣра... тадора моичєскоула (Сучава, 1453 *Cost.* II, 494).

ФОРМИ: *род. одн.* **моичєскоула** 6 (1448 *Cost.* II, 317, 324, 343, 355; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 494); **! моичєсвоула** (1448 *Cost.* II, 314).

***МОИЧИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* ми боѧровє... на имѧ па(н) нѣгои... и панъ тадоръ моичи(н)... и иншїи пановє... ѧвно чини(м)... гды(ж) ... пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... повинною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ и обовѧзалъ про тожъ мы... и цѣловали єсмы и оучинили, иже хочємъ вшитки слоужбы и оуставично(с)ти... и... слюбы... пилнєю (!) смотрити, и стєрєчи и вѣрнє... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моичи(н)** (1448 *Cost.* II, 737).

МОИШ *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Моисеи): тѣмь мы... дали єсмы єму... два сєла... щобы єму было оурикъ съ оусимь доходомь и брату єго моишу философу (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156); Тѣмь ми видѣвшы єго правоую и вирѣноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєрдили єсмы ємоу... сєла єго праваѧ отнина, на имѣ сєлам на Рєбричѣ: гдє бил дворъ Доуми Чорѣного... и гдє бил Моиш философъ на Рєбричи (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65); А пак привилїє дѧдов их Оана Попши и Моиша философа, що имали они от дєда нашєго от Алєксандра воєводи на тоє сєло, а она єст оу роукы Сима Гоурєшоу (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моиш** (1462 *BD* I, 65); *род. одн.* **Моиша** (1495 *BD* II, 80); *дав. одн.* **моишу** (1423 *Cost.* I, 156).

МОИША *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... єдна сєлища... на имѣ гдє бил Сана от Моиша (Сучава, 1488 *BD* I, 345).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Моиша** (1488 *BD* I, 345).

***МОИШЄВЪ** *прикм.* (1): тѣмь мы... дали єсмы єму... сєло моишєво..., щобы єму было оурикь съ оусимь доходомь и брату єго моишу философу (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **моишєво** (1423 *Cost.* I, 156).

Див. ще ***МОИШОВЪ.**

Пор. **МОИШ.**

***МОИШЄГАЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Máišiagala): Мы кнѧ(з) д҃вдъ дмитриєви(ч)... озарьичи д҃вдъ и Ѧковъ моишєга(л)... тым то листомъ чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... королєви польскому... вѣрность права... слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) зємлѧнъ єго повєлѣниємъ єго ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моишєга(л)** (1388 *P* 38).

МОИШЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла, на имѣ гдє дворъ єго, бранищєри... и моишєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **моишєщи** (1455 *Cost.* II, 553).

***МОИШИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ... сєлищє добрїиново... и моишинци на юкашоу гдє былъ виногра(д) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **моишинци** (1429 *Cost.* I, 269).

***МОИШОВЪ** *прикм.* (1): Тѣмъ ми видѣвшы єго правоую и вирѣноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла єго праваѧ отнина... що коупил Никоар⟨ъ от Ил⟩кы, и от сини Моишова (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *род. одн. зам. род. мн. ч.* **Моишова** (1462 *BD* I, 64—65).

Див. ще ***МОИШЄВЪ.**

Пор. **МОИШ.**

***МОКВИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Моквин: великій князь Швитригаило... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского, и мы... даемъ и дали есмо... Сенно село, данное со всимъ, што къ нему слушаеть здавна въ границахъ... Хобовщина отъ Шупкова... отъ Моквина Гурба... и во всихъ его границахъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моквина** (1445 *АкЮЗР* 1, 17).

МОКОСѢЕВИЧЪ *див.* **МУКОСѢЕВИЧЪ.**

***МОКРЕЦЪ** *див.* ***МОКРЕЦЬ.**

***МОКРЕЦЬ** *ч.* (2) *(назва села у Київській землі)* а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю по тоу сторо(н)оу мокрица к тєсновцє (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **мокрица** (бл. 1458 *P* 167); *дав. одн.* **мокрицю** (бл. 1458 *P* 167).

МОКРОУЛ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Мокре): Пан Триколич дворник пишєт моєи панєи Нєгрити, и моєи дочци Нѧгши... и братоу ми Драготъ Тъмъшаноул... и Козма Мокроул, брат Солтанов, и въсѧм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мокроул** (1481 *BD* II, 358).

***МОKRYJ** *прикм.* (1) мокрий: I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny... ot tych to reczej źadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kotorych źadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **mokroje** (1388 *ZPL* 103).

***МОКРЫЦКИИ** *прикм.* (1): а што Мокрыцкии пропаши ⟨и⟩ сеножати, тсе есми казалъ Мокрычанемъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Мокрыцкии** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Пор. ***МОКРЕЦЬ.**

***МОКРЫЧАНЕ** *мн.* (8) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Мокрець): И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчиискимъ ото болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Мокрычаие** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *дав. мн.* **Мокрычаиемъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. мн.* **Мокрычанъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *ор. мн.* **Мокрычаны** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***МОЛБА** *ж.* (1) прохання, мольба: тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною службою до на(с) и мо(л)бою жаловалї єсмы єго особною нашєю мл(с)тїю (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *ор. одн. зам. знах.* видѣвшє єго **мо(л)бою** (1436 *DIR«A»* 469).

Пор. **МОЛИТИ** 2.

МОЛВИТИ *дієсл. недок. і док.* (10) (*цел.* млъвити) говорити, казати, сказати, мовити (що) (4): тогды они... оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища по своєи доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѧтславу (Львів, 1370 *P* 18); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili: «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а николи нє хочєми быти оу ради смо(л)вы... гдє бы коли... кролѣ полского... лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

(проти кому, чому) заперечувати (*проти чиїх вчинків, проти чого*), виступати (проти кого, чого) (5): а коли быхомъ противъ тому молъви(л) то быхомъ молъвили противъ нашєи чти (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); а возємши волы имає(т) на на(с) свои пѣнѧзии прави(т) прєдъ королємъ а мы противъ єм(у) нє имаємъ ништo мо(л)ви(т) (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.);

(перед ким) виступати проти (кого), заперечувати (1): а мои мили отєць и мы такожде щобихмы нє могли молвити пєрєдъ нашємъ милымъ королємъ полскымъ... и пєрєдъ

оусєю полскою радою (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305—306).

ФОРМИ: *інф.* **молвити** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **мо(л)ви(т)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *перф. 3 ос. мн.* **молвили, mołwili** (1370 *P* 18; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхми мо(л)вили** 2 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **быхомъ молъвили** 1 (1433—1443 *АРМ*); **быхомъ... молъви(л)** 1 (1433—1443 *АРМ*); *3 ос. мн.* **mołwiliby** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *предик. пас. дієприкм.* **молвєно** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **МОВИТИ.**

МОЛДАВА [1], **МОЛДОВА** *ж.* (46) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Молдова: а хотарь ємоу є(ст) на могилы що на чоунго(х) о(т) поли простѣ на молдава (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ на оусти пєрєкопа (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); и єще к томоу єсми придали къ манастырю посадоу що є(ст) на молдавѣ съ въсѣмъ приходомъ що приходитъ с тои посады (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); тако(ж) даємь и потвєржаємь нашємоу митрополїю млины що соу(т) на мо(л)давѣ ни(ж) романова трьга и съ валилами (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); а хотарь монастироу о(т) воронє(ц) почєнши о(т) мо(л)довоу о(т) проти(в) воронєца гдє падає(т) оу мо(л)дови (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); а хотар тои части от сєло от Мѣлинь, ⟨що⟩ за Молдавою, да єст також... по старомоу хотароу (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мо(л)дова** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *зам. знах.* чєрєз (на) **Молдава** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1473 *BD* I, 184); *род. одн.* **молдави** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1499 *BD* II, 136); **молдавы** 1 (1408 *Cost.* I, 61); **Молдавѣ** 2 (1499 *BD* II, 136); *зам. ор.* за **Молдавѣ** 1 (1488 *BD* I, 342); *знах. одн.* **Молдавоу, Мо(л)давоу** 2 (1473 *BD* I, 183; 1490 *ДГСХМ*); *зам. род.* о(т) **Мо(л)довоу** 1 (1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **Молдавою** (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1427 *DIR«A»* 450; 1499 *BD* II, 135, 136); *місц. одн.* **на Молдавѣ, на мо(л)давѣ** 27 (1427 *DIR«A»* 450; 1439 *Cost.* II, 31; 1446 *Cost.* II, 270; 1453 *Cost.* II, 453; 1461 *BD* I, 45; 1470 *DIR«A»* 522; 1473 *BD* I, 183; 1482 *BD* I, 263; 1487 *BD* I, 294; 1493 *BD* II, 31); *зам. знах.* падає(т) **оу мо(л)дови** 1 (1490 *ДГСХМ*).

***МОЛДАВА** [2] *ж.* (1) *(Молдавське князівство)* Молдавська земля: азь... іо алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми обро(к) нашємоу монастирю о(т) молдавицє... доколѣ дасть намъ бъ госвати въ молдавѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ молдавѣ** (1453 *Cost.* II, 453).

Див. ще **ЗЄМЛѦ** (молдавская зємля), ***ЗЄМЯ** (зємѧ молдавскаѧ).

***МОЛДАВИСКИИ** *див.* **МОЛДАВИЦКІИ.**

МОЛДАВИЦА *ж.* (40) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Молдовиця (29): мы алєксандрь воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы мыто молдовицкоє монастиреви блговѣщєнїю прч(с)тои бци што на молдовици оурикъ со оусимъ доходо(м) на вѣкы вѣчныѧ (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); мы илїа воєвод⟨а⟩... чини(м) знамєнито... ажє... дали єсми монастырю нашємоу що є(ст) на молдавици... да даваєми на каждыи го(д) по дєсѣтъ бочокъ вина (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); Тоє въсє вышєписанноє да єст⟨ь⟩ от нас оурикь исъ въсѣмь доходомь с⟨вя⟩тому монастирю нашєму от Молдавица (Сучава, 1473 *ШКН* 165);

(назва монастиря на річці Молдовиці) (2): такжє и г(с)во ми даємъ воскъ о(т) оуси кръчма(х) о(т) бани да прислоухає(т) к тои стои манастиръ къ стои цркви о(т) молдавици всѧ(м) приходо(м) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513);

(назва митниці на річці Молдовиці) (9): А кто имєтъ повєзти сукно, до быстрици, до угоръ, у сочавь, отъ гривну по три гроши... а у молдавици отъ гривну полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А коли сѧ воротит ис Оугоръ, оу Молдавици от каждого тєрха по в҃ гроши а оу Бани тиж от каждого тєрха по в҃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Молдавица** (1473 *ШКН* 164, 165); *род. одн.* **Молдавици, м(л)давици, ! м(л)давци** 15 (1434 *ДГСММ;* 1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 453—454; 1454 *ПГПММ;* 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *DIR«A»* 513; *ПГСММЦ;* 1473 *ШКН* 165, 166 і т. ін.); **молдавицє** 3 (1443 *ПГСММ;* 1453 *Cost.* II, 453, 454); **молдавицѣ** 1 (1449 *Cost.* II, 379); **молдавиць** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *знах. одн. зам. род.* о(т) **молдавицоу, мо(л)давицоу, м(л)дав(и)цу** (1449 *Cost.* II, 379; 1453 *ПГОВ;* 1458 *ПГСММЦ*); *місц. одн.* **на (оу) молдавици** 12 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 31; 1443 *ПГСММ*; 1454 *Cost.* II, 508; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274; 1462 *BD* I, 70); **на молдовици** 1 (1409 *DIR«A»* 437).

МОЛДАВИЦКІИ *прикм.* (3) який стосується митниці на річці Молдовиці (1): мы алєксандрь воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы мыто молдовицкоє монастиреви блгвѣщєнїю прч(с)тои бци што на молдовици (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437);

який стосується монастиря на річці Молдовиці (2): Пнс(анъ) оу свѧтом монастыри Молдависком (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70—71); А на то єст вєликаѧ марторїѧ... поп Ѳєодорь Бистрицкїи, поп Ясафъ Нємєцкїи, поп Анастасиє Молдавицкїи (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Молдавицкїи** (1464 *BD* I, 84); *місц. одн. ч.* **оу Молдависком** (1462 *BD* I, 71); *знах. одн. с.* **молдовицкоє** (1409 *DIR«A»* 437).

Пор. **МОЛДАВИЦА.**

МОЛДАВСКІИ, МОЛДАВЬСКИИ, МОЛДАВСКИ, МОЛДАВСКЫ *прикм.* (1656) молдавський (583): Влодиславу... кролю польскому оусє сєрд(є)ч(н)є покланѧниє о(т) пєтра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы, пановє воласкыя, зємлѧны молдавьскыя... и оуси боярє молдавсцїи чинимы знаємо... владиславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); А на то єст вѣра нашєго господства вышєписанного Илїа воєводы и Стєфанъ воєводы... и въсѣхъ боѧръ наших молдавскых и вєликих и малых (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33—34); А сєт мы Ѳєоктисть, митрополит молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак и свѣцкими паны молдавскими... вызнавами... ажє мы слюбоуємъ... вєлєбномоу Казимирови, королеви полскомоу (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); И оустала Станка та заплатила оуси тоти вишєписаних пинѣзи р҃ злати татарских оу роуки Анни... пєрєд нами и пєрєд нашими оусими молдавскими болѣри (Сучава, 1480 *BD* I, 244); А на то єсть... вѣра въсѣх боярь нашихъ молдавскыхъ, и вєликых и малихь (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

молдавская зємля (5), зємля молдавская (1067) *див.* **ЗЄМЛѦ** 4; зємѧ молъдавьскаѧ (1) *див.* ***ЗЄМЯ** 2.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Молдавскїи, молдавьскии, мо(л)давскїи** 3 (1393 *Cost.* II, 607; 1456 *ГПХМ;* 1462 *BD* II, 288); **молдавскы** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625); **молдавски** 1 (1448 *Cost.* II, 738); ! **молдавь** 1 (1388 *P* 37); *род. одн. ч.* **молдавского, молдавьского, молдавско(г)** 3 (1388 *SL* 678; 1454 *P* 162; 1462 *BD* II, 283); *дав. одн. ч.* **молдавьскому** (1411 *P* 77); *знах. одн. ч.* **молдавъско(г)** 1 (1436 *Cost.* II,706); **молдавскыи** 1 (1401 *RIR*); *місц. одн. ч. зам. знах. ж.* оу нашєю зємлю **оу молдавско(м)** (1438 *Cost.* II, 7); *наз. одн. ж.* **молдавскаѧ, молдавьская** 6 (1435 *Cost.* II, 689; 1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II 738; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1485 *BD* II, 371); **мо(л)давска** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *род. одн. ж.* **молдавскои, молдавъскои, молдавьскои, молъдавскои, молъдавьскои, молдавскої, мо(л)давскои, мо(л)да(в)скои** 754 (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1415 *Cost.* I, 121; 1428 *Cost.* I, 233; 1439 *Cost.* II, 31; 1451 *Cost.* II, 401; 1462 *BD* II, 283; 1475 *BD* I, 199; 1487 *BD* I, 292; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **молидавскои** 1 (1415 *Cost.* I, 116); **молдав(с)кое, молдавъскоє, молдавьскоє, молъдавъскоє** 6 (1395 *Cost.* II,

612; 1442 *Cost.* II, 719; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); **молдавскоєи** 4 (1454 *P* 163); **молдавскоѣ, молдав(с)коѣ** 7 (1395 *Cost.* II, 612; 1442 *Cost.* II, 716, 717; 1448 *Cost.* II, 737, 738); **молдавскыє** 1 (1430 *REV*); **молдавскы** 1 (1436 *Cost.* II, 697); **мо(л)давстѣи** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); **молдов⟨ъскоє⟩** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **мльдовскои** 1 (1464—1496 *Gh. S*); **мо(д)вскои, м(л)дскои** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1453 *ПГОВ*); ! **м(олдав)скон** 1 (1459 *Cost. S.* 21); **молд..., мо(л)да...** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1493 *ПГВСП*); *зам. знах. одн. ж.* землю **молдавскои** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн. ж.* **молдавскои** (1499 *BD* II, 419, 420, 422, 423); *знах. одн. ж.* **молдавскоую, молдавъскоую** 7 (1448 *Cost.* II, 366; 1481 *BD* II, 364; 1499 *BD* II, 420, 422, 423); *зам. род. одн. ж.* до нашеи земли **мо(л)давскую** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн. ж.* **молдавскою, мо(л)давскою, мо(л)да(в)скою, мо(л)давъскою, молдавьскою** 8 (1392 *Cost.* I, 7; 1455 *Cost.* II, 774; 1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 301; 1496 *ОПСВВ* 61; 1499 *BD* II, 420, 423); *зам. род. одн. ж.* г(с)п(да)ръ земли **мольдавьскою** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *місц. одн. ж.* **в (оу, по, на) молдавскои, мо(л)давскои, мо(л)да(в)скои, молдавьскои, mołdawskoi** 178 (1393 *Cost.* I, 13; 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 121, 1423 *Cost.* I, 154; 1432 *Cost.* I, 331; 1441 *DBAc* 40; 1453 *Cost.* II, 494; 1466 *BD* I, 110; 1475 *Cost. D.* 3; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **оу молдовскои** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **оу молдавстѣи** 1 (1445 *Cost.* II, 230); **оу молдавски** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *наз. мн. ч.* **молдавскїи, мо(л)давскїи, м⟨олд⟩авскии** 5 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289; 1466 *BD* I, 115; 1472 *Cost. S.* 88; 1479 *BD* I, 224); **молдавски** 2 (1472 *BD* I, 170; 1480 *BD* I, 241); **молдавскы** 1 (1434 *Cost.* II, 665); **молдавскыи, молд(авскы)и** 3 (1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 187; 1476 *BD* I, 209); **молдавьскыя** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **молдавсцїи** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **молдавстїи** 1 (1433 *Cost.* II, 650); *род. мн.* **молдавских, молдавскихъ, молдавьских, молдавьскихь, молдавъскихъ** 197 (1392 *Cost.* I, 8; 1407 *Cost.* I, 57; 1419 *DIR«A»* 444; 1433 *P* 121; 1443 *Cost.* II, 126; 1454 *Cost.* II, 509; 1466 *BD* I, 96; 1473 *ШКН* 165; 1483 *Cost. D.* 31; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **молдавскых, молдавскыхъ, mołdawskych, молдавскыхь, молдавскы(х), мольдавскы(х)** 165 (1401 *RIR;* 1409 *Cost.* I, 70; 1420 *Cost.* I, 136; 1429 *Cost.* I, 270; 1439 *Cost.* II, 60; 1453 *DIR«A»* 503; 1465 *DIR«A»* 518; 1479 *Cost. S.* 98; 1487 *BD* I, 312; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **молдавскыих, молдавскыи(х)** 2 (1441 *DBAc* 38; 1425 *Cost.* I, 173); **мо(л)давск(х)** 1 (1474 *РГС*); *дав. мн.* **молдавскым, мо(л)давскы(м)** (1462 *BD* II, 285; 1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37); *знах. мн. ч.* **мо(л)давскии** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *ор. мн.* **молдавскими, мо(л)давскими, мо(л)да(в)скими** 126 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 208; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 291; 1489 *BD* I, 376; 1491 *BD* I, 472; 1495 *BD* II, 40; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **молдавскыми, мо(л)давскыми, молда(в)скыми** 35 (1407 *Cost.* II, 628; 1462 *BD* I, 52; 1479 *Cost. S.* 98; 1486 *BD* I, 289; 1493 *CVD* 6; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 55; *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 116; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **молдавскымы, mołdawskymy** 4 (1465 *GL* 176; 1492 *BD* I, 505; 1499 *BD* II, 135); **молдавскимы** 2 (1491 *BD* I, 448; 1495 *ПГВСР*).

Пор. ***МОЛДАВА** [2].

***МОЛДАВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

! **МОЛДАВЬ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МОЛДАВЬСКИИ *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛДАВЬСКЫИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МОЛДОВА *див.* **МОЛДАВА** [1].

***МОЛДОВИЦА** *див.* **МОЛДАВИЦА.**

***МОЛДОВИЦКИИ** *див.* **МОЛДАВИЦКЇИ.**

***МОЛДОВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛДОВ'СКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МОЛЄБНИКЪ, МОЛЄБНИКЬ, МОЛЄБНИК, МОЛЄБЪНИКЪ, МОЛЄБЪНИК *ч.* (55) (*цсл.* мольбьникъ) (*enimem духовної особи*) богомолець, заступник перед богом: мы стефанъ воєвода... знаємо чинимъ... оже то(т) истинныи молєбиикъ нашъ по(п) юга слоужи(л) прѣжде стопочившомоу оцоу нашємоу право и вѣрно (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); А на то єст велика мартоурїа самь господства ми вышєписанны Стєфань воєвода... и молєбници наши, игоумєни от оусих наших монастирь (Сучава, 1470 *BD* I, 150); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кир попь Григорїє... и съ въсѣми яже о христѣ братїами и дали господствоу мы пєть... сєль (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **молєбникъ, молєбиикь, молєбник, молєбъникъ, молєбъник, млєбиикъ, млєбии(к), молєбни(к), моле(б)ни(к)** 41 (1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 185; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *BD* I, 147; 1471 *DIR«A»* 527; 1475 *BD* I, 203; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 342; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **млбныкь** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); ! **мале(б)ни(к)** 1 (1490 *DC* 148); ! **молє(б)нн(м)** 1 (1490 *DC* 146); ! **молє(к)** 1 (1479 *DC* 140); *род. одн.* **молєбника** (1490 *BD* I, 419, 420); *дав. одн.* **молєбникоу** (1443 *Cost.* II, 185; 1488 *BD* I, 348, 356; 1491 *BD* I, 453); *ор. одн.* **молєбником** (1490 *DC* 146); *наз. мн.* **молєбници** (1470 *BD* I, 150); *дав. мн.* **молєбником, мо(л)бнико(м)** (1456 *ГПХМ;* 1467 *BD* I, 121).

! **МОЛЄБНИМ** *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

***МОЛЄБНЫКЬ** *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

МОЛЄБЪНИК *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

МОЛЄБЪНИКЪ *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

! **МОЛЄК** *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

***МОЛЄЩИ** *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): А хотар тои половини сєла от Молєщи що соут под Орхєєм, нижнои части, да єст от оусєго хотара половина (Ясси, 1497 *BD* II, 98).

ФОРМИ: *род.* **Молєщи** (1497 *BD* II, 98).

! **МОЛИДАВСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛИНЪ** *ч.* (1) (*назва поселення у Волинській землі*) Малин: А въ Молинѣ, въ Мительни не надобе, въ Жуковѣ одъ воза по грошу, а одъ коня не надобе ... мыта давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Молинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***МОЛИТВА** *ж.* (2) молитва: Милостїю Божїею и Пречистыя Єго Матере и молитвами святыхъ и преподобныхъ отецъ нашихъ Печерскихъ я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастиру родители наши... и записалъ есми на своемъ имѣнїи в домъ Пречистой въ годъ же в годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость, а отъ нашого смиреня благословенье и молитву (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **молитву** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI 5); *ор. мн.* **молитвами** (1398 *ДГПМ*).

МОЛИТИ *дієсл. недок.* (5) **1.** (за кого, за що) молити (бога), молитися (богові) (4): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский, и вси наступъники его вечъно и непорушоно, а за насъ и чада наша Господа Бога молитн (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли... и что-бы и нынѣ... та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы тутo и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф аспра обрєтаАщи(м) (!) сА в тои бо(л)ници и да молѣ(т) ба за дшоу ро(д)тєлєи наши(х) и за наше здравиє и за здравиє дѣтєи наши(х) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

2. (кого) благати, молити (1): Того ради молимо вас яко наши прїАтєли добрїи, оучинитє за нашоу волю та вернитє тоти д злат(и) (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370).

ФОРМИ: *інф.* **молити** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *теп. 3 ос. одн.* **молитъ** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *1 ос. мн.* **молимо** (1480—1484 *BD* II, 370); *бажум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... молилъ** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да молѣ(т)** (1471 *DIR«A»* 327).

Див. ще ***ПОМОЛИТИ СѦ.**

***МОЛНИЦА** *ж.* (2) *(назва села на Буковині)* Мольниця: а на то вѣра... мика о(т) молници (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).

ФОРМИ: *род. одн.* **молници** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37).

МОЛОАТЕЦЪ, МОЛОВАТЕЦЪ *ч.* (4) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу монастирєви поченши на долоу гдє упадаєтъ моул⟨о⟩ватецъ оу вышневецъ, та горѣ вышнєвцємъ ⟨до в⟩єрха и полѦны (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); а хотаръ... є(ст)... телицєю долоу до оустїю молоатецъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); А хотаръ тои пасици: поченши из долоу гдє оупад⟨а⟩єть Моловатецъ оу Вышнивецъ, та гори Вишнивцем до верха (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моловатецъ** 1 (1470 *BD* I, 148); **моул⟨о⟩ватецъ** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *зам. род.* до оустїю **молоатецъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **моловатцу** (1470 *DIR«A»* 522).

МОЛОВАТИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь селомь... на терновскоу полѣноу, отъ киприяновы полѣны, моловати емоу на быковци, отъ малого лоужка и къ поросѣчои (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **моловати** (1420 *Cost.* I, 135).

***МОЛОДЕЧНО** *с.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Молодечно: а дана грамо(т) в молодєчнѣ в сєрєду дєкабрѦ s҃і дн҃ь (Молодечно, 1388 *P* 44).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в молодєчнѣ** (1388 *P* 44).

***МОЛОДОСТЬ** *ж.* (3) *(малолітство)* молодість (2): Єсть въ обычаи землї нашои колі и мт҃рь умрє тогды дєти бѣроуть половиноу о(т) оц҃а оусєго имєнїя а прїгожаєтсѦ такымъ дѣтємь оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю нстратїть (XV ст. *BC* 28);

изостати оу молодостї (1) *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **молодости** (XV ст. *BC* 21 зв.); *місц. одн.* **оу молодостї, моло(до)стї** (XV ст. *BC* 28; *СЯ* 40 зв.).

***МОЛОДЫИ** *прикм.* (14) **1.** *(у сполуч. з особовою назвою)* син (1): мы великии кн҃зь швитрикаило олкєрдови(ч) чыни(м) знамєиито... порадившєсѦ єсмо с нашыми кн҃зми и паны... верноули єсмо слоузѣ нашємоу хомѣкови молодомоу на имѦ сєнкови єго очыноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

2. малолітній (1): коли(ж) дєтї молодыи ни(ж) двоуна(д)цєтї лє(т) изостаноуть по мт҃ри алюбо бє(з) оц҃а на(м) (!) сѦ кривда какаѦ кри(в)да оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своя могоутьсѦ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *BC* 26 зв.).

3. нижчий рангом, молодший (4): мы илїа воєвода, господаръ землї молдавскои, ис нашими дѣтми и с нашєю братиєю и с нашєю радою, старою и молодою, знаємо чинимъ... аже мы... владиславоу, кролєви польскомоу... и слюбоуємъ и слюбили єсми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 686—687); мы Стєфань воєвода... вызнавамы и оузѦвлѦмы... аже мы и слюбоуємь и слюбили єсмы, съ оусими нашими паны, и старыми и молодыми... Казимировѣ... королєвѣ полскомоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301);

⟨бояриинъ⟩ молодыи (8) *див.* **БОЯРИНЪ.**

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **молодому** (1451 *ДГШХ*); *наз. одн. ж.* **молодаи** (1435 *Cost.* II, 687); *ор. одн. ж.* **молодою** (1435 *Cost.* II, 686; 1462 *BD* II, 289); *наз. мн.* **молодыи** 1 (XV ст. *BC* 26 зв.); *наз. мн. ч.* **молодии** 1 (1435 *Cost.* II, 689); *ор. мн.* **молодими** 3 (1463 *BD* I, 73; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 122); **молодыми** 3 (1464 *BD* I, 83; 1468 *BD* II, 301; 1470 *BD* I, 147); **молодимы, mołodymy** 2 (1465 *GL* 176; 1469 *BD* I, 138).

***МОЛЧАНЇЄ** *с.* (6) позбавлення кого права оскаржувати судовий вирок, заборона домагатися чого судовим шляхом (1): Юрєи пыталъ фра(н)цика ка(к) бы давно емоу позычилъ фра(н)ци(к) о(т)повєда(л) емоу болє нижьли четыри лѣта мы фра(н)цикови мо(л)чанїє на вєкы колі сѦ оу чєтыри лєта нє оупоміна(л) то страти(л) (XV ст. *BC* 22);

◇ молчанїє творити (кому) (1) позбавляти кого права оскаржувати судовий вирок, забороняти домагатися чого судовим шляхом: коли бы до(л)жникъ рєклъ тоє имєнїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шєє бо тотъ што тобѣ прода(л) а мнѣ бы(л) до(л)жєнъ пєрвїє ни(ж)ли ты коупилъ а колижь такыи боудѣ(т) колї... молчалъ три лѣта и три м(с)ци тогды емоу мо(л)чаны (!) твори(м) на вєкы вѣчныи (XV ст. *BC* 35); молчанїє чинити (1), молчанїє оучинити (кому) (1) позбавляти кого права оскаржувати судовий вирок, забороняти домагатися чого судовим шляхом: а мы то єму осужѦє(м) а панѦмъ Ѧдвизѣ и алжбѣтє вєчноє молчѦниє чинимы (Медика, 1404 *P* 70); фалко жалова(л) о деди(ч)ство на индриха Индри(х) сѦ заложилъ давнымъ записамъ (!) и досвє(т)чилъ сѦ(д)я єго оправилъ а Ѳа(л)кови молъчанїє оучинилъ (XV ст. *BC* 23); имати молчѦниє (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; класти молчанїє (1) *див.* ***КЛАСТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **мо(л)чанїє, молъчанїє** 3 (XV ст. *BC* 22, 22 зв., 23); **молчѦниє** 2 (1404 *P* 70; 1421 *P* 94); **! мо(л)чаны** 1 (XV ст. *BC* 35).

Пор. ***МОЛЧАТИ.**

! МО(Л)ЧАНЫ *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**

***МОЛЧАТИ** *дієсл. недок.* (4) (о чім і без додатка) не заперечувати (проти чого, без додатка) (3): а мы имиє(м) о то(м) мо(л)чати (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142);

не домагатися судовим шляхом (чого) (1): коли(ж) ты(и) три лѣта и трї м(с)ца мо(л)ча(л) тогды имєє(т) вєкы вѣчныи молъча(т) (XV ст. *BC* 34 зв.— 35).

ФОРМИ: *інф.* **мо(л)чати** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **молъча(т)** 1 (XV ст. *BC* 35); *перф. 3 ос. одн. ч.* **молчалъ, мо(л)ча(л)** (XV ст. *BC* 35).

***МОЛЧѦНИЄ** *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**

***МОЛЪВИТИ** *див.* **МОЛВИТИ.**

***МОЛЪДАВСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛЪДАВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛЪДАВЬСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛЪЧАНЇЄ** *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**

***МОЛЪЧАТИ** *див.* ***МОЛЧАТИ.**

***МОЛЬДАВСКЫИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛЬДАВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛЬДАВЬСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОМОТЛИВЫИ** *ч.* (2) *(особова назва):* продали єсмо мыто лоуцъкоє... ша(х)ноу пєгоховичоу а сєнькоу момо(т)ливомоу на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **момо(т)ливомоу** (1487 *АМЛ*).

МОМОУ *ч., невідм.* (1) *(назва лісу у Молдавському князівстві):* а по єго съмрти гдє є(ст) єго до(м) на иєвирѣ половина того сєла оу ли(с) момоу (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

МОНАСТИР *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТИРСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТИРСКЇИ *прикм.* (53) (*цсл.* маиастырьскыи) **1.** *(що належить монастиреві)* монастирський (37): што бы въ тѣхъ пасѣкахь десѦтина нє брана о(т) монастирскы(х) пчєлъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); а тако(ж) тоти люди ис тѦ(х) монастїръскы(х) сєлъ да нє имає(т) никто о(т) наши(х) пано(в) и оурѦднико(в) соудити и(х), ни оу чє(м), ни оу которо(м) дѣлѣ (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); А хотарь тимь млиномь монастиръскимъ от Сєрєтскаго тръга да єст коуда нмъ хотарил пан Ивашко, комис наш (Сучава, 1473

BD I, 181); мы Стефаи воевода... знамєнито чиниимь... оже прїидоша... попь Григорїє, їгоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира ... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу от праваго монастирскаго оурика (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

люди монастирскиє (2), монастирскиє люди (4) *див.* **ЛЮДИ** 2.

2. *(який стосується монастиря, має відношення до монастиря)* монастирський (10): комоу имє(т) сѣ видѣти, аже имаєтъ кривда о(т) ты(х) людєи ис тѧ(х) сєла(х), а о(н) да и(х) ишчє(т) прѧ(д) игоумєно(м) о(т) нѣмца и прѧ(д) оурѧдникы монастиръскыи, а иного соудцѣ да нє имаютъ (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми монастырю нашємоу... да осади(т) сєло, оу монастырскы(х) хотаръ, около монастирю, гдє имє(т) любити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); а тоти... десѣтници... що би нє имали жа(д)ного дила до хотарѣ монасти(р)ского (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); и даєм и дали єсми сєс наш листъ на то: варє кого он пошлєт от слоуг монастирских ... с потрѣбами *монастирскими* до Кєлїи... а мито да нє имают платити (Путна, 1471 *BD* I, 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **монастирскїи** (1463 *Cost. S.* 45); *род. одн. ч., с.* **монасти(р)ского** 1 (1463 *Cost. S.* 45); **манастирского** 1 (1471 *BD* I, 159); **монастирскаго** 1 (1500 *BD* II, 173); близь винограда **монастирьскаа** 1 (1476 *BD* I, 215); *дав. одн. ч., с.* **манастирскомоу, маиастир(с)кому** 2 (1454 *ПГПММ;* 1458 *ПГСММЦ*); **монастирском(у)** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *знах. одн. ч.* **монасти(р)скїи** 1 (1488 *ДГСПМ*); **монастирскыи** 1 (1457 *BD* I, 4); **манастирскы** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *наз. одн. с.* **монастирскоє** (1459 *DIR«A»* 514; 1463 *Cost. S.* 45; 1482 *BD* I, 264); *род. одн. ж.* **монастирскои** (1455 *Cost.* II, 559); *знах. одн. ж.* **монастирскоую** 1 (1500 *BD* II, 173); **монастирскою** 2 (1470 *BD* I, 158; 1482 *BD* I, 263); *наз. мн. с.* **монастирска** (1446 *Cost.* II, 253, 263); *род. мн.* **монастирских, монастирски(х)** 7 (1471 *BD* I, 159; 1472 *DIR«A»* 530; 1490 *BD* I, 120); **манастирски(х)** 2 (1463 *Cost. S.* 45); **монастирскых, моиастирскы(х), монастїръскы(х)** 3 (1431 *Cost.* I, 325; 1449 *Cost.* II, 391; 1457 *BD* 1,4); **монастырскы(х)** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *зам. знах. одн.* оу вє(с) хотаръ **монастирскы(х)** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *дав. мн.* **моиастирскимъ, монастирски(м), монастиръскимъ** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1473 *BD* I, 181); *зам. род. мн.* о(т) **монастирски(м)**... сє(л) 1 (1490 *DC* 148); *знах. мн.* **монастирски(х)** 3 (1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125); **монастырскіє** 1 (1500 *АСД* II № 3); *знах. мн. ч.* **монастирски** 2 (1470 *DIR«A»* 522, 523); **моиастырскыи** 1 (1454 *Cost.* II, 517); **монастиръскыи** 1 (1446 *Cost.* II, 251); *знах. мн. с.* **монастирска** (1470 *DIR«A»* 522); *ор. мн.* **монастирскими** 1 (1471 *BD* I, 159); **манастырскыми** 1 (1435—1436 *Cost.* I, 495); *місц. мн.* **оу монастирских, монастирски(х)** 3 (1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530); **монастиръскы(х)** 1 (1449 *Cost.* II, 391).

***МОНАСТИРСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТИРЪ, МОНАСТИРЬ, МАНАСТИРЬ, МОНАСТИР, МОНАСТЫРЪ *ч.* (508) (*цсл.* манастирь, монастирь, *гр.* μοναστήριον) *(релігійна община монахів або монахинь)* монастир (424): и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ, мужъ мой, говорилъ намъ и казалъ записати по души своей къ манастыру Светому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а тия сєла дадоше прѣ(д) намн и на нашє вѣданїє ис полємь и съ лѣсомь и съ водою и съ въсѣмь прижитко(м) да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); Се язъ кнѧзь олєксанъдро володимировичь и своию кнѧгинєю московъкою и своими дѣтми далъ єсмь дєсѧтину с(с)тѣ (!) бци оу лаврошєвъ манастырь ис турцѧ оу вѣки (Лаврашів, 1429 *Р* 113); и також ты(х) людєи и никто да нє смѣєтъ соудити николи, але да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастирѣ, а иного соудцоу да нє имаютъ николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); я ларио(н) игоуме(н) пересопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж) ог(с)дрь (!) коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) мєнѣ бгомо(л)ца своє(г) ты(м) манастире(м) стоє прч(с)тоє оу пересопнци, и ты(м) нме(н)ємъ, которое(ж) придано, к црки бо(жи)єи, стомоу манастырю, на имѧ чємери(н) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); маеть настоятель того моиастыра Светоє Пречыстоє въ Пустынцѣ... тую землю... какъ здавиа было, по тому, завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

земельний наділ та господарські угіддя, що належали общині монахів або монахинь (54): грань... зъ леса Лютыцею... въ стависче бобровоє... черезъ пусчу нашу и ловисча... за монастыръ Дубинский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); пани хонька васковая дѧдьковича жєна... продала єсть тотъ *мунастырь* за к гривєиъ сєрєбра вѣсного имєнємь иванови губцѣ протодьякоиови стго ивана... а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь, имєнємь калєниковъ црквъ стоѣ бци оуспѣньє причистоѣ изъ блг(с)влѣнъємь пискупа ларивона... а тому *мунастырєви* нє о(т)лучѧтисѧ о(т) стго ивана оу вѣки (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); а хота(р) томоу монастирєви о(т) стримтоуры хотаромъ горѣ до вєрха (Сучава, 1423 *Cost.* I, 233); а въ гай далъ єсми єму у пулъ гаю за манастыремъ Помостича, потреб єму бчола водити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); а братаиичю их Томи и сєстри єго Анни а они сѣ достали сєла оу их част половина от Гълєщєци и трєтѣѧ част от Пънчєци и половина от монастирь и съ половина полѣни (Сучава, 1490 *BD* I, 403); Дали есмо монастыръ Пречистоє Богоматери на Пересопницы кнєгини Михайловои Василевича Чорторыскои кнєгини Марїи, а увязати ее въ тотъ монастыръ велѣли есмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36);

(місце, де розташована церква та житлові будівлі монахів) монастир (5): a na kriposth szemu listhu nasemu nasu peczath priwisilijesmo w naszom sely w Hlynienich za łwowom cztiry myły protyw manastiriie Unyeowa (Глиняни, 1395 *GL* 166); Пис(а) оу свѧтомоу моиастирю Поутєнскомоу... іермонах тах(а) Паисїє (Путна, 1476 *BD* I, 212);

монастырь калєниковь (1) *(назва монастиря у Перемишльській землі):* а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калєниковъ иванови губцѣ... со всѣмъ объѣздомъ и со всѣми границѧми и землєю и сѣножатьми и зъ гаими... и со всѣми оужитки (Перемишль, 1378 *Р* 26); монастырь красносельскии (1) *(назва Спаського Красносельського монастиря під Луцьком у Волинській землі):* Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣєви(ч) марша(л)ко волы(н)ско(и) землѣ... записоуває(м)... сєло... доросы(н)... намасты(р) (!) кра(с)носе(лс)ки(и) по(д) лоуцко(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); монастырь николскии поустынскии (1) *(назва монастиря святого Миколи Пустинського у Києві):* а то(т) дє манасты(р) пєчє(р)скїи з придєлами своими мн(с)тырє(м) николски(м) поусты(н)ски(м) в кїєвѣ и з ынши(ми) трєма монастыри... и то(т) мн(с)тыр пєчє(р)скїи былъ звєко(в)... самъ в себѣ ставропигїя (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Пєчєрскии монастырь (7), монастырь Пєчєрскии (8) *(назва Києво-Печерського монастиря):* а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а пи(с)на въ кїєвѣ въ обитѣли срьстѣи въ пєчєрьско(м) монастыри прѣстыѧ бца и при(д)бны(х) (!) оць антонїа и Θео(д)сїа (Київ, 1446 *Р* 155); а в то(т) манасты(р) пєчє(р)скїи нивчє(м) нє встоупатися Митрополито(м) кїєвски(м) а нє Крилико(м) (!) Соθєискимъ никаки(м) дѣломъ вєчно (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Гноу и оцоу

нашемоу Ѳиларетоу архимандритоу печерскомоу єже о ѿъ из братиєю старци пє(ч)рска(г) монастырѧ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); м о н а с т и р ь П о у с т ы н с к и и (1), п о у с т ы н с к и и м а н а с т ы р ь (2) *(назва монастиря святого Миколи Пустинського у Києві):* Сє ѧ кнзь долголдать долголдатовн(ч)... даю... стму николє поустиньскому ионину манастырю тоую зє(м)лю на имѧ то(л)столѣсьско(г) конона (Київ, 1427 *Р* 108); Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, державца Кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли... и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей к стому Николе (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои... записа(л) бы(л) стому николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (б. м. н., 1499 *ПИ* № 3); м а н а с т ы р ь С є р г и є в ъ (1) *(назва Троїце-Сергієвського монастиря у Московському князівстві):* мы кнгины (!) олєкса(н)довоѧ (!) наста(с)я кие(в)скаѧ... придали єсмо оу до(м) стыя тр(о)ци к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наших (Київ, 1459 *Р* 174); в р ъ з а р є в ъ м о н а с т ы р ь (2) *див.* ***ВРЪЗАРЄВЪ**; А ц к о в ъ м о н а с т ы р ь (1) *див.* ***ЯЦКОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **монастиръ, монастир** 5 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1454 *Cost.* II, 513; 1491 *BD* I, 464; 1500 *BD* II, 173); **монастирь** 2 (1411 *Mih. Alb.*; 1499 *BD* II, 156); **манасты(р), мана(с)ты(р)** 2 (1481 *ГПМ;* XV ст. *ВОРСР* 179); **мн(с)ты(р)** 1 (1481 *ГПМ*); *зам. род.* ис того **монастиръ** 1 (1444 *Cost.* II, 208); **монастирь** 3 (1458 *Mih. Doc.* 121; 1490 *BD* I, 403); *зам. місц.* въ том **монастиръ** 1 (1470 *BD* I, 155); оу **монастыръ** 1 (1448 *ДГПР*); в **манастирь** 1 (1476 *BD* I, 216); *род. одн.* **монастира** 10 (1490 *BD* I, 419, 420, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 453; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); **монастыра** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1500 *АСД* II, № 4); **манастыра** 1 (1398 *ДГПМ*); **манастырѧ** 1 (1404 *Р* 68); **монастырѧ** 1 (1498 *ЧІАФ*); **мнстря** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **мн(с)тыря** 2 (1481 *ГПМ*); **монастирѣ, монастирѧ** 29 (1411 *Mih. Alb*; 1429 *Cost.* I, 248; 1443 *Cost.* II, 185; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1470 *BD* I, 141; 1472 *ДГСВМ;* 1475 *BD* I, 200; 1481 *KI;* 1487 *BD* I, 312; 1491 *BD* I, 449 і т. ін.); **манастирѣ** 3 (1463 *Cost. S.* 45; 1471 *BD* I, 159; 1481 *UKP*); ! **мостирѣ** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **монастырѣ** 4 (1420 *Cost.* I, 135; 1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР*); **manastirie** 1 (1395 *GL* 166); **монасты(р)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **монастир** 1 (1491 *BD* I, 473); **монастирю** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *зам. дав.* єсми дали **монастира** от Поутнои въ задоушіє прєдков наших 1 (1490 *BD* I, 421); *дав. одн.* **монастирю** 153 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *DIR«A»* 455; 1437 *Mih.* 203; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *DIR«A»* 503; 1456 *ГПХМ;* 1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 153; 1482 *BD* I, 263; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **монастырю** 41 (1422 *DIR fig.* № 35; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *ДГПР;* 1452 *DIR«A»* 500; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 531, 561; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* I, 6 і т. ін.); **манастырю** 21 (1415 *Р* 87; 1427 *Р* 108; 1439 *Cost.* II, 31; 1444 *DIR«A»* 481; 1459 *Р* 174; 1467 *СП* № 13; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1490 *Пам;* 1499 *ПИ* і т. ін.); **манастирю** 13 (1404 *ГМ;* 1441 *DIR«A»* 477; № 3 1444 *DIR«A»* 481; 1453 *ПГОВ;* 1456 *Cost.* II, 582; 1460 *Cost. S.* 41; 1463 *Cost. S.* 45; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); ! **монастрю** 1 (1443 *Cost.* II, 128); **монастироу** 70 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1431 *Cost.* I, 325; 1454 *Cost.* II, 508; 1466 *BD* I, 105; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 419; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **монастыроу** 2 (1398 *ДГПМ;* 1400 *Mih.* 208); **манастироу** 3 (1404 *ГМ;* 1448 *DIR* № 10 b); **манастыру** 6 (1401 *АкВАК* III, 2; 1446 *AS* III, 5); **мн(с)тырю** 1 (1481 *ГПМ*); **монастиреви** 24 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1428 *Cost.* I, 233; 1431 *Cost.* I, 325; 1447 *Cost.* II, 289; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *Cost. D.* 12; 1470 *BD* I, 147; 1487 *BD* I, 312; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); **монастыреви** 4 (1409 *Cost.* I, 71; 1422 *DIR fig.* № 35; 1427 *DIR«A»* 450; 1458 *BD* I, 6); **манастиреви** 2 (1439 *Cost.* II, 46); **мунастыреви** 2 (1378 *Р* 26); **монаст...** 1 (1446 *ПГСПМР*); **монастирію** 1 (1453 *Cost.* II, 453); ! **намасты(р)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); *знах. одн.* **монастиръ, монастир, монасти(р)** 38 (1424 *Cost.* II, 956; 1434 *Cost.* I, 391; 1443 *ДГСПМН;* 1447 *Cost.* II, 288; 1456 *ГПХМ;* 1466 *BD* I, 105; 1469 *BD* I, 134; 1475 *BD* I, 200; 1490 *BD* I, 419; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **монастырь** 1 (1499 *АЛМ* вип. 2, 36); **монастирь** 11 (1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 170; 1473 *ШКН* 164; 1475 *Cost. D.* 3; 1487 *BD* I, 312; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 403; 1491 *BD* I, 467; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **монастыръ, монастыр, монасты(р)** 9 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1453 *DIR«A»* 503; 1458 *BD* I, 6; 1459 *BD* I, 34; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; XV ст. *ВОРСР* 179; 1500 *Cost. S.* 230); **манастыр, манасты(р)** 3 (1446 *AS* III, 5; 1481 *ГПМ*); **манастырь** 1 (1429 *Р* 113); **мн(с)ты(р)** 1 (1481 *ГПМ*); **манастиръ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **мунастырь** 2 (1378 *Р* 13, 26); **мунастыръ** 1 (1378 *Р* 26); **монастирѣ** 1 (1475 *BD* I, 200); **монастира** 1 (1490 *BD* I, 421); *ор. одн.* **манастыремъ, манастыре(м)** 3 (1394 *Р* 54; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1467 *СП* № 13); **манастиремъ** 1 (1456 *Mih.* 213); **манастиромь** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **монастыремъ, монастырем** 2 (1424 *Р* 99; 1473 *BD* I, 183); **мн(с)тыре(м)** 2 (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **оу (на) монастири** 4 (1471 *BD* I, 159; 1476 *BD* I, 217; 1487 *AAR;* 1499 *BD* II, 148); **оу (въ) монастыри** 2 (1446 *Р* 155; 1462 *BD* I,71); **на манастыри** 2 (1440 *Р* 142; 1499 *ПИ* № 3); **у монастырѣ** 2 (1398 *ДГПМ;* 1401 *АкВАК* III, 2); **оу монастирѣ** 1 (1457 *BD* I, 5); **оу монастырю** 1 (1476 *BD* I, 212); **оу монастыр** 1 (1470 *BD* I, 148); **оу манастырь** 1 (1476 *BD* I, 216); *наз. мн.* **монастиреве** (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **монастиреи** (1464 *BD* I, 83); *знах. мн.* **монастири** (1491 *BD* I, 473); *ор. мн.* **монастыри** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **МОНАСТИРѢ.**

***МОНАСТИРЪСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКІИ.**

***МОНАСТИРЪСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКІИ.**

МОНАСТИРЬ *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТИРЬСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКІИ.**

МОНАСТИРѢ, МАНАСТИРЯ *ж.* (39) *(релігійна община монахів або монахинь)* монастир (19): мы иліа воєвода... чини(м) знамєнито... аже... дали єсми нашемоу манастыри стомоу възнє(с)нїю о(т) нємца єдно сєло ... на имѧ сєвковцн (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дали єсми монастыри нашемоу о(т) нѣмца... нашоу землю що є(ст) подли нємца (Ясси, 1455 *Cost.* II, 525); И оу том також прїидоша прѧд нами и прѧд нашнми бояре... кир поп Паисїє ι архимандритъ и съ въсѣми братїѧми от Поутєнскои монастири... и продали свою правоую отнинноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153);

земельний наділ та господарські угіддя, що належали общині монахів або монахинь (9): а хотаръ... о(т) монас‹тирѣ п›опєрєкъ на трънавкоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... правоє єго о‹т›ниноу и выкоуплєнїє, сєло на имѣ бозїанїи на вєрхъ албънєю и съ монастирєю и съ обама поточки, щоже ємоу продали тоє сєло и монастиръ плєменнци єго (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); а хотаръ томоу сєло и тои манастиры да єст по старимы своимы хотари, коуд‹а› из вѣка оживали (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнимто.— *Прим. вид.)*... оже прїидошѧ прѧд нами... слоуга наш Татоул от Бръзотъ... и продал от своєго оурика н от своєго хотара єдно мѣсто от поустини на Бръзотѣ, на имѣ гдє монастирѣ была (Дольний Торг, 1470 *BD* I, 113); А хотар... прости чєрєс сєлищє под старом монастири... на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(місце, де розташована церква та житлові будівлі монахів) монастир (11): пи(с) тадо(р) оу манастиря о(т) полѣны (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); блгочтивьи г(с)п(д)рь въсеи земли мо(л)дав(с)кои ю стефань воєвода... създа и сътвори тоурнь съ и моур около манастирѣ (Путна, 1481 *KI*); пса(н) оу стго великого чю(до)творца николы в манастыри оу поусты(н)цє (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **монастирѣ** 1 (1466 *BD* I, 113); *зам. місц.* пи(с) тадо(р) **оу манастиря** о(т) полѣны 1 (1448 *Cost.* II, 366); *род. одн.* **монастири** 3 (1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 153, 156); **монастирѧ, монастирѣ, монас⟨тирѣ⟩** 5 (1429 *Cost.* I, 248; 1470 *BD* I, 148, 153; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 154); **от монасти(р)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121, 123); **манастирѣ** 1 (1481 *KI*); *род. молд.* **монастиреи** 1 (1463 *Cost. S.* 45); **манастиреи** 1 (1463 *Cost. S.* 45); *дав. одн.* **манастиры** 1 (1460 *Cost. S.* 41); **! монастиръ** 1 (1458 *DIR«A»* 513); **монастыри** 2 (1455 *Cost.* II, 525); **монастири** 5 (1453 *Cost.* II, 445; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 148, 154); **манастыри** 1 (1438 *DIR«A»* 472); **монастир** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **монасти(р)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *ор. одн.* **манастирєю** 1(1460 *Cost. S.* 41); **монастирєю** 1 (1446 *Cost.* II, 247); *місц. одн.* **оу (въ) монастири** 4 (1471 *BD* I, 159; 1476 *BD* I, 217; 1487 *AAR;* 1499 *BD* II, 148); **в манастыри** 1 (1499 *ПИ* № 3); **оу монастирѣ** 1 (1457 *BD* I, 5); **оу монастыр** 2 (1448 *ДГПР;* 1470 *BD* I, 148); **! въ монастирь** 1 (1476 *BD* I, 216) **оу монасти(р)** 1 (1448 *DIR«A»* 491); *род. мн.* **монастирь, монастир** (1470 *BD* I, 150, 152).

Див. ще **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТЇРЪСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МОНАСТЫРСКІИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МОНАСТЫРСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТЫРЪ *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТЫРЬ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТЫРЯ** *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МОНАХ** *ч.* (1) (*гр.* μοναχός) монах: ⟨и⟩с⟨пис⟩ах ⟨м⟩онах Иларионь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨м⟩онах** (1462 *BD* I, 71).

Див. ще ***МНИХЪ.**

***МОНЄТА** *ж.* (17) (*стп.* moneta, *лат.* moneta) гроші, які мають обіг у державі, грошовий знак (3): коли(ж) оди(н) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а манита (!) маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х) которая(т) (!) имєєть быти вѣчно и добраѧ и годѧчая а была любапрїимна вси(м) людє(м) (XV ст. *BC* 34 зв.);

монєта чєская (2), чєская монєта (10) *(монета чеської чеканки)* чеська монета: Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое набытое Всекрево пану Федку Юнковичу... за полтораста копъ маниты (!) ческое (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); А сє я Некраш Колчеєвич из братьєю своєю... продали... двоє *(читаємо* двє.— *Прим. вид.)* селища на имѧ Доубища вєчно за шєстьдєсѧт копъ грошей чєскоє монєты (Кременець, 1497 *AS* I, 112); краковская монєта (!) *див.* **КРАКОВСКИИ**; литовская монєта (!) *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **! манита** (XV ст. *BC* 34 зв.); *род. одн.* **монєты** 5 (1424 *P* 102; п. 1450 *ПИ* № 9; 1454 *AS* III, 10; 1491 *AS* I, 97); **монєты** 6 (1470 *AS* I, 65; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 120; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1497 *AS* I, 112); **манєты** 2 (1475 *AS* III, 14; 1488 *AS* I, 88); **! маниты** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); *місц. одн.* **о монїтє** (XV ст. *BC* 8 зв., 34).

МОНИВИД *див.* **МОНИВИДЪ.**

МОНИВИДОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томь были свєдоки... кнзь олєксандръ иванови(ч) носъ пань ивашко монивидовичь (Київ, 1433 *P* 119); А при томь были свєдоки кнаѧзи и паны рада наша... пань ивашко монивидовичь пань юрша (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **монивидовичь** (1433 *P* 119; 1434 *P* 128).

МОНИВИДЪ, МОНИВИД *ч.* (6) *(особова назва, лит.* Man(i)vydas): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... охрѣмъ братьѧ єго терєшко ондрюшко никонъ василєи дмитриєви(ч) монивидъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); А при томъ были сведъки, наша верная рад⟨а⟩: владыка луцкии Феодосий, панъ Монивидъ, панъ Юрша (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при тои речи были сведки наша ⟨ра⟩да: пан Монивид староста подолский и кременецкий, а пан Юри маршалок н⟨а⟩шь (Луцьк, 1444 *AS* I, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Монивидъ, Монивид, мониви(д)** (бл. 1392 *P* 47; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138, 141; 1444 *AS* I, 40).

***МОНЇТА** *див.* ***МОНЄТА.**

МОНТИГИРДОВИЧЪ, МОНТИКГОРДОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были тые панове: панъ Петрашъ Монтикгордовичъ, маршалекъ земли Литовскои, панъ Судивой, намѣстникъ Ковенскій (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были свѣдоки... маршалокъ земскій панъ Петръ Монтигирдовичъ, панъ Виленскій панъ Судивой (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Монтигирдовичъ** 1 (1492 *АЛМ* 31); **Монтикгордовичъ** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106).

МОНТОВТОВИЧ *ч.* (5) *(особова назва):* мы кн⟨ѧ⟩зь Василей, кн⟨ѧ⟩зь Семєн... сознаваєм...: дѣлили єсмо отчину свою промєж сєбє перед паном Михайлом Монт⟨о⟩втовичом старостою Луцким (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); а то свѣдомо паноу Михаилоу Монтовтович(оу), старостѣ Лоуцком(у) (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Монтовтович** (1463 *AS* I, 55; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 69); *дав. одн.* **Монтовтович(оу)** (1475 *AS* I, 71); *ор. одн.* **Монт⟨о⟩втовичом** (1463 *AS* I, 54).

***МОНѢТА** *див.* ***МОНЄТА.**

МОРДВИНА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село по(д) каражиномъ мордвина, єще село пониже мордвина по(д) каражиномъ на доброуши где соу(т) кръници (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* пониже **мордвина** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. знах.* дали село ... **мордвина** 1 (1437 *Cost.* I, 541).

МОРДВИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ... Васько Дробишевичъ, а Мордвинъ Когановичъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мордвинъ** (1401 *АкВАК* III, 2).

***МОРЄ** *с.* (7) море: велики самодєржѧвнъи мл(с)ти бжн гнъ ю романь воєвода обладаѧ землєю молдавьскою о(т) планины до морѧ даль єсмь ис моимъ сынъми олєксандро н богданъ слузѣ нашему иванышю... за єго вѣрную службу ѣ села на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); и о(т) того села на низъ днѣстромъ до морѧ к земли волоскои тѧгнєть (Ланчиця, 1433 *P* 125); А Сочавское мыто нигде да не платѣтъ, лише оу Сочавѣ, хотѣ бы за морєм ходили (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *род. одн.* **морѧ** (1392 *Cost.* I, 7; 1393 *Cost.* I, 13; *Cost.* II, 607; 1433 *P* 125); *ор. одн.* **морємъ, морєм, морє(м)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***МОРЕВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина ижбы бояръ нашихъ Смоленскихъ Бубна, а Дуденка Суморока, а Моревича земли моцно за себе забралъ, а съ того намъ жадное службы нѣтъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моревича** (1495 *АЛМ* 83).

***МОРИНО** *с.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Сє язъ велнкыї кнѧ(з) дмитриї олгирдовичь... далъ єсмь сто(ї) бци гнидковича лукно... ї озєра ї моринс (б. м. н., 1336 *P* 33).

ФОРМИ: *знах. одн.* **морино** (1386 *P* 33).

!МОРИЧЬ *див.* **МОГОРИЧЬ.**

МОРОЗОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨А⟩зю Василью осталсА город Збараж, а к тому села: Янковци... Морозовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Морозовцы** (1463 *AS* I, 54).

***МОРОЗОВЪ** *прикм.* (1): продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имА крѣхає(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортныє алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская а грицєва а морозова (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **морозова** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. ***МОРОЗЪ.**

***МОРОЗЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы князь Семенъ Александровичъ дали есмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Морозови** (1459 *ЗНТШ* XI, 13).

***МОРОУНА** *ж.* (1) (*молд.* морун «білуга») білуга: мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали и потвєрдили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ, да имают на каждіи год от нас по ї бочкы вина и два мажи рыби, єдъна мажа мороун а дроуга коропина (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *род. мн.* **мороун** (1466 *BD* I, 105).

МОРХИНА *ж.* (1) *(особова назва):* василь окоуличъ даєть двѣ вєдрѣ мєдоу... гринь даєть вєдро мєдоу, морхина даєть двѣ вєдрѣ мєдоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз. одн.* **морхина** (бл. 1458 *P* 167).

МОРШАЛКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МОРЪШАЛКО** *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МОРЬСКЫИ** *прикм.* (1) морський: А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать абы (нє) были какъ морьскы(и) дивъ потрєбно єсть абы однакіи соудъ былъ какъ крако(в)скыи зємли (XV ст. *BC* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **морьскы(и)** (XV ст. *BC* 34 зв.).

***МОСКВА** *ж.* (6) *(Велике князівство Московське)* Москва: А бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)квє бы(л) в по(и)маньи (Вільна, 1495 *ВМБС*); А што всказалъ ижъ шлєть своєго посла до свата своєго до вєликого кнзя ивана васи(л)євича жадаючы абы г(с)дръ нашъ далъ єго послу добровольноє проєханьє чєрє(з) єго мл(с)ти панъства до москвы и о(т)толє зася до волоскоє зємли и г(с)дръ єго мл(ст) вєлики(и) кнА(з) да(л) єго послу проєханьє чєрє(з) свою зємлю до москвы и отъто(л) засА до ихъ зємли до волохъ (б. м. н., 1496 *ОПВВД*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Москвы** (1496 *BD* II, 405; *ОПВВД; ПЧФГ* 35); *місц. одн.* **на москвє, мо(с)квє** (1495 *ВМБС*).

МОСКВЇЧЬ *ч.* (1) уродженець або житель Великого князівства Московського, Москвич в лѣто≠3 ~ В мца сє(п) ~ ки прѣстависА васıлиа москвїчь ивановъ сн ~ ВсАково (Сучава, 1494 *ДБСН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **москвїчь** (1494 *ДБСН*).

***МОСКОВСКИИ** *прикм.* (20) *(який стосується Великого князівства Московського)* московський: а Ако ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнА(з) дмитрню московьско(м) и правду дали оужь ѣдє(м) н хочє(м) сА порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии оу нашєи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); И тако(ж) и сва(т) нашъ вєлики(и) кнзь московски(и) иванъ васи(л)євичъ тєсть вашєє мл(с)ти присла(л) до насъ свои(х) пословъ о томъ абы(х)мосА з вашєю мл(с)тю пото(к)мєли и ми(р) вєчны(и) взАли (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60); маєть онъ съ тыми Єго послы єхати чєрєзъ нашо панъство до границы московъскоє... тоюжъ дорогою до волоскоє границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); И нашого посла послали єсмо посполъ зъ московъскимъ посломъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **московски(и), моско(в)ски(и)** (1496 *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.); *род. одн. ч.* **московъского, моско(в)ского** (1481 *BD* II, 365; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447, 448, 449); *дав. одн. ч.* **московьско(м)** (1388 *P* 43); *знах. одн. ч.* **московъского** (1499 *BD* II, 449); *ор. одн. ч.* **московъскимъ** (1499 *BD* II, 448, 449); *род. одн. ж.* **московъскоє** (1498 *BD* II, 412); *знах. одн. ж.* **московъскую** (1498 *BD* II, 412).

***МОСКОВЪКА** *ж.* (1) уродженка великого князівства Московського московка: Сє язъ кнАзь олєксанъдро володнмировичь и своию кнАгинею ~ московъкою и своими дѣтми далъ єсмь дєсАтину с(с)тѣ (!) ~ бцн оу лаврошєвъ манастырь ис турцА оу вѣки (Лаврашів, 1429 *P* 113).

ФОРМИ: *ор. одн.* **московъкою** (1429 *P* 113).

***МОСКОВЪСКИИ** *див.* ***МОСКОВСКИИ.**

***МОСКОВЬСКИИ** *див.* ***МОСКОВСКИИ.**

МОСОРЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨А⟩зю Василью осталсА город Збараж, а к тому села: Янковцы... Мосорєвцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Мосорєвцы** (1463 *AS* I, 54).

МОСОРИ *мн.* (2) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* Ино мы тыє дворища мосори потвє(р)жаємъ єму си(м) наши(м) листо(м) вєчно и нєпорушно и єго жонє и и(х) дєтє(м) (Берестя, 1497 *ПКИП*).

ФОРМИ: *наз.* **мосори** (1497 *ПКИП*); *знах.* **мосори** (1497 *ПКИП*).

***МОСОРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я... дала єсми єму... имєнє... ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок... по Стохот; Стохотомъ почєнши от Мосора половицєю рєки... аж до вєлицкого ставу по грєблю (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мосора** (1488 *AS* I, 242).

***МОСТ** *див.* ***МОСТЪ.**

!МОСТИРѢ *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МОСТЪ** *ч.* (18) міст (14): грань... отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); а хотарь ємоу... по потокоу горѣ до моста драгомира бранищѣрєва о(т) того моста прости... на краи вышнєи доубровоу (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а иноє люди новыє а и тыє дають коли сА мєдъ родить а и тоутъ мостъ чинивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); Пани МихайловаА повєдила, ижъ за вєликого кнАзА Швитрикгайла коли мой пан сына крєстил оу пана ВасилА, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит (Луконица, 1478 *AS* III, 17); Я... дала єсми єму... имєнє.. ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок рєкою Лютицею до мосту и вєликому гостинцу... по Чортов Ставок (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242);

(назви мостів у Молдавському князівстві) м о с т ь В є ц и н (1): А хотарь тои половина сєло... до Чорном потокоу оу мость Вєцин (Сучава, 1488 *BD* I, 356); м о с т ъ г р ъ л а н н ч ь (1): а хотары тѣмъ сєломь... на мостъ гръланичь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135);

Л ю б є ц к и и м о с т ъ (1) *див.* ***ЛЮБЕЦКИИ**; п и н ь с к ы и м о с т ъ (1) *див.* **ПИНСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **мосту** 6 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1375 *P* 28; 1389 *РЕА* I, 26; 1473 *ШКН* 165; 1488 *AS* I, 242); **моста** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1473 *BD* I, 183); *дав. одн.* **мостоу** (1478 *AS* III, 17); *знах. одн.* **мостъ, мость, мост, мос(т)** (1366 *P* 14; 1420 *Cost.* I, 135; 1424 *Cost.* II, 956; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1478 *AS* III, 17; 1488 *BD* I, 356).

***МОСТЬ** *див.* ***МОСТЪ.**

МОТИШЕЩІИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми такожє єсми дали и потвєрдили нашємоу вѣрномоу бояриноу, паноу Шєфоулоу Чєрнатоу, тоє вишєписанноє сєло Мотишєщіи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); ТАм мы... далї и потвєрдили єсми ємоу... сєла на имѣ... Чєрнъшєщіи... Мотишєщіи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **Мотишєщіи** (1463 *BD* I, 73, 74; 1468 *BD* I, 130); *знах.* **Мотишєщіи** (1463 *BD* I, 74).

МОТОВИЛОВО *с.* (1) *(назва земельної ділянки у Київській землі):* я вслчько бодє(н)ковьский Исвоими де(т)ми... вызнаває(м)... н(ж)... продали єсмо пану мартнну кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) а к томоу сѣлищю зѣмли бортныє алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская а грицєва а морозова а оушако(в)ская а мотовилово (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мотовилово** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

МОТОЛОВИЧИ *мн.* (1) *(назва присілка у Київській землі):* а єщо къ грєжаномъ присєлокъ мотоловичи в томъ сєлє три слоуги а чєтыри данъники (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **мотоловичи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***МОТОСЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла на кородѣ... обѣ части, и по тои сторонѣ, межи мотосєщи и межи витєзєщи, єдно мѣсто о(т) поустини, да осадютъ сєло (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *ор.* **мотосєщи** (1448 *Cost.* II, 323).

МОТРОУНА *ж.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Матрона, *гр.* Μοτρώνα, *лат.* Matrona) Мотря, Мотрона: мы алєксандрь воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоти истинныи слоугы наши сыновє стана лоукавєцкого, юриє и козма и сєстра ихъ мотроуна и сыновє шєрбкови... слоужили намъ и(х) предковє правою н вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мотроуна** (1428 *Cost.* I, 202).

***МОХИЛА**[1] *див.* **МОГИЛА**[1].

МОХИЛА[2] *див.* **МОГИЛА**[2].

***МОХНАТЫИ** *прикм.* (1) ◇ лоза Мохнатая *див.* ***ЛОЗА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Мохнатую** (1430 *ГВКЛ* 8).

МОХОРИЦЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истинніи наши слоуги... жаловали єсми их... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла... на имѣ... Шєрбєщїи... и Мохорицїи пониже оустїє Пожерити (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **Мохорицїи** (1495 *BD* II, 59).

***МОХОТОЛОКИ** *див.* ***МУХОТОЛОКИ.**

***МОХЪ** *ч.* (2) ◇ великии мохъ *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1.

ФОРМИ: *знах. одн.* **мохъ** (1458 *Р* 167); *ор. одн.* **мхо(м)** (1458 *Р* 167).

МОЦ *ж.* (30) (*стч., стп.* moc) **1.** *(реальні умови, засоби)* спроможність (5): тогды што на(м) єго мл(с)ть повєли(т) и чимь на(с) єго мл(с)ть пожалуєть... а мы тоє имаємь оучинити... по(д)лу(г) моци нашєи (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775); И коли боудет пана нашєго королѧ приказаниє... абыхомь єго милости помоч и послоушєнство оудилали... а мы имаємь оудилати... подлоуг моци нашєи (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Також и... крал... и братїя єго... зємлю нашю молдавскоую... завжды, по их милости моци, боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

2. дійова сила, чинність (3): на инши час подобны имает єго милость дєн и мѣсцє отложити, з моцъю и бєз пороушєня *(в ориг.* пороушєна.— *Прим. вид.)* нинѣшного листоу и присѧгы нашои првимѣнєнои (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

прымоцы заховати (1) зберегти чинність: а заплативши заруки, предся сєс лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

3. правомочне повноваження (4): а мы з нашимї паны з нашєю ра(до)ю маєть (!) того досмотрєти. а єсть лї аже нє боудємъ тамъ тогды шєсть алюбо чєтыри наменъ прїлоучаємъ соу(д)н алюбо по(д)соу(д)ковъ што имають тоую рє(ч) осоуди(т) нашєю моцью (XV ст. *BC* 12 зв.);

w mocy (чиїй) (1) в розпорядженні (чиєму): a wsiakije reczi ruchomyje, abo ne ruchomyje majet' byti w naszoj mocy (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); имати моць (4), моць мати (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

4. збройні сили (10): въ всєи покори и почєстъно(т)н оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ томоу исномоу паноу нашємоу мл(с)тивомоу, паноу владиславоу, кролєви... и єго намѣстко(м) колко кро(т) боудє(т) потрѣбизна, на вѣкы вѣчнїи часы, съ въсѣю нашєю моцїю и радою... на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); слюбоуєм... єго милости кролю и по том боудоучим и Короуни полскои и зємлѣм и панством єго милости помагати, головою нашєю н людми и моцами нашими, против каждомоу нєпрїятєлю кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); Мы... Стєфан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашєю моцю и зємлєю нашєю молдавскою... боудоум (!) єхати на тоурєцкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

приходити моцью (1) *див.* ***ПРИХОДИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **моц** (1499 *BD* II, 420, 424); *род. одн.* **моци** 5 (1455 *Cost.* II, 775; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 285; XV ст. *BC* 13 зв.; 1468 *BD* II, 301); *зам. ор.* съ оусєю своєю **моци** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн.* **моць, моц** (XV ст. *BC* 18, 19 зв.; *СЯ* 41 зв.; 1499 *BD* II, 424); *ор. одн.* **моцю, моцью, моцъю** 6 (1462 *BD* II, 285; XV ст. *BC* 12 зв., 15; 1499 *BD* II, 420, 423); **моцєю** 2 (1499 *BD* II, 420, 422); **моцїю** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. одн.* **по (в, w, при) моцы, тосу** 2 (1388 *ZPL* 104; 1475 *AS* I, 72); **моци** 1 (1499 *BD* II, 420); *ор. мн.* **моцами** 1 (1485 *BD* II, 372); **моцамы** 1 (1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***МОЧЬ.**

МОЦНЄ, МОЦНѢ *присл.* (5) (*стч.* mocně, *стп.* mocnie) **1.** силою, насильно (1): И мы Бориса Семеновича пытали: маешь лн ты, Борисе, о томъ на него доводъ, штобы онъ нашн бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

2. твердо, непохнтно (4): а которыижь то листы и записы хочємъ... въ оусѣхъ члонцѣхъ и положєнїєхъ и оукладѣхъ... моцнѣ дєржѧти и ховатн вѣрно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); Тоє въсє... слюбоуємъ... Яноу Олбрахтоу... и братїям єго... моцнє и непороушєннє... имаємо дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

Див. ще **МОЦНО** 1, 3.

МОЦНО, МОЦЪНО *присл.* (10) (*стч., стп.* mocno) **1.** силою, насильно (8): А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ... земли моцно за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Жаловали намъ кнгни федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на... пана богдана сопєжича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєиє(и) и(х) о(т)чинъны(х)... моцно бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючы намъ... што жъ онъ зъ доконъчаньѧ своєго н крєстъного цєлованьѧ вамъ выступилъ и люди свои моцно вослалъ оу вашу зємлю и шкоды вамъ вєлнкии поделалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. правомочно (1): тогды па(н) пїтрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ сєла тисмѧнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѧтелю (так. — *Прим. вид.*) своєму пану Аньчѣчєви зубрєви сєбє мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *Р* 68).

3. твердо, непохитно (1): А симъ нашимъ листомъ потвєржѧємъ... и такы листы што коли єсмы дали и што єсмы сѧ ими записали и с нашнми паны моцно, крѣпко и бєз порушєнья дєржѧти и полнити... во сѣмъ (!) положєнїю и во всѣхь словѣхъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще **МОЦНЄ.**

***МОЦНЫИ** *прикм.* (7) (*стч.* mocný, *стп.* mocny) **1.** могутній (4): ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужнии (!) панови (!) свѧтоѣ коруны польскоѣ... выбавили мѧ... моцною рукою свѧтоѣ коруны польскоѣ ис того ѧтсва (так. — *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *Р* 130); ино оузрєвшо (!) нєвиность мою вєлємужнии пановє свтоє коруны полскоє...

выбавили мѧ... моцною рукою свтоє коруны польскоє ис того нѧтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132); И тогды крал вышеписанныи и съ єго милости братїями... имают нам помочи съ въсєю их моцєю и силамы их моцнимы, абыхмо добывали опєт засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. законний, правомочний (2): а заплатившы тую вину, предся сяя моя продажа у всякого права маеть быти моцна (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); мы хочємь бє(з) оураза бы того хто тыи свєткы ведѣ жєбы соудья свидє(ч)ство и(х) прїнѧ(л) а ихъ свїдє(ч)ство моцно (XV ст. *ВС* 20).

3. непохитний, стійкий (1): мы такоже... обицоуєм... при тоумъ то паноу и паноу владиславоу, кролѣ полскомоу... оуставичнє, пороушныи (!) моцнии, вичнїє остати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **моцнєго** (1499 *BD* II, 421); *наз. одн. с.* **моцно** (XV ст. *ВС* 20); *наз. одн. ж.* **моцна** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); *ор. одн. ж.* **моцною** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); *наз. мн.* **моцнии** (1436 *Cost.* II, 702); *ор. мн.* **моцнимы** (1499 *BD* II, 422).

***МОЦОКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* вѣра господствами вышє писаного алєксандра воєводы... вѣра пана моцока дворщика (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **моцока** (XV ст. *НРРГ*).

МОЦНѢ *див.* **МОЦНЄ.**

***МОЦЪ** *див.* **МОЦ.**

МОЦЪНО *див.* **МОЦНО.**

***МОЦЬ** *див.* **МОЦ.**

***МОЧ** *див.* **МОЧИ.**

***МОЧИ** *дієсл. недок. і док.* (157) **1.** *(мати змогу)* могти (44): аже самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину, хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); а што може причинити болшє межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє яко жь торговлѧ исталасѧ (Львів, 1370 *Р* 18); тогды па(н) пїтрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ сєла... ѧньчѣєви зубрєви сєбє мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *Р* 68); н такожъ дали єсми ємоу одноу пасикоу... на имѧ воробиєва пасика и такожъ варє гдє имє(т) мочи поставити соби млины на котовцѧ, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); а є(с)ли жє нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѧ тогды хочємь то(г) абы... дроугого днѧ соудъ скончанъ тако(ж) полоуднѧ (XV ст. *ВС* 13); Лишє, боже того нє даваи, боудєм ли тогдн оу которои нємоци, та нє мочи мєм самы єхати заєдно з ными, он бы тогди имал єхати заєдно с ными сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

бути спроможним (21): па(н) ивашко дѣдошнцкии нє могль очистити листовь своихь (Зудечів, 1413 *Р* 83); а ваша мл(ст) можєтє само порозумєти як боудоуть мыслити ваше(и) мл(с)ти и приятєли и нєпрыятєли (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

бути здатним (1): И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: вѣдаешь ли на мене што, мовъ теперь передъ господаромъ е. м. и я ся радъ того всего передъ е. м. справить, а потомъ ты можешь пріятелей моихъ направити або накупити на мене (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

2. *(мати право)* могти (76): а за избѣга можєть єго добыти и выдати (б. м. н., 1352 *Р* 6); I tez moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastawenу (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своєю братьєю... ижь оу тои половици дѣднины... што... купилъ панъ кола нь можь(т) габати фнль а ни єго братьѧ (Галич, 1409 *Р* 74); можєть собѣ полѣпшивати и росширивати и осадити и примножити (Київ, 1433 *Р* 119); а такожє нїкто николи на вѣкы никотори(м) привилиє(м) да нє можє(т) добнвати на сиє нашє прнвилїє (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); и мы тую зє(м)лю чыгиревщину богдану єсмо присудили за(н)жє нємогуть татаровє зє(м)ль свои(х) продава(ти) вѣчно бє(з) призволєньѧ о(т)ца нашого (Вільна, 1495 *ВСоб.*); Коли мти оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можєть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) доколѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу (XV ст. *ВС* 35); и єстли похочєтє ваша мл(с)ть ми(р) и записъ к намъ вдєлати намъ г(с)дрь нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати... ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ будє(т) и о(н) ихъ наза(д) можє(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

3. *(у сполуч. з інфінітивом — вказує на ймовірність, можливість дії, вираженої ним)* могти (15): то всє єсмо потвєрдили... со всѣми оужитки што нынѣки сут, и потом могуть быти (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а далъ єсмь єму... со всѣми оужитки, што нинѣки могуть быти (Бохур, 1377 *Р* 24); а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И такиж потвєржаєм слюбоуєм и обєцѣєм, иж... старыи записы... которыи... могли бы быти, а противкоу паноу нашємоу кролю... тоты записы оумарѣмо тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285); н мы... ємоу имѣнє... даємъ... зо всими доходи которыи ... и потомъ... розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩ческою могут розмножєны быти (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* **можешь** (1495 *АЛМ* 84); *3 ос. одн.* **может, можетъ, możet, mozet** 15 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1411 *Cost.* II, 638; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1458 *BD* I, 24; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **може(т)** 15 (1445 *Cost.* II, 236; XV ст. *ВС* 5 зв., 8 зв., 15 зв., 33 зв., 38; *ИК; СЯ* 39 зв. , 40; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); **можєть, мо(ж)ть** 30 (1352 *Р* 6; 1433 *Cost.* I, 359; 1437 *Р* 136; 1445 *Р* 150; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; XV ст. *ВС* 8; 1462 *BD* II, 293 і т. ін.); **можь(т)** 1 (1409 *Р* 74); **може** 1 (1370 *Р* 18); *1 ос. мн.* **можємъ, mozem, може(м)** (1352 *Р* 6; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 679); *2 ос. мн.* **можєтє** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1493 *ПОСВВ* 152; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); *3 ос. мн.* **могоуть** 14 (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18; 1377 *Р* 24; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1451 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *ВС* 13, 26, 26 зв.; 1495 *ВСоб.* і т. ін.); **могутъ, могут, mohut, могоу(т)** 8 (1413 *GL* 48; 1432 *ДГВІН;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *ВС* 7, 26, 36; 1499 *AS* I, 118); ! **моугоуть** 1 (1418 *Р* 89); **могоу** 1 (XV ст. *ВС* 9); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми могъ** (1481 *BD* II, 364); *3 ос. одн. ч.* **могъ, мо(г)** 2 (1389 *РЕА* 1, 27; 1464 *DIR«A* 517); **моглъ** 5 (1404 *Р* 68; 1455 *Cost.* II, 561; XV ст. *ВС* 27; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 275); **могль** 3 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116); *3 ос. мн.* **могли** 1 (1418 *Cost.* I, 127); **моглы** 1 (1467 *BD* II, 297); *майб. 1 ос. одн.* **мочи имоу** (1415 *Cost.* I, 122); *3 ос. одн.* **мочї имєт, мочї имє(т)** 4 (1434 *Cost.* I, 386; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 569); **имєтъ мочи** 1 (1420 *Cost.* I, 135); **имє(т) мочи** 1 (1443 *Cost.* II, 120); **моч мєтъ** 1 (1445 *Cost.* II, 726); *1 ос. мн.* **мочи мємъ, мочи мєм** 2 (1445 *Cost.* II, 726; 1499 *BD* II, 423); **мо(ч) мє(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **мо(ч) имє(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **буде(м)... мочи** 1 (1411 *Cost.* II, 638); ! **боудоум мочи** 2 (1499 *BD* II, 420, 424); **мочї имє(м)** 2 (1456 *ЭСФ*); **мочи моум** 1 (1499 *BD* II, 423); *3 ос. мн.* **мочи иму(т), мочї имоут** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1453 *Cost.* II, 462; 1458 *BD* II, 262); *бажн.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **єстли бы...** мог (1494 *AS* I, 101); *3 ос. одн. ч.* **moh by** 1 (1388 *ZPL* 103); **jestli by moh, jestli by... moh** 2 (1388 *ZPL* 106); **моглъ ли бы** 1 (XV ст. *ВС* 19); **што бы моглъ** 1 (1399 *Р* 59); **бы... моглъ** 1 (1456 *ЭСФ*); **абы... могль** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **щоби... моглъ** 1 (1466 *BD* I, 106); *3 ос. одн. с.* **бы(х) сѧ... могло** (1457 *Cost.* II, 810); *1 ос. мн.* **абыхо(м) могли, абыхо(м)... могли** 3 (1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 810); **щобихми... могли** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **абыхмо могли** 1 (1496 *BD* II, 402); **быхмо могли** 1 (1499 *BD* II, 449); **быхо(м) могли** 3 (1457 *Cost.* II, 809, 810); **бы ...моглы** 1 (1499 *BD* II,

421—422); **бы могли** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *3 ос. мн.* **бы могли** 2 (1457 *Cost.* II, 809, 810); **могли бы** 1 (1462 *BD* II, 285); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... може(т)** (1445 *Cost.* II, 236; 1464 *DIR«A»* 517).

Див. ще ***ОУЗМОЧИ.**

***МОЧИЛО** *ч.* (1) *(копанка, озерце, взагалі місце для мочіння конопель, льону)* мочило: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины с полми, съ рольАми, съ сѣножатми съ луками съ паствами съ водами, и съ ихъ истоки, съ рѣками съ потоки съ крънницАми съ ставы съ озеры съ мочилы со всАки(м) — текучи(м) и стоАчи(м) водами (б. м. н., 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **мочилы** (1424 *P* 100).

***МОЧЇ** *див.* ***МОЧИ.**

***МОЧЬ** *ж.* (5) **1.** *(реальні умови, засоби)* спроможність (2): тогды коли на(с) обошлють и оупомАнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи, противу всѣхъ ихъ неприАтелии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

2. правомочне повноваження (1): а мы имєнємъ и моча вши(х) землАнъ єго повєлѣниємъ єго ислюбуємы за него и за єго дѣти ижє со всєю своєю землєю и с городы вѣрє(н) будє(т) королєвн (Лучиця, 1388 *P* 39).

3. збройні сили (2): мы пановє и боАрє землѣ молдав(с)кои ... слюбуюмъ и слюбили єсми... вєлєбному кролєви, володиславу... вєрнымъ быти н помагати со всєю нашєю (м)чью... противъ кролА оугорьского, противъ воєводы басарабьского, противъ турковъ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн.* **мочи** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *ор. одн.* **мочью, (м)чью** 2 (1395 *Cost.* II, 612); **моча** 1 (1388 *P* 39).

Див. ще **МОЦ.**

МОШЄНКА *ч.* (2) *(особова назва):* А на то послуси кнАзь юрьии глѣбовнчь бєлзьскии... панъ пєтръ мошєнка (Львів, 1368 *P* 16); а сє бояре пѣтръ мошєнка ходко лоєви(ч)... то вшитко свидци (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мошєнка** (1368 *P* 16; 1370 *P* 18).

МОШЄНСКИЙ [1] *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были... пан Ромєйко, а пан Михайло Мошєнский (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мошєиский** (1437 *AS* I, 34).

***МОШЄНСКИИ** [2] *прикм.* (2) ◇ лѣсъ мошєнскии *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **мошєньского** (1440 *P* 142); *ор. одн. ч.* **мошєнски(м)** (1440 *P* 142).

Пор. ***МОШНОЄ** [1], ***МОШНОЄ**[2].

МОШЄНЧИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкый и снАтинскы свѣдочю (!) то своимъ листомъ... ижє пришєдъ пєрєд мА васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борснича о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *P* 65); а свєдци цнин панове... па(н) васко мошєнчи(ч) ива(н) чєрноусови(ч)... им жє честь и вѣра лєжнть (Львів, 1412 *P* 81); А при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи... па(н) яцко мошєнчичь (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мошєичичь** 4 (1401 *P* 65; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **мошєичи(ч)** 2 (1412 *P* 81; 1421 *P* 94).

Див. ще ***МОШОНЧИЧЬ.**

***МОШЄНЬСКИИ** *див.* ***МОШЄНСКИИ**[2].

***МОШКЕВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Ино мы того чоловека Лазарка Мошкевича из его сынъми, из его братаичи дали єму из данью и со всими ихъ землАми пашными и бортными (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мошкевича, Мошъкевича** (1496 *АЛРГ* 71).

***МОШНА**[1] *ж.* (3) (*цсл.* мошьна) калитка, гаманець, капшук: Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полА тогды оупоустїлъ мошьноу а в неи три ско(т)ци микоула сеючи тоє полА н нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми марти (!) оупомина(л) абы ємоу вєрноулъ а о(н) то(г) прєлъ мы сказоуємь микѫлє самомоу о(т)прїсАчь и(ж) нє вѣда(л) ты(х) гро(ш)и анн мошны (XV ст. *BC* 32).

ФОРМИ: *род. одн.* **мошны** (XV ст. *BC* 32); *знах. одн.* **мошноу, мошьноу** (XV ст. *BC* 32).

***МОШНА**[2] *ж.* (2) *(назва маєтку в Київській землі):* Жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ... абыхъ я семь волостей твоеи милости... закралъ безъ данины отца вашое милости и вашое милости... и тежъ абыхъ переималъ былъ въ него въ Мошне (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Мошие** 1 (1495 *АЛМ* 83); **въ Мошнѣ** 1 (1495 *АЛМ* 83).

МОШНИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє бортници пашко бортикъ (!) и съє мєлина юрко мошничь (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мошничь** (1370 *P* 18)

***МОШНОЄ**[1] *с.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* А коу томоу придаль єсми на тоую цркв̃ь островь мошноє (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мошноє** (1440 *P* 142).

***МОШНОЄ**[2] *с.* (1) *(назва озера у Волинській землі):* А коу томоу придаль єсми на тоую цркв̃ь островь мошноє и озєро *мошноє* (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мошноє** (1440 *P* 142).

***МОШОНКА** *ж.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовнчъ... записалъ єсми и далъ село... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги... и Тополного, и Мошонки, и Свинки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мошоики** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***МОШОНЧИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски... юрьи мошончи(ч) бра(т) єго васко... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м)... с однои строны мєжи панєю Адвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) воднла(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); А сє я панъ Васко Мошонъчьчи (!) свѣдчю то своѣмъ листомъ... ожє оузАлъ єсмъ оу пана Ивашка сто купъ оу Гулєвича (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мошончи(ч)** 2 (1404 *P* 70; 1415 *P* 87); **! Мошонъчьчи** 1 (1421 *P* 92).

Див. ще **МОШЄНЧИЧЬ.**

! МОШОНЪЧЬЧИ *див.* ***МОШОНЧИЧЬ.**

***МОШЪКЕВИЧЪ** *див* ***МОШКЕВИЧЪ.**

***МОШЬНА** *див.* ***МОШНА**[1].

***МОЩАНИЦА** *див.* **МОЩЄНИЦА.**

МОЩЄНИЦА *ж.* (7) *(назва поселення у Волинській землі)* Мощаниця: жаловал пєрєд нами пан Фєдко Канцлєр... на Данила на Волошка, а рєк: ты сєднштъ на моєй зємли на стоупєнской, на Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 41); На Мощєницы нє надобе Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мощєиица** (1444 *AS* I, 42); *знах. одн.* **Мощєницоу** (1444 *AS* I, 42); *місц. одн.* **на Мощєницы** 2 (1444 *AS* I, 42; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **на Мощаницы** 2 (1444 *AS* I, 41, 42).

***МОЩИ** *мн.* (1) (*цсл.* мощи) мощі: г(с)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшєму цркв̃ь и олтарь ст̃аго архиєрѣя х(с)ва николы пєрєнєсѣнє ч̃(с)тныхъ єго мощин сну своєму валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8).

ФОРМИ: *род.* **мощии** (бл. 1350 *P* 8).

МОЩОНА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* и мы... даемъ и дали есмо... Сенио село, данное со всимъ, що къ нему слушаеть здавна въ гранѣхъ, какъ се в собѣ маеть сама отчина, въ грани Хобовщина отъ Шупкова... а отъ Яблонна Лескова, отъ Моквина Гурба, а Мощона Прожоръ, и во всихъ его границахъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мощона** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

МОЯНЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Моисии, *гр.* Μωυσῆς, *гебр.* Mōsheh): мы илїа воєво(д)... чини(м) знамєнито... ожє тотъ ис(т)иныи слоуга и болєринъ нашъ вѣрныи, панъ жоуржъ моянъ слоужилъ намъ право и вирно (Сучава, 1439 *Mih.* 205).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моянъ** (1439 *Mih.* 205).

МОЯТИНИ *мн.* (3) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єще силищє поу(д) (sic.— *Прим. вид.*) мъятинами гдє роужи(ч) сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541);

вишнїи моятини (1) *див.* **ВЫШНІИ**; нижнїи моятини (1) *див.* **НИЖНЇИ.**

ФОРМИ: *наз. зам. род.* оу... **моятини**, оу... **моятн(н)** (1437 *Cost.* I, 541); *ор.* **мъятинами** (1437 *Cost.* I, 541).

МРОЧКО *ч.* (2) (*особова назва*): А при томъ былъ... панъ Михайло Дробишъ, а Мрочко (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А при том моємъ записном листу был... Сєнко Простоупчичь, Пронко, а Мрочко (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мрочко** (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *AS* I, 239).

МРЪЗА *див.* **МЫРЗА.**

***МСТИСЛАВЛЬ** *ч.* (2) (*назва міста у Віленському воєводстві*) Мстиславль: Данъ во Мстиславли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *місц. одн.* **во Мстиславли** (1500 *АСД* II № 3).

***МСТИСЛАВОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели въ томъ светомъ евангелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мстиславовича** (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8).

МСТИТИ *дієсл. недок.* (2) (кому, на кого) мстити (кому), мститися (на кому): chotiab pak ty chotieł peremirya toho s szwitrykhayłom, no my tebe ne prypustym a tych obid nikak ne mozem na sebe połozyty, sztobychmo im ne mstyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а мы єщє слюбили имъ мстити на и(х) ворого(в), що мо(ч) имє(м) наиболшє досягнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **мстити** (1457 *Cost.* II, 809); *бажн.-ум. сп. 1 ос. мн.* **sztobychmo... mstyli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***МСТИШИН** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Мстишин: и я... записую матце своей пане Анне Немириной: Мстишин, Полганов, Коршево (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мстишин** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

МОУДРИЧКА, МАНДРИЧКА *ч.* (8) (*особова назва, пор.* МындрА): мы алєксандръ воєвода ... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи слуга и бояринъ нашъ панъ Балица мудричка служилъ пєрєжнїимъ господарємъ и оцю нашему правою и вѣрною службою (Сучава, 1403 *RS* 338); а на то є(ст) вѣра ...пана мАдричкы (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мудричка, мудри(ч)ка** 2 (1403 *RS* 338; 1421 *Cost.* I, 142); *зам. род.* вѣра пана **му(н)дричка, мАндричка** 2 (1420 *Cost.* I, 136; 1423 *Cost.* I, 157); *род. одн.* **мАдричкы** (1426 *ВАМ* 22; *Cost.* I, 182; 1428 *Cost.* I, 233); *знах. одн. зам. род.* вѣра пана **мудри(ч)ку** (1422 *ДГОБ*).

Див. ще ***МАНДРИЧКА.**

***МУДРОСТЬ** *ж.* (2) мудрість: блгоізволениємъ мудртію бга оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130); и мы ємоу... имѣнє... даємъ.... зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи... которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали и нинє сут и потомъ, которымколвє розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩ческою могут розмножєны быти (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мудростю** 1 (1499 *AS* I, 118); **мудртію** 1 (1478 *ОБРН* 130).

***МОУДРЫИ**[1] *прикм.* (2) мудрий, розумний: знамєнитосто чинимы... ижє мы помнїнъ воєвода молдавьскии... з доброі и з мудроі рады своіхъ слугъ и пановъ нашихъ... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Моудрым и плємєнитым и въсѣкои чести достоиным нам жє драгим приАтєлєм, въсѣмь Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **мудроі** (1393 *Cost.* II, 607); *дав. мн.* **моудрым** (1475 *BD* II, 336).

***МОУДРЫИ**[2] *прикм.* (1) (*майстерно вироблений*) тонкий: Почєнши гдє єстъ головноє мыто, на складѣ оу Соучавѣ... от крамных рѣчєи, що соут розмаити рѣчи, почєнши полотно литовскоє и кросєнскоє и моудроє, и от бархатоу... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **моудроє** (1460 *BD* II, 273).

МОУЖ *див.* **МОУЖЬ.**

***МОУЖАБОИСТВО** *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО.**

***МОУЖАТКА** *ж.* (1) (*стч.* mužatka, *стп.* mężatka) заміжня жінка: мы оуставлАємь моужамъ запи(с) ро(ч)ный а оудовамъ за шєсть лѣ(т), а моужа(т)комъ за дѣсА(т) лѣ(т) (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *дав. мн.* **моужа(т)комъ** (XV ст. *BC* 33).

***МОУЖЄБОИСТВО** *с.* (11) (*стч.* mužebojstvo/mužobojstvo, *стп.* mężobójstwo) убивство: Во дав'ны(х) часо(в) обычаи бы(л) коли кмє(т) кмѣтА забнлъ тогды дав'шї трн гривъны гро(ш)и бы(л) пороженъ моужабоиства алє то нє было досыть за тоую простоупкоу мы оуставлАємь за тоє моужобо(и)ство городоу томоу д҃ гривны а прїятєлємь ближьнимь шєсть гривєнъ (XV ст. *BC* 24).

ФОРМИ: *род. одн.* **моужабоиства** (XV ст. *BC* 24); *знах. одн.* **моужєбоиство** 4 (XV ст. *BC* 24, 33); **моужобо(и)ство** 1 (XV ст. *BC* 24); **моу(ж)боис(т)во** 1 (XV ст. *BC* 33); **моу(ж)оубоиство** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); **! моужоиство** 1 (XV ст. *BC* 24); *місц. одн.* **о моужєбоиствѣ** 1 (XV ст. *BC* 7); **о моу(ж)бо(и)стве** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.).

***МУЖИКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): што жє мишь мужикови(ч) дєржалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга и мы єсмы тому исному мишєви... дали єсми фєцєви(ч) дворищє и бугданъчича оу иовосѣльцєхъ на вѣки... за єго дворища (Перемишль, 1390 *P* 175—176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужикови(ч)** (1390 *P* 175).

МУЖИКЪ *ч.* (2) (*особова назва, стп.* Mężyk): а при то(м) свѣдци были кнАзь Анъ арцибискупъ льв(овс)ки па(н) м(... —*Прим. вид.*)жи(к) из дубровы (Медика, 1415 *P* 87); Мы воицехъ з бжнєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскни... янъ мужикъ з дубровы лвовскии воєводы марцинъ с лавска познанскии... слюбуємы и слюбили єсмы... воєводамъ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужикъ, м⟨...⟩жи(к)** (1415 *P* 87; 1433 *P* 122).

МУЖИЛО, МОУЖЫЛО *ч.* (7) (*особова назва*): Мы панъ моужыло боучацски(и) староста снятински(и) па(н) бартошъ боучацски(и) староста по(д)лски(и) посполиты(и) Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) ... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин. 1454 *P* 162—163); и тн(ж) слюби(л) на(м) млы отєцъ, па(н) мужило, быти ка(ж)дому нашмоу (*в ориг.* нєшмоу.— *Прим. вид.*) нєпрятєлю нєпрїатє(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Мы слюбоуємь... пєрєд паном Каменєцким паном Моужилом, старостою СнАтинским и Коломыиским (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужило** 3 (1457 *Cost.* II, 808, 809, 810); **моужыло** 1 (1454 *P* 162); *род. одн.* **мужила** (1455 *Cost.* II, 769; 1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн.* **Моужилом** (1462 *BD* II, 292).

***МОУЖНИИ** *див.* ***МОУЖЬНИИ.**

***МОУЖОБОИСТВО** *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО.**

! МОУЖОИСТВО *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО.**
***МОУЖОУБОИСТВО** *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО.**
МОУЖЪ *див.* **МОУЖЬ.**

***МОУЖЫКЪ** *ч.* (1) *(феодально залежний селянин)* селянин, мужик: видєлосє намъ и паномъ радє нашо(и) штожъ по всєму вєликомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нємають (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **моужыки** (1499 *ВФ*).

МОУЖЫЛО *див.* **МУЖИЛО.**

МОУЖЪ, МОУЖЪ, МОУЖ *ч.* (57) **1.** *(дружина)* чоловік, муж (46): Про то я... записала есми по души моего мужа, небощика князя подлугъ слова мужа своего, къ манастыру Светого Спаса двѣ корчмы вольныхъ у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); що бы имъ оурикь съ оусѣмъ доходомъ и дѣтємъ єго що имаєтъ и дѣтємъ настинымъ що съ добръчино(м) и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); Се я пани Вохнова пани Мария... а даю и дала есми ... дотце своей панъне Матрухъне мужа своего дидину и отчину, селце на имя Ставокъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); О жєнє которои моужъ оумрє(т) а причомъ маєть заста(т) (XV ст. *ВС* 31 зв.); и Бори(с) рєкъ бы(л) в жоны моєє на єє вѣно запи(с) што є(и) му(ж) єє пє(р)вы(и) записа(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*);

моужа понѧть (2) вийти заміж: коли(ж) моу(ж) оумрє о(т) жены... а хочє(т) ли иньшего моужа понѧ(т) тогды... дѣтємь очина всє испо(л)на прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 31 зв.); моужа оузѧть (1) внїти заміж: мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка своєго имєєть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

2. *(мужчина)* чоловік (1): даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ... и(ж) хто будє(т) ва(с) (!) дєржа(т) чєлѧ(д) нємецкую мужє(в) ли жоно(к) ли робѧт ли бы єстє при нашєи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

3. *(знатна людина)* муж (2): а да(н)н сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканцлѣрєго кролєвства (по)лско(г) (Медика, 1415 *Р* 87); а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ище(т) и(х) прѧ(д) старицѣ (!), алибо прѧ(д) свои моужи, иного су(д)цѣ да нє имаю(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462).

4. *(лише у мн.)* люди (5): Swidoczno budeth kaszdomu kto koły nasziy list vzozdrith... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszczizznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); пытали єсмо Старыхъ боярь и мужєи старыхъ што была землѧ о(т)шла о(т) склѣнѧ къ блудову оу дєсѧтину (Луцьк, 1445 *Р* 150); Мы пытали пани Василєвоє, єстли в тєбє єщо люди? Она поставила боѧр, моужей многих, которыи пєрєд нами поведили:... на том хочєм... присѧгноути (Луковиця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужъ, моужъ** 7 (1401 *АкВАК* III, 2; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *РИБ* 437; XV ст. *ВС* 31 зв.; 1494 *РИБ* 560); **мужь, моужь** 7 (1487 *AS* I, 239; XV ст. *ВС* 8; *СЯ* 9, 40, 41); **моуж, моу(ж), му(ж)** 6 (1487 AS I, 239; 1490 *ЗХП;* XV ст. *ВС* 31 зв.; 1495 *ВМБС*); *род. одн.* **моужа, мужа** (1401 *АкВАК* III, 2; 1415 *Р* 87; 1427 *Cost.* I, 196; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1489 *AS* I, 89; 1494 *РИБ* 560, 561; XV ст. *СЯ* 41 зв.; 1495 *ВМБС*); *дав. одн.* **моужоу, мужу** 3 (1489 *AS* I, 89; 1490 *ЗХП*; 1494 *РИБ* 560); **мужєви** 1 (1487 *AS* I, 239); *знах. одн.* **моужа, мужа** (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 41 зв.; 1489 *AS* I, 89; 1490 *ЗХП*); *ор. одн.* **моужємъ, мужємъ** (XV ст. *ВС* 21 зв.); *місц. одн.* **прї моужи** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *наз. мн.* **моужєвє** 1 (XV ст. *ВС* 33); **muzowe** 1 (1413 *GL* 48); *род. мн.* **мужєи, моужєи** 3 (1445 *Р* 150; 1478 *AS* III, 17); **мужє(в)** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*); *дав. мн.* **моужомъ** (XV ст. *ВС* 33); *знах. мн.* **моужєй** (1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **моужми** 1 (1438 *DBAc* 27); **моужи** 1 (1453 *Cost.* II, 462).

***МОУЖЬНИИ** *прикм.* (3) чоловіків (1): Мы сказоуємь по смрти моужьнє жєнє только вѣно оузѧ(т) а остатокъ всєго имєнїя дѣтємь воздасть (XV ст. *СЯ* 40);

нєвѣста моужна (2) *див.* **НЄВѢСТА.**

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **о (по) моужнє, моужьнє** (XV ст. *ВС* 6 зв., 21; *СЯ* 40).

***МОУЖЬЧИНЪКА** *ч.* (2) хлопець: Коли прїгодить нєкоторомоу оцоу дроую (!) жону понѧть а имєють с нєю дѣвкы а с пєрвою жоною моужьчинькы тогды снвє по смрти оцѣвѣ мають дѣвъкы замоу(ж) выдать по(д)лоугъ обычая зємьско(г) (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *знах. мн.* **моужьчинькы** (XV ст. *СЯ* 41); *дав. мн.* **моужьчинъко(м)** (XV ст *СЯ* 40 зв.).

***МОУЖЬЧИНЬКА** *див.* ***МОУЖЬЧИНЪКА.**

***МУЗСКИИ** *прикм.* (6) чоловічий: О панє(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позывають ко(г) алюбо которыи панєи и паненъ бытность длѧ крєпостї и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы нє мєлї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *ВС* 12); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а не зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова на того маєтъ спасти которыйся останетъ и на его счадки музского полу (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **музского, моузьско(г)** 5 (XV ст. *ВС* 12; 1498 *ГВКОО*); **моузького** 1 (XV ст. *ВС* 12).

***МОУЗЬКИИ** *див.* ***МУЗСКИИ.**

***МОУЗЬСКИИ** *див.* ***МУЗСКИИ.**

МУКОБОДЫ *мн.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі):* Што перъво сего жаловалъ намъ... панъ Литаворъ Хребтовичъ на земянъ Дорогицькихъ, ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогнцькомъ повете, на имя Вышъково а Мукободы (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).

ФОРМИ: *наз.* **Мукободы** (1489 *РИБ* 433); *знах.* **Мукободы** (1489 *РИБ* 433).

МУКОВИЧЪ ‹МОУКОСѢЄВИЧЪ?› *ч.* (1) *(особова назва):* а при нас в тотъ часъ былъ... панъ Гринко Муковичъ (sic.— *Прим. вид.*) (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Муковичъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

МУКОСЕЕВИЧЪ *див.* **МУКОСѢЕВИЧЪ.**

МОУКОСЄѦ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был... пан Гринко МоукосєѦ (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *наз. одн.* **МоукосєѦ** (1448 *AS* I, 44).

МУКОСѢЕВИЧЪ, МУКОСѢЕВИЧЬ, МУКОСѢЕВИЧ, МУКОСЕЕВИЧЪ, МОКОСѢЕВИЧЪ *ч.* (12) *(особова назва):* волни во въсехъ тыхъ именъяхъ кому отдати, и продати, и променити пан Иван Мукосъевичъ и его близкии по немъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная владыка Луцкій Ѳеодосей... панъ Дениско Мукосеевичъ (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18); и мы подлѣ г‹о›сп‹о›д‹а›рьского приказаньѧ пытали єсмо свѣтков:... пана Гринка Моукосъєвича, пана Лютика (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мукосѣевичъ, Мукосѣевич** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1465 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **Мукосѣевичь** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **Мукосѣеви(ч)** 1 (1438 *Р* 139); **Мукосеевичъ** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); **Мокосѣевичъ** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *род. одн.* **Мукосѣевича** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *дав. одн.* **Мукосѣевичу** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); **мукосѣевичю** 1 (1445 *Р* 150); *знах. одн.* **Моукосѣевича** (1475 *AS* I, 70).

Див. ще **МОУКОСѢИЧЬ.**

МОУКОСѢИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* А при том был: пан Михайло Цѣдилович хороужий лоуцкий, а пан Дѣнисъ Моукосѣичь (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моукосѣичь** (1466 *AS* I, 61).

Див. ще **МУКОСѢЕВИЧЪ.**

***МОУЛОВАТЄЦЪ** *див.* **МОЛОАТЄЦЪ.**

***МУНАСТЫРЪ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МУНАСТЫРЬ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МУНДРИЧКА** *див.* **МОУДРИЧКА.**

МОУНТЄ *с.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми тако(ж) єсми далї и потвєрдили тоє прѧ(д)реченоє сєло на имѧ моунтє слоузѣ нашємоу иоанишю изъ ѧ-єцю (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моунтє** (1466 *DIR«A»* 519).

МУНТЧЄЛЪ *ч.* (1) *(назва височини у Молдавському князівстві):* А єщє єсмы єму дали трєтїє сєло оу Слава на мунтчєлъ (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **сєло... на мунтчєлъ** (1403 *RS* 338).

***МОУНТѢНСКЇИ** *див.* ***МОУНТѦНСКЫИ.**

***МОУНТѢНСКЫИ** *див.* ***МОУНТѦНСКЫИ.**

***МОУНТѢНЪ** *ч.* (2) (*молд.* мунтен «житель Мунтенії») горянин: а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Жоуржи Поуцѣноу... сєло на краи Доуброви, гдє били Моунтѣнє По⟨у⟩цѣнє (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Моунтѣнє** (1497 *BD* II, 107).

МОУНТѦ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мунте «гора», «купа»): мы стєфанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми... монастрю ... тата(р), на имѧ... моунтѧ съ чєлѧдми своими... чоуна(к) съ чєлѣдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моунтѧ** (1443 *Cost.* II, 128).

***МОУНТѦНСКЫИ** *прикм.* (4) мунтянський, валаський: а мунтѧньскыи воскъ и брашєвъскыи слободно имъ єсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А моунтѣнскыи воскъ и оугорскыи имъ слободно ис зємли вывєсти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **моунтѧнскыи, мунтѧньскыи** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670); **моунтѣнскыи** 1 (1460 *BD* II, 275); **моунтѣнскїи** 1 (1456 *Cost.* II, 791).

***МОУНТѦНЬСКЫЙ** *див.* ***МОУНТѦНСКЫИ.**

МОУНЧЄИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми видѣвшы єго правоую и вирьноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла... на имѣ... Борисєщи... и Моунчєи, гдє бил город Доумы Чоръного (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз.* **Моунчєи** (1462 *BD* I, 65).

***МОУНЧЄЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ потокъ Моунчєловъ *див.* ***ПОТОКЪ** [1].

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Моунчєловом** (1473 *BD* I, 183).

Див. ще ***МОУНЧЄЛОУЛЪ.**

МОУНЧЄЛОУЛ *ч.* (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбою до нас... дали єсми ємоу и потвръдили... сєло на имѣ Бєркишєщїи... и поѧна Моунчєлоул съ монастырєм (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моунчєлоул** (1473 *BD* I, 183).

***МОУНЧЄЛОУЛЪ** *ч.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу... до потока Моунчєлєлоуи (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. молд.* **Моунчєлєлоуи** 1 (1473 *BD* I, 183); **Моунчєлоулоуи** 1 (1473 *BD* I, 183).

Див. ще ***МОУНЧЄЛОВЪ** (потокъ Моунчєловъ).

***МОУНЧЄЛЬ** [1] *ч.* (2) (*молд.* мунчел «горб») горб, пагорок: а азь г(сд)во мн... дали и похилнли и потвє(р)днлн єсмо того сєло на нмѣ ши(л)бикаиїи... и соуха вєликаѧ о(т) оустїѧ до самого вє(р)ха и съ оусими полѣнами и моу(н)чєли ко(л)ко и(х) по нєи (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **моунчєли, моу(н)чєли** (1488 *ДГСВМЩ*).

***МОУНЧЄЛЬ** [2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видивши правдоу и слоужбоу вѣрноую... пана ⟨алєксандра спатара⟩ вратили єсми єго отчнноу, ты(х) двѣ сєли вышеп⟨иса⟩нны(х) и такожде сєло моунчє(л) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455).

ФОРМИ: *знах. одн.* **моунчє(л)** (1436 *Cost.* I, 455).

***МОУР** *ч.* (1) *(кам'яна огорожа)* мур: стєфань воєвода... създа и сътвори тоурнь съ(и) и моур около монастирѣ (Путна, 1481 *KI*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **моур** (1481 *KI*).

МОУРГОЧ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ... ожє прїидоша... наши слоуги Костє Моургоч и сєстричич єго Гаврил... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1490 *BD* I, 400).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моургоч** (1490 *BD* I, 400); *дав. одн.* **Моургочю** (1490 *BD* I, 400).

МОУРГОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш ⟨То⟩ма Пригорча запла⟨тил⟩ оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Оана Моургоу (Сучава, 1487 *BD* I, 304).

Див. ще ***МОУРГЬ.**

***МОУРГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєло на имѣ Глодѣни... повышє от Моурга (Сучава, 1462 *BD* I, 61).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моурга** (1462 *BD* I, 61).

***МОУРГЬ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* мург «гнїднй»): а г(сд)вомы оу то(м) оуста(х) та пожалова(х) нашоу слоугоу, па(н) їо(н) моургь, за єго правоую и вѣрноую слоужбоу (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* **моургь** (1491 *Cost. S.* 156).

Див. ще **МОУРГОУ.**

МОУРДЖАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и ⟨потвєрдили єсми є⟩моу... сєла на имѣ: гдє бил дворъ Крєцъви на Яланѣ, и Моурджанїи, гдє єст домъ ⟨єго⟩ (Сучава, 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *наз.* **Моурджанїи** (1466 *BD* I, 110).

МОУРСѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мурсэ «медовий напій»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тот истины наш вѣрны слоуга, пан Влад Моурсѣ, слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1469 *BD* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моурсѣ** (1469 *BD* I, 135).

***МУРТАЗА** *ч.* (5) (*особова назва. перс.* mortazä «вибраний», *араб.* razija «хотіти», «бажати»): Ярлыкъ отъ цара моурътазы Казимироу братоу отъ му(р)тазы цара поклонъ, рєкъши слово то єсть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **моурътазы, му(р)тазы** (1484 *ЯМ*).

***МУРТАЗИНЪ** *прикм.* (1): Му(р)тазино слово королю братоу моємоу (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Му(р)тазино** (1484 *ЯМ*).

Пор. ***МУРТАЗА.**

***МОУРЪТАЗА** *див.* ***МУРТАЗА.**

***МУСИТИ** *дієсл. недок.* (1) *(бути повинним)* мусити: пакъ ли тотъ кто иметь жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ дєржѣтн, тогды муситъ (? — *Прим. вид.*) съ мѣстомъ тєрпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **муситъ** (1408 *Cost.* II, 633).

***МОУСТЯ** *ч.* (2) *(особова назва):* а трєтѣа част от тѧхжє сєл да єст Исаю, сыноу Оани Моусти (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моусти** (1495 *BD* II, 59).

***МУТВИТИЩЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Мутвиця: Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... и мы... дали есмо ему... село Твердынъ, а Мутвитище въ Луцъкомъ повете (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мутвитище** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***МУТВИЧЬНЫИ** *прикм.* (1) ◇ мутвичьныи потокъ (1) *(назва потоку у Перемишльській землі):* а и єщє далъ єсмъ нѣзы (!) на днѣстрѣ о(т) мутвичьного потока до стєпаньча пєрєвоза (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **мутвичьного** (п. 1349 *P* 3).

***MUCHAWEC** *ч.* (2) *(назва потоку у Берестейській землі):* y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe położyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy

szto od mista ydet berehom muchawca po połowyne chworyszczy (Трншин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **muchawca** (1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **muchawcu** (1500 *ДПЖН*).

***МУХОТОЛОКИ** *мн.* (2) *(назва місцевості у Волинській землі):* я... дала есми ему... имене... ограничоное почонши посеред Мухотолок рекою Лютицею до мосту и великому гостинцу... минуючи Свєдники... соколскою дорогою алиж оу Мохотолоки (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род.* **Мухотолок** (1488 *AS* I, 242); *знах.* **Мохотолоки** (1488 *AS* I, 242).

***МУЧЕНИКЪ** *ч.* (9) мученик: Въ лѣто шєститисѧчное и ѿи сотное девѧносто третєе на памѧть ѿстаго мученика ефимьѧ на канунѣ проводъв(ъ) оу (су)боту (б. м. н., 1385 *P* 28); оу нашюмъ дворѣ оу медыцѣ оу де(н) свѧто(г) мученика дмитриѧ под лѣты розъ(с)тва хр(т)ова ã лѣтъ и оу ли(т) и семое лѣто (Медика, 1407 *P* 72); И боуди емоу клѧтва, о(т) ба оца и сна и ста(г) дха... и о(т) всѣ(х) мчнкь и прпбны(х) и бгоносны(х) о(т)ць антонїа и θео(до)сїа печерьскы(х) (Київ, 1446 *P* 154); а азь г(сд)во ми... и дали и похилили и потве(р)дили есмо того село... томоу стомоу нашемоу монастироу о(т) воронецъ идеже е(ст) хра(м) стго и славного м(ч)нка великаго и побѣдоносца гео(р)гїа (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мученика, muczenyka** 3 (1385 *P* 28; 1407 *P* 72; 1465 *GL* 176); **м(ч)нка** 2 (1413 *P* 84; 1488 *ДГСВМЩ*); *ск. н.* **мчн.** 1 (1413 *ОБРН* 115); *знах. одн.* **мчнка** (1386 *P* 31); *род. мн.* **мученикъ** 1 (1403 *RS* 338); **мчнкь** 1 (1446 *P* 154).

***МОУЧЕНИЦЯ** *ж.* (1) мучениця: мы стефа(н) воевода... чини(м) знаменито ... оже... дали и потвердили есми митрополїю нашему о(т) романова тръга идеже е(ст) храмъ стои м(ч)нци параскеви села оу нашеи земли оу молдавскои на имѣ леоукоушани (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *дав. одн.* **м(ч)нци** (1458 *DIR«A»* 512).

МОУША, МОУШѪ *ж.* (29) *(особова назва):* Азъ рабь бжїи... именемъ стефанъ... коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ дшѫ... и сестръ мои(х) моушѫ и станѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а тое привилїе вишеписа(н)ны(х) пре(д)ко(в) нашы(х) изгиноули о(т) роукы кръстини сна пантелеева и панеи его моуши (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); И оуставши наши слоуги Сима и брат его Оника та заплатили оуси тоти вишеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Сими Бенѣ и сестри его Моуши (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моуша** 11 (1464 *DIR«A»* 517; 1487 *BD* I, 291; 1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 18; 1495 *BD* II, 64; *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 116; *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *зам. род.* от... **Моуша** 2 (1472 *BAM* 61; 1489 *BD* I, 376); за дшѫ... сестръ мои(х) **моушѫ** и станѫ 1 (1401 *ЗКЄ*); *зам. дав.* **Моуша** 1 (1499 *BD II*, 154); *род. одн.* **моуши** (1464 *DIR«A»* 517); *дав. одн.* **Моуши** (1464 *DIR«A»* 517; 1487 *BD* I, 291; 1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 18, 19; 1495 *BD* II, 76; *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 116, 117; *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175).

МОУШАТ *див.* **МОУШАТЪ.**

МУШАТА[1] *ч.* (7) *(особова назва):* а то есмо дали пану ивану мушати и его дѣтемъ и его оунучатомъ и его ближнимъ по немъ будущимъ (Луцьк, 1445 *P* 150); А при томъ были добрые люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королевски(и) па(н) ива(н) мушата (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мушата** (1445 *P* 150; 1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **мушаты** (1445 *P* 150); *дав. одн.* **мушати** 2 (1445 *P* 150); **мушатѣ** 1 (1445 *P* 150).

***МУШАТА**[2] *ж.* (1) *(особова назва):* а на то ...вѣра матиы нашеї кнѧгѣнѣ мушаты (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **мушаты** (1393 *Cost.* I, 14).

***МОУШАТИНЪ** *прикм.* (2): И оу том також прїидоша... дочка Моушатина, и... дочка Грози Коуфта... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Моушатина** (1499 *BD* II, 153); *дав. одн. ж.* **Моушатини** (1499 *BD* II, 154).

Пор. **МУШАТА**[1].

МУШАТИЧЪ, МУШАТИЧ *ч.* (4) *(особова назва):* А при том былъ... пан Петръ Мушатич (Ровно, 1483 *AS* I, 82); А при томъ былъ князь Иванъ Пугятичъ, а панъ Петрушко Мушатичъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мушатич, Мушатичъ** (1483 *AS* I, 82; 1488 *AS* I, 242; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 89).

МОУШАТЪ, МОУШАТ *ч.* (55) *(особова назва):* И оу том оуставши наш вѣрныи пан Моушат дворник и заплатил он вѣси тоты вышеписанныи пинѣзи (Ясси, 1476 *BD* I, 208); А на то есть... в. п. Моушата (Васлуй, 1495 *BD* II, 43).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моушатъ, Моушат** (1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121); *род. одн.* **Моушата** (1491 *BD* I, 467; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 4; *CVD* 6; *Cost. D.* 45; *Cost. S.* 176; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BAM* 71; *BD* II, 249; *Cost. S.* 194; *ПГВСР* і т. ін.); *дав. одн.* **Моушатоу** (1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121).

МОУШИН *прикм.* (2): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... Иванко, сынь Моушин и... Єфросина, дочка Роужина... жаловали есмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249); мы Стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м) ... оже прїидоша пръ(д) нами... снове моушини (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Моушин** (1495 *BD* II, 249); *наз. мн. ч.* **моушини** (1500 *Cost. S.* 234).

Пор. **МОУША.**

***МУШЧИЧЬ** *див.* **МЫШЧИЧЪ.**

МОУШѪ *див.* **МОУША.**

***МЦЕНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Мценськ *у Смоленській землі):* жаловали намъ ѿкнги федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) ѿкнземъ федоро(м) федоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на наместника мце(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопежича (Берестя, 1496 *BMKФC*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **мце(н)ского** (1496 *BMKФC*).

МШАНЕЦ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨ѧ⟩ню Семену достался город Колоден а села: Чернехов... Мшанец (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мшанец** (1463 *AS* I, 54).

***МШАНЕЦЪ** *ч.* (1) болото, поросле мохом: и мы... дали есмо емоу село липоую оу перемильскомъ Поѣте С обѣма берги ставоу И со млиномъ И со мшанцо(м) С мытомъ (Луцьк, 1451 *P* 158—159).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мшанцо(м)** (1451 *P* 159).

! МЪ *див.* **МЫ**[1].

МЪГДЪЛИНЪ *ж.* (4) (*особова назва, молд.. цсл.* Магъдалыни, *гр.* Μαγδαληνή) Магдалина: И оуставше Мъріе... и съ своим братаничем... та заплатили оуси тоти пинѣзи... оу роуки Мъгдълини, дочки Петра спътарѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мъгдълинъ** (1495 *BD* II, 73, 76); *дав. одн.* **Мъгдълини** (1495 *BD* II, 74, 76).

МЪГДЪШАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождере и от нас есми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Илы Нашфъ тое прѣдреченое село... на имѣ Мъгдъшанїи (Сучава, 1490 *BD* I, 396).

ФОРМИ: *наз.* **Мъгдъшанїи** (1490 *BD* I, 396).

МЪГОУРА *ж.* (1) (*молд.* мэгурэ «горб») пагорб, могила: Хота(р)... до об⟨рьшї⟩е мъгоура (Корочин Камінь, 1458 *Mih.Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* об⟨рьшї⟩е **мъгоура** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***МЪДРЪЖАКОВЪ** *прикм.* (1): и тиж есми емоу дали и потврьдили она селишче... що емоу продали тое селишче аноушка и марта, дъщери мъдръжакови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **мъдръжакови** (1493 *Cost. S.* 176).

***МЪЗЪРЪЕСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и заплати(х) азъ г(сд)во ми оуси тоти вишеписанїи пинъзи... оу роуки... шандроу га(р)доу и ... шоушманоу... снове костє мъзъръескоула (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мъзъръескоула** (1488 *ДГСВМЩ*).

МЪКЪОУ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, пор.* Макавеи): и тиж есми емоу дали и потврьдили она (!) селишче, на бахлоуецъ, на имѣ селишче мъкъоу влада и съ мистом от млина (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); Мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде прѧд нами... Іон Батин от Соучавѣ... и продал... половина село на имѣ Кълимънещїи... та продал слоузѣ нашемоу Микоулоу Мъкъоу (Васлуй, 1497 *BD* II, 108—109).

МЪЛАЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* мэлай «пшоняний корж»): и оуставши наши слоуги да(н)чоу(л) и бра(т) его драго(т)ъ и тесть его мълаю... та заплатили оуси испо(л)на тоти вишеписа(н)нїи пинъзи (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

***МЪЛЕЩИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половинѣ селоу от Мълещи да есть по старомоу хотароу, коуда из вика оживали (Сучава, 1479 *BD* I, 228); Тѧм ми видѣвше их правою и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвердили есми им... села на имѣ: Обръшїа... и половина от Мълещїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

ФОРМИ: *род.* **Мълещи** 1 (1479 *BD* I, 228); **Мълещїи** 1 (1483 *BD* I, 272).

***МЪЛЕЩЇИ** *див.* ***МЪЛЕЩИ.**

***МЪЛИНИ** *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои части от село от Мълинь, ⟨що⟩ за Молдавою, да ест також третаѧ част от колико ест част Оани Бъешескоула, и по старомоу хотароу (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род.* **Мълинь, мълин** (1499 *BD* II, 135, 136).

***МЪЛИНИНЪ** *прикм.* (6): а па(к) фе(д)ка и сестри еи мърина и гинда до(ч)ки мълинини... привилїе що имали они о(т) на(с) же на тое село коли соби били роздѣлили они тако(ж) еи дали оу роуки слоузъ нашемоу вѣрномоу паноу тоадероу писареви нашемоу (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Мълинини, мълинин(и)** 3 (1495 *BD* II, 53; *ПГВСР*); *зам. дав.* до(ч)камъ **мълинини** 1 (1495 *ПГВСР*); *дав. мн.* **Мълинем** 1 (1495 *BD* II, 76); **мълином** 1 (1495 *BD* II, 76).

Пор. **МЪЛИНЪ²**.

МЪЛИНЪ¹ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* мэлинэ «черемха» (ягода), «малина»): мы Стефан воевод чиним знаменїто ... оже приидоша прѣд нами... Мълинъ и Выша и зѧт их Ивашко Витолтескоул... и дали... слоугам нашим... села що имъ дал... оу(и)ко их (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мълинъ** (1458 *BD* I, 20).

МЪЛИНЪ² *ж.* (6) *(особова назва, молд.* мэлинэ «черемха» (ягода), «малина»): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи слоуга наш Миклѣ и сестри его Мълинъ и Боурае и Грѣка... жаловали есмы их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 39); И оу том також прїидоша прѧд нами... Мърина... и... сыновє Ивашка Коуфта, и оуноука их Мълинъ, дочка Лазорова (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мълинъ** (1495 *BD* II, 39, 53; 1499 *BD* II, 153); *зам. род.* сыновом **Мълинъ** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Мълини** (1495 *BD* II, 53: 1499 *BD* II, 154).

*** МЪЛИНЪ³** *див.* ***МЪЛИНИНЪ.**

*** МЪЛИНЬ** *див.* ***МЪЛИНИНЪ.**

! МЪЛНЫИ ⟨МЛИНЪ⟩ (1): О братїи што единъ мълныи (!) имаю(т) (XV ст. *BC* 23).

Див. **МЛИНЪ.**

МЪЛОУРЕ *ж., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмъ мы ... дали и потвердили есми его очи(н)оу... оу мълоуре где оанчѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

МЪЛЪЕСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоти истинїи наши слоуги Мареш и Доума Мълъескоул и Сима... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BAM* 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мълъескоул** (1495 *BAM* 70).

***МЪЛЫНЪ** *див.* **МЛИНЪ.**

***МЪНДРЕЩИ** *див.* **МЪНДРЕЩЇИ.**

МЪНДРЕЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали и потвердили есми томоу стомоу монастироу села... на имѣ... мъндрещїи, на орбикоу (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); И досталосѣ мъринки, дочци мъндринї ... село на имѣ мъндрещїи, на сиретѣ, где били балинци (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

ФОРМИ: *наз.* **мъндрещїи** (1462 *Cost. D.* 10; 1492 *Cost. S.* 161); *род.* **мъндрещи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

***МЪНДРИНЪ** *прикм.* (5): и еще оустали мъринка, дочка мъндрина, и братаничи еи... та дали *(в ориг.* продали.— *Прим. вид.)* мърини... за тое село... еще ѱ злат татарских (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); а мы також и от нас есми дали и потвръдили... сестричичем Мъндриним... село на имѣ Тъвещїи (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **мъндрина** (1492 *Cost. S.* 161); *дав. одн. ж.* **мъндринї** (1492 *Cost. S.* 161); *дав. мн.* **Мъндриним, Мандриним** (1493 *BD* II, 18, 19).

Пор. **МЫНДРѦ.**

МЪНДРИЧИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тъмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... еще село где би(л) драгомиръ мъндричинъ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мъндричинъ** (1437 Cost. I, 541).

МЪНДРѢ *див.* **МЫНДРѦ.**

МЪНЕЩИ *див.* **МАНЕЩИ.**

***МЪНЗАТОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоти истинїи наши слоуги Гаврил и братїѧ его Никита і Ион, сыновє Негрити, дочка Пътра Мънзатоула, слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1489 *BD* I, 371).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мънзатоула** (1489 *BD* I, 371).

МЪНЗАЦЇИ *див.* **МАНЗАЦИ.**

МЪНЪИЛ *див.* **МАНОУИЛ.**

МЪНЪИЛЕЩЇИ *мн.* (5) *(назва селища у Молдавському князівстві):* тъмъ мы... дали и потвердили есми его очи(н)оу... селище маноуилещи ⟨и съ⟩ коуѧни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); мы Стефан воевода ... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молебникь нашь кир попь Григорїе... и съ въсъми яже о христѣ братїами... и дали господствоу мы петь сель:... село Бираино, и село Влъксаново, и село Маноуилещи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **мънъилещїи** (1487 *Cost. D.* 7); *род. молд. зам. дав.* **мънъилещилор** (1487 *Cost. D.* 7); *знах.* **Маноуилещи, маноуилещи** 2 (1448 *Cost.* II, 342; 1500 *BD* II, 173); **Маноилещи** 1 (1499 *BD* II, 162).

МЪРЕНА *див.* **МАРЕНА.**

***МЪРЕНКА** *див.* ***МАРЕНКА.**

МЪРЗЕ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., тюрк.* mirza, *ар.* amir «князь», *перс.* zada «син»): А на то ест велика мартоурїѧ... Мързе сынь Станчюл (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

Див. ще **МЫРЗА.**

МЪРИНА *див.* **МАРИНА.**

МЪРИНИНЬ *прикм.* (4): мы Стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже тоти истинныи... снве мъринини.. дали и потвръдили есми и(м)... и(х) праваѧ о(т)нини (Сучава,

1491 *Cost. D.* 36—37); И оуставшє слоуга ⟨наш Тоадєр⟩... и сєстра єго Стана та заплатили оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Юрши, сыноу Мъринин(оу) (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мърининъ** (1497 *BD* II, 96); *дав. одн. ч.* **Мъринин(оу)** (1497 *BD* II, 96); *наз. одн. ж.* **Мъринина** (1493 *BD* II, 31); *наз. мн. ч.* **мъринини** (1491 *Cost. D.* 3).

Пор. **МАРИНА.**

МЪРИНКА *ж.* (8) (*особова назва, пор.* Марина): И оуставщіє наши слоуги Данчюл и брат єго Жоуржа и сєстри их Мъринка и Олта та ⟨за⟩платили оуси тоти пинѣзи...оу роуки Тома (Сучава, 1489 *BD* I, 367); и досталосѣ мъринки... сєло на имѣ мъндрєщіи, на сиретѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); а мы такождєрє... єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Иванка и сєстрам єго Нєгши... и... дочка Мъринкъєи, тоє... половина сєло от Шєкан (*б. м. н.*, 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мъринка** (1489 *BD* I, 367; 1492 *Cost. S.* 161); *род. одн.* **Мъринкъєи** (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **Мъринки** (1489 *BD* I, 367; 1492 *Cost. S.* 161).

МЪРИНЪ *див.* **МАРИНА.**

МЪРІА *див.* **МАРИЯ.**

МЪРІЄ *див.* **МАРІЄ.**

МЪРМОУРѢНЄ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тъмъ мы видѣвши ихь правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвердили єсми имь их отниноу правоую на имѣ Мърмоурѣнє (Сучава 1467 *BD* I, 118—119).

ФОРМИ: *наз.* **Мърмоурѣнє** (1467 *BD* I, 119).

МЪРОУШКА *див.* **МАРОУШКА.**

МЪРОУШКИН *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты... Жоурка Пинтєчє... и братїа єго Юрїи Баико и Сава, сыновє Мъроушкини... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мъроушкин** (1495 *BD* II, 59); *наз. мн. ч.* **Мъроушкини** (1495 *BD* II, 249).

Див. ще **МЪРОУШЧИН.**

Пор. **МАРОУШКА.**

МЪРОУШЧИН *прикм.* (4): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... прїидоша... Лазоръ, сынъ Мъроушчин, съ своими братїами... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269); а ми такождєрє и от нас єсми ємоу дали и потвръдили и тоє половина сєло, от батърєщи, чѧст мароушчєна, како да єст ємоу от нас оурик (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мъроушчин** (1483 *BD* I, 269); *род. одн. ч.* ⟨мъ⟩**роу(ш)чина** (1490 *Cost. S.* 141); *наз. одн. ж. зам. знах.* потвръдили... чѧст **мароушчєна** (1493 *Cost. S.* 176); *наз. мн. ч.* **мъроушчини** (1492 *Cost. S.* 161).

Див. ще **МЪРОУШКИН.**

Пор. **МАРОУШКА.**

МЪРЧЄЩІИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсмы им... два сєла на Бръладѣ на имѣ Мърчєщіи и Грижливіи (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз.* **Мърчєщіи** (1495 *BD* II, 249).

***МЪРЪЦЄИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвердили єсми томоу стомоу монастироу сєла... на имѣ... блъгарє и мъръцє(ї) и дръманєщіи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и(н)и никто да нєсмѣть ты(х) монастирски(х) люди... о(т) блъгарє и о(т) мъръцєи... соудити а ни глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **мъръцє(ї)** (1462 *Cost. D.* 10); *род.* **мъръцєи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

***МЪРЪЦЄЇ** *див.* ***МЪРЪЦЄИ.**

***МЪСТАКИНОУЛЪ** *див.* **МЪСТЄКѦНОУЛ.**

МЪСТЄКѦНОУЛ *ч.* (2) (*назва болота у Молдавському князівстві*): А хотарь томоу сєлоу... право д⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Черлєноуи, идєжє єст блато Мъстєкѧноул (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мъстєкѧноул** (1473 *BD* I, 184); *род. одн. молд.* **Мъстакиноулоуи** (1473 *BD* I, 183).

***МЪСТИСЛАВСКИЙ** *ч.* (1) (*особова назва*): какжє тот Єго Милости боѧрин Раман о тыи пѣнѧзи мѧл со мною право пъред намѣстникомъ кнѧзѧ Михайла Єго Милости Мъстиславского Тєтєринским, Тораномъ Гармановичом и тоую тридцат коп грошей широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мъстиславского** (1492 *AS* III, 23).

МЪТЄИ *див.* **МАТЄИ.**

МЪТЄЮ *див.* **МАТЄЮ.**

МЪТЇАШЬ, МЪТЇЯШЬ, МЪТЇАШ, МЪТЇЯШ *ч.* (17) (*особова назва, молд., стч.* Matyáš, *мад.* Mátyas, *цсл.* Матѳеи, *гр.* Ματθαῖος, *лат.* Matthaeus): милостивый королю! Што єси прислалъ МатыѧСа бискоупа о шъкодоу Каменицкоую до насъ, а мы єсмо добрє зрозоумели тымъ рєчамъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Писал Мътїашь въ Соучавѣ (Сучава, 1491 *BD* I, 450); што твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ, дворъника своєго пана Дчоуръжа и писара своєго Матыяша (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мътїашь** 1 (1491 *BD* I, 450); **Мътїа(ш), Мътїаш, Мътїа⟨ш⟩, Мътї⟨аш⟩** 7 (1491 *BD* I, 469, 492; *CVD* 4; *Cost. S.* 157; 1493 *BD* II, 31; *CVD* 7; 1494 *BD* II, 33); **Мътїяшь** 2 (1494 *BD* II, 35, 37); **Мътїяш, Мътїя(ш)** 3 (1491 *Cost. D.* 38; 1492 *BD* I, 505, 507); *знах. одн.* **Матыяша** 1 (1496 *BD* II, 407); **МатыѧСа** 1 (1481 *BD* II. 365); *ор. одн.* **Матыяшомъ** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ.**

МЪТЇИ *див.* **МАТЇИ.**

МЪТЇЯШ *див.* **МЪТЇАШЬ.**

МЪТЇЯШЬ *див.* **МЪТЇАШЬ.**

***МЪЦЪЮЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мац «кишка»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Мъріє Билка... и... Роуска, дочка Оника Мъцъюла... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мъцъюла** (1495 *BD* II, 249).

МЪЧКАТЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мэшкат «крупний»): И дали и потвръдили єсмы нашєи митрополїи о(т) до(л)нєго тръга идєжє є(ст) хра(м) стои параскєви єи пнтомы цигани на имѣ мъчкать и своими дѣтми и чєлѣдию и каба и своими дѣтми и чєлѣ(д)ю (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мъчкать** (1465 *DIR«A»* 518).

***МЪЧКЪТЄЩИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): и єщє єсми дали... монастироу... цръков оу Мъчкътєщ с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род.* **Мъчкътєщи** (1490 *DC* 148); *місц.* **оу Мъчкътєщ** (1490 *BD* I, 420).

МЪЧЮКЪ, МѦЧЮКЪ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* мэчукэ «булава»): и мы ...потвердили єсми имъ... сєла... гдє бы(л) ходко и мѧчюкъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); тѧ(м) мы... дали єсми и(м)...сєла... и... силище... (и)воула... и мъчюкъ и пони(ж) ⟨м⟩икъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѧчюкъ** 1 (1439 *Cost.* II, 52); *зам. род.* силище... ивоула... и **мъчюкъ** 1 (1448 *Cost.* II, 316).

***МЪЯТИНИ** *див.* **МОЯТИНИ.**

МЫ[1] **МИ** *займ.* (3640) **1.** (*множинний, вказує на особу оповідача разом з іншими особами*) ми (183): што іестє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька гърговатъ) чєрєз бєрєстиє... мы хочємъ ради то учинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *P* 2); на сє(мъ) на всє(м) мы два исъ братомоимъ (так.— *Прим. вид.*) цѣлуєва крстъ што жь нама всє то исправити косподарєви (!) нашєму (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски па(н) Анъ дѣди(ч) тарнов(с)ки староста ру(с)ки.... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ... мєжи панєю Адвигою отиною пилєцкою... о волость о залѣсиє и о тычи(н) мѣсто... на многи(х)

роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mo wili: «Woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а то єсмо собє поделили ровно вѣчно и непорушно и никоторому з нас нє въступатисѧ нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); што тыи приѧтєли промєжи нами наидоуть, то намь тєрпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Мы боярє зємли молдавскои, рада господарѣ нашєго Стєфана воєводы: Іон Тъоутоул логофєт... доумша постєлник, Могила чашник, Фроунтєш столник... и иныи боярє що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

2. *(пошанний, вказує на особу оповідача — представника верхівки феодального суспільства)* ми (3457): Ащє ли хто... сия ... повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮРЗ* 1/VI, 3); Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии староста рускии познавами то нашимъ листомъ (Перемишль, 1390 *Р* 175); Мы вєликии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што держить о(т) насъ двѣ сєлищи (Турейськ, 1429 *Р* 112); Мл(с)тїю бжїєю, мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то(т) истин(н)ыи слуга на(ш) вѣрныи, па(н) миху(л) соулжаръ на(ш), и (є)го братїа... служили на(м), право и вѣрно (Сучава, 1475 *Cost. D.* 3); Милостїю божїєю мы Стєфан воєвода, господарь зємли молдавскои, знамєнито чиним ис сим листом нашим въсѣм кто нан оузрит или чтоучи єго оуслышит (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз.* **мы, ту, мьї** 1530 (п. 1341 *Р* 2; 1361 *AGZ* 6; 1388 *Р* 39; 1409 *DIR«A»* 437; 1420 *AS* I, 25; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1455 *Cost.* II, 525; 1471 *DIR«A»* 527; 1496 *BD* II, 401; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **ми** 105 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1439 *Cost.* II, 35; 1448 *Cost.* II, 737; 1458 *BD* I, 24; 1467 *BD* I, 122; 1475 *BD* I, 206; 1483 *BD* I, 272; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **! мыи 1** (1459 *Cost. S.* 21); **! мъ, мь** 2 (1481 *ГПМ;* 1490 *DC* 148); **! ма 1** (1453 *DIR«A»* 503); *род.* **нас, насъ, нась, на(с), nas, насо** 740 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *РЕА* 1, 27; 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 594; 1446 *Cost.* II, 247; 1456 *Cost.* II, 791; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1475 *AS* I, 70; 1490 *BD* I, 437; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. дав.* имает **нас** листы... потвердити 1 (1462 *BD* II, 285); *дав.* **нам, намъ, nam, намь, на(м), намо** (1352 *Р* 6; бл. 1386 *Р* 30; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1420 *Cost.* I, 135; 1438 *DBAc* 28; 1442 *Cost.* II, 719; 1452 *Cost.* II, 432; 1466 *BD* I, 96; 1479 *BD* I, 228; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); *знах.* **нас, насъ, нась, на(с), nas** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *Р* 42; 1409 *Р* 74; 1429 *Cost.* I, 242; 1442 *Cost.* II, 716; 1453 *Cost.* II, 765; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70; 1487 *РИБ* 434; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); *ор.* **нами, намї** 448 (1391 *Р* 45; 1409 *Р* 74; 1418 *Cost.* I, 127; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1456 *Mih.* 213; 1465 *АкВАК* III, 4; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 432; 1497 *BD* II, 123; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **намы, namy** 11 (1430 *ГВКЛ* 7; 1465 *GL* 176; 1474 *РГС;* 1498 *ГВКЛ* 22; 1499 *BD* II, 130, 135, 144, 160, 423); **на(м)** 3 (1404 *Р* 70; 1414 *Р* 85); *зам. дав.* записалъ сѧ чинити добро **намы 1** (1448 *Cost.* II, 305); *місц.* **на (пры, по, оу) нас, насъ, на(с)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1407 *Cost.* I, 57; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1436 *Cost.* II, 706; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1480 *BD* I, 245; 1487 *РИБ* 435; 1495 *ВМБС;* 1499 *РИБ* 777; 1500 *АЛМ* вип. 2,59 і т. ін.); *дав. дв.* **иама** (бл. 1386 *Р* 30; 1457 *Cost.* II, 810)

МЫ² *див.* **МИ²**.

! МЫ³ *див.* **МЫТО**.

МЫЄРЛЪ *див.* **МИЄРЛЪ**.

! МЫИ¹ *див.* **МЫ¹**.

! МЫИ² *див.* **МИ²**.

***МЫИТРОПОЛЇЯ** *див.* ***МИТРОПОЛЇЯ**.

МЫК *див.* **МИКЪ¹**.

МЫКЛЪОУШЬ *див.* **МИКЛОУШЪ**.

МЫКУЛИНСКИ *див.* **МЫКУЛЫНСКІЙ**.

***МЫКУЛИНСКІЙ¹** *див.* **МИКУЛИНСКІЙ**.

***МЫКУЛИНСКІЙ²** *див.* **МЫКУЛЫНСКІЙ**.

МЫКУЛЫНСКІЙ, МЫКУЛИНСКИ, МИКУЛИНЬСКИИ *прикм.* (5): а при томъ оуздаванъѣ были... панъ ходько быбєльскии... попъ микулиньскии федуть (Перемишль, 1378 *Р* 26); Мы, Свыдрыгайло... чинымо знаменито... нжъ... Карпъ Ивановичь Микулинскій... покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и дворанъ нашихъ... што есмо имъ первей сего велилы именя его *Мыкулинскіе* объихати, грани положыты и крывду его, што менуетъ одъ земянъ Браславскихъ и бояръ Хмельныцкихъ, розсудыты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **микулынскій** 2 (1430 *ГВКЛ* 8, 9); **Мыкулински** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **микулиньскии** 1 (1378 *Р* 26); *знах. мн. с.* **Мыкулинскіе** (1430 *ГВКЛ* 7).

Пор. ***МИКУЛИНЦИ**.

***МЫКУЛЫНЦИ** *див.* ***МИКУЛИНЦИ**.

***МЫЛИИ** *див.* **МИЛЫИ**.

***МЫЛОСТЬ** *див.* **МИЛОСТЬ**.

МЫЛЬСКИИ, МЫЛСКИИ, МЫЛСКІЙ *ч.* (10) *(особова назва):* а даемъ, и потвержаемъ тому первей писаному пану Петрашкv Ланевичу Мыльскому верху меноваиныя мѣста вѣчно и непорушно (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); А при томъ были свѣдки... Маско Гулевичъ, а панъ Петрашъ Мылскій, маршалокъ земскій (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мыльскин, Мылскии, Мылскій** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 45; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *род. одн.* **Мыльского, Мылского** (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445 —1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); *дав. одн.* **Мыльскому, Мылскому** (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

МЫМО *див.* **МИМО**.

***МЫНДРИНО СЄЛО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотаръ мындрину сєлу и сєлиши съ всѣми своими старыми хотарми, куды из вѣка оживали (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).

ФОРМИ: *дав. одн.* **мындрину сєлу** (1435 *Cost.* I, 403).

Див. ще **МЫНДРИНЬ ДВОРЪ**.

МЫНДРИНЬ ДВОРЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою (!) до на(с) ... дали єсми єму оу нашєи зємли сєла на имѧ мындринь дворъ на сєрєти и съ своими прикутками... и єдно сєлищє на милковѣ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мындринь дворъ** (1435 *Cost.* I, 403).

Див. ще ***МЫНДРИНО СЄЛО**.

МЫНДРѦ, МЫНДРѢ, МЪНДРѢ *ч.* (53) (*особова назва, молд., слов.* мѫдръ) : а на то є(ст)... вѣра пана миндрѣ ⟨жомотатєва⟩ и дѣти єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209—210); мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ажє... болѣринъ нашь вѣрныи на имѣ панѫ алєксандро *(в ориг.* алєксандо.— *Прим. вид.)* спатарь... ⟨тѣгалъ сѧ съ пано⟩мъ мындрєю за свою отчиноу и добылъ на ⟨п⟩аноу мындри свою отчиноу (Сучава, 1436 *Cost.* I, 454); и оустал наш слоуга Мъндрѣ Ивоул и съ своими братаничи... та заплатили оуси тоти рк злаг татарских (Сучава, 1493 *BD* II, 18—19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мындрѧ, Мындрѣ** 3 (1433 *Cost.* II, 650; 1436 *BAM* 29); **Мъндрѣ** 1 (1493 *BD* II, 19); *род. одн.* **Мындри** 25 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 350; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 42; *Mih.* 206; 1441 *DBAc* 38; 1442 *Cost.* II, 88 і т. ін.); **мындрѣ** 13 (1433 *Cost.* I, 354; 1436 *BAM* 29; *Cost.* I, 450, 460; 1437 *Cost.* I, 515; *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 15, 27; 1441 *DBAc* 35; 1455 *Cost.* II, 540); **Мъндри, м⟨ъ⟩ндри** 5 (1432 *ДГВІН; Cost.* I, 338; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1438 *Cost.* II, 8); **миндри** 1 (1442 *Cost.* II, 97); **миндрѣ** 1 (1428 *Cost.* I, 210); *дав. одн.* **мъндрѣ** (1493 *BD* II, 18, 19); *ор. одн.* **мындрєю** (1436 *Cost.* I, 454); *місц. одн.* **на мындри** (1436 *Cost.* I, 454).

***МЫНЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л н щ є м ы н є в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **мынєво** (1448 *Cost.* II, 324).

МЫНЗАЦИ *див.* **МАНЗАЦИ.**

***МЫНЗОУЛЪ** *ч.* (12) (*особова назва, молд.* мынз «жеребець», «хлопчак»): а на то є(ст) вѣра... пана мынзоула (Сучава, 1443 *Cost.* II, 141); а хотарници были панъ мынзоу(л) н петришоръ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); ми боѧрове... на имѧ... панъ иванъ баича(н) и панъ иванъ мынзоу(л)... ѧвно чини(м)... гды(ж)... петръ воєво(д)... паноу казимировѣ... и єго короу(н) полскои... по винною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ и обовѧзалъ про тожъ мы... слюбоуємъ... иже хочємъ... слюбы, кторыѧжъ... петръ воєво(д)... королєви полскому... оучини(л)... вѣрнє... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мынзу(л), мынзоу(л)** (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 737); *род. одн.* **мынзоула, (мынзоу)ла, мы(н)зоула** (1443 *Cost.* II, 141; 1448 *DIR* № 10 а; *Cost.* II, 314, 317, 324, 343, 353, 355, 359, 365).

***MYNCAR** *ч.* (1) (*стп.* mincarz, *стч.* mincieť, *свн.* münzer) *(урядник, що займався розміном грошей)* міняйло: I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny... s fałszywymi penezmi... imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *наз. мн.* **myncare** (1388 *ZPL* 108).

МЫРЗА, МЫРЗѦ, МИРЗѦ, МРЪЗА, МЬРЗА *ч.* (22) (*особова назва, тюрк.* mirza, *ар.* amir «князь», *перс.* zada «син»): А на то єст велика мартория ...пан Станчоул пръкалаб бѣлоградскы и сынъ єго пань Мыр⟨зѧ⟩ (Ясси, 1469 *BD* I, 138); А на то великаѧ марториє... пан Станчоул и сынъ єго пан Мырзѧ (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мырза** 3 (1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ.* 1472 *BD* 1, 172); **Мир⟨за⟩** 1 (1470 *BD* I, 156); **Мырзѧ, Мыр⟨зѧ⟩** 3 (1469 *BD* I, 138; 1473 *BD* I, 187; 1476 *BD* I, 209); **Мирзѧ** 2 (1470 *BD* I, 150; 1474 *РГС*); **мръза** 1 (1472 *Cost. S.* 88); **Мърза** 1 (1472 *BD* I, 170); *зам. род.* в. п.... **Мырза** 1 (1469 *BD* I, 136); *род. одн.* **Мырзы** 3 (1470 *BD* I, 148; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); **Мырзи** 3 (1473 *BD* I, 184; 1475 *BD* I, 206; *Cost. D.* 4); **Мирзы** 1 (1469 *BD* I, 134); **Мръзи** 1 (1473 *BD* I, 182); *знах. одн. зам. род.* вѣра... **мырзоу** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **мръзоу** 1 (1472 *Cost. D.* 26).

Див. ще **МЪРЗЄ.**

***МЫРЗИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А на то єст⟨ь⟩... вѣра пана Станчюла и с⟨ы⟩на єго пана Мырз⟨и⟩чя (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мырз⟨и⟩чя** (1473 *ШКН* 165).

МЫРЗѦ *див.* **МЫРЗА.**

***МЫРЛЄКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л и щ є м ы р л є к о в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **мырлєково** (1434 *Cost.* I, 374).

***МЫРЪ** *див.* **МИРЪ**[1].

***МЫСКОВЪ** *прикм.* (3): А штом был узялъ пенезей тридцать гривенъ у Игнатка Путивельского за мой стат, што у мене взялъ мой стат дяди моего пана Мисковы, и я тых пенезей не взялъ у Игнатка (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29);

М ы с к о в ъ г о р б ъ (2) *(назва пагорбка у Подільській землі):* А отъ долины Лоточной... до Мыскова горба, а з Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе улево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Мыскова** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. мн. ч.* **Мисковы** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Пор. **МИСКО.**

МЫСЛИТИ *дієсл. недок.* (6) 1. (о чім і без додатка) думати, міркувати (про що) (3): Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии ръчи которыи писа(л) ка(к) нашь непрнятель... *мыслѧ* и оумысло(м) неприятелски(м) жадая а хотѧ своими льстивыми писмы мысли ваши... оувести оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); ино мы яко панъ хрестиянъски(и) з божьєю помо(ч)ю з братьєю нашою хочомъ о томъ мыслити абы нє былъ втнскъ хрестиянъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); а ваша мл(ст) можєтє сами порозоумети якъ боудоуть мыслити вашє(и) мл(с)тн и приятели и неприятели ((б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. *(без додатка)* замишляти (що), мати намір (робити що проти кого) (1): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будучии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѧ кролѧ... тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и нє датн имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613);

д о б р о є м ы с л и т и (1) *див.* **ДОБРЫЙ** 4; л и х о г о м ы с л и т и (1) *див.* **ЛИХИЙ** 2.

ФОРМИ: *інф.* **мыслити** (бл. 1386 *P* 30); *майб. 1 ос. мн.* **хочомъ... мыслити** (1493 *ОПВВ* 152); *3 ос. мн.* **боудоуть мыслити** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *бажн.-ум. сп. 3 ос. мн.* **што бы мыслили** (1395 *Cost.* II, 613); *дієприсл. одноч.* **мыслѧче** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **мыслѧ** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОМЫСЛИТИ, *ПРОМЫСЛИТИ, *РАЗМЫСЛИТИ, *РОЗМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ СѦ.**

***МЫСЛЪ** *див.* ***МЫСЛЬ.**

***МЫСЛЬ** *ж.* (5) помисел, намір: а што ми оускажє(т) осподарь мои тоє радъ чиню и всєю мыслью моєю и до живота (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т) тымъ листо(м) иже имѣюче чистоѣ мысли млсрдиє и по(ж)даниє к велико(м) королєви володиславу польско(м)... слюбуємъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь непрнятель и кроле(в)ства нашего мыслѧ и оумысло(м) неприятелски(м) жадая а хотѧ своими льстивыми пнсмы *мысли* ваши противоу намъ завжди чисте а вѣриы... оувести оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мысли** (1388 *P* 43); *знах. одн.* **мыслъ** (1435 *Cost.* II, 679); *ор. одн.* **мыслью** 1 (бл. 1386 *P* 30); **мислїю** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *знах. мн.* **мысли** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОМЫСЛЪ, *ПРОМЫСЛЪ, *ОУМЫСЛЪ, *ОУМЫШЛѢЧЬЄ.**

***МЫТЄЛЬНО** *с.* (2) *(назва поселення у Волинській землі):* А въ Молинѣ, въ Мительни не надобе, въ Жуковѣ одъ воза по грошу, а одъ коня не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); мы великиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запїсали лєнькови зарубичю таѧ села в луцкої землн... мытельно а долгиє шии (Житомир, 1433 *P* 126).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мытельно** (1433 *P* 126); *місц. одн.* **въ Мительни** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

МЫТНИКЪ, МЫТНИК, МЫТНЫКЪ, МИТНИК *ч.* (30) *(збирач мита)* митник: Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, az by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а кто имєтъ купити скотъ или бараны... нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижь тамъ гдѣ купилъ и возмєть печать отъ мытника (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); про то(ж) ни оди(н) на(ш) бояри(н), а ни мытни(к) ни депо нашєи землн да нє смѣє(т) имъ тоє порушити (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); нехай мыто нашо и промыто вѣдають мытъники наши (Судомир, 1488 *РИБ* 222); Панъ Литаворъ Хребтовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳєдко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мытникъ, мытник, mytnik, мытни(к), мы(т)ни(к)** 11 (1388 *ZPL* 105; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 772; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275; 1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ* і т. ін.); **мытныкъ** 1 (1437 *DIR* № 8); **митник, митни(к)** 3 (1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* I, 4); *род. одн.* **мытника** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; 1480—1484 *BD* II, 369; 1499 *РЕА*

III, 34); *дав. одн.* **мытникоу** 1 (1480—1484 *BD* II, 370); **митникоу** 1 (1480—1484 *BD* II, 369); *наз. мн.* **мытники, мытъннки** 3 (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222); **мытници, мы(т)ници** 5 (1456 *Cost.* II, 791; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *BD* II, 275; 1461 *AS* I, 54; 1470 *DIR«A»* 523); **митници** 1 (1488 *BD* I, 342); *зам. род.* о(т) наши(х) **мытници** 1 (1453 *ПГОВ*); *род. мн.* **мытниковъ, мытников, мытнико(в)** 6 (1456 *ПМВП;* 1496 *АЛРГ* 78; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 80); **мытни(к)** 1 (1437 *Cost.* II, 709).

МЫТО, МИТО *с.* (355) **1.** *(оплата за товар, який привозили й продавали на місці або тільки провозили через державні чи феодальні границі)* торгове мито (183): А мыта не примышлѧти но какъ из вѣка пошло (б. м. н., 1366 *P* 14); A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez, majet myto płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а кто имєтъ купити скотъ или бараны... не надобѣ нигдѣ мыто дати, нижь тамъ гдѣ купилъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а о(т) сукна и о(т) плотна и о(т) въсє торговлю имаю(т) платити мыта, яко бы(л) право издавно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а мыто имъ брати подавномоу, а мають намъ тоє мыто платити всє широкими грошъми (Краків, 1487 *АМЛ*); А також крал єго милость и кнѧз великїи литовскїи да имают лишити коупцєм нашим... абы ходили торговали слободно и доброволно, заплативше правоє своє мыто (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(місце, де збирали мито)* митна застава, митниця (172): тоє все єсмо потвердили... съ всѣми границями... исъ рѣками, исъ мыты, исъ ловищи, исъ потоки... со всѣми оужитки (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и мы... даємъ и дали єсмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... сєло михлинъ... со всимъ с тымъ што к тымъ сєломъ з вѣка здавна слушало и слушаєть... со млины и с мыты И з болоты и с рудами (Київ, 1483 *P* 118—119); И где иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х), или буду(т) проданна *мыта* или нє продана, а мито да нє даду(т) нигдє, оу нашеи земли, али да иду(т) доброво(л)но бє(з) въсѣко(ι) забави (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); А мнѣ кн⟨ѧ⟩зю Михайлу Васильєвич⟨у⟩ Избаразкому достал сѧ город Вишнѣвєць и мѣстѣчком и с тым сєлом, што под мѣстѣчкомъ, и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючи мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); А которыи бы купци хотели *мыта* объеждъчати новыми дорогами, ажъ бы еси ему на тых помоч давал: нехай он ихъ встѧгаеть и мыта на них берет по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мыто** 41 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1443 *ПГСММ;* 1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273; 1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **мито** 1 (1453 *ПГОВ*); **! мы** 1 (1453 *Cost.* II, 462); *зам. род.* без **мито** 2 (1466 *BD* I, 96); почєнше **мыто** 1 (1447 *Cost.* II, 281); *зам. місц.* на **мито** или на броду 1 (1446 *DIR«A»* 485); *род. одн.* **мыта, myta** 40 (1388 *ZPL* 105; 1408 *Cost.* II, 632; 1429 *DIR«A»* 455; 1444 *Cost.* II, 508; 1456 *Cost.* II, 789; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1487 *АМЛ;* 1489 *AS* III, 22; 1495 *АЛМ* 128; 1499 *РЕА* III, 34 і т. ін.); **мита** 1 (1488 *BD* I, 342); *дав. одн.* **мытоу** (1447 *Cost.* II, 281; 1487 *АМЛ; РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ;* 1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *знах. одн.* **мыто, myto** 121 (1388 *ZPL* 105; 1408 *Cost.* II, 630; 1422 *DIR fig.* № 35; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *Cost.* II, 741; 1460 *BD* II, 273; 1470 *DIR«A»* 523; 1487 *АМЛ;* 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1499 *BD* II, 273 і т. ін.); **мито** 15 (1439 *Cost.* II, 59; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 9; *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 96; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ;* 1488 *BD* I, 342 і т. ін.); *ор. одн.* **мытом, мытомъ, мыто(м), mythom** 13 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1435 *Cost.* II, 682; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *P* 159; 1454 *P* 163; 1455 *Cost.* II, 531; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 81; 1488 *РИБ* 223; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **митом, мито(м)** 2 (1458 *BD* I, 8; 1459 *Cost.* S. 22); *місц. одн.* **на мытѣ** 15 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **на мыти** 2 (1456 *Cost.* II, 790, 791); **на мыты** 1 (1460 *BD* II, 276); **в мытє** 1 (1487 *АМЛ*); **на мыти** 2 (1456 *Cost.* II: 790, 791); *наз. мн.* **мыта** 3 (1454 *Cost.* II, 513; 1498 *АЛРГ* 83); **мита** 1 (1457 *BD* I, 4); *род. мн.* **мытъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. мн.* **мыта, myta** 12 (1366 *P* 14; 1388 *ZPL* 105; 1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *Cost.* II, 741; 1460 *BD* II, 272; 1470 *DIR«A»* 523; 1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); **мита** 1 (1466 *BD* I, 96); *ор. мн.* **мыты** 18 (1361 *AGZ* 6; 1421 *Cost.* I, 142; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1454 *P* 163; 1470 *AS* I, 65 і т. ін.); **мыти** 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1461 *AS* I, 54); *місц. мн.* **о (по, оу) мытах, мытахъ, мыта(х)** 4 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 667; 1453 *ПГОВ;* 1454 *Cost.* II, 508); **оу митахъ** 1 (1457 *BD* I, 4); **на мито(х)** 2 (1446 *DIR«A»* 485; 1472 *ДГСВМ*); **по мыто(х)** 1 (1437 *Cost.* II, 709); **на мытехъ, мытехь** 2 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **! на** краиных **мыта** 1 (1460 *BD* II, 275); **!оу мита** 1 (1466 *BD* I, 96); *зам. род. мн.* **противъ** тых **митах** 1 (1457 *BD* I, 4).

Див. ще **МЫТЪЦЄ.**

***MYTROPOŁYA** *див.* ***МИТРОПОЛЇЯ.**

***МЫТЪНИКЪ** *див.* **МЫТНИКЪ.**

МЫТЪЦЄ *с.* (2) проїждже мито: на го(д) со всимъ з десѧ(т) копъ грошє(и) при(и)дєть того мытъца (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мытъцє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *род. одн.* **мытъца** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв).

Див. ще **МЫТО** 1.

***MYCHAJESZCZYI** *див.* **МИХАЄЩИ.**

МЫХОВЪ *прикм.* (2) ◇ л и с ъ М ы х о в ъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мыховъ** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн. ч.* **Мыховъ** (1430 *ГВКЛ* 8).

МЫЧКО *див.* **МИЧКО.**

***МЫШКА** *ч.* (2) *(особова назва):* а даємъ тому пре(д)реченому пану петроу инакъ мышцє кухъмистру вѣчно и непорушно (Луцьк, 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *дав. одн.* **мышцє** (1438 *P* 138).

МЫШЧИЧЪ *ч.* (8) *(особова назва):* мы великыи кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знаменито... ижь видѣвъ и знаменавъ службу на(м) вѣрноую... нашєго вѣрного слуги пана петра мышьчича нашєго кухъмистра и мы... дали єсмо єму и записали... сєла оу кремєнецко(м) повѣтє (Луцьк, 1438 *P* 138); А се я, Богдан Холоневский Мышчичъ, сознаваю моимъ листомъ: делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); а такъ имѣня верху писаная дали есмо пану Петру Мышчичу (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мышчичъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **мышьчича** 1 (1438 *P* 138); **мишчича** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **Мушчича** 1 (1492 *АЛМ* 30); *дав. одн.* **Мышчичу** 3 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1492 *АЛМ* 31); **Мушчичу** 1 (1492 *АЛМ* 30).

***МЫШЬЧИЧЬ** *див.* **МЫШЧИЧЪ.**

! МЬ *див.* **МЫ**[1].

МЬРЗА *див.* **МЫРЗА.**

***МЬСТА** *ж.* (1) ◇ м ь с т ѫ у ч и н и т и (1) помститися: нє боронилъ петръ своєго живота алє мьстѫ учинилъ (XV ст. *ВС* 19).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мьстѫ** (XV ст. *ВС* 19).

Див. ще ***ПОМСТА.**

МЬСТИШИНЬСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то єсм(ь) приложилъ свою печать и бць мои вл(д)ка лучьскыи арсєнии кнѧзь данилии... иванъ мьстишиньскыи (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мьстишиньскыи** (1366 *P* 14).

МѢЖИ *див.* **МЄЖИ.**

***МѢЗНАЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м)... границы и(м) завели

по тыи рѣчки по мѣзную а по кривицоу и по камє(н)ны(и) бро(д) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мѣзноую, мѣзную** (1495 *ВМЗД*).

***МѢЛЪ** *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)* а хотарь тѣмъ два селомь... прости дѣломь на доуб оу мєла (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); Тѣмъ мы видѣвшє ихъ правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми имъ оу нашєи земли сєла на имѣ Роусєщи под Мѣломъ и на Сєрєтѣ Склипотєщи (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

ФОРМИ: *род. одн.* **мєла** (1415 *Cost.* I, 121); *ор. одн.* **Мѣломъ** (1443 *ВАМ* 41).

***МѢЧА** *ж.* (5) угода про обмін; заміна: ино за то нє имаю(т) опоминати (!) ни єди(н) на дроугого за тотоу миноу... и ни тѣгати сѣ никто нє имаєть (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); а єстли ѧ ис тоє мєны выстоуплю, а любо дѣти мои, а любо бли(ж)нии мои из родоу моєго тєперь и напото(м), а мєли бы тоую мѣноу роушѧти... тогды королю єго мл(с)ти двѣстє роублєвъ заплачоу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мєны** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *знах. одн.* **миноу** 1 (1442 *Cost.* II, 88); **мєиоу** 1 (1467 *СП* № 13); **мѣноу** 1 (1490 *Пам.*).

Див. ще ***ОТМѢНА. *ПРОМИНѢНІЄ.**

***МѢНИТИ**[1] *дієсл. док.* (1) (що) обмінятися (чим): знамєнито чиним... ож(є)... пан Петрашко.. и съ тєжчєю (!) своєю... потокмили сѧ съ нашим игоуменом архимандритом Ѳєодором... и мѣнили сєла своа (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **мѣнили** (1470 *BD* I, 153).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, ПРОМЄНИТИ 1, ПРОМЕНЯТИ.**

***МѢНИТИ**[2] *див.* ***МЄНИТИ.**

***МѢНСКИИ** *прикм.* (4): Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ боѧрє г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рьскии мѣнского повѣта, вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину к имѣню єго милости Тарасову отчизну нашу (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Панъ Литаворъ Хребѣтовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **! мєно** (1497 *РИБ* 684); *род. одн. ч.* **мѣнского** 2 (1491 *AS* I, 96; 1494 *РИБ* 560); **Менъского** 1 (1499 *РЕА* III, 34).

Пор. ***МѢНСКЪ.**

***МѢНСКЪ** *ч.* (1) *(назва міста)* Мінськ: а коли жона твоѧ мовила пєрє(д) пано(м) воєводою съ ива(ш)ко(м) совою в мѣнску и тои дє(и) трєтєє части нєповєдала абы ивашку совѣ в то(м) запису записана была (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в мѣнску** (1495 *ВМБС*).

***МѢНШЫИ** *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

МѢНЬШІИ *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

***МѢНЯТИ** *дієсл. недок.* (9) (чим, чим з ким на що) мінятися, обмінюватися (чим, чим з ким): я ларио(н)... мѣнѧ(л) єсми с пано(м) петро(м) яновичо(м)... ты(м) свои(м) имє(н)є(м)... на имѧ чємєри(н)... на єго имє(н)є на дѧ(д)ковичи (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А мѣняли єсмо своєю доброю волею, а ни жадной наглости (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); с господарѧ королѧ єго мл(с)ти дозволє(н)є(м) и з митрополитовы(м) (!)... мєнѧ(л) єсми с ыгумєно(м) пєрєсопницки(м), з ларионо(м) ты(м) всє(м) своимъ имє(н)є(м) на имѧ дѧ(д)ковичи (Луцьк, 1490 *Пам*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **минѣют** (1470 *BD* I, 153); *перф. 1 ос. одн. ч.* **мєнѧ(л) єсми** 1(1490 *Пам*); **мѣнѧ(л) єсми** 1 (1467 *СП* № 13); *3 ос. одн. ч.* **мєнѧл** (1487 *AS* I, 85, 86); *1 ос. мн.* **мѣняли єсмо** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ**[1], ***МѢНЯТИ СЯ, ПРОМЄНИТИ 1, ПРОМЕНЯТИ.**

***МѢНЯТИ СЯ** *дієсл. недок.* (2) мінятися (чим з ким): а на той часъ, коли ся єсмо мѣняли Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **ся єсмо мѣияли** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ**[1], ***МѢЧЯТИ, ПРОМЄНИТИ 1, ПРОМЕНЯТИ.**

***МѢНѦТИ** *див.* ***МѢНЯТИ.**

***МѢРА** *ж.* (6) *(одиниця виміру сипких тіл)* міра (2): а на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють а меру овса (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

◇ ⟨м е р а⟩ о в с я н а я (1) назва данини від орних земель, що сплачувалася вівсом: и съ тое земли бортное маеть онъ давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами, и съ посощиною, и з мерою ржаною и овсяною, што к двору нашому... шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777); м е р а р ж а н а я (1) назва данини від орних земель, що сплачувалася житом: и съ тое земли бортное маеть онъ давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами, и съ посощиною, и з мерою ржаною и овсяною, што къ двору нашому... шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777); к о т о р о ю м ѣ р о ю (1) в будь-який спосіб, буд -яким чином: а хтобы мєл того имѣнѧ под кн⟨є⟩гинєю искати... также либо хотєллибы пан Василєи Хрибтович (!) которою мѣрою подлє подвурѧ своєго мою отчизну стиснути... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* нєнадобє ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и правовати єи (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); в т о и м ѣ р є (1) щодо цього, в цьому відношенні: Порозоумѣти можєтє в тои мѣрє какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); п о д ъ т о ю м є р о ю (1) таким же чином: А ты бы прыятєль нашъ такєжъ рачылъ намъ записъ свой дати такимъжо обычаємъ а подъ тою мєрою и подъ тыми словы, и присєгу свою намъ вдєлати изъ сыномъ своимъ... пєрєдъ... нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *знах. одн.* **меру** (1499 *РИБ* 776); *ор. одн.* **мѣрою** 1 (1494 *AS* I, 101); **мерою, мєрою** 2 (1496 *BD* II, 407; 1499 *РИБ* 777); *місц. одн.* **в мѣрє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***МѢРКА.**

***МѢРКА** *ж.* (2) *(одиниця виміру сипких речовин)* мірка: Про то я... записала єсми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а на горинє Ставъ што нєбожъчикъ сємєнъ заставилъ а стоупа а с того млына идєть на городъ мєрькн (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мєрьки** (XV ст. *ИК*); *знах. одн.* **мѣрку** (1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще ***МѢРА.**

***МѢСАЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСЄЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСИЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСТИЦКИИ** *прикм.* (1) міський, городський: а про лѣпшюю твєрдость я макси(м) би(л) чоло(м) п(н)оу войтоу и боурмистро(м) и рѧдца(м) штобы и(х) мл(с)ть приложи(ли) пєча(т) мѣстицкоую к сємоу листу (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **мѣстицкоую** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

Див. ще ***МѢСТЬСКИИ.**

МѢСТИЧЬ, МѢСТИЧ *ч.* (12) *(житель міста)* міщанин, городянин: о(т) кнѧзѧ о(т) кєстутѧ и о(т) кнѧзѧ о(т) либорта у торунь к мѣстычємъ (б. м. н., п. 1341 *P* 2); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олєшка оу (оу *написано двічі.— Прим. вид.*) малєчковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *P* 15); ани мы(т)ници щобы и(м) мыто нє оузѧли ни да(н) да нє дадоу(т) съ иними мистичи ни по(д)во(д) ни на млино(х) наши(х) да нє робѧ(т) (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Я пан Дробышь Мжюрович мѣстич острозкїй коупил єсми оу пана Олєхна Чоускы имѣньє... на имѧ Конюхи а Озєрѧны (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѣстичь** 1 (1368 *Р* 15); **мѣстич** 1 (1463 *AS* I, 56); *наз. мн.* **мѣстичи, мѣстич⟨и⟩, мѣсти(ч)** 4 (1370 *Р* 18; 1434 *Cost.* II, 667; 1449 *Cost.* II, 386; 1461 *AS* I, 54); **мистичи** 1 (1455 *Cost.* II, 525); *род. мн.* **мѣстичовъ** (1368 *Р* 16); *дав. мн.* **мѣстычемъ** (п. 1341 *Р* 2); *знах. мн.* **мистичи** (1455 *Cost.* II, 526); *ор. мн.* **мѣстичи** 1 (1366 *Р* 12); **мистичи** 1 (1458 *DIR«A»* 512).

МѢСТО[1], **МЕСТО** *с.* (203) (*цсл.* мѣсто) **1.** *(визначена частина простору)* місце (17): А которыи по нашем животѣ от наставникь ⟨и от братїи свѧтаго⟩ мѣста сего, кто не боудет стоати въ семъ нашем токмѣжи, таковыи да боудеть (...—*Прим. вид.*) є боудет (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); а прото(ж) соудъ... имеєть дать вола(т) слоужебнїкомъ явне, ижа (!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на коемь мѣстѣ оу такыи дѣнь книгы правыи положены о(т)варены (XV ст. *СЯ* 43); а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* не заборонено, и без мито, боуди где и оу котором мѣстѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 96); А хотар томоу выш⟨е⟩реченомоу село Стецканїи... на врьх горь правою мѣст (!), где оударьет въ оубръшїя Слатины (Сучава, 1493 *BD* II, 6); а по них, кто боудет намѧсник томоу свѧтомоу мѧстоу, також да дръжат по вышеписаин⟨омоу⟩, до колѣ боудет стояти и свѧтыи монастирь (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(ділянка землі) місце (103): дали есмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ цркви и тымъ мнихомъ казателевого закону (Смотрич, 1375 *Р* 20); а ешче есмы дали томоу монастиреви мѣсто г(д)е любить собе содити (!) винограа(д) (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); И дали есмо тому предписаному пану Ивану Мукосьевичу верхуменова⟨ныя⟩ мѣста вѣчно и непорушно ему, и его дѣтемъ, и его внучатомъ, и его ближнымъ счетъкомъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даемъ... пану андрѣю волотовичю верху менованая мѣста вѣчно и непорушно (Київ, 1433 *Р* 119); Тѧ(м) мы... дали есми емоу, оу нашоу бранищоу, оу бохотинѣ, едно мѣсто о(т) поустини, на имѣ потока козїѧ, подли монастирскои пасикы, да осади(т) собѣ село, у конець писка (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559); и тиж есми емоу дали и потвръдили она (!) селишче, на бахлоуецѣ, на имѣ селишче мъкъоу влада и съ мистом от млина на бахлоуецѣ, где был млин оничковъ (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); а съ того двора з местомъ ему не служит и подводъ и плату жадного не давати (Городно, 1497 *РИБ* 684);

оцелово мѣсто (1) *див.* ***ОЦЕЛОВЪ**; пїатрино мѣсто (1) *див.* ***ПЇАТРИНЪ**;

землеволодіння, маєток (2): I... iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoz dannaia mista wsia otniata w nas: med, srebro, kunicy, wsiakaia dań (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а ти(ж) о шкоды оубогы(х) кроле(в)скы(х) и мѣста кроле(в)ско(г) казали есмо оуси(м) люде(м) воротити, кто що буде(т) бра(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. *(торгова площа)* торг, базар (2): Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины, а передъ тымъ деи здавна того не бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); я макси(м) харитонови(ч) гаркавы(и) мѣщани(н) кие(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) есми мѣстцо свое коморное на мѣсте подле болницкое коморы оринѣ андрѣевѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2);

съ мѣстомъ терпѣти (2) платити податок за торгівлю чим: а еще есмы имъ дали волю што бы собѣ держали, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму не держѧти, ни пива варити, ни меду... пакъ ли тотъ кто иметь жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ держѣти, тогды му-ситъ (? — *Прим. вид.*) съ мѣстомъ терпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); пак тот што имет жити оу тот домъ бы хотѣлъ нѣшто от тѣх держати, тогда имоут с мѣстом терпѣти (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); тѣгноути ис мистомъ (2) *див.* **ТѦГНОУТИ**.

3. *(великий населений пункт)* місто (45): Też jestliby... ot mesta do mesta, ot poweta do poweta, abo ot odnoje zemli do druhoje zemli wezli by czerez myta, niczoho na nich ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а мы есми дали... стефаноу воеводи... городъ келїю и с мыто(м) и съ озеры, що к томоу городоу слоухаютъ, и мисто вaслоуи и волостъ, що к томоу мистоу слухаетъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мешкати ино емоу дае(м) мѣсто коропецъ съ мытомъ съ млино(м) и село стѣнкоу к томоу причыняе(м) (Снятии, 1454 *Р* 163); оу Житомири оу месте ко(р)чомъ два(д)цать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ и коръчмы бы еси своей и не держалъ въ месте, и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы коръчмы въ месте не варили и по селомъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222); y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swojeho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu y druhoie dorohy stoież dorohy od mista ydet k muchawcu k moim ludem (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

misto Beresteyskoje (3) *(назва міста)* Брест: pry tom były... radcy mista beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*); мѣсто Виленское (1) *(назва міста)* Вільна: Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); место немецькое (1) місто, управління в якому здійснювалось згідно з нормами Магдебурзького (німецького) права: мы оуставлѧемь... где боуде(т) знайдены боудоуть в селе(х) алюбо в месте(х) немецькы(х) имають быти инѧты и выведены а имають быти по(л)скымь правомь осоу(же)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.); место Пинское (1) *(назва міста)* Пінськ: и тежъ дали ему въ месте Пинскомъ огорода своего дворъ собе поселити (Городно, 1497 *РИБ* 683); и львовское мѣсто (1), мѣсто Ливовское (1) *див.* **ЛВОВСКИИ**; луцкое мѣсто (1), место Луцкое (1) *див.* **ЛУЦКИИ**; Овруцкое место (1) *див.* ***ОВРУЦКИИ**; стольное мѣсто (1) *див.* ***СТОЛНЫЙ**;

◇ за мѣсто (3) (кого, чого) замість: Про тожъ, коли она его въ тое именье приняла за сына место своею доброю волею ... и онъ нехай тое именье держить и имъ ся опекаетъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); увъ мѣста (1) (кого, чого) замість: И мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища самому пахати и люди садити у въ отчичовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12): на всѣхъ мѣстехъ (3) повсюди, всюди: тогды А слюбою (!) имъ веренъ быти и служи(т) на всѣхъ мѣсте(х), безо лсти, без хитрости (sic.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуем... Казимироу кролю и свѧтои его короунѣ полскои... пожиточности их на всѧх мѣстѧх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); ни на (о у) которомъ мѣстѣ (2) ніде: того ради колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмецкого монастыръ... щобы о(т) ни(х) нигде не оузъли мыта по нашеи земли ни на которо(м) мѣстѧ (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); и тако(ж)... да сѧ не оумѣшаю(т) соу(д)ци о(т) я(с)... ни глобы брати... и ни соудити тоты лю(д) ни оу которо(м) мѣстѣ (Побрата, 1448 *ДГПР*); до тыхъ мѣстъ (3) а) до того часу, доти (2): И онъ имаеть держати тыѣ двѣ дѣлници мои дѣдины и отчизны моеѣ... до тых мѣстъ, докол емоу отложит двѣ тисѧчи золотых, кто боудет ближнїй к тым двѣма дѣлницам (Добучини, 1487 *AS* I, 239); б) до цього часу, досі (1) : Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); от тыхъ мѣстъ (3) від цього часу: Мы дмитрии инѣмъ именемъ корнбу(т)... чинимъ то знаемо... иже о(т) ты(х) мѣстъ... чистаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т)... тому истому королє-

ви... и корунѣ полскои (Краків, 1388 *Р* 40—41); имет быти... мир... от тых мѣсть и на по том (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѣсто** 8 (1443 *Cost.* II, 185; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1462 *BD* I, 70; 1468 *BD* I, 127; 1476 *BD* I, 211, 216, 217); **мєсто** 1 (1468 *BD* I, 127); **! мѣсть** 1 (1429 *Cost.* I, 269); *зам. род.* повыше оцелово **мѣсто** 2 (1436 *Cost.* I, 459; 1458 *Mih. Doc.* 122); *зам. дав.* а хотар томоу **мѣсто** от сєло 1 (1472 *Cost. S.* 88); *зам. ор.* дадох... сєло... и съ **мѣсто** за пасикоу 1 (1491 *BD* I, 464); *зам. місц. одн.* **оу мѣсто** оу Черновцєх 1 (1490 *BD* I, 420); *род. одн.* **мѣста** 11 (1404 *Р* 70; 1408 *Cost.* II, 630; 1436 *Cost.* I, 450; 1448 *Cost.* II, 313; 1457 *Cost.* II, 810; 1458 *DIR«A»* 512; 1462 *BD* I, 70; 1463 *BD* II, 295; 1476 *BD* I, 212; 1495 *BD* II, 63); **миста, mista** 8 (1432 *ДГВІН;* 1490 *DC* 147; 1500 *ДПЖН*); **места, mesta** 3 (1388 *ZPL* 104, 105; 1499 *АЛРГ* 94); *зам. знах.* бил коупил пан короую того **миста** млиновное 1 (1484 *BD* I, 286); *дав. одн.* **мѣсту, мѣстоу, мѦстоу** 15 (1404 *Р* 70; 1424 *Cost.* II, 956; 1448 *Cost.* II, 313; 1451 *Cost.* II, 403; 1462 *BD* I, 70; 1466 *BD* I, 113; 1476 *BD* I, 211; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); **мистоу** 2 (1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Cost.* II, 682); *знах. одн.* **мѣсто, мѦст⟨о⟩** 47 (1375 *Р* 20; 1400 *Cost.* I, 26; 1428 *Cost.* I, 209; 1439 *Cost.* II, 52; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *Р* 163; 1466 *BD* I, 110; 1487 *BD* I, 516; 1492 *BD* II, 510 і т. ін.); **мисто** 12 (1421 *Cost.* I, 142; 1432 *ДГВІН;* 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 313; 1484 *BD* I, 285, 286); **мєсто, mesto** 10 (1444 *AS* I, 42; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV 11; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 134; 1489 *РИБ* 437, 438; 1496 *ПЧФГ* 36); **! мѣст** 2 (1493 *BD* II, 6); *ор. одн.* **мистомъ, мистомь, мистом** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1493 *Cost. S.* 176); **мѣс омъ, мѣстом** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); **местомъ** 1 (1497 *РИБ* 684); *місц. одн.* **оу (въ, на) мѣстѣ, мѣстѦ** 7 (1375 *Р* 20; 1404 *ГМ;* 1410 *АкВАК* XI, 5; 1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР;* 1466 *BD* I, 96; 1495 *АЛМ* 88); **на (въ, оу) мєстє, месте** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; 1484 *РИБ* 351; 1488 *РИБ* 222; 1497 *РИБ* 683; 1498 *ГВКЛ* 22); **мѣсти** 1 (1490 *AS* I, 92); **на мѣстє** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 2); **на мѣстѪ** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн.* **мѣста** 1 (1457 *Cost.* II, 811); **миста, mista** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1449 *Cost.* II, 747); *род. мн.* **мѣстъ, мѣсть** 7 (1388 *Р* 41; 1436 *Cost.* I, 450; 1462 *BD* II, 284; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1487 *AS* I, 239; 1499 *BD* II, 419, 420); **мистъ** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **мєстъ** 2 (1429 *Cost.* I, 269; 1487 *РИБ* 435); *зам. ор.* **съ мѣстъ** 3 (1468 *BD* I, 125, 126); *дав. мн.* **мѣстомъ** 2 (1429 *Cost.* I, 280; 1445 *Cost.* II, 729); **мєстомъ** 1 (1496 *ПДВКА* 61); *знах. мн.* **мѣста** 10 (1429 *Cost.* I, 280; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1436 *Cost.* I, 444; *Cost.* II, 706; 1437 *Р* 136; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *Р* 152; 1454 *АЛМ* 12); **мєста** 1 (1443 *Cost.* II, 179); *ор. мн.* **мѣсты** 2 (1401 *Р* 64; 1436 *Cost.* II, 706); **мѣсти** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. мн.* **по мѣста(х)** 1 (1453 *ПГОВ*); **на мѣстѦх** 1 (1462 *BD* II, 284); **на мѣстє(х)** 1 (1400 *Cost.* II, 619); **на (оу) мисти(х), мистихъ** 2 (1443 *Cost.* II, 119; 1449 *Cost.* II, 746); **на (в) мєстє(х)** 3 (XV ст. *ВС* 6, 13 зв., 25 зв.); *зам. род. мн.* прїити... до их милости землѦх **и мѣстах** 1 (1499 *BD* II, 422); *знах. дв.* **мѣстѣ** 2 (1435 *Cost.* I, 403; 1436 *ВАМ* 33); **мєстѣ** 1 (1429 *Cost.* I, 280).

Див. ще **МЄСЦО, *НОВОЄ МЄСТО.**

МѢСТО[2], **MESTO** *прийм.* (2) *(з род.) (виражає об'єктні відношення)* (кого, чого) замість: I też jestliby... па imenie, abo па listy panow znamenitych peniazej by pozycził... my... mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje naznamenujemo (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); тогды па(н) ~ птрашь пилнковичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѦ сєла тисмѦнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѦтєлю (так.— *Прим. вид.*) своєму пану Ѧньчѣєви зубреви себє мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *Р* 68).

Див. ще **ВЪМѢСТО.**

***МѢСТСКИ** *див.* ***МѢСТЬСКИИ.**

***МѢСТЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСТЦО** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСТЪЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСТЫЧЬ** *див.* **МѢСТИЧЬ.**

! МѢСТЬ *див.* **МѢСТО**[1].

***МѢСТЬСКИИ** *прикм.* (5) міський (4): о поустынї сєльскои алюбо мєстьскои (XV ст. *ВС* 23 зв.); Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж)... дали єсми ємоу... мєшкане... и придали єсми ємоу по(л) мыта и мли(н) мѣстски (Снятин, 1454 *Р* 162—163);

братьство мєстьскоє (1) *див.* **БРАТСТВО.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **мѣстски** (1454 *Р* 163); *місц. одн. с.* **о мєстьско(м)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *місц. одн. ж.* **о мєстьскои 2** (XV ст. *ВС* 7, 23 зв.); **о мєськои** 1 (XV ст. *ВС* 23).

Див. ще ***МѢСТИЦКИИ.**

***МѢСТЬЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСТЬЧѦНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

***МѢСТѢЧКО** *с.* (2) містечко: А мнѣ кнѦ⟨зю⟩ Михайлу Васильевич⟨у⟩ Избаразкому достал сѦ город Вишнѣвєць ис мѣстѣчком и с тым сєлом, што под мѣстѣчкомъ, и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мѣстѣчкомъ, мѣстѣчком** (1482 *AS* I, 81).

***МѢСЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСЧАНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

***МѢСЧѦНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

***МѢСЬЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСЯЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСѦЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСѦЦЬ** *ч.* (389) *(одиниця виміру часу)* місяць: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830, индикта семого, месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а по о(т)повѣдѣньи стояти миру за мѣсѦць (б. м. н., 1352 *Р* 6); А писанъ листъ оу смотричи... ~ мцѦ марта зі (Смотрич, 1375 *Р* 20); а на крипость тому и на потвержинье велѣли єсми нашю печат великую привѣсити оу нашємъ городѣ оу сочавѣ оу лѣта шесто чисачиє (!) ц̃ и ā мисѦцѦ ноѦбрѦ оу иї ден (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); П⟨и⟩сан оу Києве, под лет⟨ы⟩ рожества Х⟨ри⟩с⟨то⟩ва ā лет и ỹ л̃з лет, м⟨є⟩с⟨є⟩ца октѦбр⟨а⟩зі ден (Київ, 1437 *AS* I, 34); писа(н) в острозѣ и ~ мца июнѦ г̃і дн̃ь на завт(р)ѣє Ѧрмарка в домоу в пана микитинѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); доканчали шию каплицю письмомъ ~ мця октября въ... (Краків, 1478 *ОБРН* 131); Писа Іон Попович оу Ясох в лѣто ≠ зи, мѣсѦца мартїя к̃є день (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *род. одн.* **мѣсѦца, мѣсяца** 163 (1398 *ДГПМ;* 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Р* 119; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1457 *BD* I, 5; 1469 *BD* I, 136; 1478 *AS* I, 76; 1485 *BD* II, 372; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **мѣсеца** 5 (1403 *RS* 338; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1465 *АкВАК* III, 4; 1491 *AS* I, 97; 1500 *АСД* II, № 3); **месяца, mesiaca** 6 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1494 *BD* II, 389); **мисяца, мисѦца, м⟨и⟩с⟨Ѧ⟩ца, mis(ia)ca** 6 (1440 *Р* 142; 1465 *GL* 176; 1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 242; 1494 *АЛМ* 54; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **месеца, м⟨є⟩с⟨є⟩ца, м⟨єсє⟩ца** 12 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *РЕА* I, 28; 1437 *AS* I, 34; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1454 *AS* III, 10; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1480 *BD* I, 238; 1488 *AS* I, 88; 1495 *РИБ* 621; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **мисѦцѦ, misiacia** 3 (1393 *Cost.* I, 14; 1420 *AS* I, 26; 1421 *AS* I, 27); **мѣсѦцѦ, мѣсяця** 3 (1392—1393 *РФВ* 171; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 61); **м⟨ѣ⟩с⟨а⟩ца** 1 (1487 *AS* I, 240); **мѣсица** 1 (1497 *Cost. S.* 224); **м(с)ца, мсца, ~ мца** 144 (1400 *Cost.* I, 37; 1407 *DIR«A»* 434; 1422 *Р* 98; 1434 *Cost.* II, 670; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1452 *Р* 161; 1460 *Cost. S.* 41; 1471 *DIR«A»*

527; 1486 *DC* 144; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **м(с)цѧ,мцѧ, мсця, мця** 18 (1375 *P* 20; 1386 *P* 31; 1407 *Cost.* II, 629; 1413 *ОБРН* 116; 1433 *P* 127; 1439 *Cost.* II, 713; 1445 *P* 151; 1448 *Cost.* II, 735; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1478 *ОБРН* 131 і т. ін.); **мѣ-(с)цѧ** 1 (1392 *Cost.* I, 8); **мѧсца** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **м(с)цѣ** 1 (1442 *Cost.* I, 101); *знах. одн.* **мѣсѧць** 4 (1352 *P* 6; 1433—1443 *АРМ;* 1476 *BD* I, 212; 1479 *BD* II, 351); **м(с)ць, мць** 2 (XV ст. *СЯ* 43; 1491 *BD* I, 460); **mesiec** 1 (1388 *ZPL* 106); *знах. мн.* **мєсѧци** 1 (XV ст. *BC* 34 зв.); **мєсєци** 1 (XV ст. *BC* 20 зв.); **м(с)ци, мци** 11 (1429 *P* 114; XV ст. *BC* 16, 21 зв. 22,22 зв., 34 зв., 35, 38 зв.; *СЯ* 42, 42 зв.); **м(с)цѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *знах. дв.* **м(с)ца** (XV ст. *BC* 8 зв., 35); *ор. дв.* **мѣсѧцъма** (1462 *BD* II, 285).

МѢТИ *див.* **ИМѢТИ.**

МѢЩАНИНЪ, МЄЩАНИНЪ, МѢЩАНИНЬ, МЄЩАНИН, МЄЩАНІНЪ *ч.* (42) *(житель міста)* міщанин, городянин: I tez żeby myncare... s fałszywymi penezmi... sami czerez posła naszoho wojewody, i też czerez meszczan, kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсмы доконали съ радуѧми (!) и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста и съ усѣмъ поспольствомъ ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а кнзѧ юрьєвы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии... а па(н) томко мѣщанинъ лоуцкии а панъ ѧцко берєстииский мѣщанинъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и тыми разы тыє мєщанє вроуцѣкиє... просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... и мещанинъ кіевскій Ганко, и иншіи (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ жєнѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѣщанинъ, мѣщанинь,мѣщани(н)** 3 (1458 *ОЖДМ;* бл. 1500 *ПИ* № 2); **мєщанинъ, мєщанїнъ, мєщанин** 5 (1467 *AS* 63; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *BK;* XV ст. *BC* 18 зв.); *род. одн.* **мєщанина, мєщанїна** (1498 *ЧІАФ;* XV ст. *BC* 29); *дав. одн.* **мєщанину** (1494—1495 *АЛРГ* 59); *знах. одн.* **мѣщанина** (1495 *АЛМ* 88); *наз. мн.* **мѣщанє, мѣсчанє** 6 (1465 *АкВАК* III, 4; 1495 *АЛМ* 88, 89; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *BD* II, 154); **мєщанє, мєшчанє** 8 (1466 *AS* I, 63; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ;* 1495 *BD* II, 63; *ВСоб.*); *род. мн.* **мѣщанъ** 1 (1495 *АЛМ* 88); **мєщан** 1 (1490 *AS* I, 92); *дав. мн.* **мѣщаномъ,мѧсчаном** 4 (1495 *АЛМ* 88; 1499 *BD* II, 154); **мєщаномъ** 2 (1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ*); **мѣсчѧномъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *знах. мн.* **мѣщанъ** 2 (1495 *АЛМ* 88); **meszczan** 1 (1388 *ZPL* 108); *ор. мн.* **мѣщаны** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **мѣстьчѧны** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **мєщаны** 2 (1389 *РЕА* I, 27).

***МЯСНЫИ** *прикм.* (5) *(призначений для зберігання, продажу м'яса)* м'ясний (2): а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ дєржѧли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє дєржати, ни пива варити, ни мєду, ни мєснїи ни (? — *Прим. вид.*) ѣткы дєржѧти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а оу том домоу корчмоу нє дєржати, ни пива варити, ни мєд, ни мѧсныи клѧткы (? — *Прим. вид.*) дєржати, ни хлѣба продати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670);

◇ мясные запусты (3) *(тиждень перед великим постом)* масниця, запусти: А рокъ имъ тыє корчмы почати варыти — на мясные запусты великого поста (Радомль, 1487 *РИБ* 228); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мѧсныє запоусты великого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)воє ихъ коупли (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **мясные, мѧсныє** 3 (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*); **мєснїи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **мѧсныи** 1 (1434 *Cost.* II, 670).

МѦКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своєю братьєю... ижь оу тои половици дѣднины и оу другои што пьрвоє купилъ панъ кола нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѧковичь** (1409 *P* 74).

МѦСНИКЬ *ч.* (1) м'ясник, різник: И також єсмо дали и потвръдили *(в ориг.* и потвръдили *повторюється.— Прим. вид.)* томоу... монастироу ā фалчоу и три фєртали винограда... пооузли тыхжє виноградовь, що был дал... монастироу пан Юга вистїѧрник, що жє был ои коупил тот виноград от Жоурковь мѧсникь, сына Киш Ласлъоу от Х̄рълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от... **мѧсникь** (1499 *BD* II, 148).

***МѦСНЫИ** *див.* ***МЯСНЫИ.**

***МѦСОПУСТНЫЙ** *прикм.* (1) ◇ субота мѧсопустная *див.* ***СУБОТА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **мѧсопустную** (1401 *P* 64).

***МѦСОПУСТЪ** *ч.* (1) *(цсл.* мѧсопоустъ) *(передостання неділя перед великим постом)* заговини, пущення: а мы слубоуємо (так.—*Прим. вид.*) єму... тѣхо д̄ тисѧчи рублиі воротити исполна г̄ того лѣта на мѧсопусто (Луцьк, 1388 *P* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мѧсопусто** (1388 *P* 37).

Див. ще * **МѦСОПУСТЫ.**

* **МѦСОПУСТЫ** *мн.* (2) *(передостання неділя перед великим постом)* заговини, пущення: ıхо жє ждати имаєть намо о(т) тыхо мѧ(с)пусто за г̄ лѣта (Луцьк, 1388 *P* 37).

ФОРМИ: *род.* **мѧ(с)пусто** (1388 *P* 37); *ор.* **мѧсопусты** (1388 *P* 37).

Див. ще ***МѦСОПУСТЪ.**

* **МѦСТО** *див.* **МѢСТО**[1].

***МѦСЧАНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

* **МѦСѦЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѦТЄЛЬ** *ч.* (2) (*свн.*mantel, *лат.* mantum) рід верхнього одягу, плащ: Тѣ(ж) оуставлѧємъ хто с коимъ имєєть граніцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) граніцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузѧ(т) за пєрвоє застатьє сокироу а въдроугоє застанѫ(т) любо мѧтєль алюбо соукню (XV ст. *BC* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мѧтєль,мѧтє(л)** (XV ст.*BC* 29 зв.,37).

***МѦШКАНІЄ** *див.* ***МЄШКАНЬЄ.**

***МѪДРИЧКА** *див.* **МОУДРИЧКА.**

***МѪЖЬ** *див.* **МОУЖЬ.**

МѪНДРИЧКА *див.* **МОУДРИЧКА.**

МѪЧЮКЪ *див.* **МЪЧЮКЪ.**

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

СЛОВАРЬ СТАРОУКРАИНСКОГО ЯЗЫКА
XIV—XV вв.

В ДВУХ ТОМАХ

ТОМ I

А — М

(На украинском языке)

Составители
ДМИТРИЙ ГРИГОРЬЕВИЧ ГРИНЧИШИН,
УЛЬЯНА ЯРОСЛАВОВНА ЕДЛИНСКАЯ,
ВАЛЕНТИНА ЛЕОНИДОВНА КАРПОВА,
РОЗАЛИЯ ИОСИФОВНА КЕРСТА,
ЛЕВ МИХАЙЛОВИЧ ПОЛЮГА,
МИХАИЛ ЛУКИЧ ХУДАШ

Друкується за постановою вченої ради Інституту суспільних наук АН УРСР

Редактори
О. А. Дітель, І. І. Маркевич, Н. С. Редичук

Оформлення художника
Р. К. Пахолюка

Художній редактор
О. Г. Ком'яхов

Технічний редактор
М. А. Притикіна

Коректори
Л. В. Малюта, О. С. Улезко

Інформ. бланк № 43

Здано до набору 28.06. 1974. Підп. до друку 30.06. 1977.
Формат 84×108 1/16. Папір друк. № 1. Літ. гарн.
Вис. друк. Ум. друк. арк. 66,36. Обл.-вид. арк. 108,84.
Тираж 9500 пр. Зам. 7-371. Ціна 8 крб. 60 коп.

Видавництво «Наукова думка», 252601, Київ, МСП, Репіна, 3.

Надруковано з матриць Головного підприємства
республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, Київ, на Книжковій
ф-ці ім. М. В. Фрунзе, Харків, вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

СЛОВНИК
СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XIV — XV ст.
У ДВОХ ТОМАХ